ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α', Β', Γ', Δ'.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1919

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑ ΤΟΥ ΗΣΥΧΙΟΥ (1)

Ἡ νῦν φάσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀντιπροσωπεύουσα τὴν νεωτάτην περίοδον τοῦ μακροῦ αὐτῆς βίου χρησιμεύει βεβαίως πολλάκις ὡς κριτήριον τῶν προγενεστέρων αὐτῆς περιόδων καθὰ καὶ ἐκεῖναι εἶναι ἀπαραίτητοι εἰς ἐξακρίβωσιν καὶ κατανόησιν τῶν φαινομένων ταύτης. Ἑπομένως ἡ χρῆσις τῆς νέας γλώσσης πρὸς κατανόησιν, ἀποκατάστασιν καὶ καθόλου ἐξήγησιν γλωσσῶν τινων τοῦ Ἡσυχίου εἶναι ἀναμφισβητήτως κατ᾽ ἀρχὴν ὀρθή· ὅτι δ᾽ ὅμως ἀπαιτεῖται πολλὴ προσοχὴ περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῆς θὰ γίνῃ, νομίζομεν φανερὸν ἐκ τῶν ἑξῆς :

Ὁ Ἡσύχιος παραδίδει

βαίνειν· φιλεῖν, κολακεύειν. . . . .

Ὁ ἐνθυμούμενος τὸ ὁμηρικὸν (Ἰλ. Α, 37) «ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας Κίλλαν τε ζαθέην» δὲν θὰ διστάσῃ, νομίζομεν, νὰ νοήσῃ πῶς τὸ *βαίνειν* ἐσήμαινε τὸ *περιέπειν, φιλεῖν*, καὶ δὲν θὰ θελήσῃ νὰ ἀνεύρῃ ἐν τῷ *φιλεῖν* σημασίαν *βινεῖν, διακορεύειν*, ὡς διατείνεται ὁ κ. Κουκουλές, ἣν οὔτε πάλαι οὔτε σήμερον ἔχει. Ἂν ὁ Ἡσύχιος ἐνόει ἐν τῷ *βαίνειν* τὴν σημασίαν ταύτην θὰ μετεχειρίζετο πρὸς ἑρμηνείαν αὐτοῦ ῥῆμα σαφέστερον, κυριολεκτικώτερον.

Ἡ ἀνεξήγητος γλῶσσα

ἀγκωβόλος· ἁλιεὺς

ὀρθῶς μετεβλήθη ὑπὸ τοῦ κ. Κουκουλὲ ἔνθ. ἀν. § 18

ἀγγοβόλος· ἁλιεὺς

ἀλλ᾽ ἴσως οὐχὶ δι᾽ οὓς λόγους ἐκεῖ ἀναφέρει. Ἔχοντες δηλ. ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι ἄγγος λέγεται καὶ τὸ *ὄστρακον*, ἔτι δὲ καὶ τὰ *ἀθερινολόγος, ἀχινολόγος, γαριδολόγος, πιννολόγος* κ. ἄ. ἅτινα σημαίνουσι τὸ ὄργανον δι᾽ οὗ ἁλιεύουσιν *ἀθερίνας, ἐχίνους, γαρίδας, πίννας* κτλ. (Χατζιδ.

(1) Ἀφορμὴν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς προκειμένης πραγματείας ἔδωκεν ἡ τοῦ συναδέλφου κ. Φ. Κουκουλὲ, Ἡσυχιανὰ (Ἀθην. 27 Ἀρχ. σ. 61-98)· ἕνεκα τούτου καὶ αἱ ἐνταῦθα ἐξεταζόμεναι γλῶσσαι εἶναι ἐξ ἐκείνων περὶ ὧν διέλαβεν ὁ κ. συνάδελφος.

Ἀθην. 22, 247 κ. ἑ.) συμπεραίνομεν ὅτι ὁμοίως εἶχε σχηματισθῆ *ἀγγολόγος* οὗ ὑποκοριστικὸν εἶναι τὸ σημερινὸν *ἀγγολόγι* (Βιθυνίᾳ)· οὕτω δ' ἔχουσα ἡ παραγωγή του συμφωνεῖ πρὸς τὴν παραδοθεῖσαν σημασίαν *τὸ δι' οὗ συλλέγονται ὄστρακα*. Ἤδη ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοῦτο μὲν τὴν λέξιν *ἄγγος* τοῦτο δὲ τὴν λ. *ἰχθυοβόλος*=ἁλιεύς, θὰ συμπεράνωμεν ἄνευ ἐνδοιασμοῦ ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ πλασθῇ ἡ λέξις *ἀγγοβόλος* σημαίνουσα τὸν *ἁλιέα* ὀστράκων ἢ ὀστρακοδέρμων· καὶ αὕτη πιθανώτατα ὑπόκειται ὑπὸ τὴν ἀκατανόητον *ἀγκωβόλος*.

Τὴν ἐπίσης ἀνεξήγητον γλῶσσαν

ἀγμικόν· ἄκρατον

ὁ κ. Κουκουλὲς μεταγράφει

ἀγνικόν· ἄκρατον.

Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη παλαιογραφικῶς μὲν εἶναι πιθανωτάτη, πραγματικῶς δὲ ἄμεμπτος. Ἡ παραγωγὴ ἐπιθέτων ἐξ ἄλλων ἐπιθέτων ἐν τοῖς μεταγενεστέροις μάλιστα χρόνοις δὲν εἶναι σπανία· οὕτως ὑπάρχει πλῆθος τοιούτων παραγώγων εἰς *-ώδης*, ὡς *ἀγριώδης*, *ἀοριστώδης*, *βαρβαρώδης*, *βλακώδης*, *ἐπικινδυνώδης*, *ἐρυθρώδης*, *κυριώδης*, *σωτηριώδης* κ. ἄ. (ἴδ. Κόντον ἐν Λογ. Ἑρμ. 5, 64, πβ. δὲ καὶ τὰ ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα περὶ τοῦ *ἐφυλώδης* ἐν Ἀθην. 27 Ἀρχ. σ. 145 κ. ἑ.), τὰ ὁποῖα κατὰ τοῦτο μόνον διαφέρουσι τῶν πρωτοτύπων, ὅτι ἐκφράζουσι τὴν ἔννοιαν διαγραφικώτερον· ὁμοίως λοιπὸν τούτοις ἐσχηματίσθησαν καί τινα εἰς *-ικὸς* ἀπὸ τῆς αὐτῆς βεβαίως γλωσσικῆς ἀρχῆς ὡς *ἀσθενικός*, *αὐθαδικός*, *δυστροπικός*, *ἐμπειρικός*, *ἰσχυρικός*, *μεγαλικός*, *σωφρονικός*, ἔτι δὲ καὶ τὸ *ἀνδραγαθικὸς* παρὰ τὸ *ἀνὴρ ἀγαθὸς* καὶ τὸ ἐπίρρημα *κακοπραγμονικῶς* (1)· ὅθεν καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγνὸς ἐσχηματίσθη τὸ *ἁγνικὸς* ὅπερ ὁ Ἡσύχιος ἐξηγεῖ *ἄκρατος*.

(Ἡ γνώμη τοῦ φίλου κ. Κουκουλὲ καθ' ἥν, ἐπειδὴ σήμερον τὰ μαλάκια λέγονται *ἁγνὰ* καὶ *ἁγνικά*, τὰ ἐπίθετα *ἁγνὸς* καὶ *ἁγνικὸς* ἐλέγοντο ἐκ παραλλήλου δὲν φαίνεται ἐπιτυχής· διότι τὸ *ἁγνὸς* δηλοῦν καὶ τὸν τρυφερόν, μαλακόν, ἰσχνὸν ἐδήλωσε καὶ τὰ τὰς ἰδιότητας ταύτας ἔχοντα μαλάκια (ΜΝΕ 1, 135)· προσέτι τὸ *ἁγνικὰ* εἶναι

(1) Lobeck Φρυν. 228. Πρὸς ταῦτα ὁ L. παραβάλλει τὰ λατινικὰ *dubiosus*, *ridiculosus*, *decorosus*, *contraversiosus*, *perfidiosus*, *nocturnalis*, *occidualis*, *manifestarius*, ἀντὶ τῶν *dubius*, *ridiculus*, *decorus* κτλ.

οὐσιαστικὸν ὅμοιον τῷ *ψαρικὸ*=διάφοροι ἰχθύες καὶ δὴ *ἀγνικὰ*=διάφορα μαλάκια).

ἀμπελίαν· ἀμπελίδα, φυτόν τι· οὕτω καὶ τὰ στελέχη τῆς ἀμπέλου.

Οὕτως ἐξέδωκε τὴν γλῶσσαν ὁ Μουσοῦρος, ἀλλ' οὔτε ὁ Schmidt οὔτε ὁ Dindorf οὔτε τελευταῖον ὁ κ. Κουκουλὲς ἱκανοποιοῦνται ἐκ τῆς ἐκδόσεως ταύτης. Καθ' ἡμᾶς τὸ στέλεχος τῆς ἀμπέλου ὠνομάσθη *ἀμπελία* καὶ ἔχει πρὸς τὸ *ἄμπελος* ὡς τὸ *κερασία* πρὸς τὸ *κέρασος κερασέα*, τὸ *κερατία* πρὸς τὸ *κερατέα*, τὸ *κιτρία* πρὸς τὸ *κιτρέα*, τὸ *κρανία* πρὸς τὸ *κράνος-κρανέα* κ. ἄ. δηλαδὴ ἐσχηματίσθη κατὰ τὰ ἄλλα εἰς *-ια* ὀνόματα φυτῶν ΜΝΕ 2, σ. 198). Τούτων οὕτως ἐχόντων ἡ διόρθωσις τοῦ Μουσούρου ἀποκατέστησε τὴν γλῶσσαν, ἥτις οὕτω παρέχει νοῦν ὀρθότατον.

Ὁ Schmidt ἐξέδωκε

ἁρματοποιός· τέκτων [ἢ ἁρματοπηγὸς]

ὀβελίζει δηλ. τὸ *ἁρματοπηγὸς* ὡς προερχόμενον ἐκ διττογραφίας, ὁ δὲ κ. Κουκουλὲς νομίζει ὅτι ὑπὸ τὸ κείμενον λῆμμα κρύπτεται καὶ ἕτερον. *ἁρματοποιὸς* (ἀπὸ τοῦ ἄρματα)· καθ' ἡμᾶς εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητήσωμεν τὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος *τέκτων* ἵνα κατανοήσωμεν τὸ χωρίον οὐ μόνον ἄνευ μεταβολῆς τοῦ ὑπὸ τοῦ κώδικος παραδοθέντος, ἀλλὰ καὶ ἄνευ φόβου μήπως ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Ἡσύχιον λέξιν τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ πλάσῃ· ζητοῦντες λοιπὸν τὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τούτου εὑρίσκομεν ὅτι ἔχει εὐρυτάτην ἔννοιαν ἣν περίπου τὸ ἡμέτερον *μάστορις*, διὸ καὶ προσδιορίζεται ἐνίοτε ὑπὸ λέξεων εἰδικὴν ἔννοιαν ἐχουσῶν· οὕτω ὁ Ὅμηρος (Ἰλ. Δ. 100) λέγει «καὶ τὰ μὲν ἀσκήσας *κεραξόος* ἤραρε τέκτων»· καὶ παρὰ Νικάνδρῳ δὲ Θηρ. 170 ἀναγινώσκεται «Αἰγασέης *δορατοξόος* τέκτων»· κατὰ ταῦτα ὁ Ἡσύχιος εἶπεν

ἁρματοποιὸς τέκτων· ὁ ἁρματοπηγός.

Ὁ Schmidt ἐξέδωκε

[ἄροτρα· γῆ, χώρα, πλέθρα].

Περὶ τούτου ὁ κ. Κουκουλὲς διδάσκει «*Ἐνεκρίθη ἐνταῦθα ἡ ὑπὸ τοῦ Heinsius προταθεῖσα ἀνάγνωσις* **ἄρουρα** *καίτοι παρὰ τὴν ἀλφαβητικὴν σειρὰν οὖσα. Ἂν τις ὅμως λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ζευγάρι λέγε-*

ται καὶ τὸ ἄροτρον, ἡ δὲ γῆ μετρεῖται κατὰ ζευγάρια ἢ **ἀξινάρια** *τότε θὰ πεισθῇ ὅτι ὀρθῶς ἔχουσι πάντα τὰ τοῦ Ἡσυχίου καὶ ἄνευ λόγου ἐπομένως λείπει ἐκ τοῦ Θησαυροῦ καὶ τῶν λοιπῶν νεωτέρων λεξικῶν ἡ σημασία αὕτη τῆς λέξεως ἄροτρον*».

Περὶ τοῦ *ἀρότρου* ἢ τῆς *ἀρούρας* ὡς μονάδος ἐπιφανείας σπουδαῖος διεξήχθη ἀγὼν μεταξὺ Χατζιδάκι καὶ Βερναρδάκι προκειμένου περὶ διορθώσεως τοῦ Wilamovitz εἰς τὸ σχόλιον Ἰλ. Ν. 703 «Πτολεμαῖος γὰρ εἰς τὸ τῆς Ἀρσινόης *χιλιάροτρον* τέμενος μέλανας ἀνῆκε βοῦς». Ἐν τούτῳ δηλ. ὁ Wilam. μετέβαλε τὸ *χιλιάροτρον* εἰς *χιλιάρουρον*, ἵνα οὕτω δηλωθῇ ἔκτασις χιλίων ἀρουρῶν· ὁ δὲ κ. Βερναρδάκις ὑποστηρίζων τὸ παραδοθὲν *χιλιάροτρον* ἐξήγησεν αὐτὸ *χιλίων ζευγαριῶν χωράφι*. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξήτασε μετὰ πάσης ἀκριβείας ὁ κ. Χατζηδάκις ἐν Ἀθην. 13, 264 κ. ἑ. καὶ 25, 312 κ. ἑ., ὅπου παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην· ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν πραγματειῶν τούτων θὰ πεισθῇ ἕκαστος ὅτι καὶ παρ' Ἡσυχίῳ συνέβη ὅ,τι καὶ ἐν τοῖς εἰς Ἰλιάδα σχολίοις, ὅτι δηλ. τῶν ἀντιγραφέων τις ἀγνοῶν τὴν λ. *ἄρουρα* μετέγραψεν αὐτὴν εἰς τὴν γνώριμον *ἄροτρα*.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀλφαβητικὴν σειρὰν παρατηροῦμεν ὅτι εἶναι τοσαῦτα παραδείγματα τὰ ὁποῖα ἀναγινωσκόμενα ὡς παρεδόθησαν οὐδένα νοῦν παρέχουσι, διορθούμενα δὲ μετατίθενται εἰς ἄλλην θέσιν τοῦ αὐτοῦ ἀρκτικοῦ στοιχείου ἢ καὶ εἰς ἄλλο στοιχεῖον ὥστε δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπικαλῆται τις τὴν ἀλφαβητικὴν σειρὰν πρὸς ὑποστήριξιν τύπου τινός· οὕτω παραδίδεται *Αἶται* ἀντὶ *Λιταί*, *ἄοιγον* ἀντὶ *λοιγόν*, *ἄτματα* ἀντὶ *λύματα*, *Σκυλλεῖον* ἀντὶ *Σκιαδεῖον*, *ἀεπάσιον* ἀντὶ *ἀσπάσιον*, *ἀναθέης* ἀντὶ *ἀνάσσης*, *κάππει* ἀντὶ *κατήει*, *θέοπις* ἀντὶ *θέσπις*, *θεόφατα* ἀντὶ *θέσφατα*, *ἰάδος* ἀντὶ *ἰλλός*, *σφετερίδες* ἀντὶ *ἐφεστρίδες* *ἐπαΐας* ἀντὶ *ἐπάρας*, *ἵερας* ἀντί *τέρας*, *λαίαν* ἀντὶ *ἀλίαν*, *ληταὶ* ἀντὶ *ἄηται*, *λίξαντα* ἀντὶ *ἀίξαντα*, *πελιανὸν* ἀντὶ *πελιδνὸν*, *τάχη* ἀντὶ *ἰαχή*, *ἄερον* ἀντὶ *δέρον* (= ἔδερον) κ. ἄ. περὶ ὧν ἴ. Cobet Novae lectiones 179 κ. 479 Κόντον ἐν Σωκρατ. 1. 104 κ. ἑ. 458. 495· καὶ Λόγ. Ἑρμ. Κόντου 1. 217 κ. ἑ.

Πολλάκις καὶ ἄλλοι, νῦν δὲ καὶ ὁ κ. Κουκουλὲς ἔνθ. ἀ. § 40 παραβάλλουσι λέξεις τοῦ Ἡσυχίου *γὶς*=ἴς, *γιοχὺς*=ἰσχύς, *γιστία*=ἱστία κ. τ. λ. πρὸς τὰς νεοελληνικὰς *γῖπα* ἀντὶ *ἶπα* (*ἴψ* γενικὴ *ἰπός*),

γισκιουμάδα ἀντὶ *ἰσιωμάδα*, *γίσιος* ἀντὶ *ἴσιος-ἴσος* κ. τ. λ., ἀλλὰ τὰ παραβαλλόμενα φαίνονται εἰς ἡμᾶς ἀπαράβλητα, διότι γενετικῶς εἶναι διαφόρου ἀρχῆς· τὸ μὲν γ τῶν λέξεων τοῦ Ἡσυχίου εἶναι παράστασις τοῦ F (ἴ. Χατζιδ. ἐν Ἀθηναίου τ. 10 σ. 477 κ. ἑ., Ἀκαδ. Ἀναγν. 1. 466, ΜΝΕ 2, 323 κ. ἑ.), τὸ δὲ τῶν νεοελληνικῶν εἶναι ὑστερογενὲς προελθὸν πιθανῶς ἐκ τῆς συνεκφορᾶς (Χατζιδ. ΜΝΕ 2, 328).

Ὁ Schmidt ἐξέδωκε

γλωρόν· νομόν.

Ἀμφισβητῶν τὸν τύπον *γλωρὸν* ὁ Meineke εἰκάζει ἀντ᾽ αὐτοῦ *χλωρόν*, ὁ κ. Κουκουλὲς ἀντέχεται τῆς κειμένης γραφῆς, ὁ δὲ Κοραῆς ἐγκρίνει μὲν τὸ *γλωρὸν* (= χλωρόν), τὸ ἑρμήνευμα δ᾽ ὅμως ἐκδίδει *ὠμόν*. Καθ᾽ ἡμᾶς εἴτε τὸ *γλωρὸν* ἰσοδυναμεῖ τῷ *χλωρὸν* εἴτε ἡ γνησία γραφὴ τοῦ Ἡσυχίου εἶναι *χλωρὸν* ἡ γλῶσσα εἶναι κατανοητὴ καὶ ἑπομένως ἡ μεταβολὴ τοῦ Κοραῆ οὐχὶ ἐπιτυχής. Ἐξετάζοντες δηλ. ἑκατέραν τῶν λέξεων καθ᾽ ἑαυτὴν εὑρίσκομεν ὅτι ἡ λ. *νομὸς* ἰσοδυναμεῖ τῇ λ. *νομὴ* καθὰ αὐτὸς ὁ λεξικογράφος κατωτέρω διδάσκει διὰ τῶν γλωσσῶν *νομόν· νομήν, νομὸς* (ὑπὸ τὸ λῆμμα *νόμος*)· *νομὴ* καὶ *νομῷ· νομῇ*. Περὶ δὲ τῆς λέξεως *χλωρὸν* διδασκόμεθα ὑπὸ τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Στεφάνου ἐν λ. ὅτι γίνεται χρῆσις αὐτῆς καὶ ἄνευ οὐσιαστικοῦ πρὸς δήλωσιν τοῦ χλωροῦ χόρτου· οὕτω λέγεται παρὰ τοῖς Ο΄ Ἀριθμ. 22. 4 «ὡσεὶ ἐκλείξαι ὁ μόσχος τὰ χλωρά», Παροιμ. 27. 25 «ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν», Αἰλιαν. Ποικ. Ἱστορ. 13. 16 «περὶ αὐτὸν (τὸν περίβολον) ἐστι δένδρα εὐθαλῆ καὶ πολλὰ χλωρά»(1). Ἐὰν νῦν λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι *νομὴ* λέγεται μάλιστα ὁ χλωρὸς χόρτος, θὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν γλῶσαν τοῦ Ἡσυχίου οὕτως «ὁ χλωρὸς χόρτος λέγεται ἄλλως νομὸς ἤτοι νομή».

Ὁ κῶδιξ παραδίδει

δαεγώ· οἶδα, ἐπίσταμαι.

Ἡ ἀκατανόητος αὕτη γλῶσσα καθίσταται τελείως κατανοητὴ διὰ τῆς διορθώσεως τοῦ Pearson καὶ Oudendorpius *δαείω*· ἡ διόρθωσις δ᾽ αὕτη δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀνάγνωσις μᾶλλον, διότι ἡ σύγχυσις τῶν γραμμάτων Ι καὶ Γ εἶναι συχνὴ ἐν τοῖς χειρογρά-

(1) Ὁ Κοραῆς ἐν Προδρόμῳ κ.λ. σ. 173 ἐκδίδει *ποα χλωρα* (ι. αὐτόθι σ. 340).

φοις· ἐν τούτοις δὲν ἐνεκρίθη οὔτε ὑπὸ τῶν συντακτῶν τοῦ Θησαυροῦ οὔτε ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τοῦ Ἡσυχίου Schmidt· ὁ δὲ κ. Κουκουλὲς ὑποστηρίζων τὴν παραδοθεῖσαν γραφὴν λέγει τὰ ἑξῆς: «*Νῦν ἐν Καππαδοκίᾳ* ***δαγὼ*** *ἢ* ***ταγὼ*** *σημαίνει οἶδα, ἐπίσταμαι· προῆλθε δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ οἶδα (ἐ)γὼ ὅπερ λέγεται ἐν Κύθνῳ ὑπὸ τοῦ ἐρωτωμένου πρὸς δήλωσιν ἀγνοίας π. χ. ποιὸς ἔκαμε αὐτό; οἶδα γώ;=δὲν γνωρίζω. Ταῦτα δεικνύουσιν ὅτι ὀρθῶς ἔχουσι τὰ τοῦ Ἡσυχίου καὶ ἑπομένως πρέπει νὰ μείνωσιν ἀμετάβλητα*». Ἀλλ᾽ ἂν τὸ Κύθνιον γράψωμεν *εἶδα γὼ* τί θὰ ἀντείπῃ ὁ κ. Κουκουλές: Καθ᾽ ἡμᾶς οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι εἶναι τὸ *εἶδα* τοῦ *βλέπω* οὐ. ὡς γνωστόν. ἡ ἔννοια εἶναι εὐρυτάτη.

Διὰ τοιούτων στηριγμάτων ἐκ τῆς νέας ἑλληνικῆς δὲν νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ ὑποστηρίζωνται πλημμελεῖς γραφαὶ τοῦ Ἡσυχίου ἢ ἄλλων ἀρχαίων.

Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν

δολέων· δοθιὴν

ἐν ᾗ ἀντὶ τοῦ *δοθίων* ὡς διώρθωσεν ὁ Κυστῆρος τὸ ***δολέων*** προτείνεται *δοθιὼν* ὅπως, καθὼς λέγεται, διδάσκουσι τὰ σημερινὰ ***διάσωνας***, *γιάθωνας* κ.τ.λ. Ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τοῦ *διά-* τονούμενα νεώτερα οὐδόλως ἀποδεικνύουσι τονισμὸν *δοθίων*. τὸ ὁποῖον ἐν τῇ νέᾳ γλώσσῃ θὰ ἐγίνετο κατὰ συνίζησιν *δοθιῶνας*, οὐχὶ δὲ *δόθιωνας-διάθωνας*.

Ὁμοίως ἀπροσδιόνυσος χρῆσις τῆς νέας ἑλληνικῆς γίνεται καὶ ἀλλαχοῦ· οἷον ἐν § 45 τὸν παραδοθέντα τύπον *κονίζειν* μεταγράφει *κονίζιν* καὶ διατείνεται ὅτι ἐκαλεῖτο οὕτω ἱμάτιόν τι ἀνωμάλου ὑφῆς ἀπὸ τοῦ *κονίζη=κνίδη* ἧς «*ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἀνώμαλος*»· ἐπίσης ἐν § 56 χαρακτηρίζει τὸ *ὑπερεπόλασεν* ὡς ἀκατανόητον, εἰ καὶ οὐδεὶς τῶν κριτικῶν ἠμφεσβήτησε τὴν ὀρθότητα αὐτοῦ καὶ ἀντ᾽ αὐτοῦ προτείνει τὸ *ὑπερεκάχλασεν*· ἐν § 71 ἀντὶ τοῦ παραδοθέντος ***κοκκόνοι*** ἢ τοῦ ἐκ διορθώσεως *κόκκοι* προτείνει τὸ ἀνύπαρκτον ***κοκκῶναι***· ὁμοίως ὅλως ὑποκειμενικὰ εἶναι τὰ διδασκόμενα ἐν §§ 26. 37. 52. 67. 74. 78. 88 καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐν τῷ κώδικι ἀναγινώσκεται

ἐκασώρενον· π. . . φονων ἐπόρνευον.

Ὁ Κοραῆς στοχαζόμενος ὅτι ὑπόκειται προσδιορισμός τις τοῦ ἐπόρνευον διορθοῖ *περιφανῶς* καὶ οὕτω ἡ γλῶσσα καθίσταται ἀρτία. Νομίζομεν ὅτι ὁ Ἡσύχιος ἠθέλησε νὰ δώσῃ ἀκριβεστέραν τὴν σημασίαν τοῦ *κασωρεύειν* ἤτοι νὰ παραστήσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ πορνεύειν περὶ ὑποκειμένων ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ ἀποκαλύπτως ἀσκούντων τὸ ἔργον τοῦτο· διότι τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ γίνεται καὶ κρυφίως. Ἐντεῦθεν φρονοῦμεν ὅτι εὐαρμοστότερος θὰ ἦτο ὁ προσδιορισμὸς *περιφώρως* διὰ δύο λόγους, πρῶτον διότι ἡ λέξις αὕτη ὡς σπανία καὶ μὴ νοουμένη ὑπὸ ἀντιγραφέως εἶναι πιθανὸν ὅτι μετεβλήθη ὑπ' αὐτοῦ, ἐνῷ ἂν ἔκειτο ἡ λ. *περιφανῶς* ὡς συνήθης καὶ κατανοητὴ δυσκόλως θὰ παρεφθείρετο, καὶ δεύτερον διότι ἡ ἔννοια τοῦ *φώρ* καὶ τῶν ἀπὸ τούτου παραγώγων συνδυάζεται πρὸς πράξεις ἀντικειμένας εἰς τὴν ἠθικήν.

(Ὁ κ. Κουκουλὲς λέγει «*Μὲ τὰ σεμνεῖα καὶ τὸν ἑταιρικὸν βίον φαίνεται ὅτι ὁ φόρος (forum) εἶχε μεγάλην σχέσιν, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ἡμέτερον «αὐτὴ βγῆκε 'ς τὸ φόρο» «ἢ βγῆκε τοῦ φόρου» = τὸν ἑταιρικὸν βίον ἠσπάσατο* κ.τ.λ. *Νομίζω λοιπὸν ὅτι ὁ λεξικογράφος ἔγραψεν*

ἐκασώρευον· περὶ φόρον ἐπόρνευον».

Καὶ τὰ μὲν *περὶ φόρου* λεχθέντα νομίζομεν ἀληθῆ, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ποῖόν τι εἶναι τὸ *περὶ φόρον πορνεύειν*).

Θέλων ὁ κ. Κουκουλὲς νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν παραδοθεῖσαν γραφὴν
ἐκπεφανωμένος· ἀπόπληκτος
ἐκπεφάνωται· ἀπό (πληκτος γέγονε· Μουσοῦρος)
λέγει (§ 51) τὰ ἑξῆς «*Ταῦτα σημειῶ πρῶτον διότι τὸ ῥῆμα παρανοηθὲν ἐζητήθη νὰ παραδιορθωθῇ καὶ δεύτερον διότι θέλω νὰ δώσω τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ ἐκ τῆς σημερινῆς γλώσσης ὁρμώμενος*» καὶ κατωτέρω «*Ἡ ἑρμηνεία ὅμως τοῦ ῥήματος εἶναι ἁπλουστάτη. Φανὸς λέγεται ὁ φαίνων, ὁ λαμπρός, ἐκ τούτου φανόω καθιστῶ τι φανόν,* ***ἐκφανῶ*** *ἀφαιρῶ παρά τινος τὸ φανόν,* ***ἐκφανοῦμαι*** *παύω ὢν φανός, παύω λάμπων* ***σβήνω*** *νῦν κοινῶς. Ὄντως νῦν ἵνα δηλώσωμεν ὅτι τις ἐξεπλάγη σφόδρα μεταχειριζόμεθα τὸ* ***ἔσβησε*** *ἢ ἔμεινε* ***σβηστὸς*** *ἅπερ εἶναι μεταφράσεις τοῦ* ***ἐκπεφάνωται*** *τοῦ ἔχοντος ἄριστα*

Ὅτι μὲν βεβαίως δυνατὸν ἦτο νὰ πλασθῇ ἐκ τοῦ *φανὸς* ῥῆμα *φανόω* καὶ σύνθετον *ἐκφανόω* εἶναι προφανές, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εὐλόγως θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀμφισβητήσῃ εἶναι ἂν τὸ ῥῆμα τοῦτο

θὰ εἶχε τὴν σημασίαν *ἀφαιρῶ παρά τινος τὸ φαίνειν* καὶ παθ. *παύω ὢν φανός*, τῆς προθέσεως *ἐκ* δηλαδὴ σημαινούσης ἄρνησιν τῆς ἐννοίας τοῦ ῥήματος. Ἐκ τῆς ἀξιολόγου πραγματείας τοῦ κ. Γαρδίκα περὶ τῶν προθέσεων ἐν συνθέσει (Ἀθην. 24, 139—142) διδάσκεταί τις ὅτι ὀλίγιστα εἶναι τὰ σύνθετα ῥήματα (οὐχὶ τὰ παρασύνθετα ἢ τὰ ἐκ προτάσεων σχηματισθέντα), ἅτινα ἔχουσι τὴν *ἐκ* μετὰ τῆς ἐννοίας ταύτης· καὶ ταῦτα ἔχουσι σημασίαν ἐπιδεκτικὴν τοιαύτης ἐκδοχῆς ὡς *ἐξακμάζω, ἐξανθῶ* ἅτινα σημαίνουσι παύομαι ἀκμάζων, ἀνθῶν, παρελθόντος δηλαδὴ τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς, τῆς ἀνθήσεως (1). Κατὰ ταῦτα ἐὰν ὑπῆρχεν ῥῆμα *ἐκφανοῦμαι* θὰ ἐσήμαινε μᾶλλον καθίσταμαι φανὸς (=φαεινὸς) ἢ εἰς φανὸν (=δᾷδα) μεταβάλλομαι καθὰ τὸ *ἐκδᾳδοῦμαι* κ. ἄ. περὶ ὧν ἴ. Γαρδίκαν ἔνθ᾽ ἀν σ. 191. Καὶ ταῦτα λέγομεν ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ τί *παρεδόθη ἡμῖν καὶ τί δύναται κατ᾽ αὐτὸ πιθανῶς νὰ λεχθῇ*.

ἔμφορα· προσβεβλημένα

Ἀφοῦ τὸ *προσβάλλειν γυναικὶ* ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους (Ἱππ. 517) ἀντὶ τοῦ *πειρᾶν* γυναῖκα, ὅπερ σημαίνει *πειράζειν ἐρωτικῶς*, κατὰ δὲ τὰ Βασιλικὰ (60, 21, 15) τὸ προσβάλλειν τοῦτο σημαίνει «ἀπατηλοῖς ῥήμασιν ἀποπειραθῆναι τῆς ἄλλου σωφροσύνης» ἤτοι ἐλέγετο ἐπὶ ἀφροδισιακῆς ἀποπείρας πρὸς γυναῖκας, δυσκόλως δύναται νὰ νοηθῇ γενικῶς ἐπὶ πάσης ἀφροδισιακῆς ὁμιλίας ἤτοι καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀλόγων ζῴων, ἀκόμη δὲ δυσκολώτερον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐγκυμονεῖν. Κατὰ ταῦτα ἡ γνώμη τοῦ συναδέλφου κ. Κουκουλὲ καθ᾽ ἣν προσβεβλημένα εἶναι τὰ ἐν γαστρὶ φέροντα, τὰ ἔμφορα, .δὲν φαίνεται πιθανή. Ἡ μεταφορὰ εἶναι λίαν βεβιασμένη, τὰ δὲ διάμεσα ἐλλείπουσιν.

ἰονθάδος αἰγὸς . . . . ἰόνθους ἐχούσης, οἷον ἐκφύματα σκληρὰ /ἢ σκώληξ

[ἰονέντα]

Οὕτως ἐκδίδει τὰς δύο ταύτας γλώσσας ὁ Schmidt ὀρθῶς δὲ ὁ

(1) Σύνθετα ῥήματα ἐκ τῆς προθέσ. *ἐκ* σημαίνοντα τὴν ἄρνησιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἁπλοῦ ἐσχηματίσθησαν πλεῖστα ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ (ἴ. Χατζ. ἐν Ἀθην. 26 Αρχ. σ. 37 πθ. καὶ Γαρδίκαν ἐνθ. ἀν σ. 192 κ. ἑ.).

κ. Κουκουλὲς ἐνθ. ἀ. § 63 ἠμφεσβήτησε τὴν γνώμην τοῦ ἐκδότου ὅτι αἱ λέξεις *ἢ σκώληξ* ἀνήκουσιν εἰς τὴν προηγουμένην γλῶσσαν καὶ εὐστόχως ἀπὸ ἀπόψεως διανοήματος διώρθωσε *σκώληκας*. διότι σήμερον *γιόθος* λέγεται οὐ μόνον τὸ ἔκφυμα ἀλλὰ καὶ τὸ σκωλήκιον τὸ ἐκ τοῦ ᾠαρίου τοῦ οἴστρου ἐκκολαφθὲν καὶ ἐντὸς τοῦ δέρματος εἰσδῦσαν. ὃ καὶ ἡ αἰτία τοῦ φύματος· ἀλλ᾿ ἴσως τὸ ὡς ἰδιαιτέρα γλῶσσα καταχωριζόμενον *ἰονέντα* ἦτο συνέχεια τοῦ ἑρμηνεύματος. ὅπερ οὕτω ἀναγινώσκομεν

ΗΣΚΩΛΗΚΙΟΝΕΝΤΟΣ

ἤτοι *ἢ σκωλήκιον ἐντὸς*(1)· οὕτω δὲ καὶ τὸ διανόημα καθίσταται πλῆρες καὶ τὰ ἑπόμενα *ἰονέντα* ὅλως ἀδιανόητα ὄντα ἀποκαθίστανται εἰς τὴν μετὰ νοῦ ὑπόστασιν αὐτῶν.

Ὁ Schmidt ἐξέδωκε

κοττεῖν· τύπτειν, δορατεῖν.

Μεταγράφοντες ταῦτα εἰς τὴν μεγαλογράμματον γραφὴν

ΚΟΤΤΕΙΝΤΥΠΤΕΙΝΔΟΡΑΤΕΙΝ

καὶ ἐνθυμούμενοι ὅτι ἐν τοῖς ἀντιγράφοις συνηθέστατα συγχέονται τὰ ΠΤ καὶ ΤΤ, Υ καὶ Τ. Θ καὶ Ο ἀναγινώσκομεν

ΚΟΠΤΕΙΝΤΥΠΤΕΙΝΗΘΡΑΥΕΙΝ

ἤτοι *κόπτειν· τύπτειν ἢ θραύειν*. Τὸ ὄγδοον ἀπὸ τοῦ τέλους γράμμα Δ μετεγράψαμεν εἰς Η νομίζοντες ὅτι προέρχεται ἐκ προχείρου διορθώσεως ἀντιγραφέως γενομένης ὅτε φθαρέντα πως τὰ γράμματα δὲν παρεῖχον ἀνάγνωσιν.

Διὰ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης ἀπαλλαττόμεθα τοῦ καινοφανοῦς σχηματισμοῦ *δορατεῖν* ἀντὶ *δορατίζειν*, καὶ προσέτι τῆς ἀνάγκης νὰ ὁμολογήσωμεν ἄνευ ἄλλης ἀποδείξεως ὅτι τὸ ἰδιωματικὸν *κοττῶ* ὅπερ σημαίνει οὐχὶ τύπτω, ἀλλὰ θραύω ταυτίζεται πρὸς τὸ τοῦ Ἡσυχίου *κοττεῖν· τύπτειν* καθὰ διατείνεται ὁ κ. Κουκουλές.

κούαγμα· σκῆμα

Ἡ γλῶσσα αὕτη οὐδὲν νόημα παρέχει. Ὁ Schmidt ἐρωτᾷ μήπως

(1) Ἄλλο ζήτημα ἂν το τελευταῖον τοῦτο μέρος τοῦ ἑρμηνεύματος εἶναι τῆς γνησίας τοῦ Ἡσυχίου χειρὸς ἢ νεωτέρα προσθήκη.

Ἡ λέξις *σκωλήκιον* μαρτυρεῖται πολλαχόθεν, παρ᾿ Ἀριστοτέλει δὲ χαρακτηρίζεται διὰ τῆς λ. ταύτης καὶ ὁ οἶστρος τῶν θύννων (Index Aristotelicus ἐν λ.).

πρέπει νὰ γραφῇ *κύνηγμα* ἀντὶ *κούαγμα*, ἀλλ' οὐδ' οὕτω θεραπεύεται τὸ κακόν.

Ἐφ' ὅσον βεβαίως ἡ ὑπόστασις τοῦ ὀνόματος *κούαγμα* δὲν ἐξακριβοῦται τεχνολογικῶς ἢ δι' ἀναμφισβητήτου παραδόσεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ θεωρῆται ὕποπτον· ἐπειδὴ δὲ ὁμοίως ἔχει καὶ τὸ ἑρμήνευμα *σκῆμα*, νομίζομεν ὅτι ἥ τε γλῶσσα καὶ τὸ ἑρμήνευμα εἶναι παραναγνώσματα τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου γραφέντων

ΚΑΥΑΓΜΑCΧΙCΜΑ

ἤτοι *καύαγμα· σχίσμα·* εἶναι δὲ τὸ *καύαγμα* δωρικὴ ἐκφορὰ τοῦ *κάταγμα* (καταϜαγμα, κατϜαγμα, καϜϜαγμα, καϜαγμα· πβ. τὸ τοῦ αὐτοῦ λεξικογράφου *καυάξαις*, ἴ. καὶ Κόντον ἐν Λογ. Ἑρμ. 1, 77 κ.ἑ.), ἐθησαυρίσθη δὲ ἤδη ὑπὸ τοῦ Herwerden (Lexicon Graecum Suppl. σ. 443). Παλαιογραφικῶς δὲ ἡ παραφθορὰ τῆς γλώσσης ταύτης ἐξηγεῖται ὡς ἑξῆς· ἡ δίφθογγος ΑΥ μετεβλήθη εἰς ΟΥ ἐξ ἀντιγραφῆς κώδικος γεγραμμένου διὰ τῆς μικρογραμμάτου γραφῆς καθ' ἣν ἐλάχιστον διαφέρουσιν αἱ δύο αὗται δίφθογγοι, ὥστε προκειμένου μάλιστα περὶ λέξεως ἰδιωματικῆς μὴ νοουμένης ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων ἡ μεταβολὴ εἶναι πιθανωτάτη· τὸ δὲ ἑρμήνευμα φαίνεται ὅτι πρῶτον ἀνεγνώσθη CΧΗΜΑ(1) καὶ κατόπιν τοῦτο ἐξ αἰτίας τῆς προφορᾶς τοῦ *σχ* ὡς *σκ* ἐγένετο *σκῆμα*· ἐγράφη δηλ. ὑπ' ἀντιγραφέως ἄλλου ὑπαναγινώσκοντος καὶ ἀπαγγέλλοντος CΚΗΜΑ.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν σημασίαν παρατηροῦμεν ὅτι τὸ *κατάγνυμι* ἔχει καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ σχίζω ὡς δηλοῦται ἐκ παραδειγμάτων ὁποῖα τὰ παρὰ Ψευδιπποκράτει ΠΕ' σ. 90 «κάρτα γὰρ οἵη τε ῥὶς *καταγεῖσα* ἀναπλάσσεσθαι». ΠΗ' σ. 94 «τούτων δὲ ἥκιστα οὓς *καταγὲν* προσδέεται(2)»· κατὰ ταῦτα καὶ τὸ *σχίσμα* τοῦ ὠτὸς ἢ τῆς ῥινὸς ἦτο δυνατὸν νὰ λέγεται *κάταγμα*.

κούνημα· κόκων ἢ ὁ κύων

Καὶ τὴν γλῶσσαν ταύτην ἐκλαμβάνομεν καθὰ τὴν προηγουμένην

(1) Παράδειγμα συγχύσεως τῶν Η καὶ ΙC ἴ. Κόντον Γλωσσ. Παρατ. σ. 273 κ. ἑ. ὡς *ἐμβρόντητος - ἐμβρόντιστος, ἐξηρτημένος - ἐξηρτισμένος, νομίσματα - νομήματα. πιθίσκον-πίθηκον*, κ. ἄ. Μνημοσύνην 1885 σελ. 5 κ. Ἀθην. 10, 241 ἔνθα ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος λ. *σχίσμα* μετέπεσεν εἰς *σχῆμα*

(2) Τοιαῦτα παραδείγματα εὑρίσκει τις παρὰ Κόντῳ ἐν Λογ. Ἑρμ. 1, 81 κ. ἑ. ὅθεν καὶ τἀνωτέρω ἐλήφθησαν.

ὡς παρανάγνωσμα. Εἶναι γνωστὸν ὅτι παλαιογραφικῶς συγχέονται τὰ Κ καὶ ΙC, Ν καὶ Μ, Υ κ. Ι καὶ ἄλλα· τούτων δὲ τῶν γραμμάτων ἡ σύγχυσις ἐγέννησε τὸ τέρας ὅπερ ὡς γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου παρεδόθη. Οὕτω μεταγραφομένη αὕτη εἰς τὴν μεγαλογράμματον γραφὴν ἔχει ὡς ἑξῆς·

ΚΟΥΝΗΜΑΚΟΚΩΝΗΟΚΥΩΝ

τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκομεν

ΚΟΙΜΗΜΑΚΟ(Ι)ΚΩΝΗΟΙCΥΩΝ

ἤτοι *κοίμημα κοΐκων ἢ οἰσυῶν*. Ἡ σύγχυσις τῶν *μ* καὶ *ν*, *ι* καὶ *υ* προῆλθε πάντως ἐκ τῆς μικρογραμμάτου γραφῆς, καθ' ἣν ἡ συλλαβὴ *κοιμ-* ἦτο εὐκολώτατον νὰ ἀναγνωσθῇ *κουν-*. Εἶναι δὲ τὸ κόιξ κατὰ τὸν Θεόφραστον (Ἱστορ. φυτ. 1. 10, 5) φυτὸν καλαμόφυλλον, κατὰ δὲ τὸν Πολυδεύκην καὶ τὸν Ἡσύχιον (λ. κόικες) φυτὰ καὶ πλέγματα καθὰ καὶ τὸ *οἰσύα*· *κοίμημα* ἄρα ἦτο πλεκτόν τι κατασκεύασμα· ποῖον δέ τι ἦτο κατανοεῖ ἕκαστος ἐκ τῆς προηγουμένης γλώσσης, μεθ' ἧς ἡ προκειμένη ἀπετέλει μίαν γλῶσσαν ὡς ἀποτελεῖ ἓν νόημα, ἤτοι ἡ γλῶσσα εἶχεν οὕτω

κουμᾶσι· το τῶν ὀρνίθων οἴκημα, κοίμημα κοΐκων ἢ οἰσυῶν,

κατόπιν δὲ παρανοηθεῖσα ἐχωρίσθη καὶ ἀπεκόπη τὸ δεύτερον μέρος αὐτῆς, ὅπερ διδάσκει ποῖον τι ἦτο τὸ οἴκημα, ὡς ἰδία γλῶσσα· σημαίνει δὲ ἡ λ. *κοίμημα* φωλεὰν ὕπνου καθὰ ἀλλαχοῦ (Αὔλωναρ. λέγεται *κοιμηθία* (=κοιμήθρα) ἡ φωλεὰ τοῦ λαγωοῦ διότι εὑρίσκεται ἐν αὐτῇ μόνον ὅταν κοιμᾶται. Ὅτι δὲ ἡ λ. αὕτη εἶναι γνωστὴ ὡς ἀφῃρημένην ἔννοιαν δηλοῦσα, ἐνταῦθα δ' ἔχει ἔννοιαν τοπικήν, οὐδεὶς θὰ ἐκπλαγῇ ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὅτι καὶ αἱ λλ. *κοῖτος, κοίτη* ἀπὸ τῆς ἀφῃρημένης ἐννοίας μετέπεσαν εἰς τὴν τοπικήν. Ἡ δὲ νῦν συνήθεια καθ' ἣν οἱ ὀρνιθῶνες εἶναι μικραὶ καλύβαι πλεκταὶ διὰ κλάδων δένδρων πιστοποιεῖ ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου εἶχεν οὕτως ὡς ἡμεῖς ἐκδίδομεν αὐτήν. Οὕτω δ' ἀπαλλασσόμεθα τῆς ἀδιανοήτου ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν ἔννοιαν λέξεως *κοίνημα*

Ὁ κῶδιξ παρέχει

λαλύνει· πάσσει, πατεῖ,

ὅπερ ἀκατανόητον ὂν μεταβάλλουσιν οἱ κριτικοὶ

παλύνει· πάσσει, πάτ(τ)ει·

καὶ οὕτω διορθούμενον παρέχει μὲν ἄρτιον νόημα. ἀλλ' εἶναι ἀκατανόητος ἡ προσθήκη τοῦ τύπου *πάττει* καὶ μάλιστα ἐν λεξικῷ βραχυλογικωτάτῳ· διὰ τοῦτο τὴν διόρθωσιν ταύτην θεωροῦμεν ἀτυχῆ. νομίζομεν δ' ὅτι ἡ παραδοθεῖσα γλῶσσα εἶναι ἀποτέλεσμα παραναγνώσεως τοῦ Α ὡς Λ. τοῦ Μ ὡς ΑΛ καὶ τοῦ Ι ὡς Τ. συνηθεστάτης ἐκ τοῖς χειρογράφοις· οὕτω τὸ παραδοθὲν

ΛΑΛΥΝΕΙΠΑCCΕΙΠΑΤΕΙ

προῆλθεν ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς

ΑΜΥΝΕΙΠΑ(ΤΑ)CCЄΙΠΑΙΕΙ

ἤτοι *ἀμύνει πατάσσει, παίει*. Ἡ ἔκπτωσις τοῦ ΤΑ μετὰ τὸ ΠΑ εἶναι πιθανὴ ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος πρὸς αὐτό· διότι ὡς γνωστὸν τὰ διττὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπαναλαμβανόμεναι συλλαβαὶ πολλάκις ἁπλοποιοῦνται ἐν τοῖς ἀντιγράφοις(1). Ὅτι δὲ τὸ *ἀμύνω* θὰ εἶχε τὴν σημασίαν ταύτην νοεῖ ἕκαστος ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ῥήματος. ἀλλὰ πρὸς τούτοις αὐτὸς ὁ Ἡσύχιος διδάσκει τοῦτο παρέχων τὴν γλῶσσαν *ἀμυντήριον· τὶ τῶν πληττόντων*

Ἡ κειμένη γραφὴ εἶναι

νωγαλεύματα ἢ νωγαλίσματα· τὰ κατὰ λεπτὸν ἐδέσματα, οἱ δὲ τὰ μὴ εἰς χορτασίαν ἀλλὰ τρυφερὰ ἅρματα.

Οἱ κριτικοὶ προσκρούοντες εἰς τὴν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰ συμφραζόμενα λέξιν ἅρματα μεταβάλλουσιν αὐτὴν εἰς *ἀρτύματα*, *ἐδέσματα*, ἀλλ' ὁ κ. Κουκουλὲς σφόδρα ὑπεραμύνεται τῆς κειμένης γραφῆς στηριζόμενος εἰς τὰς νεοελληνικὰς *ἅρματα* (τὰ) καὶ *ἁρμάτα* (ἡ) αἱ ὁποῖαι σημαίνουσι τὸν γυναικεῖον κόσμον. Καθ' ἡμᾶς ἡ λ. *ἅρματα* σημαίνει τὸν γυναικεῖον κόσμον ὡς ἐξάρτημα τῆς γυναικὸς καθὰ τὰ ἅρματα ἤτοι τὰ ὅπλα τοῦ πολεμιστοῦ· ὁμοίως δὲ λέγεται σήμερον πολλαχοῦ *ἁρματώνομαι* ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ στολίζομαι ὡς «ντύσ' ἁρματώσου λυγερή»· ἀπὸ τούτου δὲ παρήχθη ὑποχωρητικῶς ἡ λ. *ἁρμάτα (ἡ)*. Πρὸς τούτοις δὲ ὁ προσδιορισμὸς *τρυφερὰ* καὶ ἡ ἀντίθεσις *τὰ μὴ εἰς χορτασίαν* δεικνύουσιν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἐδεσμάτων τινῶν καὶ οὐχὶ περὶ κόσμων, ὡς λέγει ὁ κ. Κ.· διὰ τοῦτο ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι τὸ χωρίον ὡς ἔχει νοσεῖ, θεραπεύεται δὲ ἀπὸ ἀπόψεως τοὐλάχιστον ἐννοίας διὰ τῆς μεταγραφῆς τοῦ *ἅρματα* εἰς *ἀρτύματα*.

(1) Περὶ παραλείψεως συλλαβῆς ἐν τοῖς ἀντιγράφοις ἴ. Κόντ. ἐν Σωκρ. Ι, 146 σημ.

Σημειωτέον δ' ὅτι αὐτὸς ὁ Ἡσύχιος διὰ τοῦ *ἀρτύματα* ἐξηγεῖ τὸ *ἡδύσματα* (ἐν λ.), τὰ ὁποῖα βεβαίως εἶναι ἐδέσματα *μὴ εἰς χορτασίαν*.

πλήξας· τύψας, θαυμάσας.

Ὅ,τι προσπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀναγνώστου ὡς ἀνώμαλον εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς διαθέσεως τῶν δύο λέξεων τοῦ ἑρμηνεύματος· δηλαδὴ τὸ μὲν *πλήξας· τύψας* εὐθὺς κατανοεῖται, ἀλλὰ τὸ *πλήξας· θαυμάσας*, ἐφ' ὅσον παραδείγματα τοῦ *πλήττω* ἐπὶ τοῦ *ἐκπλήττομαι* δὲν παρέχονται, καθίσταται ὕποπτον· διὸ καὶ ὁ ἐκδότης τοῦ Ἡσυχίου Schmidt ἐρωτᾷ «τίς ποτε δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Ἡσύχιος εἶπε πλήξας ἀντὶ τοῦ ἐκπλαγείς;»

Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ἔχων τις ὑπ' ὄψιν τὰς ἑπομένας γλώσσας *πλήξιππος· ἱππότης* καὶ *πληξίππῳ· τῷ πλήσσοντι τοὺς ἵππους, δι' οὗ τὸν ἱππότην δηλοῖ*, θὰ περιέμενεν ἀντὶ τοῦ *θαυμάσας* ῥῆμα ἔχον τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐκπλήττειν, φοβεῖν, *θαμβεῖν*· ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν ἔχει τὸ ῥῆμα εἰς τὸ σύνθετον *πλήξιππος* διότι πλήττειν μὲν τοὺς ἵππους ἤτοι παίειν ἕκαστος δύναται, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ τοῦ πληξίππου δὲν ἔγκειται εἰς τοῦτο, ἀλλ' εἰς τὸ ποιεῖν αὐτοὺς φοβεῖσθαι καὶ ἑπομένως εὐπειθεῖς. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ ἵππος καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ὑποζύγια κινοῦνται οὐχὶ τόσον ἐκ τῶν πληγῶν τὰς ὁποίας λαμβάνουσιν ὅσον ἐκ τῆς παροτρυντικῆς ἢ ἀπειλητικῆς φωνῆς τοῦ ὁδηγοῦντος αὐτὰ (πρ. τὰ ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα περὶ τοῦ πηλαλῶν Ἀθην. 29 Ἀρχ.). Διὰ ταῦτα ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο γεγραμμένον *θαμβήσας* τὸ ὁποῖον ἀποτριβέν πως καὶ μὴ κατανοούμενον μετεβλήθη ὑπὸ ἀντιγραφέως τινὸς εἰς τὸ *θαυμάσας*.

Ὁ κ. Κουκουλὲς ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ παραδοθὲν ἔχει καλῶς καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ του φέρει δύο ἀποδείξεις, τὴν μὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, τὴν δὲ ἐκ τῆς νέας. Ἀπαντῶν δηλ. εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦ Schmidt λέγει «*Καὶ ὅμως τοῦτο εἶναι δυνατόν. Τὸ ἀρχαῖον ἐκπλήττομαι καὶ καταπλήττομαι τὸ σημαῖνον θαυμάζω παράγεται βεβαίως παρὰ τὸ πλήττω, εἶπε δὲ καὶ ὁ Ὅμηρος (Γ, 31) κατεπλήγη ἀντὶ τοῦ ἐξεπλάγη*». Ἀλλὰ πῶς ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ἡσύχιος εἶπε τὸ *πλήξας* ἀντὶ τοῦ *ἐκπλαγείς*, ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν. Καὶ κατωτέρω «*σαφεστέραν τούτου ἐπιβεβαίωσιν δύναταί τις νὰ λάβῃ βλέπων πῶς καὶ νῦν οἱ Ἕλληνες εἰς ἔνδειξιν θαυμα-*

ομοῦ, ἀπορίας καὶ ἀπελπισίας πλήττουσι διὰ τῶν χειρῶν τοὺς μηρούς, ὅπερ σχῆμα ὑπεδήλωσαν μάλιστα διὰ τοῦ ῥήματος παταγώνομαι . . . τοῦ δηλοῦντος ἀπορῶ, θαυμάζω, ἐξίσταμαι».

Εἰς ταῦτα παρατηροῦμεν πρῶτον ὅτι εἰς τὴν σημασίαν τοῦ *παταγώνομαι* δὲν ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ πλήττειν οὔτε τὰς χεῖρας οὔτε ἄλλο τι· τοῦτο σημαίνει ἐκπλήττομαι, μένω ἀπόπληκτος, ἐνεὸς ὑπ᾿ ἀπροσδοκήτου τινὸς ἐντυπώσεως. συνωνυμεῖ δὲ πρὸς τὸ *παγώνω* ὅπερ λέγεται ἐπίσης ἐπὶ τοιαύτης περιπτώσεως. Παράγεται δὲ ἀπὸ τοῦ *πάταγος* οὗτινος ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις ἔχει ὡς ἑξῆς· ἡ ἐτυμολογικὴ αὐτοῦ σημασία εἶναι ὁ ἐκ τοῦ πατάσσειν θόρυβος ὡς εἰς τὸ παράδειγμα «πάταγος ὀδόντων» (Ἰλ. Ν. 283), ἀπὸ ταύτης προῆλθεν ἡ σημασία θόρυβος ὁπωσδήποτε προερχόμενος χωρὶς νὰ νοῆται καὶ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ πατάσσειν ὡς «βοῇ καὶ πατάγῳ ἐπήισαν» (Ἡροδ. 4, 211) καὶ ἀπὸ ταύτης ἡ ἀπὸ θορύβου τινὸς κατάπληξις καὶ ἐν γένει κατάπληξις, τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι ἔχει εἰς τὰ χαρίεντα ἐκεῖνα τοῦ Λουκιανοῦ (Τίμων. ἐν ἀρχῇ) «ὦ Ζεῦ φίλιε καὶ ξένιε καὶ ἑταιρεῖε καὶ ἐφέστιε . . . . ἅπαντα γὰρ ταῦτα λῆρος ἤδη ἀναπέφηνε καὶ καπνὸς ἀτεχνῶς ποιητικῶς ἔξω τοῦ *πατάγου* τῶν ὀνομάτων», δηλαδὴ πλὴν τῆς *καταπλήξεως* τὴν ὁποίαν ποιοῦσι τὰ μεγαλοπρεπῆ ὀνόματα· ἐντεῦθεν δὲ τὸ *παταγώνω*=ἐκπλήττω, φοβῶ καὶ *παταγώνομαι*=ἐκπλήττομαι, φοβοῦμαι. Δεύτερον δὲ παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ἂν τὸ *παταγώνομαι* εἶχε τὴν ἔννοιαν τοῦ πλήττειν διὰ τῶν χειρῶν οὐδόλως θὰ ἐπεκούρει εἰς τὴν κατανόησιν τῆς γλώσσης τοῦ Ἡσυχίου, διότι τὸ ζήτημα εἶναι ὡς διετύπωσεν αὐτὸ ὁ Schmidt διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐρωτήσεώς του, ὅτι δηλ. ὁ ἐνεργητικὸς τύπος δὲν λέγεται μετὰ τῆς σημασίας τοῦ μέσου.

Ὡς ἕκαστος βλέπει καὶ πάλιν ἐγένετο ἄτοπος χρῆσις τῆς νέας ἑλληνικῆς εἰς ἑρμηνείαν καὶ νόησιν παλαιῶν ἐκ τῆς διαρκοῦς καὶ κατεσπευσμένης συσχετίσεως ταύτης πρὸς τὴν ἀρχαίαν(1).

ΒΑΣ. ΦΑΒΗΣ

---

(1) Παρὰ τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν ταύτας οὐδόλως παραγνωρίζομεν ὅτι ὁ κ. συνάδελφος ἐν πολλοῖς ὀρθῶς ἡρμήνευσε καὶ εὐστόχως διώρθωσεν.

ΟΙ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟΙ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ ΚΘ' τόμου τῆς Ἀθηνᾶς)

Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα ἀποδίδουν εἰς τὰς ἑλληνίδας τῶν τότε χρόνων οἱ δύο γάλλοι, ὁ Olivier καὶ ὁ Beaujour.

Καὶ ὅσα λέγουν περὶ τῆς ματαιόφρονος πολυτελείας τῶν προμητόρων μας τούτων εἶναι ἀναμφισβητήτως μεμαρτυρημένα καὶ ἄλλοθεν.

Πράγματι αἱ ἑλληνίδες ἐκείνων τῶν χρόνων, ὅσαι ἀνῆκον εἰς εὐπόρους οἰκογενείας, ἀνέπτυσσον πολυτέλειαν, τὴν ὁποίαν δύσκολον εἶναι νὰ δικαιολογήσῃ κανείς. Αἱ πόρπαι τῆς ζώνης των, αἱ ἅλυσοι, μὲ τὰς ὁποίας ἐστόλιζον τὸν λαιμόν των, τὰ βραχιόλιά των ἀπήστραπτον ἀπὸ πλῆθος πολυτίμων λίθων, ὅπως καὶ ἡ κόμμωσις τῆς κεφαλῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας δὲν ἐπέθετον μόνον γιασεμιὰ καὶ ῥόδα, ἀλλὰ καὶ πολυτίμους λίθους. Ἐστολίζοντο δὲ χωρὶς νὰ ἐπιδεικνύουν τὸν κόσμον των τοῦτον εἰς κανένα, διότι ἔζων ἀπομεμονωμέναι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, διότι αἱ γυναῖκες τότε δὲν ἔλαμπον εἰς τὰς συναναστροφὰς καὶ εἰς τὰ θεάματα, ὅπως σήμερον. Πάντοτε δὲ μὲ μεγάλην λύπην ἐστεροῦντο τὰ κοσμήματά των.

Καὶ ὅταν ἐξήρχοντο καὶ μετέβαινον μακράν, ἐπειδὴ δὲν ἤθελον νὰ ἐπιδεικνύουν τὰ κοσμήματά των εἰς τοὺς δρόμους, τὰ ἔφερον μαζί των, διὰ νὰ τὰ στολισθοῦν πρὶν εἰσέλθουν εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου ἐπήγαιναν, διὰ νὰ τὰ ἀφαιρέσουν ἔπειτα καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν οἰκίαν των μετὰ τὴν ἐπίσκεψίν των.

Συνωδεύοντο δὲ πάντοτε ἀπὸ ὑπηρέτριαν — αἱ πλουσιώτεραι ἀπὸ περισσοτέρας τῆς μιᾶς — καὶ οὐδέποτε ἐξήρχοντο μόναι.

Αἱ ὑπηρέτριαι τὰς ἐρρίπιζον μὲ μεγάλα ῥιπίδια, ἐξηπλωμένας ἐπὶ τοῦ σοφᾶ, ὅταν ἦτο ζέστη.

Αἱ γυναῖκες ἔκαμνον τότε ἄφθονον χρῆσιν μύρων, τὰ ὁποῖα ἀνέδιδον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βαρεῖαν ὀσμήν, ψιμυθίων, τὰ ὁποῖα, ὅπως ἀναφέρεται, προεκάλουν προώρως ῥυτίδας ἐπὶ τοῦ προσώπου καὶ μαρασμὸν τῆς ἐπιδερμίδος αὐτοῦ. Ἔβαφον τὰ φρύδια των καὶ τὰς τρίχας τῶν βλεφάρων των τόσον, ὥστε παρεμορφώνοντο καὶ ἐγίνοντο ἀγνώριστοι.

Καὶ αὐτὰ ὅλα ἐγίνοντο μὲ κάποιαν ἀγροικίαν, χωρὶς μέτρον, χωρὶς λεπτότητα καὶ χάριν. Διότι ἔλειπεν ἡ πραγματικὴ μόρφωσις, ἡ ὁποία μόνον κανονίζει ἐντὸς τῶν πρεπόντων ὁρίων καὶ τὸν γυναικεῖον στολισμόν. Διότι ἡ πολυτέλεια ἐκείνη ὡς μόνον ἐλατήριον εἶχε μίαν χυδαίαν αὐταρέσκειαν, ματαιοφροσύνην κουφότητα καὶ ἐπιδεικτίασιν παιδαριώδη.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἴπομεν ὅτι ἐξέδιδεν κατὰ χρονικὰ διαστήματα διατάξεις κατὰ τῆς πολυτελείας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἰδικοί μας κατελαμβάνοντο ἀπὸ ἀνησυχίαν διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν πολυτέλειαν τῶν γυναικῶν πρὸ πάντων. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι εἰς τὰ Ἰωάννινα οἱ πρόκριτοι ὥρισαν κατὰ τῆς πολυτελείας διατάξεις, τὰς ὁποίας ἐπεκύρωσεν ἡ Μεγάλη ἐκκλησία. Ἐξεδόθησαν δὲ αἱ ἐπικυρώσεις αὗται ἐπὶ Καλλινίκου Β′ τοῦ Ἀκαρνᾶνος, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1701, καὶ ἦσαν αἱ διατάξεις αὗται, αὐστηραί.

Καὶ ἡ ὁμογενὴς ἐν Κωνσταντινουπόλει κοινωνία ἀνέπτυσσε πολυτέλειαν ματαίαν, τὴν ὁποίαν ἐτροφοδότει ὁ πλοῦτος ὁ ἄφθονος, ὁ συγκομιζόμενος ἀπὸ τὰς παραδουναβείους ἡγεμονίας ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν (1).

Ὅτι δὲ καὶ αἱ Σμυρναῖαι ἀνέπτυσσον πολυτέλειαν δυσανάλογον πρὸς τὴν περιουσίαν καὶ πρὸς τὸ εἰσόδημα τῶν συζύγων των, ὅτι δὲ καὶ ἡ ἐπίδειξις τῆς πολυτελείας ταύτης ἐγίνετο μὲ κουφότητα καὶ ἦτον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀξιοκατάκριτος, γνωρίζομεν ἐκ μαρτυριῶν ἀναμφισβητήτων (2).

(1) Μ. Γεδεών, αἱ κατὰ τῆς πολυτελείας καὶ τῶν προικῶν ἐθνικαὶ ἐνέργειαι κατὰ τοὺς τελευταίους τέσσαρας αἰῶνας ἐν τῷ Φιλολ. Συλλ. Κωνσταντινουπόλεως τόμος 21 (1891) σελ. 49 κ. ἑ.

(2) Ὁ Κ. Οἰκονόμος εἰς τὸν λόγον του περὶ παίδων ἀγωγῆς, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησε τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1814 ἐν τῷ φιλολογικῷ γυμνασίῳ τῆς Σμύρνης ἀποδοκιμάζει τὰς πλουσίας Σμυρναίας, αἱ ὁποῖαι μιμούμεναι τὰς Εὐρωπαίας, προσελάμβανον τροφοὺς διὰ τὴν γαλακτοτροφίαν τῶν τέκνων των (τὰ σωζόμενα φιλολογ. συγγράμμ. 1, 40).— Εἰς δὲ τὸν Φιλάργυρον κατὰ τὸν Μολιέρον τοῦ ἰδίου Οἰκονόμου (ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 256) ἡ κυράτσα Σοφουλιώ, ἕνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς κωμῳδίας λέγει τὰ ἑξῆς. «Ὅλες σχεδὸν οἱ ἀρχόντισσές μας δὲν τὸ καταχρειάζονται νὰ δουλεύγουνε. Φαγιὰ μοναχὰ θέλουνε καὶ χωριὰ (νοεῖ τὴν εἰς τὰ προάστεια τῆς Σμύρνης διαμονὴν κατὰ τὸ θέρος, τὴν δηλωτικὴν πλούτου καὶ ταύτην) καὶ στολίδια καὶ χοροὺς καὶ ἐγγάστρια πυκνά. Γιὰ τοῦτο ἔχουνε πάντα παραμάννες. Ἐγὼ ἔχω μιὰ καλὴ γειτόνισσα, τῆς ὁποίας ὁ ἄνδρας πάγει νὰ χάσῃ ἐξ αἰτίας της ὅλο τὸ βιός του. Τρεῖς χιλιάδες γρόσα δὲν τόνε σώνουνε κάθε χρόνο σὲ χωριὰ καὶ λουτρὰ καὶ παραμάννες καὶ ἄλλα κακὰ ἔξοδα τῆς κοκκώνας

Ἀλλὰ καὶ αἱ μομφαί, τὰς ὁποίας οἱ Εὐρωπαῖοι ἐπιρρίπτουν κατὰ τῶν ἑλληνίδων διὰ τὴν πολυτέλειαν, τὴν ὁποίαν ἐπεδείκνυον, εἶναι περισσότερον ἀφ' ὅσον πρέπει αὐστηραί. Ἐξαγγέλλονται δὲ μὲ κάποιον ρητορικὸν κόμπον, ὁ ὁποῖος εἶναι δηλωτικὸς ὄχι ψυχρᾶς καὶ ἠρέμου παρατηρήσεως, ἀλλὰ προκαταλήψεως καὶ ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς κατακρινομένους. Διότι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἕνεκα τῆς σπατάλης τῶν ἑλληνίδων συζύγων των εἰς κοσμήματα καὶ ἕνεκα τῆς ραθυμίας των οἱ Γάλλοι σύζυγοί των ἐγήρασκον προώρως καὶ ἀπέθνησκον, ὡς λέγει ὁ Olivier. Δὲν ἠμποροῦμεν ἀκόμη νὰ φαντασθῶμεν ὅτι τὰ ἐκ τῶν μικτῶν τούτων γάμων γεννώμενα τέκνα συνεκέντρωνον τὰ ἐλαττώματα τῆς Εὐρώπης καὶ τὰ ἐλαττώματα τῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Beaujour.

Τείνομεν δὲ μᾶλλον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ καταφορὰ αὕτη ὡς αἰτίαν ἔχει κάποιαν μισαλλοδοξίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι ἀκόμη τότε οἱ λαοί, τόσον οἱ τῆς Δύσεως ὅσον καὶ οἱ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως μετὰ ταῦτα, μετὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, κάποιαν δὲ δυσφορίαν διότι ἔβλεπον ὅτι μὲ τὴν προστασίαν τὴν ἰδικήν των ἐκαρποῦντο πολλὰς ὠφελείας οἱ ραγιάδες πρὸς βλάβην τῶν ἐμπορευομένων εἰς τὴν Ἀνατολὴν συμπολιτῶν των.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ἐν Γαλλίᾳ ὑπῆρχε νόμος, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευε τὰ συνοικέσια τῶν ἐμπορευομένων εἰς τὰς πόλεις τῆς Τουρκίας Γάλλων μὲ ἑλληνίδας, θυγατέρας ραγιάδων. Τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης ὁ λόγος εἶναι προφανής. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὰ τέκνα, τὰ γεννώμενα ἀπὸ μικτοὺς γάμους, ἐδίδον ἀφορμὴν εἰς ἔριδας σφοδρὰς μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων δυνάμεων, διότι οἱ πρῶτοι τὰ ἐθεώρουν ὡς ραγιάδες, οἱ δὲ δεύτεροι ὡς ὑπηκόους τοῦ κράτους των, ἐπειδὴ δὲ αἱ διομολογήσεις τίποτε δὲν ἔλεγον περὶ αὐτῶν (1), ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰς ἔριδας ἀπηγό-

του. Βάλε τοῦ λόγου σου μονάχα χίλια πεντακόσια γρόσα κέρδος ἀπὸ τέτοιες παραλυσίες καὶ χίλια πεντακόσια ἀπὸ τὴν καλὴν οἰκονομία τοῦ τραπεζιοῦ τους, τρεῖς χιλιάδες, καὶ δύο ἀπὸ τὴν φορεσιά τση καὶ πέντε χιλιάδες γρόσα τὸν καθέκαστο χρόνο κύριον εἰσόδημα κτλ.»

(1) Καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπῆρχον τοιαῦτα τέκνα, καλούμενοι γασμοῦλοι. Ἀλλ' αἱ δημοκρατίαι τῆς Ἰταλίας ἐφρόντιζον νὰ ὁρισθῇ εἰς τὰς συνθήκας ὅτι τὰ τέκνα ταῦτα θὰ ἐξωμοιώνοντο πρὸς τοὺς ὑπηκόους των (Rey, 394). Βλέπε δὲ

ρευσεν εἰς τοὺς ὑπηκόους του νὰ νυμφεύωνται χωρὶς τὴν ἄδειάν του θυγατέρας ραγιάδων. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἐπανελήφθη τῇ 14/25 Αὐγούστου 1728, ὁπότε μάλιστα ὡρίζοντο καὶ ποιναὶ εἰς τοὺς παραβάτας αὐτῆς (1).

Μ᾽ ὅλα ταῦτα μικτὰ συνοικέσια — Γάλλων μὲ Ἑλληνίδας — ἐγίνοντο καὶ μετὰ ταῦτα μ᾽ ὅλην τὴν ἀπαγόρευσιν. Οἱ δὲ Γάλλοι πρόξενοι ἠναγκάζοντο τὰ τέκνα, τὰ ἐκ τῶν γάμων τούτων, νὰ προστατεύουν, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι τὰ διεξεδίκουν ὡς τέκνα ὑπηκόων των. Καὶ αἱ συγκρούσεις αὗται τῶν Γάλλων ἀντιπροσώπων πρὸς τὰς τουρκικὰς διοικητικὰς ἀρχὰς δὲν ἔλειπον (2).

Καὶ ἡ ἀγγλικὴ δὲ ἑταιρεία ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς ἐμπόρους της ἐν Ἀνατολῇ νὰ νυμφεύωνται γυναῖκας ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου, ἀναφέρει τῷ 1699 περιηγητής. Λέγει δὲ ὁ περιηγητὴς οὗτος καὶ τὸν λόγον τῆς ἀπαγορεύσεως. Ἔμπορος δηλαδὴ ἄγγλος εἶχε νυμφευθῆ ἑλληνίδα. Ὅταν δὲ ἀπέθανεν, αἱ τουρκικαὶ διοικητικαὶ καὶ δικαστικαὶ ἀρχαὶ ἀπέκλεισαν ἀπὸ τὴν κληρονομίαν τοὺς συγγενεῖς καὶ νομίμους κληρονόμους του, τοὺς Ἄγγλους, καὶ κατεκύρωσαν τὴν περιουσίαν του εἰς τὴν ἑλληνίδα σύζυγον (3). Ὁ ἴδιος περιηγητὴς ἀναφέρει ὅτι εἰς ἔμπορον Ἄγγλον, ὁ ὁποῖος μυστικὰ εἶχε νυμφευθῆ ἑλληνίδα ἐν Σμύρνῃ, ἀπηγορεύθη νὰ ἐμπορεύεται ἐν Ἀγγλίᾳ, διότι δὲν ἐπετρέπετο εἰς Ἄγγλους ἐμπόρους νὰ νυμφεύωνται γυναῖκας, ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου (4).

Ἂν δὲ ὑπῆρχε καὶ εἰς τὰ ἄλλα κράτη νόμος, ἀπαγορευτικὸς τῶν μικτῶν συνοικεσίων δὲν γνωρίζομεν. Ἀλλ᾽ ὑπῆρχε καὶ ἐν Τουρκίᾳ νόμος, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἀπηγόρευε νὰ ὑπανδρεύωνται αἱ θυγατέρες τῶν ραγιάδων τοὺς ὑπηκόους τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Καὶ ὁ λόγος τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης εἶναι πρόδηλος. Ἡ Τουρκία δηλαδὴ δὲν ἐφοβεῖτο μὴ διὰ τῶν μικτῶν τούτων συνοικεσίων ἀποξενοῦνται αἱ θυγατέρες τῶν ραγιάδων ἀπὸ τὸ κράτος, ἀπὸ τοὺς θεσμούς του, ἀπὸ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμά του. Δὲν ἐνδιεφέρετο ἑπομένως νὰ τηρήσῃ ἀγχ

καὶ ἐν σελ. 83 κ. ἑ. (τοῦ Rey) ὅσα λέγονται περὶ αὐτῶν, ὡς καὶ περὶ τῶν ζητημάτων, τῶν ὁποίων ἐγίνοντο οἱ γασμοῦλοι πρόξενοι μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῶν Βυζαντινῶν.

(1) Arminjon, 57.

(2) Rey, 394 κ. ἑ.

(3) de la Motraye, 1,179.— Βλ. καὶ Slade, 2,128.

(4) de la Motraye, 1,314.

καὶ ἀμόλυντα τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν χριστιανῶν της ὑπηκόων, τὸν ἐθνισμόν των, τὴν γλῶσσαν των, τὴν θρησκείαν των, ὅπως φαίνεται ὅτι ἐνδιεφέρετο καὶ διὰ τοῦτο ἡ Γαλλία ἀπαγορεύουσα τὰ συνοικέσια ταῦτα. Ἡ Τουρκία ἐπεδίωκε μόνον νὰ μὴ προβάλλωσιν ἀξιώσεις προστατευομένων τὰ τέκνα, τὰ ἐκ τῶν τοιούτων γάμων γεννώματα, ὅπως καὶ προέβαλλον. Διότι τὰ ἐκ μικτῶν γάμων τέκνα ἐπροστατεύοντο ὑπὸ τοῦ κράτους, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ὁ πατήρ. Ἀλλ᾽ ἀκριβῶς τὴν προστασίαν ταύτην ἡ Τουρκία δὲν ἀνεγνώριζεν.

Ἀσύμφωνον δὲ καὶ ἀντιπράττουσαν εἰς τὰς ἐνεργείας της ταύτας κατὰ τῶν μικτῶν συνοικεσίων δὲν εὗρεν ἡ Τουρκία καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Διότι γνωρίζομεν ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀπηγόρευσε τὰ συνοικέσια ταῦτα ὅταν, ὡς φαίνεται, ἀπέβησαν συχνά, δηλαδὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος (1).

Ὁ δὲ πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ ἐδημοσίευσεν ἐγκύκλιον τῷ 1819, ὅπου λέγεται ὅτι εἶχεν ἐκδοθῇ ὑψηλὸς ὁρισμός (2), ἀπαγορεύων τὰ συνοικέσια τῶν ὁμογενῶν μας μετὰ τῶν Φράγκων καὶ σουδίτων. Ἦτο δὲ ἀνάγκη νὰ δοθῇ μεγίστη προσοχὴ ὥστε νὰ μὴ γίνωνται τοῦ λοιποῦ τοιαῦτα συνοικέσια, ἀλλὰ νὰ λαμβάνῃ ὀρθόδοξος ὀρθόδοξον καὶ ραγιὰς θυγατέρα γνησίου ραγιᾶ (3).

ϛ) *Διαταγαὶ καὶ ἐνέργειαι τῆς Πύλης πρὸς περιορισμὸν τῶν προστατευομένων.*

Ἐνῷ ἡ Πύλη παρεβίαζε τὴν προστασίαν ὅσον καὶ ὅπως ἠμποροῦσε, ἐπίεζε δὲ καὶ τοὺς προστατευομένους καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπον, ἐξέδιδε συγχρόνως καὶ διαταγὰς καὶ προέβαινεν εἰς ἐνεργείας καὶ πρότερον

(1) Δρόσου, 19.

(2) Ἄλλο τι περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου δὲν γνωρίζομεν.

(3) Ἡ ἐγκύκλιος ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀμασείας Ἀνθίμου του Ἀλεξούδη (δύο ἐγκύκλια ἔγγραφα Γρηγορίου Ε΄ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ δελτ. της ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. τόμ. 4 (1892) σελ. 273 κ. ἑ.)— Ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐγκυκλίῳ λέγεται ἀκόμη ὅτι εἶχεν ἐκδοθῇ τοτε καὶ ἄλλος ὁρισμὸς πρὸς τοὺς ἱμάμηδες (ἱερεῖς) καὶ κριτὰς περὶ τῶν καπινιων, ὥριζε δὲ να μὴ δίδωνται εἰς τοὺς ραγιάδες κατ᾽ οὐδένα τρόπον. Εἶναι δὲ τὰ καπίνια (ἰταλιστὶ chebino) ἀντιφερνὴ ἤτοι ὡρισμένον ποσὸν χρημάτων, τὸ ὁποῖον ὁ Τοῦρκος σύζυγος ὑπέσχετο (ἐγγράφως ἐννοεῖται) νὰ δώσῃ εἰς τὴν χριστιανὴν σύζυγόν του, ἐὰν τὴν ἐγκατέλειπεν. Καὶ τὸ καπίνιον κατὰ ταῦτα εἶναι περίπου εἶδος προγαμιαίας δωρεᾶς.

μέν, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος πρὸς περιορισμὸν αὐτῶν.

Ἐξεδόθησαν δὲ καὶ φιρμάνια, ἕνα μὲν πρὸ τοῦ 1803, ἕτερον δὲ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Καὶ τὸ περιεχόμενον περίπου τοῦ πρώτου φιρμανίου γνωρίζομεν ἐκ τοῦ δευτέρου, τοῦ ἀναφερομένου εἰς αὐτό, τοῦ ὁποίου περίληψιν δίδομεν ἀμέσως.

Ἤδη πρὸ τῆς 10 Σεπτεμβρίου 1803 — οὕτω πως ἀρχίζει τὸ φιρμάνιον τοῦ 1803 — ἡ Ὑψηλὴ Πύλη εἶχεν ἀποστείλει διαταγὴν πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου, ἡ ὁποία διελάμβανεν ὅτι τὸ ὑψηλὸν δοβλέτι εἶχε μὲν συγκατατεθῆ νὰ διορίζωνται πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι εἰς τὰς παραλίους πόλεις καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, οἱ ὁποῖοι θὰ εἶχον ἔργον νὰ ἐξετάζουν τὰς ὑποθέσεις τῶν ἐμπορευομένων εἰς τὰς περιφερείας των ὑπηκόων των, ἀλλ᾽ ὅμως κατὰ τὰς συνθήκας ἔπρεπεν οὗτοι νὰ εἶναι Εὐρωπαῖοι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τοὺς ἀχτιναμέδες πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι διωρίζοντο καὶ ραγιάδες, ἐπειδὴ εἶχε γνωσθῆ ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πληρώνοντας χαράτζι ραγιάδες ἐνήργουν νὰ διορισθοῦν πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι, ἄλλοι δὲ πάλιν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιτύχουν ἀπὸ τοὺς προστατευομένους προξένους καὶ ὑποπροξένους διπλώματα προστασίας (πατέντας), ἐξεδόθη τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος φιρμάνι, τὸ ὁποῖον ἀπηγόρευε τὸ πρᾶγμα ρητῶς. Ἔλεγε δὲ σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως ὅτι ἐκεῖνος ἐκ τῶν πληρωνόντων χαράτζι ραγιάδων, ὁ ὁποῖος θὰ εὑρεθῇ ὅτι ἔγινε πρόξενος ἢ ὑποπρόξενος, ὁσαδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ εἰς τὰς χεῖράς του ἔγγραφα, θὰ θεωρῆται ὡς ἁπλοῦς ραγιὰς καὶ δὲν θὰ ἔχουν κανένα κῦρος τὰ ἔγγραφά του.

Διὰ τοῦ ἰδίου φιρμανίου ἀπηγορεύθη ἀκόμη εἰς τοὺς ραγιάδες, τοὺς πληρώνοντας χαράτζι, νὰ τολμήσουν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ζητήσουν ἵνα διορισθοῦν πρόξενοι ἢ ὑποπρόξενοι. Ἀπηγορεύθη δὲ καὶ νὰ λαμβάνουν παρὰ τῶν προξένων πατέντας μὲ τὴν ἀπειλήν, ὅτι ὅσοι θὰ ἐτόλμων νὰ μὴ ὑπακούσουν εἰς τὰς ἀπειλὰς ταύτας θὰ ἐτιμωροῦντο αὐστηρότατα.

Ἐπειδὴ δὲ ἦτον ἐναντίον τῶν νόμων καὶ τῶν ἀχτιναμέδων νὰ ἀγοράζουν οἱ προστατευόμενοι ἰδιοκτησίας (μούλκια) καὶ τόπους κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν, ἀπηγορεύετο εἰς τὸ ἑξῆς εἰς αὐτοὺς ἡ ἀγορὰ ἐργαστηρίων καὶ ἄλλων ὑποστατικῶν εἴτε διὰ τοὺς ἑαυτούς

των εἴτε χάριν τῶν μονῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Ὥστε δὲν εἶχον οἱ τοιοῦτοι ἄδειαν νὰ κάμνουν ἀφιερώματα εἰς ἐκκλησίας τῶν ραγιάδων καὶ εἰς μονάς.

Ταῦτα περιεῖχε τὸ φιρμάνιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον καὶ εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς ὅλον τὸ Αἰγαῖον.

Ἐπειδὴ ὅμως ἦτον ἐνδεχόμενον νὰ μὴν ἐφαρμοσθοῦν αἱ διαταγαὶ τοῦ φιρμανίου τούτου, ὡς συντόμως ἐκπεφρασμέναι, διὰ νέου φιρμανίου, ἐκδοθέντος τῇ 10 Σεπτεμβρίου 1803 ἀπὸ τὸ βασιλικὸν διβάνι τοῦ βασιλικοῦ ἀκαταμαχήτου στόλου, ἐπανελαμβάνοντο τοῦ πρώτου αἱ διαταγαὶ καὶ αἱ ἀπαγορεύσεις, ἤτοι νὰ μὴν ἀναγνωρίζωνται εἰς τὸ ἑξῆς ὁσαδήποτε ἔγγραφα καὶ ἂν παρουσιάσουν οἱ ἐκ ραγιάδων πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι, νὰ μὴ τολμήσῃ δὲ κανεὶς ραγιὰς νὰ ζητήσῃ προξενεῖον ἢ ὑποπροξενεῖον, μηδὲ νὰ πάρῃ πατένταν παρά τινος τῶν προστατευομένων. Καὶ ἂν τολμήσῃ, νὰ τιμωρῆται.

Ὅσοι δὲ προστατευόμενοι —προστίθεται εἰς τὸ φιρμάνιον τοῦτο— διέτριβον τοτε ἢ χάριν ἐμπορίου ἢ δι' ἄλλην ὑπόθεσιν κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν ἢ ἐπρόκειτο εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ἔλθουν, δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀγοράσουν γῆν καὶ ἰδιοκτησίας (μούλκια). Ἂν δὲ κανένας παρὰ τοὺς κανόνας καὶ τοὺς τοπικοὺς νόμους εἶχεν ἤδη ἀγοράση, διετάσσετο νὰ πωλήσῃ τὸ κτῆμά του εἰς ὅσην τιμὴν ἐκόστιζεν εἰς ραγιάν, νὰ ἀποξενωθῇ αὐτοῦ καὶ κατόπιν νὰ τὸ νέμεται ἂν ἤθελε μὲ ἐνοίκιον.

Ἤδη δὲ πρὸ τοῦ 1803 εἶχεν ἐκδοθῆ φιρμάνιον, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ τέκνα τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπανδρεύοντο προστατευομένους, ἔπρεπε νὰ θεωροῦνται ραγιάδες, ἔπρεπε δὲ νὰ πληρώνουν χαράτζι καὶ φόρον διὰ τὰ μούλκιά των καὶ τὰ ὑποστατικά των, ὅπως οἱ λοιποὶ ραγιάδες. Ἂν δὲ ἐπροφασίζοντο ὅτι εἶναι προστατευόμενοι, ἔπρεπε νὰ μὴ δίδεται καμμία προσοχὴ εἰς τοὺς λόγους των τούτους.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ φιρμάνιον τῆς 10 Σεπτεμβρίου 1803 τὰ τέκνα, τὰ γεννημένα ἀπὸ γυναῖκας, ὑπανδρευμένας προστατευομένους, μολονότι ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ ραγιάδες, ὅμως ἐπειδὴ ὡς πρὸς τοῦτο εἶχε γίνει ἕως τότε κάποια παράβλεψις χάριν φιλίας πρὸς τὰ ξένα κράτη, χάριν πάλιν αὐτῆς τῆς φιλίας καὶ τὰ τέκνα ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα ἀκόμη ὅσα θὰ ἐγεννῶντο εἰς τὸ ἑξῆς ἀπὸ προστατευομένους, οἱ ὁποῖοι ἐνυμφεύθησαν θυγατέρας ραγιάδων, ἔπρεπε νὰ θεωροῦνται προστατευόμενοι.

Ὥστε τὸ φιρμάνιον τοῦτο ὡς πρὸς τὰ τέκνα τῶν προστατευομένων, οἱ ὁποῖοι ἐνυμφεύθησαν θυγατέρας ραγιάδων, ἀνήρει τὴν διάταξιν τοῦ προηγουμένου, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὰ ἔπρεπε νὰ θεωροῦνται ραγιάδες. Καὶ ἐκ τούτου πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ (ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρὸ τοῦ 1803 φιρμανίου μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ φιρμανίου τῆς 10 Σεπτεμβρίου 1803) εἶχον ἐπακολουθήσει παραστάσεις καὶ προστριβαὶ μὲ τὰς πρεσβείας, ἡ δὲ Πύλη ἠναγκάσθη νὰ ἀποστείλῃ ἀντίθετον πρὸς τὴν προηγουμένην διαταγήν.

Ἂν δὲ κανείς, γεννηθεὶς ἀπὸ πατέρα προστατευόμενον καὶ μητέρα, ἡ ὁποία εἶχε πατέρα ραγιᾶν, εἶχε διορισθῇ πρόξενος ἢ ὑποπρόξενος, εἶχε δὲ ἀγοράσει γῆν καὶ ὑποστατικὰ ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, οὗτος ὤφειλε κατὰ τὸ φιρμάνιον τοῦτο νὰ πωλήσῃ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι προστατευόμενοι, τὴν γῆν καὶ τὰ ὑποστατικά, ὁπότε ἠδύνατο νὰ διαμένῃ ὅλως διόλου ἀνενόχλητος ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀκόμη — ἐξηκολούθει τὸ φιρμάνιον τοῦτο — ἔπρεπε νὰ γίνῃ γνωστὸν εἰς ὅλους ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς τὰ τέκνα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐγεννῶντο ἀπὸ προστατευομένους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐνυμφεύοντο θυγατέρας ραγιάδων (μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν ἐννοεῖται τοῦ φιρμανίου τούτου), θὰ ἐθεωροῦντο καὶ αὐτὰ ραγιάδες. Ἔπρεπε δὲ νὰ ἔχουν οὗτοι πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν διάταξιν ταύτην, καὶ νὰ νυμφευθοῦν θυγατέρας ραγιάδων μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς αὐτήν.

Μολονότι δὲ ἦτο παράνομον νὰ ἀφιερώνωνται μούλκια καὶ τόποι εἰς τὰς μονὰς καὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν ραγιάδων, ὅμως ἐπειδὴ ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς ραγιάδες νὰ ἀφιερώνουν εἰς τοὺς πτωχοὺς μοναχοὺς τῶν μονῶν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας γῆν καὶ μούλκια, δὲν ἔπρεπε νὰ γίνεται κανὲν ἐμπόδιον εἰς τὰς ἀφιερώσεις ταύτας τῶν ραγιάδων.

Ταῦτα περιέχει τὸ φιρμάνιον τοῦτο καὶ περὶ τῶν ἀφιερωμάτων.

Καὶ ἐδῶ εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι διὰ μὲν τοῦ πρώτου φιρμανίου ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς προστατευομένους νὰ κάμνουν ἀφιερώματα εἰς ἐκκλησίας καὶ εἰς μονάς, διὰ δὲ τοῦ φιρμανίου τοῦ 1803 ἐπετράπη τὸ πρᾶγμα. Καὶ εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ ρητὴ καὶ ἀναγεγραμμένη εἰς τὸ φιρμάνιον τοῦτο διαταγὴ ἔγινε κατόπιν ἐνεργειῶν τῶν ἐνδιαφερομένων, τῶν πατριαρχείων ἢ τῶν λογάδων τοῦ ἔθνους ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀξιώματα εἰς τὴν τουρκικὴν ὑπηρεσίαν ἢ ἄλλως ἴσχυον πλησίον τῶν Τούρκων. Διότι δὲν ἔπρεπεν ἐκ τῆς ἀπαγορεύ-

σεως τῶν ἀφιερωμάτων νὰ ζημιωθοῦν αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ μοναί.

Ὅσα δὲ λέγονται περὶ τῆς ἀποκτήσεως ἰδιοκτησιῶν ἐκ μέρους προστατευομένων ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας πιθανὸν εἶναι νὰ ἀποβλέπουν καὶ τοὺς καθολικοὺς μοναχοὺς καὶ ἐμπόρους. Οὗτοι δηλαδὴ ἠγόραζον ἀκίνητα παρὰ τοὺς τουρκικοὺς νόμους κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, τοὺς ἀπαγορεύοντας εἰς τοὺς ξένους τὴν ἀπόκτησιν ἀκινήτων ἐν Τουρκίᾳ. Καὶ πρὸς τοῦτο ἀνέγραφον τὰς ἀγορὰς εἰς ὄνομα ἄλλο καὶ ὄχι εἰς τὸ ἰδικόν των. Ἀλλὰ τὰ ἀκίνητα ταῦτα παρεῖχον εἰς τοὺς Τούρκους ἀφορμὴν νὰ πολλαπλασιάζουν τοὺς ἐκβιασμοὺς κατὰ τῶν ἰδιοκτητῶν τούτων. Καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἀπηγόρευσε τῇ 6 Ἰουλίου 1749 τὴν ἀπόκτησιν ἀκινήτων καὶ τὴν ἐκμίσθωσιν (1).

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ φιρμάνιον τοῦ 1803.

Ἠρωτήθη — ἐπιλέγει τὸ φιρμάνιον τοῦτο — καὶ ὁ σεϊχουλισλάμης πρῶτον μὲν ἂν ἐδικαιοῦντο νὰ καλλιεργήσουν τὰς ἰδιοκτησίας των ὅσοι ἐκ τῶν προστατευομένων ἦλθον εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν καὶ ἀπέκτησαν ἰδιοκτησίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐπληρώνετο φόρος, ἀπήντησε δὲ ὅτι δὲν ἐδικαιοῦντο.

Ἠρωτήθη δεύτερον ἂν προστατευόμενος, ἐλθὼν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν, ἐγίνετο κύριος ὑποστατικῶν εἴτε δι' ἐγγράφου, δηλωτικοῦ τῆς κυριότητός του, εἴτε διὰ μισθώματος, ἤθελε δὲ νὰ τὸ καλλιεργήσῃ, ἂν λέγω ἠμποδίζετο κατὰ τοὺς νόμους εἰς τοῦτο. Ἀπήντησεν ὅτι ἠμποδίζετο.

Ἠρωτήθη τρίτον ἂν ἐπιτρέπεται νὰ μείνῃ πλησίον μητρὸς ραγιάδαινας τέκνον γεννηθὲν ἐκ πατρὸς Φράγκου, ὁ ὁποῖος ὅμως ἦλθε μὲν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν καὶ ἐνυμφεύθη ραγιάδαιναν καὶ ἀπέκτησε τέκνον, ἔφυγε δὲ εἰς τὴν Εὐρώπην χωρὶς νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ τὸ τέκνον του. Καὶ ἀπεκρίθη ὅτι ἐπιτρέπεται.

Περὶ τῶν διαταγῶν τούτων ἐγράφησαν βασιλικὰ φιρμάνια καὶ ἀπεστάλησαν εἰς ὅλας τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου.

Ἐδίδετο δὲ διαταγὴ νὰ καταγραφῇ τὸ ἐκτενὲς τοῦτο φιρμάνιον εἰς τοὺς κώδικας τῶν δικαστηρίων ἀφεύκτως, νὰ φυλάττεται δὲ αὐστηρῶς. Διότι ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ τὸ παραβῇ, θὰ ἐτιμωρεῖτο μὲ πᾶσαν αὐστηρότητα.

(1) Rey, 424 κ. ἑ.

Εἰς τὸ ὄγδοον ἄρθρον τῆς τελευταίας συνθήκης, τῆς μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας, λέγεται — ἐξακολουθεῖ τὸ φιρμάνιον — ὅτι ἂν κανένας ἐκ τῶν ὑπηκόων τῶν δύο συνθηκολογούντων κρατῶν ἢ πρὸ τοῦ πολέμου εἴτε κατ᾽ αὐτὸν ἀπεσύρθη ἀπὸ τὸ ἕνα κράτος εἰς τὸ ἄλλο, δὲν θὰ ἐζητεῖτο ποτὲ ἀπὸ τὸ κράτος, τοῦ ὁποίου ἦτον ὑπήκοος, θὰ ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς ὑπήκοος τοῦ κράτους, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεσύρθη καὶ εὑρίσκετο. Προσέτι λέγεται ὅτι ὅσοι ἔχουν μούλκια καὶ εἰς τὰ δύο κράτη, ἔχουν τὴν ἄδειαν νὰ κατοικοῦν εἰς οἱονδήποτε καὶ ἂν θελήσουν κράτος ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ πωλοῦν τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν εἰς τὸ ἄλλο κράτος. Ὥστε καὶ τοῦτο τὸ ἄρθρον πρέπει νὰ τηρηθῇ. Καὶ κατ᾽ αὐτὸ ἐὰν κανεὶς ραγιᾶς εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Αὐστρίαν εἴτε πρὸ τοῦ πολέμου εἴτε κατ᾽ αὐτόν, ἔγινε δὲ ὑπήκοος αὐστριακός, ἐπιστρέψη δὲ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν, ἔχων δίπλωμα (πατέντας) διὰ νὰ ἐμπορευθῇ, ὁ τοιοῦτος ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρίζηται ὡς οἱ ἄλλοι προστατευόμενοι καὶ νὰ μὴν ἐνοχλῆται ἀπὸ κανένα.

Τέλος δίδεται καὶ πάλιν ἡ σύστασις νὰ καταγραφῇ τὸ φιρμάνιον εἰς τοὺς κώδικας καὶ τὰ τεφτέρια τῆς νήσου, διὰ νὰ φυλάττηται, ὡς ὁρίζεται ἐν αὐτῷ (1).

Καὶ αὐταὶ μὲν αἱ διαταγαὶ ἐδίδοντο περὶ τῶν προστατευομένων κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1803.

Δύο δὲ ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ φιρμανίου τούτου — κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1805 — οἱ μπερατλῆδες καὶ οἱ φιρμανλῆδες τῆς Πελοποννήσου ἀνησύχησαν πολὺ ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτοὺς διαγωγὴν τοῦ πασᾶ. Διότι πρῶτον μὲν ἐδόθη ὑπ᾽ αὐτοῦ διαταγὴ νὰ καταγραφῇ ἑνὸς ἑκάστου ἡ περιουσία καὶ τὰ ὑπάρχοντα εἰς κατάλογον, ἔπειτα δὲ τοὺς προσεκάλεσεν ἐνώπιόν του καὶ τοὺς διέταξεν ἐν ὀνόματι τῆς Πόλης νὰ μένουν μαζὶ μὲ τοὺς προξένους των, τουτέστι νὰ μὴ ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὴν πόλιν, ὅπου κατὰ τὸ βεράτιον ἢ τὸ φιρμάνιόν των ὤφειλον νὰ μένουν καὶ νὰ ἐργάζωνται, νὰ μὴν ἀπομακρύνωνται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν προξενικὸν οἶκον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ διατρίβουν ὡς διερμηνεῖς τοῦ προξένου.

Διότι τοιαύτην ὑποχρέωσιν πρόδηλον εἶναι ὅτι ἀνελάμβανον οἱ διερμηνεῖς. Εἰς τὴν Κύπρον τοὐλάχιστον ἀναφέρεται ὅτι οἱ διερμηνεῖς

(1) Βλ. τὸ φιρμάνιον εἰς τὸ ἐν τέλει παράρτημα ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (α).

ἔπρεπε νὰ μὴν ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὸ προξενικὸν μέγαρον(1).

Καὶ ἡ μὲν καταγραφὴ τῆς περιουσίας κατεδείκνυεν εἰς τοὺς προστατευομένους τὴν ἀπόφασιν τῆς Πύλης ὅπως τὴν φορολογήσῃ, ὅπως ἐφορολόγει ἐν γένει τὰς περιουσίας τῶν ραγιάδων. Ἡ δὲ ἀπαγόρευσις τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὰς πόλεις, ὅπου διέμενον, τὸν περιορισμὸν τῶν ἐμπορικῶν των ἐργασιῶν, τὸν περιορισμὸν ἑπομένως τῶν πλεονεκτημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον ὡς ἐκ τῆς προστασίας.

Καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἡ Πύλη — λέγει ὁ μεταδίδων εἰς ἡμᾶς τὴν εἴδησιν ταύτην ἄγγλος ἀρχαιολόγος καὶ περιηγητὴς τῶν χρόνων τούτων Leake — προσπαθεῖ νὰ δώσῃ πλέον τέλος εἰς τὰς προστασίας τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον λάβει ἐσχάτως μεγάλην ἔκτασιν, μάλιστα δὲ ἐκ μέρους τῆς Ρωσίας. Εἰς τὸ Ἄργος παρεδέχοντο τότε — ἐξακολουθεῖ νὰ λέγῃ ὁ Leake — ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα ἀπέβλεπον κυρίως τὰς νήσους, μάλιστα δὲ τὴν Ὕδραν καὶ τὰς Σπέτσας, μολονότι τότε ἀκόμη (τὸ ἔαρ τοῦ 1805) τὰ μέτρα ταῦτα δὲν εἶχον ἐφαρμοσθῆ ἐντὸς τῆς διοικητικῆς περιφερείας τοῦ καπουτὰν πασᾶ, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπήγοντο καὶ αἱ δύο αὗται νῆσοι.

Καὶ εἰς τὰ μέτρα ταῦτα προέβη ἡ Πύλη, διότι προηγουμένως Ἕλληνες τῶν ἰδίων νήσων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ξένην προστασίαν, ζηλοτυποῦντες διότι οἱ προστατευόμενοι συμπολῖταί των ἐπλήρωνον ὀλιγωτέρους φόρους, ὅσους μόνον οἱ Εὐρωπαῖοι, ἐξωργισμένοι δὲ καὶ ἀπὸ τὴν αὐθάδειάν των, παρεπονέθησαν εἰς τὴν Πύλην. Μὲ τὰ παράπονά των δὲ ταῦτα εἶχον σχέσιν καὶ αἱ διαταγαί, αἱ ὁποῖαι εἶχον δοθῆ ὑπὸ τοῦ πασᾶ τῆς Πελοποννήσου πρὸς τοὺς προστατευομένους, λέγει ὁ Leake(1).

Ὅτι δὲ παράπονα διὰ τὰ πολλὰ πλεονεκτήματα τῶν προστατευομένων ἠκούοντο συχνὰ ἀπὸ τοὺς ραγιάδες, οἱ ὁποῖοι ἐστεροῦντο αὐτά, ὅτι διχόνοιαι καὶ ἀντιζηλίαι μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων ἐπηκολούθουν, ἐδῶ μὲν ἠπιώτεραι, ἀλλοῦ δὲ ἐντονώτεραι, ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐκαλεῖτο νὰ παρέμβῃ ὄχι μόνον εἶναι πιθανόν, ἀλλὰ μᾶς βεβαιώνεται καὶ ἀναμφισβητήτως.

Καὶ περὶ τούτου διεσώθη ἔγγραφον τῶν Σπετσιωτῶν πρὸς τὸν κα-

(1) Mariti, 1,241.
(2) Leake, Travels in the Moréa, Λονδῖνον 1830 τόμ. 2 σελ. 344 κ. ἑ.

πουτὰν πασᾶν. Δι' αὐτοῦ οἱ Σπετσιῶται ἀναφέρουν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ νῆσός των εἶναι ἄγονος, δὲν εἶχε δὲ διὰ τοῦτο νὰ ἐξαγάγῃ ἐμπορεύματα, ὥστε νὰ καταπλέουν καὶ εἰς αὐτὴν εὐρωπαϊκὰ πλοῖα, ἐπειδὴ ἀκόμη δὲν ἦτο νῆσος ἐμπορικὴ ἢ ἐπὶ ὁδοῦ συγκοινωνιακῆς, ἄλλης ἐθνικότητος κατοίκους δὲν εἶχεν. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶχε καὶ καμμιᾶς δυνάμεως πρόξενον. Οἱ δὲ κάτοικοί της, ταξειδεύοντες μὲ ἰδικά των πλοῖα, ἔζων ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὑποταγῇ, ἐξοικονομοῦντες τὰ πρὸς τὸ ζῆν, πληρώνοντες τοὺς δημοσίους φόρους, φυλάττοντες τοὺς νόμους.

Ἀλλ' οἱ προεστοὶ τοῦ προηγουμένου ἔτους — ἐπειδὴ τὸ ἔγγραφον τοῦτο τῶν Σπετσιωτῶν εἶναι ἀχρονολόγητον δὲν ἠμποροῦμεν νὰ μάθωμεν ποῖον εἶναι τὸ ἔτος τοῦτο, τὸ πρὸ τῆς συντάξεως τῆς αἰτήσεως ταύτης — εἶχον δεχθῆ νὰ ἐδρεύῃ ἐν τῇ νήσῳ ρῶσος πρόξενος. Οἱ προεστοὶ ὅμως οὗτοι ἔλειψαν, διότι ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς ἡ τιμωρία νὰ μετοικήσουν ἀλλοῦ κατὰ διαταγὴν τοῦ καπουτὰν πασᾶ διὰ τὰς καταχρήσεις των (1).

Ὅλοι δὲ οἱ ἀφωσιωμένοι ὑπήκοοι, οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰς Σπέτσας παρακαλοῦν — λέγεται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου — νὰ λείψῃ πρῶτον τὸ προξενεῖον ἀπὸ τὴν νῆσον, διὰ νὰ τηρῶνται οἱ νόμοι ἀδιάσειστοι. Διότι ἐφ' ὅσον ὁ πρόξενος μένει εἰς τὴν νῆσον, οἱ περιπίπτοντες εἰς πταίσματα δὲν τιμωροῦνται, ἀλλὰ καταφεύγουν εἰς τὸ προξενεῖον, ἀναγνωρίζονται ὡς ὑπήκοοι ρῶσοι, δὲν πληρώνουν δὲ καὶ φόρους.

Πλὴν τούτου οἱ Σπετσιῶται ναῦται διαμοιράζονται εἰς τὰ φέροντα ρωσικὴν σημαίαν πλοῖα, ὥστε οἱ ραγιάδες Σπετσιῶται δὲν ἔχουν διὰ τὰ πλοῖά των ναύτας. Οἱ προεστοὶ ἀκόμη δὲν εἰσακούονται ὅταν θέλουν νὰ ἐφαρμόσουν τὸν νόμον. Ὡς ἐκ τούτου ἐπακολουθοῦν μεταξὺ τοῦ λαοῦ διχόνοιαι, διχοστασίαι, ἀνυποταξία (2).

(1) Τίνες ἦσαν αἱ καταχρήσεις αὗται, τίνες δὲ οἱ τιμωρηθέντες διὰ μετοικεσίας ἀπὸ τὸν καπουτὰν πασὰν οὔτε τὸ ἔγγραφον λέγει οὔτε ἄλλοθεν γνωρίζομεν.

(2) Βλ. τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἰς το παράρτημα ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (γ).— Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπόκειται εἰς το ἀρχεῖον τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. ὑπ' ἀρ. 10763, ὅπου ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν προσυπάρχει καὶ τὸ τουρκικὸν κείμενον ἢ ἡ τουρκικὴ τοῦ ἐγγράφου μετάφρασις. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἔγγραφον συνετάχθη μὲν ἑλληνιστὶ καὶ μετεφράσθη εἰς την τουρκικὴν διὰ νὰ ἀποσταλῇ, διὰ λόγους ὅμως ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς δὲν ἐστάλη καὶ δὲν συνεπληρώθη. Διότι οὔτε ὑπογραφὰς φέρει οὔτε χρονολογίαν. Ἀπίθανον ὅμως δὲν εἶναι νὰ ἐστάλη μὲν τὸ ἔγγραφον, τὸ δὲ διασωθὲν νὰ εἶναι ἀντίγραφον μόνον. — Ἂς

Εἰς ἔγγραφον δὲ τῆς 22 Μαρτίου 1806 τῶν συντύχων τῆς Ὕδρας ἐκφράζονται πικρὰ παράπονα κατὰ τοῦ Λαζάρου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀναστασίου Κοκκίνη, ὑποπροξένου τῆς Ρωσίας, ὡς ταραχοποιοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ σύντυχοι τὸν συνέλαβον καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ τιμωρηθῇ (1).

Εἰς ἄλλο δὲ ἔγγραφον τῆς 24 Ὀκτωβρίου 1806, τὸ ὁποῖον ὑπογράφουν οἱ σύντυχοι τῆς Ὕδρας Νικολὸς Μπουδούρης, Δημήτρις Μπαρούν, Γεώργις Γκιώνη, Κωνσταντῆς Χατζηδαμιανοῦ, Γεώργις Μπρούσκου, Ἀναγνώστης Παπαμανώλη, Ἰωάννης Κριεζῆς καὶ ὁ καντζιλλιέρης Νικόλας Χατζηθεοδώρου γίνεται λόγος περὶ ἐπεισοδίου, ἀρκετὰ χαρακτηριστικοῦ. Κατ᾽ αὐτὸ ὁ Ἀναγνώστης Δημ. Σαχίνης «μπερατάριος φραντζέζος» εἶχεν διαφοράν τινα μὲ τὸν Ἀναγνώστην Βρέτταν. Ἐντὸς δὲ τῆς καγκελλαρίας ἤγειρε χεῖρα καὶ τὸν ἐκτύπησεν. Καὶ προηγουμένως ὁ Σαχίνης εἶχε προβῆ εἰς πολλὰς αὐθαιρεσίας. Διὰ τοῦτο οἱ σύντυχοι διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου κατήγγελλον αὐτὸν πρὸς τὸν καπουτὰν πασᾶν, ἐξαιτούμενοι τὴν παραδειγματικήν του τιμωρίαν (2).

Εἰς ἔγγραφον πάλιν τῆς 13 Δεκεμβρίου 1816 τῶν προεστῶν τῆς χώρας Νάξου πρὸς τὸν τότε πρόξενον τῆς Μεγάλης Βρεττανίας Νικόλαον Φραγκόπουλον ἐκφράζονται πικρὰ παράπονα πρὸς αὐτόν, διότι ἄγγλος προστατευόμενος, ὁ Γεράσιμος Σολωμός, καὶ οἱ συγγενεῖς του ἠνώχλουν τοὺς ραγιάδες καὶ δὲν ἐφέροντο ἐν γένει φρονίμως καὶ εὐπρεπῶς. Καὶ ὁ ἄγγλος πρόξενος παρεκαλεῖτο νὰ διαταχθοῦν οἱ ταραχοποιοὶ προστατευόμενοί του νὰ ἡσυχάσουν καὶ νὰ μὴν ἐνοχλοῦν τοὺς ραγιάδες (3).

Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ταῦτα δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ ἄλλοτε καὶ ἀλλαχοῦ τοιαῦτα παράπονα διετυπώνοντο εἴτε ἐπισήμως εἴτε ἀνεπισήμως κατὰ τῶν προστατευομένων. Καὶ τὰ παράπονα ταῦτα δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἦσαν ἀστήρικτα καὶ ὑπερβολικά, ἀλλὰ τοὐναντίον δικαιολογημένα καὶ βά-

σημειωθῇ δὲ ἐνταῦθα ὅτι τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων ὁ κοινοτικὸς βίος ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ὑπῆρξε ταραχώδης (Παπαρρηγοπούλου, 3η ἔκδ. 5,594 κ. ἑ).

(1) Βλ. τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. ὑπ᾽ ἀρ. 17,711.

(2) Βλ. τὸ ὑπ᾽ ἀρ. 17715 ἔγγραφον τοῦ ἀρχείου τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ., τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν ἐν τέλει ἐν τῷ παραρτήματι ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (ξ).

(3) Βλ. τὸ ἔγγραφον ἐν τέλει ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (ζ).

σιμα. Ἰδίως ἀφόρητος ἦτον ἡ αὐθαιρεσία, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸ ἔγγραφον τῶν Σπετσιωτῶν. Εἰς τὰς Σπέτσας, ὅπως καταφαίνεται ἐξ αὐτοῦ, οἱ διαπράττοντες οἱανδήποτε ἀταξίαν καὶ βίαν καθ' οἱουδήποτε ραγιᾶ κατέφευγον εἰς τὸ ρωσικὸν προξενεῖον, ἐνεγράφοντο τότε ἐκεῖ ὡς ὑπήκοοι ρῶσοι, καὶ δὲν παρεδίδοντο εἰς τοὺς προεστοὺς τῆς νήσου διὰ νὰ τιμωρηθοῦν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν νῆσον οὔτε Τοῦρκοι ὑπῆρχον οὔτε τουρκικὴ φρουρά, οἱ προεστοὶ δὲν εἶχον νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν βοήθειαν δυνάμεώς τινος στρατιωτικῆς καὶ ἡ ἰδική των δύναμις ἀπέναντι τῶν τοιούτων αὐθαιρεσιῶν παρέλυεν. Δὲν εἶναι ἀκόμη ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι αὐθαίρετοι εἰς τὰς ἐνεργείας των καὶ εἰς τὰς ὑποστηρίξεις κακοποιῶν στοιχείων, ἐπικαλουμένων τὴν συνδρομήν των, ἦσαν οἱ ρῶσοι πρόξενοι, ἰταμώτατοι δὲ πρὸς ὅλους ὄχι δὲ μόνον πρὸς τοὺς προεστοὺς μικρᾶς νήσου, ὡς εἶναι αἱ Σπέτσαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς πανισχύρους Τούρκους πασάδες καὶ τοπάρχας, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω (1).

Εἴδαμεν ἀνωτέρω νὰ ἀναφέρῃ ὁ Λήκ, ὅτι κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1805 δὲν εἶχον ἀκόμη ἐφαρμοσθῇ εἰς τὰς νήσους τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, κατὰ τῶν προστατευομένων.

Ἀλλὰ δὲν ἐπέρασε πολὺς καιρὸς καὶ φιρμάνιον ἰδιαίτερον ἀνεκοίνωνε τὰ μέτρα ταῦτα καὶ εἰς τοὺς νησιώτας.

Τὸ φιρμάνιον δὲ τοῦτο ἐξεδόθη τῇ 15 Μαΐου 1806. Δι' αὐτοῦ διετάσσοντο οἱ κατὰ τόπους διοικηταὶ τῶν νήσων νὰ ὑποχρεώσουν τοὺς διερμηνεῖς τῶν προξένων νὰ κατοικήσουν εἰς τὸν ὡρισμένον διὰ τοῦ βερατίου των τόπον. Ὅσοι δὲ εἴτε πρόξενοι εἴτε προξενικοὶ πράκτορες εἴτε διερμηνεῖς καὶ ὑπηρέται διετάσσοντο μὲν νὰ μεταβοῦν εἰς τὸν ὡρισμένον εἰς αὐτοὺς τόπον, δὲν ὑπήκουον δὲ εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην, ἔπρεπε νὰ συλλαμβάνωνται καὶ νὰ ἀποπέμπωνται πανοικεί. Ἂν δὲ ἀνθίσταντο, νὰ σφραγίζωνται τὰ καταστήματά των καὶ αἱ κατοικίαι των, νὰ ἐκποιῶνται δὲ τὰ ὑπάρχοντά των εἰς ραγιάδες μόνον, ἐκτὸς ἐὰν συνήνουν νὰ γίνουν πάλιν ραγιάδες. Καὶ τότε ὄχι μόνον δὲν ἔπρεπε νὰ τοὺς τιμωροῦν, ἀλλὰ νὰ τοὺς περιποιοῦνται καὶ νὰ τοὺς ὑπερασπίζουν. Τοιουτοτρόπως προσετίθετο εἰς τὸ τέ-

(1) Βλ. σελ. 57.

λος τοῦ φιρμανίου — ἐκαθαρίσθη ἡ πρωτεύουσα καὶ οὕτω πως πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ἴδιον ἄλλο καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν.

Καὶ κατὰ πόσον μὲν συνεμορφώθησαν οἱ προστατευόμενοι τῶν νήσων πρὸς τὰς διαταγὰς ταύτας τῆς Πόλης δὲν γνωρίζομεν. Εἰκάζομεν μόνον — καὶ εὐλογώτατα — ὅτι ἀντίστασις εἰς αὐτάς, καὶ μικρὰ ἀκόμη, δὲν ἐδείχθη. Γνωρίζομεν ἀκόμη ὅτι εἰς τὴν Τῆνον ὅσοι εἶχον φιρμάνια ἢ πατέντας παρουσιάσθησαν αὐθορμήτως εἰς τὸν ἀπεσταλμένον — διότι εἶχε στείλει ὁ καπουτὰν πασᾶς ἐπίτηδες ἄνθρωπον, τοῦ φιρμανίου τούτου κομιστήν —, καὶ συγκατετέθησαν νὰ γίνουν ραγιάδες. Ἕνας μόνον, ὁ Νικόλαος Βελισσάριος, ὁ ὁποῖος εἶχε ρωσικὸν διαβατήριον καὶ φιρμάνιον, παρήκουσεν. Κατέφυγε δὲ διὰ νὰ μὴ καταδιωχθῇ εἰς χωρίον τῆς νήσου κρυφίως. Ὁ ἀπεσταλμένος ἐσφράγισε τότε τὴν οἰκίαν του. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας δωροδοκηθεὶς τὴν ἀπεσφράγισεν ὁ ἴδιος (1).

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, ἤτοι τῇ 15 Μαΐου 1806, ἐγράφη καὶ ἄλλο φιρμάνιον καὶ ἀπεστάλη εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ ὁποῖον διέτασσεν ὅτι τοῦ λοιποῦ οἱ διοριζόμενοι ἀπὸ τὰς φιλικὰς δυνάμεις ὡς πρόξενοι ἢ ἐπίτροποι — ἐπίτροποι δὲ ἀναμφιβόλως καλοῦνται ἐνταῦθα οἱ προξενικοὶ πράκτορες — πρέπει νὰ κατάγωνται ἀπὸ τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον θὰ ἀντιπροσωπεύουν· ὅτι πολλοὶ ραγιάδες δολίως ἔλαβον φιρμάνια καὶ διωρίσθησαν τοιοῦτοι· ὅτι πάλιν ἄλλοι κατὰ προτροπὴν τῶν προξένων ἔλαβον πατέντας καὶ τεσκερέδες καὶ ἔγιναν ὑπήκοοι ξένοι.

Τὸ φιρμάνιον διέτασσεν ἀκόμη νὰ κάμουν περὶ τούτων ἐρεύνας αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ αὐστηράς. Καὶ ὅσοι μὲν ἀποδειχθῇ ὅτι νομίμως ἦσαν ἐφωδιασμένοι μὲ φιρμάνιον, θὰ ἐδικαιοῦντο νὰ ἐμπορεύωνται ἐλευθέρως, ἔπρεπε δὲ νὰ παρέχηται εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τὰς ἐπιτοπίους ἀρχὰς πᾶσα προστασία καὶ ὑπεράσπισις. Ἀλλ' ὅμως ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μὲν γεννημένοι εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν, εἶχον δὲ λάβει μὲ δόλον καὶ ἀπάτην πατέντας ἢ φιρμάνια, ἔπρεπε νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ἔπρεπε δὲ νὰ τοὺς φυλακίζουν ἀκόμη αἱ τοπικαὶ ἀρχαί, εἰδοποιοῦσαι περὶ τούτων τὴν κυβέρνησιν. Ἂν δὲ ἀπεδεικνύετο ὅτι ἐκ πλάνης ἔγινεν ὑπήκοος ξένης δυνάμεως κανένας ραγιάς, ἐδίδετο διαταγὴ νὰ ἐπιστρέφῃ μὲν τὸ φιρμάνιον ἢ τὴν πατένταν, νὰ

(1) Δρόσου, 139 κ. ἑ., 409.

μένη δέ, ὅπως καὶ προτήτερα, ραγιᾶς, φορολογούμενος, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ραγιάδες (1).

Ἄλλη πάλιν διαταγὴ τοῦ διερμηνέως τοῦ στόλου Παναγιωτάκι Μουρούζη πρὸς τοὺς προεστῶτας τῶν νήσων ἀπὸ 21 Ἰουλίου 1806 ὥριζε νὰ γίνῃ κατὰ βασιλικὴν ἀπόφασιν κατόπιν ἀκριβοῦς ἐρεύνης καταγραφὴ τῶν πατεντῶν καὶ τῶν τεσκερέδων, νὰ ἐξακριβωθῇ δὲ ἡ ἐποχὴ τῆς ἐκδόσεώς των, οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἐδόθησαν, τὰ ὀνόματα τῶν γονέων καὶ τῶν προγόνων, τῶν λαβόντων τὰς πατέντας καὶ τοὺς τεσκερέδες, τὸ ἔργον καὶ τὸ ἐπάγγελμά των, ἡ κτηματική των περιουσία, πρὸ πάντων δὲ τίνος πρέσβεως ἢ τίνος προξένου πατένταν καὶ τεσκερὲν ἔχει ὁ καθένας (2).

Διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ δὲ ἀπὸ τὴν προστασίαν τῶν ξένων τοὺς ραγιάδες ἡ Πόλη, δὲν ἀπηξίωσε νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν.

Εἰς πίεσιν δὲ ἀναμφιβόλως τῆς Πόλης πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἡ πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος τῆς 22 Δεκεμβρίου 1806 πρὸς τοὺς αἰδεσίμους κληρικοὺς καὶ πρεσβυτέρους καὶ τιμιωτάτους προεστῶτας καὶ ἐπιτρόπους καὶ λοιποὺς κατοίκους τῶν νήσων καὶ παραλίων τόπων τοῦ Αἰγαίου.

Ἡ ἐγκύκλιος ἀναφέρει κατὰ πρῶτον ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶχε συστήσει καὶ ἄλλοτε ἐγγράφως ὅτι οἱ χριστιανοὶ καθῆκον εἶχον νὰ ἀκολουθοῦν πιστῶς τὸ ραγιαλίκι των. Ἐπειδὴ ὅμως, λέγει κατόπιν ἡ ἐγκύκλιος, ἐστάλησαν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας γράμματα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν ἄκραν ὑπακοὴν καὶ ἀνυπόκριτον πίστιν εἰς τὴν βασιλείαν, ἐστάλη καὶ πρὸς τοὺς Αἰγαιοπελαγίτας ἐν γένει πατριαρχικὸς ἔξαρχος, συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ τὸν καχβετσίμπαση Ζαφείρην, διὰ νὰ δηλωθῇ ὅτι καθῆκον τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ βουλὴ καὶ ἀπόφασις τοῦ Σουλτάνου εἶναι, ὡς καὶ τοῦ καπουτὰν πασᾶ, νὰ μένουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ἀληθινοὶ ραγιάδες. Καὶ τοιοῦτοι δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον ὅσοι ἦσαν καὶ εἶναι πιστοὶ ραγιάδες, ἀλλὰ καὶ ὅσοι, βιαζόμενοι ἀπὸ τὰ ἐμπορικά των συμφέροντα διὰ νὰ ἀπο-

(1) Δρόσου, 139 καὶ 408.

(2) Δρόσου 138 καὶ 408. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, τὸ ἀναφερόμενον ἀπὸ τὸν Δρόσον ὡς ἀπευθυνόμενον πρὸς τοὺς Τηνίους, εἶναι φανερὸν ὅτι ἔχει γενικώτερον χαρακτῆρα.

φύγουν τὰς αἰσχροκερδεῖς καταχρήσεις τῶν τελωνῶν τῆς παραλίας(1) καὶ ἄλλων τοιούτων, καταφεύγουν εἰς ἄλλας ἐθνικότητας καὶ γίνονται σούδιτοι καὶ μάλιστα τῆς Ρωσίας. Ὅλοι δὲ οὗτοι ὀφείλουν νὰ ἀποκατασταθοῦν καὶ πάλιν ἀφόβως πιστοὶ ὑπήκοοι. Καὶ ὄχι μόνον δὲν θὰ ἠνωχλοῦντο, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπροστατεύοντο, οἱ νησιῶται μάλιστα καὶ οἱ Αἰγαιοπελαγῖται. Ὅσοι μάλιστα ἤθελον ἐγκαταλείψει τὴν ξένην προστασίαν καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν τάξιν τῶν ραγιάδων, θὰ περιεβάλλοντο μὲ ἰδιαιτέραν, παντοτινήν, προστασίαν.

Θὰ εὑρεθοῦν δὲ ἴσως, προσθέτει ἡ ἐγκύκλιος, δημεγέρται καὶ δημοτάρακτοι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀποτρέψουν τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τὴν ὑπακοὴν εἰς τὰς συστάσεις τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ εἰσακουσθοῦν.

Ἡ ἐγκύκλιος ὑπόσχεται τέλος ὅτι θὰ προστατευθοῦν ἐξαιρετικῶς ὅσοι, ξένην προστασίαν ἔχοντες, ἀποκατασταθοῦν ραγιάδες· ὅτι οὗτοι θὰ λάβουν φιρμάνια· ὅτι καὶ αἱ σημαῖαι τῶν πλοίων των καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι θὰ ἔχουν ὅλα τὰ προνόμια ὅσα εἶχον ὡς ξένοι προστατευόμενοι καὶ περισσότερα μάλιστα ἀπ᾿ αὐτά(2).

Εἰς πίεσιν ἀναμφιβόλως τῆς Πύλης πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν ὅσα λέγονται καὶ εἰς ἄλλην ἐγκύκλιον τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄, ἡ ὁποία ἀπελύθη κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1807, καὶ ἡ ὁποία ἀπηυθύνετο πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς κληρικούς, πρὸς τοὺς προὔχοντας καὶ λαϊκοὺς καὶ πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανούς. Καὶ ἡ ἐγκύκλιος αὕτη συνίστα πίστιν εἰς τὴν βασιλείαν. Ὅσοι δὲ κατὰ διαφόρους καιρούς, προσέθετεν, εἶχον ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ πιστὸν ραγιαλίκι τους καὶ ἔλαβον προστασίαν τινὰ καὶ ἔγιναν ὑπήκοοι ξένοι, συνεβουλεύοντο νὰ ἀφήσουν «τὴν τοιαύτην κίβδηλον καὶ νενοθευμένην προτεκσιόνην ὡς πολλὰ κινδυνώδη εἰς αὐτοὺς καὶ νὰ ἐπιστρέψουν καὶ νὰ γίνουν πιστοὶ ραγιάδες τοῦ κραταιοτάτου βασιλέως μας». Τοιουτοτρόπως θὰ ἐσυγχωροῦντο, ἀφοῦ ἀπὸ πλάνην ἐζήτησαν ξένην προστασίαν(3).

Ὥστε εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν κίνησιν περὶ τῆς προστασίας ἀμέτοχος δὲν ἔμεινε καὶ ἡ Ἐκκλησία. Καὶ ἡ προσεκλήθη νὰ ἐπέμβῃ καὶ

(1) Κινὰρ γκιουμπρουκτζίδων, λέγει μὲ τουρκικὰς λέξεις τὸ ἔγγραφον.
(2) Δρόσου, 410 κ. ἑ.
(3) Γ. Γ. Παπαδοπούλου τα κατά.... Γρηγόριον Ε΄, 1,205 κ. ἑ.

ἐκείνη καὶ ἐπιέσθη πρὸς τοῦτο ὥστε τὰ ζητήματα, τὰ σχετιζόμενα καθ' οἷον δήποτε τρόπον μὲ τοὺς προστατευομένους νὰ λυθοῦν κατὰ τὴν ἄποψιν τῶν Τούρκων ἢ ἐπενέδη ἡ ἰδία αὐτόκλητος, ἐπιδιώκουσα τὴν ἐξασφάλισιν κατὰ ἕνα ἢ κατ' ἄλλον τρόπον τῶν προστατευομένων.

7) Ἡ ναυτιλία καὶ ἡ προστασία.

Τὸ ἥμισυ τῶν πλουσίων κατοίκων τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Σπετσῶν εἶναι ρῶσοι προστατευόμενοι, λέγει ὁ Λήκ, ὁ περιελθὼν τὴν Πελοπόννησον τῷ 1805. Ὑψόνοντες οὗτοι ρωσικὴν σημαίαν, φορτώνουν εἰς τὰ πλοῖά των τὰ σιτηρὰ ἀπὸ τῆς Ρωσίας εἰς τὰς παραλίους πόλεις τοῦ Εὐξείνου, τὰ μεταφέρουν εἰς τὴν Μεσόγειον, ἀπὸ αὐτὴν δὲ λαμβάνουν οἶνον καὶ ἀποικιακά, τὰ ὁποῖα, ἐπιστρέφοντες, μετακομίζουν εἰς τὸν Εὔξεινον(1).

Σχεδὸν ὅλα τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων, τῶν ἐμπορικωτάτων πρὸ πάντων νήσων, Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, ταξειδεύουν μὲ ρωσικὴν σημαίαν, λέγει ὁ de Forbin, περιηγηθεὶς ἐν Ἀνατολῇ τῷ 1817 καὶ 1818. Παρετήρησα παντοῦ ὅτι ἡ Ρωσία ἔχει ἐπιρροήν. Ὅλοι ὅλων τῶν ἀποχρώσεων οἱ χριστιανοὶ ζητοῦν καὶ ἐπιδιώκουν τὴν προστασίαν της(2).

Τὰ ὀκτὼ δέκατα τῶν ὑδραϊκῶν, σπετσιωτικῶν καὶ ψαριανῶν πλοίων ἐταξείδευον μὲ ρωσικὴν σημαίαν, λέγει ὁ Πουκεβίλ(3). Εἶχον δηλαδὴ ἰδιοκτήτας ἢ πλοιάρχους προστατευομένους Ρώσους(4).

Διὰ νὰ ἐμποδίσῃ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τὴν πρόοδον τοῦ ἐμπορίου τῶν ραγιάδων παρεισῆγε πλείστας δυσκολίας εἰς τοὺς ναυτιλλομένους ὑπὸ τὴν σημαίαν της. Ἀλλ' οἱ πλοίαρχοι τῶν Ψαρῶν ἀπέφυγον τὰς δυσκολίας ταύτας, λέγει ὁ Κ. Νικόδημος, ὁ συγγραφεὺς

(1) Leake, Travels in the Morea 2,344 κ. ἑ.

(2) de Forbin 47.

(3) Pouqueville, histoire de la régénération 3, 35.

(4) Κατὰ τὸν Bartholdy (2,63) τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ ταξειδεύοντα μὲ ρωσικὴν σημαίαν τῷ 1803 ἦσαν 300 ἢ 400. Κατὰ τὸν Hobhouse (2,593) οἱ Ὑδραῖοι εἶχον 3 χιλ. ναύτας καὶ 150 πλοῖα. Ἡ Ὕδρα ἔχει 350 πλοῖα, λέγει ὁ Gell (The itinerary 131)—Περὶ τῆς διὰ τῆς Ρωσίας ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας καὶ του ἐμπορίου τῆς Ὕδρας βλ. Κριέζη, ἱστορία τῆς νήσου Ὕδρας 62.

τοῦ Ὑπομνήματος τῶν Ψαρῶν (1), γινόμενοι ὑπήκοοι ρῶσοι. Ὑψώνοντες δὲ τὴν ρωσικὴν σημαίαν, ἡσύχαζον ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ συγχρόνως εἶχον τὴν προστασίαν τῆς Ρωσίας.

Ἀλλ' ἡ ρωσικὴ προστασία τῆς ναυτιλίας, ῥεδιασμένη οὖσα, πολλάκις δὲ καὶ καταπατουμένη, δὲν παρεῖχεν ὅλην τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ τὸ ἐμπόριον (2). Ἔβλαπτε δὲ πολὺ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἡ πειρατεία τῶν Ἀλγερίνων, οἱ ὁποῖοι δὲν κατεδιώκοντο, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐπλεόναζον, ὡς φαίνεται, ὁσάκις οἱ Ρῶσοι ἐπολέμουν κατὰ τῶν Τούρκων. Διὰ τοῦτο οἱ Ὑδραῖοι ἠναγκάσθησαν τῷ 1808 νὰ ὑψώσουν ἀγγλικὴν σημαίαν εἰκονικῶς πωλοῦντες τὰ πλοῖά των εἰς ἐμπόρους Μελιταίους (3).

Καὶ πάλιν τῷ 1811 οἱ Ὑδραῖοι διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς συχνὰς τῶν Ἀλγερίνων πειρατῶν ἐνοχλήσεις καθὼς καὶ τὰς τῶν πολεμικῶν ἐν γένει πλοίων, τὰ ὁποῖα συνήντων κατὰ τὰ ταξείδιά των, ὕψωσαν ἀγγλικὴν σημαίαν. Καὶ ἕκαστος πλοιοκτήτης προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὑπήκοον ἄγγλον, ὁ ὁποῖος εἶχεν εἰς ὄνομά του τὰ ἔγγραφα τοῦ πλοίου, περιστάνετο δὲ ὡς κύριος ἰδιοκτήτης αὐτοῦ καὶ τοῦ φορτίου. Ἀλλὰ πολλοὶ ἐκ τούτων ἔβλαψαν τοὺς πλοιοκτήτας κακοήθως σφετερισθέντες τὴν κυριότητα πλοίων καὶ φορτίων.

Καὶ οὗτοι εἶναι οἱ καλούμενοι σημαιοπλοίαρχοι (capitains d'étendard) (4).

Ἐξ ὅλων δὲ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν οἱ Ἀλγερῖνοι πρώτιστα καὶ μάλιστα ἐξετίμων τὸ ἀγγλικὸν καὶ ἐδείκνυον φιλίαν πρὸς αὐτό (5).

Θὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καὶ μίαν ἀκόμη, πράγματι περίεργον, πληροφορίαν τοῦ ἄγγλου Gell περὶ τῶν Ὑδραίων. Κατ' αὐτὴν οἱ Ὑδραῖοι προθύμως θὰ ἀπεδέχοντο τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, ἂν ἦρ-

(1) Κ. Νικοδήμου, ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν Ἀθήνησι 1862 τόμ. 1 σελ. 63 καὶ 64.

(2) Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου, ναυτικά, ἤτοι ἱστορία τῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα πεπραγμένων ὑπὸ τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, ἰδίως δὲ τῶν Σπετσῶν ἐν Ἀθήναις 1869 τόμ. 1 σελ. 28.

(3) Κριεζῆ, ἱστορία τῆς νήσου Ὕδρας 61.

(4) Ἀντ. Μιαούλη, ὑπόμνημα περὶ τῆς νήσου Ὕδρας ἐν Ἀθήναις 1864 σελ. 42.

(5) Thomas Schaws, Reisen oder Anmerkungen verschiedene Theile der Barbarey und der Levante betreffend (ἐκ τοῦ ἀγγλ.) Λιψία 1765 σελ. 223. — Καὶ ὁ Ρόδιος (ἱστορία τῆς νήσου Ὕδρας ἐν Ἐφόρῳ Στρατιωτικῷ Ναυπλίῳ 1835 σελ. 231) λέγει ὅτι οἱ Ὑδραῖοι διὰ τὰς συγκρούσεις των πρὸς τοὺς Ἀλγερίνους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑψώσουν ἀγγλικὴν καὶ ρωσικὴν σημαίαν εἰς τὰ πλοῖά των.

χοντο εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ὡς φαίνεται ὁ Gell προέβλεπεν ἔκτοτε ἐπικειμένην τὴν ῥῆξιν ταύτην, ἡ ὁποία τέλος ἐπηκολούθησε κατὰ τὸ 1821, ἵνα δὲ ἐξέλθωσιν ἀπὸ τὴν ῥῆξιν ταύτην νικηταὶ μέχρι τέλους οἱ Ὑδραῖοι, ἵνα μὴ ὑποστῶσι τὰ ἐπακολουθήματα τῆς ἀνταρσίας των ἐκ μέρους τῶν Τούρκων μετὰ τὸν πόλεμον, θὰ ἐδέχοντο εὐχαρίστως νὰ ἐξασφαλισθῶσι κατὰ τῶν κινδύνων τούτων διὰ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας(1).

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη αὐτονόητον εἶναι ὅτι παρηκολούθει τὴν κατάστασιν ταύτην. Καὶ ἵνα σταματήσῃ τὸ κακόν, ἵνα ἀποξενώσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸ πάντων τοὺς νησιώτας ἀπὸ τὴν προστασίαν τῶν Εὐρωπαίων, ἀπὸ τὴν προστασίαν δὲ μάλιστα τῶν Ρώσων, μετῆλθε καὶ πολιτικὴν ἠπιωτέραν, ἔδειξε δὲ καὶ εὔνοιαν πρὸς αὐτούς, καταφανῆ.

Ἡ δὲ εὔνοια αὕτη χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ τέλος τῆς βασιλείας Ἀβδοὺλ Χαμὶτ τοῦ Α' (1774 - 1789).

Ἀπὸ τότε ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἕνεκα τῆς κρισίμου θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο, ἕνεκα δὲ καὶ τῆς προστασίας, τὴν ὁποίαν οἱ Ρῶσοι παρεῖχον εἰς μέγαν ἀριθμὸν Ἑλλήνων, ἔγινε πολὺ πρὸς αὐτοὺς προσηνεστέρα, λέγει ὁ Bartholdy(2). Ἐχορήγει δὲ προνόμια, ἀτελείας, ἐλευθεριότητας εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν ἑλληνικῶν πλοίων(3).

Καὶ ἡ εὐνοϊκὴ αὕτη τροπὴ τῆς πολιτικῆς τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς Ἕλληνας δὲν διέφυγε τὴν εὔστοχον παρατηρητικότητα τοῦ Κοραῆ. «Ζητεῖ σήμερον ὁ τύραννος,— γράφει ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ — νὰ οἰκειώσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς Γραικοὺς ὅσον αὐτοὶ τὸν καταφρονοῦν καὶ μακρύνονται ἀπ' αὐτόν. Αὕτη τοῦ Σουλτάνου ἡ ἡμερότης, γεννημένη πε-

(1) Gell, Itinerary 131. Ὁ Gell ἐνταῦθα προσθέτει ὅτι οἱ Ὑδραῖοι προέτειναν νὰ μεταναστεύσουν εἰς ἀγγλικὴν ἀποικίαν, δὲν λέγει ὅμως πότε καὶ διατὶ καὶ πόθεν ἔχει τὴν εἴδησιν ταύτην.

(2) Bartholdy 2, 63.— Ἡ Ρωσία κάμνουσα χρῆσιν τῶν προνομίων της ηὔξησε τόσον τοὺς προστατευομένους, ὥστε ἡ Τουρκία ὑποκινουμένη καὶ ὑπὸ τῆς Γαλλίας κατήργησε τὰ βεράτια ἢ μᾶλλον τὰ ἔστρεψε πρὸς ὠφέλειαν της, πωλοῦσα αὐτὰ ἡ ἰδία εἰς ὑπηκόους της, οἱ ὁποῖοι ἀγοράζοντες αὐτὰ ἀπέκτων τὰ ἐμπορικὰ προνόμια τῶν Φράγκων χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ἀπαλλάσσωνται τῆς πληρωμῆς τοῦ χαρατζίου (Promenades pittoresques dans Constantinople et sur les rives de Bosphore Παρίσιοι 1815 τόμ. 2 σελ. 259).

(3) Ν. Παπαδοπούλου, Ἑρμῆς ὁ Κερδῷος 1,155.

ρισσότερον ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῶν περιστάσεων, παρ' ἀπὸ γενναίας καὶ μεγάλης ψυχῆς μετάνοιαν, εἶναι πολλὰ βραδεῖα καὶ διὰ τοῦτο πιθανὸν ὅτι θέλει εἶσθαι καὶ ἀνωφελής (1).

Καὶ πράγματι ἡ Τουρκία δὲν μετέβαλε ριζικῶς τότε τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολιτικήν της. Ἁπλῶς μόνον τὴν ἐξεβίασαν τὰ πράγματα νὰ τηρήσῃ πρὸς αὐτοὺς στάσιν εὐμενείας μᾶλλον παρὰ δυσμενείας, ὄχι διότι ἐνόμιζεν ὅτι εἴμεθα ἡμεῖς ἄξιοι εὐμενείας ἢ ὅτι ἔπρεπεν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μᾶς εὐνοήσῃ ἀπὸ λόγους βαθυτέρους συμφέροντος, ἀλλὰ διότι ἠθέλησε νὰ μᾶς ἀποξενώσῃ ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους, κυρίως δὲ ἀπὸ τοὺς Ρώσους. Διότι ἡ προστασία ὅπως εἶχε καταντήσει, κατέλυε πλέον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς αὐτοκρατορίας αὐτὸ τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου.

Ἐπρωτοστάτησε δὲ εἰς τὴν ἠπιωτέραν ταύτην πολιτικὴν ὁ τότε καπουτὰν πασᾶς Κιουτσοὺκ Χουσεΐν (1750 - 1803), ὁ εὐνοούμενος τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ Γ', εἰς τὸν ὁποῖον (Χουσεΐν) ἡ Τουρκία ὀφείλει μερικὰς μεταρρυθμίσεις, γενομένας τότε πρὸς περιορισμὸν τῆς κακοδιοικήσεως (2).

Καὶ ἀναφέρεται ὅτι ὁ Χουσεΐν ἔδωκε προνόμια καὶ αὐτοδιοίκησιν εἰς τοὺς νησιώτας. Ἐπέτρεψε νὰ κατασκευάζωνται μεγάλα πλοῖα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (3). Ὑπεστήριξεν ἐν γένει τὸ ἑλληνικὸν ναυτικὸν διὰ νὰ τὸ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν ρωσικὴν ἐπιρροήν. Μετεχειρίσθη δὲ πρὸς τοῦτο καὶ τὸν διερμηνέα τοῦ στόλου (τῷ 1802) Ἰω. Νικ. Καρατζᾶν (4). Καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπ' αὐτοῦ ἐταξείδευον μὲ τὴν σημαίαν τῶν ραγιάδων καὶ αἱ πρὸς αὐτοὺς τυραννίαι ἔπαυσαν (5).

Ἀλλ' ὁ Χουσεΐν ἐπιθυμῶν πρακτικώτερον ἀκόμη νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς Αἰγαιοπελαγίτας, μάλιστα δὲ τοὺς Ὑδραίους, τοὺς Σπετσιώτας, τοὺς Ψαριανούς, οἱ ὁποῖοι ἐχορήγουν καὶ εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον τοὺς

(1) Τί πρέπει νὰ κάμωσιν οἱ Γραικοὶ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις. Διάλογος δύο Γραικῶν, κατοίκων τῆς Βενετίας, ὅταν ἤκουσαν τὰς λαμπρὰς νίκας τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Βενετιαν 1805 σελ. 11.

(2) Περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Κιουτσοὺκ Χουσεΐν πρὸς μεταρρυθμίσεις τῆς διοικήσεως, ἰδίως δὲ τοῦ στόλου βλ. Zinkeisen, 7,334 κ. ἑ.

(3) Νικοδήμου, Ναυτικὰ 1, 28.

(4) Σταματιάδου, ἱστορία τοῦ Ἑλλ. μεγ. διερμ. 158.—Σάθα, Νεοελλ. Φιλ. 559.

(5) Ζαλλώνη, σύγγραμμα περὶ τῶν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν πριγκήπων της Βλαχίας καὶ Μολδαβίας 149.

ἀρίστους ναύτας, ἐπιθυμῶν δὲ καὶ νὰ θέσῃ τοὺς κατοίκους, ἐφ᾽ ὅσον τοῦ ἦτο δυνατόν, εἰς ἴσην μοῖραν, ὥστε νὰ μὴ διάγουν ὑπὸ ἐξαιρετικὰς καὶ εὐνοϊκωτάτας συνθήκας οἱ προστατευόμενοι, ἐξέδωκε 40 φιρμάνια διὰ τοὺς ναυτιλλομένους εἰς τὸν Εὔξεινον, πρὸς ὠφέλειαν νησιωτῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ξένην προστασίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ διάδοχός του ἀνεκάλεσε τὰ φιρμάνια ταῦτα (1).

Μετὰ ταῦτα δὲ ἡ Πύλη ἐξηκολούθησε τὰς ἐνεργείας της πρὸς περιορισμὸν τῆς ξένης προστασίας τῶν ναυτικῶν. Οὕτω τῇ 11 Ἰουνίου 1806 ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου Παναγιωτάκις Μουρούζης καὶ ὁ δεφτερδάρης τοῦ ταρσανᾶ (τοῦ ναυστάθμου), ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ καπουτὰν πασᾶ, διέτασσον τοὺς προεστῶτας ὅλων τῶν νήσων δι᾽ ἰδίου ἐγγράφου, κατ᾽ ἀπόφασιν τοῦ δοβλετίου, ἵνα εἰς τὸ ἑξῆς ὅλοι οἱ πλοίαρχοι, οἱ ὑπήκοοι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, οἱ ὁποῖοι ἐπεθύμουν νὰ ὑψώσουν τὴν ὀθωμανικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν πλοίων των, ἐφοδιασθοῦν μὲ πιστοποιητικὸν τῶν κατὰ τόπους προεστώτων, μὲ τὸ ὁποῖον νὰ βεβαιοῦται ὅτι ὁ πλοίαρχος εἶναι γνήσιος καὶ πιστὸς ραγιὰς τῆς κραταιοτάτης ὀθωμανικῆς βασιλείας, ὅτι δὲ ὡς τοιοῦτος ἐζήτει νὰ ὑψώσῃ ὀθωμανικὴν σημαίαν εἰς τὸ πλοῖόν του. Ὤφειλον δὲ οἱ προεστῶτες νὰ ὑποσχεθοῦν ὅτι ὁ πλοίαρχος καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ διέμενε πιστὸς καὶ γνήσιος ραγιὰς καὶ ὅτι θὰ εἶχε πάντοτε τὴν ὀθωμανικὴν σημαίαν εἰς τὸ πλοῖόν του. Ἂν δὲ ἐφωρᾶτο καμμίαν φορὰν ὅτι τὴν ἀντικατέστησε μὲ σημαίαν ἄλλης δυνάμεως, ἀνεδέχοντο οἱ ῥηθέντες προεστῶτες ἐκ μέρους τῆς κοινότητος βαρυτάτην περὶ τούτου εὐθύνην καὶ πρὸς τούτοις κατεδικάζοντο νὰ πληρώσουν 5,000 γρόσια ὡς πρόστιμον εἰς τὸν βασιλικὸν ταρσανᾶν.

Ἐζητήθη ἀκόμη διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου καὶ πλήρης κατάλογος τῶν πλοίων, τῶν φερόντων ὀθωμανικὴν σημαίαν, μὲ τὰ ὀνόματα τῶν πλοιάρχων καὶ μὲ τὴν δήλωσιν τῆς χωρητικότητός των (2).

Ὥστε κατὰ τὸ ἔγγραφον τοῦτο οἱ προεστῶτες ἑκάστης νήσου ὡς ἀντιπροσωπεύοντες τὴν κοινότητα, ὑποχρεοῦντο νὰ ἀναλάβουν πᾶσαν

(1) Leake, Travels in the Morea 2,345.

(2) Δρόσου, 135 κ. ἑ. καὶ 406 κ. ἑ. Κατα τὸν Δρόσον τὸ ἔγγραφον τουτο ἀπέβλεπε μόνον τοὺς Τηνίους. Ἀλλ᾽ εἶναι πρόδηλον ὅτι παρόμοιον ἐστάλη καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους.

εὐθύνην τοῦ ὅτι οἱ ὑψώνοντες ὀθωμανικὴν σημαίαν εἰς τὰ πλοιά των θὰ τὴν διετήρουν ἐσαεί, ὅτι δὲ θὰ ὑπεβάλλοντο αὐτοὶ οἱ προεστῶτες εἰς πρόστιμον 5.000 γροσίων ἂν ἤλλασσε καὶ πάλιν σημαίαν ὁ ἀντικαταστήσας τὴν ξένην διὰ τῆς τουρκικῆς.

Ἀλλ᾽ οἱ προεστῶτες πάλιν ἐλάμβανον ἀπὸ τοὺς πλοιάρχους ἢ τοὺς πλοιοκτήτας ἔγγραφα ἐγγυητικά, κατὰ τὰ ὁποῖα ἀνελάμβανον οὗτοι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἀντικαταστήσουν εἰς τὸ ἑξῆς τὴν ὀθωμανικὴν σημαίαν. Ἄλλως ὑπέκειντο αὐτοὶ εἰς τὰς βασιλικὰς ποινὰς καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ προστίμου τῶν 5.000 γροσίων.

Καὶ τοιαῦτα ἐγγυητικὰ ἔγγραφα, ὑδραϊκὰ κυρίως, ἔχομεν διασωθέντα. Οὕτω τῇ 25 Ἰουλίου 1806 ὁ Θεόδωρος Γκίκας, ὁ Ἀναγνώστης Δημητρίου Θεοδωράκις καὶ ὁ Ἀναστάσιος Θεοδωράκις, ἐφοπλισταί, ὡς λέγομεν σήμερον, παρτσινέβελοι, ὅπως ἔλεγον τότε, λέγει δὲ ἀκόμη καὶ σήμερον ὁ ναυτικὸς τῆς Ἑλλάδος πληθυσμός, ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πλοίου, ὅπου ἐπλοιάρχευεν ὁ Λάζαρος Ἰωάννου Λαλεχός, ὑπεσχέθησαν ἐγγράφως νὰ μὴν ἀλλάξουν τὴν ὀθωμανικὴν σημαίαν, νὰ ὑπόκεινται δὲ εἰς τὰς βασιλικὰς ποινὰς καὶ εἰς τὸ πρόστιμον τῶν 5.000 ἂν τὴν ἀλλάξουν (1).

Ἄλλο ἔγγραφον τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1806 μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ πλοίαρχος Βαγγέλης Ἀναγνώστης Δημητρίου Βαγγελίστης κατόπιν τῆς ἐλθούσης διαταγῆς περὶ τῆς καταγραφῆς τῶν μὲ ξένας σημαίας πλοίων κατεβίβασεν οἰκειοθελῶς τὴν ρωσικὴν σημαίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐταξείδευε πολὺν καιρόν, καὶ ὕψωσε τὴν ὀθωμανικήν· ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὴν καντζελλαρίαν τὰ ἀποδεικτικὰ καὶ τὰ ἀσφαλιστήρια γράμματα καὶ τὸ ἡγεμονικὸν μπουγιουρουλδί· ὅτι ὑπεσχέθη νὰ μὴ ἀντικαταστήσῃ εἰς τὸ ἑξῆς τὴν ὀθωμανικὴν σημαίαν· ὅτι ἂν τὴν ἀντικαθίστα, θὰ ὑπέκειτο εἰς τὰς βασιλικὰς ποινὰς καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν 5.000 γροσίων (2).

Τὰς ἰδίας ὑποχρεώσεις ἀνελάμβανε καὶ ὁ καπετὰν Κοσμᾶς Γιαννίτζης, οἰκειοθελῶς καὶ οὗτος καταβιβάσας τὴν ρωσικὴν σημαίαν καὶ ὑψώσας τὴν τουρκικήν, δι᾽ ἐγγυητικοῦ ἐγγράφου τῆς 31 Δεκεμβρίου

(1) Τὸ ἔγγραφον ἀπόκειται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. ὑπ᾽ ἀρ. 17714, δημοσιεύεται δὲ ἐν τέλει ἐν τῷ παραρτήματι ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (ο).

(2) Τὸ ἔγγραφον ἀπόκειται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. ὑπ᾽ ἀριθ. 17716 δημοσιεύεται δὲ ἐν τέλει ἐν τῷ παραρτήματι ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (π).

1806 (1), ὁ Κυριακὸς Σκούρτης δι᾽ ἐγγυητικοῦ ἐγγράφου τῆς 3 Ἰανουαρίου 1807 (2), ὅπως καὶ ἄλλοι.

Ἰδιαίτερον ἔγγραφον, σαφέστατον δὲ καὶ λεπτομερέστατον, ἀπέστειλε κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1806 ὁ Παναγιωτάκις Μουρούζης πρὸς τὸν τιμιώτατον καπετὰν Γεώργιον (Δήμα Βούλγαρην) ζαμπίτην τῆς Ὕδρας καὶ τοὺς προεστῶτας αὐτῆς, περὶ τῶν πλοιάρχων καὶ ναυτικῶν ἐν γένει.

Καὶ ἐλέγετο εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὅτι προεστῶτες καὶ καπετὰν Γεώργιος ὤφειλον νὰ συνεργασθοῦν διὰ νὰ ἐρευνήσουν ἀκριβέστατα καὶ λεπτομερῶς καὶ νὰ πληροφορηθοῦν πότε καθένας ἐκ τῶν καταγομένων ἀπὸ γνησίους ῥαγιάδες προγόνους τῆς Ὕδρας ἔλαβε πατένταν ἢ πασσαπόρτι (ξένης δυνάμεως) ἢ ὕψωσεν εἰς τὸ πλοῖόν του σημαίαν ῥωσικὴν ἢ ἄλλης δυνάμεως, πόθεν καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, ἂν δὲ κατὰ συγκατάβασιν ἢ ὄχι.

Ἀφοῦ δὲ θὰ κατέγραφον ὅλα αὐτὰ λεπτομερῶς, ὤφειλον νὰ προσεπισημειώσουν καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ γνωρίσματα τῶν πλοιάρχων καὶ τῶν πλοιοκτητῶν, καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν γονέων καὶ προγόνων των, καθὼς καὶ τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα ὁ καθένας εἶχεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ εἶδος τοῦ πλοίου, τοῦ ὁποίου ὁ καθένας ἐπέβαινεν.

Ἡ καταγραφὴ αὕτη ἔπρεπε νὰ σφραγισθῇ μὲ τὴν σφραγῖδα τῆς κοινότητος καί νὰ σταλῇ πρὸς τὸν ἴδιον Παναγ. Μουρούζην, μὲ τὸν κομιστὴν δὲ τοῦ ἐγγράφου τούτου, διὰ νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πόλην.

Ἐξέτασις καὶ ἔρευνα ἐγίνετο καὶ γίνεται — λέγει παρακατιὼν ὁ Μουρούζης εἰς τὸ ἔγγραφόν του τοῦτο — καὶ εἰς τὰ εὑρεθέντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλοῖα τῶν ἀνέκαθεν γνησίων ῥαγιάδων, τὰ ἔχοντα

(1) Τὸ ἔγγραφον ἀπόκειται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. ὑπ᾽ ἀρ. 17731 δημοσιεύεται δὲ ἐν τέλει εἰς τὸ παράρτημα ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (ρ).

(2) Βλ. τὸ ἔγγραφον ὑπ᾽ ἀρ. 17734 τοῦ ἀρχείου τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν ἐν τέλει ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (σ). Λεπτομερὴς λόγος περὶ τολμηροῦ ναυτικοῦ κατορθώματος τοῦ Κ. Σκούρτη γίνεται ἐν Κριεζῇ, ἱστορία τῆς νήσου Ὕδρας 41 κ. ἑ.— Ὁ Κυριάκος Σκούρτης ἀναπέτασε τὴν ῥωσικὴν σημαίαν ἐπὶ Σινιάβιν τῷ 1809 καὶ ὡς ἀρχηγὸς καταδρομικοῦ (μαζὶ μὲ τὸν Ἀντώνιον Χατζῆ Τούναν καὶ Ἀναστάσιον Βαλλῆν), ἠχμαλώτισε καὶ ἀπήγαγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὕδρας οὐκ ὀλίγα ὀσμανικὰ πλοῖα (Παπαρρηγοπούλου ἔκδ. 3, τόμ. 5 σελ. 682).

ὅμως ξένην σημαίαν. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς ἐρεύνης ταύτης οἱ τῆς Ὕδρας προεστῶτες καὶ ὁ καπετὰν Γεώργιος ὤφειλον νὰ καταγράψουν ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς πλοιάρχους καὶ τοὺς πλοιοκτήτας, καὶ τοὺς ἐνδημοῦντας καὶ τοὺς ἀποδημοῦντας, τοὺς ὑψώνοντας ρωσικὴν ἢ ἄλλης ξένης αὐλῆς σημαίαν.

Ἰδιαίτερον ἔγγραφον τοῦ πρέσβεως τῆς Ρωσίας, πρὸς τὸν ὑποπρόξενον τῆς Ὕδρας στελλόμενον μὲ τὸν ἴδιον ἀπεσταλμένον, τὸν διέτασσε νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν καταγραφὴν ταύτην τῶν προεστώτων καὶ τοῦ ζαμπίτου τῆς νήσου. Καὶ ἡ καταγραφὴ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀκριβὴς καὶ ἀσφαλὴς χωρὶς καμμίαν συγκατάβασιν ἢ χάριν διὰ νὰ μὴν ἐπέλθῃ φοβερὰ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ δοβλετίου καὶ ἡ τιμωρία ἀνελεήμων.

Ὅσοι δὲ ἐκ τῶν πλοιάρχων κατόπιν τῆς πληροφορίας, τὴν ὁποίαν ἔλαβον τῶν διαταγῶν τούτων, ἤθελον ἀφήσει οἰκειοθελῶς τὴν ξένην σημαίαν, ὕψωνον δὲ τὴν ὀθωμανικὴν χωρὶς νὰ περιμείνουν τί θὰ ἀπεφασίζετο ἀπὸ τὴν ἐξακρίβωσιν, ἡ ὁποία θὰ ἐγίνετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τῆς καταγραφῆς — εἶχον δὲ πράξει τοῦτο πολλοὶ ἐκ τῶν εὑρεθέντων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν — ἐδίδετο διαταγὴ νὰ καταγραφοῦν τὰ ὀνόματα τούτων εἰς ἰδιαίτερον κατάστιχον.

Ἐδίδετο τέλος διαταγὴ νὰ ἀποσταλοῦν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ ἐγγυητικὰ αὐτῶν γράμματα διὰ νὰ ληφθῇ φροντὶς νὰ ἐκδοθοῦν τὰ ἀναγκαῖα εἰς αὐτοὺς φιρμάνια, ὅπως εἶχε γραφῆ προηγουμένως εἰς τὸν ζαμπίτην τῆς νήσου καὶ τοὺς προεστῶτας (1).

Εἰς τὸ ἔγγραφον δὲ τοῦτο ὁ καπετὰν Γιώργης Βούλγαρης ἀπήντησε μὲ δύο γράμματα ἀπὸ 12 καὶ 28 Αὐγούστου. Ἀπέστειλε δὲ καὶ εἰς ἰδιαίτερον κατάστιχον τὴν ζητηθεῖσαν καταγραφήν. Ἀλλ' ἡ καταγραφή του δὲν εὐηρέστησεν. Διότι δὲν περιεῖχεν οὔτε τὸν χρόνον οὔτε τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἕκαστος προσέλαβε τὴν ξένην σημαίαν, οὔτε τὴν ἐπωνυμίαν οὔτε τὰ γνωρίσματα ἑκάστου πλοιάρχου. Καὶ εἰς ἕνα του γράμμα τῆς 21 Σεπτεμβρίου 1806 ὁ Π. Μουρούζης, ἀφοῦ σαφῶς ἐδήλωσε τὰς ἀτελείας ταύτας τῆς καταγραφῆς, ἔκαμε καὶ πικρὰς παρατηρήσεις εἰς τὸν καπετὰν Γιώργην καὶ ἐξέφρασε

(1) Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπόκειται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. ὑπ' ἀρ. 17713, δημοσιεύεται δὲ ἐν τῷ παραρτήματι εἰς τὸ τέλος ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (τ).

τὴν ἀπορίαν του, διότι ἐτόλμησε νὰ ἀποστείλῃ τόσον ἀτελῆ καταγραφήν.

Καὶ ὅμως πλήρη καὶ τελείαν καταγραφὴν ἐχρειάζοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ δὲ καπετὰν Γιώργις παρηγγέλλετο τάχιστα νὰ τὴν συμπληρώσῃ καὶ νὰ τὴν ἀποστείλῃ. Εἰς ὑστερόγραφον μάλιστα τοῦ γράμματος τούτου, γραμμένου δι᾽ ἄλλης χειρός, ὁ γράφων ἐκφράζει τὴν ὀργήν του κατὰ τοῦ καπετὰν Γιώργι διὰ τὴν ἀδιαφορίαν, τὴν ὁποίαν ἔδειξεν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς καταγραφῆς καὶ τὸν ἀπειλεῖ μάλιστα. «Θὲ νὰ μετανοήσῃς εἰς ἄκρον, λέγει, ἂν δὲν μᾶς προφθάσῃ αὐτὴ μὲ τὴν ἀναγκαίαν καὶ ζητουμένην ἐπεξεργασίαν (1).

Ὀλίγους δὲ μῆνας μετὰ ταῦτα (τῇ 14 Δεκεμβρίου 1806) ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου Μιχαὴλ Χαντζερῆς (ἀναμφιβόλως διάδοχος τοῦ Παναγιωτάκι Μουρούζη) ἀπέλυσεν ἔγγραφον πρὸς τοὺς κατοίκους ὅλων τῶν νήσων. Δι᾽ αὐτοῦ δὲ συνιστᾷ εἰς τοὺς νησιώτας νὰ μὴ δίδουν ἀκρόασιν εἰς τοὺς λόγους τῶν ταραχοποιῶν, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν Τουρκίαν, διατρανοῦται δὲ ἰδιαιτέρα εὔνοια πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων ὄχι δὲ μόνον πρὸς τοὺς ῥαγιάδες, ἀλλὰ καὶ τοὺς ξένους ὑπηκόους (σούντιτους), ἤρκει νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ξένην ὑπηκοότητα καὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸ ῥαγιαλίκι. Ἡ κραταιὰ βασιλεία, ἀναφέρεται ἐν τέλει, θὰ τοὺς ἐδέχετο μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας καὶ μὲ ἄκραν εὐμένειαν καὶ εὐσπλαγχνίαν (2).

Ἀλλ᾽ οἱ ναυτικοὶ δὲν ἐγκατέλειψαν ἐν τῷ συνόλῳ τὴν ῥωσικὴν προστασίαν. Χάριν δὲ αὐτῆς ἠγόραζον κτήματα εἰς τὰς γαίας τοῦ Τσά-

(1) Βλ. τὸ ὑπ᾽ ἀρ. 17709 ἔγγραφον τοῦ ἀρχείου τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. δημοσιευόμενον εἰς τὸ τέλος ὑπὸ τὸ στοιχεῖον (υ).

(2) Δρόσου, 414 κ. ἑ. Τὸ ἔγγραφον ἐδημοσίευσε καὶ ὁ Α. Παπαδόπουλος — Κεραμεὺς (ἑλληνικὰ κείμενα χρήσιμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ρωμουνίας 374) εὑρὼν εἰς κώδικα τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης (ἔνθ᾽ ἀνωτ. σελ. λγ᾽). Ὁ Κεραμεύς, ἀγνοήσας τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἐγγράφου τούτου ὑπὸ τοῦ Δρόσου, τὸ ἐξέδωκε καὶ αὐτὸς ἀπαράλλακτον σχεδόν. Φράσεις δὲ μόνον μερικαί, ἐλλείπουν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κεραμέως, ὑπάρχουσαι εἰς τὸ τοῦ Δρόσου. Εἰς τὴν ἀρχὴν λ. χ. (στίχ. 2 τοῦ ἐγγράφου τοῦ Κεραμέως) μετὰ τὴν λέξιν «ἀκαταστασίας» ἕπεται παρὰ Δρόσῳ «οἱ ὁποῖοι διὰ τὴν ἔμφυτον αὐτῶν κακοήθειαν λαμβάνοντες αἰτίαν καὶ πρόφασιν εἰς τὰς ἤδη τυχούσας καιρικὰς περιστάσεις» τὰ ὁποῖα ἐλλείπουσιν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κεραμέως. Ἀλλ᾽ ἐν τῷ συνόλῳ τὸ νόημα καὶ εἰς τὰ δύο κείμενα εἶναι τὸ αὐτό. Μόνον τὸ εἰς τὸν στίχ. 21 τοῦ κειμένου τοῦ Κεραμέως «εἰς τὸ νὰ μὴν ἠθέλετε ἐκδώσει» ὀρθότερον ἔχει ὁ «Δρόσος εἰς τὸ νὰ μὴν ἠθέλετε ἐνδώσει». Τὸ κείμενον τέλος ὁ Κεραμεὺς ἔστιξεν ἐπιμελέστερον καὶ ὀρθότερον.

ρου, διότι διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν προστασίαν ἔπρεπε νὰ ἔχουν καὶ τίτλους ἰδιοκτησίας εἰς τὴν Ρωσίαν. Τοιουτοτρόπως μὲ ρωσικὴν σημαίαν ἔπλεον καὶ πάλιν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἀπὸ φρόνησιν δὲ ἐπλήρωνον καὶ τοὺς εἰς τοὺς ραγιάδες ἐπιδαλλομένους φόρους καὶ ἐλάμβανον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰς σημαίας των 25 καὶ 26 ὀρτάδων (ταγμάτων) τῶν γιανιτσάρων, οἱ ὁποῖοι οὕτω τοὺς ὑπερήσπιζον, ὡς διωρισμένοι, τῶν ὀρτάδων τούτων οἱ γιανίτσαροι, νὰ ἐπιστατοῦν εἰς τὸν λιμένας(1).

Μετὰ ταῦτα ὁ Σουλτᾶνος Μαχμοὺτ Β΄, θέλων νὰ σταματήσῃ το κακόν, ἐχάριζε πάλιν προνόμια εἰς τοὺς Ἕλληνας ναυτικούς, διὰ νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ νὰ καταφεύγουν εἰς τὴν ρωσικὴν πρεσβείαν (2).

Κατὰ δὲ τὸ 1816 ὁ Σουλτᾶνος διεκήρυξε πάλιν ἴσα προνόμια καὶ ἀσυδοσίαν εἰς τοὺς Ὑδραίους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ὕψωνον ἀντὶ τῆς ρωσικῆς ὀθωμανικὴν σημαίαν(3).

Κατὰ Ὀκτώβριον πάλιν τοῦ 1819 πολλοὶ Ἕλληνες πλοίαρχοι εὑρίσκοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κληθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου διερμηνέως τῆς ρωσικῆς πρεσβείας Μητσάκη εἰδοποιήθησαν κατὰ παραγγελίαν τοῦ πρέσβεως Στρογονόφ, ὅτι νέαι πρόκειται νὰ γίνουν εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους προτάσεις περὶ μεταβολῆς τῆς σημαίας καὶ ὅτι ἦτον ἀνάγκη νὰ παρασκευασθοῦν εἰς τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν. Τῷ ὄντι τὸ ἔαρ τοῦ 1820 κατέπλευσεν εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Ὕδρας πελοποννησιακὴν παραλίαν πολεμικὸν τουρκικόν, φέρον τὸν διερμηνέα τοῦ στόλου Νικ. Μουρούζην, ὅστις παραστὰς ἐνώπιον τῶν κοινοτήτων καὶ ἐκτυλίξας μεγάλα καὶ ὁλόχρυσα φιρμάνια ἀνήγγειλεν ὅτι καθίστανται ἐλεύθεροι καὶ ἀφορολόγητοι καὶ κατὰ πάντα ἰσότιμοι καὶ ἰσοδίκαιοι πρὸς τοὺς κρατοῦντας, ἤρκει νὰ ἀποβάλουν τὴν ξενικὴν σημαίαν καὶ νὰ ὑψώσουν τὴν ὀθωμανικήν. Ἀλλ' οἱ νησιῶται ἐξεδήλωσαν μὲν τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν πρὸς τὰς ἀγαθὰς τοῦ Σουλτάνου προαιρέσεις, ἀπεκρίθησαν δὲ ὅτι λυποῦνται μὴ δυνάμενοι νὰ πράξωσι κατὰ τὰ προτεινόμενα, διότι τὰ πλοῖα ἀνήκουσι κατὰ μέγα μέρος εἰς ρώσους ἰδιοκτήτας, αὐτοὶ δὲ κατ' ἐλάχιστον ἐνέχον-

(1) Ζαλλώνη, σύγγραμμα περὶ τῶν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν πριγκήπων τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας 149.

(2) Νερουλοῦ, ἱστορία 134 κ. ἑ.

(3) Κριεζῆ, ἱστορία τῆς νήσου Ὕδρας 63 κ. ἑ.

ται εἰς αὐτά. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτον ἀληθές, ἀλλ' ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐδέησε ν' ἀποδεχθῇ τὴν προταθεῖσαν πρόφασιν(1).

8) *Εὔνοιαι πρὸς τοὺς ἐμπόρους.*

Μία ἐγκύκλιος διαταγὴ τοῦ καπουτὰν πασᾶ πρὸς τοὺς προεστῶτας καὶ ἐπιστάτας τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου, ἐκδοθεῖσα τῇ 12 Δεκεμβρίου 1806, μᾶς δεικνύει καὶ αὐτή, εὐνοϊκὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαθέσεις. Καὶ αἱ εὐνοϊκαὶ διαθέσεις αὐτὴν τὴν φορὰν ἀποβλέπουν τοὺς ἐμπόρους.

Ἡ ἐγκύκλιος δηλαδὴ ἔλεγεν ὅτι ἐπειδὴ πολλοὶ ἔμποροι ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν προστασίαν ξένων δυνάμεων, ἰδίως δὲ τῆς Ρωσίας, ἕνεκα τῶν καταχρήσεων, τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐξασκοῦν οἱ τελῶναι καὶ οἱ διοικηταὶ πρὸς ζημίαν των, ἐνῷ τοὐναντίον ὤφειλον νὰ τοὺς ὑπερασπίζουν καὶ νὰ τοὺς προστατεύουν, τὸ ὑψηλὸν καὶ κραταιὸν δοβλέτι κατέβαλε πᾶσαν ἐπιμέλειαν περὶ τῶν πιστῶν ραγιάδων, τῶν κατοικούντων τὸ Αἰγαῖον. Διέταξε δὲ αὐστηρῶς ὅλους τοὺς τελώνας καὶ διοικητὰς νὰ μὴ τολμήσουν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ἐνοχλήσουν καθ' οἱονδήποτε τρόπον κανένα ἐκ τῶν ραγιάδων παρὰ τὴν ὑψηλὴν ταύτην διαταγήν. Διότι ὁ φωραθεὶς θὰ ἐτιμωρεῖτο. Οἱ δὲ ἕως τότε προστατευόμενοι ραγιάδες, ἂν ὑποβάλουν τὰς πατέντας των, ἔπρεπε νὰ ἔχουν, ὅπως πρότερον, ἡσυχίαν καὶ ἄνεσιν χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦνται. Εἰς τοῦτο δὲ ἐφιστᾶτο ἡ προσοχὴ τῶν προεστώτων. Ἡ ἐγκύκλιος διέτασσεν ἀκόμη εἰς τὸ τέλος νὰ γίνῃ κατάλογος ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἄφηνον τὴν ξένην προστασίαν, νὰ σταλῇ δὲ ἐνσφράγιστος διὰ νὰ ἐκδοθοῦν τὰ ἀναγκαῖα φιρμάνια πρὸς ὑπεράσπισίν των(2).

Ἀλλ' αἱ εὐνοϊκαὶ καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐμπόρους διαθέσεις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης δὲν χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1806, ἀπὸ τοῦ ἔτους, θέλω νὰ εἰπῶ, τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐγκυκλίου ταύτης. Εἶναι πολὺ παλαιότεραι. Ἀνέρχονται δὲ καὶ αὗται, ὅπως καὶ αἱ πρὸς τοὺς ναυτικοὺς εὔνοιαι, μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ Α'. Ἀπὸ τότε ἡ Πύλη ἐχορήγησε εἰς ἐκείνους ἐξ αὐτῶν, οἱ

(1) Παπαρρηγοπούλου, ἱστορία ἔκδ. 3 τόμ. 5 σελ. 587.
(2) Δρόσου, 140 κ. ἑ. 409 κ. ἑ.

όποῖοι ἐμπορεύοντο μὲ τὴν ξένην, τὴν ἰδίαν ἐλάττωσιν τῶν τελωνιακῶν δασμῶν, τὴν ὁποίαν εἶχον καὶ οἱ εὐρωπαῖοι ἔμποροι, οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς τὸ κράτος της. Διὰ νὰ τοὺς βεβαιώσῃ μάλιστα περὶ τῆς ἰδιαιτέρας της προστασίας, ἐνεχείρισεν εἰς αὐτοὺς διπλώματα, ἐπικυροῦντα τὰς ὑποσχέσεις της. Πράγματι δὲ ἀπὸ τότε δὲν ἔσπευδον πλέον οἱ ραγιάδες νὰ ζητοῦν τὴν προστασίαν τῶν ξένων.

Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμὶτ Σελὶμ Γ' συνεκροτήθη καὶ σῶμα Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων μεγαλεμπόρων, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο μεγαλέμποροι μπερατλῆδες ἢ προνομιοῦχοι(1). Βραδύτερον τὰ προνόμια τῶν ἐμπόρων τούτων ἐπεκυρώθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Μαχμοὺτ Β'. Τὰ ἐπροστάτευσε δὲ καὶ τὸ δοβλέτιον καὶ τὰ ὑπερήσπιζον, ὅταν ἦτον ἀνάγκη, οἱ ἑκάστοτε Ἕλληνες μεγάλοι διερμηνεῖς. Ἂν δὲ πιστεύσωμεν σύγχρονον ἑλληνικὴν πηγήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν λεπτομερείας μερικὰς περὶ τῶν προνομίων τούτων τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων, διὰ τῶν ἐκδιδομένων βερατίων ἐχορηγοῦντο εἰς αὐτοὺς προνόμια σχεδὸν ἐπωφελέστερα ἀπὸ τὰς ἐμπορικὰς συνθήκας, τὰς ὁποίας εἶχε συνομολογήσει ἡ Πύλη μὲ τὰς ξένας δυνάμεις ὡς πρὸς τὴν καταβολὴν τοῦ τελωνιακοῦ δασμοῦ, ὡς πρὸς τὴν ἐκδίκασιν τῶν ἀναφυομένων δικῶν.

Συνεστάθη δὲ ἀκόμη καὶ σῶμα ἐμπορικόν, μὲ δύο, ἐτησίως ἐκλεγομένους, ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ σώματος προεστῶτας, τῶν ὁποίων τὴν ἐκλογὴν ἀνήγγελλε τὸ σῶμα εἰς τὴν Πύλην, καὶ ἐπεκύρωνεν, ἐγκαίρως ἐκδιδόμενον, φιρμάνιον. Οἱ δύο οὗτοι προεστῶτες ἐκαλοῦντο βεκίληδες, ἤτοι ἐπίτροποι τῶν ἐμπόρων, ἢ δεπουτᾶτοι ἐπὶ τὸ ἰταλικώτερον. Καὶ οὕτως ἐπεκράτησε συνήθεια νὰ καλοῦνται. Ἐκαλεῖτο ἀκόμη τὸ σῶμα τοῦτο σύστημα, συστηματικοὶ δὲ τὰ μέλη του.

Τὰ δὲ βεράτια τῶν ἐμπόρων ἐξεδίδοντο κατόπιν βεζυρικῆς αἰτήσεως πρὸς τὸν Σουλτᾶνον. Καὶ ὁ ἔμπορος, ὁ διὰ τοῦτο καλούμενος βερατλῆς, ὠνομάζετο πρώτης τάξεως ἔμπορος καὶ ἦτο καταγεγραμμένος εἰς τὸν ἰδιαίτερον τῶν ἐμπόρων τούτων κατάλογον (τεφτερλῆς), ἀπελάμβανε τὰ προνόμια καὶ τὰ δικαιώματα ὅσα εἶχον καὶ οἱ διερμηνεῖς τῶν ἀντιπροσώπων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, χωρὶς νὰ ἐξαιρῆται καὶ ἡ ἐνδυμασία καὶ τὰ βρώσιμα οὔτε εἰς αὐτὸν οὔτε εἰς τὰ

(1) Νερουλοῦ, Ἱστορία 134 κ. ἑ. Οἱ προνομιοῦχοι ἔμποροι ὠνομάζοντο κοινῶς μπαρατλῆδες (Βυζαντίου Κωνσταντινούπολις ἐν Ἀθήναις 1869 τόμ. 3 σελ. 317).

τέκνα του, εἶχε δὲ ἀκόμη καὶ δύο ὑπηρέτας, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος εἶχεν ἕνα φιρμάνιον. Καὶ ἂν μὲν εἰσῆγεν ἐμπορεύματα ἀπὸ τὴν Ρωσίαν εἶχε τὰ δικαιώματα τῶν Ρώσων, ἂν δὲ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν τὰ τῶν Ἄγγλων καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐδικάζετο ἔπειτα εἰς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον (Ἄρτ οδασί), ὅταν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ δίκη περὶ ποσοῦ, ἀνωτέρου ἀπὸ 4.000 ἄσπρα. Ἐπλήρωνε μόνον 2 % φόρον (ρέσμι) κατὰ τὰς δίκας ἀπαράλλακτα καθὼς οἱ Εὐρωπαῖοι.

Ἀπὸ δὲ τοὺς δύο ὑπηρέτας ὁ ἕνας ἐδικαιοῦτο νὰ ἐμπορεύεται εἰς τὴν Σμύρνην — πόλιν ἔχουσαν μεγάλην ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν Εὐρώπην —, ὅπου εἶχεν ὅλα τὰ προνόμια τοῦ βερατλῆ. Ὁ ἄλλος ἔπρεπε νὰ κατοικῇ πλησίον του. Εἶχε δὲ ὅλα τὰ προνόμια καὶ οὗτος τοῦ βερατλῆ καὶ μόνον εἰς τὸ τελωνεῖον δὲν ἀνεγνωρίζετο.

Ἔφορος καὶ ναζίρης (ἐπόπτης) τῶν ἐμπόρων τούτων καὶ τῶν ὑπηρετῶν των ἦτον ὁ ἑκάστοτε καγκελλάριος τοῦ κράτους (ὁ Βεγλιντζῆ ἐφέντης). Αὐτὸς ἐδικαιοῦτο νὰ διευθετῇ τὰς διαφορὰς τῶν συστηματικῶν καὶ νὰ παραπέμπῃ εἰς τὸ δικαστήριον ἢ εἰς τοὺς δεπουτάτους μὲ ἴδιόν του τζοχαδάρην (ἀκόλουθον) χωρὶς νὰ δικαιοῦται ἄλλος τζαούσης (κλητὴρ) νὰ τοὺς παραδιάσῃ. Δι' αὐτοῦ ἐπλήρωνον οἱ βερατοφερμανλῆδες τὸ χαράτζι καὶ δὲν ἠνωχλοῦντο ἀπὸ τοὺς πρὸς εἴσπραξίν του ὡρισμένους. Ὁ ναζίρης τέλος ἐφρόντιζε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βερατλῆ μαζὶ μὲ τοὺς πολιτικοὺς δικαστὰς περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς περιουσίας του εἰς τοὺς κληρονόμους, λαμβάνων μόνον 2 % φόρον.

Ἐπειδὴ δὲ νόμοι ὀθωμανικοὶ περὶ ἐκδικάσεως ἐμπορικῶν διαφορῶν δὲν ὑπῆρχον, ἀπέφευγον δὲ οἱ Τοῦρκοι νὰ μελετήσουν καὶ νὰ οἰκειοποιηθοῦν τοὺς περὶ ἐμπορίου νόμους, τοὺς ἰσχύοντας εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, οἱ ἴδιοι πολλάκις Τοῦρκοι δικασταὶ ἐγίνοντο καὶ νομοθέται κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἀναφυομένας διαφοράς. Καὶ ἤρκουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς πίστωσιν τῶν ἰσχυρισμῶν τῶν διαδίκων δύο μάρτυρες. Ἐκ τούτου ἐπήγαζον αὐθαιρεσίαι πολλάκις καὶ ἄδικοι ἀποφάσεις. Ἐκ τούτου ἀπεφάσιζον οἱ δικασταὶ ὅ,τι ἤθελον.

Ἀλλ' ἂν προέκυπτε διαφορὰ μεταξὺ ὀθωμανοῦ (ραγιᾶ) καὶ εὐρωπαίου, ἐδικαιοῦντο ἂν ἤθελον οἱ διαφερόμενοι νὰ ἐκλέξουν αὐτοὶ δικαστάς, οἱ ὁποῖοι θὰ τοὺς ἐδίκαζον. Ἂν δὲ ἐδυστρόπει τις, ἡ δίκη ἐγίνετο εἰς τὸ Ἄρτ οδασί, ἐγίνετο δὲ ἐνώπιον τοῦ μεγάλου βεζύρου, παρόντος καὶ τοῦ εὐρωπαίου διερμηνέως, μὲ ἀποδείξεις ἐγγράφους

κατὰ τὰς συνθήκας χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν βαρύνουσαν ψῆφον οἱ προσαγόμενοι μάρτυρες.

Ἀφοῦ δὲ συνεστάθη τὸ ἐμπορικὸν σῶμα, οἱ βεκίληδες ἢ δεπουτάτοι ἐκανόνιζον τὰς διαφορὰς κατὰ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς ἐμπορικοὺς νόμους ἢ συγκροτοῦντες δικαστήριον ἀπὸ ἓξ ἐμπόρους ἢ διορίζοντες διαιτητὰς ἢ ἐπικυροῦντες τὸ συνυποσχετικὸν τῶν διαφερομένων, ἂν ἐδέχοντο διαιτησίαν. Καὶ ἐν γένει οἱ δεπουτάτοι κατεῖχον μεταξὺ τῶν βερατλήδων ἐμπόρων ὁποίαν θέσιν εἶχον οἱ πρέσβεις μεταξὺ τῶν παρεπιδημούντων ὁμογενῶν των.

Ὅταν δὲ ἡ διαφορὰ ἠγείρετο μεταξὺ εὐρωπαίου καὶ βερατλῆ, οἱ δὲ διαφερόμενοι δὲν συνεφώνουν νὰ τὴν ὑποβάλουν εἰς διαιτησίαν, διωρίζοντο ἰσάριθμοι δικασταὶ καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τ. ἔ. ἀπὸ τὸν ναζίρην ἢ τὸν ρεΐζ—ἐφέντην καὶ τὸν πρέσβυν. Καὶ ἡ ἀπόφασίς των ἐθεωρεῖτο ἐκτελεστή. Καὶ ἐὰν ὁ καταδικασθεὶς ἀπὸ δυστροπίαν ἐξεκάλει τὴν ἀπόφασιν εἰς τὸ Ἄρτ ὀδασί, ἐφιλοτιμεῖτο ὁ ρεζύρης καὶ οἱ σύνεδροί του δικασταὶ νὰ μὴν ἀκυρωθῇ ἡ ἀπόφασις, νὰ προσαρμοσθῇ δὲ μόνον διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ὅσον ἦτο δυνατὸν πρὸς τοὺς τουρκικοὺς νόμους (1).

Τὰ προνόμια ταῦτα τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων γνωρίζομεν καλῶς ὅτι τοὺς ὠφέλησαν πολύ. Μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν τὸ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Τουρκίας ἐμπόριον ἐνεκρώθη καὶ διὰ τὰς ἐμφυλίους ταραχὰς καὶ διὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα ναυτικὸν ἀποκλεισμόν. Καὶ οἱ ἔμποροι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠναγκάσθησαν νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ ἐμπορεύματα, ἔχοντες ὡς κέντρον τὴν Βιέννην, διὰ ξηρᾶς. Διεξήγετο δὲ τότε τὸ ἐμπόριον τοῦτο διὰ Σεμλίνου, Κρονστάνδης, Ἑρμανστάτης. Ἀλλ' οἱ Εὐρωπαῖοι εἰς τοῦτο δὲν εὐδοκίμησαν. Τοὐναντίον οἱ Ἕλληνες, διεξαγαγόντες τότε δραστηρίως τὸ ἐμπόριον τοῦτο, διασκορπισθέντες δὲ εἰς τὰς πόλεις ταύτας, ἐκέρδισαν πολλά (2). Καὶ εἰς τὴν ἐμπορικήν των ταύτην εὐδοκίμησαν δὲν συνετέλεσαν ὀλίγον καὶ τὰ χορηγηθέντα εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς Τούρκους πλεονεκτήματα.

Ὅτι δὲ οἱ ἔμποροι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔδειξαν καὶ φιλογέ-

(1) Ν. Παπαδοπούλου, Ἑρμῆς ὁ Κερδῷος τόμ. 1 σελ. 26 κ. ἑ. τόμ. 1 σελ. 431 κ. ἑ. 449 κ. ἑ.

(2) J. Hütz, Beschreibung der Europäischen Türkei ἐν Μονάχῳ 1828 σελ. 169.

νειαν, παντὸς ἐπαίνου ἀξίαν, καὶ φιλομουσίαν καὶ ἐνθουσιασμὸν δὲ ἀκόμη φλογερὸν ὑπὲρ τῆς προκοπῆς τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ὑλικῆς, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῆς πνευματικῆς ἔχομεν δείγματα πολλά.

Διότι διὰ προτροπῆς καὶ δαπάνης τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τιμίου καὶ φιλογενοῦς ἐμπορικοῦ συστήματος τῶν Ἑλλήνων μεγαλεμπόρων ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ν. Παπαδοπούλου Ἑρμῆς ὁ Κερδῷος ἤτοι ἐμπορικὴ ἐγκυκλοπαιδεία (1). Ἡ τετράτομος αὕτη ἐγκυκλοπαιδεία προορισμὸν εἶχε νὰ σπείρῃ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐμπορικὰς γνώσεις, ἀπαραιτήτους εἰς τοὺς συναγωνιζομένους πρὸς τοὺς εὐρωπαίους ἐμπόρους ὁμοεθνεῖς τότε κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου ἐν Ἀνατολῇ. Ἀλλὰ τὸ βιβλίον καὶ σήμερον ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα, διότι μᾶς παρέχει εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν τότε χρόνων εἰς τὰς χώρας τῆς Τουρκίας, τὰς ὁποίας ἴσως νὰ πορισθῶμεν καὶ ἐξ ἄλλης πηγῆς δὲν εἶναι δυνατόν. Λυπηρὸν μόνον εἶναι ὅτι ἡ ἐγκυκλοπαιδεία δὲν συνεπληρώθη, ἀλλ' ἐσταμάτησεν ἡ ἔκδοσις της μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ τετάρτου τόμου.

Τὸ ἐμπορικὸν σύστημα τῆς Κωνσταντινουπόλεως προέβη καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς παραφράσεως τῶν Παραλλήλων Βίων τοῦ Πλουτάρχου, τὴν ὁποίαν ἐπεδοκίμασαν οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ὡς ὁ τότε διδάσκαλος τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ αὐθεντικῆς σχολῆς Νεόφυτος Δούκας (2) καὶ ἄλλοι.

Τὸ ἐμπορικὸν σύστημα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπροστάτευσε καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱδρυθεῖσαν Μουσικὴν Σχολὴν (3).

Τὸ ἐμπορικὸν τέλος σύστημα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖον

(1) Ν. Παπαδοπούλου, Ἑρμῆς ὁ Κερδῷος, ἤτοι ἐμπορικὴ ἐγκυκλοπαιδεία ἐν Βενετίᾳ 1815 τόμοι 4.

(2) Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν Παραλλήλων Βίων εἰς παράφρασιν νεοελληνικὴν ὁ Νεόφ. Δούκας ἐδημοσίευσε καὶ ἐπιστολὴν (τοῖς ἐντιμωτάτοις καὶ χρησιμωτάτοις ἐν Κωνσταντινουπόλει προεστῶσι τοῦ φιλογενεστάτου σώματος τῶν ἐμπόρων Νεόφυτος Δούκας, ὁ διδάσκαλος τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ αὐθεντικῆς σχολῆς εὖ πράττειν. Οὕτω πως ἀρχίζει τὴν ἐπιστολήν του ταύτην ὁ Δούκας) ἐπιδοκιμαστικὴν τοῦ ἔργου τούτου. (Ἀθ. Σταγειρίτου, Καλλιόπη Περίοδος Β' (15 Μαΐου 1820) σελ. 93). Περὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ὑπάρχει καταχωρισμένη ἐν Ἑρμῇ τῷ λογίῳ (1816 σελ. 301 κ. ἑ.) ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μιχαὴλ Βασιλείου ἀπὸ 29 Ἰουλίου 10 Αὐγούστου 1816 πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ ἀδελφόν του Ἀλέξανδρον καὶ ἀπάντησις τούτου πρὸς ἐκεῖνον ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου 1816.

(3) Ἑρμῆς ὁ λόγιος 1816 σελ. 385.

συνέκειτο ἀπὸ ἐντίμους ἄνδρας ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ἠρίθμει δὲ καὶ πολλὰ μέλη, εἶναι προωρισμένον — ἐγράφετο ἐν Ἑρμῇ τῷ λογίῳ τοῦ 1820 — νὰ ἀποβῇ τὸ ταμεῖον καὶ ὁ προστάτης τῶν σχολείων (1). Διότι, ὡς φαίνεται, οἱ κληροδοτοῦντες χρήματα πρὸς συντήρησιν σχολείων τὴν φροντίδα τῆς διαχειρίσεως τῶν κληροδοτημάτων ἀνέθετον ἀπὸ ἐμπιστοσύνην βεβαίως πρὸς τὴν τιμιότητά τῶν μελῶν του εἰς τὸ ἐμπορικὸν σῶμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοὐλάχιστον ἡ ἐν Ἰασίῳ ζῶσα Βασιλικὴ Νικολάου, ἀποφασίσασα νὰ ἱδρύσῃ σχολεῖον ἐν Σιατίστῃ τῆς Μακεδονίας, ἀνέθηκε τὴν φροντίδα περὶ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐμπορικὸν σῶμα, κυρίως δὲ τὴν φροντίδα τῆς διαχειρίσεως τῶν κατατεθέντων κεφαλαίων (2).

Ἂς ἀναφέρωμεν δέ, πρὶν κλείσωμεν τὸν λόγον περὶ τῶν ἐμπόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δύο προέδρων τοῦ συστήματος κατὰ τὸ ἔτος 1813, τὰ ὁποῖα καὶ μόνα περιῆλθον εἰς γνῶσίν μας. Ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ Ἰωάννης Ῥέσσος καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Σκαραμαγκᾶς (3). Βερατλῆς δὲ ἔμπορος ἐχρημάτισεν ὁ Δημήτριος Μηλιώτης, κατοικῶν εἰς τὰ Ταταῦλα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναφερόμενος (ὡς βερατλῆς) τῷ 1816 (4).

(1) Ἑρμῆς ὁ λόγιος 1820 σελ. 485.

(2) Ἐπιστολὴν τῆς Βασιλικῆς Νικολάου ἐξ Ἰασίου ἀπὸ 30 Νοεμβρίου 1816 πρὸς τὸν πατριάρχην καὶ ἑτέραν τῆς ἰδίας ἀπὸ 1 Δεκεμβρίου 1816 πρὸς τοὺς προεστῶτας τοῦ ἐμπορικοῦ σώματος τῶν Ῥωμαίων περὶ τοῦ σχολείου τῆς Σιατίστης βλ. ἐν Ἑρμῇ τῷ λογίῳ 1817 σελ. 90 κ. ἑ. — Περὶ τῆς Βασιλικῆς Νικολάου γίνεται λόγος καὶ ἐν Ἑρμῇ τῷ λογίῳ 1820 σελ. 366, ὁπόθεν καταφαίνεται ὅτι τὸ ἔτος τοῦτο ἐλειτούργει τὸ σχολεῖον, τὸ προικοδοτηθὲν ὑπ᾽ αὐτῆς.

(3) Παπαδοπούλου, Ἑρμῆς ὁ Κερδῷος, τόμ. 1 σελ. α΄.

(4) Τὰ Ταταῦλα, ἤτοι ἱστορία τῶν Ταταούλων ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Παμφίλου Μελισσηνοῦ Χριστοδούλου ἐν Κωνσταντινουπόλει 1913 σελ. 82. Τοῦ Μηλιώτου ὁ ἔγγονος ἱεροδιάκονος Ἀθανάσιος διαφυλάττει, ὡς οἰκογενειακὸν κειμήλιον, τοῦ πάππου του τὸ βεράτιον (ἔνθ᾽ ἀνωτ.).

Δ΄.

ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

1) Ἀποδοκιμασία τῆς προστασίας ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ Γαλλία ποτέ της δὲν ηὐνόησε τὴν ἀθρόαν ἔκδοσιν βερατίων.

Ὁ δὲ κόμης de saint-Priest, ὅτε ἦτο πρέσβυς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (1768-1770 καὶ 1778-1784) εἶχεν ἀποδοκιμάσει τὴν πώλησιν τῶν βερατίων ὡς ἀντικειμένην εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς κυβερνήσεώς του. Εἶχε δὲ ἀποφασίσει νὰ μὴ πωλῇ πλέον. ἀλλὰ νὰ διανέμῃ βεράτια δωρεὰν εἰς τοὺς διερμηνεῖς τῶν μικρῶν λιμένων. διὰ νὰ τοὺς ἀποσύρῃ ἀπὸ τὰς κακώσεις τῶν Τούρκων.

Ἐν τούτοις εἰς ἕνα διάταγμα τῆς 3 Μαρτίου 1781 ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εἶχε προνοήσει περὶ τῆς παραχωρήσεως τῆς γαλλικῆς προστασίας εἰς ραγιάδες. Ἀλλ' ὁ ἴδιος ὁ πρέσβυς ἀπεδοκίμασε τὸ πρᾶγμα. Μεγαλειότατε, ἔγραφεν, κανένα, ἀπολύτως κανένα, δικαίωμα δὲν ἔχουν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος εἰς τὴν Ἀνατολὴν νὰ παραχωροῦν τὴν προστασίαν των εἰς ραγιάδες. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπὸ ἀμέλειαν ἀνέχεται κάποτε τοιαύτας καταχρήσεις. Ἀλλ' ἄλλοτε τὰς ἀποκρούει ἐντονώτατα καὶ πρέπει νὰ τὰς καταργήσωμεν, νὰ διατηρήσωμεν δὲ μόνον διὰ τοὺς ραγιάδες διερμηνεῖς τὴν χρῆσιν τοῦ προνομίου ἢ βερατίου, τοῦ ὡρισμένου διὰ τῶν συνθηκῶν, τοῦ σκοποῦντος τὴν ἀκώλυτον διεξαγωγὴν τῆς διερμηνευτικῆς των ὑπηρεσίας.

Ἐν τούτοις τὰ βεράτια δὲν κατηργήθησαν τότε. Ὁ κόμης de Vergennes, ὁ ὁποῖος εἶχε χρηματίσει καὶ ὁ ἴδιος πρέσβυς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (1756-1768), τὰ ἔκρινεν ὡς συντελεστικὰ εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ γοήτρου τῆς Γαλλίας.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ὁ Choiseul-Gouffier ἀπεκρίνετο, ὅτε ἐζητήθη ἡ γνώμη του τῷ 1790 περὶ τῆς καταργήσεως τῶν βερατίων·

Λοιπὸν ἡ μοναρχουμένη Γαλλία δὲν εἶχε προβῆ εἰς τὴν κατάργησιν τῶν βερατίων. Ἡ ἐπαναστατικὴ ὅμως κυβέρνησις ἐπραγματοποίησε

τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην, ἀλλὰ διὰ μερικὰ μόνον ἔτη. Πράγματι τῷ 1792 ἀπηγορεύθη εἰς δύο πράκτορας γάλλους εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ πωλοῦν βεράτια.· Η ρυπαρὰ αὕτη καπηλεία, λέγεται εἰς τὰς δοθείσας εἰς αὐτοὺς ὁδηγίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμβιβασθῇ μὲ τὴν λεπτότητα καὶ τὴν εὐγενῆ ἀφιλοκέρδειαν ὑπαλλήλου τῆς δημοκρατίας.

Ἀλλὰ μετά τινα ἔτη ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας προετρέπετο νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν πώλησιν τῶν βερατίων, διὰ νὰ προικίσῃ μὲ νέους πόρους τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας τῆς Ἀνατολῆς, τῶν ὁποίων ἦτο κρίσιμος ἡ οἰκονομικὴ θέσις ἕνεκα τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν οἰκονομικῶν τῆς δημοκρατίας. Καὶ τὰ βεράτια ἴσχυσαν πάλιν τότε, ἐνῷ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας σὲρ Ροβέρτος Λίστων τὰ ἔκρινεν ἐπίσης ἀσυμβίβαστα μὲ τὴν ἀξιοπρέπειάν του, παρῃτεῖτο τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδόσεως νέων, ἐξησφάλιζε δὲ εἰς τοὺς λαβόντας διπλώματα ἀπὸ τοὺς προκατόχους του τὴν προστασίαν του.

Καὶ τῷ ὄντι ἤδη τῷ 1795 ὁ Λίστων, ἅμα ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς πρέσβυς ἐδήλωσεν εἰς τὸ διβάνιον ὡς καὶ εἰς τὴν ἑταιρείαν τῆς Ἀνατολῆς, ὅτι παραιτεῖται τὸ προνόμιον τοῦτο, τὸ ἀσυμβίβαστον μὲ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχῃ, καὶ μὲ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ δημοσίου ἀξιώματός του, ὅτι διὰ τοῦτο δὲν θὰ χορηγήσῃ κανένα βεράτιον, ὅτι μόνον ἐκείνους τοὺς μπερατλῆδες θὰ προστατεύσῃ, οἱ ὁποῖοι εἶχον λάβει τὰ βεράτιά των ἀπὸ τοὺς προκατόχους του.

Η πώλησις τῶν βερατίων εἶχε πορίσει εἰς τοὺς προκατόχους τοῦ Λίστων εἰσόδημα ἐτήσιον, κυμαινόμενον μεταξὺ δύο καὶ τριῶν χιλιάδων λιρῶν. Εἰς μίαν δὲ ἔκθεσίν του πρὸς τὴν ἑταιρείαν ἀπὸ 11/22 Φεβρουαρίου 1795 ὁ Λίστων ὁμιλεῖ ὡς ἑξῆς περὶ τῆς αἰσχρᾶς καπηλείας τῶν βερατίων.

Κακοήθους χαρακτῆρος ἄνθρωποι ἐπρομηθεύθησαν βεράτια διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν τιμωρίαν τοῦ νόμου, διὰ νὰ εὐκολυνθοῦν νὰ μὴ πληρώσουν χρέη, νόμιμα ἄλλως τε, διὰ νὰ πιέσουν ἴσως ἀθῷον γείτονά των. Υπάρχουν δὲ παρὰ πολλὰ παραδείγματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὅταν ὁ πρέσβυς ἡμῶν, κοπιασμένος ἀπὸ τὴν στρεψοδικίαν ἢ κατεντροπιασμένος ἀπὸ τὴν ἄτιμον διαγωγὴν τοῦ προστατευομένου του διπλωματούχου, ἀπεφάσιζε νὰ ἀποσύρῃ τὴν προστασίαν του καὶ νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὰ δικαστήρια τῆς χώρας, παρουσιάζετο ἄλλος πρέσβυς,

έτοιμος νὰ ματαιώσῃ τὴν καλὴν πρόθεσιν, διότι ἀπεδέχετο τὴν προστασίαν τοῦ ἐνόχου. Ἐνῷ δὲ ὑπῆρχον πρέσβεις, οἱ ὁποῖοι οὕτω πως κατέτριβον τὸν καιρόν των, ἐφιλονίκουν δὲ μὲ τοὺς συναδέλφους των καὶ ἐξηυτέλιζον τὸ δημόσιον ἀξίωμά των, ἐπιτιθέμενοι ἢ ὑπερασπίζοντες ἀνθρώπους ἀχρείους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν περιπεπλεγμένοι εἰς ἀκαταπαύστους δίκας, δὲν ἐφρόντιζον περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους των ».

Εἰς τὸν σὲρ Ροβέρτον Λίστων ἀνήκει ἡ ὑπερήφανος εὐχαρίστησις τοῦ ὅτι τὴν ὑψηλήν του θέσιν παρεχώρησεν εἰς τὸν διάδοχόν του, ἀπηλλαγμένην ἀπὸ μομφήν, ἡ ὁποία ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐξετοξεύετο κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀντιπροσώπου των.

Ἀλλὰ τὰ βεράτια κατέκριναν καὶ ἄλλοι μάλιστα Γάλλοι.

Καὶ πρῶτον ἀναφέρομεν τὸν Beaujour. Εἶναι ὁ πολλάκις μνημονευθεὶς ἐνταῦθα, ὁ συγγράψας πλὴν ἄλλων καὶ δίτομον περὶ τοῦ τότε ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος σύγγραμμα, ἀληθῶς πολυτιμότατον, ὁ χρηματίσας πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (1787-1797) καὶ εἰς τὴν Σμύρνην (1816), ὁ γνωρίσας ἑπομένως τοὺς Ἕλληνας ἐκείνων τῶν χρόνων ἐξ ἰδίας πείρας καὶ δικαιούμενος διὰ τοῦτο νὰ ἀξιοῖ καὶ προσοχὴν ἰδιαιτέραν εἰς τὰς κρίσεις του. Ἀλλ' ἂς ἀκούσωμεν πρῶτον αὐτάς.

Ἡ κυβέρνησις, λέγει ὁ Beaujour, πρέπει νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν αἰσχρὰν μικρορραδιουργίαν τῶν βερατίων. Ἡ γαλλικὴ προστασία δὲν ἐκτιμᾶται μὲ χρήματα καὶ δὲν πρέπει νὰ πωλῆται οὔτε εἰς πλειστηριασμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπερισκέπτως ὑπερθεματίζουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι, οὔτε μὲ ἔκπτωσιν. Ἂν βέβαια ὡς κύριον σκοπὸν εἶχον τὰ βεράτια νὰ ἀπαλλάξουν θύματά τινα, πάσης προστασίας ἐστερημένα, ἀπὸ τὸν ζυγόν, τὸν πλέον ταπεινωτικὸν ἀπὸ ὅσους ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον, ἔπρεπε βέβαια νὰ τὰ διατηρήσωμεν διὰ νὰ τὰ δίδωμεν δωρεάν. Θὰ ἐδεικνύετο οὕτω σεβασμὸς πρὸς τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ μάλιστα εἰς μίαν χώραν, ὅπου τὰ δικαιώματα ταῦτα παραβιαζόμενα ἀτιμάζονται. Ἀλλ' ἡ διατήρησις τῶν βερατίων εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον καὶ μὲ τὴν ἐθνικὴν τιμήν(1).

Ὁ κύριος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ καταργηθοῦν τὰ βεράτια, λέγει ἀλλαχοῦ, εἶναι ὅτι οἱ βερατλῆδες ἀπολαύουν τὰς ἰδίας μὲ τοὺς

(1) Beaujour, 2,286.

Εὐρωπαίους ἀτελείας. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀποβαίνουν οἱ πραγματικοὶ ἀνταγωνισταὶ εἰς τοὺς ἐμπόρους μας, ἀνταγωνισταὶ δὲ τόσῳ περισσότερον ἐπικίνδυνοι, καθ' ὅσον διεξάγουν τὸ ἐμπόριον μὲ ὀλιγωτέρας ἀπὸ ἡμᾶς δαπάνας.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ διατηρῶμεν πλησίον τῶν προξένων ἐντοπίους διερμηνεῖς, τοὺς ὁποίους βαρύνει ἡ δουλεία καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ χαρακτῆρος, καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν τὸ θάρρος νὰ εἴπουν τὴν ἀλήθειαν εἰς τοὺς ἰσχυρούς. Τρέμουν δὲ ὅταν ἰδοῦν τὴν ράβδον ἑνὸς γιανιτσάρου καὶ ἐπιχρίουν τὴν πολιτικήν μας ὕπαρξιν μὲ βερνίκιον εὐτελείας.

Οἱ διερμηνεῖς πρέπει νὰ εἶναι ὁ λόγος τοῦ προξένου. Ἀλλὰ τὸν λόγον νοθεύουν οἱ ἐντόπιοι διερμηνεῖς. Ἀλοίμονον εἰς τὸν πρόξενον, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει τὴν γλῶσσαν τῆς χώρας. Οἱ διερμηνεῖς τὸν περιβάλλουν μὲ τόσα νήματα δολιότητος, τὸν περιτυλίσσουν δὲ μὲ τόσας δολοπλοκίας, ὥστε ὁ πρόξενος οὗτος εὑρίσκεται ξένος πρὸς τὰ ἴδιά του ἔργα. Οἱ διερμηνεῖς ἀσκοῦνται εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας τῆς Ἀνατολῆς εἰς ἔργον, τὸ ὁποῖον μεταβαίνουν ἔπειτα νὰ ἀσκήσουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ κατορθώνουν ὥστε ὁ πρέσβυς, τὸν ὁποῖον ὑπηρετοῦν, νὰ εἶναι ὡς εἴδωλον, τὸ ὁποῖον περιορίζουν ἐντὸς ναοῦ. Καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦτον ἀφήνουν μόνον τοὺς μεμυημένους νὰ πλησιάσουν.

Ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων οἱ ἐντόπιοι διερμηνεῖς εἶναι ὄντα εὐνουχισμένα καὶ ἔχουν ὅλας τὰς πονηρίας τῶν μικρῶν πνευμάτων καὶ ὅλην τὴν χαμέρπειαν τῶν διεφθαρμένων ψυχῶν. Ἔχουν ἀκόμη ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν Λεβαντίνων καὶ τῶν Εὐρωπαίων χωρὶς νὰ ἔχουν οὔτε τούτων οὔτε ἐκείνων τὰς ἀρετάς. Ἀλλ' ἔχουν ὡς ἀντιστάθμισμα, ὅπως αἱ ἑλληνίδες, τὴν στωμυλίαν, τὴν πλέον δελεαστικήν, ὅλοι δὲ οἱ πρόξενοι εἶναι θύματά των (1).

Ταῦτα λέγει ὁ Beaujour. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ χρωματισμός, τὸν ὁποῖον μᾶς δίδει περὶ τῶν ἐλλείψεων τῶν διερμηνέων εἶναι περισσότερον ἀφ' ὅσον ἔπρεπε ζωηρὸς καὶ ἄδικος ὡς μονομερής. Ὅτι βέβαια οἱ διερμηνεῖς ραγιάδες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδειχθοῦν ὡς πρότυπα ἠθικῆς τελειότητος, ἀξιοπρεπείας καὶ φιλοτιμίας ἀνθρωπίνης εἶναι περιττὸν νὰ εἴπωμεν. Ἡ δουλεία δυστυχῶς κατερρύπανε τὸν

(1) Beaujour, 2,288—290.

χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων πρὸ πάντων, οἱ ὁποῖοι ὡς ἐκ τοῦ ἔργου των ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πλησιάζουν τοὺς Τούρκους, ἀπὸ τῶν ὁποίων τὴν εὔνοιαν ἔζων, προήγοντο, ἐτιμῶντο. Καὶ τὸν κατερρύπανε τόσον, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη μέχρι δακρύων συγκινεῖται κανεὶς ὅταν ἀναλογισθῇ τὴν ἠθικὴν ταύτην κατάπτωσιν.

Ἀλλ' ἠθικῶς ὑπέροχοι δὲν φαίνεται ὅτι ἦσαν καὶ οἱ πρέσβεις καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀντεπροσώπευον τὰ κράτη των εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ εἴδομεν πῶς τοὺς χαρακτηρίζει ἀνωτέρω ὁ Λίστων. Καὶ ἐξ ὅσων ὁ Λίστων λέγει εὐλόγως συμπεραίνομεν ὅτι τὰς κακίας τῶν διερμηνέων ὑπέθαλπον καὶ αὐτοὶ οἱ προϊστάμενοί των, εἴτε μὲ τὴν ἀνοχήν των εἴτε (πρὸ πάντων) διότι μὲ τὰς κακίας ταύτας τῶν διερμηνέων ἐφρόνουν ὅτι ἐξυπηρέτουν ὡς ἄριστα τὰ συμφέροντά των. Ἀλλὰ τὰς κακίας ταύτας τῶν διερμηνέων ὑπέθαλπε καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων δυνάμεων καὶ οἱ πρέσβεις ἐφρόντιζον νὰ ἔχουν ὡς διερμηνεῖς ἀνθρώπους δεξιοὺς εἰς τὰς σκευωρίας. Τοιοῦτοι δὲ εὑρίσκονται πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἢ καὶ μορφώνονται ἂν δὲν εὑρίσκωνται.

Μία ὅμως ὁμολογία τοῦ Beaujour μᾶς δεικνύει διατὶ κατεφέροντο κατὰ τῶν διερμηνέων τόσον πολὺ οἱ ξένοι. Κατ' αὐτὴν οἱ ἐντόπιοι διερμηνεῖς ἦσαν ἐπικίνδυνοι ἀνταγωνισταὶ τῶν Εὐρωπαίων, εἰς τὸ ἐμπόριον. Ἀπὸ τὴν ὁμολογίαν δὲ ταύτην δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τόσον οἱ πρόξενοι καὶ οἱ προξενικοὶ ὑπάλληλοι, οἱ ξένοι, ὅσον καὶ οἱ ξένοι ἔμποροι ἀπὸ λόγους ἰδιοτελεῖς κατέκρινον τοὺς ἐντοπίους διερμηνεῖς καὶ ἐπεδίωκον τὴν κατάργησιν τῆς προστασίας, ὄχι τόσον διότι οἱ προστατευόμενοι ἦσαν ἠθικῶς ἐξηχρειωμένοι (μολονότι τὴν ἐξαχρείωσιν προέβαλλον πάντοτε ὡς λόγον τῆς καταργήσεως), ὅσον διότι αἱ ὠφέλειαι αὐτῶν αἱ ὑλικαὶ μὲ τὴν κατάργησιν τῆς προστασίας θὰ ἦσαν, φαίνεται, πάρα πολὺ μεγάλαι.

Πολὺ μετριώτερος εἰς τὴν ἀποδοκιμασίαν τῆς προστασίας εἶναι ἄλλος γάλλος, ὁ περιηγητὴς καὶ ἐντομολόγος Olivier. Οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Ἑβραῖοι, λέγει, ἀγοράζουν τὰ βεράτια διὰ νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ φοροῦν τὰ ἴδια μὲ τοὺς Τούρκους ὑποδήματα, νὰ πληρώνουν 3 % τελωνιακὸν δασμόν, νὰ προστατεύουν τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν των μὲ τὸ κῦρος μιᾶς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως. Ὡς ἀπρεπέστατον, ὡς πολιτικῶς ἀστοχώτατον θεωρῶ τὸ ὅτι ἕνας πρέ-

σούς πωλεῖ εἰς πολὺ μεγάλην τιμὴν τὴν προστασίαν του, εἰς ἀνθρώπους δὲ ὄχι ἀρίστης ἠθικῆς ποιότητος, οἱ ὁποῖοι συχνότατα προσβάλλουν τὴν ὑπόληψίν του, οἱ ὁποῖοι πάντοτε τοῦ κατατρίβουν τὸν καιρόν του, οἱ ὁποῖοι ζημιώνουν σημαντικώτατα τοὺς Εὐρωπαίους ἐμπόρους.

Τὰ βεράτια πρέπει νὰ δίδωνται δωρεὰν εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀφιερωθοῦν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἐμπορικῶν λιμένων, θὰ ἀναλάβουν δὲ ὅλα τὰ δύσκολα καὶ δυσάρεστα ἔργα, καὶ οἱ ὁποῖοι ὡς πτωχοὶ καὶ ὡς μὴ ἔχοντες πίστωσιν εἰς τὴν ἀγορὰν θὰ εἶναι σχεδὸν πάντοτε οἱ πράκτορες τῶν ἐμπόρων. Τότε οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ δύναται νὰ ἀποσύρῃ τὸ βεράτιον ὁ ἐποπτεύων τὰς ἐμπορικὰς ἐργασίας, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχον ἀγοράσει, θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ φέρωνται τιμίως, ἂν θέλουν νὰ διατηρήσουν τὸ βεράτιον, ἂν θέλουν νὰ ἀπολαύουν τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα συνεπιφέρει τὸ βεράτιον (1).

Ὅλοι ὅσοι θέλουν ἄθικτον τὴν ἐθνικὴν ἀξιοπρέπειαν, θὰ ἴδουν εὐχαρίστως τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ γαλλικαὶ διερμηνεῖαι θὰ ἀνατεθοῦν μόνον εἰς Γάλλους. Αὐτοὶ μόνοι εἶναι ἱκανοὶ νὰ καταστήσουν σεβαστὴν τὴν δύναμιν, τῆς ὁποίας εἶναι πράκτορες. Ταῦτα λέγει καὶ ὁ Tancoigne, διπλωματικὸς καὶ οὗτος Γάλλος ὑπάλληλος (2).

Ὅλως διόλου δὲ διαφορετικὰ αἴτια τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως τῶν Ἑλλήνων βλέπει ἄλλος Γάλλος, σύγχρονος τῶν ἀνωτέρω καὶ πρέπει νὰ ἀκουσθῇ ἐνταῦθα καὶ ἡ διαφορετικὴ αὕτη ἄποψις.

Μὲ κόπον, λέγει, ἀναγκάζομαι νὰ ὁμολογήσω, ὅτι αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ὅταν δὲν ἐπικοινωνοῦν μὲ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ εἶναι παραδεδομένοι εἰς τὰς φυσικάς των ὠθήσεις, διατηροῦν ἀρετάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι σπάνιαι καὶ εἰς τὰ ἔθνη τὰ πλέον πολιτισμένα (3), διεφθάρησαν μὲ τὸν συγχρωτισμὸν τῶν Εὐρωπαίων, τῶν ὁποίων ἐδανείσθησαν τὰ ἐλαττώματα. Εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς πρὸ πάντων λιμένας παρατηρεῖται ἡ μοιραία αὕτη ἐπίδρασις. Τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα, ὁ χρηματισμὸς συνέσφιγξαν τὰς ψυχάς. Ἡ φιλοκέρδεια παρήγαγε τὴν δυσπιστίαν, τὰ πλούτη παρήγαγον τὴν ἀλαζονείαν. Ὁ φόβος μήπως

(1) Olivier, 1,379 κ. ἑ.

(2) Tancoigne, 2, 69.

(3) Ὁ συγγραφεὺς ἀναμφιβόλως ἐννοεῖ ὡς σπανίας καὶ μεταξὺ τῶν Εὐρωπαίων ἀρετάς, διατηρηθείσας ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, τὴν ἁπλότητα τοῦ βίου, τὴν ὀλιγάρκειαν, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν φιλοξενίαν, τὴν εἰλικρίνειαν τῶν ὀρεινῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν νησιωτῶν.

οἱ τυραννικοὶ Τοῦρκοι ἁρπάσουν τὰ πλούτη ἔκαμε τοὺς πλουσίους ὑποκριτὰς καὶ χαμερπεῖς. Καὶ ἐν γένει δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα εἰς τὰ παράλια, ἀλλ᾽ εἰς τὰ ὄρη καὶ μακρὰν ἀπὸ τοὺς πολυσυχνάστους συγκοινωνιακοὺς δρόμους. Ἐκεῖ ἐπανευρίσκεται ἡ εἰλικρίνεια, ἡ ἀγαθότης, αἱ ἀρεταὶ τῆς φιλοξενίας (1).

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Castellan — διότι τούτου τοῦ Γάλλου εἶναι ἡ ἀνωτέρω γνώμη —, κατὰ τὴν ὁποίαν τοὺς Ἕλληνας τῶν τότε χρόνων πρέπει νὰ διαχωρίσωμεν, ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ἐξετάζοντες αὐτούς, εἰς δύο ἐντελῶς διαφορετικὰς μερίδας, εἰς τοὺς Ἕλληνας τῶν πόλεων καὶ τῶν παραλίων καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας τῶν ἀποκέντρων ὀρέων καὶ τῶν νήσων (2) (τῶν μικρῶν μάλιστα καὶ ἀγόνων νήσων), εἶναι ἀναμφισβητήτως ἀληθής. Δύσκολα θὰ ἀποδειχθῇ τελείως ἐσφαλμένη καὶ ἡ ἄλλη του γνώμη, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες τῶν πόλεων συγχρωτισθέντες μὲ τοὺς Εὐρωπαίους διεφθάρησαν.

Ἑνὸς ἀκόμη Εὐρωπαίου, τούτου δὲ Ἄγγλου, τὴν γνώμην θὰ ἀκούσωμεν, τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς Turner.

Οἱ διατρίβοντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Εὐρωπαῖοι ἔλεγον ὅτι τρεῖς εἶναι αἱ μεγάλαι συμφοραὶ τῆς πόλεως ταύτης, ἡ πανώλης, αἱ πυρκαϊαί, οἱ διερμηνεῖς, λέγει ὁ Turner. Πράγματι ἄτοπον εἶναι νὰ φαντασθῇ κανεὶς ὅτι αἱ ὑποθέσεις ἑνὸς μεγάλου ἔθνους εἶναι δυνατὸν νὰ διεξαχθοῦν ἀξιοπρεπῶς συγχρόνως καὶ ἀποτελεσματικῶς ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν Λεβαντίνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐξ ἴσου ἀδαεῖς τοῦ πολιτεύματός του καὶ ξένοι πρὸς τὸ πνεῦμά του. Εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀνθρώπων τούτων ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κράτους ἐμπιστεύεται καθ᾽ ὁλοκληρίαν καὶ κατ᾽ ἀνάγκην οἱανδήποτε διαπραγμάτευσιν, διότι ἄλλον τρόπον δὲν ἔχει νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὰ μέλη τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ θρησκεία ἀπαγορεύει νὰ ὁμιλοῦν ἄλλην γλῶσσαν ἀπὸ τὴν ἰδικήν των.

Δὲν ἐνδιατρίβω εἰς τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτιμίας, τὸν ὁποῖον ἀποδίδουν εἰς τοὺς διερμηνεῖς μας. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην νομίζω ὅτι ἄδικαι μομφαὶ ἐσωρεύθησαν ἐπὶ τῶν διερμηνέων μας, τῶν ὁποίων

(1) Castellan, Lettres sur la Morée 3, 237.

(2) Ὁ Castellan δὲν ὁμιλεῖ περὶ νήσων. Ἀλλ᾽ ἀφεύκτως περιλαμβάνει τοὺς νησιώτας τοὐλάχιστον τῶν μικρῶν νήσων, εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς μακρὰν τῶν πολυσυχνάστων συγκοινωνιακῶν δρόμων διότι καὶ αἱ νῆσοι αὗται ἦσαν ἀσύχναστοι.

τὴν ἀκεραιότητα τρόπον τινὰ μαρτυρεῖ ἡ πενία των. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἦσαν πρότυπα ἀκεραιότητος, ἡ τιμιότης δὲν εἶναι τὸ μόνον ἀπαραίτητον προσὸν διὰ τὸν διερμηνέα μιᾶς πρεσβείας. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν παραστάσεων ἑνὸς πρέσβεως ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὸν τόνον, μὲ τὸν ὁποῖον τὰς προφέρει. Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῇ κανεὶς ὅτι οἱ ἐντόπιοι χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἔχουν τὸ θάρρος νὰ ὁμιλοῦν πρὸς ἕνα Τοῦρκον μὲ τόνον σταθερὸν καὶ ἀπειλητικόν. Γεννημένοι εἰς χώραν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἀσκοῦν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν, συνηθισμένοι ἀπὸ τὴν μικράν των ἡλικίαν νὰ ἀκούουν διηγήσεις περὶ τῆς δυνάμεώς των, περὶ τῆς σκληρότητός των, δὲν ἠμποροῦν νὰ τοὺς ἀκούσουν νὰ ὁμιλοῦν μὲ τόνον ὀργῆς χωρὶς νὰ τρέμουν. Καὶ ὅταν οἱ Τοῦρκοι εἶναι παρόντες ἡ στάσις τῶν χριστιανῶν εἶναι ταπεινωτική. Πᾶς διερμηνεύς, πᾶς χριστιανός, ὁ ὁποῖος κατοικεῖ ἐν Ἀνατολῇ, ὁ ὁποῖος φέρει μακρὸν ἔνδυμα (τὸ ἔνδυμα τοῦ διερμηνέως) ἐνώπιον ἑνὸς ἰσχυροῦ Τούρκου κάθηται γονατιστός, δὲν ἔχει εὐθύ, ἀλλὰ κεκλιμένον, τὸ σῶμα, ἀναπαύεται ἐπὶ τῶν ποδῶν του (ἐνταῦθα ὁ Turner περιγράφει τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι, ὡς καὶ οἱ μιμούμενοι αὐτοὺς ραγιάδες, σωρεύουν τοὺς πόδας των καὶ κάθηνται ἐπὶ αὐτῶν). Ὑπάρχουν δὲ παραδείγματα, κατὰ τὰ ὁποῖα διερμηνεὺς πρεσβείας ἐφίλησε τὸ ἔνδυμα τούρκου ὑπουργοῦ, σημεῖον καὶ τοῦτο ὑποταγῆς. Εἶναι δὲ σύνηθες νὰ βλέπῃ κανεὶς συγγενεῖς ἐξ αἵματος, ἐξ ἐπιγαμίας καὶ ἀδελφοὺς ἀκόμη, οἱ ὁποῖοι ἐργάζονται ὡς διερμηνεῖς δύο ἐχθρικῶν δυνάμεων. Εἶναι λοιπὸν δυνατὸν ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας νὰ γίνουν μέτοχοι τῶν αἰσθημάτων ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύουν ἢ νὰ τηροῦν τὰ μυστικὰ καὶ τὴν ἐπιφύλαξιν, τὴν ἀπαραίτητον εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις; Ἡ Γαλλία, ἡ Ρωσία, ἡ Αὐστρία τόσον εἶναι πεπεισμέναι περὶ τῶν μειονεκτημάτων τοῦ συστήματος τούτου ὥστε μολονότι δέχονται ὅτι οἱ ἐντόπιοι διερμηνεῖς εἶναι πολλάκις χρήσιμοι εἰς σκευωρίας, ἔχουν ὅμως ὁμοεθνεῖς των διερμηνεῖς (1).

2) *Διαβήματα τῆς Πύλης πρὸς κατάργησιν τῆς προστασίας*

Ὁ Ἄγγλος Turner μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἐγνώρισεν εἰς τὴν Πάτμον (τῷ 1816) ἕνα Ἕλληνα πλοίαρχον, ὁ ὁποῖος ἔλεγεν ὅτι ἐτα-

(1) Turner, 1, 62 κ. ἑ.

ξείδευε πάντοτε εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἰκειοποιούμενος ἐκείνου τοῦ κράτους τὴν προστασίαν, τὴν ὁποίαν ἐνόμιζε πρόσφορον διὰ τὰ συμφέροντά του. Ἐπεριφέρετο δὲ μὲ εὐρωπαϊκὴν ἐνδυμασίαν, ἐνῷ κανένας Τοῦρκος δὲν τὸν ἠνώχλει. Τώρα ὅμως, λέγει ὁ Turner, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον. Οἱ Τοῦρκοι ἀπό τινων ἐτῶν ἀπέβησαν ὑπερμέτρως σκληροὶ καὶ δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τοὺς ραγιάδες νὰ καρποῦνται τὰς ὠφελείας τῆς εὐρωπαϊκῆς προστασίας (1).

Ἡ μέχρι τοῦδε ἔκθεσίς μας περὶ τῆς στάσεως τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς προστατευομένους, ὡς καὶ περὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν καὶ τῶν διαταγῶν πρὸς περιορισμὸν τῆς προστασίας, μᾶς δεικνύει πράγματι τὸ ἐνδιαφέρον περὶ τούτου, τὸ ὁποῖον ἔδειξαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ τέλη ἰδίως τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ δεκάτου ἐνάτου, τὴν δραστηριότητα, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξαν, τὰ ἄφθονα δὲ μέσα, τὰ ὁποῖα ἔθηκαν εἰς ἐνέργειαν. Πράγματι διερμηνεῖς τοῦ στόλου, Μεγάλη Ἐκκλησία, βουλέτια καὶ συμβούλια, ὑποσχέσεις εὐνοίας καὶ παροχαί, ὅσα τέλος ἠμποροῦσαν νὰ μεταχειρισθοῦν, ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν διὰ νὰ καταπνίξουν τὸν δόλιον τοῦτον ὄφιν, τὸν ὁποῖον αὐτοὶ ἐθέρμαναν εἰς τὸ στῆθός των, ὁ ὁποῖος ὅμως ἐφαίνετο ὅτι εἶχε διάθεσιν νὰ περιτυλιχθῇ εἰς τὸν λαιμόν των διὰ νὰ τοὺς πνίξῃ.

Καὶ ἡ κατάργησις τῆς προστασίας κατὰ τὰς ἀρχὰς μάλιστα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἦτο πλέον ζήτημα χρόνου. Αἱ προστασίαι τῶν ραγιάδων ἐπίκειται νὰ καταργηθοῦν, ἔγραφεν ὁ Leake, καὶ ἡ θέσις τῶν προστατευομένων εἶναι προσωρινή (2).

Τὰς ἐνεργείας λοιπὸν ταύτας γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν μέχρι τοῦδε ἔκθεσίν μας.

Ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη τὰς διπλωματικὰς ἐνεργείας τῆς Πύλης πρὸς κατάργησιν τῆς προστασίας. Περὶ τούτων δὲ θὰ γίνῃ λόγος ἀμέσως.

Κρίσιμον διὰ τὴν προστασίαν ἔτος ἦτο τὸ 1806. Τότε ἐξεδόθησαν αἱ πολλαὶ ἐναντίον της διατάξεις τῆς Πύλης καὶ τοῦ καπουτὰν πασᾶ. Τότε δὲ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπέδωκε διακοίνωσιν εἰς ὅλους τοὺς πρέσβεις περὶ τῶν βερατλήδων. Καὶ ἀνακαλοῦσα ἀπόφασιν, ἡ ὁποία εἶχε ληφθῆ εἴκοσιν ἔτη προηγουμένως, ἡ ὁποία ὅμως δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῆ

(1) Turner, 3,100 κ. ἑ.

(2) Leake, Travels in northern Greece, 3,251.

ποτέ, ἰσχυρίζετο ὅτι ἡ ἀπόφασις ἐκείνη ὑπεχρέωνε τοὺς βερατλῆδες νὰ ἐκτελοῦν πράγματι τὰ καθήκοντα διερμηνέως, τουτέστι νὰ γνωρίζουν εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, νὰ φέρουν τὸ ἔνδυμα τοῦ διερμηνέως, νὰ ἀσκοῦν τὸ ἔργον του, νὰ ἀπέχουν ἀπὸ οἱονδήποτε εἶδος ἐμπορίου ἢ βιομηχανίας, νὰ μὴν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναλαμβάνουν ὑπουργήματα δημόσια ἢ τὴν ἐπιστασίαν κτημάτων, τέλος δὲ νὰ μὴ διαμένουν παρὰ ἐκεῖ μόνον, ὅπου ὁρίζει τὸ βεράτιόν των. Καὶ οἱ πρέσβεις ὤφειλον νὰ ἐγγυηθοῦν ὅτι οἱ βερατλῆδές των θὰ συνεμορφώνοντο πρὸς τὰς νέας ταύτας διατάξεις.

Ἕνεκα δὲ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὁ πατριάρχης τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ πατριάρχης τῶν Ἀρμενίων διετάχθησαν νὰ συγκαλέσουν τοὺς ὁμοεθνεῖς των καὶ νὰ προσκαλέσουν τοὺς βαραταρίους νὰ ἐκτελέσουν τὴν διαταγήν.

Ἀλλ' οἱ πρέσβεις μὲ δυσαρέσκειαν ἐδέχθησαν τὴν διακοίνωσιν ταύτην. Ἡ Πύλη ἐφαίνετο ὅτι ἐλησμόνει ὅτι τὰ δικαιώματα τῶν βερατλήδων ἐξεπήγαζον ἀπὸ τὰς διομολογήσεις, καὶ ὅτι μία διακανόνισις ἐσωτερικῆς τάξεως δὲν ἠδύνατο νὰ ἀκυρώσῃ ἄρθρα συνθήκης, τὰ ὁποῖα ἔγιναν ἀποδεκτὰ χωρὶς καμμίαν βίαν.

Ἀλλ' ἡ Πύλη ἐνόμισεν ὅτι ὤφειλε διὰ δευτέρας διακοινώσεως νὰ ἐπαναλάβῃ ὅσα ἔλεγεν εἰς τὴν πρώτην. Καὶ ἡ δευτέρα διακοίνωσις ἐδόθη εἰς τοὺς πρέσβεις τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἰδίου ἔτους. Καὶ ἐπέμενεν ἐντονώτερον ἀκόμη εἰς ὅσα ἔλεγεν εἰς τὴν πρώτην.

Τότε οἱ πρέσβεις ἔκριναν κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ διαμαρτυρηθοῦν. Μὲ ὅλα ταῦτα οἱ Τοῦρκοι ὑπουργοὶ ἐπέμενον ἵνα οἱ προστατευόμενοι συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην τῆς Πύλης καὶ τέσσαρες βερατλῆδες Γάλλοι ἐκλήθησαν ἀπὸ τὸν ἀξιωματικὸν τῆς ἀστυνομίας διὰ νὰ ἐπιτιμηθοῦν. Ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Γαλλίας διέταξε τότε νὰ τοὺς συνοδεύσῃ ὁ διερμηνεύς των.

Ἡ Πύλη ἀπεφάσισε τότε νὰ ἐπιδώσῃ εἰς τοὺς πρέσβεις τρίτην διακοίνωσιν, ἀπειλητικωτάτην, κατὰ τῶν βερατλήδων. Ἀλλ' οἱ πρέσβεις δὲν τὴν ἐδέχθησαν. Τότε ὅμως αἱ καταδιώξεις τῶν βερατλήδων ἐπετάθησαν. Καὶ οὗτοι πρὸ τῶν ἀπειλῶν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἐκρύφθησαν κατ' ἀρχὰς ἢ κατέφυγον εἰς τοὺς διερμηνεῖς τῶν πρεσβειῶν.

Ἀλλ' οἱ βερατλῆδες, οἱ ὁποῖοι ἔπλεον μὲ ρωσικὴν σημαίαν, ἠπειλήθησαν ὅτι θὰ δημευθοῦν τὰ πλοῖά των, οἱ ἔμποροι καὶ βιομήχανοι

ὅτι θὰ κατασχεθοῦν καὶ θὰ ἐκτεθοῦν τὰ πράγματά των εἰς πλειστηριασμὸν πρὸς ὠφέλειαν τοῦ δημοσίου. Τοιουτοτρόπως οἱ πλεῖστοι τῶν βερατλήδων παρήτησαν τὴν προστασίαν. Τοὺς διέγραψαν δὲ ἀπὸ τὸν κατάλογον τῶν προστατευομένων καὶ τοὺς ἐπανέφερον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ραγιάδων, ἀπειλήσαντες αὐτοὺς ὅτι ὀφείλουν νὰ πληρώσουν τὸ χαράτζι καὶ τοὺς ἄλλους φόρους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξαιρέσεώς των. Ἄλλοι, οἱ πλουσιώτεροι, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἐγκατάλειψις τῆς προστασίας ἦτο καταστροφή, συνεμορφώθησαν πρὸς τὴν διαταγὴν καὶ ἐγκατέλειψαν τὰ ἐμπορικά των συμφέροντα. Ἄλλοι τέλος ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν προστάτιδα κυβέρνησιν τὴν πολιτογράφησίν των.

Ἡ Γαλλία, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη, ἤρχισε νὰ ὑποστηρίζῃ τὰ συμφέροντα τῶν βερατλήδων καὶ ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάνης, ἀποστελλόμενος ὡς πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν (1806 - 1808), ἔλαβε περὶ τούτου ὁδηγίας. Τοῦ συνιστᾶτο δὲ νὰ ὑπερασπίσῃ τοὺς προστατευομένους καὶ νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἦτο δεσμευμένη ἀναγνωρίζουσα διερμηνεῖς καὶ βερατλῆδες. Κανὲν δὲ δικαίωμα δὲν εἶχε νὰ προσβάλῃ παραχωρήσεις, τὰς ὁποίας εἶχε κάμει αὐτή. Καὶ ἀνεγνώριζε μὲν ἡ Γαλλία ὅτι ἡ Ρωσία εἶχε κάμει κατάχρησιν τῆς ἐπιρροῆς της, προστατεύουσα χιλιάδας Ἑλλήνων, χωρὶς μάλιστα νὰ ἔχουν καὶ βεράτια, ἀλλ' ἡ Γαλλία οὐδέποτε εἶχεν ἀκολουθήσει παρομοίαν πολιτικὴν καὶ οἱ 150 βερατλῆδες, τοὺς ὁποίους ἐπροστάτευεν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαταράξουν τὴν ἡσυχίαν τῆς Τουρκίας.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν πρέσβεων Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας, αἱ ὁποῖαι ἐκήρυξαν τότε πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ὁ Ναπολέων μετέβαλεν ἀποτόμως γνώμην. Ἐὰν ἱκανοποίει τὴν Τουρκίαν, θὰ ἔκαμνε καὶ αὐτὴ παραχωρήσεις εἰς αὐτόν, θὰ διέθετε δὲ καὶ τὸν Σουλτᾶνον εὔνουν πρὸς τὴν πολιτικήν του.

Καὶ ὁ Ναπολέων δὲν ἐδίστασεν. Ὁδηγίαι δὲ συμπληρωματικαὶ ἐστάλησαν εἰς τὸν πρέσβυν, ὁ ὁποῖος διετάσσετο νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν κατάργησιν τῶν προστατευομένων μὲ μερικοὺς ὅρους. Καὶ διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν μεταβολὴν αὐτὴν τῆς γνώμης εἰς τὸν στρατηγὸν Σεβαστιάνην, ὁ ὑπουργὸς ἔγραφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅτι ἡ κατάργησις τῶν βερατίων, ἡ σχεδιαζομένη ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ἀπέβλεπε κυρίως τὴν Ρωσίαν. «Εἶναι μία κατάχρησις, ἔγραφεν ὁ ὑπουργός, τὴν

όποίαν ή Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ αὐτοκράτωρ εὐχαρίστως βλέπει ὅτι καταργεῖται. Ἡ Μεγαλειότης του γνωρίζει ὅτι μὲ τὸ γενικὸν τοῦτο μέτρον ἐπέρχονται καὶ βλάβαι τινὲς ἰδιαιτέρως. Ἀλλὰ συνέκρινε τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα θὰ προκύψουν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν Ρωσίαν καὶ εἶδεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ κυμαινώμεθα μεταξὺ ὀλίγων ζημιῶν καὶ πολλῶν πλεονεκτημάτων».

Καὶ ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάνης, ἐπωφελούμενος τὴν ἀπουσίαν τῶν πρέσβεων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσίας, παρῄτησε τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδόσεως βερατίων, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἑξῆς ὅρους· α) καμμία δύναμις δὲν θὰ ἐδικαιοῦτο τοῦ λοιποῦ νὰ χορηγῇ βεράτια· β) κανεὶς Ἕλλην, Ἀρμένιος ἢ Τοῦρκος δὲν θὰ ἐδικαιοῦτο εἰς τὸ ἑξῆς νὰ πλέῃ μὲ σημαίαν ξένην καὶ μάλιστα ρωσικήν· γ) κανεὶς Ἕλλην ἢ Ἀρμένιος δὲν θὰ ἐλάμβανε τὴν ρωσικὴν ὑπηκοότητα ἢ ἄλλην οἱανδήποτε ἐκ πολιτογραφήσεως, αἱ δὲ πολιτογραφήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τετραετίας εἶχον παραχωρηθῆ, θὰ ἠκυροῦντο.

Ἡ καλὴ θέλησις τῆς Γαλλίας συνετέλεσεν ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ μεταρρύθμισις, τὴν ὁποίαν πρὸ πολλοῦ ἐπιθύμει ἡ Τουρκία, τὴν ὁποίαν ὅμως ἡ εὐσταθὴς ἀντίστασις τῶν πρέσβεων ἐματαίωνεν. Αὐτὴν τὴν φορὰν οἱ βερατλῆδες κατηργήθησαν. Διότι ὅταν ἡ Ἀγγλία τῷ 1809 ἐσυνθηκολόγησε μὲ τὴν Τουρκίαν, ὑπεσχέθη νὰ ζητῇ βεράτια μόνον διὰ τοὺς διερμηνεῖς, τοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πρεσβείας καὶ τῶν προξενείων, νὰ μὴ δίδῃ διπλώματα προστασίας εἰς κανένα ραγιάν, νὰ ἐκδίδῃ δὲ διαβατήρια μόνον μετὰ προηγουμένην συναίνεσιν τῆς Πύλης.

Παρόμοια ἄρθρα περιέχονται καὶ εἰς τὰς συνθήκας, τὰς ὁποίας ἔκλεισεν ἡ Τουρκία καὶ μὲ ἄλλας δυνάμεις.

Τὰ βεράτια κατηργήθησαν. Ὅλαι αἱ δυνάμεις ὑπεχρεώθησαν διὰ συνθήκης νὰ μὴ χορηγῶσι τὴν σημαίαν των εἰς ραγιάδες, μηδὲ τὴν προστασίαν των εἰς κανένα ὑπήκοον τῆς Πύλης ἐκτὸς εἰς ὀλίγους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πρέσβεων καὶ τῶν προξενείων.

Ἀλλ' εἰς τὴν ἐκτέλεσιν προσέκρουσαν. Τὰ χριστιανικὰ ἔθνη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραιτηθοῦν τόσον εὔκολα συνηθείας, τὰς ὁποίας ὡς ἐκ τῆς ἀνοχῆς τῆς Πύλης ἐθεώρουν ὡς δικαιώματα, καὶ ἡ προστασία τῶν ραγιάδων δὲν ἐξηφανίσθη. Τοὐναντίον ηὐξήθη. Ἐὰν δὲ δὲν ἐξεδίδοντο πλέον βεράτια, τῶν ὁποίων ἡ παραχώρησις ἀπῄτει τὴν

συγκατάθεσιν τῆς Πύλης. οἱ πρέσβεις ὅμως καὶ οἱ πρόξενοι ἐξηκολούθουν νὰ ἐκδίδουν διπλώματα προστασίας ἐξ οἰκείας βουλήσεως.

Ὁ κριμαϊκὸς πόλεμος, τὸ συνέδριον τῶν Παρισίων, τὸ Χάττι Χουμαγιοὺν τοῦ 1856, αἱ διοικητικαὶ καὶ νομοθετικαὶ μεταρρυθμίσεις ἐν Τουρκίᾳ, αἱ ἐπακολουθήσασαι τὴν δημοσίευσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ φιρμανίου, διέθεσαν εὐμενεῖς τὰς δυνάμεις πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος. Τότε ἡ Πύλη ἔκρινε κατάλληλον τὴν στιγμὴν διὰ νὰ ἀνακινήσῃ καὶ πάλιν τὸ ζήτημα τῆς προστασίας τῶν ἰθαγενῶν. Πρὸς τοῦτο τῇ 2/14 Σεπτεμβρίου 1860 ὁ Ἀαλῆ πασᾶς ἐπέδωκε μακρὰν διακοίνωσιν πρὸς τὰς ξένας πρεσβείας.

Ἡ διακοίνωσις αὕτη ἐσκόπει νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὰς δυνάμεις τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἡ Ὑψηλὴ Πύλη εἶχεν ἀποφασίσει νὰ λάβῃ κατὰ τῶν ὑπηκόων ὀθωμανῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπετίναξαν ἀφ᾽ ἑαυτῶν τὴν κυριαρχίαν τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου καὶ ἀνεγνώρισαν ξένην.

Ἀπεφασίσθη, λέγει ἡ διακοίνωσις, νὰ ὑπαχθοῦν οἱ νέοι οὗτοι προστατευόμενοι εἰς τοὺς νόμους τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ὡς πρὸς ὅλας τὰς ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς χρόνους προηγουμένους τῆς μεταβολῆς τῆς ἰθαγενείας των, νὰ μὴ κληρονομοῦν πλέον τοὺς γονεῖς των ὀθωμανοὺς ὑπηκόους, νὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ κράτος εἰς τρεῖς μῆνας. Ἐὰν δὲ εἶχον ἀκόμη κτήματα ἀκίνητα, ὤφειλον ἄνευ ἀναβολῆς νὰ τὰ πωλήσουν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πώλησις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ εἰς τοὺς τρεῖς μῆνας, ὤφειλον νὰ διορίσουν πρὸς τοῦτο ἐπίτροπον ἐξουσιοδοτημένον, ἐκλελεγμένον ἐκ τῶν ὑπηκόων τῆς Α. Μ. Ὤφειλον ἐπίσης νὰ παραλάβουν μαζί των τὰς γυναῖκάς των καὶ τὰ τέκνα των. Καὶ ἂν μεταξὺ τῶν τελευταίων (τῶν τέκνων) ὑπῆρχον ἐνήλικα, θὰ ἠδύναντο ταῦτα νὰ ἐκλέξουν μεταξὺ τῆς διαμονῆς των ἐν Τουρκίᾳ καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν θὰ ἐδέχετο καμμίαν σύστασιν οὐδὲ καμμίαν δήλωσιν ὑπὲρ αὐτῶν. Ἂν δὲ μεταξὺ τῶν νέων τούτων προστατευομένων ὑπῆρχε κανείς, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἤθελε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς Πύλης περὶ ἀπομακρύνσεώς των ἐκ τῆς χώρας, θὰ τὸν μεταχειρίζοντο καὶ θὰ τὸν ἐθεώρουν ὡς ὑπήκοον τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὡς τοιοῦτος δὲ θὰ ὑπέκειτο εἰς τοὺς ὀθωμανικοὺς νόμους.

Τὰ μέτρα ταῦτα ἦσαν ἀναμφισβητήτως τόσον αὐστηρά, ὥστε ἡ ἐκτέλεσίς των, ἡ ἀκεραία, δὲν ἦτο δυνατή. Πιθανὸν εἶναι ὅτι ἡ Πύλη κατ᾽ ἀρχὴν τὸ παρεδέχετο καὶ δὲν ἐπλανᾶτο περὶ τῆς ἀδυνάτου ἐφαρμογῆς τῶν μέτρων τούτων, ὅτι δὲ διενοεῖτο κυρίως διὰ τῆς ἀνακοινώσεώς της ταύτης νὰ ἀπειλήσῃ μόνον.

Ἡ ἀπειλὴ αὕτη παρήγαγε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Αἱ δυνάμεις συνήνεσαν νὰ διορισθῇ ἐπιτροπὴ μικτὴ διὰ νὰ ἀναθεωρήσῃ τοὺς τίτλους τῆς προστασίας.

Ἐνθαρρυνθεῖσα δὲ ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ἡ Πύλη ἀπηύθυνε, 18 μῆνας βραδύτερον, τῇ 12/24 Ἀπριλίου 1862, νέαν ἐγκύκλιον πρὸς τὸ διπλωματικὸν σῶμα, ὅπου, ἀφοῦ ἐβεβαίωνε τὰς εὐμενεῖς διαθέσεις τῶν δυνάμεων, ἀπεκάλυπτε τὰς καταχρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἔδιδεν ἀφορμὴν ἐσφαλμένη ἑρμηνεία τῶν διομολογήσεων, καὶ ἐζήτει ἀπὸ τὰς δυνάμεις νὰ κανονίσουν ἐπὶ τέλους διὰ κοινῆς συμφωνίας μετ᾽ αὐτῆς τὸ ζήτημα τῆς προστασίας τῶν ξένων. Αἱ δυνάμεις εὐμενῶς ἀπεδέχθησαν τὴν ἐγκύκλιον ταύτην καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἡ Πύλη ἐδημοσίευσε μὲ τὴν συναίνεσίν των τὴν διακανόνισιν περὶ τῶν ξένων προξενείων τῆς 23 σεφὲρ 1280 (Αὔγουστος τοῦ 1863). Ἡ διακανόνισις αὕτη ἐφαρμόζεται πάντοτε. Καὶ πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ὁ ὀργανικὸς νόμος τῆς προστασίας τῶν ἰθαγενῶν.

Ἀλλ᾽ ἂς ἐξετάσωμεν κάπως λεπτομερῶς τὴν διακανόνισιν ταύτην.

Αὕτη ὁρίζει πρῶτον μὲ τίνα ὅρον ὑπήκοος ὀθωμανὸς δύναται νὰ τύχῃ τῆς ξένης προστασίας. Κατ᾽ αὐτὸν εἰς τὸν ὑπήκοον τοῦτον πρέπει νὰ ἀνατεθοῦν καθήκοντά τινα κανονικῶς ἀπὸ τὴν ξένην ἀρχήν. Καὶ τὰ καθήκοντα ταῦτα εἶναι τὰ τοῦ προξενικοῦ πράκτορος, τοῦ διερμηνέως, τοῦ γιανιτσάρου, τοῦ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ξένου πρακτορείου, καὶ τοῦ διερμηνέως καὶ τοῦ ἐπιτρόπου ἑνὸς ξένου θρησκευτικοῦ ἱδρύματος (ἄρ. 1, 6, 9). Τὰ καθήκοντα ταῦτα εἶναι τὰ μόνα, τὰ ὁποῖα παρέχουν τὴν ξένην προστασίαν. Ἀκόμη πρέπει, ἵνα ὑπήκοος ὀθωμανὸς δύναται νὰ τύχῃ τῆς ξένης προστασίας, νὰ εἶναι διωρισμένος εἰς ἓν τῶν ἀξιωμάτων, τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν ἀνωτέρω, καὶ ὁ διορισμὸς τότε μόνον εἶναι κανονικός, ὅταν εἶναι σύμφωνος μὲ τὰς ἀκολούθους διατάξεις τῆς διακανονίσεως τοῦ 1863.

Ὅταν πρόκειται περὶ διερμηνέως, τὸ ἄρθρον 3 ὁρίζει ὅτι τὸ προ-

ξενεῖον ἢ ὑποπροξενεῖον ὀφείλει νὰ ἀποταθῇ πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς κυβερνήσεώς του ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἵνα δι᾽ αὐτοῦ ἐπιτύχῃ βεζυρικὸν ἔγγραφον πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ τόπου (ὅπου λειτουργεῖ τὸ προξενεῖον ἢ ὑποπροξενεῖον), ἐξουσιοδοτοῦν αὐτὸν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν προτεινόμενον. Καὶ προστίθεται εἰς τὸ ἄρθρον 3 ὅτι ἀπαγορεύεται τοῦ λοιποῦ εἰς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς νὰ ἀναγνωρίζωσιν ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην οἱονδήποτε ἄνευ βεζυρικοῦ ἐγγράφου.

Ἂν πρόκειται περὶ γιανιτσάρων, τίθενται περιορισμοί, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἐνταῦθα δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον διορίζονται οἱ διερμηνεῖς καὶ οἱ ἐπίτροποι τῶν θρησκευτικῶν ἱδρυμάτων. Ἡ ἔγκρισις τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν εἶναι βεβαίως μία ἀσφάλεια κατὰ τῆς καταχρήσεως τῆς ξένης προστασίας. Μία ἄλλη ἀσφάλεια προέρχεται ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διερμηνέων καὶ τῶν γιανιτσάρων. Ἡ διακοίνωσις τοῦ 1863 ὁρίζει καὶ περιορίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀθωμανῶν ὑπηκόων, οἱ ὁποῖοι δύνανται νὰ ἀπολαύωσι τῆς ξένης προστασίας ὡς διερμηνεῖς, ὡς γιανίτσαροι τῶν προξενείων, ὡς διερμηνεῖς ἢ ἐπίτροποι τῶν ξένων θρησκευτικῶν ἱδρυμάτων.

Ὁ διορισμὸς διερμηνέως, γιανιτσάρου, καὶ ἐπιτρόπου δὲν δύναται νὰ προταθῇ καὶ ἐγκριθῇ παρὰ μόνον ἐφ᾽ ὅσον τηροῦνται τὰ ὅρια περὶ αὐτῶν, τὰ ἀνωτέρω διαγεγραμμένα.

Μ᾽ὅλα ταῦτα ἐὰν ἕνεκα ἐξαιρετικῶν περιστάσεων ὁ νόμιμος ἀριθμὸς εἶναι ἀνεπαρκής, ἡ διακανόνισις προβλέπει τὴν δυνατὴν αὔξησιν κατόπιν ὅμως συνεννοήσεως μεταξὺ τοῦ πρέσβεως καὶ τῆς Πύλης

Μένει νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ προξενικοῦ πράκτορος. Ἡ διακανόνισις τοῦ 1863 εἶναι πολὺ σαφὴς περὶ τούτου. Εἰς πολὺ ἐξαιρετικὰς περιστάσεις, ὅταν τὸ ἀπαιτοῦν μεγάλα ἐμπορικὰ συμφέροντα, ὅταν εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰ ἐμπιστευθοῦν εἰς ἄλλον ἐκτὸς τῶν ἰθαγενῶν, τὰ προξενικὰ καθήκοντα ἐπιτρέπεται νὰ ἀνατεθοῦν ὑπὸ ξένης δυνάμεως εἰς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλ᾽ ἡ ἄδεια αὕτη δίδεται εἰς τὸν ἰθαγενῆ μόνον κατόπιν συνεννοήσεως τῆς Πύλης καὶ τοῦ πρέσβεως καὶ εἶναι κατ᾽ ἀνάγκην προσωρινή.

Ἡ διακανόνισις τοῦ 1863 δὲν διαγράφει μόνον αὐστηρῶς τοὺς ὅρους, μὲ τοὺς ὁποίους ἀποκτᾶται ἡ ξένη προστασία ἐκ μέρους τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου. Ὁρίζει ὡσαύτως μὲ τὴν ἰδίαν αὐστηρότητα

τὰς ἰδιότητας καὶ τὰ ἐπακόλουθα τῆς προστασίας ταύτης, ἅπαξ κτηθείσης. Ἡ προστασία ἡ ξένη ἐπὶ τῶν ὀθωμανῶν ὑπηκόων εἶναι μόνον προσωπική, καθ᾽ ὅσον δὲν ἐπεκτείνεται εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ προστατευομένου οὐδὲ εἰς τὴν σύζυγόν του καὶ τὰ τέκνα του, καὶ προσωρινή, καθ᾽ ὅσον παύει μαζὶ μὲ τὰ καθήκοντα ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐπετράπη.

Τοιαύτη εἶναι ἡ διακανόνισις τοῦ 1863. Ἐπαναφέρει τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των.

Πλάνη ὅμως εἶναι νὰ νομίσῃ κανεὶς ὅτι τίποτε πλέον ἐκ τοῦ παρελθόντος δὲν μένει, ὅτι δὲν ὑπάρχουν πλέον εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἄλλοι προστατευόμενοι ἰθαγενεῖς παρὰ οἱ ἀναγνωρισθέντες τοιοῦτοι διὰ τῆς διακανονίσεως, τῆς ὁποίας τὰς κυριωτάτας διατάξεις πρὸ ὀλίγου ἀνελύσαμεν. Αἱ διατάξεις τῆς διακανονίσεως ταύτης πρέπει νὰ συνδυασθοῦν μὲ μίαν σύμβασιν ρηματικήν, ἡ ὁποία ἐπηκολούθησεν, ὅταν ἀκριβῶς ἐπρόκειτο νὰ δημοσιευθῇ ἡ διακανόνισις τοῦ 1863, μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν ἐνδιαφερομένων δυνάμεων.

Ἡ σύμβασις αὕτη ἀναγνωρίζει θετικῶς ὅτι ἡ διακανόνισις τοῦ 1863 δὲν κανονίζει τὰ πράγματα παρὰ μόνον διὰ τὸ μέλλον, καὶ δὲν ἔχει δύναμιν ἀναδρομικήν. Ὁρίζει λοιπὸν ὅτι ὅλοι οἱ ὑπήκοοι ὀθωμανοί, οἱ ὁποῖοι μὲ ἕνα οἱονδήποτε τίτλον ἀπήλαυον τῆς ξένης προστασίας τὴν στιγμὴν τῆς δημοσιεύσεως τῆς διακανονίσεως, θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ἀπολαύουν αὐτῆς καὶ ἐὰν δὲν προβάλλουν τοὺς ὅρους, οὓς προβλέπει ἡ διακανόνισις, ὅτι τὴν προστασίαν ταύτην θὰ διατηρήσουν μὲ τὰς ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι τῆς ἐδόθησαν ὡς προστασίας οἰκογενειακῆς καὶ κληρονομικῆς.

Ὥστε δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὑπάρχουσι νῦν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος δύο τάξεις, σαφῶς διακεκριμέναι, ἰθαγενῶν προστατευομένων 1) οἱ ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, οἵτινες ἔλαβον τὴν προστασίαν πρὸ τῆς 23 σεφὲρ 1280 (Αὐγ. 1863) (αὕτη εἶναι ἡ χρονολογία τῆς δημοσιεύσεως καὶ διακανονίσεως τῆς σχετικῆς πρὸς τὰ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ξένα προξενεῖα), καὶ διὰ τοὺς ὁποίους ἡ ξένη προστασία εἶναι συγχρόνως οἰκογενειακὴ καὶ κληρονομική· 2) οἱ ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, οἱ ὁποῖοι ἐν τῇ ἰδιότητι τῶν ξένων προξενικῶν πρακτόρων, τῶν διερμηνέων ἢ τῶν γιανιτσάρων τῶν διαφόρων ξένων προξενείων, τῶν διερμηνέων ἢ τῶν ἐπιτρόπων τῶν ξένων θρησκευτικῶν ἱδρυμά-

των απέκτησαν την ξένην προστασίαν συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς διακανονίσεως τοῦ 1863. Εἰς τούτους ἡ ξένη προστασία εἶναι προσωρινὴ καὶ προσωπική.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἀνωτέρω ἐδηλώθη (1) ὅτι εὐρεῖα πολὺ δὲν ἦτον ἡ δικαιοδοσία τῶν Ἑλλήνων προξένων, τὴν ὁποίαν ἐχορήγουν εἰς αὐτοὺς τὰ κράτη, τὰ ἀναθέτοντα προξενικὰ δικαιώματα εἰς αὐτούς. Εἴδομεν δὲ ὅτι ἡ ἀμάθεια μερικῶν ὑποπροξένων ἦτον τόση, ὥστε καμμίαν συνείδησιν δὲν εἶχον τῶν προξενικῶν των καθηκόντων, τῶν προξενικῶν των δικαιωμάτων καὶ πλεονεκτημάτων. Ἀλλὰ καὶ οἱ προστατευόμενοι ἐν γένει κατεδιώκοντο ὡς ἁπλοῖ ραγιάδες καὶ οἱ Τοῦρκοι παρεβίαζον τὴν προστασίαν ὅσον καὶ ὅπως ἠμποροῦσαν.

Μ' ὅλα ταῦτα τὰ μειονεκτήματα ταῦτα δὲν ἦσαν τίποτε παραβαλλόμενα πρὸς τὰ πολλαπλᾶ ὠφελήματα, τὰ ὁποῖα ἡ προστασία παρεῖχεν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν προστατευομένων ἦτο πολὺ μέγας, λέγει ὁ Finlay, καὶ τὸ βεράτιον ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ παραβαίνουν ὅλους τοὺς νόμους ἀτιμωρητεί. Οἱ βερατλῆδες ἔζων εἰς τὸ μέσον τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ χωρὶς νὰ ὑπόκεινται εἰς βαρύτατα οἰκονομικὰ βάρη· εἰς τὰ ὁποῖα καὶ αὐτοὶ οἱ μουσουλμᾶνοι ὑπέκειντο, ἀφοῦ ἐμπορεύοντο χωρὶς νὰ πληρώνουν τοὺς ἰδίους δασμούς, χωρὶς νὰ ὑπάγωνται αἱ ἐμπορικαί των πράξεις εἰς τοὺς ἰδίους νόμους. Τὸ πρόσωπόν των ἦτο πρὸς τούτοις ἄθικτον, διότι ἐπροστατεύετο ἀπὸ τὴν πίεσιν τῆς τουρκικῆς ἀστυνομίας ὑπὸ τοῦ πρέσβεως ἢ τοῦ προξένου, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ μόνους ὑπετάσσοντο.

Καὶ ἐν γένει ὑπὲρ τῶν προστατευομένων πάντοτε παρενέβαινον οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ προστατεύοντος κράτους καὶ ἡ προστασία ἦτο περιζήτητος. Διότι εὐλόγως ἐθεωρεῖτο ὡς μία ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸν ραγιαδισμόν, ἀφοῦ παρεῖχε τὰ ἴδια πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα εἶχον

(1) Σελ. 112 κ. ἑ.

οἱ ξένοι ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας, περισσότερα δὲ καὶ μεγαλύτερα ὑπό τινας ἐπόψεις καὶ ἀπὸ ὅσα εἶχον αὐτοὶ οἱ μουσουλμᾶνοι.

Η προστασία, ἔπειτα, ἀφοῦ ἠλάφρυνε τὰ φορολογικὰ βάρη, ὑπῆρξεν ἄριστος συντελεστὴς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, εἰς τὸν σχηματισμὸν περιουσιῶν, εἰς τὴν ὑλικὴν ἐν γένει προαγωγὴν τοῦ ἔθνους, τὴν ὁποίαν συμπαρηκολούθησε καὶ ἡ πνευματική, ἀφοῦ ὡς γνωστόν, ὅπου ἀνεπτύσσετο τὸ ἐμπόριον, ὅπου εἰσεχώρει πλοῦτος, ἐκεῖ ἐκαλλιεργοῦντο φιλοτίμως καὶ τὰ γράμματα. Ἂς λεχθῇ δὲ ἀκόμη ἐνταῦθα ὅτι χωρὶς τὴν προστασίαν (τὴν ρωσικὴν κυρίως) δὲν βλέπει κανεὶς πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λάβῃ τόσην ἐπίδοσιν τὸ ναυτικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξε, τρίτον, ἡ προστασία φορεὺς τοῦ πολιτισμοῦ μεταξὺ τῶν ἀπολιτίστων τότε Ἑλλήνων ἀδιαφιλονικήτου, νομίζω, σπουδαιότητος. Διότι μ' ὅλα ὅσα ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω περὶ τῆς στασιμότητος τάχα τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμά των, τὴν ὁποίαν ἐξαίρουν Εὐρωπαῖοι, περιηγηθέντες τὰς χώρας τῆς Τουρκίας εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἡ ἐπικοινωνία τῶν προστατευομένων μὲ τὰς εὐρωπαϊκὰς παροικίας τῶν ἐμπορικῶν παραλίων πόλεων τῆς Τουρκίας (Σμύρνης, Θεσσαλονίκης, Ἀθηνῶν, Κωνσταντινουπόλεως) ἕνεκα τῆς προστασίας δὲν ἀπέβη ἄγονος εἰς παντοῖα διδάγματα, ὡς μόρφωσιν, εἰς μίμησιν, εἰς ἀποδοχὴν εὐρωπαϊκοῦ βίου, εὐρωπαϊκῶν γνώσεων καὶ ἀντιλήψεων πραγμάτων καὶ συνθηκῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἀνέκυψε τὸ κακόμοιρον ἔθνος, τὸ κατεχόμενον ἀπὸ τὸν λήθαργον τῆς δουλείας, τῆς ἀμαθείας, τῆς ἀγροικίας, τῆς δεισιδαιμονίας. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι κοντὰ εἰς τοὺς ἄλλους, μικροὺς καὶ μεγάλους, παράγοντας τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ προστασία.

Ἀλλ' ἡ προστασία, τὴν ὁποίαν τόσον ὀλίγον ἀκόμη γνωρίζομεν (1),

(1) Ἐξ ὅσων λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐν τῇ ἱστορίᾳ του (τομ. 5 σελ. 586 ἔκδ. 3) φαίνεται ὅτι μόνον τοὺς προστατευομένους τῆς Ρωσίας γνωρίζει, ἀγνοεῖ δὲ τοὺς τῶν ἄλλων δυνάμεων. Διότι ὁμιλεῖ μόνον περὶ τῆς προστασίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβεν ἡ Ρωσία. Οὐδαμοῦ δὲ τῆς ἱστορίας του ἀναφέρει προστατευομένους τῶν ἄλλων δυνάμεων καὶ οὐδαμοῦ ἑπομένως ἀναφέρει ὠφελείας, προελθούσας ἀπὸ τὴν προστασίαν ταύτην. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ ἱστορικοί, οἱ πραγματευθέντες τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, δὲν ἔχουν πλήρη καὶ σαφῆ τῆς προστασίας ἀντίληψιν.

ἐχρησίμευσεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ρωσίας καὶ ὡς ὅπλον ἀποτελεσματικόν, δι' αὐτῆς δὲ ἡ δύναμις αὕτη προσεπάθησε νὰ κλονίσῃ τὴν Τουρκίαν, νὰ ἀνεγείρῃ δὲ τοὺς Ἕλληνας. Ἀνωτέρω (1) ἐλέχθη πόσην ἔκτασιν ἔλαβεν ἡ προστασία τῶν Ρώσων. Οἱ Τοῦρκοι, εἶναι ἀληθές, ἀνέκαθεν ἐδυστρόπησαν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς προστασίας. Ἀλλ' ἀφότου — διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζῆ — ἐχορηγήθησαν καὶ εἰς τὴν Ρωσίαν ὅσα δικαιώματα εἶχεν ἡ Γαλλία καὶ αἱ ἄλλαι δυνάμεις — ὑπό τινας δὲ ἐπόψεις εὐρύτερα ἀκόμη καὶ σπουδαιότερα —, οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν νὰ ἀνησυχοῦν ἀκόμη περισσότερον ἀπὸ προτήτερα καὶ νὰ ἐπιδιώκουν τὴν τελείαν τῆς προστασίας κατάργησιν. Οἱ Ρῶσοι ὅμως ἐπέμενον. Καὶ εἰς κάθε νέαν συνθήκην, τὴν ὁποίαν συνῆπτον μὲ τὴν Τουρκίαν μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Καϊναρτζῆ, τὰ δικαιώματα, τὰ χορηγηθέντα διὰ τῆς τελευταίας, ἀνενεώνοντο. Καὶ οἱ προστατευόμενοι Ἕλληνες καθ' ἑκάστην ἐπηύξανον. Οἱ πρόξενοι ἔπειτα τῆς Ρωσίας ἐν Ἀνατολῇ ἦσαν Ἕλληνες, ὡς καὶ οἱ διερμηνεῖς καὶ ὑπάλληλοί των ἐν γένει. Ἔχοντες δὲ στήριγμα τὴν φοβερὰν ρωσικὴν δύναμιν οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἐπροστάτευον ἀποτελεσματικῶς τοὺς ὁμοφύλους των καὶ ἦσαν φοβεροὶ καὶ ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς Τούρκους διοικητικοὺς ὑπαλλήλους, τῶν ὁποίων τὰς αὐθαιρεσίας ὄχι μόνον δὲν ἠνείχοντο, ἀλλὰ καὶ εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἀποκρούουν καὶ νὰ πατάσσουν ἀμειλίκτως. Δύσκολον δὲ δὲν ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ ρωσικὴν προστασίαν (καὶ ρωσικὴν ἀκόμη ὑπηκοότητα) οἱοσδήποτε, εἴτε ἔμπορος εἴτε ναυτικὸς εἴτε ἐπαγγελματίας, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐξάρτησίν του, διὰ νὰ φέρεται πρὸς αὐτοὺς ἀγερώχως, διὰ νὰ ἔχῃ ἐμπορικὰ ἢ ναυτικὰ ἢ ἄλλα προνόμια, καὶ ἀτελείας, ὅσας συνεπήγετο σύμφωνα πρὸς τὰς συνθήκας καὶ τὰς διομολογήσεις ἡ προστασία.

Καὶ ὅταν ἀργότερα κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους ἐγίνοντο αἱ ἐνέργειαι τῶν Φιλικῶν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ μισητοῦ ζυγοῦ, οἱ ρῶσοι πρόξενοι καὶ οἱ ρῶσοι προξενικοὶ ὑπάλληλοι ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπρωτοστάτησαν ἀφόβως εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας. Διότι ἡ προστασία, τὴν ὁποίαν εἶχον, τοὺς ἐξησφάλιζεν ἀπὸ τὴν τιμωρίαν, ἂν ἡ συμμετοχή των ἀνεκαλύπτετο. Ὁ δὲ Δημήτριος Ἀργυρόπουλος, ὁ πρόξενος τῆς Ρωσίας εἰς τὸ Γαλάζιον, ὁ Γεώργιος Λεβέντης ὁ διερμηνεὺς τοῦ ἐν Δακίᾳ ρωσικοῦ προξενείου, ὁ Ἰωάννης Βλασόπου-

(1) Σελ. 52 κ. ἑ.

λος, ὁ πρόξενος τῶν Πατρῶν, ὁ Ἰωάννης Παπαρρηγόπουλος, διερμηνεὺς καὶ οὗτος τοῦ ρωσικοῦ προξενικοῦ τῶν Πατρῶν, καὶ τοῦ ἐν Σμύρνῃ μετὰ ταῦτα, ὁ Σπυρίδων Δεστούνης, πρόξενος ἐν Σμύρνῃ, ὁ Νικόλαος Μυλωνᾶς, ὁ πρόξενος τῆς Ρωσίας ἐν Χίῳ, ὅλοι, θέλω νὰ εἴπω, οὗτοι δὲν εἶναι ἀσήμαντοι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Διότι δὲν εἶναι ὀλίγαι αἱ ὑπηρεσίαι, τὰς ὁποίας προσέφεραν πρὸς τὴν πατρίδα, ὡς πρόξενοι τῆς Ρωσίας καὶ ὡς προστατευόμενοι ἐννοεῖται ὑπ' αὐτῆς.

Ὥστε ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἡ προστασία συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν δημιουργίαν ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ

(α)

(Βλ. σελ. 19. 20. 166 κ. ἑ.).

Τὸ φιρμάνιον, τοῦ ὁποίου τὸ πολύτιμον περιεχόμενον θὰ ἴδῃ εὐθὺς κατωτέρω ὁ ἀναγνώστης, ἀπόκειται εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας ὑπ᾽ ἀριθμὸν 17.644. Εἶναι γεγραμμένον ἐπὶ χάρτου παχέος (81 × 53) καὶ μόνον ἐπὶ τῆς μιᾶς σελίδος. Ἐπὶ τῆς ἀγράφου ἀναγινώσκεται:

Μπουγιουρτίον τοῦ Χουσεῒν πασὰ τοῦ ζαμπιτλικίου.

Φέρει δὲ τὸν ἑξῆς μακρὸν τίτλον ἐπὶ δύο στίχων.

«Ἀπαράλλακτος μετάφρασις τοῦ ὑψηλοῦ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ, ἐκδοθέντος κατὰ τὸ 1216 ἔτος (1) πρὸς ὅλας τὰς νήσους τῆς Ἄσπρης Θαλάσσης καὶ παράλια αὐτῆς, ἡ ὁποία μετάφρασις ἐδόθη ἤδη ἀπὸ | τὸ ὑψηλὸν διβάνι τοῦ βασιλικοῦ ἀκαταμαχήτου στόλου πρὸς τὸν καπετὰν Γεώργιν πάσῃ κοτζάπασῃ (2) τῆς νήσου Ὕδρας καὶ λοιποῖς προεστῶσι τῆς νήσου ταύτης».

Μετὰ τοῦτον ἕπεται κείμενον τουρκικὸν εἰς στίχους πλαγίως φερομένους ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ ἔχοντας μῆκος 0,17. Εἶναι δὲ οἱ τουρκικοὶ στίχοι ἐν τῷ συνόλῳ 21.

Πρὸς τὰ δεξιὰ δὲ τοῦ ἀναγινώσκοντος τὸ τουρκικὸν κείμενον ἀφήνεται χῶρος ἄγραφος, εἶναι δὲ ἐκεῖ ἀποτύπωμα μεγάλης ὠοειδοῦς σφραγίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς, ἀραβιστί, γεγραμμένα.

Ἡ ἐπιτυχία μόνον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔρχεται.
Ἡ δύναμις μόνον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔρχεται.
Παραδίδω τὰ πάντα εἰς τὸν Θεόν.
Ἡ νίκη μόνον ἐκ Θεοῦ ἔρχεται.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀναγινώσκονται περὶ τὴν σφραγῖδα. Εἰς δὲ τὸ μέσον αὐτῆς ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς.

(1) ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ 1803.
(2) μπὰς κοτζάμπαση (προϊστάμενον τῶν δημογερόντων).

Ὁ ἔχων ἀνάγκην τῆς συγγνώμης τοῦ Θεοῦ Χουσεΐν.

Ἡ δὲ κατὰ λέξιν μετάφρασις τῶν τουρκικῶν στίχων ἔχει ὡς ἑξῆς.

Ὁ προεστὼς τῆς Ὕδρας Γεώργιος καὶ πάντες οἱ προεστῶτες τῆς Ὕδρας διατάσσονται.

Εἶναι καθωρισμένον εἰς τὰς συνθήκας καὶ τὰ βεράτια ἵνα οἱ εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ κράτη, τὰ διατηροῦντα φιλίαν μετὰ τοῦ αἰωνοβίου ὑψηλοῦ κράτους, διοριζόμενοι πρὸς θεώρησιν τῶν ὑποθέσεων τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ταξειδιωτῶν πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι εἶναι ἐκ τῶν ὁμογενῶν αὐτῶν. Εἶναι δὲ ἐντελῶς ἐναντίον τῶν ὅρων καὶ τῶν συνθηκῶν τὸ νὰ διορίζωνται πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι τῶν χριστιανικῶν κρατῶν οἱ ὑπήκοοι τοῦ ὑψηλοῦ κράτους.

Ἐν τούτοις ἐπειδὴ ἀπεδείχθη ὅτι ἀπό τινος χρόνου τινὲς ἐκ τῶν φορολογουμένων ὑπηκόων τοῦ ὑψηλοῦ κράτους ἠξίωσαν νὰ λάβουν προξενικὴν καὶ ὑποπροξενικὴν ἰδιότητα, πολλοὶ δὲ λαμβάνουσι παρὰ τῶν γενομένων δεκτῶν ὑποπροξένων ἔγγραφα προστασίας, ἄν τις τῶν ὑποτελῶν ὑπηκόων εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐγένετο παρὰ τὰς συνθήκας καὶ τὸν πολιτικὸν νόμον πρόξενος καὶ ὑποπρόξενος, νὰ μὴ δίδεται ὑπόληψις εἰς τὰ εἰς τὰς χεῖράς του βεράτια καὶ νὰ διενεργῆτε περὶ αὐτῶν ὡς ὑπηκόων.

Καὶ εἰς τὸ ἑξῆς κανεὶς ἐκ τῶν ὑπηκόων τοῦ ὑψηλοῦ κράτους νὰ μὴ ἀξιοῖ προξενικὴν καὶ ὑποπροξενικὴν ἰδιότητα καὶ νὰ μὴ λαμβάνῃ ἔγγραφον προστασίας παρὰ τῶν προξένων τῶν χριστιανικῶν κρατῶν. Καὶ ἂν εὑρίσκωνται οἱ τολμῶντες, ἀνακρινόμενοι νὰ παιδεύωνται.

Καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον ἵνα οἱ πρὸς ἐμπορίαν ἢ ἄλλην ὑπόθεσιν εἰς τὰς ἰσλαμικὰς χώρας εὑρισκόμενοι ἢ εἰς τὸ ἑξῆς ἀφικνούμενοι ξένοι λαμβάνωσι γαίας καὶ ἰδιόκτητα ἀκίνητα, ἂν ὑπάρχουν οἱ παρὰ τοὺς ἀρχαίους κανόνας καὶ τὸν πολιτικὸν νόμον ἀποκτήσαντες ἰδιόκτητα ἀκίνητα καὶ γαίας, νὰ τὰς πωλῶσι κατὰ τὴν ἀξίαν των εἰς ὑπηκόους τοῦ ὑψηλοῦ κράτους, καὶ νὰ ἀποξενῶνται, αὐτοὶ δὲ νὰ κατοικῶσι δι' ἐνοικίου.

Καὶ νὰ ἰσχύῃ....... ὁ νόμος ὁ.......(1) δοθεὶς κατὰ τὸ ἄσπιλον ἱερὸν δίκαιον καὶ τοὺς ἀρχαίους πολιτικοὺς κανόνας περὶ τῶν

(1) Δύο λέξεις ἐνταῦθα εἶναι δυσανάγνωστοι.

τέκνων τῶν ξένων, τῶν γεννωμένων ἐκ κορῶν ὑπηκόων Ὀθωμανῶν, ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν σχετικῶν αὐτοῖς.

Ἐπειδὴ δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι ὁστισδήποτε ἐνεργήσῃ ἐναντία θὰ παιδεύεται παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν, ὅπως εἶναι ὑμῖν γνωστόν, τὸ τίμιον περιεχόμενον τοῦ προηγουμένως καθ' ὑπόμνησιν καὶ ἐν λεπτομερείᾳ ἐκδοθέντος ὑψηλοῦ φιρμανίου νὰ πράττηται καὶ νὰ ἐνεργῆται κατὰ τὴν ἐν τοῖς καταστίχοις τῆς νήσου ὑμῶν καταγραφεῖσαν καί, ὅπως ἐκτελεσθῶσι τὰ δέοντα, ἑλληνιστὶ γραφεῖσαν ὧδε πρὸς ἀνακοίνωσιν εἰς τοὺς ἁρμοδίους μετάφρασιν τῆς εἰρημένης, προγενεστέρας, διαταγῆς.

Εἰς ταῦτα ἕπονται ἑλληνιστὶ τὰ ἑξῆς:

Ἐπειδή, διὰ νὰ θεωροῦνται αἱ ὑποθέσεις τῶν πραγματευτῶν καὶ ὑποκειμένων, ὅσα ταξειδεύουν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ δοβλέτια (1), μὲ τὰ ὁποῖα ἔχει εἰρήνην καὶ φιλίαν τὸ ὑψηλὸν δοβλέτι μου (οὗ τὸ κράτος εἴη αἰώνιον), | οἱ κονσόλοι καὶ βίτζε κονσόλοι, ὅπου διορίζονται εἰς μερικὰ παράλια καὶ νησία, κείμενα εἰς τὴν Ἄσπρην Θάλασσαν (2), εἶναι συμφωνημένον κατὰ τοὺς ἀχτιναμέδες (3) καὶ κατὰ τὰ περάτια τους τὸ νὰ γίνωνται φρά | γκοι καὶ ἀπὸ τὸ μιλέτι τους, καὶ ἀκολούθως εἶναι πάντῃ ἐναντίον τῶν ἀχτιναμέδων τὸ νὰ γίνωνται οἱ ραγιάδες τοῦ ὑψηλοῦ δοβλετίου μας κονσόλοι καὶ βίτζε κονσόλοι τῶν εὐρωπαϊκῶν δοβλετίων· | καὶ ἐπειδὴ ἐφανερώθη ὅτι πρὸ μερικοῦ καιροῦ τινὲς τῶν λαμβανόντων χαράτζι ριαγιάδες τοῦ ὑψηλοῦ δοβλετίου μας προσπαθοῦν νὰ ἀποκτήσουν κονσολᾶτο ἢ βίτζε κονσολᾶτο καὶ τινὲς ἀπὸ αὐτοὺς ἐτόλμησαν νὰ πέρ | νουν ἀπὸ τοὺς προτέττους κονσόλους καὶ βίτζε κονσόλους πατένταις, τούτου χάριν ἐξεδόθη προλαβόντως ὑψηλὸν βασιλικὸν φερμάνι μας, περιεκτικὸν τοῦ ὅτι ἂν εἰς τὰ παράλια καὶ νησία τῆς Ἄσπρης Θαλάσσης εὑρεθῇ τις τῶν περνόντων χαράτζι ραγιάδων τοῦ ὑψηλοῦ δοβλετίου μας νὰ γίνῃ κόνσολος ἢ βίτζε κόνσολος, αὐτὸ τοῦτο μὲ τὸ νὰ εἶναι ἐναντίον τόσον τῶν ἀχτιναμέδων ὅσον καὶ τοῦ τοπικοῦ νιζαμίου (4), τὰ περάτια καὶ ἔγγραφα

(1) Κράτη.

(2) Γνωστὸν ὅτι οὕτω καλοῦσιν οἱ Τοῦρκοι τὸ Αἰγαῖον.

(3) Ἀχτιναμὲς=ὑπόσχεσις τοῦ Σουλτάνου, συνθήκη.

(4) Τοῦ ἐπιτοπίου νόμου ἢ κανόνος.

ὅπου ὁ τοιοῦτος ἔχει | εἰς χεῖράς του, νὰ μὴν ἔχουν τὸ κῦρος παντάπασιν, ἀλλὰ νὰ νομίζεται ὁ τοιοῦτος ἁπλὸς ραγιᾶς.

Καὶ νὰ μὴ τολμήσουν εἰς τὸ ἑξῆς οἱ λαμβάνοντες χαράτζι ραγιάδες τοῦ ὑψηλοῦ δοβλετίου μας νὰ ζητήσουν κονσολάτο ἢ βίτζε | κονσολάτο. Καὶ νὰ μὴν πέρνουν ἀπὸ τοὺς κονσόλους τῶν εὐρωπαϊκῶν δοβλετίων οὔτε πατένταις. Καὶ ὅσοι ἤθελον τολμήσει νὰ δείξουν παρακοὴν εἰς τοῦτο νὰ γίνωνται γνωστοὶ καὶ νὰ παιδεύωνται.

Καὶ ἐπειδὴ τὸ νὰ | ἀγοράσουν οἱ προτέττοι μούλκια (1) καὶ τόπους ἀπάνω εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειάν μου εἶναι ἐναντίον τῶν ἱερῶν νόμων καὶ τῶν ἀχτιναμέδων, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴν εἶναι συγχωρημένον τὸ νὰ ἀγοράζουν | οἱ τοιοῦτοι προτέττοι εἴτε διὰ λόγου τους εἴτε διὰ τὰ μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας τους τόσον ὀσπίτια καὶ ἐργαστήρια ὅσον καὶ ἄλλα ὑποστατικά. Καὶ νὰ μὴν ἔχουν ἄδειαν νὰ κάμνουν βάκφι (2) καὶ νὰ ἀφιερώνουν μούλκια | εἰς τὰ ραγιάδικα μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας.

Καὶ τὰ κορίτζια τῶν ριαγιάδων, ὅπου ὑπανδρεύονται μὲ τοὺς προτέττους, καὶ τὰ παιδιά, ὁποῦ γεννῶνται ἀπὸ αὐτούς, νὰ νομίζωνται κατὰ τοὺς νόμους ραγιάδες καὶ νὰ πληρώνουν ἐπίσης | χαράτζι καὶ δόσιμον διὰ τὰ μούλκια καὶ ὑποστατικά τους, ὡσὰν τοὺς λοιποὺς ραγιάδες. Καὶ ἂν οἱ τοιοῦτοι προφασίζωνται πῶς εἶναι προτέττοι, νὰ μὴ γίνωνται ἰτιπάρι (3) εἰς τοὺς λόγους τους οὔτε νὰ εἰσακούωνται παντάπασιν.

Αὐτὰ | ταῦτα τὰ κεφάλαια μ' ὅλον ὁποῦ ἐγράφησαν εἰς τὸ ρηθὲν ὑψηλὸν βασιλικὸν φερμάνι μας καὶ διεμοιράσθησαν καθ' ὅλην τὴν Ἄσπρην Θάλασσαν καὶ παράλια αὐτῆς, ὅμως μὲ τὸ νὰ εἶναι ἐνδεχόμενον | ,ὡς σύντομον ὁποῦ ἦτον, τὸ νὰ μὴν ἐκτελεσθῇ, ἀλλὰ νὰ γίνεται τὸ ἐναντίον τῆς βασιλικῆς προσταγῆς μου εἰς μερικὰ μέρη, καὶ ἑπομένως εἶναι ἀναγκαῖον τὸ νὰ ἐξηγηθῇ πλέον ἐκτεταμένα κατὰ τοὺς νόμους καὶ κατὰ τὰς | τοπικὰς συνηθείας, καὶ νὰ ἐκδοθῇ εἰς τὰ μέρη ὅπου χρειάζεται, γνωστὸν ἔστω ἤδη καὶ διὰ τοῦ παρόντος ἀνακτορικοῦ ἡμῶν φερμανίου, ὅτι ἂν ἴσως τὴν σήμερον τινὰς ἀπὸ τοὺς ραγιάδες τοῦ ὑψηλοῦ δοβλετίου μας, ὁποῦ | πέρνουν χαράτζι, ἔφθασε

(1) Ἰδιοκτησίας.

(2) Ἀφιέρωμα.

(3) = νὰ μὴ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν, νὰ μὴ εἰσακούωνται.

νὰ γίνῃ κόνσολος ἢ βίτζε κόνσολος, αὐτὸ τοῦτο μὲ τὸ νὰ εἶναι ἐναντίον τῶν ἀχτιναμέδων καὶ τῆς τοπικῆς συνηθείας, ὁ τοιοῦτος ὅσα περάτια καὶ ἔγγραφα καὶ ἂν ἔχῃ εἰς χεῖράς του | νὰ μὴν ἔχουν τὸ κῦρος, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἀνενέργητα καὶ ἄκυρα. Καὶ ἀφεύκτως νὰ νομίζεται καὶ νὰ τὸν μεταχειρίζωνται ὡσὰν τοὺς λοιποὺς ῥαγιάδες.

Καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴ τολμήσῃ τινὰς οὔτε νὰ ζητήσῃ νὰ γίνῃ κόν | σολος ἢ βίτζε κόνσολος οὔτε νὰ τολμήσῃ νὰ πάρῃ πατέντα ἀπὸ κανένα τῶν προτέττων. Καὶ ἂν τολμήσῃ τινὰς νὰ κάμῃ κανένα τοιοῦτον, νὰ γίνεται γνωστὸς καὶ νὰ παιδεύεται.

Καὶ ὅσοι τῶν προτέττων | ἢ διὰ πραγματείαν ἢ δι' ἄλλην τινὰ ὑπόθεσίν τους εὑρίσκωνται κατὰ τὸ παρὸν ἢ μέλλουν νὰ ἔλθουν εἰς τὸ ἑξῆς εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειάν μου, οἱ τοιοῦτοι δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ ἀποκτήσουν καὶ νὰ ἀγοράσουν γῆν | καὶ μούλκια. Καὶ ἂν τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐναντίον τῶν πολλῶν καϊδέδων (1) καὶ τοῦ τοπικοῦ νιζαμίου ἔφθασε νὰ ἀγοράσῃ μούλκια καὶ γῆν ἐπάνω εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειάν μου, ὁ τοιοῦτος προτέττος εἴ τι καὶ ἂν ἠγόρασε | νὰ τὸ πωλῇ μὲ τὴν τιμήν του εἰς τοὺς ῥαγιάδες τοῦ ὑψηλοῦ δοβλετίου μου καὶ νὰ ἀποξενώνεται ἀπὸ αὐτὸ καὶ μετέπειτα νὰ τὸ ἔχῃ μὲ τὸ ἐνοίκιον.

Καὶ τὰ παιδιὰ ὁποῦ ἐγεννήθησαν ἀπὸ τοὺς προτέττους, | τοὺς ὑπανδρευμένους μὲ τὰ κορίτσια τῶν ῥαγιάδων, ἀγκαλὰ καὶ νὰ ἔπρεπε κατὰ νόμους νὰ νομίζωνται ῥαγιάδες, ὅμως ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε τὰ τοιαῦτα παρεβλέφθησαν χάριν φιλίας ἀπὸ | αὐτοὺς καθὼς καὶ πρότερον ὅσα ἐγεννήθησαν μέχρι τοῦδε καὶ ὅσα μέλλουν νὰ γεννηθοῦν εἰς τὸ ἑξῆς ἀπὸ τοὺς προτέττους, ὅσοι ἔχουν κορίτσια ῥαγιάδικα, αὐτὰ τὰ παιδιὰ χάριν φιλίας νὰ νομίζωνται προτέττοι. | Ὅμως ἐπειδὴ ὅσα τέτοια ἐγεννήθησαν μὲ. . . . . (2) νομίζονται προτέττοι, ἂν τινὰς ἀπὸ αὐτοὺς ἔγινε κόνσολος ἢ βίτζε κόνσολος καὶ ἔφθασε νὰ ἀγοράσῃ γῆν καὶ ὑποστατικὰ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικρά | τειάν μας, ὁ τοιοῦτος νὰ πωλῇ ὡσὰν τοὺς ἄλλους προτέττους αὐτὴν τὴν γῆν καὶ μούλκια καὶ νὰ μένῃ χωρὶς ἐνοχήν. Καὶ νὰ γίνῃ γνωστὸν εἰς ὅλους ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς τὰ παιδιά, ὁποῦ ἔχουν νὰ γεννηθοῦν | ἀπὸ τοὺς προτέττους, ὁποῦ ὑπανδρευθοῦν μὲ τὰ ῥαγιάδικα κορίτσια, θέλουν γνωρισθῆ ὡσὰν τοὺς

(1) Κανόνων.

(2) Ἡ λέξις ἐνταῦθα δυσανάγνωστος.

λοιποὺς ριαγιάδες, καὶ ἂν εὐχαριστηθοῦν εἰς τοῦτον τὸν τρόπον ἔτζι ἂς ὑπανδρευθοῦν. Ταῦτα πάντα | νὰ φανερώνωνται εἰς ἐκείνους ὁποῦ κάμνει χρεία.

Καὶ μὲ ὅλον ὁποῦ εἶναι ἐναντίον τῶν νόμων, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, τὸ νὰ γίνωνται ῥάκφι καὶ νὰ ἀφιερώνωνται μούλκια καὶ τόποι εἰς τὰ ριαγιάδικα μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας, ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἶναι συγχωρημένον κατὰ νόμους, τὸ νὰ ἀφιερώνουν οἱ ριαγιάδες εἰς τοὺς πτωχοὺς καλογήρους, τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὰ μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας γῆν | καὶ μούλκια, καὶ διὰ τοῦτο νὰ μὴ γίνεται τὸ παραμικρὸν ἐμπόδιον εἰς τὰ ἀφιερώματα αὐτὰ τῶν ριαγιάδων πρὸς τοὺς ῥηθέντας πτωχοὺς καλογήρους.

Αὐτὰ ταῦτα τὰ κεφάλαια ἰδοὺ ὁποῦ | καὶ εἰς τὸ παρὸν ὑψηλὸν βασιλικὸν φερμάνι μας ἐγράφησαν, προστιθέμενα εἰς τὸ προλαβόντως ἐκδοθὲν ἕτερον ἀνακτορικὸν φερμάνι μου.

Προσέτι, γενομένης ἐρωτήσεως τοῦ σεΐχ ούλ | ἰσλὰμ ἐφέντη τὸ ὅτι ἡ γῆ καὶ τὰ ὑποστατικά, ὁποῦ ἀγοράσουν οἱ προτέττοι εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν, καὶ τὰ παιδιὰ ὁποῦ γεννῶνται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς προτέττους, τοὺς ὑπανδρευμένους μὲ τὰ ρια | γιάδικα κορίτζια εἰς ποῖον ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθοῦν, ἐξεδόθησαν οἱ παρόντες φετβάδες.

α'. (Ἐρώτησις). Ἂν τινὰς ἀπὸ τοὺς φράγκους προτέττους ἔλθῃ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικρά | τειαν καὶ ἀγοράσῃ τόπους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐπληρώνετο δόσιμον, καὶ ἄλλους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐπληρώνετο δεκατιά, καὶ θελήσῃ νὰ τοὺς καλλιεργήσῃ, ὁ τοιοῦτος ἐμποδίζεται κατὰ τοὺς νόμους | ἀπὸ τὸ καλλιέργημα;

(Ἀπόκρισις) Ναί, ἐμποδίζεται.

β'. (Ἐρώτησις). Ἂν τινὰς ἀπὸ τοὺς φράγκους προτέττους ἔλθῃ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν καὶ θέλῃ νὰ κυριεύσῃ μὲ ταπὶ ἢ μὲ | ἰτζαρὲ(1) ὑποστατικὰ καὶ θελήσῃ νὰ τὰ καλλιεργήσῃ, ὁ τοιοῦτος ἐμποδίζεται κατὰ τοὺς νόμους εἰς τοῦτο;

(Ἀπόκρισις) Ναί, ἐμποδίζεται.

γ'. (Ἐρώτησις) Ἂν τινὰς ἀπὸ τοὺς φράγκους προ | τέττους ἔλθῃ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν καὶ ὑπανδρευθῇ μὲ καμμίαν ριαγιάδενα, ἀφοῦ γεννηθῇ ἀπὸ αὐτὴν παιδὶ καὶ ὁ πατήρ του φύγῃ εἰς τὴν

(1) ταπὶ = ἔγγραφον τῆς κυριότητος τῶν γαιῶν, ἰτζαρὲ = μίσθωμα.

φραγκιὰν χωρὶς νὰ πηγαίνῃ τὸ παιδὶ εἰς τὸν πατέρα του ἠμπορεῖ νὰ μείνῃ εἰς τὴν ῥηθεῖσαν μητέρα του ῥιαγιάδενα;

(Ἀπόκρισις) Ναί, ἠμπορεῖ.

Αὐτοὺς τοὺς ἱεροὺς τρεῖς φετβάδες ἔδοξεν ἡμῖν τὸ νὰ τοὺς ἐγγράψωμεν | εἰς τὸ παρόν μας ὑψηλὸν ἀνακτορικὸν φερμάνι καὶ διὰ νὰ ἐκτελῶνται πάντα τὰ ῥηθέντα κεφάλαια καὶ νιζάμι εἰς τὸ ἑξῆς χωρὶς τῆς παραμικρᾶς παραδρομῆς κατὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους καὶ | τοπικὰς συνηθείας διὰ παντός, διὸ καὶ ἐκαλλωπίσθη μὲ τὸ βασιλικὸν κραταιόν μας χάττι (1) καὶ ἐξεδόθη ἀπὸ τὸ βασιλικόν μου ῥικιάπι (2).

Τούτου χάριν γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν ; ὅτι ἐγράφησαν ὑψηλὰ βασιλικὰ ἡμῶν φερμάνια εἰς ὅλα τὰ νησία καὶ παράλια καὶ ἀκρογιαλιαῖς τῆς Ἄσπρης Θαλάσσης, περιεκτικὰ ὅλων τῶν ῥηθέντων κεφαλαίων καὶ τὸ ὅτι εἶναι | ἄφευκτος βασιλικὴ προσταγή μας τὸ νὰ καταγραφθῇ αὐτὸ τὸ παρὸν ἡμῶν ἀνακτορικὸν ἐκτεταμένον φερμάνι εἰς τοὺς κώδικας τῶν μαχκεμέδων (3) ἀφεύκτως καὶ νὰ φυλάττεται εἰς τὸ ἑξῆς, ὡς εἴρηται, | ἀπαραλλάκτως. Καὶ ὅποιος ἀπὸ τοὺς κριτὰς ἢ ζαμπίτας (4) ἤθελε τολμήσει νὰ πράξῃ τὸ ἐναντίον τῶν γεγραμμένων ἐν αὐτῷ, ὁ τοιοῦτος ἀφεύκτως ἔχει νὰ παιδευθῇ μὲ πᾶσαν σκλη | ρότητα.

Καὶ ἐπειδὴ περιέχεται εἰς τὸ ὄγδοον κεφάλαιον τοῦ ἀχτιναμέ, ὁποῦ ἔγινε προλαβόντως μεταξὺ τοῦ ὑψηλοῦ δοβλετίου μου καὶ τῶν Νεμτζῶν (5) ὅτι δηλαδὴ ἄν(;) τινὰς ἀπὸ τοὺς | ῥιαγιάδες ἀμφοτέρων τῶν ῥηθέντων δύο δοβλετίων, ὁ ὁποῖος ἢ πρὸ τοῦ πολέμου ἢ καθ' ὃν καιρὸν ἦτο πόλεμος ἤθελε τραβηχθῇ (6) ἀπὸ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο δοβλέτι, νὰ μὴ ζητῆται ποτὲ | ἀπὸ τὸ δοβλέτι, ὁποῦ τὸν ὥριζε πρότερον, ἀλλὰ νὰ νομίζεται ὡσὰν τοὺς λοιποὺς ῥιαγιάδες ἐκείνου τοῦ δοβλετίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐτραβήχθη καὶ εὑρίσκεται. Προσέτι ἐκεῖνοι, ὁποῦ ἔχουν μούλκια καὶ εἰς τὰ δύο δοβλέτια, νὰ ἔχουν τὴν ἄδειαν νὰ κατοικοῦν εἰς ὅποιον μέρος ἀπὸ τὰ δύο δοβλέτια τοὺς δώσῃ χέρι, ἐπὶ συμφωνίᾳ τὸ νὰ πωλοῦν ὅσα ὑποστατικά τους εὑρίσκονται εἰς τὸ ἄλλο δοβ | λέτι ὅπου τοὺς ἐσύμφερε, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, νὰ κατοικήσουν.

(1) Αὐτοκρατορικὸν αὐτόγραφον.

(2) μέγα συμβούλιον τῆς αὐλῆς τοῦ Σουλτάνου.

(3) δικαστηρίων.

(4) ἀξιωματικούς, διοικητάς.

(5) Αὐστριακῶν.

(6) Κακὴ ἀπόδοσις ἐν τῇ μεταφράσει ἀντὶ τοῦ ἐτραβήχθη.

Λοιπὸν καθὼς εἶναι ἐπάναγκες νὰ φυλάττωνται ἀπαραλλάκτως ὅλα τὰ κεφάλαια τὰ | ἐμπεριεχόμενα εἰς αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν ἡμῶν φερμάνι, εἶναι ὡσαύτως ἀναγκαῖον νὰ φυλαχθῇ καὶ αὐτὸ τὸ ὄγδοον κεφάλαιον τοῦ ἀχτιναμὲ τοῦ ὑψηλοῦ δοβλετίου μας μετὰ τῶν Νεμτζῶν | . Τούτου χάριν ἐκεῖνος ὁποῦ ἐξ ἀρχῆς ὄντας ριαγιᾶς τοῦ ὑψηλοῦ δοβλετίου καὶ ἡ πρὸ τοῦ πολέμου ἢ καθ᾽ ὃν καιρὸν ἦτον ὁ πόλεμος, ἐτραβήχθη εἰς τὰ χώματα τῆς Νεμτζίας καὶ ἔγινε | ριαγιᾶς Νέμτζος καὶ δὲν ἔχει κανένα ἀλακὰ (1) οὔτε ἐνοχὴν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἡμῶν ἐπικράτειαν, ὁ τοιοῦτος μετέπειτα ὅταν ἔλθῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπικράτειάν μας, ἔχων πατέντα διὰ πραγματείαν του, νὰ γνωρίζεται καὶ νὰ τὸν μεταχειρίζωνται ὡσὰν τοὺς ἄλλους προτέττους Νέμτζους, χωρὶς νὰ ἐνοχλῆται ποσῶς ἀπὸ κανένα.

Διὰ τοῦτο προστάζομεν ἱεραρχικῶς (;) | καὶ βασιλικῶς ὅπως μὴ τολμήσῃ τινὰς ἐξ ὑμῶν νὰ κάμῃ τὸ ἐναντίον τῶν κεφαλαίων τῶν ἐμπεριεχομένων εἰς τοῦτο τὸ ὑψηλὸν ἀνακτορικὸν ἡμῶν φερμάνι οὔτε εἰς τὰς συνθήκας καὶ | κεφάλαια, ὁποῦ εἶναι δεμένα μεταξὺ τοῦ ὑψηλοῦ ἡμῶν δοβλετίου καὶ τῶν λοιπῶν δοβλετίων τῆς Εὐρώπης. Ὡσαύτως νὰ μὴν ἤθελεν εὕρῃ τινὰς πρόφασιν αὐτὸ τὸ βασιλικόν μας φερμάνι | καὶ ζητήσῃ νὰ πάρῃ παραλόγως παράδες ἢ ἕνα ἄσπρο ἀπὸ κανένα, ἐπειδὴ ὁ τοιοῦτος ἔχει νὰ παιδευθῇ σκληρότατα.

Κατ᾽ αὐτὴν λοιπὸν τὴν μετάφρασιν τοῦ ὑψηλοῦ βασι | λικοῦ φερμανίου προστάζομεν πᾶσιν ὑμῖν νὰ ἐξακολουθῆτε χωρὶς τὴν παραμικρὰν παρακοὴν διότι θέλετε παιδευθῆ σφοδρότατα. Προσέτι νὰ καταγράψητε αὐτὴν εἰς τοὺς κώδικας καὶ | δεφτέρια τῆς νήσου σας, διὰ νὰ ἐνεργῆτε πάντοτε ἀπαραλλάκτως. Οὕτω ποιήσατε ὡς προστάζομεν καὶ μὴ ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως.

α ω γ΄ τῇ 10 Σεπτεμβρίου.

Ἐξεδόθη ἀπὸ τὸ βασιλικὸν διβάνι τοῦ βασιλικοῦ ἀκαταμαχήτου στόλου.

(β)

(Βλ. σελ. 30, 75).

Δῆλον ποιοῦμεν ἡμεῖς οἱ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι, ἐπειδὴ καὶ ἡ κοινότης τῆς Ὕδρας ἐδιόρισαν διὰ ἐπιστά | τας καὶ διοικητὰς τοῦ

(1) Σχέσιν.

παρόντος χρόνου πρῶτον μὲν τὸν ἐντιμότατον κύριον καπετὰν Γεώργιν Δήμα | Βούργαρη, πὰς κοτζάμπαση καὶ ζαπίτη τοῦ τόπου μας ὁμοίως καὶ τοὺς τιμιωτάτους κυρίους Ἄγγελον | Κουτουλουμᾶ (1), Ἀναγνώστην Γκορογιάννην, Χατζῆ Κανελλάκην, Γεώργιν Χατζῆ Γκιώνη, Ἀνδρέαν | Δημήτρι καὶ Παντελῆν Γκίκα, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν καὶ ἡμᾶς τῶν κάτωθεν τὰς ὑπογραφάς μας . ἡμεῖς δὲ ὄντας προσταγμένοι σφοδρῶς παρὰ τοῦ ἐξοχωτάτου ἀμπαδόρου τῆς Ρωσίας, ὡς | προτέττοι τῆς αὐτῆς νατζιόνος, διὰ νὰ μὴν ἀνακατωνώμεθα εἰς τὸ κοινόν, οὐδὲ τὰς ὑπογρα | φάς μας νὰ δίδωμεν, πλὴν ζητῶντάς μας τὸ κοινὸν μίαν καὶ δύο καὶ πολλάκις εἰς τὸ νὰ | δώσωμεν τὰς ὑπογραφάς μας διὰ σύστασιν τοῦ κοινοῦ, οὕτως δίδομεν τὸ παρόν μας ὑπογε | γραμμένον, ὅτι γνωρίζομεν διὰ ἄξια ὑποκείμενα τοὺς ἄνωθεν διορισθέντας καὶ μένομεν | εὐχαριστημένοι εἰς τὰς εὐλόγους καὶ δικαίας ἀποφάσεις τους.

Ὕδρα 23 Δεκεμβρίου 1803.

διμίτρις τζαμαδὸς
γιοργις διμίτρι
λάζαρος κουντουριώτης
κοσταντὶς τοῦ γιάνι
ἐλευθερης τοῦ μανόλι
κοσταντὶς χατζῆ Δαμιανοῦ
καπετὰν δαμιανὸς τοῦ γιάνι
ἀναγνώστης νικόλα τζάννη (2).

(γ)

(Βλ. σελ. 30).

Ὑψηλότατε, δικαιότατε, ἐλεημονικώτατε, εὐεργετικώτατε, αὐθέντα ἡμῶν Χουσρὲφ Μεχμὲδ πασᾶ Ἀχμὲτ πασᾶ, | τοῦ κραταιοτάτου δοβλετίου καπουτὰν πασᾶ, γονυκλινῶς καταφιλοῦμεν τοὺς ὑψηλοὺς αὐτῆς πόδας.

(1) Περὶ τούτου βλ. Κριεζῆ, ἱστορία Ὕδρας 120.—Γούδα, βίοι παράλληλοι 6,99.
(2) Ἴσως Τζοάννη, διότι ὑπῆρχεν ἐν Ὕδρᾳ οἰκογένεια Τζοάννη (Ἀντ. Α. Μιαούλη, ἱστορία τῆς νήσου Ὕδρας σελ. 78 — Κριεζῆ, 122).

Κύριος ὁ θεὸς διαφυλάξοι τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς κορυφήν, ἄνοσον, μακρόβιον, ὑπερευτυχεστάτην | πρὸς παραμυθίαν, σκέπην καὶ βοήθειαν ἡμῶν τῶν πιστῶν σας ραγιάδων, ἀμήν.

Οἱ προεστῶτες γέροντες καὶ ἁπαξάπαντες οἱ πτωχοὶ ραγιάδες σκλάβοι σας καὶ κάτοικοι τῆς ὑπὸ | τοῦ θεοφρουρήτου ὕψους σας νήσου Σπετσῶν διὰ τῆς παρούσης σκλαβικῆς ἡμῶν ἀναφορᾶς προσερχόμεθα, | προσπίπτοντες εἰς τοὺς πόδας τῆς ὑψηλότητός σας, καὶ ταπεινῶς ἀναφέρομεν ὅτι ἡ νῆσος ἡμῶν γνωστὸν | πρὸς τὸ κραταιὸν δοβλέτι καὶ τῆς ὑμετέρας ὑψηλότητος ὅτι εἶναι νῆσος ἄκαρπος κατοικημέ | νη ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς σκλάβους σας....... (1) μὴ ἔχοντας ἐξ αὐτῆς προϊόντα διὰ νὰ ἔρχωνται καρά | βια φράγκικα νὰ πωλοῦν καὶ νὰ ἀγοράζουν πραγματείας, δὲν λέγεται νῆσος ἐμπορικὴ οὔτε νῆσος | διαβατική. Τούτου ἕνεκα καὶ πραγματεία μὴ οὖσα πραγματευταὶ νατζιονᾶτοι δὲν κατοικοῦν οὔτε καμμί | α ἄλλη γενεά, εἰμὴ ἡμεῖς οἱ πιστοὶ σκλάβοι σου. Κάστρον καὶ φρουρὰ εἰς τὴν νῆσόν μας δὲν εἶναι. Καὶ | διὰ τοῦτο κόνσολοι συνήθεια δὲν εἶναι νὰ εὑρίσκωνται εἰς ταύτην τὴν νῆσον. Ἡμεῖς οἱ σκλάβοι σου μὲ τ | διά μας καράβια καὶ πλεούμενα μικρὰ ταξειδεύομεν εἰς διάφορα ἄλλα μέρη, μεταχειριζόμενοι τὴν ναυ | τικήν, καὶ μὲ τοῦτο ἐπιτυχαίνομεν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα καὶ πληρώνομεν τὰ τακτικῶς κατὰ τὸ νιζάμι τοῦ κραταιοῦ δοβλετίου διωρισμένα δοσίματά μας. Καὶ ζοῦμεν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὑποταγῇ φυλάτ | τοντες τὸ νιζάμι, δοσμένον εἰς ἡμᾶς κραταιᾷ τῇ χειρὶ τῆς ὑψηλότητός σας, καὶ εὐχόμενοι ὑπὲρ τῆς | μακροβιότητος τοῦ κραταιοτάτου ἄνακτος ἡμῶν καὶ τοῦ ὕψους σας.

Ἐπέρσυ, δικαιότατε αὐθέντα ἡμῶν, | ὑπῆρχον ἄλλοι προεστοί, οἵτινες εἶχαν δεχθοῦν ἕναν κόνσολον ρωσικόν. Πλὴν ἐφέτος αὐτοὶ οἱ προε | στοὶ ἔλειψαν καὶ διὰ τὰς καταχρήσεις τους διὰ προσταγῆς ὑψηλῆς ἐμετοίκησαν εἰς ἄλλο μέρος. Ὅλοι λοιπὸν οἱ πιστοὶ σκλάβοι σου, οἱ κατοικοῦντες | εἰς Σπέτζιαις, δεόμεθα ἵνα ἐκλείψῃ τὸ κονσολᾶτον ἀπὸ ταύτην τὴν νῆσον διὰ τὰς ἀνωτέρω αἰτίας | καὶ ὁποῦ νὰ φυλαχθῇ τὸ νιζάμι ἀδιάσειστον, ἐπειδὴ ὄντας ἐδῶ κόνσολοι, δὲν ἠμποροῦν νὰ παιδεύ | ωνται οἱ πταῖσται. Φεύγοντες εἰς τὸ κονσολᾶτον φυλάττονται ἐκεῖ. Καὶ μὴ ὄντος κάστρου καὶ φρουρᾶς | ὀνομάζουνται νατζιονᾶτοι καὶ ἀποφεύγουν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν δοσιμάτων. Δια-

(1) Ὁ χάρτης ἐνταῦθα εἶναι ἐφθαρμένος.

μοιράζονται οἱ ναῦται εἰς | νατζιονᾶτα καράβια καὶ τοὺς χάνομεν. Καὶ δὲν εἰσακούονται οἱ προεστοὶ εἰς τὸ νιζάμι. Καὶ ἀκο | λουθοῦν διχόνοιαι καὶ διχοστασίαι καὶ ἀνυποταγὴ εἰς τὸν μικρὸν λαόν. Εὐεργετικώτατε αὐθέντα ἡμῶν | καὶ προστάτα, δεόμεθα διὰ νὰ μὴν κατέλθῃ πλέον κόνσολος εἰς τὴν νῆσον μας. Ἂς προφθάσῃ τὸ | ἔλεος καὶ μεργχαμέτι σου (1) δι' ὑψηλοῦ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ, ὑψηλότατε, δικαιότατε, ἐλεημονικώτατε, | εὐεργετικώτατε, ἀφέντημ σουλτανὶμ (;) χαζρετλερί (2).

(5)

(Βλ. σελ. 70).

Nous Joseph Amoreux, consul général de France à Smyrne et isles de l'Archipel, — certifions et attestons à tous qu'il appartient(;), que sieur George Gissi, protégé de France, part de cette ville sur un bâtiment venitien pour aller à l'isle de Tine et Micony et de là à Ancone et se passager(;) avec un bâtiment francais, dans un temps, où la santé est, grace à Dieu, très bonne en cette dite ville, ainsi qu' aux lieux circonvoisins, sans aucun soupson de peste ny d'autre maladie contagieuse.

Prions et requérons tous ceux, qui ces Présentes verront, de le laisser passer sûrement et librement, aller, revenir, sejourner et negocier, sans lui donner ni permettre lui être donné aucun trouble ni empêchement, au contraire l'assister et protéger en tous ses bésoins, en vertu des Presentes, signées de notre main, contresignées par notre Chancelier, et scellées du Sceau Royal de ce Consulat. A Smyrne le dix septième Avril, mil sept cent quatre vingt dix

Amoreux

(1) Ἡ φιλανθρωπία σου.
(2) Ἐξοχώτατε.

(ε)

(Βλ. σελ. 70).

Ἐξήγησις τῆς πατέντας, ἐκδεδομένης ἀπὸ τὴν καντζελλαρία τῆς πρεσβείας | Φράντσας ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1790. τὴν τρίτην Φεβρουαρίου. ἔτος νέον. ἐν Σταυροδρόμι.

Ἡμεῖς Μαρία Γαβριὴλ Φλωρέντιος Αὔγουστος.
Κόμης Σουαζοὺλ Γκουφιέ. | πρέσβυς τῆς χριστιανικωτάτης μεγαλειότητος πρὸς τὴν ὀθωμανι | κὴν Θύραν.

Ἐπειδὴ ἐδηλοποιήθημεν μὲ πληροφορίαν πληρεστάτην ......(1) | ὃν ἀπέδωκεν ἡ φαμιλία Γκίζη. κάτοικος εἰς νῆσον Μύκονον καὶ ὅτι | πρὸ πολλοῦ καιροῦ ἐχαίρετο ἀπὸ πατέραν καὶ υἱὸν τὸ κονσολᾶτο τῆς Φράν | τζας εἰς τὸν εἰρημένον τόπον, καθὰ μᾶς ἐπαρησίασεν ἡ ἰδία διὰ τὸν τίτλον καὶ ....(2) ὁποῦ ἡ φαμιλία τοῦ Sig. Γκίζη ἐπαρη | σίασεν, ἅπερ εὑρίσκονται εἰς τὴν ἐξουσίαν της. θέλομεν νὰ τῆς παραστήσωμεν καὶ νὰ τῆς ἐμφανίσωμεν τὴν εὐχαριστίαν μας καὶ νὰ τῆς δώσω | μεν τὴν ἀνταμοιβήν.

Διὰ τοῦτο θέλοντες νὰ τραιτάρωμεν εὐεργετι | κῶς τὸν Sig. Γεώργιον Γκίζη, υἱὸν Πέτρου Γκίζη, ἐγκάτοικον | Μυκόνου, ἐβάλαμεν αὐτὸν καὶ ἐδέκτημεν, τὸν βάνομεν καὶ τὸν | λαμβάνομεν ὑπὸ τῆς δυνατοτάτης προτεντσιόνε τῆς μεγαλει | ότητος τοῦ αὐτοκράτορος Φράντσας, διὰ νὰ χαίρεται πληρεστάτως | καὶ ἡσύχως ἀπὸ ὅλα τὰ βραβεῖα, προνόμια καὶ πριβιλέγγια, | τὰ συνήθη.

Ὅθεν παρακαλοῦμεν καὶ ἐκζητοῦμεν ὅλους, πρὸς ὅσους | ἀνήκει, νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ κάμουν νὰ γνωρίσουν τὸν εἰρημένον Sig. | Γεώργιον Γκίζη εἰς αὐτήν του τὴν ποιότητα προτέττος φραντσέζος. Καὶ νὰ | τοῦ δίδουν κάθε προτεσιὸν καὶ φαβόρε, περὶ ὧν ἤθελε χρειαστῇ. | Καὶ εἰς πίστωσιν ἐδώσαμεν καὶ ὑποσημειώσαμεν τὰς παρούσας ἐπι | σφραγισμέναις μὲ τὸ σημεῖον τῆς σφραγίδα μας καὶ ἀντισημειωμέ | ναις παρὰ τοῦ Sig. Καντζιλλιέρη αὐτῆς τῆς πρεσβείας.

(1) Ἡ λέξις ἐνταῦθα δυσανάγνωστος

(2) Δυσανάγνωστος λέξις ἐνταῦθα.

Ἐδόθησαν εἰς τὸ παλάτιον τῆς Φράντζας εἰς Πέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν τρίτην Φεβρουαρίου μηνὸς 1790.

Ὁ Σουαζοὺλ Γκουφιὲρ

ὁ διὰ τοῦ ἡμετέρου ὑπερεξοχωτάτου αὐθέντη
Φοντῶν Καντζιλλερῆ.

(ζ)

(Βλ. σελ. 74).

(Ἀπόσπασμα ἐξ ἐγγράφου μακροῦ τῶν προεστώτων χώρας Νάξου περὶ ἰδιωτικῆς ὑποθέσεως, ἀποκειμένου ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. ὑπ' ἀρ. 8194, ἀπευθυνομένου δὲ πρὸς τὸν Νικόλαον Φραγκόπουλον, πρόξενον τῆς Μ. Βρεττανίας ἐν Νάξῳ. Διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου, χρονολογομένου ἀπὸ 13 Δεκεμβρίου 1816, παρακαλεῖται ὁ Ν. Φραγκόπουλος νὰ διαταχθῇ ὁ Γεράσιμος Σολωμός, ἄγγλος προστατευόμενος, νὰ μὴν ἐνοχλῇ τοὺς ραγιάδες).

.... Παρακαλοῦμεν τὴν αὐτοῦ ἐκλαμπρότητα, ὁποῦ νὰ δώσῃ τὰ δυνατὰ ὄρδινα | πρὸς τὴν αὐτὴν φαμίλιαν (τοῦ Γερ. Σολωμοῦ) νὰ μὴν ἐνοχλοῦν τοὺς ραγιάδες καὶ νὰ φέρνουνται | μὲ τὴν πρέπουσαν ἡσυχίαν καὶ φρόνησιν, ἐπειδὴ καὶ οἱ τοιοῦτοι προξενοῦν | ἀτιμίαν τῆς προτετσιόνας ὁποῦ γωδέρουν. Καὶ μὲ τὸ νὰ εἶναι προτέττοι εἰς | μίαν δυνατὴ ποτέντζα, ὁποῦ δίδει νόμον εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ | γλόμπον τόσον εἰς τὴν τιμὴ ὅσον καὶ εἰς δικαιοσύνη καὶ ἀρετήν, ἀνάγκη | εἶναι καὶ οἱ προτέττοι τῆς αὐτῆς νατσιόνες νὰ μιμοῦνται καὶ νὰ φέρνουνται ὡς | φέρνεται ἡ κορυφὴ καὶ κορωνὶς αὐτῶν καὶ ὄχι νὰ φέρνουνται ὡς πράττουν τὴν | σήμερον. Αὐτὸ παρακαλοῦμεν ὁποῦ νὰ τοὺς προστάζετε νὰ ἔχουν σέβας καὶ | ταπείνωσι πρὸς τοὺς προεστῶτας καὶ πρὸς τὸν κόνσολον, ὁποῦ παρησιάζει | χαρακτῆραν βασιλικόν, ὡς καὶ ἡμεῖς τὸν τιμοῦμεν καὶ ἀγαποῦμεν. | Καὶ τότε θέλει λάβει ἡσυχίαν ὁ πτωχὸς ραγιὰς τοῦ ὑψηλοτάτου ρεζύρη καὶ | καπουδὰν πασᾶ ἐφέντη μας, ὁποῦ ἐξ αἰτίας αὐτῶν ὑποφέρουν ....

(η)

(Βλ. σελ. 75)

Nº 58.

Cancellaria
del consolato inperiale russo nell' isola
d' Idra.

Manifesto delle mercanzie caricate
nel Brigantino mercantile Russo nominato
Cimone capitan Giovanni Antonio diretto
per Mediterraneo. Per conto suo proprio
Dodici Milla Chilo Grano Nº 12000.

Idra li 11 xbre 1820

L' Agente Consolare
(Τ. Σ.) ***Giorgio de Clado***

Panagiotti Vaffiopulo Cancelliere.

Σημείωσις. Ἡ σφραγὶς σχήματος ὠοειδοῦς καὶ ἔκτυπος ἀπεικονίζει δικέφαλον ἀετον, ἔχει δὲ μεταξὺ τῶν δύο κεφαλῶν στέμμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπέρκειται σταυρὸς καὶ τριγύρω τὴν ἐπιγραφὴν agenza consulare russa a Idra.

(θ)

(Βλ. σελ. 83)

Noi Cavalier Roberto Ainslie, Ambasciatore Plenipotenze di Sua Maestà il Re della Gran Brettagna alla Porta Ottomana, a qualnnque perveranno le Presenti, Salute,

Certifichiamo ed attestiamo qualmente abbiamo ammesso e ricevuto, e colle | dichiarandolo sotto la protez-

zione di Sua Maestà Brettanica, e della nostra particolare per godere pienamente e | pacificamente tutte le Immunita Frank reggie (;) Libertà e Privilegi, accordati alla Natione Inglese per le capitulationi, | ed altre Usanze e Prattiche: ed a tal effeto ordiniamo à tutti li nostri Nationali et Dragomani, di reconoscelo è farlo | riconoscere in qualità di Dragomano Brettanico: pregando tutti li Magnifici Pascià, Mollà, Vaivodi ed altri | Ufficiali di Sua Maestà il gran Signore che hanno Autorità è Commando d'accordare al detto Sig. Spiridion | Logothetti tutto la protezzione, che si è accostumato di dare alli Sudditi e Protetti di Sua Maestà Brettanica | .

In fede di que abbiamo soprascritto le Presenti di Propio Pugno, fattole controsegnare dal nostro Segretario | e sigillare colle arme Reggie dell'Ambasciata.

Date dal Palazzo nostro in Pera di Constantinopoli | di Ventinove Settembre l'anno Mille settecent et ottant cinque.

Per ordine di Sua Eccellenza
B. Pisani Segretario.

(ι)

(Βλ. σελ. 87.116 κ. ἑ.)

Τὴν πεφιλημένην μοι αὐτῆς ἐκλαμπρότητα ἐκ μέσης ψυχῆς εὐχόμενος ὑπερήδιστα προσαγορεύω καὶ κατασπάζομαι.

Πρὸ πολλοῦ ἀγγελία χαροποιὰ ἐνέπεσεν εἰς τὰς ἀκοάς μου ὅτι τῷ θείῳ ἐλέει ἠξιώθη λαβεῖν τοὺς οἴακας τοὺς πατρικοὺς δηλ. τοῦ κονσολάτου τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ ἐν τούτῳ, ὡς ἀνέκαθεν ἀγαπητὸς τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου πατρός της καὶ ἁπάσης τῆς εὐγενοῦς οἰκίας του, ὅλως ἐνεφορήθην χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως καὶ ἦρα ἱκέτιδας χεῖ | ρας πρὸς Θεόν, δοξολογῶν αὐτὸν τὸν πολυέ-

λαιον καὶ πολύδωρον ὅτι διηνεκῶς κήδεται ὀρφανῶν καὶ χηρῶν. Εὐλογητὸς | ὁ θεός, ὃς πάλιν τῇ θείᾳ αὐτοῦ κηδεμονίᾳ κατέστησε τὴν προτέραν λαμπρότητα τῇ εὐγενεῖ λογοθετικῇ φαμιλλίᾳ. Δὲν ἐκτείνομαι παραιτέρω ἵνα μὴ φανῶ ὀχληρὸς τῇ αὐτοῦ ἐκλαμπρότητι, ἀλλὰ ἐξαιτούμενος θάρρει πατρικῷ ἔσθ' ὅτε | νὰ μὲ καθηδύνῃ διὰ πανεκλάμπρων ἐξαγγελτικῶν αὐτῆς γραμμάτων τὰ περὶ τῆς ὑγείας της καὶ εἰς τὰ κρείττω εὐδαι | μονίας της πρὸς μείζονα χαρὰν καὶ εὐφροσύνην μου, ὑγιαίνουσα δὲ εἴη καὶ πανευημεροῦσα ἀπὸ θεοῦ συντηριωδῶς | .

Τῆς προφιλεστάτης μοι αὐτῆς ἐκλαμπρότητος ὅλως πρὸς Θεὸν εὐχέτης ἔνθερμος

αωιζ' φεβρουαρίου β'. *καὶ πρόθυμος*

ὁ Ταλαντίου Νεόφυτος

Τὸν εὐγενέστατον αὐτάδελφόν της σινιὸρ Λογοθέτην πανοικεὶ εὐχόμενος προσαγορεύω. Τοῦτ' αὐτὸ ποιῶ καὶ πρὸς τὴν ἀρχόντισσαν μητέρα της σὺν πάσῃ τῇ εὐγενεῖ φαμιλλίᾳ της. Παρακαλῶ καὶ ἐξ ἐμοῦ διὰ τῆς εὐγενοῦς αὐτῆς αὐδῆς ἂς εἰπῇ εὐχὰς καὶ προσαγορεύσεις τῷ ἐξοχωτάτῳ πενθερῷ της σινιὸρ Ἀδραμιώτῃ.

Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ κονσόλῳ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας κυρίῳ κυρίῳ Ἀλέκῳ Λογοθέτου Χωματιανῷ, τῷ ἐν Χριστῷ μοι ἀγαπητῷ καὶ περιποθήτῳ.

εὐχετικῶς *Εἰς χεῖρας*

(κ)

(Βλ. σελ. 87).

Nous Gaspard de Testa, chevalier de l'ordre royale du Lion Belgique, chargé d'affaires de sa Majesté le roi des Pays Bas, Prince d'Orange Nassau, Grand Duc de Luxembourg........

a tous ceux qui les Presentes Verront, Salut!

Les consuls, qui d'après les capitulations Impériales se trouvent établis dans les Echelles de l'empire Ottoman.

ayant besoin d'avoir auprès d'eux des personnes de bonne reputation, aptes et expérimentées dans les affaires et possedant les langues. afin de pouvoir traiter les affaires de commerce et autres, qui y surviennent journellement; et attendu que Monsieur Dourinique Origone, consul Neerlandais résidant à Athènes. nous a représenté que le sieur *Harito Ktena* auroit les qualités requises pour être employé comme tel auprès de lui. par égard donc aux représentations du dit consul, nous avons donné notre approbation à ce que le dit Sieur Harito Ktena soit employé au service de la nation, comme il est exprimé par cet acte authentique.

Comme cependant le dit Sieur Harito Ktena se trouve être sujet de la Sublime Porte, et que les affaires, qui lui sont confiées. éxigent les connoisances et une experience qu' il seroit difficile et même impossible de rencontrer chez quelque individu franc: à ces causes et en nous conformant à ce qui se pratique par fois en cette capitale, nous prions le très savant Naïb de même que les honorables Weïwode et Douanier d'Athènes de n'apporter aucun empèchement à l'exercice des fonctions du dit Sieur Harito Ktena, de lui permettre au contraire de les exercer librement et de lui accorder même cette faveur et cette bienveillance, qui sont nécessaires pour en faciliter la reussite.

Persuadé que de son coté il s'en rendra digne, en se faisant un devoir et mettant tout son zèle pour se conduire honnètement et loyalement et entretenir par son organe les relations d'ancienne amitié et de bonne harmonie, qui existent si heureusement entre la cour ottomané et cette des Pays Bas, et qui sont basées sur les sacrées Capitulations.—En consequence nous avons délivré les Presentes au dit Sieur Harito Ktena, qui vient d'être employé au service du notre nation. en le prévenant que la continuation de son poste dépendra des bons témoignages, qui nous seront donnés en sa faveur.

In quorum fidem nous avons signé le présent diplôme à Icelui, fait apposer le sceau royal de cette légation et contresigner par notre chancelier subrogé provisoire.

Donné au palais de Hollande à Péra Constantinople le Quinze Novembre mil huit cent ving.

(T. Σ.) ***Gasp. Testa.***

Ad mandatum

Dque Salzani Chancellier Subrogé provisoire

(λ)

(Βλ. σελ. 116).

Μύκονον. *Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον κύριον Τζώρτζην Γκίζην, Κόνσολον φραντσέζον | τῇ 4 8/βρ. 1815 Ὕδρα.*

Μὲ ἄκραν μας χαράν τε καὶ εὐφροσύνην ἐλάβομεν τὸ ἔκλαμπρον αὐτῆς, τὸ κατὰ τὴν 30ὴν | τοῦ παρελθόντος, ὁμοῦ καὶ τὰ περιεκλειόμενα ἡμῖν γράμματά της, τὰ ὁποῖα μοὶ ἐπροξένη | σαν ἄμετρον τὴν λύπην, ὅπου ἤδη κατὰ πρώτην φοράν, ὁποῦ ἠξιώθημεν τῆς τιμῆς της καὶ μᾶς ὀρδινάρησε διὰ νὰ τὴν δουλεύσωμεν εἰς τὸ δίκαιόν της καὶ δὲν ἠδυνήθημεν νὰ | τὴν δουλεύσωμεν κατὰ τὴν ἔφεσιν καὶ ἀρέσκειάν μας καὶ ἔνθερμον ζῆλον, ὁποῦ ἔχο μεν εἰς τὰς δουλεύσεις τῶν φίλων μας, μάλιστα δὲ εἰς τῆς ἐκλαμπρότητός της ἐξ αἰτίας ὁποῦ | ἀναμεταξύ μας ἀκολουθοῦν συγχύσεις, ὁποῦ ἴσως καὶ δὲν τὴν λανθάνει. Καὶ οὕτω μὴ δυνάμενοι νὰ τὴν δουλεύσωμεν, ἐγχειρίσαμεν τῷ Κὺρ Γεωργίῳ Βρέτᾳ τὰ περι | κλειόμενά μοι γράμματα διὰ νὰ τῆς τὰ ἐξαποστείλω ἀσφαλῶς εἰς χεῖράς της. Καὶ ἂς μᾶς | συγχωρήσῃ, παρακαλοῦμεν τὴν ἐκλαμπρότητά της, εἰς τοῦτο τὸ ἀκούσιόν μας κοσοῦρι (1). Ἂς μᾶς | προστάξῃ ὅμως ἄλλοτε νὰ τὴν δουλεύσωμεν προθύμως εἰς τὰ κατὰ δύναμιν. Καὶ χω ρὶς νεωτέρου προσκυνοῦντές την μένομεν

εἰς τὰς προσταγάς της

Λάζαρος Κουντουριώτης

(1) Σφάλμα, ἐλάττωμα.

(μ)

(Βλ. σελ. 141)

Ζαμπῖται καὶ προεστῶτες τῶν καθ' ἡμᾶς νήσων τῆς Ἄσπρης Θαλάσσης δηλαδὴ Σαντορίνης . Ναξίας, Πάρου καὶ Τζίας, Θερμίων, Σίφνου, Σκοπέλου καὶ Αἰγίνης, Σκύρου, Μυκόνου, Ψαρῶν | , Μήλου, Κιμώλου, Ἴου, Ἀμουργοῦ, Πολυκάνδρου, Σικίνου, Ἀνάφης, Σερίφου, Ἀστυπαλαιᾶς, Πάτμου, Ὕδρας | , Πετζῶν, Πόρου, Τρικέρων, Σκιάθου, Χιλιοδρομίων, Κούλουρης, Κάσου καὶ Ἀντιπάρου.

Γνωστὸν ἔστω ὑμῖν ὅτι ἐξεδόθη ἤδη ὑψηλός, βασιλικός, προσκυνητὸς ὁρισμός, χιτάπι (1) πρὸς ἡμᾶς, διαλαμβάνων ὅτι ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ καὶ ἐπίβουλοι τῆς βασιλείας μας Ρῶσσοι ἐτόλμησαν, παραβάντες τὰς συνθήκας, νὰ χαλάσουν τὴν εἰρήνην καὶ νὰ ὁρμήσουν λῃστρικῶς μὲ στρατεύματα | εἰς μερικοὺς τόπους τῆς ἐπικρατείας μας, οὗ ἕνεκα δὲν συγχωρεῖται εἰς τὸ ἑξῆς πίστις εἰς τὸ | δόλιον καὶ ἀπατηλὸν τοῦτο γένος, ἐκηρύχθη δικαίως κατ' αὐτῶν πόλεμος παρὰ τῆς κραταιᾶς | μας βασιλείας. Καὶ ἀμέσως ὁ πρέσβυς ρῶσος, ὁποῦ ἦτον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, καὶ ὅσοι | πραγματευταὶ ρῶσοι ἀπεδιώχθησαν εἰς τὴν πατρίδα των, δοθείσης ἀδείας εἰς ὅλους τοὺς | Μοσχόβους πραγματευτὰς εἰς διορίαν δέκα ἡμερῶν νὰ σηκώσουν ὅλον τὸ πρᾶγμα, ὁποῦ | εὑρέθη νὰ ἔχουν ἐνταῦθα, νὰ τὸ πάρουν καὶ νὰ πηγαίνουν εἰς τὸν τόπον τους χωρὶς νὰ | ἐνοχληθῇ τινὰς ἐξ αὐτῶν ἢ νὰ ζημιωθῇ μέχρι καὶ τοῦ λεπτοῦ.

Ἔγινε δὲ προσταγὴ καὶ εἰς τοὺς | μεμούριδες (2) νὰ πάρουν τὰ τιμόνια τῶν ὅσων πραγματευτάδικων καραβίων, τῶν ἐχόντων | παντέρας μοσχόβικας, εὑρέθησαν ἐνταῦθα, καὶ νὰ τὰ ἀλικοντίσουν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ | μὴν ἠμποροῦν νὰ τὰ μεταχειρισθοῦν οἱ ἐπίβουλοι τῆς βασιλείας μας ρῶσοι. Τὸ ὅσον πρᾶγμα ὅμως εὑρέθη εἰς αὐτὰ τὰ μοσχόβικα καράβια πραγματευτάδων νὰ γίνῃ κατάστιχον ἔμπροσθεν τῶν οἰκοκυρῶν καὶ νὰ φυλαχθῇ.

Διὰ τοῦτο καὶ σὺ ὁ ρεζόρης καὶ καπουδὰν πασᾶς εἰς τὰ νη-

(1) ἀπευθυνόμενος.

(2) ὑπαλλήλους.

σία, ὁποῦ εἶναι χάσια σου(1), καὶ εὑρίσκονται κονσο | λᾶτα ἢ μερμὶὲ(2), ἐξ αὐτῶν τοὺς μὲν κονσόλους ρώσους καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς σούντιτους ρώσους | εἰς διάστημα τριῶν ἡμερῶν, τοὺς δὲ πραγματευτὰς καὶ τοὺς ἄλλους, τοὺς κατ' ἀλήθειαν ρώσους | , εἰς διορίαν δέκα ἡμερῶν νὰ τοὺς ἐξαποστείλῃς εἰς τοὺς τόπους των.

Τὰ δὲ τιμό | νια τῶν καραβίων, ὁποῦ ἤθελεν εὑρεθῆ εἰς τοὺς λιμένας καὶ σκάλας τῶν εἰρημένων | νησίων, νὰ τὰ πέρνῃς καὶ νὰ ἀλικοντίζῃς τὰ καράβια, διορίζοντας νὰ καταγράφεται ὅλον τὸ | φόρτωμα τῶν καραβίων αὐτῶν εἰς κατάστιχον ἐν παρουσίᾳ τῶν οἰκοκυρῶν.

Καὶ ἂν | μεταξὺ τῶν γεμιτζήδων(3) εὑρεθοῦν ραγιάδες τῆς ὑψηλῆς μου βασιλείας, νὰ τοὺς ξεχωρίζῃς | καὶ μόνον τοὺς ἐν ἀληθείᾳ ρώσους νὰ στέλλῃς εἰς τοὺς τόπους των, καταγράφοντας τόσον τὸν || ἀριθμὸν αὐτῶν καὶ τὰ διάφορα εἴδη καὶ ποσότητα τοῦ φορτίου των ξεχωριστά, ὅσον καὶ τῶν | ραγιάδων τὸ φόρτωμα καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνθρώπων νὰ γράφῃς καὶ νὰ φανερώνῃς ἀμέσως | εἰς τὴν Ὑψηλήν μου Πόρταν χωρὶς τῆς παραμικρᾶς ἀργοπορίας.

Ὅποιος δὲ ἀπὸ τοὺς | ραγιάδες τῆς ὑψηλῆς μου βασιλείας ἤθελεν εἶναι, ὁποῦ ἐπῆρε πατέντα, ἢ καὶ δι' ἄλλας αἰτίας | ἔμεινεν εἰς τὴν τῶν ρώσων προτετζιόνε καὶ ἤδη καθὼς ἀπ' ἀρχῆς δέχεται τὸ ραγιαλίκι | καὶ τὸ χαράτζι καλὸν διὰ νὰ μὴν ἐνοχλῆται καὶ πειράζεται ὑπὸ οὐδενὸς ἐπὶ προφάσει τοῦ ὅτι ἦτον | ρῶσος, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ κάθε ὑπεράσπισιν καὶ διαυθέντευσιν ἀπὸ τὴν ὑψηλήν μας βασιλείαν | . Ἂν ἴσως ὅμως κανένας ἀπὸ αὐτούς, ὄντας πρότερον ραγιᾶς, δὲν θέλει νὰ ἀφήσῃ τὴν | προτετζιόνε τῆς Ρωσίας, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ πηγαίνῃ εἰς τοὺς ρώσους, τὸν τοιοῦτον ὡς ραγιὰν | ἀπ' ἀρχῆς τῆς κραταιᾶς μου βασιλείας νὰ μὴν τὸν δίδετε ἄδειαν, ἀλλὰ φυλακώνοντάς τον | ἐκεῖ καὶ ἀλικοντίζοντάς τον, νὰ μᾶς τὸ φανερώσῃς ἀμέσως.

Λοιπὸν διὰ νὰ προσέχῃς εἰς αὐτὰ | καὶ νὰ ἐπιμελῆσαι καὶ νὰ γίνεσαι ἄγρυπνος, διὰ νὰ φυλάττῃς τὰ εἰρημένα νησία ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς | , ἐξεδόθη καὶ σοὶ ἐστάλη μαξοὺς(4) παρών, ὁ ὑψηλός, βασιλι-

(1) ἀφειμένα εἰς σέ.
(2) προξενικὰ προξενεῖα.
(3) ναυτικῶν.
(4) ἰδιαιτέρως.

κός μου ὁρισμός, προστάζει νὰ | σταλοῦν καὶ ἀπὸ μέρους σου μπουγιουλδία(1) καὶ γράμματα εἰς τὰ εἰρημένα νησία.

Εἰς αὐτὸν τὸν | πόλεμον δὲν ἐσυγχωρέθη νὰ γίνῃ καμμία ἐνόχλησις ἢ πείραξις κατὰ τῶν ρώσων | . ἀλλὰ ἐφέρθημεν μὲ τρόπον εὐσπλαγχνικὸν καὶ μεγαλοπρεπῆ. ἐπειδὴ. καθὼς εἰς τοὺς | βασιλικούς μας τόπους εὑρέθησαν πραγματευταὶ καὶ ἄλλοι ρῶσοι. ἀκολούθως καὶ εἰς | τοὺς μοσχόβικους τόπους μὲ τὸ νὰ εὑρίσκωνται πολλοὶ Τοῦρκοι καὶ ραγιάδες μας καί. ὅταν πειραχθῶσιν | οἱ εἰς τὴν ἐπικράτειάν μας εὑρεθέντες ρῶσοι. εἶναι ἑπόμενον καὶ ἀναμφίβολον ὅτι θέλουν φερθῆ | ὁμοίως καὶ οἱ ρῶσοι πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ραγιάδες, ὁποῦ εὑρίσκονται εἰς τὸν τόπον | των. καὶ διὰ τοῦτο ἐστοχάστημεν. διὰ νὰ μὴν πειραχθῶσι οἱ ὁμόπιστοι καὶ οἱ ραγιάδες μας | νὰ φερθῶμεν μὲ τρόπον ἐπιεικῆ χωρὶς νὰ ἐνοχλήσωμεν τινὰ ἀπὸ τοὺς ἐδῶ | εὑρεθέντας ἢ εἰς ἄλλους βασιλικούς μας τόπους ρώσους. νὰ τοὺς στείλωμεν ἐντίμως | εἰς τοὺς τόπους των.

Καθὼς λοιπὸν ἀνωτέρω γράφομεν εἰς ὅσα νησία εἶναι κονσολᾶτα , τοὺς μὲν κονσόλους καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς εἰς διορίαν τριῶν ἡμερῶν νὰ τοὺς στέλλῃς εἰς τοὺς τόπους | των. τοὺς δὲ πραγματευτὰς καὶ ἄλλους. ὁποῦ εἶναι ἐν ἀληθείᾳ ρῶσοι. νὰ τοὺς δίδῃς διορίαν δέκα ἡμερῶν. διὰ νὰ ἀπέρχωνται εἰς τὰ ἴδια. ἀνενόχλητοι καὶ ἀπείρακτοι. || Ὁμοίως θέλεις φερθῆ. ὡς ἀνωτέρω γράφομεν. καὶ εἰς τὰ καράβια. ὁποῦ ἤθελεν | εὑρεθῆ εἰς τοὺς λιμένας καὶ σκάλας τῶν εἰρημένων νησίων. καταγράφοντας τόσον τὸ πρᾶγμα τῶν ραγιάδων ὅσον καὶ τῶν ρώσων εἰς κατάστιχον. νὰ μᾶς φανερώνῃς.

Ἂν ἴσως δὲ εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ἤθελαν φανῶσι ρωσικὰ καράβια καὶ ζητήσωσι | κατὰ τὸν ἀχρεῖον σκοπόν τους νὰ πλησιάσουν εἰς τὸ παραθαλάσσιον καὶ νὰ εὐγάλουν στρατεύματα. νὰ ἐπιμελῶνται εἰς τὸ νὰ πνίγουν καὶ νὰ κατακαίουν τὰ τοιαῦτα ἐχθρικὰ καράβια.

Εἰς ὅλα αὐτὰ λοιπόν. ὁποῦ ἀνωτέρω διεξοδικῶς προστάζομεν | θέλεις ἐπιμεληθῆ νὰ στέλλῃς μπουγιουλδία καὶ μπομπασίρηδες(2), διορίζοντας νὰ εἶναι ὅλοι | προσεκτικοὶ καὶ νὰ προθυμοποιοῦνται εἰς ὅσα προστάζομεν. Προσέχοντας δὲ εἰς τοῦτο | μήπως μὲ τὴν αἰτίαν τῶν

(1) μπουγιουλδὶ ἢ μπουργιουρτὶ=ἔγγραφος διαταγή.

(2) ἀπεσταλμένους.

κονσόλων ρώσων καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς τολμήσουν νὰ | ἐνοχλήσουν κονσόλους ἢ σούντιτους καὶ καράβια ἄλλης φιλικῆς βασιλείας.

Ἐκδίδοντες λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τὸν παρόντα ἡγεμονικόν μας ὁρισμὸν σᾶς προστάζομεν, | ὅλους ἀμεταθέτως, ὁποῦ κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑψηλοῦ, προσκυνητοῦ, βασιλικοῦ ὁρισμοῦ | φερόμενοι μὲ κάθε εὐπείθειαν καὶ ὑπακοὴν ἐξακολουθῆτε ἀπαρασαλεύτως ἐπιμε | λούμενοι παντὶ τρόπῳ εἰς τὸ νὰ φανῆτε πιστοὶ εἰς τὸ ραγιαλίκι μας καὶ διῶκται | κατὰ τὸ ἄφευκτον χρέος σας τῶν λυμεώνων ἐχθρῶν τῆς βασιλείας, διὰ νὰ ἀπολαμ | βάνωνται ἀφθόνως τὰ ἄπειρα ἐλέη καὶ ἡ ἄδεια (;) τοῦ κραταιοῦ δοβλετίου εἰς τὴν ὑμετέραν | διαυφέντευσιν.

Οὕτω προστάζομεν.

αωκα΄ (1806) Δεκεμβρίου 26.

Ἐξεδόθη ἀπὸ τὸ διβάνι τοῦ βασιλικοῦ ταρσανᾶ.

(γ)

(Βλ. σελ. 142)

Τιμιώτατοι προεστῶτες καὶ ἐπίτροποι καὶ λοιποὶ κάτοικοι τῶν κατωτέρω νήσων | Τζίας, Θερμιῶν, Σέρφου, Σίφνου καὶ Μήλου, Ὕδρας Σπετζῶν, Πόρου, Αἰγίνης καὶ Κούλουρης, ὑγιαίνοιτε ἐν | εὐημερίᾳ.

Ἐπειδὴ ἐξεδόθη ἤδη ὑψηλός, βασιλικός, προσκυνητὸς ὁρισμός, δηλωτικὸς τῶν | αἰτίων τοῦ παρόντος πολέμου, καὶ ἐπιτακτικὸς περὶ τοῦ πῶς ἔχετε νὰ φερθῆτε εἰς τοὺς | εὑρεθέντας εἰς τὰς νήσους σας κονσόλους καὶ σούντιτους ρωσικούς, ἡνωμένος μὲ ἡγεμο | νικὸν πουγιουλδὶ τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ πολυχρονίου καπουδὰν πασᾶ ἐφέντη μας. | δὲν (sic) λείποντας καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ παρόντος μας νὰ παραγγείλωμεν πᾶσιν ὑμῖν εἰς τὸ νὰ | φερθῆτε μὲ ὅλον τὸν ἔμφρονα τρόπον εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην βασιλικὴν προστα | γήν, ἀκολουθῶντας ἀπαραλλάκτως κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ | χωρὶς νὰ παρεκτραπῆτε εἰς τὸ παραμικρὸν ἀπὸ ἐκεῖνα, ὁποῦ προστάζεσθε, κατὰ | τὸ χρέος τῆς ἀπαιτουμένης εὐπειθείας καὶ ὑπακοῆς σας, καὶ προσέχοντες καλῶς | νὰ μὴν ἤθελε γίνει καμμία κατάχρησις εἰς τοὺς σούντιτους διὰ πάθος ἢ ἄλλην τινὰ | αἰτίαν. Ἀλλ' οἱ μὲν κόνσολοι

μετὰ τοὺς ἀνθρώπους τους νὰ ἀποπέμπωνται ἐντίμως | καὶ ἀνενοχλήτως ἐν διαστήματι τριῶν ἡμερῶν, ὁμοίως καὶ οἱ καθ' αὐτὸ σούντιτοι | ρῶσοι εἰς διάστημα δέκα ἡμερῶν νὰ ἀναχωρήσουν εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῶν | τόπους. Ὅσοι δὲ ἀπὸ ραγιάδες ἔγιναν σούντιτοι, πάλιν νὰ γίνωνται ραγιάδες καὶ νὰ μένουν ἀνενόχλητοι ὡς καὶ πρότερον. Εἰ δὲ καὶ δὲν θελήσουν, νὰ φυλακώνωνται, κατὰ τὴν | ἔννοιαν τοῦ ὑψηλοῦ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ.

Προσέχετε δὲ ἐν τούτοις νὰ μὴν ἤθελαν λάβει παραμικρὰν ἐνόχλησιν οἱ σούντιτοι ἄλλων νατζιώνων καὶ φιλικῶν βασιλειῶν μὲ τὴν πρόφασιν τῶν σούντιτων ρώσων, μηδὲ νὰ γίνῃ καμμία ἄλλη κατάχρησις, διότι θέλετε παιδευθῆ. Ἀλλὰ ποιήσατε ἀπαραλλάκτως ὡς προστά ζεσθε καὶ μὴ ἄλλέως ἐξ ἀποφάσεως καὶ ὑγιαίνοιτε.

αωϛ'. Δεκεμβρίου 29.

Τὸ Χεζμέτι 1) τοῦ μπουπασίρη, ὅπου ἔχει νὰ δώσῃ τὸ κάθε νησί, περιέχεται ρητῶς εἰς τὸ ἐμπερικλειόμενον κατάστιχον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔχετε νὰ τὸν πληρώσετε.

ιξ.

(Βλ. σελ. 173).

Διὰ τῆς παρούσης ταπεινῆς ἡμῶν ἀναφορᾶς δηλοποιοῦμεν ὅτι εἰς τὰς 12 τρέχοντος Ὀ κτωβρίου ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν καντζελλαρίαν ὁ Ἀναγνώστης Δημή τρι ποτὲ Σαχίνης, μπερατάριος Φραντζέζος, μετὰ τοῦ Ἀναγνώστη Βρέτα, οἱ ὁποῖοι εἶ | χαν ἀναμεταξύ των διαφορὰν δοσοληψίας. Εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν ὁ καπετὰν Γεώργις Δή μα Βούλγαρης, ζαμπίτης μας, ἦτον εἰς Αἴγιναν δι' ὑποθέσεις τοῦ αὐτοῦ νησίου. Καὶ τὴν αὐτὴν ὥραν ἀρριβάρησεν ἐνταῦθα ἓν ἀπὸ τὰ καράβιά μας, ὁποῦ ἤρχετο ἀπὸ Εὐρώπην. | Καὶ ἡμεῖς ὅλοι ἐξήλθομεν τοῦ κριτηρίου ἔξω διὰ νὰ μάθωμεν ὁ καθεὶς περὶ καρα βίων. Καὶ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν ὁ ρηθεὶς Ἀναγνώστης Σαχίνης ἐσήκωσε χέρι μέσα εἰς τὸ κρι | τήριον καὶ ἐδάρεσε τὸν εἰρημένον Ἀναγνώστην Βρέταν, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς δὲν | τὸν εἴδαμεν. Ἀλλ' ὁ ἴδιος δαρθεὶς τὴν δευτέραν ἡμέραν ἦλθεν προσκλαιόμενος

(1) Μισθός, δόσιν.

διὰ | τὸ ἄδικον, ὁποῦ τοῦ ἔγινεν, καὶ μάλιστα μέσα εἰς τὸ βασιλικὸν κριτήριον. Καὶ ἀπὸ τοὺς εὑ | ρεθέντας παρὼν τὴν αὐτὴν ὥραν ἐπληροφορήθημεν ὅτι ἐστάθη αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις | τοιουτοτρόπως. Τὸ τοιοῦτον φέρσιμον εἶναι ἐπιχείρημα ἀποστάτου καὶ ζορμπᾶ. Καὶ ἐκτὸς τοιούτου | φερσίματος αἱ προλαβοῦσαί του ἀταξίαι οὐκ ὀλίγαι. Λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἀτιμίαν, ὁποῦ | ἔπραξε μέσα εἰς τὸ βασιλικὸν κριτήριον, κάμνοντας τὰ χρέη μας διὰ τῆς πα | ρούσης ταπεινῆς ἡμῶν ἀναφορᾶς εἰδοποιοῦμεν τοὺς πολυχρονίους ἡμῶν αὐθέντας, | ὁποῦ ἡ δικαιοσύνη νὰ πράξῃ ἐκεῖνο ὁποῦ ἀνήκει. Διὸ εἰς πιστοποίησιν καὶ | πληροφορίαν τῶν ἄνωθεν ἐγένετο ἡ παροῦσα ἐνσφράγιστος καὶ ἐνυπόγραφος | ταπεινὴ ἡμῶν ἀναφορά.

Ὕδρα
24 Ὀκτωβρίου 1806.

(Τ. Σ.)

νικολὸς μπουντούρης σύντιχος.
δημιτρις μπαρου σύντυχος.
γεώργις γκυονη σύντυχος.
κωσταντὴς χατζῆ δαμιανοῦ σύντιχος.
γεώργις μπρούσκου σιντιχος.
ἀναγνώστης παπᾶ μανόλη σύντυχος.
Ἰωάννης κριεζῆς σύντυχος.

Νικόλας Χατζῆ Θεοδώρου
καντζιλλιέρης.

(ο')

(Βλ. σελ. 183).

Διὰ τοῦ παρόντος ἐγγυητικοῦ γράμματος δηλοποιοῦμεν ἡμεῖς οἱ κάτωθεν | γεγραμμένοι ὅτι ἔχοντες χρείαν διὰ μπερατοφερμάνια καὶ μπουγιουρουλ | δὶ τοῦ καραβίου μας, ὁποῦ καραβοκυρεύεται ἀπὸ Λάζαρον Γιάννη Λα | λεχοῦ καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸ νέον σύστημα τὰ τοιαῦτα φιρμάνια δὲν δί | δονται ἐὰν μὴ δοθῇ κοινὸν μαρτυρικὸν ἐγ-

γυητικὸν ἐνσφράγιστον | γράμμα νὰ μὴν ἡμπορῇ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ἀλλάξῃ τὴν ραγιάδικην ὁ | θωμανικὴν παντιέραν. Καὶ ἐὰν φωραθῇ μὲ παντιέραν ἄλλης τινὸς | αὐλῆς, νὰ εἶναι οἱ προεστῶτες καὶ ἐπιστάται Ὕδρας ὑποκείμενοι εἰς τὰς βα | σιλικὰς ποινάς, πληρώνοντες καὶ διὰ πρόστιμον πέντε χιλιάδες γρόσια εἰς | τὸν βασιλικὸν ταρσανᾶ. Λοιπὸν μὲ τὸ νὰ ἐδόθη ἡ αὐτὴ ὑπόσχεσις καὶ ἐγ | γύησις ἐκ τῶν προεστώτων καὶ ἐπιστάτων ὑποσχόμεθα ἡμεῖς οἱ παρτσινέ | δελοι τοῦ αὐτοῦ μας καραβίου, ὅτι ἐὰν ἀκολουθήσῃ παρόμοιόν τι εἰς τὸ αὐτὸ | μας καράβι καὶ ἀλλάξῃ τὴν παντιέραν, νὰ εἴμεθα ἡμεῖς ὑποκείμε | νοι εἰς τὰς βασιλικὰς ποινὰς καὶ ρεσποζάμπιλοι διὰ νὰ πληρώσωμεν καὶ τὸ | πρόστιμον πέντε χιλιάδες γρόσια καὶ ὑπεγράψαμεν τὸ παρὸν διὰ | ἀσφάλειαν.

Ὕδρα 25 Ἰουλίου 1806.

Θεοδωρῆς τοῦ Γκίκα βεβαιώνω.
Ἀναγνώστης Δημήτρι Θεοδωράκη βεβαιώνω.
Ἀναστάσιος Θεοδωράκη βεβαιώνω.

(π)

(Βλ. σελ. 183)

Διὰ τοῦ παρόντος μου ἐγγυητικοῦ γράμματος δηλοποιῶ ἐγὼ ὁ | ὑπογεγραμμένος ρεΐζης Βαγγελῆς Ἀναγνώστη Βαγγελίση ὅτι | μὲ τὸ νὰ ἦλθεν ὑψηλὸν προσκυνητὸν φιρμάνι καὶ προστάζει τὸ | κραταιὸν δοβλέτι διὰ νὰ γένῃ καταγραφὴ τῶν καραβίων, ὁποῦ | ὑψώνουν τὰς ξένας παντιέρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτον ἓν καὶ τὸ καράβι | ὁποῦ ἐγὼ καραβοκυρεύω· λοιπὸν ἐγὼ οἰκειοθελῶς ἐμαϊνάρισα | τὴν ρούσικην παντιέραν, ὁποῦ μὲ αὐτὴν τὸ ἐταξίδευα τόσον καιρόν, | καὶ σήμερον ἔλαβον παρὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν καντζελλαρίας τὰ ἀπο | δεικτικὰ καὶ ἀσφαλιστήρια φιρμάνια καὶ τὸ ἡγεμονικὸν πογιουρτὴ | ἐν ὑποσχέσει καὶ συμφωνίᾳ ὁποῦ εἰς τὸ ἑξῆς τὸ αὐτό μου καράβι νὰ | ταξειδεύεται μὲ ραγιάδικην ὀθωμανικὴν παντιέραν. Καὶ ἂν ποτὲ | φωραθῇ μὲ παντιέραν ἄλλης τινὸς ξένης αὐλῆς, ὑπόσχομαι νὰ ὑπόκειμαι | εἰς τὰς βασιλικὰς ποινάς, πληρώνοντας τὰ διὰ πρόστιμον

πέντε | χιλιάδες γρόσια εἰς τὸν βασιλικὸν τερσανᾶ. Διὸ καὶ εἰς πιστοποίησιν | τῆς ἐγγυήσεώς μου ὑπογράφω τὸ παρὸν δι' ἀσφάλειαν.

Ὕδρᾳ 1806 ὀκτωβρ. 30.

καπετὰν βαγγελῆς τοῦ Δημήτρι Βαγγελίση.

(ρ)

(Βλ. σελ. 184)

Διὰ τοῦ παρόντος μου ἐγγυητικοῦ γράμματος δηλοποιῶ ἐγὼ ὁ | ὑπογεγραμμένος ρεΐζης Κοσμᾶς Γιαννίτζη ὅτι μὲ τὸ νὰ | ἦλθεν ὑψηλὸν βασιλικὸν φερμάνι καὶ προστάζει τὸ κραταιὸν | ντοβλέτι διὰ νὰ γένῃ καταγραφὴ τῶν καραβίων, ὁποῦ ὑψώνουν | ταὶς ξέναις παντιέραις, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἦτον ἓν καὶ τὸ καράβι, | ὁποῦ ἐγὼ καραβοκυρεύω· λοιπὸν ἐγὼ οἰκειοθελῶς ἐμαΐνά | ρισα τὴν ρούσικην παντιέραν, ὁποῦ μὲ αὐτὴν τὸ ἐταξείδευσα | τόσον καιρόν, καὶ σήμερον ἔλαβον παρὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν | καντζελλαρίας τὰ ἀποδεικτικὰ καὶ ἀσφαλιστήρια φερμάνια | καὶ τὸ ἡγεμονικὸν πουγιουρτί, ἐν ὑποσχέσει καὶ συμφωνίᾳ ὁποῦ | εἰς τὸ ἑξῆς τὸ αὐτό μου καράβι νὰ ταξειδεύεται μὲ ραγιάδικην | ὀθωμανικὴν παντιέραν. Καὶ ἂν ποτε φωραθῇ μὲ παντιέραν | ἄλλης τινὸς ξένης αὐλῆς, ὑπόσχομαι νὰ ὑπόκειμαι εἰς τὰς | βασιλικὰς ποινάς, πληρώνοντας καὶ διὰ πρόστιμον πέντε | χιλιάδας γρόσια εἰς τὸν βασιλικὸν τερσανέ. Διὸ καὶ εἰς πιστο | ποίησιν τῆς ἐγγυήσεώς μου ὑπογράφω τὸ παρὸν διὰ ἀσφάλειαν.

Ὕδρᾳ 1806, Δεκεμβρίου 31.

Καπετὰν Κοσμᾶς Γιαννίτζη

(σ)

(Βλ. σελ. 184)

Διὰ τοῦ παρόντος ἐγγυητικοῦ γράμματος δηλοποιῶ ἐγὼ ὁ ὑπογεγραμ | μένος ρεΐζης Κυριάκος Σκούρτης, ὅτι μὲ τὸ νὰ ἦλθεν ὑψηλὸν | προσκυνητὸν φερμάνι καὶ προστάζει τὸ κραταιὸν δοβλέτι διὰ νὰ | γίνῃ

καταγραφὴ τῶν καραβίων, ὁποῦ ὑψώνουν τὰς ξένας παντιέρας, | ἐκ τῶν ὁποίων ἦτον ἓν καὶ τὸ καράβι, ὁποῦ ἐγὼ καραβοκυρεύω· | λοιπὸν ἐγὼ οἰκειοθελῶς ἐμαϊνάρισα τὴν ρωσικὴν παντιέραν, | ὁποῦ μὲ αὐτὴν τὸ ἐταξείδευσα τόσον καιρόν. Καὶ σήμερον ἔλαβον | παρὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν καντζελλαρίας τὰ ἀποδεικτικὰ καὶ ἀσφαλι | στήρια φερμάνια καὶ τὸ ἡγεμονικὸν πουγιουρτί, ἐν ὑποσχέσει καὶ | συμφωνίᾳ, ὁποῦ εἰς τὸ ἑξῆς τὸ αὐτό μου καράβι νὰ ταξειδεύεται μὲ | ραγιάδικην ὀθωμανικὴν παντιέραν. Καὶ ἂν ποτε φωραθῇ μὲ | παντιέραν ἄλλης τινὸς ξένης αὐλῆς, ὑπόσχομαι καὶ ὑπόκειμαι εἰς | τὰς βασιλικὰς ποινάς, πληρώνοντας τὰ διὰ πρόστιμον πέντε | χιλιάδες γρόσια εἰς τὸν βασιλικὸν ταρσανέ. Διὸ καὶ εἰς πιστοποίησιν | τῆς ἐγγυήσεώς μου ὑπογράφω τὸ παρὸν διὰ ἀσφάλειαν.

Ὕδρα 1807, Ἰανουαρίου 3.

Κυριάκος Σκούρτης βεβαιώνω.

(τ)

(Βλ. σελ. 185)

Τιμιώτατοι, οἵ τε καπετὰν Γεώργιος ζαμπίτης καὶ προεστῶτες τῆς νήσου Ὕδρας, ὑγιαίνοντες εἴητε ἐν εὐημερίᾳ.

Ἐκ τοῦ ἤ | δη ὑμῖν ἀποστελλομένου ὑψηλοῦ βασιλικοῦ, ὁρισμοῦ καὶ τοῦ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἔννοιαν μπουγιουρουλντίου τοῦ ἐνδο | ξοτάτου τερσανὲ ντεφτερνταρῆ Ἀχμὲτ Ἀζὶζ ἐφέντη, βεκίλη τοῦ ὑψηλοτάτου καπουντὰν πασᾶ ἐφέντη μας, θέλετε | πληροφορηθῇ ἐν πλάτει τὴν ἐκδοθεῖσαν ὑψηλὴν βασιλικὴν προσταγὴν περὶ τῶν ξένων παντιέρων, | ἃς ἐπιφέρουσι τὰ ἐν τόπῳ σας καράβια τῶν ἐκ προγόνων ἀνέκαθεν ραγιάδων τῆς κραταιοτάτης | ὀθωμανικῆς βασιλείας.

Καὶ ἐπειδὴ ἡ διενέργησις τῆς τοιαύτης ὑψηλῆς βασιλικῆς προσταγῆς εἶναι τῶν ὧν | οὐκ ἄνευ, γράφοντες ἤδη σᾶς παραγγέλλομεν νὰ συναγωνισθῆτε ἐπιμελῶς εἰς τὸ νὰ κάμητε ἀκριβεστά | την ἔρευναν καὶ λεπτομερῆ ἐξέτασιν πότε ἕκαστος τῶν ἐκ προγόνων γνησίων ραγιάδων τῶν ἐν τῷ | τόπῳ σας, παραλαβὼν πατένταν ἢ πασσαπόρτι, ἐκρέμασε ρωσικὴν ἢ ἄλλης τινὸς ξένης αὐλῆς παν | τιέραν εἰς τὸ

καράδι του, καὶ ἀπὸ ποῦ, καὶ ἐκ ποίας αἰτίας ἔλαβεν αὐτὴν καὶ ἢ οἰκονομικῶς ἢ μή. | Καὶ καταγράφοντες ταῦτα πάντα λεπτομερῶς, νὰ προσεπισημειοῖτε καὶ τὰ ὀνόματα καὶ γνωρίσματα τῶν | τοιούτων καπετάνων καὶ καραβοκυρῶν, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν γονέων καὶ προγόνων αὐτῶν, καὶ τὰ | ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἑνὸς ἑκάστου κτήματα, καὶ τὸ ὄνομα καὶ εἶδος τοῦ οὗ ἕκαστος ἐπιβαίνει καραβίου. Καὶ σφρα- | γιζομένη ἡ τοιαύτη καταγραφὴ μὲ τὴν κοινὴν ὑμῶν σφραγίδα νὰ σταλῇ πρὸς ἡμᾶς μὲ τὸν παρόντα, | διὰ νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν Ὑψηκὴν Πόρταν. Καὶ οὕτω νὰ ἐκτελεσθῇ ἑπομένως, ὅπως ἀπαιτοῦσιν αἱ συνθῆκαι | καὶ οἱ ὅροι.

Εἰς τὰ ἐδῶ εὑρεθέντα μὲ ξένας παντιέρας καράβια τῶν ἀνέκαθεν γνησίων | ραγιάδων ἐγένετο καὶ γίγνεται ἡ ἀναγκαία ἔρευνα καὶ δίδοται τὸ καθῆκον νιζάμι διὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου | τερσανὲ ντεφτερνταρῆ κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ. Μόλον τοῦτο χωρὶς ἐσεῖς νὰ προ | φασισθῆτε τὴν ἐδῶσε ταύτην ἔρευναν νὰ διενεργήσετε τὴν καταγραφὴν κοινῶς εἰς πάντας τοὺς ἐν | δημοῦντας καὶ ἀποδημοῦντας καπετάνους καὶ καραβοκυροὺς τοῦ τόπου σας, τοὺς ἔχοντας πατέντας καὶ ἀνυψοῦν | τας εἰς τὰ ἑαυτῶν καράβια παντιέρας ἢ ρωσικὰς ἢ ἄλλων ξένων αὐλῶν. Καὶ νὰ φροντίσετε | διὰ τὴν ὅσον τάχιον ἐξαποστολὴν αὐτῆς.

Περὶ τῆς τοιαύτης ἐρεύνης καὶ καταγραφῆς ἀποστέλλεται | ἤδη διὰ τοῦ παρόντος καὶ γράμμα ἀπὸ μέρους τοῦ ἐξοχωτάτου πρέσβεως τῆς Ρωσίας πρὸς τὸν εἰς τὰ | αὐτόθι κόνσολον, ἐπιτακτικὸν εἰς τὸ νὰ σᾶς ἀνακαλύψῃ ὅσα δὲν ἠξεύρετε, καὶ οὕτω νὰ γίνῃ ἀκρι | βεστάτη ἡ περὶ τῶν ρηθέντων καταγραφή.

Προσέξατε δὲ ἀκριβῶς νὰ μὴ παραμελήσετε ἢ νὰ μὴ συσκιάσητε τὴν ἀλήθειαν ἐκ συναρπαγμοῦ πάθους ἢ φιλοπροσωπίας ἢ καὶ ἐξ ἄλλης τινὸς | αἰτίας καὶ ὑποκρύπτοντες τὰ ὄντα, δὲν κάμετε ὅσον τάχιστα ἐξηκριβωμένην τὴν τοιαύτην καταγρα | φὴν προσφόρως τῇ ἐννοίᾳ τοῦ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ. Ὅτι θέλετε κινήσει καθ' ἑαυτῶν τὴν φοβερὰν | ἀγανάκτησιν τοῦ κραταιοτάτου ντοβλετίου, παιδευόμενοι ἀνελεημόνως χωρὶς νὰ σᾶς χρησιμεύσῃ οὐδεμία | πρόφασις, οὐδὲ προστασία τινός.

Ὅσοι δὲ τῶν καπετάνων μετὰ τὴν γνῶσιν τῶν βασιλικῶν τούτων προστα | γῶν ἤθελαν ἀφήσει οἰκειοθελῶς καὶ ἀμέσως τὰς ξένας παντιέρας καὶ ἀναλάβωσι πάλιν τὴν σημαίαν τὴν ὀ | θωμανικὴν χωρὶς

νὰ προσμείνωσι τὴν ἐντεῦθεν γενησομένην ἐξακρίδωσιν ἐκ τῶν σταλησομένων καταστίχων, | ὅπερ πολλοὶ ἐποίησαν ἐνταῦθα εὑρεθέντες, σᾶς προστάζομεν εἰς ξεχωριστὸν κατάστιχον καταγράφοντες τὰ ὀ | νόματα τῶν τοιούτων, νὰ μᾶς ἐξαποστείλητε καὶ τὰ ἐγγυητικὰ αὐτῶν γράμματα κατὰ τὸν τρόπον, ὁποῦ σᾶς προ | εγράψαμεν, διὰ νὰ φροντίσωμεν ἡμεῖς ἐνταῦθα τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀναγκαίων αὐτοῖς φερμανίων καὶ τα | χεῖαν ἀποστολήν, πρὸς ἡσυχίαν καὶ ἐξακολούθησιν τῶν σκοπουμένων αὐτοῖς ταξειδίων. Λοιπὸν διε | νεργήσαντες ἀπαρασαλεύτως τὰ προσταττόμενα, ὑγιαίνοιτε.

Τοῖς τιμιότητός σας ὅλως *αωϛʹ Ἰουλίου*
Παναγιωτάκης Μουρούζης *ἀπὸ Διβὰν χανί.*

Τοῖς τιμιωτάτοις τῷ τε καπετὰν Γεώργῃ ζαμπίτῃ καὶ τοῖς προεστῶσι τῆς νήσου Ὕδρας, ἡμετέροις προσφιλέσιν.

ὑγιῶς.

(υ)

(Βλ. σελ. 186)

Τιμιώτατε καὶ λίαν ἡμῶν προσφιλέστατε καπετὰν Γεώργι ζαμπίτη Ὕδρας, τὴν τιμιότητά σου ἡ | δέως προσαγορεύομεν. Ὑγιαίνοιτε ἐν εὐημερίᾳ.

Ἐλάβομεν τὰ ἀπὸ ιδʹ καὶ κηʹ | Αὐγούστου δύο γράμματά σου καὶ εἴδομεν ὅσα σημειοῖς περὶ σουδίτων καὶ καπετά | νων ξένων παντιέρων καὶ περὶ τοῦ σταλέντος καταστίχου, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν τρό | πον, ὁποῦ ἦτον γεγραμμένον δὲν χρησιμεύει δλοτελῶς, ἐπειδὴ δὲν περιέχον | ται ἐν αὐτῷ οὔτε αἱ ἐπωνυμίαι καὶ τὰ γνωρίσματα ἑκάστου καπετάνου, οὔτε ὁ | καιρὸς καὶ ὁ τρόπος, ὁποῦ ἕκαστος προσέλαβε τὴν ξένην παντιέραν. Καὶ θαυμά | ζομεν πῶς παρεχώρησας νὰ σταλῇ ἓν τοιοῦτον κατάστιχον τῆς βασιλι | κῆς προσταγῆς. Ὅθεν ἰδοὺ ὁποῦ γράφομεν ἤδη εἰς τὸ κοινὸν διὰ νὰ σταλῇ | παραχρῆμα ἕτερον κατάστιχον, προσφόρως τῇ ἐννοίᾳ τοῦ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ | καὶ συναγωνίσου καὶ ἡ τιμιότης σου εἰς τὸ νὰ γένῃ ἐξηκρι-

δωμένον καὶ ὅσον τά | χιστα νὰ μᾶς τὸ προφθάσῃς ὡς ἀναγκαιότατον.

Εἰς τοὺς καπετάνους ὁποῦ ἀφῆκαν τὴν ρωσικὴν παντιέραν εἶναι χρεία νὰ δώ | σωσι νέα φερμάνια καὶ τὰ παλαιὰ ὁποῦ δέδωκας εἶναι ἀχρησίμευτα. | Καὶ ὅσα ἐγγυητικὰ γράμματα ἔλαβες παρὰ τῶν τοιούτων νὰ μᾶς τὰ στεί | λῃς μὲ πρώτην σιγούραν ὀκαζιῶνα.

Εἴδαμεν καὶ τὸ περὶ καραβίων σας ἐναντίον κίνημα τοῦ μαροκίνου | καὶ εὐθὺς μετὰ σπουδῆς πολλῆς ἠγωνίσθημεν καὶ τὰ πρὸς βοήθειαν καὶ | ἀπαλλαγὴν αὐτῶν. Καὶ εἶναι ἐν τῷ τελειοῦσθαι τὰ ἀπὸ μέρους τοῦ κραταιοτάτου | δοβλετίου χρειώδη βοηθητικὰ περὶ τούτων. Καὶ μὲ δεύτερον σᾶς ἰδεάζομεν | περὶ τούτου ἀκριβῶς. Περὶ πάντων ὧν σοὶ γράφομεν εἶναι χρεία | νὰ κάμνῃς μουμπασιρέτι καὶ νὰ ἀγωνίζεσαι εἰς τὸ νὰ μὴ μείνωσιν ἀργὰ | καὶ ἀνενέργητα τὰ γράμματά μας, ὅτι δυσχεραίνομεν καὶ μάλιστα | ὅταν εἶναι περὶ ὑποθέσεων ἀναγκαίων δοβλετίου, εἰς τῶν ὁποίων τὴν | ἐκτέλεσιν κατὰ χρέος πρέπει νὰ συνεισφέρῃς παντὶ τρόπῳ καὶ ἡ τιμιότης σου | καὶ ὄχι νὰ ἀδιαφορῇς καὶ νὰ προφασίζεσαι ὡς οἱ λοιποί.

Γράφε ἡμῖν συνεχῶς καὶ ἰδέαζε ἡμᾶς περὶ παντὸς μετὰ τὴν δή | λωσιν τῆς ὑγείας σου, ἧς τὰ ἔτη εἴησαν πολλά.

Τῆς τιμιότητός σου ὅλως εὔνους. *αωϛʹ Σεπτεμβρίου καʹ.*
Παναγιωτάκης Μουρούζης. *ἀπὸ διβάνι.*

(1) Εἰς ἄκρον εἴμεθα ὠργισμένοι | κατὰ σοῦ διὰ τὴν ἀδιαφορίαν, ὅπου ἔδειξας εἰς τὰ κατάστιχα, ὁποῦ | ἐζητήθησαν διὰ βασιλικῆς προσταγῆς. | Ἂν ἡ πρὸς σὲ εὔνοιά μας δὲν ἦτον | μεγάλη, ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῶμεν | πολλὰ αὐστηρὸν τρόπον. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις | εἶναι πολλὰ δελικάτη καὶ μὲ τοιαύτας | προφάσεις μὴ νομίζῃς ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ | τὴν οἰκονομήσῃς. Θὲ νὰ μετανοήσῃς εἰς ἄκρον|, ἂν δὲν μᾶς προφθάσῃς αὐτὰ μὲ τὴν ἀναγκαίαν | καὶ ζητουμένην ἐπεξεργασίαν.

Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ λίαν ἡμῖν προσφιλεστάτῳ καπετὰν
Γιώργῃ ζαμπίτῃ Ὕδρας
ὑγιῶς.

Π. Μ. Κοντογιαννης

(1) Οἱ ἐπακολουθοῦντες στίχοι εἶναι δι' ἄλλης χειρὸς γραμμένοι.

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΠΟΙΗΣΙΝ

Α'.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΙΣ

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐξετάζων τὰ αἴτια τῆς ἀτελοῦς μορφώσεως τῶν ἡμετέρων μαθητῶν ἐν τῇ νέᾳ γλώσσῃ ἔγραφον πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῷ «Παιδαγωγικῷ Δελτίῳ» τοῦ Γ' τόμου (1909) καὶ τἀκόλουθα. «Ὅταν μάλιστα ἐπιστῇ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ πεισθῶσι πλέον καὶ οἱ ἁρμόδιοι ὅτι εἶναι καιρὸς καὶ ἡμεῖς ν' αὐξήσωμεν τὰ ἔτη τῆς ἐγκυκλίου ἡμῶν παιδεύσεως, ἐὰν θέλωμεν νὰ μὴ ἀπολειπώμεθα τοσοῦτον πολὺ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐν τῇ τοῦ πολιτισμοῦ σταδιοδρομίᾳ, ἡγώμεθα δ' ἡμεῖς τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐν τῇ διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἡμερώσει, ὡς ἀξιοῦμεν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ καὶ οἱ φίλοι ἡμῶν λαοὶ τῆς Εὐρώπης εὐλόγως ἀπαιτοῦσι παρ' ἡμῶν· ὅταν μεταρρυθμισθῇ καὶ συμπληρωθῇ τὸ πρόγραμμα τῶν διδασκομένων μαθημάτων κατὰ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν σημερινῶν χρόνων, τότε βεβαίως πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι ὄχι μόνον ἐκ τῶν ἐκκρίτων ποιητῶν καὶ συγγραφέων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἄλλοι πρὸς τοῖς ὑπάρχουσι νῦν θὰ καταλάβωσι τὴν προσήκουσαν θέσιν ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν ἡμετέρων γυμνασίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων καὶ τῶν Βυζαντιακῶν οἱ κριθέντες ὅτι δύνανται νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐγκυκλίου παιδεύσεως θὰ εἰσαχθῶσιν, ὡς δὲν ἀμφιβάλλομεν. εἰς τὰ ἡμέτερα ἐκπαιδευτήρια καὶ οὕτως οἱ συμπληροῦντες τὴν ἐγκύκλιον αὐτῶν παίδευσιν ἑλληνόπαιδες θὰ γινώσκωσι τοὺς σπουδαιοτάτους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς τοῦ ἔθνους αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ Σο-

λωμοῦ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἔργων αὐτῶν, ἀφ᾽ οὗ τὸ ἡμέτερον ἔθνος καὶ κατ᾽ αὐτὰς τὰς ζοφερωτάτας περιόδους τοῦ μακραίωνος βίου αὐτοῦ δὲν ἔπαυσε καλλιεργοῦν τὰ γράμματα καὶ παράγον διανοητικὰ προϊόντα καὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν ἀλλογενῶν ἀναγινωσκόμενα καὶ τιμώμενα».

Πόσον δὲ ἀναγκαία καὶ ἐπείγουσα εἶναι ἡ μεταρρύθμισις μάλιστα τοῦ προγράμματος τῶν μαθημάτων τῶν ἡμετέρων γυμνασίων, προσέθετον, ῥᾳδίως κατανοεῖ τις ἀναλογιζόμενος ὅτι, ἐν ᾧ οἱ ἐν τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς γυμνασίοις διδασκόμενοι τὰ ἐγκύκλια μαθήματα νέοι ἐξέρχονται ἐξ αὐτῶν ἔχοντες γνῶσιν ἁπάντων τῶν εἰδῶν τοῦ τ᾽ ἐμμέτρου καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου, οἷοι ὀφείλουσι νὰ εἶναι οἱ ἀληθῶς πεπαιδευμένοι ἄνδρες, οἱ παρ᾽ ἡμῖν οὐκ ὀλίγων εἰδῶν τοῦ ἐντέχνου λόγου οὐδεμίαν παντάπασι γνῶσιν ἔχουσιν. Οὔτε διδακτικὴν οὔτε κωμικὴν οὔτε βουκολικὴν οὔτε Ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν διδάσκονται οἱ καυχώμενοι ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Ἀριστοφάνους, τοῦ Θεοκρίτου καὶ τοῦ Ῥωμανοῦ, τῶν ἐξοχωτάτων τουτέστιν ἀντιπροσώπων τῶν εἰρημένων εἰδῶν τῆς ποιήσεως.

Καὶ ἐξακολουθεῖ μὲν εἰσέτι νὰ εἶναι εὐχὴ ἡ περὶ αὐξήσεως τῶν ἐτῶν τῆς παρ᾽ ἡμῖν ἐγκυκλίου παιδείας γνώμη, ἡ περὶ μεταρρυθμίσεως ὅμως τοῦ προγράμματος τῶν μαθημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ τοῦ γυμνασίου ἐγένετο ἤδη πρᾶγμα, διότι διὰ τοῦ τῆς 31 Ὀκτωβρίου τοῦ 1914 Βασιλικοῦ Διατάγματος «περὶ προγράμματος τῶν μαθημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ τοῦ γυμνασίου» ἄλλαι τε πολλαὶ καὶ καλαὶ μεταρρυθμίσεις(1) εἰς αὐτὸ ἐγένοντο καὶ δὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ λυρικὴ ποίησις εἰσήχθη πρὸς διδασκαλίαν ἐν τῇ Γ′ τάξει τοῦ γυμνασίου, ὁρισθείσης «ἀναγνώσεως ἀπὸ τοῦ Μαρτίου ἐκλεκτῶν μερῶν τῆς Χριστιανικῆς λυρικῆς ποιήσεως» ἐν τῇ τάξει ταύτῃ.

Ἀλλ᾽ εἶναι φανερὸν ὅτι μάθημα νῦν τὸ πρῶτον εἰσαγόμενον εἰς τὰ ἡμέτερα γυμνάσια προϋποτίθησι καὶ καθηγητὰς εὖ τε καὶ καλῶς παρεσκευασμένους πρὸς διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ διδακτικὰ βιβλία πρόσφορα εἰς χρῆσιν τῶν μαθητῶν, ἐὰν μέλλῃ προσηκόντως νὰ δι-

(1) Περὶ τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων μετὰ πολλῆς σαφηνείας ποιεῖται τὸν προσήκοντα λόγον ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας κ. Μιχ. Βολονάκης ἐν τῷ «Δελτίῳ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας ἐκπαιδεύσεως» τοῦ 1915 τεύχ. Γ′ καὶ Δ′ σελ. 453-464.

δαχθῇ τὸ μάθημα τοῦτο καὶ ἀποδώσῃ γενναίους τοὺς ἐξ αὐτοῦ προσδοκηθέντας καρπούς. Ἀλλὰ παρεσκευασμένοι μὲν εἰς τοιαύτην διδασκαλίαν οἱ Ἕλληνες καθηγηταὶ κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν εἴμεθα, διότι οὔτε ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν ἐδιδάχθημεν οὔτε κατόπιν ἐλάβομεν καιρὸν συστηματικῶς ν' ἀσχοληθῶμεν εἰς αὐτήν, διδακτικὰ δὲ βιβλία πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν φυσικὰ δὲν ὑπῆρχον, ἀφ' οὗ τὸ μάθημα τοῦτο δὲν ἦτο εἰσηγμένον εἰς τὰ σχολεῖα ἡμῶν.

Ἡ διὰ τοῦ εἰρημένου δ' ὅμως Βασιλικοῦ Διατάγματος θεσπισθεῖσα ὑποχρεωτικὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τούτου παρέσχε μὲν εἰς ἡμᾶς τοὺς καθηγητὰς τὴν εὐφρόσυνον εὐκαιρίαν νὰ ἀσχοληθῶμεν συστηματικώτερον εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, ἔδωκε δ' ἀφορμὴν εἰς τρεῖς καθηγηγάς, τὸν Γ. Σωτηριάδην, τὸν Δ. Κουϊμουτσόπουλλον καὶ τὸν Χ. Παππαϊωάννου, πρὸς ἔκδοσιν διδακτικῶν ἐγχειριδίων προωρισμένων νὰ καταστήσωσι μὲν τοῖς μαθηταῖς εὐπαρακολούθητον τὴν διδασκαλίαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μαθήματος, νὰ ἐγγεννήσωσι δ' ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ζωηρὸν τὸ διαφέρον ὑπὲρ τοῦ καλλιστεύματος τούτου τῆς Βυζαντιακῆς Λογοτεχνίας, ὥστε καὶ ἀποφοιτῶντες ἐκ τοῦ σχολείου νὰ ἔχωσιν ἱκανὰ ἐφόδια καὶ ἰσχυρὰν ἐπιθυμίαν, ὅπως ἐντρυφῶσιν ἐν τῇ μελέτῃ τῶν θεσπεσίων ᾠδῶν τοῦ Ῥωμανοῦ, τοῦ Κοσμᾶ, τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν ἄλλων καλλικελάδων ἀηδόνων τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλικῶνος.

Τοιαῦτα δὲ διδακτικὰ ἐγχειρίδια, ἵνα ἐπιτύχωσι τοῦ εἰρημένου σκοποῦ, ὀφείλουσι νὰ περιλαμβάνωσιν ἀπαραιτήτως τὰ ἑξῆς τρία μέρη, ἤτοι πρῶτον μὲν βραχεῖαν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν λυρικὴν ποίησιν, χαρακτηρίζουσαν μὲν τὸ λογοτεχνικὸν τοῦτο εἶδος καὶ σαφῶς καὶ ἀπηκριβωμένως διαστέλλουσαν αὐτὸ ἀπὸ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς θύραθεν ποιήσεως, διαλαμβάνουσαν δὲ περὶ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἀρύονται τὰς ὑποθέσεις τῶν ποιημάτων αὐτῶν οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταί, περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς μετρικῆς κατασκευῆς τῆς ποιήσεως ταύτης, τελευταῖον δὲ περιλαμβάνουσαν συντόμους καὶ ἀπηκριβωμένας εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τῶν σπουδαιοτέρων Ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν· δεύτερον δὲ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην νὰ περιέχωσι τὸ κείμενον τῶν ἐκλεκτοτέρων ἀπὸ παιδαγωγικῆς μάλιστα ἐπόψεως ποιημάτων κριτικῶς ἐπεξειργασμένον· τρίτον δὲ νὰ ἐπιτάσσωνται δαψιλεῖς ἑρμηνευτικαὶ σημειώσεις, πραγματικαὶ καὶ λε-

κτικαί, διασαφοῦσαι πάντα τὰ διασαφήσεως χρῄζοντα μέρη τοῦ κειμένου(1). Οὕτω καταρτιζόμενα τὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια τῶν ἐκκρίτων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, ὑπὸ τῶν ἀλλογενῶν φιλολόγων καθιστῶσιν εἰς μὲν τοὺς καθηγητὰς εὐκολώτερον τὸ διδακτικὸν αὐτῶν ἔργον, εἰς δὲ τοὺς μαθητὰς εὐαρεστοτέραν τὴν μελέτην τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κειμένων καὶ οὕτω συντελοῦσιν, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται ἀσφαλέστερον ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τούτου ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἴδωμεν δὲ νῦν πῶς οἱ εἰρημένοι Ἕλληνες καθηγηταὶ ἐργασθέντες κατήρτισαν τὰ διδακτικὰ αὐτῶν ἐγχειρίδια καὶ κρίνωμεν ἂν ταῦτα συνταχθέντα ὡς συνετάχθησαν δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ αὐτῶν. Καὶ πρῶτον περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Σωτηριάδου.

Α΄.

«*Ἐκλογαὶ ἱερῶν ὕμνων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐν Ἀθήναις 1915*».

Οὕτως ἐπιγράφει τὸ βιβλίον αὐτοῦ ὁ κ. Σωτηριάδης, ὅπερ ἐκ σελίδων 73 συγκείμενον περιλαμβάνει τὴν εἰσαγωγὴν (σελ. α΄-ις΄), τὸ κείμενον (σελ. 1-43) καὶ τὰς σημειώσεις (σελ. 44-56).

Ἡ εἰσαγωγὴ δ᾽ αὕτη, ἧς σκοπὸς βέβαια εἶναι κατὰ τὰ ἄρτι εἰρημένα νὰ μυήσῃ τοὺς μαθητὰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως καὶ εἰσαγάγῃ καὶ χειραγωγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας, πολὺ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ εἰσαγάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ποίησιν, ἀλλὰ τοὐναντίον θ᾽ ἀπαγάγῃ καὶ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς μελέτης καὶ σπουδῆς τῆς ποιήσεως ταύτης. Τῆς ἀληθείας δὲ τῆς ἰσχυρίσεως ἡμῶν ταύτης ἔστωσαν δείγματα τἀκόλουθα ἐκ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος εἰσαγωγῆς διδάγματα.

(1) Ἴδε ὅσα περὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν καὶ διδακτικῶν βιβλίων γράφει πολλαχοῦ τοῦ σοφοῦ βιβλίου του, τῶν «*Ὁδηγιῶν πρὸς μεθοδικὴν διδασκαλίαν τῶν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις διδασκομένων μαθημάτων*» μέρ. Α΄ τευχ. α΄ καὶ β΄ ὁ Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων τῆς Α΄ ἐκπαιδευτικῆς περιφερείας κ. Ἀχιλλεὺς Τζάρτζανος.

«Τὰ ποιητικὰ δημιουργήματα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας», λέγει ἐν τῇ σ. ϛ', «καταπίπτοντα ῥαγδαίως ἀπὸ τοῦ ἀλεξανδρηνοῦ αἰῶνος, καθίστανται κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἤδη χρόνους *παντελῶς ἀνάξια λόγου*». ἐπιφέρει δ' εἶτα ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὅτι ποιητικὰ δημιουργήματα τῶν αὐτῶν τούτων χρόνων, «τὸ ἐπίγραμμα καὶ τὰ ἀνακρεόντεια *ἔχουσι τόσον σφρῖγος καὶ ὁρμήν, ὅσον καὶ ὑπὸ δημιουργικῆς δυνάμεως ἐμπέονται*».

Ἐὰν εἶναι ἀληθὲς ὅπερ ἐν σελ. η' ἰσχυρίζεται, ὅτι «τὸ στενὸν θρησκευτικὸν πνεῦμα τοῦ βυζαντηνισμοῦ *ἐδούλωσε τὴν διάνοιαν καὶ περιώρισε πᾶσαν ἐλευθέραν πτῆσιν αὐτῆς, ... ἐδέσμευσε καὶ σχεδὸν ἀπέπνιξε τὴν ἀτομικὴν παραγωγικότητα*», τότε πῶς (σελ. θ') «*ἡ ἐκ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας πηγάσασα ἀρχὴ ἐξεγείρει τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις καὶ ζωογονεῖ κατ' ἴδιον τρόπον*»;

Διδάσκει μὲν ἐν σελ. η' ὅτι «διὰ τοῦ *αὐστηροῦ δογματικοῦ* χαρακτῆρος, τὸν ὁποῖον προσέδωκεν (τὸ στενὸν θρησκευτικὸν πνεῦμα τοῦ βυζαντηνισμοῦ) εἰς τὴν σκέψιν, *ἐδέσμευσε καὶ σχεδὸν ἀπέπνιξε τὴν ἀτομικὴν παραγωγικότητα*», ἀλλ' ἐν σελ. ι' ὑπερεπαινεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ δόγμα λέγων ὅτι «τὸ δόγμα, τὸ *δῆθεν περιοριστικὸν* τοῦ περιεχομένου τῆς θρησκευτικῆς μας ποιήσεως, *ἔκειτο ἐντὸς εὐρυτάτου πλαισίου ζωογόνου πίστεως καὶ γονίμου ἀληθείας*» καὶ κατωτέρω δὲ (σελ. ιβ') ἀποθαυμάζει αὐτὸ τοῦτο τὸ *αὐστηρὸν δόγμα* γράφων «τὸ αὐστηρὸν δόγμα δὲν ἀπέκρυψε, οὔτε ἐπεσκίασε τὸ αἰώνιον φῶς, ὅπερ ἐπεχύθη εἰς τὴν θείαν ποίησιν τοῦ Δάντη».

Ἐν ᾧ ἐν σελ. ια' ὁμολογεῖ ὅτι «δὲν εἶναι ἡ Ἐκκλησία ἡ δουλώσασα τὴν ποίησιν εἰς ὑπηρεσίαν ἀνάγκης, ἀλλ' *ἡ* ποίησις εἶνε ἡ ἐξαγιάσασα τὴν Ἐκκλησίαν» (καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐὰν μὴ ἦτο ἡ ποίησις, ἡ Ἐκκλησία μας δὲν θὰ ἦτο ἐξηγιασμένη!!), ἐν τῇ ἑπομένῃ ιβ' κηρύττει ὅτι «ἀποσπασθεῖσα ἡ διάνοια ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως ὑπεδουλώθη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικήν, εἰς τὴν ὁποίαν *ἀπολύτως ἐκυριάρχει τὸ ἑβραϊκὸν πνεῦμα καὶ ἡ ἀντίληψις*» καὶ κατὰ ταῦτα ἄρα ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν ποίησις εἶναι ποίησις ἑβραϊκοῦ πνεύματος καὶ ἀντιλήψεως!!!

«Ὁ Ῥωμανός», γράφει ἐν σελ. ιγ', «εἶναι ποιητὴς καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Καὶ εἶναι ὑψιπέτης ποιητής. Τοῦτο φαίνεται ὄχι εἰς τὰς ἰδέας, ὅσον εἰς τὴν ὑψηλὴν ἀντίληψιν τοῦ θέματος καὶ

τὰς μεγαλοπρεπεῖς εἰκόνας. Ἡ ἰδέα εἶναι αὐτὸ τὸ θέμα». Ἐὰν ἄρα παρὰ τῷ Ῥωμανῷ ἰδέα καὶ θέμα ταυτίζωνται, τότε ὁ Ῥωμανὸς εἶναι ὑψιπέτης ποιητὴς καὶ «τοῦτο φαίνεται *ὄχι εἰς τὰς ἰδέας*, ὅσον *εἰς τὴν ὑψηλὴν ἀντίληψιν τῆς ἰδέας» ! ! !*

Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ἐπακολουθεῖ τὸ κείμενον τῶν ποιημάτων τῆς Συλλογῆς ταύτης ἀπὸ τῆς 1 μέχρι τῆς 43 σελίδος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τμήματι τούτῳ οὔτε τὰ ἄριστα καὶ παιδευτικώτατα τῶν ἔργων τῶν ποιητῶν τούτων παρέλαβεν, οὔτε τὰ παραληφθέντα ἄρτια παρέθηκεν, οὔτε κριτικῶς ταῦτα ἐπεξειργάσθη, οὔτε ἐπαρκῶς καὶ ὀρθῶς ἡρμήνευσεν. Οὕτω λ. χ. ἐκ τῶν τοῦ Ῥωμανοῦ παρέλαβε μέν τινα ἐκ τοῦ Α´ τόμου τῶν Analecta Sacra τοῦ Pitra τῶν ἐν Παρισίοις τῷ 1876 ἐκδοθέντων, οὐδὲν δ᾽ ὅμως παρέλαβεν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Krumbacher ἐκδοθέντων ἐννέα Κοντακίων τοῦ μελῳδοῦ τούτου ἐν τοῖς Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Classe der k. b. Academie der Wissenschaften τοῦ Μονάχου ἀπὸ τοῦ 1898 μέχρι τοῦ 1907 ἐν ταῖς διατριβαῖς αὐτοῦ «Studien zu Romanos» 1898, «Umarbeitungen bei Romanos» 1899, «Romanos und Kyriakos» 1901, «Die Akrostichis in der Griechischen Kirchenpoesie» 1904, «Miscellen zu Romanos» 1907, οὐδὲ φαίνεται ὅλως χρησιμοποιήσας τὰς ἀξιολογωτάτας ταύτας ἐργασίας τοῦ ἀνδρὸς οὐδὲ γινώσκων ὅλως αὐτάς. Ὡσαύτως οὐδὲν παρέλαβεν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Maas τῷ 1910 ἐν Βόννῃ ἐκδοθέντων ἐν τῇ συλλογῇ τῆς frühbyzantinische Kirchenpoesie οὐδὲ ἔλαβεν ὑπ᾽ ὄψιν τὰς ἐργασίας τούτου τὰς δημοσιευθείσας ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift, ὡς οὐδ᾽ ἄλλου τινὸς ἡμετέρου ἢ ξένου ἐκ τῶν πολλῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἐργασιῶν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ποιήσεως καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Ῥωμανοῦ. Τὰ μόνα βοηθήματα αὐτοῦ ἐν τῇ παρασκευῇ τοῦ βιβλίου τούτου ὑπῆρξαν ἡ Ἱστορία τῆς Βυζαντιακῆς Λογοτεχνίας τοῦ Krumbacher καὶ τὰ Analecta Sacra τοῦ Pitra, ἅτινα πρὸ τεσσαράκοντα ὅλων ἐτῶν ἐκδοθέντα ἐπὶ τῇ βάσει τριῶν μόνον κωδίκων περιέχουσι κείμενον ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Maas χαρακτηρισθὲν ὡς ungenügend in collation und rezension μετὰ τὰς ἔκτοτε ἀνακαλύψεις τῶν πολυαρίθμων κωδίκων τοῦ Ἄθω, τοῦ Σινᾶ, τῆς Πάτμου καὶ ἄλλων. Ὡσαύτως ἐκ τῶν τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ δυνάμενος νὰ

παραλάβῃ καὶ περισσότερα καὶ καλύτερα, ἐλάχιστα καὶ ἐκ τούτων παρέλαβεν, ἐκ δὲ τῶν τοῦ Ἰωσὴφ καὶ τοῦ Ἀνατολίου ἀνὰ μίαν μόνην στροφὴν ἀξίαν παραθέσεως ἔκρινε, τῶν Στουδιτῶν δέ, τοῦ Θεοφάνους, τοῦ Μητροφάνους καὶ ἄλλων οὐδὲ μνείαν παντάπασιν ἔκαμεν ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ὤφειλε καὶ ἐκ τούτων νὰ παραλάβῃ ἔνια πολλοῦ λόγου ἄξια ἐν τῇ Συλλογῇ αὐτοῦ, ὅπως οἱ μαθηταὶ πληρεστέραν εἰκόνα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ποιήσεως ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης σχηματίζωσιν.

Τὴν ἐκ τῆς ἐλλιποῦς δὲ καὶ ὡς τὰ πολλὰ ἀστόχου ἐκλογῆς τῶν ποιημάτων ἀτέλειαν τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἔτι μείζονα κατέστησε διὰ τούτου, ὅτι οὐδένα Ὕμνον ἢ Κανόνα παρέθηκεν ἄρτιον, ἀλλ' ἐκ πάντων στροφάς τινας μόνον καὶ ἐνιαχοῦ οὐδὲ πλήρεις τὰς στροφὰς ταύτας, ἀλλὰ στίχους τινὰς Ὕμνων καὶ Κανόνων παρέλαβεν. Ἀλλὰ τὰ ἔργα τῆς ποιήσεως καὶ μάλιστα τῆς λυρικῆς, ὡς καὶ πάσης ἄλλης καλῆς τέχνης, ἀποτελοῦσιν ὅλον τι συνεχὲς καὶ ἑνιαῖον, ἐκ μερῶν ὀργανικῶς ἀλλήλοις συνεχομένων συγκείμενον, τοιαῦτα δὲ ὄντα τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα μόνον ἄρτια εἶναι πρέπον νὰ παρατίθενται καὶ μόνον ὡς ἀρτίων ἔργων δύναται ὁ ἀναγνώστης ν' ἀπολαύσῃ τούτων. «Τὸ γὰρ καλὸν ἐν μεγέθει καὶ τάξει ἐστίν», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ποιητικῇ (κεφ. 7) καὶ «τὸ καλὸν ἐν πλήθει καὶ μεγέθει εἴωθε γίγνεσθαι» ἐπαναλαμβάνει ἐν τοῖς Πολιτικοῖς (βιβλ. Ζ'. κεφ. δ'), διὸ καὶ ἀξιοῖ, ὅπως οἱ μῦθοι, τ. ἔ. αἱ ὑποθέσεις τῶν ποιημάτων, ὦσι «περὶ μίαν πρᾶξιν *ὅλην καὶ τελεία*» ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ μέσα καὶ τέλος, ἵν' ὥσπερ ζῷον ἓν ὅλον ποιῇ τὴν οἰκείαν ἡδονήν» (Ποιητικῆς κεφ. 23), διότι ἐν παντὶ καλλιτεχνικῷ ἔργῳ «δύνασθαι δεῖ συνορᾶσθαι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος» (αὐτόθι κεφ. 24). Πῶς δ' ὅμως θὰ δυνηθῶσι νὰ κατανοήσωσι καὶ ἐκτιμήσωσι τὴν τέχνην τοῦ ποιητοῦ ὡς δημιουργοῦ καλλιτέχνου οἱ μαθηταὶ καὶ πῶς θὰ παραχθῇ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν ἡ ἐκ τῆς ποιήσεως ταύτης ἡδονή, ὅταν μηδενὸς Ὕμνου ἢ Κανόνος πλήρη τὸν μῦθον, ἤτοι τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων, τὸ μέγιστον τοῦτο τῆς ποιήσεως κατὰ τὸν φιλόσοφον (αὐτόθι κεφ. 6), γινώσκωσι; Βεβαίως εἰκόνας τινὰς καλὰς καὶ μεταφορὰς καὶ ἄλλα σχήματα τοῦ λόγου καὶ τῆς διανοίας, τὰ κοσμήματα ταῦτα τῆς ποιήσεως, ἐν ταῖς ὀλίγαις καὶ κολοβαῖς ταύταις στροφαῖς θὰ ἴδωσιν, αὐτὴν ταύτην δ' ὅμως τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας ποιήσεως

δὲν θὰ αἰσθανθῶσιν, ἀπαράλλακτα ὅπως οὐδὲ δραματικὴν ποίησιν θὰ μάθωσιν, ἐὰν διδαχθῶσι δύο ἢ τρία στάσιμα λ.χ. τῆς Ἀντιγόνης καὶ τὴν πάροδον τοῦ Φιλοκτήτου καὶ τὸν μονόλογον τοῦ Αἴαντος, ὡς οὐδὲ ἔννοιάν ποτε τοῦ Παρθενῶνος θὰ λάβωσιν, ἐὰν διδαχθῶσιν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν κιόνων καὶ τῶν ἀετωμάτων αὐτοῦ(1).

Ποίαν δὲ κριτικὴν καὶ ἑρμηνευτικὴν ἐργασίαν ἔκαμεν εἰς τὸ κείμενον τῶν ποιημάτων τῆς Συλλογῆς ταύτης δεικνύουσι τὰ ἀκόλουθα.

Ἐκ τοῦ *εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν* Ὕμνου τοῦ Ῥωμανοῦ παραλαβὼν ἐκ τῶν εἴκοσι καὶ πέντε στροφῶν αὐτοῦ δέκα καὶ τρεῖς, ἄλλας μὲν τούτων πλήρεις, ἄλλας δὲ κολοβὰς παρέθηκε. Τὴν β′ στροφὴν ἐξέδωκεν οὕτως·

Τὴν Ἐδὲμ Βηθλεὲμ
ἤνοιξε, δεῦτε ἴδωμεν·
τὴν τρυφὴν ἐν κρυφῇ
εὕραμεν, δεῦτε λάβωμεν
τὰ τοῦ παραδείσου,
ἔνδον τοῦ σπηλαίου.
Ἐκεῖ ἐφάνη
ῥίζα ἀπότιστος,
βλαστάνουσα ἄφεσιν·
ἐκεῖ εὑρέθη
φρέαρ ἀνόρυκτον
οὗ πιεῖν Δαυῒδ
πρὶν ἐπεθύμησεν·
ἐκεῖ παρθένος
τεκοῦσα βρέφος,
τὴν δίψαν ἔπαυσεν εὐθὺς
τὴν τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Δαυΐδ·
διὰ τοῦτο πρὸς τόπον
ἐπειχθῶμεν, ποῦ ἐτέχθη
παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

(1) Ἴδε καὶ τὰς «*Ὁδηγίας*» τοῦ Τζαρτζάνου ἐν σελ. 311 καὶ 315 καὶ τὰ ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐμῆς ἐκδόσεως τοῦ Τιβερίου καὶ Γαΐου Γράγχου τοῦ Πλουτάρχου ἐν Ἀθήναις 1915.

Εἰς τὴν στροφὴν δὲ ταύτην ἄξια σημειώσεως ἔκρινεν ὁ κ. Σ. τἀκόλουθα· «παραστατικαὶ καὶ καθαραὶ εἶναι αἱ εἰκόνες ἐν τῇ στροφῇ ταύτῃ, πλαστικὴ δὲ καὶ καθαρὰ ἡ φράσις· *ἐν κρυφῇ*· ἐν τῷ κρυφίῳ, ἀποκρύφῳ τόπῳ, ἐν τῷ σπηλαίῳ· *ποῦ ἐτέχθη*· ὅπου ἐτέχθη· ἐνθυμίζει τὸ δημοτικόν· ἐκεῖ πού». Ἑρμηνεύσας δ᾽ ἐν τούτοις τὸ ἥκιστα ἑρμηνείας δεόμενον *ἐν κρυφῇ*, ἅτε ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ εὐθὺς κατόπιν ἐπεξηγούμενον διὰ τοῦ «*ἔνδον τοῦ σπηλαίου*», κατέλιπεν ἀνερμήνευτα τὴν *Ἐδέμ*, *τὴν τρυφήν*, *τὴν ἀπότιστον ῥίζαν*, *τὸ ἀνόρυκτον φρέαρ*, *τὴν δίψαν τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Δαυΐδ*. Πόθεν ὅμως οἱ μαθηταὶ θὰ μάθωσι πάντα ταῦτα ἄγνωστα αὐτοῖς ὄντα; Πόσον ὠφελιμώτερος θὰ ἦτο εἰς τοὺς μαθητάς, ἂν ἔγραφεν ὅτι Ἐδὲμ ἐκαλεῖτο ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἦν ὁ παράδεισος (πρβλ. Γενέσεως Β′, 8 «καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατ᾽ ἀνατολάς»), συνεκδοχικῶς δ᾽ εἶτα καὶ αὐτὸς ὁ παράδεισος· ὅτι τρυφὴν νοεῖ ἐκείνην, ἧς ἀπέλαυσεν ὁ Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ θεωρῶν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ (πρβλ. Γενέσεως Β′, 15 «ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς»), ὅτι δ᾽ ἐνταῦθα ὁ ποιητής, ὥσπερ οἱ παλαιοὶ ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι, αὐτὸς ἑαυτὸν ἑρμηνεύει παρακατιών, ὅτι ῥίζα ἀπότιστος καλεῖται ἡ Μαρία, ἅτε ἄνευ γάμου τεκοῦσα Ἐκεῖνον, ὅστις παρέσχεν ἡμῖν ἄφεσιν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος διὰ τοῦ θανάτου Αὐτοῦ, ὅτι φρέαρ ἀνόρυκτον λέγων ὑπαινίσσεται τὸ τοῦ ξδ′ Ψαλμοῦ «ἐδίψησέ σε ἡ ψυχή μου, ποσαπλῶς σοι ἡ σάρξ μου, ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ καὶ ἀνύδρῳ» καὶ τὰ παρόμοια. Ἔπειτα δὲ δὲν παρετήρησεν ὅτι ὁ ἐνεστὼς *βλαστάνουσα* εἶναι παντελῶς ἄτοπος· ἅπαξ ἡ ῥίζα ἐκείνη ἐβλάστησεν ἄφεσιν, ἅπαξ ἡ Μαρία ἔτεκε τὸν Χριστόν, διὸ ἄνευ ἐνδοιασμοῦ ἔπρεπε νὰ γράψῃ *βλαστήσασα* (1), ὡς δὴ καὶ πάντα τὰ ἄλλα ῥήματα τῆς στροφῆς ταύτης ἐν ἀορίστῳ χρόνῳ κεῖνται πάνυ ὀρθῶς. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς γραφῆς «διὰ τοῦτο *πρὸς τόπον ἐπειχθῶμεν, ποῦ ἐτέχθη παιδίον νέον*» καὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ *ποῦ* ὅτι ἐνθυμίζει τὸ δημοτικὸν «ἐκεῖ πού»; Ἂν ἔρριπτεν ἓν βλέμμα εἰς τὰς σημειώσεις τοῦ Pitra (σελ. 2), θὰ ἔβλεπε τὴν ὀρθὴν γραφὴν «πρὸς *τοῦτο* ἐπειχθῶμεν, *οὗ* ἐτέχθη» τ. ἑ.

(1) Τὴν γραφὴν ταύτην ἔχουσι καὶ οἱ κώδικες τοῦ Βατοπεδίου, ὥς μοι ἀνεκοίνωσεν ὁ σοφὸς καὶ σεβαστὸς φίλος μου πανιερώτατος Μητροπολίτης πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, εἰς οὗ τὴν εὐμενῆ ἀνακοίνωσιν ὀφείλω καὶ πάσας τὰς ἄλλας γραφὰς τῶν τοῦ Ἄθω κωδίκων, αἵτινες ἐν τοῖς ἑξῆς μνημονεύονται.

πρὸς τὸ σπήλαιον, ὅπου ἐτέχθη τὸ νέον παιδίον· τὴν γραφὴν δὲ ταύτην τῶν τοῦ Pitra κωδίκων καὶ τῶν παλαιῶν ἐκδόσεων ἔχουσι καὶ οἱ κώδικες τοῦ Βατοπεδίου.

Παραλιπὼν δὲ τὴν ε΄ καὶ τὴν στ΄ στροφὴν καὶ κολοβὴν παραθέσας τὴν ζ΄, παραλιπὼν δ᾽ εἶτα καὶ τὴν η΄, ἐξέδωκεν οὕτω τὴν θ΄·

Ἰησοῦς ὁ Χριστός,
ὄντως τε καὶ Θεὸς ἡμῶν,
τῶν φρενῶν ἀφανῶς
ἥψατο τῆς μητρὸς αὐτοῦ,
Εἰσάγαγε, λέγων,
οὓς ἤγαγον λόγῳ·
ἐμὸς γὰρ λόγος
οὗτος, ὅτι ἔλαμψεν
τοῖς ἐπιζητοῦσί με,
ἀστὴρ ἔστιν μὲν
εἰς τὸ ὁρώμενον,
δύναμις δ᾽ ἔστιν
πρὸς τὸ νοούμενον.
Συνῆλθε Μάγοις
ὡς λειτουργῶν μοι,
καὶ ἔτι ἵσταται, πληρῶν
διακονίαν τὴν αὐτοῦ,
καὶ ἀκτῖνι δεικνύει
τόπον τὸν ὅπου ἐτέχθη
παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

Ἑρμηνεύει δὲ τὸ *λόγῳ* οὕτως· «ὁ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀστὴρ εἶνε φῶς νοερόν, αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ λαλήσας τοῖς Μάγοις». Γνωστοῦ δ᾽ ὅμως ὄντος ὅτι ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς Ἐκκλησίας λέγοντες λόγον τοῦ Θεοῦ νοοῦμεν αὐτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, οὕτω δὲ νοεῖ καὶ ὁ κ. Σ. ἐπεξηγῶν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ «νοεροῦ φωτὸς» συμφώνως καὶ πρὸς τὴν ῥῆσιν τοῦ Κυρίου «ἐγώ εἰμι τὸ φῶς», ἀστέρα ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ νοήσωμεν κατὰ κ. Σ. αὐτὸν τὸν ἐν τῇ φάτνῃ κείμενον λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν συναγαγόντα ἐκ τῆς Περσίδος

τοὺς Μάγους («οὓς ἤγαγον λόγῳ»)!! Ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτην ἄτοπον ἐκδοχὴν (εἰσάγαγε εἰς τὸ σπήλαιον, λέγει ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, τοὺς Μάγους, οὓς ἤγαγον τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ) δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν ποιητήν, *λόγον* ἐνταῦθα δέον νὰ ἐκλάβωμεν τὴν προφητείαν τοῦ Βαλαάμ, ὅστις προανήγγειλε τοῖς Μάγοις τὴν ἀνατολὴν ἀστέρος ἐκ τοῦ σπέρματος Ἰακώβ, «ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγοὺς Μωάβ» (Ἀριθμῶν κδ'), νὰ νοήσωμεν δὲ τὸν ἀστέρα ὡς οὐρανίαν τινὰ δύναμιν διακονοῦσαν εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἀπολυτρώσεως, ὡς διδάσκει καὶ αὐτὸς ὁ Ῥωμανὸς λέγων «ἀστὴρ μὲν ἔστι πρὸς *τὸ φαινόμενον* (οὕτως οἱ κώδικες Τουρίνου καὶ Βατοπεδίου), δύναμις δέ τις πρὸς τὸ νοούμενον» καὶ «ἔτι **ἵσταται** πληρῶν διακονίαν τὴν αὑτοῦ» καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὡς λ. χ. ὁ Χρυσόστομος λέγων περὶ τοῦ ἀστέρος τούτου ἐν τῇ ε' Ὁμιλίᾳ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ὅτι ὁ ἀστὴρ οὗτος ἦτο «δύναμίς τις ἀόρατος εἰς ταύτην μετασχηματισθεῖσα τὴν ὄψιν» καὶ ὁ Ὠριγένης δὲ «ὑπέβαλεν αὐτὸν ὡς κομήτην, ἕτεροι δὲ τῶν πατέρων παρεδέξαντο αὐτὸν ὡς θείαν δύναμιν ἢ ἄγγελον εἰς ἀστέρα μετασχηματισθέντα», ὡς διδάσκει ὁ Δαμαλᾶς ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ εἰς Κ. Διαθήκην Β', 227, νὰ γράψωμεν δὲ κατὰ τοὺς κώδικας τοῦ Βατοπεδίου «ἐμὸς γὰρ λόγος *τούτοις ἐπέλαμψε* τοῖς ἐπιζητοῦσί με» τ. ἔ. ἐμὸς λόγος ἦτο ὁ διὰ τοῦ Βαλαὰμ προφητευθεὶς τοῖς Μάγοις καὶ φωτίσας αὐτοὺς εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς μου. Ἀλλὰ μήπως αὐτὸς οὗτος ὁ μελῳδὸς δὲν ἐκφράζεται σαφέστερον ἐν τῇ ϛ' στροφῇ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ὕμνου λέγων·

Ἀκριβῶς γὰρ ἡμῖν
ὁ Βαλαὰμ παρέθετο
τῶν ῥημάτων τὸν νοῦν,
ὧνπερ προεμαντεύσατο,
εἰπὼν ὅτι μέλλει
ἀστὴρ ἀνατέλλειν,
ἀστὴρ σβεννύων
πάντα μαντεύματα
καὶ τὰ οἰωνίσματα·
ἀστὴρ ἐκλύων

παραβολὰς σοφῶν
ῥήσεις τε αὐτῶν
καὶ τὰ αἰνίγματα . . . .

Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ Κοντακίοις ὁ Ῥωμανὸς ποιεῖται λόγον περὶ τῆς προφητείας ἐκείνης τοῦ Βαλαάμ, ὡς (παρὰ Pitra σ. 232)

Μάντεως χρησμοὶ
Βαλαὰμ ἀποπληροῦνται·
οἱ γὰρ Περσικαῖς
τερατείαις κεχηνότες
ἀστέρος ἀσυνήθους
τῇ ἐλλάμψει τὸν ἄδυτον
ἥλιον Χριστὸν καταυγασθέντες . . . .

καὶ σ. 233.

ἐκ σοῦ μηροῦ, Ἰούδα,
προελεύσεται Κύριος
κατὰ Βαλαάμ . . . .

Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ ὁ ὑμνογράφος ὡσαύτως (παρὰ Pitra σ. 382)

ἀστὴρ δὲ τοῦτον
κηρύττει ἄνωθεν
Μάγοις ἐρχομένοις εἰς προσκύνησιν
αὐτοῦ σὺν δώροις
ἀπὸ μακρόθεν,
προσεφελκόμενος σπουδῇ
ἀκολουθοῦντας Βαλαὰμ
τῇ προρρήσει εἰπόντος·
ἄστρον μέλλει προμηνύειν
παιδίον νέον . . .

ὡς καὶ ὁ Κοσμᾶς ἐν τῷ Κανόνι εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν (Anthol. Graeca Christ-Paranikas σ. 166)·

Τοῦ μάντεως πάλαι Βαλαὰμ
τῶν λόγων μυητὰς σοφοὺς

ἀστεροσκόπους χαρᾶς ἔπλησας,
ἀστὴρ ἐκ τοῦ Ἰακὼβ
ἀνατείλας, δέσποτα.

Ἐν δὲ τῇ ια′ στροφῇ ἀναγινώσκομεν οὕτως·

Οἱ δὲ Μάγοι εὐθὺς
ὥρμησαν πρὸς τὸν θάλαμον,
καὶ ἰδόντες Χριστόν,
ἔφριξαν, ὅτε εἴδησαν
τὴν τούτου μητέρα,
τὸν ταύτης μνηστῆρα,
καὶ φόβῳ εἶπον·
Οὗτος υἱός ἐστιν
ἀγενεαλόγητος.
Καὶ πῶς, παρθένε,
τὸν μνηστευόμενον
βλέπομεν ἀκμὴν
ἔνδον τοῦ οἴκου σου;

Ἀλλ' ἀντὶ τῆς γραφῆς *θάλαμον* πρέπει νὰ προτιμηθῇ ἡ τῶν ἀρχαιοτέρων κωδίκων (λ. χ. τοῦ Βατοπεδίου) *σπήλαιον*. Διότι ὁ διάλογος τῆς τε Μαρίας καὶ τοῦ παιδίου καὶ τῆς Μαρίας καὶ τῶν Μάγων, ὡς ἐξ ὅλου τοῦ ποιήματος φαίνεται, ὑποτίθεται ὅτι ἐγένετο ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Βηθλεέμ. Καὶ ἀντίκειται μὲν τοῦτο πρὸς ὅσα ὁ Ματθαῖος λέγει (β′, 11) «οἱ δὲ Μάγοι ἐλθόντες εἰς τὴν *οἰκίαν* εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ», φυσικὰ δὲ οἱ Μάγοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσιν ἐν τῇ φάτνῃ ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἄστρου, ἡ ὁδοιπορία δ' αὐτῶν θὰ διήρκεσε πλέον τοῦ ἔτους, ἀφ' οὗ ὁ Ἡρώδης ἀκριβώσας τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος διέταξε νὰ σφάξωσι πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω (αὐτόθι 16)· ἀλλ' ὅτι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις ἦτο περὶ προσκυνήσεως τῶν Μάγων ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Βηθλεέμ, δεικνύει οὐ μόνον ἡ Ἁγιογραφία, ἐν ᾗ ὁμοιομόρφως πάντοτε παρίστανται τὸ σπή-

λαιον μετὰ τῆς φάτνης καὶ τοῦ παιδίου, μετὰ τοῦ Ἰωσὴφ καὶ τῆς Μαρίας καὶ τῶν Μάγων καὶ μετὰ τῶν ζῴων τῆς φάτνης, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ὑμνολογία. Οὕτω λ. χ. ἐν ᾧ κατὰ τὸν Λουκᾶν (β', 8-15) κατὰ τὴν ἐν τῇ φάτνῃ τῆς Βηθλεὲμ γέννησιν τοῦ Σωτῆρος εἰς τοὺς ποιμένας τοὺς περὶ τὴν Βηθλεὲμ ἀγραυλοῦντας ἄγγελος μὲν Κυρίου (Γαβριὴλ) εὐηγγελίσατο τὴν μεγάλην χαράν, τῷ ἀγγέλῳ δὲ προσελθόντες καὶ ἑνωθέντες πλῆθος στρατιᾶς οὐρανίου ᾖνουν τὸν Θεόν, οὐδὲν δὲ λέγεται περὶ συγχρόνου παρουσίας τῶν Μάγων, ἐν τῇ Ὑμνολογίᾳ ποιμένες, ἄγγελοι καὶ Μάγοι συμπαρίστανται ἐν τῇ Βηθλεέμ. Αὐτὸς ὁ Ῥωμανὸς ψάλλει (παρὰ Pitra Anal. Sacr. A', σ. 226)·

Ἴδοσαν λαοὶ
τὸ σωτήριον τῆς δόξης
ἐκ παρθενικῆς
ἀνατείλαντα νηδύος·
ἐθαύμαζον ποιμένες,
οἱ δὲ Μάγοι προσέφερον
λίβανον, χρυσὸν καὶ εἶδος σμύρνης

καὶ σ. 227

Αἱ τάξεις τῶν ἀγγέλων
καὶ οἱ Μάγοι ἐκραύγαζον·
σήμερον Χριστὸς ἐκ τῆς παρθένου
τίκτεται ἡμῶν εἰς σωτηρίαν

καὶ σ. 230

Ἀνίσχει ἀστὴρ
Ἰακὼβ ἐν τῷ σπηλαίῳ·
δεῦτε καὶ ἡμεῖς
προεόρτια τελοῦντες
συνδράμωμεν τοῖς Μάγοις,
τοῖς ποιμέσι συνέλθωμεν,
ἴδωμεν Θεὸν ἐν τοῖς σπαργάνοις
καὶ τὴν Παρθένον γαλουχοῦσαν

καὶ σ. 231

Ἐγγίζει Χριστός,
Βηθλεὲμ προετοιμάζου·

ἤδη τῶν ἐθνῶν
τὸ σωτήριον αὐγάζει·
εὐτρέπισον τὴν φάτνην,
τοὺς ποιμένας συνάγαγε,
κάλεσον τοὺς Μάγους ἐκ Περσίδος

καὶ σ. 231

ὅθεν σὺν Μάγοις καὶ ποιμέσι
λαοὶ εἴπωμεν . . .

καὶ σ. 232

Χριστέ, καὶ ἐν τῇ φάτνῃ
ἀνεκλίθης ὡς νήπιος,
δωροφορησάντων σε τῶν Μάγων
καὶ ὑμνησάντων τῶν ἀγγέλων

καὶ σ. 234

αἱ τάξεις τῶν ἀγγέλων
καὶ οἱ Μάγοι ἐκραύγαζον

καὶ σ. 239

Μάγοις προσιτός τε καὶ ποιμέσιν.

Καὶ ἐν τῷ β′ τροπαρίῳ τῆς θ′ ᾠδῆς τοῦ προεορτίου Κανόνος (ἐν Μηναίῳ Δεκεμβρίου σελ. 271 ἐκδ. Σαλιβέρου 1904) λέγεται

ἀστὴρ δὲ τοῦτον καταμηνύει
Μάγοις ζητοῦσιν εὐσεβῶς·
ὅνπερ καὶ κατιδόντες σπηλαίῳ
θάμβους ἐπλήσθησαν

καὶ ἐν σ. 272

ἀθροίζονται οἱ Μάγοι
δῶρα κομίζοντες,
ἀγραυλοῦσι ποιμένες

καὶ σ. 282

σπεύσωμεν ἐπιστῆναι εἰς Βηθλεὲμ
εἰς αὐτοῦ προσκύνησιν μετὰ Μάγων

καὶ σ. 307

ὑπὸ λαμπροῦ ἀστέρος ἑλκόμενοι

ἔφθασαν ἐν Βηθλεὲμ
δῶρα προσφέροντες ἔγκριτα.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Κοσμᾶς περὶ προσκυνήσεως τῶν Μάγων ἐν Βηθλεὲμ ποιεῖται λόγον λέγων ἐν τῷ τελευταίῳ τροπαρίῳ τοῦ Κανόνος εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν (Anthol. Graeca Christ-Paranikas σ. 169).

Ἠκρίβωσε χρόνον
Ἡρώδης ἀστέρος,
οὗ ταῖς ἡγεσίαις οἱ Μάγοι ἐν Βηθλεὲμ
προσκυνοῦσι Χριστὸν σὺν δώροις.

Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ἰαμβικῷ Κανόνι εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν (Anthol. Graeca σ. 205)·

Ἔδειξεν ἀστὴρ τὸν πρὸ ἡλίου λόγον,
ἐλθόντα παῦσαι τὴν ἁμαρτίαν, Μάγοις
σαφῶς πενιχρὸν εἰς σπέος,

καὶ ὁ Ἀνδρέας ὁ Ἱεροσολυμίτης ἐν ἰδιομέλῳ εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν (αὐτόθι σ. 97)·

Ποιμένες τὸν τεχθέντα δοξάζουσι,
Μάγοι τῷ δεσπότῃ δῶρα προσφέρουσιν,
ἄγγελοι ἀνυμνοῦντες λέγουσιν

καὶ σ. 98

ἀστὴρ μηνύει,
Μάγοι προσκυνοῦσι,
ποιμένες θαυμάζουσι
καὶ ἡ κτίσις ἀγάλλεται

καὶ ἐν τοῖς μεγαλυναρίοις εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων (αὐτόθι σ. 85)

Μάγοι καὶ ποιμένες
ἦλθον προσκυνῆσαι
Χριστὸν τὸν γεννηθέντα
ἐν Βηθλεὲμ τῇ πόλει.

Ἡ γραφὴ ἄρα *θάλαμον* συμφωνεῖ μὲν μᾶλλον πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, οὐχὶ δὲ πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, ἣν εἶναι προφανὲς ὅτι ἀκολουθεῖ ὁ Ῥωμανός. Ἀντὶ δὲ τοῦ κακοζήλου «ἰδόντες (=ὅτε εἶδον) Χριστὸν ἔφριξαν, *ὅτε εἴδησαν* (=ὅτε εἶδον)» γραπτέον τὸ ὀρθὸν «ἰδόντες Χριστὸν ἔφριξαν, *ὅτι εἴδοσαν*». Οἱ τύποι δὲ εἴδοσαν, ἤλθοσαν, ἐφάγοσαν, κατελίποσαν εἶναι συχνότατοι ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ ἤδη ἀπὸ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄ καὶ παρὰ τῷ Ῥωμανῷ, ὡς ἐν τῷ ις΄ Οἴκῳ τοῦ Κοντακίου εἰς τοὺς Μ΄ μάρτυρας τοὺς ἐν Σεβαστείᾳ «εἰσήλθοσαν» καὶ ἐν τῷ ιζ΄ Οἴκῳ τοῦ αὐτοῦ Κοντακίου «εἴδοσαν» καὶ παρὰ Pitra σ. 226 «ἴδοσαν». Παραδόξως δὲ καὶ ὁ Pitra (σ. 5), ἐν ᾧ ἀπέρριψε τὴν γραφὴν *ὅτι εἴδησαν* προτιμήσας τὸ *ὅτε εἴδησαν*, μετέφρασεν ὅμως «aspicientesque Christum expaverunt: videbant *enim*». Ἀντὶ δὲ τοῦ *μνηστευόμενον* πάντες οἱ κώδικες ἔχουσι τὸ ὀρθὸν *μνηστευσάμενον*.

Ἐν τῇ ιζ΄ στροφῇ ἐκδοὺς

Ναί, φησὶ τοῖς πιστοῖς
Μάγοις ἡ Μαρία ἔφησε

δὲν παρετήρησεν ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ ἄρθρου *ἡ* φθείρει τὸ μέτρον.

Ἐκ τοῦ Ὕμνου «*ἡ Παρθένος παρὰ τὸν Σταυρὸν*» ἐκ δέκα καὶ ἑπτὰ στροφῶν συγκειμένου ἀξίας παραθέσεως ἔκρινε δύο μόνας, ὧν τὴν ἑτέραν ἐξέδωκεν οὕτως, ἔχων ὑπ᾽ ὄψει μόνην τὴν ἔκδοσιν τοῦ Pitra καὶ οὐχὶ τὴν νεωτάτην τοῦ Krumbacher τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν ταῖς Sitzungsberichten τῆς Ἀκαδημείας τοῦ Μονάχου τοῦ 1904 σελ. 658 καὶ ἑξῆς·

Ὑπάγεις, ὦ σπλάγχνον,
πρὸς ἄδικον φόνον,
καὶ οὐδείς σοι συναλγεῖ.
Οὐ συνέρχεται Πέτρος,
ὁ εἰπών σοι·
Οὐκ ἀρνοῦμαί σέ ποτε,
κἂν ἀποθνήσκω.
Θωμᾶς ἔλιπέ σε,
ὁ βοήσας· Μετὰ σοῦ

θάνωμεν πάντες.
Οἱ ἄλλοι δὲ πάντες,
οἱ οἰκεῖοι καὶ υἱοί,
οἱ μέλλοντες κρῖναι
τάς σου δώδεκα φυλάς,
ποῦ εἰσιν ἄρτι;
Οὐδένα ἐκ τῶν πάντων,
ἀλλ' εἷς ὑπὲρ πάντων
θνήσκεις, τέκνον, μόνος,
ἀνθ' ὧν πάντας ἔσωσας,
ἀνθ' ὧν πᾶσιν ἤρεσας,
ὁ υἱὸς καὶ Θεός μου.

Ἐνταῦθα γραπτέον «*οὐ συνέρχεταί σοι Πέτρος*» μετὰ τῶν κωδίκων Μόσχας, Βιέννης, Τουρίνου καὶ Βατοπεδίου καὶ «*ἔλιπέ σε Θωμᾶς*» μετὰ πάντων τῶν κωδίκων (ἡ γραφὴ *Θωμᾶς ἔλιπέ σε* εἶναι τοῦ Pitra) καὶ «*μετ᾽ αὐτοῦ θάνωμεν πάντες*», ὡς φέρουσιν οἱ κώδικες Πάτμου, Μόσχας, Τουρίνου καὶ Βατοπεδίου (πρβλ. καὶ Ἰωάννου ια', 16 «εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος τοῖς συμμαθηταῖς· ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν *μετ᾽ αὐτοῦ*»). «*Οἱ ἄλλοι δὲ πάλιν*» (τ. ἔ. πλὴν τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Θωμᾶ) φέρουσιν οἱ κώδικες Π., Μ., Τ., Β. «οἱ οἰκεῖοι καὶ *γνωστοὶ*» δὲ οἱ τῆς Π. καὶ τῆς Μ. «*Τάς σου δώδεκα φυλὰς*» εἶναι τοῦ Pitra ἀνάγνωσις, οἱ κώδικες ἔχουσι «*τὰς δώδεκα φυλὰς*» πλὴν τοῦ τῆς Μ. φέροντος «*τὰς φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ*», ὅπερ σύμφωνον καὶ πρὸς τὸ τοῦ Ματθαίου (ιθ', 28) «καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ». Ἡ γραφὴ δὲ «*οὐδένα* ἐκ τῶν πάντων» εἶναι τοῦ κ. Σ., ἥτις ὅμως καὶ τὸ μέτρον φθείρει καὶ σόλοικος εἶναι· διότι ποῦ θ' ἀναφέρεται ἡ αἰτιατικὴ *οὐδένα;* Πάντες οἱ κώδικες καὶ ὁ Pitra ἔχουσι τὸ ὀρθὸν «*οὐδεὶς* ἐκ τῶν πάντων» (ἐνν. ἐστὶν ἄρτι). Ἀντὶ δὲ τοῦ «ἀνθ' ὧν *πᾶσιν* ἤρεσας», ὅπερ ὅλως ἄτοπον, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ Κύριος «οὐκ ἤρεσε πᾶσιν», ὅλως δὲ τοὐναντίον «ἀπήρεσε πᾶσιν», διὸ καὶ ἐσταυρώθη, ὀφείλομεν νὰ γράφωμεν «πᾶσιν *ἤρκεσας*» τ. ἔ. τοὺς πάντας ἐβοήθησας, εὐηργέτησας· πρβλ. Κοντάκιον αὐτοῦ εἰς Ἅγιον Νικόλαον (Pitra σ. 204) «τοῖς δεομένοις ὅλως *ἐπήρκεσεν*».

Ἐν σελίδι 10 καὶ ἑξῆς παρατίθησιν ἐκ τῶν 25 μόνον 6 στροφὰς ἐκ τῆς «Ὠδῆς εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν», ἄλλας μὲν πλήρεις, ἄλλας δὲ κολοβὰς καὶ ταύτας δὲ οὐχὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τοῦ Krumbacher ἐν τῷ εἰρημένῳ περιοδικῷ (1898 σελ. 163 κ. ἑξ.), ἀλλὰ κατὰ τὴν παλαιὰν τοῦ Pitra. Τὴν α΄ τῶν στροφῶν τούτων (τὸ κουκούλιον ἢ προοίμιον) ἐξέδωκεν οὕτως.

Ὅταν ἔλθῃ ὁ Θεὸς
ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης,
καὶ τρέμωσι τὰ σύμπαντα,
ποταμὸς δὲ τοῦ πυρὸς
πρὸ τοῦ βήματος ἕλκῃ,
καὶ βίβλοι διανοίγωνται,
καὶ τὰ κρυπτὰ δημοσιεύωνται,
τότε ῥῦσαί με
ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ ἀσβέστου
καὶ ἀξίωσον
ἐκ δεξιῶν σού με στῆναι,
κριτὰ δικαιότατε.

Ἡ γραφὴ *ἔλθῃ* εἶναι τοῦ κ. Σωτηριάδου, πάντες δ᾿ οἱ κώδικες καὶ ὁ Pitra καὶ ὁ Krumbacher ἔχουσι τὸ ὀρθὸν *ἔλθῃς*, διότι ὁ ποιητὴς ἀποτείνεται πρὸς τὸν Θεὸν (ὅταν ἔλθῃς-τότε ῥῦσαί με). Αἱ δὲ ὑποτακτικαὶ *τρέμωσι, ἕλκῃ, διανοίγωνται, δημοσιεύωνται* εἶναι διορθώσεις τοῦ Pitra νομίσαντος ὅτι ὁ *καὶ* (*καὶ τρέμωσι* τὰ σύμπαντα) εἶναι συμπλεκτικὸς συνδέων τὰς προτάσεις ταύτας μετὰ τῆς ἡγουμένης χρονικῆς *ὅταν ἔλθῃς*. Τοῦτο δ᾿ ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν· ὁ καὶ ἐνταῦθα εἶναι χρονικὸς δηλῶν τὸ ταυτόχρονον (εὐθὺς ὅταν ἔλθῃς, θὰ τρέμωσι τὰ σύμπαντα, θὰ ἕλκῃ ὁ ποταμὸς κτλ.), πανταχοῦ δὲ τοῦ ποιήματος τούτου ὁ ποιητὴς περὶ τῶν γεγονότων, ἅτινα μέλλουσι νὰ συμβῶσι κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν, μεταχειρίζεται ἐνεστῶτας τῆς ὁριστικῆς ἢ μέλλοντας αὐτῆς· οὕτω «μέγα μὲν ἠχήσει τὸ πῦρ, ἁμαρτωλοὶ δὲ βρύξουσι (στρ. α΄), «οὕτω. . .ἐλεύσεται», «τότε Ἰουδαῖοι ὄψονται» (στρ. γ΄), «παραγίνεται καὶ Ἐνὼχ» (ε΄), «κυριεύσει ὁ Ἀντίχριστος» (ϛ΄), «ὁ Ἀντίχριστος τεχθήσεται», «ἐκ γυ-

ναικὸς γεννᾶται, ἐκπλανήσει δὲ ἀνόμους», «τέρατα ποιήσει» (ζ'), «λόγους λαλήσει καὶ πᾶσιν ἐπέρχεται» (η'), «ἐκ μορφῆς εἰς ἑτέραν μορφὴν μεταβάλλεται· εἰς ἀέρα διίπταται καὶ σχηματίζει», «θλῖψις ἔσται τοῖς ἀνθρώποις» (θ'), «γίνονται φυγάδες» (ι'), «ῥοιζοῦται ὁ δόλιος καὶ . . . ὡς ἐχθρὸς ἐπελεύσεται καὶ προβάλλεται, κινήσει φόβον, σείεται τὰ πάντα, τὰ ἅγια ἀρθήσεται» (ιδ'), «ὅλα τὰ μνήματα σείονται καὶ ἀνοίγονται καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται» (ιζ') καὶ οὕτω καθεξῆς ἐν ὅλῳ τῷ ποιήματι ἐνεστῶτες καὶ μέλλοντες τῆς ὁριστικῆς ἀπαντῶσι. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς μὲν ὁ Pitra ἐν στροφῇ ε' ἐξέδωκε «ἐξαποστέλλω προφήτας εἰς τὸν κόσμον, περιβάλλονται δὲ σάκκους καὶ κηρύξουσί με πᾶσι», ὡς φέρουσι καὶ ἔνιοι τῶν κωδίκων, κακῶς δὲ ὁ Krumbacher *ἐξαποστείλω, περιβάλλωνται* καὶ *κηρύξωσι* καὶ ἐν στροφῇ ι' «ὁ μὲν λιμὸς μέγας γένηται» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ τῶν κωδίκων *γενήσεται* ἢ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Pitra *γίνεται*.

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ὁ Ῥωμανὸς μεταχειρίζεται τὸν ἐνεστῶτα ἀντὶ τοῦ μέλλοντος· οὕτω λ. χ. ἐν τῇ ιδ' στροφῇ τοῦ Κοντακίου εἰς τὸν «*Θρῆνον τῆς Θεοτόκου*» (παρὰ Krumbacher ἐν τῷ εἰρημένῳ περιοδικῷ τοῦ 1903 σ. 668) λέγει ὁ μελῳδός·

Ὡς ἤκουσε ταῦτα
ὁ πάντα γινώσκων
πρὶν γενέσεως αὐτῶν,
ἀπεκρίθη πρὸς Μαρίαν·
Θάρσει, μῆτερ,
ὅτι πρώτη με ***ὁρᾷς***
ἀπὸ τοῦ τάφου·
ἔρχομαί *σοι δεῖξαι*
πόσων πόνων τὸν Ἀδὰμ
ἐλυτρωσάμην . . .
καὶ τότε ***θεάσῃ***
τὴν Εὔαν, ὦ μῆτερ,
ζῶσαν ὥσπερ πρώην
καὶ ***βοήσεις*** *ἐν χαρᾷ·*
τοὺς γονεῖς μου ἔσωσεν
ὁ υἱός καὶ Θεός μου·

καὶ ἐν στροφῇ ιγ'

Μικρὸν οὖν, ὦ μῆτερ,
ἀνάσχου καὶ **βλέπεις,**
πῶς καθάπερ ἰατρὸς
ἀποδύομαι *καὶ* **φθάνω,**
ὅπου κεῖνται,
καὶ ἐκείνων τὰς πληγὰς·
περιοδεύω

καὶ ἐν στροφῇ ιϛ'

Οὐκοῦν, εἰ συνέρχῃ,
μὴ κλαύσῃς, ὦ μῆτερ,
μηδὲ πάλιν πτοηθῇς,
ἐὰν ἴδῃς σαλευθέντα
τὰ στοιχεῖα·
τὸ γὰρ τόλμημα δονεῖ
πᾶσαν τὴν κτίσιν·
πόλος **ἐκτυφλοῦται**
καὶ οὐκ **ἀνοίγει** *ὀφθαλμόν,*
ἕως ἂν εἴπω·
ἡ γῆ σὺν θαλάσσῃ
τότε **σπεύσουσι** *φυγεῖν·*
ναὸς τὸν χιτῶνα
ῥήξει *τότε κατὰ τῶν*
ταῦτα τολμώντων·
τὰ ὄρη **δονοῦνται,**
οἱ τάφοι **κενοῦνται·**
ὅταν ἴδῃς ταῦτα,
ἐὰν πτήξῃς ὡς γυνή,
κράξον πρός με· φεῖσαί μου,
ὁ υἱὸς καὶ Θεός μου,

ἔνθα πάλιν ὁ μὲν Pitra προείλετο τὴν γραφὴν *σπεύσουσι* ὀρθῶς ποιῶν, ὁ δὲ Krumbacher τὴν γραφὴν *σπεύσωσι·* ἀλλὰ περὶ τῶν τοιούτων γενήσεται ὁ προσήκων λόγος ἐν ἰδίᾳ «Συμβολῇ» εἰς τὸν Ῥωμανὸν ἀναφερομένῃ.

Τὴν ιε′ στροφὴν ἐξέδωκεν οὕτω·

Μία δὲ πόλις ἢ ἔρημος
οὐκ ***ἰσχύσει***
περισώζειν τοὺς φεύγοντας·
συνέχει πένθος τὰ πέρατα.
Πάντες ***μὲν*** *ὀδύνης*
ἐν ἡμέρᾳ ***προσεύχονται,***
ἵν᾽ ἑσπέρα γενήσεται·
ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ὡς
πάλιν ἴδωσι
τὴν ἡμέραν προσεύξονται,
μακαριοῦσι
τοὺς ἐν τοῖς τάφοις,
δακρύοντες ***ἀπαύστως*** *κλπ.*

Ἐνταῦθα οἱ κώδικες ἔχουσιν ἄλλοι μὲν «οὐκ ἰσχύσουσι», ὃ παρέλαβεν ὁ Krumbacher, ἄλλοι δὲ «οὐκ ἰσχύσειε», ὃ προυτίμησεν ὁ Pitra, ὁ Σ. δὲ γράφων «οὐκ ἰσχύσει» δὲν παρετήρησεν ὅτι φθείρει τὸ μέτρον. Ὡσαύτως οἱ κώδικες κατωτέρω ἔχουσι «πάντες *μετ᾽* ὀδύνης ἐν ἡμέρᾳ προσεύχονται», ὅπερ εἶναι καὶ ὀρθόν, διότι πάντες ὀδυνώμενοι ἐν ἡμέρᾳ προσεύξονται, ἵνα γίνῃ ἑσπέρα ἐλπίζοντες ὅτι τότε θὰ λήξωσι τὰ βάσανά των, ἐπελθούσης δὲ πάλιν τῆς νυκτὸς προσεύξονται, ἵνα γίνῃ ἡμέρα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἴσως τότε ἐλαττωθῶσι τὰ δεινὰ (πρβλ. καὶ «στέναξον *μετ᾽ ὀδύνης*» ἐν τῇ ε′ στροφῇ τοῦ εἰς τὰς δέκα παρθένους Κοντακίου παρὰ Krumbacher ἔνθα ἀνωτέρω 1899, σελ. 114), ἐν ᾧ ἡ γραφὴ τοῦ Pitra ***ἐν ἡμέρᾳ μὲν ὀδύνης*** οὐδένα νοῦν παρέχει, διότι πᾶσαι αἱ ἡμέραι τότε ἔσονται ὀδυνηραί. Μετὰ τὰ ἀνωτέρω δὲ εἰρημένα περὶ τῆς ἀδιαφόρου χρήσεως ἐνεστῶτος καὶ μέλλοντος ὁριστικῆς ἐν τῷ ποιήματι ἡ προτίμησις τῆς γραφῆς τοῦ Pitra *προσεύχονται* ἀντὶ τῆς τῶν κωδίκων πάντων *προσεύξονται* οὐδένα λόγον ἔχει. Ὡσαύτως καὶ κατωτέρω προυτίμησε τὴν γραφὴν τοῦ Pitra

ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ὡς
πάλιν ἴδωσι
τὴν ἡμέραν προσεύξονται

ἄμετρον οὖσαν ἀντὶ τῆς τῶν κωδίκων

ἐπελθούσης δὲ πάλιν
νυκτός, ἵνα ἴδωσι
τὴν ἡμέραν, προσεύξονται.

Οὐχὶ δὲ «μακαριοῦσι τοὺς ἐν τοῖς τάφοις δακρύοντες *ἀπαύστως*», ὡς φέρει μόνος ὁ κῶδιξ Corsinianus ἔγραφεν ἀναμφιβόλως ὁ Ῥωμανός, ἀλλὰ «μακαριοῦσι τοὺς ἐν τοῖς τάφοις δακρύοντες *οἱ ζῶντες*», ὡς φέρουσιν οἱ ἄλλοι κώδικες, ὅτε ἔχει μὲν ὑποκείμενον τὸ ῥῆμα, γίνεται δὲ καὶ ἀντίθεσις τῆς εὐτυχίας τῶν ἐν τοῖς μνημείοις πρὸς τὴν δυστυχίαν τῶν ζώντων.

Ἐν δὲ τῇ ις′ στροφῇ, ἣν κολοβὴν καὶ ταύτην παρέθηκεν, ἔγραφεν·

λοιπόν τε ἥξει
ἐκ τῶν ὑψίστων
ὡς ἥλιος ἀστράπτων
ἐν νεφέλαις μετὰ δόξης,
ὡς Θεὸς σεσαρκωμένος,

χωρὶς νὰ προσέξῃ ὅτι οὕτω δὲν ὑπάρχει ὑποκείμενον τοῦ ῥήματος· τίς ἥξει ὡς ἥλιος ἀστράπτων, ὡς Θεὸς σεσαρκωμένος; τὴν ὀρθὴν γραφὴν ἔχει κῶδιξ τῆς Πάτμου, ἣν καὶ ὁ Krumbacher προυτίμησεν, ὁ Θεός· ἥξει ὁ Θεὸς σεσαρκωμένος ὡς ἥλιος ἀστράπτων.

Πάλιν δ' ἐν τῇ ιζ′ στροφῇ προυτίμησε παρὰ τὸ μέτρον καὶ μὲ ἀφόρητον χασμωδίαν τὴν τοῦ Pitra ἀνάγνωσιν

φλὸξ δὲ οὗτοι πυρός εἰσι, ἡ
κατακαίουσα

ἀντὶ τῆς γραφῆς τῶν κωδίκων

φλὸξ δὲ πέλουσιν οὗτοι
πυρὸς κατακαίουσα.

Ἐν σ. 14-16 παραθέτει 5 στροφὰς ἔκ τινος τοῦ Ῥωμανοῦ Κοντακίου, ὅπερ ἐπιγράφει «Ὠδὴ νεκρώσιμος εἰς μοναχόν». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Pitra, παρ' οὗ ἀντέγραψε τὰς στροφὰς ταύτας, τὸ Κοντάκιον τοῦτο ἐπιγράφει Canticum de mortuis, γενικώτερον εἰς πάντας τοὺς τετελευτηκότας καὶ οὐχὶ εἰς μόνους τοὺς μοναχοὺς πεποιημένον αὐτὸ ὑπολαμβάνων, ἔν τινι δὲ τῶν κωδίκων τῆς Κρυπτοφέρρης ἐπιγράφεται «Κοντάκιον, ἦχος πλ. δ', ἰδιόμελον σαββάτου τῆς τυροφάγου εἰς ἀκολουθίαν τετελευτηκότος μοναχοῦ, ἔχον ἀκροστιχίδα: Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ψαλμὸς οὗτος». Ἀλλ' ὁ προσεκτικῶς μελετῶν τὸ ὅλον ποίημα πείθεται ὅτι οὐχὶ νεκρώσιμος εἰς μοναχόν, ἀλλ' ὅλως τοὐναντίον χαρμόσυνος ᾠδὴ προσφυῶς δύναται νὰ ἐπιγραφῇ τοῦτο. Ἰδοὺ διὰ βραχέων τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Πάντα τὰ ἀνθρώπινα εἶναι εὐμετάβλητα καὶ ἐπώδυνα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, λέγει ὁ μελῳδός, οὐδὲ ἕνα δὲ τῶν θνητῶν εὗρον ἄλυπον· ὁ σήμερον πλούσιος αὔριον γίνεται πτωχός, ὁ πτωχὸς δὲ τἀνάπαλιν αἰφνιδίως γίνεται πλούσιος, ἀλλ' ὑμεῖς οἱ ἀσκηταὶ καὶ μοναχοὶ «πάντων τούτων ἐστὲ παρεκτός»· τοὺς ἀγάμους ἐλπίδες συγκόπτουσι, τοὺς ἐν γάμῳ φροντίδες συντήκουσι, τοὺς ἀτέκνους ἡ λύπη ἐμάρανε, πολυτέκνους ὁ βίος ἀνάλωσεν, ἀλλ' ὁ γέλως ὑμῶν ἐπὶ τούτοις πλατύς· καὶ πειρατὰς καὶ τρικυμίας ἀψηφοῦντες ῥιψοκινδύνως οἱ ἄνθρωποι διαπλέουσι τὰ ἁλμυρὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα ἐμπιστεύοντες τὴν ζωήν των εἰς μίαν σανίδα, διότι ἡ γαστὴρ ἐξαναγκάζει αὐτούς, ἀλλ' ὑμῶν τῶν μοναχῶν ἡ γαλήνη ἀχείμαστος· ἵνα δὲ συνελὼν εἴπω ἅπαντα, ἀφ' οὗ τὰ ἐν κόσμῳ σὺν κόσμῳ παρέρχεται καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ τοῦ βίου καὶ ἂν κερδίσωμεν, τὸν τάφον οἱ πάντες οἰκήσομεν, τὸ μόνον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀγαθὸν εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ἔχετε ὑμεῖς τ. ἔ. ψάλλειν ἡσύχως τῷ Θεῷ τὸ ἀλληλούϊα.

Ἵνα δὲ συνελὼν εἴπω ἅπαντα,
τὰ ἐν κόσμῳ σὺν κόσμῳ παρέρχεται·
ὅταν πάντα γὰρ βίου κερδήσωμεν,
τότε τάφον οἱ πάντες οἰκήσομεν,
καθάπερ ἔφησεν ὁ πάνσοφος·
Ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα·
εἰ γὰρ ἔστι θανεῖν, διατί μοι καμεῖν;

ἀγαθὸν οὖν ἡσύχως τὸ ψάλλειν Θεῷ
τὸ ἀλληλούϊα.

Προλαμβάνων δὲ ἐνδεχομένην ἐρώτησιν τῶν μοναχῶν «εἰ καλὸν ὃ λαλεῖς, διὰ τί μὴ ποιεῖς» καὶ ἀπαντῶν τὸ τοῦ Κυρίου «οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ᾽ οἷς δέδοται» (Ματθ. ιθ΄, 11), ἐξακολουθεῖ παρέχων συμβουλὰς εἰς τοὺς μοναχοὺς περὶ ὁμονοίας, ταπεινοφροσύνης, φιλαλληλίας, φιλεργίας, ἐγκρατείας, ὑποταγῆς εἰς τὸν ἡγούμενον, ὅστις εἶναι «ἤθει μὲν πτωχός, πλούσιος δὲ φρονήσει, τάξει ὑπὲρ ὑμᾶς καὶ βουλῇ καθ᾽ ὑμᾶς», τοσοῦτον δὲ ἥμερος, ὥστε «πολλάκις ἀπεδήμησαν τῶν ἀμνῶν πολλοὶ ἔξωθεν ταύτης μάνδρας, καὶ ἐπανεληλύθασι τούτου εὐχῇ, οὓς δεξάμενος πάλιν προσήρμοσεν εἰς τὸ ἀλληλούϊα», τελευτᾷ τὸ ποίημα εὐχόμενος εἰς τὸν παντοδύναμον νὰ συντηρῇ τῷ ποιμένι τὴν ποίμνην καὶ νὰ στηρίζῃ τὸν ποιητὴν ταῖς εὐχαῖς «τοῦ ἀγελάρχου», ὥστε τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ πολλοὺς χρόνους νὰ ἐκτελῇ.

Σὺ οὖν, δέσποτα, ὡς παντοδύναμος
τὴν ζωὴν ἡμῶν ταύτην κυβέρνησον,
τῷ ποιμένι τὴν ποίμνην συντήρησον
καὶ ἐμὲ ταῖς εὐχαῖς αὐτοῦ στήριξον·
τοῦ ἀγελάρχου τὸ μνημόσυνον
πολλοῖς χρόνοις ἡμῖν ἐκτελεῖν παράσχου
καὶ τοὺς σοὺς οἰκτιρμοὺς ἐγκατάσπειρον νῦν
πρὸς τὸ ψάλλειν τερπνῶς καὶ ἀεί σοι βοᾶν
τὸ ἀλληλούϊα.

Ἀλλὰ πόθεν λοιπὸν παρήχθησαν οἱ τὴν ᾠδὴν ταύτην ὡς νεκρώσιμον εἰς μοναχοὺς ἐκλαβόντες; Πιθανῶς ἐκ τοῦ η΄ Οἴκου ἢ ἐκ τοῦ προοιμίου (κουκουλίου) αὐτῆς. Ἀλλ᾽ ἐν μὲν τῷ Οἴκῳ τούτῳ λέγει ὁ ποιητής·

Ἐξιστάμενος βλέπω τὸ ὅραμα,
ὅτι ἄπνους ὁ χθές μοι συνόμιλος·
ἀπεπαύθη φωνὴ ἀγορεύουσα,

ὀφθαλμὸς θεωρῶν ἀπελήλατο·
πάντα τὰ ὄργανα ἐσίγησαν·
ὁ Θεὸς γὰρ συνέκλεισε τούτους, ὡς γράφει,
καὶ οὐκέτι λοιπὸν ἐπιστρέψουσιν·
ἔνθεν ᾄδωμεν πάντες μετ' ἤχου Θεῷ
τὸ ἀλληλούϊα.

Προφανὲς δ' ὅμως εἶναι ὅτι ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ θανάτου παντὸς ἀνθρώπου, ὡς ὅραμα βλέπων αὐτὸν ἐν ἐκστάσει, ὡς δὴ καὶ ῥητῶς λέγει ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ, ἀναμιμνησκόμενος δὲ τῶν λόγων τοῦ Ἰὼβ (γ', 23) «θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυμα, συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ» καὶ (ις', 22) «ὁδῷ δὲ ᾗ οὐκ ἐπαναστραφήσομαι πορεύσομαι» συμβουλεύει τοῖς μοναχοῖς, ὅπως ἔχοντες ἐν νῷ ὅτι κοινὸς πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις εἶναι ὁ θάνατος, ἐξακολουθῶσιν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ τὸ ἔργον αὐτῶν ψάλλοντες τὸ ἀλληλούϊα.

Τὸ δὲ προοίμιον τῆς ᾠδῆς

Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου,
Κύριε τῶν δυνάμεων!
Διό, Σωτήρ, οἱ οἰκοῦντες αὐτὰ
εἰς τοὺς αἰῶνας αἰνήσουσί Σε
ᾄδοντες, ψάλλοντες
σὺν τῷ προφήτῃ Δαυῒδ
τὸ ἀλληλούϊα

οὔτε γνήσιον τοῦ Ῥωμανοῦ εἶναι οὔτε ἔχει ἣν ἔννοιαν ἀποδίδει εἰς αὐτὸ ὁ κ. Σωτηριάδης. Ὁ ἕτερος τῶν κωδίκων τῆς Πάτμου, οἵτινες διέσωσαν ἄριστα τὰ πλεῖστα τῶν Κοντακίων τοῦ Ῥωμανοῦ, ὡς καὶ κῶδιξ τοῦ Βατοπεδίου, ἀντὶ τοῦ προοιμίου τούτου περιέχουσιν ὡς κουκούλιον δύο στροφὰς (γνωστὸν δ' ὅτι καὶ ἐκ τριῶν ἐνίοτε στροφῶν σύγκειται τὸ προοίμιον), τὰς ἀκολούθους (πρβλ. Krumbacher Die Akrostichis in der Griechischen Kirchenpoesie ἐν ταῖς Sitzungsberichten κλπ. 1903 σ. 563)·

Οἱ ἐκ τοῦ βίου σήμερον
πρὸς νοητὸν παράδεισον

τὴν κατοικίαν ποιήσαντες ἅπαντες
ἐν μετανοίᾳ κράζομεν·
σῶσον, μόνε οἰκτίρμον,
τοὺς εἰς σὲ προσφυγόντας· ἰδοὺ γὰρ
ἅπαντα ἐγκατελίπομεν
καὶ μόνον ποθοῦντες
ψάλλομεν τὸ ἀλληλούϊα

καὶ τὴν ἑτέραν ταύτην

Ὡς εὐσεβείας κήρυκας
καὶ ἀσεβείας φίμωτρα
τῶν θεοφόρων τὸν δῆμον
ἐφαίδρυνας, Κύριε,
τὴν ὑφήλιον λάμποντα·
ἐν εἰρήνῃ τελείᾳ
ταῖς αὐτῶν ἱκεσίαις
τοὺς σὲ δοξάζοντας
καὶ μεγαλύνοντας
διαφύλαξον ψάλλειν
καὶ ᾄδειν σοι ἀλληλούϊα.

Ἐκ τούτων δὲ ἡ μὲν πρώτη ἀπευθύνεται ὡς δέησις ὑπὸ τῶν μοναχῶν, οἵτινες ἐκ τοῦ κοσμικοῦ βίου εἰς τὸν νοητὸν παράδεισον, τὸν μοναχικὸν βίον, μετοικήσαντες καὶ ἅπαντα τὰ τοῦ κόσμου ἀγαθὰ καταλιπόντες καὶ μόνον τὸ ἐν τῇ Μονῇ ψάλλειν καὶ δοξολογεῖν τὸν Θεὸν ποθοῦντες ἐξαιτοῦνται παρ' Αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Ἡ δ' ἑτέρα καὶ αὕτη ὡς δέησις πρὸς τὸν Θεὸν ἀπευθύνεται ὑπὸ μοναχῶν, οἵτινες ἀναμιμνησκόμενοι μὲν τῶν ἄθλων τῶν προτέρων θεοφόρων πατέρων, τῶν κηρύκων τῆς εὐσεβείας καὶ φωστήρων τῆς ὑφηλίου, ἀναμιμνησκόμενοι δὲ τῆς χάριτος, ἧς ἔτυχον παρὰ τῷ Θεῷ, παρακαλοῦσιν Αὐτόν, ἵνα ταῖς ἱκεσίαις τῶν πατέρων τούτων διαφυλάττῃ ἐν εἰρήνῃ τελείᾳ αὐτοὺς τούτους τοὺς μοναχούς, ὥστε νὰ ψάλλωσι καὶ νὰ ᾄδωσιν ἐν ταῖς Μοναῖς δοξάζοντες καὶ μεγαλύνοντες Αὐτόν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία τὸ δεύτερον τοῦτο τροπάριον

ὥρισε νὰ ψάλληται ὡς Κοντάκιον κατὰ τὸ Σάββατον τῆς Τυροφάγου, ὅτε «μνείαν ἐπιτελοῦμεν πάντων τῶν ἐν ἀσκήσει λαμψάντων ἁγίων, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν» (ἰδὲ Τριῴδιον σ. 54 ἐκδ. Βενετίας τοῦ 1869). Οὐδεμία λοιπὸν ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι ἀμφότερα ταῦτα τὰ γνήσια τοῦ Ῥωμανοῦ προοίμια οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς θάνατον μοναχοῦ.

Ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἡ τοῦ κ. Σ. ἑρμηνεία τοῦ παρεμβλήτου εἰς τὴν ᾠδὴν τοῦ Ῥωμανοῦ προοιμίου συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ὡς ᾠδῆς νεκρωσίμου εἰς μοναχόν. Διότι ἐν ταῖς εἰς τὸ προοίμιον τοῦτο σημειώσεσιν ὁ ἐκδότης παρατηρεῖ μὲν ὅτι σκηνώματα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐνταῦθα καλοῦνται «τὰ σώματα τῶν μοναχῶν, ἐν οἷς κατασκηνοῖ τὸ θεῖον πνεῦμα, τὸ πνεῦμα τῆς εἰς τὸν Θεὸν καθαρᾶς ἀφοσιώσεως», ἀλλ᾽ ἂν σκηνώματα τοῦ Θεοῦ εἶναι τὰ σώματα τῶν μοναχῶν, τότε τίνι ταῦτα εἶναι ἀγαπητά; τῷ Θεῷ βεβαίως οὐχί, διότι ὁ Θεὸς σκηνοῖ οὐχὶ ἐν μόνοις τοῖς μοναχοῖς, ἀλλ᾽ ἐν παντὶ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸν Ἰωάννην (α΄, 14) «καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ **ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν**» καὶ «καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λεγούσης· ἰδοὺ ἡ **σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ σκηνώσει μετ᾽ αὐτῶν** καὶ αὐτοὶ λαὸς αὐτοῦ ἔσονται καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς μετ᾽ αὐτῶν ἔσται». (Ἀποκαλ. κα΄, 3). Ἀλλ᾽ οὐδὲ τοῖς μοναχοῖς μόνοις εἶναι ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματα αὐτῶν, διότι φυσικὰ πᾶς ἄνθρωπος ἀγαπᾷ τὸ σκήνωμα αὐτοῦ, τὸ σῶμα αὐτοῦ. Ἂν ὁ κ. Σ. ἤνοιγε τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ, θὰ ἔβλεπεν ἐν τῷ πγ΄ αὐτῶν ὅτι ἐκεῖ ὁ ψαλμῳδός, ὃν ἀντιγράφει ἐνταῦθα ὁ μελῳδός, λέγων σκηνώματα τοῦ Θεοῦ, ἃ καὶ **αὐλὰς** τοῦ Κυρίου καὶ **οἶκον** Αὐτοῦ καὶ **θυσιαστήρια** ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ καλεῖ, βεβαιότατα νοεῖ τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι λίαν ἀγαπητὸς τοῖς μοναχοῖς, οἵτινες ἐν αὐτῷ ζῶντες καὶ προσευχόμενοι ᾄδουσι καὶ ψάλλουσιν, ὡς ὁ προφήτης Δαυΐδ, τὸ ἀλληλούϊα.

Ἐκ πάντων τούτων πᾶς τις, ὡς πιστεύομεν, πείθεται ὅτι ἡ ᾠδὴ αὕτη δὲν ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ ὡς ᾠδὴ νεκρώσιμος εἰς μοναχόν. Ποιητής, οἷος ὁ Ῥωμανός, βουλόμενος νὰ ψάλῃ τὸ φρικτὸν τοῦ θανάτου μυστήριον δὲν θὰ ἐμακάριζεν ἐξυμνῶν τὸν βίον τῶν μοναχῶν οὐδὲ θὰ ἀπέτεινε παντοίας συμβουλὰς πρὸς αὐτοὺς ἀποσκοπούσας εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ τοιούτου βίου. Ποῖα συναισθήματα ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν περικυκλούντων τὸ φέρετρον τοῦ νεκροῦ μοναχοῦ

συναδέλφων αὐτοῦ ἤθελον προκαλέσει αἱ ἀπροσδιόνυσοι αὗται προτροπαί; Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν ποίησις ἀφιέρωσεν ὄντως στροφάς, ἀλλὰ στροφὰς παθητικωτάτας εἰς τὸν θάνατον καὶ τῆς ποιήσεως ταύτης ἂν μὴ τὰ κάλλιστα, πάντως ἐκ τῶν καλλίστων εἶναι τὰ καλούμενα «*ἐπιτύμβια μέλη*». Προτιθέμενος δὲ ἐν ἄλλῃ «Συμβολῇ» νὰ καταδείξω τὴν ἀλήθειαν τῆς ἰσχυρίσεως ταύτης ἀρκοῦμαι νῦν νὰ παραθέσω ἐξ ἑνὸς μόνου τοιούτου μέλους τοῦ Ἀναστασίου ὀλίγας στροφὰς (παρὰ Pitra σ. 242 καὶ ἑξῆς), ἐξ ὧν μανθάνει τις ποίαν γλῶσσαν μετεχειρίζοντο καὶ πῶς συνεκίνουν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν οἱ Βυζαντῖνοι ποιηταὶ τὸν θάνατον ψάλλοντες.

ε' — *Συγκαιόμεθα πάντες τοῖς δάκρυσιν,*
ὅταν ἴδωμεν λείψανον κείμενον·
καὶ ἐγγίζοντες πάντες ἀσπάζονται,
ἴσως δὲ καὶ τοιαῦτα προσφθέγγονται·
ἰδοὺ ἀφῆκας τοὺς φιλοῦντάς σε,
οὐ λαλεῖς τοῦ λοιποῦ μεθ' ἡμῶν, ὦ φίλε·
διατί οὐ λαλεῖς ὡς ἐλάλεις ἡμῖν,
ἀλλὰ οὕτω σιγᾷς μὴ λαλῶν μεθ' ἡμῶν
τὸ ἀλληλούϊα;

ϛ' — *Τί πικρὰ τῶν θνησκόντων τὰ ῥήματα,*
ἅπερ φθέγγονται, ὅταν πορεύωνται·
ἀδελφοί, ἀδελφῶν μου χωρίζομαι,
φίλους πάντας ἀφῶ καὶ πορεύομαι.
Ποῦ οὖν ὑπάγω οὐκ ἐπίσταμαι·
ἢ πῶς μέλλω ἔχειν οὐδεὶς ὁ γινώσκων,
εἰμὴ μόνος Θεὸς ὁ καλέσας με,
ἀλλὰ μνείαν ποιεῖτε ἐμοῦ μετ' ᾠδῆς
τοῦ ἀλληλούϊα.

ζ' — *Ἆρα ποῦ αἱ ψυχαὶ νῦν ὑπάρχουσιν;*
ἆρα πῶς ἐν τῷ ᾅδῃ διάγουσιν;
ἐπεθύμουν μαθεῖν τὸ μυστήριον,
ἀλλ' οὐδεὶς ἱκανὸς διηγήσασθαι.

Ἆρα κἀκεῖνοι μνημονεύουσι
τῶν ἰδίων αὐτῶν, ὡς ἡμεῖς ἐκείνων;
ἢ ἐκεῖνοι λοιπὸν ἐπελάθοντο
τῶν θρηνούντων αὐτούς.....

η' — *Συνοδεύσατε, φίλοι, τοῖς θνήσκουσι*
καὶ σπουδῇ πρὸς τὸ μνῆμα προφθάσατε
καὶ ἐκεῖ νουνεχῶς ἀτενίσατε
καὶ τὸν τόπον ὑμῶν εὐτρεπίσατε·
πᾶσα νεότης ἐκεῖ διαρρεῖ,
πᾶσα ἡλικία ἐκεῖ ἐμαράνθη,
ἐκεῖ κόνις καὶ τέφρα καὶ σκώληκες,
ἐκεῖ πᾶσα σιγή....

θ' — *Ἰδοὺ δὴ θεωροῦμεν τὸν κείμενον,*
ἀλλ' ἡμῖν τοῦ λοιποῦ μὴ προκείμενον·
ἰδοὺ δὴ καὶ ἡ γλῶττα ἡσύχασεν,
ἰδοὺ δὴ καὶ τὰ χείλη ἐπαύσαντο.
Ἔρρωσθε, φίλοι· τέκνα, σώζεσθε·
σώζεσθε, ἀδελφοί· σώζεσθε, γνώριμοι·
ἐγὼ γὰρ τὴν ὁδόν μου πορεύομαι,
ἀλλὰ μνείαν ποιεῖτε ἐμοῦ.....

ι' — *Οὐδεὶς γὰρ τῶν ἐκεῖθεν ἀνέλυσεν,*
ἵνα εἴπῃ ἡμῖν πῶς διάγουσιν
οἵ ποτε ἀδελφοὶ καὶ τὰ ἔγγονα
τὰ ἐκεῖ προλαβόντα πρὸς Κύριον,
διὸ πολλάκις ἀεὶ λέγομεν·
ἆρα ἔνι ἐκεῖ ἰδέσθαι ἀλλήλους;
ἆρα ἔνι ἐκεῖ ἰδεῖν ἀδελφόν;...

ιγ' — *Οὐδὲν οὕτως ἐστὶν εὐληθάργητον,*
ὡς βροτὸς ἐκ βροτοῦ χωριζόμενος·
κἂν γὰρ χρόνον μικρὸν μνημονεύσωμεν,
ἀλλ' εὐθὺς τοῦ θανόντος λανθάνομεν,

ὡς μὴ φανέντα τοῦτον ἔχοντες·
καὶ γονεῖς γὰρ τέκνων πάντως ληθαργοῦσιν,
ἃ ἐκ σπλάγχνων γεννήσαντες ἔθρεψαν
καὶ προέπεμψαν δάκρυσι. . .

ιε' — *Τί ταράττῃ ἀκαίρως, ὦ ἄνθρωπε;*
μία ὥρα καὶ πάντα παρέρχεται·
οὐ γὰρ ἔνι ἐν ᾅδῃ μετάνοια,
οὐδὲ ἔνι ἐκεῖ λοιπὸν ἄνεσις·
ἐκεῖ ὁ σκώληξ ὁ ἀκοίμητος,
ἐκεῖ γῆ σκοτεινὴ καὶ γνοφώδης ὅλη. . .

ις' — *Ἂν ἠλέησας, ἄνθρωπε, ἄνθρωπον,*
αὐτὸς μέλλει ἐκεῖ βοηθῆσαί σοι·
ἄν τινι ὀρφανῷ συνεπάθησας,
αὐτὸς μέλλει ἐκεῖ ἀπαντῆσαί σοι·
ἂν ἐξ ἀνάγκης ἔσωσάς τινα,
αὐτὸς ῥύσεταί σε ἐκεῖ τῆς ἀνάγκης·
ἂν γυμνὸν ἐν τῷ βίῳ ἐσκέπασας,
αὐτὸς μέλλει σκεπάσαι σε. . . .

ιζ' — *Πονηρὰ ἡ ὁδός, ἣν ἀπέρχομαι,*
ἣν οὐδέποτε ὄντως ἐβάδισα,
καὶ ἡ χώρα ἐκείνη ἀγνώριστος,
ὅπου οὐδεὶς οὐδαμῶς γνωρίζει με.
Φρικτὸν ἰδέσθαι τοὺς ἀπάγοντας,
φοβερώτερον δὲ τὸν καλέσαντά με,
τὸν ζωῆς καὶ θανάτου δεσπόζοντα. . . .

κα' — *Οὐχ ὁρᾶτε τὸ πῶς διανεύομεν*
ἐν τοῖς μνήμασιν, ὅτε εἰσήλθομεν;
ἔστιν οὗτος τοῦ δεῖνα ὁ ἔκγονος,
αὕτη ἔστι τοῦ δεῖνα θυγάτριον·
δεῦτε ἀσπάσασθε τὰ λείψανα,
οὗτός ἐστιν ὁ δεῖνα, ὁ δεῖνα οὗτος. . . .

κγ'—*Ἆρα πόσοι ἐξαίφνης ἡρπάγησαν*
ἐξ αὐτῶν τῶν παστῶν ἐν τῷ μνήματι
καὶ ἐζεύχθησαν ζεῦξιν αἰώνιον
καὶ ἐποίησαν θρῆνον ἀδάπανον·
ἐκ τοῦ νυμφῶνος οὐκ ἀνέστησαν,
ἀλλ' ὁμοῦ ὁ γάμος ὁμοῦ καὶ ὁ τάφος,
ὁμοῦ ζεῦξις ὁμοῦ καὶ διάζευξις,
ὁμοῦ γέλως ὁμοῦ θρῆνος . . .

κϛ'—*Ὅταν ἄρχοντα ἴδωμεν θνήσκοντα,*
τότε μέγα μυστήριον βλέπομεν·
πῶς ἀπάγεται ὥσπερ κατάδικος,
ὅνπερ ἔτρεμον πάντες κατάδικοι;
πῶς ἐξετάζεται ὡς δέσμιος
ὁ τὸ πρῶτον δεσμίους δεσμοῖς δεσμεύων;
ἰδοὺ ὅλος σποδὸς ὁ πρὶν φοβερός . . . .

Ἐν τῇ β' στροφῇ γράφει

Τοῖς τοῦ βίου τερπνοῖς ***ἐνητένιζον,***
λογισμῷ θεωρῶν τὰ γινόμενα·
καὶ σκοπήσας αὐτῶν ***τὸ ἐπώδυνον,***
τὴν ζωὴν τῶν βροτῶν ἐταλάνισα·
ὑμᾶς δὲ μόνους ἐμακάρισα,
τοὺς καλὴν ἐπιλεξαμένους μερίδα.

Ἀλλ' ἡ γνωστὴ τοῦ Ῥωμανοῦ χρῆσις ἢ μᾶλλον κατάχρησις τῆς ἐκ τοῦ ὁμοιοτελεύτου παρηχήσεως ὤφειλε νὰ πείσῃ τὸν ἐκδότην ὅτι ἐνταῦθα ὁ μελῳδὸς ἔγραψεν *ἐνητένισα* καὶ τὰ *ἐπώδυνα* (ἐνητένισα ἐταλάνισα, ἐμακάρισα—γινόμενα, ἐπώδυνα), ὡς ἔχουσιν ἔνιοι κώδικες καὶ ἡ τοῦ Τριῳδίου ἔκδοσις (ἔνθα ἀνωτέρω σ. 54), ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ στροφὴ αὕτη ψάλλεται ὡς Οἶκος κατὰ τὸ Σάββατον τῆς Τυροφάγου.

Τὴν δ' στροφὴν ἐκ τοῦ Pitra ἀντιγράψας ἐξέδωκεν οὕτως·

Ἁλμυρὰ τῆς θαλάσσης τὰ ὕδατα,
τοῦ κερδᾶναι κοιλίᾳ τὰ βρώματα,

ῥιψοκίνδυνοι ἄνθρωποι πλέουσιν·
ἡ γαστὴρ γὰρ αὐτοὺς κατηνάγκασε,
ψυχὰς ἀνέμοις ἐμπιστεύσαντας,
τῆς τροφῆς χάριν καταφρονεῖν καὶ ζάλας·
ἀλλὰ ἡ γαλήνη ἀχείμαστος ὑμῖν,
ὡς λιμένα γὰρ εὕρετε εὐδιεινόν,
τὸ ἀλληλούϊα.

Ἂν δ' ὅμως ἔρριπτεν ἓν βλέμμα εἰς τὰς γραφὰς τῶν ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Pitra μνημονευομένων κωδίκων, ἐμελέτα δὲ καὶ τὸν Ῥωμανὸν περισσότερον, θὰ ἐπείθετο ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραφεν

Ἁλμυρὰ τῆς θαλάσσης τὰ κύματα,
γλυκερὰ τῇ κοιλίᾳ τὰ βρώματα·
ῥιψοκίνδυνοι πλέουσιν ἄνθρωποι,
ἡ γαστὴρ γὰρ αὐτοὺς κατηνάγκασε·
ψυχὰς σανίσιν ἐμπιστεύουσι,
τροφῆς χάριν καὶ ζάλης καταφρονοῦσιν·
ἀλλ' ὑμῶν ἡ γαλήνη ἀχείμαστος·
ὡς λιμένα γὰρ εὔδιον ἔχετε
ἀεὶ τὸν ψαλμὸν ἀλληλούϊα

ἢ κατὰ τὸν Μαρκιανὸν κώδικα

ὡς γὰρ ἄγκυρα ἔστιν ὑμῖν
ὁ ψαλμὸς ἀλληλούϊα.

Τὴν δὲ ϛ' στροφὴν ἐξέδωκεν οὕτως·

***Πειραταὶ** καὶ χειμώνων τοὺς κλύδωνας*
παρορῶντες οἱ χρήματα στέργοντες,
τῶν κυμάτων τὸ γαῦρον θεώμενοι,
δειλιῶσιν, ἀλλ' ὅμως οὐ φεύγουσιν·
*ἐλπὶς γὰρ **τούτου** τούτους ἕλκουσα,*
κἂν πνιγμὸς ἀπειλήσῃ,
οὐ καταπλήττει·
ἀλλ' ἀναυάγητον τὸ σκάφος ὑμῶν·

ὡς γὰρ ἄγκυρά ἐστιν ὑμῖν ὁ ψαλμὸς
τὸ ἀλληλούϊα.

Κατὰ τὴν γραφὴν ἄρα ταύτην λέγει ὁ Ῥωμανός· οἱ στέργοντες τὰ χρήματα, ἐπειδὴ εἶναι πειραταί, μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει καὶ αὐτοὺς τοὺς κλύδωνας τῶν χειμώνων, εἰ καὶ θεῶνται τὸ γαῦρον τῶν κυμάτων, δειλιῶσι μέν, δὲν φεύγουσι δέ· διότι ἡ ἐλπὶς τούτου ἕλκουσα τούτους, καὶ ἐὰν ἔτι πνιγμὸς ἀπειλήσῃ αὐτούς, ὅμως δὲν καταπλήττει. Ἀλλ' εἶναι ἆρά γε πιθανὸν ὅτι ὁ μελῳδὸς ἀπεκάλεσε κατὰ τὴν γραφὴν ταύτην τοῦ κ. Σωτηριάδου πειρατὰς πάντας τοὺς στέργοντας τὰ χρήματα, τοὺς φιλοχρημάτους συλλήβδην; ἔπειτα δὲ τίνος ἡ ἐλπὶς ἕλκει τούτους: Τῶν ἀποριῶν τούτων ἀπαλλάττει ἡμᾶς ἡ γραφὴ τῶν κωδίκων «*πειρατὰς καὶ χειμῶνας καὶ κλύδωνας*» καὶ «ἐλπὶς γὰρ *πλούτου* τούτους ἕλκουσα», ἐξ ἧς πάγκαλον τὸ νόημα ἐξέρχεται. Οἱ φιλοχρήματοι ἄνθρωποι, λέγει ὁ ποιητής, παρορῶντες καὶ πειρατὰς καὶ τρικυμίας καὶ κλύδωνας τῆς θαλάσσης εἰσέρχονται εἰς τὰ πλοῖα ἐμπορίας χάριν, εἰσελθόντες δὲ εἰς αὐτά, καίτοι θεῶνται τὴν γαυριῶσαν, τὴν μαινομένην θάλασσαν, δειλιῶσι μέν, δὲν ἀποφεύγουσιν ὅμως τὸν πλοῦν· διότι ἡ ἐλπὶς τοῦ πλούτου ἕλκουσα αὐτούς, καὶ πνιγμὸς ἔτι ἐὰν ἀπειλήσῃ, ὅμως δὲν τοὺς καταπλήσσει, ὥστε νὰ ἀποστῶσι τοῦ πλοῦ.

Ἐν σελίσι 16-21 παραθέτει στροφάς τινας τῆς εἰς τὰς δέκα παρθένους Ὠδῆς τοῦ Ῥωμανοῦ. Τοῦ Κοντακίου τούτου μέχρι μὲν τοῦ 1899 ἦσαν γνωσταὶ δύο παραλλαγαί, αἵτινες ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Pitra ἡ μὲν πρώτη τῷ 1876 ἐν τοῖς Analecta Sacra κατὰ τοὺς κώδικας C καὶ V, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Pitra τῷ 1888 ἐν τῷ «Sanctus Romanus κλπ.» κατ' ἀντίγραφον τοῦ ἑτέρου τῶν κωδίκων τῆς Πάτμου σταλὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἀριστάρχη. Ἀλλὰ τῷ 1899 ὁ Krumbacher ἐξέδωκεν ἐν ταῖς Sitzungsberichte τῆς Ἀκαδημείας τοῦ Μονάχου τρίτην τοῦ αὐτοῦ Κοντακίου παραλλαγὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ τῆς Πάτμου κώδικος, βραχυτέραν μὲν τῶν ἄλλων, πολλῷ δ' ὅμως ὡραιοτέραν. Καίτοι δ' ὁ ἐκδότης τῆς κρινομένης Συλλογῆς ὤφειλε καὶ τὰς τρεῖς ταύτας παραλλαγὰς ἔχων ὑπ' ὄψει νὰ παραλάβῃ τὴν ἀρίστην αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ τὰς ἀρίστας στροφὰς ἐκ πασῶν, περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν ἐν τῷ Sanctus

Romanus δημοσιευθεῖσαν, ἐξ ἧς παρέλαβε τὸ προοίμιον καὶ ἑπτὰ στροφάς. Ὅπως δὲ δειχθῇ ἡ μεγάλη διαφορὰ τῶν τῆς ᾠδῆς ταύτης δύο παραλλαγῶν τοῦ αὐτοῦ κώδικος, παραθέτομεν ἐξ ἑκατέρας τὴν α' στροφήν. Ἡ τοῦ Pitra ἔχει οὕτως·

Τί ῥαθυμεῖς ταπεινή μου ψυχή;
τί μεριμνᾷς ἃ οὐ προσήκει;
καὶ ἀσχολῇ πρὸς πάντα ἀνωφελῆ
τῶν μελλόντων καιρῶν;
καὶ κρατεῖς τὸ παρὸν
ὡς αἰωνίῳ τούτῳ προσέχουσα;
Ἡ ἐσχάτη ἐγγύη
καὶ ἀρχή σοί ἐστιν
τοῦ ἐπιβλέπειν εἰς ματαιότητα,
ἀνάνευσον λοιπὸν πρὸς Ἰησοῦν
ὡς ἡ συγκύπτουσα.
Ἐλύθης τῶν δεσμῶν σου,
μὴ συγκάμψῃς τὸν νῶτόν σου·
γνωμικῆς γὰρ κατοχῆς
οὐκ ἔστι λύσις.
Διὸ ἀνάνηψον,
γρηγόρησον ὡς ἀπὸ ὕπνου·
ὁ νυμφίος ἔρχεται,
μὴ ἀπομείνωμεν ἔξω
βοῶντες· Ἄνοιξον.

Ἡ δ' ἔκδοσις τοῦ Krumbacher οὕτω·

Τί ῥαθυμεῖς, ταπεινὴ ψυχή μου;
τί φαντάζῃ ἀκαίρως;
τί μεριμνᾷς ἀνωφελῶς;
τί ἀσχολῇ πρὸς τὰ ῥέοντα;
ἐσχάτη ὥρα ἐστὶν ἀπάρτι
καὶ χωρίζεσθαι μέλλομεν τῶν ἐνταῦθα·
ἀλλ' ὡς καιρὸν
κεκτημένη ἀνάνηψον, βόησον·

Ἡμάρτηκά σοι, σωτήρ μου,
μὴ ἐκκόψῃς με ὥσπερ τὴν ἄκαρπον
συκῆν· καὶ πάντως ὁ εὔσπλαγχνος
οἰκτειρήσει σε βλέπων κράζουσαν·
Μὴ μείνωμεν ἔξω
τοῦ νυμφῶνος Χριστοῦ.

Ἐν τῇ στροφῇ δὲ ταύτῃ τὰ *ἐσχάτη ἐγγύη καὶ ἀρχή σοί ἐστιν τοῦ ἐπιβλέπειν εἰς ματαιότητα* ἑρμηνεύει οὕτως· «ἡ πρώτη, ἡ καλλιτέρα σου ἀσφάλεια καὶ ἀρχή σου εἶνε ἡ ἐπιδίωξις ματαίων πραγμάτων». Ἀλλὰ ῥήματα εἶναι ταῦτα ἢ θαύματα; Εἶναί ποτε δυνατὸν ἡ *ἐσχάτη* ἐγγύη νὰ δηλοῖ τὴν *πρώτην* ἀσφάλειαν; Ἔπειτα δὲ τίς ἐγγύη ἦτο αὕτη καὶ ὑπὸ τίνος ἐδόθη τῇ ψυχῇ; Τί λοιπὸν συμβαίνει; ἁπλούστατον. Ἡ τοῦ κώδικος γραφὴ εἶναι *ἡ ἐσχάτη ἐγγὺς* (ὡς ἐν τῇ ι' στροφῇ τῆς ἑτέρας παρὰ Krumbacher παραλλαγῆς «ὁ κριτὴς γὰρ ἐγγὺς») καὶ τότε τὸ νόημα σαφέστατον· ἡ ἐσχάτη ἡμέρα τοῦ βίου σου, ὦ ψυχή, εἶναι ἐγγύς, ἐγγίζει, σὺ δ' ὅμως ἔχεις ἀρχὴν νὰ ἐπιβλέπῃς εἰς τὰ μάταια· λοιπὸν ἀνάνευσον ἀπὸ τῶν ματαίων τούτων τοῦ κόσμου ἀγαθῶν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ὥσπερ ἡ συγκύπτουσα.

Τίς ἦτο δ' αὕτη ἡ συγκύπτουσα γυνή; «ἡ μύρῳ πλύνασα τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ», λέγει ὁ ἐκδότης· ἀλλ' ἡ μύρῳ ἀλείψασα τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ἦτο γυνὴ «*ἁμαρτωλός*», ὡς λέγει ὁ Λουκᾶς (ζ', 37), ἦτο πόρνη ἐκ τοῦ κάλλους ποριζομένη τὰ πρὸς τὸ ζῆν καὶ λοιπὸν οὐχὶ συγκύπτουσα ἐκ τῆς ἀσθενείας, ἤλειψε δὲ τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου εὑρισκομένου ἐν Βηθανίᾳ ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ (Μάρκ. ιδ', 3). Περὶ τῆς γυναικὸς δὲ ταύτης ὁ Ῥωμανὸς ἐποίησε μὲν ὅλον Κοντάκιον ἐξ εἴκοσι στροφῶν συγκείμενον (παρὰ Pitra σ. 85-92), πιθανώτατα δὲ καὶ ἕτερον βραχύτερον (αὐτόθι σ. 478-480), ποιεῖται δὲ λόγον καὶ πολλαχοῦ τῶν ἄλλων ποιημάτων αὐτοῦ, οἷον ἐν τῷ εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου Κοντακίῳ (παρὰ Pitra σ. 120)·

Ἄδικος ἔδοξα δικαιῶν
πόρνην μετανοοῦσαν,
τὴν τοὺς πόδας τοὺς ἐμοὺς
διδασκάλους σωφροσύνης
κεκτημένην, τὴν καλῶς μοι πιστεύσασαν,

τὴν βρέξασάν ἴχνη,
ἃ οὐκ ἔβρεξε βυθός,
ψιλοῖς τότε τοῖς δάκρυσι·
τὴν μύρῳ κεφαλὴν ἐμὴν ἀλείψασαν,
ἣν ὁ πρόδρομος θιγεῖν
ἐφοβήθη . . . . .

καὶ ἐν τῷ Κοντακίῳ εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, ἔνθα λέγει Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ (Pitra σ. 129)·

Ἀλλ' ἤθελον
σοῦ ἰδεῖν ταφήν,
ἵνα ὡς ἡ πόρνη
δάκρυσι βρέξω·
οὐ τοὺς πόδας μόνον,
ἀλλὰ καὶ ὅλον ἀληθῶς
τὸ σῶμα καὶ τὸ μνῆμά σου

καὶ ἐν τῷ Κοντακίῳ εἰς τὸν Θωμᾶν, ἔνθα ὁ Κύριος λέγει πρὸς τὸν Ἀπόστολον (Pitra σ. 146)·

Μὴ τῆς ἁμαρτωλοῦ
πόρνης πέλεις σαθρότερος,
ἥ τότ' ἐπήλειψε
μύρῳ τὴν κεφαλήν μου
καὶ ταῖς θριξὶν ἐξέμαξε
τοὺς ἁγίους μου πόδας;

καὶ ἐν τῷ Κοντακίῳ τῶν ἁγίων Μ' μαρτύρων (παρὰ Krumbacher «Miscellen zu Romanos» σ. 19)·

Σολομῶντα οὐκ ἐζήτει,
τὴν δὲ πόρνην ἐπεπόθει (ὁ Βελίαρ)

καὶ ἐν τῷ Κοντακίῳ εἰς τὰς ι' παρθένους (παρὰ Krumbacher «Umarbeitungen bei Romanos» σ. 65)·

κλαύσασαν τὴν πόρνην,
ἐδεξάμην εὐμενῶς
καὶ δέδωκα τὴν ἄφεσιν.

Ἡ δὲ ἄλλη γυνὴ ἡ «ἔχουσα πνεῦμα ἀσθενείας ἔτη δέκα καὶ ὀκτὼ καὶ συγκύπτουσα καὶ μὴ δυναμένη ἀνακῦψαι εἰς τὸ παντελὲς» προσῆλθε τῷ Ἰησοῦ διδάσκοντι «ἐν μιᾷ τῶν συναγωγῶν ἐν τοῖς σάββασι» (Λουκ. ιγ', 10-13).

«Γνωμικῆς γὰρ κατοχῆς οὐκ ἔστι λύσις» λέγει ὁ ποιητής, ἑρμηνεύει δὲ ὁ ἐκδότης «τῆς κατὰ γνώμην, τῆς ἑκουσίας, εἰς ἣν ἑαυτὴν καταδικάζει ἡ ψυχή». Ἀλλὰ τί ἐκ τούτων θὰ ἐννοήσωσιν οἱ μαθηταί; Τίς εἶναι αὕτη, εἰς ἣν καταδικάζει ἑαυτὴν ἡ ψυχή; Ἡ *κατοχή*, περὶ ἧς ποιεῖται λόγον ἐνταῦθα ὁ ποιητής, δὲν εἶναι ἡ γνωστὴ τοῖς μαθηταῖς κατοχή, ἀλλὰ νόσος παραπλησία τῷ ληθάργῳ, τῷ κάρῳ καὶ τῷ κώματι, ἡ καὶ ἄλλως λεγομένη *κατάληψις*. Πρβλ. Γαληνοῦ Η', 156,15 «καὶ ληθάργου καὶ κάρου καὶ τῆς ὀνομαζομένης ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἰατρῶν *κατοχῆς* τε καὶ καταλήψεως» καὶ 232,7 «κατὰ δὲ τὰς καταλήψεις τε καὶ *κατοχὰς* τὰ ὀπίσω πάσχει μᾶλλον» καὶ 485,9 «οἱ δὲ τῶν κατόχων σφυγμοί, *κατόχους* γὰρ καὶ *κατεχομένους* ἐκάλουν αὐτοὺς οἱ παλαιοί, *κατοχὴν* δὲ καὶ *κατάληψιν* οἱ νεώτεροι τὸ πάθος ὀνομάζουσιν» καὶ ΙΖ', 640, 2 «διαφέρειν δ' οὐδέν φασιν ἢ *κάτοχον* εἰπεῖν ἢ κῶμα.... τὸ μὲν οὖν βαθὺ κῶμα κοινωνίαν ἔχει τινὰ πρὸς τὴν καλουμένην *κατοχὴν*» καὶ ΙΘ', 414, 14 «*κάτοχός* ἐστιν ἀναισθησία τῆς ψυχῆς μετὰ πήξεως τοῦ παντὸς σώματος· εἴδη δὲ κατόχου τρία»· (ἴδε Galeni Pergameni de Atticissantium studiis testimonia ὑπὸ Herbst ἐν Λιψίᾳ 1911 σελ. 102 κἑξ.). Ἐκ τούτων λοιπὸν συνάγεται ὅτι ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα ὁμιλεῖ περὶ νόσου τῆς ψυχῆς, νόσου τῆς γνώμης, τῆς βουλήσεως τ. ἔ. περὶ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης. Ἡ συγκύπτουσα γυνή, λέγει, πάσχουσα τὸ σῶμα εὗρε λύσιν τῆς ἀσθενείας αὐτῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος· σὺ δ' ὅμως, ὦ ψυχή μου, ἐὰν ἐξακολουθῇς κατεχομένη καὶ ἐν ληθάργῳ καὶ κάρῳ διατελοῦσα καὶ ἀναισθητοῦσα ἐν τῷ «ἐπιβλέπειν εἰς ματαιότητα», δὲν θὰ ἰαθῇς ποτε ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἰατροῦ, διότι τοῦ ψυχικοῦ ληθάργου τ. ἔ. τῆς ἀναισθησίας, τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης ἴασις δὲν ὑπάρχει.

Ἐν τῇ γ' δὲ στροφῇ

Ὕπνωσας ὕπνον, ψυχή μου, κενόν·
κεῖσαι καὶ ῥέγχεις ἕως πότε;
γρηγόρησον κἂν νῦν πρὸς ὃ βλέπομεν·
ἀπειλαὶ ἐπαχθεῖς
καὶ σεισμοὶ συνεχεῖς
συνετάραξαν γῆν μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ
καὶ ἐφυγάδευσαν
καὶ τῶν πολεμίων
κτύποι ἐπάλληλοι καὶ τὴν θάλασσαν

παρατηρεῖ ἐν ταῖς σημειώσεσι «*πρὸς ὃ βλέπομεν*· τοῦτο εἶνε τὰ συμβάντα τοῦ παρόντος, ἀπειλαὶ παρ' ἐχθρῶν καὶ σεισμοὶ συνεχεῖς, εἰς ἃ ὑπαινίσσεται ὁ ποιητής· οἱ σεισμοὶ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐπιδρομαὶ δὲν ἔλειψαν καθ' ὅλον τὸν βυζαντηνὸν αἰῶνα—*ἐφυγάδευσαν*· τοὺς κατοίκους, ὅπερ ἐννοεῖται ἐκ τοῦ προηγουμένου: μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ—τῶν *πολεμίων κτύποι ἐπάλληλοι*· συνδέεται πρὸς τὸ ἀπειλαὶ καὶ σεισμοί, ἅπερ πάντα συνετάραξαν τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἐφυγάδευσαν τοὺς κατοίκους τῆς γῆς, τοῦ Κράτους δηλαδή, ὅπερ ἦτο τότε σχεδὸν ἡ Οἰκουμένη». Εἰς ταῦτα παρατηροῦμεν πρῶτον μὲν ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ λέγηται ὅτι ὁ ποιητὴς λέγων *πρὸς ὃ βλέπομεν* ὑπαινίσσεται εἰς τὰς ἀπειλὰς καὶ τοὺς σεισμούς, ἀφ' οὗ ἐν συνεχείᾳ τοῦ λόγου του ῥητῶς ἀναφέρει τὰς ἀπειλὰς καὶ τοὺς σεισμούς· ὁ ὑπαινισσόμενος εἴς τι δὲν μνημονεύει εὐθὺς αὐτὸ τοῦτο, εἰς ὃ ὑπαινίσσεται, ἀλλὰ δι' ἄλλης ἐκφράσεως πλαγίως ὑποδηλοῖ τοῦτο(1). Ἔπειτα δέ, ἂν οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ ἀπειλαὶ τῶν πολε-

(1) Διδακτικὸν ὑπαινιγμοῦ χωρίον ἔχει ὁ Ῥωμανὸς ἐν τῷ κ' τροπαρίῳ τοῦ Κοντακίου εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ Πέτρου (παρὰ Krumbacher Studien zu Romanos σ. 131).

Νικᾶται ὁ εὔσπλαγχνος
τοῦ Πέτρου τοῖς δάκρυσι
καὶ πέμπει τὴν ἄφεσιν·
τῷ ληστῇ γὰρ ὁμιλήσας
ὑπαινίττεται τὸν Πέτρον ἐκεῖ
ἐν τῷ σταυρῷ.
Ὦ φίλε ληστά μου,
μετ' ἐμοῦ γενοῦ σήμερον,
ἐπειδὴ ὁ Πέτρος
ἔλιπέ με.

μίων ἐφυγάδευσαν τοὺς κατοίκους τοῦ Κράτους, «ὅπερ ἦτο τότε σχεδὸν ἡ Οἰκουμένη», ποῦ κατέφυγον οἱ τῆς Οἰκουμένης φυγάδες; Οὐδὲν τούτων εἶναι ἀληθές, τὸ ἀληθὲς δ' εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς ὁμιλεῖ ἐνταῦθα περὶ τῶν προμηνυμάτων τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, ὅτε κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου (Ματθ. κδ', 7) «ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ λοιμοὶ καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους», ὡς δὴ καὶ λέγει αὐτὸς ὁ ποιητὴς κατωτέρω

ἠχοῦσι κατὰ κόσμον
τῶν σημείων αἱ σάλπιγγες
προμηνύουσαι Χριστὸν
τοῖς προσδοκῶσιν

ἐπαναλαμβάνων τὰ τοῦ Κυρίου (Ματθ. αὐτόθι 31) «καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων», εἶπε δὲ περὶ τῶν σεισμῶν τούτων καὶ τῆς φυγῆς καὶ ἐν τῇ ι', τῇ ιδ', τῇ ιγ' καὶ τῇ ιδ' στροφῇ τοῦ Κοντακίου εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν

σείεται τὰ πάντα
γῆς καὶ τῆς θαλάσης...
σεισμοὶ καὶ θνήσεις
καὶ πᾶσα θλῖψις
κρατήσει ἐν τῷ κόσμῳ...
μία δὲ πόλις ἢ ἔρημος
οὐκ ἰσχύσουσι
περισώζειν τοὺς φεύγοντας...
ἀπὸ τόπου εἰς τόπον
οἱ ἄνθρωποι φεύξονται ..
γίνονται φυγάδες
φόβῳ τοῦ τυράννου...

πάντα ταῦτα εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἀναφερόμενα. Περὶ δὲ τῶν σεισμῶν καὶ τῶν λοιμῶν καὶ τῶν πλημμυρῶν, ἅτινα ἀληθῶς συνέβησαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ποιητοῦ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἰου-

στινιανοῦ βασιλείας (ἴδε Ἱστορίαν Παπαρρηγοπούλλου Γ', 157 καὶ ἑξῆς ἐκδ. 1902) ποιεῖται λόγον ὁ ποιητὴς ἐν τῇ θ' στροφῇ λέγων

Νὺξ πρὸ νυκτὸς καὶ πρὸ σκότους ἀχλὺς
πάντας κατέλαβεν ἐξαίφνης
καὶ ***νῦν ἐσμεν*** *ὡς πρὶν οἱ Αἰγύπτιοι*
ἐν ὁμίχλῃ πληγῶν
καὶ θυέλλῃ σεισμῶν
καὶ τῶν πολέμων ζόφῳ κρατούμενοι,

ἔνθα πληγαὶ μὲν νοοῦνται αἱ πλήμμυραι καὶ οἱ λοιμοί, σεισμοὶ δὲ οἱ τοῦ 525, 529, 556 καὶ 558 μ. Χ., ὅτε κατέπεσεν ὁ μέγας θόλος τῆς Ἁγίας Σοφίας, πόλεμοι δὲ οἱ πρὸς τοὺς Βανδήλους καὶ Γότθους, Πέρσας καὶ Οὔννους καὶ Σλαύους.

Ἐν δὲ τῇ ια' στροφῇ

ὡς ἱμάντα Χριστὸς
τὸν σεισμὸν καθ' ἡμῶν
ἀνεκαίνισεν, ὅτι ἐζήλωσεν
ὁ πρὶν ἐν ἱερῷ ***φραγγέλιον***
ποιήσας κύριος·
ἡμεῖς δὲ ὡς παιδία
ταῖς φρεσὶν ***ἐγεννήθημεν***
μεριμνῶντες τὸ φαγεῖν,
πιεῖν καὶ παίζειν

οὔτε *φραγγέλιον* ἔγραψεν ὁ ποιητὴς οὔτε *ἐγεννήθημεν*. Ἂν ἤνοιγε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου (β', 15), θὰ ἔβλεπεν ὁ ἐκδότης ὅτι ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶναι *φραγέλλιον* ἐκ τοῦ λατινικοῦ flagellum, ἐκ τούτου δὲ καὶ ῥῆμα *φραγελλόω*, ὅπερ μετεχειρίσθη ὁ ποιητὴς ἐν τῷ εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου Κοντακίῳ λέγων (Pitra σ. 121)·

Ὅμως μαστίξας τὸν ἰατρὸν
νίπτεται τὰς παλάμας
ὁ Πιλᾶτος ἐπ' αὐτῷ,

διὰ τούτου προσδοκῶν
ἀθῳοῦσθαι· ἀλλ' εὑρέθη ὑπεύθυνος·
καὶ γὰρ ***φραγελλώσας***
παρεδίδου τῷ σταυρῷ,
ὡς ἀθῷος εἰπών εἰμι.

Δὲν εἶπε δὲ ὁ ποιητὴς ὅτι «ἡμεῖς ὡς παιδία *ἐγεννήθημεν* ταῖς φρεσίν», διότι πάντες ὡς βρέφη γεννώμεθα ταῖς φρεσίν, ἀλλ' ὅτι ἄνδρες ὄντες τὴν ἡλικίαν ἐγενόμεθα ὡς παιδία ταῖς φρεσίν· δὲν ἐσκέφθη δηλαδὴ ὁ ἐκδότης ὅτι ὁ ἀόριστος ἐνταῦθα εἶναι οὐχὶ τοῦ γεννῶμαι, ἀλλ' ὁ κατόπιν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀρξάμενος *ἐγενήθην* τοῦ γίνομαι ἀντὶ τοῦ παλαιοτέρου ἐγενόμην, περὶ οὗ διέλαβε διὰ μακρῶν ὁ ἀείμνηστος Κόντος ἐν «Λογίῳ Ἑρμῇ» σ. 614 καὶ ἑξῆς. Τὸν ἀόριστον δὲ τοῦτον καὶ ἀλλαχοῦ μετεχειρίσθη ὁ ποιητής, οἷον ἐν τῷ εἰς τὴν Ἀνάληψιν Κοντακίῳ (Pitra σ. 151), ἔνθα οἱ Ἀπόστολοι λέγουσι πρὸς τὸν Κύριον

Ἀπελίπαμεν ἡμεῖς
ὅλον τὸν βίον
καὶ ἐφύγομεν αὐτὸν
καθάπερ βίᾳ,
ἵνα σε κερδήσωμεν·
ἐπὶ γῆς ***ἐγενήθημεν***
ξένοι καὶ παρεπίδημοι·
ἡμῶν ὁ πρῶτος Πέτρος,
γενόμενός *σου φίλος*
πάντων ἠλλοτριώθη,
ὧν εἶχέ ποτε,

ὡς καὶ ἐν τῷ εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου (Pitra σ. 183)

ἄφνω ἐτράπη ἡ τράπεζα εἰς παγίδα
καὶ ***ἐγενήθη*** *τὸ βρῶμα σκάνδαλον αὐτοῖς*

καὶ ἐν τῷ Κοντακίῳ τῶν ἁγίων Μ΄ μαρτύρων (παρὰ Krumbacher «Miscellen zu Romanos» σ. 17)·

Ὅλον τὸν βίον ἡγούμενοι
ματαιότητα
καὶ ὡς ὄναρ παράγοντα,
φθαρτὸν ὁμοῦ καὶ φιλόφθορον
τῶν ἀεὶ μενόντων
***ἐγενήθητε** ἔμποροι*
ζῆν θανάτῳ πορίσαντες

καὶ σ. 20

*καὶ **ἐγενήθησαν** ὄνειδος*
οἱ ἀποκτείναντες,
οἱ κτανθέντες δὲ καύχημα.

Τοὐλάχιστον δὲν ἐνεθυμήθη τὸ διδασκαλικὸν χωρίον τῆς Γενέσεως (Α', 3) «καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς *γενηθήτω* φῶς καὶ *ἐγένετο* φῶς»;

Ἐν τῇ ιε' δὲ στροφῇ ἐκδοὺς

Ἄνοιξον, κύριε, ἄνοιξόν μοι
τῆς εὐσπλαγχνίας τὴν θύραν
πρὸ τοῦ καιροῦ τῆς ἀποδημίας μου

δὲν παρετήρησεν ὅτι καὶ τὸ μέτρον καὶ ἡ προσφιλὴς τῷ Ῥωμανῷ ἀντίθεσις ἀπαιτοῦσι νὰ γράψωμεν «τῆς εὐσπλαγχνίας σου τὴν θύραν» (τῆς εὐσπλαγχνίας *σου*—τῆς ἀποδημίας *μου*), ὡς ἔχουσι καὶ οἱ κώδικες.

Ἐν σ. 25 παραθεὶς τέσσαρας στροφὰς τοῦ καλουμένου «**Ἀκαθίστου ὕμνου**» ἀποδίδει μὲν καὶ οὗτος τὸ ποίημα εἰς τὸν Πατριάρχην Σέργιον, παρατηρεῖ δὲ ἐν ταῖς σημειώσεσιν (σ. 52) ὅτι «οὔτε ἡ ἁπλότης τῆς γλώσσης τοῦ Ῥωμανοῦ οὔτε ὑψηλή τις ἰδέα οὔτε τὸ κάλλος τῶν ποιητικῶν εἰκόνων χαρακτηρίζουσι τὸν ὕμνον τοῦτον», ὅτι δὲ ὁ ποιητὴς «ἐπιδιώκει τὴν ἔμφασιν καὶ ἀσμενίζει εἰς τὴν ῥητορικὴν διακόσμησιν διὰ τῶν ἐκφραστικῶν, ἀλλ' ἄνευ μέτρου καὶ περιορισμοῦ ἀντιθέσεων» καὶ ὅτι «ἡ παρήχησις, τῆς ὁποίας παράδειγμα εἶνε ἡ διὰ τοῦ γράμματος Μ ἀρχίζουσα στροφή: Συμεῶνος, αἰῶνος, ἀπατεῶνος **ἠχεῖ** διὰ τοῦτο ἀκριβῶς **κάκιστα** εἰς τὴν ἀκοήν». Κατὰ ταῦτα ἄρα ποιητὴς τοῦ Ἀκαθίστου δὲν δύναται νὰ εἶναι ὁ

Ῥωμανὸς διά τε ἄλλα καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ τριπλοῦ ὁμοιοτελεύτου παρήχησις ἔν τινι στροφῇ τοῦ Ὕμνου τούτου ἠχεῖ κάκιστα εἰς τὴν ἀκοήν. Ἀλλ' ἂν ἡ τοιαύτη παρήχησις ἠχοῦσα κάκιστα ἐν τῷ Ἀκαθίστῳ χρησιμεύῃ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Ῥωμανὸς δὲν ἐποίησε τὸν Ὕμνον τοῦτον, πῶς τὴν τοιαύτην ἀκριβῶς παρήχησιν παρ' αὐτῷ τούτῳ τῷ Ῥωμανῷ θεωρῶν ὡς χαρακτηριστικὴν τῆς ποιήσεως αὐτοῦ (σελ. 45) παραθέτει μὲν τὴν στροφὴν αὐτοῦ ταύτην

Τίς ἀκούσας — οὐκ ἐνάρκησε;
ἢ τίς θεωρήσας — οὐκ ἐτρόμασε;
τὸν Ἰησοῦν — δόλῳ φιλούμενον,
τὸν Χριστὸν — φθόνῳ πωλούμενον,
τὸν Θεὸν — γνώμῃ κρατούμενον,

παρατηρεῖ δὲ ὅτι «τοιαύτης σκοπίμου παρηχήσεως παραδείγματα παρέχουσιν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι, ὁ Ὅμηρος, οἱ τραγικοί, ὁ Πλάτων, ὁ Ἰσοκράτης»; Ὅτι δ' ὁ Ἀκάθιστος εἶναι γνήσιον καὶ μάλιστα ἐκ τῶν καλλίστων τοῦ Ῥωμανοῦ ποίημα, θ' ἀποδείξω μὲν διὰ μακρῶν ἐν ἄλλῃ «Συμβολῇ», ἐπὶ τοῦ παρόντος δ' ἀρκοῦμαι νὰ παραθέσω ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν τριπλῆς καὶ τετραπλῆς καὶ πενταπλῆς ἔτι παρηχήσεως δείγματα ἐξ ἄλλων τοῦ Ῥωμανοῦ ποιημάτων, ὅπως πεισθῇ καὶ ὁ ἐκδότης ὅτι ἀκριβῶς αὐτὴ αὕτη ἡ συχνὴ ἐν τῷ Ἀκαθίστῳ παρήχησις εἶναι ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ ποιήματος τούτου τοῦ Ῥωμανοῦ. Οὕτως ἐν τῷ Κοντακίῳ εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ Πέτρου γράφει ὁ μελῳδὸς (Krumbacher «Studien zu Romanos» σ. 122)

Ὁ Πέτρος μὲν ***πρόθυμος***
ὡς φίλος ***ἐπίσημος****,*
ὁ πλάστης δὲ ***ἕτοιμος***
βοηθῆσαι πάλιν Πέτρῳ . .

καὶ ἐν τῷ τῶν ἁγίων Μ' μαρτύρων (Krumbacher «Miscellen zu Romanos» σ. 25)

Ποῖον στόμα ἀρκέσει
πρὸς εὐφημίαν,

ποία γλῶσσα ἰσχύσει
ἐγκωμιάσαι
τοὺς ἁγίους μάρτυρας . . .
τοὺς ***ἀποχωρισθέντας***
ἀπὸ τοῦ διαβόλου,
τοὺς ***κολληθέντας*** *πίστει*
τῷ σωτῆρι ἡμῶν,
τοὺς ***ἀποσπασθέντας***
ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας;

καὶ ἐν τῷ εἰς τὸν Ἰούδαν (Krumbacher «Romanos und Kyriakos» σ. 739)

Ὅτε δόλον ἐμελέτησεν,
ὅτε σοι τὸν φόνον κατεσκεύασεν
ὁ ***φιληθεὶς*** *καὶ* ***ἀθετήσας σε,***
ὁ ***κληθεὶς*** *καὶ* ***καταλείψας σε,***
ὁ ***στεφθεὶς*** *καὶ* ***ἐνυβρίσας σε***

καὶ (αὐτόθι σ. 741)

Νίπτει τὴν πλίνθον ἡ θάλασσα,
ἀποπλύνει τὸν πηλὸν ἡ ἄβυσσος
καὶ οὐκ ἀναιρεῖ τούτου τὴν ***σύστασιν,***
ἀλλὰ σφίγγει τὴν ***ὑπόστασιν***
καὶ ἀποσμήχει τὴν ***προαίρεσιν***
. . . .
κέκλινται *καὶ εἱστήκει,*
τρέφονται *καὶ παρέχει,*
νίπτονται *καὶ ἀποσμήχει*
καὶ οὐ ***χωνεύονται*** *γηΐνων πόδες*
ἐν ταῖς παλάμαις τοῦ πυρὸς

καὶ σ. 742

Ὕπνος μοι ἔλθοι εἰς ***θάνατον,***
ἐάν σε ἐάσω τὸν ***ἀθάνατον***

καμφθῆναί μοι τὸ ὑπὸ ***θάνατον·***
ὁ ἐχθρὸς ***ἐπιγελάσει*** *μοι,*
ἐὰν σὺ τοῦτο τελέσῃς μοι·
οὐκ ἀρκεῖ ὅτι σὸς ***νενόμισμαι;***
οὐκ ἀρκεῖ ὅτι σοὶ ***λελόγισμαι***
καὶ πρῶτος τῶν φίλων σου ***κέκλημαι;***

καὶ σ. 746

Τί γὰρ καλὸν οὐκ ***εἶχες;***
τίνος δὲ οὐ ***μετεῖχες;***
τίνος ποτὲ ***ἀπεῖχες;***
μετὰ τῶν κάτω καὶ τὰ ἄνω ***εἶχες***
καὶ τὸν Θεόν σου νῦν πωλεῖς.

καὶ σ. 747

Ὕπαγε, ἄφρον, ***ἀνάνηψον,***
τὴν αὐθάδειάν σου ***ἀναχαίτισον,***
τὴν τολμηρὰν γνώμην σου ***κώλυσον,***
ταῖς φρεσί σου ***ἐπιτίμησον***

καὶ σ. 739

Τίς εἶδε πόδας ***νιπτόμενον***
καὶ λακτίζειν ἤδη ***ἐπειγόμενον;***
τίς ἤκουσε κτῆνος ***θαλπόμενον***
καὶ βαλεῖν ***κατεπειγόμενον***
τὸν αὐτῷ ***ἐπικαθήμενον;***

Καὶ ἐν τῇ «Εὐχῇ κατὰ στίχον» (Maas «Frühbyzantinischen Kirchenpoesie» Α', σελ. 8)

ὃν ὑμνοῦσιν ἀγγέλων τὰ τάγματα,
ἀσωμάτων οἱ δῆμοι ***δοξάζουσι,***
ἐκ πυρίνων γλωσσῶν ***ἀνακράζουσι,***
τρισαγίαις φωναῖς ***ἀναμέλπουσι...***
τῶν πιστῶν ἀνακτόρων ***προπύργιον***
καὶ ψυχῶν εὐσεβῶν ***ἀμυντήριον***
καὶ σωμάτων ἁγνῶν ***φυλακτήριον.***

Τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Μαϊουμᾶ ἐκ τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν παραλαβὼν ἓξ στροφὰς ἐξέδωκε τὴν δευτέραν οὕτως·

Ῥεύσαντα ἐκ παραβάσεως,
Θεοῦ τὸν κατ' εἰκόνα γενόμενον,
ὅλον ***ἐκ φθορᾶς ὑπάρξαντα,***
κρείττονος ἐπταικότα
θείας ζωῆς,
αὖθις ἀναπλάττει
ὁ σοφὸς δημιουργός.

Κατὰ τὴν γραφὴν ταύτην ὁ σοφὸς δημιουργὸς τὸν κατ' εἰκόνα Αὐτοῦ γενόμενον ἄνθρωπον, ἐπεὶ ἔρρευσεν ἐκ τοῦ παραδείσου ἕνεκα τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καὶ οὕτως ὑπῆρξεν, ἐγένετο, ἐγεννήθη ὅλος ἐκ φθορᾶς καὶ ἐξέπεσεν ἐκ τῆς κρείττονος θείας ζωῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ, αὖθις ἀναπλάττει. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς ἀπὸ τοῦ παραδείσου ἀποπομπῆς αὐτοῦ ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, πρῶτον ἐπλάσθη (ὑπῆρξε), ἔπειτα δ' ἐτέθη εἰς τὸν παράδεισον καὶ κατόπιν ἐκ τοῦ παραδείσου ἔρρευσεν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ θανάτου· ἔπειτα δὲ τίνα ἔννοιαν δύναται νὰ ἔχῃ ἡ φράσις ὅτι ὁ Ἀδὰμ ὑπῆρξεν ἐκ φθορᾶς; ἐκ φθορᾶς δύναται νὰ δημιουργηθῇ τι; τί δὲ εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ φθαρὲν ἐχρησιμοποιήθη πρὸς δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου; Πάντα ταῦτα τὰ ἀκατανόητα δὲν θὰ ἔγραφεν ὁ κ. Σ. οὐδὲ θὰ ἐχαρακτήριζε τὴν φράσιν τῆς στροφῆς ὡς «συνεστραμμένην», ἂν ἔγραφε τὰς λέξεις τοῦ ποιητοῦ *ὅλον τῆς φθορᾶς ὑπάρξαντα* τ. ἔ. ὅλον φθαρέντα, «δοῦλον καὶ ὑποκείμενον εἰς τὴν φθορὰν» γενόμενον, ὡς ἑρμηνεύει Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἐν τῷ «Ἑορτοδρομίῳ» σελ. 69.

Τοῦ αὐτοῦ Κανόνος τὸ τρίτον τροπάριον τῆς α' ᾠδῆς ἐξέδωκεν οὕτως·

Σοφία, λόγος καὶ δύναμις,
υἱὸς ὢν τοῦ πατρὸς καὶ ἀπαύγασμα,
Χριστὸς ὁ Θεὸς δυνάμεις λαθὼν
ὅσας *ὑπερκοσμίους,*
τόσας *ἐν γῇ*

καὶ ἐνανθρωπήσας,
ἀνεκτήσατο ἡμᾶς.

Κατὰ τὴν γραφὴν ταύτην ὁ Χριστὸς ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀφ᾽ οὗ ἔλαθε (ἀπέκρυψε τὸν τρόπον τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσαρκώσεως) τόσας δυνάμεις ἐν γῇ (τόσους ἀνθρώπους), ὅσας καὶ ἐν οὐρανῷ (ὅσους ἀγγέλους), ἤτοι οὐχὶ πάντας τοὺς ἀγγέλους οὐδὲ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τινὰς μὲν τούτων, τινὰς δὲ ἐκείνων καὶ ἀκριβῶς τόσους ἐκ τῶν ἀνθρώπων, ὅσους καὶ ἐκ τῶν ἀγγέλων λαθὼν ἐνηνθρώπησε. Τοιαῦτα δ᾽ ὅμως ἀερολογήματα ὁ ποιητὴς δὲν εἶπε γράψας «.... δυνάμεις λαθὼν *ὅσας* ὑπερκοσμίους, *ὅσας* ἐν γῇ» τ. ἔ. πάσας τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις καὶ πάσας τὰς ἐν γῇ, πάντας τοὺς ἀγγέλους καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους λαθὼν ἐνηνθρώπησε καὶ ἐκτήσατο αὖθις ἡμᾶς.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τροπαρίῳ τῆς α′ ᾠδῆς τοῦ εἰς τὰ Θεοφάνεια Κανόνος τοῦ Κοσμᾶ

Ἀδὰμ τὸν φθαρέντα ἀναπλάττει
ῥείθροις Ἰορδάνου καὶ δρακόντων
κεφαλὰς ἐμφωλευόντων διαθλάττει
ὁ σαρκωθεὶς ἐκ Παρθένου Κύριος

τὸ διαθλάττει νομίζει ὅτι ἐσχηματίσθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ (ἀντὶ διαθλᾷ) «χάριν ὁμοιοκαταληξίας πρὸς τὸ προηγηθὲν ἀναπλάττει» ἀγνοῶν ὅτι παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις πρὸς τῷ τύπῳ *θλάω-ῶ* ὑπῆρχε καὶ ὁ τύπος *θλάττω* (διαθλάττω, συνθλάττω).

Τὸ τρίτον τροπάριον τῆς ᾠδῆς ταύτης

Πυρὶ τῆς θεότητος ἀύλῳ
σάρκα ὑλικὴν ἠμφιεσμένος
Ἰορδάνου περιβάλλεται τὸ νᾶμα
ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων Κύριος

ἑρμηνεύει «ὁ ἐνδυθεὶς ὑλικὴν σάρκα *διὰ τοῦ ἀύλου πυρὸς τῆς θεότητος*, τουτέστι ὄχι κατὰ φυσικὸν τρόπον, ἀλλὰ διὰ τοῦ θείου μυ-

στηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, περιβάλλεται νῦν τὸ ὕδωρ τοῦ Ἰορδάνου». Ἀλλ᾿ εἶναι δυνατὸν τὸ θεῖον μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου νὰ λέγηται «πῦρ ἄυλον τῆς θεότητος»; Ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα τὸ ἀμφιέννυσθαι μεταχειρισθεὶς ἐνεργητικῶς λέγει ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων Κύριος τὸ πρότερον ἄυλον πῦρ τῆς θεότητος, τὴν προτέραν ἄυλον θείαν λάμψιν του, ἐνδύσας σάρκα ὑλικὴν διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως, νῦν περιβάλλει αὐτὴν καὶ διὰ τοῦ νάματος τοῦ Ἰορδάνου· τ. ἔ. ὁ πρότερον μόνος ἄυλος λάμπων Θεὸς ὤν, εἶτα δὲ καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, νῦν βαπτίζεται ἐν τοῖς ῥείθροις τοῦ Ἰορδάνου· (πρβλ. «ναὸν σωματικὸν περιθέμενος» ἐν τῷ α′ τροπαρίῳ τῆς α′ ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Πέμπτην τῆς Μ. Ἑβδομάδος καὶ «σάρκα θνητὴν περικείμενος» ἐν τροπαρίῳ εἰς τὰ προεόρτια τῶν Χριστουγέννων παρὰ Christ-Paranikas σ. 73). Ὅτι δὲ ἄυλον πῦρ συχνότατα ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ ἡμῶν ποιήσει καλεῖται ὁ Θεός, δεικνύουσι τὰ ἀκόλουθα. Ἐν τῷ β′ τροπαρίῳ τῆς δ′ ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ τούτου Κανόνος λέγεται

Ῥυπτόμενον ἥλιον
τίς εἶδεν, ὁ κῆρυξ βοᾷ,
τὸν ἔκλαμπρον τῇ φύσει,
ἵνα σε ὕδασιν,
ἀπαύγασμα τῆς δόξης,
πατρὸς χαρακτὴρ ἀιδίου,
ἐκπλύνω καὶ χόρτος ὢν ***πυρὶ***
ψαύσω ***τῆς σῆς θεότητος****;*

καὶ ἐν τῇ η′ ᾠδῇ τοῦ αὐτοῦ Κανόνος

Μυστήριον παράδοξον
ἡ Βαβυλῶνος ἔδειξε κάμινος
πηγάσασα δρόσον·
ὅτι ῥεῖθρον ἔμελλεν
ἄυλον πῦρ *εἰσδέχεσθαι*
τοῦ Ἰορδάνου καὶ στέγειν
σαρκὶ βαπτιζόμενον κτίστην.

Ὡσαύτως ἐν τῷ β' τροπαρίῳ τῆς ε' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν φέρεται

Προκύψας ὁ πρεσβύτης
καὶ τῶν ἰχνῶν ἐνθέως ἐφαψάμενος
τῆς ἀπειρογάμου καὶ θεομήτορος
***πῦρ,** ἔφη, βαστάζεις, ἁγνή.*

Καὶ ἐν τῇ η' ᾠδῇ τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν γράφει ὁ αὐτὸς Κοσμᾶς

Θαύματος ὑπερφυοῦς ἡ δροσοβόλος
ἐξεικόνισε κάμινος τρόπον·
οὐ γὰρ οὓς ἐδέξατο φλέγει νέους,
*ὡς οὐδὲ **πῦρ***
*τῆς **θεότητος** παρθένου ἣν ὑπέδυ νηδύν·*

καὶ ἐν τῷ α' τροπαρίῳ τῆς ζ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὸ Μ. Σάββατον

Τέτρωται ᾅδης
ἐν τῇ καρδίᾳ δεξάμενος
τὸν τρωθέντα λόγχῃ τὴν πλευρὰν
*καὶ στένει **πυρὶ***
***θείῳ** δαπανώμενος.*

Λέγει δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ β' τροπαρίῳ τῆς θ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Ἀντίπασχα

Σὲ τὸν χοϊκῇ παλάμῃ
ψηλαφώμενον πλευρὰν
καὶ μὴ φλέξαντα ταύτην
πυρὶ τῷ τῆς ἀύλου θείας οὐσίας
ἐν ὕμνοις μεγαλύνομεν

καὶ ἐν τῷ γ' τροπαρίῳ τῆς γ' ᾠδῆς τοῦ ἀναστασίμου Κανόνος τῆς Ὀκτωήχου·

Θεὸν συλλαβοῦσα ἐν γαστρί,
παρθένε, διὰ πνεύματος
τοῦ παναγίου ἔμεινας ἄφλεκτος·
ἐπεί σε βάτος τῷ νομοθέτῃ Μωσεῖ
φλεγομένην ἄκαυστα
σαφῶς προεμήνυσε
*τὴν **τὸ πῦρ** δεξαμένην τὸ ἄστεκτον.*

Καὶ ὁ Ῥωμανὸς δὲ ἐν μὲν τῇ θ΄ στροφῇ τοῦ εἰς τὸν Ἀδὰμ Κοντακίου λέγει (παρὰ Pitra Anal. Sacra σ. 26)

Ἴσχυσαν σώματα τῶν γηγενῶν
οὐράνιον θεωρῆσαι μορφήν·
κατεῖδον βλέφαρα πηλίνων
*τοῦ **ἀΰλου φωτὸς***
τὴν ἀκτῖνα τὴν ἄσκιον,

ἐν δὲ τῇ γ΄ στροφῇ τοῦ εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν Κοντακίου (παρὰ Krumbacher «Studien zu Romanos» σ. 190)

. . . .
Σύ με φύλαξον
καὶ μὴ καταφλέξῃς με,
τὸ πῦρ τῆς θεότητος,
ὁ μόνος φιλάνθρωπος

καὶ ἐν τῇ ιε΄ στροφῇ τοῦ εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ Κοντακίου (Pitra Anal. Sacra σ. 240)

Πῶς ὁ ἀναφὴς
συνεσχέθης ἐν κοιλίᾳ;
*πῶς ὑπάρχων **πῦρ***
τὴν νηδὺν οὐ καταφλέγεις;

Λέγει δὲ καὶ ὁ Ἀνατόλιος ἐν τῷ ἰδιομέλῳ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν (Anth. Graeca σ. 116)

Αἷμα καὶ πῦρ
καὶ ἀτμίδα καπνοῦ,
τέρατα γῆς
προεῖδεν Ἰωήλ·
αἷμα τὴν σάρκωσιν,
πῦρ τὴν θεότητα,
ἀτμίδα δὲ καπνοῦ
τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἡ Θεοτόκος καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ «*πυρφοροῦσα* παρθένος» ἐν τῷ α' τροπαρίῳ τῆς θ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὰ Θεοφάνεια.

Ἐν δὲ τῷ β' τροπαρίῳ τῆς γ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὸ Μ. Σάββατον γράφει μὲν

Ἥπλωσας τὰς ***ἀγκάλας***
καὶ ἥνωσας
τὰ τὸ πρὶν διεστῶτα,

σημειοῦται δὲ «ἥπλωσας· ἐν τῷ Σταυρῷ» μὴ αἰσθανόμενος τὴν ἀτοπίαν τοῦ πράγματος. Ἂν ὁ Κύριος ἥπλωνεν ἐν τῷ σταυρῷ τὰς ἀγκάλας, ἂν ἐνηγκαλίζετο τὸν σταυρὸν σταυρούμενος, βεβαίως θὰ εἶχεν οὐχὶ τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τοὺς σταυρωτάς Του. Οὕτω φαντάζεται ὁ κ. Σωτηριάδης τὸν Χριστὸν ἐν τῷ σταυρῷ; Οὐχὶ βεβαίως. Τί λοιπὸν συμβαίνει καὶ ἐνταῦθα; ἡ ὀρθὴ γραφή, ἣν ἔχουσι καὶ τὰ ἔντυπα κείμενα, εἶναι τὰς *παλάμας*, ὅ ἐστι τὰς χεῖρας, διότι ἐν τῷ σταυρῷ τὰς χεῖρας ὁ Κύριος ἥπλωσεν. Ὅτι δ' ἀληθῶς ἡ γνησία γραφὴ εἶναι αὕτη, δεικνύει αὐτὸς οὗτος ὁ Κοσμᾶς λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ τροπαρίῳ τῆς α' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ Σταυροῦ

Τὸν τύπον πάλαι Μωσῆς
τοῦ ἀχράντου πάθους
ἐν ἑαυτῷ προέφηνε
τῶν ἱερῶν μεσούμενος·

__σταυρῷ__ δὲ σχηματισθεὶς
__τεταμέναις__ τρόπαιον
__παλάμαις__ ἤγειρε . . .

καὶ ἐν τῇ ϛ′ ᾠδῇ

Νοτίου θηρὸς ἐν σπλάγχνοις
__παλάμας__ Ἰωνᾶς
σταυροειδῶς διεκπετάσας . . .

καὶ ἐν τῷ β′ τροπαρίῳ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς

Νεαζούσαις θεὶς __παλάμας__
ὁ θεῖος Ἰσραὴλ
σταυροειδῶς κάραις ἐδήλου
ὡς πρεσβύτερον κλέος
ὁ νομολάτρις λαός . . .

Ὅτι δὲ τὸ *παλάμας* μετεχειρίσθη κατὰ συνεκδοχὴν ἀντὶ τοῦ *χεῖρας*, μαρτυρεῖ πάλιν ὁ αὐτὸς Κοσμᾶς λέγων ἐν τῷ β′ τροπαρίῳ τῆς η′ ᾠδῆς τοῦ εἰρημένου Κανόνος

Γηγενεῖς, __παλάμαις__, οἰκονόμοι τῆς χάριτος,
σταυρόν, οὗ ἔστη Χριστὸς ὁ Θεός,
***ὑψοῦτε** ἱεροπρεπῶς κλπ.*

καὶ ἐν τῷ β′ τροπαρίῳ τῆς η′ ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὰ Θεοφάνεια

Ῥημάτων ὡς ἀκήκοεν
ὁ βαπτιστὴς τοῦ δεσπότου σύντρομος
__παλάμην__ ἐκτείνει·
__χειραπτήσας__ ὅμως δὲ
τὴν κορυφὴν τοῦ πλάστου κλπ.

Λέγει δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ α′ τροπαρίῳ τῆς α′ ᾠδῆς τοῦ ἀναστασίμου Κανόνος τῆς Ὀκτωήχου

Ὁ χερσὶν ἀχράντοις ἐκ χοὸς
θεουργικῶς κατ' ἀρχὰς διαπλάσας με
***χεῖρας** διεπέτασας ἐν τῷ σταυρῷ . . . .*

Πρόσθες καὶ Ῥωμανοῦ θ' στροφὴν τοῦ εἰς τὰ Θεοφάνεια Κοντακίου (Pitra Anal. Sacra σελ. 19), ἔνθα ὁ Χριστὸς λέγει πρὸς τὸν Ἰωάννην

Ἐγὼ τὸν Γαβριὴλ
ἀπέστειλα πρῴην
καὶ ὑπούργησε καλῶς
τῇ σῇ γεννήσει·
πέμψον μοι καὶ σὺ
*ὡς ἄγγελον **τὴν παλάμην**,*
ἵνα βαπτίσῃς
τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον

καὶ στροφὴν ι'

Πάντως ἐρεῖς μοι,
τότε ἠθέλησας·
ὄντως καὶ νῦν θέλω,
μὴ διστάσῃς, βάπτισόν με,
*τὴν **δεξιὰν** μόνον δάνεισόν μοι·*
τὸ πνεῦμά σου κρατῶ
καὶ ὅλον σε ἔχω,
*τὴν **παλάμην** δὲ τὴν σὴν*
πῶς οὐ κιχρᾷς μοι;

καὶ στροφὴν ιδ'

Ὦ βαπτιστὰ καὶ ἐριστά,
μὴ εἰς ἀντιλογίαν,
ἀλλὰ πρὸς λειτουργίαν
συντόμως εὐτρεπίζου . . . .
*νέμων **τῇ δεξιᾷ** σου τὴν δύναμιν,*
ἥνπερ μετὰ ταῦτα
*χορηγήσω **ταῖς παλάμαις***
τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ἱερέων . . . .

καὶ στροφὴν ιθ'

Ὑπερεπῆρε οὖν τὸν νοῦν
τῇ θείᾳ διατάξει
ὁ γόνος Ζαχαρίου
καὶ τείνας τὴν **παλάμην**
ἐπέθηκε τῷ βασιλεῖ . . . .

καὶ ἐν τῷ Κοντακίῳ εἰς Ἀδὰμ (Pitra σ. 24) τὴν στροφὴν δ'

Ὅτε ἑκὼν ἐπηρώθη Ἀδὰμ
καρποῦ γευσάμενος τυφλοποιοῦ,
εὐθέως ἄκων ἐγυμνώθη . . . .
ἐκεῖνος δὲ αὐτὸν
θεωρῶν ὑπεγέλα
πῶς ἔτεινε παντὶ
τὰς παλάμας *καὶ ᾔτει . . . .*

Ἐν δὲ τῇ γ' στροφῇ τῆς α' ᾠδῆς τοῦ εἰς τὰ Θεοφάνεια Κανόνος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ

Ἄναρχε, ῥείθροις συνταφέντα σοι, Λόγε,
νέον περαίνεις *τὸν φθαρέντα τῇ πλάνῃ,*

ἧς τὸ νόημα εἶναι σαφές: τὸν ὑπὸ τῆς πλάνης τοῦ ὄφεως φθαρέντα πρωτόπλαστον τ. ἔ. τὸν ἄνθρωπον, ταφέντα μετὰ σοῦ ἐν τοῖς τοῦ Ἰορδάνου ῥείθροις, νέον ποιεῖς, «νεοποιεῖς καὶ ἀναγεννᾷς», ὡς ἑρμηνεύει ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης (πρβλ. Παῦλον πρὸς Ῥωμαίους στ', 3 «ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· *συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος,* ἵνα. . . . . *ἐν κενότητι* ζωῆς περιπατήσωμεν» καὶ πρὸς Κολασσαεῖς γ', 3 «ἀπεθάνετε γὰρ καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ»), ὁ ἐκδότης ἑρμηνεύων τὸ *νέον* ὡς ἐπίρρημα «νεωστὶ πάλιν, τώρα πάλιν» ποιεῖ τὸν ποιητὴν λέγοντα ὅτι ὁ ἄναρχος Λόγος, ἤτοι ὁ Χριστός, τὸν φθαρέντα ὑπὸ τῆς πλάνης τοῦ ὄφεως Ἀδάμ, ταφέντα μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, τώρα περαίνει, ἤτοι ἄγει εἰς πέρας, τελειώνει. Ἔχουσι ταῦτα νοῦν;

Ἐν τῷ α′ τροπαρίῳ τῆς η′ ᾠδῆς τοῦ εἰς τὸ Πάσχα Κανόνος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ

Δεῦτε τοῦ καινοῦ τῆς ἀμπέλου γεννήματος,
τῆς θείας εὐφροσύνης,
ἐν τῇ εὐσήμῳ ἡμέρᾳ
τῆς ἐγέρσεως
βασιλείας τε Χριστοῦ κοινωνήσωμεν,
ὑμνοῦντες αὐτὸν
ὡς Θεὸν εἰς τοὺς αἰῶνας

σημειοῦται περὶ τοῦ *καινοῦ γεννήματος* ὅτι τοῦτο εἶναι «τρόπον τινὰ νέον εὐφρόσυνον πόμα, *ἄλλος οἶνος*—τὸ εὐφρόσυνον τοῦτο γέννημα τῆς ἀμπέλου — τὸ πάσχα, ἡ ἀνάστασις, ὁ Χριστός». Κατὰ ταῦτα ἄρα ὁ ποιητὴς καλεῖ τοὺς πιστοὺς κατὰ τὴν εὔσημον ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ νὰ προσέλθωσιν εἰς κοινωνίαν τοῦ πάσχα, τῆς ἀναστάσεως, τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι ἄλλος οἶνος! Ἂν ὁ ἐκδότης ἀνεγίνωσκε τοῦ εἰς τὴν Πέμπτην τῆς Μ. Ἑβδομάδος Κανόνος τοῦ Κοσμᾶ τῆς δ′ ᾠδῆς τὸ β′ τροπάριον

Μεταλαμβάνων κρατῆρος
τοῖς μαθηταῖς ἐβόας, ἀθάνατε,
«γεννήματος ἀμπέλου δὲ
πίομαι λοιπὸν
οὐκέτι μεθ᾽ ὑμῶν βιοτεύων,
τὸν μονογενῆ ἐπεί με ἱλασμὸν
ὁ πατὴρ εἰς τὸν κόσμον ἀπέστειλε»

καὶ τὸ γ′ τροπάριον τῆς αὐτῆς ᾠδῆς

Πόμα καινὸν ὑπὲρ λόγον
ἐγώ φημι ἐν τῇ βασιλείᾳ μου,
Χριστέ, τοῖς φίλοις, πίομαι,
ὥστε γὰρ θεοῖς
θεὸς ὑμῖν συνέσομαι, εἶπας·

τὸν μονογενῆ καὶ γάρ με ἱλασμὸν
ὁ πατὴρ εἰς τὸν κόσμον ἀπέστειλε

καὶ τὴν θ' ᾠδὴν

Ξενίας δεσποτικῆς
καὶ ἀθανάτου τραπέζης
ἐν ὑπερῴῳ τόπῳ
ταῖς ὑψηλαῖς φρεσί,
πιστοί, δεῦτε ἀπολαύσωμεν,
ἐπαναβεβηκότα λόγον
ἐκ τοῦ λόγου μαθόντες,
ὃν μεγαλύνομεν·

ἂν ταῦτα ἀνεγίνωσκε καὶ τὰ κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον ὑπὸ τοῦ Κυρίου πραχθέντα καὶ ῥηθέντα «καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ *γεννήματος τῆς ἀμπέλου,* ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός μου» (Ματθ. κϛ', 27-29), θὰ κατενόει ὅτι ὁ ποιητὴς λέγων ἐνταῦθα *καινὸν γέννημα τῆς ἀμπέλου, καινὸν πόμα* νοεῖ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, οὗπερ οἱ κοινωνοῦντες διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας μεταλήψεως ἀνακαινίζονται, ὡς λέγει καὶ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἐν τῷ «Ἑορτοδρομίῳ» (σελ. 445)· «Ἰδού, ὦ Χριστιανοί, ἦλθεν ἡ εὔσημος καὶ λαμπρὰ ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπεσχέθη νὰ μᾶς δώσῃ τὴν καινὴν πόσιν καὶ τὸ γέννημα τῆς ἀμπέλου. Ἐλᾶτε λοιπὸν σήμερον, ἀδελφοί, ἐν τῇ ἐπισήμῳ ταύτῃ ἡμέρᾳ, ἂς πίωμεν ἀπὸ τὴν θείαν εὐφροσύνην τοῦ καινούριου πόματος τῆς ἀμπέλου. Θείαν μὲν εὐφροσύνην εἶπε, διότι ὁ πνευματικὸς αὐτὸς οἶνος, ἤτοι τὸ μυστικὸν αἷμα τοῦ Κυρίου μας, εὐφραίνει νοητῶς τὰς καρδίας ἡμῶν τῶν κοινωνούντων κατ' ἐκεῖνο τὸ ψαλμικὸν «καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίας ἀνθρώπων» (Ψαλ. ργ', 15), καινούριον δὲ πόμα εἶπεν αὐτό, διότι ἀνακαινίζει καὶ ἀφθαρτίζει τὴν ἡμῶν παλαιότητα καὶ φθοράν. Ἐλᾶτε νὰ μεταλάβωμεν τῶν ἀχράντων Μυστηρίων, ἵνα πιόντες ἀπ' αὐτὸ τὸ καινὸν πόμα ἐν καινότητι ζωῆς περιπατή-

σωμεν, ὑμνοῦντες εἰς τοὺς αἰῶνας τὸν χαρισάμενον τοῦτο εἰς ἡμᾶς Χριστὸν τὸν Θεάνθρωπον».

Ἐν τῷ γνωστῷ ἰδιομέλῳ τῆς Κασσιανῆς «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις» ἡ μυροφόρου τάξιν ἀναλαβοῦσα γυνὴ ἁμαρτωλός, ὀδυρομένη προσκομίζει τῷ Χριστῷ μύρον

«οἴμοι! λέγουσα,
ὅτι νύξ μοι ὑπάρχει,
οἶστρος ***ἁμαρτίας,***
ζοφώδης τε καὶ ἀσέληνος,
ἔρως τῆς ἁμαρτίας»

ὡς ἔγραψεν ὁ κ. Σ. φθείρων καὶ τὸ μέτρον καὶ τὸ νόημα· διότι τίνα νοῦν ἔχει τὸ λεγόμενον ὅτι ὁ *οἶστρος τῆς ἁμαρτίας*, ὁ πρὸς ζοφώδη καὶ ἀσέληνον νύκτα παραβαλλόμενος, εἶναι *ἔρως τῆς ἁμαρτίας;* Ἡ ποιήτρια ἔγραψεν «οἶστρος **ἀκολασίας**» ἐννοοῦσα ὅτι ἐν τῇ γυναικὶ ἐκείνῃ ὁ ἔρως τῆς ἁμαρτίας ἐγέννησε τὸν πρὸς τὴν ἀκολασίαν οἶστρον καὶ οὕτως ὑπὸ τοῦ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἔρωτος οἰστρηλατηθεῖσα εἰς ἀκολασίαν διάγει νῦν βίον μαῦρον καὶ σκοτεινόν, ὡς ἐν ζοφώδει καὶ ἀσελήνῳ νυκτὶ περιπατοῦσα ἐν τῷ βορβόρῳ τῆς ἀκολασίας. Ὅτι δὲ ἡ ἁμαρτία οἰστρηλατεῖται εἰς ἄσεμνα, μαρτυρεῖ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς λέγων ἐν τῷ γ´ τροπαρίῳ τῆς ζ´ ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν.

Τὴν ἀγριωπὸν ἀκρατῶς γαυρουμένην,
ἄσεμνα βακχεύσασαν, ***ἐξοιστρουμένην***
κόσμον καθεῖλες πανσθενῶς ἁμαρτίαν.

Παραπλησίαν δ᾽ εἰκόνα τῆς ἁμαρτίας εὑρίσκομεν ἐν τῷ ὡραίῳ τροπαρίῳ τῆς α´ ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Ἀντίπασχα

Σήμερον ἔαρ ψυχῶν,
ὅτι Χριστὸς ἐκ τάφου
ὥσπερ ἥλιος ἐκλάμψας τριήμερος
τὸν ζοφερὸν χειμῶνα
ἀπήλασε τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν.

Ἀλλὰ μετανοήσασα ἡ ἁμαρτωλὸς αὕτη γυνὴ ζητεῖ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρὰ τοῦ Χριστοῦ μετὰ δακρύων αὐτῷ λέγουσα

δέξαι μου τὰς πηγὰς τῶν δακρύων
ὁ νεφέλαις ***διεξάγων***
τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ.

Περὶ τοῦ παραδόξως εἴς τε τὴν σημασίαν καὶ τὴν σύνταξιν προσπίπτοντος *διεξάγων* παρακαλέσας τὸν ἐν Ἄθῳ περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἀρχαίων κωδίκων διατρίβοντα πανιερώτατον Μητροπολίτην κ. Σωφρόνιον νὰ παρατηρήσῃ πῶς ἔχει τὸ ἰδιόμελον τοῦτο ἐν τοῖς παλαιοτέροις κώδιξι τῶν ἐκεῖ Μονῶν ἔμαθον παρ᾽ αὐτοῦ ὅτι ὄντως ὁ τοῦ Βατοπεδίου ἔχει τὴν γραφὴν οὐχὶ *διεξάγων* ἀλλὰ *στημονίζων*. Κατὰ τὴν γραφὴν δὲ ταύτην ἡ ἁμαρτωλὸς γυνὴ λέγει πρὸς τὸν Κύριον· Σύ, ὅστις τὸ θαλάσσιον ὕδωρ μεταβάλλων εἰς νεφέλας ὡς λεπτοτάτας κλωστὰς στήμονος καταπέμπεις αὐτὸ εἰς τὴν γῆν, δέξαι τὰς πηγάς, τοὺς κρουνοὺς τῶν ἐμῶν δακρύων. Ὁ ἐνθυμούμενος δὲ ὅτι ἡ Κασσιανὴ φιλεῖ ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῆς τὰς τοιαύτας ἀντιθέσεις, ὡς λ. χ. ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἰδιομέλῳ εὐθὺς ἀμέσως

κάμφθητί μοι
πρὸς τοὺς στεναγμοὺς τῆς καρδίας
ὁ κλίνας *τοὺς οὐρανοὺς*
τῇ ἀφράστῳ σου κενώσει

καὶ κατωτέρω

ἁμαρτιῶν μου τὰ πλήθη
καὶ ***κριμάτων σου ἀβύσσους***

καὶ ἐν τῷ ἰδιομέλῳ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν

Αὐγούστου ***μοναρχήσαντος*** *ἐπὶ τῆς γῆς*
ἡ ***πολυαρχία*** *τῶν εἰδώλων ἐπαύσατο*
καὶ σοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἐκ τῆς ἁγνῆς
ἡ πολυθεΐα τῶν εἰδώλων κατήργηται·
ὑπὸ μίαν βασιλείαν ***ἐγκόσμιον***

αἱ πόλεις γεγένηνται
καὶ εἰς μίαν δεσποτείαν ***θεότητος***
τὰ ἔθνη ἐπίστευσαν·
ἀπεγράφησαν *οἱ λαοὶ*
τῷ δόγματι τοῦ ***Καίσαρος,***
ἐπεγράφημεν *οἱ πιστοὶ*
ὀνόματι ***θεότητος***
σοῦ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ ἡμῶν

καὶ ἐν τῷ εἰς τὸ γενέθλιον Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ

. . . . ***ἄνθρωπος*** *μὲν τὴν φύσιν,*
ἄγγελος *δὲ τὸν βίον ὑπάρχων·*
ἁγνείαν γὰρ παντελῆ
καὶ σωφροσύνην ἀσπασάμενος
εἶχε μὲν ***τὸ κατὰ φύσιν,***
ἔφυγε δὲ ***τὸ παρὰ φύσιν***
ὑπὲρ φύσιν *ἀγωνισάμενος*

καὶ ἐν τῷ εἰς τοὺς μάρτυρας Γουρίαν, Σαμωνᾶν καὶ Ἄβιβον (ιε' Νοεμβρίου)

. . . . *δεῦτε ἴδετε φωστῆρας* ***οὐρανίους***
ἐν γῇ *περιπλέοντας·*
δεῦτε καὶ ἀκούσατε
οἷον ***θάνατον*** *πικρὸν*
οἱ γενναῖοι ἀδάμαντες ὑπέστησαν
διὰ τὴν ἀτελεύτητον ***ζωήν·***

ὁ ταῦτα ἐνθυμούμενος θά μοι συνομολογήσῃ ὅτι ἀληθῶς ἡ ποιήτρια ἔγραψε τὸ γραφικώτατον τοῦτο ῥῆμα *στημονίζειν*, ὅπερ ἀγνοοῦντες νὰ ἑρμηνεύσωσιν οἱ ἀντιγραφεῖς μετέβαλον εἰς τὸ ἥκιστα ποιητικὸν διεξάγειν. Τὴν μεταφορικὴν δὲ ταύτην χρῆσιν τοῦ ῥήματος ἀναφέρει μὲν ὁ Ζωναρᾶς ἐν τῷ λεξικῷ λέγων «στημονίζει· λεπτύνει», ἀναφέρει δὲ ὁ Θησαυρὸς τοῦ Στεφάνου ἐκ τοῦ ψευδοχρυσοστόμου «σταγόνες ὕδατος ποῦ *στημονίζονται*», ὡς ὀρθῶς ἀνέγνω ὁ Haase ἀντὶ τοῦ στημίζονται.

Β΄.

Ἐκλογαὶ ἐκ τῆς Χριστιανικῆς λυρικῆς ποιήσεως ὑπὸ Δ. Ι. Κουϊμουτσοπούλου δ. Θ.

Ὁ κ. Κουϊμουτσόπουλλος ἐν ταῖς Ἐκλογαῖς ταύταις πρῶτον μὲν ἀπὸ σελ. 1-16 διαλαμβάνει τινὰ περὶ τῆς λυρικῆς ποιήσεως καθόλου καὶ ἰδίᾳ τῆς Χριστιανικῆς, εἶτα δὲ ἀπὸ σελ. 17-88 παρατίθησι κείμενα ποιημάτων, ὧν προτάσσει βραχεῖαν τῶν ποιητῶν βιογραφίαν καὶ κατόπιν ἀπὸ σελ. 89-95 ἐν παραρτήματι καταχωρίζει «στοιχεῖα μετρικῆς», οὐδεμίαν δὲ σημείωσιν πραγματικὴν ἢ λεξιλογικὴν εἰς οὐδὲν ποίημα ἔχει.

Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ ἐγχειριδίου αὐτοῦ ἐπιβαλόμενος νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν Χριστιανικὴν λυρικὴν ποίησιν καὶ τοὺς Ἐκκλησιαστικοὺς ποιητὰς περιπίπτει εἰς ἀνακριβείας καὶ ὑπερβολὰς ἄντικρυς τῇ ἀληθείᾳ μαχομένας καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀντιπαιδαγωγικάς. Δείγματα δὲ τῶν ἀνακριβειῶν καὶ ὑπερβολῶν τούτων ἔστωσαν τἀκόλουθα.

Ἐν σ. 6 γράφει ὅτι «ἡ εὐσέβεια ἡ ζῶσα *τῶν πρώτων* Χριστιανῶν, ἡ θερμὴ καὶ ἐγκάρδιος αὐτῶν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα, ἡ συντριβὴ καὶ ἡ μετάνοια τῆς βεβαρημένης ὑπὸ ἁμαρτιῶν ψυχῆς, ἡ χαρὰ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀνακαίνισιν καὶ σωτηρίαν, ἀπετέλεσαν τὴν *καθαρὰν πηγήν*, εἰς ἣν λουσθεὶς ὁ *ἀρχαῖος λυρισμὸς ἐξηγνίσθη καὶ ἐξυγιάσθη* καὶ παρήγαγε στροφάς, αἵτινες *οὐδόλως μὲν ὑστεροῦσιν* ὑπὸ ἔποψιν τέχνης *τῶν ἀρχαίων*, εἶνε ὅμως *ἀνώτεραι* τούτων ὡς ἐκφράζουσαι *ζωντανότατα τὰ εὐγενέστερα καὶ ὑψηλότερα* τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων».

Εἰς ταῦτα τοῦ κ. Κ. παρατηροῦμεν πρῶτον μὲν ὅτι, ἂν ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ἀγάπη τῶν πρώτων Χριστιανῶν παρήγαγε τὰς καλλίστας στροφὰς τῆς Χριστ. λυρικῆς ποιήσεως, ἔδει τὰ τῶν πρώτων Χριστιανῶν ποιητῶν ἔργα, τῶν συγχρόνων αὐτῶν, νὰ εἶναι τὰ κάλλιστα, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Λογοτεχνίᾳ ἡμῶν παρατηρεῖται(1)· ὅπερ ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν συμβαίνει, διότι

(1) Πάλαι μὲν τοῦ Τυρταίου τὰς πολεμικὰς ἐλεγείας ἐνέπνευσαν οἱ σύγχρονοι ἀγῶνες τῶν Λακώνων, τοῦ Θεόγνιδος τὰς παραινετικὰς ἐλεγείας αἱ σφοδραὶ ἔριδες τῶν πολιτικῶν μερίδων τῶν Μεγαρέων, τοῦ Ἀλκμᾶνος τὰ παρθένεια μέλη αἱ ἐν Σπάρτῃ

κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν κ. Κ. ἡ Χριστ. λυρικὴ ποίησις «προσέλαβε τὸν ἰδιάζοντα αὐτῇ Χριστιανικὸν τύπον καὶ ἀνήχθη ***εἰς ἀκμὴν μεγίστην ἀπὸ τοῦ ϛ' ἕως τοῦ θ' αἰῶνος***. . . ὅτε ἐγράφησαν οἱ πλεῖστοι τῶν ὕμνων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, προσδιωρίσθη ἀκριβέστερον ὁ ῥυθμὸς καὶ ὁ τόνος (;) τῆς Χριστ. λυρικῆς ποιήσεως, διῃρέθησαν οἱ πολυπληθεῖς καὶ ποικίλοι ὕμνοι καὶ κατετάχθησαν εἰς συστήματα» καὶ κατόπιν δὲ πάλιν «καὶ μετὰ τὸν θ' αἰῶνα ἀναφαίνονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐμπνευσμένοι ποιηταί». Οὐχὶ ἄρα τὰ τῶν πρώτων Χριστιανῶν ποιήματα, ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τοῦ ϛ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος ποιηθέντα εἶναι τὰ κάλλιστα. Ἔπειτα δὲ εἶναι ὀρθὸν καὶ ἀληθὲς τὸ λεγόμενον οὕτω γενικῶς ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ λυρικὴ ποίησις (καὶ οὐχὶ ***λυρισμός***, ἧς λέξεως μέχρις ἀνίας κάμνει κατάχρησιν ἀγνοῶν τὸν φραγκικὸν σχηματισμὸν αὐτῆς) ***ἐξηγνίσθη*** καὶ ***ἐξυγιάσθη*** λουσθεῖσα εἰς τὴν ἐκ τῆς εὐσεβείας καὶ ἀγάπης καὶ συντριβῆς καὶ μετανοίας καὶ χαρᾶς ἀποτελεσθεῖσαν καθαρὰν πηγὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ; Ἡ ποίησις λοιπὸν τοῦ Ἀλκμᾶνος καὶ τοῦ Ἀλκαίου καὶ τοῦ Σιμωνίδου καὶ τοῦ Θεόγνιδος καὶ τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Φωκυλίδου καὶ τοῦ Τυρταίου καὶ τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Βακχυλίδου καὶ τοῦ Ξενοφάνους εἶναι μιαρά τις καὶ νοσηρὰ ποίησις; Τοιαύτην ἔννοιαν ἐσχημάτισεν ὁ κ. Κουϊμουτσόπουλλος ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὑποθηκῶν τοῦ Σόλωνος καὶ τῶν ἐλεγειῶν τοῦ Τυρταίου καὶ μιαρὰ λοιπὸν καὶ νοσηρὰ διδάγματα παρέχομεν ἡμεῖς σήμερον εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας διδάσκοντες αὐτοὺς ἔργα τῶν ποιητῶν τούτων; Εἶναι δ' ἀληθὲς καὶ τὸ ἄλλο, ὅτι τὰ Χριστιανικὰ ποιήματα οὐ μόνον δὲν ὑστεροῦσιν ὑπὸ ἔποψιν τέχνης τῶν ἀρχαίων, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀνώτερα τούτων; Ἀλλ' ἀφ' οὗ εὐθὺς ἀμέσως λέγεται ὅτι οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ποιηταὶ «ποιοῦσι ποικίλας ᾠδὰς καὶ ὕμνους ***καθ' ὅλα τὰ ὑποδείγματα τῶν ἀρχαίων μέτρων***», δὲν ἀναφέρεται δὲ ὅτι ἐπενόησαν οὗτοι ἴδια μέτρα καὶ ἐν γένει ὅτι εἰσήγαγον καινά τινα εἰς τὴν ποίησιν αὐτῶν, ἀλλ' ἀπεμιμοῦντο τοὺς ἀρχαίους, πῶς οἱ μιμηταὶ εἶναι ἀνώτεροι ἐκείνων, οὓς δουλικῶς μιμοῦνται; Εἶναι δ' ἀληθὲς καὶ τὸ λεγόμενον ὅτι τὰ

ἀγέλαι παρθένων ἀσκουμένων ἐν δρόμῳ καὶ ἐν ᾄσμασιν ὑμνουσῶν τὴν Ἄρτεμιν, τοὺς ἐπινίκους τοῦ Πινδάρου αἱ κατὰ τοὺς τέσσαρας Πανελληνίους ἀγῶνας νῖκαι τῶν ἀθλητῶν, νεωστὶ δὲ τὰ κάλλιστα τῶν ποιημάτων τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Βαλαωρίτου τὰ μεγαλουργήματα καὶ τὰ παθήματα τῶν ἡρώων τοῦ 1821.

Χριστιανικὰ ποιήματα ἐκφράζουσι «ζωντανότατα τὰ εὐγενέστερα καὶ ὑψηλότερα τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων», ἀφ᾽ οὗ εὐθὺς μὲν κατωτέρω λέγεται ὅτι «ἡ ποίησις τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἔχει ἐξ ὁλοκλήρου, ὡς εἰκός, ἀφιερωθῆ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θείου», δὲν ἀναφέρεται δὲ ὅτι τῶν κατόπιν αἰώνων οἱ ποιηταὶ ἐκαλλιέργησαν καὶ ἄλλα πλὴν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος; Ἡμεῖς ἐδιδάχθημεν καὶ τοὺς μαθητὰς ἡμῶν διδάσκομεν ὅτι ἐκ τῶν εὐγενεστέρων καὶ ὑψηλοτέρων ἀνθρωπίνων συναισθημάτων εἶναι καὶ τὸ συναίσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ τὸ τῆς φιλοκαλίας· ἀλλὰ τίνες τῶν Χριστιανῶν ποιητῶν καὶ ἐν τίσι ποιήμασιν αὐτῶν παρέχουσιν ἡμῖν πρότυπα τοιούτων συναισθημάτων;

«Ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς ἀκόμη ἐποχῆς οἱ Χριστιανοὶ δι' ἰδίων ὕμνων ἐδόξαζον τὸν Θεόν», γράφει ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι, «καίτοι δ᾽ ἀπωλέσθησαν πολλοὶ ἐκ τούτων, οἱ ὀλίγοι ὅμως περισωθέντες περιέχουσιν ἐν ταῖς στροφαῖς αὐτῶν βαθύτατον λυρισμόν· οὕτως ὁ ἑωθινὸς ὕμνος καὶ ἡ ἐπιλύχνιος εὐχαριστία εἶνε τὰ ἄριστα προϊόντα τοῦ πρώτου Χριστιανισμοῦ λυρισμοῦ». Λέγοντες ἀποστολικὴν ἐποχὴν φυσικὰ νοοῦμεν τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἔζων οἱ Ἀπόστολοι τ. ἔ. τὸν α' αἰῶνα μετὰ Χριστόν. Ἀλλ' εἶναι ὅμως γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους οἱ Χριστιανοὶ ἔψαλλον οὐχὶ ἰδίους ὑπ' αὐτῶν τούτων ποιηθέντας ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους, ἀλλὰ τοὺς ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς παραληφθέντας ψαλμοὺς τοῦ Δαυῒδ καὶ ἄλλους τινὰς ὕμνους τῆς Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν περικοπῶν ἐκ τῆς Π. Δ., ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Ἀποστολικῶν Διατάξεων τοῦ Β' βιβλίου (κεφ. 57), ἐν ᾧ λέγεται ὅτι «μέσος δὲ ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἑστὼς ἀναγινωσκέτω τὰ Μωσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὰ τῶν Κριτῶν καὶ τῶν Βασιλειῶν, τὰ τῶν Παραλειπομένων καὶ τὰ τῆς ἐπανόδου, πρὸς τούτοις τὰ τοῦ Ἰὼβ καὶ τὰ Σολομῶντος καὶ τὰ τῶν δεκαὲξ προφητῶν· ἀνὰ δύο λεγομένων ἀναγνωσμάτων ἕτερός τις *τοῦ Δαυῒδ ψαλλέτω ὕμνους* καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίχια ὑποψαλλέτω», τὰ ἀκροστίχια δὲ ταῦτα ἦσαν τὸ Ἀλληλούϊα, τὸ ἀμήν, τὸ Ὡσαννά, τὸ Κύριε ἐλέησον (πρβλ. καὶ Anthologia Graeca carminum Christianorum ὑπὸ Christ-Paranikas σ. 20 καὶ ἑξῆς καὶ Κρουμβάχερ Ἱστορ. Βυζαντ. Λογοτεχνίας Β'. 512 καὶ ἑξῆς τῆς ἑλλ. μεταφράσεως). Ἀφ' οὗ λοιπὸν «ἐπὶ τῆς ἀποστο-

λικῆς ἐποχῆς» ὕμνοι Χριστιανικοὶ δὲν εἶχον ποιηθῆ, φυσικὰ δὲν εἶναι ἀληθὲς καὶ τὸ λεγόμενον ὅτι ἀπωλέσθησαν πολλοὶ ἐκ τούτων. Τίνες δὲ περιεσώθησαν; Ὁ *ἑωθινὸς ὕμνος* καὶ *ἡ ἐπιλύχνιος εὐχαριστία* (ὁ καὶ «ὕμνος ἑσπερινὸς εἰς τὸ λυχνικὸν» καὶ «ὕμνος τριαδικὸς» καλούμενος) εἶναι μὲν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ὕμνων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἀφ᾽ οὗ τὸν μὲν ἑωθινὸν ἀναφέρουσι καὶ αἱ κατὰ τὸν Δ′ αἰῶνα συνταχθεῖσαι «Ἀποστολικαὶ Διατάξεις» (περὶ ὧν πρβλ. Γ. Δέρβου «Χριστιανικὴν Γραμματολογίαν» Β′, 689 κ. ἑξ.) ἐν Ζ′, 23, τὸν δὲ τριαδικὸν ἀναφέρει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (κεφ. κθ′), οὐχὶ δ᾽ ὅμως καὶ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων (πρβλ. Pitra Anal. Sacra p. LXXII, Christ-Paranikas ἔνθ᾽ ἀνωτ. p. XXI, Κρουμβάχερ ἔ. ἀ. σ. 513)· τὸν δεύτερον δὲ τοῦτόν τινες ἀποδίδουσιν εἰς τὸν τελευτῶντος τοῦ γ′ αἰῶνος ἀκμάσαντα μάρτυρα Ἀθηνογένην.

Πόθεν δ᾽ ἔμαθεν ὁ κ. Κ. ὅτι καὶ ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐποίησαν ὕμνους, ὡς ἀναφέρει ἐν σ. 7; Τὸ πρῶτον νῦν ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου τούτου διδασκόμεθα ὅτι οἱ Πατέρες οὗτοι τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν καὶ ποιηταί.

Ἐν ᾧ δ᾽ ἐν σ. 8 τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον ἀποδίδει εἰς τὸν Πατριάρχην Σέργιον, ἐν σ. 41 ἀποδίδει τοῦτον εἰς τὸν Πισίδην!!! Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ σελίδι δεχόμενος ὅτι ὁ Ῥωμανὸς ἤκμασε κατὰ τὸν στ′ αἰῶνα ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Α′ καὶ ἐπαναλαμβάνων τοῦτο καὶ ἐν σ. 35, ἐν τῇ σ. 81 συμφωνεῖ τοῖς ἀποδίδουσι τὸν ἐπιτάφιον θρῆνον «εἰς τὸν πολυμαθῆ μοναχὸν Θεόδωρον Στουδίτην († 829), ἀνεψιὸν τοῦ μεγάλου ὑμνῳδοῦ τῆς Ἐκκλησίας Ῥωμανοῦ». Θαυμάσιος ἀνεψιὸς παρατείνας τὸν βίον ἀπὸ τοῦ ϛ′ μέχρι τοῦ θ′ αἰῶνος!

Ὅσα δὲ ἐν σ. 12-13 περὶ τῶν εἰδῶν τῆς Χριστ. λυρικῆς ποιήσεως λέγει εἶναι ἄλλα μὲν αὐθαίρετα, ἄλλα δὲ συγκεχυμένα καὶ ἀνακριβῆ. «Τὸ σύνολον τῶν ὕμνων τῶν καθωρισμένων πρὸς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν *δυνάμεθα* νὰ διαιρέσωμεν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, εἰς τροπάρια καὶ εἰς κανόνας. Καὶ τροπάρια μὲν *δύνανται* νὰ ὀνομασθῶσι γενικώτερον ἡ πλειονότης τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων· ὠνομάσθησαν δ᾽ οὕτω ἐκ τοῦ τρόπου, καθ᾽ ὃν ταῦτα ψάλλονται». Ἐν ᾧ δ᾽ ἐνταῦθα τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους διαιρεῖ εἰς τροπάρια καὶ κανόνας, ἐν τῇ ἑπομένῃ σελίδι γνωσιμαχῶν ὀνομάζει τροπάρια

μέρη τῶν κανόνων λέγων «οἱ κανόνες .... ἀποτελούμενοι ἐξ ἐννέα συνήθως ᾠδῶν .... ἑκάστη τῶν ᾠδῶν ἀποτελεῖται ἐκ 3 ἢ 4 συνήθως τροπαρίων .... ἐξαίρεσιν ποιεῖ ὁ Μέγας Κανών, ὅστις καὶ πλείστας μὲν ᾠδὰς περιέχει καὶ μέγιστον ἀριθμὸν στροφῶν (τροπαρίων)». Λησμονήσας δ' ὅτι ἐν σ. 12 διήρεσε τοὺς ὕμνους εἰς τροπάρια καὶ κανόνας, ἐν σ. 13 λέγει ὅτι «ἰδιαίτερον εἶδος τροπαρίων εἶνε τὸ κοντάκιον, ὅπερ εἶνε *ὁ κατ' ἐξοχὴν ὕμνος τῆς ἑορτῆς*». Τί δὲ θὰ νοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῆς ἑρμηνείας αὐτοῦ ὅτι τὰ τροπάρια ὠνομάσθησαν ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ταῦτα ψάλλονται; Ἂν οὕτως ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, τότε πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα ἔδει νὰ ὀνομασθῶσι τροπάρια, διότι πάντα κατά τινα τρόπον ψάλλονται. Πάντα ταῦτα τὰ συγκεχυμένα καὶ ἀνακριβῆ δὲν θὰ ἔγραφεν, ἂν ἀνεγίνωσκεν ἐπιμελῶς ὅσα σοφὰ καὶ σαφῆ περὶ τούτων ἔχουσι γράψει ὁ Christ, ὁ Krumbacher καὶ μάλιστα ὁ Bouvy ἐν τῇ Etude sur les origines du rythme tonique dans l'hymnographie de l'église Grecque, Nimes 1886 σελ. 221 κ. ἑξῆς. Οὐδ' ἀληθεύει τὸ λεγόμενον ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὅτι πολλοὶ τῶν κανόνων εἶναι πεποιημένοι εἰς ἐλεγειακὰ μέτρα, διότι οὐδεὶς κανὼν εἶναι πεποιημένος εἰς τοιοῦτον μέτρον.

Καὶ αἱ προτασσόμεναι δὲ τῶν ποιημάτων βιογραφίαι τῶν ποιητῶν δὲν διακρίνονται τῆς εἰσαγωγῆς εἰς λόγον ἀκριβείας. Ἐν τῇ βιογραφίᾳ λ. χ. Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως διδάσκει ὅτι ὁ Κλήμης «ἔγραψε πολλὰ καὶ περισπούδαστα ἔργα, ἐν οἷς καὶ τὸν Λόγον πρὸς Ἕλληνας, τὸν Παιδαγωγὸν καὶ τοὺς **Στρεμματεῖς**». Ἂν ὁ ἐκδότης ἤνοιγεν ἁπλῶς τὰ βιβλία τοῦ Κλήμεντος ἢ τὴν Χριστιανικὴν Γραμματολογίαν τοῦ καθηγητοῦ αὐτοῦ κ. Δέρβου, θὰ ἔβλεπεν ὅτι τὸ μὲν πρῶτον σύγγραμμα τοῦ Κλήμεντος ἐπιγράφεται οὐχὶ Λόγος πρὸς Ἕλληνας, ἀλλὰ *Προτρεπτικὸς* πρὸς Ἕλληνας, διότι, ὡς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς διδάσκει (ἐν Παιδαγωγῷ Α'. 1), «ὁ οὐράνιος ἡγεμών, ὁ λόγος, ὁπηνίκα ἐπὶ σωτηρίαν παρεκάλει, *προτρεπτικὸς* ὄνομα αὐτῷ ἦν», τὸ δὲ τρίτον οὐχὶ *Στρεμματεῖς* (τίνα λόγον ἔχουσι τὰ στρέμματα πρὸς τὸ πλῆρες ἀληθῶς παντοίων γνώσεων σύγγραμμα τοῦτο;), ἀλλὰ «Τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων στρωματεῖς» καὶ συντομώτερον *Στρωματεῖς*, διότι τὰ ὑπομνήματα ταῦτα ὄντα «*διεστρωμένα*, ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχὲς μετιόντα» (Στρω-

ματέων Δ', 1) «περιέξουσι ἀναμεμιγμένην τὴν ἀλήθειαν τοῖς φιλοσοφίας δόγμασι, μᾶλλον δὲ ἐγκεκαλυμμένην καὶ ἐπικεκρυμμένην, καθάπερ τῷ λεπύρῳ τὸ ἐδώδιμον τοῦ καρύου» (αὐτόθι Α', 1). Ὅτι δὲ ὁ Κλήμης «καὶ ὡς ποιητὴς καὶ ὑμνογράφος διέπρεψε, *ποιήσας πολλὰς ᾠδὰς καὶ ὕμνους*», πρώτην ταύτην φορὰν ὑπὸ τοῦ κ. Κ. διδασκόμεθα· διότι γινώσκομεν μὲν ὅτι ὁ Κλήμης ἦτο συγγραφεὺς πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος, «ἀνὴρ ἐλλόγιμος καὶ φιλομαθὴς καὶ ἀναγνωσμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσας βάθος ὡς ὀλίγοι τάχα που τῶν πρὸ αὐτοῦ», ὡς λέγει ὁ πολὺς Κόδητος (ἐν Λογίῳ Ἑρμῇ Κόντου σ. 166), οὐδεὶς δ' ὅμως ποτὲ ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ ποιητὴν καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἐν τῷ τέλει τοῦ Παιδαγωγοῦ ὕμνος οὐχὶ γνήσιον γέννημα τῆς φαντασίας τοῦ Κλήμεντος νομίζεται ὑπ' ἄλλων τε καὶ αὐτοῦ τοῦ Harnack (πρβλ. Clemens Alexandrinus von O. Stählin 1905 Α', LXXVI καὶ Christ-Paranikas Anthol. p. XVIII), ἀφ' οὗ καὶ δύο τῶν κωδίκων τοῦ Παιδαγωγοῦ, ὁ τῶν Παρισίων καὶ ὁ τοῦ Ὀξονίου, δὲν περιέχουσι τὸν ὕμνον τοῦτον.

Βιογραφῶν δὲ Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν πρῶτον μὲν χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς «*ὑψιπετῆ* θεολόγον», ὡς «πνεῦμα λεπτόν, ὅπερ συνεκέντρωνε καὶ πάντα τὰ χαρίσματα ψυχῆς τρυφερᾶς καὶ *ποιητικῆς*» καὶ ὅτι «ἠδυνήθη εἰς *ὅλα αὐτοῦ τὰ ἔργα* νὰ δώσῃ ὕφος λεπτὸν καὶ διηνθισμένον καὶ *χαρίεσσαν ποιητικὴν* ἔξαρσιν», εἶτα δ' ἐπάγεται πρῶτον μὲν ὅτι «τὰ ποιητικὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου δὲν εἶνε ἀντάξια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ὀνόματος, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἐγράφησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ, ὁπότε συνήθως ἐξασθενεῖ ἡ ποιητικὴ χάρις καὶ φαντασία, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι τὰ πλεῖστα τοὐλάχιστον τούτων εἶνε μᾶλλον μελέται δογματικαὶ καὶ ἠθικαί», ἔπειτα δὲ ὅτι «ἂν δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ (ὁ Γρηγόριος) ὡς ὑμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας, ἐκληροδότησεν ὅμως εἰς τοὺς μετέπειτα μελῳδοὺς τοὺς πανηγυρικοὺς αὐτοῦ λόγους, ἐξ ὧν οὗτοι ὡς ἐξ εὐανθοῦς λειμῶνος ἠνθολόγουν τὰ μυρίπνοα ἄνθη, διὰ τῶν ὁποίων ἐκόσμησαν τὰ θεῖα αὐτῶν μελῳδήματα». Ἀλλ' ὅμως πάλιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Γρηγορίου «*πολλὰ τῶν ποιημάτων* καὶ δὴ τῶν λυρικῶν εἶνε *πλήρη καὶ χάριτος καὶ ποιητικῆς ἐξάρσεως καὶ μεγαλοπρεπείας*». Ἀλλ' ἂν ὁ Γρηγόριος ἦτο ὑψιπετὴς θεολόγος καὶ ψυχὴ τρυφερὰ καὶ ποιητικὴ καὶ εἰς *ὅλα τὰ ἔργα* αὐτοῦ ἔδωκε χαρίεσσαν ποιητικὴν ἔκφρα-

σιν, πῶς ἔπειτα ἀκριβῶς ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ, ἐν οἷς ἔδει νὰ ἐκφαίνηται εἰς τὸ ὕψιστον ἡ ποιητικὴ ἔκφρασις, λέγεται ὅτι δὲν εἶναι ἄξιος τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὑμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας; Πόθεν δ' ἐδιδάχθη ὁ κ. Κ. ὅτι ἡ ποιητικὴ χάρις καὶ ἡ φαντασία ἐξασθενοῦται κατὰ τὸ γῆρας; Ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Λογοτεχνίας, ὅτι δηλαδὴ οἱ μεγάλοι ποιηταὶ καὶ κατὰ τὸ γῆρας ὥσπερ καὶ κατὰ τὴν νεότητα τὴν φαντασίαν ζωηροτάτην ἔχουσι καὶ μάλιστα κατὰ τὸ γῆρας οἱ πλεῖστοι τούτων τὰ χαριέστατα ποιήματα αὐτῶν ἐποίησαν. Ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Εὐριπίδης ἐκ τῶν ἀρχαίων, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἡμῶν ποιητῶν ὁ Βηλαρᾶς, ὁ Βαλαωρίτης, ὁ Παράσχος, ὁ Μαρκορᾶς καὶ ἐκ τῶν ξένων ὁ Göthe, ὁ Hugo καὶ ἄλλοι δὲν ἐποίουν κάλλιστα ποιήματα γέροντες ὄντες; Ἂν δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ποιημάτων τούτων τοῦ Γρηγορίου εἶναι μᾶλλον μελέται δογματικαὶ καὶ ἠθικαί, πῶς καλοῦνται ποιήματα; ἢ διότι ἐγράφησαν ἐμμέτρως; ἀλλὰ καὶ ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὰς φιλοσοφικὰς αὐτῶν θεωρίας ἐν ἐμμέτρῳ λόγῳ κατέλιπον ἡμῖν, ἀλλ' οὐδείς ποτε ἐκάλεσεν αὐτοὺς ποιητὰς οὐδὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιήματα. Ἔπειτα δὲ πάλιν ἀφ' οὗ τὰ ποιητικὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου δὲν εἶναι ἀντάξια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ὀνόματος, πῶς πολλὰ αὐτῶν τούτων τῶν ποιημάτων εἶναι πλήρη χάριτος καὶ ποιητικῆς ἐξάρσεως καὶ μεγαλοπρεπείας;

Τί δὲ σημαίνει καὶ τὸ λεγόμενον ὅτι «τὰ ποιήματα αὐτοῦ ὁ Γρηγόριος ἐποίει μᾶλλον ***πρὸς ἰδίαν χρῆσιν*** καὶ διὰ τοῦτο δὲν μετεχειρίσθη στίχους λυρικοὺς καταλλήλους εἰς τὸ ᾄδεσθαι, ἀλλὰ τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον»; Γινώσκομεν μὲν ποιητάς, οἵτινες τὰ γεννήματα τῆς φαντασίας αὐτῶν ἐντείνουσιν εἰς στίχους πρὸς ἰδίαν αὐτῶν τέρψιν καὶ εὐχαρίστησιν καὶ εἴτε πρὸς οὐδένα ἄλλον ἀνακοινοῦσιν αὐτὰ εἴτε πρός τινας οἰκείους καὶ ὀλίγους φίλους, ὡς ἐποίει συνήθως ὁ Σολωμός, ἀλλὰ πρώτην ταύτην φορὰν μανθάνομεν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ποιηταὶ ποιοῦντες ποιήματα πρὸς ἰδίαν αὐτῶν χρῆσιν· ποία τις ὅμως εἶναι ἡ χρῆσις αὕτη τῶν τοιούτων ποιημάτων καὶ πότε καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν γίνεται δὲν εὐηρεστήθη νὰ γνωρίσῃ ἡμῖν ὁ κ. Κ. Ὅτι δὲ τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον πρότερον μὲν ὑπὸ τῶν ἀοιδῶν πρὸς τὴν κιθάραν μελῳδούμενον, ἐν τῇ ἐπικῇ ποιήσει ἔπειτα ἐρραψῳδεῖτο ἁπλῶς ὑπὸ τῶν ῥαψῳδῶν, τουτέστιν ἀπηγγέλλετο ἄνευ ᾠδῆς, ἀλλ' ἐν τῷ

δράματι καὶ τῇ λυρικῇ ποιήσει κατόπιν ἐγίνετο χρῆσις ἑξαμέτρων πρὸς κιθάραν καὶ μετ' ὀρχηστικῆς κινήσεως ᾀδομένων, ἠδύνατο νὰ μάθῃ ἐκ τῆς Μετρικῆς τοῦ ἀειμνήστου Σεμιτέλου (σ. 361 κ. ἑξ.).

Τὰ κείμενα τῶν ποιημάτων καὶ τοῦ ἐγχειριδίου τούτου ἐξεδόθησαν μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ τὰ τοῦ κ. Σωτηριάδου ἀταλαιπωρίας. Ὅσα μὲν ἀμφότεροι ἔχουσιν ἐν ταῖς Συλλογαῖς αὐτῶν παραλάβει κοινῇ, κοινὰ ἔχουσι καὶ τὰ ἁμαρτήματα καὶ ἄρα περιττὸς ἐνταῦθα ὁ ἔλεγχος αὐτῶν ἐν τῇ κρίσει τῆς προηγουμένης Συλλογῆς γενόμενος. Ὅσα δὲ ἴδια ἔχει ὁ κ. Κουϊμουτσόπουλλος ἐν τῇ Συλλογῇ αὐτοῦ, δὲν διαφέρουσι τῶν ἄλλων εἰς λόγον εὐσυνειδήτου καὶ ἐπιμεμελημένης ἐπεξεργασίας αὐτῶν. Οὕτω λ. χ. ἐκδίδων ποιήματα πολλαχοῦ μὲν ἔχει κατὰ στίχους ἐκδώσει αὐτά, ἐνιαχοῦ δὲ ὡς ἂν ἦσαν ἐν πεζῷ λόγῳ γεγραμμένα, ὡς Οἶκόν τινα τοῦ Ῥωμανοῦ ἐν σ. 40, εἴκοσιν ἐννέα στροφὰς τοῦ Μ. Κανόνος τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης ἐν σ. 45-48 καὶ ἕνδεκα στροφὰς τοῦ Κανόνος εἰς τὸ Πάσχα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν σ. 50-51. Ἐν σ. 52-57 παραθεὶς ὁλόκληρον τὸν εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ἰαμβικὸν Κανόνα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ προτάξας αὐτοῦ τὴν δύο ὅλα ἐλεγεῖα ἀποτελοῦσαν ἀκροστιχίδα παραλείπει εἶτα τὸ β' τροπάριον τῆς γ' ᾠδῆς καὶ οὕτως οἱ μαθηταὶ μάτην θὰ βασανίζωνται προσδοκῶντες ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν τροπαρίων ν' ἀποτελεσθῇ ἡ προτασσομένη ἀκροστιχίς.

Ἐν τῷ ῥηθέντι Οἴκῳ τῆς Ἀναλήψεως γράφει· «ἐκεῖθεν (ἐκ τοῦ Ἐλαιῶνος) γὰρ ὁ Κύριος εἰς οὐρανοὺς ἀνέδραμεν· ἐκεῖ καὶ ὁ φιλόδωρος τὰς δωρεὰς διένειμε τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ, καλέσας ὡς πατὴρ καὶ *συντρίψας αὐτάς*». Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐκάλεσεν ὡς πατὴρ τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν ὁ φιλόδωρος Κύριος, ὅπως *συντρίψῃ* τὰς δωρεάς; Ἀφ' οὗ δ' ἐκάλεσε τοὺς μαθητὰς καὶ συνέτριψε (;!) τὰς δωρεάς, διένειμεν αὐτοῖς ταύτας; Ῥήματα εἶναι ταῦτα ἢ θαύματα; Καὶ οἱ κώδικες καὶ τὸ Πεντηκοστάριον ἔχουσι «καλέσας (ἢ κολακεύσας) ὡς πατὴρ καὶ *στηρίξας αὐτούς*».

Ἐν τῇ σελ. 41 τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον ἀποδίδει εἰς τὸν Γεώργιον Πισίδην, ἐν ᾧ ἐν σελ. 8 ἔγραψεν ὅτι «ὁ Σέργιος μὲ ἀληθῆ χάριν, μεγαλοπρέπειαν καὶ σαφήνειαν μελῳδεῖ τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον»! Ἐν τῷ ὕμνῳ δὲ τούτῳ γράφει «χαῖρε, τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ *ἀνάκλησις*» καὶ δὲν προέκρινε τὴν ὀρθὴν γραφὴν ἐνίων κωδίκων ἡ *ἀνά-*

στασις· ὁ πεσὼν *ἀνίσταται* καὶ ὁ ἐκδληθεὶς *ἀνακαλεῖται*. Πρβλ. Ἀνατολίου στιχηρὸν ἀναστάσιμον ἦχου πλ. α'.

. . . .

Ἀδὰμ πεσὼν ***ἀνίσταται,***
διάβολος κατήργηται.

Ἐν τῷ ιβ' Οἴκῳ

Βλέπουσα ἡ ἁγία
ἑαυτὴν ἐν ἁγνείᾳ
φησὶ τῷ Γαβριὴλ θαρσαλέως·
τὸ παράδοξόν σου τῆς φωνῆς
δυσπαράδεκτόν μου τῇ ψυχῇ
φαίνεται·
ἀσπόρου γὰρ συλλήψεως
τὴν κύησιν ***πῶς λέγεις;***

ἔνιοι τῶν κωδίκων φέρουσι τὴν ὀρθὴν γραφὴν *προλέγεις*, ἥτις πάντως ἐξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ποιητοῦ· δυσπαράδεκτός μοί ἐστιν ἡ παράδοξος φωνή σου, λέγει ἡ Θεοτόκος, διότι προλέγεις κύησιν ἀσπόρου συλλήψεως.

Οὐχὶ δὲ «χαῖρε, *σιγῆς* δεομένων πίστις» εἶναι ἡ ὀρθὴ γραφὴ (διότι τί σημαίνει ὅτι ἡ Παρθένος εἶναι *πίστις τῶν δεομένων σιγῆς;*), ἀλλὰ *σιγῇ* δεομένων τ. ἔ. τῶν ἐκ βάθους καρδίας, σιωπηλῶς καὶ ἐν κατανύξει προσευχομένων. Πρβλ. Ῥωμανοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὴν πόρνην Κοντακίου ε' (παρὰ Pitra Anal. Sacra σ. 87), ἔνθα ὁ μελῳδὸς λέγει ὅτι ἡ πόρνη

ἀλλ' οὐ κραυγῇ ἐλυτρώθη,
σιγῇ *δὲ μᾶλλον ἐσώθη·*
κλαυθμῷ γὰρ εἶπε· Κύριε,
λύτρωσαί με
τοῦ βορβόρου τῶν ἔργων μου

καὶ κατωτέρω ι'

μένω κἀγὼ
προσευχομένη

σιγῇ βοῶσα· Κύριε,
τέκνον οὐκ ᾔτησα,
ψυχὴν μονογενῆ ζητῶ,
ἥνπερ ἀπώλεσα·

καὶ ἐν τῷ Κοντακίῳ τῆς Μ. Τετάρτης

ὑπὲρ τὴν πόρνην, ἀγαθέ, ἀνομήσας
δακρύων ὄμβρους οὐδαμῶς σοι προσῆξα,
ἀλλὰ ***σιγῇ δεόμενος*** *προσπίπτω σοι.*

Ἐν σελ. 34 ἐκ τοῦ Ὡρολογίου ἀντιγράψας ἐξέδωκε τὸν προειρημένον τριαδικὸν ὕμνον «Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης». Ἂν δ' ὅμως ἐφρόντιζε νὰ μάθῃ καὶ πῶς παρεδόθη ἡμῖν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις ὁ Ὕμνος οὗτος, θὰ ἔβλεπεν (παρὰ Pitra p. LXXIV) ὅτι τρεῖς τῶν κωδίκων, ὁ τοῦ Βατικανοῦ, ὁ τοῦ Τουρίνου καὶ ὁ Ὀξονίου, φέρουσι τὴν γραφὴν οὐχὶ

ἄξιος εἶ ἐν πᾶσι καιροῖς
ὑμνεῖσθαι φωναῖς ***αἰσίαις***,

ἀλλὰ

ἄξιος εἶ ἐν πᾶσι καιροῖς
ὑμνεῖσθαι φωναῖς ***ὁσίαις***,

ἥτις εἶναι καὶ ἡ ἀληθὴς τοῦ ποιητοῦ γραφή. Οὕτω λέγει καὶ ὁ Κλήμης ἢ ψευδοκλήμης ἐν τῷ εἰρημένῳ ὕμνῳ

τοὺς σοὺς ἀφελεῖς
παῖδας ἄγειρον
αἰνεῖν ἁγίως,
ὑμνεῖν ***ἀδόλως***
ἀκάκοις στόμασιν

καὶ ὁ Ῥωμανὸς ἐν τῇ «Εὐχῇ κατὰ στίχον» (παρὰ Maas σ. 9)

ἐκ πυρίνων γλωσσῶν ἀνακράζουσι,
τρισαγίαις φωναῖς *ἀναμέλπουσι*

καὶ ὁ Κοσμᾶς ἐν τῷ Κανόνι εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (Anth. Graec. σ. 182)

Ἐν κυμβάλοις, ***χείλεσιν ἁγνοῖς***
. . . βοῶμεν·

καὶ ἐν τῷ Κανόνι εἰς τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων (αὐτόθι σ. (84)

Αἴνεσιν *ἐκκλησία* ***ὁσίων***
τῷ ἐνοικοῦντι Σιὼν
σοί, Χριστέ, προσφέρει

καὶ ὁ Μητροφάνης ἐν τῷ Κανόνι εἰς τὴν μακαρίαν Τριάδα (αὐτ. σ. 254)

Ἄνω σε τῶν ἀγγέλων
διάκοσμοι νοεροὶ
ἀσιγήτως ***ὑμνοῦσιν***
ἐν τρισαγίοις ᾄσμασι

καὶ

Ἰσορρόπῳ δόξῃ σε
τὸν μονάρχην
τρίφωτον Θεὸν
δοξάζει τὰ Χερουβεὶμ
καὶ τὰ Σεραφεὶμ
ἀχράντοις ἐν στόμασι.

Ἐν παραρτήματι δὲ παραθεὶς ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἀρχαίας μετρικῆς, ἐν ᾧ καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ διέλαβέ τινα περὶ μέτρων, δὲν ὑπέδειξε μὲν τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ποίησιν, διδάσκει δὲ ὅτι «ὁ δακτυλικὸς ἑξάμετρος ἔχει μίαν τῶν γνωστῶν τριῶν τομῶν, τὴν πενθημιμερῆ, ἑφθημιμερῆ καὶ **τριημιμερῆ**», ἐν ᾧ ἡμεῖς τριημιμερῆ μὲν τομὴν δὲν γινώσκομεν, γινώσκομεν δὲ τομὴν κατὰ τρίτον τροχαῖον καὶ βουκολικήν, ἃς ἀγνοεῖ ὁ ἐκδότης (πρβλ. Μετρικὴν Σεμιτέλου σ. 340-345), καὶ ὅτι «ὁ **πολιτικὸς** λεγόμενος στίχος εἶνε μίμησις τοῦ ἰαμβικοῦ *τριμέτρου*», ἐν ᾧ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ πολιτικὸς στίχος εἶναι ἰαμβικὴ *τετραποδία καταληκτική*, ἰαμβικὸς *τετράμετρος* (πρβλ. Σεμιτέλου ἔνθ' ἀνωτ. σ. 119).

Γ΄.

Χριστιανικὴ λυρικὴ ποίησις, ποιήματα Ῥωμανοῦ, Σωφρονίου, Ἀνδρέου, Ἰωάννου, Κοσμᾶ καὶ Κασσιανῆς μετὰ τῶν ἀναγκαίων εἰσαγωγῶν καὶ γραμματολογικῶν γνώσεων ὑπὸ Χ. Παπαϊωάννου δ. Θ.

Οὐσιώδης διαφορὰ τοῦ ἐγχειριδίου τούτου καὶ τῶν δύο ἄλλων δὲν ὑπάρχει, διότι καὶ ὁ ἐκδότης τούτου ἄνευ προδιαγεγραμμένου τινὸς σχεδίου ἐργασθεὶς εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε παρέλαβεν οὐχὶ ὅσα πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν σχολείων δύνανται νὰ εἶναι χρήσιμα, ἀλλ' ἄλλου μὲν ποιητοῦ στροφάς τινας, ἄλλου δὲ πλῆρες τὸ ποίημα, κριτικήν τινα δ' ἐργασίαν τῶν κειμένων οὐδεμίαν οὐδ' οὗτος ἐποίησεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐντύπων ἀταλαιπώρως ἀντέγραψεν, οὐδὲ σημείωσιν οὐδεμίαν προσέθηκε, καίτοι τὰ πλεῖστα τῶν κειμένων τῆς Συλλογῆς αὐτοῦ εἶναι δυσνόητα καὶ αὐτοῖς τοῖς διδάσκουσιν.

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ὁρίζει μὲν τὴν ποίησιν ὡς «τὸ ἐκλεκτότατον εἶδος τοῦ λόγου, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος ἐξέφρασε καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τὰ *ἱερώτατα* τῶν συναισθημάτων αὐτοῦ», εὐθὺς δ' ἀμέσως προστίθησιν ὅτι «ὁ Χριστιανισμὸς ἐχρησιμοποίησε τὴν ποίησιν εἰς ἐξωτερίκευσιν τῶν *παντοειδῶν* συναισθημάτων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ πίστει ἡγιασμένους ἀδελφούς». Ἀλλ' ἡμεῖς γινώσκομεν ὅτι τὸ ἀληθὲς εἶναι τὸ ἀντίθετον, τουτέστιν ὅτι ἡ μὲν ποίησις ἐκφράζει τὰ *παντοειδῆ* συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ Χριστιανικὴ ποίησις τὰ *ἱερώτατα* αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν, τοὺς Ἁγίους, τὴν Θεοτόκον καὶ τοὺς Ἀγγέλους. Ἐπίσης δὲν λέγει τἀληθῆ ἰσχυριζόμενος εὐθὺς κατωτέρω ὅτι «τὸ ἡμέτερον Ἔθνος προσῆλθεν *ἀθρόον* εἰς τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ σωτηρίαν»· αὐτὸς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας διδάσκαλος ἐλησμόνησεν ὅτι καὶ μέχρι τοῦ Θ΄ ἔτι αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν Λακωνικῇ Ἕλληνες ἐθνικοί;

Ἐν ᾧ ἐν τῇ σελίδι 7 ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Φώτιος τῆς θ΄ ἑκατονταετηρίδος εἶναι ὁ «πιθανώτατος ποιητὴς τοῦ μοναδικοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου», ἐν ταῖς σελίσι δὲ 16 καὶ 17 διὰ μακρῶν συνηγορεῖ τῇ περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ῥωμανοῦ κατὰ τὴν ϛ΄ ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Α΄ γνώμῃ καὶ εἰς τὸν Ῥωμανὸν ἀποδίδει τὴν εὕρεσιν τῶν Κοντακίων ἀποτελουμέ-

γων «ἐκ στροφῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων ἢ καὶ πλειόνων, ὧν ἡ μὲν πρώτη καὶ ἡ τελευταία ἔχουσιν ἰδίαν ἑκατέρα μετρικὴν μορφήν, αἱ δὲ λοιπαὶ στροφαί, καλούμεναι *οἶκοι* (=στροφαί), εἶναι πεποιημέναι πᾶσαι κατὰ τὸν αὐτὸν μετρικὸν τύπον» καὶ ἐν σ. 32 ὁμολογεῖ ὅτι ἀπὸ τοῦ ζ' αἰῶνος τὸ Κοντάκιον ἀντικατέστησεν ὁ Κανών, ὅστις εἶναι «τὸ συστηματικώτερον εἶδος ποιήσεως, τὸ καὶ ὁριστικῶς ἐπικρατῆσαν μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ χρήσει», παραδόξως ἐν ὑποσημειώσει τῆς αὐτῆς σελίδος 17 προστίθησι ταῦτα· «ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχουσιν ἀκριβῶς, μαρτυροῦσιν οἱ ἀρχαῖοι ἀποκαλοῦντες τὸν Ῥωμανὸν ποιητὴν τῶν κοντακίων, τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας ἀποκαλοῦντα τὰς διὰ τῶν 24 γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου ἀρχομένας στροφὰς τῆς Ἀκαθίστου *οἴκους* κλπ.», χωρὶς νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι τὸν Ἀκάθιστον ἀπέδωκεν εἰς τὸν Φώτιον, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ὁποίου οὔτε Κοντάκια οὔτε Οἶκοι ἐποιοῦντο, ὡς αὐτὸς οὗτος ὡμολόγησεν.

Ἐν σ. 34 γράφει τὰ ἀμίμητα ταῦτα ὅτι «ὁ Ἀνδρέας δὲν ἔχει μὲν τὴν ὑψιπέτιν φαντασίαν τοῦ Ῥωμανοῦ οὐδὲ τὴν γλωσσικὴν αὐτοῦ *ἁπλότητα* καὶ καλλιέπειαν, ἀλλ' εἶναι ***σαφὴς καὶ ἁπλοῦς*** καὶ βαθὺς τὴν πίστιν ὡς ἐκεῖνος καὶ ἐκλέγει ἐπιτυχῶς τὰ παραδείγματα, δι' ὧν οἰκοδομεῖ τὸ *μεγαλοπρεπὲς* αὐτοῦ οἰκοδόμημα».

Ἐν σ. 6 ἰσχυριζόμενος ὅτι «ἀνεπτύχθη *ἐξαιρέτως* ἡ Χριστιανικὴ ποίησις διὰ *μεγάλων* ποιητῶν ἀποτελούντων δόξαν τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ *συνέχειαν* τῶν μεγάλων ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος ἐπὶ χριστιανικοῦ πλέον ἐδάφους, ***ἄξιοι καὶ ἀνώτεροι*** ἐν πολλοῖς ἐκείνων διάδοχοι» παρέχει ἐξαίρετον δεῖγμα συντακτικοῦ σολοικισμοῦ ἄξιον τοῦ ἱστορικοῦ καὶ καλολογικοῦ σολοικισμοῦ τῆς φράσεως. Ἂν ἐμελέτα προσεκτικώτερον τὰ Κοντάκια τοῦ Ῥωμανοῦ, δὲν θὰ ἔγραφεν ὅσα ἀφορήτως ὑπερβολικὰ περὶ αὐτοῦ γράφει ἐν σ. 15 λέγων ὅτι «ἡ φαντασία αὐτοῦ εἶναι *ἀνεξάντλητος* καὶ ἱκανὴ *ἐν ἑκάστῃ στροφῇ* νὰ ἐξαίρῃ *νέαν* ἑκάστοτε ἄποψιν τοῦ ὑμνουμένου ἱεροῦ προσώπου ἢ γεγονότος, ὁ πλοῦτος τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ εἶναι *μοναδικός*, ἡ διατύπωσις *πρωτότυπος πάντοτε* καὶ ἡ γλῶσσα *τελείως πειθήνιον* ὄργανον ἐκφράσεως τῶν διανοημάτων καὶ συναισθημάτων τοῦ ποιητοῦ».

Ἀλλὰ μὴ εἶναι ὀλιγώτερον ὑπερβολικὰ ὅσα περὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ λέγει χαρακτηρίζων ὡς «*ἔξοχον* τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ

τάλαντον», «*ἐξαίρετα τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ ᾄσματα*», «*λυρικώτατα*» τὰ νεκρώσιμα αὐτοῦ τροπάρια καὶ ἀποφαινόμενος ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς εἶναι «*μέγας* μουσικὸς καὶ *μέγας* ποιητής, *μέγας* τοῦ ὀρθοῦ δόγματος διδάσκαλος, σεμνός, *ὑψηλὸς ὡς ἡ ὑμνουμένη θεότης*· ἐν τοῖς πανηγυρικοῖς ᾄσμασιν *ἐξόχως* πανηγυρικός, *ἐξηρμένος*, *μεγαλοπρεπὴς* ὑμνῳδὸς καὶ ἐν τοῖς πενθίμοις *βαθὺς* τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τῶν πόνων αὐτῆς μύστης, γνωρίζων νὰ πλήττῃ ὡς *ὑπέροχος ἀριστοτέχνης* τὰς εὐπαθεστάτας αὐτῆς χορδάς· ἐν τοῖς ἰδιομέλοις τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας καὶ ἐν τῷ Κανόνι ἐπὶ ἀπειλῇ πολέμου δύναται νὰ συγκριθῇ ἀδεῶς *πρὸς οἱονδήποτε τῶν ἀπ' αἰῶνος ψαλτῶν* τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου». Δὲν εἶναι πλέον τραγικὰ τὰ στομφώδη ταῦτα, ἀλλὰ παρατράγῳδα καὶ ὁ ἀναγινώσκων αὐτὰ ἄκων ἀναμιμνήσκεται τῶν λόγων τοῦ συνετοῦ Λογγίνου ἐν τῷ «*περὶ ὕψους*» λέγοντος ὅτι τῷ ἐν τοῖς λόγοις *μειρακιώδει* παράκειται τρίτον τι κακίας εἶδος, τὸ ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Γαδαρέως κληθὲν *παρένθυρσον*, ὅπερ ἐστὶ πάθος ἄκαιρον καὶ ἐνὸν ἔνθα μὴ δεῖ πάθους ἢ ἄμετρον ἔνθα μετρίων δεῖ.

Βιογραφῶν τὸν Κοσμᾶν ἐν σ. 59 παρατηρεῖ ὅτι «ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ δὲν παρουσιάζει τὸ *ῥωμαλέον* τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀλλ' ἐπικρατεῖ παρ' αὐτῷ τὸ *ποιητικὸν συναίσθημα* μᾶλλον, εἶναι *περιπαθέστερος*, *λυρικώτερος* καὶ *δυσνοητότερος* τοῦ Ἰωάννου καὶ διὰ τοῦτο *πλουσιώτερος* αὐτοῦ τὴν ἔκφρασιν». Ἐγινώσκομεν μέχρι τοῦδε ῥωμαλέους ἀθλητάς, ῥωμαλέους μαχητάς, ὤμους ῥωμαλέους, χεῖρας ῥωμαλέας, ἀλλὰ νῦν διδασκόμεθα ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ποιηταὶ ῥωμαλέοι καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ποιηταὶ ἄρρωστοι! Ἐν ᾧ δὲ περὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ τὸν λόγον ποιούμενος ἐξύμνησεν αὐτὸν ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ποιήσεως, νῦν ἀνακηρύττεται ὁ Κοσμᾶς ποιητικώτερος αὐτοῦ, περιπαθέστερος καὶ λυρικώτερος καί, τὸ θαυμασιώτατον πάντων, ***δυσνοητότερος*** αὐτοῦ, ***διὰ τοῦτο δὲ καὶ πλουσιώτερος τὴν ἔκφρασιν*** ! !

Φεῦ τῆς βροτείας, ποῖ προβήσεται, φρενός·
τί τέρμα τόλμης καὶ θράσους γενήσεται;

ΕΜΜ. Γ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ

ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΑΥΤΟΥ

Ἐπιχειροῦντες νὰ ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν φιλοσοφικὴν τοῦ ἀοιδίμου Εὐγενίου Βουλγάρεως δρᾶσιν, δικαίως φοβούμεθα, μήπως διὰ τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν, προκειμένης μάλιστα τῆς ἐξετάσεως καὶ τῆς κρίσεως τῶν ἔργων σοφωτάτου ἀνδρός, ὑποβιβάσωμεν αὐτὸν τῆς θέσεως, ἣν ἐν τῇ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων παιδεύσει καὶ καθ' ὅλου τῇ φιλοσοφίᾳ, κατὰ τὴν ὁμόφωνον πάντων τῶν λογίων ὁμολογίαν, κατέχει.

Ἡ ἐκπόνησις τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας, ἐξηγμένης ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου διδασκάλου, ὑπῆρξε δυσχερεστάτη διά τε τὴν βαθύτητα καὶ ποικιλίαν τῶν τοῦ Εὐγενίου φιλοσοφικῶν διανοημάτων καὶ διὰ τὸ ἀρχαΐζον καὶ περινέφελον, τὸ δύσληπτον καὶ τὸ κακόζηλον τῆς γλώσσης, δι' ἣν μάλιστα κοπιώδης ἡμῖν ἐγένετο ἡ ἑρμηνευτικὴ σύνοψις τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ἡ πραγματεία αὕτη ἀποτελοῦσα τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὅλου θέματος ἡμῶν περιλαμβάνει ἐν ὀλίγοις τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου καὶ ἔπειτα τὰς ἐν τῇ Λογικῇ αὐτοῦ ἐκτεθειμένας φιλοσοφικὰς ἰδέας.

Ἀρχόμενοι τῆς κατὰ τὸν βίον τοῦ ἀνδρὸς ἀφηγήσεως, ὀφείλομεν ἐν ἀρχῇ νὰ καταλέξωμεν τὰς πηγάς, ἀφ' ὧν ἠρύσθημεν τὰς ἐν τοῖς ἑξῆς ἐκτεθησομένας περί τε τοῦ βίου καὶ τῆς καθ' ὅλου φιλοσοφικῆς τοῦ ἀνδρὸς διανοήσεως γνώσεις.

Οὕτω τὰ μὲν περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐπορίσθημεν ἐκ τῶν ἑξῆς συγγραμμάτων: 1) Γούδα, Βίων Παραλλήλων τόμ. Β'., 2) Κούμα τόμ. 12ος τῆς Ἱστορίας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, 3) Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία, 4) Γ. Αἰνιᾶνος, Βιογραφία Εὐγενίου 1858, 5) Βρεττοῦ. Νεοελλην. Φιλολογικὰ τόμ. Β'. παράρτημα, 6) Βροκίνη Βιογραφία Εὐγεν. Βουλγάρεως, Κέρκυρα 1878, 7) Θεριανοῦ Ἀδαμ. Κοραῆς τόμ. Α' 8) Ν. Κατραμῆ περὶ Εὐγεν. Βουλγάρεως, ἐν Ζακύνθῳ 1854. Καὶ ἄλλων δ' ὅμως συγγραμμάτων, ἧσσονος ἱστορικῆς ἀξίας, ἐποιησάμεθα χρῆσιν, ἅτινα διὰ τοῦτο κρίνομεν περιττὸν ν' ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα.

Τὰ δὲ περὶ τῶν καθ' ὅλου φιλοσοφικῶν τοῦ ἀνδρὸς διανοημάτων ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἠντλήσαμεν. Ἐν τῷ πρώτῳ

μέρει τούτῳ τῆς ὅλης ἡμῶν πραγματείας θὰ διαλάβωμεν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, περὶ τῶν ἐν τῇ Λογικῇ τοῦ Εὐγενίου περιεχομένων φιλοσοφικῶν ἰδεῶν.

Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις κατήγετο ἐκ Ζακύνθου, ὅπου πλείονες ὑπῆρξαν τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον φέροντες οἶκοι. Ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τὴν 11ην Αὐγούστου 1716 ἐκ πατρὸς μὲν Ζακυνθίου, ἀσήμου τὸ γένος, τοῦ Πέτρου Βουλγάρεως, μητρὸς δὲ τῆς Ἰωαννίτας τὸ γένος Παραμυθιώτου. Ὁ ἀνὴρ δὲν φέρει τὸ τοῦ βαπτίσματος ὄνομα αὐτοῦ, ἀλλὰ μετωνομάσθη ὕστερον Εὐγένιος, ὅτε ἐχειροτονήθη διάκονος, καλούμενος πρῶτον Ἐλευθέριος, ὅπερ ὄνομα ἐδόθη αὐτῷ διὰ τὴν κατὰ τὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἔτος ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κερκύρας, κατεχομένης τότε ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῶν Τούρκων. Καὶ πρῶτον μὲν ἐμαθήτευσεν ὁ Εὐγένιος παρὰ τῷ ἐν Ζακύνθῳ διατρίβοντι Ἀντωνίῳ Κατηφόρῳ, εἶτα δ' ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τὸν ἐν Κερκύρᾳ σχολάρχην Ἱερεμίαν Καββαδίαν καὶ τὸν ἐν Κεφαλληνίᾳ Βικέντιον Δαμωδόν. Μαθητεύσας δὲ κατόπιν ἐν Ἄρτῃ παρά τινι Ἀθανασίῳ, οὗτινος μνείαν ποιεῖται ἐν τῇ Λογικῇ αὐτοῦ, μετέβη κατόπιν εἰς Ἰωάννινα, ὅπου ἐχειροτονήθη διάκονος, ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἐπιθυμῶν νὰ περιβληθῇ τὸ τοῦ μοναχοῦ σχῆμα, παρὰ τὰς προτροπὰς τοῦ πλουσίου ἀκλήρου θείου αὐτου Ἀλουϊσίου, ὃν ἀποφεύγων μετέβη, ὡς εἴρηται, εἰς Ἄρταν. Ἀλλ' ὁ μικρόνους καὶ ἰσχυρογνώμων Ἀλουΐσιος, μαθὼν τὴν χειροτονίαν τοῦ ἀνεψιοῦ ἐγένετο ἔξαλλος ὑπὸ θυμοῦ, διότι οὕτω δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαιωνισθῇ τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ὄνομα. Μετανοήσας δ' ὅμως κατόπιν ἔγνω νὰ προσκαλέσῃ τὸν Εὐγένιον εἰς Ζάκυνθον, ἵνα ἐκεῖ διαμένῃ ὡς ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπεθύμει ν' ἀκούῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μνημονευομένου καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ Εὐγενίου. Οὕτω μετέβη ὁ Εὐγένιος εἰς Ζάκυνθον· ἐπειδὴ δ' ὅμως ἵνα γένηται ἱερεύς, κατὰ τὰ παρὰ Ζακυνθίοις εἰθισμένα, ἔδει νὰ ἐκλεχθῇ ὑπὸ τῶν ἐνοριτῶν, πρότερον ἐπισκεπτόμενος ἰδίᾳ ἕκαστον τούτων, πάντα ταῦτα ἀποκρούσας ἐπανῆλθεν εἰς Ἰωάννινα. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀπὸ τῆς εἰς Ἰωάννινα ἐπανόδου, γνωρίσαντες τὸν Εὐγένιον οἱ αὐτόθι πλούσιοι ἔμποροι ἀπέστειλαν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ εἰς Παταΐον τῆς Ἰταλίας, ὁπόθεν κατόπιν μεταβὰς εἰς Βενετίαν καὶ κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου

Γεωργίου, νέων ἔτυχε θαυμαστῶν, τῶν ἐξ Ἰωαννίνων ἀδελφῶν Μαρούτσων, οἵτινες καὶ προέτειναν αὐτῷ τὴν εἰς Ἰωάννινα ἐπάνοδον καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς γυμνασιαρχίας τοῦ αὐτόθι μέλλοντος χάριν αὐτοῦ νὰ ἱδρυθῇ γυμνασίου. Τὸ τοιοῦτο κατέθελξε μὲν τὸν Εὐγένιον, οὐδόλως δ' ὅμως ηὐχαρίστησε τῷ θείῳ Ἀλοϊσίῳ, ὅστις διὰ δευτέρας διαθήκης κατέστησεν ἀντὶ τοῦ Εὐγενίου κληρονόμον αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην Βούλγαριν, ἐπειδή, καθὼς εἶπε, ἠδύνατο ὁ Εὐγένιος ἀνέτως νὰ ζῇ ὡς ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων διὰ τοῦ μισθοῦ, ὃν παρὰ τῶν Μαρούτσων ἐλάμβανεν. Τοῦτο οὐδόλως δυσηρέστησε τῷ Εὐγενίῳ, ὅστις πᾶν ἄλλο ἢ διὰ κληρονομιῶν καὶ ἀμερίμνως νὰ ζήσῃ προσεδόκα. Καὶ ἐνταῦθα δ' ὅμως ὁ Εὐγένιος ἀφικόμενος δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχὴς ἵνα ἴδῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἄλλως ὀλιγοχρόνου διδασκαλίας αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀντιζηλίαν τοῦ σχολάρχου ἑτέρας αὐτόθι σχολῆς τοῦ Μπαλάνου Βασιλοπούλου, ἀνδρὸς λίαν ἀλαζόνος καὶ κομπορρήμονος, οὗ ἡ ἀλαζονεία καὶ ἐξ ἄλλων καταφαίνεται καὶ δὴ καὶ ἐκ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι καὶ τὸν τετραγωνισμὸν τοῦ κύκλου εὗρε καὶ ἐδίδασκεν.

Κατηγόρει λοιπὸν οὗτος τοῦ Εὐγενίου ὡς ἀθέου, δι' ὃ ἠνάγκασεν αὐτὸν καὶ τὴν θεολογίαν νὰ διδάσκῃ τοὺς ἀεὶ πληθυνομένους μαθητὰς πρὸς τῇ ἑλλην. γραμματικῇ, τῇ λογικῇ, τῇ μεταφυσικῇ, τῇ φυσικῇ καὶ τῇ ἀστρονομίᾳ. Τοῦτο οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκπλήττῃ ἡμᾶς, παρατηρεῖ ὁ Γούδας, διότι οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διδάσκαλοι δὲν ἐδίδασκον θέτοντες ἐπὶ τῆς τραπέζης τὸ ὡρολόγιον, ἀλλ' ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου ἀρχόμενοι, ἐτελείωνον τὴν διδασκαλίαν πολλάκις ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ὅπερ ἄλλως μαρτυρεῖ καὶ τὸ γνωστὸν τοῖς πᾶσι δημοτικὸν ᾆσμα «φεγγαράκι μου λαμπρὸ φέγγε μου νὰ περπατῶ...» κτλ. Ἐν τούτοις ὁ Εὐγένιος τῷ 1750 παραιτηθεὶς προσεκλήθη εἰς Κοζάνην, ἵνα τὴν τοῦ ἐκεῖ γυμνασίου ἀναλάβῃ γυμνασιαρχίαν, ἧς θέσεως μετ' οὐ πολὺ παρῃτήθη ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Ἄθῳ γυμνασίου, τῇ προσκλήσει τῆς Μεγάλης Ὀρθοδόξου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Τῷ 1754 μετέβη εἰς Ἄθω, ὅπου ἔσχεν ἄνω τῶν διακοσίων μαθητῶν. Φύσει δ' ὅμως ὁ Εὐγένιος ὢν ἀνώτερος πάντων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐκίνησε καὶ ἐν τῷδε τὸν φθόνον τῶν τε ἀνωτέρων αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ὡς δὲ λέγεται καὶ ἐδάρη ὑπό τινων, δι' ὃ ἠναγκάσθη φεύγων νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κων-

σταντινούπολιν, ὅπου διωρίσθη καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ πατριαρχικῇ σχολῇ, ὁπόθεν καὶ πάλιν διὰ τὸν Πατριάρχην Σαμουὴλ ἔφυγεν εἰς Λιψίαν. Ἐνταῦθα μείνας ἐπεστάτησεν εἰς τὴν τῶν πρώτων αὐτοῦ συγγραμμάτων ἐκτύπωσιν, πρῶτον μεταγλωττίσας ἐκ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐκδοὺς τὸ ἔργον «Εἰσηγήσεις εἰς νέους κώδικας» τῆς αὐτοκρατείρας τῆς Ῥωσίας Αἰκατερίνης τῆς Β'., ὑφ' ἧς διὰ τοῦτο μάλιστα ἐτιμήθη, διορισθεὶς βιβλιοθηκάριος τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, χειροτονηθεὶς δὲ τῷ 1775 ἱερεὺς καὶ τῷ 1776 ἀρχιερεὺς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας καὶ Πλαταμῶνος, παρούσης καὶ αὐτῆς τῆς αὐτοκρατείρας, ἥτις εἰς Μόσχαν μετεκαλέσατο αὐτὸν ἐκ Λιψίας δι' ἀνωτέρου ῥώσου ἀξιωματικοῦ. Ἐκ τῆς Πουλτάβας δ' ὅπου ὡρίσθη ἡ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτοῦ ἕδρα, ὁπόθεν παρῃτήθη ἕνεκα τῆς πασχούσης ὑγείας αὐτοῦ, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, μετέβη εἰς Πετρούπολιν, ὅπου ἐν τῇ Μονῇ Ἀλεξάνδρου τοῦ Νεύφσκη ἀπέθανε τῇ 10ῃ Ἰουνίου 1806, ἐν ἡλικίᾳ 90 ἐτῶν.

Τοιοῦτος ἐν βραχυτάτοις ὁ βίος τοῦ ἀνδρὸς γενομένου ἐν ταὐτῷ διευθυντοῦ καὶ καθιδρυτοῦ σχολείων, ἱεροκήρυκος καὶ συγγραφέως, θεολόγου καὶ μαθηματικοῦ, φυσικοῦ καὶ γραμματικοῦ, εἰς οὗ ἤδη τὴν ἐξέτασιν τῶν ἔργων μεταβαίνομεν.

Ἔργα πολλὰ συνέγραψεν ὁ Εὐγένιος, ὧν τὰ πλεῖστα μὲν εἰς ἀρχαΐζουσαν γλῶσσαν, ὀλίγιστα δ' εἰς τὴν καθωμιλημένην μιξοβάρβαρον καὶ ὅλως κακόηχον τότε οὖσαν. Τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τὰ μὲν εἶναι πρωτότυπα, τὰ δὲ μεταφράσεις. Εἶναι δὲ τὰ κυριώτατα τούτων κατὰ χρονολογικὴν τῆς ἐκδόσεως τάξιν τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ σπουδαιότατον καὶ ὠφελιμώτατον τῶν ἔργων τοῦ ἀνδρὸς ἡ Λογικὴ ἐκδοθεῖσα ἐν Λιψίᾳ 1766. 2) Αἱ τοῦ Σεγνέρου πραγματεῖαι περὶ τῶν μαθηματικῶν στοιχείων, ἐν Λιψίᾳ 1767. 3) Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διχονοιῶν, ἐν Πολωνίᾳ ἐκδ. 1768 ἐν Λιψίᾳ. 4) Μετάφρασις τῆς Αἰνειάδος τοῦ Οὐεργιλίου καὶ τῶν Γεωργικῶν ἐν Πετρουπόλει 1791-1792. 5) Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος 1797. 6) Αἱ καθ' Ὅμηρον ἀρχαιότητες, ἐν Μόσχᾳ 1804. 7) Ἡ Μεταφυσική, ἐν Βιέννῃ 1805. 8) Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις, Βιέννῃ 1805. 9) Σχόλια εἰς τὸ Δ'. βιβλίον τῆς Γραμματικῆς τοῦ Γαζῆ, ἐν Βιέννῃ 1805. 10) Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Γραβεζάνδου, ἐν Μό-

σχᾳ 1805. 11) Γεωμετρίας Τακουετίου μετάφρασις, ἐν Βιέννῃ 1805. 12) Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς Γενουηνσίου, ἐν Βιέννῃ 1806. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κυριώτατα, πρὸς τούτοις δ' ὅμως ἔγραφεν ὁ Βούλγαρις καὶ πλεῖστα ἄλλα μικρὰ καὶ μεγάλα συγγράμματα, γραμματικά, θεολογικά, φιλοσοφικά, ἐπιστολάς, ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Γεωργίου Καστριώτου κλπ.

Περατώσαντες τὰ ὡς πρὸς τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου καὶ τὰ ὡς πρὸς τὴν συγγραφικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν, θὰ ἐξετάσωμεν ἰδίᾳ πρῶτον τὴν Λογικὴν, παραλείποντες ὅσα ὁ Εὐγένιος ἔχει γνωστὰ φιλοσοφικὰ δόγματα παραλαβὼν παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ Λογικὴ αὐτοῦ προσφωνεῖται τῷ ὑψηλοτάτῳ καὶ εὐσεβάστῳ αὐθέντῃ κυρίῳ Γρηγορίῳ Ἀλεξάνδρου Γκίκα Βοεβόδα ἡγεμόνι πάσης Μολδοβλαχίας. Ἐξεδόθη δὲ σπουδῇ τε καὶ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ Θωμᾶ Μανδακάσσου τοῦ ἐκ Καστορίας ἐν Λιψίᾳ τῷ 1767. Ἐν ἀρχῇ τῆς Λογικῆς προτάσσεται ἡ προσφώνησις, ταύτῃ δ' ἐπακολουθεῖ προεισαγωγὴ χάριν τῶν ἀναγινωσκόντων τὴν Λογικήν, ἐν ᾗ ἐκτίθησιν ὁ Εὐγένιος τὴν χρησιμότητα τῆς βίβλου, ἐξ ἧς, λέγει, καλοὺς καρποὺς πᾶς δύναται ν' ἀποκομίσῃ ἀναλόγως τοῦ κόπου, ὃν θὰ καταβάλῃ πρὸς τὴν τοῦ βιβλίου μελέτην. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀναφέρει ὁ Εὐγένιος καὶ τὸν σκοπόν, δι' ὃν τὴν Λογικὴν συνέγραψεν ἔτι δὲ καὶ τὸν πρὸς μελέτην τρόπον, χάριν τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ἐν εἴδει σημειωμάτων, ἵνα οὗτοι συγκρατῶσιν ἐν τῇ διανοίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διδασκόμενα, διότι μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου Λογικὴ ἑλληνιστὶ συντεταγμένη οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐκδεδομένη, ἐν ᾧ οἱ τῶν σχολῶν διδάσκαλοι ἀπὸ στόματος ἐδίδασκον, πολλάκις καὶ παρ' ἄλλων ἀβασανίστως παραλαμβάνοντες, ἐν οἷς πολλὰ τά τε ψευδῆ καὶ φαῦλα καὶ τὰ ἀμαθίας ὄζοντα. Ἐν τῷ τέλει τοῦ μέρους τούτου ἐγκωμιάζει ὁ Εὐγένιος τὸν Θωμᾶν Μανδακάσην, οὗ τῇ προτροπῇ καὶ τοῖς ἀναλώμασιν ἐξέδοτο ὁ Εὐγένιος τὴν Λογικήν. Τῆς Λογικῆς προτίθησιν ὁ Εὐγένιος προδιατριβάς, ὡς ὀνομάζει, προεισαγωγικὰς εἰς τὸν περὶ Λογικῆς λόγον. Προέταξεν ὅμως καὶ τούτων πρῶτον, ἀφήγησιν προεισοδιώδη περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς προόδου τῆς φιλοσοφίας, περὶ τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων καὶ τῶν εὐδοκιμησάντων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, εἶτα δ' ἐπιτάσσει τὰς προδιατριβὰς ἤτοι:

1) Ὅπως παρεσκευασμένον χρείη ἥκειν εἰς τὴν φιλοσο-

φίαν καὶ πῶς αὐτὴν μετιτέον, 2) Τῶν νοσοποιῶν τῇ τοῦ γνωστικοῦ δυνάμει αἰτίων τὰ μᾶλλον κεφαλαιώδη καὶ τούτων ἡ ἑκάστῳ ἐπιβάλλουσα προφυλακή τε καὶ θεραπεία, 3) Περὶ τῶν ἐν ἡμῖν γνωστικῶν δυνάμεων καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ἐνεργειῶν καὶ περὶ ἕξεων. 4) Ἥτις ποτὲ ἡ φιλοσοφία καὶ ὅσα αὐτῆς τὰ μέρη. Ἥτε τάξις τῆς περὶ αὐτῶν πραγματείας καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ὄνησις. Μετὰ τὰς προδιατριβὰς ταύτας ἐπιφέρει τὰ πρὸ τῆς Λογικῆς εἰωθότα λέγεσθαι ἤτοι: Περὶ ἀρχῆς, φύσεως, κλήσεως, χρήσεως καὶ διαιρέσεως τῆς Λογικῆς. Ἀκολούθως διαιρεῖ τὴν κυρίως Λογικὴν εἰς βιβλία πέντε, ὧν ἕκαστον εἰς ἴδια κεφάλαια. Τὰ πέντε ταῦτα βιβλία διαλαμβάνουσι: τὸΑ'. Περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας, τὸ Β'. Περὶ σκέψεως, τὸ Γ'. Περὶ κρίσεως, τὸ Δ'. Περὶ διανοίας καὶ τὸ Ε'. Περὶ μεθόδου.

Ἐν τῇ προεισαγωγικῇ τῆς Λογικῆς μελέτῃ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς ὁ Εὐγένιος σταχυολογῶν ἀπὸ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ σχολιαστῶν ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι θεόσδοτος, παρατηρῶν, ὅτι περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἢ μᾶλλον τὴν σοφίαν, ἠσχολήθησαν οἱ ἀρχαιότατοι λαοὶ ἀνατρέχων εἰς τοὺς παλαιοτάτους χρόνους. Ἡ φιλοσοφία, λέγει, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει ἀπὸ τοῦ Κάϊν καὶ τοῦ Σήχου καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχοληθέντων. Οἱ σοφοί, λέγει, πρῶτον τῶν μυθικῶν χρόνων (σοφοὺς δὲ λέγων, ἐννοεῖ τοὺς παρατηρητὰς τῆς φύσεως) καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ προφητικὸν ἔχοντες τὸ πνεῦμα ἐφιλοσόφησαν. Παρ' ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις ὑπῆρξε φιλοσοφία, ἡ ἀστρονομία ἤτοι αἱ τῆς φύσεως ἔρευναι. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία τῶν λαῶν τούτων ἦτο ἔμφυτος, τὸν δὲ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα πρὸς εὐδαιμονίαν εἶχον καὶ πρὸς βεβαίωσιν ἀναφέρει τὸν ἐν Προμηθεῖ τοῦ Αἰσχύλου μῦθον τοῦ Προμηθέως, ὅστις, λέγει, συμβολίζει τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐφευρετικότητα, καὶ τὴν πρὸς τεχνικόν τι νέον τάσιν. Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι παρατηροῦντες τὸν κόσμον ἀποροῦσι πῶς συνέστη ὁ κόσμος καὶ διατί ἐγεννήθη καὶ τίνα σκοπὸν ἔχει, (ἀκολουθεῖν ἐν τούτοις τῷ Ἀριστοτέλει). Πρὸς τοῖς Αἰγυπτίοις κατόπιν ἀναφέρει καὶ τοὺς Χαλδαίους καὶ Ἀσσυρίους καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς Ἀσίας λαοὺς μάλιστα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν κλίνοντας, πρὸς τούτοις τοὺς Θρᾷκας, τοὺς Ἑβραίους, τοὺς Φοίνικας, τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Σκύθας, τοὺς

Σίνας καὶ ἄλλους περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχοληθέντας, οἵτινες περὶ ἄλλα τε καὶ περὶ τὴν καθαρότητα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὸ ἐπίπεδον τῆς γῆς ἠσχολήθησαν. Ἀκολούθως ἐξετάζων τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας παραδέχεται, ὅτι παρὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων λαῶν παρέλαβον οἱ Ἕλληνες τὰ φιλοσοφικὰ σπέρματα, δι᾽ ὧν τὴν φιλοσοφίαν προήγαγον εἰς ἀκμὴν τοῖς λοιποῖς λαοῖς ἀνέφικτον. Παραδέχεται, ὅτι πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων ἔσχον διδασκάλους ἀπὸ τῶν λαῶν τούτων, ὅτι ὁ Πυθαγόρας αὐτὸς μετέβη εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἄλλα ὧν πολλὰ ἀνυπόστατα, κατὰ τὰς νεωτέρας τῆς ἐπιστήμης ἐρεύνας. Ἡ φιλοσοφία, λέγει, ἦτο ἔμμετρος καὶ μυθική, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου ἐπῶν, ἡ δὲ πρώτη χρῆσις τοῦ ὅρου φιλοσοφία ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου.

Ἀκολούθως ἀρχόμενος γραμματειακῶς πως ἀλλ᾽ ὅλως ἀκανονίστως τῆς τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀφηγήσεως, ἐν τῇ διαδοχῇ τῆς ἱστορήσεως τῶν φιλοσόφων ἐξετάζει ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς ἅπαντας τούτους, χωρὶς δ᾽ ὅμως ν᾽ ἀναφέρῃ τὰ συστήματα καθ᾽ ὅλου τῆς ἰδίας φιλοσοφικῆς ἑκάστου τούτων διανοήσεως, ἀλλ᾽ ἁπλῶς, μόνον τὰς σχολὰς ἀναφέρων, καταλήγει μέχρι τῶν ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ φιλοσόφων Leibnitz, Wolf, Γαλιλαίου, Newton, μὴ παραλιπὼν μηδὲ τὰς ἐπουσιωδεστέρας τῶν φιλοσοφικῶν δοξασιῶν τῶν τε Ἑλλήνων καὶ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων ν᾽ ἀναφέρῃ. Τὰς εἰδήσεις ταύτας τὰς μὲν περὶ Ἑλλήνων καὶ ἐν γένει τὰ περὶ τῶν τῆς ἀνατολῆς φιλοσόφων παραλαμβάνει ἐκ τοῦ Εὐσεβίου, Σουίδα, Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, Φωτίου, Διογένους τοῦ Λαερτίου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, Πλουτάρχου, Πλάτωνος, τῶν Τραγικῶν, τοῦ Κικέρωνος καὶ ἐν γένει τῶν κλασικῶν συγγραφέων καὶ τῶν σχολιαστῶν αὐτῶν, τὰ δὲ περὶ τῶν νεωτέρων, τῶν κατὰ τὴν δύσιν φιλοσόφων, παραλαμβάνει καὶ παρ᾽ ἄλλων ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Brücker.

Μετὰ τἀνωτέρω πραγματεύεται τὴν πρώτην προδιατριβήν: Ὅπως παρεσκευασμένον χρὴ ἥκειν εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ πῶς αὐτὴν μετιτέον. Αἰτιολογῶν τὴν διατριβὴν ταύτην λέγει, ὅτι ἥτε Λογικὴ καὶ ἡ Φιλοσοφία εἶναι ἐπιστῆμαι, ἡ δὲ Λογικὴ ὡς μέρος τῆς φιλοσοφίας πρέπει νὰ ἐξετάζηται ὑπὸ τοῦ μέλλοντος νὰ πραγματευθῇ τὴν Λογικήν, ἀφ᾽ οὗ ἄλλως ἡ τῆς φιλοσοφίας ἐξέτασις ἐν γένει προπαρασκευάζει εἰς τὴν τῆς Λογικῆς.

Προάγων τις εἶναι, λέγει, ἡ ἐξέτασις τῆς φιλοσοφίας ἀλλὰ καὶ ὁ προάγων οὗτος ἀγὼν εἶναι. Τὸ τῆς φιλοσοφίας καλὸν πολλοὶ αἱροῦνται, ὀλίγοι δ' ὅμως ὡς ἀληθῶς ἐφιλοσόφησαν, ἤτοι δι' ἀφυΐαν ἢ διὰ φαυλότητα. Ἵνα τις γεύσηται φιλοσοφίας ἀνάγκη νὰ ᾖ τέλειος ὡς πρὸς τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν, νὰ γνωρίζῃ καλῶς καὶ νὰ μεταχειρίζηται τοὺς ὅρους τοὺς φιλοσοφικούς. Νὰ εἶναι βαθὺς γνώστης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ νὰ συγγράφῃ τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ συγγράμματα ἐν ῥεούσῃ γλώσσῃ, «οἱ γὰρ ἐν χυδαίῳ ὕφει φιλοσοφοῦντες ἀνοηταίνουσι νεανικῶς». Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Εὐγένιος βεβαίως δὲν ἐνόει, ὅτι τὰ φιλοσοφικὰ μόνον συγγράμματα πρέπει νὰ γράφωνται εἰς καθαρὰν γλῶσσαν, ἀλλ' ἐν γένει πᾶν, οἱασδήποτε μορφῆς σύγγραμμα, τούτου δὲ περιφανὲς παράδειγμα ἑαυτὸν παρέσχεν, ἐν ἀρχαΐζοντι ὕφει πραγματευσάμενος τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα. Ὁ φιλοσοφῶν, λέγει, πρέπει νὰ θηρεύῃ τὴν ἀλήθειαν μὲν τῇ θεωρίᾳ, τὸ ἀγαθὸν δὲ τῇ πράξει, ἔχων δ' ἔρωτα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, νὰ θεωρῇ ταύτην ὡς γάμον ἀδιάζευκτον αὐτῷ. Οὔτε, λέγει, ἡ πληθὺς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ τῶν αἱρέσεων, καὶ τῶν ἀρχῶν τό τε πολύδοξον καὶ ἀντίδοξον πρέπει νὰ μετριάσωσι καὶ μαράνωσι τὸν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα τοῦ φιλοσοφοῦντος, οὔτε οὗτος ἀναμετρούμενος τὴν τυχὸν ἀποτυχίαν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτοῦ δράσει ν' ἀπρακτῇ· πρέπει ν' ἀκολουθῇ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τὴν μεσότητα ἢ τασσόμενος εἴς τινα τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν νὰ εἶναι ὀπαδὸς ἀποκλειστικῶς τῆς μερίδος ταύτης, ἀλλὰ μετ' ἐνδελεχῆ μελέτην καὶ σαφῆ κατανόησιν ἁπάντων τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Μεταξὺ τῆς δογματικῆς καὶ τῆς σκεπτικῆς φιλοσοφίας κρίνων τις πρέπειν ἀ προτιμήσῃ τὴν δογματικήν, ἅτε τῆς σκεπτικῆς ἀποκλειούσης πᾶσαν περὶ εὑρέσεως τῆς ἀληθείας σκέψιν καὶ ἔρευναν. Πάντων δ' ἄριστον, ἵνα ὁ φιλοσοφῶν ᾖ ἐκλεκτικός, ἤτοι νὰ ἐκλέγῃ τὰς ἀρίστας ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων. Ἐν τούτοις δ' ὅμως, λέγει, ὀφείλει μήτε τὰ δῆλα ν' ἀθετῇ μήτε τὰ ἀδηλότερα οἴεσθαι κατέχειν.

Ἀκολούθως συμβουλεύει τῷ φιλοσοφοῦντι, ἵνα ᾖ ἀνιχνευτὴς τῆς ἀληθείας ἀκριβὴς καὶ κριτὴς ἀδέκαστος ὡς πρὸς τὴν τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων ἐκλογήν. Ἂς μὴ εἶναι, λέγει, προκατειλημμένος ὁ

μέλλων νὰ φιλοσοφήσῃ, ἀλλ᾽ ἐλευθερίᾳ γνώμης καὶ ὀρθῷ λόγῳ κρινέτω, διότι ὁ προκατειλημμένος καὶ ἄν τι νέον ἤτοι ὀρθὸν παράσχῃ τῇ φιλοσοφίᾳ, τοῦτο ὅλως ἀσυνειδήτως καὶ μηχανικῶς θέλει πράξει, προτιμῶν νὰ εἶναι μᾶλλον διαιτητὴς ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς φιλοσοφίας ἢ ἀντίδικος.

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀναφερομένων, ἡμῖν, λέγει, οὕτως ἀεὶ φιλοσοφεῖν πειρατέον καὶ διὰ παντὸς καὶ ἐπὶ πᾶσιν αἱρεῖσθαι τὸ τῷ ὀρθῷ λόγῳ σύμφωνον, μηδὲν δὲ πρεσβεύειν τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐν ταῖς γραφαῖς ἀληθείας διάφορον, ἀφ᾽ οὗ οὐδαμῶς ἀντιπίπτει ἡ φιλοσοφία πρὸς τὴν πίστιν. Περὶ Θεοῦ δέ, λέγει, μάλιστα καὶ κατ᾽ ἀρχὴν ὁ φιλοσοφῶν πρέπει ν᾽ ἀσχοληθῇ ἐπιφέρων «τί γὰρ φιλοσοφία, ἀλλ᾽ ἡ γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων;».

Περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑπερτάτου τῶν ὄντων, τοῦ ἀκροτάτου καὶ ὑπερτελεστάτου, τοῦ πάντων πάντῃ ὑπεριδρυμένου καὶ αὐτοόντος καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ὄντος καὶ τοῦ μόνου κυρίου ὄντος, τοῦ δημιουργικοῦ, τοῦ κινητικοῦ, τοῦ συνεκτικοῦ, τοῦ ἀπείρου, τοῦ αὐτοαγάθου, τοῦ αἰωνίου καὶ ὑπερχρόνου, τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀτρέπτου, τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀναλλοιώτου, πάντες οἱ φιλόσοφοι ἐν ἀρχῇ τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτῶν συστήματος ἐπραγματεύθησαν.

Μόνον, ὅπου ἀσυνάλλακτος ἡ φιλοσοφία εἶναι πρὸς τὴν πίστιν, ἐκεῖ πρέπει νὰ πιστεύῃ ὁ φιλόσοφος καὶ νὰ μὴ φιλοσοφῇ, τὸ δὲ «πείθεσθαι καὶ μὴ ἐρευνᾶν» τότε ὄντως εἶναι ἀναγκαῖον. οἷον ἐν τοῖς ἀπορρήτοις τῆς θρησκείας, πῶς τὸ ὕδωρ γίγνεται καθαρτικὸν πνεύματος καὶ τὸ ἔλαιον πρόξενον χάριτος καὶ πῶς ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἰς Κυριακὸν σῶμα μεταποιεῖται. Ἄλλως ταῦτα πάντῃ ξένα τῆς παρ᾽ ἀνθρώποις φιλοσοφίας καὶ γνώσεως.

Ἐν τῇ Β΄. προδιατριβῇ περὶ τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν κωλύεται ἡ τοῦ ἀνθρώπου γνωστικὴ ἐνέργεια λέγει, ὅτι τὰ αἴτια ταῦτα εἶναι τέσσαρά τινα: 1) τὸ σῶμα ἢ τὸ ὀργανικὸν ὄν, 2) αἱ δυνάμεις, δι᾽ ὧν κατὰ γνῶσιν πεφύκαμεν ἐνεργεῖν, 3) τὰ τῆς ψυχῆς κρατοῦντα πολλὰ πάθη καὶ 4) ἡ ἀγωγή. Ταῦτα ἀναλύων ὁ Εὐγένιος διὰ μὲν τὸ σῶμα λέγει, ὅτι τοῦτο εἶναι κώλυμα τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας, δι᾽ ὃ πρέπει νὰ εἶναι ὑγιές, διότι μόνον ἐν ὑγιεῖ σώματι καθαρὰ δύναται νὰ ἐνυπάρχῃ διάνοια καὶ φιλοσοφία τελεία καὶ ὀρθή.

Ἡ δὲ ψυχή, λέγει, δὲν πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τῷ σώματι ἀλλὰ τοὐναντίον. Ἀποκρούει κατόπιν τὰς ὑπερμέτρους τροφὰς καὶ τὸν πολὺν ὕπνον, διότι ταῦτα εἶναι δουλικὰ καὶ μᾶλλον πρὸς τὸν βοσκηματώδη βίον προσαρμόζονται. Οἱ δ' ἐν σωματικῷ πόνῳ ζῶντες ὥςπερ ἐν βορβόρῳ ζῶσι, οὐδόλως μετέχοντες εὐφυΐας. Ἡ δὲ γνωστικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις, ἥτις κατ' Εὐγένιον ἀποτελεῖται ἐκ τῆς αἰσθήσεως, τῆς φαντασίας, τῆς μνήμης καὶ τοῦ νοῦ, ἐὰν μὴ εἶναι τελεία, εἶναι παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ δεύτερον αἴτιον τῆς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀπάτης. Πρὸς ἀνάλυσιν τοῦ δευτέρου τούτου παραιτίου, ὁ Εὐγένιος δίδωσι τοὺς ὁρισμοὺς τῶν τεσσάρων εἰδῶν τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας. Ἐν ἑκάστῃ δ' ὅμως τῶν τεσσάρων τούτων δυνατὸν νὰ ὦσιν ἐλλείψεις ἢ ὑπερβολαὶ ὡς λ. χ. ἡ τῶν ὑπὲρ αἴσθησιν κρινόντων ἢ ἀφ' ἑτέρου τῶν μόνον τὰς αἰσθήσεις ὡς μέσον νοήσεως ὑπολαμβανόντων. Ἀκολούθως ἀναγράφει ὅρους τινάς, δι' ὧν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφεύγῃ τις τὰςτοιαύτας κωλύσεις τῆς γνωστικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, διότι καὶ ἡ αἴσθησις καὶ ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς αὐτὸς πολλάκις μὴ εὐθίκτως χωροῦντα ἀλλ' ἀναγώγως καὶ ψευδῶς, ἥκιστα δὲ τῷ ὀρθῷ λόγῳ παρακολουθοῦντα, αἴτια γίνονται ἀπατηλῆς καὶ ψευδοῦς διανοήσεως. Τρίτον παραίτιον ἀπάτης τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας εἶναι τὰ πάθη «Πάθη δὲ ἐπιπροσθεῖ μὲν τῷ λογικῷ πυκνῶς, ἐπισκοτεῖ δὲ τῷ ἐκείνου φωτὶ καὶ μόνον οὐχὶ τὸ ὄμμα τὸ νοερὸν ἀποσβέννυσιν. Ἀναφέρει παρακατιὼν πλεῖστα εἴδη παθῶν σωματικῶν τε καὶ ψυχικῶν, ἐπιθυμίας καὶ ὀρέξεις, φόβους, θυμηδίας καὶ τέρψεις, ἀνίας καὶ λύπας, ἀλαζονείας καὶ ἐλπίδας, ἅτινα πάντα ἀποτυφλοῦσι καὶ ἀμαυροῦσι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος.

Τέταρτον δὲ παραίτιον κωλύσεως τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας εἶναι ἡ μὴ κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγὴ καὶ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ μὴ πρὸς τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ διανόησιν ἄσκησις δι' ἐνδελεχοῦς καὶ ἀκριβοῦς μελέτης καὶ σπουδῆς, ἐξ ἧς ἥτε περὶ τὰ μαθήματα ἔφεσις καὶ ἡ πρὸς τὸ εἰδέναι ὄρεξις ἐγείρεται, ὑφ' ἧς πάλιν τὸ θαυμάζειν προέρχεται, ὅθεν ἡ τῆς φιλοσοφίας ἀρχή. Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ προδιατριβῇ, περὶ τῶν ἐν ἡμῖν γνωστικῶν δυνάμεων καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ἐνεργειῶν καὶ περὶ ἕξεων, πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἄρχεται λέγων, ᾗ φύσεως ἔχοντες εἰσί, ταύτης καὶ τῆς ἐπὶ τὸ γινώσκειν εὐμοιροῦσι δυνάμεως. Φύσει δ' ὁ ἔρως πρὸς τὴν

γνῶσιν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ψυχή, λέγει, δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τούτων, διὰ τοῦτο ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ γνωρίσῃ. Ἀκολουθῶν δὲ τοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους Μεταφυσικοῖς ἐκτίθησι τὸν τῆς γνώσεως τρόπον, ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνείδησις ἢ συναίσθησις ἢ συνεπίγνωσις ἤ τι τοιοῦτο τὴν εἰς ἑαυτὸ σύννευσιν τοῦ γνωστικοῦ ἐμφαίνειν δυνάμενον.

Διὰ τῶν τρόπων τῆς γνώσεως διακρίνεται τό τε θέλειν τοῦ μὴ θέλειν καὶ τὸ αἱρεῖσθαι τοῦ ἐκκλίνειν καὶ τὸ συντίθεσθαι τοῦ ἀπαρνεῖσθαι καὶ τὸ ἀληθεύειν τοῦ ψεύδεσθαι.

Τέλος διὰ τῆς γνώσεως, λέγει, διακρίνεται ἡ κατὰ τὸν Γάλλον Descartes τοῦ ἀνθρώπου ὕπαρξις «νοῶ, εἰμὶ ἄρα». Γνωστικαὶ δυνάμεις εἶναι πρώτιστα καὶ μάλιστα ἡ ψυχή, ἔτι δ' ὁ νοῦς, ἡ φαντασία, ἡ δόξα, ἡ αἴσθησις, ἡ πρόσληψις, ἡ σκέψις, ἡ κρίσις καὶ ἡ διάνοια. Πάντα ταῦτα ἐν ἐκτάσει ἀναλύων ἐπάγεται ἐφ' ἑκάστου τούτων σχετικὰ παραδείγματα μετὰ πολλῆς εὐφυΐας καὶ περὶ τὴν τούτων ἐκλογὴν λεπτότητος. Πραγματεύεται κατόπιν, ὡς γνωστικῆς δυνάμεως καὶ περὶ τῆς ἕξεως, ἣν ἀναλύων συγκρίνει πρὸς τοὺς λοιποὺς τῆς διανοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ προδιατριβῇ: ἥτις ποτὲ ἐστὶν ἡ φιλοσοφία καὶ ὅσα αὐτῆς τὰ μέρη, ἡ φιλοσοφία, λέγει, σοφία πρότερον καλουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου πρῶτον φιλοσοφία ὀνομασθεῖσα, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ τὸ ὅλον συμπασῶν τῶν λεγομένων ἐπιστημῶν ἀποτελοῦσα ἐπιστήμη ἐπιστημῶν ἀνεξάντλητος καὶ οὐδὲν πέρας ἔχουσα. Τὴν φιλοσοφίαν ἄλλοι ἄλλως ἑκάστοτε ὥρισαν λ. χ. οἱ ἐκ τῆς στοᾶς, ὅτι εἶναι γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων, κατὰ δὲ Πυθαγόραν φιλοσοφία εἶναι ἡ τῶν ὄντων γνῶσις, ᾗ ὄντα ἐστί, διὰ γὰρ τούτου μιᾶς ἑκάστης τῶν ἐπιστημῶν καὶ ὅλου μέρους ἡ φιλοσοφία διέσταλται. Τὴν φιλοσοφίαν μετὰ ταῦτα ὥς τι μήτε ἁπλοῦν μητ' ἀμερὲς οὖσαν, διαιρεῖ εἰς τρία μέρη: 1) τὸ λογικόν, 2) τὸ φυσικὸν καὶ 3) τὸ ἠθικόν. Καὶ ταῦτα κατὰ Σωκράτη, Πλάτωνα καὶ τοὺς Στωϊκούς. Κατὰ δὲ Ἀριστοτέλη ἡ φιλοσοφία, λέγει, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη τὸ θεωρητικὸν (δηλ. τὴν ἀλήθειαν) καὶ τὸ πρακτικὸν (δηλ. τὴν πρᾶξιν), εἰς ἃ ὁ Ἀμμώνιος προσέθηκε καὶ τρίτον εἶδος τὸ λογικόν. Κατόπιν δ' ὅμως καὶ ἄλλοι ἄλλως τὴν φιλοσοφίαν διεῖλον, ἀναλόγως τῆς ἑκάστου τῶν φιλοσόφων ἀντιλήψεως. Ἀναφέρει πρὸς τούτοις καὶ ἄλλας τῆς φιλοσοφίας διαιρέσεις, ἃς περιττὸν νομίζομεν ἐνταῦθα ν' ἀναγράψωμεν

πάσας, ἀρκούμενοι μόνον εἰς τὴν ἀναγραφήν τινων λ. χ. τὴν Θεολογίαν, Ἠθικήν, Φυσικήν, Οἰκονομικήν, Κοσμολογίαν, Μετεωρολογίαν, Φυσιολογίαν, Ὑδρολογίαν, Ζῳολογίαν, Ἰατρικήν, Παθολογίαν, Γεωμετρίαν, Ἀριθμητικὴν κλπ. Ἔπειτα ἐξετάζει τίνες τῶν ἐπιστημῶν αἱ πρωτεύουσαι. Περὶ τούτου, λέγει, εἶναι φανερόν, ὅτι πρέπει τις νὰ προτάσσῃ τὰς ἐπιστήμας ἐκείνας, παρ' ὧν αἱ λοιπαὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀρχὰς πορίζονται. Διότι ἀρίστη καὶ ἀσφαλεστάτη εἶναι ἡ μέθοδος ἡ ἀπὸ τῶν γνωστῶν ἐπὶ τὰ ἀγνοούμενα, ἡ ἐκ τῶν ἁπλῶν ἐπὶ τὰ σύνθετα. Ἡ δ' ἀφ' ἧς τὰς ἀρχὰς αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι λαμβάνουσιν ἐστὶν ἡ Μεταφυσική, σὺν ταύτῃ δ' ὅμως συντακτέον καὶ τὴν Λογικήν. Τούτων ἡ μὲν εἶναι ἀρχική, ἡ δ' ἀποδεικτική, οὐδ' εἶναι δυνατὸν τούτων ἑκατέραν τις νὰ προτάξῃ, τῆς ἑτέρας οὕτως ἀναποδείκτου χωρὶς τῆς ἄλλης οὔσης. Ἐν εἴδει δ' ὁρισμοῦ ἀκολούθως ἀναγράφει τί ἕκαστον τῶν φιλοσοφικῶν τούτων εἰδῶν ἐστί. Λογικὴ λέγει εἶναι ἡ ἐπιστήμη, δι' ἧς ὁ νοῦς ῥώννυται τήν τε κρίσιν καὶ τὰς ἄλλας ἐνεργείας αὐτοῦ ὀξύνεται. Διὰ δὲ τῆς πρώτης φιλοσοφίας τῶν ἐν τῇ ψυχῇ λογικῶν σπερμάτων ἠρέμα πως ἀναπτυσσομένων καὶ προαγομένων, ὅ τε ἐν τοῖς νοητοῖς κατὰ βραχὺ παρεμποιεῖται προσεθισμὸς καὶ ἡ περὶ τῆς ἀνωτάτης τῶν θεωριῶν ἀναγεννᾶται δεξιότης καὶ εὐμάρεια. Διὰ τῆς περὶ ψυχῆς ἐπιστήμης τὸ σφᾶς αὐτοὺς ἐπιγιγνώσκειν κέρδος ἀποφερόμεθα, τῶν μαθημάτων τὸ θεῖον ὄντως καὶ ὡς κάλλιστον διδασκόμενοι. Τέλος διὰ τῆς Θεολογίας «καὶ αὐτὴν τὴν ἀκροτάτην καὶ ἀκήρατον ἀναπτερούμενοι φύσιν καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νοουμένων τελειοτάτων τὰς ὀρθὰς ἐπικαρπούμεθα ὑπολήψεις, ἀθεΐας ἐξ ἴσου ἀπέχεσθαι διδασκόμεθα καὶ τῆς οὐδὲν εἰς ἀτοπίαν ἐλάσσονος δεισιδαιμονίας». Ταῦτα, ὡς ἐν τῷ τῆς Λογικῆς κειμένῳ ἔχουσιν, ἀπαραλλάκτως, παραλαβόντες, ἐκ φόβου μήπως διαστρέψωμεν τὰς περὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Εὐγενίου ἰδέας, ἀναγράφομεν τὸ ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου ἐπιφερόμενον Πλατωνικὸν ἐκεῖνο, ὅτι διὰ τῆς ἐπιστήμης τῶν ἐπιστημῶν, τῆς φιλοσοφίας, βελτιούμεθα τὰς ψυχὰς καὶ ὁδηγούμεθα εἰς εὐδαιμονίαν καὶ εὐεξίαν, ἀπαλλαττόμενοι τῶν ἐκ τοῦ σώματος ἐν τῷ κόσμῳ παθῶν, ὅσον ἐν ἡμῖν δυνατόν, οὐδὲν ἄλλο ἢ θνήσκειν μελετῶντες, ἵνα, οὕτω παρεσκευασμένοι, εἰς τὸν κατὰ φύσιν ἐπανέλθωμεν βίον, οὗτινος οὐδεὶς οὐδ' ἀγαθώτερος καὶ θειότερος οὐδὲ τελειότερος καὶ εὐδαιμονέστερος τῷ ἀνθρώπῳ ἐστίν. Ἐν δὲ τῷ

εἰσαγωγικῷ εἰς τὴν κυρίως λογικὴν κεφαλαίῳ ἀναφέρεται ὁ λόγος εἰς τὴν ἀρχήν, φύσιν, κλῆσιν, τ. ἔ. ὁρισμόν, χρῆσιν καὶ διαίρεσιν τῆς λογικῆς.

Δείξας ὁ Εὐγένιος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως εἶναι γνωστικὸν ὄν, ἐπάγεται νῦν, ὅτι τοῦτο ἀκριβῶς τὸ γινώσκειν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ ἀληθεύειν, ὅπερ οὐδ' ἀεὶ πρόχειρον οὐδὲ τοῖς πᾶσιν ἐφικτόν. Ταύτην δὲ τὴν ἐκ φύσεως ἐν ἡμῖν οὖσαν δύναμιν, δι' ἧς τὰς ἐν ἡμῖν διευθύνοντες διανοητικὰς ἐνεργείας καὶ κρίσεις, ἐπιτυγχάνομεν τοῦ ἀληθοῦς, ὀνομάζει ὁ Εὐγένιος δύναμιν λογικήν, καὶ αὕτη εἶναι, ὡς γνωστόν, τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτος, δι' ὃ δὴ καὶ λογικοὶ οἱ ἄνθρωποι καλούμεθα. Ἀλλὰ τῆς ἐμφύτου ταύτης λογικῆς οὐχὶ πάντες ποιοῦνται ἐπ' ἴσης χρῆσιν, καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη προέρχεται ἤτοι ἐκ τῆς ψυχῆς ἢ ἐκ τοῦ σώματος ἢ ἐκ τῆς ἀγωγῆς, τοῦ συνεθισμοῦ καὶ τῆς συνασκήσεως, ὧν ἄλλοι ἄλλως τυγχάνουσι, ἅπερ ἄλλως παλαιόθεν παρετηρήθησαν, ἤτοι, τό τε ποικίλον καὶ πολύτροπον, καὶ τὸ ὑπέροχον καὶ ἐλλιπὲς τῆς εὐφυΐας ἢ δεξιότητος τῶν ποικίλων τῶν ἀνθρώπων διανοητικῶν ἐνεργειῶν. Τινὲς μὲν ὀξέως τινὲς δὲ καὶ συνεσκεμμένως φρονοῦσι καί τινες ἀδαῶς καὶ ἀταλαιπωρήτως. Καὶ τὸ μὲν μὴ ὀρθὸν φευκτέον ὡς εἰς ἀλογίαν τεῖνον, διωκτέον δὲ τὸ ὀρθόν. Αὕτη δ' εἶναι ἡ ἔμφυτος λογική, ἧς οἱ κανόνες παντὶ τῷ ὀρθῷ λόγῳ χρωμένῳ ἀνθρώπῳ εἰσὶν αὐτοδίδακτοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπίκτητον λογικήν, ἥτις προῆλθεν ἐκ τῆς ἐμφύτου τῷ ἀνθρώπῳ λογικῆς, ἥτις ὀλίγον κατ' ὀλίγον διεμορφώθη ἐν ἀρχῇ μηδὲν πλέον ἢ τοὺς κανόνας ὁρίζουσα τοῦ λογισμοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἤτε συμπλήρωσις καὶ ὁ λόγος καὶ αἱ αἰτίαι τῶν τῆς λογικῆς κανόνων καθωρίσθησαν.

Πρῶτος Ζήνων ὁ Ἐλεάτης ἐγένετο ἱδρυτὴς τῆς λογικῆς ἂν μὴ ὁ Παρμενίδης, ἀφ' οὗ καὶ τοῖς ὕστερον τῆς σχολῆς ταύτης ἀρχηγοῖς διεδόθη ἡ ταύτης μελέτη μέχρι τινός, μεθ' ὃ παρακμασάσης τῆς διαλεκτικῆς, καὶ ἡ λογικὴ τέλεον ἐξηχρειώθη. Τέλος διὰ τοῦ ἐξ Ἀγγλίας Βάκωνος καὶ τοῦ Γάλλου Descartes, τοῦ Lokke καὶ τοῦ Wolf ἡ λογικὴ διεμορφώθη δι' ἐπιστημονικῆς μεθόδου.

Ὁ Εὐγένιος διαιρεῖ μετὰ ταῦτα τὴν λογικὴν εἰς δύο, 1) εἰς ἔμφυτον καὶ 2) εἰς ἐπίκτητον καὶ τούτων πάλιν τὴν μὲν ἔμφυτον διαιρεῖ 1) εἰς τὴν κατὰ δύναμιν καὶ 2) εἰς τὴν κατὰ διάθεσιν, τὴν δ' ἐπίκτητον διαιρεῖ 1) εἰς τὴν κατὰ τέχνην καὶ 2) εἰς τὴν

κατ' ἐπιστήμην. Ὁρίζων μετὰ ταῦτα ἕκαστον τῶν εἰδῶν τούτων ἐπιπροστίθησιν, ὅτι ἡ λογικὴ εἶναι ἐπιστήμη καὶ πρὸς τοῦτο οὐδεὶς πρέπει ν' ἀντιλέγῃ, ὠνομάσθη δὲ διαφόροις ἑκάστοτε ὀνόμασιν, ἤτοι: διαλεκτική, ὀργανική, κανονική, λογική, ἥτις πρὸς τούτοις εἶναι εὔχρηστος, ὡς ὀξύνουσα τὴν διάνοιαν καὶ ἐνδυναμοῦσα αὐτήν· ὡς κλίμαξ δέ, δι' ἧς ἀνερχόμεθα εἰς τὴν τῆς ἐπιστήμης γνῶσιν εἶναι χρήσιμος, ἀλλὰ καὶ ὡς ὁδηγὸς ἐν ταῖς πρὸς ἄλλοις ὁμιλίαις καὶ συνεντεύξεσι καὶ ἐν ταῖς καθ' ἡμέραν πράξεσιν.

Μετ' ὀλίγα δέ τινα εἰσέρχεται εἰς τὸν περὶ τοῦ τί ἐστὶ ἡ πρώτη ἔννοια λόγον. Ἐντεῦθεν ἀρχόμενος τοῦ κυρίως περὶ λογικῆς θέματος, ὁ Εὐγένιος ἐξετάζει κατὰ πρῶτον τί ἐστὶ νοῦς, παρατηρεῖ δ' ὅτι νοῦς εἶναι ἡ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς περιοῦσα δύναμις, δι' ἧς ἀντιλαμβανόμεθα ἡμῶν ἑαυτῶν καὶ τῶν παρ' ἡμᾶς, τοῦ δὲ νοῦ τὸ ἔργον, λέγει, εἶναι τὸ νοεῖν δῆλον ὅτι, τὸ ἐννόημα, ἀλλ' ὁ νοῦς δὲν εἶναι ἁπλοῦς καὶ ἀδιαίρετος, ἄνευ εἰδῶν, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ διαιρέσῃ τις αὐτὸν εἰς παρατηρητικὸν νοῦν, παραβλητικὸν νοῦν ἢ ἀναθεωρητικὸν ἢ ἀφαιρετικῶς ἢ προσθετικῶς ἢ νοῦν μνημονικόν. Πρώτη τοῦ νοῦ ἐνέργεια εἶναι ἡ ἁπλῆ. Εἶναι δὲ πρώτη ἔννοια ἡ εἰς ταὐτὸ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κατὰ ψιλὴν ἐπιθεώρησιν σύνοδος, ἡ πρώτη πάσης οἱασδήποτε τακτικῆς ἐνεργείας. Γνωρίσματα δὲ ταύτης καταλέγει, 1) ὅτι εἶναι προτέρα πασῶν τῶν ἄλλων, 2) ὅτι εἶναι συμπλοκὴ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ νοουμένου παραστατικῶς καὶ 3) ὅτι εἶναι ψιλή τις ἐπιθεώρησις ἄνευ καταφάσεως ἢ ἀποφάσεως.

Ὀνομάζεται δ' ἡ πρώτη ἔννοια ἐπιβολὴ νοῦ καὶ προσοχὴ καὶ ἀντίληψις ἢ πρόσληψις ἢ πρόληψις κατὰ τοὺς στωϊκούς, εἶδος δὲ παρ' Ἀριστοτέλῃ, ἰδέα δὲ κατὰ Πλάτωνα. Ἀναφέρει μετὰ ταῦτα καί τινας ὁρισμοὺς τῶν νεωτέρων φιλοσόφων περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας, μεθ' ὃ εἰσέρχεται εἰς τὴν αὐτῆς τῆς ἐννοίας καὶ τὴν ἑκάστου τῶν εἰδῶν αὐτῆς ἐξήγησιν, κατά τε τοὺς τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους. Προσεπιφέρει δ' εἶτα τὰς τῶν ἐννοιῶν πηγὰς ἤτοι τὰ αἴτια, τὰ παντοίας νὰ ἐπενέγκωσι τῇ ψυχῇ μεταβολὰς δυνάμενα, ἅτινα εἰσὶ 1) ὁ δημιουργὸς τῆς ψυχῆς, 2) αὐτὴ ἡ ψυχὴ καὶ 3) τὸ σῶμα τὸ περὶ αὐτήν.

Αἱ δὲ ποιότητες, αἵτινες διὰ τῶν αἰσθήσεων μεταβιβάζονται ἐν τῇ ψυχῇ παράγουσι τὰς ἐννοίας, ἐφ' ὧν δι' ἑκάστην αἴσθησιν δὲν ὀκνεῖ

ὁ Εὐγένιος νὰ καταγράψῃ πλεῖστα παραδείγματα, μεθ᾽ ὃ, κατὰ τὸ αὐτὸ ἀναλυτικὸν σύστημα, ἐξηγεῖ τὰς οὕτω διὰ τοῦ σώματος τῇ ψυχῇ προςγιγνομένας ἐννοίας.

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον περὶ διαφορᾶς τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν καὶ τρόπων παντοίων, τῶν ἐννοιῶν, λέγει, αἱ μὲν πάντῃ ἀπηλλαγμέναι ὕλης καλοῦνται εἰλικρινεῖς καὶ καθαραί, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ τῆς ψυχῆς, ἡ τῆς βουλήσεως, ἡ τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ νοῦ καὶ ἄλλαι, αἱ δὲ μὴ καθαραί, ἤτοι μετά τινος ὑλικοῦ, πάθους ἐκφερόμεναι, αἵτινες εἶναι διτταὶ αἱ μὲν διά τινος τῶν αἰσθητηρίων παραγόμεναι κινήσεις, οἷα τὰ αἰσθήματα, αἱ δὲ κατ᾽ ἐπιστροφὴν ψυχῆς ἐπὶ τὰ ἄλλοτέ ποτε γεγονότα τῶν αἰσθημάτων. Προσέτι αἱ μὲν τῶν ἐννοιῶν εἶναι ἁπλαῖ, αἱ δὲ μὴ ἁπλαῖ καὶ ἐκεῖναι μὲν καλοῦνται πρώτισται καὶ στοιχειώδεις, ὧν οὐδεμία εἶναι δυνατὴ ἀνάλυσις, αὗται δὲ ἀναλυταὶ ὡς εἰς ἁπλουστέρας νὰ διαιρεθῶσιν δυνάμεναι.

Καταλέγει περαιτέρω καὶ ἄλλας διαιρέσεις, περὶ ὧν σημειοῦμεν τοῦτο μόνον, ἐξ ὅσων λέγει, ὅτι καὶ ἄλλας διαιρέσεις θὰ ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ἐπινοήσῃ ἀναλόγως τῆς ἑκάστου ἀνθρώπου διαφόρου ἀγωγῆς, τοῦ ἐθισμοῦ καὶ τῶν νομίμων. Εἰσερχόμενος μετὰ ταῦτα εἰς τὸ περὶ διαφορᾶς τῶν ἐννοιῶν κατὰ τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου σχηματίζονται, καταλέγει πολλὰς τοιαύτας π. χ. τὰς ἐναργεῖς ἤτοι εὐκρινεῖς καὶ διακριτὰς καὶ τὰς γνωρίμους ἢ συγκεχυμένας, τὰς γνωριστικὰς καὶ ἀγνωρίστους τὰς πλήρεις καὶ μή, τὰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς καὶ ἄλλας. Καὶ ἐν τῷ ἀκολούθῳ κεφαλαίῳ καταλέγει τὰς διαφορὰς τῶν συγκεκριμένων καὶ τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, τοὺς διαφόρους δῆλον ὅτι τρόπους τοῦ τῶν ἐννοιῶν σχηματισμοῦ, ἤτοι τῆς συγκρίσεως, τῆς συνθέσεως, τῆς ἐπαναλήψεως τῆς συγκυρώσεως, τῆς περιστάσεως, τῆς ὑπολήψεως καὶ ἄλλας, ἐξ ὧν παράγει τὰ δύο εἰρημένα εἴδη τῶν ἐννοιῶν, ἃς πάλιν διαιρεῖ εἰς φύσει καὶ μὴ φύσει. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξετάζει τὴν χρῆσιν καὶ τὰς μορφὰς τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, πάντα παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους παραλαμβάνων.

Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ περὶ βάθους καὶ πλάτους ἐννοιῶν, ὁρίζει, ὅτι βάθος ἐννοίας τινος ἢ περίληψις εἶναι τὰ δι᾽ ὧν ἑκάστη τῶν ἐννοιῶν συνίσταται καὶ συναπαρτίζεται γνωρίσματα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐξ ὧν ἑκάστη ἔννοια σύγκειται γνωρισμάτων εἶναι τὰ μὲν ἀναγκαῖα τὰ δ᾽ ἐνδεχόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸ βάθος εἶναι ὁτὲ

μὲν ἀναγκαῖον, ὁτὲ δ' ἐνδεχόμενον καὶ τὸ μὲν ἀναγκαῖον εἶναι τὸ οὐσιῶδες τὸ δ' ἐνδεχόμενον τὸ ἐπουσιῶδες.

Καὶ οὐσιώδη μὲν ὀνομάζει τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα, ὧν ἄνευ δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ ὑπάρχῃ οὐσία οὔτε νὰ νοηθῇ, ἐπουσιώδη δ' ὀνομάζει τὰ μὴ εἰς τὴν οὐσίαν ἀναφερόμενα, ἀλλ' εἰς τὴν ἔννοιαν, ταῦτα δ' ὑποδιαιρεῖ εἰς πραγματικῶς χωριστὰ καὶ ἀχώριστα.

Πλάτος δὲ ἡ ἔκτασις ἐννοίας καλεῖται, λέγει, τὸ μιᾷ καὶ μόνῃ νοερᾷ ἐποπτείᾳ ἐφαρμόζειν τὴν ἔννοιαν πρὸς πολλὰ τῶν ὄντων ἐν αὐτῇ περιλαμβανόμενα. Τὸ δὲ βάθος καὶ τὸ πλάτος ἀποτελοῦσι τὴν ὅλην ἔννοιαν. Κατόπιν διαιρεῖ τὰς ἐννοίας εἰς ἐπὶ μέρους ἤτοι πάντῃ ἀπλατεῖς καὶ εἰς τὰς ἕν τι μόνον δηλούσας ἐννοίας τελείως δὲ συγκεκριμένας, ἃς πάλιν διαιρεῖ εἰς μερικὰς καὶ ἑνικὰς ἢ φύσει καὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ φύσει καὶ ἡμῶν (γνώσει) καὶ εἰς τὰς καθ' ὅλου ἐννοίας. Ἡ καθ' ὅλου ἔννοια ἔχει, λέγει, πλάτος καὶ ἀοριστίαν, ἅτινα γίνονται δι' ἀφαιρέσεως, ἥτις εἶναι ἔργον ἐπινοίας. Κατὰ δὲ τὴν διαφορὰν τῶν οὕτω τῇ ἀφαιρέσει νοουμένων γνωρισμάτων, διαιρεῖ τὰς καθ' ὅλου ἐννοίας εἰς οὐσιώδεις καὶ ἐπουσιώδεις. Ἐκ τούτων δὲ τῶν διαιρέσεων προκύπτει ἡ πεντὰς τῶν καθ' ὅλου νοημάτων ἢ ἐννοιῶν κατὰ Πορφύριον δηλαδὴ τὸ γένος, τὸ εἶδος, ἡ διαφορά, τὸ ἴδιον, καὶ τὸ συμβεβηκός. Ἐν τούτοις, ὡς εἶναι δῆλον, ἀκολουθεῖ τῷ Ἀριστοτέλει. Ἀκολούθως ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ πραγματεύεται περὶ ὁρισμοῦ καὶ διαιρέσεως, ἀκολουθῶν καὶ ἐν τούτοις τῷ Ἀριστοτέλει πιστῶς.

Ἐν δὲ τῷ περὶ κατηγοριῶν κεφαλαίῳ, τῶν διανοημάτων, λέγει, ὑπάρχουσι κοινωνίαι καὶ οἰκειότητες ἀλλὰ καὶ πλεῖσται ὅσαι πολλαχόθεν αἱ διαφοραί. Διὰ τοῦτο οἱ φιλοσοφοῦντες ἔθεσαν στάσεις τινὰς καὶ ὅρους, καθ' οὓς πᾶσα ἔννοια γίνεται εὐσύνοπτος καὶ εὐπερίληπτος. Τοὺς ὅρους τούτους, λέγει, οἱ μὲν ὠνόμασαν φωνὰς (ἐνταῦθα ἐννοεῖ Ἀρχίταν τὸν Ταραντῖνον), οἱ δὲ καθ' ὅλου κατηγορούμενα, οἱ δὲ στοιχεῖα τῶν ὄντων (ὡς ὁ Κοϊντιλιανὸς) οἱ δὲ σχήματα κατηγορίας, (ὡς ὁ Ἀριστοτέλης) ἢ κατηγορίας ἁπλῶς ἢ γένη γενικώτατα.

Αἱ δὲ πρόοδοι αἱ ἀπὸ τῶν κατωτάτων διὰ τῶν ἀνωτέρω ἀεὶ χωροῦσαι πρὸς τὰ ἀνώτερα ὀνομάζονται κατηγορίαι.

Ὠνομάσθησαν δὲ κατηγορίαι, λέγει, διότι δι' αὐτῶν κατηγορεῖταί τι κατά τινος ἐννοίας ἀπὸ τοῦ γενικωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου εἴδους. Μετὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦτον καταλέγει τὰς διαιρέσεις τῶν

κατηγοριῶν, ἃς διαιρεῖ 1) εἰς τὰς κατηγορίας, τὰς καθ' ἑαυτὰς ὑφεστώσας καὶ 2) εἰς τὰς κατηγορίας τὰς ἐν ἑτέραις τὸ εἶναι ἐχούσας, ἤτοι χωρίζει εἰς δύο τὰ γένη αὐτῶν 1) τῶν οὐσιῶν καὶ 2) τῶν συμβεβηκότων. Ὁμοίως διαιρεῖ καὶ τὴν οὐσίαν ὡς καὶ τὸ συμβεβηκὸς εἰς ποικίλα εἴδη. Οὐχ ἧττον, λέγει, τὰς κατηγορίας δύναταί τις τριχῇ νὰ διαιρέσῃ δῆλα δὴ 1) ὡς πρὸς τὸ γένος τῶν ὄντων, 2) ὡς πρὸς τὸ τῶν προσόντων καὶ 3) ὡς πρὸς τὸ περιόντων ἢ καὶ εἰς πέντε κατὰ Πλάτωνα, ἤτοι εἰς οὐσίαν, ταυτότητα, ἑτερότητα, κίνησιν καὶ στάσιν ἀλλὰ καὶ εἰς ἑπτά, καὶ εἰς δέκα δύναταί τις, λέγει, κατ' Ἀριστοτέλη, νὰ διαιρέσῃ. Τὴν εἰς δέκα κατ' Ἀριστοτέλη διαίρεσιν πραγματεύεται ὁ Βούλγαρις ἀναλύων ἑκάστην τούτων. Ἔπειτα πραγματεύεται περὶ σημείων ἐννοιῶν ἤτοι περὶ ὅρων δυνάμεως. Τὰς ἐν κρυπτῷ, λέγει, τῆς ψυχῆς ἀνακινουμένας ἐννοίας, δι' ἐνδείξεων σωματικωτέρων ἐμφανίζομεν, δῆλα δὴ διὰ κινημάτων, ἤτοι νευμάτων ἢ φωνῶν ἢ εἰκονισμῶν παντοίων ἤ, πολλάκις, καὶ αὐτῇ τῇ σιγῇ καὶ τῇ ἀκινησίᾳ χρώμενοι, καθιστῶμεν γνωστὸν τοῖς ἄλλοις τί ἐστι τὸ ἐν ἡμῖν διανοητὸν ἢ βουλητόν. Σημεῖον εἶναι, λέγει, ἁπλῶς τὸ ἐνάγον τοὺς προσέχοντας αὐτῷ εἰς ἔννοιαν τινός. Σημεῖα δὲ πρὸ πάντων τῶν ἐννοιῶν εἶναι μάλιστα τὰ διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐνάρθρως σχηματιζόμενα ἀπηχήματα ἤτοι αἱ φωναί, αἵτινες καὶ ἀπονώτερον ἐκφέρονται καὶ πλήθει καὶ ποικιλίᾳ τῶν ἄλλων διαφέρουσι. Τὰς δὲ φωνὰς δύνανται οἱ ἄνθρωποι ἅμα τῇ διανοήσει ἀμέσως νὰ ἐκφέρωσιν. Εἶναι δὲ ταῦτα σημεῖα, οὐχὶ ἐκ φυσικῆς τινος ὁρμῆς παραγόμενα, ἀλλὰ κατὰ συνθήκην καὶ ἀπὸ σκέψεως.

Διὰ τοῦτο δὲ μάλιστα τὰ σημεῖα ταῦτα παντοίως κατὰ ἔθνη καὶ χώρας ποικίλλουσιν, εἶναι δὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ῥῆμα. Ἐν τοῖς ἑξῆς ἀναγράφει κατὰ τάξιν ὅρους τινάς, οἷον τὴν φάσιν, τὴν κατάφασιν καὶ τὴν ἀπόφασιν, τὴν πρότασιν, τὸ ἀξίωμα, τὸ ἄκρον καὶ τὸ πέρας τῆς προτάσεως καὶ ἄλλας μορφὰς ὅρων, σαφηνίζων αὐτὰς διὰ παραδειγμάτων.

Ἐν δὲ τῷ περὶ σκέψεως κεφαλαίῳ, οἱ ἀπὸ τῶν πρώτων ἐννοιῶν ἀπερισκέπτως ἐπὶ τὸ κρίνειν εὐθὺς ἐπισπεύδοντες, δὲν χωροῦσι, λέγει, συμφώνως τῇ φυσικῇ τοῦ νοῦ ἐνεργείᾳ, οὐδ' ὀρθῶς κρίνουσι, ὁμοιάζουσι δ' οὕτως τοῖς ἀμασήτως εἰς τὸν στόμαχον τὰ σιτία παραπέμπουσιν. Τοῦτο λέγει οὐδ' ἀσφαλὲς πάντοτε εἶναι οὐδὲ δυνατὸν οὐδ' ὠφέλιμον, ὅθεν καταφανὴς εἶναι ἡ τῆς χρήσεως τῆς σκέ-

ψεως ἀνάγκη, διότι διὰ τῆς σκέψεως τὸ ἀμήχανον, χαλεπὸν καὶ ἐπισφαλὲς τῆς κρίσεως ἀπομακρύνεται καὶ ταύτης πρέπει νὰ ποιῆται χρῆσιν ὁ ὀρθῶς περὶ τῶν πραγμάτων ν' ἀποφανθῇ προτιθέμενος.

Ἀναγκαία οὖσα ἡ σκέψις, εἶναι, λέγει, ἐνέργειά τις τοῦ γνωστικοῦ ἑπομένη μὲν τῇ προςλήψει ἡγουμένη δὲ τῆς κρίσεως ἐπὶ τῶν ἀδηλοτέρων. Εἰδικώτερον δὲ καὶ ἀκριβέστερον, σκέψις, κατ' Εὐγένιον, εἶναι ἐποχὴ τῆς κρίσεως μετὰ τῆς προσηκούσης προσοχῆς καὶ ἐρεύνης ἐπὶ τῶν μὴ κατανοουμένων. Μετὰ δὲ ταῦτα τίθησιν ὅρους τινὰς ἁρμονικῆς, ὡς λέγει, καὶ δικαίας σκέψεως, οὓς παρατηρεῖ ἐν τέσσαρσιν γνωστικαῖς καταστάσεσι καὶ δὴ 1) ἐν τῇ τῆς ἀγνοίας, 2) ἐν τῇ τῆς περινοίας, 3) ἐν τῇ τῆς ὑπονοίας καὶ 4) ἐν τῇ τῆς ἀμφιγνοίας, ὧν αἱ μὲν δύο πρῶται ἀπαλλάττουσιν ἡμᾶς τῆς σκέψεως αἱ δὲ δύο δεύτεραι εἰς ἀπορίαν δικαιοτάτην ἐμβάλλουσιν. Τοσαῦτα καὶ περὶ σκέψεως.

Περὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους, περὶ βεβαίου καὶ πιθανοῦ καὶ περὶ ἀπάτης. Ὁρίσας ὁ Εὐγένιος προηγουμένως, ὅτι διὰ τῆς σκέψεως, εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ ἡ ὀρθὴ διανόησις, ὁ ὀρθὸς συλλογισμός, ὅτι δῆλα δὴ εἶναι δυνατὸν οὕτω νὰ εὑρεθῇ καὶ χωρισθῇ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς καὶ ἀπατηλοῦ, ἐν τοῖς ἑξῆς ἐξετάζει τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψευδὲς ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς διαφόρους τοῦ διανοεῖσθαι τρόπους, ἤτοι ἐπὶ τῆς πρώτης ἐννοίας, ἐπὶ τῆς συνθέτου, ἐπὶ τῆς συμπεπλεγμένης ἐννοίας, ἐπὶ τῶν ὁρισμῶν τῶν τε ὀνοματωδῶν καὶ πραγματωδῶν, ἐπὶ τῆς διαιρέσεως, ἐπὶ τῆς σκέψεως, καὶ ἐπὶ τῆς ἀποφάνσεως. Μετὰ ταῦτα ὁρίζει, ὅτι **ἀλήθεια εἶναι ἡ ἀνεπίδεκτος, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, διαφορᾶς, ἀκριβὴς καὶ ἁπλῆ καὶ ἡ ἐν τῇ συμφωνίᾳ καὶ τῇ ταυτότητι βασιζομένη παράστασις τοῦ ὄντος.** Ψεῦδος δ' ἐστὶ τοὐναντίον τῆς ἀληθείας, ἤτοι παράστασις σαλεύουσα ἐν ἑτερότητι καὶ διαφωνίᾳ, πολυσχιδὴς καὶ παντοίως καταπεποικιλμένη. Ἡ δὲ περὶ τὰ καθ' ἕνα τῶν ἀνωτέρω τρόπων ἀνενδοιάστως ἐγγιγνομένη τῇ ψυχῇ γνῶσις, ἐν ἀκλινεῖ καὶ ἀκλονήτῳ πληροφορίᾳ, ὅτι οὕτως ἔχει καὶ οὐκ ἄλλως τὸ ὑπ' αὐτῆς γινωσκόμενον, καλεῖται βεβαιότης. Τὴν βεβαιότητα διακρίνει εἰς τὴν κατὰ τὸ ὑποκείμενον, τὴν κατὰ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὴν κατὰ τὰ μέσα. Τὰς δὲ τῆς βεβαιότητος διακρίσεις διαιρεῖ εἰς πλείονας, ἐξηγῶν ἑκάστην τῶν διαιρέσεων τίς ἐστὶ καὶ ὁποῖόν τι εἶδος τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας ἀπαιτεῖ. Πρὸς τὸ βέβαιον ἀντιδιήρηται, λέγει, τὸ πι-

θανόν, διότι τοῦτο ἥκιστα εἶναι βέβαιον. Εἶναι δὲ πιθανὸν τὸ διά τινων λόγων καὶ πίστεων πλειόνων ἢ ἐλασσόνων ἀσθενεστέρων ἢ ἰσχυροτέρων ἀλλ' οὐχὶ ἀναγκαίων οὐδ' ἀναντιρρήτων πάντῃ κατασκευαζόμενον. Τὸ πιθανόν, λέγει, εἶναι διάφορον 1) τοῦ ἀδυνάτου, 2) τοῦ δυνατοῦ, 3) τοῦ εὐδόξου, ἤτοι τοῦ δοκοῦντος οὕτω μὲν ἐνί, ἄλλως δ' ἑτέρῳ καὶ 4) τοῦ πιθανοῦ, τοῦ κατὰ τὴν ποίησιν. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ πιθανόν, ὡς ἐκ τῶν πίστεων, ἐφ' ὧν ἐρείδεται, εἶναι ἄλλοτε μὲν μᾶλλον, ἄλλοτε δ' ἧττον παραδεκτόν. Ἐν τούτοις ὑπάρχει μεγίστη ἀνάγκη τῆς διακρίσεως τοῦ ἀληθοῦς, ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως, ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς ἢ ἀβεβαίου, διότι ἄλλως ὑπολαμβάνει τις καὶ τὰ σφαλερὰ ἀντὶ βεβαίων καὶ ἀσφαλῶν.

Ἐν μικρῷ τινι κατόπιν κεφαλαίῳ, περὶ τῶν διαφόρων βαθμῶν πιθανολογίας καὶ τῆς τούτων αὐτῶν ἀνακρίσεως, λέγει, ὅτι αἱ πιθανότητες πρέπει νὰ νοῶνται κατὰ βαθμοὺς ἢ κατὰ μέρη ἄνισα πρὸς ἄλληλα. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἔποψιν τοῦ μέτρου τῶν πιθανολογιῶν αἱ μὲν καλοῦνται μείζονες αἱ δ' ἐλάσσονες, κατὰ δὲ σταθμόν, ἤτοι βάρος αἱ μὲν βαρύτεραι, αἱ δὲ κουφότεραι, κατὰ δὲ δύναμιν αἱ μὲν ἰσχυρότεραι αἱ δὲ ἀσθενέστεραι. Τὰς διαιρέσεις ταύτας τῶν πιθανοτήτων δι' ὀλίγων σαφηνίζει παρατιθέμενος καί τινα παραδείγματα πρὸς σαφεστέραν κατανόησιν. Περαιτέρω εἰς τὸ περὶ εἰδῶν τῆς κριτικῆς κεφάλαιον, πάντοτε, λέγει, τὸ πιθανόν, πρέπει ὑπὸ σκέψιν νὰ ὑπάγηται, τῇ δὲ σκέψει νὰ ἐπακολουθῇ ἡ ἐπίκρισις, ἥτις ἄλλοτε μὲν τοιαύτη, ἄλλοτε δ' ἄλλη εἶναι, ἐξ ὧν παντοῖαι αἱ τῆς κριτικῆς μέθοδοι, ὧν τὰς ἐπισημοτέρας καταλέγομεν. Καὶ δὴ πρῶτον ὁριστέον τὴν κριτικήν. Κριτική, λέγει, εἶναι ἡ μέθοδος, ἥτις ἐξετάζει πῶς πρέπει τις νὰ σκέπτηται, καὶ πῶς νὰ κρίνῃ διά τινων φαινομένων ἢ διδομένων τὰ ὁπωσδήποτε διαλάνθάνοντα ἢ ἀμφιδοξούμενα. Εἴδη δὲ τῆς κριτικῆς εἶναι 1) ἡ Συμβολική, 2) ἡ Λογικὴ καὶ 3) ἡ Πραγματική. Συμβολικὴ μὲν εἶναι ἡ ἐξετάζουσα καὶ ἑρμηνεύουσα τὰ δηλούμενα διά τινων σημείων. Λογικὴ δ' ἡ ἐκ τῶν κειμένων ὅρων τὸ ὀρθὸν τοῦ λόγου καὶ ἐξηκριβωμένον ἐν διαφερούσαις ἰδέαις τεχνολογοῦσα. Πραγματικὴ δ' ἡ τὰ νενοημένα ὑπ' ἄλλων ἢ πεπραγμένα ἢ συμβαίνοντα ἢ ἐσόμενα ἢ τὰ ὁπωσδήποτε ὄντα καὶ γινόμενα ἐξετάζουσα. Ἐκ τούτων τὴν Συμβολικὴν εἰς τὴν Σχηματικὴν καὶ τὴν Λεκτικὴν διαιρεῖ. Καὶ πάλιν τῆς Συμβολικῆς κριτικῆς εἴδη ἐπά-

γεται 1) τὴν Ὀνειροκριτικὴν 2) τὴν Φυσιογνωμικήν, ἧς μέρη εἶναι ἡ Μετωποσκοπία καὶ ἡ Χειροσκοπία καὶ 3) τὴν Ἱεροφαντικήν, οἵα ἡ παρ' Αἰγυπτίοις, ἥτις παρεξηγεῖται τὰ αἰνίγματα, τοὺς γρίφους κ.λ.π.

Τῆς δὲ λογικῆς κριτικῆς, ἥτις τὸ ἔντεχνον τῆς συγγραφῆς ἀκριβολογεῖ πέντε εἰσὶ τὰ εἴδη ἡ Γραμματική, ἡ Ποιητική, ἡ Ῥητορική, ἡ Ἀφηγηματικὴ καὶ ἡ Δογματική.

Τὴν δὲ πραγματικὴν κριτικὴν διαιρεῖ εἰς πέντε εἴδη τὴν ἑρμηνευτικήν, τὴν ἱστορικήν, τὴν πολιτικήν, τὴν πρακτικὴν καὶ τὴν φυσικήν. Τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἕπονται δύο ἕτερα συμπληρωτικὰ αὐτοῦ ἤτοι τὸ περὶ ὅρων διερμηνευτικῆς καὶ συγγραμμάτων γνησίων ἢ νόθων καὶ τὸ περὶ τοῦ πιθανοῦ τῶν ὑπ' ἄλλων μαρτυρουμένων καὶ ἱστορουμένων. Τὰ κεφάλαια ταῦτα ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ περὶ κριτικῆς κεφαλαίου. Πραγματεύεται δ' ἐν αὐτοῖς ὁ Εὐγένιος πῶς δύναταί τις ἀσφαλῶς νὰ ἑρμηνεύῃ τὰ διάφορα χωρία τῶν συγγραφέων, πῶς νὰ μεταχειρίζηται τὰς τῶν λέξεων διαφόρους σημασίας καὶ ἐκδοχάς, πῶς νὰ κρίνῃ τὰ συγγράμματα ἄνευ τινὸς προκαταλήψεως καὶ πάθους, πῶς νὰ πολυπραγμονῇ ἐν τοῖς χωρίοις, ἐν οἷς δυσκολία τις περὶ τὴν αὐτῶν κατανόησιν ὑπάρχει καὶ πῶς θὰ ἐκφέρῃ ἑκάστοτε τὰς ἐπί τινος συγγράμματος κρίσεις αὐτοῦ. Ὅτι πρέπει δῆλα δὴ ἀναγκαίως ὁ σύγγραμμά τι πραγματευσόμενος πρῶτον τοῦ συγγραφέως τὸν βίον καὶ τίς οὗτος ὑπῆρξε νὰ ἐξετάσῃ, μεθ' ὃ νὰ κρίνῃ ἂν τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀναφερόμενα εἰσὶ ἀληθῆ ἢ νόθα ἐξετάζων τὰς ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις γραφάς, ἐλέγχων τὸ βάσιμον καὶ ἀληθὲς τῶν τοῦ συγγραφέως εἰδήσεων πρὸς δ' ἔτι καὶ τὴν ὑφὴν καὶ τὸυ χαρακτῆρα τοῦ λόγου καὶ πλεῖστα ἄλλα. Ἐν δὲ τῷ περὶ πιθανοῦ τῶν ἱστορουμένων κεφαλαίῳ, ἐκτίθησιν ὁ Εὐγένιος πῶς τις πρέπει νὰ ἐξετάζῃ τὸ γνήσιον τῶν ἱστορουμένων ἢ τῶν ὑπό τινος λεγομένων. Δι' ἀπάτην, λέγει, πολλάκις μεταδίδουσιν ἄλλοι ἡμῖν εἰδήσεις ἢ ἐξ ἐλευθεροψευδίας ἀρκούντως ἐπιτετηδευμένης καὶ δι' ἐσφαλμένην τῆς εἰδήσεως πηγὴν καὶ διὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἱστοροῦντος καὶ διὰ πλείστας ἄλλας αἰτίας ψευδῶς αἱ εἰδήσεις ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἡμῖν μεταδίδονται, ὡς καὶ δι' ἔλλειψιν ἀσφαλοῦς κριτικῆς τοῦ συγγραφέως περὶ τὴν τῶν διαφόρων πολλάκις ἀντιφασκουσῶν ἀλλήλαις εἰδήσεων παραδοχήν. Ὁμοίως συμπληρῶν ἐν ἑτέρῳ κεφαλαίῳ τὰ περὶ τῆς κριτικῆς, πραγματεύε-

ται καὶ περὶ τῆς κριτικῆς τῶν παρ' ἑκάστῳ ἔθνει ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τῶν ῥοπῶν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἐπικλήσεων κλπ. μερῶν τῆς καλουμένης ὑπ' αὐτοῦ πολιτικῆς κριτικῆς. Ἐξετάζει δῆλα δὴ τά τε ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, πρὸς δ' ἔτι τὰ καθήκοντα καὶ τὰ διάφορα αὐτῶν εἴδη. Ἀναγράφων δ' ὀλίγα τινα περὶ τῶν τῆς ψυχῆς ῥοπῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἤθη, ἀναφέρει τὰς ψυχικὰς δυνάμεις τὰς συντελούσας εἰς τὸν τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων σχηματισμόν, ὡς εἶναι ὁ νοῦς, ἡ βούλησις ἔτι δὲ καὶ δεξιότητας, οἷαι εἰσὶν ἡ εὐφυΐα, ἡ κρίσις, ἡ μνήμη, ἡ ἐλευθερία, ἡ προαίρεσις, τὸ αὐτεξούσιον, ἔτι δὲ τὰ πάθη, αἱ ἀλλοιώσεις τουτέστι τῆς ψυχῆς καὶ ἄλλα.

Ἐν δὲ τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ περὶ τῆς εἰκαστικῆς κριτικῆς ἤτοι περὶ τοῦ πῶς δυνατὸν κριτικῶς νὰ γνωρίσῃ τις τὰ φυσικῶς μέλλοντα γενέσθαι καὶ τὰ κατὰ τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις συνεχίζει τὸν συμπληρωτικὸν περὶ κριτικῆς λόγον.

Ἡ πρόγνωσις, λέγει, τῶν ἐν τῇ φύσει μελλόντων νὰ συμβῶσιν, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς παρατηρήσεως τῶν φαινομένων, εἰς ἅτινα πολλάκις συμπαρομαρτεῖ καὶ τὸ ζητούμενον, ἐξάγεται δ' ὅμως ἡ πρόγνωσις καὶ διὰ τῆς μετὰ κρίσεως συνοδευομένης παρατηρήσεως, ὡς ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις συμβαίνει λ.χ. ἐν τῇ ἰατρικῇ. Ἀλλ' οὐ μόνον ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἠθῶν καὶ προαιρέσεων καὶ τῶν πράξεων εἶναι δυνατή τις πρόγνωσις, διὰ τῆς τοῦ συμφανοῦς καὶ ὁμολόγου τῶν παρῳχημένων ἐξετάσεως καὶ τῆς τούτων ἀκριβοῦς καὶ πλήρους ἐπιθεωρήσεως. Ταύτας δὲ λέγει τὰς ἐξεικαστικὰς ἐπικρίσεις ἐξετάζει ἡ φιλοσοφία, τοῦ λυσιτελοῦς ἕνεκα καὶ τοῦ ὠφελίμου, διότι ὁ δυνάμενος εὐλόγως καὶ πιθανῶς ν' ἀποδεικνύῃ τὰ συμβησόμενα αὐτῷ, προικονομεῖ μὲν τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀγαθά, απομακρύνει δ' ἀπ' αὐτοῦ τὰ ἀντίξοα. Καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς δ', ὅπως τῶν ἐν τῇ φύσει φαινομένων τὰς αἰτίας πιθανῶς θηρώμεθα, συνεχίζει τὸν περὶ κριτικῆς λόγον. Ἡ φυσικὴ κριτική, λέγει, ἧς ἴδιον ἔργον εἶναι τῶν αἰτίων τῶν ἐν τῇ φύσει συμβαινόντων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἑκάστου τούτων ὑπάρξεως ἡ ἐξέτασις, ἀσχολεῖται καὶ περὶ τῆς πείρας, ἤτοι τῆς ἐμπειρίας, δι' ἧς μάλιστα ἑδραιοῦνται τὰ κατὰ τὴν Φυσιολογίαν δόγματα καὶ τῶν αἰτίων τὰ λανθάνοντα καθίστανται δῆλα. Διαφέρει, λέγει, τῆς πείρας τὸ φαινόμενον, διότι τὸ μὲν ὑπάρχει ἄνευ τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἐπινοίας ἡμῶν αὐτόματον καὶ ὅλως ἀνεπιτεχνήτως, ἡ δὲ

πεῖρα παράγεται ἐξ ἡμῶν αὐτῶν διὰ παντοίων τρόπων παρατηρήσεως, ὅπως λ. χ. δι᾽ ὀργάνων φυσικῶν, πρὸς τὴν τῶν φυσικῶν φαινομένων παρατήρησιν. Καὶ ἄλλη δέ τις διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ πείρας καὶ φαινομένου, ὅτι δῆλον ὅτι τοῦτο μὲν εἶναι κοινή τις, καὶ δημώδης πεῖρα πρόχειρος τῷ τυχόντι, ἐκείνη δ᾽ εἶναι ἰδιάζον φαινόμενον τῶν τὴν φύσιν ἐξεταζόντων. Ἡ δὲ κοινοτέρα καὶ δημώδης πεῖρα διαιρεῖται εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικήν, καὶ ἡ μέν τινι τῶν ἔξω αἰσθητηρίων ἐστὶ ληπτὴ ἡ δὲ διὰ τῆς συναισθήσεως. Ἐν τοῖς ἑξῆς παρέχων κανόνας τινάς, καθ᾽ οὓς πρέπει νὰ σχηματίζηται ἡ πεῖρα καὶ ἀντιδιαστέλλων διὰ παραδειγμάτων τὴν πεῖραν τοῦ φαινομένου, ἤτοι τοῦ γενικοῦ καὶ ἀείποτε φανεροῦ ἀπὸ τοῦ εἰδικοῦ φαινομένου, λέγει, ὅτι πάντα ταῦτα οὐδ᾽ ὅλως διαφεύγουσι τῆς περὶ λογικῆς πραγματείας, διότι ἡ λογικὴ οὐδὲν ἄλλο ἔργον ἔχει ἢ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀληθείας νὰ εὐθύνῃ τὸν νοῦν, ἀναλύουσα τοὺς παντοίους τῆς σκέψεως τρόπους καὶ δι᾽ αὐτῶν ὁδηγοῦσα εἰς τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν καὶ διασάφησιν τῶν ἑκάστης ἐπιστήμης θεωριῶν. Ἐξετάσας ὁ Εὐγένιος πρῶτον περὶ ἐννοίας καὶ δεύτερον περὶ σκέψεως, ὡς μεσαζούσης τινος μεταξὺ σκέψεως καὶ κρίσεως, ἤδη προβαίνει εἰς τὰ περὶ κρίσεως. Τὴν κρίσιν, τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῆς ψυχῆς οἱ παλαιοὶ οὐχ οὕτως ὠνόμαζον, ἀλλ᾽ ἀπόφανσιν. Εἶναι δὲ κρίσις, λέγει, ἡ ἐνέργεια τῆς γνωστικῆς δυνάμεως συνοπτικὴ ἢ διαστατική, ἀπόφανσις, ἣν ἐν νοερᾷ τινι κατανεύσει ἢ ἀνανεύσει ἡ ψυχὴ ἐπιφέρει τοῖς ὑφ᾽ ἑαυτῆς νοουμένοις, διότι ἤτοι τις τὰ ἐννοηθέντα οἰκείως ἀλλήλοις καὶ προσφυῶς ἔχοντα συντίθησι κατανεύσας ἢ ἀλλοτρίως ἔχοντα καὶ ἀμείκτως διαχωρίζει. Ἡ κατὰ τὴν κρίσιν νεῦσις τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ διὰ τοῦ καταφατικοῦ ναὶ ἐκφερομένη, ἡ δ᾽ ἀνάνευσις διὰ τοῦ ἀποφατικοῦ οὔ.

Ἡ κατὰ τὴν κρίσιν ἐνέργεια εἶναι ἁπλουστάτη, ἐκτελουμένη ἐν ὅλως ἀδιαιρέτῳ χρόνῳ, ἐκφέρεται καὶ περὶ ὅλου τινὸς λόγου, καὶ περὶ ὅλου τινὸς ζητήματος καὶ περὶ ὅλης βίβλου καὶ δὴ περὶ παντός, ὅπερ ὑπάγεται ὑπὸ λογισμὸν καὶ σκέψιν ἀλλ᾽ ὅμως ἡ κρίσις εἶναι ἁπλῆ, εἰ καὶ πολλά εἰσιν τὰ καθ᾽ ἑαυτὰ κρινόμενα καὶ διὰ διαφόρων ἐννοιῶν παριστάμενα τῇ ψυχῇ. Δῆλον, ἐν τούτοις, ὅτι ἡ κρίσις δύναται νὰ εἶναι ἢ περὶ ἑνὸς ἢ περὶ πολλῶν· πολὺ δὲ συντελεῖ εἰς τὴν κρίσιν τὸ βούλεσθαι καὶ τὸ συντιθέναι ἢ διαχωρίζειν τὰ πολλά. Ἀλλ᾽ ὅμως πᾶσα

κρίσις δὲν εἶναι ἐλευθέρας βουλῆς ἐπιγέννημα, διότι πρὸς τοῦτο πρέπει ἀείποτε ἐν αὐτῇ νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἀλήθεια, ἡ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐπικρατοῦσα, ἥτις πάντοτε δὲν εἶναι καταφανής, δι᾽ ὃ ἡ κρίσις πολλάκις ἀμφίβολός ἐστιν ὡς λ.χ. τί ἤθελέ τις ἀποφανθῇ ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος ἂν ὁ τῆς ἄμμου ἀριθμὸς εἶναι περιττὸς ἢ ἄρτιος; οὔτε τὸ ἕν, λέγει, οὔτε τὸ ἕτερον δύναταί τις νὰ εἴπῃ, καὶ ἐν τούτοις ἀναγκαίως τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ συμβαίνῃ. Ἐν τοῖς ἑξῆς τοῦ περὶ κρίσεως κεφαλαίου ὁ Εὐγένιος ἐπραγματεύθη κατ᾽ Ἀριστοτέλη.

Ἐν δὲ τῷ περὶ διανοίας λόγου κεφαλαίῳ τῷ τῆς ψυχῆς λέγει, διανόημα εἰκότως τις δύναται ν᾽ ἀποκαλέσῃ κίνησιν τοῦ γνωστικοῦ, δι᾽ ἧς τοῦτο μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον. Ἡ ψυχή, λέγει, μεθίσταται ἀπὸ νοήματος εἰς νόημα διὰ κινήσεως, δι᾽ ὃ καὶ διανοεῖν τοῦτο ὠνόμασται, ἤτοι διαβιβάζεσθαι ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐπὶ τὴν ἑτέραν νόησιν.

Ἡ διανόησις εἶναι ἀδύνατος, λέγει, ἐπὶ τῶν ἀξιωμάτων, διότι ἐπὶ τούτων οὕτω σαφῶς ἡ τῶν ὅρων πρὸς ἀλλήλους ἐμφαίνεται σχέσις καὶ οὕτω πρὸς ἀλλήλους συνέχονται, ὥστε οὐδεμία κίνησις εἶναι δυνατή, ἐπομένως ἡ διανόησις ἀδύνατος. Ἐφ᾽ ἑκάστης διανοητικῆς ἐφόδου αἱ μεταβάσεις εἶναι, λέγει, ἰσάριθμοι τοῖς ὅροις. Ὅθεν ἔχομεν ἐν τούτοις ἐποπτείας τῆς ψυχῆς νοητὰς καὶ ἀδιανοήτους δηλ. προτάσεις ἀξιωματικὰς καὶ ἀναποδείκτους, ἐκ δύο ὅρων ἄνευ τοῦ μέσου, ὅπου φανερὰ εἶναι ἡ τοῦ νοῦ στάσις, μετάβασις δ᾽ οὐδεμία γίνεται. Ἄλλας δ᾽ ἔχομεν ἐκ τριῶν ὅρων καὶ μεταβάσεων ἀποδεικτικὰς δι᾽ ἑνὸς μέσου ἢ καὶ ἐκ τεσσάρων ἢ καὶ ἐκ πέντε μέσων. Τέσσαρα δ᾽ εἶναι τὰ συμπληρωτικὰ καὶ συστατικὰ τῆς διανοήσεως 1) ἡ τῶν μέσων εὕρεσις, 2) ἡ τῶν μέσων εὑρεθέντων διάταξις 3) ἡ καθ᾽ ἑκάστην μετάβασιν τῆς συνεπείας σαφὴς καὶ πλήρης ἀντίληψις μέχρι τῆς ἐσχάτης καὶ 4) ἡ ἐν τῷ νῷ ἀδιάπτωτος σῳζομένη τῶν προηγουμένων σχέσεων ἔννοια.

Μετὰ ταῦτα ὁ Εὐγένιος ἐπάγεται τῆς οὕτω συμπεπληρωμένης διανοίας τὰς τρεῖς διαιρέσεις, ὧν τὴν πρώτην καλεῖ ἡγούμενον, τὴν δευτέραν ἑπόμενον καὶ τὴν τρίτην συνέπειαν. Ταῦτα διὰ μακρῶν ἀναλύων πραγματεύεται περὶ ἑκάστης τούτων ἰδίᾳ ἤτοι περί τε τοῦ ἡγουμένου καὶ περὶ τοῦ ἑπομένου καὶ περὶ τῆς συνεπείας.

Ἐν δὲ τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ δίδωσιν ὁ Εὐγένιος τὸν ὁρι-

σμὸν τοῦ ἐπιχειρήματος. ὅπερ λέγει εἶναι ἡ διάνοια, ἡ ὑπὸ τῶν ἐνδιαθέτων διανοημάτων ἐπὶ τὰ διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἀπηχούμενα προκύπτουσα, ἀκριβέστερον δ' ὅμως ὁρίζει, ὅτι εἶναι λόγος καθιστὰς βεβαίαν τὴν ἄδηλον καὶ ἀμφισβητουμένην ἀπόφανσιν, διὰ λόγων ἀναμφισβητήτων καὶ γνωρίμων κατεσκευασμένην. Εἶναι δ' ὁ λόγος ἢ προφορικὸς ἢ πιστωτικός, οὗτινος μέρη εἶναι 1) ὁ συλλογισμός, 2) ἡ ἐπαγωγὴ καὶ 3) τὸ παράδειγμα. Τὰς περὶ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν θεωρίας παραλαμβάνει ὁ Εὐγένιος ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, δι' ὃ περὶ τούτων ἐνταῦθα τοῦτο μόνον λέγομεν, ὅ,περ ἐν τέλει τῶν περὶ παραδείγματος λεγομένων, ἐπάγεται «τὸ μὲν οὖν παράδειγμα πλατύτερον ἡμῖν δοκεῖ, ἢ ὡς τῷ Ἀριστοτέλει, πίστις ὄν, σαφῶς τῶν διὰ συλλογισμοῦ καὶ τῶν κατ' ἐπαγωγὴν εἰδῶν διαφέρουσα». Ὁμοίως τῷ Ἀριστοτέλει συμφωνῶν, ὁρίζει πάντα τὰ εἴδη τῶν συλλογισμῶν. ἐν οἷς περί τε τῶν εὐμεθόδων καὶ τῶν ἀμεθόδων, ἤτοι περὶ ἐνθυμήματος καὶ σωρείτου, καὶ περὶ ἁπλῶν καὶ συνθέτων συλλογισμῶν καὶ περὶ ἀναγωγῆς συλλογισμῶν καὶ περὶ διλήμματος, ἤ, ὡς ὀνομάζει, κερατόεντος διλόγχου συλλογισμοῦ καὶ περὶ ἀναγωγῆς συλλογισμῶν καὶ περὶ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς καὶ περὶ ἀποδείξεως καὶ περὶ εὐδόξου ἢ πιθανοῦ ἢ τοπικοῦ συλλογισμοῦ καὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων.

Ἐν τῷ τελευταίῳ τῆς λογικῆς κεφαλαίῳ ὁ Εὐγένιος πραγματεύεται περὶ τῆς Μεθόδου, περὶ ἧς ὀφείλομεν διὰ βραχέων τινὰ νὰ ἐκθέσωμεν.

Μέθοδος, λέγει, εἶναι ἡ ἐν ταῖς κατ' ἐπιστήμην γενομέναις μελέταις εὔλογος καὶ πρέπουσα τῶν νοουμένων οἰκονομία, καθ' ἣν χωροῦντες κατὰ τάξιν καὶ κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον εὐκόλως καὶ εὐεπιβόλως, συνάγομεν τὸ σκοπούμενον τέλος τῆς γνώσεως, δι' ὁδοῦ εὐπόρου καὶ εὐστιβοῦς ἀπροσκόπτως ἀπλανῶς καὶ ἀσφαλῶς πρὸς τὸ σπουδαζόμενον τῆς ἐπιστήμης πέρας βαίνοντες.

Ἡ μέθοδος εἶναι ἁπλῆ ἢ μεικτή. Καὶ τῆς μὲν ἁπλῆς μεθόδου εἶναι τοσαῦτα τὰ εἴδη, ὅσα καὶ αἱ διανοητικαὶ ἐνέργειαι, δι' ὃ ἡ μέθοδος τὸ πάλαι ἔτι διῄρητο εἰς ὁριστικήν, διαιρετικὴν καὶ συλλογιστικήν, ἀναγωγικὴν καὶ ἀπαγωγικήν, ἀντιθετικὴν καὶ ἀντιστροφικήν, τὴν τῆς ἰσοδυναμίας, καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς διαιρέσεις.

Τῆς δὲ μεικτῆς μεθόδου τὰ εἴδη εἶναι τρία τὰ κυριώτατα 1) τὸ κατὰ μελέτην, 2) τὸ κατ' ἔκθεσιν καὶ 3) τὸ κατ' ἀντίθεσιν.

Ἐκ τούτων τὴν μὲν πρώτην καλεῖ μέθοδον εὑρέσεως, τὴν δὲ δευτέραν μέθοδον διδασκαλίας, τὴν δὲ τρίτην μέθοδον προςδιαλέξεως. Ταῦτα τὰ εἴδη τῆς τε ἁπλῆς καὶ τῆς μεικτῆς μεθόδου ἀναλύων, δίδωσι τοὺς κανόνας, καθ' οὓς μεθοδικῶς δύναταί τις ἤτοι νὰ ὁρίσῃ τι, ἢ νὰ διαιρέσῃ, ἢ νὰ μερικεύσῃ καὶ καθολικεύσῃ, ἢ μεθοδικῶς νὰ πραγματευθῇ τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ αἰτήματα, τὰ θεωρήματα καὶ τὰ προβλήματα, ἵνα ἐπαγάγῃ τοὺς ἀποδεικτικοὺς λόγους ἀληθείας τινός. Ὁμοίως ὁρίζει πῶς κατὰ μέθοδον δύναταί τις νὰ εὑρίσκῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, νὰ μελετᾷ καὶ πᾶσαν ἐν γένει διανοητικὴν ἐργασίαν μεθοδικῶς νὰ ποιῆται. Πρὸς πάντα ταῦτα δίδωσι πολλούς, ὡς εἴρηται, κανόνας, ὧν τινας οὐχὶ περιττὸν κρίνομεν ν' ἀναγράψωμεν.

Οὕτως ἐν τῷ περὶ τῆς ἐν μελέταις μεθόδου, ἤτοι περὶ Ἀναλυτικῆς τίθησι πρῶτον κανόνα, ὅτι ἡ περὶ ζητήματός τινος πραγματεία πρέπει ὡς οἷόν τε ἀκριβῶς καὶ πανταχόθεν καὶ πολυπραγμόνως τὸ ζήτημα νὰ ἐξετάζῃ. Οἱ ὁρισμοὶ ζητήματός τινος πρέπει νὰ ὦσιν ἀνελλιπεῖς τόσον, ὅσον καὶ ἀπέριττοι. Τὰ σύνθετα ζητήματα πρέπει ν' ἀναλύωνται εἰς ἁπλᾶ καὶ περὶ τούτων, ὧν ἡ λύσις ἐπάγεται εὐχερεστέραν τὴν καὶ τῶν λοιπῶν μᾶλλον συνθέτων λύσιν, νὰ διαλαμβάνῃ τις πρότερον. Πανθ' ὅσα διὰ τῶν ἀνωτέρω κανόνων ἐπιστημονικῶς τῇ σκέψει συνετάχθησαν νὰ σημειοῖ κεφαλαιωδῶς καὶ εὐτάκτως, γράμμασιν ἢ σχήμασι προςφυῶς καὶ καταλλήλως χαρακτηρίζων καὶ διαστέλλων. Νὰ χωρίζῃ τὰ ζητούμενα λ. χ. εἰ τι ἐστὶ καὶ τί ἐστὶ καὶ ποῖόν τι ἐστὶ κτλ., χωρὶς ἕκαστον τούτων πραγματευόμενος. Καὶ ἐν μὲν ταῖς ἐννοίαις νὰ θηρεύῃ τὸ ἐναργὲς καὶ εὐκρινές, ἐν δὲ ταῖς κρίσεσι τὸ ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον, ἐν δὲ τοῖς διανοήμασι τὸ ὀρθὸν καὶ ἀναγκαῖον. Ἐκ δὲ τῶν σαφῶν καὶ ὡμολογημένων ἐπὶ τὰ ἧττον σαφῆ καὶ βέβαια νὰ χωρῇ. Ἐὰν δ' ἔτι ἡ τοῦ ζητουμένου εὕρεσις μετ' ἐνδελεχῆ καὶ ἐπανειλημμένην μελέτην ἀποβαίνῃ ἀδύνατος, πρέπει ἐν τέλει νὰ ὁμολογῇ τις τὸ ἀνεπίλυτον τοῦ μελετήματος ἢ ἐν γένει τὸ κατ' αὐτὸν τοὐλάχιστον δυςεπίλυτον.

Ἀντιστρόφως λέγει πρὸς τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον βαίνει ἡ Συνθετική, ἧς ὁμοίως δίδωσι κανόνας τινάς. Ὁ μέλλων δῆλα δὴ νὰ πραγματευθῇ πραγματείαν τινὰ πρέπει μεθοδικῶς νὰ διέλῃ ταύτην εἰς μέρη καὶ εἴδη βαίνων ἀκολούθως, καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους εἰς τὰ καθ' ὅλου, μὴ παρεισάγων σκέμμα τι ἴδιον ὅλως ἀβασάνιστον καὶ

τοῖς ἄλλοις ἀπαράδεκτον μηδεμίαν πρὸς τὰ ἐν τῇ πραγματείᾳ ἔχον σχέσιν. Ὀφείλει προσέτι νὰ προσδιορίζῃ ἀκριβέστερον τὰ ἐν τῇ πραγματείᾳ ἀναφερόμενα διὰ σημειώσεων ἐκτὸς καὶ κάτωθεν τοῦ κειμένου σημειουμένων καὶ ἀναγομένων εἰς γενικώτερα ἢ εἰδικώτερα τοῦ ζητήματος μέρη, ὧν ἡ ἐν τῷ κειμένῳ παράθεσις εἶναι ἀδύνατος.

Ἐφ᾽ ἑκάστου ζητήματος πρῶτον τις πρέπει νὰ θέσῃ τὸν ὁρισμὸν καὶ τὴν διαίρεσιν αὐτοῦ, μεθ᾽ ἃ νὰ ἐπιφέρῃ τὰ ἀξιώματα, τὰ αἰτήματα, τὰ πορίσματα καὶ νὰ τηρῇ ἐπὶ τῶν ἐκτιθεμένων φυσικὴν τάξιν, ἐν ἀρχῇ δὲ τῶν βιβλίων ἢ κεφαλαίων τῆς πραγματείας νὰ προδιαγράφῃ τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς ἀρχάς.

Μηδὲν νὰ προσπαθῇ τις ν᾽ ἀποδεικνύῃ διὰ πλειόνων, ὅπερ ἄλλως δι᾽ ὀλίγων εἶναι ἱκανὸν νὰ πείσῃ.

Οὐδεμία, λέγει, ταυτολογία ἐφ᾽ οἱουδήποτε ζητήματος ἐπιτρέπεται, ὀχληρόν τι καὶ ἀμέθοδον οὖσα, οὐχ ἧττον ἁπλῆ τις ἀνακεφαλαίωσις πολλάκις ἐπιβάλλεται. Πολλαχοῦ καὶ ἡ τῶν παραδειγμάτων ἐπιβάλλεται χρῆσις πρὸς διευκρίνησιν τῶν ἐν τοῖς κανόσι ἀναφερομένων. Πρὸ πάντων δ᾽ ὅμως τοῦ σαφοῦς, λέγει, τῆς ἑρμηνείας τῷ ἐγχειροῦντι τῇ διδασκαλίᾳ μελέτω. Τούτους τοὺς κανόνας, οὓς ὁ Εὐγένιος ἐν τῷ περὶ Μεθόδου κεφαλαίῳ ὥρισε, δι᾽ ὀλίγων μὲν καὶ βραχυτάτων, πλὴν ἀλλὰ σαφῶς, πρασεπαθήσαμεν νὰ διεξέλθωμεν, ἵνα μὴ τὸ κάλλιστον τοῦτο τῆς λογικῆς μέρος παρέλθωμεν, ἐν ᾧ μάλιστα τό τε ἐπιστημονικὸν καὶ εὐκρινὲς καὶ τὸ καθαρὸν καὶ ἀφελὲς τῆς τοῦ Εὐγενίου διανοήσεως καταφαίνεται.

Τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἕτερον, δι᾽ οὗ τὸ ὅλον τοῦ Εὐγενίου σύγγραμμα συμπληροῦται, ἤτοι τὸ περὶ **τῆς Μεθόδου τῆς κατ᾽ ἀντίθεσιν**, ἤτοι **τῆς Προδιαλεκτικῆς** ἕπεται, περὶ οὗ δι᾽ ὀλιγίστων ἀμέσως θὰ διαλάβωμεν.

Τὴν ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἐμπειρίαν, καθ᾽ ἣν διὰ κανόνων καὶ τρόπων ἢ δόγμα ἄλλου τινος ἢ ἄτοπόν τι ἐπιχειροῦμεν ν᾽ ἀναιρέσωμεν ἢ τὸ ἡμέτερον δόγμα ἀληθὲς προσπαθοῦντες ν᾽ ἀποδείξωμεν, τὰ παρὰ τῶν ἀντιδοξούντων προβαλλόμενα ἀποκρούοντες, καὶ ταῦτα δι᾽ εὐστόχων ἀπαντήσεων ἢ ἐρωτήσεων κατορθοῦντες, τὴν ἐμπειρίαν λέγει, ταύτην πρέπει νὰ ὀνομάσωμεν μέθοδον ἀντιθέσεως ἢ προσδιαλεκτικήν. Κατὰ δύο δὲ τρόπους εἶναι δυνατὸν νὰ διαλεχθῇ τις πρός τινα, ἢ δι᾽ ἐρωτήσεων καὶ ἀπαντήσεων, ὡς ὁ Σωκράτης καὶ

ὁ Πλάτων ἐποίουν, ἢ ἐν εἴδει συλλογισμῶν καὶ ἐνθυμημάτων, ὡς οἱ ἐκ τῆς στοᾶς καὶ οἱ περιπατητικοὶ καὶ οἱ κακοζήλως τῇ διαλεκτικῇ χρησάμενοι σχολαστικοί, οἵτινες πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διαπληκτιζόμενοι ἐνίοτε διελέγοντο. Καὶ τῆς διαλεκτικῆς ταύτης, ὥσπερ καὶ τῆς ἁπλῆς καὶ μεικτῆς μεθόδου, κανόνας τινὰς τίθησιν ὁ Εὐγένιος.

Τῷ τε προϊσταμένῳ καὶ τῷ προσδιαλεγομένῳ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ προαπαιτουμένη παρασκευὴ καὶ ἡ τῶν εἰς τὸν προκείμενον λόγον ἀκριβὴς γνῶσις, δι' ὃ οὐ καλὸν πεπαιδευμένον ἀπαιδεύτοις διαλέγεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ νήφοντα μεθύουσιν. Ὁμοίως ὁρίζει, ἵνα μὴ προτρέχῃ ἡ γλῶσσα τοῦ νοῦ, ἀλλὰ δι' ἡσύχου ψυχῆς καὶ διαθέσεως εἰρηναίας ἐπὶ τὰς διαλέξεις νὰ προβαίνωμεν, ἀπεχόμενοι τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν στωμυλιῶν, διότι τοῦτο εἶναί τι μειρακιῶδες, ν' ἀντιλαμβανώμεθα δ' ὁμοίως τῶν λεγομένων, μὴ ἐκλαμβάνοντες ὑπὸ διάφορον ἑκάστοτε σημασίαν τὰς λέξεις. Ὁ ἐνιστάμενος πρέπει νὰ δηλοῖ τὸ ζήτημα, ὁ δὲ προϊστάμενος νὰ ἐλέγχῃ τοῦτο παραδεχόμενος ἢ ἀποκρούων. Καθ' ὅλου δὲ πᾶν τὸ σοφιστικὸν περί τε τὴν τῶν ὀνομάτων ἐκλογὴν καὶ περὶ τὴν τῶν ἐννοιῶν, καὶ τὸ φιλόνικον καὶ δύσερι πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ὁ διαλεγόμενος. Οὕτως ὁ Εὐγένιος συμπληροῖ τὴν ὅλην τῆς Λογικῆς πραγματείαν.

Μετὰ τὴν τῶν ἐν τῇ Λογικῇ τοῦ Εὐγενίου ἐκτεθειμένων πραγματείαν, ὀφείλομεν, τὸ ἐφ' ἡμῖν, νὰ ἐξενέγκωμεν κρίσεις τινὰς περί τε τοῦ ἔργου τῆς Λογικῆς καὶ ἰδίᾳ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνδρός, καθ' ὅλου ὡς φιλοσόφου, καθ' ὅσον ἐξ αὐτῆς τῆς Λογικῆς ἠδυνήθημεν νὰ κρίνωμεν καὶ πρὸς τοῦτο θέλομεν διαλάβει μετὰ πάσης εἰλικρινείας, θαυμάζοντες δῆλον ὅτι ἐν τοῖς θαυμαστοῖς τὸν μέγαν διδάσκαλον, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐν τούτοις ἀποκρύπτοντες καὶ τὰ ὡμολογημένα σφάλματα αὐτοῦ, διότι καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Εὐγένιον, ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ ἐπιστημονικὴ περί τινος ζητήματος κρίσις καὶ πραγματεία.

Τὸ ἔργον τοῦ Εὐγενίου τοῦτο, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Λογική, ὡς ἐκ τῆς ὅλης ἡμῶν πραγματείας ἀντελήφθη ὁ ἀναγνώστης, δὲν εἶναι μόνον λογικὴ διότι, ἐν ἀρχῇ μέν, ὡς εἴδομεν εἶναι εἶδός τι συνοπτικῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἔπειτα δὲ πρὸς τῇ λογικῇ εἶναι καὶ Ψυχολογία καὶ Ἠθικὴ καὶ Θεολογία καὶ Μεταφυσική. Ἐκτίθενται δ' ἐν αὐτῷ ἄπειροι καὶ ποικίλαι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι ἀληθῶς τὸν θαυμασμὸν προκαλοῦσαι τοῦ ἀναγινώσκοντος καὶ τὴν πολυμάθειαν τοῦ ἀν-

δρὸς προδιδοῦσαι, δι' ὃ ἀληθῶς ἡ τοῦ Εὐγενίου Λογικὴ ἀποτελεῖ σύγγραμμα χρησιμώτατον, ἐὰν μὴ καὶ δι' ἄλλα, πάντως δ' ὅμως διὰ τὴν ἐν αὐτῇ πλουσιωτάτην καὶ διδακτικωτάτην ὕλην. Τὴν ὕλην δ' ὅμως ταύτην ἐρανίσας παρὰ πολλῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, δὲν ἐταξινόμησεν ἐν διακρίσει, ἀλλὰ τοὐναντίον ὑπὸ γενικὰς ἐπιγραφὰς συνεκέρασε πολλαχοῦ παντοίας καὶ ὅλως πολλάκις ἀλλήλων διαφόρους φιλοσοφικὰς θεωρίας. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κατ' ἐξοχὴν καθαρῶς λογικοῖς θέμασιν ἀνέμειξε παντοίας θεωρίας, ἔχων ὡς βάσιν τὸν Ἀριστοτέλη, καίτοι τοῦτον δὲν ἀναφέρει ὡς ἱδρυτὴν τῆς Λογικῆς, ὡς κοινῶς εἶναι παραδεδεγμένον, ἀλλὰ θεωρεῖ, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας ἡμῶν εἴρηται, τοιοῦτον Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην ἢ τὸν Παρμενίδην. Δυνάμεθα πρὸς τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι πολλαχοῦ τῆς Λογικῆς ἔχει ὑπ' ὄψιν τὸν φιλόσοφον Locke, οὗ τὰς θεωρίας προσπαθεῖ νὰ περιβάλῃ δι' ἰδίας μορφῆς. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐν γένει φιλοσοφικὰς εἰδήσεις, δῆλον, ὅτι παρέλαβε ταύτας παρά τε τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Brucker καὶ ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τοῦ Leibnitz, τοῦ Wolf καὶ τοῦ Descartes. Ἐν ἀρχῇ τῆς Λογικῆς πραγματευόμενος περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας, ἀκολουθεῖ τῇ γνώμῃ τῶν τότε κληρικῶν, καθ' ἣν ἡ φιλοσοφία εἶναι θεόσδοτος, πρῶτοι δὲ φιλόσοφοι οἱ προφῆται. Τοῦτο παραλαμβάνει ὁ Εὐγένιος πάντη ἀνεξελέγκτως, ἴσως διὰ τὸν διωγμόν, ὃν ὑφίσταντο οἱ λόγιοι παρὰ τῶν κληρικῶν, τῶν ἀρχαίων ἔτι πεποιθήσεων ἐχομένων, οἵτινες καὶ κατηγόρουν αὐτοῦ ὡς ἀθέου. Ἔπειτα τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας ἀποδίδωσιν εἰς τὴν τῆς φύσεως παρατήρησιν, παραλαβὼν ἐκ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους Μεταφυσικῶν Α,β, ὅπου ἀναλύεται ἡ θεωρία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, «διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν καὶ νῦν καὶ πρῶτον οἱ ἄνθρωποι ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, οἷον περὶ σελήνης παθημάτων καὶ ἀστέρων καὶ τῶν περὶ ἡλίου, καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως», ἣν θεωρίαν παραλαβὼν ὁ Εὐγένιος δεξιῶς ἀνέπτυξε καὶ ἐπραγματεύθη διὰ μακρῶν. Ἐν ἑτέρῳ δ' ὅμως κεφαλαίῳ παραδέχεται, ὅτι τῆς φιλοσοφίας τὰ σπέρματα ἔλαβον οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν τῆς Ἀνατολῆς φιλοσόφων Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων κλπ., ὅπερ, ὡς εἴρηται, δὲν ἔχεται ἀληθείας καὶ ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἐν οἷς καὶ ὁ Πυθαγόρας, μετέβησαν εἰς Ἀνατολήν, Αἴγυπτον καὶ ἀλλαχοῦ. Ταῦτα καὶ τὰ τοι-

αὐτὰ προδήλως μαρτυροῦσι τὴν περὶ τὴν παραδοχὴν τῶν ποικίλων εἰδήσεων καὶ τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν θεωριῶν εὐκολίαν τοῦ Εὐγενίου, ἅπερ ἄλλως καταδεικνύουσιν, ὅτι καὶ ὁ Εὐγένιος ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς περιόδου, ἐν ᾗ ἔζησε, καθ' ἣν ἡ ἐπιστημονικὴ κριτικὴ δὲν εὑρίσκετο τότε εἰς τὸ σημεῖον, εἰς ὃ σήμερον εὑρίσκεται.

Περαιτέρω εἰς τὸ περὶ τῆς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐκλογῆς πρέπει τις, λέγει, νὰ τηρῇ τινα μεσότητα. Ἀντιθέτως δ' ὅμως πρὸς ταῦτα, λέγει, ὅτι ὁ φιλόσοφος πρέπει νὰ εἶναι ἢ δογματικὸς ἢ σκεπτικός, ἐκ τῶν δύο δ' ὅμως τούτων προτιμητέα ἡ τῶν δογματικῶν θεωρία, ἅτε οὐδεμίαν ὡς ἡ τῶν σκεπτικῶν, πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐργασίαν ἀποκλείουσα. Ὅθεν παρατηρεῖ τις εὐκόλως ἐνταῦθα τὴν ἀντίφασιν, εἰς ἣν περιέπεσεν ὁ Εὐγένιος, ἐξ ἧς ἀμφιβάλλει τις ἵνα χαρακτηρίσῃ τὸν μέγαν διδάσκαλον ὡς δογματικὸν ἢ ὡς ἐκλεκτικόν. Φαίνεται δ' ὅμως μᾶλλον, ὅτι ἦτο δογματικός.

Περὶ δὲ τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας, λέγει, ὅτι μέχρι τινὸς πρέπει ὁ φιλόσοφος νὰ ἐρευνᾷ, ἐν ᾧ εἰς τὰς εἰδικωτέρας τῆς θρησκείας θεωρίας οὐδεμία οὐδέποτε πρέπει νὰ γίνηται φιλοσοφικὴ ἐργασία καὶ συμβουλεύει ποῦ τὸ πιστεύειν καὶ μὴ ἐρευνᾶν. Ἀλλ ἡ θεωρία αὕτη βεβαίως εἶναι ἄτοπος διότι ἂν ἐκράτει, τότε πᾶσα φιλοσοφικὴ ἔρευνα καὶ πᾶσα ἐν γένει ἐπιστημονικὴ ἐργασία αὐτὸ τοῦτο ἀδύνατος θὰ καθίστατο. Ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς φιλοσοφίας, ἀναγράφει ὡς τμῆμα τῆς φιλοσοφίας τὴν μηδεμίαν ὅλως πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔχουσαν σχέσιν ζῳολογίαν, ὡς εἶδος φιλοσοφίας· ὁμοίως δὲ τὴν ὑδρολογίαν ὡς καὶ ἄλλας παραλόγους τῆς φιλοσοφίας διαιρέσεις. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ἄλλο τι δύναταί τις νὰ ψέξῃ τὸν Εὐγένιον ἤτοι διὰ τὸ μῆκος τῶν ὁρισμῶν. Τὸν ὁρισμὸν λ. χ. τοῦ νοῦ δίδωσιν εἰς ἓξ ὅλους στίχους, ὅπερ ἀσάφειαν μᾶλλον ἢ εὐκρίνειαν ἀπεργάζεται, ἐν ᾧ αὐτὸς ὁ Εὐγένιος ὁρίζει, ὅτι ὁ ὁρισμὸς δὲν πρέπει νά εἶναι οὔτε λίαν διασαφητικὸς ἤτοι ἐκτεταμένος οὔτε πάλιν πολὺ περιληπτικὸς καὶ ἀκατανόητος. Ἐξ ἄλλου πολλάκις ταυτολογεῖ, ὅπερ μάλιστα ἀνιαρὸν τῷ ἀναγινώσκοντι καθίσταται. Ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας συγχέει λογικὰς καὶ ψυχολογικὰς θεωρίας καὶ τοῦτο διότι κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ παρέλαβε παρὰ πλείστων τὰς ποικίλας θεωρίας, ἃς ἀναπτύσσει, μάλιστα δ' ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν ᾧ ἐν τῷ περὶ συλλο-

γισμῶν κεφαλαίῳ διαιρεῖ πολλαχῶς τοὺς συλλογισμοὺς μὴ ἀκολουθῶν ἐν πᾶσι τῷ Ἀριστοτέλει, ὃν πολλάκις δὲν ἐδίστασε νὰ ψέξῃ.

Ἐν τούτοις κεφάλαιά τινα τῆς Λογικῆς αὐτοῦ, ἐν οἷς τὸ περὶ σκέψεως, ἣν πάνυ εὐστόχως ὁρίζει ὡς μεσάζον τι μεταξὺ ἐννοίας κρίσεως καὶ τὸ τῆς μεθοδολογίας παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μὲν παραλαβὼν ἀλλ' ἐξόχως διαμορφώσας, ἐπραγματεύθη ὁ Εὐγένιος μετὰ τοιαύτης καὶ τοσαύτης ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ λεπτότητος, ὥστε ἀληθῶς προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἀναγινώσκοντος μάλιστα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ τρόποι δ' ὅμως τῆς σκέψεως ἐν τῷ περὶ ταύτης κεφαλαίῳ καὶ ἡ μεθοδολογία περὶ τοῦ ἐπιστημονικῶς ἐρευνᾶν, ἐξαίρουσι τὸν Εὐγένιον εἰς φιλοσοφικὸν ὕψος, εἰς ὃ οὐδεὶς τῶν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἀκμασάντων σοφῶν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ. Ἐκ τῶν περὶ Εὐγενίου ἱστορησάντων, οἱ μὲν καταφέρονται κατ' αὐτοῦ, τινὲς δ' ἐπαινοῦσιν. Οὕτως ὁ Θερειανὸς ἐν τοῖς περὶ Εὐγενίου ἐν Ἀδαμαντίῳ Κοραῇ ἱστορουμένοις λέγει:

«Πρὸς τοὺς παιδείας πεινῶντας Ἕλληνας προσήνεγκεν ὁ Εὐγένιος βασιλικὴν ἑστίασιν· ἀλλ' ὡς μὴ ὤφελε παρέθηκε οἶνον τοῖς πυρέσσουσι καὶ μέλι τοῖς χολικοῖς. Οἱ μὲν Ἕλληνες πάσχοντες ὑπὸ λιμοῦ πνευματικοῦ ᾔτουν ἄρτον, ὁ δ' Εὐγένιος παρέσχε πρὸς αὐτοὺς οὐχὶ ἄρτον ἀλλὰ τὰ πολυτελέστατα τῶν βρωμάτων. Ἀντὶ εὐπέπτων καὶ ἁπλῶν σιτίων ἐπεδαψιλεύσατο εἰς τοὺς νήστεις πολύμεικτα καὶ δύσπεπτα ἡδύσματα καὶ ἄλλα δυσπόριστα καὶ ὅλως περιττὰ τρωγάλια καὶ πολυτελῆ λιχνεύματα. Λαμπρὰ ἡ παρατεθεῖσα ἑστίασις, ἀλλ' οὐχὶ ἁρμόζουσα πρὸς τὸν στόμαχον ἀνθρώπων νηστείας ὀζόντων....». Ἀλλαχοῦ δ' ὅμως ὑπερεπαινεῖ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν τῆς διανοίας αὐτοῦ εὐρύτητα. Ἐξ ἄλλου ὁ Αἰνιὰν ὀνομάζει τὸν Εὐγένιον ἕτερον Ἀριστοτέλη, Δημοσθένη, Πλούταρχον, Νεύτωνα, Καρτέσιον. Ὁ δὲ Κούμας ἐξ ὅλων, λέγει, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξενίκησεν ἡ τοῦ Εὐγενίου φιλοσοφία καὶ ἡ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ σπουδὴ καὶ ὁ σεμνοπρεπὴς καὶ σοβαρὸς τοῦ ἀνδρὸς ἑλληνισμός, δι' ὃ πανταχόθεν πρὸς τὸν Εὐγένιον κατέφευγον, ἵνα ἀκούσωσι τὸν νέον Πλάτωνα. Ὁ δὲ Κοραῆς ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασί του «Sur l'étât de la civilisation en Grèce», ἐπαινεῖ τὸν ἄνδρα καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τῆς Λογικῆς συγγράμματος ὀφείλει τὰ ὀλίγα αὐ-

τοῦ φῶτα, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου δὲν φαίνεται ὅτι ἐπεδοκίμαζε καὶ τὸν περὶ τὸν ἄκρατον ἀρχαϊσμὸν ζῆλον τοῦ Εὐγενίου, εὐλόγως δὲ πᾶς ἀπορεῖ διὰ τὸν ἀρχαΐζοντα ἐκεῖνον λεκτικὸν χαρακτῆρα, ἐξ οὗ τισὶ μόνον εἶναι καταληπτός. Ἀλλὰ πρὸς τίνα σκοπὸν ὁ γλωσσικὸς αὐτὸς ἀρχαϊσμός; μήπως ἵνα ἐπαναφέρῃ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς εἰς τὸν κολοφῶνα ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης; Οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις δ' ὅμως δὲν εἶχεν ὡς φαίνεται ἐννοήσει, ὅτι διὰ μιᾶς καὶ ἀποτόμως οὐδενὸς λαοῦ τὸν γλωσσικὸν χαρακτῆρα δύναταί τις νὰ μεταβάλῃ. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τῶν σολοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν, ὧν βρίθουσι τὰ τοῦ ἀνδρὸς συγγράμματα, ἐξ ὧν μάλιστα ἄχρηστα κατέστησαν ταῦτα, τοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς τῆς δουλείας χρόνους μᾶλλον στοιχειώδους δεομένου διαπαιδαγωγήσεως καὶ παιδεύσεως καὶ συγγραμμάτων ἐν ἁπλῇ γλώσσῃ γεγραμμένων καὶ προσιτῶν ἢ ἀνωτέρων φιλοσοφικῶν ἔργων, ὅλως ἀλυσιτελῶν τοῖς πολλοῖς, μόνον δ' ὀλίγοις τισὶ θιασώταις τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς καταληπτῶν; Οἱ Ἕλληνες ἔχρῃζον τότε διδασκαλίας καὶ βιβλίων καταλλήλων πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν βεβαρημένης καὶ καταπεπονημένης αὐτῶν διανοίας καὶ συνειδήσεως. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν ἐν τοῖς τοῦ Εὐγενίου χρόνοις καὶ πολὺ ἔτι ὕστερον ὑψηλαὶ θεωρίαι, οἷαι αἱ ἐν τῇ λογικῇ, νὰ χρησιμεύσωσί πως τοῖς Ἕλλησιν. Δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τούτου, ὅτι κακῶς ἐποίησεν, ἂν ἐπεδίωκε νὰ καθάρῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους, δυνάμεθα δ' ὅμως νὰ καταδικάσωμεν τὸν τρόπον, δι' οὗ ἐπεδίωξε τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Εὐγένιος, ὅστις, ἂν ἔζη εἰς ἄλλους χρόνους, θ' ἀπέβαινεν ἀνυπέρβλητος, ἀλλ' ὅτι τοὐλάχιστον δὲν κατενόησεν οὐδ' ᾠκειοποιήθη τὴν ὅλην, ἐν ᾗ τὸ ἔθνος εὑρίσκετο τότε, διανοητικὴν καὶ γλωσσικὴν κατάστασιν. Ἐν τούτοις ἀναντίλεκτος καὶ ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ τοῦ ἀνδρὸς πολυμάθεια καὶ εὐφυΐα, ἣν ἀδύνατον πᾶς τις ἔστω καὶ μόνον τὴν Λογικὴν αὐτοῦ διεξελθὼν ν' ἀρνηθῇ. Ὁ Εὐγένιος ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος καὶ ὑπέρτατος τῶν συγχρόνων αὐτοῦ λογίων διά τε τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἐπίκτητα διανοητικὰ πλεονεκτήματα. Ἐκ φύσεως μεγάλης διανοίας ὤν, διὰ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης καὶ σπουδῆς κατέστη καὶ ὁ πολυμαθέστατος πάντων τῶν συγχρόνων του. Ἂν δ' ἡμεῖς νῦν δυνάμεθα νὰ ἐλέγξωμεν σφάλματά τινα τοῦ ἀνδρός, εἰς τοῦτο ἤγαγεν ἡμᾶς ἡ παρέλευσις τοσούτου χρόνου, καθ' ὃν τὴν ἐπιστήμην καθ' ὅλου εἰς ἀκμὴν προηγά-

γομεν. Οὕτως ὁ Βούλγαρις διδάσκων καὶ συγγράφων, συζητῶν καὶ ἑρμηνεύων, κατώρθου πολλαχοῦ νὰ ἐπιβάλληται καὶ τὸν πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα τῶν νέων Ἑλλήνων, οἷς ἦτο δυνατόν, νὰ διεξεγείρῃ, δι' ὅ, ὅπου ἐδίδαξε, ἐποίησε τοῦτο πρὸς μεγίστην διὰ τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὠφέλειαν, καταλιπὼν ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη τῶν φιλοσοφικῶν, φιλολογικῶν, φυσικῶν κλπ. ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ διδασκαλιῶν καὶ θεωριῶν. Ἴσως οὐχὶ ἄνευ τινὸς ὑπερβολῆς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ τοῦ Εὐγενίου δρᾶσις πολλαχῶς συνέτεινεν εἰς τὴν μετὰ ταῦτα πλείστων ἄλλων λογίων Ἑλλήνων ἀνάδειξιν. Πρωτοφανῆ ἀληθῶς τοῦ ἀνδρὸς δρᾶσιν καὶ ἀκάματον δραστηριότητα μαρτυρεῖ ὁ πολυπλάνητος βίος του, ὁ πλήρης θλίψεων καὶ διωγμῶν, πλήρης παθημάτων καὶ ἐρίδων. Ἐν τούτοις δ' ὅμως παρὰ τοὺς τῆς τύχης διωγμοὺς δύναταί τις μετὰ θάρρους νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Εὐγένιος ἐχάραξε νέαν ὅλως ὁδὸν πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων παιδείαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὸν καθ' ὅλου τρόπον τῆς τῶν Ἑλλήνων διανοήσεως. Διότι τίνα ἄλλον παρὰ τὸν Βούλγαριν μείζονα ὁ 17ος δύναται νὰ ἐπιδείξῃ αἰών; Δὲν δικαιούμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸν πατέρα τῆς νεωτέρας τῶν Ἑλλήνων παιδείας καὶ φιλοσοφίας, οὐχὶ βεβαίως ὥς τι νέον ἐν τῷ φιλοσοφικῷ ὁρίζοντι ἐμφανίσαντα, ἀλλ' ὡς δόντα τὴν πρώτην ὤθησιν πρὸς τὴν παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι ἐνασχόλησιν πρὸς παιδείαν; Ὅτι ταῦτα εἶναι ἀληθῆ πιστοῦται ἐκ τῆς ἐξαιρετικῆς ἐκτιμήσεως, ἧς, ὅπου ἂν μετέβη ὁ Εὐγένιος, ἔτυχεν. Ἡ ἄκρα καὶ τελεία παίδευσις εἶναι ἡ ἀφορμὴ τῆς ὑπὸ πλείστων συγχρόνων αὐτοῦ ἀνδρῶν ὑποστηρίξεως τοῦ Εὐγενίου, ἐξ ἧς τε καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ εὐφυΐας μέγιστος ἀπόστολος ἠδυνήθη τῆς ἑλληνικῆς μάλιστα φιλοσοφίας ν' ἀναδειχθῇ ὁ Εὐγένιος.

Τοσαῦτα κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν περὶ ἀνδρὸς μεγίστου διαλαβόντες, ἐξαιτούμεθα τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου, ὅστις ἂς ἔχῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἀλάθητον ἐν παντὶ μὲν ἔργῳ μάλιστα δ' ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πραγματείᾳ, τῇ ἐξηγημένῃ ἐξ ἔργου ἐν κακοζήλως ἀρχαΐζούσῃ φράσει γεγραμμένου καὶ ἐξ ἑπτακοσίων καὶ πλέον σελίδων ἀποτελουμένου, ποικίλου καὶ διαφορωτάτου τὸ περιεχόμενον, ἐν τοιαύτῃ πραγματείᾳ, λέγομεν, τὸ ἀλάθητον εἶναι δυσχερές, ἂν μὴ ὅλως ἀδύνατον.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΔΙΟΝ. ΚΟΛΟΚΟΤΣΑΣ δ. φ.

ΤΟ ΠΟΙΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΙΔΙᾼ ΤΟ ΦΟΝΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΠΑΡ' ΟΜΗΡῼ

(Σκῆπτρον)

«Ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἵτε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύαται» (1)

Ἱερά, σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἡ τοῦ *δικαίου ἰδέα* ἐνοπτρίζεται ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ κόσμου διὰ τῶν Ὁμηρικῶν ποιημάτων· πρὸς τοῖς ἄλλοις στοιχείοις τοῦ πολιτισμοῦ, ἅπερ εἰκονίζεται τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἔχον ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ θείου ποιητοῦ, ἀκτινοβολεῖ καὶ ἡ τοῦ *δικαίου* ἢ τῆς *δίκης* φαεινὴ καὶ τηλαυγὴς ἔννοια· εἰ καὶ νόμους γραπτοὺς εἰσέτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν γνωρίζει, ὅμως τιμᾷ καὶ σέβεται τὰς ἐκ τῆς παραδόσεως τῶν προηγουμένων γενεῶν καθιερωμένας συνηθείας ἢ ἔθιμα, ἅπερ παρ' αὐτῷ τοὺς τοῦ δικαίου νόμους ἀποτελοῦσι· τὰ *ἔθιμα* ταῦτα καλοῦνται *θέμιστες* (2) καὶ ἀπέβησαν οἱονεὶ θεσμοὶ ἀκίνητοι καὶ ἱεροί· τὰς θέμιστας δὲ ταύτας κατὰ τὴν δόξαν τῶν τότε Ἑλλήνων λαβόντες παρὰ τοῦ Διὸς φυλάττουσιν οἱ *δικασπόλοι* (3), οἱ *διογενεῖς* καὶ *διοτρεφεῖς* βασιλεῖς καὶ *οἱ ἄνακτες*· σύμβολον δὲ ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς δίκης φέρουσι τὸ *σκῆπτρον*· διὸ καὶ

(1) Ἰλιάδ. Α. 238.

(2) *Θέμις* καὶ *θεσμὸς* (Δωριστὶ **τεθμὸς** γίνεται παρὰ τὸ **τιθέναι** πρβλ. καὶ τὸ *lex* -*legere* (=θεσμὸν τιθέναι) καὶ τὸ Ἑλληνικὸν **νόμον τιθέναι**· ἡ δὲ λ. **νόμος** παρ' Ὁμήρῳ δὲν ἀπαντᾷ, δὶς δ' εὕρηται παρὰ τῷ Ἡσιόδῳ· σημειωτέον δὲ προσέτι, ὅτι καὶ τα νομοθετήματα τοῦ μὲν Δράκοντος **θεσμοί**, τοῦ δὲ Σόλωνος **νόμοι** καλοῦνται· η λ. **θέμις** παρὰ τῷ ποιητῇ δηλοῖ τὸ **δίκαιον** τὸ κατ' ἔθος ἐπικρατοῦν οὐχὶ δὲ καὶ τῇ ἀποφάσει ἢ ψήφῳ τοῦ λαοῦ, ὡς ὕστερον ὁ νόμος· παρὰ τῷ ποιητῇ προσέτι αἱ **θέμιστες** δηλοῦσιν οὐχὶ μόνον τὰ δίκαια τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τοὺς χρησμοὺς ἢ τὰς θελήσεις τῶν θεῶν· διὸ λέγονται συνωνύμως «**Διὸς θέμιστες καὶ Διὸς βουλαὶ**» Ὀδύσσ. π. 403. ἐπειδὴ δὲ τὸ **θέμις** ἴσον τῷ **δίκη**, διὰ τοῦτο ὕστερον ἐλέχθη «**δίκην τίνειν** καὶ **θέμιν** τίνειν» Αἰσχύλ. Ἱκέτ. 436.

(3) Ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσιν εὕρηται μόνον τὸ **δικασπόλοι**, τὸ δὲ **θεμιστοπόλοι** φαίνεται τὸ πρῶτον ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς καλουμένοις ὕμνοις· καὶ ἐν Μυτιλήνῃ δὲ ἐλέγοντο **δικασκόποι** πρβλ. καὶ θεμισκόπος· Πινδ.

οἱ βασιλεῖς μάλιστα *σκηπτοῦχοι*(1) ἐπονομάζονται· ἀσεβὴς δὲ καὶ ἄγριος θεωρεῖται ὁ οὔτε δίκας εὖ εἰδὼς οὔτε θέμιστας(2)· διὰ τὴν ἔλλειψιν δὲ καὶ ἄγνοιαν τούτων ἀπολίτιστοι καὶ ἄγριοι χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ οἱ Κύκλωπες, οἵτινες οὔτε *βουλὰς* ἔχουσιν οὔτε *θέμιστας*. θεμιστεύει δ' ἕκαστος τῶν ἑαυτοῦ παίδων καὶ τῶν γυναικῶν οὐδὲ φροντίζουσιν ἀλλήλων(3).

Ἔν τινι δ' εἰκόνι ὁ ποιητὴς μάλιστα περιγράφει καὶ τὴν τότε γινομένην διαδικασίαν· κατὰ τὴν περιγραφὴν δὲ ταύτην ἡ κρίσις ἐγίνετο δημοσίᾳ καὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ συνηθροισμένου ἐν τῇ ἀγορᾷ· κρίνουσι δ' οἱ γέροντες ἐν *ἱερῷ κύκλῳ*(4) καθήμενοι ἐπὶ ξεστῶν λίθων, ἐν ᾧ τὸν πέριξ συνωθούμενον λαὸν ἐπέχουσιν οἱ *κήρυκες*, παρ' ὧν τὸ σκῆπτρον οἱ γέροντες λαβόντες δικάζουσιν ἀμοιβαδὸν τοὺς ἀντιδίκους· πρὸς μείζονα δὲ διαφώτισιν τῆς δικαιοσύνης καὶ εὕρεσιν τῆς ἀληθείας ἐξετάζονται καὶ μάρτυρες(5)· ἔτι δὲ καὶ *γέρας* πρόκειται *δύο τάλαντα* χρυσοῦ, δοθησόμενον ἐκείνῳ, ὃς ἐνώπιον τῶν δικαστῶν ἰθύντατα τὴν δίκην εἴπῃ, δηλαδὴ τῷ νικητῇ τῶν ἀντιδίκων(6).

Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ(7) ὁ ποιητὴς παρέχει καὶ τοῦ ἀρχιδικαστοῦ εἰκόνα, ὅς ἐπισκοπῶν κάθηται· διότι ὁ ἐπώνυμος τοῦ ποιήματος ἥρως εἶδε τὸν Μίνων

Χρύσεον σκῆπτρον ἔχοντα θεμιστεύοντα νέκυσσιν.

Ἀλλαχοῦ δ' ὁ ποιητὴς μνημονεύει, ὅτι ὁ κριτὴς πολλάκις πα-

(1) (Πολλῶν) λαῶν ἐσσί ἄναξ καίτοι Ζεὺς ἐγγυάλιξε.
Σκῆπτρον τ' ἠδὲ *θέμιστας*, ἵνα σφίσι βουλεύησθα. Ἰλιαδ. Ι 99 πρβλ. καὶ Β 206.

(2) Ἰλιαδ. Ε 761.

(3) Ὀδυσσ. ι 112.

(4) Ὁ *κύκλος* ἐν ᾧ γίνεται ἡ δίκη, καλεῖται *ἱερός*, ὡς ὢν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν.

(5) Ἰλιαδ. Σ 496—510 «ἄμφω δ' ἱέσθην *ἐπὶ ἵστορι* πεῖραρ ἑλέσθαι»· τὸ *ἐπὶ ἵστορι* ὁ μὲν Σχολιαστὴς *ἐπὶ κριτῇ* ἑρμηνεύει, κάλλιον δὲ τὸ *ἵστωρ*=συνίστωρ, ὁ μάρτυς ὡς εὕρηται καὶ ἐν ἐπιγραφῇ Βοιωτικῇ τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ. σὺν τῷ δίγαμμα. Fιστωρ καὶ Fιστορες πολλάκις πρβλ. Inscriptions juridiques par *Dareste*... 1891 (II, 280, 64, 68, 71, 74 κλ.)· διὸ καὶ ἐν τοῖς τοῦ Σόλωνος νόμοις οἱ μάρτυρες *ἰδυῖοι*=εἰδότες =συνειδότες καλοῦνται.

(6) Πρβλ. καὶ Buchholz, Das öffentliche Leben der Griechen im Heroïschen Zeitalter 1881.

(7) Ὀδυσσ. λ 569.

ρέτεινε τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ μέχρι τῆς ἑσπέρας δικάζων, ἐπειδὴ πολλαὶ δίκαι πρὸς κρίσιν ὑπῆρχον (1). Ἐκ δὲ τοῦ Ἡσιόδου (2) μανθάνομεν, ὅτι ἡ τριακοστὴ ἡμέρα τοῦ μηνὸς ἦν τεταγμένη πρὸς τὰς δίκας.

Ὁ Ζεὺς δὲ ἐποπτεύων τὴν δίκην, λέγει ὁ ποιητής, εὐδαιμονίαν καὶ κλέος μέχρις οὐρανοῦ παρέχει τοῖς ἡγεμόσιν, οἵτινες τὴν δικαιοσύνην σέβονται καὶ *εὐδικίας* ἀνέχουσιν, ἐκ δὲ τῆς *εὐηγεσίας* αὐτῶν *ἀρετῶσιν οἱ λαοί*· συμφορὰς δὲ καταπέμπει ἐκείνοις, οἵτινες σκολιὰς τὰς θέμιστας κρίνουσι καὶ τὴν δικαιοσύνην περιφρονοῦσιν (3).

Ἐπειδὴ δὲ τὸ δίκαιον καὶ οἱ τοῦτο ἐκπροσωποῦντες δικασπόλοι στενώτατα συνδέονται πρὸς τὸ θεῖον, ἐν ταῖς δίκαις πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας εἰκάζομεν, ὅτι καὶ τοῦ ὅρκου χρῆσις ἐγίνετο, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς σπονδαῖς καὶ ταῖς συνθήκαις, δι' ἐπικλήσεως τῶν θεῶν καὶ μάλιστα τοῦ Διός, ὃς τοὺς *ἐπιόρκους* (4) τιμωρεῖ. Κατὰ τὸν ποιητὴν πρὸς τῇ *ἐπιορκίᾳ* ἁμαρτήματα μέγιστα ἐνομίζοντο ἡ *ἀνθρωποκτονία*, ἡ τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς ἀσέβεια καὶ ἡ πρὸς τοὺς ξένους καὶ τοὺς ἱκέτας περιφρόνησις καὶ ὕβρις· τὰ μέγιστα δὲ ταῦτα ἁμαρτήματα ἐπειδὴ προσέκρουον εἰς τὴν ἀνωτέραν ἠθικὴν τοῦ κόσμου τάξιν, ἧς ἡ τήρησις ἀνήκει οὐχὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην, ἀλλ' εἰς τὴν θείαν κρίσιν, καὶ μάλιστα εἰς τὸν Δία καὶ τὰς Ἐρινῦς (5), διὰ τοῦτο καὶ ἡ τούτων τιμωρία ἐπαφίετο εἰς τὰς θείας δυνάμεις· τὸ *ἀνθρωποκτονεῖν* δ' ὅμως πλὴν τῆς θείας τιμωρίας ὑπέκειτο καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐκδίκησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τότε πολιτεία ἐν νηπιώδει ἔτι καταστάσει εὑρίσκετο, ὁ ἀνθρωποκτόνος ποινικῶς καθίστατο ὑπόχρεως οὐχὶ εἰς τὴν πολιτείαν, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκογένειαν, ἧς μέλος ὁ φονευθεὶς ἀπετέλει· οἱ γονεῖς ἄρα, τὰ τέκνα, οἱ ἀδελφοὶ καὶ ὅλως οἱ στενώτεροι συγγενεῖς ἐθεώρουν εὐσεβὲς καθῆκον νὰ καταδιώξωσι καὶ φονεύσωσι τὸν φονέα· διὸ μόνον ἐν τῇ ξένῃ φεύγων μακρὰν τῆς πατρίδος ἐδύνατο νὰ σωθῇ ὁ ἀνθρωποκτόνος· τὸ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆς ἐκδικήσεως ὁρμέμφυτον φαίνεται ἀκμάζον ἐν τῇ τότε Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ὥσπερ καὶ νῦν τῆς Λακωνικῆς μάλιστα ἐν Μάνῃ ὁ φονευθεὶς δὲν

(1) Ὀδυσσ. μ, 439.
(2) Ἡσιόδ. Ἔργ. 766.
(3) Ὀδυσσ. τ 108. Παβλ. Ἰλ. π 383 Ἡσιόδ. Ἔργ. 217—290.
(4) Ὀδυσσ. ψ 580.
(5) Ἰλιάδ. Ι 571.

ἔπρεπε νὰ μείνῃ *ἄτιτος* ἤτοι ἀνεκδίκητος· ὁ φόνος τοῦ φονέως ἐνομίζετο θυσία ἐξιλαστήριος προσφερομένη εἰς τὴν σκιὰν τοῦ θύματος· ὅθεν καὶ πᾶς τις ηὔχετο συγγενῆ τιμωρὸν (ἀλκτῆρα τοῦ κακοῦ) ὄπισθεν νὰ καταλίπῃ (1)· διὸ καὶ ὁ Ὀρέστης κατὰ τὴν κρίσιν μάλιστα τῆς Ἀθηνᾶς μέγα κλέος ἔλαβε καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, διότι ἐφόνευσε τὸν φονέα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τὸν *δολόμητιν Αἴγισθον* (2)· τοὐναντίον δὲ αἶσχος καὶ ὄνειδος περιέβαλλε οὐ μόνον παρὰ τοῖς συγχρόνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὀψιγόνοις, τὴν οἰκογένειαν, ἥτις δὲν ἐξεδικεῖτο τοὺς φονεῖς τῶν παίδων καὶ τῶν ἀδελφῶν (3)· διὰ τοῦτο μετὰ τὸν φόνον ὁ φονεὺς ὤφειλε νὰ φύγῃ τὴν πατρίδα οὐ μόνον τὴν ἐκδίκησιν τοῦ φονευθέντος ἵνα ἀποφύγῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξέγερσιν τοῖς κοινῆς γνώμης (4).

Ἐδύνατο δ' ὅμως καὶ ἐν τῇ πατρίδι ἀκινδύνως ὁ φονεὺς νὰ μείνῃ, ἐξευμενίσας τοὺς συγγενεῖς τοῦ παθόντος, ἀποτίνων δηλαδὴ αὐτοῖς τὴν τιμὴν τοῦ αἵματος, γενναῖον (χρηματικὸν) ἀντίτιμον, ὅπερ παρὰ τῷ ποιητῇ *ποινὴ* (καὶ τιμὴ) λέγεται (5)· μάλιστα δὲ καὶ πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὅσην εἶχε καὶ ἄλλα ἐπὶ πλέον δανειζόμενος ἐδύνατο νὰ δώσῃ ὅπως τὴν ζωὴν αὐτοῦ σώσῃ (6). Καὶ οἱ συγγενεῖς δὲ τοῦ φονευθέντος δὲν ἐδεικνύοντο συνήθως ἀμείλικτοι· τὸ ἀμείλικτον ἐνίοτε καὶ ψέγεται· διὸ καὶ ὁ Αἴας τὸ ἀμείλικτον καὶ ἀνεξευμένιστον τοῦ Ἀχιλλέως μεμφόμενος λέγει, ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν φονέα τοῦ ἑαυτοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ παιδὸς συγχωρεῖ τις, τὴν ποινὴν ἤτοι τὴν τιμὴν τοῦ αἵματος δεχόμενος· καὶ ὁ μὲν φονεὺς μένει ἐν τῇ πατρίδι πολλὰ ἀποτείσας, τοῦ δὲ συγγενοῦς ἡ καρδία καὶ ὁ θυμὸς κρατεῖται βλέποντος τὸν φονέα (7)· εἰς τοιαύτην δὲ *ποινὴν* ὑπὲρ ἀνδρὸς φονευθέντος ἀνα-

(1) Ἰλιάδ. Ξ 483.

(2) Ὀδυσσ. α 298. γ 306.

(3) Ὀδυσσ. ω 433.

(4) Ὀδυσσ. ψ 118 καὶ γάρ τις θ' ἕνα φῶτα κατακτείνας ἐνὶ δήμῳ
ᾧ μὴ πολλοὶ ἔωσιν ἀοσσητῆρες ὀπίσσω,
φεύγει πηούς τε προλιπὼν καὶ πατρίδα γαῖαν.

(5) Ἰλιάδ. Γ' 284 — πρβλ. καὶ **ἄποινα**, τὸ χρηματικὸν ἀντίτιμον πρὸς ἐξιλέωσιν· ὅθεν καὶ τὸ παρὰ Δημοσθένει ῥ. **ἀποινᾶν**, χρήματα λαμβάνειν· πρβλ. καὶ **ὑποφόνια**.

(6) Ὀδυσσ. χ 62.

(7) Ἰλιάδ. Ι 632. — Τὸ ἔθος τοῦτο ἦν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς κατὰ τὸν Τάκιτον (Germania 21) πρβλ. καὶ Wehrgeld. Τοὐναντίον δὲ παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς λαοῖς συνέβαινεν· ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης κατεφρονεῖτο καὶ ὠνειδίζετο ἡ οἰκογένεια ἡ μὴ ἐκδικουμένη τὸν φονέα· παρὰ δὲ τοῖς Ἑβραίοις καὶ ἀπηγορεύετο ἡ ἀντὶ χρημάτων πρὸς τὸν φονέα διαλλαγή πρβλ. Thonissen, le droit pénal σελ. 48.

φέρεται καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα διαδικασία, καθ᾽ ἣν τῶν δύο κρινομένων ἀντιδίκων ὁ μὲν διατείνεται, ὅτι πάντ᾽ ἀπέτεισεν, ὁ δὲ ὅτι οὐδὲν ἔλαβεν (1).

Ἐὰν δ᾽ ὅμως μηδεμία *ποινὴ* ἢ ἀντίτιμον τοῦ αἵματος εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἀπετίνετο ἢ ὁ φονεὺς ἀδύνατος ἦν ν᾽ ἀποτείσῃ, τότε ἔφευγε τὴν πατρίδα καὶ ἡ τύχη αὐτοῦ ἦν νὰ πλανᾶται ἐν τῇ ξένῃ δυστυχής (2). ἀλλ᾽ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἐδύναντο καὶ ἐν τῇ ξένῃ καταδιώκοντες τὸν φονέα νὰ ἀνταποκτείνωσιν ὁπουδήποτε συνήντων αὐτόν· οὕτω λ. χ. ὁ μάντις Θεοκλύμενος φυγὼν τὸ ἱππόβοτον Ἄργος, τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, διὰ φόνον καὶ καταδιωκόμενος ἐν τῇ ξένῃ ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος γίνεται ἱκέτης τοῦ Τηλεμάχου, ὅπως ἐν τῇ χώρᾳ τούτου καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς καταδιώξεως ἐκείνων σωθῇ (3). Καὶ ἄλλοι δὲ ἀνθρωποκτόνοι μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, οἵπερ φυγόντες εἰς ξένην χώραν καὶ ἱκέται γενόμενοι φιλανθρώπου ὑποδοχῆς καὶ προστασίας ἔτυχον· οὕτω καὶ ὁ Πάτροκλος, ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τὸν συμπαίκτορα παῖδα κτείνας ἐν τῇ τῶν ἀστραγάλων παιδιᾷ, ἄκων καὶ ἐρίσας, ἔφυγεν εἰς τὴν Φθίαν παρὰ τὸν Πηλέα, ὑφ᾽ οὗ ἐπιμελῶς ἀνατραφεὶς θεράπων τοῦ Ἀχιλλέως ἐγένετο (4).

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸν ἰδιωτικὸν φόνον· ὅτε δ᾽ ὅμως τὸ κακὸν ἐγίνετο πρὸς τὸ κοινόν, τότε καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς ἐν τῇ ἐξάψει αὐτοῦ ἐκδικεῖται σκληρῶς τὸν κακοῦργον· οὕτω λ. χ. ὁ μὲν Ἀγαμέμνων ἀπειλεῖ, ὅτι τὸν δειλιῶντα ἀπεχόμενον τῆς μάχης οὐ μόνον θέλει φονεύσει, ἀλλὰ καὶ ἄταφον εἰς τοὺς κύνας καὶ τοὺς οἰωνοὺς θέλει ῥίψει (5)· ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ χωρὶς νὰ περιμένῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστοῦ καταλιθοβολεῖ τὸν προδότην ἢ τὸν πρὸς τὴν πόλιν ὅλην κακουργήσαντα (6)· πρβλ. *λάϊνον ἕσσο χιτῶνα, λεύσιμος* μόρος, λ. ἄτη, λ. δίκη (7).

Ἀνασκοποῦντες ἤδη τὸ ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς *ποινικὸν καὶ φο-*

(1) Ἰλιάδ. Σ 496—510.
(2) Ὀδυσσ. ν 258 καὶ ο 276.
(3) Ὀδυσσ. ο 271.
(4) Ἰλιάδ. ψ 84, ω 480 πρβλ. καὶ Ὀδυσ. ξ 380, ο 224 272, καὶ ψ 118.
(5) Ἰλιάδ. β 391, ο 347.
(6) Ἰλιάδ. Γ' 57.
(7) Αἰσχύλ. ἑπτὰ ἐπὶ Θηβ. 196—Σοφοκλ. Ἀντιγ. 35. Εὐριπίδ. Ὀρεστ. 50.

νικὸν τῶν Ἑλλήνων δίκαιον παρατηροῦμεν πρῶτον ὅτι οὐδεμία διάκρισις ἐγίνετο ἐν τῇ τιμωρίᾳ τοῦ *ἑκουσίως κτείνειν* καὶ τοῦ *ἀκουσίως* ἢ ἐκ παραφορᾶς στιγμιαίας καὶ *ἄτης*· διὸ καὶ ὁ Πάτροκλος ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ ἀκουσίως ἐν τῇ τῶν ἀστραγάλων παιδιᾷ τὸν συμπαίκτορα ἐξ ἔριδος κτείνας οὐδὲν τὸ ἐλαφρυντικὸν ἔσχεν. Δεύτερον ὁ φονεὺς φυγὼν τὴν γενέτειραν κατεδιώκετο καὶ ἐν τῇ ξένῃ ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος, οἵτινες καὶ ἐκεῖ νηποινεὶ νὰ ἀποκτείνωσιν ἐδύναντο, πλὴν ἐὰν ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀρχόντων, δεχομένων αὐτὸν ὡς *ἱκέτην*· καὶ τρίτον ὁ φόνος κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν οὐδὲν τὸ μιαρὸν ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν εἶχε· διὸ καὶ ὁ φονεὺς δὲν ὑπεβάλλετο εἰς θρησκευτικοὺς καθαρμοὺς καὶ ἐξαγνιστικὰς διατυπώσεις, οἵας ὕστερον ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία ἐπέβαλλε, τὸν φονέα μιαρὸν καὶ τὸν φόνον μύσος, ἄγος ἢ μίασμα νομίζουσα· ὅτι δὲ καὶ ὡς τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία τὴν προσήκουσαν ἀνάπτυξιν ἔλαβεν, ἐφεξῆς δηλωθήσεται.

Ἐνταῦθα δὲ προσθετέον, ὅτι οἱ *νόμοι* ἢ αἱ *θέμιστες*, τὰ ἐθνικὰ ἔθιμα, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν ἐθεωρήθησαν μόνον θείας καταγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπέλαυον τῆς τῶν θεῶν ἀσφαλοῦς καὶ ἀνελλιποῦς προστασίας· κατὰ τὴν ζωηρὰν καὶ ἀφελῆ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς φαντασίαν πᾶσαι αἱ τὴν κοινωνίαν ἐναρμονίως συγκρατοῦσαι οὐσιώδεις δυνάμεις ἀπέβησαν *πνεύματα κραταιὰ* καὶ *θεότητες ἀθάνατοι*. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον ἡ *Θέμις* ὑπάρχει τοῦ Οὐρανοῦ θυγάτηρ, ἡ δὲ *Δίκη καὶ ἡ Εὐνομία* (1) τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ Διὸς προσφιλεῖς κόραι· πρὸς δὲ ὁ χῶρος, ἐνῷ γίνεται ἡ δίκη, θεωρεῖται *ἱερὸς* (κύκλος) ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν διατελῶν· τὰς ἰδέας δὲ ταύτας τῆς ἐκ ἐκ τῶν *θεῶν καταγωγῆς τοῦ δικαίου καὶ τῶν νόμων καὶ τῆς θεοποιήσεως αὐτῶν* διετήρησε καὶ ἐφεξῆς ἡ Ἑλληνικὴ φυλή. Κατὰ τὸν Δημοσθένη ὁ μὲν νόμος εἶνε *εὕρημα καὶ δῶρον τῶν θεῶν*, ἡ δὲ *Εὐνομία* θεὰ οὖσα καὶ τὰ δίκαια φιλοῦσα, πάσας καὶ πόλεις καὶ χώρας σῴζει· ἡ *Δίκη σεμνὴ καὶ ἀπαραίτητος* οὖσα παρὰ τὸν τοῦ Διός, τοῦ βασιλέως τῶν θεῶν, θρόνον κα-

(1) (Τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος κόραι.
Εὐνομίη τε Δίκη τε καὶ Εἰρήνη τεθαλυῖα. «Ἡσίοδ. Θεογέν. 907
ἡ δὲ Δίκη παρθένος ἐστὶ Διὸς ἐκγεγαυῖα
κυδρὴ τ' αἰδοίη τε θεοῖς, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν». Ἔργ. 275 «τὸ δὲ *παρθένος* κατὰ σύμβολον τοῦ ἀδιάφθορος εἶναι καὶ μηδαμῶς ἐνδιδόναι τοῖς κακούργοις μηδὲ προσίεσθαι μήτε δέησιν μήτε παραίτησιν μήτε κολακείαν». Σχολιαστ.

θημένη πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφορᾷ, ἐπιβλέπει δὲ καὶ τοὺς δικαστάς, οἵτινες θεράποντες τῆς θεᾶς εἰσι· καίτοι δὲ τὴν ψῆφον κρύβδην φέρουσιν, ὅμως δὲν διαλανθάνουσι τὴν θεάν, ἥτις τοὺς καταισχύνοντας αὐτὴν σκληρῶς κολάζει καὶ αὐτοὺς καὶ τὸ γένος αὐτῶν ὅλον (1)· ὁ δὲ Πλάτων (2) συνδυάζει μετὰ τῆς *δίκης* καὶ τὴν *αἰδῶ*, τὸν δὲ μὴ μετέχοντα τῶν θείων τούτων δώρων πρέπει οἱ ἄνθρωποι νὰ κτείνωσιν ὡς *νόσον* τῆς πόλεως· διὸ καὶ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ἡ *Δίκη παρθένος αἰδοίη* δικαίως λέγεται· ψεῦδος δὲ αἰδοῖ καὶ δίκῃ νεμεσητὸν κατὰ φύσιν (3).

Τὴν πρὸς τὴν *θέμιν* (4) καὶ τὴν *δίκην* ἢ τὸ *δίκαιον* καὶ τὸν *νόμον* ἀγάπην, τιμὴν καὶ ῥοπὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱκανῶς δύναται νὰ μαρτυρήσῃ καὶ ἡ πληθὺς τῶν κυρίων ὀνομάτων, τῶν ἐσχηματισμένων ἐκ τῶν εἰρημένων οὐσιαστικῶν· καὶ πρῶτον παρὰ τὸ *θέμις* ἔχομεν τὰ ἑξῆς κύρια ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, *Θέμιστος, Θεμιστέας, Θεμιστίων, Θεμίστιος, Θεμιστώ Θεμίας, Θέμισος, Θεμίσων, Θεμισταγόρας, Θεμιστογένης, Θεμιστόδαμος, Θεμιστοδίκη, Θεμιστόδωρος, Θεμιστοκλῆς, Θεμιστοκράτης, Θεμιστοκύπρα, Θεμιστόλας, Θεμιστῶναξ, Θεμιστονόη. Ἁγνόθεμις, Ἀκεστόθεμις, Ἀμφίθεμις, Ἀναξίθεμις, Ἀπολλόθεμις, Ἀριστόθεμις, Αὐξίθεμις, Βουλόθεμις, Δαμόθεμις, Διάθεμις, Διϳαίθεμις, Δι Fείθεμις, Ἐργόθεμις, Εὐξίθεμις, Εὐρύθεμις, Ζηνόθεμις, Ἡγησίθεμις, Ἡρόθεμις, Θεόθεμις, Καλλίθεμις, Κλεισίθεμις, Κλεύθεμις, Κλέοθθις, Κυπρόθεμις, Μελπόθεμις Μηνόθεμις, Μητρόθεμις,*

(1) Δημ. ΚΕ', 11 καὶ ΙΘ', 239-240.

(2) Πλάτ. Πρωταγόρ. 322.

(3) Πλάτ. Νόμ. 943 Ε — ὁ δὲ Πλούταρχος περὶ τῆς τιμωρίας τῶν ἀνθρώπων λέγει ὡς ***Ἀδράστεια*** μέν, Ἀνάγκης καὶ Διὸς θυγάτηρ, ἐπὶ πᾶσι τιμωρὸς ἀνωτάτω τέτακται τοῖς ἀδικήμασι· καὶ τῶν πονηρῶν οὐδεὶς οὔτε μέγας οὕτως οὔτε μικρὸς γέγονεν, ὥστε ἢ λαθὼν διαφυγεῖν ἢ βιασάμενος· τρεῖς δ' ὑπουργοὶ τῆς Ἀδραστείας εἰσίν, αἱ τρεῖς δηλονότι τιμωρίαι, ἡ ***Ποινή***, ἡ ***Δίκη*** καὶ ἡ ***Ἐρινύς***· καὶ ἡ μὲν ***Ποινὴ*** εὐθὺς ἐν σώματι καὶ διὰ σωμάτων ταχέως κολαζει πράῳ τινι τρόπῳ καὶ παραλείποντι πολλὰ τῶν καθαρμοῦ δεομένων· τῇ δὲ ***Δίκῃ*** μετὰ τὴν τελευτὴν ὁ δαίμων παραδίδωσιν ἐκείνους ὧν μεῖζόν ἐστιν ἔργον ἡ περὶ τὴν κακίαν ***ἰατρεία***· τοὺς δὲ πάμπαν ἀνιάτους ἀπωσθέντας ὑπὸ τῆς Δίκης ἡ τρίτη καὶ ἀγριωτάτη τῶν τῆς Ἀδραστείας ὑπουργῶν, ἡ ***Ἐρινὺς*** μεταθέουσα πλανωμένους καὶ περιφεύγοντας ἄλλον ἄλλως οἰκτρῶς καὶ χαλεπῶς ἅπαντας κολάζει μέχρις οὗ τελέως ἐκ τῶν ῥύπων καὶ τῶν κηλίδων τῆς κακίας ἀποκαθαρθῶσιν. Πλούτ. Β' 564 Ε.

(4) ***Θέμις*** — θέμιδος καὶ ***θέμιστος***, ***θέμιτος*** Δεωρ. καὶ ***θέμιος*** Ἰωνικ. ***θεμίζειν*** = δικαιοῦν, κολάζειν. Κρῆτες καθ' Ἡσύχ. πρβλ. δίκη - ***δικαιοῦν***· ***θεμίξενος***, δίκαιος πρὸς τοὺς ξένους· ***θεμισκόπος***, ὁ τὸν νόμον καὶ τὴν τάξιν ἐπιβλέπων. Πίνδαρ.

Ξενόθεμις, Ὀνασίθεμις, Ὀξύθεμις, Παρθεμίδας, Πασίθεμις, Πυργόθεμις, Στασίθεμις, Τιμόθεμις, Ὑψίθεμις, Φαννόθεμις, Φιλόθεμις, Χρυσόθεμις.

Παρὰ δὲ τὸ *δίκαιον* καὶ τὴν *δίκην* εἰσὶν ἐσχηματισμένα τὰ ἑξῆς.

Δίκων καὶ *Δίκκων, Δικκώ, Δικαίαρχος, Δικαιοβούλα, Δικαιογένης, Δικαιοκλῆς, Δικαιοκράτης, Δικαιομένης, Δικαιοπλούτα, Δικαιύλιος, Δικαιώ, Δικαστοφῶν, Διαδικασαμενός, Εὐδίκαιος. Δικαινέτα, Δικηκράτης.*

Ἀγέδικος, Ἀλεξίδικος, Ἀλκίδικος, Ἀλκιδίκη, Ἀμφίδικος, Ἀναξίδικος, Ἀνδροδίκη, Ἀνόδικος, Ἀριστόδικος, Ἀρχέδικος, Ἀρχεδίκη, Ἀσίδικος, Αὐτόδικος, Βασιλοδίκα, Γνωσίδικος, Δεινοδίκης, Δημόδικος, Ἔκδικος, Εὔδικος, Ἐπίδικος, Ἑρμόδικος, Εὔδικος, Εὐθύδικος, Εὐρύδικος, Εὐρυδίκη, Fισόδικος, Ἡρόδικος, Θαρσυδίκας, Θεμιστοδίκη, Ἰθιούδικος, Ἱπποδίκη, Ἰφιδίκη, Καλλίδικος, Καλλιδίκη, Καλόδικος, Κλείδικος, Κλεισιδίκη, Κλεόδικος, Κλεοδίκη, Κρανόδικος, Κρανοδίκα, Λαοδίκη, Λαόδικος, Λεώδικος, Λυσίδικος, Λυσιδίκη, Μανδρόδικος, Ματυδίκα, Μνασίδικος, Μνημοδίκη, Ναυσίδικος, Νικησίδικος, Νικόδικος, Ξενοδίκης, Ξεινοδίκη, Ξενόδικος, Ὀρσιδίκη, Πεισιδίκη, Ποίδικος, (=Πρόσδικος), Ποσείδικος, Πραξίδικος, Πρόδικος, Πρόσδικος, Πυθοδίκη, Σκαμανδροδίκη, Σωσίδικος, Τελεστοδίκη, Τηλεδίκη, Τηλοδίκη, Τιμοδίκη, Ὑπόδικος, Φανόδικος, Φιλόδικος, Φιλοδίκης.

Ὡσαύτως καὶ παρὰ τὴν λ. *νόμος* ἔχομεν ἱκανὰ κύρια ὀνόματα, οἷον *Νόμων, Νομοκράτης, Ἀμφίνομος, Ἀντίνομος, Ἀριστόνομος, Ἀρχένομος, Αὐτόνομος, Δημόνομος, Ἐννομίδας, Εὔνομος, Εὐθύνομος, Εὐρύνομος, Εὐρυνόμη, Ἰσόνομος, Καλλίνομος, Λαόνομος, Λαονόμη, Λυσίνομος, Ὀρσινόμη. Σωσίνομος, Φιλόνομος, Φιλονόμη.*

Τοῦ Ἀττικοῦ ποινικοῦ καὶ φονικοῦ δικαίου ἀνέλιξις.

Μεταβαίνοντες ἤδη εἰς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν ἔχομεν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ *φονικὰ δικαστήρια*, ὡς ταῦτα διεμορφώθησαν ἐν Ἀθήναις, τὴν ἐν αὐτοῖς *δικονομικὴν πορείαν*, τοὺς *φονικοὺς νόμους* καὶ τὰς *ἐπὶ φόνῳ ποινάς*. Ἀλλὰ πρὸ τούτων παρακολουθητέον τὴν *ἀνέλιξιν τοῦ ποινικοῦ δικαίου* καὶ τὰς περὶ τῆς *ποινῆς* ἰδέας τῶν ἀρχαίων.

Ἐν τῷ δικαίῳ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ *ποινή*, ὥσπερ ὕστερον τὸ λεπτοφυὲς τῶν φιλοσόφων πνεῦμα διετύπωσε, διττὸν τὸν σκοπὸν ἔχει.

τὸν σωφρονισμὸν δηλονότι ἢ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀδικοῦντος, ὅτε καὶ *κόλασις* λέγεται· καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἀδικηθέντος, ὅτε καὶ *τιμωρία* καλεῖται· καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀριστοτέλους *διαφέρει τιμωρία καὶ κόλασις· ἡ μὲν γὰρ κόλασις τοῦ πάσχοντος ἕνεκέν ἐστιν, ἡ δὲ τιμωρία τοῦ ποιοῦντος, ἵνα ἀποπληρωθῇ* (ἐπὶ τῷ ἀδικήματι, ὅπερ ὑπέστη) (1). Οὕτω δὲ ἡ *κόλασις* ἤτοι ἡ *κολάζουσα ποινὴ* φέρει τὸν παιδαγωγικὸν χαρακτῆρα, καθ' ὃν ὁ κολάζων φυσικῶς καὶ ἠθικῶς τοῦ κολαζομένου ὑπερέχων πρὸς τὸ συμφέρον τούτου τὴν ποινὴν ἐπιβάλλει. Ὅθεν ἡ μὲν πολιτεία ἢ ὁ ἄρχων αὐτῆς ὁμοιάζει πρὸς τὸν παιδαγωγόν, οἱ δὲ πολῖται πρὸς τοὺς παιδευομένους νέους, οὓς ὁ παιδαγωγῶν ὥσπερ ξύλον διαστρεφόμενον καὶ καμπτόμενον εὐθύνει διὰ τῶν ἀπειλῶν καὶ πληγῶν (2)· διὸ καὶ τὸ κολάζειν καὶ τὸ διορθοῦν διὰ τῆς ποινῆς *εὐθύνειν* (3) οἱ Ἕλληνες ἐκάλεσαν.

Τὴν ἐκ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ἔννοιαν ταύτην τῆς ποινῆς ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀρχὴ διετήρησε καὶ ὕστερον ἐν τῇ ἀστυνομικῇ αὐτῆς ἐξασκήσει, ἥπερ πολλάκις δυσδιάκριτος τῆς δικαστικῆς γίνεται. Κατὰ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην καὶ τὸ *βασιλικὸν σκῆπτρον* εἶνε τὸ κολαστήριον ὄργανον, ὡς ἐμφαίνει ἡ τῆς Ἰλιάδος σκηνή, ἐν ᾗ τὸν θρασὺν καὶ ἀκριτόμυθον Θερσίτην ὁ συνετὸς Ὀδυσσεὺς διὰ *τοῦ σκήπτρου* σωφρονίζει (4). Κατὰ τὴν εὐφυᾶ δ' ὅμως τοῦ Hermann (5) παρατήρησιν τὸ σκῆπτρον συμβολίζει καὶ *τὸ εὐθὺ καὶ ἀκαμπὲς τῆς τοῦ δικαίου* δυνάμεως. Ἀλλὰ τότε πῶς τὸ τοῦ δικαίου ὄργανον δύναται κακὸν καὶ λύπην εἰς τὸν ἄλλον νὰ ἐπιφέρῃ; πρὸς τοῦτο ἀποκρίνεται τὸ τοῦ *Ῥαδαμάνθυος δίκαιον*.

Εἴ κε πάθοι τὰ τ' ἔρεξε *δίκη κ'* ἰθεῖα γένοιτο (6).

Οὕτω δὴ τὸ *ἀντιτιμωρεῖσθαι* ἢ τὸ κακὸν ἀποδιδόναι (*Vergeltung*) ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ ἀρχαιοτάτου Ἑλληνικοῦ δικαίου· διὸ καὶ ὁ Ἀρχίλοχος καυχᾶται κατὰ τὴν ἠθικὴν τοῦ λαοῦ.

(1) Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. 1369β.

(2) Πλάτ. Πρωταγόρ. 325.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. Η', 4 ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ τοὺς ἁμαρτάνοντας *ηὔθυνε* κυρία οὖσα ζημιοῦν καὶ κολάζειν.

(4) Ἰλιάδ. Β 265.

(5) Grundsätze des Strafrechts im griech. Altertume σ. 5-6.

(6) Ἀρ. Ἠθ. Νικομ. 1132β 26.

...... ἓν δ᾽ ἐπίσταμαι μέγα,

τὸν κακῶς με δρῶντα δεινοῖς ἀνταμείβεσθαι κακοῖς (1).

Καίτοι δὲ τοῦτο φαίνεται προσκροῦον εἰς τὴν σημερινὴν ἠθικήν, ὅμως ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότης τὴν ἔννοιαν ταύτην εὕρισκε συμφωνοῦσαν καὶ πρὸς τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου καὶ πρὸς τὴν ἠθικὴν αὐτῆς ἰδέαν· διότι κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν τὸ *δίκαιον* ἔγκειται ἐν τῷ ἀποδιδόναι τὸ ὀφειλόμενον ἑκάστῳ· ὀφείλεται δὲ εἰς μὲν τὸν φίλον ἀγαθόν, εἰς δὲ τὸν ἐχθρὸν κακόν· τὸ δὲ *ἄδικον* ἐμφανίζεται ὅπου ὁ φίλος, ὁ συμπολίτης, ὁ ἴσος, τὸν φίλον καὶ ἴσον ὡς ἐχθρὸν καὶ ὡς μὴ ἴσον μεταχειρίζεται (2)· διὸ καὶ δικαιοῦται οὗτος ἐκείνῳ τὸ ἴσον ἢ τὸ ἀντίποινον ν᾽ ἀποδώσῃ (ἀντιτιμωρεῖσθαι). Ὅθεν ὕστερον καὶ κατὰ τὸ συντεταγμένον Ἀττικὸν δίκαιον ὁ κατήγορος πολιτικοῦ κακουργήματος διώκει τὸν κακουργήσαντα ἐν τῷ δικαστηρίῳ μᾶλλον ἰδίας ἔχθρας ἕνεκεν ἢ χάριν τοῦ κοινῇ συμφέροντος (3)· διότι ἡ ἔχθρα θεωρεῖται ὡς βλάβη τις γενομένη καὶ ἀδικία, ἧς ὁ κατήγορος ἤδη παρὰ τοῦ ἀντιδίκου ὥσπερ ὀφειλόμενόν τι χρέος ἀπαιτεῖ, ἵνα ἀποπληρωθῇ· ἐνίοτε δ᾽ ὁ κατήγορος καὶ συνδυάζει τὴν ἰδίαν ἔχθραν μετὰ τοῦ κοινῇ συμφέροντος, ὡς ὁ Δημοσθένης (4) λέγει περὶ τοῦ Τιμοκράτους· «τὸν οὕτως *ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν* ἰδὼν ἠδικηκότα κοινῇ πᾶσαν τὴν πόλιν ἦλθον ἐπ᾽ αὐτὸν (κατήγγειλα) ἡγούμενος ἁρμόττοντα εἰληφέναι καιρὸν τοῦ βοηθῆσαι δ᾽ ἅμα τῇ πόλει καὶ *τιμωρίαν ὑπὲρ ὧν ἐπεπόνθειν* λαβεῖν».

(1) Ἀνθολογία λυρικὴ Bergk σελ. 186. τὴν ἰδέαν ταύτην ἐκφράζουσι καὶ ἄλλοι «σοφοί, οἷον ὁ Σόλων· εἶναι δὲ γλυκὺν ὧδε φίλοις, ἐχθροῖσι δὲ πικρόν·

τοῖσι μὲν αἰδοῖον, τοῖσι δὲ δεινὸν ἰδεῖν.

Ξεν. Ἀπομνημ. Β΄. 3, 12. Καὶ μὴν πλείστου γε δοκεῖ ἀνὴρ ἐπαίνου ἄξιος εἶναι, ὃς ἂν φθάνῃ τοὺς μὲν πολεμίους κακῶς ποιῶν, τοὺς δὲ φίλους εὐεργετῶν· πρβλ. καὶ Πλάτ. Μένωνι 71 Ε. Πολ. 332 Δ. ἐναντίος δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης κηρύσσεται ὁ Σωκράτης, καθ᾽ ὃν *οὔτ᾽ ἀδικειν δεῖ οὔτ᾽ ἀνταδικεῖν* Πλάτ. ἐν Κρίτωνι 49 Β-Ε καὶ εἰ ἀναγκαῖον εἴη ἀδικειν ἢ ἀδικεῖσθαι, ἑλοίμην ἂν μαλλον ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν» ἐν τῷ Γοργίᾳ 469 C.

(2) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομαχ. 1131 α αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα γίνονται, ὅταν οἱ ἴσοι μὴ ἴσα, οἱ δὲ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσι καὶ νέμωνται.

(3) Λυσίας κατὰ Ἐρατοσθένους 2. πρότερον μὲν γὰρ ἔδει την ἔχθραν τοὺς κατηγοροῦντας ἐπιδεῖξαι, ἥτις εἴη πρὸς τοὺς φεύγοντας.

(4) Δημ. ΚΔ΄, 8 σελ. 702 καὶ ΚΒ΄ 1 καὶ 3· τουτονὶ τὸν συκοφαντήσαντά με ὡς πατροκτόνον, ὦ δικασταί, πειράσομαι μεθ᾽ ὑμῶν καὶ νῦν καὶ τὸν ἄλλον ἅπαντα χρόνον ἀμύνεσθαι. πρβλ. καὶ Ἀντιφῶντα περὶ τοῦ Χορευτοῦ 4.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν Ἑλλήνων περὶ τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου ἔννοια δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν μαθηματικὴν ἀναλογίαν· ἡ ποινὴ δηλαδὴ πρὸς τὴν γενομένην ἀδικίαν ἢ βλάβην ἔχει τὸν αὐτὸν λόγον, ὃν καὶ ἡ τοῦ ὀφειλέτου πρὸς τὸν δανειστὴν πληρωμή, ὥσπερ δηλαδὴ προσήκει καὶ δίκαιόν ἐστι χρηματικόν τι δάνειον νὰ ἀποτεισθῇ, οὕτω καὶ πᾶσα ἐνοχὴ ἢ ἀδικία δι' ὑλικῆς τινος ποινῆς ν' ἀποπληρωθῇ· διὸ καὶ κατὰ τοὺς πυθαγορείους τὸ δίκαιόν ἐστιν ἁπλῶς τὸ *ἀντιπεπονθός*(1), τὸ ἰσόρροπον δηλαδὴ τοῦ διδόναι καὶ λαμβάνειν, τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν· ἀλλὰ τὸ *ἀντιπεπονθὸς* ἁπλῶς, παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἀληθεύει πανταχοῦ οἷον· εἴ τις ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι· καὶ εἴ τις ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλως κολασθῆναι· διότι ἐνταῦθα ἁρμόζει τὸ *κατ' ἀναλογίαν* ἀντιπεπονθὸς καὶ οὐχὶ τὸ *κατ' ἰσότητα*(2)· τοιοῦτός τις ἦν καὶ ὁ παρὰ τοῖς Λοκροῖς νόμος, διασωθεὶς παρὰ τῷ Δημοσθένει· «ἐάν τις δηλαδὴ τοῦ ἑτεροφθάλμου ἐκκόψῃ τὸν ὀφθαλμόν, τοῦτον ἀμφοτέρους ἀντεκκοπῆναι χρή, οὐδεμιᾶς τιμήσεως χρημάτων παρ' αὐτοῖς οὔσης» (3).

Ἀλλ' ἤδη πρὸς τὰς ἰδέας ταύτας τοῦ ἀρχαιοτάτου φυσικοῦ δικαίου πῶς συμβιβάζεται ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία, ἥτις οὐχὶ ἁπλοῦν ἀτόμων ἄθροισμα ἀποτελεῖ, ἀλλ' ἠθικὸν ὀργανισμόν, εἰς ὃν πάντες οἱ πολῖται ὡς μέλη οὐχὶ αὐθυπόστατα, ἀλλ' οἱονεὶ συμπεφυκότα, ἀνήκουσι καὶ ἐξ οὗ ὥσπερ ἀπὸ γενικῆς πηγῆς τὴν ἑαυτῶν προσωπικότητα καὶ τὰ μετ' αὐτῆς συνδεόμενα δικαιώματα λαμβάνουσιν; καὶ ὅμως αἱ ἰδέαι ἐκεῖναι δὲν ἀντίκεινται πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας, ἀλλὰ τοὐναντίον συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ δημοσίου ποινικοῦ δικαίου.

Ἤδη ἡ σοφιστική, καθ' ἣν ἡ πρώτη κοινωνία τῶν ἀνθρώπων συνέστη ἐξ ἁπλῆς συμφωνίας διὰ τῆς ἐλευθέρας ἐν τῇ πόλει συνενώσεως αὐτῶν, νομίζει τὴν *ἰδέαν τοῦ δικαίου* προϊὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, ἵνα πρὸς τὸν φύσει ἰσχυρότερον ἢ τὸ φυσικὸν δίκαιον

(1) Ἀριστοτελ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1132β «ἐκεῖνοι γὰρ ᾤοντο δίκαιον εἶναι τὸ *ἀντιπεπονθός*· πρὸς ὃ παραβλητέον τὸ Ὁμηρικὸν» *ἀντιτὰ ἔργα*, ὅπερ *ἀντίποινα*, *ἀντίσηκα* καὶ *ἀντίσταθμα* ὁ Σχολιαστ. ἑρμηνεύει. Ἰλιαδ. ω, 213.

(2) Ἀριστοτελ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1132 β.

(3) Δημοσθέν. ΚΔ'. 141 σελ. 744.

τὸ θετὸν οἱ πολλοὶ ὡς ὀχύρωμα ἀντιτάξωσιν(1). Ἐκ τῆς σοφιστικῆς ταύτης θεωρίας δῆλον μάλιστα τοῦτο γίνεται, ὅτι περὶ *δικαίου* καθόλου καὶ περὶ *ποινικοῦ* ἰδίᾳ μόνον ἐν τῇ πολιτικῇ κοινότητι ἢ τῇ κοινωνίᾳ δύναται νὰ γένηται λόγος· ἤδη δὲ ἡ πρώτη αὕτη κοινωνία φέρει μὲν ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν συνείδησιν τῶν καθ' ἕκαστον αὐτῆς μελῶν, ἀλλ' ὡς ὅλον δὲν ἔχει τοῦ δικαίου ὑψηλοτέραν ἔννοιαν· διὸ καὶ ἐν τῷ ἡρωϊκῷ αἰῶνι οὐδὲν ἴχνος συντεταγμένης ποινικῆς διαδικασίας φαίνεται, ὡς ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία αὐτὴν ὕστερον διεμόρφωσεν· τοῦ μὲν φόνου ἡ ἐκδίκησις ἐπαφίεται εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ παθόντος καὶ μόνον ὅταν ἀμφισβήτησίς τις ἐπέλθῃ περὶ τῆς τιμῆς τοῦ αἵματος, ἣν ὁ ποιητὴς *ποινὴν* καλεῖ, ὡς εἴδομεν, κρίνεται ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, ὥσπερ καὶ ἄλλη τις ἰδιωτικὴ διαφορά(2)· ὅταν δ' ὅμως κακούργημά τι πρὸς τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας γένηται, οἷα προδοσία τις, αὐτὸς ὁ λαὸς ἄνευ κριτοῦ καὶ δικασπόλων τιμωρεῖ τὸν προδότην διὰ λιθοβολίας, ἥτις τὴν λαϊκὴν παραφορὰν ἐμφαίνει· λείψανα δὲ τῶν ἀρχαίων τούτων ἰδεῶν παρατηρεῖ τις καὶ ἐν Ἀθήναις, ὅτε μάλιστα τὸ Σολώνειον πολίτευμα προσέθηκε τὰ ἰδανικὰ τῆς πολιτικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας ὅρια· οὕτω λ. χ. τὸ τοῦ ***Κανωνοῦ*** ψήφισμα ἐκέλευεν, ***ἐάν τις τὸν δῆμον ἀδικῇ, δεδεμένον ἀποδικεῖν*** (ἀποδιδόναι δίκην, ἀπολογεῖσθαι) ***ἐν τῷ δήμῳ· καὶ ἐὰν καταγνωσθῇ ἀδικεῖν, ἀποθανόντα εἰς τὸ βάραθρον ἐμβληθῆναι***» (3)· ὁ δὲ Δημοσθένης ἀποθαυμάζει τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες τὴν χώραν καὶ τὴν πόλιν ἐκλιπόντες ***κατελιθοβόλησαν τὸν Λυκίδην*** (ἢ Κυρσίλον) οὐ ***μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ αἱ γυναῖκες τῆς πόλεως***, ἐπειδὴ ἀπεφήνατο γνώμην, ἵνα δεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου(4). Μέλαιναν δὲ σελίδα καὶ χαρακτηριστικὴν τῆς τοῦ δήμου λύσσης καὶ παραφορᾶς ἀποτελεῖ ἡ παρὰ τὸν νόμον δίκη καὶ εἰς θάνατον καταδίκη τῶν στρατηγῶν τῆς ἐν Ἀργινούσαις ναυμαχίας, διότι δῆθεν δὲν περιέσωσαν πρὸς ταφὴν τοὺς ναυαγούς· οὐ πολλῷ δ' ὕστερον μετέμελε τοῖς Ἀθηναίοις, λέγει ὁ Ξενοφῶν, καὶ ἐτιμώρησαν τοὺς κατηγόρους καὶ συκοφάντας τῶν

(1) Πλάτ. Γοργ. 483 β ἀλλ' οἶμαι, οἱ τιθέμενοι τοὺς νόμους οἱ ἀσθενεῖς ἄνθρωποί εἰσι καὶ οἱ πολλοί· πρὸς ἑαυτοὺς οὖν καὶ τὸ ἑαυτῶν συμφέρον τοὺς νόμους τίθενται.

(2) Ἰλιάδ. Σ. 497.

(3) Ξενοφ. Ἑλλην. 1, 7, 20.

(4) Δημοσθ. *ΙΗ'*. 204 Λυκοῦργ. κ. Λεωκράτ. 122 Ἡροδτ. Θ', 5.

θανατωθέντων στρατηγῶν (1). Ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης δύνανται νὰ ἑρμηνευθῶσι καὶ αἱ κατὰ τῶν τυράννων ἄγριαι ποιναὶ τῆς λαϊκῆς δικαιοσύνης· διότι οἱ τύραννοι τῶν Ἑλληνίδων πόλεων δὲν κρίνονται, ἀλλὰ τιμωροῦνται μόνον καὶ μάλιστα ἀπανθρώπως καὶ οὐ μόνον αὐτοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀκίνδυνοι καὶ ἀθῷοι παῖδες αὐτῶν καὶ γυναῖκες εἰς ἀγρίας τιμωρίας ὑποβάλλονται (2).

Ὡς δὲ μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν καταλυθείσης τῆς βασιλείας νέος πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἀνεπτύχθη, οὕτω καὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον νέαν φάσιν λαμβάνει· διότι κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν σοφιστῶν *δίκαιόν ἐστι τὸ τοῦ ἄρχοντος συμφέρον* καὶ ἑκάστη ἀρχὴ ἀναλόγως τοῦ πολιτεύματος τοὺς νόμους τίθεται πρὸς τὸ ἑαυτῇ συμφέρον· οἷον ὁ μὲν τύραννος ὑπὲρ ἑαυτοῦ, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ ὑπὲρ τῶν ὀλίγων καὶ οἱ δημοκρατικοὶ ὑπὲρ τῶν πολλῶν (3)· ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἀριστοκρατίαν οἱ ἄρχοντες, οἱ τῆς ἀρχαίας βασιλικῆς ἐξουσίας διάδοχοι καὶ κληρονόμοι, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ λαοῦ ἀντιπρόσωποι, ἔχουσι νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς **κοινῆς εὐπραγίας** καὶ δὴ καὶ πλέον τι ἢ πρότερον· ἀλλὰ τὸ περὶ τῆς κοινῆς εὐπραγίας ἢ τοῦ κοινῇ συμφέροντος μέλημα τοῦτο τῶν ἀρχόντων γίνεται μεῖζον ἐν τῇ δημοκρατίᾳ, ὅτε ὁ δῆμος τὴν ἐξουσίαν ἔλαβε καὶ τοὺς νόμους πρὸς τὸ συμφέρον τῶν πολλῶν ἐτίθετο· ὁ Ἀριστοτέλης σαφῶς διδάσκει, ὅτι *δίκαιον* εἶνε τὸ ***νόμιμον· οἱ δὲ νόμοι στοχάζονται τοῦ κοινῇ συμφέροντος·*** οὕτω δὲ ***τὰ δίκαια ποιοῦσι καὶ φυλάττουσι τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας·*** διὸ καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀρετὴ τελεία· διότι ὁ ἔχων αὐτὴν ἀσκεῖ οὐ μόνον πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ πλησίον· καὶ διὰ τοῦτο ἡ δικαιοσύνη κρατίστη τῶν ἀρετῶν καὶ οὔθ' *ἕσπερος* οὔθ' *ἑῷος* οὕτω θαυμαστός (4).

Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἀχώριστος παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀπὸ τῆς τοῦ ἄρχοντος φαίνεται, τοσούτῳ μᾶλλον ἔδει ἡ πολλα-

(1) Ξενοφ. Ἑλλην. Α', 7—

(2) Πλάτ. Γοργ. 473.

(3) Πλάτ. Πολ. 338C, Νόμ. 714.

(4) Ἀριστοτελ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1129 διὸ καὶ ἡ παροιμία

ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετὴ 'στίν·

χαριέστατος καὶ ὑψηλότερος ὁρισμὸς τῆς δικαιοσύνης, ὃν παρέχει ὁ Πλάτ. Ὅρ. 411 Δ «ἡ δικαιοσύνη *ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς ἑαυτὴν* καὶ *εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν πρὸς ἄλληλά* τε καὶ περὶ ἄλληλα».

πλότης τῆς ἀρχούσης μερίδος καὶ εἰς τὴν δικαστικὴν ἀρχήν, ὡς εἰκός, τὸ ἀνάλογον μέρος τῆς ὑπὲρ τοῦ κοινῇ συμφέροντος ἐπιμελείας νὰ μεταδώσῃ· τὸ κοινῇ συμφέρον ἄρα, εἰς ὅπερ τὸ ἀτομικὸν ἑκάστου πολίτου ὡς ὑποτεταγμένου μέλους ὤφειλε νὰ ὑπηρετῇ, δὲν ἐπέτρεπε πλέον, ὅπως ἕκαστος ἀδικούμενος ἀτομικῶς αὐτοδικῇ, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πολιτεία δικαιωματικῶς ἀνέλαβε νὰ κρίνῃ καὶ τὰς τοῦ φόνου δίκας τῶν ἰδιωτῶν· καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἰδίους *νόμους ἔθηκεν* καὶ δικαστὰς κατέστησεν, ὅπως καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἰδιωτικὴν ἐκδίκησιν εἰσαγάγῃ τὸν κανόνα καὶ τὸ μέτρον (1), ὅπερ καὶ εἰς τὸ γενικὸν συμφέρον ἅμα προσῆκεν.

Ἱκανῶς δὲ τὴν ὑψηλὴν ἔννοιαν τῆς τῶν νόμων συντάξεως ὁ φιλόσοφος ῥήτωρ ἀπεικόνισεν ἐν οἷς λέγει»· ἅπας ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, «κἂν μεγάλην οἰκῶσι πόλιν κἂν μικράν, *φύσει καὶ νόμοις* διοικεῖται· «τούτων δὲ ἡ μὲν *φύσις ἐστὶν ἄτακτον* καὶ κατ' ἄνδρα ἴδιον τοῦ ἔχοντος, «οἱ δὲ *νόμοι κοινὸν καὶ τεταγμένον ταὐτὸ πᾶσιν· ἡ μὲν οὖν φύσις* ἂν «*ᾖ πονηρά, πολλάκις φαῦλα βούλεται καὶ ἐξαμαρτάνει· οἱ δὲ νόμοι* «*τὸ δίκαιον, καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον βούλονται καὶ τοῦτο ζη*- «*τοῦσι· καὶ ἐπειδὰν εὑρεθῇ, κοινὸν τοῦτο πρόσταγμα ἀπεδείχθη, πᾶσιν* «*ἴσον καὶ ὅμοιον καὶ τοῦτ' ἐστὶ νόμος, ᾧ πάντας πείθεσθαι προσήκει* «*διὰ πολλὰ καὶ μάλισθ' ὅτι πᾶς νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν,* «*δόγμα δ' ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωσις δὲ πλημμελημάτων,* «*πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει τοῖς ἐν τῇ πόλει* «*ζῆν*» (2)· ὁ νόμος ἤδη χάριν τοῦ κοινῇ συμφέροντος δὲν ἐπιτρέπει πλέον εἰς τὸν ἀδικηθέντα νὰ χειροδικήσῃ· πλεῖστον δὲ δήπου διαφέρει τὸν νόμον κύριον τῆς τιμωρίας ἢ τὸν ἐχθρὸν γίγνεσθαι, ἐπιφωνεῖ ὁ μέγας ῥήτωρ (3)· ὁ ἀδικηθεὶς ὀφείλει νὰ ἐναγάγῃ τὸν ἀδικήσαντα

(1) Δημοσθ. ΝΔ', 17 σελ. 1262.

(2) Δημ. ΚΕ', 15 σελ. 774.

(3) Δημ. ΚΓ', 32 Κατὰ τὸν Στοβαῖον ΙΙ, 189 Meineke Κρῆτες πρῶτοι Ἑλλήνων νόμους ἔσχον τοῦ Μίνωος θεμένου·· προσεποιεῖτο δ' ὁ Μίνως παρὰ τοῦ Διὸς αὐτοῦ μεμαθηκέναι δι' ἐννέα ἐτῶν εἴς τι ὄρος φοιτῶν, ἐν ᾧ Διὸς ἄντρον ἐλέγετο, κἀκεῖθεν ἀεὶ τινας νόμους φέρων τοῖς Κρησίν». Πρβλ. Πλάτ. Νόμ. 624Β Μίν. 319C «Παλαιοτάτοις νόμοις οἱ τοῦ Μίνωος πολῖται χρῶνται· ὅτι δὲ ἀγαθὸς πολιτικὸς καὶ νομοθέτης ὁ Μίνως, τοῦτο μέγιστον σημεῖον, ὅτι ἀκίνητοι αὐτοῦ οἱ νόμοι εἰσίν, ἅτε τὴν τῆς πόλεως οἰκήσεως ἀλήθειαν ἐξευρόντος εὖ»· μέγιστον δ' ἐγκώμιον τοῦ Μίνωος ἔχει καὶ Ὅμηρος, ὃς *ὀαριστὴν* τοῦ Διὸς αὐτὸν ὀνομάζει καὶ ὑπὸ τοῦ Διὸς αὐτὸν πεπαιδεῦσθαι λέγει.

πρὸ τοῦ νόμου εἰς κρίσιν, *ἄκριτος* δὲ καὶ *ἀναπολόγητος* οὐδεὶς κατηγορούμενος τιμωρεῖται (1)· ὁ δὲ νόμος διακρίνει τρία στάδια ἐν τῇ διαδικασίᾳ α΄ τὸ τῆς *αἰτίας*, β΄ τὸ τῆς *κρίσεως* καὶ γ΄ τὸ τοῦ ἐλέγχου μεθ' ὃν ἀκολουθεῖ ἡ τιμωρία (2)· ἄνευ δὲ τῆς *κρίσεως* καὶ τοῦ *ἐλέγχου*, ὅτι ὁ κατηγορούμενος ὄντως εἶνε ἔνοχος τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ κατηγορίας, ἡ *αἰτία* εἶνε ἁπλῆ ὑπόθεσις μόνον καὶ οὐδεμία τιμωρία γίνεται· τόσον δ' εὐλαβὴς πρὸς τὴν τάξιν ταύτην ὁ νομοθέτης ἐγένετο, ὥστε καὶ ὁ καταδεδικασμένος ἤδη ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ εἰς φυγήν, κατηγορούμενος ὕστερον ἐπὶ φόνῳ ἑκουσίῳ, ἔδει νὰ δικασθῇ καὶ διὰ τὴν κατηγορίαν ταύτην ἐν Φρεαττοῖ· ὁ νόμος ἤδη, εἰ καὶ ὁ κατηγορούμενος καὶ πρότερον τοιοῦτόν τι ἐποίησε, δὲν ἐπίστευσεν ἀβασανίστως εἰς τὴν κατηγορίαν, ὅτι εἶνε ἔνοχος οὐδ' *ἄκριτον κατεδίκασεν*, ἀλλ' εὗρε τὸ εὐσεβὲς καὶ ἐκεῖνον οὐκ *ἀπεστέρησε λόγου καὶ κρίσεως*· εἶδε περὶ τῶν ἀνδροφόνων ἤδη κεκριμένων τοσαύτην σπουδὴν ὁ νομοθέτης ἔδειξεν, ὅπως *λόγου καὶ κρίσεως, καὶ πάντων ὁπόσα ἐστὶ δίκαια*, τεύξονται περὶ τῶν ὕστερον αἰτιῶν, κατὰ μείζονα λόγον περὶ τοῦ μήτε ἑαλωκότος (ἀποδειχθέντος) *μήτε ἐγνωσμένου ἀνδροφόνου* προυνόησεν, ἵνα μὴ *ἄκριτος τιμωρηθῇ*. «Καὶ ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀνδροφόνον περιιόντα «ἐν τοῖς ἱεροῖς καὶ κατὰ τὴν ἀγοράν, λέγει ὁ μέγας ῥήτωρ, ἔξεστιν «αὐτῷ *ἀπάγειν εἰς τὸ* δεσμωτήριον, οὐχὶ δὲ καὶ *οἴκαδε* οὐδ' ὅποι «βούλεται· καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον δ' ἀπαχθεὶς *οὐδ' ὁτιοῦν πείσεται*, «*πρὶν ἂν κριθῇ*, ἀλλ' ἐὰν μὲν *ἁλῷ* (καταδικασθῇ), *θανάτῳ ζημιωθή*«*σεται*· ἐὰν δὲ μὴ μεταλάβῃ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων ὁ ἀπα«γαγών, *χιλίας δραχμὰς προσοφλήσει*» (3).

Καὶ ὡς πρὸς τὸν *δοῦλον* δέ, καὶ ἐὰν ἐπ' αὐτοφώρῳ φονεύῃ τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην, ὁ αὐτὸς κανὼν ὑπῆρχεν· *ἄκριτον* οὐδὲ τοῦτον ἐδύναντο οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος νὰ φονεύσωσιν, ἀλλ' εἰς τὸν νόμον ὤφειλον νὰ παραδώσωσιν, ὅπως κριθῇ (4). Ἐν δὲ τῇ ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ νόμου τιμωρίᾳ τοῦ φονέως, διετηρήθησαν, ὡς εἰκός, καί τινα λείψανα τοῦ ἀρχαίου ἐθίμου· ὁ συγγενὴς δηλαδὴ τοῦ φονευ-

(1) Πρβλ. καὶ Ἀνδοκίδ. κ. Ἀλκιβιάδ. 3 ἡ βουλὴ ὤμνυε μηδένα μήτε *ἐξελᾶν* μήτε *δήσειν* μήτε ἀποκτενεῖν *ἄκριτον*.

(2) Δημοσθ. ΚΓ', 36 σελ. 631· μέσον αἰτίας καὶ ἐλέγχου ἡ κρίσις.

(3) Δημ. ΚΓ', 77—79 καὶ 80.

(4) Ἀντιφῶν π. τ. Ἡρώδου φόνου 48.

θέντος ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου τιμωροῦ γίνεται μόνον κατήγορος τοῦ φονέως· ἐὰν δὲ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου καταδικασθῇ ὁ φονεύς, οὗτος δὲν παραδίδεται πλέον εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ διώκοντος συγγενοῦς, ἀλλ' εἰς τοὺς νόμους, οἵτινές εἰσι κύριοι νὰ ἐκτελέσωσι τὴν θανατικὴν ποινήν· ὁ δὲ κατηγορῶν συγγενὴς τοῦτο μόνον τὸ δικαίωμα ἔχει, νὰ παρακολουθήσῃ προσωπικῶς καὶ ἴδῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβληθείσης ποινῆς· πλέον δὲ τούτου οὐδὲν ἄλλο δικαίωμα ἔχει (1).

Ἕτερον δὲ βῆμα πρὸς τὰ πρόσω ἐν τῇ νέᾳ Ἀττικῇ διαδικασίᾳ εἶνε, ὅτι ἡ κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος κατηγορία δὲν περιορίζεται μόνον εἰς αὐτὸν τὸν παθόντα, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὁ βουλόμενος τῶν Ἀθηναίων λαμβάνει τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν νόμον καὶ τὴν δικαστικὴν ἀρχὴν τὸν κακοῦργον· ὁ Ἀριστοτέλης (2) δικαίως ἐξαίρει τῆς τοῦ Σόλωνος πολιτείας ὡς δημοτικώτατα τὰ τρία τάδε· τὸ *μὴ δανείζειν ἐπὶ τοῖς σώμασι*, τὸ *ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τιμωρεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων* καὶ τρίτον τὴν *εἰς τὸ δικαστήριον ἔφεσιν*· τὸ δεύτερον δὲ τοῦτο ἐκ τῶν νομοθετημάτων τοῦ Σόλωνος διευκρινῶν ὁ Πλούταρχος (3) γράφει· ἔτι μᾶλλον νομίζων ὁ Σόλων ὅτι πρέπει νὰ ἐπικουρῇ «τῇ τῶν πολλῶν ἀδυναμίᾳ, παντὶ λαβεῖν δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πε«πονθότος ἔδωκε· καὶ γὰρ *πληγέντος ἑτέρου καὶ βληθέντος καὶ βια«σθέντος ἐξῆν τῷ δυναμένῳ καὶ βουλομένῳ νὰ καταγγέλῃ τὸν ἀδι«κοῦντα, ὀρθῶς ἐθίζοντος τοῦ νομοθέτου τοὺς πολίτας, ὥσπερ ἑνὸς «μέλους συναισθάνεσθαι καὶ συναλγεῖν ἀλλήλοις*· διὸ καὶ ἐρωτηθεὶς «τὶς οἰκεῖται κάλλιστα τῶν πόλεων· ἐκείνη, ἔφη, *ἐν ᾗ τῶν ἀδικου«μένων οὐχ ἧττον οἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλουσι καὶ κολάζουσι τοὺς «ἀδικοῦντας*.»

Ὁ δὲ Δημοσθένης (4) ἐξαίρει καὶ ἄλλην ἀρετὴν τοῦ νομοθέτου, ὅστις «ἵνα μηδεὶς ἀποστερῆται τοῦ δίκης τυχεῖν, πολλὰς ὁδοὺς ἔδωκε διὰ τῶν νόμων ἐπὶ τοὺς ἀδικοῦντας, οἷον τῆς κλοπῆς· ἔρρωσαι καὶ τῇ σωματικῇ σου δυνάμει πιστεύεις; *ἄπαγε* τὸν κλέπτην ἐπὶ τὸν ἄρχοντα· ἀσθενέστερος εἶ καὶ ἀδυνατεῖς νὰ ἀπαγάγῃς αὐτόν: *ἐφηγοῦ* ἤτοι ὁδή-

(1) Δημ. ΚΓ', 69 σελ. 642.
(2) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτεί' 9,1.
(3) Πλούταρχ. β. Σόλωνος 19.
(4) Δημοσθ. ΚΒ', 26 σελ. 601.

γησον τοὺς ἄρχοντας ἐπ᾽ αὐτόν· τοῦτο ποιήσουσιν ἐκεῖνοι· οὐδέτερον βούλει τούτων; γράφου αὐτὸν ἤτοι κατάγγελλε αὐτὸν ἐγγράφως· καταμέμφει σεαυτὸν καὶ πένης ὢν οὐκ ἂν ἔχοις χιλίας (δραχμὰς) ἐκτεῖσαι; (ἂν μὴ ἀληθὴς ἡ κατηγορία ἀποδειχθῇ)· δικάζου κλοπῆς πρὸς τὸν διαιτητὴν καὶ οὐ κινδυνεύσεις ἤτοι οὐδὲν ἔχεις νὰ πάθῃς καὶ ἂν μὴ ἀληθὴς ἡ καταγγελία σου ἀποδειχθῇ· ***τῆς ἀσεβείας*** κατὰ ταὐτὰ (ἐστι, λέγει ὁ ῥήτωρ) ***ἀπάγειν, γράφεσθαι, δικάζεσθαι πρὸς Εὐμολπίδας, φαίνειν πρὸς τὸν βασιλέα***· περὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων τῶν ἀδικημάτων τὸν αὐτὸν τρόπον».

Ἡ συνταχθεῖσα νομοθεσία δὲν φροντίζει μόνον, ἵνα μηδὲν τῶν μελῶν τῆς πολιτείας στερηθῇ τῶν ἑαυτοῦ δικαιωμάτων, ἀλλὰ καὶ προνοεῖ, ὅπως μηδεὶς τῶν πολιτῶν ὑπερβῇ τὰ ὅρια τῶν ἑαυτοῦ δικαίων· διὸ καὶ τιμωρεῖ τὴν πρὸς τὸν δοῦλον ὕβριν ἐπίσης αὐστηρῶς ὡς καὶ τὴν πρὸς ἐλεύθερον γινομένην. (1) Διότι καὶ πάνυ σοφῶς δὲν ἐξετάζει τὶς ὁ παρανομούμενος καὶ ἀδικούμενος, ἀλλὰ προνοεῖ, ἵνα μηδεὶς παρανομήσῃ καὶ ἀδικήσῃ· οὕτω δὲ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ σοφοῦ νομοθέτου τὸ αἴτιον τῆς ποινῆς ἀποτελεῖ πολὺ μᾶλλον ἡ παραγνώρισις τῶν ἰδίων δικαιωμάτων ἢ ἡ καταπάτησις τῶν ἀλλοτρίων, πολὺ μᾶλλον ἡ κατάχρησις τῆς ἰδίας ἐλευθερίας ἢ ἡ διατάραξις τῆς ἀλλοτρίας· διὸ καὶ δικαίως οἱ Ἀττικοὶ ῥήτορες ἐξαίρουσι τὸ μέγιστον πλεονέκτημα τῆς συνταχθείσης ποινικῆς νομοθεσίας, ἥτις χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος καὶ τῆς κοινῆς ἁρμονίας ἐζήτησε νὰ ἐκριζώσῃ τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν ***ὕβριν*** τοῦ ἀτόμου, ἥτις κατὰ τὴν ὑγιεστάτην Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν ἡ ῥίζα τῆς ἀδικίας ὑπάρχει (2)· γραφικώτατα δ᾽ ἀπεικονί-

(1) Δημοσθ. ΚΑ΄, 46 σ. 529.

(2) Hermann σ. 16, Wachsmuth Hellen. Altertum I, 343. Δημ. ΚΑ΄, 42—σελ. 528 «καὶ θεωρεῖτε ὅσῳ μείζονος ὀργῆς καὶ ζημίας ἀξιοῦσι τοὺς ἑκουσίως καὶ ***δι᾽ ὕβριν*** πλημμελοῦντας· ἂν μὲν ***ἑκὼν*** βλάψῃ, ***διπλοῦν***, ἂν δ᾽ ***ἄκων ἁπλοῦν*** τὸ βλάβος κελεύουσιν ἐκτίνειν· ἂν δὲ μικροῦ πάνυ τιμήματος ἄξιόν τι λάβῃ, ***βίᾳ δὲ τοῦτο ἀφέληται, τὸ ἴσον τῷ δημοσίῳ προστιμᾶν***· διότι πάνθ᾽ ὅσα τις ***βιαζόμενος πράττει, κοινὰ ἀδικήματα*** καὶ κατὰ τῶν ἔξω τοῦ πράγματος ὄντων ἡγεῖτο ὁ νομοθέτης»· τῆς ὕβρεως τὰς μὲν γραφὰς ἔδωκεν ἅπαντι τῷ βουλομένῳ, τὸ δὲ τίμημα (=τὸ χρηματικόν) ἐποίησεν ὅλον δημόσιον· τὴν γὰρ πόλιν ἡγεῖτο ἀδικεῖν, οὐ τὸν παθόντα μόνον, τον ὑβρίζειν ἐπιχειροῦντα καὶ ***δίκην ἱκανὴν τὴν τιμωρίαν*** εἶναι τῷ παθόντι, χρήματα δ᾽ οὐ προσήκειν τῶν τοιούτων ἐφ᾽ ἑαυτῷ λαμβάνειν § 45 πρβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. Ῥήτορ 1378β ὕβρις ***τὸ πράττειν καὶ λέγειν*** ἐφ᾽ οἷς αἰσχύνη ἐστὶ τῷ πάσχοντι καὶ ἵνα ὁ ὑβρίζων ἡσθῇ (=ἡδονὴν αἰσθανθῇ.)

ζει τὴν ὕβριν ὁ Πλάτων γράφων(1)· *ἡ ἀδικία τῆς ὕβρεως ἔκγονος*· ἡ δὲ ὕβρις γεννᾶται, ὅταν τῇ ψυχῇ δῷ τις ἀρχὴν μείζονα τοῦ δέοντος· ὡς δ' ἐν τῷ σώματι πλείων τοῦ μετρίου τροφὴ *ἐκοπᾷ καὶ ἐξυβρίζει εἰς νόσους, οὕτω καὶ ἡ τῇ ψυχῇ μείζων τοῦ δέοντος διδομένη ἀρχὴ γεννᾷ τὴν ὕβριν, ἐξ ἧς ἡ ἀδικία.*

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον «ὁ νόμος κολάζει καὶ τὰ ἁμαρτήματα, ὅσα «τις διαπράττει ἐξ ἀγνοίας, ὅταν αὐτὸς αἴτιος ᾖ τοῦ ἀγνοεῖν· οἷον «τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια ἔταξε· διότι ὁ μέθυσος κύριος ἦν «μὴ μεθυσθῆναι· καὶ τοὺς ἀγνοοῦντάς τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ «ἐπίστασθαι καὶ μὴ χαλεπά ἐστιν εἰδέναι, κολάζουσιν· ὁμοίως δὲ καὶ «ἐπὶ τοῖς ἄλλοις, ἃ δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσι»· διότι ὁ νομοθέτης νομίζει, «*ὅτι ἐπ' αὐτοῖς* ἦν τὸ μὴ ἀγνοεῖν· κύριος γὰρ ἦν τοῦ ἐπιμεληθῆναι, ὥσπερ ὁ ἀκρατῶς βιοτεύων καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς· καὶ τῷ ἀδίκῳ δὲ καὶ ἀκολάστῳ ἐξ ἀρχῆς ἐξῆν μὴ γίνεσθαι τοιούτοις· ὁμοίως δὲ καὶ αἱ σωματικαὶ κακίαι, ὅσαι δι' ἀμέλειαν καὶ ἀγυμνασίαν γίνονται, ἐπιτιμῶνται», λέγει ὁ Σταγιρίτης(2).

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ αὐτοδικεῖν ὁ νομοθέτης σοφώτατα προνοῶν ἐζήτησε νὰ ἐπίσχῃ· κατὰ τὸν Δημοσθένη ὁ νομοθέτης *διὰ τῶν νόμων* καὶ τὰς *ἀναγκαίας προφάσεις*, ὅπως μὴ μείζους γίνωνται προεῖδεν· οἷόν εἰσι *κακηγορίας* δίκαι, ἵνα μὴ λοιδορούμενοι *τύπτειν ἀλλήλους* προάγωνται· πάλιν *αἰκίας* εἰσὶ δίκαι, ἵνα μηδείς, ὅταν ἀδυνατώτερος τοῦ πλήττοντος ᾖ, διὰ λίθου καὶ ἄλλων ὀργάνων ἀμύνηται, ἀλλὰ τὴν τοῦ νόμου δίκην ἀναμένῃ· *τραύματος* πάλιν εἰσὶ γραφαί, ἵνα μὴ τιτρωσκομένων τινῶν *φόνοι* γίνωνται· τὸ σμικρότατον ἄρα *τὸ τῆς λοιδορίας* ἢ *κακηγορίας ἀδίκημα* πρὸ τοῦ τελευταίου καὶ δεινοτάτου προεωράθη ὑπὸ τῶν νόμων, ὅπως μὴ γίνηται φόνος μηδὲ κατὰ μικρὸν ὑπάγηταί τις ἐκ μὲν τῆς *λοιδορίας* εἰς *πληγὰς* (αἰκίαν), ἐκ δὲ τῶν *πληγῶν εἰς τραύματα*, ἐκ δὲ τῶν *τραυμάτων* εἰς θάνατον, ἀλλ' ἐν τοῖς νόμοις ἑκάστου τούτων ὑπάρχῃ ἡ δίκη καὶ τιμωρία καὶ μὴ τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ προστυχόντος ὀργῆς καὶ βουλήσεως κρίνηται(3).

(1) Πλάτ. Νόμ. 691c.

(2) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1113β.

(3) Δημοσθ. ΝΔ', 17 σελ. 1262 πρβλ. καὶ ΚΓ', 31 σελ. 630 «ὁ μὲν ἀπάγων ὡς «τοὺς θεσμοθέτας *τοὺς νόμους ποιεῖ κυρίους*, ὁ δὲ ὡς *αὑτὸν* (ἀπάγων), *ἑαυτὸν* (ποιεῖ «κύριον τοῦ ἀδικήσαντος)· ἔστι δὲ ἐκείνῳ μέν, ὡς ὁ *νόμος τάσσει δοῦναι δίκην, οὕτω*

Ἐκ τοῦ μεγάλου δὲ πόθου τοῦ νὰ βασιλεύσῃ ὁ νόμος καὶ οἱ πολῖται καὶ ἄρχοντες δουλεύωσιν εἰς αὐτόν, ἑρμηνεύεται καὶ ἡ ἐν ταῖς ποιναῖς μεγάλη τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν αὐστηρότης, ἥτις εἰς τὴν τῶν σημερινῶν νομικῶν ἀντίληψιν καταπληκτικῶς προσκρούει· βαθύτερον δ' ὅμως αὕτη ἐξεταζομένη οὐχὶ τόσον παράδοξος φαίνεται, ὡς πολλάκις ἐθεωρήθη καὶ θεωρεῖται· ἐὰν λ. χ. ὁ Δράκων (1) καὶ μικρότερα πλημμελήματα διὰ θανάτου ἐτιμώρει, ἐὰν ὁ Ζάλευκος (2), ὁ τῶν Λοκρῶν νομοθέτης, θανάτου τιμωρίαν ἔταξεν, εἴ τις ἄκρατον οἶνον ἔπινε μὴ προστάξαντος τοῦ ἰατροῦ θεραπείας ἕνεκεν, ἐὰν τέλος καὶ αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος νόμοι τινὲς ἦσαν αὐστηρότατοι, τοῦτο σημαίνει, ὅτι οἱ νομοθέται ἐκεῖνοι δὲν ἀπέβλεπον ἂν τὸ ἀδίκημα μικρὸν ἢ μέγα τυγχάνῃ ὄν, ἀλλ' ἐσπούδαζον τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ νὰ ἐκκόψωσι, πᾶσαν δηλαδὴ ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ ὑπερβασίαν νὰ ἐκριζώσωσιν (3)· διὸ καὶ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ δικάζουσα κατὰ τὰ πάτρια ἐζήτει τὸν *ἁπλῶς* ἔνοχον ὄντα καὶ τὸν ὁπωσοῦν ἠδικηκότα, νομίζουσα τὸν ἐν τοῖς μικροῖς συνεθιζόμενον ἀδικεῖν, τοῦτον καὶ τὰ μεγάλα τῶν ἀδικημάτων εὐχερέστερον προσδέξεσθαι (4).

Τὴν ὑπερβολὴν τῆς ποινικῆς αὐστηρότητος ἀνεγνώριζε μὲν πολλάκις καὶ αὐτὴ ἡ Ἑλληνικὴ νομοθεσία, ἐπέβαλλε δ' ὅμως αὐτήν, ἐπειδὴ ἤλπιζε μᾶλλον ν' ἀποτρέψῃ τὸ κακὸν ἢ γενομένου τούτου τὴν αὐστηρὰν ποινὴν νὰ ἐφαρμόσῃ· ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὑποκατέστησεν εἰς τὸν τῆς πολιτικῆς ποινῆς φόβον τὸν τῆς θείας τιμωρίας· ὅθεν καὶ *αἱ ἀραὶ* ἀντὶ ἄλλης τινὸς τιμωρίας κατὰ τῶν πλημμελημάτων ἐν τῷ ποινικῷ

«***δέ, ὡς λαβὼν βούλεται·*** πλεῖστον δὲ δήπου διαφέρει ***τὸν νόμον κύριον εἶναι*** ἢ τὸν «***ἐχθρὸν*** (κύριον) γίγνεσθαι.»

(1) Λυκοῦργ. κατὰ Λεωκράτ. 65 οἱ γὰρ ἀρχαῖοι νομοθέται οὐ τῷ μὲν ἑκατὸν τάλαντα κλέψαντι θάνατον ἔταξαν, τῷ δὲ δέκα δραχμὰς ἔλαττον ἐπιτίμιον, ἀλλ' ὁμοίως ἐπὶ πᾶσι καὶ τοῖς ἐλαχίστοις παρανομήμασι θάνατον ὥρισαν εἶναι τὴν ζημίαν· πρβλ. καὶ Δημ. ΚΔ', 211 σελ. 765. Καὶ μὴν Σόλωνα καὶ Δράκοντα δικαίως ἐπαινεῖτε οὐκ ἂν ἔχοντες εἰπεῖν οὐδετέρου κοινὸν εὐεργέτημα οὐδὲν πλὴν ὅτι συμφέροντας ἔθηκαν καὶ καλῶς ἔχοντας νόμους. Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Β', 12 ἴδιον δ' ἐν τοῖς νόμοις τοῦ Δράκοντος οὐδὲν ὅ,τι καὶ μνείας ἄξιον πλὴν ***ἡ χαλεπότης διὰ τὸ τῆς ζημίας μέγεθος***»· διὸ καὶ κατὰ τὸν Πλούταρχον ὁ Δημάδης ἔλεγεν ὅτι δι' αἵματος, ἀλλ' οὐ διὰ μέλανος τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψεν. Πλούτ. β. Σόλων. 17.

(2) Αἰλιαν. Ποικ. Ἱστορ. II, 37. Ἀθήναιος X, 33.

(3) Δημ. ΚΒ', 30 σελ. 602.

(4) Δείναρχ. κατὰ Δημοσθέν. 55.

κώδικι προσετάχθησαν· οὕτω λ. χ. ὁ νόμος τοῦ Χαρώνδα ἐκέλευε «χρὴ δ' ἐμμένειν τοῖς εἰρημένοις, τὸν δὲ παραβαίνοντα ἔνοχον εἶναι τῇ πολιτικῇ ἀρᾷ» (1) καὶ ἐν ἐπιγραφῇ εὑρέθη· « ὁ δὲ εἴπας ἢ πρήξας τι παρὰ τόνδε τὸν νόμον καὶ μὴ ποιήσας τι τῶν προσταττομένων ἐν τῷ νόμῳ τῷδε, ἐξώλης εἴη καὐτὸς καὶ γένος τὸ ἐκείνου» (2).

Ἡ αὐστηρότης τῆς ἀρχαίας ποινικῆς νομοθεσίας προσηκόντως ἑρμηνεύεται καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς κοινῆς εὐπραγίας· καὶ νομικῶς μὲν ἐξεταζόμενον τὸ πρᾶγμα φαίνεται ὕποπτον, θεραπευτικῶς δὲ τελείως δικαιολογεῖται. Διότι κατὰ τὴν ἰατρικὴν ἔν τινι νόσῳ τοῦ γενικοῦ ὀργανισμοῦ δὲν ἀρκεῖ τὸ σύμπτωμα μόνον νὰ πολεμήσῃ τις, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν τούτου νὰ ἐκριζώσῃ, ἵνα μὴ τὸ κακὸν ὑποτροπιάσῃ. Ὅθεν καὶ τὸ κακούργημα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰκότως νόσημα τῆς κοινωνίας ἐθεωρήθη καὶ ἡ τιμωρία ἴασις καὶ θεραπεία τούτου (3). Ἐπειδὴ δὲ ἡ πολιτεία προσέτι ἐθεωρήθη καὶ ὡς ὀργανισμὸς οὗ πᾶς πολίτης ἀποτελεῖ μέλος οὐχὶ αὐθυπόστατον, ἀλλὰ συμφυὲς πρὸς τὸ ὅλον (4), διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεραπεία τοῦ ἠθικῶς νοσήσαντος πολίτου ἢ μέλους τῆς κοινωνίας ἔδει νὰ γίνηται οὐχὶ μόνον χάριν αὐτοῦ τοῦ μέλους, ἀλλὰ καὶ χάριν τοῦ ὅλου κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, οὐδὲ χάριν τῆς μερικῆς περιπτώσεως, ἀλλὰ χάριν τῆς γενικῆς ἀσφαλείας καὶ διαρκοῦς ὑγιείας· καὶ καθὼς τὸ ἄτομον κατὰ τὴν νόσον ἑνὸς τῶν ἑαυτοῦ μελῶν διὰ τὴν περίσωσιν τοῦ ὅλου σώματος ὀλίγον λογίζεται τὴν ἀποκοπὴν τοῦ ἀνιάτως νοσήσαντος μέλους, πολλῷ μᾶλλον πρέπει ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία διὰ τὴν γενικὴν αὐτῆς ἀσφάλειαν καὶ εὐεξίαν νὰ ἀποκόπτῃ τὸ ἐκ τῆς κακουργίας ἀνηκέστως νοσοῦν αὐτῆς μέλος· κατὰ τὴν εὔστοχον τοῦ Δημοσθένους παρομοίωσιν ὁ κακοῦργος ἐν τῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ (5) ὁμοιάζει πρὸς τὸν καρκίνον ἢ τὴν φαγέδαιναν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος· ὡς δὲ οἱ ἰατροὶ τὸ διὰ τὰ νοσήματα ταῦτα πάσχον τοῦ

(1) Στοβ. λόγ. XLIV, 40.

(2) CIA, 3044 καὶ 3059.

(3) Πλάτ. Πρωταγόρ. 322Δ, Πολ. 410, Νόμ. 735Ε καὶ 958.

(4) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. VIII, 1,2 ἅμα δὲ οὐδὲ χρὴ νομίζειν αὐτὸν ἑαυτοῦ εἶναί τινα τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ τῆς πόλεως· μόριον γὰρ ἕκαστος τῆς πόλεως. Πλούταρχ. β. Λυκούργ. 25 τὸ δ' ὅλον εἴθιζε τοὺς πολίτας μὴ βούλεσθαι μηδ' ἐπίστασθαι κατ' ἰδίαν ζῆν, ἀλλ' ὥσπερ τὰς μελίττας τῷ κοινῷ συμφυεῖς ὄντας ἀεὶ καὶ **μετ' ἀλλήλων εἰλουμένους** περὶ τὸν ἄρχοντα μικροῦ δεῖν ἐξεστῶτας ἑαυτῶν ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ φιλοτιμίας ὅλους εἶναι τῆς πατρίδος.

(5) Δημοσθ. ΚΕ', 95 σελ. 798.

σώματος μέλος ἀπέκαυσαν καὶ ἀπέκοψαν, οὕτω καὶ ἡ πολιτεία τὸν κακοῦργον ἢ ἀνιάτως νοσοῦντα πολίτην πρέπει νὰ ἀποκτείνῃ ἢ νὰ ἐξορίζῃ. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τῆς τιμωρίας ἡ θεραπεία καὶ ὠφέλεια ἐπέρχεται οὐχὶ εἰς τὸ μέλος αὐτό, ὅπερ ὡς ἀνίατον ἤδη ἀπεκόπη, ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον ὀργανισμόν, ὃν νὰ συνδιαφθείρῃ τὸ νοσῆσαν μέλος ἠπείλει.

Ἀλλ' ἡ ποινικὴ νομοθεσία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὸ τοῦ παρόντος μόνον συμφέρον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τοῦ μέλλοντος· ὁ τὴν ποινικὴν νομοθεσίαν ῥυθμίζων δὲν σκοπεῖ μόνον εἰς τὴν ἐν τῷ παρόντι κοινὴν εὐπραγίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τῆς ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ· ἡ αὐστηρότης μάλιστα τῶν ποινῶν δὲν συνετέλει τόσον εἰς τὸ ἐπισχεῖν τὴν κακουργίαν τοῦ παρόντος ἢ τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γενομένου κακοῦ, ὅσον πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ συμβησομένου (1)· ὁ Πλάτων συχνάκις μνημονεύει τὸν διττὸν τῆς ποινῆς σκοπόν, τὸν τῆς βελτιώσεως τοῦ παρεκτραπέντος καὶ τὸν ἀποτρεπτικὸν τοῦ κακοῦ ἤτοι τὸ **ἐκδειματῶσαι** τοὺς ἄλλους· ἀλλὰ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ οἱ δύο οὗτοι ὅροι τοῦ ποινικοῦ δικαίου δὲν ἀντίκεινται πρὸς ἀλλήλους ὡς συχνὰ παρὰ τοῖς νῦν, ἀλλὰ παραλλήλως βαδίζουσι καὶ ἀλλήλους συμπληροῦσιν (2)· ὡς γνωστόν, ἡ μὲν θεραπεία τοῦ νοσήσαντος μέλους καὶ αὐτὸ τοῦτο λυσιτελεῖ καὶ τὸν ὅλον ὀργανισμόν, ἡ δὲ ἀποκοπὴ τοῦ ἀνηκέστως νοσοῦντος ὠφελεῖ μόνον τὰ λοιπὰ μέλη· ἀλλ' ἐν τῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ ἡ ἀποκοπὴ τοῦ ἀνιάτως νοσήσαντος πολίτου διττῶς ὠφελεῖ καὶ διότι πρὸς τὸ παρὸν δὲν συνδιαφθείρονται πλέον οἱ λοιποὶ πολῖται ἐκ τοῦ ἠθικοῦ ἐκείνου μιάσματος καὶ διότι παραδειγματίζονται ὡς πρὸς τὸ μέλλον· διότι ὁρῶντες ἐκεῖνον πάσχοντα τὴν θανατικὴν ποινὴν καὶ φοβούμενοι μὴ ταὐτὸν πάθωσι κακουργήσαντες, βελτίονες γίνονται (3).

(1) Πλάτων Νόμ. 852 καὶ Δημοσθ. Κ', 158 σελ. 505.

(2) Hermann Grund. Strafr. σελ. 27.

(3) Πλάτ. Νόμ. 862Ε, Γοργ. 480 καὶ 535 προσήκει δὲ παντὶ τῷ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι ὑπ' ἄλλου ὀρθῶς τιμωρουμένῳ ἢ **βελτίονι γίγνεσθαι καὶ ὀνίνασθαι ἢ παραδείγματι τοῖς ἄλλοις γίγνεσθαι**, ἵνα οἱ ἄλλοι ὁρῶντες πάσχοντα ἃ ἂν πάσχῃ φοβούμενοι βελτίους γίγνωνται· ὠφελοῦνται δὲ οἳ ἂν ἰάσιμα ἁμαρτήματα ἁμάρτωσιν· **οἳ δ' ἂν ἔσχατα ἀδικήσωσι καὶ διὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίατοι γένωνται, ἐκ τούτων τὰ παραδείγματα γίγνονται καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκ ὀνίνανται**, ἄλλοι δὲ ὀνίνανται οἱ τούτους ὁρῶντες διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰ ὀδυνηρότατα πάθη πάσχοντας.

Κατὰ τὸν φιλόσοφον μάλιστα ὁ μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστως, ἀλλὰ μετὰ λόγου κολάζων, δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ παρεληλυθὸς ἀδίκημα· (οὐ γὰρ ἂν τό γε πραχθὲν ἀγένητον θείη)· διότι τὸ πραχθὲν δὲν δύναται νὰ καταστήσῃ ἀγένητον· ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὖθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα· *ἀποτροπῆς* γοῦν ἕνεκα (τοῦ κακοῦ) κολάζει (1). Καὶ οἱ Ἀττικοὶ δὲ ῥήτορες ἐν τοῖς δικαστηρίοις συχνὰ προτρέπουσι τοὺς δικαστάς, ἵνα τοὺς κατηγορουμένους αὐστηρῶς τιμωρῶσιν, ὅπως παράδειγμα τοῖς ἄλλοις γίνωνται (2). Διδακτικωτάτη δὲ μάλιστα φαίνεται ἡ παραδειγματικὴ τιμωρία, ἣν ὁ ἄρχων Ἀρχῖνος ἐποιήσατο ἐν τῇ μετὰ τοὺς τριάκοντα δημοκρατίᾳ, ὅτε ἐψηφίσθη ***τῶν παρεληλυθότων μηδενὶ πρὸς μηδένα μνησικακεῖν ἐξεῖναι***· καὶ ἐπειδή τις τῶν κατεληλυθότων (ἐκ τῆς ἐξορίας) ἤρξατο μνησικακεῖν, ἀπαγαγὼν τοῦτον ὁ Ἀρχῖνος εἰς τὴν βουλὴν ***ἔπεισεν ἄκριτον ἀποκτεῖναι*** λέγων, ὅτι νῦν δείξουσιν, εἰ βούλονται τὴν δημοκρατίαν σῴζειν καὶ τοῖς ὅρκοις ἐμμένειν· διότι ἀφέντες τοῦτον προτρέψουσι καὶ τοὺς ἄλλους ***μνησικακεῖν· ἐὰν δ' ἀποκτείνωσι, παράδειγμα ποιήσουσιν ἅπασιν· ὅπερ καὶ συνέπεσεν· ἀποθανόντος γὰρ ἐκείνου, οὐδεὶς πώποτε ὕστερον ἐμνησικάκησεν*** (3).

Ἤδη δὲ μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ***φονικοῦ δικαίου***, τῶν ***φονικῶν νόμων καὶ δικαστηρίων*** ὡς καὶ ***τῶν ἐπὶ τοῖς φόνοις ποινῶν.***

Φονικοὶ νόμοι (4) — ***φονικὰ δικαστήρια.***

Ἡ ἐν Ἀθήναις γραπτὴ φονικὴ νομοθεσία χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ Δράκοντος (5) (621 π. Χ.)· ἐν αὐτῇ δ' ἤδη διακρίνονται τρία εἴδη

(1) Πλάτ. Πρωταγόρ. 324, Νόμ. 934.

(2) Δημοσθ. ΙΘ', 101. Λυσί. κατὰ Ἀλκιβιάδ. Α', 12. Δείναρχος κατὰ Δημοσθ. 60.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτεί. 39,6 καὶ 40,2.

(4) Πρὸς διαφώτισιν τοῦ τε Ἀττικοῦ δικαίου καθόλου καὶ τοῦ ποινικοῦ καὶ φονικοῦ ἰδίᾳ συμβάλλονται μάλιστα μὲν οἱ διασωθέντες τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων ***δικανικοὶ λόγοι***, ὧν οἱ μὲν ἀρχαιότεροι, ὡς οἱ τοῦ Ἀντιφῶντος, δὲν ὑπερβαίνουσι τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ., οἱ δὲ νεώτατοι ἐξικνοῦνται μέχρι τῆς τῶν Ἁρπαλείων χρημάτων δίκης 323 π. Χ. πολυτιμότατον δ' ὡσαύτως ἐφόδιον κατέστη καὶ τὸ ἀρτίως εὑρεθὲν ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ ***Ἀθηναίων πολιτεία***, ἐξ ἧς κατεκυρώθη καὶ τὸ ἀξιόχρεων τῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου παραδεδομένων ὑπὸ τοῦ Ἁρποκρατίωνος καὶ τοῦ Πολυδεύκους πλουσιωτάτων εἰδήσεων.

(5) Δημοσθ. ΚΓ', 51 «καὶ ὁ νόμος ***οὗτός ἐστι τοῦ Δράκοντος καὶ οἱ ἄλλοι δέ ὅσους ἐκ τῶν φονικῶν νόμων*** παρεγραψάμην»· καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 41, 2 ἐν

τοῦ φόνου, α' ὁ *ἐκ προνοίας ἢ ἑκούσιος*, β' ὁ *ἀκούσιος* (1) καὶ γ' ὁ *νόμιμος ἢ ὅσιος φόνος* (2).

Ἡ φονικὴ τοῦ Δράκοντος νομοθεσία διατηρεῖται ἐν Ἀθήναις ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀναλλοίωτος. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους (3) οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοῦ Σόλωνος εἰ καὶ ἐπαύσαντο χρώμενοι τοῖς ἄλλοις τοῦ Δράκοντος θεσμοῖς, τοὺς φονικοὺς ὅμως διετήρησαν· ἐξαίρων δὲ αὐτοὺς ὁ Ἀντιφῶν λέγει ὅτι «οὐ μόνον ἀρχαιότατοι «ὑπάρχουσιν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οἱ φονικοὶ νόμοι, ἀλλὰ καὶ ἀναλ«λοίωτοι, οἱ *αὐτοὶ ἀεὶ περὶ τῶν αὐτῶν, ὅπερ μέγιστον σημεῖον νόμων «καλῶς κειμένων»* (4)· καὶ κατ' ἄλλην ῥῆσιν τοῦ ῥήτορος· «οἱ νόμοι «κάλλιστα κεῖνται οἱ περὶ φόνου, οὓς οὐδεὶς πώποτε νὰ κινήσῃ «ἐτόλμησεν».

Ἐπειδὴ δὲ τὸ φονικὸν δίκαιον μέρος *τοῦ ἱεροῦ* ἀπετέλει, πᾶσαι αἱ *φονικαὶ δίκαι* ἐλαγχάνοντο (=ὑπεβάλλοντο) πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς θρησκείας ἤτοι τὸν *βασιλέα* (5)· ὁ δὲ συντόμως ὤφειλε καὶ τὴν προανάκρισιν νὰ ἐνεργήσῃ καὶ τὴν δίκην νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ προσῆκον δικαστήριον, οὗ καὶ τὴν ἡγεμονίαν (προεδρίαν) εἶχεν· ἡ φονικὴ ἀρχ

τῇ ἐπὶ Δράκοντος πολιτείᾳ καὶ νόμους **ἀνέγραψαν πρῶτον**. Ἀνδοκίδ. περὶ μυστηρ. 85 *ἀγράφῳ δὲ νόμῳ τὰς ἀρχὰς μὴ χρῆσθαι μηδὲ περὶ ἑνός*».

Τῶν ***φονικῶν τοῦ Δράκοντος νόμων*** τινὲς ***διεσώθησαν καὶ ἐν λιθίνῃ στήλῃ***, ἥτις ἀνευρέθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1842 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐκαλεῖτο μητρόπολις, ὅπου ἦν ὁ ναὸς τῆς Εἰλειθυίας κατὰ τὸν Ῥαγκαβῆν. Antiquit. Grecq. Α' σελ. 343-4· πρβλ. καὶ Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. τοῦ 1842 ἐπιγρ. 886.

Ἡ στήλη ἐχαράχθη τῷ 409/8 π. Χ. καὶ ἦτο ἱδρυμένη πρόσθεν τῆς ***στοᾶς τῆς βασιλείας***· ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιγραφῆς·

ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ. . . . . τὸν Δράκοντος νόμον τὸμ περὶ φόνου ἀναγραψάντων οἱ ἀναγραφεῖς τῶν νόμων παραλαβόντες παρὰ τοῦ κατὰ πρυτανείαν γραμματέως τῆς βουλῆς ἐν στήλῃ λιθίνῃ καὶ καταθέντων πρόσθεν τῆς στοᾶς τῆς βασιλείας». Dittenb. Syllog· inscript. Graecar. (1915, ἐπιγρ. 111, σελ. 147) πρβλ. καὶ Δημοσθ. ΜΖ', 70 σελ. 1160—1. Ἐκ δὲ τοῦ Λυσίου (Α', 30) προσμανθάνομεν, ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ ὑπῆρχεν ἱδρυμένη στήλη, ἐφ' ἧς οἱ φονικοὶ νόμοι ἦσαν ἀναγεγραμμένοι.

(1) «Καὶ γὰρ τὸ τῶν ἀκουσίων ἀδικημάτων ἔλαττω τὴν τιμωρίαν ἢ τῶν ἑκουσίων τάξαι δίκαιον». Δημ. ΚΓ', 73 πρβλ. καὶ ΚΑ', 43 καὶ Πλάτων. Νομ. 843 C-D.

(2) Φόνος *ὅσιος* Δημ. ΚΓ', 74.

(3) «Τοῖς δὲ Δράκοντος θεσμοῖς ἐπαύσαντο χρώμενοι πλὴν τῶν *φονικῶν*» Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 7, 1.

(4) Ἀντιφῶν περὶ τοῦ Ἡρῴδου φόνου 14 καὶ 15.

(5) Τὸν *βασιλέα* ὁ δῆμος αἱρεῖται ἐκ προκρίτων κατ' ἀνδραγαθίαν χειροτονῶν Δημ. ΝΘ' 75. σ. 1370

δίκη ἔδει ταχέως καὶ ἄνευ ἀναβολῶν νὰ ἐνεργηθῇ· διότι ἡ *δίκη* ἐθεωρεῖτο *ἐξαγνισμὸς τοῦ φόνου*, ὅστις *ἄγος* καὶ *μύσος* ἐνομίζετο, τὴν πόλιν ὅλην καὶ τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν μιαίνων· διὸ καὶ ὁ φονεὺς *μιάστωρ* καλεῖται, *μίασμα χώρας* καὶ *θεῶν*, *παλαμναῖος* καὶ *ἀλιτήριος*.

Τὰ δὲ *δικαστήρια*, ἅπερ τὰς φονικὰς δίκας ἐδίκαζον γνωστότατα ἡμῖν ὄντα ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων, ἦσαν πρότερον ἱερὰ τῶν θεῶν (1), ἐν οἷς ὁ φονεὺς ἀμέσως μετὰ τὸν φόνον καταφεύγων εὕρισκεν ἄσυλον ἐκ τῆς ἐκδικήσεως τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος μέχρις ἀποτείσεως *τῆς τιμῆς τοῦ αἵματος* τῆς ὀφειλομένης αὐτοῖς· προστατευόμενος δὲ ὁ φονεὺς ἐκ τῆς ἐν τῷ ἱερῷ ἀσυλίας ἐδύνατο ἐκεῖθεν νὰ διαπραγματευθῇ καὶ περὶ τῆς τιμῆς τοῦ αἵματος· ὅτε δ' ὕστερον αὐτὴ ἡ πόλις ἀνέλαβε τὴν τιμωρίαν τῶν φονικῶν ἀδικημάτων, τὰ τρία ἱερά, ἐν οἷς τὸ ἄσυλον παρείχετο, ὡρίσθησαν ὡς τόποι πρὸς ἐκδίκασιν τῶν τριῶν μνημονευθέντων εἰδῶν τοῦ φόνου· κατὰ τὸν Δημοσθένη (2) μάλιστα τὰ **φονικὰ δικαστήρια θεοὶ** κατέδειξαν καὶ μετὰ ταῦτα ἄνθρωποι χρῶνται τὸν πάντα χρόνον· ἦσαν δὲ τὰ τρία ταῦτα δικαστήρια τὰ ἑξῆς.

α'. Τὸ ἀρχαιότατον καὶ σεμνότατον, ὁ Ἄρειος πάγος ἢ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου (ἡ Ἀρεοπαγῖτις) βουλή, ἑδρεύουσα ἐν τῷ λόφῳ τοῦ Ἄρεως ἢ τῶν *Ἀρῶν* (ὕψ. 115 μ.)· ἦσαν δὲ αἱ Ἀραὶ αἱ θεαὶ τῆς ἀρᾶς ἢ *κατΑ ρας* καὶ τιμωρίας, αἱ ἄλλως λεγόμεναι *Ἐρινύες*, ὧν τὸ ἱερὸν ἔκειτο ἐπὶ τῷ λόφῳ (ΒΑ.)· τὸ ἱερὸν δὲ τοῦτο ἦτο ἄσυλον καὶ κατὰ τὸν Ε' ἔτι αἰῶνα· ὁ δὲ καταφεύγων εἰς αὐτὸ φονεύς, καθ' οὓς χρόνους τὸν φόνον ἐξεδικοῦντο οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος, ἀπέφευγε μὲν τὴν ἐκδίκησιν τούτων, ἀφίετο δ' ὅμως εἰς τὴν **δίκην** τῶν Ἀρῶν ἢ Σεμνῶν θεῶν· ὅτε δὲ αὐτὴ ἡ πόλις ἀνέλαβε τὴν τιμωρίαν τοῦ φόνου, τὸ ἱερὸν ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἀσύλου κατέστη φονικὸν δικαστήριον δικάζον ὑπὲρ τῶν τιμωρῶν θεοτήτων. Ὑπήγοντο δὲ εἰς τὸν Ἄρειον πάγον *αἱ δίκαι τοῦ ἐκ προνοίας φόνου καὶ τραύματος, ἔτι δὲ αἱ τῆς πυρκαϊᾶς (=ἐμπρησμοῦ), καὶ τῶν φαρμάκων, εἰ ἀπέθνησκεν*

(1) Πρβλ. Πλάτ. Νόμ. 778Δ τὰ δικαστήρια ἔστωσαν παρὰ **τὰ ἱερά**, ἐν οἷς τὰς δίκας **ὡς ἱερωτάτοις οὖσι** λήψονταί τε καὶ δώσουσι καὶ μάλιστα τὰ δικαστήρια, ἐν οἷς **αἵ τε τῶν φόνων δίκαι πρέπουσαι γίγνοιντ' ἂν καὶ ὅσα θανάτου** ἀδικήματα»· καὶ παρ' Ὁμήρῳ δ' ἔτι τὸ δικαστήριον ἐθεωρεῖτο **ἱερόν**· διότι οἱ δικασπόλοι ἐδίκαζον **ἐν ἱερῷ κύκλῳ**· πρβλ. καὶ Πλάτ. Νόμ. 855Δ.

(2) Δημ. ΚΓ', 81 σελ. 647.

ὁ *δηλητηριασθείς* (1)· ἐγκώμια μέγιστα καὶ ἁγνὰ τοῦ σεμνοτάτου τούτου δικαστηρίου ἔπλεξαν πάντες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, μάλιστα δὲ ὁ Αἰσχύλος(2), ὁ Ἰσοκράτης(3) καὶ ὁ Δημοσθένης.

Ἐν ἅπασι τοῖς περὶ φόνου νόμοις τοῦτο μάλιστα διεσπούδασται, ὅπως μὴ γενήσονται *οἱ περὶ ἀλλήλους φόνοι ὧν ἐξαίρετος φύλαξ ἡ βουλὴ ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ τέτακται*, λέγει ὁ μέγας ῥήτωρ (4)· ἐν μόνῳ τούτῳ τῷ δικαστηρίῳ θεοὶ δίκας δοῦναι καὶ λαβεῖν ἠξίωσαν καὶ δικασταὶ γενέσθαι διενεχθεῖσιν ἀλλήλοις, ὡς ὁ λόγος, λαβεῖν μὲν Ποσειδῶνα ὑπὲρ Ἁλιρροθίου τοῦ υἱοῦ παρ' Ἄρεως, δικάσαι δ' Εὐμενίσι καὶ Ὀρέστῃ τοὺς δώδεκα θεούς. . . . τοῦτο μόνον τὸ δικαστήριον οὐ τύραννος οὐκ ὀλιγαρχία (οὐ δημοκρατία) τὰς φονικὰς δίκας ἀφελέσθαι τετόλμηκεν, ἀλλὰ πάντες ἀσθενέστερον ἂν τὸ δίκαιον εὑρεῖν ἡγοῦνται περὶ τούτων αὐτοὶ τοῦ παρὰ τούτοις εὑρημένου δικαίου· πρὸς δὲ. . . . ἐνταυθοῖ μόνον οὐδεὶς πώποτε οὔτε φεύγων ἁλοὺς οὔτε διώκων ἡττηθεὶς ἐξήλεγξεν ὡς ἀδίκως ἐδικάσθη τὰ κριθέντα (5).

(1) «Δικάζειν δὲ τὴν βουλὴν τὴν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ *φόνου καὶ τραύματος ἐκ προνοίας καὶ πυρκαϊᾶς καὶ φαρμάκων*, ἐάν τις ἀποκτείνῃ δούς» (νόμος) παρὰ Δημοσθένει ΚΓ΄, 22. «*ταῦτα γὰρ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ μόνα* δικάζει» Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 47, 2.

(2) Αἰσχύλ. Εὐμεν. 688.

> ***Ἄρει δ'*** ἔθυον, ἔνθεν ἔστ' ***ἐπώνυμος***
> ***πέτρα πάγος τ' Ἄρειος***· ἐν δὲ τῷ ***σέβας***
> ***ἀστῶν φόβος τε συγγενὴς*** τὸ μὴ ἀδικεῖν
> σχήσει τό τ' ἦμαρ καὶ κατ' εὐφρόνην ὁμῶς
> αὐτῶν πολιτῶν μὴ ***ἐπικαινούντων νόμους***.......
> τοιόνδε τοι ταρβοῦντες ἐνδίκως ***σέβας***
> ***ἔρυμά τε χώρας καὶ πόλεως σωτήριον***
> ***ἔχοιτ' ἄν, οἷον οὔτις ἀνθρώπων ἔχει***
> οὔτ' ἐν Σκύθαισιν οὔτε Πέλοπος ἐν τόποις
> ***κερδῶν ἄθικτον τοῦτο βουλευτήριον***
> ***αἰδοῖον, ὀξύθυμον*** εὑδόντων ὕπερ
> ***ἐγρηγορὸς φρούρημα γῆς καθίσταμαι.*** (λέγει ἡ Παλλάς).

(3) Ἰσοκράτ. *Ἀρεοπαγιτικ*. 37—50.

(4) Δημ. Κ΄, 157 σελ. 505.

(5) «Δημοσθ. ΚΓ΄, 66 σελ. 641. ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Δημοσθένους κακῶς περιεγράφη ἡ φράσις ***(οὐ δημοκρατία)***· διότι τὴν ***ποινικὴν δικαιοδοσίαν*** τοῦ δικαστηρίου τούτου, τοῦ δικάζειν δηλαδὴ τὰ ***φονικά***, δὲν ἐτόλμησαν νὰ περικόψωσιν οὔτε ὁ Περικλῆς οὔτε ὁ Ἐφιάλτης· διότι οὗτοι περιέστειλαν μόνον τὴν ἐξελεγκτικὴν ***καὶ διοικητικὴν*** ἐξουσίαν τοῦ Ἀρείου πάγου τῷ 462 π. Χ. ἐπὶ Κόνωνος ἄρχοντος. Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ.

β'. δὲ δικαστήριον φονικὸν ἦν τὸ ἐπὶ *Παλλαδίῳ*, κείμενον ἀνατολικῶς τῆς πόλεως καὶ ἔξω τοῦ τείχους ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῆς Παλλάδος ἱερῷ· ἐδίκαζε δὲ τοῦτο τοὺς ***ἀκουσίους φόνους***, κἂν ***οἰκέτην ἀποκτείνῃ τις ἢ μέτοικον ἢ ξένον*** (1)· ἔτι δὲ καὶ ***τὰς βουλεύσεις· βουλεύσεως*** δὲ δίκη λέγεται, ὅταν τις τὸν φόνον αὐτὸς βουλεύσας δι' ἄλλου τινὸς ἐπιτελέσῃ· καὶ

γ'. δικαστήριον ἦν τὸ ***ἐπὶ Δελφινίῳ***, κείμενον καὶ τοῦτο ἔξω τοῦ τείχους καὶ ἀνατολικῶς τῆς πόλεως, ἔνθα τὸ ἱερὸν τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος ὑπῆρχε· τὸ δικαστήριον δὲ τοῦτο, κατὰ τὸν Δημοσθένη «***τὸ πάντων ἁγιώτατον καὶ φρικωδέστατον***, ἔκρινε τοὺς ἐννόμως ἀποκτείναντας ***ἐάν τις ὁμολογῇ μὲν κτεῖναι, ἐννόμως δὲ φῇ δεδρακέναι***» (2).

Τοῖς δικαστηρίοις τούτοις προσθετέον καὶ τὸ ἐν Φρεαττοῖ, ὅπερ σπανιώτατα βεβαίως ἔκρινε· διότι ἐν αὐτῷ ἐδικάζοντο ὅσοι *φεύγοντες* ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ κατηγοροῦντο ὅτι κατὰ τὴν φυγὴν ἑκουσίως ἐφόνευσαν ἢ ἔτρωσάν τινα· ὁ δὲ κατηγορούμενος «ἀπελογεῖτο ἀπὸ τοῦ «πλοίου προσορμιζομένου εἰς τὴν γῆν, ἧς ὁ μὲν κρινόμενος οὐχ «ἥπτετο, οἱ δὲ δικασταὶ ἐπ' αὐτῆς ἑδρεύοντες ἔκρινον· κἂν μὲν κα«ταδικασθῇ, τὴν ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις φόνοις δίκην ἔδωκε δικαίως, ἱστορεῖ «ὁ Δημοσθένης (3) ἂν δ' ἀποφύγῃ, ταύτης μὲν ἀθῷος ἀφίεται, τὴν «δὲ ἐπὶ τῷ πρότερον φόνῳ φυγὴν ὑπέχει».

Τέλος μνημονευτέον καὶ τὸ ἐπὶ Πρυτανείῳ δικαστήριον, ὅπερ ἔκρινεν ἄψυχα πράγματα, οἷον ξύλον, λίθον, ξίφος, ἅτινα ἐμπεσόντα ἐπήνεγκόν τινι τὸν θάνατον· «ἐάν τις τὸν μὲν βαλόντα ἀγνοῇ, αὐτὸ δὲ «τὸ ὄργανον εἰδῇ καὶ ἔχῃ τὸ τὸν φόνον εἰργασμένον (4)». Ἐκ τοῦ Παυσανίου μανθάνομεν, ὅτι αὐτὸς ὁ Δράκων διέταξεν, ἵνα ἐξορίζωνται καὶ τὰ ἄψυχα ὄργανα, τὰ τῶν θάνατον ἐπενεγκόντα (5)· ἡ κρίσις

25, 1. πρβλ. καὶ Πολιτικ. 1274α 8 καὶ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴν Ἐφιάλτης ἐκόλουσε καὶ Περικλῆς, τὰ δὲ δικαστήρια μισθοφόρα κατέστησε Περικλῆς· — ἐπὶ δὲ τῶν λ' φαίνεται ὅτι κατελύθη καὶ ἡ ***ποινικὴ*** τοῦ Ἀρείου πάγου ἐξουσία· διότι παρὰ Λυσίᾳ ἀναγινώσκομεν» τῷ δικαστηρίῳ τῷ ἐξ Ἀρείου πάγου, ᾧ καὶ πάτριόν ἐστι καὶ ***ἐφ' ἡμῶν ἀποδέδοται τοῦ φόνου τὰς δίκας*** δικάζειν Λυσ. Α', 30.

(1) Δημ. ΚΓ', 71 σελ. 643—πρβλ. ΜΖ', 70 σ. 1160 ΝΘ', 10 σελ. 1348.

(2) Δημ. ΚΓ', 74. σ. 644.

(3) Δημοσθ. ΚΓ', 77 καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 47, 2.

(4) Δημοσθ. ΚΓ', 76 σελ. 645.

(5) Παυσαν. VI, 11, 6 Θάσιοι ἐπηκολούθησαν γνώμῃ τῇ Δράκοντος, ὃς Ἀθηναίοις

αὕτη προφανῶς ἦν λείψανον ἀγροίκου ἐποχῆς, πρὸς ἣν δύναται νὰ παραβληθῇ τὸ Ἀγγλικὸν ἔθιμον τοῦ ἀφορίζειν πρὸς ἐξιλασμὸν τοῦ θεοῦ πᾶν κινητὸν πρᾶγμα παραίτιον φόνου γινόμενον (deodands= deo dandum=θεοδικία τις)· ὁ Matthiae ὅμως δικαίως φρονεῖ, ὅτι ἐν τῇ ἐρεύνῃ ταύτῃ προσυπῆρχε καί τις σκοπὸς βαθύτερος· διὰ τῆς παραστάσεως δηλαδὴ τοῦ ὀργάνου, τοῦ τὸν θάνατον ἐπενεγκόντος, ἐδύνατό πως καὶ ὁ φονεὺς νὰ ἀνακαλυφθῇ, εἴ τις ὑπῆρχεν· περὶ τοῦ δικαστηρίου τούτου ἔχομεν καὶ τὴν ἑξῆς ῥῆσιν τοῦ Ἀριστοτέλους «ὅταν δὲ μὴ εἰδῇ τὸν ποιήσαντα, τῷ δράσαντι (=τῷ ὀργάνῳ) λαγχάνει· δικάζει δὲ ὁ βασιλεύς.... καὶ *τὰς τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἄλλων ζῴων* (1)»· ἡ τελευταία φράσις τοῦ φιλοσόφου «καὶ τὰς τῶν *ἀψύχων καὶ τῶν ἄλλων ζῴων*» φαίνεται σκοτεινή πως διὰ τὴν βραχυλογίαν τοῦ Σταγιρίτου· ἀλλὰ ταύτην σαφηνίζει προφανῶς ἡ ῥῆσις τοῦ Πλάτωνος «οὐ μόνον *ὑποζύγιον ἢ ζῷον ἄλλον τι φονεῦσαν ἄνθρωπον*, πλὴν τῶν ὅσα ἐν ἀγῶσι *ἀθλεύοντα δράσωσι τοιοῦτόν τι*, καταδικαζόμενα φονεύονται καὶ ἐκβάλλονται ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ *ἄψυχα πράγματα*, τὴν ψυχήν τινος στερήσαντα, ἐξορίζονται (2)»· ὥστε καὶ ἡ ῥῆσις τοῦ Ἀριστοτέλους ἰσοδυναμεῖ «δικάζει δ' ὁ βασιλεύς.... καὶ τὰς τῶν *ἀψύχων* (καὶ τῶν *ὑποζυγίων*) καὶ **τῶν ἄλλων** ζῴων».

Περὶ τῶν φονικῶν τε δικῶν καὶ τῶν δικαστηρίων ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ παρέχει τὴν ἑξῆς βραχεῖαν, ἀλλὰ σπουδαιοτάτην εἴδησιν· «γραφαὶ δὲ λαγχάνονται πρὸς τὸν ἄρχοντα (τὸν βασιλέα) *ἀσεβείας*· λαγχάνονται δὲ καὶ *αἱ τοῦ φόνου δίκαι* πᾶσαι πρὸς τοῦτον καὶ ὁ προαγορεύων εἴργεσθαι τῶν νομίμων (τὸν φονέα) οὗτός ἐστιν· εἰσὶ δὲ *φόνου δίκαι καὶ τραύματος ἂν μὲν ἐκ προνοίας ἀποκτείνῃ ἢ τρώσῃ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ καὶ φαρμάκων, ἐὰν ἀποκτείνῃ δοὺς καὶ πυρκαϊᾶς· ταῦτα γὰρ ἡ βουλὴ μόνα δικάζει· τῶν δ' ἀκουσίων καὶ βου-*

θεσμοὺς γράψας φονικοὺς *ὑπερώρισε καὶ τὰ ἄψυχα*, εἴ γε ἐμπεσόν τι ἐξ αὐτῶν ἀποκτείνειεν ἄνθρωπον.

(1) Ἀριστοτελ. Ἀθην. Πολιτ. 57,4.

(2) Πλάτων Νόμ. 873Ε. Ὁ φιλόσοφος μάλιστα προστίθησι καὶ τὴν ἑξῆς περίπτωσιν· «ἐὰν δὲ τεθνεὼς μὲν αὖ τις φανῇ, ἄδηλος δ' ὁ κτείνας ᾖ καὶ μὴ ἀμελῶς ζητοῦσιν ἀνεύρετος γίγνηται, τὰς μὲν προρρήσεις τὰς αὐτὰς γίνεσθαι καθάπερ τοῖς ἄλλοις, προαγορεύειν δὲ τὸν φόνον τῷ δράσαντι καὶ ἐπιδικασάμενον ἐν ἀγορᾷ κηρῦξαι τῷ κτείναντι τὸν καὶ τὸν καὶ ὠφληκότι φόνον μὴ ἐπιβαίνειν ἱερῶν μηδὲ ὅλης χώρας τῆς τοῦ παθόντος, ὡς, ἂν φανῇ καὶ γνωσθῇ, ἀποθανούμενον καὶ ἔξω τῆς τοῦ παθόντος χώρας ἐκβληθησόμενον ἄταφον»· 874 Α-Β.

λεύσεως, κἂν οἰκέτην ἀποκτείνῃ τις ἢ μέτοικον ἢ ξένον, οἱ ἐν Παλλαδίῳ· ἐὰν δ' ἀποκτεῖναι μέν τις ὁμολογῇ, φῇ δὲ κατὰ τοὺς νόμους, οἷον μοιχὸν λαβὼν ἢ ἐν πολέμῳ ἀγνοήσας ἢ ἐν ἄθλῳ ἀγωνιζόμενος, ταῦτα ἐπὶ Δελφινίῳ δικάζουσιν· ἐὰν δὲ φεύγων φυγήν, ὧν αἴδεσις (=συγγνώμη) *ἐστίν, αἰτίαν ἔχῃ ἀποκτεῖναι ἢ τρῶσαί τινα, τοῦτον δ' ἐν Φρεάττου δικάζουσιν· ὁ δὲ ἀπολογεῖται προσορμισάμενος ἐν πλοίῳ· δικάζουσι δὲ οἱ λαχόντες ταῦτα πλὴν τῶν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ γιγνομένων· εἰσάγει δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ δικάζουσιν ἐν ἱερῷ καὶ ὑπαίθριοι καὶ ὁ βασιλεὺς ὅταν δικάζῃ, περιαιρεῖται τὸν στέφανον· ὁ δὲ τὴν αἰτίαν ἔχων τὸν μὲν ἄλλον χρόνον εἴργεται τῶν ἱερῶν καὶ οὐδὲ εἰς τὴν ἀγορὰν νόμος ἐμβαλεῖν αὐτῷ· τότε δὲ εἰς τὸ ἱερὸν εἰσελθὼν ἀπολογεῖται* (1).

Καὶ παλαιότερον μέν, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (2), οἱ ἄρχοντες ἦσαν κύριοι τοῦ τὰς δίκας αὐτοτελεῖς (=τελεσιδίκως) *κρίνειν*, ὕστερον δὲ μόνον *προανέκρινον καὶ εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον*, οὗτινος αὐτοὶ μὲν τὴν προεδρίαν εἶχον, δικασταὶ δὲ ἴδιοι ἔκρινον καὶ τοὺς μὲν φόνους καὶ τὰ τραύματα τὰ ἐκ προνοίας, τὰς πυρκαϊὰς καὶ φαρμακείας ἐδίκαζον ἀείποτε μόνιμοι δικασταί, ἡ ἐξ Ἀρείου (3) πάγου βουλή, ἧς τὰς φονικὰς δίκας οὐδεὶς ἀφείλετο, λέγει ὁ Δημοσθένης, οὐ τύραννος, οὐκ ὀλιγαρχία, οὐ δημοκρατία (4)· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις φονικοῖς δικαστηρίοις πρότερον μὲν ἐδίκαζον οἱ Ἐφέται (5), μόνιμοι δικασταὶ (πεντήκοντα καὶ εἷς) ὑπὸ τοῦ Δράκοντος καταστάντες καὶ ἐκ τῶν εὐπατριδῶν *ἀριστίνδην ἐκλεγόμενοι* «τὰς ἐφ' αἵματι δικάζοντες». Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ Εὐκλείδου ὑποκατέστησαν τοὺ Ἐφέτας οἱ *λαχόν-*

(1) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 47, ₂. πρβλ. καὶ Πολυδεύκ. Η', 117 περὶ τῶν φονικῶν δικαστηρίων.

(2) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 3, ₅.

(3) Τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς οὐχ οἷόν τε ἐστὶ μετέχειν πλὴν τοῖς *καλῶς γεγονόσι* καὶ πολλὴν ἀρετὴν ἐν τῷ βίῳ καὶ σωφροσύνην ἐνδεδειγμένοις. Ἰσοκρ. Ἀρεοπαγιτικ. 37—ἡ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλὴ ἀδιάδοχός ἐστιν· εἰ μὴ γάρ τις ἥμαρτε μεγάλως, οὐκ ἐξεβάλλετο, Δημ. 589 ὑπόθεσις τοῦ λόγου ΚΒ'.

(4) Δημοσθέν. ΚΓ', 66 καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ τὰς φονικὰς δίκας δικάζει δι *ἰδίων δικαστῶν*· οὗτοι δ' εἰσιν *οἱ νομοφύλακες* καὶ τὸ τῶν περισυνῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην ἀπομερισθὲν δικαστήριον Πλάτ. Νόμ. 855Δ.

(5) *Οἱ Ἐφέται* δοκοῦσιν ὠνομάσθαι, ὅτι πρότερον τοῦ βασιλέως τοὺς ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ κρινομένους ἐξετάζοντος ὁ Δράκων τοῖς *Ἐφέταις παρέδωκε*, τὴν κρίσιν *ἐφέσιμον ἀπὸ τοῦ βασιλέως πεποιηκώς*. Πολυδεύκ. Η', 125. Οἱ δικάζοντες τὰς ἐφ' αἵματι κρίσεις ἐπὶ Παλλαδίῳ καὶ ἐπὶ Δελφινίῳ καὶ ἐν Φρεαττοῖ *ἐφέται* ἐκαλοῦντο, ὕστερον δὲ *ἡλιασταί, ὀμωμοκότες*. Ἁρπόκρατ. πρβλ. καὶ *Lipsius* das Attische Recht σ. 121.

τες (1) ἤτοι οἱ ἐκ τοῦ δήμου κλήρῳ λαμβανόμενοι, οἵπερ καὶ *ὀμωμοκότες* καὶ *ἡλιασταὶ* καλοῦνται. Ἡ δὲ ἡλιαία (2), τὸ συνέδριον τῶν ὀμωμοκότων κατὰ τὴν τελευταίαν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων, τὴν μετὰ τοὺς τριάκοντα, ἀπετέλει τὴν κυριαρχίαν τοῦ δήμου ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης (3). Διότι πάντες οἱ πολῖται, οἱ ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη γεγονότες, εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν, ὅσοι μὴ αὐτῶν ὀφειλέται τοῦ δημοσίου ἢ ἄτιμοι ἦσαν· συνέκειτο δὲ ἡ *ἡλιαία* ἐξ ἑξακισχιλίων πολιτῶν κληρουμένων κατ᾽ ἔτος, ὧν οἱ χίλιοι ἦσαν ἀναπληρωτικοί, οἱ δὲ πεντακισχίλιοι ἐδίκαζον διῃρημένοι κατὰ τμήματα ἐκ μελῶν ***πεντακοσίων***· ταῦτα δ᾽ ἐνίοτε συνηνοῦντο εἰς *χιλίους* (4), *χιλίους πεντακοσίους* (5) καὶ εἰς *δισχιλίους*, οἷς πάντοτε προσετίθετο καὶ εἷς, ἵνα μὴ ἰσόψηφοι γίνωνται. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ τετάρτου αἰῶνος τὰ δικαστήρια συνεκροτοῦντο καὶ ἐκ *τετρακοσίων* καὶ ἐκ *διακοσίων* μελῶν (6), ἐπειδὴ καὶ αἱ δίκαι σπανιώτεραι κατέστησαν, περιορισθείσης τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐπικρατείας, καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς τὸν μισθὸν τῶν πολλῶν δικαστῶν δὲν ἐπήρκει.

Περὶ δὲ τῆς κυριαρχίας, ἣν ὁ δῆμος ἐκτήσατο ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης, ἀξιοσημείωτος γίνεται ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους εἴδησις, ἐξ ἧς μανθάνομεν ἅμα καὶ τὴν ἀφορμήν, δι᾽ ἣν ὁ δῆμος ἀφείλετο τῆς βουλῆς τῆς τῶν πεντακοσίων τὸ δικαίωμα ***τοῦ θανατοῦν καὶ ζημιοῦν δεσμοῖς καὶ χρήμασιν***· ὡς πρὸς πᾶσαν δὲ ***τῆς βουλῆς κατάγνωσιν ἔφεσις ἐγίνετο εἰς τὴν κρίσιν τοῦ λαϊκοῦ δικαστηρίου, οὗ ἡ ἀπόφασις ἀνέκκλητος ἦν***· «διότι πρότερον μέν, ἱστορεῖ ὁ φιλόσοφος, ἡ βουλὴ (ἡ τῶν

(1) Δικάζουσι δὲ οἱ *λαχόντες* πάντα πλὴν τῶν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ γιγνομένων· Ἀριστ. Ἀθην. Πολιτ. 47, 2.

(2) ***Ἡλιαία*** (=ἁλία), ***συνάθροισις*** τοῦ λαοῦ, ***ἐκκλησία*** καὶ ***ἡλιάζεσθαι*** τὸ δικάζειν καὶ ***ἡλιασταὶ*** οἱ δικασταί· πρβλ. καὶ ***φιληλιασταὶ*** καὶ ἀντίθ. ***ἀφηλιασταί***· ἡ δὲ τοῦ κωμικοῦ ἐτυμολογία «**ἡλιάσει** πρὸς **ἥλιον**» προφανῶς παίγνιον τῆς κωμικῆς μούσης.— Ὁ δὲ ***τῶν ἡλιαστῶν*** ὅρκος παρὰ Δημοσθένει *ΚΔ΄, 149.*

(3) ***CIA***, Ιιι. 57α στίχ. 37 ***ἄνευ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων πληθύοντος μὴ εἶναι θανατοῦν***· καὶ *β. 4* ἄνευ τοῦ δ. τ. Ἀθηναίων ***μὴ εἶναι θωὰν ἐπιβαλεῖν Ἀθηναίων μηδενί.***

(4) ***Δικαστηρίοιν δυοῖν εἰς ἕνα καὶ χιλίους*** ἐψηφισμένων· Δημ. ΚΔ΄. 9 σελ. 702.

(5) Ἡ τοῦ Περικλέους δίκη ἐκρίθη ὑπὸ 1500 δικαστῶν Πλούταρχ. β. Περικλέους 32, ὡς καὶ ἡ τῶν Ἁρπαλείων χρημάτων Δείναρχ. κατὰ Δημοσθ. 107.

(6) Ἐάν τε **διακοσίους** ἐάν τε ***χιλίους*** ἐὰν θ᾽ ὁπόσους ἂν ἡ πόλις καθίσῃ Δημοσθ. ΚΑ΄, 222 πρβλ. καὶ CIA, II, 809 A, 205.

»πεντακοσίων) ἦν κυρία καὶ *χρήμασι ζημιῶσαι καὶ δῆσαι καὶ ἀποκτεῖναι* καὶ Λυσίμαχον αὐτῆς ἀγαγούσης εἰς τὸν δήμιον, καθήμενον »ἤδη καὶ μέλλοντα ἀποθνήσκειν, Εὐμηλίδης ὁ Ἀλωπεκῆθεν ἀφείλετο »οὐ φάσκων δεῖν ἄνευ δικαστηρίου γνώσεως οὐδένα τῶν πολιτῶν »ἀποθνήσκειν· καὶ κρίσεως ἐν δικαστηρίῳ γενομένης, ὁ μὲν Λυσίμα»χος ἀπέφυγε καὶ ἐπωνυμίαν ἔσχεν *ὁ ἀπὸ τοῦ τυμπάνου*, ὁ δὲ δῆμος »ἀφείλετο τῆς βουλῆς τὸ *θανατοῦν* καὶ *δεῖν* (=δεσμεῖν) *καὶ χρήμασι »ζημιοῦν* καὶ νόμον ἔθετο, ἄν τινος ἀδικεῖν ἡ βουλὴ καταγνῷ ἢ ζη»μιώσῃ, *τὰς καταγνώσεις καὶ τὰς ἐπιζημιώσεις εἰσάγειν εἰς τὸ δικα»στήριον* καὶ ὅ,τι ἂν οἱ δικασταὶ ψηφίσωνται, τοῦτο κύριον εἶναι»(1).

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς φιλόσοφος(2) προσιστορεῖ, ὅτι ὁ δῆμος ἁπάντων ἑαυτὸν κύριον πεποίηκε καὶ πάντα διοικεῖ ψηφίσμασι καὶ δικαστηρίοις, ἐν οἷς ὁ δῆμός ἐστιν ὁ κρατῶν· διότι καὶ τῆς βουλῆς αἱ κρίσεις εἰς τὸν δῆμον ἔρχονται· καὶ τοῦτο κατὰ τὸν Σταγιρίτην ὀρθῶς ποιοῦσιν· εὐδιαφθορώτεροι γὰρ οἱ ὀλίγοι τῶν πολλῶν καὶ κέρδει καὶ χάρισι(3). Παρὰ δὲ τοῦ Δεινάρχου προσμανθάνομεν, ὅτι πολλοὺς ἐκ τῆς βουλῆς τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου καταδικασθέντας ὁ δῆμος ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀπέλυε τῆς ποινῆς· διότι ἡ μὲν ἡλιαία τῇ συγ-

(1) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 45 καὶ 45, 2 ἡ ***κρίσις*** τῆς βουλῆς οὐ ***κυρία***, ἀλλ' ***ἐφέσιμος*** εἰς τὸ δικαστήριον.

(2) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 41, 2. πρβλ. καὶ Πολιτικ. 1298 α 28 τέταρτος δὲ τρόπος δημοκρατίας τὸ πάντας περὶ πάντων ***βουλεύεσθαι συνιόντας***, τὰς δὲ ἀρχὰς περὶ ***μηδενὸς κρίνειν***, ἀλλὰ μόνον ***προανακρίνειν***, ὥσπερ ἡ τελευταία δημοκρατία νῦν διοικεῖται τρόπον· καὶ Ἀθην. Πολιτ. 3,5 οἱ ἐννέα ἄρχοντες κύριοι ἦσαν καὶ τὰς δίκας ***αὐτοτελεῖς κρίνειν*** καὶ οὐχ ὥσπερ νῦν προανακρίνειν· καὶ 7,3 τοῖς δὲ τὸ ***θητικὸν*** τελοῦσιν ὁ Σόλων ἐκκλησίας καὶ δικαστηρίων μετέδωκε μόνον καὶ 9,1 τρίτον δ' ᾧ μάλιστά φασιν ἰσχυκέναι τὸ πλῆθος ἡ ***εἰς τὸ δικαστήριον*** ἔφεσις· κύριος γὰρ ***ὢν ὁ δῆμος τῆς ψήφου*** κύριος γίνεται καὶ τῆς πολιτείας καὶ 9,2 ἔτι δὲ διὰ τὸ μὴ γεγράφθαι τοὺς νόμους ἁπλῶς μηδὲ σαφῶς, ἀλλ' ὥσπερ τῶν κλήρων καὶ τῶν ἐπικλήρων, ἀνάγκη πολλὰς ἀμφισβητήσεις γίγνεσθαι καὶ πάντα βραβεύειν καὶ τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἴδια τὸ δικαστήριον»· ἡ κυριαρχία δὲ τοῦ δήμου ἐν τοῖς δικαστηρίοις ηὐξάνετο καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἐγίνετο οὐ μόνον ***δικαστής***, ἀλλὰ καὶ νομοθέτης· διότι, ὡς γνωστόν, ἡ δίκη δὲν ἦτο πάντοτε ***ἀτίμητος*** δηλ. ἡ τιμωρία αὐτῆς δὲν ἦτο πάντοτε ὡρισμένη ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἦσαν καὶ ἀγῶνες ***τιμητοί***, ἐν οἷς δὲν ἔκειτο ***τίμημα*** ὑπὸ τοῦ νόμου ὡρισμένον, ἀλλ' ἔδει τοὺς δικαστὰς τιμᾶσθαι ***ὅτι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτεῖσαι***.

(3) Ὁ Πλάτων δ' ὅμως μέμφεται τὰ λαϊκὰ δικαστήρια, ἅπερ κρύβδην τὰς κρίσεις διαδικάζει καὶ τὸ δεινότερον τούτου, ὅταν μηδὲ σιγῶντα, ἀλλὰ θορύβου μεστὰ καθάπερ θέατρα, ἐπαινοῦντά τε βοῇ καὶ ψέγοντα τῶν ῥητόρων ἑκάτερον ἐν μέρει κρίνῃ· τότε δὲ χαλεπὸν πάθος ὅλῃ τῇ πόλει γίγνεσθαι φιλεῖ Νόμ. 876 Β.

γνώμῃ μᾶλλον ἢ τῷ δικαίῳ προσεῖχεν, ἡ δὲ βουλὴ καὶ τὸν ὁτιοῦν ἠδικηκότα κατὰ τὰ πάτρια ἐκόλαζε, νομίζουσα τὸν ἐν τοῖς μικροῖς συνεθιζόμενον ἀδικεῖν καὶ τὰ μεγάλα τῶν ἀδικημάτων εὐχερέστερον προσδέξεσθαι(1).

Καὶ οὐ μόνον ὡς πρὸς τοὺς πολίτας Ἀθηναίους ὁ δῆμος εἶχε τὴν κυριαρχίαν ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοὺς συμμάχους· αἱ συμμαχίδες δηλαδὴ πόλεις δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν ποινὴν *θανάτου, φυγῆς* καὶ *ἀτιμίας*· διότι τὰς μεγάλας ταύτας ποινὰς μόνη ἡ ἐν Ἀθήναις *ἡλιαία* κατὰ τὰς συνθήκας ἦν κυρία νὰ ἐπιβάλλῃ, ὡς μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν(2) «τὰς δ' εὐθύνας Χαλκιδεῦσι κατὰ σφῶν αὐτῶν εἶναι ἐν Χαλκίδι καθάπερ Ἀθήνησιν Ἀθηναίοις πλὴν *φυγῆς, θανάτου, ἀτιμίας*»· εἰ δὲ καὶ ἐπέβαλλε πόλις τις τὰς ποινὰς ταύτας κατὰ τὰς συνθήκας(3), ἔδει νὰ κυρώσῃ ταύτας ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων.

Ἕνεκα δὲ τῆς παντοδυναμίας, ἣν ἐν τῇ πόλει ὁ δῆμος εἶχε καὶ ἕνεκα τοῦ μίσους ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τῆς τυραννίδος καὶ τῆς ὀλιγαρχίας ἔτρεφον, εὐνόητος καθίσταται καὶ ἡ σκληρότης(4), μεθ' ἧς ἐτιμωροῦντο καὶ *τοὺς καλουμένους προδότας*, τοὺς ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου ἢ ἐπὶ μεταβολῇ τῆς πολιτείας κατηγορηθέντας ἢ καὶ τοὺς ὑπόπτους πως πρὸς τὴν δημοκρατίαν γινομένους· τὴν δὲ πολιτικὴν ταύτην εὐπάθειαν τοῦ δήμου ἐντέχνως ὑπερρίπιζον καὶ πονηροὶ δημαγωγοὶ καταγγέλλοντες πάντα πολιτικὸν αὐτῶν ἀντίπαλον εἴτε ἀντιπολιτευόμενον εἴτε καὶ διαπολιτευόμενον· οἱ δ' ὡς προδόται καταδικασθέντες οὐ μόνον αὐτοὶ βασανισθέντες ἐθανατοῦντο καὶ ἡ οὐσία αὐτῶν ἐδημεύετο, ἀλλὰ καὶ οἱ παῖδες αὐτῶν ἄτιμοι ἐγίνοντο, αἱ οἰ-

(1) Δείναρχος κατὰ Δημοσθένους 54—60.

(2) CIA IV 27α.

(3) Ξενοφῶν Ἀθηναίων Πολιτ. 16, Ἰσοκράτους ΙΒ', 6. CIA, I, 9.

(4) Λαὸς ζωηρὸς καὶ διάθερμος, φοβερὸς ἐν τῇ παραφορᾷ καὶ ὀργιλότητι αὐτοῦ, δὲν ὤκνει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς κατηγορουμένους καὶ εὐδιαβλήτους ποινὰς αὐστηροτάτας καὶ ἀδικωτάτας· ὁ θάνατος, ἡ φυγὴ καὶ ἡ δήμευσις ἀπέβαινον φοβερὰ ὄργανα τῶν δικανικῶν ἀγώνων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀντεκδικήσεων· ἡ δόξα, ἡ ἀρετή, ἡ σοφία, αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ἔξοχοι ὑπηρεσίαι, πᾶν ὅ,τι ἐξευγενίζει καὶ ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἦσαν ἀνίσχυρα πρὸ τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῶν λαϊκῶν τούτων δικαστηρίων· ἡ δόξα δὲν ἔσωσε τοὺς νικητὰς τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος, ἡ ἀρετὴ δὲν ἐπροστάτευσε τὸν Ἀριστείδην καὶ τὸν Φωκίωνα, ἡ σοφία δὲν ἀπέτρεψε τὴν κύλικα τοῦ κωνείου ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ Σωκράτους. Thonissen σ. 437.

κίαι κατηδαφίζοντο καὶ τὰ σώματα τῶν θανατωθέντων ἔξω τῆς Ἀττικῆς ἐρρίπτοντο· ἐνίοτε δὲ καὶ μετὰ θάνατον τὸν προδοσίας ὕποπτον γενόμενον ἔκρινον· εἰ δὲ ἀπεδεικνύετο ἐν τῇ δίκῃ, ὅτι προδότης γενόμενος ἐν τῇ χώρᾳ τεθαμμένος ἐτύγχανε, τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ ἀνορύξαντες ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς ἐξέβαλλον (1).

Φονικὴ δικονομία.

Ὡς προεμνημονεύθη, τὸ *φονικὸν* τῶν ἀρχαίων δίκαιον ἀπετέλει μέρος τοῦ ἱεροῦ δικαίου· διότι κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τῶν ἀρχαίων δοξασίας ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων ἐνομίζετο δῶρον τοῦ θεοῦ· ὁ δὲ στερῶν τινα τοῦ βίου οὐ μόνον πρὸς τὸν θεῖον ἀσεβεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν μιαίνει (2)· τοιοῦτον δ' ὄντα τὸν φονέα ἐδίωκε καὶ τὸ θεῖον μηνῖον καὶ ἡ τοῦ παθόντος ὀργὴ ζητοῦντος ἐκδίκησιν· ἀλλὰ τὴν μῆνιν ταύτην τοῦ θείου ἐδύνατο νὰ πραΰνῃ ὡς καὶ τὸν τῆς πόλεως ἐκ τοῦ μιάσματος καθαρμὸν νὰ ἐπιφέρῃ μόνον ἡ τιμωρία τοῦ φονέως· διὸ ἡ δίκη *ἐξιλασμός τις* ἐθεωρεῖτο· ὅθεν ὅσοι τὸν φονέα ἀτιμώρητον ἐν ἑαυτοῖς ἠνείχοντο ἢ ὁμοτράπεζον ἐποιοῦντο ἢ καὶ ἁπλῶς ἐπεκοινώνουν αὐτῷ, συνεμιαίνοντο καὶ εἰς τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν συνυπέκειντο· καὶ εἰς τὴν πόλιν δὲ ἀσύμφορον ἐγίνετο, ἐὰν ὁ φονεὺς μιαρὸς καὶ ἄναγνος ὢν εἰς τὰ τεμένη τῶν θεῶν εἰσερχόμενος ἐμίαινε τὴν ἁγνείαν αὐτῶν καὶ μετὰ τῶν ἀναιτίων ἐπικοινωνῶν συγκατεπίμπλα τούτους τῆς ἑαυτοῦ μιαρίας· ἐκ τούτου δὲ αἵ τε ἀφορίαι τῆς γῆς ἐγίνοντο καὶ αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων δυστυχεῖς ἀπέβαινον, λέγει ὁ Ἀντιφῶν (3)· διὸ καὶ τῆς κοινωνίας χάριν ὁ φονεὺς ἔδει νὰ ἀπομακρυνθῇ· κατά τινα μά-

(1) Θουκυδ. Α'. 136, Η', 92. Ξενοφ. Ἑλλην. Α', Ζ', 23, ἐάν τις ἢ τὴν πόλιν προδιδῷ ἢ τὰ ἱερὰ κλέπτῃ, ἂν καταγνωσθῇ, μὴ ταφῆναι ἐν τῇ Ἀττικῇ, τὰ δὲ χρήματα αὐτοῦ δημόσια εἶναι. Πλάτ. Πρωταγόρ. 325 Β-C. ἡ ζημία θάνατος καὶ φυγαὶ καὶ πρὸς τῷ θανάτῳ χρημάτων τε δημεύσεις καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν **τῶν οἴκων ἀνατροπαί**· πρβλ. Πλούταρχ. β. τῶν δέκα ῥητόρ. (Ἀντιφῶντος) οἱ καταδικασθέντες ὡς προδόται Ἀρχεπτόλεμος καὶ Ἀντιφῶν θανατωθέντες ἔξω τῆς χώρας ἐρρίφθησαν, τὰ χρήματα αὐτῶν ἐδημεύθησαν, αἱ οἰκίαι κατεσκάφησαν καὶ ὅροι ἐπὶ τῶν οἰκοπέδων ἐτέθησαν μετ' ἐπιγραφῆς, ὅτι τῶν προδοτῶν ἦσαν· ἔτι δὲ καὶ τὸ γένος ἄτιμον ἐκηρύχθη τὸ ἐκ τούτων καὶ οἱ νόθοι καὶ οἱ γνήσιοι· ταῦτα δὲ πάντα ἐγράφησαν καὶ ἐν στήλῃ χαλκῇ.

(2) Ἀντιφῶν τετραλογ. Γ', α', 2—6 καὶ Γ', γ' 7.

(3) Ἀντιφῶν τετραλογ. Α', α', 10.

λιστα χαριέστατον τοῦ Πλάτωνος μῦθον ὁ θανατωθεὶς βιαίως θυμοῦται κατὰ τοῦ φονέως νεοθνὴς ὤν· ὁρῶν δὲ τοῦτον ἀναστρεφόμενον ἐν οἷς τόποις καὶ αὐτὸς συνήθως διέτριβε, καὶ αὐτὸς ταράττεται καὶ τὸν τοῦ φόνου δράστην κατὰ δύναμιν ταράττει· διὸ χρέος εἶχεν ὁ φονεὺς νὰ ὑπεξέλθῃ ἐκ τῆς τοῦ φονευθέντος χώρας (1).

Ἀλλὰ τὸν ἐκ τοῦ μιάσματος τῆς πόλεως καθαρμὸν ὡς καὶ τὸν τοῦ θείου ἐξιλασμὸν διὰ τῆς δίκης ἢ τιμωρίας τοῦ φονέως καθῆκον ἴδιον ἐθεώρουν οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος (2)· πρὸς ἔνδειξιν δὲ τοῦ ὅτι ὁ θάνατος βίαιος ἐγένετο, κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ φονευθέντος ὁ συγγενὴς ἐπέφερε *δόρυ*, ὅπερ ἐνεπήγνυεν ἐπὶ τοῦ μνήματος (3)· τότε δὲ καὶ ***προηγόρευεν*** ὀνομαστὶ τὸν κτείναντα καὶ ὅτι θέλει διώξει αὐτὸν ἐπὶ τῷ φόνῳ· διὰ τῆς προρρήσεως δὲ ταύτης ἄρχεται τῆς διώξεως ὁ κατηγορῶν προαγορεύων τῷ φονεῖ ἀπέχεσθαι τῶν δημοσίων τόπων καὶ τῶν ἱερῶν καὶ ***εἴργεσθαι τῶν νομίμων*** ἤτοι τῆς ἐξασκήσεως τῶν ἐκ τοῦ νόμου πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων· τὴν σημασίαν τούτων ἀπεσάφησεν ὁ Ἀντιφῶν (4) λέγων «ἐπειδὰν δὲ ἀπογραφῇ τις φόνου δίκην, ὁ νόμος ἔχει εἴργεσθαι τῶν νομίμων καὶ οὔτ' ἂν ἐγὼ οἷός τ' ἦν ἐπεξελθεῖν (τινι) εἰργόμενος τῶν νομίμων ἐκεῖνοί τε ἐμοῦ τοῦ εἰσαγγέλλοντος καὶ ἐπισταμένου τὰ πράγματα μὴ ἐπεξιόντος ῥᾳδίως ἔμελλον ἀποφεύξεσθαι καὶ δίκην οὐ δώσειν ὑμῖν, ὧν ἠδίκησαν». Κατὰ ἄλλην δὲ μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ῥήτορος ἐνίοτε καὶ πολλὰς ἡμέρας ὕστερον μετὰ τὴν κηδείαν ἀπεγράφοντο τὴν δίκην καὶ προηγόρευον τῷ φονεῖ εἴργεσθαι τῶν νομίμων (5)· ἐκ δὲ τοῦ Δημοσθένους μανθάνομεν, ὅτι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δράκοντος ἐνομοθετήθη ***τὸ χέρνιβος εἴργε-***

(1) Πλάτων Νόμ. 865 Ε «χρεὼν ὑπεξελθεῖν τῷ παθόντι τὸν δράσαντα».

(2) Ἀντιφῶν περὶ τοῦ χορευτοῦ 7. «Τὴν δίωξιν τοῦ φονέως ποιεῖσθαι ***εὐσεβείας*** ἕνεκα καὶ τοῦ δικαίου».

(3) Δημ. ΜΖ', 69 σελ. 1160 καὶ Πολυδ. Η', 65 «*μὴ ἀπογράφεσθαι τὸν κτείναντα* (μὴ καταγγέλλειν τὸν φονέα) πρὶν τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος καθᾶραι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι. Ἀντιφ. π. τοῦ χορευτοῦ 37.—Ἡ ***ἔνδειξις τοῦ βιαίου θανάτου*** ὑπομιμνήσκει με καὶ τὴν ***πρόθεσιν*** τῶν νεκρῶν, ἥτις κατὰ τὴν κηδείαν ἐπεβάλλετο νόμῳ· διότι αὕτη ἐγίνετο διὰ δύο λόγους, τὸ μὲν ὡς ***ὁ νεκρὸς ὁρῷτο μή τι βιαίως πέπονθεν*** (Πολυδεύκ. Η' 65), τὸ δὲ καὶ διὰ τὴν ***νεκροφάνειαν***· διὸ καὶ ὁ Πλάτων νομοθετεῖ τὰς ***προθέσεις*** τοῦ νεκροῦ μὴ μακρότερον χρόνον ἔνδον γίγνεσθαι τοῦ δηλοῦντος ***τόν τε ἐκτεθνεῶτα καὶ τὸν ὄντως τεθνεῶτα.*** Νόμ. 959.

(4) Ἀντιφῶν περὶ τοῦ χορευτοῦ 35.

(5) Ἀντιφῶν π. τ. χορευτοῦ 34.

σθαι τὸν ἀνδροφόνον, σπονδῶν, κρατήρων, ἱερῶν, ἀγορᾶς (1)· φοβούμενοι δ' οἱ ἄνθρωποι τὴν μιαρότητα τοῦ ἀνδροφόνου καὶ τὸ διαλέγεσθαι μετ' αὐτοῦ ἔφευγον (2). Τούτοις συμφωνῶν ἢ μᾶλλον πλειοδοτῶν ὁ Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ ἔταξεν, ἵνα πᾶς ὁ ἑκουσίως φονεύων τινὰ τῶν ἐμφύλων ἀποκλείηται τῶν νομίμων μήτε ***ἱερὰ*** μήτε ***ἀγορὰν*** μήτε ***λιμένας*** μήτε ***ἄλλον μηδένα σύλλογον κοινὸν*** μιαίνων, ἐάν τέ τις ἀπαγορεύῃ αὐτῷ ταῦτα τῶν ἀνθρώπων ἐάν τε μή· ὁ γὰρ νόμος ἀπαγορεύει, λέγει ὁ φιλόσοφος νομοθέτης, καὶ ἀπαγορεύων ὑπὲρ ἁπάσης τῆς πόλεως φαίνεται καὶ φανεῖται (3).

Μετὰ δὲ τὴν ***πρόρρησιν*** ὁ διώκων ὑπέβαλλεν ἔγγραφον τὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ φονέως πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς θρησκείας, τὸν βασιλέα, ὅστις ἐπισήμως ἤδη προηγόρευε τῷ φονεῖ ***εἴργεσθαι τῶν νομίμων*** (4)

(1) Δημοσθ. Κ', 158 σελ. 505 καὶ Σοφοκλ. Οἰδιπ. τύραν. στίχ. 235

τὸν ἄνδρ' ἀπαυδῶ τόνδε, ὅστις ἐστί, γῆς
τῆσδ' ἧς ἐγὼ κράτη τε καὶ θρόνους νέμω
μήτ' εἰσδέχεσθαι μήτε προσφωνεῖν τινα
μήτ' ἐν θεῶν εὐχαῖσι μήτε θύμασι
κοινὸν (=κοινωνὸν) ***ποιεῖσθαι μήτε χέρνιβας νέμειν***,
ὠθεῖν δ' ἀπ' οἴκων πάντας ὡς μιάσματος
τοῦδ' ἡμῖν ὄντος, ὡς τὸ πυθικὸν θεοῦ
μαντεῖον ἐξέφηνεν ἀρτίως ἐμοί·

(ἐνν. τὸν φονέα τοῦ Λαΐου)· πρβλ. καὶ τὸ ***ἀγηλατεῖν*** (=τὸ ἄγος ἢ τὸν ἐναγῆ ἐλαύνειν) καὶ ***ἀνδρηλατεῖν*** καὶ ***ἀνδρηλάτης***, ὁ τοῦ φονέως τιμωρός, ὁ φυγαδεύων αὐτὸν ἐκ τῆς πατρίδος. Πρβλ. καὶ Εὐριπίδ. Ἰφιγ. Ταυρ. 945—(ὁ Ὀρέστης ὡς μητροφόνος)

ἐλθὼν δ' ἐκεῖσε πρῶτα μέν μ' οὐδεὶς ξένων
ἑκὼν ἐδέξαθ' ὡς θεοῖς στυγούμενον·
οἳ δ' ἔσχον αἰδῶ, ξένια μονοτράπεζά μοι
παρέσχον, οἴκων ὄντες ἐν ταὐτῷ στέγει,
εἰς δ' ἄγγος ἴδιον ἴσον ἅπασι βακχίου
μέτρημα πληρώσαντες εἶχον ἡδονήν·
σιγῇ δ' ἐτεκτήναντο κἄμ' ἄφθεγκτον, ὡς
δαιτὸς γενοίμην πώματος τ' αὐτῶν δίχα·
κἀγὼ 'ξελέγξαι μὲν ξένους οὐκ ἠξίουν,
ἤλγουν δὲ σιγῇ κἀδόκουν οὐκ εἰδέναι
μεταστενάζων, οὕνεκ' ἢ μητρὸς φονεύς.

(2) Λυσί. ΙΓ', 82.
(3) Πλάτ. Νόμ. 871 Α-Δ.
(4) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 57,2 λαγχάνονται δὲ καὶ ***αἱ τοῦ φόνου δίκαι πᾶσαι*** πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὁ προαγορεύων εἴργεσθαι τῶν νομίμων οὗτός ἐστιν.

καὶ ἀπηγόρευεν αὐτῷ τὴν εἰς τὰ ἱερὰ καὶ τὴν ἀγορὰν εἴσοδον αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης διακριτέον δύο στάδια. τὸ τῆς *κρίσεως* ἢ *ἀνακρίσεως τοῦ ἄρχοντος* καὶ τὸ τῆς *κρίσεως τοῦ δικαστηρίου* (1)· ἡ ἀνάκρισις τοῦ ἄρχοντος ἐλέγετο καὶ *προδικασία*, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς ἀνακρίνων τοὺς ἀντιδίκους καὶ τοὺς μάρτυρας ἐξετάζων ἐζήτει νὰ εὕρῃ, ἂν ἡ κατηγορία ὑπήγετο εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ δικαστηρίου, εἰς ὅπερ καὶ ὁ κατήγορος ἔγραφεν ἢ εἰς ἄλλο· διότι ἀνακρίνων ἐδύνατο νὰ εὕρῃ, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ κατηγόρου ἐγκαλούμενος φόνος ὡς ἐκ προνοίας ὢν ἦτο οὐχὶ ἑκούσιος, ὅτε καὶ παρέπεμπε τὴν δίκην οὐχὶ εἰς τὸν Ἄρειον πάγον, ἀλλ' εἰς τὸ ἐπὶ Παλλαδίῳ ἢ καὶ ὅτι ὁ φόνος ἦτο νόμιμος, ὅτε καὶ παρέπεμπεν αὐτὴν εἰς τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ· αἱ *προδικασίαι* δ' αὗται διήρκουν τρεῖς μῆνας, τὸν δὲ τέταρτον μῆνα παρεπέμπετο ἡ δίκη εἰς τὸ δικαστήριον τὸ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος εὑρεθὲν ἁρμόδιον πρὸς τὴν κρίσιν· ἐν αὐτῷ δ' ἔδει νὰ ἔχῃ καὶ τὴν προεδρίαν ὁ αὐτὸς βασιλεύς, ὃς καὶ τὴν προανάκρισιν ἢ προδικασίαν ἐνήργησεν· ὅθεν ἐὰν ἡ κατηγορία ὑπεβάλλετο πρὸς τὸν βασιλέα τοὺς δύο τελευταίους μῆνας τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ἡ ἀνάκρισις ἀνεβάλλετο διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ὅτε δηλαδὴ ἀνελάμβανε τὴν ἀρχὴν ὁ νέος βασιλεύς· τοιαύτην τινὰ περίπτωσιν μνημονεύει ὁ Ἀντιφῶν ἐν τῇ περὶ τοῦ χορευτοῦ δίκῃ· διότι ἐν αὐτῇ ὁ βασιλεύς, ἐπειδὴ ἡ κατηγορία ὑπεβλήθη τὸν προτελευταῖον τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ μῆνα, ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ χρόνος δὲν ἐπήρκει, ἵνα τοὺς μάρτυρας καλέσῃ πρὸς ἐξέτασιν καὶ τρεῖς προδικασίας κατὰ τὸν νόμον ποιήσῃ, αἵπερ ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἐγίνοντο· διότι τῆς ἀρχῆς αὐτῷ ὑπελείποντο μόνον δύο μῆνες· κατὰ δὲ τὸν νόμον οὔτε εἰσάγειν τὴν δίκην ἐδύνατο ἐν τῷ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ χρόνῳ οὔτε παραδοῦναι φόνου δίκην ἔξεστιν οὐδὲ παρέδωκεν οὐδεὶς πώποτε βασιλεὺς ἐν τῇ γῇ ταύτῃ εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ· ἐκ τοῦ αὐτοῦ ῥήτορος προσμανθάνομεν, ὅτι τὸ τῆς ἀρχοντίας ἔτος ἔληγεν ἐν μηνὶ Σκιροφοριῶνι καὶ ἤρχετο ἐν Ἑκατομβαιῶνι (2)· αἱ δὲ δίκαι φόνου ἐγίνοντο ἐν ταῖς τρισὶ τελευταίαις

(1) Παρὰ Δημοσθένει (ΚΓ', 63 σελ. 640) διακρίνονται τὰ ἑξῆς στάδια *κλῆσις* (τοῦ κατηγορουμένου), *κρίσις* (τῶν ἀνακριτῶν), *μαρτυρία*, *διωμοσία* (τῶν ἀντιδίκων)· «ὅσοι «νόμοι περὶ τῶν φονικῶν δικαστηρίων εἰσὶν *καλεῖσθαι* λέγοντες ἢ *μαρτυρεῖν* ἢ *διόμνυ*-«*σθαι* τοὺς ἀγωνιζομένους ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν προστάττοντες»·—«*ἀνάκρισις*, ἐξέτασις ὑφ' ἑκάστης ἀρχῆς γινομένη πρὸ τῶν δικῶν περὶ τῶν συντεινόντων εἰς τὸν ἀγῶνα». Ἁρποκρατίων.

(2) Ἀντιφῶν π. τ. χορευτοῦ 38 καὶ 42.

ἡμέραις τοῦ μηνός, δηλαδὴ τῇ τετάρτῃ φθίνοντος, τῇ τρίτῃ καὶ τῇ δευτέρᾳ, ὡς ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκους(1) παραδέδοται.

Ἡ δὲ διαδικασία ἐγίνετο οὐχὶ ἐν τῇ *στοᾷ τοῦ βασιλέως*, κειμένῃ παρὰ τὴν ἀγοράν, ὅπου ὁ κατηγορούμενος μετὰ τὴν γενομένην ἀπαγόρευσιν δὲν ἐδύνατο νὰ πλησιάσῃ, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπαίθρῳ, ἵνα μὴ οἱ δικασταὶ καὶ ὁ διώκων ὁμωρόφιοι(2) γίνωνται μετὰ τοῦ φονέως, ὃς *ἐναγὴς* ἐνομίζετο ἕνεκα τοῦ χυθέντος ἀνθρωπίνου αἵματος· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἄγος ἔδει νὰ ἐξαγνισθῇ διὰ τῆς δίκης, ὁ φονεύς, ὅστις τέως εἴργετο τῶν ἱερῶν ὡς μιαρός, ἤδη κατὰ τὸν νόμον εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερόν, ἔνθα τὸ δικαστήριον ἦτο καὶ ἀπολογεῖται, ἵνα τῶν δικαίων τύχῃ(3)· οἱ ἀντίδικοι ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ ἐκάθηντο ἐπὶ δύο βάθρων, ἅπερ ἐξεῖχον ἐκ τοῦ βράχου αὐτοφυῆ· καὶ τὸ μὲν τοῦ κατηγόρου ἐλέγετο λίθος τῆς ἀναιδείας (=τοῦ μὴ αἰδεσθέντος, μὴ ἐξευμενισθένος), τὸ δὲ τοῦ κατηγορουμένου ἐκαλεῖτο λίθος τῆς ὕβρεως (=τοῦ ὑβρίσαντος, τοῦ ἀδικήσαντος) (4)· ἡ ἔναρξις δὲ τῆς διαδικασίας ἐγίνετο δι' ὅρκου φρικτοῦ· διότι τῶν ἀντιδίκων ἑκάτερος καὶ τῶν μαρτύρων ἕκαστος στὰς ἐπὶ τῶν θυμάτων κάπρου καὶ κριοῦ καὶ ταύρου καὶ τούτων ἐσφαγμένων ὑφ' ὧν δεῖ καὶ ἐν αἷς ἡμέραις προσήκει, ***ὤμνυεν ἐξώλειαν ἑαυτοῦ καὶ γένους καὶ οἰκίας***, ἐὰν μὴ τὴν ἀλήθειαν εἴπῃ(5)· μετὰ δὲ τὴν ὁρκωμοσίαν τὸν λόγον πρότερος εἶχεν ὁ διώκων, ἐπετρέπετο δὲ εἰς ἑκάτερον τῶν ἀντιδίκων καὶ νὰ δευτερολογήσῃ· ἀλλ' οὐδενὶ ἐξουσία παρεί-

(1) Πολυδ. Η', 117.

(2) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρώδου φόνου 11 καὶ Λυκοῦργ. κ. Λεωκράτ. 12· ἡ δὲ τοῦ Λουκιανοῦ (Ἑρμότιμ. 64) εἴδησις «καθ' ἣν οἱ Ἀρεοπαγῖται ***ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ δικάζουσιν, ὡς μὴ εἰς τοὺς λέγοντας, ἀλλ' εἰς τὰ λεγόμενα ἀποβλέποιεν***» προφανῶς δὲν ἀληθεύει.

(3) Ἀριστοτελ. Ἀθην. Πολιτ. 57, 4.

(4) Εὐριπίδ. Ἰφιγ. Τ. 962.

(5) Δημοσθ. ΚΓ', 67-8 σελ. 642. ὁ δὲ Ἀντιφῶν (π. τ. Ἡρώδ. φόν. 12) ἀντὶ τῆς Δημοσθενείου φράσεως «***στὰς ἐπὶ τῶν θυμάτων***, λέγει ὅτι ***ἥπτοντο τῶν σφαγίων κατὰ τὴν διωμοσίαν*** καὶ (ἐν § 11) διωμόσατο ***ἐξώλειαν ἑαυτῷ καὶ γένει καὶ οἰκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ ἐπαρώμενος*** ἦ μὴν μὴ ἄλλα κατηγορήσειν τοῦ φεύγοντος ἢ εἰς ***αὐτὸν τὸν φόνον***· καὶ ὁ Λυσίας (10, 11) προστίθησι»· κατὰ τὰς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ δίκας, ὅταν τὰς τοῦ φόνου δίκας δικάζωνται, ὁ μὲν διώκων ὡς ἔκτεινεν ὁ κατηγορούμενος, διόμνυται, ὁ δὲ φεύγων ὡς οὐκ ἔκτεινεν». Ἐκ δὲ τῶν μνημονευομένων ἐνταῦθα χωρίων τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Ἀντιφῶντος δὲν δηλοῦται ***τίνας καὶ πόσους*** θεοὺς ἐν …είῳ πάγῳ ὡρκίζοντο οἱ ἀντίδικοι, ἂν δηλαδὴ ἦτο ***διορκία***, ἐπ' ὀνόματι δῆλον ὅτι … ἢ ***τριορκία***· οἱ δὲ ***ἡλιασταὶ τριορκίαν ἐποιοῦντο***· διότι κατὰ τὸν Δημοσθένη

χετο *ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν* ἢ προοιμιάζεσθαι ἢ καὶ *οἰκτίζεσθαι*, διὰ κλαυθμυρισμῶν δηλαδὴ τὸν οἶκτον τῶν δικαστῶν κινεῖν (1).

Τῶν διπλῶν δὲ λόγων ἑκατέρου τῶν ἀντιδίκων εἰκόνα παρέχουσιν αἱ περισωθεῖσαι *τρεῖς τετραλογίαι* τοῦ ῥήτορος Ἀντιφῶντος. Ἡ τοῦ φόνου δίκη διήρκει *τρεῖς ἡμέρας*.

Ὁ Πλάτων δ' ὅμως ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ τὴν *διαψήφισιν* τῶν εἰς τὸ δικαστήριον εἰσαγομένων φονικῶν δικῶν ὧδε νομοθετεῖ· «ἡ ψηφοφορία ἔστω φανερά· πρὸ ταύτης δὲ ἐνώπιον τοῦ διώκοντος καὶ τοῦ φεύγοντος καθήσθων οἱ δικασταὶ ἑξῆς ἀλλήλων καθ' ἡλικίαν· πάντες δὲ οἱ πολῖται, ὅσοι περ ἂν ἄγωσι σχολήν, ἐπήκοοι ἔστωσαν σπουδάζοντες περὶ τὰς τοιαύτας δίκας· λέγειν δ' *ἕνα* λόγον μόνον, πρῶτον μὲν τὸν διώκοντα, τὸν δὲ φεύγοντα δεύτερον· μετὰ δὲ τοὺς λόγους τούτους ἄρχεσθαι μὲν τὸν γεραίτερον τῶν δικαστῶν ἀνακρίνειν· μετὰ δὲ τὸν γεραίτερον καὶ οἱ ἄλλοι δικασταὶ ἑξῆς ἅπαντες πρέπει νὰ ἀνακρίνωσιν ἐρωτῶντες ἑκάτερον τῶν ἀντιδίκων ὅ,τι ἂν μὴ ῥηθὲν ἐπιποθῇ τις· ὁ δὲ μὴ ποθῶν ἄλλῳ τὴν ἀνάκρισιν παραδιδότω· ἡ δίκη δὲ καὶ κατὰ τὸν φιλόσοφον *τρεῖς* ἡμέρας πρέπει νὰ διαρκῇ· τῶν δὲ ῥηθέντων ὅσα καίρια φαίνονται, σφραγίσαντες πάντες οἱ δικασταὶ φυλάττουσιν *ἐν τῷ βωμῷ τῆς Ἑστίας*, τῷ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ δικαστηρίου ὄντι· καὶ τὴν ἐπαύριον συνελθόντες ὡσαύτως ἀνακρίνουσι τὴν δίκην, καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ὁμοίως· μεθ' ὃ τὴν ψῆφον ἕκαστος τῶν δικαστῶν φέ-

(ΚΔ', 151) ἐπώμνυον *Δία καὶ Ποσειδῶνα καὶ Δήμητρα*·— καὶ οἱ μάρτυρες παρὰ Πλάτωνι Νομ. 936 Ε Δία καὶ Ἀπόλλωνα καὶ Θέμιν ὀμνύουσι.—Περὶ δὲ τῆς *πεντορκίας*, *πληθορκίας* καὶ *πανθορκίας* καὶ ὅλως εἰπεῖν περὶ τῆς ὁρκωμοσίας πρβλ. καὶ Οἰκονομίδου Λοχρικῆς ἐπιγραφ. διαφώτισιν σελ. 32.

(1) Πολυδ. Η', 117·—καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲ τὸ *ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν* ἀποδοκιμάζων εὐφυῶς παρατηρεῖ· «οὐ γὰρ δεῖ τὸν δικαστὴν διαστρέφειν εἰς ὀργὴν προ»άγοντας καὶ φθόνον ἢ ἔλεον· ὅμοιον γὰρ ἂν γε κἂν εἴ τις ᾧ μέλλει χρῆσθαι κα»νόνι, τοῦτον ποιήσειε στρεβλόν». Ἐξ ἄλλης δὲ μαρτυρίας τοῦ φιλοσόφου γίνεται δῆλον, ὅτι ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις αὐτοὶ οἱ ἀντίδικοι τὰ ἑαυτῶν δίκαια ὑπεστήριζον ἄνευ ῥητόρων συνηγόρων καὶ ἄνευ ῥητορικῶν καλλιεπημάτων· πρβλ. καὶ Ἀντιφῶντ. VI, 9· Εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἄρα νοητέον, ὅτι ἀναφέρονται, ὅσα Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς πρὸς Μαθηματικοὺς (II) προστίθησιν «οὐκ ἐπιτρέπεται συνήγορον παρίστασθαι τοῖς κρινομένοις ἐπὶ τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς, ἀλλ' ἕκαστος ὡς ἔχει δυνάμεως *ἀδιαστρόφως καὶ ἀπανούργως* ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς λόγους ποιεῖται»· ὁ δὲ Πλάτων καὶ ὅλως καταργεῖ τὸ *συνδικεῖν*· ἂν δέ τις ἕνεκα φιλοχρηματίας *συνδικῇ* καὶ *κακοδικῇ* πρὸς τὸ διαστρέψαι τὴν συνείδησιν τῶν δικαστῶν, τοῦτον θανάτῳ κολάζει· Νόμ. 938 Β-C.

ρει *ἱεράν*, ὑποσχόμενος *ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἑστίας εἰς δύναμιν τἀληθῆ καὶ τὰ δίκαια κρίνειν*»(1).

Κατὰ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ὁ κατηγορούμενος μετὰ τὴν προτέραν ἀπολογίαν ἐδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστηρίου φεύγων ἐκ τῆς πατρίδος ἑκουσίως· δὲν ἐπετρέπετο δὲ ἡ τοιαύτη ἐπιείκεια μόνον εἴ τις ἐδικάζετο *γονέας ἀπεκτονώς*· τὴν φυγὴν (2) δὲ ταύτην τὴν αὐτοπροαίρετον οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ κωλύσῃ οὔτε ὁ διώκων οὔτε οἱ δικάζοντες οὔτε τῶν ἀρχόντων τις· καὶ τοῦτο τὸ δικαίωμα παρείχετο κοινὸν πᾶσι καὶ τοῖς ἀστοῖς καὶ τοῖς ξένοις κρινομένοις (3)· ἀλλ' ἡ φυγὴ αὕτη, εἰς ἣν ὑπέβαλλεν ἑαυτὸν ἑκουσίως ὁ κατηγορούμενος, ἦν *ἰσόβιος, ἀειφυγία* (4) δηλαδὴ καὶ ἡ οὐσία τοῦ φεύγοντος ἐδημεύετο· παραμένοντος δὲ τοῦ κατηγορουμένου ἐν τῇ δίκῃ, ἡ κρίσις ἐξηκολούθει, ἧς μετὰ τὸ πέρας ἐγίνετο ἡ τῶν δικαστῶν ψηφοφορία. Γνωστὸν δ' ἡμῖν ὑπάρχει ὅτι οἱ Ἀρεοπαγῖται τὴν ψῆφον ἔφερον κρίνοντες οὐχὶ ἐκ τοῦ λόγου τῶν ἀντιδίκων καὶ ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῶν πληροφοριῶν, ἃς αὐτοὶ ἰδιαιτέρως ἐλάμβανον (5)· κατ' αὐτὴν δ' ἐνίκα ὁ τοὺς πλείονας ψήφους λαβών, ἐν δὲ τῇ ἰσοψηφίᾳ (6) ὁ κατηγορούμενος ἠθῳοῦτο καὶ ἡ ἐπιείκεια αὕτη ἦν ἡ περιώνυμος ψῆφος τῆς Ἀθηνᾶς· διότι ἐν τοιαύτῃ ἀμφιγνωμίᾳ ὁσιώτερον ἐθεωρήθη *τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι τοῦ μὴ δικαίως ἀπολέσαι* (7). Ἡ ὑποτυπωθεῖσα δικονομικὴ πορεία ἐγίνετο ἐν τῷ

(1) Κατὰ ταῦτα ἡ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀπεικονιζομένη διαδικασία (Ἰλιάδ. Σ. 498) φαίνεται ὥσπερ μικρογραφία τις τῆς ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου περιγραφομένης. Πλάτ. Νόμ. 855 Δ. Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ *τὰς περὶ θανάτου δίκας οἱ γέροντες ἐν πολλαῖς ἡμέραις* ἔκρινον· διότι, ἔλεγον, *ἀδίκως τινὸς θανατωθέντος ἀδύνατον τὸ μεταβουλεύσασθαι καθίστατο*· εἰ δ' ὁ κρινόμενος ἠθῳοῦτο, οὐδὲν ἧττον ὑπόδικος ἦν· διότι κατὰ τὸν νόμον τοῦτον δυνατὸν ἦν καὶ τὸ κρείττονα βουλεύσασθαι· Πλούταρχ. Ἀποφθεγμ. Λακωνικ. 217 Β πρβλ. καὶ Πλάτων. Ἀπολογ. 37 Α-Β.

(2) Ἤδη δὲ ὁ φυγὰς κακοῦργος ἀπέβαλε τὸ τῆς πόλεως ὄνομα, δὲν καλεῖται πλέον *Ἀθηναῖος*, ἀλλ' *ἀνδροφόνος*. Δημ. ΚΓ', 41.

(3) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρ. φόνου 13. Δημ. ΚΓ', 70 σελ. 643.

(4) Καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ (871Δ) ἐπιτρέπει τὴν τοιαύτην φυγήν, νομοθετῶν «*φυγὼν δὲ καὶ μὴ θελήσας κρίσιν ὑποσχεῖν, φευγέτω ἀειφυγίαν*.

(5) Οἱ Ἀρεοπαγῖται οὐκ ἐκ *τοῦ λόγου μόνον οὐδὲ ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτοὶ ἴσασι καὶ ἐξητάκασι*, τὴν ψῆφον φέρουσιν. Αἰσχίν. κατὰ Τιμάρχ. 92.

(6) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόν. 51 «ἀνὴρ ἐκφεύγει *αἵματος δίκην*, ἂν ἴσον ᾖ τὸ *ἀρίθμημα τῶν πάλων*. Αἰσχύλ. Εὐμενίσ. 752.

(7) Εἰ δέον τι ἁμαρτεῖν, ἀδίκως *ἀπολῦσαι ὁσιώτερον ἂν εἴη τοῦ μὴ δικαίως ἀπο*-

Ἀρείῳ πάγῳ, ἐξ ἧς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι οὐσιωδῶς δὲν διέφερε καὶ ἡ ἐν τοῖς ἄλλοις φονικοῖς δικαστηρίοις, τῷ τε Παλλαδίῳ (1) καὶ τῷ Δελφινίῳ.

Ὁ δὲ φυγὼν εἴτε αὐτοπροαιρέτως πρὸ τῆς κρίσεως τοῦ δικαστηρίου εἴτε καὶ καταδικασθείς, ἐδύνατο νὰ ζῇ ἀσφαλῶς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀπεχόμενος τῶν ἀπηγορευμένων ὑπὸ τοῦ νόμου τόπων· εἰ δέ τις ἔκτεινεν αὐτὸν ἀπεχόμενον τῶν ἀπειργμένων, ἐθεωρεῖτο κοινὸς φονεὺς καὶ ἐτιμωρεῖτο, ὥσπερ καὶ ὁ πολίτην Ἀθηναῖον ἀποκτείνας (2)· ἂν δ' ὅμως ὁ φυγὰς κατήρχετο εἰς τὴν πατρίδα παρὰ τὸν νόμον, ἐδύνατο πᾶς τις αὐτὸν νηποινεὶ ν' ἀποκτείνῃ ἢ καὶ πρὸς τοὺς θεσμοθέτας νὰ ἀπαγάγῃ, ὅπως αὐτοὶ κτείνωσιν αὐτόν, ἢ καὶ νὰ μηνύσῃ δι' ἐνδείξεως (3).

Ἕτερος δὲ νόμος προὐνόησε καὶ ὡς πρὸς τὸν φόνον τοῦ φυγάδος τελούμενον ἐν τῇ ξένῃ καὶ ὑπὸ ἀλλοδαποῦ· τότε δὲ ἐὰν μὲν ἡ ξένη ἐκείνη πόλις μήτε τὸν φονέα ἐδίωκε μήτε πρὸς δίκην ἐξέδιδεν αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ φονευθέντος πόλιν, οἱ συγγενεῖς τοῦ παθόντος ἐδικαιοῦντο νὰ συλλάβωσι μέχρι τριῶν ἀνδρῶν ἐκ τῶν συμπολιτῶν τοῦ φονέως καὶ ἡ σύλληψις αὕτη *ἀνδρολήψιον* ἐλέγετο. Τὴν *ἀνδροληψίαν* δὲ ταύτην ἐπέτρεπεν ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία, ὅπως ἡ ξένη πόλις ἐξαναγκασθῇ πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ φονέως· τούτου δὲ μὴ ἐπιτυγχανομένου, οἱ συλληφθέντες ὑπεῖχον δίκας φόνου ἐν τῇ πατρίδι τοῦ φονευθέντος (4).

λέσαι· τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι *ἀσέβημα* Ἀντιφ. π. τ. Ἡρ. φόν. 91 πρβλ. καὶ Στοβ. II, 215 Ἔκδ. Meineke.

(1) Καὶ ἐν τῷ Παλλαδίῳ ὑπόκειται πρῶτον μὲν *διωμοσία, δεύτερον δὲ λόγος, τρίτον δὲ γνῶσις* (= ἀπόφασις) *τοῦ δικαστηρίου*. Δημ. ΚΓ', 71 σελ. 643.

(2) Δημοσθ. ΚΓ', 37 σελ. 632.

(3) Δημ. ΚΓ', 28-34 σ. 629-30. Πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν συμφωνεῖ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις (871Δ)· «ἐὰν δέ τις τῶν *φευγόντων ἀειφυγίαν* τῆς τοῦ φο»νευθέντος χώρας ἐπιβῇ, ὁ προστυχὼν πρῶτος τῶν οἰκείων τοῦ ἀποθανόντος ἢ καὶ »τῶν πολιτῶν *ἀνατὶ* (νηποινεὶ) κτεινέτω».

(4) Δημοσθ. ΚΓ', 82 (σελ. 647) καὶ 218 (σελ. 692)· τὸ *ἀνδρολήψιον* παρ' οἷς ἂν ὁ δράσας ᾖ, ἂν μὴ διδῶσι δίκας, κελεύουσιν οἱ νόμοι μέχρι τριῶν εἶναι. Ὁ Thonissen ἐσφαλμένως νομίζει, ὅτι ἡ *ἀνδροληψία* ἐγίνετο κατὰ τῶν *συγγενῶν Ἀθηναίων τῶν ἀποκρυπτόντων* τὸν φονέα καὶ μὴ πρὸς κρίσιν ἐκδιδόντων· ἀλλ' ὅτι περὶ *ξένης πόλεως* πρόκειται καὶ οὐχὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὅτι καὶ ἄλλαι πόλεις κατὰ τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως ἀνδροληψίας ἐνήργουν, δῆλον ἐξ ὧν ἀλλαχοῦ ὁ ῥήτωρ μνημονεύει· «ἐπειδὰν γάρ τις μισθωσάμενος τριηραρχίαν ἐκπλεύσῃ, πάντας ἀνθρώπους ἄγει καὶ

Φόνου δίκην ἐπεξιέναι.

Ἐκ τοῦ Δημοσθένους (1) μανθάνομεν *τὸν νόμον*, καθ' ὃν ὤφειλον ***ἐπεξιέναι δίκην*** τῷ φονεύσαντι οἱ συγγενεῖς τοῦ παθόντος μέχρις *ἀνεψιότητος*· ἡ δὲ ἀνεψιότης εἶνε ἡ μέχρι τῶν ἀνεψιῶν συγγένεια· λέγονται δὲ *ἀνεψιοὶ* παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, *οἵτινες ἔχουσι γονεῖς ἀδελφοὺς* (οἱ νῦν ἐξάδελφοι καλούμενοι). Πρὸς τούτοις ὁ νόμος ἐκέλευε νὰ ***συνδιώκωσι*** τὸν φονέα καὶ μέχρις *ἀνεψιαδῶν* ἤτοι καὶ οἱ τῶν ἀνεψιῶν παῖδες καὶ γαμβροὶ καὶ πενθεροὶ καὶ φράτερες· κατὰ δὲ τὸν Πλάτωνα (2) «*οἱ ἐντὸς ἀνεψιότητος* πρὸς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν προσήκοντες τῷ τελευτήσαντι».

Ἀλλ' ἂν οἱ προσήκοντες γένει μέχρι τοῦ μνημονευθέντος συγγενικοῦ βαθμοῦ μὴ ἐπεξήρχοντο τὴν δίκην κατὰ τοῦ φονέως ἢ ἂν συγγενεῖς μὴ ὑπῆρχον, ὁ παθὼν ἔμενεν ἀτιμώρητος ἢ καὶ πᾶς ὁ βουλόμενος καὶ δυνάμενος πολίτης ἐδικαιοῦτο νὰ διώξῃ τὸν φονέα δικαστικῶς; περὶ τούτου εἴδησιν σαφῆ δὲν ἔχομεν.

Ἐκ τοῦ εἰρημένου δ' ὅμως νόμου ὁ Lipsius (3) εἰκάζει ὅτι τὸ ἐπεξιέναι δίκην τῷ φονεῖ παρέμεινεν εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος μόνους ὡς καθῆκον καὶ δικαίωμα, ὥσπερ καὶ τὸ κληρονομεῖν ἐπεφυλάχθη εἰς μόνην τὴν ἀγχιστείαν τοῦ γένους. Τὴν εἰκασίαν δ' αὐτοῦ ταύτην στηρίζει εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ ἀνθρωποκτονεῖν κατὰ τὴν

»φέρει καὶ τὰς μὲν ὠφελείας ἰδίᾳ καρποῦται, τὰς δὲ δίκας τούτων ὁ τυχὼν δίδωσιν »ὑμῶν καὶ μόνοις ἡμῖν οὐδαμόσε ἐστὶν ἄνευ κηρυκείου βαδίσαι διὰ τὰς ὑπὸ τούτων »*ἀνδροληψίας καὶ σύλας κατεσκευασμένας*»· πρβλ. καὶ Das Attische Process von Meier.—Schömann neu bearbeitet von Lipsius (1883 σελ. 235—).

(1) Πρβλ. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1842 ἀρ. 886 ἐν ᾗ ἐδημοσιεύθη ὁ νόμος ἀνευρεθεὶς ἐν ἐπιγραφῇ καὶ Dittenberger (1915) ἐπιγρ. *111* σελ. 147· Δημοσθ. ΜΓ, 57 σελ. 1068-9 καὶ ΜΖ. 72 σελ. 1161. «ὁ νόμος κελεύει τοὺς προσήκοντας ἐπεξιέναι μέχρι ἀνεψιαδῶν καὶ ἐν τῷ ὅρκῳ διορίζεται, ὅτι προσήκων ἐστὶ κἂν οἰκέτης ᾖ». Τὸν δὲ ***τοῦ δούλου φόνον ἐπεξήρχετο ὁ δεσπότης***· ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀντιφῶντος προσμανθάνομεν, ὅτι κατὰ τὸν νόμον τῷ δεσπότῃ, ἂν δοκῇ, ἔξεστιν ἐπεξελθεῖν ὑπὲρ τοῦ δούλου (περὶ τοῦ Ἡρῴδ. φόνου 48), πρβλ. καὶ Δημοσθ. ΝΓ' 20 σελ. 1253 δίκας λαμβάνει καὶ δίδωσι ὑπὲρ τοῦ δούλου ὁ δεσπότης·— ὑπὲρ δὲ τοῦ μετοίκου ἐπεξήρχετο ὁ προστάτης αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ *πελάτου* ἢ θητεύοντος ὁ τὸ κτῆμα ἔχων, ἐν ᾧ εἰργάζετο ὁ φονευθεὶς πελάτης Πλάτ. Εὐθύφρ. 4 C.

(2) Πλάτων Νόμ. 871 B.

(3) Das Attische Recht (1912) σελ. 237-243.

Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν προσέκρουεν οὐχὶ μόνον εἰς τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ θεῖον· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ φονικὴ διαδικασία ἐξηκολούθησε παραμένουσα εἰς τὸν ἄρχοντα τῆς θρησκείας, τὸν βασιλέα· καὶ ὡς αἱ ἄλλαι τῆς θρησκείας παραδόσεις διέμειναν ἀναλλοίωτοι, οὕτω καὶ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον καὶ ἡ δικαιοδοσία ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο οὐδεμίαν μεταβολὴν ὑπέστησαν. Διὸ καὶ ἐκ τῶν τοῦ Δράκοντος θεσμῶν οἱ φονικοὶ μόνον διετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος, καὶ ἐφεξῆς δὲ οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι νόμοι διατηροῦνται ἐν χρήσει· ὡς δὲ ἡμεῖς ἐμνημονεύσαμεν, τοῦτο διαρρήδην λέγεται ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους(1) καὶ ἐξαίρεται ὑπὸ τοῦ Ἀντιφῶντος(2).

Τὸν δὲ τοῦ Σόλωνος νόμον τὸν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενον, «ὃς *παντὶ λαβεῖν* δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε τῷ βουλομένῳ καὶ δυναμένῳ γράφεσθαι», ὁ Lipsius περιορίζει μόνον εἰς τὴν *ὕβριν* (3)· διότι καὶ παρὰ τῷ Δημοσθένει (4) σαφῶς ὁ νόμος ὁρίζει, ἐάν τις *ὑβρίσῃ εἴς τινα . . . . γραφέσθω ὁ βουλόμενος* Ἀθηναίων οἷς ἔξεστιν. Οὕτω δὲ τὸ πνεῦμα τῆς νομοθεσίας, τῆς σκοπούσης τὴν ἀλληλεγγύην τῶν πολιτῶν νὰ ἐξεγείρῃ, ὁ Lipsius περιορίζει εἴς τινα μόνον ἀδικήματα· καὶ ἐν ᾧ ὁ νόμος ἐπιτάσσει, ἵνα πᾶς ὁ βουλόμενος τῶν Ἀθηναίων ὑπὲρ τοῦ ὑβριζομένου διώκῃ τὸν ὑβρίζοντα, μόνον τῷ φονευθέντι πολίτῃ ὁ βουλόμενος καὶ δυνάμενος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ τιμωρήσῃ· καὶ ἐπειδὴ τὴν τοῦ ἀδικήματος τιμωρίαν καὶ ἐκδίκησιν ἀνέκαθεν εἶχον οἱ συγγενεῖς, ***τὸ φονικὸν ἀδίκημα***, λέγει, ἰδιωτικὸν ἐξ ἀρχῆς θεωρηθὲν διέμεινε τοιοῦτον καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ νομοθεσίᾳ, ἥπερ τὸ πατροπαράδοτον τοῦτο ἔθος ὥσπερ ἱερὸν ἐπεφύλαξεν ὡς καθῆκον καὶ δικαίωμα μόνον εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ παθόντος· ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, ἐπιλέγει ὁ Lipsius προσεπιδηλοῖ καὶ ὁ ὅρος *φόνου δίκαι* ἢ *φονικαὶ δίκαι*· διότι ἐὰν δημόσιον ἐθεωρεῖτο καὶ τὸ ἀδίκημα τοῦτο, ἤθελεν εἰσαχθῇ ὁ ὅρος *γρα-*

(1) Δημοσθ. ΚΓ', 51 σελ. 636.

(2) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόνου 14.

(3) Πλούτρχ. β. Σόλωνος 18· πρβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 9,1 δοκεῖ δὲ τῆς Σόλωνος πολιτείας τρία ταῦτα εἶναι τὰ δημοτικώτατα· πρῶτον μὲν καὶ μέγιστον, τὸ μὴ δανείζειν ἐπὶ τοῖς σώμασιν, ἔπειτα *τὸ ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τιμωρῆσαι ὑπὲρ* ***τῶν ἀδικουμένων***· τρίτον δέ, ᾧ μάλιστά φασιν ἰσχυκέναι τὸ πλῆθος, ἡ εἰς τὸ δικαστήριον ἔφεσις.

(4) Δημοσθέν. ΚΑ'. 47 σελ. 529 πρβλ. καὶ ΚΔ', 63 σελ. 720.

φαὶ φόνου· τὸ δὲ παρὰ Δημοσθένει χωρίον, ἐν ᾧ ἅπαξ μνημονεύεται ὁ ὅρος *φόνου γραφή*, νοθεύεται (1).

Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Λειψίου καίπερ ἐν ἀλληλουχίᾳ πρὸς ἑαυτὴν φαινομένη, βαθύτερον ὅμως ἐξεταζομένη ἀπίθανος γίνεται· τὸ νὰ δεχθῇ τις, ὅτι τὸ μέγιστον τῶν κακουργημάτων, *τὸν φόνον ἀνθρώπου*, ἔργον μιαῖνον οὐ μόνον τὸ γένος τοῦ φονευθέντος, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ὅλην, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξηγνίζετο διὰ τῆς δίκης καὶ τιμωρίας τοῦ φονέως, ὅτι τὴν μιαρὰν ταύτην πρᾶξιν οὐδεὶς ἄλλος πλὴν τῶν συγγενῶν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδικήσῃ καὶ δικαστικῶς καταδιώξῃ, τοιαύτη ἐκδοχὴ προφανῶς ἤθελεν ἀντιφάσκει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ὅλης Ἀττικῆς καὶ Ἑλληνικῆς νομοθεσίας· κελεύων δὲ διαρρήδην ὁ παρὰ τῷ Δημοσθένει (2) νόμος, ὅπως οἱ μέχρι τῆς ἀνεψιότητος καὶ τῶν ἀνεψιαδῶν συγγενεῖς τοῦ παθόντος διώκωσι τὸν φονέα, ὁρίζει μὲν τὴν δίωξιν τοῦ φονέως ὡς καθῆκον τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος ὑπὲρ τοῦ γένους αὐτῶν, δὲν δύναταί τις ὅμως ἐκ τούτου νὰ εἰκάσῃ ἀσφαλῶς, ὅτι ἀποκλείει καὶ τὸ δικαίωμα παντὸς πολίτου βουλομένου καὶ δυναμένου, ὅπως ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ ὑπὲρ τοῦ παθόντος διώξῃ δικαστικῶς τὸν φονέα· ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, δύναταί τις ἱκανῶς νὰ τεκμηριώσῃ.

Πρῶτον μὲν παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι ἐν τῇ Γ' τετραλογίᾳ ὁ κατήγορος δὲν φαίνεται συγγενὴς τοῦ φονευθέντος, ἀλλὰ *πολίτης τιμωρὸς* τοῦ παθόντος, διώκων τὸν φονέα οὐχὶ ἐξ ἔχθρας ἰδίας πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πόλεως, ἵνα μὴ δηλαδὴ μιανθῇ ἡ πόλις ἐκ τοῦ κακουργήματος ἐκείνου (3).

Δεύτερον δὲ ἐκ τοῦ Δημοσθένους μανθάνομεν, ὅτι ἂν ὁ συγγενὴς τοῦ φονευθέντος μὴ ἐπεξήρχετο τὴν δίκην κατὰ τοῦ φονέως, ἐδύνατό τις νὰ διώξῃ αὐτὸν τὸν συγγενῆ, ὡς *λελοιπότα τὴν τοῦ δικαίου τάξιν* καὶ ἢ δίκην φόνου κατ' αὐτοῦ τοῦ συγγενοῦς ν' ἀντεπεξέλθῃ ἢ καὶ εἰς *γραφὴν ἀσεβείας* νὰ ὑπαγάγῃ· οὕτω λ. χ. παρὰ τῷ ῥήτορι ὁ Διόδωρος, ὁ κατηγορῶν τοῦ Τιμοκράτους, λέγει «*αἰτιασάμενός με τὸν ἐμαυτοῦ πατέρα ὡς ἀπέκτονα, ἀσεβείας γραφὴν κατασκευάσας*

(1) Δημοσθ. ΚΑ', 107, σελ. 549.

(2) Δημοσθ. 1068 καὶ 1161.

(3) Ἀντιφῶν Τετραλογ. Γ', α', 4-6 πρόλ. καὶ Δημ. ΚΑ', 120 σελ. 554 καὶ ΚΒ', 2 σελ. 593.

εἰς ἀγῶνα κατέστησεν· ἐν δὲ τούτῳ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων οὐ μεταλαβὼν ὦφλε χιλίας (1)· ἔνθα προφανῶς ὁ αἰτιασάμενος τὸν Διόδωρον ἐπὶ πατροκτονίᾳ δὲν ἦτο συγγενὴς τοῦ φονευθέντος πατρός, ἀλλ᾽ ἐχθρὸς τοῦ κατηγορηθέντος υἱοῦ. Ἀλλὰ δικαιούμενός τις νὰ καταγγείλῃ τὸν συγγενῆ τοῦ φονευθέντος ὡς λελοιπότα τὴν τοῦ δικαίου τάξιν ἅτε μὴ καταδιώκοντα δικαστικῶς τὸν φονέα, δὲν ἐδύνατο νὰ καταδιώξῃ καὶ αὐτὸν τὸν φονέα; τοῦτό γε ἀπίθανον φαίνεται.

Ἐξ ἄλλου δὲ λόγου τοῦ ῥήτορος (2) μανθάνομεν καὶ τόδε· «ὁ Στέφανος προεῖπεν Ἀπολλοδώρῳ *δίκην ἐπὶ Παλλαδίῳ φόνου*, ὡς ἔκτεινεν Ἀπολλόδωρος τὴν γυναῖκα ἐν Ἀφίδναις (ὅπου ἀφίκετο ἐπὶ δραπέτην ζητῶν) *αὐτοχειρίᾳ*, ἐπαρασάμενος ἐξώλειαν ἑαυτῷ καὶ γένει καὶ οἰκίᾳ, ἃ οὔτ᾽ ἐγένετο οὔτε εἶδεν οὔτε ἤκουσεν οὐδενὸς πώποτε ἀνθρώπων. . . . ἐξελεγχθεὶς δὲ ἐπιορκῶν καὶ ψευδῆ τὴν αἰτίαν ἐπιφέρων καὶ καταφανὴς γενόμενος μεμισθωμένος ὑπὸ Κηφισοφῶντος, *ὥστ᾽ ἐξελάσαι* Ἀπολλόδωρον ἢ *ἀτιμῶσαι* ἀργύριον εἰληφώς, ὀλίγας ψήφους μεταλαβὼν ἐκ πεντακοσίων ἀπῆλθεν ἐπιωρκηκώς». Καὶ ἐνταῦθα ὁ Στέφανος οὔτε συγγενὴς οὔτε ἄλλως πως προσήκων φαίνεται πρὸς τὴν φονευθεῖσαν, ἀλλὰ τὴν κατηγορίαν ἐποιήσατο *μεμισθωμένος* ὑπὸ ἄλλου· ἐκ τῆς εἰδήσεως ταύτης τοῦ ῥήτορος ὡς καὶ ἐκ τῆς προηγουμένης προσμανθάνομεν ἔτι, ὅτι ὁ μὴ προσήκων τῷ φονευθέντι διώκων τινὰ ἐπὶ φόνῳ καὶ μὴ ἀποδεικνύων ἀληθῆ τὴν κατηγορίαν ὑπεῖχε τὴν ποινὴν τῶν *χιλίων δραχμῶν*.

Ἐκ τοῦ Δημοσθένους ὡσαύτως μανθάνομεν, ὅτι τὴν *Θεωρίδα* τὴν Λημνίαν τὴν *φαρμακίδα*, ἥτις διὰ τῶν φαρμάκων ἐμαγγάνευε καὶ ἐφενάκιζε καὶ ἣν διὰ ταῦτα ἀπέκτειναν οἱ Ἀθηναῖοι κρίναντες, ἡ θεραπαινὶς αὐτῆς ἐμήνυσεν ἤτοι κατήγγειλεν εἰς τὸν ἄρχοντα (3).

Ὅτι δὲ ἐπετρέπετο καὶ παντὶ πολίτῃ, τῷ βουλομένῳ καὶ δυναμένῳ, νὰ καταδιώξῃ δικαστικῶς τὸν φονέα, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν καὶ ἐκ τοῦδε· ὁ Ἀττικὸς νόμος ὑποχρεῶν τὸν συγγενῆ νὰ διώκῃ τὸν φονέα δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ λαμβάνῃ χρηματικὴν ἀποζημίωσιν, ὥστε νὰ μὴ καταδιώξῃ αὐτόν· διότι νόμος τις ἔλεγεν· «τοὺς ἀνδροφόνους ἐξεῖναι ἀποκτείνειν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ καὶ ἀπάγειν. . . . λυ-

(1) Δημοσθ. ΚΔ΄, 7 σελ. 702.
(2) Δημοσθ. ΝΘ΄, 9-10 σελ. 1348, 6.
(3) Δημοσθ. ΚΕ΄, 80 σελ. 793-4.

μαίνεσθαι δὲ (=κακοποιεῖν) μή, μηδ' **ἀποινᾶν**»· τὸ δὲ μηδ' **ἀποινᾶν** σημαίνει μηδὲ *χρήματα πράττεσθαι* ἢ λαμβάνειν· τὰ γὰρ χρήματα οἱ παλαιοὶ *ἄποινα* ὠνόμαζον, λέγει ὁ Δημοσθένης(1)· οὕτω δὲ ὁ Ἀττικὸς νόμος κατήργησε τὸ παλαιὸν ἔθος τοῦ νὰ ἐξαγοράζῃ τις τὸν φόνον καταβάλλων εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ παθόντος τὴν *ποινὴν* ἤτοι τὴν *τιμὴν τοῦ αἵματος*(2), ὡς συνέβαινεν ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς χρόνοις. Ἐκ τοῦ Δημοσθένους δ' ὅμως μανθάνομεν, ὅτι ὑπῆρχον καί τινες αἰσχροὶ συγγενεῖς, οἵτινες ἀντὶ νὰ ἐκδικήσωσι τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ, χρήματα λαβόντες παρὰ τῶν φονέων διηλλάσσοντο πρὸς αὐτούς· οὕτω λ. χ. ὁ Θεοκρίνης, τελευτήσαντος αὐτῷ τοῦ ἀδελφοῦ βιαίῳ θανάτῳ, τοιοῦτος ἐγένετο περὶ τὸν φονευθέντα ἀδελφόν, ὥστε ἀναζητήσας τοὺς δράσαντας καὶ πυθόμενος, οἵτινες ἦσαν, ἀργύριον λαβὼν ἀπηλλάγη.....ἐν ᾧ δὲ πρότερον σχετλιάζων ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ ἀδελφοῦ περιήρχετο ἀπειλῶν, ὅτι θέλει ἐναγάγει εἰς Ἄρειον πάγον τὸν Δημοχάρη, λέγει ὁ ῥήτωρ, ἐπὶ τέλους συνεβιβάσθη πρὸς τοὺς τὴν αἰτίαν ἔχοντας(3).

Ἐν ᾧ λοιπὸν δὲν ἔλειπον καὶ αἰσχροὶ συγγενεῖς διαλλασσόμενοι πρὸς τοὺς φονεῖς τῶν ἀδελφῶν, ἵνα λάβωσι χρήματα, ὁ νόμος χάριν τῆς γενικῆς ἀλληλεγγύης δὲν ἤθελεν ἐπιτρέψει καὶ εἰς πάντα πολίτην νὰ διεκδικήσῃ τὸν φόνον τοῦ συμπολίτου; οἴεσθαί γε χρή, ἵνα κατὰ Πλάτωνα εἴπωμεν.

Καὶ ἄλλη δέ τις εἴδησις τοῦ Δημοσθένους(4) ἔρχεται εἰς ἐπίρρωσιν τῆς ἡμετέρας γνώμης· ἐάν τις, λέγει ὁ ῥήτωρ, ἠγνόει τὰς δικανικὰς διατυπώσεις, ἤτοι τὸ δόρυ ἐπενεγκεῖν πρὸς δήλωσιν τοῦ βιαίου θανάτου, τὸ προαγορεῦσαι τῷ φονεῖ εἴργεσθαι τῶν νομίμων, τὸ καταγγεῖλαι τὸν φονέα εἰς τὸν ἄρχοντα, πρὸς δὲ καὶ αἱ τοῦ χρόνου προθεσμίαι ἐὰν παρήρχοντο, ἐν αἷς ἔδει τούτων ἕκαστον ποιεῖν ἢ δι' ἄλλο τι μὴ ἐβούλετό τις τούτους τοὺς τρόπους ἐπεξιέναι, ἔβλεπε δὲ τὸν ἀνδροφόνον περιιόντα ἐν τοῖς ἱεροῖς καὶ κατὰ τὴν ἀγοράν, τότε εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ ἀπάγῃ αὐτὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον· κρινόμενος δὲ κατόπιν ὁ ἀπαχθείς, ἐὰν μὲν ἐξηλέγχετο τῷ ὄντι ἀνδρο-

(1) Δημοσθ. ΚΓ', 33 σελ. 629-630.
(2) Πρβλ. σελ. 212.
(3) Δημ. ΝΗ' 28-30 σελ. 1331.
(4) Δημ. ΚΓ'. 80.

φόνος, θανάτῳ ἐζημιοῦτο· εἰ δὲ μὴ μετελάμβανε τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων ὁ ἀπαγαγών, προσωφλίσκανε χιλίας δραχμάς. Καὶ ἐνταῦθα δὲν δηλοῦται, ὅτι ἡ πρὸς τὸν ἄρχοντα ἢ τὸ δεσμωτήριον ἀπαγωγὴ τοῦ ἀνδροφόνου ἐγίνετο μόνον ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς τοῦ παθόντος· σαφὲς δ᾽ ὅμως εἶνε, ὅτι ἀπαγαγών τις καὶ μὴ ἀποδείξας τὴν ἐνοχὴν τοῦ κατηγορουμένου ἐκινδύνευε τὴν ποινὴν τῶν χιλιῶν, ἣν ποινὴν ὑπεῖχε καὶ ὁ κατηγορήσας τινὰ ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ φόνῳ καὶ μὴ ἀποδείξας τὴν ἐνοχὴν τοῦ κατηγορουμένου, ὡς προηγουμένως εἴδομεν(1).

Πρὸς τὸν νόμον τοῦτον συμφωνεῖ καὶ ἕτερος νόμος, ὃν μνημονεύει ὁ Λυσίας (2)· κατὰ τοῦτον δηλαδή, τῆς τοῦ φόνου τιμωρίας οὐδεμία προθεσμία οὐδὲ παραγραφὴ τοῦ ἀδικήματος ἦν· «μηδεμίαν τῶν φόνου ἀδικημάτων προθεσμίαν εἶναι, ἀλλ᾽ εἴτε εὐθὺς εἴτε χρόνῳ τις τιμωρεῖται, τὸν κατηγορούμενον δεῖ ἀποδεικνύναι, ὡς οὐ πεποίηκε περὶ ὧν ἐστιν ἡ αἰτία».

Τὸ πρὸς τὴν τιμωρίαν τοῦ φονέως καὶ τὴν δίκην τοῦ φόνου διαφέρον τῆς πολιτείας δεικνύεται καὶ ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Πλάτωνος, ἥτις ἐπιτρέπει καὶ τῇ δούλῃ καὶ τῷ δούλῳ καὶ τῷ παιδὶ προσέτι, τῷ ἀνηλίκῳ δηλονότι, ὑπὲρ τοῦ φόνου μόνον νὰ μαρτυρῇ καὶ συνηγορῇ(3).

Ἐπὶ πᾶσιν ἐπαρκῶς δύνανται νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς περὶ τούτου καὶ τρία χωρία τοῦ Πλάτωνος. Διότι κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ φιλοσόφου ὁ μὴ ἐπεξιὼν τῷ φονεῖ συγγενὴς κατεδιώκετο καὶ ὁ βουλόμενος τιμωρεῖν ὑπὲρ τοῦ τελευτήσαντος ἐδύνατο νὰ διώξῃ τὸν συγγενῆ τοῦ παθόντος, ὅστις ὠλιγώρησε τῆς τοῦ φονέως διώξεως.

Διότι ὁ φιλόσοφος (4) διαρρήδην λέγει· «ἐάν τις ἄκων ἐλεύθερον »ἀποκτείνῃ, χρεὼν ὑπεξελθεῖν τῷ παθόντι τὰς ὥρας πάσας τοῦ ἐνι»αυτοῦ· ἐὰν δέ τις ἀπειθῇ (καὶ μὴ φεύγῃ δηλονότι), ὁ τοῦ τελευτή»σαντος ἐγγύτατα γένει ἐπεξίτω φόνου τῷ κτείναντι. . . . ἐὰν δὲ ὁ »προσήκων ἐγγύτατα μὴ ἐπεξίῃ τῷ παθήματι, τοῦ μιάσματος ὡς εἰς

(1) Δημ. ΝΘ΄, 9-10 σελ. 1348,6. ΚΑ΄, 120. ΚΒ΄, 2.

(2) Λυσίας κατὰ Ἀγοράτου 83.

(3) Πλάτ. Νόμ. 937β δούλῃ δὲ καὶ δούλῳ καὶ παιδὶ φόνου μόνον ἐξέστω μαρτυρεῖν καὶ συνηγορεῖν, ἐὰν ἐγγυητὴν ἀξιόχρεων, ἦ μὴν μενεῖν, καταστήσῃ μέχρι δίκης, ἐὰν ἐπισκηφθῇ τὰ ψευδῆ μαρτυρεῖν.

(4) Πλάτ. Νόμ. 866 Β.

»αὐτὸν περιεληλυθότος, ὁ βουλόμενος ἐπεξελθὼν τούτῳ δίκην ***πέντε »ἔτη τῆς πατρίδος ἀπέχεσθαι ἀναγκαζέτω κατὰ νόμον***·» ὥστε ἐξ ὧν ὁ φιλόσοφος λέγει, ὑποδηλοῦται ὅτι ὑπῆρχε *νόμος* τοιοῦτος καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ νομοθεσίᾳ καὶ δεύτερον ὁ συγγενὴς ὁ παρολιγωρῶνκαὶ τῆς τοῦ ἀκουσίου φονέως διώξεως ἐτιμωρεῖτο διὰ *πενταετοῦς* φυγῆς, ἐν ᾧ αὐτὸς ὁ φονεὺς ἐκολάζετο μόνον διὰ φυγῆς ***ἐνιαυσίου***. Ἐν ᾧ δ' ἐκ τούτου δηλοῦται, ὅτι ἐδύνατό τις νὰ καταδιώξῃ τὸν συγγενῆ τοῦ φονευθέντος παρολιγωροῦντος τὴν δίωξιν τοῦ φονέως, ἀλλαχοῦ ὁ φιλόσοφος νομοθετεῖ, ὅτι ἐδύνατό τις καὶ τὸν συγγενῆ παρολιγωροῦντα νὰ διώξῃ *τὸν ἐκ προνοίας φονέα* καὶ αὐτὸν τὸν *φονέα*· ἰδοὺ δὲ τί γράφει «ὃς ἂν »ἐκ προνοίας αὐτόχειρ ἀποκτείνῃ. . . εἰργέσθω τῶν νομίμων, ἐάν τε τις »ἀπαγορεύῃ τῷ δράσαντι ἀνθρώπων ἐάν τε μή. . . ὁ δὲ μὴ ἐπεξιὼν δέον (ἐπεξιέναι, ὁ συγγενὴς δηλαδή), ἢ μὴ προαγορεύων εἴργεσθαι. . ., πρῶτον μὲν τὸ *μίασμα καὶ τὴν τῶν θεῶν ἔχθραν δέχοιτο* (1). . . . δεύτερον δὲ *ὑπόδικος* ***τῷ ἐθέλοντι τιμωρεῖν ὑπὲρ τοῦ*** *τελευτήσαντος γιγνέσθω*. . . . ὁ δὲ ***ἐθέλων τιμωρεῖν τῷ τελεύσαντι*** (δηλ. μὴ προσήκων γένει τῷ παθόντι, ἀφοῦ οἱ προσήκοντες γένει δὲν διώκουσι τὸν φονέα) *καθαιρόμενος τοὺς ἱεροὺς καθαρμοὺς* καὶ τὴν *πρόρρησιν προαγορεύων ἴτω ἀναγκάζων τὸν δράσαντα ὑπέχειν τὴν τῆς δίκης* πρᾶξιν κατὰ νόμον» (2).

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἕτεροι νόμοι τοῦ φιλοσόφου συμφωνοῦσι πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν, προφανῶς καὶ ὁ προκείμενος ἀπηχεῖ τὸν ἐν χρήσει ὄντα, ἡ φράσις, «*κατὰ νόμον*» μονονουχὶ βοᾷ περὶ τούτου.

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Πλάτων σαφῶς γράφει»· ὅστις δ' ἂν τῶν (θυμῷ) ἀποκτεινάντων πάντων μὴ πείθηται τῷ νόμῳ, ἀλλ' ἀκάθαρτος ὢν ἀγοράν τε καὶ τἆλλα ἱερὰ μιαίνῃ, *ὁ βουλόμενος τὸν ἐπιτρέποντα τῶν προσηκόντων τῷ τελευτήσαντι καὶ τὸν ἀποκτείναντα εἰς δίκην καταστήσας τὴν διπλασίαν χρημάτων* τε καὶ τῶν ἄλλων πράξεων ἀναγκαζέτω πράττειν τε καὶ *ἐκτίνειν*, τὸ δὲ *ἔκτεισμα* αὐτὸς αὐτῷ *κομιζέσθω κατὰ τὸν νόμον*(3).

Ὑπὲρ τῆς γνώμης ἡμῶν συνεπικουρεῖ καὶ ὁ ἑξῆς τοῦ φιλοσόφου

(1) Πρβλ. Δημοσθ. ΚΑ', 7 σελ. 702 ΚΑ', 120 σελ. 554.
(2) Πλάτ. Νόμ. 871 Α-Δ.
(3) Νόμ. 868 β.

νόμος (1)· « ἐάν τις τῶν φευγόντων ἀειφυγίαν ἐπιδῇ τῆς τοῦ φονευθέντος χώρας, ὁ *προστυχὼν πρῶτος τῶν οἰκείων τοῦ φονευθέντος ἢ καὶ τῶν πολιτῶν ἀνατὶ* (=νηποινεὶ) *κτεινέτω*»· ἐνταῦθα σαφῶς ὁρίζεται καὶ τῶν *οἰκείων ὁ πρῶτος προστυχὼν* καὶ *τῶν πολιτῶν*, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι εἶχον μὲν οἱ προσήκοντες τὸ καθῆκον τοῦ διεκδικῆσαι τὴν τιμωρίαν τοῦ φονέως, ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται δὲν ἀπεκλείοντο τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐπικουρῆσαι τοῖς νόμοις καὶ κολάσαι τὸν ἀνδροφόνον. Γνωρίζομεν δ' ὡσαύτως, ὅτι ὁ νόμος οὗτος τοῦ φιλοσόφου ἀπηχεῖ καὶ *ἀποσαφεῖ* τὸν ἐν χρήσει τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας, καθ' ὃν «τοὺς δ' ἀνδροφόνους ἐξεῖναι ἀποκτείνειν ἐν τῇ *ἡμεδαπῇ*» (2).

Καὶ τέλος οὐχ ἧττον σαφὲς τεκμήριον ὁ φιλόσοφος παρέχει καὶ ἐν τῷ Εὐθύφρονι· διότι ἐκεῖ ὁ Σωκράτης συναντήσας τὸν Εὐθύφρονα περὶ τὴν βασιλέως στοὰν καὶ μαθών, ὅτι διώκει τινὰ δίκην φόνου πρὸς τὸν βασιλέα, ἐρωτᾷ «ἔστι δὲ δὴ *τῶν οἰκείων τις ὁ τεθνεὼς ὑπὸ τοῦ σοῦ πατρός; ἢ δῆλα δή; οὐ γὰρ ἄν που γε ὑπὲρ ἀλλοτρίου ἐπεξῄεισθα φόνου αὐτῷ*· ὁ δὲ Εὐθύφρων ἀπαντᾷ· *γελοῖον*, ὦ Σώκρατες, ὅτι οἴει *διαφέρειν εἴτε ἀλλότριος* εἴτε *οἰκεῖος ὁ τεθνεώς*, ἀλλ' οὐ τοῦτο μόνον δεῖν φυλάττειν εἴτε ἐν δίκῃ ἔκτεινεν ὁ κτείνας εἴτε μή· καὶ εἰ μὲν ἐν δίκῃ, ἐᾶν· εἰ δὲ μή, *ἐπεξιέναι*, ἐάν περ ὁ κτείνας συνέστιός σοι καὶ ὁμοτράπεζος ᾖ· *ἴσον γὰρ τὸ μίασμα* γίνεται, ἐὰν ξυνῇς τῷ τοιούτῳ συνειδὼς καὶ μὴ ἀφοσιοῖς σεαυτόν τε καὶ ἐκεῖνον τῇ δίκῃ ἐπεξιών»(3). οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν ῥῆσιν ταύτην τοῦ φιλοσόφου *μιαρὸς* γίνεται πᾶς ὁ μὴ ἐπεξιὼν τῇ δίκῃ τὸν φονέα· ἐπεξιὼν δὲ καὶ ἑαυτὸν καὶ ἐκεῖνον ἀφοσιοῖ καὶ ἐξαγνίζει.

Καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τέλος τοῦ Λειψίου, ὅτι ἐπεκράτει μόνος ὁ ὅρος «*φόνου δίκαι* καὶ *οὐχὶ γραφαί*», ἀντιπαρατηρητέον, ὅτι παρὰ τῷ Πολυδεύκει (4) φέρεται ὁ ὅρος *γραφαὶ φόνου* καὶ *τραύματος ἐκ προνοίας καὶ πυρκαϊᾶς καὶ φαρμάκων* καὶ *μοιχείας* καὶ *ὕβρεως*. . . .

Ἀλλαχοῦ δ' ὁ Πολυδεύκης (5) παρέχει καὶ τὴν ἑξῆς εἴδησιν· «φόνου δ' *ἐξῆν ἐπεξιέναι* μέχρις ἀνεψιῶν καὶ ἐν τῷ ὅρκῳ ἐπερωτᾶν τίς

(1) Νόμ. 871 Δ.
(2) Δημοσθ. ΚΓ', 28 σελ. 629.
(3) Πλάτ. Εὐθύφρ. 4 C-Δ.
(4) Πολυδεύκ. VIII, 40.
(5) Πολυδεύκ. VIII, 117.

προσήκων ἐστὶ τῷ τεθνεῶτι· *κἂν οἰκέτης ᾖ, ἐπισκήπτειν (=καταγγέλλειν) συγκεχώρηται»*, ὅπερ καθ' ἡμᾶς σημαίνει, ὅτι καὶ ὁ οἰκέτης προσήκων θεωρούμενος ἐδύνατο *ἐπεξιέναι δίκην φόνου* ὑπὲρ τοῦ φονευθέντος δεσπότου· πρβλ. καὶ Πλάτωνος Νόμ. 937 Β.

Τὸ τριμερὲς τῶν φονικῶν δικῶν.

Εἴδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις, ὅτι παρ' Ὁμήρῳ τὸ *ἑκουσίως καὶ ἀκουσίως κτείνειν* ὁμοίως τιμωρεῖται, φεύγει δηλαδὴ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ὁ φονεύς· ἐν δὲ τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Δράκοντος διεκρίθη τὸ ἑκούσιον ἀδίκημα τοῦ ἀκουσίου καὶ ὁ Δημοσθένης εἰκότως ἐπαινεῖ τὸν νομοθέτην, ὃς ἔταξε τὴν τῶν ἑκουσίων τιμωρίαν μείζω τῆς τῶν ἀκουσίων(1)· ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ ῥήτορος μανθάνομεν προσέτι, ὅτι ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία διέκρινε τὸ αὐτοχειρίᾳ κτείνειν καὶ τὸ βουλεύσει ἢ ἐπιβουλεύσει, ὅταν δηλαδὴ βουλεύσας τις τὸν θάνατόν τινος δι' ἑτέρου ἐνεργήσῃ αὐτόν (2)· ἐκ τοῦ Ἀνδοκίδου (3) δὲ προσμανθάνομεν, ὅτι κατὰ τὸν Ἀττικὸν νόμον ὁ βουλεύσας τὸν φόνον καὶ ὁ τῇ ἰδίᾳ χειρὶ ἐργασάμενος εἰς τὴν αὐτὴν ποινὴν ὑπέκειτο· ὥστε καὶ ὁ φόνος οὗτος ὑπήγετο εἰς τὸν ἑκούσιον. Ὁ Ἀττικὸς νόμος διέκρινε προσέτι καὶ τὸν *νόμιμον* ἢ *δίκαιον* φόνον·

Οὕτω δὲ ἐν τῷ Ἀττικῷ δικαίῳ ἐπεκράτησεν ἡ τριμερὴς τῶν φονικῶν ἀδικημάτων διαίρεσις, α' ὁ ἑκούσιος ἢ ὁ ἐκ προνοίας φόνος· β' ὁ *ἀκούσιος* καὶ γ' ὁ *νόμιμος* ἢ *δίκαιος*· εἰς τὰς τρεῖς δὲ ταύτας τοῦ φόνου περιπτώσεις ἀντιστοιχοῦσι καὶ τὰ τρία ἐν Ἀθήναις φονικὰ *δικαστήρια*, ὁ Ἄρειος πάγος, τὸ ἐπὶ Παλλαδίῳ καὶ τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ· εἰς τὰ τρία δὲ τοῦ φόνου εἴδη ἀναφέρονται καὶ αἱ τρεῖς τοῦ Ἀντιφῶντος τετραλογίαι, αἵτινες καίπερ ἀσκήσεις ἁπλαῖ τυγχάνουσαι, πολύτιμον ὅμως συμβολὴν εἰς κατανόησιν τοῦ φονικοῦ τῶν Ἀθηναίων δικαίου παρέχουσιν· ὅτι δὲ τὸ Ἀττικὸν ποινικὸν δίκαιον ἐλλιπὲς ἔμεινεν ὡς πρὸς τὰς ποικίλας περιπτώσεις τοῦ φόνου, καὶ δὴ καὶ τοῦ ἐξ ἀμελείας, πρόδηλον. Περὶ δὲ τοῦ φόνου τοῦ γινομένου ἐκ ψυχικοῦ βρασμοῦ οὐδὲν περιέσωσαν αἱ Ἀττικαὶ πηγαὶ κατὰ τὸν Lipsius (4), ὃς νομίζει,

(1) Δημοσθ. ΚΓ', 72.
(2) Δημ. ΚΓ', 22.
(3) Ἀνδοκίδ. Α', 94.
(4) Das Attische Recht. κλπ. σελ. 619 (1912).

ὅτι περὶ τούτου τοῦ φόνου νόμος οὐδεὶς ὑπῆρχεν. Ὅτι δ' ὅμως νόμος τις καὶ τὸ θυμῷ κτείνειν διέκρινε, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους λέγοντος «διὸ καὶ καλῶς *τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας* κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας» (1)· Ὁ Πλάτων διακρίνει προσέτι καὶ ὅσα τις ἐξ ἀνοησίας ἀλλοτρίας κακουργεῖ πεισθεὶς ἄλλῳ διὰ *νεότητα* καὶ ὅσα δι' *οἰκείαν ἀνοησίαν* ἢ δι' ἀκράτειαν ἡδονῶν· καὶ ἐκείνων μὲν τὴν τιμωρίαν ἐπιβάλλει ἐλαφροτέραν, τῶν δὲ δευτέρων βαρυτέραν (2). Ὁ νόμος δ' οὗτος τοῦ φιλοσόφου συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν· διότι ἐκ τοῦ Δημοσθένους γίνεται δῆλον, ὅτι τοὺς νέους ἁμαρτάνοντας ἐπιεικῶς πως ὁ νόμος ἔκρινεν, ἐπέτρεπε δηλαδὴ ἐλαφρυντικά τινα οὐχὶ δὲ καὶ *ἄδειαν* τοῦ ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ *τούτοις οὐκ εἰς τὸ μὴ δοῦναι δίκην, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς προσηκούσης ἐλάττω* (3). Ἄλλοθεν δὲ γινώσκομεν, ὅτι καὶ τὴν μικρὰν ἡλικίαν κακουργοῦσαν ἀνεπιεικῶς ἐκόλαζον· ὁ Αἰλιανὸς λ. χ. ἱστορεῖ, ὅτι παιδίον τι ἐκ τοῦ τῆς Ἀρτέμιδος στεφάνου *πέταλον* ἐκπεσὸν ἔκλεψεν· ἀλλὰ φωραθὲν ἐκρίνετο· οἱ δὲ δικασταὶ θέλοντες νὰ ἐξακριβώσωσιν ἂν ἐν γνώσει τῆς ἀξίας τὸ ἱερὸν πρᾶγμα ἐσύλησε, προέθηκαν αὐτῷ *παίγνια* καὶ *ἀστραγάλους καὶ τὸ χρυσοῦν πέταλον*· ὁ δὲ παῖς καὶ αὖθις ἐπὶ τὸν χρυσὸν κατηνέχθη· διὸ καὶ ἀπέκτειναν αὐτὸν οἱ δικασταὶ ὡς *θεοσύλην* οὐδεμίαν συγγνώμην τῇ ἡλικίᾳ δόντες, ἀλλὰ *τιμωρησάμενοι διὰ τὴν πρᾶξιν* (4). Ἀξιοσημείωτοι προσέτι γίνονται καὶ αἱ παρατηρήσεις τῶν ἀρχαίων ἐν τῇ κρίσει τῆς *μοιχείας*. Κατὰ τὸν Πλούταρχον δηλαδὴ «γυνή τις *Ἑλληνὶς τεκοῦσα βρέφος μέλαν εἶτα κρινομένη μοιχείας* ἐξανεῦρεν *ἑαυτὴν Αἰθίοπος οὖσαν γενεὰν τετάρτην*»· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον καὶ αἱ ἀκροχορδόνες καὶ *μελάσματα* καὶ φακοὶ πατέρων ἐν παισὶν ἀφανισθέντες ἀνέκυψαν ὕστερον ἐν υἱωνοῖς καὶ θυγατριδοῖς (5). Τὴν εἴδησιν δὲ ταύτην τοῦ Πλουτάρχου ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἱστορῶν, ὅτι ἡ φύσις ἀποδίδωσι τὴν ὁμοιότητα καὶ διὰ πλειόνων γενῶν, οἷον ἐν Ἤλιδι ἡ τῷ Αἰθίοπι μοιχευθεῖσα· ἡ μὲν γὰρ *θυγάτηρ ἐγένετο οὐκ Αἰθίοψ*, τὸ

(1) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1135 β.
(2) Νόμ. 934.
(3) Δημ. ΝΔ', 21 σελ. 1263.
(4) Αἰλ. ποικ. ἱστ. Ε', 16 πρβλ. καὶ Πολυδεύκ. Θ', 74.
(5) Πλουτ. Ἠθικ. 563.

δ' ἐκ ταύτης (1)· καὶ μοιχευομένη τις τὸ μὲν τῶν τέκνων τῷ ἀνδρὶ ἐοικὸς ἔτεκε, τὸ δὲ τῷ μοιχῷ(2).

Ὅτι δὲ ἡ Ἀττικὴ περὶ τῶν φονικῶν νομοθεσία καίπερ πολλὰς ἀτελείας ἔχουσα, τελειοτέρα τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις Ἑλληνικαῖς πολιτείαις ἦν, δῆλον ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὃς ἐν τοῖς Πολιτικοῖς(3) αὐτοῦ νομοθετῶν περὶ τῶν φονικῶν λαμβάνει τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν ὡς πρότυπον· διότι ὁρίζει *ἓν μὲν δικαστήριον περὶ τῶν ἐκ προνοίας φόνων*· δεύτερον δὲ περὶ τῶν *ἀκουσίων· τὸ τρίτον δικαστήριον ὁρίζει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῶν ὅσα ὁμολογεῖται μέν, ἀμφισβητεῖται δὲ περὶ τοῦ δικαίου· τούτοις δὲ προστίθησι* καὶ τέταρτον, ὅσα τοῖς φεύγουσι φόνου ἐπὶ καθόδῳ ἐπιφέρεται, οἷον Ἀθήνησι λέγεται (καὶ) τὸ ἐν Φρεαττοῖ δικαστήριον (4).

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι γινώσκοντες καλῶς, ὅτι αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι τοὺς νόμους παρ' αὐτῶν ἔλαβον ἢ ἐμιμήθησαν, δικαίως ἐκαυχῶντο καὶ ἐφιλοτιμοῦντο ἐπὶ τούτῳ· διὸ καὶ ὁ μὲν Ἰσοκράτης λέγει· «οἱ ἐν *ἀρχῇ* περὶ *τῶν φονικῶν* ἐγκαλέσαντες *ἐν* τοῖς νόμοις τοῖς ἡμετέροις τὰς κρίσεις ἐποιήσαντο» (5)· ὁ δὲ Δημοσθένης προστίθησι «πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων πολλάκις εἰσὶν ἐψηφισμένοι *τοῖς νόμοις χρῆσθαι τοῖς ἡμετέροις*, ἐφ' ᾧ καὶ φιλοτιμεῖσθε εἰκότως» (6).

Τέλος ὡς πρὸς τὰ ἀδικήματα καθόλου σημειωτέον καὶ ὅσα ὁ Σταγιρίτης μᾶλλον τῶν ἄλλων διηυκρίνησεν· κατὰ τὸν φιλόσοφον μάλιστα τοῦτον «*ἐνδέχεται καὶ ἀδικοῦντα μὴ ἄδικον εἶναι· ἀδικεῖ μὲν μάλιστα, ὅταν τις ἑκουσίως* βλάπτῃ· ὅταν δ' ἄκων, ἀδικεῖ μέν, οὐ μέντοι ἄδικός ἐστιν οὐδὲ πονηρός· τῶν δ' ἑκουσίων τὰ μὲν προβουλευσάμενοι πράττομεν, τὰ δὲ ἀπροβούλευτα καὶ ἀπροαίρετα· τὸ δὲ ἑκούσιον μάλιστα καὶ προαιρετόν ἐστιν, ὅταν τις βλάπτῃ *εἰδὼς καὶ ὃν καὶ ᾧ καὶ οὗ ἕνεκα* (τύπτῃ, τιτρώσκῃ, κτείνῃ)· φαίνονται δέ

(1) Ἱστορ. τῶν ζῴων 586 α.

(2) 585 α 16.

(3) Ἀριστ. Πολιτ. 1300β, 20.

(4) Πρβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 57, 4.

(5) Ἰσοκράτ. Πανηγυρικ. 40.

(6) Δημοσθ. ΚΔ', 210 σελ. 765 πρβλ. καὶ Αἰλιαν. Ποικίλ. Ἱστορ ΙΙΙ, 38 «δίκας δοῦναι καὶ λαβεῖν ηὗρον Ἀθηναῖοι πρῶτοι». Καὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος 5, 1, 11 διέσωσε ῥῆσιν τοῦ Ἀριστοτέλους καθ' ἣν «ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις λέγεται **πυροὺς** καὶ «**νόμους** εὑρηκέναι».

τινες ὀλίγοι καὶ τῶν νομοθετῶν διορίζειν τό τε *ἑκούσιον* καὶ τὸ ἐκ *προαιρέσεως ἕτερον ὄν*, ἐλάττους τὰς ζημίας ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις ἢ τοῖς κατὰ προαίρεσιν τάττοντες (1).

Οὕτω δ' ὁ φιλόσοφος διακρίνει

α' *τὸ ἀτύχημα*, τὸ βλάπτειν μετ' ἀγνοίας καὶ παραλόγως·

β' *τὸ ἁμάρτημα*, τὸ μετὰ λόγου μέν, ἀλλ' ἄνευ κακίας βλάπτειν·

γ' *τὸ ἀδίκημα*, ὅταν εἰδὼς μέν, μὴ προβουλεύσας δὲ βλάπτῃ, οἷον ὅσα διὰ θυμὸν καὶ

δ' *κακούργημα*, ὅταν ἐκ προαιρέσεως ἀδικῇ· ὁ δ' ἐκ προαιρέσεως βλάπτων ἄδικος καὶ μοχθηρός (2).

Ποιναὶ τοῦ φόνου.

Τὸ σύνολον τῶν ποινῶν τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου περιλαμβάνεται ἐν τῇ βραχυτάτῃ φράσει, δημοσίᾳ κρίνειν ἢ τιμᾶν ὅ,τι *χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτεῖσαι*· καὶ ἐν μὲν τῷ παθεῖν ἐστι τὸ *θανατωθῆναι, φυγαδευθῆναι, δεθῆναι, ἀτιμωθῆναι*· ἐν δὲ τῷ ἀποτεῖσαι τὸ *χρήμασι ζημιωθῆναι*· τὰς μεγίστας δὲ ποινὰς τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ἐπέβαλλεν εἰς τὰ μέγιστα κακουργήματα, οἷον τὸ *ἱεροσυλεῖν, προδιδόναι τὴν πατρίδα καὶ τὸ καταλύειν* τὴν πολιτείαν, ἅπερ κατὰ τὸν Πλάτωνα (3) μόνον μανείς τις ἢ νόσοις ὑπερμέτροις συνεχόμενος ἤθελε διαπράξει· οὐχ ἧττονος δὲ βαρύτητος κακούργημα ἐνομίζετο καὶ τὸ *ἀνθρωποκτονεῖν*, ὡς διαρρήδην ὑπὸ τοῦ Ἀντιφῶντος (4) δηλοῦται· διὸ καὶ ἐν ταῖς φονικαῖς δίκαις ποιναὶ ἐπεβάλλοντο α' *θάνατος μετὰ δημεύσεως τῆς*

(1) Ἀριστοτελ. Ἠθ. Μεγάλ. 1189 Β.

(2) Ἠθικ. Νικομαχ. 1135 β πρβλ. καὶ Πολιτικ. 1295 β τῶν ἀδικημάτων τὰ μὲν γίνονται δι' *ὕβριν*, τὰ δὲ διὰ *κακουργίαν*· διὸ καὶ *κακουργικὰ* ἀδικήματα· καὶ ἐν τῇ Ῥητορικ. 1391 α· «ἀδικήματα οὐ *κακουργικά*, ἀλλὰ τὰ μὲν *ὑβριστικά*, τὰ δὲ *ἀκρατευτικὰ* καὶ 1368 β ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἑκόντα παρὰ τὸν νόμον· ἑκόντες δὲ ποιοῦσιν «ὅσα εἰδότες καὶ μὴ ἀναγκαζόμενοι· ὅσα δὲ ἑκόντες, οὐ πάντα προαιρούμενοι· ὅσα δὲ «*προαιρούμενοι*, εἰδότες ἅπαντα· οὐδεὶς γάρ, ὃ *προαιρεῖται*, ἀγνοεῖ· δι' ἃ δὲ προαιροῦνται «βλάπτειν παρὰ τὸν νόμον, *κακία καὶ ἀκρασία*· ἐν γὰρ τῇ *προαιρέσει* ἡ μοχθηρία «καὶ τὸ ἀδικεῖν».

(3) Πλάτ. Νόμ. 864Δ.

(4) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόνου 4 «φασὶ τὸ ἀποκτείνειν μέγα κακούργημα εἶναι καὶ *ἐγὼ ὁμολογῶ μέγιστόν γε* καὶ τὸ ἱεροσυλεῖν καὶ τὸ προδιδόναι τὴν πατρίδα».

οὐσίας, β' *ἀειφυγία* καὶ δήμευσις ὡσαύτως τῶν ὄντων(1)· καὶ γ' φυγὴ πρόσκαιρος ἄνευ δημεύσεως τῶν ὑπαρχόντων· καὶ δὴ

Α' *οἱ ἐκ προνοίας κτείναντες*(2) *πολίτην θανάτῳ ἐζημιοῦντο*· ἡ δὲ οὐσία αὐτῶν ἀδέσποτος μένουσα περιήρχετο εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ δημοσίου· κατὰ τὸν νόμον ἔδει τὸν ἀποκτείναντα ἀνταποθανεῖν(3).-

Ἐὰν δέ τις δοῦλον ἢ ξένον ἢ μέτοικον ἐκ προνοίας ἔκτεινεν, ἐδικάζετο οὐχὶ ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ, ἀλλ' ἐν τῷ Παλλαδίῳ(4)· περὶ δὲ τῆς ζημίας τοῦ τοιούτου φόνου ἀμφιβάλλεται, ἂν θάνατος ἢ φυγὴ ὡς τιμωρία ἐπεβάλλετο· διότι ἐκ μὲν τοῦ Δημοσθένους(5) δηλοῦται, ὅτι περὶ ξένων μόνον τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τῆς πόλεως ὡρίζετο διὰ ψηφίσματος, ὅτι ὑπὲρ αὐτῶν ἐστιν ἡ αὐτὴ τιμωρία καθάπερ ἂν τὸν Ἀθηναῖον ἀποκτείνῃ. Ἐκ δὲ τοῦ Ἀντιφῶντος(6) παρέχεται ἡ εἴδησις, ὅτι ἡ αὐτὴ ποινὴ ἐπεβάλλετο τῷ τε πολίτην ἐλεύθερον καὶ τῷ δοῦλον ἀποκτείναντι, ἢ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ῥήτορος «ἡ ψῆφος ἴσον δύναται τῷ τε δοῦλον ἀποκτείναντι καὶ τῷ ἐλεύθερον»· καὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Πλάτωνος(7) προσδηλοῦται· «ἐάν τις δοῦλον μηδὲν ἀδικοῦντα κτείνῃ φόβῳ μὴ μηνυτὴς αἰσχρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτοῦ γίγνηται, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας ὑπεῖχε φόνου δίκας, ὡσαύτως καὶ τοῦ τοιούτου δούλου κατὰ ταὐτὰ ἀποθανόντος οὕτως ὑπεχέτω», ἔνθα προφανῶς οὐχὶ περὶ παντὸς δούλου πρόκειται, ἀλλὰ περὶ τοῦ δυναμένου νὰ μηνύσῃ τοῦ δεσπότου ἔργα αἰσχρὰ καὶ κακά· ὁ φιλόσοφος ὡσαύτως διὰ τῆς αὐτῆς ποινῆς ἤτοι τοῦ θανάτου τιμωρεῖ τὸν *φόνον τῶν δούλων ὑπὸ δούλων τελούμενον*, τὸν *τῶν ξένων εἴτε ὑπὸ ξένων εἴτε ὑπὸ ἀστῶν γίνεται* καὶ τὸν τῶν ἀστῶν φόνον εἴτε

(1) Ἀντιφ. τετραλογ. Α', β', 9 ἐὰν μὲν καταδικασθῶ, λέγει ὁ κατηγορούμενος ἐπὶ φόνῳ, κληροδοτήσω τὴν ἀτιμίαν τοῖς παισὶ (θανατωθείς)· ἐὰν δὲ **φύγω** (=σωθῶ διὰ τῆς ἐξορίας), *βιώσομαι* ***πτωχεύων*** καὶ ἄπολις ἐπὶ τῆς ξένης.

(2) Δημ. ΚΑ', 43 σελ. 528 οἱ φονικοὶ νόμοι τοὺς μὲν ἐκ προνοίας ἀποκτιννύντας θανάτῳ καὶ ἀειφυγίᾳ καὶ δημεύσει τῶν ὑπαρχόντων ζημιοῦσι, τοὺς δ' ἀκουσίως αἰδέσεως καὶ φιλανθρωπίας πολλῆς ἠξίωσαν.

(3) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόνου 10·— *φόνοι φόνοις δεόμενοι καθαίρεσθαι* Πλάτ. Νόμ. 870c.

(4) Δημ. ΚΓ', 71 σελ. 643 καὶ Ἀριστοτελ. Ἀθ. Πολ. 47,2.

(5) Δημ. ΚΓ', 89 σελ. 650 καὶ Λεξικ. Seguer. 194,11 ἐάν τις ***μέτοικον*** ἀποκτείνῃ, ***φυγῆς*** μόνον κατεδικάζετο· ἐὰν μέντοι ἀστόν, θάνατος ἡ ζημία.

(6) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόνου 48.

(7) Πλάτ. Νόμ. 872C,

ὑπὸ ἀστῶν εἴτε ὑπὸ ξένων τελεῖται καὶ εἴτε αὐτοχειρίᾳ εἴτε δι' ἐπιβουλεύσεως διενεργεῖται (1).

Ἐὰν δέ τις δοῦλος τὸν δεσπότην ἀποκτείνῃ, κατὰ τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν οὐδ' ἐὰν ἐπ' αὐτοφώρῳ ληφθῇ κτείνων, ὑπ' αὐτῶν τῶν προσηκόντων τῷ παθόντι φονεύεται, ἀλλὰ παραδίδεται ὑπ' αὐτῶν τῇ ἀρχῇ κατὰ τοὺς πατρίους νόμους (2)· κατὰ δὲ τὸν φιλόσοφον ἐὰν δοῦλος ἐλεύθερον ἑκὼν εἴτε αὐτόχειρ εἴτε βουλεύσας ἀποκτείνῃ καὶ ***ὄφλῃ τὴν δίκην***, *ὁ τῆς πόλεως κοινὸς δήμιος* ***ἄγων πρὸς τὸ μνῆμα τοῦ ἀποθανόντος***, *μαστιγώσας* ὁπόσας ἂν ὁ *ἑλὼν* (ὁ *καταδιώξας καὶ* καταδικάσας συγγενὴς) προστάττῃ, ἐάν περ βιῷ παιόμενος ὁ φονεύς, θανατωσάτω (3).

Ὁ Πλάτων φαίνεται αὐστηρότερος τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας καὶ κατὰ τάδε· ὁ ἐκ προνοίας λ. χ. ἀποκτείνας, κατὰ τὸν τοῦ φιλοσόφου νόμον, θανάτῳ *ζημιούσθω καὶ* ***μὴ ἐν τῇ τοῦ παθόντος χώρᾳ θαπτέσθω*** *ὡς ἀναιδὴς καὶ* ***ἀσεβής***· πολὺ δ' αὐστηρότερος, ὡς εἰκός, ὁ φιλόσοφος δείκνυται ἐν τῷ τῶν ὁμαιμόνων φόνῳ· τοῦ μιανθέντος αἵματος, λέγει, οὐκ ἐστι κάθαρσις ἄλλη πρὶν φόνον ὁμοίῳ φόνῳ τις ἐκτείσῃ· ἔχει δ' ὁ νόμος ὧδε.

Ἐάν τινα οὕτως ἀθλία συμφορὰ καταλάβῃ, ὥστε νὰ ἀποκτείνῃ *πατέρα ἢ μητέρα ἢ τέκνον ἢ* ***ἀδελφὸν*** ἐκ προνοίας ἑκουσίως, ***οὗτος φονευθεὶς ἐκβάλλεται*** *γυμνὸς* ***ἔξω τῆς πόλεως***, *αἱ δὲ* ***ἀρχαὶ πᾶσαι*** *ὑπὲρ ὅλης τῆς πόλεως λίθον ἕκαστος φέρων* ***ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ*** *βάλλων ἀφοσιούτω τὴν πόλιν ὅλην· μετὰ δὲ τοῦτο τῷ νόμῳ ἐκβαλλόντων* ***ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἄταφον*** (4) Ἐκ δὲ τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας γνωστὸν εἶναι, ὅτι οἱ προδόται τῆς πόλεως φονευόμενοι ἐξεβάλλοντο τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς (5). Κατὰ τὸν Ἀττικὸν δὲ τοῦτον νόμον γίνεται καὶ ἡ παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ ὑπὸ τοῦ Κρέοντος τιμω-

(1) Νόμ. 872, ἡ αὐτὴ δὲ ποινὴ ἔστω ξένοις τε πρὸς ξένους καὶ ἀστοῖς καὶ ξένοις πρὸς ἀλλήλους δούλοις τε αὖ πρὸς δούλους τῆς τε αὐτοχειρίας πέρι καὶ ἐπιβουλεύσεως».

(2) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόν. 48.

(3) Πλάτ. Νόμ. 872 Β.— Περὶ *φόνου* λόγοι σῴζονται τοῦ μὲν Ἀντιφῶντος πλὴν τῶν τριῶν τετραλογιῶν ὁ περὶ τοῦ Ἡρῴδου φόνου, τοῦ δὲ Λυσίου ὁ α', ὁ ιβ' καὶ ὁ ιγ'· πλὴν δὲ τῶν τριῶν τούτων ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς τοῦ ῥήτορος τούτου περὶ φόνου λόγοι, οἵτινες δὲν διεσώθησαν.

(4) Πλάτ. Νόμ. 873.

(5) Ξενοφ. Ἑλλην. 1, 7, 20 καὶ 22.

ρία πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ Πολυνείκους ὡς προδότου· διότι κατεδίκασεν αὐτὸν νὰ μείνῃ *ἄταφος, οἰωνῶν καὶ κυνῶν γλυκεῖα βορά* (1).

Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν φρικτὴν τιμωρίαν, ἣν εἰς τὸν φόνον τῶν ὁμαιμόνων ὁ φιλόσοφος ἐπιβάλλει, ὁ Σόλων (2) οὐδὲν περὶ τῆς πατροκτονίας ἐνομοθέτησεν· ἐρωτηθεὶς δὲ τὴν αἰτίαν, ἐνόμιζον, ἀπεκρίθη, ὅτι ἀδύνατον ἦν ἡ φύσις τοιοῦτον τέρας νὰ γεννήσῃ, ὥστε τοὺς γεννήτορας νὰ θανατώσῃ. Σημειωτέον δ' ἐν τέλει, ὅτι ὁ καταδικασθεὶς εἰς θάνατον δὲν ἐδύνατο νά εὕρῃ ἄσυλον καταφεύγων καὶ εἰς τὸν βωμὸν τῶν δώδεκα θεῶν· ἡ πόλις ἐθανάτου αὐτόν· «τὸ γὰρ τῶν νόμων τοῖς ἠδικηκόσι τυχεῖν, τιμωρία ἐστὶ» (3)· ὥστε ὅπου γίνεται λόγος περὶ *ἀσύλου*, νοητέον, ὅτι δὲν ἀπεσπῶντο ἐξ αὐτοῦ οἱ μήπω κριθέντες, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ καταδικασθέντες ὑπὸ δικαστηρίου.

Β′ Δεύτερον δὲ ἐὰν ὁ κατηγορούμενος ἐπὶ τῷ ἐκ προνοίας φόνῳ δὲν ἐνέμενεν εἰς τὴν δίκην, ἀλλὰ μετὰ τὸν πρότερον λόγον ἔφευγεν ἑκουσίως φοβηθεὶς τὴν ἐκ τοῦ δικαστηρίου ***θανατικὴν*** ποινήν, κατεδικάζετο εἰς ἀειφυγίαν (4) καὶ δήμευσιν (5) τῆς οὐσίας· κατερχόμενον δὲ εἰς τὴν πατρίδα τὸν ἀνδροφόνον τοῦτον φυγάδα πᾶς τις ἐδύνατο νηποινεὶ ν' ἀποκτείνῃ· πρὸς τὴν ποινὴν ταύτην τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου συμφωνεῖ καὶ ἡ τῆς τοῦ Πλάτωνος νομοθεσίας· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον «φυγὼν ὁ κατηγορούμενος καὶ μὴ θελήσας τὴν κρίσιν ὑποσχεῖν *φευγέτω ἀειφυγίαν*· ἐὰν δὲ ἐπιβῇ τῆς τοῦ φονευθέντος χώρας, ὁ προστυχὼν πρῶτος τῶν οἰκείων τοῦ φονευθέντος ἢ τῶν πολιτῶν *ἀνατὶ* (=νηποινεὶ) κτεινέτω (6)»· ἀλλ' ὁ Πλάτων οὐδενὸς τῶν φευγόντων τὴν οὐσίαν δημεύει.

(1) Σοφοκλ. Ἀντιγ. 30.

(2) Διογένης ὁ Λαέρτιος 1,2 ἐρωτηθεὶς ὁ Σόλων, διὰ τί κατὰ πατροκτόνου νόμον οὐκ ἔθηκεν, διὰ τὸ *ἀπελπίσαι* ἔφη, (= μὴ ἐλπίσαι τοιοῦτόν τι δυνατὸν εἶναι).

(3) Λυκοῦργ. καὶ Λεωκρ. 93.

(4) Δημοσθ. ΚΓ′, 70 σελ. 643.

(5) Οἱ ***πωληταὶ*** (ἀρχὴ ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων πολιτείᾳ) πωλοῦσι καὶ τὰς ***οὐσίας*** τῶν ἐξ Ἀρείου πάγου φευγόντων καὶ τῶν ἄλλων ἐνώπιον τῆς βουλῆς. Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ 47,2 καὶ Πολυδεύκ. Η′, 99· Ἁρποκρατ. «οἱ πωληταὶ πιπράσκουσι καὶ τὰς τῶν ἐξ Ἀρείου πάγου μετὰ τὸν πρότερον λόγον φυγόντων τὰς οὐσίας» πρβλ. καὶ «*μαστῆρες*, ζητηταὶ τῶν φυγαδικῶν χρημάτων ἤτοι τῶν ἀειφυγίᾳ φυγαδευθέντων»· Bekker Anecd. I, 304.

(6) Πλάτ. Νόμ. 871.

Γ'. Τὸ δὲ ἐκ προνοίας τραῦμα, εἴτε θανατηφόρον εἴτε μή, ἐκολάζετο διὰ τῆς ἀειφυγίας καὶ τῆς τῶν ὄντων δημεύσεως (1)· ἐὰν δὲ κατίῃ ὁ φυγὰς εἰς τὴν πατρίδα, ἐνδειχθεὶς θανάτῳ ζημιοῦται (2). Ἐκ *προνοίας* δὲ ἐθεωρεῖτο τὸ τραῦμα, τὸ γινόμενον ἐπὶ σκοπῷ θανάτου· τραύματος δὲ δίκας ὡς ὑπόθεσιν ἔχουσι δύο τοῦ Λυσίου λόγοι (ὁ Γ' καὶ ὁ Δ'.). Ἐν τῇ περὶ τοῦ τραύματος κρίσει ἐξητάζετο ἡ αἰτία καὶ οὐχὶ τὸ ἀποτέλεσμα· διότι ἐὰν τὸ τραῦμα μὴ συνεπήγετο τὸν θάνατον, εἰς τὴν τύχην ὠφείλετο τοῦτο· σαφῶς δὲ τοῦτο δηλοῖ ὁ Λυσίας λέγων (3) «οἱ τοὺς νόμους θέντες οὐχὶ ἐάν τινες ἐκ φιλονικίας ἢ ἐκ παιδιῶν ἢ ἐκ λοιδοριῶν ἔτυχον ἀλλήλων κατάξαντες τὰς κεφαλάς, ἐπὶ τούτοις ἠξίωσαν τῆς πατρίδος φυγὴν ποιήσασθαι· (διότι πολλοὺς ἂν ἐξήλασαν οὕτω)· ἀλλ' ὅσοι ἐπιβουλεύσαντες ἀποκτεῖναί τινας ἔτρωσαν, ἀποκτεῖναι δ' οὐκ ἐδυνήθησαν, περὶ τῶν τοιούτων τὰς τιμωρίας οὕτω μεγάλας κατεστήσαντο, ἡγούμενοι ὑπὲρ ὧν ***ἐβούλευσαν καὶ προυνοήθησαν***, ὑπὲρ τούτων προσήκειν αὐτοῖς δοῦναι δίκην· εἰ δὲ μὴ ἀπέκτειναν, οὐχ ἧττον τὸν σκοπὸν αὐτῶν ἐξετέλεσαν»· καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ δὲ λόγῳ ὁ κατηγορούμενος λέγει πρὸς τοὺς δικαστάς (4), «***οὐκ ἦλθον ἀποκτενῶν***, . . . *οὐ **πρόνοια** γεγένηται*».

Ἀξιομνημόνευτον δὲ καὶ ὅ,τι παρὰ Δημοσθένει (5) ***περὶ τοῦ τραύματος*** μνημονεύεται ὡς καὶ περὶ τῆς πονηρίας τοῦ Βοιωτοῦ· «ὑμεῖς, ὦ δικασταί, λέγει ὁ Μαντίθεος, οὕτως ἐστὲ κοινοὶ καὶ φιλάνθρωποι, ὥστε οὐδὲ *τοὺς τῶν τριάκοντα* υἱεῖς φυγαδεῦσαι ἐκ τῆς πόλεως ἠξιώσατε· οὗτος δὲ ***ἐξ ἀντιλογίας*** καὶ ***λοιδορίας*** πληγὰς συναψάμενος ἐπιτεμὼν τὴν κεφαλὴν αὑτοῦ, ***περὶ τραύματος εἰς Ἄρειον πάγον με προσεκαλέσατο, ὡς φυγαδεύσων ἐκ τῆς πόλεως***· καὶ εἰ μὴ Εὐθύδικος ὁ ἰατρός, πρὸς ὃν οὗτοι τὸ πρῶτον ἐλθόντες δεόμενοι ἐπιτεμεῖν τὴν κεφαλὴν αὑτοῦ πρὸς τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν εἶπε τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν, ἤθελον τιμωρηθῆ, οὐδὲν ἀδικῶν, τιμωρίαν τοιαύτην, ἣν ὑμεῖς, ὦ δικασταί, οὐδὲ παρὰ τῶν τὰ μέγιστα ἀδικούντων ὑμᾶς ἠθέλετε ἐπιχειρήσει νὰ λάβητε».

(1) Λυσ. Γ', 42.

(2) Λυσ. Ϛ', 15· τὸ δὲ παρὰ τῷ Λουκιανῷ (ἐν Τίμωνι 46) «*προκαλοῦμαί* σε τραύματος εἰς Ἄρειον πάγον» ἀναγνωστέον «*προσκαλοῦμαι*».

(3) Λυσίας Γ', 42-44.

(4) Λυσίας Δ', 5.

(5) Δημοσθ. Μ', 32-34 σελ. 1018.

Εἰ δὲ μηδεμία πρόνοια ἐνυπῆρχε τῷ τρώσαντι, τότε ἐδίωκέ τις αὐτὸν *αἰκίας ἢ ὕβρεως*· οὕτω λ. χ. ὁ Ἀρίστων παρὰ τῷ αὐτῷ ῥήτορι (1) ὑβρισθεὶς καὶ τρωθεὶς ὑπὸ Κόνωνος, ὥστε μηδένα προσδοκᾶν περιφεύξεσθαι, ἀπροσδοκήτως ὑγιάνας *ἔλαχε δίκην αἰκίας*· καίτοι, λέγει, ἐδύνατο διῶξαι αὐτὸν *ὕβρεως καὶ θανάτου ἐπὶ τραύματι ἐκ προνοίας*.

Διὰ μακρῶν δ' ἐξετάζει *τὰ τοῦ τραύματος* ὁ Πλάτων ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ· «ἐάν τις διανοηθεὶς τῇ βουλήσει κτεῖναί τινα τρώσῃ μέν, ἀποκτεῖναι δι' ἀδυνατήσῃ, οὗτος οὐκ ἄξιος ἐλέου *οὐδὲ αἰδέσεως* (=συμπαθείας καὶ συγχωρήσεως)· ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς κτείνας καὶ δίκην φόνου πρέπει νὰ ὑπέχῃ, λέγει ὁ φιλόσοφος· ἐὰν δὲ ὁ δαίμων ἐλεήσας καὶ τοῦτον καὶ τὸν τρωθέντα ἐματαίωσε τὸν φόνον, χάριν τοῦ δαίμονος τούτου τοῦ μὲν θανάτου ἀπολυτέος ὁ τρώσας, φευγέτω δὲ εἰς τὴν γείτονα πόλιν διὰ βίου, ἀλλὰ καρπούμενος ἅπασαν τὴν κτῆσιν αὐτοῦ(2)· ἀλλ' ἐὰν παῖς τοὺς γονέας ἢ δοῦλος τὸν δεσπότην τρώσῃ, *θάνατος ἡ ζημία*· ἐὰν δ' ἀνὴρ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἢ γυνὴ τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀποκτεῖναι τρώσῃ, φευγέτω ἀειφυγίαν.

Ἐὰν δ' ὅμως θυμῷ τρώσῃ τις, ἰασίμου τοῦ τραύματος ἀποβάντος, ἀποτινέτω τὴν διπλασίαν τῆς βλάβης, τοῦ δὲ ἀνιάτου τὴν τετραπλασίαν· καταλιπόντος δὲ τοῦ τραύματος ἀσχημίαν τινὰ τῷ τρωθέντι, τὴν τετραπλασίαν ἐκτινέτω· ἐὰν δὲ τέλος τὸν τρωθέντα πρὸς ἐκστρατείαν ἀνίκανον καταστήσῃ, στρατευέσθω πρὸς ταῖς ἑαυτοῦ στρατείαις καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀδυνατοῦντος (3).

Δ΄ *Φαρμάκου δίκη*. Κατὰ τὸν νόμον ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ ἐδίκαζε πρὸς τῷ ἐκ προνοίας φόνῳ καὶ τραύματι καὶ τὰς *δίκας φαρμάκων*, ἐάν τις ἀποκτείνῃ δούς (4)· εἰς τὰς τοιαύτας δίκας ἀναφέρονται δύο λόγοι τοῦ Ἀντιφῶντος «κατηγορία *φαρμακείας κατὰ τῆς μητρυιᾶς* καὶ ὁ περὶ *τοῦ χορευτοῦ*»· περὶ *φαρμακίδων* δὲ δὶς γίνεται μνεία καὶ παρὰ τῷ Δημοσθένει, ἐξ οὗ μανθάνομεν, ὅτι τὴν *Θεωρίδα*

(1) Δημοσθ. ΝΔ΄, 1 σελ. 1256.
(2) Πλάτ. Νόμ. 877.
(3) Πλάτ. Νόμ. 878B.
(4) Δημοσθ. ΚΓ΄, 22 σελ. 627.

τὴν Λημνίαν, *τὴν φαρμακίδα*, ἥτις διὰ τῶν φαρμάκων ἐμαγγάνευε καὶ ἐφενάκιζεν, καὶ καθ' ἧς τὴν μήνυσιν ἐποιήσατο ἡ θεραπαινὶς αὐτῆς, οἱ Ἀθηναῖοι *ἀπέκτειναν καὶ αὐτὴν καὶ τὸ γένος πᾶν* (1)· ὡσαύτως μνημονεύεται καὶ *ἡ φαρμακὶς Γλαυκοθέα*, ἡ τοὺς θιάσους συνάγουσα, ἐφ' οἷς ἑτέρα τέθνηκεν ἱέρεια (2) (φαρμακίς).

Ἐν δὲ τῇ δίκῃ τῆς φαρμακείας ἐξητάζετο πρῶτον μὲν ἐὰν τὸ φάρμακον ἐπήνεγκε τὸν θάνατον εὐθὺς μετὰ τὴν πόσιν, ἐπειδὴ ἡ ἀρχαιότης ἐστερεῖτο τῶν μέσων τοῦ διὰ τῆς νεκροψίας τὸν ἐκ τῆς δηλητηριάσεως θάνατον νὰ ἐξελέγξῃ· δεύτερον δ' ἐξητάζετο ἐὰν ὁ τὸ φάρμακον δοὺς ἐκ προνοίας καὶ *ἐπὶ θανάτῳ ἔδωκεν*, ὅτε καὶ *θανάτῳ ἐτιμωρεῖτο*· οὕτω κατὰ τὸν Ἀντιφῶντα (3) ἡ μὲν παλλακὶς τοῦ Φιλόνεω, ἡ τὸ φάρμακον δοῦσα, ὡς μὴ πολῖτις ἢ ὡς δούλη, τῷ δημοκοίνῳ *τροχισθεῖσα* (βασανισθεῖσα ἐν τῷ τροχῷ) παρεδόθη, ὁ δὲ κατήγορος παρακαλεῖ τὰς δικαστὰς ἵνα καὶ ἡ μητρυιὰ αὐτοῦ, ἡ τῆς φαρμακείας αἰτία, ἡ ἐπινοήσασα δηλαδὴ τὴν διὰ τοῦ φαρμάκου ἀπώλειαν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἐπίσης θανάτῳ ζημιωθῇ. Ἐὰν δ' ὅμως ἔδιδέ τις τὸ φάρμακον οὐχὶ ἐπὶ κακῷ σκοπῷ ἠθῳοῦτο κατὰ τὴν διδακτικὴν διήγησιν τοῦ Ἀριστοτέλους (4), «οἷόν φασί ποτέ τινα γυναῖκα φίλτρον τινὶ δοῦναι, εἶτα τὸν ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ὑπὸ τοῦ φίλτρου, τὴν δ' ἄνθρωπον ἐν Ἀρείῳ πάγῳ δικασθῆναι· ἀπέλυσαν δ' αὐτὴν οἱ δικασταὶ δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ διότι οὐχὶ ἐκ προνοίας· ἔδωκε μὲν γὰρ φιλίᾳ, διήμαρτε δὲ τούτου· διὸ οὐχ ἑκούσιον ἐδόκει εἶναι, ὅτι τὴν δόσιν τοῦ φίλτρου οὐ μετὰ διανοίας τοῦ ἀπολέσθαι αὐτὸν ἐδίδου». Καὶ ὁ Πλάτων (5) δὲ ἐν τῇ ἑαυτοῦ νομοθεσίᾳ μνημονεύων τῶν διὰ φαρμάκου φόνων, τῶν γινομένων ἀκουσίως, ἐπιβάλλει καὶ τὰς ἐπὶ τῷ ἀκουσίῳ φόνῳ ποινάς· ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ φράσις τοῦ φιλοσόφου· «ἐὰν δὲ *αὐτόχειρ* μέν, *ἄκων* δὲ ἀποκτείνῃ τις ἕτερον **πώματος ἢ σίτου δόσει** . . ἢ **πυρὸς προσβολῇ** . . . . αὐτὸς ἢ *δι' ἑτέρων*, ἔστω μὲν *ὡς αὐτόχειρ, δίκας δὲ τινέτω τάσδε*», δηλαδὴ τὰς ἐπὶ τῷ ἀκουσίῳ φόνῳ, περὶ οὗ ἴδε κατωτέρω.

Τὴν τῆς ἀκουσίου φαρμακείας ὑπόθεσιν ἔχει καὶ ὁ *περὶ τοῦ χο-*

(1) Δημοσθ. ΚΕ΄, 80 σελ. 793-794.
(2) Δημοσθ. ΙΘ΄, 281 σελ. 431.
(3) Ἀντιφ. κατηγορ. φαρμακείας κατὰ τῆς μητρυιᾶς 20 καὶ 27.
(4) Ἀριστοτελ. Μεγάλ. Ἠθικ. 1188β 31.
(5) Πλάτ. Νόμ. 865Β.

ρευτοῦ λόγος τοῦ Ἀντιφῶντος· τούτοις δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ τοῦ Σοφοκλέους γνώμη, ὡς ἐν τῇ τραγῳδίᾳ αὐτοῦ; ταῖς *Τραχινίαις*, δηλοῦται· διότι καὶ ἐνταῦθα ἡ Δηϊάνειρα φάρμακον ἔδωκε πρὸς τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα, τὸν Ἡρακλέα, ὡς φίλτρον· ἀλλ' ἠπατήθη· διότι τὸ φάρμακον ἦτο οὐχὶ κηλητήριον, ἀλλὰ δηλητήριον· διὸ κατὰ τὸν τραγικὸν εἶνε συγγνωστή· διότι ζητοῦσα καλὸν ἥμαρτεν·

ἅπαν τὸ χρῆμ' ἥμαρτε χρηστὰ μωμένη(1).

Ἀλλὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς φαρμακείας καὶ μαγγανείας αὐστηρῶς τιμωρεῖ ὁ Πλάτων. Κατὰ τὸν φιλόσοφον «ὃς ἂν φαρμακεύῃ τινὰ ἐπὶ βλάβῃ μὴ θανασίμῳ ἢ καὶ θανασίμῳ, ἐὰν μὲν ἰατρὸς ὢν τυγχάνῃ καὶ ὄφλῃ δίκην φαρμάκων, θανάτῳ ζημιούσθω· ἐὰν δὲ ἰδιώτης, τιμάτω περὶ αὐτοῦ τὸ δικαστήριον ὅ,τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτεῖσαι· ἐὰν δὲ καταδέσεσιν ἢ ***ἐπαγωγαῖς*** ἢ ***τισιν ἐπῳδαῖς*** βλάπτῃ, μάντις μὲν ὢν ἢ τερατοσκόπος, τεθνάτω· ἐὰν δὲ ἰδιώτης ᾖ, τιμάτω τὸ δικαστήριον ὅ,τι ἂν αὐτῷ δόξῃ δεῖν πάσχειν ἢ ἀποτίνειν (2).

Ε' *ἄμβλωσις*. Εἰς τὴν φαρμακείαν δύναται νὰ ὑπαχθῇ καὶ ἡ *ἄμβλωσις*, ἡ ἀτελὴς τοῦ ἐμβρύου ἔκπτωσις ἢ ἐκβολή· ἀλλ' ἐγίνετο ***καὶ δίκη ἀμβλώσεως;*** Ἔν τινι τῶν προγυμνασμάτων τοῦ Θέωνος (3) ὑπόκειται λόγος τοῦ Λυσίου πρὸς Ἀντιγένη, ἐν ᾧ μνημονεύεται κατηγορία ***ἐπὶ ἀμβλώσει*** καὶ ζητεῖται, εἰ τὸ ἔτι ἐγκυούμενον ἄνθρωπός ἐστι καὶ εἰ ἀνεύθυνα τὰ τῶν ἀμβλώσεων ταῖς γυναιξί· διότι ὁ Ἀντιγένης «κατηγορεῖ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς φόνον, ἀμβλωσάσης ἑκουσίως, φάσκων ὡς ἐξήμβλωκε καὶ κεκώλυκεν αὐτὸν πατέρα κληθῆναι παιδός».

Περὶ τῆς ἀμβλώσεως δὲ προσθετέον, ὅτι ὁ μὲν Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιβάλλουσιν αὐτὴν ἐνίοτε· διότι ὁ μὲν ἐν τῇ Πολιτείᾳ (4) ἐπιτάσσει ταύτην, ὅταν τὸ κυούμενον ᾖ προϊὸν ἡλικίας ὑπερβάσης τὸ προσῆκον ὅριον, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν ***τοῖς Πολιτικοῖς***(5) αὐτοῦ, ὅταν ἡ κύησις γίνηται ὑπὲρ τὸν τεταγμένον τῶν παίδων ἀριθμόν. Οὐδὲ νομίζει ὁ Σταγιρίτης ὡς ἀνόσιόν τι τὴν ἄμβλωσιν· «τὸ γὰρ ὅσιόν τε καὶ

(1) Σοφοκλ. Τραχιν. 1136.
(2) Πλάτ. Νόμ. 933Δ.
(3) Θέων Προγύμνασμ. 2, 15.
(4) Πλάτ. Πολιτ. 461C.
(5) Ἀριστοτελ. Πολιτ. 1357β 19.

τὸ μὴ τῇ αἰσθήσει καὶ τῷ ζῆν ὁρίζεται» κατὰ τὸν φιλόσοφον. Ἐκ τοῦ Γαληνοῦ (1) δ' ὅμως μανθάνομεν, ὅτι καὶ *κατὰ τῆς ἀμβλώσεως* ὑπῆρχε νόμος τις καὶ τοῦ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις καὶ τοῦ Λυκούργου ἐν Σπάρτῃ· ὁ ἰατροφιλόσοφος δ' οὗτος ἀντιμαχόμενος διὰ μακρῶν πρὸς τὴν γνώμην τῶν νομιζόντων, ὅτι τὰ ἔμβρυα οὐχὶ ζῶντά εἰσι καὶ ἐπιτρεπόντων ἄρα τὴν ἄμβλωσιν, ἐπάγεται,

«Μήτ' οὖν φιλόσοφός τις ὡς ἀμύητος τοῖς εἰρημένοις ἄνω μήτε »ἰατρὸς τῶν ἀπὸ Ἀσκληπιάδου ὡς ἀθεώρητος τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύ»σεως ἀποκηρυττέτω καὶ ἀποξενούτω τὰ ἔμβρυα διὰ τῆς ἀμβλώσεως»· ἐνταῦθα δὲ ὁ Γαληνὸς μνημονεύει καὶ δύο νόμους ὑπὲρ τῶν ἐμβρύων, τὸν μὲν τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Λυκούργου τιμωρούντων τὸν αἴτιον τῆς ἀμβλώσεως, τὸν δὲ ἕτερον, καθ' ὃν τὸ μήπω γεγεννημένον ἔμβρυον *κλήρου* (=κληρονομίας) μετελάμβανεν· ἡ μαρτυρία δ' αὕτη τοῦ ἰατροφιλοσόφου συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν ἐν τῷ *Ὅρκῳ* τοῦ Ἱπποκράτους εἴδησιν «*οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω*·» ὁ δὲ φιλόσοφος χριστιανὸς Ἀθηναγόρας (2) ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ἀπολογούμενος προστίθησιν «ἡμεῖς δὲ *τὰς τοῖς ἀμβλωθριδίοις χρωμένας ἀνδροφονεῖν* φαμεν καὶ τοὺς τὰ τέκνα ἐκτιθέντας *τεκνοκτονεῖν*».

Ϛ' *Βουλεύσεως δίκη*. Φόνου δίκη ἐγίνετο οὐ μόνον κατὰ τοῦ αὐτουργοῦ ἤτοι ἰδιοχείρως τὸν φόνον δράσαντος, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκείνου, ὃς *ἐπεβούλευσεν* ἤτοι ἐσχεδίασεν καὶ οὕτως αἴτιος τοῦ φόνου ἐγένετο, ὁ νῦν δηλαδὴ *ἠθικὸς αὐτουργός*· ἐδικάζετο δ' αὕτη οὐχὶ ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ, ἀλλ' ἐν τῷ Παλλαδίῳ· ἐντεῦθεν καὶ ὁ ὅρος *βουλεύσεως δίκη*, περὶ οὗ ὁ Ἁρποκρατίων «βούλευσις, ὅταν τις ἐξ ἐπιβουλῆς κατασκευάσῃ τινὶ φόνον ἐάν τε ἀποθάνῃ ὁ ἐπιβουλευθεὶς ἐάν τε μή»· ἀλλ' ἡ ἑρμηνεία τοῦ Ἁρποκρατίωνος αὕτη φαίνεται σκοτεινή πως καὶ διήγειρε πολλὴν τὴν ἀμφισβήτησιν τοῖς περὶ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ἀσχοληθεῖσι· ἡμεῖς δὲ ἁπλούστατα σαφηνίζομεν αὐτὴν διὰ τῆς ἀντιθέσεως· διότι τὸ *βουλεύειν φόνον* ἀντίκειται πρὸς τὸ *αὐτῇ τῇ χειρὶ τὸν φόνον ἐργά-*

(1) Γαληνός 19, 177-180.

(2) Ἀθηναγόρα πρεσβεία περὶ χριστιανῶν (Πατρολογία Ϛ' σελ. 969 κεφ. 35, 12).— παρὰ δὲ τοῖς Θηβαίοις νόμος ἦν ἀπαγορεύων τὴν *ἔκθεσιν τῶν βρεφῶν* ἢ τὸν *θάνατον αὐτῶν ὑπὸ τῶν γονέων διὰ πενίαν*. Αἰλιαν. ποικίλ' Ἱστορ. Β', 7.

ζεσθαι(1)· οὕτω λ. χ. παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι λέγεται· «διωμόσαντο »δ᾽ οὗτοι μὲν ἀποκτεῖναί με Διόδοτον *βουλεύσαντα τὸν θάνατον*, ἐγὼ »δὲ διόμνυμι μὴ ἀποκτεῖναι μήτε *χειρὶ ἐργασάμενος μήτε βουλεύσας*»(2). Κατὰ δὲ τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν ὁ *ἐπιβουλεύσας* τὸν φόνον, ἐτιμωρεῖτο καθάπερ καὶ ὁ *αὐτουργός*· διότι ὁ νόμος ἐκέλευε «τὸν βουλεύσαντα ἐν τῷ αὐτῷ ἐνέχεσθαι καὶ τὸν τῇ χειρὶ ἐργασάμενον» (3)· σημειωτέον δ᾽ ὅτι τὸ *βουλεύειν φόνον* δύναται νὰ ἰσοδυναμῇ καὶ πρὸς τὸ *αἴτιον εἶναι τοῦ φόνου*, περὶ οὗ ἕτερος νόμος παρὰ Δημοσθένει (4) λέγει «*ἐάν τις τὸν ἀνδροφόνον κτείνῃ ἢ αἴτιος ᾖ φόνου*...». Καὶ ὁ νόμος δ᾽ οὗτος διὰ τῆς αὐτῆς ποινῆς τιμωρεῖ ***τὸν αὐτουργὸν καὶ τὸν αἴτιον τοῦ φόνου***. Ἐν τῷ πνεύματι δὲ τῆς ἀρχαίας νομοθεσίας οὐ μόνον ὁ βουλεύσας καὶ οὕτω σχεδιάσας τὸν θάνατον ἐξ ἴσου τιμωρεῖται πρὸς τὸν αὐτουργόν, ἀλλὰ καὶ ὁ ὁπωσδήποτε εἰς τὸ κακὸν συντελέσας αὐστηρῶς κολάζεται· διότι καθ᾽ ἃ ἱστορεῖ ὁ Δημοσθένης (5) «ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου εἰς ***φυγὴν διὰ βίου*** κατεδίκασε τὸν »τῆς ἱερείας τῆς Βραυρωνόθεν πατέρα, ὁμολογουμένως *οὐχ ἁψάμενον* τοῦ *φονευθέντος*, ἀλλὰ μόνον ***διότι τῷ πατάξαντι τύπτειν »παρεκελεύσατο***».

Ὁ ὅρος *βούλευσις* σαφηνίζεται προσέτι καὶ ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Πλάτωνος· διότι ὁ φιλόσοφος συμφωνῶν πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν καὶ συμπληρῶν πως αὐτὴν ἔταξεν·

(1) Πρβλ. Δημοσθ. ΙΘ΄, 21 σελ. 347, ἔνθα ἀντίκεινται τὸ *βουλεύειν* καὶ τὸ ***πράττειν*** «οὐδὲν ἧττον ἠσεβήκασιν οἱ *βεβουλευκότες* τῶν ταῖς χερσὶ ***πραξάντων***» καὶ Αἰσχίν. περὶ παραπρεσβ. 117 σελ. 287.

(2) Ἀντιφ. π. τ. χορευτοῦ 16 καὶ 18 ὅσα λάθρᾳ πράττεται ***καὶ ἐπὶ θανάτῳ βουλευθέντα*** πρβλ. καὶ Φαρμακ. κ. τῆς μητρυιᾶς 20 ἡ ***αἰτία*** τε καὶ ἡ ***χειρουργήσασα*** καὶ ***ἐνθυμηθεῖσα*** (=βουλεύσασα)·—δίκης ἠξίουν τυχεῖν τοὺς ***χειρουργήσαντας καὶ βουλεύσαντας*** Αἰσχίν. (2), 43, 30· τὸ ***βουλεύειν*** καὶ ***ποιεῖν*** ἀντίκεινται καὶ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι Κύρ. Παιδ. 8, 7, 3 μηδὲν ἀσεβὲς μήτε ποιήσητε μήτε βουλεύσητε.— Τὸ πλῆρες «βουλεύειν τινὶ ***μόρον, φόνον***» παρὰ τῷ Αἰσχύλ. Ἀγαμ. 1627 καὶ τῷ Σοφοκλεῖ ἐν Αἴαντι 1055.

(3) Ἀνδοκίδ. περὶ μυστηρίων 94 πρβλ. καὶ Ἀντιφῶντος τετραλογ. Γ΄, β΄, 5 ***καὶ τὸν ἐπιβουλεύσαντα*** φονέα ***εἶναι***.

(4) Δημοσθ. ΚΓ΄, 37 σελ. 631.

(5) Δημοσθ. ΝΔ΄, 24 σελ. 1264 πρβλ. καὶ Λουκιαν. τυραννοκτόν. 12 «αἰτίαι θανάτου εἰσὶ διτταί· εἴ τις ***αὐτὸς ἀπέκτεινεν*** ἢ εἴ τις μὴ αὐτὸς μὲν ἀπέκτεινε μηδὲ τῇ ***χειρὶ ἔδρασε τὸ ἔργον, ἠνάγκασε*** δὲ καὶ ***παρέσχεν ἀφορμὴν τοῦ φόνου***, τὰ ἴσα καὶ τοῦτον αὐτὸν ἀντικολάζεσθαι».

«ἐάν τις *αὐτόχειρ μὲν μὴ κτείνῃ, βουλεύσῃ δὲ θάνατον* δι᾽ ἑτέρου »καὶ τῷ *βουλήσει τε καὶ ἐπιβουλεύσει αἴτιος γένηται* τοῦ φόνου, θα-»νάτῳ ζημιούσθω, ἀλλὰ θαπτέσθω ἐν τῇ οἰκείᾳ χώρᾳ»· (ἐν ᾧ τὸν αὐτουργὸν ὁ φίλοσοφος κελεύει *ἔξω τῆς χώρας τοῦ παθόντος ἐκβάλλεσθαι)*· τὴν αὐτὴν δὲ ποινὴν ἐπιβάλλει ὁ Πλάτων «*καὶ τοῖς ξένοις »βουλεύσασι φόνον κατὰ ξένων καὶ ἀστοῖς καὶ ξένοις πρὸς ἀλλήλους »καὶ δούλοις πρὸς δούλους τῆς τε αὐτοχειρίας πέρι καὶ τῆς ἐπιβου-»λεύσεως*»· (1) ἐὰν δὲ δοῦλος ἐλεύθερον *ἑκὼν* εἴτε *αὐτόχειρ εἴτε βουλεύσει* κτείνῃ *καὶ ὄφλῃ τὴν δίκην, ὁ τῆς πόλεως κοινὸς δήμιος ἄγων πρὸς τὸν τάφον τοῦ φονευθέντος, μαστιγώσας ὅσας ἂν ὁ καταδικάσας προστάττῃ, θανατωσάτω* (2). Οὕτω δὲ καὶ αἱ παρὰ τῷ Πλάτωνι σαφεῖς ἀντιθέσεις τοῦ *βουλεύειν φόνον* πρὸς τὸ *αὐτοχείρως φονεύειν* καὶ τοῦ *βούλευσις ἢ ἐπιβούλευσις* πρὸς τὸ *αὐτοχειρία*, ἀποσαφοῦσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀσαφῆ τοῦ Ἁρποκρατίωνος ἑρμηνείαν.

Ζ′ *Ἀκούσιος φόνος· ἀκούσιον* δὲ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἶνε τό τε κατ᾽ ἀνάγκην καὶ κατὰ βίαν γιγνόμενον καὶ τρίτον ὃ *μὴ μετὰ διανοίας*· «ὅταν γάρ τις πατάξῃ τινὰ ἢ κτείνῃ ἤ τι τῶν τοιούτων ποιήσῃ μηδὲν προδιανοηθείς, *ἄκοντά* φαμεν ποιῆσαι, ὡς τοῦ ἑκουσίου ὄντος ἐν τῷ *διανοηθῆναι*»· (3) οἱ ἀκουσίως δὲ ἀποκτείναντες δικαζόμενοι ἐν τῷ Παλλαδίῳ ἐκολάζοντο διὰ προσκαίρου φυγῆς, τὰ δὲ χρήματα αὐτῶν ἦσαν *ἐπίτιμα*, δηλαδὴ δὲν ἐδημεύοντο (4)· ἀπερχόμενος δ᾽ ὁ καταδικασθεὶς τακτὴν ὁδὸν ἔμενεν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φεύγων τὴν πατρίδα, ἕως ἂν αἰδέσηταί τινας (=ἐξιλεώσῃ) τῶν ἐν γένει τοῦ παθόντος. Ἀλλὰ πόσον χρόνον ἔδει νὰ διαμείνῃ φυγὰς ἐν τῇ ξένῃ καὶ ἂν ἐδύνατο νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα μὴ τυχὼν τῆς αἰδέσεως (5) παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ

(1) Πλάτων Νόμ. 871-872Δ.

(2) Πλάτ. Νόμ. 872 καὶ ὁ φιλόσοφος τιμωρεῖ τὸν δοῦλον φονέα τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀφοῦ δικασθῇ καὶ *ὄφλῃ τὴν δίκην*· ὅπερ συμφωνεῖ πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν. Διότι κατὰ τὸν Ἀντιφῶντα «ἐάν τις δοῦλος τὸν δεσπότην ἀποκτείνῃ οὐδὲ ἐὰν ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ ληφθῇ, ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν προσηκόντων φονεύεται, ἀλλὰ παραδίδοται ὑπ᾽ αὐτῶν τῇ ἀρχῇ κατὰ τοὺς πατρίους νόμους· (περὶ τοῦ Ἡρῴδου φόνου 48). Πρβλ. καὶ Ἀνδοκίδ. κ. Ἀλκιβιάδου 3 ἡ βουλὴ ὤμνυε μηδένα μήτε *ἐξελᾶν* μήτε *δήσειν* μήτε *ἀποκτενεῖν* ***ἄκριτον***.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Μεγάλ. 1188 Β.

(4) Δημ. ΚΓ′, 72 σ. 643, 644, ΚΑ′ 43 σ. 528 ΜΓ′, 57 σ. 1069, CIA, I, No 61 καὶ 13—

(5) Πρὸς τὴν *αἴδεσιν* τῶν ἀρχαίων παραπλησίως ἔχει τὸ νῦν τῶν Μανιατῶν *ψυχικόν*.

παθόντος, ἐκ τῆς περισωθείσης Ἀττικῆς νομοθεσίας ἀσαφὲς παραμένει. Ἀλλ' ἐκ τῶν τοῦ Πλάτωνος νόμων δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ἡ μὲν φυγὴ διήρκει *ἕνα ἐνιαυτόν*· ὅθεν καὶ ὁ ὅρος ***ἀπενιαυτίζειν***, ***ἀπενιαυτεῖν***, ***ἀπενιαυτισμὸς*** ἢ ***ἀπενιαύτησις*** (1)· οἱ δὲ τοῦ παθόντος συγγενεῖς κατὰ καθῆκον παρεῖχον τὴν ***αἴδεσιν*** ἢ συγγνώμην (2)· ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ ἐπαναλαμβάνεται ἡ φράσις «εἰς ἄλλην χώραν ἀπελθὼν οἰκείτω **τὸν ἐνιαυτὸν** ἐκδημῶν», τὸ ἄρθρον (**τὸν** ἐνιαυτὸν) μονονουχὶ βοᾷ, ὅτι οὕτως εἶχεν ἡ ποινὴ καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ νομοθεσίᾳ. Ἔκ τινος δὲ μαρτυρίας τοῦ Δημοσθένους (3) δυναταί τις νὰ συναγάγῃ, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ νὰ λήξῃ *ὁ ἐνιαυτὸς* ἢ ὁ τῆς φυγῆς χρόνος (ὁ *ἀπενιαυτισμός*), ἐδύνατο νηποινεὶ νὰ κατέλθῃ ὁ φυγὰς εἰς τὴν πατρίδα, ἐὰν ἐν τῷ μεταξὺ ἐτύγχανε τῆς αἰδέσεως παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ πεπονθότος· διότι εὐθὺς ὡς οἱ συγγενεῖς ἐδήλουν, ὅτι ἐξιλεώθησαν, ἔπαυεν ἡ ποινὴ καὶ οὐδεμία καταδίωξις ἐνηργεῖτο.

Ἀκριβεστέρας δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀκουσίου φόνου εἰδήσεις παρέχει ἡμῖν ἡ τοῦ Πλάτωνος νομοθεσία· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον «ἐάν τις »αὐτόχειρ μέν, ***ἄκων*** δὲ ἀποκτείνῃ εἴτε ψιλῷ τῷ σώματι εἴτε ὀργάνῳ »ἢ βέλει ἢ πώματος ἢ σίτου δόσει (4) ἢ πυρὸς ἢ χειμῶνος προσβολῇ »ἢ στερήσει πνεύματος αὐτὸς τῷ ἑαυτοῦ σώματι ἢ δι' ἑτέρων σωμάτων, »ἔστω μὲν ὡς αὐτόχειρ, δίκας δὲ τινέτω τάσδε· ἐὰν μὲν ἀποκτείνῃ δοῦ»λον ξένον, ***ἀποζημιούτω τὸν δεσπότην αὐτοῦ***· ἐὰν δὲ ἀποκτείνῃ τὸν »ἴδιον δοῦλον, ***καθηράμενος ἀπαλλαττέσθω τοῦ φόνου***»· ὁ νόμος οὗτος τοῦ φιλοσόφου συμφωνεῖ πρὸς τὸν Ἀττικὸν ἐν χρήσει ὄντα καὶ παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι (5) διασωθέντα· «ἐάν τις κτείνῃ, ***ὧν αὐτὸς κρατεῖ***

(1) Πλατ. Νόμ. 866 φευγέτω ***πάσας τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ***· ***ἀπενιαυτησάτω*** 866 B, εἰς ἄλλην χώραν ἀπελθὼν οἰκείτω ***τὸν ἐνιαυτὸν ἐκδημῶν*** 864 E.

(2) Ὁ δὲ τοῦ φονευθέντος συγγενὴς ἐχέτω συγγνώμην τε καὶ ἄγων πρὸς αὐτὸν εἰρήνην μέτριος ἂν εἴη πάντως.—ἡ *αἴδεσις* αὕτη προσομοιάζει πως πρὸς τὴν παρ' Ὁμήρῳ ***ποινὴν*** καὶ τὰ *ἄποινα* ἢ μᾶλλον λείψανον ἐκείνης φαίνεται.

(3) Δημοσθέν. ΛΖ', 59

(4) Ὁ νόμος οὗτος τοῦ φιλοσόφου συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἐν χρήσει καὶ ἐν Κρήτῃ ὄντα· διότι ἡ ἐν *Λάτῳ* εὑρεθεῖσα ἐπιγραφὴ λέγει.

αἴ τίς τινα εἰς πῦρ βάλοι καὶ πάθοι τι ὁ ἄνθρωπος τὸ παραχρῆμα ἢ ὕστερον ἕλκος ἔχων.....

μὴ ἐπικωλύεσθαι, ἀλλὰ καθαρὸν ἦμεν· αἴ τις ἄκων καταχέῃ τινὶ ὕδωρ ζέον ἢ πῦρ καὶ ἀποθάνῃ κατακαυθεὶς ἢ παραχρῆμα ἢ ὕστερον ἕλκος ἔχων, καθαρὸν ἦμεν τὸν καταχέαντα καὶ καύσαντα..... Bull. de corresp-Hellen.. XXVII, 226.

(5) Ἀντιφῶν π. τ. χορευτοῦ 4.

»(=*τὸν δοῦλον)*, καὶ μή ἐστιν ὁ τιμωρήσων, *ἁγνεύει τε ἑαυτόν, δε-»διὼς τὸ θεῖον, καὶ ἀφέξεται*, ὧν εἴρηται ἐν τῷ νόμῳ, ἐλπίζων οὕτως »ἂν ἄριστα πράξειν».

«Ἐὰν δέ τις *ἄκων ἀποκτείνῃ ἐλεύθερον, ὑπεξελθέτω τὸν ἐνιαυτόν*· »ἐὰν δέ τις ἄκων ἀποκτείνῃ *ξένον*, φευγέτω καὶ τὴν τοῦ ξένου χώ-»ραν τὸν ἐνιαυτόν· καὶ ἐὰν τῷ νόμῳ ὁ καταδικασθεὶς πείθηται καὶ »φύγῃ, ὁ συγγενὴς τοῦ φονευθέντος συγγνώμην παρεχέτω (τὴν αἴ-»δεσιν)· ἐὰν δὲ ὁ φονεὺς κατέλθῃ ἐκ τῆς ἐξορίας πρὸ τοῦ νενομι-»σμένου χρόνου καὶ ἀκάθαρτος εἰσέρχηται εἰς τὰ ἱερά, ὁ συγγενὴς »τοῦ φονεθέντος *φόνου δίκην ἐπεξίτω τῷ κτείναντι* καὶ τὰ *τιμωρήματα* »διπλᾶ ἔστω τῷ ὀφλόντι ἤτοι *διετὴς φυγή*· ἐὰν δὲ ὁ συγγενὴς τοῦ »παθόντος μὴ ἐπεξίῃ τῷ παθήματι, ὁ βουλόμενος καταγγέλλων αὐτὸν »*πέντε ἔτη* τῆς πατρίδος ἀποσχέσθαι ἀναγκαζέτω· ἐὰν δὲ *μέτοικος* »*ξένον* τῶν ἐν τῇ πόλει ἄκων ἀποκτείνῃ, *ἀπενιαυτισάτω*· ἐὰν δὲ »*ξένος ξένον* ἢ *μέτοικον* ἢ *ἀστὸν ἄκων* ἀποκτείνῃ, ἰσοβίως εἰργέσθω »τῆς χώρας· ἐὰν δὲ κατέλθῃ παρανόμως, οἱ νομοφύλακες θανατούσθων »καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τῷ συγγενεῖ τοῦ παθόντος παραδιδόντων (1)».

Ὃς δ' ἂν ἄκων τρώσῃ, τὸ βλάβος ἁπλοῦν ἀποτινέτω· τύχης γὰρ νομοθέτης οὐδεὶς ἱκανὸς ἄρχειν (2).

Φόνος θυμῷ. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐξετάζει ὁ φιλόσοφος ἐν λεπτομερείᾳ καὶ τὸν *ἐκ θυμοῦ* φόνον, ὃν μεταξὺ τοῦ ἑκουσίου καὶ τοῦ ἀκουσίου τάσσει καὶ κατὰ τὴν φράσιν αὐτοῦ «*ἄκων μὲν ἄδικος, ἑκὼν δὲ ἀδι-κεῖ*»· τοῦ δὲ θυμοῦ διακρίνει δύο περιπτώσεις, τὴν μέν, ὅταν ἐξαίφνης εὐθὺς καὶ ἀπροβουλεύτως κτείνῃ, ὅτε καὶ μεταμέλεται ὁ δράσας· τὴν δέ, ὅταν θυμῷ τις ἀποκτείνῃ οὐχὶ εὐθύς, ἀλλ' ὕστερον μεταδιώκων καὶ βουληθείς, ὅτε καὶ ἀμεταμέλητος φαίνεται· διὸ κατὰ τὸν φιλόσοφον ὁ μὲν θυμῷ ἀπροβουλεύτως κτείνας (3) *δύο ἔτη φευγέτω*, ὁ *δὲ ἐν ἐπιβουλῇ φευγέτω τρία*· ἐὰν δὲ ὁ φυγὰς κατελθὼν ὅμοιον φόνον διαπράξῃ, *φευγέτω ἀειφυγίαν*· κατελθὼν δὲ παρὰ τὸν νόμον, *θανατούσθω*· ἐὰν δέ τις μήτε φεύγῃ μήτε καθαίρηται τὸν καθαρμὸν κατὰ τὸν νόμον, ὁ *βουλόμενος* καταγγέλλει καὶ τὸν φονέα καὶ τὸν

(1) Πλάτ. Νόμ. 866.
(2) Πλάτ. Νόμ. 878 B.
(3) Πλάτ. Νόμ. 868.

συγγενῆ τοῦ φονευθέντος, τὸν μὴ ἐπεξιόντα τῷ φονεῖ δίκην, τὴν δὲ χρηματικὴν ζημίαν, ἣν ἐκεῖνος καταδικαζόμενος ἐκτίνει (τὸ ἔκτεισμα), ὁ καταγγέλλων λαμβάνει.

ἐὰν δὲ δοῦλος θυμῷ κτείνῃ τὸν δεσπότην ἢ ἄλλον ἐλεύθερον, οἱ προσήκοντες τοῦ θανατωθέντος ***θανατοῦσιν αὐτόν, ὅπως ἂν ἐθέλωσιν***(1)· ἐὰν δὲ πατὴρ ἢ μήτηρ τὸ ἑαυτῶν τέκνον πληγαῖς κτείνωσι, τρεῖς ἐνιαυτοὺς φευγόντων· ὡσαύτως τριετῆ φυγὴν φεύγει καὶ ὅταν ἀνὴρ τὴν γυναῖκα ἢ ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα δι' ὀργὴν κτείνῃ ἢ ἀδελφὸς ἀδελφὸν ἢ καὶ ἡ ἀδελφὴ τὸν ἀδελφόν· ἀλλ' ἐάν τις πατέρα ἢ μητέρα θυμῷ κτείνῃ, θάνατος ἡ ζημία.

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲ διευκρινεῖ τὰ διὰ θυμὸν ἀδικήματα· κατὰ τὸν Σταγιρίτην ἔχει μέν τις τὴν ἐπιστήμην ἐνίοτε, ἀλλὰ δὲν ποιεῖται χρῆσιν αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ φιλοσόφου τοιοῦτός ἐστιν, «ὥστε καὶ ἔχειν πως καὶ μὴ ἔχειν», οἷον ὁ ***καθεύδων*** καὶ ***μαινόμενος*** καὶ ***οἰνωμένος***· διὸ καὶ συγγνωμονικῶς πως ἔχει πρὸς τὰ ἐκ θυμοῦ ἁμαρτήματα· ὁ θυμός, λέγει, «***ἔοικεν ἀκούειν μέν τι τοῦ λόγου, παρακούειν δέ***, καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν διακόνων, οἳ πρὶν ἀκούσωσι πᾶν τὸ λεγόμενον, ἐκθέουσι διὰ προθυμίαν, εἶτα τοῦ προστάγματος ἁμαρτάνουσιν· ὅταν λ. χ. ὁ δεσπότης εἴπῃ «δός μοι», ἐκεῖνοι πρὸ τοῦ ἀκοῦσαι ὃ ***δεῖ δοῦναι***, ἔδωκαν καὶ ἐν τῇ δόσει διήμαρτον· πολλάκις γὰρ δέον βιβλίον δοῦναι, γραφίδα ἔδωκαν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ κύνες, πρὶν σκέψασθαι, εἰ φίλος ὁ προσερχόμενος, ἂν μόνον ψόφον ἀκούσωσιν, ὑλακτοῦσιν· οὕτω δὲ καὶ ὁ θυμὸς διὰ θερμότητα καὶ ταχύτητα φυσικὴν ἀκούσας μέν, οὐκ ***ἐπίταγμα*** δ' ἀκούσας, ὁρμᾷ πρὸς τὴν τιμωρίαν οὐκ ἀναμείνας πότερον δεῖ ἢ οὐ δεῖ καὶ ὅτι οὐχ οὕτω σφόδρα τιμωρήσασθαι· ἡ τοιαύτη δὲ πρὸς ὀργὴν ὁρμή, ἥπερ δοκεῖ ὀργῆς ἀκρασία, δὲν εἶναι λίαν ἐπιτιμητὴ κατὰ τὸν Σταγιρίτην (2)· πολλάκις δὲ καὶ κληρονομικὴ ἡ τοιαύτη πρὸς ὀργὴν ὁρμὴ φαίνεται, ἧς παράδειγμα μνημονεύει ὁ αὐτὸς φιλόσοφος· «δικαζόμενός τις, ὅτι

(1) Ὥστε *ἄκριτος!* κατὰ τὸν φιλόσοφον ὁ τοιοῦτος θανατοῦται καὶ ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος· ὁ δὲ Ἀττικὸς νόμος ἐκέλευε μηδένα κτείνειν ἄκριτον, τὸν δὲ ***κεκριμένον*** μόνον αἱ ἀρχαὶ θανατοῦσιν. Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι καὶ ὁ Πλάτων μόνον τὸν δοῦλον τὸν θυμῷ φονεύοντα τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην ἢ ἐλεύθερον πολίτην παραδίδει ἄκριτον εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος, ἵνα θανατώσωσιν αὐτόν, ὅπως ἂν ἐθέλωσιν. Πρβλ. σελ. 269 σημ. 2.

(2) Ἠθικ. Νικομαχ. 1147α, 1149β καὶ Ἠθ. Μεγάλ. 1202β.

τὸν πατέρα ἔτυπτεν, ἀπολογούμενος ἔφη· καὶ γὰρ οὗτος τὸν ἑαυτοῦ ἔτυπτε κἀκεῖνος τὸν ἄνωθεν καὶ τὸ παιδίον δείξας καὶ *οὗτος ἐμέ*, εἶπεν, ὅταν ἀνὴρ γένηται· συγγενὲς γὰρ ἡμῖν τοῦτο· καὶ ὁ ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ παύσασθαι ἐκέλευσε πρὸς ταῖς θύραις· καὶ γὰρ αὐτὸς εἵλκυσε τὸν πατέρα μέχρις ἐνταῦθα καὶ τὸ δικαστήριον ἠθῴωσεν αὐτούς· δοκεῖν γὰρ τοῖς δικασταῖς φυσικὴν εἶναι τὴν ἁμαρτίαν(1)».

Φόνος συγγνωστός. Ἐνίοτε δὲ καὶ συγγνωστὸν τὸν φόνον καὶ ἀπηλλαγμένον πάσης τιμωρίας τὸν φονέα ἀνεγνώριζεν ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία, ὅτε δηλαδὴ ὁ φόνος ἀκούσιος ἐγίνετο· καὶ ὁ περὶ τούτου νόμος διεσώθη παρὰ τῷ Δημοσθένει λέγων·

«ἐάν τις ἀποκτείνῃ ἐν ἄθλοις ἄκων ἢ ἐν ὁδῷ (2) καθελὼν ἢ ἐν πο»λέμῳ ἀγνοήσας . . . . τούτων ἕνεκα μὴ φεύγειν τὸν κτείναντα (3)».

Σαφέστερον δὲ ταῦτα νομοθετεῖ ὁ Πλάτων λέγων τάδε·

«εἴ τις ἐν ἀγῶνι καὶ ἄθλοις δημοσίοις ἄκων εἴτε παραχρῆμα εἴτε »καὶ ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐκ τῶν πληγῶν ἀπέκτεινέ τινα φίλιον ἢ »κατὰ πόλεμον ὡσαύτως ἢ κατὰ μελέτην τῶν πρὸς πόλεμον, ποιου»μένων ἄσκησιν τῶν ἀρχόντων, ψιλοῖς σώμασιν ἢ μετά τινων ὅπλων »ἀπομιμουμένων τὴν πολεμικὴν πρᾶξιν, ἔστω καθαρός (4)».

Ὁ Ἀττικὸς νόμος ἀπέλυε τοῦ ἀκουσίου φόνου καὶ τὸν ἰατρόν, ἐάν τινα θεραπεύων ἀπέκτεινεν ἄκων· ὁ νόμος δ' οὗτος διεσώθη παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι (5)· ὡς πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ὁ Πλάτων νομοθετῶν »ἰατρῶν τε πέρι πάντων, ἐὰν ὁ θεραπευόμενος ὑπ' αὐτῶν ἀκόντων »τελευτᾷ, καθαρὸς ἔστω κατὰ τὸν νόμον (6)».

Τέλος εἴτε ἀκούσιος ὁ φόνος ἦν εἴτε ἑκούσιος, οὐδεμία δικαστικὴ δίωξις κατὰ τοῦ φονέως ὑπὸ τῶν προσηκόντων τῷ παθόντι ἐγίνετο, ἐὰν ὁ παθὼν αὐτός, πρὶν τελευτήσῃ, συνεχώρει πεισθεὶς τῷ δράσαντι· περὶ τούτου ἔχομεν τὴν σαφεστάτην δήλωσιν παρὰ τῷ Δημοσθένει· «ἁπάντων δηλαδὴ τῶν φονικῶν ἀδικημάτων τῶν τε ἀκουσίων καὶ ἑκουσίων *ὅρος καὶ λύσις* τοῖς παθοῦσι *τέτακται τὸ πεισθέντας ἀφεῖ-*

(1) Αὐτόθι.
(2) *Ἐν ὁδῷ* καθελὼν = ἐν ἐνέδρᾳ.
(3) Δημοσθ. ΚΓ', 53 σελ. 637.
(4) Πλάτ. Νόμ. 865.
(5) Ἀντιφῶν τετραλογ. Δ', γ', 5.
(6) Πλάτ. Νόμ. 865 Β.

ναι· καὶ τοῦτο οὕτω τὸ δίκαιον ἐν πᾶσιν ἰσχύει, ὥστε ἐάν τις καταδικάσας τινὰ ἀκουσίου φόνου καὶ σαφῶς ἀποδείξας αὐτὸν μὴ καθαρόν, μετὰ ταῦτα συγχωρήσῃ (αἰδέσηται) καὶ ἀφῇ (τὸν καταδικασθέντα), οὐκέτι κύριος νὰ φυγαδεύσῃ πάλιν αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως· οὐδέ γε ἐὰν ὁ παθὼν αὐτὸς ἀφῇ τοῦ φόνου, πρὶν τελευτῆσαι, τὸν δράσαντα, οὐδενὶ τῶν ὑπολειπομένων συγγενῶν ἔξεστιν ἐπεξιέναι, ἀλλ᾽ οὓς ἂν *ἐκπίπτειν καὶ φεύγειν*, ἂν ἁλίσκωνται (=καταδικάζωνται), καὶ *τεθνάναι* τάττωσιν οἱ νόμοι, τούτους, ἐὰν ἀφεθῶσιν ὑπὸ τοῦ παθόντος, ἅπαξ ἁπάντων ἐκλύει τῶν δεινῶν τοῦτο τὸ ῥῆμα (1).

Ὁ Πλάτων δ᾽ ὅμως ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ φαίνεται αὐστηρότερος καὶ ὡς πρὸς τοῦτο· διότι καὶ ἐὰν ὁ παθὼν ἀφῇ (=συγχωρήσῃ) τὸν φονέα, πάλιν ἐπιβάλλει τὴν ἐνιαυσίαν φυγὴν καὶ τὸν καθαρμόν· ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ ῥῆσις τοῦ φιλοσόφου· «ἐὰν δ᾽ ἄρα τολμήσῃ τις, ὥστε τῶν γεννητόρων τινὰ νὰ κτείνῃ, ἐὰν ὁ τελευτήσας, πρὶν ἀποθάνῃ, τὸν δράστην τοῦ φόνου ἀφιῇ ἑκών, καθάπερ οἱ τὸν ἀκούσιον φόνον ἐξεργασάμενοι, καθαρθεὶς καὶ τἆλλα, ὅσα περ ἐκεῖνοι, πράξας, *καθα-»ρὸς ἔστω·* ταὐτὸ δὲ τοῦτο ἔστω περὶ ἁπάσης τῶν τοιούτων *φόνων »ἀφέσεως·* . . . ἐὰν δ᾽ ὁστισοῦν ὁτῳοῦν ἀφιῇ τοῦτο ἑκών, ὡς ἀκουσίου »γεγονότος τοῦ φόνου, οἵ τε καθαρμοὶ γιγνέσθωσαν τῷ δράσαντι καὶ »ἐνιαυτὸς εἷς ἔστω τῆς ἐκδημίας ἐν νόμῳ (2)».

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν *αὐτοκτονίαν* ὁ ἀρχαῖος νομοθέτης δὲν παρεῖδε· διότι τιμωρεῖ καὶ τὸν αὐτοκτονοῦντα ὡς τὴν πόλιν ἀδικοῦντα· διότι τὴν χεῖρα, τὴν τὸ κακούργημα διαπράξασαν, χωρὶς τοῦ ἄλλου σώματος ἔθαπτον (3)· ὁ δὲ Πλάτων καὶ ὡς πρὸς τοῦτο αὐστηρότερος τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας ἐγένετο· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον «ὃς ἂν »ἑαυτὸν κτείνῃ, θαπτέσθω κατὰ μόνας καὶ ἄνευ μηδενὸς συντάφου »ἐν τῇ χέρσῳ ἐρημίᾳ καὶ ἀνωνύμῳ καὶ ἀκλεῶς ἄνευ ἐπιτυμβίων στη»λῶν καὶ ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ»· καταδικάζει δὲ τόσον αὐστηρῶς τὴν αὐτοκτονίαν, τὴν γινομένην ἄνευ τινὸς σπουδαίας αἰ-

(1) Δημοσθ. ΛΗ΄, 59 σ. 983.

(2) Πλάτων Νόμ. 869 A-E.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομαχ. 1138a 12 διὸ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ τὸν αὐτοκτονοῦντα καί τις ἀτιμία πρόσεστι τῷ ἑαυτὸν διαφθείραντι ὡς τὴν πόλιν ἀδικοῦντι· πρβλ. καὶ Αἰσχίν. κατὰ Κτησιφῶντ. 244.

τίας ἠθικῆς ἢ φυσικῆς καὶ ἐξ ἀνανδρίας· διότι τιμωρεῖ ἐκεῖνον, ὃς *ἂν ἑαυτὸν κτείνῃ* «τὴν τῆς εἱμαρμένης βίᾳ ἀποστερῶν μοῖραν μήτε »πόλεως ταξάσης δίκῃ μήτε περιωδύνῳ ἀφύκτῳ προσπεσούσῃ τύχῃ »ἀναγκασθεὶς μηδὲ αἰσχύνης ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχών, ἀργίᾳ »δὲ ἀνανδρίας δειλίᾳ ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ (1)». Τῶν δὲ Κυπρίων νόμος τις ἐκέλευεν, ἵνα ὁ ἀποκτείνων ἑαυτὸν ἄταφος ῥίπτηται, ὡς ἱστορεῖ Δίων ὁ Χρυσόστομος(2). Κατὰ δὲ τὸν Φιλόστρατον οἱ Ἕλληνες ἐν Τροίᾳ τὸν Αἴαντα *ἔθαψαν* καταθέμενοι εἰς τὴν γῆν καὶ οὐχὶ *καύσαντες*, ἐπειδὴ κατὰ τὸν Κάλχαντα δὲν ἦτο *ὅσιον*, ἵνα πυρὶ θάπτωνται οἱ ἑαυτοὺς ἀποκτείναντες (3).

Ἀξιοσημείωτος δὲ μάλιστα φαίνεται καὶ ὁ τῶν Μιλησίων νόμος ὁ τῇ συμβουλῇ νουνεχοῦς ἀνδρὸς ψηφισθεὶς κατὰ τῶν παρθένων τῆς πόλεως, ἃς δι' ἀλλόκοτόν τι πάθος περιμανὴς πρὸς ἀγχόνην καὶ τὸν θάνατον ὁρμὴ κατέσχεν· ἐπειδὴ δὲ πολλαὶ ἀπηγχονίζοντο λανθάνουσαι καὶ οὔτε λόγοι καὶ δάκρυα γονέων οὔτε ἄλλο τι μέσον ἐπεῖχεν αὐτὰς τοῦ αὐτοκτονεῖν, ἐψηφίσθη νόμος τὰς *ἀπαγχομένας γυμνὰς ἐκκομίζεσθαι διὰ τῆς ἀγορᾶς*· οὕτω δὲ τὴν *θανατῶσαν ἐκείνην τῶν παρθένων ὁρμὴν* καὶ τὴν πρὸς τὸν θάνατον περιφρόνησιν κατέπαυσεν ἡ τῆς *ἀδοξίας εὐλάβεια* μόνη καὶ ὁ *ὑπολογισμὸς τοῦ αἰσχροῦ*, μηδὲ τὴν μετὰ *θάνατον αἰσχύνην* ὑπομεῖναι δυνάμενος» (4).

Η' *Φόνος δίκαιος, νόμιμος*. Ἀλλ' εἰ καὶ μιαρὸν τὸ ἀνθρωποκτονεῖν ἡ Ἑλληνικὴ συνείδησις ἐνόμιζε καὶ λίαν ἀξιόποινον τοῦτο ὑπὸ τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας ἐκρίθη, ὅμως ἐνίοτε καὶ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον συγγνωστὸν τὸ κτείνειν ἀνεγνώριζε καὶ ἀτιμώρητον τὸν φονέα· αὐτὸς ὁ Δράκων ἐν τοῖς φονικοῖς νόμοις φοβερὸν κατασκευάζων καὶ δεινὸν τὸ φονεύειν ἄνθρωπον καὶ γράφων *νὰ εἴργηται χέρνιβος ὁ ἀνδροφόνος, ἱερῶν, ἀγορᾶς καὶ πάντα τἆλλα διελθών, δι' ὧν μάλιστα ἐνόμιζεν, ὅτι δύναται νὰ ἐπίσχῃ τινὰ τοῦ τοιοῦτόν τι ποιεῖν*, ὅμως *οὐκ ἀφείλετο τὴν τοῦ δικαίου τάξιν, ἀλλ' ἔθηκεν ἐφ' οἷς ἐξεῖναι κτείνειν*· κἂν οὕτω τις *δράσῃ, καθαρὸν διώρισεν εἶναι* (5). Κατὰ τὴν τοῦ Δη-

(1) Πλάτ. Νόμ. 873 C.
(2) Δίων Χρυσόστομ. λογ. 63 σελ. 592.
(3) Ἡρωϊκ. XII, 1, σελ. 315.
(4) Πλούτ. γυναικ. ἀρετ. σελ. 249 Β.
(5) Δημοσθ. Κ', 158 σελ. 505.

μοσθένους μαρτυρίαν τοὺς ἀρχαίους νομοθέτας ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπησχόλησε τὸ ζήτημα, *ἐὰν ὑπάρχῃ καί τις φόνος ὅσιος καὶ δίκαιος, ἅπαντες δὲ συνεφώνησαν* περὶ τούτου καὶ *σαφῶς καθωρίσθη ἐν τῇ Ἀττικῇ νομοθεσίᾳ ἐφ᾽ οἷς ἔξεστιν ἀποκτεῖναι*(1)· οὕτω δ᾽ ὁ νόμος ἐκέλευε τὸ νηποινεὶ κτείνειν, ὅταν τις ἐν ἀμύνῃ εὑρεθῇ· διότι τὸ τῶν χειρῶν ἀδίκων κατάρξαντα κτείνειν ἐθεωρεῖτο καθαρὸν καθάπερ καὶ τὸ τὸν πολέμιον ἀποκτεῖναι· ὁ περὶ τῆς ἀμύνης νόμος ὑπὸ τοῦ Δράκοντος τεθεὶς ἐσώθη παρὰ τῷ Δημοσθένει ἔχων ὧδε·

«*ἐὰν φέροντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδίκως εὐθὺς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηποινεὶ τεθνάναι*(2)». Ἑρμηνεύων δὲ τὴν ἄμυναν ὁ ῥήτωρ ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι ὁ νομοθέτης διὰ μὲν τοῦ προσγράψαι τὸ *εὐθὺς* ἀφεῖλε τὸν τοῦ βουλεύσασθαι κακόν τι χρόνον, προσθεὶς δὲ *τὸ ἀμυνόμενος*, τῷ πάσχοντι μόνον ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν τοῦ κτείνειν, οὐχὶ δὲ καὶ ἄλλῳ τινί· καὶ ἐπάγεται ὁ ῥήτωρ, δὲν ἤθελεν εἶναι δεινόν, ὦ γῆ καὶ θεοί, καὶ φανερῶς παράνομον οὐ μόνον παρὰ τὸν γεγραμμένον τοῦτον νόμον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων, τὸν ἄγοντα ἢ φέροντα βίᾳ τἀμὰ ἐν πολεμίου μοίρᾳ μὴ ἐξεῖναί μοι ἀμύνεσθαι(3);

Ἀλλ᾽ ἐάν τις ἐν τῇ ἀμύνῃ, καίπερ δυνάμενος νὰ σωθῇ προφυλαττόμενος, ἀπέκτεινε, τότε ἐτιμωρεῖτο· οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι κατεδίκασαν τὸν Εὐαίωνα, ὅτι ἐν δείπνῳ καὶ συναναστροφῇ μετὰ πολλῶν πληγεὶς ἐν ὀργῇ ἀπέκτεινε τὸν ὑβρίσαντα· ἑάλω δὲ μιᾷ μόνον ψήφῳ· ὥστε οἱ μὲν τῶν δικαστῶν κατεψήφισαν, ὅτι ὑπερέβη τὰ ὅρια τῆς ἀμύνης καὶ ἀπέκτεινεν· οἱ δὲ ἀθῳοῦντες αὐτὸν καὶ ταύτην τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀμύνης καὶ τῆς τιμωρίας ἐνέκριναν(4).

Ἄμυναν ἔτι νομίζει ὁ νομοθέτης καὶ ὅταν ἐπιτρέπῃ νὰ φονεύῃ τις καὶ τὸν νύκτωρ ἐπιχειροῦντα νὰ κλέπτῃ· ὁ νόμος δ᾽ οὗτος τοῦ Σόλωνος ὢν ἔχει ὧδε·

»εἰ δέ τις νύκτωρ ὁτιοῦν κλέπτοι καὶ ἀποκτεῖναι τοῦτον ἐξεῖναι καὶ διώκοντι τρῶσαι καὶ ἀπαγαγεῖν τοῖς ἕνδεκα, εἰ βούλοιτο(5)».

(1) Δημοσθ. ΚΓ΄, 74 σελ. 644.

(2) Δημοσθ. ΚΓ΄, 60 σ. 639. CIA, I, 61. Ἀντιφῶν *τετραλογ.* Γ΄. καὶ Lipsius Das Att. Recht Rechtsfahren 1912) σ. 615-618.

(3) Δημοσθ. ΚΓ΄, 61.

(4) Δημοσθ. ΚΑ΄, 71-77.

(5) Δημοσθ. ΚΔ΄, 113 σελ. 736.

Ἄμυναν ἔτι ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ ὁ νόμος ἐθεώρει κελεύων καὶ τὸν μοιχὸν ἐπ' αὐτοφώρῳ κτείνειν· τυγχάνει δὲ καὶ ὁ νόμος οὗτος παλαιὸς καὶ ἀπὸ τοῦ Δράκοντος ὤν· ἔχει δὲ καὶ οὗτος ὧδε·

«Ἐάν τις ἀποκτείνῃ ἐπὶ δάμαρτι ἢ ἐπὶ μητρὶ ἢ ἐπ' ἀδελφῇ ἢ ἐπὶ «θυγατρὶ ἢ ἐπὶ παλλακῇ, ἣν ἂν ἐπ' ἐλευθέροις παισὶν ἔχῃ, τούτων ἕνεκα μὴ φεύγειν κτείναντα (1)». Κατὰ τὸν νόμον δὲ τοῦτον ἀπέκτεινεν ὁ Εὐφίλητος τὸν Ἐρατοσθένη καὶ τὸν φόνον τούτου ὡς ὑπόθεσιν ἔχει ὁ Α΄ λόγος τοῦ Λυσίου «ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου»· τὸν νόμον τοῦτον ἑρμηνεύων ὁ ῥήτωρ προσέθηκεν (2) «αὐτῷ τῷ δικαστηρίῳ, τῷ ἐξ Ἀρείου πάγου, ᾧ καὶ πάτριόν ἐστι καὶ ἐφ' ἡμῶν ἀποδέδοται τοῦ φόνου τὰς δίκας δικάζειν, διαρρήδην εἴρηται μὴ καταγιγνώσκειν φόνον τούτου, ὃς ἂν ἐπὶ δάμαρτι τῇ ἑαυτοῦ μοιχὸν λαβὼν ἀποκτείνῃ· καὶ οὕτω σφόδρα ὁ νομοθέτης ἐπὶ ταῖς γαμεταῖς γυναιξὶ δίκαια ταῦτα ἡγήσατο εἶναι, ὥστε καὶ ἐπὶ ταῖς παλλακαῖς (3), ταῖς ἐλάττονος ἀξίαις, τὴν αὐτὴν δίκην ἐπέθηκεν.

Τὴν ἄμυναν δὲ ταύτην ἐξαίρων καὶ ὁ Δημοσθένης παρατηρεῖ· ὀρθότατα τὸν ἀμυνόμενον φονέα ὁ νόμος ἀθῷον ποιεῖ· διότι «ὑπὲρ ὧν τοῖς πολεμίοις μαχόμεθα, ἵνα μὴ πάσχωσιν ὑβριστικὸν μηδ' ἀσελγὲς μηδέν, ὑπὲρ τούτων καὶ τοὺς φιλίους, ἐὰν παρὰ τὸν νόμον εἰς αὐτοὺς ὑβρίσωσι καὶ διαφθείρωσιν, ἔδωκεν ἀποκτεῖναι· ἐπειδὴ γὰρ οὐ γένος ἐστὶ φιλίων καὶ πολεμίων, ἀλλὰ τὰ πραττόμενα ἐξεργάζεται τούτων ἑκάτερον, τοὺς ἐχθρὰ ποιοῦντας ἐν ἐχθροῦ μέρει κολάζειν ἀπέδωκεν ὁ νόμος» (4).

Ὑπὲρ τῆς πόλεως ἄμυνα πάντως ἐθεωρεῖτο καὶ τὸ τὸν ἐχθρὸν τοῦ δήμου καὶ τὸν κεκηρυγμένον προδότην ἀποκτείνειν· ὁ τοιοῦτος φονεὺς κατὰ τὸν νόμον ἦτο καθαρὸς καὶ ὅσιος καὶ τὸ ἀποκτείνειν τοὺς τοιούτους εὐαγές (5).

(1) Δημ. ΚΓ΄, 53 σ. 637. Πρβλ. καὶ τὸν ἐν Τενέδῳ νόμον, ὃς ἐκέλευε τὸν καταλαμβάνοντα *μοιχοὺς ἀναιρεῖν πελέκει ἀμφοτέρους*. Ἀριστοτέλ. Ἀπόσπ. 551 σ. 1569α 25.

(2) Λυσίας Α΄, 30—31.

(3) Τὰς μὲν *ἑταίρας* ἡδονῆς ἕνεκεν ἔχομεν, τὰς δὲ *παλλακὰς* τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας, τὰς δὲ γυναῖκας (τὰς γαμετὰς) τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν. Δημ. ΝΘ΄, 122 σελ. 1388.

(4) Δημοσθ. ΚΓ΄ 56 σελ. 638.

(5) Δημ. Θ΄, 42-46 σελ. 122· — ἐάν τις δημοκρατίαν καταλύῃ τὴν Ἀθήνησι.... πολέμιος ἔστω Ἀθηναίων καὶ νηποινεὶ τεθνάτω καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ δημόσια ἔστω

Ὁ περὶ τῆς ἀμύνης νόμος κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν οὕτω παλαιὸς φαίνεται καὶ γενικῶς ἀνεγνωρισμένος, ὥστε ὁ μῦθος αὐτὸν εἰς τὸν Ῥαδάμανθυν ἀνῆγεν· διότι κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον (1) νόμος Ῥαδαμάνθυος ἔλεγεν «ὃς ἂν ἀμύνηται τὸν χειρῶν ἀδίκων κατάρξαντα, ἀθῷον εἶναι». Καὶ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους δὲ ὁ νόμος τῆς ἀμύνης ἀνάγεται εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους· διότι ὑπὸ τοῦ τραγικοῦ εἰσάγεται ὁ Οἰδίπους ὁμολογῶν μὲν ὅτι ἐφόνευσεν, ἀλλὰ σὺν δίκῃ τινί· διότι εὑρεθεὶς ἐν τῇ ἀμύνῃ ἀπέκτεινεν· *νόμῳ δὲ καθαρὸς* ὁ τοιοῦτος φονεὺς κατὰ τὸν ποιητήν (2).

Τὴν ἄμυναν δὲ καθιέρωσεν ὁ Ἑλληνικὸς νόμος, διότι ἡ πρὸς τὸ ἀμύνεσθαι ῥοπὴ καὶ προθυμία δηλοῖ τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὸ εὐέξαπτον τοῦ ἀμυνομένου· ἡ δὲ τοιαύτη ὁρμὴ καὶ ὀργὴ ἐπαινετὴ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον οἱ μὴ ὀργιζόμενοι ἐφ᾽ οἷς δεῖ καὶ ὅτε δεῖ, ἠλίθιοι δοκοῦσιν εἶναι καὶ ἀναίσθητοι· διὸ καὶ ἥκιστα *ἀμυντικοί·* κατὰ τὸν Σταγιρίτην μάλιστα τὸ νὰ ἀνέχηταί τις προπηλακιζόμενος καὶ τοὺς οἰκείους (περιορᾶν) μετ᾽ ἀδιαφορίας νὰ βλέπῃ προπηλακιζομένους ἀνδραποδῶδες. Τὸν ὑπὲρ τῆς ἀμύνης νόμον καὶ ἐν μείζονι μάλιστα τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας κλίμακι ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Πλάτων (3), ὃς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ νόμοις παρέχει τὰς ἑξῆς λεπτομερείας· «ἀδελφὸς ἐὰν ἀδελφὸν κτείνῃ ἐν στάσεσι μάχης γενομένης ἤ »τινι τρόπῳ τοιούτῳ, ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν ἀδίκων πρότερον, »*καθάπερ πολέμιον κτείνας καθαρὸς ἔστω·* ὡσαύτως δὲ καὶ πολίτης »πολίτην ἐὰν ἀποκτείνῃ ἢ ξένος ξένον, ἔτι δὲ καὶ ἀστὸς ξένον ἢ ξέ»νος ἀστὸν ἀμυνόμενος κτείνῃ καὶ δοῦλος δοῦλον, κατὰ ταὐτὰ κα»θαρὸς ἔστω· μόνον δὲ εἰς τὸν δοῦλον ὁ φιλόσοφος δὲν ἐπιτρέπει τὸν ἐλεύθερον ἐν ἀμύνῃ κτείνειν· διότι τῷ δούλῳ θάνατος ἡ ζημία ἐπίκειται· διότι ὁ δοῦλος πρὸς τὸν ἐλεύθερον ἔχει καθάπερ τὸ τέκνον πρὸς τοὺς γονεῖς.

Ὁ φιλόσοφος μάλιστα ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ κελεύει μὴ μόνον τὸν φῶρα νύκτωρ εἰς οἰκίαν εἰσιόντα νὰ κτείνῃ τις ὥσπερ καὶ ἡ Ἀττικὴ

ὁ δὲ ἀποκτεῖνας τὸν ταῦτα ποιήσαντα *ὅσιος ἔστω καὶ εὐαγὴς* (νόμος παρ᾽ Ἀνδοκίδ. π. μυστηρ. 96).

(1) Ἀπολλόδωρ. Β΄, δ΄, 9.

(2) Σοφοκλῆς Οἰδίπ. Κολων. 548.

(3) Πλάτ. Νόμ. 869 C.

νομοθεσία, ἀλλὰ καὶ τὸν λωποδύτην ἀμυνόμενος· κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκτείνων τις ὀρθῶς δύναται νὰ ἀποκτείνῃ καὶ ὁ κτείνας καθαρὸς νομίζεται. Ἡ νομοθεσία τοῦ φιλοσόφου προσέθηκε καὶ τόδε· «ἐάν τις ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηται ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, »νηποινεὶ τεθνάτω ὑπό τε τοῦ ὑβρισθέντος βιαίως παιδὸς καὶ ὑπὸ τοῦ »πατρὸς ἢ τῶν ἀδελφῶν ἢ τῶν υἱῶν τῆς ὑβρισθείσης· καὶ ἐάν τις »ἀνὴρ ἐπιτύχῃ τῇ γαμετῇ γυναικὶ βιαζομένῃ κτείνας τὸν βιαστὴν »καθαρὸς ἔστω ἐν τῷ νόμῳ.

Ἐν ᾧ δὲ κατὰ τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν ἐὰν *αὐτὸς κινδυνεύων ἀποκτείνῃ* ἀμυνόμενος, καθαρός ἐστι, κατὰ τὴν τοῦ φιλοσόφου καθαρὸς φόνου γίνεται καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν οἰκείων κινδυνευόντων ἀμυνόμενος καὶ κτείνων τινά· διότι ὁ φιλόσοφος λέγει.

«Ἔτι δὲ καὶ ἐάν τις βοηθῶν τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ κινδυνεύοντι θανάτου »κίνδυνον μηδὲν ἀνόσιον δρῶντι ἢ τῇ μητρὶ ἢ τοῖς τέκνοις ἢ τοῖς »ἀδελφοῖς ἢ καὶ τῇ γυναικὶ κτείνῃ τινά, πάντως καθαρὸς ἐστι καὶ »οὗτος (1).

Ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία καθαρὸν φόνου ἐθεώρει καὶ τὸν ἀποκτείνοντα τὸν ἀνδροφόνον φυγάδα, ὃς εἰς τὴν πατρίδα παρὰ τὸν νόμον κατήρχετο (2)· τοῦτον δ᾽ ἐδύνατό τις ἢ αὐτὸς νὰ κτείνῃ ἢ καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς θεσμοθέτας νὰ ἀπαγάγῃ, ὅπως ἐκεῖνοι θανατώσωσιν αὐτόν· οὐδαμῶς δ᾽ ὅμως ἐπετρέπετο νὰ κακοποιῇ αὐτὸν ἢ καὶ χρήματα νὰ λαμβάνῃ (ἄποινα), ὅπως μὴ τὸν καταγγείλῃ.

Θανατικὴ ποινή.

Ἤδη δὲ ἐξεταστέον ἑκάστην τῶν μεγάλων ποινῶν ἢ ζημιῶν (1), τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς φονεῖς· καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὴν βαρυτάτην πασῶν ἤτοι τὴν *θανατικὴν* ἀξιοπαρατήρητόν ἐστιν, ὅτι προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι ὀλίγον τι περιορίζεται, ἐν δὲ τῇ ὑψίστῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κορυφῇ οὐδ᾽ ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία ἐπι-

(1) Πλάτ. Νόμ. 874 C.

(2) Δημοσθ. ΚΓ' 28 σελ. 629 *τὸν ἀνδροφόνον ἐξεῖναι ἀποκτείνειν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ καὶ ἀπάγειν. . . λυμαίνεσθαι δὲ μή, μηδὲ ἀποινᾶν.*

(3) «Ζημίαν οὐ τὴν εἰς *χρήματα* μόνον ἐκάλουν, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς τὸ *σῶμα*· εἴη δ᾽ ἂν ἐκ τούτων καὶ τὸ *ἠτιμῶσθαι, πεφυγαδεῦσθαι, τεθανατῶσθαι, κεχιλιῶσθαι*». Πολυδεύκ. Η', 22.

φαίνεται ὡς πρὸς τὴν σκοπιμότητα τῆς ποινῆς ταύτης· τὸ θανατοῦν ἐθεωρήθη ἐν Ἑλλάδι ὁ ἀσφαλέστατος καὶ εὐκολώτατος τρόπος τοῦ καταστῆσαι τὸν κακοῦργον ἀβλαβῆ καὶ ἀκίνδυνον εἰς τὴν κοινωνίαν· διὸ καὶ οὐδ' ἐζήτησαν νὰ σταθμήσωσι λεπτομερῶς καὶ διαβαθμίσωσιν ἀκριβῶς τὴν μεταξὺ *ποινῆς καὶ ἐνοχῆς* σχέσιν· οἱ ῥήτορες μάλιστα τῆς Ἀττικῆς περιόδου καὶ ἀκμῆς συχνότατα συνιστῶσι τὴν θανατικὴν ποινὴν χάριν τοῦ κοινῇ συμφέροντος (1)· τὴν ποινὴν δὲ ταύτην ἔχουσι προχειροτάτην καὶ ἐπὶ τοῖς μικροτέροις τῶν ἀδικημάτων· οὕτω λ. χ. νόμος τις *θάνατον τὸ ἐπιτίμιον* ὥριζεν, ἐάν τις ὀφείλων τῷ δημοσίῳ ἄρχῃ (2). Ἀξιοσημείωτος δὲ ὡς πρὸς τοῦτο μάλιστα φαίνεται καὶ ἡ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ εἴδησις, καθ' ἣν παλαιότερον καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἀδικημάτων μαλακώτερον ἐτιμωροῦντο· αὐξανομένων δ' ὅμως τῶν κακουργημάτων ἡ ἀνθρωπότης ηὔξανε καὶ τὴν τούτων τιμωρίαν, ὅπως διὰ τοῦ φόβου ἀποτρέψῃ τὴν πρὸς τὸ κακουργεῖν ῥοπήν· διὸ καὶ τῶν πλείστων ἀδικημάτων αἱ ποιναὶ εἰς τὸν θάνατον προῆλθον (3).

Ἀλλ' ἡ παρὰ τῷ ἱστορικῷ εἴδησις αὕτη, ὡς εἰκός, ἀναφέρεται εἰς χρόνους πολλῷ τῆς γραπτῆς νομοθεσίας ἀρχαιοτέρους· διότι ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιοτάτη γραπτὴ νομοθεσία, ὡς ἡ τοῦ Ζαλεύκου ἐν Λοκροῖς καὶ ἡ τοῦ Δράκοντος ἐν Ἀθήναις, αὐστηρόταται ἦσαν καὶ ἐπὶ μικροῖς ἀδικήμασι τὴν θανατικὴν ποινὴν ἐπέτασσον. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου (4) ὁ Σόλων τοὺς τοῦ Δράκοντος νόμους κατήργησε πλὴν τῶν *φονικῶν* ἅπαντας διὰ τὴν χαλεπότητα καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐπιτιμίων· ἅπασι γὰρ ὀλίγου δεῖν τοῖς ἁμαρτάνουσι μία ζημία ἐπιβάλλετο, ὁ θάνατος· ὥστε καὶ οἱ δι' ἀργίαν καταδικασθέντες ἐφονεύοντο καὶ οἱ λάχανα καὶ ὀπώρας κλέψαντες πρὸς τοὺς ἱεροσύλους καὶ τοὺς ἀνδροφόνους ὁμοίως ἐκολάζοντο· διὸ καὶ ὁ Δημάδης ὕστερον ηὐδοκίμησεν εἰπών, ὅτι δι' αἵματος, ἀλλ' οὐ διὰ μέλανος τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψεν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δράκων ἐρωτηθεὶς διατὶ τοῖς πλείστοις ἀδικήμασι ζημίαν τὸν θάνατον ἔταξεν, ἀπεκρίνατο, ὅτι τὰ μὲν μικρὰ ταύτης τῆς τιμωρίας ἄξια ἐνόμιζεν, ἐπὶ δὲ τοῖς μεγάλοις δὲν εἶχε μείζονα· καὶ Ζάλευκος δὲ ὁ τῶν Λοκρῶν νομοθέτης θά-

(1) Δημ. ΚΑ', 142 σελ. 561, 201 σ. 579.
(2) Δημοσθ. Κ', 156 σελ. 504.
(3) Θουκυδ. Γ', 45.
(4) Πλούτ. β. Σόλωνος ιζ'.

νατον τὴν «τιμωρίαν ἔταξε καὶ εἴ τις ἄκρατον οἶνον ἔπινε μὴ προστά-»ξαντος ἰατροῦ θεραπείας ἕνεκα» (1).

Τὴν αὐστηρότητα δὲ ταύτην τῶν ποινῶν δικαιολογεῖ μὲν ἀρκούντως ἡ ἀρχή, ἐξ ἧς ὡρμῶντο οἱ πρῶτοι νομοθέται, ζητοῦντες δηλαδὴ τὸ κακὸν καὶ τὴν ἀδικίαν ἐκ τῆς ῥίζης νὰ ἐκκόψωσιν, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῆς συνετέλεσε καὶ ἕτερόν τι αἴτιον· ὅτε δηλαδὴ οἱ πρῶτοι νομοθέται ἐκωδικοποίησαν τὰ πατριαρχικὰ ἔθιμα, ἐζήτει ταὐτοχρόνως καὶ ἡ πολιτεία, ἵνα αὐτὴ ἀναλάβῃ τὴν τιμωρίαν τῶν ἀδικημάτων, ὅπερ δικαίωμα πρότερον εἶχεν αὐτὴ ἡ ἀδικηθεῖσα οἰκογένεια· ἵνα λοιπὸν ἱκανοποιηθῇ ἡ οἰκογενειακὴ καὶ ἀτομικὴ φιλοτιμία ἐκχωροῦσα εἰς τὴν πολιτείαν τὰ ἅπερ ἐκέκτητο ποινικὰ δικαιώματα, ἐδέησεν, ὅπως οἱ νομοθέται διὰ τῆς αὐστηρᾶς καὶ δραστηρίας τιμωρίας παράσχωσιν τὴν ἐγγύησιν, ὅτι ὁ ἔνοχος διὰ τῆς νέας ποινικῆς δικαιοδοσίας οὐδὲν εἶχε νὰ ὠφεληθῇ· ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς γραπτῆς νομοθεσίας συχνοτάτη τοῦ θανάτου ποινὴ καὶ ἐπὶ τοῖς μικροῖς ἀδικήμασιν· ἀλλ' ὅτε ἡ τῆς πολιτείας δικαιοδοσία ἀσφαλῶς ἐγκαθιδρύθη, ἡ τοῦ θανάτου ποινὴ πολλῶν μικρῶν ἀδικημάτων καὶ μάλιστα ἰδιωτικῶν ἐφάνη λίαν σκληρά· τοὐναντίον δὲ παρέμεινεν ἡ θανατικὴ ποινὴ τῶν πρὸς τὴν πολιτείαν, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐγκλημάτων. Καθ' ὅσον λοιπὸν ἡ οἰκογενειακὴ δικαιοδοσία ὑπεχώρει εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον προώδευεν, ἐμφανίζεται καὶ ὕφεσίς τις τῆς ἐν Ἑλλάδι κεφαλικῆς ποινῆς (2).

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία, ὡς καὶ ἡ καθόλου Ἑλληνική, λίαν πρόχειρον ἔχει τὴν θανατικὴν ποινήν· διότι θανάτῳ ἐκόλαζεν οὐ μόνον τὰ μέγιστα τῶν ἐγκλημάτων, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν μικροτέρων· μέγιστα δ' ἐγκλήματα ἐνόμιζε μάλιστα τὰ κατὰ τῆς πολιτείας καὶ τῆς θρησκείας, ὧν οἱ ἔνοχοι οὐ μόνον αὐτοὶ ἐθανατοῦντο καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν ἐδημεύοντο, ἀλλὰ καὶ οἱ νεκροὶ αὐτῶν ἔξω τῆς Ἀττικῆς ἐρρίπτοντο *ἄταφοι* (3)· ἐὰν δέ τινες τῶν κατηγορουμένων ἐπὶ

(1) Αἰλιαν. ποικιλ. ἱστορ. II, 37· Ἀθήναιος X, 33.

(2) Dareberg-Saglio Dictionnaire des antiquités Grecques Τόμ. IV, σ. 531.

(3) Πλάτων Πρωταγόρ. 325 B-C, Ξενοφ. Ἑλλην. Α', ζ', 23· Θουκ. Α', 136. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ βαρβάρου τούτου ἐθίμου, τῆς ἀταφίας τῶν νεκρῶν, διαμαρτυρίαν ὑπεμφαίνουσιν ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, ὁ μὲν ἐν τῇ Ἀντιγόνῃ αὐτοῦ (στίχ. 450-460, 695-709, 1070-1076), ὁ δὲ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ αὐτοῦ, ταῖς Φοινίσσαις (στίχ. 1647, 1651, 1663).

συνωμοσίᾳ ὀλιγαρχικῇ ἢ τυραννικῇ μὴ προσήρχοντο εἰς δίκην, ἀλλὰ διέφευγον εἰς τὴν ξένην, καταγινώσκοντες αὐτῶν θάνατον οἱ Ἀθηναῖοι *ἐπεκήρυττον* χρηματικὴν ἀμοιβὴν τῷ κτείναντι(1), καὶ ὁ τοιοῦτος δὲ θάνατος ἐπικήρυκτος ἐλέγετο. μέγιστον δ' ἀδίκημα πρὸς τούτοις ἐθεωρεῖτο καὶ τὸ ἀνθρωποκτονεῖν· διὸ καὶ θάνατος ἡ ζημία ἦν εἰς τὸν ἐκ προνοίας φόνον καὶ τὴν πυρκαϊὰν καὶ τὴν φαρμακείαν(2).

Καὶ πρῶτον οὕτως αὐστηρὸς ὁ νόμος ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν ἦν, ὥστε δὲν ἐτιμώρει μόνον τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἀσέβειαν καὶ ἀπιστίαν καὶ τὸ ἱεροσυλεῖν διὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἀλλὰ καὶ εἴ τις τὰς *ἱερὰς ἐλαίας* (μορίας) ἐξέκοπτεν ἢ διέφθειρε, θανάτῳ ἐτιμωρεῖτο(3)· ὡσαύτως αὐστηρὸς ὁ νομοθέτης ἦν καὶ ὡς πρὸς τὰ περὶ τὴν πολιτείαν ἐγκλήματα· διότι οὐ μόνον τὰ μέγιστα περὶ αὐτὴν ἀδικήματα ἐκόλαζεν ἀγρίως, οἷον τὴν ***προδοσίαν*** καὶ τὴν ***κατάλυσιν τῆς πολιτείας***, ἀλλὰ καὶ μικρότερα περὶ τὴν πολιτείαν ἐγκλήματα θανάτῳ ἐτιμωρεῖτο· οὕτω λ. χ. θάνατος τὸ ἐπιτίμιον ἦν τοῖς ***κλέπτουσί τι τῶν δημοσίων*** πραγμάτων καὶ τὸ φαυλότατον ἔτι, ὑπὲρ τὰς δέκα δραχμάς, κατὰ τὸν νόμον τοῦ Σόλωνος(4). Ἔκ τινος δὲ μαρτυρίας τοῦ Ξενοφῶντος δῆλον γίνεται ὅτι *ἐπὶ τοῖς κλέμμασι* καθόλου ἐν τοῖς τοῦ Δράκοντος καὶ τοῦ Σόλωνος νόμοις ἐγέγραπτο τὸ ***ζημιοῦσθαι*** (χρήμασι δηλονότι) καὶ ***δεδέσθαι***, ***ἤν τις ἁλῷ ποιῶν***, καὶ ***θανατοῦσθαι*** τοὺς ἐγχειροῦντας· καὶ κατὰ τὸν φιλόσοφον ἱστορικὸν οἱ νομοθέται ἐκεῖνοι ἐπέβαλον τὰς ποινὰς ταύτας βουλόμενοι τοῖς ἀδίκοις τὴν αἰσχροκέρδειαν ἀλυσιτελῆ ποιῆσαι(5).

Θανάτου τιμήματι δυνατὸν ἦν νὰ τιμωρηθῇ καὶ ἡ τῶν ἀρχόντων δωροδοκία(6). Θανάτῳ δ' εἰκότως ἐτιμωρεῖτο ἡ ὑπὲρ τῶν πολεμίων ***κατασκοπεία*** καὶ παραφρυκτωρεία(7), ὡς καὶ ἡ ***παραπρεσβεία***, εἴ τις

(1) Θουκ. 6, 60, 5. πρβλ. ***ἐπανειπεῖν ἀργύριον***.

(2) Δημοσθ. ΚΑ', 43 σ. 528. Ἀντιφ. κατηγορ. φαρμακείας κατὰ μητρυιᾶς 20 καὶ 27.

(3) Λυσίας Ϛ' (περὶ τοῦ σηκοῦ).

(4) Δημ. ΚΔ', 114 σ. 736, Λυσί. ΚΘ', 11.

(5) Ξεν. Οἰκον. 14. 5.

(6) Δείναρχ. κ. Δημοσθέν. 60 σ. 44 κ. Φιλοκλ. 5 σ. 93 Πλάτ. Νόμ. 955 Δ μηδὲν μηδένα ἐπὶ δώροις διακονεῖν· ὁ δὲ μὴ πειθόμενος ἁπλῶς ***τεθνάτω*** ἁλοὺς τῇ δίκῃ.

(7) Λυσ. ΙΓ', 67 ὁ ἀδελφὸς τούτου ***παραφρυκτωρευόμενος*** ἐν Σικελίᾳ τοῖς πολεμίοις ληφθεὶς ὑπὸ Λαμάχου ἀπετυμπανίσθη· Δημ. ΙΗ', 132-134 σελ. 271- τὸν ***κατάσκοπον*** συλλαβοῦσα ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ παρέδωκε τῷ δήμῳ, ἡμεῖς δὲ στρεβλώσαντες αὐτὸν ἀπεκτείνατε.

δηλονότι ὑπὲρ τῆς πόλεως πρεσβεύσας κατ᾽ αὐτῆς καὶ ὑπὲρ τῶν πολεμίων ἐνήργει(1)· οἱ παραπρεσβεύσαντες ἐθεωροῦντο καὶ περὶ τὰς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ Διὸς ἀγγελίας καὶ ἐπιτάξεις ἀσεβοῦντες· παραπρεσβεία δ᾽ ὡσαύτως ἐνομίζετο, καὶ ἐάν τις μήτε βουλῆς μήτε δήμου χειροτονήσαντος οἴχηται πρεσβεύων· διὸ θάνατος τούτῳ ζημία ἐπεβάλλετο(2).

Ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία προνοοῦσα καὶ τῆς σιταρκείας τῆς χώρας ἐκέλευε τοὺς πρυτάνεις ἐν τῇ πρώτῃ ἐκκλησίᾳ «περὶ **σίτου καὶ** *φυλακῆς τῆς χώρας* δεῖν χρηματίζειν» (3)· διὸ καὶ τὰς ἐσχάτας τιμωρίας ἔταξε τοῖς ναυτιλλομένοις καὶ ἐμπόροις, εἴ τις οἰκῶν ἢ μετοικῶν Ἀθήνησιν ἄλλοσέ ποι *σιτηγήσειεν* ἢ εἰς τὸ Ἀττικὸν ἐμπόριον (4)· χάριν τοῦ τῶν δημοτῶν σίτου ὡσαύτως θανάτῳ ἐκόλαζεν ὁ νόμος καὶ τοὺς *σιτοπώλας συνωνουμένους* τὸν σῖτον ἐπὶ αἰσχροκερδείᾳ(5). Ἐκ τοῦ Λυσίου προσέτι δηλοῦται, ὅτι καὶ οἱ *σιτοφύλακες* ἔτι, ἄρχοντες χάριν τῶν σιτικῶν νόμων καθιστάμενοι, μὴ δυνάμενοι νὰ προλάβωσι τὴν αἰσχροκέρδειαν τῶν σιτοπωλῶν, θανάτῳ καὶ ἐκεῖνοι ἐτιμωροῦντο(6).

Ἀλλὰ μὴν καὶ ἡ *κιβδηλεία* ἤτοι ἡ τοῦ νομίσματος διαφθορὰ θανάτῳ ἐτιμωρεῖτο· καὶ ὁ νόμος οὗτος ἦν οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ἐν ἁπάσαις ὡς ἔπος εἰπεῖν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσιν (7)· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ *ὕβρις*, ὁ μετὰ πληγῶν ἢ καὶ ἄνευ πληγῶν προπηλακισμὸς πρὸς ἐλεύθερον ἢ καὶ πρὸς δοῦλον γινόμενος, ἀδίκημα πρὸς τὴν πολιτείαν οὐχὶ μικρὸν ἐνομίζετο· καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ τῆς ὕβρεως γραφῇ *ὁ ἀγὼν τιμητὸς* ἦν, ἐδύνατο καὶ θάνατος τὸ ἐπιτίμιον νὰ ἐπιβληθῇ(8).

(1) Δημ. ΙΘ΄, 277-282 σ. 430 τῶν πρέσβεων ἐκείνων ὑμεῖς θάνατον κατέγνωτε Πρβλ. καὶ Πλάτ. Νόμ. 941 ἐάν τις ὡς πρεσβευτὴς ἢ κήρυξ καταψευδόμενος τῆς πόλεως παραπρεσβεύηται πρός τινα πόλιν ἢ πεμπόμενος μὴ τὰς οὔσας πρεσβείας ἐφ᾽ αἷς πέμπεται ἀπαγγέλλῃ ἢ πάλιν αὖ παρὰ τῶν πολεμίων ἢ φίλων μὴ τὰρ᾽ πα ἐκείνων ὀρθῶς ἀποπρεσβεύσας γένηται φανερὸς ἢ κηρυκεύσας, γραφαὶ κατὰ τούτων ἔστων, ὡς Ἑρμοῦ καὶ Διὸς ἀγγελίας καὶ ἐπιτάξεις παρὰ νόμον ἀσεβησάντων· τίμημα δ᾽ ὅ,τι χρὴ πάσχειν ἢ ἀποτίνειν, ἐὰν ὄφλῃ.

(2) Δημ. ΙΘ΄, 126 σ. 380,3 οὐκοῦν ᾤχετο παρὰ τὸν νόμον, ὃς θάνατον κελεύει τούτων τὴν ζημίαν εἶναι· ἐλθὼν δ᾽ ἐκεῖσε ἑτέρων θανάτων ἄξια ποιῶν πέφανται (§ 131 σ. 381).

(3) Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 43.

(4) Δημ. ΛΔ΄, 37 σ. 918 ΝΓ΄, 10 σ. 1285. Λυκοῦργ. κ. Λεωκράτ. 27.

(5) Λυσί. ΚΒ΄, 5-6 μηδένα τῶν ἐν τῇ πόλει πλείω σῖτον πεντήκοντα φορμῶν συνωνεῖσθαι.... μηδὲ **συμπριαμένους** καταθέσθαι ἢ θάνατος ἔστω ἡ ζημία (8,9 καὶ 13).

(6) Λυσί. ΚΒ΄, 16.

(7) Δημ. Κ΄, 167 σ. 508 καὶ ΚΔ΄, 212 σ. 765 6.

(8) Δημ. ΚΑ΄, 48-50 σελ. 530 πολλοὺς ἤδη παραβάντας τὸν νόμον τοῦτον (τὸν

Ἔτι δὲ καὶ οἱ *τυμβωρύχοι*, *λωποδύται*, *ἀνδραποδισταὶ* καὶ οἱ δίκην *ἐλευθεροπρασίου* φεύγοντες θανάτῳ ἐζημιοῦντο καταδικαζόμενοι (1).

Ἀλλὰ καὶ ὁ *νόμον δόξας οὐκ ἐπιτήδειον θεῖναι* θανάτῳ ἐτιμωρεῖτο· ὁ τοιοῦτος ἔφευγε *γραφὴν παρανόμων* καὶ ἡ τοιαύτη γραφὴ ἴσχυεν, ἐὰν ἐγίνετο ἐντὸς ἑνὸς ἔτους ἀπὸ τῆς προτάσεως τοῦ νόμου, τοῦ ἀσυμφόρου τῇ πολιτείᾳ ἢ τῷ δήμῳ καταδειχθέντος (2).

Καὶ ὁ τοὺς φυγάδας δὲ ὑποδεχόμενος ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ἐνείχετο, ἐν οἷς καὶ οἱ φεύγοντες παρὰ τὸν νόμον κατερχόμενοι εἰς τὴν πατρίδα (3) ἤτοι ἐθανατοῦτο.

Ἔτι δὲ καὶ ἡ τῶν *γονέων κάκωσις* θανάτῳ ἐτιμωρεῖτο (4)· προσέτι ὁ *μοιχὸς* ἐπ' αὐτοφώρῳ καταληφθεὶς νηποινεὶ ἐφονεύετο (5). Τέλος κατὰ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον *θανάτῳ τιμωρεῖται* καὶ ἡ *προαγωγεία*, ἐάν τις δηλαδὴ ἐλεύθερον παῖδα ἢ γυναῖκα προαγωγεύῃ (6). Πρὸς τὴν προαγωγείαν πάντως σχέσιν ἔχει καὶ ὁ παρὰ τῇ Αἰσχίνῃ νόμος τοῦ Σόλωνος «μὴ ἐξέστω τοῖς ὑπὲρ τὴν τῶν παίδων ἡλικίαν οὖσιν εἰσιέναι εἰς τὰ διδασκαλεῖα, τῶν παίδων ἔνδον ὄντων· ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα εἰσίῃ, θανάτῳ ζημιούσθω» (7).

Παρὰ δὲ τοῖς Λοκροῖς καὶ ὁ νόμον νέον προτείνων ἐκινδύνευε νὰ θανατωθῇ· διότι ἐκεῖνοι, ὡς ἱστορεῖ ὁ Δημοσθένης, οὕτως ἐνόμιζον ὅτι ἔπρεπε νὰ σέβωνται τοὺς παλαιοὺς νόμους καὶ τὰ πάτρια νὰ περιστέλλωσιν, ὥστε, εἴ τις ἐβούλετο νόμον καινὸν νὰ προτείνῃ, ἐν

περὶ τῆς ὕβρεως) καὶ **ὑβρίσαντας πρὸς δούλους ἐζημιώκασι θανάτῳ.** Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. 1374 6 Σοφοκλῆς ὑπὲρ Εὐκτήμονος συνηγορῶν ἐπεὶ ἀπέσφαξεν ἑαυτὸν ὑβρισθείς, οὐ τιμήσειν ἔφη ἐλάττονος ἢ οὗ ὁ παθὼν ἑαυτῷ ἐτίμησεν (δηλ. θάνατον).

(1) Δημοσθ. Δ', 47 σ. 53· «ἀνδραποδιστὴς δ' ἦν οὐ μόνον ὅστις ἐλευθέρους πολίτας εἰς ξένους ἐπώλει, ἀλλὰ καὶ ὅστις δούλους ἀποσπῶν ἐκ τῶν δεσποτῶν αὐτῶν μετεπώλει».

(2) Δημοσθ. ΚΔ', 138 σ. 743 προβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. ἀποσπ. 378 σ. 1541α 1, εἴ τις μὴ ἐπιτήδειον νόμον γράψειε.

(3) Δημ. Ν', 49 σ. 1222, 2 προβλ. καὶ Πλάτ. Νόμ. 955 Β φυγάδος δὲ ὑποδογῆς θάνατος ἔστω ζημία.

(4) Λυσί. ΙΓ', 91.

(5) Δημοσθ. ΚΓ', 53 σ. 637 ἐὰν τις ἀποκτείνῃ ἐπὶ δάμαρτι ἢ ἐπὶ μητρὶ ἢ ἐπ' ἀδελφῇ ἢ ἐπὶ θυγατρὶ ἢ ἐπὶ παλλακῇ, ἣν ἂν ἐπ' ἐλευθέροις παισὶν ἔχῃ, τούτων ἕνεκα μὴ φεύγειν κτείναντα (νόμος)· ἐν δὲ τῇ Τενέδῳ νόμος ἦν καὶ τὸν καταλαμβάνοντα **μοιχοὺς ἀναιρεῖν πελέκει ἀμφοτέρους** Ἀριστοτ. Ἀποσπ. 551 σ. 1569α 25.

(6) Αἰσχίν. κ. Τιμάρχ. 184.

(7) Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 12.

βρόχῳ τὸν τράχηλον ἔχων ἐνομοθέτει· καὶ εἰ μὲν ὁ νόμος καλὸς καὶ χρήσιμος ἐδόκει, ἔζη ὁ τιθεὶς αὐτὸν καὶ ἀπήρχετο σῶος· εἰ δὲ μή, ἀπέθνῃσκεν εὐθέως ἐπισπασθέντος τοῦ βρόχου· διὸ καὶ τοῖς πάλαι κειμένοις νόμοις ἀκριβῶς ἐκεῖνοι ἐχρῶντο (1).

Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων Ἑλληνίδων πόλεων οὐδεμία ἐξήνεγκε πλείονας θανατικὰς ἀποφάσεις ἐπὶ πολιτικοῖς ἐγκλήμασιν ἢ αἱ Συράκουσαι (2), οὐδεμία δ' ἄλλη πολίτας καὶ ἄρχοντας ἐπὶ δωροδοκίᾳ ἐθανάτωσεν τόσους, ὅσους ἡ Σπάρτη (3).

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πλάτων ἐν τῇ ἰδανικῇ πως αὐτοῦ νομοθεσίᾳ προχειροτάτην ἔχει τὴν θανατικὴν ποινήν· ἐν ᾧ δὲ καταργεῖ τὴν *ἀτιμίαν* τοῦ πολίτου καὶ τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τὸν θάνατον ἐπιβάλλει συχνότερον καὶ αὐτῆς τῆς ἐν χρήσει Ἀττικῆς νομοθεσίας· μάλιστα δὲ ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἁμαρτήματι τιμωρεῖ αὐστηρότερον τὸν πολίτην ἢ τὸν ξένον καὶ τὸν δοῦλον· οὕτω λ. χ. ὁ φιλόσοφος νομοθετεῖ· ὁ μὲν δοῦλος ἢ ξένος ὁ ἐπὶ ἱεροσυλίᾳ ληφθείς, καταστιχθεὶς ἐν τῷ προσώπῳ καὶ μαστιγωθείς, ἐκβληθήτω γυμνὸς ἔξω τῶν ὅρων τῆς χώρας· τάχα γὰρ ἂν δοὺς *ταύτην τὴν δίκην βελτίων ἂν γένοιτο σωφρονισθείς· τὸν πολίτην δ' ὅμως ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἁμαρτήματι διὰ θανάτου κολάζει*· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον «*πολίτης ἄν τις τοιοῦτόν τι δρῶν ἀναφανῇ, ὡς ἀνίατον* ἤδη τοῦτον ὄντα ὁ δικαστὴς λογιζέσθω, ὅτι τοιαύτης παιδείας τυχὼν οὐκ ἀπέσχετο τῶν μεγίστων κακῶν· δίκη δὴ τούτῳ *θάνατος ἐλάχιστον τῶν κακῶν*· τοὺς δ' ἄλλους ὠφελήσει ἀκλεὴς καὶ ὑπὲρ τοὺς τῆς χώρας ὅρους ἀφανισθείς (4)»· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῇ τῶν δημοσίων πραγμάτων κλοπῇ τὸν μὲν ξένον ἢ δοῦλον κλέπτοντάς τι τῶν δημοσίων ὡς ἰασίμως νοσοῦντας κολάζει μετρίως· τὸν δὲ ἀστὸν καὶ τεθραμμένον, ὡς δεῖ, ἂν πατρίδα συλῶν ἁλίσκηται, ἐάν τε ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐάν τε μή, ὡς ἀνίατον ὄντα *θανάτῳ* ζημιοῖ (5).

Καὶ ἐπὶ ἑτέρῳ δὲ ἁμαρτήματι ὁ νομοθέτης φιλόσοφος αὐστηρότερον κολάζει τὸν πολίτην ἢ τὸν ξένον καὶ τὸν δοῦλον, ἤτοι ἐπὶ τῇ κακῇ συνδικίᾳ ἢ *κακοδικίᾳ*· ὁ Πλάτων δηλαδὴ τὴν δικηγορικὴν ἢ

(1) Δημ. ΚΔ', 139 σ. 744

(2) Πλούτ. β. Τιμολεοντ. 13,33. Δίων. 58. Ἠθικ. 523.

(3) Πλούτ. περὶ παίδ. ἀγωγ. 14 σ. 10 c· 6. Περικλ. κβ', Νικί· κη' καὶ Διόδωρ. XIII, 106, 9-10.

(4) Πλατ. Νόμ. 854 Δ - 855 Δ.

(5) Νόμ. 941 Δ.

συνηγορικὴν τέχνην νομίζει περιττὴν ἢ μᾶλλον βλαβεράν· διὸ καὶ ἐπιθυμεῖ, ἵνα μὴ ὑπάρχῃ αὕτη ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ· ἂν δ᾽ ὅμως ῥήτωρ τις μένῃ ἐν αὐτῇ καὶ πειρᾶται τὴν τῶν δικαίων δύναμιν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν δικαστῶν νὰ διαστρέψῃ παρὰ καιρὸν *συνδικῶν* ἢ *πολυδικῶν*, γραφέσθω τοῦτον ὁ βουλόμενος κακοδικίας ἢ καὶ συνδικίας *κακῆς*· καὶ ἐὰν ὀφλὼν ἐλεγχθῇ τοῦτο ποιῶν *φιλονικίας ἕνεκεν*, ἀπόλλυσι τὸ δικαίωμα τοῦ λαχεῖν τινι δίκην ἢ καὶ συνδικῆσαι· ἐὰν δὲ *ἐκ φιλοχρηματίας ἐλεγχθῇ συνδικῶν*, ὁ μὲν *ξένος* ἐκβάλλεται ἐκ τῆς τοῦ φιλοσόφου χώρας καὶ ἐπανελθὼν *θανάτῳ ζημιοῦται*, ὁ δὲ ἀστὸς εὐθὺς *θανατοῦται* ὡς τιμῶν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν φιλοχρημοσύνην· ἀλλὰ καὶ ἐὰν φιλονικίᾳ κριθῇ δὶς τὸ τοιοῦτο ποιεῖν, *τεθνάτω* λέγει ὁ Πλάτων (1).

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν δικαστηρίῳ ψευδομαρτυρεῖν αὐστηρότερον τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας τιμωρεῖ ὁ φιλόσοφος· «ἐάν τις τρὶς ψευδομαρτυρῶν ἁλῷ, λέγει ὁ νομοθέτης, μηκέτι τούτῳ μαρτυρεῖν ἐξέστω· ἐὰν δὲ τολμήσῃ μαρτυρεῖν καὶ ἐλεγχθῇ, *θανάτῳ ζημιούσθω* (2)».

Ἐκ τῶν Νόμων τοῦ Πλάτωνος δύναταί τις νὰ συμπληρώσῃ καὶ ἄλλα τινὰ κενὰ τῆς Ἀττικῆς ποινικῆς νομοθεσίας· διότι περί τινων ἁμαρτημάτων ἀγνοοῦμεν, τίνα ποινὴν ἐπέβαλλεν ὁ Ἀττικὸς νόμος, ὁ δὲ τοῦ φιλοσόφου ἐπιτάσσει τὴν θανατικήν· οἷον ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ πολίτου πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους τῆς πατρίδος ὁ Πλάτων νομοθετεῖ·

«τὸν αὐτὸν φίλον τε καὶ ἐχθρὸν νομιζέτω πᾶς τις τῇ πόλει· ἐὰν »δέ τις ἰδίᾳ ποιῆται πρός τινας εἰρήνην ἢ πόλεμον ἄνευ τοῦ κοινοῦ. »θάνατος ἔστω καὶ τούτῳ ζημία (3)».

Ἔτι δὲ ὁ φιλόσοφος καὶ περὶ τοῦ σεβασμοῦ, ὃν ὁ πολίτης πρὸς τὰς δικαστικὰς ἀρχὰς καὶ τὰς τούτων ἀποφάσεις ὀφείλει νὰ ἔχῃ, νομοθετεῖ τάδε·

»ἐάν τις ἀφαιρῆται τὴν ἀρχὴν τὴν καταδικάσασαν καταδικασθεὶς »καὶ ὄφλῃ τὴν τοιαύτην δίκην, ὡς ὅλην τὴν πόλιν καὶ νόμους δια»φθείρων, θανάτῳ ζημιούσθω (4)».

(1) Νόμ. 938 C. Τὸ δὲ παρὰ Δημοσθ. ΜϚ΄, 25 σελ. **1137**,5 «ἐάν τις συνήγορος ὢν λαμβάνῃ χρήματα ἐπὶ ταῖς δίκαις ταῖς ἰδίαις ἢ δημοσίαις, τούτων εἶναι τὰς γραφὰς πρὸς τοὺς θεσμοθέτας» εἶνε τὸ ***καθυφιέναι*** τὸν ἀγῶνα, ***καθύφεσις***, praevaricatio.

(2) Νόμ. 937 C.

(3) Πλάτ. Νόμ. 955 B.

(4) Πλάτ. Νόμ. 958 C.

Καὶ καθόλου εἰπεῖν πολύς ἐστιν ὁ φιλόσοφος ἐν τῇ χρήσει τῆς θανατικῆς ποινῆς νομίζων τὸν θάνατον ὡς τὸ μόνον ἴαμα ταῖς κακῶς διατεθείσαις ψυχαῖς· «ἄριστος *καθαρμὸς* τῇ πόλει, λέγει, ὁ ἀλγεινός, »καθάπερ τῶν φαρμάκων ὅσα τοιουτότροπα, ὁ τῇ δίκῃ μετὰ τιμω-»ρίας εἰς τὸ κολάζειν ἄγων, *θάνατον* ἢ φυγὴν τῇ τιμωρίᾳ τὸ τέλος »ἐπιτιθείς· τοὺς γὰρ μέγιστα ἐξημαρτηκότας, *ἀνιάτους* δ' ὄντας καὶ »βλάβην μεγίστην τῆς πόλεως, ἀφανιστέον (1)»· διὸ καὶ ἐπαίνου ἀξίους κρίνει τούς τε δικαστὰς καὶ τοὺς τῶν δικαστῶν ἡγεμόνας, οἵτινες τὸν θάνατον ὡς ἴαμα ταῖς ἀνιάτως διατεθείσαις ψυχαῖς ἀπονέμουσιν (2)· ὡς δὲ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν ἐφόνευον τῶν γεννωμένων παιδίων τὰ δύσμορφα, τὰ ἀσθενικὰ καὶ ἀνάπηρα (3), οὕτω καὶ ἡ πολιτεία κατὰ τὸν Πλάτωνα ὀφείλει νὰ φονεύῃ τοὺς κακοφυεῖς τὴν ψυχὴν καὶ ἀνιάτους πολίτας· τοῦτο δ' ἄριστον, λέγει, καὶ αὐτοῖς τοῖς πάσχουσι καὶ τῇ πόλει (4). Ἀντιθέτως πρὸς τὸ νεώτερον πνεῦμα, ζητοῦν ἐκ τῆς νομιζομένης φιλανθρωπίας νὰ παρατείνῃ τὴν ἀθλίαν ζωὴν πλασμάτων τινῶν ἀνιάτως νοσούντων καὶ ἱδρῦον *ἄσυλα νοσοτροφικὰ τῶν ἀνιάτων*, οἱ ἀρχαῖοι νομοθέται καὶ φιλόσοφοι περιφρονοῦσι καὶ καταδικάζουσι τὴν νοσοτροφίαν ταύτην καὶ τὴν ζωήν, ἥτις δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸ ἄτομον δραστηρίως ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πολιτείας νὰ ἐργάζηται· ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ ῥῆσις τοῦ φιλοσόφου· «τὴν *νοσοτροφικὴν* ταύτην ἰατρικὴν ὁ Ἀσκληπιὸς οὐχὶ ἀγνοίᾳ οὐ κατέδειξε τοῖς ἐκγόνοις αὐτοῦ, ἀλλ' εἰδώς, ὅτι πᾶσι τοῖς εὐνομουμένοις ἔργον τι ἑκάστῳ ἐν τῇ πόλει προστέτακται, ὃ ἀναγκαῖον ἐργάζεσθαι καὶ οὐδενὶ σχολὴ *διὰ βίου κάμνειν ἰατρευομένῳ*, ὃ ἡμεῖς γελοίως ἐπὶ μὲν τῶν δημιουργῶν (=ἐργατικῶν) αἰσθανόμεθα, ἐπὶ δὲ τῶν πλουσίων οὐκ αἰσθανόμεθα» (5).

Κατὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι συχνῆς θανατικῆς ποινῆς διαμαρτυρίαν τινὰ

(1) Πλάτ. Νόμ. 735 Ε.

(2) Πλάτ. Νόμ. 958. 862 οὓς δ' ἂν ἀνιάτως ἔχοντας αἴσθηται ὁ νομοθέτης, *δίκην* τούτοις θήσει γινώσκων, ὡς οὔτε αὐτοῖς ἔτι ζῆν ἄμεινον τούς τ' ἄλλους ἂν διπλῇ ὠφελοῖεν ἀπαλλαττόμενοι τοῦ βίου, παράδειγμα μὲν τοῦ μηδὲν ἀδικεῖν τοῖς ἄλλοις γινόμενοι, ποιοῦντες δ' ἀνδρῶν κακῶν ἔρημον τὴν πόλιν· οὕτω δὴ τῶν τοιούτων πέρι κολαστὴν τῶν ἁμαρτημάτων θάνατον ἀνάγκη νέμειν, ἄλλως δὲ οὐδαμῶς.

(3) Ἀριστοτέλ. Πολιτ. 1337 β, 17, Πλουτ. β. Λυκούργ. ιβ'.

(4) Πλάτ. Πολ. 410.

(5) Πλάτ. Πολ. 406 καὶ 407.

μόνον παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ διαβλέπει τις· ὁ φιλόσοφος ἱστορικὸς ἄριστα ψυχολογῶν περὶ τὰ αἴτια τῶν ἁμαρτημάτων ἢ τὰ ἐλατήρια τῆς ἀδικίας τῶν τε ἀτόμων ἰδίᾳ καὶ τῶν πόλεων καθόλου ἐπάγεται τὴν ἀψευδῆ γνώμην· «*πεφύκασιν ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἁμαρτάνειν καὶ οὐκ ἔστιν νόμος ὅστις ἀπείρξει τούτου*· διὸ *καὶ ἡ τοῦ θανάτου ποινὴ ἀνεχέγγυος φαίνεται*· διότι πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ ἐλατήρια ὠθοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ παρανομεῖν, ἡ μὲν πενία ἐξ ἀνάγκης παρέχει τὴν τόλμαν, ἡ δὲ ἐξουσία καὶ ὁ πλοῦτος ἐκτρέπουσι πρὸς τὴν ὕβριν, ἔτι δὲ καὶ ἡ ὀργὴ καὶ ἡ παραφορά, ἔμφυτος τοῖς ἀνθρώποις οὖσα, ἐξάγουσιν αὐτοὺς εἰς τοὺς κινδύνους· τούτοις δὲ προστίθεται ὅ τε ἔρως ἐπὶ παντὶ καὶ ἡ ἐλπίς, ὁ μὲν ἡγούμενος, ἡ δὲ ἐφεπομένη καὶ ὁ μὲν τὰ σχέδια τῆς ἐπιχειρήσεως ἐπινοῶν, ἡ δὲ τὴν εὐπορίαν καὶ τὴν εὔνοιαν τῆς τύχης ὑποτιθεῖσα, πλεῖστον βλάπτουσι τοὺς ἀνθρώπους· καίπερ δὲ ἀφανῆ ταῦτα ὄντα, ὅμως ἰσχυρότερα τῶν ὁρωμένων δεινῶν εἰσιν· ἀλλὰ καὶ ἡ τύχη οὐχ ἧττον συμβάλλεται εἰς τὸ ἐπαίρειν τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὸ ἀδικεῖν· διότι ἀδοκήτως ἐνίοτε παρισταμένη συνωθεῖ καὶ μάλιστα τὰς πόλεις εἰς τὸ κινδυνεύειν τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐν τῇ γενικῇ ἐξεγέρσει ἕκαστος μετὰ πάντων ἀλογίστως ὑπερτιμᾷ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἄλλως τε καὶ ὅταν ἐπιδιώκῃ ἢ ἑαυτὸν νὰ ἐλευθερώσῃ ἢ ἄλλων νὰ ἄρξῃ· ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ταύτην ἐπισκόπησιν ὁ ἱστορικὸς ἔλαβεν ἐκ τῆς μανιώδους παραφορᾶς τοῦ Κλέωνος, συμβουλεύοντος τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα πάντας τοὺς ἀποστατήσαντας Μυτιληναίους ἀποκτείνωσι καὶ παράδειγμα τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι ποιήσωσιν, ὅπως μὴ ἀποστατῶσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ πρὸς τοῦτον ἐναντιοῦται ὁ συνετὸς Διόδοτος λέγων· εἰ καὶ πολλῶν καὶ οὐχὶ μεγάλων ἐγκλημάτων ἐν ταῖς πόλεσι θάνατος ἡ ζημία πρόκειται, ὅμως οἱ ἄνθρωποι τῇ ἐλπίδι ἐπαιρόμενοι ῥιψοκινδύνως ἐπιχειροῦσι τοῖς κακοῖς· ἂν δὲ καὶ ἡμεῖς ἀποκτείνωμεν τοὺς Μυτιληναίους, λέγει ὁ συνετὸς ἀνήρ, καὶ ἡμεῖς ζημιούμεθα καὶ τοὺς ἄλλους οὐδαμῶς διὰ τοῦ φόβου κωλύσομεν ἀπὸ τοῦ νὰ μὴ ἀποστατήσωσι· καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ἱστορικοῦ· «ἢ τοίνυν *δεινότερόν τι τοῦ θανάτου δέος εὑρετέον* ἢ οὗτος *οὐδὲν ἐπίσχει τοὺς ἀνθρώπους τῶν κακῶν*· ἁπλῶς τε *ἀδύνατον καὶ πολλῆς εὐηθείας* (ἐστὶν «ἐκεῖνος), *ὅστις οἴεται τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ὁρμωμένης ἐπὶ τὸ κακουργεῖν ἀποτροπήν τινα ἔχειν ἢ νόμων ἰσχύι ἢ ἄλλῳ τινὶ δεινῷ*·

καὶ συμπεραίνων καταλήγει· «οὔκουν χρὴ τοῦ θανάτου τῇ ζημίᾳ ὡς ἐχεγγύῳ πιστεύσαντας χεῖρον βουλεύσασθαι» (1).

Ἡ κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς διαμαρτυρία αὕτη, ἡ διὰ τοῦ στόματος τοῦ Διοδότου ἐκφραζομένη, πάντως ἀπηχεῖ τὴν γνώμην τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ. Ἡ ἀξιοσημείωτος δ' αὕτη διαμαρτυρία διέλαθεν, ὡς ἔοικε, τὴν ἀγχίνοιαν τοῦ λίαν εὐστόχως περὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσοφήσαντος Friedrich Hermann.

Ὡς πρὸς τὴν πολλὴν παρὰ τοῖς Ἕλλησι χρῆσιν τῆς θανατικῆς ποινῆς παρατηρητέον καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον, ὅτι δηλαδὴ παρά τισι τῶν βαρβάρων λαῶν, ὡς ἐν Θράκῃ, δὲν ἦτο *νόμιμον τὸ θανατοῦν* (2)· Σαβάκων δ' ὁ Αἰθίοψ, καθ' ἃ ὁ Διόδωρος ἱστορεῖ, κατήργησε τὴν μεγίστην τῶν ποινῶν ἤτοι τὴν θανατικήν· ἀντὶ γὰρ τοῦ θανατοῦν τοὺς καταδικασθέντας ἠνάγκασε λειτουργεῖν ταῖς πόλεσι δεδεμένους (3).

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις τοὐλάχιστον συχνάκις ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένης ποινῆς τοῦ θανάτου διακριτέον τὴν θεωρίαν τῆς πράξεως· διότι ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων ἔχων τὴν κυριαρχίαν ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης δὲν ἐποιεῖτο κατάχρησιν τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν θανατικὴν ποινήν, ἐξαιρουμένων μεγάλων τινῶν περὶ τῆς πολιτείας καὶ τῆς θρησκείας δικῶν, ἐν αἷς τὸ πάθος τοῦ δήμου, λίαν εὐπαθοῦς περὶ τὰ ζητήματα ταῦτα ὄντος, σφοδρὸν ἐξερρήγνυτο. Ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις δίκαις συνήθως ὁ κυρίαρχος δῆμος καὶ ἔνθα ὁ νόμος τὴν θανατικὴν ποινὴν ἐπέβαλλεν, ἐξεύρισκε τρόπον, ἵνα διεκφύγῃ τὴν σκληρὰν ὑποχρέωσιν τοῦ νόμου· διὰ τῶν *τιμητῶν ἀγώνων καὶ τῶν εἰσαγγελιῶν* καὶ ἐν ἐγκλήμασι μεγίστοις ἐμετρίαζε τὴν ποινὴν τοῦ νόμου ἐξευρίσκων ἐλαφρυντικά τινα ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου· οὕτω δὲ ὁ παντοδύναμος δῆμος, ὁ μηδένα διὰ νόμου δεχόμενος περιορισμὸν τῆς ἐν τῷ δικάζειν αὐστηρότητος αὐτοῦ ἢ ἐπιεικείας, συχνότερον πρὸς τὴν φιλανθρωπίαν ἐρρύθμιζε τὴν ἑαυτοῦ παντοδυναμίαν, κρίνων οὐχὶ πάντοτε κατὰ τὸ γράμμα τῶν νόμων· αἱ εἰς θάνατον καταδίκαι κατὰ μὲν τὸν νόμον ἔδει νὰ ὦσι λίαν συχναί, ἀλλ' ὁ θάνατος οὐχὶ συχνὰ καὶ τῇ ψήφῳ τοῦ δικάζοντος δήμου ἐπεβάλλετο· διότι ἡ ἡλιαία

(1) Θουκ. Γ', 45 καὶ Σχολιαστὴς αὐτόθι.
(2) Δημοσθ. ΚΓ', 169 σ. 676.
(3) Διόδωρ. Α', 61.

κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δεινάρχου προσεῖχε μᾶλλον εἰς τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν συγγνώμην ἢ πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὸν νόμον, ἀφοῦ καὶ πολλοὺς ἐκ τῆς βουλῆς τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου θανάτῳ κατεγνωσμένους ὁ δῆμος ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀπέλυε τῆς θανατικῆς ποινῆς (1).

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θανατικῆς ποινῆς ἀξιοσημείωτόν τι συνέβαινεν ἐν Ἑλλάδι· ἐν ᾧ δηλαδὴ τόσον πρόθυμοι καὶ εὐεπίφοροι ἐν τῇ νομοθεσίᾳ φαίνονται οἱ Ἕλληνες εἰς τὸ ἐπιβάλλειν τὴν θανατικὴν ποινήν, ὅμως ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ποινῆς ταύτης δὲν μεταχειρίζονται τρόπον ἄγριον, τὸν φόβον τῶν ἐπιζώντων προκαλοῦντα· ἀλλὰ καὶ ἡ πομπικὴ ἐπίδειξις ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς θανατικῆς ποινῆς φαίνεται ὅλως ξένη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις καὶ ἄρχοντας ἰδίους εἶχον, ***τοὺς ἕνδεκα***, πρὸς τὴν θανατικὴν ἐκτέλεσιν· ἐκαλοῦντο δ' *ἕνδεκα*, διότι ἐγίνοντο *εἷς ἀφ'* ἑκάστης φυλῆς, οἷς καὶ γραμματεὺς συνηριθμεῖτο· φαίνεται δ' ὅτι ἐλάμβανον καὶ μισθὸν οἱ ἄρχοντες οὗτοι· διότι οὐδεὶς εὐκόλως ἐδέχετο τὴν ἀναγκαιοτάτην ταύτην ἀρχήν, *χαλεπωτάτην οὖσαν· χαλεπὴ* δ' ἐστιν ἡ ἀρχὴ αὕτη, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (2), διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν τὴν ἀπέχθειαν· ὥστε ὅπου μὴ μεγάλα ἐστὶ κερδαίνειν οὔτε ἄρχειν ὑπομένουσιν αὐτὴν οὔτε ὑπομείναντες ἐθέλουσι πράττειν κατὰ τοὺς νόμους. Οἱ *ἕνδεκα* εἶχον καὶ τοὺς ἑαυτῶν *ὑπηρέτας*, οἵτινες παρηκολούθουν αὐτοῖς καὶ ἐξετέλουν τὴν θανατικὴν ποινήν· ἐν Ἀθήναις δὲ κλήρῳ καθίσταντο οἱ ἕνδεκα· ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (3) δηλοῦται, ὅτι καθῆκον αὐτῶν ἦν νὰ ἐπιμελῶνται τῶν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐπεμελοῦντο προσέτι, ὅπως μὴ σκληρῶς φέρωνται πρὸς τοὺς δεσμώτας οἱ ὑπηρέται αὐτῶν καὶ ἀπανθρώπως μεταχειρίζωνται τοὺς καταδίκους κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θανατικῆς ποινῆς· διὸ καὶ ἐξ ἑκάστης φυλῆς εἰς ἣν χάριν τῶν συμφυλετῶν αὐτοῦ καταδίκων δηλονότι· ὁ τῶν ἕνδεκα *ὑπηρέτης* καλεῖται καὶ *δήμιος* καὶ *δημόκοινος*· διότι οἱ ὑπηρέται τῆς ἀρχῆς ταύτης ἦσαν *δοῦλοι δημόσιοι*· ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου διεσώθη ἡμῖν καὶ ἕτερος ὅρος, *ἄνδραγχος* (ὁ τοὺς *ἄνδρας ἄγχων*)· οἱ ἕνδεκα συνήθως καλοῦνται

(1) Δείναρχος κ. Δημοσθ. 54-60 (πρβλ. καὶ σελ. 21-22). καὶ Daremberg-Saglio κλπ. IV¹ σελ. 529-530.

(2) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. 6, 5, 5.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 52.

καὶ οἱ *κύριοι* τῆς θανατικῆς ποινῆς· διότι οὗτοι ὥριζον καὶ τὴν ἡμέραν τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως· οὕτω λ. χ. λέγεται ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος (1) «οἱ ἕνδεκα λύουσι τὸν Σωκράτη καὶ παραγγέλλουσιν, ὅπως ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ τελευτήσῃ»· οὗτοι δ' εἰσι προσέτι καὶ οἱ τὸν ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου καταδικαζόμενον παραλαμβάνοντες, ὡς τὸν Σωκράτη(2)· διὸ καὶ ἡ συνήθης φράσις «παραδοῦναί τινα τοῖς ἕνδεκα»· καὶ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι(3) ὁ τῶν τριάκοντα κῆρυξ ἐκέλευσε τοὺς ἕνδεκα ἐπὶ τὸν Θηραμένη· οἱ δὲ εἰσελθόντες σὺν τοῖς ὑπηρέταις καὶ συλλαβόντες αὐτὸν ἀπάγουσιν ἐπὶ τὸν θάνατον· τέλος οἱ ἕνδεκα, οἵτινες ὑπὸ τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ *ἐπιμεληταὶ τῶν κακούργων* καλοῦνται, κατὰ Δημήτριον τὸν Φαληρέα μετωνομάσθησαν καὶ *νομοφύλακες*(4)· ὕστερον δὲ καὶ γενικῷ ὀνόματι *δεσμοφύλακες* ἐλέγοντο.

Κατὰ τὸν Πολυδεύκη(5) τὰ ἐργαλεῖα τοῦ δημίου ἦσαν *ξίφος, βρόχος, τύμπανον, φάρμακον*· ἠπιωτέρα δὲ καὶ ἧττον ὀδυνηρὰ θανάτωσις, ἡ καὶ συνήθης καταστᾶσα ἐν Ἀθήναις, ἦν ἡ γινομένη διὰ τοῦ *φαρμάκου*(6)· τὸ *κώνειον ὠκυμορώτατον* εὐλόγως ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου(7), ὡς ἐπιφέρον ταχέως καὶ οὐχὶ λίαν ἐπώδυνον τὸν θάνατον· ὁ διὰ τοῦ *κωνείου* θάνατος καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ διὰ τοῦ τυμπάνου ἢ ὁ *ἀποτυμπανισμὸς* παραβαλλόμενος πρὸς τὰς διὰ τῆς λαιμητόμου καὶ τὰς ἄλλας θανατικὰς ἐκτελέσεις τῶν νεωτέρων λαῶν καὶ μάλιστα πρὸς τὰς τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν τὰς μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος γινομένας, ἐμφαίνουσιν αἰσθήματα φιλανθρωπίας(8). Κατὰ κανόνα ὁ εἰς θάνατον καταδικασθεὶς ἔπινε τὸ κώνειον ἐν τῇ εἱρκτῇ, ὅπερ προσέφερεν

(1) Πλάτ. Φαίδ. 59 Ε.

(2) Πλάτ. Ἀπολογ. 39 Ε.

(3) Ξεν. Ἑλλην. 2, 3, 54.

(4) Τοῦ *δὲ νομοφυλακίου* θύρα μία *Χαρώνειον* ἐκαλεῖτο, δι' ἧς τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπήγοντο· Πολυδ. Η', 102.

(5) Πολυδ. Η', 71.

(6) Τὸ *ἀποκεφαλίζειν* ἢ *καρατομεῖν* τοὺς ἐπὶ θανάτῳ καταδικασθέντας ἦτο ἔθιμον οὐχὶ Ἑλληνικόν· τῶν δ' ἄλλων οἱ μὲν βάρβαροι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἠκρωτηρίαζον Ξενοφ. Ἀναβ. Β', 6, 1, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος *ἐπελέκιζον* Πολυβ. Α', 7, 12.

(7) Πλούτ. β. Δίωνος 58 ἔοικεν ἀληθὲς λέγεσθαι τὸ τὴν πόλιν ἐκείνην φέρειν ἄνδρας ἀρετῇ τε τοὺς ἀγαθοὺς ἀρίστους καὶ κακίᾳ τοὺς φαύλους πονηροτάτους, καθάπερ αὐτῶν καὶ ἡ χώρα κάλλιστον μέλι *καὶ κώνειον ὠκυμορώτατον* ἀναδίδωσιν.

(8) Thonissen σελ. 478.

ὁ τῶν ἕνδεκα ὑπηρέτης ἢ ὁ *δήμιος*· ἐν ᾧ δὲ σήμερον τὸ τοῦ δημίου ὄνομα φρίκην ἐμποιεῖ καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ἀποτρόπαιος ὑπάρχει, ὁ ὑπηρέτης τῶν ἕνδεκα ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος(1) εἰκονίζεται εὐγενὴς καὶ συμπαθὴς ψυχή, τὴν κύλικα τοῦ φαρμάκου μετὰ δακρύων προσφέρων πρὸς τὸν κατάδικον Σωκράτη· ὁ δήμιος οὗτος, ὃς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καὶ περιφραστικῶς λέγεται «ὁ μέλλων σοι δώσειν τὸ φάρμακον» πρῶτον μὲν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ διαλόγου δεικνύει μέγα τὸ διαφέρον ὑπὲρ τοῦ φιλοσόφου συνιστῶν αὐτῷ, ἵνα μὴ διαλέγηται ἐπὶ μακρόν, ὅπως μὴ διαθερμανθῇ καὶ οὕτως ἡ τοῦ φαρμάκου ἐνέργεια ματαιωθῇ· διότι ἄλλως θέλει ἀναγκασθῇ νὰ πίῃ δὶς καὶ τρὶς τὸ κώνειον, ὅπερ λίαν ἀλγεινὸν ἔσται· ἔπειτα δὲ περὶ τὴν ἑσπέραν, ὅτε προσελθὼν παραγγέλλει πρὸς τὸν κατάδικον φιλόσοφον, ὅτι ἡ ὥρα τῆς φαρμακοποσίας ἐπέστη, προσέθηκεν· «ὦ Σώκρατες, οἱ μὲν ἄλλοι κατάδικοι χαλεπαίνουσί μοι καὶ καταρῶνται, ὅταν παραγγείλω αὐτοῖς πίνειν τὸ φάρμακον, *ἀναγκαζόντων τῶν ἀρχόντων*· ἀλλὰ σὺ καὶ ἐν τῷ πρὶν χρόνῳ γενναιότατος καὶ πραότατος ἐδείχθης τῶν πώποτε δεῦρο ἀφικομένων, καὶ δὴ καὶ νῦν εὖ οἶδ᾽ ὅτι οὐκ ἐμοὶ χαλεπαίνεις· γινώσκεις γὰρ τοὺς αἰτίους· νῦν, οἶσθα γὰρ ὃ ἦλθον ἀγγέλλων, *χαῖρέ τε καὶ πειρῶ ὡς ῥᾷστα φέρειν τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἅμα δακρύσας μεταστρεφόμενος ἀπῄει*».

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς φαρμακοσίας διδακτικωτάτην περιγραφὴν ἔχει ὁ φιλόσοφος, ἀπανθίζομεν καὶ ἐξ αὐτῆς τὰ σπουδαιότερα· «μετ᾽ ὀλίγον δὲ ἐπανῆλθεν ὁ ὑπηρέτης φέρων τὸ φάρμακον ἐν κύλικι τετριμμένον· ἰδὼν δὲ ὁ Σωκράτης τὸν ἄνθρωπον· *εἶεν* (=ἐμπρός), ἔφη, ὦ βέλτιστε· σὺ γὰρ τούτων ἐπιστήμων· τί χρὴ ποιεῖν; οὐδὲν ἄλλο, ἐκεῖνος ἔφη, ἢ *πιόντα περιιέναι*, ἕως ἄν σου βάρος ἐν τοῖς σκέλεσι γένηται· ἔπειτα κατακεῖσθαι· καὶ *οὕτως αὐτὸ ποιήσει*· καὶ ἅμα ὤρεξε τὴν κύλικα τῷ Σωκράτει· καὶ ὃς λαβὼν καὶ μάλα ἵλεως, οὐδὲν τρέσας οὐδὲ διαφθείρας οὔτε τοῦ χρώματος οὔτε τοῦ προσώπου, ἀλλ᾽ ὥσπερ εἰώθει, ταυρηδὸν ἤτοι ἀτάραχον τὸ βλέμμα διατηρῶν, ὑποβλέψας πρὸς τὸν ἄνθρωπον· τί λέγεις, ἔφη, περὶ τοῦδε τοῦ πώματος πρὸς τὸ *ἀποσπεῖσαί τινι* (=σπονδὴν ἀπ᾽ αὐτοῦ χάριν τινὸς ποιῆσαι)· ἔξεστιν ἢ οὔ; τοσοῦτον, ἔφη ἐκεῖνος, ὦ Σώκρατες, τρίβομεν, ὅσον οἰόμεθα μέτριον εἶναι πιεῖν»·

(1) Πλάτ. Φαίδ. 63 Δ—Ε καὶ 116 C—

μετὰ δὲ τὴν πόσιν ὁ Σωκράτης κατὰ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ δημίου περιήρχετο ἤτοι περιόδους ἐποιεῖτο· περιελθὼν δὲ ἐπί τινα χρόνον, ἐπειδὴ ᾐσθάνετο τὰ σκέλη αὐτοῦ βαρυνόμενα κατεκλίθη ὕπτιος· οὕτω γὰρ ἐκέλευεν ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἅμα ἐφαπτόμενος αὐτοῦ ὁ δοὺς τὸ φάρμακον, διαλιπὼν χρόνον ἐπεσκόπει τοὺς πόδας καὶ τὰ σκέλη καὶ ἔπειτα σφόδρα πιέσας αὐτοῦ τὸν πόδα ἠρώτησεν, εἰ αἰσθάνοιτο· ὁ δὲ οὐκ ἔφη· καὶ μετὰ τοῦτο αὖθις ἐπεσκόπει τὰς κνήμας καὶ ἐπανιὼν οὕτως ἡμῖν ἐπεδείκνυεν, ὅτι ψύχεται καὶ πήγνυται καὶ ἁπτόμενος ἅμα εἶπεν, ὅτι, ἐπειδὰν πρὸς τῇ καρδίᾳ γένηται ἡ ψῦξις αὐτῷ, τότε οἰχήσεται· ἤδη οὖν σχεδόν τι αὐτοῦ ἦν τὰ περὶ τὸ ἦτρον ἤτοι τὰ ὑπὸ τὸν ὀμφαλὸν ψυχόμενα καὶ ἐκκαλυψάμενος τὸ τελευταῖον ἐφθέγξατο(1)».

Ἀξιοσημείωτος ὡσαύτως περὶ τῆς φαρμακοποσίας ὡς καὶ περὶ τῆς τιμῆς τοῦ κωνείου γίνεται καὶ ἡ τοῦ Πλουτάρχου (2) διήγησις περὶ τῆς καταδίκης τοῦ Φωκίωνος καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ· κατὰ τὸν ἱστορικὸν δηλαδὴ πεπωκότων ἤδη πάντων τῶν φίλων, τὸ κώνειον ἐπέλιπε καὶ ὁ *δημόσιος* (=δήμιος) οὐκ ἔφη τρίψειν ἕτερον, εἰ μὴ λάβοι

(1) Πλάτ. Φαίδ. 117. Περιγραφὴν τοῦ κωνείου βλέπει τις παρὰ τῷ Διοσκορίδῃ (Δ', οθ') «καὶ τὸ κώνειον καυλὸν ἀνίησι γονατώδη, ὡς μάραθον, μέγαν, φύλλα δὲ νάρθηκι ἐμφερῆ, στενώτερα δὲ καὶ βαρύοσμα· ἐπ' ἄκρων ἀποφύσεις καὶ σκιάδια· ἄνθος ὑπόλευκον· σπέρμα ἐμφερὲς ἀνίσῳ, λευκότερον· ἔστι δὲ καὶ αὐτὸ τῶν φθαρτικῶν κατὰ *ψῦξιν ἀναιροῦν*».—Διὰ τοῦ *κωνείου* ἐγένετο καὶ ὁ θάνατος τοῦ Θηραμένους, περὶ »οὗ ὁ Ξενοφῶν ἱστορεῖ «καὶ ἐπεί γε ἀποθνήσκειν ἀναγκαζόμενος *τὸ κώνειον ἔπιε*, τὸ »λειπόμενον ἔφασαν *ἀποκοτταβίσαντα* (τὴν τοῦ κοττάβου παιδιὰν ποιήσαντα) εἰπεῖν· »Κριτίᾳ τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ· καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἀγνοῶ, ὅτι ταῦτα ἀποφθέγματα οὐκ »ἀξιόλογα, ἐκεῖνο δὲ κρίνω τοῦ ἀνδρὸς ἀγαστόν, τὸ τοῦ θανάτου παρεστηκότος μήτε τὸ »φρόνιμον μήτε τὸ παιγνιῶδες ἀπολιπεῖν ἐκ τῆς ψυχῆς»· Ἑλλην. Β', γ', 56.

Διὰ τοῦ κωνείου προσέτι περιγράφει καὶ ὁ Πλούταρχος γενόμενον τὸν τοῦ Φιλοποίμενος θάνατον· «ὁ δὲ Δεινοκράτης, ἱστορεῖ ὁ βιογράφος, ἐπεὶ νὺξ ἐπῆλθεν...ἀνοίξας τὸ δεσμωτήριον εἰσέπεμψε *δημόσιον οἰκέτην φάρμακον κομίζοντα προσενεγκεῖν τῷ Φιλοποίμενοι καὶ παραστῆναι μέχρι ἂν ἐκπίῃ κελεύσας*· ἔτυχε μὲν οὖν ἐν τῷ χλαμυδίῳ κατακείμενος οὐ καθεύδων, ἀλλὰ λύπῃ καὶ θορύβῳ κατεχόμενος· ἰδὼν δὲ φῶς καὶ παρεστῶτα πλησίον τὸν ἄνθρωπον ἔχοντα τὴν κύλικα τοῦ φαρμάκου, συναγαγὼν μόλις ἑαυτὸν ὑπ' ἀσθενείας ἀνεκάθιζε καὶ δεξάμενος ἠρώτησεν» εἴ τι περὶ τῶν ἱππέων καὶ τοῦ Λυκόρτα πεπυσμένος εἴη· εἰπόντος δὲ τοῦ ἀνθρώπου διαπεφευγέναι τοὺς πολλοὺς ἐπένευσε τῇ κεφαλῇ καὶ διαβλέψας πράως πρὸς τὸν ἄνθρωπον· εὖ λέγεις, εἶπεν, εἰ μὴ πάντα κακῶς πεπράγαμεν· ἄλλο δὲ μηδὲν εἰπὼν μηδὲ φθεγξάμενος ἐξέπιε καὶ πάλιν ἑαυτὸν ἀπέκλινεν, οὐ πολλὰ πράγματα τῷ φαρμάκῳ παρασχών, ἀλλ' ἀποσβεσθεὶς ταχὺ διὰ τὴν ἀσθένειαν». Πλούτ. β. Φιλοποίμεν. κ'.

(2) Πλούτ. β. Φωκίων. 36.

δώδεκα δραχμάς, ὅσον ὠνεῖται τὴν *ὁλκὴν* ἤτοι ὅση εἶνε ἡ τιμὴ ἑκάστης δόσεως· χρόνου δὲ διαγενομένου καὶ διατριβῆς, ὁ Φωκίων καλέσας τινὰ τῶν φίλων καὶ εἰπών, εἰ μηδὲ ἀποθανεῖν Ἀθήνησι δωρεάν ἐστιν, ἐκέλευσε δοῦναι τῷ ἀνθρώπῳ τὸ κερμάτιον.

Κατὰ δὲ τὸν Αἰλιανὸν (1) ἡ Κλεοπάτρα, τοῦ Ὀκταβιανοῦ προσιέντος καὶ φοβουμένη τὸν ἐξ αὐτοῦ θάνατον, ἤθελε νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἀλλ' ἐζήτει θάνατον ἀνώδυνον· εὕρισκε δὲ τὸν μὲν διὰ τοῦ ξίφους ἀλγεινόν, *τὸν δὲ διὰ φαρμάκων λυπηρόν· σπασμὸν γάρ τινα ἐμποιεῖν καὶ καρδιώττειν ἀναγκάζει·* τὸν δὲ ἐκ *τοῦ δήγματος τῆς ἰοβόλου ἀσπίδος ἄπονον εἶναι.*

Καὶ ὡς πρὸς τὰς ἄλλας δὲ ἐπιεικείας, αἵτινες ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς θανατικῆς ποινῆς ὑπὸ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ τοῖς καταδεδικασμένοις κακούργοις παρέχονται, δὲν ὑστέρησεν ἡ Ἑλλάς· τὸ πρῶτον χαρακτηριστικὸν τῆς δημοσίας ἠθικῆς εἶνε, ὅτι οὐδεμία θανατικὴ ἐκτέλεσις ἐγίνετο τὴν νύκτα, ἐξαιρουμένης τῆς Σπάρτης (2)· ὡς δ' ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος δηλοῦται, ἐπιτρέπεται τῷ καταδίκῳ νὰ μένῃ ἐν τῇ ζωῇ καθ' ὅλην τὴν τελευταίαν ἡμέραν μέχρι τῶν τοῦ ἡλίου δυσμῶν, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ τελευταία τοῦ ἡλίου ἀκτὶς ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων ἐφαίνετο (3). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου (4) ὡσαύτως προσμανθάνομεν, ὅτι τῶν καταδίκων τινὲς καὶ λίαν ὀψὲ τὸ κώνειον ἔπινον δειπνήσαντές τε καὶ πιόντες εὖ μάλα καὶ συγγενόμενοι γ' ἔνιοι μεθ' ὧν ἂν τύχωσιν ἐπιθυμοῦντες· ὁ Πλάτων (5) ἔτι προσιστορεῖ, ὅτι νόμος ἦν τοῖς Ἀθηναίοις, ἐφ' ὅσον διήρκει ἡ τῶν Δηλίων ἑορτὴ καὶ θεωρία, *καθαρεύειν τὴν πόλιν καὶ δημοσίᾳ μηδένα ἀποκτείνειν,* πρὶν ἂν εἰς Δῆλον τε ἀφίκηται τὸ πλοῖον καὶ πάλιν εἰς τὴν πόλιν ἐπανέλθῃ· τοῦτο δ' ἐνίοτε ἐν πολλῷ χρόνῳ ἐγίνετο, λέγει ὁ φιλόσοφος, ὅταν τύχωσιν ἄνεμοι κωλύοντες τὸν πλοῦν· ἀρχὴ δ' τῆς θεωρίας ἦν, ὅτε ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱερεὺς ἔστεφε τὴν πρύμναν τοῦ πλοίου· τοῦτο δ' ἔτυχε γενόμενον καὶ τῇ προτεραίᾳ τῆς δίκης τοῦ Σωκράτους· διὸ καὶ πολὺς χρόνος ἐγένετο τῷ φιλοσόφῳ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ὁ μεταξὺ τῆς καταδίκης καὶ τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως.

(1) Αἰλιαν. ζῴων ἱστορ. 9, 11.
(2) Ἡρόδοτ. Δ', 146.
(3) Πλάτ. Φαίδ. 116 Ε.
(4) Πλάτ. Φαίδ. αὐτόθι.
(5) Πλάτ. Φαίδ. 58 Β.

Ἐξ Αἰγύπτου δέ τινες τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον καὶ τὸν νόμον, ὃς κελεύει τὴν ἔγκυον, ἂν εἰς θάνατον καταδικασθῇ, νὰ μὴ θανατῶσιν, ἂν μὴ πρότερον γεννήσῃ(1)· τοιοῦτόν τι προσιστορεῖ καὶ περὶ τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς ὁ Αἰλιανός (2)· καταδικάσαντες δηλαδὴ οἱ Ἀρεοπαγῖται *φαρμακίδα τινὰ* καὶ μέλλοντες θανατώσειν, οὐκ ἀπέκτειναν αὐτὴν πρότερον, πρὶν ἀπεκύησεν· ὅτε γὰρ συνελήφθη τὴν φαρμακείαν ἀσκοῦσα, ἔγκυος ἦν· καὶ τὸ μὲν ἔμβρυον ὡς ἀναίτιον ἀπήλλαξαν τῆς καταδίκης, τὴν δὲ μητέρα ὡς αἰτίαν τῆς δηλητηριάσεως μόνην τῷ θανάτῳ *ἐδικαίωσαν* ἤτοι ἐκόλασαν.

Τέλος ἐκ τοῦ Ζηνοβίου μανθάνομεν, ὅτι τοῖς ἐπὶ θάνατον ἀπαγομένοις τὴν παρρησίαν ταύτην ἐδίδουν, ὥστε τροφῆς καὶ οἴνου ἐμπλησθέντας τρία λέγειν, ἃ βούλονται· μεθ' ὃ φιμωθέντες ἀπήγοντο πρὸς τὴν κόλασιν (3)· τοῦτο δὲ ἱκανῶς μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀξίας, ἣν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν παρρησίαν ἀπεδίδον, ἀφ' οὗ καὶ ἐν τῇ ὄψει τοῦ θανάτου ἔτι ταύτην ὡς δικαίαν ἀπόλαυσιν ἀπῄτουν.

Φυγή.

Μετὰ δὲ τὴν *θανατικὴν* ποινὴν ἐξεταστέον τὴν δευτέραν τιμωρίαν ἤτοι τὴν *φυγήν*, ἥτις πολιτικὸς θάνατος ἐθεωρεῖτο τοῦ φυσικοῦ ὀλίγον διαφέρων· καὶ ἐν μὲν τῇ πρωτογόνῳ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν καταστάσει δὲν κατεγινώσκετο ὑπὸ τῆς πολιτείας ἡ *φυγή*, ἀλλ' ὁ φονεὺς ἑκὼν ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἔφευγεν· ἡ Ἑλλὰς εἰς πολλὰς ἀνεξαρτήτους πολιτείας διῃρημένη δὲν ἐδύνατο νὰ ἔχῃ οὔτε τὰς παρὰ τοῖς Ἄγγλοις ποινικὰς ἀποικίας οὔτε τὰ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις διάφορα τῆς φυγῆς εἴδη· τὸ *φεύγειν* ἢ ἡ *φυγὴ* τὸ πρῶτον ἐλέγετο περὶ τῶν φονέων, οἵτινες ἑκουσίως ἐγκατέλειπον τὴν πατρίδα πρὸς τὸ ἀποφυγεῖν τὴν ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος ἐπικειμένην ἐκδίκησιν καὶ τὴν ἐξέγερσιν τῆς δημοσίας γνώμης· ὡς δὲ καὶ προηγουμένως εἴδομεν, κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους ὁ φονεὺς ἔφευγε τὴν πατρίδα εἴτε ἑκουσίως διέπραξε τὸν φόνον εἴτε καὶ ἀκου-

(1) Διόδωρ. Α', 78 καὶ Πλούταρχ. Ἠθικ. 552 Δ.
(2) Αἰλιαν. ποικίλ. ἱστορ. Ε', 18.
(3) Ζηνόβιος Γ', 100.

σίως καὶ εἴτε συγγενεῖς πρὸς ἐκδίκησιν ὁ φονευθεὶς εἶχεν εἴτε μή, ὁ φονεὺς ἐξεβιάζετο καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης νὰ φύγῃ(1).

Ἐν δὲ τῇ Ἀττικῇ πολιτείᾳ ἡ φυγὴ κατεγινώσκετο ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ὡς *ποινή*, ἧς τὰ ὅρια, ἡ διάρκεια καὶ τὰ νομικὰ ἐπακόλουθα σαφῶς διεγράφησαν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τοὺς παλαιοτέρους χρόνους ὁ Εὐριπίδης ἐν μοναδικῷ χωρίῳ παρέχει τὴν ἀξιοσημείωτον εἴδησιν «οἱ πρόγονοι καλῶς τὸν φονέα διὰ τῆς φυγῆς ἐκόλαζον, ἣν ὁσίωσιν καὶ καθαρμὸν τοῦ φονικοῦ ἀδικήματος ἐνόμιζον»(2). Ἐξ ἄλλης δὲ μαρτυρίας τοῦ Παυσανίου οἱονεὶ συμπληρούσης τὴν τοῦ Εὐριπίδου μανθάνομεν, ὅτι ὁ φονεὺς ἐδύνατο νὰ φύγῃ μετὰ τὸν φόνον, ἀλλὰ μένων κατὰ ταὐτὰ ἐφονεύετο(3)· ὥστε τὸν φόνον ἐπηκολούθει ὡς ποινὴ ἢ τὸ φεύγειν ἢ τὸ ἀνταποθνήσκειν· καὶ κατὰ τὸν Σοφοκλέα τοῦ φόνου ἐξιλασμὸς ἐγίνετο ἢ διὰ τοῦ *ἀνδρηλατεῖν*, φυγαδεύειν τὸν φονέα ἢ διὰ τοῦ φόνου· εἰ δὲ μή, τὸ τοῦ φονευθέντος αἷμα ἐχείμαζε τὴν πόλιν ὅλην(4). Ὁ Αἰσχύλος μάλιστα τὸ παρ' Ἕλλησι τοῦτο νόμιμον ἔθος, τὴν *δημήλατον* δηλαδὴ φυγήν, μεταφέρει καὶ ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους· διότι παρὰ τῷ τραγικῷ αἱ ἱκέτιδες Δαναΐδες ἐν χορῷ λέγουσι «φεύγομεν τὴν πατρίδα οὔτιν' *ἐφ' αἵματι δημηλασίαν* ψήφῳ πόλεως γνωσθεῖσαι»(5).

Τὸ δὲ φεύγειν τὴν πατρίδα καθ' ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα λίαν ἀλγεινὸν ὑπῆρχε καὶ μέγιστον δυστύχημα ἢ μᾶλλον πολιτικὸς θάνατος ἐθεωρεῖτο, τοῦ φυσικοῦ θανάτου ἐλάχιστα διαφέρων. Εἰς τὸν ἐξόριστον τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐν ᾗ ἑκάστη ἑστία(6) καὶ ἱερὸν ἦτο, ἡ ποινὴ αὕτη ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον σκληροτέρα καὶ ὀδυνηροτέρα, καθ' ὅσον ἐτίτρωσκε τὸν καταδικαζόμενον εἰς τὰ καίρια, τὴν συγγενικὴν στοργὴν δηλαδή, τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ τὴν οὐσίαν· ὁ

(1) Ὀδυσ. ψ 118.

(2) Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ πάλαι.....
φυγαῖς ὁσιοῦν, ἀνταποκτείνειν δὲ μή. Εὐριπίδ. Ὀρέστ. 512.

(3) Πρότερον δὲ πρὶν ἢ Θησεὺς ἀφείθη, καθειστήκει πᾶσι
φεύγειν κτείναντα ἢ κατὰ ταὐτὰ θνήσκειν μένοντα. Παυσαν. Α', 28, 10.

(4) Σοφοκλ. Οἰδ. Τύραννν. 100.

(5) Αἰσχύλ. Ἱκέτισ. 6.

(6) Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. 7,5,56 τῆς ἑστίας οὐδὲν οὔτε *ὁσιώτερον χωρίον* ἐν ἀνθρώποις οὔτε ἥδιον οὔτε οἰκειότερόν ἐστιν.

φυγὰς δὲν ἦτο μόνον ἀποκεχωρισμένος(1) τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν ἑαυτοῦ φίλων, ἀλλὰ καὶ τῆς οὐσίας ἐστερημένος, μακρὰν τῶν τάφων τῶν πατέρων καὶ ἄνευ πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἅπερ ἦσαν τὸ ἐγκαύχημα καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ· ἦτο προσέτι ἀποκεκλεισμένος τῆς ἐθνικῆς λατρείας κωλυόμενος νὰ πλησιάσῃ τὰ ἱερά, ἐν οἷς οἱ θεοὶ τοῦ ἔθνους ὅλου ἦσαν ἐγκαθιδρυμένοι· τὸ ψυχικὸν ἄλγος τοῦ φυγάδος ἱκανῶς δύναται νὰ ἀπεικονίσῃ ὁ πόνος καὶ ὁ στόνος τοῦ Δημοσθένους, ὃς ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Αἰγίνης πλανώμενος ἀπέβλεπεν εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀττικῆς *δεδακρυμένος*(2)· καὶ παρὰ τῷ Ἀντιφῶντι δὲ δικαζόμενός τις ἐπὶ φόνῳ καὶ κινδυνεύων λέγει πρὸς τοὺς δικαστὰς οἰκτιζόμενος· «ἐὰν μὲν καταδικασθῶ εἰς θάνατον, κληροδοτήσω τὴν ἀτιμίαν εἰς τοὺς παῖδας· ἐὰν δὲ φυγὼν (=διὰ τῆς ἑκουσίας φυγῆς) σωθῶ, *βιώσομαι ἐπαιτῶν καὶ ἄπολις* ἐπὶ τῆς ξένης»(3). Ἐνταῦθα δὲ προσθετέον καὶ τὴν παρ' Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν φυγήν· διότι ὁ μὲν Ἕλλην φυγὰς εὐθὺς καὶ ἄνευ ἄλλων διατυπώσεων *ἄτιμος* ἐγίνετο, ὁ δὲ Ῥωμαῖος διετήρει τὰ πολιτικὰ δικαιώματα μέχρις οὗ ἐν ἑτέρᾳ πόλει κτήσηται ταῦτα· διὸ καὶ ὁ Κικέρων οὐχὶ ποινὴν τὴν φυγὴν ὀνομάζει, ἀλλὰ καταφύγιον καὶ λιμένα τῆς ποινῆς(4).

Κατὰ δὲ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον καὶ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἡ φυγὴ ἦττο διττή, πρῶτον *ἰσόβιος* ἢ *ἀειφυγία* καὶ δεύτερον *πρόσκαιρος*· τὴν ἀειφυγίαν ἐπέβαλλεν ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ ἐπὶ τοῖς ἐκ προνοίας τραύμασιν· τὴν ἀειφυγίαν ἐπίσης ἐδύνατο νὰ προτιμήσῃ καὶ ὁ κατηγορούμενος ἐπὶ τῷ ἐκ προνοίας φόνῳ· διότι οὗτος, πρὶν ἔτι τὸ δικαστήριον ἐκδώσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀπόφασιν, φοβούμενος τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἐδικαιοῦτο μετὰ τὸν πρότερον λόγον(5) νὰ φύγῃ τὴν πατρίδα· καὶ ἡ φυγὴ δὲ αὕτη ἦτο ἰσόβιος συνεπαγομένη καὶ τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀειφυγίας ταύτης οὐδέποτε οἱ ἐξόρι-

(1) Οἱ νόμοι ἐκώλυον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν γυναῖκα νὰ ἀκολουθῇ φεύγοντα τὸν ἄνδρα καὶ νὰ ἐπικουφίζῃ αὐτὸν ἐν τῇ ἐξορίᾳ· ἐνίοτε δὲ ἠκολούθουν ἢ μᾶλλον συνεξέπιπτον καὶ οἱ παῖδες τοῦ φυγαδευθέντος. Αἰσχίν. Ἐπιστολ. 12, 12.

(2) Πλούτ. β. Δημοσθέν. κα'.

(3) Ἀντιφ. Τετραλογ. Α', β', 9.

(4) Cicero pro Caecina 34c exsilium non est supplicium, sed perfugium portusque supplicii. Πρβλ. καὶ Hermann griech. Strafrecht σ. 33.

(5) Ἀντιφῶν π. τ. Ἡρῴδ. φόνου 13 ἀπολογησαμένῳ τὴν προτέραν ἐξῆν ἐξελθεῖν· ἅπασι γὰρ τοῦτο κοινόν ἐστιν.

στοι ἀνεκαλοῦντο, ὅτε διὰ γενικῆς ἀμνηστίας ἐπιτρέπετο ἡ τῶν φυγάδων κάθοδος· πάντες οἱ ἐξ Ἀρείου πάγου φεύγοντες ἐξῃροῦντο τῆς καθόδου(1).

Προσσημειωτέον δ' ὅτι τὴν ἑκουσίαν ταύτην φυγήν, ἣν ὁ κατηγορούμενος πρὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ δικαστηρίου προετίμα, οὐδεὶς ἐδικαιοῦτο νὰ κωλύσῃ οὔτε ὁ διώκων οὔτε οἱ δικάζοντες οὔτε ἄλλος ἀνθρώπων οὐδείς· διότι κατὰ τὸν Δημοσθένη οἱ τὰ παλαιὰ ταῦτα νόμιμα θέντες, οὓς διὰ τὴν ἀρχαιότητα ἥρωας καὶ θεοὺς οἱ ἄνθρωποι ὑπελάμβανον, δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐπιδεινώσωσι τὴν συμφορὰν τοῦ ἀτυχήσαντος, ἀλλ' ἐζήτουν ἀνθρωπίνως νὰ ἐπικουφίσωσι κατὰ τὸ δυνατὸν τὰς ἀνθρωπίνας ἀτυχίας· ὁ νόμος ἄρα ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀτυχοῦντα μόνην λοιπὴν σωτηρίαν τὸ ἐκ τῆς τῶν πεπονθότων χώρας μεταστάντα εἰς τὴν τῶν μηδὲν ἠδικημένων ἀδεῶς μετοικεῖν(2). Πρὸς τὸν Ἀττικὸν νόμον συμφωνεῖ καὶ ἡ τοῦ Πλάτωνος νομοθεσία· διότι καὶ ὁ φιλόσοφος ἐπιτρέπει τῷ φονεῖ κρινομένῳ τὴν αὐτοπροαίρετον φυγήν· «φυγὼν δὲ καὶ μὴ θελήσας κρίσιν ὑποσχεῖν, φευγέτω ἀειφυγίαν» (3).

Ἀλλ' ἤδη ὁ ἀνδροφόνος φυγὰς κατὰ τὸν Ἀττικὸν νόμον ἀποβαλὼν τὰ πολιτικὰ δίκαια συναπέβαλε καὶ τὸ τῆς πόλεως ὄνομα· διότι δὲν καλεῖται πλέον Ἀθηναῖος, ἀλλ' ἀνδροφόνος, λέγει ὁ Δημοσθένης· «τὸν γὰρ *φυγάδα οὐ τὸ τῆς πόλεως* προσεῖπεν ὄνομα, ἧς οὐκ *ἔστι μετουσία αὐτῷ*, ἀλλὰ τὸ τοῦ πράγματος, ᾧ κατέστησεν ἑαυτὸν ἐκεῖνος ἔνοχον· καὶ διὰ τοῦτο ἄν τις, φησί, τὸν ἀνδροφόνον κτείνῃ»(4).

Τὴν δὲ πρόσκαιρον φυγὴν ἐπέβαλλε τὸ Ἀττικὸν δικαστήριον ὡς

(1) Πλούτ. β. Σόλων. 19.

(2) Δημοσθέν. ΚΓ', 70. Καὶ ἐν τῇ Λοκρικῇ περὶ τῶν χορῶν ἐπιγραφῇ, ἐν ᾗ περιέχεται ἡ συνθήκη τῶν Αἰαντείων πρὸς τοὺς Λοκρούς, μνημονεύεται ῥητῶς, ὅπως οἱ Αἰάντειοι ἐπὶ φόνῳ ἢ ἐφ' αἵματι φεύγοντες τὴν πατρίδα, μὴ θεωρῶνται μιαροὶ ἐν τῇ τῶν Λοκρῶν χώρᾳ ὄντες εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ παντός, ὥστε μηδ' ἀδικούμενοι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν δύνασθαι δίκην λαβεῖν, ἀλλὰ καθαροὶ νομιζόμενοι τυγχάνωσι τῆς προστασίας τῶν νόμων.

Αἰαντείους ἀσύλους εἶναι καὶ ἀρυσίους καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ *ἐφ' αἵματι μὴ ἐπικωλύειν* καὶ προδικίαν εἶμεν τοῖς τε ἰδιώταις καὶ τᾷ πόλει. Jahresheft des Österr. Archäolog. Instit. XIV, MCMXI σ. 168.

(3) Πλάτ. Νόμ. 871 Δ.

(4) Δημοσθέν. ΚΓ', 41.

ποινὴν τοῦ ἀκουσίου φόνου· αὕτη δ' ἦν ἡ *ἐπὶ καθόδῳ φυγή*(1)· κατ' αὐτὴν δὲ τὰ χρήματα τοῦ φεύγοντος ἦσαν ἐπίτιμα ἤτοι δὲν ἐδημεύοντο· μάλιστα δὲ τὴν ἐκ τῆς πατρίδος πρόσκαιρον ταύτην ἀπομάκρυνσιν ὁ νόμος κατὰ τὸν φιλόσοφον ῥήτορα (2) δὲν καλεῖ φυγήν, ἀλλ' ἁπλῶς *μετάστασιν* ἢ *ἔξοδον* καὶ προσωρινὴν *μετοίκησιν*, ἥτις μᾶλλον ἐξιλασμὸς καὶ καθαρμὸς ἐθεωρεῖτο παρὰ ποινή. Κατὰ τὸν Δημοσθένη οἱ φονικοὶ νόμοι τοὺς μὲν ἐκ προνοίας ἀποκτιννύντας θανάτῳ καὶ ἀειφυγίᾳ καὶ δημεύσει τῶν ὑπαρχόντων ζημιοῦσι, τοὺς δ' **ἀκουσίως αἰδέσεως καὶ φιλανθρωπίας πολλῆς ἠξίωσαν** (3).

Καὶ οὐ μόνον τὴν *φυγήν*, ὡς ἐπικούφισιν τῆς ἀνθρωπίνης συμφορᾶς ἡ Ἑλληνικὴ φιλανθρωπία ἐνομοθέτησεν, ἀλλ' ἐφρόντισεν, ἵνα τὸν φυγάδα καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ προστατεύσῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ· ὁ φυγὰς ἐν τῇ ξένῃ χώρᾳ θεωρούμενος *ἱκέτης* εὐκόλως ἄσυλον εὕρισκεν κατὰ τὸν κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων νόμον, ὃς κεῖται τὸν φεύγοντα δέχεσθαι καὶ τὸν ἱκέτην μὴ ἔκδοτον γίγνεσθαι (4)· «ἂν ἡμεῖς ἀποκτείνωμεν τοὺς ἑτέρωσε πεφευγότας, ὁ Δημοσθένης λίαν εὐστόχως λέγει, ἀποκτενοῦσιν ἕτεροι τοὺς δεῦρο· οὕτω δὲ ἡ μόνη λοιπὴ τοῖς ἀτυχοῦσιν ἅπασι σωτηρία διαφθαρήσεται· αὕτη δ' ἐστι τὸ μεταστάντα ἐκ τῆς τῶν πεπονθότων χώρας εἰς τὴν τῶν μηδὲν ἠδικημένων ἀδεῶς μετοικεῖν· διότι ἄλλως ἀπέραντοι αἱ τῶν ἀδικημάτων τιμωρίαι ἔμελλον νὰ γίνωνται» (5). Τὴν αὐτὴν γνώμην διατυποῖ καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ *Ἠλέκτρᾳ αὐτοῦ*, ἐν ᾗ ἡ τῆς τραγῳδίας ἡρωῒς πρὸς τὴν ἀνδροφόνον μητέρα, τὴν δικαιολογουμένην ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ ἀνδρός, διότι καὶ ὁ Ἀγαμέμνων τὴν Ἰφιγένειαν ἔθυσε, λέγει· «ὅρα τιθεῖσα τόνδε τὸν νόμον βροτοῖς, τὸ φόνον ἀντὶ φόνου, μὴ πάθημα σαυτῇ γε καὶ μετάγνοιαν τιθῇς·

εἰ γὰρ κτενοῦμεν ἄλλον ἀντ' ἄλλου, σύ τοι
πρώτη θάνοις ἄν, εἰ δίκης γε τυγχάνοις (6).

(1) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. 1300β 20 οἱ *φεύγοντες φόνου ἐπὶ καθόδῳ*.

(2) Δημοσθ. ΚΓ'. 85 ***τῶν ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ μεθεστηκότων*** λέγει· τῷ τοῦτο δῆλον; τῷ τε ***ἐξεληλυθότων*** εἰπεῖν, ***ἀλλὰ μὴ πεφευγότων*** καὶ τῷ ***διορίζειν***, ὧν τὰ ***χρήματα ἐπίτιμα***· τῶν γὰρ ἐκ προνοίας (φονέων φυγάδων) δεδήμευται τὰ ὄντα.

(3) Δημ. ΚΑ', 43 σελ. 528

(4) Δημοσθ. ΚΓ', 85.

(5) Δημοσθ. ΚΓ', 39.

(6) Σοφοκλ. Ἠλέκτρ. 577.

Ἀλλ' ἡ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τοῦ φυγάδος ἀσφάλεια παρείχετο ἐπί τισιν ὅροις, ἐὰν βεβαίως ὁ φυγὰς ἀπείχετο τῆς ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς πατρίδος ἀγορᾶς (1) καὶ πανηγύρεως ὡς καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν τινων ἱερῶν καὶ πανελληνίων ἀγώνων καὶ ἑορτῶν καὶ δὴ καὶ τῶν Ἀμφικτιονικῶν ἑορτῶν καὶ ἀγώνων, ὧν ὁ φονευθεὶς ἐστερήθη καὶ ἔνθα ὁ φονεὺς πρὸς τοὺς πρῴην συμπολίτας αὐτοῦ νὰ ἐπικοινωνήσῃ ἐδύνατο· «ὅσων τῷ παθόντι ζῶντι μετῆν, τούτων εἴργει τὸν δεδρακότα» (2). Εἰ δ' ὅμως παρέβαινέ τι τούτων ὁ φυγὰς καὶ κατήρχετο, *ὅποι μὴ ἐξῆν*, τότε πᾶς τις ἐδύνατο νὰ φονεύσῃ αὐτὸν νηποινεί· καὶ εἰς τὴν πατρίδα δὲ κατερχόμενον τὸν φυγάδα παρὰ τὸν νόμον πᾶς τις ἐδικαιοῦτο ἢ αὐτὸς νὰ κτείνῃ (3) δυνάμενος ἢ πρὸς τοὺς ἄρχοντας ν' ἀπαγάγῃ, ὅπως ἐκεῖνοι θανατώσωσιν αὐτόν· κατὰ τὸν νόμον δ' ἔδει νὰ κολάσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ τοῦ πεπονθότος πατρίδι, ὅπου δηλαδὴ καὶ αὐτὸς τὸν φόνον ἐνήργησεν πρότερον (4). Εἰ δὲ μὴ ἐδύνατό τις *αὐτὸς* ν' ἀπαγάγῃ, ἐδικαιοῦτο καὶ νὰ μηνύσῃ *ἢ ἐνδείξῃ* πρὸς τοὺς ἄρχοντας· καὶ ἡ καταγγελία αὕτη *ἔνδειξις* ἐκαλεῖτο.

Ἀξιοσημείωτον δὲ καὶ τοῦτο· ἐν ᾧ δηλαδὴ κατὰ τὸν νόμον ἐδύνατό τις τὸν ἀνδροφόνον νὰ κτείνῃ, ἀπηγορεύετο ὅμως νὰ κακοποιῇ αὐτὸς αὐτὸν μαστιγῶν ἢ δεσμεύων, ἢ καὶ χρήματα παρ' αὐτοῦ νὰ πράττηται, ὅπως μὴ καταγγείλῃ αὐτὸν εἰς τὰς ἀρχάς· χρηματικὴν ἀμοιβὴν ἢ ἱκανοποίησιν, ὡς ἐφ' Ὁμήρου ἐγίνετο, ὁ νόμος νῦν δὲν ἐπέτρεπεν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ ὑποδεχόμενος τὸν ἀνδροφόνον φυγάδα ἢ καὶ ἀποκρύπτων αὐτὸν ὑπέκειτο εἰς τὴν αὐτὴν τῷ φυγάδι τιμωρίαν (5)· ὥσπερ δὲ ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία, καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ τιμωρεῖ διὰ θανάτου ἐκεῖνον, ὅστις ὑποδέχεται τὸν φυ-

(1) Δημ. ΚΓ', 39 «ἀπεχόμενον *ἐφορίας ἀγορᾶς* (=*ἐπὶ* τῶν *ὅρων* τῆς χώρας)· ἐνταῦθα γάρ, ὥς γ' ἐμοὶ δοκεῖ, τἀρχαῖα συνῆσαν οἱ πρόσχωροι παρὰ θ' ἡμῶν καὶ τῶν ἀστυγειτόνων· ὅθεν ὠνόμασεν *ἀγορὰν ἐφορίαν*»· ὁ ῥήτωρ προφανῶς ἠναγκάσθη νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν λέξιν, ἐπειδὴ ἡ σημασία αὐτῆς σκοτεινὴ καὶ ἀσαφὴς σὺν τῷ χρόνῳ κατέστη.

(2) Δημ. ΚΓ', 40 σελ. 632 καὶ Πλάτ. Νόμ. 865 Ε.

(3) Δημ. ΚΓ', 28 τοὺς ἀνδροφόνους ἔξεστιν ἀποκτείνειν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ καὶ ἀπάγειν . . . . λυμαίνεσθαι δὲ (=κακοποιεῖν) μή, μηδὲ *ἀποινᾶν* (=ἄποινα, χρήματα λαμβάνειν).

(4) Δημ. ΚΓ', 34.

(5) Οἱ νόμοι οὐκ ἐῶσιν ὑποδέχεσθαι τῶν φευγόντων οὐδένα ἢ ἐν τοῖς αὐτοῖς κελεύουσιν ἐνέχεσθαι τὸν ὑποδεχόμενον τοὺς φεύγοντας. Δημ. Ν' 49 σελ. 1222,2.

γάδα· «φυγάδος δὲ ὑποδοχὴ θάνατος ἔστω ζημία» (1). Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πλοίαρχον Ἀθηναῖον ὁ νόμος δὲν ἐπέτρεπεν ἐπὶ τῆς νεὼς αὐτοῦ τὸν φυγάδα νὰ δεχθῇ· ὁ ὑποδεχόμενος τὸν φυγάδα εἰς τὴν αὐτὴν *τοῖς φεύγουσι* ποινὴν ὑπέκειτο. Γνωστὸν δ᾽ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς φυγὰς ὢν ἔπεισε τὸν Ἀθηναῖον πλοίαρχον νὰ δεχθῇ αὐτὸν ἐπὶ τῆς νεὼς αὐτοῦ (2).

Ἀπεχόμενος δ᾽ ὅμως ὁ ἀνδροφόνος τῶν ἀπειργμένων τόπων εἶχεν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀττικοῦ νόμου· οὔτε νὰ καταδιώξῃ τις αὐτὸν πέρα τῶν ὅρων ἐδύνατο οὔτε ν᾽ ἀποκτείνῃ· διὸ εἴτις ἀπέκτεινεν αὐτὸν ἢ αἴτιος τοῦ φόνου αὐτοῦ ἐγίνετο, καθίστατο ἔνοχος, ὥσπερ καὶ ὁ τὸν Ἀθηναῖον πολίτην ἀποκτείνας· καὶ οἱ δύο περὶ τούτου νόμοι σῴζονται παρὰ τῷ Δημοσθένει· ὁ μὲν εἷς ἔλεγεν· «ἐάν τίς τινα τῶν ἀνδροφόνων τῶν ἐξεληλυθότων, ὧν τὰ χρήματα ἐπίτιμα, πέρα ὅρου ἐλαύνῃ ἢ φέρῃ ἢ ἄγῃ, τὰ ἴσα ὀφείλειν, ὅσα περ ἂν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ δράσῃ» (3)· ὁ δὲ ἕτερος ἐκέλευεν· «ἐάν τις τὸν ἀνδροφόνον κτείνῃ ἢ αἴτιος ᾖ φόνου, ἀπεχόμενον ἀγορᾶς ἐφορίας καὶ ἄθλων καὶ ἱερῶν Ἀμφικτιονικῶν, ὥσπερ τὸν Ἀθηναῖον κτείνοντα, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐνέχεσθαι» (4).

Περὶ δὲ τοῦ φόνου τοῦ φυγάδος, ὃς ἐφονεύετο ἐν τῇ ξένῃ καὶ ὑπὸ ξένου ὡς καὶ περὶ τῆς ***ἀνδροληψίας***, ἐγένετο λόγος προηγουμένως (5).

Τέλος ὁ ἐπ᾽ ἀκουσίῳ φόνῳ φεύγων ἔμενεν ἐν τῇ ξένῃ χρόνον ὡρισμένον· ἀλλ᾽ ἐδύνατο καὶ πρὸ τῆς λήξεως τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος νὰ κατέλθῃ, ἐὰν ἐπετύγχανε νὰ κινήσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος καὶ τύχῃ τῆς συγγνώμης αὐτῶν· ἡ συμπάθεια δ᾽ αὕτη καὶ συγγνώμη ἐλέγετο *αἴδεσις* ἐν τῷ Ἀττικῷ νόμῳ καὶ τὸ τυχεῖν ταύτης *αἰδέσασθαι*· πρὸς τὴν *αἴδεσιν* δὲ ταύτην παραπλησίως ἔχει τὸ ἔθος τῶν νῦν Μανιατῶν, ὅπερ *ψυχικὸν* καλεῖται. Συγγενεῖς δέ, οὓς ὤφειλεν ὁ φυγὰς νὰ ἐξιλεώσῃ (αἰδέσασθαι), ἦσαν οἱ στενώτατοι, πατὴρ δηλαδή, ἀδελφοί, υἱοί, καὶ τούτους δὲ πάντας ἔδει νὰ ἐξιλεώσῃ· διότι ἐὰν εἷς μόνος εἶχεν ἀντίρρησιν, ἐκώλυε τὴν

(1) Πλάτ. Νόμ. 959 Β.
(2) Θουκυδίδ. Α΄, 137 Β.
(3) Δημ. ΚΓ΄, 44 σελ. 634.
(4) Δημ. ΚΓ΄, 37 σελ. 632.
(5) Πρβλ. σελ. 247.

αἴδεσιν(1)· ἐὰν δὲ πάλιν μὴ ὑπῆρχον τοῦ εἰρημένου βαθμοῦ συγγενεῖς πρὸς τὴν αἴδεσιν ταύτην, τότε οἱ ἄρχοντες ἐξέλεγον κατὰ τὸν νόμον *δέκα φράτερας* ἀριστίνδην ἐκ τῆς φρατρίας τοῦ φονευθέντος, οἵτινες, ἐὰν ἤθελον, ἐδέχοντο τὴν αἴδεσιν(2). Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν αἴδεσιν ὁ νόμος ἐπέτρεπε τὴν κάθοδον οὐχὶ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἀφοῦ ὁ φυγὰς θύσῃ καὶ καθαρθῇ καὶ τελέσῃ πάνθ' ὅσα ὁ νόμος κελεύει(3). Ἐκ τοῦ Πλάτωνος δὲ μανθάνομεν προσέτι, ὅτι ὁ φυγὰς ἐγίνετο καθαρὸς καθαρθεὶς κατὰ τὸν πυθόχρηστον ἐκ Δελφῶν κομισθέντα περὶ τούτων νόμον(4). Γνωρίζομεν δὲ προσέτι ἐκ τοῦ Δημοσθένους, ὅτι παρασχὼν ὁ συγγενὴς τοῦ φονευθέντος τὴν αἴδεσιν εἰς τὸν φυγάδα, δὲν ἐδύνατο αὖθις νὰ ἐκβάλῃ τοῦτον, ἅπαξ κατελθόντα εἰς τὴν πατρίδα (5).

Ἀλλὰ πόσον χρόνον διήρκει ἡ ἐπὶ τῷ ἀκουσίῳ φόνῳ φυγὴ καὶ ἐάν, μὴ αἰδεσθέντων τῶν συγγενῶν πάντων τοῦ παθόντος, ἐδύνατο νὰ κατέλθῃ ὁ φυγὰς εἰς τὴν πατρίδα, τοῦτο εἰσέτι σαφῶς δὲν φαίνεται καθωρισμένον ὑπὸ τῶν περὶ ταῦτα διατριψάντων εἰδικῶν. Ἡμεῖς δ' ὅμως ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς φυγῆς δυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ εἰκάσωμεν, ἐξ ὅσων ὁ Πλάτων(6) ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ λέγει, ὅτι ἡ φυγὴ *ἐνιαυσία* ἦτο· ἐντεῦθεν οἱ ὅροι *ἀπενιαυτεῖν*, *ἀπενιαύτησις, ἀπενιαυτίζειν, ἀπενιαυτισμός*· διότι ὡς καὶ προηγουμένως παρετηρήσαμεν, ὁ φιλόσοφος διαρρήδην μνημονεύει περὶ τοῦ φυγάδος φονέως «*ὑπεξελθεῖν καὶ ἐρημῶσαι τὴν πατρίδα πάσας τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ*» «*εἰς ἄλλην χώραν ἀπελθὼν οἰκείτω τὸν ἐνιαυτὸν ἐκδημῶν*» «καὶ ἐνιαυτὸς εἷς ἔστω τῆς ἐκδημίας ἐν νόμῳ»· διὸ καὶ κατὰ τὸν Ἡσύχιον *ἀπενιαυτισμός*, ἡ εἰς ἐνιαυτὸν φυγὴ τοῖς φόνον

(1) Δημοσθ. ΜΓ', 57 σελ. 1068 (νόμος) ἐὰν δ' αἰδέσασθαι δέῃ, ἐὰν μὲν πατὴρ ἢ ἀδελφὸς ἢ υἱῆς, πάντας ἢ τὸν κωλύοντα κρατεῖν.

(2) Δημοσθ. αὐτόθι «ἐὰν δὲ τούτων (τῶν στενωτάτων συγγενῶν) μηδεὶς ᾖ, κτείνῃ δ' *ἄκων*, γνῶσι δὲ οἱ πεντήκοντα καὶ εἷς (οἱ ἐφέται δικασταὶ) ἄκοντα κτεῖναι, αἰδεσάσθων οἱ φράτερες, ἐὰν θέλωσι, δέκα· τούτους δὲ οἱ πεντήκοντα καὶ εἷς ἀριστίνδην αἱρείσθων».

(3) Δημοσθ. ΚΓ', 72 πρβλ. καὶ Σουΐδαν, *ἐξηγηταὶ* τρεῖς γίνονται πυθόχρηστοι, οἷς μέλει καθαίρειν τοὺς ἄγει τινὶ ἐνσχεθέντας.

(4) Πλάτ. Νόμ. 865Β καὶ 866.

(5) Δημοσθ. ΛΗ', 59 σελ. 983.

(6) Πλάτ. Νόμ. 864Ε καὶ865Ε καὶ 869Ε.

(ἀκούσιον) δράσασιν. Ἐδύνατο δ' ὅμως ὁ φυγὰς νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ πρὶν παρέλθῃ ὁ ἐνιαυτός· τοῦτο δὲ συνέβαινεν, ἐὰν ἐν τῷ μεταξὺ ἐτύγχανε τῆς *αἰδέσεως* παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος, εἰς ἣν πάντες ἔδει νὰ συναινέσωσιν· εἷς δὲ ἐὰν αὐτὴν ἠρνεῖτο, κατὰ τὸν νόμον δὲν παρείχετο· ἀλλ' ἡ μὴ παροχὴ τῆς αἰδέσεως δὲν ἐδύνατο βεβαίως νὰ κωλύσῃ τὴν κάθοδον τοῦ φυγάδος μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἐνιαυτοῦ· ὁ φυγὰς καθ' ἡμᾶς αὐτοδικαίως πλέον ἐδύνατο νὰ κατέλθῃ· ἡ τοιαύτη δ' ὅμως ἄρνησις τὸ σκληροκάρδιον μόνον τῶν συγγενῶν ἐδείκνυεν, ὡς ἐπὶ Ὁμήρου ψεκτὸν ἐνομίζετο τὸ ἀμείλικτον τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος, τῶν μὴ δεχομένων τὴν προσφερομένην τιμὴν τοῦ αἵματος, *τὴν ποινήν*, ἣν ὁ φονεὺς προσέφερεν. Τὴν αἴδεσιν δὲ ταύτην, λείψανον ἀμυδρὸν τοῦ Ὁμηρικοῦ ἐκείνου ἐθίμου οὖσαν, λίαν εὐλόγως ὁ Ἀττικὸς νόμος ἐκέλευεν· διότι διὰ ταύτης ἐσκόπει τὴν μνησικακίαν τῶν ἀδικηθέντων νὰ καταπαύσῃ καὶ τὸ πρὸς τὸν φονέα διάπυρον πάθος τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος κατασβέσῃ, ὅπως μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας κάθοδον τοῦ φονέως ἐν ἁρμονίᾳ διαβιῶσιν· διὸ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ συνιστᾷ ἢ μᾶλλον ἐπιτάσσει πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ παθόντος ἵνα, ἐὰν ἑκουσίως ὁ φονεὺς φύγῃ τὴν πατρίδα πειθόμενος τῷ νόμῳ, παρέχωσι τὴν αἴδεσιν καὶ τοὺς παρέχοντας αὐτὴν ἐπαινεῖ ὡς μετριοπαθεῖς καὶ εὐδιαλλάκτους πολίτας (1).

Φυγὴ τέλος ἦν καὶ ὁ ***ὀστρακισμὸς*** τεθεὶς ὡς κόλασις κατὰ τῶν ἐχόντων μεγάλην δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ φόβον καὶ φθόνον εἰς τὸν δῆμον ἐμπνεόντων· προφυλακτικὸν ἄρα μέτρον ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ κατὰ τῆς τυραννίδος ἦν ὁ ὀστρακισμός, ὃς καὶ *μάστιξ κεραμεικὴ* ἐκλήθη· τὴν διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ ταπείνωσιν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ μέγα δυναμένων ὁ Πλούταρχος (2) εὐφυῶς ὠνόμασε *φθόνου παραμυθίαν φιλάνθρωπον*· ἐπενοήθη δὲ ὁ ὀστρακισμὸς διὰ τὴν ὑποψίαν τῶν ἐν δυνάμει πολιτικῶν τὸ πρῶτον ἕνεκα τοῦ Πεισιστράτου, διότι οὗτος δημαγωγὸς καὶ στρατηγὸς ὢν τύραννος κατέστη· καὶ ἐτέθη μὲν τὸ πρῶτον ὁ περὶ τοῦ ὀστρακισμοῦ νόμος ὑπὸ Κλεισθένους

(1) Πλάτ. Νόμ. 866 Α τῷ δὲ νόμῳ (τοῦ φυγεῖν τὴν πατρίδα) ἐὰν ἑκὼν πείθηται ὁ φονεύς, ὁ τοῦ τελευτήσαντος ἐγγύτατα συγγενὴς ἐχέτω συγγνώμην καὶ ἄγων πρὸς αὐτὸν εἰρήνην μέτριος ἂν εἴη πάντως.

(2) Πλούταρχ. β. Ἀριστείδ. ι'.

μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, ἐχρήσαντο δ' ὅμως αὐτῷ οἱ Ἀθηναῖοι δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην. θαρροῦντος ἤδη τοῦ δήμου ἐπὶ τῇ νίκῃ(1)· ἐν ταῖς ἐλευθέραις καὶ εὐνομουμέναις πολιτείαις ὁ ὀστρακισμὸς ἀφοπλίζων τὴν δύναμιν καὶ τὴν φιλοδοξίαν τῶν ὑπερβαινόντων τὰς συνήθεις ἀναλογίας προσώπων εἶνε φυσικόν τι ἐπακολούθημα· διὸ καὶ τὸ νομοθέτημα τοῦτο οὐχὶ ψεκτὸν ὁ Ἀριστοτέλης εὑρίσκει· «αἱ πολιτεῖαι, λέγει ὁ Σταγιρίτης, τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἐπισκοποῦσαι δρῶσι τοῦτο· δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· οὔτε γὰρ ζωγράφος ἐάσειεν ἂν τὸ ζῷον ἔχειν πόδα, ὅσον κάλλος καὶ ἂν ἔχῃ, τὴν συμμετρίαν ὑπερβαίνοντα· οὔτε ὁ ναυπηγὸς πρύμναν ἢ τῶν ἄλλων τι μορίων τῆς νεὼς οὐδὲ ὁ χοροδιδάσκαλος τὸν μεῖζον καὶ κάλλιον τοῦ παντὸς χοροῦ φθεγγόμενον ἐάσει συγχορεύειν» (2). Τέλος δὲ σημειωτέον καὶ ὅ,τι ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ ὀστρακισμοῦ καὶ τῆς φυγῆς διδάσκει ὁ Σουΐδας κατὰ τὸν λεξικογράφον τοῦτον «ὀστρακισμὸς φυγῆς διαφέρει, ὅτι τῶν μὲν φυγῇ ἁλόντων αἱ οὐσίαι δημεύονται, τῶν δὲ ὀστρακισμῷ ἀποστάντων οὐκ ἀφαιρεῖται τὰ χρήματα ὁ δῆμος· καὶ τοῖς μὲν χρόνος ἐνδείκνυται καὶ τόπος, οἱ δὲ φεύγοντες οὐδέτερον τούτων ἔχουσιν».

Δεσμὸς - δεσμωτήριον - εἱρκτή.

Πρὸς τὰς *φονικὰς ποινὰς* στενώτατα συνδέεται ὁ *δεσμὸς* καὶ τὸ *δεσμωτήριον*(3)· «οὔτε γὰρ ἐξῆν ὑμῖν τιμᾶν ὅ,τι χρὴ ***παθεῖν*** ἢ ἀποτεῖσαι, ὦ δικασταί· ἐν γὰρ τῷ ***παθεῖν καὶ ὁ δεσμὸς ἔνι***», λέγει ὁ Δημοσθένης (4)· τοῦ δεσμωτηρίου δὲ καὶ τῶν δεσμῶν μάλιστα μνεία γίνεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὁ λόγος ᾖ περὶ τῶν εἰς θάνατον καταδικασθέντων, οἵτινες ἐγκλείονται προσωρινῶς εἰς τὸ δεσμωτήριον μέχρι τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως (5)· τοὺς ἐγκαθειργμένους δὲ τούτους καταδίκους ἐδύναντο οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι νὰ ἐπισκέπτωνται ἐν τῷ

(1) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 22, 3.

(2) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Γ', 8.

(3) Τὸ ***δεσμωτήριον*** ἐν Ἀθήναις κατ' εὐφημισμὸν ἐλέγετο ***οἴκημα***, ἐν Σάμῳ δ' ἐκαλεῖτο ***γοργύρα***=carcer· ἐπιμεληταὶ δὲ καὶ ἄρχοντες τοῦ δεσμωτηρίου ἦσαν οἱ ***ἕνδεκα***, ὡς προερρήθη.

(4) Δημοσθ. ΚΔ', 146 σ. 745.

(5) Πλάτ. Φαίδων. 59 Ε.

δεσμωτηρίῳ. καὶ ὡς πρὸς τοῦτο πολύτιμος ἡμῖν ὑπάρχει ἡ διήγησις τοῦ Πλάτωνος(1)· κατ᾽ αὐτὴν οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτους καθ᾽ ἑκάστην συλλεγόμενοι ἕωθεν εἰς τὸ δικαστήριον, ἐν ᾧ καὶ ἡ δίκη ἐγένετο, ὡς κείμενον πλησίον τοῦ *δεσμωτηρίου*, περιέμενον ἑκάστοτε, ἕως οὗ ἀνοιχθῇ· ἀνοιγομένου δὲ τοῦ δεσμωτηρίου καθ᾽ ὥραν τεταγμένην, εἰσήρχοντο καὶ διημέρευον τὰ πολλὰ μετ᾽ αὐτοῦ· τὴν δὲ τελευταίαν ἡμέραν, καθ᾽ ἣν ἔμελλε νὰ πίῃ τὸ κώνειον ὁ δεσμώτης φιλόσοφος, συνῆλθον οἱ φίλοι πρωϊαίτερον εἰς τὸ εἰωθὸς μέρος· ὁ δὲ θυρωρός, ὅσπερ καὶ εἰώθει ὑπακούειν, εἶπε περιμένειν καὶ μὴ πρότερον εἰσιέναι, ἕως ἂν αὐτὸς κελεύσῃ· λύουσι γάρ, ἔφη, οἱ *ἕνδεκα* τὸν Σωκράτη καὶ παραγγέλλουσιν, ὅπως ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ τελευτήσῃ· ὅτι δὲ οἱ ἐγκάθειρκτοι ἐνίοτε διορύσσοντες τὸν τοῖχον τοῦ δεσμωτηρίου ἀπεδίδρασκον, γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Δημοσθένους(2).

Κατὰ τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν οἱ μὲν πολῖται κατηγορούμενοι ἐπὶ φόνῳ δὲν ἐγκαθείργνυντο· οὐδεὶς δὲ φόβος ὑπῆρχε νὰ ἐγκαθείρξωσιν αὐτούς, ἵνα μὴ φύγωσι τὴν πατρίδα πρὸ τῆς δίκης· διότι ὁ νόμος, ὡς εἴδομεν, ἐπέτρεπεν αὐτοῖς τὴν φυγὴν ταύτην καὶ μετὰ τὴν εἰς τὸ δικαστήριον ἐμφάνισιν καὶ τὸν ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ πρότερον λόγον· οἱ ξένοι δ᾽ ὅμως κατηγορούμενοι ἐπὶ φόνῳ ἐρρίπτοντο εἰς τὸ δεσμωτήριον μέχρι τῆς δίκης, ἵνα παραστῶσιν εἰς δίκην καὶ κριθῶσιν· διότι ἐκφυγόντες εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ἔμενον ἀνενόχλητοι καὶ πᾶσαν ποινὴν ἀπέφευγον· ὥστε ἡ τῶν ξένων ἐγκάθειρξις πρὸ τῆς δίκης εἶχε προληπτικὸν χαρακτῆρα· ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ Ἀντιφῶντος(3) μανθάνομεν, ὅτι καὶ τούτων οὐδεὶς πώποτε ἐδέθη, ὅστις ἠθέλησε καταστῆσαι ἐγγυητάς· μάλιστα δὲ καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν κακούργων, οἱ ἕνδεκα, τῷ αὐτῷ χρῶνται νόμῳ τούτῳ, λέγει ὁ ῥήτωρ.

Ἡ σχέσις τοῦ *δεσμωτηρίου* πρὸς τὸ *δικαστήριον* εἶνε λίαν στενή, ὡς διδάσκει καὶ ὁ Δημοσθένης· διότι ὁ Τιμοκράτης, καθ᾽ οὗ τὸν λόγον ἔχει ὁ ῥήτωρ, προέτεινε νόμον «δι᾽ οὗ φενακίσας τὸν δῆμον οὐχὶ μόνον ἀνοίγει τὸ δεσμωτήριον, ἀλλὰ καὶ καθαιρεῖ· προσπεριείληφε δὲ καὶ τὰ δικαστήρια· τίς γὰρ ἢ τούτων ἢ ἐκείνου χρεία, ὅταν,

(1) Πλάτων αὐτόθι.

(2) Δημοσθ. ΚΕ΄, 56 σελ. 787.

(3) Ἀντιφῶν π. τ. Ἡρῴδου φόνου 17.

οἷς τετίμηται δεσμοῦ, λύωνται»(1); Ὁ Ἀττικὸς νόμος περί τινων ἀδικημάτων ἐπέτρεπεν εἰς τὸν κατηγορούμενον καὶ ἔνοχον εὑρεθέντα τὴν αἵρεσιν τῆς *ποινῆς τῶν δεσμῶν ἀντὶ τοῦ θανάτου*· διὸ καὶ ὁ Σωκράτης ἔνοχος κριθεὶς ἠρωτήθη κατὰ τὸν νόμον, τίνα ποινὴν προκρίνει· ὁ δὲ λέγει· «τοῦ τιμήσωμαι; *δεσμοῦ;* καὶ τί με *δεῖ ζῆν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ δουλεύοντα τῇ ἀεὶ καθεστηκυίᾳ ἀρχῇ, τοῖς ἕνδεκα;* ἀλλὰ χρημάτων καὶ *δεδέσθαι,* ἕως ἂν ἐκτείσω»(2); Καὶ ἐν τῷ Κρίτωνι δὲ ὁ φιλόσοφος μνημονεύει *τῶν δεσμῶν* ὡς ποινῆς ἰδίας λέγων «οὐ δύναμαι νῦν ἐκβαλεῖν τοὺς λόγους, οὓς ἐν τῷ ἔμπροσθεν ἔλεγον. . . οὐδ' ἂν πλείω τῶν νῦν παρόντων ἡ τῶν πολλῶν δύναμις ὥσπερ παῖδας ἡμᾶς μορμολύττηται, *δεσμοὺς* καὶ *θανάτους* ἐπιπέμπουσα καὶ *χρημάτων ἀφαιρέσεις*»(3).

Ὡς ἰδία δὲ ποινὴ ὁ *δεσμὸς* καὶ τὸ *δεδέσθαι* ἐπεβάλλοντο ἐπὶ ὡρισμένοις ἀδικήμασιν, οἷον ἕνεκα χρέους εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πρὸς τὸ ἐξασφαλίσαι τὴν ἀπότεισιν τῆς ὀφειλῆς· οὕτω λ. χ. οἱ τελῶναι δηλαδὴ οἱ τῶν τελῶν μισθωταὶ καὶ οἱ τούτων ἐγγυηταὶ ἄνευ κρίσεως μάλιστα τοῦ δικαστηρίου ὑπέκειντο εἰς τὴν τῶν δεσμῶν ποινήν, εἰ μὴ τὰ τέλη ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ κατεβάλλοντο· ἔτι δὲ καὶ οἱ καταβολὴν τοῦ δημοσίου ἐλλείποντες κατὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀποδεκτῶν ὑπεχρεοῦντο διπλάσιον τὸ ἐλλειφθὲν (=τὸ ἔλλειμμα) νὰ καταβάλλωσιν ἢ δεδέσθαι· καὶ ταῦτα δὲ εἰσπράττειν ἡ βουλὴ κυρία ἦν καὶ δῆσαι κατὰ τοὺς νόμους, λέγει ὁ Σταγιρίτης(4)· καὶ οἱ εἰς χρηματικὴν ζημίαν ἕνεκα ὕβρεως καταδικασθέντες ἐγκαθείργνυντο, ὅπως ἐξαναγκασθῶσιν εἰς τὴν ἀπότεισιν τῆς ζημίας(5). Εἰς τὴν ἐγκάθειρξιν καὶ τὰ δεσμὰ ὑπέκειντο προσέτι καὶ οἱ εἰς ἀτιμίαν καταδεδικασμένοι ποιοῦντές τι τῶν ἀπηγορευμένων αὐτοῖς· ὡσαύτως δὲ καὶ ὅταν τις ἐπὶ κακώσει γονέων καταδικασθεὶς εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλῃ(6), δεσμῷ καὶ ἐγκαθείρξει κολάζεται, λέγει ὁ ῥήτωρ· κἂν ἀστρατείας τις ὄφλῃ

(1) Δημοσθ. ΚΔ', 209 σελ. 765.

(2) Πλάτ. Ἀπολογ. 37 C πρβλ. Λυσί. κ. Ἀνδοκίδ. 22 ῥᾷον ἡγήσατο δεσμοῦ τιμήσασθαι ἢ ἀργυρίου καὶ ἐδέδετο ἐγγὺς ἐνιαυτόν.

(3) Πλάτ. Κρίτων. 46 C.

(4) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 48.

(5) Δημοσθ. ΚΑ', 47 σελ. 529 καὶ Ἀριστοτελ. Ἀθην. Πολιτ. 61,3 ἐὰν δὲ ἀργυρίου τιμηθῇ, δεῖ αὐτὸν δεδέσθαι, ἕως ἂν ἐκτείσῃ.

(6) Δημ. ΚΔ', 103 καὶ 105.

καί τι τῶν αὐτῶν τοῖς ἐπιτίμοις πολίταις ποιῇ, ὁ νόμος κελεύει καὶ τοῦτον *δεδέσθαι*· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κλοπῇ εἰ μὴ κατεδικάζετο εἰς θάνατον ὁ κλέπτης, ἐπεβάλλετο ἡ ποινὴ τοῦ δεσμοῦ· ἀλλ᾽ ἐν τῷ ἀδικήματι τούτῳ τὸ ἐν τῇ ποδοκάκκῃ δεδέσθαι ἦν μᾶλλον *προστίμημα* ἤτοι πρόσθετος ποινὴ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἐπιβαλλόμενον πρὸς τῷ ἀργυρίῳ, ὅπερ ὤφειλε νὰ ἐκτείσῃ (1)· ἐθεωρεῖτο δὲ τὸ ἐν τῷ ξύλῳ ἢ τῇ ποδοκάκκῃ δεδέσθαι μᾶλλον *στηλίτευσις* καὶ *προπηλακισμός*, ποινὴ δηλαδὴ καθ᾽ ἣν ἡ μὲν στέρησις τῆς ἐλευθερίας ἐνομίζετο δευτερεῦον, τὸ δὲ κύριον ἦν ἡ καταισχύνη καὶ ὁ προπηλακισμός.

Ὁ *δεσμὸς* ὡς αὐθυπόστατος ποινὴ φαίνεται καὶ ἐν πολέμῳ ἐπιβαλλόμενος· διότι τότε χάριν τῆς πειθαρχίας ὁ νόμος ἐπέβαλλε τὸ δεδέσθαι (2)· σαφῶς δ᾽ ὁ Ἀριστοτέλης ἱστορεῖ, ὅτι οἱ στρατηγοὶ κύριοί εἰσιν *ὅταν ἡγῶνται καὶ δῆσαι* τὸν ἀτακτοῦντα καὶ ἐκκηρῦξαι καὶ ἐπιβολὴν ἐπιβάλλειν· οὐκ εἰώθασι δέ, προστίθησιν ὁ Σταγιρίτης (3)· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας μνημονεύει ὁ φιλόσοφος, ὅτι ἐν ταῖς δίκαις ἐπεβάλλετο ὁ *δεσμὸς* ὡς ἰδία ποινὴ καθάπερ ὁ *θάνατος*, ἡ *φυγή*, ἡ *ἀτιμία* καὶ ἡ *δήμευσις τῆς οὐσίας* (4)· ἔτι δὲ προσιστορεῖ, ὅτι ἡ βουλὴ πρότερον μὲν ἦν κυρία καὶ *χρήμασι ζημιῶσαι* καὶ *δῆσαι* καὶ *ἀποκτεῖναι*· ἀλλ᾽ ἐν τῇ μετὰ τοὺς τριάκοντα πολιτείᾳ (403 π.Χ.) ὁ δῆμος ἀφείλετο τῆς βουλῆς τὸ δικαίωμα τοῦ *θανατοῦν* καὶ *δεῖν* (= δεσμεύειν) καὶ *χρήμασι ζημιοῦν* (5). Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐμπόροις καὶ τοῖς ναυκλήροις ἀδικοῦσιν ὁ νόμος ἔταξε τὸν *δεσμὸν ὡς ἐπιτίμιον*, ἕως ἂν ἐκτείσωσιν ὅ,τι ἂν καταγνωσθῇ αὐτῶν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Δημοσθένους (6).

Προσθετέον δ᾽ ὅμως, ὅτι τῆς διὰ τὸ δημόσιον χρέος ἐγκαθείρξεως καὶ τοῦ δεσμοῦ ἐδύνατο ὁ πολίτης κατὰ τὸν Σολώνειον καὶ ἄλλον Ἑλληνικὸν νόμον ν᾽ ἀπαλλαγῇ καθιστῶν ἐγγυητὰς τρεῖς πολίτας εὐπόρους (7)· πόσον δὲ πολύτιμον τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν ἐθεώρουν

(1) Δημ. ΚΔ΄, 114 σελ. 736.

(2) Δημ. Ν΄, 51 σελ. 1222.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 61,2.

(4) Ἀριστοτέλ. αὐτόθι 67,5.

(5) Ἀριστ. αὐτ. 45.

(6) Δημοσθ. ΛΓ΄, 1 σελ. 892 καὶ ΛΒ΄, 29 σελ. 890 καὶ ΛΕ΄, 46 σελ. 939 πρβλ. καὶ ΝϚ΄, 4 σελ. 1284.

(7) Δημ. ΚΔ΄, 40 καὶ 41 (νόμος).

οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πόσον ἀπαραίτητον τὴν *ἐξεγγύησιν* ἤτοι τὴν διὰ τῆς ἐγγυήσεως ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου ἀπελευθέρωσιν τοῦ πολίτου, δηλοῖ καὶ ὁ τῶν βουλευτῶν ὅρκος· διότι οὗτοι τὸ ἑαυτῶν ἀξίωμα αναλαμβάνοντες ὤμνυον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τόδε· «*οὐ δήσω* Ἀθηναίων οὐδένα, ὃς ἂν ἐγγυητὰς τρεῖς καταστήσῃ τὸ αὐτὸ τέλος τελοῦντας»· τῆς ἐγγυήσεως δὲ ταύτης ἐξῃροῦντο ὅσοι κατεδικάζοντο ἐπὶ προδοσίᾳ τῆς πόλεως ἢ ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου(1)· οἱ δὲ ἀδυνατοῦντες ν' ἀποτείσωσι τὸ πρὸς τὸ δημόσιον χρέος αὐτῶν ἢ ἀξιοχρέους ἐγγυητὰς νὰ καταστήσωσιν ἔμενον ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐγκαθειργμένοι καὶ ἰσοβίως ἐνίοτε· ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ τοῦ Ἀνδροτίωνος «πατρῷον ἦν αὐτῷ τὸ δεδέσθαι· καὶ ὑμεῖς, ὦ δικασταί, αὐτοί ἴστε *πολλὰς πενταετηρίδας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ διατρίψαντα τὸ πατέρα αὐτοῦ καὶ ἀποδράντα, ἀλλ' οὐκ ἀφεθέντα*»(2)· ὁ δὲ Θεόφραστος τὴν ἀθλιότητα τοῦ *ἀπονενοημένου* χαρακτηρίζων λέγει «τὸ *δεσμωτήριον* πλείω χρόνον οἰκεῖν ἢ τὴν οἰκίαν»(3). Κατὰ τὸν Ἀττικὸν νόμον τέλος τὸ εἰς τὸ δημόσιον χρέος τοῦ πολίτου ὡς καὶ ἡ δι' αὐτὸ ποινικὴ ἐγκάθειρξις μετεβιβάζοντο καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ, ὡς μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ Μιλτιάδου(4).

Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐν Ἀθήναις ἡ ποινὴ τοῦ δεσμοῦ ἐπεβάλλετο μόνον εἰς ὀφειλέτας τοῦ δημοσίου ἢ καὶ ἐμπόρους καὶ ναυκλήρους ἐγχωρίους τε καὶ ξένους, οἵτινες οὐδεμίαν ἐγγύησιν παρείχοντο, ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι φαίνεται, ὅτι καὶ ἐν ταῖς τῶν πολιτῶν ἰδιωτικαῖς συναλλαγαῖς ἐπεβάλλετο τὸ *δεδέσθαι* διὰ χρέος· ἐνίοτε δὲ ἡ ποινὴ αὕτη καὶ μέχρι τῆς *ὑποδουλώσεως τοῦ ὀφειλέτου* προέβαινεν(5)· ὥστε ἐκεῖ διετηρήθη τὸ ἀρχαῖον νόμιμον καὶ ὑποβάρβαρον ἔθος.

Ταῦτα περὶ τοῦ δεσμωτηρίου καὶ τῆς ποινῆς τῶν δεσμῶν· ὅτι δὲ ἡ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐγκάθειρξις τοῦ ἀδικήσαντος καὶ ἁμαρτόντος δὲν ἐγίνετο πρὸς σωφρονισμόν αὐτοῦ, δῆλον ἐκ πολλῶν· οὔτε ἡ περὶ τούτου ἰδέα φαίνεται ἀναπτυχθεῖσα ἐν τῷ πνεύματι τῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος νομοθετῶν οὔτε ἡ ἀπαιτουμένη μεγάλη δα-

(1) Δημ. ΚΔ', 144 και Ἀντιφῶν π. τ. Ἡρώδου φόνου 17.

(2) Δημ. ΚΔ', 125.

(3) Θεόφραστ. Χαρακτ. 6.

(4) Boeckh Staatsh I, 512.

(5) Ἰσοκράτ. Πλαταϊκ. (14), 48 πολλοὺς *μικρῶν ἕνεκα συμβολαίων δουλεύοντας ὁρῶμεν.*

πάνη ἐπέτρεπε τὴν παρ᾽ αὐτοῖς ἵδρυσιν τῶν καταλλήλων δεσμωτηρίων· διὸ καὶ προετίμων τὴν ποινὴν τῆς φυγῆς ἀντὶ τοῦ καταδαπανᾶσθαι ἱδρύοντες μεγαλοπρεπῆ δεσμωτήρια καὶ διατρέφοντες τοὺς ἐν αὐτοῖς δεσμώτας· μόνος ὁ Πλάτων ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ συνιστᾷ τὴν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ χρονίαν ἐγκάθειρξιν πρὸς σωφρονισμὸν τῶν πλημμελούντων(1)· ὡς πρὸς τοῦτο δὲ μάλιστα ὁ φιλόσοφος τοσοῦτον προσεγγίζει πρὸς τὰς νεωτέρας ἰδέας, ὥστε καὶ τὴν ἰσόβιον ἐγκάθειρξιν νομοθετεῖ· διὸ καὶ *σωφρονιστήριον* ἓν τῶν δεσμωτηρίων αὐτοῦ καλεῖ· ἀκριβέστερον δ᾽ εἰπεῖν, ὁ Πλάτων συνιστᾷ τρία δεσμωτήρια εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ· ἓν μὲν περὶ *τὴν ἀγορὰν* πρὸς περιορισμὸν τῶν εἰς μικρὰ καὶ κοινὰ πλημμελήματα περιπιπτόντων· τὸ δεύτερον δεσμωτήριον καλεῖ *σωφρονιστήριον*, ἐν ᾧ ἐγκλείονται οὐχὶ ἔλαττον τῶν πέντε ἐτῶν οἱ μείζονα περὶ θεοὺς ἀσεβοῦντες· τοῖς δ᾽ ἐν αὐτῷ ἐγκαθειργμένοις οὐδεὶς τῶν ἄλλων πολιτῶν πλησιάζει, ἀλλὰ μόνον τῆς ἀρχῆς ὡρισμένα μέλη ἐπισκέπτονται ἐπὶ *νουθετήσει τε καὶ τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ*· ἀλλὰ μετὰ πενταετῆ ἐγκάθειρξιν ἀπολυθέντες, ἀφοῦ ἤδη ἀρκούντως ἐσωφρονίσθησαν, συνοικοῦσι μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν· ἐὰν δ᾽ ὅμως τις τούτων κατηγορηθῇ πάλιν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ κατακριθῇ, ὡς ἀνιάτως ἤδη νοσῶν καὶ ἀδιόρθωτος θανατοῦται· καὶ τέλος εἰς τὸ τρίτον δεσμωτήριον, *τὸ ἐν τῇ ἀγριωτάτῃ ἐρημίᾳ ἱδρυμένον* καὶ **τιμωρίας** ἐπωνυμίαν ἔχον, *ἐγκλείουσιν ἰσοβίως τοὺς θηριώδεις γενομένους*· τοῖς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τούτῳ οὐδεὶς τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν πλησιάζει, ἀλλὰ μόνον οἱ *νομοφύλακες*· οὗτοι δὲ καὶ τὴν *τροφὴν τακτὴν* παρέχουσι διὰ τῶν οἰκετῶν· καὶ ἐάν τις τῶν ἐγκαθείρκτων τούτων τελευτᾷ, *ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας καὶ ἄταφον* ἐκβάλλουσιν(2).

τύπτειν-μαστιγοῦν, πληγαὶ-μαστιγώσεις.

Ὁ περὶ τοῦ δεσμωτηρίου καὶ τῶν δεσμῶν λόγος ἄγει κατ᾽ ἀνάγκην ἡμᾶς καὶ εἰς τὴν ποινὴν τοῦ *τύπτειν* καὶ τοῦ *μαστιγοῦν*· ἀλλ᾽ ἐν ᾧ *ὁ θάνατος*, *ἡ φυγὴ* καὶ *ὁ δεσμὸς* συχνότατα μνημονεύονται ὡς ποιναὶ

(1) Πλάτ. Νόμ. 855 Β *δεσμοῖς τε χρονίοις καὶ ἐμφανέσι καί τισι προπηλακισμοῖς* κολάζειν.

(2) Πλάτ. Νόμ. 908 καὶ 909.

τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ὡς πρὸς τὰς *πληγάς*, τοὺς *ῥαβδισμοὺς* δηλαδὴ καὶ τὰς *μαστιγώσεις*, ἐὰν ὑπῆρχον ἐν ταῖς διατάξεσι τοῦ ποινικοῦ δικαίου τῶν Ἑλληνικῶν νομοθεσιῶν καὶ τοῖς ἐλευθέροις πολίταις ἀποφάσει δικαστικῇ ἐπεβάλλοντο, τοῦτο ὑπό τινων ἀμφισβητεῖται· ὀκνοῦσι δ' οὗτοι τοιοῦτόν τι νὰ παραδεχθῶσιν, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὸ *τύπτειν καὶ μαστιγοῦν* τὴν φιλοτιμίαν τῶν ἐλευθέρων βαθέως ἐτίτρωσκεν· καὶ ὅμως ὁ Πλάτων(1) ἐν τοῖς ἑαυτοῦ Νόμοις, συνήθως ἀπειλῶν διὰ τῆς δημοσίας μάστιγος τοὺς δούλους καὶ τοὺς ξένους, καὶ κατὰ τῶν ἐλευθέρων οὐχ ἧττον ἐπιτρέπει *τὰς πληγὰς* ὡς ἰδίαν ποινήν, καθάπερ τὸ *θανατοῦν* καὶ τὸ *δεῖν* ἢ τοὺς δεσμούς· μάλιστα δὲ ἐν ᾧ καταργεῖ τὴν *ἀτιμίαν* καὶ τὴν *δήμευσιν τῆς οὐσίας* τῶν ἐλευθέρων, ἐπιτάσσει πρὸς τῷ μαστιγοῦν καὶ ἄλλας ἀτιμαστικὰς καὶ προπηλακιστικὰς ποινάς, οἷον *ἀμόρφους ἕδρας* (2), *στάσεις* καὶ *παραστάσεις* εἰς ἱερά (3). Καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ διαλόγοις τοῦ φιλοσόφου μνημονεύεται τὸ *τύπτειν* καὶ *αἱ πληγαὶ* μετὰ τῶν ἄλλων ποινῶν· οὕτω λ. χ. ἐν τῷ Γοργίᾳ σαφέστατα λέγεται· «ἐὰν μὲν *πληγῶν* ἄξια ἠδικηκὼς ᾖ, *τύπτειν* δεῖ παρέχοντα (ἑαυτόν)· ἐὰν δὲ *δεσμῶν*, **δεῖν**· ἐὰν δὲ *ζημίας*, ἀποτίνοντα· ἐὰν δὲ *φυγῆς*, *φεύγοντα*· ἐὰν δὲ *θανάτου*, *ἀποθνήσκοντα*» (4).

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Πλάτων λέγει, ἄδηλον δὲ μένει, ἐὰν ἐκ τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας ταῦτα λαμβάνῃ· ἀπίθανον δὲ φαίνεται, ἐὰν Ἑλληνική τις νομοθεσία καὶ μάλιστα ἡ Ἀττικὴ εἶχε τὰς πληγὰς ὡς ποινὴν τεταγμένην καὶ δικαστικῇ ἀποφάσει τοῖς ἐλευθέροις πολίταις ἐπιβαλλομένην· τὸ ἀπίθανον δὲ τοῦτο γεννᾶται μάλιστα ἐκ τῆς γνώμης τοῦ Δημοσθένους λέγοντος «ἐν τῇ ἐννόμῳ πολιτείᾳ ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος κατὰ τοῦτο μάλιστα διέφερον, ὅτι τοῖς μὲν δούλοις τὸ

(1) Πλάτ. Νόμ. 845, 854 Δ καὶ 914 Β.

(2) *ἀμόρφους* ἕδρας, τὸ ἀμόρφως καὶ ἐξευτελιστικῶς καθίζειν·— *παράστασις*, στάσις παρά τινα ἄτιμος· Τίμαιος Λεξικ. Πλατων. 206 πρβλ. καὶ Δίων. Κάσσιον LV, 18 καίτοι καὶ ἀποθανεῖν ἕλοιτο ἄν τις εὖ γεγονὼς καὶ ἀνδρεῖος ὢν ἢ τοιοῦτόν τι παθεῖν·— ὡς πρὸς τὰς *ἀμόρφους* δὲ ἢ *ἀτιμαστικὰς ἕδρας καὶ στάσεις* πρβλ. καὶ τὸ *ὀνοβάτιν τὴν μοιχαλίδα* ποιεῖν (Πλουτ. Ζητήματ. Ἑλλην. 2), *τὸ ἐν τῇ ἀγορᾷ κοφινοῦσθαι τὸν χρεωκοποῦντα* ἐν Βοιωτίᾳ (Στοβ. XLIV, 41) καὶ *τὸ τοὺς δειλοὺς γυναικοστολεῖν ἐν τῇ ἀγορᾷ* κατὰ τὸν νόμον τοῦ Χαρώνδα (Διόδωρ. XII, 16).

(3) Πλάτ. Νόμ. 855 C.

(4) Πλάτ. Γοργ. 480 D πρβλ. καὶ Κρίτων. 51 Β δεῖ τὸν πολίτην πάσχειν, ἐάν τι ἡ πόλις προστάττῃ παθεῖν, ἐάν τε *τύπτεσθαι* ἐάν τε *δεῖσθαι*.

σῶμα τῶν ἀδικημάτων ἁπάντων ὑπεύθυνόν ἐστι, τοῖς δ᾽ ἐλευθέροις κἂν τὰ μέγιστα τύχωσιν ἀδικοῦντες, τοῦτό γ᾽ ἔνεστι σῶσαι· *εἰς χρήματα γὰρ τὴν δίκην* περὶ τῶν πλείστων παρὰ τούτων προσήκει λαμβάνειν (1). Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο· τὸν κατακεκριμένον ἀνδροφόνον καὶ φυγάδα, ἐὰν παρὰ τὸν νόμον κατέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα, ἐν ᾧ δικαιοῦταί τις νὰ κτείνῃ καὶ ν᾽ ἀπάγῃ κατὰ τὸν νόμον, δὲν δύναται ὅμως ἐκ τοῦ νόμου νὰ λυμαίνηται αὐτόν, *μαστιγῶν* δηλαδὴ καὶ δέρων καὶ δεσμεύων (2)· τούτοις δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀντιφῶντος, καθ᾽ ἣν τοὺς μὲν ἐλευθέρους *ὅρκοις καὶ πίστεσιν* ἐξαναγκάζει ὁ νόμος, ἃ τοῖς ἐλευθέροις περὶ πλείστου ἐστί, τοὺς δὲ δούλους *ἑτέραις ἀνάγκαις* (3) (βασάνοις δηλαδὴ καὶ πληγαῖς).

Ἀλλ᾽ ὁ Αἰσχίνης μνημονεύει νόμου τινὸς τοῦ Σόλωνος «ὃς τὴν »γυναῖκα, ἐφ᾽ ᾗ ἂν ἁλῷ μοιχός, οὐκ ἐᾷ κοσμεῖσθαι οὐδὲ εἰς τὰ δη»μοτελῆ ἱερὰ εἰσιέναι, ἵνα μὴ τὰς ἀναμαρτήτους τῶν γυναικῶν ἀνα»μειγνυμένη διαφθείρῃ· ἐὰν δὲ εἰσίῃ ἢ κοσμῆται, τὸν ἐντυγχάνοντα »κελεύει *καταρρηγνύναι τὰ ἱμάτια καὶ τὸν κόσμον ἀφαιρεῖσθαι* καὶ »***τύπτειν*** *ἀπεχόμενον θανάτου* καὶ *τοῦ ἀνάπηρον ποιῆσαι*, ***ἀτιμῶν*** »τὴν τοιαύτην γυναῖκα καὶ τὸν βίον ἀβίωτον αὐτῇ παρασκευάζων» (4).

Ἐν ᾧ δὲ ὡς πρὸς τοὺς ἐνήλικας τοιαῦτά τινα γινώσκομεν περὶ τοῦ κατὰ πόσον ὁ νόμος ἐπέτασσε τὸ *τύπτειν πληγὰς* καὶ *μαστιγοῦν*, ἐν τῇ ἀγωγῇ τῶν Ἀττικῶν παίδων αἱ πληγαὶ ἦσαν συνήθη τοῦ παιδαγωγοῦ σωφρονιστικὰ μέσα. Κατὰ τὸν Πλάτωνα (5) ἐὰν μὲν ὁ παῖς ἑκὼν πείθηται εἰς τὰ κελευόμενα καὶ τὰ διδάγματα τοῦ παιδαγωγοῦ, εὖ ἔχει· εἰ δὲ μή, ὥσπερ *ξύλον διαστρεφόμενον καὶ καμπτόμενον εὐθύνουσιν ἀπειλαῖς* καὶ ***πληγαῖς*** (5)· ἀποθαυμάζων ὁ φιλόσοφος προσέτι τὴν παλαιοτέραν τῆς κοινωνίας εὐκοσμίαν λέγει· «οἱ μὲν πεπαιδευμένοι μετὰ σιγῆς διὰ τέλους ἤκουον, *τοὺς δὲ παῖδας οἱ παιδαγωγοὶ καὶ τὸν* ***πλεῖστον ὄχλον οἱ ἄρχοντες διὰ τῆς ῥάβδου*** *ἐνουθέτουν* (6).

(1) Δημ. ΚΒ', 55 καὶ ΚΔ', 167.
(2) Δημ. ΚΓ', 28-34.
(3) Ἀντιφῶν περὶ τοῦ χορευτου 25.
(4) Αἰσχίνης Α', 183.
(5) Πλάτων Πρωταγόρ. 325 D.
(6) Πλάτ. Νόμ. 700 C.

Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ ὁ Λυκοῦργος τῷ *παιδονόμῳ*, ὃς τὴν ἀγωγὴν τῶν παίδων ἐπετήρει, καὶ *μαστιγοφόρους* προσέτι ἔδωκεν, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ξενοφῶν (1)· ἀλλ᾽ ἐν Λακεδαίμονι ἡ *μάστιξ* ἦν οὐ μόνον κατὰ τῶν παίδων, ἀλλὰ καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶχον τὴν ἐξουσίαν ἐκ τοῦ νόμου ***τοὺς ἀκοσμοῦντας τῶν πολιτῶν ὁπουδήποτε τῶν δημοσίων τόπων ταῖς βακτηρίαις νὰ παίωσιν*** (2).

Ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς πόλεσιν ἐλειτούργει ἡ τοῦ ἀγορανόμου καὶ ἀστυνόμου μάστιξ· ἔτι δὲ καὶ ἐν ταῖς ὑπὲρ τῶν θεῶν ἑορταῖς καὶ τοῖς ἀγῶσιν οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἀγωνοδίκαι μετεχειρίζοντο *τὴν ῥάβδον ἢ τὴν μάστιγα* ἄνευ διακρίσεως προσώπου οὐ μόνον κατὰ τῶν ἀθλητῶν ἀκοσμούντων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν θεατῶν τὴν τάξιν διαταρασσόντων. Πασίγνωστον δὲ τὸ Ἡροδότειον (3) τυγχάνει «*ἐν τοῖσιν ἀγῶσιν οἱ προεξανιστάμενοι ῥαπίζονται*»· Λίχας δὲ ὁ Λακεδαιμόνιος ἐν Ὀλυμπίᾳ *ὑπὸ τῶν ῥαβδούχων πληγὰς ἔλαβεν*, ὅτι, νικῶντος τοῦ ἑαυτοῦ ζεύγους, προελθὼν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν ἡνίοχον ἐστεφάνωσεν (4). Καὶ τέλος ἐπειδὴ ἡ ῥάβδος σύμβολον ἀρχῶν τινων καὶ ὄργανον σωφρονιστικὸν τυγχάνει, καθάπερ καὶ τὸ Ὁμηρικὸν σκῆπτρον, διὰ τοῦτο παρὰ τῷ Πλάτωνι οἱ *ἄρχοντες* καὶ *πρυτάνεις* ἢ *ἐπιστάται* καλοῦνται προσέτι καὶ ***ῥαβδοῦχοι*** (5).

Χρηματικὴ ζημία (6) — ***δήμευσις τῆς οὐσίας***.

Συνηθεστάτη καὶ στερεότυπος κατέστη ἡ δικανικὴ ῥῆσις περὶ τοῦ κατηγορουμένου «ἔδει τὸ δικαστήριον *τιμᾶν* ὅ,τι χρὴ *παθεῖν* ἢ

(1) Ξενοφῶν Λακεδαιμον. Πολιτ. Β', 2 καὶ Δ', 6.

(2) Ξενοφ. Λακεδ. Πολιτ. Ϛ', 2.

(3) Ἡρόδοτ. Η', 59.

(4) Θουκυδίδ. Ε', 50.

(5) Πλάτ. Πρωταγόρ. 338.

(6) *Ζημίαν* οὐ τὴν εἰς χρῆμα μόνον ἐκάλουν, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς τὸ σῶμα· Πολυδεύκ. Η', 22· διὸ καὶ λέγεται *ζημιοῦν τινα χρήμασι. θανάτῳ. φυγῇ, ἀτιμίαις, ζημίαις ταῖς ἐσχάταις*·— ἡ λ. *ζημία* (Δωρικ. *ζαμία* καὶ Κρητικ. *δαμία*, Λατιν. damnum, condemno)=βλάβη καὶ ἀντίκειται τῷ *κέρδος*· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Ἠθικ. Νικομ. 1132 Β, 12) «*τὸ πλέον ἔχειν ἢ τὰ ἑαυτοῦ* λέγεται *κερδαίνειν*, τὸ δὲ ἔλαττον τῶν ἐξ ἀρχῆς *ζημιοῦσθαι*· ὥστε *κέρδους καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἴσον ἔχειν καὶ* πρότερον καὶ ὕστερον»· πρβλ. καὶ *ζημιοπρακτῶ* (ἐν Παπύροις), εἰσπράττω τὴν ἐπιβεβλημένην χρηματικὴν ζημίαν.— Κατὰ τὸ *ζημίαν ἐπιτιθέναι, ἐπιβάλλειν* (ἐκτίνειν, ἀποτίνειν) λέγεται καὶ *ἐπιβάλλειν ἐπιβολήν*· διὸ καὶ *ἐπιβολὴ* = ζημία, ποινή, πρόστι-

ἀποτεῖσαι»(1)· καὶ τὸ μὲν *παθεῖν* περιλαμβάνει τὴν ποινὴν τοῦ *θανάτου, τῆς φυγῆς, τῶν δεσμῶν, τῶν πληγῶν* καὶ τὴν *ἀτιμίαν*, τὸ δὲ **ἀποτεῖσαι τὴν εἰς χρήματα ζημίαν** καὶ **τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας**· ἐπεβάλλετο δὲ καὶ ἡ χρηματικὴ ζημία ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ δικαίου ὡς ἀντισήκωμα καὶ ἀντίτιμον τῆς βλάβης τῆς γενομένης ἢ πρὸς τὴν πολιτείαν ὅλην ἢ πρὸς τὰ μέλη αὐτῆς· τὸ ἀδίκημα ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐξετιμᾶτο καὶ ὑπελογίζετο διὰ χρημάτων, ἅπερ ὁ ἀδικήσας ὤφειλε ν' ἀποτείσῃ πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἀδικηθέντος· διὸ δὴ καὶ ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς χρόνοις *ποινὴ* λέγεται ἡ (χρηματικὴ) ἀποζημίωσις, ἡ ἀποτινομένη ὑπὸ τοῦ φονέως πρὸς ἐξιλασμὸν τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος, ἥπερ καὶ *τιμὴ* ὡσαύτως λέγεται, τιμὴ τοῦ αἵματος δηλονότι. Καὶ ἐφεξῆς δὲ ἐν τοῖς Ἀττικοῖς δικαστηρίοις ἐμφανίζεται ὁ ὅρος *τίμημα*, τό τε χρηματικὸν ἀντίτιμον σημαίνων καὶ τὴν ποινὴν ἢ τιμωρίαν καθόλου· διὸ καὶ ὁ Δημοσθένης λέγει «σκοπεῖτε τοίνυν, ὦ δικασταί, τί ἔσται *τὸ τίμημα*, ὃ *ταύτην ἕξει τὴν ἀξίαν, ὥστε τοσούτων ἀδικημάτων ἀξιόχρεων φαίνεσθαι*»(2)· οἱ ὅροι δὲ οὗτοι, *τιμή, τίμημα, τιμᾶν* κλπ. εἰσήχθησαν, ἐπειδὴ ἐν τῇ διαδικασίᾳ ὁ μὲν κατήγορος ὥριζε τὴν γενησομένην ἀποζημίωσιν (*ἐτιμᾶτο* τῷ κατηγορουμένῳ τινός), ὁ δὲ κατηγορούμενος ἀντιπροέτεινεν ὡς ἀποζημίωσιν ἔλαττον ποσὸν (ἤτοι *ἀντετιμᾶτο* ἢ ὑπετιμᾶτο ἑαυτῷ)· ὅθεν καὶ *ὑποτίμησις* (3)· διὸ καὶ ὁ ἀγὼν *τιμητὸς* καὶ *ἀτίμητος* ἐλέ-

νον· κατὰ δὲ τὸ *ἐπιβάλλειν ἐπιβολὴν* ἐλέχθη καὶ *ἐπιτιθέναι θωήν*· πρβλ. τὸ Ὁμηρικὸν **θωὴν ἐπιθήσομεν**· ὥστε καὶ τὸ *θωὴ* = *ἡ ἐπιτιθεμένη* τινὶ ζημία· εὕρηται δὲ καὶ ὁ τύπος ***θωή*** ὅθεν ***ἄθῳος*** καὶ θωϊὴ ἐν Λοκρικῇ ἐπιγραφῇ ἀθησαύριστος ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου.

(1) Δημ. ΚΑ', 25 καὶ 47 καὶ Πλάτ. Νόμ. 941 *τίμημα* δ' ἔστω ὅ,τι χρὴ *πάσχειν* ἢ *ἀποτίνειν*.

(2) Δημ. ΙΘ', 131, σελ. 381.

(3) Τὸ μὲν δικαστήριον ***τιμᾷ τινί τινος***, ὁ δὲ κατήγορος *τιμᾶται τῷ κατηγορουμένῳ* ***τινὸς*** καὶ ὁ φεύγων *ἀντιτιμᾶται* ἢ *ὑποτιμᾶται* καὶ ὁ *ἀγὼν* λέγεται *τιμητός*, ἐν ᾧ ἡ ποινὴ ἢ τὸ τίμημα καθορίζεται ὑπὸ τῶν δικαστῶν, ἐπειδὴ δὲν ἦτο καθωρισμένον ὑπὸ τοῦ νόμου· ***ἀτίμητος*** δὲ (δίκη, ἀγών), ἐν ᾧ τὸ τίμημα ἢ ἡ ποινὴ δὲν ὡρίζετο ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, ἀλλ' ἦν ὑπὸ τῶν νόμων ἐκ τῶν προτέρων ὡρισμένον Δημ. ΚΑ', 90, σελ. 543,15 καὶ ΚΖ' 67 σελ. 834· καὶ *προστιμᾶν* = πρόσθετον, βαρυτέραν ποινὴν (τῇ ὑπὸ τοῦ νόμου καθωρισμένῃ) ἐπιβάλλειν Πλάτ. Νόμ. 767 Ε, 943 Β, Δημ. ΚΔ', 114 σελ. 736,12 καὶ 732· καὶ ἡ λ. δὲ ***τιμωρὸς*** (*τιμάορος* Δωρικ. *τιμήορος* Ἰωνικ. = τιμάϜορος, *τιμῆς οὖρος* πρβλ. πυλωρός) = *ὁ τῆς τιμῆς φύλαξ*, ὁ ἱκανοποιῶν τὸν ἀδικηθέντα καὶ ὁ διώκων τὸν ἀδικοῦντα· διὸ καὶ *ἡ δίκη τιμωρὸς τοῦ αἵματος* ὑπὸ τοῦ

γετο· ὥστε καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἡ *διατίμησις* τῆς διὰ τοῦ ἀδικήματος γενομένης βλάβης καὶ ἡ ἀποζημίωσις ἢ *ἀντιτίμησις* αὐτῆς ἐγίνετο ὥσπερ καὶ ἐν τῷ πρατηρίῳ ἢ τῇ ἀγορᾷ, ἔνθα ὁ πωλητὴς καὶ ὁ ἀγοραστὴς διατιμῶνται τὴν ἀξίαν τῶν ἐμπορευμάτων, ὁ μὲν ἐπὶ τὸ πλέον, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον.

Καὶ ἡ χρηματικὴ δὲ ζημία ἢ ποινὴ ἐπεβάλλετο πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ, ἐπειδὴ ἔπληττε τὸν πολίτην εἰς τὴν πολύτιμον αὐτοῦ οὐσίαν· διότι κατὰ τὸν ποιητὴν καὶ

τὰ χρήματ᾽ ἀνθρώποισι τιμιώτατα (1).

Ἀλλὰ πολλάκις ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου τεταγμένη χρηματικὴ ζημία ἦτο τόσον μικρὰ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀδικοῦντος, ὥστε θρασεῖς καὶ ἀκόλαστοι πλούσιοι πολῖται περιφρονοῦντες αὐτὴν ὑβριστικῶς καὶ ἐπιδεικτικῶς εἰς τὸ ἀδίκημα προέβαινον· δύο δὲ περὶ τούτου παραδείγματα, τὸ τοῦ Μειδίου καὶ τὸ τοῦ Δημάδου, ἀρκοῦσιν· ὁ μὲν θρασὺς Μειδίας τῇ μιᾷ μὲν χειρὶ κατήνεγκε τὸν κόνδυλον, τῇ δὲ ἑτέρᾳ κατέβαλε παραχρῆμα τὴν χρηματικὴν ζημίαν, τρισχιλίας δραχμάς (2)· ὁ δὲ ἀκόλαστος Δημάδης παρὰ τὸν νόμον, ὃς ἀπηγόρευεν, ἵνα ξένος ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου χορεύῃ ἢ χιλίας δραχμὰς ὁ χορηγὸς ν᾽ ἀποτίνῃ, εἰσαγαγὼν ξένους τοὺς χορευτὰς ἅπαντας, ἑκατὸν ὄντας, ἅμα καὶ τὴν ζημίαν, ἀνὰ χιλίας ὑπὲρ ἑκάστου, κατέθηκεν (3)· ἀλλ᾽ οὕτως ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου καθωρισμένη χρηματικὴ ποινὴ ἤθελεν ἀποτύχει τοῦ σκοποῦ, εἰ μὴ καὶ ἕτερόν τι προσετάσσετο· ὅπου δηλαδὴ ὁ νόμος δι᾽ ἀδίκημά τι μετρίαν τὴν ἀποζημίωσιν ὥριζεν, ἐν τῇ δίκῃ ὁ κατήγορος ἐξ ἄλλης τινὸς συμπαρομαρτούσης περιπτώσεως συνεδύαζεν ἐν τῇ κατηγορίᾳ αὐτοῦ καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον· οὕτω δὲ εἰς τὸν δικάζοντα δῆμον, ἔχοντα τὴν κυριαρχίαν ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δι-

Πλάτωνος ἐλέχθη, ἔτι δὲ καὶ ***ἡ δίκη τιμωρὸς τῶν κακῶν*** (Νόμ. 872 Ε καὶ 716 Α. πρβλ. καὶ ***ἡ τιμωρία ἀδικίας ἀκόλουθος πάθη*** Νόμ. 728C)· ὅθεν καὶ ***τιμωρία τινὸς*** =ὑπέρ τινος (τοῦ ἀδικουμένου) καὶ ***κατά τινος*** (=κατὰ τοῦ ἀδικοῦντος) καὶ ***τιμωρῶ τινι***(=τῷ ἀδικουμένῳ βοηθῶ) καὶ ***τιμωροῦμαί τινα*** (παρὰ τοῦ ἀδικήσαντος δίκην λαμβάνω) ἤτοι ἡ μὲν δοτικὴ δηλοῖ τὸ πρόσωπον *ὑπὲρ οὗ*, ἡ δὲ αἰτιατικὴ τὸ ***καθ᾽ οὗ*** ἡ τιμωρία ἢ ἡ ἐκδίκησις γίνεται.

(1) Εὐριπίδ. Φοινίσσ. 453.

(2) Διογένης Λαέρτιος VI, 42 «Μειδίου κονδυλίσαντος καὶ εἰπόντος τρισχίλιαί σοι κεῖνται ἐπὶ τῆς τραπέζης».

(3) Πλούτ. β. Φωκίωνος 30.

καιοσύνης, ἐδίδετο εὐκαιρία νὰ ἐπιβάλλῃ ζημίαν καὶ ἔξω τοῦ νόμου, ἣν αὐτὸς ἐβούλετο, πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς πολιτείας, ἣν τὸ τοῦ κατηγορουμένου ἀδίκημα προσέβαλε· μάλιστα δὲ ὁ δῆμος δικάζων ἐπέβαλλε βαρεῖαν τὴν χρηματικὴν ζημίαν, ὅπως βδελυρὸν καὶ θρασὺν ἕνεκα τοῦ πλούτου πολίτην συντρίψῃ καὶ ἀκίνδυνον τοῦ λοιποῦ ποιήσῃ· διὸ καὶ ὁ Δημοσθένης συνιστᾷ, ὅπως ὁ θρασὺς καὶ ἀκόλαστος Μειδίας περιαιρεθῇ τὴν οὐσίαν ὅλην ἢ τὸ πλεῖστον αὐτῆς, ἵνα μηκέτι εἰς τοὺς πολίτας ὑβρίζῃ(1)· πολλάκις δὲ τοῦτο ἐγίνετο καὶ χάριν τοῦ δημοσίου ταμείου, ἵνα διὰ τῶν μεγάλων καταδικαστικῶν ζημιῶν εὐπορῇ καὶ ὁ δῆμος· τοῦτο δὲ μαρτυρεῖται διαρρήδην καὶ ὑπὸ τοῦ Λυσίου· «ἡ βουλὴ ἡ βουλεύουσα, λέγει ὁ ῥήτωρ, ὅταν μὲν ἔχῃ χρήματα ἱκανὰ εἰς τὴν διοίκησιν, οὐδὲν ἐξαμαρτάνει· ὅταν δ᾽ εἰς ἀπορίαν καταστῇ, ἀναγκάζεται εἰσαγγελίας δέχεσθαι καὶ δημεύειν τὰ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ῥητόρων τοῖς τὰ πονηρότατα λέγουσι πείθεσθαι»(2).

Εἰς χρηματικὴν ζημίαν ὑπεβάλλετο καὶ ὁ κατήγορος ὁ μὴ ἐπεξιὼν δημοσίαν δίκην ἢ ἐπεξιὼν καὶ μὴ μεταλαμβάνων τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων τῶν δικαστῶν(3)· ὁ νόμος ἤθελε μὲν τὴν καταδίωξιν τῶν ἀδικούντων, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπέτρεπεν, ἵνα συκοφαντῇ τις τὸν ἄλλον νηποινεὶ μηδὲ ἀκινδύνως κερδοσκοπῇ πρὸς βλάβην τῆς πολιτείας· ἡ ζημία δ᾽ αὕτη χιλίων δραχμῶν ἦν· ὅθεν καὶ τὸ εἰς αὐτὴν ὑποβάλλεσθαι *χιλιοῦσθαι* ἐλέγετο καὶ *χιλιωθῆναι* τὸ χιλίας δραχμὰς ζημιωθῆναι ἢ ὀφλεῖν· πρβλ. καὶ τὴν φράσιν *περὶ χιλίων κινδυνεύειν* καὶ *ἐν χιλίαις ὁ κίνδυνος*.

Κίνδυνον μεγίστης ζημίας ἢ μᾶλλον *δημεύσεως τῆς οὐσίας* διέτρεχον καὶ ὅσοι ἐγγυηταὶ γενόμενοι ὑπὲρ τῶν μισθουμένων τὰ τῆς πόλεως μὴ ἀπέδιδον τὴν ἐγγύην(4). Προσέτι τῶν εἰς τὸν πόλεμον καὶ

(1) Δημ. ΚΑ΄, 138 περιαιρεθεὶς οὗτος τὰ ὄντα ἴσως μὲν οὐκ ἂν ὑβρίζοι· εἰ δὲ μή, ἐλάττονος ἔσται τοῦ μικροτάτου παρ᾽ ἡμῖν· καὶ § 152 ὑπολαμβάνω τιμήσειν ὅσον καταθεὶς οὑτοσὶ παύσεται τῆς ὕβρεως· τοῦτο δ᾽ ἔσται μάλιστα μὲν θάνατος, εἰ δὲ μή, πάντα τὰ ὄντα ἀφελέσθαι· πρβλ. καὶ 211 καὶ 98.

(2) Λυσίας κατὰ Νικομάχου (λ΄) 22 σελ. 185 καὶ Ἰσοκράτ. περὶ ἀντιδόσεως (ιε΄) 160.

(3) Δημοσθ. ΝΗ΄, 6 σελ. 1323 (νόμος) ἐάν τις ἐπεξιὼν μὴ μεταλάβῃ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων, χιλίας ἀποτίνειν· κἂν μὴ ἐπεξίῃ, χιλίας ἑτέρας, ἵνα μήτε συκοφαντῇ μηδεὶς μήτε ἄδειαν ἔχων ἐργολαβῇ καὶ *καθυφιῇ* τὰ τῆς πόλεως.

(4) Δημοσθ. ΝΑ΄, 27 σελ. 1255 οἵ γε νόμοι κελεύουσι τὴν οὐσίαν εἶναι δημοσίαν (τούτου), ὃς ἐγγυησάμενός τι τῶν τῆς πόλεως μὴ ἀποδιδῷ τὴν ἐγγύην.

τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως εἰσφορῶν οὐδεὶς ἀτελὴς ἦν· τῶν δὲ μὴ εἰσφερόντων τὰ σφέτερ᾽ αὐτῶν τὰς οὐσίας ὁ νόμος ἐδήμευεν (1).

Αἱ μεγάλαι χρηματικαὶ ζημίαι ὑπὸ τοῦ δήμου ἐπεβάλλοντο μάλιστα εἰς ἐκείνους τῶν πολιτῶν, οἵτινες εἰς τὸ κοινὸν καὶ τὴν πολιτείαν ἐπικίνδυνοι ἐφαίνοντο· διότι διὰ τῶν ζημιῶν τούτων προσεπάθουν ν᾽ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ πολίτου τὰ πρὸς τὴν ἀδικίαν μέσα, αὐτὸν νὰ ταπεινώσωσι καὶ τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐπίδρασιν καὶ δύναμιν αὐτοῦ ματαιώσωσι· διότι ὁ τοῦ δημοσίου ὀφειλέτης αὐτοδικαίως ἐστερεῖτο τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων μέχρις οὗ ἐκτείσῃ τὸ χρέος· ἐὰν δὲ ἡ ἀπότεισις δὲν ἐξετελεῖτο μέχρι τῆς ἐνάτης πρυτανείας, τὸ χρέος διπλάσιον ἐγίνετο (2)· ὁ δὲ ἀδυνατῶν καὶ τοῦτο ν᾽ ἀποτείσῃ *ἠτιμοῦτο*· οὕτω δὲ ἁπλῆ τις χρηματικὴ ζημία, ἣν δὲν ἐδύνατό τις ν᾽ ἀποτείσῃ ἐν καιρῷ, ἐγίνετο αἰτία, ὅπως ὁ καταδικασθεὶς *ἀτιμωθῇ* ἤτοι ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ὡς φυγὰς ζῇ καὶ εἰ μή τι ἀπροσδόκητον εὐτύχημα εἰς αὐτὸν συνέβαινε, θεωρῆται πολιτικῶς νεκρός· διὸ καὶ ὁ Ἰσοκράτης εἰκότως λέγει· «τῶν γὰρ αὐτῶν τιμημάτων ἐπιγεγραμμένων ἤτοι ἐπιβεβλημένων οὐ περὶ τῶν αὐτῶν ὁ κίνδυνός ἐστιν, ἀλλὰ τοῖς μὲν χρήματα κεκτημένοις *περὶ ζημίας*, τοῖς δ᾽ ἀπόρως, ὥσπερ ἐγώ, διακειμένοις ***περὶ ἀτιμίας, ἣν ἐγὼ φυγῆς μείζω συμφορὰν νομίζω· πολὺ γὰρ ἀθλιώτερον παρὰ τοῖς αὐτοῦ πολίταις ἠτιμωμένον οἰκεῖν ἢ παρ᾽ ἑτέροις μετοικεῖν***» (3).

Πλὴν δὲ τούτου χάρις τις ἢ ἐπιείκεια κατὰ τὴν ποινὴν ταύτην δὲν ἐγίνετο· τῶν δὲ τολμώντων νὰ ἱκετεύσωσι χάριν τινὰ ὑπὲρ τοῦ ὠφληκότος, πρὶν ἐκτείσῃ τὸ ὄφλημα, ἐδημεύετο ἡ οὐσία κατὰ τὸν νόμον (4)· ἡ ἀρχαιότης ἐφοβεῖτο πλέον παντὸς ἄλλου τὸ κριθὲν ν᾽ ἀναθεωρήσῃ· ἐὰν δ᾽ ὁ δῆμος ᾐσθάνετο μεταμέλειαν ἢ οἶκτον ἐπὶ τῇ ἐπιβληθείσῃ χρηματικῇ ποινῇ, ἓν μόνον μέσον ὑπῆρχεν, ὅπως θεραπεύσῃ τὸ κακόν· παρεῖχε δηλαδὴ τῷ καταδικασθέντι σοφιστικῶς πως ἐξ ἄλλης τινὸς ἀφορμῆς βοήθειαν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου ἰσόσταθμον πρὸς τὴν ἐπιβεβλημένην ζημίαν· οὕτω λ. χ., ὡς μανθάνομεν

(1) Δημοσθ. Κ΄. 18 σελ. 462 καὶ Λυσίας κατὰ Φιλοκράτους 9.

(2) Δημοσθ. ΝΗ΄, 1 σελ. 1322.

(3) Ἰσοκράτ. περὶ ζεύγους 47.

(4) Δημ. ΚΔ΄, 45 καὶ 50.

ἐκ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους (1). ὁ στρατηγὸς Φορμίων ὤφειλε τῷ δήμῳ *ἑκατὸν μνᾶς* καὶ ἕνεκα τούτου ἄτιμος ἦν· ὁ δὲ δῆμος βουλόμενος λῦσαι τὴν ἀτιμίαν ἀπεμίσθωσεν αὐτῷ *ἑκατὸν μνῶν τοῦ Διὸς θυσίαν*. Καὶ ὁ Πλούταρχος δὲ ἱστορεῖ παραπλήσιόν τι ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ὀφλήματος τοῦ Δημοσθένους· «τῆς δὲ χρηματικῆς ζημίας αὐτῷ μενούσης (οὐ γὰρ ἐξῆν χάριτι λῦσαι τὴν καταδίκην) ἐσοφίσαντο πρὸς τὸν νόμον· εἰωθότες γὰρ ἐν τῇ θυσίᾳ τοῦ Διὸς τοῦ σωτῆρος ἀργύριον τελεῖν τοῖς κατασκευάζουσι καὶ κοσμοῦσι τὸν βωμόν, ἐκείνῳ τότε ταῦτα ποιῆσαι καὶ παρασχεῖν πεντήκοντα ταλάντων ἐξέδωκαν, ὅσον ἦν τὸ τίμημα τῆς καταδίκης» (2)· εὐνόητον δ᾽ ὅτι ἡ τοιαύτη διέξοδος καὶ λύσις τῆς χρηματικῆς ποινῆς καὶ ἀτιμίας προϋποτίθησιν ἰδιαιτέραν εὔνοιαν τοῦ δήμου πρὸς τὸ καταδικασθὲν πρόσωπον.

Ἡ δήμευσις τῶν χρημάτων ἢ τῆς οὐσίας τοῦ πολίτου συνεδέετο πάντοτε μετὰ τῆς εἰς θάνατον καταδίκης καὶ τῆς ἀειφυγίας· ἀλλ᾽ ἡ δήμευσις ἤδη δὲν θεωρεῖται ποινή, ἀλλὰ μᾶλλον φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς καταδίκης, ἧς ἕνεκεν ὁ καταδικασθεὶς ἀπώλλυε τὰ ἐπὶ τῶν κτημάτων αὐτοῦ δικαιώματα καὶ οὕτως ἡ πολιτεία ἐγίνετο κυρία τῆς ἀδεσπότου καταστάσης κτήσεως, ἀφ᾽ οὗ μάλιστα καὶ οἱ παῖδες τοῦ καταδικασθέντος εἰς εἶδός τι ἀτιμίας ὑπεβάλλοντο (3). Μετὰ τῆς ἁπλῆς ὅμως ἢ μερικῆς ἀτιμίας δὲν ἐπήρχετο ἀναγκαίως καὶ ἡ δήμευσις τῆς οὐσίας, ἀφ᾽ οὗ μάλιστα καὶ ἐν τῇ τελείᾳ δημεύσει ἡ Ἀττικὴ φιλανθρωπία ὑπέλειπε μέρος τῆς οὐσίας εἰς τοὺς ὑπολειφθέντας τοῦ καταδίκου οἰκείους, γυναῖκα δηλαδὴ καὶ παῖδας (4).

Τέλος ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους γινώσκομεν, ὅτι πρότερον μὲν ἐν τῇ Ἀττικῇ πολιτείᾳ καὶ ἡ βουλὴ ἡ τῶν πεντακοσίων κυρία ἦν καὶ *χρήμασι ζημιῶσαι καὶ δῆσαι καὶ ἀποκτεῖναι*, ἀλλ᾽ ἐν τῇ μετὰ τοὺς τριάκοντα πολιτείᾳ ὁ δῆμος ἀφείλετο τῆς βουλῆς τὸ δικαίωμα τοῦ *θανατοῦν καὶ δεῖν καὶ χρήμασι ζημιοῦν* (5).

(1) Ἀριστοφ. Εἰρήν. 347.

(2) Πλούταρχ. β. Δημοσθέν. 27. Πρβλ. Γιλβέρτου Ἐγχειρίδιον Ἀρχαιολογ. κατὰ μετάφρασιν Ν. Πολίτου σ. 447-8 καὶ Boeckh Staatsh. 1, 515.

(3) Δημοσθ. ΚΕ', 30 πρβλ. καὶ τὸ περὶ *περὶ τῆς ἀτιμίας* κεφάλαιον.

(4) Δημ. ΚΖ' 65.

(5) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 45.

Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ *δὲν δέχεται τὴν δήμευσιν τῶν χρημάτων τοῦ πολίτου*· διότι ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ πρέπει οἱ κλῆροι τῶν πολιτῶν νὰ διατελῶσιν ἀεὶ οἱ αὐτοὶ καὶ ἴσοι (1)· ζημίας δ' ἔκτεισιν ἐπιτρέπει, μόνον ἐὰν ὑπάρχῃ περίσσευμά τι ἐκ τοῦ κλήρου· καὶ τοσαύτας μόνον ἐπιβλητέον, λέγει, ὅπως ἂν τῶν κλήρων μηδεὶς ἀργὸς γένηται δι' ἀπορίαν χρημάτων (2)· διὸ καὶ τῷ εἰς ἀειφυγίαν καταδικαζομένῳ ἐπὶ τραύματι ἐκ προνοίας ἐπιτρέπει νὰ *καρπῶται τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν πᾶσαν* (3)· ἀλλὰ καὶ οἱ παῖδες, ὧν ὁ πατὴρ ἅμα τε καὶ ὁ πάππος καὶ ἐπίπαππος ὦφλον τιμωρίαν θανάτου, ἀναγκαζόμενοι νὰ ἐκλίπωσι τὴν πόλιν τοῦ φιλοσόφου, ὅμως δὲν στεροῦνται τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ συναποφέρονται αὐτήν (4).

Τὰ ἀτοπήματα ταῦτα τῆς χρηματικῆς ζημίας καὶ τῆς δημεύσεως τῆς οὐσίας, ποινῆς δηλαδὴ καὶ ἐπικινδύνου διὰ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἐπιβαλλόντων καὶ ἀδίκου πρὸς τὰ τῆς οἰκογενείας ἀθῷα μέλη, ἅπερ ἀπογυμνοῖ, ἐκίνησαν καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν προσοχήν· διότι ὁ Σταγιρίτης συμβουλεύει τὴν ψήφισιν νόμου, καθ' ὃν ἡ οὐσία τῶν ἐπὶ μεγάλοις ἐγκλήμασι καταδικασθέντων μὴ περιέρχηται πλέον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀλλ' εἰς τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν· οὕτω δὲ λέγει ὁ φιλόσοφος καὶ τοὺς ἐνόχους ζημιοῦμεν, οἵτινες οὐχ ἧττον τιμωρηθήσονται καὶ τὸ πλῆθος κωλύομεν τοῦ νὰ καταδικάζῃ τόσον συχνὰ καὶ σκληρῶς τοὺς κατηγορουμένους, μὴ δυνάμενον πλέον νὰ μετέχῃ τοῦ ἐκ τῆς καταδίκης χρηματικοῦ ποσοῦ (5). Ἀλλὰ τὴν καινοτομίαν

(1) Πλάτ. Νόμ. 877 D οἱ οἶκοι ἢ οἱ κλῆροί εἰσι 45 χιλιάδες· δεῖ δὲ τοὺς οἴκους τούτους ὡς ὁσιωτάτους καὶ εὐτυχεστάτους κεκτῆσθαι· ἐὰν δέ τις ἐξερημωθῇ, οἱ συγγενεῖς τούτου καὶ οἱ νομοφύλακες εἰσάγουσι νέον οἶκον κληρονόμον τοῦ ἐξερημωθέντος πρβλ. καὶ 855.

(2) Πλάτ. Νόμ. 855 εἰ δέ τις δοκεῖ πλείονος ζημίας ἄξιος εἶναι, *ἐὰν μὴ ἐθέλωσιν οἱ φίλοι συνεκτίνειν τὴν ζημίαν καὶ ἀπελευθεροῦν*, κολαστέον δεσμοῖς χρονίοις καὶ ἐμφανέσι καὶ προπηλακισμοῖς.

(3) Πλάτ. Νόμ. 877.

(4) Πλάτ. Νόμ. 856 D.

(5) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. 1320A,5. Οἱ δὲ νῦν δημαγωγοὶ *χαριζόμενοι τοῖς δήμοις πολλὰ δημεύουσι διὰ τῶν δικαστηρίων*· διὸ δεῖ πρὸς ταῦτα ἀντιπράττειν τοὺς κηδεμόνας τῆς πολιτείας *νομοθετοῦντας μηδὲν εἶναι δημόσιον* τῶν καταδικαζομένων καὶ φερομένων εἰς τὸ κοινόν, *ἀλλ' ἱερόν*· οἱ μὲν γὰρ ἀδικοῦντες οὐχ ἧττον εὐλαβεῖς ἔσονται (ζημιωθήσονται γὰρ ὁμοίως), ὁ δὲ ὄχλος ἧττον καταψηφιεῖται τῶν κρινομένων μηδὲν μέλλων λήψεσθαι.

ταύτην τοῦ φιλοσόφου, ἥτις εἰσαγομένη ἐδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ βελτίωσίν τινα, προσκρούουσαν εἰς ἐμπαθεῖς συνηθείας καὶ συμφέροντα, οὐδεὶς τῶν πολιτικῶν ἐτόλμησε νὰ προτείνῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου πρὸς ψήφισιν καὶ νομιμοποίησιν.

Ἡ *δήμευσις τῆς οὐσίας* ὡς καὶ ἡ *ἀτιμία* φαίνεται εἰσηγμένη εἰς τὸ ποινικὸν τῶν Ἀθηναίων δίκαιον καὶ πρὸ τῆς τοῦ Σόλωνος νομοθεσίας· διότι μνημονεύονται *φονικοὶ τοῦ Δράκοντος νόμοι*, καθ' οὓς τοῦ φονέως καταδικαζομένου εἰς θάνατον ἢ ἀειφυγίαν *ἐδημεύετο καὶ ἡ οὐσία*. Ἡ δήμευσις τῆς οὐσίας ἕνεκα τῶν συχνῶν δικαστικῶν ἀγώνων καὶ τοῦ ἐξ αὐτῶν ἀναπτυσσομένου φλογεροῦ πάθους τοῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου, ἐγίνετο τόσον συχνή, ὥστε δεινὴ μάστιξ κοινωνικὴ κατέστη· οἱ νεώτεροι ποινικολόγοι κατὰ τὸν Thonissen σφοδρῶς κατεπολέμησαν τὴν ποινὴν ταύτην· διὸ καὶ ἐξηφανίσθη σήμερον ἐκ τῶν πλείστων τῆς Εὐρώπης ποινικῶν κωδίκων (1).

Ἀτιμία.

Ταῖς εἰρημέναις τοῦ *φονικοῦ δικαίου ποιναῖς* ἤτοι *τῷ θανάτῳ, τῇ φυγῇ, τοῖς δεσμοῖς* καὶ τῇ *τῶν ὄντων δημεύσει* προσθετέα καὶ ἄλλη τις ἔτι κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν δίκαιον ποινὴ βαρεῖα, ἡ *ἀτιμία*, ἡ ἀπώλεια δηλαδὴ *τῶν τοῦ πολίτου τιμῶν* ἢ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων (deminutio capitis)· πρὸς τὴν *ἀτιμίαν* δὲ ἀντίκειται ἡ *ἐπιτιμία*, ἡ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων κυριότης· ἦτο δὲ ἡ ἀτιμία *πολιτικὸς θάνατος καὶ οἱονεὶ ἀειφυγία ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι* διότι ὁ ἄτιμος (deminutus capite) ἐν αὐτῇ ἦτο ὥσπερ ἐν ξένῃ χώρᾳ· ὁ Ἰσοκράτης μάλιστα νομίζει τὴν *ἀτιμίαν μείζονα συμφορὰν τῆς φυγῆς*· πολὺ γὰρ ἀθλιώτερόν ἐστι παρὰ τοῖς ἑαυτοῦ πολίταις ἠτιμωμένον οἰκεῖν ἢ παρ' ἑτέροις μετοικεῖν (2).

Ὁ ἄτιμος κατὰ τὸν Αἰσχίνην (3) οὐδὲν πολιτικὸν ἢ ἱερατικὸν ἀξίωμα ἐδύνατο νὰ λάβῃ, οὔτε πρεσβευτὴς νὰ σταλῇ οὐδὲ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου νὰ λέγῃ καὶ νὰ γράφῃ οὐδὲ εἰς τὴν ἀγορὰν νὰ ἐμφανίζηται· ἀπεκλείετο προσέτι τῶν ἱερῶν καὶ τῶν δημοσίων θυ-

(1) Thonissen σελ. 128.
(2) Ἰσοκράτ. περὶ ζεύγ. 47.
(3) Αἰσχίνης κατὰ Τιμάρχου 44 καὶ 46.

σιῶν· καὶ ἐπὶ πᾶσι βιαζόμενος καὶ ἀδικούμενος δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ζητήσῃ τὴν προστασίαν τῶν νόμων(1) οὐδὲ μάρτυς ἐν τῷ δικαστηρίῳ νὰ κληθῇ, καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁ ἄτιμος ἐστερεῖτο τὸ δικαίωμα τοῦ λέγειν καὶ γράφειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ οὐδενὸς τῶν κοινῶν μετεῖχεν(2)· ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ στρατεύειν ἦτο οὐχὶ μόνον χρέος τοῦ πολίτου πρὸς τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ καὶ δικαίωμα καὶ προνόμιον τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν ἐπιτίμων, ὁ *ἄτιμος* δὲν ἐγένετο δεκτὸς εἰς τὸν στρατόν, εἰ μὴ πρότερον αὐτὸν ἡ πολιτεία *ἐπίτιμον* ἐποίει(3).

Ἡ ἀτιμία ἐν Ἀθήναις ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Σόλωνος· ἐπειδὴ δὲ δὲν ὁρίζεται καὶ ἡ ἔννοια τῆς ποινῆς ταύτης ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ, προδήλως ἡ ποινὴ αὕτη λίαν συνήθης ἤδη τοῖς Ἀθηναίοις ἦν· ἰδοὺ δὲ καὶ δύο νόμοι, ἐν οἷς μνημονεύεται ἡ ἀτιμία. «ὃς ἂν στασιαζούσης τῆς πόλεως μὴ θῆται τὰ ὅπλα μηδὲ μεθ' ἑτέρων, *ἄτιμον εἶναι καὶ τῆς πόλεως μὴ μετέχειν*»· «ἐάν τινες τυραννεῖν ἐπανιστῶνται ἢ ἐάν τις συγκαθιστῇ τὴν τυραννίδα, *ἄτιμον εἶναι καὶ αὐτὸν καὶ γένος*»(4)· ἀκριβέστερον δ' εἰπεῖν, ἡ ἀτιμία ἐν Ἀθήναις ἦτο γνωστὴ καὶ πρὸ τοῦ Σόλωνος· διότι μνημονεύεται καὶ ἔν τινι τῶν φονικῶν νόμων τοῦ Δράκοντος· «ὃς ἂν ἄρχων ἢ ἰδιώτης αἴτιος ᾖ τὸν θεσμὸν συγχυθῆναι τόνδε (τὸν περὶ τῆς ἀμύνης) ἢ μεταποιήσῃ αὐτόν, ἄτιμον εἶναι καὶ παῖδας ἀτίμους καὶ τὰ ἐκείνου»(5).

Ἦτο δὲ ἡ ἀτιμία διττή, α' γενικὴ ἢ διηνεκής, καθ' ἣν ὁ ἀτιμωθεὶς ἐστερεῖτο πάντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων· ὅθεν καὶ ἡ φράσις «*παντάπασιν ἄτιμος, καθάπαξ ἄτιμος, ἁπλῶς ἠτίμωται*»(6)· β' ἡ ἀτιμία ἦν μερικὴ ἢ κατὰ πρόσταξιν, καθ' ἣν δηλαδὴ μέρος μόνον τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἐστερεῖτο ὁ καταδικασθείς· ὡς εἰκὸς δέ, κατ' αὐτὴν ὁ ἀτιμούμενος δὲν ἐστερεῖτο καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ· καὶ εἰς τοῦτο

(1) Δημοσθ. ΚΑ', 87 οὔτε λαχεῖν ἀδικηθέντα . . . καὶ ΝΖ', 17 σελ. 1327 καὶ Λυσίας κατὰ Ἀνδοκίδου 22 (222) καὶ Ἀνδοκίδης 10,13.

(2) *Ἄτιμος τοῦ συμβουλεύειν* τῇ πόλει· Δημ. σελ. 200, 15· ὄντι δὲ *ἀτίμῳ λέγειν οὐ προσῆκεν οὐδὲ γράφειν* Δημ. ΚΒ', 34 σελ. 604.

(3) Ὁ Πλάτων (Νόμ. 945 Α) καὶ τὸν δειλιάσαντα καὶ ῥίψασπιν γενόμενον δὲν δέχεται αὖθις εἰς τὸν στρατόν· ἐὰν δὲ ἀνακαταταχθῇ ὑπό τινος τῶν ἀρχόντων, τιμωρεῖται καὶ ὁ κατατάξας αὐτὸν καὶ ὁ καταταχθεὶς χρηματικῇ ζημίᾳ μεγάλῃ.

(4) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 8,5.

(5) Δημοσθ. ΚΓ', 62 σελ. 640.

(6) Δημοσθ. ΚΑ', 87 σελ. 542 καὶ 99 σελ. 547,2 καὶ ΚΕ', 30 σελ. 779,7.

ἀναφέρεται βεβαίως ἡ τοῦ Ἀνδοκίδου ῥῆσις, *ἄτιμοι μὲν ἦσαν τὰ σώματα, τὰ δὲ χρήματα εἶχον*(1)· διότι ἀλλότριον ἦν τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας καὶ τῶν περὶ τοῦ δικαίου ἰδεῶν τῶν Ἀθηναίων τὸ *δημεύειν* τὴν οὐσίαν τῶν διὰ παρανομίαν τινὰ εἰς προσωπικὴν καὶ μερικὴν ἀτιμίαν καταδικασθέντων πολιτῶν(2)· ὁ Πλάτων μάλιστα ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ ὡς καταργεῖ τέλεον τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας ὡς οὐδὲν πρέπουσαν τῇ πολιτείᾳ, ἐν ᾗ οἱ κλῆροι οἱ αὐτοὶ καὶ ἴσοι πρέπει νὰ διατελῶσιν(3), οὕτω καταργεῖ καὶ τὴν ἀτιμίαν νομοθετῶν «*ἄτιμον μηδένα ποιεῖν μηδέποτε μηδ' ἐφ' ἑνὶ τῶν ἁμαρτημάτων μηδ' ὑπερόριον φυγάδα*(4), *θάνατον δὲ ἢ δεσμοὺς ἢ πληγὰς ἤ τινας ἀμόρφους στάσεις ταύτην τὴν δίκην τινέτω*».

Καὶ εἰς μὲν τὴν τελείαν ἢ διηνεκῆ ἀτιμίαν κατεδικάζοντο οἱ τὰ δημόσια ἢ τὰ ἱερὰ χρήματα νοσφιζόμενοι(5), οἱ ἔνοχοι δωροδοκίας ὅ τε διδοὺς καὶ ὁ λαμβάνων ἐπὶ βλάβῃ τοῦ δήμου ἢ καί τινος τῶν πολιτῶν(6), οἱ συκοφάνται, οἱ ἐν τοῖς κινδύνοις προδήλως δειλιῶντες καὶ τὴν τάξιν λείποντες(7), οἱ τὸν ἄρχοντα ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος ὑβρίζοντες ἢ καὶ εἰς τὸ ἀρχεῖον εἰσελθόντες(8)· διότι ἡ πρὸς τὸν ἄρχοντα ὕβρις ἐθεωρεῖτο πρὸς τὴν πόλιν ὅλην γινομένη· ἔτι δὲ καὶ οἱ ἡταιρηκότες(9), ὅσοι δηλαδὴ τὴν ἁγνότητα τῆς ἑαυτῶν νεότητος

(1) Ἀνδοκίδης περὶ μυστηρ. 36.

(2) Πρβλ. Δημ. Κ', 155-157.

(3) Πλάτων Νόμ. 877.

(4) Ἑρμηνευτέον «μηδὲ τὸν ὑπερόριον φυγάδα ποιεῖν ἄτιμον, ἤτοι στερεῖν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων»· διότι οἱ μεγάλοι ἑρμηνευταὶ τοῦ Πλάτωνος ὁ Ast καὶ ὁ Stalbaum τὸ *ἄτιμος* ἐκλαμβάνουσιν ἴσον τῷ *ἀτιμώρητος, ἀνικανοποίητος!*

(5) Τοὺς δὲ μὴ ἀποδιδόντας τὰς μισθώσεις τῶν τεμενῶν τῶν τῆς θεοῦ καὶ τῶν ἄλλων θεῶν καὶ τῶν ἐπωνύμων ἀτίμους εἶναι καὶ αὐτοὺς καὶ γένος καὶ κληρονόμους τοὺς τούτων, ἕως ἂν ἀποδῶσιν· Δημοσθ. ΜΓ', 58 σελ. 1069.

(6) Ἐάν τις Ἀθηναίων λαμβάνῃ παρά τινος ἢ αὐτὸς διδῷ ἑτέρῳ ἢ διαφθείρῃ τινὰς ἐπαγγελλόμενος ἐπὶ βλάβῃ τοῦ δήμου ἢ ἰδίᾳ τινὸς τῶν πολιτῶν τρόπῳ ἢ μηχανῇ ἡτινιοῦν, ἄτιμος ἔστω καὶ παῖδες καὶ τὰ ἐκείνου (νόμος) Δημ. ΚΑ', 113 σελ. 554.

(7) Ὑμεῖς τὸν λείποντα τὴν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ ταχθεῖσαν τάξιν ἄτιμον οἴεσθε προσήκειν εἶναι καὶ μηδενὸς τῶν κοινῶν μετέχειν. Δημ. ΙΕ', 33.

(8) Ἂν μὲν *ἰδιώτην ὄντα τινὰ τῶν θεσμοθετῶν* ὑβρίσῃ τις ἢ κακῶς εἴπῃ, γραφὴν ὕβρεως καὶ δίκην κακηγορίας ἰδίαν φεύξεται· ἐὰν δὲ *θεσμοθέτην, ἄτιμος ἔστω καθάπαξ*· ὅτι τοὺς *νόμους* ἤδη ὁ τοῦτο ποιῶν προσυβρίζει καὶ τὸ τῆς πόλεως ὄνομα· ὁ γὰρ θεσμοθέτης οὐδενὸς ἀνθρώπων ἐστ' ὄνομα, ἀλλὰ τῆς πόλεως· Δημοσθ. ΚΑ', 32-33 σελ. 524.

(9) Αἰσχίν. κατὰ Τιμάρχου 28.

διὰ παιδεραστῶν διέφθειρον· εἰς βαρυτάτην ἀτιμίαν ὑπέκειτο καὶ ὅστις ἄρχων ἢ ἰδιώτης αἴτιος ἐγίνετο τοῦ νὰ συγχυθῇ ἢ μεταποιηθῇ ὁ περὶ τῆς ἀμύνης νόμος(1).

Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἱππεῖς ἐστρατεύοντο δεδοκιμασμένοι ὑπὸ τῆς βουλῆς, κατεδικάζετο εἰς ἀτιμίαν καὶ εἴ τις ἀδοκίμαστος ἵππευεν ἤτοι ὡς ἱππεὺς ἐξεστράτευεν· καὶ τούτου δὲ ἡ οὐσία κατὰ τὸν Λυσίαν ἐδημεύετο (2). Κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀντιφῶντος «οἱ ἐλεύθεροι *ἀτιμοῦνταί* τε καὶ χρήμασι ζημιοῦνται, ἐὰν μὴ τἀληθῆ δοκῶσι μαρτυρῆσαι» (3)· ἀλλαχόθεν δὲ μανθάνομεν, ὅτι ὁ τρὶς ψευδῆ μαρτυρήσας ἄτιμος ἐγίνετο(4). Κατὰ δὲ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Πλάτωνος «ἐάν τις ἁλῷ τρὶς ψευδομαρτυρῶν, μηκέτι ἐξέστω τούτῳ μαρτυρεῖν· ἐὰν δὲ τολμήσῃ μαρτυρεῖν, θανάτῳ ζημιούσθω»(5). Ἐκ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους προσμανθάνομεν, ὅτι ἀναγκαῖον ἦν ὁ πολίτης καὶ ***διαιτητὴς*** νὰ γίνηται (= διαιτᾶν), ὃς ἂν λαγχάνῃ· ὁ γὰρ νόμος, ἄν τις μὴ γένηται διαιτητὴς τῆς ἡλικίας αὐτῷ καθηκούσης, ***ἄτιμον εἶναι κελεύει*** (6)· ἀλλ' ἂν ἐδημεύετο καὶ τούτου ἡ οὐσία, δὲν προσιστορεῖται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου.

Κατὰ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον τῆς διηνεκοῦς ἀτιμίας τὸ βάρος ἐπίεζε καὶ τοὺς τῶν ἀτιμωθέντων παῖδας, οὓς ὁ νόμος καθίστη κληρονόμους τῆς τοῦ πατρὸς ἀτιμίας (7)· ἀλλὰ καὶ οἱ παῖδες, ὧν τοὺς πατέρας ὁ δῆμος ἀπέκτεινεν, ἐνείχοντο τῇ ἀτιμίᾳ (8). Ἀντιθέτως δ' ὅμως πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ ἀπαλλάσσει τοὺς παῖδας τῆς πατρικῆς κακουργίας νομοθετῶν· «τοῖς δὲ παισὶ τῶν κακούργων, ἐὰν φύγωσι τὰ πατρῷα ἤθη, κλέος ἔστω καὶ λόγος ἔντιμος λεγόμενος, ὡς εὖ τε καὶ ἀνδρείως εἰς ἀγαθὸν ἐκ κακοῦ διαπεφευγότων» (9)· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον ***πατρὸς ὄνειδος*** ἤτοι *ἀτι-*

(1) Δημ. ΚΓ', 62 σελ. 640 (νόμος) ὃς ἂν ἄρχων ἢ ἰδιώτης αἴτιος ᾖ τὸν θεσμὸν συγχυθῆναι τόνδε.... ***ἄτιμον εἶναι καὶ παῖδας ἀτίμους καὶ τὰ ἐκείνου.***

(2) Λυσίας ΙΔ', 89.

(3) Ἀντιφ. Τετραλογ. Α', δ', 7.

(4) Σώπατρος παρὰ τῷ Ἑρμογένει Τέχν. ῥητορικ. 207.

(5) Πλάτ. Νόμ. 937 C.

(6) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 53,5.

(7) Δημοσθ. ΚΒ', 33-35 σελ. 603 πρβλ. καὶ ΚΓ', 62 σελ. 640.

(8) Δημοσθ. ΚΕ', 30 σελ. 779.

(9) Πλάτ. Νόμ. 856 D.

ιίαι καὶ τιμωρίαι οὐδενὶ τῶν παίδων πρέπει νὰ συνέπωνται, πλὴν ἐάν τινος ὁ πατὴρ ἅμα τε καὶ ὁ πάππος καὶ πρόπαππος *ὦφλον τιμωρίαν θανάτου* ἤτοι ἐὰν ἐκ τριγονίας κακουργικῆς κατάγωνται· ἀλλὰ καὶ εἰς τούτους, ἀναγκαζομένους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν, ἐπιτρέπει ὁ φιλόσοφος νὰ συναποφέρωνται τὴν οὐσίαν.

Τῆς τελείας ἀτιμίας εἰκόνα τινὰ δύναται νὰ παράσχῃ καὶ τόδε τὸ χωρίον τοῦ Πλάτωνος, ἔνθα ὁ Σωκράτης λέγει· «Εἰμὶ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βουλομένου ὥσπερ *οἱ ἄτιμοι τοῦ ἐθέλοντος, ἐάν τε τύπτειν βούληται ἐπὶ κόρρης, ἐάν τε χρήματα ἀφαιρῆται, ἐάν τε ἐκβάλλειν ἐκ τῆς πόλεως, ἐὰν τὸ ἔσχατον, ἀποκτείνειν*» (1)· καὶ κατὰ τὴν σύντομον φράσιν τοῦ Λυσίου «ὥστε μηδ' ἀδικούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν δύνασθαι δίκην λαβεῖν» (2)· ὁ δὲ Δημοσθένης μνημονεύει καὶ βαρυτέρας ἔτι ἀτιμίας, ὅταν δηλαδὴ *ὁ ἄτιμος ἀναγράφηται ἐπὶ στήλης* καὶ νηποινεὶ δύναταί τις νὰ ἀποκτείνῃ τὸν στηλίτην (3).

Ἡ τελεία ἀτιμία λέγεται καὶ διηνεκής, ἐπειδὴ οὐδεμία ἐλπὶς ὑπῆρχεν, ἵνα ἀπαλλαγῇ τις αὐτῆς· διότι ἵνα ὁ ἄτιμος ἐπίτιμος γένηται, καὶ εἰς τὸν ὀφειλέτην τοῦ δημοσίου ἄφεσις τοῦ ὀφλήματος δοθῇ, ἐχρειάζοντο μεγάλαι διατυπώσεις. Μάλιστα δὲ οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ προτείνῃ τοιοῦτόν τι ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου· ἔδει δὲ πρότερον ἡ ἐκκλησία, ψηφισαμένων ἐν αὐτῇ οὐχὶ ἐλασσόνων τῶν ἑξακισχιλίων, νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν, ὅπως ἡ βουλὴ περὶ τούτου προβουλεύσῃ· μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου δοθεῖσαν ἄδειαν, ἔδει νὰ ὑποβληθῇ περὶ τούτου καὶ πρὸς τὴν βουλὴν ἡ προσήκουσα αἴτησις, ἡ δὲ πρότασις τῆς βουλῆς κατόπιν ὑπεβάλλετο εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου· ἐγίνετο δὲ κατόπιν ὅπως τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἐδόκει (4). Μόνον δ' ἐν μεγάλοις κινδύνοις τῆς

(1) Πλάτ. Γοργ. 508D καὶ 486C ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν περισυλᾶσθαι πᾶσαν τὴν οὐσίαν, *ἀτεχνῶς δὲ ἄτιμον ζῆν ἐν τῇ πόλει* τὸν δὴ τοιοῦτον, εἴ τι καὶ ἀγροικότερον εἰρῆσθαι, ἔξεστιν *ἐπὶ κόρρης* τύπτοντα μὴ διδόναι δίκην.

(2) Λυσίας ϛ' 24.

(3) Δημοσθ. Θ' 42-45 "Αρθμιος Πυθώνακτος Ζελείτης **ἄτιμος** ἔστω καὶ πολέμιος τοῦ δήμου τοῦ 'Αθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτὸς καὶ γενος ..... τοῦτο δ' ἐστιν οὐχ ἣν *οὑτωσί τις ἂν φήσειεν ἀτιμίαν*· τί γὰρ τῷ Ζελείτῃ τῶν 'Αθηναίων κοινῶν, εἰ μὴ μεθέξειν ἔμελλεν; ἀλλ' οὐ τουτο λέγει· ἀλλ' ἐν τοῖς φονικοῖς γέγραπται νόμοις *ὑπὲρ ὧν ἂν μὴ διδῷ φόνου δικάσασθαι, ἀλλ' εὐαγὲς ᾖ τὸ ἀποκτεῖναι* καὶ *ἄτιμος*, φησί, *τεθνάτω*· τοῦτο δὴ λέγει, καθαρὸν τὸν τούτων τινα ἀποκτείναντα εἶναι.

(4) Δημοσθ. ΚΑ', 45-47 σελ. 715 *μηδὲ περὶ τῶν ἀτίμων χρηματίζειν*, ὅπως

πατρίδος ἠναγκάζετο ἡ πολιτεία ν' ἀποδώσῃ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα εἰς τοὺς ἀτίμους· τότε δὴ τοὺς *ἀτίμους ἐπιτίμους* ποιοῦντες μετεχειρίζοντο πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας (1).

Ἡ δὲ δι' ὀφειλὴν πρὸς τὸ δημόσιον ἐπιβληθεῖσα *ποινὴ τῆς ἀτιμίας* διήρκει μέχρι τῆς ἀποτείσεως τοῦ ὀφλήματος· μετὰ δὲ τὴν ἀπόφλησιν τοῦ χρέους ὁ ἄτιμος ἀνεκτᾶτο τὰ ἑαυτοῦ δικαιώματα, ἐγίνετο δηλαδὴ ἐπίτιμος· εἰ δὲ μὴ ἀπέτινε τὸ χρέος, ἐξηκολούθει ἡ ἀτιμία καὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ὀφειλέτου· μετὰ δὲ τὸν ἐκείνου θάνατον τὸ τῆς ἀτιμίας βάρος περιήρχετο καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ, παῖδάς τε καὶ ἐγγόνους μέχρις ἀποτείσεως τοῦ ὀφλήματος(2).

Ἡ δὲ μερικὴ ἀτιμία ἐλέγετο καὶ *κατὰ πρόσταξιν ἀτιμία*, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν προσετάσσετο ὑπὸ τοῦ νόμου τίνα δικαιώματα ἀπώλλυεν ὁ εἰς αὐτὴν καταδικαζόμενος· οὕτω λ. χ. ὁ ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ἐγκαλῶν τινι καὶ *μὴ ἐπεξιὼν τῇ γραφῇ* (=μὴ ἐμμένων εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης) κατεδικάζετο εἰς *χιλίων δραχμῶν ζημίαν* καὶ ἀπέβαλλε τὸ δικαίωμα τοῦ αὖθις ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ἐγκαλεῖν(3). Ὁ δὲ Οὐλπιανὸς ἐν τοῖς εἰς Δημοσθένη σχολίοις (κατὰ Μειδίου 548) προστίθησιν· «ὅτε τις ἀποθῆται γραφήν, ἀνακρίνεται πρὸ τοῦ δικαστηρίου παρὰ τοῖς ἄρχουσιν, εἰ *ἐπέξεισιν*, εἰ μάρτυρας ἔχει, εἰ χρήζει τοῦ παρεῖναί τινα, ἵνα πάντων εὐτρεπισθέντων εἰσέλθῃ εἰς τὸ δικαστήριον· *ὁ δὲ μὴ ἀπαντῶν ἐπὶ τὴν ἀνάκρισιν ἐγίγνετο ἄτιμος*».

Ὡσαύτως οἱ ἄρχειν λαχόντες καταδικασθέντες ἐν τῇ *δοκιμασίᾳ* ἤτοι ἀποδοκιμασθέντες ὑπέκειντο εἰς μερικὴν ἀτιμίαν, ὁ ἀποδεδοκιμασμένος δηλαδὴ δὲν εἶχε πλέον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκφράζειν γνώμην ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου(4). Ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ ἀστρατείᾳ καὶ λιποταξίᾳ κατεδικάζοντο εἰς μερικὴν ἀτιμίαν, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο αὐτοῖς νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ νὰ λέγωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου(5). Τέλος δὲ καὶ ὁ τρὶς καταδικασθεὶς παρανό-

χρὴ ἐπιτίμους αὐτοὺς εἶναι, ἐὰν μὴ ψηφισαμένων Ἀθηναίων τὴν ἄδειαν πρῶτον μὴ ἔλαττον ἑξακισχιλίων, οἷς ἂν δόξῃ κρύβδην ψηφιζομένοις· τότε δ' ἐξεῖναι χρηματίζειν καθ' ὅ,τι ἂν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ δοκῇ· (νόμος).

(1) Ξενοφ. Ἑλλην. Β', β', 11.

(2) Δημοσθ. ΚΒ', 34. ΝΗ', 15-17 καὶ ΝΘ', 6.

(3) Meier-Schömann Das Att. Process bearb. v. Lipsius 1883-87 σ. 947.

(4) Δημοσθ. ΚΕ', 30.

(5) Αἰσχίν. κατὰ Κτησιφῶντ. 175.

μων ἤτοι ἐπὶ προτάσει ψηφίσματος παρὰ τοὺς νόμους ἐγίνετο *ἄτιμος ἐν μέρει*, ἐκωλύετο δηλαδὴ καὶ οὗτος νὰ λέγῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου (1).

Περὶ τῆς παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἀτιμίας διδακτικώτατος γίνεται καὶ ὁ Ἀνδοκίδης ἐν τῷ περὶ τῶν μυστηρίων λόγῳ (2), ἔνθα ὁ ῥήτωρ λέγει· «ἄτιμοι δ' ἦσαν οἱ μὲν ἀργύριον ὀφείλοντες τῷ δημοσίῳ, ὁπόσοι εὐθύνας ὦφλον (=κατεδικάσθησαν) ἄρξαντες ἀρχὰς ἢ ἐξούλας ἢ »γραφὰς ἢ ἐπιβολὰς ὦφλον ἢ ὠνὰς πριάμενοι ἐκ τοῦ δημοσίου μὴ καταβαλόντες τὰ χρήματα ἢ ἐγγύας ἠγγυήσαντο πρὸς τὸ δημόσιον· »τούτοις ἡ μὲν ἔκτεισις ἦν ἐπὶ τῆς ἐνάτης πρυτανείας, εἰ δὲ μή, »διπλάσιον ὀφείλειν καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν πεπρᾶσθαι· ἕτερος δὲ »τρόπος ἀτιμίας ἦν, ὧν τὰ μὲν σώματα ἄτιμα ἦν, τὴν δὲ οὐσίαν εἶχον καὶ ἐκέκτηντο· οὗτοι δ' αὖ ἦσαν ὁπόσοι κλοπῆς ἢ δώρων ὄφλοιεν· »τούτους δ' ἔδει καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐκ τούτων ἀτίμους εἶναι καὶ ὁπόσοι λίποιεν τὴν τάξιν ἢ ἀστρατείας ἢ δειλίας ἢ ἀναυμαχίου »ὄφλοιεν ἢ τὴν ἀσπίδα ἀποβάλοιεν ἢ τρὶς ψευδομαρτυριῶν ἢ τρὶς »ψευδοκλητείας ὄφλοιεν ἢ τοὺς γονέας κακῶς ποιοῖεν· οὗτοι πάντες »ἄτιμοι ἦσαν τὰ σώματα, τὰ δὲ χρήματα εἶχον· ἄλλοι δ' αὖ κατὰ »πρόσταξιν, οἵτινες οὐ παντάπασιν ἄτιμοι ἦσαν, ἀλλὰ μέρος τι αὐτῶν, οἷον οἷς τὰ μὲν ἄλλα ἦν ὥσπερ τοῖς ἄλλοις πολίταις, εἰπεῖν »δ' ἐν τῷ δήμῳ οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς οὐδὲ βουλεῦσαι· τούτων ἦσαν οὗτοι »ἄτιμοι· αὕτη γὰρ ἦν αὐτοῖς *πρόσταξις*· ἑτέροις οὐκ ἦν *γράψασθαι* »(=καταγγεῖλαι), τοῖς δὲ *ἐνδεῖξαι* (=καταγγελίαν ποιήσασθαι, ἥτις »*ἔνδειξις* ἐκαλεῖτο), τοῖς δὲ μὴ ἀναπλεῦσαι τὸν Ἑλλήσποντον, ἄλλοις »δ' εἰς Ἰωνίαν, τοῖς δὲ εἰς ἀγορὰν μὴ εἰσιέναι πρόσταξις ἦν»· παρὰ δὲ τῷ Αἰσχίνῃ (3) προσαναγινώσκομεν «ἐάν τις τῶν εἰς Σαλαμῖνα πορθμευόντων ἄκων ἐν τῷ πόρῳ πλοῖον ἀνατρέψῃ, τούτῳ μὴ ἐξεῖναι πάλιν πορθμεῖ γενέσθαι, ἵνα μηδεὶς αὐτοσχεδιάζῃ εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων σώματα».

Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι ἡ *ἀτιμία* ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῆς πολιτείας ἄνευ διατυπώσεων καὶ δημοσίας διακηρύξεως ἦτο *στίγμα τι* δυνάμενον καὶ νὰ διαλανθάνῃ· διότι ὁ *ἄτιμος* ἐδύνατο νὰ ζῇ ἀνενόχλητος

(1) Διόδωρ. 18, 18.
(2) Ἀνδοκίδ. π. μυστηρ. 73.
(3) Αἰσχίνης κ. Κτησιφῶντος 158.

ἐφ' ὅσον ἀπείχετο τοῦ νὰ πράττῃ τι τῶν ἀπηγορευμένων αὐτῷ· ἀλλὰ καὶ εἰ μὴ ἐφύλαττεν αὐστηρῶς τὰς ἀπαγορεύσεις, πάλιν ἔμενεν ἀνενόχλητος, ἐφ' ὅσον μηδεὶς αὐτὸν εἰς τὰς ἀρχὰς κατήγγελλεν· διότι τὸ Ἀττικὸν δίκαιον δὲν γνωρίζει δικαστὴν ἄνευ κατηγόρου (1)· ἀλλὰ ἐκ τούτου δὲν ἕπεται, ὅτι καὶ παρεγράφετο ἡ παρανομία τοῦ ἀτίμου· ἐὰν δ' ὅμως ἀπεπειρᾶτο ν' ἀντιποιηθῇ τινος τῶν ἀπηγορευμένων αὐτῷ ἀξιωμάτων καὶ δικαιωμάτων, ἐξετίθετο εἰς τὴν καταγγελίαν, ἥτις *ἔνδειξις* ἐλέγετο· ἀποδειχθέντος δ' ἐν αὐτῇ τοῦ *ἐνδειχθέντος* ἐνόχου, *θάνατος ἡ ζημία ἐπέκειτο*· οὕτω π. χ. ὁ Δημοσθένης (2) ἱστορεῖ, ὅτι τὸν Πύρρον, ὅστις ὀφείλων τῷ δημοσίῳ ἀνέλαβε νὰ δικάσῃ, καταγγελθέντα δι' ἐνδείξεως εἰς θάνατον κατεδίκασαν καὶ *ἐθανατώθη*. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἱστορεῖ «δικάζειν δ' ἔξεστι τοὺς ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη γεγονότας, ὅσοι αὐτῶν μὴ ὀφείλουσι τῷ δημοσίῳ ἢ ἄτιμοί εἰσιν· ἐὰν δέ τις δικάζῃ, οἷς μὴ ἔξεστιν, ἐνδείκνυται καὶ εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγεται· ἐὰν δ' ἁλῷ, προστιμῶσιν αὐτῷ ὅ,τι ἂν δόξῃ ἄξιος εἶναι παθεῖν ἢ ἀποτεῖσαι» (3).

Καὶ ἐν τῇ *τῆς ἀτιμίας* ποινῇ τὸ πνεῦμα τοῦ νομοθέτου ὁρμᾶται ἐκ τοῦ γενικοῦ ἐκείνου ἀξιώματος, ὅπερ ἐπικρατεῖ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ πολιτείᾳ καὶ διήκει καθ' ὅλην τὴν νομοθετικὴν αὐτῆς περίοδον· ἡ ποινὴ δηλαδὴ αὕτη εἶνε τὸ ἐπακολούθημα τῆς ἐπιμελείας, ἣν ἡ πολιτεία ὑπὲρ τοῦ κοινῇ συμφέροντος ποιεῖται· κατὰ τὸ ἀξίωμα δὴ τοῦτο, ὅστις τὰ ὑπὸ τῆς πολιτείας ὡς ἀναγκαῖα θεωρηθέντα καθήκοντα δὲν τηρεῖ, οὗτος οὐδὲν δικαίωμα ἐπὶ τῆς πολιτείας δύναται νὰ ἔχῃ· ὁ πολίτης ἄρα ὁ *ἀτιμωθεὶς* δὲν δικαιοῦται νὰ αἰτιᾶται τὴν πολιτείαν, ὅτι ἠτιμώθη ὑπ' αὐτῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ὀφείλει νὰ λέγῃ, ὅτι

αὐτὸς ἑαυτὸν ἠτίμωκεν (4).

(1) Λυκοῦργος κατὰ Λεωκράτους 4 «οὔτε ὁ νόμος οὔτε ἡ τῶν δικαστῶν ψῆφος ἄνευ τοῦ παραδώσοντος (=τοῦ κατηγόρου) αὐτοῖς τοὺς ἀδικοῦντας ἰσχύει».

(2) Δημοσθ. ΚΑ', 182.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθηναίων Πολιτεία 68, 10.

(4) Δημοσθ. ΚΑ', 103 σελ. 548 πρβλ. καὶ Hermann Grundsätze des Strafrechts im griech. Altertume σ. 56.

Ἐν ἐπιμέτρῳ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ ποινῆς.

Τέλος ἀτελὴς ἡ παροῦσα πραγματεία ἡμῶν ἤθελε μείνει, εἰ μὴ μνεία ἰδιαιτέρα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐγίνετο· διότι τῶν μεγάλων τούτων φιλοσόφων τὰ συγγράμματα παρέχουσι καὶ σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ διδάγματα ἀξιοσπούδαστα ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ποινῆς.

Κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ποινὴ ἐπιβαλλομένη, ὡς δεῖ, δὲν ἀποκαθιστᾷ μόνον τὴν φυσικὴν τάξιν καὶ τὸν νόμον, ὅστις καταδικάζει πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ἐπιποθεῖ τὴν ἐπανόρθωσιν ἀλγεινήν, ἀλλ' εἶνε καὶ εἰς τὸν κολαζόμενον εὐεργετική· ἡ ποινὴ γίνεται πηγὴ ἀναγεννήσεως, μέσον συνδιαλλαγῆς πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὴν ἀρετήν, ἴασις καὶ θεραπεία ἐκ τῆς ψυχικῆς νόσου ἤτοι τῆς ἀδικίας (1)· διότι ὁ ἄδικος ὁ καταφρονῶν τοὺς νόμους τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ καταπατῶν τὰ δίκαια τῶν ἄλλων, ποιεῖ τοῦτο νοσῶν καὶ πάσχων, ἐπειδὴ τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μόριον ὑπεδουλώθη εἰς τοῦ θυμικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τὰ πάθη. Κατὰ τὸν φιλόσοφον ἡ μὲν κακία καὶ ἀδικία εἶνε τῆς *ψυχῆς νόσος, ἀσθένεια καὶ αἶσχος*, ἡ δὲ δικαιοσύνη καὶ ἀρετὴ *ὑγίεια, εὐεξία καὶ κάλλος τῆς ψυχῆς*· καὶ ὥσπερ τὸ νοσοῦν σῶμα δεῖται θεραπείας διὰ φαρμάκων πικρῶν καὶ ἀλγεινῶν, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ νοσοῦσα χρῄζει τιμωρίας ἀλγεινῆς· ἐπειδὴ δὲ ἡ νόσος τῆς ψυχῆς

(1) Πρβλ. καὶ Χαρώνδα τοῦ Καταναίου «*ἡ ἀδικία μεγίστη νόσος, ἡ δὲ τιμωρία ἰατρεία καὶ θεραπεία ταύτης*» Στοβαῖος II σελ. 183 καὶ Πλούταρχ. Ἠθικ. 550 A «ὁ θεὸς ἑκάστῳ τὴν **κόλασιν** προσφέρει ὡς *φάρμακον τῆς περὶ τὴν κακίαν ἰατρείας* ...... ὅτι δὲ ἡ περὶ τὴν *ψυχὴν ἰατρεία, δίκη δὲ καὶ δικαιοσύνη* προσαγορευομένη, πασῶν ἐστι τεχνῶν μεγίστη καὶ Πίνδαρος ἐμαρτύρησεν ἀριστοτέχναν ἀνακαλούμενος τὸν θεὸν ὡς δὴ *δίκης ὄντα δημιουργόν*· καὶ ἐν σελ. 554 A «καὶ ὁ μὲν Πλάτων λέγει ***τὴν τιμωρίαν εἶναι ἀκόλουθον ἀδικίας πάθην***», κατὰ δὲ τὸν Ἡσίοδον συνυποφύεται ἐκ τῆς αὐτῆς χώρας καὶ ῥίζης· «ἡ γὰρ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη» (Ἔργ. 265)· ἡ γὰρ πονηρία συγγενῶσα τὸ λυποῦν ἑαυτῇ καὶ κολάζον οὐχ ὕστερον, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὕβρει τὴν δίκην τοῦ ἀδικεῖν δίδωσι».—Κατὰ δὲ τὸν *Ἱέρακα* ὁ ἀδικῶν βλάπτει μᾶλλον ἑαυτὸν ἢ τὸν ἀδικούμενον· ἡ γὰρ ἀδικία καὶ κακία ἐγειρομένη ἐν τῇ ψυχῇ, τὸν τεκόντα πρῶτον ἀνάπτει καί, πρὶν τεκεῖν, ταῖς ὠδῖσι φλέγει καὶ λυμαίνεται καὶ τῷ ἀπ' αὐτῆς ἰῷ χρώζει δευσοποιῷ τῇ βαφῇ· ὥσπερ καὶ τῇ μυραίνῃ οὐ δυνατὸν ἀπογεννᾶν τοὺς ἐνύδρους ὄφεις εἰς ἄλλων ὄλεθρον, πρὶν τὴν κυήσασαν γαστέρα καταφαγεῖν· οὕτω καὶ πᾶς ἄδικος αὐτὸς πρῶτος τῆς κακίας γεύεται, πρὶν εἰς ἄλλους ἀφιέναι»· Στοβ. I, 243 ἐκδ. Meineke.

εἶναι χείρων τῆς τοῦ σώματος, συμφέρει εἰς τὸν ἄδικον, ὡς καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ἥτις κινδυνεύει νὰ μιανθῇ ἐκ τῆς ἐκείνου νόσου, ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς ὡς τάχιστα· καὶ λοιπὸν ὥσπερ ἡ ἰατρικὴ ἀπαλλάσσει τῆς νόσου, οὕτω καὶ ἡ ποινὴ ἀπελευθεροῖ τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς κακίας· καὶ ὡς τοὺς νοσοῦντας τῷ σώματι προσάγουσιν εἰς τὸν ἰατρόν, οὕτως ὀφείλει τις καὶ τοὺς ἀδικοῦντας νὰ προσάγῃ πρὸς τὸν δικαστήν· διότι ἡ ποινὴ ὡς φάρμακον ἀπαλλάσσει τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς τυραννίδος τῶν παθῶν, ἐκριζοῖ τὴν ἀδικίαν καὶ ἐπιφέρει τὴν κάθαρσιν τῆς ψυχῆς· διὰ τῆς ψυχικῆς δὲ ταύτης καθάρσεως καὶ ἰατρείας ἀναλάμπει ἤδη τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς μόριον καὶ ἄρχει ὑποδουλοῦν τὰς ἀλόγους ὁρμὰς τοῦ θυμικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, οἷς τέως ἐδούλευεν· καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐξαφανίζεται ἡ νοσηρότης, ἧς ἡ ἀδικία ὡς ἐξωτερικὸν σύμπτωμα ἐξεδηλώθη· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον ἐάν τις ἀδικήσῃ, ἑκὼν καὶ ὡς τάχιστα πρέπει νὰ ὑπάγῃ καὶ δώσῃ δίκην παρὰ τὸν δικαστήν, ὥσπερ παρὰ τὸν ἰατρόν, σπεύδων, ὅπως μὴ τὸ νόσημα τῆς ἀδικίας ἐγχρονισθὲν ὕπουλον καὶ ἀνίατον ποιήσῃ τὴν ψυχήν(1)· τὸ παρὰ τὸν δικαστὴν ὑπάγειν τοῦ φιλοσόφου ἐκληπτέον ἀλληγορικῶς· ὁ ἀδικήσας δηλαδὴ πρέπει νὰ προσφύγῃ εἰς τὸν ***οἰκεῖον λογισμὸν*** ἢ τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν καὶ εἰλικρινῶς ἐξομολογηθῇ, βασανίζων τὰς σκέψεις καὶ κολάζων τοὺς παραφόρους διαλογισμοὺς καὶ ἐπιθυμίας, ἐπιπλήττων καὶ νουθετῶν ἑαυτόν, ἣν ἑρμηνείαν ὑποδεικνύει καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ φιλοσόφου· κατὰ ταῦτα ὁ ἄδικος, ὁ φεύγων τὴν ποινήν, ὁμοιάζει πρὸς νοσοῦντα, ὅστις φεύγει τὸν ἰατρόν, ὥσπερ παιδίον, φοβούμενος ἕνεκα τῆς παραχρῆμα ἀλγηδόνος τὴν τομὴν καὶ τὴν καῦσιν τοῦ ἰατροῦ· διὸ κατὰ τὸν φιλόσοφον εὐλαβητέον τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ· ἐὰν δέ τις κακὸς γένηται καὶ ἀδικήσῃ, ***κολαστέος***· διότι τὸ μὲν μηδόλως ἀδικεῖν εἶνε τὸ πρῶτον ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀδικήσαντα δοῦναι δίκην τυγχάνει τὸ δεύτερον ἀγαθόν· ὁ δὲ ἀδικήσας καὶ μὴ δοὺς δίκην εἶνε ἀθλιώτερος τοῦ κολασθέντος· διότι κατέρχεται εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ***ἀκάθαρτος*** καὶ μὴ ἐκπληρώσας τὸ καθῆκον τοῦ ἐξαγνισμοῦ(2).

Περὶ τούτου δὲ ὁ φιλόσοφος διηγεῖται καὶ χαριέστατον μῦθον, καθ' ὃν αἱ ἐν τῷ Ἅδῃ κρίσεις πρότερον ἐγίνοντο κακῶς· διότι ἠμφιεσμένοι

(1) Πλάτ. Γοργ. 480 Β.
(2) Πλάτ. αὐτόθι 527 Β.

καὶ οἱ δικαζόμενοι ἐκρίνοντο καὶ οἱ δικασταὶ ἔκρινον· ἐκ τῶν ἀμφιεσμάτων δὲ τούτων καὶ τῶν κρινομένων τὰ ἁμαρτήματα συνεκαλύπτοντο πλουσίας διακοσμήσεις ἐχόντων καὶ οἱ κρίνοντες ἐξεπλήττοντο βλέποντες τὰς διακοσμήσεις καὶ πολλοὺς μάρτυρας ὑπὲρ αὐτῶν ἐρχομένους· *διὸ γυμνοὺς κριτέον*, λέγει ὁ φιλόσοφος· καὶ ὁ κριτὴς δὲ *γυμνὸς πρέπει νὰ κρίνῃ αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτὴν τὴν ψυχὴν* θεωρῶν, ἔρημον πάντων τῶν συγγενῶν καὶ τῶν διακόσμων· ἐν τῇ γυμνότητι δὲ ταύτῃ δύναται νὰ κρίνῃ ἀσφαλῶς ὁ δικαστὴς τὴν ψυχὴν ἑκάστου καὶ νὰ διακρίνῃ *τὰς οὐλὰς τὰς ἐναπομαχθείσας* ἕνεκα τῶν ἐπιορκιῶν καὶ τῶν ἀδικιῶν, ἃς ἑκάστη κακουργία εἰς αὐτὴν ἐνετύπωσεν, ὥσπερ ἐν ἐκμαγείῳ· ἡ τοιαύτη δὲ ψυχὴ φαίνεται πολλῆς ἀσυμμετρίας καὶ αἰσχρότητος γέμουσα.

Ἀλλ᾽ ὁ φιλόσοφος θέλει τὴν κόλασιν οὐχὶ μόνον τοῦ γενομένου ἀδικήματος χάριν, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ· διότι κατὰ τὸν Πλάτωνα «οὐδεὶς κολάζει τὸν ἀδικοῦντα, ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται· ὁ δὲ μετὰ λόγου κολάζων οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἕνεκεν ἀδικήματος τιμωρεῖται· (οὐ γὰρ ἄν γε *τὸ πραχθὲν ἀγένητον θείη*)· ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὖθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα»(1). Καὶ ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ προστίθησιν «ὅτι τῶν νόμων οἱ μὲν γίνονται τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων ἕνεκα πρὸς διδαχὴν τοῦ τίνα τρόπον ὁμιλοῦντες ἀλλήλοις φιλοφρόνως ἂν οἰκοῖεν· οἱ δὲ χάριν ἐκείνων, οἵτινες διαφυγόντες τὴν παιδείαν οὕτως ἀτεράμονα καὶ σκληρὰν τὴν φύσιν ἔχουσιν, ὥστε πρὸς πᾶσαν κακίαν νὰ φέρωνται· χάριν τούτων δὴ ὁ νομοθέτης *ἐξ ἀνάγκης νομοθετεῖ, βουλόμενος ὅμως τῶν νόμων μηδεμίαν χρείαν γίνεσθαι*». Ἐκ τούτων δὲ δῆλον, ὅτι ὁ φιλόσοφος τὴν τιμωρίαν θέλει μόνον ἐν ἀνάγκῃ νὰ γίνηται(2)· ὁ φιλόσοφος ἄρα τὴν τιμωρίαν ἐπιβάλλει μόνον ἐν ἀνάγκῃ καὶ μόνον χάριν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἁρμονίας, οὐχὶ δὲ χάριν τῆς ἰδανικῆς καὶ ἀπολύτου δικαιοσύνης· διότι ὁ νομοθετῶν φιλόσοφος εὔχεται, ἵνα μηδέποτε χρεία γένηται τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων καὶ τῆς τιμωρίας· ὅθεν καὶ *ἐλεητικὸς* πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας δείκνυται δοξάζων, «πᾶς ἄδικος *οὐχ ἑκὼν* ἄδικος· τῶν γὰρ μεγίστων κακῶν

(1) Πλάτ. Πρωταγόρ. 324 Β.

(2) Πλάτ. Νόμ. 880 Δ καὶ Ε.

»*οὐδεὶς οὐδὲν οὐδαμοῦ ἑκὼν* ἂν κεκτῆτό ποτε, πολὺ δ᾽ ἂν ἥκιστα ἐν »τοῖς τῶν ἑαυτοῦ τιμιωτάτοις· ψυχὴ δὲ πᾶσι τιμιώτατον· ἐν οὖν τῷ »τιμιωτάτῳ τὸ μέγιστον κακὸν οὐδεὶς ἑκὼν μὴ λάβῃ ποτὲ καὶ ζῇ »κεκτημένος αὐτὸ διὰ βίου, *ἀλλ' ἐλεεινὸς* μὲν πάντως ὅ γε ἄδικος καὶ »ὁ κακὰ ἔχων· διὸ καὶ *ἐλεεῖν δεῖ* τὸν ἰάσιμα ἔχοντα καὶ μὴ ὀργίζεσθαι »αὐτῷ, τῷ δὲ ἀκράτως καὶ ἀπαραμυθήτως πλημμελοῦντι καὶ κακῷ »δεῖ ἐφιέναι τὴν ὀργήν»(1).

Ἐκ τούτων δὲ λαβὼν ἀφορμὴν ὁ πολὺς Thonissen παρατηρεῖ, ὅτι δύο σχολαὶ νέαι διαιροῦσι τοὺς νομοδιδασκάλους καὶ φιλοσόφους, τοὺς λαμβάνοντας ὡς βάσιν τῆς ποινῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ *ἐξαγνισμοῦ ἢ τῆς καθάρσεως*· οἱ μὲν αὐστηρότερον ἐφαρμόζοντες τὴν ἀρχὴν αὐτὴν θέλουσιν, ἵνα τὸ κακὸν πάντοτε τιμωρῆται καὶ ὅταν τὸ ἀδίκημα μηδεμίαν διατάραξιν κοινωνικὴν ἐπιφέρῃ καὶ μηδὲν πλεονέκτημα σπουδαῖον ἡ τούτου περιστολὴ παρέχῃ· οἱ δὲ διαστέλλοντες τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην τῆς ἀπολύτου ἤτοι συνδυάζοντες τὸν κανόνα τῆς ἀξίας καὶ ἀπαξίας θέλουσι τὴν ἐπέμβασιν τοῦ δικαστηρίου μόνον ὅπου ἡ προστασία τῆς δημοσίας τάξεως καὶ συντήρησις τῆς γενικῆς ἀσφαλείας ἀπαιτοῦσι τὴν τιμωρίαν τοῦ ἐνόχου· ἡ δευτέρα δ᾽ αὕτη σχολὴ δύναται νὰ διεκδικήσῃ τὴν τιμήν, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχήν, ἣν διετύπωσε κατὰ τὰ δύο τελευταῖα διδάγματα ὁ φιλόσοφος(2).

Ὁ Πλάτων ἄρα τὴν ἀνθρωπίνην δικαιοσύνην θεωρεῖ στοιχεῖον τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἣν στηρίζει ἐπὶ τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ δὲν συγχέει μετ᾽ αὐτῆς, ἥτις εἶνε στοιχεῖον τάξεως ἠθικῆς· δὲν συνταυτίζει δηλαδὴ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τοῖς ἀποτελέσμασι τὴν θείαν (3) δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀνθρωπίνην· ἡ διδασκαλία δ᾽ αὕτη τοῦ Πλάτωνος ὡς πρὸς τὰ ὅρια καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ τιμωρεῖν κατὰ βάθος εἶνε ἡ αὐτή, ἣν ὁ Rossi εἴκοσι καὶ δύο αἰῶνας ὕστερον ἐδυνήθη νὰ καταστήσῃ δημοτικὴν ἐν Γαλλίᾳ· αὕτη ἀποτελεῖ ἓν τῶν συστημάτων,

(1) Πλάτ. Νόμ. 731 C.

(2) Πλάτ. Πρωταγόρ. 324 Β καὶ Νόμ. 880 Δ.—Πρβλ. καὶ Thonissen σελ. 438.

(3) «Ὁ θεὸς *εὐθεία περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος· τῷ δὲ ἀεὶ συνέπεται* »*δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρός*, ἧς ὁ μὲν εὐδαιμονήσειν μέλλων »ἐχόμενος συνέπεται ταπεινὸς καὶ *κεκοσμημένος* εἰ δέ τις ἐξαρθεὶς ὑπὸ μεγαλαυχίας »ἢ χρήμασιν ἐπαιρόμενος φλέγεται τὴν ψυχὴν μεθ᾽ ὕβρεως, καταλείπεται *ἔρημος θεοῦ*, »μετὰ χρόνον δ᾽ οὐ πολὺν ὑποσχὼν τιμωρίαν ἑαυτόν τε καὶ οἶκον ἄρδην ἀνάστατον »ἐποίησεν». Πλάτ. Νόμ. 716Α πρβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. περὶ κόσμου 401б, 28.

ἅπερ *οἱ Γερμανοὶ καλοῦσι μικτά*, ἐπειδὴ συνδυάζουσι κατὰ διαφόρους βαθμοὺς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐξαγνισμοῦ πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν περιστολὴν τοῦ κακοῦ.

Καὶ ὡς πρὸς τὸ εὐεργετικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ποινῆς αἱ ἰδέαι τοῦ μεγάλου φιλοσόφου εἰσὶν ἄξιαι πολλῆς προσοχῆς, καθ' ὅτι πρῶτος οὗτος εἰσήγαγε τὸ *σωφρονιστικὸν σύστημα*, ὅπερ ἔμελλε μετὰ μακρὰν σειρὰν γενεῶν νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς Χριστιανικῆς φιλανθρωπίας καὶ ὅπερ σήμερον ἀποτελεῖ ἓν τῶν πολλῶν ἐγκαλλωπισμάτων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ· ὁ φιλόσοφος δηλαδὴ συχνὰ παραβάλλει τὴν ἀδικίαν πρὸς νόσον τῆς ψυχῆς, *θεραπευομένην διὰ τῆς ποινῆς*, ἣν ἐπιβάλλει ὁ δικαστής, ὡς καὶ ἡ τοῦ σώματος νόσος θεραπεύεται διὰ τῶν φαρμάκων τοῦ ἰατροῦ· ὁ ἐξαγνισμὸς τῆς ἀδικίας καὶ ἡ βελτίωσις τοῦ ἀδικοῦντος κολασθέντος εἰσὶν ἀναπόσπαστα· ἡ ποινὴ κατὰ τὸν φιλόσοφον ἐμφανισθεῖσα *ὡς θεραπεία τις ἠθικὴ ἐξαλείφει τὰ μιάσματα τῆς ψυχῆς* καὶ προσφέρει εἰς τὸν ἔνοχον τὸ μέσον τοῦ νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους· ὁ ἄνθρωπος καταπεσὼν ἕνεκα τῆς ἀδικίας εὑρίσκει ἐν τῇ ἀλγηδόνι καὶ τῇ ποινῇ μετὰ λόγου ἐπιβαλλομένῃ τὴν ἀπότεισιν τοῦ χρέους, ὅπερ πρὸς τὴν ἀπαραίτητον δικαιοσύνην ὤφειλεν· τὸ κακὸν καὶ τὸ αἶσχος ἐχωρίσθησαν ἐκ τῆς ποινῆς ἀπορριφθέντα εἰς τὴν ἀδικίαν· οὕτως ἡ ποινὴ ἀποβαίνει *κάθαρσις* τῆς ψυχῆς καὶ ζώπυρον ἀναγεννήσεως εἰς τὸν τιμωρούμενον, ἔτι δὲ καὶ ἀποτροπὴ σωστικὴ ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους πολίτας· πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς, ὑψηλαὶ καὶ ἁγναὶ τοῦ φιλοσόφου ἰδέαι αὐταί εἰσι λίαν ἀξιοσημείωτοι ὡς πρὸς τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς οἱ νομοθέται καὶ δικασταὶ τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς αὐστηρότητος τῶν ποινῶν ἐσκόπουν νὰ ἐκφοβήσωσι τοὺς πονηρούς. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην ὁ Πλάτων ἐγένετο ὁ πρόδρομος τῶν φιλανθρώπων ἐκείνων νομικῶν καὶ ποινικολόγων, οἵτινες ἀπὸ τῆς ὠθήσεως, ἣν ἔδωκεν ὁ Beccaria, ἔθεσαν τὰς βάσεις τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος.

Ἵνα δὲ ἀρίδηλος γένηται ἡ μεγάλη τοῦ φιλοσόφου συμβολὴ εἰς τὸ ποινικὸν τῶν Ἑλλήνων δίκαιον, σημειωτέον διὰ βραχέων τὰς καινοτομίας, ἃς εἰσάγει καὶ αἵτινες οὖσαι λίαν τολμηραὶ ὡς πρὸς τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰσὶν αἱ ἑξῆς·

α'. Τὸ σωφρονιστικὸν τῆς ποινῆς καὶ τὰ σωφρονιστήρια δεσμωτή-

ρια, ἐν οἷς συνιστᾷ τὴν μόνωσιν τῶν καταδίκων, τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν νουθέτησιν (1).

β'. Ὁ περιορισμὸς τῆς ποινῆς εἰς μόνον τὸ τοῦ ἀδικήσαντος πρόσωπον, ὥστε νὰ μὴ κληροδοτῆται καὶ εἰς τοὺς παῖδας αὐτοῦ (2).

γ'. Ἡ διάκρισις τῶν διαφόρων ἐκ τοῦ θυμοῦ γινομένων ἀδικημάτων (3).

δ'. Ἐν τοῖς στοιχείοις τῆς ἐνοχῆς ἡ ἔξαρσις μάλιστα τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἐγκλήματος (4).

ε'. Τὸ πολλαπλοῦν τῆς ἀνακρίσεως καὶ τῶν δικαστηρίων πρὸς διευκρίνησιν τῶν ἀμφισβητουμένων καὶ ἀναθεώρησιν τῆς δίκης.

ϛ'. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν κρίσιν τῶν δικῶν· κατὰ τὸν φιλόσοφον ὁ μὴ μετέχων τῆς ἐξουσίας τοῦ συνδικάζειν θεωρεῖται ἀμέτοχος τῆς πόλεως· «πᾶσα πόλις ἄπολις γίνεται, ἐν ᾗ τὰ δικαστήρια μὴ μετὰ τρόπου εἰσὶν ἱδρυμένα(5).

ζ'. Ὁ φιλόσοφος νομοθέτης ζητεῖ, ὅπως ἡ ποινὴ καθ' ἑαυτὴν θεωρεῖται *κάθαρσις*, ἵνα μὴ διεγείρῃ τὴν δυσφημίαν καὶ τὸ ὄνειδος (6).

η'. Καταργεῖ τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας, ἵνα μὴ πλήξῃ καὶ τὰ ἀθῷα τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐνόχου μέλη (7).

θ'. Καταργεῖ τὴν ἀτιμίαν τοῦ πολίτου (8).

ι'. Ἀπαιτεῖ, ἵνα ὁ νομοθέτης ὡσαύτως καὶ ὁ δικαστὴς ὥσπερ ζωγράφος ἐπιδέξιος ἢ τοξότης τηρῇ αὐστηρὰν τὴν ἀναλογίαν τῆς ποινῆς καὶ τῆς ἐνοχῆς (9).

(1) Νόμ. 908 καὶ 909.

(2) Νόμ. 856 D.

(3) Νόμ. 868.

(4) Οὔτε εἴ τίς τῳ δίδωσί τι τῶν ὄντων οὔτ' εἰ τοὐναντίον ἀφαιρεῖται, δίκαιον ἁπλῶς ἢ ἄδικον χρὴ τὸ τοιοῦτον λέγειν, ἀλλ' ἐὰν ἤθει καὶ δικαίῳ τρόπῳ χρώμενός τις ὠφελεῖ τινά τι καὶ βλάπτει. Νόμ. 862 B.

(5) Πλάτ. Νόμ. 766 Δ 768 C.

(6) Γοργ. 480 B.

(7) Νόμ. 855 A-B.

(8) Νόμ. 855 C.

(9) «Δίκην δ' ἀνάλογον ἕκαστος τοῦ ἁμάρτημος ἀποτινέτω, ὁ μὲν ἐξ ἀνοησίας ἀλλοτρίας κακουργήσας πεισθεὶς ἄλλῳ διὰ νεότητα *ἐλαφροτέραν*, ὁ δὲ δι' οἰκείαν ἀνοησίαν ἢ δι' ἀκράτειαν ἡδονῶν ἢ λυπῶν ἢ φόβῳ ἢ δειλίᾳ ἢ ἐπιθυμίαις τισὶν ἢ φθόνῳ ἢ θυμῷ δυσιάτῳ *βαρυτέραν*· ὁ δὲ νομοθέτης δίκην τοξότου ἀγαθοῦ στοχαζέσθω τοῦ τε μεγέθους τῆς κολάσεως ἑκάστου τῶν ἁμαρτημάτων καὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν· ὡσαύτως δὲ

Σημειωτέον δ' ὅμως, ὅτι αἱ γνῶμαι τοῦ φιλοσόφου αὗται ἦσαν μᾶλλον ἠθικοὶ κανόνες ἢ νομοθετήματα πραγματικά· ὁ μὲν φιλόσοφος ἐζήτει δι' αὐτῶν νὰ ἐξάρῃ τὸν νοῦν, ἐξυγιάσῃ τὴν ψυχὴν καὶ ἐξευγενίσῃ τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, ἄλλοις δ' ἀπέκειτο νὰ ἐφαρμόσωσιν αὐτὰς ὡς νομοθετήματα.

Οὕτω δὲ τὸ τοῦ Πλάτωνος ὄνομα διαλάμπει ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ποινικῆς νομοθεσίας· εἰ καὶ μὴ παντάπασιν ἀπηλλάγη τῶν προλήψεων καὶ τῶν πλανῶν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ἔζη, ὅμως ὁ μέγας φιλόσοφος διεῖδε πολὺ μακρότερον καὶ ὑψηλότερον τῶν συγχρόνων αὐτοῦ· εἰ δὲ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον νομοθετήματα δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ὅμως αἱ ἐν τῷ πρακτικῷ δαπέδῳ ἐλλείψεις αὐτοῦ καὶ ἀνακολουθίαι δὲν δύνανται νὰ ἐπισκιάσωσι τὴν λαμπηδόνα τῶν ἀρχῶν, ἃς ἀνακηρύττει καὶ ὑπερασπίζει ἐν τῇ ἰδανικῇ τῆς θεωρίας σφαίρᾳ· ὁ μέγας νόμος τῆς προόδου ἀπαιτεῖ χρόνον καὶ τὴν συμβολὴν πολλῶν στοιχείων ἐν τῇ γενικῇ τῆς ἀνθρωπότητος συνεργασίᾳ· ὁ μὲν ἀνακαλύπτει τὸν νόμον, ὁ δὲ συνάγει τὰ ἐκ τοῦ νόμου συμπεράσματα καὶ πορίσματα καὶ ἕτερός τις ἐφαρμόζει ταῦτα ἐν τῇ νομοθεσίᾳ· οὕτω δὲ πολλάκις πολλαὶ γενεαὶ παρέρχονται ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν γενικῶν ἀρχῶν μέχρι τῆς ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογῆς αὐτῶν· ὅθεν οὐχὶ μικρὰ τιμὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὀφείλεται, τὴν ὑποδεικνύουσαν καὶ φωτίζουσαν τὰς ὁδούς, ἃς ὁ νομοθέτης καὶ ὁ δικαστὴς ὀφείλουσιν ἐφεξῆς νὰ διατρέξωσιν.

Καὶ ὁ **Ἀριστοτέλης** *δὲ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις μάλιστα* παρέχεται σπουδαῖα διδάγματα ὡς πρὸς τὴν ποινὴν καὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον· ἀλλὰ κατὰ τὸν Σταγιρίτην ὁρμώμενον ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν δεδομένων τῆς πείρας «*οἱ λόγοι* οὐκ αὐτάρκεις εἰσὶ πρὸς τὸ »ποιῆσαι τοὺς πολίτας ἐπιεικεῖς καὶ χρηστούς· καὶ τοὺς μὲν ἐλευ»θερίους τῶν νέων καὶ εὐγενὲς καὶ φιλότιμον τὸ ἦθος ἔχοντας ποιοῦ»σιν οἱ λόγοι νὰ ἐνθουσιάζωσι πρὸς τὴν ἀρετήν, τοὺς δὲ πολλοὺς »ἀδυνατοῦσι νὰ προτρέψωσιν εἰς τὴν καλοκαγαθίαν· διότι *φύσει δὲν* »***πειθαρχοῦσιν** εἰς τὴν αἰδῶ, ἀλλ' εἰς τὸν φόβον, οὐδ' ἀπέχονται τῶν* »***φαύλων** ἐξ αἰσχύνης, ἀλλὰ τὰς τιμωρίας φοβούμενοι·* διότι κατὰ

καὶ ὁ δικαστὴς πρέπει νὰ συνυπηρετῇ τῷ νομοθέτῃ, ὅταν ὁ νόμος ἐπιτρέπῃ αὐτῷ *τιμᾶν* ὅ,τι χρὴ πάσχειν τὸν κρινόμενον ἢ ἀποτίνειν». Πλάτ. Νόμ. 934.

»*πάθος ἄλογον ζῶντες* τὰς οἰκείας ἡδονὰς θηρεύουσιν, ὡς καὶ τὰ »(μέσα), δι᾽ ὧν αὗται γενήσονται αὐτοῖς, φεύγουσι δὲ τὰς λύπας τὰς »ἀντικειμένας ταῖς ἐπιδιωκομέναις ἡδοναῖς· τοῦ δὲ καλοῦ καὶ τοῦ »ὡς ἀληθῶς ἡδέος οὐδ᾽ ἔννοιαν ἔχουσιν, ἄγευστοι αὐτῶν ὄντες· τοὺς »δὴ τοιούτους τίς ἂν λόγος μεταρρυθμίσειεν;» ἐρωτᾷ ὁ φιλόσοφος· «διότι ἀδύνατον ἢ καὶ λίαν δύσκολον τὸ ἐκ παλαιοῦ κεκτημένον »φαῦλον ἦθος διὰ τοῦ λόγου νὰ μεταστήσῃ τις· καὶ *ὅλως τὸ πάθος »οὐ δοκεῖ τῷ λόγῳ ὑπείκειν, ἀλλὰ τῇ βίᾳ*· τὸ γὰρ σωφρόνως καὶ »καρτερικῶς ζῆν οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς ἄλλως τε καὶ νέοις· διὸ »*νόμοις τακτέον* τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὰ ἔργα οὐ μόνον τῶν παίδων, »ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνδρῶν, καὶ διὰ *τῶν νόμων ἐθιστέον* ζῆν· καὶ ὅλως »εἰπεῖν περὶ πάντα τὸν βίον *νόμων* δεόμεθα· οἱ γὰρ πολλοὶ μᾶλλον »εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ εἰς τὰς τιμωρίας πειθαρχοῦσιν ἢ εἰς τὸ καλόν· »εἰς δὲ τοὺς *ἀπειθοῦντας κολάσεις καὶ τιμωρίας ἐπιθετέον καὶ τοὺς »ἀνιάτους ἐξοριστέον*· καὶ ὁ μὲν ἐπιεικὴς καὶ τοῦ καλοῦ ὀρεγόμενος »πειθαρχήσει τῷ λόγῳ καὶ τῷ νόμῳ, τὸν δὲ φαῦλον ἡδονῆς ὀρεγό»μενον *μετὰ λύπης καὶ ἀλγηδόνος κολαστέον, ὥσπερ τὸ ὑποζύγιον*· »αἱ δὲ τῶν τιμωριῶν μάλιστα λῦπαι πρέπει νὰ ὦσι μεγάλαι καὶ ὡς »μάλιστα ἐναντίαι πρὸς τὰς ἀγαπωμένας ἡδονάς» (1).

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Πλάτων τὴν ἁμαρτίαν καὶ κακίαν θεωρεῖ νόσον τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τιμωρίαν *κάθαρσιν* καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν στιγμάτων τῆς ἀδικίας, ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὴν τιμωρίαν οὐχὶ ὡς ἐξαγνιστικόν τι, ἀλλ᾽ *ἀναγκαῖόν τι*, ἥτις διὰ τοῦτο εἶνε δίκαιον καὶ καλόν· ἡ *ἠθικὴ ἐπιστήμη* κατ᾽ αὐτὸν εἶνε ἐπιστήμη *τῆς εὐδαιμονίας* καὶ ὁ νομοθέτης ὀφείλει φυσικῶς καὶ ἀναγκαίως νὰ προτιμήσῃ τὸ γενικὸν καλὸν πρὸ τοῦ ἀτομικοῦ· πᾶσα ἐπιστήμη καὶ τέχνη ἔχει σκοπὸν *ἀγαθόν τι* καὶ τὸ *πρώτιστον ἀγαθὸν* γίνεται σκοπὸς τῆς ὑψίστης τῶν ἐπιστημῶν, *τῆς πολιτικῆς*· ἀγαθὸν δὲ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ εἶνε τὸ δίκαιον τ. ἔ. τὸ *κοινὸν συμφέρον*· ἐκ τοῦ *κοινοῦ δὲ τούτου συμφέροντος* ἀπορρέει τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον ἅμα εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ τιμωρεῖν τὸν παραβάτην τοῦ νόμου (2)· οὕτω δὲ *ἡ τιμωρία* εἶνε *ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἰσότητος καὶ ἰσορροπίας*, διαταραχθείσης ἕνεκα τῆς ἀδικίας· ὁ νόμος εἰς τοῦτο βλέπει, λέγει ὁ φιλόσοφος, εἰ ὁ μὲν

(1) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1179 B.
(2) Πολιτικ. 1282 B, 15.

ἀδικεῖ, ὁ δὲ ἀδικεῖται καὶ εἰ ὁ μὲν ἔβλαψεν, ὁ δὲ ἐβλάβη· ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο ἢ τὴν βλάβην *ἄνισόν τι ὂν* ***ἰσάζειν*** *πειρᾶται ὁ δικαστής*· καὶ γὰρ ὅταν ὁ μὲν πληγῇ, ὁ δὲ πατάξῃ ἢ ὁ μὲν κτείνῃ, ὁ δὲ ἀποθάνῃ, ἔχομεν τὸ *ποιῆσαι* καὶ τὸ *παθεῖν*, ἀλλὰ διήρηται τὸ πάθος τοῦτο καὶ ἡ πρᾶξις εἰς ἄνισα μέρη καὶ ὁ μὲν ποιήσας πλέον ἔσχεν, ὁ δὲ παθὼν ἔλαττον· διὸ πειρᾶται ὁ δικαστὴς διὰ τῆς τιμωρίας *ἰσάζειν* ἀφαιρῶν ἐκ τοῦ κέρδους τοῦ ἀδικοῦντος· ὥστε τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον, λέγει ὁ Σταγιρίτης, εἴη ἂν τὸ μέσον ζημίας (τοῦ ἀδικηθῆναι) καὶ κέρδους (τοῦ ἀδικῆσαι)· διὸ καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσι· τὸ δὲ ἐπὶ τὸν *δικαστὴν ἰέναι* σημαίνει *ἐπὶ τὸ δίκαιον* ἰέναι· ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται εἶναι οἷον *δίκαιον ἔμψυχον*· ὥστε ὁ δικαστὴς *ἐπανισοῖ* καὶ ὥσπερ *γραμμῆς εἰς ἄνισα τμηθείσης*, ὅπερ μεῖζον μέρος τῆς ἡμισείας ὑπερέχει, τοῦτο (τὸ πλεονάζον) ἀφεῖλε καὶ προσέθηκεν εἰς τὸ ἔλαττον τμῆμα· ὅταν δὲ δίχα διαιρεθῇ τὸ ὅλον, καὶ *λάβωσι τὸ ἴσον*, τότε *λέγουσιν ἑκάτερος ἔχειν τὸ ἑαυτοῦ* (1).

Ὡς δὲ ὁ Πλάτων εὗρεν ὀπαδὸν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τὸν πολὺν *Rossi*, οὕτω καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους αἱ θεωρίαι ἔσχον μιμητὴν τὸν ἐπιφανῆ Ἱερεμίαν *Bentham*. Ὡς λεπτὸς ἀνατόμος ἀναζητήσας ὁ Σταγιρίτης καὶ τὰ αἴτια καὶ τὰ ἐλατήρια τῆς κακίας καὶ ἀδικίας μετὰ πολλῆς ἀγχινοίας διδάσκει· «ἀδικεῖν ἐστι τὸ βλάπτειν ἑκόντα παρὰ τὸν νόμον· δι' ἃ δὲ αἴτια οἱ ἄνθρωποι προαιροῦνται βλάπτειν καὶ φαῦλα ποιεῖν παρὰ τὸν νόμον, κακία ἐστὶ καὶ ἀκρασία· ἐὰν γὰρ ἔχωσί τινες μοχθηρίαν μίαν ἢ πλείους, περὶ τοῦτο, ὃ μοχθηροὶ τυγχάνουσιν ὄντες, εἰσὶ καὶ ἄδικοι, οἷον ὁ μὲν ἀνελεύθερος περὶ χρήματα, ὁ δὲ ἀκόλαστος περὶ τὰς τοῦ σώματος ἡδονάς, ὁ δὲ μαλθακὸς περὶ τὰ ῥᾄθυμα καὶ ὁ δειλὸς περὶ τοὺς κινδύνους· τοὺς γὰρ συγκινδυνεύοντας ἐγκαταλείπει διὰ φόβον· πρὸς δὲ ὁ ὀξύθυμος ἀδικεῖ δι' ὀργήν, ὁ φιλότιμος διὰ τιμήν, ὁ φιλόνικος διὰ νίκην, ὁ ἄφρων διὰ τὸ ἀπατᾶσθαι περὶ τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον καὶ ὁ ἀναίσχυντος δι' ὀλιγωρίαν δόξης· ἀλλ' εἰς ταῦτα τὰ ἀδικήματα, προϊόντα κακῶν ἐθῶν καὶ ἕξεων, οὐδεμία δικαιολογία ἐπιτρέπεται οὐδὲ συγγνώμη πρέπει νὰ παρέχηται·

(1) Ἠθικ. Νικομάχ. 1132 Α· ὂν δὲ τὸ δίκαιον ***ἴσον*** καὶ ***μέσον*** ἅμα τυγχάνει· διὸ καὶ ἡ δικαιοσύνη ***μεσότης*** ἐστίν, ὥσπερ καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί· ἡ δὲ ἀδικία τῶν ἄκρων, ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τῶν ὠφελίμων οὖσα· διὸ τοῦ ἀδικήματος τὸ μὲν ἀδικεῖν ἐστὶ ***πλέον*** (ὑπερβολή), τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι ἔλαττον (ἔλλειψις).

ἀνάγκη νὰ τιμωρῶνται· ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ἄρχῃ τοῦ σώματος, ὡς ὁ δεσπότης τοῦ δούλου· ὁ λόγος εἶνε τὸ ἡγεμονικὸν μέρος τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ ὀργὴ καὶ αἱ ἐπιθυμίαι εἰσὶ τὸ ἄλογον, ὀρέξεις ἄλογοι καὶ πάθη, ὧν πρέπει νὰ ἄρχῃ τὸ λογικὸν ὡς ἡγεμών, ὡς βασιλεύς (1).

Ὡσαύτως μετ' ἀγαστῆς ἀγχινοίας καὶ τὰ **ἀκούσια** ὁ Σταγιρίτης ἐξετάζει· *ἀκούσια δ' εἰσι τὰ βίᾳ ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα»* λέγει· ἀλλὰ καὶ τὸ δι' ἄγνοιαν πραχθὲν κακὸν δὲν εἶνε πάντοτε συγγνωστόν· πότε δὲ καὶ τὸ δι' ἄγνοιαν ἀδίκημα συγγνωστὸν γίνεται, λεπτομερῶς ὁ φιλόσοφος ἐξετάζει (2)· «ἕτερον δ' ἔοικε τὸ δι' *ἄγνοιαν πράττειν* καὶ τὸ *ἀγνοοῦντα*· διότι τὸ ἀδικεῖν δι' ἄγνοιαν, ἧς αὐτὸς αἴτιος γίνεται, κολάζει ὡς ἑκούσιον ἀδίκημα ὁ φιλόσοφος· «ὧν αἱ ἀρχαὶ ἐν ἡμῖν, ταῦτα καὶ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἑκούσια» λέγει· «ἀκούσιον δ' ἀδίκημα θεωρεῖ τὸ γινόμενον δι' ἄγνοιαν, ἧς μὴ αὐτὸς αἴτιος· τὴν δ' ἄγνοιαν, ἧς αὐτὸς αἴτιος εἶναι δοκεῖ, κολάζουσιν οἱ νόμοι· οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ ἦν· κύριος γὰρ ἦν τοῦ μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ' αἴτιον ἐγένετο τῆς ἀγνοίας· καὶ τοὺς ἀγνοοῦντάς τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ ἐπίστασθαι καὶ μὴ χαλεπά ἐστι, κολάζουσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ὅσα δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὂν τὸ μὴ ἀγνοεῖν· τοῦ γὰρ ἐπιμεληθῆναι κύριοι ἦσαν». Ἀλλά τινές εἰσιν οὕτω τὴν ψυχὴν ἔκλυτοι, λέγουσίν τινες, ὥστε μὴ δύνασθαι ἐπιμεληθῆναι, ὥστε μὴ ἀδικῆσαι, οἷον οἱ ἀκρατεῖς καὶ οἱ ἀκόλαστοι· ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι τοιοῦτοι, ἀπαντᾷ ὁ φιλόσοφος, αὐτοὶ αἴτιοί εἰσιν ἀκολάστως ζῶντες· καὶ γὰρ ὁ νοσῶν πολλάκις οὐχ ἑκὼν νοσεῖ, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐνόσησεν ἀκρατῶς βιοτεύων καὶ τοῖς ἰατροῖς ἀπειθῶν· καὶ τότε μέν, ἐν τῇ ἀρχῇ, ἐξῆν αὐτῷ μὴ νοσεῖν, παραδοθέντι δὲ εἰς τὴν ἀκολασίαν οὐκέτι δυνατόν ἐστιν, ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἀφεὶς τὸν λίθον δύναται ἀναλαβεῖν αὐτόν· ἀλλ' ὅμως ἐπ' αὐτῷ ἦν τὸ λαβεῖν καὶ ῥῖψαι· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ ἦν· οὕτω δὲ καὶ τῷ ἀκρατεῖ καὶ ἀκολάστῳ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἐξῆν μὴ γενέσθαι τοιούτοις, γενομένοις δὲ οὐκέτι ἔξεστι μὴ εἶναι· οὐ μόνον δὲ αἱ τῆς ψυχῆς

(1) Ἀριστοτελ. Ῥητορικ. 1368 διὸ καὶ οὐχὶ κατ' ἀμφότερα ἐπαληθεύουσαν τὴν παροιμίαν ὁ φιλόσοφος εὑρίσκει·

οὐδεὶς πονηρὸς ἑκὼν οὐδ' ἄκων μάκαρ·

διότι μόνον τὸ δεύτερον μέρος αὐτῆς ἀληθεύει. Πρβλ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1113 β.

(2) Ἠθικ. Νικομάχ. 1111 α.

νόσοι καὶ κακίαι ἑκούσιαί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις καὶ αἱ τοῦ σώματος, οἷον ὅσοι ἐξ οἰνοφλυγίας καὶ ἀγυμνασίας καὶ ἀμελείας κακῶς ἔχουσι· διὸ καὶ ἐπιτιμῶνται αἱ τοιαῦται κακίαι· *ἀκούσιον* δὲ θεωρεῖ ὁ φιλόσοφος τὸ ἐξ ἀγνοίας ἀδίκημα τὸ *ἐπίλυπον καὶ ἐν μεταμελείᾳ*, ὅταν δηλαδὴ ὁ ἀδικήσας λυπῆται ἐπ' αὐτῷ γενομένῳ καὶ μεταμέληται· ὁ δὲ δι' ἄγνοιαν πράξας τι κακὸν μηδὲν δὲ δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ πράξει, *ἑκὼν μὲν οὐκ ἔπραξεν, ὅ γε μὴ ᾔδει*, οὐδ' αὖ ἄκων μὴ λυπούμενός γε· ὥστε τὸ δι' ἄγνοιαν ἀδίκημα, ἐφ' ᾧ μὴ μεταμέλεται ὁ ἀδικήσας, θέτει ὁ Σταγιρίτης ἐν μέσῳ τοῦ ἑκουσίου καὶ τοῦ ἀκουσίου(1).

Ὁμοίως μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας καὶ εὐστοχίας ἐξετάζει τὰ βίᾳ γινόμενα ἢ τὰ *βίαια ἀδικήματα*· «βίᾳ δὲ γίνεται, λέγει, ὅσα παρ' ἐπιθυμίαν ἢ τοὺς λογισμοὺς γίνεται δι' αὐτῶν τῶν πραττόντων»· καὶ ἀλλαχοῦ παρατηρεῖ· «βίαιον δὲ οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, τοιαύτη οὖσα, ἐν ᾗ μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων ἢ πάσχων καὶ ὅσα διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται ἢ διὰ καλόν τι, οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων καὶ πράξαντος μὲν σῴζοιντο, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκοιεν»· οὕτω κατὰ τὸν φιλόσοφον ὁ *βίᾳ πράττων τι* γίνεται *ὄργανόν τι παθητικὸν* εἰς τὰς χεῖρας ἄλλου· ὥστε ἔνοχος εἶνε ὁ ἐπιβάλλων τὴν βίαν. Δὲν δύναται δέ τις νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν βίαν, ἐρωτᾷ ὁ Σταγιρίτης, καὶ νὰ προτιμήσῃ τὸν θάνατον; ὁ αὐτὸς ἀποκρίνεται· «συγγνωστὰ τὰ βίαια, ὅταν πράξῃ τις ἃ μὴ δεῖ διὰ τοιαῦτα, ἃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερβάλλει καὶ μηδεὶς ἂν ὑπομεῖναι· *ἔνια δ' ἴσως οὐκ ἔστιν ἀναγκασθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποθνητέον παθόντι τὰ δεινότατα*»(2)· προσπαρατηρεῖ δ' ὅμως ὁ φιλόσοφος καὶ τοῦτο· «ἔστι δὲ χαλεπὸν ἐνίοτε διακρῖναι ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετέον καὶ τί ἀντὶ τίνος ὑπομενετέον, ἔτι δὲ χαλεπώτερον ἐμμεῖναι τοῖς γνωσθεῖσιν».

Τὸν ὁρισμόν, ὃν ἔδωκεν ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῶν βιαίων «ἔοικε δὲ τὸ βίαιον εἶναι, οὗ ἔξωθεν ἡ ἀρχὴ μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ βιασθέντος»(3), ἀποθαυμάζων ὁ Thonissen ἐπιφωνεῖ «ἐὰν οἱ νεώτεροι ποινικολόγοι διὰ μνήμης ἢ πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχον τὸν σαφῆ καὶ ἁπλοῦν τοῦτον ὁρισμὸν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀντὶ τῶν πολλῶν ἀντιλογιῶν καὶ

(1) Αὐτόθι, 1110 β. Πρβλ. καὶ Πλάτ. Νόμ. 866 Ε - 867 Ε.
(2) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομαχ. 1110 α.
(3) Ἠθικ. Νικομάχ. 1110 α - β.

ἀντιφάσεων, εἰς ἃς περιπίπτουσιν, ἤθελον ἀρκεσθῇ ἀποκρινόμενοι, ὡς ὁ Σταγιρίτης «*ἡ ποινικὴ εὐθύνη παύει ἐκεῖ, ἔνθα ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία ἀφανίζεται*» (1).

Τέλος ἀνασκοπῶν τις τὸ Ἀττικὸν καθόλου δίκαιον ἀγαμένως βλέπει τὴν σπουδαίαν ἀνέλιξιν τῆς νομοθεσίας· καὶ πρῶτον ὁ νομοθέτης βουλόμενος νὰ χαλιναγωγήσῃ τὴν βίαν καὶ νὰ περιστείλῃ τὴν ὕβριν, πέντε αἰῶνας π. Χ. προστατεύει τὴν ζωήν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν αἰδῶ τοῦ δούλου ὁμοίως ὡς καὶ τοῦ ἐλευθέρου πολίτου Ἀθηναίου (2)· πλὴν τῆς ἐξόχου τιμῆς τῆς παρεχομένης εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία διακρίνεται καὶ κατὰ τὴν ἐπιλογὴν τῶν ποινῶν· αἱ βάρβαροι καὶ εἰδεχθεῖς ποιναὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐξηφανίσθησαν· τὰ σκληρὰ βασανιστήρια, ἅπερ καὶ αὐτοὶ οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἐπὶ μακρὸν διετήρησαν, λίαν σπανίως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐχρησιμοποιήθησαν· ἀγνοοῦνται αἱ στρεβλώσεις, οἱ διὰ τῆς πυρᾶς θάνατοι, οἱ ἀκρωτηριασμοὶ καὶ αἱ ἐν τοῖς μεταλλείοις ἀναγκασταὶ ἐργασίαι· ὁ διὰ τοῦ *κωνείου* θάνατος καὶ αὐτὸς δὲ ὁ *ἀποτυμπανισμὸς* παραβαλλόμενα πρὸς τὰς νῦν ἐν χρήσει διὰ τῆς *λαιμητόμου* θανατικὰς ἐκτελέσεις καὶ μάλιστα πρὸς ἄλλας, ὧν χρῆσιν ἐποιοῦντο οἱ Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἐμφαίνουσιν αἰσθήματα φιλανθρωπίας ἀναμφισβητήτου.

Τὸ αὐτὸ αἴσθημα ἐκδηλοῦται καὶ πολλαχοῦ τῆς ποινικῆς νομοθεσίας τῶν Ἀθηναίων· ἐπιτρέπεται δηλαδὴ εἰς τὸν φονέα μετὰ τὴν προτέραν ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ ἀπολογίαν, ἵνα μὴ καταδικασθῇ εἰς θάνατον, νὰ φύγῃ τὴν πατρίδα καὶ νὰ ζῇ ἐν τῇ ξένῃ, ἔνθα φυλάσσοντα ὅρους τινὰς ὁ νόμος τῆς τέως πατρίδος προστατεύει αὐτόν, ὡς καὶ πάντα πολίτην ἀθῷον· τιμωρεῖ δ' ὅμως παραδειγματικῶς τὴν κάκωσιν τῶν γονέων καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ ὑπερασπίζει τὴν τιμὴν

(1) Thonissen 462.

(2) Διὸ καὶ εἰκότως ὁ Δημοσθένης λέγει· «οἱ βάρβαροι ἀκούοντες τὸν κατὰ τῆς ὕβρεως Ἀττικὸν νόμον θέλουσιν εἰπεῖ· «εἰσὶν Ἕλληνές τινες ἄνθρωποι οὕτως ἥμεροι καὶ φιλάνθρωποι τοὺς τρόπους, ὥστε πολλὰ ὑφ' ἡμῶν ἠδικημένοι καὶ φύσει τῆς πρὸς ἡμᾶς ἔχθρας αὐτοῖς ὑπαρχούσης πατρικῆς, ὅμως οὐδ' ὅσων ἂν τιμὴν καταθέντες δούλους κτήσωνται, οὐδὲ τούτους ὑβρίζειν ἀξιοῦσιν, ἀλλὰ νόμον δημοσίᾳ τὸν ταῦτα κωλύσοντα τέθεινται· τουτονὶ καὶ πολλοὺς ἤδη παραβάντας τὸν νόμον τοῦτον ἐζημιώκασι θανάτῳ» Δημοσθ. ΚΑ', 48-50.

τῆς γυναικός· προστατεύει τοὺς ξένους καὶ τοὺς μετοίκους παρέχων αὐτοῖς διὰ τῶν καλουμένων *προστατῶν καὶ ἰδίων ἀρχόντων* τὴν ἐν τοῖς δικαστηρίοις διεκδίκησιν παντὸς δικαιώματος καὶ κατ᾽ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Ἐρχόμενος δ᾽ ὁ νομοθέτης εἰς βοήθειαν τοῦ ἀδυνάτου καὶ περιορίζων τὴν δύναμιν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ὑβριστοῦ διωργάνωσεν ἐπὶ εὐρυτάτων βάσεων τὴν ἐξάσκησιν τοῦ δικαίου· κατὰ τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν *οὐδεὶς ἄκριτος καὶ ἀναπολόγητος τιμωρεῖται* (1).

Ὁ νόμος ἤδη δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸ ἄτομον, ὅπως αὐτοὶ ἐκδικηθῶσι τὸν φονέα καὶ τὸν ὑβριστήν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δοῦλος ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ συλληφθεὶς τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀποκτείνων δὲν τιμωρεῖται ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσαχθῇ εἰς τὸ δικαστήριον καὶ δικασθῇ κατὰ τὰς νομίμους διατυπώσεις. Ἱππόδαμος δ᾽ ὁ Μιλήσιος, ὁ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς ὁδοὺς τοῦ Πειραιῶς ῥυθμίσας, πρὸς ἄλλοις νομοθετήμασιν ἵδρυε καὶ *ἀναθεωρητικὸν δικαστήριον*, εἰς ὃ ἔδει ἀνάγεσθαι τὰς μὴ καλῶς κεκρίσθαι δοκούσας δίκας· κατεσκεύαζε δὲ τοῦτο ἐκ γερόντων αἱρετῶν (2) παρὰ τὰ διάπυρα πάθη τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς ἀδιαλείπτους ἐξερεθισμοὺς τοὺς γινομένους ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν, ἐν οἷς ὁ δῆμος μεγάλην ἰσχὺν εἶχεν, αἱ περὶ τοῦ δικαίου ἰδέαι διετηρήθησαν ὑψηλαί· αἴσθημα ζωηρὸν καὶ βαθὺ πρὸς τὸν νόμον, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα ἐκδηλοῦται ἐν τῇ γλώσσῃ πάντων ἐκείνων, οἵτινες πόρρωθεν ἢ ἐγγύθεν μετέχουσι τῶν κοινῶν· πάντες βλέπουσιν ἐν τῷ δικαίῳ καὶ τοῖς νόμοις τὴν ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας, τὴν τιμὴν καὶ δόξαν τῆς πατρίδος, τὴν ἀσφαλεστάτην βάσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, τὸν μόνον φραγμὸν ἀρκούντως ἰσχυρὸν πρὸς τὸ ἐπισχεῖν τὸ σφοδρὸν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ῥεῦμα· «ἡλίκον μὲν ἀγαθόν ἐστι τὸ τοῖς κειμένοις νόμοις πείθεσθαι, ἐπιλέγει ὁ μέγας ῥήτωρ, ἡλίκον δὲ κακὸν τὸ καταφρονεῖν καὶ μὴ πειθαρχεῖν αὐτοῖς, εὑρήσετε, εἰ τά τε ἐκ τῶν νόμων ἀγαθὰ χωρὶς καὶ τὰ διὰ τῆς παρανομίας κακὰ πρὸ ὀφθαλμῶν ποιούμενοι θεωρήσετε· εὑρήσετε γὰρ τὴν μὲν (παρανομίαν) τὰ τῆς μανίας καὶ πλεονεξίας καὶ ἀκρασίας, τοὺς δὲ νόμους τὰ τῆς φρονήσεως καὶ σωφροσύνης ἔργα διαπραττομένους· δῆλον δέ· τῶν γὰρ πόλεων ταύτας ἄριστ᾽ οἰκουμένας ἂν ἴδοιμεν, ἐν αἷς ἄριστοι νομοθέται γεγόνασι· τὰ

(1) Δημοσθ. ΚΓ΄, 32.
(2) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. 1267 Β 41.

μὲν γὰρ ἐν τοῖς σώμασιν ἀρρωστήματα τοῖς τῶν ἰατρῶν εὑρήμασι καταπαύεται, τὰς δὲ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀγριότητας αἱ τῶν νομοθετῶν ἐξορίζουσι διάνοιαι· ὅλως δὲ οὐδὲν οὔτε σεμνὸν οὔτε σπουδαῖον εὑρήσομεν, ὃ μὴ νόμου κεκοινώνηκεν, ἐπεὶ καὶ τὸν ὅλον κόσμον καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰς καλουμένας ὥρας νόμος καὶ τάξις, εἰ χρὴ τοῖς ὁρωμένοις πιστεύειν, διοικεῖν φαίνεται»(1).

Τὸ Ἀττικὸν δίκαιον προσέτι ἀπαιτεῖ τὴν ἰσότητα πάντων ἐνώπιον τοῦ ποινικοῦ νόμου· διὸ δὲν ἐπιτρέπεται νόμος μὴ ἐφαρμόσιμος εἰς πάντας τοὺς Ἀθηναίους· «μηδὲ νόμον ἐξεῖναι ἐπ᾽ ἀνδρὶ θεῖναι, ἐὰν μὴ τὸν αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν Ἀθηναίοις τιθῇ»(2)· ἀγνοεῖ τὸ μισητὸν σύστημα τοῦ τιμωρεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἀναλόγως τοῦ κοινωνικοῦ βαθμοῦ ἢ ἀξιώματος, βδελυρὸν καὶ ἀδικώτατον σύστημα, ἐφαρμοσθὲν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ ΙϚ′ αἰῶνος· ἰδοὺ δὲ καὶ ἄλλη ἀρετὴ τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου· «οἱ νόμοι οὐκ ἐῶσι δὶς πρὸς τὸν αὐτὸν περὶ τῶν αὐτῶν οὔτε δίκας οὔτε εὐθύνας οὔτε διαδικασίαν» λέγει ὁ Δημοσθένης(3)· τὸ δὲ *δεδικασμένον ἄκυρον ποιεῖν δεινὸν καὶ ἀνόσιον καὶ πόλεως κατάλυσιν* θεωρεῖ ὁ ῥήτωρ(4)· κατὰ τὸν φιλόσοφον ῥήτορα ὁ Σόλων κελεύει, ἵνα *ὁ τιθεὶς νόμον τινὰ* λύῃ τοὺς ὑπάρχοντας ἐναντίους, ἵνα εἷς ὑπάρχῃ περὶ ἑκάστου τῶν ὄντων νόμος καὶ μὴ τοῦτο ταράττῃ τοὺς ἰδιώτας καὶ ποιῇ τῶν εἰδότων τοὺς νόμους ἔλαττον ἔχειν, ἀλλὰ πᾶσι δυνατὸν ᾖ ταὐτὰ γνῶναι καὶ μαθεῖν *ἁπλᾶ καὶ σαφῆ καὶ δίκαια*»(5)· πῶς δ᾽ ἔλυον νόμον τινὰ ὑπάρχοντα, ὁ ῥήτωρ αὐτόθι σαφῶς ἱστορεῖ· ἀλλαχοῦ δὲ διδάσκει ὁποῖός τις πρέπει νὰ εἶναι ὁ νόμος ὁ καλός· «δεῖ τὸν ὀρθῶς ἔχοντα νόμον πρῶτον *μὲν ἁπλῶς καὶ πᾶσι γνωρίμως γεγράφθαι*, ὥστε νὰ μὴ νομίζῃ περὶ αὐτοῦ ὁ μὲν τοῦτο, ὁ δὲ ἐκεῖνο· ἔπειτα δὲ δυνατὰς εἶναι τὰς πράξεις, ἃς δεῖ γί-

(1) Δημοσθ. ΚΖ′, 25 σελ. 808. Πρβλ. καὶ ΚΔ′ 212-215 σελ. 765-766 καὶ ΚΔ′ 85 ὁ νόμος ἐστὶν ὥσπερ *ἀλεξιφάρμακον* τοῖς ἀδικεῖν βουλομένοις· κατὰ τὸν ῥήτορα δηλαδὴ αἱ μὲν πρὸς τὸ ἀδικεῖν ὁρμαὶ καὶ ἐπιθυμίαι εἰσὶ τὸ *δηλητήριον* ἢ τὸ *φάρμακον*, ὁ δὲ νόμος εὕρηται, ὥσπερ *ἀντιφάρμακον* καὶ *ἀντίδοτον, κατὰ τοῦ δηλητηρίου*. Πρβλ. καὶ Πλάτ. Νόμ. 957 Δ.

(2) Δημ. ΚΔ′, 59 σελ. 719 νόμος τοῦ Σόλωνος.

(3) Δημ. Κ′, 147 σελ. 502.

(4) Δημ. ΚΔ′, 152 σελ. 747-8.

(5) Δημοσθ. Κ′, 93 σελ. 485 καὶ ΚΔ′, 33 σελ. 710 «ἐναντίον δὲ νόμον μὴ ἐξεῖναι τιθέναι τῶν νόμων τῶν κειμένων μηδενί» νόμος τοῦ Σόλωνος· πρβλ. καὶ Αἰσχίν. κατὰ Κτησιφῶντος 38-39.

γίνεσθαι διὰ τοῦ νόμου· ἄλλως εὐχὴν τοῦτο καὶ οὐχὶ νόμον δύναταί τις καλέσαι· ἔτι δὲ μηδενὶ τῶν ἀδικούντων μηδεμίαν διδόναι ῥαστώνην ἤτοι εὐκολίαν πρὸς ὑπεκφυγὴν τῆς τιμωρίας (1).

Συνεῖδον προσέτι οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἀττικῆς νομοθέται, ὡς καὶ οἱ νεώτεροι νομοδιδάσκαλοι, τὴν σπουδαιότητα καὶ τὰ σωτήρια ἀποτελέσματα τοῦ μεγάλου ἀξιώματος, δηλαδὴ τῆς μὴ *ἀναδρομικῆς τοῦ νόμου ἰσχύος* σοφῶς δὲ τοῦτο ἑρμηνεύει ὁ ῥήτωρ ἐλέγχων τὸν Τιμοκράτη, ὃς εἰσήγαγε νόμον, οὗ τὸ κῦρος ἔδει νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον (2)· πρὸς ἀποφυγὴν δὲ συγχύσεων καὶ ταραχῶν ἐδέησεν ἐν παντὶ ψηφιζομένῳ νόμῳ νὰ προσγράφηται ὑπὸ τοῦ γραμματέως *τὸν νόμον κύριον εἶναι ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἐτέθη*.

Τὸ Ἀττικὸν καὶ ὅλως εἰπεῖν τὸ Ἑλληνικὸν δίκαιον ἤθελέ τις ἐκτιμήσει μᾶλλον, εἰ μὴ πᾶσαι αἱ τῶν Ἑλληνικῶν νόμων συλλογαὶ ἀνοικτίστως ὑπὸ τοῦ χρόνου ἀπωλέσθησαν· οὐχ ἧττον δὲ σκληρὰ ὑπῆρξεν ἡ τύχη καὶ ὡς πρὸς τὰς πραγματείας, τὰς εἰδικῶς εἰς τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ἀφιερωθείσας, οἷαι ἦσαν αἱ τοῦ Θεοφράστου, Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, τοῦ Ἀσκληπιάδου, τοῦ Ἀπολλοδώρου (3), τοῦ Κρίτωνος (4) καὶ ἄλλων· οὕτω δὲ ὡς πρὸς τοὺς νομομαθεῖς καὶ ποινικολόγους τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος εὑρισκόμεθα ἐν τῇ αὐτῇ σχεδὸν θέσει, ἐν ᾗ ἠθέλομεν εὑρεθῇ ὡς πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς νομοδιδασκάλους τῆς Ῥώμης, εἰ μὴ εἶχον περισωθῇ ὁ Πανδέκτης (le Digeste) καὶ οἱ κώδικες τοῦ Ἰουστινιανοῦ· διὸ καὶ μεγίστη τιμὴ ὀφείλεται εἰς τοὺς νέους σοφοὺς ἐρευνητάς, τοὺς μετ᾽ ἀτρύτων πόνων εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀττικῆς ἰδίᾳ νομοθεσίας διατρίψαντας, ὡς ὁ Matthiae, Platner, Meier, Schömann, Heffter Hermann, Pastoret, Perrot, Lange, Thonissen, Lipsius κ.ἄ.

Τέλος περαίνοντες τὴν περὶ τοῦ *ποινικοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ φονικοῦ δικαίου* τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ μάλιστα τῆς Ἀττικῆς νομοθεσίας πραγματείαν ἡμῶν δὲν εὑρίσκομεν οἰκειοτέραν καὶ εὐαρμοστοτέραν πρὸς ἐπίστεψιν αὐτῆς *κορωνίδα* ἢ τὴν τὸ ἔργον τοῦ ἐπιφανοῦς Γαλάτου ἐπιστέφουσαν· ἐν μὲν τῇ ὑψηλῇ σφαίρᾳ τῆς θεωρίας τὰ ἔργα

(1) Δημοσθ. ΚΔ', 68 σελ. 722.

(2) Δημ. ΚΔ', 44 σελ. 713 καὶ 714 καὶ 724 «*χρῆν* ἐπὶ τοῖς ὕστερον γενησομένοις θεῖναι τὸν νόμον καὶ μὴ συνενεγκεῖν εἰς ταὐτὸ τὰ μέλλοντα τοῖς παρεληλυθόσιν».

(3) Thelfy leges Atticae, Praefect.

(4) Διογέν. Λαέρτ. Β', 4.

τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, γράφει ὁ Thonissen, προβάλλουσιν ἡμῖν ζητήματα, ἅπερ καὶ νῦν ἔτι ἀμφισβητοῦνται ἐν ταῖς Σχολαῖς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος· ἐν δὲ τῷ στενῷ κύκλῳ τοῦ πρακτικοῦ βίου καὶ τῶν πραγμάτων τὸ ποινικὸν δίκαιον τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὰς ἀτελείας αὐτοῦ καὶ τὰ κενὰ εἶνε ἄξιον νὰ καταλάβῃ θέσιν σπουδαίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Νομικῶν σπουδῶν καὶ τῆς τοῦ Δικαίου ἐπιστήμης».

Βοηθήματα.

Βοηθήματα δὲ εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης πραγματείας ἐγένοντό μοι πρὸς ταῖς ἀρχαίαις πηγαῖς καὶ τάδε:

1) Friedrich Realien 1851.
2) Buchholz, das öffentliche Leben der Griechen im heroïschen Zeitalter 1881.
3) Telfy, συναγωγὴ τῶν Ἀττικῶν Νόμων, corpus juris Attici 1868.
4) Le droit pénal par Thonissen 1875.
5) Über Gründsätze und Anwendung des Strafrechts im griechischen Altertume von Karl Friedrich Hermann 1855.
6) Karl Friedrich Hermann, Griech. Rechtsaltertümer von Thalheim 1895.
7) Das Attische Process von Meier und Schömann bearbeitet von Lipsius 1883-1887.
8) Griechische Altertümer von Schömann bearbeitet von Lipsius 1897.
9) Das Attische Recht und Rechtsverfahren von Meier und Schömann dargestellt von Lipsius 1912.
10) Dareberg-Saglio-Pottier, Dictionnaire des antiquités Grecques et Romaines IV, σελ. 531 (poena-peines).
11) Pauly-Wissova, Real-Encyclopädie des classischen Altertumswissenschaft.

Ἔγραφον ἐν Ἑλβετίᾳ 1917.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΓΑΡΔΙΚΑΣ
Licencié en Droit.

ΜΕΓΑΡΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Α

Η μορφή υπό την οποίαν εμφανίζεται ή Ελληναλβανική διάλεκτος, ή έν Αττική ιδία λαλουμένη, παρέσχεν ημίν ποικίλας αφορμάς πρός ιστορικήν, λαογραφικήν καί γλωσσικήν ταύτης έρευναν.

Επειδή όμως πλείστα γλωσσικά φαινόμενα καί ιδία ή έν ευρυτάτη κλίμακι διατήρησις τού ασυνιζήτου έν τή μιγάδι ταύτη διαλέκτω φυσικόν ήτο νά θεωρηθώσιν ώς επίδρασις τού μεγαρικού ιδιώματος επί τής γλώσσης τών περιοικούντων Αλβανών, έθεωρήσαμεν απαραίτητον νά ασχοληθώμεν πρώτον περί τήν μελέτην τού καί άλλως λίαν ενδιαφέροντος γείτονος ιδιώματος.

Χάριν τής μελέτης ταύτης ηρξάμεθα από πολλού συλλέγοντες σχετικόν υλικόν καί εξετάζοντες τάς δύο χειρογράφους περί τής Μεγαρικής διαλέκτου συλλογάς, αίτινες ευρίσκονται έν τή σειρά τών χειρογράφων τής Γλωσσικής Εταιρείας.

Επειδή όμως αί συλλογαί αύται εγένοντο, ή μέν τού μακαρίτου Κ. Γούναρη έν σπουδή μεγίστη, διό καί πλείστα σφαλερά διδάσκει, ή δέ ετέρα τού έκ Μεγάρων ιερέως Παναγή Σταμπόλα άνευ τής απαιτουμένης επιστημονικής ακριβείας (1), εζητήσαμεν διά τού Προέδρου τής επί τής συντάξεως τού Ιστορικού Λεξικού Επιτροπείας τήν παροχήν αδείας, ήν λίαν ευμενώς παρέσχεν ημίν τό σεβαστόν Υπουργείον, πρός συμπλήρωσιν τών επί τού Μεγαρικού ιδιώματος μελετών.

Άν καί ό παρασχεθείς ημίν χρόνος ήτο βραχύτατος καί δυσανάλογος πρός εργασίαν απαιτούσαν μακρόν χρόνον καί πολλήν προσοχήν, έν τούτοις διά τάς ευνοϊκάς περιστάσεις, τάς πολλάς γνωριμίας καί τήν προθυμίαν πάντων τών δυναμένων νά βοηθήσωσιν ημίν, ήδυ-

(1) Βλ. Έκθεσιν Γλωσσ. Διαγωνισμού τής έν Αθήναις Γλωσσικής Εταιρείας έν «Αθηνάς» ΚΗ' (1916) σ. 324.

νήθημεν νὰ μελετήσωμεν τοὺς κυριωτέρους κλάδους τοῦ μεγαρικοῦ ρίου ἀρυσθέντες τὰς πληροφορίας ἀπὸ τῶν διαυγεστέρων πηγῶν.

Βοηθούμενοι λοιπὸν ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ὅρων τῶν ἀναγομένων εἰς τὰ τοῦ οἴκου ἔργα (ταλασιουργίαν, ἱστουργίαν, οἰκοκυρικήν), ὑπὸ τῶν εἰδικῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ὅρων τῶν ἰδίων ἑκάστῳ ἐπαγγέλματι καὶ τέλος ὑπὸ τῶν παίδων εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν παιδιῶν, συνεπληρώσαμεν καὶ ἀποκατεστήσαμεν φωνητικῶς καὶ σημασιολογικῶς περὶ τὰς πεντακοσίας λέξεις ἀναγραφομένας ἐν ταῖς χειρογράφοις συλλογαῖς, συνελέξαμεν δὲ περὶ τὰς δισχιλίας πεντακοσίας νέας ἀναγομένας εἰς τὴν γεωργίαν, ἀμπελουργίαν, ἐλαιοκομίαν, μελισσοκομίαν, κτηνοτροφίαν, χλωρίδα, σωματολογίαν καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον.

Τὴν συλλογὴν ἡμῶν ἐπλουτίσαμεν καὶ διὰ πολλῶν τοπωνυμίων, ἅτινα δι' ἐκδρομῶν ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ τὰ πέριξ κατωρθώσαμεν νὰ συλλέξωμεν καὶ ἑρμηνεύσωμεν. Ἐλπίζομεν δ' ὅτι ὁ πίναξ τῶν τοπωνυμίων συμπληρούμενος ἐν καιρῷ μεγάλα θὰ συμβάλῃ εἰς τὰς καθόλου περὶ Μεγαρίδος ἐρεύνας.

Β

Η ΜΕΓΑΡΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

Ἀπὸ πολλοῦ ἡ ἐξέτασις τοῦ Μεγαρικοῦ ἰδιώματος, ὡς περιέχοντος πλεῖστα ἀρχαιοπινῆ στοιχεῖα, ἐθεωρεῖτο πλείστου λόγου ἀξία.

Ἐν τούτοις μέχρι πρὸ μικροῦ αἱ περὶ τούτου γνώσεις ἡμῶν ἦσαν τόσον ὀλίγαι, ὥστε χωρὶς νὰ διατρέχῃ τις τὸν κίνδυνον νὰ παρεξηγηθῇ, δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐστερούμεθα πάσης περὶ τούτου γνώσεως. Ὁ μακαρίτης Alb. Thumb ἐν τῇ περὶ τῆς Αἰγινητικῆς διαλέκτου μονογραφίᾳ αὐτοῦ τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῆς Ἀθηνᾶς συνάπτων διαλεκτολογικῶς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Αἴγιναν καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐπί τε τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Μεγάρων λέγει: ὡς πρὸς τὰ Μέγαρα εἰκάζω ἀνάλογα συμβάντα, ἀλλὰ δὲν ἐκφράζω περισσότερα, διότι ἡ μεγαρικὴ διάλεκτος δέν μοι εἶναι ἀρκούντως γνωστὴ (Ἀθηνᾶς τόμ. Γ' σ. 119).

Ἔκτοτε, ἂν καὶ παρῆλθεν ὁλόκληρος εἰκοσιπενταετία, δὲν ἐδιδάχθημεν περὶ τῆς γείτονος διαλέκτου, εἰμὴ ὅσα παρέσχον ἡμῖν αἱ ὀλίγαι λέξεις τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν γενομένων δύο συλλογῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.

Εὐτυχῶς ὁ κ. Χατζιδάκις, ὅστις καὶ πρότερον πλεῖστα φαινόμενα τῆς Μεγαρικῆς συνεσχέτισε πρὸς τὰ τῶν ἄλλων συγγενῶν διαλέκτων καὶ ἡρμήνευσε ταῦτα σαφῶς, τελευταῖον ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου 1915-16 σ. 1-27, ἐδημοσίευσε μελέτην Περὶ τῆς Μεγαρικῆς διαλέκτου ἐν ᾗ σχετίζων ταύτην πρὸς τὴν Ἀθηναϊκήν, Αἰγινητικὴν καὶ Κυμαίαν ἐξετάζει μετὰ τῆς διακρινούσης τὸν ἄνδρα σαφηνείας πάντα σχεδὸν τὸν μηχανισμὸν τῆς μέχρι τοῦδε ἀγνώστου γείτονος.

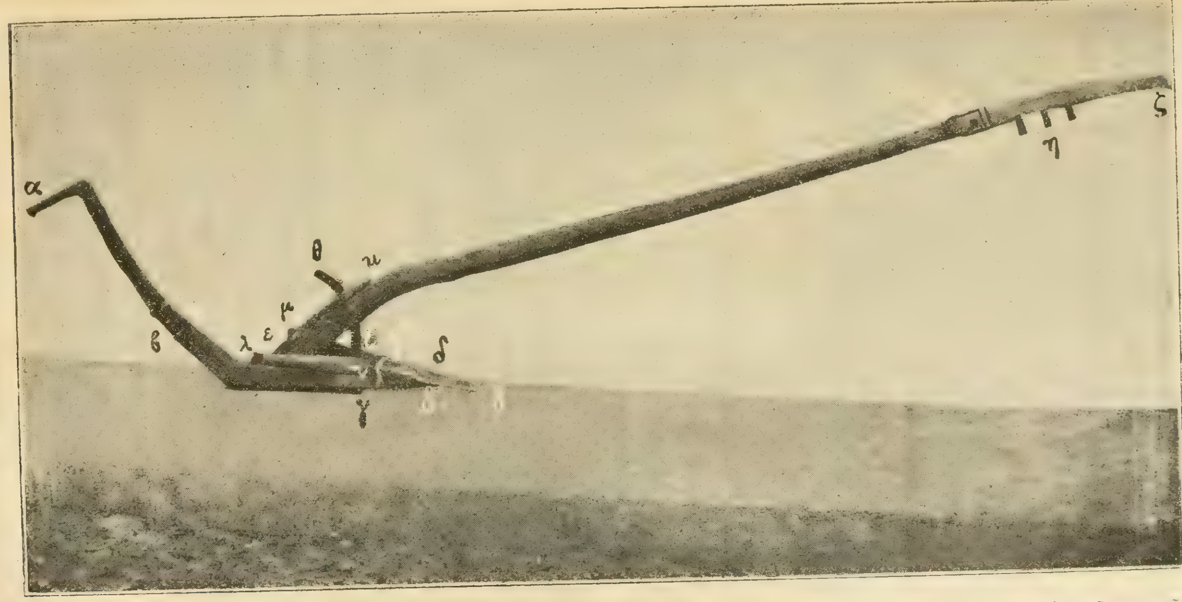
Μετὰ τὰ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ διδαχθέντα περὶ τῶν φθόγγων, τοῦ τονισμοῦ, τῆς κλίσεως, τῶν ῥημάτων καὶ τῆς ἐτυμολογικῆς ἑρμηνείας ἱκανῶν λέξεων ἰδιαζουσῶν τῇ μεγαρικῇ, ἡμεῖς δὲν ἔχομεν εἰ μὴ παρατηρήσεις τινὰς γενικωτέρας φύσεως νὰ ποιησώμεθα καὶ νὰ ἑρμηνεύσωμεν ἐκ τῶν λέξεων ἐκείνας, ἃς ὡς σημασιολογικῶς καὶ φωνητικῶς ξενιζούσας ἐθεωρήσαμεν ἀξίας ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ μελέτης.

Ἔχων τις ὑπ᾿ ὄψιν τὸ μέχρι τοῦδε θησαυρισθὲν μεγαρικὸν ὑλικὸν καὶ ἐξετάζων τοῦτο ἀπὸ καθαρᾶς λεξιλογικῆς ἀπόψεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ἱκανοποιημένον ἀπέναντι τῆς γενικῆς δοξασίας τῆς κρατούσης περὶ ὑπάρξεως μεγάλου πλούτου ἀρχαιοπινῶν λέξεων καὶ τύπων.

Διότι ἐκ τῶν τρισχιλίων περίπου λέξεων, ἃς ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ἐλάχισται εἶναι αἱ διασῴζουσαι ἀρχαιοπινῆ τὸν χαρακτῆρα, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐξαιρουμένων ὀλίγων ἀλβανικῶν, αἵτινες εἰσήχθησαν εἰς τὴν ποιμενικὴν ἰδίᾳ ζωήν, τὰς τοπωνυμίας καὶ τὰς παιδιάς, εἶναι ἐκ τοῦ συνήθους ὑλικοῦ τῆς νεωτέρας κοινῆς, παρουσιάζουσαι φωνητικάς τινας διαφοράς, ἃς σαφῶς ἡρμήνευσεν ὁ κ. Χατζιδάκις ἰδίᾳ ἐν τῇ προμνησθείσῃ μελέτῃ αὐτοῦ.

Ἡ ἀναγραφὴ συστημάτων τινῶν λέξεων σχετιζομένων πρὸς τοὺς κυριωτέρους κλάδους τοῦ μεγαρικοῦ βίου ἐλπίζομεν ὅτι θέλει πιστώσει τὰ ἀνωτέρω.

Ἔχοντες πρὸ ἡμῶν γλωσσικὸν ὑλικὸν λαοῦ ἐξαιρετικῶς γεωργικοῦ ὀφείλομεν κατὰ προτίμησιν νὰ ἐξετάσωμεν τὰς εἰς τὴν γεωργίαν ἀναγομένας λέξεις.

(Φωτογραφία ἐκ τοῦ φυσικοῦ)

Εἰκ. 1. Μεγαρικὸν ἄροτρον.

α-β = χερήτρα	δ′-δ = φτερά.	ε-κ = σφῆνα	λ-κ-μ = περιβολάδα
β-γ = κουντοῦρι	ε-ζ = σταβάρι	η = μπρογγοί	* = κλειδὶ τῆς περόνης
γ-γ′-γ″ = ἐννὶ	ε-ε′ = γούλη	θ-ι = περόνη	1-2, 3-4 = κουλλούρια
γ-δ′-δ-γ″ = σπίτι	ε′-ε″-ζ = μάτισμα	κ-κ = κουρούνα	5 = πίρος

χ

Ἀλέτρι.

Τὸ μεγαρικὸν «ἀλέτρι» οὐδόλως διαφέρει τοῦ ἐν Σαλαμῖνι καὶ τῇ λοιπῇ Ἀττικῇ ἐν χρήσει, ἐλάχιστα δὲ τοῦ ἐν Καλαβρύτοις γνωστοῦ τοιούτου, αἱ μετὰ τοῦ ὁποίου ἐν πολλοῖς ὁμοιότητες εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι.

Εἰς τὸ μεγαρικὸν «ἀλέτρι» διακρίνομεν τὴν *χερήτραν*, τὸ *κουντούρι*, τὸ *ἐννὶ* μὲ τὸ *σπίτι* καὶ τὰ *φτερά*, τὴν *περιβολάδα*, τὸ *σταβάρι*, ἐφ᾽ οὗ ὁ *μπρογγός*, ἡ *γούλη* καὶ τὸ *μάτισμα*, τὴν *περόνην* μετὰ τοῦ *κλειδίου* αὐτῆς, τὴν *κουρούναν*, τὸν *πίρον* ἢ τοὺς *πίρους*, τὰ *κουλλούρια* καὶ τοὺς *σφῆνες*. Εἰς δὲ τὸν «*ζουγὸν*» διακρίνομεν τὸ *γότζι*, τὰ *ζουγόλουρα*, τοὺς *ζεῦλες*, τὰ *ζευλόστσουνα* καὶ τὴν *τριζεύλην*.

Συγκρίνων τις τὸν πίνακα τῶν μερῶν τοῦ μεγαρικοῦ «*ζουγαλετρίου*» πρὸς τοὺς πίνακας ἄλλων τόπων, οἷον Ἠπείρου, Κύπρου, Ἄνδρου, Ξηροχωρίου, Κρήτης καὶ Πελοποννήσου (Λιβαρτζίου-Καλαβρύτων, Βυτίνης, Λεντεκάδας), παρατηρεῖ ὅτι οἱ ὅροι χερήτρα, περόνη, μπρογγός, γότζι, κουρούνα καὶ κουντούρι εἶναι ὅλως ἰδιάζοντες καὶ ἄξιοι ἰδιαιτέρας προσοχῆς.

Καὶ περὶ μὲν τῆς *χερήτρας* (τῆς ἐχέτλης τῶν παλαιῶν) καὶ τῆς ἀναγωγῆς ταύτης εἴς τι παλαιὸν ὄνομα *ἐγχειρήτρα διέλαβεν ὁ κ. Χατζιδάκις ἐν Ἐπετ. Πανεπιστ. 1915-16 σ. 25, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἡ ἔκθεσις τῶν ἐπὶ τούτων σκέψεων.

1

ὑπουργὸς - πουργὸς - προγγὸς - μπρογγός.

Ἐξετάζοντες τὰς λέξεις τὰς σχετιζομένας πρὸς τὴν γεωργίαν τὰς συνήθεις παρὰ τοῖς ἀλβανοφώνοις τῆς Ἀττικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς Σαλαμῖνος παρετηρήσαμεν ὅτι τινὰς μὲν τούτων παραλαβόντες οὗτοι παρὰ τῶν Ἑλλήνων διεφύλαξαν σχεδὸν ἀμεταβλήτους, ἄλλας δὲ μετέβαλόν πως καὶ ἄλλας τέλος μεταφράσαντες εἰσήγαγον εἰς τὸν λεξιλογικὸν αὐτῶν θησαυρόν.

Οὕτω ἐκ τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ ἄροτρον διετήρησαν μὲν τὸν ἀλβανικὸν ὅρον *παρμέντε*(1), δι' οὗ ὀνομάζουσι τοῦτο καὶ τὸν *πλούαρ* ἢ *πνούαρ* ἢ *πουνούαρ*(2), δι' οὗ καλοῦσι τὴν ὕννιν, παρέλαβον ὅμως πάσας τὰς λοιπὰς τὰς σχετιζομένας πρὸς τὰ καθέκαστον μέρη τοῦ ζυγαλετρίου.

Ἐκ τούτων διετήρησαν μὲν ἀμεταβλήτους τάς: *κουντούρι*, *σταβάρι* *ζεῦλες*, *σφῆνα*, *πίρος*, αἵτινες προφέρονται ὑπὸ τῶν ἀλβανοφώνων *κουντούρ*, *σταβάρ*, *ζεῦλε*, *πίρ*, ὅπως ἀκούομεν ταύτας καὶ ἐν τῷ Αἰτωλικῷ ἰδιώματι, μετεσχημάτισαν ὅμως τὴν *κουλλούραν* εἰς *κουλλάτς*, τὸ *κλειδὶ* εἰς *κλείτς*, τὴν *σπάθην* εἰς *σπάτηζε*(3) καὶ τὸ *σπίτι* εἰς *σιπίζε*(4) κατὰ τὴν παρ' ἐκείνοις κρατοῦσαν συνήθειαν τοῦ νὰ μεταχειρίζωνται ἐπὶ μεταφορῶν τύπους ὑποκεκορισμένους.

Πρὸς τούτοις μετέφρασαν τὰ *ἀφτιὰ* τοῦ Ἠπειρωτικοῦ ἀρότρου εἰς *βέσεζε* τ. ἔ. ἀφτάκια καὶ τὴν *κουρούναν*, ἀρχαίαν *κορώνην*, εἰς *ντόσεζε* τ. ἔ. γουρουνίτσαν(5).

Τέλος ὑπὸ τῆς κοινῆς ἀντιλήψεως ἀγόμενοι ὠνόμασαν τὴν *ἐχέτλην* *ντόρεζε* τ. ἔ. χερούλι. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ κοῖλον τῆς ἐχέτλης, καθ' ὃ τὴν χεῖρα ἐναρμόζει ὁ ἀρότης, ἐκαλεῖτο *χειρολαβὶς* (Πολυδ. Α 252), ἐξ ἧς ἀσφαλῶς προῆλθε τὸ Ἠπειρωτικὸν *χερολάβα*, ὅπερ ἔτι ἀσφαλέστερον σὺν τῇ κοινῇ ἀντιλήψει ἐπέδρασεν εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ντόρεζε.

(1) Ὁ G. Meyer ἐν Etymol. Wörterbuch der Albanesischen Sprache σχετίζει τοῦτο πρὸς τὸ per-aramentum. Πβ. καὶ ῥ. perarare, ὅπερ σημαίνει *αὐλακίζειν*.

(2) Τοῦτο ἀσφαλῶς σχετιστέον πρὸς τὸ τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης ῥ. *πουνόj*, *πουνόν*, ὅπερ σημαίνει *πονῶ*, ἐργάζομαι, κοπιῶ καὶ εἰδικώτερον ἀροτριῶ. Πρ. Hahn Albanesisch-Deutsches Lexicon, σ. 103 ἐν λ. *πουνόj*.

(3) Ἐκ τοῦ *σπάθη* ἔγινε τὸ ἐν τῇ ἀλβανικῇ γνωστὸν *σπάτη*, οὗ τὸ ὑποκοριστικὸν *σπάτηζε*.

(4) Ἐκ τοῦ *σπίτι* ἔγινε κατὰ μετάθεσιν ἐν τῇ ἀλβανικῇ τὸ *σιπὶ* καὶ μετ' ἐξασθένωσιν τοῦ ἀτόνου ι ἔγινε τὸ σύνηθες *σιπί*, ἐξ οὗ τὸ ὑποκοριστικὸν *σιπίζε*.

(5) Ἀλβανιστὶ ἡ *κουρούνα* λέγεται σόρρε καὶ ὑποκοριστικῶς σόρρεζε. Ἔδει λοιπὸν ἡ κουρούνα τοῦ ἀρότρου νὰ ὀνομασθῇ *σόρρεζε*. Οἱ Ἀλβανοὶ ὅμως ἀκούοντες τοὺς Ἕλληνας λέγοντας κουρούναν καὶ ἀδυνατοῦντες νὰ διακρίνωσι ταύτην φωνητικῶς ἀπὸ τῆς γνωστοτέρας αὐτοῖς *γουρούνας* ἐπλανήθησαν καὶ μετέφρασαν τὴν κουρούναν εἰς ντόσεζε ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ σόρρεζε.

Ἡ πλάνη ὅμως αὕτη τὰ μάλα ὠφελεῖ ἡμᾶς, διότι σὺν ἄλλοις παραδείγμασι καταδεικνύει καὶ τοῦτο σαφῶς, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ παρέλαβον καὶ μετέφρασαν πολλοὺς ὅρους ἀναγομένους εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν ἱστουργίαν κ.τ.τ.

Μεταξὺ τῶν διατηρηθεισῶν ἐν τῇ ἀλβανικῇ λέξεων καταλεκτέα καὶ ἡ λ. *προγγός*, ἥτις ὑπὸ τῶν ἀλβανοφώνων προφέρεται *προγγό*.

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις, ἣν ἐγέννησεν ἡμῖν ἡ μορφὴ τῆς λέξεως ταύτης, ἦτο ὅτι ἦτο ξένη καὶ ὡς τοιαύτη ἀφέθη νὰ ἐξετασθῇ βραδύτερον.

Ὅτε ὅμως κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν παρὰ τοῖς Μεγαρεῦσι συνήθων ὅρων τοῦ ἀλετρίου ἐδιδάχθημεν ὅτι μέρος τι τούτου λέγεται καὶ παρὰ τούτοις *μπρογγός*, ἐσχηματίσαμεν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ λ. ἦτο μᾶλλον ἑλληνικὴ καὶ ὡς τοιαύτη ἔδει νὰ ἐξετασθῇ, ἀφ' οὗ μάλιστα διὰ τῆς ἀλβανικῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐτυμολογηθῇ.

Ἡ σημασία τῆς λέξεως σημαινούσης ἔν τε τῇ Σαλαμῖνι καὶ τοῖς Μεγάροις ξύλινον *καρφίον* (1) μήκους 20-25 ἑκ. καὶ πάχους 10-12 χιλ. ἐμπηγνύμενον εἰς ὀπὴν (2) ἠνεῳγμένην εἰς τὸ ἄκρον τοῦ σταβαρίου καὶ χρησιμεῦον εἰς τὸ νὰ κρατῇ τὴν κουλλούραν (τὸ παρὰ Μεγαρεῦσι γότζι), δι' ἧς συνδέεται ὁ ζυγὸς μετὰ τοῦ σταβαρίου, ἔδειξεν ἡμῖν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἔρευναν, εἰς τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν τῆς ὁποίας συνέβαλεν ἡ παρατήρησις ὅτι τὰ βοηθητικὰ καρφία παρὰ τοῖς Μεγαρεῦσι φέρουσι τὸ κοινὸν ὄνομα «*κοπίλι*» (3), ὅπερ ἐν τῇ ἀλβανικῇ σημαίνει τὸν ὑπηρέτην, τὸν βοηθόν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ ἄλλα βοηθητικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα ὀνο-

(1) Τὸ καρφίον τοῦτο ἐν Κύπρῳ ὀνομάζεται *κορωνίδι*, ἐν Ἄνδρῳ καὶ τῇ ἐπαρχίᾳ Ξηρογωρίου, ὡς καὶ τῇ Λεντεκάδᾳ *κλειδί*, ἐν Ἠπείρῳ *βούκλειδα* ἢ *βουκλεῖδα* καὶ τέλος ἐν τῇ Αἴνῳ *κιτάβολα*.

Ἐν Ἀμοργῷ «*βοῦκλες*» ὀνομάζονται δύο κρίκοι, δι' ὧν στερεοῦται τὸ *μάτισμα* εἰς τὸ ἄκρον τοῦ σταβαρίου· νομίζομεν ὅτι ἡ «βούκλα» ἢ οἱ «βοῦκλες» πρέπει νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὸ «βούκλειδα».

(2) Ἡ ὀπὴ ἢ μᾶλλον αἱ ὀπαὶ αὗται, διότι πολλάκις εἶναι περισσότεραι τῆς μιᾶς, χρησιμεύουσαι εἰς τὸ νὰ τεθῇ ὁ προγγὸς εἰς θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀνάστημα τῶν βοῶν, ὀνομάζονται ἐν Ξηρογωρίῳ καὶ Λεντεκάδᾳ *κλειδότρυπα*, ἐν Ἠπείρῳ *βίγλες* ἢ *τροῦπες*, ἐν Μεγάροις *τροῦπες* καὶ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς *βέρα* τ. ἔ. τρῦπες.

(3) Ὑπὸ τῶν Μεγαρέων *κοπίλι* ὀνομάζεται τὸ σιδηροῦν ἢ ξύλινον καρφίον τὸ διαπερώμενον εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ «*ἀγκαλίστρου*» καὶ σχηματίζον τὴν ἄλλην γωνίαν τοῦ ὀργάνου τούτου, δι' οὗ «*ἀνατσουκλίζουνε τὸ νέμας*». Ὡσαύτως *κοπίλι* ὀνομάζεται ὑπ' αὐτῶν τὸ κλειδὶ τῆς κάνουλλας τοῦ βαρελιου.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄξων (πίρος) περὶ ὃν περιστρέφεται ἡ ψῖχα τῶν καρουλλίων τοῦ ἀργαλειοῦ, ὡς καὶ τὸ ξύλινον καρφίον τὸ ὑποβαστάζον τὴν *πλακούταν*, δι' ἧς ὡς ἐν παγίδι συλλαμβάνονται τὰ πτηνά, εἶναι γνωστὰ ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα *κοπίλι* (πβ. cōpŭla= σύνδεσμος, σύναμμα).

μάσθησαν ἀπὸ ἐμψύχων (1) καὶ ἐκ τούτου ἐπῆλθεν ἡμῖν ἡ ἰδέα νὰ σχετίσωμεν τὸ *προγγὸς-μπρογγὸς* πρὸς τὸ *ὑπουργὸς-πουργὸς* καίτοι ἡ μορφὴ αὐτῶν εἶναι τόσον διάφορος.

Ἡ λ. *ὑπουργός*, ἥτις, ὡς γνωστόν, παρ' ἀρχαίοις ἐσήμαινε τὸν βοηθόν, τὸν χρήσιμον εἴς τινα ἐργασίαν, διεσώθη μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τοὺς τύπους ***ὑπουργὸς*** (Παξοί), ***ἀπουργὸς*** (Σκῦρος), ***ἀποργὸς*** (Σκῦρος, Μεσσηνία), ***ἐποργὸς*** (Σκῦρος, Κύμη), ***πουργὸς*** (Αἶνος, Ἄνδρος, Θήρα, Ἴκαρος, Κάλυμνος, Κάρπαθος, Κάρυστος, Κρήτη, Κύθηρα, Κῶς, Λέρος, Λέσβος, Νίσυρος, Σάμος, Σύμη, Χίος) ***πουρgὸς*** (Πυργὶ Σάμου) καὶ ***πουρκὸς*** (Κύπρος) (πρβ. Στ. Ξανθουδίδου, Λέξεις Ἐρωτοκρίτου, ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχείῳ, σ. 172, Ἀθηνᾶς τόμ. ΚϚ').

Καὶ ὑπὸ μὲν τὴν γενικὴν σημασίαν εὑρίσκομεν ταύτην ἐν Αἴνῳ ἔνθα ***πουργὸς*** λέγεται ὁ βοηθὸς τῶν ἐργατῶν, τὸ τσιράκι. Ἐν τῇ Νισύρῳ ὅμως καὶ τῇ Χίῳ σημαίνει εἰδικώτερον τὸν ἐργάτην καὶ ἐν Σύμῃ τὸν λεπτουργὸν ἐργάτην· τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν παραδίδει ἡμῖν καὶ ὁ Σομαβέρας ἐν λ. ***ὑπουργός***.

Πλὴν ὅμως τῶν γενικωτέρων τούτων σημασιῶν ἀπὸ τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος εὑρίσκεται ἡ λέξις ἔχουσα καὶ τὴν σημασίαν, ἣν διέσωσεν ἐν τοῖς πλείστοις τόποις μέχρις ἡμῶν· ἐσήμαινε δηλαδὴ τὸν βοηθὸν τῶν οἰκοδόμων. Ὁ Πολύβιος (5.89.3) λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ κολοσσοῦ τῆς Ῥόδου λέγει : «ὁ Πτολεμαῖος ἐπηγγείλατο . . . εἰς τὴν τοῦ κολοσσοῦ κατασκευὴν τάλαντα τρισχίλια, οἰκοδόμους ἑκατόν, ὑπουργοὺς τριακοσίους καὶ πεντήκοντα».

Ὑπὸ τὴν εἰδικὴν ταύτην σημασίαν διεσώθη ἡ λ. ἐν Ἄνδρῳ, Θήρᾳ, Καλύμνῳ, Κρήτῃ, Κυθήροις, Κῷ, Λέρῳ, Λέσβῳ, Μεσσηνίᾳ, Σάμῳ, Σκύρῳ καὶ Σύμῃ.

(1) Ἐν αὐτῷ τῷ κύκλῳ τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων ἔτι παρ' ἀρχαίοις εὑρίσκει τις τοιαύτας μεταφορὰς (πβ. νύμφη, κορώνη). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ εὑρίσκομεν ὀνομαζόμενα ***ἄνθρωπος*** (Κύπρ.) τὰ δύο τεμάχια τῆς ἐχέτλης (χερόχι—νοῦρος), ***ἀργάτης*** τὸ ἐξέλιτρον, δι' οὗ ἀνασπῶσι τὰς ἀγκύρας, ἐν δὲ τῇ Ἀμοργῷ εἶδος ἀδράκτου, ***κοράκι*** τὸ ἁρπάγιον, δι' οὗ κλείουσιν ἔσωθεν τὴν θύραν, ***κουρούνα*** τὸ ἁρπάγιον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μέρος τοῦ ἀργαλειοῦ καὶ τοῦ ἀλετρίου, ***κόκκορας***, ***πετεινός***, ***λύκος*** ἡ σφῦρα τῶν πυροβόλων ὅπλων, ***γαϊδάρα*** γενικῶς ἡ στήριγξ τ. ἔ. πᾶν ὑποστήριγμα, ἐν Μεγάροις δὲ τὸ τετράπουν ὑψηλὸν καὶ ξύλινον ὑποστήριγμα τῶν ***μαδεριῶν***, ἐφ' ὧν πατοῦσιν οἱ ἀμμοκονιασταὶ (σουβατζῆδες) καὶ τέλος ἐν Σαλαμῖνι τὸ σιδηροῦν τετράπουν (στρίποδο), ἐφ' οὗ οἱ σιδηρουργοὶ τοποθετοῦσι τὰς πρὸς κοπὴν σιδηρᾶς ῥάβδους.

Κατὰ περίεργον δὲ τρόπον ἐν Κύπρῳ διεσώθη φέρουσα πάσας σχεδὸν τὰς γνωστὰς σημασίας· ἐκεῖ δηλαδὴ σημαίνει: 1 τὸν ἐργάτην. 2 τὸν συμβοηθὸν τοῦ ἐργάτου, τὸ τσιράκι. 3 τὸν γεωργὸν καὶ 4 τὸν βοηθὸν τοῦ κτίστου, τὸν πηλοφόρον.

Ἡ γενικὴ σημασία τοῦ *βοηθοῦ* ἐπεξετάθη ἀπὸ τῶν ἐμψύχων εἰς τὰ ἄψυχα καὶ ὠνομάσθη *ὑπουργὸς* μὲν ἐν Παξοῖς ὄργανόν τι τοῦ ἐλαιοτριβείου (πβ. Δένδια, Χειρ. Γλωσσ. Παξῶν), *πουργὸς* δὲ ἐν Κῴ καὶ Καρπάθῳ καρφίον τοῦ σταβαρίου (πβ. Ζωγράφ. Ἀγὼν τόμ. Α'. σ. 328.—Μανωλακάκι, Καρπαθιακά, σ. 214 καὶ Παρνασ. Ἐπετ. Θ') καὶ τέλος ἐν Ἰκάρῳ τὸ ξύλον ἐπὶ τοῦ ζυγοῦ, ἐφ' οὗ προσδένουσι τὸ σχοινίον (ΜΝΕ. σ. 407).

Αἱ μαρτυρίαι αὗται νομίζομεν ὅτι δικαιοῦσιν ἱκανῶς τὴν σκέψιν ἡμῶν ὅπως συσχετίσωμεν τὸ *προγγὸς* πρὸς τὸ *πουργὸς*-*ὑπουργός*.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ ἡμέτερος τύπος ἀπέχει λίαν τοῦ πλήρους ὑπουργὸς καὶ τοῦ ἀποκεκρουμένου *πουργός*. Αἱ δυσκολίαι ὅμως, ἃς παρέχει ἡ τούτων διαφορά, ἐλπίζομεν ὅτι δὲν εἶναι δύσκολον ν' ἀρθῶσιν.

Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὴν τροπὴν τοῦ ου εἰς ο ἐν τῷ τύπῳ *πορ-γός, ἐξ οὗ προῆλθεν ὁ ἡμέτερος τύπος, ὁ κ. Χατζιδάκις ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ω, ο, ου δὲν εἶναί τι ἀδύνατον ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν (πβ. κομὸὶ>κουμὶ, πωρὶ>πουρί, καφορὰ>καφουρὰ ΜΝΕ. Β. 291). Ἐν τούτῳ τὸ *ο* ἀντὶ τοῦ *ου* ἑρμηνεύεται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν συνδετικὸν φωνῆεν ἐν τῇ συναρμογῇ τῶν συνθέτων κατὰ τὰ εἰρημένα ἐν ΜΝΕ Α' σ. 244.

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἡμῶν ἔνθα ἀνωτ. παρατιθέμενα παραδείγματα προστίθεμεν καὶ τὰ ἀποργὸς-ἐποργός, ἅτινα, ὡς γνωστόν, ἀκούονται συνήθως ἐν Μεσσηνίᾳ, Κύμῃ καὶ Σκύρῳ.

Ἔπειτα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τροπὴν τοῦ γ εἰς g μετὰ τὸ ρ διδασκόμεθα ὅτι ἐν Μεγάροις τὸ βαργεστάω ἀκούεται βαρgεστάω (ἐξ οὗ ἀποσπασθέντος τοῦ βαρ ἔγινε τὸ ἐν Πελοποννήσῳ ἀκουόμενον gεστάω ΜΝΕ. 171), τὸ ὄργωμα-*ὄρgωμα*, ἐν δὲ τῇ Σαλαμῖνι ἀκούονται ὀρgῶ, ὥρgωσα, ὀρgῶμα, ὀρgὴ ἀντὶ τῶν συνήθων ὀργώνω, ὤργωσα, ὄργωμα, ὀργή. Πλὴν τούτων ὅμως, καθ' ἃ ἐβεβαίωσεν ἡμᾶς ὁ ἡμέτερος κ. Ἄμαντος ἐν Πυργὶ τῆς Χίου ὁ βοηθὸς τοῦ κτίστου λέγεται *πουρgὸς* (πβ. H. Parnat, Parlers de Chio, p. 215), ἐν δὲ τῇ

Κύπρῳ τὸ ὑπουργῶ, ὑπουργεύω ἀκούεται μὲν πουρκεύκω, ἀλλὰ καὶ πουργγῶ, συμπουργγῶ, πουργγεύγγω.

Τέλος ὡς πρὸς τὴν τοῦ ρ μετάθεσιν, μεθ᾽ ἣν ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ πορgὸς τὸ προgὸς σὺν τοῖς πλείστοις παραδείγμασιν, ἅτινα παραθέτει ὁ κ. Χατζιδάκις ἐν ΜΝΕ, οἷον *τράφος*, *προπατῶ*, *ἀργουλαῖος*, προστίθεμεν καὶ τὰ παρὰ Μεγαρεῦσι συνήθη ἀπράζω (ἁρπάζω), πρικὸς (πικρός), προτοκάλι, κίρθινος, κροπία, κροπίζω, σκροπῶ, σκροπίζω, σκροπιός, κατραδέχω κ.τ.τ.

Κατὰ ταῦτα ἐκ τοῦ ὑπουργὸς ἐσχηματίσθησαν τοῦτο μὲν οἱ τύποι ἀπουργός, ἐπουργός, πουργός, πουργός, πουρκός, τοῦτο δὲ οἱ απορyός, ἐπορyός, πορyός, πορgός, προgός.

Περὶ τοῦ μεγαρικοῦ τύπου *μπρογγὸς* προστίθεμεν ὅτι καὶ παρὰ τοῖς Μεγαρεῦσι συνήθως τὸ ἐν ἀρχῇ τῶν λέξεων π προφέρεται ὡς μπ (πβ. μπατάτα, μπλόχερο, μπορέα ἀντὶ πατάτα, πλόχερο, πορέα) διὰ τὴν τῆς αἰτιατικῆς ἐπίδρασιν, τὰ δὲ γγ σχεδὸν πάντοτε ὡς γγ πρὸ τοῦ a, o, u, (πβ. ἀγγαρεία, ἀγγούρι κ.τ.τ.).

Ἐν Καλαβρύτοις τὸ ξύλον τὸ τιθέμενον ἐν τῇ ὀπῇ τοῦ ἱστοδοέως λέγεται *πρόγγα* (Ἐφ. Φιλομ. Ε' ἀρ. 231, σ. 241), ἐν δὲ τῇ λοιπῇ Πελοποννήσῳ *πρόγγα* λέγεται τὸ κυρτὸν ξύλον τὸ συνδέον τὸ κυρίως ἄροτρον μετὰ τοῦ ζυγοῦ (Ἐφημ. Φιλομ. Ε', 226, σ. 202).

Τὸν τύπον τοῦτον ὁ G. Mayer ἐν Ng. Stud. II, 52,103 σχετίζει πρὸς τὸ ἰταλ. brocca, ἐν ᾧ τὸ ὑποκοριστικὸν τούτου *προγγίδι* ἀνάγει εἰς τὸ ἀνύπαρκτον *πρόγγος, ὅπερ σχετίζει πρὸς τὸ ἀρχαῖον σλαυϊκὸν prung (πβ. G. Mayer, Alban. Wrb. 354).

Συγκρίνων τις τὰ χωρία, ἐν οἷς ὁ Mayer ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ *πρόγγα-προγγίδι*, πείθεται ὅτι οὗτος δὲν εἶχε σαφῆ γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων, εἰς ἃ αἱ λέξεις ἀναφέρονται, διὸ καὶ περιέπεσεν εἰς τὰς σφαλερὰς ἐτυμολογίας, αἵτινες ἐλπίζομεν ὅτι διορθοῦνται διὰ τῶν περὶ τοῦ *προγγὸς* εἰρημένων.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ τύπος *πρόγγα* θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸ *πρόκα*, ὅπερ ἐν Οἰνοῦντι προφέρεται πρόgα, καθ᾽ ἃ βεβαιοῖ ὁ φίλος Φαίδων Κουκουλὲς (Οἴνουν. σ. 170).

Ἡ συνύπαρξις ὅμως τούτου μετὰ τοῦ ὑποκοριστικοῦ *προγγίδι* ἐν Λιβαρτζίῳ σημαίνοντος ὅ,τι καὶ τὸ *προγγὸς* (Ἐφ. Φιλομ. Ε', ἀρ. 231, σελ. 241 καὶ Ϛ', ἀρ. 272, σελ. 573), ὡς καὶ ἡ διάσωσις τῶν λέξεων

πρόκα καὶ προγγὸ ἐν Σαλαμῖνι, πρότσα ἀπὸ τοῦ πληθ. πρότσες καὶ μπρογγὸς ἐν Μεγάροις, πείθουσιν ὅτι καὶ ἡ *πρόγγα* δέον ἀνενδοιάστως νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸ *προγγὸς-ὑπουργὸς* καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ ἰταλ. brocca.

Καὶ εἶναι μὲν πιθανὸν ὅτι ὁ προγγός, ὅτε εἰσήχθη καὶ ἐγνώσθη ἡ *πρόκα*, θὰ ἐσχετίσθη πως σημασιολογικῶς πρὸς ταύτην ἐν Καλαβρύτοις καὶ τῇ λοιπῇ Πελοποννήσῳ, τούτου δ' ἕνεκα νὰ μετέβαλε καὶ τὸ γένος, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ἡ τοιαύτη σύγχυσις οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐγένετο.

Κατὰ τῆς ἰδέας τῆς σχετίσεως τοῦ *πρόγγα* πρὸς τὸ ἰταλ. brocca ἀντεπεξέρχεται καὶ τοῦτο, ὅτι εἰς τοὺς ὅρους τοὺς δηλοῦντας μέρη τοῦ ἀρότρου ἢ ἄλλα συγγενῆ ὄργανα δὲν εὑρίσκομεν εἰ μὴ μόνον ἑλληνικοὺς τοιούτους.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἂν ταῦτα πείθωσιν, ὡς ἐλπίζομεν, συνάγεται ὅτι ἡ λέξις ὑπουργὸς ἔσχε μεγίστην ἐπίδοσιν ἐν τῷ γλωσσικῷ τῶν Ἑλλήνων αἰσθήματι καὶ ἐνεφανίσθη εἰς πλεῖστα αὐτῶν ἔργα καὶ ἐργαλεῖα ὑπὸ ποικίλους τύπους καὶ μορφάς.

2.

Κορώνη-κουρούνα.

Καθ' ἃ ἀνωτέρω εἴρηται παρὰ Μεγαρεῦσι μέρος τι τοῦ ἀρότρου εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *κουρούνα*, ἣν οἱ Ἀλβανοὶ παρανοήσαντες μετέφρασαν εἰς *ντόσεζα*.

Περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῆς θέσεως τῆς *κουρούνας-ντόσεζας* ἔκ τε Μεγάρων καὶ Σαλαμῖνος διδασκόμεθα ὅτι εἶναι: τεμάχιον ξύλου σχήματος ἐλλειψοειδοῦς, μήκους 0.30, πλάτους 0.15 καὶ πάχους 0.5, φέρον τρῆμα εἰς τὸ μέσον καὶ τιθέμενονὑπεράνω τοῦ σταβαρίου, ἀκριβῶς ἐκεῖ ἔνθα διασταυροῦται τοῦτο μετὰ τῆς σπάθης, ἥτις ὑπὸ τῶν Μεγαρέων καλεῖται περόνη.

Χρησιμεύει δὲ ἡ κουρούνα εἰς τὸν κανονισμὸν τοῦ ὕψους τοῦ σταβαρίου καὶ τῆς ἀποστάσεως τούτου ἀπὸ τοῦ κουντουρίου (ἀλετροπόδας) καὶ τοῦ ὑννίου.

Ὅτι ἡ *κουρούνα* εἶναι ἡ ἀρχαία *κορώνη*, καὶ ὅτι ἡ τελευταία αὕτη λέξις ἀρχαιόθεν ἀπεδίδετο εἰς τμῆμά τι τοῦ ἀρότρου οὐδεὶς ἀγνοεῖ.

Ἤδη πρὸ τοῦ Β′ π. Χ. αἰῶνος *κορώνη* μεταφορικῶς ἐλέγετο τὸ ἄκρον τοῦ ἱστοβοέως. Πρῶτος ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος (Ἀργοναυτ. Γ′ 1317) ποιεῖται χρῆσιν τῆς λέξεως ἐν τῇ μεταφορικῇ ταύτῃ σημασίᾳ.

Περιγράφων ὁ ποιητὴς τὸν γνωστὸν ἆθλον τοῦ Ἰάσονος ἐν Κολχίδι καὶ τὴν ὑπὸ τούτου ζεῦξιν τῶν τοῦ Αἰήτου πυριπνόων ταύρων λέγει ὅτι: ἀφ᾽ οὗ ὁ ἥρως ἐδάμασε τοὺς ταύρους καὶ ἐκράτει τούτους

> . . . . *πεπτηῶτας*
> *γούνασιν ἐν προτέροισι*

ἐπλησίασαν οἱ Τυνδαρίδαι καὶ λαβόντες ἀπὸ γῆς τὰ ζυγὰ ἔδωσαν τῷ ἥρωϊ νὰ περιβάλῃ ταῦτα εἰς τοὺς τραχήλους τῶν ταύρων.

Μετὰ τοῦτο ὁ Ἰάσων:

> . . . . *μεσσηγὺ ἀείρας*
> *χάλκεον ἱστοβοῆα, θοῇ συνάρασσε* ***κορώνῃ***
> *ζεύγληθεν.*

Ἐκ τῆς εἰκόνος ταύτης ὁρμώμενοι ὀφείλομεν νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν *κορώνην* οὐχὶ ἐκεῖ ἔνθα εὑρίσκομεν ταύτην ἐν τῷ μεγαρικῷ καὶ σαλαμινίῳ ἀρότρῳ, δηλαδὴ κατὰ τὴν διασταύρωσιν σταβαρίου καὶ περόνης, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ ἱστοβοέως.

Ὁ Ἡσύχιος ἐν λ. **κόρων*, ἥτις διορθοῦται εἰς *κορώνη* λέγει ὅτι οὕτως ἐκαλεῖτο: τὸ ἐπικεκαμμένον τοῦ ῥυμοῦ.

Ἐν δὲ τῇ λ. *κορῶναι* διδάσκει ὅτι οὕτως ἐκαλοῦντο: τὰ περιφερῆ σχήματα.

Ὁ Πολυδεύκης (Α 252) καταγράφων τὰ μέρη τοῦ ἀρότρου ἐπιλέγει: «...ὁ δὲ ῥυμὸς ἥρμοσται ἐκ τῶνδε· τὸ μὲν ἐπικαμπὲς αὐτοῦ, ᾧ ὑποτείνεται τὸ ἔλυμα γεγομφωμένον, γύης, τὸ δὲ μετὰ τὸν γύην ἱστοβοεύς, τὸ δὲ τέλος αὐτοῦ τὸ μετὰ τὸν ζυγὸν *κορώνη*».

Τέλος ὁ Εὐστάθιος, καίτοι δὲν ἀναγράφει σημασίαν τῆς λέξεως σχετικὴν πρὸς τὸ ἄροτρον, ἐν τούτοις λέγει ὅτι *κορώνη* λέγεται «πᾶν τὸ ἐπικεκαμμένον» (Ῥαψ. Α στ. 442) καὶ ὅτι «εἴληπται ταῦτα ἐκ τοῦ ζῴου τῆς κορώνης λυγίζειν εἰωθυίας τὸν τράχηλον». (Ῥαψ. Η, στ. 90).

Λοιπὸν ἀφ' οὗ, κατὰ τὰς ἀνωτέρω μαρτυρίας, πᾶν θοὸν ἢ ἐπικεκαμμένον ἢ περιφερὲς ἐλέγετο κορώνη, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ τὸ τέλος τοῦ ῥυμοῦ τοῦ ἀρότρου τὸ φέρον τὸ ὄνομα τοῦτο ἔδει νὰ εἶναι θοὸν (ὀξὺ) ἢ ἐπικεκαμμένον ἰσχυρῶς οὕτως ὥστε νὰ προσαρμοσθῇ εἰς αὐτὸ ὁ ζυγὸς ταχέως καὶ σταθερῶς· τοὐλάχιστον τοιοῦτό τι ἀπαιτεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου παρεχομένη εἰκών.

Περὶ τοῦ ἂν ἡ ὀξύτης ἢ καμπυλότης τῆς κορώνης ἦτο φυσική, δηλαδὴ ἂν ἐξελέγοντο ξύλα ἔχοντα τὸ ἄκρον θοὸν τ. ἔ. ὀξύ, ἢ προϊὸν τέχνης, οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων μαρτυρεῖ.

Καὶ εἶναι μὲν πιθανὸν τὰ ἐκ δάφνης ἢ πτελέας ξύλα, ἅτινα συνιστᾷ ὁ Ἡσίοδος ὡς κατάλληλα διὰ τὴν κατασκευὴν ἱστοβοέων οὐδόλως προσβαλομένων ὑπὸ τοῦ κιός:

δάφνης δ' ἢ πτελέης ἀκιώτατοι ἱστοβοῆες (Ἔργ. καὶ ἡμ. 435) νὰ ἐξελέγοντο κατ' ἀρχὰς ἔχοντα φυσικὴν τὴν καμπύλην (τὸ νύχι), εἰς τὴν ὁποίαν προσηρμόζετο ὁ ζυγός· βραδύτερον ὅμως, ὅτε παρετηρήθη ὅτι οἱ τοιοῦτοι ὄνυχες εὐκόλως ἐθραύοντο, βεβαίως θὰ ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τεχνικῶν, διαπερωμένων εἰς ὀπὰς ἀνοιγομένας ὀλίγον πρὸ τοῦ ἄκρου τοῦ ἱστοβοέως.

Τὴν παρατήρησιν ἡμῶν ταύτην ὑποβοηθεῖ τοῦτο μὲν ἡ ὕπαρξις εἰδικοῦ ὅρου «*κορώνη*» χαρακτηρίζοντος εἰδικὸν τμῆμα τοῦ ἱστοβοέως, ὅπερ νομίζομεν ὅτι δὲν θὰ συνέβαινεν ἂν ἡ *κορώνη* αὐτοφυῶς ἀνῆκεν εἰς τὸν ἱστοβοέα, τοῦτο δὲ ἡ παροιμία:

ἱστοβοῆϊ γέροντι νέαν ποτίβαλλε κορώνην

(Χρησμοὶ Σιβυλλιακοὶ παρ' Εὐσεβ., Εὐαγγ. προπ. 225 D),

ἥτις λεγομένη ἐπὶ γέροντος νυμφευομένου νέαν γυναῖκα, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἡ *κορώνη* ἦτό τι «ποτιβαλλόμενον ἱστοβοῆϊ».

Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁποία τις ἦτο ἡ *κορώνη*;

Ἡ νεωτέρα ἡμῶν γλῶσσα διέσωσεν οὐ μόνον τὴν λέξιν, ἀλλὰ καὶ τὸ πρᾶγμα.

Ἐν Καλαβρύτοις *κουρούνα* ὀνομάζεται ἡ πρόγγα, ἡ ἀλλαχοῦ ὀνομαζομένη προγγός· *κουρούνα* δηλαδὴ λέγεται τὸ ξύλινον καρφίον, ὅπερ ἐντιθέμενον εἰς ὀπὴν κειμένην εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἱστοβοέως χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ δεχθῇ τὴν κουλλούραν, δι' ἧς συνδέεται ὁ ζυγὸς μετὰ τοῦ σταβαρίου. (Ἐφ. Φιλομ. Ε', 24).

Ἐν δὲ τῇ Κύπρῳ διεσώθη ὁ ὑποκεκορισμένος τύπος **κορωνίδι** ἢ **κορωνίδια**, δι' ὧν σημαίνονται ὡσαύτως δύο ἢ τρεῖς ξύλινοι ἧλοι, οἵτινες προσφέρουσι τὴν αὐτὴν βοηθητικὴν ὑπηρεσίαν, οἵαν ὁ προγγός. (Π. Γενναδίου, Τὸ νέον Κυπριακὸν ἄροτρον. Λευκωσία 1899, σ. 4 καὶ 11).

Κατὰ ταῦτα ἡ ***κορώνη*** τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου καὶ τοῦ Ἡσυχίου, ἡ **κουρούνα** τῶν Καλαβρύτων καὶ τὰ **κορωνίδια** τῆς Κύπρου οὐδὲν ἄλλο δηλοῦσιν εἰ μὴ ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῶν μετὰ τὸν Ἡσύχιον χρόνων καὶ ὁ προγγὸς τῶν νῦν.

Ἂν παρατηρήσῃ τις σήμερον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ ζευγᾶς ἐπιλαμβάνεται τοῦ σταβαρίου καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν προσαρμόζει τὴν κουλλούραν εἰς τὸν προγγόν, τότε θὰ δυνηθῇ νὰ ἑρμηνεύσῃ εὐκόλως τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ:

. . . . μεσσηγὺ δ' ἀείρας
χάλκεον ἱστοβοῆα, θοῇ συνάρασσε κορώνῃ.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω πιστεύομεν ὅτι ὡρίσθη τὸ σχῆμα καὶ ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας κορώνης, οὐδόλως ὅμως ἡρμηνεύθη ἡ μεγαρικὴ κουρούνα καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προελθοῦσα ντόρεζα, δι' ἣν δέον νὰ παραδεχθῶμεν τὴν κατὰ μετάθεσιν διάσωσιν τοῦ ἀρχαίου ὅρου ***κορώνη*** ἐπὶ ἄλλου ὀργάνου σχετικοῦ πάντοτε πρὸς τὸ ἄροτρον καὶ δὴ πρὸς τὸν ἱστοβοέα.

*

Ἔλυμα - ἀροτρόπους - ἀλετροπόδι ποδαρικὸ - κουντούρι.

Ὁ Ἡσίοδος ἐν ταῖς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πέρσην ὑποθήκαις συνιστᾷ αὐτῷ, ὅπως ζητήσῃ ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ τοὺς ἀγροὺς γύην πρίνινον καὶ ὅταν ἐπιτύχῃ τοιοῦτον νὰ φέρῃ τὸ εὕρημα εἰς τὸν οἶκον καὶ νὰ ἐμπήξῃ αὐτὸ εἰς *ἔλυμα* ἐκ δρυὸς (Ἔργ. καὶ ἡμ. 430 καὶ 436).

Ἡ πρώτη καὶ ἀσαφὴς αὕτη περὶ τοῦ ἐλύματος μαρτυρία συμπληροῦταί πως ὑπὸ τῆς τοῦ Πολυδεύκους, ὅστις ἀπαριθμῶν τὰ μέρη τοῦ γνωστοῦ αὐτῷ ἀρότρου λέγει «ὁ δὲ ρυμὸς ἥρμοσται ἐκ τῶνδε· τὸ μὲν ἐπικαμπὲς αὐτοῦ, ᾧ ὑποτείνεται *τὸ ἔλυμα* γεγομφωμένον, γύης, τὸ δὲ μετὰ τὸν γύην ἱστοβοεύς» (Α 252).

Εἰς τὰς δύο ταύτας μαρτυρίας προστίθεται ἡ μεταγενεστέρα τοῦ Ἡσυχίου λέγοντος: *ἔλυμα*· τὸ τοῦ ἀρότρου πέριον (1).

Περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῆς θέσεως τοῦ *ἐλύματος*, ὡς καὶ περὶ ἄλλων μερῶν τοῦ ἀρότρου, ἐγεννήθησαν πολλαὶ διχογνωμίαι. Παρερχόμενοι ταύτας παραδεχόμεθα ὅ,τι καὶ οἱ πλεῖστοι, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἔλυμα εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἀρότρου, ὅπερ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς πούς, ὡς εἰπεῖν, εἰσέρχεται εἰς τὸν ὕνιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ χρησιμεύει ὡς βάσις ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζονται πάντα τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ ἀρότρου.

Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ τὸ πρὸς τὸ ἔλυμα ἀντιστοιχοῦν μέρος τοῦ ἀρότρου λέγεται *ἀροτρόπους*, ᾧ χρησάμενος ὁ κριτὴς τοῦ Ἰσραὴλ Σαμεγὰρ ἐφόνευσεν ἀλλοφύλων ἄνδρας ἑξακοσίους (Ο'. Κριτ. Γ' 31) (2).

Τὸ μέρος τοῦτο εἶναι σήμερον γνωστὸν ὑπὸ τοὺς τύπους *ἀλετροπόδι* ἐν Ἠπείρῳ, Κεφαλληνίᾳ, Λακωνικῇ, Σαράντα Ἐκκλησίαις καὶ Τήνῳ, *λιτροπόδι* ἐν Ἀρτάκῃ, *λιτρουπόδι* ἐν Βελβενδῷ καὶ Λακκοβικίοις, *ἀλετρυπόδα* ἐν Ἀρκαδίᾳ, Ἠπείρῳ, Καλαβρύτοις, Λακωνικῇ, Λεντεκάδᾳ, Οἰνοῦντι καὶ λοιπῇ Πελοποννήσῳ, *ἀλιτρουπόδα* ἐν Αἰτωλίᾳ, *ἀλετριπόδα* ἐν Κυζίκῳ καὶ *ἀλετροπόδαρο* ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἄνδρῳ.

Ἐν Κρήτῃ δὲ (Ἐφημ. Φιλομ. Ε (1858), ἀρ. 241, σ. 326· πρβ. καὶ Φιλιστ. 4, 508), Μήλῳ καὶ Σύρῳ λέγεται ἁπλῶς *ποδάρι*, ἐν Κύπρῳ *πόδιν*, *ποδάριν* καὶ *ποάρι(ν)* καὶ τέλος ἐνιαχοῦ τῆς Ἠπείρου *ποδαρικό*.

Ἐνιαχοῦ ὅμως τῆς Ἑλλάδος τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ ἀρότρου εἶναι γνωστὸν ὑπὸ διάφορον ὅλως ὄνομα. Ἐν Αἴνῳ δηλονότι, Αἰτωλίᾳ, βορείῳ Εὐβοίᾳ, ἐφ' ὅσον ἡμῖν γνωστόν, καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Ἠπείρου ὀνομάζεται *κουντούρι*. Ὁ ὅρος οὗτος ἐπιχωριάζει ἐν Μεγάροις ὑπὸ τὸν τύπον *κουντούρι*, ἐν δὲ τῇ Σαλαμῖνι καὶ τῇ λοιπῇ ἀλδανοφώνῳ

(1) Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου προτείνεται ἡ διόρθωσις τοῦ *πέριον* εἰς *πτέρνιον* [illegible] Ἡ διόρθωσις αὕτη [illegible] ἐν ἄλλῃ γλώσσῃ τοῦ Ἡσυχίου [illegible] τείνει ὑπὸ τὸν [illegible]

(2) Ὁ Σουίδας μνημονεύων τοῦ χωρίου τούτου ἐν λ. Ἀδδιαῦ, παρουσιάζει τὸν [illegible] τοῦτον ὡς τὸν [illegible] τῷ ἀροτρόποδι. Ἡ [illegible] αὕτη [illegible] ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ (Κριτ. Γ') πολλάκις [illegible] ὁ κριτὴς Ἀωδ, [illegible] ὁ Σουίδας [illegible] Ἀδδιαῦ.

Ὁ δὲ Ζωναρᾶς ἐν τῇ λ. Ἀδδιαῦ τοῦ Λεξικοῦ αὐτοῦ [illegible] τὸ χωρίον, ἐκ [illegible] ἔκ τινος πηγῆς, παρέχει ἡμῖν τὸν ὑποκοριστικὸν τύπον *ἀλετροπόδιον*. Ἐν τούτῳ [illegible] τοῦ ὑποκοριστικοῦ τύπου, ὅς νῦν εἶναι γνωστὸν συνήθως σήμερον.

Ἀττικῇ ὑπὸ τὸν τύπον **κουντούρ**, ὑφ᾽ ὃν ἀκούεται καὶ ἐν Αἰτωλίᾳ.

Ἡ λ. αὕτη οὔτε ἐτυμολογικῶς οὔτε σημασιολογικῶς εἶναι δύσκολον νὰ ἑρμηνευθῇ.

Εἶναι δηλονότι γνωστόν, ὅτι πᾶν ἀντικείμενον ἔχον κεκομμένην ἢ φύσει κοντὴν οὐρὰν ἐλέγετο ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη χρόνων **κόντουρον** (κοντὸς + οὐρὰ) καὶ κατ᾽ ἀφομοίωσιν **κούντουρον** (ΜΝΕ, Α 236 κέξ. καὶ Β, 283). Κατὰ ταῦτα τὸ **κουντούρι** οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ τὸ ὑποκοριστικὸν τοῦ κούντουρος.

Ἡ δὲ σημασιολογικὴ συσχέτισις τοῦ **ἀλετροποδίου** πρὸς τὸ **κούντουρος** καὶ ἡ δημιουργία τοῦ **κουντουρίου** ἠδύνατο νὰ προέλθῃ τὸ μὲν ἐκ τοῦ σχήματος, τὸ δὲ ἐκ μεταφορᾶς τῆς λέξεως ἀπὸ ἑνὸς ὀργάνου εἰς ἕτερον.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ ἀλετροπόδι ἀποτελεῖται ἐν τῷ ἐγχωρίῳ ἀρότρῳ ἐξ ἑνὸς τεμαχίου κορμοῦ δένδρου, κατὰ προτίμησιν σκληροῦ καὶ βαρέος, οὗτινος τὸ μὲν ἓν ἄκρον καθιστάμενον αἰχμηρότερον δέχεται τὴν ὕννιν, τὸ δὲ ἕτερον ἔχον φυσικήν τινα προεξοχὴν (οὐράν), τὴν ἀρχαίαν **ἀλύην**, χρησιμεύει ὡς βάσις εἰς ἣν σφηνοῦται καὶ περιδένεται ἡ **ἐχέτλη**· (πβ. Πολυδεύκους Α 252).

Ἡ μικρὰ αὕτη προεξοχὴ προξενεῖ τὴν ἐντύπωσιν κολοβοῦ κέρκου, ἡ θέα τῆς ὁποίας ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ὀνομασθῇ ὑπὸ τῶν ἀλβανοφώνων τὸ ἄροτρον τὸ ἔχον τοιοῦτο ἔλυμα **παρμέντε κουτσουρὲ** τ. ἔ. κουτσουρόν·ἄροτρον.

Ἡ τοιαύτη ἐντύπωσις οὐδὲν ἄπορον, ὅτι ἐγεννήθη καὶ τοῖς χρωμένοις τῇ λέξει **κουντούρι**, παρ᾽ οἷς βεβαίως θὰ ἦτο μᾶλλον σύνηθες τὸ **κούντουρος** ἢ τὸ **κούτσουρος** ἢ **κουτσουρός**.

Ἂν ὅμως ταῦτα δὲν πείθωσι, τότε πρέπει νὰ παραδεχθῇ τις τὴν ἀπὸ ἑνὸς ὀργάνου εἰς ἕτερον μεταφορὰν τῆς λέξεως.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, (δυστυχῶς τὸ Ἀρχεῖον δὲν παρέχει ἡμῖν μαρτυρίας ἄλλοθεν), τὰ δύο ἢ τέσσαρα τεμάχια ξύλου, ἐφ᾽ ὧν πατεῖ ἡ ὑφαίνουσα, λέγονται **κουντούρια**· οὐδεμία δὲ δυσκολία ἀπὸ τούτων νὰ ὠνομάσθη καὶ τὸ ἀλετροπόδι **κουντούρι**.

Εἰς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ἡμῶν ταύτης προσέρχονται τὰ ἑξῆς: Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος τεμάχια ξύλων λέγονται ἐν Κυζίκῳ, Μεγάροις, Μεγίστῃ, Λευκάδι καὶ Σαλαμῖνι **ποδαρικά**, ἐν Θεσπρωτίᾳ **ποδαρίκες**,

ἐν δὲ τῷ Οἰνοῦντι καὶ τῇ Τριφυλλίᾳ *ποδαρίτσες* καὶ τέλος ἐν Χίῳ ἁπλῶς *ποδάρια*. Εἴδομεν δ' ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ἀλετροπόδι εἶναι γνωστὸν ἐνιαχοῦ οὐ μόνον ὡς *πόδι* καὶ *ποδάρι*, ἀλλὰ καὶ ὡς *ποδαρικό*.

Πλὴν τούτων εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν σήμερον, ὅτι μεταξὺ τοῦ ὑφαντικοῦ ἱστοῦ καὶ τοῦ ἀρότρου τοιαῦτα δάνεια δὲν ἦσαν ἀσυνήθη, οὐδ' εἶναι ἄγνωστον, ὅτι *σπάθη*, *κουρούνα* καὶ ζεῦλες ὀνομάζονται μέρη ἀμφοτέρων τῶν ὀργάνων τούτων.

4

Παραβολὴ - παράβολο - περάβολο περιβολάδα.

Ὁ Βιργίλιος μιμούμενος τὸν Ἡσίοδον ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ἀρότρου ἀναφέρει, ὅτι μέρη αὐτοῦ εἶναι σὺν ἄλλοις καὶ «binae aures» (Γεωργ. I. 172).

Οὔτε ὅμως ὁ Ἡσίοδος οὔτε ὁ Πολυδεύκης, ἀλλ' οὔτε καὶ ἄλλος τις τῶν παλαιῶν, ἐφ' ὅσον ἡμῖν γνωστόν, ἀναφέρει τὰ *ὦτα* ὡς μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρότρου.

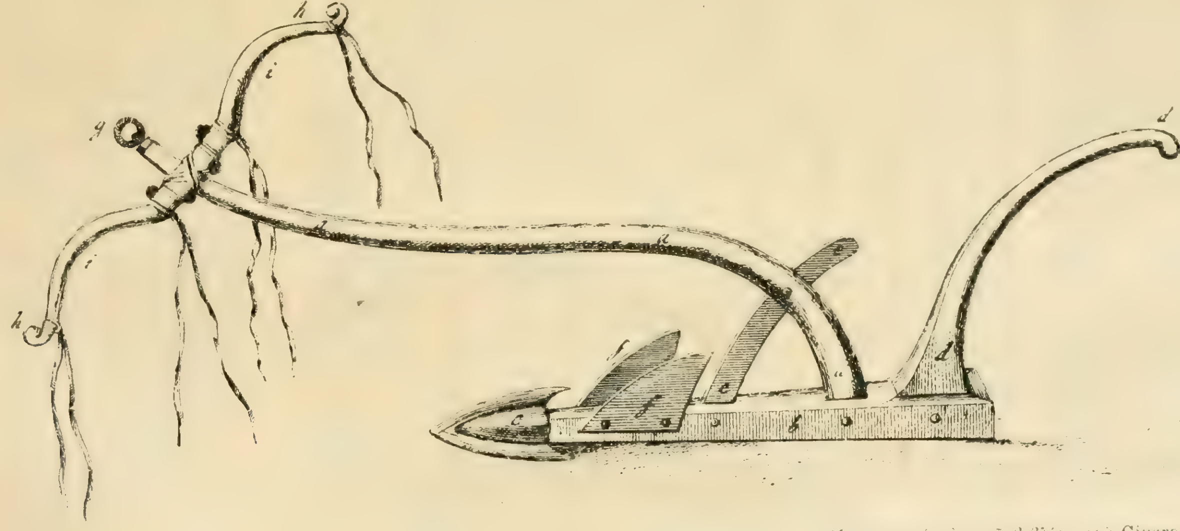
Ἂν ὅμως, ὡς εἶναι κοινῶς παραδεδεγμένον, ὑφίστατο σχέσις καὶ ὁμοιότης μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἀρότρου, τότε πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ τὴν ὕπαρξιν *ὤτων*.

Ὁ Ginzrot (1) ἀναφέρει, ὅτι ἐν τῇ χερσονήσῳ τῆς Μαγνησίας εὑρέθη ἀνάγλυφον κοσμοῦν τὴν βάσιν ἀγάλματος τῆς Δήμητρος, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἄροτρον, ὅπερ ἐλάχιστα ἢ οὐδόλως διαφέρει τοῦ σήμερον ἐν χρήσει.

Ἂν ἡ ἀναπαράστασις τῆς εἰκόνος εἶναι πιστὴ καὶ ἀκριβής, ὡς δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν στηριζόμενοι εἰς τὴν σοβαρότητα τοῦ δόντος τὰς πληροφορίας (2), τότε ἀσφαλῶς ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ ἀρότρῳ ὑπῆρχον τὰ δύο ἐκεῖνα τεμάχια ξύλου, ἅτινα προσηρμοσμένα εἰς τὸ

(1) Ginzrot, Wagen und Fahrwerke der Alten, München 1817, σ. 34. — 116. Daremberg-Saglio, Dictionaire des Antiquités Grecques et Romaines, Paris 1877 ἐν λ. aratrum.

(2) Ὁ Ginzrot (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 34, ὑπ. 1), ἀναφέρει, ὅτι τὴν ἰχνογράφησιν τοῦ ἀρότρου, ὡς καὶ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα, ὤφειλεν εἰς τὴν εὐγένειαν τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γαζῆ, ἐφημερίου τοῦ Ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς Βιέννης. Ὁ ὑπὸ τοῦ Ginzrot ἀναφερόμενος Γαζῆ, εἶναι ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἐν ἔτει 1795 προσεκλήθη ὑπὸ τῶν ἐν Βιέννῃ διαμενόντων Ἑλλήνων ὡς ἐφημέριος (πβ. Σάθα, Νεοελλην. Φιλολ. σ. 693).

(Φωτογραφία ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ginzrot)

Εἰκ. 2.

a = Histoboeus-Helyma	d = Echetle	g = Corone
b = Gyes	e = Spathe	h = Zygos
c = Hynis	f = Ptera	i = Zeuglae

ἔλυμα, ὅπως εἰς τὰ νεώτερα ἄροτρα, ἐχρησίμευον εἰς τὰς πεδινὰς χώρας πρὸς ἀνύψωσιν τῶν δύο μερῶν τῆς χάνδακος τῆς χαρασσομένης ὑπὸ τῆς ὕννιδος καὶ προστασίαν τῶν σπόρων, οἵτινες ἄλλως θὰ κατεστρέφοντο ὑπὸ τοῦ λιμνάζοντος ὕδατος τῶν χειμερίων ὄμβρων ἢ θὰ παρεσύροντο ὑπ᾿ αὐτῶν.

Ἂν καί, ὡς ἤδη εἴρηται, ὑπ᾿ οὐδενὸς τῶν παλαιῶν γίνεται μνεία ὤτων, ὡς μερῶν τοῦ ἀρότρου, ἐν τούτοις ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εὑρίσκομεν ὀνομαζόμενα *ἀφτιὰ* ἐν Ἠπείρῳ, *βέσεζε* δὲ τ. ἔ. ἀφτάκια ἐν Σαλαμῖνι καὶ τῇ λοιπῇ ἀλβανοφώνῳ Ἀττικῇ, ὅ,τι θὰ ἐδικαιοῦτο παρ᾿ ἀρχαίοις νὰ ὀνομασθῇ **ὦτα* ἢ **ὠτία*.

Ὅτι δὲ ὁ ὅρος οὗτος θὰ ἦτο ἐν γενικωτέρᾳ χρήσει καὶ θὰ παρεδόθη παλαιόθεν μετὰ τοῦ πράγματος μαρτυρεῖ τὸ μὲν ἡ Κρήτη καί τινες τῶν Κυκλάδων, ἐν αἷς *παρούτια* (Κρήτη, Μῆλος), *παρούθια* (Κρήτη) καὶ *παρότες* (Θήρα) λέγονται ὅ,τι ἐν Ἠπείρῳ *ἀφτιὰ* (Ἐφημ. Φιλομ. 1858, Ε΄, ἀρ. 241, σ. 326), τὸ δὲ ἡ Κύπρος ἐν ᾗ διασῴζεται ἡ λέξις *μεσούτι* δηλοῦσα τὸν σύνδεσμον, ὅστις τίθεται κατὰ τὸ μέσον τῶν ὠτίων, ἅτινα ἐν ταύτῃ λέγονται *φτερὰ* (1), ὅπως καὶ ἐν Καλαβρύτοις (Ἐφημ. Φιλομ. ἔνθα ἀνωτ.), Κεφαλληνίᾳ, Λεντεκάδᾳ, Λευκάδι καὶ Τριφυλλίᾳ.

Εἶναι ἤδη γνωστὸν ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἀρότρου ὀνομάζεται σήμερον *παράβολα* ἐν Αἴνῳ, Ἄνδρῳ, Θεσσαλίᾳ, Μακεδονίᾳ (Καταφύγι), Ξηροχωρίῳ, Σικίνῳ, Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ Σύρῳ, *παράβουλα* (2)

(1) Ὁ Ginzrot (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 36) διδαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Γαζῆ ὀνομάζει ταῦτα ὡσαύτως ptera· ἐκ τούτου διδασκόμεθα οὐ μόνον ὅτι καὶ ἐν Μηλέαις τῇ πατρίδι τοῦ Γαζῆ ἐκαλοῦντο *πτερὰ* ἢ *φτερά*, ἀλλὰ καὶ ἔτι ὅτι λήγοντος τοῦ 18ου αἰῶνος ὁ ὅρος οὗτος ἦτο ἐν χρήσει.

Ὁ Λυκόφρων (Ἀλεξάνδρα, στ. 1072) ἄγνωστον διὰ τίνα αἰτίαν ὀνομάζει *πτερὸν* ὁλόκληρον τὸ ἄροτρον:

. . . . . ἀντὶ δὲ Κρίσης ὄρων
Κροτωνιᾶτιν ἀντίπορθμον αὔλακα
βοῶν ἀροτρεύσουσιν **ὀλκαίῳ πτερῷ**.

Περιεργίας χάριν σημειοῦμεν ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ἀλβανοφώνοις τῆς Ἑλλάδος *πενδε* τ. ἔ. πτερὰ ὀνομάζονται τὰ δίκην πτερυγίων ἁπλούμενα ἄκρα τῆς ὕννιδος, καὶ συνεκδοχικῶς ὁλόκληρον τὸ ἄροτρον, ὅπερ, ὡς ἤδη εἴρηται, ἀλβανιστὶ λέγεται παρμέντε.

(2) Σημειωτέον ὅτι ἐν Αἰτωλίᾳ *παράβουλο* λέγεται ξύλον ἔχον τὸ σχῆμα τοῦ παρα-

ἐν Βελβενδῷ, *παραβόλι-ja* ἐν Τήνῳ καὶ *περάβολα* ἐν Καλάμαις. Ἐν δὲ τοῖς Μεγάροις λέγεται *περιβολάδα*.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ Μεγαρικὸς οὗτος τύπος παραβαλλόμενος πρὸς τοὺς λοιπούς, δι᾽ ὧν σημαίνεται τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ ἀρότρου, παρουσιάζει οὐκ ὀλίγον διάφορον τὴν μορφήν.

Καὶ πρῶτον ἀντικατέστησε τὴν πρόθεσιν *παρὰ* διὰ τῆς ὑπεισαγωγῆς τῆς *περὶ* (πβ. ΜΝΕ, Β 211 κ.ἑ.), ὡς συνέβη ἐν μέρει καὶ ἐν τῷ τύπῳ *περάβολο* τῷ συνήθει ἐν Καλάμαις.

Ἔπειτα ἀντὶ τοῦ ἁπλοῦ ἐσχημάτισε τύπον δηλοῦντα μεγέθυνσιν, ὅστις πάντως πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς ἀμάρτυρον ἀρχαῖον **παραβολάς*, ἐσχηματισμένον κατὰ τά: ἀναβολὰς-ἀμβολάς, καταβολὰς (πβ. Ἡσυχ. καταβολάδας· κλάδους), ἐξ ὧν ἀσφαλῶς ἐσχηματίσθησαν οἱ ἔτι καὶ σήμερον σῳζόμενοι τύποι ἀναβολάδα, καταβολάδα.

Ἂν ὅμως ὁ ἀμάρτυρος οὗτος τύπος δι᾽ οἱονδήποτε λόγον ἀποκλείεται, τότε πρέπει νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι ἐκ τῆς ἀρχαίας λ. *παραβολή*, ἥτις σῴζεται πολλαχοῦ σήμερον, ἐσχηματίσθη *παραβολάδα-περιβολάδα* κατ᾽ ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἐν κοινῇ χρήσει ἀναβολὴ-ἀναβολάδα, καταβολὴ-καταβολάδα.

Ἐξεταστέον νῦν ἂν ἡ λ. *παραβολὴ* σῴζεται σήμερον ἐν σχέσει πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ δὴ τὴν διὰ τοῦ ἀρότρου ἐνεργουμένην.

Τῷ ὄντι ἐν Κρήτῃ καὶ Λακωνικῇ εὑρίσκεται ἡ λέξις σημαίνουσα τὰ ἄκρα τῶν ἀγρῶν, ἅτινα μένουσιν ἀκαλλιέργητα ἅτε μὴ δυναμένου τοῦ ἀρότρου νὰ πλησιάσῃ εἰς ταῦτα· τὰ τεμάχια δὲ ταῦτα, ὡς καὶ τὰ μεταξὺ τῶν κεκαλλιεργημένων ἀγρῶν παραμένοντα χέρσα, ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ, τῇ λοιπῇ Στερεᾷ καὶ τῇ Πελοποννήσῳ λέγονται *παραβόλα-ες* (1).

βόλου τοῦ ἀρότρου Υ καὶ χρησιμεῦον εἰς τὸ νὰ συγκρατῇ τὴν πλάκα τῆς παγης, ἐν ᾗ συλλαμβάνονται τὰ πτηνά, ἅμα πλησιάσωσι καὶ ῥαμφίσωσι τὴν *φουμουτύραν*.

(1) Ἐπειδὴ εἰς τὰ ἄκρα ταῦτα φύονται διάφορα χόρτα, προσφιλὴς τροφὴ τῶν ζῴων, ἐπλάσθη καὶ ῥῆμα *παραβολjάζω* (Κρήτη, Πελοπόννησος) - *παραβουλjάζω* (Αἰτωλία), ὅπερ σημαίνει βόσκω τὰ ζῷα ἢ ἐπιτηρῶ τὰ ζῷα βόσκοντα ἐν παραβολαῖς ἢ παραβόλες. Ἐν τῇ Λακωνικῇ ὅμως *παραβολjάζω* σημαίνει ὀργώνω ἢ σκάπτω τὰς παραβολάς, ἐν ᾧ ἐν Κυθήροις εὕρηται ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ χαράσσειν τὰς αὔλακας ἐν εἴδει παραβολικῶν γραμμῶν, ὅπως ὁρισθῇ τὸ πέρας τοῦ σπαρέντος τμήματος. Τέλος ἐν Καρπάθῳ *παρα(β)άλλω* σημαίνει ἄγω τοὺς ἀροτῆρας βόας παρὰ τὴν ἄκραν τοῦ ἀγροῦ· ἡ δὲ τοιαύτη ἐνέργεια λέγεται παρα(β)άλωμα (πρβλ. Ἐπετηρ. Παρνασ. τ. Θ΄.).

Ὑπὸ τὸν τύπον *παραβολὴ* εὕρηται ἡ λέξις ἐν Ἄνδρῳ, Καρπάθῳ καὶ Κρήτῃ σημαίνουσα τοῖχον χωρίζοντα τὸν ἀγρὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ. Ἐν δὲ τῇ βορείῳ Ἄνδρῳ *παραβολὲς* λέγονται τμήματα γῆς ἐπὶ λόφων κλιμακηδὸν ἐσκαμμένα καὶ πεφυτευμένα συνήθως δι' ἀμπέλων, συκῶν καὶ γεννημάτων(1).

Πρὸς τούτοις ἡ λέξις αὕτη κατέλαβε καὶ θέσιν ἐπιφωνήματος ἐπιφωνουμένου ὑπὸ τῶν γεωργῶν ἐν Κρήτῃ καὶ Καρπάθῳ· ὁσάκις δηλαδὴ τὸ ἄροτρον πλησιάσῃ τοῖχον ἢ δέμα, δένδρον ἢ λίθον ἢ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ καλλιεργουμένου ἀγροῦ ὁ ἀρότης ἐπιφωνεῖ: *παραβολή!* καὶ οὕτω προειδοποιεῖ τοὺς βόας νὰ κλίνωσι δεξιὰ ἢ ἀριστερά, ἵνα μὴ προσκρούσῃ τὸ ἄροτρον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν, ὅτι δύο λέξεις *παραβολὴ-παράβολον*, ἀνήκουσαι ἀμφότεραι εἰς τὸν γεωργικὸν κύκλον, ἔχουσαι ὅμως διάφορον ὅλως σημασιολογικὴν κατεύθυνσιν, εἶναι λίαν συνήθεις ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ.

Εἰς τὴν κοινὴν ἀντίληψιν προσπίπτει, ὅτι ἀμφότεραι αἱ λέξεις αὗται δὲν εἶναι νέαι. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετασθῇ διὰ τίνος τρόπου παρεδόθησαν ἡμῖν φέρουσαι τὰς σημασίας ὑφ' ἃς εἶναι σήμερον γνωσταί.

Πασίγνωστος εἶναι ἡ παρ' ἀρχαίοις λέξις *παραβολή*, ἥτις πλὴν ἄλλων σημασιῶν εἶχε καὶ τὴν τῆς πλαγίας διευθύνσεως, τῆς λοξοδρομίας(2). Τὴν σημασίαν ταύτην διασῴζει μέχρι σήμερον ἐν Κρήτῃ καὶ Καρπάθῳ ἐν τῷ ἐπιφωνήματι *παραβολή!*, ὅ, ὡς εἴπομεν, ἐπιφωνεῖ ὁ γεωργός, ὁσάκις θέλει τὸ ἄροτρον αὐτοῦ νὰ διαγράψῃ παραβολὴν τ. ἔ. καμπύλην, πλαγίαν διαδρομήν.

Σημαίνει ὅμως καὶ παρυφὴν ἱματίου ἢ ἄλλου ἀντικειμένου. Ἐν

Σημειωτέον ὅτι καὶ τὸ ἀρχαῖον *παραβάλλω* εἶχε τὴν σημασίαν τοῦ φέρειν τι παραλλήλως, παραπλεύρως. Ἐλέγετο δὲ κυρίως ἐπὶ πλοίων, ἅτινα ἐφέροντο πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ παραπλεύρως πρὸς αὐτήν, «μὲ τη μπάντα» ὡς λέγουσιν οἱ τῆς σήμερον ναυτίλοι.

(1) Ἐν Βιθυνίᾳ *παραβολὴ* λέγεται τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, καθ' ὃ λήγει τὸ πετρῶδες καὶ ἄρχεται τὸ ἀμμῶδες, τὸ κατάλληλον ἵνα *βολάζωσι* τ. ἔ. βάλλωσι τὰ δίκτυα· καλεῖται δηλονότι οὕτω ὅ,τι ἀλλαχοῦ λέγεται *ἀποχή*.

(2) Πλούτ. ἐν Βίῳ Ἀράτου 22: «Ἐν τούτῳ δὲ ὁ μὲν Ἄρατος ἐμφὺς τῇ πορείᾳ παρὰ τὸ κρημνῶδες ἡμιλλᾶτο, βραδέως καὶ ταλαιπώρως τὸ πρῶτον, οὐ κατακρατῶν, ἀλλ' ἀποπλανώμενος, τοῦ τρίβου παντάπασιν ἐνδεδυκότος καὶ περισκιαζομένου ταῖς τραχύτησι καὶ διὰ τῶν πολλῶν ἑλιγμῶν καὶ *παραβολῶν* περαίνοντος πρὸς τὸ τεῖχος».

Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς (C. I. A. II, 2. 751· πβ. 754(1), 755. 31-756, 17 καὶ 19), πολλάκις ἀναφέρεται ἡ λ. ***παράβολον*** ἐπὶ τῆς ἐννοίας ταύτης.

Τὴν τοιαύτην σημασίαν βεβαίως διασῴζει ἡ λέξις ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις, ἐν οἷς δηλοῖ τὰ κράσπεδα τῶν καλλιεργουμένων ἀγρῶν, ὧν αἱ ἀκαλλιέργητοι περὶ αὐτοὺς λωρίδες καὶ τὰ ἐκ χώματος ἢ ξηρολίθου τοιχάρια ἀποτελοῦσιν, ὡς εἰπεῖν, τὰς παρυφάς.

Πλὴν τέλος τῶν σημασιῶν τούτων ἔχει ἡ λέξις ***παραβολὴ*** καὶ τὴν τοῦ παραλληλισμοῦ ἀντικειμένων τιθεμένων ἀνὰ δύο. Τὴν σημασίαν δὲ ταύτην, νομίζομεν, ὅτι ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς λ. ***παράβολο*** καὶ ***περιβολάδα***, δι' ὧν σημαίνονται τὰ ἀφτιὰ ἢ φτερὰ τοῦ ἀρότρου, ἅτινα τῷ ὄντι εἶναι παραβεβλημένα ἀνὰ δύο ἐπὶ τοῦ ἐλύματος.

Κατὰ ταῦτα, ἂν πείθωσιν, ὡς ἐλπίζομεν, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν ἀρχαίαν λέξιν ***παραβολή***, ἥτις ἐνιαχοῦ μεταβαλοῦσα γένος διεσώθη ὡς ***παράβολον***, ἐν δὲ τοῖς Μεγάροις λαβοῦσα τύπον διάφορον, κατὰ τ' ἀνωτέρω εἰρημένα, διασῴζεται μέχρις ἡμῶν ὡς ***περιβολάδα***.

5

Σπάθη - περόνη.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὅρων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὸ νεώτερον ἄροτρον ἀνήκει καὶ ἡ ***σπάθη***. Οὕτω καλεῖται πλατὺ ξύλον ἢ ἔλασμα πλάτους 5 ἑκ. περίπου καὶ μήκους 40-50 ἑκ., ὅπερ στερεούμενον διὰ τῆς ***σφήνας*** (2) ἐπὶ τοῦ ἐλύματος κατὰ τὸ μέρος τὸ γειτονεῦον πρὸς τὴν ὕννιν, διήκει πρὸς τὰ ἄνω, ἐλαφρῶς προσκλῖνον πρὸς τὴν

(1) Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐν ᾗ ἀναγράφεται κατάλογος ἐνδυμάτων ἀφιερωμένων εἰς τὸ Βραυρώνιον, ἀνήκουσα εἰς τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα ἀναφέρει:

στ. 39 ......χλανὶς καρτὴ ἄγραφος· ***παράβολον*** ἔχ[ουσα]
» 40 παιδίον χλανίσκιον λευκὸν καρτόν, ἱερὸν ἐπι[γεγ]
» 41 ραπται Ἀρτέμιδος, ***παράβολον*** ἔχει φοινίκιον.

Φαίνεται δ' ὅτι τὸ ***παράβολον*** ἦτο παρυφὴ οὐχὶ προσυφασμένη, ἀλλὰ προσεπερραμμένη.

(2) Ὁ Ἡσίοδος (Ἔργ. καὶ ἡμ. 429) ἀναφέρει *γόμφους*, δι' ὧν γίνεται ἡ προσαρμογὴ τοῦ γύου εἰς τὸ ἔλυμα· ὁ δὲ Πρόκλος (**Scholia ad Hesiodum**, ἐκδ. **Gaisford** σ. 276) ἀναφέρει ὅτι ἡ τοιαύτη σύνδεσις ἐγίνετο διὰ ***σφηνισκῶν*** (γρ. σφηνίσκων). οἱ τοιοῦτοι λοιπὸν *γόμφοι* καὶ ***σφηνίσκοι*** ἀνταπορίνονται εἰς «τοὺς σφῆνες» τῶν νεωτέρων ἀρότρων.

ἐχέτλην, καὶ ἐξέρχεται 10 ἑκ. περίπου ὑπεράνω τοῦ ἱστοβοέως διὰ τρήματος (1) αὐτοῦ.

Χρησιμεύει δὲ ἡ *σπάθη* εἰς τὸν διακανονισμὸν τῆς ἀποστάσεως τοῦ ἱστοβοέως ἀπὸ τοῦ ἐλύματος, ὅπερ τὰ μέγιστα συντελεῖ εἰς τὴν βαθεῖαν ἢ μὴ διείσδυσιν τῆς ὕννιδος εἰς τὴν γῆν.

Γίνεται δὲ ὁ διακανονισμὸς οὗτος ὡς ἑξῆς: Ἡ *σπάθη* κατὰ τὸ ἓν τρίτον αὐτῆς, ἀπὸ τῆς κορυφῆς, φέρει κατὰ διαστήματα ὀπάς, ἐν αἷς τίθεται ἧλος ξύλινος ἢ σιδηροῦς ὀνομαζόμενος *κλειδὶ τῆς σπάθης*, παρὰ Μεγαρεῦσι δὲ *κλειδὶ τῆς περόνης*, σκοπῶν νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἱστοβοέα εἰς ὡρισμένον ὕψος. Ὁσάκις λοιπὸν ὁ γεωργὸς ἀναγκάζεται ὑπὸ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης τοῦ ἐδάφους καταστάσεως νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀπόστασιν τοῦ ἱστοβοέως ἀπὸ τοῦ ἐλύματος χαλᾷ ὀλίγον *τοὺς σφῆνες* καὶ ἀφ' οὗ κανονίσῃ τὸ ὕψος *σφίγγει* πρῶτον μὲν τὴν σφῆνα τῆς σπάθης, ἔπειτα δὲ τίθησιν ὑπεράνω τοῦ ἱστοβοέως λίθον πλακωτὸν ἢ τεμάχιον ξύλου ἐπίμηκες, ὅπερ ἐν Μεγάροις, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, λέγεται *κουρούνα* καὶ ὑπεράνω τούτων ἐμβάλλει εἰς ὀπὴν τὸ *κλειδὶ* τῆς σπάθης, ὅπερ κρατεῖ, ὡς εἰπεῖν, ἀμετακίνητα τὰ ἅπαξ κανονισθέντα τμήματα. ἐν τέλει δὲ σφίγγει τὴν βάσιν τοῦ ἱστοβοέως πλήσσων τὴν *σφῆνα* τὴν ἐπὶ τοῦ ἐλύματος καὶ οὕτω καθιστᾷ τὸ ἄροτρον ἕτοιμον πρὸς χρῆσιν.

Πλὴν ὅμως τῆς σπουδαίας ταύτης ὑπηρεσίας ἡ *σπάθη* παρέχει καὶ ἑτέραν ὡσαύτως σπουδαίαν· χρησιμεύει δηλαδὴ ὡς σύνδεσμος ἅμα καὶ ἀντηρὶς τοῦ ἱστοβοέως, ὅστις θὰ ἐθραύετο εὐχερέστερον ἄνευ τῆς τοιαύτης βοηθείας.

Ἐν τῷ αὐτογύῳ τοῦ Ἡσιόδου ἀρότρῳ ἀποτελουμένῳ ἐξ ἑνὸς μόνου ξύλου δὲν ἦτο ἀνάγκη τοιούτου συνδέσμου, ἐν τῷ πηκτῷ ὅμως νομίζομεν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λείπῃ, ἂν καὶ δὲν μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ.

Οὔτε ὅμως ἕτερός τις τῶν παλαιῶν ἀναφέρει τι σχετικὸν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο καὶ συνεπῶς θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι εἶναι προσθήκη τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἐν τούτοις εἰς τὸ ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἀγάλματος τῆς Δήμητρος ἀναγεγλυμμένον ἄροτρον τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ginzrot (2), οὗ

(1) Τὸ τρῆμα τοῦτο εἰς τὸ ἠπειρωτικὸν ἄροτρον λέγεται *σπάσικο*.

(2) Ginzrot, ἔνθα ἀνωτ. σ. 34, Πίναξ II, εἰκὼν 1, e-e.

μόνον εἰκονίζεται σαφῶς τὸ μέρος τοῦτο, ἀλλὰ καὶ κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ ὠνομάσθη *σπάθη*.

Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθημεν, παρὰ πάσας τὰς προσπαθείας ἡμῶν, νὰ ἔχωμεν, μέχρι σήμερον τοὐλάχιστον, περισσοτέρας πληροφορίας περὶ τῆς τύχης καὶ τῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνήκει τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο.

Ὅσον δήποτε ὅμως καὶ ἂν θελήσωμεν νὰ περιορίσωμεν τὴν ἀρχαιότητα αὐτοῦ, πάντως εὑρισκόμεθα πρὸ μνημείου πολὺ μακρὰν ἡμῶν κειμένου καὶ μαρτυροῦντος τὴν ἀπὸ παλαιῶν χρόνων ὕπαρξιν τοῦ μέρους ἐκείνου, ὅπερ σήμερον εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *σπάθη*.

Ἂν τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι τὸ ἐξ ἀρχῆς δοθὲν εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο δὲν εἶναι ἡμῖν γνωστόν, διότι ἡ πρώτη γραπτὴ μαρτυρία δὲν ὑπερβαίνει τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅτε ὁ Γαζῆς ἐδίδασκε τὸν Ginzrot, ὅτι οὕτως ὠνομάζετο τοῦτο ἐν Μαγνησίᾳ.

Βοηθούμενοι ὅμως ὑπὸ τῆς Ἑλληναλβανικῆς διαλέκτου δυνάμεθα ν' ἀνέλθωμεν αἰῶνας ὅλους πέραν τῶν χρόνων τοῦ Γαζῆ.

Ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, οἱ Ἀλβανοὶ διατελοῦντες εἰς σχέσεις ποικίλας μετὰ τῶν γειτόνων αὐτῶν Ἠπειρωτῶν παρέλαβον πλείστας ἑλληνικὰς λέξεις μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν *σπάθην*, ἣν μετεσχημάτισαν εἰς *σπάτε̱ζε̱*, ὅπως καὶ τὰ *ἀφτιὰ* τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἀρότρου μετέφρασαν εἰς *βέσε̱ζε̱* (βλ. ἀνωτ. σ. 348).

Ἂν ταῦτα εἶναι ἀληθῆ, ὡς ἡμεῖς πειθόμεθα, τότε πρέπει ἀναμφισβητήτως τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὅρου *σπάθη*, ὡς δηλωτικοῦ μέρους τοῦ ἀρότρου, ν' ἀναγάγωμεν πέραν τοῦ χρόνου καθ' ὃν τίθεται ἡ κάθοδος τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἡ λέξις αὕτη γνώριμος οὖσα ἐν Σαλαμῖνι καὶ τῇ λοιπῇ ἀλβανοφώνῳ Ἀττικῇ, εἶναι ἄγνωστος ἐν Μεγάροις, ἀφ' ὧν θὰ ἐπίστευέ τις, ὅτι παρέλαβον τοὺς ἑλληνικοὺς ὅρους οἱ περιοικήσαντες Ἀλβανοί, ἔχει ὅμως τὸ πρότυπον αὐτῆς εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν *σπάθην*, ὅπως καὶ τὸ ἀλβανικὸν βέσε̱ζε̱ ἔχει τὸ πρωτότυπον εἰς τὸ ἠπειρωτικὸν *ἀφτιά*.

Ὅτι δὲ ἡ ὕπαρξις τῆς λέξεως *σπάθη*, ὡς ὅρου τοῦ ἀρότρου, πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς παλαιοτέρους χρόνους, προσεπικουρεῖ ἡ μεγίστη ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους διάδοσις ταύτης. Ἀπὸ τῆς Ἠπείρου δηλονότι καὶ τῆς γείτονος Αἰτωλίας μέχρι τῆς Λακωνικῆς καὶ ἀπὸ τῆς Κεφαλληνίας μέχρι τῆς Κρήτης, Καρπάθου καὶ

Κύπρου καὶ ἀνὰ τὰς Κυκλάδας ἡ *σπάθη* δηλοῖ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ ἀρότρου.

Ἵνα δὲ ἀκριβέστερον προσδιορίσωμεν τὴν ἀκτῖνα τῆς ἐπεκτάσεως τῆς λέξεως, ἀναγράφομεν ὅτι αὕτη εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην ἐν Αἰτωλίᾳ. Ἄνδρῳ. Ἠπείρῳ. Ἰκαρίᾳ. Καλαβρύτοις. Καρπάθῳ. Κεφαλληνίᾳ. Κρήτῃ. Κύπρῳ. Κῷ. Λακωνικῇ. Λεντεκάδᾳ. Λευκάδι. Μήλῳ. Ξηροχωρίῳ. Σικίνῳ. Σύρῳ. Τριφυλλίᾳ. ἐν Σαλαμῖνι καὶ λοιπῇ Ἀττικῇ ὡς σπάθη καὶ σπάτεζε. ἐν δὲ τῇ Σκύρῳ ὡς *σπάθα* καὶ ταῦτα ἐφ' ὅσον ἡμῖν τὸ Ἀρχεῖον ἐπικουρεῖ.

Ἐξεταστέον νῦν διὰ τίνα ἀρά γε αἰτίαν ὠνομάσθη τὸ μέρος τοῦτο *σπάθη*. Εἶναι κοινῶς παραδεδεγμένον, ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ τοῦ σχήματος, ὅπως καὶ αἱ πλευραὶ τοῦ σάγματος (ΜΝΕ. Α 73) καὶ ἄλλων ἀντικειμένων· ἡμεῖς ὅμως νομίζομεν ὅτι ἡ λέξις εἶναι δάνειον ἐκ τῆς ἱστουργίας.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ **σπάθη** ἢ **σπαθίον** ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἱστῷ ἦτο βαρὺ ξύλινον ὄργανον δι' οὗ ἐκρούοντο τὰ ὑφάσματα, ἅτινα διὰ τοῦτο ἐκαλοῦντο **σπαθητὰ** καὶ **σπαθίδες** (πβ. Ἡσυχίου λέξεις: σπαθατόν, σπαθητόν, σπάθημα, σπαθίς (2). Blümner, Technologie und Terminologie, Leipzig-Berlin, 1912 ἔκδοσις β', σ. 156)· ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ὅμως ἀργαλειῷ τοῦ λάκκου **σπάθες** λέγονται τὰ δύο παχέα ξύλα, ἅτινα ἀποτελοῦσιν οἱονεὶ τὰς παραστάδας τῆς *πόρτας* τοῦ ἀργαλειοῦ, ἧς τὸ κατώφλιον, ὡς εἰπεῖν, ἀποτελεῖ τὸ *ξυλόχτενο*.

Ὅπως λοιπὸν «σπάθες» ὠνομάσθησαν τὰ ξύλα, ἅτινα κρατοῦσι τὸ ξυλόχτενο καὶ κανονίζουσι τὸ ὕψος τοῦ «*χτενιοῦ*» ἀνάλογον πρὸς τὴν θέσιν τοῦ στήμονος, οὕτως ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ καὶ «*σπάθη*»

(1) Ἐν Κύπρῳ, ὡς μαρτυρεῖ τις τῶν συλλογέων, *σπάθη* λέγεται τὸ ξύλον τοῦ ἀρότρου, ὅπερ μετὰ τὴν ὕννιν ἀνοίγει τὴν γῆν· τὸ τοιοῦτο δὲν φαίνεται ἡμῖν ἀληθές, τοῦτο μέν, διότι τὸ ξύλον δὲν εἶναι ἱκανὸν να ἀνοίξῃ τὴν γῆν, τοῦτο δέ, διότι ἔν τε τῷ ῥωμαϊκῷ ἀρότρῳ ἡ culter καὶ ἐν τῷ νεωτέρῳ μηχανικῷ ἡ σπάθη (coutre), προηγεῖται τῆς ὕννιδος καὶ πρώτη αὕτη κόπτει λωρίδα γῆς, ἣν διανοίγει κατόπιν ἡ ὕννις

(2) Σημειωτέον ὅτι ἐν Βιθυνίᾳ σῴζονται εἰσέτι οὐ μόνον αἱ λέξεις, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τοῦ διὰ σπάθης κρούειν τὰ ὑφάσματα. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἀρχείου τὰ ὑφάσματα, ἅτινα κατασκευάζονται συνήθως ἀπὸ *τιριπλίκι*, λέγονται *σπαθωτά*, διότι ἡ κροῦσις αὐτῶν γίνεται διὰ τῆς *σπάθας*.

τὸ μέρος τοῦ ἀρότρου, ὅπερ ὁμοιάζον πως κατὰ τὸ σχῆμα ἐκτελεῖ παραπλησίαν περίπου ἐργασίαν, δηλαδὴ κανονίζει καὶ κρατεῖ σταθερὰν τὴν θέσιν τοῦ ἱστοβοέως καὶ τοῦ ἐλύματος.

Ὡς πρὸς τὸν δανεισμὸν τὸν λαμβάνοντα χώραν μεταξὺ τοῦ ἀρότρου καὶ τοῦ ἱστοῦ πολλάκις ἐπανελήφθη, ὅτι οὗτος ἦτο συνήθης (πβ. προγγὸς-προγγίδι, κουρούνα, ποδαρικό, κουντούρι κ.τ.τ.)

Αὐτὸ τοῦτο τὸ μέρος ὑπὸ τῶν Μεγαρέων ὀνομάζεται *περόνη*.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι παρ᾽ ἀρχαίοις πᾶν ἀντικείμενον ὀξὺ χρήσιμον πρὸς διάτρησιν, ἀλλὰ καὶ σύνδεσιν δύο ἀντικειμένων μερῶν τοῦ αὐτοῦ πράγματος ἢ καὶ δύο διαφόρων πραγμάτων, ὠνομάζετο *περόνη*.

Τῷ ὄντι δὲ ἡ *περόνη* τοῦ μεγαρικοῦ ἀρότρου, ὡς ἡ σπάθη τῶν ἄλλων μερῶν, διερχομένη διὰ τοῦ τρήματος τοῦ ἱστοβοέως καὶ εἰσερχομένη διὰ τοῦ ἄλλου ἄκρου εἰς τὴν παρὰ τὴν ὕννιν ὀπὴν τοῦ ἐλύματος, παρέχει τὴν ἐντύπωσιν *περόνης* ἢ *πόρπης* συνδεούσης τὰ δύο ταῦτα μέρη, δηλαδὴ τὸ ὅλον ἄροτρον.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ Ἀρχεῖον οὐδεμίαν ἄλλην μαρτυρίαν παρέχει ἡμῖν περὶ τῆς ἀλλαχοῦ διασώσεως τῆς λέξεως ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην· εἶναι ὅμως γνωστὸν ἐξ αὐτοῦ, ὅτι ἡ *περόνη* φέρεται ἐνιαχοῦ ὡς ὄνομα δηλωτικὸν ἄλλων μερῶν τοῦ ἀρότρου.

Οὕτω ἐν Πάρῳ καλεῖται μέγας ἧλος ἐπιμήκης συγκρατῶν τὰς παρωτίδας (φτερὰ ἢ ἀφτιὰ) τοῦ ἀρότρου μετὰ τοῦ ποδὸς (ἐλύματος), προσπηγνύμενος ἐν τῷ μέσῳ τῶν παρωτίδων (Πρωτοδίκου, Ἰδιωτικὰ τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης, Σμύρνη 1866, ἐν λ. περόνη)· ἐν δὲ τῇ Κρήτῃ *περόνη* λέγεται ἡ σιδηρᾶ ῥάβδος, ἐφ᾽ ἧς στερεοῦνται τὰ ἄκρα τῶν ζευγλῶν ἐπὶ τοῦ ζυγοῦ.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων μαρτυριῶν, ἃς μέχρι τοῦδε παρέχει ἡμῖν τὸ Ἀρχεῖον, δύναταί τις ἀσφαλῶς νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἡ λ. *περόνη* ἀνῆκεν εἰς παλαιότερον κύκλον ὅρων τοῦ ἀρότρου καὶ ὅτι παρεδόθη μέχρις ἡμῶν σημαίνουσα διάφορα μέρη αὐτοῦ.

Περὶ τῆς συγχύσεως τῆς κρατούσης εἰς τὴν διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων δήλωσιν διαφόρων μερῶν τοῦ ἀρότρου θεωροῦμεν περιττὸν νὰ εἴπωμεν πλείονα, ἀφ᾽ οὗ, ὡς γνωστόν, ἡ τοιαύτη σύγχυσις παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις κατέστη, ὡς εἰπεῖν, κανών.

6

Σταβάρι-γούλη-μάτισμα.

α) Ἐν Μεγάροις ὁ ῥυμὸς τοῦ ἀρότρου ὡς ἓν ὅλον θεωρούμενος ὀνομάζεται *σταβάρι*, ὡς καὶ ἐν πλείστοις ἄλλοις μέρεσι τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς Ἠπείρου μέχρι τῆς Κρήτης καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους μέχρι τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Κύπρου (1).

Ἡ λ. σταβάρι, ἥτις εἶναι ἡμῖν γνωστὴ ὑπὸ τοὺς τύπους *σταβάριν* (Κύπρος), *στα(β)άρι* (Κάρπαθος), *σταβὰρ* (Αἰτωλία-Σαλαμίς), *σταβάδι* (Κῶς), *στιβάρι* (Νάξος), *στοβάρι* (Σίφνος, Σίκινος) καὶ *ὀστοφὰρ* (Ἀραβάνιον), ἐσχετίσθη ἐτυμολογικῶς πρὸς τὸν *ἱστοβοέα*.

Ὁ Εὐστάθιος (623, 36), ὅστις ἐγένετο εἰσηγητὴς τῆς τοιαύτης ἐτυμολογίας, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ *ῥυμοῦ* τοῦ ἀναφερομένου ἐν τῷ 40ῷ στίχῳ τοῦ Ζ τῆς Ἰλιάδος λέγει: «σημείωσαι δὲ ὡς ἐπὶ ἅρματος μὲν ῥυμὸς λέγεται παρὰ τὸ *ῥύω* τὸ ἑλκύω, οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ ἀπήνης· ἐπὶ δὲ ἀρότρῳ *ἱστοβοεὺς* παρὰ Ἡσιόδῳ, βαρβαριζόμενος νῦν παρὰ πολλοῖς, οἵ φασιν αὐτὸν *σταβάριον*, ὡς οἷον *ἱστοβάριον*· ξύλινα δὲ καὶ ἀμφότερα, ὁ ῥυμός τε καὶ ὁ ἱστοβοεύς».

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ἀπὸ τοῦ ἀμαρτύρου ὑποκοριστικοῦ **ἱστοβοάριον* σχηματισμὸς τῶν τύπων *στοβάριον-σταβάριον-σταβάρι* καὶ τῶν παρεφθαρμένων *σταβάδι-στιβάρι* καὶ *ὀστοφάρ*, ὃν παραδέχονται μέχρι σήμερον πάντες, ὅσον ἡμῖν γνωστόν, οὐ μόνον εἰς οὐδένα φωνητικὸν νόμον προσκρούει, ἀλλὰ καὶ ἄγει ἡμᾶς τοὐναντίον εὐθὺ πρὸς τὸν ἀρχαῖον *ἱστοβοέα*, ὅστις φυσικῶς φαίνεται ὡς ὁ γεννήτωρ τοῦ *σταβαρίου*.

Παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν πειστικότητα, ἣν παρουσιάζει ἡ γνώμη αὕτη, ἐγεννήθησαν ἐνδοιασμοί τινες, οἵτινες ὡδήγησαν ἡμᾶς πρὸς ἄλλην ἀρχήν. Ἡ μετὰ τῆς δυνατῆς δηλονότι προσοχῆς ἐξέτασις τῶν πηγῶν τῶν παρεχουσῶν ὑλικὸν σχετικὸν πρὸς τὸ ἄροτρον δὲν παρέσχεν ἡμῖν μνείαν τοῦ *ἱστοβοαρίου ἀρχαιοτέραν τῆς τοῦ Εὐσταθίου· ἔπειτα δὲ καὶ οὗτος δὲν παρέχει τὴν λέξιν ὡς ἀρχαίαν, ἀλλ' ὡς ὑποτιθέμενον πλήρη τύπον τοῦ βαρβαριζομένου παρὰ πολλοῖς τῶν συγχρόνων αὐτοῦ σταβαρίου. Ἡ παντελὴς λοιπὸν ἔλλειψις πάσης

(1) Ἐνιαχοῦ τῆς Ἠπείρου ὁ ῥυμὸς εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *σούρτης* καὶ *σουρτάρι*.

ἄλλης μνείας τοῦ ὑποκεκορισμένου τύπου **ἱστοβοάριον* ἐγέννησεν ἡμῖν τὴν ὑπόνοιαν μὴ ὁ βαρβαριζόμενος τύπος τοῦ Εὐσταθίου εἶναι ὑποκοριστικὸν ἄλλης τινὸς λέξεως.

Πρὶν ὅμως προβῶμεν εἰς τὴν ζήτησιν καὶ ἔρευναν τῆς λέξεως ταύτης, ἀνάγκη πρῶτον νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ὁ *ἱστοβοεὺς* τῶν ἀρχαίων καὶ τὸ *σταβάρι* τῶν μέσων καὶ νεωτέρων χρόνων σημαίνουσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ σύγχυσις ἡ κρατοῦσα ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τῶν λέξεων πρὸς τὰ πράγματα, καὶ κατὰ τοὺς πρώτους ἔτι τῆς παρακμῆς χρόνους, εἶναι τοιαύτη ὥστε καὶ ἁπλῆ τοῦ ζητήματος παρατήρησις πείθει, ὅτι μετὰ πολλοῦ κόπου δύναταί τις νὰ ἐξεύρῃ τὸ ἀληθές. Πολλάκις δὲ μέχρι τοῦδε ἐρρήθη, ὅτι ἡ ἐπέκτασις ὅρου τινος ἐκ τοῦ μέρους πρὸς τὸ ὅλον, ἡ σύμπτυξις καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς σημασίας, ἡ μετάθεσις τῶν λέξεων ἀπὸ ὀργάνου εἰς ἕτερον καὶ ὁ δανεισμὸς ἀπὸ συστήματος εἰς σύστημα ἦσαν τόσον συνήθη, ὥστε νὰ θεωρῶνται πλέον ὥς τι φυσικόν. Εἰς τοῦτο δὲ συνέβαλε κυρίως ἡ ὑπὸ τῶν πολλῶν ἄγνοια τῶν ἀντικειμένων, περὶ ὧν ἐπραγματεύοντο, ὡς μὴ συνήθων αὐτοῖς.

Ὅπως λοιπὸν καὶ ὁ Εὐστάθιος ὀρθῶς παρατηρεῖ πρῶτος ὁ Ἡσίοδος (Ἔργ. καὶ ἡμ. 427 κέ.) μνημονεύει τοῦ ἱστοβοέως λέγων:

. . . . . .φέρειν δὲ γύην, ὅτ' ἂν εὕρῃς, | εἰς οἶκον, κατ' ὄρος διζήμενος ἢ κατ' ἄρουραν, | πρίνινον· ὃς γὰρ βουσὶν ἀροῦν ὀχυρώτατός ἐστιν, | εὖτ' ἂν Ἀθηναίης δμῶος, ἐν ἐλύματι πήξας, | γόμφοισιν πελάσας προσαρήρεται *ἱστοβοῆϊ*.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διδασκόμεθα ὅτι ὁ *γύης*, ἀφ' οὗ κατὰ τὸ ἓν ἄκρον ἐπήγνυτο ἐν τῷ ἐλύματι, κατὰ τὸ ἕτερον προσηρμόζετο τῷ ἱστοβοεῖ· ὥστε ὁ ἱστοβοεὺς ἦτό τι προσαρμοζόμενον τῷ γύῃ.

Τ' ἀνωτέρω σαφέστερα καθιστᾷ ὁ Πολυδεύκης (Α 252) λέγων: ὁ δὲ ῥυμὸς ἥρμοσται ἐκ τῶνδε· τὸ μὲν ἐπικαμπὲς αὐτοῦ, ᾧ ὑποτείνεται τὸ ἔλυμα γεγομφωμένον, *γύης*, τὸ δὲ μετὰ τὸν γύην *ἱστοβοεύς*, τὸ δὲ τέλος αὐτοῦ τὸ μετὰ τὸν ζυγὸν κορώνη (1).

Εἰς ταῦτα ὁ Πρόκλος (Scholia ad Hesiodum, ἐκδ. Gaisford σ. 276) σχολιάζων τὸν ἀνωτέρω μνημονευόμενον στίχον τοῦ Ἡσιόδου

(1) Ὁ Ἡσύχιος παραδίδων ὅτι «ἱστοβοεύς· δεσμὸς ζυγοῦ ἐν τῷ ἀρότρῳ· ἄλλοι δὲ μέρος αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὀρθὸν ἑστὼς ὥσπερ ἱστός» μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀρξαμένης συγχύσεως ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἔτι.

προστίθησιν· εἰ μὲν οὖν ἓν ξύλον ᾖ τὸ ὅλον ὁ γύης μέχρι τοῦ ζυγοῦ ἀπὸ τοῦ ἐλύματος, καλεῖται τὸ ἄροτρον *αὐτόγυον*· ἐὰν δὲ μικρότερος ᾖ τῆς χρείας ὁ γύης, ἐνσφηνοῦται τὸ ἕτερον αὐτῷ ξύλον τὸ συνάπτον αὐτὸν καὶ τὸν ζυγόν, καὶ καλεῖται τὸ μὲν ὅλον *πηκτόν*, τὸ δ' ἐνσφηνωθὲν *ἱστοβοεύς*»· καίτοι δ' οὗτος πλανᾶται ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ *αὐτόγυον* καὶ *πηκτὸν* ἄροτρον, ἐν τούτοις διδάσκει ὀρθῶς, ὅτι ἱστοβοεὺς λέγεται τὸ ἐνσφηνούμενον τῷ γύῃ ξύλον.

Κατὰ ταῦτα *ἱστοβοεὺς* ἐλέγετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅ,τι ὑπὸ τῶν νεωτέρων λέγεται *ἁμμάτισμα*, *μάτισμα*, *σύββαλμα*, *μπρόκαιρη* τοῦ σταβαρίου τ. ἔ. τὸ πρὸς τὸν ζυγὸν μέρος τοῦ ῥυμοῦ, ὅταν οὗτος δὲν ἦτο *μονόβολος*, δηλαδὴ μονοκόμματος, ἀλλὰ ἀπετελεῖτο ἐκ δύο τεμαχίων τοῦ γύου καὶ τοῦ ἱστοβοέως. *Σταβάρι* ὅμως λέγεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὅ,τι παρ' ἀρχαίοις ἐλέγετο *ῥυμὸς* τοῦ ἀρότρου, δηλαδὴ ὅ τε *γύης* καὶ ὁ *ἱστοβοεὺς* ὡς ἓν ὅλον θεωρούμενοι. Ἡ μεταξὺ λοιπὸν ἱστοβοέως καὶ σταβαρίου πραγματικὴ διαφορὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε καθίσταται λίαν δυσχερὴς ἡ τούτων συσχέτισις, καὶ ἂν ἀκόμη λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν σύγχυσιν, περὶ ἧς ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, πρὸς δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τζέτζη ὅτι: *ἱστοβοεὺς* καὶ ἔνδρυον ὁ ῥυμός· δηλαδὴ καὶ ἂν ἔτι παραδεχθῶμεν τὴν ἐπέκτασιν τοῦ *ἱστοβοέως* ἐφ' ὅλου τοῦ ῥυμοῦ, πάλιν μένει τὸ κενὸν τὸ ἐκ τῆς ἐλλείψεως μνείας τοῦ ὑποκοριστικοῦ *ἱστοβοάριον*, μέχρι τῶν μέσων τοῦ 12^ου^ αἰῶνος, ὅτε ὁ Εὐστάθιος παρουσίασεν αὐτόν.

Ἐξεταστέον νῦν ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ σχετισθῇ τὸ *σταβάρι* πρὸς πρὸς ἄλλην τινὰ λέξιν. Ὁ Εὐστάθιος (689,47) ἑρμηνεύων τὸν 441 στίχον τοῦ Η τῆς Ἰλιάδος λέγει: εἰσὶ δὲ *σκόλοπες* ὀρθὰ ξύλα, ὧν ἀποξυμμένων (γρ. ἀπωξυμμένων) ἡ κατὰ γραμμὴν εὐθεῖαν στάσις ἔοικεν ἡπλωμένῃ πτέρυγι· διὸ καὶ *σταυροῖσι* κορσωτὴν πτέρυγα τὴν τούτων ἔκτασιν ἔφη τις· λέγονται δὲ οἱ τοιοῦτοι σκόλοπες καὶ *σταυροὶ* παρὰ τὸ ἵστασθαι κατ' εὖρος ἢ παρὰ τὸ ἀνίστασθαι εἰς τὸν ἀέρα ἠρμένους. . . . . ὡς δὲ τοὺς τοιούτους σταυροὺς οἱ ἀπερίσκεπτοι κατὰ παραφθορὰν λαλοῦντες *στάβαρα* καλοῦσι, δῆλον ἐστί.

Ὁ αὐτὸς (892, 44) ἑρμηνεύων ὡσαύτως τὸν 55 στίχον τοῦ Μ τῆς Ἰλιάδος ἐπιφέρει: εἰσὶ δὲ *σκόλοπες*, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ δηλοῦται, ὀρθὰ ξύλα καὶ ὀξέα, ἃ καὶ σταυροὺς ἐκάλουν, ἐξ οὗ κατὰ παραφθορὰν λέξεως τὰ *σταύαρα*, ἐφ' οὓς οἱ κρεμασθέντες ἀνεσταυρῶσθαι καὶ

ἀνεσκολοπίσθαι ἐλέγοντο. Καὶ κατωτέρω (1358, 54) προστίθησι: *σταυροὶ* δὲ οἱ σκόλοπες καί, ὡς ἀλλαχοῦ ἐρρήθη, τὰ κατὰ φθορὰν λεγόμενα *σταύαρα*, οἷς ὅσα καὶ ἑρκίῳ τοίχου αὐλὴ φράττεται. Καὶ αὖθις τέλος (1748, 50) ἐπιλέγει: *σταυροὶ* δὲ ὀρθὰ καὶ ἀπωξυμμένα ξύλα τὰ καὶ *σταύαρα* παρὰ τοῖς μὴ λαλοῦσιν εὐγενῶς· γίνονται δὲ παρὰ τὴν εἰς ἀέρα στάσιν ἢ παρὰ τὸ εἰς εὖρος ἵστασθαι.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων χωρίων πᾶς τις διδάσκεται, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Εὐσταθίου οἱ μὴ λαλοῦντες εὐγενῶς ἐκάλουν τοὺς σκόλοπας καὶ τοὺς σταυροὺς *στάβαρα* ἢ *σταύαρα*. Ὑπὸ τὴν σημασίαν δὲ ταύτην διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἡ λέξις ἐν Θεσσαλίᾳ, Καππαδοκίᾳ, Μακεδονίᾳ καὶ Νεδρουπόλει (Καρδίτσης), ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ἔνθα *στάβαρα* λέγονται οἱ πάσσαλοι οἱ χρήσιμοι καὶ δι' ἄλλας μὲν ἐργασίας, ἰδίᾳ ὅμως διὰ τὴν κατασκευὴν περιφραγμάτων κήπων κλπ.

Ἐκ τοῦ τύπου *στάβαρα* οὐδὲν νομίζομεν κωλύει, ὅπως τυπικῶς σχηματισθῇ ὑποκεκορισμένος τύπος *σταβάριον*, ὃν εὑρίσκομεν καὶ παρὰ Κοραῆ. Ὁ ἀοίδιμος δηλαδὴ ἀνὴρ ἐν τοῖς Ἀτάκτοις (4, 540) γράφει: *στάβαρα, σταβάρια* καὶ *σταύαρα*: καὶ ἀκολουθῶν τὴν γνώμην τοῦ Du Cange (ἐν λ. στάβαρα) παραδέχεται τὴν προέλευσιν τούτων ἐκ τοῦ *σταυρός*.

Ἴδωμεν νῦν ἂν εἶναι δυνατὸν τὰ *σταυρός, στάβαρα* καὶ *σταβάρια* νὰ συνδεθῶσι σημασιολογικῶς.

Ὁ Ἡσύχιος *σταυροὺς* καλεῖ τοὺς καταπεπηγότας σκόλοπας, χάρακας καὶ πάντα τὰ *ἑστῶτα ξύλα*, ἀπὸ τοῦ ἑστάναι ἢ ἐκ τοῦ *εἰς αὔραν* ἵστασθαι. Ἐν δὲ τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ ἀναγινώσκομεν: *σταυρὸς* παρὰ τὸ στάσις καὶ τὸ εὖρος· οἷον ὁ μῆκος ἔχων καὶ πλάτος· παρὰ δὲ τῷ ποιητῇ *σταυροὶ* λέγονται τὰ ὀρθὰ καὶ ἀπωξυμμένα ξύλα, παρὰ τὴν στάσιν, ἅπερ ἔξωθεν περιτίθενται ταῖς αὐλαῖς πρὸς τὸ μὴ στενοχωρεῖσθαι τὰ ζῷα ἐν τοῖς συφεοῖς.

Παραβάλλων τις ταῦτα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου περὶ *σταυρῶν*(1)

(1) Τὴν αὐτὴν σημασίαν πρὸς τοὺς σταυροὺς ἔχουσι καὶ οἱ *κελέοντες*. Ὁ Ἁρποκρατίων ἐν λ. *κελέοντες* λέγει ὅτι οὕτως ἐκαλοῦντο κυρίως μὲν οἱ ἱστόποδες, μεταφορικῶς δὲ τὰ *ὀρθὰ ξύλα*. Ὁ δὲ Φώτιος ἀντιγράφων ἐπὶ λέξει τὰ ὑπὸ τοῦ Αἰλίου Διονυσίου εἰρημένα ἀναγράφει: *κελέοντες*· ἱστόποδες καὶ πάντα τὰ *μακρὰ ξύλα*. Τέλος ὁ Εὐστάθιος (884, 15) μνημονεύων καὶ οὗτος τοῦ Αἰλίου Διονυσίου προστίθησιν ὅτι καὶ ὁ Παυσανίας ποιησάμενος χρῆσιν τῆς λέξεως «φησὶν ὅτι κελέοντες οἱ ἱστόποδες καὶ *τὰ λεπτὰ καὶ*

καὶ *σταυάρων* εἰρημένα πείθεται ὅτι οἱ σκόλοπες, οἱ σταυροὶ καὶ τὰ τῶν βαρβαριζόντων *σταύαρα* (1) σημαίνουσιν ἓν καὶ τὸ αὐτό, δηλαδὴ ξύλα *ὀρθά, ἑστῶτα* ἢ *καταπεπηγότα*. Ἀλλὰ μήπως καὶ τὸ *σταβάριον* δὲν εἶναι ξύλον *ὀρθὸν* καὶ *ἑστώς*; μήπως καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι *καταπεπηγός*, καταπηγνύμενον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ κουντουρίου (ἐλύματος) *σταβαρότρουπαν* (Μέγαρα) καὶ μὴ δὲν σφηνοῦται, ἵνα στῇ «εἰς ἀέρα ἠρμένον», ὡς λέγει ὁ Εὐστάθιος (689, 47 καὶ 1748, 50); Δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ πεποιθήσεως νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ *σταβάρι* οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ ὁ ὑποκεκορισμένος τύπος τοῦ *στάβαρον*.

Περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐμφανίζεται ἡ λ. *στάβαρον*, γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Ἰούλιος Ἀφρικανὸς (ζήσας τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα) ἐν τῷ 75 κεφαλαίῳ τῶν «*Κεστῶν*» (Veteres Mathematici, ἐκδ. Thevenot, Parisiis 1693, σελ. 314) πραγματευόμενος «Περὶ ἀπλήκτων» καὶ περιγράφων τί πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ στρατόπεδον, ἵνα ᾖ ἀσφαλές, λέγει: «ἔσωθεν δὲ τῆς τράφου· εἰ μὲν ἅμαξαι ἢ *στάβαρα*, ἢ ἕτερον οἰκοδόμημα ἐπισκευάζεσθαι». Ὡσαύτως γίνεται χρῆσις ταύτης ἐν τῇ «Περὶ πολιορκητικῆς» πραγματείᾳ, ἥτις ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἥρωνα (τὸν νεώτερον) (2) ζήσαντα πρὸ τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος (3).

πηνοειδῆ τῶν ξύλων». Ἐν δὲ τῷ Μ. Ἐτυμολογικῷ ἀναγινώσκομεν: *κελέοντες*· κυρίως οἱ ἱστόποδες· καταχρηστικῶς δὲ καὶ τὰ καταπεπηγότα ξύλα, ἃ καὶ *σταυροὺς* καλοῦσι.

(1) Ὁ Τζέτζης ἑρμηνεύων τοὺς στίχους τοῦ Λυκόφρονος

τότ' οὔτε τάφρος οὔτε ναυλόχων σταθμῶν
πρόβλημα καὶ σταυροῖσι κροσσωτὴ πτέρυξ

γράφει: οὐ βοηθήσουσι τοῖς Ἕλλησιν οὔτε ἡ τάφρος καὶ τὸ ὄρυγμα οὔτε τῶν νηῶν τὰ προπύργια καὶ ἡ ἐν *σταυροῖς* καὶ *σταβάροις* τοῖς πεπηγμένοις ἐκεῖθεν τῆς τάφρου πτέρυξ. Ἀμέσως δὲ κατωτέρω: *σταυροῖσι* δὲ ἡ ἑκατέρωθεν οἰκοδομὴ τοῦ τείχους ὀρθοῖς ξύλοις διειλημμένη, ἅπερ *σταυροὺς* κέκληκε *διὰ τὴν στάσιν*, ἢ αὐτὸ τὸ τεῖχος διὰ τὸ πλάτος.

(2) Βλ. Κρουμβάχερ, Βυζαντινὴ λογοτεχνία, τόμ. II, σελ. 463 τῆς μεταφρ. Γ. Σωτηριάδου· πβ. Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie, ἐν λ. Hero, στήλ. 1074, § 53.

(3) Ὁ Du Cange (ἐν λ. στάβαρα) ἀναφέρει ἐκ τῶν παρεκβολῶν τοῦ Ἥρωνος (?) τὰ ἑξῆς: καὶ φοσάτων σχήματα, ἤτοι τῶν ἀπλήκτων, πῶς δεῖ ταῦτα περιλαβεῖν διὰ τῶν ὀρυγμάτων ἢ *σταβάρων*. Ὁ δὲ Meursius (Glossarium Graecobarbarum), ἐν λ. *στάβαρον* λέγει: Hero in παραβολ. ὅτε εἶχεν ἀπληκεῦσαι τὰς ὁδοὺς τὰς ἐπὶ τὸ ἄπληκτον φερούσας, τὰς μὲν ἀπέσκαπτε, τὰς δὲ *σταβάροις* ἀπέφρασσε.

Ἔτι δὲ βραδύτερον ποιοῦνται χρῆσιν τῆς λέξεως ὁ Νικήτας, ὁ Σκυλίτσης, ὁ Ζωναρᾶς, ὁ Τζέτζης, ὡς εἴρηται, καὶ τέλος ὁ Εὐστάθιος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου μανθάνομεν καὶ τὸν ὑποκεκορισμένον, καθ᾽ ἡμᾶς, τύπον ***σταβάριον***.

Ἐν τέλει σημειοῦμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (717-741), εἰς ὃν ἀποδίδονται καὶ τὰ *Τακτικά*, (πβ. Κρούμβαχερ, Ἱστορ. Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, τόμ. I, σελ. 522, μεταφρ. Γ. Σωτηριάδου), ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου ῥήματος ***σταυρόω*** τοῦ δηλοῦντος περιχαράσσω, περιφράσσω τι διὰ σκολόπων ἢ πασσάλων, γίνεται χρῆσις τοῦ ῥ. ***σταβαρόω***(1) ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας.

b) Τὸ ***σταβάρι*** ἐν Μεγάροις, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἀποτελεῖται συνήθως ἐκ δύο μερῶν, ὧν τὸ μὲν ἕν, τὸ ἀμέσως ἐμπηγνύμενον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ***κουντουρίου*** (ἐλύματος) ***σταβαρότρουπαν***, καλεῖται *γούλη*, τὸ δὲ ἕτερον τὸ συμβαλλόμενον, ὡς εἰπεῖν, εἰς τὴν γούλην λέγεται ***μάτισμα***.

Ἡ λ. *γούλη*, ἥτις δηλοῖ ὅ,τι καὶ ὁ *γύης* ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἀρότρῳ(2), ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τύπον καὶ ἐν τῇ εἰδικῇ ταύτῃ σημασίᾳ εἶναι συνήθης, ἐφ᾽ ὅσον ἡμῖν γνωστόν, ἐν Μεγάροις μόνον καὶ Σύμῃ· ἐν δὲ τῇ Κεφαλληνίᾳ, Κρήτῃ, Μήλῳ, Λευκάδι καὶ Σύρῳ φέρεται ὑπὸ τὸν τύπον ***γούλα***, ἐν ᾧ ἐν Ξηροχωρίῳ καλεῖται ***γούλι*** (οὐδ.)· τέλος ἐν Κύπρῳ εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τοὺς τύπους *βουλὰ* καὶ *βουλός*(3).

Εἶναι πασίδηλον ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα τῶν τύπων ἐξέλιξις

(1) Ὁ Λέων ἐν Τακτικοῖς (11,9, ἔκδ. Migne ἐν Patrol. gr. 107, 669-1120) λέγει: «ἔχε δὲ καὶ βίγλας ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ἁμάξας ἢ χαρακώσεις, ἐὰν εἰσί, λίαν δυνατάς, ἢ καταπήξεις, ὃ λέγεται ***σταβαρῶσαι***».

Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις σχεδὸν ἀντέγραψε τὴν *τακτικὴν* τοῦ Λέοντος (βλ. Κρούμβαχερ, ἔνθα ἀνωτ.) ἐν τοῖς Τακτικοῖς γράφει: «εἰ δὲ εἰσιν ἅμαξαι καὶ στήσας αὐτὰς γύρωθεν τοῦ ἀπλήκτου, πολὺ ἐστιν ὀχυρόν, ἢ κόψον δένδρα, καὶ ***σταβάρωσον*** αὐτό, ἢ μετὰ τῶν τοιούτων δένδρων, ἢ μετὰ ξύλων μεγάλων».

(2) Ὁ Πολυδεύκης (Α 252) λέγει: ὁ μὲν ῥυμὸς ἥρμοσται ἐκ τῶνδε· τὸ μὲν *ἐπικαμπὲς* αὐτοῦ, ᾧ ὑποτείνεται τὸ ἔλυμα γεγομφωμένον, *γύης*, τὸ δὲ μετὰ τὸν γύην, ἱστοβοεύς, τὸ δὲ τέλος αὐτοῦ τὸ μετὰ τὸν ζυγὸν κορώνη. Ἀφ᾽ ἑτέρου ὁ Ἡσύχιος λέγει: *γύης*· τὸ κατώτατον μέρος τοῦ ἱστοβοέως ἐν τῷ ἀρότρῳ. Τέλος ὁ Πρόκλος (Scholia ad Hesiodum, ἔκδ. Gaisford σ. 276 κ. ἑ.) ἑρμηνεύων καὶ ἄλλως τὸν γύην λέγει προσέτι ὅτι *γύης* καλεῖται «τὸ λεγόμενον *γονάτιον* τοῦ ἀρότρου».

(3) Ἐν Κορθίῳ Ἄνδρου, κατὰ μαρτυρίαν χειρογράφου, λέγεται ***σπαθάρι***, ἐν δὲ τῷ Ξηροχωρίῳ καὶ *γόνα*· τὸ τελευταῖον τοῦτο δέον να παραβληθῇ πρὸς τὸ τοῦ Πρόκλου *γονάτιον*.

οὐδενὶ προσκρούει γλωσσικῷ νόμῳ, διότι οὔτε ἡ τοῦ γένους ἀλλαγὴ εἶναί τι ἀσύνηθες τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ οὔτε ἡ ἐν Κύπρῳ ἐναλλαγὴ τοῦ γ καὶ ρ ἄγνωστος.

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὴν εἰδικὴν σημασίαν, ἣν ἡ λέξις διετήρησεν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄροτρον, νομίζομεν ὅτι αὕτη δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ἄλλως εἰ μὴ διὰ τοῦ συσχετισμοῦ ταύτης πρὸς τὴν λ. *γοῦλα*, ἣν παραδίδει ἡμῖν ὁ Du Cange ἑρμηνεύων ὡς ἑξῆς: caulus truncus, στέλεχος κορμός (πό. Weigel καὶ Somavera) (1). Ὅτι δὲ ἡ ἔννοια τοῦ στελέχους, τοῦ κορμοῦ, ἄριστα δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἀρότρου οὐδεὶς νομίζομεν θέλει ἀμφισβητήσει λαβὼν ὑπ᾽ ὄψιν τὸ μὲν ὅτι ἡ *γούλη* ἐπέχει τῷ ὄντι θέσιν στελέχους, ἐν ᾧ ἐμπήγνυται τὸ *μάτισμα*, τὸ δὲ ὅτι αὕτη ὤφειλε νὰ εἶναι κορμὸς μικροῦ δένδρου ἢ θάμνου, ἰδίᾳ πρίνου, ὡς διδάσκει καὶ ὁ Ἡσίοδος (Ἔργ. καὶ ἡμ. 436).

c) Τὸ ἕτερον τμῆμα τοῦ ῥυμοῦ (σταβαρίου) τοῦ μεγαρικοῦ ἀρότρου, ὡς ἤδη εἴρηται, λέγεται *μάτισμα*· τοῦτο ἐν Λιβαρτζίῳ, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, λεγόμενον ***σύββαλμα*** καὶ ἐν Κορθίῳ Ἄνδρου *μπρόκαιρη*, ἐν Κύπρῳ εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸν πλήρη τύπον *ἀμμάτισμα*.

Ὁ Ἡσύχιος παραδίδει ἡμῖν τὸ ῥῆμα *ἀμματίζειν*, ὅπερ ἑρμηνεύει διὰ τοῦ περιπλέκειν, δεσμεύειν. Ἀπὸ τούτου καὶ ἑξῆς εἶναι ἐν συνήθει χρήσει τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας (πό. Ὀρειβάσιον 4, 404 ἔκδ. Daremberg) ὡς καὶ τὸ ἐκ τούτου παράγωγον *ἀμματισμός*. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ῥ. κατ᾽ ἀπειρίαν προτύπων ἐσχηματίσθη ἕτερον παράγωγον *ἀμμάτισμα*, ὅπερ διεσώθη μέχρις ἡμῶν πλῆρες μὲν ἐν Κύπρῳ, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, ἀποκεκρουμένον δὲ ἁπανταχοῦ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἔνθα διεσώθη καὶ τὸ ἀποκεκρουμένον ῥ. *ματίζω*.

Παρερχόμενοι πάσας τὰς λοιπὰς τὰς ἄλλως κοινῶς γνωστὰς σημασίας τοῦ τε ῥήματος καὶ τῶν παραγώγων περιοριζόμεθα εἰς τὴν παρὰ τοῖς γεωργοῖς ἐν χρήσει σημασίαν· κατὰ τούτους *ἀμμάτισμα* ἢ *μάτισμα* εἶναι τὸ πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ σταβαρίου ἀμματιζόμενον τεμάχιον ξύλου, ὅπερ συμβάλλεται, διὸ ὠνομάσθη ἐνιαχοῦ καὶ ***σύββαλμα***, μετὰ τῆς γούλης, μεθ᾽ ἧς συνδέεται διὰ ***κουλλουρίων*** ἐκ κλώνων κέδρου

(1) Ἂν ἡ λ. αὕτη πρέπει νὰ σχετισθῇ ἐτυμολογικῶς πρὸς τὸ *gula* ἢ τὸ καυλὸς (tige) ὡς ὁ Κοραῆς συνιστᾷ (Ἀτάκτ. I, 191 καὶ 272) ἢ ἂν πρέπει ἀλλαχοῦ νὰ ἀναζητηθῇ τὸ ἔτυμον αὐτῆς, ὡς ἄλλοι νομίζουσιν, ἡμεῖς δὲν σκοποῦμεν νὰ ἐξετάσωμεν.

συνήθως ἢ διὰ σιδηρῶν κρίκων, γομφοῦται δὲ κατὰ τὰ συναπτόμενα μέρη διὰ ξυλίνων πίρων ἢ καρφίων (1).

7

γότζι.

Κλείοντες τὴν περὶ τῶν ὅρων τοῦ μεγαρικοῦ «ζουγαλετρίου» ἔρευναν ἡμῶν παρατηροῦμεν, ὅτι μεταξὺ τῶν ὅρων τούτων ὁ παρέχων τὴν μᾶλλον ξενίζουσαν ἐντύπωσιν εἶναι ὁ ὅρος *γότζι*.

Οὕτω καλεῖται κρίκος τις σιδηροῦς νῦν, παλαιότερον ὅμως ἐσχηματισμένος ἐν σχήματι κουλλούρας, ἐξ ἰσχυροῦ κλώνου δένδρου ἢ θάμνου, ἰδίᾳ κλώνου κέδρου, ὅστις προσδεδεμένος στερρῶς ἐπὶ τοῦ ζυγοῦ διὰ τῶν «*ζουγόλουρώνε*», χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς αὐτοῦ ὁ *μπρογγὸς* (βλ. ἀνωτ. ὑπουργὸς κλπ.) καὶ συνδεθῇ οὕτω ὁ ζυγὸς μετὰ ἀρότρου.

Ἡ λέξις αὕτη, ἧς ἡ μορφὴ εἶναι ὅλως ξενική, εὑρίσκεται καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ διαφόρους τύπους σημαίνουσα αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ καὶ τὸ μεγαρικὸν γότζι. Ἐν Λεντεκάδᾳ λ. χ. κατὰ μαρτυρίαν χειρογράφου λέγεται *γούζι*, ἐν Καλαβρύτοις δέ, Λιβαρτζίῳ, Τριφυλλίᾳ καὶ Δίβρῃ *γκούζι* (πβ. Ἐφημ. Φιλομ. Ε' [1857] 226, σ. 202 καὶ 231, σ. 241 καὶ 272).

Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως ταύτης δὲν δυνάμεθα, πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον, νὰ εἴπωμέν τι ἀσφαλές· ἀφ' οὗ ἐπὶ πολὺ ἀνεζητήσαμεν πανταχόθεν ἐπικουρίαν καὶ δὲν ἐτύχομεν τοιαύτης, ἐσκέφθημεν νὰ σχετίσωμεν τὴν λέξιν πρὸς τὴν ὕλην (δένδρον ἢ θάμνον), ἐξ ἧς ἀρχῆθεν καὶ μέχρις ἐσχάτων κατεσκευάζετο ἡ κουλλούρα αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν οὐδὲν ἠδυνήθημεν νὰ ὠφεληθῶμεν, διότι καὶ τῆς χαμαιάκτης, ἥτις λέγεται *βουζιὰ* καὶ *γουζιά*, οἱ κλῶνοι εἶναι ἀκατάλληλοι διὰ τὸ εὔθραυστον αὐτῶν εἰς τὴν κατασκευὴν κρίκων ἰσχυρῶν, οἷοι

(1) Ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ μεγαρικοῦ ἀρότρου (εἰκ. 1) τῇ παρεντεθείσῃ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης σημειοῦμεν διὰ μὲν τῶν γραμμάτων ε-ε' τὴν γούλην, διὰ δὲ τῶν ε'-ε''-ζ τὸ μάτισμα, διότι ἀκριβῶς τὰ μέρη τὰ ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὰ γράμματα ταῦτα εἶναι τὰ φερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα *γούλη* καὶ *μάτισμα*· συμβαίνει ὅμως ἐνίοτε ἡ γούλη νὰ ἔχῃ μῆκος μεγαλύτερον τοῦ κανονικοῦ, ὡς ἐν τῷ εἰκονιζομένῳ ἀρότρῳ, οὗτινος τὸ *μάτισμα* ε''-ζ εἶναι ἐλάχιστον.

ἀπαιτοῦνται πρὸς στερεὰν καὶ ἀσφαλῆ σύνδεσιν τοῦ ζυγοῦ μετὰ τοῦ ἀρότρου.

Ἐπιθυμοῦντες ὅμως νὰ βοηθήσωμεν τοῖς ἐφιεμένοις νὰ ἐξετάσωσι τὰ κατὰ τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως ταύτης προστίθεμεν ὅτι *γότζι*, *γούζι* καὶ *γκούζι* λέγεται ὅ,τι ἐν Πάφῳ τῆς Κύπρου καὶ τῇ Μαντινείᾳ ὀνομάζεται ***κρικέλλα*** (Ἐφ. Φιλομ. Ε' [1857] 226. σ. 202) ἐνιαχοῦ τῆς Πελοποννήσου ***κριτσέλλα*** (Ἐφημ. Φιλομ. Ε' [1858]. 247 σ. 372) ἐν Ἄνδρῳ ***κρικέλλι*** καὶ ***κουρκέλλι***, ἐνιαχοῦ τῆς Πελοποννήσου ***κουλλούρα*** (Ἐφημ. Φιλομ. Ε' [1858] 247, σ. 372), καὶ ***κουλλούρι*** (Π. Γενναδίου Γεωργ. γλωσσάριον χειρόγραφον. σ. 4), ἀλλαχοῦ *λουρικό*, ἐν Κύπρῳ *λωρικό*, ἐν Προδρόμῳ τῆς Κύπρου *ἀκάϊ*, ἐν Ἠπείρῳ, Κεφαλληνίᾳ, Λακωνικῇ, Λευκάδι καὶ ἀλλαχοῦ *ἄσκαλο* καὶ *ἀσκάλι* καὶ παρὰ τοῖς Ἀλβανοφώνοις τῆς Ἀττικῆς *κουλάτς* τ. ἔ. κουλλούρα.

Ἐπίσης παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ κατ' ἀρχὴν καὶ ἄνευ ἐπιμελοῦς ἐξετάσεως παραδοχὴ τῆς λέξεως ὡς ξένης δὲν φαίνεται ἡμῖν ὀρθή, ἀφ' οὗ οὐδεμία ἄλλη ξένη λέξις εἰσεχώρησεν εἰς τὸν κύκλον τῶν ὅρων τοῦ μεγαρικοῦ «*ζουγαλετρίου*».

ΠΕΤΡΟΣ Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΣΑΛΑΜΙΝΙ ΙΕΡΟΥ ΤΗΣ ΒΕΝΔΙΔΟΣ

Ἐν τῷ πρώτῳ τεύχει τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος, τῷ ἐκδοθέντι τῇ 31ῃ Ἰουλίου 1915, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Στεφάνου Δραγούμη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ψήφισμα θιασωτῶν τῆς Βενδῖδος ἐν Σαλαμῖνι» ἐπιγραφὴ εὑρεθεῖσα ἐν τῇ γείτονι νήσῳ.

Περὶ τοῦ τόπου, τοῦ τρόπου, τοῦ χρόνου τῆς εὑρέσεως τοῦ λίθου, ἐφ' οὗ τὸ ψήφισμα τοῦτο, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἱεροῦ, εἰς ὃ τοῦτο ἦτο ἀνατεθημένον, ἐποιησάμεθα ἀνακοίνωσιν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἐπιστημονικῇ ἑταιρείᾳ κατὰ τὴν ΣΔ' συνεδρίαν αὐτῆς τὴν γενομένην τῇ 8 Μαρτίου 1915· (πβ. Ἀθηνᾶς ΚΖ' [1915] σ. 343).

Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐδηλώσαμεν, ὅτι διατρίβοντες ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ ἡμῶν πατρίδι λήγοντος τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1914 ἐπληροφορήθημεν, ὅτι ὁ Πέτρος Παππαθεοχάρης, υἱὸς τοῦ Ἀναγνώστου Παππαθεοχάρη, ὃν ὁ κ. Δραγούμης ἀναφέρει ὡς τὸν εὑρόντα τὸν λίθον, καλλιεργῶν ἰδιόκτητον ἀγρὸν κείμενον οὐ μακρὰν τῶν Ἀμπελακίων, ἐπὶ τῆς ῥάχεως τῆς μικρᾶς ἄκρας τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα «Πούντα», ἀκριβῶς δ' ἐκεῖ ἔνθα ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου σημειοῦται «Ruine» (1), εὗρε στήλην ὑποφαίου μαρμάρου ὕψους 85 ἐκ., πλάτους 35 ἐκ. καὶ πάχους 9 ἐκ. φέρουσαν ψήφισμα θιασωτῶν, οὗτινος τότε μὲν προσηγάγομεν τοῖς ἑταίροις ἀντίγραφον, νῦν δὲ χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς Ἀθηνᾶς παρέχομεν ἐκ φωτογραφίας εἰκόνα.

Ἡ στήλη ἔχει μικρὸν γεῖσον ὕψ. 5 1/2 ἐκ., ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐγκοπῇ τοῦ ὁποίου διακρίνει τις ἐν ἀρχῇ μέντο ἥμισυ τοῦ γράμματος Θ (Ͻ), διότι ἡ κορυφὴ τῆς στήλης κατὰ τὸ γεῖσον εἶναι ἑκατέρωθεν τεθραυσμένη (2), εἶτα εἰς ἀπόστασιν 5$^1/_2$ ἐκ. ἀναγινώσκεται σαφῶς τὸ γράμμα Ε, μετὰ τοῦτο εἰς ἀπόστασιν 9 ἐκ. τὸ γράμμα Ο καὶ τέλος εἰς ἀπόστασιν ἑτέρων 9 ἐκ. διακρίνεται τὸ ἥμισυ γράμματος Γ κατὰ ταῦτα

(1) Karten von Attika, Bl. XXI, Salamis, von K. D. Arch. Instit.

(2) Δυστυχῶς κατὰ τὴν ἀπὸ Ἀμπελακίων εἰς Πειραιᾶ μεταφορὰν ἡ πλὰξ ἐθραύσθη κατὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτῆς κορυφὴν τοσοῦτον ὥστε καὶ μέρος του κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς νὰ ὑποστῇ βλάβην σαφῶς ἐμφαινομένην ἐν τῇ εἰκόνι.

Εἰκ. 1. Ψήφισμα θιασωτῶν Βενδῖδος.

ἀνευρίσκει τις τὰ στοιχεῖα Ͻ Ε Ο ι, ἅπερ ἀποκαθιστάμενα δίδουσιν ἡμῖν τὸ σύνηθες Θ Ε Ο Ι.

Ἀμέσως ὑπὸ τὸ γεῖσον ἄρχεται τὸ ψήφισμα γεγραμμένον διὰ μετρίων στοιχείων εἰς ὀκτὼ στίχους, ὧν ὁ ὄγδοος καταλήγει ἐν τῷ μέσῳ.

Κάτωθεν τοῦ τελευταίου στίχου μένει κενὸν 4 ἑκ. καὶ εἶτα εἰκονίζεται σειρὰ τριῶν στεφάνων μετὰ τῶν κλάδων ἐστραμμένων πρὸς τὰ κάτω, ἐν οἷς ἐγγράφονται ἀνὰ ἓν τὰ ὀνόματα τοῦ ἱερέως ***Χαρίνου*** καὶ τῶν ἐπιμελητῶν ***Μένωνος*** καὶ ***Νικίου***, κάτωθεν δὲ τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν στεφάνων μένοντος κενοῦ 2 ½-3 ἑκ. ἕπεται ἡ δευτέρα, σύστοιχος τῇ πρώτῃ, φέρουσα τὰ ὀνόματα τοῦ ἐπιμελητοῦ ***Νικάρχου***, τοῦ ταμίου ***Χαρίνου*** καὶ τοῦ γραμματέως ***Στρατοκλέους***.

Τὸ ὑπὸ τοὺς στεφάνους τμῆμα τῆς στήλης εἶναι ἐντελῶς κενὸν μέχρι τοῦ κάτω ἄκρου αὐτῆς, ὅπερ εἶναι τεθραυσμένον ἀμφοτέρωθεν. Ὁ λίθος εἶναι κατειργασμένος μόνον κατὰ τὴν ὄψιν καὶ τὰ πλάγια τοῦ πάχους ἐξ οὗ ὑποδηλοῦται σαφῶς, ὅτι ἡ πλὰξ ἦτο ἐντετοιχισμένη.

Ἐπὶ τῆς ὡς ἄνω περιγραφείσης στήλης εἶναι ἐγγεγραμμένον τὸ ψήφισμα ἔχον ὡς ἑξῆς:

[Θ]εο[ί].

Ἐπὶ Ἱέρωνος ἄρχοντος καὶ ἱερέως Χαρίνου μηνὸς Σκιροφοριῶνος δευτέραι ἱσταμένου κυρίαι ἀγορᾶι ἔδοξε τῶι κοινῶι. Ῥύθμος εἶπεν· ἐπειδὴ οἱ ἐπιμεληταὶ οἱ κατασταθέντες ἐπεμελήθησαν τῶν τε θυσιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων τῶν περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Βενδῖδος, δεδόχθαι τῶι κοινῶι τῶν θιασωτῶν ἐπαινέσαι αὐτοὺς καὶ στεφανῶσαι ἕκαστον αὐτῶν, μερίσαι δὲ τὸν ταμίαν ΔΠ: δραχμάς· τοῦτο δὲ λαβόντες οἱ ἐπιμεληταὶ ἀναθέτωσαν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Βενδῖδος.

οἱ θιασῶται Χαρῖνον ἱερέα.	οἱ θιασῶται Μένωνα ἐπιμελητήν.	οἱ θιασῶται Νικίαν ἐπιμελητήν.
οἱ θιασῶται Νίκαρχον ἐπιμελητήν.	οἱ θιασῶται Χαρῖνον ταμίαν.	οἱ θιασῶται Στρατοκλῆν γραμματέα.

Παρ' ὅλην τὴν στοργήν, ἣν αἰσθανόμεθα πρὸς τὰ πενιχρότατα ἄλλως μνημεῖα τῆς πτωχῆς Σαλαμῖνος, δὲν θὰ εἴχομεν σοβαρὰν δικαιολογίαν νὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ τὸ ψήφισμα τοῦτο, ἂν μὴ διεκρίνομεν ἐν αὐτῷ σημεῖά τινα ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ μνείας ὡς ἀναιροῦντα δοξασίας μέχρι τοῦδε ἰσχυούσας, ἔν τισι δὲ προστιθέντα καινά τινα τῇ ἐπιστήμῃ σημεῖα.

Προβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν σημείων τούτων μανθάνομεν πρῶτον, ὅτι τὸ ψήφισμα ἐγένετο *ἐπὶ Ἱέρωνος ἄρχοντος καὶ ἱερέως Χαρίνου*. Τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος Ἱέρωνος τὸ πρῶτον γνωρίζεται ἡμῖν ἐξ ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης ὑπὸ τοῦ Γ. Φιλίου παρὰ τὰ ἐν Ἐλευσῖνι μικρὰ Προπύλαια(1). Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ φερούσῃ τὴν ἀφιέρωσιν ΘΕΟΙ καὶ ἀρχομένῃ διὰ τοῦ *Ἐπὶ Ἱέρωνος ἄρχοντος* ἀναγράφεται ὅτι «ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἐπειδὴ οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων οἱ χειροτονηθέντες τὸν ἐνιαυτὸν τὸν ἐπὶ *Πολυεύκτου* ἄρχοντος τάς τε θυσίας ἔθυσαν, ὅσαι καθῆκον ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῇ τε Δήμητρι καὶ τῇ Κόρει καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, οἷς πάτριον ἦν, ὑπέρ τε τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καὶ παίδων καὶ γυναικῶν καὶ τοῦ βασιλέως Ἀντιγόνου [. . . . .» (ἐνταῦθα ὁ λίθος εἶναι κολοβός).

Ὡς παρατηρεῖ τις ἐν ταύτῃ πλὴν τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἀναφέρεται καὶ ὁ ἄρχων τοῦ προηγουμένου ἔτους τὸν ἐνιαυτὸν τοῦ ὁποίου ἐχειροτονήθησαν οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων, ἐξ οὗ διδασκόμεθα ὅτι ὁ *Ἱέρων* ἦρξε τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν μετὰ τὸν *Πολύευκτον*.

Ἡ πληροφορία ὅμως αὕτη πολυτιμοτάτη ἄλλως οὖσα πρὸς καθορισμὸν τῆς σειρᾶς τῶν ἀρχόντων, οὐδεμίαν προσήνεγκε τῷ Φιλίῳ συνδρομὴν εἰς καθορισμὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἱέρωνος, διότι εἰσέτι ἦτο ἄγνωστον τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Πολυεύκτου· ἐπὶ εἰκασιῶν δὲ μόνον στηριζόμενος οὗτος ὥρισε τὸ 276/5 π. Χ. ὡς ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἱέρωνος(2)· τὴν γνώμην δὲ ταύτην λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὁ Schoeffer κατεχώρισεν ἐν Pauly-Wissowa Real-Encyclop. λ. Archontes, στήλ. 589.

Εὐτυχῶς ὅμως κατὰ τὸ ἔτος 1898 εὑρέθη ἐνταῦθα καὶ παρὰ τὴν

(1) Ἰδ. Ἀρχαιολ. ἐφημερ. 1884 σ. 171. Supplementa C. I. A. IV[2], 323[d].
(2) Ἀρχαιολ. ἐφημ. ἔνθ. ἀνωτ.

ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Πυργιωτίσσης πλὰξ πεντελησίου μαρμάρου φέρουσα τὴν ἐπιγραφήν, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Dittenberger ἐν Sylloge inscriptionum Graecarum I 205. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν, ὅτι ἐπὶ Πολυεύκτου ἄρχοντος ἐστάλη εἰς Ἀθήνας πρεσβεία τῶν Αἰτωλῶν αἰτουμένων, «ὅπως ἂν ἀποδέχηται ὁ δῆμος τὸν ἀγῶνα, τὸν μὲν μουσικὸν ἰσοπύθιον, τὸν δὲ γυμνικὸν καὶ ἱππικὸν ἰσονέμεον....».

Ταῦτα ἔχων ὑπ᾽ ὄψιν ὁ Ferguson (1), διὰ σειρᾶς ὑπολογισμῶν ἐχόντων βάσιν τὴν κατὰ τὸ 279/8 ἀπόκρουσιν τῶν Γαλατῶν καὶ τὴν τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ τελικὴν σχεδὸν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν κατὰ τὸ 277/6, παραδέχεται ὅτι τὰ *Σωτήρια* τῶν Αἰτωλῶν ἱδρύθησαν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἢ καὶ πλέον, ὅτε τελείως εἶχον ἀπαλλαγῆ αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Παραδέχεται λοιπὸν ὡς ἔτος μὲν τῆς ἀρχῆς τοῦ Πολυεύκτου τὸ 275/4, τῆς δὲ τοῦ Ἱέρωνος τὸ 274/3 π. Χ. Τὴν γνώμην ταύτην παρεδέχθησαν ὅ τε Kirchner (2) καὶ ὁ Kolbe (3).

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα ἀσφαλῶς ἤδη νὰ ὁρίσωμεν, ὅτι τὸ ἡμέτερον ψήφισμα ἐγένετο τὸ 274/3 π. Χ. (3).

Διὰ τοῦ δευτέρου χρονικοῦ προσδιορισμοῦ καθίσταται γνωστὸν ὅτι τὸ νεωστὶ εὑρεθὲν ψήφισμα ἐγένετο ἐπὶ *ἱερέως Χαρίνου*. Καίτοι ὁ δεύτερος οὗτος χρονικὸς προσδιορισμὸς οὐδόλως συμβάλλει εἰς τὸν ἀκριβέστερον τοῦ ἔτους ὁρισμόν, ἐν τούτοις ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον ν᾽ ἀναφέρωμεν αὐτὸν ἰδιαιτέρως, ἵνα παρατηρήσωμεν, τὸ μὲν ὅτι οὔτε ἐν τῷ ἐκ Σαλαμῖνος ἐπὶ Λυσιθείδου, οὔτε ἐν τῷ ἐξ Ἐλευσῖνος ἐπὶ Ἱέρωνος γενομένῳ ψηφίσματι ἀναφέρεται *ἱερεύς*, τὸ δὲ ὅτι τὸ ὄνομα Χαρῖνος, γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν, νῦν τὸ πρῶτον παρουσιάζεται ἡμῖν ὡς ὄνομα ἱερέως.

Μανθάνομεν προσέτι ὅτι τὸ ψήφισμα ἐγένετο τῇ δευτέρᾳ τοῦ μηνὸς

(1) The athenien Archons of the third and second centuries before Christ, London 1899, § 14.

(2) Prosopographia Attica, Berolini 1901-3, I σ. 492, ἀρ. 7523, ἐν λ. Ἱέρων.

(3) Die attischen Archonten von 293/2-31/0 v. Chr., 1908, σ. 36.

(4) Ὁ κ. Δραγούμης ἔχων ὑπ᾽ ὄψιν τὸν πίνακα τῶν ἀρχόντων τὸν ὑπὸ τοῦ Schoeffer συντεταγμένον παρεδέχθη τὸ 276/5 π. Χ. ὡς ἔτος ἀρχοντείας τοῦ Ἱέρωνος (πβ. ΑΕ, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 2 καὶ 4).

Σκιροφοριῶνος· ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ὑπὸ Fourmont (1) ἀντιγραφὲν ἐγένετο τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐν τῷ καταστατικῷ χάρτῃ τοῦ θιάσου ὡρίζετο μετὰ πόσας ἡμέρας ἢ μᾶλλον ποίαν ῥητῶς ἡμέραν ὤφειλε νὰ συνέλθῃ τὸ κοινὸν τῶν θιασωτῶν καὶ κρίνῃ ἂν καλῶς ἢ μὴ ἐγένοντο «αἵ τε θυσίαι καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα».

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν σημείων τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν χρονικὸν τοῦ ψηφίσματος προσδιορισμὸν μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἔρευναν ἄλλων τινῶν διαφορῶν, καθ' ἃς τὸ νεωστὶ εὑρεθὲν διαφέρει ἄλλων ὁμοίας περίπου φύσεως ψηφισμάτων.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ 3 καὶ τοῦ 6 στίχου διδασκόμεθα, ὅτι τὸ παρὸν ψήφισμα ἐγένετο ἀποφάσει τοῦ κοινοῦ τῶν θιασωτῶν: «*ἔδοξε τῷ κοινῷ*» καὶ «*δεδόχθαι τῷ κοινῷ τῶν θιασωτῶν*», ἐν ᾧ τὸ ὑπὸ τοῦ Fourmont ἀντιγραφὲν ἐγένετο ἀποφάσει τῶν θιασωτῶν: «*δεδόχθαι τοῖς θιασώταις*». Ὅτι δὲ ὑπῆρχε τῷ ὄντι διαφορὰ θιασωτῶν καὶ κοινοῦ θιασωτῶν καὶ ἄλλοθεν μὲν εἶναι γνωστόν, σαφέστερον ὅμως διδάσκει ἡμᾶς τοῦτο ἡ ὡσαύτως ἐν Σαλαμῖνι, παρὰ τὴν ἐν Ἀμπελακίοις ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας εὑρεθεῖσα πλὰξ (2), ἐν ᾗ ἀναγράφονται σαφῶς δύο ψηφίσματα· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ στεφανοῦσιν *οἱ θιασῶται*, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ *τὸ κοινὸν τῶν θιασωτῶν*, οὗτινος μετεῖχον καὶ τρεῖς γυναῖκες, ἡ Ἡσυχία, ἡ Ἐρωτὶς καὶ τὸ Αἰθέριον.

Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ καθιστᾷ ἄξιον ἰδίας προσοχῆς τὸ ὑπ' ἐξέτασιν ψήφισμα, εἶναι ὅτι ἐν τούτῳ ἀναφέρεται κύριον ὄνομα ἐντελῶς ἄγνωστον μέχρι τοῦδε. Ἐν τέλει δηλαδὴ τοῦ τρίτου στίχου ἀναγινώσκεται: ΡΥΘΜΟΣ ΕΙΠΕΝ. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ὀνόματος τούτου παρέσχεν ἡμῖν οὐ σμικρὰν δυσχέρειαν· καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν νομίσαντες ὅτι κακῶς εἴχομεν ἀναγνώσει, μετέβημεν ἐπὶ τούτῳ αὖθις εἰς Σαλαμῖνα καὶ μετ' ἐπιμελείας ἐξητάσαμεν τὸν λίθον· ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἄλλο ἠδυνήθημεν νὰ ἀναγνώσωμεν, εἰ μὴ ὅ,τι καὶ ἐν ἀρχῇ, προέβημεν εἰς τὴν ἔρευναν πασῶν τῶν σχετικῶν μελετῶν (3) καὶ τὴν μετ' ἐπιμελείας

(1) C. I. G. I 109.

(2) C. I. G. I 110. Foucart, Associations religieuses chez les Grecs, Paris 1873, σ. 221, 39.

(3) Kirchner Prosop. Att. 1901-3. Pape-Benseler, Wörterbuch der griechischen Eigennamen. Sundwall, Nachträge zur Prosopographia Attica, Helsingfors 1910.

ἐξέτασιν τῶν καταλόγων τῶν δημοτῶν Ἀττικῆς(1), ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμέν τι καθοδηγοῦν εἰς τὴν ἄρσιν τῆς δυσχερείας. Ἠναγκάσθημεν λοιπὸν νὰ προσφύγωμεν εἰς ἑρμηνείαν, ἥτις ἐλπίζομεν ὅτι δὲν εἶναι ἀβασανίστως ἀπορριπτέα. Ἐν ἐπιγραφῇ δηλαδὴ τῆς Μήλου(2) ἀναφέρεται ὅτι «ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος στεφανοῖ χρυσῷ στεφάνῳ *Εὔρυθμον* Ἐπιτύχεος προμοίρως βιώσαντα». Ἐκ ταύτης λοιπὸν διδασκόμεθα, ὅτι ἐκ τοῦ ἐπιθέτου *εὔρυθμος* ἐγένετο κύριον ὄνομα *Εὔρυθμος*, ὅπως καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιθέτων ἀναγομένων εἰς τὸν μουσικὸν κύκλον ἐγένοντο κύρια ὀνόματα (πβ. τὰ εὐάγων, εὐεπής, εὔηχος, εὔϊος, εὔλυρος, εὐμελής, εὔμολπος, εὔμουσος, εὔτονος, εὔχορος πάντα ἐκ τοῦ μουσικοῦ κύκλου, ἐξ ὧν ἐγένοντο τὰ κύρια Εὐάγων, Εὐέπης, Εὔηχος, Εὔϊος, Εὐλύρας καὶ Εὔλυρος, Εὐμέλιος, Εὔμολπος, Εὔμουσος, Εὐτόνιος, Εὔχορος).

Γνωρίζομεν πρὸς τούτοις, ὅτι ἐκ πολλῶν συνθέτων κυρίων ὀνομάτων ἐσχηματίζοντο ὑποκοριστικὰ διὰ μόνης τῆς ἀποκοπῆς τοῦ α' συνθετικοῦ π. χ. ἐκ τῶν Δημοκράτης, Δημοχάρης(3), Εὔηχος, Εὐλύρας, Εὔμολπος, Εὔμουσος ἐγένοντο τὰ ὑποκοριστικὰ Κράτης, Χάρης, Ἦχος, Λύρας, Μόλπος, Μοῦσος. Ἐπὶ τούτων ἐρειδόμενοι νομίζομεν, ὅτι δυνάμεθα ἄνευ ἐνδοιασμοῦ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἡμῶν ἀναφερόμενον ὄνομα *Ῥύθμος* εἶναι συγκεκομμένος τύπος τοῦ συνθέτου κυρίου ὀνόματος Εὔρυθμος.

Εἰσηγητὴς λοιπὸν τοῦ ψηφίσματος ἐγένετο Ῥύθμος τις(4).

(1) C. I. A. καὶ C. I. G. (Πίνακες).

(2) C. I. G. II 2426.

(3) Bechtel-Fick, Griech. Personnennamen, Göttingen 1894, σ. 24.

(4) Ἐξετάζοντες κατ' ἀρχὴν τὴν πρότασιν τοῦ Ῥύθμου «ἐπειδὴ οἱ ἐπιμεληταὶ οἱ κατασταθέντες» καὶ παραβάλλοντες αὐτὴν πρὸς τὴν τοῦ [....]ΣΙΝΟΥ τὴν ἀναγραφομένην ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τοῦ Fourmont (C. I. G. I 109) παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν μὲν τῷ νεωστὶ εὑρεθέντι ἀναφέρονται «ἐπιμεληταὶ κατασταθέντες», ἐν δὲ τῷ ὑπὸ Fourmont ἀντιγραφέντι «ταμίας καὶ συνεπιμεληταί». Ἐκ τῆς παραβολῆς ταύτης προκύπτει ὅτι καὶ ἐν τῷ ἐπὶ Λυσιθείδου γενομένῳ ψηφίσματι, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐπὶ Ἱέρωνος, ἀναφέρονται ἐπιμεληταί. Ἂν λοιπὸν οἱ λίθοι οὗτοι προέρχονται ἀσφαλῶς ἐκ Σαλαμῖνος, ὡς ἡμεῖς δεχόμεθα, τότε εἰς τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς ἐπιγραφάς, (C. I. A. II 469, 83-470, 59-594, 38-595, 17), εἰς ἃς ἀναφέρονται ἐπιμεληταὶ ἐν Σαλαμῖνι, δέον νὰ προστεθῶσι καὶ αὗται, ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι τοιοῦτοι καθίσταντο ἐν τῇ νήσῳ οὐ μόνον ἀρχομένου τοῦ 3ου αἰῶνος (Λυσιθείδης 300/299 π. Χ.), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μετέπειτα 25ετίαν (Ἱέρων 274/3 π.Χ.). Ferguson, The athen. Archons, London 1899, σ. 39.

Προβαίνοντες ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς αἰτίας, δι' ἣν τὸ ὑπ' ἐξέτασιν ψήφισμα ἐγένετο, μανθάνομεν ὅτι τοῦ Ῥύθμου εἰσηγουμένου ἔδοξε τῷ κοινῷ τῶν θιασωτῶν οὐ μόνον ἐπαινέσαι τοὺς ἐπιμελητάς, οἵτινες ἐπεμελήθησαν τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, ἀλλὰ *καὶ στεφανῶσαι ἕκαστον αὐτῶν*· τῷ ὄντι δὲ κάτωθεν τοῦ ψηφίσματος παρατηρεῖ τις ἓξ ὡραίους στεφάνους περιβάλλοντας ἀνὰ ἓν ἕκαστον τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπιμελητῶν.

Ὁ Foucart (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 288, ἀρ. 25), ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ ψήφισμα τὸ ἀντιγραφὲν ὑπὸ τοῦ Fourmont, λέγει ὅτι εἰς τὸ τέλος τῶν τιμητικῶν ψηφισμάτων τὰ ὀνόματα τῶν στεφανουμένων συνήθως ἐγράφοντο ἐντὸς στεφάνων καὶ ὅτι τὸ ὄνομα *Νικίαν* γεγραμμένον εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὑπόλοιπον τῆς διακρίσεως ταύτης. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Foucart παραβαλλομένη πρὸς τὴν νεωστὶ εὑρεθεῖσαν πλάκα προάγει ἡμᾶς εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ἡ ἀντιγραφὴ τοῦ Fourmont ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ὑπῆρξεν ἀκριβής· δηλαδὴ οὗτος ἢ δὲν ἐτήρησε τὰς ἀποστάσεις κανονικῶς θεωρήσας τὴν λεπτομέρειαν ταύτην ἐπουσιώδη, ἢ ἐπειδὴ δὲν εὗρε τὸν λίθον ἀκέραιον, ἀντέγραψε τὰ σῳζόμενα μέρη αὐτοῦ ἀτάκτως οὐδεμίαν ποιησάμενος μνείαν τῶν στεφάνων. Διότι, ἂν τῷ ὄντι εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ Foucart λέγοντος, ὅτι ἡ εἰς ἀπόστασιν γραφὴ τοῦ ὀνόματος *Νικίαν* εἶναι ὑπόλοιπον παλαιοτέρας συνηθείας ἐγγραφῆς ἐν στεφάνοις τῶν ὀνομάτων τῶν στεφανουμένων, τότε γεννᾶται τὸ ἐρώτημα πῶς συνήθεια σῳζομένη ἐν ὑπολοίπῳ ἀρχομένου τοῦ τρίτου αἰῶνος ἀνέζησε τόσον πομπωδῶς μετὰ πάροδον εἴκοσι καὶ πέντε ὅλων ἐτῶν; Ἡ γνώμη λοιπὸν τοῦ Foucart δὲν φαίνεται ἡμῖν ὀρθή.

Ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ δίδεται τῷ ταμίᾳ ἐντολὴ νὰ μοιράσῃ 15 δραχμὰς «μερίσαι δὲ τὸν ταμίαν ΔΓ δραχμάς»· τοιαύτη περὶ μερισμοῦ ἐντολὴ δίδεται καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Fourmont ἀντιγραφέντι ψηφίσματι, ἐν τῷ 9ῳ στίχῳ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκεται:

ΔΟΡΟΝ ΜΕΡΙΣΑΙ ΑΛ ΟΙ ΓΟ ΤΑΝ

τὸν στίχον τοῦτον ὁ Foucart συνεπλήρωσεν ὡς ἑξῆς:

ΔΩΡΟΝ ΜΕΡΙΣΑΙ ΤΟ ΓΕΝΟΜΕΝΟΝ ΑΝΑΛΩΜΑ ΕΚ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΑΝΑΓΡΑΨΑΙ ΔΕ,

ἥτις συμπλήρωσις ὑπ' οὐδενὸς τῶν μετέπειτα ἐγένετο παραδεκτή, ὡς λίαν τολμηρά.

Μετὰ τὴν περὶ μερισμοῦ τῷ ταμίᾳ δοθεῖσαν ἐντολὴν ἐν τοῖς δύο τελευταίοις στίχοις ἀνατίθεται τοῖς ἐπιμεληταῖς ἡ ἀνάθεσις τοῦ ψηφίσματος εἰς τὸ ἱερόν: «τοῦτο δὲ λαβόντες οἱ ἐπιμεληταὶ ἀναθέτωσαν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Βενδῖδος».

Ἡ Βενδῖς, εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ὁποίας ἔδει νὰ ἀνατεθῇ τὸ ψήφισμα, εἶναι, κατὰ τὴν ὁμόφωνον ὁμολογίαν πασῶν τῶν πηγῶν, αἵτινες πολυειδῶς ὑπὸ πλείστων ἠρευνήθησαν, θεότης θρᾳκικὴ ταυτιζομένη τῇ Ἀρτέμιδι ἐν Ἀττικῇ, (πδ. Ἡσυχίου: Βενδῖς· ἡ Ἄρτεμις, Θρᾳκιστί· παρὰ δὲ Ἀθηναίοις ἑορτὴ Βενδίδεια), τῇ Κυβέλῃ καὶ Χρύσῃ ἐν Λήμνῳ καὶ Βοσπόρῳ, τῇ Παρθένῳ ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσονήσῳ, τῇ Κοτυτοῖ ἐν Κορίνθῳ καὶ Σικελίᾳ (1), τῇ Ἑκάτῃ (πδ. Ἡσυχίου: Ἀδμήτου κόρη, Ἑκάτη· τινὲς δὲ τὴν Βενδῖν)· τῇ Ἰφιγενείᾳ, τῇ Περσεφόνῃ (2), τῇ Σελήνῃ (3), τῷ Μὴν (4) τῶν Ἀσσυρίων καὶ τέλος τῇ Freya τῶν βορείων λαῶν (5).

Ἱερὰ Βενδῖδος θὰ ἦσαν βεβαίως πλεῖστα ἐν Θρᾴκῃ καὶ Παιονίᾳ (6), ἔνθα εὐρύτατα ἦτο διαδεδομένη ἡ λατρεία τῆς θεᾶς, λατρευομένης ὡς Ἀρτέμιδος, Ἑκάτης, Κυβέλης· τοῦτο ἐναργῶς μαρτυροῦσι τὰ ἔκτυπα τῶν βράχων τῶν Φιλίππων (7)· ἀλλὰ καὶ ἐν Λήμνῳ, ἐν Βιθυνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ὡρισμένως θὰ ὑπῆρχον ἱερὰ τῆς Βενδῖδος· ἐν δὲ τῇ Ἀττικῇ μαρτυροῦνται τοιαῦτα ἐν Πειραιεῖ καὶ Λαυρείῳ (8).

Πότε ἀκριβῶς μετηνέχθη εἰς Ἀττικὴν ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ταύτης εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ· τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι, ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ Ε' αἰῶνος Θρᾷκες ἄποικοι ἐγκατασταθέντες ἐν Ἀττικῇ καὶ ἰδίᾳ ἐν Πειραιεῖ ἐλάτρευον μετὰ πομπῆς τὴν θεάν, ἥτις ὀλίγον

(1) Gruppe, Griechische Mythologie, München 1906 σελ. 1555.

(2) Fr. Lenormant, Monographie de la Voie Sacrée Eleusinienne, Paris 1864, σελ. 372.

(3) W. H. Roscher, Über Selene und Vervandtes, Leipzig 1890, σ. 11,25.

(4) Fr. Lenormant, ἔνθα ἀνωτέρω.

(5) J. Grimm, Über die Göttin Bendis, Kleinere Schriften, 56. 430.

(6) T. Mionnet, Descriptions de médailles antiques, Paris 1822.

(7) Heuzey, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, σ. 80.

(8) Gruppe, ἔνθα ἀνωτέρω σ. 1556, ὑποσημ. 2

κατ' ὀλίγον παραδεκτὴ γενομένη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐλατρεύετο κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ὡς ἰθαγενὴς θεότης ταυτιζομένη τῇ Ἀρτέμιδι.

Ὁ κατὰ τὸν Ϛ' π.Χ. αἰῶνα ζήσας ἰαμβογράφος Ἱππῶναξ λέγει: «καὶ διόσκουρος Κυβήβη καὶ Θρηΐκη Βενδῖν, ἄλλοι δὲ Ἄρτεμιν»(1), ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ποιητοῦ εἶχε συντελεσθῆ ἡ συνταύτισις Ἀρτέμιδος καὶ Βενδῖδος.

Ὀλίγον μετὰ τοῦτο ὁ μὲν Κρατῖνος(2) ἐν ταῖς «Θράτταις» τὴν θεὰν ὡς γνωστὴν πλέον καλεῖ *δίλογχον*, (πβ. Ἡσύχιον ἐν λ. δίλογχον) ὁ δὲ Ἀριστοφάνης(3) ἐν ταῖς «Λημνίαις» καλεῖ τὴν Βενδῖν *μεγάλην θεόν*.

Ὁ Πλάτων τέλος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς «Πολιτείας» (Α' 327 α)(4) παρουσιάζει τὸν Σωκράτη διηγούμενον, ὅτι κατῆλθεν εἰς Πειραιᾶ μετὰ Γλαύκωνος καὶ Ἀριστίωνος «προσευξόμενός τε τῇ θεῷ καὶ ἅμα τὴν ἑορτὴν βουλόμενος θεάσασθαι τίνα τρόπον ποιήσουσιν ἅτε νῦν πρῶτον ἄγοντες»· ἐκ τούτου διδασκόμεθα, ὅτι τὸ ἔτος καθ' ὃ ἐγράφη «*ἡ Πολιτεία*» οὐ μόνον παραδεκτὴ εἶχε γίνει ἡ λατρεία τῆς Βενδῖδος ἐν Ἀττικῇ, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον λαμπρῶς ἤγετο ὥστε νὰ καταστῇ ἀντικείμενον τῆς προσοχῆς τοῦ Σωκράτους, ὅστις κατῆλθε «προσευξόμενος καὶ βουλόμενος θεάσασθαι» πομπὴν πεμπομένην οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Θρακῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν *ἐπιχωρίων*, οἵτινες κεχωρισμένως ἔπεμπον τοιαύτην.

Ἐν πάσει περιπτώσει γνωρίζομεν ὅτι λήγοντος τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος ἤγετο ἐν Πειραιεῖ πρὸς τιμὴν τῆς Βενδῖδος ἑορτὴ καλὴ καὶ πάνδημος ἐπισήμως συμμετεχούσης τῆς πόλεως, προσέτι δ' ὅτι ἐν τῷ ἐπινείῳ ὑπῆρχε ναὸς τῆς θεᾶς καλούμενος *Βενδίδειον*.

Ποῦ ὅμως ἀκριβῶς ἔκειτο οὗτος μέχρι τῆς στιγμῆς δὲν καθωρίσθη, διότι οὐδεμία μαρτυρία σαφὴς καὶ ἀκριβὴς μέχρις ἡμῶν διεσώθη. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ξενοφῶν(5) ποιεῖται μνείαν τοῦ ἱεροῦ ὡς κειμένου παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Μουνιχίας Ἀρτέμιδος, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν μέχρι τοῦδε ἴχνος τούτου αἱ κατὰ καιροὺς ἔρευναι ἠδυνήθησαν

(1) Ἡσύχιος ἐν λ. Κυβήβη.

(2) Kock, Comic. Att. frag., Lipsiae 1884, σ. 80.

(3) Ἡσύχιος ἐν γλώσσῃ: Μεγάλη θεός— Φωτίου Λεξικὸν σ. 251, 7— βλ. Kock CAF I 486-490.

(4) Mommsen, Heortol., 425.

(5) Ἑλλην. Β 4,11.

νὰ παρουσιάσωσιν(1). Οὐδ' ἡ ἐπιγραφὴ δέ, ἣν ὁ Foucart(2) θεωρεῖ ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὸ ἐν Πειραιεῖ Βενδίδειον, προστίθησί τι δυνάμενον νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐρευνητὰς εἰς προσδιορισμὸν τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ τῆς μεγάλης θεοῦ. Ἀλλ' ἴδωμεν νῦν τίς ἡ πολυθρύλητος αὕτη ἐπιγραφή.

Ὁ Michel Fourmont ἐντολῇ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1728 ἀντέγραψε πληθὺν χειρογράφων καὶ ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς καὶ τήνδε:

Ἐπὶ Λυσιθείδου ἄρχοντος Σκιροφοριῶνος δευτέρα[
ΞΙΝΟΞ εἶπεν· ἐπειδὴ [.] ταμίας καὶ οἱ συνεπιμελητ[
μως ἐπεμελήθησαν τῶν τε θυσ - - - - - ν π[
περὶ τὸ κοινὸν τῶν θιασωτῶν καὶ [
των, ἀγαθῆι τύχηι δεδόχθαι τοῖς θιασ[
φανῶσαι ἕκαστον [..] τῶν θαλλοῦ σ[
νης, Νικίαν ταμίαν, [...] σίαν ἐπι[
να ἐπιμελητήν, Στρατοκλῆν γρα[
ΔΟΡΟΝ μερίσαι [.] ΑΛ ΟΙ ΓΟ ΤΑΝ[
\Α ΣΕΙΞΑΝ [
ἱερῶι τῆς [.]ενδῖδο[

Νικίαν(3)

Ταύτην ἀνεδημοσίευσε τὸ πρῶτον ὁ Boeckh ἐν C. I. G. I 109 συμπληρώσας ἱκανά, ἀνεδημοσίευσε δὲ τὸ δεύτερον ὁ Fr. Osann, Sylloge inscriptionum antiquarum Graecarum et Latinarum, Lipsiae etc. 1834, II 56 (σ. 296). Καὶ τὸ τρίτον ὁ Koehler ἐν C. I. A. I 620 ὡς decretum thiasotarum, συμπληρώσας καὶ διορθώσας καὶ οὗτος ὅσα ἐνόμισε διορθωτέα. Ἐκ τετάρτου ἐξέδωκε ταύτην ὁ Foucart ἐν Assoc. relig. chez les Grecs, Paris 1873, σελ. 208, συμπληρώσας καὶ οὗτος ἐξ ἀναλόγων μνημείων, ἵνα διατυπώσῃ, ὡς λέγει, τὴν ἀκολουθίαν τῶν σκέψεων αὐτοῦ, αἵτινες

(1) W. Judeich, Topographie von Athen, München, 1905, σ. 399.

(2) Assoc. relig. σ. 208.

(3) Περὶ τῆς ἀσφαλεστέρας συμπληρώσεως ἴδε κατωτέρω τὰς ἐμὰς «Παρατηρήσεις εἰς τὸ ἐπὶ Λυσιθείδου ψήφισμα θιασωτῶν τῆς Βενδῖδος» σ. 395.

τείνουσι νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι ὁ *Νικίας* ὁ ἐν τῷ 12 στίχῳ ἀναφερόμενος εἶναι πιθανῶς αὐτὸς ὁ ἐν τῇ ἐκ Πειραιῶς προερχομένῃ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενος «*Νικίας* | *ταμίας* | *Μητρὶ θεῶν*» (Πιττάκης ἐν ΑΕ ἀρ. 2587) καὶ ὁ ἐν ἐπιτυμβίῳ στήλῃ ἀναγραφόμενος «*Νικίας ἰσοτελὴς*» Κουμανούδη Ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι, σ. 448, ἀρ. 1350). Τελευταῖος ὁ Ad. Wilhelm ἐν J. O. A. I,5 (1902), γ σ. 130. πραγματευόμενος περὶ ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης ἐν Πειραιεῖ ἀνεδημοσίευσε ταύτην ἐπενεγκὼν καὶ σχετικὰς διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις. Κατὰ ταῦτα ἑξάκις ἐδημοσιεύθη καὶ συνεπληρώθη, μέχρις οὗ ὁ κ. Δραγούμης ἠτύχησε νὰ παραβάλῃ ταύτην πρὸς τὴν νεωστὶ εὑρεθεῖσαν.

Ὁ Foucart σκοπῶν νὰ προσδιορίσῃ τὴν προέλευσιν τοῦ λίθου λέγει ἐν σελίδι 209 τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης μελέτης αὐτοῦ ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: Fourmont donne le décret comme ayant été copié à Salamine: mais les indications qu'il fournit sur la provenance sont souvent inexactes, et le monument doit plutôt provenir du Pirée. Ὥστε κατὰ τὴν γνώμην τούτου τὸ μνημεῖον προέρχεται μᾶλλον ἐκ Πειραιῶς.

Τῇ γνώμῃ ταύτῃ ἑπόμενοι πάντες οἱ μετὰ τοῦτον περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν τῆς Σαλαμῖνος ἢ περὶ τὰς ἐκ τῆς νήσου ταύτης προερχομένας ἐπιγραφὰς ἀσχοληθέντες ἀντέκρουσαν τὴν γνώμην περὶ ὑπάρξεως ἱεροῦ τῆς θεᾶς ἐν τῇ νήσῳ ἢ παρελθόντες τὸ σημεῖον τοῦτο οὐδεμίαν ἐποιήσαντο μνείαν Βενδιδείου ἐν αὐτῇ· ἔνιοι δὲ μετ' ἐνδοιασμοῦ ἀνέφερον τὸ ἱερόν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ C. Horner, Quaestiones Salaminiae, Basiliae 1901, σ. 2, ὅστις λέγει ὅτι περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Βενδῖδος πρέπει ν' ἀμφιβάλλωμεν, ἀφ' οὗ ὁ Foucart νομίζει ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ προέρχεται ἐκ Πειραιῶς.

Ὑπὲρ πάσας ὅμως ἐνίσχυσε τὴν γνώμην ταύτην ἡ μεγίστου κύρους γνώμη τοῦ Wilhelm, ὅστις ἐν τῇ προμνησθείσῃ μελέτῃ αὐτοῦ, λέγει ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν ν' ἀναζητῇ τις τὴν ἕδραν τοῦ *θιάσου* καὶ τοῦ *ἱεροῦ τῆς Βενδῖδος* ἐπὶ τῆς νήσου καὶ ὅτι ὁ λίθος οὗτος ἔχει πιθανῶς μετενεχθῆ, ὡς ἤδη ὁ P. Foucart ὑπέθεσεν, ἐκ Πειραιῶς.

Ἀλλὰ τῷ ὄντι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνήκει εἰς τὸ ἐν Πειραιεῖ ἱερὸν τῆς Βενδῖδος, ὡς ὁ Foucart εἰσηγήσατο, ἢ μήπως εἶναι ἀληθὴς ἡ μαρτυρία τοῦ Fourmont, ὅστις ἐσημείωσεν ὅτι ἀντέγραψε ταύτην

κειμένην «in sacello, ubi olim castellum Salaminis positum erat»:

Ἂν παραδεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Foucart ὡς ἰσχυρὰν καὶ δεχθῶμεν τὴν ἐκ Πειραιῶς προέλευσιν τοῦ μνημείου, κατ᾽ ἀνάγκην πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν καὶ τὸν νεωστὶ εὑρεθέντα λίθον, ὡς ἐκ Πειραιῶς προελθόντα· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν *συστηματικὴν* ἀφαίρεσιν τῶν ψηφισμάτων τοῦ ἐν Πειραιεῖ Βενδιδείου καὶ μεταφορὰν αὐτῶν εἰς Σαλαμῖνα, ἐν ἐποχῇ βεβαίως καθ᾽ ἣν ἐκνικησάσης τῆς νέας θρησκείας, τὸ ἐν Πειραιεῖ ἱερὸν τῆς θρακικῆς θεᾶς ἦτο ἐγκαταλελειμμένον καὶ τὰ λείψανα τούτου δὲν ἦσαν δι᾽ οὐδὲν ἄλλο χρήσιμα εἰμὴ μόνον ἵνα ἑρματίζωσι τὰ πλοιάρια τὰ ἐκτελοῦντα τὴν μεταξὺ τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς γειτονικῆς νήσου συγκοινωνίαν.

Ἡ τοιαύτη σκέψις εἶχεν ἴσως βάσιν τινὰ μέχρι πρό τινος χρόνου στηριζομένην εἰς τὴν πολλάκις διασεισθεῖσαν ἀξιοπιστίαν τοῦ Fourmont καὶ κυρίως εἰς τὴν μεγίστου κύρους γνώμην τῶν Foucart καὶ Wilhelm· νῦν ὅμως καταπίπτει αὕτη, διότι ἡ νέα πλὰξ εὑρέθη εἰς βάθος μέτρου περίπου, μεταξὺ ἰχνῶν ἀρχαίων ἐρειπίων καὶ εἰς ἀπόστασιν 250-300 μέτρων ἀπὸ τῆς παραλίας. Ἡ ἐπὶ τούτῳ μεταφορὰ τοῦ λίθου μέχρι τῆς θέσεως, ἐν ᾗ εὑρέθη, εἶναι ἀδικαιολόγητος, διότι ἄνευ σκοποῦ ἐντοιχίσεως εἰς νέον οἰκοδόμημα, οὗτινος οὐδὲν ἴχνος ὑπάρχει ἐκεῖ, εἶναι ἀδύνατον λίθος νὰ μετενεχθῇ εἰς γήλοφον ὕψους 50 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ εἰς ἀπόστασιν 300 μέτρων ἀπὸ τῆς παραλίας, εἰς ἣν ὑποτίθεται ὅτι οἱ πορθμεῖς εἶχον ἀποθέσει τὸν ἐκ Πειραιῶς ληφθέντα λίθον.

Τὴν γνώμην τοῦ Foucart μόνον, ἐφ᾽ ὅσον ἡμεῖς τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, ὁ Knaack (1) ὁ Milchhoefer (2) καὶ ὁ Gruppe (3) δὲν παρεδέχθησαν· οὗτοι ἀναφέρουσι τὴν ὕπαρξιν Βενδιδείου ἐν Σαλαμῖνι στηριζόμενοι εἰς τὴν μέχρι τοῦδε μίαν καὶ μόνην γνωστὴν ἐπιγραφήν, ἣν καὶ προσάγουσιν ὡς τεκμήριον. Εὐτυχέστεροι ὅμως τούτων οἱ ἀπὸ τοῦ νῦν μέλλοντες νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ τὸ ἱερὸν τῆς μεγάλης θεοῦ δύνανται νὰ προσαγάγωσιν ἀντὶ τοῦ μέχρι τοῦδε ἀσθενοῦς τεκ-

(1) P. W. Real-Encyclopädie, λ. Bendis.
(2) Karten von Attica, erläutender Text zu Heft VII-VIII σ. 27.
(3) Gr. Mythol., σ. 1556 ὑποσ. 26.

μηρίου ἀσφαλῆ καὶ ἰσχυρὰν ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως ἱεροῦ τῆς θεᾶς ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ, ἐν ᾗ ὅ τε πολιτικὸς καὶ θρησκευτικὸς βίος οὐδόλως διέφερε τοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ διοίκησιν τῶν ὁποίων διετέλει ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ζ' αἰῶνος.

Τὴν ἀποστολὴν Ἀθηναίων κληρούχων εἰς τὴν γειτονικὴν νῆσον οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, τὴν δὲ ἐν αὐτῇ ὕπαρξιν θιάσου ἢ μᾶλλον θιάσων διαπιστοῖ σωρεία ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἀναφέρονται καὶ ἄρχοντες καὶ ἐπιμεληταὶ καὶ ταμίαι. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἰδιόρρυθμος πλὰξ (1) ἡ φέρουσα ἐν ταὐτῷ δύο ψηφίσματα, ἀσφαλῶς ἐκ Σαλαμῖνος προερχομένη, μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὑπάρξεως θιάσου καὶ θιασωτῶν στεφανούντων συνθιασώτας ἀρετῆς ἕνεκα καὶ δικαιοσύνης.

Ἐπὶ τῶν ἤδη εἰρημένων ἐρειδόμενοι νομίζομεν, ὅτι θέλει ἐπιτραπῇ ἡμῖν νὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν ὕπαρξιν Βενδιδείου ἐν Σαλαμῖνι, κειμένου ἀναμφιβόλως ἐν τῷ χώρῳ, ἐν ᾧ εὑρέθη ἡ πλάξ. Ἡ θέσις αὕτη περίοπτος οὖσα καὶ ὑπερκειμένη τοῦ χώρου, ἐν ᾧ ἡ Σαλαμὶς τοῦ Ζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἔκειτο, δικαιολογεῖ πληρέστατα τὴν ὕπαρξιν ναοῦ. Μετὰ πεποιθήσεως λοιπὸν δύναται νῦν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ὁ ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ὡς σῳζόμενος τότε ἐν τῇ νήσῳ εἶναι τὸ ἱερὸν τῆς Βενδῖδος τὸ ἀναφερόμενον ἐν τοῖς δύο σῳζομένοις ψηφίσμασιν.

Ὅτι δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου ἀσφαλῶς εἶχεν ἐπέλθει τελεία ἡ συνταύτισις τῆς Βενδῖδος μετὰ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ὅτι εἶχε τελείως ὑπερνικήσει ἡ Ἄρτεμις νομίζομεν ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ ἐπιμείνωμεν, ἀφ' οὗ, ὡς ἤδη εἴρηται, αἰῶνας ὅλους πρότερον φαίνεται ὑφισταμένη σύγχυσις περὶ τὰς δύο ταύτας θεότητας. Τοῦτο δὲ νομίζομεν ὅτι σαφῶς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν δύο χωρίων τοῦ Παυσανίου, ὅστις μνείαν ποιούμενος ναοῦ Ἀρτέμιδος ἐν Μουνιχίᾳ (2) οὐδεμίαν ποιεῖται ὑπάρξεως Βενδιδείου παρ' αὐτόν, ὡς ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν (3). Ὡσαύτως ἐν Σαλαμῖνι μνημονεύων τοῦ τρο-

(1) C. I. G. I 110.— Ἴδ. Foucart, Assoc. relig. σ. 221, ἀρ. 39.

(2) Α 1, 44 Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος Ἀθηναίοις ὁ μὲν ἐν Μουνυχίᾳ λιμήν, καὶ *Μουνυχίας ναὸς* ***Ἀρτέμιδος***, ὁ δὲ ἐπὶ Φαλήρῳ.

(3) Ἑλλ. Β 4, 11 Οἱ δὲ ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὴν Ἱπποδάμειον ἀγορὰν ἐλθόντες πρῶτον μὲν συνετάξαντο, ὥστε ἐμπλῆσαι τὴν ὁδόν, ἣ φέρει πρός τε *τὸ ἱερὸν τῆς Μουνιχίας* ***Ἀρτέμιδος καὶ τὸ Βενδίδειον***· (πρβ. καὶ Τίτου Λιβίου XXXVIII, XL, 1,1).

παίου καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος(1) οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν τοῦ Βενδιδείου, ὅπερ ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος, ὃν ἀναφέρει ὁ περιηγητής. Οὗτος εἰσερχόμενος εἰς τὸν λιμενίσκον τῆς Σαλαμῖνος, τὸν τῶν σημερινῶν Ἀμπελακίων, δύο τινὰ εὗρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσῃ ὡς φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ὑπερέχοντα σημεῖα, ἀριστερὰ μὲν τὸ τρόπαιον, οὗ ἡ θέσις εἶναι καὶ σήμερον καταφανὴς ἐν τῇ Μαγούλᾳ τῆς Κυνοσούρας (Καδοδάρδαρο), δεξιὰ δὲ τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπερ κείμενον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἄκρας τῆς καλουμένης νῦν Πούντας ὑπερέκειτο τῆς πόλεως καὶ προσέπιπτεν ἀμέσως εἰς τὰ ὄμματα οὐ μόνον τοῦ παρατηρητοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ μᾶλλον ἀδιαφόρου πλωτῆρος. Πεποίθαμεν δ' ὅτι ἐπιμελεστέρα τοῦ χώρου, ἐν ᾧ εὑρέθη ἡ τελευταία πλάξ, ἔρευνα θέλει φέρει εἰς φῶς καὶ ἄλλα τεκμήρια τῆς ἐν αὐτῷ ὑπάρξεως ἱεροῦ τῆς «Μεγάλης θεοῦ», ἧς ἡ ἐν Σαλαμῖνι λατρεία τοσοῦτον ἠμφεσδητήθη.

ΠΕΤΡΟΣ ΑΝ. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

---

(1) Ἐν Σαλαμῖνι δέ, τοῦτο μὲν *Ἀρτέμιδός* ἐστιν *ἱερόν*, τοῦτο δὲ *τρόπαιον* ἕστηκεν ἀπὸ τῆς νίκης ἣν Θεμιστοκλῆς ὁ Νεοκλέους αἴτιος ἐγένετο γενέσθαι τοῖς Ἕλλησι (Παυσ. Α, Ι, 36, 1).

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΕΠΙ ΛΥΣΙΘΕΙΔΟΥ ΨΗΦΙΣΜΑ ΘΙΑΣΩΤΩΝ ΤΗΣ ΒΕΝΔΙΔΟΣ (C. I. A. I 620).

Ὁ κ. Δραγούμης λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ νεωστὶ εὑρεθέντος ψηφίσματος τῶν θιασωτῶν τῆς Βενδῖδος (ΑΕ 1915, σελ. 2, Α΄) προέβη ἕβδομος οὗτος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐκδοτῶν (πβ. ἀνωτέρω σ. 389) εἰς ἀναδημοσίευσιν, συμπλήρωσιν καὶ ἐπανόρθωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Fourmont ἀντιγραφέντος τοιούτου, ἔχων ὑπ᾽ ὄψιν τὰς συμπληρώσεις τοῦ Wilhelm (Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, 5 [1902] σ. 130), ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ ἐν ΑΕ 1915, σ. 1-4.

Ἐπὶ τῶν συμπληρώσεων καὶ ἐπανορθώσεων τούτων ἠδύνατό τις νά παρατηρήσῃ τὰ ἑπόμενα.

Ἡ ἐν τῷ 1 στίχῳ προσθήκη τῆς λ. *μηνὸς* οὐ μόνον ἀναγκαία δὲν εἶναι ἀλλὰ καὶ βλάπτει τὴν οἰκονομίαν τοῦ στίχου, τὸ μέν, διότι παρουσιάζει τοῦτον ἔχοντα 59 γράμματα ἀπέναντι 54-56 τῶν ἄλλων στίχων, τὸ δέ, διότι παρακωλύει οἱανδήποτε εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ προσθήκην δυναμένην νὰ διευκολύνῃ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου στίχου ἀμφιβόλου ΣΙΝΟΣ, ἂν ἦτο ἀναγκαία τοιαύτη συμπλήρωσις.

Ἡ ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ παράλειψις τῆς συλλαβῆς τε ἐν τῇ λ. *δευτέραι* ὀφείλεται βεβαίως εἰς τυπογραφικὸν σφάλμα, ὅπερ ὅμως πρέπει νὰ ἐπανορθωθῇ, διότι πλανᾷ κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν ἐν τῷ στίχῳ γραμμάτων.

Ἡ ἐν τῷ 2 στίχῳ ἐπανόρθωσις τοῦ ἀμφιβόλου ΣΙΝΟΣ εἰς τὸ γνωστὸν ΣΙΜΟΣ εἶναι καθ᾽ ἡμᾶς ὅλως περιττή, ἀφ᾽ οὗ τὸ ΣΙΝΟΣ εὕρηται ἐν Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς (πβ. C. I. A. I 37, 243, 260)· ἴσως δ᾽ εἶναι καὶ τοῦτο ὑποκεκορισμένος τύπος ἄλλου τινος πλήρους τοιούτου, ὡς τὸ Ῥύθμος τοῦ Εὔρυθμος, ὡς ἀνωτέρω σ. 384 εἴρηται.

Καὶ ἡ ἄλλη ὅμως προτεινομένη μετ᾽ ἐνδοιασμοῦ γνώμη περὶ μεταβολῆς τοῦ Σ εἰς Ρ καὶ συμπληρώσεως εἰς *[Χαρ]ῖνος* φαίνεται ἡμῖν

ὅλως ἀβάσιμος, ἀφ᾽ οὗ εἶναι δυνατὴ συμπλήρωσις ἄνευ μεταβολῆς τοῦ Σ, ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ ὁποίου συνεπικουρεῖ καὶ τὸ ὅτι τοῦτο ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου ὂν δὲν εἶναι ψυχολογικῶς δεδικαιολογημένον ν᾽ ἀντεγράφη σφαλερῶς καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Fourmont ἀκόμη, ὅστις τοσαῦτα ἀντιγραφικὰ σφάλματα διέπραττε.

Ἔπειτα διὰ τῆς προσθήκης πολλῶν ἄλλων συλλαβῶν, ὡς αἱ Λυ-Τελε-, εἰς τὸ τέλος τοῦ προηγουμένου στίχου ἠδύναντο νὰ σχηματισθῶσιν ἀττικὰ ὡσαύτως ὀνόματα· (πβ. Kirchner, Prosopographia Attica, II 42, λ. Λυσῖνος καὶ II 305 λ. Τελεσῖνος). Ὡς πρὸς δὲ τὸν πλεονασμὸν τῶν γραμμάτων, ὃν δικαίως ἔπρεπε νὰ φοβῆται ὁ κ. Δραγούμης, παρατηροῦμεν ὅτι οὗτος προέρχεται ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῆς λ. *μηνός*, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ὁποίας ὁ στίχος μένει ἔχων μόνον 54 ἀντὶ τῶν 59, ἅτινα ἔχει διατηρουμένης τῆς λέξεως.

Ἡ ἐν τῷ 3 στίχῳ μετάθεσις τοῦ συνδέσμου *τε* ἀπὸ τῆς θέσεως εἰς ἣν σαφῶς ἀναγινώσκεται ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τοῦ Fourmont, *τῶν τε θυσιῶν*, εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Δραγούμη συμπληρούμενον μέρος *[τῶν τε περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Βενδῖδος καὶ]* οὐδένα, νομίζομεν, ὅτι ἔχει λόγον.

Ἡ ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ ἐπανάληψις τοῦ ἄρθρου *τὸ* πρὸ τοῦ *τῆς Βενδῖδος* φαίνεται ἡμῖν ὡσαύτως περιττή, ἀφ᾽ οὗ οὔτε τὸ ψήφισμα Α΄ τὸ ἐπὶ Ἱέρωνος ὁδηγεῖ πρὸς τοῦτο.

Ἡ ἐν τῷ 7 στίχῳ διόρθωσις τοῦ ὑπὸ τοῦ Wilhelm προτεινομένου [Ναυ(?)]σίαν εἰς [Παυ]σίαν ἠδύνατο νὰ λείψῃ, διότι δὲν προσφέρει τι ἀσφαλές, ἀφ᾽ οὗ πλεῖστα ἄλλα ἀττικὰ ὀνόματα ἠδύναντο νὰ συμβάλωσιν εἰς παρεμφερῆ, ἀλλὰ πάντοτε τολμηρὰν συμπλήρωσιν· (πβ. Γνωσίας, Δαισίας, Κτησίας, Μνασίας ἢ Μνησίας, Πεισίας, Τεισίας)· καὶ ταῦτα, ἂν ἀσφαλῶς λείπωσι τρία μόνον γράμματα, διότι ἄλλως ἑκατοντὰς ὁλόκληρος ὀνομάτων θὰ ἤγειρε παρομοίας ἀξιώσεις.

Τολμηρὰ φαίνεται ἡμῖν καὶ ἡ διὰ τοῦ [Μένω]να συμπλήρωσις τοῦ αὐτοῦ στίχου, ὡς καὶ ἡ ἐκ τῆς τοιαύτης συμπληρώσεως ἀπορρέουσα ἀποκατάστασις τῶν ἐν τοῖς στεφάνοις ὀνομάτων.

Ἡ ἐν τῷ 10 στίχῳ συμπλήρωσις δὲν ἐγένετο ὡσαύτως ὀρθῶς. Καὶ πρῶτον μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τό: *ἀναθέτωσαν δὲ ταύτας*, ὅπερ ὀρθότερον εἶναι νὰ συμπληρωθῇ οὕτω: *ἀναθέτωσαν δὲ τοῦτο*, διότι ἡ ἐντολὴ δίδεται περὶ ἀναθέσεως ψηφίσματος καὶ οὐχὶ δραχμῶν, ὡς πλεῖστα ἄλλα ψηφίσματα θιασωτῶν μαρτυροῦσι, σαφέστατα δὲ διδά-

σκει τοῦτο καὶ τὸ πρὸ μικροῦ εὑρεθὲν ψήφισμα Λ', ἐν ᾧ ἀναγιγνώσκομεν: *τοῦτο δὲ λαβόντες οἱ ἐπιμεληταὶ ἀναθέτωσαν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Βενδῖδος*.

Ἔπειτα ἀντὶ τοῦ *ἐπιμεληταὶ* πιθανώτερον εἶναι νὰ τεθῇ *συνεπιμεληταί*, ὅτε προστιθεμένων τριῶν εἰσέτι γραμμάτων εἰς τὰ ὑπάρχοντα 51 ἀποκτᾷ ὁ στίχος σχετικὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀναλογίαν φερομένους μετὰ 54-56. Εἰς τοῦτο ἄγει καὶ ἡ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ μνεία *συνεπιμελητῶν* καὶ οὐχὶ ἁπλῶς ἐπιμελητῶν.

Κατὰ ταῦτα ἔχων τις ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπὸ τοῦ Boeckh μέχρι τοῦ κ. Δραγούμη συμπληρώσεις καὶ ἀποκαταστάσεις παρατηρεῖ ὅτι πᾶσαι εἶναι λίαν τολμηραὶ καὶ διὰ τῆς ὑπὸ τῆς μιᾶς ἄρσεως τῆς ἑτέρας διδάσκουσιν ὅτι οὐδεμία τούτων παρέχει τι τὸ ἀσφαλὲς πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τοῦ ψηφίσματος τούτου, ὅπερ συντηρητικώτερον νομίζομεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐκδοθῇ ὡς ἑξῆς:

[Θ ε ο ί.]

Ἐπὶ Λυσιθείδου ἄρχοντος Σκιροφοριῶνος δευτέρα[ι (*) - - - - - -]
Σ Ι Ν Ο Σ εἶπεν· ἐπειδὴ [ὁ] ταμίας καὶ οἱ συνεπιμελητ[αὶ καλῶς καὶ - -]
μως ἐπεμελήθησαν των τε θυσ[ιῶν τῶ]ν π[- - - - - - - - - - - - -]
περὶ τὸ κοινὸν τῶν θιασωτῶν καὶ [- - - - - - - - - - - - - - - - -]
των, ἀγαθῆι τύχηι δεδόχθαι τοῖς θιασ[ώταις ἐπαινέσαι αὐτοὺς καὶ στε-]
φανῶσαι ἕκαστον [αὐ]τῶν θαλλοῦ σ[τεφάνωι ἀρετῆς ἕνεκα καὶ δικαιοσύ-]
νης· Νικίαν ταμίαν, [. . .]σίαν ἐπι[μελητήν, - - ἐπιμελητήν, - -]
να ἐπιμελητήν, Στρατοκλῆν γρα[μματέα - - - - - - - - - - - - - -]
ΔΟΡΟΝ μερίσαι ΑΛ ΟΙ ΠΟ ΤΑΝ (**) [- - - - - - - - -]

(*) Πιθανωτάτη εἶναι ἡ ἐν τῷ 1 στίχῳ μετὰ τὸ **δευτέραι** προσθήκη τῶν λ. **κυρίαι ἀγορᾶι**, ὡς διδάσκει οὐ μόνον τὸ νεωστὶ εὑρεθὲν ψήφισμα τῆς Βενδῖδος, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα θιασωτῶν τοιαῦτα.

(**) Ὡς πρὸς τον 9 στίχον, παρ' ὅλην τὴν προσπάθειαν ἡμῶν ὅπως ἀποφύγωμεν πᾶσαν τολμηρὰν διόρθωσιν ἢ συμπλήρωσιν, σκανδαλιζόμενοι ὑπὸ τῶν διασωθέντων ὀλίγων γραμμάτων καὶ τῆς ὑποτυπουμένης μεταξὺ αὐτῶν ἀποστάσεως τολμῶμεν να συμπληρώσωμεν αὐτον ὡς ἑξῆς:

ΔΟΡΟΝ μερίσαι [ὁ]αὐ[τ]οῖ[ς] τὸ[ν] ταμ[ίαν - - - - -]

[. .] \Α ΣΕΙΣ ἀν[αθέτωσαν δὲ τοῦτο λαβόντες οἱ συνεπιμεληταὶ ἐν τῶι]
ἱερῶι τῆς [Β]ενδῖδο[ς].

[οἱ θιασῶται]	[οἱ θιασῶται]
Νικίαν	[. . . σίαν]
[ταμίαν].	[ἐπιμελητήν].

[οἱ θιασῶται]	[οἱ θιασῶται]	[οἱ θιασῶται]
[- - - -]	[- - - να]	[Στρατοκλῆν]
[ἐπιμελητήν].	[ἐπιμελητήν].	[γραμματέα].

Ταῦτα μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Fourmont σχεδιασθὲν ἀντίγραφον τοῦ ἐπὶ Λυσιθείδου ψηφίσματος, ὅπερ πλείστας μέχρι τοῦδε παρασχὸν ἐνοχλήσεις καὶ εἰς τὸ ἑξῆς θέλει παράσχει οὐκ ὀλίγας.

Ἔγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Δεκεμβρίου 1915.

ΠΕΤΡΟΣ Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

MISCELLANEA CRITICA

A'.

AD L. ANNAEI SENECAE EPISTULAS MORALES

I

Ep. 20, 11. *Nec ego Epicuri †angulus si iste pauper contempturus sit divitias, si in illas inciderit.*

Hunc locum graviter depravatum esse vocabulumque *angulus* ita positum nullum habere intellectum omnes viri docti consentiunt, de medicina adhibenda non consentiunt. Atque Otto Hense, novissimus editor A. Senecae epistularum (1), cum in adnotatione critica ea, quae et ipse et alii critici coniecerunt ad locum emendandum, protulisset, in scriptoris verbis cruce ante illud *angulus* adscripta nihil aliud nisi genetivum *Epicuri* in vocativum *Epicure* mutare auctore Madvigio animum induxit. Ex omnibus autem coniecturis digna quae memoretur illa, quam Buchelerus fecit, esse videtur, qui pro eis quae sunt *angulus si* iste pauper eqs. *an gulosi* iste pauper eqs. rescribi voluit. Quae tamen emendatio idcirco mihi non satis probatur, quia nec gulosi cuiusquam ante mentio facta est nec causa

(1) L. Annaei Senecae ad Lucilium epistularum moralium quae supersunt, iterum edidit Otto Hense, Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri, MCMIV.

ulla fuit cur praecipue *gulosi* divitiae ac non potius *divitiae* in universum memorarentur.

Emendandi rectam loci viam ingrediemur, si paulo accuratius contextum orationis perpenderimus. Seneca enim in huius epistulae clausula, ubi de contemnendis divitiis paupertateque ferenda disputat, postquam vocem illam Epicuream (1) velut tributum quoddam, ut ipse sibi morem esse ait, Lucilio contulit eamque confirmavit illis quae de suo Demetrio, philosopho cynico, enarrat, scite facit Lucilium quaerentem: «*quid ergo? non licet divitias in sinu positas contemnere*»? Qua de re Seneca adsensus: *(quid ni liceat. . . .multum est non corrumpi divitiarum contubernio; magnus ille qui in divitiis pauper est (§ 10))*, iterum fingit illum haec cautius eloquentem: «*nescio quomodo paupertatem iste laturus sit*, si *in illam inciderit*». Cui opinioni Seneca non modo non adversatur, sed ut etiam compleat eam atque absolvat, ab Epicuri voce proficiscens affert haec de quibus agimus verba, quorum sententiam hanc esse patet: ego quoque nescio, inquit, an Epicuri pauper iste, qui praeceptum illud philosophi amplexus de divitiis contemnendis in grabato et in panno disserere aggrediatur, contempturus sit divitias, si in illas inciderit. Leve enim argumentum est bonae voluntatis grabatus aut pannus, nisi apparuit ea illum *non necessitate pati, sed malle*. Incertus quidem dubiusque eiusmodi pauper est, dum mens non aestimatur neque inspicitur an hic divitiis non indulgeat (§ 11). Ut igitur ipsa ratio, qua sententiae inter se excipiunt, aperte docet, pro e. q. s ***angulus** iste pauper* reponendum esse ***ambiguus** iste pauper* omnemque locum sic legendum existimo: *nec ego* (i. e. scio) *an Epicuri ambiguus iste pauper contempturus sit divitias, si in illas inciderit*.

(1) «*Magnificentior, mihi crede, sermo tuus in grabato videbitur et in panno. Non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur*» (§ 9).

II

Ep. 22, 17. *Causa autem haec est, quod inanes omnium bonorum sumus, vitae laboramus.*

Rem omnium turpissimam Seneca esse contendit in ipso limine securitatis (i. e. cum mors accesserit) nos esse sollicitos eiusque sollicitudinis his quae supra attulimus verbis causam exponit. Ex quo loco, sicut in libris traditus est, iure vocabulum quoddam excidisse critici suspicati sunt; nam in enuntiato quod est *vitae laboramus* nominis cuiusdam casus ablativus ex eo quod est *laboramus* pendens desideratur, quam structuram frequentissimam esse nemo nescit (1) Ac primus Madvigius vocabulum elapsum coniectura assequi conatus est, qui sic scribi iussit: *inanes omnium bonorum sumus, ⟨usu⟩ vitae laboramus.* O. Hense(2) autem adsensus Buchelero, qui in loco emendando vitam frustra actam respici monet, reiecta Madvigii coniectura sic supplendam orationem censet: *vitae ⟨iactura⟩* vel *vitae ⟨que iactura⟩ laboramus*, collatis Dial. X, 9. Ep. I, 1, ubi de temporis iactura, quae fit per hominum neglegentiam, agitur

At primum quidem quod Buchelerus monet, hoc iam eis, quae antecedunt: *inanes omnium bonorum*, tam plane indicatur (qui enim omnium bonorum inanes sunt, ii dubium esse non potest quin frustra vitam egerint), ut eandem sententiam iis quae secuntur verbis repetere non necessarium scriptori fuerit. Deinde veri simillimum mihi videtur Senecam sensisse non idcirco nos, cum mors accesserit, sollicitos

(1) Cf. Cic. p. R. Amer. 151 laborare crudelitate, ibid. 149 laborare ex invidia. de Inv. II 26, 78 laborare de morte. Liv. 34, 4, 2 laborare duobus vitiis, avaritia, et luxuria. Sen ep. 8, 22 laborare fastidio 76, 32 laborare errore etc.

(2) l. l. p. 73.

esse, quod vitam frustra actam esse reputemus eiusque iactura laboremus (ita quidem meditari in ipso periculo mortis philophorum proprium est, qui tamen si re vera philosophi sunt, fieri non potest ut frustra vitam egerint), sed quod perturbationi cuidam motuique animi succumbimus. Ad quem motum declarandum minime idoneum videtur id quod Madvigius scribendum esse sibi persuasit: *usu vitae*. Quid vero Seneca scripserit, ex aliarum eius epistularum simillimis locis apparet, ubi Lucilii studium mortis contemnendae incitatur. In extrema enim epistula 26 haec leguntur: *una est catena, quae nos alligatos tenet,* ***amor vitae***, *qui ut non est abicientus, ita minuendus est, ut si quando res exiget, nihil nos detineat nec impediat, quo minus parati simus, quod quadoque faciendum est, statim facere*. Epistula quoque 101 his verbis concluditur: *excutienda* ***vitae cupido*** *est discendumque nihil interesse, quando patiaris, quod quandoque patiendum est. quam bene vivas refert, non quam diu: saepe autem in hoc est bene, ne diu.*

His igitur locis ipsum Senecam satis aperte docere videmus, quo affectu in ipso limine securitatis regamur, qua perturbatione teneamur, ita ut solliciti simus. Quae cum ita sint, dubium mihi non est quin ex enuntatione *vitae laboramus* vocabulum *amore* exciderit. Quod autem priore ex duobus supra allatis locis Lucilius admonetur, ut amorem vitae si non abiciat, at certe *minuat*, eo adducor ut credam cum e. q. e. *amore* hoc de quo quaeritur loco adiectivum quoddam huius affectus magnitudinem ac vim significans fuisse coniunctum. Itaque omnem locum sic restituendum esse mihi videor: *causa autem haec est, quod inanes omnium bonorum* ***summo*** *vitae* ***amore*** *laboramus*(1).

(1) Cum nomine *amoris* adiectivum quod est *summus* non raro coniunctum esse invenies, cf. Cic. Amic. 10, 33 *summi puerorum amores*, ad fam. XIII 50, 1, *summus inter nos amor* etc.

Perspicuum autem est epitheton *summo*, quippe quod, postquam vocabulum *amore* ante id quod est *laboramus* librarii incuria exciderit, non haberet quo referretur, perfacile a correctore quodam in verbum *sumus* mutari potuisse.

III

Ep. 48, 8. *Hic, cum quo ludis, timet: succure, quidquid* ***laque †ti res pendentium penis.***

Sic edidit O. Hense, qui allatis variis loci lectionibus haec adnotat (p. 145): «*eiusdem imaginis esse laquei (aut laqueandi) et pendendi verba adparet* et Bucheleri coniecturam profert: «sententia haec erat *succurre quidquid laqueist timore pendenti rumpens*».

Sed mihi quidem, ut loco graviter laboranti medear, aliam sequi viam pernecesse esse videor. Noti enim ac pervulgati apud homines eruditos fuerunt *laquei Stoicorum* (1), i. e fallaces conclusiunculae et sophismata, quae ad locum illum pertinebant, qui uberius et fusius in disputandi ratione ac scientia tractabatur. Enixe autem in Stoicorum scholis alumni atque assectatores operam studiumque navabant ut eiusmodi dialecticas captiones excogitarent atque interrogationum laqueos componerent, quibus respondentes irretirentur; etiam ipse Lucilius, quippe qui se omni liberali docrina politissimum esse vellet, studiose, ut ex hac epistula manifestum fit, eiusmodi exercitationibus in dialectica utebatur. Seneca vero cum haec studia minimi faceret neque operae pretium putaret in eiusmodi lusoriis argutiisque sapientem versari aut tempus conterere, maximam diligentiam contulit omnemque operam dedit ut Lucilium ab illis puerilibus ineptiis deterreret; graviora enim

(1) Cic. Tusc. v. 27, 76 *ut iam a laqueis Stoicorum. quibus usum me pluribus. quam soleo, intellego. recedamus.* de Or. I. 10, 43.

et ad vitam humanitatemque pertinentia philosophiam profiteri arbitrabatur: «*vis scire quid philosophia promittat generi humano? consilium. Alium mors vocat, alium paupertas urit, alium divitae vel alienae torquent vel suae . . . . . . quid mihi lusoria ista componis? non est iocandi locus: ad miseros vocatus es. opem laturum te naufragis, captis, aegris, egentibus, intentae securi subiectum praestantibus caput pollicitus es*» (§7 - 8).

Ut igitur locus de quo agimus certa emendatione corrigatur, traditae scripturae vestigia ita premenda lacunamque ita supplendam existimo, ut sententia quae evadat cum eo, quod omni huic epistulae propositum sit, conspiret et congruat. Quod ut consequamur, sic distinguendum et legendum censeo: *hic cum quo ludis, timet: succurre quidquid laquei tu respondenti componis, omnes undique ad te manus tendunt* eqs, i. e. quascumque captiunculas fingis, quoscumque persubtilium interrogationum laqueos componis, quibus respondentem irretias, nihil proficis; neque enim ad ista leviora homines animum advertant, sed alia multo graviora et maioris momenti rogant: cum omnes undique ad te manus tendunt, perditae vitae perituraeque auxilium aliquod implorant.

IV.

Ep. 81, 21. *Contrarium autem huic adfectum summa infelicitas urget: nemo si ingratus est, miser erit.*

Paulo ante (§ 20) Seneca eum qui gratus sit rem inaestimabilem consecutum esse contendit, *conscientiam grati*, quae nisi in animum divinum fortunatumque non perveniat. Quodsi verum est ut contrarium huic adfectum (i. e. *conscientiam ingrati)* summa infelicitas et miseria urgeat, quonam modo dici potest *neminem miserum fore, si ingratus sit?* Haec discrepare inter se videntur; quam discrepan-

tiam si tollere vis, insere post illud *nemo* particulam *non* et optimam sententiam habebis: *nemo non*(1) *si ingratus est, miser erit.* Quae sententia plane confirmatur eis quae secuntur: *non differo illum: statim miser est*, quae Seneca velut correctione quadam futuri temporis *erit* adhibita attulisse videtur; idem enim ea valent ac haec: si quis ingratus est, miser erit. *erit? immo vero statim est.*

B′.

TIBULLIANA

III

(Particula altera, vid. Ἀθηνᾶς vol. XXVIII pagg. 290-298).

I. 4, 43-44:

Quamvis praetexens picta ferrugine caelum
venturam amiciat imbrifer arcus aquam.

Sic Ambrosianus, omnium codicum corporis Tibulliani optimus, a quo in hoc loco emendando proficiscendum esse putavimus Codex autem Vaticanus pro inepta illa lectione *amiciat*, qua tamen librarius cod. Ambrosiani nihil aliud nisi diligenter id, quod in archetypo obscure scriptum potuit cernere, videtur exscripsisse(2), praebet (V^1) *annūtiat* (i. e. *annuntiat)* vel (V^2) *admittat*, quae scripturae merae coniecturae emendatorum esse videntur, qui pro

(1) Locutionem *nemo non* Seneca maxime frequentat. cf. ep. 4, 8 *nemo non servus habet in te vitae necisque arbitrium*, 7, 2 *nemo non aliquod vitium aut commendat aut inprimit.* 12, 9 *nullo non se die extollit.* 78, 14 *nemo non multum malis suis adicit.* 81, 14. *nemo non, cum alteri prodest, sibi profuit* etc.

(2) Cf. Cartault, Tibulle et les auteurs du corpus Tibullianum pag. 169, in adnot. critica.

obscurata illa archetypi voce verbum aliquod requirebant, quod in loci sententiam apte quadraret. Quare lectionem *annuntiat* omnes fere viri docti reiecerunt, qui autem alteram illam quae est *admittat* recipiendam esse statuerunt, acriorem medelam utrisque versibus adhibere coacti sunt. Ac L. Muellerus (1) Italos secutus sic edidit:

Quamvis praetexens picea ferrugine caelum
venturam admittat nimbifer Eurus aquam.

Has quidem lectiones Smithius(2) quoque admisit, qui tamen in adnotationibus locum corruptum esse fatetur et se incertum haerere ait an vocabulum *arcus* removendum sit(3). Cartaultius autem auctoritatem c. Ambrosiani in ceteris huius loci verbis retinendis secutus pro illo *amiciat* ex coniectura sua *admoveat* scribendum statuit; quae coniectura cum non parum a c. Ambrosiani lectione distat(4), tum vero nullo modo prorsus congruit, sicut ne illae quidem c. Vaticani lectiones, cum ea imagine, quam Romani poetae cogitatione, quo clarius et evidentius imbrem adventantem depingerent ac significarent, de arcu caelesti fingere solebant. Arcus enim caelestis aut iris, velut ingens

(1) A. Tibulli libri quattuor. recensuit L. Mueller, Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri MCMI.

(2) The elegies of Albius Tibullus eqs. pag. 117.

(3) l. l. pag. 277: «The text is corrupt (certainly e. g. *amiciat* and *imbrifer)*, but I am not so certain that *arcus* should removed».— Pro eo quod est *imbrifer*, quo epitheto non raro a poetis arcus caelestis ornatur (cf. Seneca Oed. 315. Statius Theb. 9, 405. Silv. 3, 3, 81), eam ob causam vir doctus scribendum *nimbifer* putat, quia, si illud *imbrifer* ponatur, tertia arsis pentametri *temere* producenda sit *(admittāt imbrifer)*, minus recte, ut opinor; nam eiusmodi productionis exempla duo apud Propertium quoque reperiuntur: II, 8, 8 *vinceris aut vincīs haec in amore rota est*. ibid. 24, 4 *aut pudor ingenuūs, aut reticendus amor*.

(4) Ipse vir doctus aliter de sua coniectura sentit, cum dicit: «Je conjecture *admoveat*, qui n'est pas trés loin de la tradition palaeographique *(āmoveat = ammoveat)* et qui offre un sens convenable».

quidam serpens, caelum praecingere et cornibus suis vapores e mari aliisque aquis *bibere* et rursus per pluviam demittere putabatur, ut apparet ex his locis:

Plaut. Curcul. 131 *ecce autem* ***bibit arcus****! pluet credo hercle hodie!*

Vergil. Georg. 1, 380 *Saepius et tectis penetralibus extulit ova Angustum formica terens iter et* ***bibit ingens Arcus*** *et e pastu decedens agmine magno Corvorum increpuit densis exercitus alis* (1).

Propert III, 5, 32. *Purpureus pluvias cur* ***bibit arcus*** *aquas?*

Ovit. Metam *I, 270 Nuntia Iunonis varios induta colores* ***Concipit Iris aquas*** *alimentaque nubibus adfert.*

Lucan. IV, 80 *Hinc imperfecto complectitur aera gyro,* ***Arcus*** *vix ulla variatos luce colores Oceanumque* ***bibit*** *raptosque ad nubila fluctus Pertulit et caelo defusum reddidit aequor.*

Stat. Theb. IX, 404 *At pater arcano residens Ismenos in antro, unde aurae nubesque* ***bibunt*** *atque imbrifer* ***arcus.***

Mart. XII, 29, 6 *casuras alte sic* ***rapit iris*** *aquas.*

Ac si quidem a Romanis poetis (2), quorum locos supra commemoravimus, arcus vel bibere aquam vel concipere vel rapere fingitur, nonne mirum videtur si unius Tibulli arcus omnibus adhuc coniecturis virorum doctorum bibere aquam imbri adventante vetetur? At omnino bibet extemplo, dummodo illud *amiciat* una litera immutata recte legas, ita ut arcus quoque Tibullianus aquam non amiciat, sed *alliciat:*

Quamvis praetexens picta ferrugine caelum
venturam ***alliciat*** *imbrifer arcus aquam*

(1) Ubi adnotandum est arcum inter cetera animalia, formicam et corvos, numerari.

(2) Apud Senecam tantum (Oed. 315-317) *imbrifera iris* non attrahit aquam, sed *picto nuntiat nimbos sinu.*

Aquam allicere(1) idem valere atque *aquam bibere, concipere, rapere*, quis est qui nesciat? Praeterea verbum *alliciendi* a Cicerone, apud quem saepius occurrit, bis consociatur cum verbo *attrahendi*, quod idem fere atque hoc significat: de div. 1, 86 *si magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ad se* ***alliciat*** *et* ***attrahat;*** de amic. 50 *nihil esse quod ad se rem ullam tam* ***alliciat*** *et* ***attrahat*** *quam ad amicitiam similitudo*. Quam autem facile vera lectio *alliciat* hoc de quo agimus loco in ineptissimum illud quod est *amiciat* abire potuerit, vix dici opus esse arbitror.

Ἀθήνησι τῇ 5 Νοεμβρίου 1917.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ

(1) *Aquelicium* sacra illa caerimonia appellabatur, qua contra e caelo ad terram, Romanis in nimia siccitate Jovem pluviam exorantibus, *aqua alliciebatur*, cf. Pauli ex. Festi (pag. 2, 24. edid. W. Lindsay, Lipsiae MCMXIII): «*Aquelicium* dicitur cum *aqua* pluvialis remediis quibusdam *elicitur*, ut quondam, si creditur, manali lapide in urbem ducto». ibid. p. 115 in v. *Manalem lapidem*.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1917 ΤΕΛΕΣΘΕΝΤΟΣ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Εἰς τὸν διαγωνισμὸν τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους τούτου δὲν ὑπεβλήθησαν πραγματεῖαι γλωσσικαὶ ἐξετάζουσαι τὴν γλῶσσαν τῶν κατὰ τόπους διαλέκτων ἐπιστημονικῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων ἐργασιῶν. Τοῦτο ἄλλως τε δὲν ἐπεζήτησεν ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία ἐν τῷ προκηρυχθέντι διαγωνισμῷ, ἂν καὶ ἐξέτασις τῆς γλώσσης τῶν διαφόρων ἰδιωμάτων ἐπιστημονικῶς γενομένη θὰ ἦτο πάνυ εὐπρόσδεκτος αὐτῇ. Ἀπ' ἐναντίας συλλογαὶ ἁπλαῖ ὑλικοῦ, κατ' ἀλφάβητον καὶ μή, ἀρκεταὶ ὑπεβλήθησαν, ὡς καὶ συλλογαὶ τοπωνυμίων καὶ κατὰ τοῦτο δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἀρκούντως πλουσία ὑπῆρξεν ἡ συγκομιδὴ τοῦ ἔτους, ὑποβληθεισῶν τῷ διαγωνισμῷ 15 συλλογῶν, ὧν αἱ 13 περιέχουσι λέξεις (τινὲς καὶ μετὰ τοπωνυμίων), δύο δὲ μόνον τοπωνύμια.

Αἱ δεκατρεῖς συλλογαὶ αἱ περιέχουσαι λέξεις δύνανται νὰ ὑποδιαιρεθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας· εἰς συλλογάς, αἵτινες περιέχουσι λέξεις ἐν ἑνὶ τόπῳ λαλουμένας, ἀποθησαυρισθείσας δὲ ὑπὸ συλλογέως ἢ ἐντοπίου ἢ πολὺν χρόνον διατρίψαντος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, καὶ εἰς συλλογὰς ἀπαρτισθείσας ἐκ λέξεων διαφόρων μερῶν, ἐν αἷς διέμεινεν ὁ συλλογεὺς ἐπί τινα χρόνον ἢ δὲν ἔμεινε διόλου, ἤκουσε δὲ μόνον τὰς λέξεις ταύτας παρὰ τρίτου ὡς λεγομένας ἐν τῷ μέρει ἐκείνῳ.

Ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς συλλογῆς ὑλικοῦ δὲν εἶναι ὁ κάλλιστος καὶ ἐκεῖνος, ὃς θὰ παρεῖχε τῇ Γλωσσ. Ἑταιρείᾳ καὶ τῷ Ἀρχείῳ τοῦ

Ἱστορ. Λεξικοῦ τὸ κάλλιστα ἐξηκριβωμένον ὑλικόν, ὅπερ πρὸ παντὸς ἐπιζητεῖ, εἶναι φανερόν· διότι μεγάλη πιθανότης ὑπάρχει πρῶτον μὲν λέξις ἣν ἤκουσε παρά τινος ὡς λεγομένην ἔν τινι τόπῳ, ὃν αὐτὸς δὲν εἶδε, νὰ μὴ ἔχῃ ἀκουσθῇ καλῶς ὑπὸ φωνητικὴν ἔποψιν, ἔπειτα νὰ μὴ παρέχηται τὸ βάθος καὶ πλάτος τῆς ἐννοίας, ἣν ἀντιπροσωπεύει ἡ λέξις, ἑπομένως ἡ εἴδησις ἣν παρέχει περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ὁ ἔμμεσος μάρτυς αὐτῆς νὰ εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ἐλλιπής. Παράδειγμα τούτου κάλλιστον παρέχει μία τῶν συλλογῶν τούτων γεγραμμένη κατὰ τὸν δεύτερον τοῦτον τρόπον, ἐν ᾗ ὁ συλλογεὺς ἀκούσας παρὰ τρίτου ὅτι ὡρισμένον ἀγγεῖον τῆς νυκτὸς καλεῖται δι' ὀνόματος πολιτευομένου νήσου μικρᾶς τοῦ Αἰγαίου παραθέτει ἐν τῇ συλλογῇ του τὸ ὄνομα τοῦ πολιτευομένου καὶ μετ' αὐτὸ ὡς ἑρμηνείαν τοῦ ὀνόματος τούτου τὴν συνήθη λέξιν, δι' ἧς δηλοῦται τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀγγεῖον. Ἐξέτασις τοῦ πράγματος ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ὀνομασία αὐτὴ ἦτο ἁπλούστατα προσωρινὴ ἐν χρήσει παρ' ὀλίγαις μόνον οἰκογενείαις κομματικῶς ἀντιτιθεμέναις τῷ πολιτευομένῳ καὶ ἐξ ἔχθους κομματικοῦ οὕτως ὀνομαζούσαις αὐτόν, ὁ δὲ συλλογεὺς ἀκούσας τοῦτο παρὰ προσώπου ἐμπαθῶς διακειμένου τῷ ἐν λόγῳ πολιτευομένῳ τὴν περιωρισμένην ἐν ὀλίγαις οἰκογενείαις χρῆσιν ἐξέλαβεν ὡς κοινὴν καὶ παρέθηκεν αὐτὴν ἐν τῇ συλλογῇ του.

Τὸ πάθημα τοῦτο δύναται συχνάκις νὰ συμβῇ καὶ ἐν ἄλλαις λέξεσι· διὰ τοῦτο δὲ ἡ Κριτικὴ Ἐπιτροπεία προτείνει ὅπως τοῦ λοιποῦ μόνον συλλογὰς παρεχομένας ὑπὸ ἐντοπίου ἢ ἐπὶ πολὺν χρόνον διαμείναντος ἔν τινι τόπῳ περὶ ἑνὸς ἰδιώματος λαλουμένου ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ καὶ οὐχὶ συναγωγὰς λέξεων πανταχόθεν ἀθροιζομένων δέχηται εἰς τοὺς διαγωνισμοὺς αὐτῆς ἡ Γλωσσικὴ Ἑταιρεία. Ἐπειδὴ δ' ὅμως τοιαύτη ἀπαγόρευσις ῥητὴ δὲν ἐγένετο μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, αἱ δὲ ὑποβληθεῖσαι τοιούτου εἴδους δύο συλλογαὶ παρέχουσι πρὸς τῷ πλήθει τῶν πανταχόθεν συλλεγεισῶν λέξεων πυρῆνα ὑλικοῦ συλλεγέντος ἐξ ὡρισμένων ὀλίγων μερῶν, ἐν οἷς, ὡς φαίνεται, διέμειναν καὶ ἔζησαν καὶ ἑπομένως καλῶς δύνανται νὰ γνωρίζωσι τὰ κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἡ Κριτικὴ Ἐπιτροπεία δὲν ἀποκλείει καὶ τὰς δύο ταύτας συλλογὰς τοῦ διαγωνισμοῦ.

Μεταβαίνοντες νῦν εἰς τὴν κρίσιν τῶν ὑποβληθεισῶν συλλογῶν ἀρχόμεθα ἀπ' ἐκείνων, αἵτινες καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ παρεχομένου

ὑλικοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐπεξεργασίας αὐτοῦ εἶναι αἱ σπουδαιότεραι καὶ καλύτεραι.

Α'. *Ποιμενικὰ Κρήτης* (ὑπὸ τὸ ῥητὸν *'Επῆρα στεῖρα κ' ἔγγαλα, στειράρους γκαλονόμους, καὶ μαντραζῆδες κι' ἀρραγοὺς θυλάκια τυροκόμους*. Ποίημα Ἀλιδάκι στ. 175. 176. Ἐμ. Βαρδίδη Ῥίμαι Κριτικαὶ ἐν Ἀθήναις 1888).

Ὡς ἐν τῷ προλόγῳ του λέγει ὁ συλλογεύς, τὴν συλλογὴν τῶν ποιμενικῶν ὅρων τῆς Κρήτης ἤρχισεν ἀπὸ δεκαετίας, τελευταῖον ὅμως ἀποφασίσας νὰ ὑποβάλῃ αὐτὴν εἰς τὴν Γλωσσικὴν Ἑταιρείαν ἐνόμισε καλὸν νὰ συμπληρώσῃ καὶ ἐπαληθεύσῃ αὐτὴν μεταβὰς ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο εἰς τὰ ποιμνιοστάσια τῆς Ἴδης, τῆς Δείκτης καὶ τῆς Σητείας καὶ διατρίψας ἐπί τινας ἡμέρας ἐν αὐτοῖς. Ἐπειδὴ δέ ὡς φαίνεται, εἶναι Κρὴς καὶ δὴ λόγιος ἔμπειρος, τὸ οὕτως ὑπ' αὐτοῦ συλλεγὲν ὑλικὸν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὑπὸ ἔποψιν ἀποδόσεως εἶναι τέλειον καὶ ἀκριβές· ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἔποψιν πλούτου καὶ ποιότητος τοῦ ὑλικοῦ δὲν ὑπολείπεται ἡ συλλογή· διότι περιλαμβάνει ὑπερχιλίας λέξεις πάσας ἀναφερομένας εἰς τὸν ποιμενικὸν βίον καὶ δὴ γνησίως Ἑλληνικάς, τὰς πλείστας μὲν καταγομένας κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀρκετὰς δὲ βυζαντιακὰς καὶ μεταγενεστέρας, πάντοτε ὅμως ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἐλαχίστας δὲ μόνον Τουρκικάς, οὐδεμίαν δὲ Σλαυικὴν ἢ Ἀλβανικήν. Καὶ ἀληθῶς τὸ ἰδιάζον ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ εἶναι ἀκριβῶς τοῦτο τὸ καθαρῶς γνήσιον καὶ ἀρχαιοπρεπὲς τῶν λέξεων, ὅπερ παράγει τῷ διεξερχομένῳ τὴν συλλογὴν τὸ αἴσθημα τῆς χαρᾶς καὶ ἀπολαύσεως, ὅπερ αἰσθάνεταί τις βλέπων ἔργον τῆς ἀρχαίας τέχνης νεωστὶ ἀνασκαφέν.

Οὕτως ὑπάρχει σήμερον ἐν Κρήτῃ φιλάνθρωπον ἔθιμον, καθ' ὃ ὁ ποιμὴν ὁ ἀπολέσας ἐξ ἐπιδημίας ἢ ἄλλως πως τὸ ποίμνιόν του ποιεῖται ἔκκλησιν πρὸς τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς, ὅπως δανείσωσιν αὐτῷ ἀνὰ ἓν πρόβατον, ἵνα ἀνασυστήσῃ αὐτό. Ἡ παράκλησις αὕτη τοῦ δυστυχήσαντος ποιμένος καλεῖται *ἀρνοκλῆσι*, λέξις, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς κατασκευῆς της, ἀρχαιοτάτη, δεικνύουσα δ' ἅμα καὶ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ φιλανθρώπου ἐθίμου. Τὸ αὐτὸ δύναταί τις νὰ εἴπῃ περὶ πλείστων λέξεων (*σακάζω, ψυχοθῆλιν, ἔγγαλα, κου-*

μάζω (=κομῶ), *στατίζω, νομή, πρωτόλατον, ἔμπολον, πέζα, λέσκα*). Τὸ πλούσιον τοῦτο ὑλικὸν δὲ παρέχει ὁ συγγραφεὺς φύρδην μύγδην ἢ κατ' ἀλφάβητον, ἀλλὰ διήρεσεν εἰς 16 κεφάλαια καθ' ὕλην, ὧν τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ γένος, τὰς ἡλικίας καὶ τὰς ἄλλας ἰδιότητας τῶν αἰγοπροβάτων εἶναι καὶ τὸ πλουσιώτατον, ὡς ἐπίσης σπουδαῖον τὸ διαλαμβάνον περὶ τῶν *σαμιῶν* ἤτοι τῶν σημείων καὶ κοπῶν ἐπὶ τῶν ὤτων τῶν αἰγῶν, δι' ὧν διακρίνουσι καὶ ὀνομάζουσι τὰς αἶγας οἱ ποιμένες. Ἑξήκοντα τοιαύτας ὀνομασίας *σαμιῶν* παραθέτει ὁ συλλογεύς. Θαυμάζει δέ τις ἐν αὐταῖς τὴν περὶ τὸ συνθέτειν δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων νὰ συντελῇ εἰς τὸν πλουτισμὸν τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ αὐτῆς (δεξοπισωκόκκαρη, δεξοκουτρουλλοσκίζαφτη). Ἐπίσης καὶ τὸ κεφάλαιον τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰ ἐπιφωνήματα τῶν ποιμένων πρὸς τὰ ζῷα παρέχει πλείστας ἀρχαιοπρεπεῖς λέξεις (λάσω, λάξω, στήξω, στεῖρο, κρίο) δεικνῦον ὅτι οἱ ἐπιφωνοῦντες ταῦτα ποιμένες εἶναι γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλλήνων παραλαβόντες διὰ τῆς παραδόσεως ταῦτα παρ' αὐτῶν, χωρὶς νὰ μεσολαβήσῃ ἄλλη τις γενεὰ ἀλλογλώσσων. Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς συλλογῆς παρέχονται ἐν τέλει αὐτῆς δύο διηγήσεις ποιμενικαὶ περιέχουσαι ἀρκετὰς λέξεις ἐνεργείας δηλωτικάς, αἵτινες δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὰ ΙϚ' κεφάλαια, εἰς ἃ διήρεσε τὴν ὕλην.

Ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τὸ νὰ συλλέξῃ μετ' ἀκριβείας, κατατάξῃ καὶ ἑρμηνεύσῃ τὰς λέξεις, ἀλλὰ πολλῶν ἐξ αὐτῶν καὶ δι' ὑποσελιδίων σημειώσεων νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ παραγωγήν, ἐν ᾗ ἐργασίᾳ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιτυγχάνει, θὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν Ποιμενικῶν ὅρων Κρήτης εἶναι πολύτιμον ἀληθῶς ἀπόκτημα τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, ἀξία βραβείου, εὐχῆς δὲ ἔργον θὰ ἦτο ἂν ἐδημοσιεύετο, διότι οὕτω θὰ παρώρμα καὶ ἄλλους νὰ προβῶσιν εἰς ὁμοίας ἐργασίας.

Β'. ***Μεταφοραὶ εἰς τὸ Αἰτωλικὸν ἰδίωμα. Τοπωνυμίαι Αἰτωλικαί*** (ὑπὸ τὰ ῥητά «*Ἃ ἐπίστασαι ταῦτα διαφύλαττε ταῖς μελέταις*» καὶ *Ἡγοῦ τῶν ἀκουσμάτων πολλὰ πολλῶν εἶναι χρημάτων κρείττω*).

Ἡ συλλογὴ αὕτη σύγκειται, ὡς βλέπει τις, ἐκ δύο μερῶν, ὧν ἡ

μὲν πρώτη εἶναι ἐργασία σπουδαιοτάτη περιλαμβάνουσα εἰς 400 σελίδας μεγάλας τὰς μεταφορικὰς χρήσεις καὶ σημασίας ἑπτακοσίων λέξεων, ἀλφαβητικῶς κατατεταγμένων, τὸ πλεῖστον ῥημάτων. Ὁ συλλογεὺς δὲν φαίνεται ἄπειρός τις, οὐδὲ φαίνεται ὅτι πρώτην φορὰν ὑποβάλλει ἔργον τῇ Γλωσσικῇ Ἑταιρείᾳ, διακρίνει δὲ αὐτὸν παρατηρητικότης καὶ ἐπιμέλεια, δι᾽ ἧς κατώρθωσε νὰ παραλάβῃ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Αἰτωλικοῦ λαοῦ φράσεις καὶ χρήσεις γνησίως λαϊκὰς καὶ νὰ ἑρμηνεύσῃ ταύτας, ἂν οὐχὶ πάντοτε ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον προσηκόντως. Τὰς μεταφορὰς ταύτας, ὧν ἐνιαχοῦ προέταξε καὶ τὰς κυρίας σημασίας τῆς λέξεως μετὰ παραδειγμάτων, ἐν δὲ τοῖς ῥήμασι καὶ τοὺς χρόνους, προσπαθεῖ νὰ ἀποδώσῃ ἐν τῷ γνησίῳ αἰτωλικῷ ἰδιώματι· διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἐπιδόσεως ἐν τῇ γνώσει τῶν ἰδιωμάτων εἶναι πολύτιμος ἡ συλλογή, ἀλλὰ κυρίως ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν σημασιολογικῶν μεταβολῶν, αἵτινες προκύπτουσιν ἐξ ὡρισμένων ψυχολογικῶν αἰτιῶν. Ὁ ἀναγινώσκων τὴν συλλογὴν ταύτην δύναται νὰ συμπεράνῃ καὶ ὁποῖός τις εἶναι ὁ λαός, παρ᾽ ᾧ ἀνεπτύχθησαν τοιαῦται σημασιολογικαὶ μεταβολαί, βλέπει δὲ ὅτι δύο κυρίως εἶναι αἱ προέχουσαι ψυχολογικαὶ τάσεις, αἵτινες ἐγέννησαν καὶ τὰς πλείστας τῶν μεταφορῶν τούτων, ἡ ἐπιθυμία ὅπως βελτιώσῃ τὴν οἰκονομικήν του θέσιν καὶ δεύτερον ἡ πλήρωσις τῶν φυσικῶν καὶ δὴ τῶν γενετησίων ὁρμῶν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν λείπουσι καὶ πάμπολλαι μεταφοραὶ ὀφειλόμεναι εἰς ἕτερα ψυχολογικὰ αἴτια καὶ δυνάμεναι νὰ δώσωσιν ἀφορμὴν πρὸς ἐξέτασιν εἴς τε τὸν ψυχολογοῦντα γλωσσολόγον ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ψυχολόγον, τὸν προσπαθοῦντα νὰ ἐρευνήσῃ καὶ ἐξετάσῃ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Καὶ ἡ δευτέρα συλλογὴ τοῦ αὐτοῦ ἀποστολέως ἡ περιέχουσα τοπωνυμίας καὶ κατατόπια ἐξ Αἰτωλίας εἶναι ἐπίσης σπουδαία. Ἐπισκεφθεὶς πᾶσαν τὴν Αἰτωλίαν συνέλεξε καὶ κατέλεξε 64 κωμῶν καὶ χωρίων τὰ ὀνόματα ὡς καὶ τὰ κατατόπια ἑκάστου χωρίου, προσπαθήσας ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου περὶ ἑκάστου χωρίου, νὰ ἑρμηνεύσῃ καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν. Ἡ μεγάλη ἔλλειψις τῆς συλλογῆς εἶναι ὅτι δὲν ἐφρόντισε καταλέγων τὰ κατατόπια καὶ τὰς τοποθεσίας ἑκάστου χωρίου νὰ δηλώσῃ καὶ τί ὀνομάζει ἕκαστον τούτων, ἂν δηλ. ὀνομάζῃ ὄρος, θέσιν, πηγήν, κτλ. Καὶ ἐλαττοῦται μὲν ἐν πολλοῖς ἡ ἔλλειψις

αὕτη διὰ τῶν ἑρμηνειῶν, ἃς παρέθηκε καὶ ἐξ ὧν καταφαίνεται τί εἶναι τὸ ἑρμηνευόμενον, πολλὰ ὅμως παραμένουσιν ἄγνωστα.

Ὡς αὐτὸς ὁ συλλογεὺς παρατηρεῖ, χαρακτηριστικὸν εἶναι διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου ὅτι ἐκ τῶν 64 ὀνομάτων χωρίων 15 μόνον εἶναι Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, τὰ δὲ λοιπὰ ξένης, ἤτοι 76 τοῖς ἑκατὸν περίπου, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν κατατοπίων μόνον 6 ½ τοῖς ἑκατὸν εἶναι ξένης καταγωγῆς, τὰ δὲ λοιπὰ Ἑλληνικῆς.

Ἐν τέλει τῆς συλλογῆς παραθέτει κατάλογον τῶν ἐθνικῶν δι' ὧν ὀνομάζονται οἱ κάτοικοι τῶν διαφόρων χωρίων, ἐξ οὗ καταφαίνονται ὅτι ἐπικρατεστέρα εἶναι ἡ κατάληξις -ίτης. Ἐν γένει ἡ συλλογὴ εἶναι ἀξία πολλοῦ λόγου· διὰ τοῦτο ἡ Ἐπιτροπεία, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὴν πρώτην του συλλογὴν τῶν μεταφορῶν ἐπαινοῦσα τὸν συγγραφέα κρίνει αὐτὸν ἄξιον βραβείου ἐκφράζουσα καὶ τὴν εὐχὴν ὅπως ἡ συλλογὴ τῶν αἰτωλικῶν μεταφορῶν ἴδῃ ἐν τάχει τὸ φῶς τῆς δημοσιεύσεως, ἵνα οὕτω καὶ ἕτεροι προβῶσιν εἰς ὁμοίας ἐρεύνας μελλούσας καὶ εἰς πλείονα γνῶσιν τῆς Ἑλλ. γλώσσης ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν τῆς Ἑλληνικῆς λαϊκῆς ψυχολογίας ἔρευναν νὰ συντελέσωσι.

Γ'. Χιακὸν γλωσσικὸν ἀπάνθισμα ἤτοι συλλογὴ Χιακῆς γλωσσικῆς ὕλης (ὑπὸ τὸ ῥητὸν *Ἡ μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης θέλει εἶσθαι ἐλλιπὴς ἄνευ τῆς μελέτης τῆς κοινῆς*).

Πλουσία συλλογὴ ἐκ 200 μεγάλων, πυκνῶς γεγραμμένων σελίδων περιλαμβάνουσα εἰσαγωγὴν διαλαμβάνουσαν διὰ βραχέων περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Καρδαμύλων τῆς Χίου (ἰδίως ὑπὸ φωνητικὴν ἔποψιν), 14 παραμύθια ἀρκούντως ἐκτενῆ ἐν γνησίῳ Καρδαμυλιωτικῷ ἰδιώματι τῆς Χίου, 6 μύθους, 4 ἱστορικὰ διηγήματα, 26 δημοτικὰ ᾄσματα ἐκ Καρδαμύλων καὶ ἄλλων χωρίων τῆς Χίου, πρὸς τούτοις περὶ τὰ χίλια κατατόπια τῶν χωρίων Βροντάδων, Λαγκάδων κλπ. καὶ λεξιλόγιον, οὗ τὸ πρῶτον μέρος ἐγράφη κατὰ τὸ διάγραμμα τὸ ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἐκδοθέν, τὸ δεύτερον περιλαμβάνει κατάλογον τῶν ἐν χρήσει κυρίων ὀνομάτων ὄχι πολὺ πλούσιον, τὸ δὲ τρίτον λέξεις κατ' ἀλφάβητον μὴ περιλαμβανομένας ἐν τοῖς παραμυθίοις περὶ τὰς 600. Ἐν τέλει καταγράφονται 70 παροιμίαι καὶ γνωμικὰ μὴ ἀναφερόμενα, ὡς λέγει ὁ συλλογεύς, ἐν τοῖς βιβλίοις τοῖς περὶ Χίου γραφεῖσι.

Ὡς βλέπει τις, ἀρκούντως πλουσία εἰς ὕλην εἶναι ἡ συλλογή, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἔποψιν ἐπεξεργασίας εἶναι ἀξιόλογος· διότι ὁ συλλογεὺς προσεπάθησε πρῶτον μὲν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν πάσας σχεδὸν τὰς μέχρι τοῦδε γενομένας ἐργασίας, οὕτως ὥστε δὲν ἐπαναλαμβάνει πράγματα ἀλλαχόθεν γνωστά, δεύτερον προσπαθεῖ νὰ ἀποδίδῃ φωνητικῶς ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβῶς τὰ γλωσσικὰ μνημεῖα, τρίτον παραθέτει ἐν τῷ τέλει ἑκάστου μέρους τῆς συλλογῆς του σημειώσεις, δι' ὧν ἑρμηνεύει τὰς λέξεις, περὶ ὧν νομίζει ὅτι ἰδιάζουσιν εἰς τὸ Καρδαμυλιωτικὸν ἰδίωμα καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην ἑρμηνείας. Τὸ δὲ οὕτω παρεχόμενον νέον γλωσσικὸν ὑλικὸν εἶναι ἀρκούντως σπουδαῖον δεικνῦον καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ, ἄμεσον συνοχὴν τοῦ ὁμιλοῦντος τὸ ἰδίωμα τοῦτο λαοῦ πρὸς τοὺς ἀρχαίους χρόνους· (*ἀμαζόνα* = ἡ κακογυναῖκα, *σύφτωσι, ἐμὸν ὁ διδάσκαλος, πελειο* (= ἡ πλειάς), *ἐξαίμαξε* (= ἔχασε τὸ αἷμά του) *ὄθος* (= νόθος), *χέρισο* (= χέρσος) ὡς καὶ λέξεις ἀναγομένας εἰς τὸν μεσαιωνικὸν βίον (*λογάδι*, λογάρι, *ἔδῶκε* = ἐκτύπησε καὶ ἐκτυπήθη). Δυστυχῶς οὔτε τὸ κατὰ τὸ διάγραμμα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ γραφὲν μέρος τοῦ λεξιλογίου ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἀναγνώστου τῆς συλλογῆς μὴ περιέχον ἢ ἁπλοῦν κατάλογον τῶν λέξεων οὔτε τὰ παρατιθέμενα κατατόπια ἑρμηνεύονται ὡς δεῖ. Ἀλλ' αἱ ἐλλείψεις αὗται ὡς καὶ ἡ ἐξ ἀγνοίας τῆς τουρκικῆς προερχομένη παράθεσις λέξεων τουρκικῶν χωρὶς νὰ δηλῶται ἡ καταγωγὴ αὐτῶν (μάλλι, μερεμετίζω κτλ.) οὐδαμῶς ἐλαττοῦσι τὴν ἀξίαν τῆς συλλογῆς· διὰ τοῦτο δὲ ἡ Ἐπιτροπεία ἀναγνωρίζουσα ἐν τῷ συλλογεῖ ἄνδρα φιλότιμον καὶ μέλλοντα, ἂν ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον, νὰ συντελέσῃ πολὺ εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν γλωσσικῶν ἐρευνῶν, θεωρεῖ ἀξίαν βραβείου τὴν συλλογήν του ἐκφράζουσα καὶ τὴν εὐχὴν ὅπως ἐκ τῆς πραγματείας του δημοσιευθῶσι τὰ παραμύθια, ἅτινα ὑπὸ ἔποψιν καὶ γλωσσικὴν καὶ λαογραφικὴν εἶναι σπουδαιότατα.

Δ'. Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης (ῥητ. *τὸ καλύτερον βιβλίον ἑνὸς ἔθνους εἶναι τὸ λεξικὸν αὐτοῦ* Α. Κοραῆ).

Πλουσία συλλογὴ ἐν σελίσι μεγάλαις 177 περιλαμβάνουσα περὶ τὰς 1800 λέξεις. Αἱ λέξεις αὗται δὲν ἐλήφθησαν ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου μέρους, ἀλλ' ὡς πυρὴν μὲν τῆς συλλογῆς δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν

αἱ λέξεις, ἃς παρέλαβεν ἐκ τοῦ ἰδιώματος τῆς Ἐγκλουδῆς τῆς Λευκάδος, τῆς Λαγκάδας τῆς Ἀμοργοῦ, τῆς παρὰ τὴν Ἀμοργὸν νησῖδος Ἡρακλείας καὶ τῶν Καστριῶν τῆς Κυνουρίας. Πολλαὶ λέξεις παρατίθενται ἐκ Κρήτης καὶ δὴ ἐκ Χανίων καὶ Πρασὲ Κυδωνίας, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Θράκης, Μακεδονίας, Πελοποννήσου, Μικρᾶς Ἀσίας κλπ.). Εἴπομεν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς κρίσεως τοὺς λόγους, δι' οὓς αἱ τοιαῦται συλλογαὶ αἱ ἐκ παντοδαπῶν μερῶν συλλέγουσαι λέξεις δὲν εἶναι ἐκεῖναι, ἃς ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία μετὰ χαρᾶς καὶ εὐχαριστήσεως θὰ ἐδέχετο, ὡς καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς ἐγένετο δεκτὴ ἡ παροῦσα συλλογή, ὡς καὶ ἡ ὑπ' ἀρ. 7, καίπερ γραφεῖσα κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον. Ἐλήφθησαν δηλ. ὑπ' ὄψιν μόνον αἱ λέξεις ἐκεῖναι, ἃς παραθέτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων μερῶν, περὶ ὧν ἐνομίσθη ὅτι ὁ συλλογεὺς ἢ μᾶλλον, ὡς ἐκ πολλῶν σημείων ἐμφαίνεται, ἡ συλλογεὺς παρέλαβε τὸ γλωσσικὸν ὑλικὸν ἢ διατρίψασα ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις ἢ καταγομένη ἐξ αὐτῶν. Τὸ οὕτως ἐναπομενον ὑλικὸν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ συλλογεὺς ἐπεξειργάσθη μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, φροντίσασα καὶ φωνητικῶς καλῶς νὰ παραστήσῃ καὶ ἑρμηνείαν ὅσον οἷόν τε τελείαν νὰ παραθέσῃ· ἰδίᾳ τὸ ὑλικόν, ὅπερ παρέχει ἐξ Ἀμοργοῦ, εἶναι ἄξιον πολλοῦ λόγου διὰ τὸ ἀρχαιοπρεπὲς αὐτοῦ (*ὀξύαλο*=ὀξύγαλα, *κλαδίσκος*=εἶδος δρεπάνου, μὲ τὸ ὁποῖον κλαδεύουν τὰς ἀμπέλους, *ἀπέραντθος*=ἀπείρανθος, *πρόπολι* ἡ ἀρχ. πρόπολις ἡ ἐκ τῶν ἀνθέων ὑπὸ τῶν μελισσῶν συλλεγομένη ὕλη, δι' ἧς περιχρίουσι τὴν κυψέλην, *ξένια*.=ἡ καλὴ εἴδησις). Καὶ αἱ ἐκ Μάνης δὲ (*λεβούρα*=ἐλλέβορος, *κάτίνους*=κάποιου, *μελίχλωρα*=τὰ στάρια τὰ ἔχοντα τὸ τοῦ μέλιτος χρῶμα) καὶ ἐκ Κρήτης, ἰδίᾳ ἐκ τῶν Μουσουλμάνων Κρήτης παρεχόμεναι γλωσσικαὶ εἰδήσεις εἶναι σπουδαῖαι. Διὰ ταῦτα ἐπειδὴ καὶ ἡ συλλογεὺς ἐφρόντισε καὶ διὰ διαφόρων σχημάτων καὶ προσηρτημένων τῇ συλλογῇ δειγμάτων πολλὰς λέξεις ἰδίᾳ τοῦ γυναικείου κόσμου νὰ διασαφηνίσῃ, ἡ Ἐπιτροπεία ἐπαινοῦσα αὐτὴν θεωρεῖ καὶ τὴν συλλογὴν αὐτῆς βραβείου ἀξίαν.

Ε'. Παξιακὸν γλωσσάριον ἤτοι συναγωγὴ λέξεων ἐπιχωριαζουσῶν ἐν Παξοῖς (ρ. *Τὸ ζητούμενον ἁλωτόν, ἐκφεύγει δὲ τἀμελούμενον*).

Μαθητὴς τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας κ. Γ. Χατζηδάκι ὢν

καὶ κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ ἐπιχειρήσας τὴν συλλογὴν ταύτην τῶν ἐν Παξοῖς, ἐξ ὧν κατάγεται, ἐπιχωριαζουσῶν λέξεων προσεπάθησε φιλοτίμως νὰ συλλέξῃ περὶ τὰς 4000 λέξεις περὶ ὧν νομίζει ὅτι ἢ μόνον ἐν Παξοῖς ἀπαντῶσι ἢ ἀπαντῶσι μὲν καὶ ἀλλαχοῦ ἀλλὰ μὲ ἄλλην σημασίαν. Καὶ ὁ μὲν δισχυρισμός του οὗτος δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀληθής· διότι κατέλεξε πολλὰς λέξεις, καὶ ἀλλαχοῦ καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς σημασίας λεγομένας. Τὸ πλεῖστον ὅμως μέρος τοῦ προσφερομένου ὑλικοῦ νῦν κατὰ πρῶτον παρέχεται καὶ διὰ τοῦτο εἶναι πολύτιμος ἡ συλλογὴ καὶ διότι ὁ παρέχων αὐτὴν κατάγεται ἐκ τῆς μικρᾶς νήσου, ἀξιόπιστος ἐπομένως μάρτυς τῶν λεγομένων καὶ διότι προσεπάθησε διὰ συντόμου ἑρμηνείας καὶ ἄνευ μεγάλης πολυλογίας νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐτάς. Ὅτι πολλαὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ παρεχομένων λέξεων εἶναι ἰταλικῆς καταγωγῆς, εἶναι πολὺ φυσικὸν ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως καὶ τῆς ἱστορίας τῆς νήσου· ἀλλὰ πολλαὶ καὶ τῶν ἄλλων παρατιθεμένων λέξεων εἶναι ἄξιαι πολλοῦ λόγου διὰ τὴν ἔρευναν τῆς γλώσσης παρέχουσαι ἴχνη καὶ ἀρχαίων χρήσεων (*τέρμονας* = ὅριον ἀγροῦ, *διαπόρι* = στενὸν στόμιον λιμένος, *ἀντιδαῦλι*, ἀλλὰ καὶ μεσαιωνικῶν (*ἔδε*) *ἐδεδέτσι* = οὕτωσί, ***προλαβὼν*** (= πρότερον)· ὑπενθυμίζον τὴν ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς βιβλίοις (Δούκᾳ) χρῆσιν τῆς ἀποκρυσταλλωθείσης μετοχῆς, *πίρπυρο* (εἶναι πίρπυρο στὴ ψεῖρα), *ἀνεμοδοῦρι*. Τὴν ἀξίαν τῆς συλλογῆς δὲν ἐλαττοῦσι μικραί τινες παραδρομαὶ περὶ τὴν ἑρμηνείαν οὐχὶ πάντοτε ἐπαρκῆ οὖσαν καὶ ἰδίᾳ περὶ τὴν ἐτυμολογίαν (*ὁσαμὁδοκεῖ* = ὅσον μοι δοκεῖ! *γοῦρι* ὅπερ νομίζει Ἀλβανικόν)· διὰ τοῦτο δὲ ἡ Ἐπιτροπεία ἐπαινοῦσα τὸν εὔελπιν συλλογέα θεωρεῖ ἀξίαν βραβείου τὴν συλλογήν του.

Ϛ΄. *Συναγωγὴ Κυπριακῶν λέξεων. Σειρὰ τρίτη (ῥ. Ἡ ἐτυμολογία εἶναι ἡ ἱστορία τῶν λέξεων).*

Συλλογὴ ἀρκούντως μεγάλη περιλαμβάνουσα ἐν 270 μεγάλαις σελίσι περὶ τὰς 1200 λέξεις. Ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς συλλογῆς εἶναι ἡ τρίτη φορά, καθ᾽ ἣν ὑποβάλλει ὁ συλλογεὺς οὗτος ἔργον του εἰς τὸν διαγωνισμὸν τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, τὴν φορὰν δὲ ταύτην ἡ συλλογή του καθ᾽ ὕλην καὶ ὄγκον εἶναι διπλασία τῶν προηγουμένων· τὰς λέξεις τούτας συνέλεξεν ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Κύπρου Γερμασογείας, ἐν ᾧ χωρίῳ ὑπάρχουσι καὶ πολλοὶ Πά-

φιοι καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς Κύπρου, ὥστε τὸ περιεχόμενον ὑλικὸν ἐκ τοῦ χωρίου νὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὴν γλῶσσαν οὐ μόνον αὐτοῦ τούτου τοῦ χωρίου, ἀλλὰ καὶ πολλῶν μερῶν τῆς Κύπρου. Εἶναι δὲ πολλοῦ λόγου ἀξία ἡ συλλογὴ διὰ τὸ πλῆθος τῶν νέων ἀγνώστων Κυπριακῶν λέξεων, αἵτινες μέλλουσι νὰ πλουτίσωσι τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Λεξικοῦ, καὶ ὧν ἄλλαι μὲν ἀνάγονται εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους (*τσεφαλαρκὰ* = κεφαλαργία, *γναφκιὰς* = γναφεύς, *πλημμελῶ* = ἐπιπλήττω, *ὀρτώνω* = ὀρθώνω, ἐπιτυγχάνω), ἄλλαι δὲ εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους (ὁ *ἀτσουπᾶς* = ὄνομα δαιμονίου πρβλ. τὸ Βυζαντ. ἐπώνυμον Ἀτζιποθόδωρος) *τουρκόπωλλος*=ἀγροφύλαξ, *σκλαβούνικον* (μεσαιων. ἔνδυμα), *μάλαμμα* = σῖτος, *ὄδεινας* τὸ παρὰ Πορφυρογεννήτῳ *ὀδεῖνα*).

Ἡ παρεχομένη ἑρμηνεία τῶν λέξεων εἶναι καλὴ ἂν καὶ θὰ ἐπεθύμει τις ἐν πολλαῖς λέξεσι πλείονα σαφήνειαν· ἐκεῖνο ὅμως ἐν ᾧ ἀποτυγχάνει καθ' ὁλοκληρίαν εἶναι αἱ παρεχόμεναι ὑπ' αὐτοῦ ἐτυμολογίαι, δὲν εἶναι δὲ ἐπαρκὴς ἡ ἐν τῷ προλόγῳ του περὶ τούτου δικαιολογία ὅτι προβαίνει εἰς ταύτας ἵνα δώσῃ εἰς ἄλλους καλλίονας αὐτοῦ ἐρευνητὰς νὰ εὕρωσι καλυτέρας. Καλύτερα θὰ κάμῃ ὁ συλλογεύς, ἂν εἰς τὰς ἄλλας αὐτοῦ συλλογάς, ἃς ὑπισχνεῖται ὅτι θὰ ἀποστείλῃ, περιορισθῇ ἁπλῶς εἰς τὴν περισυλλογὴν μόνον καὶ ὅσον οἷόν τε πλησιεστέραν καὶ τελειοτέραν ἑρμηνείαν τῶν παρεχομένων λέξεων. Ἡ Ἐπιτροπεία παριδοῦσα τὴν ἔλλειψιν ταύτην τοῦ συλλογέως, ἀπιδοῦσα δὲ μᾶλλον εἰς τὸ πλῆθος τῶν παρεχομένων ἀγνώστων ἰδίᾳ λέξεων ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπίμονον τοῦ συλλογέως προσπάθειαν, ὅπως εἰς ἕκαστον διαγωνισμὸν τῆς Ἑταιρείας προσφέρῃ πάντοτε καλύτερον καὶ πλουσιώτερον ἔργον, θεωρεῖ τὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἀξίαν βραβείου.

Ζ'. Συναγωγὴ γλωσσικῆς ὕλης διαφόρου συνοπτικῶς ἐκτεθειμένη κατὰ τὸ ἰδίωμα Θήρας κλπ. νήσων πέριξ καὶ ἄλλων, (ὅ ὅσ' ἔκαμε ὅτ' ἠμπόρεσε, ἐπλήρωσε τὸ νόμο).

Ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται, κα ἡ συλλογὴ αὕτη δὲν ἀπαρτίζεται ἐκ λέξεων ἀκουομένων ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ ἰδιώματι, ἐξ οὗ κατάγεται ἢ ἐν ᾧ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔζησε, ἀλλ' ἐκ λέξεων, ἃς ἐκ διαφόρων τόπων περισυνέλεξεν ὁ συλλογεύς. Ὑπὸ ἔποψιν ἐπεξεργασίας

ὑπολείπεται πολὺ τῆς ὑπ' ἀρ. 4· ἐν τούτοις ἐπειδὴ τὸ προσφερόμενον ὑλικὸν ἐκ Θήρας ἰδίως δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀξιόπιστον, πρὸς τούτοις δὲ ὁ συλλογεὺς ἐφρόντισε νὰ πλουτίσῃ τὴν συλλογήν του διὰ καταλόγου λέξεων συλλεγεισῶν κατὰ τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ διάγραμμα, πρὸς τούτοις δὲ νὰ πλουτίσῃ αὐτὴν διὰ τριακοσίων διστίχων ἐν δημοτικῇ μὲν καὶ οὐδὲν τὸ ἄξιον λόγου παρεχούσῃ γλώσσῃ γεγραμμένων ἀλλὰ σπουδαίων ὑπὸ λαογραφικὴν ἔποψιν ἡ Ἐπιτροπεία ἀναγνωρίζουσα τὴν προσπάθειαν τοῦ συλλογέως θεωρεῖ ἀξίαν ἀμοιβῆς τὴν συλλογήν.

Η'. Συμβολὴ εἰς τὸ μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐκ Βογατσικοῦ τῆς Μακεδονίας. (ῥ. Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγάθ' οἱ Θεοί).

Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὑπεβλήθη: α'. σειρὰ κατ' ἀλφάβητον τῆς μετὰ τοῦ α στερητικοῦ εἰς τος συνθέτων τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς μετὰ τῶν ἀντιστοίχων παθητικῶν παρακειμένων (ἄβαλτος=βαλμένος) β'. (ὑπὸ τὸν ἰδιαίτερον τίτλον: Ἀνάλεκτα εἰς τοῦ ὑλικοῦ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τοῦ Βογατσικοῦ τῆς Μακεδονίας. λεξιλόγιον περιέχον ἐν δυσὶ τετραδίοις ἄνευ ἀλφαβητικῆς τάξεως λέξεις καὶ φράσεις ἐν χρήσει ἐν τῷ Βογατσικῷ· καὶ γ'. Συνέχειαν ἀπὸ τοῦ Α τῶν παροιμιῶν, ἃς εἶχεν ὑποβάλει εἰς προηγούμενον διαγωνισμόν.

Ἂν καὶ πᾶν σχεδὸν ῥῆμα ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ δύναται νὰ ἔχῃ πρὸς τῷ παθητικῷ παρακειμένῳ καὶ σύνθετον εἰς -τος μετὰ τοῦ α στερητικοῦ, ἑπομένως ὁ κόπος τοῦ συλλογέως, ὅπως συλλέξῃ τὰ τοιούτου εἴδους σύνθετα ἐκ τοῦ ἰδιώματος τοῦ Βογατσικοῦ δὲν ἦτο πολὺ ἀναγκαῖος, ἐν τούτοις ἐπειδὴ δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ καταλέξῃ τὰ σύνθετα ταῦτα ἀλλ' ἐξ ἀφορμῆς αὐτῶν ἔδωκε πληροφορίας περὶ τῶν σημασιῶν καὶ χρήσεων τῶν ῥημάτων, ἐξ ὧν ταῦτα εἶναι σύνθετα, ἡ συμβολὴ αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀξιοκαταφρόνητος ὑπὸ ἔποψιν παρεχομένου ὑλικοῦ, ἂν λάβωμεν μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι πολὺ ὀλίγα πράγματα γνωρίζομεν ἀκόμη ἐκ τῶν Μακεδονικῶν ἰδιωμάτων. Σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ δευτέρα του συμβολὴ ἡ περιέχουσα λέξεις ἐκ Βογατσικοῦ (**πόταβος**=ὁποῖος, τί λογῆς, **καγκαπόταβος**, **σκαληωρίζω**, φράσεις μὲ τὰ ῥ. **παίρνω**, **πίπτω**, **χαλνῶ**, **βρέχω**, **διάβολος**) ἀπ' ἐναντίας ἡ συλλογὴ τῶν παροιμιῶν εἶναι πενιχρά, τοῦ συλλογέως παραθέντος κοινοτάτας μόνον παροιμίας. Ἐξ ἀφορμῆς

τούτου καλὸν νομίζομεν νὰ ὑπομνήσωμεν εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ὑποβάλωσιν εἰς προσεχεῖς διαγωνισμοὺς τῆς Ἑταιρείας παροιμίας καὶ αἰνίγματα νὰ φροντίζωσι πάντοτε νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει τὰς μέχρι τοῦδε ἐκδοθείσας συλλογάς, ἵνα μὴ ἀποστέλλωσι τὰς αὐτὰς πάντοτε γνωστοτάτας καὶ κοινάς, χωρὶς οὕτω νὰ προάγηται κατ' οὐδὲν ὁ σκοπὸς τοῦ διαγωνισμοῦ τῆς Ἑταιρείας.

Ἡ Ἐπιτροπεία λαμβάνουσα κυρίως ὑπ' ὄψει τὰ δύο πρῶτα μέρη τῆς συμβολῆς θεωρεῖ ἀξίαν ἀμοιβῆς αὐτήν.

Θ'. Λέξεις ἀπαντῶσαι εἰς τὸ Κρητικὸν Ἰδίωμα μετὰ τῆς σημασίας αὐτῶν κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν καὶ τῆς πιθανῆς ἐτυμολογίας (ῥ. Καὶ μείζονα ὅστις ἀντὶ τῆς αὐτοῦ πάτρας φίλον νομίζει τοῦτον οὐδαμοῦ λέγω).

Ἡ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην συλλογὴ εἶναι ἡ δευτέρα ἐκ Κρήτης, ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν παρόντα διαγωνισμόν, πολὺ ὅμως ὑποδεεστέρα τῆς πρώτης. Διότι ἐνῷ ὁ συλλογεὺς τῆς πρώτης ἐφιλοτιμήθη νὰ παρουσιάσῃ ὑλικὸν πρωτοφανὲς καὶ σπάνιον, ὁ συλλογεὺς τῆς δευτέρας περιωρίσθη ἐν τῇ συλλογῇ του ἀπαρτιζομένῃ ἐκ 1300 περίπου λέξεων νὰ καταλέξῃ λέξεις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κοινάς. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ τὸ μέρος, ἐξ οὗ κατάγεται, ἡ Σέλινος τῆς Κρήτης δὲν ἐξητάσθη ὑπὸ γλωσσικὴν ἔποψιν ἐπαρκῶς, ἡ συλλογή του εἶναι διὰ τοῦτο σπουδαία διότι μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐν τῇ δυτικωτάτῃ Κρήτῃ λέξεων γνωστῶν καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν αὐτῆς. Δὲν λείπουσιν ἐννοεῖται καὶ λέξεις ἐν τῇ συλλογῇ πρωτοφανεῖς καὶ ἐφελκύουσαι τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου διὰ τὸ ἀρχαιοφανὲς αὐτῶν (*διώω* = κατοικῶ, *ξεμηστεύω*, (= ξεμνηστεύω), *ἀναχυμα* τὸ διὰ τὴν ζύμωσιν τοῦ ἄρτου προωρισμένον ὕδωρ, *μπενεχρὸν* = πενιχρόν, *ὅρμεγγας* = ἕλμινς, *ἀνακοπὴ* = ἡ ἐπίσχεσις τοῦ ὑετοῦ, *ἀναφύρω* = ἀνακατεύω). Διὰ τοῦτο δὲ καὶ διότι ἡ συλλογὴ φαίνεται μετὰ φιλοτιμίας πολλῆς γεγραμμένη δίδουσα ἐλπίδας καλυτέρας ἡ Ἐπιτροπεία θεωρεῖ ἄξιον ἀμοιβῆς τὸ ἔργον.

Ι'. Συναγωγὴ λέξεων, φράσεων, παροιμιῶν, μοιρολογίων, χειρογράφων τῆς νήσου Μήλου. (ῥ. Θαρσεῖν χρή· τάχ' αὔριον ἔσσει' ἄμεινον).

Ἡ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην συλλογὴ περιέχει 900 περίπου λέ-

ξεις μετὰ τῆς ἑρμηνείας αὐτῶν, 146 παροιμίας, 6 μοιρολόγια καὶ 3 ἔγγραφα τῆς Μήλου τοῦ 18 αἰῶνος καὶ ἓν τοῦ 1831.

Αἱ παρατιθέμεναι λέξεις εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον κοιναί, πολὺ δὲ ὀλίγαι αἱ ἐπισπῶσαι τὴν προσοχὴν διὰ τὸ πρωτοφανὲς καὶ σπάνιον (*άδειά*, *άδειοσύνη*=σχολή, ἄνεσις, *κόρυζα* μικρὰ μεμβράνα ἐπικαλύπτουσα τὴν γλῶσσαν τῆς ὄρνιθος, *ξεφυσίδι*=παραφυάς). Ἐπίσης καὶ ὁ παρατιθέμενος κατάλογος 35 ὀνομάτων πτηνῶν καὶ 37 ὀνομάτων ἰχθύων ἄνευ περιγραφῆς, εἰκόνος ἢ ἑρμηνείας δὲν μέλλει νὰ πλουτίσῃ ἐπαισθητῶς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ πολὺ ὀλίγα εἶναι γνωστὰ ἐκ τοῦ ἰδιώματος τῆς Μήλου, ἡ συλλογὴ εἶναι διὰ τοῦτο εὐπρόσδεκτος, διότι καὶ διὰ τῶν παρεχομένων κοινῶν λέξεων καθορίζεται κάλλιον τὸ ἰδίωμα τῆς νήσου καὶ ἡ ἐπέκτασις γλωσσικῶν φαινομένων ἐπικρατούντων ἐν τοῖς πλησιοχώροις τόποις (ὡς ἐν Κρήτῃ θια=τια: μάθια καὶ ἄλλα). Τὸ λεχθὲν περὶ τῶν ἐκ Βογατσικοῦ παροιμιῶν ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς ἐκ Μήλου, ἀπ' ἐναντίας τὰ ἔγγραφα τὰ παρατιθέμενα παρέχουσιν ὑλικὸν ἀρκετοῦ λόγου ἄξιον. Ἡ Ἐπιτροπεία ἐκτιμῶσα τὴν προσπάθειαν τοῦ συλλογέως θεωρεῖ καὶ τὸν συλλογὴν ταύτην ἀμοιβῆς ἀξίαν.

ΙΓ΄. Κυζικηνὰ ἀνέκδοτα ἀφορῶντα εἰς τὴν γλῶσσαν, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου, ἰδίᾳ δὲ τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῶν Πανορμηνῶν, ὡς καὶ ἱστορικὰς σημειώσεις, καὶ παρατηρήσεις. (ρ. ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ κρίνει σχεδὸν πάντοτε ἀσφαλέστερον καὶ ὀρθότερον περί τε τῶν παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων καὶ περὶ τῶν ὅρων τῆς προόδου).

Ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ποικίλη εἶναι ἡ ὕλη τῆς συλλογῆς περιέχουσα ἱστορικὰ εἰς τὴν Κύζικον ἀναφερόμενα, περὶ νομισμάτων τῆς Κυζίκου, ἱστορικὰ περὶ Πανόρμου, εἶτα λαογραφικὰς εἰδήσεις περὶ τῆς οἰκίας ἐν Πανόρμῳ, ἐνδυμασίας, τοκετοῦ, βαπτίσεως, ᾄσματα νανουριστικὰ καὶ λαϊκά, περιγραφὰς ἐθίμων, ἀθυρμάτων, παροιμίας ἑλληνικὰς καὶ τουρκικάς, 155 αἰνίγματα, ἀράς, ἓν παραμύθι.— Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῷ ἀφιερωμένῳ εἰς τὸ καθ' αὐτὸ γλωσσικὸν μέρος παρέχει ὀνόματα γυναικῶν καὶ λεξιλόγιον ἀρκούντως πενιχρόν, ἐν ᾧ περιέχονται πλεῖσται Τουρκικαὶ λέξεις καὶ ὀλίγαι Ἀγγλικαὶ εἰσαχθεῖσαι διὰ τῆς ναυτιλίας.— Ἂν τὸν κό-

πον, ὃν κατέβαλεν ὁ συλλογεὺς διὰ νὰ ἀπαρτίσῃ τὴν ὡς ἀνωτέρω πολυποικίλου ὕλης συλλογὴν κατηνάλισκε διὰ τὸ καθαρῶς γλωσσικὸν μέρος, βεβαίως πολὺ σπουδαιοτέραν θέσιν ἐν τῷ παρόντι διαγωνισμῷ τὴν συναγωγὴν γλωσσικῶν κυρίως καὶ οὐχὶ λαογραφικῶν εἰδήσεων προβαλλομένῳ, θὰ κατεῖχεν ἡ συλλογὴ αὕτη, κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον, καθ᾽ ὅσον μόνος ἐκ τῶν λαβόντων μέρος ἐν τῷ διαγωνισμῷ ἔχει τὴν ἱκανότητα καὶ ἐφρόντισε δι᾽ ὡραίων σχημάτων πολὺ ὀλίγων δυστυχῶς νὰ διασαφηνίσῃ τὰς ἑρμηνευομένας ὑπ᾽ αὐτοῦ λέξεις.—Ἡ γλῶσσα τῆς Πανόρμου καὶ Κυζίκου, ἧς δείγματα παρέχει, εἶναι καὶ ἐξ ἄλλων ἀποστολῶν γνωστή, ἐν τούτοις διασαφανίζεται διὰ τῆς παρούσης συλλογῆς ἔτι μᾶλλον ὡς ἰδίωμα παρέχον κοινά τινα μετὰ τῆς βορείας Ἑλληνικῆς, (ἰδίως ἐν τῇ ἀποβολῇ τοῦ τελικοῦ ἀτόνου ι, ἅτινα ὅμως παρουσιάζει τόσον ἡ γλῶσσα τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας ὅσον καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης (Σαράντα Ἐκκλησιῶν) μεθ᾽ ἧς ἄλλως τε ἔχει καὶ ἄλλας ὁμοιότητας (ἰδίᾳ ἐν τῇ κλίσει τῶν ῥημάτων ὡς ἐν τῇ καταλήξει τοῦ γ΄. πληθ. τοῦ παρατατικοῦ: ἐτρωγάνα, οὕτως ὥστε νὰ ἀναγκάζηταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἢ οἱ κάτοικοι τῆς Βιθυνίας μετῳκίσθησαν διὰ τῆς Προποντίδος εἰς τὴν ἀνατολικὴν Θράκην ἢ καὶ τἀνάπαλιν ἐκ τῆς Θράκης κατῴκησαν Ἕλληνες τὰ περὶ τὴν Κύζικον καὶ Πάνορμον μέρη.

Ἂν καὶ ἡ συμβολή, ἣν παρέχει ἡ συλλογὴ αὕτη, εἰς τὸν πλουτισμὸν τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ εἶναι πολὺ μικρά, ἐν τούτοις ἡ Ἐπιτροπεία τὴν φιλότιμον προσπάθειαν τοῦ συλλογέως ἀναγνωρίζουσα θεωρεῖ καὶ τὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἀμοιβῆς ἀξίαν.

ΙΒ΄. Συλλογὴ τοπωνυμιῶν Ἠπείρου (ῥ. αἰσχρόν τοι δηρόν τε μένειν κενεόν τε νέεσθαι).

Ἡ συλλογὴ αὕτη παρέχει ὀνόματα χωρίων καὶ θέσεων (κατατόπια) τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων (βιβαρίων), τῆς νήσου τῶν Ἰωαννίνων καί τινων χωρίων πέριξ τῆς πόλεως ταύτης.

Ὡς καὶ ἐν τοῖς τοπωνυμίοις τῆς Αἰτωλίας, τὰ μὲν ὀνόματα τῶν χωρίων εἶναι σλαυϊκῆς καὶ ἐν γένει ξένης καταγωγῆς, τὰ δὲ κατατόπια κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑλληνικά. Ἡ συλλογὴ δὲν εἶναι πλουσία, μὴ δυναμένη μηδὲ μακρόθεν νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν περὶ τῶν Αἰτωλικῶν τοπωνυμίων ἀποσταλεῖσαν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἔδαφος, ἐφ᾽ οὗ εἰργάσθη

ὁ συλλογεύς, δὲν εἶναι εὐνοϊκὸν διὰ τοιαύτας συλλογάς. Οὐδαμοῦ δύναταί τις νὰ ἐντρυφήσῃ ἐν τῇ ἀνακαλύψει ἀρχαίας τινὸς ὀνομασίας ὡς λ. χ. ἐν Κύπρῳ, Κρήτῃ, Χίῳ: τὰ πλεῖστα Τουρκικὰ καὶ Σλαυικά, αἱ δὲ ὀνομασίαι τῶν θέσεων εἶναι μὲν Ἑλληνικαί, ἀλλὰ ὑπὸ γλωσσικὴν ἔποψιν μικροῦ λόγου ἄξιαι. Διὰ τοῦτο βεβαίως δὲν πταίει ὁ συλλογεύς, ὅστις ἐν τέλει ἐφιλοτιμήθη νὰ ἐξετάσῃ καὶ πόθεν ἐλήφθησαν αἱ ὀνομασίαι τῶν χωρίων καὶ θέσεων καὶ μεθοδικῶς αὐτὰς ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν νὰ κατατάξῃ. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐπιτροπὴ ἐκτιμῶσα τὴν προσπάθειαν τοῦ συλλογέως θεωρεῖ τὸ ἔργον του ἀμοιβῆς ἄξιον·

ΙΓ΄. Ἑρμηνεία λέξεων καὶ φράσεων τοῦ Ἠπειρωτικοῦ ἰδιώματος

Ἡ συλλογὴ περιέχει ἐν 100 σελίσι περὶ τὰς 600 λέξεις, ὧν παραθέτει τὰς σημασίας προσπαθῶν ἐνιαχοῦ νὰ ἐτυμολογήσῃ αὐτάς. Ἡ προσπάθειά του αὕτη δὲν ἐπιτυγχάνει πάντοτε, ἐν γένει δὲ μεθ᾽ ὅλας τὰς ὑποσχέσεις, ἃς παραθέτει ἐν τῷ προλόγῳ του περὶ πλουτισμοῦ διὰ τῆς συλλογῆς ταύτης τοῦ Ἀρχείου τοῦ Λεξικοῦ, πολὺ πενιχρὰ εἶναι ἡ συλλογή του, ἐν ᾧ, ἂν ἤθελε, ἠδύνατο νὰ λάβῃ ὑπ᾽ ὄψιν τὰς ἐξ Ἠπείρῳ ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικοῦ Συλλόγου δημοσιευθείσας συλλογὰς καὶ εἶτα ὑπ᾽ ἄλλων, (ὡς τοῦ Ἀραβαντινοῦ) ἐκδοθείσας ἐργασίας καὶ νὰ παρουσιάσῃ συλλογὴν τελειοτέραν τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθεισῶν. Δὲν ἐφαρμόζεται δηλ. εἰς τὴν συλλογήν του τὸ λεχθὲν προκειμένου περὶ τῶν ἐκ Σελίνου τῆς Κρήτης καὶ Μήλου, ἐξ ὧν καὶ κοιναὶ τυχὸν λέξεις οὐδὲν τὸ νέον παρέχουσαι εἶναι πάντοτε εὐπρόσδεκτοι διότι δι᾽ αὐτῶν καθορίζεται ἡ ὕπαρξις αὐτῶν ἐν μέρεσιν ἀνεξετάστοις μέχρι τοῦδε ὑπὸ γλωσσικὴν ἔποψιν οὖσιν., ἐν ᾧ προκειμένου περὶ ἰδιώματος πολλαχόθεν γνωστοῦ μόνον αἱ φέρουσαι νέον ὑλικὸν ληφθέντος ὑπ᾽ ὄψιν τοῦ ἤδη δημοσιευθέντος εἶναι δίκαιον νὰ γίνωνται δεκταὶ μετ᾽ ἐπαίνων.

Διὰ ταῦτα ἡ Ἐπιτροπεία, καίπερ ἐκτιμῶσα τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀποστολέως δὲν νομίζει ἄξιον ἀμοιβῆς τὸ ἔργον.

ΙΔ΄. Μαραθοκαμπιακὰ καὶ Μολυβιάτικα.

Τὸ λεχθὲν περὶ τῆς ἀνωτέρω συλλογῆς ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν ἀποσταλεῖσαν. Ἐν ᾧ πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τοῦ ἐν Σάμῳ ἰδιώματος, ὁ συλλογεὺς χωρὶς νὰ λάβῃ μηδεμίαν τῶν ἐργασιῶν τούτων ὑπ᾽ ὄψιν περιορίζεται εἰς τὸ νὰ καταλέξῃ

ἐν δυσὶ τετραδίοις ὀλιγοσελίδοις λέξεις νηπιακὰς περὶ τὰς 50, ὀνόματα ἀνδρῶν, συνοικιῶν, κρηνῶν, διαφόρους φράσεις καὶ χρήσεις· καὶ κατάλογον Τουρκικῶν ἐν τῷ Μαραθοκάμπῳ τῆς Σάμου λέξεων. Ἡ ἐν τῷ δευτέρῳ τετραδίῳ παράλληλος μνεία τῶν λέξεων τῶν ἐν Μαραθοκάμπῳ καὶ Μολύβῳ τῆς Σάμου τῶν δηλουσῶν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα εἶναι κατὰ τοῦτο σπουδαία, καθ᾽ ὅσον δύναται ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς ἄλλα μέρη νὰ δώσῃ νύξεις περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν διαφόρων μερῶν τῆς νήσου. Παρ᾽ ὅλα ταῦτα ἡ συλλογὴ εἶναι λίαν πενιχρὰ καὶ ἡ Ἐπιτροπεία δὲν νομίζει αὐτὴν ἀμοιβῆς ἀξίαν.

ΙΕ΄. Τοπωνύμια ἐν Σύρῳ (ῥ. Τούτου δὲ χρὴ πάσῃ προθυμίᾳ πάντας τοὺς Ἕλληνας τέμνειν φάρμακον).

Ἡ συλλογὴ περιέχει περὶ τὰ 100 τοπωνύμια τῆς νήσου Σύρου, ὧν προσπαθεῖ νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἱστορίαν καὶ ἀρχὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν. Καὶ τὰ τοπωνύμια ὅλα καὶ αἱ ἀναφερόμεναι ἑρμηνεῖαι μετὰ τῶν πηγῶν περιέχονται ἐν τῇ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν σειρᾷ φύλλων τῆς «Ἐφημερίδος» τῆς Σύρου δημοσιευθείσῃ μακρᾷ καὶ περὶ τὰ χίλια τοπωνύμια τῆς Σύρου περιλαμβανούσῃ μελέτῃ τοῦ κ. Ἀνδ. Φραγκίδου. Ἀπορίας δὲ ἄξιον πῶς δὲν ἔλαβεν ὑπ᾽ ὄψιν τὴν ἐργασίαν ταύτην περὶ Σύρου ὁ ἀποστολεύς· διότι θὰ ἀπηλλάσσετο οὕτω κόπου περιττοῦ. Ἡ συλλογή του ἑπομένως καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν παρεχομένων τοπωνυμίων καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἑρμηνειῶν οὐδὲν τὸ νέον παρέχει οὐδ᾽ ἐπαυξάνει πολὺ τὴν ἀξίαν αὐτῆς τὸ ἀπόσπασμα λεξιλογίου παρέχον τὰς λέξεις πέντε μόνον ἐγγράφων. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐπιτροπεία δὲν θεωρεῖ ἄξιον ἀμοιβῆς τὸ ἔργον.

Τὰ μέλη τῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπείας
ΠΑΝ. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ
Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ
ΣΤ. ΨΑΛΤΗΣ εἰσηγητής

Σημ. Ἀποσφραγισθέντων τῶν οἰκείων φακέλλων εὑρέθη ὅτι συγγραφεὺς τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 1 ἔργου εἶναι ὁ κ. Στ. Ξανθουδίδης, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 2 ὁ κ. Δημ. Λουκόπουλος, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 3 ὁ κ. Στ. Βίος, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 4 ἡ κ. Ἀναστασία Κουκουλέ, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 5 ὁ κ. Μ. Δένδιας, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 6 ὁ κ. Ξ. Φαρμακίδης, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 7 ὁ κ. Ι. Κυριακός, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 8 ὁ κ. Γρ. Γρέζος, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 9 ὁ κ. Στ. Λουπασάκις, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 10 ὁ κ. Ἀγ. Ῥάμφος, τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 11 ὁ κ. Φ. Ι. Φιλιππίδης καὶ τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 12 ὁ κ. Ξ. Σάρρας.

Η ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΟΥ ΚΑΙ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΔΡΑΣΙΣ ΕΝ ΤΩ ΦΙΛΟΚΤΗΤΗ ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

Α΄.—Ὁ Ἔμπορος (1).

Ὁ A. Müller (2), ὅπως καὶ ὁ Welcker πρὸ αὐτοῦ, φρονεῖ, ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶναι ὁ Ὀδυσσεὺς 1ον), διότι κατὰ τὴν διήγησιν αὐτοῦ τοῦ Ἐμπόρου (στίχ. 534 κ. ἑ.) ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Νεοπτολέμου ἦσαν τρεῖς ναῦται φύλακες· ἀλλ᾽ ἐκ τούτων εἷς μόνος ἐγίνωσκε, ποῦ ἦτο τώρα ὁ Νεοπτόλεμος (στίχ. 45) καὶ τοῦτον ἔλαβεν ὡς ὁδηγὸν ὁ ἔμπορος· ὁ Ἔμπορος ἄρα εἶναι ἄλλο πρόσωπον καὶ οὐχὶ αὐτὸς ὁ *σκοπὸς* (στίχ. 125)· 2ον) κυρίως, διότι «einer se schwirigen und heiklen Aufgabe hat, wie sie der Emporos aufzuführen hat, ist kein Diener gewaschsen, sondern seinen Entschlus nach der Lage der Umstände fassen und danach wieder seine Worte abwegen muss. Gerade dazu ist aber niemand geeigneter, ferner in dieser Lage und zum Gelingen des Planes niemand nötiger als Odysseus».

Νομίζομεν ὅτι οἱ ἐκτεθέντες λόγοι δὲν εἶναι οὕτως ἰσχυροί, ὥστε δι᾽ αὐτοὺς ν᾽ ἀμεληθῇ τελείως ἡ ρητὴ τοῦ ποιητοῦ δήλωσις, καθ᾽ ἣν ὁ Ἔμπορος οὗτος θὰ ἦτο ὁ αὐτὸς ναύτης, ὅστις ἐν ἀρχῇ τοῦ δράματος ἐστάλη ὡς *σκοπός*, ἵνα προλάβῃ αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν τοῦ Φι-

(1) Μεταχειριζόμεθα την συνήθη ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν ὀνομασιαν τοῦ προσώπου τούτου, εἰ καὶ ὀρθοτέρα θὰ ἦτο ἡ ὀνομασία ***Ναύκληρος***, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ὑποδεικνύει (στίχ. **128**)· οὕτω δὲ ἀποφεύγεται καὶ πιθανὴ σύγχυσις πρὸς την σημασίαν τῆς λέξεως **ξυνέμπορον** (στίχ. 534), περὶ ἧς ὀρθῶς γράφεται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ **Wunder** (**Lipsiae 1875** σελ. **54**) «quod cave ad ipsum tanquam ἔμπορον referas; sed est ξυνέμπορος Neoptolemi h. e. itineris comes, socius».

(2) Aesthetisch. Kommentar zu. den Trag. des Sophokles. Paderborn. **1904** σελ. 218.

λοκτήτου καταστρεπτικὴν διὰ τὸν Ὀδυσσέα καὶ τὸ σχέδιον τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ ἥρωος (στίχ. 125 κ. ἑ.)

> καὶ **τὸν σκοπὸν** πρὸς ναῦν ἀποστελῶ πάλιν.
> καὶ δεῦρ᾽, ἐάν μοι τοῦ χρόνου δοκῆτέ τι
> κατασχολάζειν αὖθις ἐκπέμψω πάλιν
> **τοῦτον τὸν αὐτὸν ἄνδρα**, ναυκλήρου τρόποις
> μορφὴν δολώσας....

Διατὶ νὰ δεχθῶμεν ὡς πραγματικὴν τὴν βεβαίωσιν τοῦ Ἐμπόρου περὶ τῆς ὑπὸ τριῶν ναυτῶν φυλάξεως τοῦ πλοίου τοῦ Νεοπτολέμου, ὧν ἕνα ὡς ὁδηγὸν παρέλαβε; Καὶ διατὶ νὰ μὴ παραδεχθῶμεν πολὺ εὐλογώτερον, ὅτι ὁ δῆθεν Ἔμπορος οὗτος ὅλως πλαστῶς λέγει τὰ περὶ φυλάξεως τοῦ πλοίου τοῦ Νεοπτολέμου ὑπὸ τριῶν ναυτῶν, ὅτι δὲ τὸν παραληφθέντα ναύτην οὐχὶ διὰ πραγματικὴν ἀνάγκην παρέλαβεν—ἀφοῦ ἐγνώριζε καλῶς, ποῦ ἦτο ὁ Νεοπτόλεμος—, ἀλλὰ διὰ νὰ καταστῇ πιστευτότερος τῷ Φιλοκτήτῃ; Ἄλλως δὲ καὶ τὸν Ὀδυσσέα ὡς ἔμπορον ἂν παραδεχθῶμεν, πάλιν καὶ αὐτὸς οὐδεμίαν ἀνάγκην ὁδηγοῦ εἶχεν ἅτε καλῶς γινώσκων τὸν τόπον τῆς τωρινῆς τοῦ Νεοπτολέμου διαμονῆς καὶ ἀποβαίνει εἰς ἐμὲ τουλάχιστον ἀδιανόητον, πῶς ἐκ τοῦ ὅτι εἷς μόνος τῶν φυλάκων τοῦ πλοίου τοῦ Νεοπτολέμου ἐγνώριζε, ποῦ ἦτο τώρα ὁ βασιλεύς, ὀφείλομεν νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ὁ εἷς οὗτος μόνον ὁ ὁδηγὸς τοῦ δῆθεν ἐμπόρου ἠδύνατο νὰ εἶναι, οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ δῆθεν ἔμπορος.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον ἐπιχείρημα, ὅπερ ὁ Müller θεωρεῖ κυριώτατον, ἂς ἐπιτραπῇ ν᾽ ἀμφιβάλλωμεν πολὺ περὶ τῆς ὀρθότητός του. Δὲν εἶναι οὐδεμία ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἔμπορος λέγει ἐξ ἑαυτοῦ, ὅσα λέγει· ἀπ᾽ ἐναντίας μάλιστα ἐξ ὧν ὁ Ὀδυσσεὺς δηλοῖ τῷ Νεοπτολέμῳ (στίχ. 127 κ. ἑ.), πολὺ πιθανώτερον συνάγομεν, ὅτι ὁ πανοῦργος σχεδιαστὴς τοῦ ὅλου κατὰ τοῦ Φιλοκτήτου δόλου ὑποδεικνύει τῷ Ἐμπόρῳ, ὅσα μέλλει νὰ διηγηθῇ. Διὰ δὲ τοιαύτην ὑπηρεσίαν οὐδεμίαν ἔνδειξιν ἔχομεν ἐν τῷ δράματι παριστῶσαν ἀνίκανον τὸν ναύτην τοῦτον· τουναντίον μάλιστα, ἔχομεν ἔνδειξιν, ὅτι δὲν ἐστερεῖτό τινος ἱκανότητος, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖται πρότερον ὡς σκοπὸς (στίχ. 45 κ. ἑ. καὶ 125 κ. ἑ.).

Διὰ ταῦτα νομίζομεν, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀμελήσωμεν (1) ρητὴν τοῦ ποιητοῦ δήλωσιν παραδεχόμενοι ἄλλα ἢ ὅσα ἀναντιλέκτως ἐν τῷ δράματι δηλοῦνται (1). Ὁ δῆθεν λοιπὸν ἔμπορος εἶναι ὁ ναύτης τοῦ Νεοπτολέμου ὁ σταλεὶς (στίχ. 45) ἵνα παραφυλάττων προλάβῃ αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν τοῦ Φιλοκτήτου. Περὶ τοῦ Ἐμπόρου τούτου ὁ Ὀδυσσεὺς δηλοῖ τῷ Νεοπτολέμῳ, ὅτι ἂν ἀντιληφθῇ βραδύτητα ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ τοῦ ὑποδειχθέντος δόλου, θὰ πέμψῃ τὸν ὡς σκοπὸν χρησιμοποιηθέντα ναύτην, *ναυκλήρου τρόποις μορφὴν δολώσας* (στίχ. 125 κ. ἑ.)· εἶτα δὲ προστίθησιν ὅλως ἀορίστως

οὗ δῆτα, τέκνον, ποικίλως αὐδωμένου
δέχου τὰ συμφέροντα τῶν ἀεὶ λόγων.

Τοσαῦτα μόνον λέγει ὁ Ὀδυσσεύς· ἀλλ' ἐκ τούτων συμφανέστατα συνάγεται ὁ κύριος σκοπὸς τῆς τοῦ Ἐμπόρου ἀποστολῆς. Ἀφοῦ ὁ Ὀδυσσεὺς θὰ ἀπέστελλεν αὐτόν, ἐὰν ἐφαίνοντο αὐτῷ *τοῦ χρόνου τι κατασχολάζειν*, σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς ταύτης θὰ ἦτο βεβαίως ἡ ἄρσις τῆς βραδύτητος ταύτης, ἡ ἐπιτάχυνσις τῆς εἰς τὸ πλοῖον καθόδου τοῦ Φιλοκτήτου καὶ Νεοπτολέμου. Τοῦτο δὲ καὶ βλέπομεν πράγματι ὅτι ἐπιδιώκει ὁ Ἔμπορος. Διὰ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ ὑποκρίσεως (στίχ. 573), διὰ τῆς ἀγωνιώδους προτροπῆς του πρὸς τὸν Νεοπτόλεμον, ἅμα τῷ ἀκούσματι τοῦ ὀνόματος τοῦ Φιλοκτήτου, ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Λήμνου (στίχ. 576 κ. ἑ.), δι' ὅλης τῆς μετὰ δυσκολίας δῆθεν (στίχ. 583 κ. ἑ) ἀποφασισθείσης μακρᾶς διηγήσεώς του (στίχ. 591 κ. ἑ.), τί ἄλλο ἐπεδίωξεν ἢ νὰ πείσῃ τὸν Φι-

(1) Ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Müller ὅτι πᾶσα ἀπόπειρα συμβιβασμοῦ τῆς γνώμης του πρὸς τὴν ρητὴν τοῦ ποιητοῦ δήλωσιν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἐμπόρου δημιουργεῖ νέας δυσχερείας. Ἐν αὐταῖς μνημονευτέα ἡ τοῦ Schmelzer ἐξαλείφοντος τὸν στίχον **125** καὶ ἑρμηνεύοντος τὴν φράσιν ***τοῦτον τὸν αὐτὸν ἄνδρα***, διὰ τοῦ ***ἐμέ***. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξάλειψις ἐξ ἄλλων λόγων δὲν δικαιολογεῖται προσηκόντως καὶ εἰς δήλωσιν τοῦ ἑαυτοῦ του θὰ μεταχειρίζετο ὁ Ὀδυσσεὺς την φράσιν ***τόνδε τὸν ἄνδρα*** ὄχι ***τοῦτον τὸν ἄνδρα***. Τοῦτο εἶναι τὸ συνηθέστατον· οὕτως ἐν στίχ. **1375** φίλου μετ' ***ἀνδρὸς τοῦδε*** (=ἐμοῦ)· καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ.

(2) Κατὰ τὸν H. F. Müller ἐν Berlin. Philolog. Wochenschrift ἔτ. **1914** σελ. **130** «A. Müller hat den missverständlichen Ausdruck der ersten Auflage. ***der Händler*** *(ἔμπορος) ist in Wircklichkeit kein anderer als* ***Odysseus*** in der zweiten S. 231 f. durch eine Erläuterung des Emporosszene richtiggestellt». Τὴν ἔκδοσιν ταύτην δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν.

οκτήτην νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν εἰς τὸ πλοῖον κάθοδόν του; Ἡ τοῦ Ἐμπόρου λοιπὸν ἀποστολὴ καὶ δρᾶσις τοῦτον τὸν σκοπὸν προτίθεται, τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Νεοπτολέμου καθόδου τοῦ Φιλοκτήτου.

Καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος φαίνεται πρὸς στιγμήν, ὅτι τελείως ἐπετεύχθη, διότι πράγματι ὁ Φιλοκτήτης σπεύδει ἀκράτητος πλέον (1) πρὸς ἀναχώρησιν. Τὸ ἀτυχὲς θήραμα σπεύδει ἀνύποπτον πρὸς τὴν παγίδα. Ἡ ἐπιτυχία τῆς τοῦ Ἐμπόρου ἀποστολῆς καὶ δράσεως εἶναι πλήρης. Ἀλλ' εἶναι μόνον φαινομενική. Πραγματικῶς ἡ ἀποστολὴ καὶ δρᾶσις τοῦ Ἐμπόρου ἀπέτυχε τελείως τοῦ σκοποῦ της, ἀληθέστερον δ' εἰπεῖν ἤγαγεν εἰς τὸ ἐναντίον τοῦ ἐπιδιωχθέντος σκοποῦ· ἀντὶ νὰ ἐπιταχύνῃ ἐπεβράδυνε τὴν τοῦ Φιλοκτήτου εἰς τὸ πλοῖον κάθοδον καὶ περαιτέρω ἐματαίωσε τὸ ὅλον τοῦ Ὀδυσσέως σχέδιον· ὁ πανοῦργος δολοπλόκος ἰδίαις χερσὶν παρεσκεύασε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ.

Ὁ Φιλοκτήτης ἦτο ἕτοιμος ν' ἀπέλθῃ μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου τελείως παραδοθεὶς εἰς αὐτόν, ὅτε ἐνεφανίσθη ὁ Ἔμπορος (στίχ. 538 κ. ἑ.). Πρώτη αὕτη ἀναβολὴ τῆς ἑτοίμης πλέον καθόδου καὶ ἄρα πρώτη ἀποτυχία τοῦ σχεδίου τοῦ Ὀδυσσέως. Ἀλλ' ὁ Ἔμπορος κατεκράτησε διὰ τοῦ διαλόγου του, ὡς εἰκός, ἀρκετὸν χρόνον τοὺς ἑτοίμους εἰς κάθοδον Φιλοκτήτην καὶ Νεοπτόλεμον, διὰ δὲ τῆς πλαστῆς διηγήσεως, μάλιστα περὶ τῆς καταδιώξεως τοῦ Φιλοκτήτου ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως συνταράσσει (2) προδήλως τὸν Φιλοκτήτην καὶ ἐπισπεύδει τὸν τῆς νόσου παροξυσμόν, ὅστις ἄνευ τῆς συγκινήσεως ταύτης τοῦ Φιλοκτήτου ἴσως δὲν θὰ ἐπήρχετο νῦν, πάντως δέ, κατὰ τὰς ἐκ τοῦ δράματος ἐνδείξεις, θὰ προσέβαλλε τὸν ἥρωα εὑρισκόμενον πλέον ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Νεοπτολέμου. Οὗτος δ' ὁ νῦν ἐπελθὼν παροξυσμὸς οὐ μόνον ἀναβάλλει ἐπὶ πολὺ τὴν εἰς τὸ πλοῖον κάθοδον, ἀλλὰ καὶ ῥίπτει εἰς τὴν εὐγενῆ τοῦ Νεοπτολέμου ψυχὴν τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς μετανοίας, ἥτις μετὰ μικρὸν δημιουργεῖ πλήρες ναυάγιον εἰς τὸ τοῦ Ὀδυσσέως δόλιον σχέδιον. Καὶ οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι, ἀφοῦ τὸ σχέδιον ἐβασίσθη ἐπὶ παραποιήσεως τοῦ

(1) Στίχ. 635, 641, 643

(2) Βλ. μάλιστα στίχ. 622 κ. ἑ. ἦ κεῖνος ἡ πᾶσα βλάβη. Ἔμ. ἐς Ἀχαιοὺς ὤμοσεν πείσας στελεῖν; κ. ἑ.

περὶ Φιλοκτήτου μαντεύματος τῶν θεῶν, οἵτινες οὐχὶ *διὰ δόλου*, ἀλλὰ δι' *εἰλικρινοῦς πειθοῦς* εἶχον ἀξιώσει ν' ἀχθῇ ὁ ἥρως εἰς τὴν Τροίαν (1).

Διὰ τῆς Ἐμπόρου λοιπὸν δράσεως δημιουργεῖ ὁ Σοφοκλῆς θαυμασίαν *περιπέτειαν* ἐν τῇ τραγῳδίᾳ. Διότι κατ' Ἀριστοτέλη (2) περιπέτειαν ἔχομεν ἐν τῇ τραγῳδίᾳ ὅταν πρόσωπόν τι ἐπιδιῶκον νὰ ἐπιτύχῃ σκοπόν τινα φθάνῃ, δι' ὧν μεταχειρίζεται μέσων, εἰς τοὐναντίον τοῦ ἐπιδιωχθέντος. Κατὰ ταῦτα δὲν φαίνεταί μοι ἀσπαστὴ ἡ τοῦ Wecklein (3) γνώμη γράφοντος «die Szene macht also den Eindruck tragischer Ironie (περιπέτεια)», ταυτίζοντος ἄρα τὴν *τραγικὴν εἰρωνείαν* τῇ *περιπετείᾳ*· διότι νομίζω ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας, ὅτι *τραγικὴ εἰρωνεία* καὶ *περιπέτεια* δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσι συμφώνως τῇ περὶ *περιπετείας* διδασκαλίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους (4).

Β'. Ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεὸς

Εἶναι γνωστόν, ὅτι μία τῶν κατὰ τῆς δραματικῆς τέχνης τοῦ Εὐριπίδου κατηγοριῶν εἶναι ὅτι συχνὴν ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ διὰ τὴν λύσιν τῶν δραμάτων αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἔλειψαν μὲν πολλαὶ καὶ εὐφυεῖς δικαιολογίαι τῆς τοιαύτης λύσεως τῶν τοῦ Εὐριπίδου τραγῳδιῶν (5), ἀλλὰ δυσκόλως δύναταί τις ν' ἀρνηθῇ, ὅτι, ὡς λέγει ὁ Christ (6), «ὁ Εὐριπίδης τὸ μέσον τοῦτο μετεχειρίσθη μονοτόνως καὶ ἐκ ῥαστώνης, ἵνα λύῃ ἀποτόμως τὸν περιπλεκόμενον δεσμὸν διὰ τῆς ἐπιφανείας τῆς θεότητος». Ἀλλ' ἆρά γε ἡ

(1) Ὅρα τὸ τοῦ Ἑλένου μάντευμα (στίχ. 610 κ. ἑ.).

(2) Πρβλ. ὅσα γράφομεν ἐν τῇ *Περιπετείᾳ κατ' Ἀριστοτέλη* κ.τ.λ. Ἐν Ἀθήναις 1916.

(3) Ausfuhrl. Kommentar zu Sophok. Philok. München. 1913. σελ. 77.

(4) Καὶ ὁ A. Müller ἔ. ἀ. σελ. 79 μακρὸν περὶ τραγικῆς εἰρωνείας λόγον ποιούμενος ταυτίζει ταύτην τῇ περιπετείᾳ. Ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ ῥηθέντος συγγράμματός του, ἀγνοοῦμεν, πῶς ἐν αὐτῇ μετέβαλε τὰ περὶ **τραγικῆς εἰρωνείας**. Μεταβολὴν δ' ἐν τῷ περὶ **τραγικῆς εἰρωνείας** λόγῳ ὑποδεικνύει ὁ τὴν δευτέραν ταύτην ἔκδοσιν κρίνας H. F. Müller ἐν Berl. Phil. Woch. ἔτ. 1913 σελ. 1347.

(5) Πρβλ. προλεγόμ. Ἐκδ. Φοινισσ. Εὐριπίδου ὑπὸ Δ. Βερναρδάκη.

(6) Christ. — Α. Χ. Κώνστα Ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Λογοτεχνίας, τόμ. Α' σελ. 494. — Εἰσαγωγ. Ἐκδ. (δευτέρας) Μηδείας Εὐριπίδου ὑπὸ Γ. Μιστριώτου.

ἐμφάνισις τοῦ Ἡρακλέους ἐν τῷ *Φιλοκτήτῃ* τοῦ Σοφοκλέους μηνύει τοιαύτην ἀδυναμίαν τοῦ ποιητοῦ, ὅπως ἐπιτύχῃ δι᾿ ἀνθρωπίνων μέσων, διὰ τῆς πλοκῆς τοῦ μύθου, ἣν αὐτὸς οὗτος ἔχει δημιουργήσει, τὴν λύσιν τῆς τραγῳδίας; Εἶναι ἀρά γε δεδικαιολογημένος ὁ φόβος μή τις παραχθῇ νὰ νομίσῃ τὸν ἐν τέλει τοῦ Φιλοκτήτου ἀπὸ μηχανῆς θεὸν comme la ressource dernière d'un poète dans l'embarras»? (1).

Ὁ A. Müller (2) φρονεῖ ὅτι ἠναγκάσθη ὁ Σοφοκλῆς νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ἀπὸ μηχανῆς θεόν, διότι διέπλασε τοιοῦτον τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἥρωος, ὥστε μηδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις νὰ δυνηθῇ νὰ κάμψῃ αὐτόν. Ἑπομένως παραδέχεται ἀδυναμίαν τοῦ ποιητοῦ νὰ λύσῃ διὰ μέσων ἀπορρεόντων ἐκ τῆς πλοκῆς τοῦ μύθου τὴν τραγῳδίαν—, ἀδυναμίαν ὅμως, ἣν αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐδημιούργησε διαπλάσας τὸν χαρακτῆρα τοῦ Φιλοκτήτου τελείως ἄκαμπτον ἀπέναντι οἵας δήποτε ἀνθρωπίνης πειθοῦς καὶ — προσθετέον — τὸν τοῦ Νεοπτολέμου τοιοῦτον, ὥστε νὰ καταστῇ ὁ ἥρως καὶ εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην βίαν ἀπρόσιτος, διότι ταχέως ἐπανέκτησε παρὰ τοῦ ἀληθῶς εὐγενοῦς καὶ γενναίου υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους τὰ πρὸς στιγμὴν ἀνάνδρως κατακρατηθέντα ἄφυκτα τόξα.

Καὶ ὁ Wecklein (3) γράφει «Der nachfolgende deus ex machina ist nur eine äusserliche Beigabe, welche dem Dichter der Mythos und die Vorstellung der Zuschauer abnötigte . . . So hat Sophokles mit dem deus ex machina dem mythus ein Zugeständnis gemacht, welches man immerhin als unkünstlerisch beurteilen mag» (4).

Ἡ περαιτέρω ἐξέτασις θὰ καταδείξῃ, νομίζω, πόσον ἔχει ἀνάγκην ὁ Σοφοκλῆς δικαιολογίας διὰ τὸν ἀπὸ μηχανῆς τοῦτον θεόν, πόσον δηλαδὴ ἡ χρῆσις αὐτοῦ ἐν τῇ προκειμένῃ τραγῳδίᾳ καταδεικνύει ῥᾳστώνην ἢ ἀδυναμίαν τοῦ ποιητοῦ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν λύσιν

(1) M. Patin. Etudes sur les tr. Trag. Grecs. Paris 1865. Τόμ. Β' σελ 13.

(2) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 217.

(3) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 79.

(4) Πρβλ. καὶ Christ—Α. Χ. Κωνστα· ἔνθ. ἀν. σελ. 451 καὶ ὑποσημ. 1.—Ἄλλων κρίσεις περὶ τῆς τοῦ Ἡρακλέους δράσεως δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρὰ Weklein ἔ. ἀ. σελ. 2 κ. ἑ.

τοῦ δράματος δι᾽ αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως τῶν γεγονότων καὶ τῶν χαρακτήρων τῶν δρώντων προσώπων, ὅπως κανονικῶς πράττει ὁ Σοφοκλῆς.

Οἱ Ἀτρεῖδαι ἐπεδείξαντο ἀκατονόμαστον διαγωγὴν πρὸς ἕνα τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς οἰκογενειακῆς των τιμῆς. Οἱ Ἕλληνες προσηνέχθησαν ἀπρεπέστατα πρὸς ἕνα τῶν ἐκδικητῶν τῆς ἐθνικῆς των ὑπολήψεως. Μεταχειρισθέντες ὡς ὄργανον τὸν φύσει πρὸς δολιότητας ῥέποντα Ὀδυσσέα κατέλιπον ἀστόργως, μόνον, ἐπὶ ἀκατοικήτου ἀκτῆς τὸν Φιλοκτήτην, διότι δεινὴ τοῦ ποδὸς αὐτοῦ πληγὴ καθίστα ἀνίκανον πρὸς στρατείαν καὶ ὀχληρὸν εἰς τὸ στράτευμα. Ἀλλ᾽ ἡ θεία δίκη τιμωρεῖ δεινῶς τοὺς ἀδικήσαντας. Ὁ ἥρως παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ζῇ ἐπὶ δέκα ἔτη, καίπερ τὰ πάνδεινα, ὡς εἰκός, ὑφιστάμενος, οἱ δ᾽ ἐγκαταλιπόντες αὐτὸν ἀκούουσι παρὰ τῆς θείας δικαιοσύνης, ὅτι πρέπει νὰ ταπεινωθῶσι πρὸ τοῦ δεινῶς περιφρονηθέντος Φιλοκτήτου, ἵνα πείσωσιν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς Τροίαν, διότι μόνον οὕτω θὰ ἐκυριεύετο ἡ πόλις. Τὴν ἐπιχείρησιν ἀναλαμβάνει ν᾽ ἀγάγῃ εἰς πέρας αὐτὸ τὸ ὄργανον τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ἥρωος, ὁ Ὀδυσσεύς, παρεισάγων εἰς αὐτὴν — ἐν ᾗ μόνον πειθοῦς χρῆσιν ἠξίωσαν οἱ θεοὶ — τὸν δόλον. Εἰς τοιοῦτο πρόσωπον ἐπιτραπεῖσα ἡ ἐπιχείρησις, στηριχθεῖσα ἐπὶ πλέον καὶ ἐπὶ τοῦ δόλου, ἔπρεπε νὰ ἀποτύχῃ. Οὕτω μόνον θὰ ἐξιλεοῦτο τὸ θεῖον, οὗ τὴν ἀπαίτησιν διὰ τόσον κακοῦ τρόπου ἠθέλησαν νὰ ἐκπληρώσωσιν. Ὅτε ὁ Φιλοκτήτης εἰσέρχεται εἰς τὸ σπήλαιον μὲ τὴν στερρὰν ἀπόφασιν ν᾽ ἀναμείνῃ τὸν ἐκ τῆς πείνης ἢ ἐκ τῶν ἀγρίων θηρίων θάνατον (ἐν στίχ. 1189), ἔχομεν τὸ κορύφωμα τῆς τοῦ ἥρωος ἀτυχίας, τὸ πέρας τῆς κατ᾽ Ἀριστοτέλη *δέσεως* τῆς τραγῳδίας, μεθ᾽ ὃ ἄρχεται ἡ *λύσις*· αὕτη περατοῦται ἐκεῖ, ἔνθα ὁ Νεοπτόλεμος ἑτοιμάζεται νὰ ὁδηγήσῃ τὸν Φιλοκτήτην, εἰλικρινῶς πλέον, εἰς τὴν πατρίδα του (ἐν στίχ. 1379). Ὁ Ἡρακλῆς ἐπιφαίνεται κατόπιν, ὅτε ἡ λύσις ἔχει ἤδη συντελεσθῇ (1).

Κατὰ ταῦτα θὰ ἦτο ἀδίκημα κατὰ τοῦ ποιητοῦ νὰ παραδεχθῶ-

(1) Ὀρθῶς ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ μακαρίτου διδασκάλου Γ. Μιστριώτου σελ. 40 γράφεται «ὁ ἡμέτερος τραγικὸς πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἡρακλέους ἔλυσε τὸν μῦθον διὰ τῆς ἑαυτοῦ τέχνης, διότι οἱ ἀδικήσαντες θελήσαντες νὰ ἐξαπατήσωσι καὶ βιάσωσι τὸν ἀδικηθέντα ἥρωα οἰκτρῶς ἀπέτυχον».

μεν, ὅτι διὰ τοῦ Ἡρακλέους ἐπιτυγχάνει τὴν λύσιν τοῦ δράματος. Ἂν λύσις τῆς τραγῳδίας εἶναι, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης(1), τὸ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς μεταβάσεως (ἐκ δυστυχίας εἰς εὐτυχίαν ἢ τανάπαλιν) μέχρι τέλους τῆς τραγῳδίας μέρος, αὕτη κατ᾽ οὐσίαν μὲν ἔχει τελεσθῇ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἡρακλέους κατὰ τὰ ἀνωτέρω ῥηθέντα, προσθήκην δέ, μόνον ἀλλοιοῦσαν τὸ εἶδος τῆς εὐτυχίας τοῦ ἥρωος, παρουσιάζει ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός. Ὁ Φιλοκτήτης δυστυχεῖ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς τραγῳδίας, καὶ ἡ δυστυχία του προϊόντος τοῦ δράματος ἐπιδεινοῦνται ὁλονέν, ἕως ἐπέρχεται ἡ κορύφωσις αὐτῆς ἔνθα ἐδηλώθη ἀνωτέρω· περαιτέρω ἀρχίζει κατὰ τὴν ἀδιαφιλονίκητον Ἀριστοτελικὴν ὑπόδειξιν ἡ *λύσις* τῆς τραγῳδίας, διότι ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἀρχίζει ἡ εὐτυχία τοῦ ἥρωος· ὁ Νεοπτόλεμος ἀποτινάσσει καὶ ποδοπατεῖ ἣν μέχρι τοῦδε ἤσκει ἐπ᾽ αὐτοῦ ἐπιβολὴν ὁ Ὀδυσσεύς, ἀποδίδει τὰ τόξα εἰς τὸν Φιλοκτήτην καὶ ὡς τίμιος ἥρως πειρᾶται νὰ πείσῃ λόγῳ τὸν Φιλοκτήτην, ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὴν Τροίαν, ἀποτυχὼν δὲ παραλαμβάνει αὐτόν, ἵνα μεταβιβάσῃ εἰς τὴν πατρίδα του. Ποῦ καθ᾽ ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο τῆς λύσεως ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός; Διατί δὲ νὰ περιορίζωμεν τὴν *λύσιν* ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἡρακλέους μέχρι τέλους, ἐνῷ αὕτη ἀρχίζει πολὺ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως ταύτης; Διὰ τοῦ τοιούτου περιορισμοῦ τῆς λύσεως δὲν διαφωνοῦμεν προδήλως πρὸς ὅσα ἀνωτέρω εἴδομεν περὶ *λύσεως* διδάσκοντα τὸν Ἀριστοτέλη;

Ἡ *λύσις* λοιπὸν τοῦ *Φιλοκτήτου* ἀρχίζει προδήλως ἀπὸ τοῦ στίχ. 1189 καὶ περατοῦται κατ᾽ οὐσίαν εἰς τὸν στίχ. 1379. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων σημείων καθίσταται πλήρης ἡ ἐκ δυστυχίας εἰς εὐτυχίαν τῆς τοῦ ἥρωος καταστάσεως μεταβολή. Ὁ Φιλοκτήτης θ᾽ ἀπέλθῃ πλέον περιφρονῶν τοὺς Ἀτρείδας καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ λακπατήσας τὸν Ὀδυσσέα, ὃν μικροῦ δεῖν καὶ ἐφόνευεν, εἰς τὴν περιπόθητον πατρίδα. Ἡ δὲ κατόπιν ἐμφάνισις τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ (στίχ. 1380 κ. ἑ.) δὲν ἐπιφέρει αὐτὴ τὴν λύσιν τῆς τραγῳδίας, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἁπλῶς μόνον μεταβάλλει τὸ εἶδος τῆς τοῦ ἥρωος εὐτυχίας ἐπαυξάνουσα βεβαίως αὐτήν. Πῶς τώρα ἡ τοιαύτη τοῦ Ἡρακλέους ἐμφάνισις δύναται νὰ κατακριθῇ ὡς γενομένη ἐπὶ ζημίᾳ τῆς τέχνης,

(1) Ποιητικ. κεφ. 15, 1.

δὲν εἶναι, νομίζομεν, εὔκολον νὰ νοηθῇ. Ὁ Σοφοκλῆς ἐπέφερε τὴν λύσιν τῆς τραγῳδίας ἄνευ οὐδενὸς θαύματος, θὰ ἦτο δέ, ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως, τελεία ἡ λύσις καὶ ἄνευ τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ (1) διά τινος εὐχεροῦς τῷ ποιητῇ περὶ τοὺς τελευταίους στίχους (1375 κ. ἑ.) τροποποιήσεως. Ἀλλὰ τότε διατί ὁ Σοφοκλῆς νὰ μὴ ἀποφύγῃ παντελῶς τὸν ἀπὸ μηχανῆς θεόν;

Μὴ λησμονῶμεν τὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐδιδάχθη ὁ *Φιλοκτήτης* (ἐπὶ ἄρχοντος Γλαυκίππου 409 π. Χ.) Τότε πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀνακληθῆ ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ οὐδαμῶς εἶναι ἀπίθανον, ὅτι παρὰ τῶν θερμοτέρων ἐκ τῶν φίλων του θὰ ἐτίθετο ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ ὑποχρέωσις αὐτοῦ νὰ παράσχῃ αὖθις τὰς ὑπηρεσίας του τῇ ἐχούσῃ νῦν μεγίστην αὐτῶν ἀνάγκην πατρίδι, ἀφοῦ αὕτη ὑπὸ κακοβούλων ἐχθρῶν τοῦ στρατηγοῦ παρασυρθεῖσα εἶχε δειχθῆ τοσοῦτον ἄδικος πρὸς αὐτόν. Τί λοιπὸν εὐλογώτερον τῆς ἀποφάσεως τοῦ γηραιοῦ φιλοπάτριδος ποιητοῦ, ὅπως θέσῃ τέρμα εἰς τοιαύτας ἀνιέρους συζητήσεις βροντοφωνῶν πρὸς τοὺς συμπολίτας διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἡρακλέους ἐπίταγμα αὐτοῦ τοῦ Διὸς περὶ τῶν ἀληθῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑποχρεώσεων τοῦ πολίτου, ἐκπροσωπουμένου ὑπὸ ἀνδρός, ὅστις ἔπαθεν ἀσυγκρίτως περισσότερα ἢ ὁ Ἀλκιβιάδης; Ὅτι δὲ τοιαῦται στρεβλαὶ ἀντιλήψεις περὶ τῶν τοῦ πολίτου καθηκόντων ἦτο δυνατὸν νὰ κυκλοφορῶσι τότε ἐν Ἀθήναις, καὶ καθ' ἑαυτὸ εἶναι πιθανόν,—ἀφοῦ ἐν οὐδεμιᾷ δυστυχῶς ἐποχῇ εἶναι ἀνήκουστοι, τροποποιούμεναι κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἰδιαιτέρας περιστάσεις—καὶ ὁ ***Κρίτων*** τοῦ Πλάτωνος τρανότατα μαρτυρεῖ.

Βεβαίως δ' εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ ἀξίωσις τῶν θελόντων ν' ἀναγνωρίσωσιν ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Φιλοκτήτου τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ ὑπὸ τὸ τοῦ Νεοπτολέμου τὸν Θρασύβουλον καὶ νὰ παραμορφώσωσιν οὕτω τὸ δρᾶμα *εἰς πολιτικὴν ἀλληγορίαν*, ὡς λέγει ὁ Nauck ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ *Φιλοκτήτου* (2), ἀλλ' ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς παραδοχῆς, ὅτι ὁ ἀρχαῖος δραματικὸς ποιητὴς ἐν τῇ ποιήσει τῶν ἔργων του ἀπέκλειε προσεκτικῶς τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν ἀπὸ πάσης τῶν περὶ ἑαυτὸν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν γεγονότων ἐπιδράσεως, ὑπάρχει

(1) Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ **ἔξοδος** τοῦ **Φιλοκτήτου** ἐθεωρήθη ὑπό τινων ὡς οὐχὶ γνήσιον τοῦ Σοφοκλέους ἔργον καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὸν ἀπὸ μηχανῆς θεόν.
(2) **Berlin 1907.** Πρβλ. καὶ **M. Patin** ἔ. ἀν. σελ. **125** καὶ **126**.

μέγα χάσμα, καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο οὐδεὶς γνώστης τῶν ἀρχαίων δραμάτων δύναται σοβαρῶς νὰ ὑποστηρίξῃ. Καὶ τίς πράγματι δύναται νὰ λησμονήσῃ τὰς *Εὐμενίδας* τοῦ Αἰσχύλου;

Σημ. Ἑρμηνεύσας οὐχὶ ἅπαξ τὸ δρᾶμα τοῦτο τοῖς μαθηταῖς τῆς τετάρτης γυμνασιακῆς τάξεως ὑπέδειξα ν' ἀνεύρωσιν ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ μέρει τὴν *κυρίαν τῆς τραγῳδίας ἔννοιαν (ἰδέαν)*, ἥτις εἶναι, ὅτι ὁ πολίτης ὅσον δήποτε καὶ ἂν νομίζῃ ἑαυτὸν ὑπὸ τῆς πατρίδος ἀδικηθέντα ὀφείλει ἀδιστάκτως νὰ ὑπακούσῃ, ὅταν αὕτη τὸν καλέσῃ νὰ τὴν ὑπερασπισθῇ. Αὕτη εἶναι τόσον σπουδαία ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως (1), ὥστε ἐπιτρέπεται διὰ τοῦτο νὰ τεθῇ κατὰ μέρος ἡ συνήθως ἀναγραφομένη ὡς *κυρία ἰδέα* (2) τοῦ *Φιλοκτήτου*, ἥτις ἐν τούτοις ὁμολογητέον, ὅτι ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ ὅλου ἄλλου δράματος (3) καὶ οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης προσθήκης τοῦ ἀπὸ *μηχανῆς θεοῦ*.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Νοέμβριον 1917.

ΚΩΝΣΤ. Ν. ΓΙΑΝΝΟΥΤΣΟΣ
Δ. Φ. Γυμνασιάρχης

---

(1) Οἱ μαθηταὶ θ' ἀναπολήσωσι παραδείγματα ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἡμῶν ἱστορίας, ὡς καὶ τὴν ἐν τῷ ***Κρίτωνι*** ὑψηλὴν τοῦ Σωκράτους διδασκαλίαν.

(2) Κατὰ τὸν Wecklein ***κυρία ἰδέα*** εἶναι ἡ νίκη τῆς ἀληθείας καὶ ἠθικότητος (ἔνθ. ἀν. σελ. 79). Πολυπλοκωτέρα εἶναι κατὰ τὸν A. Müller (ἔνθ. ἀν. σελ. 216). Πρβλ. καὶ ἔκδ. Γ. Μιστριώτου σελ. 41 καὶ σελ. 2 κ. ἑ. καὶ τὴν τοῦ R. Matthaei γνώμην ἣν παρὰ τοῦ Wecklein (ἔ. ἀ. σελ. 3) παραλαμβάνομεν «Das Wohl des Vaterlandes und die Berechtigung des Einzelnen geraten mit einander in Konflikt κ.τ.λ.».

(3) Ὀρθῶς καὶ ὑπ' ἄλλων παρετηρήθη, ὅτι ἐν τῷ λοιπῷ δράματι οὐδαμοῦ σχεδὸν ὑποδηλοῦται σύγκρουσις τοῦ συμφέροντος τῆς Πατρίδος πρὸς τὸ ἀτομικὸν τοῦ πολίτου.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Πρὸς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῶν ἑταίρων τὴν γενομένην τῇ 11 Φεβρουαρίου 1918 περὶ τῆς χρηματικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1917

Κύριοι ἑταῖροι,

Τὴν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος οἰκονομικὴν διαχείρισιν τῆς ἡμετέρας ἑταιρείας ἐξελέγξαντες κατὰ τὰ παραδοθέντα εἰς ἡμᾶς βιβλία καὶ διπλότυπα ὑπὸ τοῦ κ. Ταμίου ὑποβάλλομεν ὑμῖν τὸ πόρισμα τῆς ἐξελέγξεως.

Ἡ περιουσία τῆς ἑταιρείας ἀνήρχετο τὴν 31 Δεκεμβρίου 1916 εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 13810.65 ἀναλυόμενον ὡς ἀκολούθως:

1) Δάνειον ἐνυπόθηκον	Δρ.	10000.
2) Τόκοι αὐτοῦ καθυστερούμενοι πληρωτέοι ἐντὸς 14 μηνῶν	»	1900.—
3) Δάνειον ἄνευ ὑποθήκης	»	1000.—
4) Μετρητὰ ἐν τῷ ταμείῳ	»	910.65
		13810.65

Κατὰ τὸ 1917 αἱ μὲν πρόσοδοι τῆς Ἑταιρείας ἦσαν:

1) Συνδρομὴ Πανεπιστημίου (ἔτος 1915) . . .	Δρ.	800.—
2) Συνδρομαὶ ἑταίρων τῆς ἑταιρείας ἔτος 1917 . .		370.—
3) Συνδρομαὶ καθυστερούμεναι προηγουμ. ἐτῶν .	»	730.—
4) Ἐκ πωλήσεως περιοδικοῦ		471.—
5) Συνδρομὴ Πανεπιστημίου (ἔτους 1916) . . .	»	800.—
6) Καθυστερούμενοι τόκοι τοῦ ἐνυποθ. δανείου .	»	1500.—
7) Τόκοι τοῦ ἐνυποθ. δανείου ἔτους 1916—17 .	»	700.—
8) Τόκοι καθυστερ. δανείου ἄνευ ὑποθήκης . . .	»	70.—
9) Τόκοι δανείου ἄνευ ὑποθήκης ἔτους 1917 . .	»	70.—
	»	5511.—

Αἱ δὲ δαπάναι αὐτῆς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἦσαν

1) Εἰς ἀποστολὴν περιοδικοῦ ἐτῶν 1916 καὶ 1917.	Δρ.	400.—
2) Εἰς ὑπηρεσίαν γραφείου » » » » . .	»	50.—
3) Εἰς δικαίωμα εἰσπράκτορος	»	87.45
4) Εἰς Π. Σακελλάριον διὰ τύπωσιν 28ου καὶ 29ου τόμου τῶν Ἀθηνῶν	»	3151.—
5) Εἰς τζιγκογράφημα	»	9.—
6) Εἰς ἀγορὰν χάρτου	»	1872.—
7) Εἰς χαρτόσημον πρὸς εἴσπραξιν συνδρομῶν Πανεπιστημίου καὶ Ὑπουργείου	»	14.20
8) Ἀπόδοσις τῶν καθ' ὑπέρβασιν εἰσπραχθέντων ἐξ ἀνατυπώσεως διατριβῆς Π. Κοντογιάννη . . .	»	108.—
9) Διάφορα	»	15.30
		5706.95

Ὡς ἐκ τῶν ἄνω φαίνεται ἡ χρῆσις τοῦ 1917 παρουσίασε ἔλλειμμα 195.95

Τὸ ἔλλειμμα τοῦτο τοῦ 1917 ἀφαιρούμενον ἐκ τοῦ ὑπολοίπου ἐνεργητικοῦ (τοῦ ἔτους 1916) καταβιβάζει τὴν περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1917 εἰς τὸ ποσὸν, δρ. 13614.70. ἀφαιρουμένων προσέτι τῶν εἰσπραχθέντων καθυστερουμένων τόκων δρ. 1500 μένει κεφάλαιον κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1917 δραχ. 12114.70 ἀποτελοῦν τὴν περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας καὶ ἀναλυόμενον ὡς ἑξῆς :

Δάνειον ἐνυπόθηκον	Δρ.	10000.—
Τόκοι προηγγούμενοι καθυστερούμενοι	»	400.—
Δάνειον ἄνευ ὑποθήκης	»	1000.—
Μετρητὰ ἐν τῷ ταμείῳ	»	714.70
	»	12114.70

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3 Φεβρουαρίου 1918

Η ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ
Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ
ΕΜΜ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

Κατὰ τὴν διετῆ περίοδον 1916-1917
ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ γραμματέως κ. Σ. Ψάλτη
ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 14 Φεβρουαρίου 1918

Κατὰ τὴν λήξασαν διετῆ περίοδον τὸ Διοικ. Συμβούλιον συνῆλθε εἰς πέντε συνεδρίας, ὧν αἱ πλείους ἀφεώρων εἰς ζητήματα οἰκονομικά, ἐκανονίσθησαν δὲ ταῦτα οὕτως ὥστε ἡ Ἑταιρεία νὰ δυνηθῇ νὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς τιμῆς τοῦ τυπογραφικοῦ χάρτου καὶ τῶν τυπογραφικῶν ἐν γένει ἐξόδων τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ἐκτύπωσιν τῆς Ἀθηνᾶς προελθούσας οἰκονομικὰς δυσχερείας.

Τακτικοὺς ἑταίρους τὸ Διοικ. Συμβούλιον ἐξέλεξε κατὰ τὴν λήξασαν περίοδον τὸν Καθολικὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν κ. L. Petit, τὸν Μητροπολίτην Μαρωνείας κ. Μελισσηνὸν καὶ τοὺς κ.κ. Κ. Δυοβουνιώτην, Γ. Σωτηρίου, Ἀντ. Ὀρλάνδον, Ι. Γιαννικάκιν, Μ. Πιτίδην, Χ. Παπαϊωάννου, Π. Χιωτέλλην, Ξεν. Σιδερίδην, Κ. Γ. Παπαβασιλείου καὶ Γερ. Σαλβάνον, ἐπιτίμους δὲ τοὺς κ.κ. Burrows, Reewes, Dawkins, Hesseling καὶ Pernot.

Καὶ ἡ παρελθοῦσα διετία δὲν παρῆλθε χωρὶς νὰ ὑποστῇ ἀπώλειαν ἐπώδυνον ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία. Οὕτως ἐν ᾧ κατὰ τὴν προηγουμένην διετίαν ἐστερήθη ἑταίρου πολυτίμου τοῦ ἀειμνήστου Πέτρου Παπαγεωργίου, κατὰ τὸν ἄρτι διαρρεύσασαν ἀπώλεσε τὸν ἐκ τῶν ἱδρυτῶν αὐτῆς καὶ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν διατελέσαντα ταμίαν καὶ σύμβουλον αὐτῆς ἀείμνηστον Γεώργιον Παπαβασιλείου.

Ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία δεόντως ἀντιπροσωπευθεῖσα κατὰ τὴν

κηδείαν τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς ἀπεφάσισε νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ διὰ πολιτικοῦ μνημοσύνου, ὅπερ τελεσθήσεται ἐν προσεχεῖ μέλλοντι. Τὴν θέσιν, ἣν κατεῖχεν ἐν τῷ Διοικητ. Συμβουλίῳ ὡς ταμίας καὶ σύμβουλος ὁ μακαρίτης, κατέλαβε κατ' ἀπόφασιν τοῦ Δ. Συμβουλίου ὁ κ. Ἰ. Βογιατζίδης.

Παρ' ὅλην τὴν δεινότητα τῶν περιστάσεων ἡ Εταιρεία ἡμῶν δὲν ὑπελείφθη κατὰ τὴν λήξασαν διετῆ περίοδον τῆς προηγουμένης ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ κυρίου αὐτῆς σκοποῦ τ. ἔ. τῆς δι' ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων προαγωγῆς τῆς Ἐπιστήμης. Οὕτως ἐν ᾧ κατὰ τὴν διετῆ περίοδον 1914-1915 συνῆλθε εἰς 26 συνεδρίας, συνῆλθε κατὰ τὴν λήξασαν περίοδον 1916-1917 εἰς 28 συνεδρίας, καθ' ἃς ἐγένοντο ἀνακοινώσεις ἐν ὅλῳ 54, ὧν πέντε ὑπὸ τοῦ προέδρου κ. Γ. Χατζιδάκι, 4 ὑπὸ τοῦ κ. Φ. Κουκουλέ, ἀνὰ τρεῖς ὑπὸ τῶν κ. κ. Ἰ. Βογιατζίδου, Στ. Δεινάκι, Π. Κοντογιάννη, Π. Λορεντζάτου, Ἰ. Σβορώνου καὶ Χ. Χαριτωνίδου, ἀνὰ 2 ὑπὸ τῶν κ.κ. Κ. Ἀμάντου, Γ. Γρατσιάτου, Ν. Δεκαβάλλα, Ἀν. Κεραμοπούλου, Ν. Παππαδάκι, Μ. Στεφανίδου, Β. Φάβη, Π. Φουρίκη καὶ Σ. Ψάλτη καὶ ἀνὰ 1 ὑπὸ τῶν κ.κ. Θ. Βολίδου, Γ. Γαρδίκα, Α. Γουδῆ, Θ. Κακριδῆ, Σ. Μενάρδου, Δ. Οἰκονομίδου, Στ. Ξανθουδίδου, Γ. Παπαβασιλείου καὶ Γ. Σωτηρίου.

Τῶν ἀνακοινώσεων τούτων 35 ἀφεώρων εἰς ζητήματα γραμματικὰ καὶ λεξιλογικά, 3 εἰς τὴν λατινικὴν φιλολογίαν, 8 εἰς ζητήματα ἱστορικὰ καὶ 8 εἰς ζητήματα ἀρχαιολογικά.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Συνεδρία ΣΛΣΤ'. τῆς 22ας Ὀκτωβρίου 1917

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδρίας ὁ Πρόεδρος κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐν προηγουμένῃ συνεδρίᾳ τῆς Ἑταιρείας προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἑταίρου κ. Ν. Δεκαβάλλα ἐτυμολογίαν τῆς λ. ἀράδα ἐξ ἀρχαίου ἀμαρτύρου *ὀρὰς* ἐκ τοῦ *εἴρω* ἐξέθηκε τοὺς λόγους, δι' οὓς δὲν θεωρεῖ τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην πιθανήν, προὔτεινε δ' ἀντ' αὐτῆς ἑτέραν, καθ' ἣν ἡ λ. *ἀράδα* προῆλθεν ἐκ τοῦ *οὐράδι* (ὑποκοριστικοῦ τοῦ *οὐρά*), οὗ παράγωγον ἐν Κύπρῳ *οὐραδαρις*, *ραδάρις*=ὁ τελευταῖος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν θεριστῶν. Μετὰ τὸν κ. Χατζιδάκιν ὁ ἑταῖρος κ. Σ. Μενάρδος ὡμίλησε περὶ τῆς λ. *τραγουδῶ* ἐκθέσας τὰς γνώμας τῶν προηγουμένως περὶ τῆς λέξεως ταύτης πραγματευθέντων καὶ ἀποδείξας ἐπὶ τῇ βάσει μαρτυριῶν ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἰδίᾳ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὅτι ἡ λ. κατήντησεν ἤδη ἐν χρόνοις ἀρκούντως παλαιοῖς νὰ σημαίνῃ ᾄδω καὶ δὴ ᾄσματα οὐχὶ λυπηρὰ (μοιρολογῶ), ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Ζαμπέλιος καὶ ὁ Σάθας, ἀλλὰ μᾶλλον φαιδρά, ἱλαρά, κοσμικὰ ᾄσματα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ *ψάλλω*, ὅπερ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά, τὰ ἱερὰ ᾄσματα.

Συνεδρία ΣΛΖ'. τῆς 5ης Νοεμβρίου 1918

Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ὁ ἑταῖρος κ. Π. Κοντογιάννης διέλαβε περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κοραῆ ἐνδιατρίψας ἰδίως εἰς τὰς νεκρολογίας, ἃς ἔγραψαν ἐπ' αὐτῷ αἱ σύγχρονοι ἐφημερίδες καὶ ἐν γένει εἰς τὰς τιμάς, ἃς ἀπένειμαν οἱ σύγχρονοι τῇ μνήμῃ τοῦ ἀοιδίμου.

Συνεδρία ΣΛΗ', τῆς 19ης Νοεμβρίου 1917

Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ὁ ἑταῖρος κ. Π. Λορεντζᾶτος ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκ τῶν ἀτελῶν καὶ ἀορίστων εἰδήσεων περὶ συγγενείας τῶν ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ Ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων πρὸς ἄλλα ἑλληνικὰ ἰδιώματα τῶν περιεχομένων ἐν τοῖς γράμμασι τοῦ Morosi καὶ Pellegrini ὥρισεν ἀκριβέστερον α') ὅτι ὑπάρχουσι φθόγγων παθήσεις κοιναὶ εἴς τε τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἰδιώματα καὶ τὴν Τσακωνικὴν διάλεκτον, τὰ ἰδιώματα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἰδίᾳ δὲ τῆς Κύπρου καὶ τῶν νοτίων Σποράδων, ἔτι δὲ τοῦ Πόντου καὶ τῶν μερῶν ἐκείνων τῆς Θρᾴκης, ὅσα συγγενεύουσι πρὸς τὸ Ποντικὸν ἰδίωμα· β') ὅτι πρὸς τοὺς μνημονευθέντας τόπους τὴν Κύμην, τὴν Κρήτην, τὰ Κύθηρα, τὸ Λειβήσιον, τὴν Σινασὸν τὸ Ἀραδάνιον καί τινα τῶν παραλίων τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὑπάρχει κοινότης λεξιλογικοῦ πλούτου καὶ κοινότης σημασιῶν. Μετὰ τὸν κ. Λορεντζᾶτον ὁ ἑταῖρος κ. Στ. Δεινάκις ὡμίλησε περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἰταλικῆς τραγῳδίας τοῦ 16ου αἰῶνος ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ δράματος τῆς Ἐρωφίλης τοῦ Χορτάτζη.

Συνεδρία ΣΛΘ', τῆς 10ης Δεκεμβρίου 1918

Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ὁ ἑταῖρος κ. Στ. Ψάλτης διέλαβε περὶ τῶν ὑποθετικῶν λόγων ἐν τῇ μέσῃ καὶ νέᾳ ἑλληνικῇ καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς χρήσεως τοῦ *θὰ* μετὰ παρατατικοῦ ὁριστικῆς πρὸς δήλωσιν τοῦ δυνατοῦ γενέσθαι ἀποδείξας ὅτι τὸ *θὰ* τοῦτο δὲν προῆλθε ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ *θέλω ἵνα* μετὰ παρῳχημένου ὁριστικῆς, ἀλλ' εἰσῆλθεν εἰς χρῆσιν κατ' ἀναλογίαν τοῦ *νὰ* μετὰ παρῳχημένου ὁριστικῆς δηλοῦντος κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὸ δυνατὸν γενέσθαι ἐν τῷ παρελθόντι. Ἐπίσης κατέδειξεν ὅτι ὁ ἕτερος τρόπος τοῦ ἐκφράζειν τὸ δυνατὸν γενέσθαι ὁ διὰ τοῦ *ἤθελον (γράψει εἴσθαι)* δὲν εἶναι πλάσμα νεώτερον τῆς καθαρευούσης, ἀλλ' εἶναι ἀρχαῖος ἀνάγων τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς περὶ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ χρόνους καὶ ἐξακολουθήσας ἔκτοτε νὰ εἶναι ἐν χρήσει ἐν τῇ λαλουμένῃ διὸ καὶ γνησίως δημώδης πρέπει νὰ θεωρῆται.

Μετὰ τὸν κ. Ψάλτην ὁ ἑταῖρος κ. Φ. Κουκουλὲς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ εἰς δημωδεστέραν γλῶσσαν γεγραμμένη διατύπωσις τῆς χρονικῆς Διηγήσεως Νικήτα τοῦ Χωνιάτου εἶναι οὐχί, ὡς πιστεύεται, μετά-

φρασις μεταγενεστέρων χρόνων, ἀλλ᾽ ἔργον αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως. Τὰς ἀποδείξεις του ἐστήριξεν ἐπὶ τῶν ἑξῆς· 1ον) εἰς τὸ ὅτι τὸ δημωδέστερον κείμενον περιέχει πολλαχοῦ πλείονα καὶ λεπτομερέστερα τῶν τοῦ λογίου δεικνύοντα ὅτι ὁ συγγράψας αὐτὸ ἦν Βυζαντῖνος ἀκμάσας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν προσώπων καὶ γεγονότων, ἅτινα περιγράφει· 2ον) ὅτι ἔχει πολλαχοῦ καλυτέρας γραφὰς διορθούσας ἐν πολλοῖς τὸ λόγιον κείμενον 3ον ὅτι ἐν πολλοῖς χωρίοις τὸ νόημα ὅπερ παρέχει, εἶναι ὀρθότερον τῶν τοῦ λογίου. 4ον) ὅτι ὀρθῶς διατυποῖ πράγματα, ἅτινα παρανοεῖ ὅλως τὸ λόγιον κείμενον· 5ον) ὅτι παρὰ τοῖς συγχρόνοις ἢ μικρὸν προγενεστέροις συγγραφεῦσι μαρτυροῦνται ὡς δημώδη πλεῖστα τῶν παρὰ Νικήτᾳ δημωδῶν στοιχείων, ἅτινα μόνα πολλάκις πρὸς κατανόησιν ἐκείνων χρησιμεύουσι (πρβλ. ποδαρούλλια) καὶ 6ον) ὅτι σαφῶς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου (σ. 5, 6, 7 Bonn) λέγεται ὅτι τοῦτο ἐγράφη εἰς ἁπλουστέραν γλῶσσαν ἀπηλλαγμένην ποιητικῶν φράσεων καὶ ῥητορικοῦ κόμπου, ἵνα γίνῃ καταληπτὸν εἰς τοὺς πολλούς, τοῦθ᾽ ὅπερ διαψεύδει τὸ λόγιον κείμενον· ὁ κ. Κουκουλὲς ἐν τέλει ἑρμηνεύσας τοὺς λόγους, δι᾽ οὓς ὁ Νικήτας ἔγραψεν εἰς ἁπλουστέραν γλῶσσαν ὑπεσχέθη νὰ προβῇ ἐν καιρῷ καὶ εἰς ἔκδοσιν τοῦ εἰς ἁπλουστέραν γλῶσσαν γεγραμμένου πρωτοτύπου κειμένου.

Συνεδρία ΣΜ΄. τῆς 14 Ἰανουαρίου 1918

Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Δεινάκι ἀνακοίνωσις τοῦ ἐν Κρήτῃ ἑταίρου κ. Στ. Ξανθουδίδου ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ καταγωγὴν τοπωνυμίων, ὀνομάτων, λέξεων καὶ χρήσεων Κρητικῶν (ὡς *Μιλιαράκις* ἐκ τοῦ μιλλιαρᾶς καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ milliarium, Ἀτζιπάδες καὶ Ἀτζιπόπουλο ἐκ τοῦ Περσ. spahis, *κόθρος* ἐκ τοῦ *κόθουρος*. *Θραψανῶ* χωρ. ἐν Κρήτῃ ἐκ τοῦ *θραψανὸς* (θάλπω), *τσίγγρα* ἐκ τοῦ *δίϋγρος παραμένω, ἤχιτας, καταργῶ, ἀέρας* κλ.)

Συνεδρία ΣΜΑ΄. τῆς 21ης Ἰανουαρίου 1917

Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ὁ πρόεδρος κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις ὡμίλησέ τινα περὶ σημασιολογικῶν μεταβολῶν προερχομένων ἰδίᾳ

ἐκ τῆς θέσεως, ἣν ἔχει ἡ λέξις ἐν τῇ προτάσει καὶ τοῦ τρόπου, καθ᾽ ὃν αὕτη ἐκφέρεται (*παιδιὰ* ἐν Κρήτῃ=ἀρά γε, *πῶς*;=βεβαίως καὶ ἄλλ.) ὁ δὲ ἑταῖρος κ. Ἰ. Βογιατζίδης διέλαβε περὶ τῆς θέσεως τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου Σταγῶν ἀποδείξας ἐπὶ τῇ βάσει κειμένων μεσαιωνικῶν, ὅτι τοῦτο ἔκειτο ὅπου τὸ σημερινὸν Παλαιόκαστρον, ὅτι τὸ ἄστυ Σταγῶν δὲν εἶναι ἡ σημερινὴ Καλαμπάκα, ἀλλ᾽ ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν ΒΔ προπόδων τῶν Μετεώρων βράχων, ὅπου σήμερον τὸ Καστράκι μέχρι τῶν ΝΑ, ὅπου ἡ Καλαμπάκα.

Ἐν τέλει συνεσχέτισε τὸ ὄνομα Σταγοὶ πρὸς λέξιν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς σταγὸς ἀπαντῶσαν ἐν Εὐβοίᾳ καὶ σημαίνουσαν σωρὸν θημωνιῶν.

Συνεδρία ΣΜΒ'. τῆς 4ης Φεβρουαρίου 1918

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς ἔκτακτον συνεδρίαν ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδρίας ὁ γραμματεὺς κ. Στ. Ψάλτης ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων κατὰ τὴν λήξασαν διετῆ περίοδον 1916-17, ὁ δὲ ἐλεγκτὴς κ. Κ. Ἄμαντος τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας διὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1917. Ἀμφότεραι αἱ ἐκθέσεις αὗται δημοσιευθήσονται ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ».

Μετὰ ταῦτα οἱ παρόντες ἑταῖροι 30 τὸν ἀριθμὸν ἀποτελοῦντες συμφώνως τῷ κανονισμῷ ἀπαρτίαν προέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Διοικητικοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν διετῆ περίοδον 1918-1919. Ἐξελέγησαν δὲ παμψηφεὶ Πρόεδρος ὁ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις, Ἀντιπρόεδροι οἱ κ.κ. Χρ. Τσούντας καὶ Σ. Μενάρδος, γραμματεὺς ὁ κ. Σ. Ψάλτης, σύμβουλοι οἱ κ.κ. Ἰ. Βογιατζίδης, Θ. Βορέας, Γ. Γαρδίκας, Π. Κοντογιάννης, Φ. Κουκουλές, Κ. Κουρουνιώτης, Π. Λορεντζάτος καὶ Μ. Στεφανίδης καὶ ἐλεγκταὶ οἱ κ. κ. Κ. Ἄμαντος, Ἐμ. Παντελάκις καὶ Χ. Χαριτωνίδης.

Μετὰ ταῦτα ὁ ἑταῖρος κ. Γ. Γαρδίκας ὡμίλησε περὶ διαφόρων λεξιλογικῶν ζητημάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν (*κριθολογεῖν, βατολογεῖν, κυπειρολογεῖν, λευκοπύρα, ἀθμωνάζειν, πεισθέταιρος* καὶ ἄλλ.) ὡς καὶ περὶ τῆς θέσεως τοῦ δήμου Σφηττοῦ καὶ τῆς Σφηττίας ὁδοῦ, ἥτις κατ᾽ αὐτὸν ἦγε διὰ τῆς χαρά-

δρας μεταξὺ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τοῦ ἀνύδρου Ὑμηττοῦ. Ἐν τέλει διέλαβε περὶ τοῦ τείχους τῆς Κρωπιᾶς τοῦ σήμερον καλουμένου *δέμα καὶ δέσις*, κειμένου δὲ μεταξὺ τῆς Πάρνηθος καὶ τοῦ Αἰγάλεω, ὑποστηρίξας ὅτι τοῦτο ἐγένετο πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Συνεδρία ΣΜΓ΄. τῆς 18ης Μαρτίου 1918

Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ὁ ἑταῖρος κ. Κ. Δυοβουνιώτης μετὰ προεισαγωγικὰς παρατηρήσεις περὶ τοῦ χρόνου, καθ᾽ ὃν ἔζησε καὶ τοῦ βίου ἐν γένει τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μητροφάνους Κριτοπούλου ὡμίλησε περὶ τῆς γραμματικῆς τῆς γραικοβαρβάρου γλώσσης, ἣν συνέγραψεν ὁ Κριτόπουλος τῷ 1627 καὶ ἥτις μέχρι τοῦδε μένει ἀνέκδοτος, ἀναλύσας τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐπὶ τῇ βάσει φωτοτυπικοῦ ἀντιτύπου ληφθέντος ἐκ τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἀννοβέρου ἀποκειμένου ἰδιοχείρου χειρογράφου τοῦ Κριτοπούλου.

Μετὰ τὸν κ. Δυοβουνιώτην ὁ ἑταῖρος κ. Χ. Χαριτωνίδης ἀνεκοίνωσε παρατηρήσεις αὐτοῦ καὶ διορθώσεις εἰς τὰ Trois poèmes inédits τοῦ Wagner, εἰς τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους, εἰς τὸν Πολυδεύκην καὶ ἄλλους συγγραφεῖς.

Συνεδρία ΣΜΔ΄. τῆς 8ης Ἀπριλίου 1918

Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ὁ ἑταῖρος κ. Φ. Κουκουλὲς ὡμίλησε περὶ σημασιῶν τινων παρ᾽ ἡμῖν τοῦ ῥ. *καρφώνω*· συνεσχέτισε δὲ ταύτας πρὸς τὰς προλήψεις τῶν ἀρχαίων περὶ καταδέσμων, ὧν εἶδος τὴν καταπαττάλευσιν, ὡς διὰ νέου ὅρου τὴν ὠνόμασε, τὴν δι᾽ ἥλου δηλ. κατακέντησιν ὁμοιώματος τοῦ ἀντιπάλου ἐπὶ βλάβῃ αὐτοῦ, παρηκολούθησεν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς διὰ τοῦ μέσου αἰῶνος μέχρις ἡμῶν ἀποδείξας τίνας τροποποιήσεις ἔσχεν ἡ πρόληψις ἐν τῇ ἀντιλήψει τοῦ λαοῦ κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς. Ἀπέδειξεν ἐπίσης ὁ κ. Κουκουλὲς διὰ παραδειγμάτων πῶς αἱ ἀρχαῖαι περὶ καταδέσμων προλήψεις δύνανται νὰ κατανοηθῶσι διὰ τῶν σημερινῶν καὶ τἀνάπαλιν. Μετὰ παρατηρήσεις τινὰς τοῦ ἑταίρου κ. Ἰ. Σβορώνου ἐπὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Κουκουλὲ ὁ πρόεδρος κ. Γ. Χατζιδάκις ἀνεκοίνωσε διορθώσεις αὐτοῦ καὶ παρατηρήσεις εἰς τὰς ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου δημοσιευ-

θείσας ἐπιγραφὰς (ΈFFηδίδας. Ἀσίδαμος οὐχὶ ἐκ τοῦ Ἀγασίδαμος, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ Ἀσίδαμος, Fασίδαμος = ὁ ἀρέσκων τῷ δήμῳ καὶ ἄλλ.)

Συνεδρία ΣΜΕ΄, τῆς 13ης Μαΐου 1918

Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ὁ ἑταῖρος κ. Μ. Στεφανίδης ὡμίλησε περὶ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τοῦ Βυζαντ. κράτους ὑποστηρίξας ὅτι τοῦτο ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ πετρέλαιον διότι α΄.) τὸ πετρέλαιον ἐκαλεῖτο νάφθας ὅπερ σημαίνει *νά* = ὑγρὸν καὶ *φθά* = *πῦρ*. τοῦ «*νάφθα*» δὲ μετάφρασις εἶναι κατὰ τὸν κ. Στεφανίδην τὸ «*ὑγρὸν πῦρ*» β΄.) ὅλαι αἱ θαυμαζόμεναι ἰδιότητες τοῦ νάφθα—ὅτι εὔφλεκτος καὶ καίεται ἐπὶ τοῦ ὕδατος κλπ.—εἶναι καὶ θαυμαζόμεναι ἰδιότητες τοῦ ὑγροῦ πυρός· γ΄.) αἱ φημιζόμεναι πηγαὶ τοῦ νάφθα ἦσαν ἰδίως τῆς Μηδίας ὅθεν ὁ νάφθας ἐλέγετο καὶ ἔλαιον Μηδείας (ἢ Μηδίας) καὶ ἰδίως πῦρ Μηδικὸν οὕτω δ᾽ ἀπεκαλεῖτο καὶ τὸ ὑγρὸν πῦρ· δ΄.) τὰ τῶν πηγῶν τῆς Μηδίας συνάπτονται πρὸς θρύλους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὅτι ἐθαύμασε τὸ πυρῶδες ὑγρὸν τῶν Ἐκβατάνων καὶ ἐπειραματίσθη ἐπ᾽ αὐτοῦ, κλπ., ε΄.) ὅτι ὁ νάφθας ἦτο τότε σχεδὸν ἄνευ τινὸς χρήσεως· ὅθεν ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ κατὰ ποσότητας ἀπῄτει πρωτοβουλίαν, ἣν οἱ Βυζαντινοὶ ἐνεπνεύσθησαν ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ νάφθα, ὃν ἔκρυψαν ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν. Ἡ δὲ ἀποκάθαρσις αὐτοῦ καὶ ἡ ἐξακόντισις ἀπετέλει μυστικὸν τοῦ κράτους· ϛ΄.) ὁ Μᾶρκος Γραικὸς μόνον ἐλαιώδη ἀποστάγματα ὀνομάζει ignis graecus. Ὅτι δὲ ἀποκαλεῖ τὸ ὑγρὸν πῦρ, ὡς οἱ ξένοι: ἑλληνικὸν πῦρ, τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ λατινικὸν τοῦτο κείμενον τοῦ Μάρκου δὲν προέρχεται ἐξ ἑλλ. πρωτοτύπων. Ἐξεσφενδονίζετο δὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ ἢ ἄναπτον καὶ ἔπειτα ἀνεφλέγετο μακρόθεν ἢ ἀνήπτετο κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐξόδου του ἐκ τοῦ σίφωνος, οὗτινος τὸ στόμιον ἔφερε περίβλημα ἐκ στυππείου ἀνημμένου· τοῦτο δὲ τὸ περὶ τὸ στόμιον ἀνημμένον στυππεῖον θεωρεῖ ὁ κ. Στεφανίδης ὡς τὸ *πρόπυρον* Λέοντος τοῦ Τακτικοῦ.

Μετὰ τὸν κ. Στεφανίδην ὁ ἑταῖρος κ. Στ. Δεινάκις ἀνεκοίνωσε παρατηρήσεις αὐτοῦ εἰς τὸν Ἐρωτόκριτον ὑποστηρίξας: Ε΄. στ. 1074 ἀντὶ τῆς γραφῆς τοῦ Χ. ὡσὰν βρυσούλλας κρυὸ νερό, τὴν τοῦ ΑΒ. σὰν ῥιγουλάκι λαμπυρό, Β. 342 καὶ 703 *βελτόνι* ἀντὶ *βερτόνι*, Δ.

2164 *τὴν ποταμιὰ* ἀντὶ τοῦ *τὴν περιποταμιά*, ἑρμηνεύσας δὲ ὡς προελθὸν ἐκ τοῦ *καὶ ἄς κατ'* ἔλλειψιν τοῦ εἶναι τὸ *κιὰς* καὶ ἄλλ.

Συνεδρία ΣΜϚ΄. τῆς 27ης Μαΐου 1918

Κατὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ὁ ἑταῖρος κ. Δ. Γουδῆς ἀνεκοίνωσε διορθώσεις αὐτοῦ εἰς Οἰδίποδα Τύραννον τοῦ Σοφοκλέους. (στ. 329 *τἄμ' ὡς ἂν εἴπω* εἰς *τ' ἅ μῶσαι γ' εἴπω*, στ. 579 *ἄρχεις δ' ἐκείνῃ ταὐτὰ γῆς νέμων* εἰς *τ' αὖ τιμῆς ἴσον νέμων* 724-25 *ὧν γὰρ ἂν Θεὸς χρείαν ἐρευνᾷ ῥᾳδίως* εἰς *ὧν γὰρ ἂν θεὸς χρῇ, ἀνερευνᾶν ῥᾳδίως*, 1495 *ἃ τοῖς ἐμοῖς γονεῦσιν ἔσται, σφῷν δ' ὁμοῦ δηλήματα* εἰς *ἃ τοῖς γοῦν εὖ συνέσται, σφῷν δ' ὁμοῦ δηλήματα* κτλ.

Μετὰ τὸν κ. Γουδῆν ὁ ἑταῖρος κ. Ι. Σβορῶνος λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ μικροῦ χρυσοῦ νομίσματος Ἀθηναϊκοῦ νεωστὶ εὑρεθέντος (ἕκτης στατῆρος) ὡμίλησε περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κοπῆς χρυσῶν νομισμάτων δυναμένης νὰ ἀναχθῇ εἰς τέσσαρας ἐποχὰς μόνον (ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου, κατὰ τὰ τέλη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐπὶ Λαχάρους καὶ τελευταῖον ἐπὶ τοῦ Μιθριδάτου καὶ Ἀριστίωνος· καθορίσας ὅτι τὸ νεωστὶ εὑρεθὲν χρυσοῦν νομισμάτιον ἐκόπη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λαχάρους.

Ὁ Πρόεδρος | *Ὁ Γραμματεὺς*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ | ΣΤ. ΨΑΛΤΗΣ

Α) ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ

Δ.

Ε.

Ζ.

Η.

Θ.

Ι.

Κ.

Λ.

Μ.

Ν.

Ξ

Ο.

Π.

Ρ

Σ

T.

Υ

Φ.

X

Β) ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΝΕΩΝ

Γ) ΠΙΝΑΞ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Σελ.	215	στ.	27	ὥστε ἡ γρ. ὥστε ἤ		
»	264	»	9	ἀποκτεῖναι δι'	—γρ.	ἀποκτεῖναι δ'
»	284	»	15	τῇ Αἰσχίνῃ	»	τῷ Αἰσχίνῃ
»	346	»	2	λ-κ-μ	»	λ-γ''-μ'
»	346	»	4	κ-κ-κουρούνα	»	κ-κ'=κουρούνα
»	251	»	35	Parnat	»	Pernot
»	387	»	33	γλώσσν	»	γλώσση

Δωρηταὶ τῆς Ἑταιρείας

† ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΓΛΙΔΗΣ
† ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
† ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Ἱδρυταὶ τελευτήσαντες.

† ΚΩΝΣΤ. Σ. ΚΟΝΤΟΣ
† ΣΠ. ΒΑΣΗΣ
† ΠΕΤΡ. Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
† ΓΕΩΡ. Α. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
† ΙΩ. ΔΕΛΛΙΟΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΤΙΜΙΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

† EDUARD ZELLER
† JOHANNES SCHMIDT
† A. KIRCHHOFF
† S. NABER
† H. VAN HERVERDEN
† TH. MOMMSEN
IWAN VON MÜLLER
B. DELBRUCK
WILH. WUNDT
† MAX HEINZE
† FRANZ SUSEMIHL
HERMANN DIELS
ADOLF MICHAELIS
SALOMON REINACH
† OTTO BENNDORF
C. M. FRANCKEN
J. J. HARTMANN
BERNHARD SCHMIDT
† WILH. CHRIST
† G. KAIBEL
U. VON WILAMOWITZ-MOELLENDORFF
N. WECKLEIN
VAN LEEUWEN
† J. VAHLEN
† FR. BLASS
DOM. COMPARETTI
† R. KEKULE V. STRADONITZ
† A. CONZE
GEORG TREU
† G. PERROT
† U. KOEHLER
R. DARESTE
† HENRI WEIL
E. CAILLEMER
P. FOUCART
† R. C. JEBB
W. G. RUTHERFORT
WILLIAM GOODWIN
BASIL D. GILDERLEEVE
C. JORDAN
EMILE PICARD
WILH. SCHULZE
KARL BRUGMANN
† INGRAM BYWATER
WILH. SCHMIDT
PAUL KRETSCHMER
OTTO HOFFMANN
ROL. BONAPARTE
G. CLEMENCEAU
ED. MAYSER
† FRANZ SKUTSCH
J. M. STAHL
† FELIX SOLMSEN
EDGAR MARTINI
ERNST FRÄNKEL
† A. THUMB.
G. L. MURRAY
A. HEISENBERG
F. F. ZIELINSKI
A. MEILLET.
H. PERNOT
D. C. HESSELING
R. BURROWS
R. M. DAWKINS
W. P. REEWES

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

ΑΜΑΝΤΟΣ Κ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.
ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Γ.
ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ ΣΠ. Καθηγητής.
ΒΟΛΙΔΗΣ ΘΕΜ. Ἐπιμελητὴς τῶν χειρογράφων ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλ.
ΒΟΛΟΝΑΚΙΣ Μ. Γυμνασιάρχης.
ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ ΙΩ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ.
ΒΟΡΕΑΣ Θ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ ΓΕΩΡΓ. Καθηγητής.
ΒΟΥΡΔΟΥΜΠΑΚΙΣ ΑΝΔΡ. Καθηγητής.
ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ ΕΜΜ.
BÜRCHNER L. Καθηγητής.
ΓΑΖΕΠΗΣ ΓΕΩΡΓ.
ΓΑΡΔΙΚΑΣ ΓΕΩΡ. Καθηγητής.
ΓΕΝΕΡΑΛΗΣ ΕΜΜ. Γυμνασιάρχης.
ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΙΣ Δ. Ἐκπαιδευτ. Σύμβουλος.
ΓΕΩΡΓΑΡΑΣ Ν. Σχολάρχης.
ΓΙΑΝΝΙΚΑΚΗΣ Ι. Γυμνασιάρχης.
ΓΙΑΝΝΟΥΤΣΟΣ Κ. Γυμνασιάρχης.
ΓΙΔΟΠΟΥΛΟΣ Ν. Καθηγητής.
ΓΟΥΔΗΣ Δ. Καθηγητής.
ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ Γ.
ΔΕΙΝΑΚΙΣ Σ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.
ΔΕΚΑΒΑΛΛΑΣ Ν. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΣΤ.
ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ ΙΩ.
ΔΡΑΚΟΝΤΙΔΗΣ ΧΡ. Καθηγητής.
ΔΙΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ Κ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ Ι. ΝΙΚΟΛ. Σχολάρχης.
ΖΑΜΑΝΗΣ Ζ. Διευθυντὴς τοῦ Μαρασλείου Διδασκαλείου.
ΖΕΡΒΟΣ ΣΚΕΥΟΣ Ἰατρός.
ΖΟΛΙΝΔΑΚΙΣ ΠΑΥΛ. Γεν. Ἐπιθεωρητὴς τῆς Ἐκπαιδεύσεως.
ΚΑΚΡΙΔΗΣ ΘΕΟΦ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΙΣ Ν. Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.
ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ Π. Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.
ΚΑΤΣΟΥΡΟΣ Ι. Γυμνασιάρχης.
ΚΑΨΑΛΗΣ ΓΕΡΑΣ. Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος.
ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ Α. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.
ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Π. Γυμνασιάρχης.
ΚΟΣΜΑΣ Κ. Καθηγητής.
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΚΟΥΡΑΒΕΛΟΣ Γ. Καθηγητής.
ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ Κ. Ἔφορ. ἀρχαιοτήτων.
ΚΟΥΣΟΥΛΑΣ Ι. Καθηγητής.
ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ ΣΤΙΛ. Διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Γ. Καθηγητής.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ Κ.
ΛΑΛΕΧΟΣ Π. Καθηγητής.
ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ ΞΕΝ. Γυμνασιάρχης.
ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ Β. Διευθυντὴς Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου.
ΛΙΒΑΔΑΣ Μ. καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΛΙΒΑΔΑΣ Ν. Σχολάρχης.
ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Κ. Καθηγητής
ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Ἀρχισυντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΛΟΥΒΑΡΙΣ Ν. Καθηγητής.
ΛΥΚΟΥΡΕΖΟΣ ΗΛ. Καθηγητής.
ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Μητροπολίτης Μαρωνείας.
ΜΕΝΑΡΔΟΣ ΣΙΜΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Θ., Καθηγητής.
ΜΠΑΞΕΒΑΝΑΚΙΣ Ν. Γυμνασιάρχης

ΜΠΑΡΤ ΓΟΥΛ. διδ. φιλ.
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΡΗΓΑΣ Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου.
ΝΟΥΣΚΑΛΗΣ ΒΑΣ. Καθηγητής.
ΞΑΝΘΑΚΙΣ Κ. Καθηγητής.
ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ ΙΣΙΔΩΡΟΣ
ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ ΣΤ. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ.
ΞΥΛΙΝΑΚΙΣ ΑΧΙΛΛ. Καθηγητής.
ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΤ. Καθηγητής Πολυτεχνείου.
ΠΑΛΙΕΡΑΚΙΣ Ν. Γυμνασιάρχης.
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΣΠ.
ΠΑΝΤΕΛΑΚΙΣ ΕΜΜ. Γυμνασιάρχης.
ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤ. Γ.
ΠΑΠΑΔΑΚΙΣ Ν. Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΘ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ ΑΘ. Σχολάρχης.
ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ Α.
ΠΑΠΑΪΩΑΝΟΥ ΧΑΡ.
PINFSCHOVIUS A.
PETIT LOUIS Καθολικ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν.
ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΕΥΣΤ. Σχολάρχης.
ΠΙΤΙΔΗΣ Μ.
ΠΡΕΒΕΛΑΚΙΣ Μ. Γυμνασιάρχης.
ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ Γ. Μ. Καθηγητής.
ΡΕΝΤΙΦΗΣ Ι. Γυμνασιάρχης.
ΡΩΜΑΙΟΣ Κ. Ἔφορος ἀρχαιοτήτων.
ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΣ Κ. Καθηγητής.
ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΝΕΙΛΟΣ Καθηγητὴς Πανεπιστημίου.
ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ ΑΝΤ. Σχολάρχης.
ΣΑΛΒΑΝΟΣ ΓΕΡ. Συντάκτης τοῦ Ἱστ. Λεξικοῦ.
ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ι. Διευθυντὴς τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου.
ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ Ξ.
ΣΚΑΣΣΗΣ ΕΡ. Καθηγητής.
ΣΚΙΑΣ Α. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστ.
ΣΟΥΛΟΣ Ε. ΚΩΝ. Καθηγητής.
ΣΚΟΡΔΙΛΗΣ Σ. Καθηγητής.
ΣΤΑΜΑΤΕΛΛΟΣ Β. Ἐπιθεωρητὴς δημοτικῶν Σχολείων.
ΣΤΑΜΝΟΠΟΥΛΟΣ Σχολάρχης.
ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡ. Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων.
ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ ΜΙΧ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ ΣΠ. Καθηγητής.
ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ. Ἔφορος τῶν Βυζαντ. Ἀρχαιοτήτων.
ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΣ ΑΧΙΛ. Ἐκπαιδευτ. Σύμβουλος.
ΤΡΑΧΙΛΗΣ ΣΤΕΦ. Καθηγητής.
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΣ.
ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΛΟΣ ΔΗΜΟΣΘ. ἐπιτ. Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου.
ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΦΑΒΗΣ ΒΑΣ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΦΙΛΙΚΟΣ Δ. Καθηγητής.
ΦΟΥΡΙΚΗΣ Π. Συντάκτης τοῦ Ἱστ. Λεξικοῦ.
ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΧΑΡΑΣΟΒΙΤΣ Ο.
ΧΑΡΔΑΒΕΛΛΑΣ ΙΩΑΝ. Γυμνασιάρχης.
ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ Χ. Καθηγητής.
ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ ΙΩ. Ν. Ἐπίτιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΧΑΤΖΗΣ ΑΝΤ. διδ. φιλ.
ΧΙΩΤΕΛΛΗΣ Π. Καθηγητής.
ΧΟΥΛΟΥΒΕΑΣ Γ. Καθηγητής.
ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Ξ. Καθηγητής.
ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΛΟΣ ΘΕΟΔ. Καθηγητής.
ΧΩΡΑΦΑΣ ΑΝΤ. Καθηγητής.
ΨΑΛΤΑΚΙΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. Ἐπιθεωρητὴς δημοτ. σχολείων.
ΨΑΛΤΗΣ ΣΤΑΜ. Β. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΑ

Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογική. Ἀθῆναι

Διεθνὴς ἐφημερὶς τῆς νομισματικῆς ἀρχαιολογίας. Ἀθῆναι

Νέος Ἑλληνομνήμων. Ἀθῆναι.

Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος. Ἀλεξάνδρεια.

Εὐαγγελισμός. Κωνσταντινούπολις.

Ἁρμονία. Κύπρος.

Mélanges de la Faculté Orientale, Beyrouth.

Annales de l'Observatoire national. Ἀθῆναι.

Mitteilungen des kais. deutschen archäolog. Instituts. Ἀθ.

Bulletin de Correspondance Hellénique. Ἀθῆναι.

Revue des études Grecques. Παρίσιοι.

Analecta Bollandiana. Βρυξέλλαι.

Musée Belge. *Liège*.

Sitzungsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften. Βερολῖνον.

Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Πράγα.

Nachrichten von der königl. Gesellschaft der Wissenschaften. Γοτίγγη.

Berichte über die Verhandlungen der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. Λιψία.

Sitzungsberichte der königl. bayer. Akademie der Wissenschaften. Μόναχον.

Βυζαντινὰ Χρονικά. Πετρούπολις.

Rivista di Storia antica. *Padova*.

Skrifter utgifna af Königl. human. Wetenskaps-Samfundet.

Eranos. Acta philologica Suecana. *Upsala*.

Classical Philology. *Chicago*.

Atti e Memorie della Regia Acca. Virgiliana di Mantova.

Revista de la facultad de letras y ciencias. Habana.

Mitteilungen des Seminars f. orient. Sprachen. Βερολῖνον.

Sitzungsberichte der kais. Ak. der Wissenschaften. Βιέννη.

The Annual of the Britisch School. Ἀθῆναι.

ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ Λ'. ΤΟΜΟΥ
ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΤΟΜΟΣ Ε′.

(Παράρτημα τοῦ Λ′. Τόμου τῆς Ἀθηνᾶς).

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ

Ἀράδα.

Τὴν λέξιν *ἀράδα* παρήγαγον μέχρι τοῦδε πολλοὶ ἀπὸ πολλῶν λέξεων Ἑλληνικῶν καὶ ξένων. πέρυσι δὲ διέλαβε περὶ αὐτῆς ἐν συνεδρίᾳ ἡμῶν καὶ ὁ ἡμέτερος φίλος κ. Ν. Δεκαβάλλας. Τὰς παλαιοτέρας ἀποπείρας δὲν θὰ θελήσω νὰ ἐξετάσω· τοῦτο ἔκαμε πέρυσι καὶ μάλιστα λίαν ἐπαρκῶς ὁ κ. Δεκαβάλλας, θὰ περιορισθῶ δὲ ἐν τῇ ὑπὸ τούτου προταθείσῃ. Ὁ κ. Δεκαβάλλας παρήγαγεν αὐτὴν εὐφυῶς ἀπό τινος ὀνόματος **ὀράς* **ὀράδος* καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ *εἴρω*. Τεχνολογικῶς ἡ ἐτυμολογία αὕτη εἶναι ἄψογος· πρβλ. *φέρω φοράς, φέρβω φορβάς, ἕλκω ὁλκάς, στέλλω στολὰς* κλπ. καὶ δὴ καὶ *εἴρω* **ὀράς*.

Ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλας τινὰς ἀπόψεις ἐξεταζομένη φοβοῦμαι μήπως εὑρεθῇ ἀσθενής. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βάσανος αὐτῆς νομίζω ὅτι παρέχει ἀφορμὴν εἰς σκέψεις ἀξίας λόγου, καὶ δὴ δὲν θὰ εἶναι ὅλως ἀνωφελής, ἐπιτραπήτω μοι ἡ ἐξέτασις αὐτῆς.

Κατὰ πρῶτον παρατηρῶ ὅτι ἡ ὑποτιθεμένη λέξις **ὀρὰς* δὲν παρεδόθη ἡμῖν διὰ τῆς γραπτῆς παραδόσεως· οὕτω δὲ ἐλλείπει ἡ πρώτη βάσις. Βεβαίως ὁμολογῶ προθύμως ὅτι δὲν παρεδόθη ἡμῖν ὁλόκληρος ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς τῶν ἀρχαίων διὰ τῆς γραπτῆς παραδόσεως· (πρβλ. τὴν λ. *λαιὸς* ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. Κ' σ. 535, ἔπειτα τὰ λεχθέντα αὐτ. Τόμ. ΚΖ' Ἀρχ. σ. 5 περὶ τοῦ *βρομύλος*, Τόμ. ΚΘ' σ. 82-3 περὶ τοῦ *μαρμάζω, μιτύρι* κλπ.). *Κατ' ἀρχὴν* ἄρα δὲν δικαιούμεθα ν' ἀποκρούωμεν τοιαύτας ἐτυμολογίας. Ἀλλὰ τὸ *κατ' ἀρχὴν* τοῦτο ἀνάγκη νὰ ὑποβάλληται ἑκάστοτε ὑπὸ αὐστηρὰν κριτικὴν καὶ ἀνευρίσκηται ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ πρὸς τοῦτο ἀνάγκη μεθοδολογικῶν τινων ἀρχῶν. Τοῦτο θὰ νοήσῃ καὶ ὁμολογήσῃ ἕκαστος, ἂν μόνον θελήσῃ ν' ἀναλύσῃ τὴν γενικὴν καὶ ἀόριστον ἔννοιαν τῆς γλώσσης καὶ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰ ἑξῆς: 1) ὅτι ἑκάστη ἑκασταχοῦ γενεὰ δὲν μεταχειρίζεται ἐν τῷ συνήθει λόγῳ ὁλόκληρον τὴν γλῶσσαν, ὁποία πρόκειται ἐν τῷ λεξικῷ καὶ τῇ γραμματικῇ, ἀλλὰ μόνον μέρος αὐτῆς, μικρὸν ἢ μέγα, χρήσεις τινάς,

λέξεις, φράσεις, συντάξεις, τύπους κλπ. ἐκ τῶν πολλῶν τῶν ἀπαρτιζόντων τὸν γλωσσικὸν θησαυρόν, τὴν γλῶσσαν· 2) ὅτι ἄρα ἑκάστη ἑκασταχοῦ νεωτέρα γενεὰ δὲν κληρονομεῖ παρὰ τῆς ἀμέσου παλαιοτέρας ἢ ὅσα αὕτη κατέχει στοιχεῖα τῆς γλώσσης, ἤτοι μέρος μόνον αὐτῆς, οὐχὶ δὲ ὁλόκληρον τὴν γλῶσσαν· 3) ὅτι τοῦ οὕτω κληρονομουμένου ἑκασταχοῦ μέρους τούτου τῆς γλώσσης στοιχεῖα μέν τινα, πολλὰ ἢ ὀλίγα, εἶναι κοινὰ πᾶσιν ἢ σχεδὸν πᾶσι τοῖς ὁμογλώσσοις, ἐντεῦθεν καὶ ἡ κοινότης τῆς γλώσσης, ἡ ὁμογλωσσία, ἡ καθολικὴ χρῆσις καὶ ἡ ἀμοιβαία κατάληψις, ἄλλα δὲ ἰδιάζοντα ἑκάστοις, ἐντεῦθεν τὰ ἰδιώματα, αἱ διάλεκτοι κλπ. Πρόδηλον δὲ ὅτι καὶ τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἰδιάζοντα στοιχεῖα ταῦτα μεταδιδάζονται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καὶ ὅτι τὰ ἰδιάζοντα γενεᾷ τινι ἔν τινι χώρᾳ εἶναι κατ᾽ ἀνάγκην ἰδιάζοντα καὶ τῇ ἑπομένῃ καὶ ταῖς ἑπομέναις ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ, ἐκτὸς ἐὰν λόγοι καὶ αἰτίαι τινὲς ἐπέλθωσι καὶ διαταράξωσι τὴν ὁμαλὴν ταύτην ἀνέλιξιν· 4) ὅτι, ὡς εἰκός, μᾶλλον τὰ κοινὰ ταῦτα γράφονται, ἤτοι τούτων μᾶλλον ἢ τῶν ἰδιαζόντων γίνεται κατ᾽ ἀνάγκην χρῆσις ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ. Καὶ ἀληθῶς φρονῶ ὅτι, ἄν ποτε κατορθωθῇ νὰ συναχθῇ, ὅπως ἐλπίζομεν, σύμπας ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ δυνηθῶμεν νὰ διαστείλωμεν τὰ κοινὰ πᾶσιν ἀπὸ τῶν ἰδιαζόντων τισίν, ἀπὸ τῶν διαλεκτικῶν, θὰ ἀποδειχθῇ ἐκεῖνο ὅπερ ἀπὸ θεωρίας καὶ ἀπὸ ἐλάσσονος ὑλικοῦ ὁρμώμενος ἐκφράζω σήμερον, ὅτι δηλ. πάντα τὰ κοινὰ πᾶσιν ἡμῖν σήμερον ἐν τῷ συνήθει λόγῳ στοιχεῖα εὑρίσκονται καὶ ἐν τοῖς γραπτοῖς ἡμῶν μνημείοις, καὶ ἐν τῇ γραπτῇ παραδόσει.

Ταῦτα ἐνθυμούμενοι ἂς ὑποθέσωμεν πρῶτον ὅτι ὡς πρὸς τὴν λ. *ὁράς-*ἀράδα* τὰ πράγματα ἐχώρησαν ἀδιαταράκτως· τότε παρατηροῦμεν τὸ παράδοξον, ὅτι ἐνῷ ἡ λ. *ἀράδα* σήμερον εἶναι πασίγνωστος, ἀκούεται πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ Κερκύρας μέχρι Κύπρου καὶ ἀπὸ Πόντου μέχρι Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου καὶ δὴ ἀνάγκη νὰ ἦτο παλαιότερον ὁμοίως πασίγνωστος καὶ ἡ λ. **ὁράς*, ἄλλαι μὲν λέξεις ἐκ τοῦ *εἴρω* παραγόμεναι, οἷον *ὁρμαθός*, *ὁρμιὰ-ὁρμίδι* καὶ παρεδόθησαν ἡμῖν γραπτῶς καὶ εἶναι σήμερον μόνον ἐνιαχοῦ, οὐχὶ πανταχοῦ, τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου γνωσταί, ἡ δὲ λέξις **ὁρὰς-ἀράδα* ἐσώθη οὕτω καθολικῶς ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ, καίτοι κατὰ τὰ εἰρημένα ἀνάγκη νὰ ἦτο μὲν πασίγνωστος, δὲν παρεδόθη δὲ ἡμῖν οὔτε ἐν βιβλίοις οὔτε ἐν

ἐπιγραφαῖς οὔτε ἐν παπύροις οὔτε ἐν σχολίοις οὔτε ἐν λεξιλογίοις οὔτε ἀλλαχοῦ που.

Καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν δύναται, ὡς ἐγὼ φρονῶ, νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἦτο μὲν πασίγνωστος τοῖς παλαιοτέροις ἡ λ. *ὀρὰς, ἀλλὰ κατὰ τύχην τινὰ δὲν ἐγράφη καὶ δὲν παρεδόθη ἡμῖν· διότι, ὡς γνωστόν, παρατηρεῖται ὅτι τοῦτο συμβαίνει εἰς λέξεις ἢ διαλεκτικάς, ὁποία δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἡ λ. *ὀρὰς, ἢ εἰς λέξεις δηλούσας τι τὸ ἄκοσμον, τὸ χυδαῖον, τὸ ἀνοίκειον καὶ ἀλλότριον καλῆς ἀγωγῆς· πρβλ. τὰ λεχθέντα ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. ΚΖ' Ἀρχ. σ. 9-10 περὶ τῆς λέξεως *βρόμος* καὶ *βρομεῖν*· τὸ pardatē, τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ἡμέτερον *πέρδεται*, ῥῆμα τῆς Ἰνδικῆς οὐδαμοῦ τῶν φιλολογικῶν ἔργων τῶν Ἰνδῶν ἀνεγνώσθη, ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ Dhātupada, τῷ βιβλίῳ ἐν ᾧ ἀναγράφονται αἱ ῥίζαι τῶν Ἰνδικῶν ῥημάτων. Ἀλλὰ τοιαύτην ἔννοιαν προφανῶς δὲν ἐξέφραζεν ἡ λέξις **ὀρὰς-ἀράδα*, ὥστε οὐδεὶς βλέπει διατί δὲν ἔμελλε νὰ γραφῇ.

Κατὰ ταῦτα δῆλον, ὅτι ἂν ἡ γλωσσικὴ παράδοσις ἐχώρει ὁμαλῶς ὡς πρὸς τὴν λ. **ὀρὰς-ἀράδα*, ἡ κοινὴ χρῆσις σήμερον αὐτῆς καὶ ἡ τελεία ἀπουσία ἀπὸ τῆς γραπτῆς παραδόσεως φαίνεται σφόδρα παράδοξος, ἄντικρυς ἀνερμήνευτος.

Ἂς ὑποθέσωμεν τώρα καὶ τοὐναντίον ὅτι δηλονότι συνέβη τις διατάραξις εἰς τὴν ὁμαλὴν πορείαν τῆς χρήσεως τῆς λέξεως **ὀρὰς-ἀράδα*· Καὶ τότε ἂς ἐξετάσωμεν ἐπὶ τίσιν ὅροις εἶναι τοῦτο δυνατόν, καὶ ἂν δύναται νὰ πιστευθῇ τοῦτο προκειμένου περὶ τῆς λέξεως ταύτης. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τοιαῦται διαταράξεις παρατηροῦνται ἀληθῶς πολλάκις καὶ χρήσεις περιωρισμέναι τὸ πρὶν ἐξαπλοῦνται ἔπειτα καὶ γίνονται καθολικαί· ἀλλὰ τοῦτο γίνεται πρῶτον ὅταν, ὡς παρ' ἡμῖν καθ' ἑκάστην βλέπομεν γινόμενον πρὸ ἡμῶν, λέξεις, φράσεις κττ. ἐκ τοῦ γραπτοῦ λόγου εἰσέρχωνται εἰς τὸν προφορικόν· τοῦτο δ' ὅμως δὲν δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος λέξεως, ἀφοῦ αὕτη δὲν ἐγράφετο, δὲν ἀνῆκε τῇ γραφομένῃ. Καὶ δεύτερον ὅταν λ. διαλεκτικὴ ἢ καὶ ὅλως ξένη τύχῃ ἐπικουρίας τινὸς ἔξωθεν, λόγοι τινὲς ἱστορικοί, λόγοι πολιτικοί, θρησκευτικοί, τεχνικοί, ἐπιστημονικοί, χρῆσις ὑπὸ μεγάλου συγγραφέως, ὄνομα ἐξόχου ἀνδρὸς κττ. συνδράμωσιν αὐτῇ· πρβλ. *ἐξαγορεύω*, *βροτός*, *σπίτι*, *ὀκά*, *δράμια*, *χαράτσι*, *Ὑψηλάντης*, *Ναπολέων*, *Ναπολεώνι*, *κώνσολας* κττ.

Ἀλλὰ καὶ τοιοῦτό τι δὲν συνέβη εἰς τὴν λ. **ὀρὰς-ἀράδα*, αὕτη δὲν

ἐδήλωσέ ποτε τοιαύτην ἔννοιαν. Πρόσθες τούτοις ὅτι ἡ λέξις *ἀράδα* καθὰ καὶ ἡ ὑποτιθεμένη **ὀρὰς* δὲν ἐσήμαινεν ἔννοιαν σπανίαν ἢ ἰδιάζουσάν τινι τάξει ἀνθρώπων, οἷον *γεωργῶν*, ὅπως λ. χ. ἡ *ὄρογκος ῥογκὸς-ῥογκεύω* (πρβλ. Ἀθηνᾶς Τόμ. ΚΕ' σ. 284-5) ἢ ποιμένων, ὅπως λ. χ. *ἔγγαλον*, ὅπερ παρὰ μόνῳ τῷ Ἡσυχίῳ ἀνεγνώσθη καὶ ἐν Κρήτῃ σήμερον λέγεται κλπ., ἀλλ' ἔννοιαν κοινὴν πᾶσιν ἀνθρώποις, τὴν τῆς τάξεως, τὴν τῆς ἀκολουθίας κλπ. Καὶ κατὰ τοῦτο ἄρα ἀπορεῖται διατί δὲν ἔμελλε νὰ γραφῇ.

Ἔπειτα τέλος ἔρχεται καὶ ἄλλο τι ἀπόρημα, τόδε· τὸ ἁπλοῦν ῥῆμα *εἴρω* (Λατ. sero) ἐξεβλήθη λίαν ἐνωρὶς ἐκ τῆς χρήσεως, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐλέγοντο ἢ τὰ σύνθετα *συνείρω, ἐνείρω, διείρω, ἐξείρω* κττ. ἢ ὅλως ἄλλαι λέξεις ὁμοίας ἐννοίας. Ἐντεῦθεν ἀναγινώσκεται παρὰ τῷ Πινδάρῳ, ἀλλ' οὐχὶ παρά τινι τῶν πεζογράφων. Ἡ *λέξις εἰρομένη* παρ' Ἀριστοτέλει ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λ. *κατεστραμμένην*, τὸ *εἰρμένος* τοῦ Καλλιμάχου καὶ τὸ μτγν. *εἰρμὸς* δὲν καθιστῶσι πιθανὴν τὴν παρὰ τοῖς πολλοῖς χρῆσιν αὐτοῦ· ἦσαν ποιητικαὶ χρήσεις ἢ ἐπίσημοι ὅροι, πλάσματα δηλονότι καὶ χρήσεις τῶν λογίων. Κατὰ ταῦτα δῆλον ὅτι ἡ ὑποτιθεμένη λ. **ὀρὰς* θὰ ἐπλάσθη, ἂν ὄντως ἐπλάσθη, ἐν χρόνοις παλαιοτέροις τοῦ Πινδάρου, ὅτε καὶ τὸ ἁπλοῦν *εἴρω* ἐλέγετο, καὶ ὁ *ὅρμος, ἡ ὁρμιά*, τὸ *ἕρμα, ὁρμαθὸς* κττ. παρήχθησαν. Καὶ ὅμως παραδόξως ταῦτα μὲν τὰ ὀνόματα ἐγράφησαν καὶ ἐσώθησαν, τὸ *ὁρμαθὸς* καὶ *ὁρμίδι* καὶ λέγονται μέχρι σήμερον, τὸ δὲ **ὀράς*, εἰ καὶ κατὰ τἀνωτέρω εἰρημένα πρέπει νὰ ἦτο πασίγνωστον, οὐχί, τοῦτο δὲν ἐγράφη. διατί; (1).

Διὰ πάντας τοὺς λόγους τούτους κρίνω ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος παραγωγὴ τοῦ *ἀράδα* ἀπὸ τοῦ ὑποτιθεμένου **ὀρὰς* δὲν δύναται νὰ ἐγκριθῇ ἀνεπιφυλάκτως. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ λ.

(1) Τὸ ἐν Βεκκήρου Ἀνεκδότοις σ. 237, 27 «*ὅρον* γεωργικὸν σκεῦος, ὅ φασί τινες *σχοινίον*, ἄλλοι δέ φασι τὴν θύραν (γρ. θύαν) τὴν ἐπιβαλλομένην τῇ πατουμένῃ σταφυλῇ....» συναπτόμενον πρὸς τὸ παρὰ Πολυδεύκει Ζ' 151 «τὸ ξύλον ἐν ᾧ τὸ ἔλαιον πιέζεται *ὅρος*, τὸ δὲ σχοινίον ᾧ τὰ ξύλα καταδεῖται τοπεῖον» ἐλέγχεται συγκεχυμένον. Ἀλλὰ καὶ ἂν τις ἤθελεν ὑπολάβει ὅτι ὅρος ἐδήλωσέ ποτε ἀληθῶς καὶ τὸ σχοινίον, πάλιν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ *σχοινίον* ὡς ὁρίζον, χωρίζον θέσεις τινὸς ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ἀποτελοῦν τὸν ὅρον, τὸ ὅριον μεταξὺ αὐτῶν, ὠνομάσθη καὶ αὐτὸ *ὅρος*. Φανερὸν δ' ὅμως ὅτι ἀφοῦ ἡ παράδοσις τῆς λέξεως εἶναι τοιαύτη, οὐδὲν βέβαιον περὶ αὐτῆς δύναται ἐν τῷ παρόντι νὰ λεχθῇ.

ἀράδα εἶναι Ἑλληνικῆς ἀρχῆς, ὅπως ἐλέγχει καὶ ἡ πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ χρῆσις καὶ ἡ ἀπὸ μακροῦ χρόνου παράδοσις αὐτῆς (πρβλ. τὸ *ῥάδα* παρὰ Δουκαγ. ἐν λ. καὶ τὸ *ἀραδικῶς* ἐν τοῖς προσθετέοις), τὰ πολλὰ ἐξ αὐτῆς παράγωγα, *ἀραδιά, -ίτσα, ἀραδικῶς, ἀραδιάζω, ἀραδιάρις, ἀράδιασμα, ἀραδιαστὰ* (πρβλ. Ἀθηνᾶς Τόμ. ΚΖ' Ἀρχ. σ. 4) καὶ τέλος ἡ καὶ ἐν παροιμίαις καὶ ἀποφθέγμασι χρῆσις αὐτῆς (πρβλ. Γλωσσολ. Μελέτ. Α' 233), *ἂν εἶσαι καὶ παππᾶς, μὲ τὴν ἀράδα σου θὰ πάς· ἀραδίτσα παππαδίτσα· ἀράδα δίνε κ' ἔπαιρνε· θὲ νά 'ρθῃ κ' ἐμᾶς ἡ ἀράδα μας· μιανοῦ μιανοῦ ἡ ἀράδα του· μὲ τὴν ἀράδα τὸ καυκὶ ἢ τὸ καυκὶ μὲ τὴν ἀράδα τὸ τραπέζι τριγυρίζει, ἢ τὸ ποτήρι μὲ τὴν ἀράδα γυρνᾷ· εἶναι σ' ἄλλη ἀράδα* (Ν. Πολίτου, Παροιμ. Β' 411-3), διὰ τοῦτο τολμῶ νὰ προτείνω ἄλλην, παράδοξον μὲν φανησομένην ἐκ πρώτης ὄψεως, πιθανὴν δὲ οὖσαν, ὡς ἐγὼ πείθω ἐμαυτόν, τὴν ἐκ τῆς λ. *οὐρὰ οὐρᾶς*. Ἐκ ταύτης ἐπλάσθη ὑπὸ τῶν μτγν. πρῶτον τὸ ὑποκοριστικὸν *οὐράδιον*, ὃ σῴζεται ἐν Πόντῳ λεγόμενον **τοὐράδιν** ἤτοι *τὸ οὐράδιν*· πρβλ. *σειρὰ σειράδιον, ὄσφρα ὀσφράδιον, ἄλφα ἀλφάδιον, σῆμα σημάδιον* κλπ. Ἐκ τοῦ *οὐράδιον* δὲ ἐπλάσθη καὶ τὸ ἐπίθετον *ὀραδᾶτος* = ὁ ἔχων οὐράν, καὶ τὸ ἄλλο ὑποκοριστικὸν *ὀραδάκι*, ἔπειτα τὸ θηλ. ἡ *οὐράδα ῥάδα* (Δουκ.) *ἀράδα* κατὰ τὸ ἡ *σειρά*. Φωνητικῶς καὶ τεχνολογικῶς ἡ ἐτυμολογία εἶναι προφανῶς ἄψογος· ὑπολείπεται μόνον νὰ ἑρμηνεύσωμεν πῶς ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς *οὐρᾶς* προῆλθεν ἡ τῆς *σειρᾶς, τῆς τάξεως*.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι πολλάκις τελοῦνται τοιαῦται σημασιολογικαὶ μεταβολαί, ἤτοι μεταβάσεις, μεταπηδήσεις ἀπὸ σημασίας τινὸς εἰς ἄλλην, ὁποίας ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν, ἅτε ἀγνοοῦντες, ἕνεκα τῆς ἐλλιποῦς παραδόσεως τῆς γλώσσης, τὴν πορείαν τῆς ἀνελίξεως, τὰς βαθμίδας, τὰ κοινὰ ταῖς μεταβολαῖς ταύταις ἑκάστοτε σημεῖα. Ἐντεῦθεν ἐμφανίζονται πολλάκις ἐνώπιον ἡμῶν χάσματα δυσαναπλήρωτα ἢ καὶ ὅλως ἀναναπλήρωτα. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου φρονῶ ὅτι οὔτε αἱ ἔννοιαι τῆς *οὐρᾶς* καὶ τῆς *σειρᾶς, τῆς τάξεως* εἶναι ὅλως ἀσύναπτοι οὔτε ἡ γλωσσικὴ παράδοσις φαίνεται ἐγκαταλιποῦσα ἡμᾶς ὅλως ἀβοηθήτους. Κατὰ ταῦτα λέγομεν ὅτι πρῶτον ἡ ἔννοια *τῆς οὐρᾶς, τοῦ ὄπισθεν*, ἔπειτα μεσάζουσα ἡ *τῆς ἀκολουθίας*, καὶ τέλος ἡ τῆς *σειρᾶς, τῆς γραμμῆς* φαίνονται ἡμῖν ψυχολογικῶς εὐκόλως συναπτόμεναι πρὸς ἀλλήλας καὶ δὴ καὶ διαδεχό-

μεναι ἀλλήλας· πρβλ. *οὐρὰ στρατοῦ*, τὸ ὄπισθεν, τὸ ἀκολουθοῦν μετὰ τὸ ἄλλο στράτευμα (πρβλ. καὶ *οὐραγός*)· *ἕπεσθαι κατ' οὐράν, ἀπ' οὐρᾶς* ἢ *κατ' οὐρὰν προσπίπτειν*· καὶ σήμερον σημαίνει ἐν Κρήτῃ ἡ λ. *ὀρὰ* (ἀντὶ ***οὐρὰ*** κατὰ τὸ ***ὀπίσω***) τοὺς τελευταίους ἐν τῷ κύκλῳ τῶν χορευτῶν.

Τὴν σύναψιν ἔπειτα τῶν ἐννοιῶν τοῦ *ἐσχάτου* καὶ τῆς *σειρᾶς* ἐκφράζει σαφῶς τὸ Κυπριακὸν *ῥαδάρις* ἢ κατ' ἀνομοίωσιν *λαδάρις* «***ὁ τελευταῖος ἐν τῇ σειρᾷ*** *τῶν θεριστῶν*» (Σακελλ. 768)· τὸ ὄνομα *(οὐ)ραδάρις* ἐδήλωσε πάντως *τὸν ἐν τῇ οὐρᾷ, τὸν κάμνοντα οὐράν*· ἀλλὰ οὐρὰν τίνος πράγματος; βεβαίως ὁμάδος, σειρᾶς τινος θεριστῶν, χορευτῶν ἢ τοιούτων τινῶν. Ἐντεῦθεν ἡ ἔννοια τῆς *σειρᾶς*, τῆς *τάξεως*. Καὶ ἐν Ἀθήναις δὲ πολλάκις λέγομεν *κάμετε οὐρά, διὰ νὰ μπορέσετε νὰ μπῆτε νὰ ψηφίσετε, νὰ πάρετε εἰσιτήρια* κλπ. ἤτοι *ταχθῆτε ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἐμβῆτε εἰς σειράν, μὲ τὴν ἀράδα του καθένας κτλ.*· πρβλ. ἔτι τὸ παρὰ Δουκ. *ῥάδα, ποίησον ῥάδας*, τὸ ἑρμηνευόμενον διὰ τοῦ linea, καὶ τὸ παρὰ Σομαυέρᾳ *μιὰ ἀραδιὰ πούλμπερη* διὰ τοῦ coda di polvere, ἔνθα τὸ *ἀράδα* ἑρμηνεύεται δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ coda· ἦτο ἄρα πρότερον *οὐράδα*. Πρόσθες τούτοις ὅτι καὶ τὸ Γαλλ. queue καὶ τὸ Ἰταλ. coda σημαίνουσιν ὁμοίως ἀκολουθίαν. Κατὰ ταῦτα δῆλον ὅτι ἡ προφανὴς σύναψις αὕτη τῆς ἐννοίας τοῦ *τελευταίου*, τῆς *οὐρᾶς*, μετὰ τῆς ἐννοίας τῆς *σειρᾶς*, τῆς *ἀράδας* μόνον οὐχὶ φωνὴν ἀφιεῖσα βοᾷ ὑπὲρ τῆς καταγωγῆς τοῦ τε *(οὐ)ραδάρις* καὶ τοῦ *ἀράδα* ἐκ τοῦ *οὐράδα-οὐρά*· (πρβλ. καὶ τὴν Γαλλ. φράσιν à queue = στοιχηδόν, attacher des chevaux queue à queue, καὶ τὸ faire la queue = ἀναμένω ὄρθιος τὴν σειράν μου, τὸ Ἰταλ. far coda κττ).

Τὴν τοιαύτην καταγωγὴν τῆς λ. *ἀράδα* ἐμφαίνει ἴσως καὶ τοῦτο ὅτι δὲν σημαίνει γενικῶς πᾶσαν τάξιν ἀλλὰ μόνην τὴν ἐκ τῆς ἀκολουθίας, τὴν καθ' ἣν χωρεῖ, εὑρίσκεται, ἔρχεταί τι ὄπισθεν ἄλλου· πρβλ. τοῦτο μέν, *ἂν εἶσαι καὶ παππᾶς, μὲ τὴν ἀράδα σου θὰ πάς· πηγαίνετε ἀράδ' ἀράδα· ἐμπᾶτε 'ς τὴν ἀράδα· δυὸ ἀράδες γράμματα* κτλ., τοῦτο δὲ *ἡ τάξι τῆς ἐκκλησίας· κάθε πρᾶμα μὲ τὴν τάξι του· βάλε τὰ πράματά σου σὲ τάξι· ν' ἀγαπᾷς τὴν τάξι* κττ., ἐν οἷς ἡ λ. *ἀράδα* δὲν εἶναι δυνατή.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ Κυπρία διάλεκτος διέσωσεν ἡμῖν τὴν ἀρχαιο-

τέραν σημασίαν καὶ τοῦ *(εὐ)χτήριον* (ἰδὲ Ἐπ. Πανεπ. 1907 σ. 92-4) καθὼς ἡ διάλεκτος τῆς Οἰνόης τοῦ Πόντου τὴν ἀρχαιοτέραν χρῆσιν τοῦ *βασιλεύει ὁ ἥλιος* ἐπὶ τοῦ *μεσουρανεῖ* οὐχὶ ἐπὶ τοῦ *δύει* (πρβλ. Γεν. Γλωσσ. 202 κἑξ. τὰ περὶ τοῦ *σταχώνω, ξεπιτυρῶ ξεθρακίζω, χαντῶ, χόρτος* κλπ.).

Ἂν τὰ εἰρημένα περὶ τῆς λ. *ἀράδα* ἔχωσιν ὑγιῶς, ὅπως ἐγὼ πείθω ἐμαυτόν, θὰ κρίνωσι βεβαίως ἄλλοι· ἐκεῖνο δ' ὅμως ὅπερ θὰ μείνῃ, φρονῶ, κέρδος βέβαιον καὶ δίδαγμα ἐξ αὐτῶν εἶναι τόδε, ὅτι, ὡς γίνεται δῆλον, ἐπιβάλλονται ἡμῖν ἐξετάζουσι τὰς λέξεις καὶ φράσεις τῆς νεωτέρας γλώσσης καὶ συντάσσουσι τὸ λεξικὸν αὐτῆς νέα καὶ ταῦτα μεγάλα καθήκοντα, ἤτοι α) ἀνάγκη πρὸς τῇ ἱστορικῇ νὰ ἐφαρμόζηται ἐπὶ ἑκάστην λέξιν καὶ ἡ γεωγραφικὴ ἐξέτασις, ἤτοι ἀνάγκη νὰ ἐξετάζηται μήπως λέξις τις διὰ τοῦτο ἔχει σήμερον περιωρισμένην χρῆσιν, διότι καὶ τὸ πάλαι ὁμοίως ἐν ὀλίγοις μόνοις τόποις ἐλέγετο· πρβλ. τὸ τῶν ἀρχαίων Ἀμπρακιωτῶν *μάσταξ* καὶ τὸ τῶν νῦν Ἠπειρωτῶν *μάστακας*, τὸ *λαγάσαι* καὶ τῆς ἀρχαίας Κρητικῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῶν νῦν Κρητῶν· ἢ μήπως ἐκ τῆς σπανίας, τῆς περιωρισμένης νῦν χρήσεως δύνανται νὰ συναχθῶσιν ἀνάλογα συμπεράσματα καὶ περὶ τῆς ἀρχαίας· ἢ μήπως ἐχρησίμευσε πρὸς δήλωσιν ἐπισήμου τινὸς σχέσεως ὡς τεχνικὸς ὅρος κττ. Ὅτι ἐκ τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως ταύτης πολλὰ καὶ ἱστορικὰ καὶ λαογραφικὰ καὶ ἄλλα προβλήματα δύνανται νὰ διαφωτισθῶσι, φαίνεται ἐκ τῶν προτέρων λίαν πιθανόν. Καὶ β) ὅπως αἱ φωνητικαὶ καὶ αἱ τεχνολογικαὶ ἀλλοιώσεις οὕτω καὶ αἱ σημασιολογικαὶ ἀπαιτοῦσι παρ' ἡμῶν πολλὴν προσοχήν, πολλάκις μάλιστα περισσοτέραν ἢ αἱ ἄλλαι, καθὼς καὶ ὅτι, ὅταν δὲν ὑπάρχωσι παλαιότεραι ἢ καὶ νεώτεραι διαλεκτικαὶ μαρτυρίαι δεικνύουσαι ἡμῖν τὰς διαφόρους βαθμίδας τῆς ἀνελίξεως, ἡ τοιαύτη ζήτησις οὔτε εὔκολος οὔτε ἀκίνδυνος πάντοτε εἶναι.

Κλούβιος.

Περὶ τῆς λέξεως ταύτης διέλαβεν ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς ἐν Ἀτ. Δ' σ. 235 εἰπὼν ὅτι «ἐκ τοῦ *κλουβίου* ὀνομάζομεν καὶ τὸ ἀλλοιωμένον αὐγὸν τῆς ὄρνιθος *κλούβιον*, διότι ἐφθάρη θερμαινόμενον ἀπὸ τὴν ὄρνιθα εἰς τὸ κλουβίον». Ἀλλ', ὡς γνωστόν, αἱ ὄρνιθες οὔτε γεννῶσι

τὰ ᾠὰ ἐν τοῖς κλωβίοις ἀλλ᾽ ἐν ταῖς φωλεαῖς οὔτε θερμαίνουσιν ἐν αὐταῖς. Ἡ σημασιολογικὴ ἄρα σύναψις τοῦ *κλουβίου* πρὸς τὸ *κλούβιος* δὲν αἰτιολογεῖται οὕτως ἐπαρκῶς. Ἂν ὑπῆρχε ῥῆμα *κλουβιάζω, κλουβώνω* ἢ τοιοῦτό τι μετὰ τῆς σημασίας τοῦ *φθείρω ἐν τῷ κλωβῷ*, θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἑρμηνεύσῃ τεχνολογικῶς καὶ σημασιολογικῶς τὸ *κλούβιος*, λέγων ὅτι ὅπως ἐλέγετο *τρῦπα τρυπῶ τρυπημένος τρύπιος, σήπομαι σαπίζω σαπημένος σαπήλα σάπιος, ψόφος ψοφῶ ψοφισμένος ψόφιος* κτλ., οὕτως ἐλέχθη καὶ *κλουβὶ κλουβιάζω κλουβιασμένος κλούβιος*. Ἀλλὰ τοιοῦτο ῥῆμα δὲν γινώσκεται. δῆλον ἄρα, ὅτι οὔτε σημασιολογικῶς οὔτε τεχνολογικῶς ἐπιτυγχάνεται οὕτως ἡ νόησις αὐτοῦ.

Κατ᾽ ἐμὴν γνώμην τὸ ἐπίθετον τοῦτο παρήχθη ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἐπιθέτου *κολοβός*, αἱ δὲ φωνητικαί, τεχνολογικαὶ καὶ σημασιολογικαὶ μεταβολαί, δι᾽ ὧν ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ τύπου τούτου κατέληξαν οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες εἰς τὸν νέον *κλούβιος*, δύνανται εὐκόλως νὰ ἑρμηνευθῶσιν. Καὶ πρῶτον περὶ τῶν φωνητικῶν μεταβολῶν.

Ὁ ἐνθυμούμενος τὰ ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. ΚΒ΄ σ. 253 εἰρημένα περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐκφώνησιν παραλείψεως τοῦ ἑτέρου, τοῦ ἀτόνου, τῶν δύο ὁμοίων φωνηέντων τῶν ὑπὸ ὑγροῦ ἢ ἐρρίνου χωριζομένων. οἷον *πέλεθρον πλέθρον, σκόροδον σκόρδον* κλπ., καὶ τὰ περὶ τῆς παρὰ τὰ χειλικὰ *π, β, φ, μ*, ἀναπτύξεως κωφοτέρου τινὸς φθόγγου *u*, ἀντὶ ἄλλου, *ο, ω, ι, ε* κλπ. ἐν ΜΝΕ Β΄ 283 κέξ. καὶ Ἀθηνᾶς Τόμ. ΚΔ΄ σ. 22-3 (πρβλ. *λουβί, κλουβί, πουρνάρι* κλπ.), ἐκεῖνος οὔτε τὴν σίγησιν τοῦ πρώτου *ο* οὔτε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ *ου* ἀντὶ τοῦ ἄλλου *ο* θὰ εὕρῃ παράδοξον, *κολοβὸς* **κλοβὸς* **κλουβός*. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν φωνητικήν. Ὡς πρὸς δὲ τὸν τεχνολογικὸν σχηματισμὸν παρατηρῶ ὅτι ὁ ἐνθυμούμενος τὰ ἐν Ἐπετηρ. Πανεπιστημ. 1913 σ. 42-44 λεχθέντα περὶ τοῦ κατά τινα παλαιότερα πρότυπα, οἷον *οὔριος* κττ. σχηματισμοῦ νεωτέρων ἐπιθέτων εἰς *-ιος* δηλωτικῶν κακίας, ἐλαττώματος, παθήματός τινος, οἷον *κούφιος, σκόρπιος, ζούφιος, ῥείπιος, σάπιος, ψόφιος, τρύπιος* κττ., δὲν θὰ εὕρῃ ἀδύνατον ἢ ἀπίθανον τὸν μετασχηματισμὸν τοῦ **κλουβὸς* εἰς *κλούβιος*· πρβλ. *κωφὸς κούφιος, ζοφὸς* (ἀντὶ *σομφὸς*) *ζούφιος* καὶ δὴ καὶ **κλουβὸς κλούβιος*. Ὑπολείπεται ἡ διαλεύκανσις τῆς σημασιολογικῆς μεταβολῆς, περὶ ἧς λέγω ὅτι, ἀφοῦ τὸ ἐπίθετον *κολοβὸς* τὸ πάλαι ἐδήλου τὸ οὐ τέλειον,

τὸ οὐκ ἀρτιμελές, τὸ ἠκρωτηριασμένον, τὸ ἐλλιπὲς κττ., εὐκόλως ἠδύνατο νὰ προβῇ εἰς τὴν δήλωσιν τοῦ ἀτελέστου ἢ ἀγόνου ᾠοῦ, ἔπειτα παντὸς ἀχρήστου, παλαιοῦ, ἐφθαρμένου ὁπωσδήποτε, ὅπως ἕκαστος ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου ἐν λ. *κολοβὸς* δύναται νὰ ἴδῃ.

Ἀλλὰ δύνανται ἀκόμη νὰ προβληθῶσι δύο τινὰ ἀπορήματα, πρῶτον ὅτι δὲν παρεδόθη ἡμῖν, ἐφ᾽ ὅσον μοι γνωστόν, μαρτυρία παλαιοτέρου συγγραφέως, ὅτι τὸ ἐπίθετον *κολοβὸς* κατηγορεῖτό ποτε κατὰ τῶν ἀγόνων ἢ παλαιῶν ᾠῶν, ἐφ᾽ ὧν σήμερον κυριολεκτεῖται· ἐλλείπει ἄρα τὸ σημεῖον τῆς ἀρχῆς τῆς ὑποτιθεμένης χρήσεως καὶ ἀνελίξεως, τῆς ἑνώσεως τῶν δύο χρήσεων, τῆς ἀρχαίας τοῦ *κολοβὸς* καὶ τῆς νεωτέρας τοῦ *κλούβιος*. Καὶ δεύτερον ὅτι τὸ ἐπίθετον *κολοβός*, περὶ οὗ ὑποτίθεται ὅτι ἔπαθε τοσαύτας ἀλλοιώσεις καὶ ἐγένετο *κλούβιος*, σῴζεται κάλλιστα ἀπαθὲς λεγόμενον πανταχοῦ σχεδὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ *κολοβός*, καθὼς καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενα *κολοβώνω*, *κολόβωμα* κλπ. Ὥστε φαίνεται παραδόξως ὅτι καὶ ἔπαθε καὶ δὲν ἔπαθε.

Πρὸς τὰ ἀπορήματα ταῦτα παρατηρῶ πρῶτον ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἀνέλιξις τῶν λέξεων καὶ φράσεων τῆς ἡμετέρας γλώσσης κατὰ τὸν σκοτεινὸν μέσον αἰῶνα εἶναι ἡμῖν ἐν πλείστοις ἄγνωστος ἕνεκα τῆς ἐλλιποῦς παραδόσεως αὐτῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· πάμπολλαι ἄρα χρήσεις καὶ σημασιολογικαὶ μεταβολαὶ ἀναπτυχθεῖσαι τότε διατελοῦσιν ἡμῖν ἄγνωστοι, μόνον δὲ ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως τῶν στοιχείων τῆς νέας Ἑλληνικῆς δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἔννοιάν τινα καὶ γνῶσιν αὐτῶν. Οὕτω λ. χ. δὲν μαρτυρεῖται ὑπό τινος συγγραφέως, καθ᾽ ὅσον γινώσκω, ὅτι τὸ ῥῆμα *ἐκπτύω* ἐλέγετό ποτε ἐπὶ παλαιῶν, φθειρομένων ὑφασμάτων, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς ἐπὶ σιέλου κττ. καὶ μεταφορικῶς ἐπὶ αἱρέσεων, πλανῶν, θαλασσίων ναυαγίων κτλ. Καὶ ὅμως τὸ σημερινὸν *ξεφτυῶ* ἢ *ξεφτύζω*, τὸ ἐκ τοῦ *ἐκπτύω* προελθόν, σήμερον κυριολεκτεῖται ἐπὶ φθειρομένων ὑφασμάτων, μεταφορικῶς δὲ λέγεται ἐπὶ ἀνθρώπου ἀποθανόντος· μαρτυρεῖ ἄρα μεγαλοφώνως ὅτι ἦν ποτε χρόνος ὅτε τὸ *ἐκπτύω* κατηγορεῖτο κατὰ ὑφασμάτων. (Γεν. Γλωσσ. σ. 216). Τοῦτ᾽ αὐτὸ λέγομεν καὶ περὶ τῆς λ. *μοχθηρὸς* - *μουχτερὸ* (πρβλ. Ἀθήναιον, Τόμ. Ι σ. 434-5)· καὶ τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἀναγκαίως κατηγορεῖτό ποτε κατὰ τοῦ ὄνου καὶ τοῦ χοίρου, διὸ κατήντησε νὰ σημάνῃ τὰ ζῷα ταῦτα ἢ τοὐλάχιστον τὸ ἕν.

τὸν χοῖρον. Δυνάμεθα ἄρα νὰ θέσωμεν τὴν μεθοδολογικὴν ἀρχήν, ὅτι ὅταν λέξις τις σήμερον κυριολεκτῆται ἐπί τινος, αὕτη θὰ ἐλέγετο πρότερον περὶ τούτου, θὰ συνήπτοντο αἱ ἔννοιαι αὗται καὶ αἱ δηλωτικαὶ τούτων λέξεις ἐν τῷ παρελθόντι, ἔστω καὶ ἂν ἡμεῖς σήμερον διὰ τὴν ἐλλιπῆ παράδοσιν μὴ δυνάμεθα νὰ πιστώσωμεν τοῦτο.

Καὶ τὸ *κολοβὸς* ἄρα θὰ ἐλέγετο πάντως ποτὲ ἐπὶ τῶν ἀγόνων, ἀτελέστων, οὐρίων, ἔπειτα καθολικώτερον καὶ ἐπὶ τῶν ἐφθαρμένων διὰ τὴν παλαιότητα ᾠῶν, τούτου δὲ ἕνεκα ὁ τύπος αὐτοῦ *κλούβιος* ἀπέδη κατὰ μικρὸν ἡ κυριολεκτικὴ δήλωσις αὐτῶν, μεταφορικῶς δὲ μόνον ἐλέχθη κατόπιν καὶ ἐπὶ κούφου, ἀνοήτου ἀνθρώπου, ὃν οἱ Χῖοι ὀνομάζουσιν *οὔριον*, ἤτοι χαρακτηρίζουσι διὰ τοῦ ἄλλου συνωνύμου.

Περὶ δὲ τοῦ ἄλλου ἀπορήματος λέγω ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἑνότης τῆς λέξεως κεῖται, ὡς γνωστόν, μᾶλλον ἐν τῇ ἑνιαίᾳ ἐννοίᾳ ἢ ἐν τοῖς φθόγγοις αὐτῆς (1), διὰ τοῦτο φυσικὸν φαίνεται, διασπασθείσης τῆς σημασίας καὶ λησμονηθείσης οὕτω τῆς ἑνότητος τῆς λέξεως, παραγομένων δύο διαφόρων ὡς εἰπεῖν λέξεων, νὰ διατίθεται ποικιλοτρόπως κατὰ λόγον τῶν νέων συνωνύμων μεθ' ὧν συνδυάζεται ψυχολογικῶς ἑκάτερος τύπος. Οὕτω λ. χ. λέγομεν κατ' οὐδ. γένος *τὸ μιστὸ* ἐπὶ ἀγαθῆς πράξεως κατὰ τὸ ἐναντίον *τὸ κρῖμα* = ἡ ἁμαρτία, ἀλλὰ κατ' ἀρσ. *ὁ μισθὸς* ἐπὶ τῆς μισθοδοσίας. Ὁμοίως λέγεται τὸ ἐπίθετον ***γλυκὺς γλυκεὰ γλυκύ***, ἀλλὰ τὸ οὐσ. *τὸ γλυκὸ κατὰ τὸ βύσσινο, τὸ κίτρο, τὸ ῥοδᾶτο* κλπ.· πρβλ. ἔτι ***πασκίζω ἐπάσκισα θὰ πασκίσω***, ἐπὶ τοῦ ἀγωνίζομαι, προσπαθῶ κατὰ τὸ ***φροντίζω ἐφρόντισα θὰ φροντίσω*** κττ., ἀλλὰ ***πάσχω ἔπαθα θὰ πάθω*** ἐπὶ ἄλλων παθήσεων κλπ. Κατὰ ταῦτα δῆλον ὅτι, ὅταν λέξις τις διασχισθῇ σημασιολογικῶς, δύναται ἐπί τινος σημασίας ν' ἀκολουθήσῃ συνωνύμῳ τινὶ καὶ ῥυθμισθῇ κατ' αὐτό, νὰ μείνῃ δὲ ἀπαθὴς ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Τὸ δίδαγμα τοῦτο νομίζω, πολλοῦ λόγου ἄξιον, διότι πολλὰ ἄπορα δύναται νὰ διαφωτίσῃ. Πρόδηλον δὲ ὅτι ἀφοῦ πᾶσαι αἱ ἀπορίαι φθογγικαί, τεχνολογικαί, σημασιολογικαὶ οὕτω λύονται, ἡ προτεινομένη ἐτυμολογία οὐδαμοῦ προσκρούει.

Πλὴν τοῦ τύπου *κλούβιος* λέγεται ἐν Ἠπείρῳ καὶ *κλούφιος*, πάν-

(1) Ἐντεῦθεν τὰ ἐλλειπτικά, *ὁρῶ ὄψομαι εἶδον, τρώγω ἔφαγα, ἀγαθὸς ἀμείνων ἄριστος* κλπ., ἅτινα διὰ τὴν ἑνιαίαν σημασίαν θεωροῦνται ὅτι ἀπαρτίζουσιν ἓν σύστημα, τρόπον τινὰ μίαν λέξιν.

τως κατὰ τὸ *κούφιος*, ἐν Πελοποννήσῳ δὲ *κλούδιος* κατὰ τὸ *ἄδειος*. Δυσκολώτερον φαίνεται τὸ ἐν Κεφαλληνίᾳ λεγόμενον ὁ *κλουδίτης*. Τὸ *κλουδίτης* τοῦτο εἶναι πάντως μετασχηματισμὸς τοῦ *κλούδιος*· τοῦτο νοεῖ εὐκόλως ὁ ἔχων ὑπ᾽ ὄψει τὰ ὑπὸ τοῦ φίλου κ. Κ. Ἀμάντου ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. ΚΓ΄ σελ. 484-5 καὶ ὑπ᾽ ἐμοῦ αὐτόθι Τόμ. ΚΘ΄ σελ. 207-8 καταλεχθέντα ὀνόματα εἰς *-ίτης*. Παρατηρεῖται δηλ. ὅτι πολλὰ τούτων δηλοῦσι κακά, εὐτελῆ, δυσώδη πράγματα καὶ ἄτομα· πρβλ. *κοπρίτης* ὁ ἐν κοπρίᾳ φυόμενος μύκης καὶ ἔπειτα ὁ ἄθλιος, ῥυπαρός, ἀγενὴς ἄνθρωπος· *ψωρίτης* ὁ ψωραλέος, ὁ πτωχός· *σαπίτης* ὁ ὄφις οὗ τὸ δῆγμα ἐπιφέρει σῆψιν, ἔπειτα ὁ σεσηπώς, ὁ σάπιος· *βρομίτης* ὁ δυσώδης· *νεκρίτης* ὁ νέκραν, ἀηδίαν παρέχων, ὁ ἀνούσιος κτλ. Τοιουτοτρόπως ἐξελήφθη ὅλη τάξις ὀνομάτων εἰς *-ίτης* καὶ δὴ καὶ ἀφῃρέθη κατάληξις *-ίτης* (ὅπως καὶ ἡ *-ιος*) δηλωτικὴ κακοῦ, εὐτελοῦς, δυσώδους κτλ. Κατ᾽ αὐτὰ ἄρα μετεσχηματίσθη καὶ τὸ *κλούβιος κλούδιος* εἰς *κλουδίτης*, κατὰ πρῶτον μὲν ἴσως ἐπὶ τοῦ εὐήθους, τοῦ κλουδίου, τοῦ οὐρίου ἀνθρώπου, ἔπειτα δὲ κατά τινα προσωποποίησιν καὶ ἐπὶ τοῦ τοιούτου ᾠοῦ.

Σταναιῶς μου, στανικῶς μου, τὸ σταναιό.

Περὶ τῶν σκοτεινῶν τὴν καταγωγὴν τούτων λέξεων διέλαβον μέχρι τοῦδε πολλοί, οἷον ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς, παραγαγὼν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ *στενικὸς* καὶ τοῦ Ἰων. *στενεός*, ὁ Ἰω. Σταματέλλος (Ἀθηναίῳ. Ε΄ 217) καὶ ὁ φίλος κ. Στέφ. Ξανθουδίδης ἐκ τοῦ *σθένος* (Ἐρωτοκρ. 698-9) καὶ ἄλλοι. Ἐπειδὴ δὲ αἱ παραγωγαὶ αὐται καὶ πρὸς φωνητικὰς καὶ ἄλλας παλαίουσι δυσκολίας (τὸ Ἰων. *στενεὸς* καὶ τὸ ποιητικόν, ἤτοι τὸ ἐνωρὶς ἀπαρχαιωθὲν καὶ ἄχρηστον ἐν πεζῷ λόγῳ καὶ ἐν τῇ Κοινῇ, *σθένος* δὲν ἠδύναντο προδήλως νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς γένεσιν τοῦ νεωτέρου *σταναιῶς*), διὰ τοῦτο τολμῶ νὰ προτείνω ἄλλην τούτων ἀρχήν.

Καὶ πρῶτον ὅτι ἡ λ. *σταναιῶς* εἶναι γνησία Ἑλληνική, μαρτυρεῖ οὐ μόνον ἡ παρὰ Προδρόμῳ, ἀλλὰ κατὰ τὰ λεχθέντα ἀνωτ. σελ. 7 καὶ ἡ πανταχοῦ σχεδὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ χρῆσις αὐτῆς. Οὕτω λ. χ. κατὰ τὰς ἐν τῷ *Ἀρχείῳ τοῦ Λεξικοῦ* μαρτυρίας λέγεται ἐν πάσαις ταῖς ἑλληνικαῖς νήσοις, πρὸς δὲ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλ-

λάδι, ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ, Θρᾴκῃ, Ἀμισῷ τοῦ Πόντου καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ διαδόσεως αὐτῆς συνάγεται κατὰ τἀνωτ. σελ. 4 ἀναγκαίως ὅτι καὶ παλαιότερον ἦτο ὁμοίως γνωστὴ πολλαχοῦ ἡ αὐτὴ αὕτη ἢ ἡ ἐξ ἧς προῆλθεν. ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἀνάγκη νὰ κατάγηται ἐκ λέξεως πασιγνώστου, οὐχὶ δὲ ἔκ τινος σπανίας ἢ διαλεκτικῆς, διότι δὲν δύναται, φρονῶ, νὰ λεχθῇ ὅτι λόγοι τινὲς ἱστορικοὶ (πρβλ. ἀνωτ. σελ. 5) ἐπέδρασαν ἐπὶ τὴν διάδοσιν αὐτῆς, ἀφοῦ ὡς ἐκ τῆς σημασίας αὐτῆς τοῦτο φαίνεται ἀπίθανον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ὑποτιθεμένη αὕτη ἀρχαία λέξις, ὁποιαδήποτε ἦτο, πολλάς, ὡς φαίνεται, θὰ ὑπέστη φωνητικάς, τεχνολογικὰς καὶ σημασιολογικὰς ἀλλοιώσεις, ὥστε κατέστη τοιαύτη ὁποίαν ἔχομεν αὐτὴν ἡμεῖς πρὸ ἡμῶν. Ἐκ τούτου δὲ αἱ πολλαὶ δυσκολίαι. Ἀλλὰ τὸ χειρότερον εἶναι, ὅτι, ὡς φαίνεται, οὔτε ἡ μεσαιωνικὴ γραμματεία οὔτε αἱ σημεριναὶ διάλεκτοι διέσωσαν μεταβατικάς μορφὰς (ὅπως λ. χ. τοῦ *ἀτμὸς-χνότα* ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. ΚΔ΄ σ. 1-8, τοῦ *χάσκω-χαίνω-χαντὸς χαντῶ* κττ.), δι' ὧν νὰ ὁδηγηθῶμεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας. Ἕνεκα τούτου κατ' ἀνάγκην περιοριζόμεθα εἰς τὴν κατὰ μεθοδολογικάς τινας ἀρχὰς ἀναζήτησιν αὐτῆς· ἐλπίζω δ' ὅμως ὅτι καὶ τὰ ἐκ τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως πορίσματα δὲν θὰ εἶναι ὅλως ἄχρηστα.

Κατὰ ταῦτα φρονῶ ὅτι ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος λέξεως εἶναι τὸ πολύχρηστον ῥῆμα *ἵστημι*, καὶ ἰδίᾳ ἡ μετοχὴ αὐτοῦ *ἱστάμενος*. Ἀλλ' ἵνα τοῦτο πιστευθῇ, ἀνάγκη α) νὰ δειχθῇ πῶς ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ *ἵστασθαι* ἀφικόμεθα εἰς τὴν τοῦ *ἀκουσίως*, ὅπερ δηλοῖ σήμερον ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος λέξις· β) κατὰ τίνας τεχνολογικοὺς καὶ φωνητικοὺς νόμους μετεβλήθη τὸ *ἱστάμενος ἱσταμένως* εἰς *σταναμῶς*. Διότι τότε μόνον, ὅταν ἀποδειχθῇ ὅτι αἱ ἀλλοιώσεις αὗται εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωσταί, δύναται νὰ πιστευθῇ ἡ ἐτυμολογία αὕτη. Πρὸς τοῦτο λέγω ὅτι τὸ ῥῆμα *ἵστημι* ἐλέγετο πάλαι μετὰ πολλῶν σημασιῶν, καὶ σήμερον δ' ἔτι ὁμοίως συνηθίζεται πολλαχῶς· πρβλ. *ἱστάναι*= σταθμᾶσθαι καὶ *στατὴρ* καὶ σήμερον *στατέρι* καὶ *στάμενα* (Προδρ. Γ' 466 καὶ Κορ. Ἀτ. Α΄ 84)· *χορὸν ἱστάναι* καὶ *στένω τὸ(ν) χορό(ν)*· *ἔριν ἱστάναι* καὶ *στήνω πόλεμον, καυγά, τραγούδι· τύραννον ἱστάναι* καὶ *σ' ἔστησα βασίλισσα* (Βαλαωρ.)· *ἱστάναι κρατῆρα, ἀγοράν, ἀνδριάντα, τρόπαιον, παγίδα* καὶ *στένω φωλεά, σπίτι, παγίδα, πλάκα, καρτέρι, χωριά, μποσκάδα* κτλ. Ὅλως δὲ ἰδιαιτέρας ἀναπτύξεως ἔτυχεν ἡ με-

τοχὴ *ἱστάμενος*. Εἴδομεν ἀνωτ. τὰ *στάμενα*, πρβλ. καὶ τὰ ἀποφθέγματα «τῶν ἀκριβῶν *τὰ στάμενα* σὲ χαροκόπων χέρια» (Κεφαλλ.) καὶ «ὁποῦ ᾽χει γοργὰ *στάμενα* γοργὰ καβαλλικεύει» (Ἤπειρ.). Ἐν Κρήτῃ λέγεται *στάμενος* ὁ ὥριμος, ὁ ἐν καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ, ἐπί τε ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων ζῴων, λ. χ. τὸ ἄλογο αὐτὸ δὲν εἶναι νέϊκο, *στάμενο* εἶναι (πρβλ. αὐτὸ τοῦτο τὸ *καθεστηκυῖα* ἡλικία)· πρὸς τούτοις καθ᾽ ὃν τρόπον ἡ παλαιὰ μετοχὴ *ἑστηκὼς* ἐλέγετο ἐπὶ τοῦ ἐστερεωμένου, τοῦ στερεοῦ, τοῦ εὐσταθοῦς, τοῦ σταθεροῦ, οὕτως ἡ μετοχὴ *ἱστάμενος* ἐδήλωσεν (ὁμοίως τῷ νεωτέρῳ *στεκάμενον πρᾶγμα* = ἡ ἀκίνητος περιουσία, τὰ κτήματα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κινητήν, τὰ ζῷα κττ., ὡς τὰ σταθερά, τὰ στερεά, πρβλ. *στάμενο βιὸς* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *κινάμενο βιὸς* ἐν Ζαγορίῳ καὶ *στέκεται* ἢ *στέκει καλὰ ᾽ς τὴν ὑγεία του*), τὸν ἀμετακίνητον κτλ. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς σημασίας εἰκάζω ὅτι προῆλθεν ἡ τοῦ *σταναιῶς*· διότι ὁ ἱστάμενος σταθερῶς, ὁ ἀμετακίνητος (*πρᾶμα στεκάμενο*), ὁ ὥριμος κττ. εὐκόλως καταντᾷ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἰσχυρογνώμονος, τοῦ ἐπιμόνου, τοῦ πείσμονος, τοῦ ἔχοντος πεῖσμα κττ. (πρβλ. αὐτὸ τοῦτο τὸ *πεῖσμα* ἐκ τοῦ *πείθομαι*· ὅταν δηλ. τις εἶναι πεπεισμένος περί τινος καὶ ἐπιμένῃ σφόδρα εἰς αὐτό, ἔχει πίστιν ἀκράδαντον εἰς αὐτό, τότε δυνατὸν ἡ πίστις αὕτη, τὸ πεῖσμα τοῦτο νὰ καταντήσῃ ἐλάττωμα,· ὡς λέγομεν, ***πεῖσμα***). Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις ὁ τοιοῦτος *στάμενος* ἠναγκάζετο νὰ εἴπῃ ἢ πράξῃ ἢ φάγῃ κττ. τι, ὅπερ δὲν ἤθελε, τότε θὰ ἐλέγετο ὅτι ἐποίει τοῦτο *σταμένως*, οἱονεὶ ἑστηκότως, πεισμόνως, ἀκουσίως. Ταῦτα νομίζω ὅτι ἀρκοῦσι περὶ τῆς σημασιολογικῆς μεταβολῆς.

Περὶ δὲ τῆς τεχνολογικῆς παρεκτάσεως τοῦ *(ἱ)σταμένως* εἰς *σταμεναιῶς*, λέγω ὅτι τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὰ συνώνυμα *ἀναγκαίως*, *βιαίως* κττ. *στα(με)ναίως*· (πρβλ. *εὐκταῖος* κατὰ τὸ *ἀραῖος* καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐν Γεν. Γλωσσ. 152-5). Ἐκ τοῦ *σταναιῶς* δὲ τούτου ἐσχηματίσθη βραδύτερον (διότι τὸ *σταναιῶς* παρεδόθη παλαιότερον τοῦ *στανικῶς*) τὸ *στανικῶς* κατὰ τὸ ἐναντίον *θεληματικῶς* καὶ τὸ συνώνυμον *δυναστικῶς*· διὰ τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἐπιρρηματικῶς *στανικῶς* λέγεται (1) ὅπως καὶ τὰ πρότυπα καθ᾽ ἃ ἐπλάσθη. (Ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὅπως τὸ οὐδ. τῆς μετοχῆς *τὸ φαινόμενον*, *τὸ ὑποκείμενον*, *τὸ ἀντικείμενον*

(1) Ἐν τοῖς λεξικοῖς ἀναγινώσκεται καὶ ἐπιθετικὸς τύπος *στανικός*, ἀλλ᾽ οὐδαμοῦ λέγεται, καὶ ὡς φαίνεται προῆλθεν ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως ἢ παρεκδογῆς.

κτλ. ἐλέχθη ὁμοίως καὶ τὸ οὐδ. τὸ *στάμενον*, οὐσιαστικόν. ἐπὶ τοῦ *πείσματος* (ὅπως ἐλέχθη ἐπὶ τῶν νομισμάτων). τότε δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐσχηματίσθη ἐπίθετον εἰς *-ικὸς* καὶ ἐπίρρημα εἰς *-ικῶς*, ὅπως ἐλέχθη καὶ *φαινομενικῶς ἀντικειμενικὸς ὑποκειμενικός)*. Ἐκ τοῦ *σταναιῶς* δὲ ἐσχηματίσθη ἐπίσης καὶ τὸ οὐδ. τὸ *σταναιό*, ὅπως ἐκ τοῦ *ἀναγκαῖος ἀναγκαίως* τὸ οὐσ. *ἀναγκαῖον*, ἐκ τοῦ *καλὸς καλῶς τὸ καλὸν* κλπ.

Ὑπολείπεται ἡ ἑρμηνεία τῆς ἀποβολῆς τῆς συλλαβῆς *με*, *στα(με)ναιῶς-σταναιῶς*· περὶ ταύτης λέγομεν ὅτι κατὰ τὰ ἀνωτέρω περὶ τοῦ *κολοβὸς κλοβὸς* εἰρημένα ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἑτέρου, τοῦ ἀτόνου, φθόγγου e παρὰ τὸ ἔρρινον *ν*, **σταμεναίως-*σταμναίως* οὐδεμίαν παρέχει δυσκολίαν (πρβλ. καὶ Ἀθηνᾶς Τόμ. ΚΒ΄ σ. 253). Τὸ **σταμναίως* δὲ τοῦτο ἀπώλεσεν ἔπειτα τὸ *μ* κατόπιν τοῦ ὀδοντικοῦ *τ*, ὅπως τὸ τῶν Καρυστίων *θαμνεύω* ἀπώλεσεν αὐτὸ ὁμοίως κατόπιν τοῦ θ *(θανεύω)*. Φαίνεται ὅτι πρόκειται ἀφομοίωσίς τις. Ἀπὸ τοῦ φραγμοῦ δηλ. τοῦ διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῶν ὀδόντων τελουμένου πρὸς σχηματισμὸν τῶν ὀδοντικῶν *τ*, *θ*, ἐρχόμεθα εἰς τὸν διὰ τῆς γλώσσης ὡσαύτως παρὰ τὰ φατνία φραγμὸν χάριν τοῦ ὀδοντικοῦ *ν* εὐκολώτερον ἢ εἰς τὸν ἀπωτέρω φραγμὸν διὰ τῶν χειλέων χάριν τοῦ *μ*, ἕνεκα τούτου τελοῦμεν τὸν ἐγγὺς φραγμόν, τὸν τοῦ *ν*. Πρόσθες τούτοις ὅτι τὸ *σταμναίως* κατὰ συνίζησιν προφερόμενον *σταμναιῶς* ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἁπλοποιηθῇ εἰς *σταναιῶς*, ὅπως τὸ *καμμύω καμνυῶ καμνυούλλις* ἡπλοποιήθη εἰς *κανυῶ κανυούλλις κανυόρος κανυορίζω* καὶ τὸ *μνιὰ* εἰς *νιά*· πρβλ. καὶ *κάμνω κάνω*, *ξεμνηστεύω-ξενηστεύω* ἐν Κισάμῳ κλπ. Ἀπὸ τοῦ ἀρχαιοτέρου δὲ *σταναιῶς* ἐσχηματίσθη τὸ νεώτερον *στανικῶς* μετὰ μόνου τοῦ *ν*.

Περὶ δὲ τῆς γενικῆς, *μου*, *σου*, *του*, *μας*, *σας των*, ἥτις συνοδεύει πάντοτε τὰ ἐπιρρήματα *σταναιῶς*, *στανικῶς*, πολλάκις δὲ καὶ τὸ οὐσ. *τὸ σταναιό μου* παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη ἀπαντᾷ καὶ παρ᾽ ἄλλα ἐπιρρήματα, οἷον *ποτέ μου*, *μπλεό μου* κττ., καὶ παρ᾽ ὀνόματα χρόνου, τόπου κττ. δηλωτικά. πρβλ. *'ς τὰ καλά μου* μ᾽ εὕρηκε νὰ ζήσῃς, θυγατέρα (Ἐρωτοκρ.), *μὲ τὰ καλά σου*, *'ς τὰ σωστά σου*, *μὲ τὰ σωστά σου τὸ λέγεις,-εἶσαι*, *ποτέ μου 'ς τὸν αἰῶνά μου*, *'ς τὴ ζῆσί μου* κλπ. καὶ δὴ κατὰ τὸ *'ς τὸ θέλημά μου*, *χωρὶς τὸ θέλημά μου* κλπ. ἐλέχθη καὶ *σταναιῶς μου*, *σταναιῶς σου* κλπ.

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

ΓΛΩΣΣΑΙ ΗΣΥΧΙΟΥ

Ἓν τῶν μεγάλων πλεονεκτημάτων τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἡσυχίου εἶναι ὅτι τοῦτο, πλὴν τῶν λέξεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, περιέχει εἴτε ἐν τοῖς λήμμασιν εἴτε ἐν τοῖς ἑρμηνεύμασι καὶ πολλὰς ἰδιωματικὰς καὶ δημώδεις. Ἐπειδὴ δὲ τὰ γλωσσικὰ ταῦτα στοιχεῖα ἀνήκουσι πολλάκις εἰς ἐποχάς, καθ' ἃς εἶχεν ἀρχίσει ἡ διαμόρφωσις τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἢ συνήθως καὶ πολὺ ἐν τῇ ἐξελίξει της εἶχε προχωρήσει, διὰ τοῦτο μεγίστην καὶ ἄμεσον σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὰ σημερινά, ἅτινα πολλάκις ἑρμηνεύουσι καὶ δι' ὧν καὶ μόνων ἐν πλείσταις περιστάσεσι δύνανται νὰ κατανοηθῶσιν. Ἕνεκα τούτου ὁ ἐξετάζων τὰς τοῦ Ἡσυχίου γλώσσας, ἐκτὸς, ἐννοεῖται, τῶν ἀποδεδειγμένως κλασσικῶν καὶ λογίων, εἶναι ἠναγκασμένος νὰ κάμνῃ συχνὴν χρῆσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς.

Πιστωθείσης τῆς σχέσεως ταύτης, ὁ ἐρευνητής, ὁσάκις δύναται διὰ τῆς παραλλήλου χρήσεως τῆς νέας Ἑλληνικῆς νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ὀρθὸν εἴτε τύπου εἴτε σημασίας παραδοθείσης ὑπὸ τοῦ λεξικογράφου ὀφείλει νὰ ἀντέχηται τοῦ παραδεδομένου καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ζητῇ τὴν μεταβολὴν αὐτοῦ, προστρέχων, πρὸς ὑποστήριξιν δῆθεν τῶν προτεινομένων μεταβολῶν, εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἀφ' οὗ τὰ παραδεδομένα ἀκριβῶς διὰ τοῦτο πολλάκις ἐγράφοντο, διότι διέφερον τῆς χρήσεως ἐκείνης.

Ἐννοεῖται δ' ὅτι τὴν κατάλληλον χρῆσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς ὀφείλει νὰ συνοδεύῃ καὶ γνῶσις τοῦ μεταγενεστέρου, μεσοχρονίου καὶ νεωτέρου ἡμῶν βίου, ἔτι δὲ καὶ παλαιογραφική τις ἐμπειρία, ἵνα δυνάμεθα νὰ ἀποφεύγωμεν πρῶτον τὸν σκόπελον τῶν παρανοήσεων, εἶτα δὲ τὴν ἰσχυρὰν καὶ ἄνευ λόγου ἀλλοίωσιν τοῦ κειμένου. Τὰς σκέψεις ταύτας περὶ τοῦ κειμένου τοῦ Ἡσυχίου προὐκάλεσεν ἡ ἐν τῷδε τῷ τόμῳ δημοσίευσις τῆς Συμβολῆς εἰς τὰ τοῦ Ἡσυχίου τοῦ φίλου συναδέλφου κ. Β. Φάβη, εἰς τὰς γνώμας τοῦ ὁποίου, πρὸς ἀκριβεστέραν τῆς ἀληθείας ἔρευναν, ὑποβάλλω ἀντιρρήσεις τινάς.

ἀγκωβόλος ἁλιεύς.

Τὸ λῆμμα ἀνέγνων *ἀγγοβόλος* καὶ ἡρμήνευσα διὰ τοῦ ὁ βάλλων. ὁ ρίπτων τὸ ἑαυτοῦ ἄγγος, ἤτοι ἁλιευτικὸν ὄργανον· ὁ κ. Φάβης ὅμως, στηριζόμενος εἰς τὸ ὅτι ἅπαξ ὁ Ὀππιανός (1), περὶ καράβου ὁμιλῶν, μετεχειρίσθη τὸ ἄγγος ἀντὶ τοῦ ὄστρακον καὶ παραβάλλων τὸ ἰχθυοβόλος ἤτοι ἁλιεύς, ἤκασεν ὅτι ἀγγοβόλος εἶναι ὁ ἁλιεύων ἄγγη ἤτοι ὄστρακα. Ἀλλὰ τὸ ἰχθυοβόλος, ὡς σημαῖνον κυρίως τὸν διὰ τῆς τριαίνης βάλλοντα καὶ οὕτως ἁλιεύοντα τοὺς ἰχθῦς (2), ἔχει ὀρθῶς, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ἀγγοβόλος, διότι τὰ ὀστρακόδερμα δὲν ἁλιεύονται διὰ τριαίνης. Ὡς ὁ βάλλων τὴν ἑαυτοῦ ὁρμιὰν καὶ διὰ ταύτης ἁλιεύων ἐλέχθη ὁρμιηβόλος, ὁ δὲ βάλλων τὸ ἑαυτοῦ δίκτυον δικτυοβόλος, οὕτως ἐλέχθη καὶ ἀγγοβόλος ὁ βάλλων τὸ ἑαυτοῦ ἄγγος ἤτοι τὴν γαγγάμην ἢ ἄλλο τι (3). Προτιμητέα λοιπὸν ἡ κυριολεκτικὴ ἑρμηνεία τῆς οὐδὲν σημαινούσης μεταφορικῆς.

ἀγμικόν ἄκρατον.

Τὸ λῆμμα προὔτεινα νὰ ἀναγνωσθῇ *ἀγνικόν*, τὴν ἀνάγνωσιν δὲ ταύτην ἀκολουθεῖ ὡς ὀρθὴν ὁ κ. Φ., δεχόμενος ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡσυχίου παρὰ τὸ ἁγνὸς ἐλέγετο ἐκ παραλλήλου καὶ ἁγνικός. Ἐν ᾧ ὅμως ταῦτα φρονεῖ ἐν ἀρχῇ τῶν παρατηρήσεών του, παραδόξως περὶ τὸ τέλος αὐτῶν διισχυρίζεται ὅτι τὸ σήμερον σῳζόμενον ἁγνικὸ = μαλάκιον, ὀστρακόδερμον, εἶναι ὑστερογενὴς σχηματισμὸς κατὰ τὸ ψαρικό.

Ἡ τελευταία αὕτη γνώμη τότε μόνον θὰ εἶχε κῦρος, ἂν ἠδύνατο νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἦν ποτε χρόνος, καθ' ὃν ἔπαυσε λεγόμενον τὸ μεσαιωνικὸν ἁγνικός· ἐφ' ὅσον ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ, τὸ φυσικώτερον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐν τῷ ἡμετέρῳ *ἁγνικῷ* διεσώθη τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου μνημονευόμενον ἁγνικός.

(1) *Ὀππιαν.* Ἁλιευτ. 2, 406.

(2) Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἁλιείας εἶναι καὶ νῦν συνήθης, γνωστότατοι δ' εἶναι παρ' ἡμῖν οἱ *καμακιάρηδες*.

(3) Τὸ τοιοῦτον ἄγγος καλεῖται νῦν πολλαχοῦ *ἀργανέλλο*=ὄργανον, ἐν Ἄνδρῳ δὲ καὶ Μαδύτῳ *ἀργαλειός*.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ ἁγνικῶν, λέγομεν ὅτι ἁγνικὰ ἐκλήθησαν τὰ μαλάκια οὐχί, ὡς φρονεῖ ὁ κ. Φάβης, διὰ τὸ τρυφερόν, μαλακὸν καὶ ἰσχνὸν (ἐν Κυθήροις ἁγνικὰ λέγονται καὶ τὰ ὀστρακόδερμα, ἅτινα εἶναι ἥκιστα μαλακὰ καὶ τρυφερὰ) ἀλλὰ διότι, ὡς ἄναιμα, ἐσθίονται ἐν ἡμέραις ἁγνείας καὶ νηστείας.

ἁρματοποιός· τέκτων ἢ ἁρματοπηγός.

Ἀναμφίλεκτον τυγχάνει ὅτι παρ' Ἡσυχίῳ ὑπὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ λῆμμα συγκεντρώνονται λέξεις ὁμόηχοι, διαφόρου ὅμως σημασίας· τούτου ἕνεκα ὑπεστήριξα ὅτι τὸ ἁρματοποιός, ἤτοι ἁρματοπηγός, ἀναγνωστέον καὶ ἀρματοποιὸς ἤτοι κατασκευαστὴς ἀρμάτων, ἐπίπλων δῆλα δή, ὁ τέκτων, ὡς εἶπεν ὁ Ἡσύχιος. Ὁ κ. Φ. ὅμως ἀναγινώσκει, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης, ἁρματοποιὸς τέκτων· ὁ ἁρματοπηγός.

Διὰ νὰ παραλίπωμεν καὶ ἄλλας ἀντιρρήσεις, παρατηροῦμεν μόνον πρῶτον ὅτι ὁ διαζευκτικὸς ἢ ὑπονοεῖ πάντως καὶ πρῶτον τῆς διαζεύξεως μέλος καὶ δεύτερον ὅτι τὸ ἁρματοποιὸς τέκτων ἦτο ἀρκούντως σαφές, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην ἀναγραφῆς, τοὐναντίον δὲ τὸ ἀρματοποιὸς ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ τέκτων.

Ἐν γένει δ' ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι, ὁσάκις καὶ ἐν ἄλλοις κειμένοις καὶ ἐν τοῖς λεξικοῖς παρέχεται διὰ τῆς παραδεδομένης γραφῆς νόημα ὀρθόν, εἶναι ἐντελῶς περιττὸν ἡμεῖς νὰ ἐκζητῶμεν τί ἄλλο πιθανὸν ἠδύνατο νὰ κεῖται ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου. Δὲν πρόκειται ἐν ταῖς τοιαύταις ἐργασίαις περὶ τοῦ τί ἂν τις εἴποι, ἀλλὰ περὶ τοῦ τί ὁ συγγραφεὺς ἔγραφεν.

*[ἄροτρα· γῆ, χώρα, **πλέθρα**]*

Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου παραδοθὲν ἄροτρα· πλέθρα ὑπεστήριξα ὅτι ἔχει ὀρθῶς(1), ἐπιμένω δὲ καὶ νῦν εἰς τὴν γνώμην μου ταύτην, παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις τοῦ κ. Φάβη, ὅστις δύο τινὰ δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν, πρῶτον ὅτι ἡ σημασία ἣν δίδει ὁ Ἡσύχιος εἶνε μεταγενεστέρα, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ *χιλιαρότρου* τεμένους, ὅπερ ἀναφέρει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὁμήρου (Ν. 703) καὶ δεύτερον ὅτι ἡ σημερινὴ ἢ καὶ κατὰ

(1) *Φ. Κουκουλέ*, Ἡσυχιανὰ Λεξικ. Ἀρχ. Β'. 72.

προγενεστέρους αἰῶνας κατὰ *ζευγάρια, ἀξινάρια* ἢ *τσαπιὰ* μέτρησις τῆς γῆς ὑποστηρίζει θαυμαστῶς τὴν μεταγενεστέραν ταύτην σημασίαν.

Ἀφ' οὗ οὕτω νόημα ὀρθὸν παρέχεται, πρὸς τί νὰ ζητῶμεν τὴν μεταβολὴν τοῦ ὀρθῶς παραδοθέντος, παραβιάζοντες καὶ πάλιν τὴν ἀλφαβητικὴν σειράν;

βαίνειν· φιλεῖν, κολακεύειν, βιβάζειν, πορεύεσθαι, περιπατεῖν.

Ἐν τοῖς Ἡσυχιανοῖς μου (1) ἐδέχθην ὅτι τὸ φιλεῖν ἔχει ἐνταῦθα τὴν σημασίαν τοῦ βινεῖν, ἣν εἶχε καὶ παρ' ἀρχαίοις τὸ βαίνειν (2). Ὁ κ. Φ. ὅμως φρονεῖ ὅτι τὸ βαίνω εἶναι ταὐτὸ τῷ Ὁμηρικῷ ἀμφιβαίνω καὶ ἑπομένως δύναται νὰ ἑρμηνεύηται διὰ τοῦ φιλῶ. Τίς ὅμως εἶπέ ποτε βαίνω τινὰ ἀντὶ τοῦ ἀγαπῶ τινα;

Τὸ ἀμφιβαίνω, ἀναγκαῖον ὡς σύνθετον, ἐλήφθη ἁπλῶς ἐξ εἰκόνος, καθ' ἣν ὁ θεὸς ἔχων τοὺς δύο πόδας ἑκατέρωθεν τῆς Χρύσης καὶ τῆς Κίλλας (Ἰλ. Α'. 37) ἐστηριγμένους περιλαμβάνει μεταξὺ τῶν σκελῶν του τὰ ὑποστηριζόμενα μέρη. δὲν ἔχει δὲ κάμμίαν σχέσιν πρὸς τὸ βαίνω, εἰς ὃ προχείρως ὅλως ἀπεδόθη ἡ σημασία τοῦ φιλῶ. Ὁ κ. Φ., μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα, προσθέτει ὅτι τὸ φιλῶ δὲν σημαίνει νῦν βινῶ, διακορεύω. Τὸν διαφεύγουσι, φαίνεται, τὰ πασίγνωστα ἐν ποιήμασιν ἡ κόρη βρέθηκε ἢ βγῆκε φιλημένη (3), ἡ παροιμία φιλιέσαι, κόρη μ', χαίρεσαι 'ς τὴ γέννα σου σὲ βλέπω (4), ἥτις ἐν Κύμῃ λέγεται γ . . . . . ται ἡ κόρη χαίρεται, σὰν ἔρτῃ ἡ γέννα κλαίγεται, ἔτι δὲ ἡ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ χρῆσις, ἧς μαρτύριον ἔχομεν τὰ ἑξῆς ἐκ νομοκάνονος τοῦ ἔτους 1723 (5) «κεφάλαιον σλγ περὶ *φιλήματος* μνηστήρων: Ἐὰν ***ἐφίλησεν*** ὁ μνηστὴρ τὴν μνηστὴν αὐτοῦ εἰς τὸν καιρὸν τῆς μνηστείας καὶ συνέβη καὶ ἀπέθανεν

(1) *Φ. Κουκουλέ*. Ἡσυχιανὰ Λεξικ. Ἀρχ. Β' 65.

(2) βαίνειν καὶ παιδοσπορεῖν ***Πλάτ***. Φαῖδρ. 250. Ε. βαινόμενος· βαίνων· ἄλλοτε νυμφίος, ἄλλοτε νύμφη· παρ' ***Εὐστάθ***. 1678

(3) καὶ ζώνει τὴ μεσίτσα της μὲ δυὸ μὲ τριὰ ζωνάρια
νὰ μὴ φανῇ τὸ φίλημα ὁποῦ ναι φιλημένη *Ν. Βέη*. Ἀρκαδικὰ γλωσσικὰ μνημεῖα Δ.Ι.Ε.Ε. ΣΤ'. 271 πβ. καὶ Δημοτ. Ἀνθολ. 35.

(4) ***Α. Βενιζέλου***. Παροιμ.[2] 333, 27.

(5) Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1947 κώδικι τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας φύλλ. 129β *Ν. Βέη*. Ἔνθ' ἀν.

ἕνας ἐκ τῶν δύο, τὸ ἥμισυ τῆς δωρεᾶς δίδεται ὀπίσω εἰς τὸ ζῶν μέρος, ἡ δὲ γυναῖκα, ἂν ἔδωκε τοῦ μνηστευομένου ἀνδρὸς αὐτῆς τίποτε πρᾶγμα καὶ συνέβη καὶ ἀπέθανεν ἢ ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος, ἡ δωρεὰ ἐκείνη δίδοται ὀπίσω ἢ ἐγένετο *φιλημα* ἢ δὲν ἐγένετο». Τί πρὸς ταῦτα λέγει ὁ κ. Φάβης;

δαεγῶ· οἶδα ἐπίσταμαι.

Νῦν ἐν Καππαδοκίᾳ τὸ *δαγῶ* ἢ *ταγῶ* σημαίνει γνωρίζω, ἐρωτηματικῶς δὲ ἐκφερόμενον ἀγνοῶ π. χ. ποῦ ἤτονε; δαγῶ; (1).

Τὸ ῥῆμα τοῦτο, ὅπερ ἀσφαλῶς εἶναι παλαιότερον, ὡς δεικνύει καὶ ἡ διάσωσίς του ἐν τῷ Καππαδοκικῷ ἰδιώματι, ὅπερ καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀρχαῖα στοιχεῖα διέσωσεν, ὑπεστήριξα ὅτι ἔχομεν τὸ πρῶτον μνημονευόμενον ἐν τῇ ἀνωτέρω γλώσσῃ τοῦ Ἡσυχίου, ἧς τὸ ὀρθὸν οὕτως ἀπεδείχθη. Παρὰ πᾶσαν ἐν τούτοις προσδοκίαν ὁ κ. Φ. ἀντὶ τῆς ὀρθῆς γραφῆς τοῦ Ἡσυχίου προτιμᾷ προγενεστέραν ἀνάγνωσιν *δαείω* καὶ τοῦτο, διότι τὸ δαγῶ, λέγει, δύναται καὶ εἶδα γῶ νὰ γραφῇ. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι, ὁσάκις ἐρωτώμενοι θέλομεν νὰ δηλώσωμεν ἄγνοιαν μᾶλλον διὰ τοῦ *δὲν ξέρω* καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ *δὲν εἶδα* ἀπαντῶμεν· τὸ ἀντίστοιχον ἄλλως ἐν ταῖς Κυκλάσι καὶ ἀλλαχοῦ περιφερόμενον ἀπορηματικὸν ξέρω γώ; (οἶδα γώ;) δηλοῖ ὅτι οὐχὶ περὶ τοῦ εἶδα, ἀλλὰ τοῦ οἶδα πρόκειται.

Ἀλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι δίκαιον ἔχει ὁ κ. Φ., τότε πῶς θὰ ἐξηγήσωμεν, τὸ Κυθνιακὸν *οἶδα γὼ ἂν* τὸ ἀντὶ τοῦ ἀμφιβάλλω ἂν κείμενον ἢ τὸ ὁμοίως ἐν Κύθνῳ ἐπὶ ἀπειλῆς λεγόμενον *οἶδα γώ*, ὅπερ κοινῶς *ξέρω γὼ* λέγομεν; Χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ οἶδα πρόκειται, ῥήματος, ὅπερ συχνὰ εὕρηται εἰς τὰ δημώδη μεσαιωνικὰ κείμενα; (2).

Ἂν ὄντως τοιαῦτα ἐκ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης παραδεί-

(1) Ἐντεῦθεν ἐν Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας καὶ ἄνευ ἐρωτήσεως τὸ ταγῶ=ἀγνοῶ π. χ. ταγῶ τί μὲ λὲς=ἀγνοῶ τί λέγεις. *Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου*. Ἡ Σινασος 269.

(2) Πάλιν τὴν νύκτα δειλιᾷς τὸ τί να φέρῃ οὐκ οἶδες. *Μιχ. Γλυκᾶ*, Στίχοι 153 (**Legrand**) νῦν οὐκ οἶδας τίνι λαλεῖς P. Ox 33 II. 5. καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις κειμένοις. Τὸ οἶδα φέρεται νῦν μόνον ἐν ταῖς φρ. «οἶδεν ὁ θεός»=ἔχει ὁ θεός (Πόντος) «τις οἶδε» καὶ «κύριος οἶδε» (κοιν.

γματα δὲν εἶναι ἱκανὰ πρὸς κατανόησιν ἀρχαίων κειμένων καὶ ἂν δι' αὐτῶν δὲν δύνανται νὰ στηριχθῶσιν ὀρθαὶ γραφαὶ παραδιορθούμεναι, τότε ἀγνοῶ πόθεν ἄλλοθεν πρέπει νὰ ζητῶμεν τὴν ἐκ τῆς Νεοελληνικῆς βοήθειαν.

*ἐκασώρευον π... **φόνων** ἐπύρνευον.*

Τὸ ὅλον ἀνέγνων· ἐκασώρευον· *περὶ φόρον* ἐπόρνευον καὶ ἡρμήνευσα διὰ τοῦ σημερινοῦ βγῆκαν τοῦ φόρου ἢ 'ς τὸ φόρο, ἤτοι τὸν ἑταιρικὸν διῆγον βίον. Ὁ κ. Φ. θεωρεῖ ταῦτα ὀρθά, ἀλλὰ δὲν δύναται, λέγει, νὰ εὕρῃ σχέσιν τινὰ τοῦ φόρου πρὸς τὸν πορνικὸν βίον· ἡμεῖς ὅμως εὑρίσκομεν. Ἡ σεμνὴ καὶ κοσμία γυνὴ ὤφειλε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν οἶκόν της καὶ νὰ παραμένῃ ἐν αὐτῷ, σπανίως εἰς τὴν θέαν τῶν ἀνδρῶν ἐκτιθεμένη· τοὐναντίον «ἡ γυναῖκα τοῦ δρόμου» καὶ ἡ πορνικὴ καὶ ἀνήθικος ἠδύνατο νὰ ἐξέρχηται τοῦ οἴκου της καὶ νὰ παραμένῃ εἰς τὰ συχναζόμενα κέντρα πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἔργου της. Αὐτὴ εἶναι ἡ περὶ φόρον πορνεύουσα, «ἡ γυναῖκα τοῦ φόρου» ἤ, ὡς ἐν Θράκῃ λέγουσιν, «αὐτὴ ποῦ βγῆκε 'ς τὸ παζάρι». Καὶ τὰ ἀρχαῖα ἄλλως τε κείμενα ὡρισμένως περὶ τὰ καπηλεῖα καὶ τὴν ἀγορὰν ἀναφέρουσιν ἀναστρεφομένας τὰς ἑταίρας (1).

Ὁ κ. Φ. τὸ π... φόνων ἀναγινώσκει *περιφώρως*, «διότι ἡ ἔννοια τοῦ φὼρ καὶ τῶν ἀπὸ τούτου παραγώγων συνδυάζεται πρὸς πράξεις ἀντικειμένας εἰς τὴν ἠθικήν». Ἂν ὁ λεξικογράφος ἑρμηνεύων εἶχεν ἀνάγκην τοῦ σπανίου περιφώρως καὶ οὐχὶ τοῦ συνήθους ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν ἀνέδην καὶ ἂν διὰ τοὺς ἀναγνώστας ἦτο ἀναγκαῖος ὁ συσχετισμὸς πρὸς τὸ φώρ, λέξιν κοινῶς ἄχρηστον τότε πλέον, ἂς κρίνῃ ὁ ἀναγνώστης.

κοττεῖν· τύπτειν δορατεῖν.

Ἐγὼ ὑπεστήριξα ὅτι ὄντως κοττεῖν ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ τύπτειν ἔγραφεν ὁ Ἡσύχιος, ὁ δὲ κ Φ. λέγει ὅτι κόπτειν· τύπτειν θραύειν

(1) Σὺ δέ, ὦ σοφιστά, ἐν τοῖς καπηλείοις συναναφύρει οὐ μεθ' ἑταίρων, ἀλλὰ μεθ' ἑταιρῶν *Ἀθήν*. ΙΓ'. 21. τὸν νόμον ἐπὶ τούτοις παρεχόμενος, ὃς οὐκ ἐᾷ ἐπὶ ταύταις μοιχὸν λαβεῖν, ὁπόσαι ἂν ἐπ' ἐργαστηρίου καθῶνται, ἢ ***ἐν τῇ ἀγορᾷ πολῶνται ἀποπεφασμένως Ψευδοδημοσθ.*** Κατὰ Νεαίρας 67. Κατὰ δὲ τὴν μετάφρασιν quae in taberna meritoria sedeant aut *in foro versantes*....

θὰ εἶχε γραφῆ. Ἡ ἀνάγνωσις ὅμως αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ὀρθή· πρῶτον, διότι παραβιάζεται ἅπαξ ἔτι δι' αὐτῆς ἡ ἀλφαβητικὴ σειρά, εἰς ὃ ἐγὼ πάντοτε ἀποδίδω σημασίαν· δεύτερον, διότι ὁ λεξικογράφος ὡς σημειῶν ἰδιωματικὰς πολλάκις λέξεις, θὰ εἶχε συμφέρον καὶ τὸ διαλεκτικὸν *κοττῶ* νὰ σημειώσῃ καὶ τρίτον, διότι ἀλλαχοῦ ἡρμήνευσεν ἤδη τὸ κόπτων διὰ τοῦ τύπτων ἐλαύνων.

Τὸ κοττῶ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ τύπτω, θραύω καὶ οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῆς τοῦ θραύω, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Φάβης (1), σῴζεται σήμερον ὡς ἁπλοῦν ἐν Λιβησίῳ, Κύπρῳ καὶ Αἴνῳ, ὡς σύνθετον δ' *ἀντικοττῶ* (2) ἐν Καρπάθῳ ἢ *ἀντικουττῶ* ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, (3) πάντες δὲ θά μοι συμμαρτυρήσωσιν ὅτι τοιαῦτα διαλεκτικὰ ῥήματα δὲν ἠδύναντο νὰ προκύψωσιν ἐν τῇ χρήσει τῆς γλώσσης ἐπ' ἐσχάτων, ἀλλ' εἶναι ὑπολείμματα παλαιοτέρας κοινοτέρας χρήσεως.

Ἐν τέλει ἂς προστεθῇ ὅτι καὶ ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς ὁ ἐπιμελέστατα διεξελθὼν τὸν Ἡσύχιον δὶς μνημονεύει τοῦ Ἡσυχιανοῦ κοττεῖν, ἀνεπιφυλάκτως τὸ ὀρθὸν αὐτοῦ δεχόμενος (4).

Καὶ τὸ δορατεῖν ἐφάνη ὕποπτον εἰς κ. Φ. ὅστις τὸ μετέβαλεν ἀκόπως εἰς θραύειν! Ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι αἱ βίαιαι αὗται μεταβολαὶ δὲν εἶναι ἐν τῇ διορθώσει κειμένων ἀξιοσύστατοι, παρατηρῶ ὅτι τὸ *δορατεῖν*, οὗ τὴν ὕπαρξιν ὑποστηρίζει ἡ σειρὰ

δόρατα
δοράζει (γρ. δορατεῖ)
δορατιζόμενος

ἠδύνατο νὰ λέγηται ἐπὶ Ἡσυχίου παρὰ τὸ δορατίζειν, ὡς δεικνύουσι πολλαὶ ἀντιστοιχίαι ῥημάτων εἰς άζω ἢ ίζω καὶ ῶ πβ. ἁρπάζω-ἁρπῶ (Ἡσύχ.) κερδίζω-κερδῶ (Ῥόδ. ᾆσμ.) (5) ἀνεμίζω-ἀνεμῶ, μηρυκίζω-μηρυκῶμαι, ῥοχθίζω-ῥοχθῶ

(1) Ἐν χειρογράφῳ ἐκ Λιβησίου φέρεται· *κοττῶ*· κτυπῶ, ἐν τοῖς Κυπριακοῖς δὲ τοῦ *Α. Σακελλαρίου*. Β' 607 *κοττῶ*. τσακίζω, κτυπῶ. Ἐπιθ. καὶ *Ἱερων. Μυριανθέως* Κυπριακαὶ λέξεις Φιλίστ. Γ'. 442. Ἐν Αἴνῳ τὸ *κοττῶ* σημαίνει ὠθῶ.

(2) Ἐν Καρπάθῳ σημαίνει αἰτιῶμαι πβ. τὸ ἀρχαῖον ἀντιβάλλω καὶ τὸ σημερινὸν ἀποχτυπῶ.

(3) Ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀντικτυπῶ, ἀντηχῶ.

(4) Ὁ Ἡσύχιος ἐξηγεῖ τὸ κοττεῖν (περισπωμένως) διὰ τοῦ τύπτειν *Α. Κοραῆ*, Ἄτακτα Α'. 145 καὶ πάλιν Δ'. 243 «ὁ Ἡσύχιος μᾶς ἐφύλαξεν τὸ κοττεῖν, τύπτειν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπὸ τὸ κόπτειν».

(5) Ἐν τοῖς *Συνεχίζουσι τὸν Θεοφάνη* 641, 10 ἀναγινώσκεται καὶ βουνευρῶ.

(ἀρχ.) ἔτι δὲ καὶ τὰ σημερινὰ κουντίζω-κουντῶ, κοττίζω (Κύπρος)-κοττῶ, ταυρίζω-ταυρῶ, ψηφίζω-ψηφῶ, ραντίζω-ραντῶ, (1) ἅτινα βεβαίως δὲν εἶναι τῶν σημερινῶν χρόνων κατασκευάσματα.

Κοκκόνοι· *οἱ πυρῆνες τῶν ἐλαιῶν.*

Ἐπειδὴ κοκκόνος πρὸς δήλωσιν τοῦ πυρῆνος δὲν ὑπάρχει, ἂν δ᾽ ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόκκων παρήγετο ἔπρεπε νὰ ἐλέγετο κόκκωνες, διὰ τοῦτο διὰ μικρᾶς μεταβολῆς τὸ κοκκόνοι ἀνέγνων *κοκκῶναι*. Ὁ κ. Φ. ὅμως, ἐπιθυμῶν νὰ ἀντιλέγῃ, γράφει ὅτι τὸ κοκκώνα εἶναι ἀνύπαρκτον! Εἶναι ὅμως ἀπόδειξις τῆς ἀνυπάρκτου λέξεώς τινος ἡ μὴ γραπτὴ αὐτῆς παράδοσις; καὶ δὲν βοῶσιν ὑπὲρ τοῦ ἐναντίου ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει τὰ ἰδιωματικὰ *κοκκώνα* (2) (Κύπρος) καὶ *κουκκούνα* (Ἴκαρος, Σάμος) τὰ δηλοῦντα τὸν πυρῆνα; Τὸ πάντων ὅμως χαριέστατον εἶναι ὅτι καὶ ἄλλας τινὰς ὁμοίας φύσεως διορθώσεις (σ. 8 τῆς Συμβολῆς) θεωρεῖ ὁ κ. Φ. οὐχὶ πειστικάς, διότι τὰ προτεινόμενα δὲν φέρονται ἐν τοῖς βιβλίοις! Ἂν ἡ μεγάλη ἄγραφος καὶ ἀψευδὴς παράδοσις συνηγορῇ ὑπὲρ τῶν προτεινομένων, οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ.

κούαγμα· **σκῆμα.**

Ἐκ τῶν δύο τούτων λέξεων ἡ μὲν πρώτη ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ κ. Φάβη, καὶ πάλιν παρὰ τὴν ἀλφαβητικὴν σειράν, κιύαγμα ἤτοι, ὡς λέγει, κάταγμα, ἡ δὲ δευτέρα σχίσμα, διότι «τὸ κάταγμα εἶναι δυνατὸν νὰ λέγεται σχίσμα» ὑπεστηρίχθη δ᾽ ἡ ἀνάγνωσις αὕτη διὰ περιπλόκων καὶ παραδόξων ὄντως συνδυασμῶν. Ὅ,τι ὅμως παραδίδει ὁ Ἡσύχιος εἶναι πολὺ ἁπλούστερον· ὁ λεξικογράφος δῆλα δὴ ἠθέλησε νὰ εἴπῃ ὅτι ὑπῆρχε λέξις κούαγμα, ἥτις ἐδήλου τὸ ἰσχυρὸν φώνημα, τὸ *σκύσμα* (3), ὅπερ ἡμεῖς κοινῶς *σκούξιμο* λέγομεν. *σκούγμα* δ᾽ οἱ κάτοικοι τῆς Ἠπείρου.

Ὅτι δ᾽ ὑπῆρχε μεσαιωνικὴ τοὐλάχιστον λέξις *κούαγμα* τοῦτο ση-

(1) *Γ. Χατζιδάκι* ΜΝΕ΄. Α΄. 273.

(2) Ὅρα ὅτι ἐν Ἄνδρῳ, Κύπρῳ, Λιβησίῳ, Πάτμῳ καὶ Σύμῃ ἡ κοκκώνα κατὰ θηλυκὸν ὁμοίως γένος *κούνα* καλεῖται.

(3) Τὸ *σκύζω* ἀντὶ τοῦ κοινοῦ σκούζω λέγεται νῦν ἐν Ἰκάρῳ.

μαίνουσα, δῆλον καθίσταται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ νῦν ἐν Καλύμνῳ ὑπάρχει τὸ ῥῆμα *κουάζω* δηλοῦν μέγα ῥοῶ, ὀλολύζω (1). Ὀρθὴ λοιπὸν εἶναι ἡ ὑφ᾽ ἡμῶν προταθεῖσα ἀνάγνωσις κούαγμα· σκύσμα, παρανάγνωσις δὲ ἡ τοῦ κ. Φάβη.

κούνημα· κόκων ἢ ὁ κύων.

Ἐν τοῖς Ἡσυχιανοῖς μου (2) διεσάφησα πῶς ἡ λ. κούνημα δύναται νὰ σημαίνῃ καὶ τὸν κόκκωνα καὶ τὸν κύνα, ὁ φίλος ὅμως συνάδελφος νομίζει ὅτι κακῶς παρεδόθη τὸ κείμενον. δι᾽ ὃ προτείνει, ὡς συνήθως, διόρθωσιν ἀληθῶς τολμηράν, δι᾽ ἧς καὶ οὐδεμία τῶν παραδεδομένων λέξεων παραμένει ἄθικτος καὶ ἡ σειρὰ παραδιάζεται καὶ σημασία ἀποδίδεται εἰς λέξεις, ἣν δὲν ἔχουσι π. χ. κοίμημα=κοιμήθρα καὶ λέξεις σπάνιαι ὡς διασαφητικαὶ δῆθεν χρησιμοποιοῦνται· ἀναγινώσκει λοιπὸν τὸ κούνημα· κόκων ἢ ὁ κύων

κοίμημα κοΐκων ἢ οἰσυῶν!

ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο οὐδὲν δίδει νόημα, συνδέει μετὰ τῶν ἀνωτέρω, ὥστε τὸ ὅλον νὰ εἶναι

κουμάσι· τὸ τῶν ὀρνίθων οἴκημα· κοίμημα κοΐκων ἢ οἰσυῶν!

Παράτολμος καὶ ἄκαιρος καὶ ἐνταῦθα ἡ χρῆσις τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Πῶς τὸ σαφὲς οἴκημα ὀρνίθων ἡρμηνεύθη σαφέστερον διὰ τοῦ κοίμημα κοΐκων ἢ οἰσυῶν, ἢ πῶς ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τῶν σπανίως μνημονευομένων κοΐκων, οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τὸ γένος τῶν φοινίκων, κατεσκευάζοντο ἐν Ἑλλάδι κουμάσια, ἔτι δὲ πῶς τὰ δύο λήμματα ἐγένοντο ἓν καὶ ὁ κύων οἰσυῶν! οὐδεὶς γνωρίζει.

Διὰ μακροτέρων νὰ συζητήσῃ τις τὰς ὀλίγας ὑπολειπομένας παρατηρήσεις τοῦ κ. Φάβη θὰ ἦτο εὐχερές, ἀλλά, μετὰ τὰ προειρημένα, ἄσκοπον· δι᾽ ὀλίγων μόνον λέγω πρῶτον ὅτι ὅσα γράφει περὶ τοῦ θαμβήσας, ὅπερ, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ὑποκαθιστᾷ εἰς τὸ τοῦ

(1) *K. Dieterich,* Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden 330. Ἐν Πόντῳ (Ἀστὴρ τοῦ Πόντου Α΄. 138) φέρεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας τὸ *κουΐζω*, ἐν Κυθήροις δὲ τὸ *σκουΐζω*. Ἐν Τσακωνίᾳ ὁ ὀδυρμὸς λέγεται *κουΐτέ*.

(2) *Φ. Κουκουλέ*, Ἡσυχιανὰ Λεξικ. Ἀρχ. Β΄ 88.

κειμένου θαυμάσας εἶναι οὐ πρὸς Διόνυσον, δεύτερον ὅτι διὰ τὸ πλήξας-πληγεὶς δύναται νὰ παραβληθῇ τὸ πέπληγα ἀντὶ τοῦ πέπληγμαι, διὰ δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ σχήματος τὸ πλήξας ἢ πατάξας γόνυ-μηρόν, τρίτον ὅτι τὸ παταγώνομαι δὲν ἔχει μόνον ἣν τοῦ ἀποδίδει σημασίαν· ἐν Κρήνῃ π. χ. σημαίνει ἀνθίσταμαι καὶ ἔχει συνώνυμον τὸ χτυπιῶμαι, ἀπομακρύνεται ἄρα τῆς ἐννοίας τῆς διὰ θορύβου ἐκπτοήσεως καὶ τέταρτον ὅτι τὸ ἐκφανοῦμαι κάλλιστα δύναται νὰ σημαίνῃ παύομαι ὢν φανός, ἀφ' οὗ οὐχὶ μόνον τὸ *ἐξακμάζω* καὶ *ἐξανθῶ*, ἅτινα εὗρεν ἐν τῇ διατριβῇ τοῦ κ. Γαρδίκα, σημαίνουσιν ἄρνησιν τῆς ἐννοίας τοῦ ῥήματος, ἀλλὰ καὶ τὰ *ἐκγλευκίζομαι, ἐκδειπνῶ, ἐκκοιμῶμαι, ἐκβιῶ* καὶ ἄλλα.

Τὰ σύντομα ταῦτα ἐπιθυμῶ νὰ περατώσω μὲ τὰς ἑξῆς πρὸς τὸν συνάδελφον συστάσεις· πρῶτον νὰ ἀποφεύγῃ τὰς ἀορίστους ὑποκειμενικὰς κρίσεις δισχυριζόμενος, χωρὶς νὰ ἀποδεικνύῃ, ὅτι τοῦτο *θὰ εἶχεν* οὕτως ἢ ἐκεῖνο *θὰ εἶχεν* ἄλλως· δεύτερον νὰ ἀποδίδῃ περισσοτέραν σημασίαν εἰς τὴν παλαιογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων διαρκῶς θὰ ἀστοχῇ τοῦ ὀρθοῦ· τρίτον νὰ συνεξετάζῃ μετὰ τῶν λέξεων καὶ τὰ πράγματα, λαμβάνων γνῶσιν καὶ τῶν σχετικῶν κειμένων καὶ τέταρτον νὰ σέβεται περισσότερον τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἀλφαβητικὴν σειρὰν τοῦ κειμένου. Εἰς τὴν γνώμην του ὅτι οὐδὲν κωλύει νὰ παραβιάζωμεν ἑκάστοτε δι' ὑπόπτων διορθώσεων τὴν σειρὰν τῶν λέξεων τοῦ Ἡσυχίου, ἀφ' οὗ αὕτη ἤδη ἐνιαχοῦ ἔχει παραβιασθῇ, σφόδρα ἀντιλέγω. Τὸ λεξικὸν τοῦ Ἡσυχίου, ὑφ' ἣν μορφὴν παρεδόθη ἡμῖν δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἶναι ἀλφαβητικῶς κατατεταγμένον. τὸ νὰ θεωρῶμεν λοιπὸν κανόνα τὰς ἐξαιρέσεις, πολλὰς ἢ ὀλίγας ἀδιάφορον, καὶ ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενοι νὰ παραβιάζωμεν τὴν σειράν, θεωρῶ ἐπιβλαβὲς σφάλμα. Ἀρκεταὶ εἶναι αἱ κῆρες τοῦ κειμένου· ἂς μὴ ζητῶμεν νὰ τὰς αὐξήσωμεν διὰ τοιούτων ἀποπειρῶν (1).

ΦΑΙΔΩΝ Ι. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

(1) Ἀπὸ παρομοίων τολμημάτων θὰ ἀπετρέπετο ὁ κ. Φάβης, ἂν ἔβλεπε μετὰ πόσης προσοχῆς ὅ τε Schmidt καὶ οἱ τοῦ Θησαυροῦ ἐκδόται, σοφώτατοι ἄνδρες, πολλαχοῦ, περὶ τῶν γλωσσῶν τοῦ Ἡσυχίου προκειμένου, γράφουσι· Hoc invito ordine· ordo (non) postulat... glossa ordini infesta.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ

Ἀθρακούφη.

Ἀθρακούφη ἐν Πελοποννήσῳ Κρήνῃ καὶ Χίῳ, *ἀθρασκούφη* δ' ἐν Λέσβῳ καὶ Ἴμβρῳ λέγεται ἡ τέφρα ἡ μικροὺς ἀνημμένους ἄνθρακας ἐνέχουσα, ἤ ἄλλως *ἀθράκα* ἢ *χόβολη*.

Ὅτι πρῶτον συνθετικὸν τῆς λέξεως ταύτης εἶναι τὸ ἀθράκα (ἀνθρακιὰ) τυγχάνει παντὶ δῆλον· τί εἶναι ὅμως τὸ κούφη;

Ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς, ὅστις εἶναι καὶ ὁ μόνος περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως διαλαβών, παρέβαλε(1) τὸ τοῦ Διοσκορίδου κούφη ἀνθρακιά(2), ἡ παραβολὴ ὅμως δὲν εἶναι πειστική.

Ἔν τε Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ(3) ἡ κοινῶς στάχτη λέγεται *ἄθος*(4). Ἐκ τούτου καὶ τοῦ *κύπη*, λέξεως φερομένης παρ' Ἡσυχίῳ καὶ σημαινούσης τὸ κοίλωμα(5), ἐλέχθη ἐν Κρήτῃ ἡ *ἀθοκούφη*(6) πρὸς δήλωσιν τοῦ λακκίσκου, ἐν ᾧ συσσωρεύονται οἱ ἄνθρακες καὶ ἡ τέφρα τοῦ ἰπνοῦ, εἶτα δ' ἐν Λιδησίῳ Ἰκάρῳ(7) καὶ Τήλῳ(8), κατὰ συνεκδοχήν, ἡ τοῦ λακκίσκου τούτου τέφρα καὶ καθ' ὅλου ἡ τέφρα.

Τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ ἀθοκούπη ἐξέλιξιν ὑπέστη καὶ τὸ ἀθρακούφη ἐκ τοῦ ἀνθράκα δῆλα δὴ καὶ τοῦ κύπη ἐγένετο ἡ ἀνθρακοκούφη καὶ κατὰ συγκοπὴν *ἀνθρακούφη*, προσθήκη δὲ τοῦ σ (πβ. ἀνακόπτω-ανασκόφτω, ἀπόκοντα-ἀπόσκοντα, ἀνακουμβώνω-ἀνασκουβώνω) *ἀνθρασκούφη*.

(1) *Α. Κοραῆ*, Ἄτακτα Α'. 198, Ε'. 19. Πρῶτος τὴν λ. *ἀθρακούφη* ἀναφέρει ὁ *Girolamo Germano* ἐν τῇ γραμματικῇ καὶ τῷ γλωσσαρίῳ του 131 (H. Pernot).

(2) Ἐπιτίθει δὲ τοῦτο ἐπὶ λεπτὴν καὶ κούφην ἀνθρακιὰν Ε'. 85 (σ. 747 Kühn.)

(3) Π. χ. ἐν Αἴνῳ, Καλύμνῳ, Καρπάθῳ, Κυθήροις, Κῷ, Μεγίστῃ, Ῥόδῳ καὶ Σκύρῳ.

(4) Ἐκ τοῦ ἄνθος (ἄνθρακος). Ἐν Μεγαλοπόλει λέγεται *ἀθός*, *ατθὸς* δὲ ἐν Νισύρῳ.

(5) κύπη· τρώγλη καὶ γύπη· κοίλωμα γῆς· θαλάμη, γωνία.

(6) Διὰ τὴν τροπὴν τοῦ π εἰς φ πβ. πύκτη - φοῦχτα, ἀνάκουπα - ἀνάκουφα.

(7) Ἐν Λιδησίῳ ὡς *ἀθθουκόπη*, ὡς *ἀθεκούφι* δὲ ἢ *ατεκούφι*, ἐν Ἰκάρῳ.

(8) Ἐνταῦθα ὑπὸ τὸν τύπον *ἀλεθροκούπη*.

Ἀνθρακούφη λοιπὸν κυρίως καὶ ἀρχικῶς ἦτο τὸ κοίλωμα, ἐν ᾧ συνεσωρεύετο ἡ σποδός,(1) κατόπιν δὲ ἡ τέφρα αὐτή.

Σημειωτέον δ' ὅτι, πλὴν τοῦ *ἀθρακούφη*, φέρεται ἐν Χίῳ καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν *ἀθρακούφι* ἢ *ἀστρακούφι* ὡς ἀντὶ τοῦ ἀθοκούφη ἐν Ἰκαρίᾳ τὸ *ἀθοκούφι*, ἀντὶ δὲ τοῦ *ἀθρακόβολη* τὸ *ἀθρακοβόλι* ἐν Κρήτῃ ἢ *θρακοβόλι* ἐν Κύμῃ (=τὸ μέρος ἔνθα βάλλεται ἡ ἀθράκα, ἡ μεγάλη ἀνθρακιὰ) περὶ οὗ ὅρα ὅσα λέγω κατωτέρω ἐν λ. χόβολη.

Ἀλαμασίτσα.

Ἐν Καππαδοκικοῖς ᾄσμασι συνήθως φέρεται ἡ λ. *ἀλαμασίτσα*, μετὰ τοῦ φιλία μάλιστα, πρὸς δήλωσιν τῆς φιλίας. Καὶ τῆς λέξεως ταύτης τὸ ἔτυμον μένει μέχρι τοῦδε ἄγνωστον, συνδυασμοὶ ἐν τούτοις τινὲς δύνανται εὐκόλως τοῦτο νὰ ἀνεύρωσιν. Ἐν τῇ αὐτῇ δῆλα δὴ Καππαδοκικῇ διαλέκτῳ φέρεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας καὶ ἡ λ. *μασία* ἢ *ἀμασία*(2), ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ὀμοσία (ὄμνυμι) ὡς δεικνύει καὶ ὁ ἐκ παραλλήλου φερόμενος τύπος *ὀμοσ'ά* (3). Ὡς λοιπὸν τὸ μασία εἶναι τὸ ὀμοσία οὕτω καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν *μασίτσα*(4) εἶναι τὸ *ὀμοσίτσα*, ὅπερ ὄντως φέρεται ἐν τοῖς Καππαδοκικοῖς ᾄσμασιν.

> Ἀνδρόνικος ἀπέθανε, πῆγεν ἀδερφοσύνη·
> Ἀνδρόνικος ἐχάθηνε, ἐχάθην ὀμοσίτσα(5)

Πιστωθέντος τοῦ τύπου ὀμοσίτσα, τὸ ἀλαμασίτσα εὐχερῶς ἑρμηνεύεται ἐκ τοῦ *ἀναμασίτσα* (ἀνά-ὀμοσίτσα) κατ' ἀνομοίωσιν. Ἀλαμασίτσα λοιπὸν ἐκ τοῦ ἀνομόνω ῥήματος φερομένου καὶ νῦν ἔτι ἐν Σκοπέλῳ(6), καὶ εἰς δημώδη ποιήματα(7) εἶναι ἡ δι' ὅρκου συνδεθεῖσα φιλία καὶ συνθήκη.

(1) *Ἀλεθροκούπη* νῦν ἐν Τήλῳ λέγεται μικρὰ κοιλότης πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ κλιβάνου ἔνθα θέτουσι τὴν μετ' ἀνθράκων τέφραν.
(2) *R. Dawkins*, Modern Greek in Asia Minor 622, 628.
(3) *R. Dawkins*, Ἔνθ' ἀν. 628.
(4) *Π. Καρολίδου*, Γλωσσάριον συγκριτικὸν Ἑλληνοκαππαδοκικῶν λέξεων 104.
(5) *Ἀ. Ἀλεκτορίδου*, Ἄσματα Καππαδοκικὰ Δ. Ι. Ε. Ε. Α΄. 718.
(6) Ὡς *ἀνομόνου*.
(7) Μα γὼ τὸν ἥλιο ἀνάμοσα ποτὲ μὴν τραγουδήσω. *Ν. Πολίτου*, Ἐκλογαὶ 232.

Ἀνωτέρω ὡμίλησα περὶ ἀνομοιώσεως· ἐκ ταύτης, πλὴν ἄλλων, ἑρμηνεύεται καὶ ἡ ἀνετυμολόγητος μέχρι τοῦδε λέξις *ἀλματίδα*, ἥτις ἐν Μαδύτῳ δηλοῖ τὴν αἰχμὴν τοῦ βουκέντρου. Ἡ λ. αὕτη, κατ' ἐμέ, παρήχθη ἐκ τοῦ νύσσω *ν(υ)ματίδα, λ(υ)ματίδα ἀλματίδα*, ὡς δεικνύουσι καὶ αἱ συνώνυμοι *νύμα*(1) καὶ *νυματερό*(2).

Ἀναουνίι.

Ἀγνοεῖται μέχρι τοῦ νῦν ἡ ἐτυμολογία τῆς Καρπαθίας λέξεως ***ἀναουνίι*** τῆς σημαινούσης τὸ τοῦ κλιβάνου σάρωθρον τὸ ἐκ φυλλωτῶν κλάδων ἀποτελούμενον. Ἂν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ καὶ ταῖς γειτονικαῖς τὸ β καὶ δ μεταξὺ φωνηέντων ἀποβάλλονται(3), εἶτα δ' ὅτι ἐν τῇ γειτονικῇ Μεγίστῃ *ἀναουνιὰ* λέγεται ἡ πλαγιὰ βουνοῦ, τότε θὰ παραγάγωμεν τὸ ἀναουνίι ἐκ τοῦ ***ἀναβουνίδι***. Ἀναουνίι λοιπὸν εἶναι τὸ ἐπὶ τῆς ἀναβουνιᾶς, τῆς πλαγιᾶς δῆλα δὴ τοῦ βουνοῦ φυόμενον(4).

Ἀστρόλογος.

Ἡ λ. ἀστρόλογος λέγεται νῦν ἐν Κρήτῃ μάλιστα ἐν τῇ φράσει «παιδὶ ἀστρόλογο» πρὸς δήλωσιν ἀτάκτου καὶ ἀνησύχου παιδίου.

Πόθεν ἡ σημασία αὕτη τῆς λέξεως δὲν ἐγνώσθη μέχρι τοῦ νῦν, ἀσφαλῶς ὅμως αὕτη προῆλθεν ὡς ἑξῆς.

Ἐκ τοῦ οὐσιαστικοῦ *ἀστρολόγος*, καθ' ὑπερβιβασμὸν τόνου, ἐγένετο *ἀστρόλογος*, ὃν τύπον εὑρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς Κρητικοῖς δράμασιν(5), ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς μέσους καὶ νεωτέρους χρόνους πᾶς μὲ τὴν ἀστρολογίαν καταγινόμενος ἐθεωρεῖτο ὡς κακὸς ἄνθρωπος παρὰ

(1) ***Νύμα*** λέγεται ἐν Κρήτῃ τὸ βούκεντρον.

(2) Ἐν πολλαῖς τῶν Κυκλάδων ***νυματερὸ*** λέγεται τὸ κέντρον τοῦ ὀνηλάτου.

(3) Πβ. κάουρας, ποόκτα, προάλλω (Κάλυμνα, Κῶς) ἀξάερφος (Σύμη) ἀερφός, ἄολος, ἄικος, οὐνί, κουαλῶ (Κάρπαθος) ***K. Dieterich*** Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden σ. 58. 78. ***Ε. Μανωλακάκη*** Καρπαθιακὰ 166 - 7.

(4) Ἀντιστρόφως ***ἀνάκλαδα*** ἐν Κωνσταντινουπόλει λέγονται τὰ πλάγια τοῦ βουνοῦ

(5) Καλύτερο ἀστρόλογο δὲν εἶδες 'ς τ' ὄνειρό σου Ζήνων Σκηνὴ Β'. στίχ. 174. (Σάθα) Νῦν ἐν Πόντῳ ὁ οἰωνοσκόπος λέγεται ***ἀστρολός***.

τὰ θέσμια καὶ τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας δρῶν ἢ μετὰ δαιμονίων ἀναστρεφόμενος, διὰ τοῦτο τὸ ἀστρόλογος, ἐπιθετικοποιηθέν, κατήντησε νὰ σημαίνῃ καθ' ὅλου τὸν κακόν, τὸν διεστραμμένον, ἡ ἔννοια δ' αὕτη ἀπεδόθη εἰδικῶς εἰς τὰ παιδία. Ὡς δὲ τὸ ἀστρόλογος ἐν Κρήτῃ οὕτω καὶ τὸ *μάντος* (=μάντις) ἐν Κοτυώροις καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Πόντου ἢ τὸ *μάγος* ἐν Τραπεζοῦντι κατέστη συνώνυμον πρὸς τὸ πανοῦργος, πονηρός, ἐν Γορτυνίᾳ δὲ τὸ *ρίχτισσα* καὶ πολλαχοῦ τὸ *μάγισσα* πρὸς τὸ διεστραμμένη γυνή.

Βαΐζω.

Ἐν Παξοῖς τὸ ῥῆμα *βαΐζω*, ἐπὶ δένδρων λεγόμενον, σημαίνει ἔχω ἀφθονίαν καρπῶν. Διὰ νὰ εὕρῃ τις πόθεν ἡ τοιαύτη σημασία τοῦ ῥήματος, πρέπει νὰ ἀπίδῃ εἰς τὴν λέξιν *βαΐς*, ἥτις ἐσήμαινε τὸν κλάδον τοῦ φοίνικος· ἐκ τοῦ βαΐς τούτου ἐγένετο τὸ βαΐζω, κάμπτομαι ὡς ἡ βαΐς, καὶ εἶτα κάμπτομαι (1) (πβ. λύγος - λυγίζω). Ἐπειδὴ δέ, ὅταν οἱ κλάδοι δένδρου τινὸς ἔχωσι πολλοὺς καρποὺς καὶ κάμπτονται(2), διὰ τοῦτο τὸ ῥῆμα κατήντησε νὰ σημαίνῃ ἀφθονῶ καρπῶν.

Βάλλος.

Βάλλος ἐν Καρπάθῳ λέγεται ὁ ἐσώρχις (3) ἢ μόνορχις (4). Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν φωνητικὴν τῶν Καρπαθίων, τὸ γ πρὸ φωνήεντος δύναται νὰ τραπῇ εἰς β, (5) πρέπει τὸ βάλλος νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ *γάλλος*, ὅπερ, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν συγγραφέων.

(1) Τὸ βαΐζω εἰδικῶς ἐπὶ κλάδων κλινόντων ἕνεκα τῆς ἀφθονίας τῶν ἐπ' αὐτῶν καρπῶν λέγεται ἐν Ἀνασελίτσῃ καὶ Εὐβοίᾳ. Πβ. καὶ τὴν ἐν Αἰτωλίᾳ φράσιν «βάϊσ' ἡ μπλιὰ π' τὰ μῆλα».

(2) Τὸ βαΐζω ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ κάμπτω φέρεται ἐν Αἴνῳ, Αἰτωλίᾳ, Θεσσαλίᾳ, Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ (Καταφύγι - Καστορία - Νιάουσα) καὶ ἐν τῇ δημώδει ποιήσει καὶ δὴ ἐν τῷ στίχῳ

λόγγοι βαΐστε τὰ κλαριά, βουνά, ἀναμεριστῆτε.

(3) Οὗτος ἐν Καρπάθῳ λέγεται κοινῶς *σώρχις*. *Ε. Μανωλακάκη*, Καρπαθιακὰ 214.

(4) *Ε. Μανωλακάκη*, Γλωσσικὴ ὕλη τῆς νήσου Καρπάθου Ζωγρ. Ἀγὼν Α΄. 329. 331.

(5) Πβ. βάλα - βόνος - βούρνα - βουρνέλλα. *Ε. Μανωλακάκη*, Καρπαθιακὰ 185. 187. *K. Dieterich*, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden 55 *R. Dawkins*, Notes from Karpathos ἐν An. Br. Sch. X. 96.

εδήλου τὸν ἀπόκοπον (1). Πόσον τοῦτο εἶναι ἀληθές, φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Κρήτῃ ὁ κρύψορχις κριὸς καλεῖται *γάλλης*.

Ἐπειδὴ δ', ὡς γνωστόν, οἱ ἀλέκτορες μετὰ τὸν εὐνουχισμὸν δὲν φωνάζουσι, διὰ τοῦτο ἐν Νισύρῳ βάλλος λέγεται ὁ μὴ φωνάζων ἀλέκτωρ.

Δρακόντι.

Δρακόντι ἢ δρακοντιὰ (2) λέγεται νόσημά τι τῶν νηπίων, ὑφ' οὗ ταῦτα πάσχουσιν ἐξοίδησιν κατὰ τὸν λαιμὸν ἢ εἶδος ἀνεμοπυρώματος, ὑφ' οὗ ταῦτα προσβάλλονται ἢ καὶ ὁ στρόφος τῶν ἐντέρων των. Ἵνα τις εὕρῃ πόθεν ἡ ὀνομασία τοῦ νοσήματος, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι πολλάκις οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ὀνομάζομεν νόσων ὀνόματα ἀπὸ τῶν φυτῶν ἢ ἄλλων οὐσιῶν, δι' ὧν αὐτὰ θεραπεύομεν ὡς ἀντιστρόφως καὶ φυτὰ ἐκ νοσημάτων. Οὕτω π. χ. καλοῦμεν κοινῶς *μπενουκλάδι* ἢ ἐν Κῷ καὶ Μεγίστῃ *ἀμπελοκλάδι* δερματικόν τι νόσημα τῶν μικρῶν παιδίων διακλαδούμενον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ νόσημα τοῦτο θεραπεύομεν ἢ βράζοντες ἀμπελόκλημα καὶ λούοντες τὸ πάσχον μέρος (Κῶς) ἢ δίδοντες εἰς τὸν πάσχοντα σίραιον κατασκευασθὲν ἐξ *ἀμπελοκλαδίου* (3) (Κύμη)· ἐπ' ἴσης *συραγκάθι* (Μάνη) εἶδος περιοστίτιδος, διὰ τὸ πρὸς θεραπείαν αὐτῆς ἐπιτιθέμενον ὁμώνυμον χόρτον, *ἀτλάζι* (χωρία περὶ τὸ Σίγειον) δερματικὸν νόσημα θεραπευόμενον μὲ ἀτλάζιον ἐννέα εἰδῶν μεταβαλλόμενον εἰς κόνιν. *περνάριν* (Πάφος) εἶδος ἀσθενείας τῶν παιδίων διὰ κλάδου πρίνου θεραπευόμενον καὶ ἀντιστρόφως *πρῆσμα* (Λευκὰς) εἶδος λαχάνου ὡς ἐπὶ πρησμάτων ἐπιτιθέμενον, *ἀνεμοπύρωμα* (bupleurum fruticosum L.) (Μέγαρα - Τριφυλία) φυτὸν τὸ ὁμώνυμον νόσημα θεραπεῦον

(1) Βάκηλος;.... .. σημαίνει γὰρ ὁ βάκηλος τὸν ἀποτετμημένον τὰ αἰδοῖα, ὃν Βιθυνοὶ καὶ Ἀσιανοὶ Γάλλον καλοῦσι *Φρυνίχ*. Ἐπιτ. 272 (Lobeck). βάκηλος· ὁ μέγας ἢ ἀνόητος ἢ ὁ ἀπόκοπος, ὁ ὑπ' ἐνίων γάλλος Ἡσύχ. Γάλλοι· οἱ πάντη ἀπόκοποι τὰ αἰδοῖα, οὓς νῦν καρτζιμοὺς καλοῦσι, λέγει ὁ Ἀρέθας σχολιάζων τὸν Λουκιανὸν περὶ τῆς Συρίας Θεοῦ 22 *Rabe*, Scholia in Lucianum 187. 19. Βάκηλος..... εἴρηται δὲ οἱονεὶ βιάκολός τις ὤν, ὁ βίᾳ καὶ μανίᾳ κόλος γεγονώς. Οὕτω γὰρ ἐκαλοῦντο οἱ Γάλλοι οἱ περὶ τὴν μητέρα τῶν θεῶν ὀργιάζοντες καὶ ἑαυτοὺς ἐκτέμνοντες ΜΕ. 185. 20.

(2) Ἐν τοῖς περὶ τὸ Σίγειον χωρίοις.

(3) Τὸ ἀμπελοκλάδι εἶναι φυτὸν τοῦ γένους τῆς ἀριστολοχίας, aristolochiae.

ἄσμα (Σῦρος) ἄνθος τὸ νόσημα ἄσθμα θεραπεῦον καὶ *καρφάκι* (Αἰτωλία - Κεφαλληνία) πόαν πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐξανθήματος καρφίου ἢ καρφακίου χρησιμοποιουμένην. Συμφώνως πρὸς ταῦτα τυγχάνει τις, φρονοῦμεν, τοῦ ὀρθοῦ διισχυριζόμενος ὅτι *δρακόντι* ἢ *δρακοντιὰ* εἶναι τὸ νόσημα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐθεραπεύετο διὰ τῆς χρήσεως τοῦ δρακοντίου βοτάνου (1) ἢ τῆς δρακοντίας (2) (arum), ἥτις, οὕτω κληθεῖσα διὰ τὴν ὀφιοειδῆ ῥίζαν της (3), πολλαχῶς καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐν τῇ δημώδει ἰατρικῇ ἐχρησιμοποιεῖτο (4).

Ὅτι δὲ ἀνάλογόν τι συνέβαινε καὶ παρ᾽ ἀρχαίοις δεικνύει καὶ ὁ Ἡσύχιος, ὅστις ὁμιλῶν διὰ τὴν μελικηρίδα λέγει ὅτι αὕτη ἐδήλου καὶ πάθος ἔνικμον μελιτῶδες ὑγρὸν ἔχον, ἀλλὰ καὶ ἀμπέλου εἶδος (5).

Δραπέτσι.

»Ξινὸ δραπέτσι» λέγουσιν ἐν Ζαγορᾷ, Μάνῃ, Σάμῳ, Σύρῳ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ «ξινὸ τραπέτσι» ἐν Κεφαλληνίᾳ πᾶν τὸ λίαν δριμὺ καὶ ἰσχυρῶς ὄξινον, χρῶνται δὲ μάλιστα τῇ φράσει ἐπὶ ὄξους ἢ ὀμφάκων. Πόθεν ἡ λ. αὕτη εὐκόλως δύναταί τις νὰ ἀνεύρῃ παρακολουθῶν τοὺς ἄλλους εὐχρήστους αὐτῆς τύπους *δραπέτι* (Ἀθῆναι, Θήρα, Ζάκυνθος, Κάρπαθος, Κάρυστος, Κρήτη, Πάτμος) καὶ *δραπέτης* (ὁ) (Αἶνος, Ἄνδρος, Θήρα) οἵτινες ἄγουσιν εἰς τὸ ῥῆμα δραπετεύω (6). Δραπέτσι λοιπὸν ξίδι εἶναι ὁ δραπέτης οἶνος ὁ ἀπομακρυνθεὶς τῆς κανονικῆς συστάσεώς του, αὐτὸς οὗτος, ὃν ἐξ ἀναλόγων ῥημάτων οἱ ἀρχαῖοι ἐξεστηκότα ἢ ἐκτροπίαν ἐκάλεσαν. Δὲν εἶναι δ᾽ ἴσως ἀπὸ σκοποῦ νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἔν τισι τόποις τῆς Πελοποννήσου, ἵνα δηλώσωσιν ὅτι ὄξινος ἐγένετο ὁ οἶνος, λέγουσιν *ἐλάκησε τὸ κρασί*, ἢ

(1) Θεοφ. Φυτ. Ἱστορ. 7, 12, 2. Νῦν μὲ τὰ φύλλα τῆς ***δρακοντιᾶς*** θεραπεύουσιν ἐν Κῷ τὸ πρήξιμον τοῦ λαιμοῦ.

(2) Νῦν ***δρακοντιά***, ἐν Καρπάθῳ δὲ ***δρακουντῖνα*** ***Ε. Μανωλακάκη***, Καρπαθιακὰ 189.

(3) Τούτου ἕνεκα ἐν Πάρῳ καὶ ἀλλαχοῦ καλεῖται ***φιδόχορτο***.

(4) Ἐν τῷ ὑπ᾽ ἀριθ. 1493 χειρογράφῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης φύλλ. 151β. ἀναγινώσκω· «βοτάνη δρακόντιος ποιοῦσα πρὸς λέπρας καὶ φάκους καὶ ὄψιν θεραπεύει» φύλλ. 756 «Ἔχις ἵνα μὴ δάκῃ.... — δρακόντιον βοτάνην κόπτε καὶ χρίε τὰς χεῖρας καὶ οὐ δηχθήσει».

(5) Μελικηρίς· εἶδος ἀμπέλου καὶ πόα τις καὶ πάθος ἔνικμον, μελιτῶδες ὑγρὸν ἔχον.

(6) Τὸ ***δραπετεύω*** σῴζεται νῦν ἐν Θήρᾳ καὶ Σκύρῳ. Ἐν Κρήτῃ ***δραπεταριὰ*** λέγεται ἡ δραπέτις, ***δραπετῖνα*** δὲ ἡ δρομαία ἐν Χαλκιδικῇ.

έπιασε τὸ δρόμο ἢ πῆρε δρόμο ἢ φόρεσε τὰ παπούτσια του (1) κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα δὲ *σούρσι* (ἐσφύριξε) *τὸ κρασί* (2), μεταχειρίζονται ἄλλα δὴ ῥήματα ἀντίστοιχα πρὸς τὸ δραπετεύω.

Κοτρώνι.

Πῶς γράφεται ἡ λέξις *κοτρώνι*, ἥτις δηλοῖ λίθον μεμονωμένον ἐν τῷ ἐδάφει, αἰχμηρὸν καὶ ἀνώμαλον εἴτε καὶ μή, ἀμφισβητεῖται μέχρι τοῦ νῦν, ἡ μόνη ὅμως ὀρθὴ γραφὴ αὐτῆς εἶναι *κοτρώνι* διὰ τὸν ἑξῆς λόγον.

Ἐκ τοῦ κροτῶ ἠδύνατο νὰ γίνῃ *κροτώνιον*(3) ἤτοι ἔδαφος σκληρὸν καὶ ἀπόκροτον, *κάκαρον*, ἀπὸ τοῦ καρκαίρω, ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν λεγόμενον, *τραγανὸ* δὲ ἢ *τραγάνα* νῦν (4). Τοῦτο, μεταθέσει τοῦ ρ, παρατηρουμένῃ ἔν τε τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Κρότωνι, ἥτις καὶ Κότρων ἐλέγετο(5) ὡς καὶ ἐν τῷ νῦν Κρητικῷ καὶ Συμαϊκῷ *κοτρώνι* τῷ δηλοῦντι τὸν κυνορραϊστήν, τὸν κρότωνα, ἐγένετο *κοτρώνι*. Κοτρώνι λοιπὸν εἶναι ἔδαφος σκληρὸν καὶ βραχῶδες καὶ ἀπόκροτον(6) καὶ τὴν σημασίαν ταύτην διετήρησεν ἡ λ. νῦν ἐν Ἠπείρῳ Εὐβοίᾳ καὶ Σάμῳ, (7) εἶτα δὲ οἱ ἐν τῷ τοιούτῳ ἐδάφει ὑπάρχοντες διαφόρου μεγέθους λίθοι καὶ τέλος καθ' ὅλου οἱ λίθοι.

Κουβάρι.

Τὴν ἀγαθίδα, τὸ μήρυγμα, καλοῦμεν νῦν κοινῶς *κουβάρι*. Τὴν λ.

(1) Μ. *Λελέκου*, Ἐπιδόρπιον 305, 314.

(2) Πβ. τὴν ἐν Μήλῳ φρ. αὐτὸς τὸ σφύριξε ἤτοι ᾤχετο φεύγων. Ἐν Κρήτῃ λέγουσι καὶ ἐσφύριξε τὸ κριθάρι ἀντὶ τοῦ κατεστράφη.

(3) Παρ' Ἡσυχίῳ φέρεται· κροτώνη· τὸ ἐπιγινόμενον τοῖς δένδροις, μάλιστα τῇ ἐλαίᾳ. Ἐν τοῖς παπύροις μετὰ σησάμου καὶ ἀράκου συχνὰ ἀναφέρεται καὶ κρότων πβ. καὶ Flind. Petr. P. III 89. 4. 130. 1. Ὁ κρότων οὗτος ἐν Ρόδῳ καλεῖται κατὰ μετάθεσιν κουτρουνιά. *Βενετοκλέους*, Βραχεῖαί τινες παρατηρήσεις 8.

(4) *Φ. Κουκουλέ*, Φωνητικά, ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ Λεξικ. Ἀρχ. Δ' 99. Ἐν Bova τῆς κάτω Ἰταλίας (Pellegrini, Il dialetto Greco-calabro di Bova 237) τραγανὰ χωράφια λέγονται τὰ ἄγονα, τραγάνα δὲ ἐν Βιθυνίᾳ ἡ πετρώδης γῆ.

(5) Παρὰ *Διον. Ἁλικ.* 1, 26 καλεῖται Κορθωνία, Κοτρώνη δὲ παρ' *Ἄννῃ τῇ Κομνηνῇ*, Ἀλεξ. I. 60. 8.

(6) Ὅρα ὅτι τὸ ἀρχαῖον *λάλλη* ἤτοι παραθαλάσσιος λίθος καὶ τὸ ἡμέτερον *λαλάριον* ἐκ τοῦ λαλῶ ἐσχηματίσθησαν.

(7) *Ε. Σταματιάδου*, Σαμιακὰ Ε'. 785.

ταύτην ὁ Κοραῆς ἐθεώρησεν ὑποκοριστικὸν τῆς λέξεως κύβη τῆς δηλούσης τὴν κεφαλήν(1), δὲν εἶναι ὅμως πιθανὸν ὅτι ἐκ λέξεως τόσον σπανίας ἐλήφθη ἡ κοινοτάτη λέξις κουβάρι, ἥτις σημειωτέον δὲν φέρεται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γραμματείᾳ.

Ὁ Γ. Κρομμύδας ἐν τῇ διατριβῇ του τὴν ἐσχέτισε πρὸς τὸ κῦβος =βῶλος, κυβιστᾷ γὰρ τὸ κουβάριον πῖπτον κατὰ γῆς καὶ δινεῖται κυλιόμενον(2), ὁ δὲ S. Fränkel(3) εἶπεν ὅτι ἐν τῇ λέξει ὑπάρχει τὸ Ἀραμαϊκὸν kebhârâ ἢ kibbûra, ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ὅμως τύπῳ ὑπόκειται ἄλλος, ἴσως Ἀραβικός.

Ὑπῆρχε λέξις *κόβαρος*(4) ἢ *κουβαρὶς*(5) δηλοῦσα τὸν ἴουλον, τὸν ὄνον, τὸ πολύπουν ἐκεῖνο δῆλα δὴ ζῷον, ὅπερ, περὶ ἔνυγρα μέρη γινόμενον, μόλις τὸ ἐγγίσῃ τις, ἀποσφαιροῦται(6). Ἐκ τοῦ κοβάρου ἢ τῆς *κουβαρίδος*(7) ταύτης, ἥτις οὕτω δημωδῶς ἐλέγετο κατὰ τὸν μεσαίωνα(8) καὶ νῦν δέ, ἐλήφθη τὸ ἡμέτερον κουβάριον. Κουβάριον λοιπὸν εἶναι τὸ ἔχον τὸ σφαιρικὸν σχῆμα τῆς κουβαρίδος(9).

Κουλουμπάρι - κουλουμπαρίζω.

Κουλουμπάρι λέγεται ἐν Παξοῖς σύνολόν τι πραγμάτων εἰς σωρὸν

(1) *Α. Κοραῆ*, Πλουτάρχου βίοι παράλλ. Ε΄. 431, Ἄτακτα Δ΄. 246. Ὅρα καὶ *Κ. Οἰκονόμου*, Δοκίμιον Γ΄. 269.

(2) *Γ. Κρομμύδα*, Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐνεστώσης κοινῆς ἡμῶν γλώσσης 84.

(3) *S. Fränkel*, Orientalisches im Byzantinischen BZ. III. 155.

(4) Κόβαρος· ὄνος Ἡσύχιος.

(5) Περὶ κουβαρίδων *Διοσκορ.* Β΄. 37.

(6) Ἴουλος.... ζῷον πολύπουν ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν ὄνον, τινὲς δὲ καὶ τὸν ὑπὸ ταῖς ὑδρίαις γινόμενον ὄνον πολύποδα καὶ συστρεφόμενον ἴουλον καλοῦσι· ὄνος..... τὸ περὶ τὰ τῶν ὑδάτων ἀγγεῖα πολύπουν ζῷον καὶ συστρεφόμενον ὡς κύαμος Ἡσύχ. ὁ δὲ Φώτιος· ὄνος κόπριος· ζῷον πολύπουν, σκωληκῶδες, ὃ συνειληθὲν ὅμοιον κυάμῳ φαίνεται πβ. *Α. Κοραῆ*, Ἄτακτα Δ΄. 681.

(7) Κατὰ τὸν Κοραῆν ἔνθ᾽ ἀν. τὸ κουβαρὶς κεῖται ἀντὶ τοῦ κυμβαρίς, ἐκ τοῦ κύμβη παραγόμενον, ἡ ἑρμηνεία ὅμως αὕτη προσκρούει εἰς φωνητικὰς δυσκολίας. Τὸ κόβαρος καὶ κοβαρὶς (κουβαρὶς) σχετίζεται πρὸς τὸ κοβαλεύω (πβ. τὸ παρ᾽ Ἡσυχίῳ κόβαλος καὶ κόβειρος) συνηθέστατον ἐν τοῖς παπύροις ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ μεταφέρω. Κόβαρος εἶναι ὁ ὄνος ὡς τὸ κυρίως φορτηγὸν ζῷον, κουβαρὶς δὲ ὁ μικρὸς ὄνος, ὁ ὀνίσκος· ὅρα δ᾽ ὅτι τὸν ἴουλον διὰ τοῦ ὄνος καὶ ὀνίσκος ἑρμηνεύουσι.

(8) Ὅρα τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ.

(9) Ὅρα καὶ *Γ. Χατζιδάκι*, Γλωσσολογικαὶ μελέται 220.

διατεθειμένων, *κουλουμπαρίζω* δ' αὐτόθι σημαίνει ἀναμιγνύω διάφορα πράγματα καὶ τὰ κάμνω ἓν κουλουμπάρι.

Αἱ λέξεις συνδέονται, κατ' ἐμέ, πρὸς τὸ Λατινικὸν cumulus = σωρὸς καὶ κατὰ μετάθεσιν *κούλουμος*(1). Ἐκ τούτου ἐγένετο τὸ *κουλουμάρι* καί, ἀναπτύξει τοῦ ἐρρίνου τοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῷ Αἰτωλικῷ *κουλουμπώνω*(2), *κουλουμπάρι*. Κουλουμπάρι λοιπὸν εἶναι ὁ σωρὸς καθ' ὅλου.

Κουνέλι.

Κουνέλι(3) ἢ *κουνάλι*(4) λέγεται πολλαχοῦ τὸ πολὺ ὥριμον σῦκον, τὸ κόλυθρον τῶν ἀρχαίων.

Ἡ λέξις αὕτη συνδετέα ἀναμφιβόλως πρὸς τὸ ἄκναιος ἤτοι ἀκμαῖος, ἐπίθετον λεγόμενον νῦν ἐπὶ ὡρίμων καρπῶν(5). Ἐκ τούτου διὰ τῆς καταλήξεως άλι ἐγένετο τὸ *ἀκνάλι - κνάλι*(6), κατ' ἀνάπτυξιν *κουνάλι*(7), τροπῇ δὲ τοῦ α εἰς ε, διὰ τὸ παρακείμενον ὑγρόν, *κουνέλι*(8). Κουνέλι λοιπὸν εἶναι ὁ ὥριμος καρπὸς ἐν γένει, εἶτα τὸ ὥριμον σῦκον, δὲν σχετίζεται δὲ ποσῶς πρὸς τὸ κουνῶ, διότι δῆθεν πίπτει κινουμένου τοῦ δένδρου(9).

(1) Πδ. τὰ ὁμοίως ἐκ τοῦ cumulus παραγόμενα **κούμουλα** (Κύπρος) καὶ **κούλουμα** (κοιν.) **κουμουλιάζω** (Θήρα, Οἰνόη Πόντου) **κουλουμιάζω** (Ζάκυνθος), **κουμουλώνω** (Θήρα) καὶ **κουλουμώνω** (Μάνη)· **κουμούλι** - **κουλούμι** (Κέρκυρα).

(2) **Κουλουμπώνω** ἐν Αἰτωλίᾳ σημαίνει μεταμφιέννυμαι κατὰ τὰς ἀπόκρεω, τὰ κούλουμα. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐρρίνου πδ. **σημπαίνω** ἀντὶ σημαίνω (Νάξος), **μπυζήθρα** ἀντὶ μυζήθρα (Παξοί), **τσαμπώνω** ἀντὶ χαμμώνω = χαμμύω (Πόντος) **καλαμποκάννι** ἀντὶ καλαμοκάννι (Κυνουρία), **θολάμπι** ἀντὶ θολάμι (Σίφνος), **ἀναμπουρδώνω** ἀντὶ ἀναμουρδώνω (Λακωνική).

(3) Ἐν Κυθήροις, Κῷ, Σύμῃ, Σύρῳ καὶ Χίῳ.

(4) Ἐν Καλύμνῳ, Κρήτῃ, Πάρῳ, Τήλῳ.

(5) Οὕτως ἐν Ἀμοργῷ, Θήρᾳ, Θράκῃ, Ἰκάρῳ, Καλύμνῳ καὶ Σύμῃ.

(6) Πβ. καὶ τὰ ρήματα **ἀκναζάζω** (Θήρα, Θράκη) **κναζάζω** (Ἀμοργὸς) **κνάζζω** (Ῥόδος, Σύμη). Τὸ ἀκναζάζω φέρεται καὶ ἐν μεσαιωνικῷ γλωσσαρίῳ τοῦ Θ' αἰῶνος. Ἐπιθ. ***Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως***, Γλωσσάριον Ἑβραιοελληνικὸν 6 καὶ ***Φ. Κουκουλέ***, Γλωσσάριον Ἑβραιοελληνικὸν BZ. XIX. 425.

(7) Τὴν ἐν τῇ λ. ἀνάπτυξιν ι ἔχεις ἐν τῷ τῶν Καλυμνίων καὶ Κῴων **ἀκιναζάζω** Dieterich, Ἔνθ' ἀν. 34 καὶ τοῖς τῶν Συμαίων **κιναζάζζω**, **ἄκιναζος**, ο ἐν τῷ Ἰκαρίῳ **ἀκόνι** = ὥριμον καὶ ου ἐν τῷ ὁμοίως Ἰκαρίῳ **ἄκουνιο**.

(8) Τὴν τροπὴν ταύτην σημείωσον καὶ εἰς τὸ ἀνασβέλλω ἀντὶ ἀναβάλλω (Νέα Τροία) ψέλλω (Ἤπειρος) μυσερός, καλιγέρις κ. ἄ. Ὅρα καὶ ***Φ. Κουκουλέ***, Τοπωνυμικὰ ἐν Ἀθηνᾶς ΚΖ'. 162. καὶ K. Dieterich, Untersuchungen 4 ἑξ.

(9) Ὁ ***Γ. Χατζιδάκις***, Ἐτυμολογικὰ καὶ τεχνολογικὰ Λεξιχ. Ἀρχ. Δ'. 9 παράγει τὸ κουνάλι ἐκ τοῦ κῶνος.

Λαγκάδι.

Τὴν συνηθεστάτην λέξιν *λαγκάδι* τὴν δηλοῦσαν τὴν φάραγγα, τὸν αὐλῶνα, οἱ μὲν θέλουσι ξενικὴν καὶ δὴ Σλαυϊκήν(1), οἱ δὲ Ἑλληνικὴν σχετιζομένην ἢ πρὸς τὸ ἄγκος(2) ἢ πρὸς τὸ λαγγάζω(3) ἢ πρὸς τὸ λαγὼν(4) ἢ πρὸς τὸ λαγὼν καὶ τὸ λάκκος(5).

Τὰ κατωτέρω θὰ πείσωσι, πιστεύω, ὅτι μόνον πρὸς τὸ λάκκος σχετίζεται ἡ λέξις(6).

Ἡ λ. λάκκος(7) ἢ λάκκα(8) νῦν δηλοῖ καὶ τὴν κοιλάδα καὶ φάραγγα, τὴν αὐτὴν δὲ σημασίαν θὰ εἶχε καὶ εἰς πολὺ παλαιοτέραν ἐποχήν, ἀφ᾽ οὗ ἤδη παρ᾽ Ἡσυχίῳ φέρεται, λάκκας· φάραγγας(9). Ἐπ᾽ ἴσης ἐνωρὶς ἤδη ἐν τῇ λέξει ἀνεπτύχθη ἔρρινον ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τῶν παπύρων *κοπτόρανκος* ἀντὶ κοπρόλακος(10), τοῦ ἐν μεσαιωνικοῖς ποιήμασι φερομένου *λαγκὶ* ἀντὶ λακκί(11), ἴσως δὲ καὶ τοῦ ἐν μεσαιωνικοῖς καὶ μεταγενεστέροις ἐγγράφοις *λάγκος*(12) τοῦ δηλοῦν-

(1) *G. Meyer*, Neugr. St. II. 37 ***M. Vasmer***, Zur Frage über die slavischen Entlehnungen in der griechischen Sprache πβ. BZ. XVIII. 633.

(2) Κατὰ ***Α. Κοραῆν*** (Ἄτακτ. Δ΄. 272) ὅστις παραβάλλει διὰ μὲν τὴν προσθήκην τοῦ λ τὰ ἀρχαῖα αἰψηρός - λαιψηρός, διὰ δὲ τὴν σημασίαν τὸ τοῦ Ἡσυχίου ἄγκεα· κοίλους τόπους καὶ φαραγγώδεις.

(3) *Γ. Χατζιδάκι*, ΜΝΕ. Α΄. 212.

(4) *K. Amantos*, Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen 26. Τοῦ αὐτοῦ. Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου Λεξικ. Ἀρχ. Β΄ 38—9.

(5) ***Σ. Ξανθουδίδου***. Λέξεις Ἐρωτοκρίτου Λεξικ. Ἀρχ. Α΄. 155.

(6) Ἔπιθι καὶ ***K. Foy***, Lautsystem der griechischen vulgärprache 47.

(7) Ἐν Νισύρῳ, Στενημάχῳ καὶ τῇ ἐπαρχίᾳ Γρεβενῶν. ***Δ. Λουκοπούλου***, Σύμμεικτα Λαογραφικὰ Μακεδονίας Λαογραφ. ΣΤ΄. 116 Ἐν Ζαγορᾷ καὶ Παπίγκῳ τῆς Ἠπείρου ἡ λ. δηλοῖ τὸν ρύακα, τὸν χείμαρρον.

(8) Ἐν Ζακύνθῳ, Αἰτωλίᾳ, Σκοπέλῳ καὶ Πελοποννήσῳ (Λάστᾳ, Οἰνοῦντι). Ἐν Στενημάχῳ ***λακκιά***.

(9) Ὅρα ***Φ. Κουκουλέ***, Ἡσυχιανὰ Λεξικ. Ἀρχ. Β΄. 91. Τὸ λάκκος ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας φέρεται ἐν μεσαιωνικοῖς ἐγγράφοις «ἀποδίδει εἰς τὸν λάκκον τοῦ αὐτοῦ Ταβερνίτου» «ἀπέρχεται ἄχρι εἰς τὸν λάκκον ὅπου ὑπάρχει εἰς τὸ πόδι τοῦ αὐτοῦ βουνοῦ» *Cusa*, I diplomi Greci ed Arabi di Sicilia 314, 9; 313, 9.

(10) *P. Lond.* II. 192. 6 καὶ ***Φ. Κουκουλέ***, Παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς παπύρους 26.

(11) Βλέπει καὶ παρεσάλευγεν καὶ κτύπα τὸ λαγκί του. Ἐν τῷ ποιήματι Ἀπολλ. Τύρ. Πβ. Du Cange ἐν λ. λάγκη καὶ ***Ι. Βογιατζίδου***, Σύμμικτα λεξικογραφικὰ Λεξικ. Ἀρχ. Β΄. 143.

(12) Δίδει κάτω τοῦ λάγκου *Trinchera*, Syll. 82, 65 ἀπέρχεται εἰς τὸν λάγκον τοῦ Σπλαθρᾶ *Spata*, Le pergamene Greche 242, 13 οὗτος ὁ λάγκος ὑπάρχει εἰς

τος τὴν κοιλάδα, τὴν φάραγγα, φαινόμενον καὶ νῦν ἐξακολουθοῦν, ἀφ᾽ οὗ ἡ σφαγὴ τοῦ λαιμοῦ καλεῖται *λακκὶ* μὲν ἐν Σύμῃ, *λαγκὶ* ὅμως ἐν Κρήτῃ, *λαγκάδι* δ᾽ ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἀμοργὸν νησίδι Ἡρακλειᾷ, οἱ δὲ ἐν κοίλοις τόποις ἀγροὶ *λακκώματα* μὲν ἐν Κυνουρίᾳ, Οἰνοῦντι, Νισύρῳ καὶ Τριφυλίᾳ, *λαγκώματα* δὲ ἐν Χίῳ(1). Ἡ ἐξέλιξις λοιπὸν ἠκολούθησε τὴν ἑξῆς ὁδόν· λάκκος - λακκάδι(2) - λαγκάδι(3).

Πρὸς τὸ λαγκάδι τοῦτο συνωνυμεῖ μὲν τὸ *λαγγός*, οὐδεμίαν ὅμως ἔχει σχέσιν ἀπὸ ἐτυμολογικῆς ἀπόψεως· τὸ δεύτερον τοῦτο σχετίζεται πρὸς τὸ λαγὼν ὄρους(4), ὅπερ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡσυχίου(5) ἐδήλου τὰ σχίσματα τῆς γῆς, κατὰ δὲ τὴν ἔτι σαφεστέραν τοῦ Εὐσταθίου(6) ἦτο δημῶδες κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὡς τοιοῦτο δὲ διεσώθη εἰς τὰ σημερινὰ *λαόνιν* = κλιτὺς (Κύπρ.), *λαγγὸς* (Κρήτη), *λαγγονιὰ* (Σύμη) καὶ *λάγγουνο* (Μάνη).

τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς ὁδοῦ *Cusa*, I. diplomi 526, 11. Τὸν τύπον λάγκος θεωρεῖ ὕποπτον ὁ *Ξανθουδίδης* ἔνθ᾽. ἀν. δι᾽ ὃ ἐρωτᾷ μὴ λαγκὸς ἀναγνωστέος. ὁ δὲ *Ἄμαντος* ἔνθ᾽ ἀν. 39 τὸν θεωρεῖ ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ λαγγὼν καὶ λάκκος καὶ ἄγκος σχηματισθέντα. Ταῦτα εἶναι περιττά· τὸ ὀρθὸν λάγκος παρήχθη ἢ ἐκ τοῦ λάκκος, κατ᾽ ἀνάπτυξιν τοῦ ἐρρίνου, ἢ ἐκ τοῦ λαγγός, καθ᾽ ὑπερδιδασμὸν τόνου, ὡς τὸ κρημνὸς ἐγένετο **κρῆμνος** καὶ **κρέμνος** **Gusa,** I diplomi 618, 5 καὶ τὸ πλευρὸ βουνοῦ, πλεῦρο περιβόλιν ἐφύτεψα εἰς τὸ πλεῦρο τῆς ἐκκλησίας *Cusa*, I diplomi 616, 4.

(1) Ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1720 *Α. Πασπάτη*, Τὸ Χιακὸν γλωσσάριον 32.

(2) Τὸ λακκάδι διαβλέπω εἰς τὴν ἐν Γουδὶ τῆς Κύπρου τοπωνυμίαν ***Ἀλακκάδκια*** (Λακκάδια). ***Γ. Ἰωαννίδου***, Σύμμικτα Κύπρια Λαογρ. ΣΤ'. 96.

(3) Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐρρίνου πβ. τὸ Παξιακὸν ***ξεραγκάδι*** ἢ το Κερκυραϊκὸν ***ξεραγκάδα*** τὰ δηλοῦντα τὸν ξηρὸν κλάδον δένδρου, τὸ Πατραϊκὸν ***ἀναγκλαδίζομαι***= ἀποταυρίζομαι, τὸ Μακεδονικὸν ***νεογκαμαρωμένος,*** τὸ τῆς Αἴνου ***ἀσφάλαγκας***, τὸ Κύπριον ***χάραγκας***, ὅπερ εἶναι καὶ μεσαιωνικὸν κ. ἄ.

(4) Ὡς τὸ χειμὼν ἐγένετο χειμὼς (Ἀρκαδιούπολις), ὁ Ξενοφῶν, Ξενοφῶς, ὁ παθών, παθώς, οὕτω καὶ τὸ λαγὼν ἐγένετο λαγὸς καί, ἀναπτύξει τοῦ ἐρρίνου λαγγός. (πβ. κατταφύγι - καταφύγγι (Μάνη), πύργος - πύργγος (Χίος), τρώγω - τρώγγω (Καππαδοκία), φραγόσυκα φραγγόσυκα κ.τ.λ. Τὴν λέξιν ταύτην ὁ *M. Vasmer*, Beiträge zur Griech. Grammatik BZ. XVI. 551 θεωρεῖ ὡς Σλαυικήν, ἐξ ἐπιδράσεως δὲ τοῦ ἄγκος σχηματισθεῖσαν ὁ *Amantos*, Die Suffixe 26. Τὸ λαγγὸς εἶναι καὶ μεσαιωνικὸν «ἀναβαίνει ἡ αὐτὴ ὁδὸς ἕως τοῦ λαγκοῦ» *Spata*, Dipl. Greci Sicil ined. 30, 5. Περὶ τῆς μνείας τοῦ λαγγὸς ἐν μεταγενεστέροις Κρητικοῖς ἐγγράφοις καὶ τοῖς Κρητικοῖς δράμασιν ἔπιθι *Σ. Ξανθουδίδου*, Λέξεις Ἐρωτοκρίτου Λεξικ. Ἀρχ. Α'. 156.

(5) Λαγόνες· σχίσματα γῆς.

(6) Ἐρρέθησαν δὲ καὶ πλευρὰ τοπικὰ ὡς Κύπρου πλευρά, τὰ πλάγια. Κεχάρισται δὲ ἡ πλευρὰ καὶ σχήμασι μαθηματικοῖς· λαγόνες δὲ ὄρους καθωμίληνται ***Εὐστ.*** 369. 35.

Μαδῶ.

Τὸ τίλλω παγκοίνως νῦν καλεῖται μαδῶ. Τὸ ῥῆμα τοῦτο εἶναι, κατ' ἐμέ, ἕτερος τύπος τοῦ *(ὁ)μαδεύω*(1) ἢ κοινότερον μαζεύω καὶ σημαίνει συνάζω. Ἡ σημασιολογικὴ μετάπτωσις ἐννοεῖται ὅτι εἶναι εὐχερής· ὁ συνάζων καρποὺς ἢ φύλλα καὶ τίλλει τοὺς κλάδους. Παρόμοιόν τι συνέβη καὶ μὲ τὸ ῥῆμα συνάζω, ὅπερ ἀρχικῶς καὶ κοινῶς σημαῖνον τὸ συλλέγω, ἐν Μακεδονίᾳ κατήντησε νὰ σημαίνῃ κινῶ, διασείω(2). Μὴ ὁ συνάζων καρποὺς δὲν σείει τοὺς κλάδους;

Μάντακας

Μάντακαν λέγουσιν ἐν Κρήτῃ τὸν κυνορραϊστήν, ***μάντικαν*** δὲ τὸν αὐτὸν ἐν Χίῳ.

Ἡ λ. εἶναι μετ' ἐρρίνου τύπος τοῦ ἐν Ῥόδῳ, Κῷ καὶ Σύμῃ φερομένου *μάτακας*(3), παράγεται λοιπὸν ἐκ τοῦ αἷμα (αἱμάτακας) καὶ σημαίνει τὸ πίνον αἷμα παράσιτον. Πόσον τοῦτο εἶναι ἀληθὲς δεικνύει ἡ καθ' ἡμέραν πεῖρα(4).

Μηλαδέρφια.

Ὁ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς ἐν Κύθνῳ(5), Μακεδονίᾳ καὶ Μεσσηνίᾳ

(1) Ὁμαδεύειν· ἀθροίζειν Ἡσύχ. Τὸ ῥῆμα νῦν λέγεται ***μαδεύω*** ἐν Ῥόδῳ καὶ Σύμῃ, ***μαδεύγω*** ἐν Μυλάσσοις, ***μαδεύκω*** ἐν Κύπρῳ, ***μαεύω*** ἐν Νισύρῳ καὶ ***μαεύγω*** ἐν Καρπάθῳ. Ἔπιθι καὶ ***Γ. Χατζιδάκι*** ΜΝΕ. Α΄. 119 Β΄. 423

(2) «Συνάζου τοὺ πιδὶ» λέγουσιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Βογατσικῷ δὲ «συνάζου τὴ μηλεὰ» ***Δ. Λουκοπούλου***, Σύμμεικτα Λαογραφικὰ Μακεδονίας ἐν Λαογραφίας τόμ. ΣΤ΄, 100. Τὸ ῥῆμα δ' ἐννοεῖται ὅτι δὲν σχετίζεται οὔτε πρὸς τὸ τινάζω, ὡς θέλουσιν οἱ συλλογεῖς, οὔτε πρὸς τὸ σείω, ὡς φρονεῖ ὁ ***Ε. Μπουντώνας***, Μελέτη 12 Ὅρα καὶ ***Γ. Χατζιδάκι*** ΜΝΕ. Α΄. 318.

(3) Διὰ μὲν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐρρίνου πβ. βλαντὶ (Θρᾴκη, Κάρπαθος) ***διαντηρῶ*** (Κρήτη), ***θυμιαντὸν*** (Πόντος), ***μελίντακας*** (Κρήτη), ***ὄντα(ς)*** (κοιν.) διὰ δὲ τὴν κατάληξιν ακας τὰ ἐν Κρήτῃ ***σπάντακας***=οἰσοφάγος, ***τσιμπούρδακας***=κρότων, ***μελίντακας***· εἶδος μύρμηκος, ***μέρακας*** ἤτοι μηρός, τὸ Ἠπειρωτικὸν ***πέτακας***=κρημνός, τὸ τῆς Μάνης ***μάστακας*** εἶδος ἀκρίδος, τὸ τοῦ Βογατσικοῦ Μακεδονίας ***φούλτακας***=φλύκταινα κ. ἄ.

(4) Πβ· καὶ τὸ ἐν Κῷ δίστιχον·

σὰμ μάττακας ἐμπήγεσαι νὰ ***γαιματοβυζάσῃς***,
νὰ θὰ φουσκώσῃς γλήορις καὶ ξαφνικὰ θὰ σκάσῃς.

(5) ***Α. Βάλληνδα***, Κυθνιακὰ 142.

λέγεται *μηλάδερφος*, *μλάδερφους* ἐν Αἰτωλίᾳ *μελάδερφος* ἐν Ἠπείρῳ(1) *μηλαδερφὸς* ἐν Σηλυβρίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει, *μηλαδέρφι* ἐν Πελοποννήσῳ(2) καὶ *μηλαδέρφ'* ἐν Βελβεντῷ Μακεδονίας(3) καὶ Σαράντα Ἐκκλησίαις(4).

Τὴν λ. ταύτην διαφόρως γράφουσιν οἱ παραδίδοντες, ἀγνοοῦντες βεβαίως τὴν ἐτυμολογίαν της. Οὕτω γράφουσι *μιλάδερφος*, *μηλάδερφος* καὶ *μυλλάδερφος*, μὴ δυνάμενοι πάντοτε νὰ δικαιολογήσωσι τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην γραφήν(5).

Ἵνα τις εὕρῃ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως, πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς ἄλλους αὐτῆς τύπους *λολάδερφος* (6), *λουλάδερφος*(7) *ἀλλάδερφος* καὶ *ἀλνάδιρφους* (8), οἵτινες ὑποδεικνύουσιν καὶ τὸν πλήρη καὶ ὀρθὸν ***ἀλληλάδερφος*** (9), ὅστις φέρεται νῦν ἐν Κρήτῃ.

Ἐκ τοῦ ἀλληλάδερφος λοιπὸν ἐγένετο *ἀλλάδερφος* - *ληλάδερφος* (ἐξ οὗ *λολάδερφος* - *λουλάδερφος*) καὶ κατ' ἀνομοίωσιν *μηλάδερφος*.

Ἡ ἀνομοίωσις δ' αὕτη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν τῆς συνωνύμου *ἀλληλοπρόγονα*, ἥτις διὰ τοῦ τύπου *ληλοπρόγονα* κατήντησεν εἰς τὸ *λημοπρόγονα* (10). Εἶναι δ' ἀλληλοπρόγονα οἱ πρόγονοι ἀλλήλων, τῶν εἰς δεύτερον δῆλα δὴ γάμον συνερχομένων, ἑπομένως καὶ ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοί (11)· ἐντεῦθεν τὸ ἀλλήλων μετεπήδησε καὶ εἰς τὸ ἀλληλαδέρφια, ἅτινα κατήντησε νὰ σημαίνωσι τοὺς ἑτεροθαλεῖς ἀδελφούς.

(1) *Π. Αραβαντινοῦ*, Ἠπειρωτικὸν γλωσσάριον 58.
(2) *Φ. Κουκουλέ*, Οἰνουντιακὰ 287.
(3) *Ε. Μπουντώνα*, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ Ἀρχ. Κορ. Α'. 95.
(4) *Σ. Ψάλτη*, Θρᾳκικὰ 190.
(5) Ὁ *Α. Βάλληνδας*, Κυθνιακὸν γλωσσάριον Ἐφημ. Φιλομ. Θ'. 1875 γράφων μηλάδερφος τὸ θεωρεῖ κείμενον ἀντὶ τοῦ μιγάδελφος, ὁ δὲ *Ἀραβαντινός*, Ἔνθ' ἀν. 61 σχετίζει τὸ μελάδερφος πρὸς τὸ ἡμιάδελφος.
(6) *Π. Ἀραβαντινοῦ*, Ἠπειρωτικὸν γλωσσάριον 58.
(7) Ἐν Κεφαλληνίᾳ.
(8) Ἐν Ἠπείρῳ. *Π. Ἀραβαντινοῦ*. Ἔνθ' ἀν. Ὁ δεύτερος τύπος ἐν Ζαγορίῳ.
(9) *Σ. Ξανθουδίδου*, Γλωσσικαὶ ἐκλογαὶ Λεξικ. Ἀρχ. Γ'. 146.
(10) Περὶ τῆς λ. ἐπραγματεύθη ὁ *Σ. Ξανθουδίδης*, Ἔνθ' ἀν. 145.
(11) Οὗτοι ἐν Οἰνοῦντι λέγονται *ξεναδέρφια*. *Φ. Κουκουλέ*, Οἰνουντιακὰ 287· *ζηλαδέρφια* δὲ κατὰ τὸν Περίδην ἐν τῷ Ἑλληνοϊταλικῷ λεξικῷ του.

Μπούμπουρα.

Ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ τὸ πρηνηδὸν λέγεται *μπούμπουρα*, ἐντεῦθεν δὲ ἐσχηματίσθη καὶ ρῆμα *μπουμπουρίζω* καὶ ἐπίθετον *μπουμπουριστός*, ἤτοι πρηνής.

Τὸ αὐτὸ πρηνηδὸν ἐν Θήρᾳ λέγεται *πίμυττα* ἢ *πίμουττα* (ἐπί-μύττη) πολλαχοῦ δὲ τῆς Πελοποννήσου *πίστομα* (ἐπί-στόμα). Κατὰ ταῦτα ἐλέχθη καὶ *πίμουρα* (1) (ἐπί-μούρη) ὅπερ κατ᾽ ἀφομοίωσιν ἐγένετο *πούμουρα* καὶ κατ᾽ ἀνάπτυξιν ἐρρίνου *πούμπουρα*(2) καὶ τέλος *μπούμπουρα*.

Μπουχτίζω.

Τὸ μπούχτισα λέγει νῦν ἐν Σύρῳ ὁ πολλάκις φαγών τι καὶ ὑπὸ κόρου ἀηδιάσας αὐτό. Τὸ ρῆμα τοῦτο οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι εἶναι τὸ *(ἀ)ποχτίζω*, ἀναπτύξει δὲ τοῦ ἐρρίνου μποχτίζω (3)· ὡς τὸ συνώνυμον *(ἀ)μπουχτῶ* τὸ ἀποχτῶ. Τὸ ὀρθὸν τῆς εἰκασίας ταύτης ὑποστηρίζει καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι ἐν Κύπρῳ τὸ *ποχτῶ* σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ ἐν Σύρῳ μπουχτίζω καὶ τὸ Πελοποννησιακὸν *(ἀ)μπουχτῶ*.

Παραντουρῶ - παραντουρίζω.

Πάγκοινα εἶναι παρ᾽ ἡμῖν τὰ ρήματα *παραντουρῶ* καὶ *παραντουρίζω* σημαίνοντα ἀσταθῶς ῥαδίζω, παραπαίω, κονδυλῶ.

Ταῦτα εὐχερῶς δύνανται νὰ ἑρμηνευθῶσι διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐρρίνου· ἐκ τῆς παρὰ δῆλα δὴ καὶ τοῦ τορὸς=ἴχνος ἐγένετο *παρα-*

(1) Τὸ πίμουρα ἐσημείωσε καὶ ὁ Du Cange ἐν τῷ γλωσσαρίῳ του.

(2) Τὸ πούμπουρα φέρεται καὶ ἐν τῷ Κρητικῷ πολέμῳ τοῦ Μπουνιαλῆ

εἰς ἕνα λάκκον πούμπουρα ὅλην τὴν νύκτα μέσα

Α. Ξηρουχάκη, Ὁ Κρητικὸς πόλεμος 455, 11. Τὸ ρῆμα *πουμπουρίζω* ἀναγινώσκεται ἐν Κρητικῷ πωλητηρίῳ ἐγγράφῳ τοῦ 1715. *Α. Βουρδουμπάκι*, Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Τουρκοκρατίας Χριστιανικὴ Κρήτη Α΄. 480.

(3) Διὰ τὸ ἔρρινον πβ. *ἀμποδένω, ἀμπώθω, ἀμπονωρὶς*=ἐγκαίρως (Θήρα) *ἀνατολομπρο(γ)υρίζω* (Κάρπαθος), *μπαλλάγια* ἀντὶ ἀπαλλάγια (Μεσσηνία), *μπόχα*=ἀπόχη (Σάμος), *ἀμπόφαδος* ἀντὶ *ἀπόφαδος* (Θράκη).

τορῶ(1), *παρατορίζω*(2), ἤτοι βαδίζω παρὰ τὸν τορόν, χάνω τὸν τορόν(3), εἶτα δὲ *παραντουρῶ*(4), *παραντουρίζω*.

Πατερίτσα.

Πρὸ πολλοῦ ὁ G. Meyer ἐθεώρησε τὴν λ. *πατερίτσα* ὑποκοριστικὸν τοῦ πατερόν(5), τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἐδέχθη ἐπ' ἐσχάτων καὶ ὁ κ. Φάβης, ὅστις ἐζήτησε νὰ τὴν στηρίξῃ διὰ τῶν ἑξῆς. Πατερό, εἶπεν, εἶναι κυρίως ἡ δοκὸς ἡ ὑποβαστάζουσα τὸν πάτον, τὸ πάτωμα, μεταφορικῶς δὲ ἡ ὑπανέχουσα τὸ ὑπὸ γήρατος ἢ ἄλλης αἰτίας ἀσθενὲς σῶμα· τὸ μεταφορικῶς κείμενον τοῦτο πατερὸ, ὑποκορισθὲν, ἔδωκε τὴν πατερίτσαν (6).

Ἡ γνώμη αὕτη δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ.

Ἐν πρώτοις οἱ πατερίτσες καὶ δὴ αἱ παλαιότερον μνημονευόμεναι καὶ ἀπεικονιζόμεναι πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ μικρὰ πατερά, δεύτερον εἶναι λίαν ἀπίθανον ὅτι οἱ Βυζαντῖνοι, ἵνα δηλώσωσι τὴν ἀρχιερατικὴν ράβδον, διότι τοῦτο ἐδήλου ἀρχῆθεν ἡ λέξις, ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν ἐκ δοκοῦ (πατεροῦ) καὶ τρίτον ἐκ τοῦ πατερὸ ὡς ὑποκοριστικὸν θὰ ἀνέμενέ τις μᾶλλον, πατέρι, πατάρι, πατεράκι, πατερίδι, πατερόπουλλο, οὐχὶ ὅμως καὶ πατερίτσα· ἐκ τοῦ στοιχερὸ π. χ. λαδερό, ἀλατερό, φυσερὸ καὶ ἀναρραφτερὸ οὐδέποτε γίνεται στοιχερίτσα, λαδερίτσα, ἀλατερίτσα(7), φυσερίτσα ἢ ἀναρραφτερίτσα.

Ἡ λέξις ἄλλην ἔχει τὴν ἀρχήν.

(1) Ἐν Ἠπείρῳ καὶ Βελβεντῷ Μακεδονίας *παρατουρῶ*.

(2) *Παρατορίζω*, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ, *παρατουρίζω* δ' ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ.

(3) Ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ τὸ παρατορίζω σημαίνει ἐξίσταμαι τῶν φρενῶν.

(4) Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐρρίνου πβ. *ξεντούρλωμα*=ἀκαταστασία περὶ τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν κόμμωσιν (Παξοί), *ντορὸς* ἀντὶ τορὸς (Οἰνοῦς-Παξοί), *πλαντάζω*, *παραντούκλι*=περίπαιγμα ἐκ τοῦ παρατύκλι (Λιδήσιον).

(5) *G. Meyer*, Neugr. St. II, 86.

(6) *Β. Φάβη*, Ἀνάλεκτα φιλολογικὰ Λεξικ. Ἀρχ. Γ'. 43 - 4.

(7) Ἡ πατερίτσα ἐν Ποταμιᾷ Λακεδαίμονος λέγεται πατέρα, οὗτος δ' ὁ τύπος, κατὰ τὸν κ. Φάβην, εἶναι μεγεθυντικὸν τοῦ πατερό. Ὅτι τὸ πατέρα δὲν εἶναι μεγεθυντικὸν τοῦ πατερό, οὐδ' εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα, τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν ὅτι διὰ τῶν συνδυασμῶν τούτων τοῦτο τὸ ἀπίθανον προκύπτει ὅτι δῆλα δὴ καὶ ἡ πρωτόθετος λέξις πατερὸ καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν πατερίτσα καὶ τὸ μεγεθυντικὸν πατέρα σημαίνουσι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα.

Πατέρες προσηγορεύοντο οἵ τε πατριάρχαι καὶ οἱ ἐπίσκοποι (1), οὗτοι δὲ ἔφερον τὴν τοιαύτην ράβδον (2), ἥτις, ὡς ὑπὸ πατέρων φερομένη ἦτο πατερική (3)· ἡ πατερικὴ αὕτη ἐγένετο *πατερίκα* (4), ὡς νῦν ἔτι λέγεται ἐν Μαδύτῳ (5), αὕτη δὲ πατερίτσα (6).

Ἡ πατερίτσα λοιπὸν ἀρχικῶς ἦτο ράβδος ὡρισμένης τάξεως (7), ἀκριβῶς ὡς ἡ συνώνυμος δεκανίκι ἢ δικανίκι ἀρχῆθεν ἦν ἡ φερομένη ὑπὸ τῶν δικανικῶν ἢ δεκανῶν. Ἐκ τῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν δὲ ἀνδρῶν πατερίτσας ταύτης καὶ πᾶσα ράβδος τὸ σχῆμα ἐκείνης ἔχουσα καὶ ὑπὸ ἐπαιτῶν, γερόντων, ἀναπήρων ἢ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς ὑποστήρηξιν φερομένη (8) ἐκλήθη *πατερίτσα* (9).

(1) Πατὴρ πατέρων προσηγορεύετο ὁ πατριάρχης, πατέρες οἱ μοναχοί, πατὴρ μοναχῶν δ' ὁ ἡγούμενος.

(2) Νῦν πατερίτσα πολλαχοῦ λέγεται ἡ ποιμαντικὴ ράβδος τοῦ ἐπισκόπου ἐν Λιβησίῳ καὶ Ἠπείρῳ ἡ τῶν καλογήρων, ἐν Αἰτωλίᾳ δὲ ἡ τῶν ἱερέων.

(3) Τὸ ἐπίθετον πατερικὸς ἐφέρετο κατὰ τὸν μεσαίωνα μάλιστα κατ' οὐδέτερον γένος μετὰ τῆς λέξεως βιβλίον. Νῦν πατερικὸν ἐν Σηλυβρίᾳ λέγεται τὸ κομβολόγιον.

(4) Ὡς ἡ λαγωνικὴ λέγεται λαγωνίκα, ἡ Βασιλικὴ - Βασιλίκα (Χίος) ἡ Σταματικὴ - Σταματίκα, ἡ μαγουλικὴ - μαγουλίκα, ἡ ζουπανικὴ (ράβδος) ζουπανίκα (Σέρραι) καὶ ἡ μεγαρικὴ (στάμνος, λάγηνος) μαγαρίκα (Χίος). Μαγαρικὰ ἔγγουρα ἀναφέρονται κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα καὶ ἐν τῇ διηγήσει τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ θαυματουργοῦ Ἀρτεμίου. *Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως*, Varia Graeca sacra. *45*, 23, 27.

(5) Πατερίκα λέγεται ἐν Σηλυβρίᾳ καὶ Μαδύτῳ ἡ ποιμαντικὴ ράβδος τοῦ ἀρχιερέως.

(6) Πβ. κυράκα (Καλάβρυτα) - κυράτσα (κοιν.), νηνίκα - νηνίτσα (Πόντ.), μαννίκα - μαννίτσα (Πόντος), μαγουλίκα-μαγουλίτσα (Λέσβος, Μακεδ., Πόντος), πουτσίκα (χορίσκη) - πουτσίτσα (Πόντος), Ἀννίκα - Ἀννίτσα, κόπικας (Κύμη) κόπιτσας (Μάνη) κ.τ.ὅ. Ἔπιθι καὶ *Α. Παπαδοπούλου*, Ἐτυμολογικὰ καὶ Σημασιολογικὰ Λεξικ. Ἀρχ. Γ' 72.

(7) Τὸ ὀρθὸν διεῖδέ πως καὶ ὁ Du Cange, καὶ ὄχι ὁ Goar ὡς φρονεῖ ὁ κ. Φάβης γράψας ἐν τῷ γλωσσαρίῳ του· πατερίτσα.... potius quod per excellentiam ac unice Patriarcha pater dicatur et compelletur.

(8) Σημείωσον ὅτι τὸ φέρειν πατερίτσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἦτο ἀρκούντως παλαιὸν ἔθιμον. Ὁ Honorius Augustod. (Gem. anim. I, 24) λέγει· Dum Evangelium legitur baculi de manibus deponuntur. Σήμερον ἐν ταῖς μοναῖς καὶ πρὸ πάντων ταῖς σκήταις κατὰ τὰς μακρὰς λειτουργίας ἢ τὰς ὁλονυκτίας οἱ πατέρες, πρὸς ἀνακούφισιν, στηρίζονται εἰς πατερίτσες. Εἶναι δὲ αὗται ράβδοι κατακόρυφοι κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον φέρουσαι ἐλλειψοειδῶς κεκαμμένον ξύλον προσαρμοζόμενον ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ προσκλίνοντος.

(9) Περὶ πατερίτσας τῆς ἀναφερομένης μετὰ τὸν Ε'. αἰῶνα ἐν τῇ ἀνατολῇ ὅρα *Barraut et Martin*, Le bâton pastoral ἐν Mélanges d'archéol. IV. (1856) καὶ *F. Kraus*, Real-Encyclopädie der christlichen Alterthümer λ. Stab.

Σάλιο.

Σχεδία ὀρθογώνιος ἐκ κορμῶν δένδρων ἀποτελουμένη καὶ χρησιμοποιουμένη ὑπὸ τῶν καλαφατῶν κατὰ τὴν ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἐπιδιόρθωσιν τῶν πλοίων καλεῖται *σάλι* ἢ *σάλιο*. Ἡ λ. ἐσχετίσθη πρὸς τὸ Ἰταλικὸν scialuppa ἢ τὸ Γαλλικὸν shâlit τὸ ἐκ τοῦ Λατινικοῦ cadeletus παραχθέν(1). δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία ὅτι αὕτη παράγεται ἐκ τοῦ ἐπιθέτου ἰσάλιος(2) καὶ σημαίνει τὴν οὕτω χαμηλὴν σχεδίαν, ὥστε νὰ φθάνῃ μέχρι τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ὄντως δὲ τοιοῦτον εἶναι τὸ σάλι. Πρόσθες ἐπ᾽ ἴσης ὅτι τὸ σάλι σῴζεται νῦν ἐπιθετικῶς ἐν Μεγίστῃ λεγόμενον ἐπὶ πλοίου πολὺ φορτωμένου π. χ. «σάλι 'ναιν τὸ καράδιν».

Ταυραμπᾶς.

Ταυραμπᾶς ἢ *τραυαμπᾶς* ἢ *τραμπαμπᾶς* ἢ *ταβλαμπᾶς* λέγεται σήμερον σκωπτικῶς ὁ ὑψηλὸς καὶ εὐτραφὴς ἱερωμένος.

Ἡ ἀρχὴ τῆς λέξεως ταύτης ἐζητήθη ἐν τῷ Τουρκικῷ *ταβλαμπᾶς* =νωθρός, διότι πολλάκις νωθρεύονται καὶ οἱ ἱερωμένοι(3) ἢ ἐν τῷ ἐπ᾽ ἴσης Τουρκικῷ *ταβλάμπασι*(4), εἶμαι ὅμως τῆς γνώμης ὅτι γνησίως Ἑλληνικὴ εἶναι ἡ λέξις, ἧς πρῶτον μὲν συνθετικὸν εἶναι τὸ ταῦρος πρὸς δήλωσιν τῆς παχυσαρκίας(5), δεύτερον δὲ τὸ ἀββᾶς, ὅπερ ἐνωρὶς *ἀμβᾶς* γενόμενον(6) ἐλέγετο συνηθέστατα κατὰ τὸν

(1) *Ν. Πολίτου*, Παροιμίαι Β΄ 387.

(2) Τὰ ἐπίθετα ἴσαλος καὶ ἰσάλιος δὲν φέρονται ἐν τοῖς λεξικοῖς τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Τὸ ἴσαλος ἐκ τοῦ ναυτικοῦ ὀνοματολογίου ἐσημείωσεν ὁ Σ. Κουμανούδης ἐν τῇ Συναγωγῇ τῶν ἀθησαυρίστων λέξεων. Διὰ τὴν ἐν τῷ ἐπιθέτῳ ἀποβολὴν τοῦ ι πβ. *σιάδα*=ἴσωμα (Σέλινον Κρήτης) ἢ *σάδι* (Ἤπειρος) *σοδομιὰ* ἀντὶ *ἰσοδομία* (Μεγίστη)· *σόμετρος* ἀντὶ ἰσόμετρος κ. ἄ.

(3) *Γ. Χατζιδάκι*, ΜΝΕ Α΄. 168.

(4) Κατὰ τὸν *Ν. Πολίτην*, Παροιμ. Δ΄. 589 ταβλάμπασι εἶναι ὁ ἵππος του σουλτανικοῦ ἱπποστασίου, ἐντεῦθεν δέ, μεταφορικῶς, ὁ ἐν ἀκηδίᾳ παχυνόμενος. Ἡ λ. ὅμως δὲν φέρεται ἐν τοῖς λεξικοῖς ἐπὶ τοιαύτης σημασίας.

(5) Εὔθετοι πρὸς τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην, οὐχ ὅτι μὴ σαρκῶν ἡμεῖς ἔμφορτοι, ἀλλ᾽ ὅτι σφηκώδεις, οὐχ ὅτι τὴν πιμελὴν ἀπέριττοι, *ταῦροι πίονες εἶεν ἂν οἱ τοιοῦτοι*, ἀλλ᾽ ὅτι τῶν προσθέτων γυμνούμεθα. *Tafel*, Eust. Opusc. 331.24. Ἐν Λάστᾳ τῆς Γορτυνίας *ταυρὶ* λέγεται ὁ παχύσαρκος καὶ δὴ ὁ καλόγηρος τοιοῦτος. Ἐν Βογατσικῷ τῆς Μακεδονίας ἡ πολύσαρκος γυνὴ λέγεται *βουβάλα*, σκωπτικῶς.

(6) *W. Schulze* ἐν KZ. 33, 366.

μεσαίωνα(1) καὶ νῦν δ᾽ ἔτι, εἰς παροιμίας ὅμως ἢ παροιμιώδεις φράσεις(2). Ταυραμπᾶς λοιπὸν εἶναι ὁ ὡς ταῦρος εὔσαρκος ἀββᾶς(3), ὃν ἡμεῖς μὲν νῦν **ταυρόπαππαν**(4) λέγομεν, **βούπαππαν** (ταυρο-ἀββᾶν) δ᾽ εἶπεν ὁ *Πρόδρομος*(5) καὶ **βουβαλόπαππαν** ὁ Ι. Τζέτζης(6).

Ἐννοεῖται δ᾽ ὅτι εὐκόλως ἑρμηνεύονται οἱ διάφοροι τύποι τῆς λέξεως· ἐκ τοῦ **ταυραμπᾶς** δῆλα δή, ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τροπῇ τοῦ ρ εἰς λ ἐγένετο τὸ **ταυλαμπᾶς**(7), ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ κατὰ μετάθεσιν, τὸ **τραυαμπᾶς** (πβ. ταυρῶ-τραυῶ), ἐντεῦθεν δὲ διὰ τὸ δεύτερον ἔρρινον **τραμπαμπᾶς** (πβ. βαμβάκι-μπαμπάκι, βαμβαλίζω-μπαμπαλίζω, βόμβυρος-μπούμπουρος).

Τριγῦρο.

Τὸ τοπικὸν τοῦτο ἐπίρρημα φρονοῦσιν ὅτι παράγεται ἐκ τοῦ γῦρος(8) καὶ τοῦ ἐπιτατικοῦ τρίς(9). Ἐπειδὴ ὅμως συνήθως δὲν ὑπό-

(1) Ἀββᾶς ἢ παππᾶς εἶπεν ὁ Ι. Τζέτζης (*Th. Pressel*, Johannis Tzetzae epistolae σ. 52 ἐπιστ. 58) ὅστις καὶ **κλεπταββᾶδες** ἀναφέρει Χιλ. ΙΧ. ἱστορ. 267. 329. Τὸ ἀββᾶς ὁμοίως **παρ᾽ Ἄννῃ τῇ Κομνηνῇ**, Ι. 119, 21 «τὸν ἀββᾶν μετά τινος προσθήκης ὑβριστικῆς διετώθαζον» **Θεοδώρῳ τῷ Προδρόμῳ** (Hesseling-Pernot, Poémes Prodromiques III. 301 c. Τοῦτο δαμάζει πάντοτε τοὺς ταπεινοὺς ἀββᾶδες καὶ **τῷ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίῳ** (Opusc. 239. 38) δι᾽ ὃ καὶ ἀββᾶς ὁ αὐτός (ὃ δὴ καὶ σὺ ἐπικέκλησαι) ἤδη δὲ καὶ μοναχός. Περὶ τῆς χρήσεως τῆς λ. ἐν παλαιοτέροις Βυζαντινοῖς κειμένοις ὅρα τὸ ὑπόμνημα τοῦ Du Cange εἰς τὴν Ἀλεξιάδα Β΄. 461 ἑξ. (Bonn.).

(2) Ἐν Σάμῳ νῦν φέρεται ἡ παροιμία· αὐτὸς ἀββᾶς κι᾽ αὐτὸς κριτής, ποῦ πᾶς ἐσὺ νὰ δικαστῇς; ἐπὶ ἀνισχύρων θελόντων νὰ ἀντιμετρηθῶσι πρὸς τοὺς ἄγαν ἰσχυρούς. ***Ε. Σταματιάδου***, Σαμιακὰ Ε΄. 108.

(3) Ὅρα ὅτι τὸ ταυραμπᾶς κυρίως ἐπὶ ἱερωμένων προσώπων λέγεται. Δεινότερον δ᾽ ἔτι σκώπτοντες **καυλαμπᾶν** καλοῦσι τὸν ταυραμπᾶν ἐν Μαραθοκάμπῳ τῆς Σάμου. **Ταυλαμπᾶν** διὰ τὸ σχῆμα οἱ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κάτοικοι λέγουσι τὸ ξύλινον βυτίον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κτυποῦσι τὸ γάλα πρὸς παραγωγὴν βουτύρου.

(4) Ἐν Λακωνικῇ.

(5) Παππᾶς ὁ κἄτι βούπαππας, παππᾶς ἀπὸ δρυμάριν *Hesseling-Pernot*, Poèmes Prodromiques III 68 c.

(6) Τοῦτο δὲ βουβαλόπαππάς τις σύρειν οὐκ ἀνῆκεν. *Ι. Τζέτζου* Χιλ. ΙΧ. ἱστορ. 267. 297.

(7) Τὸ tavlambà δὲν φέρεται ἐν τοῖς Τουρκικοῖς λεξικοῖς.

(8) Περὶ τῆς ἐκ τοῦ γῦρος παραγωγῆς τοῦ ἐπιρρήματος γῦρο ὅρα *Γ. Χατζιδάκι*, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ἐν Ἀθηνᾶ, ΚΘ΄. 204.

(9) *Α. Κοραῆ*, Ἄτακτα Β΄ 357 *K. Foy*, Lautsystem der griechischen vulgärsprache 146.

κειται ἐπίτασις ἐν τῇ λέξει, φέρεται δὲ αὕτη πολλαχοῦ καὶ ὑπὸ τὸν τύπον τρογῦρο(1), διὰ τοῦτο ἄλλην δέον τὴν ἀρχὴν αὐτῆς νὰ ζητήσωμεν.

Ἐν ἐσχάτως ἐκδοθείσῃ διατριβῇ μου ὡμίλησα περὶ ἀναπτύξεώς τινος ρ ἐν ὡρισμέναις λέξεσιν, ἀπέδωκα δὲ ταύτην εἰς τὴν γειτνίασιν ἄλλων ὑγρῶν(2). Εἶναι δ' ἡ ἀνάπτυξις αὕτη δυνατὴ οὐ μόνον ἐν ταῖς μεμονωμέναις λέξεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συνεκφορᾷ αὐτῶν ὡς δεικνύουσι τὰ ἑξῆς ἀρχαῖα ἐξ ἐπιγραφῶν παραδείγματα· τοῖς λοιπροῖς προξένοις, ἐκτρὸς τῶν προγεγραμμένων, συντρόφῳ μνήμης ἕνρεκεν, χρηστὴ χραῖρε(3).

Κατὰ ταῦτα ἐκ τῆς συνηθεστάτης φράσεως πάω, τρέχω τὸ γῦρο ἢ τὸ γῦρο γῦρο(4) κάλλιστα ἠδύνατο νὰ προέλθῃ τὸ *τρογῦρο*, ὅπερ κατὰ τὰ ἄλλα τὰ ἔχοντα ὡς πρῶτον συνθετικὸν τὸ τρὶς ἐγένετο ***τριγῦρο*** (5).

Φυτίλι ἢ φιτίλι;

Τὴν λέξιν φιτίλι τὴν τὸ ἐλλύχνιον δηλοῦσαν ἄλλοι ἄλλως γράφουσι, διαφόρως ἐτυμολογοῦντες. Ὁ Du Cange π. χ. γράφει ἐν τῷ γλωσσαρίῳ του *φυτίλλιον*, *φυτίλιον*, *φητίλιν*, ὁ da Somavera *φοιτίλι*, ὁ Βυζάντιος ἐν τῷ λεξικῷ του τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου *φυτήλι* καὶ συνδέει πρὸς τὸ φυτόν, διότι οἱ ἀρχαῖοι μετε-

(1) Ἐν Λάστᾳ, ***τρουγύρου*** ἐν Πόντῳ, ***τροῦρου*** ἐν Βελδεντῷ, ***τρουγιούρου*** ἐν Ἀθήναις καὶ ***τρόϋρα*** ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἐν Κερκύρᾳ τὸ ρῆμα ***τροϋρίζω***. Ὅρα δ' ὅτι τὸ τρὶς ἐν συνθέσει οὐδέποτε γίνεται τρο π. χ. τὸ τριπηδῶ, τρίδιπλος, τρικάντουνος οὐδέποτε λέγονται τροπηδῶ, τρόδιπλος, τροκάντουνος.

(2) ***Φ. Κουκουλέ***, Φωνητικά, ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ Λεξικ. Ἀρχ. Δ'. 83 ἑξ.

(3) ***E. Nachmanson***, Beiträge zur Kenntnis der Altgriechischen Volkssprache 40-1.

(4) ***Τοῦ γύρου γύρου*** λέγουσιν ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις. ***Ν. Πολίτου***, Παροιμίαι Γ'. 621 ***τριγύρου γύρου*** ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Πόντῳ ***Α. Παπαδοπούλου***, Τοπικὰ ἐπιρρήματα τῆς Ποντικῆς διαλέκτου Λεξικ. Ἀρχ. Δ'. 136, ***τριγῦρο γῦρο*** δὲ ἐν Βιθυνίᾳ, ***ἕνα γῦρο*** ἐν Πελοποννήσῳ, ὡρισμένως δ' ἐν Λάστᾳ ***ἐνανάγυρα***.

(5) Τὸ τριγῦρο ἢ μᾶλλον τριγύρου ἐσημείωσεν ὁ ***Α. Κοραῆς***, Ἄτακτα Β'. 202 ἐκ τοῦ Σαχλίκη, εἶναι ὅμως πολὺ παλαιότερον, ὡς δεικνύει ὁ Νικήτας Χωνιάτης παρ' ᾧ φέρεται· «τὸν χάρακα τριγυρίσαντες» «μάχη τριγυρίζουσα» ***Miller***. Hist. Gr. Hist Gr. I. 354. 356 «περιτριγυσμάτων» Διήγ. Χρον. 69. 21 κῶδ. Β. καὶ τὰ μεσαιωνικὰ ἔγγραφα π. χ. «τριγύρου τοῦ βονίου» ***Cusa***, I diplomi 614, 4.

χειρίζοντο τὸν φλόμον, τὸ θρύον καὶ ἄλλας φυτικὰς ὕλας πρὸς κατασκευὴν ἐλλυχνίων, καὶ ὁ Ζηκίδης *φυτίλιον*, χωρὶς οὐδὲν νὰ λέγῃ περὶ τῆς ἐτυμολογίας(1).

Ὁ Γ. Κρομμύδας ἐν τῇ Διατριβῇ του(2) καλεῖ βάρβαρον τὴν λέξιν, πρὸς τὸ Ἀραβικὸν δὲ fatîla τὴν συνδέει ὁ Fraenkel(3)· τέλος ὁ Κοραῆς, ἀναφέρων(4) πάντας τοὺς παρὰ τῷ Du Cange τύπους τῆς λέξεως καὶ δὴ καὶ τὸ *φωτίλιον*, ἀποφαίνεται ὅτι ἀπὸ τὸ φῶς παρήχθη αὕτη, ἂν καὶ εὑρίσκεται ἐν δυσκολίᾳ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τοὺς ἄλλους αὐτῆς τύπους καὶ τὸ *φατλίον*(5). Τὸ φωτίλιον ὅμως ἐσχηματίσθη ἐξ ἐτυμολογικῶν λόγων, ἵνα δῆλα δὴ πρὸς τὸ φῶς σχετισθῇ ἡ λέξις, οὐδεμίαν δ' ἀποδεικτικὴν ὑπὲρ τῆς ἐτυμολογίας αὐτῆς ἔχει δύναμιν.

Τὸ ὀρθὸν ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει ὑπέδειξεν ὁ Βυζάντιος, ὅστις πρὸς τὸ πτίλλον (γρ. πτίλον) αὐτὴν συνέδεσεν(6)· ἐπειδὴ ὅμως οὗτος δὲν ἠδυνήθη καὶ τὴν ὁδὸν τῆς σημασιολογικῆς ἐξελίξεως νὰ ὑποδείξῃ, διὰ τοῦτο ἂς ἐπιτραπῇ ἡμεῖς ἐνταῦθα νὰ τὴν παρακολουθήσωμεν.

Πτίλον, ὡς γνωστόν, ἐλέγετο τὸ μαλακὸν πτερόν, τὸ χνούδι τῶν πτερῶν, κατὰ τὸν μεσαίωνα ὅμως θὰ ἐδήλου καὶ πᾶν τὸ ἐξ ὑφάσματός τινος ἐκτιλλόμενον, τὸ ἄλλως *ξέφτυσμα* ἢ *ξέφτυ* λεγόμενον. Ὅτι ὄντως οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα δεικνύει τὸ Ποντικὸν *ἀποφτιλίζω*, ὅπερ σημαίνει ἀποσπῶ τὰ πτερὰ πτηνοῦ, ἀλλὰ καὶ ξεφτῶ ὕφασμά τι(7). Ἐντεῦθεν τὸ πτίλι-φτίλι ἐδήλου καὶ τὸ κοινῶς ξέφτυ(8), ξαντό,

(1) *Γ. Ζηκίδου*, Λεξικὸν ὀρθογραφικὸν καὶ χρηστικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας. (ἔκδ. Β'.)

(2) *Γ. Κρομμύδα*, Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐνεστώσης κοινῆς ἡμῶν γλώσσης 227. Τουρκιστὶ τὸ ἐλλύχνιον λέγεται fitil.

(3) *S. Fraenkel*, Orientalisches im Byzantinischen BZ. III. 155. Ἀραβικὴν θέλει τὴν λέξιν καὶ ὁ Reiskius ἐν τῷ ὑπομνήματί του εἰς Κωνστ. τὸν Πορφυρογέννητον. Β'. 464.

(4) *Α. Κοραῆ*, Ἄτακτα Δ'. 642.

(5) Τὸ φατλίον τὸ συχνὰ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου μνημονευόμενον πιθανῶς σχετίζεται κατὰ τὸν Reiskius (τόμ. Β'. 464) πρὸς τὸ facula πβ. καὶ *Α. Κοραῆ*, Ἄτακτα Ε . 354.

(6) *Σ. Βυζαντίου*, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου ἐν λ.λ. *φτίλλι*, *φυτήλι*.

(7) Τὸ ἀποσπῶ τὰ πτίλα ὄρνιθος, εἶτα δὲ καθ' ὅλου τὸ τίλλω λέγεται ὁμοίως ἐν Πόντῳ *φτιλίγω* καὶ *φτουλίζω*.

(8) Τὸ ξαντὸν καὶ τὸ φιτίλι πολλάκις κεῖνται ἐναλλὰξ εἰς τὰ δημώδη ἡμῶν ἄσματα.

ἐπειδὴ δέ, ὡς γνωστόν, ἐκ τοιούτων παραλυμάτων κατεσκευάζοντο καὶ κατασκευάζονται ἐλλύχνια(1), διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν καὶ ταῦτα *φτίλια*(2) καί, κατ' ἀνάπτυξιν τοῦ ι. φιτίλια(3).

Ἡ λ. λοιπὸν Ἑλληνικὴ οὖσα καὶ ἀναμφιβόλως πρὸς τὸ πτίλον συνδεομένη δέον νὰ γράφηται *φιτίλι*.

Ἐν τέλει ἃς προστεθῇ καὶ τοῦτο ὅτι τὸ πτίλι εἶχε γίνει φιτίλι ἤδη κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Χόβολη.

Τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως ταύτης ζητῶν ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς ἀπεφήνατο τὰ ἑξῆς· «Εἶναι λοιπὸν ἡ χοβόλη ἢ ἁπλοῦν ἀπὸ τὸ χνόος, χόβος, κατὰ τὸ ἀσβόλη, ἢ σύνθετον ἀπὸ τὸ βάλλω χνοῦν. Ἴσως ὅμως, συντομώτερον παράγεται ἡ χοβόλη ἀπὸ τὸ χόος, μὲ μόνην τὴν προσθήκην τοῦ δίγαμμα» (4).

Ταῦτα δὲν εἶναι πιθανά· ἀναφέρεται μὲν χνούδιν, περὶ ἀνθράκων ὄντος τοῦ λόγου, τοῦτο ὅμως εἶναι «τὸ λεπτότατον τῶν ἀνθράκων καὶ τὸ ψιλότατον τῶν καρβούνων»(5), οὐχὶ δ' ἡ ἀνθρακιά. Τὸ χόβος ἀφ' ἑτέρου εἶναι λέξις ἀγνώστου ἐτυμολογίας· τέλος ἐκ τοῦ ἀσυναιρέτου ποιητικοῦ χόος δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ παραχθῇ τὸ χόβολη, οὗτινος οὔτε ὁ τύπος, οὔτε ἡ σημασία σχετίζονται πρὸς τὸ χοῦς.

Ὁ Γ. Κρομμύδας ἐν τῇ Διατριβῇ του λέγει ὅτι τὸ χόβολη παράγεται ἴσως «παρὰ τὸν χοῦν ἐπιβάλλειν» (6) ὁ δὲ G. Meyer θεωρεῖ τὴν λέξιν ξενικὴν καὶ σχετίζει πρὸς τὸ Βενετικὸν fogo καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν τούτου fogolo(7).

(1) Ὅρα ὅτι ὁ ἐπίδεσμος τῶν τραυμάτων καλεῖται παρ' ἀρχαίοις λαμπάδιον *Ἀριστοφ.* Ἀχαρν. 1177 *Δίων. Κάσσ.* 68. 8.

(2) *Συφτίλια* λέγονται ἐν Κερασοῦντι καὶ Τραπεζοῦντι τὰ κρεμάμενα νήματα πεπαλαιωμένου εἴτε τετριμμένου ὑφάσματος καὶ ῥῆμα δὲ *συφτιλιῶ* ἢ *ἀποσυφτιλίζω* φέρεται ἐν Πόντῳ ἀντὶ τοῦ ξεφτῶ.

(3) Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν πβ. τὸ *φιτρὶ* παρὰ τὸ Κύπριον φτρὶν (ἀπτρίον) *Δ. Οἰκονομίδου*, Γλωσσικά. Λεξικ. Ἀρχ. Δ'. 58.

(4) *Α. Κοραῆ*, Ἄτακτα Δ'. 685.

(5) ***Du Cange*** Ἐν λ. χνούδιν. Νῦν *χνούμ'* (ἡ) ἐν Ζαγορίῳ καὶ Ἰωαννίνοις λέγεται ἡ κόνις τῶν ἀνθράκων.

(6) *Γ. Κρομμύδα*, Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐνεστώσης κοινῆς ἡμῶν γλώσσης 222.

(7) *G Meyer*, Etymologisches BZ. III, 164 Fogolo ὡς ὑποκοριστικὸν τοῦ

Πρὸς δήλωσιν τῆς ἀνθρακιᾶς ἀληθὲς εἶναι ὅτι μεταχειριζόμεθα ἐνίοτε καὶ ξενικὰς λέξεις ὡς λ. χ. *σπούρνα* (Ἤπειρος-Θεσσαλία, Δωρίς, Πελοπόννησος), (1) *φόγκα* (2) *σπρούζια* (Ἤπειρος), *σπούζα* (Μελένικον), *ζ(ι)άρα* (Ἤπειρος Ἀδριανούπολις καὶ Στενήμαχος), συνήθως ὅμως γνησίως Ἑλληνικὰς ὡς τὰς ἑξῆς· ***ἀθάλη*** (Κρήτη, Κῶς), ***ἄθος*** (Κρήτη), ***ἀθουριὰ*** (Τῆλος), ***ἀθρακοβόλη*** (Σέλινον Κρήτης), ***ἀθρακιὰ*** (Κῶς), ***ἀρτατσὰ*** = ἀνθρακιὰ (Μεγίστη), ***θερμοσπουδιὰ*** (Σωζόπολις, Νάξος, Θεσσαλονίκη), ***θερμόσταχτη*** (Κύμη), ***(ἀ)θράκα*** (Εὔβοια, Ἤπειρος, Θήρα, Θεσσαλία, Κυνουρία) ***θρακόβολη*** (Μάνη, Οἰνοῦς), ***θρακοβολιὰ*** (Οἰνοῦς), ***θρακιὰ*** (Θήρα), ***θρακνιὰ*** (Ἤπειρος), ***θρακουνιὰ*** (Κέρκυρα Παξοί), ***καρβουνιστιὰ*** (Κρήτη), ***καρβουνοστιὰ*** (Χίος), ***χώστρα*** (Τσακωνία), ***σταχταρκὰ*** (Κύπρος).

Ἀφ' ἑτέρου ἡ λ. χόβολη εὕρηται καὶ ἐν χώραις (Πόντῳ, Καππαδοκίᾳ, Τσακωνίᾳ) ἐν αἷς δὲν δύναταί τις νὰ δεχθῇ Βενετικὴν ἐπίδρασιν.

Ἐκ τῶν προτέρων λοιπὸν πιθανὸν θὰ ἦτο, ἂν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπειρώμεθα νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν λέξιν.

Ἡ τέφρα, ὡς καὶ ἐν τῇ πρώτῃ λέξει τῆς παρούσης πραγματείας εἶπον, ἐκαλεῖτο εἰς παλαιοτέρους χρόνους καὶ νῦν δὲ ἐνιαχοῦ ἄθος· ἐκ τούτου καὶ τοῦ βάλλω ἐγένετο κατ' ἀρχὰς τὸ ***ἀθοβόλι***(3) ἤτοι ὁ τόπος ἔνθα ἡ τέφρα βάλλεται καὶ συνεκδοχικῶς αὐτὴ ἡ τέφρα(4), μετὰ ταῦτα δὲ ἡ ***ἀθοβόλη***(5) (πβ. τὸ ἀθρακοβόλι-ἀθρακοβόλη ἀθο-

fogo δὲν φέρεται ἐν τῷ Βενετικῷ λεξικῷ τοῦ Boerio· μόνον τὸ fogoler. Ἐκ τοῦ fogolo παράγει τὴν λ. καὶ ὁ ***Kretschmer***, Der Lesbische Dialekt 430.

(1) Λατιν. pruna, Ρουμανικὸν spruna *G. Meyer*. Neugr. Stud. III, 73.

(2) *Γ. Ζηκίδου*. Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα τῆς Ἠπείρου Ζωγρ. Ἀγὼν Α'. 57.

(3) Εἰς τὸν τύπον τοῦτον, μεθ' ὑπερβιβασμοῦ τόνου, ἀνακτέα τὸ τῆς Μήλου ***χόβολι*** καὶ τὸ τῆς Δωρίδος ***χόγολι***. Τὸν τύπον ***χόβολο*** διακρίνω εἰς τὸ τῆς Μεγαλοπόλεως ***χούβουρο***.

(4) Ἔπιθι τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας περὶ τοῦ ἀνθρακούφη εἰρημένα μοι. Τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν ὑπέστη καὶ ἡ λέξις ***ἀναρρόδι***, ἥτις δηλοῦσα τὸ ὄργανον τὸ πρὸς πυράκτωσιν τοῦ φούρνου χρησιμοποιούμενον (Κῶς, Πάρος) ἐν Καρπάθῳ νῦν ὑπὸ τὸν τύπον ***ἀνάρρουα*** τὰ (=ἀνάρροδα) δηλοῖ τὸ μέρος, ἔνθα ἡ ἀνθρακιὰ τοῦ φούρνου συλλέγεται.

(5) Τὸν τονισμὸν ὑποδεικνύει τὸ μεσαιωνικὸν χοβόλη (παρὰ Du Gange), ὅπερ καὶ νῦν ἐν Πάτμῳ λέγεται, τὸ ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ Παγγαίου ***φουβόλη***, τὸ τῆς Λέσβου ***χουβόλ'*** (ή) καὶ τὸ τῆς Βελβεντοῦ ***χουβόλ'*** ἢ ***φουγόλ'*** (ἡ) ***Ε. Μπουντώνα***, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν πέριξ. Ἀργ. Κορ. 85. Πβ. καὶ τὸ ἐκ Σελίνου τῆς Κρήτης συνώνυμον ***ἀθρακοβόλη***.

κούφι - ἡ ἀθοκούφη) ἢ *ἀθόβολη*(1) (πρ. τὸ (ἀ)θρακοβόλι - ἡ θρακόβολη). Ἐκ τοῦ ἀθόβολη εἶτα ἐγένετο *θόβολη*. τροπῇ δὲ συνήθει τοῦ θ εἰς φ(2) *φόβολη* (Στενήμαχος. Φιλιππούπολις)(3) καὶ πάλιν τροπῇ τοῦ φ εἰς χ, ἐπ' ἴσης συνήθει(4), *χόβολη*(5) (Ἤπειρος. Θράκη. Κύθηρα. Κύμη. Κῶς. Μεσσηνία. Τσακωνία).

ΦΑΙΔΩΝ Ι. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Σημ. Ἐν τῷ ὡς Παραρτήματι τοῦ Α' Τόμου τῆς Ἀθηνᾶς ἐκδιδομένῳ Ε' τούτῳ τόμῳ τοῦ Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς περιέχονται μόνον τρεῖς πραγματεῖαι. Αἱ λοιπαὶ δημοσιευθήσονται μὲ ἰδίαν σελίδωσιν ἐν τῷ δαπάναις τοῦ Κράτους συμφώνως τῷ νέῳ περὶ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Νόμῳ (1383) ἐκδοθησομένῳ ὡς συνέχεια τοῦ παρόντος Ε' τόμῳ τοῦ Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς.

(1) Γνωστὴ σήμερον ἐν Κρήτῃ ὡς *ἀθούβαλη*, *ἀθούμαλη*, *ἀθούμπαλη*.

(2) Πβ. φηλεά, φηλυκός, φηκάρι, φυλάκι, Φοτόκο (Θεοτόκος).

(3) Ὡς *φουβόλη* ἐν τῇ κατὰ Παγγαῖον χώρᾳ γνωστή.

(4) Ὅρα φούχτα χούφτα, φουγλάρος - χουβλάρος, φήμη - χουμια.

(5) Ἐν Σύμῃ *χόβελη*, *χόβαλη* ἐν Μεγαλοπόλει καὶ *χόγολη* ἐν Καστορίᾳ.

Α) ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ

Β) ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΝΕΩΝ

Α

Λ

Μ

N

Ξ

O

Π

Φ

Χ

Ψ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ ΩΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ Δ΄ ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ Ε΄ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

A

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1920

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1919

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ

Τὸ ἔπεργον τοῦ σίτου

Ἡ λ. *ἔπεργον* ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ *ἄπεργον*, *πρόσεργον*, *πάρεργον*, *κάτεργον*, *σύνεργον*· καὶ αἱ μὲν *ἄπεργον* καὶ *πρόσεργόν* εἰσιν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, οἷον «λίθους *ἄπεργον* ἔχοντας» (=ἀκατέργαστον) ΑΕ 1886 σ. 185 καὶ τὸ «*πρόσεργον* τοῦ λίθου. . . .» ἤτοι τὸ προσδεόμενον κατεργασίας subsicivus. Ἡ δὲ λ. *κάτεργος* ὡς ἐπίθετον = κατειργασμένη γῆ, πρὸς ἣν ἀντίκειται ἡ λ. *ἀργός*· ὡς οὐσιαστικὸν δὲ παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις τὸ *κάτεργον* = (τὸ πλοῖον), ἐν ᾧ καταναγκαστὴ ἐργασία γίνεται, ἀναγκαστικῶς ἐργάζονται. Ἡ δὲ λ. *συνεργὸς* ὡς ἐπίθετον = ὁ συνεργαζόμενός τινι, οὐσιαστικῶς δὲ *σύνεργον* ὁ λαὸς νῦν λέγει τὸ ὄργανον ἢ τὸ ἐργαλεῖον, δι' οὗ ἐργάζεταί τις καὶ ὅπερ ὡς συνεργὸν ἔχει καὶ σύντροφον.

Καὶ ἡ λ. *ἔπεργος* ὡς ἐπίθετον σημαίνει τὸ ἐπὶ τῷ ἔργῳ τῷ κυρίῳ προστιθέμενον, οἷον σωφροσύνη ἐστὶν *ἔργων ἔπεργος* καὶ ἐγκρατείας συνεργὸς (Στοβ.)· ὡς καὶ τὸ *ἐπέργιον* = πρόσθετον ἔργον· οἷον «αἱ τέχναι τῶν πιστῶν *ἐπέργιόν* εἰσιν, *ἔργον* δὲ ἡ θεοσέβεια» (Κλήμης).

Τὸ δὲ *ἔπεργον τοῦ σίτου* εὕρηται ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Τράλλεων περιεχούσῃ ψήφισμα, δι' οὗ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐκείνης τιμῶσι τὸν πολίτην αὐτῶν . . . . . . ἐκδανείσαντα, σιτωνήσαντα ἀπὸ Αἰγύπτου *καὶ ἔπεργον ποιήσαντα* εἰς τὸν σῖτον καὶ δόντα εἰς τὸ δημόσιον δηνάρια ΒΦΚΖ (= 2527) CIG 2930. Καὶ ἐνταῦθα προδήλως τὸ *ἔπεργον εἰς τὸν σῖτον* σημαίνει τὰ πρόσθετα ἔξοδα, τὰ γενόμενα διὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ σίτου ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὰς Τράλλεις, τὴν πατρίδα τοῦ σιτώνου. Τοῦτο δὲ σαφὲς γίνεται καὶ ἐξ ἑτέρας ἐπιγραφῆς τῶν Τράλλεων CIG 2927, ἔνθα λέγεται «σιτωνήσαντα δὲ καὶ τὸν ἀπὸ Αἰγύπτου σῖτον . . . μοδίων μυριάδας ἓξ καὶ προχρήσαντα ἐκ τῶν

ἰδίων τὴν τιμὴν τοῦ σείτου *καὶ τὰς γενομένας μέχρις ἐνθάδε δαπάνας πάσας*»· ἔνθα σαφῶς διαστέλλονται ἡ δαπάνη, ἡ πρὸς τὴν ὠνὴν τοῦ σίτου γενομένη, καὶ αἱ προσγενόμεναι **δαπάναι πᾶσαι** πρὸς μεταφορὰν αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα τοῦ σιτώνου.

Ὅτι δὲ ταύτην τὴν σημασίαν ἔχει ἡ λ. *ἔπεργον*, δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἀμοργοῦ, ἥτις ἔχει ὧδε· «οἱ δὲ ἐγγυηταὶ ἐγγυάσθωσαν *ἅπαν τὸ τοῦ μισθώματος καὶ τῶν ἐπέργων ἁπάντων ἀπότεισμα*» Dittenberger Syll. 531,15 καὶ 48, ἔνθα ὀρθῶς ὁ Reinach les frais accessoires ἡρμήνευσεν (Inscript. jurid. Grecques, σ. 504)· διότι καὶ ἐνταῦθα διαστέλλονται τὸ κύριον ἀπότεισμα, τὸ τοῦ μισθώματος δηλαδὴ καὶ τὰ τῶν ἐπακολούθων αὐτῷ ἤτοι τὰ δευτερεύοντα ἔξοδα.

Καίπερ δὲ τούτων σαφῶς ἐχόντων, ὅμως ἀναγινώσκει τις ἐν τῷ Κωνσταντινιδείῳ Λεξικῷ «*ἔπεργος ον, δραστήριος, ἀσχολούμενος εἴς τι* Συλλ. Ἐπιγρ. 2930,13» παραπέμπει δηλαδὴ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Τράλλεων «ἔπεργον ποιήσαντα εἰς τὸν σῖτον»· τὸ σφάλμα δὲ εὕρηται καὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἤτοι τῷ Λεξικῷ τοῦ Liddell-Scott ὅπερ ἔχει *ἔπεργος, ον* active, employed IG 2930, 10!

Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο· τὸ μὲν Κωνσταντινίδειον Λεξικὸν δὲν παρέλαβε καὶ τὴν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἀμοργοῦ χρῆσιν τῆς λ. ἔπεργον· ὁ δὲ Herwerden παραλαβὼν τὴν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης χρῆσιν τῆς λέξεως παρέλιπε νὰ προσσημειώσῃ καὶ τὴν ἐκ τῆς τῶν Τράλλεων ἐπιγραφῆς σημασίαν τῆς λ. διδακτικωτάτην οὖσαν.

ἀθμονάζειν

Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Ἡσυχίου φέρεται·

«*ἀθμονάζειν, τὸ εἰς δῆμον ἀφικνεῖσθαι τῆς Ἀττικῆς*»· οὐδεμία δὲ παρατήρησις ἐγένετο περὶ τούτου ὑπὸ τοῦ ἐκδόντος τὸν Ἡσύχιον Schmidt (1858)· ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐκδόντας τὸν Θησαυρὸν τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου δὲν ἐπῆλθεν ὑπόνοιά τις περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης τοῦ ἀρχαίου λεξικογράφου· ὁ δὲ Herwerden ἐν τῷ Λεξικῷ αὐτοῦ ὑποπτεύσας τὸ δίδαγμα τοῦτο ὡς οὐχὶ ὀρθὸν προέβη εἰς διόρθωσιν

ἀθμονάζειν, «**Ἀθμονάζ' ἰέν(αι)**, *τὸ εἰς δῆμον ἀφικνεῖσθαι τῆς*

Ἀττικῆς»· ἀλλὰ καὶ ἡ διόρθωσις αὕτη δὲν εὐοδοῦται ἐκ τῆς ἑπομένης ἑρμηνείας· διὸ καθ' ἡμᾶς συμπληρωτέον

«*ἀθμονάζειν*, τὸ εἰς (*Ἄθμονον*) δῆμον ἀφικνεῖσθαι τῆς Ἀττικῆς»· τὸ δὲ Ἄθμονον τοῦτο ἔκειτο παρὰ τὸ νῦν Ἀμαρούσιον· ἐπειδὴ δὲ ἐν αὐτῷ ἐλατρεύετο ἐξαιρέτως ἡ Ἄρτεμις, *Ἀμαρυσία* ἐπικαλουμένη, προφανῶς τὸ ἐπίθετον τοῦτο τῆς θεᾶς κατὰ μικρὸν ἐκνικῆσαν ἐπεσκίασε τὸ κύριον ὄνομα καὶ τέλος τὸ Ἀμαρύσιον ἐξηφάνισε τὸ ἀρχαῖον Ἄθμονον.

Πρὸς τὸ *ἀθμονάζειν* τοῦτο κατὰ τὴν σημασίαν παραβλητέον καὶ τὸ *ἐπιχωριάζειν*, εἰς χωρίον τι ἢ χώραν τινὰ ἔρχεσθαι, φοιτᾶν ποι· πρὸς δὲ τὸ *θαμίζειν* ποι, ἔρχεσθαι θαμὰ εἴς τι μέρος· *ὁρμίζειν* τὴν ναῦν, εἰς τὸν ὅρμον ποιεῖν ἰέναι, εἰσάγειν· ἔτι δὲ καὶ τὸ *ἀκτάζειν*, εἰς τὴν *ἀκτὴν* ἰέναι, ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἑστιᾶσθαι καὶ διασκεδάζειν· τούτοις δὲ προστεθήτω καὶ τὸ ῥ. *ἐξαβυδίζειν*, ἐκ τῆς Ἀβύδου ἐκπλεῖν (Ἀθηνᾶ 1910, 486).

Λαμπτραὶ — Λαμπτρᾶσι, Θοραὶ — Θορασι.

Ὁ δῆμος τῆς Ἀττικῆς *Λαμπτραὶ* ἔκειτο, ὅπου νῦν ἡ τοπωνυμία *Λαμπρικᾶς*, πρὸς ν. δηλαδὴ τοῦ νῦν Κορωπίου· ἀλλὰ τοῦ ἀρχαίου τούτου δήμου οὐδὲν τῶν τοπικῶν ἐπιρρημάτων βλέπει τις σεσημειωμένον οὔτε ἐν τῷ τῶν κυρίων ὀνομάτων Λεξικῷ τοῦ Pape-Benseler οὔτε ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου, οὐ μὴν οὐδὲ ἐν τῷ τοῦ Herwerden νεωτάτῳ Λεξικῷ. Διὸ σημειωθήτω μοι προχείρως νῦν τὸ ἐπίρρημα *Λαμπτρᾶσιν* (= ἐν Λαμπτραῖς), ὅπερ τρὶς ἐν ταῖς Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς ἐγὼ ἀνέγνων· καὶ δὶς μὲν εὗρον ἐν ἠκρωτηριασμένῃ ἐπιγραφῇ, κτημάτων ὅρους περιεχούσῃ «Φίλα χωρ. Κυπρίων *Λαμπτρᾶσι*. Θράσωνος Λαμπτρᾶσι» CIA, III[1] 61 Lapis I, col. II 24 καὶ 25. Ὡσαύτως περιέχει τὸ ἐπίρρημα τοῦτο καὶ Ἀττική τις ἐπιγραφὴ εὑρεθεῖσα ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ *Λαμπρικᾶ* (ʼστοῦ Κίτσι τὸ πηγάδι) ἥτις περιέχει ψήφισμα τῶν Λαμπτρέων (CIA II[1] 582) ἔχον ὧδε.

«Κηφισόδωρος εἶπεν· ἐψηφίσθαι Λαμπτρεῦσιν, ἐπειδὴ Φιλοχήδης φιλότιμός ἐστιν εἰς τὰς θυσίας καὶ τὰ κοινά, ὧν μέτεστιν αὐτῷ ἐν τῷ δήμῳ, ἐπαινέσαι Φιλοχήδην Ἀριστάρχου Ἀχαρνέα φιλοτιμίας

ἕνεκα καὶ δοῦναι αὐτῷ ἀτέλειαν καὶ νέμειν αὐτῷ κρέα ἐν τοῖς ἱεροῖς, οἷς ἂν θύωσιν οἱ δημόται *Λαμπτρᾶσι καθ' ἅπερ Λαμπτρεῦσιν*».

Ἀλλὰ τὸ παρὰ τὰς Λαμπτρὰς γινόμενον ἐπίρρημα ἄγει πως ἡμᾶς καὶ εἰς τὰ τοπικὰ ἐπιρρήματα, ἅπερ γίνονται παρὰ τὸν τῆς Ἀττικῆς δῆμον, *Θοραί*, περὶ οὗ Στέφανος ὁ Βυζάντιος διδάσκει· «*Θοραὶ*» καὶ τὰ τοπικὰ «*Θόραθεν - Θόρασι - Θόραζε*»· τὸ δὲ δίδαγμα τοῦτο τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου ἐπαναλαμβάνει καὶ τὸ Λεξικὸν Pape-Benseler καὶ ὁ Θησαυρός.

Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ δῆμος ἐλέγετο *Θοραὶ* ἢ *Θορὰ* καὶ οὐχὶ *Θόραι* ἢ *Θόρα*, τονιστέον καὶ τὰ ἐπιρρήματα, Θορᾶθεν-Θορᾶσι-Θορᾶζε ἤτοι ἐπὶ τῆς παραληγούσης.

Καὶ ὅτι μὲν ὠξυτονεῖτο τὸ ὄνομα τοῦ δήμου τούτου, ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡρῳδιανοῦ γράφοντος «τὰ εἰς *ρα* δισύλλαβα μονογενῆ, τῷ ο παραληγόμενα, ὀξύνεται, οἷον σπορά, φθορά, δορά, φορά, *Θορά*, δῆμος Ἀττικὸς τῆς Ἀκαμαντίδος φυλῆς (Ἡρῳδιαν. Α' 260)· περὶ δὲ τοῦ τονισμοῦ τῶν εἰς *θεν* ἐπιρρημάτων ὁ αὐτὸς γραμματικὸς διδάσκει· «τὰ μὲν ἐκ βαρυτόνων γινόμενα τρίτην ἀπὸ τέλους ἔχει τὴν ὀξεῖαν, Φθία-Φθίαθεν, τὰ δὲ ἐξ ὀξυτόνων προπερισπᾶται, οἷον Ὑσιαὶ-Ὑσιᾶθεν (Α' 510)· ὥστε καὶ Θοραὶ-Θορᾶθεν, Θορᾶσι-Θορᾶζε (1).

Κρωπεία - Κρωπιὰ - Κεκροπία.

Ὁ Leake ἐν τῇ περὶ τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς περισπουδάστῳ συγγραφῇ αὐτοῦ ἐπαγόμενος τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου (Β', 19) ἱστοροῦντος τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἀρχιδάμου εἰς τὴν Ἀττικὴν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔχει τὴν γραφὴν *Κεκροπία* καὶ διατείνεται, ὅτι ὀλίγα τινὰ χειρόγραφα τοῦ ἱστορικοῦ ἔχουσι

(1) Περὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν εἰς -θεν ἐπιρρημάτων συμπληρωτικῶς ὁ κ. Γεώργ. Χατζιδάκις γράφει· «τὰ εἰς θεν ἐπιρρ. ἐσχηματίζοντο προσθήκῃ τῆς καταλήξεως εἰς τὸ θέμα, Ὀλυμπία-αθεν, Ἀθήνη-θεν, Ἀλωπεκῆθεν, Μουνιχίαθεν, οἴκοθεν, θεόθεν, οὐρανόθεν· ἐπειδὴ δὲ τὰ δευτερόκλιτα, τα προσλαμβάνοντα τὸ ἐπίθημα τουτο καὶ λήγοντα εἰς **οθεν** ἦσαν πλείονα, πρὸς τοῦτο συνεμορφώθησαν καὶ πολλὰ τῶν ἐκ πρωτοκλίτων καὶ τῶν ἐκ τριτοκλίτων· καὶ ἐπειδὴ τὰ ληφθέντα ὡς πρότυπα εἰς **-οθεν** ἦσαν παροξύτονα, καὶ πάντα τἄλλα ἐτονίσθησαν κατ' αὐτὰ οἷον παλαιόθεν, Κορινθόθεν, ῥιζόθεν, ἐσχαρόθεν, Κικυννόθεν, Μεγαρόθεν, νοτόθεν, Μαραθωνόθεν, Ἐλευσινόθεν. (Ἀκαδημ. Ἀναγνωσμ. Γ', 160).

τὴν γρ. *Κρωπία*· ἀλλ' ὁ διισχυρισμὸς οὗτος τοῦ ἐπιφανοῦς ἀρχαιολόγου δὲν φαίνεται ἀσφαλής· διότι πάντες οἱ ἐκδόται τοῦ Θουκυδίδου ἔχουσι *Κρωπία*, ἡ δὲ γρ. *Κεκρωπία* οὐδὲ ἐν ταῖς κριτικαῖς σημειώσεσι μνημονεύεται.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ τύπου *Κρωπια* ὑπάρχει ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὸν τονισμὸν τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν γραφὴν τῆς παραληγούσης αὐτοῦ· διότι τινὲς μὲν γράφουσι τὴν παραλήγουσαν διὰ τῆς διφθόγγου *ει*, τινὲς δὲ διὰ τοῦ *ι*· καὶ ἄλλοι μὲν τονίζουσιν αὐτὴν εἰς τὴν παραλήγουσαν, ἄλλοι δὲ εἰς τὴν λήγουσαν· ὁ Hermann προτιμᾷ *Κρωπειά*, ὡς καὶ ὁ Boeckh ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν ἐπιγραφῶν (IG, IV σελ. 13 Index τῶν κυρ. ὀνομάτων)· τὸ δὲ Λεξικὸν τοῦ Pape-Benseler ἔχει *Κρωπειαί*, ἐν τῷ πληθυντ. ἀριθμῷ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἡ *Κρωπιά*· καὶ ὁ Meisterhans ἔχει Κρωπιὰ-Κρωπίδης, ἀλλ' αἱ παραπομπαὶ αὐτοῦ πλημμελεῖς· προσθετέον δ' ὅτι ἐν λιθίνῃ ἐπιγραφῇ οὔπω εὑρέθη τὸ ὄνομα τοῦ δήμου τούτου (Κρωπιά).

Ἀλλὰ πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας ἡμῶν δύναται νὰ συντελέσῃ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἡρῳδιανοῦ· διότι κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ γραμματικοῦ ὁ δῆμος οὗτος τῆς Ἀττικῆς γράφεται καὶ τονίζεται, ὥσπερ καὶ οἱ ἑξῆς τῆς Ἀττικῆς δῆμοι «*Πλωθιά, Ἐρχιά, Ἁμαξαντιά, Λακιά, Αἰγιλιά*»· ἤτοι τὰ ὀνόματα τῶν δήμων τούτων παραλήγεται τῷ *ι* καὶ ὀξύνεται (Ἡρῳδιαν. Α΄ 290).

Ὁ ἐπὶ τῆς ληγούσης τονισμὸς τοῦ δήμου *Κρωπιὰ* δύναται νὰ τεκμαρθῇ καὶ ἐκ τοῦ τόνου τῶν τοπικῶν ἐπιρρημάτων τῶν ληγόντων εἰς *θεν-σι*· διότι κατὰ τὸν αὐτὸν Ἡρῳδιανὸν τὰ εἰς *θεν* τὰ τῷ *α* μακρῷ παραληγόμενα ἢ τῷ *η* ἢ τῷ *ω*, εἰ μὲν τὸ πρωτότυπον αὐτῶν βαρύτονόν ἐστι, τρίτην ἀπὸ τέλους ἔχει τὴν ὀξεῖαν. . . . .

Εἰ δὲ **ὀξύτονόν** ἐστι, προπερισπᾶται, Θεσπιαὶ-Θεσπιᾶθεν. (Ἡρῳδ. Α΄, 510)· ὅτι δὲ τὰ τοπικὰ τοῦ *Κρωπία* προπεριεσπῶντο, μαρτυρεῖται ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου γράφοντος Κρωπιά καὶ τὰ τοπικὰ Κρωπιᾶθεν, Κρωπιᾶσι-Κρωπιάνδε».

Ὅθεν διορθούσθω μοι τὸ ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου δίδαγμα «Κρωπία καὶ τὰ τοπικὰ Κρωπίαθεν-Κρωπίασι». Ὁ δὲ δημότης τῆς *Κρωπιᾶς* ἐλέγετο *Κρωπίδης* καὶ ὁ ἐκ Κρωπιδῶν καὶ ὁ τύπος οὗτος εὕρηται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς διὰ τοῦ *ι* πάντοτε γραφόμενος· τὰ δὲ τοπικὰ ἐπιρρήματα ἐλέγοντο οὐχὶ μόνον μιᾷ λέξει Κρω-

πιάθεν, Κρωπιᾶσι-Κρωπιάνδε, ὡς προεμνημονεύθη, ἀλλὰ καὶ περιφραστικῶς «*ἐκ* Κρωπιδῶν, *ἐν* Κρωπιδῶν, *εἰς* Κρωπιδῶν»· ὁ περιφραστικῶς δ' οὗτος τύπος οὐ μόνον ἐκ τοῦ ἀρχαίου λεξικογράφου μαρτυρεῖται, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἐπικυροῦται.

κριθολογεῖν, βωλολογεῖν, κυπηρολογεῖν.

Καὶ αἱ τρεῖς αὗται λέξεις παρέχονται ἐκ τῶν Ὀξυρυγχικῶν παπύρων· ὁ δὲ Herwerden ἐν τῷ Λεξικῷ αὐτοῦ (Lexicon Graecum Suppletorium 1910) ἐθησαύρισε μὲν τὸ *βωλολογεῖν* (Addenda), ἀλλὰ τὸ *κριθολογεῖν* καὶ *κυπηρολογεῖν* μένουσιν ἀθησαύριστα. Καὶ τὸ μὲν *κριθολογεῖν* καὶ *βωλολογεῖν* εὑρίσκονται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 708 παπύρῳ, ὅστις περιέχει δημόσιον ἔγγραφον διδακτικώτατον καὶ ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν διοίκησιν τῆς ἑλληνιζούσης ἐκείνης χώρας.

Ὁ ἐπιστράτηγος δηλαδή, ὃς καὶ τὴν γενικὴν διοίκησιν τοῦ νομοῦ ἐκείνου εἶχεν, ἔλαβε φορτίον σίτου (γόμον πυροῦ), παρὰ τῶν *σιτοφυλάκων* ἀποσταλέν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ἐκ τοῦ ἀποσταλέντος πυροῦ δοθέντα πρὸς αὐτὸν δείγματα οὐχὶ καθαρὰ ἐφάνησαν, ἐκέλευσεν, ἵνα ἐξελεγχθῇ ὁ ἀποσταλεὶς σῖτος ἢ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ παπύρου «ἐκέλευσε *κριθολογηθῆναι καὶ βωλολογηθῆναι τὸν πυρόν*». Καὶ ἐπειδὴ διὰ τοῦ ἐνεργηθέντος ἐλέγχου εὑρέθη ἐν τῷ σίτῳ ποσότης ἱκανὴ *κριθῆς* καὶ *βώλων* (=χωμάτων), ὁ ἐπιστράτηγος κελεύει τὸν ὑπ' αὐτῷ στρατηγὸν τοῦ διαμερίσματος ἐκείνου, ἵνα καταστήσῃ ὑπεύθυνον *τὸν σιτολόγον*, ὃς τὸν νενοθευμένον πυρὸν ἀπέστειλεν.

Ὁ πανοῦργος δηλαδὴ καὶ αἰσχροκερδὴς σιτολόγος προφανῶς ἀφελὼν ποσόν τι σίτου καθαροῦ ἀντὶ τούτου *ἰσόσταθμον* κριθὴν καὶ βώλους γῆς εἰς τὸν ἀποσταλέντα γόμον τοῦ πυροῦ ἐνέβαλεν· ἀλλ' ὁ δόλος αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἐπαγρυπνοῦντος ἐπιστρατήγου ἀνεκαλύφθη καὶ δεόντως ἐτιμωρήθη.

Ἐκ τῶν συμφραζομένων δὲ κατάδηλος γίνεται καὶ ἡ σημασία τῶν δύο νέων τούτων ῥημάτων· σημαίνουσι δηλαδὴ τὸ *κριθολογεῖν* καὶ *βωλολογεῖν τὸν σῖτον* ἢ *τὸν πυρόν*, *ἐκλέγειν* ἢ *ἐξαιρεῖν* τὴν ἐν τῷ πυρῷ κριθὴν καὶ τοὺς βώλους γῆς ἢ χώματος, ἑπομένως καθαίρειν τὸν σῖτον ἐκ τῶν νοθευμάτων ἐκείνων· ὅθεν τὸ *κριθολογεῖν* καὶ *βω-*

λολογεῖν τι κατὰ τὴν σημασίαν αὐτῶν ταύτην καὶ τὴν σύνταξιν συμφωνοῦσι καὶ πρὸς ἄλλα τινὰ σύνθετα γνωστὰ ἡμῖν ἤδη οἷον· πρὸς τὸ *αἰρολογεῖν*, σημαῖνον ἐκλέγειν ἢ ἐξαιρεῖν τὴν ἐν τῷ πυρῷ ἢ τῇ κριθῇ *αἶραν*, ὅπερ ῥῆμα νεωστὶ ἀπέδωκεν ἡμῖν ἡ τῆς Λυκοσούρας ἐπιγραφή, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Β. Λεονάρδος· φέρεται δ' ἐν τῇ ἐπιγραφῇ «ἐλαὶ αἰρολαγημέναι» ἤτοι *κεκαθαρμέναι ἐκ τῆς αἴρας* ἢ *καθαραὶ αἰρῶν*, πρὸς ὅπερ ὁ ἡμέτερος ἀρχαιολόγος παρέβαλε λίαν ὀρθῶς τὴν τοῦ Θεοφράστου ῥῆσιν «σῖτος *καθαρὸς αἰρῶν*» (Φυτ. ἱστορ. Η' 1) καὶ δένδρα καρπολογούμενα (Φυτ. αἴτ. Ι, 15,1) ΑΕ 1898, 265)· τὰς ὀρθὰς δὲ ταύτας αὐτοῦ παρατηρήσεις ἀπεδέξατο καὶ ὁ Dittenberger ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὁ Herwerden ἐν τῷ Λεξικῷ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν δευτέραν ῥῆσιν τοῦ Θεοφράστου προτιμητέον «δένδρα *καρφολογούμενα*» (ἀντὶ «*καρπολογούμενα*»), ὧν δηλαδὴ ἀφαιροῦνται τὰ *κάρφη*, ξηρὰ κλωνία καὶ κλαδία, τὰ *ξεράδια* ἢ ξεραμάδια, ὡς ὁ λαὸς καλεῖ. Διότι τὸ χωρίον τοῦ Θεοφράστου ἔχει ὧδε· «διὰ τὸ μηδεμίαν πληγὴν ἐν τοῖς ἄνω γίνεσθαι *κλωμένων* ἢ *καρφολογουμένων* τῶν δένδρων ..... (διὰ τὸ ...) *ἀκλάστων ὄντων καὶ ἀκαθάρτων*». Καὶ ἐν τοῖς χαρακτῆρσιν ὁ αὐτὸς φιλόσοφος λέγει περὶ τοῦ κόλακος «ἀπὸ τοῦ ἱματίου *ἀφελεῖν κροκύδας* καὶ ἐάν τι πρὸς τὸ τρίχωμα τῆς κεφαλῆς ἀπὸ πνεύματος *προσενεχθῇ ἄχυρον, καρφολογῆσαι*» (Χαρ. Β').

Κατὰ τὸ *καρφολογεῖν τι ἤ τινα* ἔχομεν καὶ τὸ *κροκυδολογεῖν τινα*, *κροκυδίζειν τινὰ* καὶ *βοτανολογεῖν* τὸν ἀγρὸν Ἱπ. 1278,21· ἢ βοτανίζειν τὸν ἀγρὸν (Θεοφρ. Αἴτ. Φ. Γ', 20,9)· ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Θεοφράστου ἐλέχθη *βλαστολογεῖν* τὴν ἄμπελον (Φυτ. Αἴτ. Γ', 6,1). Ὁμοίως ἐλέχθη καὶ *ἀκρολογεῖν* τοὺς στάχυας ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ (9.89). Καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ σήμερον λέγεται «*κορφολογῶ, κορφοκοπῶ* τὸν βασιλικὸν (τὸ ἄνθος)(1). Καὶ ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Somavera ἔχομεν τὸ *φυλλολογεῖν* τὸ ἀμπέλι, τὴν συκαμινέαν. Τούτοις βεβαίως δὲν δύναται νὰ προστεθῇ καὶ τὸ *κοκκολογεῖν ἀρτάβας σίτου ἀπὸ κριθῆς καὶ αἴρας*, ὅπερ ῥῆμα ἀπεθησαύρισεν ὁ Herwerden ἐν τῷ ἑαυτοῦ Λεξικῷ.

(1) Παραβλητέον καὶ τὸ δημῶδες ᾆσμα λέγον·

«κόρη κατέβα κάτω | κ' ἀπάνω θάνεβῶ
νὰ σὲ κορφολογήσω | 'σὰν τὸν βασιλικόν.

Κατὰ τὴν αὐτὴν σημασίαν καὶ σύνταξιν πρὸς τὸ *κριθολογεῖν* καὶ *βωλολογεῖν* τὸν σῖτον ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου καὶ τὸ ῥ. *ἐκλιθολογεῖν* τὸν ἀγρόν, τὸ χωρίον, ἤτοι ἐκλέγειν καὶ ἐξαιρεῖν τοὺς ἐν αὐτῷ λίθους, ἔνθα ἡ προστεθεῖσα *ἐκ* ἀποσαφεῖ ἔτι μᾶλλον τὴν σημασίαν τοῦ συνθέτου· τὸ χωρίον τοῦ φιλοσόφου διδακτικώτατον ὂν ἔχει ὧδε· «ἀνελθών τις εἰς Συρακούσας ἐκ Κορίνθου τὸ χωρίον δοκοῦν ἀγαθὸν » *ἐκλιθολογήσας* διέφθορεν· ἐξεπήγνυτο γοῦν ὁ σῖτος οὐκ ἔχων οὐ» δεμίαν προβολήν, *ἐξαιρεθέντων τῶν λίθων*». (Φυτ. Αἴτ. Γ', 20,5). Τούτοις προσθετέον καὶ τὸ παρὰ Διοδώρῳ *ῥιζολογεῖν* τινα· διότι ὁ ἱστορικὸς λέγει περὶ τοῦ Τιμολέοντος, ὅτι «πάντας τοὺς κατὰ τὴν νῆσον *ἐρριζολόγησε τυράννους*» ἤτοι ῥιζόθεν ἢ προρρίζους ἐξέβαλε, τὰς ῥίζας τῶν τυράννων ἐξεῖλεν ἢ ἐξερρίζωσεν αὐτοὺς (Διοδ. 16,82). Τοῖς εἰρημένοις συνθέτοις συμφωνεῖ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἰωσήπῳ *ἐπικαρπολογοῦμαι* τοὺς ἀμητούς, ὅπερ περὶ τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν σταφυλῶν λέγεται *ἐπιρραγολογῶ*. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐλέχθη ὑπὸ μὲν τοῦ Θουκυδίδου *ἀργυρολογεῖν* τοὺς συμμάχους (Η', 3), ὑπὸ δὲ τοῦ Πολυβίου *φορολογεῖν* τινα (Α', 8,1).

Τὸ δὲ ῥῆμα *κυπηρολογεῖν* εὕρηται ἐν ἑτέρῳ Ὀξυρυγχικῷ παπύρῳ (PO, 374), ὅμοιον κατά τε τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν σημασίαν πρὸς τὸ *κριθολογεῖν* καὶ τὸ *βωλολογεῖν*· διότι ἐν τῷ παπύρῳ τούτῳ λέγεται *κυπηρολογεῖν* καὶ *παραδοῦναι τὴν γῆν καθαρὰν ἀπὸ κυπήρεως*», ἔνθα τὸ *παραδοῦναι τὴν γῆν καθαρὰν ἀπὸ κυπήρεως*, ἱκανῶς διαφωτίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ *κυπηρολογεῖν*. Ἔστι δὲ τὸ *κύπειρον* (οὐχὶ κύπηρον) φυτόν τι ἔλειον καὶ εὐῶδες, γνωστὸν ἀφ' Ὁμήρου εἰπόντος «καίετο δὲ λωτός τε ἰδὲ θρίον ἠδὲ κύπειρον»· ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἔχει τὸν τύπον *κύπερον*· ἐπλάσθη δὲ καὶ ῥ. *κυπειρίζειν*, τῷ κυπείρῳ ὁμοιάζειν. οἷον, νάρδος κυπειρίζουσα κατὰ τὴν εὐωδίαν. Ποῖον δέ τί ἐστι αὐτὸ τὸ φυτόν, τὸ κύπειρον, τίνα τὰ εἴδη αὐτοῦ, ὡς καὶ περὶ *κύπρου*, λεγέτωσαν τὰ δέοντα οἱ φυτολογοῦντες, ἱκανὰ δ' ἔχει καὶ τὸ φυτολογικὸν Λεξικὸν τοῦ ἀειμνήστου Γενναδίου.

Πεισθέταιρος - Πειθέταιρος Πεισέταιρος - Πισθέτερος.

Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἥτις ἐπιγράφεται, οἱ Ὄρνιθες, δρῶντα πρόσωπά εἰσιν ὁ *Πεισθέταιρος* καὶ ὁ ***Εὐελπίδης***.

Ἐν δὲ τῇ ἐκδόσει τοῦ κωμικοῦ τὸ ὄνομα τοῦτο γράφεται *Πεισθέταιρος*, οὗ ἡ γραφὴ παράδοξος· διὸ καὶ ὁ Berg προτιμᾷ τὴν γρ. *Πειθέταιρος* ἢ *Πεισέταιρος* κατὰ τὸ *Πείθανδρος-Πείσανδρος*· ὁ δὲ Blaydes ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ κωμικοῦ τὸν μὲν τύπον *Πεισθέταιρος* καλεῖ βάρβαρον, προτιμᾷ δ' ὅμως τὸ *Πειθέταιρος* (ὁ πείθων τοὺς ἑταίρους).

Ἀλλὰ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ κυρίου τούτου ὀνόματος ἀπέδωκεν ἐπιγραφὴ εὑρεθεῖσα παρὰ τὸ νῦν Ἀμαρούσιον ἤτοι τὸ ἀρχαῖον *Ἄθμονον*, ΝΑ. τοῦ χωρίου, ἐν τῷ ναΐσκῳ τῶν ἁγίων Θεοδώρων. Ἡ ἐπιγραφὴ δὲ αὕτη κεχαραγμένη ἐν ἐπιστυλίῳ ἐκ μαρμάρου Πεντελησίου, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Ῥαγκαβῆς τῷ 1855, εἶνε τῶν περὶ τὸν Εὐκλείδην χρόνων καὶ ἔχει ὧδε.

ΠΗΤΟΚΛΗΣ ΠΙΣΘΕΤΑΙΡΟ ΑΘΜΟΝΕΥΣ

Ἀλλ' οὔτε ὁ ἀείμνηστος Ῥαγκαβῆς ἐπείσθη ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ κυρίου ὀνόματος, προτιμήσας τὸν τύπον *Πεισθέτερος* (ὁ πείθων τοὺς ἑταίρους), οὔτε τῶν ἐκδοτῶν τοῦ κωμικοῦ εἰσεδέξατό τις τὴν ὀρθὴν γραφήν, ἣν ἡ ἐπιγραφὴ παρέχει· ὁ δὲ Blaydes ἀντεχόμενος τῆς γνώμης, ὅτε ὁ ποιητὴς ἤθελε νὰ δηλώσῃ τὸν *πείθοντα τοὺς ἑταίρους* προτιμᾷ τὸν τύπον *Πειθέταιρος* ἢ *Πεισέταιρος*. Καίτοι ἐν τῇ Β' τῶν τῆς κωμῳδίας ταύτης *ὑποθέσεων* διαρρήδην λέγεται· «τὰ ὀνόματα τῶν γερόντων *Πεισθαίτερος* καὶ *Εὐελπίδης* πεποίηνται, ὡσεὶ *πεποιθοίη ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ* καὶ ἐλπίζοι ἔσεσθαι ἐν βελτίοσιν». Καὶ ἐκ τῆς τοῦ ἀρχαίου δὲ ὑπομνηματιστοῦ ἑρμηνείας ταύτης «*πεποιθοίη δ' ἕτερος τῷ ἑτέρῳ*» δῆλον ὅτι διὰ τοῦ πλαστοῦ τούτου τοῦ κωμικοῦ ὀνόματος ἐσημαίνετο οὐχὶ «*ὁ πείθων τοὺς ἑταίρους*», ἀλλ' ὁ *πεποιθὼς τοῖς ἑταίροις*, ἢ ὁ *πιστὸς τοῖς ἑταίροις*. Τοῦτο δὲ σημαίνει καὶ ὁ τύπος *Πισθέταιρος*, ὃν ἡ ἐπιγραφὴ παρέχει· εἶνε δ' ἐσχηματισμένον τὸ *Πισθέταιρος* (= πιστὸς ἑταῖρος) ὡς καὶ τὸ *Πιστόξενος* (= ὁ πιστὸς ξένος).

μεθαιρεῖν

Τὸ ῥῆμα τοῦτο ἔχουσι τὰ Λεξικὰ ἐκ τοῦ Ὁμήρου (Ὀδυσ. Θ 374) «ὁ μὲν ῥίπτασκε τὴν σφαῖραν .... ὁ δὲ ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἀερθεὶς *μεθέλεσκε*», ἤτοι ἐλάμβανε κατόπιν.

Ἀλλ' ἐπιγραφὴ τῆς Χίου παρέχει τὸ ῥ. καὶ ἐν ἄλλῃ σημασίᾳ, ἣν δὲν παρέλαβεν ὁ Herwerden· ἡ ἐπιγραφὴ δ' αὕτη τοῦ ε' αἰῶνος οὖσα καὶ διδακτικωτάτη ἔχει ὧδε·
«ἢν δέ τίς τινα τῶν ὅρων τούτων *ἐξέλῃ* ἢ *μεθέλῃ* ἢ *ἀφανέα ποιήσῃ*, »ἑκατὸν στατῆρας ὀφειλέτω»· (Michel 1383 Greek Dialectes by Buck σ. 167)· ἔνθα τὸ *μεθέλῃ* ≐ λαβὼν μετενέγκῃ ἢ μετατοπίσῃ τὸν ὅρον· ἐπὶ τῆς σημασίας δὲ ταύτης νῦν τὸ πρῶτον εὑρίσκεται τὸ ῥῆμα.

κλαστόθριξ

ἡ λ. εὕρηται ἐν παπύροις MFP,I, 19,7 (ed, 2), 7,23. Ἀλλ' οὔτε ὁ Mahafy ὁ τὸν πάπυρον ἐκδοὺς οὔτε ὁ Herwerden ἡρμήνευσαν τὴν λέξιν· ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ ἡ λ. ἀντίκειται τῷ τετανόθριξ, δῆλον ὅτι *κλαστόθριξ* = οὐλόθριξ.

τίφινος (ἄρτος).

Τίφινος ἄρτος, ὁ ἐκ τῆς τίφης ποιούμενος· τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἀθησαύριστον ὂν ἐν τοῖς ὑπάρχουσι Λεξικοῖς, ἀποδίδωσιν ἡμῖν ὁ Γαληνὸς (τόμ. ϛ' 518)· εἶνε δὲ τὸ *τίφινος* ἐσχηματισμένον κατὰ τὸ *πύρινος, κρίθινος, ὀλύρινος* κλπ. Ἐνταῦθα δὲ τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ *τιφίνου* ἄρτου, δέον τὰ σημειωθῇ παρερμηνεία τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ εἰς τὸν Γαληνὸν ἀναφερομένη· ὁ Γαληνὸς δηλαδὴ ποιούμενος διάκρισιν τῶν *ὀλυρίνων* καὶ τῶν *τιφίνων* ἄρτων ἐπάγεται (ϛ', 518) «βελτίστων τῶν τιφῶν οὐσῶν οἱ *θερμοὶ τίφινοι ἄρτοι* πολὺ κρείττονες τῶν *ὀλυρίνων εἰσίν, ἑωλισθέντες δὲ χείρους*» καὶ μετά τινας ἄλλας παρατηρήσεις περὶ τοῦ τιφίνου ἄρτου προστίθησι «θερμὸς δ' ὢν ἔτι καὶ τοῖς ἐκ τῶν πόλεων σπουδάζεται (καὶ οὐχὶ μόνον τοῖς ἀγρόταις) *μετὰ τυροῦ προσφερόμενος*· ἐπιχωρίως δ' ὀνομάζουσιν αὐτὸν *ὀξυγαλάκτινον*· εἶναι δὲ χρὴ καὶ **τοῦτον ἁπαλὸν καὶ τὸν ἄρτον** ἔτι διαφυλάττοντα τὴν ἐκ τοῦ κλιβάνου θερμασίαν»· ὁ δὲ Κοραῆς ἐν τοῖς Ἀτάκτοις αὐτοῦ (τόμ. Ε', 348) εἰς τὴν ῥῆσιν ταύτην τοῦ Γαληνοῦ ἀναφερόμενος ἔγραφεν «οἱ χωρικοὶ ἔπλασαν ἀπὸ τὴν **ὄλυραν καὶ ἄρ**»τον καὶ τὸν ἐπωνόμασαν *ὀξυγαλάκτινον*· πιθανὸν διότι τὸν ἐσκεύα»ζαν μὲ τὸ *ὀξύγαλα*, ὡς καὶ σήμερον κατασκευάζεται *ὁ τραχανᾶς*»

Ἀλλὰ προφανῶς ὁ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ ἐνταῦθα μνημονευόμενος ἄρτος εἶνε ὁ *τίφινος* καὶ οὐχὶ ὁ *ὀλύρινος*, ὡς ὑπέλαβεν ὁ ἀείμνηστος ἀνήρ· *ὀξυγαλάκτινος* δὲ λέγεται οὐχὶ ὁ *ἄρτος*, ἀλλ᾽ ὁ *τυρός*, ὃν *ἁπαλὸν εἶναι δεῖ* κατὰ τὸν Γαληνόν.

ἄρακος — ἄραχος.

Τὰ Λεξικὰ περιέχουσι μὲν τὴν λ. *ἄρακος*, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν λ. *ἄραχος*, εἰ καὶ ὁ Γαληνὸς (ϛ΄. 541) διδακτικώτατος καὶ περὶ τούτων τυγχάνει· εἰπὼν δηλαδὴ ὁ σοφὸς ἰατρὸς τὰ δέοντα περὶ τῶν ἀράκων. ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν πρὸς τοὺς *λαθύρους*, ὧν οἱ ἄρακοι σκληρότεροι καὶ δυσεψητότεροι. διὰ τοῦτο δὲ καὶ δυσπεπτότεροί εἰσι. προστίθησι καὶ τὴν διαφοράν, ἣν ἔχουσιν ὁ *ἄρακος* καὶ ὁ *ἄραχος*· ἔστι δὲ ὁ *ἄραχος* ἄγριόν τι σπέρμα καὶ στρογγύλον καὶ σκληρόν, *ὀρόβου μικρότερον*, ἐν τοῖς δημητρίοις καρποῖς εὑρισκόμενον, ὅπερ ὀνομάζουσιν *ἄραχον*, οὐ διὰ τοῦ *κ* τὴν ἐσχάτην συλλαβήν, ἀλλὰ διὰ τοῦ *χ* φθεγγόμενοι καὶ ῥίπτουσιν αὐτὸν *ἐκλέγοντες*, ὥσπερ καὶ τὸν *πελεκῖνον*»· ταῦτὰ δ᾽ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ὀρειβάσιος.

πυροφαγία

Καὶ τὴν λ. *πυροφαγίαν*, τὸ πυροὺς ἢ σῖτον φαγεῖν, ἀθησαύριστον καὶ ταύτην οὖσαν, θησαυρίζομεν νῦν ἡμεῖς ἐκ τοῦ Εὐσταθίου, ὃς ἐχρήσατο αὐτῇ πρὸς ἑρμηνείαν τῆς παρὰ τῷ ποιητῇ πρὸς τοὺς ἵππους ῥήσεως τοῦ Ἕκτορος.

ὑμῖν παρ προτέροισι μελίφρονα *πυρὸν ἔθηκα*. (Ἰλιάδ. Θ. 138).

διότι ἡ τοῦ ποιητοῦ γνώμη πολλὴν τὴν ἀμφισβήτησιν παρέχει, ἐπειδὴ οὐχὶ ἀβλαβῶς οἱ ἵπποι τοὺς πυροὺς ἐσθίουσιν. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τοὺς νεωτέρους ἑρμηνευτάς, οἵτινες οὐδὲν λέγουσιν περὶ τῆς *τῶν ἵππων πυροφαγίας*, εἴτε δυνατὴ εἴτε καὶ μή, ἀρκούμενοι νὰ διδάσκωσι περὶ τῆς προθέσεως *πὰρ* ὅτι ἀπετμήθη ἐκ τοῦ ῥήματος (πρβλ. (Hentze). ὁ Εὐστάθιος πειρᾶται νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν πυροφαγίαν τῶν ἵππων· διττῶς δ᾽ ἐκλαμβάνει τὴν ἐνταῦθα *πυροφαγίαν* ἢ ἐπὶ τῆς κυρίας σημασίας, ὅτι δηλαδὴ ὄντως οἱ ἵπποι *πυροφαγοῦσιν* ἢ συνεκδοχικῶς τὸ πυροὺς ἐσθίειν ἀντὶ *ἄρτους ἐσθίειν* ἢ *ἀρτοφαγεῖν*, ὧν οὐ-

δέτερον πιθανόν· πιθανώτερα δὲ τοὐναντίον διδάσκει ὁ Γαληνός, ὃς περὶ τῆς *τίφης* λόγον ποιούμενος συνεπάγεται (Ϛ' 522) «ἔνιοι δὲ » καὶ ἐν τῷ τῶν *πυρῶν* γένει τίθενται τοῦτο τὸ σπέρμα· καὶ τό γε » παρ' Ὁμήρῳ λεγόμενον ἐπὶ τῶν ἵππων τοῦ Ἕκτορος...... ἐπὶ » *τοῦ τῆς τίφης σπέρματος* εἰρῆσθαι λέγουσι· μικρὸν γὰρ εἶναι *πυρὸν* » αὐτοῖς (γρ. αὐτάς), καὶ τοὺς ἵππους ταύτας μὲν ἀβλαβῶς ἐσθίειν, » τοὺς δὲ *ὄντως πυροὺς* οὐκ ἀβλαβῶς· οὐκ ἀπιθάνως δ' ἄν τις ὀνομάζοι *μικρὸν πυρὸν τὴν τίφην* καὶ τῇ χροιᾷ καὶ τῇ πυκνότητι καὶ τῇ θερμότητι τῆς δυνάμεως ἐοικυῖαν αὐτοῖς». Ὡς πρὸς δὲ τὴν χροιὰν αὐτῶν ἀλλαχοῦ λέγει «*τῶν πυρῶν ὄντων ξανθῶν*, αἱ τίφαι ξανθότεραί εἰσιν» (Ϛ' 518).

ἀμερής.

Τὸ ἐπίθετον *ἀμερὴς* καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις Λεξικοῖς καὶ ἐν τῷ Θησαυρῷ σημειοῦται μόνον ἐπὶ παθητικῆς σημασίας ἤτοι ὁ μὴ *μεριζόμενος*, μὴ *διαιρούμενος*, ἀμέριστος, ἀδιαίρετος· ἀλλ' ἔδει νὰ σημειωθῇ καὶ ἡ παρὰ τῷ Λουκιανῷ (Τόμ. Γ' σελ. 157-8 ἔκδ. Jacobitz) χρῆσις τῆς λέξεως ἐν τῇ φράσει «*δικαίας καὶ ἀμερεῖς ποιεῖσθαι τὰς κρίσεις*» = δικαίως καὶ *ἀμερολήπτως* κρίνειν· ἵνα δὲ ἀποσαφήσῃ τὸν ὅρον τοῦτον ὁ συγγραφεύς, ἐπηγάγετο καὶ τὸν ἐκ τοῦ ποιητοῦ γνωμοτυπικὸν στίχον

μήτε δίκην δικάσῃς πρὶν *ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς*·

ἀνοικονόμητος

Τὰ Λεξικὰ σημειοῦσι τὸ ἐπιθ. μόνον ἐπὶ παθητικῆς σημασίας· ἀλλ' ἡμεῖς εὕρομεν αὐτὸ παρὰ Πλουτάρχῳ (Β' 517 Ε) καὶ ἐπὶ ἐνεργητικῆς σημασίας· ἀνοικονόμητος δηλαδὴ ὁ μὴ οἰκονομῶν ἢ ὁ μὴ δυνάμενος οἰκονομεῖν, ὁ ἀθρόως ἐκχέων τὴν περιουσίαν, ὅτε καὶ ἀντίκειται τῷ *οἰκονομικός*· διότι τὸ χωρίον τοῦ Πλουτάρχου ἔχει ὧδε «τῶν φυτῶν τὰ μὲν ἀεὶ τέθηλε καὶ χλοάζει:... τὰ δὲ νῦν μέν ἐστιν » ὅμοια τούτοις, νῦν δὲ ὥσπερ *ἀνοικονόμητος* ἄνθρωπος, ἐκχέαντα » ἀθρόως τὴν περιουσίαν, γυμνὰ καὶ πτωχὰ καταλείπεται». Ἡ δὲ σχέσις τοῦ *οἰκονομικὸς-ἀνοικονόμητος* ἀντιστοιχεῖ καὶ πρὸς ἄλλα τινὰ οὐκ ὀλίγα τοιαῦτα ζεύγη, οἷον ἀστρολογικὸς-ἀναστρολόγητος.

γεωγραφικὸς - ἀγεωγράφητος, γεωμετρικὸς - ἀγεωμέτρητος, ἱστορικὸς - ἀνιστόρητος, λειτουργικὸς - ἀλειτούργητος, φιλοσοφικὸς - ἀφιλοσόφητος, φυσιολογικὸς - ἀφυσιολόγητος κλπ. (Πρβλ. τὴν ἐμὴν περὶ τῶν εἰς *ικος* ἐπιθέτων διατριβὴν ἐν Ἀθηνᾷ 1910, σελ. 447.

παρεκλέγειν

Τὸ ῥῆμα τοῦτο δὲν ἐσημειώθη ἐν τοῖς ὑπάρχουσι Λεξικοῖς, ὅτι σημαίνει καὶ τὸ *παρὰ τὸν νόμον* ἢ *ὑπὲρ τὰ νενομισμένα ἐκλέγειν* ἤτοι *ἀφαιρεῖν τὰ τέλη*, ὡς δύναταί τις νὰ διδαχθῇ ἐκ τοῦ Πολυδεύκους (Θ', 32). Κατὰ ταῦτα δὴ τὸ *παρεκλέγειν* συνωνυμεῖ πρὸς τὸ *παραπράσσειν* ἢ *περισσοπρακτεῖν*, *παρεισπράττειν* καὶ *παρατελωνεῖν*.

βραττίμης

Ὁ Ἀθήναιος (114 Ε) παραδίδωσιν, ὅτι *βραττίμης* ἄρτος λέγεται ὁ πιτυρίτης· ἀντὶ τούτου δὲ πρότερον ἐξεδίδοτο *βρωττίμης* (παρὰ τὸ βιβρώσκειν)· ὁ δὲ Casaubonus ἀδυνατῶν νὰ ἐννοήσῃ τὴν λέξιν προέτεινε *βρωμίτης*, παρὰ τὸν βρῶμον· ἀλλ' ὁ κῶδιξ Α (τὸ Ἐνετικὸν χειρόγραφον) ἀπέδωκεν τὴν γνησίαν γραφὴν *βραττίμης*.—Ἀλλὰ πόθεν γίνεται ἡ λ. *βραττίμης* καὶ πῶς προέρχεται ἡ σημασία αὕτη τοῦ *πιτυρίτης*, οὐδὲν λέγουσι τὰ Λεξικά. Ἀλλ' ὅτι μὲν γίνεται ἡ λ. παρὰ τὸ *βράττειν*, πρόδηλον· ὡς πρὸς δὲ τὴν σημασίαν αὐτοῦ, δύναται νὰ διαφωτίσῃ ἡμᾶς τὸ Λεξικὸν τῶν παρὰ Πλάτωνι λέξεων Τιμαίου τοῦ σοφιστοῦ (ἔκδ. Ruhnkenius), ἔνθα ἀναγινώσκομεν *βράττειν*, ἀνακινεῖν, ὥσπερ οἱ τὸν σῖτον καθαίροντες «propria et nativa potestas verbi est jactandi, quatiendi atque adeo vanno vel crebro (= κοσκίνῳ) excutiendi». Διὸ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Σοφιστῇ 226 παρέχει τὸ βράττειν συνωνυμοῦν τῷ *διαττᾶν* λέγων «οἷον *διηθεῖν* τε λέγομεν καὶ *διαττᾶν* καὶ *βράττειν* καὶ *διακρίνειν*»· διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ὁ Πολυδεύκης (Ζ', 24) ἔνθα περὶ τῆς ἀρτοποιίας ὁ λόγος, προστίθησι «*πτίττω, βράττω, μάττω, δεύω, πέττω, καταλῶ*»· ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ βράττειν δηλοῖ οὐ μόνον τὸ ζέειν, *κυμαίνειν* καὶ *πάλλειν*, ἀλλὰ καὶ τὸ διὰ παλμοῦ ἢ κυματισμοῦ ἐκβάλλειν, ὁ Σουΐδας ἑρμηνεύει τὸ *ἔβρασεν* διὰ τοῦ ἐκ τῆς θαλάσσης εἰς τὴν γῆν

ἐξέβαλεν· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἡσύχιος «ἔβρασεν = ἐξέχεεν· καὶ παρ' ἑκατέρῳ «βράσσει = ζέει, ἀναβάλλει». Πρβλ. καὶ Παλατίνην Ἀνθολογίαν 6,222 καὶ 6,256. Διὸ καὶ παρ' Ἡσυχίῳ «βρασμός, σεισμός»· καὶ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει *βράστης* καὶ *βρασματίας* σεισμός, ὁ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω τὴν γῆν ἀνασείων· καὶ ἐν τοῖς Γεωπονικοῖς (Γ'. 7 τόμ. Α' σελ. 241) «*βραστέον, σηστέον*· οἷον ζειὰς *πτιστέον* καὶ *βραστέον* καὶ *ἐμβλητέον εἰς ζεστὸν ὕδωρ*».

Ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ **διαττᾶν** καὶ **σήθειν** ἔχει τὸ ἀποβράσαι καὶ ὁ Καλλίμαχος (Ἀποσπ. CCXXXII τῆς οὐδὲν **ἀπέβρασε φαῦλον** *ἀλετρίς*) = οὐδὲν πίτυρον ἀπὸ τοῦ σίτου ἀπεχώρισεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἐτυμολόγος διδάσκει (σ. 125) *ἀποβράσαι, τὸ διαπτίσαι πυροὺς ἢ ἄλευρα* καὶ *ἀποβράσματα*, τὰ σκύβαλα πυρῶν —τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ Ἡσύχιος «*ἀποβράσαι*, τὸ *διαστῆσαι* (cod.) ὀρθῶς δ' ἀποκατέστησεν ὁ Schmidt τὸ *διαττῆσαι*.—καὶ ὁ Σουΐδας *ἀποβράσματα, τὰ πίτυρα*. Κατὰ ταῦτα ἐπειδὴ τὸ *βράττειν* καταντᾷ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ σήθειν, διαττᾶν ἢ κοσκινίζειν, τὰ πίτυρα ἐξάγειν καὶ ἀποβράσματα = τὰ πίτυρα, εἰκότως καὶ *βραττίμης* ἄρτος καλεῖται ὁ ἐκ τῶν πιτύρων σκευαζόμενος.

συγκομιστὸς ἄρτος.

Καὶ ἐν τῷ Θησαυρῷ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις Λεξικοῖς σημειοῦται μόνον «συγκομιστὸς ἄρτος = *αὐτόπυρος*, ὁ *μέσος* **δηλαδὴ τοῦ καθαροῦ** *καὶ πιτυρίτου*»· ἀλλὰ πόθεν ἡ τοιαύτη σημασία τούτου προέρχεται, οὐδὲν τὰ Λεξικὰ διδάσκουσιν· καίτοι ὁ Γαληνὸς ἐτυμολογικῶς ἑρμηνεύων τὴν λ. προσφυῶς διδάσκει «*συγκομιστοὺς* δ' αὐτοὺς ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ τῶν ἰατρῶν, ὅτι *συγκομίζεται*, σκευαζομένων αὐτῶν, *ἅπαν ἀδιάκριτον τὸ ἄλευρον*».

κράγος — κραγός.

Ἐν τῷ Θησαυρῷ σημειοῦται «κραγός, ὀξύτονον οὐσιαστικόν, ἡ κραυγή· *κράγος*, βαρύτονον ἐπίθετον, ὁ κραυγαστικός». Καίτοι τοὐναντίον ἀληθεύει, ὡς διδάσκεται παρὰ τῷ Ἡρῳδιανῷ (Α', 140) «τὰ διὰ τοῦ *αγος διβράχεα* **ἐπιθετικὰ** καὶ μὴ ἐθνικὰ *ὀξύνεται*, φαγός, κραγὸς = *κραυγαστικός*· τὸ δὲ κράγος, ὁ κραυγασμὸς βαρύνεται (πρβλ. καὶ Lobeck Ῥηματικὸν σελ. 280 σημ. 17 καὶ Ἀριστοφ. Ἱππ. 487

κράγον κεκράξεται· καὶ τόνδε τὸν βάδον βαδίζομεν Ἀριστοφ. Ὄρν. 42). Τούτοις συμφωνοῦσι καὶ τὰ ἀντίστοιχα ζεύγη· *πόρος καὶ πορός*· πορὸς μὲν ὁ διαπερῶν, πόρος δὲ τὸ περᾶν ἢ ὁ τόπος, ἔνθα περᾷ τις τὸν ποταμόν. Πρβλ. καὶ Ἡρῳδιαν. Α΄ 191 σημ. ἣν διδασκαλίαν τοῦ Ἡρῳδιανοῦ παρέλαβεν ὁ Θησαυρός. Τούτοις προσθετέον καὶ τὰ ἑξῆς ζεύγη· *τρόχος καὶ τροχός*· τροχὸς μὲν ὁ τρέχων, τρόχος δὲ τὸ τρέχειν· — *τόρος καὶ τορός*· τορὸς μὲν ὁ τείρων, τόρος δὲ τὸ δι᾿ οὗ τείρομεν ἐργαλεῖον. — *μῶκος καὶ μωκός*· μωκὸς μὲν ὁ μωκώμενος, μυκτηρίζων· μῶκος δὲ τὸ μωκᾶσθαι, μυκτηρίζειν· — ῥέμβος καὶ ῥεμβός· ῥεμβὸς μὲν ὁ ῥεμβόμενος, πλανώμενος· ῥέμβος δὲ καὶ ἡ ῥέμβη, τὸ ῥέμβεσθαι· πρβλ. προσέτι τρόπος - τροπὸς, φόρος - φορός.

ἀκρόσοφος

ἀκρόσοφος, ὁ εἰς ἄκρον σοφίας ἐληλακώς· καὶ ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης τὸ ἐπίθετον τοῦτο εὕρηται παρὰ τῷ Πινδάρῳ. Τὸ Κωνσταντινίδειον δ᾿ ὅμως Λεξικὸν ὡς καὶ τὸ πρωτότυπον Ἀγγλικὸν ἀνέγραψαν ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης καὶ τὴν ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως χρῆσιν τοῦ ἐπιθέτου· ὅπερ δὲν ἀληθεύει· διότι ἡ ῥῆσις τούτου ἔχει ὧδε.

«ἀνὴρ μήτε ὀλιγόπονος μήτε ἀψίκορος μήτε ἀκρόσοφος»

ἔνθα τὸ ἀκρόσοφος προδήλως σημαίνει τὸν *κατὰ τὸ ἄκρον* μόνον ἤτοι τὸν *ἐπιπολῆς* σοφὸν ἢ ἐπιπόλαιον· ὡς πρὸς τὴν σημασίαν δὲ ταύτην τοῦ ἄκρος ἐν συνθέσει παραβλητέον καὶ τὰ ἑξῆς·

ἀκρομέθυσος, ὁ ἐν ὀλίγῃ, μετρίᾳ μέθῃ διατελῶν, ὁ ὑποπεπωκώς, ὁ μεταξὺ τοῦ μεθύοντος καὶ νήφοντος ὤν, ὡς καὶ τὸ ***ἀκροθώραξ*** (Ἀριστοτέλ. Πρβλ. 3 § 2).

ἀκρόζεστος, ὁ εἰς τὸ ἄκρον μόνον ἤτοι ὀλίγον ζεστός.

ἀκροχλίαρος, ὁ ὀλίγον χλιαρὸς (Γαλην. 11,97).

ἀκρόπαστος, ὁ τὸ ἄκρον μόνον πασθεὶς ἤτοι ἁλατισθείς, οὗ δηλαδὴ εἰς τὸ βάθος τὸ ἅλας δὲν εἰσέδυ· διὸ καὶ συνωνυμεῖ πρὸς τὸ *ἡμιτάριχος*, *ἡμίνηρον* (= ἡμινέαρον) τάριχος.

δικαστεία

Τὸ Κωνσταντινίδειον Λεξικὸν ἐκλαμβάνει τὸ *δικαστεία* ἀντὶ τοῦ *δικαστήριον*· ὅπερ πλημμελές· διότι τὸ δικαστεία σημαίνει τὸ *δικα-*

στὴν εἶναι, ὡς καὶ πλεῖστα ἄλλα τοιαῦτα, οἷον γραμματεία, κοσμητεία, λογιστεία κλπ.

τυπιον

Τὸ Κωνσταντινίδειον Λεξικὸν ἀποθησαυρίσαν τὴν λ. τυπίον ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν Ἀθηνῶν CIA δὲν ἑρμηνεύει αὐτήν, ἀλλὰ μόνον παραπέμπει εἰς τὴν τοῦ Κουμανούδη Συναγωγὴν λέξεων ἀθησαυρίστων· καὶ ὁ Herwerden ὁμοίως τονίζων (τυπίον) παρέχει τὴν λ. ἄνευ ἑρμηνείας (ὡς καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν τυπίδιον)· ἀλλὰ τονιστέον αὐτὴν τὸ *τύπιον* καὶ ἑρμηνευτέον κατὰ τὸν κ. Λεονάρδον *τύπιον, μικρὸς τύπος, μικρὸν ἔκτυπον ἀνάγλυφον*

γλώσσημα

Ἐν τῷ Κωνσταντινιδείῳ Λεξικῷ σημειοῦται· *γλώσημα, λέξις δι' ἧς ἀπηρχαιωμένη λ. ἑρμηνεύεται*· καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου παραπέμπει εἰς τὸν Κοϊντιλιανὸν (Inst. 1,8,15). Ἀλλὰ παρὰ τῷ Ῥωμαίῳ ἐκείνῳ γραμματικῷ ἀναγινώσκει τις τόδε· «glossemata, voces minus usitatae» ὅθεν ἑρμηνευτέον «γλώσσημα, λέξις ἀπηρχαιωμένη ἢ ἐπιχωριάζουσα ἐνιαχοῦ που καὶ διὰ τοῦτο ἑρμηνείας δεομένη».— τὸ ἁμάρτημα κεῖται καὶ ἐν τῷ Ἀγγλικῷ Λεξικῷ τοῦ Liddell - Scott.

Καὶ ἐν τῷ τοῦ Pape-Benseler τῶν κυρίων ὀνομάτων Λεξικῷ κατὰ τύχην συνηντήσαμέν τινα πλημμελῶς ἔχοντα. Ἐκ τούτων δὲ σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς.

α΄) *Ἄρακος* (κύρ. ὄνομα) Falke· εἰς τὸ σφάλμα τοῦτο προδήλως ὁ λεξικογράφος παρήχθη, ἐπειδὴ παρ' Ἡσυχίῳ εὕρηται προσσημειωθὲν «ἄρακος, ἱέραξ Τυρρηνοῖς»· ἀλλὰ τὸ κύριον ὄνομα βεβαίως δὲν ἐδύνατο νὰ ληφθῇ ἐκ τῆς ἰδιωματικῆς χρήσεως τῶν Τυρρηνῶν, ἀλλ' ἐγένετο πάντως ἐκ τῆς συνηθεστάτης σημασίας τῆς λ. σημαινούσης τὸ *ὄσπριον* ἦτο δὲ τὸ ὄσπριον τοῦτο συνηθέστατον τοῖς Ἕλλησιν, ὅπερ καὶ νῦν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ λέγεται *ἀρακᾶς*. Πρβλ. δὲ καὶ τὸν Ἡσύχιον «ἄρακος, ὄσπριόν τι, τὸ δὲ αὐτὸ καὶ λάθυρον».

Ἀλλ' ὁ Γαληνὸς διδάσκει καὶ τὴν διαφοράν, ἣν ἔχουσιν οἱ ἄρακοι πρὸς τὰς λαθύρους καὶ τὸν ἄραχον (ϛ', 541) (1).

β') *Αἰγιλιὰ* (ὁ τῆς Ἀττικῆς δῆμος) *Seedorf* in *Westküste* von Attika, jezt Markopuli. Ἀλλὰ τὸ νῦν Μαρκόπουλον, κώμη κειμένη, ἔνθα ὁ ἀρχαῖος δῆμος Μυρρινοῦς, εὕρηται ἐν τῇ ἀνατολικῇ τῆς Ἀττικῆς μοίρᾳ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ΝΔ. ἀκτῇ, ἔνθα ἦν ἡ *Αἰγιλιά*, κειμένη κατὰ τὸν Στράβωνα μεταξὺ Λαμπτρῶν καὶ Ἀναφλύστου.

γ') *Ὀροβίαι* (πόλις τῆς Εὐβοίας) *Berghäuser*· ἀλλ' ὁ λεξικογράφος ἑρμηνεύων διὰ τοῦ Berghäuser ὑπολαμβάνει τὸ *Ὀροβίαι* σύνθετον παρὰ τὸ *ὄρος* (*Berg*), ὅπερ οὐχὶ ἀληθές· διότι τὸ εἰρημένον πόλισμα, διαφυλάξαν πως τὸ ἀρχαῖον ὄνομα Ῥοβιαὶς (= Ὀροβίαι) καὶ νῦν καλούμενον, προφανῶς ἐγένετο οὐχὶ παρὰ τὸ ὄρος, ἀλλὰ παρὰ τὸ *ὄροβος* (ἡ *ρόβη* νῦν), ὅπερ εἶδος ὀσπρίων ὂν συγγενεύει τῷ *ἐρέβινθος*, *ervum*, Erbse· κοινότατον δέ, ὡς ἔοικε, τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ τὸ ὄσπριον ἦν· διὸ καὶ πλεῖσται λέξεις ἐξ αὐτοῦ εἰσι παρηγμέναι, οἷον ὀροβίζω, ὀροβοφαγῶ, ὀροβίτης, ὀροβοειδής, ὀροβιαῖος καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν *ὀρόβιον* (τὸ νῦν *ρόβι* ἢ *ρόβη*). Τοὐναντίον δ' ὀρθῶς ἐν τῷ αὐτῷ Λεξικῷ γράφεται «Ὀροβὶς (πόλις) Erbsen, ὅπερ καὶ παρεδλήθη πρὸς τὸ συνώνυμον *Λέβινθος*· κατὰ γὰρ τὸν Ἡσύχιον «λέβινθοι, ἐρέβινθοι».

δ') *Σφηττὸς* (ὁ τῆς Ἀττικῆς δῆμος) Ostküste· καὶ οὐ μόνον τὸ τοῦ Pape-Benseler Λεξικὸν κακῶς τοποθετεῖ τὸν Σφηττὸν ἐν τῇ *ἀνατολικῇ ἀκτῇ*, ἀλλὰ καὶ ὁ ἡμέτερος Ῥαγκαβῆς ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ αὐτοῦ Λεξικῷ. Διότι ἐν σελίδι μὲν 1301 Β γράφει «Σφηττός, μία τῶν ἀρχαίων δώδεκα πόλεων τῶν Ἀθηνῶν (γρ. τῆς Ἀττικῆς) εἰς τὰ μεσόγεια κειμένη κατὰ τὸ νῦν χωρίον *Σπάτα*, ἔνθα καὶ λόγου ἄξιοι ἀρχαιότατοι τάφοι εὑρέθησαν μαρτυροῦντες ὑπὲρ τῆς θέσεως ταύτης» — Ἐν δὲ σελίδι 153 Β γράφει· «οἱ δῆμοι Σφηττός, Λάμπτραι, *Θόραι*, *Ἀνάγυρος* ἦσαν παρὰ τῷ *ἀκρωτηρίῳ Ζωστῆρι!*» Ἀλλὰ καὶ τούτων οὐδέτερον ἀληθεύει· διότι ὁ Σφηττὸς ἔκειτο παρὰ τὸ νῦν Κορωπὶ (πρὸς Δ.) συνεχόμενος μετὰ τοῦ δήμου *Παιανίας*, ὃς ἦν παρὰ τὸ νῦν *Λιόπεσι*.

(1) Παραπλησίως τῷ **Ἄρακος** ἕτερα κύρ. ὀνόματά εἰσιν ὁ Σιτᾶς, ὁ Κριθεύς, Κρίθων, Πολύκριθος, Κόκκος, Κοκκίων, ὁ Σήσαμος, ὁ Στάχυς, ὁ Ἔλυμος ἢ Ἔλιμος.

ε') *Ζέα* (ἐκ τῶν τριῶν λιμένων τῶν Ἀθηνῶν) Gersten καὶ *Ζαία* (auch Ζέα), πόλις τῆς Βοιωτίας, ἧς ὁ πολίτης Ζαιάτης· ähnlich *Gerstenfeld*· ἀλλ' ἡ ζειὰ-ζέα, ἐστὶν οὐχὶ Gersten ähnlich δηλαδὴ τῇ κριθῇ ὁμοία ἢ ὁμοιόκριθον σπέρμα, ἀλλὰ ***Dinkel***, Spelt τ. ἔ. ὁμοία τῷ σίτῳ ἢ τῷ πυρῷ, ὁμοιόπυρον ἄρα.

Κρωπιᾶς τεῖχος — Δέμα — Δέσις.

Ἐκ τῶν ἄνω Λιοσίων χωρῶν τις ΝΔ. εἰς ἀπόστασιν πέντε χλμ. συναντᾷ τεῖχος ἀρχαῖον· τοῦτο δ' ὑπάρχει κατὰ τὴν ὀφρὺν τοῦ ἐδάφους, ἐφ' ἧς ἡ τῶν ὑδάτων γίνεται κλίσις, ὧν τὰ μὲν ῥέουσιν εἰς τὸ Ἐλευσίνιον πεδίον, τὰ δὲ διὰ τοῦ Ἀχαρνικοῦ πεδίου συρρέουσιν εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν Κηφισόν.

Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν εἰρημένην ὀφρὺν τοῦ ἐδάφους, ὅπου συναντᾷ τις τὸ τεῖχος, συστενοῦνται αἱ ΒΔ. κλιτύες τοῦ Αἰγάλεω καὶ αἱ ΝΔ. τῆς ἀντικειμένης αὐταῖς λοφοσειρᾶς, τῆς ἀποφρασσούσης τὴν τῶν ἄνω Λιοσίων κοιλάδα· τὸ δὲ τεῖχος ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ΒΔ. ἀκρωρείας τοῦ Αἰγάλεω ἐξακολουθεῖ διὰ τῆς μνημονευθείσης λοφοστοιχίας, τῆς ἀποφρασσούσης τὸ Δ. μέρος τοῦ τῶν ἄνω Λιοσίων αὐλῶνος, καὶ ἀνέρχεται εἰς τὴν κορυφὴν τῶν βουνῶν, τῶν ἀποτελούντων τὰ παρὰ τὴν Φυλὴν Ν. ἀντερείσματα τῆς Πάρνηθος· οὕτω δὲ τὸ εἰρημένον τείχισμα διατείνεται εἰς μῆκος ὑπὲρ τὰ 8 μίλια.

Τὸ τεῖχος πλησίον μὲν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς εἶνε καταπεπτωκός, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀπομακρύνεται αὐτῆς σῴζεται εἰς ἀρκετὸν ὕψος καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν λόφων τῶν ἀκρωρειῶν τοῦ Αἰγάλεω καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τῇ Πάρνηθι βουνῶν διατηρεῖται εἰς ὕψος 3 μέτρων, τὸ δὲ πάχος αὐτοῦ εἶνε 1,50 μ. Σύγκειται δὲ τὸ τεῖχος ἐκ λίθων ὀγκωδῶν, πελεκητῶν καὶ τεχνικώτατα συνηρμοσμένων· κατὰ διάφορα δὲ διαστήματα ὑπάρχει κενόν τι πλάτους 0,80 μ. ἢ καὶ ἑνὸς μέτρου, παρέχον διόδους οὐχὶ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν τετμημένας, ἀλλὰ λοξοειδεῖς. Ἔσωθεν δὲ τῶν διόδων τούτων καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῶν εἰσὶ παραστάδες, ὥσπερ ἀντηρίδες, ἔχουσαι πλάτος οὐχὶ τὸ τοῦ τείχους κανονικόν, ἀλλὰ πολὺ μεῖζον· ὁ δὲ λόγος τῆς τε λοξότητος τῶν διόδων καὶ τῆς προσθήκης τῶν ἀντηρίδων εἶνε προφανής· ὁ ἐχθρὸς κατορθώσας νὰ προσπελάσῃ καὶ εἰσέλθῃ εἰς

τὸ τεῖχος ἔμελλε νέον κίνδυνον νὰ ὑποστῇ ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ἀντηρίδων τῆς διόδου πλαγίως παρενεδρευόντων φρουρῶν.

Ἐπὶ τοῦ κατακορύφου δὲ σημείου τοῦ ὑψηλοτάτου τῶν διαμέσων λόφου, τοῦ παρὰ τὸ τεῖχος καὶ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν ὄντος, ὑπάρχει κτίριον κυκλοτερὲς κατηρειπωμένον ἤδη· ἔξωθεν δ' αὐτοῦ σῴζονται βάσεις ἕρκους, ὅπερ περιέθει τὸ κτίριον ἐκεῖνο· ἦτο δὲ τοῦτο προφανῶς πύργος ἢ τὸ οἴκημα τῶν ἀρχιφυλάκων, ὅθεν δύναταί τις πᾶσαν τὴν ἔκτασιν τοῦ τείχους νὰ καθορᾷ καὶ τὴν κάτω Ἐλευσινιακὴν πεδιάδα νὰ κατοπτεύῃ· πάντως ἐνταῦθα ἦτο καὶ τὸ φρυκτωρεῖον.

Οἱ διάμεσοι λόφοι, δι' ὧν τὸ τεῖχος διήκει, εἰσὶ πετρώδεις καὶ λίαν αὐχμώδεις· πλὴν τῶν εὐωδῶν θύμων οὐδὲν ἄλλο βλάστημα παρατηρεῖ τις ἐκεῖ. Ἐκ τῶν διαμέσων δὲ τούτων λόφων ἀρχόμενοι ἕτεροι καὶ ἅλυσιν ἀποτελοῦντες ΝΔ καθήκουσι μέχρι που τῆς θαλάσσης τῆς Σαλαμῖνος· οὕτω δὲ διατέμνουσι τὸ τῆς Ἐλευσῖνος πεδίον καὶ τὸ μὲν Ἀ. μέρος, τὸ μεταξὺ τῆς λοφοστοιχίας ταύτης καὶ τοῦ Αἰγάλεω εἶνε ὁ τῆς Κρωπιᾶς δῆμος, τὸ δὲ Δ. μέρος ἀνήκει εἰς τὴν Ἐλευσινίαν χώραν.

Ἡ τοῦ τείχους τούτου θέσις νῦν ὑπὸ τῶν περιοικούντων χωρικῶν καλεῖται *Δέμα-Δέσις*· ὁ ὅρος οὗτος τοῦ λαοῦ φαίνεταί μοι λίαν προσφυής· διότι τὸ τεῖχος ὥσπερ *ἅλυσις* φαίνεται συνδέον τὰς ἀκρωρείας τοῦ Αἰγάλεω μετὰ τῶν τῆς Πάρνηθος ὡς καὶ τὴν ἐν μέσῳ λοφοστοιχίαν. Τὸ ΝΑ. δὲ μέρος τοῦ τείχους τούτου, ὅπερ ὁ λαὸς νῦν καλεῖ *Δεμα-Δέσιν*, ἀποτελεῖ καὶ τὸ Β. ὅριον τοῦ ἐκεῖ ἀρχαίου δήμου, ὅστις ἐκαλεῖτο *Κρωπιά*. Τὴν θέσιν δὲ τῆς *Κρωπιᾶς* γινώσκομεν ἀκριβῶς ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ἱστοροῦντος (Β', 19), ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431) Ἀρχίδαμος ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων, ἡγούμενος τῶν Πελοποννησίων, προήλασεν ἐκ τοῦ Θριασίου πεδίου εἰς τὰς Ἀχαρνὰς διὰ τῆς *Κρωπιᾶς*, ἐν δεξιᾷ τὸ ὄρος Αἰγάλεων ἔχων· ὥστε κατὰ τὸν ἱστορικὸν *Κρωπιὰ* ἐλέγετο ἡ τραχεῖα καὶ στενὴ κοιλάς, ἡ Δ. τοῦ Αἰγάλεω κειμένη, ἡ μεταξὺ δηλαδὴ τοῦ ὄρους τούτου καὶ τῆς δυσμόθεν ἀντιπαρατεινομένης λοφοστοιχίας· ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς λοφοσειρᾶς ταύτης αἴρεται ἡ ἑτέρα λόφων ἅλυσις, ὅπου ὑπάρχει τὸ τεῖχος· ἡ λοφοσειρὰ δ' αὕτη ἐκ Β. πρὸς Ν. παρατεινομένη συνδέει δύο ὄρη, τὸ Αἰγάλεων καὶ τὴν Πάρ-

νηθα καὶ χωρίζει δύο πεδία, τὸ Ἐλευσίνιον καὶ τὸ Ἀχαρνικόν. Οὕτω δὲ τὸ τεῖχος ἢ τὸ Δέμα ἐν τῷ ΝΑ μέρει ἀποφράσσει βορρᾶθεν τὴν Κρωπιὰν ἀπὸ τοῦ αὐλῶνος ἢ τῆς τῶν ἄνω Λιοσίων στενῆς κοιλάδος, ἔνθα κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἔκειτο ὁ τῶν *Εὐπυριδῶν* δῆμος· διότι, ὡς γνωστόν, οἱ Κρωπίδαι, οἱ Εὐπυρίδαι καὶ οἱ Πήληκες ἀποτελοῦντες *Τρικωμίαν* πάντως πλησίον ἀλλήλων ἔκειντο· ὡς δὲ παρετήρησα κατὰ τὴν ἐπιτόπιον ἐπίσκεψίν μου, ὑπάρχουσι πολλῶν κτιρίων ἀρχαίων λείψανα, ὅπου νῦν εἶνε ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος, μεταξὺ δηλαδὴ τοῦ τείχους καὶ τῆς τῶν ἄνω Λιοσίων κώμης, αὐτὸς δὲ ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος ἵδρυται ἐπὶ κρηπιδωμάτων ἀρχαίου μνημείου καὶ πλησίον ἐκεῖ τάφοι ἀρχαῖοι οὐκ ὀλίγοι ἐξεχώσθησαν.

Καίτοι δ᾽ οὕτω σαφῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ὑπὸ τοῦ Θουκιδίδου καθορίζεται ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας *Κρωπιᾶς*, παραδόξως πως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἡμῶν οἱ ἀρχαιολογοῦντες, ὅτε διὰ τοῦ νόμου ἐτίθεντο τὰ ὀνόματα τῶν νῦν δήμων τῆς Ἀττικῆς, ἀπέδωκαν *τὸ τῆς Κρωπιᾶς ὄνομα εἰς τὸν δῆμον τοῦ Κορωπίου*, ὅστις κεῖται ἀνατολικῶς τοῦ Ὑμηττοῦ, πλανηθέντες ἴσως ἐκ τῆς ὁμωνυμίας· ἐνόμισαν δηλ. τὸ νέον ὄνομα Κορωπί, ὅτι ἐγένετο ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ἀρχαίου *Κρωπιά*, ὥσπερ ἐπίσης πλημμελῶς ὑπέλαβον τὸ Λιόπεσι παραφθορὰν τοῦ *Ἀλωπεκή*, τὸ *Σπάτα* παραφθορὰν ἐκ τοῦ *Σφηττὸς* καὶ τὸ *Σκαραμαγκᾶ* προελθὸν ἐκ τοῦ ἀρχαίου *Σκαμβωνίδαι*.

Ἡ σπουδαιότης δὲ τοῦ στενοῦ τούτου τῆς Κρωπιᾶς δὲν διέλαθε τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους· διὸ καὶ ἐτείχισαν αὐτό, ἵνα ἀποκρούωσι τὸν ἐχθρόν, εἴπερ κύριος τοῦ Θριασίου πεδίου γενόμενος ἀπεπειρᾶτο νὰ εἰσβάλῃ διὰ τῶν Ἀχαρνῶν εἰς τὸ Ἀθηναϊκὸν πεδίον· ἡ τείχισις δ᾽ αὕτη τοῦ στενοῦ τῆς Κρωπιᾶς φαίνεται, ὅτι ἐγένετο ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τῶν Ἀθηναίων ἀκμῆς· πρὸ τῆς ἐνάρξεως ἄρα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· διότι το τεῖχος τοῦτο καὶ διὰ τὸ μῆκος καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν τέχνην εἶνε ἀληθὲς μεγαλούργημα καὶ εὐλόγως δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τἄλλα μεγαλουργήματα, ἅπερ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήγειραν ηθικῶς καὶ ὑλικῶς της πόλεως ἀκμαζούσης, ἣν ἀκμὴν μόνον πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁμολογουμένως ἐκέκτηντο (1).

(1) Κατὰ τον Hauptmann Siemens ἡ ἐπιμελὴς και ἐντεχνος ἐξεργασία τοῦ τε ὅλου τείχους καὶ τῶν διόδων ἰδία τεκμηριοῦσιν ἱκανῶς, ὅτι το ἔρυμα τοῦτο οὐχὶ ἐν σπουδῇ

Ἀλλ' ἤδη προβάλλεται τὸ ἐρώτημα, διὰ τί τὸ τεῖχος τοῦτο δὲν ἐμνημονεύθη ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου καὶ διὰ τί δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὰς εἰσβολὰς τῶν Πελοποννησίων (1)· οἱ ἀρχαιολόγοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λύσωσι τὴν ἀπορίαν ταύτην· ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς ὁ μὲν Θουκυδίδης ἐξιστορῶν τὰ γεγονότα δὲν διατρίβει περὶ τὴν τοπογραφίαν, ἔνθα μὴ πολεμικὴ πρᾶξις γίνεται· διὸ καὶ δὲν ἐμνημόνευσε τοῦ τείχους τούτου· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν χρῆσιν τοῦ τείχους τούτου ἐποιήσαντο, ἀκολουθοῦντες τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους· ἦτο δὲ τοῦτο νὰ μὴ κατατέμνῃ τὰς δυνάμεις τὰς πεζικὰς τῆς πόλεως μηδὲ ῥιψοκινδύνως νὰ ἐκθέτῃ τὸν στρατὸν αὐτῆς εἰς μάχας πρὸς τὴν δύναμιν τῶν Πελοποννησίων πολὺ μείζονα κατὰ γῆν οὖσαν· μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ σώφρονος πολιτικοῦ «χρὴ τὴν μὲν γῆν καὶ οἰκίας ἀφεῖναι, τῆς δὲ θαλάσσης καὶ πόλεως φυλακὴν ἔχειν καὶ Πελοποννησίοις ὑπὲρ αὐτῶν μὴ διαμάχεσθαι πολλῷ πλείοσιν οὖσιν . . . καὶ εἰ ᾤμην πείθειν ὑμᾶς, αὐτοὺς ἂν ἐξελθόντας ἐκέλευον αὐτὰ δῃῶσαι καὶ δεῖξαι Πελοποννησίοις ὅτι τούτων γ' ἕνεκα οὐχ ὑπακούσεσθε» (Α' 143).

Κατὰ τὸ σχέδιον ἄρα τοῦ Περικλέους καὶ ἐν τῷ στενῷ τῆς Οἰνόης ἣν πρώτην προσέβαλον οἱ Πελοποννήσιοι, οὐδεμίαν ἀντίστασιν παρὰ τῶν Ἀθηναίων εὗρον· ὅτε δὲ προήλασαν εἰς τὸ Θριάσιον πεδίον μόνον ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ἀθηναίων προσεβλήθη ἡ δεξιὰ πτέρυξ τοῦ Ἀρχιδάμου παρὰ τοὺς Ῥείτους ἤτοι παρὰ τὸ στόμιον τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, ἥτις τὸ Αἰγάλεων διατέμνουσα παρὰ τὸ Δαφνὶ κατ' εὐθεῖαν εἰς Ἀθήνας ἦγεν· ἐπειδὴ δὲ ἡ βραχώδης ἐκείνη τοῦ Δαφνίου δίοδος

καὶ βίᾳ, ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σχολῇ κατὰ σχέδιον ἐπιμεμελημένον ἐφιλοτεχνήθη. Σκοπὸς δὲ τοῦ τείχους κατὰ τὸν αὐτὸν ἀρχαιολόγον ἦτο οὐχὶ βεβαίως, ἵνα διαρκῶς τὸ Ἀθηναϊκὸν πεδίον ἀπὸ τοῦ Ἐλευσινίου ἀποφράσσῃ, ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα ἐν ὥρᾳ ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς χρησιμοποιῆται· ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἢ καὶ βραδύτερον ᾠκοδομήθη, δὲν φαίνεται πολὺ πιθανόν· ἀλλὰ καὶ διότι ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου δὲν ἐμνημονεύθη, ὅτι ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Πελοποννησίων ἐν τῷ φοβερῷ ἐκείνῳ πολέμῳ, δὲν ἕπεται ἐκ τούτου καὶ κατὰ τὸν Siemens, ὅτι δὲν προϋπῆρχε τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτοῦ, ὅτι ἐκτίσθη παλαιότατα καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν πρὸς τοὺς Ἐλευσινίους πολέμων, ὅτε διαρκὴς ἔχθρα τῶν ὁμόρων δήμων ἐπεκράτει, ἀπίθανον ὅλως φαίνεταί μοι· πρβ. καὶ Milchhöfer Karten von Attika Erläutender Text. Heft. II, σελ. 44-45.

(1) Θουκ. Β' 19 (τῷ 431 π. Χ.) Β' 47 (τῷ 430) Γ' 1 (429) Γ' 26 (428) Δ' 2 (421) Ζ' 19 (414).

φύσει όχυρά· οὖσα καὶ τετειχεισμένη ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὁ προνοητικὸς Ἀρχίδαμος δὲν ἀπεπειράθη ῥιψοκινδυνῶν νὰ ἐκβιάσῃ τὸ στενὸν τοῦτο τοῦ Δαφνίου, ἐπειδὴ εἶχεν ἄλλην δίοδον, τὴν μεταξὺ τοῦ Αἰγάλεω καὶ τῆς Πάρνηθος ἤτοι τὸ στενὸν τῆς Κρωπιᾶς· τὴν δίοδον δὲ ταύτην ὡς πλατυτέραν, καὶ φρουρουμένην ἔτι, ἐδύνατο διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ δυνάμεως νὰ ἐκβιάσῃ· διὸ καὶ τὴν διεύθυνσιν πρὸς ταύτην τὴν δίοδον ἔλαβεν, ἔχων ἐν δεξιᾷ τὸ Αἰγάλεων καὶ τὴν Πάρνηθα πρὸς τἀριστερά· καὶ διὰ τοῦ στενοῦ τούτου τῆς Κρωπιᾶς εἰσέβαλεν εἰς τὰς Ἀχαρνάς· τὸ τεῖχος δὲ τοῦτο τῆς Κρωπιᾶς εὗρεν ἀφρούρητον, εἰκότως· διότι τὸ τεῖχος τοῦτο μακρότατον ὂν ἐχρειάζετο κατ' ἀνάγκην πολλὰς χιλιάδας μαχητῶν, οὓς οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον· ὁ δὲ Περικλῆς, ὡς ἐμνημονεύθη, ἐφρόντιζεν ἐπιμελῶς, ἵνα μὴ τὸν στρατὸν τῆς πόλεως διὰ τὰ κτήματα τῆς Ἀττικῆς θυσιάζῃ ματαίως, ἐπειδὴ κτημάτων ἀφθονίαν καὶ πόρων δαψίλειαν ἡ πόλις ἐν ταῖς κτήσεσι καὶ ταῖς ἀποικίαις εἶχε· διὸ καὶ τοῦ τείχους ἀφρουρήτου κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους μείναντος, ἐλευθέρα ἡ εἴσοδος ἐνταῦθα τοῖς Πελοποννησίοις κατέστη· καὶ ἐπειδὴ μάχη τις ἢ ἐχθροπραξία δὲν ἐγένετο ἐνταῦθα, εἰκότως καὶ ὁ Θουκυδίδης τοῦ τείχους τούτου μνείαν οὐδεμίαν ἐποιήσατο (1).

Παραπωλεῖν - παραπιπράσκειν - παράπρασις - παράτιμον, Παραπινάκιος

Καὶ ἐκ τῶν συγγραφέων καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μανθάνομεν, ὅτι καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἄλλαις Ἑλληνικαῖς πόλεσι κατὰ τὴν σπανοσιτίαν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων σπάνιν φιλότιμοι πλούσιοι πολῖται διττῶς τοῖς πολλοῖς ἀποροῦσιν ἐπεκούρουν. τὸ μὲν *ἐπεδίδοσαν* εἰς τὴν σιτωνίαν γενναῖα χρηματικὰ ποσά, τὸ δὲ σῖτον καὶ ἄλλους καρποὺς ἰδίους ἢ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσάγοντες ἀντὶ μετρίας τιμῆς εἰς τὸν δῆμον *ἀπεδίδοντο*· οὕτω λ. χ. ὁ Χρύσιππος ἐν Ἀθήναις μετὰ

(1) Τὴν ὕπαρξιν τείχους πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δύναταί πως νὰ εἰκάσῃ τις καὶ ἐκ τῆς στρατείας τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Πλειστοάνακτος, γενομένης τῷ 445 π. Χ. διότι οὗτος προελάσας μετὰ στρατοῦ Πελοποννησίων εἰς Ἐλευσῖνα καὶ τὸ Θριάσιον πεδίον ἐξαίφνης ἀνεχώρησε πάλιν· καὶ ὑπωπτεύθη μὲν ὑπὸ τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀρχόντων, ὅτι χρήμασι διαφθαρεὶς ἀνεχώρησε καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο διὰ φυγῆς, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ εἰκασια, ὅτι δὲν προήλασε πλειότερον φοβούμενος μήπως δὲν δυνηθῇ να ἐκβιάσῃ τὸ ἐν τῷ στενῷ τῆς Κρωπιᾶς τεῖχος (Θουκ. Β' 21).

τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τάλαντον εἰς τὰ σιτωνικὰ ἐπέδωκεν, ὅτε αἱ ἐπιδόσεις ἐγίνοντο καὶ εἰσαγαγὼν πλείους ἢ μυρίους μεδίμνους πυρῶν διεμέτρησε τῷ δήμῳ ἀντὶ (τῆς καθεστηκυίας τιμῆς ἤτοι) *πέντε δραχμῶν* τὸν μέδιμνον, ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλούμενον ἀντὶ *ἑκκαίδεκα* δραχμῶν (1)· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Πρωτογένης ἐν Ὀλβίᾳ τῇ πρὸς τῷ Βορυσθένει καὶ χρήματα πολλὰ *ἐπέδωκεν* ἐν σιτοδείᾳ καὶ σῖτον εἰσαγαγὼν ἐν μετρίᾳ τιμῇ *ἀπέδοτο* (2). Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν τῆς Λυκοσούρας ἐπιγραφήν, ἣν ὁ ἡμέτερος Β. Λεονάρδος ἐξέδωκεν, πλούσιοι Μεγαλοπολῖται ἐν σπανοσιτίᾳ καὶ σπανοκαρπίᾳ σῖτον καὶ ἄλλους καρποὺς ἐν ἐλάσσονι τῆς ἀγοραίας τιμῇ τοῖς ἑαυτῶν συμπολίταις παρέσχοντο (3)· ὁ δὲ τῆς Μαντινείας ἄρχων Εὐφρόσυνος ἐκ τῶν προσόδων τῆς χώρας πάγιόν τι κεφάλαιον ἀποτελέσας ἔταξε νόμῳ, ἵνα αἱ πρόσοδοι τούτου πρὸς ἀΐδιον ἐπευωνισμὸν τοῦ σίτου διατιθῶνται (4).

Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἔχομεν προσέτι καὶ προσφυεστάτους τινὰς ὅρους πρὸς δήλωσιν τῆς τοιαύτης τοῦ σίτου καὶ τῶν ἄλλων καρπῶν διαθέσεως· Οὕτω λ. χ. τὸ πωλεῖν ἔλαττον τῆς πραγματικῆς ἢ ἀγοραίας τιμῆς ἐδηλώθη καὶ μιᾷ λέξει, *παραπωλεῖν*, πωλεῖν δηλαδὴ παρὰ τὴν τρέχουσαν τιμήν, πωλεῖν ἔλαττον τῆς ἀγοραίας τιμῆς, ἀλλ' ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἀγοραστοῦ· κατὰ τὸ *παραπωλεῖν* ἐλέχθη προσέτι *παραπερνάναι* καὶ *παραπιπράσκειν* ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας καὶ τὸ οὐσιαστικὸν αὐτῶν *παράπρασις*· πρὸς δὲ καὶ διὰ τὴν ἐπὶ τὸ ἔλαττον *παρεχομένην τιμὴν* καὶ διὰ τὸ πρὸς ὄφελος τοῦ ἀγοραστοῦ διδόμενον ἀργύριον ἐπλάσθη ἡ λέξις, τὸ *παράτιμον*. Οὕτω δὲ ἡ *σιτοδεία* καὶ *σπανοσιτία* καὶ ἐν τῇ αὐτῶν ἀπορίᾳ ἐπλούτισαν τὸ Ἑλληνικὸν Λεξικὸν διὰ πέντε νέων λέξεων.

Καὶ τὴν μὲν λέξιν τὸ *παράτιμον* παρέσχεν ἡ ἐν τοῖς ἀρχαίοις *Λαγίνοις* (νῦν Lakene) τῆς Λυκίας εὑρεθεῖσα ἐπιγραφή.

«Ἐν δυσφόρῳ καιρῷ *παράτειμα καὶ σίτου καὶ ἐλαίου παρεισενέγκαμεν μεγάλα*» (5).

(1) Δημ. σελ. 918.
(2) IG 2058.
(3) ΑΕ 1895, 219 καὶ IG, V_2 515 πρβ. καὶ 516
(4) BCH, 1896 σελ. 124.
(5) *Benndorf* Reisen in Lykien 155.134 XX, (1897) σ. 75-77 *Wilhelm* z. griech. Inschr. aus den archäol. epigr. Mitteilungen aus Osterr. Ungarn Jahrgang.

ὡς πρὸς δὲ τὴν λ. *παράπρασις* παραβλητέον τὴν ἐπιγραφήν, ἣν ἡ τῆς Καρίας πόλις *Κῦς* ἀπέδωκεν ἡμῖν, καὶ τὴν ἐπιγραφήν, ἣν ἡ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ Μητρόπολις παρέσχεν καὶ αἵτινες ἔχουσιν ὧδε·

« ἀγορανομῶν καὶ παρασχόμενος ἐν τῇ ἀρχῇ *παράπρασιν* ***τῶν ἐν ῇ*** » *ἀγορᾷ πωλουμένων ἐπευωνίσας* » (1)

πεποιημένον δὲ καὶ *ἐν σιτοδείαις παραπράσεις σείτου* ***οὐκ*** *ὀλίγον* ὑφαιροῦντα τῆς ἐν τῇ ἀγορᾷ τιμῆς (2).

Τὸ ῥῆμα *παραπιπράσκειν*, *παραπραθῆναι* παρέσχειν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς τῶν *Τομέων πόλεως* (3)

τὸ δὲ ῥ. *παραπωλεῖν* αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λυγκηστίδος καὶ τῆς Μαρωνείας καὶ ἡ τῆς Ἰστροπόλεως· ἐν τῇ τῆς Μαρωνείας φέρεται.

«*Τῆς τιμῆς ἐπίβασιν λαβούσης παρεπώλουν τοῖς προσδεομένοις βουλόμενοι συντηρῆσαι τὴν εὐθηνίαν ἐν τῇ πόλει*» (4)·

οὐχ ἧττον δὲ σαφῶς ἔχει καὶ ἡ τῆς Ἰστροπόλεως ἐπιγραφὴ

« ἠγορανόμησε παραπωλῶν σῖτον ἅμα καὶ οἶνον καὶ τῶν λοιπῶν ὠνίων » τὰς τιμὰς καθαιρῶν λυσιτελέστατα τοῖς πολίταις» (5).

Τέλος ἐν τῇ τῆς Μαγνησίας τῆς ἐπὶ Μαιάνδρῳ ἐπιγραφῇ εὕρηνται ἀμφότεροι οἱ ὅροι, ἥ τε *παράπρασις* καὶ τὸ *παραπωλεῖν*.

«ἀγορανόμος τὰς *παραπράσεις ποιήσας* . . . . ἐν τῷ τῆς ἀγορανομίας καιρῷ καὶ *παραπωλήσας ἔλαιον ἀφθόνως* ***ἔλαττον παρὰ πολὺ τῆς*** *ἐνεστώσης τιμῆς*» (6).

τὸ ῥ. *παραπερνάναι* παρέχει ἡ ἐπίγραφὴ τῆς Ἐρέσου «ἀγορανόμος . . . . σῖτον παραπέρναις διὰ παντὸς *λυσιτελέως* τοῖς πολίταις καὶ ἔλαιον παραπέρναις» (7).

Τὰ παρατεθέντα παραδείγματα προφανῶς καταδεικνύουσι τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει ἡ *παρὰ* ἐν τοῖς συνθέτοις *παραπωλεῖν*, *παραπερνάναι*, *παραπιπράσκειν*, *παράπρασις*, *παράτιμον* ἤτοι τὸ *παρὰ τὴν* τρέχουσαν τιμὴν ἢ ἐν ἐλάττονι τῆς καθεστηκυίας τιμῇ πωλεῖν, λυσιτελῶς δηλονότι τοῖς ἀγορασταῖς. Ἡ σημασία δ' ὅμως αὕτη τῆς προθέσεως δὲν

(1) BCH 1887,306.
(2) Μουσεῖον Εὐαγγ. Σχολ. 1876/78,95.
(3) Arch. epigr. Mittheil. Österr. 1891,24.
(4) BCH. 1881,88.
(5) Ditt. Syll. 325,39.
(6) Kern. Inschr. v. Magnes, 179,25
(7) Bechtel Aeolica σελ. 35,5 πρβλ. καὶ σελ. 34.

παρατηρεῖται ἐν ἄλλοις συνθέτοις· διότι ἡ *παρὰ* ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σημαίνει τὸ *πλησίον*, (παροικῶ), ἢ τὸ *ὀλίγον καὶ κακῶς* (παρορῶ, παραισθάνομαι, παρακούω) ἢ τὸ *παρὰ τὸ δέον καὶ τὸ προσῆκον μέτρον* (παρερμηνεύω, παραφιλοσοφῶ, παρατελωνῶ, παρεισπράττω) ἢ τὸ *κακῶς* καὶ πρὸς βλάβην ἄλλου (παράγω, παρακρούω παρακρουσιχοῖνιξ).

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν, ἣν ἡ παρὰ ἔχει ἐν τοῖς εἰρημένοις συνθέτοις *παραπωλεῖν, παραπιπράσκειν* κλπ. δυσκόλως δύναταί τις νὰ εὕρῃ παρόμοια σύνθετα· ἀρχὴν δὲ ἢ ἀφετηρίαν τῆς σημασίας ταύτης δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν συνθέτοις, οἷα τὰ *παρήμερος*, (= ἑτερήμερος), *παρενιαυτοφόρος* (1), ἐν οἷς ἡ πρόθεσις ἀφαίρεσιν ἢ ἐλάττωσιν σημαίνει· καὶ ἐν οἷς ἡ σύνθεσις ἐγένετο ἐκ τῆς παραθέσεως «*παρ᾽ ἡμέραν, παρ᾽ ἐνιαυτὸν φέρειν*».

Ἐκ δὲ τῆς Βυζαντιακῆς περιόδου καὶ ἱστορίας ἔχομεν ὄνομα παραπλήσιον κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ σημασίαν τῆς προθέσεως, τὸ παρεπώνυμον *Παραπινάκιος*, ὅπερ, ὡς γνωστόν, ἀπεδόθη τῷ αὐτοκράτορι Μιχαὴλ τῷ Ζ', βασιλεύσαντι ἀπὸ τοῦ 1071-1080. Τοσοῦτον δὲ ἡ ἐπωνυμία αὕτη κατὰ τὸν ἱστορικὸν ἐπεκράτησεν, ὥστε Μιχαὴλ τις εἰπὼν εἰ μὴ προσέθετε καὶ τὸν *Παραπινάκιον*, δυσκόλως ἐγίνετο γνώριμος (2)· ἐπωνομάσθη δ᾽ οὕτω ὁ εἰρημένος αὐτοκράτωρ, διότι

(1) Καὶ νῦν ὁ λαὸς λέγει ὁμοίως «*παράμερα* νἄρχεται», *παραχρονίζει* (τὸ δένδρον) = παρ᾽ ἐνιαυτὸν (καρποφορεῖ)· *παραχρονιάρι* καὶ *παραχρονιάρικα*, παρ᾽ ἔτος, παρ᾽ ἐνιαυτὸν καὶ *παραχρονιάρικον* (δένδρον), τὸ παρενιαυτοφόρον. (Somavera καὶ Θησ. Βλάχου τοῦ Κρητός).

(2) Ἰωάνν. Σκυλίτζης σ. 714 Πατρολογ. τόμ. 122 σελ. 445. (Νικηφόρος) πορισμώτατος δ᾽ ὢν εἰς κακίαν, εἴπερ τις ἕτερος, καὶ τοῦ κερδαλέου χάριν μηδενὸς ἀπεχόμενος, *φούνδακα* ἐν τῇ Ῥαιδεστῷ καὶ μονοπωλεῖον συνεστήσατο, κωλύσας καὶ ἀπείρξας τοὺς πωλοῦντας ἅπαντας, τὸ βασιλικὸν δὲ *μόνον πρατήριον* ἐμηχανήσατο· παρ᾽ ὃ καὶ λιμὸν ἐπραγματεύσατο (auctor fuit) μέγιστον καὶ τῶν πώποτε μνημονευομένων ἀπανθρωπότατον, ὡς καὶ τῷ βασιλεῖ *ἀντὶ ἐπωνυμίας* γενέσθαι αὐτὸν καὶ ἀπὸ τούτου μᾶλλον ἢ τοῦ πατρωνικοῦ γιγνώσκεσθαι τοῖς μετέπειτα. Μιχαὴλ γάρ τις εἰπὼν εἰ μὴ προσθείη καὶ τον Παραπινάκιον, οὐκ ἂν γένοιτο συντόμως γνωριμώτερος διὰ τὸ τηνικαῦτα τὸν μόδιον *παρὰ πινάκιον* τῷ νομίσματι πιπράσκεσθαι (pinacio minus, qui medimni quadrans est). Πρβλ. καὶ Γλυκᾶ σελ. 614 μονοπωλεῖον στησάμενος (Νικηφορίτζης ὁ εὐνοῦχος) ὡς ἐντεῦθεν καὶ ἐπώνυμον τῷ βασιλεῖ περιποιήσασθαι τὸ *Παραπινάκης* λέγεται διὰ τὸ τηνικαῦτα τὸν μόδιον *παρὰ πινάκιον* πιπράσκεσθαι τῷ νομίσματι - καὶ Ζωναρᾶ Τόμ. Γ', σελ. 712. Σίτου δὲ γενομένης ἐνδείας ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ βασιλέως τούτου, ὥστε μὴ *ὅλον μέδιμνον εἰς νόμισμα* ἀποδίδοσθαι, ἀλλὰ *παρὰ*

ὁ πιστὸς αὐτοῦ φίλος *Νικηφόρος*, τὴν μονοπωλίαν τῶν σιτηρῶν τῆς Θράκης κατασκευάσας, οὐ μόνον ἐν ὑπερβολικῇ τιμῇ τὸν σῖτον ἐπώλει, ἀλλὰ καὶ ὑπεξῄρει ἐξ ἑκάστου μοδίου *ἓν πινάκιον* ἤτοι τὸ $^1/_4$ τοῦ μοδίου· ὥστε ὁ τὸν μόδιον ἠλαττωμένον κατὰ ἓν πινάκιον ἢ ὁ *παρὰ (ἓν) πινάκιον* πωλῶν παρεπωνυμήθη *Παραπινάκιος*. Ἡ διαφορὰ δ' ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν μὲν τοῖς προειρημένοις ἄλλοις συνθέτοις (παραπωλεῖν κλπ.) ἡ *παρὰ* σημαίνει τὸ *ἔλαττον* λυσιτελῶς τῷ ἀγοραστῇ, ἐν δὲ τῷ *Παραπινάκιος* δηλοῖ τὸ ἔλαττον πρὸς ὄφελος τοῦ πωλητοῦ.

Καὶ ἐν τῷ στόματι δὲ τοῦ λαοῦ σήμερον δύναταί τις νὰ ἴδῃ σύνθετά τινα, ἐν οἷς ἡ *παρὰ ἐλάττωσιν* ἢ *ἀφαίρεσιν* δηλοῖ, ὡς καὶ ἐν τοῖς εἰρημένοις συνθέτοις τῶν ἀρχαίων· ἐκεῖνοι λ. χ. εἶπον τὸ *παράτιμον* (σίτου, ἐλαίου) ἤτοι τὸ ἀργύριον, τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων παρεχόμενον πρὸς τὸ *ἐπευωνίσαι* χάριν τοῦ λαοῦ τὰ τρόφιμα, δηλαδὴ πρὸς τὸ πωλῆσαι αὐτὰ *παρὰ τὴν τιμὴν* ἤτοι ἔλαττον τῆς πραγματικῆς ἢ τρεχούσης τιμῆς. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον καὶ ὁ λαὸς σήμερον λέγει *παρὰ τιμῆς* ἢ *παρατιμῆς* (1) πωλεῖν, ἀγοράζειν (διδόναι, λαμβάνειν), παρὰ τὴν τιμὴν καὶ ἀξίαν, ἐν ὑποτιμήσει. ὡς πρὸς δὲ τὴν μετὰ γενικῆς σύνταξιν τῆς παρὰ παραβλητέον καὶ Somavera «παρ' ὀλίγου. = παρ' ὀλίγον (2). Προφανῶς δὲ ἡ ἐπιρρηματικὴ αὕτη χρῆσις τῆς γενικῆς *παρατιμῆς* ἐγένετο κατὰ τὸ *μισοτιμῆς* (3) πωλεῖν, ἀγοράζειν ἢ *μισοτίμι*. Τὴν σημασίαν δὲ ταύτην τῆς προθέσεως *παρὰ* ἐν συνθέσει ἀνιχνεύει τις καὶ ἐν ἄλλοις συνθέτοις, ἅπερ ὁ λαὸς ἐνιαχοῦ μεταχειρίζεται, οἷον *παραμμάτης* (4), ὁ ἐστερημένος τὸν ἕτερον

πινάκιον, εἰς ἐπώνυμον τῷ βασιλεῖ τὸ κοινὸν δυστύχημα ἐχρημάτισεν, ὡς καὶ μέχρι τοῦδε οὕτω καλεῖσθαι τοῦτον τὸν ἄνακτα· οὐ γάρ τις ἄλλως γνωρίζει τοῦτον, εἰ μὴ τὸν *Παραπινάκιον* εἴποι. Πρβλ. καὶ Du Cange Glossarium ἐν λ. *πινάκιν*. Παραπινάκιος *κης*, τοῦ Μιχαὴλ Δούκα ἐπωνύμιον, διὰ τὸ τηνικαῦτα τὸν μόδιον παρὰ πινάκι(;) πιπράσκεσθαι τῷ νομίσματι quod eo tempore modius pinace (id est quadrante medimni) dempto et detracto aureo nummo venderetur.

(1) Ἡ λ. λέγεται ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Θήρᾳ καὶ πλειστaχοῦ ἀλλαχοῦ.

(2) Καὶ ὁ λαὸς δὲ νῦν ἐνιαχοῦ λέγει *παρὰ ψήφου* (= παρὰ τὸ δέον), παρὰ χωριοῦ (= εἰς ἄλλο χωρίον, ἐν Λέσβῳ), (παρ' ὥρας) ἢ παρώρας (= παρακαίρως, προώρως ἢ ἔξ ωρας).

(3) Πρβλ. καὶ *κοντολογῆς* (= συντόμως), *συνεπαντῆς* (= εἰς προϋπάντησιν).

(4) Ἡ λ. ἐν Ἰκαρίᾳ.

ὀφθαλμόν, ἑτερόφθαλμος, μονόφθαλμος — *παράχειλον* (1) (ἀγγεῖον), οὗ τὰ χείλη εἶνε τεθραυσμένα, τὸ ἐστερημένον τὰ χείλη. — *Παράλληνους* (2) = παρέλλην, ὁ ἐξηρημένος τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. πρβλ. τὸ ἀρχ. *ἀφέλλην*. — *παράχαρμα* (3), τὸ πρόσωπον, τὸ ἐξηρημένον ἢ ἐστερημένον τὴν χαράν. *Παράμερον* (4) παιδίον, ζῷον, τὸ παρὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ γεννηθέν, τὸ νεογνὸν τὸ πρὸ τῆς ὡρισμένης ἡμέρας ἢ τοῦ ὡρισμένου χρόνου εἰς τὴν ζωὴν ἐλθόν· ὅθεν τὸ ἄσωστον ἀδύνατον, μικρόσωμον χρῶνται δὲ τῇ λέξει ἐπὶ χλευασμῷ) πρβλ. τὸ ἀρχ. *ἠλιτόμηνον, ἠλιτήμερον*.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΑΡΔΙΚΑΣ

(1) Ἡ λ. ἐν Λειβηθ. Μουσ.

(2) Ἡ λ. ἐν Λέσβῳ.

(3) Ἡ λ. ἐν Σκοπέλῳ.

(4) Ἐν Τήλῳ, ἐν Λευκάδι καὶ ἀλλαχοῦ. Τὴν χρῆσιν καὶ σημασίαν πασῶν τῶν λέξεων τούτων τοῦ λαοῦ παρέχομαι ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ Κ.Κ. ΑΝΩΤΕΡΟΥΣ ΕΠΟΠΤΑΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ὅτε κατὰ τὸ 1910 ὁ τότε ἀρτισύστατος *Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος* ἐκήρυξεν ὅτι εὗρε ***τὸν παιδαγωγόν***, καὶ ὅτι πρὸς ἀναγέννησιν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως ἐσκόπει νὰ ἱδρύσῃ ἴδιον ***πρότυπον*** σχολεῖον, ἐν ᾧ θὰ ἐφήρμοζεν ἰδίας μεθόδους, ἴδιον πρόγραμμα, θὰ ἐξέδιδε καὶ θὰ ἐδίδασκεν ἴδια βιβλία κττ., τότε ἐνόμισα καθῆκόν μου νὰ ὑπομνήσω τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ *Ὁμίλου*, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ἔχει δημοσιεύσει ἐπίσημον πρόγραμμα διδακτέων μαθημάτων καὶ ἐγκεκριμένα βιβλία· ὅτι ἄρα δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένη ἡ ἐφαρμογὴ ἄλλων προγραμμάτων καὶ ἡ εἰσαγωγὴ καὶ διδασκαλία εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἄλλων βιβλίων παρὰ τὰ ἐγκεκριμένα ταῦτα, καὶ τέλος ὅτι οἱ ἑλληνόπαιδες δὲν εἶναι κόνικλοι, ἵνα πᾶς ὁ βουλόμενος πειραματίζεται ἐπ' αὐτῶν.

Ἐπακολούθημα τούτων ὑπῆρξεν ὅτι ἡ μὲν ἐν Ἀθήναις ἵδρυσις τοῦ προτύπου σχολείου ἐματαιώθη, ἤρχισε δὲ νὰ ἐκδίδεται περιοδικὸν *Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου*, ἐν ᾧ ἄλλα τε πολλὰ ἄτοπα ἢ παντάπασι κοινὰ καὶ τετριμμένα ὡς μεγάλαι ἐπιστημονικαὶ ἀνακαλύψεις μετὰ στόμφου προφερόμεναι ἐδημοσιεύοντο, καὶ τὸ παραδοξότατον δειναὶ κατηγορίαι κατ' ἐμοῦ, οἷον κακοπιστία καὶ σοφιστεία, ὅλως ἀναποδείκτως προεφέροντο.

Πρὸς ταῦτα ἐγὼ ἡσύχαζον, τοῦτο μὲν διότι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου μέγιστον τιμῶ καὶ σέβομαι, τοῦτο δὲ διότι οὐδὲν οὐδέποτε τῶν κακῶν τούτων σύνοιδα ἐμαυτῷ καὶ κάλλιστα ἐπίσταμαι τὸ τῆς παροιμίας *τὸ ψέμα ψύγεται*, καθὼς καὶ ὅτι ἕκαστος ἐν τῇ μικρᾷ ἡμῶν κοινωνίᾳ καὶ σήμερον κρίνεται καὶ κατόπιν θὰ κριθῇ κατὰ τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ κατὰ τὰς κενὰς κατηγορίας τούτου ἢ ἐκείνου.

Ὅτε δ' ὅμως πρὸ διετίας οἱ ταῦτα γράφοντες διωρίσθησαν ὑπὸ τῆς Πολιτείας *ἀνώτεροι ἐπόπται* τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ οὕτως ἀπὸ ἰδιωτῶν ἐγένοντο ἐπίσημοι λειτουργοὶ τῆς παιδείας, παρετή-

ρησα δὲ μετὰ λύπης μου ὅτι τὰ κακὰ τὰ ὁποῖα ἐπεχείρουν ὡς ἰδιῶται τῷ 1910, ἐξετέλουν τώρα ὡς ἐπίσημος Ἀρχὴ καὶ οὐχὶ εἰς ἓν ἀλλ' εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα, ἔκρινα πάλιν καθῆκόν μου νὰ ἐγερθῶ καὶ καταγγείλω εἴς τε τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸ Κοινὸν οὐχὶ τὰ ἄτομα, ἀλλὰ τοὺς ἐπισήμους, τοὺς διὰ τῆς ἐξουσίας ἐπιβαλλομένους, ἐλπίζων καὶ πάλιν νὰ ἐξουδετερώσω τὰ τελούμενα ἄτοπα.

Οὕτω κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος κατήγγειλα τοὺς κ.κ. ἀνωτέρους ἐπόπτας διά τε ἄλλα περὶ τὴν γλῶσσαν ἁμαρτήματα καὶ διότι παραβαίνουν τὸν περὶ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων νόμον, τὸν ὁποῖον ἵνα ἐφαρμόσουν ἐκλήθησαν εἰς τὴν ἀρχήν. Οἱ δὲ δὲν ἔσπευσαν, καθ' ὃ εἶχον καθῆκον, ν' ἀπαντήσουν καὶ δείξουν ὅτι ἐγὼ μὲν εἶχον ἄδικον, αὐτοὶ δὲ δίκαια καὶ νόμιμα εἰργάζοντο. Καὶ ὅμως δὲν ἐπρόκειτο οὔτε περὶ ἰδιωτικῆς ἡμῶν διαφορᾶς, ὅτε ἠδύναντο νὰ εἴπουν ὅτι παραβλέπουν τὴν τυχὸν γινομένην εἰς αὐτοὺς ἀδικίαν, οὔτε περὶ μικροῦ τινος καὶ ἐπουσιώδους ζητηματίου, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς μελλούσης γενεᾶς, περὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς αὔριον. Μετὰ πάροδον δὲ ἔτους ὅλου ἐπεχείρησεν ὁ ἕτερος αὐτῶν ν' ἀπαντήσῃ· ἵνα δὲ οἱ ἀναγνῶσται νοήσουν ποία τις ἡ ἀπάντησις, ἀναγράφω πρῶτον ἐν πάσῃ συντομίᾳ ὅσα εἶπα καὶ κατήγγειλα, ἔπειτα δὲ ἐκτενῶς τὰ τῆς ἀπαντήσεως.

Ἐγὼ εἶπα 1) ὅτι οἱ μαθηταὶ δὲν ἀσκοῦνται ἀρκούντως εἰς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, ἐντεῦθεν οὗτοι μὲν σφάλλονται, ἡμεῖς δὲ λησμονοῦντες τὸ Ἀριστοτελικὸν ὅτι ἡ παιδεία δεῖται οὐ μόνον φύσεως ἀλλὰ καὶ ἀσκήσεως ψέγομεν τὸν ἀναίτιον, τὴν γλῶσσαν.

2) ὅτι διὰ τὰς ἀνιστορήτους καὶ ψευδογλωσσολογικὰς τινων ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν θεωρίας εἰσήχθη ἤδη παρ' ἡμῖν μεγάλη σύγχυσις καὶ αὐθαιρεσία περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης.

3) ὅτι δὲν εἶναι ἀληθὲς τὸ πολλάκις λεγόμενον ὅτι πλὴν τῆς γλώσσης τῆς κοινῆς εἰς τὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις λαλουμένης, τῆς ἀναμείκτου ἐκ στοιχείων τῆς λογίας καὶ τῆς προφορικῆς παραδόσεως, ὑπάρχει καὶ ἄλλη, *δημοτικὴ* λεγομένη.

4) ὅτι ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν κατασκευάζουν καὶ εἰσάγουν εἰς τὰ σχολεῖα διὰ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων οἱ κ.κ. ἐπόπται, εἶναι τοσοῦτο διάφορος τοῦ φυσικοῦ, τοῦ ἀβιάστου ἡμῶν λόγου, τοσοῦτο ξένη τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Ἑλλήνων,

καὶ αὐτῶν τῶν κατασκευαζόντων αὐτήν, ὥστε ὅτε ὁ ἕτερος αὐτῶν ἐδουλήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἰδιότευκτον ταύτην γλῶσσαν εἰς τὴν διδασκαλίαν του, ἠναγκάσθη νὰ τὴν γράψῃ πρῶτον καὶ νὰ διδάξῃ ἀναγινώσκων τὸ χειρόγραφον. Ὅτι ἄρα δὲν εἰσάγουν τὴν *κοινὴν λαλουμένην*, ὅπως ὁρίζει ὁ νόμος, ἀλλ' ἰδιότευκτον, δημοτικὴν ὑπ' αὐτῶν καλουμένην, καίτοι κατ' ἀλήθειαν εἰς οὐδένα ἀπολύτως δῆμον ἀνήκει.

5) ὅτι καὶ ξένας καὶ χυδαίας λέξεις καὶ ἐκφράσεις εἰσάγουν εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία, καὶ οὕτω διδάσκουν ταύτας τοὺς μαθητάς, λησμονοῦν δὲ τὸ τοῦ θείου Πλάτωνος, ὅτι τὰ τοιαῦτα διδάγματα ἅπαξ εἰσχωρήσαντα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν μικρῶν εἶναι δυσέκνιπτα καὶ δυσεξίτηλα.

6) ὅτι πάσῃ δυνάμει ἀγωνίζονται νὰ ἀπομακρύνωνται, καὶ ταῦτα πολλάκις ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης, ἀπὸ τῶν τύπων καὶ τῶν λέξεων τῆς ἐπισήμου ἡμῶν γλώσσης· οὕτως εἶπα ἐπὶ παραδείγματι ὅτι τὸ *χρεμέτισμα* εἶναι ὅμοιον κατὰ τὴν κλίσιν πρὸς τὸ *χλιμίντρισμα*, ἀλλ' ἐπροτιμήθη τὸ δεύτερον, διότι τὸ πρῶτον ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν.

7) ὅτι ἐλέγχονται ἀγνοοῦντες τὸ συχνὸν ἐν τῇ γλώσσῃ φαινόμενον, καθ' ὃ τὰ τεχνητὰ διά τινα γενεὰν γλωσσικὰ στοιχεῖα δύνανται νὰ καταστῶσι φυσικὰ διὰ τὴν ἑπομένην *).

8) ὅτι πανταχοῦ τοῦ πολιτισμένου κόσμου ἡ γλῶσσα τῶν μορφωμένων, τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων, ἡ γλῶσσα τῶν πόλεων διδάσκεται εἰς τὰ σχολεῖα, οὐχὶ δὲ ἡ τῶν ἀγροτῶν, ἥκιστα δὲ ἡ ἐν τῷ γραφείῳ ἑνὸς οἱουδήποτε κατασκευαζομένη.

9) ὅτι ὁ μὲν Κοραῆς ἐδίδασκεν, ὅτι οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ ἐπιβάλῃ γλῶσσαν εἰς τὸ ἔθνος καὶ ἐκήρυττεν, ὅτι *«πέμπω εἰς κόρακας τὸν*

*) Πρβλ. Paul (ἐν Γλωσσολογ. Μελετ. σ. 527) «ὅταν ἀριθμός τις ἀνθρώπων καταλήξῃ εἰς ἀποκλειστικὴν ἢ συχνοτέραν χρῆσιν τῆς τεχνητῆς γλώσσης, τότε ἡ νεωτέρα γενεὰ ἡ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τούτων οὖσα καὶ ἀναπτυσσομένη μανθάνει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς φυσικὴν τὴν γλῶσσαν, ἥτις ὡς πρὸς τοὺς παλαιοτέρους ἦτο τεχνητή. Ὅτι ἡ παλαιοτέρα γενεὰ τεχνητῶς ἦλθεν εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην, τοῦτο εἶναι παντάπασιν ἀδιάφορον καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν αὐτῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ γενεᾷ, ἥτις διάκειται πρὸς τὴν γλῶσσαν ταύτην ἀκριβῶς ὅπως διέκειντο πρὸς τὴν διάλεκτον αὐτῶν οἱ παλαιότεροι». Τοιαῦτα πολλὰ παρέχει ἡ νέα ἡμῶν γλῶσσα, ὅπως θα ἴδωμεν κατωτέρω.

χυδαϊσμὸν ἐκείνων ὅσοι.... ἐπιβάλλονται νὰ **φκιάσωσι** *τὴν νέαν-γλῶσσαν»*· οὗτοι δὲ καὶ νέαν γλῶσσαν κατασκευάζουν καὶ διὰ τῆς βίας ἐπιδιώκουν νὰ ἐπιβάλουν αὐτὴν εἰς τὸ ἔθνος.

10) ὅτι δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ παιδεία εἶχεν ἢ ἔχει παρ' ἡμῖν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα, τ. ἔ. ὅτι ἦτο προνόμιον ὀλίγων τινῶν. (τώρα θὰ γίνῃ, ἂν ἐπικρατήσῃ τὸ σύστημα τῶν κ.κ. ἐποπτῶν).

11) ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅτε κατήγγειλα ταῦτα, καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἐφέρετο εἰς τὸν Τύπον ὡς σχέδια τῶν ἐν τῷ Ὑπουργείῳ, ὅτι ταχέως ἔμελλε νὰ εἰσαχθῇ ἡ δῆθεν δημοτικὴ αὕτη καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰ Γυμνάσια καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ Πανεπιστήμιον.

12) ὅτι διατείνονται μὲν ὅτι εἶναι ἕτοιμοι νὰ συζητήσουν, σπεύδουν δέ, ὅσον δύνανται τάχιστα, ἀκριβῶς καθ' οὓς χρόνους ὡς πασίγνωστον οὐδεμία δύναται νὰ γίνῃ ἐλευθέρα καὶ εὐρεῖα συζήτησις, νὰ ἐπιβάλουν τὴν γλῶσσάν των εἰς τὰ σχολεῖα, δικαιολογούμενοι παραδόξως ὅτι αἱ παροῦσαι στιγμαί, καθ' ἃς ἀντιμετωπίζομεν μὲ ἀνησυχίαν τὸ μέλλον, εἶναι κατάλληλοι πρὸς τόλμην καὶ γόνιμοι μεγάλων δημιουργιῶν (ὀρθότερον θὰ ἐλέγετο: καθ' ἃς ὑπάρχει λογοκρισία, ἔλλειψις χάρτου, στρατιωτικὸς νόμος κτλ., εἶναι κατάλληλοι πρὸς πᾶσαν τόλμην παρὰ τῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ εὑρισκομένων).

13) ὅτι πανταχοῦ τοῦ κόσμου πρῶτον γράφονται λογοτεχνικὰ φιλολογικὰ ἔργα εἴς τινα γλῶσσαν ἢ διάλεκτον καὶ ἔπειτα ἔρχεται ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ σχολεῖον καὶ ῥυθμίζουν καὶ διδάσκουν τὰ ἔργα, τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν· παρ' ἡμῖν δὲ τώρα χρησιμοποιεῖται τὸ σχολεῖον ὡς μέσον προπαγάνδας πρὸς ἐπιβολὴν γλωσσικῆς αἱρέσεως, ὅπως καὶ ὑπ' ἄλλων παρετηρήθη (ὅρα καὶ Δέλλιον ἐν τῷ Ἐμπρὸς τῆς 30 Ἰανουαρίου 1919).

14) ὅτι ὁμιλοῦν μὲν περὶ ἐξελίξεως τῆς γλώσσης, δὲν θέλουν δὲ νὰ ἴδουν τὸ προφανὲς γεγονὸς ὅτι καὶ ἡ γραφομένη, ἡ ἐπίσημος ἡμῶν γλῶσσα ἀπὸ δύο σχεδὸν αἰώνων χρησιμεύουσα εἰς τὰς ποικίλας ἀνάγκας τοῦ ἔθνους, ἔχει ἤδη ἐξέλιξιν, ἱστορίαν, δικαιώματα κλπ.

15) ὅτι ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἐπιστημονικὴ ἑρμηνεία γλωσσικῶν στοιχείων καὶ ἄλλο πρακτικὴ χρῆσις αὐτῶν.

16) ὅτι ἡ **κοινὴ λαλουμένη** εἶναι μὲν ἕνεκα ἱστορικῶν λόγων

πολυειδῶς ἀνάμεικτος, ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ἀρέσκει εἰς τὸ ἔθνος, ἡ δὲ λεγομένη δημοτικὴ τῶν κ.κ. ἐποπτῶν δὲν ἀρέσκει.

17) ὅτι εἰσάγουν εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία ὀρθογραφίας πλημμελεῖς, παρὰ τὴν ἱστορίαν, καὶ τὰς ὁποίας θὰ δυσκολευθοῦν νὰ ἀπομάθουν βραδύτερον ὅσοι μαθηταὶ θὰ μεταβῶσιν εἰς ἄλλα σχολεῖα.

18) ὅτι πανταχοῦ τοῦ πολιτισμένου κόσμου τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα ἐξετάζονται καὶ μελετῶνται ὑπὸ πολλῶν καὶ πολλαπλῆν παιδείαν καὶ μεγάλην διδακτικὴν πεῖραν κεκτημένων ἀνδρῶν, οὐχὶ δὲ ὑπὸ ἑνὸς ἢ δύο, καὶ τούτων μάλιστα οὐδαμοῦ οὔτε εἰς τὴν ἐπιστήμην οὔτε εἰς τὴν διδασκαλίαν διακριθέντων.

19) ὅτι δὲν εἶναι ἀληθὲς τὸ λεγόμενον ὑπ᾽ αὐτῶν ὅτι εἰσάγοντες τὴν νεότευκτον ταύτην δημοτικὴν ἐργάζονται συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τοῦ Κοραῆ.

20) ὅτι τέλος παραβαίνουν τὸν νόμον εἰσάγοντες εἰς τὰ σχολεῖα ἀντὶ τῆς *κοινῆς λαλουμένης*, ὁποίαν διὰ τοῦ νόμου ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ ἡ Κυβέρνησις, τὴν ἰδιότευκτον αὐτῶν *δημοτικήν*.

Ταῦτα εἶπα καὶ κατήγγειλα ἐγώ· ὁ δὲ κ. Μανόλης Τριανταφυλλίδης ἐπιχειρήσας ν᾽ ἀπαντήσῃ ἐν Δελτ. Ζ΄ 148 κέξ. λέγει ὅτι θὰ ἀπαντήσῃ εἰς *τὶς οὐσιαστικώτερες κατηγορίες μου*, ἀπαντᾷ δὲ εἰς τέσσαρας, ἤτοι διατείνεται ἐπὶ λέξει ὅτι

α) δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Κυβέρνηση δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ καθιερώσῃ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα.

β) δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι γίνεται προσπάθεια ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου νὰ ἐφαρμοστῇ τὸ νέο γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόγραμμα ὕπουλα καὶ καιροσκοπικά, ὅλο καὶ σὲ πλατύτερη σφαῖρα καὶ σὲ μεγαλύτερη κλίμακα.

γ) δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ δημοτικὴ τῶν ἀναγνωστικῶν δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα ποῦ ὑπάρχει, οὔτε μπορεῖ γραμματικὴ νὰ κανονίσῃ μιὰ γλῶσσα πρὶν τὴ διαμορφώσῃ καὶ τὴν καθιερώσῃ ἡ χρήση στὴν κοινωνία καὶ μέσα στὸ σχολεῖο.

δ) δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἐφαρμόζεται ὀρθογραφία στραβή.

Ὡς ἕκαστος βλέπει, ὁ κ. Τριανταφυλλίδης δὲν ἀπήντησεν εἰς τὰς κατηγορίας, ὡς ἔδει καὶ ὡς ὤφειλεν. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ χαρακτηρίσας τοὺς λόγους του ὡς ἀπάντησιν εἰς τὰς *οὐσιαστικωτέρας* κατηγορίας ὑπεδήλωσεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας του, ὅτι αἱ

λοιπαὶ εἶναι ἐπουσιώδεις, ἀσήμαντοι. Λέγεται τοῦτο καλὴ πίστις; Παρακαλεῖται ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀναθεωρήσῃ τὰς 20 κατηγορίας καὶ νὰ εἴπῃ ἐν συνειδήσει, ἂν εἶναι ἀληθῶς ἐπουσιώδεις, ὅπως θέλει νὰ δηλώσῃ ὁ κ. Τριανταφυλλίδης, ἢ ἂν τοὐναντίον ἀποτελοῦν αὐτὸ τοῦτο τὸ κύριον ζήτημα. Καὶ σημειωτέον ὅτι οἱ περὶ τὸν κ. Τρ. δὲν ἠσχύνθησαν νὰ ἐπιρρίψουν ἐπ' ἐμὲ — καὶ τοῦτο παντάπασιν ἀναποδείκτως — κακοπιστίαν καὶ σοφιστείαν! Βλέπετε, αὐτὸ συμβαίνει πάντοτε, τὰς ἰδίας κακίας ἀποδίδουν εἰς τοὺς ἐναντίους. Τὸ ἴδιον ἔκαμε καὶ ὁ διαβόητος Ψυχάρις, ὅταν ἀδυνατῶν ν' ἀπαντήσῃ εἰς τοὺς ἐμοὺς ἐλέγχους ὠνόμασε τὴν ἐμὴν Einleitung *un livre de mauvaise foi!*

Α'. Ἀπαντήσεις.

Ἀλλ' ἂς ἴδωμεν ποίου εἴδους εἶναι αἱ τέσσαρες ἀπαντήσεις αὐτοῦ, καὶ πρῶτον πῶς δικαιολογεῖ τὴν καταγγελθεῖσαν παράβασιν τοῦ νόμου, ὅτι ἀντὶ τῆς *κοινῆς λαλουμένης* εἰσάγουν εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία ἰδιότευκτον *δημοτικὴν* λεγομένην. Ἡ δικαιολογία εὑρίσκεται ἐν σ. 151 — 154 καὶ φέρει ἐπιγραφὴν «*Ποιὰ γλῶσσα καθιερώνεται ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση*», ἔχει δὲ ὧδε: «*Ἂν θέλωμε νὰ ξέρωμε ποιὰ γλῶσσα καθιέρωσε τὸ κυβερνητικὸ πρόγραμμα, τὸ μαθαίνομε ἀπ' ὅλες τὶς ἐπίσημες καὶ ἀνεπίσημες πράξεις ποὺ προηγήθησαν ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ ἀπόφαση ἢ καὶ ποὺ τὴν συνώδευαν, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν ἀπερίφραστο γνωστὸ δημοτικισμὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ποὺ εἶναι ὁ πρῶτος καὶ κύριος εἰσηγητὴς τῆς εἰσαγωγῆς τῆς δημοτικῆς. Ἀπὸ παντοῦ φαίνεται καθαρά, πῶς δὲν ἦταν ποτὲ ὁ λόγος νὰ καθιερωθῇ μιὰ ἁπλοποιημένη τάχα καθαρεύουσα, καθαρεύουσα ὅμως πάντα,... ἀλλὰ γιὰ κάτι ξεχωριστὸ καὶ σημαντικὰ ἀντίθετο, τὸ γλωσσικὸ τύπο, ποῦ ἔχει πιὰ διαμορφώσει ἡ σύγχρονη λογοτεχνία καὶ ποὺ διατηρεῖ βάση καὶ θεμέλιο τὴ γλῶσσα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ δημοτικὴ καθαρή, ἀλλὰ μὲ κάποια προσοχὴ καὶ ἄλλοτε καὶ τελευταῖα κήρυξε ὁ κ. Βενιζέλος πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ καθιερωθῇ στὸ σχολεῖο... Τὴ δημοτικὴ ζήτησε καθαρώτατα καὶ ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεση τοῦ κ. Γληνοῦ πρὸς τὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο Θεσσαλονίκης· τέλος τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς χαιρέτησε ἡ κοινωνικὴ συνείδηση καὶ ὁ καθημερινὸς τύπος*».

Καὶ τώρα ἐρωτῶ πάντα ἀπροκατάληπτον, εἶναι ταῦτα δικαιολογία; ὅταν ὁ ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους ψηφισθεὶς καὶ ὑπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως κυρωθεὶς νόμος λέγει ρητῶς **«τὴν κοινὴν λαλουμένην** *(δημοτικὴν)* *ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀρχαϊσμοῦ καὶ ἰδιωτισμοῦ»*, δύνανται οἱ ἐπίσημες καὶ ἀνεπίσημες πράξεις ποὺ προηγήθησαν κλπ.», ἤτοι τὰ παρασκηνιακὰ ἀνέκδοτα τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου νὰ ἔχωσι σημασίαν τινὰ οἱανδήποτε; ὥστε οἱ νόμοι τοῦ λοιποῦ θὰ ἑρμηνεύωνται καὶ θὰ ἐφαρμόζωνται οὐχὶ κατὰ τὸ ῥητὸν καὶ σαφὲς γράμμα αὐτῶν ἀλλὰ κατὰ τὰ ἀνέκδοτα *(ἀνεπίσημες πράξεις)*, ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, ὅσα κατὰ τὸ λέγειν τῶν διαφερομένων προηγήθησαν τῆς ψηφίσεως αὐτῶν! Κρῖμα καὶ ἐγὼ ἤκουσα ἄλλοτε παρὰ νομοδιδασκάλου ὀνομαστοῦ ὡς νομικὸν ἀξίωμα, ὅτι ὁ νομοθέτης ἅμα νομοθετήσας ἀποθνήσκει. Ἀλλ᾽ ὡς φαίνεται μετ᾽ ἄλλων πολλῶν μετεβλήθη καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἀφ᾽ ὅτου οἱ κ.κ. ἐπόπται ἀνῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν. Λοιπὸν ἡ νέα ἑρμηνευτικὴ μέθοδος αὕτη συνιστᾶται εἰς τοὺς νομοδιδασκάλους.

Ποῖος δὲ εἶναι ὁ ἀπερίφραστος γνωστὸς δημοτικισμὸς τοῦ κ. Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, τὸν ὁποῖον ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ὡς συνεργάτην καὶ συνένοχον τῶν ἔργων του ἐπιθυμεῖ νὰ παραστήσῃ καὶ διαβάλλει οὕτω πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος; Τὰς περὶ τῆς γλώσσης γνώμας του ἐδήλωσεν ὁ κ. Βενιζέλος καὶ διὰ τοῦ νόμου τούτου σαφῶς ὁρίσας τὴν *κοινὴν λαλουμένην*, καὶ δι᾽ ἐπανειλημμένων ἐπισήμων δηλώσεων ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους. Πρβλ. πρῶτον τὰ λεχθέντα κατὰ τὴν 2 Ἀπριλίου 1918· «*Χωρὶς νὰ παραγνωρίζωμεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἐπικρατήσεως τῆς καθαρευούσης, πρέπει* ***νὰ εἰσάγωμεν ἑκάστοτε εἰς τὴν γραφομένην ἐκ τῆς δημοτικῆς*** *ὅσα στοιχεῖα* ***αὐτῆς εἰσερχόμενα*** *χωρὶς γλωσσοαισθητικὴν παραδοξοφάνειαν (μαλλιαρισμὸν)* ***ἐπικρατοῦν διὰ μακρᾶς*** *συνηθείας εἰς τὸν* ***ἀβίαστον καὶ ἀνεπιτήδευτον προφορικὸν*** *λόγον* ***τῶν*** *μορφωμένων* ***Ἑλλήνων»***. Ἔπειτα τὰ λεχθέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὴν 28 Φεβρουαρίου 1911· «*... τὸ ἐπ᾽ ἐμοὶ κρίνω ὅτι* ***ἡ γλῶσσα τοῦ μέλλοντος ἡ γραπτὴ θὰ εἶναι*** *ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν οἱ μορφωμένοι* ***κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος*** *ὁμιλοῦσιν ἐν συναναστροφαῖς* ***πρὸς ἀλλήλους ἀβιάστως*** *... αὕτη εἶναι ὁ κεκαθαρμένος* ***προφορικὸς*** *ἀλλὰ ζωντανὸς*

λόγος πρὸς τὸν ὁποῖον δύναται νὰ συμπέσῃ ἡ γραπτὴ γλῶσσα.

Ταῦτα εἶπεν ὁ κ. Βενιζέλος ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ταῦτα διὰ τοῦ νόμου ἠθέλησε νὰ καθορίσῃ. Εἶναι δὲ μεγίστη ἀδικία καὶ ὕβρις πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ ὑποτεθῇ κἂν ὅτι ἄλλα ἐφρόνει καὶ ἄλλα ἔλεγεν ἀπὸ τοῦ ἐπισημοτάτου βήματος καὶ ὅτι ἐπομένως ἐψεύδετο καὶ ἠπάτα τὸ ἔθνος. Ὄχι! ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι τοιοῦτος, οἱ δὲ κ.κ. ἐπόπται, τοὺς ὁποίους παρ' ἀξίαν ἀνύψωσεν, ἦσαν μὲν ἀνέκαθεν ὑπὲρ τῆς ἀκράτου δημοτικῆς, ἀνέλαβον δ' ὅμως προθύμως νὰ ἐφαρμόσουν νόμον ὁρίζοντα *τὴν κοινὴν λαλουμένην* μὲ τὴν ὀπισθοβουλίαν νὰ διαστρέψουν αὐτὸν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ συμφώνως πρὸς τὰς θεωρίας των, γινόμενοι οὕτως ἀνώτεροι καὶ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ νόμου τὸν ὁποῖον ὡρκίσθησαν νὰ τηρῶσιν. Διὰ ταῦτα σήμερον ἐξελεγχόμενοι καὶ βλέποντες τὴν ἐπ' αὐτοὺς ἐπερχομένην τιμωρίαν ἀγωνίζονται νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν αἰγῖδα τοῦ κ. Βενιζέλου ἢ νὰ συμπαρασύρωσι καὶ αὐτὸν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἔθνους καταδίκην. Ἀλλ' ἀπατῶνται.

Τί πρᾶγμα δὲ εἶναι ἡ κοινωνικὴ συνείδησις τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου, ἡ χαιρετίσασα τὴν καθιέρωσιν τῆς δημοτικῆς; Θὰ εἶναι βέβαια ἡ τῶν μελῶν τοῦ *Ὁμίλου*, διότι ὁμολογουμένως τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ἀποστρέφεται τὰ κατασκευάσματα τῶν κ.κ. ἐποπτῶν. Τοῦτο ἀναγκάζονται νὰ ὁμολογήσουν ἐπανειλημμένως καὶ αὐτοὶ οὗτοι. Πρβλ. Δελτ. Ε' σ. 8 «*ὁ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας δὲν εὐνοεῖ ἀκόμη τὶς προσπάθειες τοῦ Ὁμίλου*» καὶ Ζ' σ. 94 «*ἡ γλωσσικὴ ἀνακαίνιση, ἂν καὶ ὑποστηρίζεται πιὰ τώρα ἀπὸ μερίδα κοινωνική, μένει πάντοτε ἀξίωση μικρῆς μειοψηφίας*». Λοιπὸν ποῦ εἶναι ἡ κοινωνικὴ συνείδησις κλπ.;

Ἔπειτα ἀπορεῖται πῶς ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἔγραψε «*δὲν ἦταν ποτὲ ὁ λόγος νὰ καθιερωθῇ μιὰ ἁπλοποιημένη καθαρεύουσα .... ἀλλὰ κάτι ξεχωριστὸ καὶ σημαντικὰ ἀντίθετο*». Εἶπα ἐγὼ ἢ ἄλλος τις ὅτι τὴν καθαρεύουσαν ὁρίζει ὁ νόμος; Λοιπὸν πρὸς τί τὰ ἀλλότρια ταῦτα; Ὁ νόμος διαλαμβάνει καὶ ὁρίζει τὴν *κοινὴν λαλουμένην*, οἱ δὲ κ.κ. ἐπόπται εἰσάγουν τὴν *δημοτικήν*· λοιπὸν περὶ τούτων καὶ μόνον περὶ τούτων εἶναι ὁ λόγος.

Ἀλλ' οἱ κ.κ. ἐπόπται συγχέουν ἂν σκοπίμως ἢ ἐν ἀγνοίᾳ ἀδιάφορον τοὺς ὅρους *κοινὴ λαλουμένη* καὶ *δημοτική*, διὸ καὶ ἐνέκλεισαν

τὸ δεύτερον ἐν παρενθέσει ὡς δῆθεν ἰσοδύναμον ἢ ἐπεξηγηματικὸν (Ἐν τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει τοῦ Ν. Δ. περὶ διδακτικῶν βιβλίων λέγεται ἄνευ τοῦ ἐν παρενθέσει δημοτική, «*τὰ διὰ τὰς τέσσαρας τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων προοριζόμενα βιβλία ὀφείλουν νὰ εἶναι γεγραμμένα* ***εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀρχαϊσμοῦ καὶ ἰδιωτισμοῦ***. (Δελτ. Ζ' σ. 136). Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ κ. ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κατὰ τὴν προσφώνησιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιθεωρητὰς εἶπεν ἁπλῶς «*μεταρρυθμίσεως ἣν ἐπεχείρησεν ἡ Πολιτεία διὰ τῆς εἰσαγωγῆς* ***τῆς κοινῆς λαλουμένης*** *εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα*). Ἐπὶ τῆς συγχύσεως δὲ ταύτης στηρίζουν τὸ οἰκοδόμημα αὐτῶν. Ἀλλ' ὅτι διὰ τούτων δηλοῦνται πράγματα παντάπασι διάφορα, περὶ τούτου πείθεται ἕκαστος πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἀντιφάσεων εἰς τὰς ὁποίας περιπίπτουν αὐτοὶ οὗτοι οἱ κ.κ. ἐπόπται, ὁσάκις διαλαμβάνουσι περὶ αὐτῶν, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ λόγων καὶ μαρτυριῶν ἄλλων ἀνδρῶν. Οὕτω διατείνονται πρῶτον ἐν Δελτ. Α σ. 10. «*Ἡ σημερινὴ πολιτεία καὶ οἱ ἐπίσημοι παιδαγωγοὶ ἄρχισαν νὰ παραδέχονται ὅτι ὄργανα τῆς διδασκαλίας στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο πρέπει νὰ εἶναι* ***ὁ ἀνεπιτήδευτος προφορικὸς λόγος τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων.*** *Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐμεῖς χωρὶς περιστροφὲς τὸ θεωροῦμε* ***δόγμα*** *καὶ θὰ τὸ βάλομε βάση στὸ δημοτικὸ σχολεῖο*». Ἔπειτα ἐν Δελτ. Ζ' σ. 168. «*Θὰ ἦταν ἀδικαιολόγητο νὰ παίρνωμε γιὰ πρῶτο κριτήριο γιὰ τὶς λέξεις τῶν ἀναγνωστικῶν τὸ ἂν τις ξέρουν ἢ ὄχι ὅσοι κατοικοῦν στὴ πρωτεύουσα ἢ στὶς μεγαλύτερες πόλεις*». Καὶ Δελτ. 6,48 «*ὁ κ. Ξεν. γράφει τὴ γλῶσσα ποῦ μιλοῦμε καὶ δὲν τὴ γράφει ποτὲ ὅπως δὲ μιλήθηκε* ***ὁ τύπος ὅμως ποὺ τῆς δίνει ξεφεύγει ἀπὸ τὸ λαϊκὸ τύπο περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἕνας δημοτικιστὴς νομίζει σωστό***». Οὕτω πρῶτον μὲν ὁμολογεῖται, ὅτι βάσις κλπ. θὰ εἶναι *ὁ ἀνεπιτήδευτος προφορικὸς λόγος τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων*, ἔπειτα ἔρχεται τοῦτο μὲν ἡ ὁμολογία ὅτι θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητον ἂν κατὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ χρῆσιν τῶν λέξεων ἐλαμβάνετο ὡς κριτήριον ἡ χρῆσις ἢ ἡ ἀχρηστία αὐτῶν εἰς τὰς πόλεις, τ. ἔ. ἂν εἶναι γνωσταὶ ἢ ἄγνωστοι εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων. τῶν ὁποίων τὴν γλῶσσαν ἔλεγον πρότερον ὅτι ἐθεώρουν *δόγμα* κλπ., τοῦτο δὲ ἡ παρατήρησις ὅτι ἡ *ὁμιλουμένη* γλῶσσα ἣν γράφει ὁ κ. Ξενόπουλος, ἐπειδὴ «*ξεφεύγει ἀπὸ τὸ λαϊκὸ τύπο*», δὲν δύναται νὰ τύχῃ τῆς ἐγκρίσεως

δημοτικιστοῦ· ὥστε τώρα κριτήριον δὲν εἶναι πλέον ὁ ἀνεπιτήδευτος λόγος τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων, ἀλλ' ὁ λαϊκὸς τύπος, τοῦ ὁποίου βέβαια γνῶσται καὶ κλειδοκράτορες εἶναι οἱ δημοτικισταί, ἤτοι οἱ κ. κ. ἐπόπται. καὶ οὗτοι δὲν δύνανται νὰ ἐγκρίνουν πάντα ὅσα γράφονται ὑπὸ τοῦ κ. Ξ., ἂν *καὶ λέγωνται* ὑπὸ τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων. διότι *ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ λαϊκὸ τύπο.* Ὥστε βλέπετε, ἀσπασθέντες τὴν τοῦ κ. Ψυχάρι *δημοτικήν*, ἰδανικὸν καὶ βάσιν, *σωστό*, θεωροῦν τώρα πλέον οὐχὶ τὴν κοινὴν καὶ συνήθη λαλουμένην καὶ ἀρεστὴν ἡμῖν γλῶσσαν ἀλλ' ἄλλην ἰδιαιτέραν, *δημοτικήν*, *λαϊκὸν τύπον*, εἰς αὐτοὺς γνωστὴν καὶ ἀρεστήν.

Σαφέστατα διέλαβε περὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης καὶ ὁ κ. Παλαμᾶς ἐν τῷ Ἐμπρὸς τῆς 3ης Ἰουλίου ἐ. ἔ.· «*ὑπάρχουν*, λέγει, *τρία στρατόπεδα, οἱ καθαρευουσιασταί, οἱ δημοτικισταί οἱ μικτοί*». Ἐπειδὴ δὲ ὁ κ. Βενιζέλος συνιστᾷ. ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω σ. 7, νὰ εἰσάγωμεν ἑκάστοτε *εἰς τὴν γραφομένην ἐκ τῆς δημοτικῆς* ὅσα στοιχεῖα κλπ., δῆλον ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς μεικτούς. Περὶ τούτων δὲ ὁ κ. Παλαμᾶς ὁμολογεῖ αὐτόθι ὅτι *«κατέχουν ὅλα τὰ κύρια σημεῖα καὶ πρὸ πάντων τὸ μέγα κυρίαρχον ὄργανον τὴν ἐφημερίδα»*

Ἐπειδὴ δὲ ὁμολογουμένως ὁ ἀνεπιτήδευτος προφορικὸς λόγος τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων σύγκειται ἐκ στοιχείων διττῶν, ἤτοι ἐκ στοιχείων ὅσα διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως ἐκληρονομήθησαν ἡμῖν, καὶ ἐξ ἄλλων ὅσα διὰ τῆς λογίας παραδόσεως ἐπανῆλθον εἰς χρῆσιν, δῆλον ὅτι ἡ *κοινὴ λαλουμένη* τοῦ νόμου εἶναι ἡ *μεικτὴ* καὶ οὐχὶ ἡ *δημοτικὴ* κατὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ κ. Παλαμᾶ. Ἰσοδύναμα ἄρα δὲν εἶναι ταῦτα, ἡ *κοινὴ λαλουμένη* καὶ ἡ *δημοτική*, καὶ δὴ οὐδ' ἐπεξήγησις τοῦ πρώτου τὸ δεύτερον, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται διὰ σοφιστείας νὰ διαστραφῇ ἡ ἔννοια τοῦ σαφοῦς *κοινὴ λαλουμένη* διὰ τοῦ ὑπούλως ἐγκεκλεισμένου *δημοτική*.

Λοιπὸν ἀνάγκη ἀπόλυτος νὰ μὴ ἐπιτρέπεται τοῦ λοιποῦ εἰς τοὺς κ.κ. ἐπόπτας νὰ συγχέουν τὰ φύσει διάφορα ταῦτα καὶ οὕτω διαστρέφουν τὸν νόμον. Ἡ Σεβ. Κυβέρνησις καὶ ἀπεφάσισε καὶ ἐνομοθέτησε τὴν *κοινὴν λαλουμένην*. οἱ δὲ ἐπιμένοντες νὰ ἀποκρούουν αὐτὴν καὶ νὰ ἐπιβάλλουν ἰδικήν των λεγομένην δημοτικὴν *προφανῶς παραβαίνουν τὸν νόμον*.

Δεύτερον διατείνεται ὁ κ. Τρ. ὅτι δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι προσπά-

θειαι καταβάλλονται. ἵνα ἡ δημοτικὴ λεγομένη εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰ Γυμνάσια. Χαίρω σφόδρα ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ ταύτῃ. Ἐγὼ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐπανειλημμένως ἀνεγίνωσκον εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ εἰσαχθῇ οὐ μόνον εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ Γυμνάσια καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Πανεπιστήμιον, ὅτι ἡτοιμάζοντο τὰ σχετικὰ νομοσχέδια κττ., παρετήρουν δὲ ὅτι διὰ τῶν δημοσιευμάτων τούτων παρεσκευάζετο τὸ ἔδαφος, ἡ κοινὴ γνώμη, ἵνα ἀποδεχθῇ καὶ ταῦτα. Τοὐπὸν ἀκριβῶς δι' αὐτὸ ἐνόμιζα καθῆκόν μου νὰ ἐγείρω φωνὴν κατὰ τοῦ ἐπαπειλουμένου κινδύνου· ὅτι ὁ κίνδυνος δὲν ἦτο φανταστικὸς, ἐμαρτύρει μεγαλοφώνως ἄρθρον ἐφημερίδος ἀκριβῶς τῆς ἰδίας ἡμέρας καθ' ἣν ὡμίλησα, τῆς 1ης Ἀπριλίου 1918, δι' οὗ προανηγγέλλοντο ταῦτα ὡς λόγοι τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, προερχόμενα προδήλως ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἐπιθυμούντων καὶ παρασκευαζόντων αὐτὰ ἀνωτέρων ἐποπτῶν. Ἂν δὲ σήμερον μετὰ τὴν ἐγερθεῖσαν πανταχόθεν κατακραυγὴν ἀνακρούουν πρύμναν, ἀρκοῦνται δὲ πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν ἢ μᾶλλον διαφθορὰν τῶν δημοτικῶν σχολείων, τόσῳ εὐχαριστότερον, ἂς χαιρετίσωμεν τὴν ἐξηναγκασμένην ταύτην ὁμολογίαν ὡς τὴν πρώτην νίκην κατὰ τοῦ ἐκχυδαϊσμοῦ.

Τρίτον διισχυρίζεται ὁ κ. Τρ. ὅτι δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι «*ἡ δημοτικὴ τῶν ἀναγνωστικῶν δὲν εἶναι γλῶσσα ποῦ ὑπάρχει οὔτε μπορεῖ γραμματικὴ νὰ κανονίσῃ μιὰ γλῶσσα πρὶν τὴ διαμορφώσῃ καὶ τὴν καθιερώσῃ ἡ χρήση στὴν κοινωνία καὶ μέσα στὸ σχολεῖο*». Ὅτι ταῦτα εἶναι ἀσαφῆ, βλέπει ἕκαστος· εἶχεν, ὡς φαίνεται, δίκαιον ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος κριτικὸς ὅστις ἐδίδαξεν ὅτι «*ἐν τῷ ἀγοραίῳ τῆς λέξεως οὐδὲ τὸ σαφὲς μή τι γε τὸ γνώριμον φαίνεται*». Ἀλλ' ἔστω· ἂς ζητήσωμεν νὰ εἰκάσωμεν, τί ἄρά γε νὰ εἶχε κατὰ νοῦν ὁ γράφων ταῦτα. Εἰς ἐμὲ φαίνεται ὅτι τοιοῦτό τι ἤθελε νὰ εἴπῃ «καὶ ἡ δημοτικὴ τὴν ὁποίαν γράφομεν *ὑπάρχει* καὶ ἡ γραμματικὴ δύναται νὰ ρυθμίσῃ καὶ κανονίσῃ καὶ τὸ σχολεῖον νὰ διδάξῃ γλῶσσαν ἢ διάλεκτόν τινα πρὸ τοῦ ἀκόμη ἡ χρῆσις τῶν συγγραφέων ἀναπτύξῃ καὶ διαμορφώσῃ αὐτήν». Ταῦτα τοὐλάχιστον φαίνονται ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ εἶναι ἀπάντησις εἰς τὴν 13ην καταγγελίαν μου. Εἰς ταῦτα παρατηρῶ πρῶτον ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ συνεδρίῳ τῶν ἐπιθεωρητῶν ἐλέχθη ὅτι «*ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν*

δὲν εἶναι ἰδανικὸν τῆς δημοτικῆς γλώσσης... ἔχουν **πολλοὺς ἰδιωτισμοὺς**» (Ἐκπαιδ. Ἐρευνητ. τῆς 30ῆς Ἰορίου ἐ. ἔ. σ. 12), καὶ ὅτι «*ἀνάγκη βοηθητικῶν βιβλίων διὰ τοὺς διδασκάλους,* **ἰδίως διὰ τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν κατόπιν τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως** (*αὐτ.*)» καὶ δεύτερον ὅτι τὴν ὕπαρξιν τῆς γλώσσης τῶν ἀναγνωστικῶν ὤφειλε ν' ἀποδείξῃ παραθέτων κείμενα ἐκ δοκίμων, ἀνεγνωρισμένων ὑπὸ τοῦ ἔθνους συγγραφέων, οὐχὶ δὲ διατεινόμενος, ὅτι αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ λέξις ἣν ἐγὼ ἢ ἄλλος ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς ἰδιωματικήν, εὑρίσκεται εἰς τὰ λεξικὰ ἢ ὅτι ἐγράφη ποτὲ ὑπὸ τούτου ἢ ἐκείνου κλπ. Ἀλλὰ τοιαῦτα δείγματα δὲν ἠδύνατο νὰ παραθέσῃ οὔτε ἐκ τῆς νεωτέρας εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἀγροτῶν γεγραμμένης λογοτεχνίας οὔτε ἐκ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ *Ὁμίλου*, διότι δὲν ὑπάρχουν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν Δελτ. Ζ' σ. 188 ἀναγινώσκομεν, ὅτι δὲν ἀναγνωρίζονται ὡς σφάλματα καὶ ἐλαττώματα τῆς ἰδίας αὐτῶν δημοτικῆς, εἰ μὴ μόνον ὅσα κεῖνται ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις· μὲ ἄλλους λόγους ἀποκηρύττονται πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν αἱρετικῶν γεγραμμένα ἐν τῷ Δελτίῳ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ οὕτω διασχίζονται τὰ τῶν λεγομένων δημοτικιστῶν ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς δημοτικῆς τῶν κ.κ. ἐποπτῶν.

Ἀλλ' ἂν μὴ παρέθηκε δεῖγμά τι μήτε τῆς ἰδιοτεύκτου μήτε ἄλλης ἀγροτικῆς, παρέθηκε δ' ὅμως καὶ τοῦτο ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ δεῖγμα λαμπρὸν *τῆς κοινῆς λαλουμένης* ἐν Δελτ. Ζ' 224, ὅπου δημοσιεύεται ἐπιστολὴ ἀμαθοῦς μὲν ἀλλ' ἐν πόλει, ἴσως ἐν Ἀθήναις, ὡς φαίνεται, ζῶντος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠξεύρει κάμμίαν ὀρθογραφίαν, δῆλον ἄρα ὅτι μόλις θὰ ἐφοίτησεν εἰς δημοτικόν τι σχολεῖον καὶ τοῦτο ἐπ' ὀλίγον χρόνον, καὶ ὅμως γράφει *τὴν κοινὴν λαλουμένην*, ἥτις συμπίπτει σχεδὸν μετὰ τῆς καθαρευούσης ὅπως γράφεται σήμερον εἰς τὸ χρονογράφημα, ἔχει δὲ οὕτως· «*Ἀξιότιμε Κ. Διευθυντά. Σίμερον τρίτη 22 λήγοντος αἰπίγα εἰς τὸν Ρ. διὰ νὰ παραλάβο τὴν Ζάχαριν δισιχὸς εἰς τὰς ἀποθίκας μουειπαν ὅτη δὲν ἔχουν οὔτε δράμι αἰπομένως γίρισα ἄπρακτος, αἰπίγα καὶ τὸ εἶπα εἰς τὸν ἐκ Ρ. ἀλλὰ δὲν μουειπεν τιποτα σχεδόν, αἰγὼ θὰ ἀξαναπάγω εἰς τὸν τμηματάρχιν κατευθίαν τοῦ Ὑπουργίου νὰ εἰδὸ θὰ πορέσω νὰ κατορθοσο τιποτα. Σᾶς παρακαλὸ κ. Διευθηντὰ να διατάξετε νὰ μοῦ πιστραφὶ 1 δοχίον Λαδιοὺ τοῦ Δαμαλὰ ποὺ σᾶς ἔστιλα πρὸ ὀλίγον*

εἶμεοὸν καθὼς καὶ ἕνα δοχίον ἀπὸ τὸ Βούτιρον, ἄλος ζιτοὺν 4 δοιχμὰς ἕκαστον, ἐλπίζο κ. Λιευθηντὰ ὅτη δὲν θὰ εἶμαι πεοδεμένος εἰς τὸ ὑπουογίον τοῦ ἐπισιισμοῦ καὶ θὰ εἰμποοέσο νὰ ἔλθο τὴν Παρασκευὴν βοάδν ὅπου ἐλπίζο ὅτη μέχοι Παρασκευὶς θὰ εἶναι καὶ ἡ πίλινες σωλίνες, καὶ σᾶς Παοακαλὸ νὰ διατάξετε τὸν Φ. νὰ ἀνίξι τὸ χανδάκη ὅπος τοῦ εἶπα διὰ νὰ εἶναι ἕτιμο νὰ τοποθετίσο τὴς Σολίνες, νὰ προσέξη ὁ Φ. σύμφωνα μὲ τὸ στεγνὸν τοῦ ἐδάφους νὰ πλισιάση καὶ τὸ χανδάκη εἰς τὸν Βόθοον μόνον βοὶ λάσπι πλησίον τοῦ βόθρου νὰ σταματίση διὰ ναμὶν ἀοχίσουν καὶ τοέχουν ἔξω τὰ νεοὰ καὶ βρουά, ἀλάτη θὰ φροντίσο νὰ σὰς στίλο πάλην διότη φένετε ὅτη τὸν χιμόνα θὰ ἔχουμαι ἔλιψην. Βρίκα ὀοέο μέλη τοῦ κτήματος Παλίνης καὶ σὰς σιμφέρη νὰ κάνουμαι δοχίον δικόμας 10 ὀκαδιὸν ἢ ὅσον διατάξετε αἰσὶς διὰ ναμὶν πλιρόνουμαι ὁσάκις ἀγοράζουμαι καὶ κουτιά, αἰπίσης ἐσωκλίστος θὰ βρίτε καὶ τὰς 2 ἀποδίξις τοῦ Ζαχαριουδάκη διὰ τὰ παλεὰ καὶ νέα στοωματάκια τῆς Σεσλὸν διὰ τὰς ὁπίας σᾶς παρακαλὴ νὰ τὴς θεωρίσετε καὶ νὰ μαιτὴς στίλετε διὰ νὰ πλιρωθή, θὰ ἐνθιμιθίτε βεβέος καὶ διὰ τὴν ἀπόδιξιν ἤ ἔστω ἁπλὸς καὶ τὴν διαβεβεοσίνσας διὰ τὰ 6 κουτία ἀχλάδια τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου, 23 μὲ 24 Ἰουνίου νὰ εἰδίτε εἰς τὰ βιβλίασας εἰπάρχουν γραμμένα μὲ δραχ. 22, $^{50}/_{100}$ διὰ νὰ τὸ διαβεβεόσο εἰς τὸν Ἐρίκον νὰ τὸν πλιρόση, αἰὰν δὲν ἔχετε Κινίνο ἐνγκέσος νὰ γράψετε διὰ νὰ φροντίσο διότη δὲν εἰπάρχη ἢ νὰ κάμετε ὥαν ἔτισιν κατευθίαν εἰς τὸ ὑπουργίον ἄν καὶ δὲν δίδη μέπος εἰμποοέσουμαι καὶ πάρουμαι Κινίνο τοῦ Κράτους διὰ Ζάχαριν ὅς αἴμαθα **κριφίος ἐννοεῖτε** *ἀπὸ τὴν κ. Π. ἔχη ὁ Ε. διὰ νὰ μᾶς δόση καὶ πρὸς γνόσινσας, ἐκτὸς ἀνὴθέλετε νὰ τὴν ἀντικαταστίσετε μὲ μέλη, δὲν εἰξεύρο πὸς εὐθασεν τὸ καπέλο τῆς κ. Α. ἀνέπαθεν τίποτα νὰ μὶν αἰτιάτε αἰμαίνα διότη καπέλο χωρὶς καπελιέρα πὸς θὰ ταξιδεύση σὲ σούστες καὶ σὲ μουλάρια καὶ υποτους κλάδους τὸν δένδρον αἴκαμα ὅτη εἶταν δυνατὸν διὰ νὰ τὸ ἐξασφαλίσο ....*».

Τὸ δεύτερον δεῖγμα τῆς δημοτικῆς τῶν κ.κ. ἐποπτῶν λαμβάνω ἀπὸ τῆς 3 σελίδος τοῦ Α΄ τόμου τοῦ Δελτίου: «*Τὸν περασμένο Μάρτη, μερικοὶ κρίνοντας ὅτι ἔφτασε ὁ καιρός, ἐξωτερίκευσαν τὸν πόθο πολλῶν γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τῶν σχολείων μας μὲ τὴν ἀκόλουθη ἐγκύκλιο. Ἀξιότιμε Κύριε. Ἡ δημοτικὴ παιδεία ἔχει σκοπὸ νὰ*

ἑτοιμάσει τὸν ἄνθρωπο ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ζήσει τὴ σημερινὴ ζωή. Καὶ τὸ κατορθώνει παρέχοντας στὸ παιδὶ χρήσιμες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις· γυμνάζοντας τὸ σῶμα του, μορφώνοντας τὸν χαρακτῆρα του καὶ καθιστῶντας τὸ μυαλό του ἱκανὸ νὰ σκέπτεται . . .».

Τίς οὖν αἰσθάνεται καὶ δὲν βλέπει τὴν φυσικότητα τῆς γλώσσης τοῦ ἀπαιδεύτου, καὶ τὴν ἐπιτήδευσιν, τὸ ἐξεζητημένον, τὸ πλαστὸν τῆς τῶν κ.κ. ἐποπτῶν, καὶ ὅτι ἡ ἀληθῶς *κοινὴ ὁμιλουμένη* καὶ ἡ πεπλασμένη *δημοτικὴ* αὐτῶν εἶναι παντελῶς διάφορα πράγματα;

Ἂν τις διορθώσῃ τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα τῆς ἐπιστολῆς καὶ γράψῃ κατὰ τὸν συνήθη τρόπον *), θὰ ἔχῃ ἐνώπιόν του τὴν εἰς τὰς

*) *Ἀξιότιμε Κ. Διευθυντά,*

Σήμερον τρίτη 22 λήγοντος ἐπῆγα εἰς τὸν κ. Ρ. δια νὰ παραλάβω τὴν ζάχαριν. Δυστυχῶς εἰς τὰς ἀποθήκας μοῦ εἶπαν ὅτι δὲν ἔχουν οὔτε δράμι. Ἑπομένως γύρισα ἄπρακτος, ἐπήγα και τὸ εἶπα εἰς τον κ. Ρ, ἀλλα δὲν μοῦ εἶπε τίποτα σχεδόν. Ἐγὼ θα ἀξαναπάγω εἰς τὸν τμηματαρχην κατ' εὐθεῖαν τοῦ Ὑπουργείου, νὰ ἰδῶ θὰ μπορέσω να κατορθώσω τίποτα; Σᾶς παρακαλῶ κ. διευθυντὰ νὰ διατάξετε νὰ μοῦ ἐπιστραφῇ 1 δογεῖον λαδιοῦ τοῦ Δαμαλᾶ, που σᾶς ἔστειλα πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, καθὼς καὶ ἕνα δογεῖον ἀπο τὸ βούτυρον· ἄλλως ζητοῦν 4 δραχμὰς ἕκαστον. Ἐλπίζω, κ. διευθυντὰ, ὅτι δὲν θα εἶμαι ημ)πέρδεμένος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ ἐπισιτισμοῦ καὶ θὰ ἠμπορέσω να ἔλθω τὴν Παρασκευὴν βράδυ, ὅπου ἐλπίζω ὅτι μέχρι Παρασκευῆς θὰ εἶναι καὶ οἱ πήλινες σωληνες, και σᾶς παρακαλῶ νὰ διατάξετε τὸν Φ. να ἀνοίξῃ τὸ χανδάκι, ὁπως τοῦ εἶπα, διὰ νὰ εἶναι ἕτοιμο νὰ τοποθετήσω τοὶς σωλῆνες.

Νὰ προσέξῃ ὁ Φ. σύμφωνα μὲ τὸ στεγνὸν τοῦ ἐδάφους νὰ πλησιάσῃ καὶ τὸ χανδάκι εἰς τον βόθρον, μόνον ρρῆ λασπη πλησίον τοῦ βόθρου, νὰ σταματήσῃ, διὰ νὰ μὴν ἀοχίσουν και τρεχουν ἔξω τὰ νερα καὶ βρομᾷ. Ἀλάτι θα φροντίσω να στείλω πάλιν, διοτι, μαντευω, τον χειμῶνα θα ἔχουμε ἔλλειψιν. Βρῆκα ὡραῖο μέλι τοῦ κτήματος Παλλήνης καὶ σᾶς συμφέρει να κάνουμε δοχεῖον δικό μας 10 ὀκαδιῶν ἢ ὅσον διατάξετε ἐσεῖς, διὰ να μὴν πληρωνουμε, ὁσάκις ἀγοραζουμε, καὶ κουτιά. Ἐπίσης ἐσωκλείστως θα βρῆτε και τας δύο ἀποδείξεις τοῦ Ζαχαριουδάκι διὰ τὰ παλαιὰ καὶ νέα στρωματάκια τῆς Σεσλον, διὰ τὰς ὁποίας σᾶς παρακαλεῖ να τοὶς θεωρήσετε και νὰ μὲ τοις στείλετε δια να πληρωθῇ. Θὰ ἐνθυμηθῆτε βεβαίως καὶ διὰ τὴν ἀπόδειξιν, ἢ ἔστω ἁπλῶς καὶ τὴν διαβεβαίωσίν σας διὰ τα 6 κουτια ἀχλάδια τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου, 23 μὲ 24 Ἰουλίου να ἰδῆτε εἰς τα βιβλία σας, ὑπάρχουν γραμμενα μὲ 22 50/800, διὰ να το διαβεβαιώσω εἰς τον Ἑρρῖκον να τὸν πληρώσῃ.

Ἐαν δὲν ἔχετε κινῖνο, ἐγκαίρως να γράψετε διὰ νὰ φροντίσω, διοτι δὲν ὑπαρχει ἢ να κάμετε μίαν αἴτησιν κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, (ἂν καὶ δὲν δίδῃ), μήπως ἠμπορέσουμε καὶ παρουμε κινῖνο τοῦ Κράτους. Δια ζάχαριν, ὡς ἔμαθα κρυφίως ἐννοεῖται ἀπὸ την κ. Π., ἔχει ὁ Ε., δια νὰ μᾶς δωσῃ καὶ πρὸς γνῶσίν σας, ἐκτὸς ἂν θέλετε να την ἀντικαταστήσετε με μέλι. Δὲν ἠξεύρω πως ἔφθασεν τὸ καπέλλο τῆς κ. Λ.· αν ἔπαθεν τίποτε, να μὴν αἰτιᾶται ἐμένα, διότι καπέλλο χωρὶς καπελλιερα πῶς θὰ ταξειδεύσῃ σε σούστες καὶ σὲ μουλάρια καὶ ὑπο τοὺς κλαδους τῶν δένδρων; Ἔκαμα ὅ,τι ἦτο δυνατὸν διὰ νὰ το ἐξασφαλίσω.

πόλεις καὶ κωμοπόλεις, τὴν εἰς τὰς ἐπιστολάς, εἰς τὰς συναναστροφὰς κλπ. σύγχρονον ζωντανὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν μεταχειριζόμεθα καὶ ἀκούομεν πανταχοῦ καὶ τὴν ὁποίαν οἱ μαθηταὶ τῶν πόλεων *ὁμιλοῦν*, ὅταν κατὰ πρῶτον φοιτήσουν εἰς τὸ σχολεῖον. Οὕτως ὁ ἀγράμματος ἐπιστολογράφος γράφει τὴν πρόθεσιν *εἰς πλήρη*, *εἰς τὸν*, τὸ τελικὸν *ν* συνήθως, τὸ ἄρθρον *-τὰς* (ἐνίοτε *τὶς*), αἰτ. πληθ. εἰς *-ας*, *ἀποθήκας*, *δραχμάς*, τὰ ἐπιρρ. εἰς *-ως*, *ἐγκαίρως*, *δυστυχῶς* κλπ., τὴν αὔξησιν ἐν τῷ *ἐπῆγα*, τὸ ἀσυνίζητον, *παλαιά*, συμφωνικὰ συμπλέγματα οἷον *ἄπρακτος*, *ἐκτός*, *ἐνθυμηθῆτε*, *συμφέρει*, *σχεδόν*, *ταξειδεύσει*, *κατ' εὐθεῖαν*, τριτόκλιτα, *τοῦ κτήματος*, *τοῦ Κράτους*, *τοῦ ἐδάφους*· φράσεις οἷον *πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν*, *μέχρι παρασκευῆς*, *πλησίον τοῦ βόθρου*, *ὑπὸ τοὺς κλάδους* κλπ. Τόσον πολὺ καὶ τόσον ποικιλοτρόπως εἰσεχώρησε καὶ καθ' ἑκάστην εἰσχωρεῖ ὁ ἐπίσημος γραπτὸς λόγος εἰς τὸν προφορικὸν καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἀγραμμάτων κατοίκων τῶν πόλεων! Διαφέρει δὲ ἀπὸ τοῦ λόγου τῶν ἀνεπτυγμένων α) ὅτι δὲν τηρεῖ πάντοτε λογικὴν σειράν, εἰς τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν πταίει ἡ γλῶσσα· β) ὅτι περιπίπτει εἰς ἀνωμαλίας, οὕτω λ. χ. μεταχειρίζεται τύπους ηὐξημένους καὶ ἀναυξήτους (*ἐπῆγα— γύρισα*, *βρῆκα*), τύπους μετὰ τοῦ τελικοῦ *ν* καὶ ἄλλους ἄνευ αὐτοῦ κτλ. Ἐπειδὴ δὲ προδήλως οἱ ἀρχαιότεροι εἶναι οὐ μόνον ἐξ ἴσου γνωστοὶ ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἴσης αἰσθητοὶ καὶ πρὸ πάντων ἀρεστοί, ἡμεῖς μὲν ἐπιθυμοῦντες νὰ διατηρήσωμεν κατὰ δύναμιν, ὅπου καὶ καθ' ὅσον εἶναι δυνατόν, στενὴν τὴν συνάφειαν τῆς νῦν διδασκομένης ἐν τοῖς σχολείοις γλώσσης πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀναπτυχθεῖσαν γραφομένην καὶ δὴ νὰ συνάψωμεν τὴν νῦν παιδευομένην νέαν γενεὰν ὁμοίως στενῶς πρὸς τὰς ἀμέσως προηγουμένας, προτιμῶμεν τοὺς ἀκεραιοτέρους τύπους καὶ κατὰ τούτους ἐξομαλύνομεν τὴν ὅλην γλῶσσαν. (Γνωστὸν εἶναι ὅτι οὕτως ἐνήργησαν καὶ οἱ πρακτικώτατοι Ῥωμαῖοι, ὅτε λαβόντες γνῶσιν τῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης τῶν Ἑλλήνων, ἐπεχείρησαν κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνων νὰ δημιουργήσωσιν ἐπίσημον γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν, ἤτοι ἐκ τῶν σφόδρα ποικίλων τύπων τῆς γλώσσης αὐτῶν ἐξέλεξαν ἐκείνους, οἵτινες ἐφαίνοντο πληρέστεροι καὶ σαφέστεροι, τοὺς μετὰ τῶν τελικῶν *s*, *m*, *t* κλπ. καὶ κατὰ τούτους ἐρρύθμισαν καὶ ἐξωμάλισαν πᾶσαν τὴν γλῶσσαν καὶ ἐν αὐτῇ ἔγραψαν οἱ δόκιμοι συγγραφεῖς, Κικέρων, Καῖσαρ

Σαλλούστιος κλπ. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐκεῖνοι ἔσχον πρότυπον *ξένην* γλῶσσαν, ἡμεῖς δὲ δὲν θέλομεν νὰ ἔχωμεν πρότυπα ὅσα ἡ *ἡμετέρα* ἐκκλησία καὶ ἡ ἄλλη *ἡμετέρα* λογία παράδοσις παρέχει εἰς ἡμᾶς μέχρι σήμερον ζωντανὰ καὶ ἀρεστά!). Οἱ δὲ κ.κ. ἐπόπται ἀκριβῶς τοὐναντίον πάσῃ δυνάμει ἀγωνιζόμενοι ν' ἀποσπάσουν τὴν νέαν γενεὰν ἀπὸ τοῦ μέχρι σήμερον παρασκευασθέντος πνευματικοῦ θησαυροῦ τοῦ ἔθνους ἡμῶν, φεύγουν μὲν τὰ ἀπαθέστερα γλωσσικὰ στοιχεῖα, ἔστω καὶ ἂν εἶναι συνηθέστατα ἐν τῷ καθ' ἡμέραν λόγῳ, προτιμοῦν δὲ τὰ ἐξηλλοιωμένα καὶ κατ' αὐτὰ ῥυθμίζουν καὶ οὕτως ἀσχημίζουν τὴν ὅλην γλῶσσαν. Τοῦτο δ' εἶναι ἡ αἰτία καὶ τῆς διαφορᾶς ἡμῶν πρὸς αὐτοὺς καὶ τῆς κατακραυγῆς τοῦ ἔθνους ἐναντίον αὐτῶν. Εἶναί δὲ τῇ ἀληθείᾳ πολὺ παράδοξον, πῶς οἱ κ.κ. ἐπόπται, ἂν καὶ βλέπουν καὶ ὁμολογοῦν ποία εἶναι ἡ ζωντανὴ καὶ ἅμα ἀρεστὴ γλῶσσα τῶν πόλεων, ἐν τούτοις δουλεύοντες τῇ αἱρέσει τοῦ γλωσσικοῦ σχολαστικισμοῦ ἤτοι τοῦ μαλλιαρισμοῦ, δὲν θέλουν νὰ λάβουν, ὡς ὤφειλον, αὐτὴν ὡς βάσιν τοῦ ἔργου των, ἀλλ' ἂν καὶ λέγωνται παιδαγωγοὶ καὶ ἔπρεπε πάντοτε νὰ ἐνθυμοῦνται, ὅτι κύριος ἄξων περὶ ὃν περιστρέφεται πᾶσα περὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ συζήτησις, ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ μαθητής, κύριον σκοπὸν τῆς δράσεως αὐτῶν ἔχουν τὴν ἐπιβολὴν τῆς μαλλιαρικῆς γλώσσης εἰς τοὺς μικροὺς μαθητάς, εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γενεάν. Οἱ μαθηταὶ διὰ τοὺς κ.κ. ἐπόπτας εἶναι ἁπλῶς μέσον χρήσιμον εἰς ἐπικράτησιν τῆς γλωσσικῆς αἱρέσεως. Τοιαύτη ἐπίμονος ἐνέργεια προκειμένου περὶ μικρῶν καὶ ἀσημάντων ἐλέγετο πρό τινος χρόνου *ψύχωσις*, ἀλλὰ τώρα, ὅτε τοσούτου κακοῦ γίνεται παραίτιος, ἀνάγκη ἄλλης ἰσχυροτέρας ὀνομασίας.

Εἶναι δὲ τὸ φαινόμενον κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον παράδοξον καθ' ὅσον καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἀναγκάζονται νὰ ὁμολογοῦν καὶ τὴν παράβασιν τοῦ νόμου καὶ τὰ ἁμαρτήματα τῆς γλώσσης των. Οὕτω λ.χ. εἴδομεν ἀνωτ. 9 ὅτι ἐν Δελτ. Ζ' 168 γράφει ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ὅτι «*θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητο νὰ παίρνωμε γιὰ πρῶτο κριτήριο γιὰ τὶς λέξεις τῶν ἀναγνωστικῶν τὸ ἂν τὶς ξέρουνε ἢ ὄχι ὅσοι κατοικοῦν στὴν πρωτεύουσα ἢ τὶς μεγαλύτερες πόλεις*». Ἀλλ' ἄν τις δὲν λαμβάνῃ ὡς πρῶτον κριτήριον τὴν εἰς τὰς πόλεις χρῆσιν τῶν γλωσσικῶν στοιχείων, τότε εἰσάγει εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία γλωσσικὰ στοιχεῖα, ἤτοι λέξεις, τύπους, σημασίας κλπ., ἄγνωστα εἰς τὰς πό-

λεις, εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην, ἐν ἄλλοις λόγοις ***ἰδιωτισμοὺς*** παρὰ τὸ ρητὸν γράμμα τοῦ νόμου. Πρβ. καὶ Δελτ. 6, σ. 44 ὅπου ἀναγκάζονται νὰ ὁμολογήσουν ὅτι *χρήσιμα θὰ ἦσαν γιὰ τὰ σημερινὰ μικρὰ .... σύντομοι* ***γλωσσικοὶ*** *καὶ λαογραφικοὶ ὑπομνηματισμοί, ποὺ νὰ βοηθοῦν* ***τὴ γλωσσικὴ*** *κατανόηση*». Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν κ. κ. ἐπιθεωρητῶν ἐλέχθη ὅτι «*εἶναι ἀνάγκη βοηθητικῶν βιβλίων διὰ τοὺς διδασκάλους καὶ δι' ὅλα μὲν τὰ μαθήματα,* ἰδίως *δὲ διὰ τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν κατόπιν τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως*». (Ἐκπαιδ. Ἔρευν. τῆς 30 7βρίου ἐ. ἔ. σ. 12). Ὥστε οἱ ἀτυχεῖς δημοδιδάσκαλοι θὰ ἀναγκάζωνται νὰ κάμνουν νέας γλωσσικὰς σπουδάς, ἵνα δύνανται νὰ διδάσκουν τὴν ἰδιότευκτον δημοτικὴν τῶν κ. κ. ἐποπτῶν. Καὶ πῶς θὰ γίνῃ τοῦτο ἄνευ βιβλίων;

Ὁμοίως γράφει ὁ κ. Τρ. Δελτ. Ζ' 168· «*Δὲ θέλω φυσικὰ νὰ ὑπερασπισθῶ κάθε λέξη ποὺ βρίσκεται στα νέα ἀναγνωστικά· δέχομαι μάλιστα πῶς, ὅσο σωστὲς κι ἀναμφισβήτητες κιὰν εἶναι οἱ παραπάνω ἀρχές, μπορεῖ στὴν ἐφαρμογή τους νὰ ἔγιναν καὶ λάθη ἢ καὶ νὰ δόθηκαν στὶς μικρὲς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ πρόωρα λέξεις γιὰ ἔννοιες ποὺ ἀργότερα μόνο θὰ ἔπρεπε νὰ διδαχτοῦν τὰ παιδιά*». Καὶ ὅμως τοῦτο πρὸ πάντων, ἀκριβῶς, ἵνα μὴ ἔχουν τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία γλωσσικὰ καὶ ἄλλα ἐπιστημονικὰ σφάλματα, ἱδρύθησαν αἱ πολυδάπανοι θέσεις τῶν κ.κ. ***ἀνωτέρων*** ἐποπτῶν· διὰ τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ὁμολογήσουν πάντες ὅτι ἐλεεινὴν ἐντύπωσιν κάμνει καὶ ἡ ὕπαρξις τῶν ἐν αὐτοῖς σφαλμάτων, ἐλεεινοτέραν δὲ ἡ φυγομαχία τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου νὰ ἀρνῆται νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτά.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἀπαντήσεως ταύτης τοῦ κ. Τρ. «*οὔτε μπορεῖ γραμματικὴ νὰ κανονίση μιὰ γλῶσσα πρὶν τὴ διαμορφώση και καθιερώση ἡ χρήση στὴν κοινωνία καὶ στὸ σχολεῖο*», οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ σύντομος καὶ ἀσαφὴς ἄρνησις τῶν ὅσα εἶπα (σ. 20—21), ὅτι δηλ. πανταχοῦ τοῦ πολιτισμένου κόσμου πρῶτον γράφονται λογοτεχνικὰ μνημεῖα λόγου ἄξια, ἔπειτα ἔρχεται ἡ εἰσαγωγὴ τῆς γλώσσης αὐτῶν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ ἡ σύνταξις γραμματικῆς βασιζομένης ἐπὶ τῆς χρήσεως τῶν βιβλίων τούτων, καὶ ὅτι ἡ πρακτικὴ γραμματικὴ δὲν ἔχει καθῆκον νὰ ἐξομαλύνῃ ἀλλὰ ἁπλῶς νὰ καταγράψῃ τὴν χρῆσιν τούτων. Ἐρωτῶν δὲ τοὺς κ.κ. ἐπόπτας νὰ δείξωσιν εἰς ἡμᾶς, εἰς ποῖον πολιτισμένον σήμερον ἔθνος συνέβη αὐτὸ

τὸ ὁποῖον τώρα ἀποτολμῶσι παρ' ἡμῖν, ἤτοι νὰ κανονίσῃ τὸ σχολεῖον τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους. Ὁ κ. Τρ. οὐδεμίαν ἀναίρεσιν τούτων ἐπειράθη, ἀλλ' ἁπλῶς ἠρνήθη αὐτά, φρονῶν, ὡς φαίνεται, ὅτι ἡ ἄρνησις αὐτῶν διὰ τοῦ προταχθέντος *οὔτε* εἶναι ἀναίρεσις.

Τέταρτον διατείνεται ὁ κ. Τρ. ὅτι δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι εἰσάγει ὀρθογραφίαν πλημμελῆ. Περὶ τοῦ ὀρθοῦ ἢ πλημμελοῦς τῶν περὶ τονισμοῦ καινοτομιῶν τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου θὰ δυνηθῇ ἕκαστος νὰ κρίνῃ οἴκοθεν, ὅταν μάθῃ ὅτι διατείνεται 1) ὅτι *αἱ ἐκπαιδευτικαί, λαϊκαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι ἀπαιτοῦν μεταρρύθμισιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας*, 2) ὅτι *δὲν μᾶς διαφέρει ἀπόλυτος ἀκολουθία* (ὁποίαν ἐγὼ εἶχον πρὸ ἐτῶν ἀπαιτήσει· *ἀλλὰ εὔκολος ὀρθογραφία* καὶ 3) *ὅτι ὅπου δὲν προσκρούομεν ὀφθαλμοφανῶς πρὸς ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν, μεταχειριζόμεθα ἰδικήν μας εὔκολον ὀρθογραφίαν, ἐν ἄλλοις λόγοις, τὰς ἀρχαίας λέξεις θὰ γράφωμεν κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν, τὰς δὲ οὐχὶ ἀρχαίας κατὰ τὴν νέαν*. Εἰς ταῦτα παρατηρῶ πρῶτον ὅτι ἂν ἀληθῶς αἱ κοινωνικαὶ κλπ. ἀνάγκαι ἐπιβάλλουν νέαν ὀρθογραφίαν, διατί νὰ μὴν ἐφαρμοσθῇ αὕτη ἐπὶ πάσας τὰς λέξεις ἀλλὰ νὰ εἴμεθα ἀνακόλουθοι; Τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας οὐ μόνον παρ' ἡμῖν ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ παρέχει δυσκολίας, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τίθεται, ὅπως πρέπει, γενικῶς, ὧδε: κρίνεται μεγαλύτερον συμφέρον εἰς τὸν καθόλου πολιτισμὸν ἑκάστου ἔθνους ἡ διατήρησις τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας καὶ τοῦ ἐγχωρίου ἀλφαβήτου ἀπὸ τὴν εὐκολίαν τὴν ὁποίαν συνεπάγεται ἡ ἐγκατάλειψις μὲν αὐτῆς, εἰσαγωγὴ δὲ ἀντ' αὐτῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας ἢ καὶ εἰσαγωγῆς ἄλλου ἀλφαβήτου, καὶ τοῦτο, νοεῖται οἴκοθεν, οὐχὶ εἴς τινας ἀλλ' εἰς πάσας τὰς λέξεις; Οὕτω γενικῶς ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἡμεῖς τοῦτο, οὐχὶ ἄλλως. Ἂν δὲ τοὺς κ. κ. ἐπόπτας δὲν ἐνοχλῇ ἡ ἀνακολουθία αὕτη, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ἄλλοι ἀναμφιβόλως θεωροῦμεν αὐτὴν αἴσχιστον φαινόμενον καὶ φεύγομεν πάντοτε καὶ πανταχοῦ, ἰδιαιτέρως δὲ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ (πρβλ. Πεντηκονταετηρίδος Πανεπιστημίου σ. 175 κέξ.). Πρόσθες ὅτι ἅπαξ γενομένης ἀποδεκτῆς τοιαύτης τινὸς ἀρχῆς, ἀνακύπτει εὐθὺς ἡ μεγίστη αὐθαιρεσία καὶ ἀναρχία *). Ἢ πῶς θὰ ἐμ-

*) Εἶχα γράψει τὰ ἀνωτέρω, ὅτε περιῆλθεν εἰς χεῖράς μου τὸ 4ον τεῦχος τοῦ Δελτίου τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἐν ᾧ σ. 14—45 δημοσιεύεται ψήφισμα τῶν ἐν Πειραιεῖ δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν «*διὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρ-*

ποδισθῇ ἄλλος ἐπόπτης ἢ γλωσσολόγος τοῦ γλυκοῦ νεροῦ ἢ καὶ οἱοσδήποτε νὰ μὴ εἰσαγάγῃ ἄλλας καινοτομίας καὶ ἄλλος πάλιν ἄλλας καὶ οὕτω καθεξῆς; Ἔπειτα ἐρωτᾶται: εἶναι εἰς ἕκαστον εὔκολον ἢ δυνατὸν νὰ διακρίνῃ τὰς νέας λέξεις ἀπὸ τὰς ἀρχαίας; Μήπως καὶ αὐτοὶ οὗτοι δὲν ἐλέγχονται πολλάκις ἀδυνατοῦντες νὰ διακρίνουν τὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα ἀπὸ τῶν νέων, διὸ καὶ τονίζουν παρὰ τὰς ῥητὰς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας τὰ εἰς -ᾶς ᾶ, τὰ εἰς ᾶτος -ᾶτα, τὰ εἰς -ῖνα -ιᾶται, οἷον *καστανάς -άν, μελάτα, ἐλαφίνα, *νγωγιάτες, *χωριάτες κλπ.; ὁμοίως γράφουν *κελὶ κελάρης* κτλ.. καίτοι τούτων ἡ ὀρθὴ γραφὴ ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἔχει παραδοθῆ. Ἔπειτα διατί γράφουν *ἀβγά, κοιταζω, καλύτερος, χνότα* ἀλλ' ἀνακολούθως *αὐτιὰ* ἀντὶ *ἀφτιά, ἴσκιος, ξιπασμένη* κλπ.: εἶναι τὸ *ἀβγά*, τὸ *χνότα* κττ. ἀρχαῖα; Ἀληθῶς πιστοὶ ὀπαδοὶ τοῦ ῥητοῦ «*Ἡ ἀρχή μου εἶναι νὰ μὴν ἔχω κάμμίαν ἀρχήν*».

Εἶναι δὲ ἀληθὲς ὅτι λαϊκαὶ καὶ κοινωνικαί, οὐχὶ δὲ ἁπλῶς μαλλιαρικαί, ἀνάγκαι ἀπαιτοῦν μεταρρύθμισιν τῆς ὀρθογραφίας: Καὶ πῶς ἐξεδηλώθησαν: Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπάρχουν τοιαῦται ἀνάγκαι, ἔπρεπεν ἀσυζητητὶ ὑπὸ τοῦ πρώτου τυχόντος νὰ εἰσαχθῇ ἡ νέα ὀρθογραφία; Καὶ εἰς ἄλλα πολιτισμένα ἔθνη ἡ ὀρθογραφία τῆς γλώσσης διαφέρει πολύ, ἐνιαχοῦ μάλιστα πλεῖστον τῆς προφορᾶς.

ρύθμισιν». Ἐν τούτῳ λέγεται ὅτι «*ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν τηρουμένης* **ἐν τῷ** ***παρόντι*** *τῆς ἱστορικῆς γραφῆς εἰς τὰς ῥίζας τῶν λέξεων, θὰ διευκόλυνε σπουδαίως τὸ ἔργον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἡ ἁπλοποίησις τῶν καταλήξεων*», διὸ προτείνονται τάδε:

1. Να γράφωνται ὁμοιομόρφως

α΄) αἱ καταλήξεις τῶν παραθετικῶν *-οτερος, -οτατος*

β΄) αἱ καταλήξεις τῆς ὁριστικῆς καὶ ὑποτακτικῆς.

γ΄) αἱ καταλήξεις *-οσύνη -οντα -ισα -ια -εβω*.

δ΄) οἱ ῥηματικοὶ τύποι *ἔχω γράψει, ἔχω γραφῆ*.

2) νὰ μὴ σημειώνεται ἡ χρονικὴ αὔξησις εἰς τα ἀπὸ **ο** ἀρχόμενα ῥήματα.

3) να καταργηθοῦν τὰ διπλᾶ σύμφωνα εἰς τὰς καταλήξεις τῶν ῥημάτων (π. χ. ἡ κατάληξις *-μενος* νὰ γράφεται πάντοτε μὲ ἕνα *μι*».

Κατα ταυτα ***πρὸς τὸ παρὸν*** θὰ διατηρῆται ἡ ὀρθογραφια εἰς τας ῥίζας, ἀλλὰ θα γράφεται ***δουλία. δουλέβω, γραμένος, κακότερος, νὰ γράφεις*** κλπ.! Ἀλλ' ἐρωτᾶται: πρόκειται περὶ εὐκολίας μόνου τοῦ ἔργου τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἢ περὶ τῆς ἀγαθῆς μορφώσεως τῶν ἑλληνοπαίδων; Ἂν περι εὐκολίας μόνον, διατι δὲν καταργεῖται δια μιᾶς πᾶσα ὀρθογραφία;

Ὦ Ἑλληνικὴ Πολιτεια ποῦ ἔρριψας τοὺς μαργαρίτας σου.

ὡς λ.χ. ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ. Ἄς μᾶς δείξουν οἱ κ.κ. ἐπόπται εἰς ποῖον ἄλλο πολιτισμένον ἔθνος μετεβλήθη ἡ ὀρθογραφία τῶν λέξεων, τῆς ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων; Πρβλ. ὅσα περὶ τούτου ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Καβαλλιερᾶτος ἐν ταῖς *Ἀθήναις* τῆς 6ης Μαΐου ἐ. ἔ. περὶ τῆς Γαλλικῆς ὀρθογραφίας. «Ἡ ἁπλοποίησις.... δὲν γίνεται· διότι θεωρεῖται τοῦτο ἀπάρνησις τοῦ φιλολογικοῦ παρελθόντος τῆς Γαλλίας, ὅπερ ὑπ' αὐτὸ τὸ παρελθὸν ἐξειλίχθη καὶ ἐδοξάσθη καὶ τὸ ὁποῖον, ἐὰν εἶναι σήμερον διὰ πλείστους λόγους κακόν, κρίνεται ὅμως γενικῶς ὡς κακὸν εὖ κείμενον. Διὰ τοῦτο κἀνεὶς δὲν ἁπλώνει βέβηλον χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ. Χαρακτηριστικὴ δὲ τῆς εὐλαβείας, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται πρὸς αὐτὸ πᾶς Γάλλος, εἶναι ἡ ἀπάντησις τὴν ὁποίαν εἰς ἀνυπόμονον νεωτεριστὴν ἔδωκεν ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας: Ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα — εἶπε — παρουσιάζει κατὰ τὴν γραφὴν πολλὰς βεβαίως ἀνωμαλίας, περιπίπτουσι δ' ἕνεκα τούτου οἱ ἀπαίδευτοι εἰς πολλὰ λάθη. Ἀλλὰ δὲν ἕπεται ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ὅτι πρέπει νὰ καταστρέψῃ τις τὴν γλωσσικὴν καλαισθησίαν τῶν πεπαιδευμένων. Πᾶσα γνῶσις εἶναι δύσκολος, ἑπομένως καὶ ἡ ὀρθογραφία. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι δύσκολος ἡ μηχανικὴ καὶ πᾶσα συλλήβδην ἐπιστήμη, ἡ δυσκολία αὕτη δὲν δικαιολογεῖ τὴν κατάργησίν των. Ἄλλως τε, ὅσον καὶ ἂν ἁπλοποιηθῇ ἡ ὀρθογραφία, θὰ εὕρουν τρόπον πάντοτε οἱ ἀπαίδευτοι νὰ κάμνουν ἀνορθογραφίας». Ὡς βλέπετε, ἐκεῖ ὑπάρχει Πολιτεία φυλάττουσα τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν, ἐδῶ δὲ κατὰ παράδοξον ἀληθῶς τρόπον, αὐτὴ ἡ Πολιτεία παρέδωκε τὰ πάντα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κ.κ. ἐποπτῶν καὶ τῶν κατὰ τὰς ὁδηγίας αὐτῶν ἐνεργούντων δημοδιδασκάλων.

Ἔπειτα τὰ λεγόμενα «*δὲν μᾶς διαφέρει ἀπόλυτος ἀκολουθία, ἀλλὰ* ***εὔκολος*** *ὀρθογραφία καὶ ὅπου δὲν προσκρούομεν ὀφθαλμοφανῶς πρὸς ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν μεταχειριζόμεθα* ***ἰδικήν μας εὔκολον*** *ὀρθογραφίαν*» εἶναι οὐ μόνον, καθ' ἃ ἐλέχθη, ἄτοπα, ὥστε καταντοῦν ἀνάξια καὶ τῆς ἐλαχίστης ἐπιστημονικῆς προσοχῆς καὶ ἀναιρέσεως, ἀλλὰ καὶ ἀντιφατικά, διότι γραφαί, οἷον *τοῦ μυλωνά, πατοῦσα, διπλούς, θυμάστε, φοβάστε* (παρὰ τὸ *φοβᾶται, θυμᾶται*), *τραγίσιο, χωριάτες, γλίτωσε, νὰ μάθει, αγαπᾶ, μίγα, ὀργιά* κτλ. προσκρούουν ὀφθαλμοφανῶς πρὸς ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν. Πῶς δὲ θὰ δυνηθοῦν ὅσοι ἐκ τῶν οὕτω διδασκομένων μεταβαίνουν ἔπειτα εἰς

τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ Γυμνάσια, νὰ μάθουν νὰ γράφουν ὀρθῶς τὰ οὕτω διαστραφέντα; Τίς δὲ ἀγνοεῖ ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦδε μεγάλα παράπονα ἐκφράζονται πανταχοῦ ὑπὸ τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως διὰ τὴν μεγάλην ἀμάθειαν τῶν ἐκ τῶν τοιούτων δημοτικῶν σχολείων προερχομένων μαθητῶν; Οὔτε ὀρθογραφίαν, διισχυρίζονται, οὔτε ἀνάγνωσιν ἄλλου κειμένου ἠξεύρουν οὔτε μᾶς νοοῦν! Μάτην δ' ἐρωτᾶται: τίς κατέστησε τοὺς κ. κ. ἐπόπτας γλωσσικοὺς αὐτοκράτορας, ὥστε τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, εἰς τὴν ὁποίαν πάντες μετέχομεν μὲ δημοκρατικὴν ἰσότητα κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ, νὰ μεταβάλλουν καὶ διαφθείρουν τοιουτοτρόπως; Πότε καὶ ὑπὸ τίνος συνέστη ἡ νέα αὕτη Ἀκαδημία καὶ δυνάμει τίνος νόμου ἢ τίνων ἐπιστημονικῶν κατορθωμάτων ἀπέκτησαν τὴν ἐξουσίαν ταύτην;

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως γίνεται κατάδηλος ἡ ἀτοπία τοῦ ἐγχειρήματος. Ὁ διεξερχόμενος δηλ. τὰ ἔργα τῶν κ.κ. ἐποπτῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν βλέπει πανταχοῦ ἀκαταστασίαν, τεκμήριον σαφὲς ὅτι οὐδὲν ἔχουν ἐξηκριβωμένον καὶ ἔμπεδον. Οὕτω λ. χ. ἐν τῷ Δελτ. ἀναγινώσκονται αἱ ὑποτακτικαὶ γεγραμμέναι διὰ τοῦ *ει* καὶ *ο*, *νὰ ξεμάθει*, *νὰ βρεῖ*, *ν' ἀποδειχθεῖ*, *νὰ ζήσει*, *θὰ καλεσθεῖτε*, *θὰ ἀνατρέφονται*, *ἂς ὀνομάσομε* κτλ., αἱ νεώτεραι μετοχαὶ προπερισπῶνται, λ. χ. *καθιστῶντας*, *ζητῶντας* κλπ. ἐν δὲ τοῖς ἀναγνωστικοῖς αἱ μὲν ὑποτακτικαὶ γράφονται διὰ τοῦ *η*, ἀλλ' ἄνευ ὑπογεγραμμένου *ι*, λ. χ. *νὰ βρῆ*, *νὰ πῆ*, καὶ δι' *ω*, ἀλλ' αἱ μετοχαὶ παροξύνονται *καθιστώντας*. Τοιαύτας ποικιλίας ἀναγινώσκει τις πανταχοῦ. Τώρα διατί γίνονται αὗται;

Β'. *Ἀντιφάσεις*, *ἀνακρίβειαι*, *ἀτοπίαι*.

Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀπαντήσεις τοῦ κ. Τρ. εἰς τὰς κατὰ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων αἰτιάσεις μου, δηλ. πᾶν ἄλλο ἢ ἀναίρεσις αὐτῶν. Ἀλλ' οὗτος ἐφεῦρε ἄλλο ὅπλον ἐναντίον μου, δι' οὗ ἐνόμισεν ὅτι ἅπαξ διὰ παντὸς δι' ἑνὸς πλήγματος θά μ' ἔθετεν ἐκτὸς μάχης· εἶναι δὲ τοῦτο αἱ *ἀντιφάσεις*. «*Ὁ κ. Χατζιδάκις*, διατείνεται ὁ κ. Τρ., *ἀντιφάσκει καὶ δὲν εἶναι ἁρμόδιος νὰ ἔχη γνώμη στὸ γλωσσικὸ ζήτημα*». Λοιπὸν τετέλεσται!

Εἰς ταῦτα παρατηρῶ ὅτι καὶ ἂν ἀληθῶς ἐγὼ ἄλλοτε ἄλλα περὶ

τοῦ ζητήματος τούτου ἔλεγον καὶ οὕτω περιέπιπτον εἰς ἀντιφάσεις, τότε ἠδύναντο μὲν αἱ περὶ τοῦ δέοντος γενέσθαι γνῶμαί μου, ἐν ᾗ περιπτώσει τοιαύτας ἐξέφερον, νὰ εἶναι ἀμφίβολοι καὶ οὐχὶ εὐκόλως ἀποδεκταί, ἀλλὰ τὰ σφάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀποδεδειγμένως περιέπεσον καὶ περιπίπτουν οἱ κ.κ. ἐπόπται, δὲν θὰ μετεβάλλοντο βεβαίως εἰς ἀληθείας καὶ ἐπιτεύγματα αὐτῶν, οὐδὲ αἱ χυδαῖαι καὶ ἰδιωματικαὶ χρήσεις εἰς ἀβροφροσύνας καὶ συνήθη στοιχεῖα τοῦ καθ' ἡμέραν λόγου τῶν πολιτῶν.

Ἔπειτα παρατηρῶ ὅτι τότε μόνον θὰ ἠδύνατό τις ἀληθῶς καὶ δικαίως νὰ μοῦ κατηγορήσῃ ἀντιφάσεις, ἂν ἀπεδείκνυεν ὅτι ἐγὼ ἄλλοτε μὲν ἤμην ἀρχαΐζων καὶ ὑπεστήριζα τοὺς ἀρχαΐζοντας, ἄλλοτε δὲ μαλλιαρὸς καὶ συνηγόρουν ὑπὲρ τῶν νεωτεριζόντων, καὶ δὴ ἄλλοτε μὲν συνίστων τὰ *καλλιφεγγής, μωκᾶσθαι* κττ., ἄλλοτε δὲ τὸ *τῶντις*, τὸ *γεγονότο*, τὸ *φωνήεντο*, τὸ *Παρθενός* κττ.. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀπέδειξεν οὐδείς, οὐδὲ θὰ ἀποδείξῃ, διότι ἐγὼ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπέκρουσα μετ' ἀκλονήτου ἐπιμονῆς πᾶσαν ἀκρότητα, εἴτε ὡς ἀρχαιοπρέπεια καὶ ἀρχαῖον κάλλος ἢ ἀρχαία ὀρθότης εἴτε ὡς ἐπιστημονικὴ δῆθεν ἐκ Γαλλίας ἢ Γερμανίας ἢ Ἀγγλίας κομιζομένη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιστήμη καὶ μετὰ μεγάλου στόμφου καὶ πατάγου συνιστωμένη ἐνεφανίζετο. Ἐγὼ πάντοτε κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ συνέστησα *τὴν μέσην ὁδόν*, χαίρω δὲ βλέπων ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐχώρησε καὶ χωρεῖ συνεχῶς εἰς ταύτην, καὶ τολμῶ νὰ πιστεύω ὅτι ἴσως εἰς τοῦτο συνετέλεσάν τι καὶ οἱ ἐμοὶ μακροὶ ἀγῶνες πρὸς τοὺς ψευδογλωσσολόγους. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἂς κρίνουν ἄλλοι· εἰς ἐμὲ ἀρκεῖ ὅτι ἡ πατρίς μου ἐσώθη μέχρι τοῦδε ἀπὸ τὰς ἀποπείρας τῶν ἐπιβουλευθέντων τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, πέπεισμαι δὲ ὅτι δὲν θὰ λείψουν ὑπέρμαχοι αὐτῆς καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Ἀκριβῶς δὲ τούτου ἕνεκα, ὅτι δὲν συνετάχθην μετ' οὐδετέρας τῶν μερίδων, ὅτι δὲν ἀνήκω εἰς οὐδέτερον τῶν κομμάτων, συμβαίνει τὸ παράδοξον μὲν ἐκ πρώτης ὄψεως φαινόμενον, φυσικὸν δὲ καταντῆσαν ἐν Ἑλλάδι, ν' ἀποκρύπτωμαι ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν μερίδων καὶ νὰ ὀνομάζωμαι ὑπὸ μὲν τῶν ἀρχαϊζόντων «*μαλλιαρὸς*» ἢ καὶ «*ὁ μαλλιαρότερος τῶν μαλλιαρῶν*», ὑπὸ δὲ τῶν ἀληθῶς μαλλιαρῶν ἀρχαΐζων. Πρὸ πάντων δὲ ὀργίζονται ἐναντίον μου οἱ μαλλιαροί, οἱ σχολαστικοὶ οὗτοι ὀπαδοὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἐν τοῖς γλωσσικοῖς, καὶ

τοῦτο μαρτυρεῖ σαφῶς ὅτι ἡ διδασκαλία μου ἐματαίωσε μέχρι τοῦδε πολλαχῶς τὰ ἀντεθνικὰ σχέδια αὐτῶν.

Κατόπιν οὕτων ἀνάγκη νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ τόδε: ὅταν τις, ὅπως ἐγώ, ἐπὶ 40 σχεδὸν ἔτη κατὰ διαλείμματα διαλαμβάνῃ περὶ ζητήματός τινος, καὶ ἀναγκάζεται νὰ στρέφεται διαδοχικῶς πρὸς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα καὶ ἀναιρῇ ἑκάστοτε τὰς ἑκατέρωθεν πλάνας καὶ ὑπερβολὰς αὐτῶν, φυσικὸν φαίνεται καὶ γνώμας αὐτοῦ τινας νὰ τροποποιῇ καὶ κατὰ λόγον τῶν ἑκάστοτε περιστάσεων νὰ ἐκφράζεται περί τινων αὐστηρότερον ἢ ἠπιώτερον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν παρέχει τὸ δικαίωμα εἰς οὐδένα, ἵνα ἀποσπᾷ φράσεις τινὰς ἐμοῦ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποδεικνύῃ δῆθεν ὅτι ἀντιφάσκω.

Ἀλλ' ἵνα οἱ ἀναγνῶσται δυνηθοῦν νὰ σχηματίσουν ἰδέαν τινὰ περὶ τῶν ἀντιφάσεων, τὰς ὁποίας καταγγέλλει μου ὁ κ. Τρ., ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐξετάσω τινὰς τούτων. Διαλαμβάνων κατὰ τὸ 1883 περὶ τῶν φθογγικῶν νόμων τῆς ἡμετέρας νέας Ἑλληνικῆς καὶ προσπαθῶν νὰ ἐξεύρω καὶ διατυπώσω αὐτούς, εἶπα ὅτι ὅπου τὸ πάλαι ἐξεφωνεῖτο *νθ, γχ, μφ, σθ, σχ, πτ, φθ, κτ, χθ* κτλ., ἡμεῖς σήμερον λέγομεν *θ, χ, φ, στ, σκ, φτ, χτ* (πρβ. *ρεβίθια, συνάχι, νύφη, κάθεστε, σκίζω, φτέρνα, φτάνω, σφαχτό, ἐχτές*), καὶ ὅτι τὸ τελικὸν *-ν* καθόλου εἰπεῖν παραλείπεται ἐν τῇ προφορᾷ ἡμῶν.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐξευρίσκων καὶ διδάσκων δὲν ἀπέβλεπον, ὡς εἰκός, εἰς πρακτικὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἀλλ' ἁπλῶς εἰς διατύπωσιν φθογγικῶν νόμων, ἀληθειῶν τινων, οὐδὲ ἐφανταζόμην ὅτι αἱ παρατηρήσεις ἐκεῖναι εἶχον σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν γραπτὴν χρῆσιν τῆς συνήθους γλώσσης. Πολλάκις μάλιστα διαρρήδην ἐδήλωσα, ὅτι ἔργον ἐμοῦ ὡς ἐπιστήμονος γλωσσοδίφου θεωρῶ νὰ ζητῶ καὶ ἐξευρίσκω κατὰ δύναμιν καὶ διδάσκω τὴν ἀλήθειαν, τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα, ὅτι δὲ εἶναι εἰς ἐμὲ ἀδιάφορος ἡ πρακτικὴ χρῆσις αὐτῶν. Οὕτω λ. χ. ἔγραψα μακρὰν πραγματείαν περὶ τοῦ *ρέ, βρὲ* καὶ ἀπέδειξα ὅτι δὲν εἶναι Ἰταλικόν, ὅπως ὑπὸ τοῦ G. Meyer ἐλέχθη, ἀλλ' οὔτε ἐγὼ μεταχειρίζομαι οὔτε εἰς ἄλλους συνέστησα νὰ μεταχειρίζωνται αὐτό. Ὁμοίως διέλαβον περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ *σάβουρρος* (=κενός), περὶ τοῦ *χτήριο*, περὶ τοῦ *χνότα*, περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἀρκαδικοῦ ἐπιρρήματος *θύσθεν* (ἀντὶ θυ(ρ)-σθεν=ἔξω) κτλ., ἀλλ' οὐδέποτε μοὶ ἐπῆλθε νὰ γράψω ἢ συστήσω ποτὲ εἴς τινα

νὰ γράφῃ αὐτά. Ἐγὼ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν κ. Μανόλην Τριανταφυλλίδην ἄλλοτε πρὸ ἐτῶν εἶπα, ἐπιθυμῶν νὰ προτρέψω αὐτὸν εἰς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ὅτι ἔργον αὐτοῦ ὡς ἐπιστήμονος — τοιοῦτον δὲ ὑπελάμβανον αὐτὸν τότε ἀκόμη — δὲν εἶναι ὁποῖον τὸ τῶν βιομηχάνων ἢ ἐμπόρων ἐπιθυμούντων νὰ διαδώσουν ὡς τάχιστα καὶ ὡς εὐρύτατα τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα αὐτῶν, ἀλλ' ἁπλῶς νὰ εὕρῃ καὶ καταστήσῃ γνωστὴν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας τὴν ἀλήθειαν, περὶ δὲ τῆς πρακτικῆς χρήσεως αὐτῆς οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ. Τί με μέλει λ. χ. ἐμέ, ἂν οἱ πολλοὶ γράφουν ἀκόμη *χτίριο* ἢ *χνῶτα* ἢ *τραβῶ* ἢ *ἐτραύηξα* ἢ *ἐχαιρέτησα* ἢ *τόρα* ἢ *τώρα* κλπ. ἀντὶ τῶν ἀληθῶν, ἤτοι τῶν συμφώνων πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης ἡμῶν *χτήριο, χνότα, τραυῶ ἐτραύιξα, ἐχαιρέτισα, τώρᾳ* κλπ.; Οὕτω σκέπτομαι καὶ οὕτως ἐργάζομαι ἀπὸ 4 ἤδη δεκαετηρίδων, καὶ ἐλπίζω οὐχὶ ἀδοκίμως. Ἀλλ' ὁ κ. Τριανταφυλλίδης μ' ἐλέγχει ἀντιφάσκοντα, διότι, ἂν καὶ εἶπα ὅτι τὸ τελικὸν *ν* σιγᾶται ἐν τῇ νέᾳ γλώσσῃ, προτιμῶ τοὺς μετὰ τούτου ἐκφερομένους τύπους καὶ λέξεις, ἤτοι τὸ *Πανεπιστήμιον*, τὸ *ἀλφαβητάριον*, τὸ *Πολυτεχνεῖον* κλπ., ἐνῷ αὐτὸς νομίζει τοὺς ἄνευ τοῦ *ν* προτιμοτέρους. Ἀλλὰ διατί τότε γράφει *ἄνθρωπος, ξανθός, εὐαίσθητος, ὑποσχεθῇ* κτλ. καὶ οὐχὶ *ἄθρωπος, ξαθός, εὐαίστητος, ὑποσκεθῇ* κλπ.; Ἀντιφάσκω ἐγὼ ὅστις ἔθηκα ἀρχὴν καὶ τηρῶ αὐτὴν πάντοτε ἢ αὐτὸς ὁ τοιαῦτα ἀντιφατικὰ γράφων;

Ἄλλη ἀντίφασις ἐμοῦ καταγγελθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου εἶναι, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους εὑρίσκω ἀνεκτὰ καὶ ἀρεστὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσης περὶ τῶν ὁποίων ἐν παλαιοτέροις χρόνοις ἔλεγον, ὅτι ἐφαίνοντο ἀνάρμοστα εἰς τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ γραπτὸς οὗτος λόγος ἀπὸ τριῶν ἤδη δεκαετηρίδων ἤρχισεν, ἀκριβῶς κατὰ τὰς συστάσεις ἐμοῦ, ν' ἁπλοποιῆται, συνίσταται δὲ προδήλως ἡ ἁπλοποίησις αὕτη τοῦτο μὲν εἰς ἀπομάκρυνσιν ἀπ' αὐτοῦ πολλῶν ἀρχαϊκῶν καὶ ἀπαρεσκόντων, τοῦτο δὲ εἰς παραδοχὴν εἰς αὐτὸν ἄλλων λαϊκωτέρων στοιχείων, καθ' ὅσον ταῦτα δὲν προξενοῦν ἐντύπωσιν μαλλιαρισμοῦ *). ἐγώ,

*) Ἕλλην τις ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ εἰκοσιπενταετῆ ἀπουσίαν εἶπεν: ἡ γλῶσσα παρουσιάζει μεταβολὴν εἰς τὸ καλύτερον. *Ἡ γλῶσσα τῶν μορφωμένων* **ἔγινεν ὀλιγώτερον σχολαστικὴ καὶ** *ἡ τῶν ἀμορφώτων ὀλιγώτερον ἄγροικος* (Ἐμπρὸς τῆς 7ης Φεβρ. 1910). Οὕτω τελεῖται κατὰ μικρὸν ἡ προσέγγισις καὶ ἀφομοίωσις.

ὅστις δὲν δικάζω καὶ ἀποδοκιμάζω ἢ ἐπιδοκιμάζω ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς ἱστορικὸς παρατηρῶν τὰ συμβαίνοντα πιστοποιῶ τὴν προϊοῦσαν σὺν τῷ χρόνῳ ἁπλοποίησιν ταύτην καὶ κατὰ λογικὴν ἀνάγκην συμμορφώνομαι ἑκάστοτε πρὸς τὰ πράγματα, ὁμολογῶ τὴν ἀλήθειαν καὶ οὐδὲν ἄλλο. Ἀλλὰ τοῦτο ποιῶν εἰς οὐδεμίαν, ὡς εἶναι προφανές, περιπίπτω ἀντίφασιν. Ὁ δὲ κ. Τρ. δὲν δύναται ἢ δὲν θέλει νὰ νοήσῃ τὰ ἱστορικὰ ταῦτα γεγονότα καὶ τὴν δρᾶσιν καὶ στάσιν ἐμοῦ ἀπέναντι αὐτῶν, ἁρπάζει δὲ ἀπ' ἐδῶ κ' ἀπ' ἐκεῖ λέξεις καὶ φράσεις ἐμοῦ καὶ ἀντιπαραθέτων νομίζει ὅτι μ' ἐξελέγχει ἀντιφάσκοντα, ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι ὁ κ. Τριανταφυλλίδης δὲν εἶναι ἱκανὸς ἢ δὲν θέλει νὰ μελετᾷ τὰ πράγματα ὁποῖα ἀληθῶς ἐν τῷ χρόνῳ ἐξειλίχθησαν.

Ἄλλη ἀντίφασις ἐμοῦ, διατείνεται ὁ κ. Τρ., εἶναι ὅτι ἐγὼ ἄλλοτε μὲν ἔλεγον ὅτι, ἂν μὴ ἡ Κρήτη ἐδουλοῦτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ Κρητικὴ λογοτεχνία καὶ μετ' αὐτῆς ἡ Κρητικὴ διάλεκτος θὰ ἐξηπλοῦτο τότε εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, σήμερον δὲ δὲν θέλω νὰ ἀναγνωρίσω τὸ ἴδιον δικαίωμα εἰς τὴν νέαν λογοτεχνίαν καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντίφασις αὕτη εἶναι προδήλως ἀνυπόστατος. Ὁ κ. Τρ. ἐλέγχεται ἀνίκανος νὰ νοήσῃ τὸ μέγα καὶ σπουδαῖον ἱστορικὸν γεγονός, ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος κέξ. διεμορφώθη παρ' ἡμῖν ἄλλος γραπτὸς λόγος, ὅστις κατέκτησε τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους, εἰσεχώρησεν οὐ μόνον εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας κοινωνικὰς τάξεις, ἀλλά, καθὼς ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ δεικνύει, καὶ εἰς αὐτὰς τῶν ἀπαιδεύτων πολιτῶν, κατέστη *τὸ μόνον ὄργανον* συνεννοήσεως πάντων ἡμῶν, ὅσοι ζῶμεν εἰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις, ὅτι ἀνεπτύχθη οὕτω καὶ κατηρτίσθη *νέα Κοινὴ Ἑλληνική*, καὶ ὅτι ἀκριβῶς δι' αὐτὸ *δὲν δύναται* ***σήμερον*** νὰ εἰσέλθῃ καὶ κατισχύσῃ ἄλλη, ἄλλως τε καὶ ἀφοῦ πάντα τὰ νεώτερα λογοτεχνήματα δὲν δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἀρχαιότερα. Διότι μόνον ἂν παρήγοντο νεώτερα φιλολογικὰ ἔργα ἀνώτερα τῶν παλαιῶν, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὑπάρχῃ ἐλπίς τις κατισχύσεως ἡμέραν τινὰ ἄλλου λόγου παρὰ τὸν συνήθη. Ἢ διατί, ἀφοῦ ἀντιποιεῖται καὶ γλωσσολογίας ὁ κ. Τρ., δὲν ἀνέγνωσε τὰ τοῦ πολλοῦ Paul (ἐν ταῖς ἐμαῖς Γλωσσολογ. Μελέτ. σ. 531) διδάσκοντος ὅτι *«εἶναι δύσκολον, ἂν μὴ ὅλως ἀδύνατον, ὅταν ἐπὶ μεγάλης τινὸς ἐκτάσεως ἐγκατασταθῇ καὶ ριζοβολήσῃ, ὡς εἰπεῖν.*

κοινή τις γλῶσσα, νὰ δημιουργηθῇ διὰ μέρος τι τῆς ἐκτάσεως ταύτης ἰδιαιτέρα τις κοινή... Οἱ ἀγῶνες ἵνα πλασθῇ ἰδιαιτέρα Νορβηγικὴ κοινὴ γλῶσσα ναυαγοῦσιν ἐπὶ τῆς ἤδη ὑπαρχούσης κυριαρχίας τῆς Δανικῆς»· ἢ τὰ τοῦ Βιλαμόδιτς λέγοντος ρητῶς καὶ ἀπεριφράστως «*Δὲν δύναται νὰ γίνῃ κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα, ὅ,τι ἴσως θὰ ἦτο δυνατὸν κατὰ τὸν 14ον*» (Προβλημ. σ. 156)· ἢ τὰ τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ «*Η μόρφωσις τῶν γλωσσῶν κρέμαται ἀπὸ διαφόρους καὶ ἀλλοκότους περιστάσεις. Ὀλίγον τι ἀρκεῖ νὰ κλίνῃ εἰς το ἓν ἢ εἰς το ἄλλο μέρος τὴν πλάστιγγα·* ***ἀλλ᾽ ἀφοῦ μίαν φορὰν ἡ ῥοπὴ γένῃ, δὲν ἠμπορεῖ πλέον νὰ τὴν ἀλλάξῃ ὀλίγων τινῶν δύναμις***». Ὁ κ. Τρ. παραμελεῖ πάντα τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα, ὅσα ἀπὸ ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος συνέβησαν παρ᾽ ἡμῖν, ἐντεῦθεν ἀποφαίνεται ὅτι ὅπως πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἡ γραφομένη γλῶσσα κατηρτίσθη δι᾽ ἐκβολῆς μὲν τῶν πολλῶν διαλέκτων καὶ ἰδιωμάτων, ἐπικρατήσεως δὲ μιᾶς μόνης ἕνεκα ἱστορικῶν λόγων, οὕτω καὶ σήμερον θὰ ἐπιβληθῇ εἷς γλωσσικὸς τύπος, θὰ ἐκβληθοῦν δὲ οἱ ἄλλοι. Δὲν θέλει δὲ νὰ ἴδῃ τὸ προφανὲς γεγονός, ὅτι παρ᾽ ἡμῖν *δὲν πρόκειται πλέον σήμερον νὰ γίνῃ τοιοῦτό τι*, ὁποῖον γίνεται κατὰ τὸν καταρτισμὸν γραπτοῦ λόγου, διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον ὅτι *ἐγένετο ἤδη πρὸ πολλοῦ, ἐπεβλήθη ἤδη* εἷς γλωσσικὸς τύπος, αὐτὸς οὗτος ὁ θανασίμως μισούμενος ὑπὸ τοῦ Krumbacher καὶ τῶν θαυμαστῶν ἐκείνου καθαρεύων, καθὼς καὶ ὅτι ὁ τύπος οὗτος οὐ μόνον ὠφέλιμος κρίνεται ὡς προσεγγίζων ἡμᾶς εἰς τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα τῶν παλαιοτέρων καὶ τῶν παλαιῶν καὶ συνδέων ἑκάστην νεωτέραν Ἑλληνικὴν γενεὰν πρὸς τὰς παλαιοτέρας, ἀλλά, καὶ τὸ σπουδαιότατον πάντων, ἀρέσκει εἰς ὅλον τὸ ἔθνος καὶ προτιμᾶται παντὸς ἄλλου γλωσσικοῦ τύπου, τοὐναντίον δὲ ἀποκηρύττεται ὁ ὑπὸ τῶν κ. κ. ἐποπτῶν καὶ τῶν ἄλλων μαλλιαρῶν κατασκευαζόμενος. Ἢ πῶς θὰ πεισθοῦν οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων νὰ λέγουν οὐχὶ ὅπως ἡ ἀνωτέρω δημοσιευθεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ ἀμαθοῦς δεικνύει *δυστυχῶς, ἄπρακτος, τοῦ ἐδάφους, τοῦ κτήματος, τοῦ Κράτους πρὸ ἡμερῶν, ἑπομένως κλπ. κλπ.* ἀλλὰ *δύστυχα, ἄπραχτος, τοῦ ἐδάφου, τοῦ κτημάτου, τοῦ Κράτου, πρὸ ἡμέρες, ἑπόμενα κλπ.*; Εἶναι τὸ ἴδιον ὡσεὶ προσεπάθει τις νὰ πείσῃ ἡμᾶς ν᾽ ἀλλαξοπιστήσωμεν. Διότι κατ᾽ ἀλήθειαν γνησία καθαρὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ Χριστιανισμός, ἰδιαιτέρως Ὀρθοδοξία, συνεδέθησαν τοσοῦτον στενῶς μετὰ τοῦ ἐθνι-

σμοῦ ἡμῶν, ὥστε δὲν δύνανται νὰ χωρισθῶσιν· πρβλ. ὅσα περὶ τῆς χρήσεως τῆς καθαρᾶς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶπεν ἄλλοτε ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας H. Gelzer «*Ἡ χρῆσις καθαρεύοντος λόγου εἶναι ἀληθῶς εἰπεῖν τὸ ζωτικώτατον στοιχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἑκάστοτε ὁσάκις τὸ ἔθνος ἐμφανίζεται μετὰ νέας ζωῆς, συνεμφανίζεται καὶ ἡ χρῆσις καθαρεύοντος λόγου....*». (Πρβλ. Ἀθηνᾶς Τόμ. Κ´ σ. 58—9).

Ἄλλη ἀντίφασις ἐμοῦ εἶναι κατὰ τὸν κ. Τρ. ὅτι ἀπέκρουσα ἐκ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων ὡς ἰδιωματικὴν (πιθανῶς ξένην) λέξιν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐγὼ ἄλλοτε μετεχειρίσθην. Διὰ τούτων ὁ κ. ἀνώτερος ἐπόπτης ἐλέγχεται ἀγνοῶν ὅτι οὐχὶ πάντα τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα, ὅσα ἐγράφησάν ποτε ὑπό τινος οἱουδήποτε εἰς ἐφημερίδα ἢ βιβλίον ἢ φέρονται εἰς τὰ λεξικά, εἶναι κατάλληλα νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία. Ὅπως εἰς τοὺς ἀγροὺς τοὺς μέλλοντας νὰ παραγάγουν ἄριστον σῖτον σπείρεται μόνον καθαρώτατος σπόρος, οὕτω καὶ εἰς τὰ σχολεῖα πρέπει νὰ εἰσάγεται μόνον ὅτι εἶναι πασίχρηστον καὶ πασίγνωστον, πρὸς δὲ γνησίως ἐθνικόν, εὐπρεπὲς κτλ., οὐδὲν τὸ χυδαῖον, ὑβριστικόν, ἰδιωματικόν, ξένον κλπ. Ὁ μακαρίτης Δηλιγιάννης μετεχειρίσθη ποτὲ ἐν τῇ Βουλῇ τὴν λέξιν *στρούγγα*, ὁ Μπακόπουλος τὴν λέξιν *μπουρμπουλῆθρες*, ὁ Νιρβάνας γράφει εἰς τὴν Ἑστίαν πλῆθος ξένων λέξεων καὶ ἄλλοι ἄλλας· λοιπὸν πρέπει νὰ εἰσαχθοῦν αὗται εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία; Καὶ ὁ μεταχειρισθεὶς μέν ποτε τινὰ τῶν τοιούτων λέξεων χάριν ἀστεϊσμοῦ ἢ ἄλλου τινὸς χαρακτηρισμοῦ, ἀποκηρύττων δ' ἔπειτα αὐτὴν ὡς ἀνάρμοστον εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν; Ταῦτα δύνανται ἴσως νὰ διισχυρίζωνται ἄλλοι, ἀλλ' οὐχὶ ὅσοι ἔτυχον παιδαγωγικῆς μορφώσεως ἔστω καὶ στοιχειώδους.

Ἐνταῦθα ἠδυνάμην νὰ καταπαύσω τὸν λόγον· ἀλλ' ἐπειδὴ προεκλήθην, δὲν θὰ εἶναι ἴσως περιττὸν *ἀμυνόμενος* νὰ ἐξακολουθήσω αὐτὸν καὶ δείξω τίνες εἶναι οἱ *ἀληθῶς* ἀντιφάσκοντες καὶ τοῦτο προκειμένου περὶ τῶν σπουδαιοτάτων. Καὶ πρῶτον ἂς ἴδωμεν τὰ τοῦ κ. Δ. Γληνοῦ. Περὶ τούτου ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ Ἀμαλθείᾳ τῆς 5ης Ἰανουαρίου 1908 σ. 2 τάδε: «*Ὁ καθηγητὴς Γληνός, καίτοι ἔγραφεν εἰς τὸν Νουμᾶν μὲ ὑπογραφὴν Μῆτρος ἐπαινῶν μερικοὺς στίχους καὶ μεταφράσεις τοῦ Σ. κατὰ τὴν μαλλιαριστικὴν μέθοδον τοῦ ἀλληλοθαυμασμοῦ, ἔδωκε τρεῖς ἀλλεπαλλήλους δηλώ-*

σεις εἰς τὰς ἐφημερίδας, δι' ὧν διεκήρυττεν ὅτι συκοφαντεῖται ἀποκαλούμενος μαλλιαρός. Καὶ τὸ πρᾶγμα ἔμεινεν ἕως ἐδῶ. "Οταν πρόκειται περὶ ἄρτου, πολλὰ βεβαίως συγχωροῦνται». Ἀτυχῶς δὲν εὑρίσκονται εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις βιβλιοθήκας αἱ ἄλλαι Σμυρναϊκαὶ ἐφημερίδες, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ ἴδωμεν αὐτὰς ταύτας τὰς δηλώσεις καὶ διαμαρτυρίας τοῦ κ. Γληνοῦ. Ἀλλ' ἀρκεῖ, νομίζω, καὶ ἡ μαρτυρία τῆς *Ἀμαλθείας* νὰ πείσῃ πάντας, ὅτι οὗτος ἦτο μὲν πρότερον μαλλιαρός, ὅτι δέ, ἐπειδὴ ἡ Σμυρναϊκὴ κοινωνία κατόπιν τῶν ἐκεῖ γενομένων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μαλλιαρικῶν ἀτασθαλιῶν ἐξηγέρθη κατ' αὐτῶν, φοβηθεὶς μήπως ἀπολέσῃ τὴν θέσιν του ἔσπευσε νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ διαμαρτυρόμενος περὶ τῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ ὀρθοδοξίας. "Οτε δ' ὅμως πάλιν βραδύτερον ἐνόησεν ὅτι ὁ μαλλιαρισμὸς παρεῖχεν αὐτῷ μεγαλυτέρας ὠφελείας, ἔσπευσεν ἐκ νέου εἰς τοὺς ἀρχαίους ἔρωτας (δευτέρα αὕτη ἀλλαξοπιστία), καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πάσῃ δυνάμει ἀγωνίζεται ἔκτοτε νὰ προσηλυτίζῃ καὶ ἄλλους εἰς τὴν γλωσσικὴν αἵρεσιν (ὡς ἤκουσα, ἐκαυχήθη πέρυσιν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ὅτι καὶ τὸν κ. Τριανταφυλλίδην αὐτὸς κατήχησεν εἰς τὸν μαλλιαρισμόν), καὶ παντοιοτρόπως ὑποστηρίζει τοὺς μαλλιαρίζοντας ὑπαλλήλους τῆς παιδείας.

Ἔπειτα ἂς ἴδωμεν τὰ τοῦ Ὁμίλου· περὶ τοῦ ἔργου καὶ τοῦ σκοποῦ τούτου ἀναγινώσκομεν ἐν Δελτ. Α' 239 τάδε: «*Τὸ πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο, ἐπειδὴ δὲν πρόκειται νὰ σεβαστεῖ τουλάχιστο ἕνα ἀπὸ τὰ δεδο·ένα ποὺ ἐπιβάλλει στὸ σχολεῖο μας ἡ ἐποχὴ (τὸν τύπο τοῦ γραπτοῦ λόγου),* ***δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ καλὸ σύγχρονο σχολεῖο*»** καὶ σ. 240: «*ὁ νεωτερισμὸς στὰ σχολεῖα* ***μπορεῖ νὰ βλάψει*** *) *(ἢ καὶ νὰ ὠφελήσει) τὰ ἑλληνόπουλα μιᾶς νέας γενεᾶς, ἐνῷ ὁ πειραματισμὸς σὲ εἰδικὸ στενὸ κύκλο δὲν πρόκειται νὰ βλάψει κανένα ἀθῷο παιδάκι.* ***Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται καὶ νὰ ὠφελήσει τὸ πρότυπο σχολεῖο κανένα παιδὶ σήμερα****, αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ θεωρήσῃ ὁ κ. Χ. ὡς τελείως ὁμολογούμενον, διότι* ***ὁ "Ομιλος δὲν φιλοδοξεῖ νὰ κάνει φιλανθρωπικὸ σχολεῖο,*** *γιὰ νὰ σώσει 10, 20 50 ἢ 100 παιδιά. Μιὰ τέτοια φιλοδοξία δὲν πολυτιμιάζει στὴν ἰδιο-*

*) Τοῦτο εἶναι ἀπάντησις εἰς ὅσα ἐγὼ εἶπα, ὅτε ἀνηγγέλλετο ἡ ἵδρυσις τοῦ προτύπου σχολείου ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ἴδε ἀνωτ. σ. 30.

συγκρασία του» *καὶ σ.* 263 ***«δὲν ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ γλῶσσα κατάλληλη γιὰ τὸ σχολεῖο σήμερα γλῶσσα ποὺ μπορεῖ καλλιεργουμένη καὶ μορφουμένη νὰ ἐπαρκέσει στὸ μέλλον*** *γιὰ ὅλες τὶς πνευματικὲς ἀνάγκες, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἀπὸ σήμερα ὄργανο ἕτοιμο, τελειοποιημένο σὲ βαθμὸ ἀνάλογο μὲ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἔθνους.... Ἡ εἰσαγωγὴ στὴ διδασκαλία μιᾶς γλώσσας ποὺ δὲν ἐπαρκεῖ σήμερα στὶς πνευματικὲς ἀνάγκες,* ***θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ σταμάτισμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους,*** *ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ θὰ τελειοποιηθεῖ τὸ νέο ὄργανο* (ἡ γραπτὴ γλῶσσα τῶν ὡρισμένων λογοτεχνικῶν ἔργων) *καὶ θὰ γίνει ἄξιο νὰ χρησιμεύσει γιὰ τὴν ἀνώτερη πνευματικὴ ζωή».* Ταῦτα, ὀρθότατα, ὡμολογοῦντο ἄλλοτε πρὸ τοῦ οἱ κ.κ. ἐπόπται καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν· τώρα δὲ ἀντιφάσκοντες καὶ τὴν γλῶσσαν τὴν δημοτικὴν εὑρίσκουν ἐπαρκῆ δι' ὅλα, καὶ μάλιστα τὴν μόνην ἐπαρκῆ, καὶ τὰ σχολεῖα πάντα, οὐχὶ τὸ ἓν μόνον, ἐν ᾧ θὰ ἐτελοῦντο τὰ πειράματα, καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἰδίαν των ὁμολογίαν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐπιβλαβές, κρίνουν ὠφελιμώτατα, καὶ τὰ προαναγγελλόμενα ὡς μέλλοντα νὰ γίνουν πειράματα εἶναι τώρα περιττά, καὶ σταμάτισμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς δὲν φοβοῦνται πλέον, ἀλλὰ τοὐναντίον πλησιστίους ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς *πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννηση,* ὅπως ὀνομάζουν τὴν δρᾶσιν αὐτῶν! Χρήζουσι ταῦτα σχολίων:

Ἐν τῇ εἰσηγητικῇ ἐκθέσει τοῦ νόμου, δι' οὗ ἱδρύθη ὁ θεσμὸς τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν, ἐλέγετο ἐπὶ λέξει· *«πρὸς ἀνωτέραν παιδαγωγικὴν καὶ καθόλου ἐπιστημονικὴν ἐποπτείαν τοῦ ἔργου τοῦ προσωπικοῦ τῶν διδασκαλείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν νηπιαγωγῶν, τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ νηπιαγωγείων καὶ τῶν ἐπιθεωρητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἔτι δὲ πρὸς ὁμοίαν καθοδήγησιν αὐτῶν συντελεστικὴν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διορίζονται δύο ἀνώτεροι ἐπόπται κλπ.».* Ταῦτα ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐν Δελτ. Ζ' σ. 140. Καὶ τώρα ἂς παραβάλῃ τις ταῦτα πρὸς τὰ αὐτ. σ. 168 *«Μὲ αὐτὰ δὲ θέλω φυσικὰ νὰ ὑπερασπισθῶ κάθε λέξη ποὺ βρίσκεται στὰ νέα ἀναγνωστικά. Δέχομαι μάλιστα πῶς ὅσο σωστὲς* (?) *κι ἀναμφισβήτητες* (?) *κιὰν εἶναι οἱ παραπάνω ἀρχές, μπορεῖ στὴν ἐφαρμογὴ νὰ ἔγιναν καὶ λάθη καὶ νὰ δόθηκαν στὶς μικρὲς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ πρόωρα λέξεις γιὰ ἔννοιες ποὺ ἀργότερα μόνο θὰ ἔπρεπε νὰ διδαχτοῦν τὰ παιδιά.* ***Αὐτὸ ὅμως εἶναι ζήτημα ποὺ δὲν ἔχει σχέση***

***οὔτε μὲ τὸ γλωσσικὸ τύπο τῶν ἀναγνωστικῶν οὔτε μὲ τὴ δικαιοδοσία ἐκείνων ποῦ εἶχαν ἀναλάβει νὰ κανονίσουν μόνο τὴ γλωσσική τους μορφὴ καὶ ὄχι ν' ἀλλάξουν τὸ περιεχόμενό τους*».** Βλέπετε τίνας εὐρυτάτους σκοποὺς ἐπεδίωκεν ὁ θεσμὸς τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν, καὶ πῶς τώρα ἀναγκάζονται νὰ ὁμολογοῦν καὶ τὰ γλωσσικὰ καὶ τἄλλα λάθη αὐτῶν (δόθηκαν πρόωρα λέξεις κλπ.), καὶ πῶς ἀποσύρονται καὶ προσπαθοῦν ν' ἀποβάλουν πᾶσαν εὐθύνην διὰ τὴν ποιότητα τῶν βιβλίων διατεινόμενοι ἀτοπώτατα, ὅτι *ἡ δικαιοδοσία αὐτῶν δὲν ἐκτείνεται εἰς τὸ περιεχόμενον ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν γλῶσσαν*, τὴν ὁποίαν ὅμως καὶ αὐτὴν δὲν τολμοῦν νὰ ὑπερασπίσουν.

Ἔπειτα ἂν διὰ τὸ περιεχόμενον τῶν ὑπ' ἄλλων συνταχθέντων καὶ ὑπ' αὐτῶν γλωσσικῶς μεταρρυθμισθέντων ἀναγνωστικῶν εἶναι ἀνεύθυνοι, ὑπόθεσις ὑπερβαίνουσα πᾶσαν ἀφέλειαν, τί θὰ εἴπουν, πῶς θὰ ἀπολογηθοῦν διὰ τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων, τῶν ὁποίων αὐτοὶ οὗτοι εἶναι συντάκται, οἷον τῶν διαβοήτων *Ψηλῶν Βουνῶν*;

Ἔπειτα ἐρωτᾶται: τί ἔγινεν ὁ ἐν ἀρχῇ ἀναγραφόμενος σκοπὸς *«πρὸς ἀνωτέραν παιδαγωγικὴν καὶ καθόλου ἐπιστημονικὴν ἐποπτείαν τοῦ ἔργου τοῦ προσωπικοῦ τῶν διδασκαλείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως κλπ.»*; ἐνηργήθη τι, ἔστω καὶ τὸ ἐλάχιστον; Ἐπώπτευσαν, ὡδήγησαν τὸ προσωπικὸν τοῦτο κἀμμίαν φοράν; ἢ τοὐναντίον ἐξηλέγχθησαν ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ κ. διευθυντοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τὰ πολυειδῆ αὐτῶν σφάλματα; Καὶ λοιπὸν πᾶσα ἡ ἀπὸ τοσούτων ἐτῶν διατυμπανιζομένη *ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση* περιωρίσθη οὕτως εἰς τὴν τοιαύτην διαρρύθμισιν τῆς γλώσσης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων καὶ πᾶσα ἡ *ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση* κατήντησεν εἰς ***γλωσσικὴν ἐξαχρείωσιν!*** Βλέπετε, τί περιεχόμενον εἶχαν καὶ ποῦ κατέληξαν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι λόγοι καὶ αἱ ἐπαγγελίαι; Πῶς πρέπει νὰ χαρακτηρισθῶσι ταῦτα;

Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1910 προανήγγελλον καὶ ὑπέσχοντο «*τὸ πρότυπο ἀλφαβητάριο, τὰ πρότυπα διδακτικὰ βιβλία, τὰ βοηθητικὰ τοῦ διδασκάλου βιβλία, καὶ ἄλλα βιβλία συστηματικά, διαφωτιστικά, πολεμικὰ καὶ ἱστορικά*». Καὶ Δελτ. Α' σ. 1—2 «*Ὁ Ὅμιλος ἐπιθυμεῖ πρῶτον νὰ ἐκδοθῶσιν εἰς ἰδιαίτερα βιβλία τὰ ἀποτελέσματα* ***πολυετοῦς ἐργασίας καὶ ἐρεύνης****, ὅπου τὰ πράγματα θὰ ὁμιλήσουν καλύτερα ἀπὸ πᾶσαν θεωρίαν*», καὶ «*ἡ καταλληλοτέρα ἀπάντησις θὰ*

δοθῇ μὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν πρώτων βιβλίων τῆς παιδικῆς μας βιβλιοθήκης καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἔργων ἢ πειραμάτων» (18/7/910), καὶ κατὰ τὸ 1912 ὑπέσχοντο πάλιν *«βιβλιοθήκην, ποὺ σκοπεύει σύντομα νὰ ἀρχίσει νὰ τυπώνει»*.

Τοιουτοτρόπως διακηρύττοντες ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὰ ἀναλήθη ταῦτα περὶ προτύπου ἀλφαβηταρίου, περὶ παιδικῆς βιβλιοθήκης κλπ. περὶ ἐκδόσεως καὶ διανομῆς αὐτῶν (*χρειάζονται χρήματα γιὰ τὸ τύπωμα τῶν ἀναγνωστικῶν.... τὸ μοίρασμα τῶν διαφωτιστικῶν βιβλίων....*) παρέπειθον ἄνδρας φιλοπάτριδας καὶ φιλοπροόδους νὰ ὑποστηρίζουν αὐτοὺς ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς, ἵνα δύνανται νὰ ἐκδίδουν τὸ περίφημον *Δελτίο* των, ἐν ᾧ μετὰ κόμπου δημοσιεύοντες κοινὰ καὶ τετριμμένα παρίσταντο ὡς οἱ καταλληλότατοι ἀναμορφωταὶ τῆς παιδείας, ὡς οἱ ἄνωθεν κεκλημένοι διὰ τὴν *ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννηση!* Ἡ δὲ καθαρὰ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οὐδὲν μὲν δεῖγμα οὔτε τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως οὔτε τῆς διδακτικῆς ἱκανότητος αὐτῶν, πλὴν μεγάλων καὶ παχέων λόγων, ἔδειξαν, πᾶσαι δὲ αἱ ἐπαγγελίαι αὐτῶν ἦσαν λόγοι κενοὶ καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ λόγοι κενοί. Ἐντεῦθεν ὅτε μετὰ 7 ὅλα ἔτη κατὰ τὸ 1917, ἐκλήθησαν εἰς τὴν Ἀρχήν, ὡμολόγησαν ὅτι *«δὲ μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἡ βαρυσήμαντη Κυβερνητικὴ ἀπόφαση δὲ μᾶς ἦρθε ἄξαφνα»*. Καὶ βραδύτερον ὅτε ἠναγκάζοντο νὰ δικαιολογοῦν τὰ ποικίλα λάθη, ὅσα παρετηροῦντο καὶ κατηγγέλλοντο εἰς τὰ ὑπ' ἄλλων μὲν συνταχθέντα, ὑπὸ τῶν κ.κ. δὲ ἐποπτῶν ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν μεταρρυθμισθέντα ἀναγνωστικὰ βιβλία, προεφασίζοντο ἄλλος ἄλλα. Οὕτω λ. χ. ὁ μὲν Γενικὸς Γραμματεὺς ἔλεγεν *«δὲν εἶναι παράδοξον ἂν προκειμένου περὶ τόσον σοβαροῦ καὶ δυσχεροῦς ἔργου, ὡς τὰ νέα ἀναγνωστικὰ (10 ἐντὸς δύο ἐτῶν) παρεισέφρησαν καὶ ὀλίγαι* ***λέξεις ἢ καὶ τύποι τινὲς προσκρούοντες εἰς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τῶν πεπαιδευμένων****, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ διορθωθῇ»*. Καὶ *«ἂν τὸν ἰδανικὸν τύπον δὲν ἔδωκαν ἕως τώρα τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία, ἀναμφιβόλως θὰ τὸν δώσουν βραδύτερον»*. (Ἐκπαιδ. Ἐρευν. 4/1919 σ. 9). Ὁ δὲ κ. Τριανταφυλλίδης ἐν Δελτ. Ζ' 142 διατείνεται ὅτι *«ἂν καὶ ἀποφασίστηκε τόσο ἔξαφνα μὲ ὑπερβολικὰ μικρὲς προθεσμίες γιὰ* ***νὰ γραφοῦν*** *τὰ νέα ἀναγνωστικά, νὰ κριθοῦν, νὰ διορθωθοῦν καὶ ἐκτυπωθοῦν — νὰ κυκλοφορήσουν τὰ νέα βιβλία* ***δυόμισι*** *μόλις μῆνες, ἀφοῦ εἶχε ψηφισθῇ ὁ νέος νόμος*

καὶ λίγες ἑβδομάδες, ἀφοῦ καταρτίστηκε ἡ νέα ὑπηρεσία τῶν 'Ανωτέρων ἐποπτῶν».

Ὥστε τὰ ἀπὸ τοῦ 1910 προαναγγελλόμενα ὡς ἕτοιμα βιβλία, ὡς πονήματα *πολυετοῦς ἐργασίας καὶ ἐρεύνης*, συνετελέσθησαν κατὰ μὲν τὸν κ. Γληνὸν ἐντὸς δύο ἐτῶν, κατὰ δὲ τὸν κ. Τριανταφυλλίδην ἐντὸς δύο μηνῶν και ἡμίσεος! Μάτην, ὡς φαίνεται, παρήγγελλεν ὁ Κικέρων mendaces memores esse oportet. 'Αλλὰ τί θὰ εἴπῆτε, ὅταν μάθετε ὅτι κατ' ἀλήθειαν *οὐδὲ ἓν βλβλίον* συνέγραψαν οὔτε εἰς δύο ἔτη οὔτε εἰς δύο μῆνας καὶ ἥμισυν οἱ κ.κ. ἐπόπται, ἀλλὰ βιβλία ὑπ' ἄλλων συγγεγραμμένα ἁπλῶς διερρύθμισαν γλωσσικῶς κατὰ τὰς θεωρίας αὐτῶν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω; Ἢ τί θὰ εἰπῆτε, ὅταν μάθετε ὅτι προεκήρυττον μὲν ὅτι τὰ δεῖνα καὶ δεῖνα βιβλία, ἔργα μάλιστα πολυετοῦς ἐργασίας καὶ ἐρεύνης, εἶχον ἕτοιμα πρὸς τύπωσιν καὶ ὅτι αὐτὰ θὰ ἦσαν εὐγλωττότερα κλπ., δὲν εἶχαν δὲ ἀκόμη καθορίσει οὐδὲ τὸν γλωσσικὸν τύπον εἰς τὸν ὁποῖον ***ἐσκόπουν νὰ τὰ γράψουν!*** πρβλ. Δελτ. Α' 264 «*ποιὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ σχολείου, θὰ ἐκθέσω τὴν γνώμην μου* ***γνωρίζοντας ὅτι ὁ Ὅμιλος δὲν ἔχει σχηματίσει γνώμην ὡρισμένην***». Νομίζω περιττὸν νὰ χαρακτηρίσω ἐγὼ τὴν τοιαύτην διαγωγὴν τῶν κ. κ. ἐποπτῶν· ὁ εὐμενὴς ἀναγνώστης θὰ εὕρῃ αὐτὸς τὴν κατάλληλον ὀνομασίαν.

Πόσον δὲ ἦσαν παρεσκευασμένοι εἰς συγγραφὴν τοιούτων βιβλίων, ὁποῖα πρὸ τοσούτων ἐτῶν προεκήρυττον *ὡς ἔργα πολυετοῦς ἐργασίας καὶ ἐρεύνης*, ἀπέδειξαν διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν *Ψηλῶν Βουνῶν*. Τὸ βιβλίον τοῦτο συνετάχθη ὑπὸ συντακτικῆς ἐπιτροπείας, ἧς μετεῖχον οἱ κ.κ. ἐπόπται, καὶ ὡς εἰκὸς, ἐπηνέθη ἅμα ἐκδοθὲν ὡς ἀριστούργημα. Ὅτε δ' ὅμως ἤρχισαν νὰ ἐξελέγχωνται τὰ πολυειδῆ αὐτοῦ ἁμαρτήματα, ὅτε ἐλέχθη καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν Περιοδικῷ καὶ ὑπὸ ὀπαδοῦ τῆς δημοτικῆς, ὅτι «***οὐδὲ προσπάθεια κἂν πρὸς βελτίωσιν τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων παρατηρεῖται εἰς τὰ νέα ἀναγνωστικά***» (πρβλ. Δελτ. Ζ' σ. 46), τότε ἀπέναντι τῆς γενικῆς ταύτης ἀποδοκιμασίας παρήγγειλαν, ὡς ἤκουσα, δι' ἐπισήμου ἐγκυκλίου πρὸς τὸ ἐν Χαλκίδι συνέδριον τῶν διδασκάλων νὰ κρίνουν τὸ βιβλίον τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς τὰ προηγούμενα ἀναγνωστικά, οὐχὶ ἀπολύτως. 'Αλλ' ὀρθότατα παρετηρήθη πρὸς τὸν ἕτερον ἐκεῖ τότε κ. ἐπόπτου

ὅτι ἡ ἀξίωσις αὕτη ἦτο ἄτοπος, διότι τὸ βιβλίον ἔδει νὰ εἶναι ἄριστον καὶ νὰ κριθῇ ἀπολύτως καὶ ἀσχέτως πρὸς πάντα τὰ παλαιότερα. ἀφοῦ, ὡς διεδίδετο, οἱ κράτιστοι περὶ τὰ ἐκπαιδευτικά, ἤτοι καὶ ὁ *κατ' ἐξοχὴν παιδαγωγὸς* τοῦ Ὁμίλου κ. Δελμοῦζος, καὶ ὁ γλωσσολόγος αὐτοῦ κ. Μανόλης Τριανταφυλλίδης καὶ τόσοι ἄλλοι ἀριστεῖς συνειργάσθησαν εἰς σύνταξιν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ ὁ παριστάμενος ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκείνῳ ἀνώτερος ἐπόπτης καὶ ἐκ τῶν συντακτῶν τοῦ βιβλίου ἠναγκάσθη ἐνώπιον τῶν δημοδιδασκάλων νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι δυνατὸν νὰ ἔγιναν λάθη, ὅτι δύνανται νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὰ σχολεῖα ἄλλο βιβλίον κλπ., ἤτοι ἀπεκήρυξεν αὐτό! Ὁμοίως ἐξηναγκασμένην ὁμολογίαν κάμνει καὶ ὁ κ. Δελμοῦζος ἐν Δελτ. Ζ' 234 λέγων· «*Κανένας μας δὲν πιστεύει ὅτι τὰ Ψηλὰ Βουνὰ εἶναι ἀριστούργημα ἀδιάπτωτο .... ἀπὸ τὶς λεπτομέρειες ποὺ τόνισαν μερικὲς ἐπικρίσεις, ἄλλες εἶναι σωστές, ἄλλες συζητήσιμες καὶ ἄλλες ἀβάσιμες*». Βλέπετε, πάντα ταῦτα εἶναι σφόδρα συνᾴδοντα πρὸς ἄλληλα καὶ ὄχι ἀντιφατικὰ οὐδὲ ἀνεπιστημοσύνης ἀποδεικτικά! Ὡς φαίνεται, δὲν ἠξεύρουν οἱ κ. κ. ἀνώτεροι ἐπόπται ὅτι, ἵνα νέον τι σύστημα δυνηθῇ νὰ κατισχύσῃ ἄλλου παλαιοτέρου καὶ τούτου τοσοῦτον βαθέως ἐρριζωμένου καὶ ἰσχυροῦ, ἀνάγκη νὰ εἶναι οὐχὶ μόνον λογικῶς ἀκόλουθον ἑαυτῷ ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ἀνθρώπινα ἀπηλλαγμένον τοιούτων γελοίων σφαλμάτων.

Εἴδομεν ἀνωτέρω σ. 35. 37 ὅτι κατὰ τὸν κ. Τριανταφυλλίδην *ἡ κοινωνικὴ συνείδηση* ἀπῄτησε τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δημοτικῆς εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Ἀλλ' ὁμοίως εἴδομεν αὐτόθι, ὅτι ἐν Δελτ. Ε' σ. 8 ὁμολογεῖται ὅτι «*τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας δὲν εὐνοεῖ ἀκόμη τὶς προσπάθειες τοῦ Ὁμίλου*» καὶ ἐν Ζ' 94 «*ἡ γλωσσικὴ ἀνακαίνιση, ἂν καὶ ὑποστηρίζεται πιὰ τώρα ἀπὸ μερίδα κοινωνική, μένει πάντοτε ἀξίωση μικρῆς μειοψηφίας*». Καὶ ἐν Ἐκπαιδευτικῷ Ἐρευνητῇ 1919 τῆς 15 Ἀπριλίου σ. 8-9 ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος κ. Τριανταφυλλίδης, ὅτι «*εἶναι ἀληθὲς ὅτι πολλοὶ γονεῖς δυσφοροῦν μὲ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, καὶ ἀναφέρει φίλους του ἐκφράσαντας ἀπορίαν καὶ ἐπιμένοντας ν' ἀποσύρουν τὰ παιδιά των ἀπὸ τὰ σχολεῖα*». Ὥστε ἡ κοινωνικὴ συνείδησις ἀπῄτησε τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δημοτικῆς καὶ πάλιν ἡ πλειοψηφία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποβάλλει αὐτὴν καὶ πολλοὶ γονεῖς προτιμοῦν νὰ μείνουν τὰ τέκνα αὐτῶν ἀπαίδευτα, ἢ νὰ διδαχθοῦν τὴν γλῶσσαν τῶν κ.κ. ἐποπτῶν!

Περὶ τῆς γλώσσης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, ἤτοι περὶ τοῦ κυρίου, ὡς διατείνονται, σκοποῦ τοῦ θεσμοῦ τῶν κ.κ. ἐποπτῶν ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ Δελτίῳ πολλὰ καὶ ποικίλα. Οὕτω λ. χ. ἐν τόμ. Ζ' 167 *«κοντὰ στὴ χρήση, προφορικὴ καὶ λογοτεχνική, καὶ τὴ γεωγραφικὴ διάδοση, ἔχομε καὶ ἄλλα ἐπιβοηθητικὰ κριτήρια γιὰ την ἐκλογή μας,* ***καθὼς τὴν παραγωγικότητα καὶ τὴ μεγαλύτερη ὁμοιότητα μὲ τοὺς ἀρχαίους τύπους***...». Παραλείπων τὰ λεγόμενα περὶ τῆς γεωγραφικῆς διαδόσεως, ἤτοι περὶ τῆς εὐχρηστίας γλωσσικοῦ τινος στοιχείου εἰς πολλὰς ἢ ὀλίγας Ἑλληνικὰς χώρας, διότι ταῦτα εἶναι ἀκόμη κατὰ μέγα μέρος ἄγνωστα, ἐρωτῶ: τὴν παραγωγικότητα, ἤτοι τὸν πλοῦτον τῶν λέξεων τῶν δυναμένων νὰ παραχθῶσιν ἔκ τινος λέξεως, καὶ τὴν μεγαλυτέραν ὁμοιότητα τῶν προτιμητέων λέξεων καὶ τύπων πρὸς ἀρχαίους, δὲν συνέστησα μὲν ἐγὼ ἐπανειλημμένως ὡς γνώμονα κατὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ χρῆσιν τῶν γλωσσικῶν στοιχείων, παρέβησαν δὲ καὶ παραβαίνουν διαρκῶς οἱ κ.κ. ἐπόπται γράφοντες καὶ εἰσάγοντες εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία λέξεις ξένας καὶ ἀγόνους ἢ διαστρέφοντες τὴν ὀρθογραφίαν ἄλλων, ὥστε νὰ ἐξαφανίζεται ἡ ὁμοιότης αὐτῶν πρὸς τὴν ἀρχαίαν μορφήν; Πρβλ. πρῶτον *τσομπάνης* ἀντὶ *βοσκός*, ὅτε ἔχομεν καὶ τὸ ῥῆμα *βόσκω* καὶ τὸ ὄνομα *βοσκὴ* καὶ τὸ *βοσκική*· ἔπειτα τὸ *κάλφας* ἀντὶ *μαθητής*, παρ' ὃ καὶ *μαθητεύω* κλπ.· ἔπειτα ὀρθογραφίας, οἷον *μίγα*, *ρίζι*, *ὀργιὰ* κλπ. Λοιπὸν ἐρωτῶ: ἐφαρμόζουν τὰ κριτήρια ταῦτα, τὰ ὁποῖα λέγουν τώρα ὅτι ἔχομεν ἢ ὄχι; Καὶ ἀντιφάσκουν ἢ ὄχι;

Ἐν Δελτ. Α' σ. 14 ἀναγινώσκομεν: «Ἡ σημερινὴ πολιτεία καὶ οἱ ἐπίσημοι παιδαγωγοὶ ἄρχισαν νὰ παραδέχονται ὅτι ὄργανο τῆς διδασκαλίας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο πρέπει νὰ εἶναι ὁ *ἀνεπιτήδευτος* ***προφορικὸς λόγος τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων****. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς.... ἐμεῖς χωρὶς περιστροφὲς τὸ θεωροῦμε δόγμα καὶ θὰ τὸ βάλομε βάση στὸ δημοτικό μας σχολεῖο*». Καὶ «*ὁ γραμματικὸς τύπος τῆς δημοτικῆς ἔχει βρεθεῖ*. Ἀλλ' ἐν σ. 264 τοῦ αὐτοῦ Τόμου κεῖται τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν «*ποιὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ποιὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ σχολείου; θὰ ἐκθέσω τὴν γνώμη μου τὴν ἀτομική,* ***γνωρίζοντας πῶς ὁ Ὅμιλος δὲν ἔχει σχηματίσει γνώμη ὁριστική***». Ὥστε ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ εἶχον *παραδεχθῆ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων καὶ τοῦτο ἦτο δόγμα αὐτῶν, εἶχον εὕρει τὸν γραμματικὸν τυ-*

πον κλπ. καὶ ἅμα ὡμολόγουν ὅτι ὁ Ὅμιλος δὲν *εἶχε σχηματίσει γνώμην ὁριστικὴν εἰς τίνα γλῶσσαν θὰ ἐγράφοντο τὰ βιβλία τοῦ σχολείου*, τὰ ὁποῖα ἕτοιμα καὶ πολυετοῦς ἐργασίας καὶ ἐρεύνης προϊόντα προανήγγελλον! Καὶ ὅμως ἀκόμη παραδοξότερα εἶναι τὰ ἐν τόμ. Β΄ σ. 77 ἀναγινωσκόμενα· «*Ποιὸς θὰ εἶναι ὁ γραπτὸς λόγος ποὺ θὰ κατέχει καὶ θὰ γράφει ὁ ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου;* ***τὸ γραπτὸ λόγο τὸ σχολεῖο θὰ τὸν μάθει ἀπὸ τὰ παιδιά***». Ὥστε μέχρι τοῦδε τὰ παιδιὰ ἐδιδάσκοντο τὴν γλῶσσαν, τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν πάντων ἡμῶν, ἐν τῷ σχολείῳ· τοῦ λοιποῦ δὲ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ὁμίλου θὰ συμβαίνῃ τὸ ἐναντίον, τὸ σχολεῖον θὰ διδάσκεται καὶ θὰ μανθάνῃ τὴν γλῶσσαν τῶν παιδιῶν! Καὶ ἂν οἱ μικροὶ ὁμιλοῦν διαλέκτους ἢ καὶ ξένας γλώσσας, λ. χ. Τσακωνικά, Ποντικά, Κυπριακά, Ἀλβανικά, Βλαχικά, Σλαυικά, Τουρκικὰ κλπ., τὸ σχολεῖον, δηλαδὴ οἱ διδάσκαλοι θὰ διδάσκωνται ὑπὸ τῶν μαθητῶν των αὐτάς; Εὐχαριστοῦμεν! Πρβλ. καὶ Ἐκπαιδ. Ἐρευνητοῦ 31ης Αὐγούστου σ. 9 ἑ. ἑ. «*Ἡ Ἀθήνα καὶ αἱ μεγαλοπόλεις δὲν εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λαός· τὸ χωριὸ εἶναι ποὺ θὰ μᾶς δώσῃ τὸ μέτρο ἑνὸς παιδιοῦ*». Ὥστε τώρα πλέον εὑρέθη ὁ γλωσσικὸς τύπος ὁ μέλλων νὰ διδαχθῇ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν παιδίων καὶ τούτων κατοικούντων οὐχὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν οὐδ᾽ εἰς ἄλλας μεγαλοπόλεις, ἀλλ᾽ εἰς τὰ χωριά. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ διαρρήδην διδάσκουσιν ὅτι «*τὸ παιδὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ἄλλην γλῶσσαν ν᾽ ἀφίνῃ στὸ σπίτι του καὶ ἄλλην νὰ συναντᾷ εἰς τὸ σχολεῖον*». Καὶ ὅμως ἀκριβῶς τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ νόμος, καὶ τοῦτο γίνεται εἰς τὰ πολλὰ χωρία, ἤτοι τὸ παιδὶ ν᾽ ἀφίνῃ εἰς τὸν οἶκον τὴν διάλεκτον, τὸ ἰδίωμα, τὴν ξένην γλῶσσαν καὶ νὰ μανθάνῃ, ὀφείλει νὰ μανθάνῃ, «*τὴν κοινὴν λαλουμένην, τὴν ἐθνικήν*».

Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐμοῦ κατηγοροῦσι δεινά, διότι συνέστησα τὴν εἰς τὰς πόλεις λαλουμένην, *τὴν πολιτικὴν* γλῶσσαν, διότι, λέγουν, ὡς μεικτή, εἶναι οὐχὶ ὁμοειδὴς καὶ ἁπλῆ, δὲν ὥρισα δὲ ἐγώ, ἂν καὶ γλωσσολόγος, τίνα στοιχεῖα αὐτῆς πρέπει νὰ παραλαμβάνωνται εἰς τὸν γραπτὸν λόγον *), αὐτοὶ δὲ συνιστοῦν τὴν τῶν

*) Ἡ ἀξίωσις αὕτη τῶν κ.κ. ἐποπτῶν ἢ στηρίζεται ἐπὶ ἀμαθείας ἢ εἶναι διαβολή· διότι δὲν εἶναι ἔργον ἐμοῦ νὰ νομοθετήσω τρόπον τινὰ καὶ ὁρίσω τινὰς τύπους,

χωρικῶν παιδίων! Καὶ ὅμως διὰ μὲν τῆς ὁμοειδοῦς καθόλου εἰπεῖν γλώσσης τῶν πόλεων συνεννοούμεθα πάντες οἱ πανταχόθεν καταγόμενοι Ἕλληνες, διὰ τῶν διαλέκτων δὲ καὶ ποικίλων ἰδιωμάτων τῶν χωρίων πάνυ δυσκόλως.

Ἐν Δελτ. Α' 269 ἀναγινώσκομεν «*ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα (ἡ δημοτικὴ) αὔτη δὲν γράφεται ἀκόμη, φυσικὰ ὁ δάσκαλος τοῦ προτύπου σχολείου θὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὴ διδάξει, ἐν ᾧ θὰ* ***τὴν κανονίζει*** *... Ἐννοεῖται πὼς αὐτὴ ἡ δουλειὰ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἀπὸ τὸν κάθε δάσκαλο τοῦ κάθε σχολειου .. θὰ γίνει ἀπὸ* ***παιδαγωγὸ—γλωσσολόγο****, που μὲ τὸ πειραματικό του σχολεῖο πρόκειται* ***νὰ δώσει*** *τὴ νέα γραπτὴ γλῶσσα στὰ ἀναγνωστικά*». Ὥστε ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν γράφεται ἀκόμη, ἔχει ἀνάγκην κανονισμοῦ καὶ τοῦτο θὰ ἐπιτύχῃ οὐχὶ ὁ πρῶτος τυχὼν διδάσκαλος ἀλλ' ὁ παιδαγωγὸς ἅμα καὶ γλωσσολόγος κλπ. Πολὺ καλά, ἀλλὰ τότε πῶς παραγγέλλονται δι' ἐπισήμου ἐγκυκλίου οἱ διδάσκαλοι νὰ μὴ ὁμιλοῦν πρὸς τοὺς μαθητάς των τὴν συνήθη γλῶσσαν, ἀλλὰ ταύτην τὴν λεγομένην δημοτικὴν καὶ εἰς αὐτὴν νὰ διατυπώνουν τοὺς κανόνας καὶ καθόλου τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν; Πρβλ. ὅσα περὶ τούτου ἐξαπέστειλεν ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἀθηνῶν καὶ μέλος τῆς περιφήμου Συντακτικῆς τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων Ἐπιτροπείας πρὸς τοὺς διδασκάλους τῆς περιφερείας του. «***Παρὰ τὰς συστάσεις του****, λέγει,* ***μεταχειρίζονται πλείστας ὅσας λέξεις καὶ τύπους τῆς καθαρευούσης****, οἷον γήλοφος, ὄρος, πρόποδες ὑπώρεια, πεδιάς, λιμὴν λέγεται μέρος τοῦ κόλπου, τρία ἐπὶ τέσσαρα*»· συνιστᾷ δὲ «*καὶ διηγούμενοί τι εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν*

ἢ λέξεις ἢ φράσεις ἢ συντάξεις πρέπει να μεταχειρίζωνται εἰς τὸν γραπτὸν λόγον οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους καὶ τίνας οὐχί. Οἱ γλωσσολογοι ὡς γλωσσοδῖφαι ἐξετάζουν ἄλλα πράγματα τῆς γλώσσης, οὐδέποτε νομοθετοῦν τὴν χρῆσιν τῶν στοιχειων αυτης. Τοὐναντίον μάλιστα διαρρήδην διδάσκουν ὅτι «*προκειμένου περὶ τῆς χρήσεως οὐχὶ ἡ τοῦ γλωσσολόγου ἀλλ' ἡ τοῦ καλλιτέχνου, ἡ τοῦ ἔθνους ψῆφος εἶναι ἡ μόνη κυρία*» (Ἀπαντής. σ. 778). Ἠ δυνανται οἱ κ.κ. επόπται νὰ μᾶς ὀνομάσουν ἕνα γνησιον γλωσσολόγον ὅστις ἐπεχείρησέ ποτε τοιοῦτό τι; Μόνοι οἱ γλωσσολόγοι του γλυκοῦ νεροῦ, ἐπειδη ἀδυνατοῦν να κατορθώσουν τι μικρὸν ἢ μέγα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τρέπονται ἐπὶ τα ῥᾷστα καὶ δυσεξέλεγκτα ταυτα, ἐν οἷς πλατεῖαι λόγων κέλευθοι. Οἱ γλωσσολόγοι μόνον ἀπὸ ἐσφαλμένων, ἀπο ψευδογλωσσικῶν, ἀπὸ ἀνιστορήτων πλανῶν δύνανται να ἀποτρέψουν καὶ μόνον γενικῶς κατα τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας τῶν γλωσσῶν δικαιοῦνται νὰ ἀποφαίνωνται περὶ τῆς πορείας τῆς γλωσσικῆς ἀνελίξεως.

τριῶν κατωτέρων τάξεων καὶ διδάσκοντες αὐτοὺς οἱονδήποτε ἄλλο ἐκτὸς τοῦ γλωσσικοῦ μάθημα μεταχειρίζεσθε ***καὶ τὸ λεξιλόγιον καὶ τὸ τυπικὸν τῆς δημοτικῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι γραμμένα τὰ ἀναγνωστικὰ τῶν τάξεων τούτων.*** *Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν διατύπωσιν ἰδίᾳ τῶν κανόνων καὶ τῶν ὁρισμῶν δὲν εἶναι εὔκολον εἰς τὸν καθένα σας* ***νὰ διατυπώνῃ αὐτοὺς αὐτοσχεδιάζων κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος εἰς τὴν δημοτικήν,*** *διὰ τοῦτο συνιστῶ εἰς ὑμᾶς ἔχοντας τοῦτο πρὸ ὀφθαλμῶν νὰ πράττετε τοῦτο κατὰ τὴν κατ' οἶκον παρασκευήν σας».* Ὡς ἕκαστος βλέπει, ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς ἀτυχεῖς διδασκάλους νὰ προπαρασκευάζουν κατ' οἶκον καὶ διατυπώνουν τοὺς κανόνας καὶ τοὺς ὁρισμούς, δηλ. τὴν γλῶσσαν τῆς διδασκαλίας των, εἰς τὴν ὄχι ἀκόμη γραφεῖσαν δημοτικήν, ἤτοι νὰ πλάττουν, νὰ ῥυθμίζουν καὶ κανονίζουν τὴν γλῶσσαν, καίτοι ἀνωτέρω ἔλεγον ὅτι τοῦτο ἦτο ἔργον μόνου τοῦ παιδαγωγοῦ ἅμα καὶ γλωσσολόγου μάλιστα, κατόπιν πειραμάτων!

Ἐν τῷ Δελτ. Γ' σ. 68 ἀναγινώσκομεν ὅτι «*ὁ λογοτεχνικὸς σήμερα τύπος δὲν κατώρθωσε νὰ βγάλη ἀπὸ τὴν κοινὴ χρήση τὸ λόγιο· ἔτσι* **βρύσες βρυσῶν** *καὶ* **συνειδήσεις συνειδήσεων**. *Γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα θὰ δοθῇ καὶ δῶ φροντίδα, τὰ πρῶτα χρόνια νὰ μὴν παρουσιάζονται παρὰ οἱ δημοτικοὶ τύποι*». Ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἐδῶ λεγόμενα ταῦτα παρατηρεῖται ὅτι ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις, καθὼς καὶ ἐν τῷ σχεδιαγραφήματι τῆς γραμματικῆς αὐτῶν κεῖνται οὐχὶ οἱ δημοτικοὶ εἰς -ες (*λέξες, πρᾶξες*) ἀλλ' οἱ εἰς -εις τύποι. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἔλεγον ἀλήθειαν, ὅτε διετείνοντο ὅτι ὁ γραμματικὸς τύπος τῆς γλώσσης ταύτης *ἔχει βρεθεῖ* καὶ καθορισθῆ. **Διὰ** ταῦτα δὲ παρατηροῦνται καὶ ταῦτα καὶ ἄλλα πολλὰ παράδοξα· οὕτω λ. χ. εἰς μὲν τὰ *Ψηλὰ Βουνὰ* ἀναγινώσκονται ὀνομαστικαὶ εἰς *-ητα*, οἷον *ἡ κοινότητα*, ἀλλ' ἐν τῷ ἐπ' ἐσχάτων ἐκδοθέντι Ζ' τόμῳ τοῦ Δελτίου ἐπειδή, ὡς φαίνεται, παρετηρήθη ὑπὸ πολλῶν ὅτι οἱ τύποι οὗτοι κάμνουν κακὴν ἐντύπωσιν, φεύγουν αὐτοὺς σχεδὸν ὅλως, δὲν μεταχειρίζονται δ' ὅμως οὐδὲ τὸν τύπον τῆς ὀνομαστικῆς εἰς *-της*, *ἡ κοινότης*, ἀλλὰ ἀπέχονται τῆς ὀνομαστικῆς τῶν εἰς *-της* ὀνομάτων, οὕτω δ' ἀποβάλλεται μέγας πλοῦτος ἀναγκαίων στοιχείων ἐκ τῆς γλώσσης καὶ ἐλαττοῦται ἡ φραστικὴ δύναμις αὐτῆς. Ἔπειτα ἀφοῦ παρελήφθη ὁ εἰς *-εις* τύπος *συνειδήσεις*, καθὼς καὶ ὁ τῆς ἑν. καὶ πληθ. γενικῆς

συνειδήσεως, συνειδήσεων (τοὐλάχιστον οὐδαμοῦ ἐν τῷ Ζ′ τόμῳ τοῦ Δελτίου ἀπήντησα τὰς γενικὰς *τῆς συνείδησης τῶν συνειδησῶν*, ὅπως κλίνουν *τῆς βρύσης τῶν βρυσῶν*), τότε τί παρελήφθη ἐκ τῆς νέας κλίσεως; ἡ ὀνομαστικὴ καὶ ἡ αἰτιατικὴ τοῦ ἑνικοῦ, *ἡ συνείδηση τὴ συνείδηση!* Ἀλλ᾽ εἶναι εἰς τὴν ἀβίαστον ἡμῶν ὁμιλίαν οἱ τύποι *ἡ συνείδησις τὴν συνείδησιν* ἀλλοτριώτεροι ἀπὸ τὰς γενικὰς καὶ τὴν πληθ. ὀνομαστικὴν καὶ αἰτιατικήν; Λοιπὸν διατί ἐκβάλλονται οὗτοι καὶ μόνοι οὗτοι; Πάντως ἵνα φαίνεται ὅτι ὑπάρχει καὶ δημοτικὴ *κοινὴ* γλῶσσα καὶ ὅτι κ.κ. ἐπόπται ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς γλώσσης! Εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος *ἡ πόλις* συμβαίνει τὸ ἀξιοσημείωτον ὅτι γράφουν ὀνομαστικὴν *ἡ πόλη* καὶ αἰτ. *τὴν πόλη*, ἀλλὰ κατὰ γενικὴν δὲν τολμοῦν νὰ εἴπουν *τῆς πόλης*, ἀλλὰ δὲν θέλουν νὰ γράψουν καὶ *τῆς πόλεως*· λοιπὸν μεταχειρίζονται ἄλλας λέξεις, *τῆς χώρας, τῆς πολιτείας*, καὶ οὕτω καθιστῶσι τὴν γλῶσσαν πλήρη ἐλλειπτικῶν, ἤτοι ἀνώμαλον, καὶ ταῦτα αὐτοὶ οἱ κοπτόμενοι ὑπὲρ φυσικῆς γλώσσης! Οὕτω θὰ ἀναγινώσκομεν αὔριον ὅτι «*ἡ Πελοπόννησος ἔχει 10* ***χῶρες*** *ἢ* ***πολιτεῖες***».

Ἐν Δελτ. Α′ 203 ἀναγινώσκεται· «Τὸ κράτος μὲ κανένα τρόπο δὲν μπορεῖ νἄχῃ τὸ δικαίωμα νὰ καταρτίζῃ τέτοια σχολειά, ποὺ ἀντὶ ν᾽ ἀνταποκρίνονται σὲ πραγματικὲς ἀνάγκες ὑπηρετοῦν μιὰν ἄπιαστον καὶ στὸ βάθος ἀνήθικη καὶ ὀλεθρία χίμαιρα». Καὶ ὅμως τὸ Κράτος ἢ μᾶλλον οἱ ὑποκατασταθέντες εἰς τὸ Κράτος ἐπιβάλλουν εἰς τὸ ἔθνος γλῶσσαν τὴν ὁποίαν, ὡς αὐτοὶ οὗτοι ὁμολογοῦν, δὲν θέλει, καὶ ταῦτα πάντα χάριν χιμαίρας, τῆς δημιουργίας νέας γλώσσης.

Ἐν Δελτ. Ε′ 125 λέγεται ὅτι «ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἱκανώτερη σὰν πιὸ ἐπεξεργασμένη ποὺ εἶναι νὰ ἀποδώσῃ χαριτολογία λεπτότερα καὶ καλλιτεχνικότερα παρότι μπορεῖ ἡ ἀκόμη ἀμόρφωτη δημοτική», καὶ «ὅτι ἡ μικτὴ (ἤτοι ἡ κοινὴ λαλουμένη) ἐμφανίζει πιστότερον τὴν ζωντανὴν λαλιὰν καὶ εἶναι εὔκολος ἡ χρῆσις αὐτῆς», ὅτι «ἡ καθαρεύουσα εἶναι πατροπαράδοτη *), ὅτι δὲ ἡ χρῆσις τῆς δημοτικῆς ἀπαιτεῖ μελέτην καὶ καλλιέργειαν». (Δελτ. Ε′ 119 – 20 καὶ 6,49). Καὶ ὅμως κατόπιν τούτων οὐ μόνον ἀποβάλλουν τὴν γλῶσ-

*) Ὁ κ. Γιαννίδης, ὁ γράψας τοῦ μαλλιαρισμοῦ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον ἐπιμόνως συνιστοῦν εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ ἐπιθεωρητὰς οἱ κ.κ. ἐπόπται καὶ ὁ κ. Γενικὸς Γραμματεύς, διατείνεται τὸ ἐναντίον ὅτι ***δὲν εἶναι πατροπαράδοτη***.

σαν ἡμῶν ταύτην, ἥτις καὶ κατ' αὐτοὺς ἐκφράζει χαριτολογίαν, ἐμφανίζει πιστότερον τὴν ζωντανὴν λαλιάν, τῆς ὁποίας εἶναι εὐκολωτέρα ἡ χρῆσις κλπ., καὶ ἀγωνίζονται νὰ ἐπιβάλλουν εἰς τὸ ἔθνος τὴν ἰδιότευκτον δημοτικήν, ἥτις κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν «ἀπαιτεῖ μελέτην καὶ καλλιέργειαν», ἀλλὰ καὶ τὸ παραδοξότατον ἀλλαχοῦ διατείνονται ὅτι ἡ μεικτὴ αὕτη γλῶσσα τοῦ κ. Κονδυλάκι ἐν τῷ Πατούχᾳ εἶναι «*συχνὰ καὶ ἡ πιὸ δυσάρεστη καὶ δυσκολοδιάβαστη, εἶναι συνήθως καὶ ἀντικαλαισθητική*». Καὶ ὅμως πάντες θὰ μοὶ συμφωνήσουν ὅτι ἡ μὲν χρῆσις τῆς μεικτῆς γλώσσης τοῦ κ. Κονδυλάκι στηρίζεται ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος τοῦ συγγραφέως, τελεῖται αὐτομάτως ὡς εἰπεῖν, ἄνευ ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ μελέτης, ἡ δὲ τῶν κ.κ. ἐποπτῶν κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν μαρτυρίαν «ἀπαιτεῖ μελέτην καὶ καλλιέργειαν», ἐν ἄλλοις λόγοις δὲν εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν γλῶσσα· διότι πάντες οἱ ἐπιστήμονες γινώσκουν, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐθνικὴ γλῶσσα τοῦτον μάλιστα ἔχει τὸν χαρακτῆρα, ***ὅτι δὲν ἀπαιτεῖ μελέτην καὶ προσοχὴν ἰδιαιτέραν κατὰ τὴν χρῆσιν αὐτῆς***

Ἀφ' ἑνὸς διατείνονται ὅτι «*ἡ δημοτικὴ εἶναι ἱκανή, ἡ μόνη ἱκανὴ δι' ὅλα*», καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁμολογοῦν ὅτι «*ἂν ἦταν ν' ἀποκλείσωμε ἀπὸ τὴν* ***κοινή μας*** *κάθε λέξη ποὺ δὲν εἶναι «πανελλήνια» καὶ ποὺ δὲν τὴν ξέρουν ἀπὸ τὸ σπίτι τους ὅλοι οἱ Ἕλληνες, σὲ κάθε γωνιὰ τῆς ἑλληνικῆς γῆς, δὲ θὰ μᾶς ἀπόμεναν παρὰ καμιὰ χιλιάδα λέξεις*». Καὶ ἐν Δελτ. Ζ' 166 «*οὔτε πίστεψε οὔτε ὑποστήριξε ποτὲ κανεὶς ὡς τώρα σοβαρὰ πῶς ἡ δημοτικὴ ἔχει* ***κοινὲς ὅλες*** *της τὶς λέξεις, μὲ τὶς σημασίες τους καὶ τοὺς τύπους των, οὔτε καὶ καθιερώθηκε σὲ κανένα ἔθνος ὡς κοινὴ ἐθνικὴ γλῶσσα, ἰδίωμα ποὺ νὰ ἦταν* ***ἀπὸ πρὶν γνωστὲς ὅλες του αἱ λέξεις*** *σὲ ὁλόκληρο τὸ ἔθνος*». Πολὺ καλά, ἀλλὰ τότε ἐρωτᾶται, πρῶτον τί εἴδους *κοινὴ* εἶναι ἡ *κοινή σας* αὕτη, ἀφοῦ, ὡς λέγετε, δὲν ἔχει εἰ μὴ περὶ τὰς 1000 λέξεις; καὶ δεύτερον διατί νὰ λάβετε τὴν *δημοτικὴν* ταύτην ὡς βάσιν, ἀφοῦ εἶναι τοσοῦτον πτωχή; Διατί δὲν λαμβάνετε τὴν κοινὴν λαλουμένην, τὴν μεικτήν; Στοχάζεσθε ὅτι, ἂν μεταβάλλετε τὸ *ἐπεξειργασμένη* εἰς *ἐπεξεργασμένη* καὶ τὸ *τραχέα* εἰς *τραχιὰ* καὶ τὸ *ὑλοτόμος* εἰς *λοτόμος* κτλ., ἂν γράφετε φράσεις οἷον *γρηγορόφταστη* ***προθυμία*** (Ε'. 7), ***δὲν κάνουν ἐπίδειξη, προσπέρασα τὸν ἀντίπαλό μου, πυρκαγιά, ὅταν ἦρθαν οἱ Πέρσες, μὲ τραβᾶ ἀπὸ τὸ χιτῶνα, ἡ φωνή***

του εἶχε μία ἔκφραση κττ. κττ., ἐπλάσατε δημοτικὸν γνήσιον λόγον; Ἔπειτα ταῦτα μεταχειριζόμενοι δὲν ὁμολογεῖτε ὅτι *κατασκευάζετε* τώρα νέαν, ἄγνωστον γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν θέλετε καὶ καλὰ νὰ ἐπιβάλετε, νὰ ἀναγκάσετε τὸ ἔθνος νὰ τὴν μάθῃ; Πρβλ. καὶ τὰ ἐν Δελτ. Ζ΄ 189 «*Καὶ θεωρητικὰ ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸν κ. Δελμοῦζο καὶ ἀπὸ ἐμένα ὅτι ἡ δημοτικὴ ποὺ γράφομε* ***δὲν μπορεῖ νὰ διατηρήσῃ οὔτε διατηρεῖ ἀληθινὰ τὴν καθαρότητα τῆς καθαρῆς λαϊκῆς γλώσσας***» Ὥστε σεῖς τώρα συμπληρώνετε καὶ πλάττετε. Ὁμιλεῖτε ὡς νὰ ἐπρόκειτο τώρα πρῶτον νὰ πλάσῃ γραπτὸν λόγον τὸ Ἑλλην. ἔθνος, καὶ ἐνῷ καθ' ἑκάστην ἐπικαλεῖσθε τὴν ἐξέλιξιν, δὲν θέλετε νὰ πεισθῆτε ὅτι καὶ ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος ἐξειλίχθη καὶ ἔχει δικαιώματα.

Διὰ ταῦτα ἔλεγαν μὲν ἐν τῇ εἰσηγητικῇ ἐκθέσει ὅτι «Διὰ τοιούτου καθορισμοῦ τῆς γλώσσης προδιαγράφονται λίαν σαφῶς τὰ ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ κινῆται, ὥστε *σύμφωνος οὖσα πρὸς τὸ πανελλήνιον γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ προφορικοῦ λόγου*....»· ἔπειτα δὲ γράφουν *ἡ λόγια παράδοση, τοὺς λόγιους τύπους, ἡ πάγια βάση, τὸ ποιό, τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης* (6, 98), *ἀνακαίνιση τῆς γλώσσας, εὐοίωνη, τραχιὰ* κλπ. κλπ. Καὶ ἐρωτᾶται: εἶναι ταῦτα *σύμφωνα πρὸς τὸ πανελλήνιον γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ προφορικοῦ λόγου*; Ἆρά γε ὡμίλησε ποτὲ ὁ κ. Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας τοιουτοτρόπως; Προσπίπτουν ταῦτα εἰς τὸ οὖς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, δὲν λέγω πλέον τῶν μορφωμένων Ἑλλήνων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἀγραμμάτου λαοῦ, ὡς ὀρθὰ καὶ ἀρεστά; Καὶ δὲν εἶναι κατασκεύασμα ψευδογλωσσικῶν θεωριῶν; Ἀλλὰ τότε δὲν δικαιοῦται ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς νὰ κηρύξῃ μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ «*πέμπω εἰς κόρακας τὸν χυδαϊσμόν*» κλπ.;

Ἔπειτα, καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς κεῖται ὁ κόμβος, δὲν πρόκειται περὶ τῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν ἠξεύρουν ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτῶν ὅλοι οἱ Ἕλληνες πάσης Ἑλληνικῆς χώρας. Ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες εἰς ἑκάστην γωνίαν Ἑλληνικῆς γῆς λαλοῦσι καὶ ποικίλη εἶναι, καθ' ὅσον ἄλλος ἄλλα ἐν τῷ οἴκῳ μανθάνει, καὶ ἑκασταχοῦ πτωχή, ἐφ' ὅσον ὀλίγα σχετικῶς πράγματα δηλοῖ. Λοιπὸν δὲν πρόκειται περὶ αὐτῆς, ἀλλὰ περὶ *τῆς κατ' ἐξοχὴν ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης, τῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν ὁμιλοῦμεν εἰς τὰς πόλεις, εἰς τὰ σχολεῖα, συνηθίζομεν εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν, εἰς τὰς ἐφημερίδας* κλπ. κλπ., καὶ ἥτις ἔχει

χιλιάδας λέξεων, καὶ διδασκομένη πλουτίζει τὴν διάνοιαν τῶν μαθητῶν οὐ μόνον διὰ πολλῶν λέξεων ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἀντιστοίχων ἐννοιῶν καὶ ἥτις συνάπτει ἡμᾶς πρὸς ἀλλήλους καὶ πᾶσαν νέαν Ἑλληνικὴν γενεὰν πρὸς τὸ παρελθὸν ἡμῶν τό τε ἐγγὺς καὶ τὸ ἀπωτέρω. Ταύτην δὲ τὴν ΚΟΙΝΗΝ ΛΑΛΟΥΜΕΝΗΝ, τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, ὀφείλει, προφανῶς καὶ συμφώνως πρὸς τὸν νόμον, νὰ διδάσκῃ τὸ σχολεῖον τοὺς μικροὺς μαθητάς, οὐχὶ δὲ ἄλλην ὑφ' οἱουδήποτε κατασκευαζομένην. Ταύτης τῆς μεικτῆς γλώσσης τὰ ἐκ τῆς λογίας παραδόσεως καταγόμενα στοιχεῖα, *οἱ δασκαλισμοὶ* τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου, ὅπως χλευαστικῶς ἀποκαλεῖ ταῦτα, εἶναι μέγα καὶ πολύτιμον ἐθνικὸν καὶ παιδευτικὸν μέσον, διότι ταῦτα ἀποτελοῦν τὰ ἑνωτικὰ σημεῖα καὶ ἡμῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ τῆς νέας γλώσσης πρὸς τὴν ἀρχαίαν, τὴν γέφυραν εἰς εὔκολον μετάβασιν εἰς τὸν λόγον τῶν παλαιοτέρων γενεῶν, ὅπως μακρὰ πεῖρα ἐδίδαξεν ἡμᾶς. Καὶ ὅμως τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἀκόμη καὶ ὅσα κατήντησαν κοινότατα πᾶσιν καὶ ἀναγκαιότατα ἡμῖν, τὸν ἑνωτικὸν σύνδεσμον πάντων ἡμῶν καὶ τὴν γέφυραν ταύτην προσπαθοῦν νὰ κρημνίσουν οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν παρ' ἡμῖν!

Παραβάλλοντες τὰ ἐμὰ διδάγματα πρὸς τὰ ἄλλου συναδέλφου, πρὸς τὸν ὁποῖον ῥητῶς καὶ ἐπανειλημμένως ἐδήλωσα ὅτι δὲν δύναμαι ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις νὰ συμφωνήσω, ἀγωνίζονται νὰ δείξουν ὅτι δὲν λέγω ὀρθά. Ἔπειτα θέλοντες νὰ φύγουν τοὺς ἐλέγχους ἐφ' οἷς ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἐσφάλλοντο εἰς τὸ *Δελτίο*, ἀποκηρύττουν τὰ ἴδια αὐτῶν ἔργα, τὴν ἐν τῷ περιοδικῷ αὐτῶν τούτῳ παρατηρουμένην ἀτασθαλίαν γλωσσικῶν φαινομένων, ὀρθογραφίας κλπ., διατεινόμενοι ὅτι μόνον ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν γράφεται κατὰ τὰς ἀρχάς των. Λογικώτατα! Ἔπειτα τί ἀπέγιναν αἱ ἀρχαὶ αἱ ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἐξυμνούμεναι ὡς ἀναντίρρητοι ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι, ὡς ἔργα πολυετοῦς ἐργασίας καὶ ἐρεύνης;

Ὅτε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος κατηγγέλθησαν αἱ χυδαιότητες καὶ τἆλλα ἁμαρτήματα τῶν τότε ἐκδιδομένων ἀναγνωστικῶν βιβλίων, ἐγνώσθη ὅτι ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἐκάλεσε τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον καὶ συνέστησε νὰ προσέχῃ εἰς τὴν πιστὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου, νὰ φεύγῃ τὴν χρῆσιν τῶν ἀκροτήτων καὶ ἀτοπιῶν τούτων, νὰ προτιμᾷ τὰς γνωστὰς Ἑλληνικὰς λέξεις τῶν ξένων, νὰ

προσέχῃ εἰς τὰ τῆς γλώσσης τῶν βιβλίων τούτων, ἵνα μὴ προσβάλλεται τὸ περὶ γλώσσης αἴσθημα τῶν μορφωμένων κλπ., ἐπὶ πᾶσι δὲ ἠξίωσε νὰ μὴ ἐπιβάλλεται τυραννικῶς ἡ γνώμη ἑνός τινος προκειμένου νὰ ρυθμισθῇ ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν, ἀλλὰ ὁλόκληρον τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον νὰ κρίνῃ καὶ ἀποφασίζῃ περὶ τούτων, ἵνα οὕτω παύσουν οἱ ἐκτροχιασμοί. Ἀλλ' εἰσηκούσθησαν αἱ συνεταὶ αὗται συστάσεις; ἆρά γε ἐγένετο ἀναθεώρησις τῆς γλώσσης τῶν κατὰ τὸ σχολ. ἔτος 1917 1918 προεκδοθέντων Ἀναγνωσματαρίων τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου; Ἐκανονίσθη συμφώνως πρὸς αὐτὰς ἡ γλῶσσα τῶν κατόπιν ἐκδοθέντων ὑπὸ ἐπιτροπείας, τῆς ὁποίας μέλη ἦσαν καὶ αὐτοὶ οἱ κ.κ. ἀνώτεροι ἐπόπται, διαβοήτων *Ψηλῶν Βουνῶν*; Πᾶν τουναντίον! Καὶ εἰς ταῦτα καὶ εἰς τὰ κατόπιν ἐκδοθέντα Ἀναγνωστικὰ τῆς τετάρτης τάξεως (*«Στὰ Παλιὰ Χρόνια»* — *«Ἡ πατρίδα μας, ἀρχαία καὶ νέα ἐποχή»*) εὑρίσκονται πάντα ταῦτα, ἀφ' ὧν ἀπέτρεπεν ὁ κ. Πρόεδρος. Ἡ γνώμη τοῦ κ. Μανόλη Τριανταφυλλίδου, ἀνωτέρου καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν πρωθυπουργικῶν συστάσεων γενομένου, κανονίζει τὴν γλῶσσαν τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, δηλ. τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει ἡ Πολιτεία εἰς τοὺς νέους Ἕλληνας, καίτοι, ὡς ἀκούομεν, ἡ μειοψηφία τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου διεμαρτυρήθη διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς χρῆσιν *ἰδιωτισμῶν καὶ μαλλιαρισμῶν*, καὶ δὲν συνετάχθη, ὡς ὤφειλε, προηγουμένως οὐδ' ὑπάρχει πρακτικὸν τοῦ αὐτοῦ Συμβουλίου *καθορίζον τὰς ἀρχάς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θὰ ἐκανονίζετο ἡ γλῶσσα τῶν βιβλίων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου*. Κατὰ τῆς ἀπολυταρχικῆς ταύτης διαχειρίσεως τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης ἀναγκάζομαι νὰ διαμαρτυρηθῶ, πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ὁ κ. Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ πᾶς ἄλλος Ἕλλην θὰ συμφωνήσῃ μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν διαμαρτυρίαν ταύτην.

Ὁ κ. Γληνὸς παρέβαλεν ἐνώπιον τῶν διδασκάλων ἐν Πειραιεῖ τὴν χρῆσιν τῆς γραφομένης ὑφ' ἡμῶν σήμερον γλώσσης πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς Λατινικῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ. Ἀλλ' ὅτι οἱ μεταχειριζόμενοι τότε τὴν Λατινικὴν παρελάμβανον μὲν ἅπαν τὸ τυπικὸν αὐτῆς, καίτοι σχεδὸν ὅλως ἀπηρχαιωμένον, ἐνῷ παρ' ἡμῖν τὸ πλεῖστον μὲν μέρος τοῦ τυπικοῦ σῴζεται καὶ εἶναι κοινὸν εἴς τε τὴν νέαν καὶ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, ἄλλο δὲ εἶναι

παντελῶς νέον (*ἔχω γράψει, θὰ γράψω κλπ.*), ἄλλο δὲ ἀρχαῖον εἶναι ἄχρηστον ἡμῖν σήμερον, καὶ ὅτι τὰ μὲν Λατ. ἐνόουν τότε μόνοι οἱ πεπαιδευμένοι, τὴν δὲ γραφομένην ἡμῶν γλῶσσαν, καὶ μόνην ταύτην, ἀναγινώσκουν καὶ νοοῦν καὶ οἱ ὀψοκομισταὶ καὶ οἱ ἁμαξηλάται, ὅτι ταύτης καὶ μόνης ταύτης γίνεται χρῆσις ἐν παντὶ συλλόγῳ ἢ συναθροίσει, οἷον ἐν συλλαλητηρίοις περὶ ἐκλογῶν, περὶ σταφίδος κλπ., ὅτι ταύτην μεταχειρίζονται καὶ οἱ ἔμποροι καὶ πάντες οἱ ὁπωσδήποτε ἐγγράμματοι εἰς τὴν ἐπιστολογραφίαν, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἂν καὶ ἐλέχθησαν πρὸ πολλοῦ, ἀγνοεῖ, ὡς φαίνεται, ὁ κ. Γληνός. Ἀλλ' ἂν ἡ ἄγνοια δύναται νὰ τύχῃ συγγνώμης, ἡ τόλμη ὅμως μετὰ τῆς ὁποίας ἀπὸ τῆς ἐπισήμου θέσεως αὐτοῦ ἀναλαμβάνει νὰ διδάξῃ τὰ πλημμελῆ ταῦτα ἀνθρώπους ἀμαθεστέρους περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ οὕτω πλανᾷ αὐτούς, τοῦτο κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ συγχωρηθῇ αὐτῷ. (Πρβλ. Ἀπαντήσ. σ. 336 κἑξ. καὶ Ἀθηνᾶς Κ' σ. 51—2).

Διεκήρυτταν ὅτι ἐκάλουν πάντα τὸν βουλόμενον νὰ μετάσχῃ τοῦ Ὁμίλου καὶ συζητήσῃ μετ' αὐτῶν, ἵνα οὕτως ἐκ τῶν συζητήσεων προκύψῃ ἡ ἀλήθεια· ἔπειτα μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας καλέσαντες τοὺς ἐπιθεωρητὰς τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς συνεδρίαν ἐδίδασκον αὐτοὺς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰς οὐδένα ἐπιτρέποντες νὰ εἰσέλθῃ, ἤτοι ἀπέκλεισαν πᾶσαν συζήτησιν. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ ὅτε πρό τινος συνῆλθεν εἰς Χαλκίδα ἐκπαιδευτικὸν συνέδριον τῶν διδασκάλων, ἀπηγορεύθη ἡ ἐξέτασις τοῦ περὶ γλώσσης ζητήματος. Ἀλλὰ καὶ ὅτε πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἱδρύθη ὑπὸ λογίων ἀνδρῶν ἐν Ἀθήναις Ἐκπαιδευτικὸς Σύλλογος, ἵνα μελετήσῃ ἐν ἡσυχίᾳ ἐκπαιδευτικά τινα ζητήματα καὶ ὑποβάλῃ ἐν καιρῷ τὰς σκέψεις αὐτοῦ εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἐδήλωσαν δὲ οἱ ἱδρυταὶ τοῦ Συλλόγου τούτου ὅτι καὶ ὅσοι τυχὸν διαφωνοῦν εἴτε περὶ λεπτομερειῶν τινων εἴτε περὶ τῶν καθόλου, θὰ εἶναι ἀσμένως δεκτοί, ἵνα συζητήσουν καὶ εὕρουν τὰ χρήσιμα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, τότε συνέβη τὸ παράδοξον, ὅτι ἂν καὶ οὔτε ἡ συνάθροισις τῶν ἱδρυτῶν τοῦ Συλλόγου οὔτε ἄλλο τι αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη ἢ διεφημίσθη, οἱ κ. κ. ἐπόπται ἐταράχθησαν σφόδρα, ὡσεὶ κατεπατοῦντο τὰ οἰκόπεδα αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἤγειραν μέγαν θόρυβον εἰς τὸν ἡμερήσιον Τύπον καὶ ἅμα κατήγγελλον τοὺς ἱδρυτὰς τοῦ νέου Συλλόγου (ἐνίων τῶν ὁποίων καὶ τὰ ὀνό-

ματα ἅτε οὐ δῆμος εὐθέντα, ἠγνόουν, διὸ καὶ ἄλλους ἀντ' ἄλλων ἀνέγραφον. κατήγγελλον λέγω, αὐτοὺς ἐπὶ ἀκαίρῳ διαταράξει τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Κυβερνήσεως, καίτοι αὐτοὶ καὶ οὐδεὶς ἄλλος διετάραττον· ἔπειτα ἠπείλουν αὐτοὺς πρὸς τρομοκράτησιν, ὅτι ὑπάλληλοι ὄντες μετέχουν τοιούτου Συλλόγου, ἐνῷ καὶ αὐτοὶ ὑπάλληλοι, καὶ μάλιστα ἐν τῷ κέντρῳ, καὶ Σύλλογον ἀπαρτίζουν καὶ Περιοδικὸν δημοσιεύουν. Τελευταῖον δὲ ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Δελμοῦζος ἐν Δελτ. Ζ' 227 τὰ κομψὰ τάδε: *Ὁ καιρὸς τῆς ὀχλοκρατίας πέρασε πιά, ὅπως τὸ ἔδειξε ἡ στάση τῆς πολιτείας στὸ τελευταῖο πραξικόπημα τοῦ κ. Χ. καὶ λοιπῶν. Τὴ στάση αὐτὴ ζήτησαν μερικοὶ νὰ τὴ χαρακτηρίσουν ὡς ἀνελεύθερη, γιατὶ ἐμποδίζει τάχα τὴν ἐλευθερία τῆς σκέψεως. Ἂν ἦταν ἀλήθεια ἔτσι, μόνο ραγιᾶς θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιδοκιμάση τέτοια μέτρα. Εἶναι ὅμως ἐλευθερία σκέψεως ἡ ἐλευθερία σὲ κάθε εἶδος συκοφαντία, ἡ ἀσυδοσία στὴν ἐκμετάλλευση κάθε ἱεροῦ καὶ ὁσίου, ἡ ἐλευθερία στὴ δημιουργία ὀχλοκρατίας καὶ ἄλλα παρόμοια;»* Καὶ ποῦ ἀκόμη γίνει τὸ *πραξικόπημα στὴ μητροπολιτικὴ αἴθουσα»*. (Εκπαιδ. Ἔρευν. 15 Σεπτεμβρίου σ. 13).

Βλέπετε: θυμώνει ὁ κ. Δελμοῦζος. Ἀλλ' ἦτο κατ' ἀλήθειαν ***ὀχλοκρατία*** καὶ ***πραξικόπημα*** (!!) ἡ συνάθροισις ὀλίγων δεκάδων ἀνδρῶν. οἷον τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, τοῦ κ. Νομάρχου, Βουλευτῶν, καθηγητῶν κλπ.; καὶ τί ἀρά γε ἔμελλον νὰ πραξικοπήσουν ἐκεῖ συνελθόντες οἱ ἄνδρες οὗτοι; Καὶ ἡ πρᾶξις αὐτῶν αὕτη ἦτο ἀληθῶς *κάθε εἶδος συκοφαντία, ἀσυδοσία στὴν ἐκμετάλλευση κάθε ἱεροῦ καὶ ὁσίου, δημιουργία ὀχλοκρατίας καὶ ἄλλων παρομοίων*, ἤτοι ἐσκόπουν νὰ συκοφαντοῦν, νὰ ἐκμεταλλεύωνται πᾶν ἱερὸν καὶ ὅσιον καὶ ὀχλοκρατικῶς νὰ ἐνεργοῦν οἱ τότε συνελθόντες καὶ διὰ τὰ δεινὰ κακουργήματα ταῦτα δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἐλευθερία; Καὶ ἡ στάσις τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἀπέναντι τῆς ἱδρύσεως τοῦ Συλλόγου τούτου, ὄχι ἡ Κυβέρνησις τῶν φιλελευθέρων, ἀλλ' οἱ κ.κ. ἐπόπται μετὰ τοῦ γενικοῦ γραμματέως καὶ τῶν δημοσιογράφων φίλων αὐτῶν ἦτο ἀνταξία φιλελευθέρας Κυβερνήσεως, ἐλευθέρας συνταγματικῆς πολιτείας; Καὶ ἂν μόνον ῥαγιάδες θὰ ἐπεδοκίμαζαν τὰ τοιαῦτα μέτρα, πῶς πρέπει νὰ ὀνομασθῶσιν οἱ διενεργήσαντες αὐτά; Καὶ ὅμως αὐτοὶ οὗτοι προτοῦ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν ἐκόπτοντο ὑπὲρ τῆς πλήρους ἐλευθερίας ἐν τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς. «*Ἂν εἴχαμε*, διετείνοντο,

τὴν παιδεία ἐλεύθερη.. ἀλλὰ δι' αὐτὸ παραμείναμε στὴ μεσαιωνικὴ 'Εκπαίδευση...». Ἰδοὺ ὅμως τώρα πῶς νοοῦν τὴν ἐλευθερίαν καὶ πῶς δι' αὐτῆς ὁδηγοῦν τὸ ἔθνος *πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση!*

Ἤδη πρὸ πολλοῦ παρετηρήθη ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ὅτι ἐν τεταραγμέναις κοινωνίαις πολλάκις αἱ λέξεις ἀποβάλλουσι τὴν σημασίαν αὐτῶν καὶ δηλοῦν ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον τοῦ πρότερον σημαινομένου. Τοῦτο φαίνεται ὅτι συνέβη καὶ παρ' ἡμῖν ἐπ' ἐσχάτων. Διότι ἄλλως δὲν νοοῦνται τὰ παράδοξα ταῦτα. Τὸ λυπηρὸν μόνον εἶναι ὅτι ταῦτα συμβαίνουν ἐν αὐτῷ τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας καὶ μάλιστα ὑπὸ Κυβέρνησιν φιλελευθέρων.

Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ὀργιζόμενος, ὡς φαίνεται, ἔθηκεν ἐπικεφαλίδα τῶν κατ' ἐμοῦ λόγων του τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου λόγου τοῦ Κικέρωνος In Catilinam «Quo usque tandem?» θέλων οὕτω νὰ δείξῃ ὅτι καὶ πρόσωπον ἄρχοντος, ὑπάτου, τῆς Πολιτείας, ἀπέναντι ἐμοῦ ἀναλαμβάνει, καὶ ὅπως τοῦ Κικέρωνος οὕτω καὶ αὐτοῦ ἡ ὑπομονὴ ἀπέναντι τῶν κακουργημάτων ἐμοῦ ἐξηντλήθη. Ταῦτα παρατηρήσας ἐσκέφθην πρὸς στιγμὴν ὅτι ἴσως θὰ ὤφειλον νὰ εἶμαι εὐγνώμων ὅτι δὲν διέταξεν — ἀφοῦ τοιοῦτον ὑπεδύθη πρόσωπον - νὰ ῥιφθῶ εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ φονευθῶ, ἵνα δυνηθῇ κατόπιν νὰ κηρύξῃ πρὸς τοὺς φίλους του vixit, ὅπως ὁ Κικέρων περὶ τῶν συνωμοτῶν τοῦ Κατιλίνα vixerunt. Ἔπειτα δ' ὅμως ἔκρινα προτιμότερον νὰ διαβεβαιώσω καὶ τὸν κ. Μανόλην Τριανταφυλλίδην καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῷ πρῶτον μὲν ὅτι ἐγὼ οὔτε ὀργίζομαι οὔτε πρόσωπον ἄρχοντος ἀναλαμβάνω, ἀρκοῦμαι δὲ εἰς τὸ τοῦ ἁπλοῦ στρατιώτου ἀγωνιστοῦ ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς παιδείας. Καὶ δεύτερον ὅτι Θεοῦ βοηθοῦντος θὰ ἐξακολουθήσω ἀγωνιζόμενος — ἂς τὸ εἰπῶ καὶ ἐγὼ Λατινιστὶ — usque ad excidium deceptorum.

Προσθήκη.

Εἶχον τυπωθῆ τἀνωτέρω, ὅτε περιῆλθεν εἰς χεῖράς μου τὸ 2ον Παράρτημα τοῦ Δελτίου τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, μετ' ἐκπλήξεως δὲ παρετήρησα ὅτι ὁ κ. Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου τούτου καὶ οἱ κ. κ. ἀνώτεροι ἐπόπται ἐφεῦρον καὶ ἄλλο ὅπλον, δι' οὗ ἠθέλησαν νὰ μὲ πλήξωσι, λέγω τὴν διαβολὴν παρὰ τοῖς λει-

τουργοῖς τῆς Ἐκπαιδεύσεως, καὶ ταῦτα δαπάναις τοῦ Κράτους. Ἐδημοσίευσαν δηλ. εἰς τὸ Παράρτημα τοῦ Δελτίου, ἐν ᾧ καταχωρίζονται ἐπίσημοι πράξεις, πραγματείαν περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος συνταχθεῖσαν ὑπὸ ἀνθρώπου, ὅστις, ἐπειδὴ πρῶτον μὲν ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τῆς συντάξεως τοῦ λεξικοῦ δι' ἀνικανότητα, ἔπειτα δὲ ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς δι' ἀμάθειαν κατόπιν εἰσηγήσεως ὑπ' ἐμοῦ συνταχθείσης, ὀργίζεται κατ' ἐμοῦ. Ἐντεῦθεν δὲν τολμᾷ μὲν νὰ ἀντεπεξέλθῃ καὶ δείξῃ ὅτι κακῶς ἐξήλεγξα τὰ ἐν τῇ εἰσηγήσει ἐκείνῃ καταδειχθέντα πολυειδῆ ἐπιστημονικὰ ἁμαρτήματα, ἐδημοσίευσε δὲ ἐν τῷ ἐπισήμῳ ὀργάνῳ τοῦ Ὑπουργείου καὶ κατήγγειλεν οὐχὶ ὅσα ἐγώ ποτε ἐσφάλην ἀλλ' ὅσα αὐτὸς ὡς τοιαῦτα παριστᾷ, ταῦτα δὲ ἀποστέλλει ὁ κ. Γενικὸς Γραμματεὺς καὶ κ. κ. ἀνώτεροι ἐπόπται μετὰ τοῦ *δωρεὰν διανεμομένου Δελτίου* πρὸς πάντας τοὺς λειτουργοὺς τῆς Παιδείας, καθηγητάς, ἑλληνοδιδασκάλους, δημοδιδασκάλους κλπ. Νοεῖται οἴκοθεν ὅτι πρὸς τοιαύτην μεγαλομερῆ διαβολὴν καὶ ὕβριν ἐγὼ ὡς ἰδιώτης δὲν δύναμαι νὰ ἀντεπεξέλθω καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ὑπάλληλοι, τοὐλάχιστον οἱ πλεῖστοι, θὰ πιστεύουν περὶ ἐμοῦ ὅσα διὰ τοῦ Παραρτήματος ἀπεστάλησαν αὐτοῖς.

Ἵνα δὲ τοὐλάχιστον οἱ ἐμοὶ ἀναγνῶσται νοήσουν ποῖά τινα εἶναι τὰ λεγόμενα, ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἀναγράψω τρία μόνον τούτων δείγματα. «*Ὁ Χατζηδάκης*, διατείνεται, *ἀνῆκεν ἀνέκαθεν εἰς τὸν περὶ τὸν Κόντον φιλολογικὸν κύκλον, ὅστις ἐπηρέασε σημαντικῶς τὰς σκέψεις του κατὰ μὲν τὴν νεότητά του ἕνεκα φόβου διωγμοῦ ἐκ μέρους τοῦ κύκλου τούτου, μετὰ δὲ ταῦτα ἕνεκα ἀναπτυχθείσης ἤδη ἀλληλεγγύης πρὸς τὸν κύκλον τοῦτον*». Λοιπὸν κατὰ τὸν γράψαντα ταῦτα οὐχὶ ἐπιστημονικαὶ πεποιθήσεις ἀλλὰ προσωπικοὶ λόγοι, φόβος κατ' ἀρχάς, ἀλληλεγγύη ἔπειτα (ἆρά γε τίνων συμφερόντων;) ἐπηρέασαν τὰς σκέψεις μου! Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ πονηροὶ τὰς ἰδίας κακίας απονέμουν προθύμως εἰς τοὺς ἐναντίους. Καὶ ἀληθῶς ὁ κύριος οὗτος ἄλλοτε μέν, ὅτε δι' ἐμοῦ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ὡς ὑπότροφος τοῦ Πανεπιστημίου ἐστέλλετο καὶ εἰς τὸ Λεξικὸν ὡς τακτικὸς συντάκτης διωρίζετο, εὕρισκε τὰ ἐμὰ περὶ τούτου διδάγματα ὀρθότατα καὶ τὰ ἐπῄνει σφόδρα (πρβλ. τὰ λεγόμενα ἐν τῷ Kapitel), τώρα δὲ ὅτε παρ' ἄλλων λαμβάνει παρ' ἀξίαν θέσεις, ἐπαινεῖ μὲν τὰ ἐκείνων, ψέγει δὲ τὰ ἐμά.

Ἄλλο: « *Τὸ ἐπιχείρημα*, δισχυρίζεται, *ὅτι πρέπει νὰ διακριθῇ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῆς δημώδους ἀπὸ τῆς διαρρυθμίσεως κατὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης ταύτης τοῦ πρακτικοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης, δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς κακῶς συγκρυπτομένη φυγομαχία* ». Βεβαίως πάντα δύνανται νὰ ἐκληφθῶσι καὶ παρεκληφθῶσιν οὕτως ἢ ἄλλως, ἀρκεῖ μόνον νὰ εὑρεθῇ κακόβουλος ἑρμηνευτής· (περὶ τούτου ἴδε ἀνωτ. σ. 64-65 σημ.).

Ἄλλο: Ὅπως ὁ κ. Μανόλης Τριανταφυλλίδης οὕτω καὶ ὁ διατριβογράφος, βλέποντες τὴν γενικὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ ἐγχειρήματος αὐτῶν καὶ αἰσθανόμενοι ὅτι καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ μετὰ τὴν ἄρσιν τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου καὶ τῆς λογοκρισίας ἐν τῷ ἡμερησίῳ Τύπῳ μακρὸς θὰ γίνῃ λόγος καὶ αὐστηρὸς θὰ ἐξασκηθῇ ἔλεγχος τῶν πράξεών των, προσπαθοῦν πάσῃ δυνάμει νὰ μὲ ἀποκλείσουν ἐκ τῆς περὶ τούτου συζητήσεως· ἐντεῦθεν ὁ μὲν διατείνεται ὅτι, ἐπειδὴ δῆθεν ἀντιφάσκω, δὲν δύναμαι νὰ ἔχω γνώμην (ἴδε ἀνωτ. σ. 21), ὁ δὲ γράφει τὰ κομψὰ ταῦτα: *Καὶ ἂν τυχὸν γίνονται παρεκτροπαί τινες ἐν ταῖς λεπτομερείαις, αὗται οὐδαμῶς δικαιολογοῦσι συνολικὴν κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως πολεμικήν. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπὸ πάντων τὸ ὑπὸ τῆς Πολιτείας υἱοθετηθὲν ἔργον καὶ δὲν πρέπει νὰ γίνῃ ἀνεκτὴ ἀντίδρασις κατ' αὐτοῦ κατ' ἀρχήν. Τοιαύτη ὅμως ἀντίδρασις προκαλεῖται ἐκ μέρους ὁμάδος ἀντιδραστικῶν ἐπιστημόνων καὶ ἕνεκα τούτου ἡ μεταρρύθμισις διατρέχει κοινωνικὸν κίνδυνον... Εἰς τὸν ὀρθότερον κανονισμὸν τοῦ προβλήματος τούτου θὰ συντελέσῃ ἡ συζήτησις μεταξὺ τῶν εἰδικῶν. Ἐννοεῖται ὅτι πρέπει νὰ ἀποκλεισθῶσιν ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης οἱ ὑπὸ τὸ προσωπεῖον μεταρρυθμιστῶν ἐπιζητοῦντες νὰ δυσχεράνωσιν ἔτι μᾶλλον τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως, ὡς καὶ οἱ ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε πορείας των ἀποδειχθέντες φαινομενικῶς μόνον ὑπέρμαχοι, ἐνῷ πράγματι εἶναι ἐχθροὶ πάσης μεταρρυθμιστικῆς τάσεως* ». Ὡς ἕκαστος βλέπει, ὁμολογεῖται μὲν ὅτι ἔγιναν παρεκτροπαί, καὶ ὅτι δι' αὐτὰς κινδυνεύει ἡ μεταρρύθμισίς, συνιστᾶται δὲ νὰ σπεύσουν πάντες νὰ ὑποστηρίξουν τὸ ἐγχείρημα καὶ νὰ μὴ γίνῃ ἀνεκτὴ καμμία ἀντίδρασις, καὶ προτείνεται μὲν ὡς πανάκεια ἡ συζήτησις, ἀλλὰ κατὰ τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο ἀπόφθεγμα «*εἶν' ἐλεύθερος ὁ Τύπος, φθάνει μόνον νὰ μὴ γράφῃς*», ἀπαιτεῖται συγχρόνως ἡ ἀπ' αὐτῆς ἀπομάκρυνσις πάντων ὅσοι δὲν συμφωνοῦν πρὸς τοὺς ὁμολογου-

μένως παρεκτρεπομένους κ.κ. ἐπόπτας, διὰ τὸν παράδοξον λόγον ὅτι ἐπιζητοῦν νὰ δυσχεράνουν τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ φαινομενικῶς μόνον εἶναι ὑπέρμαχοι, πράγματι δὲ ἐχθροὶ αὐτῆς. Δὲν εἶναι πάντα ταῦτα θαυμασίως σύμφωνα πρὸς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας ἐνεργείας τῶν κ. κ. ἐποπτῶν κατὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συλλόγου; Καὶ ὅμως ἐγὼ ὅλως ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῶν περὶ τὸν ἀείμνηστον ἐμὸν διδάσκαλον Κόντον φίλων μου, οἵτινες κατὰ τὸν διατριδογράφον ἐπηρέαζον δῆθεν τὰς σκέψεις μου, ἤδη ἐν τῷ Ε' Τόμ. τῆς *Ἀθηνᾶς* (ἔτ. 1893) συνέστησα ὁλοψύχως τὴν γλῶσσαν ταύτην τῶν *αἰθουσῶν, τῶν πόλεων, τὴν* ***πολιτικήν,*** τὴν ὁποίαν τώρα ἡ Κυβέρνησις τῶν φιλελευθέρων διὰ νόμου ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, καὶ *ἔκτοτε* ***διαρκῶς*** *ταύτην ὑποστηρίζω.* Σήμερον δὲ βλέπων τὴν διαστροφὴν τοῦ νόμου καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ σώσω αὐτὴν καταγγέλλομαι δι' ἐπισήμου ὀργάνου τοῦ Ὑπουργείου εἰς πάντας τοὺς λειτουργοὺς τῆς παιδείας, ὅτι ὡς ἐχθρὸς προσπαθῶ, καὶ τοῦτο ὑπούλως, νὰ ματαιώσω τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς! Προτείνεται μάλιστα νὰ μὴ γίνω κἂν δεκτὸς εἰς τὴν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου συζήτησιν ἐγώ, ἀλλ' οἱ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε μικρὸν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ γνῶσιν τῆς ἡμετέρας γλώσσης συμβαλόντες, ἀλλ' ὅμως *εἰδικοί,* κ. κ. Μανόλης Τριανταφυλλίδης καὶ Ἀθανάσιος Μπούτουρας!

Διὰ τὰς ἀδίκους ὕβρεις καὶ συκοφαντίας ταύτας, αἵτινες δι' ἐπισήμου ὀργάνου τῆς Πολιτείας ἐξετοξεύθησαν ἐπ' ἐμὲ εἰς ὁλόκληρον τὸν ἐκπαιδευτικὸν κόσμον, οὐδὲν ἄλλο δύναμαι ἀτυχῶς νὰ ἐνεργήσω ἢ νὰ διαμαρτυρηθῶ δημοσίᾳ καὶ πρὸς τὸν κ. Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας καὶ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κοινωνίαν, θέλω δὲ νὰ ἐλπίζω ὅτι καὶ ὁ κ. Ὑπουργὸς καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Κοινὸν δὲν θὰ ἀφήσῃ ἀτιμώρητον τὸ κατ' ἐμοῦ ἀδίκημα τοῦτο.

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

ΕΙΣ ΗΣΥΧΙΟΥ ΛΕΞΕΙΣ

(Συνέχεια. Ἴδε Ἀθηνᾶς τ. ΚΗ′ σ. 307-316 τ. ΚΘ′ σ. 255-301).

Κ

Κάβειροι· καρκίνοι. πάνυ δὲ τιμῶνται οὗτοι ἐν Λήμνῳ ὡς θεοί· λέγονται δὲ εἶναι Ἡφαίστου παῖδες.— Τὸ ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι κεφαλαῖον γράμμα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ γλώσσῃ, κατὰ τὸ ἔθος τοῦ Ἡσυχίου, ὡς ἐν πάσῃ γλώσσῃ ἀναγομένῃ σὺν ἄλλοις καὶ εἰς ὄνομα κύριον τόπου, ἀνθρώπου, ἥρωος ἢ θεοῦ.— Κατὰ ταῦτα, διακριτέον ἐν τῇ ἀναγνώσει: «*κάβειροι*. καρκίνοι», ὅτε καὶ ἔχομεν ἐν πρώτῃ ἐννοίᾳ τοὺς καθ' ἡμᾶς κοινῶς λεγομένους *καβούρους*, τοὺς ἄλλως τε καὶ *παγούρους* ὀνομαζομένους (ἔπιθι λ. *πάγουρος*)· καὶ ἔπειτα «*Κάβειροι*» ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐννοίᾳ, ὅτε καὶ ἔχομεν τοὺς πάνυ ἐν Λήμνῳ τιμωμένους ὡς θεοὺς καὶ παῖδας Ἡφαίστου, κατὰ τὰ λεγόμενα.

καβλής· μάνδαλος τῶν θυρῶν. Πάφιοι.— Ἴδε καὶ τὸ ἀσύγκοπτον ὄνομα ἐν λ. *καταβλής*· μάνδαλος».

καδδραθέτην (φ 493)· ἐκοιμήθησαν. Ἀττικοὶ δὲ [καταδαρθεῖν] κοιμηθῆναι.— Οὕτω συμπεπληρωμένως, ὡς ἐν γλ. *καταδαρθεῖν*:

κάζελε (Aeoles)· κατέβαλε.— Οὕτω καὶ ἐν ΜΑΚ. Μήπως μᾶλλον «κατ(ά)βαλε», τουτέστι «κάθελε»; Πρβ. γλ. «*κασέρηνον* ⟨κασαιρῆον⟩· κάθελε. Λάκωνες».

καθαιρῶν· *καθιστῶν καταδικάζων: οἱ δὲ μαστιγῶν ⟨καθαίρων; cf 86⟩.— Ἡ ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξις τρεπτέα εἰς «(με)θιστῶν» (ἤγουν «ἀποπέμπων, ἀπελαύνων»)· καὶ οὕτως ἀναγνωστέον· «μεθιστῶν(,) καταδικάζων: οἱ δὲ μαστιγῶν». Δῆλον ὅτι ἀντὶ τοῦ «μεθιστῶν».-«μαστιγῶν», ὡς ἐν γλ. *καθαρθῆναι*.

κάθετος· μόλιβδος.— Τονιστέον ἴσως ἐπὶ τῆς ληγούσης «*καθετός*», ὡς τονίζεται καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ἁλιευτικὴ (μολυβδίνη) *καθετή*.

(καθ' οἶμον)· κατὰ λόγον· καθ' ὁδὸν τὴν προσήκουσαν. — Τὸ

λῆμμα παρελάβομεν ἐκ τοῦ Σουΐδα, ὡς ἐκεῖ ἐδασύνθη, καίτοι ἡ σημαίνουσα ὁδὸν λέξις «*οἶμος*» ψιλοῦται. — Ἀλλ᾽ ἐνταῦθα ἐμφανίζεται ἐξαιρετικὸν φαινόμενον ὡς, τὰ ἐν ταῖς γλώσσαις τοῦ Ἡσυχίου «*κάτοπτρα· κάθοπτρον*», «*καθοπτεύει*» καὶ κατωτέρω ἐν Μ «*μεθόπιον*» καὶ «*μεθόπωρον*», καθὼς ἐν τῷ σημερινῷ ἡμῶν «*μεθαύριον*», ἀντὶ «*μεταύριον*».

καίατα· ὀρύγματα. ἢ τὰ ὑπὸ σεισμῶν καταρραγέντα χωρία. — Ἐκ τούτου καὶ ὁ Καιάδας. — Πρβ. Στράβωνος Ε´ Γ´ 35: «καὶ τὸν μεταξὺ δὲ κόλπον ἐκεῖνοι Καιάταν ὠνόμασαν, τὰ γὰρ κοῖλα πάντα *καιέτας* οἱ Λάκωνες προσαγορεύουσιν».

κάκκαβος *ἡ λοπάς. — Διόρθου: «(ἡ) λοπάς» καὶ ἔπιθι τὴν λέξιν παρὰ Ἡσυχίῳ καὶ παρὰ Σουΐδᾳ ab. — Ἡμεῖς σήμερον ἐκ τοῦ ὑποκοριστικοῦ λέγομεν *κακκάβι* (τὸ).

καχχάζει· ἀτάκτως γελᾷ. *ἀσμένως, ἀθρόως, ἀπαιδεύτως. — *καχγίζει*· καχχάζει. — *καφάζοι*· καχχάζοι. γελᾷ. — *καφάζειν* (Cyprii)· γελᾶν. *καγχᾶται*· γελᾷ ἀτάκτως. — Καίτοι τό τε ἐν ἀρχῇ τῆς ἐξεταζομένης γλώσσης ἐπίρρημα «ἀτάκτως» καὶ ἰδίᾳ τὸ ἐν τῷ τέλει «ἀπαιδεύτως» φαίνονταί πως συνεπιλαμβανόμενα τοῦ ἐντονωτέρου «ἀσέμνως», ὅμως ὄκνος συνέχει τὸν διὰ μεταθέσεως ἁπλῶς δύο γραμμάτων (μ καὶ ε) πειρώμενον εἰς τοῦτο νὰ μετατρέψῃ τὸ ἐν τῷ κειμένῳ «ἀσμένως». Διὰ τὸν φόβον μήπως τῆς εὐκολίας τὸ ἐπαγωγὸν παρασύρῃ ἀνεξετάστως εἰς ἔξωσιν κειμένης λέξεως, ἥτις οὐδὲν ἔχει τὸ κατ᾽ ἔννοιαν ἀσυμβίβαστον πρὸς τοὺς ἑρμηνευτικοὺς ὁρισμούς, οὓς αὐτὸς ὁ Ἡσύχιος ἔδωκεν ἐν λ. *καγχαλάα*, *καγχαλάαν*, *καγχαλίζεται*, *καγχαλόωσα*, *καγχαλῶ*, — ὁρισμοὺς γέλωτος προξενουμένου ὑπὸ χαρᾶς, ἱλαρότητος, χαλάσματος καὶ ἀνέσεως τῆς ψυχῆς, — αὐτὸς οὗτος πρότερον, ἐν γράμματι Α, ὑπὸ τὰς λέξεις *ἀσμενέστατα* καὶ *ἀσμενίζει* γράψας: «χαίρων» καὶ «χαίρει, ἀγάλλεται». — Παρὰ Σουΐδᾳ εὕρηται ἡ σήμερον συνήθης μορφὴ «*καγχάζω-καγχασμὸς*» ἐπὶ γέλωτος ἀθρόου καὶ «*ἐκλύτου*», ἀλλὰ καὶ μετὰ παραθέσεως τοῦ ἐπὶ βλασφήμου γλώσσης ὑπὸ Σοφοκλέους εἰρημένου: «πάντων καγχαζόντων γλώσσαις». Ἐν δὲ τοῖς περὶ γέλωτος παρὰ Πολυδεύκει (ς´ 199-200) ἔχομεν, — ἐν διπλῇ ἀνιούσῃ τάξει, — μετὰ τὰς λέξεις «φαιδρότης ὀφθαλμῶν, ἄνεσις προσώπου, *καγχασμός*· καὶ ἑτέρας χρείας χλευασμὸς χλευασία, κατάγελως. » καὶ τὰ ἑξῆς: «φαιδρύνεσθαι

τῷ ὀφθαλμῷ. *καγχάζειν*, χλευάζειν, ἐπιχλευάζειν, καταχλευάζειν, ἐκχλευάζειν, καταγελᾶν, ἐπιγελᾶν, ἐπεγγελᾶν. πλατὺς γέλως, σαρδόνιος γέλως, ἔκγελως».

? *καλαβώτης*· ἰχθὺς ποιὸς καὶ σαῦρος (Levit. XI 30 ?). — Πρβ. καὶ γλ. **κωλετήναις* καὶ *κωλώτης*. Ἀντιπαράβαλε τὴν γλ. «*ἀσκάλαβος*· γαλεός. Ἀσκαλαβώτης (τὸ) αὐτὸ» —ἀντὶ «καὶ αὐτὸ» —προσέτι δὲ καὶ τὰς γλ. «*ἀσκόλαχα*· ἀσκαλαβώτης», καὶ «*γαλεώτης*· ὁ ἀσκαλαβώτης. . . .» — Ὁ δὲ Σουΐδας ἐν λ. «*γαλεώτης*» ἀπ' εὐθείας ὁμολογῶν ὅτι ἀσκαλαβώτης καὶ γαλεώτης λέγονται «ἑκατέρως» παραπέμπει εἰς τὴν λ. *ἀσκαλαβώτης*, ἔνθα τὴν ἰδίαν προτίμησιν ἐκδηλῶν λέγει τὰ ἑπόμενα· «*ἀσκαλαβώτης* ὁ γαλεώτης· οὐχὶ καλαβώτην λέγουσι, μᾶλλον δὲ *γαλεώτην*»· ἐξ οὗ ἔμμεσος ὁμολογία ὅτι ἠκούετο καὶ «*καλαβώτης*». Ἴδε καὶ λ. *κάλαφος*.

καλαμίς· κοσμάριόν τι περὶ τοὺς πλοκάμους. ἔνιοι σύριγγα. ἄλλοι χρυσοῦν περιτραχήλιον καὶ γραφίων θήκη. . . δὲ τὸν τοῦ γάλακτος ταρσὸν κλπ.—Τὰ μετὰ τὴν λέξιν «σύριγγα» ἀναγνωστέα ὧδε· ἄλλοι χρυσοῦν περιτραχήλιον καὶ γραφί(δ)ων θήκη. [οἱ] δὲ τὸν τοῦ γάλακτος ταρσὸν κλπ.

καλαμῶται· εἶδος ἐσχάρας. — Κατὰ τὸ καὶ σήμερον κοινὸν πρόφερε «*καλαμωταί*». Ἡ *καλαμωτὴ* ἐν εἴδει ἐσχάρας πλέγμα καλάμων. Ἴδε καὶ ΜΑΚ λ. *καλαμωτή*

καλαῦροψ· ποιμενική. . . . — Συμπληρῶ: «ποιμενικὴ [βακτηρία]». Ἐπιθι λ. *κάλιον*· βακτηρίδιον.

κάχλη· *ἀφθέρα. . . —Ἐπανόρθου· «(δι)φθέρα», ἐννοουμένης «δέλτου», κατὰ τὰ ἐν λ. «*διφθέρα*· . . . δέλτος, γραμμάτιον» καὶ «*διψάρα*· δέλτος. οἱ δὲ διφθέρα».

**καμμορέων*· κακοπαθῶν. — Μετὰ τὰ «*κάμμορε*· κακόμοιρε», ἄπορον πῶς ὁ ἐκδότης ἐδίστασε περὶ τοῦ ῥήματος, διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι καὶ ἐν τῇ εἰς ἣν παραπέμπει λέξει «*καμαρεύω*» μεταξὺ τῶν ἑρμηνειῶν «σωρεύω, φιλοπονῶ, πορίζω, συνάγω», ἀπαντᾷ ἀορίστως καὶ τὸ ῥῆμα «κακοπαθῶ» (δηλονότι πρὸς πορισμὸν καὶ συναγωγήν).

κάμπειος δρόμος (cf Eur. IT 81). — Ἐπιθι γλ. *ἄκαμπτοι δρόμοι*· οἱ εὐθεῖς καὶ ἁπλοῖ· *κάμπειοι* δὲ οἷς ἀπεδέδεικτο καμπὴ ἣν περιέθεον».

κάμπος· ἱπποδρόμος. Σικελοί.— Ἀνάγνωθι «ἱππ(ό)δρ(ο)μος» = «ἱππόδρομος».

καναδόκα· χείλη ⟨χηλὴ crena?⟩ διστοῦ. Λάκωνες.— *κανδόχα*· κήλη. Λάκωνες.— Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις, ἀντὶ «χείλη» καὶ «κήλη», γραπτέον ὀρθῶς «χηλή», διότι περὶ χηλῆς βέλους, τουτέστι «γλυφίδος», πρόκειται λόγος, ὡς ῥητῶς ἐν λ. *καναδόκα* ἀνορθογράφως μαρτυρεῖται: «χείλη διστοῦ». Πρβ. γλ. «*χήλωμα*· γλυφίς»· καὶ ἔπιθι τὰ ἐν γλ. «*γλυφίδες*» διδακτικά: «αἱ χηλαὶ τοῦ βέλους ἀπὸ τοῦ γεγλύφθαι καὶ κεκοιλάνθαι, εἰς ἃς ἡ νευρὰ ἐντίθεται τοῦ τόξου. ἐνίοτε δὲ καὶ τὰς τῶν ἀκίδων χηλὰς λέγει Ὅμηρος . . ».

κάνδαλοι· κοιλώματα, βάθρα, κωλοβάθραι.— *κάδαλοι*· κοιλώματα. κωλόβαθρα.— Αἱ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν γλωσσῶν τούτων ὑπεστιγμένως πρὸς ἑρμηνείαν παρατεταγμέναι λέξεις «κοιλώματα, βάθρα, κωλοβάθραι» γεννῶσιν ὑπόνοιαν πλάνης τοῦ γράψαντος, διὰ τὸ τέλεον ἀπροσάρμοστον εἰς τὴν σαφεστάτην ἔννοιαν «κοιλώματα» τῶν ἐπακολούθων δύο λέξεων τῶν δεικνυουσῶν *βάθρα* καὶ *κωλοβάθρας* (?)· ἐκ δὲ τούτου καὶ προθυμίας εἰς ὑποβολὴν εὐκόλου κατὰ λογικὴν εἰκασίαν τοιαύτης τινὸς διορθώσεως τῆς εἰκαζομένης παραδρομῆς: «κοιλώματα, βά(ρα)θρα, κ(ατα)βάθραι ἢ κ(ατα)β(ό)θραι». (Ἴδε λ. «*βέρεθρον*· βάθος, βάραθρον, . . . ἢ κοίλωμα καταχθόνιον» καὶ *ζέρεθρα*· βάραθρα. κοῖλοι τόποι.— Ἡ σήμερον ἐν χρήσει λέξις «*καταβόθραι*» ἐκ τοῦ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους μαρτυρουμένου (SGL) ῥήματος *καταβοθρόω*).— Ἀλλ' ἡ ἄνω ἀντιπαρατεθειμένη ἑτέρα γλῶσσα—ἐν ᾗ διὰ τελείας μὲν στιγμῆς εἰς δύο διακεκριμένας ἑρμηνείας χωρίζονται οἱ εἰς ἐξήγησιν τῆς λ. *κάδαλοι* φερόμενοι ὅροι: «κοιλώματα. κωλόβαθρα», ὁ δὲ δεύτερος τῶν λεκτικῶν τούτων ὅρων οὐδετέρως γράφεται, (οὐχὶ «*κωλοβάθρα*» ἀλλὰ «*κωλόβαθρα*») ἐμφανίζων οὕτως τὰ ἄλλως ὑφ' ἡμῶν σήμερον ὀνομαζόμενα «*καλόβαθρα*», τὰ ξύλινα ἐκεῖνα δόρατα, τὰ μετὰ προεξοχῶν, ἐφ' ὧν βαίνοντες περιεπάτουν οἱ τὸ πάλαι λεγόμενοι «*καλοβάμονες*» (ΜΑΚ) οἱ ἄλλως καὶ «*κωλοβαθρισταὶ*» ὑπὸ Ἡσυχίου (λ. *καδαλίων*) ὀνομαζόμενοι,—ὑπαγορεύει ἐν τῷ παρόντι ἀποχήν.—Εἰς τὴν λ. *κάνδαλος* ἴσως ἀνακτέα τὰ ἐν Πελοποννήσῳ τοπωνύμια *Κανδήλα* (Καντήλα) καὶ *Κάνδαλος* (Κάνταλος) ὡς ἐνδεικτικὰ ἰδιάζοντος εἰς τὰς θέσεις ἐδαφικοῦ χαρακτῆρος.

κάνιτρον ⟨l. *κανήτιον*⟩· κανίσκιον.— Ἀναγνωστέον ἢ ἁπλῶς, οὕτω λακωνιστὶ (ἴδε λ. *κτίτας*) ἢ μετὰ παρεμβολὴν σῖγμα, *κάνι(σ)τρον*, ὅτε καὶ μεταθετέον τὴν κακῶς μεταξὺ τῶν λ. *κάνητας* καὶ *κανηφόρους* παραπλανηθεῖσαν γλῶσσαν εἰς τὸν ἀνήκοντα ταύτῃ μετὰ τὴν γλ. «*κἂν ἴσαι*» κενὸν ἀριθμὸν 672.

κάνθαρος· ποτηρίου εἶδος . . ἢ ὁ δακτύλιος τῶν ἱερῶν.— Πρβ. λ. *σκορόβυλος*· κάνθαρος.— Ὁ λόγος ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει περὶ τοῦ ἱεροῦ τῶν Αἰγυπτίων κανθάρου, τοῦ *σκαράβου* ἢ λατινιστὶ scarabeus καὶ τοῦ φέροντος ἐπὶ τῆς σφενδόνης γεγλυμμένην τὴν εἰκόνα αὐτοῦ δακτυλίου. Ἴδε Littré, Dict. de la l. française ἐν λ. scarabée.

*κανθ*ύλας*· τὰς ἀνοιδήσεις. Αἰσχύλος Σαλαμινίαις fr. 216.— Ἴδε ΜΑΚ. Ἀντιπαράθες δὲ πρὸς κρίσιν τὰς γλ. «*κονδυλούμεναι*· ἀνοιδοῦσαι...» καὶ «*κονθηλαὶ* (γρ. «*κονθ(ύ)λα(ι)*»· αἱ ἀνοιδήσεις». ἀποβλέπων καὶ εἰς τὸ ὄνομα *κανδύλα-ες (καντύλα-ες)* τὸ κοινῶς σήμερον ὑπὸ τῶν πολλῶν διδόμενον εἰς τὰ παραπλήσια τοῦ δέρματος οἰδήματα.

κάνναθρα· ἀστράβη ἢ ἅμαξα, πλέγματα ἔχουσα, ὑφ' ὧν πομπεύουσιν αἱ παρθένοι ὅταν εἰς τῆς Ἑλένης ἀπίωσιν...— Ἔπιθι λ. *Ἑλένεια*.— Ἡ λ. *κάνναθρα* ὀνομαστικὴ πληθυντικὴ ὀνόματος οὐδετέρου, κατὰ τὰ ἐν τῇ ἐπακολούθῳ λέξει «*κάνναι*. . καὶ τὰ αἰγύπτια πλέγματα ἀφ' ὧν καὶ τὰ *κάνναθρα*».— Τὰ δ' ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ γλώσσῃ καταδήλως πλημμελῆ: «ὑφ' ὧν πομπεύουσιν αἱ παρθένοι» πάντως διορθωτέα: «ἐφ' ὧν», κἂν ἀφεθῇ ὡς ἔχει ἐν ἑνικῇ ὀνομαστικῇ ἡ ἡγουμένη φράσις «ἀστράβη ἢ ἅμαξα, πλέγματα ἔχουσα» ἀντὶ τῆς πληθυντικῆς «ἀστράβ(αι) ἢ ἅμαξ(αι), πλέγματα ἔχουσα(ι)». Διότι τὴν ἐπικεφαλίδα ἔχομεν ἐν πληθυντικῷ.

Καννώνου ψήφισμα (Ar Eccl. 1090) εἰσήνεγκε γὰρ οὗτος ψήφισμα, ὥστε *διειληγμμένους τοὺς κρινομένους ἑκατέρωθεν ἀπολογεῖσθαι.— Καλῶς ἔχει τὸ ὑπ' ἀστερίσκῳ «διειλημμένους» = «διαλελημμένους», κατὰ τὰ παρὰ Σουΐδᾳ (λ. *εἰσαγγελία* b) μνημονεύοντι εἰδικῶς καὶ τοῦ ἐν Ἀριστοφάνους Ἐκκλησιαζούσαις στίχου 1124.

(καπᾶναι)· φάτναι.— *κάπας* . . ἢ φάτνας.— *κάπη*· φάτνη.— Πρβ καὶ λ. *κάπηλα, κάπηλος, κάπτει, κάπιοντες*.— Ἡ κατ' ἀντιπαράθεσιν ἐξέτασις τούτων τῶν γλωσσῶν ἔρχεται εἰς κύρωσιν τῶν κάτω τοῦ κειμένου ἐν Hes. 703 οὕτως ἐχόντων: *καπηῒη* (Θ 434)· φάτναις·

ἀπὸ τοῦ κάπτειν ἀπ' αὐτῶν. — Κάπη δέ, κατὰ ταῦτα, ἡ ἐν γένει τροφὴ λογικῶν καὶ ἀλόγων.

κάπετος· τάφος, σορός. ὄρυγμα, βόθρος· οἱ δὲ *σκαπετὸν* (Σ 567 Ω 797). — *σκάπετος*· τάφρος. ἄλλοι τάφος. — Ἐκ τοῦ καὶ σήμερον ἐν τῇ ὑπαίθρῳ σωζομένου «*σκάπετο*» ἀκούεται συχνὰ καὶ ῥῆμα «σκαπετίζω» ἢ «σκαπετῶ» ἐπὶ τροπῆς τῶν ῥημάτων πρὸς τὴν κατωφέρειαν ῥάχεως. (Ἴδε ΕΓΛ Ἠπίτου λ. *σκαπετιάω, σκαπετῶ*).

κάρα· αἴξ ἥμερος Πολυρρήνιοι. ὑπὸ Γορτυνίων *ἄλλοι δὲ ἡ συκῆ. Ἴωνες τὰ πρόβατα. καὶ τὴν κεφαλήν. — *κάραι* (Gortynii) συκαῖ. — Τὰ ἐν τῇ πρώτῃ γλώσσῃ κακῶς διεγνωσμένα, ἐφ' οἷς ὁ ἀστερίσκος ἐπανόρθου ὧδε· «ὑπὸ Γορτυνίων δὲ (καλεῖται) ἡ συκῆ». Μεθ' ἃ ἕπονται τά: «Ἴωνες τὰ πρόβατα». Τὸ δ' ἐν τέλει ἐπιφερόμενον ἑρμήνευμα: «καὶ τὴν κεφαλὴν» δεικνύει τὴν λέξιν «κάρα» ὑφ' ἣν εἶχε παρὰ πᾶσι γενικώτερον, διετήρησε δὲ μέχρι τοῦ νῦν, σημασίαν κεφαλῆς. Ἔπιθι λ. *κάρη, κάρηατα, καρηβαρεῖ, κάρηνα*

κάραξι σταυρώσω (Maced.). - Ἀντιπαράθες λ. *χάραξ* καὶ *σταυροί*. — Ἀξιοσημείωτον διὰ τὸ τραχὺ τῆς τοῦ χ προφορᾶς.

καραρύες· οἱ Σκυθικοὶ οἶκοι. ἔνιοι δὲ τὰς *κατήρεις ἁμάξας. — Καλῶς κεῖται τὸ ὑπ' ἀστερίσκῳ ἐπίθετον «κατήρεις» δεικνύον τὰς καθ' Ἡρόδοτον κεκαλυμμένας ἁμάξας, ἃς οἱ Σκύθαι εἶχον ἀντὶ κατοικιῶν. Ἔπιθι λ. *κατήρη*, τὸν κεκαλυμμένον.

**καρίκη*· ἀσύνετος. καὶ ἄμεμπτος. — Τονιστέον ἐπὶ τῆς ληγούσης *καρική*. Καρική, ἤγουν βαρβαρίζουσα καὶ ἀσύνετος (ἀκατανόητος). Ἔπιθι λ. *βάρβαρα, βαρβαρόφωνοι, καρβάζοντες, καρβαΐζει, ἐκαρβάνιζεν, κάρβανος, καρικάζειν*. Ἴδε καὶ Σουΐδα λ. *καρικῇ μούσῃ*. — Ἀλλὰ καὶ ἄμπελος *καρικὴ* πιθανώτατα, καίτοι τὸ τοιοῦτον ἐπίθετον δὲν ἐμπεριλαμβάνεται μεταξὺ τῶν παρὰ Πολυδ. ς' 82 μνημονευομένων ὀνομάτων σταφυλῶν, ἀλλ' οὐδὲ καὶ παρ' Ἀθηναίῳ, μνημονεύοντι σύκων μόνον καρικῶν, ἴσως διὰ τὸ εὐτελὲς τοῦ εἴδους, ὡς π. χ. ἐπὶ καρικῶν τράγων ἐλέγετο (ἔπιθι λ. *καρικοὶ τράγοι*). Κατὰ δὲ ταῦτα τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς γλώσσης ἀναγνωστέον: ἄμ(πελ)ος.

κάρκαρα· *οὖλα ὁ διήτω. καὶ τὰ ποικίλα τῇ ὄψει καὶ *ἐπιτυρὰ Σιμωνίδῃ. ἔνιοι τ(ὰ)ς μάνδρας. Ῥίνθων *ταὶ τῇ οὐρανίᾳ ἦρι. — *Πρῶτον ἑρμήνευμα:* ἡ ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξις «οὖλα» προδήλως ἀναγνωστέα «ξύλα». Ξύλα κάρκαρα, ἤγουν ξύλα ξηρά. Ἔπιθι λ. *καρφαλέα*,

καρχαλέος.— Τὸ ἀσφαλὲς τῆς διαγνώσεως κυροῦσι τὰ ἐν τῇ ἐπακολούθῳ γλώσσῃ «*καρκαρίς*», τὰ μετὰ τὴν εὔστοχον ὑπὸ τοῦ ἐκδότου διόρθωσιν τῆς τελευταίας λέξεως, ἐξοβελιζομένης καὶ τῆς μετὰ τὴν λέξιν «φορτίον» τελείας στιγμῆς, ἔχοντα ὧδε: «ξύλων ἢ φρυγάνων (φορτίον ἢ δέσμη)».

καρνεᾶται· οἱ ἄγαμοι· κεκληρωμένοι δὲ ἐπὶ τὴν τοῦ Καρνείου λειτουργίαν. πέντε δὲ ἀφ' ἑκάστης [φυλῆς] ἐπὶ τετραετίαν ἐλειτούργουν.— Οὕτω μετὰ συμπεπληρωμένου τοῦ μιᾶς λέξεως κενοῦ. Τὰ δ' εἰδικώτερα ἔπιθι ἐν Dar.-Saglio, Dict. d. Ant. Gr. et Rom. λ. KARNEIOS (Κάρνειος).

κάρσιον· πλάγιον.— *ἐγκάρσιον* πλάγιον.— *ἐπικάρσια*. πλάγια οὐ κατ' εὐθεῖαν φερόμενα.— Ὁ δὲ Σουΐδας· «*καρσίως* πλαγίως, καὶ *ἐγκαρσίως*» καὶ «*ἐγκάρσιον* πλάγιον» καὶ «*ἐπικάρσιον* πλάγιον, οὐκ εὐθύ».— Ἐν ΜΛΚ ἴδε τὰ ἐν λέξεσι *ἐγκάρσιος*, *κάρσιος* καὶ ἰδίως *ἐπικάρσιος* καὶ πρόσθες τὰ ἐν αὐτῷ ἀμνημόνευτα ἐπιρρήματα. Ἀλλ' ἡ ἐν τῷ λεξικῷ τούτῳ ἐπὶ τῆς λ. *κάρσιος* ἐκφερομένη εἰκασία, ὅτι ἡ λέξις «πιθανώτατα εὔχρηστος μόνον ἐν τοῖς συνθέτοις *ἐγκάρσιος* καὶ *ἐπικάρσιος*» προσκρούει εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκ τοῦ λαϊκοῦ στόματος καθημερινῶς ἀκούομεν σαφέστατα λεγόμενον τὸ ἐπίρρημα «καρσὶ» «ἐδῶ καρσὶ» (*'ς τὸ πλάγι*) ἐν ᾗ ἐννοίᾳ καὶ τὸ ἀρχαῖον «καρσίως».

κάρταλλον· τὸ πλεκτὸν ἀγγεῖον.— Πρβ. Σουΐδαν ἐν τῇ λέξει: *κάρταλλος*. . . «κάρταλλον δὲ βοτρύων τῷ παρακλήτῳ.» κόφινος ὀξὺς τὰ κάτω· καὶ ἔχεις τὸ σημερινὸν «*καρτάλλιον*». Λατινιστί: cartallus=κάλαθος, corbeille.

κάρχνη ἀργυρίς· . .— Ταύτην ὁ Πολυδεύκης (Ζ' 99) ὀνομάζει *κέρχνον*, λέγων: «καὶ τὸν τῶν ἀργυρείων κονιορτὸν κέρχνον». Ἴδε Mitt. d. D. Arch. Institut τ. XXVI (1901) σ. 42³-43.

καταβολίδας· κλάδους.— Οὕτω καὶ σήμερον κοινῶς ὀνομάζονται θηλυκῶς «*καταβολάδες*» οἱ ἀπὸ κορμοῦ δένδρου ἄνευ διακοπῆς τῆς συνεχείας διὰ κάμψεως καὶ λυγίσεως εἰς τὴν γῆν καταβαλλόμενοι καὶ χωννύμενοι πρὸς ῥιζοβολίαν καὶ πολλαπλασιασμὸν τοῦ φυτοῦ κλάδοι.

**καταλέγεσθαι*· ὀδύρεσθαι τὸν τεθνεῶτα.— Ἴδε ἐν ΜΛΚ τὴν λ. *κατάλεγμα* καὶ διάγραψαι τὸν ἀστερίσκον.

**καταμόνας*· τὰς μισθώσεις τῶν ἐργατῶν εἰς χρόνον.— Τουτέστιν εἰς διάρκειαν χρόνου. Τονιστέον εἰς τὴν λήγουσαν: *καταμονάς*.

καταπάλτης· βέλη προετικὸν ὄργανον. καὶ τὸ ἀφιέμενον βέλος.— Τὴν ἐν ἀρχῇ λέξιν «βέλη» διόρθου «βέλους», ὡς ἀξιοῖ ἡ ἔννοια.— Ὅλως ἄλλο ὁ *καταπέλτης*, οὗ τὴν γλῶσσαν ἴδε.

**καταπάτιον*· ἀσαλές. ἢ ἀθροῦν.— Τόνισον ὀρθῶς: «ἄθρουν», διάγραψαι δὲ τὸν ἀστερίσκον. Ἀσαλὲς ἤτοι ἄσαλον, μὴ σαλευόμενον ἐν τῷ ὑγρῷ, ἅτε καὶ ἤ, μετὰ πάτησιν τῶν σταφυλῶν ἐν τῷ ληνῷ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μετὰ τὴν ἐκροὴν τοῦ γλεύκους ὑπολειφθέν, — ἢ ἄλλως ἄθρουν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ἀγγείου, ἐν ᾧ τὸ ὑγρόν, κατακρημνισθέν, τὸ *ὑφίζημα* ἢ *ὑπόστημα* τὸ ἄλλως ὑφ' ἡμῶν καὶ *κατακάθισμα* λεγόμενον.— Ἡ λέξις τῶν μέσων ἑλληνικῶν χρόνων πιθανῶς, ἐν γενικῇ δ' ἔκτοτε χρήσει παρ' ἡμῖν. Ἴδε καὶ τὴν ἐν SGL λέξιν *πάτος*.

κατέβραψε· κατέλαβεν.— *κατέμαρψε*· κατέλαβεν.— Ἐναλλαγὴ ῥῆτα καὶ μῦ ἀξιοσημείωτος καὶ διὰ τὴν μετάθεσιν τοῦ ῥῶ.

**κάτοπτρα*· ἀόρατον.— **κάθοπτρον*· ἀόρατον.— Ἀντιπρβ. «*κάτοπτον*· κάταντες, ἢ φανερόν, ἢ ἄντικρυς». Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπιθὲ τὴν γλ. «*κατοπτρίζεται*· ἐν αἰσθήσει φαντάζεται, ἢ ὁρᾷ», τὴν διδάσκουσαν, ὅτι παρὰ τῷ γραμματικῷ «κάτοπτα» μὲν καὶ «κάθοπτα», ἄνευ ῥῶ, τὰ φανερὰ ἢ ὁρατά, «κάτοπτρα» δὲ ἢ «κάθοπτρα» τὰ ἐν αἰσθήσει φανταζόμενα ἢ ὁρώμενα. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω «*καίθοπτεύει*».— Κατὰ ταῦτα, διαγραφομένων τῶν ἐν ἀρχῇ δύο ἀστερίσκων, διορθωτέα μὲν ἡ πρώτη γλῶσσα εἰς «*κάτοπτρα*· ἀόρατ(α)» ἀντιστοίχως ἐν πληθυντικῷ, ὡς ἐν «*κάθοπτρον*», εἰς ἑνικόν, ἐξοβελιστέα δὲ ἡ ἐν γλ. «*κατοπτρίζεται*» μετὰ τὴν λέξιν «φαντάζεται» ὑποστιγμή.

κέαρνα· σίδηρα τεκτονικά, ἢ *σκτινά. ἢ ἀξίνην.— *κέρνα*· ἀξίνη.— Ἡ ὑπ' ἀστερίσκῳ συστὰς γραμμάτων παρέχει ἐπαρκῆ τὰ στοιχεῖα πρὸς διάκρισιν τῆς ὑπ' αὐτὴν κεκαλυμμένης λέξεως «σκ(έπαρ)ν(α)». *Σκέπαρνον* τῷ ὄντι (τὸ μὴ τεκτονικὸν) κατὰ τὴν οἰκείαν γλῶσσαν, ἣν ἴδε, ἐκαλεῖτο ὁ ἀμφίστομος πέλεκυς. Αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑπὸ τῆς ἐν γλ. *κέρνα* ἐπιφερομένης εἰς ἑρμηνείαν ἀξίνης σημαινόμενον: «*ἀξίνη*· δίστομος πέλεκυς».

κειρύλος (Ar. Av. 300)· τοῦτον ἔνιοι *κήρουν (κουρέα?) λέγουσιν. ἔστι τὲ ὄρνεον. Ὁ δὲ Ἀντίγονος τῶν ἀλκυόνων τοὺς ἄρρενας κηρύλους φησί.— *κηρύλος* (Ar. HA VII 5, 7)· ἄρσην ὄρνις συνουσιαστικός. τινὲς δὲ ἀλκυόνα (Alcm. fr. 21).— Παρὰ τὰ ἐν τῇ δευτέρᾳ γλώσσῃ διόρθου τὰ ἐν τῇ πρώτῃ κακῶς ἔχοντα ὧδε· «*κειρύλος*.

τοῦτον ἔνιοι κηρ(ύ)λον λέγουσιν. ἔστι (δ)ὲ ὄρνεον. Ὁ δὲ Ἀντίγονος τῶν ἀλκ(υ)όνων τοὺς ἄρρενας κηρύλους φησί.— Ἔπιθι καὶ γλ. «*κίρυλος*· . . καὶ ὀρνέου εἶδος ⟨κηρύλος⟩».

κερχνώμασι (Eur. Phoen. 1391) τραχύσμασι . . καλοῦσι δὲ καὶ τὸν περὶ τὰς ἴτυς τῶν ἀσπίδων κόσμον, καὶ ποτηρίων ἐπιχείλων· λέγονται δὲ καὶ *νικακίδες.— Ἔπιθι τὰ ἐν γλ. *κατακερχνοῦται* καὶ διόρθου τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξιν εἰς (π)ι(ν)ακίδες, κατὰ τὰ ἐν Ath. Mitt. τ. XXVI (1901) σ. 43 δειχθέντα.

κεχραμένη· ῥερυπωμένη. *παραγαπωμένη. *πικραινομένη (λ. 543 ?).— Πρθ. γλ. «*κεχραμαί*· εἶδος πορνείας», καὶ διόρθου τὴν δευτέραν τῶν ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξεων κατ' ἀκόλαστον ἔννοιαν εἰς «π(ε)ραινομένη» (Σουΐδας ἐν λ. *περαίνειν*. Ἡσύχιος πολλαχοῦ). Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τὸν πρῶτον ἀστερίσκον λ. «παραγαπωμένη», προδήλως ἐκ παραναγνώσεως λαβοῦσα γένεσιν, πιθανώτατα εἶχεν ἐν τῷ κειμένῳ ὧδε: «π(ρο)αγ(ωγευο)μένη». Οὕτως ἀναγινώσκομεν κατὰ σειρὰν τὰ εἰς τὸ λῆμμα προσήκοντα: «ῥερυπωμένη. προαγωγευομένη. περαινομένη».

κῆδος (Plat. Civ. 605 D) κηδεία. πένθος, λύπη. φθορά. συγγένεια. *νηστεία . . — Διόρθου τὸ ὑπ' ἀστερίσκῳ: «(κηδ)εστεία», ἢ ὀρθότερον «*κηδεστία*». ἀποβλέπων εἰς τὰ ἐν λ. *κηδεστική*.

κῆ . . τάφος.— HES. 51 *κυδὰρ* . . πένθος κλπ. — *κύδαρ*· τάφος.— Κατὰ ταῦτα συμπλήρωσον ὁμοίως τὴν ἐπικεφαλίδα: *κῆ[δαρ]*. «*κῆδαρ*· τάφος».

κηρίωμα (Soph. fr. 644) *ὁμίλημα. ἔστι γὰρ τὸ κηρίον ᾧ προσεικάζει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Φιννιδῶν.— Ἐξοβέλισον τὸν ἀστερίσκον γράψας «ὁμ(οίω)μα».

κίδαρις· πῖλος βασιλικὸς ὃν καὶ *τιάραν* ἔνιοι δὲ *κίταριν* διὰ τοῦ τ κλπ.— *κίτταρις*· διάδημα. ὃ φοροῦσι Κύπριοι· οἱ δὲ τὰ διαδήματα φοροῦντες *κίτταροι* λέγονται.— Ἐκ τούτων διδασκόμεθα ὅτι οἱ Κύπριοι προέφερον τὴν λέξιν διὰ διπλοῦ ταῦ.

Μετὰ τὴν γλῶσσαν *κίκερος*.

**κίβερροι*· ὠχροί. Μακεδόνες.— Τὸ *β* προφανῶς ἐκ πλάνης, ἀντὶ κ. ὡς δεικνύει αὐτὴ ἡ μετὰ τὴν γλ. *κίκερος* θέσις τῆς λέξεως ἐν μέσῃ τῇ σειρᾷ τοῦ «κικ». — Ἐπαναφέροντες δὲ τὸ ὄνομα εἰς τὸ ὑγιὲς καὶ ἀναγινώσκοντες ὧδε· «*κίκερροι*· ὦχροι. Μακεδόνες», εὑρί-

σκομεν ἐνταῦθα «ὄσπριον λαθύρῳ ἐοικὸς» ὡς ἐν τῇ γλώσσῃ «*ὦχρος*» ὁρίζεται, τὸν λατινιστὶ cicer, γαλλιστὶ δὲ pois chiche, τὸν διατηρήσαντα τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν Κρήτῃ καὶ εἴ που ἄλλοθι. Ἡμεῖς ἐνταῦθα δεικνύομεν τὸν «*ὦχρον*» διὰ τοῦ ἑτέρου ὀνόματος «λαθοῦρι» (λάθυρος).

**κλαιόν*· τὸ κανοῦν.— Ἀξιοπαρατήρητον ἐνταῦθα ὅτι καλαθοειδές τι πλέγμα, ταρρὸς ἢ τάλαρος, γαλλιστὶ λέγεται καὶ claie καὶ clayon. Ἀλλ' ἐπ' οὐδετέρας τῶν δύο τούτων συγγενῶν λέξεων μεταξὺ τῶν ποικίλων ἑλληνικῶν ὀνομάτων τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν τῷ ἀξιολογωτάτῳ ΓΕ λεξικῷ τοῦ Courtaud-Diverneresse ἀπαντᾷ ὁ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενος ἑλληνικὸς ὅρος. Ἐν ΜΛΚ ἡ λέξις ἀκαταχώριστος. Τὰ παρὰ Littré ἴδε ἐν λ. claie.

κλᾶν· κάμπτειν... τέμνειν ἀμπέλους, ὅπερ ἡμεῖς *κλαδεύειν*.— Ταῦτα λέγει ὁ Ἡσύχιος, ὅστις ἐν λ. «*βίσβην*» δηλῶν ὅτι οὕτως ὑπὸ τῶν Μεσαπίων ἐκαλεῖτο τὸ ἀμπελοτόμον δρέπανον ἐπάγεται· «καὶ ἑορτὴν *Βισβαῖα*, ἣν ἡμεῖς *κλαδευτήρια* λέγομεν».— Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ γραμματικοῦ κληρονομήσαντες τὰς λέξεις «*κλαδεύω, κλάδευμα*, τὸ ἐνιαχοῦ λεγόμενον καὶ *κλάδος* (οὐδετέρως), ἀγνοῶ μὲν ἂν που περιεσώσαμεν καὶ ἑορτὴν ἢ πανήγυριν ὑπὸ τὸ ὄνομα «κλαδευτήρια». ἀλλὰ *κλαδευτήρια* γενικῶς ὀνομάζομεν τὰ ἀμπελοτόμα δρέπανα.

κλαρία·... κλήματα, ἀμπελόφυλλα.— Διόρθου: ἀμπελόφυτα παρὰ τὰ ἐν τῇ ἑπομένῃ γλώσσῃ «*κλαρίον*· ἀμπελόφυτον».

**κλάριοι*· κλάδοι.— Ἰδοὺ καὶ τρίτη γλῶσσα παραδιδοῦσα εἰς ἡμᾶς αὐτὴν τὴν μορφὴν ὑφ' ἣν μετὰ πέντε ὅλους αἰῶνας ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡσυχίου λέγομεν ἐπὶ κλάδου τὴν λέξιν *κλαρί*. Διαγραπτέος ἄρα ὁ ἀστερίσκος.

**κλέα Γῆς*· βοήματα. ῥήματα.— Ὅτι ὁ ἐν Δελφοῖς ὀμφήεις λίθος τῆς θεᾶς Γῆς κατὰ ποικίλους τρόπους ἀπεκρίνετο εἰς τὰ ἐρωτήματα ἢ τὰς ἀπορίας τῶν εἰς αὐτὸν προσερχομένων προσκυνητῶν ἔχομεν βέβαιον. Βοήματα, ῥήματα τῆς θεᾶς Γῆς μετεδίδοντο διὰ θείας «*ὀμφῆς*», φήμης θείας, κληδόνος θείας, φωνῆς, δόξης, πνοῆς, ἀλλὰ καὶ δι' ὀνείρου φαντασμάτων, ὡς ὁ Ἡσύχιος ἐν τῇ λέξει *ὀμφὴ* παραστατικώτατα ἐν βραχυλογίᾳ μαρτυρεῖ.— *Κλεῖν* ἐλέγετο τὸ οὕτως ἐπιφημίζειν (ἔπιθι τὴν λέξιν)· *κληδὼν* δὲ ἡ τοιαύτη φήμη ἢ δόξα

(ἔπιθι τὰς λέξεις *κλειδόνα καὶ κληδών*). — Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων εὐνόητον ὅτι *κλέα* Γῆς ἀπεκλήθησαν αἱ κληδόνες αὐτῆς. Ἴδε τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐν πλάτει ἐν Διεθνοῦς Ἐφημ. Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας τ. Ε' (1902) σ. 336-448 ἐξητασμένα.

κνά[μ]πτομαι· κακοῦμαι καταπονοῦμαι, καταξύομαι. — *κνάπτειν κελεύω γλῶσσαν*· συνέχειν ἐντὸς τῶν ὀδόντων κελεύω τὴν γλῶτταν. — Ὀρθῶς ὁ ἐκδότης, λόγῳ τῆς τε τάξεως τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐν τῇ γλώσσῃ σαφοῦς ὑπαγορεύσεως, ἐξωβέλισεν ἐν ἀγκύλαις τὸ *μῦ*. (Ἰδὲ καὶ τὰς λέξεις *ἄγναπτον, κναπτόμενον, κνάφοι, κνάφου δίκην*). — Εἰς τοῦτο δὲ τὸ οὕτως ἐξωρισμένον γράμμα δοτέα θέσις ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν συνεξεταζομένων λημμάτων, τῷ «*κνάπτειν*», καθ' ὑπόταξιν εἰς τὸ κέλευσμα τῆς ὑπ' αὐτῷ ἑρμηνείας. Διότι ἐνταῦθα ὁ λόγος, οὐχὶ περὶ *ξέσεως* ἢ *ξάνσεως*, ἀλλὰ περὶ *κατασχέσεως* τῆς γλώσσης ἐντὸς τοῦ ἕρκους τῶν ὀδόντων, περὶ κάμψεως· ἔχομεν δ' ἤδη μικρὸν ἀνωτέρω ὑπ' αὐτοῦ τοῦ γραμματικοῦ δεδομένον τὸν ὀρθὸν ὁρισμόν: «*κνάπτει*· κάμπτει, κατίσχει». — Ἀνάδραμε καὶ εἰς τὰ ἐν Γ ἀνωτέρω ὑπὸ τὴν λέξιν «*γναμπτὰ*» τεθειμένα. — Κατάταξις μετὰ τὴν λ. *κνάμπτει* καὶ πρὸ τῆς λ. *κναπτόμενον* ἡ ἑξῆς· *-κνὰξ- κνάπτειν κελεύω γλῶσσαν κνάπτομαι*.

κνέφαλλον· (Ar. fr. XIV p. 957. Eur. fr. 277) τύλη. ἣν δὲ ἡμεῖς τύλην, οἱ Ἀττικοὶ τυλεῖον καὶ πτίλον καὶ προσκεφάλαιον. — Ἀντιπαράβαλε καὶ τὰ ἐν Γ ὑπὸ τῇ λέξει «*γνάφαλος*» ἀνωτέρω κείμενα. Καὶ ἔπιθι τὰ παρὰ Σουΐδᾳ ἀκόλουθα· 1) *γνάφαλοι*· «ἔδοξέ τις ἐν τῇ τύλῃ πυροὺς ἔχειν ἀντὶ γναφάλων», πτίλων τῶν ὑπὸ γνά(φ)οις κειμένων. — 2) *γναφεὺς* κοινῶς διὰ τοῦ *γ*, ἀττικῶς δὲ διὰ τοῦ *κ*· *κνάφος* δέ ἐστιν ἀκανθῶδές τι, ᾧ ξύουσι τὰ ἱμάτια, παρὰ τὸ *κνῶ*, ὅ ἐστι ξύω. — 3) *τύλη* ἡ στρωμνή, οἷον «ἔδοξέ τις ἐν τῇ τύλῃ πυροὺς ἔχειν ἀντὶ γναφάλλων, καὶ παιδάριον ἐγέννησεν ἄρρεν». — Ἐξ ὧν καὶ περισσῶς διὰ τοὺς διστάζοντας κυροῦται τὸ εὔστοχον τῆς ἐπὶ τῆς ἄνω μνημονευθείσης γλώσσης «*γνάφαλλος*» γενομένης διορθώσεως τοῦ ἑρμηνεύματος «πίλος» εἰς «πτίλον». Ἐντὸς στρωμνῆς ἢ προσκεφαλαίου ὅσην θέσιν ἔχουσιν οἱ ἐν τῷ ὑπὸ Σουΐδᾳ μνημονευομένῳ ὁράματι «πυροί», τόσην καὶ οἱονδήποτε «πίλημα».

κόβαρος (Byz.?)· ὄνος· ⟨millepeda⟩. — *ὄνος* . . . καὶ τὸ περὶ τὰ τῶν ὑδάτων ἀγγεῖα πολύπουν ζῷον καὶ συστρεφόμενον, ὡς κύα-

μος. . . — *ὄνος ἰσόσπριος* (Soph. fr. 535)· ἔστι δὲ ζῶον πολύπουν, ὀσπρίῳ ὅμοιον, ὃ καὶ ἴουλόν τινές φασιν. — *ἴουλοι*· . . καὶ ζῶον πολύπουν, ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν ὄνον. τινὲς δὲ καὶ τὸν ἐπὶ ταῖς ὑδρίαις γινόμενον ὄνον πολύποδα καὶ συστρεφόμενον *ἴουλον* καλοῦσιν. — *σηνίκη*· . . καὶ ζῶον πολύπουν ὅμοιον τοῖς κατοικιδίοις ὄνοις. — Τὸ ζωΰφιον τὸ κατὰ τὸ λῆμμα «*κόβαρος*» οὕτω καλούμενον (ἴδε καὶ SGL λ. *κουβάριον-κουβαρίς*) ταὐτίζεται πρὸς τὴν σήμερον ὀνομαζομένην *κουβαρίδα*, τὴν τὸ σῶμα οὕτω περὶ ἑαυτὸ συστρέφουσαν, ὥστε τοῦ φολιδωτοῦ νώτου περικαλύπτοντος τὸ ὑποκάτω πολύπουν μέρος τοῦ σώματος προσλαμβάνει σφαιροειδὲς σχῆμα, μεγέθους πίσου, ὅμοιον πρὸς ἀγαθίδα ἢ τολύπην, τὸ καθ' ἡμᾶς *κουβάριον* νήματος. Ἔχει δὲ λατινιστὶ μὲν δάνειον τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα oniscos, ἀλλὰ καὶ δεύτερον (τοῦτο λατινικὸν) porcellio, ἐξ οὗ τὸ ἰταλικὸν porcellato, γαλλιστὶ δὲ ὄνομα cloporte. — Ὡς χαρακτηριστικὰ δὲ ἐπιμελοῦς ἐξετάσεως, καὶ χρήσιμα εἰς τὸ ἐξεταζόμενον θέμα παραλαμβάνομεν ἐκ τοῦ Γαλλοελληνικοῦ Λεξικοῦ Courtaud-Diverneresse τὰ ἐπὶ τῆς λέξεως cloporte γεγραμμένα: «cloporte s. m. insecte à pieds nombreux, ἡ κουβαρὶς -δος. Dsc. 2. 37; ὁ πολύπους (Gal) κατοικίδιος ὄνος et ὀνίσκος et (Soph.) ἰσόσπριος ὄνος ou simplement ὁ ὄνος. Th H. Pl. 4-4 et ὀνίσκος». — Κατὰ ταῦτα, ὀρθῶς μὲν ἔχουσι τὰ ἐν Ἑλλ-Γαλλ. Λεξικῷ Θ. Ἠπίτου: «*κουβαρίδα, -ας*, ἡ [δημ.] *κουβαρὶς*. . . cloporte n. f.», πεπλανημένως δ' ἐν Γαλλοελληνικῷ τοῦ αὐτοῦ ἡ *κουβαρὶς* ταὐτίζεται πρὸς τὸν *σαρανταπόδαρον*, τὸν πολύποδα μέν, ἀλλὰ μὴ *κουβαριαζόμενον*. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ προμνημονευθέντι λεξικῷ τοῦ Courtaud-Diverneresse ἐπὶ τῆς λέξεως mille-pieds, μετὰ τὰς λέξεις «χιλιόπους, μυριόπους, πολύπους» ἀπροσφόρως εὕρηνται ἀναγεγραμμένα τὰ εἰς μόνην τὴν cloporte ἁρμόττοντα «ὀνίσκος, ὄνος, κουβαρίς». — Διὰ δὲ τὰ ἀναγόμενα εἰς τὸν λόγον τῆς πρὸς *κουβάριον* (τολύπην ἢ ἀγαθίδα) νήματος ἐξομοιώσεως τοῦ πολύποδος ἰσοσπρίου ὄνου, παραπέμπομεν καὶ εἰς τὰς λέξεις glomero καὶ glomus -eris τοῦ Λατινογαλλικοῦ λεξικοῦ Quicherat-Daveluy καὶ εἰς τὰ παρὰ Littré (Dict. de la langue Française) ἐν λ. agglomérer ἐπισταμένως ἐξητασμένα.

κογξ· ὁμοίως *πὰξ* ἐπιφώνημα τετελεσμένοις. καὶ τῆς δικαστικῆς ψήφου ἦχος, ὡς ὁ τῆς κλεψύδρας. παρὰ δὲ Ἀττικοῖς *βλόψ*. — Τρεῖς

διαφόρους ἤχους ἐνταῦθα ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὁ γραμματικός· τὸν τῆς δικαστικῆς ψήφου *κόγξ*, τὸ ἐπὶ τοῖς τετελεσμένοις ἐπιφώνημα *πάξ* καὶ τὸν τῆς κλεψύδρας ὑγρὸν ἦχον *βλόψ* Κατὰ ταῦτα τὸ κείμενον ἐλέγχεται ὑπὸ κακῆς στίξεως καὶ παρεμβολῆς ἐν τέλει τοῦ συνδέσμου «δὲ» συγκεχυμένον καὶ δεόμενον διορθώσεως τοιᾶσδε: «*κόγξ*· ὁμοίως *πάξ* ἐπιφώνημα τετελεσμένοις(,) καὶ τῆς δικαστικῆς ψήφου ἦχος, ὡς ὁ τῆς κλεψύδρας παρ' Ἀττικοῖς *βλόψ*».

κοδομεύει· φρύγει τὰς κριθάς. καὶ *ἔργον οἰκοδομεῖ.— Ἀναγνωστέον οὕτω: *κοδομεύει*· φρύγει τὰς κριθάς. καὶ ἔργον (ἡ) κοδομε(ία). Οὕτω δὲ διορθωτέα καὶ ἡ ἐπικεφαλὶς τῆς μεθεπομένης γλώσσης *κοδομία* διαγραφομένου τοῦ ἀστερίσκου: *κοδομ(ε)ία*· ἰπν(ε)ία. φρυκτ(ε)ία. ἀλετρ(ε)ία.— Ἰπνεύω, φρυκτεύω, ἀλετρεύω. Ἴδε ἐν ΜΑΚ.

κοκκύζει· ταράσσει· φωνεῖ ὀξέως.— Ἔπιθι γλ. *κρουτεῖται*. (scrutatur)· κοκκύζει.

κοκκύμηλα· ὁ καρπός . . .— Ὁ Σουΐδας ἐν τῇ λέξει: «τὰ παρ' ἡμῖν λεγόμενα *βριίκοκκα*».

κολόχειρ· χείραργος.— *κυλλὸς* (Hippocr.)· χωλός. καμπύλος. (κολόχειρ).— Ὁ σήμερον *κουλο-* ἢ *κουλλοχέρης*.

κόμαρος· φυτόν τι, ὅπερ φέρει καρπὸν μιμαίκυλον.— *κύμαρος*· κόμαρος...— Ἔπιθι καὶ λ. *μιμαίκυλον*.— Ἐκ τῆς δευτέρας μορφῆς «κύμαρος» τὰ σημερινά: «*κούμαρα-κουμαριά*».

κοννοφόρων· *σκολλυνφόρων.— Ἐξοβελιζομένου τοῦ νῦ ἐξυγιάζεται τὸ ἑρμήνευμα.— Ἴδε γλ. «*κόννος, σκόλλυς, μαλλός, κρωβύλος, ἵερωμα, κρέξ, κόρυφος*».

κόραξ· τὸ γινωσκόμενον ζῶον, καὶ ἕτερον στεγανόπουν, καὶ ἰχθύς ποιός καὶ τῶν ἀλεκτρυόνων ἄκρα ῥύγχη.— Εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἀπαριθμήσεως πρόσθες καὶ τὰ ἐν λ. «*φαλάγγια*· στρογγύλα ξύλα καὶ σύμμετρα. Ἀττικοὶ δὲ *κόρακας*». Ἔπιθι καὶ Σουΐδαν ἐν τῇ λέξει.— Ἴδε καὶ SGL λ. *κόραξ* 2, 3.

**κορκόδρυα*· ὑδρόρυα.— Μήπως «*(ἀκ)ρό(δ)ρυα*»;

κοροκόσμια· τῶν παρθένων [κοσμήματα].— Ἡ τοῦ παρ' Ἡσυχίῳ κενοῦ συμπλήρωσις ἀπὸ τοῦ Σουΐδα ἐν τῇ λέξει.— Ἔπιθι καὶ γλ. *«*κωμμωνία*» καὶ «*πλαγγών*».

κόρος· πλησμονή. . . καὶ μέτρον σιτικόν. . . -*κόρος*· πλῆθος. . . καὶ μέτρον.— Ἴδε ἐν SGL τὰ ἐπὶ τῆς λέξεως *κόρος*, ὁ Hebrew,

kor, a mesure» ἀναγεγραμμένα, καὶ πρόσθες ἐκεῖ τὰς τοῦ Ἡσυχίου ἄνω δύο μαρτυρίας· ἀλλὰ — καὶ τὸ σπουδαιότερον — τὴν ἐκ τοῦ Δικτυνναίου ἐν Κρήτῃ (Μονὴ Κυρᾶς Γωνιᾶς-Μένιες) μαρτυρίαν τῆς προσφάτως ἐκδοθείσης ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ δὶς ἀπαντᾷ ἡ λέξις εἰς πληθυντικὴν δοτικὴν «κόροις», ἐπακολουθουμένη καὶ ὑπ' ἀριθμητικοῦ σημείου. — Περὶ *κόρου*, τοῦ σημερινοῦ μέτρου βάρους ἢ χωρητικότητος. ἴδε τὰ ἐν Θ. Ἠπίτου ΕΓΛ λ. *κόρος*.

κόρτος· ὁ ἐν τοῖς κυσί. *κροτὸς ⟨κρότος?⟩. — Ἀδιστάκτως διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος ὁ πρὸ τοῦ «κροτός», ἀναβιβαζομένου τοῦ τόνου εἰς τὴν παραλήγουσαν: «κρότος». Ἔπιθι λ. «*κρότοι*· οἱ κρ(ό)τ(ω)νες» καὶ λ. «*κρότων*· ... καὶ τὸ ζῷον τὸ ἐν κυσὶ καὶ βουσὶ γινόμενον ...».

κορύσσει· *κρύπτει. μάχεται. ταράσσει κλπ. — Τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξιν ἀνάγνωθι ὀρθῶς ὧδε: κ[ο]ρύπτει. Ἴδε γλ. *κορύπτει* καὶ *ἐνοιάδες*.

κόρυφος· κόρυμβος γυναικεῖος. οἱ δὲ *μᾶλλον τὰ τῶν παιδίων *κορυφάνια. — *κόρυμβον*· ... καὶ καθόλου πάντα τὰ μετέωρα καὶ εἰς ὕψος ἀνατείνοντα κορύμβους λέγουσιν, ὅθεν κόρυς. κύρβις κυρβασία. — *κρωβύλος*· ὁ μαλλὸς τῶν παίδων ἢ ὁ κόρυμβος τῆς [κόμης]. ἐκ πλοκῆς γάρ ἐστιν ἀνηνεγμένη ἀπὸ μέσου τοῦ μετώπου ἐπὶ τὴν κορυφήν. — Οὕτω συμπληρωθέντος τοῦ ἐν τῇ γλ. *κρωβύλος* κενοῦ, διόρθου ὑπὸ ταύτῃ ὁδηγῷ τὸ ἐν τῇ γλ. *κόρυφος* ὑπὸ τὸν πρῶτον ἀστερίσκον κακῶς ἔχον, ὧδε: «οἱ δὲ *μαλλὸν* τ⟨ὸν⟩ τῶν παιδίων», ἐπιτάσσων ἐν συνεχείᾳ τὴν ἐν τέλει κειμένην ὑπ' ἀστερίσκον λέξιν, οὕτω διωρθωμένην: κορυφα(ῖον)· ἤτοι: «οἱ δὲ μαλλὸν τὸν τῶν παιδίων κορυφαῖον»

**κουμάσιον*· τὸ τῶν ὀρνίθων οἴκημα. — Οὕτως ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ κατὰ τόπους, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ, ἀκούεται: «τὸ κουμ(ά)σι».

κουρίδιον· παρθένιον. καὶ τὴν ἐκ παρθενίας ἄνδρα. — Προφανῶς ὑπάρχει κενόν, συμπληρωτέον οὕτω: ἄνδρα [γημαμένην].

κούταρον· τῶν *ὀσπητίων. — Παρὰ τὰ ἐν γλ. *κύτταροι* καὶ *κύτταρος* ἀνάγνωθι: «τῶν σφηκιῶν».

κραδίης νόμος (Hipponax)· νόμον τινὰ ἐπαυλοῦσι τοῖς ἐκπεμπομένοις φαρμάκοις. — Ἀποβλέπων εἰς γλ. *κραδησίτης* διόρθου: «φαρμακοῖς».

κραμβακ *τέλος· ξηρὸς καὶ καπυρός. — Ἀποβλέπων εἰς τὰς γλ.

«*κηλὸν* (Iones) ξηρόν» καὶ «*κράμβον-κραμβότατον*», διόρθου τὸ λῆμμα οὕτω πρὸς ἰσόρροπον ἀπόδοσιν τῆς διπλῆς ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἀποχρώσεως: «*κρ(ι)μβ(άκη)λος* (ἢ -ηλός)· ξηρὸς καὶ καπυρός».

κρανία· . . εἶδος δένδρου.— Ἡ σήμερον *κρανιά*.

κρασέρα· ἀλευρόττησις.— *κραῖρα* (Lacones)· κόσκινον.— Ἡ ἄλλως καὶ *κρησέρα*, ἡ οὕτω *κρησάρα -έρα* καὶ σήμερον κοινῶς ἀκουομένη· τὸ *κόσκινον*, ἡ *σήτα* (οὕτω διὰ τοῦ ἦτα γραπτέα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου *σήθω*, οὐχὶ *σίτα* ὡς ἐν ΜΑΚ) Ἴδε καὶ γλ. *σητάνιοι* καὶ *τρίμηνοι*.

κρατεροφ όρος*· γενναῖος.— Ἢ «*κρατερόφρονος*· γενναίου» ἢ «*κρατερόφρων*· γενναῖος», κατὰ τὰ ὑποκάτωθεν ἐν COD 99 καὶ HES 4000 ἐνδεδειγμένα.

κράφα· ᾧ οἱ κηπουροὶ τοὺς *βόλους ἀπάγουσιν.— Γραπτέον ὀρθῶς «(τὰς) βώλους».— Ἔπιθι δὲ γλ. *θρῖναξ*, *κτηδὼν* καὶ *λίστρον*.— Ὅμοιόν τι πρὸς τὸ σημερινὸν *κτένιον*.

κρέμυον (Boeoti)· κρόμυον.— *κίδαλον*· κρόμμυον.— *κρόμμυα*· τὰ κρομμυοπώλια.— Οὕτω καὶ σήμερον *κρεμμύδι* καὶ *κρομμύδι*.

κρηνάγχη· ἀρχὴ ἐπὶ τῆς ἐπιμελείας ὕδατος.— Διόρθου· *κρηνά(ρ)χη[ς]*, καὶ ἔπιθι Dar-Saglio Dict. Ant. gr. Rom. λ. épimélêtai, σ. 668.

κρικάδεια· Ἴδε ἐν Ε ἀνωτέρω τὴν λ. *ἐγκρικάδεια*.

κρίνα· ἄνθη. . ἡ μᾶζα (Attici). ἄμεινον δὲ θυμιάματα ἢ τὸ *μέλι φυρατὸν ἡδὺ τὸ λευκόν.— Μὴ «τὸ μελ(ί)φυρ(το)ν»; Ἡ λέξις μεταφορικῶς ἀπαντᾷ ἐν *Ἀνθολ. Παλατίνης* Γ 270: «ἡ μελίφυρτος ἐκείνη ἤθεος ἁρμονίη».

κριός· ῥόπαλον πολιορκητικὸν . ὄργανον ἀσπίδων — Ἴσως γραπτέον «ὄ(χ)ανον ἀσπίδων».

κρόκος· τὸ *κροτόν. . . — Γράφε· «τὸ (φυ)τόν».

κροκύς· ἡ *ἐχίδνιος βοτάνη.— Πρβ. λ. *γναφάλιον*· βοτάνη (Diosc. III 132). Ἔπιθι καὶ Πολυδεύκους Ι 40.

κροταφίς· σιδηρᾶ σφῦρα *ἄκμη (ἐκ) τοῦ ἑτέρου ὀξὺ ἔχουσα, ἐκ δὲ τοῦ ἑτέρου κρόταφον.—Τὴν ὑπ᾽ ἀστερίσκῳ λέξιν ἀνάγνωθι «ἄμη» («σιδηροῦν σκεῦος» καθ᾽ Ἡσύχιον, «τεκτονικὸν ἐργαλεῖον» κατὰ Σουΐδαν).

κρότοι· οἱ κρ(ό)τ(ω)νες, οὐχὶ «κροτῶνες».— Ἴδε ἀνωτέρω λ. *κόρτος*·

κρουερ! (Lacon.) τοῦ φοβεροῦ· Συμπλήρωσον: *κρουερ[οῦ]* καὶ ἔπιθι λ. *κρυερόν*.

κρουπα λίας*· κλεῖδας.— Ἔπιθι λ. «*κλεῖδα*· ὑποδήματος εἶδος. Κρῆτες»· καὶ παρὰ τὰ ἐν τῇ ἡγουμένῃ γλ. *κρούπανα* γράφε καὶ ἐνταῦθα *κρουπα(ν)ίας*.

κρωβύλος. Ἴδε ἀνωτέρω λ. *κόρυφος*.

κτηδών· τριόδους.— Ἔπιθι λ. «*τρίοδος καὶ τριόδους πληθυντικῶς*» ἐν τέλει (ὅπου παραδόξως ἀναγινώσκομεν· «καὶ τρίαινα» ὅ ἐστι «τριόδους» *ἑνικῶς)* καὶ λ. *θρῖναξ, θυννάζοντες, τρίαινα*.—«Κτηδών» τὸ καθ' ἡμᾶς «κτένιον». Ἴδε τὴν λέξιν ἐν ΜΑΚ.

? *κτίτερ*· κτίστης.— Ἐν ἧ θέσει κεῖται ἡ λέξις ἀξιοῖ ἐν τέλει ἄλφα. Ὅθεν ἀναγνωστέον λακωνιστὶ «*κτίταρ*» = κτίτας, κτίστης.

**κτύναι* ἢ *κτ·ῖναι*· χωρήσεις προγονικῶν ἱερείων. ἢ δῆμος μεμερισμένος.— Ὀρθῶς κειμένης τῆς καὶ δι' ὑψιλὸν γραφῆς διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος μετὰ διόρθωσιν τῆς πρώτης ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ λέξεως εἰς «χωρ(ί)σεις» ἤτοι μερισμούς.

κύβεθρα· τὰ τῶν μελισσῶν (cf. σίμβλαι).— *κύψελον*· κύβερτον μελισσῶν.— Τῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ γλώσσῃ λέξεως «*κύβερτον*» τὸ ὑποκοριστικὸν (κυβέρτιον) σῴζεται εἰς κοινὴν χρῆσιν ἐν Λευκάδι, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἑπόμενος στίχος ἐν «Φωτεινῷ» (Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, *Βίος καὶ ἔργα* τ. Γ' σ. 356 καὶ 402): «μάντρα γιὰ τὰ πρόβατα, μιὰ δεκαριὰ *κυβέρτια*».

κύβηλις· τινὲς τὴν τυροκνῆστίν φασιν.— Ἔπιθι λ. *τυρόκνηστιν*, καθ' ἣν καὶ διόρθου ἐνταῦθα: «τὴν τυρ(ό)κν(η)στ(ι)ν φασίν».

κύβηνα· σκήνωμα.— Πιθανῶς «κύβη(μ)α».

κυλικία· ἡδιάτης ἐπὶ τόπου. Ἴδας.— Μήπως ἀναγνωστέον ὧδε: *κυλικ(ε)ία*· ἡδ(εῖ)α τοῖς ἐπὶ (π)ό(τ)ον»; Ἔπιθι τὰ παρὰ Πολυδεύκει ἐν ς' 108 ἐπ. περὶ *συμποτικῶν* καὶ *κυλικείων ζητημάτων* κείμενα.— Ἐν ΜΑΚ εὕρηται μόνον τὸ οὐσιαστικὸν *κυλικεῖον* καὶ τὸ ἐπίθετον *κυλίκειος, κυλίκειον*.

κυλαίνων κάτω· Σοφοκλῆς Φαίδρᾳ (fr. 620). Τὰ ὦτα καταβαλών, ἧπερ οἱ σαίνοντες . . ποιοῦσιν.—Ἆρά γε ἐν τῷ κενῷ «κύνες» ἔκειτο ἢ «ἵπποι»; Διότι καὶ τούτων καὶ ἐκείνων τοιοῦτο τὸ ἔθος, τὸ διὰ τοῦ ῥήματος *τσουλόνω* κατὰ Ἠπίτην ἐν ΛΕΓ δηλούμενον. Τὸ ῥῆμα «κυλαίνω» ἀθησαύριστον ἐν ΜΑΚ.

κυνδάλη· παιδιά τις . . . Κυνδάλους γὰρ ἔλεγον τοὺς πασσάλους καὶ κυνδαλοπα*ίστην τὸν πασσαλιστήν.— Ὁ Πολυδεύκης ἐν Θ' 120 λέγει· «ἔνιοι δὲ τῶν Δωριέων ποιητῶν τὸν ὧδε παίζοντα *κυνδαλοπαίκτην* ἐκάλεσαν», —ἀπὸ τοῦ «παίζω» δηλονότι.— Ἀλλ' ὁ Ἡσύχιος, ἂν ἔγραψεν ὄντως *κυνδαλοπαίστην*, ὡρμήθη ἀπὸ τοῦ «παίω». Μνημονευτέον δὲ ὅτι ἔργον ἐπεβάλλετο εἰς τὸν πασσαλιστὴν ἡ *πλῆξις* καὶ *ἔκκρουσις* παττάλου διὰ παττάλου.

κυνοραϊσταί· κροτῶνες.— Διορθωτέον καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἀνωτέρω ἐν λ. *κόρτος*, «κρότωνες».

κυνοῦραι ἀστράγαλοι.— Μνήμων τῶν ἐν λ. «*ἀστραγάλας*· τὰς πονηρὰς . . κακοηθεῖς κύνας.— *ἀστραγάλη* . . . ἡ κακοηθὴς κύων», ὅρα μήπως ἀναγνωστέον «ἀστραγάλαι» ἤγουν «πονηραί, κακοήθεις».

κύρμα (Ε 488)· κύριγμα, ἐπίτευγμα. Πολλοῖς ἐγκεκυρηκὼς πράγμασι (Ar. Av. 431).— Τὸ «κύριγμα» διόρθου «κύρημα».

κύρτος (Plato)· ἀγγεῖον σχοινῶδες, ᾧ οἱ ἁλιεῖς χρῶνται.— Ὡς καὶ σήμερον καλεῖται, κύρτος (ὁ).

κύστεροι ἀγγεῖα τῶν μελισσῶν καὶ *τυρίσκοι ⟨ύρ-⟩.— Παρὰ τὰ ἐν ταῖς κατωτέρω γλ. *κύτταροι* καὶ *κύτταρος*, ἀντὶ τοῦ «καὶ τυρίσκοι» γράφε «κ(υτ)τ(α)ρίσκοι».

κύφερον ἢ *κυφήν*· κεφαλήν. Κρῆτες.— Ἐνταῦθα πιθανῶς εὑρίσκομεν τὴν καταγωγὴν τῆς σήμερον ἐπὶ κρανίου λεγομένης λέξεως: «κουφάρι» (τό).

κύφων· . . δηλοῖ δὲ καὶ δεσμὸν ξύλινον βασανιστικὸν κολαστήριον ᾧ *κατέτεμνον τοὺς θανάτῳ κατακεκριμένους.— Τὸ ὑπ' ἀστερίσκῳ διορθωτέον: «κατέτε(ι)νον»=ἐξήπλουν ἢ ἐφήπλουν. Ἔπιθι λ. «*κατατείνεται*· ἐφαπλοῦται».

Κωλιὰς (Herod. XIII 96)· ἀκτὴ εἰς θάλασσαν ἐξέχουσα· καὶ ἴσως διὰ τὸ κώλῳ . . — Τὰ ἐλλείποντα συμπληρωτέα ὧδε· «διὰ τὸ κώλῳ [ἀνθρώπου ὁμοία ἐκκεῖσθαι] παρὰ τὰ ἐν τῇ ἑπομένῃ γλώσσῃ *Κωλιὰς* (Ar. Lys. 2) καὶ τὰ παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ. *κωλιάδος κεραμῆες* καὶ *Κωλιὰς* ab.

κωλύμη (Thuc. I 92)· *μεμφώδη.— Πιθανῶς: «μεμφ(ωλή)».

. . *νεῖ*· περιέρχεται. — Προδήλως γραπτέον συμπεπληρωμένως: [*κω*]*νεῖ*, ὡς ὑπαγορεύουσι καὶ τὰ ἐν γλ. «*κωνῆσαι*· καὶ κύκλῳ περιενεγκεῖν».

κωρίδες· γρᾶες (Epicharm. Simonid). — Πρβ. λ. *σκωρίδες*· γρᾶες.

Λ.

λαβρεία· ἡ τοῦ λόγου *ἔκληψις. — Ἀνάγνωθι: «ἔκλυσις»· τοῦ λόγου τὸ ἀχαλίνωτον, ἡ ἀκράτεια.

λαβροστομία· ἡ *διάχρηστος λαλιά. — Γραπτέον νομίζω διὰ τοῦ ἰῶτα: «διάχριστος». Καὶ εὕρηται μὲν ἡ λέξις αὕτη ἐν ΜΛΚ μόνον ἐπ᾽ ἐννοίας «κεχρισμένος, ἀληλιμμένος» (ἀπὸ Διοσκορίδου)· ἀλλ᾽ ὁ ἐπερχόμενος τὰς παρ᾽ Ἡσυχίῳ γλώσσας «*λαβραγόρης, λαβράζει, λαβρεία, λαβρεύονται, λαβρότατος, ἐγχρίει καὶ χραίνειν*», ἐξετάζων δὲ καὶ ἐν ΜΛΚ τὰ κατὰ τὰ ῥήματα *χραίνω* *χρίω* III) καὶ εἰδικώτερον προσέχων εἰς τὸ *ἐγχρίω*, ἔνθα καὶ χαρακτηριστικὸν παρέχεται παράδειγμα ἐκ τοῦ Λυκόφρονος τὸ «ψευδηγόροις φήμαις ἐγχρίειν ἔπη», μετὰ λόγου τολμᾷ νὰ παραλάβῃ μεταφορικῶς τὴν λέξιν «*διάχριστος*» εἰς ἐπιθετικὸν χαρακτηρισμὸν ἀκολάστου λαλιᾶς, τῆς ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι «*λαβροστομίας*» ἢ κατὰ τὸν λεξικογράφον, — ἁπλῶς εἰς τὸν Ἡσύχιον παραπέμποντα. — «θρασυστομίας».

λάγανα (Ar. Eccl. 843)· εἶδος πλακουνταρίου, ὡς καπυρώδη, ἀπὸ σεμιδάλεως ἐν ἐλαίῳ τηγανιζόμενον. καὶ ἄρτοι βραχέντες ἐλαίῳ. — Οὕτω καὶ ὁ Σουΐδας ἐν τῇ λέξει: «πλακουντάρια, ὡς καπυρώδη, διὰ τὸ λαγαρόν». Ἐξ οὗ καὶ καταλύεται ἡ λόγῳ τῆς ἀνωμάλου συντάξεως ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ Ἡσυχίου δυσχέρεια, παρεχομένης ὁδηγίας εἰς ἀναγνώρισιν ὅτι καὶ ἐν ταύτῃ αἱ λέξεις «ὡς καπυρώδη» ἀναφέρονται ἀπ᾽ εὐθείας — καθ᾽ ὑπερπήδησιν τῆς φράσεως «εἶδος πλακουνταρίου» — εἰς αὐτὸ τὸ ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι λῆμμα, τὸ ἐν πληθυντικῷ «*λάγανα*», καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα ἡ ἐπακολουθοῦσα μετοχὴ «τηγανιζόμενον» τρεπτέα εἰς τὸ πληθυντικὸν οὕτω: «τηγανιζόμεν(α)». — Πρβ. καὶ τὴν λ. «*ἴτρια* . . ἢ καπυρώδη πλάσματά τε καὶ τραγήματα», καὶ τὴν λ. «*ἐρικάς* . . καὶ τὰ ἴτρια τὰ ὑπό τινων λάγανα». Ἴδε καὶ GSL λ. *λαγάνια, λάγανον*. — Τὰ λάγανα ταῦτα (οἷα περιγράφεται ὅτι ἐν ἐλαίῳ ἐτηγανίζοντο), σήμερον, ὑπὸ τὸ ὄνομα *λαγάνα* (ἡ), γνωστά, ἰδίως κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, συχνὴν ἔχουσι παρ᾽ ἡμῖν ἰδίως ἐν Ἀθήναις τὴν κατανάλωσιν. — Ἐν ΜΛΚ κακῶς (λ. *λάγανον-λαλάγγιον*) ταυτίζονται πρὸς τὰς *λαλαγγίτας*, ἄλλο

εἶδος ψαιστοῦ, — τὰς κοινότερον *τηγανίτας* — παραπλήσιον μὲν πρὸς τὸ λάγανον ἢ τὴν λαγάναν, ἀλλὰ γλωσσικῶς οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχον. Ἴδε GSL λ. *λαλάγγη λαλάγγιον*. — Ἀλλ' ἐν ΕΓΛ ὀρθῶς διακρίνει τὰ πράγματα ὁ ἐκδότης Θ. Ἠπίτης.

**λαίσεα·* μήλη ⟨λασιόμηλον?⟩ — *λαισάς·* ἡ παχεῖα ἐξωμίς. — Ἡ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ἀντιπαρατιθεμένων ὧδε γλωσσῶν ἑρμηνεία βοηθεῖ εἰς ἀπόδοσιν τῆς προσηκούσης εἰς τὴν πρώτην ἐννοίας· μάλιστα δὲ καὶ εἰς συμπλήρωσιν τοῦ κεκολοβωμένου ἐπεξηγηματικοῦ ὅρου «μήλη», τοῦ προκαλέσαντος μὲν τὴν ἐν ἀγκύλαις διστακτικὴν εἰκασίαν τοῦ ἐκδότου, ὀρθῶς δ' ἀναγνωστέου: «μηλ(ωτή)». — *Μηλωτὴ* δὲ «διφθέρα» κατὰ τὰ ἐν τῇ λέξει. Ἔπιθι καὶ λ. «*ᾤα·* τοῦ προβάτου ἡ μηλωτή...» καὶ πρβ. καὶ τὰ ἀνωτέρω ἐν Ι ἐπὶ τῆς λέξεως «*ἰσθλῆ*». — Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐπικεφαλὶς *λαίσεα;* Ἴσως αὕτη θεραπεύεται διὰ μεταβολῆς τονισμοῦ τοιᾶσδε· «*λαισεᾶ*» παρὰ τὰ γνωστὰ *ποδεᾶ* κλπ. κλπ. Ἢ ἄλλως ἀναγινωσκόντων ὧδε: «*λαίσε(ι)α*» (ἡ).

λάκας· φάραγγας. — Ἔπιθι GSL «λάκας τὰς», καὶ ἴδε τὰ ἐν Ἀθηνᾶς (τ. ΚΖ') Λεξικογραφικῷ παραρτήματι ὑπὸ Φ. Κουκουλὲ (Ἡσυχιανὰ) σ. 91 ἀρ. 81 ἤδη διεγνωσμένα.

λάκυρος· στεμφυλίας οἶνος. — *λανηθάς·* δευτερίας οἶνος. — Στεμφυλίας καὶ δευτερίας τὸ αὐτό. Ἴδε τὰ ἀνωτέρω ἐν Δ εἰς λ. *δευτερίας* εἰρημένα.

Λάμια· Ἀριστοφάνης (Vesp. 1178) φησίν, ὡς *τ' ἐκρύσης ἐν τῇ ἀγορᾷ τινος λαμιώδους γυναικὸς ἐνδιατριβούσης· τινὲς δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ περδουμένην γυναῖκα. — Αὐτὰ τὰ ἐν τῷ ἀριστοφανείῳ στίχῳ κείμενα: «πρῶτον μὲν ὡς ἡ Λάμι' ἁλοῦσα ἐπέρδετο» ὑποβάλλουσι διπλῆν ἐν τῇ γλώσσῃ διόρθωσιν, οὐ μόνον ὅπου ὁ ἀστερίσκος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸ τέλος μετοχῇ, οὕτω: «Ἀριστοφάνης φησίν, ὡς (ἁλο)ύσης ἐν τῇ ἀγορᾷ τινος λαμιώδους γυναικὸς ἐνδιατριβούσης· τινὲς δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ περδ(ο)μένην γυναῖκα».

λαμπάδιον (Ar. Ach. 1177)· τὴν λεπτὴν κειρίαν, ἐν ᾗ ἐπιδιδέασιν. — Ἔπιθι καὶ τὰ παρὰ Σουΐδᾳ πλείονα ἐν λέξει «*λαμπάδιον περὶ τὸ σφυρόν*», ἔνθα τὰ μὲν «*λεπτὸν χειρίδιον*» διόρθου εἰς «λεπτὸν κειρίδιον»· προσέχων δ' εἰς τὰ ἐκεῖ περὶ «ἐπιδέσμου» λεγόμενα ἐπα-

νόρθου τὰ κατὰ τὸ τέλος τῆς ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσης τοῦ Ἡσυχίου ὧδε: «ἐν ῇ ἐπιδέ(ου)σιν».

λαμπήνη (Soph. fr. 415. Menand. p. 78)· εἶδος ἁμάξης ἐφ' ἧς ὀχοῦνται. ἔνιοι *ἀπήνη*. ἢ *ἅρμα ἁμάξης περιφανοῦς βασιλικῆς. ἢ *ῥήδιον*. *περὶ κεφαλήν ἐστιν ἅρμα σκεπαστόν.—*ῥεδίων*· ἁρμάτων.— *ἐρωδία*· ἅμαξα. *ἀπήνη*· ἅμαξα. οἱ δὲ ζεῦγος ἡμιόνων.— Ἀντιπαράθες Σουΐδα γλ. 1) *λαμπήνη* ἅμαξα βασιλική, ἤρδιον περιφανές, ὅ ἐστιν ἅρμα σκεπαστόν. 2) *ἀπήνη* ἡ ἅμαξα. 3) *ἤρδιον* (ῥήδιον?) περιφανὲς ἅρμα σκεπαστόν.— Ἀξιοπαρατήρητον ἐνταῦθα, πρὸ παντὸς ἄλλου, ὅτι καὶ ὁ Ἡσύχιος καὶ ὁ Σουΐδας περὶ τὸ ὄνομα τὸ φερόμενον εἰς ἐξήγησιν τοῦ λήμματος «*λαμπήνη*» (ἢ «*ἀπήνη*») ὑπέπεσον εἰς πλάνην, ἐκεῖνος μὲν γράψας «*ῥήδιον*», οὗτος δὲ *ἤρδιον* καὶ *ἤρδιον* (ὅπερ ὁ ἐκδότης Bekker προφανῶς στοιχῶν τῷ Ἡσυχίῳ ἐξέλαβεν ἡμαρτημένον ἀντὶ τοῦ «*ῥήδιον*»). Καὶ τὸ μὲν ἁμάρτημα τοῦ Σουΐδα κατ' οὐδὲν ἔβλαψε τὴν οὐσίαν· διότι καὶ ὑπὸ τὴν ἡμαρτημένην λέξιν «*ἤρδιον*» ἔκειτο ἑρμηνεία κυροῦσα τὰ ἐν τῇ ὑπὸ τὸ λῆμμα «*λαμπήνη*» γλώσσῃ. Ἀλλ' ἡ κακὴ παρ' Ἡσυχίῳ παραπομπὴ εἰς *ῥήδιον* ἀστοχεῖ, διότι ὑπὸ τὸ ὄνομα *ῥήδια* (κάτωθι τοῦ κειμένου σ. 1319-20 ***Hes.*** 48 λ. *ῥηδίων* ἢ *ῥαιδίων*, *ῥαδίων*) ἀντὶ ἁμάξης, εὑρίσκομεν «σανδάλια, ὑποδήματα». Τὰ ἅρματα παρ' Ἡσυχίῳ φέρονται ὑπὸ τὸ λῆμμα «*ῥεδίων*», ἡ δὲ ἅμαξα ὑπὸ τὸ λῆμμα «*ἐρωδία*». Ἀλλ' ὅπως δήποτε οὐδ' ἐκ τούτου ἐπέρχεται οὐσιαστικὴ ζημία· διότι ἐν αὐτῇ τῇ ἐξεταζομένῃ γλώσσῃ «*λαμπήνη*» ὑπὸ ὄνομα ἐπιδεκτικὸν εὐκόλου διορθώσεως («*ῥ(έ)δια*» ἀντὶ «*ῥήδια*») παρέχεται ἡμῖν ἑρμηνεία ὁπωσδήποτε σύμφωνος πρὸς τὴν παρὰ Σουΐδᾳ καὶ εἰς τὴν *λαμπήνην* ἢ *ἀπήνην* προσήκουσαν.— Τούτων οὕτω τεθέντων, καὶ τῶν παρὰ Σουΐδᾳ εἰς ὁρισμὸν τῆς λαμπήνης ἐν ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις (*λαμπήνη* καὶ *ἤρδιον*) φερομένων («*λαμπήνη* ἅμαξα βασιλική, *ἤρδιον* περιφανές, ὅ ἐστιν ἅρμα σκεπαστὸν» καὶ πάλιν «*ἤρδιον* περιφανὲς ἅρμα σκεπαστὸν») βοηθούντων εἰς διόρθωσιν τῶν ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσῃ τοῦ Ἡσυχίου ἡμαρτημένων, ἀναγινώσκομεν τὴν πρώτην ἡμῶν γλῶσσαν οὕτω· «*λαμπήνη*· εἶδος ἁμάξης ἐφ' ἧς ὀχοῦνται. ἔνιοι *ἀπήνη*. ἢ ἅρμα ἁμάξης περιφανοῦς βασιλικῆς. ἢ *ῥ(έ)διον*· περι(φανές) ἐστιν ἅρμα σκεπαστόν. (Ἴδε καὶ *Πολυδεύκους* I 52).— «Ἅρμα» δ' ἐνταῦθα διακρίνοντες δεχόμεθα τὸ πρόσθιον μέρος τῆς

ὅλης περιφανοῦς ἁμάξης. Ἴδε Dar.-Saglio (Dict. ant. Gr.-Rom.) τὰ ἐν λ. ***Harmamaxa*** καὶ εἰδικώτερον τὴν ἐν σελ. 9 εἰκόνα τὴν δεικνύουσαν καὶ τὸ «σκεπαστόν».

λατρεία (Trag.)· δουλεία.— *λατρεύει* (Solon. el. 13. 48)· ἐλεύθερος ὢν δουλεύει.— *λατρεύω*· (Eur. I. T. 1115)· σέβω, δουλεύω.— *λάτριες* (Clitarch.)· δοῦλοι.— *λάτριον*· μίσθιον.— *λάτρις* (Eur.)· μισθουργός, λειτουργός, ἢ μίσθιος ἐργάτης. θεραπαίνη (γρ. *-αινίς*)· παιδίσκη ὑπηρετοῦσα, ἢ δούλη.— Ἀντπρθ. Σουΐδα λέξεις «*λατρεία, λάτρις* ab, *λάτρον* — Ἐκ τούτων τὰ κοινὰ σήμερον ἐπὶ ὑπηρεσίας οἰκιακῆς *λατρεύω (δουλεύω)* καὶ *λάτρα* (ἡ).

λαύρα· ῥύμη δι' ἧς ὁ λαὸς ἔρχεται. ἡ φλὸξ ⟨ὡς Φιλόξενος? an λάβρα?⟩. οἱ δὲ κλπ.— Ὀρθῶς ὁ ἐκδότης ἐπὶ ἐννοίας φλογὸς ὑπετύπωσε γραφὴν διὰ βῆτα: «λάβρα». διακρίνας οὕτω *λαύραν* τὴν στενωπόν, ῥύμην, δίοδον καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπὸ τῆς λέξεως τῆς δηλωτικῆς «θέρμης, φλογός», ἣν ἡμεῖς καθ' ἡμέραν ἐκ παραδόσεως διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἐν παροιμιώδει φράσει οὕτω συνεζευγμένως «φωτιὰ καὶ λάβρα» κατὰ μεταφορὰν ἐκφέρομεν. «*Λάβρος, λάβρον*» ἐν παντί, καὶ ἐν ἀδηφαγίᾳ καὶ ἐν ἔρωτι καὶ ἐν ἄλλῃ ψυχικῇ ὁρμῇ καὶ ἐν τῷ λόγῳ σημαίνουσι τὸ διάπυρον καὶ θερμόν, ὡς καὶ πραγματικῶς ἐπὶ θερμοκρασίας ἰσχυρᾶς ἡ *λάβρα*. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν GSL ὁ ἔλλην λεξικογράφος ἐν λ. *λαυρίζω* ἀκριβολόγως ἑρμηνεύσας οὕτω: to burn furiously καὶ παραπέμψας εἰς Θεοφάνους 608,18, ὀρθῶς προσπαρετήρησε τὰ ἑπόμενα: if from λάβρος, it should be written λαβρίζω. Βλέπε ἀνωτέρω καὶ τὰ ἐν γλ. *λαβρεία, λαβροστομία*.

λάχνη· δασεῖα θρὶξ . . . δηλοῦται δὲ καὶ οὕτως, καὶ ἡ κρο[κύς], ἡ ἐποῦσα τοῖς ἱματίοις τρίχωσις. — Ἐξοβελίζων τὸν πρῶτον «καὶ» ἀνάγνωθι «δηλοῦται δὲ οὕτως καὶ ἡ κροκύς·» καὶ ἔπιθι λ. «*κροκύδες*· γνάφαλα» καὶ «*κροκυλεγμός*· τὸ κολακευτικῶς τὰς κροκύδας ἀπολέγειν τῶν ἱματίων».

λαψάνη· τῶν ἀγρίων λαχάνων ἐσθιομένη (ἑφθή). ⟨cf. σκύβα⟩. Ἀνατρέχοντες εἰς ἣν ἡ παραπομπὴ λέξιν, ἀναγινώσκομεν: «*σκύβα*· λάχανον ἢ λαψάνη. τινὲς δὲ *σκοῦβα*». Σήμερον κοινῶς ὁ λαὸς λέγει «ἡ *λαψάνα, τὰ λάψανα*»· Συγγενὴς δ' ἡ παρ' ἡμῖν κοινῶς «*βροῦβα*».

λάψοντες γλώσσῃ (Π 161)· τῷ ἄκρῳ τῆς γλώσσης πίνοντες. — Εἰς συνέχισιν πρόσθες καὶ τὰ ἑπόμενα, τὰ παραπλανηθέντα εἰς τὸ

μεταξὺ τῶν λέξεων «*λάων*» καὶ «*λέδα*» διάστημα, ἔχοντα δ' οὕτω: «οἱ δὲ *λάπτων τῇ γλώττῃ*. οἱ δὲ ἀπολαυστικῶς ἔχων, ἐσθίων».

λέγνη· τὸ παρυφαινόμενον τῇ παραστοφίδι, ὅπερ ἦν παχὺ περὶ τὴν ὤαν ἐκ ῥάμματος. — Πρθ. λ. «*λέγνα*· τὸ ἔσχατον»· Ἀναφερόμενος δ' εἰς τὰς γλώσσας «*ἐπιδούριτον*· ἐπ(ὶ) παραστροφίδα» καὶ «*ἐπίξυλον* τὸ ἐπὶ παραστροφίδα τοῦ ὑφαινομένου ἱματίου», ἀνάγνωθι καὶ ἐνταῦθα «τὸ παρυφαινόμενον τῇ παραστ(ρ)οφίδι». — Ἐκ τούτου καὶ ἡ ἐν ταῖς γλ. *λεγνώδεις λεγνῶσαι* ἔννοια ποικιλίας.

*λειό***μεροι*· (-πορος)· ταχυδιάνοιος· — Ἀνάγνωθι διωρθωμένως: «*λειόμ(αλο)ς*· ταχυδιάν(υτ)ος». — Τουτέστι· λεία καὶ ὁμαλὴ ὁδός, ταχυδιάνυτος. — Ἔπιθι γλ. «*λείους*· ὁμαλοὺς» καὶ «*ὁμαλόν*· λεῖον. ἴσον. ἰσόπεδον. εὐχερές».

*λεσχην***εῖ*· ὁμιλεῖ. μυθολογεῖ. — Διόρθου: «*λεσχηνεύει*».

λεύγη· μέτρον τι γάλακτος. (Γαλάται?) — Διόρθου· «μέτρον τις γαλακτικόν».

Λευκοθέαι· πᾶσαι αἱ ποντίαι (νύμφαι?). Γράφε «πόντιαι» καὶ σημείωσαι τὸ ἐξ ἐπιγραφῆς ἐν Ὠρωπῷ κεκτημένον «*ἁλίαν νύμφην*».

λεώλης· τελείως ἐξώλης. — Πρθ. *λειωλεθρία-λειώλης-λεώλεθρος* παντελῶς ἐξωλοθρευμένος. — *λιώλης*· λιθόλευστος. — Ἐξ ἐπιγραφῆς δὲ τὰ «*λειώλη θείη*».

λεωφόρος (Eur. 881 Rhes?)· δημοτικὴ ὁδὸς πλατεῖα. λαὸν φέρουσα πολύν. — Πρθ. λ. «*θάμυρις*... καὶ ὁδοὺς *θαμυρὰς* τὰς λεωφόρους».

λῆκεῖ· *φοβεῖ (ψοφεῖ?) βοᾷ. κροτεῖ. — Κατὰ τὴν ὀρθὴν ὑπόδειξιν τοῦ ἐκδότου θετέον ἀντὶ τοῦ «φοβεῖ» τὸ «ψοφεῖ».

**ληθύθιον*· πυρός τις *περικάρσιον (παρὰ Καρσί?) κάλλιστος. — Ὁ ἀσφαλῶς μὲν διορθῶν «*λη(κ)ύθιον*», μετὰ δὲ τοῦτο ἀνατρέχων εἰς τὰ παρὰ Πλουτάρχῳ ἐν βίῳ Σύλλα XIII κείμενα: «τῶν ἀνθρώπων σιτουμένων τὸ περὶ τὴν ἀκρόπολιν φυόμενον παρθένιον, ὑποδήματα δὲ καὶ ληκύθους ἑφθὰς ἐσθιόντων», οὐχὶ ἀπίθανα ὑποβάλλει προτείνων τὴν τοιαύτην τῆς ἐφθαρμένης γλώσσης στίξιν καὶ διόρθωσιν: *ληκύθιον*· πυρός τις. περικάρ(π)ιον. κ(έλυφ)ος». — Ἐπὶ τῆς πρώτης ἐννοίας («πυρός τις») ἐπέχομεν, ὑποπτεύοντες σύγχυσιν *ληκυθίου* καὶ *λεκίθου*· περιοριζόμεθα δ' εἰς τὰ δεύτερα. — «*Περικάρπιον*» κατ' αὐτὸν τὸν Ἡσύχιον, «τὸ *λέπυρον*» ἢ ἄλλως «λεπύχανον», τὸ «*κέλυ-*

φος» (τσέφλι), ὁ «*φλοῦς*» ἤγουν τὸ καθ' ἡμᾶς «*φλούδιον*» *(φλοῦδι ἢ φλοῦδα)* ὀσπρίων, σπόρων ἢ καρπῶν. Ἔπιθι τὰς λέξεις ταύτας.

λημάτων *ὀρθρινῶν· θελημάτων ταχινῶν.— *λήματα*· δόγματα. βουλεύματα.— Ὁ ἐκδότης ἐπέσχε πρὸ τοῦ ὄντως μεταγενεστέρου τύπου «*ὀρθρινῶν*» ἀντὶ τοῦ ἀρχαιοπινοῦς «*ὀρθρίων*». Ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ λέξιν ἀντιπαρῆλθε.— «*Ταχινοί*», καθ' Ἡσύχιον (ἐν T 283 ὑποκάτω τοῦ κειμένου HES. 83) «γοργοὶ (cf Call. D 114)». Ἀλλ' ἀρά γε τοῦτο εἶχεν ὁ γραμματικὸς ἐν νῷ ἐπὶ «λημάτων ὀρθρινῶν»; ἢ μήπως δι' ἰσοδυνάμου (νεωτερικῆς καὶ ταύτης) λέξεως ἀπὸ τοῦ σημαίνοντος ἴσως καὶ τότε ὡς σήμερον ὄρθρον «τὸ ταχὺ» (καὶ *ταχινὸν ἢ ταχυνὸν)* ἠθέλησε νὰ δείξῃ ἁπλῶς τὴν ἔννοιαν τῆς λ. «*ὀρθρινῶν*»: Ἀντιπρθ. γλ. «*πρῴ*», «*πρωΐ*», «*πρώϊα*· ταχέα», «*πρωϊζά*», «*πρωΐη*· ὀρθρινή».—Ἴδε καὶ τὰ ἐν GSL ὑπὸ τὴν λ. *ταχινός*, καὶ ἰδίως τὸ «ἐν ὥρᾳ ταχινῇ, early».

λιγαίνει· *τέρπει ⟨ἰαίνει?⟩· ᾄδει. μαστιγοῖ.— Ἡ ἐπακολουθοῦσα γλ. «*λιγαίνων*· μέλπων, ἡδέως ὑμνῶν» ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ ἑρμηνευτικῇ λέξει παρέχει τὴν πρώτην σημασίαν τοῦ ῥήματος *λιγαίνω*, εἰς ὃ ἀμφότερα τὰ λήμματα ἀνήκουσιν. Ἀναγνωστέον ἄρα μετὰ τὸν ἀστερίσκον: «*λιγαίνει*· (μ)έ(λ)πει=μέλπει.

λικμίζει· ἀλοᾷ.—Ἴδε τὰ ἐν Ath. Mitt. τ. XXVI (1901) ἐν σελ. 44 [2] ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα.

λίμινθες· ἕλμινθες. Πάφιοι.— Ἡμεῖς σήμερον λέγομεν *λεβίθες*.

Λιμοδωριεῖς· οὕτως ἐκλήθησαν οἱ ἀπὸ Πελοποννήσου ἀποικισθέντες... Δίδυμος δὲ τοὺς περὶ τὴν *κύτην κατοικοῦντας οὕτω λέγεσθαι διὰ τὸ λιμώττειν καὶ μοχθηρὰν ἔχειν ταύτην.— Ἀνάγνωθι: «Δίδυμος δὲ τοὺς περὶ τὴν (Οἴ)την κατοικοῦντας». Δηλονότι τοὺς ἐν τῇ ὑπὸ τὴν Οἴτην μέσῃ Δωρίδι, ὅπου καὶ οἱ σημερινοὶ *Λιδωρικιῶται. Στράβωνος* Θ' Δ' 10.

λογάδες· ἐπίλεκτοι καὶ *πολυπράγμονες.— Εὐριπίδου Ἴων 602. Ἐξοβελιστέος ὁ ἀστερίσκος, κατὰ τὰ ἐν *Ἀθηνᾶς* τ. ΙΔ' (1902) σ. 44 ἐξηγημένα.

λοετρά· λουτρά. *κρίκη ⟨Κίρκη?⟩.— Γράφε «κρήνη».

[λοετρόν]· πύελος. πυρία. λουτήρ. Οὕτω μετὰ συμπλήρωσιν τῆς ἐπικεφαλίδος.

λόφουρος· ἐπίσημος. Λόφος ἐπὶ τοῦ αὐχένος *νεῶν τάσσεται...—

Ἀντιπρθ. λ. «*σφηκὸς λόφον*· τὸ ἄκρον τοῦ λόφου, τὸ ἐπὶ τῶν ὤτων (διόρθου: «τῶν (νώ)των») ἀποκρεμάμενον τοῦ λόφου, τῆς περικεφαλαίας τὸ συνεσφιγμένον. *Λόφουρον* δὲ οἷον λόφου οὐράν.» — Τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξιν «νεῶν» ἐπανόρθου εἰς «κρανῶν». — Ἔπιθι λ. «*κράνος*· περικεφαλαία» — «*λόφος*· . . καὶ ἄκρον περικεφαλαίας ἢ τράχηλος» — «*τράχηλος*» καὶ «*τραχήλους*».

λοχιᾷ· *κρυφαία. γεννᾷ. αὔξει. καὶ *ἄρτος τῇ Ἀρτέμιδι γενόμενος. καὶ ἁδροὺς ἀστάχυας ἔχουσα. — Ἐν πρώτοις διαγραπτέος ὅ τε τονισμὸς καὶ τὸ ὑπογεγραμμένον ἄλφα τῆς ἐπικεφαλίδος, τοῦ λήμματος ὄντος ποικίλου. Ἔπειτα δὲ συμπληρωτέον — ἀπὸ τῆς ἑπομένης γλώσσης «*λοχίαν*» — τὸ διαφυγὸν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐκδότου μεταξὺ τῶν «καὶ» καὶ «ἁδροὺς» κενὸν οὕτω: «καὶ [γῆ] ἁδροὺς ἀστάχυας ἔχουσα». — Ἐπὶ τούτοις δ' ἐξεταστέοι οἱ διάφοροι ὅροι τοῦ ἑρμηνεύματος: — *λοχία* (ἢ λοχεία) ἡ «κρυφαία». Πρβ. τὰ ἐν ταῖς γλώσσαις «*λόχμη*» καὶ «*λόχος*· κείμενα· κρύφιμος» καὶ «κρυπτοὶ τόποι»· καὶ ἴδε ΜΑΚ λ. *κρυφαῖος* καὶ *κρύφιμος*. — *λοχία* (ἢ λοχεία)· ῥήματος «λοχιᾷν» μὴ ὑπάρχοντος. — ἀλλὰ μόνον *λοχᾶν*, μετ' ἐννοίας ὅλως ἀπροσαρμόστου πρὸς τὰ ἐν τῇ γλώσσῃ ῥηματικὰ «γεννᾷ. αὔξει» («*λοχᾷ*· θηρεύει. λεληθότως ἐνεδρεύει») — πρόδηλον ὅτι ἡμαρτημένως ἐγράφησαν εἰς ἑρμηνείαν τοῦ λήμματος τὰ ῥηματικὰ «γεννᾷ. αὔξει», ἀντὶ τῶν οὐσιαστικῶν ὀνομάτων «γέννα. αὔξη». (*γέννα*· ἐπὶ τοκετοῦ — *αὔξη*· *ἐπὶ βλαστήσεως*) τῶν καταλλήλως ἐχόντων πρὸς τὴν λέξιν *λοχία* (ἢ *λοχεία*). Ἔπιθι λ. «*λοχεύει*· τίκτει. γεννᾷ» καὶ «*λοχία*· μαῖα». — *Λοχία* ἢ *λοχεία*, κατὰ ταῦτα, καὶ ἡ εὐτραφὴς γῆ ἡ ἁδροὺς ἀστάχυας φέρουσα ἢ ἔχουσα. Ἴδε καὶ ΜΑΚ ἐν ταῖς λέξεσιν. — Ἀλλά, τί τὰ: «*ἄρτος τῇ Ἀρτέμιδι γενόμενος;» — Τὸ «ἄρτος» ἴσως «ἄρκτος»· ἀλλ' ἡ μετοχή «γενόμενος;»;

λυγκούριον· τὸ ἤλεκτρον. — Ἡ λέξις γνωστὴ ἡμῖν σήμερον καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν. — Ἀλλ' ἔπιθι καὶ λ. *λογκούριον* καὶ *λογούριον*.

**λυκοέρια*· ἐκ λυκείου δέρματος πεποιημένα. — Γράφε «λυκ(όε)ρ(γ)α (λυκόεργα)».

Λύκος· . . καὶ ὁ ἅρπαξ τῶν εἰς τὰ φρέατα καδίσκων. καὶ ἡ τῆς θύρας μάνδαλος. . . . — Ἔπιθι γλ. «*λύκοι*· μάνδαλοι θυρῶν» — «*ἁρπάγη*» — «*λαύστρανον*» καὶ «*πάρπαγος*· ὁ ἄνω τῆς θύρας μάνδαλος»· καὶ διόρθου τὰ ἄνω ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ λέξει ὧδε: «καὶ (ὁ) τῆς θύρας

μάνδαλος«. — *Μάνδαλος* ἢ *μάνταλος* καὶ *λύκος* ἐν παραπλησίᾳ ἐννοίᾳ καὶ σήμερον δημοτικά.

**λυπτὰ* (lupa?)· ἑταίρα. πόρνη. — Ἐπερχόμενος τὴν λ. «*λυπρή*· εὐτελής. μοχθηρά. ἀχρεία. σκοτεινή. ὀλεθρία», διόρθου τὸ λῆμμα ὧδε: «*λυπρά*».

λῶμα· ῥαφή. κλωσμός. ἢ εἰς τὸ κατώτερον τοῦ ἱματίου . . . λῶμα. — *πέζα*· ἡ ἀρχὴ τοῦ ῥυμοῦ διὰ τὸ πρὸς τῷ πέδῳ [εἶναι]· ὅθεν καὶ πέζα ἱματίου λέγεται ἡ ᾧα ἡ πρὸς τῷ πέδῳ τὰ κατώτατα μέρη. — *ᾧα*· τοῦ προβάτου ἡ μηλωτή. Ὦα· δὲ τῶν ἱματίων, καὶ τὸ λῶμα τοῦ ἐνδύματος. . . Ἴδε καὶ λ. «*γεῖσα*» ἐν τέλει, καὶ *ὑφαῖς*· ἐπὶ δὲ τούτοις ἀνάγνωθι: *λῶμα*· (ἡ) εἰς τὸ κατώτερον τοῦ ἱματίου [ᾧα] λῶμα

λωστοι· ἐρραμμένοι. φίλοι. — Διακριτέον ὧδε α΄) *λωστοί*· ἐρραμμένοι. Ἴδε λ. *λῶμα*· ῥαφή». — β΄) *λῷστοι*· φίλοι. Ἴδε λ. *λῷστος*· βέλτιστος.

Μ.

μάγγανον· μηχάνημά τι. — Ὡς τὴν σήμερον. ἰδίως τὸ τοῦ φρέατος *μάγγανον* καὶ *μαγγάνι(ον)*.

μαδάρεις· τὰ πλατύλογγα τῶν *κρεάτων. Κελτοί. — Τὴν ὑπ᾿ ἀστερίσκῳ λέξιν ἀναγινώσκων τις «κερ(ι)άτων» ἔχει τὴν ἰδέαν κεράτων ἄλκης ἢ ἱππελάφου (élan) καὶ ταράνδου (renne). Ἔπιθι λ. *τάρανδος*.

**μαθᾶμαι*· ζητῶ. — Ἀντιπρθ. γλ. «*μαίεσθαι*, *ματεῖ*, *ματήρ*, *ματηρεύειν*, *ματῆσαι*» καὶ «*μαστεύει*» κλπ.

μακέλλη· δίκελλα. πλατὺ σκαφίον. [λαβὴ] δὲ τῆς μακέλλης ὁ στελεός. — Οὕτω μετὰ συμπεπληρωμένου τοῦ κενοῦ. — Ἀντιπρθ. λ. «*στελεὸν* οὐδετέρως· τὸ τοῦ πελέκεως ξύλον», ὅπερ σημειωτέον ἐλέγετο καὶ *πέλεκκος*· (ἔπιθι τὴν λέξιν).

μακρά· μεγάλη [γραμμή]. εἰώθασι γὰρ οἱ καταδικάζοντες ἐν τῷ γραμματείῳ μακρὰν γραμμὴν ἕλκειν. ὁ δὲ ἀπολύων μικράν. — Οὕτω μετὰ συμπεπληρωμένου τοῦ κενοῦ.

μαλακία· νόσος . . . εἶδος δὲ ἰχθύων, τευθίδες καὶ σηπίαι, *μαλάκια* (Ar. H. A. I 6.1). Ἄλλα τὰ «*μαλακόστρακα* κάραβος καὶ καρίδες». — Ἀλλ᾿ ἴδε καὶ τὰ ἐν γλ. *κρίνεα* χηλευτὰ «*μαλάκια*». Ἀντιπρθ. δὲ καὶ γλ. «*μαλάκιον*· γυναικεῖον κοσμάριον».

μαλερὸν (Soph. OT 191)· καυστικόν. μαραντικόν. . ἰσχυρόν.

*ἀσθενές.— Ἀντιπρθ. γλ. *μελερὸν* (Aeoles) μαραντικόν. καυστικόν.— Ὁ ἐκδότης, ἐνδοιάσας περὶ τοῦ ἀκριβοῦς τῆς ἑρμηνείας «ἀσθενές», προέταξεν αὐτῆς ἀστερίσκον. καίτοι τὰ «ἰσχυρόν, ἀσθενὲς» ἔρχονται ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς γλώσσης «καυστικόν, μαραντικόν», τὰ δεικνύοντα δύναμιν καὶ μαρασμὸν δυνάμεως.— Ἀλλ' αὐτὸν τοῦτον διέλαθεν ἡ ἐν τῇ ἐπακολούθῳ γλώσσῃ: «*μαλερὰς φρένας*· ἀσθενεῖς. καὶ ξηράς, καυστικάς» ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς ἀντιθέσεως ἀσθενείας (μαρασμοῦ δυνάμεως) καὶ δυνάμεως· καὶ οὕτως ἐνταῦθα ἀφῆκεν ἀστιγμάτιστον τὴν λέξιν «ἀσθενεῖς». Ταῦτα ἀρκείτωσαν ὡς εἰσήγησις περὶ διαγραφῆς τοῦ ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσῃ ἀστερίσκου, οἷαν ὑπαγορεύουσι καὶ τὰ παρὰ Σουΐδᾳ ἐν τῇ αὐτῇ λέξει «*μαλερὸν*» ὁμόλογα καὶ σαφῆ.

μάνδραι· ἴδε ἐν Κ ἀνωτέρω λ. *κάρκαρα*.

ματιον· τῷ τόνῳ ὡς βέλτιον . . —Ἐξ οὗ ὁδηγία περὶ ἀναβιβασμοῦ τοῦ τόνου εἰς τὴν προπαραλήγουσαν, ὡς ἐν τῇ λέξει «βέλτιον». — Γραπτέον ἄρα «μάτιον» ὡς καὶ ἡ εἰς λ. *μαζίον* ἐν ἀγκύλαις παραπομπὴ τοῦ ἐκδότου δεικνύει. Ἴδε καὶ τὰς παρὰ Σουΐδᾳ λέξεις *ματιολοιχὸς* καὶ *μάτιον*.

μεγάλη νόσος· ἡ ἐπιληψία. — *νόσος μεγάλη* ἐπιληψία.— Τούτου τοῦ ἑλληνικοῦ μετάφρασις τὸ γαλλιστὶ λεγόμενον haut-mal.

μεθόπιον· μέρος τι τῆς καλουμένης ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων τριγλύφου. — Ἡ μετόπη.

μεθόπωρον· μετὰ τὴν ὀπώραν. τροπὴ μετὰ θέρος.— *μετόπωρον*· μετὰ τὴν ὀπώραν. τροπὴ μετὰ θέρος.—Ὁμοίως ἀποδεδεγμένην παρ' ἡμῖν σήμερον ὑπὸ τῆς συνηθείας ἀνωμαλίαν ἐμφανίζει ἡ λέξις *μεθαύριον*, μετὰ τὴν αὔριον.

μειαγωγὸς (Ar. Ran. 798. Eupol. p. 456)· οὕτως ἔλεγον τὸ εἰσαγαγεῖν τὸ ἱερεῖον τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν ἐγγραφομένων εἰς τοὺς φράτορας. —Τὸ μεταξὺ τῆς μετοχῆς «λεγόμενον» καὶ τῆς ἑπομένης προθέσεως «ὑπὸ» λανθάνον κενὸν συμπληρωτέον τῇ παρενθήκῃ τοῦ ἐξολισθήσαντος ὀνόματος «μεῖον» ὧδε: «τὸ ἱερεῖον τὸ λεγόμενον [μεῖον] ὑπὸ τῶν ἐγγραφομένων εἰς τοὺς φράτορας». Ἔπιθι γλ. *μεῖον*· καὶ Ἁρποκρ. λ. *μεῖον καὶ μειαγωγός, μειαγωγῆσαι*· καὶ Σουΐδα λ. *μειαγωγεῖν, μεῖον* b, *μεῖον*. καὶ *μειαγωγός*.

μελάγχλαινος. *ἡ διαυγής.—Γράφε· «(οὐ) διαυγής».

μελίσσ(ε)ιον· τὸ σμῆνος. — *σμῆνος*· τὸ μελισσῶν . . . ἄθροισμα. — Γραπτέον ὀρθῶς *μελίσσιον*, ὡς καὶ σήμερον καὶ παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ. *κίμβικα*.

μελιτόν· κηρίον. ἢ τὸ ἑφθὸν γλεῦκος. — Ἴδε ἀνωτέρω ἐν Γ τὴν λ. *γλεῦκος*.

μελίφυλλον (Nic. Th. 554)· βοτάνη τις(·) ὃ καὶ *μελισσόφυλλον καὶ πράσιον*. — Ἀντιπρθ. *μελίταινα*· πόα τις, ἣν ἔνιοι *μελίκταιναν*, ἄλλοι *μελισσόφυλλον*. — Τὸ σημερινὸν ἡμῶν *μελισσόχορτον*.

**μεμφίδες*. — Ἴδε γλ. *πεμφίδες* καὶ διάγραψαι τὸν ἀστερίσκον.

**μεσημβρίη*· μεταφορικῶς ἐν τῇ ἀκμῇ καὶ μεσότητι τῆς *ἡμέρας, μεσαώριον. — *μεσημβρία*· τὰ τοῦ νότου μέρη. καὶ τὸ τῆς ἡμέρας μέσον. — Τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἑτέρας γλώσσης ἔρχεται κυρωτικὸν τοῦ ὀρθοῦ ἐν τῇ πρώτῃ. Διαγραφομένου δ' οὕτω τοῦ πρὸ τῆς λέξεως ἡμέρας ἀστερίσκου, διορθωτέα μόνον ἡ ἐπικεφαλὶς ἀπὸ τοῦ ἰωνικοῦ εἰς τὸ δωρικὸν «*μεσαμβρία*» ὁμολόγως πρὸς τὴν ἐκ τῆς τάξεως ἐν ᾗ κεῖται ἔνδειξιν.

μεσόκοποι αὐλοί· οἱ ὑποδεέστεροι τῶν τελείων, μέσοι. — Ἴδε ἐν Θ ἀνωτέρω τὰ ἐπὶ τῆς λέξεως «*θίασος*» καὶ ἔπιθι λέξεις «*ἡμίοποι*» καὶ «*ἡμίοπος*».

*Μεσσήνη· ἡ ἀρινή. ἡ Ἀρ(ή)ν(η). Τὰ περὶ Ἀρήνης μεσσηνιακῆς ζήτει παρὰ Στράβωνι Η΄ Γ΄ 10 καὶ Η΄ Δ΄ 6. Ἴδε καὶ Pape, Wörterb. Griech. Eigennamen λ. Ἀρήνη.

μεταβαίνει· στρέφει. παρέρχεται. ἀναχωρεῖ. — Εἰς ἀντίληψιν σαφῆ τῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου ἑρμηνευτικοῦ ὅρου «στρέφει»· βοηθεῖ τὸ ἐν ταῖς ἄνω (Ζ) παρατεθείσαις λ. *ζευγηλάτης* καὶ *ζευγίτης* δεδομένον εἰς ἑρμηνείαν ὄνομα (μεταβάτης), τὸ σημαῖνον τὸν στρέφοντα τὸ ἄροτρον γεωργόν.

**μετακόκκω*· ἡμέραι μεθ' ἑορτῶν ἑορτὴ οὐκ ἔστι. — Καὶ τί μὲν τὸ παράδοξον λῆμμα ἀκατανόητον. Ἀλλὰ τὸ ὡς εἰς ἑρμηνείαν ἐπακολουθοῦν ἀπόφθεγμα ἀνακτᾶται ἣν ὡς ἐτέθη εἶχεν ἔννοιαν διορθούμενον ὧδε: «ἡμέραι μεθεόρτων ἑορτὴ οὐκ ἔστι». Ἴδε GSL λ. «*μεθέορτος*» καὶ εἰς τὸ πληθυντικὸν «*μεθέορτα*» (ΜΑΚ) ὡς σύνηθες παρ' ἡμῖν.

μετακόνδυλοι· τὸ μεταξὺ τῶν κονδύλων. — *Μετακόνδυλα* οὐδετέρως κατὰ Πολυδεύκη, Β΄ 144/5.

μεταμφιέσθαι· μετενδύεσθαι τὴν ἐσθῆτα (Poll. VII 44). — Αὐτὰ

τὰ παρὰ Πολυδεύκει ὁδηγοῦσιν εἰς θεραπείαν τοῦ ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι νοσοῦντος ὧδε: «*μεταμφι(άζε)σθαι*».

μετοικέσιον *τὸ ἐκ τόπου εἰς τόπον οἰκῆσαι.— Ἡ ἄλλως «*μετοικεσία*». Διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος.

**μετουσῶ* περιβλέπω, ἀφορῶ, ἀποβλέπω.— Διόρθου τὸ λῆμμα ὧδε: μετό(σσω)—*μετόσσω*.

?*μῆδειν* μὴ ἐσθίειν. Ἔξω μὲν τῆς τάξεως καὶ μεταθετέον μετὰ τὴν λέξιν *μήδεα*· ἄλλως δ' ὀρθῶς ἔχον: *μὴ ἔδειν*· *μὴ ἐσθίειν*·

Μηδίκη πόα (Ar. Eqq. 606)· ἡ τρίφυλλος . —*τρίφυλλα*· πολύφυλλα. καὶ πόα δέ τις *μηδίκη* οὕτω καλουμένη.— Τονιστέον *μηδική*, ὡς παρὰ Σουΐδᾳ, ἐν τῇ λέξει, καὶ Πολυδεύκει Ζ' 142.

μήκωνες· πόα τις . . καὶ τὰ τῆς πίννης . . καὶ μέρος ⟨v. κρατηρίσκοι⟩ καὶ ὕφασμα . . — Κατὰ τὰ ἐν τῇ λέξει *κρατηρίσκοι*, εἰς ἣν ἡ παραπομπὴ τοῦ ἐκδότου, τὸ μεταξὺ τῆς λέξεως «μέρος» καὶ τῶν ἐπακολούθων «καὶ ὕφασμα» προφανὲς κενὸν πληρωτέον ὧδε: «καὶ μέρος [ὀφθαλμοῦ]. καὶ ὕφασμα κλπ.»

μὴ 'π' ἀεχηνίῃ τρέπειν· μὴ αἰτιῶ τὴν πενίαν, ὅτε δέηται . . — Συμπλήρωσον: «ὅτε δέητα(ί) τις».

μίειν· ἐσθίειν ⟨μνίειν?⟩.—*καταμιεῖ*· καταπίνει· κατεσθίει· *μιεῖν* γὰρ τὸ ἐσθίειν.—Παρὰ Φωτίῳ «καταμνίων» (ΜΑΚ). Ἀλλὰ καὶ παρ' Ἱπποκράτει «*μνίει*· ἐσθίει»,—ὡς ἐν τῇ οἰκείᾳ γλώσσῃ· ἐξ οὗ καὶ πιθανῶς τὸ ἀνωτέρω ἐν ἀγκύλαις ἐρώτημα τοῦ ἐκδότου. Ἐνδείκνυται δ' αὐτὸς ἁπανταχοῦ τονισμὸς ἐπὶ τῆς παραληγούσης.

Μιμαλλόνες (Callim. fr. CCCCI)· Βάκχαι. *βοαὶ δρόμοι.—Ἴσως συνεζευγμένως: «βο(η)δρόμοι».

μίνθα· τὸ ἡδύοσμον. καὶ *ἀνθρωπεία κόπρος.— Εὐλόγως ἐδίστασεν ὁ ἐκδότης. «*Μίνθα* τὸ ἡδύοσμον· καὶ *[μίνθος]* ἀνθρωπεία κόπρος», ὡς παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ. *μίνθα*, *μίνθη*, *μινθώσωμεν*.

**μίνυρες*· κλίναι μάντεις ⟨v. πύξ⟩. – Παρὰ τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐν τῇ (μετὰ λ. *πύξινον*) γλώσσῃ: «*πύξ*· ἱμαντωμένην κλίνην», ἀνάγνωθι: «*μίνυρες*· κλίν(ης) [ἱ]μάντ(ε)ς (κλίνης ἱμάντες)».

μιργ ιβωρ (Elei)· τὸ λυκόφως [Ἠλεῖοι].— Οὕτως εἰς συμπλήρωσιν τοῦ κενοῦ.

μισυοί· οἱ ἔχοντες τὸ ἥμισυ λευκὸν τοῦ σώματος, τὸ δὲ ἥμισυ μέλαν οὓς ἔνιοι μίσγους (misticii).—Ἰδοὺ μετὰ τὴν λ. «*μυσημίεκτον*»

μισημίεκτον), περὶ ἧς ἐν Η ἰδίᾳ ἐπραγματεύθημεν *(ἥμισυ ἢ ἥμισυ)*, καὶ δευτέρα λέξις ἔχουσα, ὡς συνήθως σήμερον ἐν τῷ καθημερινῷ λόγῳ, ἀποβεβλημένον τοῦ «ἥμισυ» τὸ ἀρχικὸν γράμμα.

μίτρα (Eur. Bacch. 833)· ἡ χαλκῆ λεπίς. διάδημα . . . ταινία.— **μιτράγχουσα* (Aristoph. p. 1078)· ὡς λεπὶς χρυσάων· ⟨-ίων⟩, ἣ τῷ μετώπῳ φορεῖται.— *ἄγχουσα*· ἡ κάλυξ.— *κάλυξ* . . . καὶ ἡ χρυσῆ σ(ύ)ριγξ ἡ τοὺς πλοκάμους περιέχουσα . — Ἐν τῇ γλ. *μιτράγχουσα* δείκνυται σύνθεσις *μίτρας καὶ ἀγχούσης*. Διαγραφομένου δὲ τοῦ ἀστερίσκου, ἡ γλῶσσα ἀναγνωστέα ὧδε· «*μιτράγχουσα*· ὡς λεπὶς χρ(ύ)σ(εια), ἣ τῷ μετώπῳ φορεῖται». Ἐν λ. *μίτρα*, ὡς εἴδομεν, «χαλκῆ λεπίς»· ἐνταῦθα «χρύσεια λεπίς».

*μναμο*σύρειν*· τὸ ἐπιτηρεῖν, ἢ μεμνῆσθαί τινι. — Ἀποκαλύπτεται πιθανῶς ἐνταῦθα ἄγνωστον τέως δωρικὸν ῥῆμα «*μναμοσύ(ν)ειν*» λακωνικῶς δηλωτικὸν τοῦ μνημονεύειν καὶ καραδοκεῖν.

μνία (Numen. Athen. 295 c)· τὰ βρύα καὶ τὸ φῦκος. — Ὅθεν καὶ «ἡ θάλασσα ἡ πολὺ φυκίον ἔχουσα» ἐκλήθη *πολυμνία*· (ἔπιθι τὴν λέξιν).

μοιρι⟨ό⟩λογχοι· οἱ τὰ κοινὰ διαιροῦντες. —Μεταξὺ τῶν γλ. *μοιρηγενὴς καὶ μοιρῆσαι*.—Ὑπαγορεύεται ἄρα καὶ ὑπὸ τῆς τάξεως ἡ διὰ τοῦ ἦτα γραφή: «*μοιρήλογχοι*· οἱ τὰ κοινὰ διαιροῦντες». — Ἐν ἰδίᾳ τάξει κατωτέρω κείμενον τὸ ῥῆμα *μοιρολογχεῖν* σημαίνει «τὸ μερίδι λαγχάνειν», κατά τινας δὲ «διαιρεῖσθαι».

μοκκώνωσις· περιφρονεῖς, παρὰ Βλαίσῳ.—Διόρθου: περιφρόν(ησι)ς. —Καὶ ἔπιθι λ. *μωκᾶται, μωκός, μωκωμένης*.

⟨1595⟩ *μόλυχνον*· δυσταλέον.—⟨1536⟩ *μόδυχνον*· δισταλέον. — ⟨2040⟩ (μεταξὺ *μωλύεται καὶ μώλυκα*): *μολύκνον*· μεμολυσμένον. Ἔπιθι καὶ λέξεις: «*δυσταλέος*· ῥυπαρὸς ⟨1977 et μολυχνός⟩» (ἐν σελ. 450 HES 82) — «*δισαλέος*· ῥυπαρός». Ὁ δὲ δυνάμενος ἐξελθέτω τοῦ λαβυρίνθου.

*μονοξύλοις *πλάνοις* ⟨πλοίοις? πανοῖς?⟩.—Γράφε· *μονοξύλοις πλά(ταις)*· ἔπιθι λ. «*πλάταν* (Soph. Ai. 358)· πλοῖον».

**μονοφθόρους*· μονοφόρους. ὄνους. — Διόρθου τὴν ἐπικεφαλίδα ὧδε· *μονο(φόρτ)ους=μονοφόρτους*, διαγράφων τὸν ἀστερίσκον.

μόργος· φραγμός, καὶ τὸ ἐπὶ ταῖς ἁμάξαις φράγμα, ἐν ᾧ τὰ ἄχυρα

φέρουσι. . . . — Αὐτὸ ἐκεῖνο περὶ οὗ ἐν τέλει τῆς γλ. *μολγὸς* λέγονται τάδε· «τίθεται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν, (Cretes)».

**μόρμορος* καὶ **μορμυραία*· φόβος.—*μόρμοι*· φόβοι κενοί.—*μύρμος*· φόβος. — Εἰς ἄρσιν τοῦ δισταγμοῦ, ὃν δι' ἀστερίσκου ἐξεδήλωσεν ὁ ἐκδότης πρὸ τῆς λέξεως *μόρμορος*, ἀρκεῖ ἡ ὑπόμνησις τῶν παρ' Ἀριστοφάνει (Βατρ. 925): «ὀφρῦς ἔχοντα καὶ λόφους, δείν' ἄττα *μορμορωπά*».

μόροι· *λῶροι. κόποι. πόνοι. κλῆροι. — *μόρος*· φόνος. θάνατος. φθόρος. πόνος. νόσος. μοῖρα τοῦ βίου. — Ἀπὸ τῆς γλώσσης ταύτης παραλαμβανομένη ἡ λέξις «φθόρος» χρησιμεύει εἰς ἀποκατάστασιν τῆς ἐν τῇ πρώτῃ (*μόροι*) διεστραμμένης καὶ ὑπ' ἀστερίσκον λῶροι». Γραπτέον ἄρα ἀντ' αὐτῆς (φθό)ροι, ὧδε: «*μόροι*· φθόροι. κόποι κλπ.».

μουκήζει (Cyprii)· σιγ(ᾷ)· μέμφεται τοῖς χείλεσι.—*μοῦρκορ*· μυκὸς (Λάκωνες).—*μύρκος*· ὁ καθόλου μὴ δυνάμενος λαλεῖν. Συρακούσιοι. ἐννεός. ἄφωνος. — *μυκός*· ἄφωνος.— *μύτις*· . . . καὶ ὁ ἐννεός. καὶ ὁ μὴ λαλῶν.—*μυττός*· ἐννεός.—*μύδος* (Pamphyli)· ἄφωνος.— Πρβ. καὶ τὰ λατινικὰ mutus καὶ muttum, καὶ τὰ ἐν Παλαιᾷ καὶ Νέᾳ Διαθήκῃ *μογιλάλος* καὶ τὰ βυζαντιακὰ *μογγός*. *μογγία* (GSL καὶ ΜΑΚ).—Παράβαλε δὲ τὰ τῆς συνηθείας *μουγγός*, *μουγγίζει*.

**μοῦρταρ*· πιλὸς (μουρτάρ· ἄπιος Schol. Nic. Th. 512).—Ἀναγνωστέον ἴσως οὕτω· «*μοῦρταρ*· π(η)λός».—Ἡ λ. *μοῦρταρ* φαίνεται συγγενὴς τοῦ λατινικοῦ mortarium, τοῦ σημαίνοντος mortier, ciment Quicherat-Daveluy. Dict. Latin-Français) ἤτοι ἀμμοκονίαμα ἢ καὶ ἁπλοῦν πηλὸν οἰκοδομικὸν (mortier des maçons.) Ἀγγλιστὶ mortar. - Τὴν μέχρι τῆς σανσκριτικῆς ἀναγομένην ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ἴδε ἐν Littré, Dict. de la l. Françaisə.

μυνακκωθείς· Μυναίων τὸν σκυτοτόμον· ἀφ' οὗ καὶ τὸ ὑποδήσασθαι.—Ἡ λέξις σημαίνει, ὡς διεγνώσθη ἤδη (ΜΑΚ), τὸ ὑποδήσασθαι, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος Μυννάκου τοῦ σκυτοτόμου (Πολυδ. Ζ' 89.— Ἀθηναίου 351 Α). Ἡ γλῶσσα ἄρα ἀποκαταστατέα εἰς τὸ ὀρθὸν ὧδε· «*μυνnακωθείς*· [ἀπὸ] Μυ(ν)νάκου τo(ῦ) σκυτοτόμo(υ)· ἀφ' οὗ καὶ τὸ ὑποδήσασθαι».

?*μυρμηκιῶν*· ὁ ἥλους ἔχων ἐν ταῖς πτέρναις.—Τὸ προτεταγμένον

ἐρωτηματικὸν λόγον μόνον ἔχει τὸ ἐξώτακτον τῆς λέξεως.—Ἔπιθι λ. *νάρκη*· μυρμηκίασις.

μῦς λευκός· (Philem. fr. XXXII p. 45)· ἐπὶ τῶν θηλυδριῶν... κατωφερῶν.—Γράφε· «ἐπὶ τῶν θηλυδριῶν [καὶ] κατ(α)φερῶν»,—εἰς τὰ ἀφροδίσια δηλονότι. — Οὕτω καὶ ἐν γλ. «*μισήτην*· τὴν καταφερῆ».

μυσημίεκτον (μισημίεκτον). Ἴδε ἀνωτέρω λ. «*μισυοὶ καὶ εἰς* τὸ Η λ. «*ἥμισυ ἢ ἥμισυ*».

μ[ω]λε(ῖ)· μάχεται. καὶ *ἀντιμ(ω)λία* δίκη, εἰς ἣν οἱ ἀντίδικοι παραγίνονται. — Οὕτω διωρθωμένως τὰ: «μ.λει»· καὶ «ἀντιμολία».

**μώψ*· ὁ μὴ ὀξυδορκῶν, καθαροὺς δὲ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς ⟨cf νώψ⟩. Ἡ λέξις «νὼψ» εἰς ἣν παραπέμπει ὁ ἐκδότης κανονικῶς δηλοῖ τὸν μὴ βλέποντα. Ἀλλὰ τί τὸ «μὼψ» ἀντὶ τοῦ *μύωψ* ἤ, κατὰ Ξενοφῶντα, *μυωπός*, ὅστις βλέπει;— Ἔπιθι παρὰ Σουΐδᾳ λέξεις *μυωπάζω*, *μυωπιζόμενος* (καὶ παρ' Ἡσυχίῳ) καὶ *ἐμυωπίασεν*.

Ν

Ναιάδες ἢ *Ναΐδες*· νύμφαι *ὕδατι. αἱ πηγαί. — *Ναΐδες*· Νηΐδες Ζεφυρίδες. νύμφαι· ἀπὸ τῶν κυμάτων. — Ἴδε τὰ ἐν *Διεθνεῖ Εφημ. Νομισμ. Ἀρχαιολ.* τ. Ε΄ (1912) σ. 329 ἑπ. ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα· καὶ διόρθου ὧδε τὰ ἐν τῇ πρώτῃ γλώσσῃ: «νύμφαι (ὑ)δάτι(ν)α(ι.) πηγαί.

ναστά· *ραστά. Ῥόδιοι. καὶ ἱερὰ πέμματα. — Ἀπὸ τῆς ἑπομένης γλώσσης «*ναστόν*· μεστόν. πυκνόν. πλήρη (πλῆρες). μὴ ἔχον ὑπόκουφόν τι» διόρθου ἀσφαλῶς τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ διεφθαρμένην λέξιν «ῥαστὰ» εἰς μεστά».

**ναῦν*· πηγαῖον ὕδωρ. καὶ ἔριον. οἱ δὲ νάρδον. — Ἀναφερόμενος εἰς τὰ ἐν ΔΕΝΑ ρχ. (αὐτόθι) ἐξηγημένα, ἀναγινώσκω ὧδε: «*ναῦν*. πη-γαῖον ὕδωρ. καὶ ἔριον. οἱ δὲ νάρδον, τὸ ἔλαιον.

ναυστῆρες· οἱ οἰκέται. — Κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἐν τῇ ἡγουμένῃ γλώσσῃ «*ναῦν*», γραπτέον «οἱ ἱκέται».

Νέα· νεώματα. καὶ χωρίον Λήμνου (ὅπου δοκεῖ Φιλοκτήτης δηχθῆναι).—*νειός*· κυρίως μὲν ἡ νεωστὶ μεταβεβλημένη γῆ, τουτέστιν ἠροτριαμένη· νέα γὰρ φαίνεται. — *νεουμένη*· δευτερουμένη. — *νεᾶν*.

νεάσαι γῆν.—*νεάσαι*· μεταβαλεῖν τὴν ἠροτριαμένην γῆν.—Τὸ λῆμμα *Νέα*, ὡς ὄνομα πόλεως, θηλυκόν, — ὅπερ ὅμως ἐν τῇ ὀλίγον κατωτέρῳ γλώσσῃ «*νέαι*» ἐμφανίζεται ἐν πληθυντικῇ ὀνομαστικῇ οὕτω: «*Νέαι* δὲ χωρίον ἐν Λήμνῳ».—Ἀλλὰ καὶ ὡς δηλωτικὸν «νειοῦ» ἤτοι «νεωμάτων» ἡ λ. *νέα* ἴσως κατὰ προτίμησιν ἐκληπτέα ὡς ὀνομαστικὴ θηλυκοῦ ὀνόματος, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω: «νέα γὰρ φαίνεται» ἡ νεωστὶ ἀροτριαμένη γῆ. — Ὁ λόγος ἐν τούτοις πᾶσι περὶ τῶν σήμερον κοινῶς ὑπὸ τῶν γεωργῶν λεγομένων «νειαμάτων», περὶ ὧν ἔπιθι τὰ ἀνωτέρω (Ε) εἰς λέξιν «*ἐρκόπεζα*» εἰρημένα. — Καὶ κατὰ Σουΐδαν, «*νειός*· ἡ νενεασμένη γῆ», ἥτις οὐ μόνον ἐδευτεροῦτο, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἄνω συνεξεταζομένη γλ. *νεουμένη*, ἀλλὰ καὶ ἐτρισσεύετο, κατὰ τὰ δηλούμενα ὑπὸ τοῦ ἐν γλ. *νειός* μνημονευομένου ὁμηρικοῦ: «νειῷ ἐπὶ τριπόλῳ».

νέβεσται*· *περιτάλματα τῶν ἱερῶν καὶ τῶν *Σικελῶν.—Καὶ τί μὲν τὸ λῆμμα «*νέβεσται*» ἀκατάληπτον· πάντως δὲ καὶ ἔξω τάξεως, πλὴν ἂν μετατραπῇ εἰς τὸ οὐχ ἧττον ἀκατανόητον «νέβ(ο)στα». Ἀλλά, τὰ εἰς ἑρμηνείαν αὐτοῦ, ὑπ' ἀστερίσκῳ καὶ ταῦτα κείμενα, ἴσως παρέχουσιν ἔννοιαν ἐπαρκῆ εἰς τὸ θέμα: «*νέβεσται*· περιτ(ί)λματα τῶν ἱερῶν (δηλαδὴ ἱερείων ἢ θυμάτων) καὶ τῶν (δ)ι(φθ)ε(ρ)ῶν», ὑποτιθεμένης ἐνταῦθα θυσίας. Ἴδε Daremb. Saglio, Dict. des Antiquités Gr. Rom. ἐν λ. Sacrificium, καὶ ἰδίως ἐν σ. 966 ἑπ.—Ἔπιθι καὶ Ἡσυχ. λ. «*κοσκυλμάτια*· τὰ τῶν βυρσῶν περικομμάτια» καὶ Σουΐδα τὴν αὐτὴν λέξιν. Ἔτι δὲ καὶ τὰς λ. *διφθέρα*** καὶ ***βύρσα***.

**νεοπηθείς*· αἰχμάλωτος. — Μή: νεοπ(ει)θὴς = *νεοπειθής*· αἰχμάλωτος;

**νεύει*· ἐπανέρχεται· ἢ μᾶλλον, φεύγει. — Ταῦτα καλῶς, διαγραφομένου τοῦ ἀστερίσκου, κατὰ τὰ ἐν *Ἡσυχιακοῖς* Φ. Κουκουλὲ (Λεξικογρ. Ἀρχ. Ἀθηνᾶς τ. 27 παράρτημα, σ. 65) δειχθέντα.

νευτήρ· κολυμβητὴς ⟨ἀρνευτήρ?⟩. — Παρέλκει τὸ ἐν ἀγκύλαις ἐρώτημα τοῦ ἐκδότου. — Πρβ. τὰς λ. «***ἐκνεύσας***· ἐκκολυμβήσας», «*νευσόμεθα*· νηξόμεθα» καὶ «*νέω*· τὸ νήχομαι».

νήϊστα· ἔσχατα. κατώτατα. *ἐσχατία. — Ἐδείξαμεν ἤδη ἐν Α (λ. *ἀλματύραι)* ὅτι ἡ τελευταία λέξις ἀναγνωστέα «ἐσχατιά».

νῆσος· τόπος ὑψηλός, *ἔχων ἐν ὕδασι. — **Ἀνάγνωθι διωρθωμένως:** «(ἀνέ)χων ἐν ὕδασι».

νηφάλια ξύλα (Philochor.)· τὰ μὴ ἀμπέλινα, ἢ συκάμινα, ἢ σύκινα· ἐκεῖνα γὰρ *οἰνόσπονδα* λέγεται. — Ὁ Σουΐδας ὑπὸ τὸ αὐτὸ λῆμμα *(νηφάλια ξύλα)* παρασιωπήσας τὰ «συκάμινα» προσέθηκε τὰ «μύρσινα». Ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐν τῇ παρ' αὐτῷ ἐπακολούθῳ γλώσσῃ «*νηφάλιος θυσία*» λεγομένων («καὶ ξύλα δὲ νηφάλια τὰ μὴ ἀμπέλινα μήτε σύκινα, ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τῶν θύμων») ὁδηγούμεθα εἰς κατάταξιν πάντων τῶν ἄλλων, ἔξω μόνον τῶν θύμων, ξύλων εἰς τὰ μὴ νηφάλια, —εἰς τὰ οἰνόσπονδα, —παραιτοῦντες οὕτω ματαίαν περὶ τὴν λεπτομέρειαν πολυπραγμοσύνην. —Διὰ τοῦτο δὲ καὶ περιορίζομεν τὴν ἐνταῦθα ἐξέτασιν τοῦ ὀνόματος «*συκάμινα*», οἷον παρ' Ἡσυχίῳ ἐτέθη ὡς δηλωτικὸν ξύλου συκαμίνου (τοῦ δένδρου), τοῦ σήμερον παρ' ἡμῶν *συκαμινέας* ἢ *συκαμινιᾶς* ἢ καὶ συγκεκομμένως *σ'καμνιᾶς* προφερομένου. — «*Συκάμινα*», λέγει ὁ Ἡσύχιος ἐν τῇ εἰδικῇ γλώσσῃ, «ἡ παρ' ἐνίοις *μορέα*, τὸ δένδρον. καὶ ὁ καρπὸς τῆς συκομορέας». — «*Συκάμινα*», λέγει καὶ ὁ Σουΐδας ἐν τῇ λέξει, «εἶδος δένδρου». — Ἀλλ' ὁ Πολυδεύκης (Α 233) διδάσκει ἄλλα: *συκάμινος*· «ἔστι δ' ἐν τῇ μέσῃ κωμῳδίᾳ ὁ μὲν καρπὸς *συκάμινον* οὐδετέρως, τὸ δὲ δένδρον ἀρρενικῶς ἐκφέρεται: «ὁ συκάμινος συκάμιν', ὁρᾷς, φορεῖ». — Καὶ τὸ μὲν ἄνευ ἄρθρου «συκάμινον» τοῦ Σουΐδα ὁπωσδήποτε οἰκονομεῖται παραλαμβανόμενον ὡς πτῶσις αἰτιατικὴ εἴτε ἀρσενικοῦ εἴτε καὶ θηλυκοῦ (διότι ἐλέγετο καὶ θηλυκῶς ἡ συκάμινος· ἴδε ΜΛΚ). Ἀλλὰ παρ' Ἡσυχίῳ τὸ κακὸν ἀθεράπευτον ἄνευ τροπῆς τοῦ «συκάμινα» εἰς «συκάμιν(ος) καὶ ἀναγνώσεως ἐφεξῆς τῆς γλώσσης ὧδε· «*συκάμινος*· ἡ παρ' ἐνίοις μορέα, τὸ δένδρον. καὶ *[συκάμινα]* ὁ καρπὸς τῆς συκομορέας.— Τούτων δ' οὕτω τεθέντων, παρατηρητέον νῦν καί τι ἄλλο νέον· ὅτι ἐν ᾧ «συκάμινον (τὸ)» οὐδετέρως τό τε πάλαι τό τε νῦν ὁ καρπὸς τῆς συκαμίνου, ἐκ τῆς παρ' Ἡσυχίῳ ἀνωτέρω γλώσσης *νηφάλια ξύλα* τὸ οὐδέτερον τοῦτο ζητεῖται νὰ παραλάβωμεν (ἀντὶ τοῦ παρὰ τὰ «πρίνινα» καὶ «σφενδάμνινα» ἀναμενομένου «συκαμίνινα») ὡς ἐπιθετικῶς δηλωτικὸν καὶ τοῦ ξύλου τῆς ἢ τοῦ συκαμίνου, τοῦ ξύλου τοῦ δένδρου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σουΐδας ἐπὶ μυρσίνης ξύλου ἔγραφεν ἐπιθετικῶς κατ' ἔκθλιψιν «μύρσινα». ΜΛΚ ἴδε λ. *συκαμίνινος*. —

Τὰ συκάμινα, — ὁ καρπός, — ἐλέγοντο, κατὰ Σουΐδαν (λ. *μόρα*), καὶ «μόρα», καθὼς καὶ σήμερον λέγονται «μοῦρα».

νομέας· ξύλα περιφερῆ. — Ἴδε ἐν Α ἀνωτέρω λ. *ἀρχενόμεα ξύλα*.

νομή· τροφή, βοσκή. *ποινή.... — Μήπως ἀναγνωστέον ὧδε: *νομή*· τροφή(.) βοσκὴ (κ)οινὴ κλπ.;

νόστιμος· σω(τή)ριος· καὶ τὰ ὅμοια. — Ἔπιθι τὰς λ. «*ἱμάλιον*... νόστιμον... καὶ *ἱμαλίς*· νόστος...»

νυκτερεύειν· ἀγρυπνεῖν.*Ἀττικοί. —Τὸ ξενοφώντειον *νυκτερεύω* διέσωσεν ἡ συνήθεια ἐν ἐννοίᾳ ἐργασίας ἐν ἀγρυπνίᾳ. Αὐτῆς δὲ τῆς πράξεως ὄνομα τὸ *νυκτέρι*. Διαγραπτέος ὁ πρὸ τοῦ «Ἀττικοί» ἀστερίσκος

νύσσα (Ψ 33 ¹)· ὁ καμπτήρ, ἀπὸ τοῦ ἐλθόντας κατ' αὐτὸν νεύειν τοὺς ἵππους. —Πρβ. γλ. «*ἔλυμα*... νύσσα....» καὶ γλ. «**στήληκα* τὴν νύσσαν», ἐν ᾗ τὴν γραφὴν διορθωτέον παρὰ τὰς λ. *στάλικες*, *στάλιξ* ὧδε: *στήλ(ι)κα* τάσσοντες αὐτὴν μετὰ τὴν λ. *στηλίδια*. — *Στάλιξ*, ὁ ξύλινος πάσσαλος, λέγεται κοινῶς σήμερον *σταλίκι* (τό).

Ξ

ξαίνει· διαξέει. *νήθει *σωρεύει. ἐργάζεται ἔρια. καὶ δέρει ἱμάντι. —Πρβλ. τὰ παρὰ Σουΐδᾳ: «*ξαίνω* νήθω, διαλύω, σωρεύω:» καὶ διαγράφων τοὺς δύο ἀστερίσκους ἄφες κατὰ χώραν ἀθίκτους τὰς λέξεις «νήθει. σωρεύει» ὡς δηλωτικὰς κατὰ μέρος πράξεων ἢ ἀποτελεσμάτων ἐν τῷ ἔργῳ. — Διὰ δὲ τὸ τελευταῖον ἐν τῇ γλώσσῃ ἑρμήνευμα «καὶ δέρει ἱμάντι» ἔπιθι τὰ παρὰ Σουΐδᾳ πλατύτερα ἐν λ. *ξαίνειν*.

**ξενύει*· λήγει. —*ξενύει*, κακῶς ἀντὶ *ξ(α)νύει*. — «*ξανύει*· λήγει», ἀπὸ τοῦ ῥήματος «*ἐξανύω*» ὅπερ ἴδε ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει παρ' Ἡσυχίῳ

ξάνιον· κτένιον, ᾧ αἱ γυναῖκες χρῶνται πρὸς τὴν τρίχα, καὶ ὃ φοροῦσιν ἐν τοῖς *δερέοις. —Ἀναφερόμενος εἰς τὴν λέξιν «*δέραια*· περιτραχήλια. παίγνια. τὸ αὐτὸ καὶ *δεραιοί*», διόρθου τὴν ὑπ' ἐξέτασιν γλῶσσαν ὧδε· *ξάνιον*· κτένιον, ᾧ αἱ γυναῖκες χρῶνται πρὸς τὴν τρίχα(.) καὶ ὃ φοροῦσιν ἐν τοῖς δερ(αί)οις», ἤτοι τοῖς περιδεραίοις. — Ἀντίστοιχα, καίτοι ἐν τῇ λεπτομερείᾳ παραλλάσσοντα, τὰ παρὰ Σουΐδᾳ ἐν τῇ λέξει· διότι οὗτος παρέλαβε κτένιον οὐχὶ πεκτικὸν (κτενίσματος) ἀλλ' εἰς στερέωσιν τοῦ ἀναδέσμου τῆς κόμης χρήσιμον.

«*ξάνιον* κτένιον, ὃ φοροῦσιν αἱ γυναῖκες ἐν τοῖς ἀναδήμασιν. οἱ δέ, κόσμος χρυσοῦς ἐπὶ κεφαλῆς.

Ο

ὀγδόδιον· θυσία παρὰ Ἀθηναίοις τελουμένη Θησεῖ.—Τοῦ λήμματος ἡ ὑπόστασις λίαν ἀμφίβολος. Ἴσως ἀρχικῶς ἔκειτο ***ὀγδοάδιον*** ἢ ἄλλως *ὀγδοαῖον*, ἑκάτερον καλῶς χωροῦν μεταξὺ τῶν γλ. ***ὀγδόα*** καὶ ***Ὄγκας Ἀθηνᾶς***.

**ὄγχνια*· ἄπιον. — Διόρθου: *ὄγχν(ην)*.

ὅδαια· φορτία. ἢ ὤνια. οἱ δὲ **ὀδίβα*.—Μήπως *ὀδά(ε)α*, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὠνίων; — Ἴδε λ. *ὀδαίων*· ὠνίων. ὀδῆσαι γὰρ τὸ ὠνήσασθαι.—*ὀδῆσαι*· πρίασθαι, ἀποδόσθαι, ὠνήσασθαι. —*ὅδησον*· πώλησον.—*ὀδηθείης*· ληφθείης. πραθείης. — Ἔτι δὲ καὶ λ. *ὤδησεν*· ἀπέδοτο» καὶ «*ὤδησαν*» ἀπέδοντο» καὶ *ὀδασμένος*· ὠνεῖσθαι ἐπειγόμενος.

ὄθρυν Κρῆτες τὸ ὄρος.—*ὀθρυόεν*· τὸ τραχύ. ὑλῶδες. δασύ. κρημνῶδες.—Ἐκ τούτου τὸ φθιωτικὸν ὄρος, ἡ Ὄθρυς.—Παραπλήσια δὲ καὶ τὰ τῆς κρητικῆς *Ἴδης*, περὶ ἧς ἔπιθι τὰς λέξεις «*ἴδη*, *Ἴδηφιν*».

οἴαξ· πηδάλιον. ὁδηγός.—Ἀντιπρθ. *ὕαξ* (Boeot)· πηδάλιον, ὁδηγός. — Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς λ. *οἰακίζει*· ἐλαύνει. διοικεῖ. κυβερνᾷ. — **ὑακίζει* (Boeot)· οἱ εἰς τὰ αὐχένια, (ἔνθα τὸ ἄρθρον «οἱ» μεταβλητέον εἰς «ὁ», οὐχὶ μόνον ὅπως ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ καὶ διότι εἷς μόνος ὁ οἰακίζων, ὡς διδάσκουσι τὰ ἐν λ. ***οἰακοστρόφος*** καὶ ***οἰα κοστροφῶν***).

οἰδαίνει· οἰδεῖ. ἐπαίρεται. *σπαράσσει. φλεγμαίνει.—Ἐξοβελιστέος ὁ πρὸ τοῦ «σπαράσσει» ἀστερίσκος, τοῦ ῥήματος σημαίνοντος ἐνταῦθα ταραχήν, ὡς πείθεται ὁ ἀνατρέχων εἰς τὰς γλ. ***σπαρασσόμεθα*** —***σπαράγμασι***.

οἰκόθουρος *οἰκουρὸς κύων*. — Γράφε συνημμένως ***ο(ἰ)κόθουρος***, τάσσων εἰς ἑρμηνείαν τὰ ἑπόμενα ὧδε: ***οἰκόθουρος***· οἰκουρὸς κύων. —*Οἰκόθουρος* ἀπὸ τῶν «οἴκοθι οὖρος». Ἔπιθι λ. «*οἴκοι*· οἴκοθι. ἐν οἴκῳ» καὶ λ. «*οἰκουρός*· . . . . . οὖρος γὰρ ὁ φύλαξ λέγεται».

Οἶναι· οἱ μὲν τῆς Ἀτταλίδος, οἱ δὲ τῆς Πτολεμαΐδος φυλῆς εἶναι. —Συμπληρῶν τὰ ἐλλείποντα καὶ ἐπανορθῶν τὰ κακῶς ἔχοντα ἀνά-

γνωθι ὧδε· «*Ο(ἰ)να(ῖοί)*· οἱ μὲν τῆς Ἀτταλίδος, οἱ δὲ τῆς Πτολεμαΐδος φυλῆς [λέγουσιν] εἶναι». — Καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι καλῶς κατὰ λόγον τῶν χρόνων, διότι οἱ Οἰναῖοι μετετάχθησαν ἀπ' ἐκείνης εἰς ταύτην τὴν φυλὴν (Ἴδε Pappe-Benseler Wörterbuch κλπ. ἐν λ. *Οἶναι καὶ Οἰνόη*).

οἷον· ὁποῖον. μόνον, τρόπον τινά. δυνατόν. καθάπερ. ἢ ποιόν. — Εἰς τὸ δεύτερον ἑρμήνευμα προσήκει τὸ ψιλούμενον *οἷον*, καθὼς καὶ εἰς τὴν κατωτέρω γλῶσσαν (*οἷος*) ἧς τὸ πάθημα ἔδειξεν ὁ ἐκδότης.

*οἱο*φάγῳ σιδήρῳ*· οἷον μηλοκτόνῳ. — Τοῦ ῥήματος τρώγω ἐν τῇ συνθέτῳ λέξει «οἱοφάγῳ» παραληφθέντος μεταφορικῶς εἰς δήλωσιν φθορᾶς, καλῶς ἔχει τὸ λῆμμα καὶ ἐξοβελιστέος ὁ ἀστερίσκος. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ γραμματικὸς προέταξε τοῦ μηλοκτόνῳ τὸ οἷον. — Ἡ τάξις τῆς λέξεως ἀπαγορεύει τὴν ὑπόθεσιν «*οἰοσφάγῳ*».

**ὄκκα σάζει* ⟨θύξῃ⟩· ὅταν τύχῃ. — Μήπως γραπτέον· «ὄκκα (λ)ά(ξ)ει; = Ἔπιθι λ. «*λάξεσθαι*· κληρώσεσθαι. — *λάξιων*· λήξεων, κληρώσεων. — *λάχη*· λῆξις. ἀποκλήρωσις». — Ἡμεῖς σήμερον συχνὰ ἀκούομεν: «*ὅταν λάχῃ*».

ὀκλάζειν· λαγγάζειν ⟨q. v.⟩· εἰς γόνυ κάμπτειν. *διστάσαι. — Τοῦτο τὸ ὑπ' ἀστερίσκον «διστάσαι» τρεπτέον ἁπλῶς εἰς «διστάζειν» καὶ διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος. Διότι τὸ «διστάζειν», ἔχει ἔννοιαν παραπλησίαν τῇ τοῦ λαγγάζειν. Ἔπιθι λ. «*λαγγάζει*· *ὀκνεῖ* . . .»

?*οἰκνίδραστον*· πᾶν πρᾶγμα ἄγνωστον. — Ἡ λέξις φαινομενικῶς ἔξω τάξεως λόγῳ παρεμπτώσεως τυχαίας τοῦ ἰῶτα, οὗτινος ἐξοβελιζομένου ἔχομεν λέξιν *ὀκν(ό)δραστον* (μετ' ὄκνου πεπραγμένον) εἰς ἣν καὶ ὄντως ἁρμόζει ἡ ἑρμηνεία «*ἄγνωμον*» τουτέστι «ἀλόγιστον». (Ἔπιθι λ. *ἄγνωμον*).

*ὀλβά*χιον*· κανοῦν. Δεινόλοχος. — *εὔπλουτον κανοῦν*· εὖ ἔχον πλούτου διὰ τὰς ἐπ' αὐτῷ ὀλάς. *πλοῦτον* γὰρ ἔλεγον τὴν ἐκ τῶν κριθῶν καὶ τῶν πυρῶν περιουσίαν· καὶ *οὐλοχύτας* τὰ κανᾶ, ἃ οἱ Δωριεῖς *ὀλβακήια*. — Πρβ. καὶ λ. *πλοῦτος*. — Τοῦτο τὸ *ὀλβάχιον* γραπτέον πιθανῶς διὰ τοῦ κάππα *ὀλβάκιον*, σημαίνει δ' οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅ τι τὸ ἄνω *ὀλβακήϊα* καὶ αἱ λ. *οὐλοχόϊον*, *οὐλοχύτης*, ἃς ἴδε. — *Ὀλβακήιον-ὀλβάκιον* ἀπαραλλάκτως ὡς ἐν ταῖς λέξεσιν ἃς ἔπιθι: «*ὀλκήϊον* — «*ὄλκιον*».

ὀλερὸν (Hippocr. II p 668 k)· βορβορῶδες. τεταραγμένον. — Ἴδε τὰ ἐν Α ἀνωτέρω εἰς λέξιν *ἀλαρῦναι* γεγραμμένα.

ὀλιγοψύχησα· μικροψύχησα. — Ἂν μὴ ἐκρίνετο ὅλως ἀδύνατος παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ ἡ ἄνευ αὐξήσεως ἐκφορὰ τοῦ εἰς ἑρμηνείαν τεθειμένου μικροψύχησα, ἢ οὐχὶ ξένη πρὸς αὐτὸν συνήθεια τοῦ ἐκφέρειν ἄνευ αὐξήσεως ῥήματα κεφαλὴν ἔχοντα τὸ ὀμικρὸν (π. χ. *ὀργιάσθης, ὀχύρωσεν*) ἤθελεν ἀποτρέψει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς νῦν ἐνταῦθα προτεινομένης διορθώσεως: ὀλιγοψ(υ)χ(ή)σα(ς)· μικροψ(υ)χ(ή)σα(ς).

Μετὰ τὴν λ. *ὀλιγωρεῖ*:

[ὀλίγωρος]· (ὁ) ὀλίγην ἔχων φροντίδα. Οὕτω τρεπομένου εἰς ἄρθρον τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς ἑρμηνείας ἐκ πταίσματος εἰσαχθέντος συνδέσμου «ἢ», συνεπληρώθη καὶ τὸ τῆς ἐπικεφαλίδος κενόν.

ὁλκὰς (Eur. Cycl. 505)· πλοῖον. ναῦς φορτηγός. *ἀηδών, *εἰρήνη. δυνατάς.—Τὰς ὑπ᾽ ἀστερίσκῳ λέξεις ἀναγινώσκω ὧδε: «ἀ(γωγό)ν», (κ)ρήνη(ν), τοῦ λήμματος *ὁλκὰς* λαμβανομένου ἐν αἰτιατικῇ πληθυντικῇ διὰ τὰς τρεῖς τελευταίας λέξεις ὡς δεικνύει ἡ ἐσχάτη «δυνατάς», καὶ ὑφ᾽ ὁδηγῷ τῷ Σουΐδᾳ (ἐν λ. «*ὁλκὸς* ὁδὸς ἢ ἀγωγὸς ῥεύματος»· καὶ ἐν λ. *ὁλκόν*).—Ἐν τῷ λήμματι *ὁλκὰς* ἔχομεν συνεζευγμένας δύο διαφόρους λέξεις, τὴν λ. *ὁλκὰς* (ἡ) *ὁλκάδος* (τῆς) καὶ ἐν πληθυντικῷ τὴν λέξιν *ὁλκαὶ* (αἱ) εἰς αἰτιατικήν. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἔννοιαν πλοίου καὶ νηὸς φορτηγοῦ ἀντιστοιχεῖ ἡ ὁλκάς. Τῆς δ᾽ ἑτέρας λέξεως (ὁλκαὶ) ἡ αἰτιατικὴ ὁλκὰς (τὰς) σημαίνει μὲν α΄) τὸ δεικνυόμενον ἐπὶ τῆς τελευταίας ἑρμηνείας «δυνατάς»· (ἴδε λ. «*ὁλκή*· δύναμις, ῥοπή, ἰσχύς...» καὶ λ. «*ὁλκῇ μιᾷ*· τόνῳ. δυνάμει». Πρβ. καὶ λ. «*τόνος*· ἔντασις, ἰσχύς, ῥώμη, δύναμις» καὶ λ. *ὁλκαῖς* διὰ τὸ πρῶτον ἐν αὐτῇ ἑρμήνευμα «δυνάμεσι», τοῦ ἑτέρου «τόνοις» ἀναφερομένου εἰς «χειρίας», ῥυτῆρας, σχοινία· ἀλλ᾽ ἔπειτα β΄) ἔν τε ἑνικῷ καὶ ἐν πληθυντικῷ σημαίνει, ὅ τι καὶ ἡ ἀρσενικὴ λέξις *ὁλκός*, ἀγωγὸν ὕδατος, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν κρήνην, ὡς δείκνυται ἐν τῇ παρ᾽ Ἡσυχίῳ λέξει: «*κρήνη*· πηγή, ὕδωρ ἀγώγιμον».

ὁλκοί· λύκοι (Diosc. II 68)· καὶ οἱ τῶν ὄφεων συρμοί· καὶ αἱ μηχαναί, δι᾽ ὧν αἱ νῆες νεωλκοῦνται (Thuc. III 15).—«Λύκοι» καθ᾽ ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐννοοῦνται οἱ ἐν τῇ λ. Λύκος (ἴδε ἀνωτέρω ὑπὸ Λ) ἄρ-

παγες οἱ ἀνελκυστικοὶ τῶν εἰς τὰ φρέατα καδίσκων ἢ καὶ οἱ τῆς θύρας συρτοὶ μάνδαλοι.

ὁλκον· *ὁλκὰς ⟨ὦλκα?⟩· τὸν ἕλκοντα τὸ πλοῖον ⟨ὁλκόν⟩. — Τὴν μὲν ἐπὶ κεφαλῆς λέξιν τόνισον εἰς τὴν λήγουσαν, ὡς ἔδειξεν ἤδη ὁ ἐκδότης· τὴν δ' ὑπ' ἀστερίσκῳ λ. «ὁλκὰς» γράψον «ὁλκ(έα)» ἀποβλέπων καὶ εἰς τὴν λέξιν· «*ὁλκεῖς*· οἳ τὰ ἀμφίβληστρα ἐπισπῶνται».«Τὸ δ' ὅλον ἀνάγνωθι ὧδε· *ὁλκόν*· ὁλκέα· τὸν ἕλκοντα τὸ πλοῖον».

ὁλκός· ὁδὸς ⟨aquaeductus⟩· ἰσχυρὸς τόνος *ρυμὸς ⟨ὅρμος?⟩· συρμός. βάρος. — «Ἰσχυρὸς τόνος» τουτέστι κάλως (ἔπιθι λ. «*ὁλκαῖς*· ...τόνοις. — *τόνους*· τὰς κειρίας ἀπὸ τοῦ τετάσθαι». — καὶ λ. «*πρότονοι*· οἱ ἑκατέρωθεν τοῦ ἱστοῦ σχοῖνοι κλπ.»). — «Ῥυμός»· ἡ λέξις ἐνταῦθα ἰσοδύναμος πρὸς τὸν ὅρον *ῥῦμα* ἐπὶ ἐννοίας καλωδίου ρυμουλκοῦ (*ῥῦμα*· . . . . . ὁλκὸς ⟨remulcum⟩). Εὕρηται δ' ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ ἡ λ. «ρυμὸς» παρ' Αἰλιανῷ περὶ Ζ. 10. 48 (ΜΑΚ). — Ὅθεν διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ἡ ἐν ἀγκύλαις εἰκασία τοῦ ἐκδότου. — Τῆς δὲ λ. «συρμὸς» προσφόρως κειμένης εἰς ἔνδειξιν γραμμῆς ἢ ἴχνους κινήσεως, ὡς καὶ ἐν λ. «*ὁλκοί*· . . . . οἱ τῶν ὄφεων συρμοί», ἐρώτημα τίθεται μόνον πρὸ τῆς λέξεως «βάρος», ἥτις καλῶς μὲν κεῖται ἐν τῇ γλώσσῃ «ὁλκή», ἐνταῦθα δ' ἐπὶ τῆς ὑπ' ἐξέτασιν λέξεως «*ὁλκὸς*» ὅλως ἀκατανόητος· διὰ τοῦτο δὲ καὶ καθ' ἡμᾶς διορθωτέα εἰς β(ο)ρ(ό)ς», κατὰ τὰ ἤδη ἐν Β ὑπὸ τὴν λέξιν «βορὸς» ἀνωτέρω δειχθέντα. — Οὕτως ἡ γλῶσσα ἀναγινώσκεται ὡς ἑξῆς· «—*ὁλκός*· ὁδός. ἰσχυρὸς τόνος. ρυμός. συρμός. βορός».

ὁλοοίτροχος (Ν 137 Herod. V 92)· ὀλίγα τρέχων. ἢ κυκλοτερής, στρογγύλος λίθος, ἢ (ὁ)λότροχος, ἐπεὶ στρογγύλος καὶ παντὶ μέρει ἐφαπτόμενος τῆς γῆς. ὁ γὰρ τετράγωνος ἑνὶ μέρει ἐφάπτεται — *ὁλότροχος*· περιφερής. — Πῶς, μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἀναγινωσκόμενα, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποδεχθῇ τις τὸν πρῶτον ὁρισμόν: «ὀλίγα τρέχων»! — Ἀναμφιβόλως ὁ γραμματικὸς ἄλλα ἠθέλησε νὰ γράφῃ, — ἄλλως περιελθόντα μέχρις ἡμῶν — τοιάδε: «*ὁλοοίτροχος*· (ὁ)=λ(εῖ)α τρέχων...», ὁμαλὰ δηλονότι καὶ εὐχερῶς. Ἔπιθι γλ· «*ὁμαλόν*· λεῖον.... εὐχερές» — «*λειόμερος* (*λειόμαλος*, ὡς ἄνω ἐν Λ διωρθώθη) — καὶ «*λείους*. — Πρβ. καὶ τὰς παρὰ Σουΐδᾳ λ. *ὁλοίτροχος* — *ὁλοιτρόχους*. — Ἴδε καὶ ΜΑΚ λ. *ὁλοίτροχος* ἢ *ὁλοίτροχος*.

ὀλός· τὸ μέλαν τῆς σηπίας.—Πρβ. καὶ τὴν λέξιν *θόλος* τήν, ὡς κα᾽ ὁ ἐκδότης ἔδειξεν, τονιστέαν *θολὸς* διὰ τὴν ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὸ «μέλαν τῆς σηπίας» ἔννοιαν. – Ἴδε καὶ τὰ παρὰ Σουΐδᾳ «*ὀλὸς* θολός».

**ὀλοστός*· ὅλος ὡς ἐστίν. –Ἀναξία τοῦ ἀστερίσκου ἡ τήν τε μορφὴν καὶ τὴν γραφικὴν ἔμφασιν κομψὴ λέξις, ἡ εἰς ἀντίρροπον τῶν *πολλοστός, ὀλιγοστὸς* αὐτομάτως, οὕτως εἰπεῖν, πλασθεῖσα ὑπὸ τῆς εὐστροφίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἰδιώματος.

**ὀλόφυς*· οἶκτος. ἔλεος. θρῆνος.—Τὸ λῆμμα ἀποκαθίσταται ἀκόπως εἰς ἀκέραιον τῇ προσθήκῃ τοῦ ἐξ οἱασδήποτε τύχης ἀφανισθέντος περὶ τὸ τέλος μέρους «*ὀλόφυ(ρσι)ς*»=*ὀλόφυρσις*· *οἶκτος. ἔλεος θρῆνος.*

ὄλπα· ἡ ἐλπὶς ⟨κάλπις⟩...λήκυθο;... - Ἀπὸ τοῦ ἑπομένου λήμματος «*ὄλπις*» ληπτέα ἡ λέξις ἡ ἐπανορθωτικὴ τοῦ πλημμελοῦς «ἐλπίς». *ὄλπα*·ἡ (ὀ)λπ(ι)ς...λήκυθος κλπ. – Διότι τὸ ὄνομα ὄλπις ὡς καὶ ἡ «ὄλπη», δὲν ἐφέρετο μόνον ἐπὶ οἰνοχόης. Παράδειγμα δὲ τὰ τοῦ Θεοκρίτου ΙΗ΄ 45: «πράτᾳ δ᾽ ἀργυρέας ἐξ ὄλπιδος ὑγρὸν ἄλειφαρ λαζόμενοι σταξεῦμες ὑπὸ σκιερὸν πλατάνιστον».

ὄλυνθος· τὸ μὴ πεπεμμένον σῦκον. Ἴδε ἀνωτέρω ἐν Ε λ. *ἐρινός*.

*Ὁμηρ*είδαι*· αἱ ῥαψῳδίαι. – Γράφε Ὁμηρ(ί)δαι· (ο)ἱ ῥαψῳδ(οί). Ἴδε καὶ Σουΐδαν ἐν τῇ λέξει.

ὁμόβωμοι θεοὶ (Thuc. III 59) ἐν Ἐλευσῖνι· Δήμητρος καὶ Κόρης εἰσὶν [βωμοί]. —Οὕτω, μετὰ συμπεπληρωμένου τοῦ ἐν τέλει κενοῦ.—Πρβ. γλ. *ὁμωχέται* (Thuc IV 97)· οἱ συμμετέχοντες τῶν αὐτῶν σπονδῶν, ἢ καὶ ὁμοβώμιοι. ὁμόναοι (Boeoti). — Ἴδε καὶ Σουΐδαν ἐν λ. *ὁμωχέτας*.

ὁμολώϊος Ζεύς. Θήβησιν οὕτω προσαγορεύεται ὁ Ζεύς.—Ἀλλὰ καὶ *Ἁμαλώϊος* ὁ αὐτός, κατὰ τὴν ἐν CIG. ὑπ᾽ ἀρ. 1583 ἐπιγραφήν, ἐν Αἰτωλίᾳ.—Εἰς τούτου τοῦ Διὸς τὴν ἑορτὴν πιστεύομεν ὅτι ἀναφέρεται ἡ παρ᾽ Ἡσυχίῳ ἐν Α ὑπὸ τὴν προδήλως κολοβὴν ἐπικεφαλίδα «*Αμμαλῶ*» τεταγμένη γλῶσσα: «ἑορτὴ ἀγομένη Διΐ»· αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ὄνομα ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ Λεξικῷ Φωτίου τοῦ Πατριάρχου (Die Anfang des Lexikon dos Photios, ἔκδ. R. Reitzenstin 1907 σ. 92)· ἀλλ᾽ ἐνταῦθα βαρυνόμενον: «*Ἀμμαλὼ*» καὶ ἐμφανιζόμενον οὕτως ὡς ὄνομα ἀκέραιον μετὰ καὶ ἑρμηνείας ἐπακολούθου, τῇ προσθήκῃ δύο λέξεων οὐσιωδῶς μεταβεβλημένον τὴν ἔννοιαν: «*Ἀμμαλώ*· ἑορτὴ *παρὰ Τενεδίοις* ἀγομένη Διΐ», ἄνευ οὐδε-

μιᾶς οὐδενὸς λόγου ἐνδείξεως, οὐδεμιᾶς αἰτιολογίας. Ἄλλοι κατὰ τὸν λήξαντα ΙΘ' αἰῶνα (Corsini, Böekh, Schmitt) ἀπεπειράθησαν διόρθωσιν τοῦ κολοβοῦ λήμματος εἰς *Ἀμμώνια* ἢ *Ἀμαλὼ* ἢ *Ἀμαλῶν* (ἴδε Pape — Benseler Wörterbuch Gr. Eigennamen) ὁ Schmidt μάλιστα ἀπὸ Διὸς εἰς τὴν Δηὼ μεταβιβάσας τὴν ἐπωνυμίαν. Ἀλλά, καθ' ἡμᾶς αὐτὸς ὁ εἰς τὸ λῆμμα ἐπαγόμενος ὁρισμὸς ἀσφαλῶς καθοδηγεῖ εἰς πλήρωσιν τοῦ ἐν αὐτῷ κενοῦ, πρῶτον δὲ καὶ κυριώτατον εἰς ἐπαναφορὰν τῆς προφανῶς ἐκπεπτωκυίας καταλήξεως «*α*», τῆς ἐπὶ ἀγώνων καὶ πανηγύρεως πασιγνώστου. — Ἔπειτα καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τὸ *ὠμέγα*, τὸ οὕτως ἀναβιβαζόμενον εἰς παραλήγουσαν, προσθήκη τοῦ συνήθως ἐν τοιαύτῃ θέσει ὑπογεγραμμένου *ἰῶτα*, καίτοι ἡ τοιαύτη προσθήκη δείκνυται ὡς οὐχὶ ἀπαραίτητος ὑπὸ πολλῶν παραδειγμάτων, μάλιστα δὲ καὶ ἐν ἀρχαίαις ἐπιγραφαῖς (ἴδε Pape — Benseler, αὐτόθι., ἐν λ. *Ὁμόλη*, *Ὁμολωεύς*, *Ὁμολωΐς*. — Pauly Wissowa Real Encyclopädie ἐν λ. Homoloios — Otto Hoffmann, Die Makedonen etc. Göttingen 1901 ἐν σ. 105 — 6). Οὕτω δ' ἐπιτυγχανομένης τῆς οὐσιαστικῆς θεραπείας, ὀφθαλμοφανὴς καθίσταται παραχρῆμα ἡ ἀνάγκη ἐπανορθώσεως τῶν ἐν τῇ λεπτομερείᾳ τῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος ὀρθογραφικῶν ἀνωμαλιῶν ἢ ὀλισθημάτων, ψιλοῦ μὲν πνεύματος ἐν ἀρχῇ ἀντὶ τοῦ ὑπηγορευμένου δασέος (Ὁμολ — Ἀμαλ), διπλοῦ δὲ *μῦ*, μετὰ τὸ Α, ἀντὶ τοῦ ἐν *Ὁμολώϊος* ἁπλοῦ: *Ὁμολῷα* *Ἀμαλῷα*. — Τούτων τυχὸν ἐπιδοκιμαζομένων, ἡ οὕτως εἰς τὸ ὑγιὲς ἀνακληθεῖσα γλῶσσα ἀναβιβασθήσεται εἰς τὴν προσήκουσαν ἐν τῷ γράμματι Α πρὸ τῆς γλ. «*ἀμαλῶς*» θέσιν.

ὀνειροπόλος (α 62)· ὀνειροκρίτης. ἢ ὁ περὶ τοὺς ἰδίους ὀνείρους πολούμενος, καὶ διὰ τούτων * τοὺς πέλας μαντευόμενος. ἢ ὁ κρίνων αὐτούς. — Διόρθου τὸ ἐν τῷ κειμένῳ ἐσφαλμένον «τοὺς πέλας» εἰς δοτικὴν «τοῖς πέλας», ἤγουν τοῖς πλησίον, τοῖς γείτοσι μαντευόμενος, κατὰ τὰ ἐν τῇ λέξει «*πέλας*» ἐξηγούμενα. — Κατὰ τὴν ἐν τῇ γλώσσῃ διάκρισιν, εἰδικώτερον ὀνειροπόλος ὁ «δι' ὀνείρων μαντευόμενος», ὡς καὶ ἐν λ. *ὀνειροπολῶν* ὁρίζεται· ἀλλ' ὁ ἀρκούμενος εἰς κρίσιν μόνον ἰδίων ὀνείρων *ὀνειροκρίτης*.

Ὄνος· ..... καὶ τὸ περὶ τὰ τῶν ὑδάτων ἀγγεῖα πολύπουν ζῷον καὶ συστρεφόμενον ὡς κύαμος. [Περὶ τούτου ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω εἰς τὸ Κ ἐν λ. *κόβαρος*].. .καὶ ἰχθ(ύ)ς (Anaxandr fr. 150 p. 184)

ποιός, ὁ καὶ *ὀνίσκος* λεγόμενος. —*βάκχος*·.. . οἱ δὲ ἰχθ(ὑ)ν (Dorio Athen. 118 c).—*γαλαρίας*· ἰχθ(ύ)ς, ὁ ὀνίσκος. — λαζίνης ⟨μαζ— ?⟩. . . . *καλλαρίας* ἰχθύς. - **χελεάρ*· . . . . καὶ ἰχθὺς ποιός. COD ⟨20 *χελ(λ αρίας* — [καὶ] ἰ. ποιοὶ ?—τουτέστι διωρθωμένως «ἰ(χθὺς) ποι(ός)». — Πρβ. Ἀθηναίου Δειπν. Ζ΄ 99: *ὄνος καὶ ὀνίσκος*.... διαφέρει δὲ ὄνος ὀνίσκου, ὥς φησι Δωρίων ἐν τῷ περὶ ἰχθύων γράφων οὕτως· «ὄνος, ὃν καλοῦσί τινες *γάδον*. Γαλλερίδας (ἀνάγνωθι ἄνευ τοῦ δέλτα «*γαλλ(α)ρίας*») ὃν καλοῦσί τινες ὀνίσκον τε καὶ μάξεινον». Εὐθύδημος δὲ ἐν τῷ περὶ ταρίχων· οἱ «μὲν *βάκχον* (φησὶ) καλοῦσιν, οἱ δὲ *γελλαρίην*, οἱ δὲ *ὀνίσκον*». Ἀρχίστρατος δὲ φησί. «τὸν δ' ὄνον Ἀνθηδῶν τὸν *καλλαρίαν καλέουσιν* | ἐκτρέφει εὐμεγέθη, σομφὴν δὲ τρέφει σάρκα, | κἄλλως οὐχ ἡδεῖαν» κλπ.—Ἔπιθι δὲ καὶ τὰ ἐν κεφ. Α΄ δ΄ Ξενοκράτους (*Ξενοκρ.* καὶ *Γαληνοῦ περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς*—*Κοραῆ*—σ. 1). —Κατὰ ταῦτα, τὰ ὀνόματα «*γαλαρίας* ἢ *γαλλερίας, γελλαρίης*» —«*χελλαρίας*» —*καλλαρίας* ἐν τοῖς ἄνω δείκνυνται ὡς κλήσεις εἰδικαὶ ἐν τῷ γένει *ὀνίσκου* ἢ *βάκχου* τοῦ μετέπειτα καὶ *γάδου*, γένει ἰχθύων ταριχευτῶν (ἤγουν ἐπιδεκτικῶν ταριχεύσεως) τῶν λεγομένων «μέσων» - μεταξὺ «ἁπαλοσάρκων» καὶ «σκληροσάρκων», κατὰ Γαληνὸν (αὐτόθι, σ. 41).—Τούτων δὲ τῶν ἰχθύων τὸ εἰς πάγκοινον παρ' ἡμῖν χρῆσιν τάριχος φέρεται νῦν,— καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἰονίοις Νήσοις, (ὅπου ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου εἰσαχθὲν ἐκλήθη *στοκοφίσι* stock fish) - ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα *βακκαλλιάρος (μπακαλλιάρος)* ὄνομα πιθανῶς ἐντεῦθεν καὶ εἰς Ἰταλίαν μεταδοθὲν ὑπὸ τρεῖς ἐν χρήσει ἐκφορὰς baccalaro — baccalare — καὶ κοινότερον baccalá. (Ἴδε N Tomaseo e Bern. Bellini, Dizz. d. Lingua Italiana. Torino)· ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τῆς χύδην γαλλικῆς εἰς Γαλλίαν διαδοθέν, ὥστε ν' ἀξιωθῇ τελευταῖον θέσεως ἐν τῷ παραρτήματι (Supplément) τοῦ Μεγάλου Λεξικοῦ τοῦ Littré, οὕτως: bacaliau. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ἐν Γερμανίᾳ τοῦ ἐκεῖ κρατοῦντος ἀπὸ τῆς ὀλλανδικῆς ὀνόματος stockfisch τοῦτο τὸ bacaliau ὑπερίσχυσεν, ἀλλὰ κατὰ μετάθεσιν ἀσυναίσθητον τῶν συμφώνων b καὶ c (k) μεταμορφωθὲν εἰς Kabeljau. — Τούτου τοῦ

[1] Sachs—Villatte Enzklopaed. Fr—D. wörterbuch. λ. Stockfisch... (getrockneter Kabefau).

παρ' ἡμῖν λαϊκοῦ ὀνόματος τὸ πρῶτον μέρος (*βακ — μπακ*) προφανῶς ῥίζαν ἔχει τὸ ἀρχαῖον ὄνομα «*βάκχος*». Ὁ δὲ τοῦτο ἀναγνωρίσας (καὶ σημειωτέον ὅτι καὶ ἐν Ἰταλίᾳ τοιαύτη εἰκασία ἐξηνέχθη, κατὰ τὰ ἐν τῷ ἄνω μνημονευθέντι Ἰτ. Λεξικῷ) πιθανὰ ὑποδεικνύει προκαλῶν τῶν ἁρμοδίων κριτῶν τὴν προσοχὴν εἰς διάγνωσιν τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς λέξεως *καλλιάρος* — φανερῶν ἰχνῶν τοῦ πάλαι ποτὲ ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν, μετ' ἀσημάντου παραλλαγῆς (*καλλαρίας* - *γαλλαρίας* ἢ *γελ* — *χελλαρίας*) προφερομένου χαρακτηρισμοῦ τοῦ δημοτικωτάτου ὄψου: «*βάκχος* — *καλλαρίας*». Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο, τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνέκαθεν κοινότητος τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἰταλίᾳ ἀντιλήψεων καὶ συνηθειῶν, ὅτι καὶ παρὰ Πλινίῳ ὁ *ὀνίσκος* ἢ *βάκχος*, ὁ ὑπὸ τὸ λατινικὸν ἀντίστοιχον τοῦ «*ὀνίσκος*» φερόμενος «*asellus*» μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τὸ εἰδικὸν ὄνομα «*callarias*». Ἴδε Quicherat—Daveluy, Dictionnaire Latin-Français καὶ Français-Latin).—Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν, ἔπιθι διὰ τὸ ἰχθυολογικὸν θέμα καὶ ὅσα, ὡς πάντοτε σπουδαῖα, εὕρηνται ἐγκατεσπαρμένα ἐν ταῖς εἰς Ξενοκράτην καὶ Γαληνὸν σημειώσεσι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ (σελ. 31, 36, 48-49 καὶ 86-87).

**ὀπάτα*· τὸ ὀπήτιον (cf. ὕπεα). Ὁ τονισμὸς δεικνύει πιθανῶς ὄνομα γένους θηλυκοῦ ἐν δωρικῇ μορφῇ = *ὀπήτη*. «Ὀπήτια δὲ καὶ ὀπητίδια,—λέγει οὐδετέρως ὁ Πολυδεύκης (VII 83)—ἃ καὶ χηλεύματα ἐκάλουν οἱ ποιηταί. μάλιστα δὲ οὕτως ὠνόμαζον τὰ τῶν σχοίνους πλεκόντων, ὡς καὶ κράνη χηλευτὰ τὰ πλεκτὰ Ἡρόδοτον λέγειν· καὶ Εὔπολις «σκύτινα χηλεύει». Πρβ. Ἡσυχίου λ. *κεχήλωμαι πόδας, χηλεύει χηλεύσει* καὶ *χηλεύματα, χήλινον, χηλώματα, χηλευτὰ κράνεα* καὶ *χηλᾶς*). Καὶ ἐξακολουθεῖ: «τὰ δὲ ὀπήτια ὅπερ ἐν Κρησὶ Νικοχάρης ἐκάλει», λέγων ἐν τούτῳ ἀκατανόητα, προδήλως διότι ἐφθαρμένη περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ μέρει τούτῳ τοῦ κειμένου ἡ λέξις «ὅπερ»· ἣν εὐτυχῶς μικρὰ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου «ὕπεα τὰ ὀπήτια» ἐπιτρέπει νὰ ἀποκαταστήσωμεν: «τὰ δὲ ὀπήτια (ὕ)πε(α) ἐν Κρησὶ Νικοχάρης ἐκάλει.—Ἐπὶ τέλους ὁ Σουΐδας ἐπεμελήθη νὰ παράσχῃ ἡμῖν τοῖς νεωτέροις ἀκριβεστέραν ἰδέαν τοῦ ὀπητίου: «*ὀπήτιον* τὸ σουβλίον, τὸ τὰς ὀπὰς ἐμποιοῦν».

ὀργάσαι (Soph. fr. 714)· ἑτοιμάσαι. καὶ τὸν *πηλὸν ὀργάσαι* φασίν,

ὅ ἐστιν ἑτοιμάσαι, φυρᾶσαι, βρέξαι, ἀναδεῦσαι ⟨cf. ὠργάσαι⟩.— *ὀργάσας*· μαλάξας.—Ἐπὶ τούτων οἱ ἡμέτεροι σήμερον ἐργάται καὶ κτίσται λέγουσιν ὁμοίως «*ἀργάζω*».

ὀργέων (Aesch. fr. 140 an Lysias ? Harp. 139 8 ?): ἱερῶν, ἢ ἱερέ.—Ἁρποκρατίων ἐν λ. *ὀργέων*: ἀντὶ τοῦ ὀργεώνων Λυσίας ἐν τῷ περὶ τοῦ Θεοπόμπου κλήρου»·—Ὡς ἔχει ἡ ὑπ' ἐξέτασιν γλῶσσα, μόνην συμπλήρωσιν λογικὴν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑρμηνείᾳ δέχεται τὴν ἑξῆς· «ἢ ἱερέων», ἤτοι *ὀργέων* (ἀντὶ *ὀργεώνων*), κατὰ Λυσίαν, ἐὰν δεχθῇ τις ὡς πιθανὸν ὅτι ὁ σύγχρονος Λυσίας τοιαύτην ἔπασχεν ἄγνοιαν τῶν κατὰ τοὺς ὀργεῶνας συγχρόνων, ὧν ἡμεῖς σήμερον ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἐγενόμεθα γνῶσται.—Ἀλλὰ τούτου οὕτως ὅπως δήποτε διευθετηθέντος, κατὰ τίνα λόγον τὰ τοῦ πρώτου ἑρμηνεύματος «ἱερῶν» προσαρμόζουσιν εἰς τὸ λῆμμα; γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὰ ἱερὰ εἶχον ὄνομα οὐχὶ *ὄργεα ἀλλ' ὄργια*, ὡς κατωτέρω αὐτὸς ὁ Ἡσύχιος ἐν λ. *ὄργια* λέγει: «*ὄργιά τε* ἱερά, οἱ δὲ τὰ μυστήρια»;—Τοῦτ' αὐτὸ δὲ μαρτυροῦσιν ὅ τε Ἁρποκρατίων (λ. ὀργεῶνας) καὶ ὁ ἀντιγράψας αὐτὸν Σουΐδας *(λ. ὀργεῶνας)* παρ' ᾧ ἴδε καὶ τὰς γλώσσας *ὀργεῶνες* (α') καὶ *ὀργέῶνες* (β'), *ὄργια* καὶ *ὀργιάζων*.

ὀρθογόη· (Hesiod. Opp.. 556)· ἡ χελιδών·—Ἀλλὰ κατὰ Σουΐδαν «*ὀρθρογόη*» καὶ «*ὀρθρολάλος*».

ὀρίχαλκος (C. 1. 161. 1)· χαλκὸς χρυσῷ ἐοικώς· ἢ κρήνη*ἀρχίχαλκος.—Ἔπιθι τὴν παρὰ Σουΐδᾳ λ. *ὀρείχαλκος* καὶ παρὰ τὰ ἐν ταύτῃ «ὀρείχαλκος στήλη» ἐπανόρθου καὶ τὰ ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ γλώσσῃ τοῦ Ἡσυχίου ὧδε: «ἢ κρήνη (στήλη;) (ὀ)ρ(ε)ίχαλκος». Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλῃ γλώσσῃ ὁ Ἡσύχιος ἔγραψε διὰ τῆς διφθόγγου: «*ὀρειχάλκων*... ἔστι δὲ καὶ ὕλη ὁμοία χαλκῷ».

ὅρμηκας· μύρμ*ηξ·—Γράφε: *ὅρμηκας*· μύρμη(κας). Ἔχομεν ἐνταῦθα ἄνευ διγάμματος τὴν λατινιστὶ formica.

ὀρτάλιχοι (Theocr. XII 12)· οἱ μήπω πετόμενοι νεοσσοί. καὶ ἀλεκτρυόνες. καὶ*κρεμάστραι.—Ἔπιθι λ. «*ἀρτάνη*· ἡ διὰ καλωδίων ἀγχόνη...» καὶ «*ὀρκάνη*·.... ἔνιοι κρεμάστραν...» καὶ ἐξοβέλισον τὸν ἀστερίσκον.

ὄρτυξ (Theophr. VII. 10)· ἡ πόα τις.—Τὸ «ἡ» δεικνύει προηγούμενον χάσμα, πληρωτέον συμφώνως τῷ ἔθει τοῦ γραμματικοῦ

ὧδε· ἢ ἁπλῶς «ὄρνις», ὡς ἐν λ. *κίχλη*, ἢ κάλλιον «ὄρνις ποιός», ὡς ἐν λ. *σκολόπαξ*. Ἔπιθι καὶ λ. *γόρτυξ*· ὄρτυξ.

ὀρφὸς (Ar. Vesp. 493)· ἰχθ(ὺ)ς ποιός.—Αὐτὸς ὁ καθ᾿ ἡμᾶς γενικώτερον καλούμενος «ῥοφός». Ἀλλ᾿ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἄνευ μεταθέσεως τῶν γραμμάτων, ὡς τὸ πάλαι: «*ὀρφός*».—Ἀξία δὲ παραθέσεως καὶ ἡ ἑπομένη μαρτυρία τοῦ Σουΐδα· «*ὀρφὼς*· ὁ ἰχθ(ύ)ς. οἱ δὲ διὰ τοῦ ο μικροῦ», ἤγουν ὡς σήμερον·

ὀρχήστρια· * αἶρα.—Μήπως «αἶρα»;—Ἔπιθι γλ. «*αἴρειν μασχάλην*· οὕτως εἰώθασι λέγειν ἀντὶ τοῦ ὀρχήσθασαι· οἱ δὲ τὸ ἀγροικικῶς ὀρχεῖσθαι».

ὀρχίλον (Ar HA. IX 2,3. Ar. Av. 569)· ὀρνιθάριον τῶν εὐωνητῶν. λέγεται δὲ ὑπό τινων σαλπιγκτής.—Ἄπορον πῶς ἀφέθη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἀσταύρωτος ἡ παράδοξος λέξις «εὐωνητῶν», ἣν διορθωτέον ὧδε: «εὐ(φ)ων(ικ)ῶν».

ὀστρακίς· ἀγαλμάτιον τι Ἀφροδίτης.—Ἰδέαν τοῦ νοουμένου λαμβάνει ὁ ἀνατρέχων εἰς Edmond Pottier, Diphilos ἐν σελ. 76 καὶ εἰς τὸν παρηρτημένον πίνακα (planche) XVII.

*ὄττις· ὄψεις.—Τοῦ λήμματος ψιλουμένου, ὡς ἐν ΜΑΚ μετεγράφη, διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος.

οὐδαμινός· οὐδενὸς λόγου ἄξιός ἐστι. βραχύς. εὐτελής.—Πρβ. λ. «*οὐθένεια*· μηδαμινή. εὐτελής».

οὐκ ἄστεκτος· φορητός. οὐκ ἀβάστακτος.—Παρεμβολῇ ῥῶ ἐπανόρθου τὸ λῆμμα εἰς «οὐκ ἄστε(ρ)κτος».

οὐλαφηφορεῖ*· νεκροφορεῖ.—οὔλαφος* νεκρός. Τὰ τῆς ἑρμηνείας «νεκροφορεῖ—νεκρὸς» διορθωτέα ὧδε: (λ)εκροφορεῖ—(λ)εκρός.—*Λεκροὶ* ἢ καὶ *λικροὶ* ὄζοι τῶν ἐλαφείων κεράτων. Ἔπιθι τὰς ἐν Λ δύο λέξεις.

οὔρια· . . . —Ἴδε ἀνωτέρω ἐν Ζ τὴν λ. *ζεφύρια*.

οὐρίζει· * ὑπεριφέρει. ἢ ὁρίζει.—Ἀνάγνωθι, ἐξοβελίζων τὸ ἰῶτα τῆς ὑπ᾿ ἀστερίσκῳ λέξεως: *οὐρίζει*· ὑπερφέρει. ἢ ὁρίζει. «Ὑπερφέρει» ἀμεταβάτως εἰς δήλωσιν τοῦ ὑπερτερεῖν, ὑπερέχειν, ἐξέχειν.

ὄφελμα· αὔξημα. κάλυμμα. κάλ(λ)υντρον.—*Κάλλυντρον*, ὡς ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ ἐκδότου προσθήκῃ τοῦ δευτέρου λάβδα διωρθώθη, τὸ ἄλλως καὶ *ὄφελτρον* λεγόμενον (ἔπιθι τὴν λέξιν) καὶ *σάρον* (ἔπιθι καὶ ταύτην τὴν λέξιν καὶ τὴν λ. *κάλλυντρα*·......κοσμητήρια).—Ἀλλὰ

καὶ ἡ ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ γλώσσῃ προτεταγμένη τοῦ «κάλλυντρον», λέξις «κάλυμμα», προδήλως εἰς πταῖσμα ὀφειλομένη, γραπτέα ὡς ἐν λ. *σαρμὸς—σάρματα* «κάλ(λ)υ(σ)μα». — Ἀντιπρβ. καὶ λ. «*ὀφέλμασιν*· σαρώμασιν». — Ἐν τῇ γλώσσῃ «παρασαρῶσαι» παραδίδοται ἡμῖν καὶ τὸ ὄνομα «κόρηθρον».

ὀχλεύς· μοχλός. στρόφιγξ. δεσμός. *ἅρμα. *πομπή. — Τῆς λέξεως «ἅρμα» ἀναγινωσκομένης ὀρθῶς «ἕρμα» διαγραπτέος ὁ πρῶτος ἀστερίσκος. Ἔπιθι λέξεις «*ἕρμα*· ἔρεισμα» καὶ (*ἕρμα*· . . . στήριγμα. . . .). — Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ δεύτερος ἀστερίσκος ἐξαλειπτέος, τῆς λέξεως «*πομπὴ*» ἀναγινωσκομένης «π(όρ)πη», ἐν τῇ ἐννοίᾳ περόνης. Ἔπιθι λ. «*περόναι*· πόρπαι» καὶ «*πορφίτῳ*· περόνῃ». διότι περόναι καὶ αἱ «*ἐπιβλαὶ*», ἢ ὡς ἐν Ε. διωρθώθη «*ἐπιβολαὶ*», *ἐπιβλὴς* δὲ καὶ *ἐπιβλήτης* (ἴδε τὰς λέξεις) ὁ μοχλός. Πρβ. καὶ τὴν γλ. *πέπαρμαι*.

ὄχθοι· αἱ τραχεῖαι. . . . . καὶ δύσβατοι τόποι· καὶ αἱ ἐξοχαὶ τῶν πετρῶν. — Ἔπιθι τὰ ἑπόμενα ἐν γλ. *ὄχθος* καὶ μετὰ τοῦτο συμπλήρωσον τὸ κενὸν ὧδε: «αἱ τραχεῖαι [ἀκταί].

ὄχθος· κρημνός. πέτρα. τὸ ὑψηλὸν τοῦ ποταμοῦ ἢ τῆς γῆς. ἢ τὸ ἀπόκρημνον στόμα τῆς θαλάσσης· κυρίως δὲ ποταμῶν καὶ *κροχρημένων. — Ἴδε καὶ Σουΐδα λ. *ὄχθοι ὄχθους*. — Τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ διεφθαρμένην λέξιν διωρθωμένως ἀναγινώσκω ὧδε· (π)ροχ(ω)μ(άτ)ων=προχωμάτων. «*χῶμα*» δέ, λέγει ὁ Ἡσύχιος, «ὕψωμα γῆς, ὄχθη». — Ὁ *ὄχθος* σήμερον ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐν κοινῇ χρήσει προφέρεται *ὄχτος*.

Π

**πάγανα*· σφύρα, καὶ ἡ Ἀργὼ ἐπάγη. — Ἀναγνωστέον ἴσως· *παγ(ά)να*· σφύρα (ᾗ) καὶ ἡ Ἀργὼ ἐπάγη.

παγκρατὴς (Aesch Suppl. 816)· Ζεύς. Ἀθηναῖοι. — Ἀντίπρθ. *πανκρατὴς* (Soph. Ai. 675)· πάντων κρατῶν, καὶ ἄρχων, καὶ βασιλεύων.

πάγουρος (Ar HA. IV 2,2) εἶδος καρκίνου. — Ἴδε ἀνωτέρω ἐν Κ τὴν λ. *κάβειροι*.

**παιδονίκται*· οἱ προϊστάμενοι τῆς τῶν παίδων εὐκοσμίας. — Εἰς ἀποκατάστασιν τῆς τεταραγμένης τάξεως, ἡ γλῶσσα αὕτη ἀναδιδα-

στέα πρὸ τῆς λ. *παιδονόμος*,—τῆς γλ. *παιδῶνας*, μεθ' ἣν νῦν εὕρηται, παραμενούσης εἰς κατακλεῖδα τῶν ἀπὸ «παιδ» ἀρχομένων λημμάτων.—Ἀναγνωστέα δ' ἴσως ὧδε· «*παιδονί(π)ται*· οἱ προϊστάμενοι τῆς τῶν παίδων εὐκοσμίας», διὰ τούτου τοῦ ὀνόματος δεικνυμένων αὐτῶν τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα «*παιδοτρίβαι*»-γνωστῶν «ἀλειπτῶν ἢ γυμναστῶν», τῶν καὶ τῷ ὄντι «*προϊσταμένων* τῆς τῶν παίδων εὐκοσμίας». Ὅτι δὲ πρώτιστα εἰς τὴν εὐκοσμίαν ἐπιστεύετο ὅτι συνετέλει τὸ λοῦσθαι καὶ νίπτεσθαι δείκνυται ὑπὸ τοῦ Σουΐδα ἐν λ. *γυμνάσια*, λέγοντος μὲν ταῦτα «ἀλειπτήρια, ἢ βαλανεῖα, ἢ λουτρά», τρία δὲ μνημονεύοντος τῆς Ἀττικῆς τὰ γνωστά, «Ἀκαδήμειαν, Λύκειον, Κυνόσαργες».- Ἔπιθι καὶ Πολυδ. Γ΄ 154. Ζ΄ 17 καὶ Γ΄ 62 - 65.

παλάξαι (ν 365)· βρέξαι, ἔνθεν καὶ *πηλὸς ἡ* βεβρεγμένη γῆ. ἢ μαλάξαι. *συνθράσαι.—Ἴδε τὰ ἀνωτέρω, ἐν Ο, εἰς γλῶσσαν *ὀργάσαι* γραφέντα· ἀποβλέπων δὲ καὶ εἰς τὴν λέξιν «*παλάσσετο*· διεβρέχετο ἐφύρετο. . . ἐμαλάσσετο», ἐπανόρθου τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ ἀνύπαρκτον λέξιν «συνθράσαι» εἰς «συμ(φυ)ράσαι».—Ἀξιοπαρατήρητος δ' ἡ ἐν τῇ λέξει ἐναλλαγὴ τοῦ πῖ ἀντὶ τοῦ μῦ.

Παλικοί (Aesch fr 5)· Ἀδράνῳ δύο γεννῶνται υἱοὶ Παλικοὶ οἳ νῦν τῆς Συρακουσίας εἰσὶ κρατῆρες, οἱ καλούμενοι Παλικοί, οἱ καὶ κατοικήσαντες αὐτήν. Ἴδε Pappe—Benseler Wörterbuch λ. *Παλικοί* καὶ ἀνάγνωθι καὶ στίξον ὧδε· «*Παλικοί*· Ἀδράνῳ (ἢ Ἀδρανῷ) δύο γεννῶνται υἱοὶ Παλικοί, ο(ὓ) νῦν τῆς Συρακουσίας εἰσὶ κρατῆρες οἱ καλούμενοι Παλικοί, οἱ καὶ κατοικ(ί)σαντες αὐτήν».

παλινσάγης· χήρα γυνή. . . . .—Καταβιβαζομένου τοῦ τόνου ἐν τῷ λήμματι, ἴσως εὐδοκιμεῖ συμπλήρωσις τοιάδε· «*παλινσαγής*· χήρα γυνὴ [δευτερόγαμος]».

πάλα (S 115 Dionysodorus)· σφαῖρα ἐκ ποικίλων *ναμάτων πεποιημένη.—Ἀνάγνωθι ὀρθῶς. «ἐκ ποικίλων ν(η)μάτων», ὡς διεγνώσθη ἤδη (ΜΑΚ).

**παλλακός*· ἐρρωμένος.—Ἀνάγνωθι «ἐρώμενος», ὡς διεγνώσθη ἤδη (ΝΠΚ), καὶ διάγραψον τὸν ἀστερίσκον.

παραλίτης (Thuc VIII 74)· ὁ ἀπὸ τῆς (Π)αράλου· ἡ δὲ [Πάραλός] ἐστιν ἱερὰ ναῦς.—Οὕτω συμπεπληρωμένως.

παράρυμα· Σοφοκλῆς Πολυξένῃ (fr. 482) *παράρυμα ποους*, ὡς κρεμαμένων τινῶν ὑφασμάτων ἐκ τοῦ * ἅρματος πρὸς κάλλος. .

—Γραπτέον ὀρθῶς, ὡς καὶ παρὰ Σουΐδᾳ «*παράρρυμα*». Τὴν δ' ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξιν διόρθου ὧδε: «ἐκ τοῦ (ζώ)ματος». Ζῶμα δὲ ὁ χιτών, τὸ ἔνδυμα, ὅπερ, κατὰ τὰ ἐν ταῖς λ. *ζῶμα* καὶ *πεζοφόροις ζώμασιν*, καὶ πέζαν εἶχε καὶ ποδῆρες ἐγίνετο. Ἴδε λ. *πέζα—ζωστὴρ—ζῶσιρα - παρουφὰ - παρυφή*.—Ἐσκέπαζε δὲ τοὺς πόδας τὸ τοιοῦτο παράρρυμα, ὡς ἐν ἄλλῳ τοῦ Σοφοκλέους ἀποσπάσματι ὑπ' ἀρ. 495 μαρτυρεῖται: «*παράρρυμα ποδός*». Ἴδε καὶ τὰ ἐν λ. *κρόσσας* παρενθέτως μνημονευόμενα: «καὶ γὰρ *κροσσοὺς* ἄχρι νῦν, τὰ κατώτατα τῶν ἱματίων» καὶ τὰ ἐν λ. «*κροσσούς*· τὰ κάτω τῶν ἱματίων τὰ ῥαμματώδη».

παράσημον (Aesch. Ag. 747 Schn)· ἀδόκιμον, κίβδηλον. * ἀπὸ τὸ καὶ νομισμάτων τὰ κίβδηλα παράσημα λέγε*ται— Διαγραπτέοι οἱ ἀστερίσκοι, τῆς γλώσσης ἀναγινωσκομένης ὧδε· «ἀπὸ τ(ούτου) καὶ νομισμάτων τὰ κίβδηλα *παράσημα* λέγεται».

παράσιτοι Seleuci ?)· ἀρχὴ ἐπὶ τὴν τοῦ ἱεροῦ σίτου ἐκδοχήν.... --Διόρθου καὶ συμπλήρου ὧδε: «ἀρχὴ ἐπὶ τὴν τοῦ ἱεροῦ σίτου ἐκ(λ)ο(γ)ὴν [αἱρουμένη]. Ἔπιθι δ' Ἀθην. Δειπν. VI 27 καὶ 36, καὶ Πολυδ. Ϛ' 35.

παρατρέπει· παραγορεῖ. Ἐν ἄλλοις λόγοις «προτρέπει· παραινεῖ».

**παρηγοναῖς* Aesch. ag 94 ?)· * παραγώγως ἀπάταις.--Τὰ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ ἐπανόρθου ὧδε· «παραγ(ω)γ(αῖ)ς. ἀπάταις», παρὰ τὰ ἐν λ. *παραγωγαί*—ἀπάται. χρήσεις». Τὸ δὲ λῆμμα πιθανώτατα· «παρηγο(ρί)α(ι)ς», κατὰ τὸ Αἰσχύλειον: «μακραῖς ἀδόλοισι παρηγορίαις». - Ἀλλ' ἡ λέξις οὕτω διορθουμένη τακτέα μετὰ τὴν λ. *παρηγορεῖ*.

παρθένοι (Phrynich. com p. 591). τὰς Ἐρεχθέως θυγατέρας οὕτως ἔλεγον καὶ ἐτίμων. . . . . *Ὑακινθίδες* (Phr. com. p. 592)· ἐπώνυμοι ἀπὸ Ὑακίνθου (πάγου).--Ἀντιπρθ. *Σουΐδα* λ. *παρθένοι* καὶ *Ὑακινθίδες*, πληρῶν δὲ τὸ ἐν τέλει κενὸν ἀνάγνωθι. «τὰς Ἐρεχθέως θυγατέρας οὕτως ἔλεγον καὶ ἐτίμων [Ὑακινθίδας].

παρτάδες· ἄμπελοι. Πρθ. λ. *παστάδες*· . καὶ τῶν ἀμπέλων αἱ συστάδες»· καὶ ἔχεις τὸ νόημα. Ἴδε καὶ λ. *ὑστάδα*· (τὴν) δασεῖαν ἄμπελο(ν) καὶ ὑστάς· π(λ)αστὰς ἀμπέλων.

παρῳδοῦντες· παρατραγῳδοῦντες. χλευάζοντες. ἢ * λέγοντες. Τοῦτο τὸ ὑπ' ἀστερίσκῳ «λέγοντες» ἑκούσιον ἁμάρτημα αὐτοῦ τοῦ

Ἡσυχίου, ὅστις ὀλίγον ἀνωτέρω ὑπὸ μὲν τὴν λ. «*παροδούμενον*» ἔγραψε τοιαύτην ἑρμηνείαν: «παροιμιαζόμενον. ᾀδόμενον», ἐν δὲ τῇ γλ. «*παροιμία*» ἡρμήνευσε περιέργως ὧδε. «βιωφελὴς λόγος, παρὰ τὴν ὁδὸν λεγόμενος, οἷον παροδία. *οἶμος* γὰρ ἡ ὁδός». Διὸ καὶ διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος· διότι οὕτως ἠθέλησεν ὁ γραμματικός.

πάστα (Aristoph· p. 1184 Enpol. fr· CVIII [a])· βρῶμα ἐκ τυροῦ ἀνάλου μετὰ σεμιδάλεως καὶ σησαμίου σκευαζόμενον. οἱ δὲ ἔτνος ἀλφίτοις μεμιγμένον.—Ἐκεῖθεν ἡ ἑλληνικὴ αὕτη λέξις καὶ ἐπὶ ἄλλα παραπλήσια σκευάσματα ἐξαπλωθεῖσα, υἱοθετήθη ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἔπειτα εὐρωπαϊκὰς γλώσσας μετεδόθη, ὡς διδάσκει ξένος, ὁ πολὺς Littré, ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ τῆς Γαλλικῆς Γλώσσης Λεξικῷ εἰς λ. «pâte, *Étym*».

πάταικοι (Herod. III 37)· θεοὶ Φοίνικες, οὓς ἱστᾶσι κατὰ τὰς πρύμνας τῶν νεῶν.—Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος λέγει τὰ καὶ σύμφωνα πρὸς τὴν διαιωνισθεῖσαν συνήθειαν, «ἐν τῇσι=πρώρῃσι».

πατριώτης (Nic. Com. p. 578)· παρὰ Ἀθηναίοις, ὁ βάρβαρος. καὶ ο(ὐ) πολίτης. Ἀλλ' ἴδε καὶ τὰ παρὰ Πολυδ. Γ'.54 (ἔνθα καὶ «*συμπατριώτης*», ὡς σήμερον) καὶ τὰ ἐν Σχολίοις εἰς Λουκιανοῦ Ψευδοσοφιστὴν ἢ Σολοικιστὴν Schol. in Luc. Hugo Kape (MCMVI Lipsiae σ. 37) ἐπιμαρτυρούμενα, ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ἐφ' Ἑλλήνων ἐν τοῖς Νόμοις [VI 777 C] τῷ πατριώτης ἐχρήσατο.

**πατώσας*· διατριβούσας.—Γράφε *πατ(ού)σας*.

**παχή*· μύρον τὸ Μενδήσιον λεγόμενον.—Γράφε *παχ(ύ)*.

πέζα· ἡ ἀρχὴ τοῦ ῥυμοῦ· διὰ τὸ πρὸς τῷ πέδῳ [εἶναι]. Ὅθεν κλπ. Οὕτω συμπεπληρωμένως.

Πελάνα· ἡ Σαλαμίς. ἐν τοῖς Εὔκλου χρησμοῖς: ἢ τὰ ἀπὸ τῆς ἅλω ἀπάργματα καὶ θυσίαι, καὶ πέμματα.—Διακριτέον καὶ ἐπανορθωτέον τὰ ἐν τῇ γλώσσῃ κατά τε τὴν στίξιν καὶ τὸν τονισμὸν ὧδε: *Πελάνα*· ἡ Σαλαμὶς ἐν τοῖς Εὔκλου χρησμοῖς. ἢ [*πέλανα*] τὰ ἀπὸ τῆς ἅλω ἀπάργματα. καὶ θυσίαι καὶ πέμματα.—Ἔπιθι λ. *πέλαινα, πέλανοι, πέλανον*.

πελείους· Κῷοι καὶ οἱ Ἠπειρῶται τοὺς γέροντας. καὶ τὰς πρεσβύτιδας [*πελείας*].—Οὕτω συμπεπληρωμένως.

πελιγᾶνες· οἱ ἔνδοξοι· παρὰ δὲ Σύροις οἱ βουλευταί.—Διά τε τὰ ἐν ταύτῃ καὶ διὰ τὰ ἐν τῇ προηγουμένῃ γλώσσῃ ἴδε τὰ παρὰ

Στράβωνι ἐν κεφ. Ζ′ Fragm. 2. ἔκδ. Müller - Dübner) κείμενα· «ὅτι κατὰ Θεσπρωτοὺς καὶ Μολοττοὺς τὰς γραίας *πελίας* καὶ τοὺς γέροντας *πελίους*, καθάπερ καὶ παρὰ Μακεδόσι· *πελιγόνας* γοῦν καλοῦσιν ἐκεῖνοι τοὺς ἐν τιμαῖς, καθὰ παρὰ Λάκωσι καὶ Μασσαλιώταις τοὺς γέροντας· ὅθεν καὶ τὰς ἐν τῇ Δωδωναίᾳ δρυΐ μεμυθεῦσθαι *πελείας* φασίν».—Πρβ. λ. *Πηλαγόνες* (Cal. Ιον. 3)· γέροντες, παλαιοί, γηγενεῖς.

πέλλα· λίθος.—Ἔπιθι ἐν Φ, μεταξὺ τῶν λ. *φελγύνει* καὶ *φελλεῦον* τὴν ἐκεῖ ὡς ἐν παραπλανήσει ἐκτεθειμένην γλῶσσαν «*πελλάτας*· λίθος σκληρὸς ἀπὸ τόπου», τὴν ἀνενδοιάστως διὰ *φ* γραπτέαν, καθ' ὑπαγορευομένην διόρθωσιν προδήλου παροράματος, ὡς καὶ ἡ ἐπακόλουθος γλ. «*φελλεύς*· τὸ δυσεργὲς χωρίον» δεικνύει.

πελλὴν (Macedones)·*κούφην, καὶ φαιὰν τῷ χρώματι.— Διὰ μὲν τὴν πρώτην ἔννοιαν ἔπιθι τὰς λ. «*φελλίνας*· κοῦφος ἀπὸ τοῦ φελλοῦ» καὶ «*φελλός*· . . . . καὶ ξύλον ἐλαφρὸν» καὶ ἐξοβέλισον τὸν ἀστερίσκον.—Διὰ δὲ τὴν ἑτέραν ἔπιθι τὰς λέξεις, *πελιαί*, *πελιδνόν*, *πελιοί*, *πελιόν*, *πελιτνόν*, καὶ ἐξοβέλισον τὸ δεύτερον λάμβδα γράφων ὧδε· «*πελλήν*· κούφην, καὶ [*πελὴν*] φαιὰν τῷ χρώματι.

πεμφίδες (cf. Lycophr. 1106). πομφόλυγες. καὶ πτηνῶν ψυχαί·—Ἀντιπρθ. τὴν ὑπὸ τὸ Μ λέξιν *«μεμφίδες· αἱ τῶν πτηνῶν ψυχαί», ἧς διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος, ὑπαρχούσης ἐνταῦθα κανονικῆς ἐναλλαγῆς μῦ καὶ πῖ.—Ἔπιθι καὶ λ. *πέμφιξ*.

πεπτέον· φυλακτέον.*εὐρυτέον.—Ἀναφερόμενος εἰς τὰ ἐν λ. «*πεπαίνεται*· . . πραΰνεται—*πέπτει*· πραΰνεται τὴν τροφὴν—*πέσσει*· πεπαίνει . . . καταπραΰνει - *πέψαι* . . . . . . πραΰναι» καὶ τὴν λ. «*πραΰνεται*· μαλάσσεται», διόρθου τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ διεστραμμένην λέξιν «εὐρυτέον» εἰς (π)ρ(α)ῢ(ν)τέον=πραΰντέον.

*περα***τεύει*· ὁρίζει·*στέλλει*λέγει.—Ἄξιον περιθάλψεως φαίνεται ἡμῖν τὸ ῥῆμα «*περατεύω*»· ἀλλὰ καὶ ἀνάξια ἀστερίσκου τὰ ἑρμηνευτικὰ «στέλλει» καὶ «λέγει», τοῦτο ἀναγόμενον εἰς πέρας λόγου, ἐκεῖνο δὲ δεικνῦον ἀποστολὴν εἰς τὰ πέρατα.

πέργουλον· ὀρνιθάριον*ἀργειλέγω ⟨ἄγριον. Λάκωνες⟩.—Ἀντιπρθ. «*σπέργουλος*. ὀρνιθάριον ἄγριον».—Τὸ ὅτι ὀρθῶς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἡ εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω λέξεις διάκρισις, δείκνυται ἔκ τε τῆς τοιαύτης ἀντιπαραθέσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἑπομένῃ

γλώσσῃ *«πέργουν* . . . οἱ αὐτοί» κατ' ἀντιπαραβολὴν πρὸς τήν, εὐθὺς μετὰ τὴν μνημονευθεῖσαν γλ. *σπέργουλος*, ἀκολουθοῦσαν ἐν Σ λέξιν «*σπέργυς*· πρέσβυς». Διὸ καὶ διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος, τῆς ἀναγνώσεως γινομένης ἀσφαλῶς ὧδε· «*πέργουλον*· ὀρνιθάριον ἄγριον· Λάκωνες», καὶ ἐπὶ ταύτῃ ἐπανορθουμένης τῆς ἐπιτεταγμένης γλώσσης «*πέργουν*» ὡς ἑξῆς:

πέργουν· πρέσβ(υ)ς. οἱ αὐτοί. — Πρόσθες εἰς ταῦτα καὶ τὴν κατωτέρω λ. (*πρέσγυς*)· πρέσβυς.

περιρέζειν· τὸ ἐπὶ τοῖς καθαρσίοις θύειν. — Πρῶτον γράφε ὀρθῶς *περιρ(ρ)έζειν*. Ἔπειτα δὲ παραλαμβάνων τὰ ἐν τῇ γλ. «*περιστίαρχος*· ὁ περικαθαίρων τὴν ἑστίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν», ἄνελθε εἰς τὴν ἐν Α γλῶσσαν «*ἀπεριόριστος*» τὴν γέμουσαν ἁμαρτάδων, εὐτυχῶς ἐπιδεκτικῶν ἀσφαλοῦς θεραπείας. Ἄτακτον καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι προηγεῖται ἐξ ὅλων γλωσσῶν ἐχουσῶν πρὸ αὐτῆς θέσιν, νοσοῦσα καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ λήμματι, λήμματι ἀκαταλλήλῳ πρὸς τὴν ἐν τῇ γλώσσῃ ἑρμηνείαν: «*ἀπεριόριστος*», ἀντὶ τοῦ ἁρμόζοντος «ἀπερ(ίρ)ρε(σ)τος»=*ἀπερίρρεστος*. Ἀκολουθοῦσι δὲ τὰ ἑξῆς· «ὁ μὴ καθαρῶς ἐπιφωνῶν», ὧν τὴν θεραπείαν ὑπέδειξεν ὁ ἐκδότης: «ὁ μὴ καθαρ(ὸ)ς (ἀπὸ) φ(ό)ν(ω)ν», Καὶ μετὰ ταῦτα τὰ ἐφεξῆς. «*Περι* . . . *ζειν* γὰρ τὸ περικαθαίρειν ἔλεγον». ὧν ἡ ἔννοια εὐτυχῶς ἀποκαθίσταται, τῆς πρώτης λέξεως διορθουμένης καὶ συμπληρουμένης ἀσφαλῶς ὧδε· *περι[ρρ](έ)ζειν=περιρρέζειν*· ἤτοι δι' αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἀπαρεμφάτου τῆς εὐθὺς ἐνταῦθα ἐν ἀρχῇ ἐξετασθείσης καὶ δηλούσης τὸ αὐτὸ πρᾶγμα: «τὸ ἐπὶ τοῖς καθαρσίοις θύειν» — Ἔχομεν δ' οὕτως ἐκκεκαθαρμένην καὶ σαφῆ τὴν ὅλην ἐν Α γλῶσσαν «*ἀπερίρρεστος*· ὁ μὴ καθαρὸς ἀπὸ φόνων. *περιρρέζειν* γὰρ τὸ περικαθαίρειν ἔλεγον». — Πρβ. καὶ τὰς λέξεις *κάθαρμα, ἴσμερα, περίστιον* καὶ *πηγαῖον ὕδωρ*.

**περισπέκτου βοῆς* (Soph El. 788)· ὑπερεπειγούσης. — Ἀποβλέπων καὶ εἰς τὴν ἐπακόλουθον λ. *περισπερχής*, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὰς «*σπέρχει — σπέρχειν — σπερχομένης — σπέρχοντι — σπέρχων*», διόρθου τὸ λῆμμα ὧδε· *περισπέ(ρ)κτου βοῆς*.

περιστόμιον· ὁ τῆς ἐπιγλωσσίδος τόπος ἐν τῷ βρόγχῳ. — Πρβ. λ. «*πισάκιον*· περιστόμιον». Ἔπιθι δὲ καὶ λ. «*ᾧα*· . . . καὶ τὸ περιστόμιον τοῦ ἱματίου».

περιτόναιον· . . . καὶ τὸ δέρτρον.—Εἰς διαλεύκανσιν, ἀντιπρθ. τὰ ἐν γλ. «*δέρτρον*· δέρμα. ὑμήν. λαπάρα. ἦτρον. ὑπογάστριον. . . . Ἄμεινον δὲ τὸ *περιτόναιον* ἀκούειν. ἢ ὑμένα ἐπίπλουν».

πέσκον· πικρὸν ⟨cf πεικόν⟩. ἢ κώδιον, ἢ δέρμα·—Πρβ. διὰ τὴν ἐναλλαγὴν π καὶ μ τὰ ἐν τῇ γλ. *μέσκος*· κώδιον, δέρμα (Th. 549).

πέταυρα· τίγνα. —*πέτευρον* (Arist fr. CCXXXVI)· σανίς, ἐφ' ἧς αἱ ὄρνεις κοιμῶνται· καὶ πᾶν τὸ ἐμφερὲς τούτῳ . . . καὶ πᾶν τὸ μακρὸν καὶ ὑπόπλατυ. ἔστι δὲ λεπτόν, ὅταν ἐν μετεώρῳ κείμενον ᾖ. *Πέτευρον* λέγεται, ἢ καὶ *πέντευρον*.—Ἡ λέξις *πέταυρον*—*πέτευρον* διεσώθη μέχρις ἡμῶν κοινῶς ἐν παραπλησίᾳ ἐννοίᾳ. Ἴδε ΜΛΚ καὶ Θ. Ἠπίτου ΓΕΛ εἰς λ. *πέταυρο*—*ον*—*όνω*—*ωσις*.

πῆμα· βλάβη. (ἄτη. πημονή). Καθ' ἣν διόρθωσιν εἰς τὸ ἐν τῷ κειμένῳ «ἀναπημονὴ» ἐπήνεγκεν ὁ ἐκδότης.

πήνα· ἀπήνη ⟨benna? an *πήνεα*· πήνη?⟩.—Ἀνάγνωθι: *πήνα* (ἡ) πήνη.—Ἴδε δὲ ΜΛΚ.

πηρίς· ὄσχη, κήλη, αἰδοῖον, καὶ ἱερείου ταυρία. — Ἀντιπρθ. διά τε τὰ ἄλλα καὶ διὰ τὸ γένος τὰς λ. *περίνα* καὶ * *πρὴν* καὶ «*ἐλάφου πηρίς*».

πίδακες· σταγόνες. * πήγξ.—Διόρθου «σταγόνες. π(η)γ(αί)», ἐπερχόμενος καὶ τὰς λέξεις «*πῖδαξ*—*πίδαξι*».

πινακίδος· ὄρχησις ποιά. Διόρθου: *πινακίδ(ε)ς*· ὄρχησις ποιά.

πίτυλος· . . . ἡ συστροφὴ χειρὸς ὅταν * πικρῶς ἐπιφέρηται (Eur. Tro. 1235). δηλοῖ δέ . . . . καὶ τὴν τῶν πυκτῶν ἑκατέρας χειρὸς συνέχειαν ⟨4485⟩.—*πιτύλους* (Eur. Tro. 1113. Arost p. 975)· οἱ ἀλεῖπται τὰς ἐν περιόδῳ καταβολὰς τῶν πληγῶν . . . . — Ἡ τοιαύτη ἑρμηνεία καθοδηγεῖ εἰς διόρθωσιν τοῦ ὑπ' ἀστερίσκῳ ἐπιρρήματος «πικρῶς» εἰς «π(υ)κ(ν)ῶς», ὡς ἄλλως τε καὶ ἀποκαλύπτομεν ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 4485 γλώσσῃ, τῇ μετὰ τὴν λ. *πυτία* ὑποκάτω τοῦ κειμένου ἐν HES ὑπ' ἀρ. 85 τεταγμένῃ.

πλαίσια· (Ar. Ran· 800)· πλινθία.—*πλαίσιον*· . . . . καὶ πλινθίον. —Ἐπιθι γλ. «*πείρινθος*· πλέγμα τὸ ἐπὶ τῆς ἁμάξης· τὸ πλινθίον, τὸ ἐπιτιθέμενον τῇ ἁμάξῃ τετράγωνον»—«*πλινθίδες*· δοκίδες»—«*ὑπερτερείη*· τὸ πῆγμα τῆς ἁμάξης». Καὶ οὕτως, ἀπὸ τῶν καὶ σήμερον οὕτω γινομένων, ἔχεις ἰδέαν σαφῆ τοῦ *πλαισίου* ἢ *πλινθίου* καὶ τῆς *ὑπερτερείας*, τῆς ἐν ταῖς ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς συχνὰ μνημονευο-

μένης π. χ. οὕτω: «ὑπερτερία τετρακύκλου». Ἴδε καὶ Πολυδ. Α' 144.

πλάκα ἡλιακήν . . . . *πλάκα* καὶ τὴν ὅλην χώραν καὶ τὴν * κοινὴν ⟨κοιλίαν?⟩, ἢ τὴν γῆν.—Διαγραπτέος ὁ ἀστερίσκος καὶ ἀποδοκιμαστέα ἡ περὶ «κοιλίας» εἰκασία τοῦ ἐκδότου, σαφοῦς ὄντος ὅτι ὁ γραμματικὸς ἔδειξεν ἐνταῦθα τὴν «κοινὴν πλάκα», ὡς καὶ σήμερον ἡμεῖς λέγομεν, τουτέστι «τὴν πλατεῖαν πέτραν» ὡς ἐν λ. *πλὰξ* ἀναγινώσκομεν.

πλαταμών. τόπος πλατὺς καὶ μέγας ὑποθαλάττιος. οἱ δὲ λεωπετρία. οἱ δὲ ὀλισθηρὰ πέτρα.—Τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον ἑρμήνευμα δεικνύουσι λεωπετρίαν ἢ λεῖον καὶ ὀλισθηρὸν βράχον ἐπὶ τῆς ξηρᾶς.—Τοῦ δὲ πρώτου «τόπος πλατὺς καὶ μέγας ὑποθαλάττιος» εἰκόνα σαφῆ παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ Ὀππιανὸς ἐν τοῖς «Ἁλιευτικοῖς» (στ. 649—652): «πέτραις δ' ἐμπελάσας, σπόγγους ἴδεν· οἱ δὲ φύονται | *ἐν νεάτοις πλαταμῶσιν* ἀραρότες ἐν σπιλάδεσσι, | καί σφισι καὶ νοιήν φατι ἔμμεναι, οἷα καὶ ἄλλοις, | ὅσα πολυρραθάγοισιν ἐνὶ σπιλάδεσι φύονται». Ἴδε περὶ τούτων ἐν σελίδι 22 ἑπ. τῆς «περὶ σπόγγων καὶ σπογγαλιείας κλπ, ἐν Ἀθήναις 1916» πραγματείας Δημοσθένους Χαδιαρᾶ ἐκ Κύμης.—Πρβ. καὶ λ. *ἔρμακες* καὶ *ἔρματα*.

πλείην· τὴν ἔγκυον.—πέπληται κύει.- Οὕτω γενικῶς. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Γάλλοι σήμερον χρῶνται τῇ λέξει pleine, ἀλλὰ μόνον περὶ ἀλόγων ζώων.

πλόκαμοι (Pind. P. IV 145. Ξ 176). κόνδυλοι τριχῶν πεπλεγμένοι.—Μετὰ τοιούτου προσδιορισμοῦ ἐνταῦθα ἀπαντῶσα ἡ λέξις «*κόνδυλοι*», ἀνάγει τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τὴν ἐν Κ ἐξετασθεῖσαν γλ. «*κόνδυλος*» τὴν ἐπαγομένην: «ἕτερόν τι τοῦ κολάφου.—Οὕτω καὶ ἐν ταῖς λ. *βρύτανα* καὶ *βύτανα*, ταῖς ἄλλως οὐδὲν σαφὲς περὶ τῆς εἰδικῆς ἐννοίας παρεχούσαις ἡμῖν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔχομεν ἀκριβῆ ὁρισμόν.

πλοῦτος· ἡ ἐκ τῶν σπερμάτων ἐπικαρπία καὶ ἡ πανσπερμία.—*Εὔπλουτον κανοῦν*· εὖ ἔχον πλούτου διὰ τὰς ἐπ' αὐτῷ ὀλάς. *πλοῦτον* γὰρ ἔλεγον τὴν ἐκ τῶν κριθῶν καὶ τῶν πυρῶν περιουσίαν».—Τοῦτον τὸν πλοῦτον εὔχεται καὶ ἡ ἐκκλησία εἰς τοὺς νυμφευομένους κατὰ τὴν ὥραν τῆς στέψεως λέγουσα· «καὶ ἔμπλησον τοὺς οἴκους αὐτῶν σίτου, οἴνου καὶ ἐλαίου καὶ πάσης ἀγαθωσύνης».

**πολίλετον*· ἀκρόπολιν.—Γράφε· «*πολίε(θρ)ον*».

πολυσφέλμου· πολυφλοίου.—'Αλλ' ἴδε ἐν Σ καὶ τὴν λ. «*σφέλμα*· τὸ ἄνθος τῆς κρίνου».

πορθμῆες· πορθμεῖς (υ 187) καὶ *πορθμῆς*· πορθμεῖς (Ar. Eccl. 1086)· καὶ *ὄνειροι οἱ διαπορεύοντες.—Πρβ. τὰ ἐν γλ. *ὀνειρείῃσι πύλῃσι* (δ 809)· ταῖς τῶν ὀνείρων πύλαις . . . διὰ γὰρ τούτων ὄνειροι εἰσπέμπονται.

πορτιφόροι· οἱ αἴροντες τὰ *κόρροια ἐπὶ τῶν ὤμων.—Γράφε ὀρθῶς «τὰ (φο)ρ(τί)α ἐπὶ τῶν ὤμων.

ποῦμμα· ἡ τῆς χειρὸς πυγμή.—*πυγμὴ* Ar. Vesp. 1384)· γρόνθος. πυκτή. ἤγουν τὸ συγκεκλεῖσθαι τοὺς δακτύλους.—Ἄλλο δ' ὅλως τὸ λατινικὸν palma, ἐξ οὗ τὸ γαλλικὸν paume.

*πουνιά*ζειν*· παιδικοῖς χρῆσθαι· *πούνιον* γὰρ ὁ δάκτυλος.—Πρθ. ὧδε διωρθωμένην τὴν γλ. «*πυνιάζειν*· περαίνειν (εἰ)ς ἄρρ(ε)ν(ας). καὶ ἀντιπρθ· λ. «*κιμώνεια ἐρείπια—δρύφειν—δρυφόμενοι—περίνα—περίνος—κολεάζοντες—κολεασμός*». 'Αλλὰ καὶ τὰς γλ. *περαίνει—περαίνειν* κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὰ ἐν τῇ λέξει «*προτέλεια*· τέλος γὰρ ὁ γάμος, ἀπὸ τοῦ εἰς τελειότητα ἄγειν».

**πούρδαιν*· μαγειρεῖον. Λάκωνες.—*Πύρδαλον*· ὀψοποιεῖον, ὀπτανεῖον. καὶ τὸ καύσιμον φρύγανον, ἢ ξύλον. ἢ μαγειρεῖον. . . οἱ δὲ *πύρδανον*.—Παρὰ τοῦτο τὸ «πύρδανον» διόρθου καὶ τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ ἐπικεφαλίδα «*πούρδαιν*» εἰς «*πούρδα(νο)ν*» μαγειρεῖον».

Πραξιδίκη· δαίμονά τινά φασι τὴν ὥσπερ τέλος ἐπιτιθεῖσαν τοῖς τε λεγομένοις. διὸ καὶ τὰ ἀγάλματα κεφαλὰς γίνεσθαι καὶ τὰ θύματα ὁμοίως.—Εἰς διάλυσιν τῆς ἀσαφείας βοηθοῦσι τὰ παρὰ Σουΐδᾳ ἐν τῇ λέξει. «*Πραξιδίκη* θεός, ἧς κεφαλὴν μόνον ἱδρύοντο». Οὕτω δὲ συγχωρεῖται πρότασις διορθώσεως τῶν ἐν τῇ φράσει «ὥσπερ τέλος ἐπιτιθεῖσαν τοῖς τε λεγομένοις», προδήλως ἐπταισμένων, ὧδε· «ὥσπερ τέλος ἐπιτιθεῖσαν τοῖς τελ(ου)μένοις», τουτέστι «τοῖς ποιουμένοις» (ἔπιθι λ. *τελῶμεν*· ποιῶμεν).—'Εξ οὗ καὶ καταληπτὸν γίνεται τὸ εὐθὺς ἀμέσως ἐπιφερόμενον συμπέρασμα· «διὸ καὶ τὰ ἀγάλματα (δηλονότι τῆς Πραξιδίκης) κεφαλὰς γίνεσθαι, καὶ τὰ θύματα (δηλονότι αἱ ἀπαρχαί, τὰ ἱερεῖα) ὁμοίως (δηλονότι μόνον κεφαλάς)».—Πρβ. καὶ λ. «*πρῆξις*· ἄνυσις».

πρατήνιον· τὸ *ὕπερον.* 'Αττικοί. καὶ ἡλικία τις προβάτου νέου. ὡς δὲ ἔνιοι τοῦ πρώτου γεννωμένου, οἱ δὲ ἐνιαυσιαίου, ἄλλοι ἀρ-

χομένου συνουσίας.—*πρητῆνας*· τοὺς ἐνιαυσίους ἄρνας.—*πρόγονοι*· οἱ πρωτόγονοι ἄρνες, οἱ δὲ μετ' αὐτοὺς *μέτασ(σ)αι*, *ἕρσαι* ἁπαλοὶ καὶ τῷ ἔαρι γινόμενοι· ἔρχατο, χωρὶς (μὲν πρόγονοι), χωρὶς δὲ μέτασσαι, χωρὶς δ' αὖθ' ἕρσαι (*l*. 221).—Ἐπιθι καὶ λ. *ἕρσαι*.—Ἴδε καὶ ὅσα ἐν *Ἐφημ. Ἀρχαιολογικῆς* τ. 19 (1911) σ. 217[3] περὶ «*στέμματος προγονίου*» ἢ «*προγόνου*» ἐπὶ τῆς Leg. Gr. Sacrae ὑπ' ἀρ. 16 Ἀττ. Ἐπιγραφῆς (σ. 63—70) ἐδείξαμεν ἀλλὰ καὶ ΔΕΝΑ τ. Ε' (1902) σ. 339 ἑπ.

πρηγορεὼν (Ar. Av. 1113. Egg. 374)· τῶν ὀρνέων ὁ πρόλοβος κλπ.—Ἴδε ἀνώτερω ἐν Γ τὰ ἐπὶ τῆς λ. *γαργαρεών*.

προαγωγὸς (Ar. Th. 340)· διδάσκαλος κακῶν· καὶ μαστροπός. μόνος. μαυλιστής. καὶ ἡ ἐπ' αἰσχροῖς ἐπὶ τὸ πορνεῦσαι προάγουσά τινας.—Ἐκ τῆς γλ. **προπαίσω*· προαγωγὸς κλπ. καὶ «μάντις» (περὶ ἧς κατωτέρω) παραλαμβάνοντες τὴν λέξιν «μάντις» εἰσάγομεν αὐτὴν εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἐνταῦθα οὐδεμίαν ἔννοιαν ἔχοντος «μόνος».

πρόβολος· *πρόμουλος. . . . καὶ ὁ εἰς τὴν θάλασσαν προβεβλημένος λίθος.—*πρόβολοι*· λίθοι.—Τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ διεφθαρμένην λ. «πρόμουλος» ἐπανόρθου εἰς «πρόμολος» παρὰ τὰ τοῦ Σουΐδα ἐν λ. «*πρόβολον* πρόμολον. . .»

*προγ*ωνίαν*· τῶν ἠπορημένων ἡ λέξις. ἔστι δὲ ὑφασμάτιον ποικίλον, ὃ—διόρθου: «ᾧ» ἐπικαλυψάμενος ὁ μάγειρος θύει, ὡς ἐν Δαμασκῷ».—Ἐπι τούτοις δ' ὁ ἐκδότης πρὸς ἀντιπαραβολὴν παρέπεμψεν εἰς τὴν λέξιν «*προτόνιον*· ὕφασμα.—Ὅτι ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν γλωσσῶν «*προγονεῦσαι*» καὶ «*πρόγονοι*» οὐδαμῶς ἔχει θέσιν τὸ ὑπ' ἀστερίσκον ὠμέγα, προφανές. Ἐκ δὲ τούτου ἀδιστάκτως ὑπαγορεύεται ἡ διὰ τοῦ *ο* ἀνάγνωσις: «*προγ(ο)νίαν*», λέξεως ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ *προγόνου* ἀρνὸς παραγώγου, ὡς καὶ τὰ ἀνωτέρω ἐπὶ τῆς λ. *πρατήνιον* μνημονευθέντα «*προγόνια στέμματα*».

πρόδοσιν· *προδομάτιον.—Ἡ πρὸς ἑρμηνείαν τεθεῖσα λέξις ἔχει καλῶς ὡς ὑποκοριστικὴ τῆς λέξεως «*πρόδομα*», τῆς σημαινούσης ἀρραβῶνα, ὡς ἀνωτέρω ἐν Α ἐπὶ τῆς λ. «*ἀρραβών*· πρόδομα. καὶ*ἄγκιστρον» εἴδομεν.—Διαγραφομένου δ' ἐνταῦθα τοῦ ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσῃ ἀστερίσκου, διαγραπτέος καὶ ὁ ἐκεῖ πρὸ τῆς λέξεως «ἄγκιστρον» τεταγμένος, διότι ὄντως ἀγκίστρου δύναμιν ἔχει ὁ ἀρραβών.

**προεννέπειν*· προάγορεύειν.—Ὁ ἀστερίσκος προδήλως ἐνταῦθα ἐτέθη λόγῳ τῆς κατωτέρω (3732) τεταγμένης λέξεως «*προσεννέπει*· προσαγορεύειν» εἰς ἣν καὶ παρέπεμψεν ὁ ἐν δισταγμῷ ἐκδότης.

**προκυκλίς*· ἡ (ἐ)π(ι)μνήστρια.—Οὕτω διωρθωμένως.—Διαγραπτέος ὁ πρὸ τοῦ λήμματος ἀστερίσκος, σήμερον ὅτε τὴν λέξιν «προκυκλίς» ἔχομεν ἀναμφισβητήτως κεκτημένην χάρις εἰς τὸν ἀνευρεθέντα Ἡρώνδαν.

**προμαλχατεύειν*· μετατροπεύειν.—Ἡ γλῶσσα αὕτη ἡ κειμένη μεταξὺ τῶν «*πρόμαλος*» καὶ «*προμαχεών*», κατάδηλον ὅτι ἐκ κακοτυχίας τινὸς ἔξωθεν ὑπέστη παρέμπτωσιν τοῦ πρὸ τοῦ χῖ λάβδα, τοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀδιστάκτως διαγραπτέου.—Ταῦτα μὲν διὰ τὸ λῆμμα *προμαχατεύειν* τὸ ἐνθυμίζον τὸ ἀνωτέρω ἐν Ε ἐξετασθὲν *ἐνμαχατεύειν*.—Ἡ δ' ἑρμηνεία «μετατροπεύειν» δεικνύει περίπου ὅ τι τὰ ἐν γλ. «*μετατροπαλίζεο*· ἐπιστρέφου»· τουτέστιν ἐν τῷ προκειμένῳ ἐπιστροφὴν τοῦ νοός, ἐξέτασιν, ἐνδιατριβήν, φροντίδα, ψυχικόν τινα ἀγῶνα πρὸ τῆς πράξεως. Πρβ. λ. «*ἐπιστρέφομαι*·...φροντίδα ποιοῦμαι» καὶ «*ἐπιστροφή*· διατριβή».

πρόουρον· τὸ ἀπόσταγμα τῆς σταφυλῆς πρὶν (ἢ) πατηθῇ.—Δηλονότι τὸ πρὸ τῆς ὥρας τοῦ πατήματος, καθ' ὃν χρόνον ἡ σταφυλὴ κατακειμένη ἐν τῷ *σταφυλοβολείῳ* τῆς (ἢ τοῦ) *ληνοῦ* (ἴδε τὰς λέξεις ταύτας) ἀναμένει τὸ πάτημα. Ἔπιθι δὲ καὶ τὰ ἀνωτέρω ἐν Γ ἐπὶ τῆς λέξεως «*γλεῦκος*» ἐξητασμένα.

**προπαίσω*· προαγωγός, μαστροπός. καὶ μάντις. μαστρόπευσις—Ἡ λέξις μετὰ τὴν γλ· *προπαιδεύματα*, ἀμέσως πρὸ τῆς γλώσσης «*προπαλῶς*» πλημμελῆ ἔχει τὴν διὰ σῖγμα ἀντὶ δέλτα γραφὴν ἐν τῇ καταλήξει.—Ἀναγνωστέον ἄρα καταβιβαζομένου καὶ τοῦ τόνου: «*προπαιδῶ*· προαγωγός, μαστροπὸς κλπ».—Μετὰ τὰ «*προπαιδεύματα*· τὰ προμαθήματα» ἔχομεν οὕτω καὶ τὴν κακόσχολον προπαιδεύτριαν, ὑπὸ ἰδιότυπον εἰκονικὴν κλῆσιν, τὴν *προπαιδὼ* (—οῦς).—Τὴν δ' ἐν τέλει λέξιν «μαστρόπευσις»,—τήν, καθ' ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, ἅπαξ (ἐνταῦθα μόνον) εἰρημένην, τρεπτέον εἰς τὸ γνωστὸν «μαστρ(οπίς)», Διότι τοῦ λόγου ὄντος περὶ διδασκάλου (προαγωγοῦ) ἔξω τῶν ὁρίων τὰς ἑρμηνείας κεῖται—καὶ ἂν κριθῇ ὑπαρκτὴ—ἡ δεικνύουσα τὸ ἔργον λέξις. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἀνάγκη νὰ τεθῇ σαφῶς κατὰ τὸ

τέλος, ὑπὸ μορφὴν θηλυκοῦ μὴ διφορουμένην, τὸ ἑρμήνευμα τοῦ ἰδιορρύθμου λήμματος, τῶν τριῶν ἡγουμένων λέξεων «προαγωγός, μαστροπός, μάντις» ἀνηκουσῶν εἰς ἀμφότερα τὰ γένη.

πρόρινον· τὸ μεταξὺ τῶν σαρκῶν καὶ τοῦ δέρματος.—*προκιθώνιον* (Iones)· τὸ πρόρινον.—Πρόρινον ἄρα τὸ προχιτώνιον, διατηρῆσαν τὸ ὄνομα καὶ μετὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς τὰ δερμάτινα ἐνδύματα ἐσπάνισαν.

προστῴῳ Plat. Prot. 314 E)· κοιτῶνι.—*προδωμάτιον*· τὸ πρὸ τοῦ κοιτῶνος στοΐδιον.—*κοιτὼν* (Ar. fr. IX p. 947)· τὸ δωμάτιον. —Ἔπιθι καὶ Πολυδ. Α' 78—9.—Καὶ ἐκ τῶν ἀντιπαρατεθέντων ὧδε, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ παρὰ Πλάτωνι κειμένου κατάδηλος ἡ πλάνη τοῦ γραμματικοῦ: «Ἐπειδὴ δ' εἰσήλθομεν» (εἰς τὴν οἰκίαν), «κατελάβομεν Πρωταγόραν ἐν τῷ προστῴῳ περιπατοῦντα».

προταίνιον (cf Aesch. Prom. 102)· *παλαιόν.—Ὀρθῶς ἔχει ἐνταῦθα ὁ ἀστερίσκος μετὰ τὰ ἐν τῇ ἡγουμένῃ γλώσσῃ: «*προταινί*· πρὸ μικροῦ». - Ἀλλ' ἐν Προμηθεῖ τοῦ Αἰσχύλου ὁ στίχος 102 ἔχει «ποταίνιον», εἰς αὐτὸν δὲ τοῦτον τοῦ Αἰσχύλου τὸν στίχον πάλιν παραπέμπει ὁ ἐκδότης ὑπ' τὴν λ. «*ποταίνιον*· νέον, πρόσφατον.....» ὥστε ὁ τυχὸν διατηρῶν τὴν λ. «*προταίνιον*» ἀναγκασθήσεται νὰ διορθώσῃ: τὴν ἑρμηνείαν ὧδε· «(οὐ) παλαιόν».

πρυτανεῖον· τρία Ἀθήνησιν συσσίτια θεσμοφορεῖον, πρυτανεῖον, [θόλος].—Οὕτω συμπεπληρωμένως.—Ἔπιθι τὰ ἐν λ. «*θόλος*·... ὅπου οἱ πρυτάνεις καὶ ἡ βουλὴ συνειστιῶντο....».

πρῷρα (Soph. fr. 653)· πρόσωπον. ἢ τὸ ἔμπροσθεν τοῦ πλοίου. ἢ*στολὴ ⟨—ίς?⟩ διακεκαλλωπισμένη τὰς ὄψεις, ἢ*ἐπικαλύπτουσα. —Ἔπιθι λ. «*καλλωπίζεσθαι*· κοσμεῖσθαι» καὶ «*καλλύνεσθαι*· κοσμεῖσθαι. καλλωπίζεσθαι», καὶ διαγράφων τοὺς ἀστερίσκους ἀνάγνωθι τὸ τέλος τῆς ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσης ὧδε: «ἢ (ἡ) στολ(ῇ) διακεκαλλωπισμένη τὰς ὄψεις, ἢ ἐπικαλύπτουσα» (τὰς ὄψεις δηλονότι).

πρωτογυναῖκες· οἱ μίαν ἠγμένοι γυναῖκα.—Τόνισον *πρωτογύναικες*, ὡς ἤδη ὑπ' ἄλλων διεγνώσθη (ΜΑΚ).

πτελέα· σῦς ὑπὸ Λακώνων. (ἢ) εἶδος δένδρου.—Οὕτω διωρθωμένον.

πτερονόμος· τοῖς πτεροῖς* νομῶσα καὶ* νεμομένη· ὅθεν καὶ τὸ *νέμειν* ἐπιστροφὴν ἄγειν.—Μή: «*πτερον(ώ)μος*· τοῖς πτεροῖς ν(ω)μῶσα καὶ νωμωμένη»;

πτόρθος (ζ 128). ὄρπηξ, βλαστός, κλάδος, ἡ ἔκφυσις τοῦ δένδρου, θαλλός. – Ἀντιπρθ. τὴν γλ. «*πόρθος*· πτόρθος, κλάδος, βλαστός», τὴν μὴ ἀπαντῶσαν ἐν ΜΑΚ.

πυθμένες· βάσεις αἱ κατὰ τῶν δένδρων. – Διόρθου «αἱ (κάτω) τῶν δένδρων», ἀποβλέπων καὶ εἰς τὴν ἑπομένην γλ. «*πυθμήν*· τὸ ὑποκάτω τῆς λεκάνης κλπ».

Πύθων· ὁ ἐγγαστρίμυθος ἢ ἐγγαστριμάντις. . . . . *πύθων*· δαιμόνιον μαντικόν. — *ἐγγαστρίμυθος*· τοῦτόν τινες *ἐγγαστριμάντιν*, οἱ δὲ *στερνομάντιν* λέγουσι. Φησὶ δὲ περὶ τοῦ τρόπου τῆς μαντείας καὶ Πλάτων ἐν τῷ Σοφιστῇ (p. 176 E)· τοῦτον ἡμεῖς *Πύθωνα* νῦν καλοῦμεν. — *ἐν στερνομάντιες*· ἐγγαστρίμυθοι. Σοφοκλῆς Αἰχμαλώτισιν (fr· 56). – *στερνομάντις* (Soph. fr. 56)· ὁ ἐνγαστρίμυθος. Πύθων. — *Τοξίου βουνός*· τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ ἐν Σικυῶνι. βέλτιον δὲ ἀκούειν τὴν ἐν Δελφοῖς Νάπην λεγομένην· ἐκεῖ γὰρ καὶ ὁ δράκων κατετοξεύθη. καὶ ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς τάφος ἐστὶ τοῦ Πύθωνος. — Ἔπιθι καὶ λ. *μεσομφαλία*, — *ὀμφαλὸς* — *ὀμφαλὸς αἰγαῖος* — *γῆς ὀμφαλὸς* — *κλέα γῆς*. Ἴδε καὶ τὰ ἐν ΔΕΝΑ τ. Ε′ (1902) σ. 336 ἑπ. ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα.

πυλλεῖ (Macedon.)· *θραύει. λέγει, διαβοᾷ. — Τὸ ὑπ' ἀστερίσκον διόρθου: θρ(ο)ε(ῖ) = θροεῖ.

πυνιάζειν· . . Ἴδε ἀνωτέρω ἐν λ. *πουνιάζειν*. Ἔπιθι δὲ καὶ τὴν παρὰ Σουΐδᾳ λ. *περαίνειν*.

πυρεῖον· ἀγγεῖον κεράμι(ν)ον εἰς πυρὸς ἔνθεσιν (LXX?). — Θυμιατήριον, ὡς ἐρωτηματικῶς ὑπέδειξεν ὁ ἐκδότης παραπέμψας εἰς HES 28: «*πυρίον* ἢ θυμιατήριον». — Ἀλλ' ἔπιθι καὶ γλ. «*ἀχάλκευτα τρύπανα*· τὰ φρύγια, πυρεῖα . . .» καὶ λ. «*ἱπνοκήϊον*· φρύγιον . . .»

πυρίμαχος (Aristot. Ausc. mir. 110)· ὁ ἐν * τῇ ἀνίκητος. = Διόρθου: ὁ ἐν τῇ (φλογὶ) ἢ ἄλλως: ἐν τ(ῷ) [πυρὶ]) ἀνίκητος.

**πυρσολεῖφοι* ἢ *πυροόλειφθοι*· ὑπὸ πυρὸς μεμαδισμένοι καὶ πεφλ . . σμένοι. – Γράφε: «πυρσ(ό)λε(ι)φοι» καὶ συμπλήρου τὴν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ λέξιν «πεφλ(ογι)σμένοι». Τὸ «μεμαδισμένοι» κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ γραμματικοῦ.

πυσάνια. πανσπερμία ἑφθή. – Ἔπιθι λ. *πυάνιον*.

πύστις (Aesch Sept. 54) ἐρώτησις πεῦσις. ἀγγελία. ἀκοή. *πειθώ. — Μή: «π(υ)θώ;»

πυτίνη πλεκτή, λάγυνος (Arist. fr· inc. CCXLIV)· *οἶνον. ἔπλε-

κον δὲ ταύτας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἱ δεσμῶται, καὶ σπυρίδας, καὶ τὰ τοιαῦτα. ἢ ἡ ἀμίς.—Ἡ ὅλη τῆς γλώσσης κατασκευὴ κατάδηλον ποιεῖται ὅτι εἰς λῆμμα ὑπὸ τοῦ λεξικογράφου ἐτέθησαν μόναι αἱ δύο πρῶται λέξεις «*πυτίνη πλεκτή*», τῆς ἑπομένης λέξεως «λάγυνος» ἀνηκούσης εἰς τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ ἐπακόλουθον: «οἶνον» τὴν κακῶς δεδομένην ἐν αἰτιατικῇ. Ὅθεν ἀναγνωστέον ὧδε· «*πυτίνη πλεκτὴ* (Arist. fr. inc. CCXLIV)· λάγυνος ο(ἴ)νο(υ). ἔπλεκον δὲ ταύτας..... ἢ ἡ ἀμίς». Ἀμὶς ἐνταῦθα «σταμνίον» (λ. *ἀμίς)*, «προχοΐς» (λ. *προχοΐδας προχοΐδιον*). Ἔπιθι καὶ λ. «*βυτίνη*· λάγυνος ἢ ἀμίς. Ταραντῖνοι». – Κατὰ Σουΐδαν (ἐν τῇ λέξει): ὅπερ λέγεται παρ' ἡμῖν φλασκίον».

**πῶννα*· *γραφίον*.—Ἀντιπρθ. τὴν εἰς ἣν ὁ ἐκδότης παραπέμπει γλ. *πόννα*· τὸ γράφος . . .—πρβ. τὰ λατινικὰ penna ἢ pinna, καὶ ἔπεχε.

**πῶς*· πός. ὑπὸ Δωριέων.—Ἀντιπρθ. λ. *πός*· ποὺς ὑπὸ Δωριέων.

Ρ

ῥάγα· . . . . καὶ ἣν ἡμεῖς *ῥῶγα* θηλυκῶς, Ἀττικοὶ ῥᾶγα (Plat. Legg. VIII p. 845 A).—*ῥάξ*· ἡ τῆς σταφυλῆς.—Σήμερον ἐν Ἑλλάδι λέγομεν καὶ *ῥῶγα* καὶ *ῥᾶγα*, ἴσως τοῦτο περισσότερον.—Ἀντιπρθ. λέξιν «*ἐπιρρωγολοῦσι*· καλαμωμένοις τὸν ἀμπελῶνα» καὶ τὸ σήμερον κοινὸν ῥῆμα «*ῥωγολογῶ*».—Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ παρὰ Σουΐδᾳ: «*ῥὰξ* ῥαγὸς ἐπὶ σταφυλῆς, *ῥὼξ* δὲ ῥωγὸς ἐπὶ φαλαγγίου. καὶ *ῥαγολόγος* ὁ ἐχῖνος· καὶ ἔπιθι τὴν παρ' αὐτῷ γλ. *ἐχῖνος* b περὶ τὸ τέλος.

ῥαδάνη· κρόκη. ὁμοίως *ῥοδάνη*.—Ἀντιπρθ. λ. *τολύπη*· . . καὶ ἀγαθίδιον στήμονος, ἢ ῥοδάνης».—«*κρόκη*· . . . ἡ ῥοδάνη»·

**ῥάστωρ*· *κρατήρ*.—Ἀντιπρθ. γλ. «*ῥαίστωρ*· κραντὴρ (dens apri eminens). παρὰ δὲ ταύτην γράψον ὀρθῶς «ῥ(ά)σ(τ)ωρ· κρα(ν)τηρ». Καὶ Ἔπιθι λ. *κραντῆρες*· ὀδόντες οἱ ὕστερον φυόμενοι, οἱ λεγόμενοι σωφρονιστῆρες . . .»

ῥέπεις· ῥέψις. Ἴδε ἀνωτέρω ἐν Ε λ. *ἐρρεγένοντο*.

ῥηγμίν· αἰγιαλός, περὶ ὅν περ ῥήγνυται τὸ κῦμα.—[42] τὰ*ἀπορρύματα τῆς πέτρας.—Παραλαμβάνων κάτωθεν (HES) τὸ ὑπ' ἀριθμὸν

42 λῆμμα «*ῥηγμῖνας* (Υ 229 παράρτησον εἰς αὐτὸ διορθούμενον οὕτω: *ῥηγμῖν(ε)ς*· τὴν ἄνευ ἐπικεφαλίδος ἑρμηνείαν: «τὰ ἀπορ(ρε)ύματα τῆς πέτρας», ὡς ἑξῆς:

[*ῥηγμῖνες*]· τὰ ἀπορρεύματα τῆς πέτρας.

**ῥήχη*· στάσις. ἐξουσία. - *ῥηχίς* ἄκρα.— *ῥάχις* (Herod. III 54)· ἄκρα . . . Ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀντιπαραθέσει διόρθου τὸ δεύτερον ἑρμήνευμα τῆς ὑπ' ἐξέτασιν λέξεως εἰς «ἐξο(χή).»

ῥόδια· ὑπόδημα ἀνδρεῖον. καὶ ἀμπέλου εἶδος ⟨ῥοδωνιά⟩.— Παρορωμένης τῆς ἐν ἀγκύλαις παραδόξου εἰκασίας τοῦ ἐκδότου, διακριτέον νομίζομεν τὸ λῆμμα κατὰ τονισμὸν εἰς δύο ὧδε: *ῥόδια*· ὑπόδημα ἀνδρεῖον. καὶ (*ῥοδία*)· ἀμπέλου εἶδος. Μήπως ἐκ ταύτης ὁ ἀττικὸς ἡμῶν *ῥοδίτης*;

[*ῥο*]*ιδαμός*· ὁ ἀσπάραγος.— Οὕτω συμπεπληρωμένως.

ῥοταρία· τορύνιον.— Ἀντιπρθ. γλ. *ῥατάναν*· τορύνην.— Ἔπιθι δὲ λ. *λάκτις*· κώπη. τορύνη.—*ἑοργίζεται*· τορυνᾶται· *ἑόργη* γὰρ ἡ τορύνη.— *τρυπήλα*· τορύνη.— Ἴδε καὶ τὰ παρὰ Σουΐδα: *τορύνη* τὸ κινητήριον τῆς χύτρας.

**ῥοῦτο*· τοῦτο. Μακεδόνες. Ὅσον καὶ ἂν τοῦτο τὸ «ῥοῦτο· τοῦτο» κατεδικάσθη ὑπ' τοῦ Otto Hoffmann ὡς hofnunglos Die Makedonhen, ihre Sprache etc. Gottingen 1906. σ. 111 τολμητέα ἴσως ἡ ἑπομένη πρότασις ἀναγνώσεως: «*ῥοῦτο*· (σ)οῦτο»=*ἐρύετο*· ἐσώζετο. - Ἔπιθι λέξεις «*ῥῦτο*· *ἐρύσατο*» ἔσωσεν – *σοοῦται*.φεύγει. διώκεται -- *σοῦται*· . . . διώκεται σώζεται».

ῥυκάνη·* ἀλθητήριον.* χειρομήριον. ἀμυντήριον. τεκτονικὸν ἐργαλεῖον. Τὴν ὑπὸ πρῶτον ἀστερίσκον λέξιν διόρθου: «ἀλ(ε)ξητήριον», τουτέστι ἀποσοβητήριον (ἔπιθι τὴν λέξιν *ἀλεξητήριον*).— Περὶ δὲ τῆς ὑπὸ τὸν δεύτερον ἀστερίσκον «χειρομήριον» ἐρώτημα εὔλογον τίθεται μήπως μετεγράφη οὕτως ἐκ πλάνης ἀντ' ἄλλης, τῆς ἄλλοτε παρὰ Πολυδεύκει Β' 152 ἀναγινωσκομένης «χειροσιδήριον», ὅπου νῦν τίθεται «χεὶρ σιδηρᾶ».— Παραδόξως ἄνευ ἄλλης ἐξετάσεως ἡ ἀκατανόητος αὕτη λέξις «χειρομήριον» υἱοθετήθη ὑπ' τοῦ ΜΛΚ ὡρισμένως ἐν ἐννοίᾳ «εἴδους τεκτονικοῦ ἐργαλείου, τουτέστι «*ῥοκανίου*».

ῥυμός· τοῦ ἅρματος τὸ ἐκτεταμένον ξύλον παρὰ τοὺς ἵππους ἕως τοῦ ζυγοῦ μέσον ἀπὸ τοῦ ἄξονος ὅ τινες στήμονα (temonem?) καλοῦσιν . . . —Καλῶς ὁ ἐκδότης, ᾔκασεν ὅτι ὁ λόγος περὶ τοῦ καθ

ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ λεγομένου «τημονίου». Τὸ δὲ προτεταγμένον σῖγμα, ἐπανάληψις τοῦ τελικοῦ τῆς προηγουμένης λέξεως «τινὲς» ἐξαλειπτέον, τῆς ἀναγνώσεως γινομένης ὧδε· «ὅτινες τήμονα».— Διδομένης ἐκ τούτου ἀφορμῆς· ἄξιον σημειώσεως τὸ περίεργον φαινόμενον, ἅτε καὶ ἐνδεικτικὸν ὅτι οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς λατινικῆς παρελήφθη εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἡ λέξις, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς, καὶ κατὰ τὴν τότε γενικὴν προφοράν, εἶναι τὸ παρὰ Littré (Dict. l. française) ἐν τῇ ἐτυμολογίᾳ τῆς λ. timon δεικνύμενον ὅτι οὐχὶ μόνον οἱ Γάλλοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Προβηγκιανοὶ καὶ οἱ Ἱσπανοὶ καὶ οἱ Ἰταλοὶ προέφερον, ὡς καὶ σήμερον tim—.

ῥυσιάζει· ἀντενεχυράζει.—Πρθ. λ. *ποινᾶσθαι*· ποινὴν λαμβάνειν, ὅταν ἀντέκτισίν τις λάβῃ. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ *ῥυσιάζεσθαι*.

ῥυτήρ. ἡνίον, λῶρος, ἱμάς, ἑλκυστήρ·—*ρυτῆρες*. ἡνίαι, ἱμάντες τῶν ἵππων, οἷον ἑλκυστῆρες.—*ῥυτῆρος*· . . . . *ῥυτῆρας* δὲ ἔλεγον τὰς ἡνίας, ἤτοι χαλινούς. — Τὸν τοιοῦτον ἑλκυστῆρα ἢ ῥυταγωγέα ἱμάντα ἢ σχοινίον δι' οὗ πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἕλκονται ὄνοι, ἵπποι ἢ ἡμίονοι ὀνομάζουσιν οἱ σημερινοὶ ἀγρόται καὶ ἀγωγεῖς εἰδικῶς «*λυτάρι*» (ρυτάριον), ἐν ᾧ, ὡς ἐν Δ ἀνωτέρω εἴδομεν, τὸ σχοινίον ἄλλως λέγεται ὡς παρ' Ἡσυχίῳ: «*δέμα*».

ῥῶγας· οἱ μὲν τὴν ὀρσοθύραν· οἱ δὲ τὴν ἐκτομάδα· οἱ δὲ τὰς θυρίδας· ἄλλοι τὰς κλίμακας, καὶ αὐτοὺς τοὺς βαθμοὺς τῶν κλιμάκων· ῥωγάδας· ἀνὰ ῥῶγας μεγάροιο (χ 143)· Ἡ λέξις αὕτη γενικώτερον προσλαβοῦσα ἔννοιαν *στενῆς διόδου—στενωποῦ* ἐπέζησεν ἐν τῇ κοινῇ εἰς δήλωσιν ῥύμης ἢ στενωποῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ λαϊκὸν «ἐπῆρε τὲς ροῦγες»,—ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἰδίως ἐν Ζακύνθῳ παραμένει ἔτι καὶ νῦν ἐν χρήσει—*ροῦγα*—εἰς χαρακτηρισμὸν τῶν ἐν τῇ πόλει ἢ ταῖς κώμαις ὁδῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν *πλατυτέρων*, ὡς π. χ. ἐν Ζακύνθῳ ἡ «πλατειὰ ροῦγα».

ῥῶπες (Hom)· τὰ δασέα τῶν φυτῶν. καὶ θαμνώδης ὕλη ἢ εἶδος λύγου. -*ῥωπάς*. εἶδος φυτοῦ ἱμαντώδους.—*ῥώψ*· βοτάνη ἁπαλή.— Κατὰ Σουΐδαν ἄλλως: *ῥώψ* τὸ φυτόν, καὶ *ῥῶψα* βοτάνη ἁπαλή. Aquila Es. 27=4. Ἴδε δὲ παρὰ τούτῳ καὶ τὰς λέξεις *ῥῶπες*—*ῥωπήϊα*· ἀλλ' ἰδίως τὴν λ. «*ῥῶπαξ* ῥώπακος, τὰ *ῥωπάκια* παρ' ἡμῖν» ἤγουν αὐτὰ ταῦτα τὰ σήμερον κοινῶς προφερόμενα «*ῥουπάκια*».

Σ

σαγλῶδες*· πλαδαρὸν σῶμα.—*σαχνόν*· ἀσθενές, χαῦνον.—*σαυχμόν*·... καὶ σαθρόν, χαῦνον ἀσθενές, παρὰ Κρατίνῳ.—Ἀντιπρθ. καὶ τὰς λέξεις: **σαυνά· ἁπαλὰ-**σαῦλα**· κοῦφα, ἥσυχα, τρυφερά—**σαῦλον**· ἁβρόν· κοῦφον...τρυφερὸν-**σαυχμόν**· σαχνόν, χαῦνον, σαθρόν, ἀσθενές.—Ἔπιθι δὲ καὶ τὰ ἐν *Ἐφημ. Ἀρχαιολογικῆς* (1890) σ. 155—6 ἐπὶ τῆς ἐν δηλιακῇ ἐπιγραφῇ λέξεως «*σακναὶ-ὰς*» σημειωθέντα καὶ παρατηρηθέντα μετὰ τοῦ ἐν σημειώσει 1^η^ συμπεράσματος, ὅτι κατὰ μεταφορὰν μὲν ἀπὸ των *σαχνὸν—γλὸν—σακνὸν* ἔχομεν σήμερον ἐπὶ πλαδαρῶν, χαλαρῶν ἢ μαλακῶν ἀνθρώπων, τρόπων ἢ λόγων τὸ λεγόμενον *σαχλὸς-όν*· κυριολεκτικῶς δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ κατὰ Γαληνὸν *σαχνοῦ* (ψαθυροῦ ἢ μαλακοῦ μέρους τοῦ κρέατος) κοινῶς φερόμενον *ψαχνόν*.—Μετὰ ταῦτα, διαγραπτέος ὁ πρὸ τοῦ λήμματος «*σαγλῶδες* ἀστερίσκος.

**σαγροῖς*· κοπίς. ἢ πέλεκυς.—Γραπτέον πιθανῶς *σαγρ(ί)ς*. κοπίς· ἢ πέλεκυς.—Πρβ. λέξιν *σάγαρις*.

σακοδερμιστής·...οἱ δὲ σκώληκα παρ' ὅσον δερμιστὴς οὗτος ... —Ἴδε τὰ ἄνω ἐν Δ ἐπὶ τῆς λέξεως «*δερμιστής*» γεγραμμένα καὶ «κατὰ ταῦτα διόρθου ἐνταῦθα: «*σακοδερμ(η)στής*» καὶ «δερμ(η)στής».

σάκωσε (Dor.)· κατέκλεισεν. - *σῆκα*· οὕτως ἐπιφθέγγονται οἱ ποιμένες εἰς τὸ συγκλεῖσαι τὰ ποίμνια.—Ἔπιθι καὶ λ. «*στορχάζειν*· εἰς σηκοὺς κατακλείειν τὰ βοσκήματα».—Μήπως ἐκ τούτου τοῦ δωρικοῦ «*σάκωσε*» ἔχωμεν καταγόμενον τὸ σήμερον γενικώτερον καὶ ἐπὶ συλλήψεως λεγόμενον *τσακώνω-σα*, ὡς ἐκ τοῦ δωρικοῦ *πιάζω* τὸ *πιάνω—ἔπιασα;*

σάλπη· ἰχθὺς ποιός, ὃν καὶ *βοῦν* καλοῦσιν.—Ἡ καθ' ἡμᾶς «*σάρπα*». —Ἔπιθι καὶ λ. «*καλύκειος λίθος*· ὁ ἐν ταῖς σάλπαις γινόμενος».

σάνδυξ. ... καὶ κιβωτός.—Ἴδε τὰ περὶ τῆς λέξεως ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ ἐν E. A. Sophocles Greek Lexicon κείμενα.

σαράβαρα (Aristoph. com. p. 115)· τὰ *περὶ* τὰς κνημῖδας ἐνδύματα.—*σκελέαι*· τὰ τῶν σκελῶν σκεπάσματα. Πάρθοι *σαράβαρα*.—Τὰ σήμερον ἡμῖν γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *σαλβάρια*.

Σαρδόνιος γέλως· οἱ τὴν Σαρδόνα κατοικοῦντες τῷ Κρόνῳ ἔθυον γελῶντας καὶ ἀσπαζόμενοι ἀλλήλους· αἰσχρὸν γὰρ ἡγοῦντο δακρύειν

καὶ θρηνεῖν· τὸν οὖν προσποιητὸν γέλωτα κληθῆναι Σαρδόνιον.— Ἀντιπαράβαλε τὰ παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ. *σαρδάνιος γέλως* b. Ἐκεῖθεν δὲ παραλαμβάνων τὸ προδήλως ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν λέξεων «κατοικοῦντες» καὶ «τῷ Κρόνῳ» ἐκπεσόν: «τοὺς πρεσβυτέρους» ἀνάγνωθι ὧδε· «οἱ τὴν Σαρδόνα κατοικοῦντες [τοὺς πρεσβυτέρους] τῷ Κρόνῳ ἔθυον γελῶντ(ε)ς, καὶ ἀσπαζόμενοι ἀλλήλους.

σαρκήρη στάχυν (Trag. inc. 206) τὸν ἐκ σαρκῶν συνηρμοσμένον, καὶ οὐκ ἐκ κριθῶν συνεστῶτα, *οἷον ⟨ἴων⟩ ἄνθρωπον.— Ἀναγνωστέον ὧδε· «*σαρκήρη στάχυν*· τὸν ἐκ σαρκῶν συνηρμοσμένον, καὶ οὐκ ἐκ κριθῶν συνεστῶτα, οἷον (ἀ)νθρ(ώ)π(ιν)ον. Δηλονότι: *ἀνθρώπινον στάχυν*. Διαγραπτέον δὲ τόν τε ἀστερίσκον καὶ τὴν ἐν ἀγκύλαις ἀλλόκοτον εἰκασίαν τοῦ ἐκδότου.

σαρωνίδες Call. Iov. 22)· πέτραι. ἢ αἱ διὰ παλαιότητα κεχηνυῖαι δρύες.—Ἀλλ' ἔπιθι καὶ λ. *σορωνὶς* (Dor.)· ἐλάτη παλαιά.

σάσαι καθίσαι Πάφιοι ⟨*σᾶσαι* καθαρίσαι?⟩. - Ἀναφερόμενος εἰς τὰς γλώσσας «*θᾶσσε*· κάθισον—*θάσσοντας*· καθημένους—*θάσσω*· παρακαθέζομαι - *θάσσων*· καθεζόμενος», ἄφες ἄθικτον τὴν γλῶσσαν ὡς ἔχει, κἂν ἔτι ὑποτεθῇ ὅτι ἡμαρτημένως εἰς τοὺς Παφίους ἀντὶ τῶν Λακώνων π. χ. ἀπεδόθη. Καίτοι τὰ ἐν τῇ κατωτέρω γλώσσῃ «**σές*· ἔλαθες. Πάφιοι» φαίνεται ἐνυπάρχουσα ἔνδειξις τοιαύτης τοῦ θῆτα προφορᾶς ὑπὸ τῶν Παφίων.

**σαυᾶδαι*· σαῦδοι. Ἀμερίας τοὺς σειλείνους οὕτω καλεῖσθαί φησιν ὑπὸ Μακεδόνων.—Πρβ. λ. «*σαβάζειν*· εὐάζειν, βακχεύειν» καὶ «Σαβάζιος· ἐπώνυμον Διονύσου. οἱ δὲ υἱὸν Διονύσου· καὶ *Σάβον* ἐνίοτε καλοῦσιν αὐτόν. Φρὺξ δὲ ὁ Σαβάζιος».—Διόρθου δὲ τὰ κακῶς ἔχοντα ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσῃ «τοὺς σειλείνους» εἰς «τοὺς Σειληνούς», καὶ ἴδε τὰ ὑπὸ Otto Hofmann, Die Makedonen etc (1906) ἐν σ. 6 ἐπὶ τῆς γλώσσης ταύτης γεγραμμένα.

σαυσαρόν· *ψιθυρόν. Γράφε· «ψ(α)θυρόν». Ἔπιθι δὲ λ. *ψαθυρὸν* —*ψαθαρὰ* καὶ *ψαθυρός*.

σειρὴν Θ 19. 25)· ἀναδέσμην . . . καὶ ἱμάτιον ἀσπάθητον.— *σειρῆνες*· οἱ λεπτοὶ καὶ διαφανεῖς χιτῶνες.—Τὸ πρῶτον λῆμμα «σειρὴν» αἰτιατικὴ πρωτοκλίτου (σειρὴν χρυσείην). - Πρβ. λ. «*ζείρα*· μήτρα, ταινία, διάδημα . . .»—«*ζειρά* . . εἶδος χιτῶνος» καὶ «*ζειραί*. χιτῶνες ἀνάκωλοι».

σέλας· φῶς . . . ἡ καθέδρα(ς) Lacon).—Ἡ λέξις ἐν ἑνικῇ ὀνομαστικῇ διὰ τὴν πρώτην ἔννοιαν («τὸ σέλας») δι' ἣν καὶ ἔπιθι γλ. *σέλας πυρός*· εἰς αἰτιατικὴν δὲ πληθυντικὴν διὰ τὴν ἑτέραν («τὰς σέλας), δι' ἣν καὶ ἀνάδραμε εἰς τὰς γλ. «*σέδας*»—«*κασέλα*»—«*κίνδυνος ἡ 'ν πρώρᾳ σελίς*· . . . *σελὶς δ' ἡ καθέδρα*»—«*σελίδες*» καὶ «*σέλματα*».

*σεμελαι***ρίδαι*· οἱ ἄνευ κελύφους· οὓς ἔνιοι λίψακας (ψιλ—).— Ἀπὸ τῆς ἑπομένης γλώσσης «*σέμελος*· κοχλίας» παραλαμβάνοντες τὸ ὄνομα, τοῦ πρὸ τοῦ ἀστερίσκου μέρους τοῦ λήμματος: «σεμελαι, καὶ τονίζοντες αὐτὸ «σέμελοι» ὡς ὀνομαστικὴν πληθυντικὴν τοῦ «σέμελος», ἔχομεν ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ λήμματος «*ρίδαι*» ὑπὸ συστάδα γραμμάτων κακῶς ἀνεγνωσμένων καλυπτόμενον αὐτὸ τὸ πρὸς χαρακτηρισμὸν εἴδους κοχλιῶν (τοῦ ἄνευ κελύφους) παραδοθὲν κοινὸν ὄνομα τῶν κοχλιῶν τούτων, οὓς κατὰ τὸ εἰς τὸ τέλος τῆς γλώσσης ἐπιλεγόμενον «ἔνιοι» ὠνόμαζον «λίψακας».—Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἐπανορθωτέα εἰς τὸ ἀκριβές: «λί(μ ακας» ἡ οὕτως ἐν τῷ διεφθαρμένῳ κειμένῳ φερομένη λέξις «λίψακας», ἣν ὁ ἐκδότης, ἐπιλήσμων τῆς ἐν στοιχείῳ Λ γλώσσης τοῦ Ἡσυχίου «*λείμακες*· . . . ἔστι δὲ καὶ ζῶον ὅμοιον κοχλίᾳ, ὃ καλοῦσι *λείμακα*», ἐπεχείρησε νὰ μεταβάλῃ εἰς «ψίλακας».—Τούτων δ' οὕτως εὐοδωθέντων, τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει «*ρίδαι*» κρυπτόμενον ὄνομα ἐκείνων «οὓς ἔνιοι»—τινὲς μόνον—ἐκάλουν «*λίμακας*» ἢ «*λείμακας*» φρονοῦμεν ὅτι ἀνευρίσκεται διὰ τοιαύτης ἐν τῇ νοσούσῃ συστάδι γραμμάτων ἀντικαταστάσεως τῶν συμφώνων ῥῶ καὶ δέλτα: (λ ῖ μ αι.—*Λῖμαι* ἢ *λεῖμαι*, κατὰ ταῦτα, ὀνομάζονται οἱ σέμελοι ἢ κοχλίαι, οἱ σάλιαγκοι, οἱ ὑπ' ἄλλων καλούμενοι *λίμακες* ἢ *λείμακες*. Ἴδε τὸ λατινικὸν limax, cochlea nuda, κατὰ Πλίνιον· καὶ τὰ γαλλικὰ limace (θηλ.) καὶ limas (ἀρσ.), κατὰ διάκρισιν τοῦ γυμνοῦ ἀπὸ τοῦ φερεοίκου κοχλίου (colimaçon καὶ limaçon).

σεμναὶ θεαὶ (Thuc. I 126. 7)· τὰς (Ἐρινύας) οὕτως ἔλεγον καὶ (Εὐμενίδας) ἐπὶ εὐφημισμῷ.— Οὕτω διορθωτέα ἡ γλῶσσα κατ' ἐναλλαγὴν τῶν ἐν παρενθέσεσι ὀνομάτων. Ἴδε καὶ Ἁρποκρατίωνα καὶ Σουΐδαν ἐν τῇ λέξει.

**σερήτιον*· ἡ σερίς.— *σερίδες*· σειραί.—Ἐν ταύτῃ τῇ γλώσσῃ εὑρίσκομεν ἀπὸ τοῦ «σερὶς» παρηγμένον τὸ «*σερήτιον*», τὸ σήμερον ὑφ' ἡμῶν ἀπὸ τοῦ «σειρὰ» λεγόμενον «*σειρήτιον*».

σερός· * χθές. Ἠλεῖοι.—Πρβ. τὰ λατινικὰ here, heri, sera, serâ καὶ διάγραψαι τὸν πρὸ τοῦ «χθὲς» ἀστερίσκον, κατὰ τὰ λοιπὰ ἐπέχων.

σικελίζειν (Epicharm)· * ἀτηρεύεσθαι.... —Διόρθου· (αὐσ)τηρεύεσθαι».

σινίον· κόσκινον.—Οὕτω καὶ σήμερον «τὸ σινὶ» ἰδίως ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

σίφων· .... καὶ τῶν σταχύων καὶ τοῦ πυροῦ οἱ καυλίσκοι. καὶ οἷς οἱ κάπηλοι τὸν οἶνον ἀρύονται (Hipponact fr. 56).. — *σιφώνιον*· τὰ αὐτά.—Καὶ τοῦτο μὲν τὸ οὐδέτερον «σιφώνιον» ἀνευρίσκομεν παρ' ἡμῖν σιφούνι(ον) οὕτως ἐν χρήσει πολλαχοῦ τῆς ἑλληνικῆς χώρας (ἐν Ἰκαρίᾳ δὲ τῷ νήσῳ λέγεται καὶ «αὐλί»).—Ἀλλὰ πλὴν τούτου καὶ ὁ καυλίσκος ἢ αὐλίσκος ἢ σωληνίσκος, δι' οὗ παρ' ἡμῖν ἀπὸ τοῦ πίθου οἱ οἰνοπῶλαι ἢ κάπηλοι σιφωνίζουσιν ἢ μεταγγίζουσι τὸν οἶνον, ὀνομάζεται ἐν Ἑλλάδι γενικώτερον ὑπ' αὐτῶν «πύρος» (ὁ), κατ' ἀξιοσημείωτον ἀναβιβασμὸν τοῦ τόνου, ἀπὸ τοῦ καυλίσκου τοῦ «πυροῦ», τοῦ ἐν ἀμφοτέραις τῆς ἄνω παρατεθείσαις γλώσσαις ὑπὸ τὰ ὀνόματα «σίφων» ἢ «σιφώνιον» φερομένου.

**σκάλατος*· ὁ σκαφιτός.—Τὸ παρ' ἡμῖν σήμερον «*σκάλος*».

σκαλεύει· κινεῖ, ἀναστρέφει, ὀρύσσει.—Σήμερον καὶ «*σκαλεύει*» (γενικώτερον) ἀλλὰ καὶ «*σκαλίζει*».—Ἔπιθι λ. *σκαλὶς* καὶ *σκάλλοντες*.

**σκανα..ντά*· ἐπιχαλκ..παρὰ (fr. 93) Σωφρονίωσκανὰς πορεύσῃ ἐν τῇ ἀσπίδι. Καλλίας δὲ σκεῦος.—Ἐρωτᾶται μήπως ἡ γλῶσσα ἐν ἀρχῇ ἀναγνωστέα, ὑπὸ λῆμμα ἁπλοῦν ὧδε· «*σκ(α)ν(άν)*· [ἱμά]ντα ἐπίχαλκ[ον]· παρὰ Σώφρον(ι)...... (τ)ορεύσ(ῃ) ἐν τῇ ἀσπίδι»;;—Περὶ δὲ τῆς δευτέρας ἑρμηνείας ἴδε Ἁρποκρατίωνα καὶ Σουΐδαν ἐν γλ. *σκηνὴν δὲ ἣν ἔχουσιν* κλπ.

σκαρίζεται· ταράσσεται· βράζει.—*βασκαρίζειν*· σκαρίζειν. Κρῆτες. — *σκαίρει*· ἅλλεται, σκιρτᾷ, πηδᾷ, τρέχει, ὀρχεῖται.—Πρβ. * *ἐσκατάμιζεν*· ἐσκάριζεν.—*ἐσπάριζεν*· ἔσπαιρεν.—*σκαρθμοί*·..σκαρισμοί. —*εὔσκαρθμοι* καὶ *καρθμοί*.—Σήμερον τὸ ῥῆμα ἔχομεν ἐπὶ ποιμνίου συνήθως ὑπὸ τῶν ποιμένων λεγόμενον, ὅπως σημάνωσι τὴν ὥραν τῆς νυκτὸς καθ' ἣν τὰ πρόβατα ἐξεγείρονται σκιρτῶντα καὶ πηδῶντα, οὕτω δ' ὁριζόντων αὐτὴν ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον ἔν τε τῇ ὁμιλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου μαρτυρίαις (*τὴν ὥρα ποὺ σκαρίζουνε τὰ πρόβατα*).

βοσκαρίζειν?

σκολέφραι· κατακεκαυμέναι τὰς τρίχας.- *σκολοφρή·* κατακεκαυμένη. – Περίεργοι λέξεις προκαλοῦσαι ἀνάμνησιν τοῦ συνήθως σήμερον λεγομένου ἐπὶ καύσεως τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς *τσουρουφλῶ—ίζω,—τσουρουφλισμενος.*

σκόλυμος· Hesiod· opp. 580)· λάχανον ἄγριον ἀκανθῶδες. --Τὸ κοινὸν *γαδουράγκαθον* τὸ ἐν ταῖς νήσοις (Μύκονος, Κύθηρα, Κρήτη, Κύθνος κλπ). ἀκουόμενον οὕτως· «*σκόλυμπρος — ύμπρα — ούμπρα*» καὶ «*ἀσκόλυμπρος*»·

σκόρθοι· τόρνοι* σκορωδροί. —Ἐπιθι λέξεις «(*σκόροδοι·* τόρμοι)— **ἐσκόροδοι·* τόρμοι» (ἣν διατήρησον διαγράφων τὸν ἀστερίσκον) καὶ ἐπὶ τούτοις διόρθου τὴν ὑπ᾽ ἐξέτασιν γλ. ὧδε: *σκόρθοι·* τόρ(μ)οι σκ(ό)ρ(οδ)ο(ι)=σκόροδοι.

σκύβα· λάχανον ἡ λαψάνη. τινὲς δὲ *σκοῦβα.*—Ἴδε ἐν Λ ἀνωτέρω λ. *λαψάνη.*

Σκυθικὸν ξύλον (Sappho=fr. 167)· τὴν *διάπυρον.* ἔνιοι τὴν θαψίαν(.).—Προστιθεμένης οὕτω τελείας στιγμῆς, ἀναληπτέα ἐκ τῆς ἑπομένης γλώσσης «*Σκυθικὸς*» τὰ εἰς τὸ τέλος αὐτῆς ἄνωθεν ἐκπεσόντα: «καὶ ᾧ ξανθίζονται αἱ γυναῖκες καὶ βάπτουσι τὰ ἔρια».— Ἀντιπρβ. καὶ τὰ ἐν λ. «*θάψινον·* τὸ ξανθὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς θάψου, ᾧ ξανθίζουσι τὰ ἔρια καὶ τὰς κεφαλάς. τοῦτό τινες Σκυθικὸν λέγουσι . . .ἔστι δὲ καὶ ῥίζα *θαψία* καλουμένη».— Κατὰ ταῦτα ἡ ὑπ᾽ ἐξέτασιν γλῶσσα ἀναγινώσκεται ὧδε: *Σκυθικὸν ξύλον·* τὴν διάπυρον. ἔνιοι τὴν θαψίαν. καὶ ᾧ ξανθίζονται αἱ γυναῖκες καὶ βάπτουσι τὰ ἔρια».

σκυνίζει· λακτίζει. — Πρβ. καὶ λ. «*σκυδίζει·* λακτίζει. — Ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ σώζεται παρ᾽ ἡμῖν τὸ ῥῆμα ὑπὸ τὴν διπλῆν μορφὴν *τσυνάει,* ἀλλὰ καὶ *τσουνάει* καὶ *τσουνίζει* λεγόμενον συνήθως ἐπὶ ἵππων καὶ ἡμιόνων.—Ἄλλο τὸ ἐν *Χιακῷ Γλωσσαρίῳ* Α. Γ. Πασπάτη (1888) *τζουνίζω,* τὸ ἄλλα μὲν σημαῖνον, ἀναφερόμενον δ᾽ εἰς τὴν λέξιν *τσουνὶ* «*ὅθεν ἐκχύνεται* τὸ νερόν».

**σμινύης·* σμινύη.—Διόρθου. *σμιν(υῖ)ς.*

σμυνδαρίδεια· ὑποδήματα, ἀπὸ σκυτέως τινὸς Σμυνδυρίδου. ἢ τὰ πολυτελῆ ἀπὸ Σμυνδυρίδου. — Αὐτὸ τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος τοῦ σκυτέως τὸ δὶς εἰς—*υρίδου* μαρτυρούμενον ὑπαγορεύει ἀντίστοιχον διόρθωσιν ἐν τῷ λήμματι—(υ)ρίδεια.—Ἀλλ᾽ ἀνατρέχοντες καὶ εἰς τὴν

γλ. «*σμινδυρ(ίδ)εια*. εἶδος ὑποδημάτων γυναικείων» ἐν ᾗ ἔχομεν καὶ τοῦ σκυτέως τὸ ὄνομα ὀρθῶς *Σμινδυρίδης*, ἀναγινώσκομεν τὴν ὑπ' ἐξέτασιν γλ. ὧδε: «*Σμινδυρίδεια*· ὑποδήματα ἀπὸ σκυτέως τινὸς Σμινδυρίδου, ἢ τὰ πολυτελῆ ἀπὸ Σμινδυρίδου», μετατάσσοντες αὐτὴν παρὰ τὴν ὀρθῶς ἔχουσαν.

σόγχος (Callim. fr. LXIII) λάχανον ἄγριον. — Τὸ σήμερον ὀνομαζόμενον — *ζοχός*. — Παρὰ Θεοφράστῳ καὶ *σόγκος*.

**σπαύλαθρον*· σκάλαυθρον. — Κατὰ Πολυδεύκη Ζ' 22: «*σπάλαθρον* δὲ ἐργαλεῖον, ὃ οἱ νῦν σκάλευθρον». Ἴδε παρὰ τῷ αὐτῷ καὶ Γ' 113. — Κατὰ ταῦτα δὲ διόρθου τὴν γλῶσσαν ὧδε· *σπάλαθρον*· σκάλευθρον».

σπάνακα· ὀρίγανον. — Ἀξιοπαρητήρητον ὅτι ὀρίγανος λέγεται καὶ ἡ *γονώνη* (ἔπιθι τὴν λέξιν), ἐν δὲ λ. *γουνοννία (μετὰ τὴν λ. *γονοτύλη*) ἔχομεν σάμψυχος («*σαμψοῦχος* δὲ τὸ μάραθον»). Αὐτὴ δ' ἡ λέξις *ὀρίγανος* (ἡ) ὡς γλῶσσα οὐδαμοῦ ἐμφανίζεται.

Σπάρτη· πόλις. καὶ στάθμη τεκτονικὴ (Crat. fr. LXX). - *στάθμη*· σπάρτος ἐν ᾗ ἀπορθοῦσιν οἱ τέκτονες κλπ. — *σμήρινθοι*· σπάρτα, σχοινία. — *μήρινθος*· δεσμός, σχοινίον σπάρτης, βρόχος. — Ἐκ τούτων σήμερον ἐν τῇ συνηθείᾳ τὸ *σπαρτί(ον)*.

(*σπεῖρα*)· *σπύλων οἱ πρὸς τῇ βάσει λίθοι. — Γράφε· «σ(τ)ύλων» (ἤγουν κιόνων) οἱ πρὸς τῇ βάσει λίθοι

σπείρεσιν. . . . . Ἴδε ἀνωτέρω ἐν Α τὴν λ. *αὔληρα*.

? *σπίλα*· στέμφυλα. — Μήπως ἀναγνωστέον *σπί(γν)α*; Πρβ. λ. *σπιγνὸν* καὶ *σπιδνόν*.

*σπόλ*ια*· τὰ παρατιλλόμενα ἐρίδια ἀπὸ τῶν σκελῶν τῶν προβάτων. - Γράφε διφθόγγῳ *σπόλ(ε)ια*, ὡς καὶ ἡ πρὸ τοῦ «*σπολεῖσα*» τάξις ἀξιοῖ. Spolium pecudis. Πλουτ. I 302 c ἐν ἐννοίᾳ σκύλου.

σταθμά· θύρετρα (Eur. H f. 999). τάλαντα. — *σταθμά*· φλιαί. — Πρόδηλος σύγχυσις μετέθεσεν εἰς τὸ δεύτερον «*σταθμὰ*» τὸ εἰς τὸ πρῶτον ἀνῆκον ἑρμήνευμα «φλιαί», εἰς τοῦτο ἀναβιβάσασα τὴν λέξιν «τάλαντα». — Ἀναγνωστέον ἄρα ὧδε: «*σταθμά*· θύρετρα· φλιαί» καὶ «*σταθμά*· τάλαντα».

στάθμη· . . . καὶ τὸ ἐν τῷ διαβήματι μολυβοῦν σκεῦος. — Ἀντιπρβ· λ. «*σταφύλη*· ὁ διαβήτης, ἀπὸ μέρους. ἐπεὶ σταφύλη καταχρηστικῶς ἐλέγετο ἡ τοῦ διαβήτου μέση κρεμαμένη μολυβίς . . »

ἔστι δὲ ἡ μολυβίς. . . .τινὲς δὲ τοῦ ζυγοῦ τὸ μέσον».—Ἔπιθι καὶ τὰς λέξεις «*διαβάτης*» (ἀνωτέρω ἐν Δ) καὶ «*προαγώγιον*· διαβήτης τὸ τῶν τεκτόνων ὄργανον»· καὶ κατὰ ταῦτα διόρθου τὰ ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ γλώσσῃ «τῷ διαβήματι» εἰς «τῷ διαβήτ(ῃ)».

Μετὰ τὴν λ. *σταθμοῦχος*.

******στενάζειν*· λυπεῖν⟨-σθαι⟩. τινὲς δὲ πατάξαι τὸ ἱερὸν ὀστοῦν. ἄλλοι ἐπάειν ⟨l. παίειν⟩ ἁπλῶς. οἱ δὲ καταμανθάνειν τὰ στήθη.—Ἡ ἀντιπαράθεσις τῆς γλ. «*στενάσαι*· τινὲς πλῆξαι καὶ παῖσαι. οἱ δὲ —ἐνταῦθα κενὸν—*στένιον* τὸ στῆθος» πείθει ὅτι τὸ ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ γλώσσῃ ῥῆμα «λυπεῖν» ἐτέθη ὑπὸ τοῦ γραμματικοῦ ἐν ᾗ ἐνεργῷ ἐννοίᾳ καὶ τὸ «*στενάσαι*».—Ἀλλ' ἄδηλον τί παθὼν ὁ γραμματικός, ἐνταῦθα ἠθέλησε μεταξὺ τῶν γλ. *σταθμοῦχος* καὶ «*σταινίον*» νὰ ἐγγράψῃ ῥῆμα ὁμοίως μὲν ἠχοῦν πρὸς τὸ *σταινάζειν*, ἀλλ' ἄνευ τῆς διφθόγγου μὴ ἔχον ἐνταῦθα θέσιν, ἄλλως τε καὶ ὅλως ἀπροσάρμοστον εἰς τὴν ἐπιφερομένην ἐν τῇ γλώσσῃ ἑρμηνείαν.—Ἔξω τῆς συγχύσεως εἰς ἣν περιέπεσεν ὁ Ἡσύχιος, ὁ τρεῖς διαφόρους γραφὰς ἀποδοὺς εἰς τὸ «*σταινίον*» (*σταινίον—στήνιον—στένιον*) ἄλλη ἐξήγησις τοῦ πράγματος οὐδεμία χωρεῖ.—Ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, εἰς τὸν ἐξετάζοντα τὸ θέμα ὑπαγορεύεται ἐπανόρθωσις συγχωροῦσα τὴν διατήρησιν τοῦ ἀνορθογράφως ἐνταῦθα τεθέντος ῥήματος ἐν ᾗ θέσει κατ' ἀλήθειαν ὀρθῶς ἐτάχθη. Διὸ καὶ ἀναγινώσκομεν τὴν γλῶσσαν ὧδε: «*στ(αι)νάζειν*· λυπεῖν· τινὲς δὲ πατάξαι τὸ ἱερὸν ὀστοῦν. ἄλλοι (δὲ) π(αί)ειν ἁπλῶς. οἱ δὲ καταμανθάνειν τὰ στήθη».—Τὸ μὲν «λυπεῖν» καὶ τὸ «πατάξαι τὸ ἱερὸν ὀστοῦν», διασεσαφημένα ἄνω· τὸ δὲ «καταμανθάνειν τὰ στήθη» δηλωτικὸν τοῦ ἰατρικῶς στηθοσκοπεῖν.

σταῖς· φύραμα ἀλεύρου πυροῦ.—*στέατα*· ἄλευρα, ζύμη.—*σταιτήϊα*· πέμματος εἶδος.—*σταιτίας*· ἄρτου εἶδος.—*σπόπια*· πέμμα, ὅτιες *στατίας*.—*στατίνη*· ἡ ἐκ στέατος πεποιημένη καὶ ἁπλῆ.—Ἴδε παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ. *σταῖς* καὶ *σταιτίτης*.—Τὰ παρὰ Πολυδεύκει (Ϛ' 72): «ἄρτον πύρινον» διασαφητικὰ ἐπικυροῦσι τὸ ἀκριβὲς τοῦ ἄνω ὁρισμοῦ «φύραμα ἀλεύρου πυροῦ».—Σήμερον ἐν Ἀττικῇ *ἐπιστατὴν* ὀνομάζουσιν εἶδος τις *λαγάνας* ἄνευ ζύμης.

σταλίζομαι· ἐπὶ τῆς στήλης*τρόπον ἔστηκ*ας.—Ἀναγινώσκω διορθῶν «ἐπὶ τ(οῖ)ς στήλης τρόπον (ἑ)στηκ(όσι)».

στάλικες· πάσσαλοι. — *στάλιξ*· . . ἢ πάσσαλος. — Τὰ σημερινὰ κοινὰ παρὰ τῷ λαῷ «*σταλίκια*».

σταμάγορις· ὅταν ἐν ὑφῇ πλείονες συστραφῶσι στήμονες. — Μήπως: «*σταμά(γυ)ρις*; — Ἔπιθι λ. *ἀγυρεῖ* — *ἀγυρίζειν* — *ἄγυρις*.

στειλειή· τοῦ πελέκυος ἡ ὀπή, εἰς ἣν ἐντίθεται τὸ ξύλον. — *στελεόν*, οὐδετέρως· τὸ τοῦ πελέκυος ξύλον. — Τὸ σημερινὸν *στειλειάρι*.

στεῖρα· ἡ ἄτοκος. (Κ 522). καὶ τὸ ἐξέχον τῆς πρώρας ξύλον κατὰ τὴν τρόπιν (Α 482). — Ἀμφότερα ὡς καὶ σήμερον.

στελίς· . . περὶ φυτῶν (*Π.* 17)· τὴν ἰξ(ί)αν ὑπὸ Εὐδοέων. — Οὕτω διωρθωμένως ἀντὶ «ἰξέαν». Ἔπιθι λ. *ἰξίας* — *κιρσὸς* — *κρισσὸς ὕφαιαρ*. — Ὁ σήμερον λεγόμενος «μελός».

στεμματιαῖον· δίκηλόν τι ἐν ἑορτῇ*πομπέων δαίμονος. — Διαγράφων τὸν ἀστερίσκον, γράφε «πομπ(αίου) δαίμονος», οἷος π. χ. ὁ Ἑρμῆς.

στερίφη (Ar. Thesm. 641)· στεῖρα μὴ τεκοῦσα μηδὲ τίκτουσα. — Ἡ σήμερον λεγομένη *στέρφα*.

στερίφοις· ἀνισχύροις, ἀγόνοις, στέροις. — Διόρθου. «στ(εί)ροις».

στηλίτας (Dem. 122, 5)· οὕτως ἐκάλουν Ἀττικοί, οἵτινες ἐπ' αἰτίᾳ τινὶ (ἐ)στηλογράφησαν. — Γράφε ὀρθῶς «οὕτως ἐκάλουν Ἀττικοί, (εἵ)τινες ἐπ' αἰτίᾳ τινὶ ἐστηλογρ(α)φ(ήθη)σαν.

[*στρεύγεται*]· στραγγεύεται ταλαιπωρεῖται, καταπονεῖται. τρ[ίβεται]· τριψημερεῖ. — Βεβαία ἡ ὡς ἄνω διατύπωσις τοῦ λήμματος τῆς μεταξὺ τοῦ λ. *στρεύγει* καὶ *στρεύγομαι* γλώσσης. Βεβαία δὲ καὶ ἡ συμπλήρωσις «τρ[ίβεται]» παρὰ τὸ ἐν τῷ ἐνεργητικῷ «*στρεύγει*» κείμενον «τρίβει».

στροφαί· αἱ κατὰ διαιρέσεις τῶν μελῶν. — Ἔκφερε ἡνωμένως ὧδε· «αἱ καταδιαιρέσεις τῶν μελῶν», ἤγουν αἱ καταμερίσεις. Ἴδε γλ. *καταδιελέσθαι*· καταμερίσασθαι.

στρόφος· συνεστραμμένος λῶρος, ἢ σχοινίον παρὰ τὸ ἐστράφθαι. — *Στροφὸς* ἐν Ἐλευσῖνι τῆς Μεγαρίδος σήμερον εἰς δήλωσιν μέτρου γῆς (σχοινίου) μικροτέρου τοῦ ἐπισήμου *στρέμματος*.

στρύμοξ· ξύλον μεμηχανημένον ἐν ταῖς ληνοῖς πρὸς τὴν τῶν σταφυλῶν ἔκθλιψιν. — Ἐκ τούτου, καθ' ἡμᾶς, τὸ δηλωτικὸν συμπιεσμοῦ ῥῆμα *στρυμώχνω* - *ώνω*. Ἄλλως ἐν «Ἐτυμολογικοῖς καὶ τεχνολογικοῖς» Ἀθηνᾶς.

στυγνόν· *ἀργόν. ὠμόν χαλεπόν.—Καλῶς ἔχει ἐνταῦθα ἡ ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξις «ἀργόν», καθὼς καὶ ἐν τῇ παραπλησίαν ἔννοιαν ἐχούσῃ λ. *στυφλόν*, ἣν ἔπιθι.

*στωμύλ***ια* κομψά.—Διόρθου· «*στωμύλα*», διαγράφων τὸν ἀστερίσκον.

συβροί· ἰσχνοί, λαγαροί, *τάφροι.—Διόρθου τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξιν ὧδε· (κ)ά(π)ροι», παρὰ τὸ ἑπόμενον· «*σύβρος*· κάπρος».

συγκομάτιον· σκευασία τις κλπ.—Ὀρθογραφητέον «συγκομ(μ)άτιον».

*συμμορι***ῶντας*· τοὺς ἐκ τῆς αὐτῆς συμμορίας.—Μὴ *συμμορι(ώ)τας* κατὰ τὰ ἀφαμιώτας;—Ἡμεῖς σήμερον ἀπὸ τῆς συμμορίας ἔχομεν ἢ υἱοθετήσαμεν ἀπὸ τοῦ Πολυδεύκους (Γ' 53) τὸ «συμμορίτας».

?*συμποδιστής*· ὠμὸς ἐκ τοῦ ἴσου.—Ἡ λέξις προκατατακτέα τοῦ ἡγουμένου *συμποθέν*, εὐθὺς μετὰ τὸ λῆμμα «*συμποδίζει*· κωλύει» καὶ ἐπὶ τῇ μεταθέσει διορθωτέα ὧδε: «(ὁ)μ(ῶ)ς ἐκ τοῦ ἴσου» ὑπονοουμένου τοῦ ἐγγὺς ῥήματος «κωλύει».

**σύμφρα*· θυσία τῷ Ἀπόλωνι τελουμένη.—Συνεξεταστέα ἐν ἀντιπαραθέσει μετὰ τῶν γλ. *Θύμβρα—Θυμβραῖος—Θύμβρη*.

συνεκδοχή· ὅταν τις ἀπὸ μέρους παραλάβῃ [τὸ ὅλον].—Οὕτω συμπεπληρωμένως.

συνεύνιον· σύγκοιτον.—Γράφε «σ(υ)γκ(ο)ί)τ[ι]ον=συγκοίτιον καὶ ἔπιθι τὰ ἐν ταύτῃ τῇ λέξει.

συνοκλάζει· *ζει.—Τῆς παραδόξου τοῦ ἑρμηνευτικοῦ ῥήματος ἀκρωτηριάσεως τὰ πρὸς θεραπείαν πορίζόμεθα ἐκ τῶν ἐν γλ. «*ὀκκλαι*· τὸ ὀκλάσαι, καὶ ἐπὶ τῶν πτερνῶν καθίζεσθαι», διορθοῦντες τὸ ἐνταῦθα κείμενον ὧδε· *συνοκλάζει*· [συγκαθί]ζε(ι).

σύρη· πλῆθος. σύρματα *ναυμαγίας.—Ἐξοβελίζων τὸ *μ* γράφε «ναυαγίας». Ἀλλὰ καὶ ἡ διόρθωσις: «ναυμα(χ)ίας» χωρεῖ.

?*συράσσει*· συμπίπτει.—Ἀνάγνωθι «*συρ(ρ)άσσει*· συ(ντύ)πτει», καὶ ἐπίταξον τὴν λέξιν εἰς τὴν γλῶσσαν «*συρράδιος*» πρὸ τῆς λέξεως «*καιρης*».

σῦφαρ (Callim. fr. XLIX Sophro fr. 8)· γῆρας, τὸ ὑπέρτατον· οἱ δὲ τὸ τοῦ ὄφεως. καὶ τὸ ἐρρυτιδωμένον σῦκον. καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ γάλακτος *τροφῶδες.—Ἀποβλέπων εἰς τὰς γλ. *τραφερήν*, *τραφερόν*, *τράφεται*, διόρθου τὸ ὑπ' ἀστερίσκον: «τρ(α)φῶδες».—Ἐν

τοῦ *σῦφαρ* ἡ ὑφ' ἡμῶν σήμερον εἰς δήλωσιν τούτου τοῦ τραφώδους λεγομένη «*τσύπα*».

σφαγὶς (Eur. El. 1142)· τὸ προκάρδιον. καὶ*ἡ τομή.—Διόρθου τὰ ὑπ' ἀστερίσκῳ: «καὶ ἡ (κ)ο(πίς)».

σφηκὰς λόφου· τὸ ἄκρον τοῦ λόφου, τὸ ἐπὶ τῶν ὤτων ἀποκρεμάμενον τοῦ λόφου, τῆς περικεφαλαίας τὸ συνεσφιγμένον. *Λόφουρον* δέ, οἷον λόφου οὐράν —Καταργουμένης τῆς μετὰ τὸ δεύτερον «λόφου» ὑποστιγμῆς, ἀναγνωστέον τὴν ἑρμηνείαν ἐν συνεχείᾳ ὧδε· «τὸ ἄκρον τοῦ λόφου, τὸ ἐπὶ τῶν νώ)των ἀποκρεμάμενον τοῦ λόφου τῆς περικεφαλαίας(,) τὸ συνεσφιγμένον.—«Λόφος» κατὰ τὸν γραμματικὸν τὸ «ἄκρον τῆς περικεφαλαίας» (Ἔπιθι τὴν λέξιν). *Σφηκὸς δὲ λόφου* τὸ ἄκρον τοῦ λόφου τὸ συνεσφιγμένον. (*σφηκοί*· . . συνεσφιγμένοι *σφήκωμα* . . ὁ δεσμός) τὸ ἐπὶ τοῦ τραχήλου ἢ τοῦ αὐχένος, ἐπὶ τῶν νώτων ἀποκρεμάμενον.—Τὰ ἐν ΜΛΚ· ἐν λ. *σφηκὸς* II καὶ *σφήκωμα* φαίγονται ἀσαφῆ.

σχενδυλόληπτοι· ἐσχενδυλῆσθαι ἔλεγον τοὺς ἐν τοῖς*ταύροις. ἀπὸ τοῦ χαλκευτικοῦ ὀργάνου, ὃ *σχενδύλη* λέγεται.—Τὰ ὑπ' ἀστερίσκῳ διορθωτέα ἴσως «ἐν τοῖς σταυροῖς,».

σχερόν· κῦμα*ἕτοιμον. Ἀμερίας.—Διόρθου «(εὔ)τ(ον)ον «παρὰ τὸ ἐν λ. «*εὔτονος*· . . . γενναῖος», ἤγουν ἐνταῦθα» «ἰσχυρόν».

σῶστρα· . . . . . . λύτρα. ὕμνος ᾠδή. σωτρεύματα, τὰ τοῦ τροχοῦ ξύλα. καὶ ὁ ἐπὶ τούτοις σίδηρος *ἐπίσωτρον*.—Τὰ μέχρι τῆς λέξεως «ᾠδή» πάντα ἔχουσι καταλλήλως πρὸς τὸ λῆμμα.—Ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τῆς λέξεως σωτρεύματα ἁρμόζουσιν εἰς ἑρμηνείαν ἄλλης λέξως, τοῦ μὴ ἀπαντῶντος κατωτέρω λήμματος «*σῶτρα*».—Διὸ καὶ παρεγγραπτέον τοῦτο ἐνταῦθα καταλλήλως ὧδε· *σῶστρα*· . . . . ᾠδή *σῶτρα*] σωτρεύματα, τὰ τοῦ τροχοῦ ξύλα. καὶ ὁ ἐπὶ τούτοις σίδηρος *ἐπίσωτρον* —Ἀντιπρθ. λ. «*ἐπίσσωτρα*· (Ε 725)· ἐπικείμενα τοῖς τροχοῖς σιδήρια, ἐπὶ τὴν γῆν σσούμενα» καὶ λ. «*ἱμάντες*» καὶ «*περιώγανα*».—Ἴδε καὶ Πολυδ. Α' 144

Τ

*ταιναρ*ίας* παρὰ Λακεδαιμονίοις ἑορτὴ Ποσειδῶνος· καὶ ἐν αὐτῇ Ταιναρισταί. Ταίναρον γὰρ πεδίον Λακωνικῆς.—Ἀποκατάστησον τὸ λῆμμα εἰς τὸ ἀκριβὲς ὧδε: *Ταιναρ(ίοι)ς*.

*ταρήφη· κόφινος μέγας. οἱ δὲ νεκροφορικὸν ἀγγεῖον ⟨ταφῆρες?⟩·—Διαλεκτικὴ μορφὴ τῆς κατωτέρω λέξεως τάρπη, ἥτις καὶ δάρπη ἐλέγετο, κατὰ τὰ ἄνω ὑπὸ στοιχεῖον Δ δειχθέντα.

τάρπη· συρ(ίσ)κος ο ἱ)σύ(ϊ)νος· τινὲς σορόν.—Ταῦτα ὡς διωρθώθησαν ἀνωτέρω ἐπὶ τῆς λέξεως «δάρπη».

ταρχάνιον· ἐντάφιον.—Ἀντιπρθ. «ταρχύειν· θάπτειν, ἐνταφιάζειν — ταρχῦσαι· θάψαι, ἐνταφιάσαι—ἐπίταρχον· ἐπιτάφιον. —Ἐπιθι δὲ καὶ λ. «τέρχνεα· . . . ἢ ἐντάφια» κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν μεταξὺ τῶν «ταρχάνιον» καὶ «ταρχύειν» λέξιν «τέρχανον· πένθος, κῆδος» ἐξ ἧς ἀναγόμεθα εἰς τὴν ἐν Σ γλ. «στέρχανον· περίδειπνον. Ἠλεῖοι».

-ιχάνης

τελεσιφά*στας· τελεσιουργός.—Ἀνατρέχων εἰς τὴν λ. «φαύειν· ποιεῖν», διόρθου ὧδε· «τελεσιφ(αύ)στας».

τέλμα· τόπος πηλώδης, *ἔλαφος, *πλέξ. Τὰ ὑπ' ἀστερίσκοις ἐπανόρθου ὧδε: «(ἕ)λ(ει)ος(,) π(η)λ(ός». Καὶ ἀνάγνωθι: «τέλμα· τόπος πηλώδης, ἕλειος, πηλός».—Οὕτω ἐν λ. «τελμάτων· πηλῶν» καὶ ἐν λ. τελμίς· . . . καὶ πηλός».

τενθρηδὼν (Ar. HA. IX 43)· ζῶον τῶν ἐντόμων καὶ κεντροφόρων παραπλήσιον σφηκί. ἔνιοι ἀγρίαν μέλισσαν.—Πρθ. λ. «ἀνθρηδών· τενθρηδών.—Ἴδε καὶ ΜΛΚ ἐν λέξει πεμφρηδὼν καὶ τὴν ἐκεῖ παραπομπὴν εἰς τὰ Νικάνδρου. Ἀλεξιφάρμακα 183 καὶ Θηριακὰ 812.—Ἐν Νάξῳ σήμερον τὴν ἀγρίαν μέλισσαν καλοῦσι «φαφληδόνα».

*τερῖνος· τηρῶν διάνοιαν, λυπῶν.—Τὴν πρώτην ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ λέξιν διόρθου ὧδε: «τ εἰ)ρ(ω)ν διάνοιαν», παρὰ τὰ ἐν λ. «τείρων· τιμωρῶν. καταπονῶν».

τηλία (Ar. Plut. 1037)· σηλία, ἐν ᾗ διαμάττεται τὰ ἄλευρα. ἢ περιφέρεια κοσκίνου.—Κατὰ ταῦτα, τὰ ἐν τῇ γλ. «σήλια» ἀναγνωστέα ὧδε: «σήλια· τὰ μικρὰ πιθάρια. καὶ [σηλία] σκεῦος ἀρτοποιητικόν».—Μεθὸ θεραπευτέον τὸ ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσῃ νοσηρὸν τῆς ἑρμηνείας «διαμάττεται». Διότι τηλία ἢ σηλία οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ τοῦ ἀλεύρου τὸ κόσκινον, ὡς διδάσκεται ἐν γλ. «ἀλευρότησις. τηλία εἰς ἣν τὰ ἄλευρα διασήθουσιν».—Ἐπιθι καὶ τὰ ἀνωτέρω ἐν Α ἐπὶ τῆς λέξεως «ἀποβράσαι» εἰρημένα καὶ τὴν λ. «δίαττος».—Ἐφ' οἷς διωρθωμένως ἀναγινώσκομεν: «τηλία· σηλία. ἐν ᾗ δια(ττᾶ)ται τὰ ἄλευρα».

τῆτες (Ar. Ach. 15 fr. p. 1002)· ἐν τῷδε τῷ ἔτει. οἱ δὲ Δωριεῖς σᾶτές φασιν· ὅθεν *σατανίους πυροὺς* [καὶ] μὴ τελεσφοροῦντας, ἀλλὰ πρὸ ὥρας θεριζομένους.—Πρὸ παντός, εἰς ἣν θέσιν κατέχει ὁ ἐν ἀγκύλαις «καὶ» ἐπαναχτέον τὸ ἐκεῖ ζητούμενον ἄρθρον «τούς», ὅπως ἔχωμεν τὸ ὀρθὸν οὕτως: «ὅθεν *σατανίους πυροὺς* τοὺς μὴ τελεσφοροῦντας, ἀλλὰ πρὸ ὥρας θεριζομένους».—Ἐξ οὗ καὶ διδασκόμεθα, ὅτι τὸ πάλαι *σατάνιον* ὠνόμαζον τὸν μὴ τελεσφοροῦντα καὶ διὰ τοῦτο πρὸ τῆς ὥρας θεριζόμενον, ὃν ἡμεῖς καθὼς καὶ τὴν κριθήν, δι' αὐτὸν τοῦτον τὸν λόγον τοῦ πρωΐμου θερισμοῦ καλοῦμεν *σανόν*· ὁ *σανὸς* μετὰ συνηθεστέρας πληθυντικῆς «*τὰ σανά*».

τράφος (Cret?)· τάφος. -Ἀνάγνωθι· «*τράφος*· τάφ(ρ)ος».—Οὕτω κοινῶς παρὰ τῷ λαῷ σήμερον «*τράφος*», ἀλλ' ἀρσενικῶς.

τρίφυλλα·.....καὶ πόα δέ τις μηδίκη οὕτω καλουμένη.—Καὶ ἐνταῦθα, καθὼς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ γλώσσῃ *Μηδίκη πόα* διόρθου τὸν τονισμὸν «*μηδική*», ὡς ὀρθῶς παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ. *Μηδικὴ πόα* κεῖται.

τρόπηκος· μερὶς τῆς κώπης ὁ τρόπηξ, τρόπηξ, οὗ ἐπιλαμβάνονται οἱ ἐρέσσοντες· ὥστε ἀπὸ μέρους τὴν κώπην.—Γράφε: «μ(έ)ρ(ο)ς τῆς κώπης ὁ τρόπηξ, οὗ (τοῦ μέρους δηλονότι) ἐπιλαμβάνονται οἱ ἐρέσσοντες· ὥστε ἀπὸ μέρους τὴν κώπην».—Ἐν τῷ τέλει τῆς ἑρμηνείας ἡ κορωνὶς τῆς ἀποδείξεως, διότι κατὰ τὰ ἐν λ. «*κώπη*» κείμενα. κώπη «ἡ (λαβὴ) τῆς κώπης».

τρόφιμον· ὃν ἡμεῖς δεσπόσυνον. καὶ *τρόφιμον* * ἀνδρὸς δακτυλίῳ. —Ἴδε τὰ παρὰ I. v. Leeuwen Menandri Quat. fabulor. frgm. (MCMVIII) σ. 110 καὶ διόρθου, κατ' αὐτά: «(Μέν)ανδρ(ο)ς Δακτυλίῳ».

τρυηλίς. ζωμήρυσις. Πρβ. τὸ λατ. trua εἰς τὸ γαλλικὸν truelle.

τρυσίππιον (Eupol. fr. XVII p. 555)· τὸν χαρακτῆρα τὸν ἀπὸ τῆς βουλῆς ἐν ταῖς δοκιμασίαις τοῖς ἀδυνάτοις καὶ τετρυ[μ]μένοις....... ἵνα μηκέτι στρατεύωνται, τὸ παλαιὸν ἐκάλουν τρυσίππιον. τροχὸς δὲ ἦν ὁ ἐπιβαλόμενος χαρακτὴρ τῇ γνάθῳ τῶν ἵππων.—Ἀντιπρβ. λ. «ἵππου τροχός· τοῖς γεγηρακόσιν ἵπποις ἐχάραττον ἐπὶ τὴν γνάθον σημεῖον, τροχοῦ σχῆμα ἔχον. ἐκαλεῖτο δὲ καὶ *τρυσίππιον*».—Καὶ συμπληρῶν τὸ κενὸν διόρθου τὰ ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσῃ ἐπταισμένα ὧδε· *τρυσίππιον* τὸν χαρακτῆρα τὸν ἀπὸ τῆς βουλῆς ἐν ταῖς δοκιμασίαις τοῖς ἀδυνάτοις καὶ τετρ(υμ)μένοις [ἵπποις ἐπιβαλλό-

μενον], ἵνα μηκέτι στρατεύωνται, τὸ παλαιὸν ἐκάλουν τρυσίππιον» κλπ. ὡς ἄνω.

τρυφάλη· περικεφαλαία, τρεῖς ἔχουσα λαμπροὺς ἀστέρας, ἢ ἥλους. —Πρβ. τὰ ἐν λ. «*φίλος*· ὁ λόφος τῆς περικεφαλαίας» ὁμόλογα: «καὶ *τρυφάλεια* ἡ τρεῖς κεφαλὰς ἔχουσα» κλπ.— ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἀκατανόητος ἡ διὰ τρω ἀντὶ τρι γραφή.—Παρὰ Σουΐδᾳ μόνον τάδε· «*τρυφάλεια* περικεφαλαία».—Περὶ τοῦ λόγου τῆς τοιαύτης τοῦ ὀνόματος γραφῆς ἴδε τὴν ἐν ΜΛΚ ἐπὶ τῆς λέξεως μνημονευομένην γνώμην τοῦ Βουτμάνου.

τύμπανα· τὰ δερμάτινα ῥακτήρια κόσκινα, τὰ*ἐν ταῖς βάκχαις κρουόμενα.=Τὰ ὑπ' ἀστερίσκῳ διόρθου ὧδε· «τὰ ἐν ταῖς β(α)κ[χεί]αις κρουόμενα».—Ἐκρούοντο δὲ ὑπὸ τῶν Βακχῶν, κατὰ ἐν τῇ ἐπακολούθῳ λέξει «*τύμπανον*· ᾧ αἱ Βάκχαι κρούουσιν».—Ἔπιθι καὶ γλ. *ῥακτήρια*—*βυρσάτονος*—*κοσκινόρινος*.

τυτάνη· ὀργανόν τι, ᾧ χρῶνται εἰς τὸν ἀλοητὸν τοῦ σίτου. — *·—*τύτη*· τὸ αὐτόθι.—Ἡ δευτέρα τῶν γλωσσῶν τούτων ἀποκοπτομένου τοῦ ἐν τέλει «θι» ἀναγνωστέα ὧδε: «*τύτη*· τὸ αὐτό».

τυψέλη· ὁ ἐν τοῖς ὠσὶ ῥύπος ⟨κυψέλη?⟩.—Τὸ «*τυψέλη*» κατὰ τοπικὴν προφορὰν ἴσως κρητικήν, ὅ τι καὶ τὰ ἐν λ. «*κυψέλαι*» «ὁ ἐν τοὺς ὠσὶν ῥύπος)».

Υ

(*ὑακίζει* (Boeot.)· οἱ εἰς τὰ αὐχένια.—Ἀντιπρβ. *οἰακίζει*· ἐλαύνει. διοικεῖ, κυβερνᾷ», καὶ ἀνάγνωθι κατὰ διόρθωσιν, «(ὁ) εἰς τὰ αὐχένια», ἤγουν ὁ κυβερνήτης. Ἔπιθι λ. *οἴακες* καὶ *πηδαλιουχουμένοι*

ὑάλεον· λαμπρόν, ὑαλίζον.—Τοῦτο τὸ «ὑαλίζον» αὐτὸ τὸ σήμερον ἐν τῇ ὁμιλίᾳ *γυαλίζον* προφερόμενον Πρβ. λ. *ὑαλόεν* — *ὑαλοῦν*.

ὑγίεια· ἄλφιτα οἴνῳ καὶ ἐλαίῳ πεφυραμένα. καὶ πᾶν τὸ ἐκ ⟨εἰς⟩ θεοῦ φερόμενον, εἴτε μύρον, εἴτε θαλλός. ἢ ὑγίεια.—Τὸ δεύτερον ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ μέρος «ἢ ὑγίεια» δηλωτικὸν τῆς σωματικῆς ὑγείας. —Πρὸς δ' ὀρθὴν κατανόησιν τῶν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει διάγνωσιν, —διάγνωσιν ὑπαγορεύουσαν διατήρησιν τῆς ἐν τῷ κειμένῳ προθέσεως «ἐκ», —ἴδε τὰ παρ' Ἀθηναίῳ Ι' 115: «ὑγίεια δὲ καλεῖται ἡ διδομένη ἐν ταῖς θυσίαις μᾶζα, ἵνα ἀπογεύσωνται»,—ἀνάλογόν τι τοῦ σημερι-

νοῦ ἡμῶν «*ἀντιδώρου*».—Τὸ οὕτως ἐκ θεοῦ ἔξω φερόμενον, κἂν ἐκ «προσφορᾶς» ὑπῆρχεν ἔξωθεν εἰσηγμένον, ἐδοξάζετο ὑγιαστικὸν καὶ σωτήριον.—Πρβ. ἐν γλ. «*χάρις*» τὰ περὶ «*ἀρτοχαρίτων*».

ὑδράν(η)· εἰς θυσίαν ἀκραιφνές. Ῥίνθων.—*ὑδράνη*· τὸ ἀκραιφνὲς καὶ καθαρόν.—*ὑδρανός*· ὁ ἁγνιστὴς τῶν Ἐλευσινίων.—Ἀντιπρθ. «*οὐδραίνει*· περικαθαίρει. Λάκωνες».—«*ὑδρηναμένη*·.....περιρραναμένη ...»—*ὑδρήνασθαι*·......περιρράνασθαι».

ὗεν· *εὗρεν.—Ἀνάγνωθι: *ὗεν*· (ἔδ)ρε[χε]ν.—Οὕτως ἀνωτέρω μέν: *ὕει*· βρέχει· χειμάζει», κατωτέρω δέ: «*ὑομένη*· βρεχομένη» «*ὕσει*· βρέξει»—καὶ ἐν τέλει «*ὕω*· βρέχω».

***ὕλλει**· τὰ πρὸς κάσσωσι δέρματα.—Γράφε: «τὰ πρὸς κάσσ(υ)σι(ν) δέρματα», ἀποβλέπων καὶ εἰς τὴν γλ. «*ὑλίας*· τοὺς καρπατίνους τόμους». Μὴ *ὕλλ(ια)*;

***ὕντωσε**· συμπαρῆσαν.—Τοῦτο τὸ παραδοξότατον, μάλιστα δὲ καὶ διὰ τὸ ἓν κεφαλῇ *ὑψιλόν*,—παραδόξως καὶ κατ' ἦχον καὶ κατ' ἔννοιαν συμπίπτει πρὸς τὸ πολλαχοῦ, μάλιστα δ' ἐν Πελοποννήσῳ ἀντὶ τοῦ «ἦσαν (ἦταν, ἤτανε)» ἀκουόμενον «*ἤντοσε—ἤντοσαν—ἠντουσαν*». Ἀλλὰ καὶ «*ἤσαντε*».

ὑο*λλός· τόπος συῶν βορβορώδης.—Μήπως: «*ὑο(χ)ὸς*» κατὰ τὸ κατωτέρω «*ὑοχαὶ*» καὶ τὸ ἐν Σ «συοχαί;—Ἢ μὴ μᾶλλον: «*ὑολ(κ)ὸς*» ἐν ἐννοίᾳ σταθμοῦ εἰς ὃν οἱ χοῖροι εἵλκοντο;

***ὑπαικαλούσας**· ὑποτρεμούσας.—Ἔπιθι λ. «*αἰκάλει*· σαίνει, θωπεύει», καὶ ἐξόβελισον τὸν ἀστερίσκον. Διότι ὑποτρέμει ἐνδεικτικῶς σκιρτῶν ὁ σαίνων καὶ θωπεύων κύων.

ὑπερσχεῖν· *ἀνατελεῖν ....—Μή: «ἀνατε(ῖ)λ(αι)».

ὑπερτερία· τὸ ἄνωθεν τῆς ἁμάξης ἐπιτιθέμενον.—*ὑπερτερείη*· τὸ πῆγμα τῆς ἁμάξης».—Περὶ τούτων ἴδε ἀνωτέρω ἐν Π εἰς γλ. *πλαίσια*.

ὑπηνέμια ᾠά. Ἴδε ἐν Ζ λ. *ζεφύρια*

ὑπόβρυχα (ε 319)· ὑποβρύχια. ὑπὸ τὸ ὕδωρ. ὑπὸ κάτω τῶν κυμάτων βυθισθήσεται.—Γράφε ἐν συνεχείᾳ λέξεως «ὑποκάτω».—Ἀντιπρθ. λ. «*ὕφυδρον*· ὑποβρύχιον».—Διὰ δὲ τὸ ἐπίκαιρον, ἐν ὥρᾳ ὑποβρυχίου κυριαρχίας, ἴσως δὲ καὶ τὸ χρήσιμον τῆς λέξεως εἰς διακριτικόν τινα χαρακτηρισμὸν εἴδους, ἔπιθι λ. «*ἁλίπλοα*. τῇ θαλάσσῃ ἐπιπλέοντα, ὡς Ἀπολλόδωρος. Κόμανος, δὲ τὰ ὑπὸ τ(ῆς) ἁλὸς

ἐπιπλεόμενα, τουτέστιν ὑποβρύχια, οἷς ἐπιπολάζει ἡ θάλασσα».

***ὑπομέλαθρα*·** Ἀρτέμιδος ἐπίθετον, ὡς ὁ Μύνδιος.—Τὸ ἐπίθετον ἴσως θεραπεύεται καταβιβαζομένου καὶ τόνου εἰς τὴν παραλήγουσαν: «Ἄρτεμις ὑπομελάθρα».

ὑστάς. πλαστὰς ἀμπέλων.—*ὑστάδα*· ἡ δασεῖα ἄμπελος.—Ἐξοβελίζων τὸ ἐν λέξει «πλαστὰς» λάμδα, ἀνάγνωθι «παστὰς ἀμπέλων», κατὰ τὰ ἐν Σ ἐπὶ τῆς λ. *συστὰς* δειχθέντα, ἔπιθι δὲ καὶ λ. *ξυστάδες*.

ὑστερόποτμος· ᾧ ζῶντι τάφος ὡς τεθνηκότι γέγονεν. ἄλλοι τὸν* δεύτερον γάμον.—Ὁ δεύτερος γάμος, ὁ ὕστερον τοῦ θανάτου τοῦ ἑτέρου τῶν συζύγων τελούμενος καταλλήλως χαρακτηρίζεται «ὑστερόποτμος». Διαγραπτέος δ' ὁ ἀστερίσκος.

Φ

φάλα· ἡ μικρὰ κάρα.—Ἀποβλέπων εἰς τὰς γλ. *φαλακρόν*, *φαλαρός*, *φάληρα*, *φαληριόωντα*, διόρθου: «ἡ (λευκὴ) κάρα».

φάριον· τὸ(ν) ἐρεοῦν. . . . . —Παρὰ τὰ ἐν λ. «*φάρος*· ἱμάτιον, περίβόλαιον. . . .» ἀνάγνωθι: «*φάριον*· τὸ ἐρεοῦν [ἱμάτιον].

φαροῦν (Callimach) ἀροτριᾶν. - *φαρῶσαι*· ἀρόσαι, νεῶσαι.— Ταῦτα ὁμόλογα πρὸς τὰ ἐν γλ. «*ἀφάρωτος*· ἀναροτρίαστος. «*βούφαρον*· καὶ εὐάροτον γῆν. *φάρος* γὰρ ἡ ἄροσις . . .».

φαρυμός· τολμηρός, θρασύς.—Πρβ λ. «*φαρβό· ὁμοίως», ἐπανορθῶν αὐτὴν (καταλλήλως καὶ τῇ μετὰ τὸ «*φαρυμὸς*» καὶ πρὸ τοῦ «*φαρύνει*» τάξει) εἰς *φαρ(υ)βὸ(ς)* οὕτως: «*φαρυβός*· ὁμοίως», ἤγουν «τολμηρός, θρασύς». Ἐναλλαγὴ *μ* καὶ *β*.

φατίζει· λέγει· * χωρίζει ⟨χρήζει ?⟩.—Ὀρθὴ ἡ ἐνταῦθα εἰκασία τοῦ ἐκδότου καὶ σύμφωνος πρὸς τὰ ἐν τῇ ἰσοδυνάμῳ λέξει. χρήζειν, μαντεύεσθαι καὶ τὰ ὅμοια».

φέν[ν]ος· θάνατος ἐνιαυτός.—Γράφε «*φένος*» καὶ ἔπιθι λ. «*ἔνος*· ἐνιαυτός ἐπέτειος καρπός».

Μετὰ τὴν γλ. *φιλαλληλίαν* . —Συμπληρῶν τῆς ἑπομένης γλώσσης τὴν ἐπικεφαλίδα ἀνάγνωθι.

[φιλάλληλοι]· οἱ φιλοῦντες ἀλλήλους.

φιλιός*· ὁ ἀποτρόπαιος κατ' εὐφημισμόν. Γράφε ὀρθοτονῶν φ(ί)λι(ο)ς:—*Φίλιος*** ὁ ἀποτρόπαιος, κατ' εὐφημισμόν.—Τὸ ὄνομα ἐπὶ θεῶν.

φλοῦς· φλοιός, λεπύχανον, λεπυρόν.—Ἀντιπρθ. λ. *περικάρπιον* τὸ λέπυρον, σκέπασμα», καὶ τόνισον ὀρθῶς ἐπὶ τῆς πρώτης συλλαβῆς ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσῃ τὴν τελευταίαν λέξιν: «λ(έ)πυρον». —Ἐκ τοῦ «φλοῦς» τὸ καθ' ἡμᾶς σήμερον, *φλού(διον)* =*φλοῦδι*.

φόρκες (Cyprii)· χάρακες.—Αἱ καθ' ἡμᾶς *φούρκες*.

φροῦδος (c. c. Eur. Hec. 162)· πρόοδος, ἐξ οὗ τὸ οὐκ ἔρχεσθαι δηλοῦται. οἱ δὲ * ἐληλυθώς. ἔκδημος, ἀφανής.—Οἱ θέσις τοῦ ἀστερίσκου ζητητέα πρὸ τοῦ «οἱ δέ», ὅπερ αὐτὸ τοῦτο ὀρθῶς ἀναγινωσκόμενον «οὐκ», παρέχει τὸ ἀντίστοιχον τοῦ ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ οὐκ ἔρχεσθαι», τὸ καὶ εἰς εὕρεσιν τῆς. ὀρθῆς ἐννοίας ζητούμενον: «*φροῦδος*· πρόοδος ἐξ οὗ τὸ οὐκ ἔρχεσθαι δηλοῦται. (οὐκ) ἐληλυθώς, ἔκδημος, ἀφανής».

φροῦδον (Eupolid. fr. XXXI)· ἄρδην, παντελῶς ἀφανές, * οὐ κεχωρικός, ἔρημον.—Τοῦτο τὸ ὑπ' ἀστερίσκῳ «οὐ κεχωρικὸς» ὀρθογραφούμενον «οὐ κεχωρ(η)κός» παρέχει οἵαν καὶ τὸ ἐν τῇ προεξητασμένῃ γλ. *φροῦδος* «οὐκ ἐληλυθὼς ἑρμηνείαν·

φῦκος (I 7)· τὸ προσβρασσόμενον ἀπὸ τῆς θαλάσσης τῇ γῇ, ὅπερ ἔνιοι καὶ *πράσον* καλοῦσι . . ἢ βρύα ἢ * φλακτά.—Ἀντιπρθ. λ. «*φυκία*» καὶ «*βρύα*» καὶ «*πράσα*».—Τοῦ λόγου δ' ἐρχομένου ἐπὶ τὴν κατηστερισμένην λέξιν «φλακτά», ἡ διόρθωσις ὅσον εὔκολος τόσον καὶ ἀσφαλὴς γίνεται ἐξ ἐπικουρίας τῶν ἐν γλ. «*φλυκτά*» ἐπιφερομένων «κακά, σχέτλια», μετ' ἀντιπαραβολὴν ταύτης πρὸς τὴν ὡσαύτως κατηστερισμένην γλ. «*φύκα*· σχέτλια, οὐκ ἀνεκτά». Γραπτέον ἄρα, κατὰ ταῦτα: «*φῦκος* . . . ἢ βρύα, ἢ φλ(υ)κτά»· —Ἄλλο ζήτημα. τὸ τῆς σαφοῦς ἀντιλήψεως τῆς οὐσίας.

φυλείης (ε 477)· φυλία ἐστὶν εἶδος ἀγριελαίας, ἄλλοι συκῆς, οἱ δὲ εἶδος δένδρου ὅμοιον πρίνῳ.—Τούτου τοῦ ὁμοίου πρίνῳ εἴδους τὸ ὄνομα τὸ ὑπὸ Θεοφράστου (ἐν Ἱστορίᾳ φυτῶν 1.15) *φυλίκη* (ἀλλὰ καὶ «*φίλικη*)» θηλυκῶς παραδιδόμενον περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ἐξουδετερωθὲν οὕτως: «τὸ *φυλίκι*».

φύραμα Mnesimach p. 569, 11)· ζύμη. σπέρμα. ἢ * ζημία.— * *φυραυτίς*· ὃ ἡμεῖς *φύραν*.—Ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἡσυχίου τοῦ (ε΄-μ. X. αἰῶν) ἐκαλεῖτο «*φύρα*» τοῦτο καὶ σήμερον διετήρησεν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα τὴν ἔννοιαν «ζημίας» δεομένης κανονισμοῦ καὶ συνήθως κανονιζομένης ἐν ταῖς συναλλαγαῖς.—Ἴδε περὶ τούτου ὅσα ἐν

Δ ἀνωτέρω ἐπὶ τῆς λ *διάμετρος* εὕρηνται γεγραμμένα.—Μόνη ἀνεπίδεκτος κανονισμοῦ ὑπολείπεται ἡ κατὰ μεταφορὰν ἐπὶ διανοίας «*φύρα*» «(*ἐφύρανεν ὁ νοῦς του, τὸ μυαλό του, ἔπαθε φύραν*), δι' ἥν, καθὼς παρ' Ἡσυχίῳ «βλέπομεν, οἱ τοιαύτην ἀπώλειαν βάρους ὑποστάντες ἐλέγοντο «*φύρακες*· ἐλαφροί». (Ἔπιθι καὶ τὴν ἐν Α ἀνωτέρω ἐξετασθεῖσαν λέξιν *ἀβαρής*).—Κατὰ ταῦτα, ἡ μὲν ἐν γλ. «*φύραμα*», ἑρμηνεία διαγραφομένου τοῦ ἀστερίσκου ἀναγνωστέα ὧδε: «ζύμη, σπέρμα. ἢ ζημία», ἡ δὲ γλ. «**φυραυτίς*· ὃ ἡμεῖς φύραν», διορθουμένου τοῦ λήμματος εἰς *φυρα(ν)τίς*, ἀπαλλακτέα τοῦ προτεταγμένου σημείου.—Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἄνω ἐκτεθέντων πρόσθετον κέρδος συγκομίζεται ἡ πιθανότης, ὅτι τὸ ῥῆμα «*φυραίνω*», ὅπερ κατέχομεν ἐν τῇ συνηθείᾳ, σώζεται κατὰ συνέχισιν ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων

φυροῖ· μολύν* ει, ῥυποῖ.—Τὰ ἐν γλ. «*μολύνει*» κείμενα: «μιαίνει. ἀναφύρει», ὑπαγορεύουσιν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἐνταῦθα «μολύνει» ἀπὸ τοῦ παρεμβληθέντος εἰς αὐτὸ στίγματος.

**φυσίον*· τὸ καθήλιον —Μήπως ἀναγνωστέον: «*φυσίον* τὸ κα(ν)θύ)λιον» παρὰ τὰ κείμενα ἐν γλ. «*κανθύλας*· τὰς ἀνοιδήσεις . . .»;—Τὰς τοιαύτας ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀνοιδήσεις ὀνομάζει τὴν σήμερον ὁ λαὸς «*κανδύλας*».

**φύτρα*· φύσις. οἱ δὲ φυτήρια.—*φύτλη* γέννα, γέννεσις. γένος.—Ἀντιπρθ. λ. *φίτρον*· . . . καὶ ὁ κορμὸς τοῦ ξύλου παρὰ τὸ φύεσθαι (Callimachus φιτρὸν) καὶ «*φίτυμα*· τέκνον, γέννημα», καὶ διάγραψαι τὸν πρὸ τοῦ ὑπ' ἐξέτασιν λήμματος «*φύτρα*» ἀστερίσκον, δεχόμενος τὴν λέξιν ἰσοδύναμον τῇ συνεξεταζομένῃ «φύτλη», οἵαν καὶ σήμερον ἐν τῇ συνηθείᾳ ἔχομεν (παράδειγμα τὸ πασίγνωστον «*κακὴ φύτρα*)» ὄνομα θηλυκὸν πρωτόκλιτον. «*Φύτορες*· οἱ γεννήτορες». «*Φύτρα*» δὲ τὸ γέννημα τῶν «*φυτόρων*».

φῶκος· κῆπος θαλάσσιος ὅμοιος δελφῖνι.—Γράφε ἐπανορθῶν τὴν ἑρμηνείαν: «κῆ(τ)ος θαλάσσιο(ν) ὅμοιο(ν) δελφῖνι».

**φωτία*. .λαμπρία. καὶ ὄμματα.—Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐννοίᾳ θηλυκόν: «ἡ *φωτία*», τὸ πῦρ, ἡ σημερινὴ κατὰ τόπους μὲν οὕτω τονιζομένη (νῆσοι, Λακωνία) ἀλλαχοῦ δὲ «*φωτιά*».—Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἐννοίᾳ οὐδέτερον πληθυντικόν, ὡς καὶ ὁ ἐκδότης διὰ παραπομπῆς εἰς τὸν ἀρ. 1126 (*φῶτα*) ὑπέδειξε.—Τὸ λῆμμα ἀνάξιον τοῦ στιγματισμοῦ.

**φωτολόγιον*· τυφλόν νεκρὸν (conf. Aesch. Prom. 548). — Ἀποβλέπων εἰς τὴν λ. «*λοίγιον*· ὀλέθριον, ἐπίφθορον, θανατηφόρον», ἀναγινώσκω «*φωτολο(ί)γιον* τυφλο(ῦ)ν, νεκρο(ῦ)ν». Οὕτω δὲ μετὰ διττῆς ἐννοίας· α') ὀλέθριον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς *φῶτας*· καὶ β') ὀλέθριον εἰς τὸ *φῶς* τῶν ὀφθαλμῶν.

X

χάλιμα. φαρμακός.—Παρὰ τὸ ἐπακόλουθον «*χαλιμάδες*· ἀναίσχυντοι καὶ θρασεῖαι», ἀνάγνωθι: «χ(α)λιμ(άς).

χαλκοδεσμωτὴρ (Tragic)· χαλκόδερμος, ἐπεὶ ὥπλιστο . . . λέγεται δὲ καὶ *χαλκοδεσμήτωρ*.—Ὑπ' ὄψει λαμβάνων καὶ τὰ ἐν τῇ ἐπακολούθῳ γλ. «*χαλκοκορυστήν*· χαλκῷ καθωπλισμένον», ἀνάγνωθι τὴν ὑπ' ἐξέτασιν γλῶσσαν ὧδε: «*χαλκοδεσμωτήρ*· χαλκόδε(σ)μος ἐπεὶ ὥπλιστο [χαλκῷ]. λέγεται δὲ καὶ *χαλκοδεσμήτωρ*.

χαραμός. ἡ τῆς γῆς διάστασις, οἷον ⟨οἱ δέ?⟩ χηραμός.—Καλῶς μὲν ἔχει τὸ κείμενον, ἀδόκιμος δ' ἡ πρόχειρος εἰκασία τοῦ ἐκδότου. Ἀντιπρβ· λ. *χηραμός*· . . . καὶ πέτραι κοῖλαι - *χηραμύδες*· τὰ κοῖλα καὶ ἔχοντα κενώματα—καὶ τὴν κατωτέρω ἐξεταζομένην γλ. *χήμη*.— ἁπλῶς μόνον ὅπως δειχθῇ ἡ καταγωγὴ τῆς σήμερον ἐν συνηθείᾳ λέξεως «*χαραμάδα* δες» τῆς δηλωτικῆς ἢ χάσματος ἢ χασμάτων, καὶ ἰδίως ἐν σανιδώμασιν (claire-voie).—Ἔπιθι καὶ λ. *χάσμα*.

χατεύει. χαρίζει. ἐπιθυμεῖ.—Ἀντιπρβ. λ. «*χατεύουσα*· χρῄζουσα. δεομένη» καὶ λ. *χατέον* καὶ *χατέοντα*, καὶ διόρθωσον: «*χατεύει*· χρ(ῄ)ζει. ἐπιθυμεῖ».

χεδροπά· ὄσπριόν τι Nic. Th. οἱ δὲ πανσπερμίαν.—Κατὰ τὸ «*χέδροψ*· πᾶν ὄσπριον, σπέρμα», τόνισον ἐπὶ τῆς πρώτης: *χέδροπα*.

χελιδόνος δίκην (Aesch. Ag. 1050)· τοὺς βαρβάρους χελιδόσιν ἀπεικάζουσι διὰ τὴν ἀσύνθετον λαλιάν».—Γράφε «ἀσύνετον», ὡς ἐκ περισσοῦ διδάσκουσι τὰ ἐν λ. «*χελιδόνων μουσεῖον*· ὡς βάρβαρα καὶ ἀσύνετα ποιούντων τῶν τραγικῶν».

Χήμη· χάσμη χηραμὶς (Hippocr. 493. 19). *λεία.—Καλῶς κεῖται ἡ λέξις «λεία» ἡ σημαίνουσα μὲν «ἀγνῦθα» (ἔπιθι λ. «*αλεάς*» καὶ ἀγνῦθες καὶ «*παιδισκάριον*)» ἐνταῦθα δὲ εἰδικῶς δεικνύουσα ὅτι καὶ ἡ χήμη, τὸ ὄστρεον, ἐπλήρου χρείαν ἀγνῦθος.

χλοερὸν (Nic. Ther. 879)· χλωρόν. χεαρὸν ⟨νεαρόν?⟩. ὠχρόν. νέον. ἁπαλόν.—Τὴν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ δευτέραν λέξιν τὴν διεστραμμένην εἰς «χεαρὸν» διόρθου «(λι)αρόν», ἐν ἐννοίᾳ «καθαροῦ, ἡδέος, προσηνοῦς». Ἴδε τὴν λέξιν ἐν Λ.—Τὸ προτεινόμενον ὑπὸ τοῦ ἐκδότου «νεαρὸν» περιττολογία, κειμένου ἤδη ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ «νέον».

χόρτος· ὁ συνήθης. καὶ ὁ περίβολος τῆς αὐλῆς, ὡς τὸ «αὐλῆς ἐν χόρτῳ» (Λ 773) οἱ δὲ εὐρυχωρίαν. δηλοῖ δὲ καὶ χώραν. καὶ χόρτασμα. καὶ τὸν ὅρον τὸν * ἐκ γαίων, ὡς ἐν τῷ· «σύγχορτα ναίω πεδία» Eur. Andr. 17).—Ἀντιπρθ. γλ. *αὐλῆς*· ἐπαύλεως· «αὐλῆς ἐν χόρτῳ», ἐν τῷ περιφράγματι τῆς αὐλῆς περιωρισμένῳ. καὶ γὰρ τὰ ὅμορα *σύγχορτα* λέγουσιν» καὶ «*αὐλῆς*. τῆς κατ' ἀγροὺς ἐπαύλεως, λέγει». —Ἐκ τῆς τοιαύτης τῶν δύο τούτων γλωσσῶν ἀντεξετάσεως πορίζόμεθα ἀσφαλῶς, γενικώτερον μὲν ἀπ' ἀμφοτέρων εἰκόνα ἐπαύλεως, ἀγροτικοῦ κτήματος, συνᾴδουσαν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν γλώσσῃ «εὐρυχωρίας»· ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης καὶ στοιχεῖα χρήσιμα εἰς θεραπείαν τῶν ἐν τῇ αὐτῇ γλώσσῃ νοσηρῶς ἐχόντων, οὐ μόνον ὅπου δι' ἀστερίσκου ἐδείχθη, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς φράσεως: «καὶ τὸν ὅρον τὸν * ἐκ γαίων». Διότι ὑπὸ τῶν ἐκεῖ φερομένων: «καὶ γὰρ τὰ ὅμορα σύγχορτα λέγουσι» ὁδηγούμεθα εἰς θεραπείαν τῶν ἐνταῦθα νοσούντων τοιαύτην: «καὶ τὸ (ὅμο)ρον τῶν ἐ(παύλε)ων».—Κατὰ δὲ ταῦτα ἡ ὑπ' ἐξέτασιν γλῶσσα ἀναγνωστέα ὧδε: «*χόρτος* ὁ συνήθης καὶ ὁ περίβολος τῆς αὐλῆς, ὡς τὸ «αὐλῆς ἐν χόρτῳ». οἱ δὲ εὐρυχωρίαν. δηλοῖ δὲ καὶ χώραν καὶ χόρτασμα. καὶ τὸ ὅμορον τῶν ἐπαύλεων, ὡς ἐν τῷ «σύγχορτα ναίω πεδία».

χοῦς· . . . . καὶ τὸ ἐπιβαλλόμενον τῷ ὀρόφῳ. χῶμα. καὶ ἐρ(ε)ίπιον. . .—Διαγραφομένης τῆς πρὸ τοῦ «χῶμα» τελείας, ἀναγνωστέον ὧδε· «καὶ τὸ ἐπιβαλλόμενον τῷ ὀρόφῳ χῶμα. καὶ ἐρείπιον . .» Χοῦς δηλαδὴ καὶ τὸ *ἐρείπιον* τὸ κατὰ τὴν οἰκείαν λέξιν, «ἐπὶ τὴν ἔραν καταπεσόν». Ἴδε λ. *ἐρίπια-ον*.

χραίνει (Aesch. Sept. 61)· μολύνει. * σαίνει. χρίει.—*χραίνειν* (Eur. Hipp. 1438)· μολύνειν· * σαίνειν· χρίειν· μιαίνειν, ῥυπαίνειν —Τὰ ὑπ' ἀστερίσκους «σαίνει» καὶ «σαίνειν» διόρθου «(ῥ)αίνει» καὶ «(ῥ)αίνειν» ἐν ἐννοίᾳ χρωσμοῦ, ὡς δείκνυται ἐν γλ. «*ῥαίνει*· μιλτοῖ» «*Μιλτῶσαι*» δὲ τὸ «βάψαι» καθ' Ἡσύχιον.—Ἀντιπρθ. καὶ τὰς λ.

«*χρᾶναι*· χρῶσαι καὶ τὰ ὅμοια» — «*χράνας*· μιάνας — *χρῶσαι*· χρωματίσαι· μολῦναι» — «*χρωσθῆναι*· μολύνεσθαι» (ἀντὶ τοῦ ἀκριβοῦς «μολυνθῆναι») καὶ «*χρώσειν*· μολυνεῖν».

**χρεῖ*· χρίει. — Ἔχομεν ἐνταῦθα παραδόξως συνῃρημένον τὸ καὶ ἐν λ. *χραίνει χρίνειν* ῥῆμα «χρίειν» ἐν ἐννοίᾳ ῥυπάνσεως, μολυσμοῦ, ὡς καὶ σήμερον κατὰ τόπους (ἰδίως ἐν ταῖς νήσοις) παρ' ἡμῖν (π. χ. *ἐχρίστην* — *ἐχρίστηκε* τὸ παιδὶ καὶ τὰ τοιαῦτα.

χρόμος· *ψύχος· ψόφος ποιός. οἱ δὲ χρεμετισμός. Διὰ τὴν ὑπ' ἀστερίσκῳ λέξιν «ψῦχος» ἀντιπαραθετέα πρὸς σκέψιν ἡ γλ. «*κρυμνὸς* ἢ *κρυμός*· πάγος· ψῦχος, μέγα ῥῖγος».

Ψ

ψαλίς· τὸ ἄρμενον· καὶ καμάρα (Soph. Poll. IX 49). καὶ ταχεῖα κίνησις. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐννοίᾳ *ψαλίδα* λέγουσι καὶ οἱ σημερινοὶ οἰκοδόμοι καὶ κτίσται.

**ψελιστήν*· λίγνον. Μὴ *ψελιστ(ύ)ν*· λ(ι)γνύν; — Ἴδε τὴν ἐπομένην λ. *ψελός*.

ψελὸς (Bocot.)· αἰθαλός. — Ἀναγνωστέον ἴσως «ψ(έ)λ(ο)ς», ἀναγνωριζομένου ὅτι ἐνταῦθα βοιωτικῶς παρεδόθη ὁ κοινῶς λεγόμενος «*ψόλος*· καπνός, αἰθάλη, φλόξ, ἀσβόλη». — Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς τοιαύτης εἰκασίας ἔρχεται καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ ἡ πρὸς ἑρμηνείαν ἐπαχθεῖσα λέξις «*αἴθαλος*» ἡ σημαίνουσα τὴν «τοῦ πυρὸς ἀποφορὰν καὶ τὴν ἐν τῷ ὀρόφῳ αἰθάλην» ὁμοίως ἐβαρυτονήθη «αἶθαλός».

ψιθύρα· ἐξ ὧν τὸ σύνηθες καὶ ἥρωος Ἀθήνησιν ὄνομα. — Ἔννοια τοῦ ἑρμηνεύματος, ὅτι ἐκτὸς τοῦ συνήθους ἡ λέξις σημάνει καὶ ἥρωος ὄνομα. — Καὶ τοῦτο μὲν τὸ ὄνομα «ὁ *ψιθύρας*» ἢ *ψιθυριστής*». — Ἀλλ' ἀξία δακτυλοδεικτήσεως ἡ φράσις «ἐξ ὧν τὸ σύνηθες», ὡς κατὰ τὸν ε' αἰῶνα πρόδρομος τῆς σημερινῆς ἀμαθείας ἢ ἡμιμαθείας τῆς ὑπὸ ἔννοιαν ἐξαιρέσεως (ἔξω - ἐκτὸς) ποιουμένης χρῆσιν τοῦ «ἐξ ὧν». — Ἐν τούτοις ἐρωτᾶται· καὶ τί τοῦτο τὸ οὕτω διαστελλόμενον ὡς σύνηθες «ψιθύρα»;

ψοθίον· αἰθαλῶδες. — Μὴ «*ψοθ(όεν)*»; — Πρβ. λ. «*ψοθόν*· μέλαν» καὶ ἀνάδραμε εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐπὶ τῆς λ. *ψελὸς* σημειωθέντα.

ψωλήκυσθος· οὐδενὸς ἄξιος — Ἀλλόκοτος ἐν κωμῳδιογραφικῇ αἰσχρολογίᾳ σύζευξις ὀνομάτων δύο ἄκρως ἀντιθέτων σωματικῶν ὀργά-

νων, εἰς χαρακτηρισμὸν ἀνθρώπου οὐδενὸς ἀξίου ἢ ἄλλως ἀχρείου.

ψώμηκες· οἱ τοῦ σίτου τὰς ῥίζας ἀπεσθίοντες. καὶ ὁ * ἔγκατρος ὁ σῖτός φησι *ἐξεψώμισεν*, ἀπὸ τοῦ ζώου σχηματίσας. – Ἐξ ὧν, τό γε νῦν, ἔχομεν δεδομένων ἀδύνατος φαίνεται ἡ πρὸς τελείαν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων ἀποκατάστασις τῆς γλώσσης εἰς ἀκέραιον.—«*Ἔγκαρτα*», καθ' Ἡσύχιον, ἔλεγον «τοὺς κεκουρευμένους πυρούς». Ἀλλ' ἆρά γε· συγχωρεῖταί τις διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου νὰ τολμήσῃ, κατὰ μετάθεσιν γραμμάτων, ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ ἐν τῇ ὑπ' ἐξέτασιν ἐνταῦθα γλώσσῃ «ἔγκατρος»,—ὄνομα, ὅπερ, ἄν τις ἐκ τῶν ἑπομένων θελήσῃ νὰ κρίνῃ, φαίνεται ὅτι καλύπτει τὸ ὄνομα τοῦ ἀπὸ τοῦ ζώου (τῶν *ψωμήκων* δηλονότι) σχηματίσαντος τὸ ῥῆμα ἐξ οὗ ὁ ἀόριστος «*ἐξεψώμισεν*»;—Ἀλλ' ἀπὸ ὀνόματος «*ψώμηξ-ηκες*» ἀπίθανος φαίνεται ἡ παραγωγὴ ῥήματος «ἐκψωμίζω».—Μήτοι ἀντὶ «ζώου» ὁ γραμματικὸς ἠθέλησε νὰ γράψῃ «*ψωμοῦ*»; —Ἡμεῖς ἐπὶ ὡριμάνσεως τοῦ καρποῦ ἔχομεν τὰ *ψωμώνω—ἐψώμωσε - ψωμωμένος*.

Ω

ὦα· τοῦ προβάτου ἡ μηλωτή.—Πρβ. καὶ τὰ ἐν λ. «*ὄα*· . . . Ὄα καὶ μηλωτὴ (ὄϊς δὲ τὸ πρόβατον) καὶ ἡ σὺν τοῖς ἐρίοις δορά . . . . . .»

ὤβεα· τὰ ὠὰ Ἀργεῖον.—Κατὰ τοῦτο συμπλήρου τὸ κενὸν τοῦ μεθεπομένου λήμματος ὧδε· [*ὤβεον*]. ὠόν· καὶ τοῦ περσικοῦ τὸ ἐντός. Ἔπιθι λ. *περσικά*. εἴδη καρύων. .»

ὦνον (ο 444 Φ 41)· τὸ τίμημα * τῆς τιμῆς, ἡ τιμή. ἤγουν ἡ ἀγορά· —Γράφε· «τὸ τίμημα τῆς (ὠν)ῆς», διαγράφων τὸν ἀστερίσκον.

ὠργασμένος· μεμαλαγμένος.—Ἡμεῖς σήμερον λέγομεν «*ἀργασμένος*» μετὰ ῥήματος «*ἀργάζω*».

ὠροβισμένοι· κεχορτασμένοι ἀπὸ τῶν * βοῶν.—Ἀνάγνωθι: «κεχορτασμένοι(,) ἀπὸ τῶν (ὀρό)βων».

**ὥσατε δεῖ*· ὡς ἐκ τούτου ⟨ἀτεδή?⟩.—Μνημονεύων τῶν ἐν Α γλώσσῃ: «*ἀτεδή*. ἐπειδή. ὡς δηλαδή», διάκρινον τὰ ἐνταῦθα εἰς δύο: «ὡς ἀτεδή», τουτέστιν «ὡς δηλαδή—ὡς ἐκ τούτου».

**ὠφθαλμιάσας*· τὸν ὀφθαλμὸν ἐπέβαλεν.—Ἀναγινώσκω· «*ὠφθαλμ(ί)ασας*· τὸν ὀφθαλμὸν ἐπέβαλε(ς)», ἤγουν—«ἐμμάτιασες».

Τέλος Ἰουνίου 1917.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

ΕΙΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ

ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ *)

Λογισταὶ — Εὔθυνοι καὶ Πάρεδροι — Εὐθύναι καὶ Εὔθυνα.

[*Ἀθην. Πολιτείας* 4η ἐκδ. F. Blass, κεφ. ΜΗ' [XLVIII] 3,4,5.]

«Κληροῦσι δὲ καὶ *Λογιστὰς* ἐξ αὐτῶν οἱ βουλευταὶ δέκα, τοὺς λογιουμένους τ[αῖς ἀ]ρχαῖς κατὰ τὴν Πρυτανείαν ἑκάστην. Κληροῦσι δὲ καὶ *Εὐθύνους* ἕνα τῆς φυλῆς ἑκάστης, καὶ *Παρέδρους* β' ἑκάστῳ τῶν εὐθύνων, ***οἷς ἀναγκαῖόν ἐστι ταῖς ἀ... αις κατὰ τὸν ἐπώνυμον τὸν τῆς φυλῆς ἑκάστης καθῆσθαι***, καὶ ἄν τις βούλ[ηται ἐ]τινι τῶν τὰς εὐθύνας ἐν τῷ ***δικαστηρίῳ***[1]), δεδωκότων ἐντὸς γ' ἡ[μερῶν ἀφ'] ἧς ἔδωκε τὰς εὐθύνας εὔθυναν ἄν τ' ἰδίαν ἄν τε δημο[σί]α[ν] ἐμβαλέσθαι, γράψας εἰς πινάκιον λελευκωμένον τὸ ὄνομα τὸ [θ' αὐ]τ[ο]ῦ καὶ τὸ τοῦ φεύγοντος, καὶ τὸ ἀδίκημ' ὅ τι ἂν αὐτῷ δοκῇ, δίδωσιν τῷ εὐθύνῳ· ὁ δὲ λαβὼν τοῦτο καὶ ἀν[ακρίνας], ἐὰν [[μὲν]] καταγνῷ, παραδίδωσιν τὰ μὲν ἴδια ***τοῖς δικασταῖς τοῖς κατὰ δήμ[ους τοῖς] τὴν φυλὴν ταύτην εἰσάγουσιν***, τὰ δὲ δημόσια, ***τοῖς Θεσμοθέτα[ις.... ἀ[ναγράφει***. Οἱ δὲ θεσμοθέται, ἐὰν παραλάβωσιν, πάλιν εἰσάγουσιν [ταύτην τὴν εὔθυναν] εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ ὅ τι ἂν γνῶσιν οἱ δικαστα[ί, τοῦτο κύ]ριόν ἐστιν».

Ἐπὶ τῶν ἐπιστασίας δεομένων ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ προὐκάλεσε τὴν προσοχὴν ὁ σοφὸς ἐκδότης ἔν τε τῷ προοιμίῳ τῆς δ' ἐκδόσεως (praefatio, pag. XVIII ἑπ) καὶ ἐν τῷ παραρτήματι (Appendix, p. 145) καὶ εἰδικώτερον ἐν τοῖς ὑπὸ τὸ κείμενον (σ. 76) εἰς τοὺς στίχους 8, 11, 13, 15—19 σημειουμένοις.

Τούτων δὲ τῶν ἐπιμάχων τρία ἐξετασθήσονται ἐνταῦθα, μετ' ἐλπίδος ὅτι ὁ γενησόμενος λόγος ἔσται συντελεστικὸς εἰς ἀναγνώρισιν τοῦ ἀληθοῦς.

Καὶ πρῶτον ἔρχεται τὸ ζήτημα τῆς πληρώσεως τοῦ ἐν τῷ ὀγδόῳ στίχῳ κενοῦ: «*οἷς ἀναγκαῖόν ἐστι ταῖς ἀ... αῖς κατὰ τὸν ἐπώνυμον τὸν τῆς φυλῆς ἑκάστης καθῆσθαι*».

Προὐτάθη μὲν ὑπό τινων ἡ συμπλήρωσις «*ταῖς ἀ[γορ]αῖς*». Ἀλλ' αὕτη ἀφέθη ἀνεπιδοκίμαστος ὑπὸ τοῦ Blass ἐν λακωνικῇ ὑποσημειώσει ἀντιτάξαντος αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ ἐν τῇ γ' ἐκδόσει κείμενα: Sed

*) Ἴδε *Ἀθηνᾶς* τομ. ΙΔ' σ 376—386.—τομ. ΙΗ' σ. 41—50 —τομ. ΚΖ' σ. 34

[1]) Κατὰ τὰ ὑπ' Π. Σ. Φωτιάδου ἐν *Ἀθηνᾶς* τ 26 (1914) ἐν σ. 27 δεδιδαγμένα, γραπτέον «*Λογιστηρίῳ*», ἀλλὰ καὶ «ἐντὸς λ' (ἀντὶ γ') ἡμερῶν», περὶ ὧν ἴδε κατωτέρω.

P ante AIC fuisse non videtur (potius K vel X vel Λ; Sec. Wn. Λ vel C); post prius A ductus I (N Wn.) agnoscitur.

Εἰς ἡμᾶς δ' ὀρθότερον φαίνεται πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἐν τῷ διεφθαρμένῳ μέρει τοῦ κειμένου κενοῦ νὰ τραπῇ ἡ ζήτησις, οὐχὶ εἰς ἄλλο ἢ εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν δι' ὃν οἱ *Εὔθυνοι* μετὰ τῶν *Παρέδρων* συνήδρευον κατὰ τὸν ἐπώνυμον ἕκαστοι τῆς ἰδίας φυλῆς.

Τόπον εἰς τὴν τοιαύτην συνεδρίαν ἔχομεν ὅπως δήποτε ἐν τῷ κειμένῳ ἐπαρκῶς καθωρισμένον αὐτὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ κατὰ τὰ ἐν κεφαλαίῳ ΝΓ'[LIII] τῆς «*Ἀθηναίων Πολιτείας*» ἵστατο ἡ χαλκῆ στήλη ἐφ' ἧς ἀνεγράφοντο τῶν ἐφήβων τὰ ὀνόματα, «*πρὸ τοῦ βουλευτηρίου παρὰ τοὺς ἐπωνύμους*». Ἐκεῖ, ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς *θόλου* καὶ παρὰ τὸ *Πρυτανεῖον* [1]), κατὰ τὸν ἐπώνυμον τὸν τῆς φυλῆς ἑκάστης, καλῶς βλέπομεν συγκαθεζομένους τοὺς κατὰ φυλὰς κληρουμένους Εὐθύνους τε καὶ Παρέδρους τῆς προδικασίας ἕνεκα τῶν εὐθύνης γραφῶν.

Διὰ τὰς μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς *διδομένας εὐθύνας* ἐκληροῦντο ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐκ βουλευτῶν, κατὰ τὸ ἡμέτερον κείμενον, οἱ *Λογισταί*, «λογιούμενοι ταῖς ἀρχαῖς κατὰ τὴν πρυτανείαν ἑκάστην».

Εἶχον δ' οὗτοι, κατὰ ταῦτα, πιθανῶς ἔργον ἁπλῶς λογιστικόν, τεχνικῶς ἐξελεγκτικὸν τῶν ἐν τοῖς ἀπολογισμοῖς ἢ ταῖς λογοδοσίαις, τῶν ἀρχῶν ἀναγεγραμμένων, πρὸς περαιτέρω τρόπον ἐνεργείας μὴ περιγραφόμενον· καὶ ἦσαν ἄλλοι παρὰ τὴν εἰδικὴν ἀρχὴν τῶν *δέκα λογιστῶν* τὴν μετὰ καὶ *δέκα συνηγόρων* συγκληρουμένην, «πρὸς οὓς ἅπαντας ἀνάγκη τοὺς τὰς ἀρχὰς ἄρξαντας λόγον ἀπενεγκεῖν», κατὰ τὰ ἐν κεφαλαίῳ ΝΔ' [LIV] τῆς *Ἀθην. Πολιτείας* λεγόμενα· οἵτινες, κατὰ λεπτομέρειαν παραδεδομένην ἡμῖν ὑπὸ Ἁρποκρατίωνος, «τὰς εὐθύνας τῶν διῳκημένων ἐξελογίζοντο ἐν ἡμέραις τριάκοντα, ὅταν τὰς ἀρχὰς ἀποθῶνται οἱ ἄρχοντες» [2]).

[1]) *Παυσανίου*, I. V. 1, 2. *Σχολιαστὴς Ἀριστοφάνους* ἐν *Εἰρήνης* στ. 1183.

[2]) *Ἁρποκρ.* ἐν λ. *λογισταὶ καὶ λογιστήρια*· Πρβ. καὶ *Πολυδ.* Θ' 44: «λογιστήρια, ἵνα οἱ λογισταὶ *συνεκάθιζον*». Τὰ περὶ τούτων ἴδε ἐν *Γ. Γίλβερτ* [*Ν. Γ. Πολίτου*] *Ἐγχειριδίῳ Ἀρχαιολογίας τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων* σ. 280 282 καὶ ἐν *Dict. des antiquités gr. et rom.* [*Daremberg-Saglio*] ἐν λ. *Logistai.* Ἀλλὰ παρατηρητέον εἰδικώτερον περὶ αὐτῶν, ὅτι οἱ *λογισταὶ* οὗτοι μετὰ τῶν *συνηγόρων* μνημονεύονται κληρούμενοι ἀμέσως μετὰ τοὺς *ὁδοποιοὺς* ἐν κεφ. ΝΔ' *ἐντὸς* τῆς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς Ἀθηναίων πολιτείας παρατασσομένης ***δευτέρας σειρᾶς***

Τῶν δ' *εὐθύνων* ἔργον, γενικῶς εἰπεῖν, ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς τοῦ ὅλου κειμένου ἐξετάσεως συνάγεται τό, μετὰ τὸ λαβεῖν ἐν πινακίῳ λελευκωμένῳ τὴν ὑπὸ τοῦ βουλομένου τῶν πολιτῶν ἐμβεβλημένην εὔθυναν, ἀνακρῖναι καὶ παραδοῦναι ἢ ἀναγράψαι τὴν μὲν ἰδίαν, δηλονότι τὴν ἰδιωτικήν, τοῖς κατὰ δήμους δικασταῖς, τὴν δὲ δημοσίαν τοῖς θεσμοθέταις, ἁρμοδίοις ἵνα εἰσαγάγωσιν αὐτὴν εἰς τὸ δικαστήριον.

Πρὸς πλήρωσιν τοῦ τριπλοῦ τούτου καθήκοντος ἠναγκάζοντο ὑπὸ τοῦ νόμου νὰ συνεδρεύωσι μετὰ τῶν παρέδρων κατὰ ἢ παρὰ τοὺς ἐπωνύμους.

Ἐν τοιαύτῃ δὲ συνεδρίᾳ συνηγμένοι, ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἢ ἰδίαν ἤτοι δημοσίαν «*εὔθυναν ἐμβαλλομένου*» κατά τινος τῶν «ἐν τῷ λογιστηρίῳ *δεδωκότων τὰς εὐθύνας*»[1], ἐλάμβανον τὸ προσφερόμενον

ἀρχῶν, τῆς τῶν ἀρχῶν *τῶν ἔξω τῶν διοικουμένων ὑπὸ τῆς Βουλῆς* καὶ *μὴ συνδιοικουσῶν αὐτῇ* σειρᾶς, ἥτις ἀρχομένη ἐν κεφαλαίῳ Ν' [L], εὐθὺς μετὰ τόδε προοίμιον: «*τὰ μὲν οὖν ὑπὸ τῆς Βουλῆς διοικούμενα ταῦτ' ἐστι*», ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους τοῦ ΝΔ' κεφαλαίου, μεθ' ὃ ἕπεται τόδε τὸ προοίμιον ἐν κεφαλαίῳ ΝΕ [LV]: «αὗται μὲν οὖν αἱ ἀρχαὶ *κληρωταί* τε *καὶ κύριαι τῶν εἰρημένων πράξεών εἰσίν*». Πρὸς τούτους τοὺς δεκα λογιστὰς οἱ τας ἀρχὰς ταύτας ἄρξαντες ἠναγκάζοντο «λόγον ἀπενεγκεῖν» «*οὗτοι γὰρ πάρεισι μόνοι τοῖς ὑπευθύνοις λογιζόμενοι* καὶ *τὰς εὐθύνας εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγοντες*».—Ἀλλ' εἰς τὰς ἀρχὰς *τῆς πρώτης σειρᾶς* (τῆς ἀπὸ τοῦ κεφ. ΜΓ' [XLIII] μέχρι τέλους τοῦ κεφαλαίου ΜΘ' [XLIX διηκούσης) ἄλλοι λόγισταὶ κληροῦνται «*λογιούμενοι αὐταῖς κατὰ τὴν πρυτανείαν ἑκάστην*»,—οἱ *λογισταὶ βουλευταί*, οἵτινες οὔτε λέγεται ὅτι «*μόνοι πάρεισι*» τοῖς ὑπευθύνοις τούτοις, ὡς οἱ ἄλλοι ταῖς ἄλλαις ἀρχαῖς, οὔτε προστίθεται ὅτι εἶχον συνημμένην καὶ ἄλλην ἐντολήν, ὡς οἱ ἄλλοι, τὴν *τῆς εἰσαγωγῆς τῶν εὐθυνῶν εἰς τὸ δικαστήριον*, τουτέστι τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα εὔθυνα ἐγκλήσεως· ἀπ' ἐναντίας δὲ τὸ καθῆκον τοῦτο ἐνταῦθα βλέπομεν ὅτι ἀνατίθεται εἰς δέκα εὐθύνους μετὰ Παρέδρων, ἐντολὴν λαμβάνοντας ἀνακρίσεως καὶ προδικασίας εἰσαγωγικῆς τῆς ἐμβεβλημένης εὐθύνης εἰς τὸ δικαστήριον, ὡς ἄνω. Αἱ ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ ἀρχαὶ συνδιῴκουν «τὰ πλεῖστα» τῇ Βουλῇ. Ἴδε συνδ. προοίμια *τῶν κεφαλαίων ΜΖ' καὶ Ν'*).

[1]) Τουτέστι *τῶν ἀπολογισαμένων, τῶν λογοδοτησάντων*. Πρβ. τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ λόγου τοῦ Λυκούργου: «*ἀπολογισμὸς ὧν πεπολίτευται*».— Ἡ δόσις τῶν εὐθυνῶν ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ἥτις καὶ αὐτὴ ἐλογίζετο ἀρχή (τοιαύτη ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν κεφ. ΜΖ' λέγοντος: «συνδιοικεῖ δὲ καὶ *ταῖς ἄλλαις ἀρχαῖς τὰ πλεῖστα*») ἐγίνετο ἀπ' εὐθείας διὰ τῶν λογιστῶν βουλευτῶν καὶ τοῦ γραμματέως τῆς Βουλῆς, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρχαίων κειμένων (Ἴδε *Γ. Γίλβερτ, ἔνθ' ἀνωτέρω*)· μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην τῶν εὐθυνῶν δόσιν συνεχωρεῖτο ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν τῷ βουλομένῳ, καθὰ ἄνω λέγεται, *εὔθυναν ἐμβαλέσθαι*. Τῶν δὲ λογιστῶν βουλευτῶν, ὑπαγομένων καὶ τούτων εἰς τὰς εὐθύνας διά τε τὴν βουλευτικὴν διοίκησιν καὶ διὰ τὴν μετ' ἄλλων ἀρχῶν συνδιοίκησιν, εὐνόητον ὅτι εἰς ἄλλην ἀρχὴν εἰ

αὐτοῖς λελευκωμένον πινάκιον, ἐφ' οὗ πρὸς τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ γραψαμένου καὶ τῷ τῆς διωκομένης ἀρχῆς ἀνεγράφετο καὶ τὸ ἔγκλημα, ἐπεγράφετο δὲ καὶ τὸ κατὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἐγκαλοῦντος προσῆκον τίμημα· ἀνακρίναντες δ' ἔπειτα τὰ ἐν τῷ πινακίῳ, ἐν ᾗ περιπτώσει ἔκρινον ἄξιον τῆς κατηγορίας τὸν καθ' οὗ τὸ πινάκιον, τὸ μὲν ἴδιον ἔγκλημα παρεδίδουν τῆς κατὰ δῆμον δικασταῖς, τὸ δὲ δημόσιον τῆς θεσμοθέταις.

Πρὸ τῆς ἀνασώσεως τοῦ πολυτίμου ἀριστοτελείου κειμένου, ἐκ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ἐν τοιαύτῃ δικονομικῇ ἐννοίᾳ χρῆσιν τοῦ ῥήματος *ἐμβάλλειν* ἐν μέσῃ διαθέσει ἐγινώσκομεν μόνον *ἐπὶ προκλήσεως ὅρκου*: *ἐμβαλομένου γὰρ* ἐμοῦ ὅρκον εἰς *τὸν ἐχῖνον* [2]) καὶ *ἐπὶ μαρτυρίας* (μετὰ πρόκλησιν εἰς ἐπίδειξιν οὐσίας πρὸς τὸν διαιτητήν): «μαρτυρίαν *δ' ἐνεβάλλετο* τοιαύτην»,—προδήλως καὶ ἐνταῦθα εἰς *τὸν ἐχῖνον* ὡς ἄλλως τε καὶ ἐπικυροῦσι τὰ παρ' Ἁρποκρατίωνι τάδε: [4]) «ἔστι μὲν ἄγγος τι εἰς ὃ *τὰ γραμματεῖα τὰ πρὸς τὰς δίκας ἐτίθεντο*... μνημονεύει τοῦ ἄγγους τούτου καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ».

Ἀλλ' ἐνεβάλλετο εἰς τὸν ἐχῖνον καὶ ἡ εὔθυνα;

Τοιοῦτόν τι ἐκ τοῦ ἡμετέρου κειμένου οὐδαμῶς συνάγεται, τῆς φράσεως ἐνταῦθα οὔσης—ὡς καὶ παρὰ Δημοσθένει ἐπὶ μαρτυρίας—ἐλλειπτικῆς, οὐδεμιᾶς δ' ἐν τῷ ἡμετέρῳ κειμένῳ γινομένης μνείας τοῦ δικαστικοῦ ἐκείνου σκεύους.

Ἀλλά, περὶ ἐχίνου λόγος ἐν τῇ Ἀθηναίων Πολιτείᾳ ἀπαντᾷ μόνον ἐν κεφαλαίῳ ΝΓ', ὅπου διδασκόμεθα ὅτι ἐπὶ δικῶν ὑπὸ τῶν κατὰ δήμους δικαστῶν παραδιδομένων εἰς τοὺς διαιτητάς, ἂν ἐπα-

δικήν, τοὺς Εὐθύνους, ἀνετέθη ἡ ἐπὶ ἐμβολῇ εὐθύνης ἀνάκρισις καὶ παραπομπὴ εἰς τὸ δικαστήριον. Καὶ ἐκ τούτου τοῦ λόγου μόνοι οἱ λογισταὶ λέγονται κληρούμενοι ἐκ βουλευτῶν, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ εὔθυνοι καὶ οἱ πάρεδροι. Ἁρποκρ. ἡγεμον. δικαστ.—Εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν. Ἀριστ. Ἀθ. πολ. LVI.. ἃ, ἀνακρίνας εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγει. Ἁρποκρ. εἰσαγγελία:....μήτε νόμοι κεῖνται τοῖς ἄρχουσι καθ' οὓς εἰσάξουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον ἡ πρώτη κατάστασις γίνεται.

[2]) *Δημοσθ. πρὸς Τιμόθεον* 65 [1204].

[3]) *Τοῦ αὐτοῦ κατ' Ἀφόβου* Α' 5 [829].

[4]) Ἐν λ. *ἐχῖνος*, ἔνθα καὶ γενικώτερον ὁρίζεται τὸ σκεῦος τοῦτο. Ἴδε καὶ *Σουΐδαν* ἐν λ. ἐχῖνος c. Ἔπιθι καὶ *Paulys — Wissowa, Real Encyclopädie* ἐν λ. Echinos. Ἐπὶ τῆς δικονομικῆς πράξεως τὸ ῥῆμα ἐν μέσῃ διαθέσει (ἐμβάλλεσθαι)· ἐπὶ τῆς ὑλικῆς πράξεως εἰσαγωγῆς τῶν γραμματείων εἰς τὰ δικαστικὰ σκεύη ἐν ἐνεργητικῇ (*ἐμβάλλειν*).

κολουθήση ἔφεσις τῆς κρίσεως αὐτῶν εἰς τὸ δικαστήριον, οἱ διαιτηταὶ[1]) ἐμβάλλουσιν καὶ ἐχίνους χωρὶς τὰς τοῦ διώκοντος καὶ τὰς τοῦ φεύγοντος *μαρτυρίας καὶ προκλήσεις* · καὶ *νόμους καὶ κατασημηνάμενοι τὰ ἄγγη ταῦτα* παραδιδοῦσιν αὐτά τε καὶ *εἰς αὐτὰ προσηρτημένην τὴν ἐν γραμματείῳ κρίσιν τοῦ διαιτητοῦ* εἰς τοὺς δ' τοὺς τὴν φυλὴν τοῦ φεύγοντος δικάζοντας, οἵτινες εἰσάγουσι τὴν δίκην εἰς τὸ δικαστήριον· «οὐκ ἔξεστι δὲ οὔτε νόμοις οὔτε προσκλήσεσιν οὔτε μαρτυρίαις, ἀλλ' ἢ ταῖς παρὰ τοῦ διαιτητοῦ χρῆσθαι, ταῖς εἰς τοὺς ἐχίνους ἐμβεβλημέναις[2]).

Ἐκ τῶν ἄνω κατανοοῦμεν, ὅτι ἤρχετο ὥρα, καθ' ἣν ἡ *ἰδία εὔθυνα* ἐνεβάλλετο, ὅτε ἐπὶ ἐφέσει τῆς κρίσεως τοῦ διαιτητοῦ ὁ νόμος ἠξίου ἐπιτακτικῶς χρῆσιν τοῦ σκεύους τούτου πρὸς εἰσαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως εἰς τὸ δικαστήριον· οὕτω δὲ καθοδηγούμεθα εἰς ἀποδοχὴν ὁμοίας νομίμου ἀνάγκης καὶ ἐπὶ *δημοσίας εὐθύνης*, καίτοι σιωπᾷ μὲν περὶ τούτου τὸ κείμενον, οὐδαμοῦ λέγον ὅτι τὸ λελευκωμένον πινάκιον, ἐφ' οὗ ἐγράφετο αὕτη, ἐνεβάλλετο εἰς ἐχῖνον, ἀδύνατος δ' ἦτο εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοιαύτη ἐμβολὴ καὶ κατάκλεισις εἰς σκεῦος σφραγιζόμενον, ἀδυνάτου τοιουτοτρόπως καθισταμένης εἰς τὸν λαβόντα τὸ πινάκιον εὔθυνον τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ὁριζομένης ἀνακρίσεως τῶν ἐν τῇ γραφῇ. Διότι ἐξ αὐτοῦ τοῦ τεχνικοῦ ὅρου περὶ «*ἐμβολῆς εὐθύνης*», περὶ «*ἐμβαλομένου εὔθυναν*» κατάδηλον γίνεται, ὅτι καὶ ἐν τῇ διὰ παραδόσεως λελευκωμένου πινακίου κινουμένῃ δίκῃ, εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ εὐθύνου ἀνάκρισιν καὶ κατάγνωσιν,—τουτέστι τὴν παραπεμπτικὴν εἰς τοὺς δικαστὰς κρίσιν,—ἤρχετο ἡ ὥρα ἀναγκαίας, κατὰ τὰ γενικώτερον κρατοῦντα, χρήσεως τῶν ἐχίνων, εἰς οὓς *τότε* ἐνεβάλ-

[1] Πρβ. **Σουΐδαν** ἐν λέξεσιν **ἐχῖνοι**: «εἰς οὓς καθιᾶσιν οἱ διαιτηταὶ τὰ γραμματεῖα τῶν μαρτυριῶν κλπ», καὶ **Ἁρποκρ.** ἐν ἰ' ἀνωτέρω.

[2]) Τὸ κείμενον ἐνταῦθα ἔχει ὧδε· «ἂν δ' ἕτερος ἐφιῇ τῶν ἀντιδίκων εἰς τὸ δικαστήριον, ἐμβαλόντες τὰς μαρτυρίας καὶ τὰς προκλήσεις καὶ τοὺς νόμους εἰς ἐχίνους, χωρὶς μὲν τὰς τοῦ διωκόντος, χωρὶς δὲ τὰς τοῦ φεύγοντος, καὶ τούτους» (τοὺς ἐχίνους δηλαδή) «***κατασημηνάμενοι***. ***καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ διαιτητοῦ γεγραμμένην ἐν γραμματείῳ προσαρτήσαντες***, παραδιδόασι τοῖς δ' τοῖς τὴν φυλὴν τοῦ φεύγοντος δικάζουσιν».—Καίτοι καὶ ἐν τούτῳ τῷ μέρει καὶ ἐν τῷ ἐπακολούθῳ μέρει τοῦ κειμένου μετὰ τὰς λέξεις ***μαρτυρίας—προκλήσεις—νόμους*** ἡ συνέχεια τοῦ λόγου γίνεται εἰς τὸ θηλυκὸν («***τὰς*** τοῦ διώκοντος—***τὰς*** τοῦ φεύγοντος—***ταῖς*** παρὰ τοῦ διαιτητοῦ —***ταῖς*** εἰς τοὺς ἐχίνους ἐμβεβλημέναις») τὸ νόημα προδήλως περιλαμβάνει καὶ τοὺς νόμους.

λοντο αὐτό τε τὸ λελευκωμένον πινάκιον [1]) καὶ αἱ μαρτυρίαι καὶ αἱ προκλήσεις καὶ ὅ τι ἄλλο νόμιμον, μετὰ δὲ τὴν σφράγισιν τῶν σκευῶν προσηρτᾶτο αὐτοῖς τὸ γραμματεῖον τὸ περιλαμβάνον τὴν κατάγνωσιν τοῦ *εὐθύνου*, ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ ἐφέσεως τῆς κρίσεως τοῦ *διαιτητοῦ* ἡ ἐν γραμματείῳ περιεχομένη γνῶσις τούτου [2]).

Ὅτι δέ, κατὰ ταῦτα, τῆς εὐθύνης πάντοτε ἐγγράφως ἐμβαλλομένης, ἔγγραφος ἦν καὶ ἡ κατάγνωσις τοῦ εὐθύνου, πρός τε τῷ ὀρθῷ καὶ τῇ γνώσει τῶν ἐπὶ ἄλλων παραπλησίων διαδικασιῶν γιγνομένων, ἐκ περισσοῦ διδάσκει αὐτὸς ὁ ἐν τῷ ὑπ᾽ ἐξέτασιν κειμένῳ ὅρος «ἀναγράφει», οὗ τινος ἐγένετο χρῆσις ἐπὶ παραδόσεως τοῦ πινακίου «*δημοσίας εὐθύνης*» εἰς τοὺς θεσμοθέτας. Οὐδὲ σημαίνει τι τὸ διάφορον ὅτι ἐπὶ «*ἰδίας εὐθύνης*» εὕρηται μόνον τὸ ῥῆμα «*παραδίδωσι*». Ἐπί τε *ἰδίων* καὶ ἐπὶ *δημοσίων* «ἐγκλημάτων» ἐνταῦθα ὁμοία ἐγίνετο ἡ προδικασία ἡ ἀπολήγουσα εἰς ***ἀναγραφὴν*** ἢ ***παράδοσιν*** τουτέστιν *ἔγγραφον παραπομπὴν* τῆς τε δημοσίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς εὐθύνης εἰς τοὺς κατὰ τὴν νόμιμον διάκρισιν ἁρμοδίους δικαστάς [3]).

[1]) Τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ *Ἁρποκρατίωνος* ἐν λ. *διαιτηταί*: «εἰ δὲ μὴ, τὰ *ἐγκλήματα* καὶ τὰς προκλήσεις καὶ τὰς μαρτυρίας, ἔτι δὲ καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰς *ἄλλας* ***πίστεις*** ἑκατέρων» (ἴδε καὶ ἐν λ. *ἀντιγραφή*) «ἐμβαλόντες εἰς καδίσκους καὶ σημηνάμενοι **παρεδίδοσαν** τοῖς ***εἰσαγωγεῦσι τῶν δικῶν*** » (ὅ ἐστιν ἐνταῦθα τοῖς δ᾽ τοῖς τὴν φυλὴν δικάζουσιν—οὐχὶ τοῖς ἐν κεφ. ΝΒ΄ Ἀθ. Πολιτείας μνημονευομένοις εἰδικοῖς εἰσαγωγεῦσιν ἐμμήνων δικῶν). «Λέγει δὲ περὶ αὐτῶν» (δηλ. τῶν διαιτητῶν) «ὁ **Ἀριστοτέλης** ἐν **Ἀθηναίων Πολιτείᾳ**».—Παρὰ τῷ αὐτῷ γραμματικῷ ἐν λ. *πινάκιον* **μαρτυρεῖται** καὶ ὅτι τὰ ***ἐγκλήματα*** ἐνεγράφοντο ἐν *πινακίῳ*,—αὐτῷ τῷ «λελευκωμένῳ» τοῦ ἡμετέρου κειμένου. Τὸ δ᾽ ὅτι οὕτω πιστοῦναι ἡ ἔγκλεισις τοῦ πινακίου εἰς καδίσκον ἢ ἐχῖνον δεικνύει τὸ πινάκιον μικρὸν καὶ οὕτω χωροῦν εἰς τοῦ σκεύους τὸ ἄνοιγμα. Ἐκυριολέκτει ἄρα ὁ Δημοσθένης, ὅτε ἐν τῷ «*περὶ χερρονήσου*» εἰκονικῶς ἔλεγε: «μικρόν, ὦ Ἀθηναῖοι, ***μικρὸν πινάκιον*** πάντα *τὰ ἐγκλήματα*». Σημειωτέον δ᾽ ἐνταῦθα καὶ τοῦτο· ὅτι ταύτῃ τῇ λέξει τῶν ῥητόρων «*ἐγκλήματα*» σταθερῶς χρῆται ὁ γραμματικὸς οὗτος παρ᾽ ᾧ ἔπιθι καὶ τὰς λ. «*γραφὴ*» καὶ «***βουλεύσεις***».

[2]) Τοιουτοτρόπως, ἐπὶ ***ἰδίας εὐθύνης*** συνέβαινεν ἐνίοτε διπλῆ ἐμβολὴ εἰς ἐχῖνον· πρῶτον κατὰ τὴν παραπομπὴν τοῖς κατὰ δήμους δικασταῖς, καὶ ἔπειτα πρὸς εἰσαγωγὴν τῆς ἐφέσεως εἰς τὸ δικαστήριον.

[3]) ***Ἀναγραφὴν*** μὴ κατασημαινομένην ἐν ἐχίνῳ, ***φανεράν***.—Ἔπιθι Ἡσυχίου λ. «***ἀνάγραπτον***» φανερῶς γεγραμμένον—***Φωτίου Λεξικὸν*** καὶ ***Σουΐδαν*** ἐν τῇ αὐτῇ λέξει. Ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ δημοσιότητος καὶ τὸ παρὰ ***Πολυδεύκει*** Ι 126 «***ἀναγέγραπται***» καὶ παρ᾽ αὐτῷ τῷ **Ἀριστοτέλει**, ***Ἀθ. Πολ.*** κεφ. ΜΖ΄ καὶ ἀλλαχοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ προσαρτωμένην, ὡς ἀνωτέρω (σ. . σημ. 1) εἴδομεν εἰδικῶς [illegible]μενον περὶ τῆς γνώσεως τοῦ διαιτητοῦ.

Αὐτὴ δ' ἡ οὕτω δι' ἀναγραφῆς ἐν γραμματείῳ παραπεμπομένη εἰς τοὺς δικαστὰς ἔγκλησις εἶχε χαρακτῆρα δίκης, ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν πολυωνύμων γραφῶν τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου, ὑπὸ τὸ ἀπόλυτον ὄνομα *εὔθυνα* ἐν ὀρθῇ πτώσει ἰδιορρύθμως ἐκφερομένη[1]. Τοιαύτην δ' οὖσαν οὐδὲν ἐκώλυε νὰ εἴπῃ τις αὐτὴν καὶ «*ἀναγραφὴν*».

Γράφεσθαι καὶ *ἀπογράφεσθαι* γενικῶς εἰπεῖν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κειμένων δείκνυται ἐν τῇ δικανικῇ γλώσσῃ τὸ αὐτό[2]. Ἰδίᾳ δὲ τοῦτο λαμπρῶς δι' ὅλου τοῦ λόγου καταφαίνεται παρ' Ἀντιφῶντι ἐν τῷ «*περὶ τοῦ χορευτοῦ*», ἔνθα καὶ αὐτὸς τοῦ νόμου ὁ ὁρισμὸς μνημονεύεται:[3]) «ἐπειδάν τις *ἀπογραφῇ φόνου δίκην*, εἴργεσθαι τῶν νομίμων» ἀλλὰ καὶ ἀλλεπάλληλος (ἀπὸ τῆς 35ης παραγράφου μέχρι τῆς § 47) γίνεται ἡ χρῆσις τοῦ μέσου ῥήματος *ἀπογράφεσθαι*», οἷον ὧδε· «*ἀπογράφεσθαί με* εὐθὺς τῇ ὑστεραίᾳ ὅτε ὁ παῖς ἐθάπτετο» (37)—«καὶ τὸν χρόνον ἐπέδειξεν (ὁ βασιλεὺς) ὅτι οὐκ ἐγχωροίη *ἀπογράψασθαι* καὶ τὰς κλήσεις καλεῖσθαι ὅσας ἔδει» (38)— «ἥν τινα οὖν (φόνου δίκην) μήτε εἰσάγειν μήτε παραδοῦναι ἐξῆν αὐτῷ, *οἵ δ' ἀπογράφεσθαι* ἠξίου[ν][4]) παρὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους» (42)—«ἐν αἷς (ἡμέραις) ἐξὸν αὐτοῖς *ἀπογράψασθαι* οὐκ

[1]). Πολυδ. Η' 40—45: «*γραφαὶ* δὲ φόνου... πυρκαϊᾶς... *δοκιμασία*, ***εὔθυνα***, *προβολή, φάσις, ἔνδειξις, ἀπαγωγή, ἐφηγεῖσθαι, ἀνδρολήψιον, εἰσαγγελία*... *Εὔθυνα* δὲ κατὰ τῶν ἀρξάντων ἢ πρεσβευσάντων *ἣν μὲν περὶ χρημάτων πρὸς τοὺς Εὐθύνους* ***καὶ λογιστάς***, ἣν δὲ περὶ ἀδικημάτων πρὸς τοὺς δικαστάς» (?).—Πρβ. αὐτόθι, 21: «εἰς δὲ τὴν δίκην καὶ τιμωρίαν ῥητέον δίκη, τιμωρία ... ἐπιβολή, *εὔθυνα* κλπ.»

[2]) Ἀλλ' ἴδε καὶ ἐν ἄλλῃ ἐννοίᾳ τὸ μέσον τοῦτο ῥῆμα ἐν *Ἀθ. Πολιτείας* ΛΓ' (XXXIX) 5 καὶ παρὰ *Λυσίᾳ* ἐν ***δήμου καταλύσεως ἀπολογίᾳ*** 9.—Παρὰ τῷ αὐτῷ ῥήτορι, ἐν τῷ ***περὶ σηκοῦ***, 2 «***ἀπεγράφην*** ἐλαίαν ἐκ τῆς γῆς ἀφανίζειν» ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ κατωτέρω (29): «***ἀπογράψαι με*** μορίαν ἀφανίζειν» ἀντὶ τοῦ ἄλλως ὀρθοῦ «***ἀπογραψάσθαί με***».—Ἔρχεται δ' ἐνταῦθα ἐπίκαιρος ἡ ἀνακοίνωσις διορθώσεως τοῦ παρὰ Πλουτάρχῳ (Βίοι Ι' ῥητόρων 843 τ. V. ἐκδ. Ν. Βερναρδάκη) νοσοῦντος χωρίου· «*ὁ δ'* ***εὐθύνας*** Ἀριστογείτονα καὶ Λεωκράτην καὶ Αὐτόλυκον δειλίας» ὧδε· [*ἐγράψατ*]*ο* δ' ***εὐθύν(η)ς*** Ἀριστογείτονα, καὶ Λεωκράτην καὶ Αὐτόλυκον ***δειλίας***». Οὕτως εἰς συνέχισιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἡγουμένων (ἐν D): «εἶπε δὲ καὶ περὶ ἱερῶν πολλάκις, γραψάμενος Αὐτόλυκον κλπ... ***ἔκρινε*** δὲ καὶ Δίφιλον..... ἐγράψατο δ' ***εὐθύνης*** Ἀριστογείτονα κλπ».

[3]). Ἐν ἀρχῇ τῆς § 36, ἔνθα λέγεται «*ὁ γὰρ νόμος οὕτως* ἐπεῖχεν κλπ». ὡς ἄνω.

[4]) Οὕτως ***οἵ δ'*** ἀντὶ τοῦ κειμένου ***οὐδ'*** καὶ «*ἠξίου[ν]*» ἀντὶ τοῦ κειμένου «***ἠξίου***», ὡς δείκνυται ὑπὸ τῶν ἡγουμένων δύο «μήτε», καὶ αὐτὴ δ' ἡ ἔννοια τοῦ λόγου ὑπαγορεύει· πρόσθες καὶ τὰ ἐν § 46: «οὐκ ἠξίουν ἀπογράφεσθαι». Ἀλλὰ καὶ ἐν § 12 ἀντὶ τῶν ἐν ἀρχῇ «ἐπειδὴ ἀπεγράψατο» γράφε: ἀπεγράψα[ν]το.

ἀπεγράψαντο (44-45).—Οὕτω καὶ παρ' Ἰσαίῳ (4-28): «εἰς τὴν βουλὴν *ἀπογραφείς*».—Καὶ παρὰ Δημοσθένει κατ' Εὐέργου (28-31): «οὐδ' *ἀπεγράψατο* διαδικασίαν πρὸς οὐδένα—οὐκ *ἀπεγράψατο* διαδικασίαν πρὸς αὐτόν.

Ἐν ἄλλοις λόγοις ἐν τῇ δικανικῇ γλώσσῃ «*ἀπογραφή*» γενικῶς σημαίνει *μήνυσιν, ἔγκλησιν, δίκην,* οἵαν καὶ τὸ ὑπ' ἐξέτασιν κείμενον δεικνύει τὴν «εὔθυναν» τήν τε δημοσίαν καὶ τὴν ἰδίαν [1]).

Ἀλλ' εἰς τὴν αὐτὴν λέξιν ἐν τῇ δικαστικῇ γλώσσῃ ἀπονέμεται καὶ δευτέρα ἔννοια δικαστικῆς πράξεως ἢ δίκης. Καὶ ἐκ τούτου ἡ ἐν τῷ ἑπομένῳ χωρίῳ τοῦ *Ἁρποκρατίωνος* ἀπορία: [2]) «ὅταν τις λέγῃ τινὰ ἔχειν τι τῶν τῆς πόλεως, *ἀπογραφὴν ποιεῖται ὁ ἐναγόμενος δηλῶν πόθεν ἔχει τὰ χρήματα καὶ πόσα ταῦτα εἴη. Μήποτε δὲ καὶ εἶδός τι δίκης ἐστὶν ἡ ἀπογραφή.* Εἰ γὰρ ἀρνοῖτό τις μὴ ἔχειν, *ἀπογραφῆς ἐκρίνετο ὡς οὐκ ὀρθῶς γεγενημένης τῆς ἀπογραφῆς*». Ἐνταῦθα τὸ ὄνομα ὡς ὄνομα δίκης εἰδικῆς προφανῶς παρελήφθη οὐχὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ δικανικῇ λέξει «*ἀπογραφή*» γενικῆς ἐννοίας *γραφῆς*, ἤτοι ἐγκλήσεως, μηνύσεως, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως εἰς ἣν ἐπὶ καταγγελίᾳ ἠναγκάζετο κατὰ νόμον ὁ ἐπὶ κατοχῇ δημοσίων χρημάτων ἐγκαλούμενος, ὅστις *ἐποιεῖτο ἀπογραφὴν τῶν εἰς χεῖρας αὐτοῦ, «δηλῶν πόθεν ἔχει τὰ χρήματα καὶ πόσα ταῦτα εἴη». Ἀπογραφῆς δ' ἐκρίνετο* ὁ ἐναγόμενος ἂν ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὑποβληθεῖσα ἀπογραφὴ ἀπεδεικνύετο μὴ ὀρθή.

Παραπλησίως δὲ κατὰ τὰ ἄλλα εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα «εὐθύνα» δίκῃ, [3]) μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι εἰς ταύτην μὲν ἀφετηρία ἐτίθετο ἡ ὑπὸ τοῦ δημοσίαν ἀρχὴν ἄρξαντος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξοδον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ***κατάθεσις ἀπολογισμοῦ***, ἐν ᾧ ἐν ἐκείνῃ τῇ (ἀπογραφῇ) ὁ ἁπλοῦς πολίτης, ὁ μὴ ἄρξας καὶ διὰ

[1]) *Ἡσύχιος* ἐν λ. «*ἀπογραφή* . τ γινομένη μήνυσις». Ἄλλο πρᾶγμα ἡ δημευομένων ***ἀπογραφὴ*** Ἀθ. Πολ. ΜΓ 4. ΜΖ' 3. ΝΒ' 1 Πολυδ. Η' 95. Λυσίου περὶ δημ. ἀδικ. 4, ὑπὲρ του στρατιώτου 9. κατα Φιλοκράτους ἐπίλογος, 1, καὶ ἐν γένει αἱ ἀπογραφαὶ κτημάτων κινητῶν ἢ ἀκινήτων (inventaires).

[2]). Ἐν λ. «*ἀπογραφή*». Πρβ. καὶ τα ἐν λ. «ἀπόφασις». Παραδόξως ὁ Γ. Γίλβερτ ἐν τῷ ἄνω μνημονευθέντι συγγράμματι μόνον της τοιαύτης ἀπογραφῆς μνείαν ποιεῖται (σ. 319, 356, 516), ἐν σελίδι δὲ 443 και της των ***φορτίων ἀπογραφῆς.***

[3]). Ἀλλ' ἴσως καὶ ἐν τῇ καλουμένῃ ***ἀγραφίου*** γραφῇ «κατὰ τῶν ὀφειλόντων μὲν τῷ δημοσίῳ καὶ διὰ τοῦτο ἐγγραφέντων, εἶτα πρὶν ἐκτίσαι ἐξαλειφθέντων». ***Ἁρποκρ.*** ἐν τῇ λέξει. Πρβ. *Ἀριστ. Ἀθ. Πολιτείας* κεφ. ΝΘ' [LIX].

τοῦτο μὴ ὀφείλων τοιαύτην δόσιν εὐθυνῶν, ἂν ὑπενοεῖτο κατέχων ἄλλως δημόσιόν τι χρῆμα, δι' ἐγκλήσεως ἐξηναγκάζετο εἰς *κατάθεσιν ἀπογραφῆς*, οἱονεί τινος ᾐτιολογημένου ἀπολογισμοῦ τῆς κατεχομένης οὐσίας. Ἐπὶ δὲ τῇ τοιαύτῃ ἀπογραφῇ, ἂν μὴ εἶχεν ὀρθῶς, τουτέστιν ἂν ἐξηλέγχετο διὰ τὸ ζητούμενον οὐχὶ ἀκριβής, ὁ ποιησάμενος αὐτὴν *ἐκρίνετο ἀπογραφῆς*, κατὰ τὰ ὑπὸ Ἁρποκρατίωνος λεγόμενα, ὃν τρόπον καὶ ὁ μετὰ τὸ ἄρξαι δεδωκὼς εὐθύνας ἢ ἀπολογισμόν, ἐπὶ τῇ δι' ἐγκλήσεως καταγγελίᾳ αὐτοῦ, ἂν ἀπεδεικνύοντο οὐχ ὀρθῶς ἔχουσαι *ἐκρίνετο εὐθύνης*.

Ἀλλ' ἂν ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἐπὶ εἰδικῶν τινων περιστάσεων προετιμᾶτο ἐν τῇ δικονομικῇ συνηθείᾳ, ὡς ἀποχρωστικὴ διακεκριμένης ἐννοίας ἡ εἰς χαρακτηρισμὸν ὡρισμένης δίκης χρῆσις τῆς λέξεως «ἀπογραφή», τοῦτο οὐδὲν ἰσχύει εἰς κατάλυσιν τῆς ἐν τῇ λέξει ἀρχικῶς ἐκδεδηλωμένης γενικωτέρας δικονομικῆς ἐννοίας, τῆς ἐχούσης αὐτὴν ταὐτόσημον τῇ *γραφῇ* [1].

Κατὰ ταῦτα ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα «εὔθυνα» *γραφὴ* πρόδηλον ὅτι ἀδιακρίτως ἐκαλεῖτο καὶ *ἀπογραφή*, ὁ δὲ *γραφόμενος* αὐτὴν καὶ *ἀπογραφόμενος*. Ἴσως δ' ἕνεκα τῆς ἀνωτέρω ὑποδειχθείσης οὐσιαστικῆς ὁμοιότητος, κατὰ τὰ εἴδη τῶν θεμάτων, εὐθύνης καὶ ἀπογραφῆς, δυναταί τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι ἐν τῇ συνηθείᾳ κατὰ προτίμησιν ἐκράτησεν ἐνταῦθα ἡ χρῆσις τοῦ ἐμπροθέτου ὀνόματος «*ἀπογραφή*».

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἐπειδὴ σκοπὸς δι' ὃν συνήδρευον παρὰ τοὺς ἐπωνύμους οἱ εὔθυνοι μετὰ τῶν Παρέδρων ἦτο, κατὰ τὰ σαφῶς ἐν τῷ ἀριστοτελείῳ κειμένῳ μεμαρτυρημένα, ἡ εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ ἐγκαλοῦντος

[1] Ἔπιθι καὶ τὰ δύο ἑπόμενα χωρία: α' «πρὸς τοὺς θεσμοθέτας *γραφὰς γραφόμενος*, πρὸς τοὺς συνδίκους **ἀπογραφὰς ἀπογράφων**». (*Λυσίας ἐν τῷ κατὰ Δεξίππου εἰ γνήσιος*, παρ' Ἁρποκρατίωνι ἐν λ. **σύνδικοι**)· καὶ β' «περὶ δὲ συκοφαντίας οὕτος· ἢ δίκας ἰδίας συκοφαντῶν ἐδικάζετο ἢ *γραφὰς ὅσας ἐγράφετο* ἢ **ἀπογραφὰς ἀπέγραφεν** (Λυσίας κατ' Ἀγοράτου, 130). Τούτων τῶν χωρίων τοῦ δευτέρου ἀντιπαρατιθεμένου εἰς τὸ ἄλλο παρὰ τῷ ἐκδότῃ τοῦ Ἁρποκρατίωνος G. Dindorfius ἐν ταῖς annotationes interpretum (Τ. Β' σ. 432) εὕρηνται τὰ ὀρθὰ ταῦτα: ex tota oratione ἀπογράφειν dicit de delatore qui nomen alicuius defert. Ἀλλ' ἄλλο τὸ *ἀπογράφειν* τὸ ἐνταῦθα καὶ ἄλλο τὸ *ἀπογράφεσθαι* τὸ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ γράφεσθαι. Ἐν τούτοις ἴδε τὰ τοῦ Σουΐδα περὶ ἀπογραφῆς μετάλλου (*Συναγωγὴ Ἀττικῶν νόμων* I. B. Telfy. 1898 ἀρ. 862 καὶ 1110).

παράδοσις τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «εὔθυνα» ἐγκλήσεως, [2]) εἰς τοῦτο τὸ ἔργον ἐπάναγκες, κατὰ τὰ προηγούμενα, ν᾽ ἀναφέρηται ἡ λέξις, ἧς τὸ πρῶτον μόνον καὶ τὰ τελευταῖα τρία γράμματα διέσωσε τὸ χειρόγραφον τῆς *᾽Αθηναίων Πολιτείας*.

Εὐτυχῶς δὲ τὰ δύο ταῦτα ἄκρα παρέχουσιν ἑαυτὰ εὐσυνάρμοστα δι᾽ ἀναπληρώσεως τοῦ ἐλλείποντος μέσου εἰς ἀπόδοσιν τοῦ καταλλήλου εἰς τὸ ζητούμενον πρᾶγμα ὀνόματος· διότι ἡ μεταξὺ τοῦ ἀρχικοῦ Α καὶ τῶν τελικῶν ΑΙC παρχδολὴ τῶν ἓξ ἑπομένων γραμμάτων ΠΟΓΡΑΦ δίδωσιν ἡμῖν ἐν δοτικῇ πτώσει τὴν λέξιν *«ἀπογραφαῖς»*, αὐτὸ δὴ τὸ ὑπὸ τῆς σειρᾶς τοῦ λόγου κατ᾽ ἔννοιαν ὑπαγορευόμενον.

Καὶ εἰς μὲν τοῦ Π τὴν εἰσαγωγὴν βοηθὸς ἔρχεται καὶ ἡ ὑπὸ Blass διάγνωσις καθέτου γραμμῆς μετὰ τὸ Α. Εἰς δὲ παραδοχὴν Φ πρὸ τοῦ τελικοῦ ΑΙC ἀντιμάχονται μὲν οἱ ἀνωτέρω σημειωθέντες λόγοι αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἀσθενῶς· διότι ἐκεῖ ὅπου ἄλλος μὲν βλέπει Ρ (καὶ σημειωτέον ὅτι τῷ Ρ προσομοιάζει τὸ Φ) ἄλλος δὲ Λ ἢ C καὶ αὐτὸς ὁ λεπτολόγος ἐκδότης «μᾶλλον (potius) Κ ἢ Χ ἢ Λ» ὁμολογητέον ὅτι μικρὰ εἶναι ἡ ἀξία τῆς ἐκ τοιούτων ὀπτικῶν δισταγμῶν ἀντιρρήσεως.

Ἔχει δὲ καὶ κατὰ σύνταξιν καλῶς ἡ λέξις ἡ κατ᾽ ἔννοιαν εὐαρμοστοῦσα ἐν τῇ φράσει: «οἷς ἀναγκαῖον ἦν *καθῆσθαι ταῖς ἀ[πογραφ]αῖς*.» —ἐπὶ ταῖς ἀπογραφαῖς—πρὸς τὰς ἀπογραφάς—περὶ ἢ ὑπὲρ τῶν ἀπογραφῶν.—ὡς ἀποδεικνύουσιν οἱ γνωστοὶ τρόποι καθ᾽ οὓς οἱ ἀρχαῖοι, μάλιστα δ᾽ οἱ ῥήτορες, ποιοῦνται συνήθως χρῆσιν τοῦ ῥήματος *καθῆσθαι* καὶ τῶν ὁμοίων *ἐκκλησιάζειν*, *ἐδωλιάζειν* κλπ. ἐπὶ ἔργου δικαστικοῦ ἢ βουλευτικοῦ. «Οὐκ *ἐπὶ τούτῳ κάθηται* ὁ δικαστὴς» *(Πλάτωνος, ἀπολογία 35c)*·—τοὺς «*ὑπὲρ τῶν νόμων καθημένους*»—καὶ πάλιν «τοῖς δὲ βουλευταῖς *περὶ τούτων καθημένοις*

[2]) Diese hatten ein jeder mit seiner ? Πάρεδροι an den drei der εὔθυνα folgenden tagen bei der Statue des Epouymos seiner Phylen zuweilen um Klagen (*γραφαὶ περὶ εὐθυνῶν*) *anzunehmen*. κατὰ Börner, ἐν Paulys' Wissowa Real Encyclopädie λ. Εὔθυνα. Ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις στίχοις τα πραγματα ἀκριβῶς εἰκονίζονται ὡς εἰ ὑπῆρχεν ἤδη παρεμβεβλημένη ἡ κατωτέρω προτεινομένη λέξι. Ἀλλα σημειωτεον τὸ ἀκριβόλεκτον τῆς λέξεως *εὔθυνα* ἐν ᾗ θέσει ἀφετηρίας τῆς τριημέρου προθεσμίας εἶναι τεθειμένη, ἀντὶ του ἐν τῷ κειμένῳ: «*ἀφ᾽ ἧς ἔδωκε τὰς εὐθύνας*». Ἡ *εὔθυνα* ἐκινεῖτο *κατὰ τῶν δεδωκότων τὰς εὐθύνας*.

καὶ σκοπουμένοις (*Δημοσθένους· κατὰ Θεοκρίνου*, 19 [1329], *κατὰ Μειδίου*, 16 [552]· — «*περὶ ἀπαλλαγῆς τοῦ πολέμου . . . ἐκκλησιάζειν*» (*Θουκυδ.* 7. 2) — «*ὅταν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκκλησιάζητε*» [*Ἰσοκράτους*, 8. 13] [1]).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ πρώτου κενοῦ.

Ἀλλ' ὅπως τὸ κείμενον ἀποκατασταθῇ εἰς τὸ πλῆρες ὑπολείπεται καὶ ἡ ἀναθεώρησις τῶν ἐν στίχοις 16-19 τῆς 76ης σελίδος: «ὁ δὲ λαβὼν τοῦτο καὶ ἀνακρίνας, ἐὰν μὲν καταγνῷ παραδίδωσιν τὰ μὲν ἴδια τοῖς *δικασταῖς τοῖς κατὰ δήμ ους τοῖς*] *τὴν φυλὴν ταύτην εἰσάγουσιν*, τὰ δὲ δημόσια τοῖς *θεσμοθέτα*[*ις . . ἀ*]*ναγράφει*».

Καὶ τοῦ μὲν ἐν τέλει κενοῦ [1]) φρονοῦμεν ὅτι πολὺ ἔχει τὸ πιθανὸν ἡ διὰ παρεμβολῆς ἐπιρρήματος δηλωτικοῦ τῆς ἀμέσου πρὸς τοὺς θεσμοθέτας εἰσαγωγῆς τῆς δημοσίας εὐθύνης συμπλήρωσις οὕτως «τὰ δὲ δημόσια τοῖς θεσμοθέταις [*εὐθὺ*, ἢ *εὐθὺς*] ἀναγράφει» διότι ἐν τούτῳ δείκνυται ἡ ἀληθῶς μεταξὺ ἰδιωτικῆς καὶ δημοσίας εὐθύνης ὑπάρχουσα διαφορά. Ἀμφότεραι μέν, μέχρι τέλους ἐξακολουθουμένης τῆς διαδικασίας, ἀπολήγουσιν εἰς τὰς αὐτὰς χεῖρας, τὰς τῶν θεσμοθετῶν· ἀλλ' ἡ μὲν δημοσία εὐθέως, παραχρῆμα, παρευθύς, ἡ δὲ ἰδία [2]) μόνον μετὰ παραπομπὴν εἰς τοὺς διαιτητὰς καὶ ἀπόπειραν διαλύσεως καὶ κρίσιν τῶν διαιτητῶν ἐκκληθεῖσαν, ὡς θέλομεν ἴδει περαιτέρω.

Περὶ δὲ τῶν εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ἐν στίχῳ 18ῳ κενοῦ παραδεδεμένων παρατηροῦμεν, ὅτι, πρὸ τῆς β' ἐκδόσεως Blass, πάντες ἐν τῷ μέρει τούτῳ μετὰ τὰς λέξεις «*κατὰ δήμους*» κατεχώριζον τὴν ἀναφορικὴν ἀντωνυμίαν «*οἵ*» συμπληροῦσαν τὴν περίοδον οὕτω· «*τοῖς δικασταῖς τοῖς κατὰ δήμ*[*ους οἵ*] *τὴν φυλὴν ταύτην εἰσά-*

[1]) Περὶ τῶν λέξεων καθίσαι, ***συγκαθέζεσθαι, συγκαθίσαι***, *ἐδωλιάσαι*, ***συνεδρεῖσθαι καθῆσθαι*** ἴδε ***Ἁρποκρατίωνα; Σουΐδαν*** (ἐδωλιάσαι, συνεδρεῖσθαι), (*Ἐτυμολογικὸν Μέγα*, (συγκαθέζεσθαι) ***Πολυδεύκους*** Θ' 114, *Ἀριστοτέλους Ἀθ. Πολιτείαν* ΜΓ'. *Δημοσθένους* κατὰ Μνησιβούλου καὶ Εὐέργου ἐν ἀρχῇ, *Ἁρποκρ.* ἐν λ. διαιτηταί.

[1]) Ἠθέλησάν τινες νὰ πληρώσωσιν αὐτὸ προτάξει τῆς προθέσεως *σὺν* (***συναναγράφει***), ἀλλ' ἀνακολούθως τοῖς προτεταγμένοις· διὸ καὶ παρημελήθη ἡ γνώμη αὐτῶν.

[2]) Ὑπεράνω τοῦ ποσοῦ δέκα δραχμῶν· διότι τὰ μέχρι δέκα δραχμῶν αὐτοτελεῖς ἦσαν δικάζειν οἱ τετταράκοντα, κατὰ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα (ΝΓ' 1). Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐλαχίστων οὐ φροντιστέον.

γουσιν»· τινὲς δὲ καὶ μετέτρεπον διορθωτικῶς τὸ ἑπόμενον ῥῆμα εἰς «*δικάζουσιν*»· ἀλλ' ἔπειτα ἐξενίκησεν, ὡς φαίνεται, ἡ νῦν ἐν τῇ δ' ἐκδόσει εἰσηγμένη εἰς τὸ κείμενον διόρθωσις [1]).

'Αλλ' εἰς ἡμᾶς οὐδέτερον τούτων εὐαρεστεῖ. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἀντωνυμία «ταύτην» ἀναφέρεται εἰς τὴν ἰδιωτικὴν εὔθυναν τὴν παραδιδομένην τοῖς κατὰ δήμους δικασταῖς, [2]) καθὼς εὐθὺς κατωτέρω ἡ εἰς ὀρθὴν πλήρωσιν τοῦ κενοῦ τεθεῖσα ὁμοία ἀντωνυμία σαφῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν δημοσίαν εὔθυναν. Τοῦ λόγου ὄντος καὶ περὶ ἰδιωτικῆς καὶ περὶ δημοσίας εὐθύνης, ὁ συγγραφεὺς καὶ περὶ ταύτης καὶ περὶ ἐκείνης ἠθέλησε νὰ δείξῃ εἰς τίνας χεῖρας ὁ παραλαβὼν εὔθυνος παραδίδωσι καὶ ταύτην καὶ ἐκείνην, καὶ προσέτι τί πράττουσιν ἔπειτα οἱ ἀπὸ τοῦ εὐθύνου παραλαβόντες, ἐπὶ ἰδίων μὲν οἱ κατὰ δήμους δικασταί (οἱ μὴ τελικῶς δικάζοντες), ἐπὶ δημοσίων δὲ οἱ θεσμοθέται. Καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι *εἰσάγουσιν* ταύτην, ***τὴν εὔθυναν***, εἰς τοὺς δικάζοντας· ἐκεῖνοι μὲν εἰς τοὺς διαιτητάς· οὗτοι δὲ εἰς τὸ δικαστήριον.

'Αντὶ δὲ τούτων ἥ τε εἰσαχθεῖσα διόρθωσις καὶ ἡ ἄλλη, ἡ μὴ διαγράφουσα τὸ ῥῆμα «*εἰσάγουσιν*,» κατασκευάζουσι φράσιν δεικνύουσαν *εἰσαγωγὴν τῆς φυλῆς, οὐχὶ τῆς εὐθύνης*. Ἡ δὲ ὑπὸ Blass προτίμησις τῆς δοτικῆς «τοῖς» ἀντὶ τῆς ἐν ὀνομαστικῇ πληθυντικῇ ἀντωνυμίας «οἵ» οὐδὲν διάφορον κατ' ἔννοιαν φέρει, λόγον ἴσως ἔχουσα τὴν εὐφωνίαν, ἐπ' αἰτιολογίᾳ τῇ μείζονι εὐρύτητι τοῦ κενοῦ.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τοῦ κενοῦ τὸ ὑπὸ Blass μαρτυρούμενον μεῖζον μῆκος ἔρχεται ἡμῖν βοηθὸν εἰς τὴν ὧδε τῆς περιόδου συμπλήρωσιν: «παραδίδωσιν τὰ μὲν ἴδια τοῖς δικασταῖς τοῖς κατὰ δή[μους, οἵ εἰς] τὴν φυλὴν ταύτην εἰσάγουσιν».

'Ακολουθία τε καὶ ἀντιστοιχία ἐν τῇ ὅλῃ ἀφηγήσει ἔρχονται οὕτω πλήρεις: «Ὁ δὲ (εὔθυνος) λαβὼν τοῦτο (τὸ λελευκωμένον πινάκιον) καὶ ἀνακρίνας, ἐὰν μὲν καταγνῷ παραδίδωσι τὰ μὲν ἴδια τοῖς δικασταῖς τοῖς κατὰ δήμους [*οἵ εἰς*] ***τὴν φυλὴν ταύτην*** (τὴν εὔθυναν)

[1]) Ἴδε τὰς ὑπὸ τὸν 18ον καὶ τὸν 19ον στίχον ὑποσημειώσεις τοῦ ἐκδότου.

[2]) Οὐδὲν κωλύει τὸ ὅτι ἀντὶ τοῦ «τὴν μὲν ἰδίαν» ὁ συγγραφεὺς λέγει «τὰ μὲν ἴδια». Τοιαύτας ἀνωμαλίας ἔχομεν καὶ ἄλλας ὁμοίας ἐν τῇ ***'Αθηναίων Πολιτείᾳ***· ὁμοία δ' ἐξακολουθεῖ καὶ κατωτέρω ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κειμένῳ: «***τὰ δὲ δημόσια*** τοῖς θεσμοθέταις... οἱ δὲ θεσμοθέται... πάλιν εἰσάγουσιν ***[ταύτην τὴν] εὔθυναν*** εἰς τὸ δικαστήριον», τῶν ἑπομένων στηριζόντων οὕτω τὰ προηγούμενα.

εἰσάγουσιν, τὰ δὲ δημόσια τοῖς θεσμοθέταις [*εὐθὺ*] ἀναγράφει· οἱ δὲ θεσμοθέται, ἐὰν παραλάβωσι, *πάλιν εἰσάγουσιν ταύτην τὴν εὔθυναν εἰς τὸ δικαστήριον*· καὶ ὅ τι ἂν γνῶσιν οἱ δικασταί, τοῦτο κύριόν ἐστιν».

Ἐν παντὶ τὸ δικαστήριον ἔρχεται ἐπὶ τέλους κύριον· καὶ ἐπὶ δημοσίας καὶ ἐπὶ ἰδιωτικῆς εὐθύνης.

Ἐπὶ ἰδιωτικῆς. Ὁ εὔθυνος ὁ λαβὼν τὸ πινάκιον καὶ ἀνακρίνας, ἐὰν καταγνῷ παραδίδωσι τὴν ἔγκλησιν τοῖς κατὰ δήμους δικασταῖς· οὗτοι δὲ παραλαβόντες *εἰσάγουσι ταύτην* εἰς τὴν φυλήν, δηλονότι εἰς τὰς φυλάς, ἐν αἷς οἱ κατὰ τὰ ἐν κεφαλαίῳ ΝΓ΄ διαγραφόμενα ἁρμόδιοι νὰ κρίνωσι διαιτηταί· ἡ δὲ κρίσις τῶν διαιτητῶν τούτων τίθησι τέλος εἰς τὸν ἀγῶνα, «ἂν ἀμφοτέροις ἀρέσκῃ τὰ γνωσθέντα καὶ ἐμμένωσιν», ὅτε καὶ «ἔχει τέλος ἡ δίκη»· εἰ δ' ἄλλως, ἐπὶ ἐφέσει, παραδιδοῦσι τὰ τῆς ὑποθέσεως εἰς τοὺς δ΄ τοὺς τὴν φυλὴν τοῦ φεύγοντος δικάζοντας, οἵτινες «παραλαβόντες *εἰσάγουσιν εἰς τὸ δικαστήριον*» [1]).

Ἐπὶ δημοσίας. Ὁ εὔθυνος λαβὼν καὶ ἀνακρίνας, ἐὰν καταγνῷ, «ἀναγράφει» (ἐν τούτῳ καὶ ἡ παράδοσις) τὴν δημοσίαν εὔθυναν τοῖς θεσμοθέταις· οὗτοι δὲ «παραλαβόντες» [2]) εἰσάγουσι «πάλιν» (τουτέστι καὶ οὗτοι παραδίδουσι) τὴν ὑπόθεσιν εἰς τοὺς μόνους κυρίους, τὸ δικαστήριον. «Καὶ ὅ τι ἂν γνῶσιν οἱ δικασταί, τοῦτο κύριόν ἐστιν».

Οὕτως ἐπανορθουμένου τοῦ κειμένου κερδαίνομεν ἀρτίαν τὴν σύντομον περιγραφὴν τοῦ τε ἀνατεθημένου τοῖς εὐθύνοις ἔργου καὶ τῆς ὅλης προδικασίας μέχρι τῆς παραπομπῆς εἰς τοὺς κατὰ διάκρισιν δημοσίας καὶ ἰδίας εὐθύνης ἁρμοδίους δικαστάς, ἤτοι μέχρι τοῦ σημείου, ἀφ' οὗ τὰ ἄλλα κεφάλαια τῆς *Ἀθηναίων Πολιτείας* παραλαμβάνοντα τὴν τοιαύτην δημοσίαν ἢ ἰδιωτικὴν δίκην παρέχουσιν εἰς τὸν ζητοῦντα τὰ τῆς περαιτέρω διαδικασίας.

Καὶ εἰς μὲν τὴν περαιτέρω πορείαν τῆς ὑπὸ τῶν θεσμοθετῶν

[1]) «Παραδιδόασι τοῖς τὴν φυλὴν ταύτην ***δικάζουσιν***» λέγει ἐν κεφ. ΝΓ΄ ὁ συγγραφεύς, ἐπαγόμενος παραχρῆμα τάδε· «οἱ δὲ παραλαβόντες εἰσάγουσιν εἰς τὸ δικαστήριον». Ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ἐνταῦθα τὸ «***δικάζουσιν***» παρελήφθη ἐν τῇ καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν συνήθει ἐννοίᾳ: «εἰσάγουσιν εἰς ***ἐκδίκασιν***». Οὕτω καὶ ἐν ΝΒ΄ [LII] 2 περὶ τῆς εἰδικῆς ἀρχῆς τῶν ***εἰσαγωγέων*** εἶπεν ὁ συγγραφεύς· «οὗτοι μὲν οὖν ταύτας (τὰς δίκας) ***δικάζουσιν ἐμμήνους εἰσάγοντες***».

[2]) «***Ἐὰν παραλάβωσιν***» ἔχει κατὰ λέξιν τὸ κείμενον ἐνταῦθα, ἀντὶ τοῦ ἰσοδυνάμου «***παραλαβόντες***» οὗτινος ἐγένετο χρῆσις ἐν κεφ. ΝΓ΄.

παραληφθείσης *δημοσίας εὐθύνης* καθοδηγοῦσι τὰ ἐν κεφ. ΝΘ' [LIX] καὶ ΞΓ' [LXIII] καὶ ὅσα ἄλλοθεν γνώσκομεν, καθ' ἃ ἡ εὔθυνα αὕτη εἰσάγεται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῶν θεσμοθετῶν εἰς τὸ πλῆρες δικαστήριον τῶν ἑνὸς καὶ πεντακοσίων.

Τὸν δὲ τρόπον τῆς εἰς *τοὺς διαιτητὰς τοὺς τὴν φυλὴν διαιτῶντας* εἰσαγωγῆς τῶν διαιτῶν ἔχομεν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν κεφ. ΝΓ' 4 διαγεγραμμένον οὕτω· «τὸν δὲ τελευταῖον τῶν ἐπωνύμων λαδόντες *οἱ τετταράκοντα διανέμουσιν αὐτοῖς* (κατὰ φυλὰς δηλονότι) *τὰς διαίτας καὶ ἐπικληροῦσιν* (ἐξ ἁπάντων, ὡς φρονοῦμεν), *ἃς ἕκαστος διαιτήσει*· καὶ ἀναγκαῖον ἃς ἂν ἕκαστος λάχῃ διαίτας ἐκδιαιτᾶν» [1]).

Τὰ δὲ ἄλλα διδασκόμεθα ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ κεφαλαίου τούτου (1-3) ἀνατρέχοντες ἐπὶ τέλους καὶ εἰς τὸ κεφ. ΝΘ' [LIX], ἔνθα λέγεται ὅτι καὶ ἐπὶ ἰδίας δίκης τὰ δικαστήρια ταῖς ἀρχαῖς ἐπικληροῦσιν οἱ θεσμοθέται [2]).

Ὁ εἰς ἑκάστην εὔθυναν κληρούμενος διαιτητής, ἐὰν μὴ δυνηθῇ νὰ διαλύσῃ τοὺς ἀντιδίκους, «γιγνώσκει» ἤτοι ἀποφαίνεται κρίσιν· «καὶ ἂν μὲν ἀμφοτέροις ἀρέσκῃ τὰ γνωσθέντα καὶ ἐμμένωσιν, ἔχει τέλος ἡ δίκη», ὡς εἴδομεν ἤδη ἀνωτέρω, εἰ δ' ἄλλως; ἐπὶ ἐφέσει τοῦ ἑτέρου τῶν ἀντιδίκων, ἐμβάλλονται ὑπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς ἐχίνους σφραγιζομένους αἱ μαρτυρίαι, αἱ προκλήσεις καὶ οἱ νόμοι (καὶ ὅ τι ἄλλο ἀνωτέρω ἐδείχθη), προσαρτᾶται τὸ γραμματεῖον τὸ περιέχον τὴν διαιτητικὴν γνῶσιν, ἐχῖνοι δὲ καὶ ἀπόφασις παραδίδονται οὕτω πάλιν εἰς τοὺς τέσσαρας δικαστάς, οἵτινες «παραλαδόντες εἰσάγουσιν εἰς τὸ δικαστήριον» (ὑπὸ τῶν θεσμοθετῶν ἐπικληρούμενον, ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν) «τὰ μὲν ἐντὸς χιλιῶν εἰς ἕνα καὶ διακοσίους, τὰ δ' ὑπὲρ χιλίας εἰς ἕνα καὶ τετρακοσίους».

Τοιαῦτα διὰ μακροτέρων τὰ κατὰ τὴν *εὔθυναν* καὶ τὰς ἕνεκεν αὐτῆς κληρουμένας ἀρχάς, ὡς ἐν τῷ κατὰ τὰ ἄνω συμπληρωθέντι κεφαλαίῳ τῆς *Ἀθηναίων Πολιτείας* διὰ βραχυτάτων ὑπετυπώθησαν.

Ἐγράφη ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1915.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

[1]) Ὁ Ἀριστοτέλης οὐδὲν λέγει περὶ ἀριθμοῦ τῶν διαιτητῶν.

[2]) «Καὶ ἐπικληροῦσιν ταῖς ἀρχαῖς οὗτοι τὰ δικαστήρια τὰ τ' ἴδια καὶ τὰ δημόσια».

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Ἀδαμαντίου Ι. Ἀδαμαντίου. Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἐγκεκριμένη διὰ τὴν τρίτην τάξιν τοῦ Γυμνασίου καὶ τὰς ἀντιστοίχους τῶν σχολείων τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως. Ἀθῆναι. 1919.

Κατὰ τὸ 1918 ὑπέβαλον εἰς τὸν διαγωνισμὸν τῶν διδακτικῶν βιβλίων [1]) ἐγχειρίδιον «*ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας*», τὸ ὁποῖον

[1]). Οἱ νόμοι περὶ διδακτικῶν βιβλίων καὶ τὰ σχετικὰ προγράμματα ὑπέστησαν συχνὰ μεταβολὰς ῥιζικὰς κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν. Ὁ τελευταῖος νόμος (1332) περὶ διδακτικῶν βιβλίων περιέχει βεβαίως πολλὰ καλά, ἐκ τῶν ὁποίων μνημονεύομεν τὴν ἔγκρισιν ὄχι ἑνός, ὡς προηγούμενος νόμος ἐκέλευε, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ πλειόνων διδακτικῶν βιβλίων. Ἔχει ὅμως ὁ νόμος καὶ ἐλλείψεις, τῶν ὁποίων τινὰς σημειώνομεν ἐνταῦθα. 1) Ἡ κρίσις τῶν βιβλίων ἀνετέθη εἰς τὸ Ἐκπαιδ. Συμβούλιον, τὸ ὁποῖον σπανίως συμβουλεύεται καὶ ἄλλους εἰδικούς. Ἀλλ' ἔχει καιρὸν τὸ Ε. Συμβούλιον νὰ διεξάγῃ καὶ κρίσεις βιβλίων, ἐνῷ εἶναι ἀπησχολημένον μὲ τόσην ἄλλην διοικητικὴν καὶ ὀργανωτικὴν ἐργασίαν; Δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ παραμεληθοῦν ἕνεκα τούτου ἄλλαι ἐργασίαι, συντάξεις προγραμμάτων, ὁδηγίαι πρὸ τοὺς διδασκάλους κτλ.; Ἐντύπωσιν κάμνει τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὸ Πολυτεχνεῖον δὲν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ νόμου εἰς τὴν κρίσιν διδακτικῶν βιβλίων· ἀλλὰ τὰς εἰδικότητας τούτων δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ Ε. Συμβούλιον; 2) Ἡ κρίσις περὶ τῶν διδ. βιβλίων δὲν δημοσιεύεται σήμερον. Παρ' ἡμῖν ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ φαίνωνται οἱ λόγοι τῆς ἐγκρίσεως ἢ ἀπορρίψεως βιβλίου, ἵνα μὴ σχηματίζεται, ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ κύρους τοῦ Ἐκπαιδ. Συμβουλίου, ἡ γνώμη ὅτι ἀδίκως ἐνεκρίθη ἢ ἀπερρίφθη βιβλίον, ὅτι ἠσκήθη πίεσις πολιτικὴ κτλ. 3). Ὁ νόμος ͵ΓΣΑ' τοῦ 1909 ἐπρόσεχε πολὺ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν κριτῶν. Σήμερον ὁρίζεται εἷς κύριος εἰσηγητὴς καὶ εἷς δεύτερος ἐπίκουρος αὐτοῦ, τὸ δὲ λοιπὸν Ἐκπ. Συμβούλιον κηρύσσεται μὲν συνεπεύθυνον καὶ συνυπογράφει τὰς κρίσεις τῶν διδακτικῶν βιβλίων, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν δὲν εὐκαιρεῖ νὰ βλέπῃ ὅλα τὰ κρινόμενα βιβλία, ἐκτὸς ἐὰν παρακληθῇ καὶ λάβῃ ἀφορμὴν ἰδιαιτέραν 4). Τὸ πρόγραμμα «τῆς ποσότητος καὶ οἰκονομίας τῆς ὕλης τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως» τῆς 29 Αὐγούστου 1916 (διὰ τὴν τετραετίαν 1918—1922!) εἶναι γενικώτατον, ἀλλά, φαίνεται, ὅτι καὶ τοῦτο δὲν λαμβάνεται πλέον ὑπ' ὄψιν, ἀφοῦ τὸ ἐγκριθὲν ἐγχειρίδιον Ἱστορίας τοῦ κ. Ἀδαμαντίου ἀποτελεῖται ἀπὸ 22 τυπογρ. φύλλα, ἐνῷ τὸ πρόγραμμα ἐκεῖνο ὁρίζει μόνον δέκα! Ἀλλ' ἀφοῦ διεξάγονται πολυέξοδοι κρίσεις ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἐπιβάλλεται νὰ καθορισθῇ ἐκ τῶν προτέρων πρόγραμμα *ποσότητος* καὶ *ἐκλογῆς* καὶ διατάξεως τῆς διδασκομένης ὕλης, ὡς ἄλλως προβλέπει καὶ ὁ νόμος 1332 («τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον δύναται νὰ ἐκδίδῃ ὁδηγίας καὶ γενικὰς ὑποδείξεις περὶ τῆς συντάξεως τῶν διδακτικῶν βιβλίων»). Ἀφοῦ τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον ἐντὸς δύο ἐτῶν ἤλλαξε γνώμην περὶ τῆς ποσότητος τῆς ὕλης μεσαιωνικῆς ἱστορίας καὶ ἐδέχθη διπλασιασμὸν αὐτῆς (ἀπὸ

ἀπέρριψαν οἱ ὁρισθέντες ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου κριταὶ κ. κ. Δ. Λάμψας καὶ Γ. Καφάλης. Τὴν ἀπόρριψιν ἐπρότεινεν ὁ κ. Λάμψας, ἠκολούθησε δὲ μετὰ δισταγμοῦ ὁ κ. Καφάλης, ὡς γράφει ὁ ἴδιος ἐν τῇ ἐκθέσει του: «μετὰ δισταγμοῦ ἀποδέχομαι τὴν γνώμην τοῦ πρώτου εἰσηγητοῦ περὶ ἀπορρίψεως τοῦ βιβλίου. Ἀποδέχομαι δὲ ταύτην μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὁ ἄριστος κατὰ πάντα ἐπιστήμων συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου διαθέτων τὸ μέχρι Σεπτεμβρίου χρονικὸν διάδεκα εἰκοσιδύο!), πῶς θέλετε νὰ ἔχουν σαφῆ γνώμην περὶ αὐτῆς οἱ συγγραφεῖς διδακτικῶν βιβλίων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα δὲν γνωρίζουν ἀκριβῶς τὴν ἱκανότητα τῶν διδασκόντων, εὑρίσκονται δὲ συχνὰ αἰφνιδίως πρὸ ριζικῶν μεταβολῶν τοῦ προγράμματος; Ἔπειτα ἡ ποσότης ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης. Πρόγραμμα συντασσόμενον ὑπὸ τοῦ Κέντρου κατόπιν ἐπιστημονικῆς συζητήσεως θὰ ***βοηθήσῃ*** τοὺς συγγραφεῖς νὰ συντάξωσι καὶ παιδαγωγικῶς καλύτερον τὰ βιβλία των ἐκλέγοντες τὰ οὐσιωδέστερα καὶ χρησιμώτερα διδάγματα διὰ τοὺς μαθητάς. Ἀλλὰ δὲν εἶναι πάντοτε αὐτονόητα τὰ οὐσιώδη πολεμικὰ καὶ πολιτισμολογικὰ γεγονότα ἐποχῆς τινος, ἀλλ' ἐξευρίσκονται καὶ διὰ συζητήσεως ἐπιστημονικῆς. Τὸ ἐγκριθὲν βιβλίον τοῦ κ. Ἀδαμαντίου δὲν γράφει τίποτε περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Γεπιδῶν, ἐνῷ αὐτὴ εἶναι μέγα γεγονὸς διότι ηὐκόλυνε τὴν κατάβασιν τῶν Ἀβαροσλάβων εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου. Τὸ πρόγραμμα τοῦ 1916 ζητεῖ ἱστορίαν «***ἐν συνεχείᾳ***» καὶ συγχρόνως τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ, λησμονεῖ δὲ τὴν γνῶσιν τῆς ἐθνολογικῆς καταστάσεως τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, λησμονεῖ ὅτι πρέπει νὰ γνωσθῇ καλῶς ἡ πολιτιστικὴ καὶ πολεμικὴ ἱκανότης τῶν πρὸς βορρᾶν γειτόνων τῶν Ἑλλήνων, Σλάβων, Βουλγάρων (καὶ Ἀλβανῶν), οἱ ὁποῖοι ἐπίεσαν καὶ ἠπείλησαν τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ εἰς τὸ παρελθόν. Λησμονεῖ προσέτι νὰ ζητήσῃ χάρτας καὶ εἰκόνας, ἐνῷ ζητεῖ χρονολογικὸν πίνακα! Ἔπειτα ἡ ἔλλειψις προγράμματος μελετημένου ***βοηθητικοῦ*** τῶν συγγραφέων ἀφαιρεῖ τὴν ἐμπιστοσύνην, διότι δὲν γνωρίζουν οἱ συγγραφεῖς τί ἐκ τῶν ὑστέρων θὰ ἀναζητήσῃ ὁ «εἰσηγητὴς» τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου διὰ νὰ ἀπορρίψῃ ἓν βιβλίον. Ἐὰν αὔριον π. χ. ὁ εἰσηγητὴς εἶναι σοσιαλιστής, θὰ ἀπορρίψῃ τὴν Ἱστορίαν τοῦ κ. Ἀδαμαντίου, διότι αὕτη δὲν ἐκθέτει λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὸν «ἀγῶνα τῶν τάξεων», τὰς στάσεις «τοῦ δήμου» Θεσσαλονίκης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, τὴν βίαν καὶ αὐθαιρεσίαν τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας κλπ. Καὶ θὰ πράξῃ πολὺ ὀρθά, θὰ πράξῃ σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψίν του. Ὅταν λοιπὸν οἱ συγγραφεῖς δὲν γνωρίζουν τὴν ***σειρὰν τῶν οὐσιωδῶν ἀρχῶν***, τὰς ὁποίας ἀναγνωρίζει τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον, θὰ χάσουν τὴν ἐμπιστοσύνην των πρὸς αὐτό. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους δὲν δύναται τὸ Κέντρον νὰ κρίνῃ βιβλία χωρὶς νὰ ἔχῃ τὸ θάρρος νὰ καθορίσῃ ἐκ τῶν προτέρων λεπτομερῶς τὰς ἀρχάς του. Ἐὰν ὑπῆρχε πρόγραμμα προβλέπον περὶ ὅλων τῶν ἀναγκῶν τῶν βιβλίων, δὲν θὰ ἔγραφεν ὁ κ. Ἀδαμαντίου τὴν ἀτελείωτον σειρὰν περιττῶν, ἀντιφατικῶν κλπ. ***σημειώσεων***, μὲ τὰς ὁποίας παρεγέμισε τὸ βιβλίον του. Ἐφ' ὅσον δὲ κρίνονται βιβλία, πρέπει νὰ κρίνωνται συγχρόνως διὰ νὰ ἐφαρμόζωνται τὰ αὐτὰ μέτρα καὶ διὰ νὰ περιορισθῇ ἡ κλοπή. Σήμερον π. χ. εἶναι δυνατὸν ἀπὸ ἀναγνωστικὸν νεοελληνικὸν ἐγκριθὲν ἐφέτος νὰ ληφθοῦν πολλὰ κείμενα καὶ μετὰ προσθήκην ἄλλων τινῶν νὰ ὑποβληθοῦν τὸ ἑπόμενον ἔτος εἰς κρίσιν καὶ νὰ ἐγκριθοῦν. Κατ' αὐτὸν ὅμως τὸν τρόπον δὲν ἀμείβεται δεόντως ὁ κόπος τοῦ πρώτου συγγραφέως.

στημα θὰ θελήσῃ νὰ ἀναχωνεύσῃ τὸ ὑλικὸν τοῦ βιβλίου κλπ.» Τὴν ἀπόρριψιν συνυπέγραψε καὶ τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ περισσότερον, ἀφοῦ δὲν εἶχεν ἑτοίμην τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Λάμψα ὁλόκληρον, τὴν ὁποίαν ἐγὼ κατόπιν ἐπιμόνου ζητήσεως ἔλαβα μετὰ δύο μῆνας περίπου, βαθμηδὸν καὶ κατὰ δόσεις. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐκθέσεως τοῦ κ. Λάμψα μὲ ἔπεισεν ὅτι οὗτος ἔκρινεν οὐχὶ ὅπως ἔδει καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠθέλησα πλέον νὰ ὑποβάλω ἐκ νέου Ἱστορικὸν Ἐγχειρίδιον ὑπὸ τὴν κρίσιν του. Ἠκούσθη τότε, ὅτε ἀπερρίφθη ἡ Ἱστορία μου, ὅτι θὰ εἰσαχθῇ βιβλίον τοῦ κ. Ἀαδμαντίου, ὅπερ πράγματι συνέβη, μετά τινας μῆνας, ἀφοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος ἠναγκάσθη τὸ Συμβούλιον νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Ἱστορίαν μου τὴν ἐγκεκριμένην διὰ τὰ ἔτη 1914—1918, ἐνῷ τὴν νέαν τὴν ἀπορριφθεῖσαν ἐθεώρει πολὺ ἀνωτέραν ἐκείνης! Ἠθέλησα τότε κρίνων τὴν ἔκθεσιν τοῦ κ. Λάμψα καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ἀδαμαντίου νὰ δείξω τὸ ποιὸν τῆς κρίσεως τοῦ κ. εἰσηγητοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην ἐλλείψει μέσων. Μόλις σήμερον μοὶ παραχωρεῖται περιωρισμένος χῶρος εἰς τὴν «Ἀθηνᾶν» καὶ ἐπιχειρῶ νὰ γράψω ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς κρίσεως τοῦ κ. Λ. καὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ κ. Ἀδ. ἀναβάλλων λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν εἰς ἄλλοτε, ὅταν δυνηθῶ νὰ διαθέσω χῶρον περισσότερον.

Περὶ τῆς ἐκθέσεως τοῦ κ. Καψάλη παρατηρῶ μόνον δύο λέξεις, διότι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκολουθεῖ τὸν κ. Λ., περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσω ἀμέσως. Ὁ κ. Καψάλης μεταξὺ τῶν λόγων δι' οὓς ἀπορρίπτει τὴν Ἱστορίαν μου, σημειώνει καὶ τὴν ἔλλειψιν παρατηρήσεών μου περὶ *φωτισμοῦ* καὶ *καθαριότητος* τῆς μεσαιωνικῆς Κωνσταντινουπόλεως! Εἶναι ἆρά γε ταῦτα τόσον γνωστὰ εἰς τὸν κ. Κ; Τοῦ φαίνεται ὅτι ἀπαριθμῶ ἡγεμόνας «οἵτινες θὰ καταπονήσουν εἰς μάτην τὸν ἐγκέφαλον τῶν μαθητῶν»· ἀλλὰ πρῶτον διατὶ τὸ πρόγραμμα ἐζήτησεν «ἐν συνεχείᾳ» ἱστορίαν καὶ δεύτερον διατὶ δὲν τοὺς παρέλειψεν ὁ κ. Ἀδ. τοὺς ἡγεμόνας τούτους; Ἐν σ. 117 τῆς δακτυλογραφημένης Ἱστορίας μου γράφω: «τὰ γεγονότα τῶν χρόνων τούτων ἐκθέτομεν συντόμως διατρίβοντες περισσότερον εἰς τὰ οὐσιωδέστερα». Ἡ παρατήρησίς μου αὕτη ἀναφέρεται ὡς λόγος ἀπορρίψεως ὑπὸ τοῦ κ. Κ. ὅστις γράφει: «κρίσεις τινὲς τοῦ συγγραφέως (σ. 117) ἀναγράφονται ἐν διδακτικῷ βιβλίῳ. Ἡ θέσις των εἶναι ἐν

ὑπομνήματι πρὸς τοὺς κριτάς» Εἶναι πράγματι τόσον μέγα τὸ ἄτοπον ἢ ἀνευρέθη τοῦτο διότι δὲν ὑπῆρχον ἄλλα μεγαλύτερα;

Ἀλλ' ἂς ἔλθωμεν εἰς τὸν κ. Λάμψαν. Ποία τις εἶναι ἡ κρίσις αὐτοῦ, θὰ μάθῃ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν ἀκολούθων: Εἰς τὸν κ. Λάμψαν δὲν ἀρκοῦν ὅσα γράφω περὶ πολιτισμοῦ, ἤθελε πολὺ περισσότερα. Εἰς ταῦτα παρατηρῶ ὅτι τὸ πρόγραμμα τοῦ 1916, τὸ ὁποῖον τότε εἶχον ὑπ' ὄψιν, ἤθελε τὴν μεσαιωνικὴν Ἱστορίαν «μέχρι 10 τυπογραφικῶν φύλλων». Ἂν ἐγνώριζον ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ λησμονηθῇ τὸ πρόγραμμα μετὰ δύο ἔτη καὶ νὰ ἐγκριθῇ καὶ διδακτικὸν βιβλίον μέχρι 22 τυπογραφικῶν φύλλων καὶ μάλιστα μετὰ τὴν τόσην ἀκρίβειαν τοῦ χάρτου καὶ τῶν τυπωτικῶν, βεβαίως θὰ ἔγραφα καὶ περὶ πολιτισμοῦ περισσότερα καὶ ἄλλα γεγονότα θὰ ἀνέπτυσσον λεπτομερέστερον. Σημειωτέον ὅτι προηγουμένως, ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως Λάμπρου εἶχε γίνει ἀναστολὴ τῶν διαγωνισμῶν τῇ προτάσει βεβαίως αὐτοῦ τοῦ Ἐκπ. Συμβουλίου, διότι, ὡς ἐλέχθη τότε, ἕνεκα τῆς ἀκριβείας τοῦ χάρτου δὲν ἔπρεπε νὰ τυπωθῶσιν ἀκριβὰ βιβλία. Δικαίως λοιπὸν ἐσκέφθην τότε ἀγνοῶν τὰς ἐνδομύχους σκέψεις τοῦ κ. Λ. ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγκριθῶσιν ἀκριβὰ βιβλία, ὅτι ἑπομένως πρέπει νὰ περιορισθῶ «μέχρι δέκα φύλλων». Ὁ κ. Λ. θεωρεῖ οὐσιῶδες ἐλάττωμα τοῦ βιβλίου μου ὅτι πολλαὶ εἰδήσεις περὶ πολιτισμοῦ δὲν γράφονται εἰς ἴδια κεφάλαια, ἀλλ' ἐγκατασπείρονται μεταξὺ τῶν λοιπῶν γεγονότων. Καὶ ἂν τοῦτο εἶναι ἐλάττωμα, δὲν ἔπρεπε νὰ συντελέσῃ εἰς ἀπόρριψιν, ἐφ' ὅσον τὸ Ἐκπ. Συμβούλιον δὲν καθορίζει ἐκ τῶν προτέρων τοῦτο εἰς γενικὰς ὑποδείξεις.

Ἐκ τῶν 227 σελίδων τῆς δακτυλογραφημένης Ἱστορίας μου ὁ κ. Λ. εἶδε μόνον 97 καὶ ταύτας λεπτομερῶς ἐξωνύχισε. Ἀπέφυγε νὰ ἐξετάσῃ τὸ ὑπόλοιπον, οὕτω δ' ἠγνόησε κεφάλαια μετὰ περισσῆς προσοχῆς ἐπεξειργασμένα, ὅπως τὸ τελευταῖον περὶ ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μελετῶν τοῦ Schlumberger καὶ ἄλλα.

Κατὰ τὴν ἐπίκρισιν τῶν 97 σελίδων ὁ κ. Λ. κάμνει πολλὰς ἀμφιβόλου ἀξίας παρατηρήσεις περὶ φράσεων, αἱ ὁποῖαι «δὲν ἔχουν ὑγιῶς» ἢ «δὲν ἔχουν κομψῶς», ζητεῖ τὴν προσθήκην ἐπουσιωδῶν λεπτομερειῶν λησμονῶν τὸ πρόγραμμα τοῦ 1916, μεταχειρίζεται ἀνακριβείας καὶ προθύμως ἀναζητεῖ καὶ σφάλματα τῆς γραφομηχανῆς διὰ νὰ κατακρίνῃ τὸ ὑπὸ κρίσιν βιβλίον. Ὅσαι ἐκ τῶν παρα-

τηρήσεών του εἶναι ὀρθαί, (πολὺ ὀλίγαι!) ἠδύναντο νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὸ βιβλίον, διότι ἀναφέρονται εἰς ἐπουσιώδη πράγματα. Ἀναφέρω μερικὰς ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων τοῦ κ. Λ. δείγματος χάριν. Γράφει ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ μου δὲν «τονίζεται ἡ σημασία τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Γότθων ἐν τῇ διοικήσει τοῦ Κράτους, δὲν ἀναφέρεται ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου παροχὴ ἀδείας εἰς δικαστὰς τοῦ συντάσσειν τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν». Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἀναφέρονται καὶ εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ κ. Ἀδαμαντίου καὶ ὅμως τὸ ἐμὸν βιβλίον ἀπορρίπτεται, τὸ δὲ τοῦ κ. Ἀδ. ἐγκρίνεται! Εἰς τὴν Ἱστορίαν μου ἔγραψα τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ Συνεσίου: «Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ἤκμασε καὶ ἄλλος σοφὸς ἀνὴρ τῆς ἐκκλησίας ὁ φιλόπατρις Συνέσιος. Ὁ Συνέσιος ἐγεννήθη ἐν Κυρήνῃ τῆς Ἀφρικῆς, ὑπῆρξε δὲ μαθητὴς τῆς περιφήμου Ἑλληνίδος φιλοσόφου Ὑπατίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Βραδύτερον ἠσπάσθη τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐγένετο μάλισμα ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος κατ' ἐπίμονον παράκλησιν τοῦ λατρεύοντος αὐτὸν λαοῦ. Ἠγάπησε τὸ ποίμνιόν του ὡς ἀληθὴς πατὴρ καὶ παρεσκεύασεν αὐτὸ ὡς γνήσιος Ἕλλην νὰ ὑπερασπίσῃ ἐνόπλως τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Κυρηναϊκῆς κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων βαρβάρων γειτόνων κατορθώσας νὰ σώσῃ τὴν Πτολεμαΐδα». Τὰ λιτὰ καὶ σαφῆ ταῦτα δὲν ἤρεσαν εἰς τὸν κ. Λ., ὅστις γράφει ὅτι «θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ λόγος (περὶ τοῦ Συνεσίου) ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐξαιρομένης τῆς σημασίας αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης (δογματικὴ καὶ ἀπολογητική)». Ἀλλὰ πῶς τότε ἱκανοποιήθη ἀπὸ τὸν κ. Ἀδ ὅστις οὐδὲν γράφει περὶ Συνεσίου, ἀλλ' ἁπλῶς ἀναφέρει μόνον τὸ ὄνομα αὐτοῦ (σ. 34) ἐν τοῖς ἑξῆς: «Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Κυρηναϊκῆς (εἰς τὴν Ἀφρικὴν) Συνέσιος ἀγωνίζονται πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ»! Ταῦτα μόνον ἔπρεπε νὰ γραφῶσι περὶ Συνεσίου: Καὶ πῶς θὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητὴς ὅτι ὁ Συνέσιος ἠγωνίζετο πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ; Τὴν ἑξῆς περιγραφήν μου ὀνομάζει ὁ κ. Λ. *ἀσυνάρτητον*: «Ἐπὶ Τιβερίου ἐγένοντο προσέτι εἰς Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν μεγάλαι ἐπιδρομαὶ τῶν Σλάβων καὶ Ἀβάρων. Ἀφοῦ δ' ἐνίκησαν οἱ Ἄβαροι τοὺς Γήπαιδας καὶ Σλαβικούς τινας λαούς,

τοὺς Κροάτας καὶ Σκλαβηνούς, ἐδημιούργησαν μέγα κράτος ἐν τῇ σημερινῇ Οὐγγαρίᾳ καὶ Ρουμανίᾳ». Διὰ τί ταῦτα εἶναι ἀσυνάρτητα; Πρὸ τῶν ἀνωτέρω εἶχον ἐκθέσει ἐν τῇ Ἱστορίᾳ μου ὅτι οἱ Γήπαιδες ἢ Γεπίδαι εἶχον νικηθῇ ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων, τοῦτο δ' ἐβοήθησε τοὺς Ἀβάρους νὰ καταστρέψωσι τοὺς Γεπίδας. Ἡ καταστροφὴ τῶν Γεπιδῶν εἶχε μεγάλην σημασίαν, διότι ηὐκόλυνε τὴν κάθοδον τῶν Ἀβαροσλάβων εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Ἱστορία τοῦ κ. Ἀδ. ἀγνοεῖ ταῦτα, ὅπως καὶ ὁ κ. Λάμψας, ὅστις διὰ τοῦτο βεβαίως ἐχαρακτήρισε τὰ ἀνωτέρω ἀσυνάρτητα!

Ἡ ἔκφρασις «μετὰ στρατοῦ ἐπεβιβάσθη εἰς τὸν στόλον» δὲν ἔχει καλῶς κατὰ τὸν κ. Λ. Εἶναι τόσον μέγα καὶ δὲν ἐδιορθώνετο τὸ λάθος;

Ἀνακριβῶς γράφει ὁ κ. Λ. ὅτι ἐν τοῖς περὶ Ἡρακλείου «δὲν λέγεταί τι περὶ τῆς ἕνεκα τούτου (τῆς κατακτήσεως δηλ. τῆς Συρίας κλπ. ὑπὸ τῶν Ἀράβων) περιστολῆς ἐν ταῖς χώραις ταύταις τοῦ Ἑλληνισμοῦ». Ταῦτα δὲν εἶναι κἂν ἀληθῆ, διότι ἐν σ. 46 γράφω: «Διὰ τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως ὁ μὲν μακρότατος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ὁ ἀκμάσας αὐτόθι (ἐν Συρίᾳ) ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα ἐξηφανίσθη, οἱ δὲ κάτοικοι ἐλησμόνησαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ Συριακὴν γλῶσσαν καὶ ἐξέμαθον τὴν Ἀραβικήν, ἣν ὁμιλοῦσι μέχρι σήμερον, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ἠλαττώθη πλείστων κατοίκων προσελθόντων εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν»! Δὲν εἴδατε καλὰ λοιπὸν κ. Λάμψα. Εἰς τὸ ἐγκριθὲν ὅμως βιβλίον τοῦ κ. Α. δὲν λέγονται ὅσα ἐζητήσατε! Περὶ τῆς φράσεως «ἠσπάσθησαν δ' οἱ βάρβαροι Βούλγαροι τὴν γλῶσσαν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ Σλαύων» λέγει ὅτι «δὲν ἔχει κομψῶς». Ἀληθῶς πολὺ σοβαρὰ παρατήρησις!

Περὶ τοῦ Λέοντος Δ' ἔγραψα «ὁ Λέων Δ' ἦτο χρηστὸς μὲν ἀνήρ, ἀλλ' ἀσθενοῦς χαρακτῆρος· διὰ τοῦτο κατώρθωσαν οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων νὰ λάβωσι παρ' αὐτοῦ, καίπερ ἀκολουθοῦντος τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρός του, παραχωρήσεις διαφόρους ὡς τὴν ἀκύρωσιν ἢ τὴν μὴ ἐκτέλεσιν ἀποφάσεων τοῦ Κωνσταντίνου Ε'». Ταῦτα κατακρίνων ὁ κ. Λ. γράφει: «ἐν τοῖς περὶ Λέοντος τοῦ Δ' δὲν λέγονται ῥητῶς αἱ παραχωρήσεις, ἃς ἔκαμεν οὗτος εἰς τοὺς φίλους τῶν εἰκόνων ... ἐπίσης *δὲν τονίζεται ὁ αἰφνίδιος θάνατος* αὐτοῦ» (!!) Εἶναι τόσον οὐσιώδεις αὐταὶ αἱ λεπτομέρειαι; Ἀλλὰ τότε πῶς ἐγ-

κρίνεται τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ κ. Ἀδ. τὸ ὁποῖον δὲν περιέχει τίποτε σχεδὸν περὶ τοῦ Λέοντος Δ.

Ὁ κ. Λ. ζητεῖ πλῆθος λεπτομερειῶν περὶ τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ'. «Δὲν τονίζεται, γράφει, ἡ παράλυσις τῆς ὅλης διοικήσεως ἐπὶ τῆς Εἰρήνης. Δὲν ἀναφέρεται ὁ λόγος τῆς δυσαρεσκείας τοῦ στρατοῦ (λ. τοῦ παλαιοῦ) κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἡ διάλυσις δηλ. τῶν παλαιστράτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ τῆς φρουρᾶς τῆς Κ/πόλεως ὑπ' αὐτῆς καὶ αἱ ἧτται τοῦ νέου στρατοῦ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων. Δὲν λέγεταί τι περὶ τῆς ἀνικανότητος τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ' καὶ τῆς ἀνακλήσεως τῆς Εἰρήνης εἰς τὴν συμβασιλείαν ὡς οὐδὲ περὶ τῆς ἥττης τοῦ Κωνσταντίνου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κλπ. κλπ.»! Εἶναι ἀπίστευτον ὅτι ὁ πρόεδρος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, ὁ θεωρούμενος καλὸς παιδαγωγικός, ἀποδίδει τόσην σημασίαν εἰς τὰς λεπτομερείας ταύτας. Σημειωτέον δ' ὅτι οὔτε ὁ κ. Ἀδ. περιέλαβε τὰς ἀνωτέρω λεπτομερείας, καὶ καλῶς ἔπραξε. Ἐνῷ δ' ὁ κ. Λάμψας ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκθέσεως μὲ κατακρίνει ὅτι ἐπιμένω περισσότερον εἰς τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἢ εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ, ζητεῖ τώρα λεπτομερείας περὶ τῆς ἥττης τοῦ Κωνσταντίνου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, περὶ τῆς ὁποίας δὲν εἴμεθα καθόλου βέβαιοι! Εἶναι μάλιστα πιθανώτερον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησε, δὲν ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐνῷ ὁ κ. Λ. ἤθελε καλὰ καὶ σώνει νὰ ἐκτεθῇ λεπτομερῶς ὅτι ἐνικήθη ὁ Κωνσταντῖνος! Ἀγνοεῖ βεβαίως τὸ ἑξῆς χωρίον Λέοντος τοῦ Διακόνου, τὸ ὁποῖον τοὐλάχιστον ἔπρεπε νά τον κάμῃ διστακτικώτερον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του: «παρὰ μόνον Κωνσταντίνου λέγεται Κοπρωνύμου ἡσσηθῆναι Μυσοὺς καὶ αὖθις παρὰ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ τῆς Αὐγούστης Εἰρήνης υἱοῦ καὶ τανῦν δὲ πρὸς Ἰωάννου τοῦ αὐτοκράτορος». !Ἐν τοῖς περὶ Νικηφόρου τοῦ Α' (803-811) παρατηρεῖ ὁ κ. Λ. ὅτι ἐν «σ. 80 ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Φαλλμεράϋερ παρεμβάλλεται ὡς γνωστὸς εἰς τοὺς μαθητάς» Βεβαίως εἶναι γνωστός, διότι ἐγένετο προηγουμένως (ἐν σ. 31) ἐν τοῖς περὶ Μαυρικίου λόγος περὶ αὐτοῦ, ὥστε δὲν εἶπε πάλιν τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ Συμβούλιον ὁ κ. Λ.

Περὶ τῆς ἑξῆς περιόδου λέγει ὁ κ. Λ. ὅτι «δὲν ἔχει καλῶς ὡς πρὸς τὴν σύνδεσιν τῶν καθ' ἕκαστον προτάσεών της»· «εὐτυχῶς ὁ

ἑλληνικὸς στόλος ἠδυνήθη ν' ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ βαρβαρικοῦ καὶ καταπατήσῃ αὐτόν, τότε δ' ὁ Χαγᾶνος διέλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπεχώρησε· ἔκτοτε δ' οἱ Ἄβαροι ἐτράπησαν πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ δὲν ἠνώχλησαν πλέον τὸ ἡμέτερον κράτος» Διατί ἄρά γε «δὲν ἔχει καλῶς» ἡ σύνδεσις;

Τὰς ἑξῆς παρατηρήσεις μου ὀνομάζει «συγκεχυμένας» ὁ κ. Λ:

«Ἡ θρησκεία συνεκέντρου ὅλα τὰ εὐγενῆ ἰδεώδη τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνεπλήρου καὶ τὴν σημερινὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικότητος. Ὅλοι οἱ μεγάλοι φιλάνθρωποι, οἱ γενναιότεροι καὶ εὐγενέστεροι ⟨ἀντιπρόσωποι⟩ τῆς κοινωνίας, οἱ πρόθυμοι νὰ κοπιάσωσι, νὰ ἀγρυπνήσωσι, νὰ θυσιάσωσι καὶ τὴν ζωήν των ὑπὲρ τοῦ Κράτους ἢ ἁπλῶς ὑπὲρ τῆς ἰδιαιτέρας των πατρίδος ἦσαν κατὰ πρῶτον λόγον εὐσεβεῖς Χριστιανοί, πιστοὶ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας τηρηταί. Διὰ τοῦτο ἀφιερώθησαν πολλὰ κτήματα καὶ χρήματα εἰς μονὰς καὶ ἐκκλησίας πρὸς ἵδρυσιν παρ' αὐτὰς πτωχοκομείων, γηροκομείων καὶ νοσοκομείων καὶ πρὸς διανομὴν ἐλεῶν εἰς τοὺς πτωχούς. Διὰ τοῦτο ἄλλοι εὐσεβεῖς Ἕλληνες ὡς διδάσκαλοι ἢ μοναχοὶ ἢ πολῖται ἀγωνίζονται προσπαθοῦντες νὰ διδάξωσιν τὸν ἁπλοῦν λαὸν τὴν ἔντιμον ἐργασίαν, νὰ ἐμποδίσωσι τὸ ἔγκλημα, νὰ παρηγορήσωσι διὰ τὰς ἐθνικὰς καταδρομάς. Παρ' ὅλας δὲ τὰς ζημίας τὰς ὁποίας ἐπέφερεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἐργασίαν, τὴν ἐμπορικὴν καὶ γεωργικήν, πρὸ πάντων τὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν καθὼς καὶ τῶν ἑορτῶν, πρέπει νὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὸ παράδειγμα τῆς αὐστηροτάτης ἠθικῆς πολλῶν ἀνδρῶν τῆς ἐκκλησίας μοναχῶν ἢ κοσμικῶν, ὁ μαρτυρικὸς θάνατος πολλῶν ἐκ τούτων εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἔπεσαν εἰς χεῖρας Μωαμεθανῶν Ἀράβων, ἢ Τούρκων βραδύτερον, ἐνίσχυον ἠθικῶς τὸν κόσμον καὶ ἔσωζον τὸ Κράτος. Ὅ,τι τὸ παράδειγμα τοῦτο κατώρθου πρὸς περιορισμὸν τοῦ ἐγκλήματος, δὲν κατορθώνει εὐκόλως οὐδὲ ἡ καλυτέρα ἀστυνομία σήμερον. Οἱ δὲ ἐθνικοὶ ἀγῶνες τῶν μαρτυρησάντων ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας Ἑλλήνων καθὼς καὶ τῶν κηρυξάντων τὸν Χριστιανισμὸν πάλιν εἰς τοὺς πρὸς στιγμὴν ἐξισλαμισθέντας Ἕλληνας (Κρήτη, Κιλικία) εἶναι ἄξιοι τῆς παντοτινῆς εὐγνωμοσύνης τῶν Ἑλλήνων, ὑπῆρξαν δὲ ἀνυπολογίστου ἐπιδράσεως καὶ εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας».

Ἴσως νὰ εἶναι εἴς τινας φράσεις του ὄχι πολὺ σαφὲς τὸ τμῆμα τοῦτο, ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης ἂς κρίνῃ ἂν ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθῇ συγκεχυμένον. Περιέχει μάλιστα χρήσιμα διδάγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εὑρίσκονται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ κ. Λδ.

Ὁ κ. Λ. γράφει εἰς τὴν ἔκθεσίν του ὅτι δὲν γίνεται ὑπ' ἐμοῦ «σαφὴς καὶ ὀρθὴ διάκρισις μεταξὺ ἱστοριογραφίας καὶ χρονογραφίας». Ἀντιγράφω ὅ,τι ἔγραψα: «Ἐνῷ δ' οἱ ἱστορικοὶ ἐξιστοροῦσι σύγχρονόν των συνήθως περίοδον, ἡ *χρονογραφία*, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη βραδύτερον κυρίως ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ἀσχολεῖται εἰς τὴν σύνταξιν *χρονικῶν* ἢ ἐγχειριδίων ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ ἔπειτα, μὲ διδακτικὸν συνήθως σκοπόν. Οἱ χρονογράφοι συνήθως εἶναι μοναχοί,

ἀντιγράφουσι κατ' ἀνάγκην παλαιοτέρους, μεταχειρίζονται ὅμως ἁπλουστέραν γλῶσσαν, ἐνῷ οἱ ἱστορικοὶ ἀντιθέτως συνήθως ἀττικίζουσι» Ταῦτα ἔγραψα ἐγώ, ὁ δὲ κ. Ἀδ. (ἐν *ὑποσημειώσει* τῆς σ. 6, παρέργως δηλ. καὶ ὄχι ἐν καταλλήλῳ τόπῳ) τὰ ἑξῆς: «Οἱ *ἱστορικοὶ* περιγράφουν γεγονότα τῆς ἐποχῆς ποῦ ἔζησαν, οἱ *χρονογράφοι* τὰ προγενέστερα». Ἂς κρίνῃ τώρα ὁ ἀναγνώστης τὴν φιλαλήθειαν τοῦ κ. Λ.

Ὁ κ. Λ. λέγει ὅτι ἐν τῇ Ἱστορίᾳ μου «διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ἐκτίθενται, ὁμοίως χρωματίζονται σημαντικὰ καὶ ἐπουσιώδη γεγονότα, μεγάλοι καὶ μικροὶ. . . .χαρακτῆρες κτλ. οὕτως ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ μὴ δύναται νὰ κάμῃ τὴν προσήκουσαν διαστολὴν μεταξὺ αὐτῶν». Ἂν θελήσῃ ὁ ἀναγνώστης νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν του, θὰ πεισθῇ ὅτι ὁ κ. Λ. δὲν λέγει τὴν ἀλήθειαν. Ἀνέφερα ἀνωτέρω τὰ παραδείγματα τοῦ Συνεσίου καὶ τῶν Γεπιδῶν, θὰ ἴδῃ δ' ὁ ἀναγνώστης καὶ ἄλλα κατωτέρω Ἐνῷ π. χ ὁ κ. Λ. μὲ κατηγορεῖ διότι δὲν ἀνέφερα ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος Δ' ἦτο αἰφνίδιος (τί σπουδαία παρατήρησις!) καὶ δὲν ἀνέφερα ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ΣΤ' ἐνικήθη καλὰ καὶ σώνει ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, θὰ ἴδῃ κατωτέρω ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ὁ κ. Ἀδ. δὲν ἀνέφερε σχεδὸν τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν πολέμων τοῦ Κωνσταντίνου Ε' κατὰ τῶν Βουλγάρων, γεγονὸς δηλ. πολυσήμαντον καὶ οὐσιωδέστατον, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ παρατηρήσῃ τι ὁ κ. Λ. Τόσον καλὰ διακρίνει τὰ οὐσιώδη καὶ ἐπουσιώδη! Θὰ ἠδυνάμην ἐνταῦθα νὰ παραθέσω συγκριτικῶς πλεῖστα παραδείγματα διὰ νὰ ἀποδείξω τὴν ἀνακρίβειαν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ κ. Λ. ἀλλ' ἀναβάλλω κατ' ἀνάγκην, διότι ὁ παραχωρηθεὶς χῶρος εἶναι περιωρισμένος.

Ἀνέφερα μερικὰ παραδείγματα ἵνα δείξω τὸ ποιὸν τῆς κρίσεως τοῦ κ. Λ. Ἀναφέρω κατωτέρω καὶ μερικὰ παραδείγματα ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ κ. Ἀδαμαντίου, τὴν ὁποίαν ἐνέκρινε τὸ Ἐκπ. Συμβούλιον.

Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ κ. Ἀδαμαντίου ὀνομάζεται *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας*, ἐνῷ τὸ πρόγραμμα τοῦ 1916 ζητεῖ ἑλληνικὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαίωνος. Ὁ τίτλος *ἑλληνικὴ μεσαιωνικὴ ἱστορία* εἶναι σαφέστερος καὶ χαρακτηριστικώτερος καὶ δὲν βλέπομεν διατί δὲν ἐπροτιμήθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἀδ. Ὡς πρὸς τὸν ὄγκον, τὸ ἐγχει-

ρίδιον τοῦ κ. Ἀδ. ἔγινεν ὑπερδιπλάσιον παρ' ὅ,τι ὥρισε τὸ πρόγραμμα τοῦ 1916 διὰ τὴν τετραετίαν 1918—1922!

Ἡ Ἱστορία τοῦ κ. Α. περιέχει περίεργον καινοτομίαν, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζομεν πῶς συμβιβάζεται «πρὸς τὰς κρατούσας ἀρχὰς τῆς μεθοδικῆς συγγραφῆς ἑκάστου βιβλίου» ὅπως ὁρίζει ὁ νόμος 1332. Συχνότατα ὑπὸ τὰς σελίδας τοῦ κειμένου εἰς σημειώσεις μεταφέρονται γνῶμαι παλαιῶν καὶ συνηθέστερον *ξένων* συγγραφέων. Διατί δὲν περιελήφθη τὸ περιεχόμενον τῶν γνωμῶν τούτων εἰς τὸ κείμενον, χωρὶς νὰ ἀναφέρωνται οἱ ξένοι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα θὰ εἶχον λόγον μόνον διὰ προπαγανδικὸν βιβλίον; Ἐὰν ὁ μαθητὴς ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν του εἰς τὰς σημειώσεις, θὰ ζαλισθῇ, ἐὰν δὲν δύναται νά τας ἀναγινώσκῃ, διατί ἐτέθησαν; Διὰ τὸν διδάσκαλον μόνον: Ἀλλ' ἐγὼ γνωρίζω παλαιοτέραν περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ κριταὶ ἐπέβαλον εἰς τὸν συγγραφέα διδακτικοῦ βιβλίου νὰ περιλάβῃ τὸ περιεχόμενον τῶν σημειώσεων εἰς τὸ κείμενον. Ὑποθέτω δὲ ὅτι καὶ ὁ κ. Λ. θὰ ἀπέρριπτε τὸ ἐγχειρίδιον ἢ θὰ ἐπέβαλε τὴν ἀφαίρεσιν τῶν σημειώσεων, ἐὰν δὲν ἦτο συγγραφεὺς αὐτοῦ ὁ κ. Ἀδ. Σημειωτέον ὅτι πλεῖσται τῶν σημειώσεων εἶναι ἀσήμαντοι, ἢ περιτταί, ἐνίοτε δ' ἀντιφάσκουσι καὶ πρὸς τὸ κείμενον. Οὕτω π. χ. ἐν σ. 252 λέγεται ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ «δὲν κατώρθωσαν νὰ κάμουν οὐδεμίαν σημαντικὴν ἀνακάλυψιν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας», ἀλλ' ἐν σημειώσει αὐτόθι προστίθεται ὅτι «ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ὑγροῦ πυρός, ἄλλαι σπουδαῖαι μηχανικαὶ ἐφευρέσεις δεικνύουν, ὅτι δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος ἡ ἐπίδοσις τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας»! Κυρίως ὅμως εὑρίσκω ἀδικαιολόγητον τὴν ξενομανίαν τὴν εἰσαγομένην εἰς διδακτικὸν βιβλίον διὰ τῆς παραθέσεως τόσων γνωμῶν *ξένων*.

Ἀξιέπαινος βεβαίως εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ εἰκόνων καὶ χαρτῶν (ἐν συνόλῳ 134!) εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ κ. Ἀδ. Ἐννοεῖται ὅτι πολλαὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀσήμαντοι ἢ δυσνόητοι διὰ μαθητάς, ἀφοῦ δὲν ἑρμηνεύονται. Οὕτω π. χ. τὸ ἐν σ. 23 κόσμημα δὲν εἶναι σαφές, ἐπίσης τὰ ἐν σ. 98 καὶ 106 ἀνερμήνευτα μονογράμματα! Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ κοσμήματος ἐν σ. 59 «τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἁγίασμα *κε* (*καὶ*) εἰς μακρότητα ἡμερῶν» κακῶς ἀνέγνωσεν ὁ κ. Ἀδ. τὴν γνωστὴν βραχυγραφίαν Κε ὡς *καὶ* ἀντὶ *Κύριε!* Ἡ κατανομὴ τῶν

εἰκόνων ἔγινε μὲ δυσκολίαν καὶ ἀδεξίως οὕτως ὥστε εἰς τὰ περὶ Ἀράβων παρεμβάλλεται (σ. 85) ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ εἰς τὰ περὶ Φράγκων (σ. 146) ἡ εἰκὼν τῆς Πλατυτέρας! Ἐν σ. 88 ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἡ παριστῶσα τὸ «στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν» ἑρμηνεύεται ὡς σκηνὴ μάχης τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, τοῦ Ναυῆ μεταβαπτιζομένου εἰς Βυζαντινὸν στρατηγόν! Δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ ἀγνοῇ τοῦτο ὁ κ. Α. ἀλλὰ τότε διατὶ δὲν διεσάφησε καλύτερον τὰ πράγματα. Ὁμοίως ἐν σ. 222 παρίσταται ὁ αἴρων τὸν κραββατόν του παραλυτικὸς ὡς «ἀνὴρ τοῦ λαοῦ» καὶ ἡ Σαμαρεῖτις ὡς «γυνὴ τοῦ λαοῦ» ἁπλῶς. Ἡ σύγχυσις τῶν χρόνων καὶ προσώπων δὲν ἁρμόζει εἰς διδακτικὸν βιβλίον.

Ὡς πρὸς τὸ ὕφος ὁ κ. Ἀδ. εἰσάγει τὰς δημοσιογραφικάς, μικρὰς ἀσυνδέτους κατὰ τὸ πλεῖστον προτάσεις. Οὕτω π. χ. γράφει (σ. 38) περὶ Ἰουστινιανοῦ: «εἰς σῶμα ρωμαλέον κατῴκει ψυχὴ διαρκῶς ἀνήσυχος. Εἶχεν ἐξαιρετικὴν ἀντοχὴν εἰς τοὺς κόπους. Ἡ τροφή του ἦτο ὀλίγα χόρτα. Μιᾶς ὥρας ὕπνος ἦτο πολλάκις ἀρκετός. Ἐγνώριζε κάθε ἐπιστήμην καὶ τέχνην». Καὶ σ. 31: «Ἡ διοίκησις καὶ τὸ Παλάτιον ἔχουν ρωμαϊκὸν χαρακτῆρα. Οἱ κάτοικοι εἶναι Ἕλληνες. Πολυάριθμοι βάρβαροι κατῴκουν εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι περιελαμβάνοντο εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς τοὺς κάμνει Ἕλληνας. Εἰς τὰς ἐπαρχίας ὑπάρχει πληθυσμὸς ἀκμαῖος γεμᾶτος ζωὴν καὶ δραστηριότητα». Πλὴν τῶν μικροτάτων προτάσεων συχνόταται εἶναι αἱ ἐπαναλήψεις καὶ αἱ ὑπερβολαὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν, αἱ ὁποῖαι δίδουν εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ κ. Ἀδ. τὸν χαρακτῆρα δημοσιογραφικοῦ «πανηγυρικοῦ ἄρθρου» καὶ διαλέξεως, ὅπως παρετήρησε καὶ ὁ λογογράφος καὶ καθηγητὴς Παρορίτης (Νουμᾶ ἀριθ. 677). Τινὰ σφάλματα ἢ ἀβλεπτήματα ἔπρεπε νὰ διορθωθοῦν. Οὕτω π. χ. ἐν σ. 82 λέγεται: «αἱ διακοσμήσεις αὗται εἶναι ἐκεῖναι τὰς ὁποίας ὀνομάζομεν ἀραβουργήματα». Καὶ σ. 86: «αἱ χῶραι αὗται εἶναι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν κυρίως τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν». Ἐν σ. 101 γράφεται: «ἀπὸ τὸν Μαυρίκιον ὅλοι οἱ νόμοι, ὅλα τὰ διατάγματα, ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα γράφονται μόνον εἰς τὴν ἑλληνικήν». Ὅπως ταῦτα ἔχουν διατυπωθῆ, ὁ μαθητὴς θὰ νομίσῃ ὅτι ὁ Μαυρίκιος ἔγραφεν ὅλα ταῦτα ἑλληνιστί, ἐνῷ ὁ συγγραφεὺς πιθανῶς θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι ἀπὸ

τῶν χρόνων τοῦ Μαυρικίου ἐγίνετο τοῦτα. Ἐν σ. 316: «τὸ Γαλλικὸν τοῦτο Δουκᾶτον *ἔρριψε λάμψιν* τινὰ καὶ ἡ χώρα ἐφαίνετο εὐδαίμων» Καὶ λογικὰ λάθη, ὅπως τὸ ἑπόμενον, ἔπρεπε νὰ διορθώσῃ ὁ κ. εἰσηγητής: «Εἰς τὴν *Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, καὶ Παλαιστίνην*, τὴν Αἴγυπτον. . » (σ. 15). Ἡ Συρία καὶ Παλαιστίνη εὑρίσκονται εἰς τὴν Ἀσίαν!

Σ. 10 καὶ 24 γράφει συγκεχυμένα περὶ Γότθων. Οἱ Γότθοι ἀναφέρονται τὸ πρῶτον ἐν Ῥωσσίᾳ, τὸ ὁποῖον ἀγνοεῖ ὁ κ. Α. καὶ διὰ τοῦτο παριστᾷ αὐτοὺς εἰς τὰς χώρας πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως»! καὶ τοὺς Οὔννους ἐπιτιθεμένους κατ᾿ αὐτῶν «ἀφοῦ διῆλθον τὰς ἀχανεῖς πεδιάδας τῆς Ν. Ρωσσίας». Ἀλλὰ ποῦ λοιπὸν ἐπετέθησαν οἱ Οὖννοι κατὰ τῶν Γότθων; Ἀφοῦ οἱ Γότθοι διέβησαν πιεζόμενοι τὸν Δούναβιν ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ σημερινῇ Βουλγαρίᾳ, ὄχι «εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους», αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς τὴν Ἀσίαν! Ἐν σ. 11 λέγει περὶ τῶν Γότθων ὅτι «ἀφοῦ ἠρήμωσαν ὁλόκληρον τὴν χώραν μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπειτα ἐστράφησαν ἐναντίον τῆς Ἰταλίας». Ἀλλὰ δὲν ἐστράφησαν ἀμέσως κατὰ τῆς Ἰαλίας, ἀλλ᾿ ἀφοῦ πρότερον ἐπέδραμον μέχρι Πελοποννήσου. Τοῦτο λέγεται ἀλλαχοῦ, ἐν σ. 24 ὅπου παρίστανται οἱ Γότθοι φθάνοντες μέχρι Ταινάρου! Ἀλλ᾿ οὕτω ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτὰ γεγονότα κατὰ τρόπον ἀντιφατικόν. Ἐν σ. 11 στρέφονται ἀπὸ τῆς Θράκης εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐν σ. 24 εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλαρίχου ἐκ τῆς Πελοποννήσου δὲν δικαιολογεῖ ὁ συγγραφεύς, ἀλλὰ λέγει ἁπλῶς ὅτι «ἀργότερα ὁ Ἀλάριχος **ἀναγκάζεται** νὰ στραφῇ πρὸς τὴν Δύσιν». Πῶς ἀναγκάζεται;

Σ. 22. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, κατὰ τὸν κ. Α. «κατέχει τὰς χώρας τοῦ Δουνάβεως (ὅπου ἡ σημερινὴ Ῥουμανία, Βουλγαρία καὶ Σερβία)». Ταῦτα δὲν εἶναι ὀρθά. Τὸ Βυζάντιον δὲν κατέλαβε τὴν σημερινὴν Ῥουμανίαν. Μόνον ἐπιδρομὰς ἢ μάχας διεξήγαγεν ἐν αὐτῇ. Ἐξ ἄλλου ὑπήγετο ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία εἰς τὸ κράτος τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον δὲν σημειώνει ὁ κ. Α. κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν αὐτοῦ (αὐτ. σ. 22).

Σ. 27 γράφει ὁ κ. Α: «Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀρχαίου περσικοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου ἱδρύθη (κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα) νέον κράτος ἰσχυρότατον. Ἱδρυταὶ αὐτοῦ εἶναι οἱ Σασσανίδαι βασι-

λεῖς»! Ταῦτα εἶναι παρὰ τὴν ἱστορίαν, διότι οἱ Ἀρσακίδαι ἔγιναν κύριοι τῆς Περσίας «μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀρχαίου περσικοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου» νικήσαντες τοὺς Σελευκίδας, οἱ δὲ Σασσανίδαι ἦρξαν 450 περίπου ἔτη βραδύτερον, τὸν τρίτον μ. χ. αἰῶνα.

Σ. 34. Γίνεται ὑπερβολικὴ καὶ ἀνακριβὴς χρῆσις «ἐθνικῆς συνειδήσεως», «ἐθνικῆς Ἐκκλησίας» (πβ «γνησίου ἑλληνικοῦ φρονήματος» ἐν σ. 31 καὶ «ἐθνικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ φρονήματος»). Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὑπῆρχε μόνον συνείδησις Ὀρθοδοξίας καὶ Ὀρθοδόξου Κράτους. Ἂν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Βυζάντιον ἐθνικὴ συνείδησις, ὁ Ἑλληνισμὸς σήμερον θὰ εἶχεν ἄλλην ὄψιν, θὰ εἶχε τὴν δύναμιν τῆς Ἀγγλίας. Μόλις κατὰ τὸ τέλος τῆς μεσαίωνος ὑποφώσκει ἐθνική τις συνείδησις, ἡ ὁποία ὀλίγον ἐπρόφθασε νὰ ὠφελήσῃ. Καὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Α. ἐν σ. 34 ὅτι ἡ Πουλχερία «δίδει Ἀθηναίαν κόρην εἰς τὸν ἀδελφόν της (Θεοδόσιον Β΄ δηλ.) μὲ σκοπὸν νὰ στηρίξῃ τὸν Ἑλληνισμὸν» εἶναι αὐθαίρετος ἑρμηνεία τῆς ἱστορίας.

Ἐν σ. 36 γρ. ὁ κ. Α. «Ἀπὸ τὸν Ε΄ αἰῶνα τὸ Ἀνατολικὸν Κράτος δὲν ἔχει Ρωμαϊκὸν παρὰ μόνον τὸ ὄνομα. Εἰς τοὺς ἀειμνήστους αὐτοκράτορας τοῦ Ε΄ αἰῶνος ὀφείλομεν τὴν δημιουργίαν ἑνὸς μεγάλου μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους». Ἀνωτέρω ὅμως (σ. 29) λέγεται ὅτι οἱ πρῶτοι αὐτοκράτορες (μετὰ τὸ 395) «δὲν ἦσαν μεγάλοι βασιλεῖς»· οἱ πρῶτοι εἶναι ὁ Ἀρκάδιος καὶ ὁ Θεοδόσιος, ὥστε οἱ λοιποί, ὁ Μαρκιανός, ὁ Λέων Α΄, ὁ Ζήνων ἐδημιούργησαν «μέγα ἑλληνικὸν» κράτος; Τίνι τρόπῳ; Ἔπειτα πῶς ἔχει μόνον τὸ ὄνομα Ρωμαϊκὸν κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, ἀφοῦ ἐπίσημος γλῶσσα αὐτοῦ ἦτο ἡ λατινική, ἀφοῦ ὁ Θεοδοσιακὸς κῶδιξ ἐγράφη λατινιστί;

Σ. 39 λέγονται τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ: «ἐγνώριζε κάθε ἐπιστήμην καὶ τέχνην. Ἦτο νομικὸς καὶ θεολόγος, συγγραφεύς, ἀκόμη καὶ ποιητής, ἦτο ἀρχιτέκτων, εἰς ὅλα τὰ ζητήματα ἠδύνατο νὰ δώσῃ σοφὴν γνώμην». Τὰ ὑπερβολικὰ ταῦτα ἔμειναν ὅπως ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ κ. Α. ἆρά γε διὰ νὰ προκαλέσουν ψευδ[illegible]σιασμὸν ὑπὲρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ; Τὰς ἐμὰς μετρημένας παρατηρήσεις περὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐθεώρησε «ψυχρὰς» ὁ κ. Α. καὶ ἔμεινεν εὐ-

χαριστημένος ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω ὑπερβολὰς τοῦ κ. Α. Ὁ Ἰουστινιανὸς βεβαίως ἦτο μεγαλεπήβολος ἀνὴρ καὶ ἐπεδίωξε κατὰ δαιμόνιον τρόπον τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ Κράτους. Ἀλλ' οἰκονομικῶς καὶ διὰ τῶν πολλῶν πολέμων, ἐνίοτε περιττῶν, ἐξήντλησε τελείως τὴν χώραν καὶ ηὐκόλυνεν ἔπειτα τὴν κατάβασιν τῶν Ἀβαροσλάβων. Τοῦτο διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν εἶναι σπουδαῖον καὶ ἑπομένως ὁ πολὺς ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀφείλει νὰ μετριασθῇ εἰς τὰ διδακτικὰ βιβλία. Ἰδοὺ διατί ζητῶ τὴν συζήτησιν καὶ καθορισμὸν προγράμματος ἱστορίας λεπτομεροῦς διὰ νὰ ἐννοηθοῦν καλύτερον μερικὰ πράγματα, διὰ πολλοὺς δυσνόητα.

Ἐν σ. 44 περὶ τῶν Βουλγάρων, Σλάβων γράφει ἐν τοῖς περὶ Ἰουστιανιανοῦ ὁ κ. Ἀδ. «κατ' ἔτος περνοῦν τὸν Δούναβιν, λεηλατοῦν, πυρπολοῦν, ἐρημώνουν ὁλόκληρον τὴν χώραν, ἀπὸ τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἕως τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὴν μεταβάλλουν εἰς σκυθικὴν ἐρημίαν». Ἐν ὑποσημειώσει δὲ προστίθεται καὶ ἡ παρατήρησις τοῦ Προκοπίου ὅτι «εἰς κάθε ἐπιδρομὴν των φονεύουν ἢ σύρουν αἰχμαλώτους σχεδὸν 20000 Ἕλληνας». Ἀλλ' ἐπιτρέπεται νὰ προσφερθοῦν εἰς τοὺς μαθητὰς αἱ ὑπερβολαὶ τοῦ Προκοπίου ὡς ἀσφαλῆ γεγονότα; Δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ μετέβαλον οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλάβοι εἰς σκυθικὴν ἐρημίαν τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους(!) μέχρι τῆς Κ/πόλεως. Μόνον αἱ βόρειοι ἐπαρχίαι ἔπασχον πολύ, σπανίως δ' ἐπροχώρησαν οἱ ἐπιδρομεῖς καὶ νοτιώτερον. Ἔπειτα νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα τὸ ὄνομα Βούλγαροι περὶ τοῦ Οὕννων τοῦ ἕκτου αἰῶνος, ἀφοῦ καὶ οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς τοῦ Βυζαντίου μόνον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος τούτου ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται τοῦτο. Καὶ ἐγὼ μετεχειρίσθην κακῶς τὸ ὄνομα Βούλγαροι καὶ παρετήρησε τοῦτο ὀρθῶς ὁ κ. Λ. Ἀλλὰ τότε διατὶ δὲν διωρθώθη τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ ἐγκριθὲν ἐγχειρίδιον;

Σ. 49: «Αἱ ἔρημοι τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὄασις τῆς Σαχάρας γίνονται χριστιανικαὶ καὶ ἑλληνικαί». Ἀλλ' ἡ Σαχάρα δὲν εἶναι ὄασις καὶ δὲν ἔγινε ποτὲ ἑλληνική!

Σ. 63: «Αἱ ἐπιδρομαὶ (τῶν Σλάβων καὶ Ἀβάρων δηλ.) αὗται ἔγιναν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου Β' καὶ τοῦ Μαυρικίου (περὶ τὰ τέλη τοῦ ϛ' αἰῶνος) καὶ ἐπροχώρησαν (αἱ ἐπιδρομαί!) εἰς

όλην την Ἑλλάδα!) ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον». Καὶ κατωτέρω: «Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ τότε ἔμειναν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Στερεὰν καὶ εἰς Πελοπόννησον ἀρκετοὶ Σλάβοι. Οἱ Βυζαντινοὶ ὅμως αὐτοκράτορες εἰργάσθησαν μὲ ἐπιμονὴν ἐπὶ αἰῶνας νά τους καθυποτάξουν καὶ νά τους ἐξελληνίσουν». Τί συγκίνησιν θὰ ἠσθάνθη ὁ Fallmerayer εἰς τὸν τάφον του, ὅταν ἔμαθε τὴν ἐπικύρωσιν τῶν θεωριῶν του ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου κ. Λάμψα καὶ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀδαμαντίου. Ὅλαι λοιπὸν αἱ παρατηρήσεις τοῦ Παπαρρηγοπούλου (ἀπὸ τὸ 1843!) καὶ πλείστων ἄλλων ὅτι τὸν ἕκτον αἰῶνα δὲν κατέβησαν οἱ Σλάβοι μέχρι Πελοποννήσου δὲν ἔχουν καμμίαν σημασίαν καὶ μόνον ὁ Fallmerayer εἶπε τὰ ὀρθά: Καὶ ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος ἔμειναν καὶ εἰς τὴν Στερεὰν ἀρκετοὶ Σλάβοι; Τί εἶναι αὐτά; Ἔπειτα ποῦ εἶναι ἡ ἐπιμονή, μὲ τὴν ὁποίαν εἰργάσθησαν *ἐπὶ αἰῶνας* οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου διὰ νά τους ὑποτάξουν; Ὅλαι αἱ ἐχθρικαὶ ἐνέργειαι τῶν Σλάβων ἐν Πελοποννήσῳ (ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Πατρῶν, αἱ στάσεις τῶν Μιλιγγῶν τοῦ Ταϋγέτου) ἀπεκρούσθησαν εὐκολώτατα. ἑπομένως τὰ γραφόμενα τοῦ κ. Α. δὲν εἶναι ὀρθά. Καὶ ἐν σ. 92 λέγονται ἀνάλογα: «Κάθε σχεδὸν ἔτος καὶ ἡ μεγάλη πόλις τῆς Θεσσαλονίκης ἐπολιορκεῖτο μὲ μανίαν ἀπὸ τοὺς Σλάβους, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατασκηνώσει εἰς τὴν Μακεδονίαν». Εἶναι ἀπίστευτον ὅτι ὅλαι αἱ ὑπερβολαὶ τῆς παραδόσεως προσφέρονται εἰς τοὺς μαθητὰς κατ' ἔγκρισιν τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου!

Σ. 64. Ὁ Μαυρίκιος δὲν ἀπεκεφαλίσθη εἰς τὸν Ἱππόδρομον, ὡς λέγει ὁ κ. Ἀδ., ἀλλ' εἰς τὴν Χαλκηδόνα.

Σ. 74. Ἐν τοῖς περὶ Ἀράβων γράφει ὁ κ. Ἀδ. τὰ ἑξῆς: «Εἰς τὰς ἀκτὰς πρὸς τὴν Ἀφρικὴν τὸ ἔδαφος (τῆς Ἀραβίας δηλ.) εἶναι εὔφορον. Ἐκεῖ ἦτο ἡ ***Εὐδαίμων*** Ἀραβία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον ἔχει συγκεντρωθῆ ὁ πληθυσμὸς καὶ ἔχουν κτισθῆ πόλεις, ἡ Μέκκα, ἡ Μεδίνα». Ἀλλ' ἡ Εὐδαίμων Ἀραβία δὲν εἶναι αὐτοῦ, ἀλλὰ νοτίως εἰς τὴν σημερινὴν Ὑεμένην καὶ ἀνατολικῶς αὐτῆς.

Σ. 104 σημ. «Ὁ Φωκᾶς μέλλων νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν (608) ἐζήτησε νὰ ἐκδώσῃ θέσπισμα, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ ἐν πολέμῳ πίπτοντες στρατιῶται νὰ τιμῶνται ὡς μάρτυρες τῆς πίστεως».

Δὲν εἶναι βέβαια ταῦτα περὶ Φωκᾶ τοῦ τυράννου, ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ μεγάλου Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ. Κατά τινα σύγχυσιν, φαίνεται, τὰ ἀπέδωσαν καὶ εἰς τὸν Φωκᾶν τὸν τύραννον.

Σ. 107. Τὴν μεταρρύθμισιν τῶν Ἰσαύρων ἐπιγράφει *ἀναγέννησιν* ὁ κ. Ἀδ. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ὀνομασθῇ *ἀναγέννησις* ἡ ἐποχή, καθ' ἣν τὰ γράμματα παρημελήθησαν τόσον. Τὸ πολύ, ἡ ἀπὸ τοῦ Θεοφίλου ἐποχὴ ἠδύνατο οὕτω νὰ ὀνομασθῇ, ἀλλὰ καὶ πάλιν κατά τινα ὑπερβολήν. Ἀλλ' *ἀναγέννησιν* ὀνομάζει ὁ κ. Ἀδ (ἐν σ. 335) καὶ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Παλαιολόγων, πάλιν ὄχι ὀρθῶς. Ναὶ μὲν τότε ὑπάρχει ἀκμὴ τῶν γραμμάτων (ὑπερβολικὰ ὅμως λέγεται αὐτ. σ. 336 ὅτι «ἡ παιδεία ἦτο εἰς πάντας διαδεδομένη») καὶ ἀναβίωσις τῆς φιλοσοφίας καὶ τέχνης καὶ ἐθνική τις συνείδησις ἀλλὰ ταῦτα δὲν δικαιολογοῦν τὸ ὄνομα κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς τοῦ Κράτους.

Σ. *110* γράφει τὰ ἑξῆς ἀπίστευτα ὁ κ. Ἀδ. :«Ὁ βασιλεὺς Λέων (ὁ Ἴσαυρος δηλ.) ἐπεχείρησεν ὀκτὼ ἐκστρατείας ἐναντίον αὐτῶν (τῶν Βουλγάρων). Μὲ δύο λαμπρὰς νίκας περὶ τὴν Ἀγχίαλον (703) τοὺς ἀναγκάζει νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Ἐπίσης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄ νικᾷ καὶ τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Σλάβους τῆς Μακεδονίας» Ἀλλ ὁ Λέων Γ΄ δὲν ἐπολέμησε κατὰ τῶν Βουλγάρων (τὸ 703 μάλιστα δὲν ἦτο βασιλεύς!) ἀλλ' ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος Ε΄ ἐξεστράτευσε ὀκτάκις ἢ ἐννεάκις κατ' αὐτῶν Ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ εἶναι ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ὅστις διέγνωσε τὸν ἀπὸ τῶν Βουλγάρων κίνδυνον καὶ ἐπέμεινεν ἀνενδότως εἰς τὴν ἐκμηδένισιν αὐτῶν. Εἶναι τοῦτο οὐσιωδέστατον γεγονός, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐξαρθῇ. Ἔπειτα εἶναι ἀνακριβέστατον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους τῆς Μακεδονίας. Ποῦ ὑπῆρχον τότε τὸν ὄγδοον αἰῶνα Βούλγαροι ἐν Μακεδονίᾳ, ἀφοῦ αὐτὴν τὴν Σόφιαν κατέλαβον τὸν ἔνατον; Καὶ τὰ περὶ Σλάβων δὲν εἶναι ὅλως διόλου ἀκριβῆ. Ὁ Κωνσταντῖνος μετῴκησε Σλάβους τοῦ ἄνω Στρυμόνος καὶ τῆς Ροδόπης εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὄχι ἐκ τῆς κυρίως Μακεδονίας.

Σ. 113. Ὁ «Κροῦμμος κάμνει πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους του τὴν Σόφιαν καὶ ἀπειλεῖ τὴν αὐτοκρατορίαν» Ὁ Κροῦμος ἐκυρίευσε τὴν Σόφιαν ἀλλὰ δὲν τὴν ἔκαμε πρωτεύουσάν του. Μόλις ἐπὶ τοῦ

Σισμὰν τὸν δέκατον αἰῶνα ἔγινε πολιτικὸν κέντρον στασιαστῶν ἐπί τινα καιρὸν ἡ Σόφια.

Σ. 178 σημ. :«ὁ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἀποσταλεὶς ὡς ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς Θεοφύλακτος». Ὁ Θεοφύλακτος εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, πόλεως τῆς Μακεδονίας. Ταύτην λοιπὸν ὀνομάζει Βουλγαρίαν ὁ κ. Ἀδ. : Ἠπατήθη, φαίνεται, ἐκ τοῦ τίτλου τοῦ ἀρχιεπισκόπου «πάσης Βουλγαρίας», ὅστις ὅμως δὲν δικαιολογεῖ ὅσα γράφει ὁ κ. Ἀδ.

Σ. 279: «ἀλλὰ καὶ οἱ ὀρθόδοξοι σλαβικοὶ πληθυσμοὶ τῶν χωρῶν τούτων (Ἠπείρου Μακεδονίας, Θεσσαλίας) βδελύττονται τοὺς Νορμανδοὺς ἐπιδρομεῖς ὡς αἱρετικούς». Ταῦτα θὰ ἐμβάλουν εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν ὑπόνοιαν ὅτι μόνον Σλάβοι κατῴκουν εἰς τὰς χώρας ταύτας, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀληθές.

Σ. 249. «Οἱ Βλάχοι οὗτοι, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται τὸν ΙΒ' αἰῶνα, εἶναι βεβαίως οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀποίκων τοῦ Τραϊανοῦ». Πρόκειται περὶ τῶν Βλάχων τοῦ Αἵμου, περὶ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἀποίκων τοῦ Τραϊανοῦ. Κατῆλθον μὲν βεβαίως ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Αὐρηλιανοῦ ἄποικοι Ρωμαῖοι εἰς τὴν ἐπικληθεῖσαν Αὐρηλιανὴν Δακίαν, ἀλλὰ διὰ τούτων μόνον δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ τὸ πλῆθος τῶν Βλάχων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Εἶναι διὰ τοῦτο πιθανωτέρα ἡ γνώμη ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἰθαγενῶν Θρᾳκῶν (ὄχι τῶν Ἑλλήνων Θρᾳκῶν) κατάγονται οἱ Βλάχοι. Ἔπειτα κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν Βλάχοι λέγονται καὶ οἱ νομάδες καὶ πιθανῶς λοιπὸν ὠνομάσθησαν οὕτω καὶ ἄλλοι νομαδικοὶ λαοί. Τοὐλάχιστον ὁ Ἀσὰν ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Βουλγαρικοῦ Κράτους τοῦ Τυρνόβου ἔχει ὄνομα Κουμανικὸν καὶ ὅμως ἐλέγετο Βλάχος!

Ἀνέφερα μόνον ὀλίγα οὐσιωδέστερα σφάλματα τῆς Ἱστορίας τοῦ κ. Α. ἀναβάλλων εὐρεῖαν ἀνάλυσιν εἰς ἄλλοτε. Ἐὰν ἠκολούθουν τὸν τρόπον τῆς κρίσεως τοῦ κ. Α., ἡ βιβλιοκρισία αὕτη θὰ ἐγίνετο βιβλίον ὁλόκληρον. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν ὅτι ὁ κ. Α. δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ οὐσιώδη καὶ ἐπουσιώδη σφάλματα, ὅτι δὲν ἐνήργησε σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου 1332, ὁ ὁποῖος διὰ νὰ εἰσαγάγῃ, ὄχι ἕν, ἀλλὰ δύο καὶ πλείονα διδακτικα βιβλία ἐπιβάλλει εἰς τὸ Ἐκπ. Συμβ. καὶ τὴν διόρθωσιν ἀκόμη «σφαλμάτων καὶ ἀνακριβειῶν» τῶν διδ. βιβλίων. Τὴν τελευταίαν ταύτην διάταξιν

ἐφήρμοσε, φαίνεται, κατὰ βούλησιν ὁ κ. Λ. ὅστις λησμονήσας ὅλως διόλου καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐκπ. Συμβ. συνταχθὲν κατὰ τὸ 1916 πρόγραμμα ἔγινε καὶ αἴτιος εἰσαγωγῆς ἀκριβῶν βιβλίων εἰς τὰ Σχολεῖα.

Ἀθῆναι κατ' Αὔγουστον τοῦ 1920

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΑΜΑΝΤΟΣ

Προσθήκη

Μετὰ τὴν πρώτην διόρθωσιν τῶν τυπογρ. δοκιμίων εἶδον, τὴν πέμπτην ἢ ἕκτην τοῦ Νοεμβρίου 1920, τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας τοῦ κ. Α. Εἶναι αὕτη καλυτέρα καὶ συντομωτέρα τῆς πρώτης καὶ περιέχει ὀλιγωτέρας εἰκόνας. Τινὰ τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων σφαλμάτων ἔχουσιν ἤδη διορθωθῆ· καὶ τὰ λοιπὰ πρέπει νὰ διορθωθῶσι τὸ ἐπόμενον ἔτος κατὰ τὴν τρίτην ἔκδοσιν. Ἡ βελτίωσις ἔγινε βεβαίως ὑπὸ τοῦ κ. Ἀδ. ἄνευ συνδρομῆς τοῦ κ. Λ. Τοῦτο ἀκριβῶς δεικνύει πόσον ἀκατάλληλος κριτὴς ἱστορικῶν ἐγχειριδίων ἦτο ὁ κ. Λ.

Κ. Α.

Α΄) ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ [1])

[1]) Αἱ *ἀλφαβητικῶς* κατατεταγμέναι λέξεις τοῦ Ἡσυχίου ἀπὸ σ. 78—158 δὲν περιλαμβάνονται ἐν τῷ πίνακι τούτῳ.

Β΄ ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΝΕΩΝ

Γ΄ ΠΙΝΑΞ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Προεδρεῖον

Πρόεδρος — ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

Ἀντιπρόεδροι — Ι. ΣΒΟΡΩΝΟΣ, Σ. ΜΕΝΑΡΔΟΣ

Γραμματεύς — ΣΤΑΜ. Β. ΨΑΛΤΗΣ

Σύμβουλοι

Θ. ΒΟΡΕΑΣ
Ι. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ
Γ. ΓΑΡΔΙΚΑΣ
Π. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ
Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ
Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ
Π. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ
Μ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

Ἐπιμεληταὶ τοῦ περιοδικοῦ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ
Σ. ΜΕΝΑΡΔΟΣ
ΣΤΑΜ. Β. ΨΑΛΤΗΣ

Εὐεργέται τῆς Ἑταιρείας

† ΚΩΝΣΤΑΤΙΝΟΣ Σ. ΚΟΝΤΟΣ
† ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ Ι. ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΟΥ

Δωρηταὶ τῆς Ἑταιρείας

† Αριστομενης Στεργιογλιδης
† Γεωργιος Α. Παπαβασιλειου
† Σπυριδων Οικονομιδης

Ἱδρυταὶ τελευτήσαντες

† Κωνστ. Κοντος
† Σπ. Βασης
† Πετρ. Ν. Παπαγεωργιου
† Γεωρ. Α. Παπαβασιλειου
† Ιω. Δελλιος

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΛΑ' ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἕνεκα τῆς ἀκριβείας τοῦ χάρτου καὶ τῶν τυπωτικῶν ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας ἵνα τὸ μὲν ποσὸν τῶν τυπογραφικῶν φύλλων τῆς «Ἀθηνᾶς» ἀπὸ τοῦ 31 τόμου καὶ ἑξῆς περιορισθῇ εἰς δέκα ἕως δώδεκα τὸ πολύ, ἡ δὲ συμβολὴ τῶν ἑταίρων ὡς καὶ ἡ τιμὴ ἑκάστου τόμου διὰ τοὺς μὴ ἑταίρους αὐξηθῇ εἰς δραχμὰς δεκαπέντε.

Ἡ Διεύθυνσις

Ἐξετυπώθη ὁ παρὼν τόμος ἐν καθυστερήσει τὴν 21ην Νοεμβρίου 1920.

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1920

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1920

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙ ΥΨΟΥΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Ή ΛΟΓΓΙΝΟΥ ΜΑΛΛΟΝ ΔΕ ΑΝΩΝΥΜΟΥ

Τῇ ἀγήρῳ μνήμῃ
Φρειδερίκου Βλασσίου
Ἱερόν.

Τοῦ παγκάλου τούτου βιβλίου, εὐλόγως ἐπονομασθέντος *Χρυσοῦ πονήματος*, (1) πάμπολλαι ἐκδόσεις καὶ μεταφράσεις εἰς πάσας σχεδὸν τὰς γλώσσας ἐγένοντο, (2) ἀπὸ τοῦ ἔτους 1554 καὶ ἐφεξῆς, πολλοὶ δ' ἔκτοτε καὶ ἐπιφανέστατοι κριτικοὶ περὶ τὴν κάθαρσιν καὶ διόρθωσιν τοῦ κειμένου ἠσχολήθησαν, ἐν οἷς, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀπὸ τοῦ 1870 καὶ ἔπειτα, *ὁ Κόβητος, ὁ Βιλαμοβίτζιος, ὁ Δήλσιος* καὶ ἄλλοι (3).

Τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο ἐπ' ἐσχάτων διεξερχόμενοι, κατὰ τὴν τοῦ Βαλενίου ἔκδοσιν, παρετηρήσαμεν ὅτι, εἰ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ παντοῖα ἀντιγραφικὰ σφάλματα ἐπηνωρθώθησαν, ὅμως ἔτι καὶ νῦν ὑπάρχουσιν οὐκ ὀλίγα, ὧν ἔνια παραμορφοῦσιν ἢ καὶ τελέως σκοτίζουσιν τὴν τοῦ συγγραφέως διάνοιαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς ἑρμηνείας χωρίων τινῶν ἄλλην ὅλως γνώμην εἴχομεν, τού-

(1) Οὕτως ἀπεκάλεσαν αὐτὸ ὁ Κασάβων καὶ ὁ Ῥουγκένιος, ὁ δὲ Saintsbury το μὲν ὅλον συγγραμμάτιον λέγει ἄξιον νὰ γραφῇ χρυσοῖς γράμμασιν, ἃ δὲ θαυμάσια ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν καλῶν ὀνομάτων διδάσκει, ταῦτα διὰ πολυτίμων λίθων νὰ χαραχθῶσι, διότι ***φῶς τῷ ὄντι ἴδιον τοῦ νοῦ τὰ καλὰ ὀνόματα*** (Παρὰ **Sandys** ἐν **Hist. Class. Scholarship** σελ. 286).

(2) Ὁ Βωχῆρος (σ. 138) ἀναφέρει μετάφρασιν καὶ εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν ὑπὸ Νικ. Γλυκῆ, τυπωθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1805.

(3) Ἐκ τῶν ἡμετέρων λογίων ἕνα μόνον ἐν τῷ Προλόγῳ (σ. X) τῆς ἐκδ. τοῦ 1887 ἀναφέρει ὁ **Vahlen**, τὸν Ἀντ. Γιανναράκην, περὶ οὗ λέγει ὅτι ἐξέδωκεν ἑλληνιστὶ ἐν Μαρβούργῳ, τῷ 1880, Κριτικὰς Παρατηρήσεις εἰς τὸ περὶ Ὕψους. Ὁ αὐτὸς δὲ ἅπαξ ἢ δὶς ἀναφέρει καὶ τὸν Κουμανούδην ἐν ταῖς Ὑποσημειώσεσιν. Ἀλλ' οὔτε τὴν τοῦ Γιανναράκη πραγματείαν ἐδυνήθημεν νὰ προμηθευθῶμεν, οὔτε ποῦ καὶ πότε αἱ τοῦ Κουμανούδου διορθώσεις ἐδημοσιεύθησαν νὰ μάθωμεν. Ἐπίσης δ' ἀγνοοῦμεν καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν ἡμετέρων ἥψατο τῆς διορθώσεως τοῦ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος συγγραμματίου.

των πάντων ἕνεκα, τὰς συνήθεις περὶ τὸ ἀρχαῖον Ἑλλην. Δίκαιον μελέτας κατὰ μέρος ἀφέντες, ἐπεχειρήσαμεν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ.

Δυστυχῶς ὅμως ἐν τῇ ἀποκοινωνίᾳ ταύτῃ τῶν γραμμάτων ζῶντες, ἄλλως τε καὶ ἐν τελείᾳ μονώσει καὶ δεινῇ ἀπορίᾳ, μέχρις αὐτοῦ τοῦ χάρτου διατελοῦντες, ἕνεκα τοῦ ἔτι καὶ νῦν, ἀπὸ δύο καὶ ἡμίσεος ἐτῶν μαινομένου φρικαλέου τούτου πανευρωπαϊκοῦ, μᾶλλον δὲ παγκοσμίου πολέμου, δὲν ἐδυνήθημεν ὑπ' ὄψει νὰ ἔχωμεν ἢ τρεῖς μόνον ἐκδόσεις, ἄνευ οὐδενὸς ἄλλου βοηθήματος, δῆλα δὴ 1) τὴν τοῦ *Βενιαμὶν Βειοκίου*, πολλοῦ λόγου ἀξίαν κριτικὴν ἅμα καὶ ἑρμηνευτικὴν ἔκδοσιν τοῦ 1809, μετὰ τῶν προτασσομένων αὐτῇ ἀξιολόγων προλόγων καὶ διατριβῶν καὶ τῆς εἰς τὴν λατινικὴν μεταφράσεως τοῦ Σαμ. Φρ. Ναθαν. Μόρου (1769), δικαίως μὲν τότε ὡς ἀρίστης κριθείσης, ἔτι δὲ καὶ νῦν οὔσης χρησίμου, 2) τὴν τοῦ *Λουδοβίκου Βωχήρου* (Louis Vaucher) ὡσαύτως κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ 1854, μετὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν κατ' ἔννοιαν μᾶλλον ἢ πιστῆς μεταφράσεως, καὶ τέλος 3) τὴν τοῦ *Ἰωάννου Βαλενίου* γ' ἔκδοσιν τοῦ 1887, φιλοπονηθεῖσαν κατὰ τὴν τοῦ Ὄθωνος Ἰανίου (Otto Iahn) ἔκδοσιν τοῦ 1867.

Τὴν ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἄγγλου ἐκδότου W. Rhys Roberts δημοσιευθεῖσαν τῷ 1899 ἔκδοσιν δυστυχῶς μόνον κατ' ὄνομα γινώσκομεν, διδαχθέντες ἐξ ὧν περὶ αὐτῆς ἀναφέρει ὁ σοφὸς τῆς Ἀριστοτέλους Ἀθην. Πολιτείας ἑρμηνευτὴς καὶ ἐκδότης *Ἰω. Ἐδ. Σάνδυς* ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1903 δημοσιευθείσῃ πολλοῦ λόγου ἀξίᾳ History of Classical Scholarship (σ. 282 ἐπ.).

Συμφωνοῦμεν πληρέστατα τοῖς διδάσκουσιν ὅτι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ συγγραφεὺς τῆς *Περὶ Ὕψους* πραγματείας ἤκμασε κατὰ τὴν πρώτην ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ὡσαύτως δὲ δοξάζομεν μετ' αὐτῶν, ὅτι, ἄχρις οὗ ποτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ γνῶμεν, μᾶλλον προσῆκον εἶνε ν' ἀποκαλῶμεν αὐτὸν ***Ἀνώνυμον***. Εὐχόμεθα δ' ἵνα ἀγαθῇ ποτε τύχῃ ἀνευρεθῇ πλῆρες τὸ συγγραμμάτιον, διότι, ὡς γνωστόν, μόλις τὰ δύο τρίτα αὐτοῦ περιεσώθησαν ἐν τοῖς ἄχρι τοῦδε γνωστοῖς ἀντιγράφοις.

Περὶ τῶν κατ' αὐτόν, ὡς εἰκός, οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν· ὅμως δ' ἐκ τοῦ ἔργου τὸν συγγραφέα κρίνοντες, θαυμάζομεν ἀληθῶς

τὸν εὐγενῆ, μεγαλόφρονα καὶ σφόδρα φιλελεύθερον ἄνδρα, (1) τὸν παντὸς ὄντως ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου, ἔν τε τῇ ποιήσει καὶ τοῖς λόγοις, αἰσθητικώτατον τεχνοκρίτην, τὸν τελευταῖον ἴσως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μέγαν κριτικόν, ὅστις ὡς εἰ μεταξὺ τοῦ πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτοῦ ὁσημέραι ἐξαφανιζομένου ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ μέλλοντός ποτε, διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως, ν' ἀναλάμψῃ νέου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἱστάμενος καὶ πρὸς τούτων ἑκάτερον ἀποβλέπων, οὕτω περὶ ὧν γράφει ἐδυνήθη αὐτόθεν νὰ κρίνῃ καὶ νὰ διδάξῃ, ὥστ' ἐφεξῆς καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς ἐκείνους ἐξ ἴσου ν' ἀνήκῃ, τούτους μὲν πιστῶς καὶ εἰδότως κρίνων καὶ ἑρμηνεύων, ἡμᾶς δὲ περὶ τοῦ ὄντως ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου καὶ πῶς τοῦτο κτητὸν διδάσκων τὰ δέλτιστα καὶ τοῦ παντὸς ἄξια αἰῶνος. Ἔχομεν δὲ πλείστην ἀνάγκην τοῦ ἐθνικοῦ διδασκάλου τούτου ἡμεῖς μάλιστα οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, διότι καὶ νὰ φιλολογῶμεν ἀρεσκόμεθα καὶ ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν παλαιῶν νὰ βαίνωμεν καὶ τούτους ν' ἀπομιμώμεθα ἀγαπῶμεν, καὶ εἰς τὸ κρίνειν, μάλιστα δὲ τὸ ἐπικρίνειν ἐσμέν πως εὐεπίφοροι.

Ἐκ τῆς ὅλης δὲ μελέτης τοῦ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος πονηματίου κατελήξαμεν καὶ εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

Α΄. Ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὐκ ἐπαύσατο, ζῶν, νὰ συμπληροῖ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὸ ἔργον αὐτοῦ· οὕτως ἐξηγοῦμεν τὰ οὐκ ὀλίγα, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ πυκνὰ συμπληρώματα, ἃ οὐκ ὀρθῶς ὑπ' ἐνίων πολλάκις ἐκλαμβάνονται ὡς παρεμβλήματα, ἔτι δὲ τὰς διαφυγούσας αὐτὸν ἐνιαχοῦ χασμωδίας (2) καὶ τὰς ἐλλιπεῖς τοῦ λόγου συνδέσεις. (3)

Β΄. Ὅτι ἔδωκε μὲν τῷ πρὸς ὃν γράφει ῥωμαίῳ Τερεντιανῷ ἓν πρῶτον τοῦ *Περὶ Ὕψους* ἀντίγραφον, οὗ ἄδηλον τίς ἡ τύχη καὶ ποία χρῆσις ἐγένετο, αὐτὸς δ' ὅμως ὁ συγγραφεὺς δὲν φαίνεται νὰ

(1) Τῷ ὄντι αὐτὰ καὶ μόνα, ἃ διὰ παντὸς τοῦ Κεφ. 44 ἀνδρείως διδάσκει, γράφων πρὸς ῥωμαῖον, τὸν Τερεντιανόν, καὶ τὴν μὲν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐλευθέραν Πολιτείαν ἐνθέως ὑμνῶν, ***ἅπασαν δὲ δουλείαν, κἂν ᾖ δικαιοτάτη, ψυχῆς γλωττόκομον καὶ κοινὸν δεσμωτήριον*** ἀποφαινόμενος, μετ' ἀληθοῦς δὲ ἄλγους τοὺς κατ' αὐτὸν ὁμογενεῖς οἰκτίρων καὶ ἀποκλαίων ὡς ***παιδομαθεῖς δουλείας δικαίας***, τοῖς ***αὐτῆς ἔθεσι καὶ ἐπιτηδεύμασιν ἐξ ἁπαλῶν ἔτι φρονημάτων μόνον οὐκ ἐνεσπαργανωμένους καὶ ἀγεύστους καλλίστου καὶ γονιμωτάτου λόγων νάματος, τῆς ἐλευθερίας***, ταῦτα, λέγομεν, καὶ μόνα θὰ ἤρκουν ἵν' ἀπαθανατίσωσι τον ἔξοχον ἄνδρα.

(2) Πρβλ. ἃ παρατηροῦμεν ὑπὸ τὸ Κεφ. 8 § 2 ἐν τέλει.

(3) Πρβλ. λ. χ. Κεφ. 4 § 2, 7 § 1, 22 κλ. κλ. Περὶ τούτων ἐνίοτε ποιούμεθα ἐν τοῖς ἑξῆς τὰς προσηκούσας παρατηρήσεις.

ἔφθασε ζῶν νὰ δημοσιεύσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὃ διὰ τοῦτο ἴσως ἐπὶ μακρὰ ἔτη διετέλεσεν ἄγνωστον ὂν τοῖς τε κατ' αὐτὸν καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν ὀνομαστοῖς συγγραφεῦσι. Διότι ἄλλως ἀδυνατοῦμεν νὰ νοήσωμεν διατί μὲν οὐδεὶς τούτων ποιεῖται μνείαν τοῦ καλλίστου ὄντως βιβλίου τούτου, πῶς δὲ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως εἰς τοιαύτην περιῆλθε λήθην, ὥστε κατ' εἰκασίαν ἄλλος μὲν νὰ ὀνομάζῃ αὐτὸν **Διονύσιον ἢ Λογγῖνον**, ἄλλος δὲ **Διονύσιον Λογγῖνον**, ἄλλος δὲ ἢ κατ' ἰδίαν κρίσιν ἢ διότι ἀνωνύμως εὗρε τὸ ἔργον κυκλούμενον, **'Ανώνυμον**.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. 'Ημεῖς δὲ καλῶς μὲν συνοίδαμεν ὅτι ἐν οἷς οὐκ ὀλίγοις παρατηροῦμεν ἱκανὰ χωρία τοῦ συγγραφέως διορθοῦντες καὶ ἑρμηνεύοντες, ἴσως μὲν ἔν τισιν ἐπετύχομεν τοῦ ὀρθοῦ, ἴσως δ' ἐν ἄλλοις καὶ πλείοσιν ἡμάρτομεν, ἐνθυμούμεθα δὲ καὶ τὸ πικρὸν μέν, ἀλλ' ἀεὶ ἀληθὲς λόγιον τοῦ ἡμετέρου **'Ανωνύμου** συγγραφέως, (Κεφ. 33 § 3) ὅτι *φύσει πάντα τἀνθρώπεια ἀπὸ τοῦ χείρονος ἀεὶ μᾶλλον ἐπιγινώσκεται.* "Ομως δ' ἐλπίζομεν ὅτι ἀνθρώπῳ νομικῷ, περὶ τὰ δικαστήρια μὲν ἀεί, ἐνίοτε τὰ πάλαι, ὁσημέραι δὲ τὰ νῦν ἀσχολουμένῳ, σφόδρα δὲ φιλοφιλολόγῳ ὄντι, οἱ φιλόλογοι, καὶ δὴ μάλιστα ἐκ τούτων οἱ περὶ τὰ κριτικὰ πονοῦντες, οὔτε αὐστηροὶ λίαν οὔτε ἀνεπιεικεῖς κριταὶ ἔσονται.

Αἱ ἑξῆς παρατηρήσεις ἀναφέρονται κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν τοῦ Vahlen ἔκδοσιν, διότι ταύτην ἅ τε δὴ νεωτέραν ἔχομεν πρώτιστα ὑπ' ὄψει. Σημειούσθω δ' ὅτι ἃ χωρία ἐν ἑκάστῃ παρατηρήσει ἐξ αὐτῆς προτάσσομεν, ταῦτ' ἀντιγράφομεν τηροῦντες καὶ αὐτὰ τὰ καθ' ἡμᾶς ὀρθογραφικὰ σφάλματα τοῦ ἐκδότου, ὧν ἄλλα μὲν διαρρήδην διορθοῦμεν οἷον *'Υπερίδης* ἀντὶ *'Υπερείδης*, *Ζώϊλος* ἀντὶ *Ζωίλος*, ἄλλα δὲ ἢ σιωπῇ παρατρέχομεν ἢ ἐπανορθοῦμεν ἐν τοῖς ἑξῆς ἄνευ εἰδικῆς παρατηρήσεως οἷον Κεφ. 2 § 2, 7 §1 *διῃρμένοις*, ***διῃρμένων*** ἀντὶ ***διηρμένων*** κλπ.

Κεφ *1 § 1. εἴγ' ἐπὶ πάσης* ***τεχνολογίας δυεῖν ἀπαιτουμένων***, ***προτέρου*** *μὲν* ***τοῦ δεῖξαι... δευτέρου δὲ. πῶς ἂν*** *ἡμῖν αὐτὸ τοῦτο... κτητὸν γένοιτο, ὅμως* ***κτέ.***

'Ο Βαλένιος στίζει μὲν πρὸ τοῦ χωρίου τούτου διὰ κόμματος, τῷ Σπεγγελίῳ δὲ πειθόμενος, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ γράφει: ***εἴγ' ἐπὶ*** κτλ. ἀντὶ τοῦ τῶν Χ'/φων: ***εἰτ' ἐπί.*** 'Ο δὲ Βωχῆρος καὶ ὁ Βείσκιος, κατὰ

τἄλλα μὲν οὐ διαφόρως, τῇ παραδεδομένῃ δὲ γραφῇ στοιχοῦντες, γράφουσι μὲν *εἰτ' ἐπί*, στίζουσι δὲ πρὸ τούτων διὰ τελείας στιγμῆς. Πότερον τούτων ὀρθόν;

Ὅτι τὰ γράμματα Γ καὶ Τ πολλάκις ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων συγχέονται (1), οὐδεὶς ἀγνοεῖ, οὐδεὶς δ' ὡσαύτως ἀμφισβητεῖ ὅτι, ὁσάκις τοιοῦτό τι σφάλμα προφανῶς συμβαίνει, ἀνενδοιάστως δυνάμεθα τὸ ἡμαρτημένον διὰ τοῦ ὀρθοῦ ν' ἀντικαθιστῶμεν. Ἐνταῦθα δ' ὅμως οὐ μόνον τἀντίγραφα πάντα τὴν αὐτὴν ἀνεξαιρέτως ἐμφανίζουσι γραφήν: *εἶτ' ἐπί*, ἀλλ' οὔτ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ χωρίου, οὔτ' ἐκ τοῦ συνόλου τῶν συμφραζομένων δείκνυται τὸ παράπαν ὅτι τὸ *εἶτα* τοῦτο ἔχει κακῶς.

Ὁ συγγραφεὺς τῷ ὄντι ἐν μὲν τοῖς ἀμέσως ἡγουμένοις, ἐν γένει ἢ καθόλου κρίνων τὸ τοῦ Καικιλίου περὶ Ὕψους συγγραμμάτιον, διὰ δύο τινὰ ψέγει αὐτό, ὅτι 1) *ταπεινότερον ἐφάνη τῆς ὅλης ὑποθέσεως καὶ ἥκιστα τῶν καιρίων ἐφαπτόμενον*, 2) δὲ ὡς *οὐ πολλήν τε ὠφέλειαν . . . περιποιοῦν τοῖς ἐντυγχάνουσιν*. Ἐν δὲ τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ, ὅπερ εὐθὺς τούτοις διὰ τοῦ *εἶτα* ἐπάγει, εἰδικώτερον πλέον κρίνων τὸ τοῦ Σικελοῦ ῥήτορος πονημάτιον, ὡς ἔργον τεχνολογικόν, ψέγει αὐτὸ διότι 3) *ἐπὶ πάσης τεχνολογίας δυεῖν ἀπαιτουμένων, προτέρου μὲν τοῦ δεῖξαι τί τὸ ὑποκείμενον, δευτέρου δὲ . . . πῶς ἂν ἡμῖν αὐτὸ τοῦτο . . . κτητὸν γένοιτο, ὅμως ὁ Καικίλιος ποῖον μέν τι τὸ ὑψηλὸν διὰ μυρίων ὅσων ὡς ἀγνοοῦσι πειρᾶται δεικνύναι, τὸ δὲ δι' ὅτου τρόπου . . . ὡς οὐκ ἀναγκαῖον παρέλιπεν.*

Ἐκ τούτων, νομίζομεν, γίνεται φανερόν, ὅτι τὰ τελευταῖα ταῦτα οὐχὶ ἐπ' ἐξηγήσει, ἀλλὰ κατὰ προσθήκην, ὡς τρίτος λόγος μομφῆς προστίθενται· διότι τὰ μὲν πρῶτα: (*ταπεινότ. τῆς ὅλης ὑποθ. καὶ ἥκιστα τῶν καιρίων ἐφαπτόμ., οὐ πολλήν τε ὠφέλ. περιποιοῦν*) εἰσὶ γενικά, ταῦτα δὲ εἰδικά, ὁρῶντα εἰς τὸ κύριον ὑποκείμενον τῆς πραγματείας, τὸ Ὕψος, καὶ ἔτι μερικώτερον εἰς τὴν παράλειψιν τοῦ τρόπου, δι' οὗ τοῦτο κτητὸν ἂν ἡμῖν γένοιτο.

Οὕτως ἐπίσης τὸ *εἶτα* ὅ τε Μόρος καὶ ὁ Βωχῆρος ἐνόησαν καὶ

(1) Ὅρ. ἐν *Ἀθηνᾶς* Τομ. ΚϚ' (1915) σ. 229 ἑπ. *Κόντου* περὶ τῆς ἐν τοῖς Χ'/φοις συγχύσεως τῶν μορίων ΤΕ καὶ ΓΕ ἐκ τῶν νῦν μετὰ θάνατον τοῦ ἐπιφανεστάτου ἀνδρὸς δημοσιευομένων πολυτίμων γραμματικῶν καὶ κριτικῶν σημειώσεων αὐτοῦ.

μετέφρασαν, ὁ μὲν διὰ τοῦ praeterea, ὁ δὲ διὰ τοῦ de plus.

Τηρητέον ἄρα τὴν παραδεδομένην γραφὴν ἀμετάβλητον, πάντως δὲ πρὸ τοῦ *εἶτα* στικτέον διὰ τελείας στιγμῆς.

Κεφ 1 § 2. *Ἐπεὶ δ' ἐνεκελεύσω καὶ ἡμᾶς τι περὶ ὕψους πάντως εἰς σὴν ὑπομνηματίσασθαι χάριν, φέρε, ἐπισκεψώμεθα: αὐτὸς δ' ἡμῖν, ἑταῖρε, τὰ ἐπὶ μέρους, ὡς πέφυκας καὶ καθήκει, συνεπικρινεῖς ἀληθέστατα· εὖ γὰρ δὴ ὁ ἀποφηνάμενος, τί θεοῖς ὅμοιον ἔχομεν, εὐεργεσίαν εἶπας καὶ ἀλήθειαν.*

Οὕτω: *πέφυκας* καὶ *εἶπας* ὁ Βαλένιος, ὁ δὲ Βείσκιος καὶ Βωχῆρος: *πέφυκε* καὶ *εἶπε*, ἀκολούθως τοῖς πρώτοις ἐκδόταις Ροβορτέλλῳ καὶ Μανουτίῳ.

Ἡμεῖς, ἐπειδὴ τὰ μὲν Χ/φα πάντα τὴν αὐτὴν ἐμφανίζουσιν γραφήν, οὐδὲν δὲ τὸ πλημμελὲς ἢ ἀνάρμοστον ἔχει τὸ *πέφυκας*, ὅπερ ἄλλως ὁ Τούπιος (παρὰ Βεισκίῳ σ. 225) προσηκόντως καὶ διὰ παραδειγμάτων ἐδικαιολόγησε, ἀποδεχόμεθα τὴν παραδεδομένην γραφήν, πεπεισμένοι ὅτι οὕτως ὄντως ὁ συγγραφεὺς ἔγραφεν.

Ἀλλ' ὅμως θὰ τολμήσωμεν ν' ἀντείπωμεν τῷ Ρουγκενίῳ (παρὰ Βεισκ. σ. 225) ὑπολαβόντι μέν, ὥσπερ ὁ Πόρτος πρὸ αὐτοῦ, ὅτι πρὸ τοῦ: *ἀληθέστατα* ὑπάρχει τι χάσμα, εἰκάσαντι δὲ πρὸς συμπλήρωσιν αὐτοῦ: «*συνεπικρινεῖς* ⟨*φιλοφρονέστατα καὶ*⟩ *ἀληθέστατα*, ut *εὐεργεσία* ad *φιλοφρονέστατα* referatur *ἀλήθεια* ad *ἀληθέστατα*».

Ἐκ τούτων δείκνυται, ὅτι ὁ κριτικώτατος ἀνήρ, ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ παρατιθεμένου λογίου: *τί θεοῖς ὅμοιον ἔχομεν* κτλ. κινούμενος, ἐνέκρινε μὲν τὴν περὶ χάσματος εἰκασίαν τοῦ Κρητὸς Φραγκ. Πόρτου, προσέθετο δ' ἃ προσέθετο πρὸς συμπλήρωσιν αὐτοῦ.

Ὅμως χάσμα μὲν οὐδὲν φαίνεται ὑπάρχον, ὁ δὲ νοῦς τοῦ χωρίου καὶ ὑπὸ τῶν μεταφραστῶν ἐπίσης οὐ προσηκόντως νοηθείς, εἶνε νομίζομεν ὁ ἑξῆς: Ὁ συγγραφεὺς ἐγκελευσθεὶς ὑπὸ τοῦ Τερεντιανοῦ ἵνα ***πάντως χάριν*** αὐτοῦ ὑπομνηματίσηται, συγγράψῃ δηλονότι ὑπόμνημά τι περὶ ὕψους, εἰς τὸ κέλευμα δὲ τοῦτο ὑπακούσας καὶ τὸ ἔργον τετελεσμένον παραδιδούς, λέγει αὐτῷ, διὰ βραχέων μὲν ἀλλὰ καὶ μετὰ πλείστης κομψότητος: *αὐτὸς δ'* ***ἡμῖν***, *ἑταῖρε, τὰ ἐπὶ μέρους, ὡς πέφυκας καὶ καθήκει, συνεπικρινεῖς ἀληθέστατα*, τουτέστι σὺ δέ, φίλτατε, ἐπειδὴ φύσει τοιοῦτος ὑπάρχεις, οὕτω δὲ καὶ καθήκει, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι *ἀντιχαριζόμενός μοι* - διότι τοῦτο ση-

μαίνει ἡ ἀντων. ἡμῖν πρὸς τὸ *πάντως χάριν* νοουμένη—θὰ συνεπικρίνῃς τὸ ἔργον ἐν τοῖς καθέκαστα καί μοι θὰ εἴπῃς ἀληθέστατα, ἣν περὶ τούτων ἔχεις γνώμην. Διότι ὥς τις τῶν παλαιῶν ἐρωτώμενος ὀρθῶς πράγματι ἀπεφήνατο, τοῦτο θεοῖς ὅμοιον ἔχομεν, τὸ εὐεργετεῖν καὶ ἀληθεύειν.

***Κεφ.* 1 § 4.** *καὶ τὴν μὲν ἐμπειρίαν τῆς εὑρέσεως καὶ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ οἰκονομίαν οὐκ ἐξ ἑνὸς οὐδ' ἐκ δυεῖν... μόλις ἐκφαινομένην ὁρῶμεν, ὕψος δὲ κτέ.*

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται, πλὴν ὅτι διαφόρως στίζουσι πρὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ *καί*, ὁ μὲν Βαλένιος διὰ κόμματος, ὁ δὲ Βωχῆρος καὶ ὁ Βείσκιος, ὀρθότερον, διὰ τελείας στιγμῆς. Παρατηροῦμεν δὲ γενικῶς ἐνταῦθα ὅτι ὁ Βαλένιος οὕτω πως στίζει πολλάκις ἢ καὶ ὅλως παραλείπει νὰ στίξῃ, ὥστε οὐδαμῶς διευκολύνει τὴν τῶν λεγομένων κατανόησιν.

Ἀλλὰ τίς ἡ γνησία τοῦ συγγραφέως γραφή, ἆρά γε *ἐκφαινομένην* ἢ *ἐκφαινομένας;*

Ὑπὲρ τῆς κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν ἐκφορᾶς οὐ μόνον ὁ συντακτικὸς λόγος συνηγορεῖ (διότι περὶ πλειόνων ἐνταῦθα πρόκειται) ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν ἑνὶ τῶν κωδ., τῷ Βατικ. 2, πλημμελὴς γραφή: *ἐκφαινομένως*, ἀντὶ πιθανώτατα τῆς ὀρθῆς καὶ γνησίας: *ἐκφαινομένας*.

Σημειωτέον δ' ὅτι κατὰ τὸν Βείσκιον, πλέον ἢ ἅπαξ παρεχόμενον μάρτυρα περὶ τούτου τὸν Ἱερών. Ἀμάτιον (Praef. σ. XVII, Recens. Cod. σ. XLVIII ἑπ. Add. εἰς Κεφ. 4 § 2 σ. 638) ἐπίτηδες καὶ ἐπιμελέστατα χάριν αὐτοῦ διεξελθόντα τοὺς τρεῖς τοῦ Βατικανοῦ κώδικας, ἐκ τούτων ὁ περὶ οὗ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος δεύτερος (Βατικ. 2), ὑπὸ γραφέως ἀμαθοῦς καὶ καθ' ὑπαγόρευσιν γεγραμμένος, διὰ δὲ τοῦτο σφόδρα ἡμαρτημένος, ὅμως πολλάκις παρέχει ἡμῖν τὴν γνησίαν τοῦ συγγραφέως λέξιν. Ἰδοὺ δὲ τί περὶ τούτου παραινεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀμάτιος: Monitos etiam vellem viros doctissimos, ne corruptas lectiones Codicis 2 contemnant. Nam verum verbium inter illa monstra et corruptelas saepius latere videtur Παρὰ Βεισκίῳ Praef. σ. XXXIII ἑπ.

***Κεφ* 2 § 1-2** *Ἡμῖν δ᾽ ἐκεῖνο διαπορητέον ἐν ἀρχῇ, εἰ ἔστιν ὕψους τις ἢ βάθους τέχνη, ἐπεί τινες ὅλως οἴονται διηπατῆσθαι τοὺς τὰ τοιαῦτα ἄγοντας εἰς τεχνικὰ παραγγέλματα. Γεννᾶται γάρ, φησί, τὰ μεγαλοφυῆ*

καὶ οὐ διδακτὰ παραγίνεται, καὶ μία τέχνη πρὸς αὐτὰ τὸ πεφυκέναι. χείρω τε τὰ φυσικὰ ἔργα, ὡς οἴονται, καὶ τῷ παντὶ δειλότερα καθίσταται ταῖς τεχνολογίαις κατασκελετευόμενα. Ἐγὼ δὲ ἐλεγχθήσεσθαι τοὖθ' ἑτέρως ἔχον φημί, εἰ ἐπισκέψαιτό τις, ὅτι ἡ φύσις, ὥσπερ τὰ πολλὰ ἐν τοῖς παθητικοῖς καὶ διηρμένοις αὐτόνομον, οὕτως οὐκ εἰκαῖόν τι κἀκ παντὸς ἀμέθοδον εἶναι φιλεῖ, καὶ ὅτι αὕτη μὲν πρῶτόν τι καὶ ἀρχέτυπον γενέσεως στοιχεῖον ἐπὶ πάντων ὑφέστηκεν, τὰς δὲ ποσότητας καὶ τὸν ἐφ' ἑκάστου καιρόν, ἔτι δὲ τὴν ἀπλανεστάτην ἄσκησίν τε καὶ χρῆσιν ἱκανὴ παρορίσαι καὶ συνενεγκεῖν ἡ μέθοδος, καὶ ὡς ἐπικινδυνότερα αὐτὰ ἐφ' αὐτῶν δίχα ἐπιστήμης, ἀστήρικτα καὶ ἀνερμάτιστα ἐαθέντα, τὰ μεγάλα, ἐπὶ μόνῃ τῇ φορᾷ καὶ ἀμαθεῖ τόλμῃ λειπόμενα· δεῖ γὰρ αὐτοῖς, ὡς κέντρου πολλάκις, οὕτω δὲ καὶ χαλινοῦ.

Καταχωρίζομεν ὁλόκληρον τὸ μέρος τοῦτο, ὡς ὑπὸ τοῦ Βαλενίου ἐκδέδοται, διότι τὰ ἐν αὐτῷ οὕτω στενῶς πρὸς ἄλληλα συνδέονται, δι' ἀλλήλων δ' ἑρμηνεύονται καὶ νοοῦνται, ὥστ' ἂν ἐπεχειροῦμεν κατ' ἰδίαν ἕκαστα νὰ παρατάσσωμεν, αἱ ὑπὸ τῶν διαφόρων μὲν κριτικῶν προταθεῖσαι διορθώσεις δυσκόλως ἢ ἀτελῶς θὰ κατενοοῦντο, αἱ ἡμέτεραι δὲ παρατηρήσεις ἔτι χεῖρον ἴσως καὶ δι' ἀναδρομῶν θὰ ἐξετίθεντο.

Ὡς εἴπομεν, ὁ μὲν Βαλένιος οὕτω τἀνωτέρω ἐξέδωκεν, ὁ Βείσκιος δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος διαφόρως μὲν ἔν τισι στίζουσι, γράφουσι δὲ ὁ μὲν Βωχῆρος ἀντὶ *φησί*: *φασί*, ὁ δὲ Βείσκιος, περὶ τὸ τέλος, ἀντί: ***οὕτω δὲ καὶ χαλινοῦ***, τῷ Ροβορτέλῳ ἀκολουθῶν: ***οὕτω δὴ κτέ.***, ἀμφότεροι δὲ μεταξὺ τοῦ *ἐαθέντα* καὶ ***τὰ μεγάλα***, παρὰ τὰ Χ'/φα, παρεμβάλλουσι τὸ ἐπιρρ. *οὕτω*.

Ἡμεῖς δὲ παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

Α' *ὕψους τις ἢ βάθους τέχνη*. Ὁ Ἰάνιος πλημμελῆ ὑπολαμβάνων τά: *ἢ βάθους* ἀπεφήνατο ὅτι εἰσὶν ἔκβλητέα, ὁ δὲ Δήλσιος ἀντ' αὐτῶν ἤκασεν: *ἢ μεγέθους*, μόνος δὲ ὁ G. S. A. (1), ὡς διδασκόμεθα ἐκ τῶν ὑποσημειώσεων τοῦ Βαλενίου, ἤκασεν: *ἢ πάθους* (2). Ἡμεῖς,

(1) Διὰ τῶν ἀρκτικῶν ἁπλῶς τοῦ ὀνόματος στοιχείων ὀνομάζομεν τὸν λόγιον ἄνδρα, διότι οὕτως ἀεὶ ὁ Βαλένιος ὀνομάζει αὐτόν, παραπέμπων εἰς τὸν τόμ. Γ', σ. 5 ἐπ. τοῦ Class. Journ. Ἄλλως καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀγνοοῦμεν καὶ τοῦ περιοδικοῦ τούτου συγγράμματος στερούμεθα.

(2) Ὁ Βωχῆρος ἐν ὑποσημειώσει σ. 143 τὴν διόρθωσιν ταύτην ἀναφέρει εἰς τὸν P. L. Courrier.

καίπερ ἀγνοοῦντες τοὺς λόγους τοῦ τὴν τελευταίαν ταύτην εἰκασίαν προτείναντος, ὅμως νομίζομεν αὐτὴν ὀρθοτάτην· διότι 1) σαφῶς ὑποδείκνυται καὶ δικαιολογεῖται ὑπὸ τῶν συμφραζομένων. Ὁ συγγραφεὺς τῷ ὄντι, μικρὸν κατωτέρω, αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ διασαφῶν καὶ ἑρμηνεύων, λέγει ὅτι τοῦτο, *εἰ ἔστιν* δῆλα δὴ *ὕψους τις ἢ πάθους τέχνη*, ἑτέρως ἔχον ἐλεγχθήσεται, *εἰ ἐπισκέψαιτό τις ὅτι ἡ φύσις, ὥσπερ τὰ* ***πολλὰ ἐν*** *τοῖς* ***παθητικοῖς*** *καὶ διηρμένοις αὐτόνομον* κτέ. Ἀλλ' εἰ ***διηρμένα*** εἰσὶ καὶ λέγονται τὰ *ὑψηλὰ* (πρβλ. Κεφ. 7 § 1 : *τῇδέ που* ***καὶ ἐπὶ τῶν διηρμένων ἐν ποιήμασι καὶ λόγοις*** *ἐπισκεπτέον*), τότε τὸ ***παθητικοῖς*** δὲν δύναται ἢ κατ' ἀνάγκην νὰ ᾖ ἐπεξήγησίς τις τοῦ εἰκαζομένου ***πάθους***. Διότι 2) ὁ συγγραφεὺς τῇ μὲν λ. *βάθος* οὐδαμοῦ τοῦ σῳζομένου βιβλίου χρῆται, οὐδὲ ὅλως περὶ βάθους πραγματεύεται, ἐν ᾧ περὶ *πάθους* καὶ *παθητικοῦ* καὶ *παθητικῶν* πολλάκις καὶ μετὰ πλείστης ἀεὶ θερμότητος διαλαμβάνει. Διότι 3) τέλος, ὃν δὲ λέγομεν ἀποδεικτικώτατον, πολλάκις ἀλλαχοῦ τὸ *πάθος* καὶ τὸ *ὕψος* ὁμοιότατα συνάπτει καὶ περὶ αὐτῶν ἀεὶ ὡς στενῶς συνδεομένων ὁμιλεῖ. οἷον Κεφ. 16 § 2 : *τὴν δὲ τῆς ἀποδείξεως φύσιν μεθεστακὼς εἰς ὑπερβάλλον* ***ὕψος καὶ πάθος*** Κεφ. 17 § 2 : *τὸ τοίνυν* ***ὕψος*** *καὶ* ***πάθος*** *τῆς ἐπὶ τῷ σχηματίζειν ὑπονοίας ἀλέξημα καὶ θαυμαστή τις ἐπικουρία καθίσταται* Κεφ. 29 § 2 : ***πάθος*** *δὲ* ***ὕψους*** *μετέχει τοσοῦτον ὅσον ἦθος ἡδονῆς*. Πρβλ. ἔτι Κεφ. 8 § 2. 4, 17 § 3 κλ.

Β' *γεννᾶται γάρ, φησί, τὰ μεγαλοφυῆ*.

Εἰ καὶ ἐκ τῶν συμφραζομένων : *ἐπεί τινες ὅλως οἴονται* καὶ μικρὸν κατωτέρω : *ὡς οἴονται*, προσῆκον, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον φαίνεται ν' ἀναγνῶμεν *φασίν*, ὅμως, ὡς ἤδη παρετηρήσαμεν, ὅ τε Βαλένιος καὶ ὁ Βείσκιος προυτίμησαν τὴν γραφήν: *φησί*, τοῦτο μὲν δυσὶ τῶν κωδ., τῷ Παρισ. καὶ τῷ Λαυρεντ. ἀκολουθοῦντες, τοῦτο δὲ καὶ καὶ τῷ ἀντιλέγοντι τῷ Τουπίῳ. Μόρῳ πειθόμενοι, προκρίναντι τὴν καθ' ἑνικ. ἀριθμ. ἐκφοράν, ἅτε δή, λέγει, καὶ ἐπὶ πολλῶν εὐχρηστοῦσαν, πρὸς ἀπόδειξιν δὲ παραπέμποντι εἰς τὰ Κεφ. 29 § 1 καὶ 24 § 1. Ὁ δὲ Βείσκιος ὑπερθεματίζων, ὡς εἰπεῖν, ἐπικαλεῖται ἐπιπλέον καὶ τὰ Κεφ. 9 § 2 καὶ 44 § 2.

Ἀλλ' ἐκ τῶν χωρίων τούτων τὸ μὲν ἐν Κεφ. 24 § 1 οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔχει σχέσιν πρὸς ταῦτα· διότι ὁ συγγραφεὺς ἵνα καὶ διὰ παραδειγμάτων ἀποδείξῃ ὅτι *τὰ ἐκ τῶν πληθυντικῶν εἰς τὰ ἑνικὰ*

(οἷαν ἡ Πελοπόννησος, τὸ θέατρον) *ἐπισυναγόμενα ἐνίοτε ὑψηλοφανέστατα*, ἀμέσως ἐπάγει τὰ τοῦ Δημοσθ. π. τ. Στεφ. 18: *ἐπειθ' ἡ Πελοπόννησος ἅπασα διειστήκει, φησὶ* καὶ δὴ ἄρα περὶ τοῦ ῥήτορος λέγει: *φησί*, διότι οὗτος μόνος εἶπε ταῦτα. Τὸ δ' ἐν Κεφ. 9 § 2 ἐσφαλμένον: *τίνα, φήσει, τρόπον* (οὕτω γράφουσιν ὅτε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος) ἤδη ὁ πρῶτος ἐκδότης (ἔτ. 1554) Ροβορτέλλος διώρθωσεν, ἄλλως τε καὶ συμφώνως τοῖς Χ'/φοις Λαυρεν. 2 καὶ 3 καὶ τῷ Φλωρεντ: *τίνα, φήσεις, τρόπον*, ὀρθότατα μεταγράψας εἰς β' πρόσωπον (πρβλ. Κεφ. 7 § 3 *ἂν εὖ... ἐπισκοπῇς*. 10 § 3: *οὐ θαυμάζεις* κτέ.). Ἐν δὲ Κεφ. 29 § 1 κεῖται μὲν κατὰ τὰ Χ'/φα (Παρισ. καὶ Βατικ. 2) *φη* καὶ (Βατικ. 3 καὶ Ἀμβροσ.) *φησίν*, ὡς διδάσκει ὁ Βείσκιος (Διαφ. Γραφ. σ. 597), ἀλλά, κατὰ τὸν Τούπιον, καὶ ὁ Μανούτιος cum MSS nonnullis ἀνέγνω: *φασίν*, ἡμεῖς δὲ οὐδένα λόγον βλέπομεν ἵνα μὴ πεισθῶμεν τῷ Τουπίῳ ἐνταῦθα γράφοντι: *τὸν Πλάτωνα ... διαχλευάζουσιν, ὡς εἰ πρόβατα, φασίν, ἐκώλυε κτέ.*, ἐπικαλουμένῳ δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τὸ ὁμοιότατα ἐν Κεφ. 32 § 7 ἀναγινωσκόμενον: *καὶ τὸν Πλάτωνα οὐχ ἥκιστα διασύρουσι... νήφοντα γάρ φασι θεὸν τὸ ὕδωρ λέγειν*. Τέλος ἐν Κεφ. 44 § 2, κατὰ μὲν τὰ Χ'/φα ἀναγνωστέον μᾶλλον *φησίν*, ἀλλὰ διά τε τὸ προτασσόμενον: *ἐκείνῳ τῷ θρυλουμένῳ* καὶ διὰ τὴν παρὰ τῷ συγγραφεῖ κρατοῦσαν χρῆσιν, ἐπίσης προτιμῶμεν ν' ἀναγνῶμεν μετὰ τοῦ Τουπίου *φασίν*, ἣν γραφὴν καὶ ὁ Βαλένιος εἰσήγαγεν εἰς τὸ κείμενον. Ὅμως δὲ παρατηροῦμεν ὅτι καὶ τὸ τῶν Χ'/φων *φησὶν* ἐνταῦθα δύναται ἀβιάστως νὰ νοηθῇ ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἐν ἀρχῇ τοῦ Κεφ. 44 § 1 ὑποτιθέμενον ἕνα τῶν φιλοσόφων, διότι τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐκτιθεὶς ὁ συγγραφεύς, οὐ μόνον *ἔφασκεν* (§ 4) καὶ *ἔφη* (§ 2 καὶ 3) λέγει περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὖθις *φησὶν* (§ 5): *εἴ γε, φησί, τοῦτο πιστὸν ἀκούω*, αὐταῖς ταῖς λέξεσι τοῦ φιλοσόφου χρώμενος.

Ἐκ τούτων, νομίζομεν, προκύπτει σαφῶς ἱκανῶς ὅτι οὐδαμοῦ ὁ συγγραφεὺς χρῆται τῷ *φησὶν* ἀντὶ τοῦ *φασὶν* ἢ *λέγεται*. Τοὐναντίον, ἡ κατὰ πληθ. ἀριθμὸν συνήθης ἐκφορά, ὅπου συντακτικῶς προσήκει, ἀπαντᾷ πολλάκις 1) ἐπὶ τῶν παροιμιωδῶν: Κεφ. 3 § 4: *οὐδὲν γάρ φασι ξηρότερον ὑδρωπικοῦ*. Κεφ. 4 § 4: *ὅπου φασὶν οὐδενὶ οὕτως ἐνσημαίνεσθαι τήν τινων ἀναίδειαν ὡς ἐν τοῖς ὀφθαλ-*

μοῖς. Κεφ. 44 § 7 (κατὰ τὴν ἡμετέραν συμπλήρωσιν, ἧς βλ. κατωτέρω Κεφ. 15 § 10 τὰς δικαιολογίας): *ἀκολουθεῖ γάρ... καὶ ἴσα, φασί, βαίνουσα ⟨ἡ⟩ πολυτέλεια καί...εἴσ⟨ω⟩ ὥσ⟨περ ἑταίρα⟩ ἐμβαίνει καὶ συνοικίζεται. 2) ἐπὶ τῶν κατὰ φήμην λεγομένων:* Κεφ. 13 § 2: *Τὴν Πυθίαν λόγος ἔχει...ἀναπνεῖν, ὥς φασιν, ἀτμὸν ἔνθεον* Κεφ. 16 3: *παρὰ τῷ Εὐπόλιδι τοῦ ὅρκου τὸ σπέρμα φασὶν εὑρῆσθαι.* 3) τέλος, ὅπου περὶ πολλῶν ὁ λόγος Κεφ. 32 § 7: *Καὶ τὸν Πλάτωνα οὐχ ἥκιστα διασύρουσιν... Νήφοντα γάρ φασι θεὸν τὸ ὕδωρ λέγειν.* Κεφ. 12 § 1: *Αὔξησίς ἐστί φασι* (οἱ τεχνογράφοι). Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ δύο μόνον προσώπων. Κεφ. 32 § 3: *Διόπερ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Θεόφραστος μειλίγματά φασί τινα... ἡ γὰρ ἐπιτίμησίς φασιν ἰᾶται τὰ τολμηρά.*—Ὥστε καὶ κατὰ ταῦτα προσῆκον νομίζομεν ἵνα καὶ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ ἀνενδοιάστως ἀναγνῶμεν: *γεννᾶται γάρ φασι τὰ μεγαλοφυῆ κτλ.*

Γ' *Εἰ ἐπισκέψαιτό τις, ὅτι ἡ φύσις; ὥσπερ τὰ πολλὰ ἐν τοῖς παθ. καὶ διηρμ. αὐτόνομον, οὕτως οὐκ εἰκαῖόν τι κἀκ παντὸς ἀμέθ. εἶναι φιλεῖ.*

Τὸ χωρίον, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ σαφὲς ἱκανῶς ὄν, συντακτικῶς νοοῦμεν, ὧδε: *ἡ φύσις, ὥσπερ τὰ πολλὰ* (φιλεῖ εἶναι) *αὐτόνομον, οὕτως οὐ φιλεῖ εἶναι εἰκαῖόν τι κἀκ παντὸς ἀμέθοδον.* Νομίζομεν δ' ὅτι ἀντὶ *οὐκ* προσήκει μᾶλλον ν' ἀναγνῶμεν *οὐδ'* καὶ εἰς τοῦτο μόνον ὁρᾷ ἡ παρατήρησις αὕτη.

Δ' καὶ ὡς ἐπικινδυνότερα, αὐτὰ ἐφ' αὑτῶν δίχα ἐπιστήμης, ἀστήρικτα καὶ ἀνερμάτιστα ἐαθέντα, τὰ μεγάλα, ἐπὶ μόνῃ τῇ φορᾷ καὶ ἀμαθεῖ τόλμῃ λειπόμενα· δεῖ γὰρ αὐτοῖς, ὡς κέντρου πολλάκις, οὕτω δὲ καὶ χαλινοῦ.

Ταῦτα πλημμελῆ ὑπὸ τῶν κριτικῶν νομισθέντα, παρέσχον χώραν εἰς πολλὰς εἰκασίας. Οὕτως ὁ Σπεγγέλιος ἀντὶ τῶν ἐν ἀρχῇ *καὶ ὡς* ᾔκασε: *καί πως*. Ὁ δὲ Τόλλιος νομίζων ὅτι μετὰ τὸ *ἐπικινδυνότερα* ἐξέπεσον λέξεις τινές, ᾔκασεν: *ὡς ἐπικινδ. ⟨τὰ πλοῖα τὰ⟩ ἐφ' ἑαυτῶν* κτέ., ἀνθ' ὧν ὁ Τούπιος προύτεινε: *καὶ ὡς ἐπικινδ. ⟨τὰ πλοῖα αὐτα⟩ ἐφ' ἑαυτῶν... ἐαθέντα, ⟨οὕτω καὶ ἐπικίνδυνα⟩ τὰ μεγάλα κτλ.* ἐπιπροσθεὶς τούτοις ὁ ἴδιος: sed hoc hariolari est. Ὁ δὲ Δοβραῖος τὰ μὲν ἀπὸ τοῦ: *καὶ ὡς—ἀνερμάτιστα* ἐνέκρινεν ὡς καλῶς ἔχοντα, περὶ δὲ τῶν ἑξῆς ὡσαύτως ᾔκασεν: *ἐαθέντα ⟨τὰ*

πλοῖα, οὕτω καὶ⟩ τὰ μεγάλα κτλ. Ὡς βλέπει ἕκαστος οἱ λογιώτατοι ἄνδρες οὗτοι ἔχοντες μὲν ὑπ' ὄψει τὸ τοῦ Πλάτ. **Θεαιτ.** 144 Α περιβόητον χωρίον: *ἀλλ' οἵ τε ὀξεῖς... ὀξύρρωποί εἰσι **καὶ** ἄττοντες φέρονται ὥσπερ τὰ ἀνερμάτιστα **πλοῖα***, ὁρῶντες δὲ ἀσυνδέτους τὰς μετοχὰς *ἐαθέντα καὶ λειπόμενα*, προσέθηκαν μὲν ὡς ἐκπεσοῦσαν τὴν λ. *πλοῖα*, τὸ δ' ἐν ἀρχῇ *ὡς*, ἀντὶ τοῦ *ὥσπερ* λαμβάνοντες παρενέβαλον οἴκοθεν τὸ ⟨*οὕτω καὶ*⟩. Συνέτεινε δ' εἰς ταῦτα οὐ μικρὸν καὶ ὁ Μανούτιος διότι πρῶτος. οὗτος παρὰ τὰ Χ'/φα, ἐξέδωκεν: ⟨*οὕτω* τὰ *μεγάλα* κτέ.

Ὡς βλέπομεν, ὁδῷ τὸ πρᾶγμα ἐβάδισεν· ἡ παρανόησις τοῦ *ὡς* πάντας ὡς εἰπεῖν ἠνάγκασε νὰ μεταβάλωσι τὸ χωρίον. Ἤκασε δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος ἐν ταῖς Ὑποσημ., τὴν τάξιν μόνον τῶν λλ. μεταβαλών: *καὶ ὡς ἐπικινδ. αὐτὰ ἐφ' ἑαυτῶν ἐαθέντα **τὰ μεγάλα, δίχα** ἐπιστήμης* κτέ.

Ἄλλοι δὲ φιλόλογοι ἄλλως τὸ χωρίον θεραπευτέον ἔκριναν, ὁ μὲν Ἰάνιος ἐκβάλλων τὰς λλ. *ἀστήρικτα καί*, ὁ δὲ Μόρος ὡσαύτως ἐξαλείφων: *τὰ μεγάλα* καὶ τὴν μετοχ. *λειπόμενα*. Ὁ Βείσκιος δὲ τέλος, μᾶλλον ἑρμηνεύων ἢ ἰώμενος τὸ χωρίον, ἤκασεν (Σημειώσ. σελ 231): *τὰ μεγάλα τῶν φύσεων*.

Καθ' ἡμᾶς, τὸ μὲν *ὡς* σαφῶς ἀντὶ τοῦ *ὅτι* ἐνταῦθα κεῖται, ὡς ἄλλως ἔκ τε τῶν συμφραζομένων φανερῶς δείκνυται, διαπιστοῖ δὲ καὶ ἡ συνήθης παρὰ τῷ συγγραφεῖ χρῆσις ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ τοῦ *ὡς*, οἷον Κεφ. 1 § 3: ***ὡς ἀκρότης... ἐστὶ τὰ** ὕψη*. Κεφ. 2 § 3: ***ὡς ἡ** μὲν φύσις... ἐπέχει*. Κεφ. 4 § 2: ***δῆλον γάρ... ὡς οἱ** Λακεδαιμόν. **διὰ τοῦτο**... ἐπειδή*. Κεφ. 8 § 4: ***ὡς οὐδὲν** οὕτως* Κεφ. 15 § 2: ***ὡς δ'** ἕτερόν τι... **καὶ** ἕτερον*. Κεφ. 30 § 1 (ὁμοιότατα τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ): ***ὅτι μέν... καὶ ὡς... ἐστὶ παρασκευάζουσα***. Κεφ. 35 § 2: ***ὡς εὐπόριστον μὲν ἀνθρώποις... θαυμαστὸν δ' ὅμως ἀεὶ τὸ παράδοξον*** κλ. κλ. Ἡ δὲ παρεντιθεμένη λ. ***πλοῖα*** οὐ μόνον οὐδαμῶς ἀναγκαία εἶνε, ἀλλὰ καὶ ἄτοπος, διότι ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ *τῶν μεγάλων* καὶ ταῦτα λέγει ***ἐπικινδυνότερα***. Ὀνομάζει δὲ ***μεγάλα*** οὐ μόνον ἐν τῷ παρατιθεμένῳ ἐνταῦθα τόπῳ καὶ διαρρήδην, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ πολλάκις τὰ *μεγαλοφυῆ* (πρβλ. Κεφ. 9 § 14, 36 § 1, 44 § 2 κλ.

Ὡσαύτως παρατηροῦμεν ὅτι καὶ τὸ ἐπίθ. ***ἀνερμάτιστος***, ὅπερ

ἐπίσης εἰς τὰς παραδιορθώσεις ταύτας συνέτεινεν, οὐ μόνον ἐπὶ πλοίων λέγεται, ἀλλ' ἀπὸ τούτων, κατὰ μεταφοράν, καὶ ἐπὶ ἄλλων πραγμάτων, ὥσπερ ἐνταῦθα, καὶ ἐπὶ προσώπων (Πρβλ. Πλουτάρχ. 2. 704B, 501D. Πολυδεύκ. Ε'. 121, ΣΤ' 120, 121).

Συμφωνοῦμεν δὲ καὶ τῷ Βεισκίῳ, ἀκολούθως τῷ Ῥοβορτέλλῳ ἐν τῇ τελευταίᾳ προτάσει ἀναγνόντι: *οὕτω ⟨δὴ⟩ καὶ χαλινοῦ*, ἀντὶ *δέ*, διότι ἐνταῦθα περὶ χαλινοῦ κυρίως πρόκειται, εἶνε δὲ φανερὸν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦτο μάλιστα ἠθέλησεν ἐντονώτερον νὰ ἐκφράσῃ.

Διὰ ταῦτα τὸ ὑποκείμενον ἡμῖν χωρίον, παρ' ἓν σχεδὸν γράμμα, ὑγιῶς τε καὶ καλῶς ἔχειν νομίζοντες καὶ διὰ τοῦ γράμματος τούτου ἐκπεσόντος, ὡς εἰκάζομεν, τὰς μετ: *ἐαθέντα καὶ λειπόμενα* συνδέοντες, ἀναγινώσκομεν καὶ στίζομεν ὧδε: ***καὶ ὡς ἐπικινδυνότερα αὐτὰ ἐφ' αὐτῶν, δίχα ἐπιστήμης, ἀστήρικτα καὶ ἀνερμάτιστα ἐαθέντα, τὰ μεγάλα, ⟨κἀ⟩πὶ μόνῃ τῇ φορᾷ καὶ ἀμαθεῖ τόλμῃ λειπόμενα· δεῖ γὰρ αὐτοῖς ὡς κέντρου πολλάκις, οὕτω ⟨δὴ⟩ καὶ χαλινοῦ.***

Κεφ.** 3 § 1. **Ὅπου δ' ἐν τραγῳδίᾳ, πράγματι ὀγκηρῷ φύσει καὶ ἐπιδεχομένῳ στόμφον, ὅμως τὸ παρὰ μέλος οἰδεῖν ἀσύγγνωστον, σχολῇ γ' ἂν οἶμαι λόγοις ἀληθινοῖς ἁρμόσειεν.

Περίεργος ἡμῖν φαίνεναι, διὰ τοῦτο δὲ μάλιστα τὴν παρατήρησιν ταύτην ποιούμεθα, ἡ χρῆσις ἐνταῦθα τοῦ *παρὰ μέλος* ἐπὶ τοῦ *οἰδεῖν*. Διότι λέγεται μὲν ***ἐν μέλει φθέγγεσθαι*** (Πλάτ. Σοφιστ. 227 D καὶ κατ' ἀντίθεσιν ***παρὰ μέλος φθέγγεσθαι*** (Πλάτ. Φιλήβ. 28 B. Νόμ. 696 D. Λουκ. Εὐνούχ. § 2) ἔτι δὲ ***παρὰ μέλος λέγειν*** (Πλάτ. Κριτίᾳ 106 B κλ.) ἀλλὰ δὲν φαίνεται, ὑπὸ αἰσθητικὴν τοὐλάχιστον ἔποψιν, ὅτι δύναται ἐπίσης ὀρθῶς νὰ ῥηθῇ καὶ *ἐν μέλει οἰδεῖν*. Ὁ συγγραφεὺς ἔχων ἴσως ὑπ' ὄψει τὰ συνήθη *ἐμμελῶς*: ***διδάσκειν, δαπανᾶν, λέγειν, φέρειν, παίζειν*** κλ. κατὰ ταῦτα, ἀντὶ τοῦ ***πλημμελῶς*** εἶπε: ***παρὰ μέλος οἰδεῖν.***

Παρατηροῦμεν προσέτι ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὸ *οἰδεῖν* νομίζει καθόλου κακὸν καὶ δή, ὡς μικρὸν κατωτέρω (§ 3) λέγει, *ἐν τοῖς μάλιστα δυσφυλακτότατον*. Τότε δ' ἐρωτᾶται: ἆρά γε δύναται καὶ ἐπὶ κακοῦ ἔτι νὰ λέγηται ***ἐμμελῶς ἢ παρὰ μέλος*** τι ποιεῖν; Ἂν δὲ πάλιν ὑποτιθῶμεν ὅτι τὸ *οἰδεῖν*, οὐχὶ ἐν τοῖς ποιήμασιν, ἀλλὰ μόνον ἐν τοῖς λόγοις νομίζει κακὸν καὶ δὴ δυσφυλακτότατον, διατί τότε ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ περὶ τοῦ ***παρὰ μέλος*** *οἰδεῖν* λέγει, ὅτι *σχολῇ*

γ' ἂν οἶμαι λόγοις ἀληθινοῖς ἁρμόσειεν, ἐξ οὗ θὰ ἐδύνατό τις, κατ' ἀντίθεσιν, νὰ συναγάγῃ ὅτι τὸ *ἐμμελῶς οἰδεῖν* οὐχ ὅλως ἀνάρμοστον ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ; Ἆρά γε μὴ ἐσφάλη ὁ συγγραφεὺς ἢ ἄλλο τι μᾶλλον ἀντὶ τοῦ ΟΙΔΕΙΝ ἔγραψεν;

Ἡμεῖς περὶ πάντων τούτων σφόδρα διστάζομεν καὶ ἀποροῦμεν, μίαν δὲ μόνην ὁρῶμεν διάλυσιν, ἵνα τουτέστι τὸ ΟΙΔΕΙΝ τοῦτο ἢ ἀντὶ τοῦ ἐνταῦθα προσήκοντος *ὀγκοῦν* ἐκλάβωμεν καὶ κατὰ τοῦτο ἑρμηνεύσωμεν, ἢ μᾶλλον ἄρδην μετατυπώσωμεν εἰς ΟΓΚΟΥΝ, (1) ὑπολαμβάνοντες ὡς σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως. Ἁρμόζει δὲ τοῦτο ἐνταῦθα κάλλιστα, διότι ὁ λόγος περὶ *πράγματος ὀγκηροῦ φύσει*, ὡς διαρρήδην ἐν τῷ χωρίῳ κεῖται.

Παρασημειωτέον δ' ὅτι οὐδ' οἱ μεταφράσται τὸ *παρὰ μέλος οἰδεῖν* ὀρθῶς μετέφρασαν· διότι ὁ μὲν Μόρος ἀπέδωκε διὰ τοῦ nimius tumor, ἐν ᾧ, ὡς ἄλλως τε καὶ ἐκ τῶν συμφραζομένων δείκνυται, σαφῶς σημαίνει *παρὰ τὸ δέον, παρὰ τὸ προσῆκον, ὅπου μὴ δεῖ* ἤ τι τοιοῦτον, ὁ δὲ Βωχῆρος, τὸ μὲν *παρὰ μέλος* ὅλως παρέλιπε, τὸ *οἰδεῖν* δὲ μόνον διὰ τοῦ enflure μετέφρασεν, ἴσως ὑπὸ τῆς καθόλου ἐννοίας τοῦ χωρίου ἀναγκαζόμενος.

Καλὸν δὲ νομίζομεν νὰ προσγράψωμεν ὧδε καὶ ἅπερ ὁ Βείσκιος περὶ τοῦ *οἰδεῖν* τούτου καὶ τοῦ μικρὸν κατωτέρω (§ 4) ἀναγινωσκομένου: *τὸ οἰδοῦν* ἐσημειώσατο ἐν Add. σ. 637: «*οἰδεῖν*: proprie *valde grave et elatum esse*. Et deinde f. *τὸ οἰδοῦν* refertur ad πεζογράφους.—*παρὰ μέλος* i. e. ultra modum. Si de alio scripturae genere, v. c. de comoediis sermo esset, *παρὰ μέλος* esse potest *alieno loco*. Nam ioco et ridendi causa posset *τὸ οἰδεῖν* ut vitiosum adhiberi. Sed in tragoedia commode exagitari non potest oratio tumida».

***Κεφ**. 3 § 4α' Κακοὶ δὲ ὄγκοι καὶ ἐπὶ σωμάτων καὶ λόγων οἱ χαῦνοι καὶ ἀναλήθεις καὶ μήποτε περιιστάντες ἡμᾶς εἰς τοὐναντίον.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ἀκολούθως τοῖς Χ/φοις, ἀσημάντους διαφορὰς ἐμφανίζουσιν, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Βείσκιος· ὁ δὲ Βωχῆρος συνέκλεισεν ἐν ἀγκύλαις τὰς λλ: *οἱ χαῦνοι καὶ ἀναλήθεις*.

Τὸ χωρίον οὐ πάνυ εὔληπτον ὄν, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς

(1) Παλαιογραφικῶς ἐγγύτερον θὰ ἐδυνάμεθα ν' ἀναγνῶμεν (ΟΙΔΕΙΝ-ΑΙΔΕΙΝ) *ᾄδειν*, εἰ μὴ τοῦτο ἀπῇδεν ἐνταῦθα.

εἰκασίας. Οὕτω πρῶτος ὁ Φάβρος, ἐσφαλμένον τὸ *ἀναλήθεις* ὑπολαβών, ἀντ' αὐτοῦ ἀνέγνω: *ἀναλθεῖς*, ὁ σοφὸς δὲ Ῥουγκένιος οὐ μόνον ἐκθύμως τὴν διόρθωσιν ταύτην ἀπεδέξατο, ἀλλὰ καὶ διὰ μακρῶν ὑπερημύνατο αὐτῆς. Τοὐναντίον ὁ Τούπιος ἀπεδοκίμασεν ἀμφοτέρους, ἐπίσης διὰ μακρῶν ἀλλὰ καὶ ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῆς παραδεδομένης γραφῆς συνηγορῶν, τούτῳ δὲ συνετάχθη καὶ ὁ Βείσκιος (Σημειώσ. σ. 240 ἐπ.) σεμνῶς ἀντιλέγων τῷ Ῥουγκενίῳ. Ὁ δὲ Βωχῆρος μηδετέροις τούτων πειθόμενος, ἔκρινεν, ὡς ἤδη παρετηρήσαμεν, ὅλως ἐκβλητέας τὰς λλ. *οἱ χαῦνοι καὶ ἀναλήθεις*, ὡς δῆθεν ἀλλοτρίας οὔσας καὶ παρεμβλήτους.

Ἀντὶ δὲ τῶν: *καὶ μήποτε*, ἃ ἐπίσης ὕποπτα ἐκρίθησαν, ὁ μὲν Μανούτιος ᾔκασε: *καὶ δήποτε*, ὁ Ῥείσκιος: *καὶ ἤδη ποτέ*, ὁ δὲ πολὺς Κόβητος: *καὶ ἐνίοτε*.

Ὁ Ρουγκένιος νομίσας, φαίνεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς *κακοὺς ὄγκους* ἐνταῦθα λέγων, ἐπὶ μὲν σωμάτων νοεῖ τοὺς δυσιάτους ἢ ἀνιάτους, ἐπὶ δὲ λόγων τοὺς ἰσχνοὺς καὶ ἀνοήτους ποιοῦντας τοὺς λόγους, τούτων ἴσως ἕνεκα ἠσπάσατο τὴν τοῦ Φάβρου διόρθωσιν: *ἀναλθεῖς*.

Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς ἄλλος εἶνε ὁ νοῦς τοῦ χωρίου. Ὁ συγγραφεὺς ἔχων ὑπ' ὄψει ὀγκώδεις τινὰς τὸ σῶμα ἀνθρώπους, ὧν ὅμως ὁ ὄγκος, ἀντιθέτως πρὸς τὸν τῶν ὄντως εὐσώμων καὶ ἰσχυρῶν ἀνδρῶν, συνίσταται οὐχὶ ἐξ ὑγιῶν καὶ συμπαγῶν σαρκῶν, ἀλλά, τοὐναντίον, ἐκ χαύνων καὶ ὡς εἰπεῖν ψευδῶν, ἢ κατὰ Πλάτωνα, ἐκ *σαρκῶν ἀλλοτρίων* 1), οἷαι αἱ τῶν λίαν παχυσάρκων ἕνεκα μαλακίας ἢ δυσκρασίας ἀνθρώπων, τῶν προγαστόρων καὶ τῶν τοιούτων, τούτων τοὺς ὄγκους ὀνομάζει εὐλόγως κακοὺς καὶ πρὸς τούτους παρομοιάζει τοὺς οὓς ὀρθότατα κατακρίνει ἐν λόγοις ἀνοήτους καὶ αὐτὸ τοῦτο γελοίους ὄγκους. Εἶνε δὲ φανερὸν ὅτι οἱ τοιοῦτοι χαῦνοι καὶ ἀναλήθεις ὄγκοι, κακοὶ ὄντες, περιιστᾶσιν ἡμᾶς εἰς τοὐναντίον· διότι ἐπὶ μὲν σωμάτων, ἀντὶ ἰσχύος καὶ ῥώμης, ἄγουσιν εἰς τὴν ἀσθένειαν, ἐπὶ δὲ λόγων, ἀντὶ μεγέθους καὶ ὄγκου ἀληθοῦς, εἰς τὴν ψυχρότητα, τὰ παρατράγῳδα (§ 1), τὸ εὐκαταφρόνητον (§ 1), τὸ μειρακιῶδες (§ 4) καὶ λοιπὰς κακίας, ἃς ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τούτῳ καταλέγει καὶ ψέγει ὁ συγγραφεύς. Τὸ **ἀναλήθεις** ἄρα καλῶς καὶ ὀρθῶς κεῖται.

(1) Πλατ. Πολιτ. 556 D: ***πολλάκις ἰσχνὸς ἀνὴρ πένης, ἡλιωμένος, παραταχθεὶς ἐν μάχῃ πλουσίῳ ἐσκιατροφηκότι, πολλὰς ἔχοντι σάρκας ἀλλοτρίας*** κτέ.

Ἀλλ' ἀρά γε οἱ *κακοὶ ὄγκοι* οὗτοι *ἔστιν ὅτε* μόνον ἢ *ἀεὶ* περιιστᾶσιν ἡμᾶς εἰς τοὐναντίον;

Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀποκρινόμενοι, εὔλογον, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον εἶνε, ἵν' ἀκολούθως τοῖς ἄνω διειλημμένοις ἀποφηνώμεθα, ὅτι *ἀείποτε* καὶ οὕτως, ἀντὶ τοῦ τῶν Χ'/φων: *μήποτε*, ν' ἀναγνῶμεν (ΜΗΠΟΤΕ—ΑΕΙΠΟΤΕ). Ἀλλ' ὅμως οὐ τολμῶμεν τὴν παραδεδομένην γραφὴν νὰ μετακινήσωμεν, φοβούμενοι μὴ αὐτὸς ὁ συγγράφεύς, μειλίσσων τὸ τραχὺ τῆς μεταφορᾶς, ἐπίτηδες ἴσως τῷ *μήποτε* ἐχρήσατο, καίπερ τοῦ πράγματος οὐδαμῶς ὄντος κατ' αὐτὸν ἀβεβαίου, οἷον ἐν Κεφ 38 § 3: ***μήποτ' οὖν ἄρισται τῶν ὑπερβολῶν... αἱ αὐτὸ τοῦτο διαλανθάνουσαι ὅτι εἰσὶν ὑπερβολαί;*** Πρβλ. δ' ὅμως Κεφ. 33 § 2, 40 § 2, 44 § 6, 44 § 0, 30§ 10 Ἐπειδὴ δὲ περὶ τούτων ἡμῖν ὁ λόγος, παρατηροῦμεν προσέτι, ὅτι λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ *μήποτε* προσῆκον φαίνεται ἵνα προστεθῇ τὸ τῆς ἐρωτήσεως σημεῖον, ὥσπερ ὑφ' ἡμῶν ἤδη ἐν τῷ παρατεθέντι ἐκ τοῦ Κεφ. 38 § 3 χωρίῳ ἐγένετο, ἐν μὲν Κεφ. 33 § 2 μετὰ τὴν λ. *μέγεθος* ἐν δὲ Κεφ. 44 § 10 μετὰ τὸ ἀπαρεμφ. *εἶναι*.

Κεφ. *3 § 4β' Ὀλισθαίνουσι δ' εἰς τοῦτο τὸ γένος ὀρεγόμενοι μὲν τοῦ περιττοῦ... καὶ μάλιστα τοῦ ἡδέος, ἐποκέλλοντες δὲ εἰς τὸ ῥωπικὸν καὶ κακόζηλον.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁ δὲ Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος, παρὰ τὰ Χ/φα πάντα, ἐξέδοσαν: *εἰς ῥωπικόν*, ἀνάρθρως, ὅπερ φανερῶς ἐσφαλμένον.

Ἡμεῖς δὲ νομίζομεν ὅτι πρὸ τῆς μετοχ. *ὀρεγόμενοι* εἶνε ἀναγκαῖον τὸ ἄρθρον· διὸ προστιθέντες τοῦτο, ἀναγινώσκομεν: *Ὀλισθαίνουσι δ' εἰς τοῦτο... ⟨οἱ⟩ ὀρεγόμενοι*, ὅσοι δηλονότι ὀρέγονται τοῦ περιττοῦ κτλ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ὁμοιότατα τρόπον λέγει ὁ συγγραφεὺς καὶ μικρὸν ἀνωτέρω, ἐν τῷ αὐτῷ Κεφ. § 3: *Φύσει γὰρ ἅπαντες* ***οἱ*** *μεγέθους ἐφιέμενοι, φεύγοντες... ὑποφέρονται.*

Κεφ. *4 § 4. Τί δεῖ περὶ Τιμαίου λέγειν, ὅπου κτέ.*

Οὕτω: *τί δεῖ* ὅ τε Βαλένιος καὶ ὁ Βωχῆρος καὶ ὁ Βείσκιος, ἀκολούθως τοῖς Χ'/φοις, ἀντ' αὐτῶν δ' ἤκασαν ὁ μὲν Μανούτιος: *καίτοι τί δεῖ*, ὁ Σουρτζφλείσιος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἰάνιος: *τί δὲ δεῖ*, ὁ δὲ Τούπιος: *καὶ τί δεῖ*.

Ἡμεῖς, τῇ ἀδιαπτώτῳ συνηθείᾳ τοῦ συγγραφέως ἀκολουθοῦντες,

ἀνενδοιάστως ἀναγινώσκομεν: *τί δὲ περὶ Τιμαίου κτἑ.* Βλ. δ' ἃ ἱκανὰ παρατίθεμεν κατωτέρω παράλληλα χωρία ὑπὸ τὸ Κεφ. 13 § 3.

Κεφ. 4 § 5 *Ἰταμὸν ⟨οἰνοβαρές, κυνὸς ὄμματ' ἔχων⟩ φησίν.*

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται. Ἡμεῖς δὲ πάντα ταῦτα ἐκβλητέα νομίζομεν, οἷα δὴ νόθα καὶ παρέμβλητα ὄντα. Τῷ ὄντι αὐτὸ καὶ μόνον τὸ προτασσόμενον: *ἰταμόν*, ἀνθ' οὗ ὁ Ζηνόδοτος τὸν αὐτὸν Ὁμηρικὸν στίχον (Ἰλιάδ. Α 225) ἀθετῶν, ἐχρήσατο τῇ λ. *ἀπρεπές*, ἡμῖν τοὐλάχιστον, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπει, ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ σχολίου ἀνεπιστάτως ἐκ τοῦ μετωπίου μετενεχθέντος εἰς τὸ ἔδαφος. Οὐδαμῶς δὲ τοῦτο παράδοξον διότι, ὡς διδάσκει περὶ τῶν ἀντιγράφων ὁ μέγας Κόβητος, «τῶν πλείστων τὰ μετώπια γέμει τοιούτων τινῶν σχολίων καὶ παρασημειώσεων, ἐνίοτε δὲ καὶ παραφθεγμάτων, οἷον *καλῶς, σοφῶς, ἀστείως, ὡραῖον, ἄξιον τὸ διανόημα* κτλ». (1)

Ἐπειδὴ δ' ἐν σχέσει πρός τε ταῦτα καὶ τὸ ὑποκείμενον ἡμῖν χωρίον, στίχους τινὰς ἀνωτέρω, ὁ συγγραφεὺς τῷ ἑαυτοῦ ἀντιγράφῳ τῆς Λακεδαιμ. Πολιτείας (3. 5) πιστεύων, τόσῳ πικρῶς ὅσῳ καὶ ἀδίκως τοῦ Ξενοφῶντος καθάπτεται, ὡς γράψαντος: *τῶν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς παρθένων*, ἐν ᾧ κατ' ἀλήθειαν οὐχ οὕτως, ἀλλὰ *τῶν τοῖς θαλάμοις παρθένων* ἔγραψεν, ὡς μαρτυροῦσι τἀντίγραφα, περιεργίας χάριν καταχωρίζομεν ὧδε καὶ τὴν ἑξῆς πρὸς τὸν ἡμέτερον συγγραφέα παλαιοῦ τινος παρατήρησιν, προσγεγραμμένην κατὰ τὴν παρὰ Βεισκίῳ (Var. Lect. σ. 556 καὶ Add. σ. 638) μαρτυρίαν τοῦ Βαστίου ἐπὶ τοῦ μετωπίου τοῦ ὑπ' ἀρ. 2974 Παρισιακ. κώδ: *ἠπάτησαι, κριτικώτατε, οὐ γὰρ τῶν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τῶν ἐν τοῖς θαλάμοις παρθένων φησὶν ὁ Ξενοφῶν.* Καὶ τοῦτο ἄρα εἶνε ἓν τῶν πολλῶν παραδειγμάτων περὶ τῶν παλαιότατα ἤδη καταλυμαινομένων τὰ βιβλία καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐνδόξων παντοδαπῶν ἁμαρτημάτων καὶ παραναγνωσμάτων. (2)

Κεφ. 5 – 6. ***Διόπερ ἀναγκαῖον ἤδη διαπορεῖν καὶ ὑποτίθεσθαι, δι' ὅτου τρόπου τὰς ἀνακεκραμένας κακίας τοῖς ὑψηλοῖς ἐκφεύγειν δυνάμεθα. Ἔστι δέ, ὦ φίλος, εἴ τινα περιποιησαίμεθ' ἐν πρώτοις***

(1) Κόβητος ἐν Κόντου Λογίῳ Ἑρμῇ τομ. Α σελ. 521.

(2) Ὅρ. Κόβητον ἔνθ' ἀνωτ. σ. 189 ἐπ.

καθαρὰν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὕψους ἐπιστήμην καὶ ἐπίκρισιν.

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ἀκολούθως τοῖς Χ'/φοις. Ὁ δὲ Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος τὰ μὲν ἄλλα ὁμοίως, ἀντὶ δὲ τοῦ *δυνάμεθα* γράφουσιν: *ἐκφεύγειν* ⟨*ἂν*⟩ *δυναίμεθα.* Οὐδέτερος δ' ὅμως αὐτῶν διασαφεῖ τίς τὴν διόρθωσιν ταύτην εἰσήγαγεν.

Ἐὰν τό: ⟨*ἂν*⟩ *δυναίμεθα* ἔχῃ ὀρθῶς, ἔχει δὲ καθ' ἡμᾶς κάλλιστα, τότε προσῆκον εἶνε ἵνα καὶ τό: *Ἔστι* μεταβληθῇ εἰς *Ἔσται*, ὡς ἥ τε σύνταξις καὶ ὁ νοῦς τῶν συμφραζομένων ἀπαιτεῖ: *Ἔσται δ'* ἡμῖν ὁ ζητούμενος τρόπος, *εἴ τινα περιποιησαίμεθ' ἐν πρώτοις* (=πρότερον) *καθαρὰν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὕψους ἐπιστήμην καὶ ἐπίκρισιν.* Σπεύσωμεν δὲ νὰ δηλώσωμεν ὅτι, ὡς ἐξ ὑποσημειώσεως τοῦ Βωχήρου διδασκόμεθα, τὴν αὐτὴν διόρθωσιν τριακοσίους ἤδη καὶ ἑξήκοντα καὶ δύο ἐνιαυτοὺς πρὸ ἡμῶν, τῷ 1555, προύτεινεν ὁ Παῦλος Μανούτιος.

Καλὸν δὲ νομίζομεν νὰ μνημονεύσωμεν ὧδε καὶ τὴν τοῦ Μόρου (ἀλλὰ καὶ ἄλλων, οἷον τοῦ Βωχήρου σ. 139) ὀρθὴν παρατήρησιν, ὅτι ὥσπερ ἀλλαχοῦ τοῦ βιβλίου πολλάκις, οὕτω κἀνταῦθα τὰ Κεφ. 5 καὶ 6 κακῶς εἰς δύο χωρίζονται. Τίς λ. χ. θὰ ἐδύνατό ποτε νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ τὰ μὲν ἀπὸ τοῦ: *Διόπερ —δυναίμεθα* ἀνήκουσιν εἰς τὸ τέλος τοῦ Κεφ. 5, τὰ δ' ἀπὸ τοῦ: *Ἔσται* καὶ ἐφεξῆς εἰς τὸ Κεφ. 6, καὶ ταῦτα τοῦ τελευταίου τούτου μόνον ἐκ στίχων ἕξ συνισταμένου;

Διὰ ταῦτα θὰ ηὐχόμεθα ἵνα, ἐν μελλούσῃ ποτὲ νεωτέρᾳ ἐκδόσει, τά τε Κεφάλαια καὶ αἱ παράγραφοι, ὅπου νῦν κακῶς κατατέμνονται, χωρισθῶσι καὶ διαταχθῶσι κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ τοῦ συγγραφέως μὲν μέθοδος περὶ τὴν κατανομὴν καὶ διάταξιν τῆς ὕλης σαφῶς νὰ ἐμφανίζηται, νὰ φυλάττηται δ' ἅμα καὶ ἡ ὑπὸ τῶν πρώτων ἐκδοτῶν εἰσαχθεῖσα καὶ νῦν ἔτι κρατοῦσα διάταξις, οὕτως ὥστε εὐκόλως καὶ ἀσυγχύτως ν' ἀνατρέχωμεν εἰς τὰς κατ' αὐτὴν ἀπὸ τόσων ἤδη αἰώνων ἠθροισμένας σοφὰς καὶ πολυτίμους παρατηρήσεις πολλῶν καὶ σοφωτάτων ἀνδρῶν.

***Κεφ.** 1 § 7. Εἰδέναι χρή, φίλτατε, διότι, καθάπερ κἂν τῷ κοινῷ βίῳ οὐδὲν ὑπάρχει μέγα, οὗ τὸ καταφρονεῖν ἐστιν μέγα, οἷον πλοῦτοι, τιμαί, δόξαι, τυραννίδες καὶ ὅσα δὴ ἄλλα ἔχει πολὺ τὸ ἔξωθεν προστραγῳδούμενον οὐκ ἂν τῷ γε φρονίμῳ δόξειεν ἀγαθὰ*

ὑπερβάλλοντα, ὧν αὐτὸ τὸ περιφρονεῖν ἀγαθὸν οὐ μέτριον· θαυμάζουσι γοῦν τῶν ἐχόντων αὐτὰ μᾶλλον τοὺς δυναμένους ἔχειν καὶ διὰ μεγαλοψυχίαν ὑπερορῶντας· τῇδέ που καὶ ἐπὶ τῶν διηρμένων ἐν ποιήμασι καὶ λόγοις ἐπισκεπτέον, μή τινα κτὲ.

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται, τοῦ Βεισκίου μόνου τὴν πρότασιν: *θαυμάζουσι—ὑπερορῶντας* παρενθέσει περικλείοντος. Διδάσκει δ' ὁ Βαλένιος ἐν ταῖς κριτ. ὑποσημ. ὅτι ὅ τε Ῥείσκιος καὶ ὁ Ἰάνιος ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ δ' στίχῳ: *οὐκ ᾔκασαν*: *οὐδ'*, quod, λέγει, pravum esse Rothsteinius quoque perspexit.

Καθὰ ἐν τῷ προλόγῳ παρετηρήσαμεν, ὁ συγγραφεύς, ὡς φαίνεται, ἐπὶ μακρὸν καὶ ἄχρι τέλους ἐξηκολούθησε διὰ προσθηκῶν ἑκάστοτε νὰ συμπληροῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ, διὰ τοῦτο δ' ἴσως καὶ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ συνέβη ὥστε ἡ ἀπόδοσις *τῇ δέ που* εἰς τοσοῦτο ἀσυνήθως μακρὰν νὰ καταλήξῃ ἀπόστασιν.

Ὅπως δή ποτε ἱκανῶς, νομίζομεν, ταῦτα ἐξομαλίζονται, ἂν τὸν σύνδ. *γάρ*, ἀναγκαῖον ὄντα, προσθῶμεν μεταξὺ τοῦ: *οὐκ* καὶ τοῦ *ἄν*. Πιστεύομεν δ' ὅτι οὐδεὶς ἀντερεῖ, ὅτι εὐκόλως ἐδύνατο νὰ ἐκπέσῃ εἴτ' ἀμελούμενος, εἴτε καὶ συγχεόμενος ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως.

Ἅμα δὲ στίζομεν ὡς ἑξῆς:

Εἰδέναι χρή, φίλτατε, διότι, καθάπερ.. προσεπιτραγῳδούμενον, (οὐ ⟨γὰρ⟩ ἂν τῷ γε φρονίμῳ δόξειεν ἀγαθὰ ὑπερβάλλοντα, ὧν αὐτὸ τὸ περιφρονεῖν ἀγαθὸν οὐ μέτριον· θαυμάζουσι γοῦν τῶν ἐχόντων αὐτὰ μᾶλλον τοὺς δυναμένους ἔχειν καὶ διὰ μεγαλοψυχίαν ὑπερορῶντας) τῇδέ που κτὲ.

***Κεφ.** 7 § 3 Ὅταν οὖν ὑπ' ἀνδρὸς ἔμφρονος καὶ ἐμπείρου λόγων πολλάκις ἀκουόμενόν τι πρὸς μεγαλοφροσύνην τὴν ψυχὴν μὴ συνδιατιθῇ μηδ' ἐγκαταλείπῃ τῇ διανοίᾳ πλεῖον τοῦ λεγομένου τὸ ἀναθεωρούμενον, πίπτῃ δ', ἂν εὖ τὸ συνεχὲς ἐπισκοπῇς, εἰς ἀπαύξησιν, οὐκ ἂν ἔτ' ἀληθὲς ὕψος εἴη μέχρι μόνης τῆς ἀκοῆς σῳζόμενον. τοῦτο γὰρ τῷ ὄντι μέγα, οὗ πολλὴ μὲν ἡ ἀναθεώρησις, δύσκολος δέ, μᾶλλον δ' ἀδύνατος ἡ κατεξανάστασις, ἰσχυρὰ δὲ ἡ μνήμη καὶ δυσεξάλειπτος.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁ δὲ Βείσκιος καὶ ὁ Βώχηρος ὀρθότερον μὲν στίζουσιν, ἀντὶ δὲ τῶν: *ἂν εὖ τὸ συνεχὲς ἐπισκοπῇς*, γράφουσιν: *ἂν τὸ συνεχὲς ἐπισκοπῇς*, ταῦτα δὲ ὁ Βώχηρος καὶ ἀγκύλαις περι-

κλείει, ὡς δῆθεν σχόλιον οὖσας εἰς τό: *ἀναθεωρούμενον*, ἐκ τοῦ μετωπίου μετατεθὲν εἰς τὸ ἔδαφος.

Ἐν τῷ ἀρχετύπῳ Παρισιακῷ κώδ. Ρ κεῖται: *ἄνευ τὸ συνεχές*, ἐντεῦθεν δὲ ὅ τε Ρείσκιος καὶ ὁ τοῦ Βεισκίου Υἱὸς ᾔκασαν: *ἂν εὖ τὸ συνεχές*, ἃ καὶ παρέλαβεν ὁ Βαλένιος εἰς τὸ κείμενον. Ἤκασε δὲ καὶ ὁ Πήρσιος: *ἂν αὐτὸ συνεχὲς ἐπισκοπῇς*, ὁ δὲ Οὐεκφίλδιος, μικρὸν διαφόρως: *ἂν αὐτὸ συνεχῶς ἐπισκοπῇς*.

Ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐδύνατό ποτε τῷ ἐπιρρ. *εὖ* νὰ ἐπιτάξῃ: *τὸ συνεχές*, κατὰ τὴν παρὰ τοῖς ἐπικοῖς ἰδιαίτατα νενομισμένην χρῆσιν τοῦ *συνεχὲς* ὡς ἐπιρρήματος, καὶ ταῦτα ἀντὶ τοῦ *συνεχῶς*. Διὰ ταῦτα ἀνενδοιάστως δοξάζομεν ὅτι τῇ δοκίμῳ καὶ παγίᾳ χρήσει στοιχῶν, μάλιστα δὲ τῷ Πλάτωνι ἀκολουθῶν, δυοῖν θάτερον ἔγραφεν ἤ: *ἂν εὖ* ⟨*καὶ*⟩ *συνεχῶς ἐπισκοπῇς* ἢ μᾶλλον ὃ καὶ ἐγγύτερον τῇ παραδεδομένῃ γραφῇ. *ἂν εὖ τ*[*ε*] ⟨*καὶ*⟩ *συνεχῶς ἐπισκοπῇς*. Πρβλ. τὰ πασίγνωστα Πλατ: *εὖ καὶ μάλα*, *εὖ καὶ γενναίως*, *εὖ κἀνδρείως*, *εὖ κανδρικῶς*, ἔτι δὲ τὰ *Πλατ.* καὶ Ἡροδ: *εὖ τε καὶ καλῶς*, *καλῶς τε καὶ εὖ κλ.*

Δικαιολογοῦντες δὲ καὶ διὰ τῶν συμφραζομένων ἔτι τὴν ὑφ᾽ ἡμῶν προτεινομένην διόρθωσιν (εἰ καὶ τὸ πρᾶγμα σαφὲς καθ᾽ ἑαυτὸ) λέγομεν ὅτι τὸ μὲν *εὖ* ἀναφέρεται εἰς τὸν *ἔμφρονα καὶ λόγων ἔμπειρον* ἄνδρα, διότι μόνον τοιοῦτός τις ὢν δύναται *εὖ ἐπισκοπεῖν* τὰ τοιαῦτα, τὸ δὲ *συνεχῶς ἐπισκοπεῖν* οὐδαμῶς ἄλλως κατορθοῦται ἢ δι᾽ ἧς ὁ συγγραφεὺς λέγει *πολλῆς ἀναθεωρήσεως*, ὅπερ ταὐτὸν καὶ τὸ ταὐτὸ πρᾶγμα πολλάκις ἢ κατ᾽ ἐπανάληψιν *ἀναθεωρεῖν* ἢ *ἐπισκοπεῖν*.

Κεφ. *8* § *2*. ***Ἀλλ᾽ εἰ μὲν*** (ὁ Καικίλιος) ***ὡς ἕν τι ταῦτ᾽ ἄμφω, τό τε ὕψος καὶ τὸ παθητικόν, καὶ ἔδοξεν αὐτῷ πάντη συνυπάρχειν τε ἀλλήλοις καὶ συμπεφυκέναι, διαμαρτάνει.***

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται πάντες, συμφώνως τοῖς Χ᾽/φοις.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ χωρίον φανερῶς νοσεῖ, ὑπετέθη δ᾽ ὅτι πρὸ τοῦ: *καὶ ἔδοξεν* ἐξέπεσεν ἕτερόν τι ῥῆμα, τοῦτο ἀναπληροῦντες, ὁ μὲν Τόλλιος ᾔκασεν: *ἄμφω* ⟨*ἐνόμισ*⟩*ε*, ὁ Πήρσιος *ἄμφω* ⟨*ἐποίησε*⟩, ὁ δὲ Τούπιος, ἐκβάλλων ἅμα καὶ τὸ *ὡς*: *ἀλλ᾽ εἰ μὲν ἕν τι ταῦτ᾽ ἄμφω* ⟨*ἐνομίσθη*⟩, *καὶ ἔδοξεν αὐτῷ*. Ὁ δὲ Βείσκιος μᾶλλον ἀνασυντάσσων ἢ ἰώμενος τὸ χωρίον, τοιάδε τινὰ ᾔκασεν: ***Ἀλλ᾽ εἰ μέν***, (παρέλιπε

τὸ πάθος) *ὡς ἕν τι ταῦτ' ἄμφω* ⟨*ὄντα*⟩, *τό τε ὕψος καὶ τὸ παθητικόν, καὶ εἰ*⟩ *ἔδοξεν αὐτῷ πάντῃ* κτέ.

Ὁ συγγραφεὺς δύο ὑποθέσεις ἐνταῦθα ποιεῖται περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Καικιλίου παραλείψεως τοῦ πάθους, ὅτι δῆλον ὅτι 1) τὸ ὕψος καὶ τὸ πάθος ὡς ἕν τι καὶ οὐχὶ διάφορα ὄντα ἐνόμισεν, ὅτι δὲ 2) τὰ δύο ταῦτα ἔδοξεν αὐτῷ πάντῃ συνυπάρχειν τε καὶ ἀλλήλοις συμπεφυκέναι. ἀποφαίνεται δὲ ὅτι διαμαρτάνει κατ' ἀμφότερα· διότι τὸ μὲν πάθος ὅλως διαφέρει τοῦ ὕψους, τὰ δὲ πάθη καὶ ὕψη πολλάκις διεστῶτα εὑρίσκονται, ὡς πρὸς μυρίοις ἄλλοις δείκνυται καὶ ἐξ ὧν ἐπὶ παραδείγματι παρατάσσει στίχων ἐκ τῆς Ὀδυσσείας Λ, 315 κέ.

Ἐὰν ὄντως ἠλήθευεν ὅτι τὸ ὑποκείμενον ἡμῖν χωρίον κατὰ πάντα μὲν τἆλλα ὑγιῶς ἔχει, μόνον δὲ τὸ ῥῆμα πρὸ τοῦ: *καὶ ἔδοξεν* ἠφανίσθη, ὡς οἱ διαληφθέντες κριτικοὶ ᾔκασαν, τότε πάντως προτιμητέα ἡ τοῦ Τολλίου διόρθωσις· ἀλλ' ἡμεῖς ἄλλην ὅλως γνώμην περὶ τούτων ἔχομεν.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι τά: *συνυπάρχειν τε ἀλλήλοις καὶ συμπεφυκέναι* κακῶς ἔχουσι, τοῦ *ἀλλήλοις* οὐχὶ τῷ *συνυπάρχειν* συναπτέου, ἀλλὰ τῷ *συμπεφυκέναι*, ὡς ὁ Πλάτων τῷ φιλοπλάτωνι συγγραφεῖ βοηθῶν, σαφῶς καὶ κατὰ καιρὸν μαρτυρεῖ, οὑτωσὶ ὁμοιότατα λέγων ἐν τῇ Πολιτείᾳ 538 D: *Σύναπτε τοίνυν αὐτὰ εἰς ἓν τρία ὄντα, ὥστε πῃ συμπεφυκέναι ἀλλήλοις*. Κατὰ ταῦτ' ἄρα προσῆκον εἶνε ἵνα τὸν πρὸ τοῦ *συμπεφυκέναι* ΚΑΙ μεταθῶμεν πρὸ τοῦ: *ἀλλήλοις* ἔνθα καὶ ἁρμόζει.

Εἶτα δὲ λέγομεν ὅτι καὶ τὸν ἕτερον ΚΑΙ, τὸν πρὸ τοῦ: *ἔδοξεν αὐτῷ*, ὡσαύτως μετὰ τὰς λέξεις ταύτας μεταθετέον, ὥστε τὸ ῥ. *ἔδοξεν* ἅμα μὲν εἰς τὰ πρὸ αὐτοῦ ν' ἀναφέρηται, ἅμα δὲ νὰ ἐξυπακούηται καὶ ἐν τοῖς ἑπομένοις.

Τούτοις ἀκολούθως ὧδ' ἀναγινώσκομεν τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον: *Ἀλλ' εἰ μὲν ὡς ἕν τι ταῦτ' ἄμφω, τό τε ὕψος καὶ τὸ παθητικόν, ἔδοξεν αὐτῷ, [καὶ] πάντῃ συνυπάρχειν τε [καὶ] ἀλλήλοις συμπεφυκέναι, διαμαρτάνει.*

Εἰκάζομεν δ' ὅτι ἀμφότερα τἀντιγραφικὰ σφάλματα ταῦτα ἐπεγένοντο ὡς ἑξῆς. Ἀμφοτέρων τῶν συνδ. ΚΑΙ κατά τινα συνέμπτωσιν παραλειφθέντων, διὰ τοῦτο δὲ ἐν τῷ μετωπίῳ προσγραφέντων (ὡς γνωστὸν δὲ τὸ τοιοῦτον οὐκ ἀσύνηθες ἦν ἐν τοῖς κακῶς μάλιστα γεγραμ-

μένοις ἀντιγράφοις) ὁ ἀντιγραφεὺς ἀγνοῶν πόθεν κατ' ἀκρίβειαν ἐξέπεσαν, εἰκῇ ἢ κατ' ἰδίαν κρίσιν μετήνεγκε καὶ ἐνέγραψεν εἰς τὸ ἔδαφος.

Περὶ τῶν πλημμελῶν δὲ τούτων μεταθέσεων γενομένου τοῦ λόγου παρατηροῦμεν, ὅτι οὐκ ὀλίγας τοιαύτας καὶ ἀλλαχοῦ ὑπωπτεύσαμεν, ὅτι δ' ἐνίας αὐτῶν καὶ ἐθεραπεύσαμεν, ποιούμενοι ὅπου δεῖ τὴν προσήκουσαν παρατήρησιν· οἷον Κεφ. 9 § 11, 10 § 1, 14 § 3, 27 § 3 κλ. Ἀλλ' ὅμως ἐπίσης παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἀσυνήθης καὶ πως ἀνώμαλος ἐνίοτε διάταξις τῶν λέξεων ὀφείλεται καὶ εἰς αὐτὸν τὸν συγγραφέα, ἀκολουθοῦντα ῥυθμῷ τινι καὶ ἐπιμελῶς φεύγοντα τὴν χασμῳδίαν.

Κεφ. *9 § 5 Τίς οὖν οὐκ ἂν εἰκότως διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μεγέθους ἐπιφθέγξαιτο, ὅτι ἂν δὶς ἑξῆς ἐφορμήσωσιν οἱ τῶν θεῶν ἵπποι, οὐκέθ' εὑρήσουσιν ἐν κόσμῳ τόπον;*

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται, κατὰ τὰ Χ'/φα. Διδασκόμεθα δὲ ὑπὸ τοῦ Βαλενίου, ἐξ ὧν ἐν ταῖς κριτ. ὑποσημειώσεσιν ὑποσημειοῦται, ὅτι ὁ Νόλτιος, διὰ λόγους οὓς ἀγνοοῦμεν, πάντα ταῦτα ἐνόμιζεν ἐξαλειπτέα.

Καθ' ἡμᾶς τὸ χωρίον καλῶς τε καὶ ἀξίως τοῦ συγγραφέως ἔχει, πλὴν ὅτι οὐχὶ *ἐν κόσμῳ* ἀναγνωστέον, ὅπερ, ὡς γνωστόν, ὅλως ἄλλο σημαίνει (πρβλ. Πλάτ. Συμπ. 223 Β: *οὐκέτι ἐν κόσμῳ οὐδενὶ ἀναγκάζειν πίνειν.* [Δημοσθ.] Ἐπιταφ. § 36 : *καὶ γὰρ ἐκείνοις ταῦτ' ἂν εἴη μάλιστ' ἐν κόσμῳ καὶ τιμῇ κἄ.*) ἀλλ' ἢ *ἐν* ⟨**τῷ**⟩ *κόσμῳ* διορθωτέον, ἀφ' οὗ φανερῶς περὶ τοῦ ὕπερθεν τῆς γῆς κοσμικοῦ διαστήματος πρόκειται, ἢ κάλλιον ἴσως: ⟨**ὑπὸ**⟩ *κόσμῳ*, τουτέστιν ὑπὸ τὸ ὑπεράνω τῆς γῆς στερέωμα, ὁμοίως πρὸς τὸ Ἰσοκράτειον (78 C): *γῆς ἁπάσης τῆς ὑπὸ κόσμῳ κειμένης.* Ὁ ἀντιγραφεὺς φαίνεται εἴτε τὸ *ὑπὸ κόσμῳ* ἐσφαλμένον νομίσας, εἴτε τὴν *ὑπὸ* πρόθ. πρὸς τὴν *ἐν* συγχέας, ταύτην ἀντ' ἐκείνης μετέγραψεν.

Κεφ. *9 § 10 Οὐκ ὀχληρὸς ἂν ἴσως, ἑταῖρε, δόξαιμι, ἓν ἔτι τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων παραθέμενος, τοῦ μαθεῖν χάριν κτἑ.*

Οὕτως οἱ ἐκδόται, ἀκολούθως τοῖς Χ'/φοις πᾶσι.

Παράδοξον ἡμῖν φαίνεται, ὅτι ὁ Βαλένιος καίπερ διαρρήδην ἐν ταῖς κριτ. ὑποσημειώσεσι μνημονεύων τὴν τοῦ σοφωτάτου Βιλαμοβιτζίου διόρθωσιν: *κἀκ τῶν ἀνθρωπίνων*, καλλίστην καὶ ἐναργεστάτην οὖσαν, ὅμως ὤκνησε νὰ παραλάβῃ αὐτὴν εἰς τὸ κείμενον.

Τοῦτ' αὐτὸ προχείρως λέγομεν καὶ περὶ ἄλλων τινῶν διορθώσεων, ἐπίσης φανερῶν καὶ ἀναντιλέκτων, ἃς ὡσαύτως ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσιν ἀναφέρει, οἷον τῆς τοῦ Βεισκίου καὶ Κοβήτου εἰς τὸ Κεφ. 1 § 3: *ἀλλοθέν ποθεν ἢ ἐνθένδε*, πολὺ δὲ μᾶλλον ἔτι τῆς τοῦ Νολτίου εἰς τὰ τοῦ Κεφ. 22 § 4 : *πολλάκις γὰρ τὸν νοῦν ὃν ὥρμησεν εἰπεῖν*, τουτέστιν ἐκείνων *ὧν* κτέ. ἀντὶ τοῦ περιφανῶς ἡμαρτημένου καὶ δὴ καὶ σολοίκου: *τὸν νοῦν ὃν ὥρμησε* κτέ.

Κἂν τούτῳ ἄρα μέγα δίκαιον εἶχεν ὁ κριτικώτατος ἐκεῖνος Κόβητος, μετά τινος πικρίας ἀποφαινόμενος, ὅτι ἔστιν ὅτε οἱ ἐκδόται, ἐξ ἀμέτρου πρὸς τὰ Χ/φα σεβασμοῦ, καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ φανερὰ γραφικὰ ἁμαρτήματα καταλείπουσιν ἀδιόρθωτα (1).

***Κεφ.** 9 § 11. Ἀλλὰ γὰρ Ὅμηρος μὲν ἐνθάδε οὔριος συνεμπνεῖ τοῖς ἀγῶσιν καὶ οὐκ ἄλλο τι αὐτὸς πέπονθεν ἢ*

«μαίνεται, ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχέσπαλος ἢ ὀλοὸν πῦρ

οὔρεσι μαίνηται, βαθέης ἐν τάρφεσιν ὕλης,

***ἀφλοισμὸς** δὲ περὶ στόμα γίγνεται».*

***δείκνυσι** δ' ὅμως διὰ τῆς Ὀδυσσείας κτλ.*

Ὡς ἕκαστος παρετήρησε τὸ Περὶ Ὕψους συγγραμμάτιον διεξερχόμενος, ὁ συγγραφεὺς πολλὰ ἑκασταχοῦ χωρία τῶν παλαιῶν, μάλιστα δὲ τῶν ἐνδόξων ποιητῶν καὶ ῥητόρων, πρὸς ἔπαινον ἢ κατάκρισιν παρατιθέμενος, σπανιώτερον μὲν παραμείγνυσι τοῖς ἑαυτοῦ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ παρατίθησιν αὐτὰ ταῦτα διακεκριμένα, εἴτε ἁπλῶς, εἴτε καὶ προστιθεὶς τὸ *φησίν, γράφει, λέγει* κλ.

Ἐνταῦθα δ' ὅμως, ὡς ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἡμῖν χωρίου ἀριδήλως καταφαίνεται, οὐδέτερον τούτων ποιεῖ, ἀλλὰ κομψῶς καὶ χαριέντως παίζων, παρῳδεῖ τοὺς ἐκ τῆς Ἰλιάδ. Ο 605—7 στίχους εἰς αὐτὸν τὸν Ὅμηρον καὶ περὶ τούτου λέγει ὅτι *συνεμπνεῖ τοῖς ἀγῶσιν καὶ οὐκ ἄλλο τι αὐτὸς πέπονθεν ἢ μαίνεται*. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν καὶ τὰ ῥήματα *μαίνετο* τοῦ πρώτου στίχου καὶ *γίγνετο* τοῦ τρίτου, ἀμφότερα εἰς *μαίνεται* καὶ *γίγνεται* μετέβαλεν.

Κατὰ ταῦτ' ἄρα ὧδε καταχωριστέον τὸ χωρίον τοῦτο:

Ἀλλὰ γὰρ Ὅμηρος . . . οὐκ ἄλλο τι αὐτὸς πέπονθεν ἢ μαίνεται.

Ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχέσπαλος ἢ ὀλοὸν πῦρ

«οὔρεσι μαίνηται κτέ.»

(1) Κόβητος ἐν Κόντου *Λογ. Ἑρμῇ* τόμ. Α' σ. 209 ἐπ. καὶ ἀλλ.

Καλὸν δὲ νομίζομεν νὰ προσπαρατηρήσωμεν ὧδε ὅτι ὁ συγγραφεὺς καὶ μικρὸν εὐθὺς κατωτέρω, παρατιθέμενος τοὺς ἐκ τῆς Ὀδυσσ. Γ 109—111 στίχ: *ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται .... ἔνθα δ' Ἀχιλλεύς, ἔνθα δὲ Πάτροκλος...ἔνθα δ' ἐμὸς φίλος υἱός*, ἐπίτηδες φαίνεται προτάξας αὐτῶν ἀμέσως τά: *οὐ γὰρ ἀλλ' ἡ τῆς Ἰλιάδος ἐπίλογός ἐστιν ἡ Ὀδύσσεια*, ἵνα οὕτω τὰ ἀλλεπάλληλα ταῦτα *ἔνθα* ἐπίσης, οὐκ ἀκόμψως δέ, καὶ εἰς τὸ *Ὀδύσσεια* ἀναφέρωνται: *οὐ γὰρ ἀλλ ἡ τῆς Ἰλιάδος ἐπίλογός ἐστιν ἡ Ὀδύσσεια, ἔνθα μὲν Αἴας* κτέ.

***Κεφ.** 9 § 13. Οὐ γὰρ ἔτι τοῖς Ἰλιακοῖς ἐκείνοις ποιήμασιν ἴσον ἐνταῦθα* (ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ) *σώζει τὸν τόνον, οὐδ' ἐξωμαλισμένα τὰ ὕψη καὶ ἰζήματα μηδαμοῦ λαμβάνοντα, οὐδέ...οὐδέ...ἀλλ' οἷον ὑποχωροῦντος εἰς ἑαυτόν, Ὠκεανοῦ καὶ περὶ τὰ ἴδια μέτρα ἐρημουμένου τὸ λοιπὸν φαίνονται τοῦ μεγέθους ἀμπώτιδες κἀν τοῖς μυθώδεσι καὶ ἀπίστοις πλάνος.*

Οὕτως ἐξέδωκε τὸ χωρίον ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὁ Βωχῆρος καὶ ὁ Βείσκιος, πλὴν ὅτι οὗτοι τῷ Πηρσίῳ πειθόμενοι, ἀλλὰ καὶ τῷ Ῥουγκενίῳ ἐγκρίναντι, ἀντί: *πλάνος* ἐξέδοσαν: *πλάνοις*.

Ὅτι τὰ ἀπὸ τοῦ: *ἀλλ' οἷον ὑποχωροῦντος εἰς ἑαυτὸν* καὶ ἐφεξῆς μέχρι τέλους νοσοῦσιν, εἶνε νομίζομεν φανερόν· ἄλλως, εἰ μὴ παντελῶς ἀδιανόητα, ὅμως οὐδὲ παρέχουσιν ἔννοιάν τινα ὁπωσοῦν ἀνεκτήν. Διὰ ταῦτα ἄλλοι ἄλλως ἐνόησαν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ θεραπεύσωσι τὸ χωρίον. Οὕτως ἀντὶ *ἐρημουμένου*, ὁ Πρικαῖος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ῥουγκένιος ἀνέγνωσαν: *ἡμερουμένου*, ὁ δὲ Τούπιος ᾔκασε μὲν καὶ οὗτος *ἠπειρουμένου*, ὅμως εὖ ποιῶν ἀπέσχετο νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα ἐπὶ τῆς παραδεδομένης γραφῆς, λέγων: «Sed nihil muto. Dicitur mare περὶ τὰ ἴδια μέτρα ἐρημοῦσθαι.... quod ὑπονοστεῖν καὶ ὑποφέρεσθαι vocant Graeci.... Non potuit melius aut expressius noster Rhetor». Ὡσαύτως, ἐπειδὴ μετὰ τὴν λ. *ἀμπώτιδες* ὑπετέθη, ὑπὸ τοῦ Φάβρου πρώτου, ὅτι ὑπάρχει χάσμα τι, οὗτος μὲν ὧδε τοῦτο συνεπλήρωσεν: *ἀμπώτιδες ⟨οὕτω παρ' Ὁμήρῳ δ⟩ ἐν τοῖς μυθ. καὶ ἀπ. πλάνος*, ὁ δὲ Τούπιος μικρὸν διαφόρως ὧδε: *ἀμπώτιδες· ⟨οὕτω καὶ Ὁμήρου φαίνεται τὸ μέγεθος⟩ κἀν τοῖς μυθ. καὶ ἀπ. ⟨Ὀδυσσέως⟩ πλάναις*. Ὁ δὲ Ῥείσκιος ἔτι τολμηρότερον καὶ ῥιζικώτερον ἐπεχείρησε νὰ ἰάσηται τὸ χωρίον, πλεῖσθ' ὅσα οἴκοθεν παρεμβάλλων: «*ἀλλ' οἷον—τὸ λοιπὸν φαίνον-*

ται ⟨*τεκμήρια*⟩ *τοῦ μεγέθους ἀμπώτιδες,* ⟨*οὕτω*⟩ *κἂν τοῖς μυθώδεσι καὶ ἀπίστοις πλάνοις* ⟨*φαίνεται οὐκ ἄδηλα τοῦ ὕψους τεκμήρια*⟩». Ἀλλὰ διὰ πάντων τούτων φοβούμεθα ὅτι οὐδαμῶς μὲν διεσαφήθη ὁ νοῦς τοῦ χωρίου, ὅτι δ' ὁ ἡμέτερος τεχνοκρίτης ἐξακολουθεῖ ἔτι καὶ νῦν νὰ φαίνηται μᾶλλον ληρῶν ἤ τι ὀρθὸν καὶ ἄξιον ἑαυτοῦ λέγων.

Ὁ δὲ Βείσκιος, ὡς εἴρηται, μόνον τὸ τῶν Χ'/φων *πλάνος* μετέγραψε *πλάνοις*, χωρὶς δ' ἕτερόν τι νὰ μεταβάλῃ, παρετήρησε τάδε ἐν ταῖς Σημειώσ. σ. 284 περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου ἡμῖν χωρίου: «Ingenii magni reliquias et notas sat claras afferre vult Longinus. Atqui servato τῷ πλάνος, postquam grave illud et egregium dixit, *magnitudinem quasi refluentis in se maris apparere*, addit sententiam a re proposita alienam, et qua laus illa plane tollitur, *apparere etiam oberrationem per fabulas et res incredibiles*: quae sententia prorsus est puerilis, praesertim in fine huius periodi posita».

Ἀλλ' οὐδ' οἱ μεταφράσται τὸν νοῦν τοῦ παγκάλου τούτου χωρίου φαίνονται κατὰ βάθος νοήσαντες, διότι ὁ μὲν Μόρος ὧδε μετέφρασεν: sed ut recedentis Oceani et ad litora sua decrescentis ita magnitudinis refluxus apparet, et quaedam per increbidiles fabulas oberratio. ὁ δὲ Βωχῆρος ὧδε: mais, tel que l' Océan qui, au moment du reflux, rentre dans ses limites, le génie du poëte fait encore paraître sa grandeur dans les recits merveilleux au milieu desquels il semble s'égarer.

Λοιπὸν πῶς θεραπευτέον τὸ χωρίον;

Ἵνα ἡ θεραπεία ἐξευρεθῇ, ἀνάγκη ἐπιμελῶς καὶ διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἐπιζητηθῇ πρότερον, τί ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ἢ ἐδύνατο ἔχειν ἐν νῷ νὰ εἴπῃ. τοῦτο δὲ συνήθως εἰκάζομεν μάλιστα μὲν ἐκ τῶν συμφραζομένων, ἐν ἀπορίᾳ δὲ καὶ ἐκ τῆς ὅλης διδασκαλίας τοῦ ἔργου.

Ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τὸν Ὅμηρον κρίνων ὡς ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, καὶ ταύτας διακρίνων, περὶ μὲν τῆς Ἰλιάδος διδάσκει ὅτι, ἐπειδὴ συνέγραψεν αὐτὴν *ἐν ἀκμῇ*

πνεύματος, ὅλον τὸ σωμάτιον δραματικὸν ὑπεστήσατο καὶ ἐναγώνιον (§ 13). περὶ δὲ τῆς Ὀδυσσείας ὅτι, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ *τὸ πλέον διηγηματικόν, ὅπερ ἴδιον γήρως* (§ 13) *μεγάλης δὲ φύσεως ὑποφερομένης ἤδη, ἴδιόν ἐστιν ἐν γήρᾳ τὸ φιλόμυθον*, δῆλος ἔκ τε ἄλλων πολλῶν καὶ ἐντεῦθεν ὁ Ὅμηρος *συντεθεικὼς ταύτην δευτέραν ὑπόθεσιν* (§ 12) καὶ δὴ ἐν γήρᾳ, *γήρᾳ δ' ὅμως Ὁμήρου* (§ 14), ἀποβαλόντος μὲν πλέον τὸ *σφοδρὸν* καὶ *τοῦ γενναίου πάθους τὸ μεγαλήγορον* καὶ τὰ ἄνευ καθιζημάτων ὕψη, καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀληθείας φαντασίας, ἀλλ' ὅμως ἀεὶ *τὸ μέγεθος* σῴζοντος.

Ἵνα δ' ὁ συγγραφεὺς καὶ ἄλλως, ἔτι ἐναργέστερον, καταδείξῃ ὅ τι νοεῖ, οὑτωσὶν ἐν δύο εἰκόσιν εἰκονίζει τὸν τῆς Ὀδυσσείας Ὅμηρον, ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν τῆς Ἰλιάδος. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ παρεικάζει αὐτὸν πρὸς τὸν ἥλιον καταδυόμενον, οὐ δίχα τῆς σφοδρότητος, *παραμένει τὸ μέγεθος*· ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ —ἣ καὶ νῦν ἡμῖν ὑπόκειται εἰς κατανόησιν—συνθέτῳ καὶ πολὺ μᾶλλον ποικίλῃ οὔσῃ, παρομοιάζει τὸν μὲν ποιητὴν πρὸς τὸν ὠκεανὸν οἷον ὑποχωροῦντα εἰς ἑαυτὸν καὶ καταλείποντα ἔρημα *τὰ ἴδια μέτρα*, δῆλα δὴ τὰς ὑπ' αὐτοῦ κατειλημμένας ἐκτάσεις, ἐμφανιζούσας οὕτω, κατὰ τὰς ἀμπώτιδας, ἀντὶ τῆς πρώην μεγαλοπρεποῦς ὁμαλότητος τῶν ὑδάτων, ὕψη διάφορα καὶ ἄτακτα καὶ ἰζήματα καὶ ἄλλας τοῦ ἐδάφους ἀνωμαλίας, αὐτὰ δὲ τὰ Ὀδυσσειακὰ ποιήματα, πρὸς τὰς ὁμηρικὰς ταύτας ἢ ὠκεανείους ἀμπώτιδας, ἐχούσας μὲν ὠκεάνειον *μέγεθος*, ἀλλ' ἄνευ σφοδρότητος κτλ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ ἔχομεν οὐχὶ ὠκεανόν, ἀλλ' ὠκεανοῦ ἀμπώτιδας, οὐχὶ μέγεθος καὶ σφοδρότητα πάθους ἐν ἀκμῇ πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἀλλ' ἁπλῶς μεγέθους ἀμπώτιδας καὶ ἀντὶ φαντασιῶν ἐκ τῆς ἀληθείας, πλάνας ἐν τοῖς μυθώδεσι καὶ ἀπίστοις.

Ἐὰν ταῦτα ὀρθῶς ἔχωσιν, ὧδέ πως νοητέον καὶ διορθωτέον τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον: *ἀλλ' οἷον ὑποχωροῦντος εἰς ἑαυτὸν ὠκεανοῦ καὶ περὶ τὰ ἴδια μέτρα ἐρημουμένου, τὸ λοιπὸν φαίνεται ⟨ὡς⟩ τοῦ μεγέθους ἀμπώτιδες κἂν τοῖς μυθώδεσι καὶ ἀπίστοις πλάναι.*

Ἐπειδὴ δέ τις, ἀπορῶν ἴσως, ἤθελεν ἐρωτήσει *τίνα ἃ φαίνεται;* ἀποκρινόμεθα ὅτι, ὡς ἐκ τῶν συμφραζομένων σαφῶς προκύπτει, κατ' ἀνάγκην ὀφείλομεν ὑπὸ τὸ *ἐνταῦθα* νὰ νοήσωμεν *τὰ ἐν τῇ*

Ὀδυσσείᾳ ἢ μᾶλλον *τὰ Ὀδυσσειακὰ ποιήματα*, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ τῶν Χ'/φων *φαίνονται*, ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὕτω μεταγραφέν, ἵνα συμφωνήσῃ τῷ *ἀμπώτιδες*, μετετρέψαμεν αὖθις εἰς *φαίνεται*, διότι οὕτως, κατὰ τὴν ἀττικὴν λεγομένην σύνταξιν, ὁ συγγραφεὺς συντάσσει ἀεὶ τὰ τῶν οὐδετέρων πληθυντικά.

Κεφ. *9. § 14. Παρεξέβην δ' εἰς ταῦθ', ὡς ἔφην, ἵνα δείξαιμι ὡς εἰς λῆρον ἐνίοτε . . τὰ μεγαλοφυῆ παρατρέπεται, οἷα τὰ περὶ τὸν ἀσκὸν καὶ τοὺς ἐκ Κίρκης συομορφουμένους, οὓς ὁ Ζώϊλος ἔφη χοιρίδια κλαίοντα, καὶ τὸν ὑπὸ τῶν πελειάδων ὡς νεοσσὸν παρατρεφόμενον Δία, καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ ναυαγίου δέχ' ἡμέρας ἄσιτον, τά τε περὶ τὴν μνηστηροφονίαν ἀπίθανα. Τί γὰρ ἂν ἄλλο φήσαιμεν ταῦτα ἢ τῷ ὄντι τοῦ Διὸς ἐνύπνια ;*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δ' ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος, πλὴν ὅτι οὗτοι τῇ ὑπὸ τῶν Χ'/φων παραδεδομένῃ γραφῇ στοιχοῦντες, ἐξέδοσαν *συοφορβουμένους*, ἐν ᾧ ὁ Βαλένιος τῷ Βαλκεναρίῳ πειθόμενος, μετέγραψε τοῦτο εἰς *συομορφουμένους*. Τολμηρότατον ἀληθῶς πρὸς ἄνδρα οὕτω σοφὸν καὶ κριτικώτατον ἀντιλέγειν, ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ τὸ μὲν *συοφορβέομαι* μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως τοὐλάχιστον, τὸ δὲ *συομορφοῦμαι* εἶνε ὅλως ἀμάρτυρον, προσῆκον νομίζομεν ἵνα τηρήσωμεν τὴν τῶν κωδίκων γραφήν, καὶ ταῦτα τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ αὐτὸς ἴσως ὁ τεχνοκρίτης τὴν μετοχὴν *σοφορβουμένους* ἐπλάσατο, πρὸς δήλωσιν ὅτι οἱ ὑπὸ τῆς Κίρκης εἰς σῦς μεταμορφωθέντες ἑταῖροι τοῦ Ὀδυσσέως, ὡσαύτως καὶ *ἐκ Κίρκης* ἐφέρβοντο, τρώγοντες *οἷα σύες χαμαιευνάδες αἰὲν ἔδουσιν* (Ὀδυσσ. Κ. 243) Πρβλ. ἔτι Ὁμ. Ὕμ. 30. 4: *τάδε φέρβεται ἐκ σέθεν ὄλβου*. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ὀνόμ: *συοφορβὸς καὶ συοφόρβιον καὶ ὑοφορβὸς καὶ ὑοφόρβιον*.

Περὶ τῆς μετοχ. *παρατρεφόμενον* ἁπλῶς θὰ παρατηρήσωμεν παρεκβαίνοντες, ὅτι παρ' Ἀριστο. ἐν Ἀθην. Πολιτ. Κεφ. 62. 2 περὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων κεῖται, ὅτι *παρατρέφουσι κήρυκα καὶ αὐλητήν*, ὅτι δὲ πρὸς ταῦτα παραβλητέον τὰ παρ' Ἀθην. ΣΤ' 26. e: *Ἐν δὲ τοῖς κύρβεσι τοῖς περὶ τῶν Δηλιαστῶν οὕτω γέγραπται: «Καὶ τὼ κήρυκε ἐκ τοῦ γένους τῶν Κηρύκων τοῦ τοῖς μυστηριώτιδος· τούτους δὲ* ***παρασιτεῖν*** *ἐν τῷ Δηλίῳ ἐνιαυτόν.»* Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον ὅτι τό τε παλαιότερον *παρασιτεῖν* καὶ τὸ παρ' Ἀριστο-

τέλει *παρατρέφειν -εσθαι* τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχουσι. Πρβλ. ἔτι Arist. Fragm. 551 περὶ τῆς Μεθωναίων Πολιτ., ὡσαύτως ἐκ τῶν παρ' Ἀθην. ΣΤ'. 27e εἰλημμένα.

Τί δ' ὅμως λεκτέον περὶ τῶν εὐθὺς ἐπιφερομένων: *καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ ναυαγίου δέχ' ἡμέρας ἄσιτον;*

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι ἐν δυσὶ τῶν κωδίκων (V. 2 καὶ 3) ἀναγινώσκεται *ἄσιτον ἄδιτον*, εἶτα δ' ὅτι ἐπειδὴ εὐλόγως τὸ *τὸν . . ἄσιτον* ἐφάνη ὕποπτον ὄν, ὁ μὲν Δοβραῖος ἀνέγνω κατὰ διόρθωσιν: *τὴν . . ἀσιτίαν*, ὁ δὲ Τόλλιος νομίσας ἐκπεσὸν τὸ ὄνομα, *τὸν . . ἄσιτον* ⟨*Ὀδυσσέα*⟩, ὃ καὶ τῷ Βεισκίῳ οὐκ ἀπήρεσεν, ἀποφηναμένῳ ὅτι οὕτω πάντως συμπληρωτέον ἢ νοητέον ἔξωθεν τὸ ἐλλεῖπον ὄνομα.

Ἡμῖν πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔγραφε: *καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ ναυαγίου δέχ' ἡμέρας ἀσιτεῖν*.

Τί δὲ περὶ τῶν: *ἢ τῷ ὄντι τοῦ Διὸς ἐνύπνια;* Διότι καὶ ταῦτα ὕποπτα ἐνομίσθησαν, ὅθεν ὁ μὲν Ἰάνιος ἁπλῶς ὡς νοσοῦντα ἐχαρακτήρισεν, ὁ δὲ Χαούπτιος ἤκασεν: *οὐχ ὑγιοῦς ἐνύπνια*, ὁ Βαλένιος δὲ προύτεινε: *τοῦ ⟨νεοττοῦ⟩ Διὸς ἐνύπνια*.

Καθ' ἡμᾶς, ἐὰν μὴ ὑπὸ τά: *τοῦ Διὸς ἐνύπνια* λανθάνῃ τις παροιμιώδης παλαιὰ ῥῆσις ἧς τὴν ἔννοιαν ἀγνοοῦμεν, ταῦτα πάντως νοσοῦσιν. Ἐπειδὴ δ' ἐπῆλθεν ἡμῖν εἰκασία τις, εἰ καὶ σφόδρα διστάζομεν, ὅμως θὰ τολμήσωμεν νὰ ἐξενέγκωμεν αὐτήν. Ἆρά γε μὴ ἀναγνωστέον: *τοῦ ⟨ποιητοῦ⟩ Διὸς ἐνύπνια;* Καὶ εἶνε μὲν πιθανώτερον ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶπεν ἐνταῦθα τὸν Δία *ποιητήν*, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τελέως ἀπίθανον νομίζομεν ὅτι καὶ *ποιητὸν* ὡσαύτως ἐδύνατο νὰ ὀνομάσῃ αὐτόν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ὄντως Δία, τὸν τοῦ Ὁμήρου Κρονίδην, οἷς ἀκολούθως, μικρὸν ἀνωτέρω, ἐν τῷ αὐτῷ Κεφ. 9 § 7, ὁ τεχνοκρίτης τὸν Ὅμηρον ψέγων λέγει περὶ αὐτοῦ: *τοὺς μὲν ἐπὶ τῶν Ἰλιακῶν ἀνθρώπους, ὅσον τῇ δυνάμει, θεοὺς πεποιηκέναι, τοὺς θεοὺς δὲ ἀνθρώπους.* Ἀλλὰ καὶ ὁ Πλάτων ἐν Εὐθύφρ. κεφ. 2 B—φιλεῖ δὲ σφόδρα τὸν φιλόσοφον ὁ συγγραφεύς—παρίστησι τὸν Σωκράτη λέγοντα περὶ τοῦ κατηγόρου: *Φησὶ γάρ με ποιητὴν εἶναι θεῶν, καὶ ὡς καινοὺς ποιοῦντα θεούς, τοὺς δ' ἀρχαίους οὐ νομίζοντα.*

Τῇ ὥρᾳ δὲ ταύτῃ ἀναμιμνησκόμεθα, παρὰ τοῦ ἀοιδίμου Κοβήτου διδαχθέντες, ὅτι καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς σελ. 259, τὰ ἐκ τῆς

τοῦ Πάριδος μοιχείας ἀναβλαστόντα κακὰ διαγράφων, ὡσαύτως τὸν Δία ὀνομάζει **ποιητὴν** ἐν τοῖς ἑξῆς: *Ἀδικία κρατεῖ καὶ τοῦ **ποιητοῦ** Διὸς ἐκείνου τὸ ὄμμα τοὺς Θρᾷκας βλέπει.* Προσπαρατηροῦμεν δ' ὅμως ὅτι τοῦ Είνσίου ἀντὶ *ποιητοῦ* Διὸς *ποιητικοῦ* μεταγράψαντος, ὁ Κόβητος τὴν διόρθωσιν ταύτην ὡς ὀρθοτάτην ἐνέκρινε. (Κόντου, *Λογ. Ἑρμῆς* τόμ. Α' σελ. 439 ἑπ.).

Τέλος παρατηροῦμεν ὅτι ἀντὶ *Ζώϊλος*, ὡς γράφουσι καὶ οἱ τρεῖς ἐκδόται ἡμῶν, τονιστέον ἐπὶ τῆς παραληγούσης *Ζωΐλος* (ὅρ. Κόντον ἐν Γλωσσ. Παρατηρ. σ. 60 καὶ Γ. Ν. Χατζιδάκην ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. ΙΓ' σελ. 524.)

***Κεφ.** 10 § 1. ὃ μὲν γὰρ τῇ ἐκλογῇ τὸν ἀκροατὴν τῶν λημμάτων, ὃ δὲ τῇ πυκνώσει τῶν ἐκλελεγμένων προσάγεται.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ἀκολούθως τῷ Πηρσίῳ, ἀντὶ τῶν ἐν πᾶσι τοῖς κώδιξι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βαστίου: *ὁ μέν*... *ὁ δέ*, ἀνθ' ὧν αὖθις οἵ τε πρῶτοι ἐκδόται καὶ ὁ Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος ἐξέδοσαν: *τὸ μὲν* .... *τὸ δέ*. Οὗτος μάλιστα, τῷ Τουπίῳ πειθόμενος, τὸ ὅλον χωρίον ἐνέκλεισεν ἐν ἀγκύλαις, ὡς σχόλιον δῆθεν ὂν καὶ ἐκ τῶν μετωπίων εἰσφθαρὲν εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ δὲ Βείσκιος μόνον τὰς λλ.: *τὸν ἀκροατὴν* ὑπέλαβεν ὡς παρεμβλήτους καὶ νόθους, ἅτε δὴ διαφόρους θέσεις ἐν τοῖς Χ'/φοις κατεχούσας.

Ἡμεῖς, ἐπειδὴ πράγματι, ὡς ὀρθῶς περὶ τῶν λλ. *τὸν ἀκροατὴν* ὁ Βείσκιος ἀπεφήνατο incommodus est locus huius verbi, προσῆκον νομίζομεν ἵνα μετατιθέμενοι ταύτας ὅπου δεῖ, ἀναγνῶμεν ὡς ἑξῆς τὸ χωρίον: *ὃ μὲν γὰρ τῇ ἐκλογῇ τῶν λημμάτων, ὃ δὲ τῇ πυκνώσει τῶν ἐκλελεγμένων τὸν ἀκροατὴν προσάγεται.*

***Κεφ.** 10 § 3. Οὐ θαυμάζεις, ὡς ὑπὸ τὸ αὐτὸ τὴν ψυχὴν τὸ σῶμα τὰς ἀκοὰς τὴν γλῶσσαν τὰς ὄψεις τὴν χρόαν, πάνθ' ὡς ἀλλότρια διοιχόμενα ἐπιζητεῖ καὶ καθ' ὑπεναντιώσεις ἅμα ψύχεται κάεται, ἀλογιστεῖ φρονεῖ (ἢ γὰρ φοβεῖται ἢ παρ' ὀλίγον τέθνηκεν) ἵνα μὴ ἕν τι περὶ αὐτὴν πάθος φαίνηται, παθῶν δὲ σύνοδος· πάντα μὲν ⟨τὰ⟩ τοιαῦτα γίνεται περὶ τοὺς ἐρῶντας, ἡ λῆψις δ' ὡς ἔφην τῶν ἄκρων καὶ ἡ εἰς ταὐτὸ συναίρεσις ἀπειργάσατο τὴν ἐξοχήν.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὅ τε Βωχῆρος καὶ ὁ Βείσκιος, πλὴν ὅτι οὗτοι, ἀντὶ μὲν τῶν ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ: *ὑπὸ τὸ αὐτό*, ἐξέδοσαν, συμφώνως τοῖς Χ'/φοις: *ὑπ' αὐτό*, ἔστιξαν δὲ διὰ τοῦ

λεγομένου ἐρωτηματικοῦ σημείου μετὰ τὸ *φρονεῖ*, καὶ παρέλιπον νομίσαντες περιττὴν τὴν παρένθεσιν.

Καθ' ἡμᾶς τὸ χωρίον νοσεῖ 1) διότι μετὰ τὸ *ἐπιζητεῖ*, ἐν τῇ ἀμέσως διὰ τοῦ *καὶ* συνδεομένῃ προτάσει: *καὶ καθ' ὑπεναντιώσεις* . λείπει ὅλως τὸ ῥῆμα· 2) διότι ἐπίσης τὰ: *πάνθ' ὡς ἀλλότρια διοιχόμενα* καὶ καθ' ἑαυτά εἰσιν ἀδιανόητα καὶ πρὸς τὸν νοῦν τῶν συμφραζομένων ὑπεναντία.

Ἀλλ' ἵν' ἀνευρεθῇ μὲν ἴσως τὸ ἐκπεσὸν ῥῆμα, κριθῇ δὲ καὶ ἂν ἐν ἀρχῇ *ὑπὸ τὸ αὐτὸ* ἢ ἄλλως ἀναγνωστέον, διευκρινηθῇ δὲ καὶ ἡ ἔννοια τῆς μετοχῆς *διοιχόμενα*, ἀνάγκη νὰ προταχθῶσι τὰ ἑπόμενα:

Ὡς ὁ συγγραφεὺς μικρὸν ἀνωτέρω (§ 1) διδάσκει, αἴτιον ὕψους γένοιτ' ἂν ἐξ ἀνάγκης ἡμῖν *τὸ τῶν ἐμφερομένων ἐκλέγειν ἀεὶ τὰ καιριώτατα καὶ ταῦτα τῇ πρὸς ἄλληλα ἐπισυνθέσει καθάπερ ἕν τι σῶμα ποιεῖν δύνασθαι*. Δύο τινὰ ἄρα εἰσὶν ἀναγκαῖα 1) τὸ τῶν ἐμφερομένων ἐκλέγειν ἀεὶ τὰ καιριώτατα καὶ 2) τὸ ταῦτα τῇ πρὸς ἄλληλα ἐπισυνθέσει καθάπερ ἕν τι σῶμα ποιεῖν. Τῶν δύο δὲ τούτων, εὐθὺς ἐν τῇ συνεχείᾳ, τὸ μὲν α' ὀνομάζει *ἐκλογὴν λημμάτων*, τὸ δὲ β' *πύκνωσιν τῶν ἐκλελεγμένων*. Μικρὸν δ' ἔτι κατωτέρω, ἐν τῇ αὐτῇ § 1, παρατιθέμενος τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ᾠδὴν τῆς Σαπφοῦς ἐρωτᾷ: *ποῦ δὲ τὴν ἀρετὴν ἀποδείκνυται*;—*ὅτε*, ἀποκρίνεται *τὰ ἄκρα αὐτῶν καὶ ὑπερτεταμένα δεινὴ καὶ ἐκλέξαι καὶ εἰς ἄλληλα* ΣΥΝΔΗΣΑΙ. Ὥστε κἀνταῦθα ταὐτὰ λέγει ὅτι ἀπαιτοῦνται 1) δεινότης περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἄκρων καὶ ὑπερτεταμένων, καὶ 2) δεινότης περὶ τὴν εἰς ἄλληλα σύνδεσιν.

Ὁ συγγραφεὺς τέλος ταὐτὰ καὶ αὖθις ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ διδάσκει, ὅτι δηλονότι *ἡ λῆψις*, ὡς ἔφη, *τῶν ἄκρων* καὶ ἡ ΕΙΣ ΤΑΥΤΟ ΣΥΝΑΙΡΕΣΙΣ *ἀπειργάσατο τὴν ἐξοχήν*.

Ἐκ τούτων πάντων, ἡμῖν τοὐλάχιστον, σφόδρα πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τοῦ χωρίου, οὐχὶ *ὑπ' αὐτὸ* ἢ *ὑπὸ τὸ αὐτὸ* ὁ συγγραφεὺς ἔγραψεν, ἀλλὰ σαφῶς: *εἰς ταὐτό*, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ περὶ τὸ τέλος τοῦ ὑποκειμένου ἡμῖν χωρίου, ὅτι δὲ τὸ ἐκπεσὸν δεύτερον ῥῆμα, μετὰ τὸ *ἐπιζητεῖ καὶ* . . εἶνε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ΣΥΝΔΕΙ.

Τί δ' ὅμως λεκτέον περὶ τῶν: *ὡς ἀλλότρια διοιχόμενα*; Ὁ Μόρος στίζων διὰ κόμματος μετὰ τὸ *ἀλλότρια*, μεταφράζει: tanquam

aliena, dilabentia in eumdem locum colligi, ὁ δὲ Βωχῆρος ὁμοίως περίπου: comme des choses étrangères. . et qui vont tomber en dissolution. Ἀλλὰ πρῶτον, διατί ὡς *ἀλλότρια* ἀφ' οὗ σαφῶς τὰ ἑαυτῆς πάθη ἐκτραγῳδεῖ ἡ ποιήτρια; Ἔπειτα, καὶ ἂν ἔτι ὑποτεθῇ ὅτι ἡ μετ. *διοιχόμενα* δύναταί ποτε νὰ ἔχῃ ἐνταῦθα τοιαύτην σημασίαν, διατί περὶ τούτων θὰ ἔλεγε *διοίχεσθαι*, ἀφ' οὗ, τοὐναντίον, νῦν, ἐν τῷ παρόντι πάσχει καὶ κατ' ἐνεστῶτα πάντα ἐκφέρει; Εἶν' ἀληθὲς ὅτι ἐν ἑνὶ τῶν κωδίκων, τῷ γνωστῷ Βατικαν. 2 εὑρέθη καὶ γραφή: ΔΙ ΟΓΧΟΜΕΝΑ (δι' ὀγχόμενα), ἐξ ἧς ἴσως θὰ ἐδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ: *διωγκωμένα*· ἀλλ' ὅμως, ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ πλημμελοῦς *ἀλλότρια*, ἡμεῖς αὐτοὶ τὴν ἐπελθοῦσαν ἡμῖν εἰκασίαν ταύτην ἀποκρουόμεθα, δοξάζοντες ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔγραψεν οὐχί: ὡς ΑΛΛΟΤΡΙΑΔΙΟΙΧΟΜΕΝΑ, ἀλλ' ὡς ΑΛΛ ΗΛΩΝ⟩ ΔΙ Ε ΧΟΝΤΑ, τουτέστιν *ὡς ἀλλήλων διαφέροντα*, καὶ ταῦτα, καθὰ αὐτὸς ὁ ἡμέτερος τεχνοκρίτης διαρρήδην διδάσκει, *ἵνα μὴ ἕν τι περὶ αὐτὴν πάθος φαίνηται, παθῶν δὲ σύνοδος*.

Κατὰ ταῦτ' ἄρα ὧδέ πως διορθοῦντες καὶ στίζοντες ἀναγινώσκομεν τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον:

Οὐ θαυμάζεις, ὡς εἰς ταὐτὸ τὴν ψυχήν, τὸ σῶμα, τὰς ἀκοάς, τὴν γλῶσσαν, τὰς ὄψεις, τὴν χρόαν, πανθ' ὡς ἀλλήλων διέχοντα ἐπιζητεῖ καὶ καθ' ὑπεναντιώσεις ⟨συνδεῖ⟩, ἅμα ψύχεται, κάεται, ἀλογιστεῖ, φρονεῖ (ἢ γὰρ φοβεῖται ἢ παρ' ὀλίγον τέθνηκεν), ἵνα μὴ ἕν τι περὶ αὐτὴν πάθος φαίνηται, παθῶν δὲ σύνοδος;

***Κεφ.** 10 § 4 Παντὶ οἶμαι δῆλον, ὡς πλέον ἄνθος ἔχει τὰ λεγόμενα ἢ δέος*

Οὕτω: *παντὶ οἶμαι* κατὰ πάντα τὰ Χ/φα, οἱ ἐκδόται δ' ὅμως, ἴσως διὰ τὴν χασμῳδίαν, παρενέβαλον οἴκοθεν ἐν τῷ μεταξὺ τὸ *μήν*, οὕτω δὲ ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος τὸ χωρίον ἐξέδοσαν. Ἡμῖν ἀρέσκει πολὺ μᾶλλον τὸ ὑπὸ τοῦ Ῥωδένου προταθέν: *παν⟨γε⟩ οἶμαι* κτέ. διότι καὶ παλαιογραφικῶς εἶνε ἐγγύτερον καὶ τὸ πρᾶγμα προσηκόντως δηλοῖ.

***Κεφ.** 10 § 7. Οὐκ ἄλλως ὁ Ἀρχίλοχος ἐπὶ τοῦ ναυαγίου καὶ ἐπὶ τῇ προσαγγελίᾳ ὁ Δημοσθένης* (1)· *«ἑσπέρα μὲν γὰρ ἦν» φησι*

(1) Π. τ. Στεφ. § 169.

ἀλλὰ τὰς ἐξοχὰς ὡς ἂν ⟨ἂν⟩ εἴποι τις ἀριστίνδην ἐκκαθήραντες ἐπισυνέθηκαν, οὐδὲν φλοιῶδες ἢ ἄσεμνον ἢ σχολικὸν ἐγκαταττάτ-τοντες διὰ μέσου. Λυμαίνεται γὰρ ταῦτα τὸ ὅλον, ὡσανεὶ ψύγματα ἢ ἀραιώματα ἐμποιοῦν τὰ μεγέθη συνοικονομούμενα τῇ πρὸς ἄλληλα σχέσει συντετειχισμένα

Οὕτως ὁ Βαλένιος, συμφώνως τῇ παραδεδομένῃ γραφῇ, πλὴν ὅτι, ἀντὶ τῶν ἐν τοῖς Χ'/φοις πᾶσιν: *ἐμποιοῦντα μεγέθη*, ἀνέγνω κατὰ διάστασιν: *ἐμποιοῦν τὰ μεγέθη*, ἐφ' ᾧ καὶ δικαιολογούμενος ὑποσημειοῦται: «*ἐμποιοῦν τὰ* scripsi h. e. ὡσανεὶ ψύγματα ἐμποιοῦν τὰ μεγέθη λυμαίνεται».

Ὁ δὲ Βωχῆρος ἀντὶ μὲν τοῦ ἐν τοῖς Χ'/φοις *ψύγματα*, ἀνέγνω, ὥσπερ καὶ ἄλλοι πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ: *ψήγματα*, ἀφ' οὗ δ' αὖθις τῷ Ῥουγκενίῳ ἀκολουθῶν τὸ τῶν Χ'/φων *συνοικονομούμενα* μετέβαλεν εἰς *συνοικοδομούμενα*, εἶτα τὰς λλ: *ἐμποιοῦντα μεγέθη συνοικοδομούμενα*, περιέλκωσεν ἀγκύλαις ὡς δῆθεν σχόλιον οὔσας εἰς τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου κεφαλαίου ἀναγινωσκόμενα: *ἐπεισκυκλούμενα μεγέθη*, τὰ δ' οὑτωσὶν ὑπολειφθέντα, ἔτι μᾶλλον ἀδιανόητα καταστάντα, μετέφρασεν ὧδε: Car de pareils traits altèrent la beauté de l'ensemble, et font un effet analogue à celui des replâtrages et des fentes, qui coupent l'aspect général d'un édifice et en détruisent l'harmonie.

Ὁ Βείσκιος δὲ ἐξέδωκε μὲν ὡσαύτως *ψήγματα*, ἐτήρησε δὲ τὸ τῶν Χ'/φων: *συνοικονομούμενα*, προσέθηκε δὲ πρὸ τῶν: ***πρὸς ἄλληλα*** τὸν σύνδ. *τε*.

Ἐπειδὴ δὲ τῆς θεραπείας τοῦ νοσοῦντος χωρίου πολλοί τε ἄλλοι καὶ ἐπιφανεῖς κριτικοὶ ἐπελάβοντο, προσῆκον νομίζομεν ἵνα καὶ τούτων τὰς εἰκασίας προσκαταχωρίσωμεν ὧδε. Οὕτως ὁ μὲν Δοβραῖος ἀντὶ τοῦ *ἐμποιοῦντα μεγέθη* ἀνέγνω: ⟨*τὰ*⟩ *ἐμποιοῦντ' ἄ⟨ν⟩ μεγέθη*, ὁ δὲ Ῥουγκένιος ὧδέ πως κατ' εἰκασίαν συνεπλήρωσε καὶ διέθηκε τὸ ὅλον χωρίον: *Λυμαίνεται γὰρ ταῦτα τὸ ὅλον, ὡσανεὶ ψήγματα, ⟨ἃ εἰς⟩ ἀραιώματα ⟨ἐμβύεται⟩ τὰ μεγέθη συνοικο⟨δ⟩ομούμενα κἑ.* Ὁ Τούπιος δὲ «nonnulla, opinor λέγει, exciderunt, quae frustra ex ingenio suppleveris. Interea rescribo: *Λυμαίνεται γὰρ ταῦτα τὸ ὅλον, ὡσανεὶ ψήγματα ἢ ἀραιώματα,* ***τὰ ἐμποιοῦντα μέγεθος*** *συνοικο⟨δ⟩ομούμενα, τῇ* ⟨*τε*⟩ ***πρὸς ἄλληλα***

σχέσει συντετειχισμένα». Ὁ Βείσκιος δὲ τέλος, ἔτι μᾶλλον τῆς τῶν Χ'/φων γραφῆς ἀφιστάμενος, τοιάδε τινὰ ἤκασεν ἐν ταῖς Σημειώσ. σελ. 300: *Λυμαίνεται γὰρ ταῦτα τὸ ὅλον, ὡσανεὶ ψήγματα ⟨τῷ⟩ οἰκοδομήματι ἀραιώματα ἐμποιοῦντα, ⟨καὶ οὐχ ἁρμόττοντα πρὸς⟩ τὰ ⟨τῷ⟩ μεγέθει ⟨καλῶς συνοικονομούμενα, τῇ ⟨τε⟩ πρὸς* κτέ.

Ἡμεῖς οὐδεμιᾷ τῶν διορθώσεων τούτων ἀρεσκόμενοι, τὸ μὲν πρῶτον θ' ἀναζητήσωμεν, ὑπό τε τῶν συμφραζομένων καὶ τῆς ὅλης διδασκαλίας τοῦ συγγραφέως ὁδηγούμενοι, ν' ἀνεύρωμεν τίς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ νοῦς τοῦ νοσοῦντος καὶ διὰ τοῦτο ἀδιανοήτου καταστάντος χωρίου, εἶτα δὲ θὰ ἐπιχειρήσωμεν τῇ θεραπείᾳ, ὡς ἐλάχιστα μὲν ἐμβάλλοντες ἢ ἐκβάλλοντες, ἰώμενοι δ' ὡς οἷόν τε ἀνωδύνως αὐτό, δικαιολογοῦντες δὲ κατὰ τὰ ἐνὸν καὶ τὰς ἡμετέρας εἰκασίας.

Ὁ συγγραφεύς, ἀφ' οὗ πρῶτον μὲν (§ 5) παρέθηκε καὶ καλλιλογικῶς, ὡς εἰπεῖν, ἀνέπτυξε τὰ τοῦ Ὁμήρου ἐν Ἰλιάδ. Ο,624 κέ. ἐξαίρων τό τε δραματικὸν τῆς εἰκόνος καὶ τὸ ἐξόχως ἔντεχνον ἔν τε ταῖς παραστάσεσι, τῇ πλοκῇ τῶν λέξεων καὶ τῇ συντάξει τῶν προθέσεων, κατὰ λόγον τοῦ πάθους, εὐθὺς εἶτα ἐπήγαγεν: *οὐκ ἄλλως ὁ Ἀρχίλοχος . . καὶ ἐπὶ τῇ προσαγγελίᾳ ὁ Δημοσθένης* κτέ. Τὸ *οὐκ ἄλλως* δὲ τοῦτο ἐπεξηγούμενος, ἀμέσως ἐπήνεγκεν, ὅτι ὥσπερ ὁ ποιητὴς ἐν τοῖς ἄρτι παρατεθεῖσι στίχοις, οὕτως ὅ τε Ἀρχίλοχος καὶ ὁ Δημοσθένης ἐποίησαν τὰς μὲν ἐξοχὰς ἀπὸ παντὸς ἧττον ἐξόχου, ἀριστίνδην, ὡς εἰπεῖν, *ἐκκαθήραντες* (οὕτω νοοῦμεν καὶ ἑρμηνεύομεν τὴν μετ. ταύτην), οὐδὲν δὲ *φλοιῶδες* ἢ *ἄσεμνον* (: μὴ σοβαρὸν) ἢ *σχολικὸν* ἐμβάλλοντες ἐν τῷ μεταξύ. Διότι ταῦτα, λέγει, τὸ φλοιώδη δῆλα δὴ καὶ τὰ τοιαῦτα, λυμαίνονται καὶ αἰσχύνουσι τὰ μεγέθη. Ἵνα δέ, κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ, καὶ δι' εἰκόνος ἔτι ἐναργέστερον παραστήσῃ τὴν ἐκ τῶν μικροποιῶν τούτων ἐμποιουμένην βλάβην εἰς τὰ μεγέθη, (καθ' ἡμᾶς δὲ οὗτος εἶνε ὁ νοῦς τοῦ νοσοῦντος χωρίου), τὰ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἐγκατατασσόμενα φλοιώδη καὶ ἄσεμνα ἢ σχολικὰ παρομοιάζει πρὸς *ῥήγματα* ἢ *ἀραιώματα* ἐπὶ λαμπροῦ οἰκοδομήματος, ἀποβαλόντος διὰ ταῦτα τὸ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ μέγεθος καὶ δὴ ἄρα καταστάντος ΑΜΕΓΕΘΟΥΣ.

Κατὰ ταῦτ' ἄρα ὡδέ πως διορθωτέον τὸ περιβόητον καταστὰν χωρίον τοῦτο: *Λυμαίνεται γὰρ ταῦτα τὸ ὅλον, ὡσανεὶ ⟨ῥ⟩ήγματα*

ἢ ἀραιώματα, ποιοῦντ' ἀμεγέθη ⟨τὰ⟩ συνοικοδομούμενα ⟨καὶ⟩ τῇ πρὸς ἄλληλα σχέσει συντετειχισμένα.

Παλαιογραφικῶς δὲ ὅτι τὸ Ρ τοῦ *ῥήγματα* εὐκόλως ἐδύνατο νὰ συγχυθῇ πρὸς τὸ Ψ (: *ψήγματα ἢ ψύγματα*), οὐδεὶς πιστεύομεν ἀντιλέγει, ὡς ἐπίσης ὅτι καὶ τὰ ὑφ' ἡμῶν παρεντιθέμενα ⟨*τὰ*⟩ καὶ ⟨*καὶ*⟩ δι' οἷον δή ποτε λόγον ῥᾳδίως ἐδύναντο νὰ ἐκπέσωσι καὶ ἀφανισθῶσι· τὴν *ἐν* δὲ πρόθεσιν εἰς τὸ *ποιοῦντα*: *ἐμποιοῦντα* αὐτὸς ἴσως ὁ ἀντιγραφεύς, εἰ μή τις ἄλλος, ἐν τοῖς μετωπίοις προσέθηκεν, ἵνα προσαρμόσῃ πρὸς τὸ κακῶς ἀναγνωσθὲν *μεγέθη* ἀντὶ *ἀμεγέθη*.

Ὅσον δ' εἰς αὐτὸ τὸ ἐπίθετον ΑΜΕΓΕΘΗΣ, ΑΜΕΓΕΘΕΣ ἀφορᾷ, τούτῳ πλέον ἢ ἅπαξ χρῆται ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Περὶ Ὕψους*, οἷον ἐν τῷ ἑξῆς-ὁμοιοτάτῳ τῷ *παρόντι* διὰ τὰς παρομοιώσεις χωρίῳ Κεφ. 41 § 3: *ὁμοίως δὲ* ***ἀμεγέθη*** *καὶ τὰ λίαν συγκείμενα καὶ εἰς μικρὰ καὶ βραχυσύλλαβα συγκεκομμένα καὶ ὡσανεὶ γόμφοις τισὶν ἐπαλλήλοις κατ' ἐγκοπὰς καὶ σκληρότητας ἐπισυνδεδεμένα.* Ἔτι Κεφ. 34 § 4: *τὰ μὲν θατέρου* (τοῦ Ὑπερείδου) *καλά, καὶ εἰ πολλά, ὅμως* ***ἀμεγέθη***. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἀρσ. γένος, ἐπὶ προσώπων Κεφ. 40 § 2: *ἀλλὰ μὴν ὅτι γε πολλοὶ καὶ συγγραφέων καὶ ποιητῶν οὐκ ὄντες ὑψηλοὶ φύσει, μήποτε δὲ καὶ ἀμεγέθεις, ὅμως κτἑ.*

Κεῖται δὲ καὶ παρὰ Διον. τῷ Ἁλικαρνασσεῖ (π. συνθ. Ὀνομ. σ. 134) κατὰ θηλ. γένος τὸ *ἀμεγέθης* Ἀλλὰ καλὸν νομίζομεν ἵνα τὸ χωρίον τοῦτο παρατάξωμεν ὧδε ὁλόκληρον: *ταὐτά ἐστιν, ὅτι διὰ τῶν γενναίων καὶ ἀξιωματικῶν καὶ μέγεθος ἐχόντων ῥυθμῶν ἀξιωματικὴ γίνεται σύνθεσις καὶ βεβαία καὶ μεγαλοπρεπής, διὰ δὲ τῶν ἀγεννῶν καὶ ταπεινῶν* ***ἀμεγέθης*** *καὶ ἄσεμνος, ἐάν τε καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστοι τούτων λαμβάνωνται τῶν ῥυθμῶν, ἐάν τε ἀλλήλοις κατὰ τὰς ὁμοζυγίας συμπλέκωνται.*

Ὥσπερ δὲ τὸ ποιεῖν τι μέγα ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ὀνομάζει *μεγεθοποιεῖν* (Κεφ. 40 § 1, πρβλ. καὶ Κεφ. 39 § 4: ῥυθμοὶ *μεγεθοποιοί*), οὕτω καὶ τὸ ποιεῖν τι *ἀμέγεθες* ἄλλοτε μὲν λέγει *πηροῦν τὸ μέγεθος* (Κεφ. 42 § 1) ἄλλοτε δὲ *αἰσχύνειν τὰ μεγέθη* (Κεφ. 43 § 1) καὶ ἄλλοτε ἄλλως. Τὸ δ' ἐν Κεφ. 41 § 1 *μικροποιοῦν*, δι' οὓς αὐτόθι λέγομεν λόγους, νομίζομεν ἡμαρτημένον, ἀντὶ τοῦ: *μικροποιόν*.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Περὶ δὲ τῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ χωρίου

τούτου παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς συμφωνοῦμεν τῷ Ἰανίῳ ὅτι μετὰ τὸ: *ναυαγίων* ὑπάρχει κενόν τι, ὃ δ' ὅμως οὐχὶ τοῖς ἀντιγραφεῦσιν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῷ τῷ συγγραφεῖ ἀποδοτέον νομίζομεν, ἐπιλαθομένῳ ἢ μὴ φθάσαντι νὰ προσθῇ ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψει χωρίον τοῦ Ἀρχιλόχου (περὶ τὸ 650 π.Χ.). Τῷ ὄντι, ὡς ἐν τῷ Προλόγῳ παρατηροῦμεν, ὑπάρχουσί τινα καθ' ἡμᾶς τεκμήρια, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐξηκολούθησε μὲν ἑκάστοτε συμπληρῶν τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἴσως δ' ὅμως δὲν ἔφθασεν ἢ δὲν ἠθέλησε ζῶν ἔτι νὰ δημοσιεύσῃ αὐτό.

Καλὰ δὲ καὶ τῷ θέματι προσήκοντα φαίνονται ἡμῖν καὶ ἅπερ Ἀρχιλόχεια ἀποσπασμάτια, πρὸς ἀναπλήρωσιν κατ' εἰκασίαν τοῦ παραλειφθέντος ὑπὸ τοῦ συγγραφέως χωρίου, ὑποσημειοῦται ὁ Βαλένιος, ἐπικαλούμενος μάρτυρα τὸν σοφώτατον Βιλαμοβίτζιον ἐν Herm. X. p. 344. Ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι δι' ὃν ἐπίσης ἐν τῷ Προλόγῳ λέγομεν λόγον, οὔτε εἰς τὸ περιοδ. σύγγραμμα τοῦτο, οὔτε εἰς τὴν τοῦ Βεργκίου ἔκδ. τῶν Λυρ. δυνάμεθα ν' ἀναδράμωμεν.

Κεφ. 11 § 2. Τοῦτο δὲ εἴτε διὰ τοπηγορίαν, εἴτε δείνωσιν, ἢ πραγμάτων ἢ κατασκευῶν ἐπίρρωσιν, εἴτ' ἐποικονομίαν ἔργων ἢ παθῶν (μυρίαι γὰρ ἰδέαι τῶν αὐξήσεων) γίνοιτο, χρὴ γινώσκειν ὅμως τὸν ῥήτορα ὡς κτέ.

Οὕτως ὅ τε Βαλένιος καὶ ὁ Βωχῆρος, πλὴν ὅτι οὗτος τας λέξ. *ἢ πραγμάτων ἢ κατασκευῶν ἐπίρρωσιν*, ἐκλαβὼν ὡς σχόλιον εἰς τὸ *δείνωσιν*, περιέλαβεν ἐν ἀγκύλαις. Ὁ δὲ Βείσκιος ὁμοιότατα μὲν ἐξέδωκε τὸ χωρίον, πλὴν τοῦ *γίνοιτο*, ἀνθ' οὗ ἔγραψε: *γίνοιντο*, ὅπερ ὅμως παραδόξως δὶς αὖθις ἀπεδοκίμασεν ἔν τε ταῖς Διαφ. Γραφ. σελ. 571 καὶ ἐν ταῖς Προσθήκ. σ. 641 κελεύσας νὰ γραφῇ: *γίνοιτο*.

Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ἡ παραδεδομένη γραφὴ εἶνε *γίνοιντο*, ὅτι δ' οὕτω κεῖται καὶ ἐν τῷ ἀρχετύπῳ Παρισιακῷ κώδ. P. Τὸ δὲ *γίνοιτο* καὶ τὴν πρὸ αὐτοῦ παρένθεσιν, ὡς παρὰ τοῦ Βεισκίου διδασκόμεθα, εἰσήγαγον πρῶτος ὁ Μόρος, μετὰ δ' αὐτὸν ἐγκρίνων καὶ ὁ Τούπιος, οἷς πάντες οἱ ἄλλοι κατηκολούθησαν.

Ἀμέσως παρατηροῦμεν ὅτι τὸ δι' οὗ τὸ ὑποκείμενον ἡμῖν χωρίον ἄρχεται: *τοῦτο δὲ* ὧδ' ἀνενδοιάστως ἐκ τῶν ἀμέσως ἡγουμένων νοοῦμεν: *τοῦτο δὲ* (τὸ *ἕτερα ἑτέροις* δηλονότι *μεγέθη ἐπεισάγεσθαι*

κατὰ ἐπίβασιν) συμβαίνει, *εἴτε διὰ τοπηγορίαν* κτέ. Τῷ ὑφ' ἡμῶν δὲ ὑπονοουμένῳ ἐνταῦθα *συμβαίνει* χρῆται καὶ ἀλλαχοῦ ὁ συγγραφεὺς οἷον ἐν Κεφ. 17 § 3: *οὐ πόρρω δ' ἴσως τούτου καὶ ἐπὶ τῆς ζωγραφίας τι συμβαίνει.*

Ὅτι τὸ *ἐποικονομίαν* ἔχει κακῶς, ἡμεῖς οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν, ἄλλως τε καὶ ἄλλοι ἤδη ὕποπτον τοῦτο ἔκριναν, ὁ μὲν Σπεγγέλιος ἀναγνούς: *εἶτ' οἰκονομίαν*, ἐκβάλλων ὅλως τὴν *ἐπὶ* πρόθεσιν, ὁ δὲ Βείσκιος, ἀκολούθως τοῖς παλαιοῖς Πόρτῳ (ἔκδ. 1570) καὶ Μόρῳ (ἔκδ. 1769) εἰκάσας: *εἶτ' ἐπ' οἰκοδομίαν*, ὅπερ ὅμως εὖ ποιῶν δὲν εἰσήγαγεν εἰς τὸ κείμενον.

Ἐποικονομίαν ἔργων ἢ παθῶν, πολλῷ δ' ἧττον *ἐποικοδομίαν* παθῶν ἢ ἔργων, οὔτε ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἔγραψεν, οὔτε τις τῶν παλαιῶν μαρτυρεῖται ὅτι εἶπε, τὸ δὲ μόνον μαρτύριον, ὅπερ αὖθις ὑπόπτως προσάγεται καὶ ὡς ὕποπτον καταχωρίζεται ἐν τοῖς λεξικοῖς, εἶνε ἀκριβῶς τὸ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ κίβδηλον *ἐποικονομία*. Οὕτως ἐν τῷ τῶν Liddell—Scott Λεξικῷ ἐν λ. ἀναγινώσκεται: «*Ἐπ-οικονομία*, ἡ, apportionment, ἔργων ἢ παθῶν ἐποικ. rhetorical treatment of them, Longin. 11, 6 (nisi legend. *ἐποικοδομία*». Ἀλλὰ λ. *ἐποικοδομία* οὐδ' ἐν τῷ αὐτῷ Λεξικῷ ἀπαντᾷ.

Ἡμεῖς ἀδιστάκτως δοξάζομεν ὅτι ὁ φιλόκαλος τεχνοκρίτης μετὰ λόγου καὶ ἐπίτηδες (ἵνα τουτέστι δηλώσῃ σαφῶς τὸν σκοπὸν οἷον λ. χ. *ἐπ' ἀνέσει*) ἔγραψεν: *εἶτ'* ΕΠ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΙ: *ἐπ' οἰκονομίᾳ*, ὅτι δ' ὁ ἀντιγραφεὺς ὑπολαβὼν ἕνεκα τῶν ἀμέσως ἡγουμένων κατ' ἐπανάληψιν πολλῶν αἰτιατικῶν, ὅτι κατ' αἰτιατικὴν ὡσαύτως ἐπηκολούθει: *ἐποικονομίαν* ἢ *ἐπ' ἐποικονομίαν*, αὐτὸς τὸ προσγεγραμμένον Ι εἰς Ν μετέβαλεν. Σημειωτέον δ' ὅτι τῷ ἀπροθέτῳ *οἰκονομία* χρῆται ὁ συγγραφεύς, συνάπτων τῷ *πράγματα* καὶ ἐν Κεφ. 1 § 4: *καὶ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ οἰκονομίαν.*

Ἐπίσης ἡμῖν πιθανὸν φαίνεται ὅτι καὶ ἡ πρόθ. *διὰ* πρὸ τοῦ *δείνωσιν* ἐξέπεσε, συγχυθεῖσα ἴσως πρὸς τὰ ἀρκτικὰ γράμματα τῆς λέξεως ταύτης: ΔΙΑ-ΔΕΙΝ*ωσιν*.

Τέλος προσῆκον νομίζομεν ἵνα, ἐξαλείφοντες τὰ παρέμβλητα σημεῖα παρενθέσεως, οὐδαμῶς ἀναγκαῖα ὄντα, ἀποκαταστήσωμεν τὴν παραδεδομένην γνησίαν γραφὴν *γίνοιτο*, προστιθέντες ἅμα καὶ τὸν *ἂν* ἀναγκαῖον ὄντα.

Τούτοις ἀκολούθως ὧδε στίζομεν, συμπληροῦμεν καὶ ἀναγινώσκομεν τὸ ὑποκείμενον ἡμῖν χωρίον: *Τοῦτο δὲ εἴτε διὰ τοπηγορίαν, εἴτε ⟨διὰ⟩ δείνωσιν ἢ πραγμάτων ἢ κατασκευῶν ἐπίρρωσιν, εἴτ' ἐπ' οἰκονομίᾳ ἔργων ἢ παθῶν· μυρίαι γὰρ ⟨ἂν⟩ ἰδέαι τῶν αὐξήσεων γίνοιντο· χρὴ γινώσκειν ὅμως τὸν ῥήτορα ὡς κτέ.*

Κεφ. *12 § 2 Καὶ ἔστιν ἡ αὔξησις, ὡς τύπῳ περιλαβεῖν, συμπλήρωσις* κτέ.

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ Χ/φα.

Εἰ καὶ περὶ ἐλαχίστου ἡ παρατήρησις ἡμῶν, ἀλλ' ὅμως οὐχ ὅλως περιττὴ ἴσως. Νομίζομεν δῆλα δὴ ὅτι διαγραπτέον τὸ ἄρθρ. ἡ, ἅτε μὴ ἀναγκαῖον, ἄλλως τε καὶ ἀσύνηθες ὂν ἐν τοῖς ὁρισμοῖς, προελθὸν δ' ἴσως κατὰ πλημμελῆ ἐπανάληψιν τοῦ τελευταίου γράμματος τῆς ἡγουμένης λ: *ἔσ ιΝ — Η.* Συνηγορεῖ δὲ τῇ ἡμετέρᾳ εἰκασίᾳ, ὅτι στίχους τινὰς ἀνωτέρω, Κεφ. 12, § 1 τὸν αὐτὸν κατὰ τοὺς τεχνογράφους ὅρον ὁ συγγραφεὺς ἐκφέρει ἐπίσης ἀνάρθρως: *αὔξησίς ἐστι, φασί, λόγος μέγεθος περιτιθεὶς τοῖς ὑποκειμένοις.* Πρβλ. Κεφ. 15 § 1.

Περὶ τοῦ *τύπος - τόπος* συγχυθέντων ἐπ. ἃ σημειούμεθα κατωτέρω ὑπὸ τὸ Κεφ. 15 § 1.

Κεφ. *12 § 5. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑμεῖς ἂν ἄμεινον ἐπικρίνοιτε, καιρὸς δὲ τοῦ Δημοσθενικοῦ μὲν ὕψους καὶ ὑπερτεταμένου ἔν τε ταῖς δεινώσεσι καὶ τοῖς σφοδροῖς πάθεσι, καὶ ἔνθα δεῖ τὸν ἀκροατὴν τὸ σύνολον ἐκπλῆξαι, τῆς δὲ χύσεως, ὅπου χρὴ καταντλῆσαι· τοπηγορίαις τε γὰρ καὶ ἐπιλόγοις κατὰ τὸ πλέον καὶ παραβάσεσι καὶ τοῖς φραστικοῖς ἅπασι καὶ ἐπιδεικτικοῖς, ἱστορίαις τε καὶ φυσιολογίαις, καὶ οὐκ ὀλίγοις ἄλλοις μέρεσιν ἁρμόδιος.*

Οὕτως ἐξέδωκε καὶ ἔστιξε τὸ χωρίον ὁ Βαλένιος, περὶ τῆς τελευταίας μόνον λέξεως ὑποσημειούμενος ὅτι ἐν τῷ ἀρχετύπῳ κώδ. Ρ, τῷ Παρισιακῷ, κεῖται: *ἁρμόδιο*σ*, ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι οὐ μόνον *ἁρμόδιος*, ἀλλὰ καὶ *ἁρμοδίως* καὶ *ἁρμοδίοις* ἴσως δυνάμεθα ν' ἀναγνῶμεν.

Ὁ δὲ Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος ὁμοιότατα μὲν τὸ χωρίον ἐξέδοσαν, πλὴν ὅτι στίζουσι μικρὸν διαφόρως, τουτέστι διὰ τελείας μὲν στιγμῆς μετὰ τὸ *ἐπικρίνοιτε*, δι' ἄνω δὲ στιγμῆς μετὰ τὸ *ἐκπλῆξαι*, ὁ δὲ Βείσκιος, μετὰ τὸ *καταντλῆσαι*, διὰ τελείας αὖθις στιγμῆς.

Ὅσον δ' εἰς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου ἀφορᾷ, ἀμφότεροι

οὗτοι, ὡς ἔκ τε τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ Βωχήρου καὶ τῆς λατινικῆς τοῦ Μόρου (παρὰ τῷ Βεισκίῳ) δείκνυται, τὸ μὲν πρῶτον μέρος ἑρμηνεύουσι καὶ νοοῦσιν ὡς εἰς τὸ Δημοσθενικὸν *ὕψος* ἀναφερόμενον, τὸ δ' ἕτερον, ἀπὸ τῶν λέξεων δῆλα δή: *τῆς δὲ χύσεως* κτέ: ὡς εἰς τὴν Κικερώνειον *χύσιν* ἀφορῶν, καὶ ταῦτα, ὡς φαίνεται, διότι ἐν τοῖς ἡγουμένοις, μικρὸν ἀφεστῶσιν (αὐτόθ. § 4), ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζων κατὰ τί *ὁ Κικέρων τοῦ Δημοσθένους ἐν τοῖς μεγέθεσι παραλλάττει*, εὐθὺς παραχρῆμα ἐπάγει: *ὁ μὲν γὰρ ἐν ὕψει τὸ πλέον ἀποτόμῳ, ὁ δὲ Κικέρων ἐν χύσει* κτέ. ἀναπτύσσων δι' ὀλίγων ἔτι τὴν γνώμην αὐτοῦ. Λέγομεν δὲ *ὡς φαίνεται*, διότι οὔτε ὁ Βείσκιος οὔτε ὁ Βωχῆρος οὐδεμιᾶς δικαιολογίας ἠξίωσαν τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν ταύτην, ἴσως διότι ἐνόμισαν συμφανῆ τοῖς πᾶσι καὶ ἀναντίλεκτον.

Ἡμεῖς δ' ὅμως, τοὐναντίον, τολμῶμεν ν' ἀποφηνώμεθα, ὅτι ὁλόκληρον τὸ ὑποκείμενον ἡμῖν χωρίον ἀποκλειστικῶς ἀφορᾷ εἰς τὴν δημοσθένειον ῥητορείαν, καὶ τοῦτο διότι ὁ συγγραφεύς, εἰπὼν ἤδη τῷ πρὸς ὃν ἀφιεροῖ τὸ ἑαυτοῦ πονημάτιον ῥωμαίῳ Τερεντιανῷ (§ 4): *εἰ καὶ ἡμῖν ὡς Ἕλλησιν ἐφεῖταί τι γινώσκειν* περὶ Κικέρωνος, εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν σύγκρισιν ἐπαγαγών, *ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑμεῖς ἂν* (οἱ ῥωμαῖοι) *ἄμεινον ἐπικρίνοιτε*, βεβαίως δὲν ἐδύνατο, καὶ δὴ ἀμέσως, νὰ ἐπανέλθῃ μὲν πάλιν ἐπὶ τὸν Κικέρωνα, νὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ τὴν περὶ τοῦ εἴδους τοῦ κικερωνείου μεγέθους κρίσιν καὶ σύγκρισιν αὐτοῦ πρὸς τὸ δημοσθένειον ὕψος.

Ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτω δυσνόητον μὲν ἐξακολουθεῖ ὂν τὸ χωρίον, περὶ δὲ τὸ τέλος, μετὰ τὸ *καταντλῆσαι*, καί πως πεπηρωμένον, ἄν τε διὰ τελείας στιγμῆς στίξωμεν, ὥσπερ ὁ Βείσκιος, ἄν τε δι' ἄνω τελείας, ὡς οἱ ἄλλοι ἐκδόται. Διότι, ἂν μὲν ἀναγνῶμεν: *Τοπηγορίαις τε γὰρ* κτέ. μάτην μὲν θ' ἀναζητήσωμεν ἐν τοῖς ἑξῆς τὸ ἀναγκαῖον ῥῆμα, παραλειφθέν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως, εἰκοτολογοῦντες δ' ἁπλῶς θ' ἀναζητήσωμεν καὶ τίς ὁ *ἁρμόδιος*, ἂν ὁ τοῦ δημοσθενικοῦ ὕφους *καιρὸς* ἢ πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Δημοσθένης. Ἂν δὲ πάλιν δι' ἄνω στιγμῆς στίξωμεν, εἰς τὰς αὐτὰς αὖθις θὰ προσκόψωμεν ἀπορίας.

Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι δύο διαδύσεις ὁρῶμεν: ἢ δῆλα δὴ τῷ *καταντλῆσαι* μὲν ἀμέσως τὰ ἑπόμενα συνάπτοντες, τὸν *γὰρ* δ' ἐξαλεί-

φοντες. τὸ δ' ἄρθρον *τοῖς* μεταξὺ τοῦ *καὶ* καὶ *οὐκ* (:*καὶ* ⟨*τοῖς*⟩ *οὐκ ὀλίγοις*) ἀναγκαῖον ὂν προστιθέντες, ν' ἀναγνῶμεν ἀντὶ *ἁρμόδιος* τὸ ἐπίρρ. *ἁρμοδίως*. ἤ, τηροῦντες τὸν *γάρ*, ὃ καὶ πάντως προτιμῶμεν, ν' ἀναγνῶμεν καὶ δὴ ἀναγινώσκομεν, στίζοντες ἅμα καὶ συμπληροῦντες τὸ ὅλον χωρίον ὡς ἑξῆς:

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑμεῖς ἂν ἄμεινον ἐπικρίνοιτε. Καιρὸς δὲ τοῦ δημοσθενικοῦ μὲν ὕψους καὶ ὑπερτεταμένου ἔν τε ταῖς δεινώσεσι καὶ τοῖς σφοδροῖς πάθεσι, καὶ ἔνθα δεῖ, τὸν ἀκροατὴν τὸ σύνολον ἐκπλῆξαι, τῆς δὲ χύσεως, ὅπου χρή, καταντλῆσαι· τοπηγορίαις τε γὰρ καὶ ἐπιλόγοις κατὰ τὸ πλέον καὶ παραβάσεσι καὶ τοῖς φραστικοῖς ἅπασι καὶ ἐπιδεικτικοῖς, ἱστορίαις τε καὶ φυσιολογίαις, καὶ ⟨τοῖς⟩ οὐκ ὀλίγοις ἄλλοις μέρεσιν ⟨ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἄλλος χρῆσθαι⟩ **ἁρμάδιος**.

Οὕτω, ὡς ἀκριβῶς τὰ τελευταῖα ταῦτ' ἀναπληροῦμεν, λέγει κατὰ λέξιν ὁ συγγραφεὺς περὶ τοῦ Ὑπερείδου ἐν Κεφ. 34 § 2: *τὸν δ' ἐπιτάφιον ἐπιδεικτικῶς ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἄλλος διέθετο*. Ὡσαύτως περὶ τοῦ Σιμωνίδου ἐν Κεφ. 15 § 7: *ἣν οὐκ οἶδ' εἴ τις ὄψιν ἐναργέστερον εἰδωλοποίησε*. Εἰ δ' ὀρθῶς συμπληροῦμέν, ὁ ἀντιγραφεὺς φαίνεται τὰ προστιθέμενα ταῦτα παρέλιπε καὶ εὐθὺς ἐπὶ τὸ *ἁρμόδιος* ἐξεπήδησε, νομίσας ἴσως γεγραμμένα, διὰ τὸ παρεμφερὲς τῶν πλείστων γραμμάτων τῆς ἀμέσως ἡγουμένης προτάσεως:

⟨ΤΟΙϹ⟩ΟΥΚΟΛΙΓΟΙϹΑΛΛΟΙϹ||ΩϹΟΥΚΟΙΔΕΙΤΙϹΑΛΛΟϹ

Κεφ. 13 § 1. *Ὅτι μέντοι ὁ Πλάτων... οὐδὲν ἧττον μεγεθύνεται, ἀνεγνωκὼς τὰ ἐν Πολιτείᾳ τὸν τύπον οὐκ ἀγνοεῖς.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὁ Βείσκιος, πλὴν ὅτι οὗτος τὰς λλ: *τὸν τύπον* περικλείει ἀγκύλαις, ὁ δὲ Βωχῆρος γράφει μὲν *τὸν τόπον*, ἐπίσης ὅμως περικλείει δι' ἀγκυλῶν, διότι ἀμφότεροι νομίζουσιν αὐτὰς ἐκβλητέας.

Κατὰ τὰ Χ'/φα πάντα καὶ τὸν Παρισιακὸν κώδ. Ρ, ὡς μαρτυρεῖ διαρρήδην ὁ Βάστιος, κεῖται: *τὸν τύπον*, τὴν γραφὴν δὲ ταύτην ὑπερασπίζει καὶ ὁ Τούπιος.

Ἡμεῖς, ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς οὐ πολὺ ἀνωτέρω, ἐν Κεφ. 9 § 8, παρατιθέμενος τὰ ἐκ τῆς Ἰλιάδ. Ν. 18 κλ. ὁμοιότατα λέγει: *πολὺ δὲ τῶν περὶ τὴν θεομαχίαν ἀμείνω... οἷα (πολλοῖς δὲ πρὸ ἡμῶν ὁ τόπος ἐξείργασται) τὰ ἐπὶ τοῦ Ποσειδῶνος*, ἐπίσης δ' ἐν Κεφ. 17 § 1:

ἐπὶ τούτων τοῦ τόπου, τουτέστι χωρίου 1), τούτῳ μάλιστα πειθόμενοι θ' ἀναγνῶμεν κἀνταῦθα: *τὸν τόπον*, παγίως δοξάζοντες ὅτι ἡ γνησία τοῦ συγγραφέως γραφὴ εἶνε αὕτη, διαφθαρεῖσα εἰς *τύπον* ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ἀρχαιοτέρου τινὸς Χ'/φου, ἐκεῖθεν δὲ μετοχετευθεῖσα εἰς τὰ νῦν σῳζόμενα ἀντίγραφα. Πρβλ. ἔτι Κεφ. 32 § 6: *οἱ παθητικοὶ καὶ φραστικοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον αὐταῖς χαίρουσι τόποι* (τοῦ λόγου). Εἶπε δ' ὁ συγγραφεύς: *ἀναγνοὺς τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ, τὸν τόπον οὐκ ἀγνοεῖς*, τουτέστι σὺ δ' ἀναγνοὺς τὴν Πολιτείαν πάντως οὐκ ἀγνοεῖς καὶ τὸ ἑξῆς χωρίον, ὃ καὶ εὐθὺς παραχρῆμα καταχωρίζει, διότι τῆς Πολιτείας οὔσης ἐκ τῶν διεξοδικωτάτων Πλατωνικῶν συγγραμμάτων, ἅμα δὲ καὶ τῶν τὰ μάλιστα διαφερόντων τοῖς εὐπαιδεύτοις τῶν ῥωμαίων πολιτευομένων, τοιοῦτό τι πρὸς τὸν Τερεντιανὸν φιλοφρόνημα καὶ ἥρμοζε καὶ κατὰ πάντα λόγον προσῆκε.

Νομίζομεν δ' ὅτι τὴν ἡμετέραν γνώμην ἔτι πιθανωτέραν θὰ νομίσῃ ἕκαστος, ἐὰν ἐνθυμηθῇ ὅτι τῇ λ. *τύπος*, ἅπαξ μόνον ἐν Κεφ. 12 § 2 ἀπαντώσῃ, ὁ συγγραφεὺς ἐχρήσατο, ἐν ἄλλῃ ὅλως ἐννοίᾳ, συνήθει τε καὶ μεμαρτυρημένῃ: *καὶ ἔστιν αὔξησις, ὡς τύπῳ περιλαβεῖν, συμπλήρωσις* κτέ.

Τῇ λέξει δὲ *τόπος* χρῆται ὁ συγγραφεὺς καὶ κατ' ἄλλας σημασίας, οἷον Κεφ. 3 § 5: *Πλὴν περὶ μὲν τῶν παθητικῶν ἄλλος ἡμῖν ἀπόκειται τόπος* (τοῦ βιβλίου) Κεφ. 26 § 2: *Ὁρᾷς, ὦ ἑταῖρε, ὡς παραλαβών σου τὴν ψυχὴν διὰ τῶν τόπων ἄγει;* (τῆς γῆς). Κεφ. 12 § 2: *συμπλήρωσις ἀπὸ πάντων τῶν ἐμφερομένων τοῖς πράγμασι μορίων καὶ τόπων*. (ὅρος τεχνογρ.).

Κεφ.** 13 § 2: Πολλοὶ γὰρ ἀλλοτρίῳ θεοφοροῦνται **πνεύματι** τὸν αὐτὸν τρόπον, ὃν καὶ τὴν Πυθίαν λόγος ἔχει τρίποδι **πλησιάζουσαν** ἔνθα **ῥῆγμά** ἐστι γῆς **ἀναπνεῖν** ὥς φασιν ἀτμὸν **ἔνθεον, αὐτόθεν ἐγκύμονα τῆς δαιμονίου καθισταμένην δυνάμεως παραυτίκα χρησμῳδεῖν κατ' ἐπίπνοιαν, οὕτως κτέ.

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος ἐξέδοσαν τὸ χωρίον, πλὴν ὅτι οὗτοι ὀρθότερον στίζουσι, μάλιστα

1) Ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ προδήλως ἐνταῦθα τὸ Δημοσθ. π. τ. Στεφ § 208 **περιβόητον** χωρίον, ὃ ἐν τοῖς ἀμέσως ἡγουμένοις, δι' ὅλου δῆλα δὴ τοῦ **Κεφ. 16 ἑρμηνεύει τεχνικῶς.**

ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ, διὰ τελείας στιγμῆς μετὰ τὸ *ἐπίπνοιαν*. Ὁ δὲ Βείσκιος καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ: *ἔνθα ῥῆγμα—ἔνθεον* παρενθέσει περιέλαβεν, ἀποφαινόμενος ὅτι εἰσὶ sine dubio antiqui poetae verba, sed paullum corrupta, αὐτὰ δὲ ταῦτα ὁ Βείσκιος ἐκβλητέα ὅλως ἐνόμισε. Τὴν γνώμην δ' ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Βεισκίου παρενθέσει περικλειόμενα εἶνέ τι ἔμμετρον ἀγνώστου ἀρχαίου ποιητοῦ πρῶτος ὁ Πήρσιος ἐξήνεγκεν.

Τὸ *ὥς φασιν*, σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὸ *λόγος ἔχει* ἐπιφερόμενον, ἐνισχύει ἀληθῶς τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι οὐχί τις ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ συγγραφεύς, συμπληρῶν τὸ ἔργον αὐτοῦ, παρενέβαλέ τινα ἔτι περὶ Πυθίας, αὐτὰ ἴσως τὰ ὑπὸ τοῦ Βεισκίου περικλειόμενα, εἴτε παρὰ ποιητοῦ τινος, εἴτε καὶ παρὰ πεζογράφου παραλαβών. Τὸν αὐτὸν σχεδὸν τρόπον περὶ τῆς Πυθίας εἶπε καὶ ὁ Λουκιανὸς (ἢ Ψ/Λουκιανὸς) ἐν Νέρ. § 10, μάλιστα τῷ ὄντως ποιητικῷ *ὀμφαὶ* χρώμενος: ***Καὶ γὰρ δὴ καὶ τὸ Πυθικὸν στόμιον, παρ' οὗ αἱ ὀμφαὶ ἀνέπνεον, ἀποφράττειν ὥρμησεν, ὡς μηδὲ τῷ Ἀπόλλωνι φωνὴ εἴη.***

Τέλος τὸν ἐκπεσόντα σύνδ. *δὲ* μεταξὺ τοῦ *αὐτόθεν* καὶ *ἐγκύμονα* προστιθέντες, τὸ ὅλον χωρίον στίζομεν ὡς ἑξῆς: *Πολλοὶ γὰρ ἀλλοτρίῳ θεοφοροῦνται πνεύματι τὸν αὐτὸν τρόπον, ὃν καὶ τὴν Πυθίαν λόγος ἔχει τρίποδι πλησιάζουσαν, ἔνθα ῥῆγμά ἐστι γῆς, ἀναπνεῖν ὥς φασιν ἀτμὸν ἔνθεον, αὐτόθεν ⟨δ'⟩ ἐγκύμονα τῆς δαιμονίου καθισταμένην δυνάμεως, παραυτίκα χρησμῳδεῖν κατ' ἐπίπνοιαν. Οὕτως* κτέ.

Κεφ. *13 § 3α Μόνος Ἡρόδοτος Ὁμηρικώτατος ἐγένετο; Στησίχορος ἔτι πρότερον* κτέ.

Οὕτως οἱ ἐκδόται· ὅτι δὲ πρὸ τοῦ *Μόνος* ἓν ἢ δύο λεξίδια ἐξέπεσαν, πολλοὶ μὲν ἤδη παρετήρησαν, ἄλλοι δ' ἄλλως τὰ ἐκπεσόντα ἀνεπλήρωσαν, οἷον ὁ Μόρος: ⟨*ἦ*⟩ *μόνος*, ὁ Τούπιος: ⟨*τί*⟩; *μόνος*. ὁ Τόλλιος: ⟨*οὐ γὰρ*⟩ *μόνος* κτέ.

Ἡμεῖς, ἐπειδὴ διορθωτὴς ἄριστος αὐτὸς ἑαυτοῦ πᾶς συγγραφεύς, τῇ χρήσει τοῦ ἡμετέρου στοιχοῦντες, ὧδε τὰ ἐξαλιληιμμένα ἐπαναγράφομεν: ⟨*Τί δέ;*⟩ *μόνος Ἡρόδοτος Ὁμηρικώτατος* κτέ. Πρβλ. Κεφ. 23 § 1: *Τί δέ; αἱ τῶν πτώσεων, χρόνων, προσώπων* . . . *ἐναλλάξεις* κτέ. Κεφ. 33 § 5: *Τί δέ, Ἐρατοσθένης ἐν τῇ Ἠριγόνῃ* κλ. καὶ μικρὸν κατωτέρω: *Τί δέ; ἐν μέλεσι μᾶλλον ἂν εἶναι Βακχυλίδης*

ἔλοιτο ἢ Πίνδαρος κτέ. Κεφ. 4 § 6: *Τί δέ; ὁ τἆλλα θεῖος* ***Πλάτων*** καὶ μικρὸν ἀνωτέρω, ἐν τῷ αὐτῷ Κεφ. 4 § 4: *Τί δεῖ περὶ Τιμαίου λέγειν* κτέ., ἀνθ' οὗ, πάντως γραπτέον: *Τί δὲ περὶ Τιμαίου* κτέ. ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ (ὑπὸ τὸ Κεφ. 4 § 4) παρατηρήσαμεν.

Κεφ. 13 § 3β. ἐν τέλει: ***Καὶ ἴσως ἡμῖν ἀποδείξεων ἔδει, εἰ μὴ τὰ ἐπ' εἴδους καὶ οἱ περὶ Ἀμμώνιον ἐκλέξαντες ἀνέγραψαν.***

Ἀλλ' οὐδ' ἡμῖν ἀποδείξεων δεῖ, ὅτι ὥσπερ πολλαχοῦ πολλάκις τῶν ἀντιγράφων, οὕτω κἀνταῦθα ὁ *ἂν* παραπώλετο. Ὅθεν ἀναγινώσκομεν: *Κα[ὶ] ἴσως ⟨ἂν⟩ ἡμῖν* κτέ. Νομίζομεν δ' ὅμως ὅτι καὶ πρὸ τοῦ *Ἀμμώνιον* προσθετέον τὸ ἄρθρον ⟨*τὸν*⟩ ἀναγκαῖον ὄν, ἄλλως τε καὶ διὰ τὴν χασμωδίαν, ἣν ὁ συγγραφεὺς φεύγει ἐπιμελῶς.

Κεφ. 14 § 2. Τῷ γὰρ ὄντι μέγα τὸ ἀγώνισμα, τοιοῦτον ὑποτίθεσθαι τῶν ἰδίων λόγων δικαστήριον καὶ θέατρον καὶ ἐν τηλικούτοις ἥρωσι κριταῖς τε καὶ μάρτυσιν ὑπέχειν τῶν γραφομένων εὐθύνας·**πεπαῖχθαι.

Οὕτως ὁ Βαλένιος, στίζων μὲν διὰ τελείας στιγμῆς μετὰ τὸ *εὐθύνας*, πρὸ δὲ τοῦ *πεπαῖχθαι* διὰ δύο ἀστερίσκων δεικνὺς ὅτι, κατ' αὐτόν, ἐξέπεσαν λέξεις τινές. Ὁ δὲ Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος καὶ ἄλλοι, ἀμέσως τὸ *πεπαῖχθαι* τῷ *εὐθύνας* ἐπιτάσσουσι, τοῖς πρὸ αὐτοῦ συνάπτοντες, συμφώνως τῇ παραδεδομένῃ γραφῇ. Σημειωτέον δ' ὅτι ἐν ἑνὶ μὲν τῶν κωδίκων, τῷ Ἀμβροσιανῷ, ἀναγινώσκεται *π σαῖχθαι*, ὅτι δέ, καθὰ ὁ Βείσκιος ἐν ταῖς Διαφ. Γραφαῖς σελ. 576 διδάσκει, καὶ ἐν τῷ Παρισιακῷ κώδικι, Bastio teste, locus est rasus, neque potest dignosci quid pro litteris *ει* primo fuerit. Ἡ γνώμη δ' αὕτη τοῦ πολλοῦ Βαστίου εἶνε ἀξία πολλῆς προσοχῆς.

Ὅτι τὸ *πεπαῖχθαι* τοῦτο εἶνε σφόδρα ὕποπτον, ἤδη πολλοὶ ἀπεφήναντο, καὶ ἄλλοι μὲν οἷον ὁ ἀοίδιμος Κόβητος καὶ ὁ πολὺς Βιλαμοβίτζιος ὅλως ἐξέβαλον, ὡς παρέγγραπτον καὶ νόθον ὄν, ἄλλοι δ' ἄλλως μετέβαλον, ὁ μὲν ἀναγινώσκων *τετάχθαι*, ὁ δὲ *πεπεῖσθαι*, ὁ δὲ *προσῆχθαι*, ἄλλοι δὲ τέλος ἔτι μᾶλλον ἠλλοίωσαν, μεταγράφοντες ὁ μὲν ***καὶ μὴ παῖξαι***, ὁ δὲ ***καὶ μὴ πταῖσαι*** καὶ εἴ τις ἄλλος ἄλλο· Ἔχομεν δ' ὑπ' ὄψει ὅτι ἄλλος ἐπιφανὴς κριτικός, ὁ Ἥρσιος, ᾧ

καὶ ἄλλοι κατηκολούθησαν, οἷον ὁ Τούπιος καὶ ὁ Βείσκιος (οὗτος ὅμως διστάζων πως), τοὐναντίον, τὸ *ὑπέχειν εὐθύνας πεπαῖχθαι* ἐνέκριναν καὶ ἡρμήνευσαν διὰ τῶν fingi sive fingere te rationes reddere.

Ἡμῖν ἀδύνατον φαίνεται ὁ παρακείμενος *πεπαῖχθαι* νὰ ἔχῃ ὀρθῶς, διότι οὐ μόνον πρὸς τὸ πρὸ αὐτοῦ κατ᾽ ἐνεστῶτα ἐκφερόμενον *ὑποτίθεσθαι* μάχεται, ἐπειδὴ ὤφειλεν κατ᾽ ἐνεστῶτα ὡσαύτως νὰ ἐξενεχθῇ, ἀλλὰ καὶ διότι ὅλως ἀπίθανον νομίζομεν ὅτι ἐδύνατό ποτε νὰ γένηται χρῆσις αὐτοῦ κατὰ μέσην διάθεσιν.

Ἴσως ἀντὶ τοῦ ἀπιθάνου *πεπαῖχθαι* ἐδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὀρθότερον *πλάττεσθαι*, ὅπερ παλαιογραφικῶς μὲν οὐ λίαν διαφέρει, σημαίνει δὲ περίπου ὅ, τι καὶ τὸ *ὑποτίθεσθαι*· ἀλλ᾽ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο, ὅτι τὸ *ὑποτίθεσθαι* δύναται ἄριστα καὶ ὁμαλώτατα νὰ συνάπτηται πρὸς τὸ *ὑπέχειν εὐθύνας*, νομίζομεν περιττὴν πᾶσαν μεταβολήν.

Διὰ ταῦτα ἡδέως μὲν συντασσόμεθα τῇ γνώμῃ τῶν τὸ *πεπαῖχθαι* παρέμβλητον νομιζόντων, εἰκάζομεν δ᾽ ὅτι ὁ ἐπ᾽ ἐξηγήσει τὸ σχόλιον τοῦτο ἐγγράψας εἰς τὸ μετώπιον γραμματικός, οὐχὶ ΠΕΠΑΙΧΘΑΙ ἀλλὰ ΠΕΠΑΙΚΤΑΙ ἔγραψεν καὶ δὴ πληρέστερον ἴσως καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ πρᾶγμα συμφώνως: ⟨*ἀπὸ τῶν δικαστηρίων*⟩ *πέπαικται*.

Παρατηροῦμεν δ᾽ ὅτι τοιαῦτα παρέμβλητα σχόλια ἐσημειωσάμεθα καὶ ἀλλαχοῦ ἄλλα, οἷον ὑπὸ τὸ Κεφ. 4 § 5.

***Κεφ.** 14 § 3. Πλέον δὲ τούτων παρορμητικόν, εἰ προστιθείης, πῶς ἂν ἐμοῦ ταῦτα γράψαντος ὁ μετ᾽ ἐμὲ πᾶς ἀκούσειεν αἰών; Εἰ δέ τις αὐτόθεν φοβοῖτο, μὴ τοῦ ἰδίου βίου καὶ χρόνου φθέγξαιτό τι ὑπερήμερον, ἀνάγκη καὶ τὰ συλλαμβανόμενα ὑπὸ τῆς τούτου ψυχῆς ἀτελῆ καὶ τυφλὰ ὥσπερ ἀμβλοῦσθαι, πρὸς τὸν τῆς ὑστεροφημίας ὅλως μὴ τελεσφορούμενα χρόνον.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοιότατα δ᾽ αὐτῷ ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος ἐξέδοσαν τὸ χωρίον, πλὴν ὅτι οὗτοι τῷ Πηρσίῳ καὶ ἄλλοις ἀκολουθοῦντες, παρενέβαλον μεταξὺ τοῦ *χρόνου* καὶ *φθέγξαιτο* καὶ δεύτερον ἀρνητικόν, τὸ *οὐ*: ⟨*οὐ*⟩ *φθέγξαιτο*.

Μεταφράζει δὲ ὁ Βωχῆρος τὰ ἀπὸ τοῦ: *Εἰ δέ τις αὐτόθεν φοβοῖτο* κέ. μέχρι τέλους, κατ᾽ εἰκασίαν μᾶλλον ἢ πιστῶς, ὡς ἑξῆς:

Celui que dominerait la crainte de ne pouvoir rien dire qui soit digne de lui survivre, ne saurait produire que des œuvres imparfaites et obscures, qui doivent échouer et qui n'obtiendront point les suffrages de l'avenir. Εἶνε παντὶ φανερὸν ὅτι τὰ μὲν *αὐτόθεν καὶ ἰδίου βίου καὶ χρόνου καὶ ἀμβλοῦσθαι καὶ τελεσφορούμενα* μένουσιν ὅλως ἢ σχεδὸν ἀμετάφραστα, τὸ δὲ *ὑπερήμερον*, πρὸς τὸ *βίου* συναπτόμενον, ἑρμηνεύεται διὰ τοῦ digne de survivre, τουτέστιν ἄξιον νὰ ἐπιζήσῃ τῷ γράφοντι. Παρατηροῦμεν δὲ ταῦτα οὐχ ἵνα κατακρίνωμεν τὸ ἔργον τοῦ ἐκδότου καὶ μεταφράστου, ὅ, τοὐναντίον, σφόδρα τιμῶμεν, ἅτε δὴ χρησιμώτατον ὄν, ἀλλ' ἵνα ἐν ἀντιβολῇ καὶ πρὸς τὰς ὑπ' ἄλλων ἐκδοχὰς τοῦ χωρίου, ἔτι σαφέστερον καταδείξωμεν πῶς ἡμεῖς νοοῦμεν καὶ ἑρμηνεύομεν αὐτό.

Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον παρατίθεμεν καὶ τὸ ἀντίστοιχον χωρίον τῆς παρὰ Βεισκίῳ κατὰ λέξιν λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Μόρου, οὔσης πολλῷ πιστοτέρας: Quod si quis, his ita cogitatis, metuat, ne non dixerit, quod vitam ipsius et aetatem superaturum videatur, necesse est, foetum hunc ingenii, immaturum et caecum tamquam abortu elisum ac plane imperfectum esse, ut durare ad posteritatis famam nequeat. Ἐπίσης δὲ καὶ περὶ τούτων παρατηροῦμεν ὅτι, εἰ καὶ οὐδεμία σχεδὸν λέξις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου μένει ἀμετάφραστος, ὅμως ὁ νοῦς τοῦ χωρίου οὐδὲν εἰς λόγον σαφηνείας ἀποκερδαίνει. Διότι, ἡμεῖς τοὐλάχιστον, ἀδυνατοῦμεν νὰ νοήσωμεν διατί ὁ φόβῳ συσχεθείς, ὅτι οὐδὲν θὰ δυνηθῇ νὰ εἴπῃ ἄξιον νὰ ἐπιζήσῃ αὐτῷ, ὡς διδάσκει ὁ γαλλιστὶ μεταφράσας, ἢ ὁ φοβηθεὶς ne non dixerit, quod vitam ipsius et aetatem superaturum videatur, ὡς λατινιστὶ μεταφράζει ὁ Μόρος, κατ' ἀνάγκην δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ παραγάγῃ ἢ ἔργα τυφλὰ καὶ ἀτελῆ. Ἀλλ' ἂν τοῦτο ἠλήθευεν ἀπολώλασι πάντες οἱ μετριόφρονες καὶ μὴ ἑαυτοὺς αὐτάρκεις καὶ πρὸς τὴν ὑστεροφημίαν προωρισμένους νομίζοντες συγγραφεῖς! Διὰ ταῦτα ἡμεῖς ἀρνούμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τοιοῦτό τι παράδοξον ἢ μᾶλλον ἀνόητον διενοήθη ἢ ἔγραψεν ὁ τοῦ Περὶ Ὕψους σοφὸς ὄντως καὶ συνετώτατος συγγραφεύς.

Τί λοιπὸν λέγει ἢ πῶς νοητέον τὸ χωρίον;

Ὁ συγγραφεὺς εἰπὼν ἤδη μικρὸν ἀνωτέρω (Κεφ. 14 § 1-2), ὅτι ὁ διαπονῶν τι ἔργον ὑψηγορίας καὶ μεγαλοφροσύνης δεόμενον, καλὸν εἶνε νὰ ὑποτιθῆται κριτὰς αὐτοῦ καὶ μάρτυρας τοὺς ἀρχαίους τοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως ἥρωας, ὡς ἐν δικαστηρίῳ πάντας παρακαθημένους, εὐθὺς παραχρῆμα ἐπάγει, ὅτι ἡ βάσανος αὕτη ἔτι πληρεστέρα, γίνεται ἂν προσέτι ὁ γράφων αὐτὸς ἑαυτὸν ἐρωτᾷ: ἀρά γε τίς ποτε ἔσται ἡ περὶ τοῦ ἔργου μου κρίσις τῶν μεταγενεστέρων; Σφόδρα δὲ τὰς εἰκόνας καὶ τὰς παρομοιώσεις καὶ τὰς μεταφορὰς καὶ τὰ τοιαῦτα φιλῶν καὶ διὰ τούτων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ ἑαυτοῦ διδάγματα κοσμῶν καὶ διασαφῶν, τοιάδε τινὰ ἐπιπροστίθησι περὶ τοῦ ἐρωτῶντος ἑαυτόν, καθάπερ συμβουλεύει, *πῶς ἂν ἐμοῦ ταῦτα γράψαντος ὁ μετ' ἐμὲ πᾶς ἀκούσειεν αἰών;* Ἐὰν δέ τις, λέγει, ἤθελε φοβεῖσθαι αὐτόθεν μὴ εἴπῃ τι τοῦ ἰδίου βίου καὶ χρόνου ὑπερήμερον, δυνάμενον δῆλον ὅτι νὰ βλάψῃ τὰ ἴδια αὐτοῦ συμφέροντα ἢ νὰ δυσαρεστήσῃ τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ (διότι ἐν κοινωνίᾳ βιοῦντες περιοριζόμεθα ὑπὸ τῶν παθῶν, τῶν δοξασιῶν, τῶν συμφερόντων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν προλήψεων τῶν συγχρόνων ἡμῶν) οὕτω δὲ κινδυνεύσῃ νὰ μισηθῇ ἢ νὰ διωχθῇ ὑπ' αὐτῶν, ἀνάγκη τότε τὰ ὑπὸ τῆς ψυχῆς τούτου συλλαμβανόμενα, ἀνθρώπου δῆλα δὴ δειλοῦ, δουλοπρεποῦς καὶ ἀπαρρησιάστου, ν' ἀμβλῶνται, ὥσπερ ἀτελῆ τινα καὶ τυφλὰ κυήματα, μὴ τελεσφορούμενα πρὸς τὸν τῆς ὑστεροφημίας χρόνον, ὅς χρόνος, ὁ πᾶς αἰών, ἐπειδὴ εἰς οὐδεμίαν ὑπερημερίαν ὑπόκειται: *Οὐ γὰρ οἷόν τε μικρὰ καὶ δουλοπρεπῆ φρονοῦντας καὶ ἐπιτηδεύοντας παρ' ὅλον τὸν βίον θαυμαστόν τι καὶ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐξενεγκεῖν ἄξιον* (Κεφ. 9 § 3). Οὐδὲ τοῖς τοιούτοις ὁ *πᾶς αἰὼν καὶ βίος* (Κεφ. 36 § 2). Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον *δοῦλον μηδένα γίνεσθαι ῥήτορα· εὐθὺς γὰρ ἀναζεῖ τὸ ἀπαρρησίαστον καὶ οἷον ἔμφρουρον ὑπὸ συνηθείας ἀεὶ κεκονδυλισμένον* (Κεφ. 44 § 4). (1).

(1) Καλὸν νομίζομεν ἵνα παραθῶμεν ὧδε ἃ τούτοις παραπλησίως διδάσκει ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ ***Πῶς δεῖ ἱστορ. συγγρ.*** § 61: ***Τὸ δ' ὅλον ἐκείνου μοι μέμνησο — πολλάκις γὰρ τοῦτο ἐρῶ καὶ μὴ πρὸς τὸ παρὸν μόνον ὁρῶν γράφε, ὡς οἱ νῦν ἐπαινέσονταί σε καὶ τιμήσουσιν, ἀλλὰ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἐστοχασμένος πρὸς τοὺς ἔπειτα μᾶλλον σύγγραφε καὶ παρ' ἐκείνων ἀπαίτει τὸν μισθὸν τῆς γραφῆς, ὡς λέγηται καὶ περὶ σοῦ· «ἐκεῖνος μέντοι ἐλεύθερος ἀνὴρ ἦν καὶ παρρησίας μεστός, οὐδὲν οὔτε κολακευτικὸν οὔτε δουλοπρεπές, ἀλλ' ἀλήθεια ἐπὶ πᾶσι». Τοῦτ', εἰ σωφρονοίη τις, ὑπὲρ πάσας τὰς νῦν ἐλπίδας θεῖτο ἄν, οὕτως ὀλιγοχρονίους οὔσας.***

Ὡς βλέπει ἕκαστος ὁ συγγραφεὺς παίζει τῇ λ. *ὑπερήμερος*, χρώμενος τῇ κατ' ἐπέκτασιν ἐννοίᾳ αὐτῆς. Διότι κυρίως μὲν εἰπεῖν *ὑπερήμερος* εἶνε ὁ ὑπερβὰς τὴν προθεσμίαν καὶ μὴ ἀποτίσας τὸ χρέος τοῦ ὀφειλέτης, ἀλλ' *ὑπερήμερος* ἐπίσης λέγεται καὶ ὁ καταδιώκμος ἢ ὑποχείριος τῷ δανειστῇ γενόμενος ὀφειλέτης διὰ τὴν ὑπερημερίαν. Πρβλ. Δημοσθ. κ. Εὐέργ. κ. Μνησιβ. § 75: *ἵνα ὑπερήμερος αὐτῷ γενοίμην*. Παίζει δὲ καὶ ἄλλως τῇ λέξει, ἵνα δείξῃ ὅτι τὰ ὑστεροφημίας ἄξια ἔργα ὑπ' οὐδεμιᾶς ὑπερημερίας περιορίζονται οὔτ' ἐν τῇ γενέσει, οὔτ' ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ, ἀθάνατα ὄντα.

Εἶνε δὲ καὶ οἴκοθεν πρόδηλον ὅτι ἄλλην ὅλως ἔννοιαν ἔχει τὸ παρὰ Λουκ. Φιλοψευδ. § 25 *ὑπερήμεροι τῆς ζωῆς*, τουτέστιν οἱ τεθνηξόμενοι, οἷς τὸ τῆς ζωῆς νῆμα πεπλήρωται.

Καίτοι δὲ ἱκανῶς ἐμακρολογήσαμεν, ὅμως ἀναγκαῖον νομίζομεν ἵνα προσέτι προσθῶμεν ὅτι, καθ' ἡμᾶς, τὰ *ὥσπερ ἀμβλοῦσθαι* κακῶς νῦν κεῖνται, ἔνθα εὑρίσκονται, τῆς τάξεως τῶν λέξεων ταραχθείσης, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως, ὅτι δὲ προσῆκον εἶνε νὰ μετατεθῶσιν ὅπου δεῖ, ἵνα τὸ ὅλον ἀναγινώσκηται ὡς ἑξῆς: *ἀνάγκη καὶ τὰ συλλαμβανόμενα ὑπὸ τῆς τούτου ψυχῆς ἀμβλοῦσθαι, ὥσπερ ἀτελῆ καὶ τυφλά, πρὸς τὸν τῆς ὑστεροφημίας ὅλως μὴ τελεσφορούμενα χρόνον*.

Κεφ. *15 § 1. Ὄγκου καὶ μεγαληγορίας καὶ ἀγῶνος. . . καὶ αἱ φαντασίαι παρασκευαστικώταται· οὕτω γοῦν** εἰδωλοποιΐας αὐτὰς ἔνιοι λέγουσι. Καλεῖται μὲν γὰρ κοινῶς φαντασία πᾶν τὸ ὁπωσοῦν ἐννόημα γεννητικὸν λόγου παριστάμενον, ἤδη δ' ἐπὶ τούτων κεκράτηκεν τοὔνομα, ὅταν ἃ λέγεις* κτέ.

Ὁ Βαλένιος οὕτω ταῦτα ἐξέδωκεν, ὑποπτεύων δ' ὅτι μεταξὺ τῶν *οὕτω γοῦν* καὶ *εἰδωλοποιΐας* ἐξέπεσαν λέξεις τινές, ὑπέδειξε τὸ χάσμα δι' ἀστερίσκων. Πρὸ τούτου δὲ καὶ ὁ Μαρτένσιος ὡσαύτως χάσμα ὑπώπτευσεν, ἀλλὰ μεῖζον, ὃ καὶ συνεπλήρωσεν ὧδε: *οὕτω γοῦν ⟨ἐγώ φημι καίτοι γε εἰδὼς ὅτι εἰδωλοποιΐας* κτέ.

Τοὐναντίον, ὁ Βωχῆρος καὶ ἄλλοι καὶ ὁ Βείσκιος ἐνέκριναν τὴν παραδεδομένην γραφὴν ὡς καλῶς ἔχουσαν, μάλιστα δ' ὁ τελευταῖος καὶ ὑπερεμνήσατο αὐτῆς ἐν ταῖς Σημειώσεσι (σελ. 318).

Παρατηροῦμεν προσέτι ὅτι ὁ Βείσκιος (αὐτόθι), τῷ ἐκ τῶν πρώτων ἐκδοτῶν Μανουτίῳ, ὡς ἐπίσης ἐν τούτῳ καὶ ὁ Βωχῆρος, ἀκο-

λουθῶν, ἀντὶ τῶν: *ἤδη δ' ἐπὶ τούτων κεκράτηκεν τοὔνομα*, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς Χ/φοις σαφῶς κεῖται, μετέγραψε καὶ ἐξέδωκεν: *ἰδίως δ' ἐπὶ τούτων* κέ., παρηρμήνευσε δὲ καὶ τὸν συγγραφέα, νομίσας ὅτι τὸ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενον: *ἤδη δ' ἐπὶ τούτων κεκράτηκεν* τὸ ὄνομα φαντασία, μάχεται πρός τε τὸ *κοινῶς* καὶ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους (π. Ψυχ. Γ 3.20) διδάσκοντος περὶ τῆς *φαντασίας*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν *ὑπόληψιν*, ὅτι *πάθος ἐφ' ἡμῖν ἐστιν, ὅταν βουλώμεθα· πρὸ ὀμμάτων γάρ ἐστι ποιήσασθαι, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς μνημονικοῖς τιθέμενοι καὶ εἰδωλοποιοῦντες*. Ἀλλ' οὔτε τὸ *κοινῶς* ἀντιτίθεται πάντοτε τῷ *ἰδίᾳ*, οὔτε ὁ μέγας Σταγειρίτης καὶ ἄλλοι τῶν παλαιῶν ἔλεγον *φαντασία* μόνον, ἀλλὰ καὶ *εἰδωλοποιΐα* καὶ *εἰδωλοποιεῖν*, ὁ δ' ἡμέτερος συγγραφεύς, τετρακοσίους καὶ πλέον ἴσως ἐνιαυτοὺς μετ' αὐτοὺς γράφων καὶ τὰ ἔργα κρίνων αὐτῶν, ἁπλῶς ἠθέλησε νὰ διδάξῃ τίς ἡ *ἤδη*, ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ δῆλον ὅτι, ἔννοια καὶ χρῆσις τῶν ὅρων *φαντασία* καὶ *εἰδωλοποιΐα*.

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ *οὕτω γοῦν*.

Ἐν πᾶσι τοῖς κώδιξιν ἀναγινώσκεται *οὕτω γοῦν* ἢ *οὕτω γ' οὖν εἰδωλοποιΐας* κτέ.

Καθ' ἡμᾶς χάσμα μὲν ἐνταῦθα οὐδὲν ὑπάρχει, ὅμως δὲ οὐδ' ἡ παραδεδομένη γραφὴ *οὕτω γοῦν εἰδωλ.* κέ. δύναται νὰ ἔχῃ ὑγιῶς, ὡς ἄλλοι τε ἀπεφήναντο καὶ ὁ Δοβραῖος, ἀναγνοὺς κατὰ διόρθωσιν: ‹*τὰς*› *εἰδωλοποιΐας*. Ἀνέγνω δὲ καὶ ὁ Ρείσκιος: *εἰδωλοποιοὺς* ἀντὶ *εἰδωλοποιΐας*, ὁ δὲ Ῥώδιος ἀντὶ τοῦ *οὕτω* ᾔκασεν: *οὐκ εὖ*, μεταβάλλων τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου.

Ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὐδαμῶς ἀποδοκιμάζει τὸν ὅρον *εἰδωλοποιΐα*, σαφῶς προκύπτει, νομίζομεν, ἐκ τούτου, ὅτι μικρὸν κατωτέρω, ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Κεφ. 15 § 7, τὰ περὶ φαντασιῶν διὰ παραδειγμάτων διδάσκων, χρῆται τῷ ῥ. *εἰδωλοποιεῖν*, οὑτωσὶ λέγων: *ἣν οὐκ οἶδ' εἴ τις ὄψιν ἐναργέστερον εἰδωλοποίησε Σιμωνίδου*. Πρβλ. δ' ἔτι κατωτέρω Κεφ. 18 § 1: *ταῖς τῶν σχημάτων εἰδωλοποιΐαις παραπολὺ . . . συντείνει τὰ λεγόμενα*.

Ὡσαύτως ἐκ τοῦ ὅλου χωρίου συνάγομεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὅρου *φαντασία* ἀναπτύσσων, τοιάδε τινὰ ἠθέλησε νὰ διδάξῃ καὶ δὴ διδάσκει κατ' ἀλήθειαν, ὅτι ἐν γένει μὲν

παρὰ τοῖς τεχνογράφοις *φαντασία* καλεῖται *πᾶν τὸ ὁπωσοῦν ἐννόημα γεννητικὸν λόγου παριστάμενον*, ὅτι δὲ ἤδη, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν δῆλον ὅτι αὐτοῦ, εἰδικώτερον *ἐπὶ τούτων κεκράτηκεν τοὔνομα, ὅταν ἃ λέγεις ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ πάθους βλέπειν δοκῇς καὶ ὑπ' ὄψιν τιθῇς τοῖς ἀκούουσιν*· οὕτω νομίζομεν ἁπλῶς ἅμα τε καὶ ἀβιάστως νοητέον τὸ χωρίον. Εἶνε δ' ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι, ὅπερ ὁ ἡμέτερος περὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἐπικρατησάσης παρὰ τοῖς ἄλλοις τεχνογράφοις ἐννοίας τοῦ ὅρου *φαντασία* διδάσκει, λαμπρῶς ἐπικυροῖ καὶ ὁ πιθανώτατα σύγχρονος αὐτῷ Κοϊντιλιανὸς (VI. 2. 29) οὑτωσὶ λέγων: quas *φαντασίας* Graeci vocant, nos sane visiones appellamus, per quas imagines rerum absentium ita repraesentantur animo, ut eas cernere oculis ac praesentes habere videamur. Ἆρά γε τυχαία ὅλως εἶνε ἡ ὁμοιότης αὕτη ἐν τῇ ἐκφράσει ἢ μὴ μᾶλλον ὁ ῥωμαῖος ῥήτωρ εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραμμάτιον;

Πῶς δ' ὅμως θεραπευτέον τὸ τῶν Χ'/φων: *οὕτω γ' οὖν*, ἀφ' οὗ δὶς ἤδη παρεξέδημεν;

Ἡμεῖς, παλαιογραφικῶς ἅμα δὲ καὶ μᾶλλον συμφώνως τοῖς ἄνω διειλημμένοις κρίνοντες, οὐδὲν πιθανώτερον εὕρομεν ἢ τόδε: *Ἐα γοῦν*.

***Κεφ.** 15 § 2 Ὡς δ' ἕτερόν τι ἡ ῥητορικὴ φαντασία βούλεται καὶ ἕτερον ἡ παρὰ ποιηταῖς, οὐκ ἂν λάθοι σε, οὐδ' ὅτι τῆς μὲν ἐν ποιήσει τέλος ἐστὶν ἔκπληξις, τῆς δ' ἐν λόγοις ἐνάργεια. ἀμφότεραι δ' ὅμως τό τε* ἐπιζητοῦσι καὶ τὸ συγκεκινημένον.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, γράφων: *τό τε* ἐπιζητοῦσι* καὶ δι' ἀστερίσκου δεικνὺς ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἐξέπεσε λέξις τις. Ὁ δὲ Βείσκιος ἐναλλάσσει μὲν δι' ἀλλήλων τὰς λλ. *ἔκπληξις* καὶ *ἐνάργεια* τιθεὶς τὴν μὲν ἐν τῇ θέσει τῆς ἑτέρας, παρὰ τὰ Χ'/φα, γράφει δέ, παρὰ τὰ Χ/φα καὶ πάλιν: *τοῦτ' ἐπιζητοῦσι τὸ συγκεκινημένον*, διστάζων δ' ὅμως ἐν ταῖς Σημειώσ. (σελ. 320) αὖθις εἰκάζει: *⟨ταὐτὸ⟩ ἢ ⟨τὸ αὐτὸ⟩ τοῦτ' ἐπιζητοῦσι τὸ συγκεκινημένον*. Ὁ δὲ Βωχῆρος τὰς μὲν λλ. *ἔκπληξις* καὶ *ἐνάργεια* οὐδαμῶς ἐναλλάσσει, κατὰ τἄλλα δὲ τῇ τοῦ Βεισκίου ἐκδόσει ἀκολουθῶν, ὡσαύτως ἐξέδωκε: *τοῦτ' ἐπιζητοῦσι τὸ συγκεκινημένον*.

Ἐν τοῖς Χ'/φοις ἀναγινώσκεται: *τό τ'*, ἐν δὲ τῷ Παρισιακῷ, τοῦ

Βαστίου μαρτυροῦντος, *τό τε*, ἄνευ ἀποστρόφου. Ὡσαύτως ἐν ἄλλοις μὲν τῶν Χ/φων κεῖται: *καὶ τὸ συγκεκινημένον*, ἐν ἄλλοις δέ; *τὸ καὶ συγκεκινημένον*.

Ἐντεῦθεν πειθόμεθα, ὅτι ὁ Βαλένιος συμφώνως μὲν τῇ παραδεδομένῃ γραφῇ ἐξέδωκε τὸ χωρίον, εὐλόγως δ' ἤκασεν, ὅτι πρὸ τοῦ *ἐπιζητοῦσι* παραπώλετο λέξις τις.

Ἀλλὰ τίς ἡ ἐκπεσοῦσα λέξις; Χαλεπὸν ἢ μᾶλλον ἀδύνατον νὰ εἴπῃ τις ἀσφαλῶς· ὅμως δὲ οὐκ ἀπιθάνως ὁ μὲν Μόρος ἤκασε: *τὸ τ' ⟨ἔνθεον⟩*, ὁ Ροθστείνιος: *τότ' ⟨ἐνθουσιαστικὸν⟩*, ὁ δὲ Καΰζερος *τό τε ⟨παθητικὸν⟩* ἐκ τῶν ἐν Κεφ. 29 § 2 ἀναγινωσκομένων: *πάντα γὰρ ταῦτα παθητικωτέρους καὶ συγκεκινημένους ἀποτελεῖ τοὺς λόγους*.

Ἡμεῖς προκρίνομεν τὴν τοῦ Καΰζέρου συμπλήρωσιν, ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ τὸ δὴ λεγόμενον *γόνυ κνήμης ἔγγιον*, νομίζομεν ὅτι πιθανώτερον ἔτι δυνάμεθα ν' ἀναγνῶμεν: *τό τ' ἐ⟨μ⟩παθὲς καὶ τὸ συγκεκινημένον*, ἀποβλέποντες εἰς τὰ πολλῷ ἐγγυτέρω, ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν Κεφ. 15 § 9, περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς πράγματος, ἀναγινωσκόμενα: *Τί οὖν ἡ ῥητορικὴ φαντασία δύναται; πολλὰ μὲν ⟨οὖν⟩* (1) *καὶ ἄλλα τοῖς λόγοις ἐναγώνια καὶ ἐμπαθῆ προσεισφέρειν· κατακιρναμένη μέντοι ταῖς πραγματικαῖς ἐπιχειρήσεσιν οὐ πείθει τὸν ἀκροατὴν μόνον ἀλλὰ καὶ δουλοῦται*.

Κεφ. *15 § 5: Τοῦ δ' Αἰσχύλου φαντασίαις ἐπιτολμῶντος ἡρωϊκωτάταις, ὥσπερ καὶ ⟨οἱ⟩ Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας παρ' αὐτῷ («ἄνδρες» φησίν, «ἑπτὰ θούριοι λοχαγέται, ταυροσφαγοῦντες εἰς μελάνδετον σάκος καὶ θιγγάνοντες χερσὶ ταυρείου φόνου Ἄρη τ' Ἐνυὼ καὶ φιλαίματον Φόβον ὡρκωμότησαν») τὸν ἴδιον αὑτῶν πρὸς ἀλλήλους δίχα οἴκτου συνομνύμενοι θάνατον, ἐνίοτε μέντοι ἀκατεργάστους καὶ οἱονεὶ ποκοειδεῖς τὰς ἐννοίας καὶ ἀμαλάκτους φέροντος, ὅμως ἑαυτὸν ὁ Εὐριπίδης κἀκείνοις ὑπὸ φιλοτιμίας τοῖς κινδύνοις προσβιβάζει.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁ δὲ Βωχῆρος παραλείπει μὲν τὸ ἄρθρ. ⟨οἱ⟩ πρὸ τοῦ *Ἑπτά*, γράφει δ' *αὐτῶν* ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ: *αὑτῶν*. Ὁ Βείσκιος δὲ ὁμοίως μὲν γράφει *αὐτῶν*, ἀναυξήτως δὲ ὡς ὁ Βαλένιος *ὀρκωμότησαν*, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ: *ὥσπερ-θάνατον* περικλείει διὰ τοῦ σημείου παρενθέσεως.

(1) Τὴν δικαιολογίαν τῆς διορθώσεως ταύτης ὅρ. κατωτέρω ὑπὸ τὸ Κεφ. 15 § 9

Ὡς βλέπει ἕκαστος, αἱ μετοχ. *ἐπιτολμῶντος - φέροντος*, παρὰ τὸ δέον καὶ τὴν συνήθειαν τοῦ συγγραφέως, μένουσιν ἀσύνδετοι, ἐκπεσόντων τῶν ἀναγκαίων συνδέσμων. Διὰ ταῦτα ἢ ⟨*καὶ*⟩ *ἐνίοτε μέντοι* συμπληρωτέον, ἢ μᾶλλον: *ἐνίοτε* ⟨*δὲ*⟩ *μέντοι* ⟨*καὶ*⟩, προτιμῶμεν δὲ τὸ δεύτερον.

Ὅμως οὐδὲ τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ χωρίου φαίνονται καλῶς καὶ ὑγιῶς ἔχοντα. Τὰ *ὥσπερ καὶ* ⟨*οἱ*⟩ *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας παρ' αὐτῷ*, ἐπίσης δὲ τὸ ἐν τῷ πρώτῳ Αἰσχυλείῳ στίχῳ παρεμβεβλημένον *φησίν*, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐνέβαλον ἡμᾶς εἰς ὑποψίαν· ὅτι εἰσὶν ἐφθαρμένα, ἐν μέρει δ' ἴσως καὶ παρέμβλητα, ἐκ τοῦ μετωπίου ἀνεπιστάτως μετενεχθέντα εἰς τὸ ἔδαφος. Νῦν δὲ στερρῶς ἔχομεν τὴν γνώμην ταύτην, διότι πρῶτον, ἀφ' οὗ ὁ συγγραφεὺς διαρρήδην ὀνομάζει τὸν Αἰσχύλον, ἐδύνατο μὲν πάντως νὰ ὁρίσῃ καὶ τὸ ἔργον, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ διὰ τῶν κακῶς συντεταγμένων τούτων: ***τοῦ δ' Αἰσχύλου . . ἐπιτολμῶντος . . . ὥσπερ καὶ* ⟨*οἱ*⟩ *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας***, (1) νὰ ἐπιτάξῃ δὲ τούτοις ἀμέσως τὸ ἀνόητον: ***παρ' αὐτῷ***, ὡσεὶ ἐδύνατο νὰ ὑπάρξῃ πλέον ἀμφιβολία τίνος εἰσὶν οἱ παρατιθέμενοι στίχοι, ἐν ἐπιμέτρῳ δὲ νὰ παρεμβάλῃ ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ καὶ τὸ ῥ. *φησίν*, ἵν' οὕτως ἄρῃ πάντα δῆθεν δισταγμὸν περὶ τοῦ ποιήσαντος. Εἶτα δὲ διότι, ὡς ἐπίτηδες ἐξετάσαντες ἠκριβώσαμεν, ὁ συγγραφεὺς ἐν οἷς ἐν ὅλῳ παρατάσσει 34 χωρίοις ποιητῶν, *οὐδέποτε* μὲν παρεμβάλλει μεταξὺ τῶν στίχων τὸ *φησὶν* ἢ ἄλλο τι ἀνάλογον ῥῆμα πρὸς δήλωσιν ὅτι ὁ λέγων εἶνε ὁ ποιητής, (2) τρὶς δὲ μόνον μνημονεύει τὸ ἔργον, ἐξ οὗ

(1) Τῷ ὄντι ταῦτα, πρὸς τὴν ἀμέσως ἡγουμένην πρότασιν συντασσόμενα, δὲν δύνανται νὰ νοηθῶσιν ἢ ὡς σημαίνοντα ὅτι καὶ οὗτοι ***φαντασίαις ἡρωϊκωτάταις ἐπιτολμῶσι . . . τὸν ἴδιον αὐτῶν . . συνομνύμενοι θάνατον***, ὅπερ περιφανῶς ἐσφαλμένον, διότι ἢ ⟨***οἱ***⟩ ***Ἑπτὰ*** οὕτως ὄντως ἐποίησαν καὶ τότε δὲν πρόκειται περὶ ***φαντασίας*** ἢ ἡ Αἰσχύλειος φαντασία παρίστησιν αὐτοὺς οὕτω ποιήσαντας, καὶ τότε πάλιν κακῶς λέγονται. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ ἄρθρον ⟨***οἱ***⟩ εἶνε προσθήκη τοῦ Μανουτίου.

(2) Τὸ ἐν Κεφ. 9 § 10 ἐν τῷ τῆς Ἰλιάδ. Ρ στίχῳ 645 παρεμβαλλόμενον ***φησὶν*** ἀναφέρεται εἰς τὸν Αἴαντα. Τὸ ***φησὶν*** ἅπαξ μόνον ***προτάσσει*** ἐν Κεφ. 40 § 3 τοῦ ἐκ τοῦ Εὐριπίδ. Ἡρακλ. Μαιν. στίχ. 1245, ἐπίσης ἵνα δηλώσῃ, ὅτι ὁ Ἡρακλῆς εἶνε ὁ λέγων. ***Ἐπιτάσσει*** δὲ τὸ ***φησὶν*** τοῖς οἷς παρατίθησιν ἐν Κεφ 15 § 4 ἐκ τοῦ Εὐριπιδ. Φαέθ. στίχοις, ἀλλὰ καὶ αὖθις πρὸς δήλωσιν, ὅτι ὁ Ἥλιος εἶνε ὁ λέγων. Περὶ τοῦ ἐν Κεφ. 4 § 4 τῷ ἐκ τῆς Ἰλιάδ. Α 225 στίχῳ ἐπιτασσομένου ***φησὶν*** οὐδὲν προστίθεμεν ἐνταῦθα, διότι, ὡς ἤδη ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ εἴπομεν, τὸ χωρίον τοῦτο νομίζομεν ἁπλοῦν σχόλιον, ἀλλότριον τοῦ συγγραφέως.

οἱ στίχοι (1). ἅπαξ δ' ἁπλῶς ἀναφέρει τὸ ἔργον ἄνευ μνείας τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ ἐν Κεφ. 10 § 4: *ὁ τὰ Ἀριμάσπεια ποιήσας*.

Τούτοις ἀκολούθως τὰ μὲν *παρ' αὐτῷ* καὶ *φησὶν* ὅλως ἐκβάλλομεν ὡς παρέμβλητα καὶ νόθα ὄντα, ἀντὶ δὲ τῶν: *ὥσπερ καὶ (οἱ) Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*, κατὰ δὲ τὰ Χ/φα: *ὥσπερ* ΚΑΙ *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*, ἀναγινώσκομεν: *ὥσπερ* ΚΑΝ (=*καὶ ἐν*) *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*. Τὸ δρᾶμα τῷ ὄντι ἐπεγράφετο ἢ ὠνομάζετο ἀνάρθρως *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*, κατ' ἀκολουθίαν κάλλιστα καὶ ἐνταῦθα ἐδύνατο νὰ παραλειφθῇ τὸ ἄρθρον, ὥσπερ ὅταν λ. χ. βραχυλογικῶς λέγωμεν «Σοφοκλῆς ἐν Ἠλέκτρᾳ» ἢ «Ὅμηρος ἐν Ἰλιάδι» κτλ. Ἄλλως οὕτως εἶπε καὶ ὁ Σχολιαστὴς Ἀριστοφάνους: *παρὰ τὰ παρ' Αἰσχύλῳ ἐν Ἑπτ' ἐπὶ Θήβαις* (γρ. *Θήβας*) (2).

Τὸ δὲ ὅλον χωρίον ἀναγινώσκομεν ὡς ἑξῆς:

Τοῦ δ' Αἰσχύλου φαντασίαις ἐπιτολμῶντος ἡρωϊκωτάταις, ὥσπερ κἀν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας:

Ἄνδρες ⟨γὰρ⟩ (3) ἑπτὰ θούριοι λοχαγέται,
ταυροσφαγοῦντες εἰς μελάνδετον σάκος
καὶ θιγγάνοντες χερσὶ ταυρείου φόνου
Ἄρη τ' Ἐνυὼ καὶ φιλαίματον Φόβον
ὡρκωμότησαν

***τὸν ἴδιον αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους δίχα οἴκτου συνομνύμενοι θάνατον**, ἐνίοτε ⟨δὲ⟩ μέντοι ⟨καὶ⟩ ἀκατεργάστους καὶ οἱονεὶ ποκοειδεῖς τὰς ἐννοίας καὶ ἀμαλάκτους φέροντος, ὅμως ἑαυτὸν ὁ Εὐριπίδης κἀκείνοις κτέ.*

Κεφ. *15 § 9. Τί οὖν ἡ ῥητορικὴ φαντασία δύναται; Πολλὰ μὲν ἴσως καὶ ἄλλα τοῖς λόγοις ἐναγώνια καὶ ἐμπαθῆ προσεισφέρειν, κατακιρναμένη μέντοι ταῖς πραγματικαῖς ἐπιχειρήσεσιν οὐ πείθει τὸν*

(1) Τὸ ἔργον δηλονότι μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ: 1) Κεφ. 9 § 5: ***εἴ γε Ἡσιόδου καὶ τὴν Ἀσπίδα θετέον*** 2) Κεφ 9 § 12 ἵν' ἀποφήνηται ὅτι τῆς Ἰλιάδος ***ἐπίλογος** ἐστιν ἡ Ὀδύσσεια*, ἐξ ἧς (Γ. 109) παρατίθησι στίχους τινάς, καὶ 3) Κεφ. 23 § 3, ἀμέσως πρὸ τῶν ἐκ τοῦ Σοφοκλ. Οἰδιπ. 1403 ἑπ. παρατιθεμένων στίχων: ***τοιαῦτα παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ τὰ ἐπὶ τοῦ Οἰδίπου***.

(2) Παρὰ Κόντῳ ἐν *Γλωσσ. Παρατηρήσ.* § 130 σελ. 347.

(3) Τὸ ***γὰρ*** ἀποκατεστήσαμεν ὑπολαμβάνοντες ἐκβληθέντα ὑπὸ τοῦ παρεμβλήτου ***φησίν***.

ἀκροατὴν μόνον ἀλλὰ καὶ δουλοῦται· «καὶ μὴν εἴ τις» φησὶν «αὐτίκα δὴ μάλα κτὲ.» (1).

Οὕτως ὁ Βαλένιος, οὐχ ἄλλως δὲ οὔτε ὁ Βείσκιος οὔτε ὁ Βωχῆρος, πλὴν ὅτι ἀμφότεροι οὗτοι μετὰ τὸ *προσεισφέρειν* ὀρθῶς στίζουσι δι' ἄνω στιγμῆς.

Ἀλλ' ἡμῖν ἀπίθανον φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφεύς, εἰς τὸ ἑαυτοῦ ἐρώτημα ἀποκρινόμενος: *τί οὖν ἡ ῥητορικὴ φαντασία δύναται,* εἶπεν ὡσεὶ δῆθεν διστάζων: *πολλὰ μὲν ἴσως καὶ ἄλλα* κτέ.

Τῷ ὄντι, ἀφ' οὗ ἤδη ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ, μικρὸν ἀνωτέρω (§ 2), τὰ κατὰ τὴν ὀρθῶς νοουμένην ῥητορικὴν φαντασίαν διδάσκων, εἶπεν, ὅτι τέλος αὐτῆς ἡ *ἐνάργεια*, ὅτι δ' ἀμφότεραι, ἥ τε ποιητικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ φαντασία, *τό τ' ⟨ἐμπαθὲς⟩ ἐπιζητοῦσι καὶ τὸ συγκεκινημένον*, καὶ ἀφ' οὗ, κατακρίνων τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ δεινοὺς δῆθεν νομιζομένους ῥήτορας, *δειναῖς καὶ ἐκφύλοις* χρωμένους παραβάσεσιν, ἀξιωματικῶς ἀπεφήνατο, ὅτι *τῆς ῥητορικῆς φαντασίας* κάλλιστον ἀεὶ τὸ ἔμπρακτον καὶ ἐνάληθες (§ 8), παρατιθέμενος εὐθὺς ἐν τοῖς ἑξῆς (§ 9) καὶ παραδείγματα ἔκ τε τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Ὑπερείδου, πῶς ἐδύνατο πλέον, ὡσεὶ ἐνδοιάζων περὶ τοῦ ἄν τι ἡ ῥητορικὴ φαντασία δύναται, νὰ εἴπῃ: *πολλὰ μὲν ἴσως καὶ ἄλλα;*

Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῷ ἐπιρρ. *ἴσως* χρῆται ἀεὶ ἐν ᾗ καὶ ἡμεῖς σήμερον σημασίᾳ=fortasse, peut—être. Πρβλ. Κεφ. 13 § 3, 17 § 3, 36 § 4, 43 § 1.

Πῶς λοιπὸν θεραπευτέον τὸ πρᾶγμα;

Ἡμῖν οὐδὲν πιθανώτερον φαίνεται ἢ ὅτι ὁ φιλοπλάτων συγγραφεύς, ὥσπερ τῷ Πλάτωνι μετὰ τὰς ἐρωτήσεις οὐκ ἀσύνηθες, οὕτω καὶ οὗτος ἐνταῦθα οὐχὶ ἐνδοιάζων ἢ μετριάζων, ἀλλά, τοὐναντίον, μετ' ἐμφάσεως ἀποκρινόμενος, ἔγραφε: *πολλὰ μὲν ⟨οὖν⟩ καὶ ἄλλα* κτέ.

Παρατηροῦμεν δ' ὅτι ὁ μὲν Μόρος τὰ μετὰ τὸ ἐρώτημα: *τί οὖν ἡ ῥητορικὴ φαντασία δύναται* ὧδε μετέφρασε: fortasse et alio multiplici modo orationem vehementem et concitatam reddit; sed *mixta* (οὕτω τὸ *κατακιρναμένη*) argumentationibus rhetoricis non persuadet solum auditoridus, verum

(1) Δημοσθ. κ. Τιμοκρ. § 208.

oboedire eos etiam cogit. Ὁ δὲ Βωχῆρος τὸ μὲν ἴσως, ἄτοπον ὂν ὡς φαίνεται αἰσθόμενος, ὅλως παρέλιπε, τὰ δὲ λοιπὰ μετέφρασεν ὧδε: Elle (l'imagination) introduit dans le discours une foule des traits qui animent la lutte et qui excitent les passions; en se mêlant (:*κατακιρναμένη*) à l' argumentiòn, elle parvient non-seulement à persuader, mais encore à subjuguer l' auditeur.

Ἀλλ' ἡμεῖς τὴν μὲν ποιητικὴν μετοχὴν *κατακιρναμένη* ἐκλαμβάνομεν ἀντὶ τοῦ κατακιρνῶσα ἑαυτῇ ἢ χάριν τοῦ ἑαυτῆς τέλους, τὸ δὲ ὅλον χωρίον νοοῦμεν ὡς ἑξῆς: *Πολλὰ μὲν ⟨οὖν⟩ καὶ ἄλλα* (ἢ ὡς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες λέγομεν: πολλὰ μὲν καὶ διάφορα) ἡ ῥητορικὴ φαντασία δύναται *τοῖς λόγοις ἐναγώνια καὶ ἐμπαθῆ προσεισφέρειν· κατακιρναμένη μέντοι* ταῦτα *ταῖς πραγματικαῖς ἐπιχειρήσεσιν οὐ πείθει τὸν ἀκροατὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ δουλοῦται.*

Ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν Κεφαλ. 15 § 8 ὁ συγγραφεὺς ψέγων τὰς ἐν τοῖς λόγοις δεινὰς καὶ ἐκφύλους παραβάσεις, ἐπάγει: *ὡς ἤδη νὴ Δία καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς δεινοὶ ῥήτορες, καθάπερ οἱ τραγῳδοί, βλέπουσιν Ἐρινύας* κτέ. Πρὸς ταῦτα ὁ Τούπιος (παρὰ Βεισκίῳ σελ. 327) οὐδαμῶς ἀμφιβάλλων περὶ τῆς πατρότητος τοῦ Λογγίνου (οὐδεὶς δὲ τότε ἠμφεσβήτει αὐτὴν) παρετήρησε: In his Quintilianum suum ob oculos habuisse videtur noster. IX. 2: Novi vero et praecipue declamatores audacius nec mehercule sine motu quodam imaginantur. Καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω (ὑπὸ τὸ Κεφ. 15 § 1) παρετηρήσαμεν παρομοίαν τινὰ συμφωνίαν, ἀλλ' ὅμως ἵνα συναγάγωμεν ἀντίθετον συμπέρασμα. Τῷ ὄντι, ἀφ' οὗ νῦν τὸ *Περὶ Ὕψους* πονημάτιον εὐλόγως ἀποδίδεται εἰς παλαιότερον τοῦ Λογγίνου, κατὰ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας, ἀνώνυμον συγγραφέα, δὲν εἶχε πολλῷ πιθανώτερον ὅτι ὁ Κοϊντιλιανὸς μᾶλλον εἶχεν ὑπὸ τὰς ὄψεις τὸν ἡμέτερον τεχνοκρίτην ἢ οὗτος ἐκεῖνον; Καὶ δὲν εἶνε τοῦτο μία ἔτι ἀπόδειξις ὅτι ὁ τοῦ *Περὶ Ὕψους* συγγραφεὺς εἶνε τοὐλάχιστον σύγχρονος τοῦ Ῥωμαίου ῥήτορος;

***Κεφ* 15 § 10.** *Ὡς νὴ Δία καὶ ὁ Ὑπερίδης κατηγορούμενος... «τοῦτο τὸ ψήφισμα» εἶπεν «οὐχ ὁ ῥήτωρ ἔγραψεν ἀλλ' ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη». Ἅμα γὰρ τῷ πραγματικῶς ἐπιχειρεῖν ὁ ῥήτωρ πεφάντασται.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀπὸ τοῦ *Ἅμα γὰρ* κἑ. ὕποπτα τοῖς κριτικοῖς ἔδοξαν, ἄλλος ἄλλως τὸ τῶν Χ/φων *πραγματικῷ* διώρθωσεν. Οὕτως ὁ μὲν Πόρτος καὶ ὁ Μόρος ἔτρεψαν εἰς ἐπίρρ: *πραγματικῶς*, ὁ Βείσκιος ἐξέδωκε: *τῷ* ⟨*τῷ*⟩ *πραγματικῷ*, ὁ δὲ Ῥείσκιος ὅλως ἐξήλειψεν. Ἤκασε δὲ καὶ ὁ τοῦ Βεισκίου υἱός: *τῷ πραγματικῷ ἐπιχειρῶν*, ἀντὶ τοῦ *ἐπιχειρεῖν* (παρὰ Βεισκ. ἐν Add. σελ. 642). Ὁ δὲ Βωχῆρος ἐγκρίνων, φαίνεται, τὴν τῶν κωδίκων γραφήν, οὐδὲν τούτων μετέβαλε.

Δὲν ἀντιλέγομεν, ὅτι τὸ *ἅμα γὰρ τῷ πραγματικῶς ἐπιχειρεῖν ὁ ῥήτωρ πεφάντασται* συντακτικῶς ἔχει καλῶς, διότι καὶ οὗτος ὁ τρόπος συντάξεως, εἰ καὶ σπανιώτερος, ὅμως ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἑλλ. γλώσσῃ. Ἀλλ' ἡμῖν, αὐτῶν δὴ ἕνεκα τῶν *ἅμα γὰρ* καὶ τῆς ἐν τοῖς Χ/φοις κατὰ δοτικὴν ἐκφορᾶς τοῦ ὀνόματος *πραγματικῷ*, πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι ὁ συγγραφεύς, ὥσπερ ἀλλαχοῦ, οὕτω κἀνταῦθα τῷ συνηθεστέρῳ τρόπῳ στοιχῶν καὶ τὸν *καὶ* εἰς τὸ *ἅμα* προσθεὶς ἔγραψεν: *Ἅμα γὰρ τῷ πραγματικῷ ἐπιχειρεῖ ὁ ῥήτωρ* ⟨*καὶ*⟩ *πεφάντασται*. Ἦν δ' εὔκολον ὁ ΚΑΙ νὰ ἐκπέσῃ συγχεόμενος πρὸς τὴν ἀρκτικὴν συλλαβὴν τοῦ *Πεφάντασται*. Οὕτω λ. χ. ἐν Κεφ. 9 § 6 δὶς τῷ *ἅμα* πρὸς ἐπίτασιν χρώμενος καὶ τὸν *καὶ* ἐπιτάσσων, λέγει: *πάνθ' ἅμα, οὐρανός, ᾅδης, τὰ θνητά, τἀθάνατα, ἅμα τῇ τότε συμπολεμεῖ καὶ συγκινδυνεύει μάχῃ*. Ὡσαύτως ἐν Κεφ· 44 § 2, προτάσσων ὅμως τοῦ *ἅμα* τὸν *καί*: *θρέψαι τε γάρ φασιν ἱκανὴ τὰ φρονήματα τῶν μεγαλοφρόνων ἡ ἐλευθερία καὶ ἐπελπίσαι καὶ ἅμα διελθεῖν τὸ πρόθυμον* κτέ. Χρῆται δὲ καὶ αὖθις ἐν τῷ αὐτῷ Κεφ. 44 § 7 τῷ *καὶ ἅμα* πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ γιγνομένου.

Περὶ δὲ τῆς ὀρθῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος *Ὑπερείδης* διδάσκει ὁ σοφώτατος Φρειδ. Βλάσσιος ἐν σελ. XXXVIIII τῆς γ' ἐκδ. (1894) τῶν ΕΞ ΛΟΓΩΝ τοῦ ῥήτορος τούτου. Πρβλ. καὶ ἃ περὶ τῆς γενικῆς τοῦ ὀνόματος τούτου διέλαβεν ὁ ἀοίδιμος Διδάσκαλος ἡμῶν Κόντος ἐν *Γλωσσ. Παρατηρ. σελ 231.*

Κεφ. *16 § 2. τὸν τῶν ἀριστέων τῆς Ἑλλάδος ὅρκον ἐξεφώνησεν «οὐκ ἔστιν ὅπως ἡμάρτετε, μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας» κτέ.*

Ἤδη ὁ Τούπιος ᾔκασεν, ὅτι μεταξὺ τῶν ἄρθρων *τὸν - τῶν* ἐξέπεσεν ἡ πρόθ. *κατά*, παρέσχετο δ' ἐκ τῶν παλαιῶν μάρτυρα τὸν Αἰ

σχίνην ἐν τῷ π. Παραπρεσβ. § 153: *ἡγεῖται δ', ὅταν τι ψεύδηται, τῶν λόγων ὅρκος κατὰ τῶν ἀναισχύντων ὀφθαλμῶν*. Φέρεται δ' εἰς ταῦτα καὶ σχόλιον τόδε: *Ἡγεῖται] ἀντὶ τοῦ προηγεῖται, ὅ ἐστι, πρὸ τοῦ εἰπεῖν, εὐθὺς ὄμνυσι κατὰ τῶν ἀναισχύντων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν*. Τῷ Τουπίῳ δὲ καὶ ὁ Βείσκιος πειθόμενος ἐξέδωκε: *τὸν* (*κατὰ*) *τῶν ἀριστέων* κτέ. Τοὐναντίον, ὅ τε Βωχῆρος καὶ ὁ Βαλένιος ἀκολουθήσαντες τῇ τῶν πλειόνων Χ'/φων ψήφῳ τὴν *κατὰ* πρόθ. ὅλως παρέλιπον.

Ἡμεῖς, ἐπειδὴ οὐδεὶς μὲν πώποτε ὅρκος τῶν ἀριστέων τῆς Ἑλλάδος τοιοῦτος ὑπῆρξεν, ὡς ἄλλως μαρτυρεῖ ἐμμέσως καὶ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς (αὐτόθ. 3), λέγων περὶ τοῦ δημοσθενείου ὅρκου, ὅτι *παρὰ τῷ Εὐπόλιδι τοῦ ὅρκου τὸ σπέρμα φασὶν εὑρῆσθαι*— ὅμοιαι δὲ τῇ τοῦ Αἰσχίνου ἐκφορᾷ ἀπαντῶσι παρά τε τῷ Δημοσθένει π. Ἀφοβ. § 26: *ὀμνύναι καθ' ἡμῶν*, τῶν τέκνων δηλονότι, καὶ κ. Κόνων. § 38: *κατὰ τούτων ὀμεῖσθαι*, τουτέστι τῶν παίδων, καὶ παρὰ τῷ Λυσίᾳ κ. Διογείτ. § 13: *ἐπιορκεῖν κατὰ τῶν παίδων* κλ.— ἔτι δέ, ἐπειδὴ ἐν ἑνὶ τῶν Χ'/φων τοῦ *Π. Ὕψους*, τῷ λεγομένῳ Κανταβριγιακῷ ἢ Elieusis, ἀναγινώσκεται ἡ πλήρης ἐκφορά: *τὸν κατὰ τῶν ἀριστέων τῆς Ἑλλάδος ὅρκον*, νομίζομεν, ὅτι αὕτη ὄντως εἶνε ἡ γνησία τοῦ συγγραφέως γραφή.

Παράδοξον μόνον ἡμῖν φαίνεται, ὅτι ὁ Βαλένιος, καίπερ ἔχων ὑπὸ τὰς ὄψεις τό τε ὑπ' αὐτοῦ ἐν ταῖς Σημειώσεσιν ὀρθῶς καταχωριζόμενον δημοσθενικὸν χωρίον (π. τ. Στεφ. § 208) καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως παρατιθέμενον εὐθὺς κατωτέρω (§ 3) δίστιχον τοῦ Εὐπόλιδος: *οὐ γὰρ μὰ τὴν Μαραθῶνι τὴν ἐμὴν μάχην*. κτλ. καὶ ἔτι κατωτέρω (§ 4): *τοὺς προκινδυνεύσαντας Μαραθῶνι τῶν προγόνων* ὡσαύτως δέ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπιφανεστάτου Διδασκάλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ Κοβήτου κατ' ἐπανάληψιν καὶ διὰ μακρῶν διδαχθέντα περὶ τοῦ τοπικοῦ ἐπιρρ. *Μαραθῶνι* (Ὅρ. λ. χ. *Λογ. Ἑρμ.* τόμ. Α' σελ. 240, Var. Lect σ. 69 καὶ 201) ὅμως δὲν ἀπήλλαξεν οὔτ' ἐνταῦθα, οὔτε κατωτέρω (Κεφ. 17 § 2) τὸν περιβόητον δημοσθενικὸν ὅρκον τῆς παρεγγράπτου ΕΝ προθέσεως.

Καλὸν δὲ νομίζομεν νὰ προσθῶμεν ὅτι, εἰ καὶ ὁ παρὰ τῷ Αἰσχίνῃ **κατὰ τῶν ὀφθαλμῶν** ὅρκος εἶνε ὅλως ἀσυνήθης παρὰ τοῖς

παλαιοῖς· ὅμως παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι, τοὐναντίον, εἶνε συνηθέστατος. Πρβλ. τὰ δημοτικά: *νὰ χαρῶ ἢ νὰ μὴ χαρῶ τὰ μάτιά μου, 'ς τὰ μάτιά μου, νὰ στραβωθῶ, ς' τὸ φῶς μου, 'ς τὸ φῶς τῶν ματιῶν μου κλ.*

***Κεφ.** 16 § 4 Διὰ ταῦθ' ἑξῆς κανονίζει καὶ δι' ἀσφαλείας ἄγει καὶ ὀνόματα, διδάσκων ὅτι κἂν βακχεύμασι νήφειν ἀναγκαῖον.*

Οὕτως ὅ τε Βαλένιος καὶ ὁ Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος, οὐδὲν περὶ χάσματος ὑποπτεύσαντες. Ὁ δὲ Τούπιος νομίσας, ὅτι ἐν ἀρχῇ νοσεῖ τὸ χωρίον, ἐξέδωκε: *Διὰ ταῦτα ⟨τὰ⟩ ἑξῆς*, ὃ καὶ τῷ Βεισκίῳ ὑπερήρεσεν. Ἤικασε δὲ καὶ ὁ Ρείσκιος: *καὶ ⟨τὰ⟩ ὀνόματα*, ὁ δὲ Φάβρος ἀντί: *ὀνόματα*, ὅπερ ἐσφαλμένον ἐνόμισεν, ἀνέγνω: *καὶ ἐνταῦθα διδάσκων.*

Ἡμῖν, αὐτοῦ δὴ τοῦ *καὶ* καὶ μόνου ἕνεκα, σχεδὸν εἰπεῖν φανερὸν προσπίπτει, ὅτι μεταξὺ τοῦ: *ἄγει—καὶ ὀνόματα* ὑπάρχει τι χάσμα, ὃ καὶ ἀναπληροῦμεν ὧδε: *καὶ δι' ἀσφαλείας ἄγει ⟨πράγματα⟩ καὶ ὀνόματα.* Ἦν δ' εὔκολον νὰ παραπόληται ἡ λ. ΠΡΑΓΜΑΤΑ συγχεομένη διὰ τὸ παρεμφερὲς πρὸς τὴν ἐπακολουθοῦσαν λ. ΟΝΟΜΑΤΑ. Εἰκάζομεν δ' ὅτι ἡ ἐκπεσοῦσα λέξις ἦν *πράγματα*, διδασκόμενοι ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἀπωτέρω ἐν Κεφ. 23 § 4 ἐπὶ λέξει λέγει: *φύσει γὰρ ἐξακούεται τὰ* ΠΡΑΓΜΑΤΑ *κομπωδέστερα ἀγεληδὸν οὕτως τῶν* ΟΝΟΜΑΤΩΝ *ἐπισυντιθεμένων.*

***Κεφ.** 17 § 1. Καὶ ταῦθ' ὅταν ᾖ πρὸς κριτὴν κύριον ὁ λόγος, μάλιστα δὲ πρὸς τυράννους βασιλέας ἡγεμόνας * * ἐν ὑπεροχαῖς.*

Ὁ Βαλένιος ὑποπτεύσας, ὅτι μεταξὺ τῶν: *ἡγεμόνας* καὶ *ἐν ὑπεροχαῖς* ἐξέπεσαν λέξεις τινές, ὑπέδειξε μὲν τὸ χάσμα δι' ἀστερίσκων, ᾔκασε δ' ἐν ταῖς ὑποσημ. πρὸς ἀναπλήρωσιν: *ἡγεμόνας ⟨ὅλως ὄντας⟩ ἐν ὑπεροχαῖς*. Ὁμοίως δὲ τὸ χωρίον ἐξέδοσαν ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος, ἀλλ' ἄνευ ὑπονοίας χάσματος.

Χάσμα δὲ ὑποπτεύσας καὶ ὁ Κόβητος, ἀνεπλήρωσεν ὧδε: *ἡγεμόνας ⟨καὶ πάντας τοὺς⟩ ἐν ὑπεροχαῖς*. Ὁ δὲ Ρουγκένιος (παρὰ Βεισκίῳ σελ. 335) τὸ *ἐν ὑπεροχαῖ* ἐσφαλμένον ὑπολαβών, ἀπεφήνατο: Non dubito, quin Longinus scripserit *ἡγεμόνας ἐν ἐπαρχίαις*, praesides provinciarum. Sic enim Graeci loquebantur de magistratibus Romanorum provincialibus. Τὴν

αὐτὴν δ' εἰκασίαν πρότερον καὶ ὁ Φάβρος ἐξήνεγκε. Τοὐναντίον ὁ Τούπιος ὑπερημύνατο τῆς παραδεδομένης γραφῆς.

Ἡμῖν τῶν ἀπιθανωτάτων φαίνεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὴν ῥητορικὴν δεινότητα τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου καὶ τοῦ Ὑπερείδου ἐνταῦθα καταδεικνὺς καὶ ἀποθαυμάζων καὶ περὶ Μαραθῶνος καὶ Σαλαμῖνος καὶ Πλαταιῶν, τῶν ἐνδοξοτάτων τούτων παρ' Ἕλλησι τόπων, τὸν λόγον ποιούμενος, αὐτὸς ὁ διὰ παντὸς τοῦ Κεφ. 44 τὴν ἐλευθερίαν ἐνθέως ὑμνῶν καὶ τοῖς δούλοις ἀπαγορεύων γίνεσθαι ῥήτορας, ἡμῖν, λέγομεν, τῶν ἀπιθανωτάτ[ων] φαίνεται, ὅτι ἐδύνατό ποτε νὰ ἐνθυμηθῇ καὶ δὴ ἐνταῦθα ἰδίᾳ νὰ μνημονεύσῃ τοὺς ῥωμαίους ἡγεμόνας ἐν ἐπαρχίαις! (1).

Ἄλλως, ὡς ἐξεφράσθη ὁ συγγραφεύς, τὰ πάντα ἀνελλιπῶς πεπεριέλαβεν, εὐλόγως πάνυ διακρίνων, μεταξὺ τῶν κρίσεων ἔνθεν μὲν τοῦ δήμου καὶ τῶν ἄλλων ἐν δημοκρατίᾳ ἀρχῶν καὶ πολυμελῶν σωμάτων, οἷον Δικαστηρίων, Βουλῆς κλ., ἔνθεν δὲ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἀπολύτων ἀρχόντων, τῶν τυράννων δηλονότι, τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἀνυπευθύνων ἡγεμόνων. Λέγει δὲ ὅτι, ὅταν ὁ λόγος ᾖ πρὸς κριτὴν *κύριον*, οὗ δῆλα δὴ ἡ κρίσις *κυρία*, οὐχ ἄρα *ἐφέσιμος* εἰς ἄλλον κριτὴν ἢ δικαστήριον (πρβλ. Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 45. 2 καὶ πλειστάκις ἀλλαχοῦ), *μάλιστα δὲ πρὸς τυράννους, βασιλέας, ἡγεμόνας*, ὁ ῥήτωρ ὀφείλει μὲν πάντως νὰ προσέχῃ τὸν νοῦν εἰς τὴν χρῆσιν τῶν σχημάτων, νὰ παρακαλύπτῃ δὲ ταῦτα ὅσον οἷόν τε τεχνηέντως, ὥστε νὰ διαλανθάνωσιν, ὅτι σχήματά εἰσι. Διατί δ' ὅμως *μάλιστα πρὸς τυράννους, βασιλέας, ἡγεμόνας*; Διότι βεβαίως δ' ἐγίνωσκε τοῦτο ὑπὲρ πάντας κάλλιον ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς—εἶνε πολὺ πλέον ἐπικίνδυνον τὸ δυσαρεστεῖν ἢ ἀπαρέσκειν τοῖς τυράννοις καὶ βασιλεῦσι καὶ ἡγεμόσιν ἐν ὑπεροχαῖς, μηδ' αὐτῶν τῶν περὶ αὐτοὺς ἐξαιρουμένων, ἢ τοῖς δικασταῖς καὶ ἄρχουσιν ἐν πόλει ἐλευθέρᾳ καὶ δημοκρατουμένῃ, παρ' οἷς πολλοῖς καὶ ἐλευθέροις οὖσι, πολὺς μὲν οἶκτος καὶ ἐπιείκεια, πολλὴ δὲ καὶ ἐκ τῶν προτέρων συγγνώμη πρὸς τὰ

(1) Διὰ ταῦτ' ἴσως καὶ ὁ σοφὸς κἀγαθὸς Βείσκιος, τὴν τοῦ Ῥουγκενίου εἰκασίαν ἀποδοκιμάζων, τοιάδε τινὰ ἐπάγει (σ. 335): Sed latius patent praecepta Longini. Omnium ille temporum tyrannos, reges, omninoque homines summun imperium tenentes vult intelligi: et, paene dicam, abhorret a magno eius animo, praeter ceteros commemorare ***provinciarum praesides***.

τολμηρὰ ῥητορικὰ σχήματα, γνωστά τε ἄλλως καὶ συνήθη αὐτοῖς ὄντα.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω· νομίζομεν δ' ὅτι πρὸ τοῦ: *ἡγεμόνας* ἐξέπεσε συγχυθεὶς πρὸς τὸ ἀρκτικὸν γράμμα τῆς λέξεως ταύτης ὁ σύνδ. ἤ, ὅτι δὲ κατ' ἀκολουθίαν ἀναγνωστέον: ⟨ἢ⟩ *ἡγεμόνας ἐν ὑπεροχαῖς*.

Κεφ. *17 § 2. καί πως παραληφθεῖσα ἡ τοῦ πανουργεῖν τέχνη τοῖς κάλλεσι καὶ μεγέθεσι τὸ λοιπὸν δέδυκεν καὶ πᾶσαν ὑποψίαν ἐκπέφευγεν.*

Οὕτως: *παραληφθεῖσα* ὅ τε Βαλένιος καὶ ὁ Βωχῆρος, *παραλειφθεῖσα* δὲ ὁ Βείσκιος.

Ἐν δὲ τοῖς Χ΄/φοις, ἐν ἄλλοις μὲν κεῖται *παραλΗφθεῖσαΝ*, ἐν ἑτέρῳ *καὶ πῶς λΕΙφθεῖσαΝ*, ἐν ἄλλῳ *καὶ πῶς παραλΗφθεῖσαΝ*, ἔτι δ' ἐν τῷ μετωπίῳ τοῦ Κανταβριγιακοῦ κώδικος *καὶ προσπαραλΗφθεῖσα*.

Τούτοις εὐλόγως πολλοὶ τῶν κριτικῶν προσέκρουσαν, καὶ ὁ μὲν Τόλλιος προύκρινε τὸ *παραληφθεῖσα*, ὁ Σουρτζφλείσιος ἀνέγνω *παραλειφθεῖσ' ἄν*, ὁ Τούπιος (ᾧ ἀμφιβάλλων πως καὶ ὁ Βείσκιος ἠκολούθησε) *παραλειφθεῖσα*, ὡς ἀπὸ τοῦ ῥ. *παρ-αλείφειν* (:ἐπιχρίειν), ὁ Οὐεκφίλδιος *παρεκλειφθεῖσα*, ὃ καὶ ἡρμήνευσε furtivam eclipsin passa, ὁ Καΐζερος *περιληφθεῖσα*, ὁ δὲ Βωχῆρος ἐξέδωκε μέν, ὡς εἴρηται, *παραληφθεῖσα*, ἐν δὲ ταῖς κριτ. ὑποσημ. ἤκασεν ἐνδοιάζων *κατακαλυφθεῖσα*. Ἤκασε δὲ καὶ ὁ Ρουγκένιος *παρακαλυφθεῖσα* λέγων: nihil hac emendatione certius. *Δέδυκε δὲ τοῖς κάλλεσιν* exquisitam elegantiam habet.

Ταῦτα πάντα προυτάξαμεν, ἵν' εἰδῇ μὲν προχείρως ἕκαστος ὅ τι μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Βαλενίου ἐκδόσεως (1887) περὶ τούτων ἐλέχθη, δηλώσωμεν δ' ἅμα, ὅτι καθ' ἡμᾶς ἀρίστη καὶ δὴ ὄντως βεβαία εἶνε ἡ τοῦ Ρουγκενίου διόρθωσις: *καί πως παρα⟨κα⟩λυφθεῖσα*. Συνηγορεῖ δ' αὐτῇ οὐ μόνον ἡ χρῆσις τοῦ ῥ. *παρα-καλύπτω* (Πρβλ. Πλατ. Πολ. 439 Ε 503 Α. Πλουταρχ. β. Δημητρ. 52). ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεύς, περὶ τῶν αὐτῶν, μικρὸν κατωτέρω (§ 3) ἅμα τε λέγων καὶ ἑρμηνεύων αὐτά: *οὐκοῦν καὶ τῶν λόγων τὰ πάθη καὶ τὰ ὕψη... ἀεὶ τῶν σχημάτων προεμφανίζεται καὶ τὴν τέχνην αὐτῶν ἀποσκιάζει καὶ οἷον ἐν κατακαλύψει* (1) *τηρεῖ*.

(1) Ὅμως δὲ οὐδὲ τὸ ***ἐν κατακαλύψει*** τοῦτο, ἴσως ἕνεκα τῶν διαφόρων γραφῶν (διότι ἐν τοῖς γ΄/φοις ἀναγινώσκεται: ***ἐν καλύψει, ἐν καταλήψει, ἐν καταλύψει***) διέμεινεν ἀναμφισβήτητον, ἠμφεσβητήθη δὲ ὑπ' ἀνδρὸς λογιωτάτου καὶ σφόδρα συνετοῦ, τοῦ Βαλκεναρίου, μεταγράψαντος: ***οἷον ἐν κάλυξι***. Ἀλλὰ καὶ ὁ Καΐζερος ἤκασεν: οἷον ***ἐν ἀκαταληψίᾳ***.

Εἶνε δ' ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ Βωχῆρος καίτοι ἐξέδωκε: *καί πως παραληφθεῖσα ἡ τοῦ πανουργεῖν τέχνη*, ὅμως ὑπὸ τῶν συμφραζομένων ἀναγκαζόμενος, ὀρθῶς τε ἅμα καὶ συμφώνως τῇ τοῦ Ρουγκενίου εἰκασίᾳ μετέφρασε: les figures, *voilées*, pour ainsi dire κτλ.

Ἐπίσης παρατηρητέον ἐνταῦθα ὅτι καίτοι ἐν πᾶσι τοῖς Χ'/φοις σαφῶς κεῖται καὶ ἀναγινώσκεται: *τοῖς κάλλεσι καὶ μεγέθεσι*, ὅμως τῷ Τολλίῳ πρώτῳ, εἶτα δὲ καὶ τῷ Μόρῳ ὁ Βείσκιος πειθόμενος, τὸ *κάλλεσι* μετέβαλεν εἰς *πάθεσι*, οὕτω δὲ καὶ ἐξέδωκε: *τοῖς πάθεσι καὶ μεγέθεσι*, ἐπιλέγων: Nihil ...... dubitavi suum h. l. reddere Longino. Τούτῳ δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος κατηκολούθησεν, ἀποφαινόμενος ὅτι ὁ Τόλλιος κατέδειξεν, ὅτι οὕτω γραπτέον.

Ἡμεῖς ἐνομίζομεν καὶ νομίζομεν ὅτι, ὅταν ἡ παραδεδομένη γραφὴ εἶνε περιφανῶς ἡμαρτημένη ἢ οὐδὲν οὐδαμῶς παρέχῃ ὑγιὲς ἢ καταληπτὸν νόημα, οὐδεμία δὲ θεραπεία εἶνε δυνατή, τότε μόνον συγχωροῦνται ἴσως τοιαῦται ἐκριζώσεις καὶ κατ' εἰκασίαν ἀντικαταστάσεις λέξεων, ἀλλὰ καὶ αὖθις κατὰ τὰ παρὰ τοῖς παλαιογραφικοῖς νενομισμένα. Ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ *κάλλεσι* οὐ μόνον οὐδαμῶς εἶνε ἀνάρμοστον, οὐδ' ἁπλῶς ἀηθες ἢ ἀλλότριον τῷ συγγραφεῖ (πρβλ. ἐν Κεφ. 30 § 1. *μέγεθος ἅμα κάλλος*, Κεφ. 39 § 3: *ἰδέας κάλλους*, Κεφ. 5 § 1: *τὰ κάλλη τῆς ἑρμηνείας*), ἀλλά, τοὐναντίον, ὡς ὁ Πλάτων παρακαλούμενος βοηθεῖν αὐτῷ ἀδικουμένῳ σπεύδων διδάσκει ἡμᾶς, αὕτη ὄντως εἶνε ἡ γνησία γραφὴ τοῦ φιλοπλάτωνος συγγραφέως, ἀπομιμησαμένου κἀνταῦθα τὴν πλατωνικὴν ἔκφρασιν (Κριτ. 115 D): *τὰ δὲ βασίλεια . ἐποιήσαντο εὐθύς, ἕτερος δὲ παρ' ἑτέρου δεχόμενος, κεκοσμημένα κοσμῶν . . ἕως εἰς ἔκπληξιν μεγέθεσι κάλλεσί τε ἔργων ἰδεῖν τὴν οἴκησιν ἀπειργάσαντο.*

Ἀλλ' ὅμως θὰ προσθῶμεν μικράν τινα ἔτι παρατήρησιν. Ἡ ἐν πᾶσι τοῖς Χ'/φοις κατ' αἰτίατικὴν ἐκφορὰ τῆς μετοχῆς *παραληφθεῖσαΝ* ἢ *παραλειφθεῖσαΝ* ἐμβάλλει ἡμᾶς εἰς ὑποψίαν μὴ ἐν ταύτῃ συνεχύθη παραναγνωσθεὶς ὁ *ἄν*, ὅτι δὲ κατ' ἀκολουθίαν ἀναγνωστέον: *καί πως παρα(κα)λυφθεῖσ' ἂν ἡ τοῦ πανουργεῖν τέχνη . . τὸ λοιπὸν δέδυκεν . . . καὶ ἐκπέφευγεν*. Ἀλλὰ περὶ τούτου κρινέτωσαν οἱ φίλοι φιλόλογοι, οἷς καὶ προσήκει περὶ τῶν τοιούτων κυρίως ἀποφαίνεσθαι.

***Κεφ.* 18 § 1.** *Τί δ' ἐκεῖνα φῶμεν, τὰς πεύσεις τε καὶ ἐρωτήσεις; ἆρα οὐκ αὐταῖς ταῖς τῶν σχημάτων εἰδοποιΐαις παρὰ πολὺ ἐμπρακτότερα καὶ σοβαρώτερα συντείνει τὰ λεγόμενα;*

Οὕτως οἱ ἐκδόται ἡμῶν, ὁ δὲ G. S. A, ὡς ἐξ ὑποσημειώσεως τοῦ Βαλενίου διδασκόμεθα, ἀντὶ μὲν τοῦ *ἐρωτήσεις* ἤκασεν: *ἀποκρίσεις*, ἀντὶ δὲ τῶν: *οὐκ αὐταῖς*, ἃ ἐσφαλμένα ἐνόμισεν, ἀνέγνω: *οὐ ταύταις*.

Ἡμεῖς, εἰ καὶ ἡ πρώτη εἰκασία τοῦ G. S. A ὑπὸ τῶν συμφραζομένων τοὐλάχιστον κάλλιστα δικαιολογεῖται, διότι ὡς ἐκ τῶν ἀμέσως ἑπομένων δείκνυται, ἐν αὐτοῖς κατ' ἀλήθειαν πρόκειται περὶ *πεύσεως* ἢ *ἐρωτήσεως* καὶ *ἀποκρίσεως*, τὴν δὲ λ: *ἀπόκρισις* ὁ συγγραφεὺς ἐπανειλημμένως ἐπαναλαμβάνει, ὡς ἀντίστοιχον ὁτὲ μὲν πρὸς τὸ *πεῦσις*, ὁτὲ δὲ πρὸς τὸ *ἐρώτησις*, οἷον «τὸ.. ὀξύρροπον τῆς *πεύσεως καὶ ἀποκρίσεως*», καὶ «ἡ δ' *ἐρώτησις* ἡ εἰς ἑαυτὸν καὶ *ἀπόκρισις*» καὶ «τὸ σχῆμα τῆς *πεύσεως καὶ ἀποκρίσεως*», ὅμως οὐ τολμῶμεν ν' ἀποδεξώμεθα αὐτὴν ἀνενδοιάστως, ἐκ φόβου μὴ ἀντὶ τοῦ ἀντιγραφέως αὐτὸν τὸν συγγραφέα διορθώσωμεν. Διὰ τοῦτο, τηροῦντες ἀμετακίνητον τὴν παραδεδομένην γραφήν, προτιμῶμεν νὰ πεισθῶμεν μᾶλλον τῷ Βεισκίῳ διδάσκοντι, ὅτι ὁ συγγραφεὺς has figuras (πεύσεις τε καὶ ἐρωτήσεις) distingui voluisse etc. (ἐν Σημειώσ. σ. 338).

Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ μὲν Μόρος ἐν τῇ λατιν. μεταφράσει ἀμφότερα, τό τε *πεύσεις* καὶ *ἐρωτήσεις*, διὰ μόνης τῆς λ. interrogationes ἀπέδωκεν, ὁ δὲ Βωχῆρος ἀκριβέστερον μετέφρασεν interrogations et questions.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἑτέραν τοῦ αὐτοῦ κριτικοῦ G. S. A. εἰκασίαν, καὶ ἡμεῖς μὲν ὡσαύτως νομίζομεν, ὅτι τά: *οὐκ αὐταῖς ταῖς* πάντως νοσοῦσιν, ἀλλ' ὅμως ἄλλως αὐτὰ ἰώμεθα, συνεπικουρούντων ἡμῖν καὶ δύο ἐκ τῶν τριῶν τοῦ Βατικανοῦ κωδίκων.

Τῷ ὄντι ἐν τῷ κώδ. τῷ λεγομένῳ Βατικ. 2 (ὅρ. δὲ ἀνωτέρω ὑπὸ τὸ Κεφ. 1 § 4, ἃ εἰδικῶς περὶ τούτου ἐδίδαξεν ὁ χάριν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Βεισκίου διεξελθὼν αὐτὸν Ἱερών. Ἀμάτιος) ἀναγινώσκονται τὰ τέρατα τάδε: *ἆρα ου αὐ ταῦ εἰδοποιΐαι παραλὺ* κτέ. ἐν δὲ τῷ Βατικ. 3 ἡ ἑξῆς γραφὴ κεῖται: *ἆρα οὐκ αὐταῖς τῶν σχημάτων εἰδοποιΐαις παραπολὺ* κτέ.

Ἐκ τῶν δύο τούτων γραφῶν, ἀμφοτέρων ἐσφαλμένων, ἡμεῖς

ἀνενδοιάστως σχεδὸν εἰπεῖν συνάγομεν, ὅτι ἡ γνησία τοῦ συγγραφέως γραφὴ εἶνε: *ἆρα οὐκ αὖ ταῖς τῶν σχημάτων εἰδοποιΐαις* κτέ.

Φαίνεται δ' ὅτι, ὥσπερ τὸ τοῦ Βατικ. 3 πλημμελὲς *αὐταῖς* προύκυψεν ἐκ παραναγνώσεως τῶν *αὖ ταῖς* κακῶς εἰς μίαν λέξιν συνενωθέντων, οὕτως ἐπίσης καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἀντιγράφοις συνέβη, τὸ δὲ δεύτερον ἄρθρ. *ταῖς*, ἀναγκαῖον διὰ τὸ ἤδη γενόμενον σφάλμα νομισθέν, προσετέθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως. Ὅτι δὲ ὄντως τὸ *αὖ* τοῦτο ἔκειτο ἐν τῷ κώδικι ἐξ οὗ τὰ τοῦ Βατικανοῦ δύο ἀντίγραφα ταῦτα ἀντεγράφησαν, σαφῶς μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἄνω παρατεθεῖσα τερατώδης γραφὴ τοῦ Βατικ. 2: *αὐ ταῦ* κτέ.

Δικαιολογοῦντες δ' ἔτι περαιτέρω καὶ διὰ τῶν συμφραζομένων τὴν ὑφ' ἡμῶν προτεινομένην γραφήν, λέγομεν ὅτι τὸ *αὖ* (=αὖθις) τοῦτο ἀναφέρεται εἰς ἃ ἐν τοῖς ἀμέσως ἡγουμένοις διδάσκει περὶ σχημάτων ὁ συγγραφεὺς ἐν Κεφ. 17 § 1: *φύσει πως συμμαχεῖ τε τῷ ὕψει τὰ σχήματα καὶ πάλιν ἀντισυμμαχεῖται θαυμασίως ὑπ' αὐτοῦ. πῇ δὲ καὶ πῶς, ἐγὼ φράσω.*

***Κεφ.** 18. § 2. Οὕτως τὸ σχῆμα τῆς πεύσεως καὶ ἀποκρίσεως . . . τὸν ἀκροατὴν ἀπάγον καὶ παραλογίζεται.*

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται, ἀκολούθως τοῖς Χ'/φοις πᾶσιν. Ὁ δὲ Ροβορτέλλος καὶ ὁ Μανούτιος ἀντὶ μὲν τοῦ *ἀπάγον* ἐξέδοσαν: *ἀπάγει*, ὃ καὶ ὁ Τούπιος ἐνέκρινεν, ὁ δὲ Σουρτζφλείσιος τὸ μὲν *ἀπάγον* ἐτήρησεν, ἐξήλειψε δὲ τὸν ἀμέσως ἀκολουθοῦντα συνδ. *καί*. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μόρος, καίπερ τηρήσας τὴν παραδεδομένην γραφήν, ὅμως, καθὰ παρὰ τοῦ Βεισκίου (σ. 343) διδασκόμεθα, ἐπίσης ἐξήνεγκε τὴν γνώμην, ὅτι ἢ *ἀπάγει καὶ παραλογίζεται* ἀναγνωστέον ἤ, τοῦ *καὶ* ἐκβαλλομένου: *ἀπάγον παραλογίζεται*.

Ἡμεῖς ἐπίσης μὲν νομίζομεν ὅτι τὸ χωρίον νοσεῖ, ἰώμενοι δὲ τοῦτο, οὐδὲν μὲν μεταβάλλομεν, ἐπειδὴ δὲ ἰσχυρῶς αἰσθανόμεθα, ὅτι μεταξὺ τοῦ *ἀπάγον* καὶ τοῦ *καὶ* ὑπάρχει τι χάσμα, ἐκπεσόντος ἑτέρου τινὸς ῥήματος, τοῦτο πληροῦμεν εἰκάζοντες: *τὸν ἀκροατὴν ἀπάγον ⟨ἐκπλήττει⟩ καὶ παραλογίζεται*. Τῷ αὐτῷ ῥήματι, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας, χρῆται ὁ συγγραφεὺς ἐν Κεφ. 22 § 4: *Πολλάκις γὰρ τὸν νοῦν ὃν* (γρ. ὧν) *ὥρμησεν εἰπεῖν ἀνακρεμάσας καὶ μεταξὺ . . . εἰς φόβον ἐμβαλὼν τὸν ἀκροατήν . . πολὺ μᾶλλον ἐκπλήττει.* Ὡσαύτως ἐν Κεφ. 12 § 5: *καὶ ἔνθα δεῖ τὸν ἀκροατὴν τὸ σύνολον ἐκ-*

πλῆξαι. Ὥσπερ δ' ἐνταῦθα, κατὰ τὴν εἰκασίαν ἡμῶν, οὕτω καὶ ἐν Κεφ. 15 § 9 δύο ῥήμασι χρῆται: *οὐ πείθει τὸν ἀκροατὴν μόνον ἀλλὰ καὶ δουλοῦται*. Παρόμοιον πρὸ τοῦ συνδ. *καὶ* χάσμα ἐπίσης παρετηρήσαμεν ἐν Κεφ., 16 § 4, ὃ καὶ ἀνεπληρώσαμεν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ κατ' εἰκασίαν.

***Κεφ.** 19 § 9. Τοιαῦθ' ὁ ποιητὴς ἐξήνεγκε διὰ τῶν ἀσυνδέτων.*

Οὕτως οἵ τ' ἐκδόται καὶ τὰ Χ'/φα.

Ἀλλὰ τὸ χωρίον φαίνεται οὐχ ὑγιῶς ἔχον, εὐθὺς δ' ἕκαστος αἰσθάνεται τὸ συντακτικῶς ἐνδεὲς αὐτοῦ, ἐρωτῶν: τίνα *τοιαῦτα*; κατ' ἀνάγκην δ' ἀποκρινόμενος: ἐκεῖν' ἅπερ ὁ ποιητὴς διὰ τῶν ἀσυνδέτων ἐξήνεγκε.

Διὰ ταῦτα προστιθέντες τὴν ἐκπεσοῦσαν ἀναφ. ἀντωνυμίαν, ἀναγινώσκομεν: *Τοιαῦθ' ⟨ἃ⟩ ὁ ποιητὴς* κτέ.

***Κεφ.** 20 § 3. Οὐκοῦν τὴν μὲν φύσιν τῶν ἐπαναφορῶν καὶ ἀσυνδέτων πάντη φυλάττει τῇ συνεχεῖ μεταβολῇ· οὕτως αὐτῷ καὶ ἡ τάξις ἄτακτον* κτέ.

Οὕτως ὅ τε Βαλένιος καὶ ὁ Βωχῆρος καὶ ὁ Βείσκιος ὅμως τὸ χωρίον δεινῶς νοσεῖ, ἐκ δὲ τῶν Χ'/φων οὐδεμία ἡμῖν δυστυχῶς ἐπικουρία, διότι καὶ ταῦτα πάντα τὴν αὐτὴν πλημμελῆ ἐμφανίζουσι γραφήν.

Τῷ ὄντι αὐτὸς καὶ μόνος ὁ ἀνανταπόδοτος συνδ. *μὲν* σαφῶς μηνύει τὴν ταραχὴν τοῦ χωρίου. Ἐπειδὴ δέ, μετὰ τὸν Βείσκιον, μόνος ὁ Βωχῆρος ἀντὶ τῶν: *τὴν μὲν φύσιν* ἤκασε: *τὴν μεγαλοφυΐαν* ἢ *τὰ μεγαλοφυῆ*, οὐδεὶς δ' ἕτερος, ὅσον γινώσκομεν, ἐπεχείρησε τῇ θεραπείᾳ τῶν κακῶς ἐχόντων, καλὸν νομίζομεν ἵνα παραγράψωμεν ὧδε, ἃ ὁ φιλόπονος Βείσκιος ἐν ταῖς Σημειώσ. σ. 346 διδάσκει περὶ τῶν μέχρις αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ περὶ τοῦ χωρίου τούτου ὑπὸ τῶν κριτικῶν φιλοπονηθέντων: «Hunc locum Pearsius tantum et Morus (οὗτος, καθὰ ὑποσημειοῦται ὁ Βαλένιος, ἤκασεν: *ὡς οὖν τὴν φύσιν*), quamquam leviter, et frustra fere, tetigerant: ceteri interpretes ad eum illustrandum, aut, si opus videretur, sanandum plane nihil sunt conati. Ego postquam in eo tractando multum temporis et operae perdideram, tandem intellexi, inter verba *τὴν μὲν φύσιν* et *τῶν ἐπαναφο-*

ρῶν excidisse non pauca, et totum locum sic fere habuisse: *Οὐκοῦν τ. μ. φύσιν* (τοῦ πάθους τῶν ἀγανακτούντων ἐφ' ὕβρει ἄκρως τῷ σχηματισμῷ διατυποῖ, τὰ δέ, ἃ δοκεῖ ἀηδῆ, καὶ τὸν κόρον τὸν ἐκ *τῶν ἐπαναφορῶν καὶ ἀσυνδέτων* etc»

Ἡμεῖς, ἄλλως τε καὶ ὑπὸ τῶν συμφραζομένων διδασκόμενοι, νομίζομεν ὅτι ὑπὸ τὰ ἐσφαλμένα: *τὴν μὲν φύσιν* διορῶμεν σαφῶς τὴν γνησίαν τοῦ συγγραφέως χεῖρα, γράψαντος *τὴν ἔμφασιν*, ἐλπίζομεν δ' ὅτι ῥᾳδίως πείσομεν πάντας περὶ τούτου.

Τῷ ὄντι τὰ ΤΗΝΜΕΝΦΥCΙΝ / ΤΗΝΕΜΦΑCΙΝ κατὰ τὴν παλαιὰν γραφὴν γεγραμμένα οὐδὲν ἢ ἐλάχιστον ἀλλήλων διαφέρουσιν, ὁ δὲ συγγραφεὺς αὐτὸς ἑαυτῷ βοηθῶν, συνεπικουρεῖ ἡμῖν, οὑτωσὶ μικρὸν ἀνωτέρω, ἐν Κεφ. 19 § 2, λέγων: *τὰ γὰρ ἀλλήλων διακεκομμένα καὶ οὐδὲν ἧσσον κατεσπευσμένα φέρει τῆς ἀγωνίας ἔμφασιν, ἅμα καὶ ἐμποδιζούσης τε καὶ συνδιωκούσης. Τοιαῦθ', ⟨ἃ⟩ ὁ ποιητὴς ἐξήνεγκε διὰ τῶν ἀσυνδέτων.* — *Οὐκοῦν*, ἐπαναλαμβάνομεν καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτοῦ, καὶ ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ κ. Μειδ. § 72 (διότι περὶ τούτου ἀκριβῶς ὁ λόγος ἐνταῦθα) *τὴν ἔμφασιν τῶν ἐπαναφορῶν καὶ ἀσυνδέτων πάντη φυλάττει τῇ συνεχεῖ μεταβολῇ· οὕτως αὐτῷ* κτέ.

Κεφ.** 21 § 1 - 2.* ***Φέρε οὖν, πρόσθες τοὺς συνδέσμους, *εἰ θέλεις, ὡς ποιοῦσιν οἱ Ἰσοκράτειοι . .* ***καὶ*** *εἴσῃ κατὰ τὸ ἑξῆς οὕτως παραγράφων, ὡς τοῦ πάθους τὸ συνδεδιωγμένον καὶ ἀποτραχυνόμενον, ἐὰν τοῖς συνδέσμοις ἐξομαλίσῃς, εἰς λειότητα ἄκεντρόν τε προσπίπτει καὶ εὐθὺς ἔσβεσται. Ὥσπερ γὰρ εἴ τις συνδήσειε τῶν θεόντων τὰ σώματα, τὴν φορὰν αὐτῶν ἀφῄρηται, οὕτως καὶ τὸ πάθος ὑπὸ τῶν συνδέσμων καὶ τῶν ἄλλων προσθηκῶν ἐμποδιζόμενον ἀγανακτεῖ· τὴν γὰρ ἐλευθερίαν ἀπολλύει τοῦ δρόμου καὶ τὸ ὡς ἀπ' ὀργάνου τινὸς ἀφίεσθαι.*

Τὸ διὰ τὴν μεταφορὰν μάλιστα κάλλιστον χωρίον τοῦτο οὕτως ἐξέδωκεν ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὅ τε Βωχῆρος καὶ ὁ Βείσκιος, ἀκολούθως τοῖς Χ/φοις, πλὴν ὅτι οὗτοι στίζουσι μὲν ὀρθῶς διὰ κόμματος μετὰ τὴν λ. *λειότητα*, γράφουσι δὲ οὐχὶ *ἀπολλύει*, ὡς ὁ Βαλένιος, τῷ Φυγκίῳ ἀκολουθῶν, ἀλλ' *ἀπολύει*.

Ἐπειδὴ δ' ἔν τισι τὸ χωρίον ἐνομίσθη νοσοῦν, ὁ μὲν Φάβρος ἐν τῇ

ἐκδόσει τό τε μετὰ τό: *ἄκεντρον*, εἴς τι μεταβαλών, κατόπιν ἐν ταῖς Σημειώσ. ὅλως ἐξήλειψεν, ἀναγνούς: *εἰς λειότητα ἄκεντρον*, ὥσπερ μετ' αὐτὸν ὁ Βαλένιος, τηρῶν ὅμως τὸν *τε*· ὁ Νόλτιος δὲ τὸ *προσπίπτει* εἰς *προπίπτει* μετέγραψεν, τὸ δὲ ρ. *ἀγανακτεῖ*, ἀγνοοῦμεν διὰ τίνα λόγον, ὁ μὲν Βείσκιος μετέβαλεν εἰς: *ἀγωνίζεται εἰκῇ*, ὁ ἡμέτερος Κουμανούδης εἰς: *ἀτονεῖ*, ὁ Χαούπτιος εἰς: *ἀπακταίνει*, ὁ δὲ Ρειφφερσείδιος εἰς: *ἄγαν ἀργεῖ*. Ἀντὶ δὲ τοῦ *ἀπολύει* ὁ μὲν Φίγκιος, ὡς εἴρηται, ἤκασεν: *ἀπολλύει*, ὁ Ρουγκένιος: *ἀποκωλύει*, ὁ Μόρος, εἰς τὸ *προσθηκῶν* ἀποδούς: *ἀπολύουσι*, ὁ δὲ Βείσκιος: *ἀπόλλυσι* ἢ *ἀπώλεσε*, ἔτι δὲ καί: *ἀποκλείουσι*, οἱ σύνδεσμοι δῆλα δὴ καὶ αἱ προσθῆκαι, ὧν ὅμως οὐδὲν ἐτόλμησε νὰ καταχωρίσῃ ἐν τῷ ἐδάφει, προτιμήσας νὰ τηρήσῃ τὴν παραδεδομένην γραφήν. Πάσας τὰς εἰκασίας ταύτας τὰς μὲν παλαιοτέρας ὑπὸ τοῦ Βεισκίου διδασκόμεθα, τὰς δὲ νεωτέρας ἐκ τῶν κριτικ. ὑποσημειώσ. τοῦ Βαλενίου ὡς ἄλλως πανταχοῦ καὶ πάντοτε.

Ἀληθῶς ἀποροῦμεν διατί τὸ χωρίον τοῦτο εἰς τοσαύτας ἀπορίας καὶ εἰκασίας ἀφορμὴν ἔδωκεν, ἐν ᾧ μόνον τὸ τῶν Χ/φων: *ἀπολύει* σαφῶς ἡμάρτηται, διατί δὲ καὶ ὑπὸ τῶν μεταφραστῶν τελέως παρενοήθη, ἐν ᾧ πράγματι, καὶ καθ' ἑαυτὸ καὶ διὰ τῶν συμφραζομένων καὶ δι' ὧν ἀλλαχοῦ διδάσκει ὁ συγγραφεὺς νοούμενόν τε καὶ ἑρμηνευόμενον, οὐδεμίαν ἀνυπέρβλητον ἐμφανίζει δυσκολίαν. Οὕτως, ὁ μὲν Μόρος, περὶ ταῦτα συνήθως ἐπιμελέστατος, πλὴν τῶν: *ἄκεντρόν τε προσπίπτει*, ἅπερ ἀτελῶς διὰ τῶν: sine vi corruere ἀπέδωκε, τὰ ἑξῆς τελευταῖα: *τὴν γὰρ ἐλευθερίαν* κλ. ὧδ' ἀνακριβῶς μετέφρασε: impediunt enim cursum liberum, nec potest oratio velut e machina mitti, ὁ δὲ Βωχῆρος, μᾶλλον αὐτοσχεδιάζων ἢ μεταφράζων, ὡς ἑξῆς: lorsque l' on a recours à quelque mobile artificiel, la liberté de l' allure disparait.

Τῷ ρ. *προσπίπτει* (ἐνταῦθα=τῷ καταντᾷ, ἢ μᾶλλον, ὡς οἱ νῦν Ἕλληνες λέγομεν: κάμνει ἐντύπωσιν ὡς πρὸς τὸν ἀκροατήν, ἢ ἐπὶ τὸ δημωδέστερον: κτυπᾷ) ὁ συγγραφεὺς πλέον ἢ ἅπαξ χρῆται καὶ δὴ ὁμοιότατα τῷ παρόντι χωρίῳ, οἷον ἐν Κεφ. 29 § 1: *ἐπίκηρον μέντοι τὸ πρᾶγμα, ἡ περίφρασις, τῶν ἄλλων πλέον... εὐθὺς γὰρ ἀβλεμὲς πρόσπίπτει*. Ἐπίσης ἐν Κεφ. 39 § 4: *Ὡς ἔμπαλιν, ἐὰν ἐπεκτείνῃς «παρελθεῖν ἐποίησεν ὡσπερεὶ νέφος», τὸ αὐτὸ σημαίνει, οὐ*

τὸ αὐτὸ δὲ ἔτι προσπίπτει. Πρβλ. ἔτι Κεφ. 14 § 1, 23 § 2. Τὸ *προσπίπτει* ἄρα ὀρθῶς καὶ καλῶς ἐνταῦθα κεῖται.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ῥ. *ἀγανακτεῖ* ὀρθῶς τε καὶ κάλλιστα τῷ συγγραφεῖ εἴρηται, χρησαμένῳ αὐτῷ κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τῶν δρόμῳ διαγωνιζομένων· ὥσπερ δηλονότι οὗτοι, ἐάν τις τὰ σώματα αὐτῶν συνδήσας ἐμποδίζῃ αὐτοὺς νὰ τρέχωσιν, ἀγανακτοῦσι, διότι διὰ τοῦ συνδέσμου τὴν φορὰν αὐτῶν ἀφήρηται, οὕτω καὶ τὸ πάθος ὑπὸ τῶν συνδέσμων καὶ τῶν ἄλλων προσθηκῶν ἐμποδιζόμενον ἀγανακτεῖ, ἀφῃρημένον τὴν προσήκουσαν αὐτῷ φορὰν (1).

Ἀντὶ δὲ τοῦ κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Φιγκίου: *ἀπολλύει* (κατὰ τὰ Χ΄/φα: *ἀπολύει*) προτιμῶμεν πάντως ν' ἀναγνῶμεν: *ἀπόλλυσι*, δοξάζοντες ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀττικίζων, ὥσπερ ἐν Κεφ. 10 § 6 τῇ μετ. *ἀπολλυμένους*, οὕτω κἀνταῦθα τῷ τῶν εἰς *μι* τύπῳ ἐχρήσατο.

Τέλος τὸ ὅλον χωρίον παρανοηθέν, ὡς βλέπομεν, ὧδέ πως νοοῦμεν καὶ παραφράζομεν: *Φέρε οὖν πρόσθες τοὺς συνδέσμους. . . καὶ εἴσῃ . . ὡς τοῦ πάθους τὸ συνδεδιωγμένον καὶ ἀποτραχυνόμενον, ἐὰν τοῖς συνδέσμοις ἐξομαλίσῃς εἰς λειότητα,* (τὸ πάθος τότε) *ἄκεντρόν τε* (ἀσθενές, ἄνευ κέντρου, ἀδλεμὲς) *προσπίπτει* (:ὡς πρὸς τὸν ἀκροατὴν καταντᾷ) *καὶ εὐθὺς* (ἡ δύναμις αὐτοῦ) *ἔσβεσται. Ὥσπερ γὰρ* (ἐπὶ τῶν δρόμῳ διαγωνιζομένων) *εἴ τις συνδήσειε τῶν θεόντων τὰ σώματα, τὴν φορὰν αὐτῶν ἀφῄρηται* (οὗτοι δὲ ὑπὸ τοῦ συνδέσμου ἐμποδιζόμενοι κατ' ἀνάγκην ἀγανακτοῦσιν), *οὕτως καὶ τὸ πάθος ὑπὸ τῶν συνδέσμων καὶ τῶν ἄλλων προσθηκῶν* (οἱονεί τινων δεσμῶν) *ἐμποδιζόμενον* (ὁμοίως) *ἀγανακτεῖ· τὴν γὰρ ἐλευθερίαν ἀπόλλυσι τοῦ δρόμου καὶ τὸ ὡς ἀπ'* (ἀφετηρίου) *ὀργάνου τινὸς* ἀφίεσθαι.

Κεφ. *22 § 1 Τῆς δὲ αὐτῆς ἰδέας καὶ τὰ ὑπερβατὰ θετέον. Ἔστιν δὲ λέξεων ἢ νοήσεων ἐκ τοῦ κατ' ἀκολουθίαν κεκινημένη τάξις. . . Ὡς γὰρ οἱ τῷ ὄντι ὀργιζόμενοι ἢ φοβούμενοι ἢ . . . ὑπὸ ἄλλου τινός . ἑκάστοτε παραπίπτοντες ἄλλα προθέμενοι πολλάκις ἐπ' ἄλλα μεταπηδῶσι, μέσα τινὰ παρεμβαλόντες ἀλόγως, εἶτ' αὖθις ἐπὶ τὰ πρῶτα ἀνακυκλοῦντες καὶ πάντῃ πρὸς τῆς ἀγωνίας, ὡς ὑπ'*

(1) Ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ χρῆται τῷ ῥ. *ἀγανακτεῖν* ἐπὶ τοῦ Αἴαντος ἀπρακτοῦντος ἕνεκα τοῦ ἐπελθόντος σκότους Κεφ. 9 § 10: *διὰ ταῦτ' ἀγανακτῶν ὅτι πρὸς τὴν μάχην ἀργεῖ, φῶς ὅτι τάχιστα αἰτεῖται·* Πρβλ. Κεφ. 17 § 1.

ἀστάτου πνεύματος, τῇδε κἀκεῖσε ἀγχιστρόφως ἀντισπώμενοι τὰς λέξεις τὰς νοήσεις τὴν ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἱρμοῦ παντοίως πρὸς μυρίας τροπὰς ἐναλλάττουσι τάξιν, οὕτω κτέ.

Οὕτω γράφει καὶ στίζει ὁ Βαλένιος, ὁ δὲ Βωχῆρος ἐκβάλλει μέν, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, τὸ μετὰ τά: *ὡς γὰρ ἄρθρ. οἱ*, ἀναγκαῖον ὄν, γράφει δὲ τἆλλα ὁμοίως, ὥσπερ καὶ ὁ Βείσκιος, ἀμφότεροι δὲ στίζουσι διὰ κόμματος μετὰ τὰς λλ: *παραπίπτοντες, ἀνακυκλοῦντες, ἀντισπώμενοι, τὰς λέξεις, τὰς νοήσεις.*

Ἐπειδὴ δὲ τά: *τὰς λέξεις τὰς νοήσεις* ἐσφαλμένα ἢ ἀσύντακτα ἔδοξαν, ὁ μὲν Τόλλιος ᾔκασε: *τὴν τῶν λέξεων καὶ νοήσεων ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἱρμοῦ*, κτέ., ὁ δὲ Νόλτιος ἐνόμισεν ἐκβλητέα ἐκ τούτων τά: *τὰς νοήσεις*. ὁ Ἰάνιος δὲ καὶ ταῦτα καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν: *τὰς λέξεις* ἐπίσης ἐξαλειπτέα ἔκρινε.

Καθ' ἡμᾶς ἐπάναγκες πρώτιστα εἶνε ἵν' ἀντί: *παρεμβαλόντες* ἀναγνῶμεν κατ' ἐνεστῶτα: *παρεμβάλ⟨λ⟩οντες*, ὡς ἐπιτακτικῶς ἐπιβάλλουσιν αἱ λοιπαὶ πολλαὶ πρό τε αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸ μετοχαί: *ὀργιζόμ., φοβούμ., παραπίπτον., ἀνακυκλ.* κλ., πᾶσαι κατ' ἐνεστῶτα χρόνον προενηνεγμέναι.

Ἔπειτα δ' ἐπίσης προσῆκον νομίζομεν ἵνα μεταξὺ τῶν: *τὰς λέξεις τὰς νοήσεις*, παρεμβάλωμεν τὸν προσήκοντα σύνδεσμον: *τὰς λέξεις ⟨ἢ⟩ τὰς νοήσεις*, ὡς ἀκριβῶς ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς ἐν ἀρχῇ τοῦ χωρίου λέγει: *λέξεων ἢ νοήσεων*, διδάσκουσι δὲ τό τε κατωτέρω ἐκ τοῦ Ἡροδότου παρατιθέμενον παράδειγμα καὶ ὅσα περὶ ἄλλων συγγραφέων προστίθησιν, ἀναπτύσσων τὸν περὶ τῶν ὑπερβατῶν ὅρον. Ἐξέπεσε δέ, φαίνεται, ὁ *ἢ* σύνδεσμος εἴτε πρὸς τὰ τελευταῖα γράμματα τῆς ἡγουμένης λ: *λέξε*IC-T-H συγχυθείς, εἴτε καὶ ἄλλως πως παροραθείς.

Καὶ ταῦτα μὲν μικρὰ καὶ λόγου ἴσως ἀνάξια· ὅμως δὲ θὰ προσθῶμεν καὶ τρίτην ἐπίσης περὶ μικροῦ παρατήρησιν, ὅτι τουτέστιν ἐπίσης ἀναγκαῖον νομίζομεν ἵνα, μετὰ τά: *τὰς λέξεις ⟨ἢ⟩ τὰς νοήσεις*, στίζωμεν διὰ κόμματος, ὅπως οὕτως ὑποδειχθῇ τίς ὁ κατ' ἀλήθειαν νοῦς τοῦ συγγραφέως, καὶ δὴ ἄρα πῶς ταῦτα ἑρμηνευτέον.

Καὶ ὁ μὲν Βαλένιος, ἀμφιβάλλων ἴσως πῶς τὰ ἀπὸ τῶν: *ἀντισπώμενοι τὰς λέξεις — τάξιν* συντακτέον, παρέλιπεν ὅλως, ὡς εἴδομεν, νὰ στίξῃ τὰ μεταξύ, ὁ Βωχῆρος δὲ καὶ ὁ Βείσκιος στίζουσι

μὲν διὰ κομμάτων, ἀλλ' οὕτω συχνῶς, ὥστε σχεδὸν εἰπεῖν εἰς τὸ αὐτὸ κανταντῶσι. Ταῦτα δὲ μεταφράζουσιν ὁ μὲν Μόρος ὧδε: Ut. . .irati. . huc illuc celeriter trahuntur, verbaque et res et naturalem structurae ordinem multiplici modo immutunt. Ὁ Βωγῆρος δὲ ὡς ἑξῆς: Comme ceux qui. . en proie à la colère. . .renversent l'ordre naturel de la phrase, et transposent de mille manières leurs paroles et leurs pensées, ὀρθότερον μέν πως, ἀλλ' ὅμως παρὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐγκεκριμένον ἑλλ. κείμενον.

Λοιπὸν καθ' ἡμᾶς, ἀκολούθως δ' οἷς ἤδη παρετηρήσαμεν, οὑτωσὶ ἀναγνωστέον καὶ στικτέον τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον: *ὡς γὰρ οἱ τῷ ὄντι ὀργιζόμενοι. . .μέσα τινὰ παρεμβάλ⟨λ⟩οντες. . τῇδε κἀκεῖσε ἀγχιστρόφως ἀντισπώμενοι τὰς λέξεις ⟨ἢ⟩ τὰς νοήσεις, τὴν ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἱρμοῦ παντοίως πρὸς μυρίας τροπὰς ἐναλλάττουσι τάξιν, οὕτω κτέ.* Εἶνε παντὶ φανερόν, νομίζομεν, ὅτι τὰ περὶ *τοῦ κατὰ φύσιν εἱρμοῦ* τελευταῖα ταῦτα μόνον εἰς τὰς *λέξεις ⟨ἢ⟩ νοήσεις* εὐλόγως δύνανται ν' ἀφορῶσιν, ὅτι δ' ἑπομένως τὰς *λέξεις ⟨ἢ⟩ νοήσεις* συναπτέον πάντως πρὸς τὴν μετοχ. *ἀντεπισπώμενοι*, ἀπαλλάσσοντες οὕτω καὶ τὸν συγγραφέα οὐ μικροῦ λίαν λογικοῦ ἢ συντακτικοῦ ἁμαρτήματος. Ὅτι δὲ οὗτος *κατὰ τάξιν* λέγων νοεῖ ἐξάπαντος τὴν λογικὴν ἢ κατὰ φύσιν οὐχὶ δὲ τὴν *ἀλλόφυλον ἢ ἀπεοικυῖαν τάξιν*, ὡς κατωτέρω (§ 4) λέγει, *τῶν λέξεων καὶ νοήσεων*, διδάσκει δι' ὅλου τοῦ κεφαλαίου καὶ δὴ ἀμέσως ἀπὸ τῆς § 2 ἀρχόμενος ὧδε: *Ἐνταῦθ' ἦν τὸ κατὰ τάξιν* κτέ.

Παρατηροῦμεν δ' ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ αὐτῷ περὶ ὑπερβατῶν Κεφ. 22 § 3 χρῆται καὶ τῷ ρ. *συνεπισπῶμαι*, ὃ παρατίθεμεν ἐν τῇ εὐθὺς ἑπομένῃ παρατηρήσει.

Κεφ.* 22 § 3.** *Ὁ δὲ Δημοσθένης οὐχ οὕτως μὲν αὐθάδης ὥσπερ οὗτος,* ***πάντων *δ' ἐν τῷ γένει τούτῳ κατακορέστατος* ***καὶ πολὺ*** *τὸ ἀγωνιστικὸν* ***ἐκ*** *τοῦ* ***ὑπερβιβάζειν καὶ ἔτι νὴ Δία τὸ ἐξ ὑπογύου λέγειν συνεμφαίνων καὶ πρὸς τούτοις εἰς τὸν κίνδυνον τῶν μακρῶν ὑπερβατῶν τοὺς ἀκούοντας συνεπισπώμενος.***

Οὕτως οἱ ἐκδόται, πλὴν ὅτι ὁ Βείσκιος προκρίνει μὲν τὴν γραφὴν ὑπογυίου, στίζει δέ, ὡς αὐτῷ σύνηθες, τοῦ Βαλενίου συχνό-

τερον, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ Βωχῆρος, ὃς αὖθις τά: *ὥσπερ οὗτος*, ἀλλότρια νομίζων, περικλείει ἐντὸς ἀγκυλῶν.

Ἀλλ' ἆρα γε *συνεμφαίνων* ὄντως ἢ ἄλλο τι μᾶλλον ὁ συγγραφεὺς ἔγραψεν;

Εἶν' ἀληθὲς ὅτι ἐκ τῶν Χ'/φων οὐδεμία ἀφορμὴ ἀμφιβολίας δίδοται, ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἡ μετοχ. *συνεμφαίνων* ἐνταῦθα οὐ πάνυ συνᾴδουσα τοῖς συμφραζομένοις φαίνεται, προτιμῶμεν ἵν' εἰκάζοντες ἀντ' αὐτῆς ἀναγνῶμεν: *συνυφαίνων*.

Τὸ *συνεμφαίνω*=ὁμοῦ τι ἤ τινα ἐμφαίνω ἢ δείκνυμι, οὐ μόνον οὐδένα λόγον ἴδιον ἔχει ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Δημοσθένους λεγόμενον μάχεταί πως πρὸς αὐτὸν τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἡμετέρου τεχνοκρίτου (Κεφ. 22 § 1), ὅτι *τότε γὰρ ἡ τέχνη τέλειος, ἡνίκ' ἂν φύσις εἶναι δοκῇ, ἡ δ' αὖ φύσις ἐπιτυχής, ὅταν λανθάνουσαν περιέχῃ τὴν τέχνην*. Τοὐναντίον τὸ *συνυφαίνειν*: τὰς ἐννοίας, τὰς λέξεις, τὸ ἐκ τοῦ ὑπερβιβάζειν ἀγωνιστικόν, τὸ ἐξ ὑπογύου λέγειν, ὥστε συνεπισπᾶσθαι τοὺς ἀκούοντας, οὐ μόνον ἁρμοδιώτατον φαίνεται ὂν τῷ παρόντι θέματι, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλὲς ἔν τε τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ καὶ χρήσει. Φειδὼ δὲ παραδειγμάτων διὰ τὸ πλῆθος, κατὰ τὸν συγγραφέα.

***Κεφ.** 23 § 4. Φύσει γὰρ ἐξακούεται τὰ πράγματα κομπωδέστερα . . . Οὐ μέντοι δεῖ ποιεῖν αὐτὸ ἐπ' ἄλλων, εἰ μὴ ἐφ' ὧν δέχεται τὰ ὑποκείμενα αὔξησιν ἢ πληθὺν ἢ ὑπερβολὴν ἢ πάθος κτέ.*

Οὕτως οἱ ἐκδόται, ὁμοίως δὲ πρῶτος ὁ Ροβορτέλλος. Ἀντὶ δ' ὅμως: *αὔξησιν* ἐν τοῖς κωδ. Παρισιακ., Λαυρεντ., καὶ Βατικαν. 2 καὶ 3, κεῖται: *αὔχησιν*. Ἆρά γε πότερον γνήσιον;

Ὁμολογοῦμεν ὅτι διστάζομεν ν' ἀποφηνώμεθα· ἀλλ' ὅμως λέγομεν ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν Χ'/φων πιστούμενον *αὔχησιν* οὔτε ἄτοπον, ἀλλ' οὔτε ἀπίθανον τὸ παράπαν νομίζομεν. Ὁ συγγραφεὺς τῷ ὄντι περὶ τῶν πληθυντικῶν ἐνταῦθα πραγματευόμενος, διδάσκει ὅτι *ἀγεληδὸν οὕτως τῶν ὀνομάτων ἐπισυντιθεμένων*, κατὰ πληθυντικὸν δῆλα δὴ ἀριθμόν, *φύσει ἐξακούεται τὰ πράγματα κομπωδέστερα*. Ἀλλ' ἀφ' οὗ περὶ πραγμάτων κομπωδῶν καὶ *κομπωδεστέρων* λέγει, διατί νὰ μὴ ὑπολάβωμεν ὅτι ἐπίτηδες ἐνταῦθα τῷ *αὔχησις* ἐχρήσατο, καὶ δὴ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐν τῷ Πλατωνικῷ ἐκ τοῦ Μενεξ. σ. 245 D χωρίῳ, ὃ ἀμέσως πρὸ τούτων καὶ πρὸς ἀπόδειξιν παρατάσσει, ὁ Πλάτων ὄντως αὐχεῖ; *Μόνοι ἡμεῖς*, λέγει ὁ Μενέξενος, *οὐκ ἐτολμή-*

σαμεν οὔτε ἐκδοῦναι οὔτε ὀμόσαι. Οὕτω δή τοι τό γε τῆς πόλεως γενναῖον καὶ ἐλεύθερον βέβαιόν τε καὶ ὑγιές ἐστι καὶ φύσει μισοβάρβαρον, διὰ τὸ εἰλικρινῶς εἶναι Ἕλληνες καὶ ἀμιγεῖς βαρβάρων. Οὐ γὰρ Πέλοπες κτέ. ὡς ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως παρατιθεμένῳ (§ 4) χωρίῳ.

Κεφ. *21 § 1. Καὶ δὴ Φρυνίχῳ δρᾶμα Μιλήτου ἅλωσιν διδάξαντι εἰς δάκρυα * * ἔπεσον οἱ θεώμενοι». τὸ ἐκ τῶν διῃρημένων εἰς τὰ ἡνωμένα ἐπισυστρέψαι τὸν ἀριθμὸν σωματοειδέστερον.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος διὰ δύο ἀστερίσκων δηλῶν ὅτι, κατ' αὐτόν, ὑπάρχει τι χάσμα, ὃ καὶ συμπληροῖ ἐν ταῖς Ὑποσημειώσ. ὡς ἑξῆς: «*ἔπεσε τὸ θέητρον» ἀντὶ τοῦ* (*ἔπεσον οἱ θεώμενοι*). Ὁ *Βωχῆρος* δὲ καὶ ὁ Βείσκιος τὰ μὲν ἄλλα ὁμοίως ἐκβάλλοντες δ' ὅλως τά: *ἔπεσον οἱ θεώμενοι*, ἀντ' αὐτῶν γράφουσιν: *εἰς δάκρυα ἔπεσε τὸ θέητρον*, ὡς ἄλλως πρὸ αὐτῶν μὲν ὁ Τόλλιος, μετ' αὐτοὺς δὲ ὁ Ἰάνιος ᾔκασαν, διδασκόμενοι πάντες ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω ἐκ τοῦ Ἡροδότου ΣΤ'. 21 παρατιθεμένου χωρίου.

Ἡμεῖς ἀνενδοιάστως τούτοις συντασσόμεθα πεπεισμένοι ὅτι τὸ τῶν Χ/φων: *οἱ θεώμενοι* (*ἔπεσον* καὶ *ἔπεσαν*) οὐδὲν ἄλλο προδήλως εἶνε ἢ παιδαριῶδες σχόλιον, ὃ οἱ ἀντιγραφεῖς, οἳ πολλάκις ἄλλως πρὸς τὰ γνωριμώτερα αὐτοῖς ἀποκλίνουσιν, ἀνοήτως μὲν προυτίμησαν καὶ ἀντὶ τοῦ γνησίου εἰσήγαγον εἰς τὸ ἔδαφος, μετὰ δὲ τοῦτο καὶ τὸ *ἔπεσε* κατ' ἀνάγκην μετέτρεψαν εἰς **ἔπεσον** καὶ **ἔπεσαν**, ἵνα συμφωνήσῃ τῷ *θεώμενοι* κατ' ἀριθμόν.

Ἐπειδὴ δὲ προσέτι νομίζομεν ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ προτάσει ἐξέπεσεν ὁ σύνδεσμος *δέ*, τοῦτον προστιθέντες ἀναγινώσκομεν: *τὸ* ⟨*δ'*⟩ *ἐκ τῶν διῃρημένων* κτέ. Ὁ Βείσκιος, τῷ Μανουτίῳ ἑπόμενος, ἀντὶ τοῦ *δὲ* παρενέβαλε τὸν *γάρ*, ὃς ὅμως, ὡς ἐκ τῶν συμφραζομένων καὶ τῶν ἀμέσως ἀκολουθούντων δείκνυται, ἐνταῦθα οὐδαμῶς ἁρμόζει.

Κεφ. *27 § 3. Ὁ μὲν γὰρ Δημοσθένης κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον ἐπὶ τοῦ Ἀριστογείτονος ἐμπαθὲς τὸ πολυπρόσωπον καὶ ἀγχίστροφον παρέστακεν. «καὶ οὐδεὶς ὑμῶν χολὴν» φησὶν «οὐδ' ὀργὴν ἔχων εὑρεθήσεται ἐφ' οἷς ὁ βδελυρὸς οὗτος καὶ ἀναιδὴς βιάζεται; ὅς, ὦ μιαρώτατε ἁπάντων, κεκλεισμένης σοι τῆς παρρησίας οὐ κιγκλίσιν οὐδὲ θύραις, ἃ καὶ παρανοίξειεν ἄν τις . . .» ἐν ἀτελεῖ τῷ νῷ ταχὺ*

διαλλάξας καὶ μόνον οὐ μίαν λέξιν διὰ τὸν θυμὸν εἰς δύο διασπάσας πρόσωπα «ὅς, ὦ μιαρώτατε» εἶτα τὸν πρὸς τὸν Ἀριστογείτονα λόγον ἀποστρέψας καὶ ἀπολιπεῖν δοκῶν, ὅμως διὰ τοῦ πάθους πολὺ πλέον ἐπέστρεψεν.

Οὕτω, τὰ πρὸς τὸ τέλος, ἀπὸ τοῦ *εἶτα* κέ. ὁ Βαλένιος, ἀκολούθως τοῖς Χ'/φοις πᾶσι καὶ τοῖς πρώτοις ἐκδόταις. Ὁ Βείσκιος δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος τὸ πρῶτον *τὸν* ἐξαλείφοντες ἢ μᾶλλον μετατιθέντες, ἀντί: *τὸν πρὸς τὸν Ἀριστογείτονα λόγον* γράφουσι: *πρὸς τὸν Ἀριστογ.* ⟨*τὸν*⟩ *λόγον ἀποστρέψας* κτέ.

Ἡμεῖς ἄνευ οὐδενὸς ὄκνου τῷ Βεισκίῳ πειθόμεθα, εἰκάζομεν δ' ὅτι τὸ ἐν τοῖς Χ'/φοις ἀντιγραφικὸν σφάλμα ἐπεγένετο ὡς ἑξῆς. Ἐν τῷ ἀρχετύπῳ παραλειφθέντος ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ δευτέρου ἄρθρ. *τόν*, τοῦτο προσεγράφη ἐπὶ τοῦ μετωπίου, ὁ δὲ μετ' αὐτὸν ἀντιγραφεύς, οὐδὲ ἓν μὲν τῶν λεγομένων νοήσας, κακῶς δὲ νομίσας ὅτι τὸ ἄρθρον μετὰ τὸ *εἶτα* ἐξέπεσεν, ἀμέσως μετὰ τοῦτο ἐν τῷ κειμένῳ ἐνέγραψεν, οὕτω δ' ἡμῖν κατεσκεύασε τὴν ἄντικρυς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως σαφῶς διδασκόμενα μαχομένην γραφήν, οἵα νῦν ἐν πᾶσι τοῖς Χ'/φοις κεῖται. Σημειωτέον δ' ὅτι τοιαύτας πλημμελεῖς λέξεων μεταθέσεις καὶ ἄλλας πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου παρετηρήσαμεν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑποκείμενον ἡμῖν χωρίον ἄλλως ὑπ' ἄλλων ἑρμηνεύεται, ἐπιτραπήτω ἵνα καὶ ἡμεῖς εἴπωμεν πῶς καθόλου νοοῦμεν καὶ ἑρμηνεύομεν αὐτό. Ὁ Δημοσθένης, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἐν τῷ κ. Ἀριστογ. Α' § 27 λόγῳ, κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον *ἐμπαθὲς τὸ πολυπρόσωπον καὶ ἀγχίστροφον* παρίστησιν. Ἐν ᾧ, δῆλον ὅτι πρὸς τοὺς δικαστὰς ἀπευθυνόμενος ἐρωτᾷ: *καὶ οὐδεὶς ὑμῶν χολὴν οὐδ' ὀργὴν ἔχων εὑρεθήσεται ἐφ' οἷς ὁ βδελυρὸς οὗτος καὶ ἀναιδὴς βιάζεται; ὅς*. . . . . αἴφνης, ἐν ᾧ δ' ἕκαστος ἀνέμενεν ἵνα, κατὰ ταὐτὰ πρόσωπα, ὁ ῥήτωρ ἐξακολουθήσῃ τὸν λόγον, οὗτος, ὡσεὶ ἀτελῆ καταλείπων τὴν ἑαυτοῦ σκέψιν, τὴν μίαν καὶ τελευταίαν λέξιν ταύτην: ὅς, μόνον οὐχὶ διὰ τὸν θυμὸν εἰς δύο διασπάσας πρόσωπα, ἀμέσως ἀπὸ τῶν δικαστῶν ἀποστρέφει *πρὸς τὸν Ἀριστογείτονα τὸν λόγον*: «*ὦ μιαρώτατε*» κτέ., καὶ οὕτω, καίπερ δοκῶν ἀπολείπειν τὴν συνέχειαν τοῦ λόγου, ὅμως κατ' ἀλήθειαν, πολὺ πλέον ἐπιστρέφει εἰς αὐτόν· διότι διὰ τοῦ σχήματος τούτου, τῆς *αἰφνιδίου* δῆλον ὅτι καὶ

ἀπροσδοκήτου ὅλως πρὸς τὸν διωκόμενον ἀποστροφῆς, πολὺ μᾶλλον ἔτι τὴν προσοχὴν καὶ τὸ διαφέρον τῶν δικαστῶν ἐπέτεινε πρὸς τὰς ἀπ᾽ εὐθείας πλέον καὶ κατὰ πρόσωπον ἐναντίον τοῦ διωκομένου ἐκτοξευομένας πολλὰς καὶ βαρείας κατηγορίας.

Κεφ. *28 § 1 Καὶ μέντοι περίφρασις ὡς οὐχ ὑψηλοποιόν, οὐδεὶς ἂν* ***οἶμαι*** *διστάσειεν.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, κατὰ τὰ Χ'/φα, ὁ Βείσκιος δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἰάνιος: *Καὶ μέντοι ⟨ἡ⟩ περίφρασις.* Ὁ Μανούτιος δέ: *Καὶ μέντοι ⟨καὶ ἡ⟩ περίφρασις,* ὁ δὲ Σπεγγέλιος: *Ἡ μέντοι περίφρασις.*

Ὁ Τούπιος ἀποδεξάμενος τὴν τοῦ Μανδουτίου διόρθωσιν, τὰ λοιπὰ πάντα εὗρεν ὑγιῶς ἔχοντα, ἐδικαιολόγησε δὲ (παρὰ Βεισκίῳ σ. 367) καὶ τὸ ἀρνητ. *οὐχ* ἀποφηνάμενος ὅτι particula negativa saepius παρέλκει apud Graecos. Τοὐναντίον, ὁ μὲν Πόρτος τὸ *οὐχ* ὅλως ἐξήλειψεν, ὁ δὲ πολὺς Βιλαμοδίτζιος διορθῶν ἤκασεν: *οὐχ ⟨ἥκιστα⟩ ὑψηλοποιόν.*

Βεβαίως ἡ τελευταία αὕτη διόρθωσις ἐμφανίζει πλήρως τὸν νοῦν τοῦ συγγραφέως· ἀλλ᾽ ὅμως ἔχομεν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἀλλαχοῦ μᾶλλον νοσεῖ τὸ χωρίον, ὅτι δηλονότι ὁ συγγραφεὺς οὐχί: *μέντοι ⟨ἡ⟩ περίφρασις* ἢ ὅπως δήποτε ἄλλως ἤκασαν, ἔγραψεν, ἀλλά: *καὶ μὴν ἔτι γε ⟨ἡ⟩ περίφρασις,* ὅτι δὲ ἀντί: ΔΙϹΤΑϹΕΙΕΝ, ὅπερ ἀνάρμοστον φαίνεται, ὄν, διότι ἐνταῦθα οὐχὶ περὶ δισταγμοῦ πρόκειται, ἀλλὰ περὶ ἐναντίας γνώμης, ὀρθότερον ἴσως, αὐτοῦ δὴ τοῦ *οὐχ* ἕνεκα: ἀναγνωστέον: ΔΙΑΤΑΘΕΙΗ.

Διὰ ταῦτα ὧδέ πως μᾶλλον τὸ ὑποκείμενον ἡμῖν χωρίον ἀναγνωστέον νομίζομεν: *Καὶ μὴν ἔτι γε ⟨ἡ⟩ περίφρασις ὡς οὐχ ὑψηλοποιόν, οὐδεὶς ἂν οἶμαι διαταθείη.*

Δικαιολογοῦντες δ᾽ ἔτι περαιτέρω τὴν εἰκασίαν ἡμῶν ταύτην, παρατηροῦμεν περὶ μὲν τοῦ ἄρθρ. Η πρὸ τοῦ *Περίφρασις* ὅτι εὐκόλως ἐδύνατο νὰ ἐκπέσῃ ἐκεῖθεν διὰ τὴν ἄκραν ὁμοιότητα τοῦ Η καὶ Π, περὶ δὲ τοῦ: *μὴν ἔτι γε* ὅτι ὁ συγγραφεύς, ἐπὶ παρομοίων περιστάσεων, πάντοτε δ᾽ ὡσαύτως ἐν ἀρχῇ λόγου, χρῆται τῷ: *ἔτι γε μήν,* οἷον ἐν Κεφ. 27 § 1, 42 § 1, 44 § 3 κλ. ἢ καὶ τῷ: *Καὶ μήν,* ἄνευ τοῦ *ἔτι,* οἷον ἐν Κεφ. 10 § 6. Πρβλ. ἔτι Κεφ. 41 § 1.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸ ὑφ᾽ ἡμῶν εἰκαζόμενον: *διαταθείη,* οὐ-

δένα κατ' ἀλήθειαν λόγον βλέπομεν, δι' ὃν ὁ συγγραφεύς, ἄλλως τε καὶ τῇ χορείᾳ τῶν μεταγενεστέρων ἀνήκων δὲν θὰ ἐδύνατο νὰ χρήσηται τῷ παθ. ἀορίστ. τῆς εὐκτ. τοῦ μᾶλλον ἐνταῦθα ἁρμόζοντος ρ. *διατείνομαι*. ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ *ἰσχυρίζομαι*, ἐν ᾗ ἄλλως εὐχρηστεῖ καὶ παρὰ τοῖς ἐνδόξοις.

***Κεφ.** 29 § 1. *Ἐπίκηρον μέντοι τὸ **πρᾶγμα**, ἡ **περίφρασις**, **τῶν** ἄλλων πλέον, εἰ μὴ **συμμέτρως τινὶ λαμβάνοιτο· εὐθὺς γὰρ ἀβλεμὲς** προσπίπτει, **κουφολογίας τε** ὄζον **καὶ παχύτατον**.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὅ τε Βωχῆρος καὶ ὁ Βείσκιος, πλὴν ὅτι ἀμφότεροι μὲν γράφουσι: ***παχύτητος***, ὁ δὲ Βωχῆρος τὸ *τινὶ* περικλείει δι' ἀγκυλῶν.

Καθὰ σημειοῦται ὁ Βείσκιος (σ. 597) ἐν τοῖς Κωδ. Παρισ., ἀμφοτέροις τοῖς τοῦ Βατικ. καὶ τῷ Λαυρεντ. κεῖται ***παχύτατον***, οὕτω δὲ καὶ ὁ Ῥοβορτέλλος ἐξέδωκεν. Ὁ Μανούτιος δ' ὅμως εἴτε οἴκοθεν, εἴτε καὶ ἑτέρῳ ἴσως Χ'/φῳ ἀκολουθῶν, ἐξέδωκε: ***παχύτητος***, τούτῳ δ' εὐλόγως κατηκολούθησαν ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος. Τὴν γραφὴν δὲ ταύτην, ὡς μόνην ὀρθήν, ἐνέκρινεν καὶ ὁ μεγαλώνυμος Κόρακος ἐν τῷ *Λογίῳ Ἑρμῇ* σ. 496 διὰ τῶν ἑξῆς: «Ἐν τῷ Περὶ Ὕψους συγγραμματίῳ κεφ. 29 γέγραπται: ***ἐπίκηρον μέντοι** τὸ πρᾶγμα ἡ **περίφρασις**—κουφολογίας τε **ὄζον καὶ παχύτατον***. Οὐ μὲν οὖν, ἀλλὰ ***παχύτητος***, ὡς καὶ ἡ τῶν ὀνομάτων σύνθεσις φανερὸν ποιεῖ. Ἔστι δὲ καὶ ἔν τισι τἀληθὲς ***παχύτητος***, ἀλλ' ἠλιθίως ἀποδοκιμάζεται». Φαίνεται δ' ἐξ ὧν ὁ σοφώτατος ἀνὴρ διδάσκει αὐτόθι, ὅτι τὸ πλημμελὲς τοῦτο ***παχύτατον*** προύκυψε πιθανώτατα ἐκ παραναγνώσεως τῆς λέξεως ταύτης, γεγραμμένης ταχυγραφικῶς: *παχυτ'*.

Ἡμεῖς οὐδαμῶς τῷ *συμμέτρως **τινὶ*** ἀρεσκόμεθα, μᾶλλον δὲ νομίζομεν αὐτὸ ἐσφαλμένον. Ὁ Βείσκιος ἵνα τὸ ***τινὶ*** τοῦτο δικαιολογήσῃ ἀναφέρει εἰς τὸ ῥ. *λαμβάνοιτο* καὶ ἑρμηνεύει: ***ὑπό τινος***. Ἀλλ' ἀκριβῶς τὸ *τινὶ* τοῦτο μόνον οὐχὶ βοᾷ καὶ βιάζεται ἡμᾶς ν' ἀναγνῶμεν: *σὺν μέτρῳ τινί*, ὅπερ ἄλλως ἐπικυροῖ λαμπρῶς καὶ ἡ παρὰ τῷ Βατικ. 2 μικρὸν ἐσφαλμένη γραφή: ***σὺν μέτρων τινί***. Ἐπανειλημμένως δ' ἤδη παρετηρήσαμεν (1), ὅτι ὁ κῶδιξ οὗτος,

(1) Ὑπὸ τὸ Κεφ. 1 § 4 καὶ ἀλλαχοῦ.

εἰ καὶ κάκιστα γεγραμμένος, ὅμως πολλάκις σῴζει τὴν γνησίαν τοῦ συγγραφέως λέξιν.

Οὐκ ἀγνοητέον δ' ὅτι τὴν καθ' ἡμᾶς ὀρθὴν γραφὴν ταύτην πρῶτος ἤδη ὁ Μόρος προύτεινεν, ὅτι δ' ὁ Μανούτιος ἀντί: *ἐπίκηρον* καὶ *συμμέτρως* ἐξέδωκεν: *ἐπίκαιρον* καὶ *ἀσυμμέτρως*, ἃς γραφὰς ὅ τε Φάβρος καὶ ὁ Τούπιος παραδόξως ἐνέκριναν.

Τέλος προσῆκον νομίζομεν νὰ προσθῶμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὴν αὐτὴν παρατήρησιν περὶ τοῦ *σὺν μέτρῳ τινὶ* τῇ περιφράσει χρῆσθαι, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἐπίκηρον, ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐν Κεφ. 32 § 5 περὶ τῶν τρόπων χρήσεως, λέγων ὅτι καὶ αὕτη, *ὥσπερ τἄλλα πάντα ⟨τὰ⟩ καλὰ ἐν λόγοις, προαγωγὸν ἀεὶ πρὸς τὸ ἄμετρον*. Ὡσαύτως ἐν Κεφ. 3 § 5 περὶ τοῦ πάθους διδάσκει: *ἔστι δὲ πάθος . . . ἄμετρον ἔνθα μετρίου δεῖ*. Τῷ δὲ οὐδετ. *σύμμετρον* ἅπαξ μόνον ἐν Κεφ. 33 § 1 χρῆται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ *μέτριον*: *Ἆρ' οὐκ ἄξιόν ἐστι* διαπορῆσαι. *. πότερόν ποτε κρεῖττον ἐν ποιήμασι καὶ λόγοις, μέγεθος ἐν ἐνίοις διημαρτημένοις ἢ τὸ σύμμετρον μὲν ἐν τοῖς κατορθώμασιν, ὑγιὲς δὲ πάντῃ καὶ ἀδιάπτωτον;*

Κεφ. 31 § 1 Ταύτῃ καὶ τὸ τοῦ Θεοπόμπου καινὸν ἐπαινετόν, διὰ τὸ ἀνάλογον ἔμοι γε σημαντικώτατα ἔχειν δοκεῖ· ὅπερ ὁ Κεκίλιος οὐκ οἶδ' ὅπως καταμέμφεται· «δεινὸς ὢν» φησὶν «ὁ Φίλιππος ἀναγκοφαγῆσαι ⟨τὰ⟩ πράγματα». Ἔστιν ἄρ' ὁ ἰδιωτισμὸς ἐνίοτε τοῦ κόσμου παρὰ πολὺ ἐμφανιστικώτερον· ἐπιγινώσκεται γὰρ αὐτόθεν ἐκ τοῦ κοινοῦ βίου, τὸ δὲ σύνηθες ἤδη πιστότερον.

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁ δὲ Βωχῆρος ἀντὶ τῶν ἐν τῷ α' στίχ. ***καινὸν ἐπαινετὸν*** γράφει: ***καίτοι ἐπαινετόν*** περικλείει δὲ ταῦτα ἐντὸς ἀγκυλῶν, ὡς σχόλιον ἐκ τοῦ μετωπίου μετενεχθὲν εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ Βείσκιος δέ, τῷ Μανουτίῳ ἀκολουθήσας, γράφει ἔτι διαφορώτερον: ***ἐκεῖνο τὸ ἐπαινετόν***.

Προῆλθον δ' αἱ τρεῖς αὗται, ὅλως διάφοροι, κατ' εἰκασίαν ἀναγνώσεις ἐκ τῆς περιφανῶς ἡμαρτημένης ἐν πᾶσι τοῖς Χ'/φοις γραφῆς: ***καὶ τὸν ἐπήνετον διὰ τό*** Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ φθορὰ φαίνεται οὖσα ἀρχαιοτέρα τοῦ σχετικῶς παλαιοτέρου τῶν γνωστῶν Χ'/φων, τουτέστι τοῦ Παρισιακ. Κώδ., διότι, ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ ἐπιμελέστατα τοῦτον ἀντιβαλὼν Βάστιος: Am Rande dieser Stelle steht, von erster Hand, ein Querstrich ('), das be-

kannte Zeichen der Verdorbenheit (παρὰ Βεισκ. σ. 599).

Τὴν αὐτὴν δὲ αἰνιγματώδη γραφὴν ὁ μὲν Ῥοβορτέλλος ἐξέδωκεν ὧδε: **καὶ τὸν * ἐπήνετον διὰ τό** ᾶ, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἐπίσης κατ' εἰκασίαν διορθοῦντες ἀνέγνωσαν, ὁ μὲν Μόρος: **καίτοι γ' ἀπηνὲς** ὄν, ὁ Ῥείσκιος: **καίτοι γ' ἐμπινὲς ὄν**, τέλος δὲ ὁ σοφώτατος Βιλαμοβίτζιος: **κεκαινοτομημένον**.

Ἡ ἀνεύρεσις ἀληθῶς τῶν ὑπὸ τὰ ἀδιανόητα ταῦτα κεκρυμμένων μαντείας μᾶλλον δεῖται ἢ ἐμπειρίας περὶ τὰ παλαιογραφικά, ἧς ἄλλως στερούμεθα διὰ τοῦτο οἱονεὶ μαντευόμενοι καὶ ἡμεῖς θὰ ἐπιχειρήσωμεν τῇ λύσει τοῦ παλαιογραφικοῦ τούτου γρίφου.

Λοιπὸν προστιθέντες τὸν ΚΑΙ μεταξὺ τοῦ **ἐπαινετὸΝ** καὶ **Διὰ** ἐκπεσόντα, ἀναγινώσκομεν ὧδε: **ταύτῃ καὶ τὸ τοῦ Θεοπόμπου κΟΙνὸν ἐπαινετόν**, ⟨*καὶ*⟩ **διὰ τὸ ἀνάλογον ἔμοι γε σημαντικώτατα ἔχειν δοκεῖ**.

Φέρε νῦν ἴδωμεν ἂν ἡ εἰκασία ἡμῶν αὕτη δικαιολογῆται καὶ ὑπὸ τῶν συμφραζομένων.

Κοινὸν ὁ συγγραφεὺς λέγει ἐνταῦθα τὸ ἰδιωτικόν, τὸ δημῶδες, τὸ ἐκ τοῦ κοινοῦ βίου, λέγει δὲ φανερῶς τοῦτο περὶ τοῦ **ἀναγκοφαγῆσαι**, ὃ νομίζει ἰδιωτικόν, διὸ καὶ ἀμέσως ἐπάγει: **ἔστιν ἄρ' ὁ ἰδιωτισμὸς ἐνίοτε τοῦ κόσμου παρὰ πολὺ ἐμφανιστικώτερον**. Περιορίζει δὲ διὰ τοῦ **ἐνίοτε** τὴν χρῆσιν τῶν ἰδιωτικῶν, διότι ὅπου ταῦτ' ἀνοίκεια ἢ οὐκ ἀνάλογα, αἰσχύνουσι τὰ μεγέθη, οἷον κατ' αὐτὸν τὸ Ἡροδότειον (Ζ', 191) **ἐκόπασεν**, ὅπερ ἐν Κεφ. 43 § 1 καταμέμφεται ὡς **ἰδιωτικόν**. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἡμέτερος τεχνοκρίτης οὐ μόνον ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ, ἀλλὰ καὶ κατωτέρω, ἐν Κεφ. 40 § 2, ἐγκρίνει καὶ εὐρυτέραν ἔτι, ἀλλὰ προσήκουσαν τὴν χρῆσιν τῶν **κοινῶν καὶ δημωδῶν ὀνομάτων**, ἐξαίρει δὲ (§ 3) καὶ τὸ **σφόδρα δημῶδες** τοῦ Εὐριπιδείου ἐν Ἡρακλ. Μαιν. 1245 στίχου: **γέμω κακῶν δὴ κοὐκέτ' ἔσθ' ὅποι τεθῇ**.

Ἀλλὰ τί κατ' ἀκρίβειαν σημαίνει τὸ **ἀναγκοφαγεῖν**; Ὁ μὲν Μόρος ἀπορῶν ἴσως, παρεμβάλλει αὐτὸ τοῦτο ἀμετάφραστον ἐν τῇ λατ. μεταφράσει, ὁ δὲ Βωχῆρος μεταφράζει: dévorer toutes les difficultés. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη καὶ πιθανὴ καὶ εὔστοχος φαίνεται. Ἀλλ' ὅμως νομίζομεν ὅτι, κατὰ τὴν γνωστὴν ἔννοιαν τοῦ **ἀναγκοφαγία**, δύναται καὶ ἄλλως, ἀκριβέστερον ἴσως νὰ νοηθῇ, ὅτι δῆλον

ὅτι, ὥσπερ οἱ ἀθληταί, χάριν τῆς νίκης, ὑπέβαλλον ἑαυτοὺς εἰς αὐστηρὰν δίαιταν, οὕτω καὶ ὁ Φίλιππος, ἀεὶ παρασκευάζων ἑαυτὸν πρὸς τὸν μέγαν ἀγῶνα, ἐκεῖνα μόνον ἐποίει ἢ προσεκτᾶτο ἑκάστοτε, ὅσα ἔμελλον ἰσχυρότερον καὶ ἱκανώτερον αὐτὸν νὰ καταστήσωσι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ. Πράγματι δὲ δεινὸς ἦν ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος. Σημειούσθω δ' ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἑρμηνεύει κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον τὸ *ἀναγκοφαγῆσαι τὰ πράγματα*, (: *ἐπὶ τοῦ τὰ αἰσχρὰ καὶ ῥυπαρὰ τλημόνως καὶ μεθ' ἡδονῆς ἕνεκα πλεονεξίας* ***καρτεροῦντος*** ἔχων πιθανώτατα ὑπ' ὄψει αὐτὸ τὸ ἔργον τοῦ Θεοπόμπου.

Κεφ. 31 § 2 Ταῦτα γὰρ ἐγγὺς παραξύει τὸν ἰδιώτην, ἀλλ' οὐκ ἰδιωτεύει τῷ σημαντικῶς.

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁ Βωχῆρος δὲ καὶ ὁ Βείσκιος, ἀντί: ***σημαντικῶς***, γράφουσιν ἀμφότεροι: ***τῷ σημαντικῷ***, ἀκολούθως τῷ Ῥοβορτέλλῳ.

Καθὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Βεισκίου (σ. 600) διδασκόμεθα, ἐκ τῶν Κωδ. ὁ Βατικ. 2, ὁ Λαυρεντ. καὶ ὁ Παρισ. παρέχουσι τὴν γραφήν: ***τῷ σημαντικῶς***, προσέτι δὲ οἱ Κῶδ. Βατικ. 2 καὶ Λαυρεντ. ἀντί: ***παραξύει*** φέρουσι: ***παραξύειν***, οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ ὁ Βατικ. 3 ἀντί: ***ἰδιωτεύει***, παρέχουσιν: *ἰδιωτεύειν*.

Καθ' ἡμᾶς ἡ τῶν Χ/φων γραφή: *τῷ σημαντικῶς* — καὶ κατὰ τὴν τοῦ Ρωδίου εἰκασίαν: ***πῶ σημαντικῶς*** — κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ἔχῃ ὀρθῶς, διὸ ἢ ἁπλῶς *σημαντικῶς* ἀναγνωστέον, ἀπαλειφομένου τοῦ ἄρθρου, ἤ, ὃ καὶ πολὺ μᾶλλον προτιμῶμεν: ***τῷ σημαντικῷ***, ὡς ἤδη ἄλλοι τε καὶ ὁ Ἰάνιος ἀπεφήναντο.

Ἀλλὰ τίς κατ' ἀκρίβειαν ὁ νοῦς τοῦ χωρίου;

Ὁ μὲν Μόρος ὡς ἑξῆς μεταφράζει τοῦτο: Haec vicina sunt plebeio sermoni: sed quia rem bene significant, plebeia non sunt. Ὁ δὲ Βωχῆρος ὧδε: Ces expressions frisent, il est vrai, le langage populaire; mais comme elles sont très énergiques, elles ne paraissent pas triviales.

Καθ' ἡμᾶς ἄλλο τι, ὅλως διάφορον, διδάσκει ὁ συγγραφεύς.

Ὡς ἤδη ἐν τῇ ἀμέσως ἡγουμένῃ παρατηρήσει εἴδομεν, ὁ συγγραφεὺς παρατάξας τὸ τοῦ Θεοπόμπου ἀποσπασμάτιον, ἐπαινεῖ τὸ ῥ. ***ἀναγκοφαγῆσαι*** ὡς κοινὸν ἢ δημῶδες, ἅμα δὲ καὶ ὡς *σημαντικώ-*

τατα ἔχον διὰ τὸ ἀνάλογον. Ἐξ ὧν δ' αὐτόθι καὶ ἀλλαχοῦ διδάσκει, φαίνεται ἐγκρίνων τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν κοινῶν καὶ δημωδῶν ὀνομάτων. Ἐξακολουθῶν δὲ παρατάσσει δύο ἕτερα ἐκ τοῦ Ἡροδότου ἀποσπασμάτια, διότι καὶ ταῦτα, λέγει, ὡς τὸ τοῦ Θεοπόμπου, ὁμοίως πως ἔχουσι, τὸ μὲν (Στ' 75): *ὁ Κλεομένης μανεὶς τὰς ἑαυτοῦ σάρκας ξιφιδίῳ κατέτεμεν εἰς λεπτά, ἕως ὅλον καταχορδεύων ἑαυτὸν διέφθειρεν,* τὸ δὲ (Ζ' 181): *ὁ Πύθης ἕως τοῦδε ἐπὶ τῆς νεὼς ἐμάχετο, ἕως ἅπας κατεκρεουργήθη.* καὶ περὶ τούτων ἀκριδῶς ἐπιλέγει: *ταῦτα γὰρ ἐγγὺς παραξύει κτλ.* Ἐντεῦθεν, ἡμῖν τοὐλάχιστον, φανερὸν προσπίπτει, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοιάδε τινὰ νοεῖ καὶ λέγει πράγματι, ὅτι δῆλα δὴ τὰ ὀνόματα, ὧν ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις ὁ Ἡρόδοτος χρῆσιν ποιεῖται, εἰσὶ μὲν ἐπίσης ἁπλᾶ καὶ συνήθη καὶ διὰ τοῦτο σφόδρα πλησιάζουσι τῷ δημώδει λόγῳ, ὅμως δὲ κατὰ τὴν σημασίαν (=*τῷ σημαντικῷ*) οὐδὲν τὸ ἰδιάζον ἢ τὸ εἰδικῶς προσῆκον τῷ ἰδιώτῃ λόγῳ ἔχουσιν, οἷον τὸ διαληφθὲν *ἀναγκοφαγεῖν* ἢ τὸ Ἡροδότειον *κοπάσαι* καὶ τὰ τοιαῦτα, καίτοι κατά τε κατασκευὴν καὶ κατὰ χρῆσιν εἰσὶ κοινὰ καὶ δημώδη.

Κεφ. 32 § 1 ***Περὶ δὲ πλήθους καὶ * μεταφορῶν ὁ μὲν Κεκίλιος ἔοικε συγκατατίθεσθαι τοῖς δύο ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς ἐπὶ ταὐτοῦ νομοθετοῦσι τάττεσθαι***

Οὕτως ὁ Βαλένιος, δι' ἀστερίσκου ὑποδηλῶν ὅτι αὐτόθι ὑπάρχει τι κατ' αὐτὸν χάσμα, ὁ Βωχῆρος δ' ὁμοίως, ἀλλ' ἄνευ ὑπονοίας χάσματος, ὁ δὲ Βείσκιος διὰ μεταθέσεως τοῦ *καὶ* ἐν ἀρχῇ: *Καὶ περὶ πλήθους δὲ μεταφορῶν,* τὰ δ' ἄλλα τῷ Βωχήρῳ ὁμοίως.

Κατὰ δὲ τὰ Χ'/φα πάντα καὶ τὰς παλαιὰς ἐκδόσεις: *Περὶ δὲ πλήθους καὶ μεταφορῶν,* πλὴν τῆς τοῦ Ῥοδορτέλλου, ἐκβαλόντος τὸν *καί,* ὃν ἐπίσης καὶ ὁ Πόρτος παρέλιπεν ἐν ταῖς Σημειώσεσιν. Ἐπειδὴ δ' ὅμως τὸ χωρίον καὶ ἄλλοις πεπηρωμένον ἔδοξεν, ὁ μὲν Φάβρος ἀνέγνω π. δ. *πλήθους* ⟨*τῶν*⟩ *μεταφορῶν,* ὁ Τόλλιος συνεπλήρωσε: π. δ. *πλήθους* ⟨τρόπων⟩ *καὶ μεταφορῶν* ἤκασε *δ' ὁ αὐτός : καὶ* ⟨*τάλμης*⟩ *μεταφορῶν,* ὃ καὶ ὁ Καΰζερος ἐνέκρινεν, ὁ Βείσκιος δὲ τέλος, ὡς εἴδομεν, τὸν *καὶ* ἐν ἀρχῇ μεταθείς, ἐξέδωκε: *Καὶ π. πλ. δὲ μεταφορῶν.*

Ἡμεῖς συμφωνοῦντες τῷ Βαλενίῳ, ὅτι ὄντως χάσμα ὑπάρχει,

ἀναγινώσκομεν καὶ συμπληροῦμεν ὧδε: ***Περὶ δὲ πλήθους καὶ ⟨τρόπων⟩ μεταφορῶν*** κτέ.

Ὁ συγγραφεὺς τῷ ὄντι τῇ λ. ***τρόποι*** καὶ ***τροπικὰ*** συνωνύμως χρῆται (§ 2), μικρὸν δὲ κατωτέρω, § 5, ὁμιλεῖ περὶ ***συνεχῶν καὶ ἐπαλλήλων τρόπων ἐν ταῖς τοπηγορίαις καὶ διαγραφαῖς***, ὅπερ ταὐτὸν ὡς εἰ ἔλεγε: ***περὶ συνεχῶν καὶ ἐπαλλήλων τρόπων τῶν τοπηγοριῶν καὶ διαγραφῶν***. Ἔτι δὲ κατωτέρω, § 7, ὁμιλεῖ αὖθις περὶ χρήσεως ***τρόπων***, προδήλως, ὡς ἐκ τῶν συμφραζομένων δείκνυται, νοῶν ***τρόπους μεταφορῶν***. Τὰ πολλὰ δὲ χωρία, ἃ ἐκ τοῦ Πλάτ. Τιμ. καὶ τῶν Νομ. καὶ τῶν Ξενοφ. Ἀπομνημ. ἑξῆς ὁ συγγραφεὺς παρατίθησιν ἐν τούτῳ τῷ περὶ Μεταφορῶν κεφαλαίῳ, δικαιολογοῦσι νομίζομεν τὴν ἡμετέραν εἰκασίαν, διότι κατ' ἀλήθειαν περὶ *πολυπληθείας* τρόπων μεταφορῶν πρόκειται.

Κεφ. *32 § 6.* ***Ἀπόχρη δὲ τὰ δεδηλωμένα, ὡς μεγάλαι τε φύσιν εἰσὶν αἱ τροπικαί, καὶ ὡς ὑψηλοποιὸν αἱ μεταφοραί, καὶ ὅτι οἱ παθητικοὶ καὶ φραστικοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον αὐταῖς χαίρουσι τόποι.***

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ἀκολούθως τοῖς Χ'/φοις πᾶσι καὶ τῷ Ῥοβορτέλλῳ, τὴν αὐτὴν ὁμοιότατα παρέχουσι γραφήν. Ὁ Βωχῆρος δὲ ἀντὶ μὲν ***τροπικαὶ*** ἀναγινώσκει: ***τροπαί***, τὰ δὲ μεταξὺ τῶν λλ. ***δεδηλωμένα*** καὶ ***ὡς ὑψηλοποιὸν*** παρέμβλητα νομίζων, περικλείει ἐντὸς ἀγκυλῶν. Ὁ Βείσκιος δὲ ἀντὶ μέν: *μεγάλαι τε* ***φύσιν*** ἀναγινώσκει: ***μεγ. τὴν φύσιν***, ἀντὶ δέ: ***τροπικαὶ*** γράφει ὡσαύτως: ***τροπαί***, τὰ δ' ἄλλα ὁμοίως τῷ Βαλενίῳ.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ χωρίον καὶ ἄλλως ὑπ' ἄλλων ὑπελήφθη νοσεῖν, ὁ μὲν Πήρσιος ᾔκασεν: ***Ἀπόχρη δὲ τάδε δηλούμενα***, ὁ Ῥουγκένιος :*Ἀπόχρη δὲ τάδε.* ***Δῆλον μὲν ὡς μεγάλαι***, ὁ δὲ Τούπιος: *Ἀπόχρη δὲ* ***τάδε δηλοῦν μὲν ὡς***. Ἤκασε δὲ καὶ ὁ Βείσκιος ἐν ταῖς Σημειώσ. σ. 395: ***Ἀπόχρη δὲ τάδε. Δῆλον μὲν ἄρα, ὅπως μεγ. τὴν φύσιν εἰσὶν αἱ τροπαί, καὶ ὡς ὑψηλοποιαί, καὶ ὅτι οἱ παθ.*** κτέ. Παρατηρητέον δ' ὅτι πρῶτος ὁ Μανούτιος ἐτάραξε τὴν παραδεδομένην γραφήν, ἐκδοὺς ***τροπαὶ*** ἀντὶ τοῦ τῶν Χ'/φων: ***τροπικαί***, ὅτι δ' ὁ αὐτός, οὐδὲν δέον, ἐπίσης μετὰ τό: *δεδηλωμένα* προσέθηκε τὰς λλ: *ὥστε δεῖξαι.*

Καθ' ἡμᾶς τὸ χωρίον καθ' ἓν ἢ δύο μόνον γράμματα χωλαίνει, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ πάντα ἔχει σαφῶς καὶ ἀμέμπτως. Ὅθεν

ἀδιστάκτως ἀναγινώσκομεν: *Ἀπόχρη δὲ τὰ δεδηλωμένα, ὡς μεγάλαι τε φύσ[εις] εἰσὶν αἱ* **τροπικαὶ** κτέ. Ὀνομάζει δὲ ὁ συγγραφεὺς *μεγάλας τροπικὰς φύσεις*, **κατ'** ἐξοχὴν ἐνταῦθα, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ξενοφῶντα, ὧν πάμπολλα χωρία, πλήρη μεταφορῶν, τοῦ μὲν ἐκ τοῦ Τιμαίου (σ. 69 D, 74 A, 69 D, 65 C, 72 C, 74 B, 74 D, 80 E, 77 C, 78 E, 85 E) καὶ τῶν Νόμων (Στ' 773 C) τοῦ δὲ ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων (Α' 4, 5) κατὰ συνέχειαν συνυφαίνει καὶ παρατάσσει δι' ὅλου τοῦ Κεφαλαίου τούτου (32 § 5—6) περὶ μεταφορῶν, καὶ περὶ τῶν οὑτωσὶ καταλεχθέντων μαρτυρίων εὐθὺς ..μα ἐπάγει: *Ἀπόχρη δὲ τὰ δεδηλωμένα ὡς* κτέ.

Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἡμέτερος τεχνοκρίτης, ὥσπερ ἐνταῦθα λέγει *φύσεις τροπικαί*, οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ πολλάκις συνάπτων τὸ φύσεις πρὸς ἄλλα ἐπίθετα· οἷον ἐν Κεφ. 33 § 2 *ἐγὼ δ' οἶδα μὲν ὡς αἱ ὑπερμεγέθεις φύσεις ἥκιστα καθαραὶ* καί: *τὰς μὲν ταπεινὰς καὶ μέσας φύσεις. . .ἀναμαρτήτους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ* **καὶ** *ἀσφαλεστέρας διαμένειν*. Ἐπίσης δε καὶ μάλιστα ἐν Κεφ. 44 § 1: *Θαῦμά μ' ἔχει . . πῶς ποτε . . πιθαναὶ μεν ἐπ' ἄκρον* **καὶ** *πολιτικαί, δριμεῖαί τε καὶ ἐντρεχεῖς καὶ μάλιστα πρὸς* **ἡδονὰς** *λόγων εὔφοροι, ὑψηλαὶ δὲ λίαν καὶ ὑπερμεγέθεις, πλὴν εἰ μή τι* **σπάνιον** *οὐκέτι γεννῶνται φύσεις*. Καὶ κατωτέρω § 6: *ὅρα δὲ* **μή** *ποτε οὐχ ἡ τῆς οἰκουμένης εἰρήνη διαφθείρει τὰς μεγάλας φύσεις*. Πρβλ. ἔτι § 11.

Ὡσαύτως παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὸν Ερμογ. π. εὑρέσ. (παρὰ Βεισκίῳ σ. 395 Σημ. εἰς Κεφ. 32 § 6) ἡ λ. **τροπὴ—τροπαὶ** παρὰ τοῖς γραμματικοῖς ἐνίοτε ἀντὶ τοῦ *μεταφορὰ* μεταλαμβάνεται. Περὶ δὲ τοῦ *τρόπου* Πρβλ. Κεφ. 32 § 5 καὶ 7.

Κεφ. 32 § 8. *Τοῖς τοιούτοις ἐλαττώμασιν* **ἐπιχειρῶν** *ὅμως αὐτὸ καὶ ὁ Κεκίλιος ἐν τοῖς ὑπὲρ Λυσίου συγγράμμασιν* **ἀπεθάρρησεν** *τῷ παντὶ Λυσίαν* **ἀμείνω** *Πλάτωνος ἀποφήνασθαι, δυσὶ πάθεσι χρησάμενος ἀκρίτοις· φιλῶν γὰρ τὸν Λυσίαν ὡς οὐδ' αὐτὸς αὑτόν, ὅμως μᾶλλον μισεῖ τῷ παντὶ Πλάτωνα ἢ Λυσίαν φιλεῖ· πλὴν οὗτος μὲν ὑπὸ φιλονεικίας οὐδὲ τὰ θέματα ὁμολογούμενα*, **καθάπερ** *ᾠήθη*.

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ἀκολούθως τοῖς Χ/φοις πᾶσι πλὴν μόνον τοῦ Βατικ. 2, παραλείποντος μὲν τὸ ἄρθρ. ὁ πρὸ τοῦ: *Καικίλιος*, ἀντὶ δέ: *πλὴν οὗτος* παρέχοντος: *πλὴν οὕτως* καὶ τοῦ Βατικ. ὁ ἀντί: *θέματα* παρέχοντος: *θαύματα*, ἣν γραφὴν ὅ τε Ῥοβορτέλλος

καὶ ὁ Μανούτιος προτιμήσαντες παρέλαβον ἐν τῷ κειμένῳ. Ὁ δὲ Βωχῆρος τὸ μὲν ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ **ὅμως** περικλείει ἐντὸς ἀγκυλῶν, τὸ δ' ἑπόμενον: *αὐτὸ* μεταγράφει: ***αὐτόθεν***, ἀκολούθως τῷ Μανουτίῳ καὶ τῷ Τουπίῳ, περιγράφει δὲ καὶ τὸ δεύτερον: *τῷ παντί*, ἅτε δή, λέγει, περιττὸν ὄν. Ὁ Βείσκιος δὲ κατὰ πάντα μὲν ὁμοίως τῷ Βαλενίῳ, πλὴν ὅτι παραλείπει τὸν *καὶ* πρὸ τῶν: *ὁ Καικίλιος*.

Ὅτι τὸ χωρίον νοσεῖ, φανερόν· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἄλλοι ἄλλως τὰ νοσοῦντα ἐπεχείρησαν νὰ ἰάσωνται. Οὕτως ἀντὶ τῶν: *ἐπιχειρῶν ὅμως αὐτὸ* (1) κἑ. ὁ μὲν Μόρος ἤκασεν: *ἐπιχ. ὠμῶς* καὶ μετέφρασε duriter, ὁ Ῥουγκένιος: *ἐπιχ. ὠμότατα ὁ Καικίλ.*, ὁ Μανούτιος δὲ καὶ ὁ Τούπιος: *ἐπιχ. ὅμως αὐτόθεν ὁ Καικίλιος*, ὁ Ῥείσκιος: *ἐπιχ. ὁ μισοπλάτων Καικίλιος*, ὁ δὲ Καΰζερος: *ἐπιχ. ὀλίγοις αὐτίκα*. Ἤκασε δὲ καὶ ὁ Βείσκιος ἐν ταῖς Σημειώσ. σ. 398: *ἐπιχ. ὁμοίως καὶ αὐτὸς ὁ Καικίλιος*, τούτῳ δέ πως συμφωνῶν καὶ ὁ κριτικώτατος ἐκεῖνος Βλάσσιος ἀνέγνω: *ἐπιχ. ὁμοίως αὐτοῦ καὶ ὁ Καικίλιος*. Ἵνα δὲ μηδὲν παραλίπωμεν, προστίθεμεν ὅτι καὶ ὁ Βωχῆρος ἀντί: *ἐπιχειρῶν* ἤκασεν ἐν ταῖς Σημειώσ. *ἐπιχαίρων αὐτόθεν ὁ Καικίλιος*.

Ἡμεῖς τῷ ἀοιδίμῳ Βλασσίῳ μάλιστα πειθόμενοι, ἄλλως τε καὶ γινώσκοντες ἐξ ὧν ἄλλοι τε διδάσκουσι καὶ ὁ Κόβητος (Var. Lect. σ. 429, 443, 454) ὅτι τὰ *ὅμως* καὶ *ὁμοίως* πολλάκις πρὸς ἄλληλα ἐν τοῖς Χ'/φοις ἐναλλάσσονται, προσέτι δ' εἰκάζοντες ὅτι μετὰ τά: *πλὴν οὗτος* εἴτε διὰ τὴν ἄκραν ὁμοιότητα, εἴτε καὶ προϊὸν διττογραφίας ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως νομισθέν, ἐξέπεσεν ἢ ἐπίτηδες ἐξεβλήθη ὑπάρχον τὸ ἐπίρρημα *οὕτως*, ὧδε τὸ ὅλον χωρίον ἀναγινώσκομεν:

Τοῖς τοιούτοις ἐλαττώμασιν ἐπιχειρῶν ὁμ⟨οί⟩ως αὐτο⟨ῖς⟩ καὶ ὁ Καικίλιος ἐν τοῖς ὑπὲρ Λυσίου συγγράμμασιν—φιλεῖ. Πλὴν οὗτος μὲν ⟨οὕτως⟩ ὑπὸ φιλονικίας οὐδὲ τὰ θέματα ὁμολογούμενα, καθάπερ ᾠήθη.

Ὁ δὲ νοῦς τούτων καθ' ἡμᾶς ὁ ἑξῆς: *τοῖς τοιούτοις ἐλαττώμα-*

(1) Ἄλλοτε ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. ΙΗ' (1906) σ. 110 σημ. 2 ἐν τέλ., κατὰ παρέκβασιν παραπέμποντες εἰς τὸν συγγραφέα, ἀντὶ τῶν: *ὅμως αὐτὸ* προχείρως ἠκάσαμεν: *ὡσαύτως*. Προτιμῶμεν πάντως τὴν νῦν ὑφ' ἡμῶν προτεινομένην διόρθωσιν.

σιν (διὰ τὸ ἐνίοτε ἄμετρον δῆλον ὅτι περὶ τὴν χρῆσιν τῶν τρόπων ἢ μεταφορῶν) *ἐπιχειρῶν ὁμ⟨οί⟩ως αὐτο⟨ῖς⟩* (τοῖς τὸν Πλάτωνα δῆλα δὴ διασύρουσιν, ὡς πολλάκις ὑπὸ βακχείας τινὸς τῶν λόγων εἰς ἀκράτους καὶ ἀπηνεῖς μεταφορὰς κλ. ἐκφερόμενον) *καὶ ὁ Καικίλιος ἐν τοῖς ὑπὲρ Λυσίου συγγράμμασιν, ἀπεθάρρησεν τῷ παντὶ Λυσίαν ἀμείνω Πλάτωνος ἀποφήνασθαι, δυσὶ πάθεσι χρησάμενος ἀκρίτοις* (δύο δῆλον ὅτι παθῶν, ἀλλήλοις συγκεχυμένων, χρῆσιν ποιησάμενος, τῆς τε πρὸς τὸν Λυσίαν ἀμέτρου ἀγάπης καὶ τοῦ ἔτι μείζονος μίσους αὐτοῦ κατὰ τοῦ Πλάτωνος:) *φιλῶν γὰρ τὸν Λυσίαν ὡς οὐδ' αὐτὸς αὐτόν, ὅμως μᾶλλον μισεῖ τῷ παντὶ Πλάτωνα ἢ Λυσίαν φιλεῖ. Πλὴν οὗτος μὲν ⟨οὕτως⟩* (ὡς εἴρηται δῆλα δὴ) *ὑπὸ φιλονικίας* (ἵνα πάντως, δικαίως κἀδίκως, ἀποδείξῃ ὀρθὴν τὴν ἑαυτοῦ γνώμην) *οὐδὲ τὰ θέματα* (ἐφ' ἃ τὴν ἑαυτοῦ κρίσιν στηρίζει) *ὁμολογούμενα* (κοινῇ δῆλα δὴ ὡς ἀληθῆ ἢ ἀναντίλεκτα νομιζόμενα), *καθάπερ ᾠήθη·* διότι οὔτε ὁ ῥήτωρ ἐν πᾶσιν ἀναμάρτητος καὶ καθαρός, οὔτε ὁ Πλάτων πολλαχῇ διημαρτημένος, ὡς ἰσχυρίζεται.

Κεφ. 33 § 2 *Μήποτε δὲ τοῦτο καὶ ἀναγκαῖον ᾖ, τὸ τὰς μὲν ταπεινὰς καὶ μέσας φύσεις διὰ τὸ μηδαμῇ παρακινδυνεύειν μηδὲ ἐφίεσθαι τῶν ἄκρων ἀναμαρτήτους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἀσφαλεστέρας διαμένειν, τὰ δὲ μεγάλα ἐπισφαλῆ δι' αὐτὸ γίνεσθαι τὸ μέγεθος.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὅ τε Βωχῆρος καὶ ὁ Βείσκιος. Τῶν δὲ Χ'/φων, ὁ μὲν Παρισ. κῶδ. καὶ ὁ Βατικ. 3 ἀντί: *τὰ δὲ μεγάλα* φέρουσι: *τὸ δὲ μεγάλα*, ἐκ δὲ τοῦ Λαυρεντ. λείπει ὁλόκληρος στίχος ἀπὸ τῶν: *καὶ ἀσφαλεστέρας - γίνεσθαι.*

Καὶ δὲν ἀγνοοῦμεν μὲν ὅτι ὁ φιλοπλάτων συγγραφεὺς καὶ ἀλλαχοῦ, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἢ παραπλησίας ἐννοίας, χρῆται τῷ οὐδετέρῳ κατὰ πληθ. ἀριθμ: *μεγάλα*, οἷον Κεφ: 40 § 1, 44 § 2 καὶ 9, ὅτι δὲ καὶ παρὰ Πλάτωνι ἐν τῇ Πολιτείᾳ 497 D ὁμοιότατα σχεδὸν ἀναγινώσκεται: *τὰ γὰρ δὴ μεγάλα πάντα ἐπισφαλῆ, καὶ τὸ λεγόμενον τὰ καλὰ τῷ ὄντι χαλεπά,* ἀλλ' ὅμως πολὺ πιθανώτερον ἡμῖν φαίνεται ὅτι ἐνταῦθα, τῇ αὐτῇ συντάξει στοιχῶν, ὁμαλώτερον εἶπε: *τὰς μὲν ταπεινὰς καὶ μέσας φύσεις . . ἀσφαλεστέρας διαμένειν, τὰ⟨ς⟩ δὲ μεγάλα⟨ς⟩ ἐπισφαλεῖ⟨ς⟩ δι' αὐτὸ γίνεσθαι τὸ μέγεθος.* Οὕτω λέγει καὶ ἐν Κεφ. 44 § 6: *ὅρα δὲ μή ποτε οὐχ ἡ τῆς οἰκουμένης εἰρήνη διαφθείρει τὰς μεγάλας φύσεις.* Ὡσαύτως ἐν Κεφ. 32 § 6:

ὡς μεγάλαι τε φύσ[εις] εἰσὶν αἱ τροπικαί, κατά γε τὴν ἡμετέραν ἀνάγνωσιν, ἧς τὴν δικαιολογίαν βλ. ἀνωτέρω ὑπὸ τὸ Κεφ. 32 § 6.

Ἐπίσης δὲ νομίζομεν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς οἱονεὶ διερωτώμενος λέγει, ἃ διὰ τοῦ *μήποτε* ἀρχόμενος διδάσκει, προσῆκον εἶνε ἵνα εἰς τὸ τέλος τοῦ χωρίου προσθῶμεν τὸ σημεῖον τῆς ἐρωτήσεως.

Κεφ. 33 § 4. Παρατεθειμένος δ' οὐκ ὀλίγα καὶ αὐτὸς ἁμαρτήματα καὶ Ὁμήρου καὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι μέγιστοι,. . .ὅμως δὲ οὐχ ἁμαρτήματα μᾶλλον αὐτὰ ἑκούσια καλῶν ἢ παροράματα. . .ὑπὸ μεγαλοφυΐας ἀνεπιστάτως παρενηνεγμένα, οὐδὲν ἧττον οἶμαι τὰς μείζονας ἀρετάς, εἰ καὶ μὴ ἐν πᾶσι διομαλίζοιεν, τὴν τοῦ πρωτείου ψῆφον μᾶλλον ἀεὶ φέρεσθαι, κἂν εἰ μὴ δι' ἑνὸς ἑτέρου, τῆς μεγαλοφροσύνης αὐτῆς ἕνεκα.

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δ' αὐτῷ καὶ ὁ Βωχῆρος. Ὁ δὲ Βείσκιος τὰ μὲν ἄλλα πάντα ὁμοίως, ἀντὶ δέ: *ἀρετὰς* γράφει: *αἰτίας*, ἀκολούθως τοῖς Χ'/φοις πᾶσι καὶ τοῖς πρώτοις ἐκδόταις Ροβερτέλλῳ καὶ Μανουτίῳ

Τὴν κατ' εἰκασίαν γραφήν: *ἀρετὰς* πρῶτος εἰσήγαγεν ὁ Πέτρας (Gabr. de Petra, ἔκδ. 1612), ταύτην δ' ἠσπάσατο καὶ ὁ Φάβρος, μετὰ δ' αὐτὸν καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἐκδόται παρέλαβον, πλὴν τοῦ Πηρσίου, ὃς ὅμως, κατὰ τὸν Βείσκιον, ἐπίσης ἐνέκρινεν αὐτήν. Ἐπεδοκίμασε δὲ καὶ ὁ πολὺς Βάστιος. Τοὐναντίον ὁ Βείσκιος, τῷ υἱῷ αὐτοῦ μάλιστα πειθόμενος, ἐνέμεινε τῇ παραδεδομένῃ γραφῇ, ἣν καὶ ὁ Ῥοθστείνιος ὑπερήσπισεν.

Ἡμεῖς μόνην τὴν τῶν Χ'/φων γραφὴν ὀρθὴν καὶ γνησίαν ἀνενδοιάστως νομίζομεν, διότι αὕτη καὶ μόνη εὐαρμοστεῖ τῇ καθόλου ἐννοίᾳ τοῦ συγγραφέως. Τῷ ὄντι οὐδεὶς συγγραφεὺς τὰς *ἀρετὰς* καὶ δὴ μάλιστα τὰς *μείζονας*, διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτημάτων ἢ παροραμάτων διομαλίζει, ἢ μᾶλλον ὁμαλίζει, ἀλλὰ τοὐναντίον, τὰς ἐπὶ ἁμαρτήμασιν ἢ παροράμασι *μείζονας αἰτίας, εἰ καὶ μὴ ἐν πᾶσι*, ὁμαλίζει καὶ συγκαλύπτει ἢ ἐξωνεῖται διὰ τῶν ἄλλων μεγάλων κατορθωμάτων αὐτοῦ, ὥστε *τὴν τοῦ πρωτείου ψῆφον μᾶλλον ἀεὶ φέρεσθαι.*

Τὴν αὐτὴν γνώμην περὶ τῶν *τῆς ἐν ἅπασιν ἀκριβείας ὑπερφρονησάντων* μεγάλων συγγραφέων (Κεφ. 35 § 2) ἐκφράζει ὁ ἡμέτερος τεχνοκρίτης καὶ κατωτέρω, χρώμενος τῷ ρ. *ἐξωνεῖσθαι*

Κεφ. 36 § 2: *Τί χρὴ πρὸς τούτοις ἔτι λέγειν, ὡς ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν ἕκαστος ἅπαντα τὰ σφάλματα ἑνὶ ἐξωνεῖται πολλάκις ὕψει καὶ κατορθώματι* κτέ.

Ἔχομεν δ' ὅμως καί τινα ὑποψίαν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὐχὶ *διομαλίζοιεν* ἔγραψεν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἁπλοῦν: *ὁμαλίζοιεν*, τῆς προθέσεως προστεθείσης ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ἐκ συγχύσεως τοῦ τελευταίου γράμματος τῆς ἀμέσως ἡγουμένης λέξεως, ὅτι δῆλον ὅτι οὗτος ἀντί: *πᾶσιΝ ὁμαλίζοιεν* ἀνέγνω: *πᾶσι ΔΙομαλίζοιεν*, κατ' οὐκ ἀσυνήθη ἐν τοῖς ἀντιγράφοις σύγχυσιν τοῦ Ν πρὸς τὸ ΔΙ καὶ τὸ ΑΙ.

Ἵνα δὲ καὶ κατ' ἀντίθεσιν καταδειχθῇ πῶς οἱ τὴν κατ' εἰκασίαν γραφήν: *ἀρετὰς προελόμενοι* ἐνόησαν μὲν τὸ χωρίον, πῶς δὲ καὶ τὸ ρ. *διομαλίζοιεν* ἡρμήνευσαν, παρατίθεμεν τὰς μεταφράσεις τοῦ τε Μόρου καὶ τοῦ Βωχήρου. Καὶ λοιπὸν ὁ μὲν ὧδε μετέφρασε: nihiloque minus arbitror, maiores virtutes, si vel maxime non aequabiliter ubique distributae sint, tamen principem locum merere etc., ὁ δὲ Βωχῆρος οὐδὲν βέλτιον ὧδε: Je n' en persiste pas moins à croire que les beautés supérieures, bien qu' elles ne soient pas répandues dans tout le cours d' un ouvrage, méritent nos suffrages pour la première place etc.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ πρὸς τέλος: *κἂν εἰ μὴ δι' ἑνὸς ἑτέρου* εὐλόγως ὕποπτα ἐνομίσθησαν, ὁ μὲν Μόρος ᾔκασε: *κἂν εἰ μὴ δι' ἑτέρου τινός*, ὁ Σπεγγέλιος δέ: *κἂν εἰ μηδενὸς ἑτέρου*, τούτῳ δὲ καὶ ὁ Ἰάνιος συνεφώνησεν.

Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι περὶ ἁπλοῦ μόνον καὶ σφόδρα συνήθους ὀρθογραφικοῦ σφάλματος πρόκειται, ὅτι δ' ἄρα ἀναγνωστέον: *κἂν εἰ μὴ δὴ ἑνὸς ἑτέρου, τῆς μεγαλοφροσύνης αὐτῆς ἕνεκα*. Ἡ ἐπιτατικὴ δ' ἐνταῦθα τοῦ *δὴ* δύναμις καὶ ἡ ἀναφορὰ αὐτοῦ πρὸς τὴν τελευταίαν πρότασιν, ἀμφότερα σαφῆ τε καὶ εὔδηλα.

Κεφ. *34 § 1 Εἰ δ' ἀριθμῷ, μὴ τῷ μεγέθει κρίνοιτο τὰ κατορθώματα, οὕτως ἂν καὶ Ὑπερίδης τῷ παντὶ προέχοι Δημοσθένους.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος, πλὴν ὅτι οὗτοι ἀντί: *μεγέθει* γράφουσιν ἀμφότεροι: *ἀληθεῖ*, ἀκολούθως τοῖς Χ΄/φοις.

Τὴν κατ' εἰκασίαν γραφήν: *μεγέθει* πρῶτος εἰσήγαγεν ὁ Πήρ-

σιος, ἐνέκριναν δ' αὐτὴν ὅ τε Μόρος καὶ ὁ Κουρριέρος. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀοίδιμος Βλάσσιος φαίνεται ἐπιδοκιμάσας αὐτήν, διότι παρέλαβεν ἐν τῇ γ' ἐκδόσει (1894) τοῦ Ὑπερείδου (σ. XLVII ἐπ.) ἔνθα καταχωρίζει ὁλόκληρον τὸ Κεφ· 34 περιέχον τὴν περὶ τοῦ ῥήτορος τούτου θαυμασίαν κρίσιν τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως 1).

Τοὐναντίον, ὁ Ροθστείνιος ὑπερήσπισε τὸ τῶν Χ'/φων: *ἀληθεῖ*. Ἤκασε δὲ καὶ ὁ σοφὸς βρεττανὸς Σάνδυς, ἐν ὑποσημειώσει τῆς Hist. of Class. Scholarship σ. 285: *εἰ δ' ἄρα μὴ τῷ μεγέθει ἀλλὰ τῷ πλήθει*, παρατηρῶν ὅτι ἐν μὲν Κεφ. 33 § 1 τὸ *πλείους* ἀντιτίθεται τῷ *μείζους*, ἐν δὲ Κεφ. 35 § 1 τὸ *μεγέθει τῷ πλήθει*.

Ἡμεῖς πασῶν τῶν διορθώσεων τούτων προτιμῶμεν τὴν τοῦ Σάνδυος, ὅμως δὲ νομίζομεν ὅτι καὶ ἄλλως, πιθανώτερον ἴσως, πάντως δ' ἐγγύτερον πρὸς τὴν παραδεδομένην γραφήν:

ΕΙΔΑΡΙΘΜΩΙΜΗΤΩΙΑΛΗΘΕΙ

ΕΙΔΑΡ Α ΜΟΝΩΙΤΩΙΠΛΗΘΕΙ

δυνάμεθα ν' ἀναγνῶμεν: ***εἰ δ' ἄρα μόνῳ τῷ πλήθει*** *κρίνοιτο τὰ κατορθώματα, οὕτως ἂν καὶ Ὑπερείδης τῷ παντὶ προέχοι Δημοσθένους*. Ὡς βλέπει ἕκαστος ὁ νοῦς τοῦ χωρίου οὐδαμῶς μεταβάλλεται, τοὐναντίον μάλιστα, ἀναπτύσσεται φυσικώτατα δι' ὧν ὁ συγγραφεὺς μικρὸν κατωτέρω (34 § 4) μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν πολλῶν Ὑπερειδείων ἀρετῶν, ἐπάγει: *ἀλλ' ἐπειδήπερ, οἶμαι, τὰ μὲν θατέρου καλά, καὶ εἰ* ***πολλά,*** *ὅμως ἀμεγέθη . . ὁ δὲ* (Δημοσθ.) κτέ.

Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῇ λ. *ἀριθμὸς* χρῆται δίς, τὸ μὲν ἐν Κεφ. 23 § 2 πληθυντικῶς, τὸ δ' ἐν Κεφ. 24 § 1 ἑνικῶς, ἀλλ' ὅμως ἀεὶ ἐπὶ τῆς γνωστῆς παρὰ τοῖς γραμματικοῖς εἰδικῆς σημασίας.

Κεφ. *35 § 2.* ***Τί ποτ' οὖν εἶδον οἱ ἰσόθεοι ἐκεῖνοι καὶ τῶν με-***

(1) Ἐπειδὴ δὲ ὁ κριτικώτατος ἀνὴρ καί τινας διορθώσεις εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐπήνεγκεν, ἀναγκαῖον νομίζομεν ἵνα καὶ ταύτας μνημονεύσωμεν ὧδε. Οὕτω περιγράφει τὴν λ: ***ἡδὺ*** μετὰ τὸ *γλυκύτητος*, γράφει δέ: ***διεξοδεῦσαί τι*** ἀντί: ***διεξοδεῦσαι ἔτι***, ὡσαύτως: ***ἔνθα μέντοι*** (ὡς ἄλλως ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωγῆρος) ἀντί: ***ἔνθα μέν***, καὶ κατωτέρω: ***ἀμεγέθη καὶ οἷα νήφοντος ἀργά***, ἀντί: ***ἀμεγέθη καὶ καρδίᾳ νήφ. ἀργά***, ἔτι: ***ὑψηγορίαν, τόνον*** ἀντί: ***ὑψηγορίας τόνον***, ἀντὶ δέ: ***ἔνθα δὴ κύριον*** (ἢ κατὰ Βείσκιον καὶ Βωγῆρον: ***ἔνθεν δ' ὃ κύριον***) γράφει: ***ἔνθα δὴ καίριον***. Τέλος προσημειοῦται διὰ σταυροῦ (†) τὰς λλ: ***εὐγένεια*** καὶ ***ἔνθεν ἑλών***, στίζει δὲ καὶ μικρὸν διαφόρως.

γίστων ἐπορεξάμενοι τῆς συγγραφῆς, τῆς δ' ἐν ἅπασιν ἀκριβείας ὑπερφρονήσαντες; πρὸς πολλοῖς ἄλλοις ἐκεῖνο, ὅτι ἡ φύσις οὐ ταπεινὸν ἡμᾶς ζῷον κτέ.

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται, πλὴν τοῦ Βωχήρου, τὸ *ἡμᾶς* ἀγκύλαις περικλείοντος, ὁμοιότατα δὲ καὶ τὰ Χ'/φα πάντα, πλὴν τοῦ Φλωρεντ. Κωδ. φέροντος ἐπὶ τοῦ μετωπίου: *ἐπορεξάμενοι συγγραφεῖς*, ἣν γραφὴν πάντως προτιμητέαν νομίζομεν, διότι καὶ ὀρθοτέρα εἶνε, εἰ μὴ μόνη ὀρθή, καὶ σύμφωνος καθόλου πρὸς τὴν παρὰ τῷ συγγραφεῖ συνήθη χρῆσιν τῆς λ. συγγραφεύς.

Τῷ ὄντι, πλὴν ὅτι ἡ λ. *συγγραφή*, συνηθεστάτη παρὰ τοῖς ῥήτορσι μάλιστα οὖσα, ἄλλο κυρίως σημαίνει, ὃ ἀδύνατον ἦν νὰ ἠγνόει ὁ τοὺς ἐνδόξους ἑρμηνεύων καὶ περὶ τὴν ἑλλ. γλῶσσαν ἐντριβέστατος τεχνοκρίτης, οὗτος οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῇ λέξει χρῆται οὔτ' ἐν ταύτῃ, ἀλλ' οὔτ' ἐν ἄλλῃ σημασίᾳ. Ἔπειτα τῆς λ. *συγγραφεὺς* ποιεῖται πολλάκις χρῆσιν, ὁτὲ μὲν ἀδιακρίτως, ὥσπερ ἐνταῦθα, ἐπί τε ποιητῶν καὶ λογογράφων (Κεφ. 22 § 1: *παρὰ τοῖς ἀρίστοις συγγραφεῦσι*, ἔτι 33 § 1: *λάβωμεν καθαρόν τινα συγγραφέα καὶ ἀνέγκλητον)*, ὁτὲ δὲ ἐν διακρίσει πρὸς τοὺς ῥήτορας. (Κεφ. 30 § 1: *ὡς παρὰ πᾶσι τοῖς ῥήτορσι καὶ συγγραφεῦσι*), ἄλλοτε ἐν ἀντιθέσει μεταξὺ λογογράφων καὶ ποιητῶν (Κεφ. 13 § 2: *ἡ . . . τῶν μεγάλων συγγραφέων καὶ ποιητῶν μίμησις*. Ἔτι 40 § 2: *πολλοὶ καὶ συγγραφέων καὶ ποιητῶν)* καὶ ἄλλοτε τέλος ὅλως ἁπλῶς (Κεφ. 27 § 1: *ὁ συγγραφεὺς*=ὁ Ὅμηρος).

Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι καί τι ἕτερον σφάλμα ὑποικουρεῖ ἐν τῷ ῥ. *εἶδον*, ὅτι δῆλον ὅτι οὐ τοῦτο ἡ γνησία τοῦ συγγραφέως χεὶρ ἔγραφεν, ἀλλὰ *συνεῖδον*. Φαίνεται δ' ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς εἰς τοῦτο τὸ σφάλμα ὑπέπεσεν, ὑπολαβὼν ἴσως τὴν CYN πρόθεσιν, ἀμελῶς πως γεγραμμένην, ὡς πλημμελῆ ἐπανάληψιν τοῦ ἀμέσως ἡγουμένου ΟΥΝ, ὅτι δὲ διὰ τοῦτο παρέλιπεν αὐτήν: ΟΥΝCΥΝΕΙΔΟΝ – ΟΥΝΕΙΔΟΝ.

Προαγόμεθα δὲ εἰς τὴν τελευταίαν διόρθωσιν ταύτην, διότι ἐνταῦθα οὐ τὸ ἁπλοῦν *ὁρᾶν*, ἀλλὰ πολὺ πλέον, ὡς ἐναργῶς ἐκ τῶν συμφραζομένων δείκνυται, ἁρμόζει τὸ *συνορᾶν*. Τῷ ὄντι περὶ πολλῶν ὁμοῦ καὶ διαφόρων ἐνταῦθα πρόκειται, περὶ παντὸς δῆλον ὅτι τοῦ βίου καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἁπάντων τούτων

μόνον διὰ τῶν τῆς ψυχῆς ὀμμάτων συνορωμένων· *ὅτι* (§ 2. 3) *ἡ φύσις . . . εὐθὺς ἄμαχον ἔρωτα ἐνέφυσεν ἡμῶν ταῖς ψυχαῖς παντὸς ἀεὶ τοῦ μεγάλου καὶ ὡς πρὸς ἡμᾶς δαιμονιωτέρου διόπερ τῇ θεωρίᾳ καὶ διανοίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιβολῆς οὐδ' ὁ σύμπας κόσμος ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ τοὺς τοῦ περιέχοντος πολλάκις ὅρους ἐκβαίνουσιν αἱ ἐπίνοιαι κτέ.* Ταῦτα δ' οὐχ ἁπλῶς πρὸς ἐπίρρωσιν ὧν λέγομεν παρεθέμεθα, ἀλλὰ διότι κατακηληθέντες ὑπὸ τῶν καλλίστων ὄντως διδαγμάτων τούτων καὶ ὧν εὐθὺς ἐφεξῆς λέγει περὶ τοῦ μεγαλείου τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀγαπητὸν καὶ παρήγορον ἐνομίσαμεν καὶ νὰ ἐπαναλάβωμεν αὐτά.

Λοιπόν, κατὰ ταῦτα, ὧδέ πως τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ ὑποκειμένου ἡμῖν χωρίου ἀναγνωστέον: *τί ποτ' οὖν (συν)εἶδον οἱ ἰσόθεοι ἐκεῖνοι καὶ τῶν μεγίστων ἐπορεξάμενοι συγγραφεῖς κτέ.*

Κεφ. *36 § 2. καὶ τὸ κυριώτατον, ὡς, εἴγε ἐκλέξας τὰ Ὁμήρου, τὰ Δημοσθένους . . παραπτώματα πάντα ὁμόσε συναθροίσειεν, ἐλάχιστον ἄν τι, μᾶλλον δ' οὐδὲ πολλοστημόριον ἂν εὑρεθείη τῶν ἐκείνοις τοῖς ἥρωσι πάντη κατορθουμένων.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ἀκολούθως τοῖς Χ'/φοις πᾶσιν, ὁ Βείσκιος δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος, ἀντί: *εἴγε ἐκλέξας*, τῇ Μανουτείῳ διορθώσει ἀκολουθοῦντες, ἀμφότεροι γράφουσιν: *εἴ τις ἐκλέξας*.

Ἡ τοῦ Μανουτίου διόρθωσις, πλὴν ὅτι παλαιογραφικῶς πιθανή, ἀλλὰ καὶ συντακτικῶς καὶ κατὰ πάντα ἄλλον λόγον οὐ μόνον ἀσφαλής, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἀναγκαία φαίνεται οὖσα. Τῷ ὄντι εἶν' ἀδύνατον ἄλλως νὰ συνταχθῇ καὶ νοηθῇ τὸ χωρίον.

Ποιούμεθα δὲ τὴν παρατήρησιν ταύτην, διότι ὁ Βαλένιος, ἐξ ὑπερβάλλοντος ἴσως σεβασμοῦ πρὸς τὰ Χ'/φα, οὐ μόνον ταύτην ἀλλὰ καὶ ἄλλας τινάς, ἐπίσης καλὰς καὶ βεβαίας καθ' ἡμᾶς διορθώσεις, ἀπέφυγεν ἵνα παραλάβῃ ἐν τῷ κειμένῳ.

Κεφ. *38 § 3.* ***Γίνεται δὲ τὸ τοιόνδε, ἐπειδὰν ὑπὸ ἐκπαθείας μεγέθει τινὶ συνεκφωνῶνται περιστάσεως, ὅπερ ὁ Θουκυδίδης ἐπὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ φθειρομένων ποιεῖ.***

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται, πλὴν ὅτι ὁ Βείσκιος παραλείπει τὸ ἄρθρ. τὸ πρὸ τοῦ: ***τοιόνδε.***

Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ Χ'/φα πάντα, πλὴν τοῦ Βατικ. 3 φέροντος ***ἐκπαθείας=ἐμπαθσίας.***

Οἱ ἑρμηνευταὶ καὶ οἱ μεταφράσται συντάττουσι: *μεγέθει τινὶ περιστάσεως*, κατὰ δὲ ταῦτα νοοῦσι καὶ μεταφράζουσι τὸ χωρίον, ὁ μὲν Μόρος: id quod ita fit, si ab adfectu et magnitudine adiunctarum rerum proficiscantur, ὁ δὲ Βωχῆρος: c' est ce qui a lieu lorsque, dictées par la vivacité du sentiment, elles s' accordent avec la grandeur des circonstances. Ὁ λόγος περὶ ὑπερβολῶν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι οὗτοι ἔχουσι μὲν ὑπ' ὄψει τό τε Θουκυδίδειον (7. 84. 5) καὶ τὸ Ἡροδότειον χωρίον (7. 225) ἅπερ ἀμφότερα ὁ συγγραφεὺς ἀμέσως ἐπάγων, ὡς παραδείγματα ὑπερβολῆς παρατίθησιν, ἃ δ' ἀναφέρονται εἰς ὄντως μεγάλας περιστάσεις, ὅμως δέ, οὕτω τοὐλάχιστον φαίνεται, παραλείπουσι νὰ λάβωσιν ἐπίσης ὑπ' ὄψιν ὅτι, εὐθὺς κατωτέρω (§ 5) ὁ συγγραφεὺς παρατίθησι καὶ ἄλλο ἔτι παράδειγμα ὑπερβολῆς, οὐδὲν τὸ μέγα ἢ τραγικὸν ἔχον, ἀλλὰ περιφανῶς κωμικόν, τὸ γελοῖον: *ἀγρὸν ἔσχ' ἐλάττω γῆν ἔχοντ' ἐπιστολῆς ⟨λακωνικῆς⟩*.

Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἄλλος εἶνε ὁ νοῦς τοῦ χωρίου, ὅτι δὲ πρὸ τῆς λ: ***περιστάσεως*** ὑπάρχει μικρόν τι χάσμα.

Ὡς ἤδη εἴπομεν, ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ ὑπερβολῶν, περὶ δὲ τούτων διδάσκει ὁ ἡμέτερος τεχνοκρίτης, ὅτι *ἄρισται, αἱ **αὐτὸ τοῦτο διαλανθάνουσαι** ὅτι εἰσὶν ὑπερβολαί*, εὐθὺς δὲ μετὰ ταῦτα ἐπάγει: *γίνεται δὲ τὸ τοιόνδε* κτέ. ὡς ἀνωτέρω. Ὁ νοῦς δὲ τούτων καθ' ἡμᾶς ὁ ἑξῆς: αἱ ὑπερβολαὶ τότε εἶσὶν ἄρισται, ὅταν διαλανθάνωσιν ὅτι ὑπερβολαί, συμβαίνει δὲ ἢ ἐπιτυγχάνεται τοῦτο, ὅταν συνεκφέρωνται ὑπὸ ἐκπαθείας, μετὰ μεγέθους τινός, ἀλλ' ὅμως πάντοτε ἁρμοζόντως πρὸς τὰ πράγματα ἢ τὰς περιστάσεις, εἴτε τραγικάς, εἴτε κωμικάς: (§ 4) *οὐ γὰρ τὸ πρᾶγμα ἕνεκα τῆς ὑπερβολῆς παραλαμβάνεσθαι δοκεῖ, ἡ ὑπερβολὴ δ' εὐλόγως γεννᾶσθαι **πρὸς τοῦ πράγματος***. Καὶ κατωτέρω (§ 6): *αἱ δ' ὑπερβολαὶ καθάπερ ἐπὶ τὸ μεῖζον, οὕτως καὶ ἐπὶ τοὔλαττον*.

Λοιπὸν κατὰ ταῦτα ὧδε συμπληροῦμεν καὶ ἀναγινώσκομεν τὸ χωρίον: *Γίνεται δὲ τὸ τοιόνδε ἐπειδὰν ὑπὸ ἐκπαθείας, μεγέθει τινί, συνεκφωνῶνται ⟨πρὸς τῆς⟩ περιστάσεως.*

***Κεφ.** 39 § 1. Ἡ πέμπτη μοῖρα τῶν συντελουσῶν εἰς τὸ ὕψος, ὧν γε ἐν ἀρχῇ προὐθέμεθα, ἔθ' ἡμῖν λείπεται, κράτιστε, ἡ διὰ τῶν*

λόγων αὐτὴ ποιὰ σύνθεσις. Ὑπὲρ ἧς ἐν δυσὶν ἀποχρώντως ἀποδεδωκότες συντάγμασιν, ὅσα γε τῆς θεωρίας ἦν ἡμῖν ἐφικτά, τοσοῦτον ἐξ ἀνάγκης προσθείημεν ἂν εἰς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν, ὡς οὐ μόνον ἐστὶ πειθοῦς καὶ ἡδονῆς ἡ ἁρμονία κτέ.

Οὕτω γράφει καὶ στίζει ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωγῆρος, πλὴν ὅτι οὗτοι προτάσσουσι μὲν τὸ κλητ. *ὦ* πρὸ τοῦ: *κράτιστε*, ἀντὶ δέ *αὐτὴ* γράφουσιν: *αὕτη*, συμφώνως πρὸς τὰ Χ/φα. Ὁ Βείσκιος δέ, ἔτι χεῖρον στίζει, διὰ τελείας στιγμῆς καὶ μετὰ τό: *κράτιστε*. Παρατηροῦμεν δ' ὅτι τὸ κλητ. *ὦ* προσέθηκεν ὁ Ῥοβορτέλλος, ὅτι δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Βωγῆρου ὑποσημειούμενον περὶ τῶν Κωδ. Παρισ. καὶ Βατικ. 2 καὶ 3 ὅτι ἐμφανίζουσι τὴν γραφήν: *ὦ κράτιστε*, φαίνεται ἡμαρτημένον, διότι ὁ Βείσκιος ἐν σελ. 615 διαρρήδην βεβαιοῖ τοὐναντίον, ἐπικαλούμενος μάρτυρα καὶ τὸν Βάστιον: «Par., teste B., et Vat. *κράτιστε* sine *ὦ* et sic in Pearcii praef. aere expressum. Vat. 2 *κράτισται*, item sine *ὦ*».

Τὸ χωρίον νοσεῖ ἔν τισι, στίζεται δὲ κατὰ τρόπον μᾶλλον δυσχεραίνοντα ἢ διευκολύνοντα τὴν κατανόησιν αὐτοῦ.

Ὁ συγγραφεὺς διὰ τῶν: *ὧν γε ἐν ἀρχῇ προὐθέμεθα* φανερῶς παραπέμπει εἰς τὸ Κεφ. 8 § 1 ἔνθα διδάσκει ὁπόσαι καὶ τίνες αἱ τῆς ὑψηγορίας, *ὡς ἂν εἴποι τις, γονιμώταται πηγαί*, ἃς ὀνομάζει καὶ *ἰδέας*, λέγει δὲ ὅτι εἰσὶ πέντε 1) τὸ περὶ τὰς νοήσεις ἁδρεπήβολον 2) τὸ σφοδρὸν καὶ ἐνθουσιαστικὸν πάθος 3) ἡ ποιὰ τῶν σχημάτων πλάσις 4) ἡ γενναία φράσις, ἧς μέρη πάλιν ὀνομάτων τε ἐκλογὴ καὶ ἡ τροπικὴ καὶ πεποιημένη λέξις, 5) δέ, *καὶ συγκλείουσα τὰ πρὸ ἑαυτῆς ἅπαντα, ἡ ἐν ἀξιώματι καὶ διάρσει* **σύνθεσις**.

Ὥστε εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀναφέρεται τὸ ὑποκείμενον ἡμῖν χωρίον καὶ κατὰ ταῦτα νοητέον αὐτό. Παρατηροῦμεν δ' ὅτι ὁ συγγραφεὺς περὶ μὲν τοῦ Ὑπερείδου διδάσκει (Κεφ. 34 § 2) ὅτι *ἔξω γε τῆς συνθέσεως*, **πάντα μιμεῖται** τὰ Δημοσθένεια κατορθώματα, περὶ δὲ τοῦ Εὐριπίδου (Κεφ. 40 § 3) ὅτι *τῆς συνθέσεως ποιητὴς μᾶλλόν ἐστιν ἢ τοῦ νοῦ*.

Ὡς δ' ἐκ τῶν χωρίων τούτων καὶ τῶν καθόλου συμφραζομένων δείκνυται, ὁ ἡμέτερος τεχνοκρίτης *σύνθεσιν* λέγων νοεῖ τὴν κατὰ τὰς διαληφθείσας πηγὰς ἢ ἰδέας τῆς ὑψηγορίας ἁρμονικὴν σύνταξιν καὶ πλοκὴν τῶν *λόγων*, καὶ δὴ ἄρα οὐχὶ τῶν ὀνομάτων ἢ τῶν

λέξεων, διότι, ὡς ἤδη εἴρηται, τὴν 4ην μοῖραν ἀποτελεῖ *ἡ γενναία φράσις, ἧς μέρη πάλιν ὀνομάτων τε ἐκλογὴ καὶ ἡ τροπικὴ καὶ πεποιημένη λέξις*. Τὴν οὕτω δὲ νοουμένην *σύνθεσιν* νομίζει (39 § 3): *ἁρμονίαν τινὰ οὖσαν λόγων ἀνθρώποις ἐμφύτων καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς, οὐχὶ τῆς ἀκοῆς μόνης ἐφαπτομένων, ποικίλας κινοῦσαν ἰδέας ὀνομάτων, νοήσεων, πραγμάτων, κάλλους, εὐμελείας ..καί...δι' αὐτῶν τούτων κηλεῖν τε ὁμοῦ καὶ πρὸς ὄγκον τε καὶ ἀξίωμα καὶ ὕψος* κτέ.

Ἵνα δὲ μηδὲν τῶν ἐπελθόντων ἡμῖν παραλίπωμεν, προστίθεμεν ὅτι *πέμπτην μοῖραν* ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ λέγει ὁ συγγραφεὺς τὸ πέμπτον καὶ τελευταῖον μέρος τῶν ἐν Κεφ. 8 § 1 προϋποτεθεισῶν *πηγῶν* ἢ *ἰδεῶν*, τῶν συντελουσῶν εἰς τὸ ὕψος. Πρβλ. Κεφ. 9 § 1: *ἐπεὶ τὴν κρατίστην μοῖραν ἐπέχει τῶν ἄλλων, τὸ πρῶτον, λέγω δὲ τὸ μεγαλοφυὲς* κτέ. (1) Ἔτι Κεφ. 44 § 12.

Κατὰ ταῦτα ὧδέ πως δι' ἁπλῆς μεταθέσεως τοῦ *αὐτή*, μετὰ τὸ *κράτιστε*, ἀναγινώσκομεν καὶ στίζομεν τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον:

Ἡ πέμπτη μοῖρα τῶν συντελουσῶν εἰς τὸ ὕψος, ὧν γε ἐν ἀρχῇ προὐθέμεθα, ἔθ' ἡμῖν λείπεται, κράτιστε, αὐτὴ δὴ τῶν λόγων ⟨ἡ⟩ ποιὰ σύνθεσις, ὑπὲρ ἧς ἐν δυσὶν ἀποχρώντως ἀποδεδωκότες συντάγμασιν, ὅσα γε τῆς θεωρίας ἦν ἡμῖν ἐφικτά, τοσοῦτον ἐξ ἀνάγκης προσθείημεν ἂν εἰς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν, ὡς κτέ.

Ἀνέγνωμεν δὲ καὶ *δὴ* ἀντὶ τῆς *διά*, ὡς ἤδη ὁ Ῥώδιος, προσέθεμεν δὲ καὶ τὸ ἄρθρ. *ἡ* πρὸ τοῦ *ποιά*, ἐκπεσὸν πιθανῶς διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ Η καὶ Π ἢ καὶ τοῦ Ν. τῆς ἡγουμένης λ: *λόγωΝ*.

Ἐμακρολογήσαμεν ἴσως, ἀλλ' ὅμως κατ' ἀνάγκην, ἵνα δείξωμεν ὅτι ἄλλως ἢ ὡς οἱ ἑρμηνευταὶ καὶ οἱ μεταφράσται νοοῦμεν καὶ ἑρμηνεύομεν τὰ τοῦ χωρίου: ἡ *διὰ τῶν λόγων αὐτὴ (ἢ αὕτη) ποιὰ σύνθεσις* ἤ, κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀνάγνωσιν: *αὐτὴ δὴ τῶν λόγων ⟨ἡ⟩ ποιὰ σύνθεσις*, ἃ ὁ μὲν Μόρος μεταφράζει ὧδε: verborum quaedam compositio, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος: un certain arrangement des mots.

(1) Ὥστε, καὶ διὰ τοῦτο ἔτι οὐκ ὀρθὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Κουριέρου **προταθεῖσα διόρθωσις** τοῦ ὑποκειμένου ἡμῖν χωρίου: *⟨καὶ⟩ κρατίσ⟨η ν⟩ἡ Δία τῶν ⟨ὀνομάτ⟩ων αὐτ⟨ῶν⟩ ποιὰ σύνθεσις*. Ἀδύνατον, πλὴν εἰ ἐμαίνετο ὁ συγγραφεύς, *κρατίστην μοῖραν* ἐπίσης νὰ ὀνομάζῃ τήν τε πρώτην καὶ τὴν πέμπτην τῶν εἰς τὸ ὕψος συντελουσῶν.

Κεφ. *39 § 4. Καὶ ἔστι τῷ ὄντι θαυμάσιον, ὃ τῷ ψηφίσματι ὁ Δημοσθένης ἐπιφέρει «τοῦτο τὸ ψήφισμα τὸν τότε τῇ πόλει περιστάντα κίνδυνον παρελθεῖν ἐποίησεν ὥσπερ νέφος» «. . . τότε ** ἐπείτοιγε ἐκ τῆς ἰδίας αὐτό χώρας μετάθες ὅπου δὴ ἐθέλεις «τοῦτο τὸ ψήφισμα ὥσπερ νέφος ἐποίησε τὸν τότε κίνδυνον παρελθεῖν», ἢ νὴ Δία μίαν ἀπόκοψον συλλαβὴν μόνον «ἐποίησε παρελθεῖν ὡς νέφος», καὶ εἴσῃ πόσον ἡ ἁρμονία τῷ ὕψει συνηχεῖ. . . ἐξαιρεθείσης δὲ τῆς μιᾶς συλλαβῆς «ὡς νέφος» εὐθὺς ἀκρωτηριάζει τῇ συγκοπῇ τὸ μέγεθος, ὡς ἔμπαλιν, ἐὰν ἐπεκτείνῃς «παρελθεῖν ἐποίησεν ὡσπερεὶ νέφος» τὸ αὐτὸ σημαίνει, οὐ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτι προσπίπτει κτέ.*

Οὕτως ὁ Ῥαλένιος, ὑποδεικνὺς δι' ἀστερίσκων ὅτι πρὸ τοῦ: *ἐπείτοιγε* ὑπάρχει τι κατ' αὐτὸν χάσμα, ὡς ἄλλως πρῶτος ὁ Πήρσιος ᾔκασεν. Ὁ Βείσκιος δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος στίζουσι μὲν μικρὸν διαφόρως, τὸ δὲ εἰκαζόμενον χάσμα πληροῦσιν, ὡς ἤδη πρὸ αὐτῶν ὁ Μόρος, γράφοντες: *τό τε ⟨ὥσπερ νέφος⟩ ἐπείτοιγε κτέ.*

Τὰ Χ/φα πάντα τὴν αὐτὴν ἐμφανίζουσι πλημμελῆ γραφήν: ΤΟΤΕΕΠΕΙΤΟΙΓΕΕΚΤΗCΙΔΙΑC = *τότε ἐπείτοιγε ἐκ τῆς ἰδίας*, ἄνευ ὑπονοίας χάσματος.

Ἡμεῖς, ἐπειδὴ τὸ μέν: *ἐπείτοιγε*, ἔνθα κεῖται, ὕποπτον ὅλως καὶ ἀνόητον προσπίπτει ἡμῖν, ἄλλως δὲ πράγματι φαίνεται ὅτι καί τινες λέξεις ἐξέπεσαν, ὡδέ πως τὰ ἐφθαρμένα ταῦτα συμπληροῦντες καὶ διορθοῦντες ἀναγινώσκομεν: ΤΟΓΕΕΠΟΙΗCΕΝ ⟨ΩCΠΕΡΝΈΦΟC⟩ ΕΚΤΗC ΙΔΙΑC: *τό γε «ἐποίησεν ⟨ὥσπερ νέφος⟩» ἐκ τῆς ἰδίας κτέ.* Συνηγορεῖ δὲ καὶ τόδε ὑπὲρ τῆς διορθώσεως ἡμῶν ταύτης ὅτι, ὡς ἐκ τῶν συμφραζομένων δείκνυται, ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ μεταθέσεως μόνον τῶν: *ὥσπερ νέφος*, ὡς ἤδη ᾔκασαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ῥ. *ἐποίησεν*, ὅπερ προτάσσεται μὲν ἀμέσως αὐτῶν, ἐπίσης δὲ μετατίθεται.

Ἀλλὰ καὶ τὸ κατωτέρω κατὰ τὰ Χ/φα ἀναγινωσκόμενον: *εὐθὺς ἀκρωτηριάζει* ἐπίσης ἐσφαλμένον νομίζομεν, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν τῷ Βεισκίῳ (σελ. 451) πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ διδάσκοντι ὅτι, ἐπειδὴ τὸ κατὰ γ' πρόσ. ῥ. *ἀκρωτηριάζει* δὲν δύναται ν' ἀναφέρηται εἰς τὸ πλῆρες: *ὥσπερ νέφος*, ἀλλ' εἰς τὸ συγκεκομμένον: *ὡς νέφος*, «pertinet igitur *ὡς νέφος* tamquam nominativus ad sententiam *εὐθὺς ἀκρωτηριάζει* etc.», καὶ διὰ ταῦτα

ἀποκρουομένῳ τὴν τοῦ Τολλίου εὔλογον εἰκασίαν: *ἀκρωτηριάσεις ἢ ἀκρωτηριάζεται*.

Ἡ γεν. ἀπόλυτος: *ἐξαιρεθείσης δὲ τῆς μιᾶς συλλαβῆς «ὡς νέφους»* καὶ τὸ εὐθὺς κατωτέρω ἐπιφερόμενον: *ἐὰν ἐπεκτείνῃς*, ἡμῖν τοὐλάχιστον οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπουσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπίσης κατὰ β' πρόσ. εἶπεν: *εὐθὺς ἀκρωτηριάζει ⟨ς⟩ τῇ συγκοπῇ τὸ μέγεθος, ὡς ἔμπαλιν, ἐὰν ἐπεκτείνῃς* κτέ.

Ὡς δὲ ἤδη παρετηρήσαμεν, ὁ συγγραφεύς, ὥσπερ ἐνταῦθα, οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ χρῆται τῷ β' προσ. κατά τ' ἐνεστῶτα καὶ ἄλλους χρόνους στρέφων τὸν λόγον πρὸς τὸν Τερεντιανὸν ἢ τὸν ἀναγνώστην, οἷον Κεφ. 7 § 3, κατὰ τὴν ἡμετέραν διόρθωσιν: *ἂν εὖ τ[ε] ⟨καὶ⟩ συνεχῶς ἐπισκοπῇς*. Κεφ. 10 § 3. *οὐ θαυμάζεις* κτέ. Κεφ. 9 § 2: *τίνα φήσεις τρόπον;* Κεφ. 40 § 3: *εἰ δ' ἄλλως αὐτὸ συναρμόσεις, φανήσεταί σοι κτλ.*

***Κεφ.** 40 § 2 ὅτι γε πολλοὶ καὶ συγγραφέων καὶ ποιητῶν οὐκ ὄντες ὑψηλοὶ φύσει . . ὅμως, κοινοῖς καὶ δημώδεσι τοῖς ὀνόμασι . . . ὡς τὰ πολλὰ συγχρώμενοι, διὰ μόνου τοῦ συνθεῖναι καὶ ἁρμόσαι ταῦτα δ', ὅμως ὄγκον καὶ διάστημα . . . περιεβάλοντο* κτέ.

Οὕτως ὁ Βαλένιος, κατὰ τὰ Χ'/φα, ὡσαύτως δὲ ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος, πλὴν ὅτι οὗτοι ἐξαλείφουσι τὸν μεταξὺ τοῦ: *ταῦτα* καὶ *ὅμως* κείμενον: *δ'*.

Τὰ ἀλλεπάλληλα: ***ὅμως** κοινοῖς . . . **δ' ὅμως** ὄγκον* καὶ ἡμῖν ὕποπτα φαίνονται, τοιαῦτα δὲ καὶ ἄλλοις ἔδοξαν· διὸ ὁ μὲν Ῥοβορτέλλος ἐπίσης τόν: *δ'* παρέλιπεν, ὁ Φάβρος τὸ *ὅμως* ἐξήλειψεν, ὁ Ἰάνιος τά: *δ ὅμως* ἀγκύλαις περιέλαβεν, ὁ δὲ Ῥείσκιος ἀντὶ τοῦ δευτέρου *ὅμως* ἤκασε *κομψῶς*.

Ἡμῖν πιθανώτατον φαίνεται ὅτι ὁ μὲν σύνδ. δ' παραλόγως ἐνταῦθα κείμενος, προέκυψεν ἐκ διττογραφίας: *ταῦτΑ Δ'*, ὅτι δ' ἀντὶ τοῦ δευτέρου *ὅμως* ἀναγνωστέον: *ὁμ⟨οί⟩ως ὄγκον καὶ **διάστημα** . . . περιεβάλοντο*. Εἶνε δὲ γνωστόν, καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω ὑπὸ τὸ Κεφ. 32 § 8 παρετηρήσαμεν, ὅτι τὰ *ὁμοίως* καὶ *ὅμως* πολλάκις ἐν τοῖς Χ'/φοις συγχέονται.

***Κεφ.** 41 § 1. **Μικροποιοῦν δ' οὐδὲν οὕτως ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ὡς ῥυθμὸς κεκλασμένος λόγου καὶ σεσοβημένος, οἷον δὴ πυρρίχιοι καὶ τροχαῖοι καὶ διχόρειοι** κτέ.*

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται, πλὴν ὅτι ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος ἀντί: *λόγου* γράφουσιν ἀμφότεροι: *λόγῳ*, ὅπερ αὖθις ὁ Βωχῆρος ἀναιτιολογήτως ἐκβάλλει περικλείων δι᾽ ἀγκυλῶν.

Τὰ Χ'/φα τὴν αὐτὴν γραφὴν ἐμφανίζουσι: *λόγω*, μόνος δὲ ὁ Καντάβριγ. Κῶδιξ (ἢ Elliensis) φέρει ἐπὶ τοῦ μετωπίου, κατὰ παλαιὰν ῥεβαίως διόρθωσιν: *λέγω*.

Ἀντὶ τοῦ τῶν Κωδ. *λόγω*, εὐλόγως ὑπόπτου δόξαντος, ὁ μὲν Φάβρος ἤκασε: *λόγου* ἢ *λόγων*, ὁ Ρουγκήνιος: *ὅλως*, ὁ δὲ Ρείσκιος: *τόνῳ*.

Ἡμεῖς τούτων ἁπάντων προτιμῶμεν τὸ τοῦ Κανταβρ. κώδ. *λέγω*, διότι καὶ μεμαρτυρημένον εἶνε καὶ κάλλιστα ἐνταῦθα εἴρηται. Σημειωτέον δ᾽ ὅτι ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀλλαχοῦ, ἐφ᾽ ὁμοίων περιστάσεων, χρῆται τῷ *λέγειν* κατὰ τὸ α´ προσ. τοῦ ἐνεστ. τῆς ὁριστικῆς, οἷον Κεφ. 4 § 1: *λέγω δὲ τοῦ ψυχροῦ*. Κεφ. 4 § 4 *Ξενοφῶντα λέγω καὶ Πλάτωνα*. Κεφ. 9 § 1: *λέγω δὲ τὸ μεγαλοφυές*. Πρβλ. ἔτι Κεφ. 32 § 7: *κἂν ἐγὼ μὴ λέγω κτλ.*

Τὸ δ᾽ ἐν ἀρχῇ τοῦ χωρίου: *μικροποιοῦν*, εἰ καὶ μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Χ'/φων, ὅμως οὐδὲν ἄλλο καθ᾽ ἡμᾶς εἶνε ἢ σφάλμα ἀντιγραφικόν. Τῷ ὄντι τῷ ῥ. *μικροποιῶ* οὐδαμοῦ ὁ συγγραφεὺς φαίνεται χρώμενος, ἐν ᾧ, τοὐναντίον, τοῦ ἐπιθέτου *μικροποιὸς* πλέον ἢ ἅπαξ ποιεῖται χρῆσιν· οἷον Κεφ. 43 § 6: *οὐκ ἐπ᾽ εἴδους ἐπείγει τὰ μικροποιὰ διαριθμεῖν*. Ἔτι Κεφ. 44 § 6: *φιλαργυρία μὲν νόσημα μικροποιόν, φιληδονία δ᾽ ἀγεννέστατον*. Χρῆται δὲ καὶ τῷ *μεγεθοποιὸς* περὶ τῶν δακτυλικῶν ῥυθμῶν ὁμοιότατα Κεφ. 39 § 4: *εὐγενέστατοι δ᾽ οὗτοι καὶ μεγεθοποιοί*. Ὡσαύτως τῷ *ὑψηλοποιός*, οἷον Κεφ. 28 § 1: *(ἡ) περίφρασις ... ὑψηλοποιόν*. Ἔτι Κεφ. 32 § 6: *ὡς ὑψηλοποιὸν αἱ μεταφοραὶ κτλ.*

Προσπαρατηροῦμεν δ᾽ ὅτι ἀντὶ τοῦ *μικροποιοῦν* καὶ ὁ Μανούτιος ἐπίσης ἐξέδωκε: *μικροποιόν*, ἤκασε δὲ καὶ ὁ Καΰζερος: *μικροποιεῖ*.

Κατὰ ταῦτα ὧδ᾽ ἀναγινώσκομεν τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον: *Μικροποιὸν δ᾽ οὐδὲν οὕτως ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ὡς ῥυθμὸς κεκλασμένος λεγω καὶ σεσοβημένος οἷον δὴ πυρρίχιοι κτέ.*

Κεφ. *41 § 2 καὶ ἔτι τούτων τὸ χείριστον ὅτι, ὥσπερ τὰ ᾠδάρια τοὺς ἀκροατὰς ἀπὸ τοῦ πράγματος ἀφέλκει καὶ ἐφ᾽ αὐτὰ βιά-*

ζεται, οὕτως καὶ τὰ κατερρυθμισμένα τῶν λεγομένων οὐ τὸ τοῦ λόγου πάθος ἐνδίδωσι τοῖς ἀκούουσι, τὸ δὲ τοῦ ῥυθμοῦ, ὡς ἐνίοτε προειδότας τὰς ὀφειλομένας καταλήξεις αὐτοὺς ὑποκρούειν τοῖς λέγουσι καὶ φθάνοντας ὡς ἐν χορῷ τινι προαποδιδόναι τὴν βάσιν, ὁμοίως δὲ ἀμεγέθη κτέ.

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁ Βείσκιος δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος, ἀντὶ μὲν τῶν ἐν τῷ α΄ στίχῳ: *ὅτι, ὥσπερ* γράφουσιν: *ὅπως, ὥσπερ*, ἀντὶ δέ: *ἐφ' αὐτά*, τοῖς Χ΄/φοις κατ' ἀμφότερα στοιχοῦντες, γράφουσιν: *ἐπ' αὐτά*, στίζουσι δ' ὅμως ὀρθῶς περὶ τὸ τέλος, πρὸ τοῦ: *ὁμοίως*, διὰ τελείας στιγμῆς.

Ὅμως νομίζομεν ὅτι ἔνεστιν ἔτι ἐν τούτοις ἐλαφρόν τι σφαλμάτιον, ὅτι δῆλα δὴ ἀντί: *ὡς ἐνίοτε* ἀναγνωστέον: *ὥσ⟨τ'⟩ ἐνίοτε*. Τοῦτο δ' εἰκάζομεν ἐκ τῆς καθόλου διανοίας καὶ τῆς συντάξεως τοῦ χωρίου. Νοοῦμεν δ' αὐτὸ καὶ συντάσσομεν, μετατιθέντες ἅμα καὶ τὴν ἀντων. *αὐτοὺς* ὅπου προσήκει, ὡς ἑξῆς: *ὥστ' ἐνίοτε αὐτοὺς* (τοὺς ἀκροατὰς δῆλα δὴ ἢ τοὺς ἀκούοντας) *προειδότας τὰς ὀφειλομένας καταλήξεις* (διὰ τὸ κατάρρυθμον τῶν λεγομένων), *ὑποκρούειν τοῖς λέγουσι καὶ φθάνοντας . . προαποδιδόναι τὴν* βάσιν. *Ὁμοίως δὲ ἀμεγέθη* κτέ.

Εὐλόγως ὁ Βωχῆρος πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐνταῦθα διδασκόμενα παρατίθησι τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους Ῥητορ. Γ΄. 8. 1: *Τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως δεῖ μήτε ἔμμετρον εἶναι μήτε ἄρρυθμον· τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον (πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ) καὶ ἅμα ἐξίστησιν· προσέχειν γὰρ ποιεῖ τῷ ὁμοίῳ, πότε πάλιν ἥξει. Ὥσπερ οὖν τῶν κηρύκων προλαμβάνουσι τὰ παιδία τὸ «τίνα αἱρεῖται ἐπίτροπον ὁ ἀπελευθερούμενος; Κλέωνα»*. κτέ.

Κεφ. *44 § 7 Ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ ἀμέτρῳ πλούτῳ καὶ ἀκολάστῳ συνημμένη καὶ ἴσα, φασί, βαίνουσα πολυτέλεια, καὶ ἅμα ἀνοίγοντος ἐκείνου τῶν πόλεων καὶ οἴκων τὰς εἰσόδους εἰς ἃς * * ἐμβαίνει καὶ συνοικίζεται.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, ὁμοίως δὲ ὅ τε Βείσκιος καὶ ὁ Βωχῆρος, πλὴν ὅτι οὗτοι οὐδὲν περὶ χάσματος λέγουσιν· ὁ Βωχῆρος μάλιστα τά: *καὶ ἅμα* (οὕτως ὀρθότατα, κατὰ τὴν τοῦ Πηρσίου ἀνάγνωσιν, ἀντὶ τοῦ τῶν Χ΄/φων: *καὶ ἄλλα*) περιγράφει δι' ἀγκυλῶν, νομίζων, λέγει, ἐπεξήγησιν τοῦ: *καὶ ἴσα*.

Ὅτι τὰ πρὸς τὸ τέλος: *εἰσόδους εἰς ἃς νοσοῦσιν* εἶνε νομίζομεν παντὶ φανερόν, ὡς ἐπίσης καὶ ὅτι μετ' αὐτὰ ὑπάρχει χάσμα τι, ὡς ἄλλως ὅ τε Βαλένιος καὶ ἄλλοι ὑπέλαβον. Διὰ ταῦτα ὁ μὲν Βαλένιος ᾔκασεν: *εἰς ἃς ⟨οἰκίας ἐκεῖνος ἐμβαίνει⟩*, ὁ Βουχελῆρος: *εἴσω συμβαίνει*, ὁ Νόλτιος: *εἰσόδους συνεμβαίνει*, ὁ Κουριέρος: *εἰς ἃς εὐθὺς ἐμβαίνει*, ὁ τοῦ Βεισκίου υἱὸς (παρὰ Βεισκ. σελ. 490) *εἰς αὐτὰς ἐμβαίνει* καὶ εἴ τις ἄλλος ἄλλο, ὃ ἀγνοοῦμεν.

Ἡμεῖς ὑπὸ τοῦ *ἴσα βαίνουσα* μάλιστα ἐμπνεόμενοι, νομίζομεν πιθανώτατον, εἰ μὴ βέβαιον ὅλως, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὴν *τῷ ἀμέτρῳ πλούτῳ καὶ ἀκολάστῳ συνημμένην καὶ ἴσα*, ὥς φασι, *βαίνουσαν πολυτέλειαν*, πρὸς ἑταίραν παρομοιάζων, ὧδ' ἔγραφεν: *Ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ ἀμέτρῳ πλούτῳ καὶ ἀκολάστῳ συνημμένη καὶ ἴσα, φασί, βαίνουσα ⟨ἡ⟩ πολυτέλεια, καὶ ἅμα ἀνοίγοντος ἐκείνου τῶν πόλεων καὶ οἴκων τὰς εἰσόδους, ⟨εἴσω⟩ ὥσ⟨περ ἑταίρα⟩ ἐμβαίνει καὶ συνοικίζεται.*

Εἰ δέ τις ἀπιστεῖ ἢ διστάζει, ἀναγνώτω παρ' Ἁρποκρατίωνι ἐν λ: *ΙΣΑ ΒΑΙΝΩΝ* τὸ Μενάνδρειον στιχίδιον: ***παρ' αὐτὸν ἴσα βαίνουσ' ἑταίρα πολυτελής***. Καὶ λοιπὸν δὲν εἶνε σφόδρα πιθανόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς λέγων: *ἴσα, φασί, βαίνουσα, ⟨ἡ⟩ πολυτέλεια* τοῦτ' ἀκριβῶς τὸ χωρίον εἶχεν ὑπ' ὄψει, ὅτι δ' ἐντεῦθεν ἐνεπνεύσθη τὴν τῆς πολυτελείας, τῷ ἀμέτρῳ καὶ ἀκολάστῳ πλούτῳ συνημμένης, ἐπιτυχῆ ὄντως παρομοίωσιν πρὸς ἑταίραν πολυτελῆ;

Προσέθεμεν δὲ καὶ τὸ ἄρθρ. *ἡ* πρὸ τοῦ *πολυτέλεια*, ἀναγκαῖον μὲν ὄν, παροραθὲν δὲ φαίνεται διὰ τὴν συνήθη σύγχυσιν τοῦ Η καὶ Π.

Κεφ. *44 § 8. Ταῦτα γὰρ οὕτως ἀνάγκη γίνεσθαι καὶ . . τελεσιουργεῖσθαι κατ' ὀλίγον τὴν τῶν βίων διαφθοράν, φθίνειν δὲ καὶ καταμαραίνεσθαι τὰ ψυχικὰ μεγέθη καὶ ἄζηλα γίνεσθαι, ἡνίκα τὰ θνητὰ ἑαυτῶν μέρη [καπανητα] ἐκθαυμάζοιεν, παρέντες αὔξειν τἀθάνατα.*

Οὕτως ὁ Βαλένιος, περιγράφει δὲ τὸ τοῦ Παρισ. Κωδ. *καπανητα* «quod ex proximis *ἡνί*]*κατάθνητὰ* ab errore repetitum». Ἀλλὰ τοῦτο, νομίζομεν, εἶνε τελέως ἀπίθανον· διότι ἂν τὰ ἡγούμενα: *ἡνί*]*κα τὰ θνητὰ* ὁ ἀντιγραφεὺς ὀρθῶς τε ἀνέγνω καὶ ἀντέγραψεν, βεβαίως δὲν ἐδύνατο ταὐτὰ αὖθις εἰς τὸ τερατῶδες: *καπανητα* νὰ διαστρέψῃ. Ὁ Βείσκιος δὲ καὶ ὁ Βωχῆρος ἀντὶ τοῦ ἀνοήτου τούτου *καπανητα* γράφουσιν ἀμφότεροι: *κἀνόητα*, ἀκολούθως τῷ Φλωρεντ.

κώδ. παρέχοντι ἐπὶ τοῦ μετωπίου κατὰ διόρθωσιν, φαίνεται, τὴν γραφήν: *κἀνόητα ἐκθαυμ.*, ἣ γραφῇ καὶ ὁ Μανούτιος ἠκολούθησεν. Μετατίθησι δὲ ὁ Βείσκιος καὶ τὸ ἄρθρ. *τὴν* μετὰ τὸ *βίων*, ἄνευ ἀνάγκης.

Οἱ δὲ Κώδ. τὴν αὐτὴν πάντες ἐμφανίζουσιν ἐσφαλμένην γραφήν: ὁ μὲν Παρισ. ὡς εἴρηται: *κοπανητα*, ἄνευ τόνου, ὁ Λαυρεντ: *καπανητά*, ὁ Φλωρεντ: *καπάνητα* ἐν τῷ ἐδάφει, ἐπὶ δὲ τοῦ μετωπίου, ὡς εἴρηται, τὴν διόρθωσιν *κἀνόητα*, ὁ Βατικ. 2: *κα, πανη τά*, τέλος δὲ ὁ Βατικ. 3: *καπᾶνητα*.

Ἤικασαν δ' ἀντὶ τῶν ἀλλοκότων τούτων ὁ μὲν Πήρσιος: *καὶ τἀνόητα*, ὁ Τούπιος: *καὶ ἀνόητα*, ὁ δὲ Ῥοθστείνιος: *καὶ δαπανητά*.

Ἡμεῖς οὐδαμῶς τῇ παλαιᾷ διορθώσει, εἰ καὶ παλαιογραφικῶς πιθανῇ οὔσῃ: $\frac{\text{ΚΑΠΑΝΗΤΑ}}{\text{ΚΑΝΟΗΤΑ}}$ = *κἀνόητα* ἀρεσκόμεθα, διότι, ὡς ἐκ τῶν συμφραζομένων δείκνυται, ἐνταῦθα οὐχὶ περὶ ἀνωφελῶν ἁπλῶς ἢ ἀχρήστων ὁ λόγος, ἀλλὰ σαφῶς καὶ διαρρήδην περὶ τῶν κακίστων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς παθῶν (§ 6) τῆς φιλοχρηματίας, τῆς φιληδονίας, (§ 8) τῆς ἀλαζονείας, τοῦ τύφου, τῆς τρυφῆς καὶ τῶν ἐκ τούτων κακῶν, ἃ (§ 8) *τελεσιουργοῦσι τὴν τῶν βίων διαφθοράν*. Διὰ ταῦτα προτιμῶμεν ν' ἀναγνῶμεν, τὸ καὶ παλαιογραφικῶς ἐπίσης ἐγγύς: $\frac{\text{ΚΑΠΑΝΗΤΑ}}{\text{ΚΑΙΤΑΠΕΙΝΑ}}$ = *καὶ ταπεινά*. Χρῆται δ' ὁ συγγραφεὺς τῷ μὲν *ταπεινὸς* πλέον ἢ ἅπαξ οἷον Κεφ. 3 § 4: *ταπεινὸν . . . καὶ μικρόψυχον καὶ τῷ ὄντι κακὸν ἀγεννέστατον*. Κεφ. 35 § 2: *ἡ φύσις οὐ ταπεινὸν ἡμᾶς ζῷον οὐδ' ἀγεννὲς ἔκρινε τὸν ἄνθρωπον*. Ἔτι Κεφ. 9 § 10. Πρβλ. ἔτι Κεφ. 40 § 2. 43 § 3 κλ. τῷ δὲ *ἀνόητος* οὐδαμοῦ.

Τὴν πραγματείαν ἡμῶν ταύτην ἐνταῦθα περαίνοντες, εὐγνωμόνως ἀνομολογοῦμεν, ὅτι ἄν τι ὀρθὸν διορθοῦντες ἢ ἑρμηνεύοντες ἐδυνήθημεν νὰ εἴπωμεν, τοῦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ὀφείλομεν ταῖς πολυτίμοις ἐργασίαις τῶν πρὸ ἡμῶν περὶ τὸν συγγραφέα τοῦτον ἀσχοληθέντων σοφωτάτων ἀνδρῶν, ὧν καὶ αὐτὰ ὡς εἰπεῖν τὰ σφάλματα, εἴτε ἀληθῆ εἴτε καὶ μή, διδακτικώτατα καθ' ἑαυτά, πολλάκις συντείνουσιν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ὀρθοῦ.

Ἀλλ᾽ οὐδὲ τοῦτο ἀγνοοῦμεν, ὅτι ἔνιαι τῶν ἐπιτυχῶν διορθώσεων —ἀποκλείομεν δ᾽ ὡς εἰκὸς τὰς ἐπὶ λόγων καθαρῶς γραμματικῶν καὶ γλωσσικῶν ἢ μετρικῶν στηριζομένας πολλάκις εἰσὶ προϊὸν στιγμιαίας εὐτυχοῦς ἐμπνεύσεως, οὐδαμῶς δ᾽ ἐπιγέννημα φιλολογικῆς σοφίας καὶ πείρας.

Ὡς ἕκαστος παρετήρησεν πρὸς ταῖς τῶν Χ/φων γραφαῖς, ἀείποτε παρατάσσομεν τὰς ἤδη περὶ τῶν διορθουμένων χωρίων ὑπὸ τῶν διαφόρων κριτικῶν προταθείσας διορθώσεις—ὅσας, ἐννοεῖται, ἐδυνήθημεν νὰ διδαχθῶμεν παρὰ τῶν ἡμετέρων τριῶν ἐκδοτῶν—καὶ ταῦτα ἵνα δύνηται ἕκαστος νὰ κρίνῃ προχείρως περὶ τοῦ ὀρθοῦ ἢ πιθανοῦ ἑκάστης αὐτῶν. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ τὰς ἡμετέρας εἰκασίας ἐπιτάσσομεν δικαιολογοῦντες αὐτὰς κατὰ τὸ ἐνόν.

Ὅσον δ᾽ εἰς τὴν ἑρμηνείαν ἀφορᾷ, ἐκείνων μόνον τῶν χωρίων ἡψάμεθα, ὧν τὸ κείμενον ἐσφαλμένον καθ᾽ ἡμᾶς, ἐδεῖτο διορθώσεώς τινος. Ὅμως δὲ διεξερχόμενοι τὰς τοῦ Μόρου καὶ Βωχήρου μεταφράσεις, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ παρὰ τῷ Βεισκίῳ ἐπιμελῶς συνειλεγμένα πολύτιμα ἑρμηνευτικὰ σχόλια τοῦ Ῥουγκενίου καὶ Τουπίου καὶ τῶν ἄλλων περὶ τὸν ἡμέτερον συγγραφέα ἀσχοληθέντων ἐπιφανῶν φιλολόγων, παρετηρήσαμέν τινας ἀμφιβόλους ἑρμηνείας, παρὰ δὲ τοῖς διειλημμένοις μεταφράσταις, μάλιστα δὲ παρὰ τῷ Βωχήρῳ, καὶ ἀνακριβείας ἱκανάς. Καὶ ἡ τοῦ Μόρου μὲν λατινικὴ μετάφρασις εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκριβής, ἅτε δὴ κατὰ λέξιν γενομένη· ἀλλ᾽ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο μάλιστα ἐλλιπὴς σήμερον, διότι τὸ μὲν κείμενον, ὅπερ ὁ μεταφράστης εἶχεν ὑπ᾽ ὄψει, ἐν πολλοῖς ἔκτοτε διωρθώθη, ἡ δὲ ἄγαν πιστὴ καὶ κατὰ λέξιν μετάφρασις, ὅσον τοὐλάχιστον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἤδη δυσνόητα χωρία τοῦ κειμένου, δυσχεραίνει μᾶλλον ἢ διευκολύνει τὴν κατανόησιν αὐτῶν, ἐστερημένων τῆς ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἀμέσου ἐπικουρίας. Ἡ δὲ τοῦ Βωχήρου γαλλικὴ μετάφρασις εἶνε μὲν σαφεστάτη, καθόλου εἰπεῖν, καὶ δὴ μάλιστα καλλίστη διὰ τοὺς προχείρως ἀναγινώσκοντας, ἀλλ᾽ ὅμως οὐ μόνον δὲν ἀποδίδει πιστῶς πάντοτε τὸ νόημα τοῦ συγγραφέως, ἀλλ᾽ ἔστιν ὅτε καὶ παραλλάσσει ἢ καὶ μεταβάλλει αὐτό.

Ἐπίσης παρατηροῦμεν ὅτι παρὰ πάσας τὰς μέχρι τοῦδε ἐπενεχθείσας σοφὰς καὶ πολυτίμους διορθώσεις ὑπὸ τῶν κριτικῶν—ἐννοεῖ-

ται δ' ὅτι ἐν αὐταῖς δὲν συμπεριλαμβάνομεν οὔτε τὰς μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Βαλενίου ἔκδοσιν (1887) δημοσιευθείσας, οὔτε τὰς ἐν τῇ ἐκδόσει (1899) τοῦ W. Rhys Roberts τυχὸν μνημονευομένας, διότι πασῶν τούτων, δι' οὓς ἐν τῷ προλόγῳ λέγομεν λόγους στερούμεθα τέλεον· ὅμως τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος κάλλιστον πονημάτιον ἱκανῆς ἔτι δεῖται ἐπισκέψεως πρός τε τὴν τελείαν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου καὶ τὴν προσήκουσαν ἑρμηνείαν αὐτοῦ, μηδ' αὐτῆς τῆς ὀρθῆς στίξεως ἐξαιρουμένης. Ἡμεῖς αὐτοί, πλὴν τῶν τόπων οὓς κατὰ τὸ ἐνὸν προσεπαθήσαμεν νὰ θεραπεύσωμεν καὶ ἑρμηνεύσωμεν, ἱκανοῖς ἔτι ἄλλοις χωρίοις ἐνετύχομεν, ἃ καίπερ αἰσθανόμενοι πλημμελῶς ἔχοντα, ὅμως παρεδράμομεν, εἴτε διότι οὐδὲν κρεῖττον τῶν προταθέντων ἐδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν, εἴτε καὶ διότι δὲν ἐτολμήσαμεν νὰ ἐξενέγκωμεν τὰς ἐπελθούσας ἡμῖν εἰκασίας, ἅτε οὐχ ἱκανῶς δεδικαιολογημένας.

Ἐν Σμύρνῃ, τῇ 6/19 Ἰανουαρίου, 1917.

Π. Σ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΠΛΗΡΩΜΑ

Ὁ πολύτιμος συνεργάτης τῆς *Ἀθηνᾶς* καὶ σεβαστός μοι φίλος κ. Στέφανος Ν. Δραγούμης ἔγραψεν ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. ΛΑ΄ σ. 106 «μόλυγνον· δυσταλέον— (1536) μόδυγνον· δισταλέον—(2040) (μεταξὺ *μωλύεται* καὶ *μώλυκα*): *μολύκνον*· μεμολυσμένον. Ἔπιθι καὶ λέξεις: «*δυσταλέος*· ῥυπαρὸς 1977 et μολυχνὸς» (ἐν σελ. 450 HFS 82)—*δισαλέος*· ῥυπαρός». Ὁ δὲ δυνάμενος ἐξελθέτω τοῦ λαβυρίνθου».

Εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην προθύμως (καὶ χάριν ἀναγνωστῶν τῆς Ἀθηνᾶς) ἀνταποκρινόμενος παρατηρῶ ὅτι, ὅπως ἤδη πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ Κουστήρου ἐδιδάχθη, τὸ μὲν *δυσταλέος* καὶ *δισταλέος* εἶναι πλημμελεῖς γραφαὶ ἀντὶ τοῦ ἤδη παρ᾽ Ὁμήρῳ ἀναγινωσκομένου *αὐσταλέος* (Δ=Α) (1), τὸ δὲ *δισαλέος* ἀντὶ τοῦ *δεισαλέος* (*δεῖσα*=ὑγρασία, ἀκαθαρσία)· πρβλ. τὰ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκδόσει τοῦ Ἡσυχίου τόμ. Α΄ σ. 547.

Γ. Ν. Χ.

---

(1) Γράφεται συνήθως κατὰ διάλυσιν **ἀϋσταλέος**, πλημμελῶς· διότι, ὅπως ὀρθῶς ὁ W. Schulze ἐδίδαξεν (Quaestiones Epicae σ. 417), ἐν τούτῳ ἀρχῆθεν περιείχετο δίφθογγος **αυ**, Λιθ. sausas, ὅθεν **αὖος** καὶ **αὐηλὸς** καὶ **αὐστηρὸς** καὶ **αὐαίνω** καὶ **αὐαλέος** κλπ. πάντα μετὰ διφθόγγου **αυ**. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι μόνον ἀντὶ τῶν νεωτέρων διφθόγγων, ἤτοι τῶν μετὰ σίγησιν ἡμιφώνου τινὸς ἀναπτυχθεισῶν, μεταχειρίζονται οἱ ποιηταὶ τα διαλελυμένα, ἢ ὀρθότερον τὰ οὔπω συνελθόντα εἰς δίφθογγον· πρβλ. **παϝις πάϊς παῖς, γένεσι—γένεϊ γένει, ὀϝίοȷω – ὀΐω – οἴομαι** κτλ., ἀντὶ δὲ γνησίων ἀρχαιόθεν ἀπὸ τῆς Ἰαπετικῆς γλώσσης κληρονομηθεισῶν διφθόγγων δὲν μεταχειρίζονται ἀναλελυμένα, π. χ. **πείθω, λοιπὸς** κλπ. (περὶ τοῦ δῆθεν Αἰολικοῦ **ὄϊδα, ἐΐκάσδω κτλ.** ἴδε G. Meyer, Ἑλλην. Γραμμ.[3] σ. 171).

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΓΓΥΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΜΟΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝΑΦΩΝ ΑΥΤΗι ΝΟΜΩΝ

Εἰ δή τις ἐξ ἀρχῆς τὰ πράγματα φυόμενα βλέψειεν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν τούτοις κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν.
Ἀριστοτ. Πολιτικ. Α' α' 3.

Πρὸς ἀκρίδωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐγγύης, στενότατα συνδεδεμένης πρός τε τὸ γνήσιον τῶν παίδων καὶ καθόλου εἰπεῖν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς οἰκογενείας κατὰ τὸ ἀττ. δίκαιον, προσῆκον, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον εἶνε, ἵνα ταῦτα συνεξετασθῶσιν, οὐ νομικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶς, ἐξ ἀρχῆς, ἵν' οὕτω κατὰ τὸ μέγαν Σταγιρίτην κάλλιστα θεωρηθῶσι.

Κατὰ τὴν παλαιοτέραν, ἔτι δὲ καὶ νῦν γενικώτερον κρατοῦσαν γνώμην, ἡ *ἐγγύη* ἦν ἀνάλογος πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν μνηστείαν ἢ τὰ παρὰ Ῥωμαίοις sponsalia, τοῦ ῥ. *ἐγγυᾶν* ἀναλογοῦντος ἀκριβῶς τῷ λατ. spondere. Κατ' ἀκολουθίαν τῇ ἐγγύῃ ἔδει πάντως νὰ ἐπακολουθήσῃ ὁ γάμος, καθὰ καὶ παρὰ ρωμαίοις, μετὰ τὰ sponsalia ἐπηκολούθουν αἱ nuptiae, πλὴν μόνον ὅτι ἡ *ἐγγύη* ἦν ἀναγκαία πάντως πρὸς σύστασιν νομίμου γάμου (1).

Κατ' ἄλλην γνώμην, ἣν πρῶτος ὁ Hruza (2) ἐξήνεγκεν, ἀπε-

(1) Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζουσι κράτιστοι συγγραφεῖς, οὓς δύναται νὰ ἴδῃ ἕκαστος μνημονευομένους παρὰ Beauchet Hist. du Dr. Privé de la Rép. Athénienne τόμ. Α' σ. 121 σημ. 7 καὶ σ. 123 σημ. 5.

(2) Beitr. z. Geschich. d. Griech. und Röm. Familienrechtes.

δέξαντο δὲ καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς τοῦ ἀττ. δικαίου ἐρευνηταί (1), ὁ δὲ πολὺς Beauchet οὐ μόνον ἀσπάζεται ἀλλὰ καὶ ὑπερασπίζει ἐκθύμως. «ἡ *ἐγγύη*, συνισταμένη εἰς τὴν πανηγυρικὴν παράδοσιν, συνήθως ἐνώπιον μαρτύρων, τῆς μελλογάμου τῷ ἀνδρί, αὕτη καὶ μόνη ἤρκει πρὸς σύστασιν τοῦ γάμου» (2). «καίτοι δὲ τῇ *ἐγγύῃ* ἐπηκολούθει ὁ *γάμος*, αἱ διατυπώσεις ὅμως τούτου οὐδαμῶς ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς τὸ κῦρος τοῦ γάμου καὶ τὴν τῶν τέκνων νομιμότητα, τοῦ γάμου καταρτιζομένου νομίμως (ratum) ἅμα τῇ ἐγγυήσει» (3)

Κατά τινα τρίτην γνώμην, ὑποστηριζομένην ὑπὸ τῶν σοφῶν ἐκδοτῶν τοῦ R. des Inscr. Jurid. Grecques (4), «*ἐγγύη*, ἐν τῇ στενοτέρᾳ τῆς λέξεως ταύτης ἐννοίᾳ, εἶνε ἡ πρᾶξις δι' ἧς ὁ κύριος τῆς γυναικὸς βεβαιοῖ τὸ νόμιμον ἢ μὴ τῆς γεννήσεως αὐτῆς· τὸ μὲν νόμιμον ὅταν ἐγεννήθη ἐξ ἀστῆς, τὸ δὲ μὴ νόμιμον ὅταν ἐγεννήθη ἐξ ἑταίρας ἢ παλλακῆς». Διδάσκουσι δ' οἱ αὐτοί· ὅτι παρ' Ἀθηναίοις τοὐλάχιστον τὸ ῥ. *ἐγγυᾶν* ἁπλῶς μὲν λεγόμενον ἤρκει πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐκ νομίμου γάμου γεννήσεως, ἐν φ. τοὐναντίον, ἐπὶ μὴ νομίμου γεννήσεως προσετίθετο πρὸς διάκρισιν ὁ προσήκων περιορισμός: *ἐγγυῶ ὡς ἐξ ἑταίρας οὖσαν*, πρὸς ἀπόδειξιν δὲ παραπέμπουσιν εἰς τὸν π. τ. Πύρρ. κλήρου λόγον τοῦ Ἰσαίου, ἔνθα περὶ τῆς Φίλης λέγεται (§ 52) ὅτι ὁ *Ἔνδιος ὡς ἐξ ἑταίρας οὖσαν ἠγγύησεν*, καὶ μικρὸν κατωτέρω (§ 55) ὅτι ὁ Ξενοκλῆς ταύτην *ἠγγυήσατο καὶ ἔλαβεν ὡς οὖσαν ἐξ ἑταίρας* (5).

(1) Ἐν οἷς καὶ ὁ Gilbert, μετὰ τὴν α' ἔκδ. τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ Griech. Staatsalt., ἀσπασάμενος τὴν γνώμην τοῦ Hruza. Ὅρ. ἑλλ. μετάφρ. ἐκ τῆς τελευταίας ἐκδόσεως ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Ν. Γ. Πολίτου σ. 233 σημ. 2.

(2) Beauchet αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 124.

(3) Ὁ αὐτὸς αὐτόθ. σ. 127 - 8.

(4) Σελ. 52 ἑπ. Τὴν γνώμην ταύτην πρῶτος ἀπεφήνατο ὁ Gans τῷ 1824, μετὰ δ' αὐτὸν ἐπανέλαβεν ὁ Van Stegeren τῷ 1839 (παρὰ Beauchet τόμ. Α' σ. 123 σημ. 6). Ἐκ δὲ τῶν γάλλων πρῶτος μὲν διετύπωσεν αὐτὴν ὁ Dareste τῷ 1875 ἐν τῇ γαλλ. μεταφρ. τῶν ἀστ. λόγων τοῦ Δημοσθένους (τόμ. Β' σ. 109 ἐν σημ. 25) ἐπανέλαβε δὲ ὁ Barrilleau, ὑφηγητὴς τότε (1883) τῆς Νομ. Σχολῆς Poitiers, ἐν Rev. Hist. be D[t] Franc. et Étrang. τόμ. Ζ' σ. 176.

(5) Ἡ πραγματικὴ ἔννοια τῶν χωρίων τούτων, μάλιστα δὲ τὸ ἀληθὲς τῆς ἰσχυρίσεως τοῦ ῥήτορος, ὅτι ὁ Ἔνδιος ὄντως τὴν Φίλην *ὡς ἐξ ἑταίρας οὖσαν ἠγγύησε*, δέον εἶνε νὰ ἐξελεγχθῶσι καὶ ἀκριβωθῶσιν ἐπιμελῶς. Τὸ δυσχερὲς δὲ τοῦ πράγματος θὰ νοήσῃ ἕκαστος εὐθὺς ὡς ὑποβάλῃ ἑαυτῷ τὰ ἑξῆς ἐρωτήματα. Ἂν μὴ ὁ Πύρρος,

Τετάρτην γνώμην ἀπεφήνατο ὁ Thalheim, ἑρμηνεύων τὰ ἐν § 70) τοῦ λόγου τούτου: *ὅτε ὁ ἀδελφιδοῦς ὑμῶν ἠγγυᾶτο τὴν μητέρα τὴν ταύτης κατὰ τοὺς νόμους ἕξειν γυναῖκα*, ἐντεῦθεν δὲ συνάγων ὅτι ὁ μνηστὴρ κατὰ τὴν ἐγγύην ὑπισχνεῖτο ἕξειν τὴν γυναῖκα ὡς νόμιμον αὐτοῦ γαμετήν, ὅτι δὲ πράγματι οὕτως ἐδέσμευεν αὐτὸς ἑαυτὸν δι' εἴδους τινὸς ἐγγυήσεως. Διεξηγούμενος δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ ἐνεργ. *ἐγγυᾶν* εἰκάζει ὅτι, ὥσπερ τὰ σύνθετα *κατεγγυᾶν* καὶ *διεγγυᾶν*, οὕτω καὶ τὸ ἁπλοῦν *ἐγγυᾶν* δύναται νὰ σημαίνῃ «δέχεσθαι ἀσφαλείας παρὰ τρίτου προσώπου», ὅτι δὲ ἡ ἐνέργεια τοῦ πατρὸς ἐν τῇ ἐγγύῃ συνίστατο εἰς τὸ νὰ δεσμεύσῃ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα δάμαρτα εἶναι κατὰ τοὺς νόμους (1).

Ὁ Wyse (2) τέλος ἀποδοκιμάζει μὲν τὴν γνώμην τοῦ Hruza, διδάσκοντος, ὡς εἴρηται, ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐγγύησις συνεπήγετο τἀποτελέσματα τοῦ γάμου, συνίστη ἄρα τὸν γάμον, καὶ κατ' ἀκολουθίαν δέον εἶνε νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ consensus nuptalicius τοῦ ῥωμ. δικαίου, οὐδαμῶς δὲ πρὸς τὸ consensus sponsalicius, (3)

καθὰ ὁ ῥήτωρ ἰσχυρίζεται, τὴν μητέρα τῆς Φίλης γυναῖκα ἠγγυήσατο, μηδὲ γαμηλίαν τοῖς φράτερσιν εἰσήνεγκεν (§§ 76 ἐπ.), ἂν αὕτη ἦν *κοινὴ τῷ βουλομένῳ* (§§ 11, 16 καὶ ἀλλ.) ἢ *ἑταίρα τῷ βουλομένῳ* (§ 13), ἂν ὁπότε αὕτη εἴη παρὰ τῷ Πύρρῳ, (§ 13) ἄλλοι, *ἐκείνου γινώσκοντος ἐπλησίαζον αὐτῇ* (§ 10), ἐξ ὧν πάντων ἕπεται ὅτι ἡ Φίλη οὐδὲ νόθη θυγάτηρ ἦν ἴσως τοῦ Πύρρου, ἂν τέλος ἡ μήτηρ τῆς Φίλης ἦν ἴσως ξένη (ἀφ' οὗ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Νικόδημος, *ξενίας φεύγων... παρὰ τέτταρας ψήφους μετέσχε τῆς πόλεως* (§ 37), ἂν ὄντως ταῦτα οὕτως ἔχωσιν, τότε ὑπὸ τίνα ἰδιότητα ὁ Ἔνδιος, οὐδεμίαν νόμιμον συγγένειαν πρὸς τὴν Φίλην ἔχων, ἐδύνατο νὰ ἐκδῷ καὶ δὴ καὶ νὰ ἐγγυήσῃ αὐτὴν τῷ Ξενοκλεῖ *γυναῖκα εἶναι κατὰ τοὺς νόμους*; Ἔπειτα δὲν εἶνε παράδοξον ὅτι αὐτὸς ὁ κατὰ τῆς Φίλης ἀγορεύων διαρρήδην ἐπαναλαμβάνει ὅτι ὁ Ἔνδιος ἠγγύησεν αὐτὴν *ὡς ἐξ ἑταίρας οὖσαν*; Τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος ζητητέον ἐν τοῖς εἰς τὸν λόγον τοῦτον Ἑρμηνευτικοῖς καὶ Διορθωτικοῖς ἡμῶν, ἔνθα ἐξετάζομεν καὶ ἂν ὄντως ὁ Πύρρος ἠγγυήσατο τὴν μητέρα τῆς Φίλης.

(1) Ταῦτα κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Wyse (σ. 291) περιληπτικῶς ἐκτιθέμενα, παραπέμποντος εἰς πραγματείαν τοῦ Thalheim ἐπιγεγραμμένην: **Zu d. Griech. Rechtsaltert** ς. 6. ἐπ., ἧς στερούμεθα.

(2) Ἐν ἑρμην. καὶ κριτ. ἐκδόσει τοῦ Ἰσαίου σ. 289 ἐπ.

(3) Ὁ **Hruza** καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο συλλογιζόμενος συντόμως εἰπεῖν ὡς ἑξῆς· ἐπειδὴ ἀδύνατον ἦν ὁ ἀθηναῖος νομοθέτης νὰ ἐξαρτήσῃ τὸ νόμιμον τῆς γεννήσεως τῶν τέκνων ἐκ τῆς μνηστείας ἁπλῶς, ἥτις, ὡς αὐτὴ ἡ λέξις δηλοῖ, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ πρᾶξις προπαρασκευαστικὴ τοῦ γάμου, ἡ ἐγγύη ἄρα, παράγουσα τἀποτελέσματα τοῦ γάμου, ἀπετέλει γάμον, διὸ καὶ παραβλητέον αὐτὴν πρὸς τὸ

ἀποκρούεται δὲ τὴν τῶν ἐκδοτῶν τοῦ R. des Inscript Jurid. Grecq., ἐπίσης δὲ καὶ τὴν τοῦ Thalheim, ἀποδεχόμενος δὲ τὴν παλαιόθεν καὶ γενικῶς ἔτι κρατοῦσαν θεωρίαν περὶ μνηστείας (1), διδάσκει ὅτι «ἡ ἀρχὴ τῆς παρ' ἕλλησιν ἐγγύης κεῖται ἐν τῷ γάμῳ δι' ἀγορᾶς. Ἀναλογεῖ δὲ κατὰ τύπους, καίτοι οὐχὶ κατ' οὐσίαν, πρὸς συμβόλαιον πωλήσεως, τῆς παραδόσεως τοῦ πωλουμένου πράγματος ὁριζομένης εἰς τὸ μέλλον». Εὐθὺς δὲ παραχρῆμα ἐπάγει: «Ὁ ἀθηναῖος νομοθέτης οὐδὲν τὸ παράλογον ἔπραξε, τιθεὶς ὡς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως νομίμου γάμου, τὸ ἔγκυρον μᾶλλον τοῦ μεταξὺ

consensus nuptalicius τοῦ ῥωμ. Δικαίου. Ἀλλ ἐν τῷ συλλογισμῷ ἀκριβῶς τούτῳ καθ' ἡμᾶς κεῖται τὸ ἀσθενὲς τῆς θεωρίας ταύτης. Βεβαίως παράλογον φαίνεται ὅτι ἡ μνηστεία, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ὑπόσχεσις περὶ μέλλοντος γάμου, παραλειφθεῖσα καθίστη τὸν γάμον ἄκυρον, καὶ δὴ ἄρα νόθα τὰ τέκνα, εὐλόγως δὲ δικαιούμεθα ἐντεῦθεν νὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ *ἐγγύη* ἦν ἄλλο τι ἢ μνηστεία. Ἀλλὰ πόθεν ἀποδείκνυται 1) ὅτι ἡ *ἐγγύη*, ὡς ὁρίζουσιν αὐτὴν οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης (Beauchet, αὐτόθ. Α' σ. 120) «εἶνε ἡ σύμβασις δι' ἧς ὁ κύριος τῆς γυναικὸς ἐκδίδωσιν αὐτὴν τῷ ἀνδρὶ εἰς γάμον», ὅτι δὲ 2) αὕτη καὶ μόνη συνίστησι τὸν γάμον, τῆς τελέσεως τοῦ γάμου μὴ οὔσης ἀναγκαίας πρὸς τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ;

(1) Ἀμέσως ἀπὸ τοῦδε παρατηροῦμεν ὅτι τὰ χωρία δι' ὧν ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 289) πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἐγγύη δῆθεν ἰσοδυναμεῖ τῇ παρὰ ῥωμαίοις μνηστείᾳ, οὐδεμίαν κατ' ἀλήθειαν ἀπόδειξιν παρέχουσι. Καὶ 1) τὰ μαρτύρια ἃ παρατάσσει ἐκ μεταγενεστέρων συγγραφέων (Πλουτάρχ. Διονυσ. Ἀλικαρνασσ., καὶ Δίων. Κασσίου) ποιουμένων ἐνίοτε χρῆσιν τοῦ *ἐγγυᾶν* ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ μνηστεύειν, κατ' οὐδὲν συμβάλλουσι, τὸ μὲν διότι πιθανώτατα ἡ ἐγγύη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, εἶχεν ἤδη ἀποβάλει τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἔννοιαν καὶ ἰσχύν, τὸ δὲ διότι τὰ μαρτύρια ταῦτα ἀφορῶσιν οὐχὶ τοὐλάχιστον εἰς γάμους ἑλλήνων τότε συγχρόνων, ἀλλ' εἰς μνηστείας καὶ γάμους ῥωμαίων, παρ' οἷς ὁ θεσμὸς τῆς ἐγγύης ἦν τελέως ἄγνωστος. 2) Τὸ ἐκ τοῦ Ὀρέστου τοῦ Εὐριπίδου *κατεγγυᾶν* (στίχ. 1078 ἐπ. 1648 καὶ 1658/9) ἐπὶ μέλλοντι γάμῳ λεγόμενον, ἐπίσης οὐδεμίαν ἀποδεικτικὴν ἔχει ἀξίαν, τὸ μὲν διότι ὁ ποιητὴς χρῆται αὐτῷ ἀκολουθῶν τῇ συνήθει τότε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις νομικῇ φρασιολογίᾳ, τὸ δὲ καὶ μάλιστα διότι τοῦτο λέγει περὶ γάμων οὐχὶ προσολωνείων ἁπλῶς, ἀλλὰ προομηρικῶν, οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ ἰσχυρίσηται ὅτι τοιοῦτος θεσμὸς ἴσχυε παρὰ τοῖς τότε ἕλλησι. 3) τέλος τὸ περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ Δημοσθένους (κ. Ἀφόβ. § 15. π. Ἀφοβ. § 43 μαρτυρούμενον ὅτι οὗτος ἀποθνήσκων ἠγγύησε τὴν πενταετῆ αὐτοῦ θυγατέρα Δημοφῶντι, ἐπὶ τὸ ἕξειν αὐτὴν γυναῖκα, *ὅταν ἡλικίαν ἔχῃ*, ἐπὶ μέλλοντι ἄρα γάμῳ, ἐπίσης οὐδὲν ὑπὲρ τῆς θεωρίας τῆς μνηστείας ἀποδείκνυσι, τὸ μὲν διότι, ὡς ἄλλως τε καὶ ὁ Hruza καὶ ὁ Beauchet ὀρθῶς ἰσχυρίσαντο, εἶνε ὅλως ἀπίθανον ὅτι ὁ ἀθηναῖος νομοθέτης τηλικαύτην σημασίαν εἰς τὴν μνηστείαν ἔδωκε, τὸ δὲ διότι ὁ πατὴρ τοῦ Δημοσθένους οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ τῷ σολωνείῳ νόμῳ χρώμενος, βλέπων δ' ἐγγὺς τὸ τέλος αὐτοῦ, νὰ ἐγγυήσῃ πρωΐμως τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, ἴσως ὅπως ἀπαλλάξῃ αὐτὴν καὶ ἐνδεχομένης *ἐπιδικασίας*, εἴ ποτε συνέβαινε νὰ μείνῃ *ἐπίκληρος*.

τῶν συμβαλλομένων συμβολαίου ἢ τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ ἀντικειμένου τοῦ συμβολαίου διατυπώσεις».

Καὶ αὗται μέν εἰσιν ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν αἱ περὶ ἐγγύης ἐξενεθεῖσαι γνῶμαι, ὧν ὅμως οὐδεμία καθ' ἡμᾶς πείθει ἀναντιλέκτως περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ περιβοήτου τούτου θεσμοῦ. Ὅτι ὄντως πρόκειται περὶ συμβολαίου μεταξὺ τοῦ κυρίου τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ λαμβάνοντος αὐτὴν εἰς γάμον, οὐδεμία ἀμφιβολία. Ὅτι, κατὰ τὸν νόμον, μόνον οἱ ἐξ ἐγγυητῆς γυναικὸς παῖδες νομίζονται γνήσιοι, ἐπίσης σαφὲς καὶ ἔξω πάσης ἀμφιβολίας. Ἀλλὰ τίς καθ' ἀλήθειαν ἡ *ἐγγύη;* Διατί δ' ὠνομάσθη οὕτω; Διατί ὁ νομοθέτης ἀντὶ ἁπλῶς νὰ κηρύξῃ τὸν ἄνευ ἐγγύης γάμον ἄκυρον, ἀμέσως ἀπέβλεψεν εἰς τὰ τέκνα καὶ περὶ τούτων εἶπεν ὅτι μόνον οἱ ἐξ ἐγγυητῆς γυναικὸς παῖδες εἰσὶ γνήσιοι; Καὶ λοιπὸν τίς ὁ σκοπὸς τῆς ἐγγύης;

Περὶ τούτων νῦν καὶ ἡμεῖς θὰ εἴπωμεν ἣν ἔχομεν γνώμην, δεικνύντες ἅμα καὶ πῶς εἰς αὐτὴν κατελήξαμεν, συλλογιζόμενοι μὲν κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἀρχαίου ἑλλ. δικαίου, ἀποφεύγοντες δὲ κατὰ τὸ ἐνὸν πᾶσαν ἐπίδρασιν τοῦ ῥωμ. δικαίου καὶ τῶν νεωτέρων νομοθεσιῶν, καὶ δὴ ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ γάμου, περὶ οὗ νῦν πρόκειται.

Ἀρίστην πηγὴν περὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου ἑλλ. δικαίου ἔχομεν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, καθὰ δὲ ἤδη ὀρθῶς παρετηρήθη (1), ἐξ αὐτῶν μάλιστα δυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν ἀσφαλέστερον τὰς πρωτογόνους μορφὰς τῶν νομικῶν ἐννοιῶν, ἐξ ὧν κατὰ μικρὸν ἀπέρρευσεν ἐν νόμοις διατυπούμενον τὸ θετικὸν δίκαιον τῶν ἀρχαιοτάτων κοινωνιῶν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθεύει καθόλου, πολλῷ μᾶλλον εὔλογον εἶνε ν' ἀληθεύῃ ἐν τῇ ἀνελίξει τοῦ ἑλλ. δικαίου.

Τὸν θεσμὸν τοῦ γάμου (2), παρὰ δ' αὐτὸν τὴν παλλακίαν (3)

(1) **H. Sumner Main, L'ancien Droit,** μετάφρ. **J. C. Courcelle Seneuil** σ. 2 ἑπ.

(2) Ἰλιάδ. I. 144 ἑπ. Λ. 221 ἑπ. Ν. 365 ἑπ. 432 ἑπ. καὶ πολλ. ἄλλ. Ὀδυσσ. Β. 52 ἑπ.

(3) Πάντες οἱ ἥρωες, πλὴν τοῦ Μενελάου, χρῶνται παλλακαῖς, δουριαλώτοις ἢ ὠνηταῖς· ἀλλ' ὅμως ἡ ἄλοχος ἢ **ἄκοιτος** μόνη νομίζεται νόμιμος γυνή, ***δέσποινα*** (Ὀδυσσ. Γ. 403, Η. 53 καὶ πολλ. ἄλλ.) ***ἡ τὸν οἶκον ἔχουσα*** (Ὀδυσσ. Γ. 68) **καὶ**

κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους, εὑρίσκομεν ἐν πολλῇ χρήσει ἀμφότερα. ἐπίσης δὲ σαφῆ τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἐξ ἀλόχου *γνησίων παίδων*, τῶν ἐκ παλλακῆς *νόθων* καὶ τῶν ἐκ λαθραίας μείξεως *σκοτίων* ἢ *παρθενίων* (1).

Παρ' Ὁμήρῳ ὁ γάμος παρίσταται ὡς συμβόλαιον (2) μεταξὺ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης ἢ τοῦ μετ' αὐτὸν δικαιουμένου ἐκδοῦναι αὐτὴν εἰς γάμον, τελεῖται δὲ διὰ τῆς παραδόσεως τῆς γυναικὸς τῷ ἀνδρὶ μετὰ τῶν συνήθων τότε πανηγυρικῶν γαμηλίων τελετῶν (3).

Πάντα ταῦτα ῥυθμίζονται διὰ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῶν κατὰ παράδοσιν *θεσμίων*, πᾶσα δὲ διαφορὰ δικάζεται ὑπὸ τοῦ βασιλέως (4) ἢ τῶν γερόντων (5), *οἵ τε θέμιστας πρὸς Διὸς εἰρύαται* (6), διότι

μόνοι οἱ ἐξ αὐτῆς παῖδες γνήσιοι, οἱ δ' ἐκ παλλακῆς νόθοι. Ἰλιάδ. Ι. 449 ἐπ. Ὀδυσσ. Ξ. 200:

πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι
υἱέες ἐν μεγάρῳ ἠμὲν τράφεν ἠδ' ἐγένοντο
γνήσιοι ἐξ ἀλόχου· ἐμὲ δ' ὠνητὴ τέκε μήτηρ
παλλακίς, ἀλλά με ἶσον ἰθαιγενέεσσιν ἐτίμα
Κάστωρ Ὑλακίδης, τοῦ ἐγὼ γένος εὔχομαι εἶναι.

Ἐνταῦθα εἶνε ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ὁ ποιητὴς ὡσεὶ νομικῶς διασαφῶν τὴν λ. ***γνήσιος***, τοὺς γνησίους παῖδας ἐπονομάζει καὶ ***ἰθαιγενεῖς***, ὃ ὁ Σχολιαστὴς ἑρμηνεύει: ***ὁ ἐκ τῆς κατ' ἰθύ, τουτέστι κατ' εὐθύτητα νόμου, γεννήσεως καὶ μὴ πλαγίως πως τῷ γένει ἐπεισαγόμενος.***

(1) Ἰλιάδ. Ζ. 24: ***σκότιον δέ ἑ γείνατο μήτηρ.*** Κατὰ τὸν Ἀρίσταρχον τοὺς αὐτοὺς ***σκοτίους*** ὁ ποιητὴς καλεῖ καὶ ***παρθενίους***. Ἀλλ' ἀκριβέστερον ἴσως ***παρθένιος*** λέγεται ὁ ἐκ παρθένου λάθρα γεγονώς· Ἰλιάδ. Β. 512 ἐπ. Π. 180 ἐπ.

(2) Ὁ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 113 ἐπ.), ἀντιλέγων τῷ Hruza, θεωρεῖ τὸ καθ' Ὅμηρον συμβόλαιον τοῦ γάμου ὡς ἀμφοτεροβαρὲς (contr. synallagmatique), τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς καταβαλλομένων ***ἔδνων*** παριστάντων, συμβολικῶς τοὐλάχιστον, τὸ τίμημα τῆς ἀγορᾶς τῆς γυναικός. Ἡμεῖς σφόδρα ἀμφιβάλλομεν ἂν ἐπὶ Ὁμήρου οἱ Ἕλληνες εἶχον ἔτι αἴσθησιν τῆς συμβολικῆς ταύτης ἀγορᾶς, κατ' ἀρχὴν ὅμως ὁ γάλλος νομοδιδάσκαλος βεβαίως ἔχει δίκαιον. Πρβλ. Ἀριστοτ. Πολιτικ. Β. 8. σ. 1268 b: ***τοὺς γὰρ ἀρχαίους νόμους λίαν ἁπλοῦς εἶναι καὶ βαρβαρικούς· ἐσιδηροφοροῦντο τε*** (διότι): ***ἐσιδηροφόρουν τότε***, ***γὰρ οἱ Ἕλληνες καὶ τὰς γυναῖκας ἐωνοῦντο παρ' ἀλλήλων.***

(3) Ἰλιάδ. Σ. 490 ἐπ. Ὀδυσσ. Α. 275 ἐπ. καὶ πολλ. ἀλλ.

(4) Ἰλιάδ. Ι. 99. Πρβλ. Ὀδυσσ. Λ. 568 ἐπ. ἔνθα ὁ Μίνως παρίσταται ***θεμιστεύων νέκυσσιν.***

(5) Ἰλιάδ. Σ. 503 ἐπ. Πρβλ. Π. 386 ἐπ.

(6) Ἰλιάδ. Α. 238.

οὗτοι εἰσὶν οἱ *δικασπόλοι* (1), οἱ θεσμοφύλακες δῆλον ὅτι, οἱ τὰς *δίκας* ἢ *θέμιστας* (2) ἐν ὀνόματι τοῦ Διὸς καὶ ὑπ' αὐτοῦ ὑπαγορευομένας φυλάττουσί τε καὶ ἀποφαίνουσι. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ λ. *νόμος* οὐδ' ἅπας ἀπαντᾷ ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν.

Εἶνε, νομίζομεν, φανερὸν ὅτι ταὐτὰ ἢ περίπου ταὐτὰ ἴσχυον ἐν ἁπάσαις ταῖς τότε ἑλληνικαῖς κοινωνίαις, καὶ δὴ ἄρα καὶ ἐν Ἀθήναις, ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστον ἔτι ἐκράτει ἐκεῖ ἡ πρὸ τοῦ Δράκοντος ἀρχαία πολιτεία, ἡ βασιλική, μετὰ δ' αὐτὴν ἡ ὀλιγαρχική, μικρὸν παρεγκλίνουσα τῆς βασιλικῆς (3). Ἐννοεῖται δ' ὅτι τοιαύτης οὔσης τῆς πολιτείας, πάσης δ' ἐξουσίας συγκεντρουμένης ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ὀλίγων, οὐδὲν ἢ ἐλάχιστον διέφερεν, ὑπὸ πολιτειακὴν ὡς εἰκὸς ἔποψιν, ἂν οἱ τῶν πολλῶν γάμοι συνήπτοντο μεταξὺ ἀστῶν ἑκατέρωθεν καὶ δὴ ἄρα ἂν οἱ ἐξ αὐτῶν παῖδες ἦσαν ἀμφοῖν ἐξ ἀστῶν, ἀφ' οὗ οἱ πολλοὶ οὐδενός, ὡς εἰπεῖν, ἐτύγχανον τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν μετέχοντες (4)

Ἀλλὰ πᾶσα πολιτικὴ κοινωνία φύσει κινεῖται καὶ μεταβάλλεται, ἐντεῦθεν δὲ νέαι ἀεὶ ἀνάγκαι καὶ ἐλλείψεις ἐμφανίζονται, ἠπιώτερον ἢ σφοδρότερον ἀπαιτοῦσαι τὴν προσήκουσαν θεραπείαν. Τοιαύτη δ' ἀνάγκη καὶ δὴ σφόδρα ἐπείγουσα ἐν Ἀθήναις ἐπέστη κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς 7ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Τὰ πρώην ἁπλᾶ καὶ ὀλίγα *θέσμια*, διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, εἶχον καταστῆ ἀσαφῆ καὶ ἀβέβαια. πλὴν δὲ τούτου. διὰ τῆς συνεχοῦς καὶ κατὰ τὰς διαφόρους ἑκάστοτε περιστάσεις διαφόρου ἐφαρμογῆς, κατ' ἀνάγκην ἐξ ὀλίγων ἐγένοντο πλείονα. ἐπειδὴ δ' ἐτηροῦντο διὰ τῆς μνήμης, ἦσαν δ' ἄγνωστα μὲν τοῖς πολλοῖς, κτῆμα

(1) Ἰλιάδ. Α. 238 Ὀδυσσ. Λ. 168.

(2) Κατὰ τὸν Sumner Main (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 4 ἑπ.) ἡ κατὰ πληθ. ἀριθ. ἐκφορά: ***θέμιστες*** ποιεῖ δῆλον ὅτι θέμιστές εἰσιν αἱ ἀποφάσεις αὗται, ὑπαγορευόμεναι ὑπὸ τοῦ θείου τῷ δικαστῇ. Ἔτι δὲ περαιτέρω χωρῶν ὁ συγγραφεὺς οὗτος διδάσκει ὅτι ἔξω ἀμφιβολίας ὑπάρχει ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἐθίμου, ὡς νοοῦμεν αὐτὸ σήμερον, εἶνε μεταγενεστέρα τῆς τῶν θεμιστέων, ὅτι δ' ἐκ τούτων, περὶ τῶν αὐτῶν θεμάτων ὁμοίως ἑκάστοτε ἀποφαινομένων, προύκυψε βαθμηδὸν ἡ ἔννοια τοῦ ἐθίμου.

(3) Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 41. 2. Πρβλ. κεφ. 2 καὶ 3.

(4) Ἀριστοτ. αὐτόθ. κεφ. 2 ἐν τέλει: ***χαλεπώτατον μὲν οὖν καὶ πικρότατον ἦν τοῖς πολλοῖς τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν τὸ δουλεύειν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἐδυσχέραινον· οὐδενὸς γάρ, ὡς εἰπεῖν, ἐτύγχανον μετέχοντες.***

δὲ τῶν ὀλίγων, οἳ καὶ ἐφήρμοζον αὐτὰ κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀνάγκη ἐγένετο, ἵνα ταῦτα ὁρισθῶσι καὶ ἀσφαλισθῶσι διὰ τῆς γραφῆς. Πρὸς τοῦτο, καθὰ διαρρήδην ὁ Ἀριστοτέλης διδάσκει, τότε πρῶτον (περὶ τὸ 683/2 π. Χ.) ᾑρέθησαν οἱ Θεσμοθέται, *ὅπως ἀναγράψαντες τὰ θέσμια φυλάτωσιν πρὸς τὴν τῶν ἀμφισβητούντων κρίσιν* (1). Καὶ οὕτως ἐδημοσιεύθη ὁ πρῶτος καὶ ἀρχαιότατος ΚΩΔΙΞ ΕΘΙΜΩΝ, ἀλλ' ἅμα ἱδρύθη καὶ ὁ πρῶτος καὶ σπουδαιότατος σταθμὸς τοῦ ἀρχαιοτάτου ἑλλ. δικαίου, ἀφ' οὗ ὡς ἀφετηρίας προήχθη καὶ διεμορφώθη τὸ ἀττ. δίκαιον. Καίτοι δὲ ἀγνοοῦμεν τὰς περιστάσεις ὑφ' ἃς ἐπετεύχθη ἡ ἀναγραφὴ καὶ δὴ ἄρα ἡ δημοσίευσις αὕτη τῶν θεσμίων, ὅμως οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχομεν ὅτι οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐξηναγκάσθησαν εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ πλήθους, ἐπιτυχόντος ἅμα καὶ τὴν αὔξησιν τῶν τριῶν μέχρι τοῦδε μεγίστων καὶ πρώτων ἀρχῶν, τῆς τοῦ Βασιλέως δηλονότι, τοῦ Πολεμάρχου καὶ τοῦ Ἄρχοντος εἰς ἐννέα, διὰ τῆς προσθήκης τῶν ἓξ Θεσμοθετῶν (2).

(1) Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 3. 4: *Θεσμοθέται δὲ πολλοῖς ὕστερον ἔτεσιν ᾑρέθησαν, ἤδη κατ' ἐνιαυτὸν αἱρουμένων τὰς ἀρχάς, ὅπως ἀναγράψαντες τὰ θέσμια φυλάττωσι πρὸς τὴν τῶν ἀμφισβητούντων κρίσιν*. Ταῦτα δ' ἐπάγεται ὁ Ἀριστοτέλης, ἵνα δείξῃ (κεφ. 3 ἐν ἀρχῇ) ὁποία *ἦν ἡ τάξις τῆς ἀρχαίας πολιτείας τῆς πρὸ τοῦ Δράκοντος*. Ἐκ τούτων δὲ γίνεται φανερὸν ὅτι, ἀφ' οὗ οἱ Θεσμοθέται *πολλοῖς ὕστερον ἔτεσιν ᾑρέθησαν*, (περὶ το 683/2 π. Χ.), μικρὸν ἄρα πρὸ τῆς θέσεως τῶν νόμων ὑπὸ τοῦ Δράκοντος, οὗτοι οὐχὶ νόμους ἀνέγραψαν, ἀλλὰ τὰ ἔτι τότε κατὰ παράδοσιν παλαιόθεν ἰσχύοντα *θέσμια*, ὅτι δὲ κατ' ἀκολουθίαν οὐδεμία ὑπάρχει ἀντίφασις πρὸς τὰ κατωτέρω (κεφ. 4. 2) ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς ἐπὶ Δράκοντος πολιτείας διδασκόμενα, ὅτι ἐν αὐτῇ *καὶ νόμους ἀνέγραψαν πρῶτον*. Τῷ ὄντι οἱ θεσμοθέται ἁπλῶς τὰ ἤδη ἰσχύοντα *θέσμια* ἀνέγραψαν, ἐν ᾧ τοὐναντίον ὁ Δράκων, ὡς διαρρήδην ἐκ κεφ. 4. 1 λέγεται, *ἔθηκε τοὺς θεσμούς*, τοὺς γνωστοὺς δῆλον ὅτι δρακοντείους *νόμους*, καὶ τούτους *ἀνέγραψαν πρῶτον*.

(2) Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 3. 2 ἐπ. Πολλὴν ἀναλογίαν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κυρίαν ἀφορμὴν τῆς ἀναγραφῆς τῶν *θεσμίων* ἐν Ἀθήναις, ἐμφανίζει ἡ πολὺ βραδύτερον (τῷ 450 π. Χ.) γενομένη ἐν Ῥώμῃ δημοσίευσις τοῦ περιφήμου *Δωδεκαδέλτου Νόμου*, ἐπίσης προκληθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἵνα τὸ ἀβέβαιον καὶ καθόλου εἰπεῖν ἄγνωστον τοῖς πολλοῖς δίκαιον δημοσιευόμενον προσλάβῃ τὸν χαρακτῆρα νομικῶν διατάξεων παγίων καὶ θετικῶν. Κατὰ ταῦτα ἡ Lex XII Tabularum, ἀπαύγασμα οὖσα τῶν τοῖς πατρικίοις πεπιστευμένων θεσμίων, παραβλητέα, οὐχὶ πρὸς τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Σόλωνος, ὡς ἄχρι τοῦδε διδάσκεται, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῶν πρώτων Θεσμοθετῶν.

Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ ἑλλ. δικαίου πραγματευόμεθα, τούτου δὲ δυστυχῶς ἡ μεγίστη χρησιμότης καὶ ἀξία, οὐ μόνον ἐπιστημονική, ἀλλὰ καὶ ἐθνική, δὲν κατενοήθη

Ἀλλ' ἡ πολιτειακὴ ἀνέλιξις ἐξακολουθεῖ, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ κοινωνική, τὰ δὲ παλαιὰ θέσμια καὶ ἀναγεγραμμένα φωρῶνται ἀνεπαρκῆ πλέον ὄντα πρὸς τὴν παροῦσαν κατάστασιν. Πρὸς δὲ τούτοις ἀποβαίνει ἐπάναγκες πρὸς κατεπράϋνσιν τῶν πολλῶν, ἵνα τάξις τις τῶν πολιτῶν, ἡ *τῶν ὅπλα παρεχομένων*, (1), μετάσχῃ τῆς πολιτείας ἔν τινι μέτρῳ τοὐλάχιστον. Καὶ πράγματι ἐγένοντο αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται ἐπὶ Ἀρισταίχμου ἄρχοντος (621 π. Χ.) Δράκοντος θέντος τοὺς νόμους, οὓς τότε πρῶτον οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέγραψαν (2). Καὶ οὕτως μετὰ τὸν πρῶτον ***Κώδικα ἐθίμων*** ἔχομεν τὸν πρῶτον ΚΩΔΙΚΑ ΝΟΜΩΝ, συνταχθέντα καὶ δημοσιευθέντα ἐν Ἀθήναις τῷ 621 π. Χ. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ νέα ταῦτα νομοθετικὰ μέτρα ταχέως ἀπεδείχθησαν ὅλως ἀνεπαρκῆ. Ὁ δῆμος ὀργᾷ ἀκάθεκτος πρὸς τὴν πολιτικὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, οὐδ' ἀνέχεται πλέον, ἵνα οἱ πολλοὶ δουλεύωσι τοῖς ὀλίγοις (3). Διὸ μόλις εἴκοσι καὶ ἓξ παρῆλθον ἔτη ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν νόμων ὑπὸ τοῦ Δράκοντος καὶ νέα ἀλλ' ἰσχυρὰ νῦν ἐκρήγνυται στάσις, τοῦ δήμου ἐξεγερθέντος κατὰ τῶν γνωρίμων, ταύτης δὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον παρατεινομένης, αἱροῦνται ***κοινῇ διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα τὸν Σόλωνα*** (π. Χ. 594), ὃς κύριος τῶν πραγμάτων γενόμενος, ***τόν τε δῆμον ἠλευθέρωσε καὶ ἐν τῷ παρόντι καὶ εἰς τὸ μέλλον*** (4), καὶ νόμους ἔθηκεν ἄλλους, καταργη-

ἔτι προσηκόντως παρ' ἡμῖν, θὰ προσθῶμεν περιληπτικῶς ἐκτιθέμενοι τὴν ἑξῆς παρατήρησιν τοῦ ἄγγλου **Sumner Main** (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 15 ἐπ. γαλλ. μτφρ.). Ὁ λόγος περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων κωδίκων. «Ἡ σπουδαιότης, λέγει, αὐτῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀρχαίας κοινωνίας, ὑπερβαίνει πᾶσαν ἔκφρασιν. Κυρίως εἰπεῖν τὸ ζήτημα δὲν εἶνε ἂν ἔσχον ἢ μὴ κώδικα, διότι τάχιον ἢ βραδύτερον αἱ πλεῖσται αὐτῶν ἔσχον κώδικα· ἀλλ' ὅ,τι μάλιστα διαφέρει τὴν ἱστορίαν τῆς φυλῆς εἶνε τόδε, κατὰ τίνα δῆλον ὅτι χρονικὴν περίοδον, ἐν τίνι καταστάσει κοινωνικῆς προόδου, τὸ δίκαιον κατέστη γραπτόν, διότι τοῦτο ἀπήτησαν καὶ ἐπέτυχον οἱ πολλοί, ὁ δῆμος προσβαλόντες τὴν μονοπωλίαν τῶν ὀλιγαρχικῶν».—Λοιπὸν οὐδαμοῦ τῆς Εὐρώπης, οὐδεμία πρὸ τῶν ἑλλ. κοινωνιῶν, μάλιστα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, οὔτε ᾔσθετο ἐνωρίτερον, οὔτε διεξεδίκησε γενναιότερον καὶ ἐπέτυχε τὴν δημοσίευσιν διὰ τῆς γραφῆς καὶ καθιέρωσιν τοῦ δικαίου, τὴν ἐλευθερίαν ἐν τοῖς συμβολαίοις, ἄνευ τύπων καὶ συμβολισμῶν, τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ τοῦ δήμου ἢ αἱρετῶν δικαστῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου.

(1) Ἀριστοτ. αὐτ. Κεφ. 4.

(2) Αὐτ. Κεφ. 41. 2. Πρβλ. Κεφ. 4.

(3) Αὐτοθ. Κεφ. 5.

(4) Αὐτόθ. κεφ. 6. 1.

θέντων τῶν τοῦ Δράκοντος θεσμῶν, πλὴν τῶν φονικῶν (1), καὶ τέλος, ὃ καὶ μέγιστον, κατέστησε τὴν δημοκρατίαν, τὴν πᾶσαν ἰσχὺν ἀποδοὺς εἰς τὸ πλῆθος, μηδὲ τῶν θητῶν ἐξαιρουμένων, οἷς μετέδωκεν ἐκκλησίας καὶ δικαστηρίων (2). Καθὰ δὲ παρατηρεῖ ὁ σοφὸς Σταγιρίτης, *κύριος ὢν ὁ δῆμος τῆς ψήφου, κύριος γίγνεται τῆς πολιτείας* (3). Ἠσφάλισε δὲ πάντα ταῦτα θεὶς τὸν περίφημον νόμον *εἰσαγγελίας* (4) κατὰ τῶν ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνισταμένων, κρινομένων ὑπὸ τῆς Ἀρεοπαγίτιδος Βουλῆς.

Ὁπόσον δεινῶς οἰκτρὰ ἦν ἡ κατάστασις τῶν πολλῶν, ἀναγκαζομένων καὶ νὰ ἐκπατρίζωνται ἔτι *δουλίην ἀεικέα* φεύγοντες, μαρτυρεῖ ὁ μέγας ὄντως νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ θαυμασίᾳ ἐλεγείᾳ:

ἃ μὲν γὰρ εἶπα σὺν θεοῖσιν ἤνυσα.

. . . .

πολλοὺς δ' Ἀθήνας, πατρίδ' εἰς θεόκτιτον,
ἀνήγαγον πραθέντας, ἄλλον ἐκδίκως,
ἄλλον δικαίως, τοὺς δ' ἀναγκαίης ὑπὸ
χρηοῦς φυγόντας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν
ἱέντας, ὡς ἂν πολλαχῇ πλανωμένους,
τοὺς δ' ἐνθάδ' αὐτοῦ δουλίην ἀεικέα
ἔχοντας, ἤθη δεσποτῶν τρομευμένους,
ἐλευθέρους ἔθηκα κτὲ (5).

Εἶνε νομίζομεν εὐνόητον οἴκοθεν ὅτι ὁ Σόλων, ἀποδοὺς οὕτως ἀθρόως τὴν πολιτείαν τοῖς ἀθηναίοις ἐν γένει, δὲν ἐδύνατο ἢ νὰ μεριμνήσῃ συγχρόνως ὅπως ἀποκλείσῃ τοὺς μὴ ὄντως ἀστοὺς καὶ δὴ ἄρα τοὺς ξένους ἢ γεγονότας ἐκ ξένων. Ἔπειτα, ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ

(1) Αὐτόθ. κεφ. 7. 1.
(2) Αὐτόθ. κεφ. 7. 3.
(3) Αὐτόθ. κεφ. 9. 1.
(4) Αὐτόθ. κεφ. 8. 4.—Περὶ τῶν διαφόρων περιπτώσεων **Εἰσαγγελίας** διελάβομεν ἐν **Ἀθηνᾶς** τόμ. ΙΑ' (1899) σ. 89 ἑπ. διορθοῦντες καὶ ἑρμηνεύοντες τὸ Κανταβρ. Λεξικόν, εἰδικώτερον δὲ περὶ τοῦ Εἰσαγγελ. νόμου τούτου τοῦ Σόλωνος αὐτόθ. σ. 93. Σημειωτέον δ' ὅτι, ὁ ἀοίδιμος Βλάσσιος οὐ παραδεξάμενος τὸ κατ' ἀρχὰς τὴν ὑπὸ Wessely προταθεῖσαν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν ἐν τῷ ἄνωθι μνημονευομένῳ ἀριστοτελ. χωρίῳ (8. 4) τῆς λ. **Εἰσα[γγ]ελίας** (ὅρ. αὐτόθ. ἡμετέραν σημ. 1 ὑπὸ τὴν σ. 93) τοὐναντίον ἐν τῇ γ' καὶ δ' ἐκδόσει ἐξεδέξατο καὶ κατεχώρισεν ἐν τῷ ἐδάφει.
(5) Ἀριστοτ. Ἀθ. Πολ. κεφ. 12.

ἐδούλευον τοῖς ὀλίγοις ***καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ τέκνα καὶ αἱ γυναῖκες*** (1), *οὐδενὸς δ' ὡς εἰπεῖν ἐτύγχανον μετέχοντες* (2), οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ τότε ὀλιγαρχικὴ πολιτεία οὐδαμῶς ἢ ἐλάχιστον προσεῖχεν εἰς τοὺς γάμους καὶ τὸ *ἰθαιγενὲς* ἢ γνήσιον τῶν τέκνων αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτων ἄρα ἐδέησεν τότε νὰ μεριμνήσῃ ὁ νομοθέτης.

Σημειωτέον δ' ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως τὸ γένος φυλάσσηται ἀεὶ καθαρὸν (3), μὴ μετέχωσι δὲ τῆς πολιτείας οἱ ξένοι, πολλὰ κατὰ καιροὺς μέτρα ἐπενόησαν καὶ ἐφήρμοσαν, τὰ μὲν τακτικά, οἷον ἐγγραφὴν εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον, τοὺς ἐκκλησιαστ. πίνακας, εἰς τοὺς φράτερας κλ., τὰ δ' ἔκτακτα, ὁσάκις οἱ ***παρέγγραπτοι*** (4) ἐπλεόναζον· τοιοῦτον ἔκτακτον μέτρον ἦν ὁ ***διαψηφισμός*** (5). Καίτοι δὲ κατὰ κανόνα γνήσιοι πολῖται ἀθηναῖοι ἦσαν καὶ ἐνομίζοντο

(1) Αὐτόθ. κεφ. 2. 2.

(2) Αὐτόθ. κεφ. 2. 3.

(3) Ἄλλως τε καὶ διότι τοῖς Ἀθηναίοις ***ἡ κοινὴ γένεσις αὐτόχθοσιν οὖσιν ἀνυπέρβλητον τὴν εὐγένειαν ἔχει***. Ὑπερείδ. Ἐπιτάφ. § 7 ἐκδ. **Blass**[3].

(4) Περὶ παρεγγράπτων διελάβομεν ἐν ***Ἀθηνᾶς*** τόμ. ΙΑ' (1899) σ. 79 ἐπ. ἑρμηνεύοντες τὴν λ. ***διαψήφισις*** τοῦ Κανταδρ. λεξικοῦ.

(5) Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ἀθην. Πολ. κεφ. 13. 4—5 πρῶτον τοιοῦτον μνημονεύει τὸν μετὰ τὴν τῶν τυράννων κατάλυσιν γενόμενον, ***ὡς πολλῶν κοινωνούντων τῆς πολιτείας οὐ προσῆκον***· ἦσαν δ' οὗτοι, λέγει, οἱ ***τῷ γένει μὴ καθαροί***, οἵ, διὰ τὸν φόβον μὴ ἐκβληθῶσι τῆς πολιτείας, ἠκολούθησαν τῇ στάσει τῶν διακρίων, ὧν προειστήκει Πεισίστρατος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης ἐκτίθησι ταῦτα κατὰ τρόπον ἐμφαίνοντα ὅτι μικρὸν μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν τυράννων (510 π. Χ.) ἐπηκολούθησεν ὁ διαψηφισμός, τοῦτο ἐκρίθη ὡς ἀντιφατικὸν πρὸς τὰ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Κλεισθένους κατωτέρω ἐκτιθέμενα (κεφ. 21), ὅτι δηλον ὅτι οὗτος (508/7 π. Χ.) ***συνένειμε πάντας εἰς δέκα φυλὰς ἀντὶ τῶν τεττάρων, ἀναμεῖξαι βουλόμενος, ὅπως μετάσχωσι πλείους τῆς πολιτείας***. Ὁ **Sandys** (ἐν ἑρμ. ἐκδ. β' τῆς Ἀριστ. Ἀθ. Πολ. σ. 54) διεξηγούμενος τὸ πρᾶγμα, εὐλόγως ὑπολαμβάνει ὅτι ἐνταῦθα ὁ Ἀριστοτέλης νοεῖ τὴν ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τυράννων, μεταξὺ τοῦ 509 καὶ 508 π. Χ., ἐκβολὴν ὑπὸ τοῦ Κλεομένους ἐξ Ἀθηνῶν τοῦ Κλεισθένους μετὰ ἑπτακοσίων οἰκιῶν, ὡς ἐναγῶν (Ἀθην. Πολ. Κεφ. 20).

Δεύτερος μετ' αὐτὸν γενικὸς διαψηφισμὸς μνημονεύεται ὁ ἐπὶ Λυσιμαχίδου ἄρχοντος (445/4 π. Χ.) γενόμενος, ἐξ ἀφορμῆς δωρεᾶς σίτου πεμφθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων, καὶ τρίτος ὁ ἐπὶ Ἀρχίου ἄρχοντος τῷ 346 π. Χ. Sandys αὐτόθ. σ. 55).

Τὸν ἔκτακτον ***διαψηφισμόν***, τοῦτον διακριτέον τοῦ τακτικοῦ, ὃν εἰδικώτερον οἱ γραμματικοὶ ὀνομάζουσι ***διαψήφισιν***, ὅταν ἐγγράφωνται εἰς τοὺς δημότας οἱ 18 ἔτη γεγονότες κλ. Καὶ περὶ τῆς διακρίσεως ταύτης ἐπίσης διελάβομεν ἐν ***Ἀθηνᾶ*** τόμ. ΙΑ' σ. 79 ἐπ.

μόνον οἱ ἀμφοτέρωθεν ἐξ ἀστῶν γεγονότες, ὅμως ἐπειδὴ τοῦτο μὲν διὰ τὴν Κλεισθένειον νομοθεσίαν (508 π. Χ.), ἐλευθεριωτέραν οὖσαν ἐν τῇ μεταδόσει τῆς πολιτείας, τοῦτο δὲ διότι μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς (462/1 π. Χ.) *συνέβαινεν ἀνίεσθαι μᾶλλον τὴν πολιτείαν* . . , πρὸς δὲ τούτῳ *ἐφθάρθαι τοὺς πολλοὺς κατὰ πόλεμον καὶ τῶν ἐξιόντων ἀνὰ δισχιλίους ἢ τρισχιλίους ἀπόλλυσθαι*, πολλοὶ ξένοι ἢ μὴ γνήσιοι Ἀθηναῖοι, εἴτε κατ' ἀνοχὴν τῆς πολιτείας, διὰ τὴν λειψανδρίαν, εἴτε καὶ ἄλλως λάθρα παρεισδύντες κατώρθωσαν, ἵνα ἐγγραφῶσι πολῖται, τούτων ἕνεκα, ἵν' ἀπαλλαγῶσι τῶν παρεγγράπτων πολλῶν γενομένων, ἐπὶ Ἀντιδότου ἄρχοντος (451/0 π. Χ.) *Περικλέους εἰπόντος ἔγνωσαν μὴ μετέχειν τῆς πόλεως, ὃς ἂν μὴ ἐξ ἀμφοῖν ἀστοῖν ᾖ γεγονώς* (1).

Τούτων προαναμνησθέντων, φέρε νῦν ἐξετάσωμεν, ὁποία τις ἦν ἡ *ἐγγύη* ἐπὶ γάμου καὶ τίς ὁ σκοπός, δι' ὃν ὁ Σόλων τὸ *ἐγγυᾶν* τὰς εἰς γάμον ἐκδιδομένας γυναῖκας ἐπέβαλεν.

Παρ' Ὁμήρῳ πρώτῳ, ἅπαξ δὲ μόνον, ἀπαντᾷ τὸ ῥ. *ἐγγυάω-ῶ* κατὰ μέσην διάθεσιν, ἅπαξ δ' ἐπίσης καὶ τὸ ὄν. *ἐγγύη* κατὰ πληθ. ἀριθμὸν (Ὀδυσσ. Θ. 347 ἑπ.) ἐν τῷ χαριεστάτῳ ἐκείνῳ διαλόγῳ Ἡφαίστου καὶ Ποσειδῶνος, τούτου ἐξαιτουμένου τὴν ἐκ τῶν δεσμῶν λύσιν τοῦ Ἄρεως καὶ καθιστῶντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐκείνου ἐγγυητήν, ὅτι θ' ἀποτίσῃ τῷ Ἡφαίστῳ πᾶσαν δικαίαν ἀποζημίωσιν:

«Λῦσον· ἐγὼ δέ τοι αὐτὸν ὑπίσχομαι, ὡς σὺ κελεύεις,
τείσειν αἴσιμα πάντα μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν».
Τὸν δ' αὖτε προσέειπε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις·
«Μή με, Ποσείδαον γαιήοχε, ταῦτα κέλευε.
δειλαί τοι δειλῶν γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάασθαι·
πῶς ἂν ἐγώ σε δέοιμι μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν,
εἴ κεν Ἄρης οἴχοιτο χρέος καὶ δεσμὸν ἀλύξας;»
Τὸν δ' αὖτε προσέειπε Ποσειδάων ἐνοσίχθων·

(1) Οὕτω νοοῦμεν καὶ ἑρμηνεύομεν τὰ ἐν Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 26. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐκτίθησι ταῦτα ὁ Ἀριστοτέλης ἐμφαίνει ὅτι πρόκειται περὶ ἐκτάκτου μέτρου ἐκφυλλοφορίας κατὰ τῶν δοκούντων ἐγγεγράφθαι κακῶς, μὴ ὄντων Ἀθηναίων· διότι ἄλλως ὁ νόμος οὗτος ἦν ἤδη ἐν ἰσχύϊ. Τὰς διαφόρους γνώμας καὶ ἀντιλογίας ὅρ. παρὰ Sandys ἔνθ. ἀνωτ. σ. 113 ὑπὸ τὴν § 4.—Παρβλ. Gilbert μτφρ. Ν. Γ. Πολίτου σ. 195 σημ. 1. καὶ σ. 231.

«Ἥφαιστ', εἴπερ γάρ κεν Ἄρης χρῆος ὑπαλύξας,
οἴχηται φεύγων, αὐτός τοι ἐγὼ τάδε τείσω».
Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα περικλυτὸς ἀμφιγυήεις.
«Οὐκ ἔστ' οὐδὲ ἔοικε τεὸν ἔπος ἀρνήσασθαι».

Καὶ οὕτω καταρτισθέντος τοῦ συμβολαίου τῆς ἐγγυήσεως ὁ μὲν Ἄρης ἀπῆλθεν ἐλεύθερος εἰς Θράκην, ἡ δὲ Κύπρις εἰς Πάφον. Ἡ πρώτη ἄρα καὶ μεμαρτυρημένη χρῆσις τοῦ *ἐγγυᾶν* καὶ τῆς *ἐγγύης* εἶνε ἡ τῆς ἐγγυήσεως (fidejussio, cautionnement), ἐν ᾗ δῆλον ὅτι ἀκριβῶς ἐννοίᾳ καὶ ἡμεῖς νῦν τῷ νομικῷ τούτῳ ὅρῳ χρώμεθα (1).

Δεύτερον λόγου ἄξιον μαρτύριον παλαιοτάτης ἴσως χρήσεως τοῦ ῥ. *ἐγγυᾶν*, τῇ προθέσει *διὰ* συνημμένου, παρέχει ἡμῖν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ἀθην. Πολ. κεφ. 4, ἔχων πιθανῶς ὑπ' ὄψει αὐτὴν τὴν φρασιολογίαν τῶν νόμων τοῦ Δράκοντος. Ὑποτυπῶν οὗτος τὴν ἐπὶ Δράκοντος πολιτείαν, λέγει σὺν ἄλλοις καὶ τάδε, ἃ τὸ πρῶτον παρ' αὐτοῦ διδασκόμεθα: *στρατηγοὺς δὲ καὶ ἱππάρχους* (ᾑροῦντο) *οὐσίαν ἀποφαίνοντας οὐκ ἔλαττον ἢ ἑκατὸν μνῶν ἐλευθέραν, καὶ παῖδας ἐκ γαμετῆς γυναικὸς γνησίους ὑπὲρ δέκα ἔτη γεγονότας· τούτους δ' ἔδει* **διεγγυᾶν** *τοὺς πρυτάνεις καὶ τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς ἱππάρχους τοὺς ἕνους μέχρι εὐθυνῶν, ἐγγυητὰς δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ τέλους δεχομένους, οὗπερ οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἵππαρχοι.* Προδήλως ἐνταῦθα τὸ ῥ. *διεγγυᾶν* (2) ἔχει τὴν αὐτὴν ἣν καὶ τὸ ἁπλοῦν *ἐγγυᾶν* παρ' Ὁμήρῳ ἔννοιαν, τὴν δόσιν δῆλον ὅτι ἐγγυήσεως πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐκτελέσεως ὑποχρεώσεως τρίτου. Διδασκόμεθα δ' ἐπίσης ἐντεῦθεν ὅτι ἐπὶ Δράκοντος ἦν ἤδη ἐν χρήσει καὶ ἡ λεγομένη *ἀντεγγύησις*, ἡ ἐξασφάλισις δηλα δὴ τοῦ πρώτου ἐγγυητοῦ ὑφ' ἑτέρου, τούτου ὑπισχνουμένου καὶ ἐγγυωμένου ν' ἀποζημιώσῃ ἐκεῖνον ἐν ᾗ ἂν

(1) Παρ' Ὁμήρῳ ἀπαντᾷ πολλάκις τὸ ῥ. *ἐγγυαλίζω* (Ἰλιάδ. Α. 353, Β. 436, Λ. 192, 207, 753, Ο. 491, 644, Ρ. 206, 613, Ψ. 278. Ὀδυσσ Θ. 318, Π. 66, Ψ. 140) συνήθως μὲν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ *ἐγχειρίζω* ἢ δίδωμι ἢ παραχωρῶ, οὐδέποτε δὲ ἐν τῇ τοῦ ἐγγυῶμαι ἢ *ἐγγύας δίδωμι*.

Μικρὰν ἔχει σημασίαν ἐν τῷ παρόντι θέματι, ἂν τὰ ῥ. *ἐγγυάω* καὶ *ἐγγυαλίζω* παράγωνται ἐξ οὗ θέματος καὶ τὸ *γυῖον* (Ἡσυχ. λ. *ἐγγυαλίξαι*. Ὅρ. Wyse ἔνθ' ἀνωτ. σ. 291 καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ) ἢ τὸ *γύαλον* (Lidd. - Scott. λ. *ἐγγυαλίζω*) ἀφ' οὗ ἐπὶ Ὁμήρου ἤδη, ὡς μαρτυροῦσι τἄνω παρατεθειμένα χωρία, σαφῶς διακρίνεται ἡ χρῆσις ἑκατέρου τῶν ῥημάτων τούτων.

(2) Σημειούσθω δ' ὅτι τὸ *διεγγυᾶν* δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ Ind. Aristotel.

περιπτώσει ἤθελεν ὑποχρεωθῆ ν' ἀποτείσῃ τὸ χρέος τοῦ ὀφειλέτου (1). Ἀλλὰ καί τι ἄλλο ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι δῆλον ὅτι ἐπὶ Δράκοντος, ἀλλὰ βεβαίως καὶ πρὸ αὐτοῦ, πάντες οἱ τότε ἄρχοντες, ἐξ ὧν καὶ οἱ Ἀρεοπαγῖται καθίσταντο ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην (2) ἐκλεγόμενοι, ὤφειλον πάντως νὰ λαμβάνωσιν εἰς γάμον γυναῖκας ἀστάς (3), τοῦ γάμου ἄλλως εἰς τοῦτο καὶ μόνον ἀποσκοποῦντος, τὴν κτῆσιν δῆλον ὅτι τέκνων γνησίων (4).

(1) Ἡμεῖς ὧδέ πως νοοῦμεν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀριστοτελ. χωρίον. Τοὺς νεωστὶ ἐκλεγομένους στρατηγοὺς καὶ ἱππάρχους ὤφειλον νὰ ἐγγυηθῶσι πρὸς τὴν πόλιν οἱ ἐξερχόμενοι (ἔνοι) πρυτάνεις, στρατηγοὶ καὶ ἵππαρχοι, ἡ δ' ἐντεῦθεν ὑποχρέωσις τούτων ἐξετείνετο μέχρι τῆς δόσεως εὐθυνῶν ὑπὸ τῶν ὑπὲρ ὧν ἡ ἐγγύησις στρατηγῶν καὶ ἱππάρχων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρὸς παροχὴν τῆς ἐγγυήσεως ταύτης ὑποχρέωσις ἦν λίαν βαρεῖα, οὗτοι δὲ δυσπιστοῦντες ἴσως πρὸς τοὺς αἱρεθέντας νέους στρατηγοὺς καὶ ἱππάρχους, ἐδύναντο ν' ἀρνηθῶσι νὰ ἐγγυηθῶσιν ὑπὲρ αὐτῶν, οὕτω δὲ ν' ἀτονήσῃ ἡ αἵρεσις, τούτων ἕνεκα ἐδικαιοῦντο ν' ἀπαιτήσωσι παρὰ τῶν ἐκλογέων, τῶν τὸ αὐτὸ τέλος καταβαλλόντων, ἵνα τέσσαρες ἐξ αὐτῶν **ἀντεγγυηθῶσι** πρὸς αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν νεοκαταστάτων στρατηγῶν καὶ ἱππάρχων. Περὶ τῶν ὑπ' ἄλλων προενεχθεισῶν διαφόρων ἑρμηνειῶν ὅρ. Γίλβερτ, μτφρ. Ν. Γ. Πολίτου σ. 146 καὶ σημ. 1.

(2) Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 3. 6.

(3) [Δημοσθ.] κ. Νεαιρ. § 75: *τὴν δὲ γυναῖκα αὐτοῦ* (τοῦ βασιλέως) *νόμον ἔθεντο ἀστὴν εἶναι . . καὶ τοῦτον τὸν νόμον γράψαντες ἐν στήλῃ λιθίνῃ ἔστησαν ἐν τῷ ἱερῷ Διονύσου παρὰ τὸν βωμὸν ἐν Λίμναις· καὶ αὕτη ἡ στήλη ἔτι καὶ νῦν ἕστηκεν, ἀμυδροῖς γράμμασιν Ἀττικοῖς δηλοῦσα τὰ γεγραμμένα.*

Τοῦτο ἐπίσης προκύπτει καὶ ἐκ τῆς δοκιμασίας τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἐπερωτωμένου ἑκάστου: ***τίς σοι πατὴρ καὶ πόθεν τῶν δήμων*** κλπ. καὶ ***τίς μήτηρ καὶ τίς μητρὸς πατὴρ*** κλ. καὶ ***εἰ ἔστιν αὐτῷ Ἀπόλλων πατρῷος καὶ Ζεὺς ἑρκεῖος*** κλ. ὧν ὁ χαρακτὴρ παλαιότατος. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 55. Πρβλ. Κανταβρ. Λεξ. λ. ***Θεσμοθετῶν ἀνάκρισις***. Πολυδ. Η. 85 ἑπ. Δημοσθ. π. Εὐβουλίδ. § 66 ἑπ.— Δείναρχ. κ. Ἀριστογ. § 17.—Ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ π. Λεπτ. § 90 τὴν τῶν Θεσμοθετῶν διττὴν δοκιμασίαν, ἔν τε τῇ βουλῇ καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἀνάγει εἰς τὸν Σόλωνα, ἀλλ' ἐντεῦθεν οὐδαμῶς ἕπεται ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Σόλωνος οἱ ἐννέα Ἄρχοντες πάντες δὲν ὤφειλον, ὡς **διατεινόμεθα** ἐν τῷ κειμένῳ ἄνωθι, νὰ ὦσιν ἀστοὶ ἐξ ἀστῶν, νὰ ἔχωσι πατρῷον τὸν **Ἀπόλλωνα** κλ. Πρβλ. ἡμέτ. Διορθ. καὶ Ἑρμην. εἰς Κανταβρ. Λεξ. ἐν ***Ἀθηνᾶς*** τομ. ΙΖ' (1905) σ. 10 σημ. 4.

(4) Διότι, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀρχαίου ἕλληνος νομοθέτου, πολλαχῶς ἐκφαινομένην, γάμος ἐστὶν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς κατὰ τοὺς νόμους συνοίκησις ἐπὶ σπορᾷ παίδων γνησίων. Πρβλ. Κλήμ. Ἀλεξανδρ. Στρωματ. Β'. 23: ***γάμος μὲν οὖν ἐστι σύνοδος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἡ πρώτη κατὰ νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορᾷ.*** Ἀφ' οὗ δὲ κύριος τοῦ γάμου σκοπὸς καὶ ἰδίᾳ τῇ πόλει διαφέρων ἦν ἡ γέννησις παίδων γνησίων, οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι ὄντως εἰθίζετο νὰ λέγηται ἐν Ἀθήναις ἡ τυπικὴ φράσις, ἣν ὁ αὐτὸς Κλήμης (αὐτόθι) περιέσωσεν ἡμῖν: ***παίδων ἐπ' ἀρότῳ γνησίων δίδωμί σοί γε τὴν ἐμαυτοῦ θυγατέρα***, ἡ δὲ πλήρης καθίσταται προστιθεμένου: ***δάμαρτα εἶναι κατὰ τοὺς νόμους***. Πρβλ. Beauchet αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 34 ἑπ. καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ.

Προσθῶμεν τούτοις ὅτι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυδεύκους (1), καὶ Λυκοῦργος ὁ ῥήτωρ, ἀλλ' οὗτος ἐπὶ ἐγγύης ἀκριβῶς γάμου, ἀντὶ τοῦ ἁπλοῦ *ἐγγυᾶν*, ἐχρήσατο τῷ συνθέτῳ *διεγγυᾶν*, ὅτι δ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας τοῦ *ἐγγυᾶν* γυναῖκα πρὸς γάμον, ἐν τῇ γνωστῇ ἐπιγραφικῇ ἀναγραφῇ προικῶν καὶ γάμων Μυκόνου (2) γίνεται ἐπανειλημμένως χρῆσις τοῦ ῥ. *ἐνεγγυᾶν*· οἷον ὁ δεῖνα *ἐνηγγύησε τὴν θυγατέρα* (ἢ *τὴν ἀδελφὴν*) δεῖνα τῷ δεῖνι *γυναῖκα καὶ προῖκα ἔδωκε* κτλ. (3).

Καὶ νῦν καιρὸς ἵνα παραθῶμεν ὧδε τὸν περὶ ἐγγύης νόμον, οὗ χάριν τὴν μακράν, λίαν μακρὰν μάλιστα, εἰσήγησιν ταύτην ποιούμεθα.

ΝΟΜΟΣ. *Ἣν ἂν ἐγγυήσῃ ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα εἶναι ἢ πατὴρ ἢ ἀδελφὸς ὁμοπάτωρ ἢ πάππος ὁ πρὸς πατρός, ἐκ ταύτης εἶναι παῖδας γνησίους. Ἐὰν δὲ μηδεὶς ᾖ τούτων, ἐὰν μὲν ἐπίκληρός τις ᾖ, τὸν κύριον ἔχειν, ἐὰν δὲ μὴ ᾖ, ὅτῳ ἂν ἐπιτρέψῃ, τοῦτον κύριον εἶναι* (4).

Τὸ ἀρχαῖον καὶ γνήσιον τοῦ νόμου τούτου καὶ ἡμεῖς ἐπίσης νομίζομεν ἀναντίλεκτον, δοξάζομεν δ' ὅτι οὐχὶ ὁ Δράκων, οὗ *τοῖς θεσμοῖς ἐπαύσαντο χρώμενοι πλὴν τῶν φονικῶν* (Ἀριστ. Ἀθ. Πολ. κεφ. 7. 1), ἀλλ' αὐτὸς ὁ Σόλων αὐτὸν ἔθηκε, πρῶτος ἐπινοήσας τὸν θεσμὸν τῆς ἐγγύης.

Καὶ τὸ μὲν γνήσιον αὐτοῦ ἀποδείκνυσι τοῦτο μὲν ἡ μνεία τοῦ

(1) Γ'. 34: ***τὴν δ' αὐτὴν καὶ ἐγγυητὴν ἂν εἴποις, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐγγύην καὶ τὸ ῥῆμα ἐγγυήσασθαι καὶ ἐγγυῆσαι. Λυκοῦργος δὲ καὶ διεγγυᾶν τὸ ἐγγυᾶν εἶπεν.***

(2) Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, νῦν ἀποκειμένην ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Κεντρ. Μουσείῳ, πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ ἀοίδιμος Στεφ. Κουμανούδης ἐν *Ἀθηναίῳ* Β. σ. 235, ἀνάγων αὐτὴν εἰς τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους, μακρὸν πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς καταχτήσεως. Νομικῶς δ' ἡρμήνευσαν αὐτὴν τὸ μὲν πρῶτον ὁ **Barilleau** ἐν **Bull. Corr. Hell.** τόμ. ΣΤ' σ. 590 ἑπ., ὁ δ' αὐτὸς τῷ ἑπομένῳ ἔτει 1883 καὶ ἐν **Nouv. Rev. Hist. de Dr franç. et Étrang** τόμ. Ζ' σ. 145, εἶτα δὲ τελευταῖοι τῷ 1891 οἱ ἐκδόται τοῦ **Rec. d. Inscr. Jur. Grecq.** σ. 48 ἑπ. οἳ καὶ ἐξέδωκαν αὐτὴν αὖθις μετὰ μεταφράσεως.

(3) Εἶνε δὲ καὶ τόδε ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι οἱ Μυκόνιοι, ἵν' ἀποφεύγωσι, φαίνεται, τὰς περὶ τῆς ἐγγύης ἀμφισβητήσεις, οὐ μόνον τὴν προῖκα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐγγύην ἐβεβαίουν διὰ δημοσίας ἀναγραφῆς.

(4) [Δημόσθ.] κ. Στεφ. Β' § 18.

νόμου τούτου καὶ ἐν ἑτέρῳ ἔτι λόγῳ, ἀναμφισβητήτῳ τούτῳ, τοῦ Δημοσθένους, τῷ πρὸς Λεωχάρην (1), τοῦτο δὲ ἡ ἐπίκλησις αὐτοῦ καὶ ἑρμηνεία ὑπὸ τοῦ Ὑπερείδου ἐν τῷ κατ' Ἀθηνογένους λόγῳ § 16: *οἶσθα γάρ δήπου. . . ὅτι οἱ ἐκ τῶν ἐγγυητῶν γυναικῶν παῖδες, οὗτοι γνήσιοί εἰσιν· ἀλ[λ]ὰ μὴ[ν] οὐκ ἀ[πέ]χρ]ησε τῷ νομο[θέτῃ] τὸ ἐγγ[υηθῆ]ναι τὴν γυναῖκα ὑπὸ [τοῦ πατ]ρὸς [ἢ τοῦ ἀδ]ελφοῦ, ἀλλ' ἔγραψε δι[αρρή]δην ἐν [τῷ νόμ]ῳ, [ἣν] ἂν ἐγγύησῃ [τις] ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα], ἐκ ταύτης εἶνα[ι παῖδας γνησίους, καὶ οὐκ] ἐάν τις ψευ[σάμενος (2) ὡς αὐτοῦ θυγατέρα ἐγ]γυήσῃ ἄλ[λοθεν οὖσαν, ἀλλὰ τὰς μὲν δι]καίας ἐγγύας κ[υρίας, τὰς δὲ μὴ δικαίας ἀκύρους] καθίστη[σιν ὁ νόμος]* (3).

Τὸ δ' ἀρχαῖον τοῦ νόμου τούτου μαρτυρεῖ οὐ μόνον ἡ ὁμηρικὴ λ. *δάμαρ* (4), ἐν τούτῳ μόνῳ τῶν σῳζομένων παλαιῶν νόμων καὶ τῷ ἐπίσης γνησίῳ καὶ ἀρχαιοτάτῳ φονικῷ νόμῳ τοῦ Δράκοντος (5)· ἀπαντῶσα, ἀλλὰ καὶ τὸ ρ. *ἐγγυᾶν*, οὗ τὸ πρῶτον μεθ' Ὅμηρον γίνεται μεμαρτυρημένη χρῆσις ἐνταῦθα.

Ἀρχαιότατον παράδειγμα ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ τούτου παρέχει ἡμῖν ὁ Ἡρόδοτος, τὴν ἐγγύην δηλονότι Ἀγαρίστης τῆς Κλει-

(1) Πρὸς Λεωχάρ. § 49: *ἀλλὰ μὴν γνησίων γ' ὅταν λέγῃ καὶ κυρίως κατὰ τὸν θεσμόν, παρακρούεται παρὰ τοὺς νόμους· τὸ μὲν γὰρ γνήσιόν ἐστιν, ὅταν ᾖ γόνῳ γεγονὼς καὶ ὁ νόμος ταῦτα μαρτυρεῖ λέγων: «ἣν ἂν ἐγγυήσῃ πατὴρ ἢ ἀδελφὸς ἢ πάππος, ἐκ ταύτης εἶναι παῖδας γνησίους».* Εἶνε ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα ὅτι ὃν ἐπικαλεῖται νόμον ὁ ῥήτωρ ὀνομάζει καὶ **θεσμόν**, δεικνὺς οὕτω τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ.

(2) Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, βέλτιον καθ' ἡμᾶς συμπληρωτέον, ὅρ. κατωτέρω ἡμετέραν διόρθωσιν.

(3) Blass ἔκδ. γ'.—Ὅρ. καὶ συμπλήρωσιν Κόντου ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. Δ' σ. 621.

(4) Ἰλιάδ. Γ. 122, Ξ. 503.—Ὀδυσσ. Δ. 126, Υ. 290, Ω. 125.

(5) Δημοσθ. κ. Ἀριστοκρ. § 53.—Λυσ. π. τ. Ἐρατοσθ. φόν. §§ 30. 32. Πρβλ., ἡμετέραν ἑρμ. καὶ διόρθωσιν τοῦ λυσιακοῦ τούτου (§ 32) χωρίου ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. ΙΣΤ' (1904) σ. 631 ἑπ.

Εἶνε ἀμφίβολον, ἂν ἡ διάταξις αὕτη περὶ τοῦ μὴ φεύγειν τὸν *ἐπὶ δάμαρτι*, κλ. ἀποκτείναντα περιείχετο ἐν τῷ ἐν ἔτει 409/8 π. Χ. ἀναδημοσιευθέντι ἐν ἀντιγράφῳ νόμῳ τοῦ Δράκοντος περὶ φόνου, ὃ δ' ἀντίγραφον ἀνευρέθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1843. Η ἐπιγραφὴ αὕτη τοσοῦτον εἶνε καταλελωβημένη, ὥστ' ἀπελπίζει τις ν' ἀναπληρώσῃ τἀπεσβεσμένα πάμπολλα γράμματα ἢ μᾶλλον στίχους ὅλους τελέως ἀπεξεσμένους. Τοὺς πρὸς ἀναπλήρωσιν τεραστίους ὄντως ἀγῶνας τῶν ἐπιγραφικῶν βλέπει ἕκαστος ἐν τῷ R. d. Inscript. Jurid. Grecq. Série IIme, σ. 1 ἑπ.

σθένους θυγατρός, τυράννου Σικυῶνος, Μεγακλεῖ τῷ Ἀλκμέωνος (1), ὧν συνοικησάντων ἐγένετο Κλεισθένης *ὁ τὰς φυλὰς καὶ τὴν δημοκρατίην Ἀθηναίοισι καταστήσας, ἔχων τὸ οὔνομα ἀπὸ τοῦ μητροπάτορος τοῦ Σικυωνίου* Ἡροδ. Ζ. 131. Πρβλ. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 21. Ἐνταῦθα δ' ὅμως προσῆκον εἶνε νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν τυραννίδα δὲν ἐτηροῦντο ἱκανῶς αὐστηρῶς οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος, ὅτι δ' ἄρα οὐ σφόδρα προσεῖχον καὶ εἰς τὴν σύναψιν τῶν γάμων μετ' ἀστῶν πάντοτε γυναικῶν (2). Διὰ τοῦτο δ' ἴσως καὶ ὁ Πεισίστρατος ἔγημε τὴν *ἐξ Ἄργους ἀνδρὸς Ἀργείου θυγατέρα, Τιμώνασσαν, ἣν πρότερον ἔσχε γυναῖκα Ἀρχῖνος ὁ Ἀμπρακιώτης τῶν* Κυψελιδῶν. Ἐντεῦθεν ὅμως οὐδαμῶς ἕπεται ὅτι καὶ οἱ ἐκ γάμων τοιούτων παῖδες ἐδύναντο νὰ νομίζωνται γνήσιοι κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ περὶ ἐγγύης σολωνείου νόμου (3).

Ἐξετάσωμεν νῦν τὸν νόμον αὐτόν.

(1) Ἡροδ. Ζ. 130: *τῷ δὲ Ἀλκμείωνος Μεγακλέϊ ἐγγυέω παῖδα τὴν ἐμὴν Ἀγαρίστην νόμοισι τοῖσι Ἀθηναίων, φαμένου δὲ ἐγγυᾶσθαι Μεγακλέος ἐκεκύρωτο ὁ γάμος Κλεισθένεϊ.* Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ πλείστης προσοχῆς εἶνε ἀξία ἡ δήλωσις τοῦ ἀλλοδαποῦ πατρὸς ὅτι τὴν αὐτοῦ θυγατέρα ἐγγυᾷ **νόμοισι τοῖσι Ἀθηναίων**, ἀκολουθῶν δῆλον ὅτι πρὸς τὸ κῦρος τοῦ γάμου τοῖς πατρίοις νόμοις τοῦ λαμβάνοντος τὴν κόρην Ἀθηναίου ἀνδρός. Τὸ δέ: ***ἐκεκύρωτο ὁ γάμος Κλεισθένεϊ*** οὐδεμίαν ἄλλην σημασίαν ἔχει ἐνταῦθα ἢ ὅτι τῶν λοιπῶν μνηστήρων **ἀπελαυνομένων τοῦδε τοῦ γάμου**, οὗτος ἢ μᾶλλον ἡ κόρη ἐπεκυρώθη Κλεισθένει ὑπὸ τοῦ Μεγακλέους (Πρβλ. Ζ. 126).

Ἐγένετο δὲ ὁ γάμος οὗτος ἱκανὰ ἔτη μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος θέσιν τῶν νόμων, πάντως πρὸ τῆς πρώτης ἐκβολῆς τοῦ Πεισιστράτου (556/5 π. Χ.), ἀφ' οὗ ἀναλαβὼν οὗτος τὴν τυραννίαν τὸ δεύτερον τὴν Μεγακλέους ἔγημε θυγατέρα. Ἡρόδ. Α. 61. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 14—15.

(2) Ἀριστοτέλης ἐκτιθεὶς ἐν Ἀθην. Πολ. κεφ. 22. τὰ κατὰ τὴν Κλεισθένειον πολιτείαν, δημοτικωτέραν τῆς Σόλωνος γενομένην, παρατηρεῖ ὅτι συνέβη ***τοὺς Σόλωνος νόμους ἀφανίσαι τὴν τυραννίδα διὰ τὸ μὴ χρῆσθαι.*** Καὶ φαίνεται μὲν μᾶλλον ἐκ τῶν συμφραζομένων ὅτι τοῦτο λέγει ἀποβλέπων ἰδίᾳ εἰς τοὺς πολιτειακοὺς νόμους, ἀλλὰ τίς οὐ συνορᾷ ὅτι διὰ τὸν αὐτὸν τῆς τυραννίδος λόγον καὶ οἱ λοιποὶ νόμοι, ὅσοι μάλιστα εἶχον ἄμεσον ἀναφορὰν καὶ σχέσιν πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον, ἐπίσης θὰ ἠμελοῦντο ὡς στερούμενοι διαφέροντος;

(3) Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 17. 3—4. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιδεικτικῶς διακρίνει ἐνταῦθα τοὺς ***ἐκ τῆς γαμετῆς*** υἱοὺς τοῦ Πεισιστράτου, Ἱππίαν καὶ Ἵππαρχον, τῶν ἑτέρων δύο, τῶν ***ἐκ τῆς Ἀργείας*** Τιμωνάσσης, οὔσης **ἀλλοδαπῆς**. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος (Ε. 94) τὸν ἕτερον τούτων, τὸν Ἡγησίστρατον, ᾧ παρωνύμιον ἦν Θέτταλος, [illegible]αρρήδην ὀνομάζει ***νόθον, γεγονότα ἐξ Ἀργείης γυναικός.*** Ἂν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνωτέρω **παρέθεμεν μαρτυρίαν** τοῦ Ἡροδότου περὶ τῆς ἐγγύης τῆς Κλεισθένους θυ-

Ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως ἕκαστος πείθεται, ὁ νόμος οὗτος κατὰ τρόπον τοιοῦτον διατυποῦται, ὥστε ἀμέσως γίνεται φανερὸν ὅτι ὁ νομοθέτης σκοπὸν κύριον προέθετο νὰ ὁρίσῃ τίνες ἐκ τίνος παῖδες εἰσὶ γνήσιοι: *ἣν ἂν ἐγγυήσῃ ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα εἶναι ἢ πατὴρ κτλ. ἐκ ταύτης εἶναι παῖδας γνησίους*. Ἐπίσης ὅμως ἐντεῦθεν καθ' ἡμᾶς προκύπτει ὁ πολλοῦ λόγου ἄξιος κανὼν τοῦ ἀττικοῦ δικαίου ὅτι τὸ *γνήσιον τῶν τέκνων ἀπὸ τῆς ἐπὶ δικαίοις ἐγγύης τῆς μητρὸς δείκνυται* (1). Ἀπεδείχθη δὲ ἤδη, νομίζομεν, δι' ὧν ἀνωτέρω ἐξέθεμεν,

γατρὸς *νόμοισι τοῖσι Ἀθηναίων*, ἐπίσης δὲ τὴν διάκρισιν ἣν ἐνταῦθα ποιεῖται ὁ Ἀριστοτέλης, μεταξὺ τῆς νομίμου *γαμετῆς* καὶ τῆς *Ἀργείας γυναικός*, πεισθήσεται νομίζομεν ὅτι ἀμφότεροι ἔκρινον ἄθεσμον τὸν μετ' ἀλλοδαπῆς γάμον, διὰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον τὴν κατὰ τὸν σολώνειον νόμον δι' ἐγγύης τέλεσιν αὐτοῦ.

Ὁ Wyse, τοὐναντίον (ἐν Class. Review τοῦ ἔτους 1891, τόμ. Ε'. σ. 226 νομίζει ὅτι καὶ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης οὕτω κρίνουσι περὶ τοῦ Πεισιστράτου γάμου μετὰ τῆς ἐξ Ἄργους γυναικός, διότι, λέγει, ἐν Ἀθήναις μετὰ τὸ ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ. γυνὴ ξένη δὲν ἐδύνατο νὰ καταστῇ σύζυγος νόμιμος, οἱ δ' ἐξ αὐτῆς παῖδες ἦσαν καὶ νόθοι καὶ ξένοι. Παραπέμπει δὲ εἰς τὸ κεφ. 26. 3 τῆς Ἀθην. Πολ. ἔνθα λέγεται ὅτι ἐπὶ Ἀντιδότου ἄρχοντος (451/0 π. Χ.) Περικλέους εἰπόντος, *ἔγνωσαν μὴ μετέχειν τῆς πόλεως, ὃς ἂν μὴ ἐξ ἀμφοῖν ἀστοῖν ᾖ γεγονώς*.

Ἡμῖν ὅλως ἀπίθανον φαίνεται ὅτι εἰς τηλικοῦτο ἀναχρονισμοῦ λάθος ἐδύνατο νὰ ὑποπέσῃ ὁ Ἀριστοτέλης, ἔτι δὲ ἧττον ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις μάλιστα, ὡς ἤδη εἴδομεν, καὶ ἐφρόντισεν ἵνα μνημονεύσῃ τὴν πανηγυρικὴν δήλωσιν τοῦ Κλεισθένους ὅτι *νόμοισι τοῖσι Ἀθηναίων* ἐγγυᾷ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα τῷ ἀθηναίῳ Μεγακλεῖ, καὶ δὴ ἄρα συμφώνως τῷ περὶ ἐγγύης νόμῳ τοῦ Σόλωνος.

Ὁ Θουκυδίδης (Ζ. 55) περὶ τῆς στήλης λέγων τῆς περὶ τῆς ἀδικίας τῶν τυράννων ἐν τῇ Ἀκροπόλει σταθείσης, παρατηρεῖ ὅτι ἐκ τούτων τῷ Ἱππίᾳ μόνῳ τῶν *γνησίων ἀδελφῶν* φαίνονται γενόμενοι παῖδες, ἐντεῦθεν δὲ συνήγαγον ὅτι ὁ ἱστορικὸ καὶ τὸν ἐκ τῆς Ἀργείας Θέτταλον νομίζει ἐπίσης νόμιμον τοῦ Πεισιστράτου υἱόν Καθ' ἡμᾶς τὸ συμπέρασμα τοῦτο δὲν εἶνε ὀρθόν· διότι ἐκ πατρὸς μὲν καὶ ὁ Ἱππίας καὶ ὁ Ἵππαρχος, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Ἰοφῶν καὶ ὁ Θέτταλος ἦσαν ὄντως *γνήσιοι ἀδελφοὶ* πρὸς ἀλλήλους, ἅτε δὴ πάντες ἐκ τοῦ Πεισιστράτου γόνου γεγονότες, οὕτω δ νοουμένη εἶνε ἀνέγκλητος ἡ ἔκφρασις τοῦ Θουκιδίδου. Πάντες ὅμως οὗτοι δὲν ἦσαν κα *γνήσιοι παῖδες* αὐτοῦ, διότι τὸ τῶν παίδων γνήσιον, κατὰ τὸν Σόλωνος νόμον, ἐ τῆς μητρὸς δείκνυται, μόνη δὲ ἡ τοῦ Ἱππίου καὶ τοῦ Ἱππάρχου μήτηρ ἦν ἀστὴ κα γυνὴ γαμετὴ ἡ ἐγγυητὴ τοῦ Πεισιστράτου. Ὥστε οὐδαμῶς ἀντιλέγει ὁ Θουκυδίδης

Ἐπίσης ἂν ἐν τῇ στήλῃ, τῇ περὶ τῆς τῶν τυράννων ἀδικίας, ἀνεγράφη καὶ τ τοῦ νόθου υἱοῦ ὄνομα, τοῦτο ἐγένετο πρὸς στηλίτευσιν τοῦ Θεττάλου, διότι οὗτο μάλιστα θρασὺς καὶ ὑβριστὴς ὢν ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα ἡ τυραννὶς καταστῇ πολλῷ τρα χυτέρα. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 18. 2, 19. 1.

(1) Ὁπόσον ἐν τῷ θέματι τούτῳ διαφέρουσιν αἱ ἀντιλήψεις τοῦ ῥωμ. νομοθέτου δείκνυσιν ὁ πασίγνωστος κανὼν τοῦ ῥωμ. δικαίου: pater is est quem nuptiae demonstrant

ὅτι ὁ Σόλων ἀποδοὺς τὴν πολιτείαν τοῖς Ἀθηναίοις πᾶσι δὲν ἐδύνατο ἢ νὰ μεριμνήσῃ συγχρόνως καὶ περὶ ἐξασφαλίσεως τῆς πολιτείας εἰς τοὺς γνησίους μόνον πολίτας.

Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς δικαστηρίοις ἀεὶ περιφερομένων, προσέτι δὲ πολλαχῶς εἴς τε τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον ἔλεγχον ὑποκειμένων, ἡ διάγνωσις ἦν εὔκολος, τίς τούτων ἦν ξένος ἢ μέτοικος κλ. κλ. Τῶν γυναικῶν ὅμως ἐν τῷ οἴκῳ κατὰ κάνόνα ἐγκεκλεισμένων, πλὴν ὡς εἰκὸς τῶν ἑταιρῶν καὶ τῶν ἐπ᾽ ἐργαστηρίου καθημένων, πῶς ποτε ἦν δυνατὸν προχείρως καὶ ἀσφαλῶς νὰ γινώσκηται ἡ καθόλου κατάστασις αὐτῶν; Τὴν περὶ καταστάσεως δὲ τῆς γυναικὸς ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις κρατοῦσαν ἐν Ἀθήναις γνώμην εἰκονίζει ἄριστα τὸ τοῦ Μενάνδρου λόγιον:

πέρας γὰρ αὔλιος θύρα
ἐλευθέρῃ γυναικὶ νενόμιστ᾽ οἰκίας.

Ἐκ τῶν ὀλιγίστων περιπτώσεων συμμετοχῆς τῆς γυναικὸς ἐν πράξεσι τοῦ [illegible]ικοῦ βίου, ἡ σπουδαιοτάτη καὶ δὴ ἡ μᾶλλον συνήθης ἦν ὁ γάμος. τότε δὲ βεβαίως καθίστατο ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάζηται ἂν ἡ εἰς γάμον ἐκδιδομένη ἦν ἰθαγενὴς ἢ ξένη, ἀστὴ ἐξ ἀστῶν, θυγάτηρ ἢ ἀδελφὴ ἢ ἐγγόνη τοῦ ἐκδιδόντος αὐτὴν εἰς γάμον κυρίου καὶ εἴ τι ἄλλο. Πρὸς ἀκρίβωσιν δὲ τούτων οὐ μόνον ἡ πόλις ἀλλὰ καὶ ὁ πολίτης ὁ λαμβάνων τὴν γυναῖκα εἰς γάμον εἶχε συμφέρον μέγα, διότι ἄλλως ἐκινδύνευε μὲν νὰ λάβῃ ἄλλην ἢ ἐκείνην, ἣν ἐνόμιζεν ὅτι λαμβάνει γυναῖκα, τὸ δὲ χείριστον νὰ γεννήσῃ ἐξ αὐτῆς παῖδας νόθους καὶ ξένους (1).

(1) Διδακτικώτατος πρὸς μελέτην ἐν γένει τοῦ θέματος τούτου εἶνε ὁ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Δημοσθένους παραδοθεὶς ἡμῖν λόγος κ. Νεαίρας, τασσόμενος μεταξὺ τοῦ 343—339 π. Χ., ὀλίγα ἔτη μετὰ τοὺς ἐν αὐτῷ (§§ 35—36) ἀναφερομένους ἄρχοντας Ἀστεῖον (373/2 π. Χ.) καὶ Ἀλκισθένη (372/1 π. Χ.).

Ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου προκύπτει (§ 56 ἑπ.) τὰ ἐκ ξένης γυναικὸς τέκνα, καίπερ κατὰ τύπους ἐγγυηθείσης, οὐδὲ νὰ υἱοθετήσῃ ἐδύνατο ὁ φύσει πατήρ. Τῷ ὄντι περὶ τοῦ Φράστορος λέγεται ὅτι οὗτος ἐκβαλὼν τὴν Φανώ, ὅτ᾽ ἔτι ἐκύει, ὡς οὖσαν ἐκ ξένης (§ 51), ἠθέλησε βραδύτερον νὰ υἱοθετήσῃ τον ἐξ αὐτῆς γεννηθέντα υἱόν, πειραθεὶς ὅμως νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὸν εἰς τοὺς φράτερας καὶ εἰς τοὺς Βρυτίδας, ὧν καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Φράστωρ γεννήτης, ἀπέτυχε, διότι οὗτοι μὲν ἀπεψηφίσαντο τοῦ παιδὸς (§ 59) λαχὼν δ᾽ αὐτοῖς δίκην ἐπὶ τῇ ἀρνήσει τῆς ἐγγραφῆς καὶ προκληθεὶς ***ὀμόσαι καθ᾽ ἱερῶν τελείων ἦ μὴν νομίζει εἶναι αὑτοῦ υἱὸν ἐξ ἀστῆς γυναικὸς καὶ ἐγγυητῆς κατὰ τὸν νόμον***, οὗτος οὐκ ὤμοσεν (§§ 60, 63).

Καὶ λοιπὸν ἂν ταῦτα οὕτως ἔχωσιν, ἀρά γε δὲν δικαιούμεθα ἐντεῦθεν νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ὁ Σόλων, πρὸς προφύλαξιν ἀκριβῶς τῶν πολιτῶν ἀπὸ τῶν παρανόμων γάμων, προσέτι δὲ πρὸς ἐξακρίβωσιν ἑκάστοτε τῆς προσωπικῆς καταστάσεως τῆς εἰς γάμον ἐκδιδομένης γυναικός, ἐπίτηδες ἐπέβαλε τὴν *ἐγγύην*, ἐπισείων ἀμειλίκτως τὸν κίνδυνον τῆς γεννήσεως τέκνων νόθων, ἐν περιπτώσει παραλείψεως αὐτῆς; Ἐνθυμηθῶμεν δ' ὅτι ἡ ἀπειλὴ αὕτη τῆς νοθείας τῶν τέκνων οὐ μόνον ὑπὸ πολιτειακὴν ἄποψιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ θρησκευτικὴν καὶ τὴν τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου ἦν δεινὴ τὰ μάλιστα· διότι μόνον οἱ γνήσιοι παῖδες λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν καὶ τούτοις μόνοις ὁ νόμος ἀναγνωρίζει τὴν *ἀγχιστείαν*.

Οὕτω τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος θεσμοῦ νοουμένου, οὐ μόνον διαλάμπει λαμπρῶς ὁ νοῦς τοῦ ἀθηναίου νομοθέτου, βουληθέντος νὰ περιφρουρήσῃ τὸν τῶν ἀστῶν γάμον, ἀλλὰ καὶ πλήρης δείκνυται ἁρμονία πρός τε τὸ παρελθὸν καὶ τοὺς μεταγενεστέρους νόμους, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἑξῆς.

Ὁ νόμος οὔτ' ἐπεμβαίνει οὔτε μεριμνᾷ τὸ παράπαν περὶ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου. Ἡ πρᾶξις αὕτη ῥυθμίζεται ὑπὸ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, οὐδ' ἀπαιτεῖται οἷα δή ποτε νόμιμος διατύπωσις (1).

Οὗτος ἄλλως εἶνε γενικὸς κανὼν τοῦ ἑλλ. δικαίου, ἰσχύων ἐν ἁπάσαις ταῖς πράξεσιν τοῦ ἀστικοῦ βίου, πλήρης δηλονότι ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν τύπων, ἀπόλυτος δὲ σεβασμὸς

(1) Μηδενὶ δὲ τοῦτο φανῇ παράδοξον, διότι καὶ ἐν Γαλλίᾳ μόλις διὰ τοῦ κατὰ Μάιον τοῦ 1579 ἐκδοθέντος Δ/τος τοῦ **Blois**, ὑπὸ Ἑρρίκου τοῦ Γ' ἐπεβλήθη ἡ ἱερὸς τελεστία, ἤδη διαταχθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου (1563) καὶ ταῦτα πρὸ ἀπόδειξιν ἰδίᾳ τῆς ὑπάρξεως τοῦ γάμου, πολλάκις οὔσης τὸ πρότερον ἀδυνάτου. Ὡς παρατηρεῖ ὁ γάλλος νομοδιδάσκαλος **Glasson**, μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν Γαλλίᾳ ἐλέγετο:

Boire, manger, coucher ensemble
est mariage, ce me semble.

Ἔκτοτε δ' ὅμως προσετέθη:

Mais il faut que l' Église y passe.

Ὅρ. ἡμετέρ. μετάφρ. E. **Glasson**, *Στοιχεῖα Ἀστ. καὶ δημοσ. Γαλλ. Δικαίου* σ. 147.

Ταῦτα παρατηροῦνται καὶ ἐν τῷ ῥωμ. δικαίῳ, πολὺ βραδύτερον ἐπιβληθεισῶν τῶν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ γάμου δηλώσεων. Νεαρ. 74 κεφ. 4

πρὸς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τῶν συμβαλλομένων (1).

Τί δ' ὅμως σημαίνει: *ἐγγυᾶν τινα ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα εἶναι*; Καθ' ἡμᾶς οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅ,τι καὶ τὸ δημοσθενικόν: *ἐπὶ πᾶσι δικαίοις ποιεῖσθαι τοὺς λόγους*, ὅτι δῆλον ὅτι ὁ ἐγγυῶν ἐν οὐδενὶ οὔτε παρακρούσεται οὔτε φενακίσει τὸν ἐγγυώμενον τὴν γυναῖκα (2). Πρὸς ἀπόδειξιν δ' ὅτι αὕτη ὄντως ἦν ἡ ἔννοια τοῦ νόμου, παρατιθέμεθα ὃ καὶ ἀνωτέρω ἤδη κατεχωρίσαμεν χωρίον τοῦ Ὑπερείδου (κ. Ἀθηνογέν. § 16) αὐτὰ τὰ ῥήματα τοῦ νομοθέτου ἑρμηνεύοντος: *ἀλ[λὰ] μὴ[ν οὐκ ἀ]πέ[χρ]ησε τῷ νομο[θέτῃ] τὸ ἐγγ[υηθῆ]ναι τὴν γυναῖκα ὑπὸ [τοῦ πατ]ρὸς [ἢ τοῦ ἀδ]ελφοῦ, ἀλλ' ἔγραψε δι[αρρή]δην ἐν [τῷ νόμ]ῳ. [ἣν] ἂν ἐγγυήσῃ τ[ις ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα], ἐκ ταύτης εἶνα[ι παῖδας γνησίους. καὶ οὐκ] ἐάν τις ψευ[σάμενος ὡς αὑτοῦ θυγατέρα ἐγ]γυήσῃ ἄλ[λοθεν οὖσαν, ἀλλὰ τὰς μὲν δι]καίας ἐγγύας κ[υρίας, τὰς δὲ μὴ δικαίας ἀκύρους] καθίστη[σιν ὁ νόμος* (3).

(1) Ὁ P. Gide ὑπογράφων δι' ὀλίγων τὴν θεμελιώδη ἐν τούτῳ διαφορὰν τοῦ ῥωμ. Δικαίου, εἰς ἄκρον τυπικοῦ, ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀποβλέποντος οὐχὶ εἰς τοὺς τύπους, ἀλλ' εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τῆς βουλήσεως τῶν συμβαλλομένων, ἐπιλέγει ἐν εἰλικρινεῖ θαυμασμῷ: Tel est le caractère de la loi grecque, loi généreuse, élevée, idéaliste. digne du peuple qui a produit avec Socrate la plus noble philosophie qui ait, jamais été annoncée aux hommes. Ce pur spiritualisme, auquel le droit romain et les lois modernes n' ont pu parvenir après de longs siècles d' efforts, la race hellénique s' y est élevée tout d' abord et comme par un seul élan de son génie. En législation comme dans tous les domaines de la science et de l' art, ce sont les Grecs qui ont émancipé l' esprit humain et frayé les voies du progrès. *Étude sur la cond. priv de la femme.* Ἐκδ. β' σ. 67 πρβλ. σ. 92 ἑπ. Καὶ ὅμως ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες μόνοι ἐξ ἁπάντων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ὑστεροῦμεν ἔτι ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ προγονικοῦ ἡμῶν ἀρχαίου δικαίου, ὡσεὶ ἐφοβούμεθα μὴ ἐμπνευσθῶμεν νομικοῦ πνεύματος ἑλληνικοῦ! Δυστυχῶς δὲν κατενοήθη ἔτι παρ' ἡμῖν ὅτι καὶ ὑπὸ πρακτικὴν ἀκόμη ἔποψιν πολλὰ ἔχομεν νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλλ. δικαίου, ὅτι δέ, ὃ καὶ σπουδαιότατον, ἡ ἐθνικὴ παράδοσις, αὕτη καὶ μόνη σῴζει τὰ ἔθνη καὶ τοὺς χαρακτῆρας αὐτῶν, ὁδηγοῦσα καὶ κατευθύνουσα τὴν ἀνέλιξιν αὐτῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν φύσιν ἑκάστου ὁδῷ τῆς προόδου.

(2) Δημοσθ. π. Λεπτίν. § 88: *Ἵνα τοίνυν εἰδῆτε, ὦ ἄ. Ἀ., ὅτι ὡς ἀληθῶς ἐπὶ δικαίοις ποιούμεθα τοὺς λόγους πάντας, οὓς λέγομεν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐδὲν ἔσθ' ὅ,τι τοῦ παρακρούσασθαι καὶ φενακίσαι λέγεται παρ' ἡμῶν ἕνεκα, ἀναγνώσεται τὸν νόμον ὑμῖν* κτέ.

(3) Τὰ ἀπὸ τῆς μετοχ. *ψευσ[άμενος* — ἀλλὰ δὲν φαίνονται ἡμῖν προσηκόντως συμπεπληρωμένα, τὸ μὲν διότι μόνον ἡ θυγάτηρ, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ἀδελφὴ ἐν αὐτοῖς μνημονεύεται, καίτοι ὁ ῥήτωρ οὐ τὸν πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν ἐκ τοῦ

Ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, ὡς παρὰ τοῦ Ἰσαίου διδασκόμεθα, ἀντὶ τοῦ: *ἐγγυᾶν ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα εἶναι* ἐγίνετο χρῆσις τοῦ: *ἐγγυᾶν τινί τινα γυναῖκα εἶναι κατὰ τοὺς νόμους καὶ ἐγγυᾶσθαί τινα παρά τινος γυναῖκα ἕξειν κατὰ τοὺς νόμους* (1). Ἀλλ' αἱ ἐκφράσεις αὗται εἰσὶν ἁπλῶς νεωτεριστικαί, εἰσαχθεῖσαι χάριν τῆς κοινῆς χρήσεως ὑπὸ τῶν ῥητόρων, ὅτε πολλὰ τῶν σολωνείων ὀνομάτων παλαιωθέντα, εἶχον καταστῆ ἀκατάληπτα τοῖς πολλοῖς (2). Ἐντεῦθεν ὅμως οὐδαμῶς ἕπεται ὅτι μετεβλήθη τὸ παράπαν ἡ ἔννοια τοῦ νόμου· τοὐναντίον, τὸ *κατὰ τοὺς νόμους*, οὐ μόνον τὸν περὶ ἐγγύης εἰδικὸν σολώνειον νόμον περιλαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἐκδοθέντας καὶ σχέσιν ἔχοντας πρὸς αὐτόν.

Διὰ ταῦτα, ἔχοντες δὲ πάντοτε ὑπ' ὄψει ἃ διελάβομεν περὶ τῆς ἀρχικῆς ἐννοίας τοῦ ῥ. ἐγγυᾶν, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ *ἐγγύη* (3) ἐκ μέρους τοῦ ἐκδίδοντος τὴν γυναῖκα εἰς γάμον

νόμου ἀναφέρει, τὸ δὲ καὶ μάλιστα διότι ἡ κατ' εἰκασίαν συμπληρουμένη πρότασις: *ὡς αὐτοῦ θυγατέρα ἐγ[γυήσῃ ἄλ]λοθεν οὖσαν*, συντακτικῶς μὲν χωλαίνει, ἐλλείποντος τοῦ ἄρθρ. *τὴν*: ⟨*τὴν*⟩ *ἄλλοθεν οὖσαν*, κατ' ἀνάγκην δέ, διότι οὐδ' ἐν τῷ κώδ. τὸ ἄρθρον φέρεται, ἑρμηνευτικῶς δ' ἐπίσης φωρᾶται ἐλλιπής, διότι τὸ εἰκαζόμενον: *ἄλ[λοθεν* δὲν φαίνεται σύνῳδον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ῥήτορος. Διὰ ταῦτα βέλτιον ἴσως τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον συμπληρωτέον ὧδε: *καὶ οὐκ] ἐάν τις ψευσ[άμενος ὡς αὐτῷ προσήκουσαν ἐγ]γυήσῃ ἀλ[λοτρίαν γυναῖκα, καὶ τὰς μὲν δι]καίας* κτλ. Πρβλ. [Δημοσθ.] κ. Νεαίρ. § 52: *γράφεσθαι . . . τουτονὶ . . . ξένης θυγατέρα αὐτῷ ἐγγυῆσαι ὡς αὐτῷ προσήκουσαν*.

(1) Π. τ. Πύρρ. κλήρ. §§ 4, 70.

(2) Οὕτως ὁ Λυσίας ἐν τῷ κ. Θεομνήστ. Α' § 15 ἐπ. λόγῳ (384 π. Χ.) ἀναγκάζεται νὰ ἑρμηνεύσῃ πρὸς τοὺς δικαστάς τινα τῶν ἐν τοῖς σολωνείοις νόμοις ὀνομάτων, διότι ἄλλως τότε ὠνομάζοντο τὰ πράγματα καὶ ἄλλως ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ (§ 20): *οἴομαι αὐτὸν ἔννουν γεγονέναι ὅτι τὰ μὲν πράγματα ταὐτά ἐστιν νῦν τε καὶ πάλαι, τῶν δὲ ὀνομάτων ἐνίοις οὐ τοῖς αὐτοῖς χρώμεθα νῦν τε καὶ πρότερον*. Ἐπίσης ὁ Δημοσθ. ἐν τῷ κ. Ἀριστοκράτ. § 33: *τὸ μὲν δὴ «μὴ λυμαίνεσθαι» γνώριμον οἶδ' ὅτι πᾶσι . . . τὸ δὲ «μηδ' ἀποινᾶν» μὴ χρήματα πράττεσθαι· τὰ γὰρ ἄποινα χρήματα ὠνόμαζον οἱ παλαιοί* (ἐκδ. Dindorf). Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀναγνωστέον πάντως κατὰ μετάθεσιν: *τὰ γὰρ χρήματα ἄποινα ὠνόμαζον οἱ παλαιοί*, εἰ μὴ μᾶλλον, ὃ καὶ προτιμῶμεν, ἐκβλητέον ὅλως ὡς σχόλιον γραμματικοῦ τινος κακῶς εἰσφθάσαν ἐκ τοῦ μετωπίου εἰς τὸ ἔδαφος.

(3) Περιεργίας χάριν σημειούμεθα ὅτι ἔτι καὶ νῦν, ἐκ παλαιοῦ δέ, παρὰ τοῖς ἀπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχείου ἐξαρτωμένοις ἕλλησι, καὶ δὴ ἄρα καὶ παρ' ἡμῖν ἐν Σμύρνῃ, *Ἐγγυητικὸν* καλεῖται καὶ ἐπιγράφεται τὸ ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου ἐφημερίου ἐκδιδόμενον βεβαιωτικὸν ἔγγραφον, δι' οὗ οὗτος *ἐγγυᾶται* ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει κώλυμα, ὅτι δὲ κατ' ἀκολουθίαν οἱ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενοι ἀνὴρ καὶ γυνὴ δύνανται νὰ συνέλθωσι νομίμως εἰς γάμον.

πατρὸς ἢ ἀδελφοῦ ἢ πάππου (1) συνίστατο εἰς τὴν βεβαίωσιν ὅτι αὕτη ἦν ὄντως θυγάτηρ ἢ ἀδελφὴ ἢ ἐγγόνη τοῦ ἐκδιδόντος αὐτήν, ὅτι δὲ (διότι οὗτος ἦν ὁ σκοπὸς τῆς συμβάσεως) ἐκέκτητο καθόλου εἰπεῖν τὴν νόμιμον ἱκανότητα πρὸς τὸ *δάμαρτα εἶναι* ἀθηναίου πολίτου καὶ δὴ ἄρα ὅτι ἦν ἀστὴ καὶ οὐχὶ ξένη κτλ. Ἐπίσης ὅτι ἡ ἐγγύη αὕτη ἀπετέλει οὐχὶ μνηστείαν ἢ γάμον, ἀλλ' ἁπλῶς ἀνυπέρβλητον ὅρον πρὸς γέννησιν παίδων γνησίων, κἂν ἔτι εἶχε μὲν ἡ γυνὴ ἐκδοθῇ ὑπὸ τοῦ κυρίου αὐτῆς, εἶχε δὲ ἐπακολουθήσει καὶ ὁ γάμος, κατὰ τὰ ἰσχύοντα θέσμια ἢ ἔθιμα, ἀλλ' ἄνευ ἐγγύης. Ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι μετὰ τὴν *ἐγγύην* ἔδει πάντως νὰ ἐπακολουθήσῃ ὁ γάμος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ συνοίκησις (2).

Ὁ νομοθέτης βεβαίως, ἀντὶ νὰ ἐξαρτήσῃ τὸ γνήσιον τῶν παίδων ἐκ τῆς ἐγγύης, ἐδύνατο καὶ ἄλλως νὰ ἐπιβάλῃ αὐτήν, κηρύσσων λ. χ. τὸν ἄνευ προηγουμένης ἐγγύης γάμον ἄκυρον ἢ μᾶλλον ἀνύπαρκτον, ὅτε καὶ οἱ παῖδες ἂν μὲν ἐξ ἀστῆς, θὰ ἦσαν νόθοι ἁπλῶς, ἂν δ' ἐκ ξένης, καὶ ξένοι. Ἀλλ' ὁ Ἀθηναῖος νομοθέτης οὐδέποτε διενοήθη νὰ ἐπιβάλῃ οἵαν δήποτε ἐξωτερικὴν διατύπωσιν πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου, ἀφῆκε δ' αὐτὸν νὰ τελῆται κατὰ τὰ θέσμια. Ἔπειτα κυριώτατον πάντοτε μέλημα ἔσχεν, ἵνα τῆς πολιτείας μετέχωσι μόνον πολῖται γνήσιοι. Τούτων ἕνεκα, ταῖς ἀντιλήψεσι δὲ τῶν χρόνων αὐτοῦ στοιχῶν, ἀπέβλεψεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ γάμου, τὸν ἰδίᾳ τῇ τε πολιτείᾳ καὶ τοῖς πολίταις διαφέροντα, τὴν γέννησιν τέκνων νομίμων, καὶ ταῦτα παραλειφθείσης τῆς ἐγγύης ἐκήρυξε νόθα.

Τὸ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν ῥ. *ἐγγυᾶν* καὶ *ἐκδιδόναι* ἐπιχείρημα τοῦ **Beauchet** (3) πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ταῦτα συνώνυμα ὄντα, σημαίνουσιν ἀμφότερα τὸ αὐτό, τὴν ἄμεσον δῆλον ὅτι (**dès à présent**) ἔκδοσιν τῆς γυναικὸς εἰς γάμον, ἡμᾶς τοὐλάχιστον οὐδαμῶς πείθει (4). Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ῥήτορσι

(1) Περὶ τοῦ πάππου ὅρ. κατωτέρω.

(2) Τὰ περὶ τούτων διεξηγούμεθα ἐν τοῖς ἑξῆς.

(3) Αὐτόθ. τόμ. **Α'** σ. 125 ἐπ. Πρβλ. σ. 141.

(4) Ὁ συγγραφεὺς μάλιστα οὗτος, τῷ **Hruza** ὡς εἴρηται ἐν τῷ τούτῳ ἀκολουθῶν, χωρεῖ ἔτι περαιτέρω διδάσκων (αὐτόθ. τόμ. **Α'** 124) ὅτι ἡ *ἐγγύη* ἀρκοῦσα καθ' ἑαυτὴν πρὸς σύστασιν τοῦ γάμου, συνίσταται εἰς τὴν πανηγυρικὴν παράδοσιν, συνήθως ἐνώπιον μαρτύρων, τῆς μνηστῆς εἰς τὸν ἄνδρα. Δὲν νομίζει δὲ οὐδὲ τὴν τέλεσιν τοῦ

καὶ ἔν τισι μεταγενεστέροις νόμοις (1) ἀπαντᾷ τὸ ῥ. *ἐκδιδόναι* ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ διδόναι τὴν γυναῖκα εἰς γάμον, ἀλλ' ἐντεῦθεν οὐδαμῶς ἕπεται ὅτι ἡ *ἔκδοσις* τῆς γυναικὸς καὶ μόνη, ἄνευ *ἐγγύης*, ἤρκει ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν *δάμαρτα ἐπὶ δικαίοις* καὶ μητέρα *παίδων γνησίων*. Τοὐναντίον, οἱ ῥήτορες πάντες ἀεὶ μὲν λέγουσι περὶ *ἐγγυητῆς* ἢ *ἐγγυηθείσης* γυναικός, πολλάκις ὅμως, εἰ μὴ πάντοτε, ὁσάκις προσήκει, φροντίζουσιν ἵνα τὸ κοινὸν *ἐκδιδόναι* νομικῶς ἐπεξηγούμενοι προστιθῶσι τὸ κατὰ τοὺς νόμους *ἐγγυᾶν*, κατ' ἀνάγκην δέ· διότι ἄνευ ἐγγύης γάμος νόμιμος οὐ συνίσταται. Οὕτω λ. χ. ἐν τῷ π. τ. Πύρρ. κλήρ. λόγῳ χρῆται μὲν ὁ ῥήτωρ τῷ ῥ. *ἐκδιδόναι* (§ 8) περὶ τοῦ γάμου τῆς τοῦ Νικοδήμου ἀδελφῆς, ἀλλ' ὅμως ζητεῖ ἀποδείξεις οὐχὶ περὶ τῆς *ἐκδόσεως*, ἀλλὰ περὶ τῆς *ἐγγύης*, οὔσης ἐκ τῶν *πράξεων ἃς δεῖ μετὰ μαρτύρων γενέσθαι* (§ 19). Ἐπίσης ἐν τῷ κ. Νεαίρας λόγῳ λέγεται μὲν περὶ τοῦ Στεφάνου ὅτι *ἐξέδωκε* Φράστορι τὴν Φανὼ (§ 50), ἀλλ' ὅμως ὁ Φράστωρ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Θεσμοθέτας γραφῇ γράφεται αὐτὸν *Ἀθηναῖον ὄντα ξένης θυγατέρα αὐτῷ ἐγγυῆσαι ὡς αὐτῷ προσήκουσαν* (§ 52). Αὐτὸς τέλος ὁ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινότατος Ἰσαῖος ἐν τῷ π. τ. Κίρ. κλήρ. λόγῳ φαίνεταὶ διακρίνων ἐπιδεικτικῶς καὶ σαφέστατα ταῦτα, ὅταν παρατάσσων ἀμφότερα λέγει περὶ τῶν μαρτυρούντων περὶ τῆς γνησιότητος τῆς Κίρωνος θυγατρός, ὅτι οὗτοι *συνήδεσαν παρ' ἐκείνῳ τρεφομένην*,

γάμου ἀναγκαίαν, διότι λέγει: Il y a bien, il est vrai, postérieurement à l' engyésis. la noce, γάμος. Mais les formalités du γάμος, qui ne sont point obligatoires pour la validité du mariage et la légitimité des enfants, correspondaient simplement à la *deductio in domum mariti* du droit romain ; elles aboutissaient à la consommation du mariage, mais celui-ci n' en était pas moins formé, *ratum*, dès l' engyésis.

Ἀλλ' ἂν οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα, κατ' ἀνάγκην θὰ ὠφείλομεν νὰ συναγάγωμεν, ὅτι καὶ ἂν μὴ μετὰ τὴν ἐγγύησιν ἐπηκολούθει ὁ γάμος καὶ ἡ συνοίκησις, ὁ μὲν ἀνὴρ ἐδικαιοῦτο νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν κύριον τῆς γυναικὸς εἰς τὴν παράδοσιν αὐτῆς, ὁ δὲ κύριος τῆς γυναικὸς νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν ἄνδρα, ἵνα παραλάβῃ αὐτὴν εἰς τὸν συζυγικὸν οἶκον. Πράγματι δὲ ὁ Beauchet ἐξετάζει μὲν καὶ τὰ ζητήματα ταῦτα, καταλήγει δ' ὅμως εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα (σ. 130): **l' engyésis ne donne donc aucune action en execution de la stipulation principale contenue au contrat de livrer et de prendre la femme.** Ἀλλὰ τότε τί εἴδους γάμος ἦν οὗτος, ἀφ' οὗ οὐδ' ἀνάγκη ἀποπομπῆς ἢ διαζυγίου ὑπῆρχε πρὸς λύσιν αὐτοῦ;

(1) Δημοσθ. π. Μακάρτ. § 54. Ἐπίσης κ. Νεαιρ. § 52.

θυγατέρα νομιζομένην, δὶς ***ἐκδοθεῖσαν****, δὶς* ***ἐγγυηθεῖσαν*** (§ 29). Καὶ μικρὸν ἀνωτέρω (§ 14) περὶ τῆς αὐτῆς: *τίνας εἰδέναι τὰ περὶ τὴν* ***ἔκδοσιν*** *τῆς μητρὸς ἀνάγκη, τοὺς* ***ἐγγυησαμένους*** *καὶ τοὺς ἐκείνοις παρόντας ὅτε* ***ἠγγυῶντο***. Ἀλλ' ἂν ταῦτα οὐδαμῶς ἀλλήλων διέφερον, διατί τότε ὁ ῥήτωρ ἐμφαντικῶς παρατάσσων ἀμφότερα, ὡς ἀλλήλων διάφορα, λέγει περὶ τῆς Κίρωνος θυγατρὸς ὅτι δὶς ἐξεδόθη καὶ δὶς ἠγγυήθη (1).

Ἡμεῖς, τοὐναντίον, ἐκ τῶν χωρίων τούτων, ἃ ἐπίσης ἐπικαλεῖται ὁ ἐπιφανὴς γάλλος νομοδιδάσκαλος, ἀνενδοιάστως συνάγομεν, ὅτι διὰ τούτων ἔτι σαφέστερον δείκνυται ἡ ἔννοια τοῦ ῥ. *ἐγγυᾶν*, δηλοῦντος οὐχὶ ἁπλῶς τὴν ἔκδοσιν, ἀλλὰ τὴν περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς γυναικὸς σύμβασιν ἐγγύης. Τῷ ὄντι τίνας ὁ λέγων λέγει εἰδέναι *τὰ περὶ τὴν ἔκδοσιν* τῆς μητρὸς τῆς ἑαυτοῦ; *Τοὺς ἐγγυησαμένους καὶ τοὺς ἐκείνους παρόντας ὅτε ἠγγυῶντο*, τοὺς δύο δῆλον ὅτι ἄνδρας τῆς δὶς ἐκδοθείσης καὶ δὶς ἐγγυηθείσης γυναικὸς καὶ τοὺς ἐκείνοις παρόντας μάρτυρας· διότι κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς περὶ ἐκδόσεως ἐγγύης μάρτυρες ἐπίσης παρίσταντο ἐκ μέρους καὶ τοῦ τὴν γυναῖκα ἀνδρὸς λαμβάνοντος (2).

Ἀλλὰ καὶ ὁ πολλῷ μεταγενέστερος Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Ἀριστείδου κεφ. 27. 1 φαίνεται διακρίνων τὸ *ἐκδιδόναι* τοῦ *ἐγγυᾶν*, ἐν

(1) Ὁ Dareste, εἰ καὶ ἐν τῇ μεταφρ. τῶν ἀστ. λόγων τοῦ Δημοσθένους (τόμ. Β' σ. 109 σημ. 25 εἰς τὴν § 41 π. Εὐβουλίδ.) ὁρίζεται τὴν ἐγγύην ὡς «τὴν πρᾶξιν δι' ἧς ὁ κύριος βεβαιοῖ τῷ μελλογάμῳ τὴν νόμιμον γέννησιν τῆς γυναικὸς κλ.», ὅμως ἐν τῇ μεταφρ. τοῦ Ἰσαίου, (σ. 157) μεταφράζων τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος: *δὶς* ***ἐκδοθεῖσαν****, δὶς ἐγγυηθεῖσαν*: deux fois dottée, deux fois donnée φαίνεται ἀμελήσας τῆς εἰδικῆς νομικῆς ἐννοίας ἀμφοτέρων τῶν ῥημάτων τούτων. Ἐπίσης ἔλαθε τὸν σοφὸν ἑρμηνευτὴν τοῦ ἀττ. δικαίου ἡ σημασία τοῦ μέσ. *ἐγγυᾶσθαι* ἐν τῇ § 14 τοῦ αὐτοῦ π. τ. Κίρ. κλήρ. λόγου: ***τοὺς ἐγγυησαμένους καὶ τοὺς ἐκείνοις παρόντας ὅτε ἠγγυῶντο***, ἃ μεταφράζει: ceux qui l' ont donnée en mariage et ceux qui assistaient au contrat, ἐν ᾧ, τοὐναντίον, ταῦτα δηλοῦσιν οὐχὶ τοὺς ***ἐγγυήσαντας***, ἀλλὰ τοὺς *ἐγγυησαμένους* τὴν γυναῖκα ἄνδρας καὶ τοὺς κατὰ τὴν ἐγγύην παρόντας μάρτυρας τῶν ἀνδρῶν.

(2) Τοῦτο ἐπίσης προκύπτει σαφῶς ἔκ τε τῆς § 29 τοῦ π. τ. Πύρρ. κλήρ. ***καὶ μάρτυράς γε πολλῷ πλείους ⟨εἰκὸς⟩ ἦν τὸν ἐγγυῶντα παρακαλεῖν ἢ τὸν ἐγγυώμενον τὴν τοιαύτην***, καὶ ἐκ τοῦ ὅλου λόγου τούτου ἔνθα, εἰ καὶ ὁ λέγων ἀρνεῖται τὸ πρᾶγμα, ὅμως λέγεται ὅτι ὁ Πύρρος παρεκάλεσε κατὰ τὴν ἐγγύην ***μάρτυρας τοὺς θείους τοὺς ἑαυτοῦ*** (§ 27). Ὅτι δ' ἄλλως μάρτυρες κατὰ τὴν ἐγγύην παρίσταντο, βεβαιοῦται ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν ῥητόρων.

οἷς ἱστορεῖ περὶ τῶν γάμων τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Ἀριστείδου λέγων οὑτωσί: *καὶ τὰς μὲν θυγατέρας ἱστοροῦσιν ἐκ τοῦ πρυτανείου τοῖς νυμφίοις* ***ἐκδοθῆναι*** *δημοσίᾳ,* ***τῆς πόλεως*** *τὸν γάμον* ***ἐγγυώσης*** *καὶ προῖκα τρισχιλίας δραχμὰς ἑκατέρᾳ ψηφισαμένης.* Μαρτυρεῖ δὲ τὸ ρ. *ἱστοροῦσιν*, ὅτι ὁ Χαιρωνεὺς ταῦτα παρέλαβε παρά τινος τῶν πρὸ αὐτοῦ ἱστορικῶν (1) ἤ τινος ἴσως τῶν παλαιοτέρων ἀτθιδογράφων.

Σημειωτέον δ' ὅτι ὥσπερ ὁ γάμος ἦν θεσμὸς τοῖς Ἕλλησι πάτριος, οὕτως ἐπίσης πάτριον ἦν αὐτοῖς καὶ τὸ ἐκδιδόναι τὰς γυναῖκας εἰς γάμον· οὐδὲ δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ τυχὼν τῶν συγγενῶν ἤσκει αὐθαιρέτως τὸ δικαίωμα τοῦτο, ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ὅτι αἱ γυναῖκες ἐδύναντο ἐκδιδόναι αὐταὶ ἑαυτάς, ὥσπερ αἱ τοῦ δήμου Λυδῶν θυγατέρες (2). Δυνάμεθα δ' εἰπεῖν ὅτι ὁ Σόλων τὸν μὲν θεσμὸν τοῦ γάμου οὐδαμῶς ἔθιγε, ἁπλῶς δὲ μόνον πρὸ τοῦ ἐκδιδόναι ἐπέβαλε τὴν ἐγγύην, ἐν συνδυασμῷ αὖθις πρὸς τὸν ἐπίσης ἀρχαιότατον περὶ ἐπικλήρων θεσμόν.

Καθάπερ εἴδομεν ἀνωτέρω ὁ Σόλων τιθεὶς τὸν νόμον περὶ ἐγγύης ὥρισεν ἅμα καὶ τίνες οἱ δικαιούμενοι κατὰ τάξιν ἐγγυᾶν τὴν γυναῖκα εἰς γάμον, εὐθὺς δὲ παραχρῆμα ἐπήνεγκεν: *ἐὰν δὲ μηδεὶς ᾖ τούτων, ἐὰν μὲν ἐπίκληρός τις ᾖ, τὸν κύριον ἔχειν, ἐὰν δὲ μὴ ᾖ, ὅτῳ ἂν ἐπιτρέψῃ τοῦτο κύριον εἶναι.*

Ὡς γνωστὸν οὐ μόνον ἡ νομικὴ ἔννοια, ἀλλὰ καὶ ἡ γραφὴ ἔτι τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος δευτέρας ταύτης περιόδου τοῦ νόμου ἀμφισβητεῖται σφόδρα ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἑρμηνευτῶν τοῦ ἀττ. δικαίου, ἄλλου ἄλλα διδάσκοντος (3), οὐχὶ δὲ ἀδίκως· διότι καὶ

(1) Καὶ ἀναφέρει μὲν ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ αὐτῷ κεφ. 27 μάρτυρας τὸν Καλλισθένη διὰ τὴν σίτησιν τῆς τοῦ Ἀριστείδου υἱοῦ Λυσιμάχου θυγατρὸς Πολυκρίτης, καὶ Δημήτριον τὸν Φαληρέα καὶ Ἱερώνυμον τὸν Ῥόδιον καὶ Ἀριστόξενον τὸν μουσικὸν καὶ αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλη ἐν τῷ Περὶ Εὐγενείας διὰ τὴν ᾀδομένην Σωκράτει συνοίκησιν τῆς τοῦ Ἀριστείδου θυγατριδῆς Μυρτοῦς, ἀλλὰ τὴν περὶ ἐγγύης καὶ ἐκδόσεως τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀριστείδου εἴδησιν διὰ τοῦ **ἱστοροῦσιν** ἀμαρτύρως ἐκφέρων, φαίνεται παραλαβὼν παρ' ἄλλων συγγραφέων ἀρχαιοτέρων.

(2) Ἡροδότ. Α. 93: ***τοῦ γὰρ δὴ Λυδῶν δήμου αἱ θυγατέρες πορνεύονται πᾶσαι συλλέγουσαι σφίσι φερνάς, ἐς ὃ ἂν συνοικήσωσι τοῦτο ποιεῦσαι· ἐκδιδοῦσι δὲ αὐταὶ ἑωυτάς.***

(3) Τὰς διαφόρους εἰκασίας περὶ διορθώσεως τοῦ χωρίου τούτου καὶ ἑρμηνείας δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος σαφῶς ἐκτεθειμένας παρὰ Beauchet τόμ. Β' σ. 335 ἐπ. Πρβλ. ἔτι τόμ. Α' σ. 415.—416, 425.

αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ περὶ τῶν περὶ κλήρων ἰδίᾳ καὶ ἐπικλήρων σολωνείων νόμων ἐδόξαζον *μὴ γεγράφθαι ἁπλῶς μηδὲ σαφῶς*, διὰ δὲ τοῦτο κατ' ἀνάγκην *πολλὰς ἀμφισβητήσεις γίνεσθαι* (1).

Καθ' ἡμᾶς (ἐπιφυλασσόμεθα δὲ ἵν' ἄλλοτε ἂν ὁ Θεὸς ἐπιτρέψῃ δικαιολογήσωμεν εὐρυτέρως τὴν ἡμετέραν γνώμην) ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ ἐδαφίῳ τοῦ νόμου περὶ ἐγγύης ἁπλῶς πρόκειται περὶ τοῦ τίς δικαιοῦται λαβεῖν εἰς γάμον τὴν ἐπίκληρον· διότι ἐὰν μήτε ὁ πατήρ, μήτε ὁμοπάτωρ ἀδελφός, μήτε ὁ πρὸς πατρὸς πάππος ἔτι ἐν τοῖς ζῶσιν ὑπάρχωσιν, οὐδεὶς ἄλλος πλὴν τούτων δικαιοῦται ἐγγυῆσαι αὐτὴν *δάρματα* εἶναι κατὰ τοὺς νόμους. Ὅθεν ὧδέ πως νοοῦμεν καὶ ἑρμηνεύομεν αὐτό: *ἐὰν δὲ μηδεὶς ᾖ τούτων, ἐὰν μὲν* (ἡ καταλειφθεῖσα γυνή) *ἐπίκληρός τις ᾖ*, (ταύτην) *τὸν κύριον ἔχειν* (2) (λαβεῖν δῆλον ὅτι εἰς γάμον γυναῖκα, κατὰ τὸν περὶ ἐπικλήρων νόμον). *ἐὰν δὲ μὴ ᾖ* (ἐννοεῖται, ἐπίκληρος, μὴ ἔχῃ δῆλον

Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον (τόμ. Β σ. 335 σημ. 4) πλανῶνται οἱ νομίζοντες ὅτι ἐν τῷ δ' ἐδαφ. τούτῳ τοῦ νόμου πρόκειται περὶ τοῦ ὀφείλοντος νὰ λάβῃ τὴν γυναῖκα εἰς γάμον, ἐν ᾧ σκοπὸν ἄμεσον καὶ ἀποκλειστικὸν ἔχει τὸν ὁρισμὸν τοῦ κυρίου. Νομίζει δ' ὅτι τοῦτο περιφανῶς προκύπτει ἔκ τε τῆς ἀμέσως, πρὸ τῆς παραθέσεως τοῦ νόμου, κειμένης φράσεως: **σκέψασθε τοίνυν καὶ τοὺς νόμους παρ' ὧν κελεύουσι τὰς ἐγγύας ποιεῖσθαι,** καὶ ἐκ τῶν εὐθὺς ἐν τῇ ἑπομένῃ § 19 ἐπιφερομένων: **οὗτος τοίνυν ὁ νόμος οὓς ἐποίησε κυρίους εἶναι, ἀκηκόατε.** Ἀμφιβάλλων ὅμως ἐπάγει: Peut—être d' ailleurs, mais cela est fort douteux, la loi avait—elle pour objet d' indiquer dans sa première partie quels enfants sont légitimes καὶ παραπέμπει εἰς τὸν Hruza Α' σ. 55 καὶ τὴν σημ. 17.

Ἡμεῖς, τοὐναντίον, ἀδιστάκτως πρεσβεύομεν ὅτι ὁ ῥήτωρ ἁπλῶς **καὶ** μόνον τὸν νόμον παρέθετο, ἵνα δείξῃ τίνες ἀποκλειστικῶς οἱ δικαιούμενοι ἐγγυᾶν τὴν γυναῖκα εἰς γάμον, ὅτι δὲ μηδενὸς τούτων εἰπόντος, ἡ καταλειφθεῖσα ἦν κατ' ἀνάγκην ἐπίκληρος κτέ, τοῦτο δὲ καὶ λέγει διαρρήδην ἐν τῇ αὐτῇ § 19: **ὁπότε τοίνυν μηδεὶς φαίνεται ζῶν τούτων, τότε ἀνάγκη ἐπίκληρον τὴν μητέρα ἡμῶν εἶναι.** Πρβλ. ἔτι §§ 22 καὶ 23.

(1) Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 9. 2. Πρβλ. κεφ. 35. 2. Ἔτι Πλούταρ. β. Σόλ. κεφ. 18.

(2) Ὅτι τὸ **ἔχειν** ἐνταῦθα σημαίνει ἔχειν γυναῖκα μαρτυρεῖ σαφέστατα ὁ παρὰ Δημοσθ. π. Μακάρτ. § 54 κείμενος Νόμος: **τῶν ἐπικλήρων ὅσαι θητικὸν τελοῦσιν, ἐὰν μὴ βούληται ἔχειν ὁ ἐγγύτατα γένους, ἐκδιδότω ἐπιδοὺς κτὲ** καὶ κατωτέρω: **ἀλλὰ τὸν ἐγγύτατα δεῖ ἐκδιδόναι ἢ αὐτὸν ἔχειν, ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃ . . . ἢ μὴ ἐκδῷ, ὁ ἄρχων ἐπαναγκαζέτω ἢ αὐτὸν ἔχειν ἢ ἐκδοῦναι.** Πρβλ. Ἰσ. π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 70: **κατὰ ⟨τοὺς⟩ νόμους ἕξειν γυναῖκα.**

ὅτι κλῆρον, ἀλλ' ἡ κόρη πενιχρά, ὅτε ἀφομοιοῦται πως (1) πρὸς θῆσσαν, διὰ δὲ τοῦτο μὴ βούληται ἔχειν), *ὅτῳ ἂν ἐπιτρέψῃ* (οὗτος, ὁ αὐτὸς κατὰ τὸν νόμον κύριος) *τοῦτον κύριον εἶναι* (λαβεῖν αὐτήν, κατὰ τὸν νόμον πάντοτε, γυναῖκα εἰς γάμον (2).

Ὡς παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω ὁ νομοθέτης διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἐδαφίου ὁρίζει, τίνες οἱ δικαιούμενοι ἐγγυᾶν τὴν γυναῖκα, εἰς γάμον, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου, τί τὸ πρακτέον *ἐὰν μηδεὶς τούτων ῇ, ἡ δὲ* ὀρφανὴ ἐπίκληρος ᾖ. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ Ἁρποκρατίων διδάσκων ἐν λ. *ἐπίδικος* κτλ. ὅτι *ἐπικληρός ἐστιν ἡ, ἐπὶ παντὶ τῷ κλήρῳ ὀρφανή*.

(1) Λέγομεν ***ἀφομοιοῦταί πως***, διότι οἱ θῆτες ἀπετέλουν ἰδίαν τάξιν, ὡς ἐκ τοῦ τέλους ὃ ἐτέλουν καὶ ὃ ἐκαλεῖτο ***θητικόν***. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 7. Ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ **Sandys** (αὐτόθ. σ. 27 ἐν ὑποσημ.) ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀποφεύγει νὰ χρήσηται τῷ ***θῆτες***, λέγων, κατὰ περίφρασιν: οἱ τελοῦντες τὸ ***θητικόν***. Ταὐτὸ δὲ βλέπομεν καὶ ἐν τῷ ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει παρατεθειμένῳ νόμῳ (***ὅσαι θητικὸν τελοῦσιν***), ἐπίσης δὲ καὶ ἐν τῇ παλαιοτάτῃ ἐπιγραφῇ, ἐπὶ τῆς ἐν τῇ ἀκροπόλει εἰκόνος Διφίλου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀπέφευγον φαίνεται, τὸ ***θὴς*** καὶ ***θῆσσαι***, ἴσως διότι ταῦτα ἐνέφαινόν τι τὸ ἐξευτελιστικόν.

Ὁ νομοθέτης ἄλλως τῷ ὅρῳ ***ἐπίκληρος*** γενικώτερον χρώμενος νοεῖ πᾶσαν ἐν γένει γυναῖκα, οὖσαν νόμῳ ἐπίκληρον, τήν τε ἔχουσαν κλῆρον καὶ τὴν μὴ ἔχουσαν, ἐπίσης δὲ καὶ τὴν ***θητικὸν*** τελοῦσαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν θητικὸν τελουσῶν προὐνόησε διὰ τοῦ ἐν τῇ ἡγουμένῃ σημειώσει παρατεθέντος εἰδικοῦ νόμου, περὶ δὲ τῶν εἰς τὰς ἑτέρας τρεῖς ἀνωτέρας τάξεις ἀνηκουσῶν, διέκρινε τὰς εὐπόρους τῶν μὴ εὐπόρων ἢ καὶ ὅλως ἀπόρων καταλειφθεισῶν καὶ περὶ τούτων σεμνῶς εἶπεν ***ἐὰν δὲ μὴ ῇ ἐπίκληρος***, ἀντὶ ἀπεριφράστως νὰ εἴπῃ: ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃ κλῆρον, ὡς ἡρμηνεύσαμεν ταῦτα Γινώσκων δ' ἐκ τῆς κοινῆς ἐμπειρίας ὁ Σόλων ὅτι οὐδεὶς τῶν προσηκόντων θὰ ἔσπευδεν, ἵνα λάβῃ εἰς γάμον τὴν ἄπορον ὀρφανήν, διέταξεν ἃ διατάσσει ἐν τῷ νόμῳ. Παράδειγμα δ' ἐπισημότατον αἱ θυγατέρες τοῦ Ἀριστείδου, ὃς κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ Πλούταρχον (κεφ. 27) ***μηδ' ἐντάφια κατέλιπε***· διὰ τοῦτο δ' ὅμως βεβαίως αὗται δὲν ἦσαν καὶ ***θῆσσαι***.

Οἱ γραμματικοὶ (Ἁρποκρ. λ. ***θῆτες***. κ. ***θητικόν***, Πολυδεύκ. Γ. 33, Σουΐδ. λ. ***θῆσσα***), διδάσκοντες ὅτι θῆσσα καθόλου καλεῖται ἡ πενιχρὰ ἐπίκληρος, ἡ μὴ ἔχουσα πατρῷον κλῆρον ἢ ἡ μὴ ἔχουσα φερνήν, βεβαίως ἀκυρολογοῦσι.

(2) Ὁ **Dareste** ἄλλως νοεῖ καὶ μεταφράζει τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐν τῇ γαλλ. μεταφρ. τῶν ἀστ. λόγων τοῦ Δημοσθένους (τόμ. Β' σ. 302): **si la femme à marier est fille héritière, elle sera épousée par celui en la garde de qui elle se trouve. Si elle n' est pas fille héritière, elle sera considerée comme étant en la garde de celui à qui elle aura été confiée par le testament.**

Εἰδικώτερον περὶ τῆς κατ' ἄλλους διαφόρου ἐννοίας τῶν ῥημάτων τοῦ νόμου ***ὅτῳ ἂν ἐπιτρέψῃ*** ὅρ. **Beauchet** τόμ. Β' σ. 341, 343 ἐπ. καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ. Πρβλ. ἔτι τόμ. Α' σ. 425.

καταλελειμμένη, μὴ ὄντος αὐτῇ ἀδελφοῦ, (1) οὐ μόνον οὐδὲν τὸ ἀντίθετον λέγει πρὸς ταῦτα, ἀλλ' εὐλόγως παραλείπει καὶ τὸν πρὸς πατρὸς πάππον (2) διότι τούτου ἔτι ζῶντος, μετὰ τὸν θάνατον καὶ τοῦ ὁμοπάτορος ἀδελφοῦ, ἡ ὀρφανὴ ἐξακολουθεῖ μὲν οὖσα οὐδὲν ἧττον *ἐπίκληρος*, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ ᾖ καὶ **ἐπίδικος** (3), ἀκριβῶς διότι ἡ παρουσία τοῦ πάππου, δικαιουμένου νὰ ἐγγυήσῃ αὐτήν, κωλύει πᾶσαν ἀμφισβήτησιν περὶ ἐπιδικασίας αὐτῆς ὡς ἐπικλήρου (4).

Καθάπερ ὁ γάμος, οὕτω καὶ ὁ τῶν ἐπικλήρων θεσμὸς ἦν πά-

(1) Ταῦτα κατὰ λέξιν διδάσκει ἀντιγράφων ὁ ἐν Ἀνεκδ. Bekk. σ. 256. 8 γραμματικός. Ἀμελέστερον δὲ ἢ μᾶλλον ἰδιωτικώτερον ὁρίζουσι τὴν ἐπίκληρον ὁ Πολυδεύκ. Γ. 33 καὶ ὁ Σχολιαστ. Ἀριστοφ. Σφηξ. 583 (adn. in Schol. σ. 452).

(2) Καὶ ὁ Ὑπερείδης ἐν τῷ κ. Ἀθηναγ. § 16 λόγῳ μνημονεύων τὸν περὶ ἐγγύης νόμον τοῦ Σόλωνος παραλείπει τὸν πάππον, ἀναφέρων μόνον τὸν πατέρα καὶ τὸν ἀδελφόν, ἄνευ αὖθις τοῦ προσδιορισμοῦ *ὁμοπάτωρ*. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν σημαίνει, διότι σκοπὸς τοῦ ῥήτορος εἶνε νὰ εἴπῃ μόνον τί κατὰ λέξιν ὁ νομοθέτης περὶ τοῦ ***ἐγγυᾶν καὶ δικαίοις*** διέταξεν, ὅτι δῆλα δὴ ***ἔγραψε διαρρήδην ἐν τῷ νόμῳ, ἣν ἂν ἐγγυήσῃ τις ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα*** κτέ.

Ὁ δὲ Πλάτων ἀποδοκιμάζων, φαίνεται, τὸν περὶ ἐγγύης νόμον, προτάσσει μὲν τοῦ ὁμοπατρίου ἀδελφοῦ τὸν πρὸς πατρὸς πάππον, περὶ δὲ τοῦ ὅλου θεσμοῦ τοιάδε τινὰ νομοθετεῖ αὐτοσχεδιάζων ἐν Νόμ. ΣΤ'. 775: ***ἐγγύην δὲ εἶναι κυρίαν πατρὸς μὲν πρῶτον, δευτέραν πάππου, τρίτην δὲ ἀδελφῶν ὁμοπατρίων· ἐὰν μηδὲ εἷς ᾖ τούτων, τὴν πρὸς μητρὸς μετὰ τοῦτο εἶναι κυρίαν ὡσαύτως· ἐὰν δ' ἄρα τύχῃ τις ἀήθης συμβαίνῃ, τοὺς ἐγγύτατα γένους ἀεὶ κυρίους εἶναι μετὰ τῶν ἐπιτρόπων.*** Οὕτω κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Baiter καὶ λ. τοῦ 1855, ἣν μόνην πρόχειρον ἔχομεν. Τὸ χωρίον ὅμως φανερῶς νοσοῦν, ὧδέ πως διορθωτέον νομίζομεν: ***ἐγγύην . . . πρῶτον, δεύτερον πάππου, τρίτον δὲ . . . τούτων, τὴν ⟨τῶν⟩ πρὸς μητρὸς μετὰ τούτους εἶναι κυρίαν ὡσαύτως*** κτέ. Ἐκ τούτων δὲ φαίνεται καὶ ἡ πρὸς τὸν τῶν ἐπικλήρων θεσμὸν ἀπέχθεια τοῦ ἀθηναίου φιλοσόφου.

(3) Πολυδεύκ. Γ. 33: ***ἐπίδικος δὲ ἡ ἐπίκληρος ὑπὲρ ἧς ἀμφισβητοῦσί τινες ἀλλήλοις ὡς μᾶλλον εἰς αὐτοὺς τῆς ἀγχιστείας καθηκούσης***. Ἁρποκρ. λ. ***ἐπίδικος*** κλ: ***ἐπίδικος δὲ ἡ ἀμφισβητουμένη ἐπίκληρος ὅτῳ χρὴ αὐτὴν γαμηθῆναι***. Bekk. Ἀνεκδ. σ. 256. 13 ταὐτὰ κατὰ λέξιν. Κατὰ νομικὴν ὅμως ἀκριβολογίαν, ἐπίδικος εἶνε ἡ ἐπίκληρος ὑπὲρ ἧς δύναται κατὰ τὸν νόμον νὰ ἐγερθῇ ἀμφισβήτησις, ὅτῳ χρὴ αὐτὴν γαμηθῆναι. Τὰ παρ' Ἰσ. π. τ. Πύρρ. κλ. § 64 καὶ 65 περὶ γυναικῶν ἤδη ἐκδοθεισῶν ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτῶν, χαρακτηριζομένων ὡς ἐπιδίκων, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Beauchet (τόμ. Α'. σ. 440 ἑπ.) ἔτι μᾶλλον πιστοῦσιν ὅτι ἡ λ. ***ἐπίδικος*** σημαίνει ἁπλῶς τὴν εἰς ἐπιδικασίαν ὑποκειμένην.

(4) Ὁ Beauchet ἑρμηνεύων ἄλλως τὸν νόμον, διδάσκων δ' ὅτι «une fille n'est épiclère que si, au décès de son père, elle n'a ni son grand père paternel ni frères consanguins (τόμ. Α' σ. 415 ἑπ. πρβλ. καὶ σ. 409) νομίζει, τοὐναντίον, ὅτι ἐσφάλησαν οἱ γραμματικοὶ παραλιπόντες τὸν πρὸς πατρὸς πάππον, διεξηγούμενος δὲ τὴν σιωπὴν αὐτῶν, ἀποδίδωσι ταύτην εἰς τὸ ἄκρως σπάνιον τῆς περιπτώσεως τοῦ πάππου συνήθως προαποθνήσκοντος τοῦ τῆς ἐπικλήρου πατρός.

τριος (1) τοῖς Ἕλλησιν, ἀποσκοπῶν καθόλου εἰπεῖν εἰς τὴν κτῆσιν, ἐλλείψει υἱοῦ, διὰ τῆς ἐπικλήρου νομίμου θυγατρὸς καὶ ἐξ αὐτῆς, ἐπιδικαζομένης τῷ ἐγγυτάτῳ γένους, τέκνου ἄρρενος, μέλλοντος νὰ συνεχίσῃ τὴν θεραπείαν τῶν οἰκογενειακῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων, καὶ ἅμα νὰ λάβῃ τὴν κληρονομίαν τοῦ πάππου, νομιζόμενος κατὰ νομικὸν πλάσμα ἄμεσος ἐκείνου υἱὸς καὶ κληρονόμος. Ἔδει δὲ πάντως ἡ ἐπίκληρος νὰ ᾖ θυγάτηρ νόμιμος (2). Τηλικαύτη δ' ἦν ἡ ὑπὲρ

(1) Τὸν θεσμὸν τοῦτον λέγομεν πάτριον τοῖς Ἕλλησι, διότι ἀπαντᾷ μὲν ἐπίσης ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἰνδικῷ δικαίῳ, σχετίζεται δὲ στενότατα πρὸς τὰς ἀρχαιοτάτας θρησκευτικὰς καὶ κοινωνικὰς παραδόσεις τοῦ τε ἑλληνικοῦ καὶ ἄλλων ἔτι τῶν λεγομένων Ἰαπετικῶν λαῶν, περὶ συνεχίσεως τοῦ οἴκου καὶ τῆς οἰκογενειακῆς λατρείας διὰ μόνων τῶν ἀρρένων. Ἐντεῦθεν δὲ συνάγομεν ὅτι ὁ Σόλων, εὑρὼν αὐτὸν ἐν τοῖς **θεσμίοις** ἤδη ὑπάρχοντα, ἁπλῶς ἐκανόνισε καὶ ἐρρύθμισε πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς διατάξεις τῆς ὑπ' αὐτοῦ εἰσαχθείσης νέας πολιτείας. Ἴσχυε δὲ πολλαχοῦ εἰ μὴ ἁπανταχοῦ τῶν ἑλλ. χωρῶν, μετά τινων παραλλαγῶν, ὡς εἰκός, κατὰ λόγον τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων καὶ τοῦ τύπου ἑκάστης πολιτείας. Καθ' ὅσον δὲ γινώσκομεν τὰς μείζονας διαφορὰς ἐνεφάνιζον ἡ νομοθεσία τῆς Σπάρτης καὶ ὁ περιώνυμος νόμος τῆς Γόρτυνος (Ζ' 15—Θ 24, ΙΒ' 23—35). Παρβλ. Beauchet τόμ. Α' σ. 398 ἑπ. 405 ἑπ.—Rec. d. Inscr. Jurid. Grecq. σ. 469 ἑπ.– Cl. Jannet, Les Inst. Soc. et le Dt. Civil à Sparte ἔκδ. δ' σ. 90 ἑπ.

Εἶνε ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ὁ αὐτὸς θεσμὸς ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ δικαίῳ, τῆς δικαιολογικῆς βάσεως αὐτοῦ δηλουμένης δι' ὧν αἱ θυγατέρες Σαλπαὰδ φέρονται λέγουσαι τῷ Μωϋσῇ: *μὴ ἐξαλειφθήτω τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἐκ μέσου τοῦ δήμου αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ υἱὸς* κτέ. Ἀριθμ. κεφ. ΚΖ' καὶ ΛΣΤ'. Παρβλ. Gide ἔνθ' ἀνωτ. σ. 58 καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ.

Σημειούσθω δ' ὅτι ὁ περὶ ἐπικλήρων θεσμὸς εἶνε ἄγνωστος τῷ ῥωμ. δικαίῳ, πλὴν τοῦ γάμου, τὴν υἱοθεσίαν μόνον γινώσκοντι πρὸς συνέχισιν τῆς οἰκογενείας διὰ τῶν ἀρρένων, καθάπερ ἄλλως τε καὶ τὸ ἀρχαῖον Γερμανικὸν δίκαιον.

(2) Διότι, κατὰ τὸν νόμον, τὰ μὴ νόμιμα ἐν γένει τέκνα, οἱ νόθοι, εἰσὶν ἔξω τῆς ἀγχιστείας: *νόθῳ δὲ μηδὲ νόθῃ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν μήθ' ἱερῶν μήθ' ὁσίων ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος*. Ἰσ. π. τ. Φιλοκτήμ. κλ. § 47. Ταῦτα κατὰ λέξιν ἐν τῷ Νόμῳ παρὰ Δημοσθ. π. Μακάρτ. § 51. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Ὄρν. στίχ. 1660 ἑπ. παρίστησι τὸν Πεισθέταιρον λέγοντα πρὸς τὸν Ἡρακλέα:

ἐρῶ δὲ δὴ καὶ τὸν Σόλωνός σοι νόμον·
Νόθῳ δὲ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν, παίδων ὄντων
γνησίων, ἐὰν δὲ παῖδες μὴ ὦσι γνήσιοι, τοῖς
ἐγγυτάτω γένους μετεῖναι τῶν χρημάτων.

Τὰ ῥήματα ταῦτα τοῦ κωμικοῦ νομικῶς ἑρμηνεύοντες ὁ Meier, ὁ Thalheim καὶ οἱ ἐκδόται τοῦ Rec. d. Inscr. Jurid. Gr. Sér. *IIéme* σ. 71 ἑπ. δέχονται ὅτι κατὰ τὸν νόμον τοῦ Σόλωνος οἱ νόθοι ἀπεκλείοντο μόνον ὑπὸ τῶν νομίμων τέκνων τοῦ ἀποβιώσαντος, ὅτι δὲ γνησίων παίδων μὴ ὑπαρχόντων, οἱ νόθοι συνέτρεχον

τῶν ἐπικλήρων μέριμνα τῶν Ἀθηναίων, ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων ἔτι τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν *κυρίᾳ* μὲν ἑκάστοτε ἐκκλησίᾳ ἀνεγινώσκοντο αἱ λήξεις τῶν κλήρων καὶ τῶν ἐπικλήρων, *ὅπως μηδένα*

μετὰ τῶν ἐκ πλαγίου κληρονόμων αὐτοῦ. Κατὰ τὸν **Wyse** (αὐτόθ. σ. 535) ἡ ἔννοια τούτων εἶνε διάφορος, ὅτι δηλονότι ἐλλείψει νομίμων κατιόντων, οἱ ἐγγυτάτω γένους λαμβάνουσι τὰς μοίρας αὐτῶν. Ὁ **Beauchet** τέλος (τόμ. Α. σ. 493 ἑπ.), ἀκριβῶς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀριστοφάνους ἐπικαλούμενος, συνάγει ἐξ αὐτοῦ ὅτι ὁ Σόλων ἀπέκλεισε τῆς οἰκογενείας τοὺς μὴ ἐκ νομίμου γάμου παῖδας. Τῇ γνώμῃ δὲ ταύτῃ καὶ ἡμεῖς ἀνενδοιάστως συντασσόμεθα, δοξάζοντες ὅτι ὄντως ὁ Σόλων τὸν νόμον τοῦτον ἔθηκεν, οὐχὶ βεβαίως κατὰ λέξιν, ὡς ὁ κωμικὸς παίζων ἀναγράφει αὐτόν, ἀλλὰ καθ' ὃν τρόπον, ὡς ἄνω εἴδομεν, παρὰ τοῖς ῥήτορσι κεῖται.

Ἐνταῦθα δ' ὅμως ἐρωτᾶται: πρὸς τί ὁ περιορισμὸς ***ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος;*** Εἶνε δ' εὔλογον τὸ ἐρώτημα, διότι ὁ μὲν νόμος τοῦ Σόλωνος ἐτέθη τῷ 594/3, οἱ Ὄρνιθες τοῦ Ἀριστοφάνους ἐδιδάχθησαν τῷ 414, ὁ δὲ ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος περιορισμὸς ἀνάγεται εἰς τὸ 403/2 π. Χ. Κατὰ τοὺς ἐκδότας τοῦ **Rec Inscr. Jurid. Gr.** σ. 71 ἑπ., δοξάζοντας, ὡς εἴρηται, ὅτι οἱ νόθοι δὲν ἀπεκλείοντο πάντοτε τῆς κληρονομίας, ὁ λόγος εἶνε διότι ἀπ' Εὐκλείδου μόνον οὗτοι ἐκηρύχθησαν ὁριστικῶς ἔξω τῆς ἀγχιστείας, ἀποκρούονται δ' ὡς ἀστήρικτον καὶ τὴν γνώμην τοῦ **Beauchet** καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ μνημονευομένων συγγραφέων (τόμ. Α' σ. 494) διδασκόντων ὅτι ὁ Εὐκλείδης ἐν αὐτῷ ἁπλῶς μνημονεύεται, διότι ἐπ' αὐτοῦ, κατὰ τὴν γενικὴν ἀναθεώρησιν τῶν νόμων, ἀνεστηλώθη αὖθις ὁ νόμος τοῦ Σόλωνος. Ὁ **Wyse** τέλος (αὐτόθ. σ. 536) ἀναφέρει μὲν τὴν γνώμην τοῦ **Müller (Untersuch z. Gesch. d. Att. Bürger—und Eherechts** σ. 791 ἑπ.) εἰκάζοντος ὅτι νόμος τις ἐκδοθεὶς τῷ 411 π. Χ. ἀπένειμε τὴν πολιτείαν καί τινα κληρον. δικαιώματα τοῖς **nothi ex peregrina** καὶ **nothi ex cive**, ὅτι δὲ διὰ τοῦ νόμου τοῦ 403 π. Χ. ἀφῃρέθησαν πάντα τὰ δικαιώματα ταῦτα, προβαίνει δὲ καὶ οὗτος εἰς διαφόρους εἰκασίας, βασιζομένας ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ λόγου ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καταστάντων δὲ καὶ τῶν Τριάκοντα, αἱ περὶ νόθων διατάξεις τοῦ σολωνείου νόμου δὲν ἐτηρήθησαν αὐστηρῶς, ὅτι δὲ διὰ τοῦτο ἐτέθη ἡ περὶ νόθων διάταξις τοῦ 403.

Καθ' ἡμᾶς ἡ προσθήκη ***ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος*** ἀφορᾷ οὐχὶ εἰς τοὺς νόθους μόνον, ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον νόμον περὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικῆς διαδοχῆς, ἐτέθη δὲ διότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἀθ. Πολ. κεφ. 35) οἱ Τριάκοντα (404/3 π. Χ.) ***καθεῖλον τῶν Σόλωνος θεσμῶν ὅσοι διαμφισβητήσεις εἶχον ὡς ἐπανορθοῦντες καὶ ποιοῦντες ἀναμφισβήτητον τὴν πολιτείαν . . ὁμοίως δὲ τοῦτ' ἔδρων καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων,*** εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ περὶ κλήρων καὶ ἐπικλήρων σολώνειοι νόμοι, οὗτοι μάλιστα παρεῖχον ἀφορμὴν διὰ τὸ ἀσαφὲς εἰς ***πολλὰς ἀμφισβητήσεις*** (αὐτ. κεφ. 9. 2). **Ἐπεὶ δὴ** δὲ αἱ διαλύσεις ἐγένοντο ἐπὶ Εὐκλείδου ἄρχοντος, ἐτέθη δὲ ἡ ἀρχὴ (κεφ. 39. 6): ***τῶν δὲ παρεληλυθότων μηδενὶ πρὸς μηδένα μνησικακεῖν,*** ὁ νομοθέτης **προσῆκον** ἐνόμισεν, ἀποκαθιστῶν τὸν σολώνειον νόμον, νὰ **περιορίσῃ** τὴν ἰσχὺν **αὐτοῦ εἰς** τὸ μέλλον, **καλύπτων** οὕτω, **μετὰ** τὰς ἐνόρκους **διαλλαγάς**, τὰς **κατὰ τὴν βραχεῖαν ἀρχὴν** τῶν **Τριάκοντα** γενομένας **παρανομίας**, χάριν τῆς ἡσυχίας τῆς πόλεως.

λάθῃ μηδὲν ἔρημον γενόμενον (1) ὁ δὲ Ἄρχων καθῆκον εἶχε νὰ ἐπιμελῆται μὲν αὐτῶν διαρκῶς, νὰ εἰσάγῃ δὲ τὰς γραφὰς κακώσεως ἐπικλήρων καὶ τὰς ἐπιδικασίας αὐτῶν, νὰ μισθοῖ δὲ καὶ τοὺς οἴκους αὐτῶν, *ἕως ἂν τις τετταρακαιδεκέτις γένηται* (2). Ἐπίσης κατ' ἐξαίρεσιν μόνον ἐπετρέπετο τοῖς φρουροῦσιν ἐφήβοις, κατὰ τὸν χρόνον τῆς διετοῦς ἀσκήσεως αὐτῶν, δίκην διδόναι καὶ λαμβάνειν *περὶ κλήρου καὶ ἐπικλήρου. κἄν τινι κατὰ γένος ἱερωσύνη γένηται* (3). Κατὰ γενικὸν κανόνα τοῦ ἀττικοῦ δικαίου πᾶσα ἐπίκληρος (4) ὑπόκειται εἰς *ἐπιδικασίαν*, κατὰ τὸν νόμον τὸν κελεύοντα *ἐπιδικασίαν εἶναι τῶν ἐπικλήρων ἁπασῶν*. . *καὶ ἀνεπίδικον μὴ ἐξεῖναι ἔχειν μήτε κλῆρον μήτε ἐπίκληρον* (5) Ἐννοεῖται δ' ὅτι πάντα ταῦτα κρίνονται

(1) Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 43. 4.

(2) Αὐτόθ. κεφ. 56 6—7. Το *τετταρ]ακαιδε[κέ]τις* κατα θαυμασίαν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀοιδίμου Blass. Πρβλ. Παπαγεωργίου ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. Δ' σ. 601—Δημοσθ. π. Μακαρτ. §§ 54. 75.

(3) Αὐτόθ. κεφ. 42 5.

(4) Πλήν, ἐννοεῖται, τῶν μὴ *ἐπιδίκων* κατα τὸν νόμον, οἵα ἦν λ. χ. ἡ ἔχουσα ζῶντα ἔτι τὸν πρὸς πατρὸς πάππον ἢ ἀδελφὸν θετόν, ποιηθέντα ἐν ζωῇ ὑπὸ τοῦ πατρός. Τοὐναντίον, ὁ διαθήκῃ εἰσποιηθεὶς ὀφείλει νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιδικασίαν καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἐπικλήρου (Ἰσ. Πύρρ. κλήρ. § 60 ἐπ.) Περὶ ἄλλων βεβαίων ἢ ἁπλῶς εἰκαζομένων θεμάτων πρβλ. Beauchet τόμ. Α' σ. 412 ἐπ. καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ.

Σημειωτέον δ' ὅτι, ἐλλείψει θυγατρός, ὁ ἐστερημένος ὅλως τέκνων γνησίων ἐδύνατο ἀντὶ υἱοῦ νὰ ποιήσηται θυγατέρα, ἥτις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἦν ἐπίκληρος. Παραδείγματα τοιαύτης *θυγατροποιΐας* ἀπαντῶσι παρ' Ἰσαίῳ (Ἀγν. κλ. §§ 8, 41. 45. Ἀπολλοδώρ. κλ. § 9) καὶ ἐν μεταγενεστέραις μικρασιατικαῖς ἰδίᾳ ἐπιγραφαῖς (Ὅρ. παραπομπὰς παρὰ Beauchet τόμ. Β. σ. 14 σημ. 2. Προσέτι Hell. J. ΙΑ' σ. 120. Bull. Corr. Hell. 6 σ. 265. 331. Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι εἰς ταύτην κατήντησαν βαθμηδὸν διὰ τῆς νομικῆς ἑρμηνείας, διότι οὔτ' ἐν τοῖς σολωνείοις νόμοις, οὔτ' ἐν τῷ νόμῳ τῆς Γόρτυνος ἀπαντᾷ τοιαύτη διάταξις, ἄλλως τε καὶ ὑπεναντία οὖσα πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν τῆς υἱοθεσίας, τὴν συνέχισιν δηλονότι τοῦ οἴκου καὶ τῆς οἰκογενειακῆς λατρείας διὰ τῶν ἀρρένων. Κατὰ ταῦτα ἡ λεγομένη θυγατροποιΐα εἶνε μᾶλλον *ἐπικληροποιΐα* τις, ὡς εἰπεῖν, ἐπινοηθεῖσα ἐξ ἰδιαζούσης ἐνίοτε συμπαθείας πρὸς θηλείας τινὰς συγγενεῖς, κατὰ προτίμησιν τῶν ἀρσένων.

(5) [Δημοσθ.] κ. Στεφ. Β' § 22. Περὶ τούτων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ῥήτωρ ἑρμηνεύει μᾶλλον ἢ παρατίθησι τὸν περὶ ἐπιδικασίας ἐπικλήρων νόμον, ὅτι δὲ τό: **ἀνεπίδικον μὴ ἐξεῖναι ἔχειν μήτε κλῆρον μήτε ἐπίκληρον** οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἐνταῦθα ἢ ὅτι, ἐξαιρέσει τῶν νόμῳ **ἀνεπιδίκων**, ἃ δῆλον ὅτι ἔξεστιν ἔχειν ἄνευ ἐπιδικασίας, (εἰσὶ δὲ ταῦτα τὰ πατρῷα κλ.—Ἰσ. Πύρρ. κλήρ. § 59. Φιλοκτ. κλ. § 4. Κίρων. κλ. § 34. Bekk. Ἀνέκδ. σ. 183. 26. Σουΐδ. λ. **ἀνεπίδικα** καὶ **ἐπίδικα**—ἐπίσης ἡ ἐπίκληρος, ἡ μὴ ὑποκειμένη εἰς ἐπιδικασίαν, ὡς λ. χ. ἡ ἔχουσα ζῶντα τὸν πρὸς πατρὸς πάππον) κατὰ γενικὸν κανόνα· πᾶς κλῆρος καὶ πᾶσα ἐπίκληρος ὑπόκειται εἰς

καὶ τελοῦνται κατὰ τοὺς περὶ ἐπικλήρων εἰδικοὺς νόμους (1).

Πρὸς τὸν μετ' *ἐγγύην* γάμον ἀφομοιοῦται, ὡς πρὸς τὰς ἐπικλήρους, ὁ μετ' *ἐπιδικασίαν* (2), ἐπίσης νόμιμος νομιζόμενος ὡς πρὸς πάντα τἀποτελέσματα αὐτοῦ καὶ δὴ ἄρα καὶ τὴν γέννησιν παίδων γνησίων κατὰ τὸν περὶ ἐγγύης νόμον τοῦ Σόλωνος.

Καὶ νῦν ἐρωτᾶται: ἆρά γε διὰ τίνα λόγον ἡ ἐγγύη, ἥτις τοσοῦτον αὐστηρῶς ἐπὶ γάμου ἐν γένει ἐπιβάλλεται, τοὐναντίον, ἐπὶ γάμου ἐπικλήρου μετ' ***ἐπιδικασίαν***, ἐν περιπτώσει δ' ἀμφισβητήσεως καὶ *διαδικασίαν*, παραλείπεται ἢ νομίζεται περιττή;

Κατὰ τὸν Beauchet (3), τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ συστήματι ἀκολουθοῦντα, ἐπὶ ἐπιδικασίας δὲν δύναται νὰ χωρήσῃ ἡ ἐγγύη, ἀκριβῶς

ἐπιδικασίαν. Κατ' ἀκολουθίαν ἀμφισβητήσεως γενομένης, τὸ δικαστήριον κρίνει ἑκάστοτε πότε ὄντως οἱ ὅροι τοῦ νόμου συντρέχουσιν, ἵνα κλῆρος τις ἢ ἐπίκληρος θεωρηθῇ ἐπίδικος ἢ τοὐναντίον ἀνεπίδικος.

Κατὰ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν διατί κατὰ τὸν Beauchet (τόμ. Α' σ. 441 ἐπ.) ἡ λ. ***ἀνεπίδικος***, ἐπειδὴ σημαίνει τὰ ἄνευ ἐπιδικασίας κληρονομούμενα πράγματα, δὲν δύναται νὰ λεχθῇ καὶ ἐπὶ κόρης, ὁσάκις ὑπάρχοντος ἀδελφοῦ νομίμου, εἴτε φύσει εἴτε θετοῦ ἐν ζωῇ, τούτῳ τῷ λόγῳ αὕτη δὲν εἶνε ἐπίκληρος. Μὴ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὁσάκις λ. χ. ὑπάρχῃ νόμιμος υἱὸς ἢ θετὸς ἐν ζωῇ, ὁ κλῆρος δὲν λέγεται ***ἀνεπίδικος***; Ὁ ῥήτωρ γενικῶς λέγων ἐνταῦθα: ***ἀνεπίδικον μὴ ἐξεῖναι ἔχειν μήτε κλῆρον μή τε ἐπίκληρον*** ὑπ' ὄψει ἔχει πάντα κλῆρον καὶ πᾶσαν ἐπίκληρον νόμῳ ***ἐπίδικον*** καὶ περὶ τούτων λέγει ὅτι οὐκ ἔξεστιν ***ἀνεπίδικον***, ἄνευ ἐπιδικασίας δῆλον ὅτι, ἔχειν. Ὁμοίως ὁ Πολυδεύκ. Η. 23: ***ἐπίδικος κλῆρος ἢ ἐπίκληρος . . . καὶ ἀνεπίδικος***, κλῆρος δῆλα δὴ ἢ ἐπίκληρος.

(1) Τοιοῦτοι φέρονται παρὰ Δημοσθ. π. Μακάρτ. § 51: περὶ ἐπιδικασίας ἐν γένει ἐπικλήρων, § 16: περὶ ἀμφισβητήσεως ἤδη ἐπιδεδικασμένης ἐπικλήρου, § 58: περὶ ἐπικλήρων ὅσαι θητικὸν τελοῦσιν, § 75: περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἄρχοντος ἐπιμελείας τῶν ἐπικλήρων. Ἐν δὲ τῷ Δημοσθ.' κ. Στεφ. Β' § 18: περὶ ἐπικλήρων, ἐὰν μὴ ὁ ἐγγυήσων αὐτὰς ἔτι ζῇ, § 20: περὶ τοῦ τῆς ἐπικλήρου υἱοῦ, § 22 περὶ κληρώσεως ὑπὸ τοῦ Ἄρχοντος κλήρων καὶ ἐπικλήρων, ἀνεπίδικον δὲ κλῆρον μὴ ἔχειν.

(2) Ἰσ. π. τ. Φιλοκτήμ. κλ. § 14: ***ὥστε . . . προσῆκε . . . πάνυ πάλαι συνοικεῖν***, ἢ ***ἐγγυηθεῖσαν κατὰ τὸν νόμον ἢ ἐπιδικασθεῖσαν.***

(3) Τόμ. Α' σ. 122. Ὡς φαίνεται δ' ὅμως συνορῶν καὶ οὗτος τὸ ἐπισφαλὲς τῆς θεωρίας ταύτης, καταφεύγει εἰς δύο ἑτέρας ὑποθέσεις, καθ' ἡμᾶς ἀπιθάνους, ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐγγύης, πάντως ἀναγκαίας πρὸς γέννησιν παίδων γνησίων 1) ὅτι ἡ ἐγγύη εἶχε διττὴν ἔννοιαν, τὴν μὲν εὐρεῖαν, περιλαμβάνουσαν ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους τούτους τοῦ γάμου, τὴν δὲ περιωρισμένην, ἐμφαίνουσαν τὴν μεταξὺ τούτων ἀντίθεσιν καὶ 2) ὃ καὶ νομίζει πιθανώτερον, ὅτι ἡ μὲν ***ἐγγύη*** ἦν ὁ κανών, ἡ δὲ ***ἐπιδικασία*** ἡ ἐξαίρεσις, ὅτι δ' οἱ ῥήτορες ἐκτιθέντες τοὺς κανόνας περὶ νομιμότητος τῶν τέκνων καὶ μνημονεύοντες μόνον τὴν ἐγγύην ἀπέβλεπον εἰς τὸ quod plerumque fit, περιλαμβάνοντες οὕτω σιωπηρῶς καὶ τὴν ἐγγύην.

διότι τῆς ἐπικλήρου μὴ ἐχούσης κύριον, ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ συνομολόγησις τοῦ συμβολαίου ἐγγύης. Ὁ αὐτὸς δὲ κατωτέρω (1) προσέτι ἀποφαίνεται ὅτι συγκρίνων τις τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος δύο τρόπους συνάψεως τοῦ γάμου, δύναται εἰπεῖν ὅτι ἐπὶ ἐπιδικασίας αὐτὸς ὁ νόμος, ἔχων τὴν ἰδιότητα κυρίου τῆς ἐπικλήρου, ἐκδίδωσιν αὐτὴν ὡς τοιοῦτος εἰς γάμον τῷ ἀγχιστεῖ. Ἡμεῖς ἀμφιβάλλομεν σφόδρα ἂν ὁ ἀθηναῖος νομοθέτης προήρχετο εἰς τοιαύτας λεπτολογίας.

Κατὰ τὸν Γίλβερτ (2), ἐπίσης δὲ κατὰ τὸν Busolt (3) αὐτὸς ὁ Ἄρχων ἠγγύα τῷ ἀγχιστεῖ τὴν ἐπίκληρον. Εὐλόγως ὅμως ὁ Beauchet (4) ἀποδοκιμάζει τὴν γνώμην ταύτην οὐ μόνον ὡς ὅλως ἀμάρτυρον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄντικρυς ὑπεναντίαν πρὸς τὴν σαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Ἰσαίου, ἀντιτιθεμένου τὴν ἐγγύην τῇ ἐπιδικασίᾳ.

Ὁ Wyse (5) τέλος παρατηρεῖ ἁπλῶς ὅτι ἡ φυσικὴ ἑρμηνεία τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰσαίου μαρτυρουμένης ἀντιθέσεως μεταξὺ ἐγγύης καὶ ἐπιδικασίας εἶνε, ὅτι ἐπὶ ἐπικλήρου ἐλλείπουσιν οἱ ὅροι τῆς ἐγγύης, ἰσοδυναμούσης κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ πρὸς τὴν μνηστείαν (betrothal). ἀποδοκιμάζει δὲ καὶ οὗτος τὴν γνώμην τοῦ Busolt, διότι, ὡς ὀρθῶς λέγει, οὔτε ὑπὸ τῶν παλαιῶν μαρτυρεῖται [illegible] ὁ Ἄρχων εἶχεν ἐπίσης καθῆκον καὶ να μνηστεύῃ τὰς ἐπικλήρους, οὔτε ὑπό τινος τῶν νεωτέρων φιλολόγων ἀπεδείχθη ἡ χρησιμότης καὶ ἡ ἔννοια τῆς διατυπώσεως ταύτης.

Καθ' ἡμᾶς ὁ λόγος δι' ὃν ἡ ἐγγύη ἐπὶ ἐπικλήρου ἦν περιττὴ ὅλως, εἶνε ὅτι τῆς *ἐπιδικασίας* ἢ *διαδικασίας* ἐπικλήρου δικαστικῶς διεξαγομένης, μετὰ τοσαύτας μάλιστα [illegible] δηλώσεις τε καὶ προσκλήσεις δημοσίας, ἡ διάγνωσις τῆς [illegible] καταστάσεως τῆς γυναικός, καὶ δὴ ἰδίᾳ ἂν ἀστὴ ἐξ ἀστῶν ἢ μέτοικος, ἂν γνησία ἢ μή, ἂν θυγάτηρ κλ. κλ. ἀπετέλει αὐτὴν ὡς εἰπεῖν τὴν βάσιν τῆς *λήξεως* ἢ, ἵνα καθ' ἡμᾶς εἴπωμεν, τῆς περὶ ἐπιδικασίας αἰτήσεως, πρὸς τὸν

(1) [illegible] 104.
(2) [illegible] Ἠθικ[illegible] 1.
(3) [illegible] Staats-und [illegible] altert[illegible]
(4) [illegible] 1.
(5) [illegible] 501.

Ἄρχοντα μὲν ὑπὲρ ἀστῆς, πρὸς τὸν Πολέμαρχον (1) δὲ ὑπὲρ ξένης, καὶ κατ' ἀκολουθίαν διὰ τῆς δικαστικῆς ταύτης ἐρεύνης ἐπετυγχάνετο πολλῷ ἔτι ἀσφαλέστερον ὁ σκοπὸς δι' ὃν ὁ Σόλων ἐπενόησε καὶ ἔθηκε τὸν περὶ ἐγγύης νόμον (2) πρὸς βεβαίωσιν δῆλον ὅτι καὶ ἐξακρίβωσιν τοῦτο μὲν τῆς καταστάσεως τῆς γυναικὸς καὶ δὴ ἰδίᾳ ὅτι ἦν ἀστὴ ἐξ ἀστῶν, (3) τοῦτο δὲ πρὸς φύλαξιν τῶν πολιτῶν ἀπὸ τῶν ἀβουλήτων ἢ ἀναρμόστων γάμων.

Φέρε νῦν ἐν κεφαλαίῳ ἴδωμεν τἀποτελέσματα παραβιάσεως τοῦ περὶ ἐγγύης νόμου.

Οὗτος ἐδύνατο νὰ παραβιασθῇ διττῶς, ἢ δῆλον ὅτι διὰ παραλείψεως ὅλως τῆς ἐγγύης, ὅτε ὁ γάμος ἦν τελέως ἄκυρος, οἱ δ' ἐξ αὐτοῦ παῖδες νόθοι, ἢ νὰ συνομολογηθῇ μὲν τύποις ἡ ἐγγύη, ἀλλ' οὐκ *ἐπὶ δικαίοις* (4), ἐπὶ ψευδέσι δῆλον ὅτι διαβεβαιώσεσιν, ὅσον

(1) Αριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 56. 6. 58. 3. [Δημοσθ.] κ. Στεφ. Β' § 22.— Πολυδεύκ. Η 89. 91. Πρβλ. Ἁρποκρ. λ. ***Πολέμαρχος*** καὶ ***Ἀποστασίου*** ἐν τέλ. Βεκκ. Ἀνέκδ. σ. 309. 33.

(2) Κατὰ τὸν **Beauchet** (τόμ. Α' σ. 131 ἐπ.) ὁ Σόλων μᾶλλον ἐκανόνισεν ἤδη ὑπάρχοντα τὸν θεσμὸν τοῦτον ἢ ἔθηκεν αὐτόν. Καθ' ἡμᾶς ὁ τῆς ἐγγύης θεσμὸς εἶνε καθαρῶς ἀττικὸς καὶ ***Σολώνειος***, ἐπεκταθεὶς μὲν βραδύτερον καὶ ἔξω τῶν Ἀθηνῶν, ἄγνωστον ὅμως ἂν μεθ' ἁπάντων τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. Τὰ μαρτύρια δ' ἃ ὁ συγγραφεὺς οὗτος παρατάσσει πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἴσχυεν ἴσως ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, οὐδαμῶς εἰσὶ πειστικά. Ἡ κατὰ γλωσσικὴν ἕξιν χρῆσις τοῦ ρ. ***ἐγγυᾶν*** καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ παραγώγων δὲν ἀρκεῖ καθ' ἑαυτὴν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ περὶ ἐγγύης θεσμοῦ καὶ δὴ λ. χ. ἐν Σπάρτῃ, ἔνθα διάφοροι περὶ γάμου καὶ γυναικὸς ἴσχυον νόμοι καὶ θέσμια. Ὅρ. Πλούταρχ. β. Λυκούργ. κεφ. 15.

(3) Ὡς ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, ὁ ἀθηναῖος νομοθέτης τὸ γνήσιον τῶν τέκνων ἐξήρτησεν οὐχὶ ἀπὸ τῶν γάμων τοῦ πατρός, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐγγύης τῆς μητρός. Διατί ἀρά γε; Μὴ διὰ τὸ φύσει ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον τῆς ἐκ τῆς μητρὸς καταγωγῆς ἢ μᾶλλον διότι ἡ τοιαύτη ἀντίληψις ἦντι ἀμυδρὸν ἴχνος τῶν μακρῶν ἤδη πρὸ τῶν Σόλωνος χρόνων ἀπεσβεσμένων πρωτογόνων ἀντιλήψεων περὶ ἱδρύσεως τῆς οἰκογενείας διὰ τῆς μητρός; Πρβλ. παρὰ **Gide, Cond. de la femme** ἔκδ. β' σ. 30 ἐπ. προσθήκην **Esmein** εἰς Βιβλ. Α' κεφ. α'.

(4) Παρελίπομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ **Beauchet** (τόμ. **Α'** σ. 139 ἐπ.) ἄλλως νοεῖ τὸ τοῦ σολωνείου νόμου ***ἐπὶ δικαίοις***, ἑρμηνεύων διὰ τοῦ: ***rite***, καθ' ὡρισμένας δῆλον ὅτι νομίμους διατυπώσεις, εἰκάζει δὲ συνάγων ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου (Ζ, κεφ. 181) περὶ τοῦ γάμου τῆς Ἀγαρίστης, ὅτι αὗται συνίσταντο εἰς τὴν τέλεσιν τῆς ἐγγύης ἐνώπιον μαρτύρων. Προστίθησι δ' ἐν ὑποσημειώσει (αὐτόθ. σ. 139 σημ. 3) ὅτι τὸ ***ἐπὶ δικαίοις*** ἐπίσης δύναται ἴσως ν' ἀναφέρηται εἰς τἀποτελέσματα τοῦ γάμου, ἀναλογοῦν πρὸς τὰς παρὰ τοῖς ῥήτορσιν ἐκφράσεις: ***γυνὴ κατὰ τοὺς νόμους, ἐγγυῆσαι κατὰ τοὺς νόμους, γαμεῖν κατὰ τοὺς***

ἀφορᾷ εἰς τὴν προσωπικὴν κατάστασιν τῆς ἐγγυωμένης γυναικός, ὅτε ὁ γάμος, κατὰ τὰς περιστάσεις, ἦν ἄκυρος ἢ ἀκυρώσιμος λόγῳ *ἀπάτης* (1). Νόμῳ μὲν ἄκυρος, ἂν ἡ ἐγγυηθεῖσα ἦν ξένη (2), κατὰ βούλησιν δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἀκυρώσιμος, ἂν ἡ ἐγγυηθεῖσα ἦν λ. χ. οὐχὶ θυγάτηρ τοῦ ἐγγυῶντος, ὡς ὑπ' αὐτοῦ ψευδῶς παρεστάθη, ἀλλ' ἀπωτέρα συγγενὴς ἢ καὶ γυνὴ ὅλως ἀλλοτρία (3). Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει, τῆς μητρὸς ξένης οὔσης, βεβαίως οἱ παῖδες ἦσαν

νόμους. Ἡμεῖς προτιμῶμεν ἀδιστάκτως τὴν τοῦ ἀθηναίου νομοδιδασκάλου Ὑπερείδου (κ. Ἀθηνογ. § 16) ἑρμηνείαν, ὅτι δῆλον ὅτι τὸ ἐγγυᾶν ***ἐπὶ δικαίοις*** σημαίνει τὰς ***δικαίας ἐγγύας, καὶ οὐχ] ἐάν τις ψευσ[άμενος ὡς αὐτῷ προσήκουσαν ἐγ]γυήσῃ ἀλ[λοτρίαν γυναῖκα*** κλ. ("Ορ. ἀνωτέρω ἡμετέραν διόρθωσιν. Πρβλ ἔτι § 13: *Ὁ νόμος λέγει ὅσα ἂν ἕτερος ἑτέρῳ ὁμολογήσῃ κύρια εἶναι· τά γε δίκαια, ὦ βέλτιστε*.

(1) Λόγῳ *ἀπάτης* δῆλον ὅτι περὶ τὸ φυσικὸν πρόσωπον τῆς γυναικός. Τό τοι οὕτω βεβαίως σήμερον, ἐν τοῖς νῦν κοινωνικοῖς ἡμῶν ἤθεσιν, εἶνε σχεδὸν ἀδύνατον να συμβῇ. Ἐν ταῖς ἀρχαίαις ὅμως κοινωνίαις, καθ' ἃς αἱ οἰκιακαὶ ἢ κοινωνικαὶ πρὸς τας γυναῖκας σχέσεις ἦσαν ἀπηγορευμέναι, τοιαύτη ἀπάτη εὐκόλως ἐδύνατο νὰ συμβῇ, παριστamένης ὑπὸ τοῦ ἐγγυῶντος ὡς θυγατρὸς αὐτοῦ ἢ ἀδελφῆς ἢ ἐγγονῆς γυναικὸς ἀλλοτρίας. Πρόχειρον δὲ παράδειγμα ἔχομεν, πλὴν τοῦ ἐν τῷ κ. Νεαίρας (§ 50) λόγῳ μνημονευομένου, ἐπισημότατον δέ, εἰ καὶ βαρβαρικόν, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Γ. 1 ἑπ.) μαρτυρούμενον περὶ τοῦ φιλέλληνος Αἰγυπτίου βασιλέως Ἀμάσιος, πέμψαντος τῷ τῶν Περσῶν βασιλεῖ Καμβύσῃ, ὡς θυγατέρα αὐτοῦ τὴν Νίτητιν, ἣ ἦν θυγάτηρ Ἀπρίεω τοῦ προτέρου βασιλέως. Σημειωτέον δ' ἄλλως ὅτι καὶ σήμερον ἔτι εἶνε ἐπίμαχον το ζήτημα ἂν ἡ περὶ το φυσικὸν πρόσωπον (**personne physique**) πλάνη εἶνε λόγος ἀκυρώσεως τοῦ γάμου. "Ορ. **Aubry & Rau, D^t Civ. français**. τόμ. Ε' σ. 12 — **Glasson, Στοιχ. Γαλλ. Δικαίου** ἡμετέρ. μετάφρ. σ. 132.

(2) [Δημοσθ.] κ. Νεαιρ. § 56. Ἐπίσης ὁ Ὑπερείδης κ. Ἀθηνογ. § 27 τὴν δολίαν ἀπόκρυψιν της ἀληθείας ἐπὶ συμβολαίου ἐν γένει. Ἡ διδασκαλία αὕτη τῶν ῥητόρων φαίνεται οὖσα π. οἱὸν ἑρμηνείας μᾶλλον τοῦ γνωστοῦ ἀττικοῦ νόμου περὶ τοῦ ***ἀψευδεῖν κατὰ τὴν ἀγορὰν*** (Δημοσθ. π. Λεπτίν. § 9) ἢ ***ἐν τῇ ἀγορᾷ*** (Ὑπερείδ. κ. Ἀθηνογ. § 14) ἢ ἰδία διάταξις περὶ ἀπάτης ἢ δόλου. Πρβλ. **Beauchet** τόμ. Α' σ. 33 ἑπ. ὃς ὅμως περιορίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ *ἀψευδεῖν ἐν τῇ **ἀγορᾷ*** μόνον εἰς τα ὤνια (**denrées**), ἐν ᾧ νομίζομεν τοὐλάχιστον, ἡ λ. ***ἀγορὰ*** καὶ τὸ ***ἀψευδεῖν*** κατ' αὐτὴν ἔχουσι πολὺ εὐρυτέραν σημασίαν.

(3) Τοῦτο ὡς εἰκὸς ῥητέον καὶ περὶ τοῦ ἀνδρός, ἂν ξένος ὤν, παρέστησεν ψευδῶς ἑαυτὸν ὡς πολίτην. Ὁ **Beauchet** (αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 383) χαρακτηρίζει τὴν περίπτωσιν ταύτην ὡς λόγον διαζυγίου ὑπὲρ τῆς γυναικός, λόγῳ ἀπάτης ἢ δόλου, (αὐτόθ. σ. 405) διότι ἄλλως, παρὰ τὴν κοινῶς κρατοῦσαν γνώμην, δέχεται (αὐτόθ. σ. 179 ἑπ.) ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε κώλυμα πρὸς σύναψιν νομίμου γάμου μεταξὺ ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν. Καθ' ἡμᾶς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ γάμος ἦν αὐτοδικαίως (**ipso jure**) ἄκυρος, ὁ δὲ ξένος καταδιωκτέος κατὰ τὸν περὶ παρανόμου συνοικήσεως νόμον, περὶ οὗ λέγομεν κατωτέρω.

νόθοι. ἐν τῇ ἑτέρᾳ δ᾽ ὅμως, ἐὰν ὡς εἰκὸς ὁ γάμος καὶ ἡ συνοίκησις ἐπηκολούθησαν, οὐδένα λόγον βλέπομεν ἵνα μή, κατὰ τὸ δημόσιον δίκαιον τοὐλάχιστον, νομίσωμεν αὐτοὺς γνησίους, ἀφ᾽ οὗ ἐγγύη μὲν ὅπως δή ποτε προηγγήθη, οὗτοι δ᾽ ἐγεννήθησαν *ἐξ ἀστῆς καὶ γαμετῆς γυναικός* (1).

Καὶ ἤδη ἐρωτᾶται: τίνες αἱ ἐκ τῆς ἐγγύης νομικαὶ ὑποχρεώσεις; Τὸ ζήτημα τοῦτο τίθησιν ὁ Beauchet (2) διδάσκων, ὡς εἴρηται, ὅτι ἡ ἐγγύη καθ᾽ ἑαυτὴν συνίστησι τὸν γάμον, καὶ λοιπὸν ἐρωτᾷ: δύναται ὁ ἀνὴρ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν ἐγγυῶντα, ἵνα παραδῷ αὐτῷ τὴν γυναῖκα ἢ ὁ ἐγγυῶν νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν ἄνδρα, ἵνα ὁδηγήσῃ ταύτην εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ; (3) λύει δ᾽ αὐτὸ ἀποφαινόμενος ὅτι ἐκ τῆς ἐγγύης οὐδεμία ἀγωγὴ δίδοται πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς κυρίας κατ᾽ αὐτὴν ὁμολογίας, περὶ παραδόσεως δῆλον ὅτι καὶ παραλαβῆς τῆς γυναικός. Ἀλλὰ τότε ἐρωτᾶται: ἂν ἡ ἐγγύη καθ᾽ ἑαυτὴν οὐδὲν τοιοῦτον τίκτει νομικὸν ἀποτέλεσμα, πῶς ποτε αὕτη καὶ μόνη, ὡς ὁ Hruza καὶ ὁ Beauchet ἰσχυρίζονται, συνίστη τὸν γάμον (4), μὴ οὔσης μάλιστα ἀναγκαίας μηδ᾽ αὐτῆς τῆς τελέσεως τοῦ γάμου πρός τε τὸ κῦρος αὐτοῦ καὶ τὴν γέννησιν παίδων γνησίων; (5) Καθ᾽ ἡμᾶς, ἐννοεῖται, οὐδὲν τοιοῦτο προκύπτει ζήτημα,

(1) Ἴσ. ὁ Εὐβουλ. § 9.

(2) Αὐτόθ. τόμ. Α΄ σ. 120 ἑπ.

(3) Περιεργίας χάριν σημειούμεθα βαρβαρικὸν νόμιμον, τὸ τῶν Βαβυλωνίων, καθ᾽ ὅ, ὡς ὁ Ἡρόδοτος (Α. 196) ἱστορεῖ, ἅπαξ τοῦ ἔτους, κατὰ κώμην ἑκάστην, ὅσαι παρθένοι ἦσαν ὡραῖαι γάμων, συνήγοντο πᾶσαι εἰς ἕν τι χωρίον, πέριξ δ᾽ αὐτῶν ἵστατο ὅμιλος ἀνδρῶν, ἀνιστάμενος δὲ ὁ κῆρυξ ἐπώλει ἑκάστην, ἀπὸ τῆς εὐειδεστάτης ἀρχόμενος, ὅπως ἀντὶ πλείονος χρυσίου πωληθῇ, εἶτα δ᾽ ἐξηκολούθει ἐφεξῆς μέχρι τῶν ἀμορφεστάτων, περὶ ὧν ἑκάστης, τοὐναντίον, ἐκήρυσσε *τίς ἐθέλοι ἐλάχιστον χρυσίον λαβὼν συνοικέειν αὐτῇ*. Ἐπιλέγει δὲ ὁ ἱστορικός: *ἐκδοῦναι δὲ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα ὅτεῳ βούλοιτο ἕκαστος οὐκ ἐξῆν, οὐδὲ ἄνευ ἐγγυητέω ἀπαγαγέσθαι τὴν παρθένον πριάμενον, ἀλλ᾽ ἐγγυητὰς χρῆν καταστήσαντα ἦ μὲν συνοικήσειν αὐτῇ, οὕτω ἀπάγεσθαι*

(4) Beauchet αὐτόθ. τόμ. Α΄ σ. 124 ἑπ.

(5) Αὐτόθ. σ. 127: Il y a bien, il est vrai, postérieurement à l' engyésis, la noce, γάμος. Mais les formalités du γάμος, qui ne sont point obligatoires pour la validité du mariage et la légitimité des enfants, correspondaient simplement à la *deductio in domum mariti* du droit romain, elles aboutissaient à la consommation du mariage, mais celui-ci n' en était pas moins formé, *ratum*, dès l' engyésis.

τῆς ἐγγύης ἀποτελούσης ἁπλῶς ἀναγκαῖον ὅρον πρὸς σύναψιν νομίμου γάμου, ἐπὶ ἀπειλῇ, ἐν περιπτώσει παραλείψεως, ἀποτυχίας αὐτοῦ τοῦ μοναδικοῦ παρ' ἕλλησι σκοποῦ τοῦ γάμου, τῆς γεννήσεως δῆλον ὅτι παίδων γνησίων.

Τῇ *ἐγγύῃ* ἄρα ἔδει νὰ ἐπακολουθήσῃ ὁ *γάμος*. τούτῳ δ' ὡς εἰκὸς ἡ *συνοίκησις*. Καὶ λοιπόν, τρία τινὰ διάφορα στάδια διακριτέον ἐν τῇ συστάσει τοῦ νομίμου γάμου παρὰ τοῖς ἀθηναίους, 1ον τὸ τῆς ἐγγύης, 2ον τὸ τῶν ἑορτῶν καὶ τελετῶν, ἰδίᾳ δι' ἱερουργιῶν, τελουμένων κατὰ τὰ θέσμια (1) πρό τε τοῦ γάμου καὶ κατ' αὐτὸν καὶ μετ' αὐτόν, καὶ 3ον τὸ τῆς συνοικήσεως. Τούτου δοθέντος ἐρωτᾶται: κατὰ ποῖον τῶν σταδίων τούτων ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο τετελεσμένος; Ἤ, καὶ ἄλλως, ὑπῆρχεν ὡρισμένη τις πρᾶξις, μεθ' ἣν ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο τετελεσμένος, καθὰ λ. χ. παρ' ἡμῖν μὲν ἅμα τῷ πέρατι τῆς δι' ἱερολογίας τελέσεως τοῦ γάμου, παρ' οἷς δὲ λαοῖς ἰσχύει ὁ πολιτικὸς γάμος, οἷον τοῖς γάλλοις, ἅμα τῇ ὑπὸ τοῦ ληξιάρχου ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου ἀνακηρύξει τῶν παρισταμένων ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἡνωμένων διὰ τοῦ γάμου; Εἶνε δὲ ἀναγκαία ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου, διότι μόνον ἀφ' οὗ ὁ γάμος συστῇ κατὰ τὸν νόμον, ἄρχονται ἰσχύοντα τὰ γαμικὰ καὶ οἰκογενειακὰ ἐν γένει δίκαια καὶ καθήκοντα καὶ αἱ ἀσφαλίζουσαι ταῦτα δίκαι ἢ ἀγωγαὶ κλ.

Κατὰ τὸν Hruza, ὡς εἴρηται, τὸν γάμον συνίστησιν ἡ ἐγγύη· ἀλλ' εἰ τοῦτο ἠλήθευεν, κατ' ἀνάγκην ἅμα τῇ συνομολογήσει τῆς

(1) Ὅτι ὁ γάμος παρ' Ἕλλησιν ἦν θεσμὸς τοῦ πολιτικοῦ δικαίου, οὐδεὶς βεβαίως ἀμφισβητεῖ, ἐπίσης ὅμως θεωρητέον ὡς ἀναντίλεκτον ὅτι ἐν Ἀθήναις πρὸ τοῦ Σόλωνος μὲν τὰ κατ' αὐτὸν ἐρρυθμίζοντο ὑπὸ τῶν θεσμίων, μετὰ δὲ τὸν Σόλωνα, ἄλλα μὲν κατὰ τοὺς νόμους αὐτοῦ, ἄλλα δὲ κατὰ τὰ ἰσχύοντα πάντοτε μὴ ἀντίθετα θέσμια, ὅσον ἀφορᾷ ἰδίᾳ εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου καὶ τὰς διαφόρους ἱερουργίας, ἅτε δὴ τοῦ γάμου νομιζομένου ἐπίσης θεσμοῦ θείου, διὰ δὲ τοῦτο τεθειμένου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν. Τοσοῦτο δ' ἰσχυρὰ ἦσαν τὰ περὶ ἱερουργιῶν θέσμια ταῦτα, ὥστε ὁ Πλάτων ἐν μὲν τοῖς Νόμοις (ΣΤ' 774 Ε) ἀποφαίνεται: ***ὅσα δὲ προτέλεια γάμων ἤ τις ἄλλη περὶ τὰ τοιαῦτα ἱερουργία μελλόντων ἢ γιγνομένων ἢ γεγονότων προσήκουσά ἐστι τελεῖσθαι, τοὺς ἐξηγητὰς ἐρωτῶντα χρὴ πειθόμενον ἐκείνοις ἕκαστον ἡγεῖσθαι***, ἐν δὲ τῇ Πολιτείᾳ (Ε 460—1) καὶ ἀναγκάζεται ἵνα ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν ***ἱεροῖς εἰς δύναμιν γάμοις*** (σ. 458 Ε) μᾶλλον δὲ παιδοποιΐαις, ἀναμείξῃ αὖθι, τὰς εὐχὰς καὶ θυσίας, ***ἃς ἐφ' ἑκάστοις τοῖς γάμοις εὔξονται καὶ ἱέρειαι καὶ ἱερεῖς καὶ ξύμπασα ἡ πόλις ἐξ ἀγαθῶν ἀμείνους καὶ ἐξ ὠφελίμων ὠφελιμωτέρους ἀεὶ τοὺς ἐκγόνους γίγνεσθαι*** Περὶ ἱεροῦ γάμου διελαβόμέν τινα ἐν Διόρθ. καὶ Ἑρμ. εἰς Κανταβριγ. Λεξικον ἐν ***Ἀθηνᾶς*** τόμ. ΙΓ' (1901) σ. 24 ἑπ.

περὶ ἐγγύης συμβάσεως καὶ θὰ ἤρχοντο ἐπακολουθοῦντα τὰ νόμιμα ἀποτελέσματα τοῦ γάμου. Περὶ τούτου δ' ὅμως οὐδὲν οὐδὲ πόρρωθεν μαρτύριον ἔχομεν, ὁ δὲ Beauchet, ὡς εἴδομεν ἤδη, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐκ τῆς ἐγγύης ὑποχρεώσεων οὐδεμία δίδοται ἀγωγή (1). Ἐντεῦθεν κατ' ἀνάγκην ἕπεται τὸ συμπέρασμα ὅτι κἂν ἔτι τὴν ἐγγύην νοήσωμεν ὡς ὅτε Hruza καὶ ὁ Beauchet νοοῦσιν αὐτήν, σύμβασιν δῆλον ὅτι περὶ πανηγυρικῆς παραδόσεως τῆς γυναικὸς τῷ ἀνδρί, πάλιν ἵν' αὕτη παραγάγῃ νόμιμα ἀποτελέσματα ἀναγκαῖον νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ *συνοίκησις*, ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς δῆλον ὅτι πραγματικὴ κατοχὴ τῆς ὡς δάμαρτος ἐγγυωμένης αὐτῷ γυναικός, μεθ' ἣν καὶ μόνον ὁ γάμος ἐδύνατο νὰ ᾖ καὶ νὰ νομίζηται τετελεσμένος (2). Καίτοι δὲ οὐδ' ἡμεῖς νομίζομεν ἀναγκαίας οὔτε τὰς ἱερουργίας, οὔτε τὰς ἑορτὰς τοῦ γάμου πρός τε τὸ κῦρος αὐτοῦ καὶ τὴν γέννησιν παίδων γνησίων, ὅμως οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν ὅτι καὶ αὗται τοσοῦτον ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν ἀνέκαθεν θεσμίων ἐπεβάλλοντο καὶ τοσοῦτο στενῶς ἦσαν συνημμέναι τῷ πατρίῳ τοῖς Ἕλλησι θεσμῷ τοῦ γάμου, καὶ *μέλλοντος* καὶ *γιγνομένου* καὶ *γεγονότος*, κατὰ τὴν ἐμφαντικὴν φράσιν τοῦ Πλάτωνος, ὥστε οὐδέποτε ἢ σπανιώτατα ἴσως παρελείποντο, ἄλλως τε καὶ χρήσιμοι οὖσαι, οἷον ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς εἰσφορὰ τῆς *γαμηλίας*, πρὸς ἀπόδειξιν οὐχὶ βεβαίως τῆς ἐγγύης ἀμέσως, ἀλλὰ τῆς μετ' αὐτὴν ὑπονοουμένης τελέσεως τοῦ γάμου (3). Εἰ δὲ οἱ ῥήτορες τὸ γνήσιον τῶν παίδων ἐξαρτῶσιν ἐκ

(1) Τόμ. Α'. σ. 131.

(2) Καίτοι παρὰ Ῥωμαίοις διάφοροι περὶ γάμου ἴσχυον ἀρχαί, ὅμως ἐπίσης ἀποδέχεται ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς ὁ γάμος μόνον διὰ τῆς παραδόσεως τῆς γυναικὸς τῷ ἀνδρὶ ἐτελειοῦτο. Οὕτως κατὰ τὸν Ortolan (Législ. Romaine ἔκδ. Labbé (1888) τόμ. Β' σ. 80) il fallait necessairement qu' il y eût eu tradition de la femme au mari, c' est-à-dire que la femme eut été mise, en qualité d' uxor, à la disposition du mari; jusque-là, il n' y avait que mariage projeté. Καὶ κατωτέρω (σ. 81): La tradition de la femme, pour le mariage, était soumise aux règles ordinaires du droit sur la tradition. Il fallait que le mari fût mis, d' une manière quelconque, en possession de la femme à titre d' *uxor*.

(3) Ἰσ. π. τ. Πυρρ. κλήρ. § 79: ***καὶ περὶ τῆς τοῖς φράτερσι γαμηλίας μὴ ἀμνημονεῖτε· οὐ γὰρ τῶν ἐλαχίστων πρὸς τὴν τούτου μαρτυρίαν τεκμήριόν ἐστι τοῦτο.*** Ἐμαρτύρησε δ' ὁ Νικόδημος ***ἐγγυῆσαι*** (Πύρρῳ) ***τὴν ἀδελφὴν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα εἶναι κατὰ τοὺς νόμους*** (§ 4).

Ἀνεξαρτήτως τῆς ἐννοίας τῆς γαμηλίας, περὶ ἧς μεγάλη κρατεῖ διαφωνία, ἐκ

τῆς ἐγγύης ἀεὶ καὶ μόνον ἐκ ταύτης (1), τοῦτο εὐλόγως συμβαίνει, διότι ἡ ἐγγύη ἦν ὅρος ἀνυπέρβλητος πρὸς γέννησιν παίδων γνησίων· κατ' ἀκολουθίαν πᾶν ὅ τι ἄνευ ταύτης ἐγένετο, καὶ δὴ ἄρα καὶ γάμος καὶ συνοίκησις, ταῦτα καὶ ἀποδεικνύμενα, οὐδεμίαν ἐδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀξίαν, κατὰ τὸν αἰωνίως ὀρθὸν δικονομικὸν κανόνα frustra probatur quod probatum non relevat.

Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τῆς σολωνείου ἐγγύης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν σκοπὸν ἰδίᾳ καὶ τὴν ἔννοιαν αὐτῆς.

Ἀλλ' ὡς εἴδομεν, ἡ παράβασις τοῦ περὶ ἐγγύης νόμου ἄμεσον καὶ κύριον ἀποτέλεσμα εἶχε τὴν κήρυξιν τῶν τέκνων ὡς νόθων, μηδεμιᾶς ζημίας ἐπιβαλλομένης τοῖς ἁπλῶς ἀθετοῦσιν ἢ καὶ δολίως καταστρατηγοῦσι τὸν νόμον. Καὶ εἶνε μὲν εὐνόητον ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος, ὅτε τὰ ἤθη ἦσαν ἔτι ἁπλᾶ σφόδρα καὶ αὐστηρά, ἡ δὲ πόλις ὀλιγάνθρωπος, ἡ ἀπειλὴ αὕτη ἐδύνατο νὰ ἦ ἀρκοῦσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ διαληφθέντος σκοποῦ τοῦ νομοθέτου, διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῆς *ἐπὶ δικαίοις* ἐγγύης· ἀλλ' ἐπίσης εἶνε εὐνόητον ὅτι αὐξανομένου τοῦ πλήθους τῆς ὁσημέραι ἀκμαζούσης ἐν πᾶσι καὶ ἐν ἐμπορίᾳ ἐλευθέρας πόλεως, διὰ τῆς εἰσροῆς πάσης προελεύσεως καὶ πάσης κατηγορίας ξένων, πολλῶν τούτων ἐγκαθισταμένων μονίμως ἐν Ἀθήναις, διὰ δὲ τοῦτο ἐπιθυμούντων νὰ μεταλάβωσι τῆς ἐλευθέρας πολιτείας ἢ τοὐλάχιστον ν' ἀπολαύωσιν εἰδικῶν προνομιῶν, ἑπόμενον ἦν ἐκ τοῦ συνεχοῦς συγχρωτισμοῦ τούτου τὰ μὲν ἀρχαῖα ἤθη ν' ἄρξωνται βαθμηδὸν χαλαρούμενα, νέαι δ' ὀρέξεις καὶ νέαι ἀνάγκαι ν' ἀναφανῶσι, τείνουσαι εἰς τὴν καταστρατήγησιν τῶν περὶ τοῦ εὐεργετήματος τῆς ἀθηναϊκῆς ἰθαγενείας διατάξεων καὶ δὴ ἄρα καὶ τοῦ περὶ ἐγγύης νόμου διὰ τῶν μετὰ ξένων ἐπιγαμιῶν. Γινώσκομεν δ' ὅτι ἐνωρὶς ἱκανῶς, ἀπὸ τοῦ Πεισιστράτου ἤδη, ἐπιβοηθουσῶν ἄλλως τε καὶ τῶν ἑκάστοτε πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν, ἤρξατο ἡ παρα-

τῶν χωρίων τούτων (πρβλ. ἔτι § 76) προκύπτει ὅτι, κατὰ τὸν Ἰσαῖον, ἡ εἰσφορὰ γαμηλίας εἰς τοὺς φράτερας, ἑπομένη τῷ γάμῳ, ἦν τεκμήριον, **οὐ τῶν ἐλαχίστων**, ὅτι ὁ ἀνὴρ πράγματι καὶ ἠγγυήσατο καὶ ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν γυναῖκα· τὰ ῥήματα τοῦ Ἰσαίου (§ 79): ***δῆλον γὰρ ὅτι, εἰ ἐπείσθη ἐγγυήσασθαι, ἐπείσθη ἂν καὶ γαμηλίαν ὑπὲρ αὐτῆς*** (τῆς γυναικὸς δῆλον ὅτι) ***τοῖς φράτερσιν εἰσενεγκεῖν***, ἀδύνατον εἶνε νὰ νοηθῶσιν ἄλλως καὶ ἑρμηνευθῶσιν.

(1) Ὅρ. λ. χ. Ἰσ. π. τ. Πύρρ. κλ. § 6. Κίρ. κλ. §§ 8 ἑπ., §§ 20 ἑπ. πρβλ. Ἀπολλοδώρ. κλ. § 15 ἑπ.—Δημοσθ. κ. Εὐβουλίδ. § 54.

δίασις τῶν περὶ ἐγγύης καὶ ἰθαγενείας νόμων, τοῦ τυράννου πρώτου γήμαντος τὴν Ἀργείαν καὶ προσεταιρισαμένου τοὺς τῷ γένει μὴ καθαρούς. Ἐντεῦθεν ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις, αὐξανομένων τῶν καταχρήσεων, οἱ ἑκάστοτε γενικοὶ διαψηφισμοί, αἱ τακτικαὶ τῶν δημοτῶν διαψηφίσεις πρὸς διαγραφὴν τῶν παρεγγράπτων, αἱ γραφαὶ ξενίας, ὁ ἐπὶ Περικλέους εἰδικὸς νόμος περὶ τοῦ *μὴ μετέχειν τῆς πόλεως ὃς ἂν μὴ ἐξ ἀμφοῖν ἀστοῖν ᾖ γεγονὼς* κλ., περὶ ὧν ἤδη διελάβομεν ἀνωτέρω (1).

Οὐδαμῶς ἄρα παράδοξον ὅτι, ὑπὸ τοιούτους ὅρους, συντελουσῶν ἄλλως τε καὶ τῶν συνήθων ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν, οὐ μόνον γάμοι μετὰ μὴ ἀστῶν ἐνίοτε συνήπτοντο, παρὰ τὸν αὐστηρὸν νόμον τοῦ Σόλωνος, ἐν γνώσει ἐννοεῖται τῶν συμβαλλομένων, ἀλλὰ καὶ ἁπλαῖ συνοικήσεις ἀστοῦ ἢ ἀστῆς μετὰ ξένου ἢ ξένης οὐ λίαν σπάνιαι ἴσως ἐξεδηλοῦντο ἐν τῇ πόλει, μὴ περιβεβλημέναι τὸν χαρακτῆρα τοῦ γάμου. Πράγματι δὲ παραδείγματά τινα τοιούτων γάμων παρεδόθησαν ἡμῖν, ὧν ἔνια τοὐλάχιστον φαίνονται ἀναμφισβήτητα (2).

(1) Ὁ νόμος οὗτος δὲν ἀφορᾷ ἀμέσως, ὡς ὁ περὶ ἐγγύης σολώνειος, εἰς τὴν γνησιότητα τῶν παίδων, ἀλλ' εἰς τὴν κτῆσιν καὶ ἄσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαίων. Κατ' ἀκολουθίαν οὐκ ὀρθῶς διδάσκεται ὅτι ἐτέθη πρὸς ἀπαγόρευσιν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπιτρεπομένων μεικτῶν γάμων μεταξὺ ἀστῶν καὶ ξένων. Τοὐναντίον, ἡ ἀλληλουχία τῶν γεγονότων διδάσκει ὅτι ἐτέθη πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς πολιτείας ἀπὸ τῶν **παρεγγράπτων**, ὅπως δή ποτε ἐγγραφέντων κακῶς, καὶ δὴ ἄρα κατὰ παραβίασιν τοῦ νόμου περὶ ἐγγύης. Τοὺς λεγομένους μεικτοὺς γάμους ὁ Ἀθηναῖος νομοθέτης οὐδέποτε οὔτε ἀνεγνώρισεν οὔτε διενοήθη ν' ἀναγνωρίσῃ.

(2) Τοιαῦτα νομίζομεν μόνον τὸ τοῦ Πεισιστράτου μετὰ τῆς Ἀργείας καὶ τὸ τοῦ Μεγακλέους, γήμαντος τὴν Κλεισθένους θυγατέρα Ἀγαρίστην, περὶ ὧν ἤδη διελάβομεν. Τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Beauchet (τόμ. Α' σ. 192 ἐπ.) μνημονευόμενα ἕτερά τινα παραδείγματα, ἄλλως τε καὶ λίαν εὐάριθμα ὄντα (τὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Θεμιστοκλέους, τὸ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, καὶ τὸ τοῦ Μιλτιάδου ἐπίσης βραδύτερον, τὸ τοῦ Κόνωνος, τοῦ Ἰφικράτους καὶ τὸ τοῦ πάππου τοῦ Δημοσθένους), οὐδεμίαν ἀπόδειξιν παρέχουσιν ὅτι οἱ οὑτωσὶ λεγόμενοι μεικτοὶ γάμοι ἦσαν ἐπιτετραμμένοι ἐν Ἀθήναις· τὸ μὲν διότι οὐδὲν βέβαιον ἢ ἀναντίλεκτον περὶ τούτων γινώσκομεν, τὸ δὲ διότι τὰ κατὰ παράβασιν τοῦ νόμου ἐξαιρετικῶς γινόμενα, οὔτε νέον νόμον ἀποτελοῦσιν, οὔτε καταργοῦσι τὸν ὑπάρχοντα. Ἄλλως αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ (αὐτόθ. σ. 194) ὅτι οὐδὲν ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν μαρτυρεῖται παράδειγμα γάμου μεικτοῦ **parmi les classes bourgeoises de la société**.

Τὴν θεωρίαν ὅτι ἡ ἀττικὴ νομοθεσία ἀνέκαθεν τοὺς μεικτοὺς γάμους ἐπέτρεψεν, ἀναγνωρίζουσα ἅμα τοῖς ἐκ τούτων τέκνοις ταὐτὰ ἀστικὰ δίκαια, ἃ καὶ τοῖς ἐξ ἀστῶν

Καὶ λοιπὸν ὁ νόμος τοῦ Σόλωνος, οὐ μόνον ἀνεπαρκὴς ἀπεδείχθη, ἀλλὰ καὶ ἐλλιπής. Καὶ *ἀνεπαρκὴς* μὲν διότι ὁ νομοθέτης ἐπιβαλὼν τὴν *ἐπὶ δικαίοις* ἐγγύην, ἀφῆκε τὴν κρίσιν εἰς αὐτοὺς τοὺς συνάπτοντας τὸν γάμον, πεποιθὼς ὅτι οὗτοι κηδόμενοι τῆς ἰδίας αὐτῶν εὐγενείας ὡς αὐτοχθόνων καὶ τῆς γνησιότητος τῶν παίδων αὐτῶν, θὰ ἐξήλεγχον ἑκάστοτε ἂν ὄντως αἱ ἐγγύαι ἦσαν δίκαιαι κατὰ τὸν νόμον· *ἐλλιπὴς* δὲ διότι διὰ τὴν ἐπὶ ἀδίκοις, τοὐναντίον, συνομολόγησιν τῆς ἐγγύης, ἐτιμωροῦντο πρώτιστα μὲν οἱ ἀθῷοι παῖδες, νόθοι κηρυσσόμενοι, εἶτα δὲ ὁ γεννήσας αὐτοὺς ἀθῷος γονεύς, οὐδαμῶς δὲ οἱ κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς ἐγγύης ψευσάμενοι.

Ἐντεῦθεν ἀνάγκη ἐγένετο ἵνα πρὸς ἐξασφάλισιν τοὐλάχιστον τοῦ κυρίου σκοποῦ τοῦ περὶ ἐγγύης νόμου, τεθῇ νέος νόμος κολάζων τὴν *ἀπάτην* ἐν περιπτώσει συνάψεως γάμου ἀνδρὸς ἀθηναίου μετὰ γυναικὸς ξένης, ψευδῶς ὑπὸ τοῦ ἐκδιδόντος παρασταθείσης ὡς προσηκούσης αὐτῷ.

Ὁ νόμος οὗτος, ἐκδοθεὶς πιθανῶς ἐπ᾽ Εὐκλείδου ἢ περὶ τοὺς ἀμέσως μετ᾽ Εὐκλείδην χρόνους (1), ἔχει ὡς ἑξῆς: *ἐὰν δέ τις ἐκ-*

ἀμφοτέρωθεν, πρῶτος ὁ Hruza ἐξέθηκε, τούτῳ δ᾽ ἀκολουθῶν καὶ ὁ Beauchet (σ. 189 σημ. 1) ἀναπτύσσει ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ. Ἀρνούμενος δ᾽ ὅλως καὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ δικαίου ἐπιγαμίας (σ. 187 ἐπ.), δι᾽ οὗ δικαιολογεῖται ἡ σύναψις ἐνίων γάμων μεταξὺ ἀστῶν καὶ ξένων, ἀπολαυόντων τοῦ δικαίου τούτου, καταλήγει (σ. 195 ἀνενδοιάστως εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρὸ τοῦ ὑπὸ Περικλέους προταθέντος νόμου (451 π. Χ.) οἱ μεικτοὶ γάμοι ἦσαν τελέως νόμιμοι, κατ᾽ οὐδὲν διαφέροντες τῶν μεταξὺ ἀστῶν ἀμφοτέρωθεν συναπτομένων γάμων, παράγοντες δὲ ταὐτὰ ἀποτελέσματα ὡς πρός τε τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ ἀστικὰ δίκαια. Περαιτέρω δὲ χωρῶν ἀποφαίνεται (σ. 196) ὅτι καὶ μετὰ τὸν νόμον τοῦ 451 π. Χ., οἱ μεικτοὶ γάμοι ἐξηκολούθησαν οὐδὲν ἧττον θεωρούμενοι νόμιμοι, τῶν τέκνων θεωρουμένων **νόθων** μόνον ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δίκαια, τοὐναντίον δὲ **νομίμων** ὡς πρὸς ἀστικά. Καὶ ἐπὶ τέλους καταλήγει εἰς τὸ τελικὸν συμπέρασμα ὅτι τὸ ἀττικὸν δίκαιον οὐδέποτε ἀπηγόρευσε τοὺς μεικτοὺς γάμους.

Ἡμεῖς πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην, ἣν κατ᾽ οὐδένα τρόπον ἀποδεκτὴν νομίζομεν, ὅλως ἄλλως τά τε πράγματα καὶ τοὺς νόμους ἑρμηνεύοντες, τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Ἀθηναῖος νομοθέτης οὐδέποτε διενοήθη, νὰ ὁρίσῃ τίς γάμος εἶνε νόμιμος. Ἀποκλειστικῶς ἀπέβλεψεν εἰς τὰ τέκνα, ὑπὸ τὴν διττὴν ἔποψιν τοῦ τε ἀστικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ δικαίου, καὶ περὶ τούτων ὥρισε τίνα νομίζει γνήσια καὶ ἱκανὰ ν᾽ ἀπολαύωσι πλήρως τῶν τε ἀστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν δικαίων.

(1) Πότε ἀκριβῶς ὁ νόμος οὗτος ἐξεδόθη, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ κατωτέρω παρατιθέμενος νόμος περὶ παρανόμου συνοικήσεως, δὲν εἶνε γνωστόν, ἀλλὰ κατ᾽ ἄλλους μὲν (Bucermann, Hruza) εἰσὶ μεταγενέστεροι τοῦ Περικλέους, κατ᾽ ἄλλους δὲ (Her-

διδῷ ξένην γυναῖκα ἀνδρὶ ἀθηναίῳ ὡς ἑαυτῷ προσήκουσαν, ἄτιμος ἔστω. καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ, δημοσία ἔστω, καὶ τοῦ ἑλόντος τὸ τρίτον μέρος· γραφέσθων δὲ πρὸς τοὺς θεσμοθέτας, οἷς ἔξεστι, καθάπερ ἐπὶ ξενίας (1).

Εἶνε νομίζομεν παντὶ συμφανὲς ὅτι ὁ νόμος οὗτος ἔχει ἄμεσον ἀναφορὰν καὶ σχέσιν πρὸς τὸν περὶ ἐγγύης νόμον τοῦ Σόλωνος. Ὁ νομοθέτης, εἰ καὶ χρῆται τῷ ρ. *ἐκδιδόναι*, φανερῶς ὅμως ἀποβλέπει εἰς ἃς περιπτώσεις καθόλου ὁ κύριος δικαιοῦται ἐκδοῦναι τὴν γυναῖκα εἰς γάμον, ὡς ἑαυτῷ προσήκουσαν, καὶ δὴ ἄρα καὶ καθ' ἣν τάξιν καὶ ὅπως ὥριζεν ὁ νόμος περὶ ἐγγύης. Ἡ ἐναντία γνώμη θὰ ἦγεν ἡμᾶς κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ συμπέρασμα, ἄλλως τε καὶ πάσης ἐννοίας ἐστερημένον, ὅτι ὁ νεώτερος νομοθέτης ἐνόμισε τὴν *ἀπάτην* κολάσιμον μόνον ἐπὶ ἐκδόσεως, οὐχὶ δ' ἐπὶ εγγύης, ὅπερ ἐσχάτως ἄτοπον.

Εἰδικώτερον περὶ τοῦ νόμου τούτου παρατηροῦμεν ἐν τῷ παρόντι τὰ ἑξῆς:

1. Ὅτι ὁ νόμος ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς γάμους μεταξὺ ἀστῶν ἑκατέρωθεν, ὥσπερ ἄλλως τε καὶ ὁ δι' αὐτοῦ συμπληρούμενος νόμος περὶ ἐγγύης (2).

2. Ὅτι ὁ νομοθέτης οὐχὶ πᾶσαν κατὰ τὴν ἐγγύην ἀπάτην ἐνόμισε κολάσιμον, ἀλλὰ μόνον τὴν περὶ τὸ ἀστικὸν πρόσωπον τῆς γυναικός, παρασταθείσης ὑπὸ τοῦ ἐκδόντος αὐτὴν ἀστοῦ ὡς ἀστῆς, ἐν ᾧ κατ' ἀλήθειαν ἦν ξένη. Ἀπαιτεῖται ἄρα δολία προαίρεσις,

mann—Thalheim, Filippi) τοῦ Εὐκλείδου. Ὁ **Beauchet** ἀποκλίνει μᾶλλον ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ἐξεδόθησαν μετὰ τὸν νόμον τοῦ Περικλέους. Αὐτόθ. τόμ. **Α'** σ. 206 σημ. 2. Πρβλ. σ. 182 σημ. 3.

(1) [Δημοσθ.] κ. Νεαίρ. § 52. Ὁ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ νόμου σύνδεσμος **δὲ** μηνύει ὅτι τῆς διατάξεως ταύτης προηγεῖτο ἑτέρα διάταξις, βεβαίως οὐχὶ ἄσχετος πρὸς τὸ θέμα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δέ, ὡς γνωστόν, οἱ Τριάκοντα καὶ ἄλλους τῶν σολωνείων νόμων κατήργησαν, οὓς οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανήγαγον ἐν ἰσχύϊ αὖθις, τίς εἶδε ἂν μὴ τῆς διατάξεως ταύτης προηγεῖτο ἐπανορθωθεὶς ὁ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος ἀρχαῖος νόμος περὶ ἐγγύης.

(2) Τοῦτο νομίζομεν ἀναντίλεκτον, προκύπτει δ' ἄλλως καὶ ἐκ τῶν ἀμέσως, πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ νόμου, λεγομένων περὶ τῆς κατὰ Στεφάνου γραφῆς τοῦ Φράστορος (κ. Νεαιρ. § 52): ***γράφεται ὁ Φράστωρ Στέφανον τουτονί... Ἀθηναῖον ὄντα ξένης θυγατέρα αὐτῷ ἐγγυῆσαι ὡς αὐτῷ προσήκουσαν***. Εὐλόγως, διότι μόνον ἀνὴρ Ἀθηναῖος ἐδύνατο ἐγγυῆσαι ἀνδρὶ Ἀθηναίῳ γυναῖκα.

ὑπάρχει δὲ τοιαύτη κατὰ τὸν νόμον, ἐὰν ἀνὴρ ἀστὸς *ἐκδικῷ ξένην γυναῖκα ἀνδρὶ Ἀθηναίῳ, ὡς ἑαυτῷ προσήκουσαν*. Καὶ πράγματι ἐν τοιαύτη περιπτώσει εἶνε σχεδὸν εἰπεῖν ἀδύνατον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ἐγγυήσας τὴν γυναῖκα, ὡς ἑαυτῷ προσήκουσαν, καὶ δὴ ἄρα ὡς κύριος αὐτῆς, κατὰ τοὺς νόμους τῆς πόλεως, ἠγνόει δῆθεν ὅτι ἦν ξένη.

3. Ὅτι ὁ νεώτερος νομοθέτης οὐδ' ἠρκέσθη εἰς τὴν κήρυξιν μόνον ἀτίμου καὶ τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας τοῦ ἐκδιδόντος γυναῖκα ξένην ὡς ἀστήν, ἀλλὰ δυσπιστῶν καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐγγυησάμενον αὐτὴν ἄνδρα, ἴσως μὲν ἐν γνώσει γήμαντα τὴν ἀλλοδαπήν, ἴσως δὲ καὶ πεισθέντα κατόπιν νὰ σιωπήσῃ, ἐπέταξε: *γραφέσθων δὲ πρὸς τοὺς θεσμοθέτας, οἷς ἔξεστι, καθάπερ τῆς ξενίας*. Ἡ τελευταία δ' αὕτη διάταξις προσεπιδηλοῖ ὅτι οἱ μετὰ ξένων γυναικῶν ἄθεσμοι γάμοι, ἱκανῶς συνήθεις καταστάντες, ἐθεωρήθησαν ὄντως ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν πολιτείαν, διὰ δὲ τοῦτο ἡ ἔκδοσις ξένης ὡς ἀστῆς ἐξωμοιώθη πρὸς τὸ ἀδίκημα τῆς ξενίας, διωκόμενον διὰ τῆς γρ. *ξενίας* πρὸς τοὺς Θεσμοθέτας.

4. Ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τὰς λοιπὰς δηλώσεις τοῦ τὴν γυναῖκα ἐγγυῶντος ἀπάτην, ὁ νόμος κατ' οὐδὲν ἐκαινοτόμησεν, ἰσχύοντος πάντοτε περὶ αὐτῶν τοῦ ἀρχαίου περὶ ἐγγύης νόμου. Κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὸν ἄνδρα ἀπέκειτο νὰ κρίνῃ ἑκάστοτε, ἂν λαβὼν γυναῖκα τὴν ἀδελφὴν λ. χ. τοῦ ἐγγυῶντος, ἀντὶ τῆς ἐγγυηθείσης αὐτῷ θυγατρός, προσῆκεν ἢ συνέφερεν αὐτῷ ν' ἀποπέμψῃ αὐτὴν τούτῳ τῷ λόγῳ.

5. Τέλος ὅτι ὁ νόμος προβλέπει μόνον τὴν περίπτωσιν ἐξαπατήσεως ἀνδρὸς Ἀθηναίου διὰ τῆς ἐκδόσεως πρὸς αὐτὸν γυναικὸς ξένης, ὡς δῆθεν ἀστῆς, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἀντίστροφον περίπτωσιν ἐκδόσεως γυναικὸς ἀστῆς ἀνδρὶ ξένῳ. Εὐλόγως· καὶ δὴ πρῶτον διότι καὶ ὁ περὶ ἐγγύης ἐπίσης νόμος μόνον τὸν γάμον τῶν ἀστῶν ἔχει ὑπ' ὄψει καὶ ἐκ τούτου μόνου ἀναγνωρίζει παῖδας γνησίους, τοὺς ἐξ ἐγγυητῆς γυναικός. Εἶτα δὲ διότι οἱ τῶν ξένων γάμοι ῥυθμίζονται ὑπὸ ἰδίων νόμων, αἱ δ' ἐπιγαμίαι μετ' ἀστῶν γυναικῶν κατ' ἀρχὴν οὐ μόνον ἀπαγορεύονται ἀλλὰ καὶ κολάζονται.

Ἀλλ' οὐδ' ὁ νόμος οὗτος ἐκρίθη ἱκανός, ἵνα διακωλύσῃ τὴν πρὸς τοὺς ξένους ἐπιμειξίαν τῶν Ἀθηναίων διότι, ὡς φαίνεται, αἱ

μετὰ γυναικῶν ἢ ἀνδρῶν ξένων ἐλεύθεραι συνοικήσεις ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν ἀστῶν εἶχον καταντήσει ἱκανῶς συνήθεις. Λοιπὸν ἐδέησεν, ἵνα δι᾽ ἑτέρου νόμου ἢ προσθέτου διατάξεως εἰς τὸν προηγούμενον νόμον ἀπαγορευθῶσιν ἀπολύτως αἱ συνοικήσεις.

Ἔχει δ᾽ ὁ νόμος οὗτος ὡς ἑξῆς: *Ἐὰν δὲ ξένος ἀστῇ συνοικῇ τέχνῃ ἢ μηχανῇ ἡτινιοῦν, γραφέσθων πρὸς τοὺς θεσμοθέτας Ἀθηναίων ὁ βουλόμενος, οἷς ἔξεστιν. ἐὰν δὲ ἁλῷ, πεπράσθω καὶ αὐτὸς καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ καὶ τὸ τρίτον μέρος ἔστω τοῦ ἑλόντος. Ἔστω δὲ καὶ ἐὰν ἡ ξένη τῷ ἀστῷ συνοικῇ κατὰ ταὐτά, καὶ ὁ συνοικῶν τῇ ξένῃ τῇ ἁλούσῃ ὀφειλέτω χιλίας δραχμάς* (1).

Περὶ τοῦ νόμου τούτου ὀλίγα μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ παρατηρήσωμεν, εἰδικώτερον δέ τινα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ *συνοικεῖν* καὶ τοῦ ὅρου *τέχνῃ ἢ μηχανῇ ἡτινιοῦν*.

Ὁ νομοθέτης, ὡς πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς, διακρίνει μεταξὺ ἀστοῦ ἢ ἀστῆς καὶ ξένου ἢ ξένης, καὶ κατὰ μὲν τοῦ ξένου ἢ τῆς ξένης ἐπιβάλλει τὴν ποινὴν τῆς πωλήσεως τούτων ὡς δούλων καὶ τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας αὐτῶν, κατὰ δὲ τοῦ ἀστοῦ ἁπλῶς ζημίαν δραχμῶν χιλίων. Τοὐναντίον, κατὰ τῆς συνοικούσης ξένῳ ἀστῆς οὐδεμίαν ζημίαν ἀπαγγέλλει. Οἱ λόγοι τῶν διακρίσεων τούτων εἰσὶν εὐνόητοι. Τὸ ἁμάρτημα τοῦ ξένου ἢ τῆς ξένης δὲν ἐδύνατο ν᾽ ἀφομοιωθῇ ἐντελῶς πρὸς τὸ τῶν ἀστῶν, οὐδὲ ν᾽ ἀπαγγελθῇ κατὰ πολίτου ἡ ποινὴ τῆς πωλήσεως ὡς δούλου· διότι οὗτοι μὲν ἦσαν πολῖται, ἐκεῖνοι δὲ ξένοι, πολλῷ ἄρα ὑποδεέστεροι, κατ᾽ ἀνοχὴν δὲ μόνον δεκτοὶ ἐν τῇ πόλει, ἡ δὲ τοιαύτη διάκρισις παρὰ τοῖς παλαιοῖς τηλικαύτην εἶχεν ἔκτασιν ὁποίαν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι οὔτε νὰ νοήσωμεν οὔτε ν᾽ ἀνεχθῶμεν δυνάμεθα. Ἐντεῦθεν ἡ αὐστηρότης μὲν κατὰ τοῦ ξένου, τοὐναντίον δ᾽ ἡ ἄκρα ἐπιείκεια ὑπὲρ τοῦ ἀστοῦ. Ἡ δὲ τελεία ἀπαλλαγὴ τῆς παρανόμως συνοικούσης ξένῳ ἀστῆς, πλὴν τούτων, κύριον εἶχε λόγον ὅτι αὕτη διαρκῶς ὑπὸ ἐπιτροπείαν διατελοῦσα, ἣν τελέως ἐστερημένη παντὸς δικαίου διαθέ-

(1) [Δημοσθ.] κ. Νεαίρ. § 16. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ ἐν ἀρχῇ συνδέσμου *δέ*, πίσης τὸν νόμον τοῦτον ἢ μᾶλλον τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ νόμου νομίζομεν συνέχειαν ἑτέρου νόμου, καὶ δὴ πιθανῶς αὐτοῦ τούτου τοῦ μικρὸν ἀνωτέρω παρατεθέντος νόμου περὶ *ἀπάτης*

σεως ἑαυτῆς τε καὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς. Ἀκόλουθος ἄρα ἑαυτῷ ὁ νομοθέτης ἐθεώρησε τὴν ἀστὴν ἀνεύθυνον (1).

Ἤδη ἐξεταστέον τίς κατ' ἀκρίβειαν ἡ ἔννοια τοῦ ῥ. *συνοικεῖν*, ᾧ ἐν τῷ νόμῳ τούτῳ χρῆται ὁ νομοθέτης.

Τὸ ῥ. *συνοικεῖν*, ᾧ ἀντιτίθεται τὸ *χωρὶς οἰκεῖν* (2) καθόλου λαμβανόμενον δηλοῖ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ ἢ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ οἴκησιν πλειόνων ἀνθρώπων. Ἐπὶ ἀνδρὸς ὅμως καὶ γυναικὸς λεγόμενον, ὡς ἐν τῷ νόμῳ τούτῳ, ἀναντιλέκτως σημαίνει τὸ συμβιοῦν κατὰ φύσιν καὶ δὴ ἄρα καὶ *συγγίγνεσθαι καὶ παιδοποιεῖσθαι* (3).

Ἀλλ' ἡ φυσικὴ αὕτη πρᾶξις τῆς συνοικήσεως ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς οὔτε νόμιμος εἶνε πάντοτε, οὔτε ἀνεκτὴ ὑπὸ τῶν ἠθῶν ἐν ἡμέρῳ καὶ προσηκόντως ὠργανωμένῃ κοινωνίᾳ. Ἐν Ἀθήναις δέ, καθὰ βεβαίως καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ἑλληνικῇ πόλει, μόνη νόμιμος συνοίκησις ἦν τε καὶ ἐνομίζετο ἡ ἐπακολουθοῦσα τῷ γάμῳ καὶ περὶ ταύτης μόνον λέγεται τὸ *κατὰ τοὺς νόμους συνοικεῖν*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς μὴ νομίμους συνοικήσεις μεθ' ἑταιρῶν καὶ παλλακῶν: *τὸ γὰρ συνοικεῖν τοῦτ' ἔστι, ὃς ἂν παιδοποιῆται καὶ εἰσάγῃ εἰς τε τοὺς φράτερας καὶ δημότας τοὺς υἱεῖς, καὶ τὰς θυγατέρας ἐκδιδῷ ὡς αὑτοῦ οὔσας τοῖς ἀνδράσι. τὰς μὲν γὰρ ἑταίρας ἡδονῆς ἕνεκ' ἔχο-*

(1) Ἦν δὲ ἡ διάκρισις αὕτη οὐ μόνον νόμιμος, ἀλλὰ καὶ δικαία· διότι εἴ τις ἔδει νὰ τιμωρηθῇ, οὗτος ἦν ὁ κύριος τῆς γυναικός, ὃς ἠνέσχετο ἢ ἐπέτρεψεν αὐτῇ τὴν συνοίκησιν μετὰ ξένου. Οὐδὲ πιστεύομεν ὅτι ὁ νόμος, μὴ παρατεθεὶς δῆθεν πλήρης, περιεῖχε διάταξιν καὶ περὶ τῆς συνοικούσης τῷ ξένῳ ἀστῆς. Ὁ ὑπὸ τοῦ Beauchet δὲ προτεινόμενος ἕτερος λόγος, ὅτι ὁ νόμος δὲν τιμωρεῖ τὴν ἀστήν, τὸ μὲν διότι, τοῦ γάμου συστάντος, οὐχὶ αὕτη, ἀλλ' ὁ ξένος ἀνὴρ εἰσάγει παρανόμως τὰ τέκνα εἰς τὴν φρατρίαν, τὸ δὲ διότι, αὕτη ἀστὴ οὖσα, οὔτε ὑπεδύθη ἀλλοτρίαν ἰθαγένειαν, οὔτε μετῆλθε δόλον ἐπίσης δὲν φαίνεται ἡμῖν εὔλογος, διότι ὁ μὲν ξένος, πλὴν εἰ κατὰ πλάνην ἐνομίζετο ἀστός, οὐδαμῶς ἐδύνατο νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας εἰς οἵαν δή ποτε φρατρίαν, ὁ δὲ δόλος—ἂν δόλον ἐμφαίνῃ ἡ φράσις: *τέχνῃ ἢ μηχανῇ*—πάλιν δὲν θα ἐδύνατο ν' ἀναφέρηται ἢ εἰς τὴν πάσῃ τέχνῃ ἢ μηχανῇ δικαιολογίαν ἢ συγκάλυψιν τῆς ἀπαγορευομένης συνοικήσεως. Ὅρ. Beauchet, τόμ. Α' σ. 182 σημ. 2 καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ.

(2) Δημοσθ. π. Μακάρτ. § 19: *καὶ ἐγένοντο πέντε οἶκοι ἐκ τοῦ Βουσέλου οἴκου ἑνὸς ὄντος, καὶ χωρὶς ἕκαστος ᾤκει τὸν ἑαυτοῦ ἔχων καὶ ἐκγόνους ἑαυτοῦ ποιούμενος*.

(3) Τοῦτο, εἰ καὶ οἴκοθεν φανερόν, διαρρήδην δηλοῖ καὶ ὁ ῥήτωρ ἐν τῷ κ. Νεαίρ. § 17 ἐπάγων ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ γραμματέως ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου: ***τοῦ μὲν νόμου τοίνυν ἀκηκόατε, ὦ ἄ. δ., ὃς οὐκ ἐᾷ τὴν ξένην τῷ ἀστῷ συνοικεῖν οὐδὲ τὴν ἀστὴν τῷ ξένῳ, οὐδὲ παιδοποιεῖσθαι, τέχνῃ οὐδὲ μηχανῇ μηδεμιᾷ.***

μεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν (1). Ταὐτὰ διδάσκει ὁ Ἰσαῖος (2) περὶ τῆς Καλλίππης λέγων, ὅτι *προσῆκε* . . *πάνυ πάλαι συνοικεῖν ἢ ἐγγυηθεῖσαν κατὰ τὸν νόμον ἢ ἐπιδικασθεῖσαν* Πᾶσα ἄρα ἄλλη συνοίκησις ἦν μὴ νόμιμος.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, τοῦ δὲ Ἀθηναίου νομοθέτου μόνον νόμιμον γάμον καὶ μόνην κατ' ἀκολουθίαν νόμιμον συνοίκησιν νομίζοντος τὴν μετ' ἐγγύην ἢ ἐπιδικασίαν, δὲν εἶνε πάντων ἀπιθανώτατον ὅτι οὗτος διὰ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος νόμου ἐσκόπησεν, ἵνα κωλύσῃ τοὺς μεταξὺ ἀστῶν καὶ ξένων μεικτοὺς κατὰ τὴν νῦν φρασιολογίαν γάμους, ἀφ' οὗ οὐδέποτε πρότερον οὔτε ἐπέτρεψεν, οὔτε ἀνεγνώρισεν αὐτοὺς ὡς νομίμους; (3).

Καθ' ἡμᾶς ὁ νομος ὑποκείμενον ἔχει οὐχὶ τὸν γάμον (4), ἀλλ' ἁπλῶς τὴν ἐλευθέραν συνοίκησιν ἀνδρὸς καὶ γυναικός, πλὴν δὲ τῆς

(1) [Δημοσθ.] κ. Νεαίρ. § 118 καὶ 122. Βεβαίως παρερμηνεύουσι τὰ ῥήματα ταῦτα τοῦ ῥήτορος οἱ νομίζοντες (ὅρ. Beauchet, τόμ. Α' σ. 205) ὅτι ταῦτα ἀφορῶσιν εἰς τοὺς μετὰ ξένων γάμους. Τὸ παιδοποιεῖσθαι ***γνησίως*** καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ ***εἰσάγειν εἰς τοὺς δημότας καὶ φράτερας***, καὶ τὸ ***ἐκδιδόναι τὰς θυγατέρας ὡς αὐτοῦ οὔσας*** δὲν δύνανται ν' ἀφορῶσιν ἢ εἰς τὸν περὶ ἐγγύης σολώνειον νόμον καὶ τὸν σ μπληροῦντα τοῦτον νόμον περὶ ἀπάτης, καὶ δὴ ἄρα ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν μεταξὺ ἀστῶν ἑκατέρωθεν νόμιμον γάμον.

(2) Π. τ. Φιλοκτήμ. κλήρ. § 14. Πρβλ. ἔτι §§: 15, 16. Ἐπίσης ὁ Ἡρόδοτος (Ζ. 131) εὐθὺς μετὰ τὴν ἐγγύην τῆς Αγαρίστης, ἐπάγει: ***τούτων δὲ συνοικησάντων γίνεται Κλεισθένης*** κτέ. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἀλλαχοῦ ὁ ἱστορικὸς (Α. 91, 196 Δ 168 κλ.) ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ***συνοικεῖν*** καὶ ἐπὶ παρανόμων μείξεων ἢ γάμων βαρβαρικῶν.

(3) Ἐξαιρέσει, ὡς εἰκός, τῶν περιπτώσεων καθ' ἃς εἰδικῶς ἑκάστοτε ἐπετρέπετο τοῖς ξένοις τὸ δίκαιον τῆς ἐπιγαμίας εἴτε εἰς πρόσωπα, εἴτε καὶ συλλήβδην εἰς πολίτας ὡρισμένης πόλεως. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Beauchet (τόμ. Α' σ. 185 ἑπ. 189 ἑπ.) ἀρνεῖται ὅλως τὸ δίκαιον τῆς ἐπιγαμίας, πρεσβεύων, ὡς εἴρηται, ὅτι ὁ Ἀθηναῖος νομοθέτης ἀείποτε ἐπέτρεψε τοὺς μεικτοὺς γάμους καὶ ἅμα ἀνεγνώρισεν αὐτοῖς ταὐτὰ ἀττικὰ δίκαια ἃ καὶ τοῖς γάμοις μεταξὺ ἀστῶν. Ἀκολουθεῖ δὲ καὶ ἐν τούτῳ τῷ Hruza.

(4) Περὶ τούτου μάλιστα διαφωνοῦμεν πρὸς τὸν Beauchet (τομ. Α' σ. 180 ἑπ.) διδάσκοντα ὅτι ὁ κολάζων τὸ μετὰ ξένου ἢ ξένης συνοικεῖν νόμος ἀναντιλέκτως ἀναφέρεται εἰς τοὺς μεικτοὺς γάμους (σ. 204) Καθ' ἡμᾶς, ἐπαναλαμβάνομεν, ὁ Ἀθηναῖος νομοθέτης οὔτε προυνόησέ ποτε περὶ μεικτῶν γάμων, οὔτ' ἄρα διενοήθη πώποτε νὰ κωλύσῃ αὐτοὺς νομοθετικῶς. Ἁπλῶς ἐσκόπησεν ἵνα κωλύσῃ κολάζων τὸ ***συνοικεῖν*** παρὰ τοὺς νόμους καὶ τοῦτο ἀπολύτως καὶ μόνον ὡς πρὸς τοὺς

διαληφθείσης διακρίσεως· ὡς πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς, διακρίνει ταύτην εἰς συνοίκησιν ἀστῶν ἑκατέρωθεν καὶ συνοίκησιν ἀστῆς ἢ ἀστοῦ μετὰ ξένου ἢ ξένης. Καὶ τὴν μὲν πρώτην, εἰ καὶ ἀποδοκιμαζομένην ὑπὸ τῶν ἠθῶν, ἀποτελοῦσαν δὲ κατ' οὐσίαν τὴν σχέσιν τῆς παλλακίας, οὔτε λαμβάνει τὸ παράπαν ὑπ' ὄψιν, οὔτε νομίζει κολάσιμον, ἐν ᾧ, τοὐναντίον, τὴν ἑτέραν χαρακτηρίζων ὡς ἀδίκημα, κολάζει κατὰ μὲν τῶν ξένων δι' αὐστηροτάτης ποινῆς, ἐλαχίστης δὲ κατὰ τοῦ ξένῃ συνοικοῦντος ἀστοῦ.

Ὁ κυριώτατος βεβαίως τῶν λόγων τῆς αὐστηρᾶς ἀπαγορεύσεως ταύτης εἶνε τὸ *παιδοποιεῖσθαι*. Εἶνε δ' εὔκολον νὰ νοήσῃ τις τὴν σοβαρότητα τοῦ λόγου τούτου, ἂν λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκ τῶν παρανόμως συνοικούντων ὁ ἕτερος ἦν ἀστὸς ἢ ἀστή, ὅτι δ' οὗτοι ἵνα καλύψωσι ἢ ἀποκρύψωσι τὴν νοθείαν καὶ ξενίαν ἅμα τῶν παίδων, ἐπικουρούντων ἄλλως τε πιθανῶς καὶ τῶν ἐπίσης ἀστῶν συγγενῶν αὐτῶν, πάντα θὰ μετήρχοντο τρόπον ὅπως, παρὰ τοὺς νόμους, ἐγγράφωσι τούτους εἰς τοὺς φράτερας καὶ τοὺς δημότας (1). Πλὴν δὲ τούτου, καὶ οἱ ἐξ ἀστῶν καὶ ξένων μιγάδες παῖδες οὗτοι, πολλοὶ βαθμηδὸν γενόμενοι, θὰ καθίσταντο ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν πολιτείαν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι, ἠθικοὶ καὶ κοινωνικοί, εἶνε πιθανώτατον ὅτι συνετέλεσαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατὰ τῶν ξένων νόμου, ὁ σεβασμὸς δῆλον ὅτι πρὸς τὰς σώφρονας ἀστὰς γυναῖκας καὶ ἡ προφύλαξις τῶν ἀνοητοτέρων κατὰ τῶν μετὰ ξένων ἀνδρῶν συνοικήσεων, ἔτι δὲ μᾶλλον ὁ παραγκωνισμὸς τῶν ἀπόρων πολιτίδων, κινδυνευουσῶν ἕνεκα τῶν εὐπόρων ξένων γυναικῶν νὰ μένωσιν ἀνέκδοτοι, οὕτω δὲ νὰ τρέπωνται ἐπὶ τὴν τῶν πορνῶν ἐργασίαν (2).

(1) Ἡμεῖς σήμερον ἀδυνατοῦμεν νὰ φαντασθῶμεν πάντας τοὺς τρόπους καταστρατηγήσεως τῶν περὶ γνησιότητος τῶν παίδων νόμων· ἀλλὰ βεβαίως οἱ συνηθέστεροι καὶ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι ἦσαν ἡ ὑπ' ἀστῶν εἰσαγωγὴ ἀλλοτρίων παίδων νόθων καὶ ξένων, ὡς γνησίων ἑαυτῶν εἰς τοὺς φράτερας καὶ δημότας, καὶ ἡ ἐγγύη ἀλλοτρίας γυναικός, νόθου καὶ ξένης, ὡς προσηκούσης τῷ ἐγγυῶντι (κ. Νεαίρ. §§ 13, 38).

(2) [Δημοσθ.] κ. Νεαίρ. §§ 110 - 114: *οὐκοῦν ἤδη αἱ μὲν σωφρονέσταται τῶν γυναικῶν ὀργισθήσονται ὑμῖν, διότι ὁμοίως αὐταῖς ταύτην (τὴν Νέαιραν) κατηξιοῦτε μετέχειν τῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν ἱερῶν, ὅσαι δ' ἀνόητοι, φανερῶς ἐπιδείκνυτε ποιεῖν ὅ τι ἂν βούλωνται, ὡς ἄδειαν ὑμῶν καὶ τῶν νόμων δεδωκότων... Ὥστε καὶ ὑπὲρ τῶν πολιτίδων σκοπεῖτε τοῦ μὴ ἀνεκδότους γίγνεσθαι τὰς τῶν πενήτων θυγατέρας. νῦν μὲν γάρ, κἂν ἀπορηθῇ τις, ἱκανὴν προῖκ' αὐτῇ ὁ νόμος συμβάλλεται, ἂν καὶ ὁπωστιοῦν μετρίαν ἡ φύσις ὄψιν ἀποδῷ· προπηλακισθέντος δὲ*

Καὶ νῦν ἐρωτᾶται: τίς ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τῶν ῥημάτων τοῦ νόμου: *τέχνῃ ἢ μηχανῇ ᾑτινιοῦν;* Εἶνε δὲ πολλῆς προσοχῆς ἄξιον τὸ πρόβλημα τοῦτο, διότι ἐκ τῆς ὀρθῆς λύσεως αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ προσήκουσα ἑρμηνεία τοῦ νόμου.

Ὡς εἴδομεν ἑρμηνεύοντες τὸν νόμον περὶ ἐκδόσεως γυναικὸς ξένης ἀνδρὶ Ἀθηναίῳ, πρὸς ὕπαρξιν τοῦ ἀδικήματος τούτου ἀπαιτεῖται δολία προαίρεσις, τοιαύτη δὲ κατὰ τὸν νόμον ὑπάρχει ἐὰν ὁ ἐκδοὺς τὴν ξένην γυναῖκα ἀστὸς (1) ἠγγύησεν αὐτὴν *ὡς ἑαυτῷ προσήκουσαν*. Ἆρά γε ἐπὶ συνοικήσεως ἀπαιτεῖται δολία ἐπίσης προαίρεσις; Εἰ δ' ἀπαιτεῖται, τίνα τἀποτελοῦντα τὸν δόλον στοιχεῖα;

Κατὰ τὸν Beauchet (2) ἐν τοῖς ῥήμασι τοῦ νόμου: *τέχνῃ ἢ μηχανῇ ᾑτινιοῦν* ἐνυπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ δόλου, κατὰ δὲ τὸν Hruza, (3), οὗ τὴν ἑρμηνείαν οὗτος ἐκθύμως ἀσπάζεται (4), ὁ δόλος οὗτος καθ' οἷον δή ποτε τρόπον κἂν ἐμηχανεύθη, τότε μόνον ἦν κολάσιμος καὶ ἐπέφερε κατὰ τοῦ δράστου τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐξαγγελλομένας ποινὰς τῆς δημεύσεως καὶ πωλήσεως αὐτοῦ ὡς δούλου, ὅταν ὁ ξένος ἢ ἡ ξένη, συνάπτοντες γάμον μεικτόν, ἐν γνώσει δ' ὄντες τῆς ἰδιότητος αὐτῶν ὡς ξένων, ἐνέβαλλον περὶ ταύτης

τοῦ νόμου . . . παντελῶς ἤδη ἡ μὲν τῶν πορνῶν ἐργασία ἥξει εἰς τὰς τῶν πολιτίδων (διόρθ. *πολιτῶν*) *θυγατέρας, δι' ἀπορίαν ὅσαι ἂν μὴ δύνωνται ἐκδοθῆναι, τὸ δὲ τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν ἀξίωμα εἰς τὰς ἑταίρας, ἂν ἄδειαν λάβωσι τοῦ ἐξεῖναι αὐταῖς παιδοποιεῖσθαι ὡς ἂν βούλωνται καὶ τελετῶν καὶ ἱερῶν καὶ τιμῶν μετέχειν τῶν ἐν τῇ πόλει.*

(1) Παρατηροῦμεν καὶ πάλιν ὅτι ὁ λόγος δι' ὃν τὸν ἀστὸν μόνον κολάζει ὁ νόμος, εἶνε διότι ἀστὸς μόνον δύναται νὰ διαπράξῃ τὸ ἀδίκημα. Τοὐναντίον ὁ ξένος ἐκδοὺς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα ἀστῷ, ἐὰν μὲν ἀπέκρυψε τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ ὡς ξένου, ὁ μὲν γάμος εἶνε πάντοτε ἄκυρος, οὗτος δὲ διώκεται διὰ τῆς *γρ. ξενίας*, ἅτε ὑποδυθεὶς ἰδιότητα ἀστοῦ, ἐὰν δὲ ὡς ξένος ἐξέδωκεν αὐτήν, οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν ἢ νὰ καταστήσῃ βεβαίως μὲν τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα ἔνοχον τοῦ ἀδικήματος παρανόμου συνοικήσεως, ἴσως δὲ καὶ ἑαυτὸν ὡς συνεργόν. Κατὰ τὸν Beauchet (τόμ. Α' σ. 204) καὶ τὸν Hruza, ἄλλως, ὡς εἴρηται, ἑρμηνεύοντας τὸν περὶ ἀπάτης ἐπὶ ἐγγύης νόμον, ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ταύτῃ ὁ ξένος μὴ ἀποκρύψας τὴν ξένην αὐτοῦ ἰθαγένειαν καὶ δὴ ἄρα μὴ μετελθὼν δόλον, δὲν ὑπόκειται εἰς τὰς ποινὰς τῆς ἀτιμίας καὶ δημεύσεως τῆς οὐσίας. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ ποινὴ τῆς ἀτιμίας εἶνε μία ἔτι ἀπόδειξις ὅτι ὁ νόμος μόνον εἰς τοὺς πολίτας ἀφορᾷ, οὐδαμῶς δὲ εἰς τοὺς ξένους.

(2) Τόμ. Α' σ. 203, 205 ἑπ. Μεταφράζει δὲ τὰ τοῦ νόμου: *τέχνῃ ἢ μηχανῇ ᾑτινιοῦν*: par quelque détour ou sous quelque prétexte que ce soit.

(3) Αὐτόθ. Β'. σ. 139 ἑπ.

(4) Αὐτόθ. σ. 206.

δολίως εἰς πλάνην ἢ ἀφίεσαν ἐν τῇ πλάνῃ τὸν μεθ' οὗ συνῆπτον τὸν γάμον, ἀστὸν ἢ ἀστήν. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ νόμος ἐφηρμόζετο μόνον ὁσάκις ὁ ξένος ἢ ἡ ξένη ἦσαν ἔνοχοι δόλου, οὐχὶ δ' ὁσάκις οἱ συμβαλλόμενοι ἀμφότεροι ἐγίνωσκον ἢ ἐπίσης ἠγνόουν τὴν ἰδιότητα τοῦ ἑτέρου αὐτῶν ὡς ξένου.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ἑρμηνεία αὕτη βάσιν ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος νόμος περὶ συνοικήσεως ἀστοῦ ἢ ἀστῆς μετὰ ξένου ἢ ξένης ἀφορᾷ εἰς τοὺς μεικτοὺς γάμους.

Ἐπίσης σημειωτέον ὅτι τινὲς τῶν ἑρμηνευτῶν δὲν φαίνονται ποιούμενοι πάντοτε τὴν προσήκουσαν διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἐπίτηδες συνυφαινομένων ὑπὸ τοῦ συντάξαντος τὸν κ. Νεαίρας λόγον νομικῶν ἐπιχειρημάτων, διὰ δὲ τοῦτο συγχέοντες τὸ κύριον καὶ μόνον κεφάλαιον τῆς κατηγορίας, ὅτι τουτέστιν (1) ἡ Νέαιρα ξένη οὖσα συνοικεῖ παρὰ τὸν νόμον ἀστῷ, πρὸς τὰς τεχνηέντως καὶ ἐπικουρικῶς, φανερῶς δὲ πρὸς ἐπιδείνωσιν τῆς θέσεως τῆς τε διωκομένης καὶ τοῦ Στεφάνου, παρεισαγομένας ἑτέρας κατηγορίας καὶ δὴ ἰδίᾳ ὅτι οὗτος ἀστὸς ὤν, ἠγγύησε Φράστορι γυναῖκα ξένην, τὴν τῆς Νεαίρας θυγατέρα, ὡς ἑαυτῷ προσήκουσαν. Ἀλλ' ἡ κατηγορία αὕτη, ὡς ὁμολογεῖται, ἤδη πρότερον ὑπὸ τοῦ Φράστορος εἰσαχθεῖσα διὰ γραφῆς πρὸς τοὺς Θεσμοθέτας, κατόπιν διαλλαγῆς τούτου πρὸς τὸν Στέφανον διεγράφη (2), καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἱστορικῶς μόνον ἐν τῇ κατὰ Νεαίρας δίκῃ μνημονεύεται.

Τέλος παρατηρητέον ὅτι οὐδὲν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι τὸ ***συνοικεῖν*** τοῦ νόμου ἀναφέρεται εἰς τοὺς μεικτοὺς γάμους.

Καθ' ἡμᾶς τὰ τοῦ νόμου ῥήματα: *τέχνῃ ἢ μηχανῇ ἡτινιοῦν* καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν παρὰ τοῖς δοκίμοις συγγραφεῦσι χρῆσιν θεωρούμενα, οὐδεμίαν ἐμφαίνουσιν ἔννοιαν δόλου. Οὕτω παρὰ Θουκυδίδῃ Ε΄. 18 ἀναγινώσκεται: *ὅπλα δὲ μὴ ἐξέστω ἐπι-*

(1) κ. Νεαίρ. §§ 14, 16 καὶ πολλάκις ἀλλαχοῦ. Ἐπίσης ἐν τῇ προτασσομένῃ *Ὑποθέσει*.

(2) Αὐτόθ. § 53: ***Γνοὺς δ' (ὁ Στέφανος) ὅτι κινδυνεύει ἐξελεγχθεὶς ξένης θυγατέρα ἐγγεκυηκέναι*** (Dindorf *ἐγγεγυηκέναι*) ***ταῖς ἐσχάταις ζημίαις περιπεσεῖν, διαλλάττεται πρὸς τὸν Φράστορα καὶ ἀφίσταται τῆς προικός, καὶ τὴν δίκην τοῦ σίτου ἀνείλετο, καὶ ὁ Φράστωρ τὴν γραφὴν παρὰ τῶν θεσμοθετῶν.***

φέρειν . . . μήτε τέχνῃ μήτε μηχανῇ μηδεμιᾷ, ὃ ἑρμηνεύεται: κατ' οὐδένα οἷον δή ποτε τρόπον (omnino nullo modo). Ὁμοίως, σαφέστατα δ' ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ, παρὰ Λυσίᾳ ἐν τῷ κ. Ἀγοράτ. § 95 κεῖται: *Μηδαμῶς, ὦ ἄ. δ., πρὸς θεῶν Ὀλυμπίων, μήτε τέχνῃ μήτε μηχανῇ μηδεμιᾷ θάνατον ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν καταψηφίσησθε* κτέ. Ἀλλὰ καὶ καταφατικῶς παρὰ τῷ αὐτῷ ῥήτορι ἐν τῷ ὑ. τ. Ἀριστοφ. χρημ. § 11: *Δέομαι δ' ὑμῶν πάσῃ τέχνῃ καὶ μηχανῇ μετ' εὐνοίας ἀκροασαμένους ἡμῶν διὰ τέλους, ὅ τι ἂν ὑμῖν ἄριστον καὶ εὐορκότατον νομίζητε εἶναι, τοῦτο ψηφίσασθαι*. Καὶ κατωτέρω § 53: *Εἰ οὖν δοκοῦμεν εἰκότα λέγειν . . . ὦ ἄ. δ., πάσῃ τέχνῃ καὶ μηχανῇ ἐλεήσατε*, τὴν αὐτὴν πάντως ἔννοιαν ἐμφαίνοντα, ἣν καὶ τὰ τοῦ Ἰσαίου π. τ. Ἀστυφίλ. κλ. § 37: *ἀντιβολῶ ὑμᾶς καὶ ἱκετεύω ἐκ παντὸς τρόπου ψηφίσασθαί μοι*.

Ἀποκλειομένης οὕτω τῆς ἐννοίας τοῦ δόλου, κατ' ἀνάγκην ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ νοήσωμεν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ῥῆσιν τοῦ νόμου καθ' ἣν ἀκριβῶς ἔννοιαν καὶ οἱ παλαιοὶ ἐξελάμβανόν τε καὶ ἐχρῶντο αὐτῇ, καὶ δὴ ἄρα ὧδέ πως νὰ παραφράσωμεν ταύτην: ἐὰν δὲ ξένος καθ' ἕνα οἷον δή ποτε τρόπον ἀστῇ συνοικῇ (εἴτε δῆλον ὅτι ὡς ἑταίρᾳ, εἴτε ὡς παλλακῇ, εἴτε καὶ ὡς δῆθεν συζύγῳ) γραφέσθω πρὸς τοὺς Θεσμοθέτας κτέ., ἐὰν δὲ ξένη, ἐπίσης καθ' ἕνα οἷον δή ποτε τρόπον, τῷ ἀστῷ συνοικῇ κτέ., ἔστω καὶ αὐτὴ κατὰ ταὐτά, γραφέσθω δῆλον ὅτι κτέ., καὶ ἂν ἁλῷ πεπράσθω κτλ. Τὸ δὲ συμπέρασμα εἰς ὃ καταλήγομεν εἶνε ὅτι τὸ συνοικεῖν, καθ' οἷον δή ποτε τρόπον, τὸν ξένον τῇ ἀστῇ καὶ τὸν ἀστὸν τῇ ξένῃ ἀπολύτως ἀπηγορεύετο, ὅτι δ' ἤρκει αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ γεγονὸς τῆς συνοικήσεως, ἵνα χωρήσῃ κατὰ τὸν νόμον ἡ πρὸς τοὺς Θεσμοθέτας γραφὴ ἐπὶ παρανόμῳ συνοικήσει.

Καὶ νῦν περατοῦντες τὴν παροῦσαν πραγματείαν, περὶ ἑνὸς ἔτι νομίζομεν προσῆκον νὰ διαλάβωμεν, περὶ τῆς δ. *ἐξαγωγῆς*.

Ἡ ὕπαρξις τῆς δίκης ταύτης μαρτυρεῖται ὑπὸ μόνου τοῦ Δημοσθένους (1), ἀλλὰ καὶ αὖθις τόσον φειδωλῶς, ὥστε οὔτε πῶς ἐμεθοδεύετο δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τῶν χωρίων τούτων, οὔτε κατὰ τίνας περιπτώσεις ἥρμοζεν, οὔτε κατὰ τίνος ὡρισμένως ἐδύνατο νὰ

(1) κ. Τιμοκράτ. § 202—3. Ἀριστογείτ. Α. § 55.

ἐγερθῇ. Τούτου ἕνεκα ἄλλοι μὲν τῶν συγγραφέων δέχονται τὴν ὕπαρξιν τῆς δ. *ἐξαγωγῆς* καὶ κατ' εἰκασίαν συμπληροῦσι τἀπορούμενα, ἄλλοι δὲ ἐν οἷς καὶ ὁ Beauchet (1), οὐ μόνον ἀρνοῦνται πᾶσαν ἀναφορὰν αὐτῆς πρὸς τοὺς λεγομένους μεικτοὺς γάμους, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἀμφισβητοῦσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς.

Ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν νὰ τιθῶμεν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δημοσθένους. Κατ' αὐτὴν (§ 202) ὁ Τιμοκράτης, *καταλύοντι παρ' αὐτῷ Κερκυραίῳ τιν καὶ βουληθέντι λαβεῖν τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ γυναῖκα, ἐκδέδωκεν αὐτὴν καὶ νῦν ἐστιν ἐν Κερκύρᾳ* (2). Καταμέμφεται δ' αὐτοῦ ὅτι *τὴν ἀδελφὴν ἐπ' ἐξαγωγῇ φησι μὲν ἐκδοῦναι, πέπρακε δὲ τῷ ἔργῳ*, διότι, κατὰ τὸν κατήγορον πάντοτε, *λαβὼν ἀργύριον δέδωκε* καὶ ἄρα οὐκ ἐκδέδωκεν, ἀλλὰ πέπρακεν αὐτήν. Ἐν δὲ τῷ κ. Ἀριστογ. Α § 55 πρὸς ταῖς ἄλλαις δειναῖς κατὰ διωκομένου κατηγορίαις, λέγεται ὅτι *καὶ τὴν ἀδελφὴν τὴν ἑαυτοῦ οὐχ ὁμοπατρίαν μὲν οὖσαν . . . ἀλλ' ἀδελφήν γε, ἐπ' ἐξαγωγῇ* (3) *ἀπέδοτο, ὥς φησι τὸ ἔγκλημα τῆς δίκης, ἣν ὑπὲρ τούτων ἔλαχεν αὐτῷ ὁ χρηστὸς ἀδελφὸς οὑτοσὶ* κτέ.

Κατὰ ταῦτα οὐδαμῶς διστάζομεν, ἵνα παραδεξώμεθα μετὰ τῶν παλαιοτέρων ἑρμηνευτῶν τοῦ Ἀττ. δικαίου τὴν ὕπαρξιν τῆς δ. *ἐξαγωγῆς*, δικαιολογοῦμεν δ' αὐτὴν ὡς ἑξῆς:

Ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω ὁ νόμος περὶ ἀπάτης ἐκόλαζεν δι' ἀτιμίας καὶ δημεύσεως τῆς οὐσίας τὸν ἐκδιδόντα ξένην γυναῖκα ἀνδρὶ Ἀθηναίῳ, ὡς ἑαυτῷ προσήκουσαν. Ὡσαύτως εἴδομεν ὅτι ὁ ἕτερος περὶ παρανόμου συνοικήσεως νόμος ἐκόλαζεν ἐπίσης δι' αὐστηροτάτων ποινῶν τόν τε συνοικοῦντα ἀστῇ ξένον καὶ τὴν ξένην τὴν συνοικοῦσαν ἀστῷ. Ἀλλ' εἶνε παντὶ φανερὸν ὅτι ὁ νομοθέτης τοιαῦτα

(1) Αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 183, 201, 208 ἐπ.

(2) Καλὸν νομίζομεν νὰ παραπήξωμεν ὧδε τόδε τὸ σχόλιον τοῦ Οὐλπιανοῦ. εἰ. τὴν § 202 τοῦ λόγου τούτου: ***Καὶ νῦν ἐστιν ἐν Κερκύρᾳ.*** *Ὥσπερ σχετλιάζοντος διότι ἐπὶ ξένης ἐκδέδοται, ἀστὴ οὖσα, τοῦ νόμου τοῦτο ἀπείργοντος. Τὸ δὲ «ἐπ ἐξαγωγῇ» τὸ πραθῆναι ἔξω τῆς πόλεως.*

(3) Τοῦ *ἐπ' ἐξαγωγῇ* ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἢ ἔξω τῆς χώρας ἐξάγειν ποιεῖται χρῆσιν ὁ Ἡρόδοτος Ε 6: ***Τῶν δὲ δὴ ἄλλων Θρηίκων ἐστὶ ὅδε ὁ νόμος· πωλέουσι τὰ τέκνα ἐπ' ἐξαγωγῇ, τὰς δὲ παρθένους οὐ φυλάσσουσι, ἀλλ' ἐῶσι τοῖσι αὐταὶ βούλονται ἀνδράσι μίσγεσθαι.*** Ἔτι Η. 156: ***ἀγαγὼν καὶ τούτους*** (τοὺς Μεγαρεῖς) ***εἰς τὰς Συρηκούσας ἀπέδοτο ἐπ' ἐξαγωγῇ ἐκ Σικελίης.*** Πρβλ. Πλάτ. Νόμ. 705 Β.—Ἰσοκρ. 370.

νομοθετών ύπ' όψει είχε τάς Αθήνας, ότι δ' άρα οί νόμοι ούτοι δέν έδύναντο νά έφαρμόζωνται καί έν άλλοτρίαις χώραις ή, ώς νύν λέγομεν, έν τή άλλοδαπή.

Κατά ταύτα ό ξένος είτε λαβών έκδοθείσαν αύτώ τήν αστήν, είτε καί άπλώς συνοικών αύτή, άλλ' έξω τών Αθηνών, ού μόνον τήν άρμοδιότητα τών αττ. δικαστηρίων διέφευγεν, άλλ' ουδέ τόν νόμον παρέβαινε, διότι ό νόμος προέβλεπε μόνον περί τών συνοικούντων έν Αθήναις, ουδαμώς δ' έξω αυτών.

Καί λοιπόν έδέησεν ίνα έν τή τελευταία ταύτη περιπτώσει ή αστή προστατευθή δι' ετέρου τρόπου, τούτο δ' έγένετο διά τής δ. *έξαγωγής* κατά τού έκδιδόντος εις ξένον, έν τή ξένη οικούντα, γυναίκα αστήν, έαυτώ προσήκουσαν. Άλλ' έν τοιαύτη περιπτώσει ή ζημία ήν ίσως απλώς χρηματική, τόσω μάλλον, όσω δέν συνέτρεχον οί αυτοί λόγοι, δι' ούς ό Αθηναίος νομοθέτης έκόλαζε τόσον αυστηρώς τήν μετά ξένου ή ξένης συνοίκησιν έν Αθήναις.

Έν Σμύρνη, τή 10 Φεβρουαρίου, 1920.

Π. Σ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ

Προσθήκη

Μετά πλείω ή τέσσαρα έτη, αφ' ής επερατώσαμεν τανωτέρω καταχωρισθέντα ***Διορθ.* καί *Ερμηνευτικά*** υμών εις τό περί Ύψους τού ***Ανωνύμου***, μόλις τώρα μαθόντες έδυνήθημεν νά προμηθευθώμεν τήν υπό A. O. Prickard δημοσιευθείσαν έν Λονδίνω τώ 1906 (Biblioth. Oxon.) νέαν έκδοσιν τού ***Περί Ύψους*** πονηματίου.

Προχειρότατα ταύτην διεξελθόντες, ουδέν τών πρότερον υπόπτων ή ήμαρτημένων κριθέντων χωρίων διορθούμενον εύρομεν, τούναντίον δέ παρετηρήσαμεν, ότι πλείσται τών έν ταίς υποσημειώσεσι τού Vahlen αναφερομένων αξίων μνείας εικασιών τέλεον αποσιωπώνται.

Δυστυχώς τό κείμενον τού καλλίστου συγγραμματίου έτι καί νύν εξακολουθεί γέμον παντοίων σφαλμάτων, καίτοι τινά τούτων τουλάχιστον θά έδύναντο ασφαλώς νά έπανορθωθώσιν.

Οὕτω λ. χ. ἀναδιφῶντες τυχαίως τὴν τοῦ Prickard ἔκδοσιν ἐν κεφ. 44. 7 ἀναγινώσκομεν: **καὶ τούτου τις τοῦ πλούτου τοὺς ἐκγόνους**, καίτοι ἐν τῇ τοῦ Vahlen ἐκδ., ἀντὶ τοῦ περιφανῶς ἡμαρτημένου: *τούτου*, τοῦ Τολλίου διδάξαντος, ἀναγινώσκεται τὸ ὀρθόν: *τούτους*, τοὺς ἐκγόνους δῆλον ὅτι τοῦ πλούτου, τὴν πλεονεξίαν καὶ τῦφον καὶ τρυφήν, οἳ εἰς ἡλικίαν ἐλθόντες ἐντίκτουσιν ὕβριν καὶ παρανομίαν καὶ ἀναισχυντίαν.

Ἤδη δὲ βλέπομεν ὅτι καὶ μικρὸν κατωτέρω αὐτόθι, μετὰ στίχ. 4, μετὰ τῆς αὐτῆς ἀσφαλείας, ἀντί: ***ἀλλὰ τοιούτων ἐν κύκλῳ τελεσιουργεῖσθαι κατ' ὀλίγον τὴν τῶν βίων διαφθοράν***, δυνάμεθα ἢ μᾶλλον ὀφείλομεν ν' ἀναγνῶμεν: ***τοιαύτην***.

Τῇ 5/18 Ὀκτωβρίου 1920.

Π. Σ. Φ.

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Σελ. 25 στιχ. 5 αντι: *τόν νοῦν όν* διόρθ: *τὸν νοῦν ὢν*.

Επίσης σελ. 39 στιχ. 18 ἀντι: Κεφ. 15 § 1 διόρθ. Κεφ. 13 § 1.

Σελ.	126	στίχ.	3	ἀντί:	*γίνεσθαι*	διόρθ: *γίγνεσθαι*
»	130	»	τελευτ.	ἐξάλειψε	τό: τὰς μετὰ τὴν λ:	*Τριάκοντα*
»	131	»	8	»	το σημεῖον § πρὸ τοῦ:	***Κατὰ***
»	»	»	26	ἀντί:	*πρασέτι*	διόρθ: *προσέτι*
»	135	»	10	»	*δικαίοις*	» *δικαίας*
»	»	»	33	»	*νομίζομεν, τοὐλάχιστον*	διόρθ: *νομ. τοὐλάχιστον,*
»	143	»	11	»	*ἐπεθεωρήθησαν*	» *ἐθεωρήθησαν*

Π. Σ. Φ.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

εἰς τὴν

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΓΓΥΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΜΟΝ

Μονογραφίαν

Σ. 130. Ἐξάλειφε τέλεον τοὺς ἀπὸ τοῦ στίχ. 38 μέχρι τέλους τῆς σημειώσεως ταύτης 6 στίχους «Ἐπειδὴ δὲ αἱ διαλύσεις—ἡσυχίας τῆς πόλεως», πλημμελῶς ἔχοντας, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐν νέᾳ § πρόσθες:

Διὰ ταῦτα, δι' ἑτέρου Νόμου παρὰ Δημοσθ. κ. Τιμοκράτ. § 56 κειμένου, διαρρήδην ὡρίσθη: *Τας δίκας καὶ τὰς διαίτας, ὅσαι ἐγένοντο ἐπὶ τοῖς νόμοις ἐν δημοκρατουμένῃ τῇ πόλει, κυρίας εἶναι, **ὁπόσα δ' ἐπὶ τῶν Τριάκοντα ἐπράχθη ἢ δικη ἐδικάσθη, ἢ ἰδιᾳ, ἢ δημοσιᾳ, ἄκυρα εἶναι***.

Σημειωτέον δ' ὅτι, περὶ ἰσχύος ἢ ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῶν νόμων, τῶν *πρὸ Εὐκλείδου, ἐπ' Εὐκλείδου* ἢ *μετ' Εὐκλείδην* τεθέντων, γίνεται διάκρισις ἐν τῷ Νόμῳ τῷ παρατεθειμένῳ ἐν τῷ αὐτῷ κ. Τιμοκράτ. λόγῳ § 42, αὐτόθι δὲ § 54 καὶ περὶ δεδικασμένου ἐν γένει. Ἀλλὰ τὰ θέματα ταῦτα περὶ ἐνάρξεως δῆλον ὅτι τῆς ἰσχύος τῶν νόμων καὶ περὶ τῆς μὴ ἀναδρομικῆς δυνάμεως αὐτῶν (αὐτόθ. § 43) καὶ περὶ δεδικασμένου, κατὰ τὸ ἀττ. δίκαιον, δέονται καθόλου εἰπεῖν ἰδίας καὶ ἐπιμελοῦς ἐξετάσεως.

Σ. 144 σημ. 1. Εἰς τὸ τέλος τῆς σημειώσεως ταύτης, ἐν νέᾳ § πρόσθες:

Τὸν αὐτὸν περὶ παρανόμου συνοικήσεως νόμον φαίνεται ἔχων ὑπ' ὄψει ὁ Ὑπερείδης (ἔκδ. Blass[3]) ὅταν λέγῃ ἐν τῷ ὑ. Λυκόφρ. λόγῳ § 12: *αὐ[τὸς] δ' ὑπερπηδήσ[ας ἅ]παντας τοὺς **ν[όμο]υς** εἰσαγγελία[ν δέδ]ωκας ὑπὲρ ὧν [γρα]φαὶ πρὸς τοὺς θεσ[μοθ]έτας **ἐκ τῶν νό[μων]** εἰσίν. . . — ὅς μ' αἰ[τιᾷ ὅτι [πολλὰς μὲν γ[υνα]ῖκας ποιῶ] **ἀγάμ[ους ἔνδον κα]ταγηρ[άσκειν**, πολλ]άς δὲ **σ[υνοικεῖν οἷ]ς οὐ προσήκει παρὰ τοὺς νόμους.***

Ἐκ τούτων δὲ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος περὶ παρανόμων συνοικήσεων νόμος, περιεῖχεν ὡσαύτως διατάξεις περὶ διώξεως, διὰ γραφῆς πρὸς τοὺς θεσμοθέτας ἐπίσης, καὶ κατὰ τῶν συνεργούντων ἐν γένει ἢ ὅπως δή ποτε ἐνεχομένων εἰς τοιαύτας μεθ' ὧν *οὐ προσήκει* ἀνδρῶν συνοικήσεις, οὕτω δὲ ποιούντων *πολλὰς γυναῖκας* (πολίτιδας δῆλον ὅτι) *ἀγάμους ἔνδον καταγηράσκειν* ἤ, ὡς ἐν τῷ κ. Νεαίρας λέγεται *ἀνεκδότους γίγνεσθαι*. Ὅρ. τὸ χωρίον κατωτ. σ. 147 σημ. 2.

Σ. 146 σημ. 4. Εἰς τὸ τέλος τῆς σημειώσεως ταύτης ἐν νέᾳ § πρόσθες:

Ὁ Ἰσαῖος ἐν τῷ π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 16 φαίνεται διακρίνων σαφῶς τὸν δι' ἐγγύης νόμιμον γάμον τοῦ *συνοικεῖν* ἁπλῶς, ἐν οἷς λέγει περὶ τῆς τοῦ Νικοδήμου ἀδελφῆς, ὅτι *οὐδενὶ ἄλλῳ ἐγγυηθεῖσα οὐδὲ συνοικήσασα φαίνεται*. Χαρακτηρίζει δ' αὐτὴν ὡς *ἑταίραν* ἢ *κοινὴν τῷ βουλομένῳ γυναῖκα*.

Ἐν Σμύρνῃ, τῇ 10/23 Ἰουνίου 1921.

Π. Σ. Φ.

Χωρία συγγραφέων διορθούμενα

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

DELPHI BY FREDERIK POULSEN

Πολλῆς προσοχῆς ἄξιον διβλίον ἐξεδόθη πέρυσι ἐκ τῶν καταστημάτων Gyldendal (London, Burleich str. 11). Εἶναι τοῦτο ἀγγλικὴ ἔκδοσις τοῦ εἰς δανικὴν γλῶσσαν δημοσιευθέντος τῷ 1919 ἔργου τοῦ κ. Poulsen, διευθυντοῦ τοῦ κλασσικοῦ τμήματος τοῦ Μουσείου Ny Carlsberg τῆς Κοπεγχάγης.

Ὁ συγγραφεὺς εἶναι γνωστὸς διὰ πολλὰς ἐπιτυχεῖς ἀρχαιολογικὰς πραγματείας, ἐξ ὧν τὸ περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλην. τέχνης ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐξ Ἀνατολῆς ἐπιδράσεις διβλίον (Der Orient und die frühgriechische Kunst. 1912) ἀπέδωκεν αὐτῷ θέσιν ἀληθῶς ἐπιφανῆ μεταξὺ τῶν συγχρόνων ἀρχαιολόγων. Ἡ συγκρότησις ἐπιστημονικῆς πραγματείας μὲ περιωρισμένον θέμα καὶ τὰς γνωστὰς ἀσφαλεῖς μεθόδους δὲν εἶναι βέβαια τόσον δύσκολος ἐπιχείρησις. Τοὐναντίον δύσκολον εἶναι τὸ νὰ συγγράψῃ τις βιβλίον περιεχομένου πολυμεροῦς, ἀπευθυνόμενον εἰς εὐρὺν κύκλον ἀναγνωστῶν. Τὸ πλῆθος τῶν θεμάτων ἀπαιτεῖ δεξιότητα ἐκλογῆς καὶ ἡ ἐκλαΐκευσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ θησαυροῦ δὲν ἐπιτυγχάνεται καθ' ὡρισμένην μέθοδον, ἀλλὰ κατὰ τρόπον κατὰ μέγα μέρος προσωπικόν, ἀνταποκρινόμενον εἰς ἀνάλογον καλλιτεχνικὴν ἰδιοφυΐαν τοῦ συγγραφέως. Οὐχ ἧττον μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νέου περὶ Δελφῶν βιβλίου ἕκαστος θὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι καὶ εἰς τὸ δυσκολώτερον καὶ σπουδαιότερον τοῦτο συγγραφικὸν εἶδος ἡ ἐπιτυχία τοῦ Δανοῦ ἀρχαιολόγου ὑπῆρξε πλήρης.

Διὰ μέσου τῶν δαιδαλωδῶν ἐρειπίων καὶ τῶν ὑπεραφθόνων εὑρημάτων τῶν Γαλλικῶν ἀνασκαφῶν συνοδεύει ἐπαρκῶς τὸν μικρὸν χρόνον διαθέτοντα ἐπισκέπτην ὁ ἐπιτυχὴς ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν τοῦ κ. Α. Κεραμοπούλλου. Εἰς ἕνα ἄλλον ἀπαιτητικώτερον παρέχεται ὡς φωτεινὸν ἀνάγνωσμα τὸ καλὸν βιβλίον τοῦ κ. Bourget, Les ruines des Delphes. Ἀλλ' ἡ βαθεῖα κεφαλαιώδης σημασία τοῦ περιωνύμου ἱεροῦ ἐξετάζεται λαμπρῶς τὸ πρῶτον ἐν τῷ προκειμένῳ ἔργῳ. Κύριον θέμα, ὡς ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ἐν τῷ προλόγῳ, εἶναι ἡ αἰσθητικὴ ἐκτίμησις τῶν ἀξιολογωτέρων γλυπτῶν

καλλιτεχνημάτων. Ἀλλὰ τὰ τρυφερὰ ἄνθη τῆς τέχνης δὲν ἐβλάστησαν μόνα καὶ τυχαίως μεταξὺ τῶν Φαιδριάδων. Διὰ τοῦτο εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, εἰς τὰ πρῶτα δύο κεφάλαια, ἀναπτύσσει ὁ συγγραφεὺς τὰ κατὰ τὴν θρησκευτικὴν σημασίαν τοῦ τόπου, δι' ἣν πρὸ πάντων συνέβη τὸ θαῦμα, ἡ ἱκανῶς ἀπόκεντρος αὕτη γωνία τῆς ὀρεινῆς Φωκίδος νὰ καταστῇ τὸ σπουδαιότατον πανελλήνιον πνευματικὸν κέντρον. Βεβαίως εἰς δύο κεφάλαια δὲν εἶναι δυνατὸν μετὰ πάσης ἀκριβείας νὰ ἐκτεθῇ τὸ ἀπέραντον θέμα τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς ἐπικρατήσεως αὐτοῦ ἐν Δελφοῖς καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ μαντείου, ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης ἱκανοποιεῖται μὲ τὰς παρεχομένας οὐσιώδεις εἰδήσεις καὶ στέργει ἀλύπως εἰς τὰς ἀναγκαίας ἀποστρογγυλώσεις τῶν ζητημάτων. Ἀκολουθεῖ τὸ γ' κεφ. περὶ τοῦ τόπου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Δελφῶν μέχρι τοῦ νεωτάτου γεγονότος τῶν ἀνασκαφῶν. Εἰσαγόμεθα μετὰ τοῦτο εἰς τὸ κύριον μέρος τοῦ βιβλίου, τὴν κατὰ χρονικὴν σειρὰν ἐξέτασιν τῶν ἀξιολογωτέρων γλυπτῶν, ἅτινα δὲν χωρίζονται βιαίως ἀπὸ τῶν σχετικῶν κτισμάτων, τῶν θησαυρῶν ἢ ἄλλων μνημείων. Χάριν μείζονος ποικιλίας παρεντίθενται κατὰ διαλείμματα τὰ διδακτικὰ καὶ ἀπαραίτητα διὰ τὴν σημασίαν τῶν Δελφῶν κεφάλαια περὶ τῆς οἰκοδομικῆς ἱστορίας τοῦ ναοῦ, τῶν μεγάλων πολεμικῶν μνημείων καὶ τῆς λέσχης τῶν Κνιδίων. Ὡς ἁρμονικὴ κατακλεὶς χρησιμεύει τὸ ὡραῖον κεφάλαιον περὶ τοῦ πνεύματος τῶν Δελφῶν καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν.

Δὲν εἶναι μικρὰ ἀρετὴ τοῦ βιβλίου ἡ ἀνωτέρω ἐκλογὴ καὶ διάταξις τῆς ὕλης. Τὸ κύριον θέμα, ἡ ἐκ Δελφῶν πλαστική, ἐξεταζόμενον ἐντὸς τοῦ θαυμασίου πλαισίου μεγάλων σελίδων τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας, ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας. Οἱ γνωρίζοντες τὰς ἀναριθμήτους δημοσιεύσεις καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀδημοσιεύτων μνημείων θὰ ἐκτιμήσουν δεόντως τὸ κατόρθωμα τοῦ συγγραφέως τοῦ νὰ συμπυκνώσῃ εἰς 330 σελίδας, περιλαμβανούσας 164 ἀξιολόγους εἰκόνας, πᾶν ὅ,τι οὐσιῶδες. Ἐὰν κατέλθωμεν εἰς λεπτομερείας, θὰ εὕρωμεν πανταχοῦ τὴν αὐτὴν καλλιτεχνικὴν δεξιότητα. Πρὸ πάντων ἔχομεν νὰ ἀπολαύσωμεν τὰς ἐξαιρέτους περιγραφὰς τῶν ἑλληνικῶν τοπείων, τὰ ὁποῖα ἐξ αὐτοψίας ἐγνώρισε καὶ μετ' ἀληθινῆς συγκινήσεως περιέγραψεν ὁ συγγραφεύς. Ὄχι μὲ λυρισμὸν πομπώδη

ἀλλὰ μὲ λιτότητα οὐσιαστικὴν καὶ ἔντονον χρωματισμὸν ἐκθέτει τὰς ἐντυπώσεις του ἐκ τοῦ βραχώδους τοπείου τῶν Φαιδριάδων, ἐκ τῆς θαυμασίας σκοπιᾶς τῶν Κυκλάδων, τοῦ Κύνθου τῆς Δήλου, ἐκ τῆς ἱπποτρόφου Θεσσαλίας μὲ τὰ μεγαλώνυμα πέριξ ὄρη, ἐκ τῶν ἐπιβλητικῶν ἐκτάσεων καὶ τῶν γιγαντωδῶν ἐρειπίων τοῦ Ἀκράγαντος τοῦ Σελινοῦντος καὶ τῶν Συρακουσῶν. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἔργων τῆς τέχνης εἶναι φανερὸν τὸ διακριτικὸν πνεῦμα, μεθ' οὗ ὁ συγγραφεὺς ἀφήνων πρὸ πάντων τὰ πράγματα νὰ ὁμιλοῦν καὶ ἀποκρούων κατὰ τὸν ἁβρότερον δυνατὸν τρόπον τὰς ἀπιθάνους γνώμας τῶν ἀντιφρονούντων ἐκφέρει τὴν κατ' αὐτὸν πιθανωτέραν ἑρμηνείαν ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου ἴχνους φορτικότητος ἢ πιέσεως ἐπὶ τοῦ ἀναγνώστου. Ὡρισμένως ἡ ἤρεμος καὶ ψύχραιμος αὕτη διάθεσις εἶναι ὅπλον κατὰ πολὺ ἰσχυρότερον ἢ πολεμικὸν μένος ἑνὸς ὁρμητικοῦ σοφοῦ.

Εἰς οὐδὲν ἐκ τῶν πολλῶν συζητουμένων θεμάτων εἶναι καιρὸς ἐδῶ νὰ ἐνδιατρίψωμεν. Ἀλλὰ εἶναι καλὸν καὶ πάλιν νὰ τονισθῇ ἡ κυρία ἀρετὴ τοῦ ἐκλαϊκευτικοῦ τῆς ἐπιστήμης τούτου βιβλίου, ἡ ἀρετὴ τῆς πολυμερείας καὶ ἀρτιότητος, μεθ' ἧς παρουσιάζεται πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἀναγνώστου ἡ ἔκπαγλος εἰκὼν τῶν Δελφῶν. Ὁ συγγρ. ἐφρόντισε πανταχοῦ νὰ διατηρῇ ἀκοίμητον τὸ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον τῶν εἰδικῶν ἀρχαιολόγων ἀλλὰ καὶ τῶν φιλολόγων καὶ ἱστορικῶν. Καὶ εἰς αὐτὰ τὰ εἰδικὰ περὶ τῶν γλυπτῶν κεφάλαια συχναὶ εἶναι αἱ παραπομπαὶ εἰς τὸν Πίνδαρον, τὸν Βακχυλίδην, τοὺς τραγικούς, τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς ἱστορικούς. Ἂν τὰ ἀμέσως σχετιζόμενα πρὸς τὰς εἰκαστικὰς τέχνας χωρία εἶναι ὀλίγα, ὁ κ. Poulsen ἐκ τῆς οἰκειότητος αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς εὑρίσκει πολλὰ ἄλλα ἐμμέσως ἀναφερόμενα εἰς τὰς αὐτὰς σκέψεις. Καὶ τόσον πάντα ταῦτα εἶναι ὑποβλητικὰ καὶ γοητευτικά, ὥστε εἶναι ἀδύνατον ἐν τέλει νὰ μὴ καταληφθῇ ὁ ἀναγνώστης ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ καὶ πόθου νὰ ἐπισκεφθῇ ἢ ἐπανίδῃ τοὺς Δελφούς, τὴν ἐκφραστικὴν ταύτην Ἱερουσαλὴμ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀναμφιβόλως τὸ νέον βιβλίον σημαίνει ἡρωϊκὸν φάρμακον κατὰ τῆς μονομερείας πολλῶν ἐκ τῶν μελετητῶν τῆς Ἀρχαιότητος, κακοῦ, καθ' οὗ παραπονοῦνται καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ (ἴδε P. Gardner, Principles of Greec art σελ. 7).

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ ΕΙΣ ΣΟΦΟΚΛΕΑ

Ἠλ. στ. 193.

οἰκτρὰ μὲν νόστοις αὐδά,
οἰκτρὰ δ᾽ ἐν κοίταις πατρῴαις,
ΟΤΕ COI παγχάλκων ἀνταία
γενύων ὡρμάθη πλαγά.

Ὁ Σχολ. Α. ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ ἀείμνηστος Π. Παπαγεωργίου, συνέτασσεν «οἰκτρά (σοι) μὲν νόστοις αὐδὰ (ἦν ἢ ἐγένετο ἢ γέγονεν), οἰκτρά (σοι) δ᾽ ἐν κοίταις πατρῴαις (αὐδὰ ἦν ἢ ἐγένετο ἢ γέγονεν), ὅτε σοι [δοτ. ἠθ.]... γενύων ὡρμάθη πλαγά». Οὕτω πάντες σχεδὸν καὶ οἱ καθ᾽ ἡμᾶς, τινὲς δέ, τοῦ Hermann ὑφηγησαμένου, γράφουσιν ἀντὶ τοῦ *σοι* τὸ *οἱ* (αὐτῷ τῷ Ἀγ.) ἀναφέροντες ὡς εἰκὸς καὶ τὸ *αὐδή* εἰς τὸν βασιλέα.

Ὁ δὲ Γρηγ. Βερναρδάκης γράφει ἐν τῇ ἐπικρίσει τῆς τοῦ Παπαγεωργίου Ἠλέκτρας σελ. 7 «ἡ ἔννοια τοῦ ὅλου χωρίου εἶνε ἥδε «οἰκτρὰ μὲν (ἦν) αὐδὰ (Ἠλ.), ὅτε ἐνόστησεν (Ἀγ.), οἰκτρὰ δ᾽ ἦν αὐδὰ (αὐτῆς Ἠλ.), ὅτε ἡ παγχάλκων γενύων πλαγὰ ὡρμάθη ἀνταία (κατηνέχθη ἐναντίον τοῦ Ἀγ. ἀπὸ τοῦ ἔμπροσθεν σοι (κυρ. «γιὰ σένα»), πρὸς μεγίστην λύπην σου. Τὸ *σοι* εἶναι ἠθικὴ δοτικὴ ἀναγκαιοτάτη εἰς ἔκφρασιν τῆς μεγίστης λύπης, ὑφ᾽ ἧς κατελήφθη ἡ Ἠλ. ἅμα τῇ πληγῇ τοῦ Ἀγ. τ. ἔ. ὁ Ἀγ. ἐκτυπήθη, ἀλλὰ σὺ ἐπόνεσες, σὺ ᾐσθάνθης ὀδυνηρότατα τὴν πληγήν».

Ὁ ἀείμνηστος Π. Π. μεταγράφων τὸ *ὅτε σοι* εἰς τὸ *τότε σοι* ἐκδέχεται μίαν αὐδὴν καὶ ταύτην τοῦ Ἀγ., χωρίζει τὴν *αὐδὴν* καὶ τὴν *πληγὴν* οὐ μόνον χάριν τῆς ἐμφατικῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ *οἰκτρά*, ἀλλὰ καὶ χάριν τῆς τῆς ἐννοίας τοῦ *νόστοις* δεινώσεως διὰ τῆς ἐννοίας τῶν *κοίταις πατρῴαις*, ἀκούει τὸ *αὐδὰ ὡρμάθη* ἐπὶ (οἰκτρᾶς) φωνῆς λεγόμενον, ἔτι δὲ κατὰ τὸ *αὐδὰ ὡρμάθη* ἐννοεῖ καὶ τὸ *πλαγὰ ὡρμάθη*. Κατ᾽ ἐκεῖνο, λέγει, ἡ πρὸς τὴν Ἠλ. προσβολὴ ἐγένετο ἐν τοῖς ὠσὶ καὶ τῇ ἀκοῇ, κατὰ τοῦτο ἐν τοῖς ὄμμασι καὶ τῇ ὁράσει· καθόλου *αὐδὰ καὶ πλαγὰ* προσέπεσον τῇ Ἠλ., ἡ αὐδὴ ἠκούσθη ὀξεῖα καὶ ἡ

πληγή ἐφάνη ταχεῖα. Καὶ τέλος τὸ *σοι* συνάπτων τῷ κοινῷ ῥήματι *ὡρμάθη* συντάσσει τὸ ὅλον ὧδε: *τότε* σοι ὡρμάθη οἰκτρὰ μὲν (ἐν) νόστοις αὐδά, οἰκτρὰ δ' ἐν κοίταις πατρῴαις παγχάλκων γενύων πλαγὰ δηλ. τότε ἡ κραυγὴ τοῦ πατρός σου τῇ ἐπανόδῳ οἰκτρά σοι προσέπεσεν. οἰκτρὰ δ' ἡ πληγὴ ἐν δείπνοις ταχεῖά σοι ἐφάνη».

Διορθώσεις καὶ ἑρμηνείας ἄλλας οὐδαμῶς ἱκανοποιούσας δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς ὑπὸ τοῦ Π. Π. Σοφοκλείου Ἠλέκτρας σελ. 313—315.

Μετὰ τὰ σοφὰ σοφῶν διδασκάλων ῥήματα δὲν θὰ ἀναφωνήσω βεβαίως τὸ τοῦ τραγικοῦ *ἑλικτὰ κοὐδὲν ὑγιές*, ἀλλὰ τὰ διδασκάλια αὐτοῖς ἀποδιδοὺς ἔρχομαι καθαρτὴς καὶ ἀποκαταστάτης, ἐπ' ἐμοίγε κριτῇ, μικροῦ σμικροτάτου μέρους τοῦ Σοφοκλείου δόμου.

Δέχομαι τὴν ἀναμφήριστον σοφωτάτων τῆς Ἠλέκτρας ἑρμηνέων γνώμην Schneidewin, Nauck, Jebb, Kaibel, Bellermann περὶ τοῦ ἤθους τοῦ χοροῦ ἐνταῦθα. Παρὰ τούτῳ ἡ ὑπὸ τῆς Ἠλέκτρας μνεία ὅτι *ἄνευ τοκέων κατατάκεται*, ὅτι *ἀπερεί τις ἔποικος ἀναξία οἰκονομεῖ θαλάμους πατρός*, καὶ τέλος *αἱ τράπεζαι, αἷς ἀεικεῖ σὺν στολᾷ κεναῖς ἀμφίσταται*, διεγείρει τόσον ἰσχυρὰν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ φόνου τοῦ Ἀγ., ὥστε ἡ σοφία αὐτοῦ γίνεται ἄφωνος πρὸ τῆς προσωπικῆς τῆς Ἠλ. δυστυχίας, καὶ παντάπασι τεταραγμένος ἐπιλανθάνεται πάσης παραμυθίας, ὡς γυνὴ δὲ — κάρτα γάρ τοι φιλοίκτιστον γυνή — συνθρηνεῖ τῇ Ἠλέκτρᾳ.

Ὁ ἀείμνηστος φίλος Π. Παπαγεωργίου ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Σοφοκλέους Ἠλέκτρας νομίζει ὅτι «ὁ χορὸς συμφωνεῖ ἀπροκαλύπτως τῇ Ἠλέκτρᾳ ἀποδοκιμάζων καὶ ἐν τῷ στροφικῷ τούτῳ ᾄσματι τὴν περὶ τὸ πένθος ἀμετρίαν τῆς φίλης ὡς διδάσκει καὶ ἡ ἀντιστροφή — Δὲν εἶναι ἄρα, λέγει, δυνατόν, ἵνα ὁ χορὸς ἐν τῷ μεταξὺ οὕτως ἀποτόμως μεταβάλῃ τὸ ἦθος καὶ παραχθεὶς ἐκ τῶν τῆς Ἠλ. συνθρηνῇ αὐτῇ καὶ δὴ μετ' ἀναφορᾶς εἰς τὸν Ἀγ. ἤτοι ἀμέσου (195 σοι) ἢ ἐμμέσου (195 οἱ)— Οὐδ' ἐστοχάζετο ἐνταῦθα ἁπλῶς ὁ Σοφ. περιγραφῆς τινος τοῦ φόνου καὶ δὴ καὶ ἐν τρόπῳ ὀπτασίας, ὡς ὁ Kaibel δοξάζει».

Καθόλου εἰπεῖν ἀσπάζομαι τὴν γνώμην τοῦ Π. Π. ὅτι ὁ ἐκ πολιτίδων γυναικῶν φίλων τῆς Ἠλ. ἀποτελούμενος χορὸς εἰς ἓν καὶ μόνον ἀποβλέπει, νὰ συστήσῃ αὐτῇ μετριοπάθειαν, ἀλλ' ἀναγκαιό-

τατον ἅμα ὑπάρχει νὰ πιστεύωμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι νῦν τε καὶ πάλαι οἱ αὐτοί.

Ὅσοι ἐξ ἡμῶν ἐγεννήθησαν, ἀνετράφησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν οὐχὶ ἐν μεγαλοπόλεσιν, ἔνθα περὶ τὸν νεκρὸν ἢ τὸν πενθοῦντα ἀληθινὴ νεκρικὴ σιγὴ ἐπικρατεῖ, ἀλλ' ἐν μικροπόλεσιν ἢ καὶ χωρίοις, πάντως θὰ εἶδον Ἑκάβας, Ἀνδρομάχας, Ἠλέκτρας, οἵας αὐτὰς ἡ τῶν τραγικῶν χεὶρ περιέγραψεν, ἤκουσαν τοὺς κωκυτοὺς καὶ τὰς ὀλολυγάς, τὰς ἀντήρεις τῶν στέρνων πληγάς, εἶδον τοὺς τῶν τριχῶν τιλμούς, εἶδον αὐτὰς δρυπτομένας, καὶ ἤκουσαν τέλος τὰς ὀλολυκτρίας γόον ὀρνύσας διὰ τῶν ὡραίων ἐκείνων μοιρολογίων. Πλὴν τούτων ἤκουσαν τοὺς παραμυθητικοὺς λόγους τῶν οἰκείων γυναικῶν, αἵτινες πολλάκις ὑπὸ τοῦ ἄλγους τῆς πενθούσης ἢ καὶ τῆς ἀλγεινῆς τοῦ πένθους περιγραφῆς παραγόμεναι, πλειαδοτοῦσιν, οὕτως εἰπεῖν, εἰς λόγους καὶ θρήνους, ἀλλὰ πάλιν βλέπει τις αὐτὰς αὖθις συνερχομένας καὶ παραμύθιον καμάτων γινομένας. Οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχω ὅτι ὁ χορὸς πρὸς στιγμὴν ἐπιλαθόμενος τοῦ σκοποῦ, ἐφ' ὃν ἦλθε, πλειοδοτεῖ, ἀλλ' ὅτε ἡ Ἠλ. ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῶν δείπνων ἤρξατο πάλιν γοῶσα καὶ μυρομένη, ἐπελάβετο πάλιν οὗτος τοῦ παραμυθητικοῦ ἔργου. Ὅθεν δὲν ὀφείλομεν νὰ μετρῶμεν πάντοτε τὰ συναισθήματα τῷ τῆς λογικῆς μέτρῳ. Ἔχει καὶ ἡ ἐν τῷ συναισθήματι ἀλογία τὰ ἑαυτῆς θέλγητρα.

Ἐν τῷ προκειμένῳ λοιπὸν θρήνῳ ὁ χορὸς τὴν ἐν τοῖς δείπνοις φοβερὰν τοῦ φόνου εἰκόνα πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων κατὰ τοὺς ἀνὰ τὴν Μυκηναίων γῆν θρύλους, ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς Ἠλ. διηγήσεις, θρηνεῖ ἐκδηλῶν ἅμα καὶ τὸ ψυχικὸν ἄλγος αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ἀγρίῳ τοῦ πάλαι ἐν Τροίᾳ στρατηγήσαντος Ἀγαμέμνονος φόνῳ.

Οἰκτρὰ ἦλθεν (ἠκούσθη) ἐκ τοῦ θαλάμου ἡ φωνὴ τοῦ πατρός σου Ἀγ. κατὰ τὴν ἐπάνοδον, οἰκτρὰ δέ, ἄχ, ἡ πληγὴ τοῦ παγχάλκου πελέκεως κατ' αὐτοῦ κατηνέχθη.

Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἀκούω μὲν τὸ *αὐδή* ἐπὶ τοῦ Ἀγ., ἀκούω δὲ τὸ *ὡρμάθη* ἐπί τε τοῦ *αὐδά* καὶ τοῦ **πλαγά**. Ἴσως ὡς ἐλέχθη ἐνεργητικῶς *ὅτα ἱέναι, ἱέναι αὐδήν, φθογγὰς ἱέναι* ***κλαγγὴν ἱέναι, ἱέναι κωκυτόν, ὀλολυγὴν*** *ἱέναι, ἀλαλαγμοὺς ἱέναι,* κτλ.. (περὶ ὧν ἔπιθι τὰ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου Κόντου

γεγραμμένα ἐν τῷ Περιοδικῷ Συγγράμματι Ἀθηναίῳ Τόμ. Η', σελ. 462), οὕτω ἠδύνατο νὰ λεχθῇ καὶ παθητικῶς *ἵεται αὐδή, ἵεται κλαγγή*, κτλ. καὶ κατὰ ταῦτα *ὁρμᾶται αὐδή, ὡρμάθη αὐδά*. Αὐτὸς δ' ὁ Σοφοκλῆς, ὡς παρετήρησεν ὁ Π. Π., εἶπεν ἐν Τραχ. 863 «ἦ κλύω τινὸς οἴκτου δι' οἴκου ἀρτίως ὁρμωμένου;», ὁ δ' Αἰσχύλος τὸ ὅμοι όσημον *διάσσω* ἐπὶ ἤχους Πρ. 133 «κτύπου γὰρ ἀχὼ χάλυβος διῇξεν ἄντρων μυχόν». Πρὸς ταῦτα παραβλητέα τὰ Ἡροδότεια *λόγος ὅρμηται, φάτις ὅρμηται* (Γ'. 56. Ζ', 189 (Ἴδε Βαίριον εἰς *Ἡρόδ.* Τόμ. Β, σελ. 109. 1857).

Ἀλλὰ πῶς ὁ χορὸς ἐξεδήλωσε τὸ πιέζον τὰ στήθη αὐτοῦ ἄλγος πρὶν ἢ ἡ *ἀνταία τῶν παγχάλκων γενύων πλαγὰ ὁρμαθῇ*. τ. ἔ. κατενεχθῇ; Ἀνάγνωτε, ὦ φίλοι, μετ' ἐμοῦ ὅ,τι πάλαι ἡ Σοφόκλειος χεὶρ ἔγραψεν. ὅ,τι ἐθρηνῴδησεν ἀπὸ τῆς Διονυσιακῆς ὀρχήστρας ὁ χορός. ἐπ' ἐμοίγε κριτῇ. διὰ μέσου τὸ τὴν φρίκην καὶ τὸ ἄλγος δηλοῦν λεξίδιον τιθέντες.

Οἰκτρὰ μὲν νόστοις αὐδά.
οἰκτρὰ δ' ἐν κοίταις πατρῴαις,
ὀτοτοῖ, παγχάλκων ἀνταία
γενύων ὡρμάθη πλαγά.

Καὶ παρ' Εὐριπίδῃ ἡ Ἠλέκτρα θρηνοῦσα τὸν πατέρα αὐτῆς πρὶν ἢ μνημονεύσῃ *τὰν πικρὰν τοῦ πελέκεως τομάν*, προτάσσει ἐπιφώνημα τὴν λύπην καὶ τὴν ψυχικὴν αὐτῆς ὀδύνην δηλοῦν

ὥς σε τὸν ἄθλιον
πατέρ' ἐγὼ κατακλαίομαι,
λουτρὰ πανύσταθ' ὑδρανάμενον χροΐ
κοίτᾳ ἐν οἰκτροτάτᾳ θανάτου.
ἰώ μοί μοι *πικρᾶς μὲν πελέκεως τομᾶς σᾶς*, πάτερ,
πικρᾶς δ' ἐκ Τροίας ὁδοῦ βουλᾶς.

Ἔτι δ' ὁ χορὸς ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι τοῦ Αἰσχύλου 1495 (1516) δι' ἐπιφωνήματος προτασσομένου τοῦ *ἐκ χερὸς ἀμφιτόμῳ βελέμνῳ* ἐκδηλοῖ τὸ καταπιέζον αὐτὸν ἄλγος.

ὤ μοί μοι κοίταν τάνδ' ἀνελεύθερον
δολίῳ μόρῳ δαμεὶς δάμαρτος
ἐκ χερὸς *ἀμφιτόμῳ βελέμνῳ* Πρβ. καὶ Εὐριπ. Φαέθ. (Suppl Εὐριπ. σελ. 77,65)

Διὰ τῆς διορθώσεώς μου ταύτης πᾶς τις βλέπει ὅτι ἐναργεστέρα καθίσταται ἡ ἐπαναφορὰ *οἰκτρὰ μὲν ὡρμάθη αὐδά, οἰκτρὰ δ' ὡρμάθη πελέκεως πλαγά*. Ἡ *πλαγὰ ὡρμάθη*, τ. ἔ. κατηνέχθη, ἡ δ' *ἐκ τῆς πλαγᾶς αὐδὰ Ἀγαμέμνονος* ὡρμάθη εἰς τὴν Ἠλ. καὶ εἰς τοὺς ἐν τοῖς πολυφθόροις Πελοπιδῶν δώμασι, διὰ δὲ τούτων *αὐδὰ καὶ πλαγὰ* πτερωθέντα ὡρμάθησαν ἀνὰ τὴν Μυκηναίων γῆν. Ἰδοὺ διατί ὁ χορὸς συνθρηνῶν εἶπεν ἀπολύτως *ὡρμάθη*.

ἰάχησε δὲ στέγα λαΐνοι
τε θριγγοὶ δόμων, τάδ' ἐνέποντος· ὦ
σχέτλια, τί με γύναι; φονεύσεις, φίλαν
πατρίδα δεκέτεσι
σποραῖσιν ἐλθόντ' ἐμάν;

ᾄδει ὁ χορὸς παρ' Εὐριπίδῃ Ἠλ. 1145

Ἐν παρόδῳ δ' εἰρήσθω ὅτι πολλὰ δύναταί τις νὰ καταλέξῃ παραδείγματα, ἐν οἷς εὕρηται διὰ μέσου κείμενον ἐπιφώνημα, ἐξ ὧν μνημονεύω ἐκ τῆς Σοφοκλείου Ἠλέκτρας δύο στ. 153 «ἰὼ παντλάμων Νιόβα, θεόν σ' ἔγωγε νέμω, ἅτ' ἐν τάφῳ πετραίῳ, *αἰαῖ*, δακρύεις» καὶ στ 135 «ἐᾶτε μ' ὧδ' ἀλύειν, αἰαῖ, ἱκνοῦμαι».

Ἠλ. 451.

— Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μέθες· σὺ δὲ
τεμοῦσα κρατὸς βοστρύχους ἄκρας φόβας
κἀμοῦ ταλαίνης, σμικρὰ μὲν τάδ' ἀλλ' ὅμως
ἄχω, δὸς αὐτῷ τήνδ' **ἀλιπαρῆ** τρίχα
καὶ ζῶμα τοὐμὸν οὐ χλιδαῖς ἠσκημένον.

Ἐν τοῖς εἰς Σοφοκλέα σχολίοις σελ. 124, 12 λέγεται «ἀλιπαρῆ τρίχα: περιπαθῶς μὲν τὸ τῆς πενίας, τὸ δὲ ἀλιπαρῆ ἀντὶ τοῦ *αὐχμηράν*· ἐν δὲ τῷ ὑπομνήματι *λιπαρῆ* ὅ ἐστιν ἐξ ἧς αὐτὸν λιπαρήσομεν ὡς εἰ ἔλεγεν *ἱκέτιν* τρίχα».

Τὸ μὲν ἐν τῷ ὑπομνήματι *λιπαρῆ* **τρίχα** οὐδένα νοῦν παρέχει, οὐδὲ νὰ στηριχθῇ δύναται διὰ τῆς ἐν τῷ Αἴαντι φερομένης ῥήσεως «Ὦ παῖ πρόσελθε δεῦρο καὶ σταθεὶς πέλας | ἱκέτης ἔφαψαι πατρός, ὅς σ' ἐγείνατο | . θάκει δὲ προστρόπαιος ἐν χεροῖν ἔχων κόμας ἐμὰς καὶ τῆσδε καὶ σαυτοῦ τρίτου, | ἱκτήριον θησαυρόν», ἡ δὲ

γραφὴ *ἀλιπαρῆ* οὔτε μετρικῶς εὐοδεῖ, ἅτε βραχέος τοῦ Ι τῆς προπαραλήγουσης ὄντος, οὔτε γραμματικῶς, ἀδυνάτου ὄντος νὰ σχηματισθῇ ἐκ τοῦ *λιπαρὸ* μετὰ τοῦ στερητικοῦ Α ἐπίθετον *ἀλιπαρής*.

Οἱ πλεῖστοι τῶν κριτικῶν ζητοῦσιν ἐπίθετον. Οἱ μὲν γράφουσι *πιναρὰν δὴ τρίχα, τήνδε δυσπινῆ τρίχα, τήνδε κακοπινῆ τρίχα* οὐ κατὰ Σοφοκλέα ἀλλὰ κατ' Εὐριπίδην ποιοῦντα τὴν Ἠλ. ἐν μὲν τῷ ὁμωνύμῳ δράματι λέγουσαν τῷ Ὀρέστῃ «σκέψαι μου *πιναρὰν κόμαν* | καὶ τρύχη τάδ' ἐμῶν πέπλων» (στ. 83), ἐν δὲ τῷ Ὀρέστῃ «ὦ βοστρύχων *πινῶδες* ἄθλιον κάρα, ὡς ἠγρίωσαι διὰ μακρᾶς ἀλουσίας». Οἱ δὲ τὴν ἀσύστατον γραφὴν *ἀλιπαρῆ* ἢ καὶ τὸν τύπον *ἀλίπαρον* εἰσάγουσι παρασυνάπτοντες καὶ μόριόν τι πρὸς εὐόδωσιν τοῦ μέτρου·

Περὶ τοῦ τύπου *ἀλίπαρος* ὁ Kaibel ποιούμενος λόγον ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἠλ. σελ. 143 γράφει «Τὰ εἰς *αρος*—*ερός* ὥσπερ τὰ εἰς *εις* —*οει* τελευτῶντα δηλοῦσι πλησμονήν, τὸ δὲ τῇ πλησμονῇ ἀντίθετον δὲν δύναται νὰ δηλωθῇ διατηρουμένου τοῦ προσθήματος: οὐδεὶς λέγει τὸ *ἀσθένα ρος* ἀντὶ τοῦ *ἀσθενής*, τὸ *ἀχαρίεις* ἀντὶ τοῦ *ἄχαρις*—οὐδὲν δ' ἀνταποδείκνυσι τὸ φιλοσοφικὸν *ἀπόνηρος* (1) ὃν τὸ ἀντίθετον τῷ πονηρὸς—οὐχὶ ὁ πλήρης πόνων, ἀλλὰ τῷ *κακός*. Κατὰ ταῦτα τὸ μὲν *ἀλίπαρος* εἶναι ἀδιανόητον, οὐχ ἧττον δὲ τὸ *ἀλιπαρής*, ἔστω τοῦτο καὶ ἀρνητικὸν τοῦ *λιπαρής*».

Παρακεκινδυνευμένα ὑπολαμβάνομεν τὰ ὑπὸ τοῦ Kaibel διειλημμένα. Ὑπὸ ἑλληνικοῦ στόματος ἐλέχθη *ἀτρύφερος*. Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου Τόμ. Α', β'. σελ. 2414 φέρονται τοῦ *ἀτρύφερος* μαρτύρια ἐκ τοῦ Εὐπόλιδος, τοῦ κωμικοῦ Τέλητος, τοῦ Ψευδοκέβητος καὶ τοῦ Ξενοκράτους. Ὁ Herwerden ποιούμενος λόγον ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1886, σελ. 164 περὶ τοῦ παρ' Εὐπόλιδι ἀπαντῶντος *ἀτρύφερος* γράφει «Notandum vocabulum praeter vulgarem analogiam fictum pro ἀτρύφητος, quod numeri permittebant, vel ἄτρυφος, quod non videtur exstitisse». Ὁ δὲ Cobet ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1874, σελ. 448 λέγει «Comici incerti in *Flor.* 72,5 optimum consilium amissa una litterula absonum et ineptum factum est. ὅστις δὲ *τρυφερῶς* τὴν γυναῖκ' ἄγει λαβὼν | συνεργὸν οὗτος ἀντὶ δεσποίνης ἔχει. τρυφερῶς ἄγει est ἐᾷ τρυφᾶν, *molliter* et

(1) Ἐλέχθη δὲ καὶ ***περιπόνηρος*** μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, ***ὑπερπόνηρος*** δὲ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου. Πρβ. ***ὑπομόχθηρος***.

delicate vivere sinit, quod qui facit uxorem sociam et adiutricem laborum numquam habebit. Emenda: ὅστις δ' Ἀτρυφέρως τὴν γυναῖκ' ἄγει»· Ἐρρήθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου καὶ ἀνωνύμου ἔτι τὸ ἐπίθετον *ἀρρύπαρος*, ὑπὸ δὲ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τὸ ἐπίρρημα *ἀρρυπάρως*. Ὁ J. Leopold ἐν τῇ Μνημοσύνῃ, 1910, σελ. 67 «γράφει (A. Gnomol. Epicur Vat») 45 Οὐ κόμπου οὐδὲ φωνῆς ἐργαστικοὺς οὐδὲ τὴν περιμάχητον παρὰ τοῖς πολλοῖς παιδείαν ἐνδεικνυμένους φυσιολογία παρασκευάζει, ἀλλ' *ἀφόβους* καὶ αὐτάρκεις καὶ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς, οὐκ ἐπὶ τοῖς τῶν πραγμάτων μέγα φρονοῦντας. Ἀφόβους Usener, ἀθορύβους Comperz, cf. etiam Metrodori fr. 48 ed. A Koerte. Tamen cum appareat superbiam et iac ationem exagitari, satis arridet lectio Vaticani ἀλλὰ σοβαροὺς i. e. ἀλλ' *ἀσοβάρους*, modo legitima sit vocis forma, cui tamen comparari potest ἀρρύπαρος et fortasse ἀφλύαρος». Ὁ Ἱπποκράτης εἶπεν *ἀκοπρώδης* ἐν τῷ περὶ Διαίτης Ὀξέων, συγγράμματι οὐδαμῶς νοθευομένῳ, *ἀκινδυνώδης*, ἐν τῷ περὶ Ἄρθρων, ὁ Ἐπιφάνιος *ἀπρεπώδης*, καί τις Βυζαντῖνος *ἀδυσώδης*· Ἔπλασε καὶ ἡ Εὐδοκία ἐκ τοῦ *ἀμειδὴς* ἐπίθετον *ἀμειδήεις*, ὁ δὲ Νίκανδρος *ἀκοσμήεις* ἐκ τοῦ *ἀκοσμέω ἀκινήεις* ἐκ τοῦ *κινῶ*. Ἐν δὲ τοῖς εἰς Ἱπποκράτη Σχολίοις Τόμ. Α'. σελ. 46 φέρεται τὸ ἐπίθετον *ἀσαρκώδης*.

Ὁ Παπαγεωργίου ἀντιτιθεὶς τὸ *τήνδε τρίχα* τῆς Ἠλ. πρὸς τοὺς χλιδῶντας τῆς Χρυσοθέμιδος βοστρύχους «ἀδιστάκτως ἀποφαίνεται ὅτι ὁ μὲν Σοφ. ἔγραψε τὸ ΛΙΠΑΡΩ (λῖπαρῶ), οἱ δ' ἀντιγραφεῖς πάλαι μεθήρμοσαν αὐτὸ (ΛΙΠΑΡΗ) πρὸς τὸ *τήνδε τρίχα*. Ἐπιφέρει δ' οὐκ ὀλίγα παραδείγματα, ἐν οἷς παρακλήσεως σημαντικὰ ῥήματα τίθενται καθ' ἑαυτὰ ἤτοι ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου ἢ ἐν τέλει ἢ ἐν μέσῳ τῷ λόγῳ» (σελ. 88).

Ἀλλ' ἐάν τις μετ' ἐπιστάσεως τὴν ὅλην τοῦ ποιητοῦ μελετήσῃ ῥῆσιν, πάντως θὰ ἴδῃ ὅτι ἀπαιτεῖ αὕτη ἐπίθετον, δι' οὗ ἅμα μὲν ἡ πρὸς τοὺς βοστρύχους τῆς Χρυσοθέμιδος ἀντίθεσις ἰσχυροτέρα καθίσταται, ἅμα δ' εἰς συμμετρίας λόγον ἥδε ἡ *θρὶξ* προλαμβάνουσα τὸ προσῆκον ἐπίθετον κάλλιστα πρὸς τὸ οὐ *χλιδαῖς ἠσκημένον ζῶμα* συνᾴδει.

Δῶσέ του, ἀδελφή μου, τὰς ὀλίγας αὐτὰς ἐδῶ τρίχας ποὺ

τὴν πρώτην τους ἔχασαν λάμψιν καὶ τὴν ἁπλῆν καὶ πτωχὴν αὐτήν μου ζωήν.

Διὰ τῆς ἑρμηνείας ταύτης πᾶς τις βλέπει ὅτι αἱ μὲν τρίχες τῆς Ἠλ., αἱ ἀποβαλοῦσαι τὴν προτέραν αὐτῶν λάμψιν καὶ στιλπνότητα· ἀντιτίθενται πρὸς τοὺς λιπαροὺς καὶ μυροχρίστους τῆς Χρυσοθέμιδος βοστρύχους, ἡ δ' ἁπλῆ καὶ πτωχὴ τῆς Ἠλ. ζώνη πρὸς τὴν χρυσοκέντητον τῆς ἀδελφῆς. Ἔτι δὲ περιπαθέστεροι καθίστανται οἱ λόγοι τῆς Ἠλέκτρας ἀναμιμνησκομένης, ἐν ᾧ ἀποκόπτει τὰς τῆς πενθίμου κόμης τρίχας, «τοὺς ἄλλοτε λιπαροὺς αὐτῆς βοστρύχους. «Οὐδεμία μείζων λύπη ἢ τὸ ἀναμιμνήσκεσθαι τὸν εὐδαίμονα χρόνον ἐν τῇ δεινοπαθείᾳ» εἶπεν ὁ Dante. Ἂς ἀντιλέγῃ ὁ Alfred de Musset. (¹)

Τοιοῦτον λοιπὸν νοῦν ζητῶ. Ὁ φιλομηρότατος ποιητὴς ὁ πολλάκις παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν ποιητῶν ἀναγνοὺς ὅτι ἡ εὐῶπις Ναυσικᾶ μετὰ τῶν καλῶν ἀμφιπόλων «λοεσσάμεναι καὶ χρισάμεναι *λίπ' ἐλαίῳ* δεῖπνον ἔπειθ' εἵλοντο», ὅτι ὁ Ζεὺς εἷλε τὴν Ἄτην «κεφαλῆς *λιπαροπλοκάμοιο*», ὅτι οἱ μνηστῆρες «αἰεὶ *λιπαροὶ* κεφαλὰς καὶ καλὰ πρόσωπα ἦσαν», ἴσως δὲ καὶ τὴν «*λιπαρὰν*» τοῦ Σιμωνίδου «*ἔθειραν*» (²), ἀκραδάντως πιστεύομεν ὅτι ἐσχημάτισε ἐπίθετον παρέχον τὴν μνημονευθεῖσαν ἔννοιαν. Καὶ ταύτην παρέχει οὐχὶ τὸ ἀσύστατον *ἀλιπαρής* οὐδὲ τὸ *ἀλίπαρος*, ἀλλὰ τὸ *ΑΠΟλίπαρος* δηλοῦν τὸν πρότερον μὲν λιπαρόν, νῦν δ' οὐκ ὄντα. «Δὸς αὐτῷ τήνδ' ΑΠΟΛΙΠΑΡΟΝ τρίχα καὶ ζῶμα τοὐμὸν οὐ χλιδαῖς ἠσκημένον» ἔγραψεν καθ' ἡμᾶς ἡ Σοφόκλειος χείρ. Διὰ τῆς διορθώσεως ταύτης καὶ ἡ ἔννοια εὐοδοῦται καὶ τὸ μέτρον ἀποκαθίσταται ἄνευ παρασυνάψεως μορίων πληρούντων τὸ κεχηνὸς τοῦ ῥυθμοῦ.

Ἐπίθετα πλησμονῆς σημαντικὰ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ κάλλιστα, νομίζομεν, δύνανται νὰ συντεθῶσι μετὰ προθέσεως. Παρ' Ὁμήρῳ φέρεται τὸ ἐπίρρημα *ἐπισμυγερῶς* ἐκ τοῦ ἐπιθέτου *ἐπισμυγερός* ἀπαντῶν παρ' Ἡσιόδῳ, ἐν δὲ τοῖς Ὁμηρικοῖς Ὕμνοις εἰς Ἀπόλλ. 65 εὑρίσκεται θηλυκὸν τοῦ ἐπιθέτου *περιτιμήεις* «ὧδε δέ κεν *περιτιμήεσσα* γενοίμην», καὶ παρ' Ἀπολλωνίῳ τῷ Ῥοδίῳ ἐν τοῖς Ἀργοναυτικοῖς τὸ ὑπερθετικὸν τοῦ *ὑπεροπλήεις*

(¹) Ἴδε Βάλδ. ἐν τῷ Περιοδικῷ Συγγρ. Ἀθηναίῳ Τόμ. Θ', σελ. 209—231.
(²) Ἀνθ. Π. ΙΓ, 28,4.

«ὑπεροπληθέστατον ἀνδρῶν». Εὗρον δὲ καὶ ἐν ἐπιγράμματι τοῦ Ἀμύντου τὸ ἐπίθετον *περιζμύχηρος* (Pap. Ὀξ. Δ΄, σελ. 66.37.662). Πρβ. τὰ Ἱπποκράτεια *ὑπάνθηρος ὑποχάλαρος, ὑποκαρώδης ὑποχάλαρος, ὑποχολώδης, ὑπασώδης, ὑπομυξώδης ὑποφακώδης, ὑποτρομώδης, ὑποψωρώδης*, ἔτι δὲ τὸ *διαμυδαλέος* (Αἰσχ.) *ὑποιδαλέος* καὶ *ὑποκεοχνιλέος* (καὶ τὸ ἐκ τοῦ *ἀπόπληκτος ἀποπληκτώδη*). Ὑπὸ τοῦ Διοσκορίδου καὶ τοῦ Ἐρωτιανοῦ ἐλέχθη *ὑπολίπαρος*, ὑπὸ τοῦ Παύλου τοῦ Αἰγινήτου τὸ *περιλίπαρος*, ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου τὸ *ὑποτόλμηρος* καὶ τὸ *ὑπερκάθαρος*, ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκους τὸ *ὑπομίαρος* καὶ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ τὸ *ὑπομύσαρος*. Ὁ Νίκανδρος ἔπλασε καὶ τὰ ἐπίθετα *ὑπαργήεις, ὑπαυχμήεις, ὑποζοφόεις, ὑποσκιόεις* καὶ τὸ *ἀνομβρήεις*. Φέρονται δὲ παρὰ μεταγενεστέροις καὶ τὰ ἐπίθετα *ὑποξώδης, ὑποιωνώδης, ἐπικινδυνώδης*, ἔτι δὲ τὸ ἐπίρρημα *ἐπιχαρίεντως*. Παρὰ δὲ τῷ Ἐπιχάρμῳ φέρεται τὸ ἐπίθετον *ὑπομελανδρυώδης*.

Ἑλληνιστὶ δὲν λέγεται *ἄβαθος* ἀντὶ τοῦ *ἀβαθής*, ἀλλὰ λέγεται *πρόβαθος*, δὲν λέγεται *ἄπλατυς* ἀντὶ τοῦ *ἀπλατής*, ἀλλὰ λέγεται *ἐπίπλατυς, ὑπόπλατυς* κτλ., δὲν λέγεται *ἄβαρυς* ἀντὶ τοῦ *ἀβαρής*, ἀλλὰ λέγεται *περίβαρυς*, δὲν λέγεται *ἄπαχυς* ἀντὶ τοῦ *ἀπαχής*, ἀλλὰ λέγεται *ὑπέρπαχυς, ὑπόπαχυς* κτλ. Περὶ τοῦ πράγματος διελάβομεν διὰ μακρῶν ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1915, σελ. 19–21. Τὸ παρὰ Λουκιανῷ Τραγ. 323 *ἄδριμυς* εἶναι ὅλως διάφορον.

Ἑλληνιστὶ δὲν λέγεται *ἀβασιλεύς*, ἀλλὰ λέγεται *ἀποβασιλεύς*, δὲν λέγεται *ἀπολίτης*, ἀλλὰ λέγεται *ἀποπολίτης*. Πρβ. *ἀπόλοχος, ἀποκληρονόμος, ἀποέταιρος* (*Lex. Suppl. f. et Dial.* Herw. Τόμ. Α΄, σελ. 166.176.179), *ἀποέπαρχος* καὶ τὸ δημῶδες *ἀπόπαπας*.

Παρὰ τῷ Πολυδεύκει Ὀνομ. Γ΄, 58 φέρεται κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Bethe «*ἀποπολῖται* καὶ ἀφέταιροι καὶ ἀπαθηναῖοι» Dind. ἀπαθήναιοι, ὁ δ᾽ ἐκδότης μνημονεύει καὶ τὴν ἐν δυσὶ κώδιξιν ἐσφαλμένην γραφὴν *ἀπολῖται*. Ἐλέχθη δὲ καὶ *ἀπόπολις* · *ἀπόπολις* διάφορον ὂν τοῦ *ἄπολις*, ἅτε τοῦτο μὲν σημαῖνον τὸν μὴ ἔχοντα πόλιν, ἐκεῖνο δὲ τὸν ἀπομακρυνθέντα τῆς πόλεως ἢ ἀποσχόντα αὐτήν. Ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι τοῦ Αἰσχύλου στ. 1410 ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς κώδιξι φερομένου «ἄπολις δ᾽ ἔσῃ μῖσος ὄβριμον ἀστοῖς» ὁ Seidler ἔγραφεν ὀρθῶς *ἀπόπολις*. Παρ᾽ Ἰωάννῃ τῷ Κιννάμῳ σελ. 55.21 Βόνν φέρεται «ἐς τὴν *ἀπορίαν* συσκευαζόμενος», ἀνθ᾽ οὗ ἄριστα ὁ ἐκδότης·

εἰκάζει *ἀποπορείαν*. Πρβ. σελ. 46,13 καὶ σελ. 90,16 καὶ σελ. 169,7.

Καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ ἡ γραφὴ *ἀπολίπαρος* διαφθαρεῖσα εἰς τὸ *ἀλίπαρ* μετεγράφη ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων εἰς τὸ *ἀλιπαρῆ*, τοῦτο δὲ πάλιν εἰς τὸ *λιπαρῆ* ἴσως πρὸς εὐόδωσιν τοῦ μέτρου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων σαφέστατα καταφαίνεται ὅτι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ δυνατὸν ὑπάρχει τὰ πλησμονῆς σημαντικὰ ἐπίθετα νὰ συντεθῶσιν ἐνίοτε καὶ μετὰ τοῦ στερητικοῦ Α, συνηθέστερον δὲ μετὰ προθέσεως. Τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν δὲν πρέπει πάντοτε νὰ ῥυθμίζωμεν ἀκολουθοῦντες τῇ μουσικῇ τοῦ νέου ἑλληνικοῦ ὠτός. Εἶναι σφόδρ' ἀπατηλόν (Ἴδε καὶ Κόντον ἐν *Ἀθην*. Τόμ. Β', σελ. 114 καὶ 121).

Ἠλ. 564.

«ἐροῦ τὴν κυναγὸν Ἄρτεμιν τίνος
ποινὰς τὰ πολλὰ πνεύματ' *ἔσχ' ἐν Αὐλίδι*»

Ὁ Ὅμηρος ἀγνοεῖ τὴν θυσίαν τῆς Ἰφιανάσσης, τῆς μετὰ ταῦτα Ἰφιγενείας κληθείσης. ὁ Ἡσίοδος ἐν Ἔργοις καὶ Ἡμέραις στ. 650 μαρτυρεῖ, ὅτι ἐν Αὐλίδι οἱ «Ἀχαιοὶ μείναντες χειμῶνα πολὺν σὺν λαὸν ἄγειραν Ἑλλάδος ἐξ ἱερῆς Τροίην ἐς καλλιγύναικα», ὁ δὲ Πίνδαρος (Πυθ. Θ, 35) καὶ οἱ τραγικοὶ γινώσκουσι τὸν περὶ τῆς θυσίας μῦθον παραλαβόντες αὐτὸν ἐκ τῶν Κυπρίων ἐπῶν, καθ' ἃ μηνίσασα ἡ θεὸς (τ. ἔ. ἡ Ἄρτεμις) ἐπέσχεν αὐτοὺς τοῦ πλοῦ χειμῶνας ἐπιπέμπουσα» (Hom. Op. Τόμ. Ε', σελ. 104 Οξ).

Τοῦ μὲν Αἰσχύλου τέσσαρες συνᾴδουσι τόποι ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι πρὸς τὰ Κύπρια ἔπη. Ἐν τρισὶ τῆς παρόδου τόποις ὁ χορὸς ᾄδων μνημονεύει τὴν κενεαγγῆ ἄπλοιαν ἐν τοῖς παλιρρόθοις τῆς Αὐλίδος τόποις. Ἐν μὲν στ. 145 ὁ χορὸς ἐπικαλεῖται τὸν Ἀπόλλωνα «μή τινας ἀντιπνόους Δαναοῖς χρονίας ἐχενῆδας ἀπλοίας τεύξῃ», ἐν δὲ στ. 192 ᾄδει «πνοαὶ δ' ἀπὸ Στρυμόνος μολοῦσαι | κακόσχολοι, νήστιδες, δύσορμοι | βροτῶν ἄλαι, νεῶν τε καὶ πεισμάτων ἀφειδεῖς, παλιμμήκη χρόνον τιθεῖσαι τρίβῳ κατέξαινον ἄνθος Ἀργους» καὶ ἐν στ. 213 καλεῖ τὴν θυσίαν *παυσάνεμον*. Τέλος ἡ Κλυταιμήστρα ἐν στ. 1418 δικαιολογεῖ τὸν φόνον τοῦ Ἀγαμέμνονος,

διότι οὗτος ἔθυσε φιλτάτην αὐτῇ ᾠδῖν', ἐπῳδὸν Θρῃκίων ἀημάτων. Ὁ δ' Εὐριπίδης ἐν μὲν τῇ Ἰφιγ. τῇ ἐν Ταύροις στ. 15 ποιεῖ τὴν Ἰφιγένειαν λέγουσαν «δεινῆς τ' ἀπλοίας πνευμάτων τ' οὐ τυγχάνων, εἰς ἔμπυρ' ἦλθε δηλ. ὁ Ἀγ.)» ἢ κατὰ τὴν δι' ὁμοιοτάτων παραδειγμάτων τοῦ διδασκάλου μου Κόντου ἐν τῷ Περιοδικῷ Συγγράμματι Πλάτωνι Τόμ. Ε', σελ. 364 (1883) διόρθωσιν «δεινῇ τ' ἀπλοίᾳ πνευμάτων τ' οὐ τυγχάνων», ἔνθα ἡ ἄπλοια, ὡς ὀρθῶς ὁ Δημ. Βερναρδάκης ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν τοῦ Εὐριπίδου Δραμάτων Τόμ. Γ', σελ. 227 παρατηρεῖ. προήρχετο οὐχὶ ἐκ τῆς νηνεμίας, διότι νηνεμίας οὔσης ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς Αὐλίδος καὶ τοῦ Εὐρίπου κωπηλατοῦντες, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων ἀνέμων, ὧν ἕνεκα οὔτε διὰ τῶν ἱστίων οὔτε διὰ τῶν κωπῶν ἠδύναντο νὰ ἐκπλεύσωσι». Καθ' ἡμᾶς δὲ καὶ τὸ ἐπίθετον *δεινή* καὶ ἡ μικρὸν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνεία ὅτι ὁ Ἀγ. ἔσφαξε τὴν Ἰφιγένειαν «ἀμφὶ δίναις ἃς θάμ' Εὔριπος πυκναῖς αὔραις ἑλίσσων κυανέαν ἅλα στρέφει» συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἄπλοια ἐξ ἐναντίων προήρχετο ἀνέμων. Ἐν δὲ τῇ Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Αὐλίδι ἐν μὲν στ. 1323 ἡ Ἰφιγένεια ἐπαρωμένη λέγει «μή μοι ναῶν χαλκεμβολάδων πρύμνας ἅδ' Αὐλὶς δέξασθαι τούσδ' εἰς ὅρμους, εἰς Τροίαν ὤφελεν ἐλάταν πομπαίαν, μήτ' *ἀνταίαν* Εὐρίπῳ πνεῦσαι *πομπὰν* Ζεύς», ἀλλ' ἐν στ. 10 λέγεται «*σιγαὶ δὲ ἀνέμων* τόνδε κατ' Εὔριπον ἔχουσιν», ὅνπερ στίχον μετὰ τῶν τριῶν ἀκολούθων τινὲς ὀβελίζουσιν. Ἀληθῶς, ἐὰν μὴ οἱ στίχοι θεωρηθῶσι νόθοι, ἀναγκαῖον ὑπάρχει ἢ νὰ ὑποληφθῇ ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὸν ἢ νὰ ἑρμηνευθῇ ψυχολογικῶς.

Ὁ Ἀγ. δεινῶς ὑπὸ τοῦ πατρικοῦ φίλτρου κλυδωνιζόμενος ἐγερθεὶς βαθείας νυκτὸς καλεῖ τὸν φίλτατον καὶ πιστότατον αὐτῷ πρεσβύτην, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐπιστολὴν τῇ Κλυταιμήστρᾳ πέμψῃ καὶ κωλύσῃ τὴν εἰς Αὐλίδα μετὰ τῆς Ἰφιγ. ἄφιξιν αὐτῆς. Τὸν πρεσβύτην σπεύσαντα ἐρωτᾷ ὁ ἄναξ Ἀγαμέμνων «Τί ποτ' ἄρ' ἀστὴρ ὅδε πορθμεύει σείριος, ἐγγὺς τῆς ἑπταπόρου Πλειάδος ᾄσσων ἔτι μεσσήρης;». Ὁ ὑπὸ ψυχικῶν ῥιπῶν κατατρυχόμενος πατὴρ δὲν περιμένει, ὅπως τύχῃ παρὰ τοῦ πρεσβύτου ἀπαντήσεως, ἀλλὰ συμπερασματικῶς ἐπιφέρει «Οὔκουν φθόγγος γ' οὔτ' ὀρνίθων οὔτε θαλάσσης· σιγαὶ δ' ἀνέμων τόνδε κατ' Εὔριπον ἔχουσιν». Διὰ τούτων ὁ Ἀγ. παρίσταται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἅμα μὲν ὁρίζων τὴν τῆς νυκτὸς ὥραν·

ἅμα δ' ἐκδηλῶν οἱονεὶ ἀστρόμαντις τὸν ἐνδόμυχον αὐτοῦ πόθον, τὴν ἀνὰ τὸν Εὔριπον σιγὴν καὶ κατευνασμὸν τῶν ἀνέμων, ὃν ἴσως ἐν τῇ βαθείᾳ τῆς νυκτὸς νεκρικῇ σιγῇ εἴκαζεν ὅτι ὑπῆρχεν ἀποβλέπων εἰς τὴν κατ' Εὐριπίδην *ἀκλύσταν Αὖλιν* (στ. 121).

Τέλος ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ Ἠλέκτρᾳ πρὸς τὴν Κλυταιμήστραν δικαιολογοῦσαν σοφιστικῶς τὸν φόνον τοῦ Ἀγαμέμνονος, διότι οὗτος ἔθυσε τὴν φιλτάτην αὐτῆς θυγατέρα, ἐν ᾧ ἠδύνατο ἀντ' αὐτῆς νὰ θυσιασθῇ τὸ ἕτερον τῶν τέκνων τοῦ Μενελάου, οὗ χάριν καὶ ἡ ἐπὶ τὸ Ἴλιον ἐκστρατεία ἐγένετο, ποιεῖ τὴν Ἠλ. ἀντιλέγουσαν ὧδε:

— λέξω δέ σοι
ὡς οὐ δίκῃ γ' ἔκτεινας, ἀλλά σ' ἔσπασεν
πειθὼ κακοῦ πρὸς ἀνδρός, ᾧ τανῦν ξύνει.
ἐροῦ δὲ τὴν κυναγὸν Ἄρτεμιν τίνος
ποινὰς τὰ πολλὰ πνεύματ' *ἔσχ' ἐν Αὐλίδι.*

Ἐν τοῖς ἔπειτα σοφιστικῶς πως καὶ αὕτη διηγεῖται ὅτι παίζων κατ' ἄλσος ὁ Ἀγ. ἐξεδίωξε διὰ τῶν ποδῶν στικτὴν κεροῦσσαν ἔλαφον, ἧς σφαζομένης, ἔφυγεν τὸ ἕρκος τῶν ὀδόντων κομπαστικόν τι ἔπος. Ὅθεν μηνίσασα ἡ Λητῴα κόρη *κατεῖχ' Ἀχαιούς*, ὅπως ὁ πατὴρ ὡς ἀντιστάθμισμα τῆς ἐλάφου θύσῃ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα. Αὕτη εἶναι ἡ ἀλήθεια. Δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη λύσις εἰς τὸν στόλον οὔτε οἴκαδε νὰ ἐπανέλθῃ οὔτε εἰς τὸ Ἴλιον νὰ πλεύσῃ.

Ὁ μακαρίτης Π. Παπαγεωργίου (σελ. 105) τῇ τοῦ σχολιαστοῦ στοιχῶν ἑρμηνείᾳ ἑρμηνεύει τὸ *ἔσχε* διὰ τοῦ *ἐπέσχεν*, τὸ δ' ὅλον χωρίον ὧδε: τοὺς πολλοὺς ἀνέμους τοὺς ἐν τῷ πολυελίκτῳ πορθμῷ ἐκ τῆς ἀκτῆς τῆς Ἑλλάδος πνέοντας ἐπέσχεν ἐν Αὐλίδι. Τὰ πλοῖα κατεδικάσθησαν παντελῆ ἀκινησίαν. Ἐν δὲ σελ. ρις' λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἀντιρρήσεως τῆς Ἠλέκτρας «οὐ γὰρ ἦν λύσις ἄλλη στρατῷ πρὸς οἶκον οὐδ' εἰς Ἴλιον» λέγει «κυρίως δὲν προέκειτο περὶ τοῦ *πρὸς οἶκον* ἀλλὰ περὶ τοῦ *εἰς Ἴλιον* πλοῦ, παρενέβαλε δὲ ἡ Ἠλ. τὸ πρὸς οἶκον προλαμβάνουσα τῆς μητρὸς ἐνδεχομένην ἀντίρρησιν, ὅτι ὁ Ἀγ. ὤφειλεν, ἵνα καταλιπὼν τὴν ἐπὶ Τροίαν ὁδὸν ἐπανέλθῃ αὐτὸς οἴκαδε· *τούτου ἕνεκα* καὶ ὁ Σοφ. ἀπέστη τοῦ παλαιοῦ μύθου (τῶν Κυπρίων) περὶ πνοῆς ἐναντίων ἀνέμων —ἠκολούθησε δ' ἑτέρῳ περὶ παντελοῦς ἀπνοίας». Ἀλλ' ἀκριβῶς τοῦτο ἄγει ἡμᾶς νὰ πιστεύωμεν ὅτι ὁ Σοφ. δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποστῇ τῶν Κυ-

πρίων ἐπῶν. Διότι νηνεμίας μὲν οὔσης ἠδύναντο οἱ Ἀχαιοὶ εἰρεσίᾳ χρώμενοι νὰ ἐπανέλθωσιν οἴκαδε, πολλῶν δ' ἀνέμων πνεόντων «οὐκ ἦν λύσις ἄλλη στρατῷ πρὸς οἶκον οὐδ' εἰς Ἴλιον». Ὅθεν φρονοῦμεν ὅτι καὶ ὁ Σοφ. οὐδαμῶς ἀπέστη τῶν Κυπρίων ἐπῶν. Τὸ δὲ κακὸν πάλαι ἤδη ἐζήτησεν ὁ Wecklein νὰ θεραπεύσῃ γράφων ἀντὶ τοῦ «τὰ πολλὰ πνεύματ' ἔσχ' κτλ. *τὰ πολλὰ πνεύμαθ' ἧκ'*, ἢ «*τὰ πολλὰ κύμαθ' ἧκ'* κτλ.». Ἀλλ' ἡ προταθεῖσα θεραπεία εὐοδεῖ μὲν κατ' ἔννοιαν (Ἰλ. Λ. 479 «τοῖσιν δ' *ἴκμενον οὖρον* ἵει FεκαFεργος Ἀπόλλων». Πρβ. Ὀδυσσ. Β, 420. Κ, 25. Λ, 7Μ, 149. Ο. 292). ἀφίσταται δ' οὐκ ὀλίγον τῆς παραδεδομένης γραφῆς.

Ὁ Σοφοκλῆς καθ' ἡμᾶς ἔγραφεν ΕCΧΕΙCΑΥΛΙΔΑ, ἣν γραφὴν κακῶς ἀναγνοὺς ὁ ἀντιγραφεὺς ἔγραψεν ἘCΧ' ΕΙC ΑΥΛΙΔΑ, τοῦτο δὲ πάλιν συντακτικῶς διορθῶν, ἐὰν μὴ ἀντὶ τοῦ ΕΙC ἀνέγνω ΕΝ, ἔγραψεν ΕCΧ' ΕΝ ΑΥΛΙΔΙ.

Ἀλλ' ἐν τῇ εἰρημένῃ γραφῇ καθ' ἡμᾶς λανθάνει ἡ χεὶρ τοῦ Σοφοκλέους ΕCΧΕΙ 'C ΑΥΛΙΔΑ (: ἐσχεῖ 'ς Αὐλίδα). Οὕτω ἡ ἰοχέαιρα Ἄρτεμις, ἡ ἰοὺς χέουσα, χέει καὶ τὰ πολλὰ πνεύματα εἰς τὴν Αὐλίδα. Τὸ ῥῆμα *χεῖν* ἐπὶ τῶν ἀνέμων λεγόμενον εὐαρμοστότατον ὑπάρχει, ἐὰν μάλιστα ἐνθυμηθῇ τις τὸν ἀσκὸν τοῦ Αἰόλου. Πολλοῖς δ' ἐνιαυτοῖς ἤδη πρότερον ὁ ποιητὴς εἶπεν ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ Γ, 288 «τότε δὲ στυγερὴν ὁδὸν εὐρύοπα Ζεὺς ἐφράσατο, *λιγέων δ' ἀνέμων ἐπ' αὐτμένα* (: ἀϋτμὴν=πνοὴ) *χεῦε κύματά τε* τροφόεντα *πελώρια*. Ἶσα ὄρεσσιν». Πρβ. Ἰλ. Ε, 776 καὶ Θ, 50 «περὶ δ' *ἠέρα* πολλὸν *ἔχευεν*». Ἐλέχθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Λουκανοῦ ἐν Phars. III 363 «*ventus* spatio *diffusus* inani». Πρβ. Κικ. de nat. deor. II, 17 «quam (terram) crassisimus circum fundat aer». Λέγεται δὲ καὶ ἐν τῇ δημώδει *χύνει ἀέρα*.

Τούτων οὕτως ἐχόντων ὁ μὲν Κρονίων ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ «λιγέων ἀνέμων ἀϋτμὴν καὶ κύματα πελώρια ἶσα ὄρεσσιν *ἐπιχεῖ*», ἡ δ' ἰοχέαιρα παρὰ Σοφοκλεῖ «πολλὰ πνεύματ' *ἐσχεῖ* 'ς Αὐλίδα».

Καὶ μεταγενέστεροι δὲ ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς ἀπλοίας τῶν Ἀχαιῶν ἐν Αὐλίδι. Ὁ Παυσανίας ἐν τοῖς Βοιωτικοῖς ΙΘ' 5 ἀποδίδει τὴν αἰτίαν εἰς τοὺς ἐναντίους ἀνέμους λέγων «λέγεται δὲ ὡς ἐν Αὐλίδι πνεῦμα τοῖς Ἕλλησιν οὐκ ἐγίνετο ἐπίφορον, φανέντος δ' ἐξαίφνης ἀνέμου σφίσιν οὐρίου θύειν τῇ Ἀρτέμιδι ὅ,τι ἕκαστος εἶχε

κτέ». Ἔτι δὲ ὁ Ἰωάννης Τζέτζης ἐν τοῖς Πρὸ Ὁμήρου στ. 194 «Αὐτὰρ ἠγερέθοντο | , νηυσὶν ἐν ὀγδώκοντα καὶ ἑξ χιλίαις ἑκατόν τε χειμερίοις παραυτόθι εἰρύκοντο» καὶ στ. 207 ἐκθεὶς τὰ κατὰ τὴν θυσίαν λέγει «καὶ τότ' ἄρ' ὑγροπνόους ἀνέμους ἐφέηκε Σελήνη Ζηνὸς φραδμοσύνῃσιν ἐν, οὐρανοῦ ἀστερόεντος, οὔρια φυσιόωντας ἐπὶ Τροίαν ἀνάγοντας». Ἀλλ' ὁ Ἰσαάκιος Τζέτζης, ἴσως κατὰ Krumbacher αὐτὸς ὁ Ἰω. Τ., ἐν τοῖς εἰς Λυκόφρονα Σχολίοις ἀποδίδει τὴν ἄπλοιαν εἰς τὴν ἐπίσχεσιν τῶν ἀνέμων λέγων σελ. 91, 4 Βερολ. «κατασχεθέντων τῶν ἀνέμων ἐν τῷ διάγειν τοὺς Ἕλληνας ἐν Αὐλίδι, οἱ Ἕλληνες πέμπουσιν εἰς Μυκήνην ἀφελέσθαι πρὸς θυσίαν Ἰφιγένειαν» καὶ σελ. 95, 15 «χολωθεῖσα δὲ ἐπὶ τούτῳ ἡ θεὰ τοὺς ἀνέμους κατέσχε. Ἐδόθη δὲ χρησμὸς ὡς εἰ μὴ τυθῇ ἡ Ἰφιγένεια, οὐκ ἂν ἄλλως τοῖς ἐπὶ Τροίαν φέρουσιν ἀνέμοις ἐντύχωσιν οἱ Ἕλληνες». Τὰ σχόλια ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἑξῆς τοῦ Λυκόφρονος στίχους «οἱ δ' αὖ προγεννήτειραν οὐλαμωνύμου βύκταισι χερνίψαντες ὠμησταὶ πόριν | , τοῦ Σκυρίου δράκοντος εὔτοκον λεχώ», (183 - 185), οἵτινες ἐν τῇ παραφράσει τῇ συνεκδεδομένῃ μετὰ τοῦ κειμένου μεθερμηνεύονται σελ. 18 «οἱ δὲ ὠμοφάγοι Ἕλληνες τὴν πρώτην γεννήσασαν τὸν ἐπώνυμον τοῦ πολέμου Νεοπτόλεμον Ἰφιγένειαν τοῖς ἀνέμοις ὡς δάμαλιν σφαγιάσαντες κτλ». Ἀλλὰ σφόδρ' ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὀρθῶς ὁ Ἰσαάκιος Τζέτζης ἡρμήνευσε τὰ τοῦ Λυκόφρονος ῥήματα. Διατί ἡ θυσία νὰ μὴ εἶναι *παυσάμενος;* Ἐθυσίασαν αὐτὴν οἱ Ἕλληνες, ὅπως πέσωσιν ἢ λωφήσωσιν οἱ σφοδροὶ ἄνεμοι. Τὴν ἐπίσχεσιν τῶν ἀνέμων ἀναφέρει καὶ ὁ Σχολ. τοῦ Εὐριπίδου Ὀρ. 647 «ἐν Αὐλίδι..τῆς θεοῦ κατεχούσης τοὺς ἀνέμους». Ἐν δὲ τῇ Ἐπιτομῇ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀπολλοδώρου σελ. 194 Wagn. φέρεται «ἀναχθέντων δὲ αὐτῶν ἀπ' Ἄργους καὶ παραγενομένων τὸ δεύτερον εἰς Αὐλίδα, τὸν στόλον *ἄπλοια* κατεῖχε». Ὁ δ' Ἀντώνιος Λιβερᾶλις ἐν Μεταμ. Συναγ. ΚΖ' (σελ. 106, 9 Teubn) διηγεῖται «ἐπεὶ δὲ ἡ στρατιὰ ἡ τῶν Ἀχαιῶν ὑπὸ ἀπλοίας ἐν Αὐλίδι κατείχετο, προεσήμαινον οἱ μάντεις, ὅτι ἔσοιτο πλοῦς, ἐὰν Ἀρτέμιδι θύσωσι τὴν Ἰφιγένειαν». Τέλος ὁ Ὀβίδιος ἐν Μεταμ. XIII 183 λέγει «expectata diu nulla aut contraria classi flamina erant». Θέλεις μῆλο ἔπαρε, θέλεις κυδῶνι.

Ταῦτα ἀνεκοινώσαμεν τῇ 11ῃ Φεβρουαρίου 1920 ἐν τῇ Επι-

στημονικῇ ἑταιρείᾳ, τῇ δὲ 10ῃ Μαρτίου 1920 ἐλάβομεν ἐκ Γερμανίας τὴν ὑπὸ τοῦ Bruhn ἐπεξεργασθεῖσαν ἔκδοσιν τῆς Σοφοκλείου Ἠλέκτρας Schneidewin Nauck, ἔνθα μετὰ χαρᾶς εἴδομεν ὅτι ὁ ἐκδότης σχεδὸν ταὐτὸν εἴκασε. Γράφει ὁ ἐλλόγιμος ἀνὴρ σελ. 104 Ist ἔχει möglich: Vgl. γ 289 λιγέων δ' ἀνέμων ἐπ' ἀϋτμένα χεῦεν». Κάλλιον νομίζομεν ν' ἀναγνωσθῇ ὧδε: *ἔχευ' Αὐλίδι*. Περὶ τοῦ ἀορ. *ἔχευα* ἴδε Rutherford ἐν *The New Phrynich* σελ. 300 κέ.

Παρατηρητέον δ' ὅτι καὶ ἀλλαχοῦ συνεχύθη τὸ *ἔχειν καὶ χέειν* — *χεῖν*. Ἴδε Van Leeuwen ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1907, σελ. 57. Ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦ Φωτίου σελ. 495 Βαλέτ. φέρεται «ὧν ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ προσδοκία συνετάρασσέ με τότε καὶ *συνέσχεν*», ἀνθ' οὗ ὁ ἐκδότης γράφει *συνεῖχεν*. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι πρέπει νὰ μετατυπωθῇ εἰς τὸ *συνέχεεν*. Πρβ. σελ. 447 «καὶ ὅλον *εἶχε σύγχυσις* καὶ κατήφεια καὶ γνόφος».

Ἐν τέλει δὲ παρατηροῦμεν ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ἐνεστῶτος ἀντὶ τοῦ παρῳχημένου ὑπὸ τῆς Ἠλέκτρας δεικνυούσης τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος καθίστησι τὸν λόγον ζωηρότερον καὶ ἐπιχαριτώτερον ἅμα. Πρβ. στ. 35 «χρῇ μοι τοιαῦθ' ὁ Φοῖβος, ὧν πεύσῃ τάχα» καὶ 425 «τοιαῦτά του παρόντος, ἡνίχ' Ἡλίῳ *δείκνυσι* τοὔναρ, ἔκλυον ἐξηγουμένου» καὶ Ἀντιγ. 253 «ὅπως δ' ὁ πρῶτος ἡμὶν ἡμεροσκόπος *δείκνυσι*, πᾶσι θαῦμα δυσχερὲς παρῆν» καὶ Λυσ. κατ' Ἐρατοσθ. 6 «ἐπειδὴ δέ μοι παιδίον γίγνεται, ἐπίστευον ἤδη καὶ πάντα τὰ ἐμαυτοῦ ἐκείνῃ παρέδωκα».

Ἠλ. 778

ἐγκαλῶν δέ μοι
φόνους πατρῴους δείν' ἐπηπείλει τελεῖν,
ὥστ' οὔτε νυκτὸς ὕπνον οὔτ' ἐξ ἡμέρας
ἐμὲ στεγάζειν ἡδύν, ἀλλ' ὁ *προστατῶν*
χρόνος διῆγέ μ' αἰὲν ὡς θανουμένην.

Ὁ Παιδαγωγὸς διὰ τῆς θαυμασιωτάτης τῶν Πυθίων περιγραφῆς καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς τραγικωτάτου τοῦ Ὀρέστου θανάτου ἐκκενώσας τελέως τῆς λύπης τὸ αἴσθημα εἴς τε τὴν ψυχὴν τῆς ἀμήτορος μητρὸς καὶ τῆς φιλαδέλφου ἀδελφῆς, ἀκούει αἴφνης ἐκ τοῦ παγεροῦ τῆς Κλυταιμήστρας στήθους ἐξερχομένους λόγους μητρικοὺς στοργικούς:

Ὦ Ζεῦ, τί ταῦτα, πότερον εὐτυχῆ λέγω
ἢ δεινὰ μέν, κέρδη δέ; λυπηρῶς δ' ἔχει,
εἰ τοῖς ἐμαυτῆς τὸν βίον σῴζω κακοῖς.

Ὁ Π. ἔκπληκτος ἀπορεῖ ὅτι ἀλγεῖ ἡ ἀπηλγηκυῖα, θαυμάζει ὅτι ζώπυρον ἔτι μητρικοῦ φίλτρου ἐνυπάρχει ἐν τῇ πατροκτονούσῃ (Χοηφ. 909), καὶ ζητεῖ νὰ μάθῃ τὸν λόγον τῆς τόσης ἀθυμίας.

Ἀλλὰ τὸ ὑπολειφθὲν μητρικὸν ζώπυρον διατελεῖ ὑποκαῖον ἔτι. Ἐκείνη, πρὸς ἣν ἀποβλέπων ὁ Ἀγαμέμνων εἶπεν «ὡς οὐκ αἰνότερον καὶ κύντερον ἄλλο γυναικὸς» μετὰ πόνου συνεχίζουσα λέγει ῥήματα ὑπομιμνήσκοντα τὰς ὠδῖνας, ἃς ἔκαμε, τὰς παρὰ τὸ λῖκνον παννυχίους φροντίδας, τοὺς λόγους τῆς Μηδείας «τρὶς ἂν παρ' ἀσπίδα στῆναι θέλοιμ' ἂν ἢ τεκεῖν ἅπαξ» (στ. 250), ῥήματα συλλήβδην ἐγκλείοντα ὅλον τὸ μεγαλεῖον τῆς μητρός

δεινὸν τὸ τίκτειν ἐστίν· οὐδὲ γὰρ κακῶς
πάσχοντι μῖσος ὧν τέκῃ προσγίγνεται.

Ἤδη διὰ τῆς δαιμονίας τοῦ ποιητοῦ τέχνης ἐπιτευχθέντος τοῦ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ὀρέστου πλάσματος ὁ Π. ὁ ἄρτι ἐλθὼν λόγους ἡδεῖς καὶ προσφιλεῖς φέρων ἀναφωνεῖ

«μάτην ἄρ' ἡμεῖς, ὡς ἔοικεν, ἥκομεν»

τ. ἔ. ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδείκνυται μάτην, ἀνωφελῶς ἡμεῖς ἤλθομεν, οὐχὶ εὐαγγέλια ἤλθομεν φέροντες.

Οἱ τελευταῖοι οὗτοι τοῦ Π. λόγοι ὑπῆρξαν οἱονεὶ τὸ ὕδωρ, δι' οὗ ἀπεσβέσθη καὶ τὸ τελευταῖον ἐναπολειφθὲν ζώπυρον, ἡ μήτηρ γίνεται αὖθις μήτηρ ἀμήτωρ, ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἑαυτῆς φύσιν, γίνεται Κλυταιμήστρα, δίπους λέαινα συγκοιμωμένη λύκῳ λέοντος εὐγενοῦς ἀπουσίᾳ, καὶ ἀναπνέουσα ἐλευθέρα νῦν ἀντιτίθησι τὸν παρελθόντα βίον, τὸν πλήρη ἀπειλῶν, τὸν πλήρη νυκτερινῶν φασμάτων, τὸν πλήρη ἐλέγχων συνειδότος, συντελούσης εἰς τοῦτο καὶ τῆς Ἠλέκτρας θρηνούσης ἀεὶ τὸν πατέρα, πρὸς τὸν νῦν παρόντα βίον, καθ' ὃν ἀπηλλαγμένη φόβου θὰ διέλθῃ ἥσυχος μετὰ τοῦ Αἰγίσθου.

Ὁ Ὀρέστης, λέγει ἡ Κλυτ., διαρκῶς ἔπεμπεν ἀγγελίας ἀπειλητικάς, ὥστε νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀδύνατον ὑπῆρχεν ἡδὺς τοὺς ὀφθαλμούς μου νὰ στεγάσῃ ὕπνος, ἀλλὰ διαρκῶς ὁ ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀγών, τοῦ μὲν Ὀρέστου μακρόθεν ἐκ τῆς ξένης δείν' ἐπαπειλοῦντος, τῆς δ' Ἠλέκτρας διὰ τῶν ἀδιαλείπτων αὐτῆς θρήνων ὑπομιμνησκού-

σης τὸν τοῦ πατρὸς φόνον, ἔτι δὲ ἐπισειούσης μοι τὸν Ὀρέστην παυστῆρα τῶν ἑαυτῆς πημάτων καὶ τιμωρὸν τοῦ φόνου τοῦ πατρός, ὁ ὑπὲρ τοῦ πατρὸς οὗτος ἀγὼν ἐποίει με, λέγει ἡ Κλ., νὰ διέρχωμαι βίον μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμῆς θὰ φονευθῶ, νὰ νομίζω ὅτι διαρκῶς εὑρίσκομαι ὑπὸ τὸν Δαμόκλειον πέλεκυν ἢ τὸ Δαμόκλειον ξίφος.

Ἀλλὰ διὰ τῆς παραδεδομένης γραφῆς ὁ **προστατῶν χρόνος** δύναται νὰ δοθῇ τοιαύτη ἑρμηνεία κατὰ λέξιν; Ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ Γρ. Βερναρδάκης ἐν τῇ ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ 1898, σελ. 43 ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίῳ εὑρίσκων πάγκαλον ποιητικὴν εἰκόνα γράφει «Οὐ μόνον τὸ *προστατῶν* ἀλλὰ καὶ τὸ *διῆγε* ὑποδεικνύουσιν ὅτι ὁ χρόνος προσωποποιεῖται ἐνταῦθα... Ὁ χρόνος κατὰ τὸν Σοφοκλέα εἶναι ὁ σύντροφος καὶ συνοδοιπόρος τοῦ ἀνθρώπου ἅμα γεννηθέντος. Ἰδιαιτέρως δ' ἐνταῦθα φαντάζεται τὸν ὡς προϊστάμενον τοῦ ἀνθρώπου εἰς βοήθειαν (*προστατοῦντα*) καὶ ὁδηγοῦντα αὐτὸν εἰς τὰς διαφόρους τοῦ βίου ὁδούς. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ Κλ. θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι: ὁ ἱστάμενος πρὸ ἐμοῦ χρόνος καὶ οἷον προπορευόμενος μὲ ὡδήγει διὰ μέσου τοῦ βίου πάντοτε ὡς νὰ ἔμελλον ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ν' ἀποθάνω». Παραπλήσια σχεδὸν λέγει καὶ ὁ Π. Παπαγεωργίου ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Σοφοκλείου Ἠλέκτρας σελ. 142—143, διὸ καὶ ποτνιᾶται ὁ Β. ὅτι ὑπέκλεψεν ὁ Π. τὴν ἑρμηνείαν. Τῶν ξένων πολλοὶ νοσοῦν τὸ χωρίον εὑρίσκοντες διορθοῦσιν αὐτὸ πολλαχῶς. Ὁ δὲ νεώτερος ἐκδότης Bruhn ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασθείσῃ ἐκδόσει τῆς Σοφοκλείου Ἠλέκτρας Schneidewin—Nauck γράφει σελ. 124 (1912) «aber προστατῶν kann nur bedeuten: 'zum Schutze vor mir stehend', was keinen Sinn gibt».

Ἀληθῶς οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ τὴν προσωποποιίαν τοῦ ἀγήρω καὶ ἀκάμαντος χρόνου παρ' ἄλλοις τε ποιηταῖς καὶ τῷ Σοφοκλεῖ (Σοφ. Αἴ. 646. Οἰδ. Τ. 613. Οἰδ. Κ. 609 Ἠλ. 179), ἀλλ' ἀδυνατῶ νὰ συλλάβω διὰ τῆς διανοίας τὴν ἐνταῦθα προσωποποιίαν τοῦ ὁ *προστατῶν χρόνος*: ὁ πρὸ ἐμοῦ ἱστάμενος καὶ οἱονεὶ προπορευόμενος, ὁ *διάκτορος*, ὡς λέγει ὁ Παπαγεωργίου.

Ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι τὸ ὁ *προστατῶν χρόνος* εἶναι ἐσφαλμένη ἀνάγνωσις τοῦ ὁ *προσ(τ)αγων χρόν(ι)ος* τ. ἔ. ὁ *πατρὸς ἀγὼν*

ἀλλ' ὁ πατρὸς ἀγὼν
χρόνιος διῆγέ μ' αἰὲν ὡς θανουμένην.

Ὁ *ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀγὼν* (Σοφ. Ἠλ. στ. 525 κέ. 553 κέ.), τῶν τέκνων, τοῦ Ὀρέστου καὶ τῆς Ἠλέκτρας, καὶ ὁ ἐκ τούτου φόβος καὶ ἔλεγχος τοῦ συνειδότος ἐποίουν νὰ διέρχωμαι βίον, ὥστε νὰ νομίζω ὅτι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν θὰ φονευθῶ

Ἡ καθ' ἡμᾶς γνησία τοῦ Σοφοκλέους γραφὴ συντόμως γραφεῖσα ΠΡΟCΑΓΩΝ [1] (Τ καὶ Γ συνηθέστατα συγχέονται) κάλλιστα καὶ εὐκολώτατα ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ εἰς τὸ *προστατῶν*.

Ὡς δὲ παρανεγνώσθη τὸ *πρς* (=πατρὸς) ἐν τῷ *προστατῶν* εἰς τὸ *προς*, οὕτω καὶ τὸ *προβούλους* εἰς τὸ *πατροβούλους* παρὰ τῷ Ἰουλιανῷ. Ὁ Cobet γράφει ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1883, σελ. 369 «Pag. 308 d: τοὺς βουλευτὰς πάντας ὑμῖν ἀποδεδώκαμεν κατὰ τοὺς ΠΑΤΡΟβούλους. Tenuis lineola grave mendum peperit. ΠΡΟβουλος et ΠΡΟβουλος, quorum illud est πρόβουλος, hoc πατρόβουλος. ΠΑΤΗΡ et quidquid inde nascitur scribi solet ΠΗΡ, ΠΡΩΙΟC, ΦΙΛΟΠΡΙC, ΠΡΟΚΛΟC, cett. Hinc passim confunduntur *πατρῷα* et *πρῶτα*; *φιλόπατρις* et *φιλόπαις*, ΠΡΟΚΛΟC et Πάτροκλος, et sic *πατρόβουλοι* nati sunt quum essent *πρόβουλοι*».

Ἀντιγ. στ. 124.

Ὁ χορὸς ἐν ἐπινικίῳ ᾄσματι εὐσυνόπτως, ὡς ἐν λυρικῷ ποιήματι προσήκει, εἰκονίζων τὰ κατὰ τὴν ἧτταν τοῦ λευκάσπιδος Ἀργείου, τοῦ δίκην λευκοπτέρυγος ἀετοῦ στάντος ὑπὲρ τῶν μελάθρων τῆς ἑπταπύλου Θήβης, καὶ θέλων νὰ αἰτιολογήσῃ πῶς ὁ δεινὸς ἐχθρὸς ἔφυγε προτροπάδην κακὸς κακῶς, πρὶν πληρωθῇ τὸ στόμα αἵματος, πρὶν τὸ καυστικὸν τοῦ Ἡφαίστου δῶρον κατακαύσῃ τοὺς στεφανοῦντας τὴν πόλιν πύργους ἐπιφωνεῖ:

τοῖος ἀμφὶ νῶτ' ἐτάθη
πάταγος Ἄρεος, ἀντιπάλῳ
δυσχείρωμα δράκοντος.

Ὅπερ ἑρμηνεύουσι «διότι τοιοῦτος σύντονος παταγώδης ἀγὼν ἠγέρθη περὶ τὰ νῶτα, δυσχείρωτον, δυσκαταγώνιστον ἔργον εἰς τὸν

[1] Ἴδε Cobet ἐν *Λογ. Ἑρμ.* σ. 201. 237. *Mnemos* 1883,440 καὶ Vellegraff ἐν *Stud. Pal.* σ. 69 70,74 καὶ Θώμψ Ἐγχ. Ἑλλ. Παλ. σελ. 163 μετάφρ. Λάμπρ.

[2] Ἴδε Κόντον ἐν τῇ Ἀθην. Τόμ. β', σελ. 177. 190 199 καὶ ΚΖ', σ. 229.

ἀντίπαλον δράκοντα ἢ βαρὺ ἔργον διὰ τὸν ἀντίπαλον τοῦ δράκοντος, ἀκατάσχετος ἔφοδος τοῦ ἀντιπάλου δράκοντος.

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη ἑρμηνεία προϋποτίθησι Σοφόκλειον κόμμα τὴν λέξιν *δυσχείρωμα*, οὗ ἐναντίον θὰ ἦτο *εὐχείρωμα*, δηλωθὲν περιφραστικῶς ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου ἐν Ἀγαμ. 1280 «δούλης θανούσης, *εὐμαροῦς χειρώματος*». Ὁ Herwerden ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1905, σελ. 383 γράφει «Vereor ne monstrum alat δυσχείρωμα substantivum contra analogiam formatum, quia numquam extitit neque extare potuit verbum *δυσχειροῦν*, si quidem vocabula cum εὐ et δυς composita semper sunt *decomposita*, ut *εὐπραγεῖν*, *δυσπραγεῖν* etc. Iam olim proposui:

ἀντιπάλου *συσπείραμα* δράκοντος

substantivum recte formatum a noto verbo tactico συσπειρᾶν aptissime adhibitum, cum praesertim sensu proprio σπεῖραι et σπειράματα dicantur spirae serpentum. Cf. Aesch. Cho. 246 ἐν πλεκταῖσι καὶ *σπειράμασι* δεινῆς ἐχίδνης». Ὀρθὰ μὲν τὰ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς περὶ τοῦ *δυσχείρωμα* εἰρημένα, εὐφυὴς δὲ καὶ ἡ εἰκασία *συσπείραμα*, ἀλλ' ἔχει τὸ κακὸν ὅτι ἀπομακρύνεται τοῦ παραδεδομένου.

Οὐδεμία λοιπὸν ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ἡ λέξις *δυσχείρωμα* νοσεῖ· τί δὲ ἡ νόσος;

Ὁ χορὸς ψυχολογικώτατα μὲν ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εἰκόνα τοῦ φεύγοντος ἐχθροῦ ᾄδων ἐπιφωνεῖ «τοῖος ἀμφὶ νῶτ' ἐτάθη Ἄρεος πάταγος», ψυχολογικώτατα δ' ἅμα ἀναμιμνησκόμενος τὴν πρὸ τῆς τροπῆς εἰκόνα τῆς μάχης συμπτύσσων ἀμφοτέρας τὰς εἰκόνας παρατίθησι νέαν ἐπιφώνησιν «ἀντιπάλῳ *δὶς χείρωμα* δράκοντι», τ. ἔ. διότι τοιοῦτος σύντονος παταγώδης ἀγὼν ἐγένετο περὶ τὰ νῶτα, διττὸν χειρώσεως ἔργον ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου δράκοντος, δὶς ὁ δίκην ἀετοῦ πτὰς Ἀργεῖος ἐχειρώθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου δράκοντος, τήνελλα καλλίνικε δρακοντογενὲς στρατέ, δὶς κατέβαλες τὸν λεύκασπιν Ἀργεῖον. Τοιαύτην ὁμοίαν σύμπτυξιν εἰκόνων ἔχομεν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἔνθα εἰκονίζεται ἡ ὁρμητικὴ ἔφοδος καὶ ἡ προτροπάδην ἅμα φυγὴ τοῦ ἐχθροῦ.

Ἀντιγ. 718.

ἀλλ' εἶκε θυμῷ καὶ μετάστασιν δίδου.

Τῶν χειρογράφων τοῦ Σοφοκλέους τινὰ μὲν φέρουσι τὴν γραφὴν «*εἶκε θυμῷ*», τινὰ δὲ «*εἶκε θυμοῦ*». Ἡ δ' ἔννοια τῶν λόγων τούτων τοῦ Αἵμονος πρὸς τὸν μεστὸν ὀργῆς πατέρα Κρέοντα εἶναι «*δάμασον τὸν σὸν θυμόν, παῦε χόλον, μένος, μέθες χόλον, κατάσχες ὀργήν, ἄνες ὀργῆς, ἴσχναινε θυμόν, κάτισχε θυμοῦ μένος, χάλασον ὀργήν, στόρεσον τὴν σὴν ὀργήν, ἄφες ὀργάς, νίκησον ὀργήν, τῆς ὀργῆς κράτει* καὶ μεταβλήθητι, ὦ πάτερ» (Ἰλ. I. 493 Τ. 5-6-6 Α, 282-3. Σοφ. Ἠλ. 1011 Οἰδ. Κ 874 Ἀριστοφ. Ὁμηρ. Ὕμν. εἰς Ἄρτ. 4. Ἀριστοφ. Βατρ. 700. Σφ. 727. Αἰσχύλ. Προμ. 190-306 679 Μένανδρ Μον. Δ', 294,340.350 Μειν.). Ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἐλέχθη καὶ *μῆνιν ἢ μηνιθμὸν ἀπορρῖψαι* (Ἰλ. I. 517. Π. 282), ᾧ ἀντιτίθεται τὸ *χόλον πέσσειν* (Δ. 513).

Ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης πανταχοῦ τὸ *εἴκειν θυμῷ, ὀργῇ* δηλοῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ *χαρίζεσθαι* (*τῷ*) *θυμῷ, τῇ ὀργῇ χάριν δοῦναι, διδόναι τόπον τῇ ὀργῇ* (Σοφ. Ἠλ. 331 Ἀντιφ. Τετρ. Γ, γ', 2. Εὐριπ. Ἀποσπ. 31. Οἰδ. Κ. 855 Ἀπ. Παῦλ. πρὸς Ῥωμ. ΙΒ', 19), οὐχὶ δὲ τοιαύτην οἵαν ἡμεῖς ἐνταῦθα ζητοῦμεν. Διὸ καὶ τῶν κριτικῶν οἱ μέν, ὑφηγησαμένου τοῦ Dindorf, μετατιθέντες τὸν *καί* σύνδεσμον γράφουσιν «εἶκε καὶ θυμῷ μετάστασιν δίδου», οἱ δὲ διεφθαρμένον τὸ χωρίον ὑπολαμβάνοντες κινοῦσι τὰ παραδεδομένα πολλὰ καὶ τολμηρὰ προτείνοντες, ὧν τολμηρότατος ἐγένετο ὁ ἡμέτερος Σεμιτέλος γράψας «*ἀλλ' εἰκαθών μοι καὶ μετὰ στάσιν δίου*» καὶ ἑρμηνεύσας «μεταδίου στάσιν = μεταδίωκε, καταδίωκε, ἀποσόβει τὴν στάσιν». Ἀλλὰ ταῦτα οὐ μόνον τολμηρὰ εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἀνελλήνιστα, ὡς παρετήρησεν ὁ σεβαστός μοι διδάσκαλος κ. Γ. Καρδούνης ἐν τῇ Ἐφημερίδι τοῦ Κορομηλᾶ 1887, καθότι τὸ *μεταδιώκειν* οὐχὶ *καταδιώκειν, ἀποσοβεῖν* δηλοῖ, ἀλλὰ τοὐναντίον *ἐπιδιώκειν, ἐπιζητεῖν*.

Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχουσι καὶ ἑρμηνευταί, οἵτινες ἄνευ κινήσεως τῶν παραδεδομένων θέλουσι νὰ εὐοδώσωσι τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου. Οἱ μὲν δέχονται τὴν γραφὴν «*εἶκε θυμοῦ*» παραβάλλοντες τὴν σύνταξιν ταύτην πρὸς τὸ *εἴκειν χάρμης, μάχης*, οἱ δὲ συντάσσουσι τὸ

χωρίον ὧδε «εἶκε καὶ θυμῷ (ἀντὶ τοῦ θυμῷ καὶ) μετάστασιν δίδου» συνάπτοντες μὲν τὸ *θυμῷ* οὐχὶ τῷ *εἶκε* ἀλλὰ τῷ *μετάστασιν δίδου*, ὑποστηρίζοντες δὲ τὴν σύνταξιν ταύτην δι' ὁμοίων πως παραδειγμάτων, οἷον Αἰσχ. Προμ. 51 «ἔγνωκα τοῖσδε κοὐδὲν ἀντειπεῖν ἔχω» Ἀριστοφ. Εἰρ. 416 «ὦ φίλ' Ἑρμῆ, ξύλλαβε ἡμῖν προθύμως τήνδε καὶ ξυνέλκυσον». Νεφ. 744 «κᾆτα τὴν γνώμην πάλιν κίνησον αὖθις αὐτὸ καὶ ζυγώθρισον». Ἀλλὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ δὴ καὶ τοὺς ποιητὰς οὐχὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μόνον ὀφείλομεν ν' ἀναγινώσκωμεν. Ἁπλῆ ἀπαγγελία τῶν εἰρημένων χωρίων διδάσκει ὅτι οὐχὶ τόσον ὅμοια εἶναι πρὸς τὸ Σοφόκλειον. Παρασημειωτέον δ' ὅτι ὁ Van Leeuwen τὸν ἐν τῇ Εἰρήνῃ τοῦ Ἀριστοφάνους στίχον νομίζει νόθον. Ἡ αἰτ. *τήνδε* γράφει σελ. 72 τῆς ἐκδόσεως οὔτε τῷ *ξυλλαβεῖν* δύναται νὰ συναφθῇ (καθότι γεν. τοῦ πράγματος τοῦτο ἀπαιτεῖ) οὔτε τῷ ξυνέλκυσον, διότι τότε ἔπρεπε νὰ λεχθῇ *ξυνεξέλκυσον*.

Ὁ φίλος κ. Κακριδῆς θέλων νὰ εὐοδώσῃ τὴν γραφὴν *εἶκε θυμῷ* λαμβάνει τὸ *θυμῷ* ὡς τοπικὴν δοτικὴν ἢ τῆς λεγομένης ἀναφορᾶς ὑποστηρίζων τὴν σύνταξιν ταύτην διὰ τοῦ Ὁμηρικοῦ χωρίου «ἔγχει ἔλεσκον ἀνδρῶν δυσμενέων ὅτέ μοι *εἴξειε πόδεσσιν*» (Ὀδ. Ξ. 221) καὶ τοῦ ἐκ τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Πολυβίου· «ἡττηθέντες δ' ὁλοσχερῶς τῇ μάχῃ μόλις *εἶξαν ταῖς ψυχαῖς*» (Β', 20,5) (Ἴδε καὶ Bellermann ἐν *Ἀντιγ.* σελ. 65).

Ἀλλ' ἡμεῖς σφόδρ' ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὁ Σοφοκλῆς παρεξέβη τῆς συνήθους χρήσεως. Οὐδαμῶς δ' ἀπίθανον νομίζομεν ὅτι τὸ ΕΙΚΕ θυμΩ θυμΟΝ εἶναι ἐσφαλμένη τοῦ ΙϹΧϾ θυμΟΝ ἀνάγνωσις, ὅπερ ΙϹΧϾ διαφθαρὲν εἰς τὸ : ΙϹ : ϾϾ (ΙϹ καὶ Κ συγχέονται [1]), κάλλιστα ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ εἰς τὸ ΙΚΕ, τοῦτο δὲ πάλιν εἰς τὸ ΕΙΚΕ, τοῦ βιβλιογράφου ἔναυλον ἔχοντος καὶ τοῦ δὶς ἐν τοῖς ἄνω φερομένου *ὑπείκειν* «ὅσα δένδρων *ὑπείκει*» «*ὑπείκειν* μηδέν». Τούτου γενομένου, κατ' ἀνάγκην μετεβλήθη καὶ ἡ αἰτιατικὴ *θυμὸν* ὑπ' ἄλλων μὲν εἰς τὴν δοτικὴν *θυμῷ*», ὑπ' ἄλλων δὲ εἰς τὴν γεν. *θυμοῦ* πρὸς εὐόδωσιν τῆς ἐννοίας.

Ἐν τῇ Ἰλιάδι ὁ Ὀδυσσεὺς προσπαθῶν νὰ πείσῃ τὸν Ἀχιλλέα, ὅπως δαμάσῃ τὸν μέγαν θυμόν, ὑπομιμνῄσκει αὐτὸν καὶ τοὺς λό-

[1]) Ἴδε Cobet V. L. σελ. 14,19,124,125,127. Λογ. Ἑρμ. σ. 218 καὶ Vollgraff ἐν Stud. Palaeogr. σελ. 56 κέ.

γους τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καθ' ἣν ἡμέραν ἔπεμπεν αὐτὸν ἐκ τῆς Φθίας εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα.

«Τέκνον ἐμόν, (εἶπεν ὁ γέρων Πηλεύς), κάρτος μὲν Ἀθηναίη τε καὶ Ἥρη
δώσουσ', αἴ κ' ἐθέλωσι, σὺ δὲ *μεγαλήτορα θυμὸν*
ἴσχέμεν' ἐν στήθεσσι, φιλοφροσύνη γὰρ ἀμείνων·
ληγέμεναι δ' ἔριδος κακομηχάνου, ὄφρα σε μᾶλλον
τίωσ' Ἀργείων ἠμὲν νέοι ἠδὲ γέροντες».

Καὶ εὐθὺς τοῖς λόγοις τοῦ γέροντος Πηλέως προστίθησιν ὁ Ὀδυσσεὺς

ὣς ἐπέτελλ' ὁ γέρων, σὺ δὲ λήθεαι, ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν
παύε', ἔα δὲ χόλον θυμαλγέα· σοὶ δ' Ἀγαμέμνων
ἄξια δῶρα δίδωσι *μεταλλήξαντι χόλοιο*.

Οὕτως ὁ μὲν Ὅμηρος ποιεῖ τὸν γέροντα τοῦ Ἀχιλλέως πατέρα νουθετοῦντα μετὰ πατρικῆς στοργῆς τὸν ὀξύθυμον αὐτοῦ υἱὸν *ἴσχειν μεγαλήτορα θυμὸν* καὶ *ληγέμεναι ἔριδος κακομηχάνου*, ὁ δὲ φιλόμηρος Σοφοκλῆς ποιεῖ τὸν νεαρὸν τοῦ Κρέοντος υἱόν, τὸν ἐρωτικόν, Αἵμονα, νουθετοῦντα μετὰ υἱικῆς στοργῆς τὸν πατέρα «*ἴσχειν θυμὸν* καὶ *μετάστασιν διδόναι*», τ. ἔ. *μεταλλῆξαι χόλοιο*.

Ὡς δ' ὁ Ὅμηρος εἶπε *μεγαλήτορα θυμὸν ἴσχειν*, τουτέστιν ἔπεχε *τὴν μεγάλην ὀργὴν* κατὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ Εὐσταθίου (Παρεκβ. εἰς Ὅμηρ. σελ. 749,59), οὕτω καὶ τοὐναντίον «*μεγαλήτορι θυμῷ εἴκειν* ἀντὶ τοῦ *χαρίζεσθαι τῷ μεγαλήτορι θυμῷ*» «σὺ δὲ σῷ *μεγαλήτορι θυμῷ εἴξας* ἄνδρα φέριστον, ὃν ἀθάνατοί περ ἔτισαν, ἠτίμησας» (Ἰλ. I, 109. Πρβ. στ. 598) λέγει ὁ γλυκὺς Πυλίων ἀγορητὴς πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν ποιμένα λαῶν. Ἐλέχθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀσκραίου *ἴσχειν μένος* «οὐδ' ἄρ' ἔτι Ζεὺς ἴσχεν ἑὸν μένος, ἀλλά νυ τοῦγε εἶθαρ μὲν μένεος πλῆντο φρένες, ἐκ δέ τε πᾶσαν φαῖνε βίην» (Θεογ. 687).

Ἤδη ἐρωτῶ τοὺς φίλους ἑταίρους παρεξέδη ὁ Σοφοκλῆς τῆς εἰωθυίας ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου χρήσεως, καθ' ἣν τὸ *εἴκειν θυμῷ* ἰσοδυναμεῖ τῷ *χαρίζεσθαι θυμῷ*; Ἐὰν τηρήσωμεν τὸ παραδεδομένον *εἶκε θυμῷ*, ἐπ' ἐμοί γε κριτῇ, παρεξέβη.

Ἐν παρόδῳ δ' εἰρήσθω ὅτι κακῶς εἶναι γεγραμμένον παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ Παρεκβ. εἰς Ὅμ. σελ. 1636,10 «δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ

ἡ τοῦ χαλκέως ἐνταῦθα παραβολή, εἰς ταὐτὸν ἄγουσα τὸ σίζειν καὶ τὸ *ἴΣχειν* καὶ τὸ σφαραγεῖν» ἀντὶ τοῦ *ἰΑχειν* (=*ἰάχειν*).

Εὐριπ. Ἱππ. 626.

«νῦν δ' ἐς δόμους μὲν πρῶτον ἄξεσθαι κακὸν
μέλλοντες ὄλβον δωμάτων ***ἐκτίνομεν***».

Ἡ παραδεδομένη γραφὴ εἶναι *ἐκτίνομεν* - *ἐκτείνομεν*. Ἀλλ' ἡ μὲν γραφὴ *ἐκτίνομεν* ἐναντιοῦται τῷ μέτρῳ, ἄτε βραχέος ὄντος παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς τοῦ Ι τοῦ τίνω, ἡ δὲ *ἐκτείνομεν* μάχεται τῇ ἐννοίᾳ. Ὁ Pierson ἀντὶ τοῦ *ἐκτίνομεν* εἰκάζει ὅτι ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου ἐγράφη *ἐκπίνομεν*, πρὸς ὃ ὁ Βαλκενάριος παραβάλλει τὸ τοῦ κωμικοῦ Πλάτωνος παρ' Ἀθηναίῳ σελ. 446 e «οὐδ' ὅστις *ἐκπίεται τὰ χρήματα*». Ὁ Γρ. Βερναρδάκης ἐν τῷ ἑρμηνευτικῷ Λεξικῷ σελ. 386α ἑρμηνεύει μὲν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Δημήτριον «μέλλοντες ἄξεσθαι εἰς δόμους τὸ κακὸν (δηλ. τὴν γυναῖκα, προεκτίνομεν (προεξοφλοῦμεν) εἰς τὸ κακὸν τοῦτο (δηλ. εἰς τὴν γυναῖκα) τὴν εὐτυχίαν τοῦ οἴκου ἡμῶν», κελεύει δὲ νὰ γραφῇ ἀντὶ τοῦ *ἐκτείνομεν* *ἐκτείνυμεν* παρὰ τὸ *ἐκτείνυμι*, ὅπερ, λέγει, πάντη ἄμεμπτον. Ἡμεῖς τοῦτο μόνον νὰ παρατηρήσωμεν ἔχομεν, ὅτι, εἰσαγομένου τοῦ *ἐκτείνυμεν*, ἔχομεν τὸ πρῶτον παρ' ἀρχαίῳ τοῦ ἐνεργητικοῦ τύπου παράδειγμα, ὅπερ βεβαίως ὅλως τυχαῖον ὑπάρχει, καθότι, ὡς ἐλέχθη *τείνυμαι*- *ἀποτείνυμαι*, κάλλιστα ἠδύνατο νὰ λεχθῇ καὶ *ἐκτείνυμι*—*ἀποτείνυμι*.

Παραδείγματα τῆς παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις χρήσεως τοῦ *τινύναι*—*τιννύναι* καὶ *τινύειν*—*τιννύειν* ἁπλοῦ τε καὶ συνθέτου μετὰ τῶν προθέσεων *ἀπό* καὶ *ἐκ* παρέχει ἱκανὰ ἐν τῷ Περιοδικῷ Συγγράμματι Σωκράτει Τόμ. Λ', σελ. 245 6 καὶ ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἑλλ. Ἀλληλογραφίας 1877, σελ. 77 ὁ Κόντος. Φέρεται δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς Ῥωμαϊκῶν χρόνων «καὶ ὁ ὑβρίσας ἢ λοιδορήσας *ἀποτιννύτω* τῷ κοινῷ λεπτοῦ δραχμὰς κε». «ὁ αἴτιος γενόμενος τῆς μάχης *ἀποτιννύτω* τὰς αὐτὰς δραχμὰς κε».. καὶ «τὸν δεσπότην δὲ αὐτοῦ *ἀποτίνειν* δραχμὰς ἑκατὸν Ἀττικάς, αἳ ἔσονται ἱεραὶ τῆς θεοῦ, εἰ δὲ μὴ παραδιδῷ πρὸς κόλασιν τὸν οἰκέτην, διακοσίας ***ἀποτεινύτω***» (*Syllog Inscript Dittenb*. Τόμ. Β', σελ. 592, 737, 79 καὶ σελ. 678, 817,2). Ἴδε καὶ Meister ἐν τῷ περὶ Διαλέκτων σελ.

97 καὶ Schmid ἐν τῷ Περιοδικῷ Glotta VII, σελ. 239 κέ.

Ἀλλ' οὔτε ἡ διόρθωσις τοῦ Pierson οὔτε ἡ τοῦ Βερναρδάκη ἑρμηνεία ἱκανοποιεῖ ἡμᾶς. Νομίζομεν ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἔγραφεν ЄΚΠΙΠΤΟΜΕΝ καὶ οὐχὶ ЄΚΤΙΝΟΜЄΝ, συγχυθέντων μὲν τῶν γραμμάτων Τ καὶ Π τῆς προπαρατελεύτου, παραπολομένου δ' εἶτα τοῦ Τ καὶ τοῦ Π διὰ τὴν πρὸς τὰ προηγουμένα γράμματα ὁμοιότητα·(ЄΚΠΙΠΤΟΜЄΝ - ЄΚΤΙ : ΟΜΕΝ). Τὸ δ' ὅλον χωρίον μεταγράφομεν «ὄλβΟΥ δωμάτων ἐκΠΙΠΤομεν», τουτέστι ἅμα ἀγόμεθα τὸ κακὸν (τὴν γυναῖκα) εἰς δόμους καὶ ἐκπίπτομεν τοῦ ὄλβου τῶν δωμάτων.». Πρβ. Αἰσχ. Προμ. 912 «ἣν (ἀρὰν) *ἐκπίτνων* ἠρᾶτο δηναιῶν θρόνων». 757 «πρὶν ἂν Ζεὺς ἐκπέσῃ τυραννίδος». ἦ γάρ ποτ' ἔστιν *ἐκπεσεῖν* ἀρχῆς Δία;» 948 «πρὸς ὧν ἐκεῖνος *ἐκπίπτει κράτους*» καὶ Λουκιαν. Χάρ. ἢ Ἐπισκ. 14 «ἐκπεσὼν τῆς εὐδαιμονίας ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου». Λέγεται ἑλληνιστὶ οὐ μόνον *ἐκπίπτω τινός* ἀλλὰ καὶ *ἐκπίπτω ἔκ τινος*, οἷον «*ἐκπεπτωκότα* ἐκ τῶν ἐόντων ἔχοντά τε οὐδὲν» καὶ «ὅς ἐκ πολλῶν τε καὶ εὐδαιμόνων *ἐκπεσὼν* ἐς πτωχηίην ἀπῖκται» (Ἡρόδ. Γ', 14). «ὁρῶντα—πολλοὺς ἐκ τῶν πατρῴων *ἐκπεπτωκότας*» καὶ «πλείους δ' ἂν εὕροιμεν τοὺς ἐκ τῶν ὄντων *ἐκπεπτωκότας*» (Ἰσοκρ. Εἰρ. 124 καὶ Ἀντιδ. 160).

Πρωταγ. σελ. 341, e

Πρόκειται περὶ τοῦ Πιττακείου «χαλεπὸν ἐσθλὸν ἔμμεναι», ἔνθα ὁ Πρόδικος λαμβάνει τὸ *χαλεπὸν* ἀντὶ τοῦ *κακόν*. Ὁ Σωκράτης ἐρωτᾷ τὸν Πρωταγόραν ἐὰν ἔχῃ τι πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Προδίκου ν' ἀντείπῃ, καὶ ὁ Πρωταγόρας προστίθησι «Πολλοῦ γε δεῖ, οὕτως ἔχειν, ὦ Πρόδικε· ἀλλ' ἐγὼ εὖ οἶδ' ὅτι καὶ Σιμωνίδης τὸ χαλεπὸν ἔλεγεν ὅπερ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι, οὐ τὸ κακόν, ἀλλ' ὃ ἂν μὴ ῥᾴδιον ᾖ, ἀλλὰ διὰ πολλῶν πραγμάτων γίγνηται. Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ οἶμαι, ὦ Πρ., τοῦτο λέγειν Σιμωνίδην, καὶ Πρόδικόν γε τόνδε εἰδέναι, ἀλλὰ παίζειν καὶ σοῦ δοκεῖν (Nab. δοκεῖ) ἀποπειρᾶσθαι, εἰ οἷός τ' ἔσῃ τῷ σαυτοῦ λόγῳ βοηθεῖν· ἐπεὶ ὅτι γε Σιμωνίδης οὐ λέγει τὸ χαλεπὸν κακόν, μέγα τεκμήριόν ἐστιν εὐθὺς τὸ μετὰ τοῦτο ῥῆμα· λέγει γὰρ ὅτι θεὸς ἂν μόνος τοῦτ' ἔχοι γέρας. Οὐ δήπου τοῦτό γε λέγων, κακὸν ἐσθλὸν ἔμμεναι, *εἶτα* τὸν θεόν φησι μόνον τοῦτο ἂν ἔχειν καὶ τῷ θεῷ τοῦτο γέρας ἀπένειμε μόνῳ· ἀκόλαστον γὰρ ἄν τινα λέγοι Σιμωνίδην Πρόδικος καὶ οὐδαμῶς Κεῖον».

Ὁ Kroschel προσκόπτων τῷ *εἶτα* κελεύει ἀντ' αὐτοῦ νὰ γραφῇ

εἴπερ ἢ εἴγε.. Ἀλλ' ἑρμηνευτοῦ μᾶλλον οὐκ ἰατροῦ τὸ χωρίον δεῖται. Ἡ δυσκολία οὐχὶ ἐν τῷ *εἶτα ἀλλ'* ἐν τῇ ἡγουμένῃ ἀρνήσει ΟΥ κεῖται, ἥτις εἰς τὸ σύνολον ἀνενεκτέα. Διότι πολλάκις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὸ ΟΥ ἀναιρεῖ σύνθετον λόγον ἢ προτάσεις συνδεομένας διὰ τῶν συνδέσμων ΜΕΝ - ΔΕ, ὡς ἐν τῷ πολυθρυλήτῳ τοῦ Δημοσθένους τόπῳ περὶ τοῦ Στεφ. σελ. 288 § 179 «ΟΥΚ εἶπον μὲν ταῦτα οὐκ ἔγραψα δέ, οὐδ' ἔγραψα μέν, οὐκ ἐπρέσβευσα δέ, οὐδ' ἐπρέσβευσα μέν, οὐκ ἔπεισα δὲ Θηβαίους» ἢ μετοχὴν καὶ ῥῆμα, ὡς ἐν τῇ προκειμένῃ τοῦ Πλάτωνος ῥήσει. Τούτων οὕτως ἐχόντων παρενείρων ἅμα καὶ τὸν *γάρ*, ἑρμηνεύω: Ἀφ' οὗ ὅτι βέβαια ὁ Σιμ. δὲν ἐννοεῖ τὸ χαλεπὸν κακόν, μεγάλη ἀπόδειξις εἶναι ἡ μετὰ ταῦτα φράσις· διότι λέγει ὅτι μόνος ὁ θεὸς δύναται νὰ ἔχῃ τοῦτο ὡς γέρας· δηλ. δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀληθές, νομίζω, (=οὐ γὰρ δήπου), ἐν ᾧ τοῦτο ἐννοεῖ, ὅτι εἶναι κακὸν νὰ εἶναί τις ἐσθλός, ὅμως λέγει ὅτι ὁ θεὸς μόνος δύναται νὰ ἔχῃ τοῦτο καὶ εἰς τὸν θεὸν μόνον τοῦτο ὡς γέρας ἀπένειμεν». Ὁμοιότατα πρὸς τὸ προρρηθὲν ἐκ τοῦ Πρωταγόρου χωρίον ἔχει τὸ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ σελ. 20 c ἁπάντων «ΟΥ γὰρ δήπου σοῦ γε οὐδὲν τῶν ἄλλων περιττότερον πραγματευομένου, ἔπειτα τοσαύτη φήμη τε καὶ λόγος γέγονεν». ὅπερ ὁ ἡμέτερος Ζηκίδης διαφθείρει ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἀπολογίας σελ. 89 γράφων «οὐ γὰρ (ἂν) δήπου σοῦ γε οὐδὲν τῶν ἄλλων περιττότερον πραγματευομένου, ἔπειτα τοσαύτη φήμη τε καὶ λόγος ἐγεγόνειν». Εἰκαῖον τὸ παραδιόρθωμα. Τὸ χωρίον ἑρμηνευτέον «Δὲν δύναταί τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἐν ᾧ σὺ δὲν ἠσχολεῖσο εἴς τι περιεργότερον ἢ οἱ ἄλλοι, ὅμως ἔχει γίνει τόση φήμη καὶ λόγος περὶ σοῦ».

Χωρία ὅμοια τῷ Δημοσθενείῳ μνημονεύει ὁ πολὺς Cobet ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1877, σελ. 83-84 καὶ 1876, σελ. 82-83. Πρβ. καὶ 1874, σελ. 146.

Χ. Χ. Χ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ.

Σελ. 161,13 γρ. πλειΟδοτοῦσιν. σελ. 162, 2 γρ. οὕτως. σελ. 165 γρ. iactationem. σελ. 166, 2 γρ. ζώνην ἀντὶ ζωήν. σελ. 172, 6 γρ. ἐπεί: σελ. 174, 10 γρ. *ἃς ἔκαμε*. σελ. 175, 23 γρ. ὑφ' αὐτοῦ.

Τεσσαρακοντ. Κόντου σελ. 344, 3 γρ. Ἀστυάγεος. σελ. 362, 2 κάτ. γρ. δυσωνοῖεν ἀντὶ τοῦ δυσωνεῖεν Ἀθηνᾶ ΚΑ'. σελ. 434, 7 κάτ. Εὕρηται πλὴν τοῦ συγκεκομμένου τύπ υ ἰχωρροῶ καὶ ὁ πλήρης *ἰχωρορροῶ* (Ἴδε Κόντον ἐν τῷ Ησιοδικῷ συγγράμματι Σωκράτει Τόμ. Β', σελ. 61). Miscelanea Mnemos XLII. σελ. 220. 8 κάτ. πρόσθ. τὸ *ἀλλοτριόχρως*. σελ. 220, 4 κάτ. πρόσθ. τὸ *κελαινόχρως* σελ. 221, 18 πρόσθ. *αἱμοβαρής*, *ἀνδραβαρής*, *ἀνομοιοβαρής*. *ὀπισθοβαρής*, *φρενοβαρής*. σελ. 222, 2 πρόσθ. τὸ *ἀπαχής*, *ἀκροπαχής*. σελ. 222, 9 κάτ. πρόσθ. τὸ *ἐπίβαρυς*. σ. 223. 6 πρ τὸ *περίγλυκυς*. σελ. 212, 21—26. γρ. εἰς βάθος ΤΟΝ ποταμΟν καίΕCΘΑΙ. σελ. 231, 22 γρ. p. 288 ἀντὶ 283. σελ. 227, 2 γρ. p. 157 ἀντὶ 137. σελ. 213, 4 κάτ. γρ. Immo praestat βεβλΗτα (βεβλῆται) Quod in *Mnemos*. Vol. XLIX apud Suidam τηθαλλαδοῦς pro *τηθελάς* restitui iam ante me Lobeckius in *Phryn*. p. 299 correxit.

Χ. Χ. Χ.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Πρὸς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῶν ἑταίρων τὴν γενομένην τῇ 15 Φεβρουαρίου 1919 περὶ τῆς χρηματικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἐπιτροπείας κατὰ τὸ ἔτος 1918.

Κύριοι Ἑταῖροι,

Τὴν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος οἰκονομικὴν διαχείρισιν τῆς ἡμετέρας ἑταιρείας ἐξελέγξαντες κατὰ τὰ παραδοθέντα εἰς ἡμᾶς βιβλία καὶ διπλότυπα ὑπὸ τοῦ κ. Ταμίου ὑποβάλλομεν ὑμῖν τὸ πόρισμα τῆς ἐξελέγξεως.

Ἡ περιουσία τῆς ἑταιρείας ἀνήρχετο τὴν 31 Δεκεμβρίου 1917 εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 12,114,70 ἀναλυόμενον ὡς ἀκολούθως:

1) Δάνειον ἐνυπόθηκον	Δρ.	10,000—
2) Τόκοι αὐτοῦ	»	400,—
3) Δάνειον ἄνευ ὑποθήκης	»	1000,—
4) Μετρητὰ ἐν τῷ ταμείῳ	»	714,70
Ἐν ὅλῳ	Δρ.	12,114,70

Κατὰ τὸ 1918 αἱ μὲν πρόσοδοι τῆς Ἑταιρείας ἦσαν:

1) Συνδρομαὶ ἑταίρων τῆς ἑταιρείας (ἔτος 1918)	Δρ.	290,—
2) Συνδρομαὶ καθυστερούμεναι προηγουμ. ἐτῶν	»	305,—
3) Ἐκ πωλήσεως περιοδικοῦ	»	80,—
4) Τόκοι ἐνυποθήκου δανείου	»	1100,—
5) Τόκοι δανείου ἄνευ ὑποθήκης	»	24,60
Ἐν ὅλῳ	Δρ.	1,799,60

Αἱ δὲ δαπάναι αὐτῆς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἦσαν:

1) Εἰς ἀγορὰν χάρτου	Δρ.	1140,—
2) Εἰς δικαίωμα εἰσπράκτορος	»	35,35
Ἐν ὅλῳ	Δρ.	1,175,35

Ὡς ἐκ τῶν ἄνω φαίνεται ἡ χρῆσις τοῦ 1918 παρουσίασε πλεόνασμα δραχμῶν 624,25.

Οὕτω κατὰ τὴν 31 Δ/βρίου 1918 ἡ περιουσία τῆς Ἑταιρείας ἀποτελεῖται ἐκ δραχμῶν 12,338,70 ἀναλυομένη ὡς ἀκολούθως:

Δάνειον ἐνυπόθηκον..................	Δρ.	10,000.—
Ἔντοκον γραμμάτιον τοῦ Κράτους........	»	1,000.—
Μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ..............	»	1,338,95
Ἐν ὅλῳ	Δρ.	12,338,95

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Φεβρουαρίου 1919

Ἡ ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ
Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ
Ε. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Πρὸς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῶν ἑταίρων τῆς ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας περὶ τῆς χρηματικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1919.

Κύριοι Ἑταῖροι,

Ἐξελέγξαντες τὴν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος οἰκονομικὴν διαχείρισιν τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας κατὰ τὰ παραδοθέντα εἰς ἡμᾶς βιβλία καὶ διπλότυπα ὑπὸ τοῦ κ. Ταμίου ὑποβάλλομεν ὑμῖν τὸ πόρισμα τῆς ἐξελέγξεως ταύτης.

Ἡ περιουσία τῆς Ἑταιρείας ἀνήρχετο τῇ 31 Δεκεμβρίου 1918 εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 12,338,95 ἀναλυόμενον ὡς ἀκολούθως:

α΄.) Δάνειον ἐνυπόθηκον	Δρ.	10,000,—
β΄.) Ἔντοκον γραμμάτιον τοῦ Κράτους. . . .	»	1,000,—
γ΄.) Μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	»	1,338,95
Ἐν ὅλῳ	Δρ.	12,338,95

Κατὰ τὸ 1919 αἱ μὲν πρόσοδοι τῆς Ἑταιρείας ἦσαν:

α΄.) ἐκ συνδρομῆς τοῦ Πανεπιστημίου	Δρ.	800 —
β΄.) ἐκ συνδρομῆς Ὑπουργείου Παιδείας	»	120 —
γ΄.) ἐκ καθυστερουμένων συνδρομῶν τῶν Ἑταίρων	»	440 —
δ΄.) ἐκ συνδρομῆς τοῦ 1919	»	10 —
ε΄.) ἐκ τόκων ἐνυποθήκου δανείου	»	700 —
ς΄.) ἐκ πωλήσεως τόμων «Ἀθηνᾶς»	»	30.—
Ἐν ὅλῳ	Δρ.	2,100.

Αἱ δὲ δαπάναι αὐτῆς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἦσαν:

α΄.) εἰς ποσοστὰ εἰσπράκτορος	Δρ.	73,90
β΄.) εἰς τυπωτικὰ Λ΄. τόμου «Ἀθηνᾶς»	»	2,340,55

γ'.) εἰς ἀποστολὴν τοῦ περιοδικοῦ..........	»	200,—
δ'.) χαρτόσημα πρὸς εἴσπραξιν συνδρομῶν Πανεπιστημίου καὶ Ὑπουργείου Παιδείας..	»	7 —
ε'.) εἰς «Ἑστίαν» πρὸς δημοσίευσιν ψηφίσματος ἀποδοκιμαστικοῦ τῆς συνωμοσίας....	»	25,—
ς'.) εἰς κλητῆρα Ἑταιρείας........... ..	»	25,—
ζ'.) εἰς μεταφορὰν χάρτου...............	»	3,20
	Ἐν ὅλῳ Δρ.	2,674,65

Ὡς ἐκ τῶν ἄνω φαίνεται ἡ χρῆσις τοῦ 1919 παρουσίασεν ἔλλειμμα ἐκ δρ. 574,65.

Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ συνδρομαὶ τῶν ἑταίρων τοῦ ἔτους 1919 δὲν εἰσεπράχθησαν ἀκόμη, ὑποθέτομεν ὅτι ἡ εἴσπραξις αὐτῶν θὰ καλύψῃ τὸ ἔλλειμμα τοῦτο.

Ἀφαιροῦντες δὲ τὸ ἔλλειμμα τοῦτο ἐκ τῆς περιουσίας τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1918, ἔχομεν περιουσίαν αὐτῆς κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1919 δραχμὰς 11,764,30, ἤτοι:

α'.) ἐνυπόθηκον δάνειον................	Δρ.	10,000,—
β'.) ἔντοκον γραμμάτιον................	»	1,000,—
γ'.) μετρητὰ ἐν τῷ ταμείῳ.............	»	764,30
	Ἐν ὅλῳ Δρ.	11,764,30

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Ἰανουαρίου 1920.

Ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπεία
Ε. Γ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ
Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1920 χρηματικῆς διαχειρίσεως τῆς 'Επιστημονικῆς 'Εταιρείας.

Κύριοι 'Εταῖροι,

'Ο ἔλεγχος τῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος χρηματικῆς διαχειρίσεως τῆς ἡμετέρας 'Εταιρείας ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ βιβλίου ταμείου, τῶν διπλοτύπων ἀποδείξεων καὶ τῶν ἐνταλμάτων· τὸ δὲ πόρισμα τοῦ ἐλέγχου τούτου εἶναι τὸ ἑξῆς:

Α΄. Πρόσοδοι τῆς ἑταιρείας:

1) Συνδρομὴ τοῦ Πανεπιστημίου	Δρ.	800,—
2) Καθυστερούμεναι συνδρομαὶ ἑταίρων	»	445,—
3) Τόκος ἐνυποθήκου δανείου 10,0000 δραχμ.	»	700,—
4) Τόκος ἐντόκου γραμματίου 1,000 δραχμῶν ἀπὸ 6 Μαΐου 1919 μέχρι 11 Φεβρουαρίου 1921	»	90,40
5) 'Εκ πωλήσεως τόμων «'Αθηνᾶς»	»	150 —
6) Παρὰ Γ. Χατζιδάκι διὰ τυπωτικὰ ἀποσπασμάτων	»	100 —
7) Τόκος τῶν ἑκάστοτε εἰσπραττομένων, ἅτινα κατετίθεντο εἰς ταμιευτήριον Τραπέζης	»	55 —
'Εν ὅλῳ	Δρ.	2,340,40

Β΄. Δαπάναι:

1) Ποσοστὰ εἰσπράκτορος	Δρ.	31 —
2) Τυπωτικὰ ΛΑ΄. τόμου	»	2,250 —
3) Χαρτόσημον πρὸς εἴσπραξιν συμβολῆς Πανεπιστημίου	»	6 —
4) Εἰς κλητῆρα 'Ακαδημείας διὰ τὰ ἔτη 1918 καὶ 1920		50 —
5) Πρὸς ἀγορὰν βιβλίου Πρακτικῶν τῶν συνεδριάσεων	»	7,50
6) Διὰ μεταφορὰν 300 τόμων «'Αθηνᾶς»	»	15 —
'Εν ὅλῳ	Δρ.	2,359,50

Τοῦ ποσοῦ τῶν ἐσόδων ὄντος	»	2,340,40
προκύπτει διφορὰ ἤτοι δαπάνη ἐπὶ πλέον τῶν ἐσόδων	»	19,10

Γ'. Περιουσία τῆς ἑταιρείας:

1) Δάνειον ἐνυπόθηκον	Δρ.	10,000. –
2) Ἔντοκον γραμμάτιον Κράτους	»	1,000.—
3) Μετρητὰ	»	744,90.
Ἐν ὅλῳ	Δρ.	11,744,90
Προστιθεμένης τῆς ὑπὲρ τὰ ἔσοδα δαπάνης,		19.10
ἔχομεν	»	11,764,00

ἤτοι τὸ ποσόν, εἰς ὃ ἀνήρχετο ἡ περιουσία τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1919.

Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ἔτους 1920 παρουσίασεν ἔλλειμμα 19,10 δραχμῶν. Ἀλλ' ὅμως εἰς τὸ παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας πρέπει νὰ ὑπολογισθῶσιν αἱ δαπάναι τοῦ ἐκτυπουμένου ἤδη τόμου ΛΒ', διότι οὗτος ἀνήκει εἰς τὸ λῆξαν ἔτος· καὶ θὰ ἔχῃ μὲν ἡ ἔκδοσίς του ἀντικρύσματα τὴν συμβολὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τὰς τῶν ἑταίρων, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι θὰ συντελεσθῇ ἡ ἔκδοσις ἄνευ νέας ἐλαττώσεως τῆς περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Πρὸς τούτοις ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπεία θεωρεῖ ὑποχρέωσίν της νὰ κάμῃ γνωστὸν εἰς τοὺς ἑταίρους ὅτι μεταξὺ τῶν ἐκθέσεων των ἀναφερομένων εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῶν ἐτῶν 1914 καὶ 1915 δὲν ὑπάρχει συμφωνία. Ἐνῷ δηλαδὴ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1914 ἡ περιουσία τῆς Ἑταιρείας ἀνήρχετο εἰς 15.144,60, ἐν τῇ τοῦ ἑπομένου ἔτους ἐκθέσει ἀναφέρεται ὅτι ἡ περιουσία τῆς ἑταιρείας κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἤτοι τὸ 1914, ἀνήρχετο εἰς 14, 330, ἤτοι ἀφανίζεται ἀδικαιολογήτως ποσὸν 816,60 δραχμ. Ἀναμφισβητήτως πρόκειται περὶ λάθους, ἀλλὰ πρέπει τοῦτο νὰ ἐξακριβωθῇ καὶ νὰ ἐνεργηθῶσι τὰ δέοντα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Ἰανουαρίου 1921

Ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπεια
ΒΑΣ. ΦΑΒΗΣ
Δ. Η. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

Ἐν Ἀθήναις σήμερον τῇ 2 Μαρτίου 1921 προσελθὼν ὁ κ. Κωνσταντῖνος Γ. Παπαβασιλείου, υἱὸς τοῦ πρώην ταμίου τῆς Ἑταιρείας Γεωργ. Παπαβασιλείου, κατέθηκεν εἰς τὸν ταμίαν τῆς Ἑταιρείας κ. Ἰω. Βογιατζίδην δραχμὰς ὀκτακοσίας δεκαὲξ (ἀρ. 816) προερχομένας ἐκ λογιστικοῦ λάθους, ἀλλοιώσαντος κατὰ τὴν διαχείρισιν τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους 1914 κατὰ τὸ ποσὸν τοῦτο τὴν περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας, συμφώνως μὲ τὴν ἀπὸ 28 Ἰανουαρίου 1921 ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας.

Ὁ λαβὼν ταμίας	Οἱ ἐλεγκταὶ
Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ	ΒΑΣ. ΦΑΒΗΣ
	Δ. Η. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

Κατὰ τὴν διετῆ περίοδον 1918 καὶ 1919

(ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ γραμματέως κ. Σ. Ψάλτη

ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1920).

Κατὰ τὴν λήξασαν διετῆ περίοδον τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον συνῆλθεν εἰς τρεῖς συνεδρίας, αἵτινες ἀφεώρων εἰς ζητήματα οἰκονομικὰ καὶ ἰδίᾳ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ περιοδικοῦ.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν δὲν ὑπελείφθη τῆς προηγουμένης ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ κυρίου αὐτῆς σκοποῦ τ.ἔ. τῆς δι' ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης. Κατὰ ταύτην ἡ Ἑταιρεία συνῆλθεν εἰς 19 συνεδρίας, καθ' ἃς ἐγένοντο ἀνακοινώσεις ἐν ὅλῳ 33, ὧν ἓξ ὑπὸ τοῦ προέδρου κ. Γ. Χατζιδάκι, ἀνὰ τρεῖς ὑπὸ τῶν ἑταίρων κ.κ. Σ. Δεινάκι, Φ. Κουκουλὲ καὶ Χ. Χαριτωνίδου, ἀνὰ δύο ὑπὸ τῶν κ.κ. Α. Σβορώνου καὶ Μιχ. Στεφανίδου καὶ ἀνὰ μία ὑπὸ τῶν κ.κ. Κ. Ἀμάντου, Ι. Βογιατζίδου, Γ. Γαρδίκα, Δ. Γουδῆ, Γ. Γρατσιάτου, Κ. Δυοβουνιώτου, Παντ. Κοντογιάννη, Π. Λορεντζάτου, Σ. Μενάρδου, Στεφ. Ξανθουδίδου, Ν. Παπαδάκι, Ι. Τορναρίτου, Π. Φουρίκη καὶ Σ. Ψάλτη.

Τῶν ἀνακοινώσεων τούτων 21 ἀφεώρων εἰς ζητήματα γραμματικὰ καὶ λεξιλογικά, ἓξ εἰς ζητήματα ἱστορικά, τρεῖς εἰς ζητήματα ἀρχαιολογικά, δύο εἰς ζητήματα χυμευτικὰ καὶ μία εἰς τὴν λατινικὴν φιλολογίαν.

Ὁ Πρόεδρος — **Ὁ Γραμματεὺς**

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ — **Σ. ΨΑΛΤΗΣ**

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

Κατὰ τὸ ἔτος 1920

(ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ γραμματεύοντος κ. Π. Φουρίκη ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 31ης Ἰανουαρίου 1921).

Ἐν ἀρχῇ τοῦ λήξαντος ἔτους, γενομένων ἀρχαιρεσιῶν, συμφώνως τοῖς ἄρθροις 8, 18 καὶ 19 τοῦ καταστατικοῦ τῆς Ἑταιρείας, ἐξελέγησαν, διὰ τὴν περίοδον 1920—1921, πρόεδρος μὲν ὁ κ. Γεώργιος Ν. Χατζιδάκις, ἀντιπρόεδροι οἱ κ.κ Σῖμος Μενάρδος καὶ Ἰωάννης Σβορῶνος καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Σταμάτιος Ψάλτης· σύμβουλοι δὲ οἱ κ.κ. Ἰωάννης Βογιατζίδης, Θεόφιλος Βορέας, Γεώργιος Γαρδίκας, Παντελῆς Κοντογιάννης, Φαίδων Κουκουλές, Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης, Παναγῆς Λορεντζᾶτος, καὶ Μιχαὴλ Στεφανίδης, καὶ ἐλεγκταὶ οἱ κ.κ. Δημοσθένης Οἰκονομίδης καὶ Βασίλειος Φάβης.

Τὸ νέον Διοικητικὸν Συμβούλιον συνῆλθε κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος εἰς τρεῖς συνεδρίας, ὧν ἡ μία ἀφεώρα εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ «Ἀθηνᾶ», οὗτινος αἱ δαπάναι ὑπερβαίνουσι κατὰ πολὺ τὰ ἐτήσια ἔσοδα τῆς Ἑταιρείας· ἀπεφασίσθη δ' ὅπως τὸ μὲν ποσὸν τῶν τυπογραφικῶν φύλλων τοῦ περιοδικοῦ ἐλαττωθῇ εἰς δέκα ἢ τὸ πολὺ δώδεκα, ἡ δὲ ἐτησία συμβολὴ τῶν Ἑταίρων, ὡς καὶ ἡ τιμὴ ἑκάστου τόμου διὰ τοὺς μὴ Ἑταίρους, ὁρισθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς δραχμὰς δέκα καὶ πέντε.

Ἡ ἑτέρα σκοπὸν εἶχε τὴν ἐκλογὴν νέων τακτικῶν ἑταίρων· τοιοῦτοι δ' ἐξελέγησαν οἱ κ. κ. Ἀντώνιος Σιγάλας, Χρῆστος Παντελίδης καὶ Μανουὴλ Γεδεών.

Ἡ δὲ τρίτη ἀφεώρα εἰς τὴν προσωρινὴν καὶ μέχρις ἀναρρώσεως τοῦ τακτικοῦ γραμματέως κ. Σταματίου Ψάλτη ἀνάθεσιν τῶν καθηκόντων τοῦ γραμματέως εἰς τὸν ἑταῖρον κ. Πέτρον Φουρίκην.

Ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτῆς σκοποῦ τ. ἔ. τῆς δι' ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνῆλθεν εἰς ἕνδεκα τακτικὰς συνεδρίας, καθ' ἃς ἐγένοντο εἴκοσι καὶ μία (21) ἐν ὅλῳ ἀνακοινώσεις, ὧν ἀνὰ δύο ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι καὶ τῶν ἑταίρων κ. κ. Ἰωάννου Βογιατζίδου, Θεοφ. Κακριδῆ, Φαίδ. Κουκουλέ, Μιχαὴλ Στεφανίδου καὶ Χαριτ. Χαριτωνίδου, ἀνὰ μία δὲ ὑπὸ τῶν ἑταίρων κ. κ. Στυλ. Δεινάκι, Σίμου Μενάρδου, Στεφ. Ξανθουδίδου, Νικολ. Πλατεράκι, Κωνστ. Ῥωμαίου, Ἀνδρ. Σκιᾶ. Σπυρ. Στουραΐτου καὶ Σταμ. Ψάλτη.

Τῶν ἀνακοινώσεων τούτων αἱ μὲν 19 ἀφεώρων εἰς ζητήματα γραμματικὰ καὶ λεξιλογικά, αἱ δ' ἕτεραι δύο (2) εἰς τὴν λατινικὴν φιλολογίαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30ῇ Ἰανουαρίου 1921.

Ὁ Πρόεδρος
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.
Π. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Συνεδρία ΣΜΖ'. τῆς 4 Νοεμβρίου 1918.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδρίας ὁ πρόεδρος κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις διέλαβε περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἑνιαχοῦ ἐν χρήσει καταφατικοῦ καὶ ἀποφατικοῦ μορίου *ὄγεσκε* καὶ *ναῖσκε*, ἅπερ ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἐν ἀπαντήσεσι συχνὴν φράσιν *ὄχι καλέ*, ἐξ οὗ *ὄχικα* (ὡς λέγεται ἐν χωρίοις Κερκύρας) καὶ *ὄχι σὺ καλέ*, ἐξ οὗ *ὄχεσκα-ὄχεσκε*, καθ' ὃ καὶ *ναῖσκε*.

Εἶτα ὡμίλησε περὶ τῶν φράσεων *καλῶς τον, καλῶς τὰ παλληρια, καλῶς τὰ πολεμᾶτε*, ἅτινα ἀπέδωκεν εἰς τὸ γραμματικὸν φαινόμενον τῆς ἐλλείψεως καὶ ἑπομένως ὑπεστήριξεν ὅτι πρέπει νὰ γράφωνται διὰ τοῦ *ω*: καλῶς τον καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ *ο*: καλόστόν, ὡς γράφεται ὑπό τινων, ἥτις γραφὴ καταδείκνυται ἐσφαλμένη πρὸ πάντων ἐν τῇ φράσει *καλῶς τον τὸν κουμπάρον*, ἥτις βεβαίως δὲν δύναταί ποτε νὰ γραφῇ: *καλό στον τὸν κουμπάρον*.

Μετὰ τὸν κ. Χατζιδάκιν ὁ ἑταῖρος κ. Χ. Χαριτωνίδης ἀνεκοίνωσε διορθώσεις αὐτοῦ εἰς Σοφοκλέα: *ἔρως ἀνίκατε μάχαν, ὃς ἐν κτήμασι πίπτεις*, ὅπερ διώρθωσεν εἰς: *ὃς εἰν ἥμασι=βέλεσι πίπτεις*· εἰς Εὐριπίδην (Ἱππολ. 626) «ὄλβον δωμάτων ἐκτείνομεν», ὅπερ διώρθωσεν εἰς «ὄλβΟΥ—ἐκπίπτομεν»· τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλλου ἐκδοθέντα Μνημεῖα Θεσσαλικά: *ψυχὴν μὲν ἐνείδομεν ἣ προελίμπανεν*, εἰς: *ψυχὴν μὲν ἐν Εἰδομένῃ προελίμπανε*· καὶ εἰς Αἰλιανὸν (Ποικίλ. Ἱστορ. ΙΓ', 25): *σῦν ἐκάλει τὴν Κόριννιν*, εἰς: *ἔφη· σῦς αἰκάλλει κορώνην κτλ.*

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς*
Γ. Ν. Χατζιδακις	Σ. Ψαλτης

Συνεδρία ΣΜΗ΄. τῆς 2ας Δεκεμβρίου 1918.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Π. Λορεντζᾶτος ὡμίλησε: α΄.) περὶ τῶν ἐν Πόντῳ καὶ Καππαδοκίᾳ ῥηματικῶν τύπων *βουρκανίζω, βρακανίζω, βακανίζω* καὶ *βρουκανίζω*, οὓς ἀνήγαγεν εἰς τὸ *βρουχανίζω*, πλασθὲν κατ᾽ ἀναλογίαν πρὸς τὸ κατὰ σημασίαν συγγενὲς *βρεχανίζω*· β΄.) περὶ τοῦ ἐτύμου καὶ τῶν σημασιῶν τοῦ *βουρλίζω, βουρλίζομαι*, ὃ ἀνήγαγεν εἰς τὸ *βοῦρλον*, περὶ τοῦ ἀπὸ τοῦ *βουρλαίνω*, μεταρρηματικοῦ *βοῦρλα* καὶ περὶ τοῦ ἐπιθέτου *βουρλὸς* καὶ τῶν παραλλαγῶν του, πρὸς ἃ συνεσχέτισε τὰς γλώσσας τοῦ Ἡσυχίου *βρουλός, βροῦνος*· γ΄.) προέτεινε νέαν ἑρμηνείαν τοῦ *βουτῶ* ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ἁρπάζω, συλλαμβάνω, κλέπτω· καὶ δ΄.) ἡρμήνευσε πῶς ἐγεννήθη ἡ φρ. «*τοῦ ἦρτε κουτί*».

Μετὰ τὸν κ. Λορεντζᾶτον ὁ ἑταῖρος κ. Σ. Δεινάκις ἀνήγαγε τὰς λέξεις *ἀσπραλατίζω, ἀσπροκκουκίζω*=ὀλίγον ἢ ἀραιά, ἀραιὰ ἁλατίζω, εἰς τὸ *σπειραλατίζω, σπειροκκουκίζω*, τὸ *ἀσπρούδα*=σταφύλι σαβατιανό, εἰς τὸ *σπούρδα*=εἶδος σταφυλῆς ἀχαμνῆς καὶ ἀδυνάτου, τὸ *ἀλογοφάϊσσα*=ἀσθένεια τῶν ὀδόντων, εἰς τὸ *ἀγουλοφάϊσσα*. Ἠτυμολόγησεν εἶτα τὸ κύριον ὄνομα *Ἀσκλούπις* ἐκ τοῦ *ἀσκλοῦπα*=σκλῶπα ἐν Λέρῳ· ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ῥῆμα *βλίζω* δὲν ὑπῆρξεν ἐν Μπόβᾳ τῆς Ἰταλίας, ἀλλ᾽ ἐγεννήθη ἐκ κακῆς παραδόσεως τοῦ ῥήματος *σουβλίζω* ἔν τινι παροιμίᾳ· ἐπίσης ἀνήγαγε τὸ νεώτερον *βωβὸς* εἰς τὸ κωφός· καὶ τέλος προέτεινε διόρθωσιν τῆς μετοχῆς *ἐντρυχώνοντες* (ἐν Διγεν. Ἀκρίτᾳ, Ἐσκουριάλ. στ. 90) εἰς *ἐντυγχάνοντες* (=δεόμενοι).

Μεθ᾽ ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς*
Γ. Ν. Χατζιδακις	Σ. Ψαλτης

Συνεδρία ΣΜΘ΄. τῆς 13ης Ἰανουαρίου 1919.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὁ πρόεδρος κ. Χατζιδάκις ὡμίλησε περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λ. ζαρώνω, ἣν ἀνήγαγεν εἰς τὸ *ὀζαρώνω* προ-

ελθὸν ἐκ τοῦ *ὀζάριον* ὄζος=σημεῖον τῆς τομῆς τῶν κλάδων ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, περὶ ὃ συνήθως ῥικνοῦται ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου· β'.) περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λ. *σαμάρι*, ἥτις δὲν εἶναι κατ' αὐτὸν ὑποκοριστικὸν τῆς ἀρχαίας λέξεως *σάγμα*, ἀλλὰ προῆλθεν ἐκ τοῦ Βυζαντιακοῦ *σαγμάριος* (λατ. sagmarius), κατὰ σύμφυρσιν τοῦ *σαγμάριος* + *σάγμα*. Ἐν τέλει ὡμίλησε περὶ τῆς θέσεως τῶν λέξεων ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ καὶ δὴ ἐν τῇ γενικῇ κτητικῇ (*στοῦ Ἀγγελῆ τὸ πήδημα*), ἐν ταῖς ἐγκλινομέναις προσωπικαῖς ἀντωνυμίαις (*ἀγάπα με, νά σε θέτω, θεέ μου*), ἐν τῷ συνδέσμῳ (*νὰ φάγῃς τὸ φαγητόν, ὄχι νὰ τὸ φαγητὸν φάγῃς*) καὶ ἀλλαχοῦ· ἀπέδειξε δὲ ὅτι ἡ τοιαύτη θέσις δὲν εἶναι αὐθαιρεσίας ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ προϊὸν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν νῦν, ἧς ἐξελίξεως ἡ παρακολούθησις δύναται καὶ νὰ ἑρμηνεύσῃ πάντα ταῦτα τὰ φαινόμενα.

Μετὰ τὸν κ. Χατζιδάκιν ὁ ἑταῖρος κ. Μ. Στεφανίδης ὡμίλησε περὶ τῆς συνηθείας, καθ' ἣν οἱ χυμευταὶ ἔθετον ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Δημοκρίτου χυμευτικὰς πραγματείας, ἀποδώσας αὐτὴν εἰς τὸ ὅτι ἡ ὅλη χυμευτικὴ θεωρία ἐβασίζετο κυρίως, ὡς αὐτὸς ὑπέδειξεν, ἐπὶ τῶν ἀριστοτελικῶν ἰδεῶν περὶ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς τῶν σωμάτων, εἰς ἃ ζητήματα θεωρεῖ εἰδικώτερον ἀσχοληθέντα ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Δημόκριτον. Ὅτι ἡ ἀναφορὰ αὕτη τῶν χυμευτῶν εἰς τὸν Δημόκριτον ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Δημοκρίτου ἀπ' εὐθείας, ἀποδεικνύει τὸ ὅτι ἡ ἀτομικὴ θεωρία τοῦ Δημοκρίτου, ἅτε πολεμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, *οὐδαμοῦ τῶν χυμευτικῶν ἔργων ἀπαντᾷ*. Παραδόξως ὁ χυμευτὴς Δημόκριτος ἀναφαίνεται καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ χυμείᾳ, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀτομικῆς του θεωρίας.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Σ. ΨΑΛΤΗΣ

Συνεδρία ΣΝ'. τῆς 27ης Ἰανουαρίου 1919.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Ν. Παπαδάκις ὡμίλησε περὶ τοῦ τόπου, ἔνθα ἔκειτο ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευόμενος

βωμὸς τῆς πυρᾶς τοῦ Ἡρακλέους, ἀνεκοίνωσε δὲ ὅτι κατόπιν ἐπιτοπίου ἐπισκέψεως καθώρισεν ὅτι οὗτος δὲν ἔκειτο ἐπὶ τῆς ὑπερτάτης κορυφῆς τῆς Οἴτης, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ΝΑ τμήματος αὐτοῦ τοῦ πρὸς τὴν Τραχῖνα ἀποβλέποντος, ἔνθα σήμερον σῴζονται ἴχνη ναοῦ καὶ βωμοῦ, τονίσας ὅτι εἰς τοῦτο τὸ μέρος τῆς Οἴτης ἐντοπιστέα πᾶσα περὶ Οἴτης μυθολογογία.

Μετὰ ἄλλας τινὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Παπαδάκι περὶ ἄλλων ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων ὁ ἑταῖρος κ. Φ. Κουκουλὲς διέλαβε περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λ. *καλλικάντζαρος* ὑποστηρίξας ὅτι αὕτη παράγεται ἐκ τῆς λ. *λύκος* (δηλούσης εἶδος ἀραχνίου) καὶ *κάνθαρος*. Εἰς πίστωσιν τῆς γνώμης του ἐμνημόνευσε διαφόρους τόπους, ἔνθα ἡ λ. καλλικάντζαρος δηλοῖ ἢ τὸν κάνθαρον ἢ τὴν ἀράχνην. Στηριζόμενος εἶτα ἐπὶ κειμένων παλαιῶν καὶ σχετικῶν παρατηρήσεων εἶπεν, ὅτι οἱ λύκοι καὶ οἱ κάνθαροι, ὡς βλαπτικὰ ἔντομα, ἐθεωρήθησαν ὡς ἀντιπροσωπεύοντες δαιμονικὴν δύναμιν, κατέστησαν δαιμόνια καὶ δὴ καὶ φόβητρα, μετέπεσε δὲ κατόπιν τὸ ὄνομά των εἰς τοὺς μετημφιεσμένους τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων, ἐξ ὧν, φοβήτρων ἐπίσης ὄντων ἐξειλίχθησαν αἱ σημεριναὶ περὶ καλλικαντζάρων δοξασίαι.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος κ. ἀ. α.	*Ὁ Γραμματεὺς*
Ι. ΔΕΛΛΙΟΣ	Σ. ΨΑΛΤΗΣ

Συνεδρία ΣΝΑ΄ τῆς 24 Φεβρουαρίου 1919.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Δελλίου, ὁ ἑταῖρος κ. Κ. Ἄμαντος ἀνεκοίνωσε παρατηρήσεις αὐτοῦ περὶ τῶν σλαυικῶν ἐπιδρομῶν εἰς Μακεδονίαν ἰσχυρισθεὶς ὅτι αἱ σλαυικαὶ ἐπιδρομαὶ τοῦ 6ου αἰῶνος πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν ὄχι εἰς Σλαύους καθαρούς, ἀλλ' εἰς Οὐννικὰ φῦλα, μετὰ τῶν ὁποίων συνέπραττον ἑκόντες ἄκοντες οἱ Σλαῦοι. Πολλοὶ τῶν νομιζομένων ἄλλοτε Σλαύων, οἱ Σαγουδᾶται καὶ οἱ Ἄνται δὲν δύνανται σήμερον μετ' ἀσφαλείας νὰ θεωρηθῶσι τοιοῦτοι. Καὶ χρονολογικῶς ἡ ἐγκατάστασις Σλαύων εἰς Μακεδονίαν πρέπει νὰ μετατεθῇ ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος εἰς τὸν ἕβδομον, κατὰ τὸν ὁποῖον

ἐγένοντο αἱ πρῶται ἐγκαταστάσεις νοτίως τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βοσνίαν.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος — *Ὁ Γραμματεὺς*

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ — Σ. ΨΑΛΤΗΣ

Συνεδρία ΣΝΒ'. τῆς 17ης Μαρτίου 1919.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Π. Φουρίκης συγκρίνας τὸν τρόπον τῆς σήμερον ἀσκουμένης ἐν Μεγάροις ἐριουργίας καὶ ἱστουργίας ὑπεστήριξεν, ὅτι οὐ μόνον ὁ τρόπος ἐν ὅλαις αὐτοῦ ταῖς λεπτομερείαις διεσώθη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρις ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ τεχνικοὶ ὅροι κατὰ τὸ πλεῖστον. Ἐπίσης ἡρμήνευσε λέξεις τινὰς τοῦ κύκλου τούτου σῳζομένας ἐν τῷ μεγαρικῷ ἰδιώματι, ὧν τὰς μέν: *ἀγγλαμίδα, γκανίστριζα, γράδωσι* καὶ *σκαμίγγια* ἀνήγαγεν εἰς τά: glomus, *κανονίστρα, ῥάβδωσις* καὶ *σκαραμάγγι*, τὴν δὲ λ. *μνιέτα* εἰς τὸ ἀλβανικὸν *μιέτα*.

Μετὰ τὸν κ. Φουρίκην ὡμίλησεν ὁ κ. Π. Κοντογιάννης περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας ἰδίως ἐν τοῖς νομοῖς Ἀϊδινίου καὶ Προύσης, ἐπεκταθέντος ἰδίᾳ μετὰ τὸ 1770, ὅτε πλεῖστοι Ἕλληνες μετῴκησαν ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Κυκλάδων καὶ ἐπαυξηθέντος μετὰ τὸ 1830, ὅτε, καταστραφείσης τῆς πειρατείας καὶ φιλανθρωποτέρας γενομένης τῆς πολιτικῆς τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, συνέρρευσαν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν πλεῖστοι Ἕλληνες, ἰδίᾳ ἐκ Λέσβου καὶ Καστελλορρίζου. Ἡ συρροὴ αὕτη τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐπαυξάνει εἶτα διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ σιδηροδρόμου ἀπὸ τοῦ 1856 καὶ 1866. Τὴν δύναμιν ταύτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ πιστοῦσι καὶ αἱ ἐκθέσεις πολλῶν περιηγητῶν ξένων ἐπισκεφθέντων τὴν χώραν, ὧν περίληψιν καὶ ἀνέγνωσεν ὁ κ. Κοντογιάννης.

Μετὰ ταῦτα ὁ πρόεδρος κ. Γ. Χατζιδάκις διέλαβε περὶ τοῦ σημασιολογικοῦ φαινομένου, καθ' ὃ ἐν τοῖς συνθέτοις ἐπικρατεῖ ἡ κυρία σημασία τοῦ προσδιοριζομένου συνθετικοῦ μέρους, ἐκτὸς ἂν τὸ προσδιορίζον συνθετικὸν μᾶς ἀναγκάζει νὰ ὑπολάβωμεν ἄλλην σημασίαν (γλωσσοδέτης, γλωσσοδίφης, γλωσσόκομον, γλωσσογράφος, κτλ.), ἐξάρας τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν τῇ συνθέσει ὀλιγωτέρα ἐλευθερία ἐν

τῇ χρήσει ἄλλων σημασιῶν ἢ ἐν τῇ συντάξει. ἰδίᾳ ὅταν τὸ δεύτερον συνθετικὸν καταστῇ κατάληξις κρασοβόλι.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος — *Ὁ Γραμματεὺς*

Γ. Ν. Χατζιδακις — Σ. Ψαλτης

Συνεδρία ΣΝΓ΄ τῆς 5ης Μαΐου 1919.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Σ. Ψάλτης ὡμίλησε περὶ τοῦ εἴδους ἐκείνου τῆς ἐλλείψεως ἐν τῇ νεοελληνικῇ γλώσσῃ, καθ' ὃ τίθεται μετὰ ῥήματος μία τῶν πλαγίων πτώσεων τῆς ἐπαναληπτικῆς ἀντωνυμίας *αὐτός*, τῶν ἐξωτερικῶς συμπεσουσῶν πρὸς τὰς πλαγίας πτώσεις τοῦ ἄρθρου, χωρὶς νὰ καταφαίνηται ἐκ τῶν συμφραζομένων εἰς ποῖον ἀναφέρεται ἡ ἐπαναληπτικὴ ἀντωνυμία τὴν ἐγλύτωσε, τὲς ἔφαγε, τὸ ἔχει δίπορτο. καταλέξας δὲ πολλὰ παραδείγματα τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἀπέδειξεν ὅτι ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ σύνταξιν ἀναπτυχθεῖσαν ἐν τῇ μέσῃ καὶ νέᾳ ἑλληνικῇ, καθ' ἣν τίθενται μετὰ ῥήματος πλεοναστικῶς αἱ πλάγιαι πτώσεις τῆς ἀντωνυμίας *αὐτὸς* μετὰ τοῦ ἀντικειμένου· *τὸν ἔδεσε τὸ γάϊδαρο, αὐτὸς τὸ γύρισε τὸ φύλλο, τἀγαπᾷς τὰ ξεινὰ* καὶ ὅτι ἐκ τοιούτων πλήρων φράσεων ἀποτριφθεισῶν προῆλθον σὺν τῷ χρόνῳ αἱ ἐλλειπτικαὶ φράσεις, περὶ ὧν ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος.

Μετὰ τὸν κ. Ψάλτην ὁ ἑταῖρος κ. Ι. Τορναρίτης ὡμίλησε περὶ τοῦ παρὰ Βυζαντίνοις φόρου χρυσαργύρου, ἀπέδειξε δὲ ὅτι οὗτος ἦτο ἐν ἰσχύϊ ἤδη ἐπὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, κατηργήθη δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τῷ 498 μ. Χ. ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ ἑτέρων φόρων, ὧν κυριώτατον ἡ πρόσοδος τῶν Ἰσαυρικῶν, ἡ χρυσοτέλλα, ὁ ἐκ τῶν μεταλλείων τῆς Ἀρμενίας, ὁ ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἀργῶν καὶ ἄλλοι. Ἐν τέλει καθώρισε τὸν φόρον τοῦ χρυσαργύρου, ὅστις ἦτο κυρίως φόρος ἐπιτηδεύματος, κληροδότημα ρωμαϊκόν.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος κ. ἀ. α. — *Ὁ Γραμματεὺς*

Α. Ν. Σκιας — Σ. Ψαλτης

Συνεδρία ΣΝΔ'. τῆς 19ης Μαΐου 1919.

Σενελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Σ. Δεινάκις διέλαβε περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λ. *βρικόλακας* ὑποστηρίξας ὅτι ἡ κυρία τῆς λέξεως σημασία δὲν εἶναι ἡ τοῦ ἐκφοβοῦντος τοὺς ζῶντας νεκροῦ, ὁποίαν προϋποθέτει ἡ ἐκ τοῦ βρίκελος καὶ μορμολύκη παραγωγή, ἀλλ' ἡ τοῦ ἐξῳδηκὸς ἔχοντος τὸ σῶμα καὶ μάλιστα τὴν γαστέρα νεκροῦ, τοῦ ἄλλως τυμπανιαίου ἢ τυμπανίτου ὑπὸ τοῦ Δουκαγκίου λεγομένου. καὶ ὅτι ἔτυμον τῆς λέξεως εἶναι πεποιημένη τις λέξις *βορδούλα* σημαίνουσα τὴν φλύκταιναν τοῦ δέρματος ἐξ ἧς μετὰ τῆς μεγεθυντικῆς καταλήξεως-*ακας* ἐσχηματίσθη ὁ τύπος *βορδούλακας*, ὡς ἐκ τῆς ἀρχαίας λέξεως *φύσκα* ἐσχηματίσθη ἡ λ. *φύσκων* καὶ ἐκ τοῦ νεοελλ. φοῦσκα ἡ λ. *φοῦσκος*. Ἐξ ἄλλου τύπου *βορβούλα* ἐσχηματίσθη ὁ τύπος *βουρβούλακας*, ἐκ δὲ τοῦ *βορκούλα* ὁ τύπος *βουρκόλακας*, ἐξ οὗ εἶτα παρήχθησαν οἱ τύποι *βρουκόλακας* καὶ *βρικόλακας*.

Μετὰ τὸν κ. Δεινάκιν ὁ ἑταῖρος κ. Φ. Κουκουλὲς ἀφ' οὗ συνεπλήρωσε καὶ διεσάφησε τὰς μαρτυρίας περὶ πυρπολικῶν, ὧν ἡ πρώτη χρησιμοποίησις ἀνάγεται εἰς τὸν Ε'. π. Χ. αἰῶνα, ἀπέδειξε, τῇ βοηθείᾳ τοῦ κειμένου τοῦ Ἀρριανοῦ ὅτι χρῆσις λυομένων πλοίων ἐγένετο τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς Ἰνδικήν, ὑπεστήριξε δὲ ὅτι ἡ ἰδέα δι' ὑποβρυχίων ὀργάνων βλάβης τῶν πλοίων ἀναφέρεται ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου χρησιμοποιήσαντος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένῃ μεθόδῳ (ἐν τῷ μυθιστορήματί του: τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα) στοιχεῖα τοῖς τε ἀρχαίοις καὶ τοῖς μεσαιωνικοῖς Ἕλλησι γνωστά, τοὺς δύτας.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος κ. ἀ. α.	*Ὁ Γραμματεὺς*
Α. Ν. Σκιας	Σ. Ψαλτης

Συνεδρία ΣΝΕ'. τῆς 2 Ἰουνίου 1919.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Γ. Γρατσιάτος ἀνεκοίνωσε διορθώσεις αὐτοῦ εἰς ἐλεγείας τοῦ Τιβούλλου καὶ τοὺς διαλόγους τοῦ Σενέκα, ὁ δὲ ἑταῖρος κ. Δ. Γουδῆς διορθώσεις εἰς ἐλεγείας τοῦ

Σόλωνος, ἰάμβους Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου καὶ τοῦ Ἀρχιλόχου.
-Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος — Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

Ὁ Γραμματεὺς — Σ. ΨΑΛΤΗΣ

Συνεδρία ΣΝϚ'. τῆς 3 Νοεμβρίου 1919.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ὁ πρόεδρος κ. Γ. Χατζιδάκις ὡμίλησε περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ῥ. *κονεύω*, ὅπερ παραγόμενον ἐκ τῆς τουρκ. λέξεως *κονάκι*, ἔπρεπε νὰ σχηματισθῇ *κονακεύω*, ἐσχηματίσθη δ' ὅμως κονεύω, διότι ἐν τῇ λ. *κονάκι* αἱ συλλαβαὶ-άκι ἐνομίσθησαν κατάληξις ἐκ δὲ τῆς ῥίζης *κον*-ἐσχηματίσθη τὸ παράγωγον *κονεύω*. Διέλαβεν εἶτα περὶ τῆς λ. *ἀβέλτερος* ἀναιρέσας τὴν γνώμην τοῦ Osthoff θεωρήσαντος αὐτὴν (ἐν ΙΕ. VI. σ. 7) ὡς σύνθετον ἐκ τοῦ α στερητικοῦ καὶ τοῦ οὐδετέρου *βέλτερον* (=ὁ ἄνευ τοῦ βελτέρου=ὁ ἐστερημένος τοῦ καλοῦ)· ἀναγαγὼν δὲ τὴν λ. εἰς τὸ Ἡσυχιανὸν *βελτὸς*=βλητός, ἐξ οὗ ἠδύνατο νὰ παραχθῇ σύνθετον ἄβελτος=ὁ μὴ ἐπιτυγχάνων τοῦ σκοποῦ καὶ ἐκ τούτου συγκριτικὸν *ἀβελτότερος*, ὑπεστήριξεν ὅτι ἐκ τῆς γενικῆς *ἀβελτοτέρου* προῆλθε καθ' ἁπλολογίαν ὁ τύπος τῆς γενικῆς *ἀβελτέρου*, ἐξ οὗ τὸ *ἀβέλτερος*.

Μετὰ τὸν κ. Χατζιδάκιν ὁ ἑταῖρος κ. Σ. Δεινάκις διέλαβε περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λ. *καλικάντζαρος* ὑποστηρίξας ὅτι ὁ ἀρχικὸς τύπος εἶναι ὁ τύπος *καρκάντζαρος* (Μακεδ.), τὸν ὁποῖον ἠτυμολόγησεν ἀπὸ τῆς λ. *καρκάντζι* σημαινούσης τὸ κεκαυμένον, τὸ ξηρόν, εἰς ἣν προσετέθη ἡ μεγεθυντικὴ κατάληξις *αρος*· ὥστε ἡ λ. *καρκάντζαρος* θὰ σημαίνῃ τὸν κεκαυμένον, τὸν ξηρόν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἰσχνόν, διότι εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ξηροῦ ἀκολουθεῖ ἡ τοῦ ἰσχνοῦ. Ἡ ἰδιότης αὕτη τῆς ἰσχνότητος, τὴν ὁποίαν κατὰ τὰς παραδόσεις ἔχουσιν οἱ καλικάντζαροι προέρχεται ἐκ τῆς περὶ τὸ πῦρ καὶ τὴν ἑστίαν σχέσεως τῶν καλικαντζάρων, ἐξ ἧς ἑρμηνεύεται καὶ τὸ μελάγχρουν τῆς ὄψεως αὐτῶν. Τὴν ἐτυμολογικὴν ταύτην ἑρμηνείαν ἐνισχύουσιν ἄλλα τινὰ ὀνόματα τῶν καλικαντζάρων: τὸ *καλκάνι* (ἄλλος τύπος *καρκάνι*, *κάρκανο*), *κάης* (παρετυμολογία πρὸς τὸ καίω), καὶ *καψούρης*. Ἡρμήνευσεν ἐπίσης ὡς σημαίνοντα τὸν ἰσχνόν, λιπόσαρκον τά: *τσιλικρωτά*, δι' οὗ καλοῦνται οἱ καλικάντζαροι ἐν Μάνῃ,

ἐκ τοῦ τσιλιγγρὸς (ἰσχνός, λιπόσαρκος), ***σκαντζάτσαρος*** καὶ ***κατσάγκαρος*** (ἐν οἷς ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ ἀκανθηροῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰσχνοῦ) ἐκ τοῦ ***ἀκανθάντζαρος*** (πρβ. σκαντζόχοιρος-κατσόχοιρος. σκάντζικος=ἰσχνός, κατσαρὸς=ἰσχνὸς ἐν Βιθυνίᾳ). Ἐν τέλει κατέδειξεν ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητας μεταξὺ τῶν καλικαντζάρων καὶ τῶν Καβειρίων δαιμόνων.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Σ. ΨΑΛΤΗΣ

Συνεδρία ΣΝΖ' τῆς 30ης Νοεμβρίου 1919.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Ι. Σβορῶνος ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ συνεδρίᾳ ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Δεινάκι καὶ συμπληρῶν προηγουμένην αὐτοῦ ἐργασίαν (δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Διεθ. Ἐφημερίδι τῆς Νομ. Ἀρχαιολογίας, 1912, σελ. 244-256), ἐποιήσατο τὴν ἑπομένην ἀνακοίνωσιν. Ἀφ' οὗ ἐξῆρε τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα εἶναι πηγὴ πολλῶν ἐκ τῶν νεωτέρων μύθων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ περιέγραψε πρῶτον καὶ ἡρμήνευσε τὰς ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων τοῦ Παρθενῶνος γλυπτικὰς μορφάς, ὧν πολλὰς ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίων αὐτοῦ μελετῶν συνεπλήρωσε καὶ εἶτα διετύπωσε τὴν γνώμην ὅτι αἱ περὶ καλλικαντζάρων παραδόσεις ἔχουσι τὴν ἀρχὴν εἰς τὰς μορφὰς ταύτας τοῦ Παρθενῶνος, ἃς οἱ μεσαιωνικοὶ καὶ νεώτεροι Ἕλληνες βλέποντες συνεδύαζον πρὸς τὰς ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων καταληφθείσας αὐτοῖς μυθολογικὰς παραδόσεις καὶ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου ἔπλασαν τὰς περὶ καλλικαντζάρων παραδόσεις, αἵτινες ἐξ Ἀθηνῶν εἶτα μετεδόθησαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀληθῶς δὲ πολλαὶ λεπτομέρειαι καὶ διαφοραὶ τῶν παραδόσεων τούτων δύνανται νὰ ἑρμηνευθῶσιν ἄριστα διὰ τῶν ἐν τῷ ἀετώματι γλυπτικῶν εἰκόνων καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα *καλλικάντζαρος* δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ *καλλιγάντζαρος*, ὡς κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ κ. Σβορώνου ὠνόμασαν τὸν φέροντα τὴν τρίαιναν (γάντζαν) Ποσειδῶνα οἱ μεσαιωνικοὶ Ἀθηναῖοι.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Σ. ΨΑΛΤΗΣ

Συνεδρία ΣΝΗ'. τῆς 14ης Δεκεμβρίου 1919.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Σ. Μενάρδος ὡμίλησε περὶ τῆς χρήσεως τῆς λ. *Αὔσονες* παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀντὶ τῆς λ. *Ρωμαῖοι* ἢ *Ἕλληνες*, ἀναιρέσας τὴν γνώμην τοῦ Σάθα, ὅστις τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν χρῆσιν τῆς λ. Αὔσονες εἰς τὸν φιλορρωμαϊσμὸν αὐτοῦ. Κατὰ τὸν κ. Μενάρδον ἡ χρῆσις τῆς λ. ἀποδοτέα μᾶλλον εἰς τὴν πρὸς τὸ ἀρχαΐζειν τάσιν τὴν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι συχνὰ παρατηρουμένην.

Μετὰ τὸν κ. Μενάρδον ὁ ἑταῖρος κ. Χ. Χαριτωνίδης ἀνεκοίνωσε διόρθωσιν αὐτοῦ ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Ἠλέκτρας τοῦ Σοφοκλέους στ. 193 «οἰκτρὰ μὲν νόστοις αὐδά, οἰκτρὰ δ' ἐν κοίταις πατρῴαις, ὅτ' σοι παγχάλκων ἀνταία γενύων ὡρμάθη πλαγά», καθ' ἣν τό: *ὅτε σοι* διορθωτέον εἰς *ὀτοτοῖ*.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Σ. ΨΑΛΤΗΣ

Συνεδρία ΣΝΘ'. τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1920.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς ἔκτακτον συνεδρίαν ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδρίας ὁ γραμματεὺς κ. Σ. Ψάλτης ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων κατὰ τὴν λήξασαν διετῆ περίοδον 1918-1919, ὁ δὲ ἐλεγκτὴς κ. Κ. Ἄμαντος τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1919. Ἀμφότεραι αἱ ἐκθέσεις αὐταὶ δημοσιευθήσονται ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ.» Μετὰ ταῦτα οἱ παρόντες ἑταῖροι 27 τὸν ἀριθμὸν ἀποτελοῦντες συμφώνως τῷ κανονισμῷ ἀπαρτίαν προέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Διοικητ. Συμβουλίου διὰ τὴν διετῆ περίοδον 1920-1921. Ἐξελέγησαν δὲ παμψηφεί: πρόεδρος ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις, ἀντιπρόεδροι οἱ κ. κ. Ι. Σβορῶνος καὶ Σ. Μενάρδος, γραμματεὺς ὁ κ. Σ. Ψάλτης, σύμβουλοι δὲ οἱ κ. κ. Ι. Βογιατζίδης, Θ. Βορέας, Γ. Γαρδίκας, Π. Κοντογιάννης, Φ. Κουκουλές, Κ. Κουρουνιώτης, Π. Λορεντζᾶτος καὶ Μ. Στεφανίδης· καὶ ἐλεγκταὶ οἱ κ.κ. Δ. Οἰκονομίδης καὶ Β. Φάβης.

Μετὰ ταῦτα ὁ ἑταῖρος κ. Μ. Στεφανίδης ἡρμήνευσε χυμευτικά τινα ζητήματα: α') ἐταύτισε τὸ χρυσογόνον φυτὸν τοῦ λαοῦ *κημιά* μὲ τὸ φυτὸν *κῆμον* τῶν Ἀργοναυτικῶν τοῦ Ὀρφέως καὶ ὑπέδειξε σχέσεις μεταξὺ τοῦ ποιήματος τούτου καὶ τῶν χυμευτῶν· β') τὴν χυμευτικὴν λέξιν *γραῦς* δηλοῦσαν *μελανίαν* ἐσχέτισε πρὸς τὴν δρῦν *γράβον* (κάρπιμον) καὶ τὸ ἀρχαῖον *γράβιον* (τὸ καπνίζον πυροφάνι) καὶ ταῦτα πρὸς τὸ δημῶδες *γραβανὸς* (τεφρὸς) καὶ πρὸς τὸ carbo (κάρβουνον), καθὼς τὸν *νάρθηκα* (τὸ ἔναυσμα τοῦ *Ποσειδῶνος*) πρὸς τὸν *ἄνθρακα*, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ *γαῦρος* καὶ τὸ *κάπρος* (καλπάζω), ὅπως τὸν *ἀσβὸν* πρὸς τὴν *ἀσβόλην*, τὸν *αἴτουλαν* πρὸς τὸ *αἴθων* καὶ τὴν *αἰθάλην* καὶ τὸν *θῶα* πρὸς τὸν *αἰθέρα* καὶ τὸ *θέειν*· εἰδικῶς δὲ τὰς ὀνοματικὰς ταύτας σχέσεις ἀνήγαγεν εἰς τὰς πρώτας ἐντυπώσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ πυρός, παραγομένου διὰ περιστροφῆς ξύλων (καπνιζόντων) καὶ διὰ ταχύτητος, καὶ ἅμα ἐκ τοῦ πυρώδους καὶ τοῦ ταχέος καὶ ἀδιαρθρώτου (συσπειρωμένων) ἀγρίων ζῴων, ὑφ' ὧν περιεκυκλοῦτο ὁ προϊστορικὸς ἄνθρωπος· γ') ἡρμήνευσε τὸν χυμευτικὸν *λίθον ἐτήσιόν* ὡς λίθον *αἰτήσεως*, τὸν *κάλαμον ζῶντα* ὡς τὸν *μαγνήτην*, τὴν *βίβλον ἐδαφιστικὴν* ὡς βίβλον *μὲ ἐδάφια*· δ') ἐσχέτισε τὴν χυμευτικὴν *ἀχλὺν* (ἐξάχνυμα καὶ σποδὸν) πρὸς τὴν δημώδη *ἀχλάιν*· καὶ ε') διέκρινε τὸ παρὰ Δουκαγκίῳ *ραζοὺχτι* τοῦ *σαλονίτρου*.

Μετὰ τὸν κ. Στεφανίδην ὁ ἑταῖρος κ. Σ. Ψάλτης ὁρμώμενος ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι ἐν τῇ γλώσσῃ μὲν τῶν οὐδέποτε ὑποστάντων δουλείαν καὶ πολιτικὴν ἐξάρτησιν λαῶν δὲν παρατηροῦται δάνειαι ξέναι λέξεις εἰμὴ μόνον πραγμάτων δηλωτικαί, ἐν δὲ τῇ γλώσσῃ τῶν ὑποστάντων τοιαύτην δουλείαν πρὸς ταῖς δανείαις λέξεσι ταῖς πραγμάτων δηλωτικαῖς ὑπάρχει καὶ πλῆθος λέξεων ξένων ῥηματικῆς ἐνεργείας δηλωτικῶν, προσεπάθησε νὰ ἐξαγάγῃ ἱστορικὰ συμπεράσματα περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐξετάσεως τῆς γλώσσης τῶν σλαυοφώνων κατοίκων αὐτῶν καὶ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ γλῶσσα τούτων περιέχουσα πρὸς ταῖς πραγμάτων δηλωτικαῖς δανείαις ἑλληνικαῖς λέξεσι καὶ πλείστας ῥημάτων καὶ ῥηματικῆς ἐνεργείας δηλωτικὰς ἑλληνικὰς λέξεις διαπιστοῖ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ σλαυόφωνοι κάτοικοι τῆς Μακεδονίας καὶ Δυτ. Θρᾴκης (Πομάκοι) οἱ λαλοῦντες τὴν γλῶσσαν ταύτην

ἦσαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν καὶ πολιτικὴν ἐξάρτησιν τῶν Ἑλλήνων, ἥτις τοιαῦτα ἴχνη ἀφῆκεν ἐπὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν, οἷα ἀφῆκεν ἐπὶ τῆς γλώσσης τῶν Καππαδόκων Ἑλλήνων ἡ ἐπὶ 9 αἰῶνας διαρκέσασα τουρκικὴ δουλεία. Ἐν τέλει ὁρμώμενος ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Βούλγαροι οἱ κατοικοῦντες τὴν πεδιάδα τῆς Φιλιππουπόλεως ὁμιλοῦσι γλῶσσαν βουλγαρικὴν καθαρὰν ἑλληνικῶν στοιχείων ἀπέδειξεν ὅτι εἶναι ἐπήλυδες κατελθόντες εἰς τὴν πεδιάδα ἐκ Φιλιππουπόλεως ἐν χρόνοις μεταγενεστέροις, διότι, ἂν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας κατῴκουν αὐτὴν διατελέσασαν ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν, ἡ γλῶσσα αὐτῶν θὰ ἐδείκνυε τὰ αὐτὰ σημεῖα ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως, οἷα δεικνύει καὶ ἡ γλῶσσα τῶν σλαυομακεδόνων.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Σ. ΨΑΛΤΗΣ

Συνεδρία ΣΞ' τῆς 15ης Φεβρουαρίου 1920.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Σ. Ξανθουδίδης ἀνεκοίνωσε διόρθωσιν αὐτοῦ εἰς τὸν στ. 766 τῶν χρονικῶν τοῦ Μορέως, καθ' ἣν τό: τὰ *κάθηκα τατίζουν* διορθωτέον εἰς τό, τά: *κάθηκα τσακίζουν*, ὁμιλήσας καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λ. *κάθηκα*, ἥτις κατ' αὐτὸν παράγεται ἐκ τοῦ *κατ' οἶκον*, *κάτοικον*, *κατοίκιον*, ἐξ ὧν *κάθοικον-καθοίκιον* καὶ ἑτέραν διόρθωσιν εἰς στ. 7053-54 τῶν αὐτῶν χρονικῶν τοῦ Μορέως, καθ' ἣν τὸ ἐν τῷ κειμένῳ: *ἀναγαμήσασι* διορθωτέον εἰς *ἀναγαμμαδίσασι* (τὸ ἀναγαμμαδίζω παρὰ Trinchera) ἢ *ἀναγαμμίσασι*. Ἐν τέλει ὡμίλησε περὶ τῆς ἀρχῆς πολλῶν οἰκογενειακῶν ἐπιθέτων ἐν Κρήτῃ. Ἀστεράτος, Ἀστρουλῆς, Βάτσος, Γαλανός, Γάλλης, Γκαλονόμος, Δαγᾶλος, Ζωνός, Κούνδουρος, Κουτρούλης καὶ ἄλλα, ἅτινα ἔχουσι τὴν ἀρχὴν των εἰς ποιμενικοὺς ὅρους.

Μετὰ τὸν κ. Ξανθουδίδην ὁ ἑταῖρος κ. Χ. Χαριτωνίδης διώρθωσεν ἐν τῷ στ. 564 τῆς Ἠλέκτρας: *ἐροῦ τὴν κυναγὸν Ἄρτεμιν, τίνος ποινὰς τὰ πολλὰ πνεύματα ἔσχ' ἐν Αὐλίδι*, τό: *ἔσχ' ἐν Αὐλίδι* εἰς: *ἔσχεῖς' Αὐλίδα*· καὶ ἐν στ. 451 τῆς Ἠλέκτρας: *σμικρὰ μὲν τάδ'*

ἄλλ' ὅμως ἄχω δὸς αὐτῷ τὴν δ' ἀλιπαρῆ τρίχα, τὸ *ἀλιπαρῆ* εἰς: *ἀπολίπαρον*.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος — *Ὁ Γραμματεὺς*

Γ. Ν. Χατζιδακις — Σ. Ψαλτης

Συνεδρία ΣΞΑ' τῆς 29ης Φεβρουαρίου 1920.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Ν. Παλιεράκις ἐξέθηκε σύστημα δημώδους ἠθικῆς ἐξηγμένης ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν καθαρῶς ἑλληνικῶν παροιμιῶν καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς διδάσκει διὰ τῶν παροιμιῶν τούτων ὅτι ὡς ὕψιστον ἀγαθόν, πρὸς ὃ δέον νὰ κατατείνῃ ἅπας ὁ ἀνθρώπινος βίος, εἶναι μόνη ἡ εὐδαιμονία, ὅτι δὲ πρὸς τούτοις εἰς ἐπίτευξιν τοῦ ἀγαθοῦ τούτου συντελοῦσιν ἄλλα μερικώτερα ἀγαθά, ὧν ἄλλα μὲν εἶναι ἀτομικά, ὡς ἡ καλὴ ἀγωγή, ἡ φρόνησις, ἡ φιλοπονία, ἡ οἰκονομία, ὁ πλοῦτος, ἄλλα δὲ εἶναι οἰκογενειακά, ὡς ὁ προσήκων γάμος, ἄλλα δὲ κοινωνικά, ὡς ἡ εὐποιία, ἡ συμπάθεια, ἡ φιλία, ἡ ἀγάπη, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἄλλα δὲ τέλος πολιτειακά, ὡς ὁ σεβασμός καὶ ἡ ὑπακοὴ πρὸς τοὺς ἄρχοντας, ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος καὶ ὁ ἔρως τῆς ἐλευθερίας. διερευνῶν δὲ τὴν ἰδέαν, ἣν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει περὶ ἑκάστου τῶν μερικωτέρων τούτων ἀγαθῶν, ὑπέμνησε καὶ τὰς μᾶλλον προσαρμοζομένας εἰς ἕκαστον δημώδεις παροιμίας. Κατέδειξε δὲ προσέτι ὁ κ. Παλιεράκις ὅτι εἰς ἐπίτευξιν τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ ὑπὲρ τὰ μερικώτερα ταῦτα ἀγαθὰ συντείνει κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ ἡ δύναμις τῆς Μοίρας, ἣν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ταυτίσας πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ διδάσκει ὅτι πρὸς ἐξασφάλισιν της εὐδαιμονίας, τούτου μάλιστα πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν εὐμένειαν.

Μετὰ τὸν κ. Παλιεράκιν ὁ ἑταῖρος κ. Θ. Κακριδῆς ἀνεκοίνωσε τὰς ἑξῆς ἑρμηνείας καὶ διορθώσεις αὐτοῦ εἰς τὴν Αἰνειάδα τοῦ Βεργιλίου: 1) ἡ συνήθης ἑρμηνεία τοῦ στ.54 τοῦ Α'. Βιβλίου, καθ' ἣν εἰς τὴν λ. meus νοεῖται ἡ ἀντων. nostra οὔτε πρὸς τὴν ὅλην ἔννοιαν συνᾴδει, ἀφ' οὗ οἱ Τρῶες εἶχον ἤδη πεισθῆ εἰς τὸν Λαοκόοντα οὔτε ἐξηγεῖ συντακτικῶς τὴν χρῆσιν τῆς ὁριστικῆς impulerat

ἐν τῷ ἑπομένῳ, ἔνθα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔδει νὰ τεθῇ ὑποτακτικὴ τοῦ ἀπραγματοποιήτου ἑρμηνευτέον ὅθεν κατὰ τὸν κ. Κακριδῆν: si meus deum, τῆς λ. ταύτης λαμβανομένης ἐκ τοῦ προηγουμένου si fata deum. κατέδειξε δὲ ὁ κ. Κακριδῆς ὅτι ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς συμπληρώσεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἑπομένου ἐκ τῶν τοῦ ἡγουμένου δὲν εἶναι ἀσυνήθης οὔτε παρὰ τοῖς Λατίνοις οὔτε παρὰ τοῖς Ἕλλησι. 2) Τοὺς στ. 472-481 τοῦ Γ' Βιβλίου, οὓς ἐν ἀκαταλλήλῳ θέσει κειμένους κατέδειξεν ἤδη ὁ Heinze, διὸ καὶ συνέστησε νὰ μετατεθῶσι πρὸ τῶν προφητικῶν λόγων τοῦ Ἑλένου, μετατίθησιν ὁ κ. Κακριδῆς μετὰ τὸν στ. 505, διότι, ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἁρμόζουσι μᾶλλον εἰς τὴν στιγμὴν τοῦ ἀπόπλου. 3) Τὴν γνώμην τοῦ Ribbek ἀθετοῦντος τοὺς στ. 50-53 τοῦ Δ' Βιβλίου δὲν ἀσπάζεται ὁ κ. Κακριδῆς, κρίνων τὸ περιεχόμενον τῶν στίχων τούτων ὡς ἐπιτυχῶς συμπληροῦν τὴν ἔννοιαν τῶν προηγουμένων στίχων.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς*
Γ. Ν. Χατζιδακις	Σ. Ψαλτης

Συνεδρία ΣΞΒ' τῆς 18ης Ἀπριλίου 1920.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Φ. Κουκουλὲς ὡμίλησε περὶ τῆς σημασίας τῶν φράσεων: α') «*τοῦ δωκε*» (ἔφυγε φεύγων) κυρίως ἔδωκε τοῦ ἀλόγου του βιτσιὰ ἢ σκαλιὰ καὶ ἔφυγε· β') «*δὲν τοῦ τρέχει*» ἤτοι δὲν τὸν εὐνοεῖ ἡ τύχη, κυρίως, ὡς αἱ πληρέστεραι φράσεις δεικνύουσι, δὲν τοῦ τρέχει τὸ ἄλογο, οὐ ἐπιβαίνει· γ') «*τὸν παίρνω ἀπάνω μου*» = ἀναλαμβάνω τὴν ὑπέρ τινος εὐθύνην, κυρίως παίρνω ἐπὶ τῶν ὤμων μου τινὰ πληγωθέντα καὶ κινδυνεύοντα καὶ ἀπομακρύνω αὐτὸν τοῦ ἐπικινδύνου τόπου· δ') «*κοστίζει τόσο μέσ' 'ς τὸ νερό*»· ἀσφαλῶς ἐκ μεταφορᾶς τοῦ πλοίου, ὅπερ κοστίζει τόσο μέσ' 'ς τὸ νερό, ῥιφθὲν δῆλα δὴ εἰς τὴν θάλασσαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀξίαν του ὅταν ἀκόμη εἶναι 'ς τὰ σκαριά· ε') «*τά'πε χαρτὶ καὶ καλαμάρι*», ἐπανέλαβε δῆλα δὴ ἀκριβῶς ὅσα, χαρτὶ καὶ καλαμάρι λαβών, ἐσημείωσε λεγόμενα· ζ') «*εἶναι γιὰ τὸ ῥάφι*»· ἐπὶ ἐξώρου γυναικός, ἀξία τουτέστι νὰ τεθῇ ὡς ἀρχαιολογικὸν ἀντικεί-

μενον εἰς τὸ ῥάφι, εἰς ὃ τίθενται τὰ παλαιωθέντα ἀντικείμενα· ϛ') *«κοντὸς ψαλμὸς ἀλληλούϊα»*· συντόμως δῆλα δὴ θὰ λάβῃ πέρας τι, ὡς συμβαίνει κατὰ τὰς κηδείας, καθ' ἅς, ἀφ' οὗ ψαλῇ κοντός, ἤτοι σύντομος νεκρώσιμος ψαλμός, καὶ κατόπιν τὸ *ἀλληλούϊα*, ἐπέρχεται ὁ ἐνταφιασμὸς καὶ τὸ τέλος· η') *«τυφλοπάννια νά χῃ»*· τὴν φράσιν ταύτην ἡρμήνευσεν ἐκ τῆς συνηθείας τῶν Βυζαντινῶν νὰ τυφλοπαννιάζουν τὸν εἰς θάνατον καταδικαζόμενον, ἤτοι νὰ τοῦ δένουν τοὺς ὀφθαλμοὺς δι' ὑφάσματος· θ') *«τὸν πλάκωσαν 'ς τὸ ξύλο»*· ἐκ τοῦ συμφυρμοῦ τῶν φρ. «τὸν ἔστρωσαν 's τὸ ξύλο + τὸν πλάκωσαν» ἤτοι τὸν ἐτιμώρησαν θέσαντες πλάκα ἐπὶ τοῦ στήθους· ι') *«τὸν χτύπησε βλογιά, χολέρα, πανοῦκλα κλπ.»*· ἐκ τῆς προλήψεως τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν προγόνων, καθ' ἣν ὁ ὑπὸ τῶν νοσημάτων τούτων προσβαλλόμενος ἐπιστεύετο ὅτι ἐπλήττετο πρότερον ὑπὸ τῆς ἀσθενείας μορφὴν ἀνθρώπου λαμβανούσης· καὶ τέλος ὁ ὁμιλητὴς ἐξετάσας τὰς μέχρι τοῦδε ποικίλας γνώμας περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λ. **κερατᾶς** ὑπεστήριξεν. ὅτι κερατᾶς κυρίως εἶναι τὸ ζῷον τὸ ἔχον κέρατα καὶ δὴ μεγάλα ἤτοι ὁ κριός, ὁ βοῦς, ὁ τράγος, ἡ ἔλαφος, εἶτα δὲ ὁ ἀνὴρ ὁ ὁμοιάζων πρὸς τὸ ζῷον αὐτὸ κατὰ τὴν ἀναισθησίαν.

Μετὰ τὸν κ. Κουκουλὲν ὁ ἑταῖρος κ. Σπ. Στουραΐτης ἐξετάσας τὴν αἰτίαν δι' ἣν ὁ ποιητὴς Ἀνδρέας Κάλβος ἐποίησε μόνον 20 ᾠδὰς καὶ ἐσίγησεν, ὑπεστήριξεν ὅτι οὗτος θεωρῶν τὴν ποίησιν ὡς ὑποχρέωσιν, ὡς καθῆκον ἱερὸν ὀφειλόμενον εἰς τὴν πατρίδα, δὲν ἦτο ἐξ ἐπαγγέλματος ποιητής, ἀλλ' ἐκ καθήκοντος, διὸ ἐφ' ὅσον ἡ πατρίς του διεξῆγε τὸν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ἀγῶνα ἐποίει, ὅτε δὲ κατὰ τὸ 1826, ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἀγὼν ἔληξεν ἔπαυσε ποιῶν, καίτοι μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔζησε 41 ὅλα ἄλλα. Ἐπίσης ὑπεστήριξεν ὅτι: καίτοι δὲν ἀπηλευθερώθη ὅλος ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τούτοις ὁ Κάλβος ἔπαυσε ποιῶν ἐφεξῆς, διότι διατελῶν ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐπίδρασιν τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος περιορίζει αὐτὴν μέχρι τῆς Πιερίας ἔχων ὡς σύμβολον τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὐχὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἀλλὰ τὸν Παρθενῶνα.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΞΓ' τῆς 2ας Μαΐου 1920.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Κ. Α. Ῥωμαῖος διαλαβὼν περὶ τῶν **Κουλούμων** ἢ **Κουμούλων** διασκεδάσεως ἢ ἑορτῆς ἀγομένης κατὰ τὴν Καθαρὰν Δευτέραν, γνωστῆς δὲ ἐν πλείσταις ἑλληνικαῖς χώραις, ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ὄνομα προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐνωρὶς εἰσαχθέντος λατινικοῦ cumulus, ἐξ οὗ καὶ πολυάριθμοι ἄλλαι λέξεις σημαίνουσαι τὸν σωρὸν ἢ τὴν κορυφὴν ἔχουσι τὴν καταγωγὴν π.χ. *κούλουμος, κουμούλα, κουλούμια, κουρμούλα, κούρβουλα, γκουμουρᾶδες* κλπ. Ὡσαύτως ὑπεστήριξεν ὅτι *κούλουμα* θὰ ἦσαν ἀρχικῶς οἱ σωροὶ τῶν ὑπὸ τῶν συγγενῶν συγκομιζομένων φαγητῶν κατὰ τὴν συνευωχίαν τῆς τελευταίας Τυρινῆς Ἀπόκρεω, τὴν συνεχιζομένην κατ' ἄλλον τρόπον τὴν ἐπομένην Δευτέραν, καὶ ὅτι πολυάριθμοι ἔμμεσοι ἐνδείξεις στηρίζουν τὴν γνώμην τούτων, ὑπὲρ ἧς καὶ αἱ φράσεις: *χαλᾶμε τὰ κούλουμα, σποῦμε τὰ κούλουμα* ἐν Κρήτῃ, *βγάνουμε τὰ κούλουμα* ἐκ Λαυρείου, αἵτινες μόνον οὕτως ἑρμηνεύονται. Σημειώσας προσέτι, ὅτι ἐνιαχοῦ *κούμουλα* ἁπλῶς λέγονται σωροὶ γλυκισμάτων προσφερομένων κατ' εὐκαιρίαν, ἀνέφερεν ὅτι ἐν Τριπόλει, Φιλιατροῖς κ. ἀ. εἶναι γνωστὸν ἔθιμον, καθ' ὃ τυπικῶς προσφέρονται τὰ συγκομιζόμενα φαγητὰ εἰς ἄγνωστον πλέον θεότητα, ἀνυψουμένης ὑπὸ πάντων τῆς τραπέζης. Ἐν τέλει ὑπεστήριξεν ὅτι ἐν γένει τὰ ἔθιμα τῶν Ἀπόκρεων καὶ τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας ἀνάγονται εἰς τὴν παναρχαίαν λαϊκὴν θρησκείαν τῶν ἀνακαλουμένων νεκρῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων ἀναπτυχθέντων δαιμόνων, χρησίμων εἰς τὴν εὐετηρίαν καὶ μετὰ τοῦτο ἀποτρεπομένων, καὶ ὅτι ἐκ τῶν σχετικῶν ἑορτῶν ἡ γνωστοτέρα, ἡ τῶν Ἀνθεστηρίων, φωτίζει τὰ σημερινὰ ἔθιμα, ἀλλὰ καὶ φωτίζεται δι' αὐτῶν.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΞΔ' τῆς 30ῆς Μαΐου 1920.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτι-

κὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Θεοφ. Κακριδῆς προσεπικουρῶν τῇ κατὰ τὴν ΣΞΑ΄ συνεδρίαν γνώμῃ του, ὅτι οἱ ποιηταί, Ἕλληνές τε καὶ Λατῖνοι. πολλάκις ἑρμηνεύουσιν ἑαυτοὺς δι' ἐπεξηγηματικῶν φράσεων, προσήγαγε καὶ νέα παραδείγματα ἐκ τοῦ Αἰσχ. Εὐμεν. 44. λήνει μεγίστῳ σωφρόνως ἐστεμμένον, | ἀργῆτι μαλλῷ. τῇδε γὰρ τρανῶς ἐρῶ | · ἐκ τοῦ Κατούλλου, 83: iratast, hoc est uritur et coquitur, καὶ ἐκ τοῦ Κικέρωνος. Μετὰ τοῦτο ἡρμήνευσε τὸν στίχον τοῦ Σοφοκλ. Ἀντιγ. 718: ἀλλ' εἶκε θυμῷ καὶ μετάστασιν δίδου διὰ τῶν: ἀλλ' ὑποχώρησον εἰς τὴν θέλησίν σου καὶ μετάβαλε αὐτήν: ἐκλαμβάνων τὴν δοτικὴν οὐχὶ ὡς χαριστικήν, ἀλλ' ὡς τοπικήν, τῆς ἀναφορᾶς, κατὰ τὰ· εἴκειν πόδεσσι. Ὀδυσ. Ξ 221: καὶ μόλις εἶξαν ταῖς ψυχαῖς: Πολυβ. ΙΙ, 20,5.

Μετὰ τὸν κ. Κακριδῆν ὁ ἑταῖρος κ. Ι. Βογιατζίδης ὑπεστήριξεν. ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἐν Ἑρμουπόλει λαλουμένης νέας κοινῆς. ὅτι ἡ *Πελοποννησιακὴ* διάλεκτος. ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, προήχθη διὰ λόγους πολιτικοὺς εἰς *νέαν κοινὴν* συμπάσης τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. Χατζιδακις	Π. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΞΕ΄ τῆς 13ης Ἰουνίου 1920

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι. ὁ ἑταῖρος κ. Χ. Χαριτωνίδης προέβη εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν χωρίων: α΄) Σοφοκλ. Ἠλεκτ. στ. 778: ἐμὲ στεγάζειν ἡδύν, ἀλλ' ὁ *προστατῶν χρόνος* διῆγε μ' αἰὲν ὡς θανουμένην | , διὰ τοῦ: ἀλλ' *ὁ πατρὸς ἀγὼν* | χρόνIος· β΄) Ἀντιγον. 718: ἀλλ' *εἶκε θυμῷ* καὶ μετάστασιν δίδου | , διὰ τοῦ: ἀλλ' ICXE θυμόν· τέλος προέβη εἰς τὴν ἑρμηνείαν χωρίου τοῦ Πλάτωνος: Πρωταγορ. 341.

Μετὰ τὸν κ. Χαριτωνίδην ὁ ἑταῖρος κ. Δεινάκις διέλαβε περὶ τῶν σημασιῶν τῶν λέξεων, τῶν ὁποίων αἱ δύο πρῶται συλλαβαὶ ἄρχονται ἀπὸ τοῦ στοιχείου κ. οἷον κόρκαρος. καὶ ἔδειξε διὰ παρα-

δειγμάτων ὅτι διὰ τῶν λέξεων τούτων δηλοῦνται συνήθως αἱ σημασίαι τοῦ κεκαυμένου, τοῦ ξηροῦ, τοῦ συνεσταλμένου, τοῦ ἰσχνοῦ, τοῦ κυρτοῦ, τοῦ στρογγύλου, τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τραχέος, τοῦ ἑλικοειδοῦς, ὡς καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλας συγγένειαν τῶν σημασιῶν τούτων.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος — *Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*

Γ. Ν. Χατζιδακις — Π. Φουρικης

Συνεδρία ΣΞΖ' τῆς 24ης Ὀκωβρίου 1920.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὁ πρόεδρος κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις ὡμίλησε περὶ τῶν ἑξῆς: α') περὶ τῆς λ. *τέμπλα* ἀναγαγὼν αὐτὴν εἰς τὸ λατινικὸν *templum*· β') περὶ τῆς λ. *βεργίτης*, ἣν ἀνήγαγεν εἰς τὸ ῥ. *δέρκομαι* καὶ ὄχι εἰς τὸ *βέργα*, ὡς ἐπιστεύετο· γ') περὶ τῶν λ. *ἀναρρωτήριον*, *ἀναρρωτικὴ* ἄδεια, *ἀναπαυτήριον* (ἀντὶ τῶν ὀρθῶν ἀναρρωστήριον, ἀναρρωστική, ἀναπαυστήριον), ἐδίδαξεν ὅτι τὸ σ κατὰ τοὺς δοκίμους ἔτι χρόνους κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἄλλας, αἵτινες κανονικῶς εἶχον αὐτό, εἰσήρχετο καὶ εἰς ἄλλας, ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν καὶ ἐξέπιπτεν· ὁ σάλος δ' οὗτος ἐπέδωκε κυρίως κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους· δ') περὶ τῶν *φιλόνικος*, *φιλονικῶ*, *φιλονικία* ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶναι ἡ διὰ τοῦ Ι, διότι τὸ ἀπηρχαιωμένον *νεῖκος* δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ληφθῇ πρὸς σχηματισμὸν συνθέτων, ἐν ᾧ τὸ *φιλόνΙκος* μαρτυρεῖται ἀπὸ τοῦ Ε'. αἰῶνος· ε') ἐν τέλει ὁμιλήσας περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ῥ. *κοιτάζω* ἀνέφερεν ὅτι ὁ πρῶτος, ὅστις ἀπέδειξεν ἐτυμολογικῶς τὴν ὀρθὴν διὰ τοῦ ΟΙ γραφήν, εἶναι ὁ κ. Φ. Κουκουλές.

Μετὰ τὸν κ. Χατζιδάκιν ὁ ἑταῖρος κ. Μ. Στεφανίδης: α') ἔδωσε τὴν ἐτυμολογίαν τῶν φυσιογνωστικῶν λέξεων, *σμάρι*, δηλούσης τὸν θύμον ζυγίδα, παρὰ τὸ *σμάρι*=σμῆνος μελισσῶν, ὡς ἐκαλεῖτο *μελιτζίνι* ἕτερον εἶδος θύμου· τῆς λ. *ἀγκουροτσάγγαλος* ἐκ τῆς τουρκ. λ. δηλούσης τὸν *ἀγγιστροφάγον* (ἰχθύν)· τῆς λ. *βροντοτρίχι*, δηλούσης τὸ φυτ. ἀδίαντον, ὡς *βορδοτρίχι* (διὰ τὰ τριχόμορφα φύλλα του)· τῆς λ. *γοργογιάνη* (ὀνόματος διαφ. βοτανῶν) ὡς δηλούσης τὸν *γοργῶς ἰαίνοντα*· ὁμοίως τοῦ ὀνόματος *ἀγλήγορα* τῆς θαψίας

β΄) ἐκ τοῦ δημώδους ἰχθύος **ἀθιᾶ** καθώρισε τὸν ἀμφισβητούμενον ἀρχ. *ἀνθίαν*· καὶ ἐκ τοῦ δημώδους *καβουρομάνα* ἀμφισβητούμενον γένος καρκίνων, δηλαδὴ τὴν *μαῖαν τοῦ* Ἀριστοτέλους· γ΄) ἐστήριξε τὴν γραφήν: ***ἐλΑΙοδαφνῶν*** ἀντὶ ἐλΕΙοδαφνῶν τοῦ Σήθ· δ΄) ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν ὁμοιοφθόγγων λέξεων διαφόρου ἀρχῆς καὶ σημασίας, οἷον *ἀφιόνι* (τὸ ὄπιον) καὶ *ἀφιόνι* (ἀφριόνι = ἡ ἄσβεστος), *ἀγριλίτσα* (μικρὰ ἀγριελαία) καὶ *ἀγριλίτσα* (ἀγριλίζα = ἀγριορρίζαρο), *ἀγριάχυρο* καὶ *ἀγριάχυρο* (=ἀγριάρακο), *πορτοκαλιὰ* (πορτοκαλέα) καὶ *πορτοκαλιὰ* (πορδακλιὰ = ἀσφόδελος) κ.τ.τ. ε΄) προέτεινε νὰ ὀνομασθῶσι ταῦτα γενικῶς μὲ τὸν ὅρον *ψευδομώνυμα*· καὶ ς΄) ἐξήγησε τέλος παρένθετόν τι χωρίον τοῦ Λυδοῦ.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος — *Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ — Π. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΞΗ΄. τῆς 15ης Νοεμβρίου 1920

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Φ. Κουκουλὲς ὡμίλησε: α΄) περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς σημερινῆς περιληπτικῆς καταλήξεως-*βρόχι*, ἧς τὴν πρώτην μνείαν εὗρε παρὰ τῷ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίῳ· β΄) ὑπεστήριξε, τῇ βοηθείᾳ μαρτυριῶν ἐκ διαφόρων αἰώνων, ὅτι τὰ ἐθνικὰ Καλυμναῖος, Μηλαῖος καὶ τὰ ὅμοια μόνον διὰ τοῦ αι πρέπει νὰ γράφωνται, ὡς ἐκ παλαιοτέρων τύπων εἰς --*αῖος* προελθόντα· γ΄) ἡρμήνευσε πόθεν ἡ κατάληξις--*έας* τῶν λακωνικῶν οἰκογενειακῶν ἐπιθέτων· καὶ τέλος ἀπεφάνθη ὅτι τὰ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος *Βριόκαστρα-Βριγιόκαστρα Ὀβριόκαστρα*, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ τὰ ἐρείπια φρουρίων, τὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς παλαιότητος κεκαλυμμένα ὑπὸ φυτῶν, ἅτινα *βρύα-βρυγιὰ* καὶ *ὀβρυὰ* λέγονται· συνεπῶς εἰς τὸ ἑξῆς γραπτέα: *Βρυόκαστρα-Βρυγιόκαστρα* καὶ *Ὀβρυόκαστρα*.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ πρόεδρος — *Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ — Π. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΞΘ΄ τῆς 29ης Νοεμβρίου 1920.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Ἀνδρέας Σκιᾶς λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν κ. κ. Dieterich, Vasmer καὶ Kretschmer ἀντιλεχθέντων εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρὸ πολλοῦ προταθεῖσαν ἐτυμολογίαν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἀκουομένης λέξεως *βολκὸς* ὑπεστήριξε καὶ αὖθις τὴν ἐκ τοῦ ἀρχαίου *ὁλκὸς* προέλευσιν τῆς λέξεως.

Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Σῖμος Μενάρδος διαλαβὼν περὶ τῆς κατὰ τόπον καὶ χρόνον ἐν ἀρχῇ περιωρισμένης χρήσεως καὶ κατὰ μικρὸν ἐπιδόσεως τῶν ὑποκοριστικῶν καταλήξεων πβ.-ακις,-ελλης,-πουλλος,-ιτσι καὶ-ιτσα καὶ τὴν ἀρχ. αλλιον παρετήρησεν ὅτι αὗται ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ εἶχον κυριολεκτικῶς ὑποκοριστικήν, περιποιητικὴν σημασίαν καὶ ἐσχηματίσθησαν κατά τι πρότυπον. Περιορίσας δὲ τὸν λόγον εἰς τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν-*υδριον* ὑπεστήριξεν ὅτι αὕτη τὸ πρῶτον ἐδημιουργήθη ἐν Ἀττικῇ πρὸ τοῦ Ε΄. αἰῶνος, ἀφ' οὗ κατ' αὐτὸν ἀναφέρεται πβ. Ἀριστοφ. *μελύδριον*, *λειψύδριον*. Ἱπποκρ. *ἐλκύδριον*, ἐπέδωκε μετὰ τοὺς δοκίμους χρόνους ἰδίᾳ παρὰ τοῖς λογίοις καὶ ἔτι περισσότερον παρὰ τοῖς Γραμματικοῖς. Ὑπέδειξε δὲ ὡς πιθανώτατον πρότυπον τὸ *Λειψύδριον* τῆς Ἀττικῆς, ὅπερ ἦτο τόπος ἄνευ ὕδατος πλησίον τῆς Πάρνηθος.

Μεθ δ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΟ΄ τῆς 13ης Νοεμβρίου 1920.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Ἰωάννης Βογιατζίδης συνεχίζων τὰς καὶ ἐν ἄλλῃ συνεδρίᾳ ἀναπτυχθείσας ὑπ' αὐτοῦ γνώμας *περὶ τῆς νέας κοινῆς διαλέκτου* προσέθηκεν ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἡμῶν ἀγῶνος δημιουργηθεῖσα νέα κοινὴ Ἑλληνική, ἐκ τῶν κέντρων εἰσβάλλουσα καὶ εἰς τὰ μᾶλλον μεμακρυσμένα ἄκρα τῆς Ἑλλάδος, ἐκτοπίζει τὰ πατροπαράδοτα μεσαιωνικὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα· ὁ εἰσαγόμενος δὲ νεώτερος βίος

φθείρει τὸν πατροπαράδοτον βίον. Διὰ τοῦτο ἐπιτακτικὴ εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς συναγωγῆς τοῦ γλωσσικοῦ τούτου θησαυροῦ τῶν ἰδιωμάτων, ἵνα ἐκ τῶν στοιχείων τούτων κατορθώσωμεν ν' ἀναπαραστήσωμεν τὴν ἐσωτερικὴν ἡμῶν ἐθνικὴν ἱστορίαν. Κυρίως δὲ τῆς περιόδου ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος κ. ἑ. εἶναι ἀδύνατον νὰ γραφῇ ἡ ἱστορία ἡμῶν ὑπὸ ἔποψιν ἐθνολογικήν, ἀποικιακὴν καὶ τῆς λεγομένης ἐσωτερικῆς ἱστορίας ἄνευ τῆς γλωσσικῆς ταύτης προεργασίας.

Ἐμνημόνευσε δὲ εἰς πίστωσιν παραδείγματατά τινα, ὡς τά: τί διδασκόμεθα ἐκ τῆς γλώσσης τῶν σλαυοφώνων τῆς Μακεδονίας, τί διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποικισμοῦ πολλῶν νήσων; περὶ ὧν σιγῶσιν αἱ ἀρχειακαὶ πηγαί, ὡς τῆς Ἄνδρου, Ἀμοργοῦ, Ἴου, Κιμώλου κτλ., τί ἐκ τῶν σῳζομένων καταλοίπων ἐν τοπωνυμίαις καὶ λέξεσιν οἷον *τς' Ὀκτώς, τς' Ἐννεάς, τσὶ Δέκας κλπ.* (ἐν Κιμώλῳ), ἡ *ἐγκαιριὰ καὶ παραγκαιριὰ* τοῦ γεωργικοῦ βίου τῶν νησιωτῶν κ.τ.τ. περὶ δὲ τῆς μεθόδου, καθ' ἣν ἡ γλωσσικὴ αὕτη συναγωγὴ δέον νὰ γίνεται, εἶπεν, ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ συνησπισμένη χρῆσις πασῶν τῶν μορφῶν ταύτης ἤτοι 1) καταγραφὴ λόγου ἢ διαλόγου 2) διὰ τῆς ἐρωτηματικῆς μορφῆς συναγωγὴ τῶν ὅρων τῶν καθ' ἕκαστον κοινωνικῶν βίων 3) καταγραφὴ τῶν μνημείων τοῦ λόγου: μύθων, παραδόσεων, ᾀσμάτων κ.λ.π. 4) συναγωγὴ τῶν τοπωνυμίων καὶ 5) χρῆσις νεοελληνικοῦ λεξικοῦ πρὸς συναγωγὴν ὡρισμένων τάξεων λέξεων.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος — *Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ — Π. ΦΟΙΡΙΚΗΣ

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Σελ. 172 στ. 7 κάτ. γρ. Ἀντωνῖνος ἀντὶ τοῦ Ἀντώνιος σελ. 179,14. Περὶ τοῦ Λιτγυλείου χωρίου ἴδε Κόντον ἐν τῇ Ἀθηνᾷ Τομ. Γ', σελ. 343 Ἐν σελ. 179,24 γρ. ΘΥΜΟΥ. Ἐν σελ. 107,16 τοῦ εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκιν Ἀφιερώματος γρ. τέλος ὁ *Θεόκριτος* -χῶς ἴδον, ὡς ἐμάνην (Εἰδ. Β', 81) ἀντὶ τοῦ ἡ *Λεσβία* κτλ. Ἴδε Fritzsche εἰς *Θεόκρ.* Τόμ. Α', α', σελ. 97—8.

Χ. Χ. Χ

ΠΙΝΑΞ* ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΦΡΑΣΕΩΝ

* Ὁ Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Π. Φωτιάδου γεγραμμένων εἶναι κατακεχωρισμένος ἐν σελ. 155 τοῦ παρόντος τόμου.

Δωρηταὶ τῆς Ἑταιρείας

† Αριστομενης Στεργιογλιδης
† Γεωργιος Α. Παπαβασιλειου
† Σπυριδων Οικονομιδης

Ἱδρυταὶ τελευτήσαντες

† Κωνστ. Κοντος
† Σπ. Βασης
† Πετρ. Ν. Παπαγεωργιου
† Γεωρ. Α. Παπαβασιλειου
† Ιω. Δελλιος

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΤΙΜΙΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

† EDUARD ZELLER
† JOHANNES SCHMIDT
† A. KIRCHHOF
† S. NABER
† H. VAN HERWERDEN
† TH. MOMMSEN
IWAN VON MÜLLER
B. DELBRUCK
† WILH. WUNDT
† MAX HEINZE
† FRANZ SUSEMIHL
HERMANN DIELS
ADOLF MICHAELIS
SALOMON REINACH
† OTTO BENNDORF
C. M. FRANCKEN
J. J. HARTMANN
BERNHARD SCHMIDT
† WILH. CHRIST
† G. KAIBEL
U. VON WILAMOWITZ-MOELLENDORF
N. WECKLEIN
VAN LEEUWEN
† J. VAHLEN
† FR. BLASS
DOM. COMPARETTI
† R. KEKULE V. STRADONITZ
† A. CONZE
GEORG TREU
† G. PERROT
† U. KOEHLER
R. DARESTE
† HENRI WEIL
E. CAILLEMER
P. FOUCART
† R. C. JEBB
W. G. RUTHERFORT
WILLIAM GOODWIN
BASIL D. GILDERLEEVE
C. JORDAN
EMILE PICARD
WILH. SCHULZE
† KARL BRUGMANN
† INGRAM BYWATER
WILH. SCHMIDT
PAUL KRETSCHMER
OTTO HOFFMANN
ROL. BONAPARTE
G. CLEMENCEAU
ED. MAYSER
† FRANZ SKUTSCH
J. M. STAHL
† FELIX SOLMSEN
EDGAR MARTINI
ERNST FRÄNKEL
† A. THUMB.
G. L. MURRAY
A. HEISENBERG
F. F. ZIELINSKI
A. MEILLET
H. PERNOT
D. C. HESSELING
R. BURROWS
R. M. DAWKINS
W. P. REEWES

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΡΩΝ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

ΑΜΑΝΤΟΣ Κ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Γ.

ΒΑΛΑΚΙΣ ΠΑΥΛΟΣ

ΒΟΛΙΔΗΣ ΘΕΜ. Ἐπιμελητὴς τῶν χειρογράφων ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλ.

ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ ΙΩ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ.

ΒΟΡΕΑΣ Θ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ ΕΜΜ.

ΓΑΡΔΙΚΑΣ ΓΕΩΡ. Καθηγητής.

ΓΕΔΕΩΝ ΜΑΝΟΥΗΛ

ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΙΣ Δ. Εκπαιδευτ. Συμβοῦλος.

ΓΙΑΝΝΙΚΑΚΙΣ Ι. Γυμνασιάρχης.

ΓΙΑΝΝΟΥΤΣΟΣ Κ. Γυμνασιάρχης.

ΓΙΔΟΠΟΥΛΟΣ Ν. Καθηγητής

ΓΟΥΔΗΣ Δ. Καθηγητής.

ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ Γ.

ΔΕΙΝΑΚΙΣ Σ Συντάκτης τοῦ Ἱστο-

ΔΕΝΔΙΑΣ ΜΙΧ. Συντάκτης τοῦ διορ. Λεξικοῦ.

ρικοῦ Λεξικοῦ.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΣΤ.

ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ Κ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΖΑΜΑΝΗΣ Ζ.

ΖΕΡΒΟΣ ΣΚΕΥΟΣ Ἰατρός.

ΖΟΛΙΝΔΑΚΙΣ ΠΑΥΛ.

ΚΑΚΡΙΔΗΣ ΘΕΟΦ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Ἰω. Πλωτάρχης.

ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΙΣ Ν. Πρόεδρος Ἐκπαιδ. Συμβουλίου.

ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ Π. Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.

ΚΑΨΑΛΗΣ ΓΕΡΑΣ. Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος.

ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ Α. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Π. Γυμνασιάρχης

ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.

ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ Κ. Ἔφορ. ἀρχαιοτήτων

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ ΣΤΙΛ. Διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

ΛΑΛΕΧΟΣ Π. Καθηγητής.

ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ ΞΕΝ. Γυμνασιάρχης.

ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ Β. Διευθυντὴς Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου.

ΛΙΒΑΔΑΣ Μ. καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου

ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Κ. Καθηγητής

ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Ἀρχισυντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.

ΛΥΚΟΥΡΕΖΟΣ ΗΛ. Καθηγητής.

ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Μητροπολίτης Μαρωνείας.

ΜΕΝΑΡΔΟΣ ΣΙΜΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Θ., Καθηγητής.

Ν. ΜΠΑΞΕΒΑΝΑΚΙΣ Γυμνασιάρχης

ΜΠΑΡΤ ΓΟΥΛ. διδ. φιλ.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ ΙΣΙΔΩΡΟΣ

ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ ΣΤ. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ.

ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡ.

ΞΥΛΙΝΑΚΙΣ ΑΧΙΛΛ. Καθηγητής.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.

ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΤ. Καθηγητὴς Πολυτεχνείου.

ΠΑΛΙΕΡΑΚΙΣ Ν. Γυμνασιάρχης.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΣΠ.
ΠΑΝΤΕΛΑΚΙΣ ΕΜΜ. Γυμνασιάρχης.
ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ ΧΡ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤ. Γ.
ΠΑΠΑΔΑΚΙΣ Ν. Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΘ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ ΧΑΡ.
PETIT LOUIS Καθολικ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν.
ΠΙΤΙΔΗΣ Μ.
ΠΡΕΒΕΛΑΚΙΣ Μ. Γυμνασιάρχης.
ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ Γ. Μ. Καθηγητής.
ΡΩΜΑΙΟΣ Κ. Ἔφορος ἀρχαιοτήτων.
ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΣ Κ. Καθηγητής.
ΣΑΛΒΑΝΟΣ ΓΕΡ.
ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ι. Διευθυντὴς τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου.
ΣΙΓΑΛΑΣ ΑΝΤ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ ΞΕΝΟΦ.
ΣΚΑΣΣΗΣ ΕΡ. Καθηγητής.
ΣΚΙΑΣ Α. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστ.
ΣΟΥΛΟΣ Ε. ΚΩΝ. Καθηγητής.
ΣΤΑΜΝΟΠΟΥΛΟΣ Σχολάρχης.
ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ ΜΙΧ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ ΣΠ. Καθηγητής.
ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ. Ἔφορος τῶν Βυζαντ. Ἀρχαιοτήτων.
ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΣ ΑΧΙΛ. Ἐκπαιδευτ. Σύμβουλος.
ΤΟΡΝΑΡΙΤΗΣ ΙΩΑΝ. ἐπιτ. Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου.
ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΦΑΒΗΣ ΒΑΣ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΦΙΛΙΚΟΣ Δ. Καθηγητής.
ΦΟΥΡΙΚΗΣ Π. Συντάκτης τοῦ Ἱστ. Λεξικοῦ.
ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ Χ. Καθηγητής.
ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ ΙΩ. Ν. Ἐπίτιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΧΑΤΖΗΣ ΑΝΤ. διδ. φιλ.
ΧΙΩΤΕΛΛΗΣ Π. Καθηγητής.
ΧΩΡΑΦΑΣ ΑΝΤ. Καθηγητής.
ΨΑΛΤΗΣ ΣΤΑΜ. Β. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΑ

Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογική. Ἀθῆναι.

Διεθνὴς ἐφημερὶς τῆς νομισματικῆς ἀρχαιολογίας. Ἀθῆναι.

Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος. Ἀλεξάνδρεια.

Εὐαγγελισμός. Κωνσταντινούπολις.

Ἁρμονία. Κύπρος.

Mélanges de la Faculté Orientale, Beyrouth.

Annales de l'Observatoire national. Ἀθῆναι.

Mitteilungen des kais. deutschen archäolog. Instituts. Ἀθ.

Bulletin de Correspondance Hellénique. Ἀθῆναι.

Revue des études grecques. Παρίσιοι.

Analecta Bollandiana. Βρυξέλλαι.

Musée Belge. *Liège*.

Sitzungsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften. Βερολῖνον.

Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Πράγα.

Nachrichten von der königl. Gesellschaft der Wissenschaften. Γοτίγγη.

Berichte über die Verhandlungen der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. Λειψία.

Sitzungsberichte der königl. bayer. Akademie der Wissenschaften. Μόναχον.

Rivista di Storia antica. *Padova*.

Skrifter utgifna af Königl. human. Wetenskaps-Samfundet.

Eranos. Acta philologica Suecana. *Upsala*.

Classical Philology. *Chicago*.

Atti e Memorie della Regia Acca. Virgiliana di Mantova.

Revista de la facultad de letras y ciencias. Habana.

Mitteilungen des Seminars f. orient. Sprachen. Βερολῖνον.

Sitzungsberichte der kais. Ak der Wissenschaften. Βιέννη.

The Annual of the Britisch School. Ἀθῆναι.

ΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΟΥΜΕΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Σοφοκλ. Ἠλέκτρ. στ. 193. 451. 564. 778.
» Ἀντιγ. στ. 124. 718.
Εὐριπίδ. Ἱππολ. 626.
Πλάτ. Πρωταγ. 341 e.
Εὐστάθ. Παρεκβ. εἰς Ὅμ. σελ. 1636. 10.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1921

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1921

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΟ Α. ΔΑΛΕΖΙΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ ΤΟΥ «ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ» ΤΟΥ W. WUNDT

Ἐξεδόθη πρὸ πολλοῦ ἐκ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Γεωρ. Φέξη ὑπὸ Α. Δαλεζίου μετάφρασις τοῦ «Συστήματος τῆς Φιλοσοφίας» τοῦ W. Wundt (1). Ἡ ἀγγελία ἐκδόσεως βιβλίου, δι' οὗ ἔμελλον νὰ καταστῶσι παρ' ἡμῖν γνωστὰ τὰ φιλοσοφήματα τοῦ διασήμου Γερμανοῦ ψυχολόγου καὶ φιλοσόφου τοῖς μὴ περὶ τὴν φιλοσοφίαν εἰδικώτερον ἀσχολουμένοις ἐνεποίησέ μοι πάνυ εὐάρεστον συναίσθημα. Καὶ ἦτο εὔλογος ἡμῶν ἡ χαρὰ ἀναλογιζομένων ὅτι τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ὅπερ εγένετο τῆς φιλοσοφίας ἡ κοιτίς, ὀφείλει νὰ θεραπεύῃ συντόνως καὶ ἐνδελεχῶς, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, τὴν φιλοσοφίαν καὶ παρακολουθῇ τῇ προόδῳ καὶ ἀναπτύξει, ἣν ἡ βασιλὶς αὕτη τῶν ἐπιστημῶν ποιεῖται παρ' ἄλλοις λαοῖς, οἵτινες ὑπὸ τῆς τύχης μᾶλλον εὐνοηθέντες καὶ τῆς δυσκληρίας καὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἡμετέρου Γένους ἀπηλλαγμένοι ἠδυνήθησαν ἀνέτως νὰ παραγάγωσιν ἀξιόλογα φιλοσοφικὰ ἔργα συνεχίζοντες τὴν πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ὑψίστων προβλημάτων εὐγενῆ ὁρμὴν καὶ ὑψηλὴν τάσιν τῶν ἡμετέρων προγόνων. Ἐπειδὴ δ' ἔργον ἡμῶν τῶν ἀπογόνων τοῦ μέγα κλέος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κτησαμένου λαοῦ εἶναι οὐ μόνον ἡ ἐν τοῖς προγονικοῖς κειμηλίοις ἐντρύφησις ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν νεωτέρων τῆς φιλοσοφούσης διανοήσεως προϊόντων σπουδή, εὔδηλον ὅτι μεγάλη καὶ ἀξιόλογος καθίσταται ἡ ὑπὸ παντὸς Ἕλληνος λογίου διὰ μεταφράσεως φιλοσοφικῶν βιβλίων προσφερομένη ὑπηρεσία. Ἀλλ' ἵνα τις τοῦ ἔργου ἐπιτύχῃ καὶ μὴ καταστῇ βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας παραίτιος ἐπάναγκες ὅπως μὴ μόνον τῆς ξένης γλώσσης ὑπάρχῃ ἐγκρατὴς καὶ τοῦ μεταγλωττιζομένου θέματος ἐπιστήμων ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἡμετέραν φιλολογίαν τυγχάνῃ ἀρτίως συγκεκροτημένος· διότι ἡ εὔστοχος βαθυγνωμόνων θεωριῶν μεθερμήνευσις καὶ ἡ ὀρθὴ νεοτεύ-

(1) System der Philosophie· γ' ἐκδ. 1907.

κτων ὅρων παράστασις ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπιστήμης προελθόντων ἀπαιτεῖ ἀκριβῆ τῆς γλώσσης ἡμῶν γνῶσιν, δι' ἧς τις δύναται καὶ τοὺς ἑκάστοτε προσφόρους ὅρους νὰ εὑρίσκῃ καὶ νέους τοιούτους κατ' ἀρχαῖα πρότυπα νὰ δημιουργῇ. Τύχῃ δ' ὅμως κακῇ οὐδαμῶς φαίνεται ἔχων τοιαῦτα ἐφόδια ὁ ἐπιχειρήσας τῇ μεταφράσει τοῦ συστήματος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Wundt, καθὰ μετὰ λύπης ἐπείσθημεν διεξελθόντες τὸν πρῶτον τῆς μεταφράσεως τόμον. Ἵνα δὲ τὸ πρᾶγμα καταστήσωμεν δῆλον, ποιούμεθα ὀλίγας τινὰς τὸ νῦν ἔχον παρατηρήσεις ἀναφερομένας εἰς ἐλαχίστας τῆς ἀρχῆς σελίδας, αἵτινες τοὺς βραχεῖς προλόγους καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου περιλαμβάνουσι· διότι ἡ ἐφ' ὅλον τὸν πρῶτον τόμον ἐπέκτασις τοῦ ἐλέγχου θὰ ἀπῄτει συγγραφὴν ὀγκώδους καὶ ἴσου τὸ μέγεθος τόμου πρὸς τὸν τῆς μεταφράσεως. Θὰ ἐξετασθῇ δὲ ἐν τοῖς ἑξῆς α) κατὰ πόσον ὁ μεταφράστης ὀρθῶς νοεῖ καὶ ἀκριβῶς μεθερμηνεύει β) ἂν ποιῆται χρῆσιν ὀρθῶν φιλοσοφικῶν ὅρων καὶ γ) ἂν εὐστοχῇ περὶ τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν.

Α'. Μεταφράσματα

1) Τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ προλόγου τῆς πρώτης ἐκδόσεως ὑπὸ τοῦ Wundt ἐκτιθέμενα μεταφράζων ὁ Δαλέζιος ποιεῖ τὸν συγγραφέα λέγοντα ὅτι «*δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν* τὸ γεγονός, ὅτι ὁμόφρονες καθὼς καὶ πολέμιοί τινες ἀποροῦσί πως, ὅτι οὗτος ἐτόλμησε νὰ σκιαγραφήσῃ φιλοσοφικόν τι σύστημα καὶ δὴ τοιοῦτον, ἐν ᾧ δίδεται εἰς τὴν μεταφυσικὴν προεξέχουσα θέσις». Ἀλλὰ πᾶν τοὐναντίον νοεῖ καὶ λέγει ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος. Οὗτος δηλαδὴ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων τὴν ἀπορίαν, ἣν πολλοὶ ἐνδέχεται νὰ ἀπορήσωσιν, ὅτι φιλόσοφος τὰ μεταφυσικὰ θεωρήματα παραιτούμενος ὅμως ὑποτυποῖ φιλοσοφικὸν σύστημα, ἐν ᾧ ἡ μεταφυσικὴ ἐπέχει θέσιν σπουδαιοτάτην, ταύτην δὴ τὴν ἀνακύπτουσαν ἀπορίαν ***λαμβάνων ὑπ' ὄψιν*** ἐπιχειρεῖ διὰ τοῦ προλόγου νὰ ἑρμηνεύσῃ τοῦ πράγματος τὴν αἰτίαν. Εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ σφαλερὸν καὶ ἄτοπον τῆς μεταφράσεως νόημα προέρχεται ἐκ τῆς παρανοήσεως τῆς φράσεως «Er(der Verfasser) muss es sich daher gefallen lassen», ἥτις δὲν σημαίνει «δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν» ἀλλὰ «ὀφείλει ἄρα νὰ θεωρήσῃ ἀνεκτόν, νὰ συγχωρήσῃ».

2) Ἐν τῇ 3ῃ παραγράφῳ τοῦ αὐτοῦ προλόγου μεταφράζεται «νομίζω ὅτι τὸ τῆς μεταφυσικῆς οἰκοδόμημα δὲν πρέπει ν' ἀνεγερθῇ ἐκ νέου, ἀλλ' ὅτι δέον ν' ἀφορμηθῇ ἀπὸ τῶν ὑποθετικῶν στοιχείων». Ἡ παραβολικὴ αὕτη εἰκὼν προφανῶς ἄτοπος. Τῆς ἀτοπίας δὲ ταύτης εἶναι, ὡς εἰκός, ἀπηλλαγμένον τὸ γερμανικὸν πρωτότυπον, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ Μεταφυσικὴ (Die philosophische Metaphysik) πρέπει νὰ ἀφορμᾶται ἀπὸ τῶν ὑποθετικῶν στοιχείων τῶν ὑπὸ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν αὐτῇ παρεχομένων.

3) Ἐν σελ. ζ', 8 ἀναγινώσκεται «ἄρχονται ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας... *ἵνα* ποιῶνται ἐκδρομὰς (sic) ἐπὶ ψυχολογικοῦ ἢ ἐπιστημονικοῦ πεδίου». Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τὴν φυσικὴν (φυσικὴν λέγει τὸ πρωτότυπον καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικὸν πεδίον) ἢ τὴν ψυχολογίαν μετάβασις δὲν εἶναι σκοπὸς τοῦ ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας ἄρχεσθαι ἀλλ' ἁπλῶς ἐπακολούθημα αὐτοῦ. Ἡ λεπτὴ αὕτη διάκρισις λανθάνει εἰκότως τὸν ἀγνοοῦντα ὅτι τὸ ἀπαρεμφάτῳ συνταττόμενον um δὲν σημαίνει *πάντοτε* τὸν σκοπὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν μεταφράζεται πάντοτε διὰ τελικῆς προτάσεως. Τὸ ἐνταῦθα anfangen. . um. . zu unternehmen ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ὀλίγῳ ἀνωτέρω ausgehen *und dann*. . zur Philosophie Kommen.

4) Ἐν ζ', 28 λέγεται ὅτι ἡ ψυχολογία (γρ. φυσιολογία) θεωρεῖ ψυχικάς τινας ἐνεργείας «ὡς συμπτώματα ἐγκεφαλικῶν ἐνεργειῶν». Ἀντὶ τοῦ *συμπτώματα*, ὅπερ εἶναι ἐνταῦθα ἀπροσδιόνυσον καὶ εἰς ὃ ἦτο εὔκολον νὰ παραγάγῃ τὸ μεταφραζόμενον «Symptome», ῥητέον τεκμήρια, φαινόμενα.

5) Σελ. ζ', 44 «μεριμνῶσι παρεμπιπτόντως περὶ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ περὶ τῆς κινήσεως τῶν καθ' ἕκαστα ἐπιστημῶν». *Παρεμπιπτόντως* (sic) μεταφράζεται τὸ hinterher (=ὕστερον), ὅπερ ἀντιτίθεται πρὸς τὸ ἀνωτέρω zunächt· *κίνησις* δὲ τῶν ἐπιστημῶν (διὰ τίνων ἄρα ποδῶν κινοῦνται αἱ ἐπιστῆμαι;) μεθερμηνεύεται τὸ das Treiben der Wissenschaften—ἡ ἄσκησις, ἡ θεραπεία τῶν ἐπιστημῶν.

6) Σελ. η', 3 «ἐκεῖνοι οἵτινες νομίζουσιν ὅτι ἡ φιλοσοφία ἔγκειται ἐν τῇ ἐφαρμογῇ προκατειλημμένων *γνωμῶν*, *ἀφορωσῶν* εἰς μερικά τινα ζητήματα». Οὕτω μεταφράζεται τὸ »Leser. . . denen

Philosophie in der *Anwedunq* vorgefasster Meinungen *auf* einzelne Fragen bestehet». Φανερὸν ὅτι ὁ μεταφράστης τὸ auf einzelne Fragen ἀναφέρει οὐχὶ εἰς τὸ Anvendung ἀλλ' εἰς τὸ Meinungen (=κρίνειν).

8) Σελ. 9, 5 «ἡ ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς (δηλ. τῆς ἐπιστήμης)». Λέγε *ὑποκειμένου* αὐτῆς. Τὸ αὐτὸ σφάλμα ἀπαντᾷ πολλαχοῦ τῆς μεταφράσεως, πδλ. 20, 7. 33. 35. 21, 20. 22 κἄ.

9) Σελ. 10, 25 «πειρᾶται (ἡ φιλοσοφία) νὰ ἐξεύρῃ ἰδεατήν τινα τῆς φύσεως ἑρμηνείαν». Ἀλλὰ τί ποτε δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης διὰ τοῦ *ἰδεατὴ ἑρμηνεία;* Μόνον ὁ προσφεύγων εἰς τὸ πρωτότυπον καὶ ἀναγινώσκων τὸ «begriffliche Auffassung des Kosmos» ἐννοεῖ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς λογικῆς, τῆς δι' ἐννοιῶν γινομένης ἀντιλήψεως τοῦ κόσμου.

10) Σελ. 11, 2 «(τὰ σπουδαιότατα τῶν ἀρχαίων φιλοσοφημάτων) ἀγωνίζονται (sic)... νὰ θέσωσιν ἐκποδὼν τὴν λαϊκήν(!) πολυθεΐαν ἀναπληροῦντα ταύτην δι' ἐμφρονεστάτων παραστάσεων σχετιζομένων πρὸς τὴν θεότητα«. *Ἐμφρονέσταται (!)* παραστάσεις *σχετιζόμεναι* πρὸς τὴν θεότητα εἶναι αἱ reinere Gottesvorstellungen!! Τὰ ἄστοχα ταῦτα μεταφράσματα παραμένουσιν ἀκατάληπτα εἰς τὸν μὴ ἔχοντα πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ βιβλίον τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ (11, τέλ.) ὅστις ἁπλούστατα καὶ συντομώτατα λέγει ὅτι τὰ σπουδαιότερα τῶν ἀρχαίων φιλοσοφημάτων ἐπειράθησαν νὰ ἐκβάλωσι τὴν κρατοῦσαν πολυθεΐαν καὶ παράσχωσι καθαρωτέραν περὶ θεοῦ ἔννοιαν.

11) Σελ. 11, 11 «*Οὐδὲν ἧττον*» μεταφράζεται κακῶς τὸ Demgegenüber, ὅπερ σημαίνει «ἐκ τοῦ ἐναντίου»· οὕτω δὲ ὅσα ὁ Wundt παρίστησιν εὐλόγως ὡς ἀντίθετα ἐμφανίζει ὁ μεταφράστης ὡς ὁμόλογα ἀλλήλοις καὶ παραπλήσια.

12) Σελ. 11, 40 «*Δὲν δυνάμεθα ἢ* (sic) νὰ ἐξάρωμεν τὰς προσπαθείας τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας πρὸς προαγωγὴν λογικωτέρων θρησκευτικῶν ἰδεῶν». Τὸ πρωτότυπον (3, 32) ἔχει ὧδε «Man mag von den Verdiensten der alten Philosophie um die Förderung reiner Religionsvorstellungen nicht hoch genug denken«.

13) Σελ. 12, 13 «Ὁ δὲ σκοπὸς αὐτῆς (τῆς φιλοσοφίας) περιλαμβάνει μίαν ψυχολογικῶς ἱστορικὴν καὶ μίαν φιλοσοφικὴν στιγ-

μήν». Ἀλλὰ πρῶτον μὲν τί σημαίνει *ψυχολογικῶς ἱστορική*; Ὁ Wundt ποιεῖται λόγον περὶ ψυχολογικοῦ καὶ ἱστορικοῦ (Psychologisch-historisch) ζητήματος. Ἔπειτα δὲ τίνα νοῦν ἔχει ἡ *φιλοσοφικὴ στιγμή*, οὐδεὶς νοῦν ἔχων δύναται νὰ νοήσῃ. Οὐδένα τόπον ἔχουσιν ἐνταῦθα αἱ στιγμαὶ καὶ αἱ τελεῖαι ἀλλ' ὁ λόγος πρόκειται περὶ φιλοσοφικοῦ ἔργου, φιλοσοφικοῦ προβλήματος (philosophische *Aufgabe*).

14) Ἐν σελ. 12, 19 καὶ κατωτέρω στιχ. 28 καὶ 35 μεταφράζει ὁ Δαλέζιος τὸ Forderung (αἴτησις, αἴτημα) διὰ τοῦ *συμπέρασμα* συμφύρων προφανῶς καὶ συγχέων τὴν λέξιν πρὸς τὴν ὁμόηχον Folgerung, ἥτις σημαίνει συμπέρασμα. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν (σελ. 52, 83) μεθερμηνεύει τὸ Forderung διὰ τοῦ *πρόοδος* συγχέων πάντως τὰς λέξεις Forderung καὶ Förderung!!

15) Σελ. 13, 1 «*ἀναγκαίως*» μεταφράζεται τὸ zunächst, ὅπερ δηλοῖ «τὸ πρῶτον», «κατ' ἀρχάς».

16) Σελ. 13, 7 «Τὸν χωρισμὸν τῆς θρησκευτικῆς ἀπὸ τῆς γνωστικῆς διανοήσεως ». Τί σημαίνει *γνωστικὴ διανόησις*; Ὁ Wundt ποιεῖται ἐνταῦθα λόγον περὶ διακρίσεως τῆς θρησκευτικῆς ἀπὸ τῆς *ἐπιστημονικῆς θεωρίας τοῦ κόσμου*. Λέγει δηλαδὴ (σελ. 5, 4) «die Sonderng der religiösen von der wissenschaftlichen Weltbetrachtung».

17) Σελ. 16, 11 «σημεῖά τινα ... ἐδέσποζον τῆς φιλοσοφίας». Ὥσπερ ἐν τοῖς πρόσθεν ἡ φιλοσοφικὴ στιγμή, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὰ φιλοσοφικὰ *σημεῖα* εἶναι ἀδιανόητα. Τῆς φιλοσοφίας δὲν δεσπόζουσι σημεῖα ἀλλ' ἀρχαί, θεωρίαι = Gesichtspunkte. Ἡ λέξις αὕτη πολλαχοῦ μεταφράζεται ἐσφαλμένως· πβλ. 16, 29. 18, 13. 23, 28 κ.ἄ.π.

18) Σελ. 16, 34 «Καὶ ἐν τούτοις (sic) ἡ φιλοσοφία αὕτη εἶχε κατὰ μέγα μέρος προσδιορισθῆ μονομερῶς ὑπὸ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν»· ὁ Wundt λέγει (σελ. 8, 23) «*Doch* ist diese Philosophie zumeist einseitig durch die *Naturwissenchaft* bestimmt», τουτέστιν «Ἀλλ' ὅμως ἡ φιλοσοφία αὕτη ἐξήρτηται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μονομερῶς ἐκ τῆς φυσικῆς».

19) Ἐν σελ. 17, 30 διὰ τοῦ *κατεύθυνσις* μεταφράζεται τὸ Richtung, ὅπερ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ γλώσσῃ σημαίνει *φιλοσόφημα, φιλοσοφικὸν σύστημα*.

20) Πρότυπον σαφοῦς λόγου καὶ ἀκριβοῦς μεταφράσεως πρόκειται ἡ ἑπομένη (σελ. 18, 30) πρότασις. «Τοῦτο ὅμως ἀποβαίνει ἀδύνατον, ἐκεῖ ἔνθα, δι' ἐκείνους, οἵτινες συντάσσονται πρὸς τὴν ὧδε διατυπουμένην γνώμην, ὑπάρχουσι παράλληλα φιλοσοφικὰ συστήματα..!». Πδλ. πρωτοτ. σελ. 10, 15.

21) Σελ. 19, 10 «Ὀφείλει δὲ ὄντως νὰ συμβῇ τοῦτο, ὄχι μόνον διότι τὰ θέματα ταῦτα προβάλλονται ὑπὸ τῆς εἰδικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἀλλὰ καὶ διότι αἱ ποικίλαι ἀπόπειραι πρὸς λύσιν αὐτῶν γίνονται πάντοτε ἀπὸ περιωρισμένης τινὸς ἐπιστημονικῆς ἀφετηρίας, χωρὶς νὰ λαμβάνωνται συχνάκις ὑπ' ὄψιν οἱ γενικοὶ ὅροι τῆς γνώσεως».—Ὁ Wundt διδάσκων ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι ἕκασται προοδοποιοῦσι τὰ προβλήματα, ἅτινα ἐπεξεργάζεται ἡ φιλοσοφία, παρατηρεῖ «Ὄντως συμβαίνει τοῦτο, οὐ μόνον διότι τὰ προβλήματα ταῦτα πανταχοῦ ἤδη ἀνακύπτουσιν ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν ἀλλὰ καὶ διότι αἱ παντοῖαι πρὸς λύσιν αὐτῶν ἔρευναι *γίνονται τὸ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῶν* ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, εἰ καὶ αὗται ἀφορμῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ περιωρισμένων ἀρχῶν καὶ διὰ τοῦτο συχνάκις παρορῶσι τοὺς γενικοὺς τῆς γνώσεως ὅρους». Πδλ. πρωτοτ. σελ. 10, 33 ἑξ. Διὰ τῶν εἰρημένων δηλαδὴ πρόκειται νὰ δηλωθῇ ἡ στενὴ τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὰς ἐπιστήμας ἑκάστας σχέσις. Ἀλλ' ὁ μεταφράστης ἥκιστα εἰς τὰ πράγματα ἐμβαθύνας παρέλιπεν ἐκείνας ἀκριβῶς τὰς λέξεις, αἵτινες παρέχουσι τὴν κυρίως ἐξαιρομένην ἔννοιαν.

22) Σελ. 22, 18. «Αἱ πρῶται ἀσχολοῦνται περὶ τὰς τυπικὰς ἰδιότητας, αἵτινες *ἀφορῶσιν εἰς πάσας τὰς ἐννοίας ἐκείνας, τὰς περιλαμβανομένας* εἰς πάντα τἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας καὶ τὰς ἐκτεινομένας ὑπὲρ τὴν ἐμπειρίαν ταύτην»! Οὕτω μεθερμηνεύονται τὰ ἐν σελ. 14, 8 τοῦ πρωτοτύπου «Die ersteren beschäftigen sich mit jenen formalen Eigenschaften, die an allen von diesen ausgehenden und über sie hinausschreitenden Begriffsbildungen wiederkehren».

23) Σελ. 24, 22 «..., εἰς ἣν (ἀφαίρεσιν) ὀφείλεται ἡ διαίρεσις τῶν μαθηματικῶν ἀπό(!) τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν». Ἀλλ' ὁ λόγος οὐχὶ περὶ *διαιρέσεως*, ἥτις εἶναι ἐνταῦθα ἀδιανόητος, ἀλλὰ περὶ ἀποσχισμοῦ, χωρισμοῦ, διακρίσεως (Abzweigung) τῶν μαθηματικῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν.

24) Ἐν σελ. 25, 29 μεταφράζεται τὸ und διὰ τοῦ ἤ, πάντως ἐκ μετεωρίας.

25) Σελ. 26, 1 «Δυνάμεθα ὅμως ἐναντίον τῶν εἰρημένων τούτων νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ἀνωτέρω σκέψις (sic) ἐρείδεται ἐπί τινος δι' ἀπολύτου δικαιολογίας συναγομένης λογικῆς ἀρχῆς, *ἀφορώσης* εἰς τὴν ἀναμφήριστον ἀλληλουχίαν τῶν φυσικῶν φαινομένων». Τοιαύτη ἡ μετάφρασις τῶν ἐν σελ. 17. 21 τοῦ πρωτοτύπου «Dem gegenüber ist jedoch zu bemerken, dass der Ursprung dieser Betrachtungsweisə auf ein zweifellos berechtigtes logisches Postulat, *nämlich* auf dieselbe Forderung wiederspruchslosen Zusammenhangs der Naturerscheinungen zurückgeht ..

26) Σελ. 26, 24 «Ἐπὶ τοῦ παρόντος αἱ λέξεις «κατὰ ποιὸν» *δὲν* ἀφορῶσιν εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ στοιχεῖα τῆς ὕλης». Ἀλλ' ὅλως τοὐναντίον λέγει ὁ Wundt, ὅτι ἡ ἔκφρασις «ποιοτικὸς» *ἀναφέρεται* καὶ εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ στοιχεῖα τῆς ὕλης· πρβ. πρωτοτ. σελ. 18, 4 «Dabei bezieht sich der Ausdruck «qualitativ» vorlaüfig zwar noch auf die Massenelemente selbst».

27) Σελ. 26, 32 «Ἐὰν τοιαύτη τις ἀνάλυσις τῶν χημικῶν στοιχείων *δὲν* ἦτο ἐφικτή, *θ' ἀπεκλείετο* μὲν ἡ ἔννοια τοῦ «ποιοῦ», θὰ μετεφέρετο ὅμως αὕτη ἀπὸ τῶν στοιχείων εἰς τὴν διάταξιν αὐτῶν». Καὶ ἐνταῦθα ὅλως διάφορα λέγει ὁ Wundt τε «Ἐὰν τοιαύτη ἀνάλυσις τῶν χημικῶν στοιχείων *κατωρθοῦτο, οὐδαμῶς θὰ ἤρετο* διὰ τοῦτο ἡ ἔννοια «τοῦ ποιοῦ» ἀλλ' ἁπλῶς θὰ μετήγετο ἀπὸ τῶν στοιχείων εἰς τὴν διάταξιν αὐτῶν». Πβλ. πρωτοτ. σελ. 18, 11.

Προσῆκον ἐνθάδε νὰ σημειωθῇ ὅτι πολλάκις ὁ μεταφράστης φωρᾶται παρανοῶν καὶ ποιῶν τὸν Γερμανὸν φιλόσοφον λέγοντα ὅλως τὰ ἐναντία ἐκείνων, ἅτινα ἀληθῶς λέγει. Ἐν τοῖς ἑξῆς παρατιθέμεθα δείγματα τοιούτων παρανοήσεων.

28) Σελ. 78, 18 «Μεταβάλλονται αἱ πλευραὶ τοῦ ἔν τινι κύκλῳ ἐμπεριεχομένου κανονικοῦ ἑξαγώνου, ὅταν ἐλαττοῦται τοῦ κύκλου ἡ διάμετρος». Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λέγεται οὐχὶ «ὅταν ἐλαττοῦται (γρ. ἐλαττῶται) ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὅπερ τὸ ὀρθόν, «ὅταν *αὐξάνηται*» (zunimmt)!! πρωτοτ. σελ. 69, 18.

29) Σελ. 81, 23 «Ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἡ μεταξὺ αἰτίας καὶ ἀκολου-

θίας σχέσις ἀπορρέει ἐκ σχέσεων ἐννοιῶν, αἵτινες δέον νὰ εἶναι ἐξαρτήσεις...». Εἰ προσεῖχεν ὁ μεταφράστης τὸν νοῦν ἐπὶ τὰ μεταφραζόμενα, δὲν θὰ ἔλεγεν «αἵτινες δέον νὰ εἶνε ἐξαρτήσεις» ἀλλ' ὅλως τοὐναντίον «αἵτινες οὐδαμῶς εἶναι ἀνάγκη αὐταὶ νὰ ὦσιν ἐξαρτήσεις». Πβλ. πρωτοτ. σελ. 72, 22.

30) Σελ. 169, 24. «Ὡς δὲν παρεισάγομεν ἐκ τῆς ἡμετέρας νοήσεως τοιαύτην τινὰ ἀπόφασιν εἰς ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας, οὕτω καὶ *ἑκάστη* τοῦ ὄντος ἁπτομένη ἐμπειρικὴ ἔννοια *προϋποθέτει* ἰδέαν τινὰ ἐκ τῶν προτέρων ..». Ἡ δευτέρα πρότασις εἶναι ὀρθή, ἐὰν νοηθῇ καθ' ὅλως διάφορον τρόπον· ἔχει δηλαδὴ ὧδε «οὕτω καὶ ***ἐκείνη*** (οὐχὶ ἑκάστη) ἡ ἐμπειρικὴ τοῦ ὄντος ἔννοια *δὲν* προϋπετίθησιν ἔννοιαν ἐκ τῶν προτέρων ». Πβλ. πρωτοτ. σελ. 155, 18 «. *ebensowenig* setzt auch jener empirische Dingsbegriff einen Begriff a priori voraus ».

31) Σελ. 208, 26 «Ἡ διεργασία τοῦ κοσμολογικοῦ προβλήματος ἠδυνήθη νὰ *ἐξαρτηθῇ* περισσότερον ἐξ ὀντολογικῶν θεμάτων». Τὸ ὀρθὸν εἶναι οὐχὶ «νὰ ἐξαρτηθῇ» ἀλλὰ πᾶν τοὐναντίον «*νὰ τηρήσῃ μείζονα αὐτονομίαν*» (wahren... eine grössere unabhängigkeit. πρωτοτ. σελ. 193, 13)!!

32) Σελ. 256, 11 «..ἥτις προϋπόθεσις δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἐνυπάρχουσα ἐν τῇ ἐννοίᾳ, χωρὶς νὰ αἴρεται αὐτὴ αὕτη ἡ ἔννοια». Τὸ ὀρθὸν εἶναι οὐχὶ «***ἐνυπάρχουσα*** ἐν τῇ ἐννοίᾳ» ἀλλὰ τοὐναντίον «***ἐλλείπουσα*** ἀπὸ τῆς ἐννοίας». Πβλ. πρωτοτ. 239, 17 « die aus dem Begriff nicht hinweggedacht werden kann..».

33) Σελ. 373, 24. «Ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος, τοῦ κόσμου, τοῦ παντός, προσέλαβε σημασίαν πεπειραμένου τινὸς συνόλου τῶν ὄντων, ὅπερ ὅμως παρ' ὅλα ταῦτα *δυνάμεθα* νὰ νοήσωμεν ὡς ἐμπερικλειόμενον εἰς ὡρισμένα ὅρια». Ἡ δευτέρα πρότασις παρανοηθεῖσα ὅλως παρέχει ἐναντίον τοῦ ἀληθοῦς νοῦν. Διότι τὸ πρωτότυπον σελ. 358, 17 λέγει « ..ὅπερ ὅμως ***οὐδέποτε*** (niemals) νοοῦμεν ὡς ἐγκεκλεισμένον ἐν ὡρισμένοις ὁρίοις».

34) Σελ. 383, 23 «ἡ συνολικὴ ψυχὴ εἶνε μικρόκοσμος». Οὐχὶ ἡ ***συνολικὴ*** (sic) ἀλλ' ***ἑκάστη*** *ψυχὴ* (die einzelseele) εἶναι κατὰ Λεϊβνίτιον μικρόκοσμος.

34) Σελ. 445, 2. «Τοῦτο ὅμως δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ,

ἐὰν κατίσχυεν ἡ σκέψις (sic) ὅτι . . .». Οὐχὶ «δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ» ἀλλὰ πᾶν τοὐναντίον «ἤθελε συμβῇ». Πβλ. πρωτοτ. 427, 31 «Dies würde aber der Fall sein . .«

Ἐκ τῶν εἰρημένων καθίσταται συμφανὲς ὅτι αἱ παρανοήσεις εἶναι πολλαχοῦ τοιαῦται, ὥστε παράγουσι τὸν ἀναγνώστην τὸν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως πειρώμενον νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν φιλοσοφημάτων τοῦ Wundt εἰς ὅλως ἐναντία πρὸς τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ διδάγματα. Καὶ ἂν τύχῃ συγγνώμης ἡ μερικὴ παρανόησις, ἡ καθολικὴ ὅμως τοιαύτη ἢ τὰ ἐναντία τοῦ ἀληθοῦς παριστᾶσα ἐξεγείρει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἀπροκαταλήπτου κριτοῦ καὶ προκαλεῖ τὸ ἐρώτημα, ἂν πρέπῃ νὰ ὀνομασθῇ μεταφράστης ὁ ποιῶν τὸν Γερμανὸν φιλόσοφον λέγοντα ὅλως τὰ ἐναντία πρὸς ὅσα κατ' ἀλήθειαν λέγει. Πάντως ὁ ἀοίδιμος Wundt εἰ ἐγίνωσκεν ὅτι θὰ παρενοεῖτο καὶ διεστρέφετο τὸ ἔργον αὐτοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, θὰ ἀπηύχετο νὰ μεταφρασθῇ εἰς οἱανδήποτε γλῶσσαν. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν ὅθεν ἐξέβημεν.

35) Ἐν σελ. 27, 3 διὰ τοῦ *τουτέστι* μεθερμηνεύεται τὸ namentlich (=ἰδίᾳ, μάλιστα) ἐκ συγχύσεως, ὡς φαίνεται, τῆς λέξεως ταύτης πρὸς τὸ nämlich.

36) Σελ. 27, 23. «Ἡ γεωγραφία περιλαμβάνει τοὺς ἑξῆς κλάδους». Γράφε «ἡ *εἰδικὴ* (spezielle) γεωγραφία . . . Πρωτοτ. σελ. 19, 4.

37) 27, 14. Διὰ τοῦ *ὑφὴ* μεταγλωττίζεται ἔνθεν μὲν τὸ Beziehung (=ἀναφορά, σχέσις), πρωτοτ. σελ. 18, 32· ἔνθεν δὲ (ἔνθ. ἀν. στίχ. 29) τὸ Beschaffenheit (=ποιότης, φύσις), πρωτοτ. 19, 12.

38) Ἐν σελ. 27,36 λέγεται ὅτι ἡ φυσιολογία «ὑποδιαιρεῖται πάλιν εἰς κυρίως φυσιολογίαν καὶ παθολογίαν». Ἀλλ' ἡ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ (σελ. 19, 19) ὑποδιαίρεσις εἶναι διάφορος. Κατὰ ταύτην ἡ φυσιολογία ὑποδιαιρεῖται εἰς γενικὴν φυσιολογίαν καὶ εἰς φυσιολογίαν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων· ἡ δὲ τῶν ζῴων φυσιολογία παρέχει ἀφορμὴν διὰ λόγους πρακτικοῦ διαφέροντος πρὸς ἀπόσχισιν τῆς φυσιολογίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ διαίρεσιν αὐτῆς εἰς τυπικὴν καὶ παθολογικὴν φυσιολογίαν (παθολογίαν).

39) 29, 28. ***Ἐθνικὴν καὶ** γενικὴν* ἱστορίαν μεθερμηνεύει ὁ Δ. τὸ Universal oder Weltgeschichte ἀγνοῶν ὅτι τὸ Universalgeschichte εἶναι λέξις γενομένη κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ὅρον «καθο-

λικὴ ἱστορία», ὃν μετεχειρίσατο πρῶτος ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος (1). Ἡ ὀρθὴ ἄρα καὶ ἱστορικῶς ἀκριβὴς ἑρμηνεία ἀπαιτεῖ ἵνα λέγωμεν «*καθολικὴ ἢ παγκόσμιος ἱστορία*.

40) 31,39 «Εἰς τὴν τοιαύτην ὅμως κριτικὴν δὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀρνηθῇ τὴν θετικὴν ἀποστολὴν (sic). . ». Ἀλλὰ *κριτικὴ* κατὰ τοὺς Ἕλληνας εἶναι ἡ δύναμις τοῦ κρίνειν, ἡ δὲ *kritik* τῶν Γερμανῶν, περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος, σημαίνει τὸν *ἔλεγχον*.

41) 32, 23 «ἡ (ἐπιστήμη) τῶν ἠθικῶν θεσμῶν». Οὕτω μεταφράζεται τὸ Ethik und Rechtsphilosophie.

42) Σελ33, τέλ. «Τὰ θέματα ὅμως τῆς μεταφυσικῆς ὑποδιαιροῦνταί εἰς τὰ τῆς πραγματικῆς καὶ ὑπερβατικῆς γνώσεως, ἅτινα περιέχονται ἐν τῷ πεδίῳ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν. . .». Ἀλλ' ὁ Wundt δὲν λέγει (σελ. 25, 25 ἑξ) ὅτι τὰ θέματα τῆς μεταφυσικῆς *καθόλου* περιέχονται ἐν ταῖς περὶ ὧν ὁ λόγος ἐννοίαις ἀλλ' ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῆς «πραγματικῆς γνώσεως» (τ. ἔ. *μέρους* τῶν μεταφυσικῶν προβλημάτων) εὕρηνται ἐν ταῖς γενικαῖς ἐννοίαις, περὶ ὧν ἐφεξῆς γίνεται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου λόγος. Ἄλλα ἄρα διδάσκει ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς καὶ ἄλλα λέγει ὁ Ἕλλην μεταφράστης.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἀστοχήματα, ἅτινα δείγματος χάριν παρετέθησαν ἐξ ὀλίγων, ὡς εἴρηται, τῆς ἀρχῆς τοῦ Α' τόμου σελίδων, μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ μεταφράστης δὲν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ· διότι δὲν κατενόησεν ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου παρενόησεν ὅλως ἐν πολλοῖς τὸ μεταγλωττιζόμενον σύγγραμμα. Ἐντεῦθεν συνάγεται εὐλόγως ὅτι οὗτος ἤτοι δὲν γινώσκει τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν ἢ διεξήγαγε τὸ ἔργον αὐτοῦ μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ μεγάλης ὀλιγωρίας. Ἀλλ' ἴδωμεν νῦν κατὰ πόσον εὐστοχεῖ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν φιλοσοφικῶν ὅρων.

Β'. Φιλοσοφικοὶ ὅροι.

1) Ἡ περὶ τὸ καλὸν σπουδάζουσα ἐπιστήμη, ἡ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν Ästhetik καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀλλογενῶν παραπλησίως ὀνομαζομένη, μεθηρμηνεύθη ἀρχῆθεν ὑπὸ πολλῶν τῶν παρ' ἡμῖν λογίων

(1) Σημ. 8, 4. Πόλ. καὶ *Π. Καρολίδου* Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν καθολικὴν ἢ παγκόσμιον ἱστορίαν, προλογ. καὶ σημείωσ. εἰς σελ. 144 κἑξ.

Αἰσθητική (1). Ἀλλ' ὁ ὅρος οὗτος, ὃν μεταχειρίζεται ὁ μεταφράστης (σ. 32, 23), εἶναι πάντη ἀπροσδιόνυσος· διότι «αἰσθητικὸς» οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ τὸν ἱκανόν, ἐπιτήδειον, πρὸς τὸ αἰσθάνεσθαι. Αἰσθητικὴ δὲ θὰ ἐδήλου κατὰ τὸ Ποιητική, Ῥητορικὴ κττ. τὴν περὶ τὴν αἴσθησιν ἢ τὰ αἰσθητὰ διατρίβουσαν ἐπιστήμην. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρόκειται περὶ ἐπιστήμης περὶ τὸ *καλὸν* ἀσχολουμένης, φανερὸν ὅτι τὸ μόνον ὀρθὸν καὶ προσφυὲς αὐτῇ μονολεκτικὸν ὄνομα (2) εἶναι ***Καλολογία***. Ὅθεν ῥητέον *καὶ καλολογικὸς* ἀντὶ τοῦ «αἰσθητικός», οὗ ποιεῖται κακῶς χρῆσιν ὁ μεταφράστης (σ. 21, τέλ.). Ὁ ὅρος «Καλολογία» εἰσήχθη ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ καθιστάμενος μετὰ τοῦ πράγματος διὰ τῆς Ἀκαδημεικῆς διδασκαλίας ὁσημέραι γνωριμώτερος εἶναι λίαν εὔχρηστος τοῖς μετ' ἐπιστάσεως καὶ ἐπιστημοσύνης γράφουσιν.

2) Ἡ φιλοσοφικὴ αἵρεσις, καθ' ἣν ἀμφισβητεῖται ἡ ὕπαρξις κριτηρίου τῆς ἀληθείας καὶ ἑπομένως θεωρεῖται ἡ ἀσφαλὴς καὶ βεβαία γνῶσις ὡς ἀνέφικτος τῷ ἀνθρώπῳ, καλεῖται ὑπὸ τῶν παλαιῶν *σκέψις* καὶ *ἐποχή*, οἱ δὲ ταύτης ὀπαδοὶ ὀνομάζονται *σκεπτικοί, οἱ ἀπὸ τῆς σκέψεως, ἐφεκτικοί, ἀπορητικοὶ* κττ. (3). Οἱ Γερμανοὶ τὴν θεωρίαν ταύτην λέγουσι *Skepsis* καὶ *Skepticismus*, ὅπερ ὁ Δαλέζιος τῇ πλημμελεῖ καὶ σφαλερᾷ στοιχῶν συνηθείᾳ μεθερμηνεύει *σκεπτικισμὸς* ὡς ἀπὸ ῥήματος σκεπτικίζω (σελ. 11, 12. 378,2 καὶ 6. 387,8). Ῥητέον δ' ὅτι τοῦ ὅρου «σκέψις» ὃς ἐν τῇ φιλοσοφικῇ γλώσσῃ ἔχει εἰδικὴν καὶ ὡρισμένην σημασίαν, ποιεῖται συχνάκις ὁ μεταφράστης κακὴν χρῆσιν ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς διανοήσεως, τῆς θεωρίας, τοῦ διαλογισμοῦ, τοῦ νοήματος. Οὕτω λέγει ἐν σελ. 11, 32 «ἡ φιλοσοφία ὀφείλει νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὴν θρησκευτικὴν σκέψιν τὴν προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν» 26, 3 «ἡ ἀνωτέρω σκέψις» 134, 13 «ἡ συσχέτισις (sic) ἐκείνη εἶναι προϊὸν τῆς σκέψεως» 136, 32 «μορφοῦται... ὡς προϊὸν ἀρχομένης σκέψεως ἡ κοινὴ ἀντίληψις» 144, 7 «ἐὰν ἤγετο εἰς τὸ ἄκρον αὐτῆς τέλος ἡ σκέψις αὕτη» 150, 34 «ὅταν νοῶμεν

(1) Οὕτως ἔλεγε καὶ ἔγραφε καὶ ὁ μακαρίτης καθηγητὴς Χρ. Παπαδόπουλος. Ἐπιθ. Λεξικὸν Ἐγκυκλοπαιδικὸν τόμ. 1, σελ. 351. λ. Αἰσθητική.

(2) Καὶ κατὰ περίφρασιν δυνάμεθα νὰ λέγωμεν «Ἡ τοῦ καλοῦ ἐπιστήμη». Περὶ τοῦ καλοῦ ἔγραψεν, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν παλαιῶν ὁ Πλωτῖνος.

(3) Ἐπιθ. *Θ. Βορέα* Μελετήματα Φιλοσοφικὰ Α' σελ. 10 ἑξ.

αἰσθησιακὸν (sic) τι περιεχόμενον καὶ συνδέωμεν πρὸς αὐτὸ τὴν δευτερεύουσαν σκέψιν ὅτι. . » κἄπ.

3) Ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία ἡ τὰ ἐμπειρικὰ γεγονότα ἐκδεχομένη ὡς τὴν μόνην ἀφετηρίαν, τὰ φαινόμενα καὶ τὰς κανονικὰς αὐτῶν συνδέσεις ὡς τὸ μόνον ὑποκείμενον τῆς γνώσεως ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Γερμανῶν *Positivismus*, ὅπερ ὄνομα κατάγεται ἐκ τοῦ Γαλάτου φιλοσόφου Comte. Τοῦτο ὑπὸ τοῦ Δαλεζίου τῷ παραδείγματι πολλῶν ἄλλων ἀκολουθήσαντος ἐξηλληνίσθη *Θετικισμὸς* (σελ. 11, 18. 17, 24). Ἀλλὰ τὸν σχηματισμὸν τοιούτου ὅρου δὲν ἐπιτρέπουσιν οἱ τῆς ἡμετέρας γλώσσης κανόνες, ὁπότε ῥῆμα θετικίζω εἶναι ἀνύπαρκτον. Ἀντὶ τοῦ *θετικισμὸς* καὶ *θετικιστὴς* ὀφείλομεν νὰ λέγωμεν ἡ *θετικὴ φιλοσοφία*, ἡ *θετικὴ σχολή*, οἱ *θετικοὶ φιλόσοφοι* κττ. (1).

4) *Intellectualismus* ἐν τῇ ψυχολογίᾳ εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ θεωρία, καθ' ἣν ἡ νόησις εἶναι ἡ κυρία τῆς ψυχῆς δύναμις, ἐξ ἧς πάντα τῆς συνειδήσεως τὰ φαινόμενα κατάγονται. Ὁ ὅρος μεθηρμηνεύθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κάλλιστα καὶ προσφυέστατα ὑπὸ τοῦ κ. Θ. Βορέα (2) διὰ τοῦ *νοησιοκρατία* (ἐκ τοῦ κρατεῖν τὴν νόησιν), ἐξ οὗ ὀνόματος δύναται νὰ προέλθῃ καὶ τὸ ἐπίθ. *νοησιοκρατικός*. Οὐχ ἧττον ὀρθῶς ἔχουσι καὶ τὰ *νοησιαρχία* καὶ *νοησιαρχικός*, ὧν χρῆσιν ἐποιήσατο ὁ κ. Γ. Γρατσιᾶτος (3). Ἀλλ' ἀντὶ τῶν ὀρθῶν τούτων καὶ εὐθυβολωτάτων ὅρων ὁ Δ. πλάττει τὰ ἀνελλήνιστα καὶ αὐτὸ τοῦτο τερατώδη *διανοητικισμὸς* (σελ. 207, 27. 208, 14 καὶ 16. 328, 5) καὶ *διανοητικιστικὸς* (σελ. 212 καὶ 213)!!

5) Ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία ἡ τὸν Θεὸν παραδεχομένη καὶ τοῦτον ἐκλαμβάνουσα ὡς προσωπικὸν καὶ ὑπάρχοντα ἐκτὸς τοῦ κόσμου καὶ ὑπὲρ αὐτόν, ἐφ' ὃν ἀϊδίως διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ καὶ δυνάμεως ἐπενεργεῖ, ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Γερμανῶν *Theismus*, ὑφ' ἡμῶν δὲ πρέπει κατ' ἀναλογίαν τῶν πρόσθεν ῥηθέντων νὰ λέγηται *θεαρχία* ἢ κάλλιον *θεοκρατία*, *θεοκρατικὴ φιλοσοφία*, *θεοκρατικὴ σχολή*, *θεοκρατικὴ αἵρεσις*, *θεοκρατικὴ ἀγωγὴ* κττ. Ταύτης οἱ ὀπαδοὶ δύνανται ὀρθῶς νὰ λέγωνται δι' ἀπεριφράστου ὅρου *θεαρχικοί*, *θεοκρατι*

(1) *Θ. Βορέα*, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 14.

(2) Μελετήματα Φιλοσοφικὰ Α'. σελ. 19.

(3) Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν σύγχρονον Ψυχολογίαν κλ. σ. 39, 234. 235.

κοί. Ἀλλ' ὁ μεταφράστης παραιτούμενος μᾶλλον δὲ ἀγνοῶν τοὺς ὑγιῶς ἔχοντας τούτους ὅρους λέγει *θεϊσμὸς* (σελ. 485, 10. 148, 25) ὡς ἀπὸ ῥήματος θεΐζω. Ὡσαύτως λέγει πλημμελῶς *πολυθεϊσμός, πανθεϊσμὸς* (ἔνθ. ἀνωτ.) ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *πολυθεΐα, πανθεΐα* (πβλ. ἀθεΐα). Κατὰ δὲ τὴν αὐτὴν σφαλερὰν μέθοδον λέγει καὶ *θεϊστικός, πανθεϊστικός, ἀθεϊστικὸς* (σ. ε', 28) ἀντὶ τῶν ὀρθῶν *θεοκρατικὸς* ἢ *θεαρχικός, πανθεϊκός*.

6) Τὸ φιλοσόφημα, ὃ μίαν μόνην τίθεται ἀρχήν, λέγεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων *Monismus*. Τοῦτο δὲ μεθηρμηνεύθη ὑπό τινων εἰκαίως καὶ ἀταλαιπώρως διὰ τοῦ *μονισμός*, ἐξ οὗ παρήχθη καὶ τὸ ἐπίθετον *μονιστικός*. Τοῖς ὀθνείοις τούτοις καὶ παρασήμοις ὀνόμασιν ἀσμενίζων καὶ ὁ μεταφράστης λέγει μονισμὸς καὶ μονιστικὸς (σελ. ε', 28). Πρὸς εὕρεσιν τοῦ ὀρθοῦ ἐπάναγκες νὰ προσφύγωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν γλῶσσαν. Λοιπὸν τὸ μίαν ἀρχὴν ἀποδέχεσθαι ἐλέχθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους *ἑνίζειν* (1). Κατὰ τοῦτο λέγεται καὶ *δυΐζειν*, ὅθεν *δυϊσμὸς δυϊστής, δυϊστικὸς* κττ. Τὸν ἀριστοτελικὸν ὅρον «ἑνίζειν» παραλαμβάνοντες καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ λέγωμεν *ἑνίζουσα φιλοσοφία, ἑνίζοντα φιλοσοφικὰ συστήματα, ἑνισμός, ἑνιστὴς* καὶ τὰ παραπλήσια. Καὶ ἐδίδαξαν μὲν περὶ τούτων τὰ ὀρθὰ οἱ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφίας κ. κ. Μ. Εὐαγγελίδης (2) καὶ Θ. Βορέας (3) ἀλλὰ τῶν σοφῶν καθηγητῶν τὰ διδάγματα διατελοῦσιν ὄντα τῷ μεταφράστῃ ὅλως ξένα καὶ ἄγνωστα.

7) *Spiritualismus* εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία, καθ' ἣν ἀληθὲς ὂν ὑπάρχει μόνον τὸ πνεῦμα ἢ σύνολον πνευματικῶν ὄντων, τὰ δὲ σώματα εἶναι ἁπλῶς φαινόμενα τοῦ πνεύματος, προϊόντα ψυχικῶν αἰτίων. Τοῦτον δὴ τὸν ὅρον Spiritualismus μεταφράζει ὁ Δαλέζιος *πνευματικισμὸς* (σ 212, 1. 307, 16. 308, 37 κἄ.) ὡς ἀπὸ ῥήματος πνευματικίζω. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ Sensualismus μεθερμηνεύεται αἰσθησιοκρατία, τὸ Intellectualismus νοησιοκρατία κττ., οὕτω καὶ τὸ Spiritualismus δυνάμεθα νὰ λέγωμεν *πνευματοκρατία* ἢ κατὰ περίφρασιν *ἡ τοῦ πνεύματος φιλοσοφία, ἡ τοῦ πνεύματος αἵρεσις* κττ.

(1) Μετὰ τὰ Φυσ Α. 5. 986 β 21 «Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἑνίσας οὐδὲν διεσαφήνισεν».

(2) Κρίσις τοῦ φιλοσοφικοῦ διαγωνισμοῦ, ἐν ἔτει 1890, σελ. 27.

(3) Μελετήματα φιλοσοφικὰ Α', 16. Β', 25.

τοὺς δὲ πρεσβεύοντας τὴν τοιαύτην θεωρίαν πρέπει νὰ καλῶμεν *πνευματοκρατικοὺς* ἢ περιπεφρασμένως *θιασώτας (ὀπαδοὺς) τῆς τοῦ πνεύματος φιλοσοφίας* καὶ τὰ παρόμοια.

8) Ἡ περὶ κόσμου θεωρία ἡ τὰ φυσικὰ φαινόμενα πάντα ἀνάγουσα εἰς μηχανικὰς ἐνεργείας, ἥτις ὑπὸ τῶν Γερμανῶν λέγεται *Mechanismus*, μετεφράσθη ἀβασανίστως *μηχανισμός*, ἐξ οὗ παρήχθη καὶ *μηχανιστικός*, ὡς ἀπὸ ῥήματος μηχανίζω. (σελ. 324, 26. 326, 9. 328, 11. 350, 1). Ἀντ' αὐτῶν πρέπει ὀρθότερον νὰ λέγηται κατὰ περίφρασιν «*μηχανικὴ θεωρία, οἱ ὀπαδοὶ τῆς μηχανικῆς* θεωρίας κττ. (1).

9) Ἀντίθετος πρὸς τὸν Mechanismus εἶναι ἡ *Teleologie*, τουτέστιν ἡ θεωρία, καθ' ἣν πάντα γίνονται οὐχὶ κατὰ μηχανικὰ αἴτια ἀλλὰ κατὰ τέλος καὶ σκοπόν. Ὁ ὅρος Teleologie ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ «τέλος» προελθὼν εἶναι προφανὲς ὅτι ἐξελληνιστέος *τελολογία*, ὅθεν καὶ *τελολογικός*. Ἀλλ' οἱ πολλοί, οἷς ὁ Δαλέζιος ἀκολουθεῖ, εἰς τὰ ὀθνεῖα ὀνόματα προσέχοντες λέγουσιν ἀταλαιπώρως τελεολογία καὶ τελεολογικός. Τελολογία ἄρα καὶ τελολογικὸς ὀφείλομεν νὰ λέγωμεν καὶ οὐχὶ τελεολογία καὶ τελεολογικός, οἷς χρῆται μετ' ἄλλων ὁ μεταφράστης (σελ. 319, 21. 320, 24. 323, 31, 324, 10 κἄπ.) (2). Ῥητέον δ' ὅτι ὁ αὐτὸς παραπλησίως τῷ τελεολογικὸς πλάττει ὅρον *πραξεολογικὸς* (σέλ. 260, 31. 262, 24 κἄ).!!

10) Τὴν ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ὑπὸ τοῦ Λευκίππου καὶ Δημοκρίτου καὶ Ἐπικούρου διδαχθεῖσαν καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις ὑπὸ τοῦ Gassendi ἀνανεωθεῖσαν μεγίστην δ' ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις δύναμιν λαβοῦσαν θεωρίαν, καθ' ἣν τὰ ὄντα συνεστήκασιν ἐξ ἀτμήτων (σωματικῶν) στοιχείων λέγουσιν οἱ Γερμανοὶ *Atomismus* καὶ *Atomistik*. Ὁ ὅρος οὗτος ἐξελληνίζεται ὀρθῶς *ἀτομικὴ θεωρία*, ἧς οἱ ὀπαδοὶ ὀνομάζονται *ἀτομικοί*. Ἀλλ' ὁ μεταφράστης κατὰ τὸν οἰκεῖον αὐτῷ τρόπον χαίρειν ἐῶν τοὺς ὀρθοὺς ὅρους καὶ τὰς ἠκριβωμένας ἐκφράσεις προσφεύγει εἰς τὰ ἀνελλήνιστα καὶ παρακεκομμένα **ἀτομικισμὸς** (σελ. 398, 19. 448, 26) καὶ **ἀτομιστικὸς** (σ. 105, 30. 206, 37. 208, 30 κἄπ). Εἰ ἔλεγεν «ἀτομισμός», θὰ μετεχειρίζετο μὲν πάντως ὅρον σφαλερὸν καὶ ἀνελλήνιστον ἀλλὰ τοὐλάχιστον

(1) *Θ. Βορέα* Μελετήματα φιλοσοφικὰ Α', 13.

(2) *Θ. Βορέα*, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 25.

ἀνεκτὸν καὶ κατ' ὀθνεῖον πρότυπον πεποιημένον. Γράφων δ' ὅμως «ἀτομικισμὸς» ὡς ἀπὸ ῥήματος ἀτομικίζω γίνεται φανερὸς ὅτι στερεῖται ὑγιοῦς γλωσσικοῦ συναισθήματος.

11) Ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία ἡ τὴν φύσιν δεχομένη ὡς αἰτίαν καὶ ἀρχὴν πάντων, ἡ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν λεγομένη *Naturalismus*, μεθερμηνεύεται ὀρθῶς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν *φυσιοκρατία*· ἐντεῦθεν δύναται νὰ παραχθῇ ἐπίθετον ***φυσιοκρατικὸς*** πρὸς δήλωσιν τοῦ Naturalist (1). Ἀλλ' ὁ μεταφράστης κατὰ τὸ οἰκεῖον ἔθος ἀγνοῶν ἢ μὴ προσέχων εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῶν ὅρων λέγει «φυσιοδοξία» (σελ. 545, τέλ. 246, 11. 419, 10.

12) *Psychologismus* λέγεται ἡ θεωρία, ἥτις ἀποφαίνει τὴν ψυχολογικὴν ἐμπειρίαν, τουτέστι τὴν ἐσωτερικὴν πεῖραν, τὴν αὐτοπαρατηρησίαν, ὡς μόνην ἀφορμὴν πάσης γνώσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὑποτίθεται τὴν ψυχολογίαν βάσιν τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν. Τοῦτον δὴ τὸν ὅρον μετέφρασεν ὁ Δ. *ψυχολογισμὸς* (σελ. 246, 12. 448, 26). Ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ψυχολογισμοῦ ὅστις εἶναι ὅρος ἀνελλήνιστος, ὀφείλομεν νὰ λέγωμεν περιπεφρασμένως *ἡ ψυχολογικὴ θεωρία*, *ἡ τῆς ψυχολογικῆς ἀρχῆς φιλοσοφία* ἤ τι τοιοῦτον. Οὐχ ἧττον ἀτόπως λέγει ὁ αὐτὸς *ψυχισμὸς* (σελ. 328, 17 330, τέλ.) καὶ *ψυχιστικὸς* (σ. 320, 36. 328, 13. 329, 19). Ἀκολούθως δ' ἑαυτῷ λέγει κα ***ζωϊσμὸς*** (vitalismus) καὶ *ζωϊστικὸς* (σ. 320, 36 καὶ 39. 326, 20).

13) Πολλαχοῦ ποιεῖται ὁ μεταφράστης χρῆσιν τοῦ ὅρου *ἰδέα* ἀντὶ τοῦ «ἔννοια», «δοξασία», «θεωρία» κττ. ἐπιλανθανόμενος ἧς ἔχει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἡ ἰδέα εἰδικῆς σημασίας. Οὕτω λέγει ἐν σελ. στ', 9 «αἱ ἰδέαι μου ἠλέγχθησαν» μεταγλωττίζων τὸ meine Darstellungen 17,47 «σύστημα ἰδεῶν» μεταφράζων τὸ begriffsystem 31, 10 «ἐπιστημονικαὶ ἰδέαι» μεθερμηνεύων τὸ wissenschaftliche Begriffe 117, 12 «ἡ ἰδέα ὅτι . .» ἀντὶ τοῦ «ἡ δοξασία ὅτι . .»· 171, 9 «ἡ ἰδέα περί τινος κανονικοῦ συνειρμοῦ», ἔνθα ἡ ἰδέα εἶναι μετάφρασις τοῦ Annahme κττ. Ἀλλ' ἴσως μάταιον πονεῖ πόνον ὁ ἀξιῶν ἀπηκριβωμένην καὶ ὀρθὴν τῶν παντοίων ὀνομάτων καὶ φιλοσοφικῶν ὅρων χρῆσιν παρὰ τοῦ λέγοντος ὅ,τι ἂν τύχῃ καὶ ἀποκαλοῦντος ***ἰδεαλογίαν*** τὴν πολυθρύλητον θεωρίαν τῶν ἰδεῶν, τὴν ἰδεο-

(1) *Θ. Βορέα*, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 15.

λογίαν. Μηδεὶς δ' ὑπολάβῃ ὅτι πρόκειται περὶ μετεωρίας ἢ τυπογραφικοῦ ἁμαρτήματος· διότι ἡ λέξις ἐπαναλαμβάνεται πολλαχοῦ τῆς μεταφράσεως. Οὕτω φέρεται ἐν σελ. 96, 25 καὶ 33 «ὑποκειμενικὴ ἰδεαλογία»· αὐτ. τέλ. «ὑπερβατικὴ ἰδεαλογία»· 196, 19 «ἐποχὴ (sic) τῆς ἰδεαλογίας τοῦ Πλάτωνος»· 208, 12 «θεωρητικὴ ἰδεαλογία»· 211, 31 «ἀπόλυτος ἰδεαλογία»· 213, 6 «ἰδεαλογία τοῦ Φίχτε 221, τέλ. «μεταφυσικὴ ἰδεαλογία»· 245, 30 «ἡ νεωτέρα ἰδεαλογία» κἄ. Οὐδὲν δὲ θαῦμα ὅτι ἐπλάσθη ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἀμίμητον *ἰδεαλογικός* σελ. 143, 31 «ἰδεαλογικὴ μεταφυσική»· 212, 21 «ἰδεαλογικὸς πραγματισμὸς» 246, 3 «ἡ νεωτέρα ἰδεαλογία καὶ ὁ νεώτερος ἰδεαλογικὸς πραγματισμός»· 321, 18 «ἰδεαλογικὴ ἔννοια». Αἴτιον τῆς παραπλανήσεως εἶναι τὸ *α* τῶν ἀντιστοίχων λέξεων τῶν ξένων γλωσσῶν (πβλ. ide*a*l ide*a*lisch, Ide*a*lismus κτλ.). Οἷα ἐπέπρωτο νὰ πάθωσιν οἱ φιλοσοφικοὶ ὅροι!

14) Τὸ *Selbstbewustsein* ἐξηλληνίσθη ὑπὸ τοῦ Δ. *αὐτοσυναίσθησις* (σ. 42, 29). Ἀλλ' ὁ μεταφράστης οὕτω δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ἁμαρτήματα. Διότι πρῶτον μὲν Selbstbewustsein σημαίνει κυρίως τὴν *αὐτοσυνειδησίαν*· ἔπειτα δὲ αὐτοσυναίσθησις οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ σημαίνῃ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἢ αὐτὴν τὴν συναίσθησιν. Πβλ. αὐτοαμαρτία = αὐτὴ ἡ ἁμαρτία, αὐτοαίσθησις = αὐτὴ ἡ αἴσθησις, αὐτοκίνησις = αὐτὴ ἡ κίνησις. αὐτοδιοίκησις = αὐτὴ ἡ διοίκησις. Τὸ δὲ συναισθάνεσθαι ἑαυτόν, ὅπερ ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ μεταφράστης, ὀρθὸν εἶναι νὰ λέγηται *αὐτοσυναισθησία*, καθὰ καὶ τὸ διοικεῖν ἑαυτὸν λέγεται αὐτοδιοικησία, τὸ κινεῖν ἑαυτὸν αὐτοκινησία κττ. Κατὰ ταῦτα ὀφείλομεν νὰ λέγωμεν ἡ αὐτοδιατηρησία, αὐθορμησία, αὐτοσυνειδησία, αὐτοπαρατηρησία, αὐθορμησία. κλ. (1).

15) ***Prämissen*** ὀνομάζουσιν οἱ ἀλλοεθνεῖς τὰς ἐν τῷ συλλογισμῷ δεδομένας κρίσεις, ἐξ ὧν προέρχεται νέα κρίσις, ἓν συμπέρασμα. Αἱ τοιαῦται κρίσεις ἐκλήθησαν ὑπὸ μὲν τοῦ Ἀριστοτέλους ***προτάσεις***, ***ὑποθέσεις τοῦ συμπεράσματος*** (Μετὰ τὰ φυσ. 5, 2. 1013, 6. 20. Ἠθικ. Ν. 6, 12. 1143, 6. κἄ), ὑπὸ δὲ τῶν Στωϊκῶν *λήμματα* (Σέξτ. Πυρ. ὑποτυπ. 2, 135. Διογ. Λαέρτ. 45. 76). Οἱ νεώτεροι εἶπον αὐτὰς οὐδὲν δέον *προκειμένας*, *προτεινόμενα* (propositiones, prae-

(1) Ἐπιθ. *Γ. Χατζιδάκι*, Ἀκαδημ. Ἀναγν. τόμ. Β', σ. 23. ***Θ. Βορέα***, Μελετήμ. Φιλοσ. Α', σ. 25.

missae). Ὁ μεταφράστης ἧττον ὀρθῶς λέγει *προϋποθέσεις* (σ. 63, 32. 66, 34 καὶ 37 κἄ.).

16) Ἡ πρὸς παράστασιν φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν δι' ἀπεριφράστων ὅρων τάσις τοῦ μεταφράστου ἄγει οὐχὶ σπανίως εἰς πλημμελεῖς τύπων καὶ ὀνομάτων χρήσεις. Οὕτω π. χ. λέγει τὴν κατ' αἴσθησιν παρατήρησιν (sinnliche Wahrnehmung) *συναρτησιακὴν* σχέσιν (σ. 263, 19). Ἀλλ' αἰσθησιακὸς ἐκ τοῦ αἴσθησις καὶ συναρτησιακὸς ἐκ τοῦ συνάρτησις οὐδαμῶς δύναται κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης νὰ παραχθῶσιν.

17) Τέλος δὲν πρέπει νὰ μείνωσιν ἀμνημόνευτα γλωσσικά τινα γεννήματα, ἅτινα προῆλθον ἐξ ἀνόμου ὀνομάτων συμμείξεως. Τοιαῦτα εἶναι ἄλλα τε καὶ τάδε· **τοπικοχρονικὸς** (σ. 125, 15. 127, 24 κ. ἄ. «τοπικοχρονικὴ μορφή». 172, 7 «τοπικοχρονικοὶ συνειρμοί». 190, 3 «τοπικοχρονικὸς κόσμος». 132, 5 «τοπικοχρονικὰ ἀντικείμενα», 152, 1 «τοπικοχρονικὴ διάταξις κ. ἄ.)· **χρονικοτοπικὸς** (σ. 128, 32 «χρονικοτοπικὴ ἐνέργεια». 132, 3 «χρονικοτοπικὴ μορφή»)· **κοσμοθεωρία** (σ. 9. 10. 11. 12 καὶ ἐφεξῆς πολλαχοῦ)· **ἀριθμητικοθεωρητικὸς** (σ. 262, 98 «ἀριθμητικοθεωρητικὴ ἔννοια». 265, 27 «ἀριθμητικοθεωρητικὴ συντήρησις»)· *πλατωνικοαριστοτελικὸς* (σ. 275, 2 «πλατωνικοαριστοτελικὴ φιλοσοφία». 283, 30 «πλατωνικοαριστοτελικὴ ἔννοια)· **ἱστορικοφιλοσοφικὸς** (σ. 447, 37 «ἱστορικοφιλοσοφικὴ θεωρία). Ἀλλ' αὗται καὶ αἱ τοιαῦται συνθέσεις εἶναι περιφανῶς ὀθνεῖαι καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πάντῃ ἀλλότριαι.

Φανερὸν ἄρα ὅτι καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν φιλοσοφικῶν ὅρων σφόδρα ὁ μεταφράστης ἠστόχησεν. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἄλλως τὸ πρᾶγμα, ὁπότε ἡ ἐξεύρεσις τῶν ὀρθῶν φιλοσοφικῶν ὅρων προϋποτίθησι μακρὰν σπουδὴν καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἁπλῶς δ' εἰπεῖν ὁ Ἕλλην λόγιος ὁ ἀντιποιούμενος τῆς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχολίας πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ᾖ πρότερον φιλόλογος· εἰ δὲ μή, θὰ ἠναγκάζετο νὰ μελετᾷ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχαίους φιλοσόφους διὰ παντοίων μεταφρασμάτων. Τύχῃ δὲ κακῇ ὁ τοῦ συστήματος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Wundt μεταφράστης οὐ μόνον ἐνέχεται τῇ ἐλλείψει ταύτῃ ἀλλὰ καὶ φαίνεται ὅτι δὲν ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ὑπὸ τῶν νεωτέρων Ἑλ-

(1) Ιδέ. Χρ. Παπαδοπούλου Λογικ. σ. 55. Βεκκίου-Λιβαδᾶ. Λογικ. σ. 31

λήνων φιλοπονηθέντα φιλοσοφικὰ ἔργα, ὧν ἡ μελέτη πολλὰ ἠδύνατο αὐτῷ νὰ πορίσῃ διδάγματα. Κατὰ πόσον οὗτος εἶναι ἐγκρατὴς καὶ τῆς μητρικῆς γλώσσης, δύναται εὐκόλως νὰ νοηθῇ ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἑξῆς ἁπλῶς παρατιθεμένων λέξεων καὶ φράσεων, ἃς ἀποσπῶμεν ἐκ τῶν ὀλίγων πρώτων τῆς μεταφράσεως σελίδων τῶν τοὺς προλόγους καὶ τὴν εἰσαγωγὴν περιλαμβανουσῶν.

Γ'. *Βαρβαρισμοί, σολοικισμοὶ καὶ παντοῖοι ξενισμοί.*

Προλογ. Σελ. γ', 1 »παρῆλθεν *ὁριστικῶς* πλέον ἡ *ἐποχή*». — στίχ. 4 «*συμμερίζονται* τὴν γνώμην ταύτην» — στ. 9 «καθὼς» — στ. 24 «πειρᾶται νὰ *τὴν* (=αὐτήν, τὴν σύνδεσιν) ἐπεκτείνῃ», καὶ ὀλίγῳ κατωτέρω (στ 33) παραπλησίως «ἡ μεταφυσικὴ ὀφείλει . . νὰ *τὰς* (=αὐτάς, τὰς ἐπιστήμας) συνενοῖ».

Σελ. δ', 2 «δὲν δύναται νὰ *μᾶς* ἐμποδίσῃ». — στ. 6, ἡ γέννεσις τῶν ἐν αὐτῇ ***ἐνδιαλαμβανομένων*** θεωριῶν . . ».

Σελ. ε', 7 «κατόπιν τῶν . . *δι'* ἐμὲ πολυτίμων συζητήσεων» — στ. 19 «*σχετίζεται* ἡ κατεύθυνσις αὕτη *μετὰ* τῶν λοιπῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων». — στ. 32. «Ἐν τῷ ***προμνησθέντι*** συγγράματι»· ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ ἐμνήσθην ἔχει μέσην διάθεσιν, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἔδει νὰ ληφθῇ τὸ παθητικὸν «ἐμνημονεύθην» Ῥητέον δ' ὅτι πολλαχοῦ τῆς μεταφράσεως ἀπαντᾷ τὸ αὐτὸ σφάλμα Οὕτω φέρεται ἐν σελ. 114, 24 «ἡ προμνησθεῖσα ἑρμηνεία»· 172, «τὰ προμνησθέντα παραδείγματα»· 175, 22 «τὸ κῦρος τοῦ προμνησθέντος συνερμοῦ»· 176, 11 «τοὺς προμνησθέντας κλάδους»· 183, 2 «τἀντικείμενα τῶν προμνησθεισῶν ἐννοιῶν»· 204, 28 «συνδέσεις τῶν προμνησθέντων προϊόντων»· 233, 29 «αἱ προμνησθεῖσαι τάξεις»· 245, 20 «ἕνεκεν τῶν προμνησθέντων λόγων» κἄ.

Σελ. στ', 5 »ἕνεκεν τῆς συμφωνίας ὅρων τινῶν *μὲ* ὅρους τοῦ Καντίου». στ. 29 «εἶχον μεγίστην *μετὰ* τῶν ἰδιαιτέρων σπουδῶν μου συγγένειαν» — στ. 33 «ἵνα ***παρασχεθῇ***» !! — στ. 39 «ἡ ψυχολογία μου συμωνεῖ . . *μετὰ* τῶν θεωριῶν» ἐν στίχῳ 42 λέγεται τὸ *εἴτε* ἀντὶ τοῦ *ἤ*· τὸ αὐτὸ σφάλμα γίνεται καὶ ἐν σελ. ζ', 10. 17, 19 καὶ 20 κἄ.

Σελ. ζ', 35 «ἄν τις . . . *ὁμιλῇ* περὶ ἐπιδράσεων ***πρὸς τὸν σκοπὸν***

ἵνα . . » — στ. 39 «ἡ λύσις εὕρηται ἐν ἄλλῳ τινὶ σημείῳ *παρά* ἡ *ἔρευνα* τῶν φυσικῶν φαινομένων»!!

Σελ. 6 «Τὸ βιβλίον μου δὲν ἐγράφη *δι'* αὐτούς» - στ. 12 «ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι *δι'* αὐτοὺς αὐθαίρετον οἰκοδόμημα ἰδεῶν».

Σελ. 9, 7 «πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἐμπειρίας». — στ. 12 «ὅσῳ πολύμορφος... *τοσούτῳ* ἐλεύθερος».. Πολλαχοῦ τῆς μεταφράσεως ἀπαντᾷ ἡ θαυμασία αὕτη συνωρὶς τῶν δοτικῶν ἄνευ παραθέσεως συγκριτικοῦ.

Σελ. 10, 8 «*ὑπὸ τὸ κράτος* πόθων καὶ ἀξιώσεων». — στ. 19 «*ὁμοῦ μὲ*» — στ. 27 «ἐκτοπίζεται ὁ φυσικὸς μῦθος»..

Σελ. 11, 5 «δι' *ἐμφρονεστάτων* παραστάσεων *σχετιζομένων* πρὸς τὴν θεότητα» — στ. 11 «ἡ φιλοσοφία *ἑνὸς* Δημοκρίτου» — στ. 20 «ἐν πάσῃ περιπτώσει» — στ. 27 «*τόσῳ* ἀκατάληπτον *διὰ* τὴν ἀνθρωπότητα *ὅσῳ* εἶναι . . . ἀκατάληπτοι» — στ 29 «ἐννοοῦμεν *πλήρως*» πβλ. καὶ 12, 5. 24, 38 κἄ. — «*Δὲν δυνάμεθα ἢ* νὰ ἐξάρωμεν»· πρβ. καὶ σελ. 14, 17 «δὲν δύναται ἢ νὰ παραβλάψῃ», 16, 23 «δὲν ἠδύναντο ἢ νὰ ἐπιβληθῶσιν»!

Σελ. 12, 21 «δὲν ἔχει ἀνάγκην ἄλλων προϋποθέσεων *εἰ μὴ* ἐκείνων . . . »

Σελ. 13, 13 «Ἐν τούτοις . . » ἀντὶ τοῦ *ὅμως* (Doch). — στ. 18 «θρησκευτικὰς βλέψεις» — στ. 25 «ἡ *στάσις* ἡμῶν ἔναντι τῆς θρησκείας» πβλ. σελ. 16, 37· «ἐξαγοράζουσα (ἡ φιλοσοφία) . . . εὐλαβεστέραν στάσιν».

Σελ. 14, 27 «δὲν εἶναι *διὰ* τὸν νέον ἄνθρωπον» — στ. 39 «*καίπερ* . . . . *ἤγαγον*» πβλ. σ. 15, 24 «καίπερ . . . δὲν ἦτο» κλ.

Σελ. 15, 5 «ἀκόμη ἐδῶ» — στ. 10 «*συνέπεται ἐκ* πάντων τούτων» — στ. 28 «ἐν τούτοις (γρ. ὅμως) ἡ ἐπίδρασις δὲν ἐκδηλοῦται καταφανῶς *εἰ μὴ* ἐν ἀρχῇ τῶν νεωτέρων χρόνων». — στ. 19 «ἡ ἐπίδρασις . . . *ἐπὶ τῆς* ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης»· πβλ. καὶ κατωτ. στ. 22 σελ. 16, 10 κἄ. — στ. 32 «*ἐν τῷ προσώπῳ* τοῦ Καρτεσίου».

Σελ. 16, 18 «*συνεπῶς*»· τὸ συνεπῶς καὶ τὸ συνέπεια ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς ἀκολουθίας εἶναι ἐν τῇ προκειμένῃ μεταφράσει μυριόλεκτα· πβλ. σελ. 24, 17 «συνεπείᾳ ὅρων τινῶν». 32, 33 «συνεπείᾳ ἐνίων ζητημάτων», 65, 9 «τὸ Α εἶναι συνέπεια τοῦ Β, τὸ δὲ Β συνέπεια τοῦ Γ, συνάγεται ὅτι τὸ Α εἶναι συνέπεια τοῦ Γ.». 65, 20. 22. 23. 24 κἄπ.

Σελ. 17, 3 «συμφώνως πρὸς τὸ *πνεῦμα* τοῦ Λωκίου» — στ. 14 «*ὁ θετικισμὸς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς καὶ γερμανικῆς σκέψεως*» — στ. 17 «ὁ θετικισμὸς *ἔχασεν* ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ἴδιον αὐτοῦ θέμα».

Σελ. 18, 19. «ἡ φιλοσοφία ὀφείλει.. νὰ *τὰς ἐξαφανίζῃ*». Ὁ μεταφράστης θέλει νὰ εἴπῃ ὅτ ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰ αἴρῃ τὰς ἀντιφάσεις.—στ. 26 «ἐξομάλυνσις ζητημάτων» — στ. 35 «καθ' ἅπασαν τὴν γραμμήν»· Οὕτω μεταφράζεται κατὰ ξενικὸν τρόπον τὸ totogenere.

Σελ. 19 «ταξινόμησις τῶν ἐπιστημῶν». Διὰ τοῦ ἀνελληνίστου ὅρου *ταξινόμησις* μεθερμηνεύεται τὸ Gliederuug καὶ τὸ Klassification.—στ. 27 «ὅπως αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ.. ἀρχή»· ὅρα τὸ *ὅπως* εἰλημμένον ἀναφορικῶς. Πβλ. 20, 8. 33, 15 — στ. 28. «Δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ θεωρήσωμεν τὴν... σχέσιν *εἰμὴ καθὼς* ἀπαιτοῦσιν οἱ λογικοὶ νόμοι».

Σελ. 20, 40 «οἱ ἀφορισμοί... κεῖνται *πέραν μιᾶς* γενικῆς ταξινομήσεως».

Σελ. 21, 8 «Δὲν ὑπολείπεται ἡμῖν πλέον *εἰ μὴ* νὰ λάβωμεν...». —στ. 16 «ἀσχολοῦντα *μὲ* τὸ πρόβλημα τοῦ χώρου »· ὀλίγῳ δ' ἀνωτέρω γράφεται ὀρθότερον «θέματα, *περὶ* τὰ ὁποῖα ἀσχολοῦνται αἱ ἐπιστῆμαι.».—στ. 35 «τὴν *μέγα πρόσωπον διαδραματίζουσαν* ἐπέκτασιν τοῦ συστήματος»!

Σελ. 22, 4 «ἡ ἰδιότης .. *σχετίζεται* πρὸς τὴν διάταξιν τῶν πραγμάτων»· πβλ. καὶ 23, 17 καὶ 19. 24, 6 καὶ 26. 30, 32. 34, 3 κἄ.

Σελ. 24, 32 «*Ἐν τούτοις* (! Doch) ὅπως τὰ μαθηματικά..... *κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον* αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. ».

Σελ. 25, 8 «*δυνάμει* πρακτικοῦ καταμερισμοῦ»

Σελ. 26, 27 «*ἀναποσύνθετα*». Τοιαύτη λέξις εἶναι ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀνύπαρκτος καὶ ἀποτελεῖ πλάσμα νοσηροῦ γλωσσικοῦ συναισθήματος.

Σελ. 30, 30 «τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ *διὰ* τὴν θεολογίαν». — στ. 11 «προέλευσις».—στ. 20 «δοθέντος ὅτι.. » ἀντὶ τοῦ *διότι* (weil).

Σελ. 31, 5 «*ὅπως* εὑρίσκομεν ταύτην *εἰς* τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπιστημῶν». Καὶ ἐνταῦθα τὸ *ὅπως* κεῖται ἀναφορικῶς!» — στ. 27 «Ἐν τούτοις» ἀντὶ τοῦ *ὅμως* (Doch).

Σελ. 32, τέλ. «ἔννοιαί τινες... ἀνήκουσι τόσον εἰς τὸ πεδίον τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως, ὅσον καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς μεταφυσικῆς»·

Τὰ πεδία καὶ αἱ σφαῖραι συχνὰ καὶ κατὰ κόρον ἐν ἑκάστῃ σχεδὸν σελίδι ἐπαναλαμβάνονται.

Σελ. 33, 12 «νὰ ἐκτοπισθῇ» στ. 23 «νὰ ἐγκαταλείψωμεν» — στ. 32 «τὴν ἔρευναν ταύτην. . θὰ ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ μελέτη».

Σελ. 34, 15 «δὲν θὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς ειδικωτέρους κλάδους *εἰ μὴ ἐφ' ὅσον* εἶναι ἀναγκαῖοι»!

Ἐκ τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν βραχύτατα εἰρημένων γίνεται φανερὸν ὅτι ὁ μεταφράστης οὔτε ὀρθῶς νοεῖ ἐν πᾶσι τὸ γερμανικὸν κείμενον οὔτε καθ' ἑλληνικὸν τρόπον παρίστησι τὰ ὁπωσδήποτε μεταφραζόμενα. Αἱ συχναὶ παρανοήσεις, ἡ χρῆσις ἡμαρτημένων ὅρων καὶ σφαλερῶν ὀνομάτων, ἡ ἐν πολλοῖς ξενότροπος τοῦ λόγου ὑφή, ταῦτα πάντα καθιστᾶσι τὴν μετάφρασιν ἀσαφῆ καὶ ἀκατάληπτον καὶ ἥκιστα ἑλληνοπρεπῆ, μαρτυροῦσι δὲ ὅτι ὁ ἐργάτης αὐτῆς ἐλαχίστην ἔχει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν οἰκείωσιν. Πρόςθες ὅτι εἰς τὴν ἀσάφειαν μεγάλως συντελεῖ καὶ τὸ ὅτι ὁ μεταφράστης πολλὰ τοῦ πρωτοτύπου μέρη, ἅτινα, ὡς εἰκός, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὐχὶ ἐκ τῶν εὐχερεστέρων ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἥκιστα ἐπουσιωδῶν, παρέρχεται σιγῇ καὶ καταλείπει ἀνερμήνευτα διασπῶν οὕτω τὴν ἀλληλουχίαν τῶν διανοημάτων τοῦ φιλοσόφου (1).

Μετάφρ.	*Πρωτοτ.*	*Μετάφρ.*	*Πρωτότ.*
10,13	22, 2	301,15	287,33
197,34	182,20	325,13	311,33
218, 8	202,13	328, 2	314,29
239,22	223,17	347,19	333,20
243,38	227,33	349,25	335,32
246,34	230,31	378,31	363,16
264, 5	248,18	379,33	364,21
288,21	272,τέλ.	392, 5	376,18
291,35	276,19	404,35	389,11
299,18	284,28	433,20	416,30
300,20	285,τέλ.	452,18	435, 4.
301, 2	287,11		

(1) Ἐν τοῖς ἑξῆς σημειούμεθα παραλείψεις τινὰς παραπέμποντες εἴς τε τὴν μετάφρασιν καὶ τὸ γερμανικὸν πρωτότυπον,

Οὐδὲν ἄρα θαῦμα ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μετάφρασις ἐμβάλλει τὸν ἀναγνώστην εἰς λαβύρινθον παντοίων ἀσαφειῶν καὶ συνεχῶν ἀκαταληψιῶν, ἐν ᾧ λαβυρίνθῳ «ἄϊστος» γίνεται ὁ τῇ μεταφράσει ταύτῃ ἀρκούμενος· ἐξέρχεται δὲ μόνος ὁ προσφεύγων εἰς τὸ γερμανικὸν πρωτότυπον ὡς εἰς μίτον Ἀριάδνης. Ἀλλ' οὕτω τὸ ἔργον τῆς μεταφράσεως ἀποβαίνει, ἂν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον ἄχρηστον· διότι πάντως δὲν ἐγένετο χάριν τῶν εἰδικῶν ἀλλὰ χάριν τῶν μὴ ἀσχολουμένων ἰδίᾳ περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀγνοούντων τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Καὶ ὑπῆρξε μὲν ἐπαίνου πολλοῦ ἀξία ἡ προαίρεσις τοῦ μεταφράστου, ὅπως γνωρίσῃ τοῖς ὁμοεθνέσι τὰ κύρια διανοήματα τοῦ περιωνύμου φιλοσόφου καὶ ψυχολόγου· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς τὸ ἔργον παρασκευῆς καὶ τῶν πρὸς τοῦτο ἀπαραιτήτων ἐφοδίων δὲν ἐπέτρεψεν, ὡς μὴ ὤφελε, τοῦ ἀγαθοῦ σκοποῦ τὴν ἐπίτευξιν (1).

---

(1) Αἱ εἰρημέναι παρατηρήσεις ἐγράφησαν προ ἓξ ἐτῶν καὶ ἐδόθησαν πρὸς καταχώρισιν. Ἀλλ' αἱ περὶ τὴν ἐκτύπωσιν δυσχέρειαι καὶ τὸ πλῆθος τῆς ὕλης τοῦ περιοδικοῦ μόλις νῦν ἐπιτρέπουσι τὴν δημοσίευσιν.

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ

Ὁ σοφὸς Βρεττανὸς Fred. Blaydes ἐκδοὺς σὺν ταῖς ἄλλαις τοῦ Ἀριστοφάνους κωμῳδίαις καὶ τοὺς Βατράχους τῷ 1889 ἐν τῷ τέλει τοῦ προλόγου τῆς κωμῳδίας ταύτης διατείνεται, ὅτι τῇ σπουδῇ καὶ τῇ ἐπιμελείᾳ τῶν μεγάλων Ἑλληνιστῶν καὶ σπουδαίων κριτικῶν τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης τὸ κείμενον τοῦ κωμικοῦ, ἀπαλλαγὲν πολλῶν κηρῶν, ὧν ἀνάπλεων ἐκ τῆς ἀμαθείας πολλῶν ἀντιγραφέων τοῦ μεσαίωνος ἐγένετο, σήμερον κατέστη καθαρώτερον ἢ ὡς εἶχεν ἐπὶ τοῦ Ἀριστάρχου. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ μεγάλου Ἑλληνιστοῦ πάντως ἀληθεύει· ἀλλὰ δὲν δύναταί τις ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι καί τινες κριτικοὶ καὶ ἐκδόται τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων ἐνιαχοῦ ἔβλαψαν τὸ παραδεδομένον κείμενον· ἐν τῇ ἁμίλλῃ αὐτῶν πρὸς τὸ θεραπεῦσαι νοσοῦντα μέρη, ἐσπευσμένῃ τομῇ καὶ καύσει χρώμενοι, καὶ ὑγιαίνοντα μέλη ἔστιν ὅτε ἐπήρωσαν. Δείγματα δὲ τούτου δύναταί τις ἰδεῖν καὶ ἐνιαχοῦ τῆς μελέτης ταύτης, ἥτις κριτικάς τινας καὶ ἑρμηνευτικὰς συμβολὰς παρέχεται· ἀφορμὴν δὲ πρὸς αὐτὴν ἔδωκέ μοι ἡ εἰρημένη τοῦ Ἀριστοφάνους κωμῳδία, ἣν πέρυσιν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐδίδασκον καὶ ἣν πλεῖστον διεφώτισαν οἱ δύο περιφανεῖς τῆς Βρεττανίας Ἑλληνισταί, ὁ Blaydes δηλαδὴ καὶ ὁ Rutherford, ὃς ἐξέδωκε τὰ Σχόλια τοῦ κωμικοῦ τῷ 1896.

γρυπαιέτους χαλκηλάτους καὶ ῥήμαθ' ἱππόκρημνα Ἀρφ. Βατρ. 929. *γρυπαιέτους* χργρφ. γρυπεαίτους R·

γρυπαέτους Boisson. Dindorf. Mein. Bergk. οἷς ἠκολούθησεν ὅ τε Blaydes καὶ ὁ von Leeuwen· ὁ δὲ Bergk οὐδὲ μνημονεύει τῆς ἄλλης γραφῆς. Καὶ τὸ μέτρον δὲ Ἰαμβικὸν τετράμετρον ὂν ἀπαιτεῖ μακρὰν τὴν β' συλλαβὴν ἤτοι *γρυπαιέτους*· ὅτι δὲ τὰ χργρφ. ἔχουσιν δίκαιον σώζοντα τὴν γρ. *γρυπαιέτους*, οἱ δὲ ἐπιφανέστατοι Ἑλληνισταὶ καὶ ἐκδόται πλανῶνται, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν· διότι ἐν αὐταῖς φέρεται ὁ τύπος *αἰετὸς* (αἰδετὸς διαλεκτ.) περί τε τοῦ πτηνοῦ καὶ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους, ὅπερ *τύμπανον*

καὶ *δέλτα* προσέτι καλεῖται· ἐν αὐταῖς δὲ εὕρηνται καὶ τὰ παράγωγα καὶ τὰ σύνθετα *αἰεταῖος, καταιέτιος, ἐναιέτιος, παραιετίδες*· ἐν τοῖς κλασσικοῖς δηλαδὴ χρόνοις μέχρι τοῦ 340 π. Χ μόνον τὸν *διφθογγογραφούμενον* τύπον ἔχουσιν οἱ ὅροι οὗτοι, ὁ δὲ ὅρος *ἀετωμα* ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον τῷ 298 π. Χ. πρβλ. καὶ Meisterhans σελ. 31 - 33. Τὸ δὲ Κωνσταντινίδειον Λεξικὸν σημειοῦται «*αἰετός*», τύπος Ἰωνικὸς καὶ ἐν συνεχεῖ χρήσει παρὰ τοῖς ἐπικοῖς καὶ λυρικοῖς ποιηταῖς, ἀλλ' ὁ *μόνος δόκιμος Ἀττικὸς τύπος* εἶνε «*ἀετός*, ἂν καὶ ὁ τύπος *αἰετὸς* συχνάκις εἰσήχθη ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων εἰς τοὺς τραγικούς»!—Ποσάκις κακῶς ἤκουσαν οἱ ταλαίπωροι ἀντιγραφεῖς ὀρθὰ γράφοντες!

Γράφει πρὸς τούτοις τὸ αὐτὸ Λεξικὸν «αἰετιαῖος» καὶ παραπέμπει εἰς Συλλ. Ἐπιγραφ. 180 ἐν στήλῃ 2,73

Εὕρηνται πρὸς τούτοις καὶ οἱ τύποι

αἰέτιος· πρβλ· τὴν παροιμ. «*αἰέτιον* χάριν ἐκτίσω» ἐπὶ τῶν ταχέως ἀποδιδόντων τὴν χάριν.

αἰετόεις Ὀππ. Κ. 3,117

αἰετηδὸν Ἀπόλλων. Λεξικ. Ομηρ. 68 Σχόλ. εἰς Ἰλιάδ. Σ. 410.

νυκταίετος Ἡσύχ.

ἁλιαίετος Εὐριπ. Ἀποσπ. 637, Ἀρφν. Ὄρν. 891· ἀλλὰ παρὰ Ἀριστ. Ἱ.Ζ 9,32 *ἁλιάετος καὶ ἁλιαίετος* (χργρ.)

βυρσαίετος Ἀρφν. Ἱππ. 197

μελανάετος Ἀριστοτελ· *μελαναίετος* Εὐστάθ. καὶ Σχόλ. Ἰλ. Ω 315· τὸ δὲ Κωνσταντινίδ. Λεξικὸν ἔχει

«*ὑπάετος*, εἶδος ἀετοῦ ἔχοντος ὁμοιότητα πρὸς *γῦπα* Ἀρ. Ἱ. Ζ. 9,32,3· ἡ ἀρχ. γραφὴ *γυπαίετος* φαίνεται μὴ στηριζομένη ἐπὶ μαρτυρίας τινὸς πρβλ. *ὀρειπέλαργος*, πελαργὸς τῶν ὀρέων, εἶδος ἀετοῦ. ὁ αὐτὸς καὶ *περκόπτερος*· Ἀριστοτέλ. αὐτόθι (γρ. περκνόπτερος), Πλιν. 10,3 περκνόπτερος Gypaëtus barbatus»· ἔνθα ἡ γραφὴ τοῦ Πλινίου βοᾷ, ὅτι οὐχὶ *ὑπάετος* γραπτέον, ἀλλὰ *γυπαίετος* ἢ *γυπάετος*· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπεσημειώθη «γυπὶ ὅμοιος»· ὥστε τὸ ὀρθὸν εἶνε *γυπάετος* καὶ οὐχὶ *ὑπάετος*.

Τέλος δὲ παρατηρητέον, ὅτι ὁ Bergk ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀριστοφάνους (1897) ἔχει *βυρσαίετος* μὲν ἐν Ἱππεῦσιν 192, *ἁλιάετος* δὲ ἐν Ὄρνισιν 891 ἄνευ μνείας ἄλλου τύπου καὶ *γρυπάετος* ἐν Βατρά-

χοις 929, ἔνθα οὐδὲ μνημονεύει τοῦ ἑτέρου τύπου, ὃν ἔχουσι τὰ χργρφ. ἡ Vulgata καὶ ὁ ἀρχαῖος Σχολιαστής.

αἰεί-ἀεί. Οὐ μόνον δὲ ὡς πρὸς τὸν τύπον *αἰετὸς-ἀετὸς* ἐσφάλησαν οἱ μεγάλοι Ἑλληνισταὶ καὶ κριτικοί, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν τύπον *αἰεὶ-ἀεί·* διότι καὶ ὁ Πόρσων (Praifat. τῆς Ἑκάβης σ. VI) καὶ ὁ Ἐλμσλήϊος (Ἱκέτ. 82) καὶ ὁ Δινδόρφιος καὶ τὸ Λεξ. καὶ Liddell Scott θεωροῦσι τὸν τύπον *ἀεὶ* ὡς τὸν μόνον Ἀττικόν, τὸν δὲ *αἰεὶ* τὸν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις ἀπαντῶντα νομίζουσι σφάλμα τῶν ἀντιγραφέων. Ἀλλ' ὅμως ἐκ τῶν Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν δηλοῦται, ὅτι ἐν τοῖς πολιτικοῖς ψηφίσμασι μέχρι τοῦ 361 εὑρίσκονται ἐναλλὰξ καὶ οἱ δύο τύποι *αἰεὶ-ἀεί·* ἔκτοτε δὲ ἐπικρατεῖ μόνος ὁ β' καὶ μόνον ἐν ψηφίσμασι θρησκευτικῶν σωματείων (θιασωτῶν) ἀπαντᾷ ὁ τύπος *αἰεὶ* καὶ κατὰ τὸν β' αἰῶνα π. Χ. (200 - 150) Πρβλ. Meisterhans σελ. 31 - 33.

476 *Ταρτησία* : χργρφ. πολλά, Φώτιος, vulg. Dind. Thiersch Kock, Bergk, Meinek. Leeuwen. καὶ Rutherford.

Ταρτησσία Δ. Μ. χργρφ καὶ Blaydes. Τὰ δὲ Σχόλια ἔχουσι Ταρτησσός, ἀλλὰ Ταρτησία ἐκδ. Rutherford.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὄνομα *Ταρτησσὸς* γράφεται διὰ διττοῦ σ, κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γινόμενον ἐπίθετον *Ταρτησσία* γραπτέον ὁμοίως· ὅτι δὲ ἡ *Ταρτησσὸς* οὕτως ἐγράφετο, διδάσκει ὁ Ἡρωδιανὸς (Α' 210,14 καὶ Β' 80,14) γράφων «τὰ εἰς σος ὑπερδισύλλαβα τῷ η παραληγόμενα ἕτερον ἔχοντα σ ὀξύνεται· εἰ δέ τι βαρύτονον εἴη, παρώνυμον ἂν εἴη· τὰ δὲ ἓν ἀναδεξάμενα σ βαρύνεται, σπάνια δ' ἐστι, χωρὶς εἰ μὴ ἔννοια συνθέσεως εἴη»· ὀξυτόνων δὲ παραδείγματα κατὰ τὸ *Ταρτησσός*, σημειούμεθα τὰ γνωστότερα, Λυρνησσός, Μυκαλησσός, Ὀρδησσός. Ὀδησσός, Σαλμυδησσός, Σαρδησσός, Τεγησσός, Τευμησσός, Τελμησσός, πρβλ. καὶ τὰ εἰς *ηττος* ἐν τῇ Ἀττικῇ τοπωνύμια, οἷον οἱ δῆμοι Γαργηττός, Κηττός, Σφηττός, Συπαληττός, καὶ τὰ τῶν ὀρέων ὀνόματα, Ἀρδηττός, Βριλησσός, Λυκαβηττός, Ὑμηττός.

1491 χαρίεν (οὖν μὴ Σωκράτει παρακαθήμενον λαλεῖν·) πολλὰ χργρφ. καὶ vulg..

χάριεν R U. V. Meinek. Dind. Blaydes, Leeuwen. Ἀλλ'

ἐνταῦθα τὸ *χαριεν* εἶνε ἐπίθετον καὶ προτιμητέον τὴν τῶν πολλῶν χργρφ. κοινὴν γραφὴν ἣν ἔχει καὶ ὁ Rergk· τὸ δὲ *χάριεν* λαμβάνεται ἐπιρρηματικῶς καὶ εἰρωνικῶς κατὰ τὴν Ἡρῳδιανοῦ διδασκαλίαν (Α' 350,8, Β 490,15).

«*χαρίεν*» ὄνομα ὂν παροξύνεται, προπαροξύνεται δὲ ἐπιρρηματικῶς λαμβανόμενον, ὡσαύτως ἀληθὲς καὶ ἄληθες, ἐπιτηδὲς καὶ ἐπίτηδες, τριετὲς καὶ τρίετες»: ὁ δὲ Blaydes τῷ 1899 γνωσιμαχήσας προτιμᾷ τὸν τύπον *χαρίεν* ἀναφερόμενος εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἡρῳδιανοῦ· ἀλλ' ὁ Von Leeuwen ἀποσφαλεὶς ἐκ τῆς ἐκδόσεως ἐκείνου διατηρεῖ τὸν ἐσφαλμένον τύπον. (Πρβλ. καὶ Κόντον ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. 15 σ. 522)

στίχ. 798 κούρεῖον κούριον: «τὸ ἐν τοῖς Ἀπατουρίοις ὑπὲρ τῶν υἱῶν προσφερόμενον *ἱερεῖον* ἐλέγετο καὶ *μεῖον*· τοῦτο δὲ κέκληται *κουρεῖον* ἀπὸ τῶν κούρων, ὑπὲρ ὧν ἐθύετο», Σχολιαστής. ἐκδ. Rutherford, ὁμοίως ἔχει καὶ Blaydes.

Ἡ δὲ παρὰ τῷ Ἡρῳδιανῷ περὶ τῆς γραφῆς (κούρειον κούριον) διδασκαλία ἀντιφατικῶς ἔχει· Διότι ἐν μὲν τῷ Α' τόμῳ (σελ. 372,18) ἀναγινώσκει τις «*κουρεῖον*, τὸ κοινῶς λεγόμενον· τὸ δὲ ἰδίως παρ' Ἀθηναίοις προπαροξύνεται (*κούρειον*)· οὕτω γὰρ καλεῖται ἐν Ἀττικῇ τὸ ἱερεῖον θυόμενον ἡνίκα ἐγράφοντο οἱ κοῦροι εἰς τοὺς φράτορας»· ἐν δὲ τῷ Β' τόμῳ (σελ. 459,20) «κουρεῖον· τὸ δὲ ἰδίως παρ' Ἀθηναίοις προπαροξύνεται καὶ διὰ τοῦ ι γράφεται». Καὶ παρ' Ἡσυχίῳ δὲ ἐγράφετο «τὸ κούριον» ἀλλὰ διωρθώθη ὑπὸ τοῦ Schmidt εἰς *κούρειον*. Καὶ περὶ μὲν τοῦ τόνου ἡ διδασκαλία τοῦ Ἡρῳδιανοῦ φαίνεται ἀναμφισβήτητος· ὅτι δὲ ἐδιφθογγογραφεῖτο, δῆλον ἐκ τῶν Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν κούρειον (ΙΑ, ΙΙ Addenda 841, Β 6 (τοῦ 396 π.Χ). κούρεον αὐτόθι Add. 841, Β 28 πρβλ καὶ Meisterhans· ὑπὲρ τοῦ διφθογγογραφουμένου δὲ τύπου συνηγορεῖ καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ παραγομένη λέξις, κουρεῶτις, ἡ τρίτη τῶν Ἀπατουρίων ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν υἱοὶ τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν εἰσήγοντο εἰς τοὺς φράτορας καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐνεγράφοντο εἰς τὸν κατάλογον τῆς φρατρίας, ὅπερ μετὰ ταῦτα παρεῖχε τὴν ἀπόδειξιν τῆς τῶν πολιτῶν γνησιότητος. Πρὸς τὸ κούρειον - *κουρεῶτις* πρβλ. καὶ Λαύρειον - Λαυρεώτης, Ἡράκλειον - Ἡρακλεώτης. Καλαύρεια - Καλαυρεώτης (πρβλ. Κόντον ἐν Σωκράτει σ. 64).

στίχ. 121 *ἀπὸ κίλω καὶ θρανίου*: ἔνθα ὁ Σχολιαστὴς «θράνους

καὶ *θρανάτια*, ταπεινά τινα διφρίδια καὶ ὑποπόδια» χργρ. καὶ Blaydes *θρανίτια* Ald· Rutherford. Ἀλλὰ καὶ τὸ *θρανάτια* καὶ τὸ *θρανίτια* πλημμελῆ· τὸ πρωτότυπον εἶνε *θρᾶνος* (θρῆνυς), οὗ τὸ ὑποκοριστ. *θρανίον* καὶ ἐκ τούτου νέον ὑποκοριστ. *θρανίδιον*· οὐδὲ ἐκ τοῦ *θρανίτης* ἐδύνατο νὰ σχηματισθῇ *θρανίτιον*, ὡς οὐδὲ ἐκ τοῦ θαλαμίτης καὶ ζυγίτης ἔχομεν τοιαῦτα ὑποκοριστικά.

Κατὰ τὸ θρᾶνος - θρα*νίον* - θρα*νίδιον* ἤτοι διπλοῦν ὑποκορισμὸν ἔχουσι καὶ τάδε· ἀσκὸς ίον - ίδιον βίβλος ίον - ίδιον, βῖκος - ίον - ίδιον, δίφρος - ίον ίδιον, δοκὸς - ιον - ίδιον, θήρ - ίον - ίδιον, κῆπος - ίον - ίδιον, κλίνη - ίον - ίδιον, κρήνη - ίον - ίδιον, κτείς κτένιον - ιδιον, λίθος - ιον - ίδιον, μόσχος - ίον - ίδιον, νῆσος - ίον - ίδιον, ξίφος - ίον - ίδιον, οἶκος - ίον - ίδιον, πῖλος ίον - ίδιον, πύργος - ίον - ίδιον, ρίζα - ίον - ίδιον, σάκκος - ίον - ίδιον, σκάφος - ίον - ίδιον, στῆθος - ίον - ίδιον, στήλη - ίον - ίδιον, σφαῖρα ίον - ίδιον, τεῖχος - ίον - ίδιον, χοῖρος - ίον - ίδιον, ψῆφος ίον - ίδιον, ψίξ - χίον - ίδιον, ψυχή - ίον - ίδιον.

Δὲν ὑποκορίζονται δὲ εἰς - ιδιον τὰ εἰς *ιον* ὑποκοριστικά, παραληγγόμενα τῷ *δ*, οἷον δᾳδίον, ἰγδίον, κάδιον, κλειδίον, παιδίον, πόδιον, ῥαβδίον.

Ὁ Ἀριστοφάνης ἔχει προσέτι καὶ ὑποκοριστικὰ εἰς *ιδιον* εὐθὺς ἐκ τοῦ πρωτοτύπου γινόμενα ἄνευ δηλαδὴ μεσολαβήσεως τοῦ εἰς *ιον* ὑποκοριστικοῦ, οἷον γνώμη - ίδιον, δῆμος - ίδιον καὶ δημακίδιον, δίκη - ίδιον, (πρβλ. καὶ ἀρχίδιον, πηγίδιον, πυγίδιον). Σημειωτέον δὲ καὶ τάδε τὰ ὑποκοριστικὰ παρὰ τῷ κωμικῷ, πάππα - ίας - ίδιον, μάμμα(η) - ία - ίδιον, Σωκρατίδιον, Ξανθίδιον. Ἀλλ' ἡ γνώμη τοῦ Blaydes (ἐν στίχ. 582 Comment· ἐκδ. 1889), ὅτι δῆθεν τὸ Ξανθίδιον ἐγένετο παρὰ τὸ ξανθὸς καὶ οὐχὶ παρὰ τὸ Ξανθίας δὲν φαίνεται ἀσφαλής.

στίχ. 725 τοῖς πονηροῖς *χαλκίοις*· ἔνθα ὁ Σχολ.
τοῖς χαλκοῖς *κτίσμασι* χργρφ. καὶ Rutherford.
χαλκοῖς *νομίσμασι* Blaydes
καθ' ἡμᾶς δὲ γρ. » *κέρμασιν*.

στίχ. 345 διὰ τὴν χαρὰν *νεάζουσιν* οἱ γέροντες. Σχολ χργρφ. Rutherf. καὶ Blayd.

καθ' ἡμᾶς γρ. διὰ τὴν χαρὰν *ἀνανεάζουσιν* οἱ γέροντες καὶ πρβλ. στίχ. 593 ἔνθα «πάλιν *ἀνανεάζειν*» διότι τὸ ἁπλοῦν *νεάζω*=νέος εἰμί, ἀκμάζω πρβλ. καὶ Λυσιστρ. 668 «νῦν δεῖ νῦν *ἀνηβῆσαι πάλιν κἀναπτερῶσαι* πᾶν τὸ σῶμα» ὡσαύτως δὲ καὶ Bekk· Anecd. σ. 33,22 γραῦς ἀναθυᾷ· ἐπὶ τῶν ἀνανεάζειν καὶ ἀνηδᾶν πειρωμένων.

στίχ. 216. Σχολ. ἐν Λίμναις: Λίμναι τόπος ἱερὸς Διονύσου, ἐν ᾧ *οἶκος* καὶ *νεὼς* τοῦ Θεοῦ: ἔκδ. Rutherf. Blayd. ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς «*σηκὸς* καὶ νεὼς τοῦ Θεοῦ» γραπτέον ὅτε τὸ σηκὸς σημαίνει τὸ τέμενος ὅλον, τὸν ἱερὸν περίβολον ἢ περίφρακτον τόπον πρβλ. καὶ σηκάζω, σηκάζομαι. Παρ' Ἡροδότῳ VI, 19 τὸ *ἱερὸν* σημαίνει τὸ ὅλον, τόν τε ναὸν καὶ τὸ χρηστήριον. Καὶ ἐν τοῖς Παπύροις δὲ εὕρηται ἡ λ. *τὸ ἱερὸν* σημαῖνον τὸν ὅλον ἱερὸν τόπον, τὸ τέμενος, διακρινόμενον τοῦ κυρίως *ναοῦ* πρβ. BGU 1894 Zweiter Band, erstes Heft. P. 5081 σελ. 3.

στέψεως ἀνδριάντων ἐν τῷ *ἱερῷ*
ἔλαιον εἰς λυχναψίαν ἐν τῷ *ναῷ*

στίχ. 740 βινεῖν: συνουσιάζειν, γαμεῖν,

ὅτι οἱ *κομίζοντες* τὴν ἡλικίαν τὸ συνουσιάζειν ἀρχὰς ἔχουσι τοῦ βίου Σχολιαστ.

ὅτι οἱ *κομίζοντες* τὴν ἡλικίαν εἰς τὸ συνουσιάζειν ἀρχὰς ἔχουσι τοῦ βίου Blaydes.

γρ. ὅτι οἱ *ἀκμάζοντες* τὴν ἡλικίαν εἰς τὸ συνουσιάζειν ἀρχὴν ἔχουσι τοῦ βίου.

ὅτι οἱ *ἀκμάζοντες* τὴν ἡλικίαν εἰς τὸ συνουσιάζειν ῥοπὴν ἔχουσιν.

στίχ. 708 πίθηκος, ὁ ἐοικὼς κατὰ τὴν **ἡλικίαν** πιθήκῳ Θ. Vict· Blaydes.

γραπτέον πίθηκος, ὁ ἐοικὼς κατὰ τὴν *κολακείαν* πιθήκῳ καὶ παραβλητέον.

στίχ. 1085 βωμολόχους *δημοπιθήκους*, τοὺς τὸν δῆμον *κολακεύοντας*. Σχόλ. Rutherf. καὶ Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. V, 11 παρὰ μὲν τοῖς δήμοις ὁ δημαγωγὸς ἔντιμός ἐστιν· ἔστι γὰρ ὁ δημαγωγὸς τοῦ *δήμου κόλαξ*· καὶ Phrynich. Bekker σελ. 34,18 *δημοπίθηκος*, ὁ ἐξαπατῶν τὸν δῆμον καὶ θωπεύων *κολακικῶς*· καὶ παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ, *δημοκαλλίας* δηλ. *δημοπιθήκους*· τὸ δημοκαλλίας κατὰ διόρθ. τοῦ

Meinek. ἀντὶ *δημοκάλλικας*· παραπλήσια δὲ καὶ τὰ *δημοκόλαξ*· *δημοσάτυρος*, *δειπνοπίθηκος* (ὁ παράσιτος)

στίχ. 268 *ἔμελλον ἄρα* : ὁ δὲ Σχολιαστὴς ἐν στίχ. 257 παρατηρεῖ· δεῖ νοεῖν, ὡς οἱ βάτραχοι ὑπὸ σκηνήν εἰσιν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ φανερῷ....ἐπεὶ οὖν διαλελοίπασι καὶ *χορὸς ἐγεγόνει*, διὰ τοῦτο λόγον ἐποίησεν ὁ Διόνυσος – ἔμελλον ἄρα ὑμᾶς παύσειν. σιωπῶσιν οἱ βάτραχοι καὶ ἕτερος χορὸς εἰσέρχεται· Σχολ. χργρφ. Rutherf. Blaydes· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ «χορὸς ἐγεγόνει» γραπτέον *χρόνος* ἐγεγόνει.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ἕτερος χορός, περὶ οὗ λέγει ὁ Σχολ. ἤτοι ὁ τῶν μυστῶν, ὁ καὶ ἀληθὴς τῆς κωμῳδίας ταύτης χορός, ἐμφανίζεται ἐν στίχ. 315 ἤτοι μετὰ 47 στίχ. οὕτω δὲ ὁ Διόνυσος εἶπεν «ἔμελλον ἄρα.... οὐχὶ διότι «*χορὸς* ἐγεγόνει»· ἀλλ' ὅτι «*χρόνος* πολὺς» ἐξ οὗ οἱ βάτραχοι κοάζοντες ἐπαύσαντο.

στίχ. 518 *τὰ τεμάχη ἀφαιρεῖν*· ἀντὶ τοῦ κόπτειν ἢ διαίρειν ἐκ τῶν ὀβελίσκων ἢ κλέπτειν χργρφ. Rutherford· γρ. ἀντὶ τοῦ κόπτειν ἢ διαιρεῖν (ἀφαιροῦντα) ἐκ τῶν ὀβελίσκων ἢ ἀφέλκειν· πρβλ. καὶ 'Αχαρν. 1119 ἀφελὼν δεῦρο τὴν χορδὴν φέρει· ἔτι δὲ καὶ ἐν στίχ. 1005 *ἐξοπτᾶτε, ἀφέλκετε* τὰ λαγῷα, φέρε τοὺς ὀβελίσκους, ἵν' ἀναπείρω τὰ κίχλας — πρβλ. καὶ τὸ Ὁμηρικόν.

μίστυλλάν τ' ἄρα τἄλλα καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν
ὤπτησάν τε περιφραδέως ἐρύσαντό τε πάντα·

755 ὁμομαστιγίας στικτέον ἐπὶ τὸ ὁμομαστιγίας· χργρφ. Rutherf.
» ἐπὶ τοῦ » Blaydes·
γρ. » ἐπὶ τῷ » καθ' ἡμᾶς
εὐφυεστάτη δὲ ἡ περὶ τῆς στίξεως ἐνταῦθα παρατήρησις τοῦ Σχολιαστ.

614 ἐθέλω τεθνηκέναι, εἰ ἔκλεψα τῶν σῶν ἄξιόν τι *καὶ τριχός*.
Σχολ. ἄξιόν τι καὶ τριχός ἀντὶ τοῦ *τυχὸν* χργρφ. καὶ Blaydes
ἀντὶ τοῦ *τυχόν τι* Rutherford
γραπτέον ἀντὶ τοῦ *τυτθὸν* (=τόσον δά, δεικνύει συνάγων τοὺς δακτύλους ἢ γραπτ. ἀντὶ τοῦ *τυννόν* τι καὶ πρβλ. στίχ. 139 *τυννοῦτος, τυννουτοσί*, ὅπερ σύνηθες παρὰ τῷ ποιητῇ· Νεφ. 878, 392, Θεσμ. 745, 'Αχ. 367, Ἱππ. 1220.

632 ταῦτ' ἀκούεις: Σχολιαστ. «*περὶ τοῦ* Πλούτωνος τοῦτό φησι τῷ Ξανθίᾳ Rutherf. (1896).

γραπτ. «ὁ *παρὰ* τοῦ Πλούτωνος τοῦτό φησι τῷ Ξανθίᾳ·

ὁμοίως πλημμελῶς καὶ ἐν στιχ. 607 ἔνιοι δέ φασι ταῦτα αὐτὸν λέγειν *τὸν* Πλούτωνα.

γραπτέον «ἔνιοι δέ φασι ταῦτα αὐτὸν λέγειν *τὸν παρὰ τοῦ* Πλούτωνος·»

Ἐν μὲν τῷ α' χωρίῳ ὁ Blaydes (1889) ἀποκατέστησε τὴν ὀρθὴν γραφήν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν τῷ β'. ὁ δὲ Rutherford (1896) διετήρησε τὸ ἐσφαλμένον ἐν ἀμφοτέροις·

942 *τευτλίοις λευκοῖς*: V. R.

τευτλίοις μικροῖς: χργρφ. πλεῖστα καὶ Σχολιαστής· ἀλλὰ προφανῶς τὸ *μικροῖς* προστεθὲν ἐν τῇ ᾤᾳ ὡς ἑρμήνευμα τοῦ *τευτλίοις*, κατὰ μικρὸν ὑπεισερπύσαν εἰς τὸ κείμενον ἐξέβαλε τὸ ὀρθὸν «λευκοῖς».

1427 *μισῶ πολίτην ὅστις*....Σχολ. «ταῦτά φησιν Εὐριπίδης περὶ Ἀλκιβιάδου ὡς *ὄντος* αὐτοῦ βραδέως μὲν ὠφελοῦντος τὴν πατρίδα, ταχέως δὲ βλάπτοντος· χργρφ·

ὡς ὄντος αὐτοῦ (τοιούτου) μὲν ὠφελοῦντος τὴν πατρίδα, ταχέως δὲ βλάπτοντος Rutherford.

ὡς ὄντος αὐτοῦ μὲν ὠφελοῦντος τὴν πατρίδα, ταχέως δὲ βλάπτοντος Blaydes

γράφε «ὡς ὄντως αὐτοῦ βραδέως μὲν ὠφελοῦντος τὴν πατρίδα, ταχέως δὲ βλάπτοντος» καὶ πάνθ' ἕξει καλῶς·

146 *σκῶρ*. Σχολ. τινές φασι τὸ σκῶρ πρῶτον κεχρῆσθαι Στράττιν ἐν *Ἀταλάντωι* δράματι χργρφ.

τινές φασι τὸ σκῶρ πρῶτον κεχρῆσθαι Στράττιν ἐν Ἀταλ*αντῶν* δράματι Rutherford.

γράφ. «τινές φασι τὸ σκῶρ πρῶτον κεχρῆσθαι Στράττιν ***ἐν Ἀταλάντῃ δράματι.***

καὶ πρβλ. στίχ. 911 Σχολ. «ἐν δράματι ἐπιγραφομένῳ *Φρυξὶν* ἢ *Ἕκτορος λύτροις*».

1343 *Γλύκη*: Σχολ. ἅτε δὴ *Γλύκωνός* τινος γυναικὸς οὕτω καλουμένης Rutherford.

γρ. ἅτε δὴ γείτονός τινος γυναικὸς οὕτω καλουμένης, περὶ οὗ πρβλ. Σχολ. καὶ ἐν στίχ. 1340 (ἐκδ. Blaydes) *ὄνειρον ἀποκλύσω* : τὸ δὲ ὄναρ ὃ εἶδεν, τοιοῦτον εἶναι δοκεῖ, ὡς *γυνή τις ἐκ γειτόνων οὖσα* αὐτῇ, Γλύκη καλουμένη, τὸν ἀλεκτρυόνα αὐτῆς ἁρπάσασα ᾤχετο. *Γλύκη*, γυναικὸς ὄνομα καὶ παρ' Ἡρώνδᾳ (Μίμιαμβ. 9,12)

στίχ. 1163 ὅτῳ μετῇ πάτρας : Σχολ.
ᾧ *ἐξουσία* ἐστὶ τῆς πατρίδος χργρφ. Rutherford, Blaydes.
γρ. ᾧ **μετουσία** ἐστὶ τῆς πατρίδος ἡ δὲ λ. μετουσία συχνὴ παρὰ τῷ κωμικῷ.

688. *ἐξισῶσαι* : *ἐντίμους* ποιῆσαι τοὺς ἀτιμωθέντας χργρφ. Rutherf. Blayd.
γραπτ. **ἐπιτίμους** ποιῆσαι τοὺς ἀτιμωθέντας καὶ πρβλ. τὸν κωμικὸν ἐν στίχ 702. **κἀπιτίμους** καὶ πολίτας.

1104. *εἰσβολαί* : *ἀφορμαί*, εἴσοδοι : χργρφ. Rutherf· Blayd·
γρ. *ἐφορμαί*, ἔφοδοι καὶ πρβλ. μετὰ 2 στίχους. *ἔπιτον*

926 *ἄγνωτα* : *ἄνωστα* χργρφ.
ἀνώϊστα Rutherf. ἐκ τοῦ χργρφ. R.—Παραδοξοτάτη ἀληθῶς ἑρμηνεία ἤθελεν εἶναι διὰ τοῦ *ἀνώϊστος*, ἥτις λέξις σπανιωτάτη οὖσα καὶ ποιητικὴ νέας ἑρμηνείας ἐδεῖτο· διὸ γραπτέον, ἄγνωτα : *ἄγνωστα*, κατὰ τὸ χργρφ· R. ὅπερ καὶ πιθανὸν φαίνεται καὶ ὀρθὸν εἶνε.

819 *σμιλεύματα* : ἀντὶ τοῦ διαγλύμματα, *ἐρεθίσματα* χργρφ. Rutherf ὁ δὲ Blaydes ἀντὶ τοῦ : διαγλύμματα *ἐρεθίσματα (ἀποξύσματα, ἀποκνίσματα* ἀποπρίσματα) !
γρ. ἀντὶ τοῦ *ἐρεθίσματα*, *ῥινίσματα*, ἥτις λέξις ἀπὸ Κτησίου ἐν χρήσει.
καὶ 818 *νείκη* : *ἐρεθίσματα*), φιλονεικήματα χργρφ. Rutherf.
γραπτ. *ἐρίσματα*, φιλονεικήματα.

92 **ἐπιφυλλίδες**· περὶ οὗ ὁ Σχολιαστής.
λέγεται οὕτω

τὰ βοτρύδια τὰ μετὰ τὸ *πατεῖσθαι τῶν στεμφύλων* ἐξερχόμενα.

οὕτω λέγεται τὰ βοτρύδια τὰ *μετὰ τὸ ὀπτᾶσθαι τῶν στεμφύλων* ἐξερχόμενα χργρφ. V.

γρ. οὕτω λέγεται τὰ βοτρύδια τὰ μετὰ τὸ *πεπάνθαι τὰς σταφυλάς*...

τὸ ρ̄ πεπαίνω-ομαι συνηθέστατον. περὶ καρπῶν καὶ σταφυλῶν, τὰ δὲ *στέμφυλα* (τὰ τῶν σταφυλῶν ἀποπιέσματα) ὅλως ἄτοπον ἐνταῦθα.

1086 *λαμπάδα*: ἣν λ. ἑρμηνεύων ὁ Σχολ. γράφει·

τῆς λαμπάδος ἀγὼν Ἀθήνησιν ἤγετο, Προμήθεια, Ἡφαίστεια, Παναθήναια. χργρφ. καὶ Blayd.

(ὁ) τῆς λαμπάδος ἀγὼν (τρίτον) ἤγετο. Προμηθείοις, Ἡφαιστείοις, Παναθηναίοις. Rutherf. κατὰ διόρθ. Kuster.

γρ: ὁ τῆς λαμπάδος ἀγὼν *τριττὸς* ἤγετο Προμηθείοις, Ἡφαιστείοις... ἂν δεχθῶμεν τὴν διόρθωσιν τοῦ Κυστέρου.

798 Γραῦν—Προάγειν·—ἀπεδέδοτο—ἀπεδέδοκτο.

|μειαγωγήσουσι....καὶ ἐπιζήμιόν τι τοῖς ἧττον

εἰσάγουσι ἀπεδέδοτο χργρφ. Rutherf.

εἰσάγουσι ἀπεδέδοκτο χργρφ. καὶ Ald·

γραπτ. *εἰσάγουσι ἀπεδέδεικτο* νόμῳ ἐτέτακτο· διότι τὸ μὲν *ἀπεδέδοτο* ἀδιανόητον, τὸ δὲ *ἀπεδέδοκτο* εἶνε ἀντίθ. τῷ *ἐδέδοκτο*· τὸ δὲ *ἀπεδέδεικτο* σύνηθες ἐπὶ τῆς *τοιαύτης* σημασίας πρβλ. Θουκ. Β΄ 15 ἓν βουλευτήριον ἀποδείξας, Δημ. 707, Ἡρδτ. Α΄ 153, Β΄ 65.

μειαγωγὸς δὲ ἐλέγετο *ὁ προάγων* τὸ ἱερεῖον χργρφ. Rutherf.

γρ. μειαγωγὸς δὲ ἐλέγετο ὁ *προσάγων* τὸ ἱερεῖον·—ὀλίγον ἀνωτέρω κατ᾽ ἐπανάληψιν εἶπεν οἱ *εἰσάγοντες*, τὸ *εἰσφερόμενον* εἰς τὰ Ἀπατούρια.

μειαγωγήσουσι: μεῖον λέγουσι τὸ ὑπὲρ τῶν υἱῶν εἰς τὰ Ἀπατούρια ὑπὸ τῶν πατέρων εἰσφερόμενον διὰ τὸ ἐπιφωνεῖν τοὺς φράτορας ἐπὶ *τοῦ σταθμοῦ* (γρ. τῷ σταθμῷ) τοῦ ἱερείου *μεῖον*. *μεῖον* καὶ ἐπιζήμιόν τι τοῖς ἧττον εἰσάγουσιν ἀπεδέδεικτο. καθάπερ φησὶν Ἀριστοφάνης, «ἀλλ᾽ εὔχομαι ᾽γωγ᾽ ἑλκύσαι σε τὸν σταθμόν».

ἵνα μή με *προστάττωσιν* οἱ φράτορες Rutherf.

ἵνα μή με προσπράττωσι *γραῦν* χργρφ.

ἵνα μή με προσπράττωσι οἶν Blayd. (δ. νέον ἱερεῖον).

ἵνα μή με προσπράττωσι ΜΝΑΝ· (μᾶλλον γραπτέον).

Πρβλ. καὶ Σχολιαστ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 347 ὁ Φορμίων ὤφειλε τῷ δήμῳ **ῥάμνους** ! ὅπερ εἶνε παραφθορὰ τοῦ ρ' *μνᾶς* (=ἑκατὸν μνᾶς). πρβλ. CIA.II[5]841 B ἐν ᾗ ἐπιγραφῇ λέγεται ὅτι οἱ εἰσάγοντες τοὺς παῖδας εἰς τοὺς φράτερας ὡς καὶ τὸ μεῖον καὶ τὸ κούρειον, ψευδεῖς δηλώσεις ποιούμενοι κατεδικάζοντο εἰς πρόστιμον *δρ. ἑκατὸν* Διῒ τῷ Φρατρίῳ.

Διότι μᾶλλον πρόστιμον χρηματικὸν ἐπεβάλλετο τοῖς μεῖον τοῦ καθωρισμένου σταθμοῦ εἰσάγουσι τὸ ἱερεῖον ἢ ἕτερον ἱερεῖον, ὅπερ ἔδει πάλιν νὰ μειαγωγηθῇ ἢ σταθμηθῇ· ἔπειτα εἰς τὸ ῥ *προσπράττειν* μᾶλλον τὸ χρηματικὸν ὄφλημα προσήκει ἢ τὸ σφάγιον, ὅπερ δὲν προσπράττουσιν, ἀλλὰ προσάγουσιν ἢ προσφέρουσιν.

193 *οὔκουν περιθρέξει δῆτα τὴν* λίμνην κύκλῳ : Dind. Blayd. Leeuwen, Bergk.

οὐκοῦν περιθρέξει δῆτα λίμνην κύκλῳ : χργρφ. Τ

οὔκουν περιθρέξεις *δῆτα λίμνην* κύκλῳ ; Blaydes.

γρ. οὔκουν περιθρέξει *δὴ τὴν λίμνην* κύκλῳ :

Κατὰ τὴν α' γραφὴν δὲν εὐοδοῦται τὸ μέτρον· κατὰ δὲ τὴν τοῦ Τ χργρφ. γραφὴν τῇ παραλείψει δηλ. τοῦ ἄρθρου δὲν εὐοδοῦται τὸ νόημα· ἀλλ' ἡ γραφὴ τοῦ Τ *δῆτα* ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ ὀρθοῦ «*δὴ τὴν*» ἅπερ συγχωνευθέντα ἀπετέλεσαν τὸ *δῆτα*· διὰ τῆς γρ. δὲ ταύτης καὶ τὸ μέτρον καὶ τὸ νόημα ἀποκαθίστανται.—ὁ δὲ Blaydes ἔχει καὶ τὸν τύπον τοῦ μέλλ. *περιθρέξεις* ἐναντίον τῶν χργρφ. ἐχόντων περιθρέξει ἢ περιθρέξῃ, ἰσχυριζόμενος Futurum enim est θρέξω, non θρέξομαι καὶ ἐν Νεφ. 1005 δεχόμενος τὸν τύπον ἀποθρέξεις (ἀντὶ ἀποθρέξει)· —ἀναμφισβητήτως κατὰ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ Blayd. μαρτυρεῖ ὁ βαρβαρίζων τοξότης ἐν Θεσμοφορ. 1225 *τρέξι* (=θρέξει σύ. πρβλ. καὶ Εἰρ. 261 μεταθρέξει σύ· καὶ ἐν Σφ. 138 *περιδραμεῖται* καὶ τὸ Δωρικ. παρ' Ἡσυχ. *θραξεῖται* (=θρεξεῖται). Καθ' ὃν κανόνα διετύπωσεν ὁ Rutherford ἐν τῷ νέῳ Φρυνίχῳ σελ. 377, πάντα τὰ ῥήματα τὰ ἐνεργητικά, τὰ σημαίνοντα *κίνησιν*, εἰσὶν ἀποθετικὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ἔχουσι δηλ. *μέσον*, οἷον ἀπαντῶ-ήσομαι, βαδίζω-ιοῦμαι, βαίνω-βήσομαι, βλώσκω-μολοῦμαι, ὡς καὶ τὰ ἑξῆς διδράσκω, διώκω, θέω, θρώσκω, κιχάνω, νέω, πηδάω, πίπτω, πλέω, ῥέω, τρέχω, φεύγω, φθάνω, χωρέω.

750 ὁμόγνιε Ζεῦ....τὸ δὲ πλεῖν ἢ μαίνομαι
ἀντὶ τοῦ ἐξανίσταμαι ἐκ τῆς ἀξίας Σχολ. Blayd.
γρ. ἀντὶ τοῦ ἐξίσταμαι ἐπαξίως.
ὅτι δὲ τὸ *μαίνομαι* ἰσχυρότερον τοῦ ἥδομαι, δηλοῖ καὶ ὁ Σοφοκλῆς Ἠλ. 1153 *μαίνεται ὑφ' ἡδονῆς* μήτηρ ἀμήτωρ· καὶ Εὐριπ. Κύκλ. 465
γέγηθα μαινόμεσθά τε τοῖς εὑρήμασιν· ἀνθ' οὗ ὁ Blaydes προτείνει
γεγήθαμεν μαινόμεθα ἢ γέγηθα μαίνομαί τε τοῖς εὑρήμασιν.
Ἀλλὰ μόνον τὸ β' ὀρθόν· διότι ὁ χορὸς ἐν στίχῳ 470 λέγει·
καγὼ λαβοίμην...κοινωνεῖν ***θέλω***·

796 *ὀλίγον ὕστερον* ἀντὶ τοῦ *ἄρτι* χργρφ. Σχολ. Rutherf. Blayd· γρ. ἀντὶ τοῦ *ἀπάρτι*· διότι τοῦτο σημαίνει τὸ ὀλίγον ὕστερον. πρβλ. Ἀρφν. Πλοῦτ. 388 τοὺς χρηστοὺς καὶ σώφρονας *ἀπάρτι* πλουτῆσαι ποιήσω....

Ἐν δὲ τῷ Κωνσταντινιδείῳ Λεξικῷ σημειοῦται· «*ἄρτι*....5 παρὰ μεταγενεστέροις λαμβάνεται καὶ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, ἐν τῷ ἅμα, ἀμέσως Λουκ. Σολοικ. 1» ἀλλ' ὁ Λουκιανὸς ἐκεῖ τὸ ἄρτι ἔχει μετὰ μέλλοντος «*ἄρτι δὲ σολοικιῶ*» οὐχὶ ὡς ὀρθὴν χρῆσιν καὶ συστάσεως ἀξίαν, ἀλλ' ὡς *σολοικισμόν*, ὃν ὁ Ψευδοσοφιστὴς ἢ Σολοικιστὴς δὲν διέκρινε· διό καὶ ὁ Λουκιανὸς ἐπιλέγει, «ἀλλ' ἔγωγε ἤδη τὸ δεινὸν εἴργασμαι, σὺ δὲ οὐκ ἐπέγνως...*σολοικίσας ἔλαθόν σε ὡς οὐκ ἐπιστάμενον*».

358 *βωμολόχοι*: μετενήνεκται ἡ λ. ἀπὸ τῶν λοχώντων περὶ τοὺς βωμοὺς καὶ βουλομένων τι λαβεῖν· οὗτοι γὰρ *ὑπὸ τὸν βωμὸν* πολλὰ λιπαροῦσι κολακεύοντες λαβεῖν τι παρὰ τῶν θυόντων χργρφ.

ὑπὸ τῶν βωμῶν (καθίζοντες) Rutherf.

ἐπὶ τῶν βωμῶν πολλὰ...Blaydes

Οἱ ἐπὶ τῶν θυσιῶν *ὑπὸ τοὺς βωμοὺς* καθίζοντες καὶ μετὰ κολακείας προσαιτοῦντες Ἁρποκρ.—κἄπειθ' ἵνα μὴ *πρὸς τοῖσι* βωμοῖς πανταχοῦ/ἀεὶ λοχῶντες βωμολόχοι καλώμεθα. Φερεκρ.

ὥστε καὶ ὁ Rutherford καὶ ὁ Blaydes πλημμελῶς τὸ *ὑπὸ τὸν βωμὸν* μετέβαλον εἰς «*ὑπὸ τῶν βωμῶν* καὶ *ἐπὶ τῶν βωμῶν*».

στίχ. 800 *πλαίσια*· τὰ τῶν ξύλων τετράγωνα. ὥσπερ πλινθία χργρφ. Rutherford, Blaydes.

γρ. τὰ **ἐκ** τῶν ξύλων τετράγωνα, ὥσπερ *πλινθεῖα* καὶ πρβλ. Ἡσύχ. πλαίσιον, ἡ....καὶ **διὰ** ξύλων *τετράγωνα πήγματα*.

Πλινθεῖον δὲ ἐνταῦθα προσήκει καὶ οὐχὶ πλινθίον· διότι *πλινθίον* μὲν ὡς ὑποκορ. **εἶνε** ἡ *μικρὰ πλίνθος*, *πλινθεῖον* δὲ ὁ τόπος ἢ ὁ *τύπος* (¹) ἐν ᾧ αἱ πλίνθοι πλάσσονται· παρὰ δὲ Θουκυδίδῃ (6,88) **φέρεται** «ἐδέοντο **πέμπειν** εἰς τὸν *περιτειχισμὸν πλινθία* καὶ *σίδηρον*» ἔνθα τὰ χργρφ. καὶ οἱ ἐκδόται ἔχουσι τὸν ὑποκοριστικὸν τύπον *πλινθία*· ἐπειδὴ δὲ τὸ σχόλιον τῆς Πάτμου ἔχει *πλινθία* τὰ ἐν *τύποις* ξύλα, οἷς τὰς πλίνθους κατεσκεύαζον» ὁ Hude ἔγραψε *πλινθεῖα* διὰ τοῦ ει· εἰκότως καθ' ἡμᾶς· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐκδόται δὲν εἰσεδέξαντο τὴν γραφήν, ἀλλ' ἡ εὐστοχία τοῦ Hude ἀναμφισβήτητος· ὡς πρὸς τὸ πλινθίον καὶ πλινθεῖον πρβλ. λυχνίον καὶ λυχνεῖον, λόφιον καὶ λοφεῖον, λαμπάδιον καὶ λαμπαδεῖον, κυλίκιον καὶ κυλικεῖον (ἡ τῶν κυλίκων θήκη, Buffet) ἐσχάριον καὶ ἐσχαρεῖον· καὶ ἐμὴν διατριβὴν ἐν Ἐπετηρ. Πανεπ. 1910.

800 *πλαίσια ξύμπηκτα* χργρφ. πολλά, Σχολ. Dind. Mein· Rutherf Bergk.

πλαίσια ξύμπτυκτα χργρφ. τρία, Blaydes 1889, ᾧ ἠκολούθησε καὶ ὁ Leeuwen.

Ἀλλ' ὁ Blayd γνωσιμαχήσας τῷ 1899 προτιμᾷ τὴν γρ. *ξύμπηκτα* καὶ παραβάλλει Ἡροδτ. Δ' 190,2 οἰκήματα *σύμπηκτα* ἐξ ἀνθερίκων.

Τὸ *σύμπτυκτα*, συμπτυχθῆναι δυνάμενα (ὡς πίναξ πτυκτός, κλῖμαξ, δίφρος πτ.) δὲν ἁρμόζει ἐνταῦθα, ὅπου ἡ ἔννοια ἀπαιτεῖ τὸ *σύμπηκτα*=συμπεπηγότα, συμπαγῆ, εὐπαγῆ· πρβλ. καὶ μέγαρον εὔπηκτον καὶ πλεῖστα ἄλλα σύνθετα ἐκ τοῦ ρ πηγνύναι· οἷον ἁμαξοπηγός, ναυπηγός, ἰκριοπηγός, γομφοπαγής, δρυοπαγής, κλινοπηγία, σκηνοπηγία, διφροπηγία.

1013 *διαδρασιπολίτας*· χργρφ. καὶ ἐκδόται πάντες.

διαδυσιπολίτας **προέτεινεν ὁ** Blayd. τῷ 1889 κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Λυσίου **ΚΑ'**, **12** ***τοῖς διαδυομένοις*** **τὰς** λειτουργίας· τούτῳ δ' ἠκο-

(¹) Τὰ κοιν. λεγόμενα ***καλούπια*** πρβλ. τὰ Γαλλ. *la forme*, *le moule* (mo **pulus** Λατιν.) τὸ χόανον, ἡ μήτρα ἐν ᾗ τὰ μέταλλα,...ἴκριον, ἰκριώματα.

λούθησε καὶ ὁ V. Leeuwen τῷ 1893· ἀλλ᾽ ὁ Blayd. τῷ 1903 ἀποδέχεται τὴν τῶν χργρφ. γραφὴν καὶ πρβλ. Ἀχαρν. 601 νεανίας, οἷος σύ, *διαδεδρακότας* καὶ Δημ. 568,8 λιποτάξιον *καὶ στρατείας ἀπόδρασιν*· ἀλλ᾽ ὁ V. Leeuwen ἐνέμεινε τῇ πλάνῃ.

740 παρέλαβον τὴν τέχνην παρὰ σοῦ..οἰδοῦσαν ὑπὸ κομπασμάτων καὶ ῥημάτων **ἐπαχθῶν** ἴσχνανα...καὶ *τὸ βάρος ἀφεῖλον*...χργρφ. καὶ ἐκδόται· ὁ δὲ Leeuwen ὑποπτεύσας τὴν λ. **ἐπαχθῶν** γράφει **ἐπακτῶν**=ἐπεισάκτων, ἐπεισηγμένων ἔξωθεν, ξένων καὶ ὀθνείων· ἀλλὰ τὸ ἐφεξῆς **«τὸ βάρος ἀφεῖλον»** ἀντιτιθέμενον μονονουχὶ βοᾷ ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῆς λ. **ἐπαχθῶν**, ὡς ἀντίκειται τὸ *«ἴσχνανα πρὸς* τὸ *οἰδοῦσαν»*· πρβλ. προσέτι στίχ. 924 *ῥήματα βόεια*, 929 *ἱππόκρημνα*, 821 *ἱπποβάμονα* καὶ 1368 τὸ *βάρος τῶν ῥημάτων* βασανιεῖ καὶ Εἰρήν 748 τοιαῦτ᾽ *ἀφελὼν κακὰ* καὶ **φόρτον** καὶ βωμολοχεύματ᾽ ἀγεννῆ·

839 ἀθύρωτον στόμα, *ἀπεριλάλητον*· χργρφ. καὶ ἐκδόται. Ἀλλ᾽ ὁ Blayd. προσκρούων τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς λέξεως «τῇ περιλαλήσει καὶ φλυαρίᾳ μὴ καταβαλλόμενον» προτείνει τὴν γρ. *ἀπαραλάλητον*, ***ἀνυπερλάλητον***· ἀλλὰ τὸ *περιλαλεῖν* εἶνε παραστατικώτερον τοῦ παραλαλεῖν καὶ ἡ διόρθωσις περιττή· τὴν λ. διέσωσεν ὁ Πολυδ. ΙΙ. 125· πρὸς δὲ τὸ περιλαλεῖν πρβλ. περιηχεῖν, περισαλπίζειν, περιβοᾶν, περιβομβεῖν. Τέλος ἐν τῷ Κωνσταντινιδείῳ Λεξικῷ σημειοῦται τὸ *ἀπεριλάλητος* ὡς διόρθωσις τοῦ Kuster ἀντὶ τοῦ *ἀπεριάλλητον*, ἀνεξαπάτητον, ἀφελῆ (γρ. *ἀσφαλῆ*) καὶ ἀντὶ τοῦ *ἀπεριάλλητον* γρ. **ἀπεριάλ**ητον (τοῦ περιαλῶμαι)

1396 πειθὼ δὲ *κοῦφόν* ἐστι *καὶ νοῦν* οὐκ ἔχον· χργρφ. καὶ ἐκδόται· πειθὼ δὲ **κοῦφόν** ἐστι **κῶγκον** οὐκ ἔχον Blayd. δεχόμενος τὴν διόρθωσιν τοῦ Herwerden, ἣν καὶ ἀποθαυμάζει παραπέμπων ἅμα εἰς Σοφ. Οἰδ. Τ 371, ὡσαύτως δὲ καὶ Leeuwen (παραβάλ. καὶ στίχ 703 *ὀγκωσώμεθα*) καὶ σημειοῦται ὄγκον=molem Λατ. καὶ bulk Ἀγγλ.

Ἀλλὰ α´ τὸ κοῦφος ἀντίκειται πρὸς τὸ βαρὺς καὶ βάρος καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν *ὄγκον*

β´ τὸ *ὀγκωσώμεθα* (703) σημαίνει «ἐὰν ἀλαζονευθῶμεν» καὶ οὐχὶ θὰ *ἔχωμεν βάρος*·

γ´ τὴν γρ. τῶν χργρφ. ἔχει καὶ ὁ Σχολ. (1386 *ἐριοπωλικῶς*· ἔκδ· Blaydes) «τὴν δὲ πειθὼ χρῆμα ***νοῦν οὐκ ἔχον*** φησι...»

δ' πρὸς τὸ **κοῦφον** ἀντίκειται ἐν στίχ. 1397 «ζήτει τι τῶν *βαρυστάθμων*» καὶ στίχ. 1394 «θάνατον γὰρ εἰσέθηκε *βαρύτατον κακόν*»

καὶ ὡς πρὸς τὸ «*νοῦν οὐκ ἔχον*» τῶν χργρφ. πρβλ. στίχ. 696 «μόνον γὰρ αὐτὰ **νοῦν ἔχοντ'** ἐδράσατε» καὶ ἡ παραπομπὴ δὲ τοῦ Blaydes καὶ Leeuwen εἰς Οἰδ. Τύρ. 371 πλημμελῶς ἔχει. Μόνον ἐν Οἰδ. Κολ. 1162 ἀναγινώσκει τις «*βραχύν τιν' αἰτεῖς μῦθον οὐκ ὄγκου πλέων*.

ἀλλ' ἐκεῖ ἀντίκειται τὸ *βραχὺς* καὶ *ὀγκώδης* οὐχὶ δὲ *κοῦφος καὶ ὀγκώδης*· Ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸ «κοῦφόν ἐστι κὤγκον οὐκ ἔχον» ἤθελεν εἶναι ταὐτολογία τις, ἐάν τις λάβῃ *τὸν ὄγκον* ἐπὶ τῆς σημ. τοῦ βάρος. Τέλος δὲ δεχόμενός τις τὴν λ. *ὄγκος* ἐπὶ τῆς σημ. τοῦ *βάρος* λησμονεῖ τὸν φυσικὸν νόμον, καθ' ὃν τὰ σώματα ἐν *ἴσῳ ὄγκῳ διάφορον βάρος* ἔχουσιν».

Ἀλλ' ὁ Blaydes καίπερ εἰσάγων εἰς τὸ κείμενον τὴν διόρθωσιν τοῦ Herwerden, ἐν τῷ Commentarium ἐπιλαθόμενος τούτου ἔχει τὴν τῶν χργρφ. γραφὴν «*νοῦν οὐκ ἔχον*»

1017 ἀνθρώπους πνέοντας δόρυ καὶ λόγχας...

καὶ πήληκας καὶ κνημῖδας καὶ *θυμοὺς ἑπταβοείους* χργρφ. καὶ ἐκδόται.

καὶ πήληκας καὶ κνημῖδας καὶ *ῥινοὺς ἑπταβοείους* Blaydes (1889) καὶ παραβάλλει.

σὺν ῥ' ἔβαλον *ῥινούς*, σὺν δ' ἔγχεα καὶ *μένε' ἀνδρῶν* Ἰλ. Δ 447· καὶ κατὰ τὸ

σὺν ῥ' ἔβαλον *ῥινούς* τε καὶ *ἀσπίδας* ὀμφαλοέσσας Εἰρήν. 1274. Ἀλλὰ προφανῶς τὸ τοῦ κωμικοῦ ἐνταῦθα *ῥινοὺς* μεταγραπτέον εἰς *θυμούς*. Τὸ δὲ Ὁμηρικόν, καθ' ὃ μεταγράφει καὶ τὸ τοῦ κωμικοῦ ὁ Blayd. ἔχει

«σὺν ῥ' ἔβαλον *ῥινοὺς*...καὶ **μένε** ἀνδρῶν» οὕτω δὲ ὁ κωμικὸς ἀντὶ τοῦ Ὁμηρικοῦ *μένεα* ἔχει τὸ *θυμούς*· ὁ δὲ Σχολιαστὴς σημειοῦται «θυμοὺς *ἑπταβοείους*, τοὺς μεγάλους ἀπὸ μεταφορᾶς τῆς ἀσπίδος τοῦ Αἴαντος»· ὁμοίως μνημονεύει καὶ ὁ Σουΐδας «*θυμὸς ἑπταβόειος*» ἔχει δὲ καὶ τὸ ἀστεῖον πολὺ τὸ «θυμοὺς ἑπταβοείους» καὶ κατάλληλον ἐν τῇ κωμῳδίᾳ. Τῷ δὲ 1903 ὁ Blayd. προτείνει (ἀντὶ «θυμοὺς-ῥινοὺς») *θυρεούς*!

844 καὶ μὴ *πρὸς ὀργὴν* θερμήνῃς *κότῳ* γργρφ. καὶ ἐκδόται.

καὶ μὴ *πρὸς ὀργὴν* θερμήνῃς *ποτῷ* Blaydes

Ὁ Bl. τῷ 1889 ἐνδοιάσας ὡς πρὸς τὴν φράσιν τοῦ ποιητοῦ τῷ 1902 ἐν τοῖς κριτικοῖς ὑπομνήμασιν μεταβάλλει τὸ *κότῳ* εἰς «*ποτῷ*» καὶ παραβάλλει τὸ Εὐριπίδειον (Κύκλ. 145) «σπλάγχν' ἐθέρμαινον ποτῷ» καὶ (Ἠλ. 402) χαρᾷ θερμανόμεσθα καρδίαν.

Διὸ καὶ ὁ Naber μεταβάλλει τὸ τοῦ κωμικοῦ *θερμήνῃς* εἰς *θερμήνῃ*, ἐπειδὴ καὶ παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ ὑπάρχει ὁ μέσος τύπος τοῦ ῥήματος.

Ἀλλ' ἡ γνώμη τοῦ Blaydes δὲν φαίνεται εὔστοχος· διότι ὁ Αἰσχύλος ἐνταῦθα δὲν ἦτο ἐν συμποσίῳ· ὡς πρὸς δὲ τὴν φράσιν πρβλ. καὶ τὸν 1006 στίχ. τοῦ κωμικοῦ, ἐν ᾧ ὁ αὐτὸς Αἰσχύλος λέγει·

θυμοῦμαι καί μου τὰ σπλάγχνα ἀγανακτεῖ.

Περὶ δὲ τῆς διαφορᾶς τῶν λ. *ὀργή*, *θυμός*, *χόλος*, *μῆνις*, *κότος* ὁ Σχολιαστὴς αὐτόθι διδάσκει τάδε·

ὀργή, ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ ἠδικηκέναι δοκοῦντος ἢ λύπη μεθ' ὑπολήψεως τοῦ ὀλιγωρεῖσθαι·

θυμός, ζέσις τοῦ περὶ τὴν καρδίαν αἵματος δι' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως κινούμενος ἢ ὀργὴ ἐναρχομένη·

χόλος, ὀργὴ διοιδοῦσα·

μῆνις, ὀργὴ εἰς παλαίωσιν ἀποτιθεμένη·

κότος, ὀργὴ θυμὸν ἐπιτηροῦσα· Πρβλ. καὶ Ἰλ. Α 81-82.

Εἴ περ γάρ τε *χόλον* καὶ αὐτῆμαρ καταπέψει,

ἀλλά τε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον ὄφρα τελέσσῃ.

578 ἀλλ' εἶμ' ἐπὶ τὸν Κλέων' ὅς αὐτοῦ τήμερον

ἐκπηνιεῖται ταῦτα προσκαλούμενος·

ἐκπηνιεῖται, ἐξειλήσει εἰς πηνίον· Σχολιαστ. καὶ Εὐστάθ. 1421,64 «πηνίον-μίτος καὶ ἐκπηνιεῖται=*μηρύσεται*»· πλημμελῶς ἀμφότερα· γραπτέον τὸ μὲν τοῦ Σχολιαστοῦ «ἐκπηνιεῖται, ἐξειλήσει *ὡς ἐκ* πηνίου, (Ε ΙC=ΕΚ), τὸ δὲ τοῦ Εὐσταθίου ἐκπηνιεῖται=ἐκμηρύσεται· διότι *πήνη* μὲν ὁ μίτος, πηνίον δὲ τὸ καλάμιον ἢ ὁ ἄτρακτος, εἰς ὃν εἱλεῖται ἡ πήνη, [1] ἡ κρόκη ἢ ὁ μίτος· καὶ πηνίζω, πηνίζομαι

[1] Ἐπειδὴ τὸ πήνη καὶ μίτος συνωνυμοῦσιν, ἐντεῦθεν καὶ τὰ σύνθετα *εὔμιτος* πλοκὴ καὶ *εὔπηνος* ὑφή, *πολύπηνος* καὶ *πολύμιτος*, *λεπτόμιτος* καὶ *λεπτόπηνος*, πήνη-πηνίζομαι καὶ μήρινθος-μηρύομαι

=εἰλέω, τυλίσσω τὴν πήνην ἢ τὸν μίτον περὶ τὸ πηνίον ἢ τὸ καλάμιον (μασούρι)· *ἐκπηνίζομαι* δὲ=ἐξέλκω τι ἐκ τοῦ πηνίου καὶ μεταφορικῶς ποιῶ τινα ἐξεμεῖν ἢ ἐξερᾶν τὰ ὅσα κατέφαγεν· πρβλ. «Σφηξ! 609 καὶ παππίζουσ' ἅμα τῇ γλώττῃ τὸ τριώβολον ἐκκαλαμᾶται· (ὡσεὶ διὰ τοῦ καλάμου τοῦ ἁλιευτικοῦ) ἐξαιρεῖ ἀντίθετ. ἐγκάπτειν τὰ κέρματα) καὶ Ἱππ. 1147 ἔπειτα ἀναγκάζω πάλιν ἐξεμεῖν ἅττ' ἂν κεκλόφωσί μοι κημὸν *καταμηλῶν* (τὴν μήλην καθιεὶς πρὸς τὸ ἔμετον προκαλέσαι).

Πρὸς τὸ πηνίζω-ἐκπηνίζω, πρβλ. εἰλέω-ἐξειλέω, ἑλίσσω-ἐξελίσσω, τυλίσσω ἐκτυλίσσω, τολυπεύω-ἐκτολυπεύω, μηρύομαι-ἐκμηρύω, ἐν οἷς τὰ σύνθετα σημαίνουσι τὸ ἐναντίον τῶν ἁπλῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐν τοῖς τοιούτοις ἔννοιαν τῆς *ἐκ* δηλοῖ καὶ ἡ πρόθεσις ἀνά, συνωνυμοῦσι τὰ *ἐκπηνίζω* καὶ *ἀναπηνίζω*, *ἐξελίσσω* καὶ *ἀνελίσσω*, *ἐκπτύσσω* καὶ *ἀναπτύσσω*, *ἐκμηρύω* καὶ *ἀναμηρύω*, ἅτινα δηλοῦσι τὸ ἐναντίον τῶν ἁπλῶν, ὡς καὶ τὸ *ἀνακλώθω* εἶνε ἀντίθ. τῷ *κλώθω* (τὰ πραχθέντα οὐδὲ Κλωθὼ ἂν ἔτι *ἀνακλώσειεν* οὐδὲ Ἄτροπος μετατρέψειεν· Λουκ. Ἱστ. συγγρ. 38. Μοιρῶν πῆμ' *ἀνέκλωσαν* Μοῦσαι· Ἐπιγρ.) πρβλ. καὶ τὸ ἀναλύω-ἀλλύω-ἐξαναλύω ἀντίθ. τῷ ὑφαίνειν.

347 λύπας/χρονίους τ' *ἐτῶν παλαιῶν ἐνιαυτούς* χειρογρ. ἐκδόται
χρονίων γυίων ἢ *γούνων* Reisk.
λύπας/χρονίους τ' *ἀλγῶν παλαιῶν* ἐνιαυτοὺς Kock
λύπας/χρονίους τ' *ἰνῶν παλαιῶν* ἐνιαυτοὺς Naber
λύπας/χρονίων *ἀτῶν* παλαιοὺς τ' ἐνιαυτοὺς Dawes

Ὑπὲρ τῆς τελευταίας διορθώσεως πρβλ. καὶ Σοφ. Οἰδ. Τ. 819 κακῶν *ἄνατος*· αὕτη καὶ νόημα παρέχει, δι' αὐτῆς δὲ εὐοδοῦται καὶ τὸ μέτρον συμφωνοῦν πρὸς τὸ τῆς στροφῆς ἐν στίχ. 330

υυ - , — , υ — υυ — — .

Οἱ δὲ δεχόμενοι τὴν τῶν χειρογρ. γραφὴν ἑρμηνεύουσι τὸ «*ἐτῶν ἐνιαυτούς*»=ἐτῶν κύκλους, περιδρομάς, περιόδους annorum revolutiones· ὅλως δὲ διάφορον τὸ Ὁμηρικὸν «ἀλλ' ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε *περιπλομένων ἐνιαυτῶν*, (Ὀδ. 1. 16)· διὸ καὶ κακῶς αὐτὸ ἐπηγάγετο ὁ Blayd. προσοχῆς δ' ἄξιον μόνον τὸ Πλατωνικὸν (Νόμ. 906 C) ἐν ὥραις *ἐτῶν καὶ ἐνιαυτῶν*. Τὸ δὲ σχόλιον (Σοφ. Τραχ. 824) *ἐνιαυτὸς* «ὁ τέλειον ἔχων τὸ δωδεκάμηνον» ὅπερ ἐπάγονται τῶν ἑρμηνευτῶν τινες οὐδόλως προάγει τὸ ζήτημα· ἀλλὰ καὶ ἡ ῥῆσις τοῦ Διο-

δώρου (ΙΙ, 47 τὸν ἐννεακαιδεκαέτη χρόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Μέτωνος *ἐνιαυτὸν* ὀνομάζεσθαι) δὲν δύναται ἐνταῦθα νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν.

Διὸ ἡ εὐφυεστάτη διόρθωσις τοῦ Dawes ἀναμφισβητήτως εἶνε προτιμητέα καὶ ἀπορεῖ τις διατὶ οἱ ἐκδόται ὠλιγώρησαν αὐτῆς, ἥτις καὶ νόημα παρέχει ἄριστον καὶ τὸ μέτρον εὐοδοῖ, ὅπερ διὰ τῆς τῶν χργρφ. χωλαίνει.

956 ἐδίδαξα λεπτῶν τε *κανόνων εἰσβολὰς ἐπῶν τε γωνιασμοὺς* (λέγει ὁ Εὐριπίδης) — *γωνιασμούς, πλαγιασμούς, ἀπάτας, ἀποφυγὰς καὶ ἀπαγωγὰς* Σχολ. Rutherf. Blayd.

γωνιασμοὺς inflexiones angulares· Blaydes

ὁ δὲ Von Leeuwen σιγᾷ ὡς καὶ ὁ Kock.

γωνιασμός, angulus concurrentium parietum, τοίχων συμβολὴ ἐγγώνιος Θησ. καὶ γωνιάζω, in anguli formam redigo, flecto Θησ.

Ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ «γωνιασμὸς ἐπῶν» προφανῶς ἔχει ἄλλην σημασίαν καὶ παραπλήσιον τούτου εἶνε τὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν Φιλήβῳ 51c *τοῖς κανόσι καὶ γωνίαις* — ἡ λ. γωνιασμὸς γίνεται παρὰ τὸ γωνιάζω, ὅπερ σημαίνει α' εἰς γωνίαν σχηματίζω. Ἡρῳδιαν. Ἐπιμ. 17.

β' τῇ γωνίᾳ (=τῷ γωνιομέτρῳ, τῷ ἐργαλείῳ τοῦ τέκτονος ἢ λιθουργοῦ) ῥυθμίζω, *κατασκευάζω ῥυθμικῶς καὶ τεχνηέντως* ὥστε καὶ *γωνιασμός*, ἡ διὰ τοῦ γωνιομέτρου ῥύθμισις καὶ φιλοτέχνησις τῶν λίθων καὶ μεταφορ. ἐπὶ τῶν *ἐπῶν*· διὸ καὶ Ἁρποκρατίων ἐν λ. *ἐπῶν γωνιασμοί*, ἡ τῶν στίχων κατασκευὴ διὰ τοῦ γωνιομέτρου ἤτοι λίαν τεχνικῶς. Καὶ νῦν δὲ οἱ λιθοξόοι ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας λέγουσι «*γωνιάζω* τὸ *ἀγκωνάρι* δηλ. τὸν γωνιαῖον λίθον, καὶ τὸ *γωνίασμα* τοῦ ἀγκωναριοῦ, καὶ ἀγωνίαστον τὸ ἀγκωνάρι ἢ παραγωνιασμένον καὶ *παράγωνον* ἤτοι κακῶς γωνιασθέν· πρβλ. πρὸς τούτοις καὶ τὰ τῶν ἀρχαίων *εὐγώνιος*, ὁ ἔχων τὰς γωνίας κανονικάς, καὶ τὸ ἀφῃρημένον *ἡ εὐγωνία*, ἡ τῶν γωνιῶν κανονικότης. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ *γωνίας* σημειωτέον ὅτι νῦν ὑπὸ τοῦ λαοῦ λέγεται *γωνιὰ*=καὶ ἡ ἑστία, καὶ *φωτογωνιά*, ἔνθα ἡ φωτιά, ἡ πυρὰ ἀνάπτεται, πρὸς δὲ ἡ *παστρογωνιὰ* καὶ *παραγώνι*.

1273 εὐφημεῖτε, *μελισσονόμοι*, δόμον Ἀρτέμιδος...ἄγειν χργρφ.

vulg., τὴν γραφὴν οἱ ἐκδόται πειρώμενοι νὰ ὑποστηρίξωσιν ἐπάγονται τὴν φράσιν τοῦ Πινδάρου (Πυθ. Δ'. 108) Δελφὶς *μέλισσα* (ἡ Πυθία) καὶ τὴν τοῦ Σχολιαστοῦ «ὅτι τὰς περὶ τὰ θεῖα μύστιδας καὶ μελίσσας» φησὶν ἑτέρωθι ὁ αὐτὸς ποιητής· ἀλλ' ἀνήνυτος καὶ ἀνόνητος προσπάθεια· τὸ δὲ ὀρθὸν ἴσως οὕτως ἔχει· παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ κωμικοῦ ἀναγινώσκομεν αὐτόθι «μελισσονόμοι ὡς πολισσονόμοι, οἱ διανέμοντες τὰ τῆς πόλεως ἢ οἰκοῦντες ἐν τῇ πόλει» χργρφ. R ἐκδ. Rutherford. Ἀλλ' ἡ γραφὴ αὕτη φαίνεται τεταραγμένη· ὁ δὲ Σχολιαστὴς καθ' ἡμᾶς ἀνεγίνωσκεν· «*πολισσονόμοι*» ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ κωμικοῦ καὶ τοῦτο θέλων νὰ ἑρμηνεύσῃ, ἴσως ἔγραφε· «πολισσονόμοι (ἐσχημάτισται) ὡς μελισσονόμοι (καὶ οὐχὶ ὡς παρεσάθη μελισσονόμοι ὡς πολισσονόμοι) οἱ διανέμοντες τὰ τῆς πόλεως ἢ οἰκοῦντες (γρ. διοικοῦντες) ἐν τῇ πόλει»· διότι τὸ *πολισσονόμοι* ἐγένετο κατὰ τὸ μελισσονόμοι, οὐχὶ δὲ καὶ τἀνάπαλιν· σημαίνει δὲ τὸ πολισσονόμοι ὅ,τι καὶ τὸ ἀστυνόμοι·

1244 *ἀπολεῖς* ἐρεῖ γὰρ...χργρφ. τινα, Kock, Bergk Meinek.
ἀπολεῖ σ' ἐρεῖ γὰρ...χργρφ. πολλὰ Dind. Th. Vels.

ὀρθότερον τὸ β' καὶ νοητέον ὡς ὑποκείμενον τοῦ ἀπολεῖ τὸ *ληκύθιον*...ὅπερ εἶνε καὶ τοῦ *ἐρεῖ* ὑποκείμ. ἢ ἁπλῶς ἡ *λήκυθος*· καὶ πρβλ. στίχ. 1227—8 ἀποπρίω τὴν λήκυθον ἵνα μὴ *διακναίσῃ* τοὺς προλόγους ἡμῶν.

507 πλακοῦντας ὤπτα κολλάβους τε : Τὸ Λεξ. τοῦ Liddell εἶδός τι of Cake or roll καὶ τὸ Κωνσταντινίδειον «κόλλαβος εἶδος πλακουντίου ἢ ζυμαρικοῦ» καὶ παραπέμπουσιν εἰς Ἀριστοφ. Βατρ. 507 ἤτοι εἰς τὸ ἡμέτερον χωρίον, ἔνθα ὁ κωμικὸς ἔχων «*πλακοῦντας* ὤπτα καὶ *κολλάβους*» προφανῶς διδάσκει ὅτι οἱ *κόλλαβοί* εἰσι διάφοροι τῶν πλακούντων· τὸ ὀρθὸν δὲ διδάσκει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ κωμικοῦ γράφων αὐτόθι «*κολλάβους* λέγει τοὺς *ἄρτους*, τοὺς ἐοικότας τὴν πλάσιν τοῖς κολλάβοις τῆς κιθάρας...φασὶ δὲ κολλάβους καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἰδιωτικῶς λεγόμενα *καβάλια*» ἐκδ. Rutherford καὶ Blaydes· ὁ μακρὸς ἄρα καὶ στρογγύλος ἄρτος, ὡς ὁμοιάζων τὸ σχῆμα πρὸς τοὺς *κόλλοπας* τῆς κιθάρας (ἡ καλουμένη φρατζόλα) ἐκαλεῖτο *κόλλαβος*· ἠσθίετο δὲ ὁ ἄρτος οὗτος χλιαρὸς ἢ θερμὸς καὶ εἶχε τὸ χρῶμα

τοῦ γάλακτος· (πρβλ. Ἀποσπ. τοῦ κωμικοῦ 421 κολλάβων χλιαρῶν καὶ Φιλύλλ. κωμ. ΙΙ 858 *γαλακτοχρῶτες κόλλαβοι θερμοί*). Πρβλ. καὶ Εὐστάθ. 1915,7 «*κόλλοψ* ὁ τοῖς ὕστερον κόλλαβος, δι' οὗ ἐντείνονται αἱ χορδαί»· καὶ Φρύνιχ· «*κολλάβους*, τοὺς ἐν τῇ κιθάρᾳ ἡ μὲν ἄλλη διάλεκτος λέγει, σὺ δὲ ὡς Ἀθηναῖος λέγε *κόλλοπας*· κόλλοπες δὲ οἱ πασσαλίσκοι, ἐξ ὧν ἐξάπτονται αἱ χορδαὶ καὶ κεῖνται ἐν τῷ πήχει τῆς κιθάρας, τὰ τῶν χορδῶν ἐπιτόνια».

886 Δήμητερ, ἡ θρέψασα... ἔνθα ὁ Σχολιαστής,
παρ' ὅσον Ἐλευσίνιος *τῶν δήμων* ἦν Αἰσχύλος· χργρφ.
» » Ἐλευσίνιος *τὸν* δῆμον ἦν Rutherf. Σχολ.
» » Ἐλευσίνιος *τὸν* δῆμον ἦν Blaydes καὶ ἐν στίχ. 86.
Ξενοκλῆς...φαύλου μὲν πατρός, *τῶν* δὲ δήμων Χολαργεύς· χργρφ.
» » » *τὸν* δὲ δῆμον· Blayd. Comment.

Οὕτω δὲ ἑκάτερος τῶν ἐκδοτῶν ἔφθειραν τὴν ὀρθὴν γραφήν, ἣν τὰ χργρφ. ἀπέδωκαν· ὅτι δὲ ἡ κατὰ γενικὴν γραφὴ εἶνε ἡ ὀρθή, ἀπέδειξεν ὁ ἀείμνηστος Κόντος (ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. Δ' 157 καὶ Γ', 537) δι' ἄλλων τε πολλῶν καὶ μάλιστα διὰ τῆς παρ' Ἀριστοτέλει (Ἀθην· Πολιτ· κεφ. 55) ῥήσεως «*πόθεν τῶν δήμων*» (πρβλ. καὶ «*τῶν δήμων* Ἀλωπεκῆθεν, *πόθεν τῶν πόλεων*, εἰς ἃς ἀφικνεῖ Πλάτ. Ἱππ. Μείζ. 283 Β)· τέλος δ' ἐπεκύρωσε καὶ δι' ἐπιγραφῆς «*τῶν* δήμων Ἀχαρνεύς»· Ἀρχ. Ἐφ. 1895 σελ. 107.

Τούτοις δὲ προσθετέον ἤδη καὶ τόδε· «οἱ δὲ λαχόντες θεσμοθέται ὑπὸ τῆς βουλῆς δοκιμάζονται, ἐρωτώμενοι, τίνες αὐτῶν πατέρες, ὁμοίως καὶ *δήμων τίνων* εἰσίν....» Lex Cantabr 670.14·)

Σημειωτέον δ' ἔτι καὶ τὰς ἑξῆς ἐπιγραφάς.
Καλλίας Καλλιάδου φυλῆς Ἀντιοχίδος, δήμου Αἰγιαλέως,
Ἀριστοτέλης Λυσιμαχίδου, δήμου Κειριαδῶν, φυλῆς Ἱπποθωντίδος
Σωκράτης Ἀλκαμένους, δήμου Φλυέων, Φυλῆς Πτολεμαΐδος.[1]

651. ὁπόθ' Ἡράκλεια *τὰν Διομείοις* γίγνεται χργρφ. καὶ ἐκδόται γρ. ὁπόθ' Ἡράκλεια τὰν Διομείᾳ γίγνεται.

---

(1) Iahresheften des Oesterr. Archeologischen Institutes XIV. MCMXI σελ. 251, 252, 254 εἰσὶ δὲ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ἐτῶν 274, 227 καὶ 243 π.Χ.

ὁπόθ' Ἡράκλεια τὰν Διομείων γίγνεται=Διομέων
ὁπόθ' Ἡράκλεια τὰν Διομεῦσι γίγνεται.

Καὶ *Ἡράκλεια* μέν εἰσιν ἡ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡρακλέους ἑορτή· ἀλλὰ τί σημαίνει *τὰν Διομείοις*; ὁ Blaydes σημειοῦται τὰ *Διόμεια*. δῆμος τῆς Ἀττικῆς, ἐπαγόμενος μάρτυρα Στέφανον τὸν Βυζάντιον γράφοντα·

«*Διόμεια οὐδετέρως* δῆμος τῆς Αἰγηΐδος φυλῆς...(1)

Ἀλλὰ ταῦτα ψευδῆ. τὸ δὲ ἀληθὲς τόδε·

Δίομος μὲν ἦτο ὁ ἥρως.

Διόμεια (2) δὲ οὐδετέρως ἡ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἑορτή.

Διόμεια (3) δὲ θηλυκῶς ὁ δῆμος καὶ

Διομεὺς ὁ δημότης (καὶ οὐχὶ *Διόμειος*) ὡς Δεκέλεια - λεύς, Ἐρίκεια - κεύς, Πλώθεια - θεύς, Τρινέμεια - μεύς, Εὐωνύμεια - μεύς· ὁ δημότης πρὸς τούτοις λέγετο *Διομειεὺς* καὶ Διομεεύς, ὡς Δεκελειεὺς - λεεύς, Ἐρικειεὺς - κεεύς Πλωθειεὺς - θεεύς, Τρινεμειεὺς - εεύς. καὶ

α' *Διομεὺς* πρβλ. Ross δῆμοι τῆς Ἀττικῆς Νο 1 *Διομεύς*, Νο 12 Ἱέρων *Διομεὺς*· ὡσαύτως παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ σελ. 260 καὶ 214 *Διομέων* Ἡράκλειον· ἔτι δὲ καὶ ὁ Ἡσύχιος «*Διομεῖς*» ὁ δὲ Dindorf ἐν τῷ Θησαυρῷ νομίζει γραπτέον *Διομειεῖς*· ἀλλ' ἡ ἀξίωσις ἤδη φαίνεται ὑπερβολική.

β' *Διομεεὺς* πρβλ. Ross Νο 69 σελ. 67 Ἐπιγένης Μικίωνος Διομεεύς CIA, II, 247,13 τοῦ 306 π. Χ. 263,11 τοῦ 303, 3264 B, τοῦ 279 π. Χ. (4) Διομεεὺς Πλούτ. Β' 852,1 ἔκδ. Βερναρδάκη.

---

(1) Στεφ. Βυζ. *Διόμεια οὐδετέρως* δῆμος τῆς Αἰγηΐδος φυλῆς. Ἡρακλῆς γὰρ ἐπιξενωθεὶς παρὰ Κολλύτῳ ἠράσθη Διόμου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ οὗ ἀποθεω....» ἔνθα τὸ κείμενον τεταραγμένον φαίνεται· τὸ δὲ ὑγιὲς ἤθελεν εἶναι *Διόμεια*, δῆμος τῆς Αἰγ. φυλ. καὶ *Διόμεια* οὐδετέρως ἑορτὴ τοῦ Διόμου· Ἡρακλῆς...ἠράσθη Διόμου...οὗ ἀποθεωθέντο, ἤγετο ἑορτὴ τὰ Διόμεια.

(2) Τὰ *Διόμεια* ἑορτὴ τοῦ Διόμου...Ἡρωδιαν. Α' 374,8. Τὰ τῶν ἑορτῶν ὀνόματα διὰ τοῦ ι γράφεται, οἷον Ἀπατούρια, Βουφόνια, Διάσια, Θεσμοφόρια κλπ. πλὴν τοῦ Αἰάκεια, Δημήτρεια, Διόμεια· Β' 460 σημ.

(3) Οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἄξια, ὅσα διδάσκει Ε. Μ· Διομειαλαζόνας τοὺς ὑπερηφάνους εἶπεν Ἀριστοφάνης, *ἀπὸ τῆς Διομαίας, πάγου* τῆς Ἀττικῆς, ὅπου ἠλαζόνευον οἱ ἐκεῖ ἐνοικοῦντες. Διομος ὄνομα κύριον, ἀφ' οὗ *Διομιὰς* ἑορτὴ παρὰ τὴν *Διὸς* γενικήν, *Δίομος*, ὡς ἀνδρός-ἀνδρόμεος· πλημμελῆ δὲ καὶ ὅσα ὁ Εὐστάθιος λέγει «ἐκ τοῦ Ἡρακλῆς-έος τὰ Ἡράκλεια καὶ μᾶλλον ἐκ τοῦ *Διομεὺς* Ζεύς-*Διομέως*! τὰ Διόμεια!

(4) Meisterhsns σελ. 42 σημ. 360.

γ' *Διομειεὺς* CIA, IV, 2,50 B,4 τοῦ 373 π. Χ. CIA, II 493,4 τοῦ 300 π. Χ. [5]

καὶ *Διομεῖες* ἐν ἐπιγραφῇ ἀνευρεθείσῃ ὑπὸ τοῦ Ross (τῷ 1832 ὑπ' ἀρ. 5 σελ. 20) ἐν ᾗ στεφανοῦνται ὑπὸ τοῦ δήμου οἱ διαιτηταὶ ἐπὶ Ἀντικλέους ἄρχοντος τῷ 325 π. Χ. (113,4) Ὀλυμπ.)

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ φερεται ὁ τύπος *Διομεῖες*. ὡσαύτως Ἰκαριεῖες· ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ εὕρηται παραδόξως πως ποικιλία τύπων τῶν εἰς *ευς* δημοτικῶν ὀνομάτων ἤτοι·

Διομεῖες, Ἰκαριεῖες.—Ἁλαιέες, Ἐρχιέες, Ἀχαρνέες, Εὐωνυμέες, Κολλυτέες, Λαμπτρέες, Παλληνέες, Φλυέες, Χολαργέες· Ἀλλὰ καὶ Αἰγιλιεῖς, Αἰξωνεῖς, Ἁλαιεῖς Ἑστιαιεῖς, Κηφισιεῖς, Λευκονοεῖς, Μελιτεῖς. Παιανιεῖς, Πειραιεῖς, Σουνιεῖς, Φαληρεῖς. Ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ οἱ τύποι Ἀθμονῆες, Ἀζηνιῆς.

Εὑρέθη πρὸς τούτοις καὶ τύπος Διομαιεὺς (=Διομεεὺς), ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ., ὅτε ἡ χρῆσις καὶ ἡ ἐκφώνησις τῆς διφθόγγου *αι* καὶ τοῦ *ε* συνέπιπτεν. Διὸ ἐν ταῖς τοιαύταις ἐπιγραφαῖς εὕρηται καὶ Ἥφεστος, Πεανιεύς, Κυδαθηνεέων [1] κλπ.

Καὶ τὸ κακὸν τοῦτο παρατείνουσιν ὅτε Herwerden ἐν τῷ Λεξικῷ αὑτοῦ ἀναγράφων τὸν τύπον τοῦτον ὡς ἀξιομνημόνευτον καὶ ἡ τοῦ Pauly Wissowa Ἐγκυκλοπαιδεία, ἐν ᾗ μνημονεύεται Διομαιεύς. Ἀνεγράφη δὲ καὶ ἐν τῷ CIA ὡς ὀρθὸς τύπος καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ, εὑρεθείς CIA IV, 2,371 fragm α, 7.

Διομαιεύς· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀληθεύει· διότι τὸ ὄνομα ἦτο ἐλλιπὲς καὶ κακῶς συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ ἐκδόντος τὴν ἐπιγραφήν· διότι ἦτο ...ΑΙΕΥΣ, ἔνθα μᾶλλον ἁρμόζει ΑΛΑΙΕΥΣ. Ἁλαιεύς. [2]

Ὡσαύτως καὶ τὸ ἐν ταῖς Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς σημειούμενον *Διόμειος* (ἐν Διομείοις οἴκῳ) πλημμελῶς ἔχει, προερχόμενον καὶ τοῦτο ἐκ κακῆς συμπληρώσεως τοῦ ἐκδόντος τὴν ἐπιγραφήν. Διότι τὸ κείμενον αὐτῆς ἐν CIA 772 B col II. 4 ἔχει

Δ)ΙΟΜΕΙΟΙΚΩΝ συνεπληρώθη δὲ Διομειοις οἴκων
Κ)ΥΔ(ΑΘΗΝΑΙΩ̣ι) οἴκων » » Κυθαδηναίῳ »

---

[5] Meister. αὐτόθι.

[1] Meisterh. σελ. 34.

[2] Meisterh. σελ. 35 σημ. 186

ἐν Λ)ΑΚΙ(ΑΔΩΝ) » ἐν Λακιαδῶν οἰκῶν
ἐν Π)ΕΙ(ΡΑΙΕΙ) » ἐν Πειραιεῖ »

Ἄπορον δὲ πῶς ἐπλάσθη ἐκεῖνο τὸ *Διομείοις*·(1) καὶ διὰ τί νὰ μὴ συμπληρώσωμεν καὶ τὸ α′ ἐν Διομείᾳ οἰκῶν, ὡς τὸ β′ ἐν Κυδαθηναίῳ (οἰκῶν) καὶ τὸ δ′ ἐν *Πειραιεῖ* (οἰκῶν) : ἢ διὰ τί νὰ μὴ συμπληρώσωμεν ἐν *Διομείων* (=Διομέων) οἰκῶν ὡς τὸ γ′ ἐν *Λακιαδῶν* οἰκῶν : Ἡ δὲ πρόθεσις *ἐν* κατὰ τὰς Ἀττικὰς ἐπιγραφὰς συντάσσεται μετὰ γενικῆς τῶν δημοτικῶν ὀνομάτων τῆς Ἀττικῆς ὡς καὶ ἐν τοῖς ὀνόμασι τῶν ἱερῶν.(2) π. χ. ἐν Λακιαδῶν οἰκῶν, *ἐν* Διονύσου.

Πρὸς τὸ *ἐν Διομείων οἰκῶν* παραβλητέον καὶ τὴν φράσιν *ἐκ Διομείων*, ἣν παρέχει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ κωμικοῦ ἐν Σφηξὶ στίχ. 82, καθ᾽ ἣν ὁ Φιλόξενος ἐκωμῳδεῖτο ὡς πόρνη, περὶ οὗ ὁ Εὔπολις ἐν Πόλεσιν

ἔστι δέ τις θήλεια Φιλόξενος *ἐκ Διομείων*.

ἔνθα τὸ *Διομείων* εἶνε γενικὴ τοῦ «οἱ Διομεῖες (=Διομεῖς), ὃν τύπον καὶ ἀνωτέρω ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταῖς Ἀττικαῖς εἴδομεν.

Πρὸς τὴν ἔκφρασιν δὲ ταύτην τοῦ Σχολιαστοῦ «Φιλόξενος ἐκ Διομείων» πρβλ. καὶ —Παυσανίας ὁ ἐκ Κεραμέων. —Πλάτ. Πρωταγ. 315 Δ ὁ ἐκ Κοίλης, ὁ ἐκ Κηδῶν, ὁ ἐκ Μυρρινούττης, ὁ ἐξ Οἴου· οἱ τῶν δήμων δὲ τούτων κάτοικοι ἀείποτε περιφραστικῶς ὠνομάζοντο (3)

Ἔκειτο δὲ ὁ δῆμος οὗτος, ἡ Διόμεια, ΒΑ καὶ ἐγγύτατα τῆς πόλεως, προάστιον ἀποτελῶν· τοῦ δὲ δήμου τούτου μέρος ἀπετέλει καὶ τὸ γυμνάσιον, τὸ Κυνόσαργες καλούμενον, ἔνθα ὁ Ἡρακλῆς ἐτι-

---

(1) Εἰς **ιος** δημοτικὰ τῆς Ἀττικῆς εἰσι, Ἀνάφλυστος-ιος, Ἀραφήν-ιος, Γαργηττός-ιος, Ἐλευσίς-ίνιος, Ἐπικηφισιά-φίσιος, Θορικός ιος, Κηττός-ιος, Κύθηρρον-ιος, Μαραθών-ιος, Πόρος-ιος, Ποταμός-ιος, Προβάλινθος-ιος, Πρόσπαλτα-ιος, Συπαληττός-ιος, Σφηττός-ιος, Τείθρας-σιος, Τρικόρυθος-ρύσιος, Θρία-ασιος, Πτελέα-άσιος, Φυλή-λάσιος. Εἰς **ειος** δὲ τὰ ἑξῆς δύο, Ἕρμος-ειος, καὶ Κόπρος-ειος, οὐχὶ δὲ καὶ Διόμεια—**ειος**.

(2) **Meisterhaus** σελ. 214-215 ἡ ἐν μετὰ γενικῆς α′ ἐν τοῖς ὀνόμασι τῶν Ἀττικῶν ἱερῶν, οἷον ἐν Πανδίονος, ἐν Διονύσου μητρός, ἐν Ἄγρας· β′ ἐν τοῖς ὀνόμασι τῶν Ἀττικῶν δήμων, οἷον ἐν Δημοτιωνιδῶν οἰκῶν, οἰκοῦσα ἐν Ἡφαιστιαδῶν, ἐν Θυμαιταδῶν, ἐν Κειριαδῶν·—χωρίον ἐν Κοθωκιδῶν, ἐν Κυδαντιδῶν, οἰκῶν ἐν Σκαμβωνιδῶν, ἐν τῷ Ἡρακλέω ἐν Χολαργέων (τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ.)

(3) Πρβλ. καὶ **Meist.** σελ. 105—109· ἐκ Βερενικιδῶν, ἐκ Βησαιέων, ἐκ Γαργηττίων, ἐκ Δαιδαλιδῶν, ἐκ Δειραδιωδῶν, ἐκ Λαμπτρέων, ἐκ Λακιαδῶν, ἐκ Λευκονοέων, ἐκ Μαραθωνίων, ἐκ Μελιτέων, ἐκ Πειραιέων, ἐκ Συπαληττίων.

μᾶτο ὡς προστάτης τῶν νόθων· ὁ ἥρως οὗτος ἐτιμᾶτο καὶ ἐν ἄλλοις δήμοις τῆς Ἀττικῆς, ὡς ἐν Μαραθῶνι καὶ Μελίτῃ, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἡ ἑορτὴ αὐτοῦ ἐλάμβανε τόσην φαιδρότητα καὶ λαμπρότητα, ὅσην ἐν Διομείᾳ διὰ τὰς χαριτολογίας τῶν περιωνύμων *ἑξήκοντα γελωτοποιῶν*·[1] τούτων δὲ τὰ γελοῖα ἐφημίζοντο καὶ ἔξω τῆς Ἀττικῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ἔπεμπεν ἱκανὰ κέρματα εἴς τινας καὶ προσέταττεν, ἵνα συλλέγοντες ταῦτα ἀποστέλλωσιν αὐτῷ. (2) Γινώσκομεν πρὸς τούτοις, ὅτι καὶ λίαν ἀλαζονικῶς εἶχον οἱ τοῦ δήμου τούτου κάτοικοι· διὸ καὶ παίζων ὁ κωμικὸς *Διομειαλαζόνας* (3) καλεῖ.

Διομηῒς πύλη πρὸς τούτοις μνημονεύεται παρ' Ἡσυχίῳ. (4) Ἔτι δὲ ἡ *Διόμεια*, ὁ ***Κολλυτὸς*** καὶ ἡ Μελίτη συνδυάζονται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (5) ὡς γειτνιάζοντες ἀλλήλοις δῆμοι· ἱστορεῖται δὲ μάλιστα ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι ἐκ Μελίτης μετῴκησαν εἰς τὴν Διόμειαν πολλοὶ καὶ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μετοικισμοῦ ἐτέλουν κατὰ μῆνα Μεταγειτνιῶνα καὶ θυσίαν ἐπώνυμον, τὰ *Μεταγείτνια* ἤτοι τὰ *Μετοίκια*.

Διομέων ὀνόματα κύρια ἀναγράφονται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Kirchner συνταχθείσῃ Ἀττικῇ προσωπογραφίᾳ πολλά. Τέλος δὲ σημειωτέον,

---

(1) Ἀθήναιος 640 Δ. Πλῆθος δ' ἦν ἐν Ἀθήναις γελωτοποιῶν· ἐν γοῦν τῷ ***Διομέων*** Ἡρακλείῳ συνελέγοντο ἑξήκοντα ὄντες τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐν τῇ πόλει δὲ ὠνομάζοντο «***οἱ ἑξήκοντα*** ταῦτα εἶπον» καὶ «ἀπὸ τῶν ἑξήκοντα ἔρχομαι»· τοσαύτη δ' αὐτῶν δόξα τῆς ῥαθυμίας ἐγένετο, ὡς καὶ Φίλιππον ἀκούσαντα τὸν Μακεδόνα πέμψαι αὐτοῖς ***τάλαντον***, ἵνα ἐγγραφόμενοι τὰ γελοῖα πέμπωσιν αὐτῷ· πρβλ. καὶ 260 Α. Β.

(2) Καὶ ἐν πολέμῳ δὲ δὲν διεκόπτετο ἡ τελετὴ τῆς ἑορτῆς· ἀλλὰ τότε τὰ Ἡράκλεια ἐτελοῦντο ἐντὸς τῆς πόλεως· πρβλ. Δημ. XIX § 86 καὶ 125 «τὰ Ἡράκλεια ἐν ἄστει θύειν ἐψηφίζεσθε·—ἀλλὰ νῦν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τῶν πολεμίων κατεχόντων τὴν Δεκέλειαν καὶ τὸν Ὠρωπὸν καὶ τῆς πόλεως ἐν πολιορκίᾳ διατελούσης καὶ ἐν κινδύνῳ, φαίνεται ὅτι ἡ τῶν Ἡρακλείων ἑορτὴ δὲν ἐτελεῖτο· διὸ καὶ ὁ Ξανθίας εἶπε τὸν προκείμενον στίχον. (ἐφρόντισα «ὁπόθ' Ἡράκλεια τὰν Διωμείοις γίγνεται».

(3) Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 605 ***Γερητοθεοδώρους Διομειαλαζόνας*** «ἔνθα ὁ Σχολ. Γέρητα τὸν φαλακρὸν καὶ Θεόδωρον τὸν ***Διομείαν*** (γρ. ***Διομειᾶ***) ***τὸν*** δῆμον, (!) ὄντα, ὡς ὠνόμασται οὕτω ἀπό τινος Διόμου· ὁμοίως καὶ Σουΐδας·

(4) Ὁ Dindorf ἐν τῷ Θησαυρῷ παρατηρεῖ, ὅτι ὁ κῶδιξ ἔχει ***δημιασι***· διὸ καὶ νομίζει γραπτέον «δημιὰς-άδος, διὰ τὸ τὰς δημίας (=δημοσίας γυναῖκας) ἐνταῦθα προεστηκέναι· ἀλλ' ἀπίθανον.

(5) Πλούτ. Β' 601 Β οὐδὲ γὰρ Ἀθηναῖοι πάντες κατοικοῦσι Κολλυτὸν οὐδὲ Κορίνθιοι Κράνειον...ἆρ' οὖν ξένοι καὶ ἀπόλιδές εἰσιν Ἀθηναίων οἱ μεταστάντες ἐκ Μελίτης εἰς ***Διωμίδα*** (γρ. Διομίδα-Διόμειαν), ὅπου καὶ μῆνα Μεταγειτνιῶνα καὶ θυσίαν ἐπώνυμον ἄγουσι τοῦ μετοικισμοῦ, τὰ Μεταγείτνια

ὅτι *Διομεὺς* ἐπιφανέστατος ἐγένετο *Φιλήμων* ὁ Φιλήμονος, ὁ κωμικὸς ποιητής.

Ἐκ τῶν εἰρημένων κατάδηλον γίνεται, ὅτι ἐπειδὴ ὁ μὲν δῆμος ἐλέγετο ἡ Διόμεια, ὁ δὲ δημότης Διομειεὺς —Διομεεὺς καὶ Διομεύς, ὁ τύπος *Διόμειος* καὶ τὸ *ἐν Διομείοις* τοῦ Ἀριστοφάνους εἶνε ἐσφαλμένα· ἐκ τούτου δὲ σφαλεὶς καὶ ὁ τὴν Ἀττικὴν ἐπιγραφὴν ἐκδοὺς ἀπέσφηλε καὶ τὸν ἀρθρογράφον τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας Pauly Wissowa ὅστις ἀνέγραψεν, ὅτι ὁ δημότης λέγεται Διομαιεὺς καὶ ἐν *Διομείοις*.

περιλεσχήνευτος, περιλάλητος, *περιποίητος*. Ἡσύχ.
» » ***περιβόητος*** διώρθωσε Perger, ἣν διόρθωσιν εἰσήγαγεν ὁ Θησ. καὶ ὁ Schmidt 1862, ἀλλὰ τὸ Κωνσταντινίδ. Λεξ. οὐχί.

περιλεσχήνευτος, περιλάλητος *περίπυστος* καθ' ἡμᾶς ἀντὶ τοῦ *περιποίητος*.

τιθηνεύειν τιθηνευόμενος, τρεφόμενος, *ἀσκῶν* Ἡσύχ.
» τρεφόμενος μαστῶι· καθ' ἡμᾶς.

διότι κυρίως τιθηνεύειν=τρέφειν μαστῷ, γαλακτουχεῖν ἢ γαλουχεῖν, τρέφειν ὡς ἡ τιθήνη ἢ τίτθη ἤτοι διὰ τοῦ ἰδίου γάλακτος. τῷ μαστῷ· πρβλ. Ἰλ. Ζ 389.

φέρει δ' ἅμα παῖδα τιθήνη ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλάφρονα.

Συνήθης τύπος εἶνε *τιθηνέω* (τιθήνημα—τιθήνησις) πρβλ. θηλάζω, τιτθεύω.

τροφεύω: ἐν τῷ Λεξ. Κωνσταντινίδου σημειοῦται ὡς μεταγνστ. τύπος τοῦ ῥ. *τρέφω* ἐκ τῶν Ο' καὶ τοῦ Φίλωνος· ἀλλ' ἐν τοῖς Παπύροις εὑρέθη *τροφεύω* (τρέφω τινά, ἐπιμελοῦμαί τινος ὡς *τροφὸς*) καὶ παρακείμ. *τετρόφευκα*· ὁ δὲ Π. Βερολίνου (BGU. 6933 σελ. 290) διέσωσε καὶ συμβόλαιον τροφοῦ, ἥτις ὁμολογεῖ, ὅτι ἀπέχει ἢ ἀπείληφε τὰ ὀφειλόμενα αὐτῇ *τροφεῖα*· ἔχει δὲ ὁ Π (ὅστις εἶνε τοῦ 50 μ. Χ.) ἐπὶ λέξει ὧδε.

ὁμολογεῖ....(τροφὸς) ἀπέχειν τὰ τροφεῖα καὶ τὰ ἔλαια καὶ τὸν ἱματισμὸν καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα *καθήκει δίδοσθαι τροφῷ* τοῦ τῆς *γαλα*

κτοτροφίας διετοῦς χρόνου καὶ *τιθηνήσεως μηνῶν* ἕξ, ὑπὲρ οὗ *τετρόφευκε* καὶ *τεθην κεν* αὐτοῦ ἐγγόνου δουλικοῦ...(ἔνθα συμπληρωτέα) =*τεθήλακεν* ἢ *τετιθήνηκεν* [1].

πρβλ. καὶ P. Grenfell II, 75,3 ὁμολογῶ *τετροφευκέναι* σοι τὸ τέταρτον μέρος τῆς δουλίας.

Πρβλ. καὶ PO. I. 91 ἀπ' Ὀξυρύγχων πόλεως·

...ὁμολογῶ ἀπεσχηκέναι παρὰ σοῦ δι' Ἡλιοδώρου...δρ. τετρακοσίας οὔσας ὑπὲρ *τροφείων* καὶ ἐλαίου καὶ ἱματισμοῦ καὶ τῆς ἄλλης δαπάνης πάσης ἐτῶν δύο, ὧν *ἐτρόφευσεν* ἡ δούλη μου Σαραπιὰς τὴν θυγατέρα σου Ἑλένην ἣν καὶ παρείληφας *ἀπογεγαλακτισμένην* καὶ τετευχυῖαν πάσης ἐπιμελείας

καὶ BGU τόμ. Γ' ἀρ. 859 σελ. 181 δουλικὸν ἔκγονον.. .ἐτῶν (ὅπερ) ἐτρόφησε καὶ *ἐτιθήνησεν* ἡ τοῦ Ἀμμωνίου δούλη.

ὑπολαμβάνειν παρὰ Στράβωνι σελ. 653 ἀναγινώσκομεν «σιταρκεῖται δὲ δὴ ὁ δῆμος καὶ οἱ εὔποροι τοὺς πένητας *ὑπολαμβάνουσιν* ἔθει τινὶ πατρῴῳ» ἔνθα τὸ *ὑπολαμβάνειν* σημαίνει *ὑποβοηθεῖν*, ὑποστηρίζειν πρβλ. Λατ. suscipere, Γαλλ. soutenir, ἥτις σημασία τοῦ ῥ. δὲν σημειοῦται ἐν τοῖς Λεξικοῖς

Παρὰ τῷ Γαληνῷ (Τόμ. 19,694,4 ἔκδ. Kühn) γράφεται·

εἰ δὲ ἀκαρτερήτως ὀδύν**ης** ἔνθα γραπτέον

» *ὀδυνᾷ σε*

ἢ » » ὀδυνᾷ

Συχνὸν δὲ **τὸ** ῥ *ὀδυνῶ τινα* καὶ *ὀδυνῶμαι αὐτός*.

Γαλην. Τόμ. 19,707 ἡ δ' οὖν διάγνωσις ἀπὸ *τότε* σοι γενέσθω·

γρ. ἡ δ' οὖν διάγνωσις ἀπὸ *τῶιδε* σοι γενέσθω. Διὸ καὶ ὀλίγῳ κατωτέρω ἐν σελ. 708 ***ταῦτα*** δὲ *πάντα* προδιασκεψάμενος....

Γαλην. 17. B, 629 *διατετραμμένων* τῶν οὔλων foratis gingivis

γρ. δια***τιτραμένων*** τῶν **οὔλων**.

Συχνὸν παρὰ τῷ Γαληνῷ τὸ ῥ. τιτράω, τίτρημι καὶ τὸ παθητικὸν *τίτραμαι* καὶ ἡ **μετοχ.** ***τιτράμενος***.

---

(1) Ἔνθα τὸ *τιθηνεῖν* ***τιθήνησις*** λαμβάνεται γενικῶς ἐπὶ τῆς περιποιήσεως καὶ περιθάλψεως τοῦ παιδὸς ἢ τῆς παιδοκομίας.

Ὅτι δὲ μετοχὴ τοῦ ἐνεστῶτος ἐνταῦθα προσήκει, δηλοῦσι τὰ συμφραζόμενα ἔχοντα ὧδε· «οἱ πυρετοὶ συμβαίνουσι τοῖς παιδίοις ὀδοντοφυοῦσι...καὶ μάλιστα ὅταν *ἀνάγωσι* τοὺς κυνόδοντας· εὔλογον δὲ δήπου, *διατετραμμένων* τῶν οὔλων (foratis gingivis) ὑπὸ τῶν *ἀνιόντων* ὀδόντων ταῦτα *γίγνεσθαι* τὰ συμπτώματα, καθάπερ ὅταν ἐμπεπαρμένος ᾖ σκόλοψ σαρκί· καὶ πλέον γ' *ἐστι* τὸ κατὰ τοὺς ὀδόντας ἢ τοὺς σκόλοπας τὸ τῆς ἀνίας· οἱ μὲν γὰρ σκόλοπες ἡσυχάζουσιν ἐστηριγμένοι κατὰ τὸ μόριον ᾧ κατ' ἀρχὰς ἐμπεπήγασιν, οἱ δὲ ὀδόντες ἀεὶ *προχωροῦσι τοσοῦτον, ὅσον αὔξονται*».

ἀνδροληψία (¹) *ἀνδρολήψιον* : μόνοι οἱ δύο οὗτοι ὅροι ἐκ τῆς Ἀττ. νομοθεσίας ἦσαν τέως ἡμῖν γνωστοί· νῦν δὲ προσετέθη καὶ τὸ ῥ.
ἀνδροληπτεῖν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἐπιδαύρου (πρβλ. ΑΕ 1918 σελ. 143) ἐκδοθείσης ὑπὸ Π. Καββαδίου «*ἀνδροληπτεῖν καὶ κατεγγυᾶν*».

ἐπιδιακρίνω (Κωνσταντινίδειον Λεξικ.) «ἀποφασίζω ὡς κριτὴς ἢ διαιτητὴς ἢ ἀγωνοδίκης» καὶ παραπέμπει εἰς Πλάτ. Νόμ. 534. «καὶ τοὺς μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας Ῥαδάμανθυς *κρινεῖ*, τοὺς δὲ ἐκ τῆς Εὐρώπης Αἰακός· Μίνῳ δὲ τὰ *πρεσβεῖα* δώσω *ἐπιδιακρίνειν*, ἐὰν ἀπορῆτόν τι τὼ ἑτέρω, ἵνα ὡς δικαιοτάτη ἡ κρίσις ᾖ». Καὶ ὁ Πλούταρχος δὲ Β' 121 Δ ἐπαναλαμβάνει τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος· ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι τὸ *ἐπιδιακρίνω* = ὡς ἀνώτερος κριτὴς κρίνω καὶ διαλύω κατόπιν τὰς ἀναφανείσας ἀμφισβητήσεις τῶν ἄλλων κριτῶν (τῶν κατωτέρων), ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῆς **ἐπὶ** πρβλ. καὶ *ἐπιγνώμων* καὶ *ἐπιγνωμονεύω* ἐν Ἐπιγρ. Μαντινείας καὶ ***δημιουργοὶ*** (ἄρχοντες ἔν τισι Πελοποννησιακαῖς πολιτείαις Θουκ. 5,47) καὶ ***ἐπιδημιουργοί***, οἱ ἄρχοντες οἱ κατ' ἔτος ἀποστελλόμενοι ὑπὸ τῶν Δωρικῶν πολιτειῶν εἰς τὰς ἑαυτῶν ἀποικίας. Θουκ. 1.56. Κατὰ ταῦτα λίαν ὀρθῶς νῦν οἱ δημοσιογραφοῦντες ἔπλασαν καὶ τὴν λ. ***ἐπιδιαιτητὴς*** (κριτὴς τῶν διαιτητῶν, ἀμφισβητούντων ἀλλήλοις ἢ ἀπορούντων) καὶ τὸ ῥ. *ἐπιδιαιτᾶν*, οἵτινες ὅροι λείπουσιν ἐν τῷ ἀρχαίῳ Λεξικῷ.

(¹) **ἀνδροληψία** : ὅτε Ἀθηναῖός τις ἐν ξένῃ πόλει ἐφονεύετο ὑπὸ πολίτου αὐτῆς, ἐκείνη δὲ μήτε τὸν φονέα ἐπὶ τῷ φόνῳ ἐδίκαζε μήτε εἰς τὴν πόλιν τοῦ φονευθέντος ἐξέδιδε πρὸς δίκην, ὁ Ἀττικὸς νόμος ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος, ἵνα **συλλάβωσι μέχρι τριῶν** ἐκ τῶν πολιτῶν ἐκείνης καὶ δικάσωσιν ἐπὶ τῷ φόνῳ. Πρβλ. Ἀθηνᾶν Τόμ. Λ' (1919) σελ. 247.

..τὰ γάρ τοι βασιλέων παθήματα
ἴσασι πάντες, ὧν ἐπιστροφή τις ἦν· Εὐρ. Ἰφ. Τ. 670.

Ἔνθα ἀπορεῖται, ποῦ τὸ *ὧν* ἀναφέρεται, εἰς τὸ *βασιλέων* ἢ εἰς τὸ *πάντες*.

Ἀλλ᾿ ἐκ τῶν παρατιθεμένων χωρίων τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Δημοσθένους σαφῶς δηλοῦται καὶ ἡ σημασία τῆς λ. *ἐπιστροφὴ* καὶ ὅτι εἰς τὸ *πάντες* πρέπει ν᾿ ἀναφέρωμεν τὴν ἀντωνυμίαν *ὧν*.

Ἰσοκρ. 127 Δ τίνας γὰρ ἴσμεν, *ὧν καὶ ποιήσασθαι μνείαν* ἄξιόν ἐστιν;

Δημ. σελ. 61,10 καὶ γὰρ αἱ συμμαχίαι τοῦτον ἔχουσι τὸν τρόπον, *ὧν καὶ φροντίσειεν ἄν τις*.

Οὕτω δὲ καὶ ἡ φράσις, «*ὧν ἐπιστροφή τις ἦν*» ἴσα δύναται πρὸς τὴν Ἰσοκράτειον «ὧν καὶ ποιήσασθαι μνείαν ἄξιόν ἐστι» (=ὅσοι ἀξιομνημόνευτοί εἰσιν, ἄξιοι λόγου) καὶ πρὸς τὴν Δημοσθένειον «*ὧν καὶ φροντίσειεν ἄν τις*».

ὥστε τὸ «*ὧν ἐπιστροφή τις ἦν*»=ὅσοι προσοχῆς ἢ *μνείας, φροντίδος* ἄξιοι ἦσαν ἤτοι ἀξιόλογοι καὶ σπουδαῖοι·

Ὡς δὲ λέγεται ἐπιστρέφομαί τινος καὶ ἐπεστράφην τινός, (Σοφ. Φιλ. 599, Δημ. 133,24 =φροντίζω τινός, μέλει μοί τινος, διαφέρει μοί τινος, πρβλ. καὶ ἐντρέπομαί τινος), οὕτω καὶ περιφραστικῶς «ἐπιστροφὴν ἔχω τινὸς (Μένανδρ.), ἐπιστροφὴν ποιοῦμαί τινος (Δημ. 158,25), ἐπιστροφὴν τίθεμαι (Σοφ. Οἰδ. Τ. 134), *ἐπιστροφῆς ἄξιος* Ξεν. Ἑλλ. 5, 2. 9. πρβλ. ἐπιστρεφής τινος, ἐπίστροφος, ἀνεπιστρεφὴς καὶ ἀνεπιστροφός τινος, ἐπίστρεπτος, ἀνεπίστρεπτος, ἀνεπιστρεψία (=ἀδιαφορία) ἀνεπιστρεπτῶ (=ἀφροντιστῶ).

BGU. ἀρ. 6924 σελ. 119. Ἐν τῷ Βερολινίῳ τούτῳ παπύρῳ ὑπάρχει: «ὁμόλογον πράσεως καμήλου θηλείας δευτεροβόλου *φυρᾶ* κεχαραγμένης δεξιᾷ σιαγόνι· ταύτην δὲ τοιαύτην ἀναπόριφον πωλεῖ ἀντὶ δραχμῶν....»

Τὸ ἐν τῷ παπύρῳ τούτῳ ἀδιανόητον ἐκεῖνο *φυρᾶ* δύναται νὰ σαφηνισθῇ ἐξ ἑτέρου παπύρου, οἷον (6995 σελ. 165) «κάμηλον μέλαιναν κεχαραγμένην ἐπὶ τῷ δεξιῷ μηρῷ θῆτα Ε καὶ Νῦ ἦτα καὶ ἐπὶ τῇ δεξιᾷ σιαγόνι καπ. λαμ ἄλφα· ταύτην τοιαύτην ἀναπόριφον...»

ὥστε καὶ ἐν τῷ πρώτῳ παπύρῳ ἀναγνωστέον ἐν διαστάσει *φῦ ρῶ*

(ἀντὶ φυρᾷ) ἤτοι τὰ γράμματα τῆς σφραγίσεως ΦΡ. Προσθετέον δὲ ὅτι τὸ χάραγμα τοῦτο ἢ σφράγισμα, ὅπερ, ὡς εἰκός, ἐγίνετο πρὸς διάκρισιν τοῦ ζῴου καὶ ἀναγνώρισιν ἐν περιπτώσει κλοπῆς ἢ ἀπωλείας, διακριτέον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου, ὅπερ ἐκαλεῖτο *τρυσίππιον*, τροχίσκου σχῆμα ἔχον, ἐγκεκαυμένον ἐπὶ τῆς σιαγόνος τῶν *ἀποτετρυχωμένων* ἢ ἀποκεκμηκότων ἐν τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ ἵππων καὶ ἀναπαύλης ἤδη δεομένων (οἱονεὶ ἀποστρατευομένων ἵππων)· διὸ καὶ *τρυσίππιος* ἐκαλεῖτο ὁ τοιοῦτος ἵππος, ὁ γεγηρακώς.

Ἐν τῇ Ἀθηνᾷ (ΚΖ', 93) γράφονται τὰ ἑξῆς·

Ἡσύχ. νωγαλεύματα, νωγαλίσματα, τὰ *κατὰ λεπτὸν ἐδέσματα*, οἱ δὲ τὰ μὴ εἰς χορτασίαν, ἀλλὰ *τρυφερὰ ἅρματα*·

ὁ μὲν Κοραῆς γρ. ἀντὶ τοῦ *κατὰ λεπτὸν* (ἐδέσματα) τὰ *μετὰ τὸ δεῖπνον*·

τινὲς δὲ γρ. ἀντὶ τοῦ *ἅρματα*, *ἀρτύματα βρώματα*·

καὶ ὁ Κουκουλὲς ἢ *ἀρμάτα*, τὰ ἅρματα, *γλυκούδια* καὶ λοιπὸν ἔχει καλῶς καὶ σημαίνει μικρὰ ἀντικείμενα πρὸς κόσμον ἢ παιδιάν».

Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς οὐδέτερον μεταβλητέον, οὔτε τὸ *κατὰ λεπτὸν* οὔτε τὰ *ἅρματα*. Διότι *νώγαλα*, *νωγαλεύματα* καὶ *νωγαλίσματα*· εἶσι τὰ *ἡδέα* βρώματα, τὰ μὴ εἰς *χορτασίαν*, ἀλλὰ *τρυφερὰ* ἐδέσματα· διὸ καὶ κατὰ μικρὸν καὶ οὐχὶ ἀθρόα ἐσθίονται καὶ οἱ τούτων χρῆσιν ποιούμενοι *τρυφερόβιοι* λέγονται. πρβλ. Ἀθήν. 28,29 καὶ 47.

Τὰ *κομψὰ* μὲν δὴ ταῦτα *νωγαλεύματα* (Ἀραρὼς II, 217 K)

Θασίοις *οἰναρίοις* τῆς ἡμέρας τὸ λοιπὸν *ὑποβρέχει* μέρος καὶ *νωγαλίζει* Ἄλεξις II 398.

ῥότρυς, ῥοίας, φοίνικας, *ἕτερα νώγαλα* (Ἀντιφάν. II, 38 K.)

Τὰ *περικόμματα* καὶ *χναύματα* οἱ κωμικοὶ ὠνόμαζο , τὰ αὐτὰ δὲ καὶ *νωγαλίσματα*, ἀλλὰ τοῦτο ποιητικὸν ἐσχάτως Πολυδ. Ϛ' 62.

Καὶ τὸ *χναύω* δὲ παράγουσί τινες παρὰ τὸ *κνάω* τ. ἔ. ἀποξάκνω τρώγων ὀλίγον κατ' ὀλίγον.

χναύματα· τὰ βρώματα *καὶ* τὰ τῶν κρεῶν ἀπανθρακίσματα Ἡσύχ.

γρ. τὰ βρώματα, τὰ τῶν κρεῶν ἀπανθρακίσματα·

πρβλ. *σπλάγχν' ὀπτᾶται*, *χναῦμ'* ἥρπασται (Μνησίμαχος).

Καὶ τὸ *ἅρματα* δὲ καλῶς ἔχει· διότι τὸ *ἅρματα* γινόμενον παρὰ τὸ αἴρομαί τι σημαίνει τὰ *τρόφιμα*· παρὰ τὸ αἴρομαι δὲ τοῦτο γίνε-

ται καὶ ἡ λ. *ἄρτος*. ἡ ἁρμαλιὰ (παρ' Ἡσιόδῳ καὶ Θεοκρίτῳ) καὶ ἡ λ. *ἄρμα* ἤδη παρὰ τῷ Ἱπποκράτει· ὡς δὲ λέγεται «*αἴρομαί τι* καὶ *ἄρματα*, οὕτω *προσαίρομαί τι* καὶ *προσάρματα* (πρόσαρσις, προσαρτέον)· ὁμοίως δὲ πρὸς τὸ *προσαίρομαί τι* λέγεται καὶ *προσφέρομαί τι* καὶ *προσφορὰ* καὶ *προσφορήματα*· ὁ Ἱπποκράτης μάλιστα χρῆται ἐκ παραλλήλου τῷ *προσαίρεσθαι* καὶ *προσφέρεσθαι*· «ὅταν *προσαίρωνται τὰ ῥοφήματα*, παροξύνονται οἱ πυρετοὶ καὶ δῆλον ὅτι τὸ *προσενεχθὲν*.... ὁπόσοι δ' ἂν *προσενέγκωσι*.. Ἱπποκρ. π. ἀρχ. ἰατρ. § 6.

πρὸς τὸ *προσαίρεσθαι* καὶ *προσφέρεσθαι* τὸ Λεξικὸν Diverne·ress παραβάλλει καὶ τὸ Λατιν. *manducare* (=manu ducere)

Ἐν τῇ Ἀθηνᾷ ΚΘ' σ. 279 εἰς τὸ Λεξικὸν τοῦ Ἡσυχίου γράφονται τάδε·

«*ἑξᾶς* : *εἶδος*... παρὰ Συρακοσίοις·

προτείνεται ἐρωτηματικῶς τοιαύτη συμπλήρωσις τοῦ κενοῦ.

«*ἑξᾶς*, εἶδος *κυβείας* ἢ *πεττείας* παρὰ Συρακοσίοις· ὅμως τῆς λέξεως βαρυνομένης ἑξάς, ἰδὲ παρὰ Πολυδεύκει Ζ' 203 – 4 καὶ Θ' 97»

Καθ' ἡμᾶς δὲ συμπληρωτέον ὧδε·

ἑξᾶς : εἶδος *νομίσματος Σικελικοῦ* παρὰ Συρακοσίοις· καὶ Πρβλ. Πολυδ. Δ' 174 «ἐν δὲ τῇ Ἱμεραίων Πολιτείᾳ φησὶν Ἀριστοτέλης «οἱ Σικελιῶται τοὺς μὲν δύο χαλκοῦς *ἑξᾶντα* καλοῦσι, τὸν δὲ ἕνα *οὐγκίαν*, τοὺς δὲ τρεῖς *τριᾶντα*, τοὺς δὲ ἓξ *ἡμίλιτρον*, τὸν δὲ ὀβολὸν *λίτραν*» καὶ Η' 81 ἐν τῇ Ἱμεραίων Πολιτείᾳ καὶ ἄλλα τις ἂν εὕροι *Σικελικῶν νομισμάτων* ὀνόματα, οἷον *οὐγκίαν*, ὅπερ δύναται *χαλκοῦν ἕνα*, καὶ *διξᾶντα*, ὅπερ ἐστὶ δύο *χαλκοῖ* καὶ *τριξᾶντα*, ὅπερ ἐστὶ τρεῖς καὶ *ἡμίλιτρον*, ὅπερ ἓξ καὶ *λίτραν*, ἣν εἶναι ὀβολόν».

Κατὰ ταῦτα ἐν τῷ α' χωρίῳ τοῦ Πολυδεύκους τὸ *ἑξᾶντα* προφανῶς εἶνε πλημμελὴς γραφὴ ἀντὶ τοῦ *διξᾶντα*, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ δευτέρου χωρίου τοῦ αὐτοῦ Λεξικογράφου· ὁ δὲ Bothe ἐν τῇ β' ἐκδόσει τοῦ Πολυδεύκους διώρθωσεν αὐτὸ ἐκ *χειρογράφου*, ὡς λέγει· ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοῦ χργρφ. ἐδύνατό τις ἀδιστάκτως ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ ὑγιὲς μόνον διὰ τῆς λογικῆς. Τὸ δὲ Λεξικὸν τὸ Κωνσταντινίδειον καὶ τὸ τοῦ Liddell—Scott ἔχουσι καὶ νῦν ἔτι τὴν πλημμελῆ ῥῆσιν τοῦ Πολυδεύκους (πρβλ. λ. τριᾶς, ἑξᾶς, τοὺς *δύο χαλκοῦς ἑξᾶντα*), καὶ ὁ Θησαυρὸς ὁμοίως πλημμελῶς πρβλ. τὴν λ. *ἑξᾶς*.

Κατὰ ταῦτα ἡ τῶν Σικελιωτῶν λίτρα (libra Λατιν.) ἰσοδυναμοῦσα πρὸς *ὀβολὸν ἕνα* ἦτο ἴση πρὸς 12 οὐγκίας ἢ *χαλκοῦς*· ὥστε ὁ χαλκοῦς ἦτο τὸ $^1/_{12}$ τοῦ ὀβολοῦ. Ἀλλ' ὅμως τό τε τοῦ Liddell Scott Λεξικόν, καὶ τὸ Κωνσταντινίδειον διδάσκουσιν, ὅτι ὁ *χαλκοῦς* ἦτο τὸ $^1/_8$ τοῦ ὀβολοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ Κλασσικῇ Ἀρχαιογνωσίᾳ τοῦ Ivan Müller (ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καὶ Ῥωμαϊκῇ Μετρολογίᾳ ὑπὸ τοῦ Nissen σελ. 677) σημειοῦται (δὶς) ὀβολὸς = 8 *χαλκεῖς* !

Ἐν τῇ Ἀθηνᾷ Λ' 46 ὁ ἀείμνηστος ἡμῶν διδάσκαλος Κόντος γράφει· «τριὰς-ᾶντος *κατὰ τὸ* triens-entis, τετρᾶς-ᾶντος *κατὰ τὸ* quadrans antis καὶ ἑξᾶς ᾶντος *κατὰ τὸ* sextans-antis· ὁ δὲ Bentley «διξᾶς τριξᾶς καὶ τριάς, τετρᾶς, ἑξᾶς ὡς μόρια τῆς λίτρας (= 12 οὐγκίας) πεντὰς δὲ οὐχί, ἀλλὰ *πεντούγκιον* καὶ *πεντώγκιον* οἱ δὲ Ῥωμαῖοι *ἐκ τῶν Σικελιωτῶν καὶ τῶν Ἰταλιωτῶν παραλαβόντες τὰ ὀνόματα ταῦτα τῶν μέτρων ἔπλασαν* triens entis, quadrans-antis, sextans antis». Καὶ τὸ *δεκᾶς* δὲ κατὰ τὸν Ἀρκάδιον περισπᾶται, ὅτι ἐπὶ ποσότητος (;) τάσσεται, κατὰ δὲ τὸν Bentley οὐχὶ ὡς μέρος τῆς λίτρας, ἀλλ' ὡς ὄνομα ποσότητος τὸ $^1/_{10}$ δηλοῦν.

Τὸ τριὰς-ᾶντος λέγεται προσέτι καὶ *τριξᾶς*-ᾶντος κατὰ τὸ *διξᾶς* -ᾶντος πρβλ. δισσός, τρισσὸς καὶ διξὸς τριξὸς (Ἰων.)· Τέλος δὲ πρὸς τὸν τύπον ᾶς-ᾶντος (ἰσσὰς-ᾶντος) πρβλ. καὶ τὸ *ἀλλᾶς* ᾶντος (εἰλέω ἀολής) καὶ *ἱλᾶς ᾶντος* (= εἰλάεις ᾶς), *ἱλᾶντες* ἐξιλεούμενοι, ἐξευμενιζόμενοι Ἡσύχ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος καὶ περὶ λίτρας, σημειωτέον τὴν λ *λιτρισμὸς* (τὸ ῥ λιτρίζω οὔπω εὑρέθη = κατὰ λίτρας ἀριθμεῖν, σχηματισθὲν κατὰ τὸ *σταδιασμὸς*-*σταδιάζειν* καὶ μιλιασμὸς-μιλιάζειν.

Ἐν τῇ Ἀθηνᾷ ΚΖ', τεύχ. Γ' καὶ Δ' σελ. 86 ἐγράφησαν

«Ἡσύχ. τιμὴν καταθεῖναι (1) εὐλυπῆσαι·
» » ἐνλυπῆσαι Schmidt
» » ἐκλωπίσαι Voss
» » ἐκλυτρῶσαι Meinek
» » ἐγγυῆσαι Κουκουλές». — Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς

γραπτ. ἀντὶ εὐλυπῆσαι
εὐλυτῆσαι.

---

(1) Παρ' Ἡσυχίῳ «*καταθεῖναι τὴν τιμήν*»

Ὅτι δὲ τὸ ῥ. λύω ὡς β' συνδετικὸν ἁρμόζει ἐνταῦθα, δῆλον ἐκ πολλῶν· Παρὰ τῷ Ἡσιόδῳ ὑπάρχει «*λύσις χρεῶν*» (Ἔργ. 402)· παρὰ τῷ Ἀρριανῷ *διαλύειν* τὰ χρέα· παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ τὸ *χρεωλυτεῖν* (Ἀλκιβ.5)· πρβλ. καὶ νῦν χρεωλύσιον· καὶ παρὰ τῷ Πολυδεύκει Θ' 39 «καταβαλεῖν τέλος, *καταθεῖναι*, **διαλῦσαι**, *ἀποδοῦναι*, ἀπαριθμῆσαι, **ἀποτεῖσαι** (1).

Ἀλλὰ ῥ. *εὐλυτεῖν* οὔτε ἐν τῷ Θησαυρῷ σημειοῦται οὔτε ἐν ἄλλῳ τινὶ Λεξικῷ· οὐ μὴν οὐδὲ τὸ συνθετώτερον *διευλυτεῖν* ἢ *ἐξευλυτεῖν* ἢ *διευλυτόω*, *ἐξευλυτόω*. ἐσημειώθη ἐν τῷ Θησαυρῷ· τὸ δὲ *διευλύτωσις* προσετέθη ἐκ Γλωσσαρίου ὡς πλημμελὴς ἀνάγνωσις τοῦ *διαλύτρωσις* ὁ Κουμανούδης μόνος ἐν τῇ Συλλογῇ λέξεων ἀθησαυρίστων σημειοῦται τὸ ῥ. *διευλυτόω*, ἀλλ' ἐπάγεται τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ Ἰωσήπου ἔχον ὧδε· «οὔτε τοὺς λῃστὰς ἐξεδίδοσαν οὔτε τὰ χρήματα *διηυλύτουν*·Ἰουδ. Ἀρχαιολ. ΙϚ', 9, 3. ἀλλ' ὡς ἔχει ὁ τύπος ἐνταῦθα, δὲν εἶνε βέβαιον, ὅτι τὸ ῥῆμα εἶνε *διευλυτόω*· διὰ τί νὰ μὴ εἶνε καὶ τοῦ ῥ. *διευλυτέω*; Καὶ τὸ τοῦ Liddel-Scott καὶ τὸ Κωνσταντινίδειον σημειοῦνται ῥ. *διευλυτόω*, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ὡς παράδειγμα ἔχουσι τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ Ἰωσήπου· παραπέμπουσι δὲ ἀμφότερα καὶ εἰς ῥ. *εὐλυτόω*, ὅπερ ὅμως λείπει ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Ἐν δὲ τῷ Θησαυρῷ μνημονεύεται μὲν ῥ. εὐλυτόω (εὐλύτωσόν με τῆς δίκης καὶ ἡ δίκη εὐλυτώθη), ἀλλὰ τὸ ῥ. ἐλήφθη ἐκ τοῦ Μαλαλᾶ καὶ ἴσως μὲν εἶνε πλημμελὴς τύπος ἀντὶ τοῦ *εὐλυτέω* (πρβλ. ἀναζωπυρόω ἀντὶ τοῦ ἀναζωπυρέω), ἴσως δὲ τὸ ἐκεῖ *εὐλύτωσον* (=ἀπάλλαξον, εὐλόγησον) εἶνε πλημμελὴς γρ. ἀντὶ τοῦ *ἐκλύτρωσον*, ὡς παρετήρησεν ὁ Albertus, ὥσπερ καὶ τὸ *διευλύτωσις* ἐν τῷ Θησαυρῷ ἐσημειώθη ὡς πλημμελὴς ἀνάγνωσις τοῦ *διαλύτρωσις*.

Ἀλλ' ὅτι ὁ τύπος *εὐλυτέω* εἶνε ὁ ὀρθὸς καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἰωσήπῳ μνημονευθὲν παράδειγμα *διηυλύτουν* εἶνε τοῦ ῥ. διευλυτέω, καὶ ὅτι ὑπῆρχε τὸ ῥ. *εὐλυτέω*, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν παπύρων· καὶ

α' ὁ PO. 268,15 ἔχει *διηυλυτημένη φερνή*, ἣν οἱ ἐκδ. Grenfell καὶ Hunt ὀρθῶς ἑρμηνεύουσι refuntet dowry ἤτοι ἀποτετεισμένη, ἀποδεδομένη, ἐξωφλημένη. οἱ αὐτοὶ δὲ Ἄγγλοι ἐκδόται ἀποπλανώμενοι, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν ἐν τῷ Θησαυρῷ, τῷ Λεξικῷ τοῦ Κουμα-

(1) *Λύειν μισθούς, λύειν τέλη* (=λυσιτελεῖν), διαλύειν χρέος, δάνειον, συμβόλαιον.

νούδη καὶ τοῦ Liddell Scott σημειουμένων «διευλυτόω, εὐλυτόω» προσεσημείωσαν, ὅτι συνήθεις τύποι εἰσὶν *εὐλυτόω, διευλυτόω*!

β' ὡσαύτως εὑρέθη καὶ ὁ τύπος ἐξευλυτέω PO. 271,22 διὰ τὸ *ἐξηυλυτῆσθαι* αὐτὴν (τὴν φερνὴν) ὑπὸ τοῦ...=ἐξωφλῆσθαι, ἀποτετεῖσθαι, ἀποδεδόσθαι.

Ἔτι δὲ καὶ ὁ Wilcken (Archiv für Papyrusforschung III 569) ἐν τῷ τῆς Λειψίας παπύρῳ 120,12 ἀνέγνω «διευλυτήσεως μηδ' ἀντιρρήσεως γενομένης» ἀντὶ τοῦ ἀκατανοήτου «*δι' αὐ(τῶν)λυτήσεως* ...γενομένης». Καὶ ἐν τῷ IV δὲ τόμῳ σελ. 189 φρονεῖ ὁ Wilcken, ὅτι καὶ ἐν τῷ κώδικι Justiniani I, 2,17,1 *διευλύτωσιν* χρεῶν (Hercher *διάλυσιν*) ἀναγνωστέον μᾶλλον *διευλύτησιν* χρεῶν, τεκμαιρόμενος τοῦτο ἐκ τοῦ ἐν τῷ PO. (ἐξευλύτησις) ἐξευλυτεῖν—ἐξηυλυτῆσθαι (271,22) καὶ παραβάλλει πρὸς τὸ *διευκρινεῖν* (ἣν παραβολὴν δυσκόλως δύναταί τις νὰ νοήσῃ). Προφανῶς δὲ ὁ Wilcken παραπέμπων μόνον εἰς τὸν PO 271,22 ἐξηυλυτῆσθαι, δὲν παρετήρησε καὶ τὸ ἕτερον σύνθετον *διευλυτέω*-διηυλυτημένη ἐν PO. 268,15.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ λ. *εὐλύτησις* ἦτο ἐν χρήσει καίπερ μὴ σημειουμένη τέως ἐν τοῖς Λεξικοῖς· διότι ἀνευρέθη ἐν ἐπιγραφῇ καὶ πρῶτος ἀπεθησαύρισεν αὐτὴν ὁ Κουμανούδης ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἐφέσου, ἐκ δὲ τοῦ Ἕλληνος λεξικογράφου παρέλαβε καὶ ὁ Herwerden ἐν τῷ ἑαυτοῦ Λεξικῷ· καὶ ὀρθῶς μὲν παρετήρησεν ὁ ἀείμνηστος σοφός, ὅτι ὁ τύπος εὐλύτησις ὡς ἐκ ῥ. *εὐλυτέω* φαίνεται κάλλιον ἐσχηματισμένος ἢ τὰ Βυζαντιακὰ εὐλυτόω εὐλύτωσις (ἐν σημασίᾳ ἀναλόγῳ πρὸς τὰ τοῦ λαοῦ *γλυτώνω - γλυτωμός*), ἀλλ' ἐκ τῶν Βυζαντιακῶν ἐκείνων καὶ τῆς σημασίας αὐτῶν ὑποπλανηθεὶς ἡρμήνευσε πλημμελῶς «εὐλύτησις: γλυτωμός, σωτηρία», ἣν ἑρμηνείαν καλῇ τῇ πίστει μετήγγισε καὶ ὁ Herwerden εἰς τὸ ἑαυτοῦ Λεξικὸν (εὐλύτησις= σωτηρία verlossing), τὸ δὲ Κωνσταντινίδειον οὐδ' ἐμνημόνευσε τῆς νέας ταύτης λέξεως.

Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ὁ Κουμανούδης οὔτε ὁ Herwerden ἐσημειώσαντο, ποῦ ἀκριβῶς ἡ μνημονευομένη ἐπιγραφὴ κεῖται καὶ ἐπειδὴ κακῶς ἡρμήνευσαν αὐτήν, συμπληροῦμεν ἡμεῖς, ὅτι ἡ λ. εὕρηται ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Ἐφέσου ὑπὸ τοῦ Wood δημοσιευθείσῃ (Discoveries Ephesus 1877 ἐπιγραφὴ Θεάτρου σελ. 24 Columna 5 στίχ. 69 καὶ 70) ἥτις ἔχει ὧδε «*ὑποκείσθωσαν οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ τῇ*

εὐλυτήσει τῶν καθιερωμένων δηναρίων δισμυρίων καὶ τοῖς ἐπακολουθήσασι τόκοις μέχρι τῆς *εὐλυτήσεως*» ἔνθα προφανῶς «*εὐλύτησις*=*ἀπότισις*, ἀκριβὴς ἐξόφλησις τῶν καθιερωμένων δηναρίων καὶ τῶν τόκων αὐτῶν».

Προσσημειωτέον δέ, ὅτι κατὰ τὸ *εὐλυτεῖν*, *διευλυτεῖν*, *ἐξευλυτεῖν* τὰ τέλη, τὰ χρέη, τὴν ὀφειλὴν κλπ. ὁμοίως ἐπλάσθη καὶ τὸ ῥ. *εὐτακτεῖν* καὶ *ἀπευτακτεῖν* τοὺς φόρους ἤτοι εὐτάκτως ἀποφέρειν, ἐν τῷ προσήκοντι χρόνῳ καὶ ἀνελλιπῶς καταβάλλειν ἢ τελεῖν τοὺς τεταγμένους φόρους· εὕρηται δὲ τὸ *ἀπευτακτεῖν* τοὺς φόρους καὶ *ἀπευτακτοῦνται* οἱ φόροι παρὰ Στράβωνι (σελ. 206 καὶ 319)· ἐν δὲ ταῖς ἐπιγραφαῖς εὑρέθη καὶ τὸ *εὐτακτεῖν* καὶ *εὐτακτεῖσθαι* ἐπὶ τῆς ὁμοίας σημασίας, οἷον «ὅπως *εὐτακτῶνται* οἱ μισθοὶ τοῖς παιδευταῖς» (Dittenb. Syll. inscriptionum Graecarum 233,11)· ὡσαύτως αἱ ἐπιγραφαὶ ἀπέδωκαν καὶ τὴν περίφρασιν τοῦ ῥ. τούτου· «*εὐτάκτως εἰσενεγκεῖν*» οἷον, τὰς εἰσφορὰς ἁπάσας *εὐτάκτως εἰσενήνοχεν*· CIA II, 413· πρβλ. καὶ τὸ *παρευτακτεῖν* ἀκριβῶς τὰ καθήκοντα ἐπιτελεῖν παρὰ Πολυβίῳ.

Τέλος δὲ πρὸς τὸν *τύπον* καὶ τὴν *σύνθεσιν* τοῦ ῥ. *εὐλυτεῖν* πρβλ. καὶ ἄλλα πλεῖστα παρασύνθετα ῥ. ἐκ τοῦ *εὖ* καὶ ῥηματικῶν ἐπιθέτων εἰς *τος* γινόμενα, οἷον εὐαισθητέω-ῶ, εὐαρεστέω-ῶ, (κατευαρεστέω-ῶ), εὐαρμοστέω-ῶ, εὐβλαστέω-ῶ, (εὐβοτέω-ῶ), εὐβοτέομαι-οῦμαι, εὐθετέω-ῶ (μεταβτ. καὶ ἀμεταβτ. πρβλ. καὶ διευθετέω-ῶ), εὐθικτέω-ῶ (καὶ κατευθικτέω-ῶ) εὐλογιστέω-ῶ, εὐπεπτέω-ῶ, εὐρωστέω-ῶ, εὐστατέω-ῶ, εὐχαριστέω-ῶ, εὐχρηστέω-ῶ.

εἰς *οω* δὲ ῥήματα σχηματίζονται ἐκ τῶν εἰς *τος* ἐπιθέτων ἢ ἁπλῶν ἢ συνθέτων, ἀλλ' ἐξ ἄλλης λέξεως πλὴν τοῦ *εὖ*, οἷον θαυμαστὸς-όω, ἄϊστος-όω, ἄφαντος-όω, ἄχρηστος-όω, (=ἄχρηστόν τι ποιῶ, ἀχρηστέω δὲ=ἄχρηστός εἰμι), ἀνάστατος-όω, πιστὸς-όω, ἀθάνατος-όω, ἀόριστος-όω (ποιῶ τι ἀόριστον, ἀοριστέω δὲ=ἀόριστός εἰμι).

Σοφ. Τραχ. 553

ᾗ δ' ἔχω, φίλαι,
λυτήριον λύπημα, τῇδ' ὑμῖν φράσω.

Ες τὴν φρ. *λυτήριον λύπημα*, δικαίως προσέκρουσαν οἱ κριτικοί· διὸ καὶ ὁ μὲν Musgravius ἐκλαμβάνει τὸ *λυτήριον*=*λύεσθαι δυνά-*

μενον, ἐπὶ παθ. δηλ. σημασίας, ὅπερ ἀπίθανον· ὁ δὲ Hermann διορθοῖ εἰς *λυτήριον κήλημα*, ὁ δὲ Ziel

λυτήριόν τι πημονῆς ἢ πημάτων καὶ ὁ Jebb λυτήριον *λώφημα*.

Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς ἀναγνωστέον ἀντὶ

λυτήριον λύπημα *τῆδ'* ὑμῖν φράσω

» *λυπήματός γ'* » »

ἢ » λυπημάτων » »

ἢ » *λύπης ἐμῆς* » »

» *λύπης γε τῆσδ'* » »

Ἥτις ἀνάγνωσις καὶ ἄνευ πολλῆς μεταβολῆς γίνεται καὶ συμφωνεῖ τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ Σχολιαστοῦ γράφοντος «ᾧ δὲ τρόπῳ *τῆς λύπης ἴαμα σχοίην, ὑμῖν* φράσω»

Πλάτ. Νόμ. 871 C.

ἴτω ἀναγκάζων τὸν δράσαντα *τὴν τῆς δίκης πρᾶξιν* ὑπέχειν κατὰ νόμον.

Τὸ Πλατωνικὸν Λεξικὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Ast, ὁ Stallbaum καὶ ὁ Ast ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτῶν ἑρμηνεύουσι «*τὴν δίκην τῆς πράξεως*». Ἀλλ' ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου δὲν ἦτο ἁπλῶς τὸ «τὴν δίκην τῆς πράξεως» ὑποστῆναι δηλ. δικασθῆναι, ἀλλὰ τὸ *τιμωρηθῆναι*, «τὴν *πρᾶξιν τῆς δίκης*» ὑποσχεῖν· διὸ καὶ ἐνταῦθα ἡ λ. *πρᾶξις*=ἡ *ἀπότεισις* τῆς δίκης. Ἡ τοιαύτη δὲ σημασία τῆς λ. ἥτις διέλαθε τοὺς μεγάλους τοῦ φιλοσόφου ἑρμηνευτάς, εὕρηται καὶ ἀλλαχοῦ, οἷον·

Εὐρ. Ἰφ. Αὐλ. 270 τῆς φυγούσης μέλαθρα, βαρβάρων χάριν γάμων | *πρᾶξιν Ἑλλὰς ὡς λάβοι* (=ἐκδίκησιν)· οὕτως ἑρμηνεύει ὁ Clinton Headlam (ἔκδ. Cambridge 1896), ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Klotz —καὶ παρ' Ἡσυχίῳ δὲ ἀναγινώσκει τις «*πρᾶξις=ἀπαίτησις*». Ἡ δὲ φράσις τοῦ τραγικοῦ «*πρᾶξιν Ἑλλὰς ὡς λάβοι*» φαίνεται ὡς ἑρμήνευμα τῆς Ὁμηρικῆς «μάλιστα δὲ (Μενέλαος) ἵετο θυμῷ /*τείσασθαι* Ἑλένης ὁρμήματά τε στοναχάς τε» Ἰλ. Β. 586—ὥστε *πρᾶξις* =εἴσπραξις, ἀπαίτησις τῶν ὀφειλομένων, *ἀπότεισις*, πληρωμή· καὶ «πρᾶξιν λαμβάνω=εἰσπράττω τὰ ὀφειλόμενα, τίνομαί τινα, ἐκδικοῦμαι.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς δὲ σημασίας λαμβάνεται καὶ τὸ ῥ. *πράττω* καὶ **πράττομαι** *τὴν δίκην*, τὸν *φόνον*, τὰ *ἀντίποινα*, τὴν *τιμωρίαν*· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ σύνθετα *εἰσπράττω-ομαι*, *ἐκπράττω*, —ομαι, οἷον

Αἰσχ. Εὐμ. 624 τὸν πατρὸς *φόνον πράξαντα* (=ἐκδικήσαντα, τεισάμενον Σχολ.). Πέρσ.476 ὧν *ἀντίποινα* παῖς ἐμὸς *πράξειν* δοκῶν Χο.311 τοὐφειλόμενον *πράσσουσα Δίκη*. Εὐμ. 433 κλύειν δικαίως μᾶλλον ἢ *πρᾶξαι* θέλεις; (=δικαίως μᾶλλον ἀκοῦσαι αὐτοῦ ἀπολογουμένου ἢ θέλεις *λαβεῖν δίκην* παρ' αὐτοῦ ἀναπολογήτου: Βερναρδ. Λεξικ. σελ. ΙϚ')

Ἀγ. 812 *δικαίων ὧν ἐπραξάμην πόλιν* Πριάμου·

Ἀγ. 705 τραπέζας ἀτίμωσιν ὑστέρῳ χρόνῳ καὶ ξυνεστίου Διὸς *πρασσομένα*=ἡ μῆνις τῶν θεῶν *τιμωροῦσα*(=*εἰσπράττουσα τιμωρίαν*) διὰ τὴν ἀτίμωσιν τῆς τραπέζης καὶ τοῦ Διὸς τοῦ συνεστίου.

Εὐρ. Φοιν. 1651 οὐκ ἔννομον γὰρ *τὴν δίκην πράσσεσθέ νιν*.

Εὐρ. Ἰφ. Ταύρ. 559 ὡς εὖ κακὸν *δίκαιον εἰσεπράξατο*.

Πλούτ.Β'556F παρὰ τῶν ἀναιτίων *εἰσπράττουσι τὴν τιμωρίαν οἱ θεοί*.

Εὐρ. Ἡρ. Μαιν. 43 *ἐκπράσσειν αἵματος δίκην*. Μηδ. 1305 ἐκπράσσειν ἀνόσιον φόνον.

Ἡρόδ. Ζ' 158 τὸν Δωριέως *φόνον ἐκπρηξόμενοι*.

Καθ' ὅμοιον τρόπον λέγεται καὶ *πράκτωρ*=τιμωρός, vindix, οἷον Αἰσχ. Εὐμ. 320 πράκτωρ αἵματος, δίκης, φόνου πατρός. Ἀγαμ. 111. Σοφ. Ἠλ. 953

Ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον γίνεται, ὅτι, ὡς λέγεται, πράττω—πράττομαι φόρους, τέλη, χρέη, τόκους, οὕτω καὶ πράττω—ομαι *δίκην*, δίκας· ὡσαύτως δὲ καὶ *πρᾶξις μισθοῦ*, *δίκης* καὶ αἱ *πράξεις τῶν καταδικασθέντων*=αἱ εἰσπράξεις τῶν προστίμων· πρβλ. Δημ. 845,5 εἰ μὲν *ἐπεπράγμην* τοῦτον *τὴν δίκην*=ἐὰν εἶχον ἀπαιτήσει καὶ λάβει παρ' αὐτοῦ τὸ ἐπιδικασθὲν κατ' αὐτοῦ ποσόν, τὸ πρόστιμον.

ἔτι δὲ καὶ τὴν Λοκρ. Ἐπιγρ. «ἐπιορκίᾳ ἐχέστω καὶ ἀποτεισάτω διπλόαν τὴν δίκην· αἰ δέ κα μὴ *πράξῃ* ὁ ἄρχων (*τὴν δίκην*), τοὶ ἑλόντες *τὴν δίκην αὐτοὶ πραξάντω* ὅντινα κα λάβῃ τῶν ἐκ τῆς πόλιος ἐξ ἧς κα τὸ ἔγκλημα ᾖ». Jahresheft des Österr. Archäol. Instit. XIV, MCMXI σελ. 168. Πρβλ. καὶ *Πραξιδίκη* θεά, ἡ τὴν δίκην πράττουσα (εἰσπράττουσα, τιμωρός), περὶ ἧς ὁ Ἡσύχιος· «δαίμονά τινά φασι τὴν Πρ. τὴν ὥσπερ τέλος ἐπιτιθεῖσαν τοῖς τε λεγομένοις καὶ πραττομένοις· διὸ καὶ τὰ ἀγάλματα κεφαλὰς γίγνεσθαι καὶ τὰ θύματα ὁμοίως» καὶ Παυσαν. Γ' 22,2 καὶ Θ' 33,3.

Πραξιδίκη δὲ καὶ γυναικὸς ὄνομα εὑρέθη ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς.

———

ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΑΠΥΡΩΝ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΝ

Περὶ παπύρων πραγματευθέ[redacted]ότε ἐν τῇ Ἀθηνᾷ (Τόμ. ΚΖ'). διείλομεν αὐτοὺς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον εἰς δύο κατηγορίας, ὧν ἡ μὲν περιλαμβάνει γράμματα τοῦ καθημερινοῦ βίου, ὡς ἐγίνετο καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐκφάνσεις δημοσίᾳ καὶ ἰδίᾳ, ἡ δὲ τὰ κείμενα τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Ἡ πρώτη περιέχει τὸν μέγαν ὄγκον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων, οἵτινες ὑπολογίζονται καθ' ἑκατοντάδας χιλιάδων, ἐκτείνονται ἐπὶ χιλιετηρίδα ὅλην καὶ εἰσφέρουσιν ἀπείρους λεπτομερείας τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, δημοσίου τε καὶ ἰδιωτικοῦ. Ἀλλὰ τὸ διαφέρον αὐτῶν δὲν δύναται νὰ εἶναι τόσον γενικόν, ὅσον ἡ πρόσκτησις γνώσεων περὶ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, αἵπερ προέρχονται ἐξ ἀριθμητικῶς μικρᾶς μειονότητος παπύρων, οἵπερ ἀποτελοῦσι τὴν δευτέραν κατηγορίαν καὶ περὶ ὧν γενήσεται νῦν ὁ λόγος· διττὸν δ' ἔσται τὸ ἡμέτερον θέμα· α'. οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντες Ἑλληνικοὶ πάπυροι τίνων ἔργων κλασσικῶν τέως ἀπολωλότων *νέα κείμενα* εἰς φῶς ἤνεγκον; καὶ β'. τίνα συμβολὴν εἰς *τὰ σωζόμενα κείμενα* τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας παρέχουσιν; (1)

Ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας δημοσιευθέντων παπύρων ἀνέρχεται εἰς 920, καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν ἔκτασιν οὗτοι κυμαίνονται ἀπὸ κυλίνδρου 30 ποδῶν μήκους, μέχρις ἀποσπάσματος ἔχοντος τὰς διαστάσεις ἑνὸς γραμματοσήμου· κατὰ δὲ τὸ ποιὸν ἐκτείνονται ἀπὸ μιᾶς ᾠδῆς τῆς Σαπφοῦς μέχρι 3 ἢ 4 κεκολοβωμένων στίχων ἔργου ἀκριβῶς γνωστοῦ συγγραφέως ἢ καὶ σχεδὸν ἀκατανοήτου ἀποσπάσματος, ἔργου τινὸς ἀγνώστου συγγραφέως· ἀλλ' ἀπὸ

(1) Τὰ ζητήματα ταῦτα ἐξέθηκαν [illegible] οἱ δύο Βρεττανοὶ δεινοὶ παπυρολόγοι, ὁ Kenyon καὶ ὁ Grenfell οἷς ἡμεῖς ἀκολουθοῦντες **ὑποτύπωσιν** [illegible] ἐνταῦθα παρέχομεν [illegible] **παπύρων** ἡμετέρας πραγματείας [illegible]. Iurnal of Hellenic Studies vol. XXXIX (1919).

τινος ἀπόψεως καὶ τὰ σμικρότατα τῶν ἀποσπασμάτων τούτων ἔχουσιν ἀξίαν τινά.

Ἐκ δὲ τῶν 920 τούτων φιλολογικῶν παπύρων οἱ 570 περιέχουσι μέρη κειμένων ἤδη γνωστῶν, οἱ δὲ 350 περίπου ἔχουσι κείμενα νέα, νῦν τὸ πρῶτον γινωσκόμενα. Ἐκ τῶν γνωστῶν δὲ τούτων κειμένων 100 εἰσὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς, 270 περίπου Ὁμηρικά, τὰ δὲ ὑπολειπόμενα 200 κείμενα τῶν παπύρων εἰσὶ τῶν ἄλλων γνωστῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀξίας τῶν παπυρικῶν τούτων κειμένων ὕστερον γενήσεται λόγος.

Ἐνταῦθα δὲ προτακτέον τὴν ἐξέτασιν τῶν 350 παπύρων τῶν περιεχόντων κείμενα τέως ἄγνωστα· ἐκ τούτων δὲ λαμβάνουσι σπουδαίας προσθήκας πραγματικοῦ φιλολογικοῦ διαφέροντος ἡ θεολογία, ἡ λυρικὴ ποίησις, ἡ τραγῳδία, ἡ κωμῳδία, ἡ ἱστορία καὶ ἡ ῥητορική· ἡ δὲ ἐπικὴ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία μόναι μέχρι τοῦδε ἔμειναν ἀτυχεῖς ἐν τοῖς εὑρήμασι τῶν παπύρων· ἴδωμεν δὲ ἑκάστην τῶν τάξεων τούτων. Καὶ α΄. ἐν τῇ *Θεολογίᾳ* μνημονευτέα τὰ *Λόγια* (1) τοῦ Κυρίου ἡμῶν· ταῦτα δὲ ἀνευρέθησαν ἔξω τῆς Ὀξυρύγχου ἐντὸς τῶν κοπρώνων· μετ᾽ αὐτῶν πρέπει νὰ συγκαταλεγῶσιν ὀλίγα ἀποσπάσματα *ἐντικανονικῶν Εὐαγγελίων*, ἀνηκόντων εἰς τὸν αὐτὸν τύπον τῆς φιλολογίας· τὰ ἐνωρὶς εὑρεθέντα ἐπὶ παπύρων ἀποσπάσματα τῆς Κ. Διαθήκης, ὄντα λίαν πολυάριθμα, παρέχουσι πολύτιμον φῶς ἐπὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ κειμένου τῶν Εὐαγγελίων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας.

Ἐν δὲ τῇ *Λυρικῇ* ποιήσει αἱ νέαι προσθῆκαί εἰσι πολλαὶ καὶ ποικίλαι καὶ μεγάλης ἀξίας· ἐλάχισται μὲν τὸν ὄγκον, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ τὴν ἀξίαν εἰσὶν αἱ ὀλίγαι στροφαὶ τῆς *Σαπφοῦς* ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Schubart ἔκ τινων ἐφθαρμένων φύλλων ἐπὶ περγαμηνῆς ἀποκειμένων νῦν ἐν Βερολίνῳ· καὶ τὰ *ἀποσπάσματα* δὲ πολλὰ τὸν ἀριθμόν, ἀλλὰ σπανίως ἀποτελοῦντα συνέχειαν ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ δεκάτῳ τόμῳ τῶν τῆς Ὀξυρύγχου παπύρων ΡΟ· ταῦτα δὲν δίδουσι μὲν μίαν ᾠδὴν πλήρη, ἀλλὰ παρέχουσι πολλοὺς συναφεῖς στίχους καὶ στροφὰς οὐχὶ ἀναξίας τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς φήμης τῆς Σαπφοῦς· *βαιὰ μέν, ἀλλὰ ῥόδα*. (2) Μετ᾽ αὐτῶν μνημονευτέον καὶ τὸ ἐν Λούβρῳ ἀπόσπασμα τοῦ

(1) Δημώδης ἔκφρασις οὐχὶ ὀρθή = *Λόγοι*

(2) Supplementum lyr. ἔκδ. Diehl 1910, καὶ Kleine Texte ἔκδ. Diehl 1910.

Ἀλκμᾶνος περιέχον τρεῖς στήλας χοροῦ παρθένων (Παρθένειον), ὅπερ εἶνε καὶ τὸ μόνον, ὅπερ ἔχομεν ἐκ τοῦ ἀρχαιοτάτου καὶ σπουδαίου τούτου λυρικοῦ ποιητοῦ(¹). Ἐφεξῆς ἔρχονται οἱ *παιᾶνες* τοῦ Πινδάρου, δημοσιευθέντες ἐν τῷ Ε΄. τόμῳ τῶν Ὀξυρυγχίων παπύρων καὶ αἱ Ἐπίνικοι ᾠδαὶ καὶ οἱ *Παιᾶνες* τοῦ Βακχυλίδου, κτῆμα τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου. Τεμάχια δύο *διθυράμβων* καί τινων *Ὀλυμπιακῶν* ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς ΡΟ τῷ 1919· ἄλλως δὲ οἱ μεγάλοι *Ἐπινίκιοι* δὲν ἀντιπροσωπεύονται· ὡς ὁ Αἰσχύλος, ὁ Πίνδαρος ἦτο λίαν δύσκολος εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν· οἱ δὲ Παιᾶνες, καίπερ ὑπομιμνήσκοντες τὸ ὕφος τῶν Ἐπινίκων εἰσὶν ἧττον δύσκολοι καὶ ἧττον λαμπροὶ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς μεγαλοπρεπεῖς τῶν Ὀλυμπιονικῶν καὶ Πυθιονικῶν ᾠδάς, αἵπερ κλεΐζουσι τὸ ὄνομα τοῦ Πινδάρου(²). Ὁ *Βακχυλίδης* ἀφ' ἑτέρου, ὡς καὶ ὁ Ὑπερείδης καὶ ὁ Μένανδρος, οἵτινες ἐπίσης ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρέθησαν, ἀνήκει εἰς τοὺς εὐκολωτέρους Ἕλληνας συγγραφεῖς· οὗτος ἐν ταῖς ᾠδαῖς αὐτοῦ ἀποτείνεται πρὸς ἀνθρώπους τοῦ κοινοῦ πνεύματος, οἷοί εἰσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀθλητῶν καὶ οἱ ἀντιπροσωπεύοντες αὐτούς· καὶ τοῦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ σώσῃ αὐτόν, ὄντα κατώτερον ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Πίνδαρον· ἀλλ' ἡ ἀνακάλυψις μεγίστου μέρους τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ἐν οἷς ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ ἔτι μᾶλλον ἀντανακλᾶται ἡ τοῦ Πινδάρου λάμψις, παρέχει μέγιστον κέρδος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ εἶνε χρησιμωτάτη εἰσαγωγὴ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν Ἑλλήνων λυρικῶν(³). Ὁ *Τιμόθεος* εἶνε ὁ νεώτατος τῶν ἀνευρεθέντων λυρικῶν καὶ ἀποτελεῖ τελείαν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Βακχυλίδην. Ἐλέχθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Burne Jones ἐν σχέσει πρὸς τὰ γλυπτὰ τῆς Περγάμου τὰ ἐν Βερολίνῳ νῦν, ὅτι, ὅταν οἱ Γερμανοὶ ἐπιχειρῶσι ν' ἀνασκάψωσι καὶ ἀνακαλύψωσί τι, ἡ ἰδιάζουσα αὐτοῖς πρόνοια προνοεῖ περὶ αὐτῶν καὶ φέρει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὰ μάλιστα καταθλιπτικά, βαρέα καὶ παράδοξα προϊόντα καὶ ἐπὶ τούτῳ πρέπει νὰ εὐγνωμονῶσι· διότι τοῦτο καὶ ἀγαπῶσι. Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Burne Jones ὁ Τιμόθεος σαφῶς ἐπαληθεύει· ὁ ποιητὴς οὗτος ἔχει τόσην τρα-

---

(¹) Ἐξεδόθη ὑπὸ Marionette τῷ 1855 ἐκδ. Canini 1870.

(²) Lyrische Fragmente ὑπὸ Schubart καὶ Wilamowitz-Möllendorff 1907. Supplementum lyricum ἔκδ. Diehl 1910.

(³) ἐκδ. Kenyon 1897, Jurenka 1898, Blass 1898.

χύτητα, ὥστε μᾶλλον νὰ συλλαβισθῇ ἢ ν' ἀναγνωσθῇ δύναται· εἶνε τόσον ἐντεταμένος, ἐξωγκωμένος καὶ συνεστραμμένος, ὥστε καθίσταται ἀμετάφραστος εἰς ξένην γλῶσσαν· τόσον ἐστερημένος καλλονῆς ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ τῇ φράσει ἢ τῷ ῥυθμῷ, ὥστε ὑπομιμνήσκει μόνον, ὅτι εἶνε οἱονεὶ τὸ libretto (μελοδράματος ὑπόθεσις) πρὸς μουσικὴν σύνθεσιν, ἣν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ὡς μόλις ὑποφερτήν. Οἱ *Πέρσαι* τοῦ *Τιμοθέου* ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀντίκεινται πρὸς τὰ ἰδανικὰ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ καλλιλογίας. Τὸ ποίημα τοῦτο εἶνε περίεργον τεχνούργημα, τέρας τι, (λέγει ὁ Kenyon) καὶ προσθήκη βεβαίως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, «ἀλλὰ τοιοῦτον πρόσκτημα, ἐλπίζει πρὸς τιμὴν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ὅτι δὲν θέλει ἐπαναληφθῇ» (¹).

Περὶ τῆς *τραγῳδίας* δὲν δύναται νὰ λεχθῇ μέγα τι. Οὐδεμίαν νέαν πλήρη τραγῳδίαν ἔχομεν, οὐδὲ σκηνὴν νέαν ἀρτίαν· ἀλλ' ἐμάθομεν σπουδαῖόν τι περὶ τριῶν ἐκ τῶν ἀπολεσθεισῶν τοῦ Εὐριπίδου τραγῳδιῶν· ὁ Ϛ' τῶν Ὀξυρυγχικῶν παπύρων τόμος περιέχει σπουδαῖα τῆς *Ὑψιπύλης* ἀποσπάσματα, συντελοῦντα πρὸς ἀνασύνθεσιν τῆς τοῦ δράματος κατὰ μέγα μέρος πλοκῆς καὶ παρέχοντα μακρὰ συνεχῆ χωρία ἰαμβικῶν καὶ λυρικῶν διαλόγων, ἅπερ εἰσὶ διαφέροντα ἡμῖν. Οἱ πάπυροι τοῦ Petrie δίδουσι σπουδαῖα τῆς *Ἀντιόπης* ἀποσπάσματα καὶ φύλλον τι ἐκ περγαμηνῆς, ἐν Βερολίνῳ νῦν ὄν, ἔχει πλήρη μονόλογον ἐκ τῶν *Κρητῶν* τοῦ τραγικοῦ περιέχοντα πεφιλοτεχνημένην τῆς Πασιφάης ἀπολογίαν, ἥτις εἶνε καταπληκτικῶς χαρακτηριστικὴ τῆς Εὐριπιδείου τέχνης καὶ ἐξοικονομικὴ δυσκόλου προφανῶς καταστάσεως. Μνείαν ὡσαύτως ποιητέον περὶ τῶν ἀποσπασμάτων τραγῳδίας τινός, ὡς φαίνεται Σοφοκλείου, ἧς ὑποκείμενον εἶνε ὁ Εὐρύπυλος· ἀλλὰ ταῦτα, καίπερ ὄντα πολυάριθμα, εἰσὶ λίαν μικρὰ καὶ λίαν ὀλίγοι στίχοι μετὰ πεποιθήσεως δύνανται ν' ἀποκατασταθῶσιν (²).

Μεταξὺ τῆς τραγῳδίας καὶ τῆς κωμῳδίας ἔρχεται τὸ *σατυρικὸν δρᾶμα*, οὗ ἡ γνῶσις ἡμῶν μέχρι τοῦδε περιωρίζετο εἰς τὸν *Κύκλωπα* τοῦ Εὐριπίδου· διότι κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν φιλολόγων καὶ μάλιστα τοῦ Kenyon ἡ *Ἄλκηστις* τοῦ Εὐριπίδου δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς σατυρικὸν δρᾶμα ἐν τῇ ἀληθεῖ τῆς λέξεως σημασίᾳ· ἀλλ' ἤδη

(¹) Ἔκδ. Wilamowtz Möllendorff Leipsig 1903.

(²) Supplementum Euripideum Arnim 1913. Ἀντιόπης 200, Κρητῶν, 70, Μελανίππης τῆς σοφῆς 100, Σθενεβοίας 70, Ὑψιπύλης 500 καὶ Φαέθοντος 300.

ἔχομεν 15 ἀλληλοδιαδόχους στήλας ἐν καλῇ καταστάσει τῶν *Ἰχνευτῶν* τοῦ Σοφοκλέους (¹), οὗ δράματος ὑποκείμενον εἶνε ἡ κλοπὴ τῶν τοῦ Ἀπόλλωνος βοσκημάτων ὑπὸ τοῦ νεαροῦ Ἑρμοῦ· τὸ ὕφος τοῦ δράματος ἔχει τὴν χάριν τοῦ Σοφοκλέους, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν λεπτότητα αὐτοῦ· παρέχεται δὲ ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ἐπολυπραγμόνησε πολὺ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς συνθέσεως ταύτης, ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν σύνθεσιν μετρίου τινὸς libretto πρὸς δραματικὴν τέρψιν· διότι ἐσκόπει ν' ἀνακουφίσῃ καὶ πραΰνῃ τὴν ἐκ τῆς σειρᾶς τραγῳδιῶν ψυχικὴν ἔντασιν καὶ ἀγωνίαν τοῦ θεατοῦ.

Ἐν τῇ *κωμῳδίᾳ* δ' ὅμως τὰ εὑρήματα ἐγένοντο δαψιλέστερα· οἱ πάπυροι τοῦ Μενάνδρου περιέχοντες χωρία ὁπωσοῦν ἐπιμήκη ἐκ δύο κωμῳδιῶν αὐτοῦ ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1897 ὑπὸ τοῦ Nicole καὶ τῷ 1899 ὑπὸ τοῦ Grenfell καὶ Hunt· ἀλλ' ἡ δημοσίευσις ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Lefebvre ἐν τέλει τοῦ 1907, ἑνὸς τόμου περιέχοντος 4 κωμῳδίας, ἃς οὗτος ἀνεκάλυψε παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ἄνω Νείλου ἐν τῇ πόλει τῆς Ἀφροδίτης, (²) παρέχει τὰ μέσα νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ Μενάνδρου· ἀλλὰ δὲν εἶνε καὶ πολὺ εὔκολον νὰ κρίνωμεν αὐτὸν ἀσφαλῶς· αἱ 4 κωμῳδίαι δυστυχῶς πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ εἶνε ἀκέραιαι· διότι ἔχομεν τὸ $^1/_2$ τῆς μιᾶς συμπληρούμενον δι' ἑνὸς φύλλου περγαμηνῆς ἐξ Ὀξυρύγχου, τὸ $^1/_3$ περίπου ἐξ ἑτέρας καὶ μικρὰ τμήματα ἄλλων δύο, ὧν ἡ ἑτέρα, ἡ *Περικειρομένη*, συνεπληρώθη διττῶς ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τῶν δημοσιευθέντων πρότερον ὑπὸ Grenfell καὶ Hunt καὶ ἔκ τινος νεωτέρου ἀποσπάσματος τῆς Λειψίας ἐξ 120 στίχων περίπου· πάντα ταῦτα ἐκτὸς τοῦ ἐπὶ περγαμηνῆς ἀποσπάσματος τῆς κωμῳδίας, ἥτις ἐπιγράφεται οἱ *Ἐπιτρέποντες*, δύνανται ἐπαρκῶς νὰ σπουδασθῶσιν ἐν τῇ τοῦ Teubner ἐκδόσει τῇ γενομένῃ ὑπὸ Koerte τῷ 1910. Ἔκτοτε ὀλίγα ἀποσπάσματα ἔχουσι δημοσιευθῇ ὑπὸ Grenfell καὶ Hunt· ὥστε καὶ νῦν δυστυχῶς οὔπω δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν πλοκὴν μιᾶς ὁλοκλήρου κωμῳδίας καὶ ἑπομένως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ γνώμην ὡς πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῶν τοῦ Μενάνδρου κωμῳ-

(¹) Supplementum Sophocleum Hunt 1912, Diehl 1913 πρβ. Berl. Klass. Texte 1907.

(²) Ὅπου νῦν τὸ χωρίον Kôm Ischkaou 5 χμ. Δ. τοῦ Νείλου, καὶ 6—7 χμ. ἀπέχον τοῦ σταθμοῦ Tema.

διῶν· ἀλλ᾽ ὁ πάπυρος τοῦ Lefebvre περιέχει τελείας σκηνὰς καὶ ἀνάλογα δείγματα τοῦ διαλόγου αὐτοῦ τῆς γλώσσης καὶ τῆς σκηνικῆς οἰκονομίας· αἱ ἀρεταὶ τοῦ ποιητοῦ δὲν ἐλαττοῦνται ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης ἀναγνώσεως, αἱ κωμῳδίαι τοῦ Μενάνδρου παρέχουσι σαφεῖς χαρακτῆρας τῶν δρώντων προσώπων, ἔχουσι δὲ διαύγειαν καὶ κίνησιν μᾶλλον ἐλευθέραν ἢ τὰ Λατινικὰ αὐτῶν ἀντίγραφα· καὶ μείζονα λεπτοφυΐαν χαρακτηρισμοῦ· ἔχουσι δὲ προσέτι καὶ χάριν τοῦ ὕφους οὐχὶ ἀπροσδόκητον, ἀλλ᾽ ὀλιγωτέρους τῶν ἐπιγραμματικῶν καὶ γνωμικῶν ἐκείνων στίχων, οὓς τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα παρεῖχον ἐλπίδας νὰ περιμένωμεν. Ἡ ἀναβίωσις τοῦ κωμικοῦ τούτου εἶνε ἐκ τῶν δώρων, ἅπερ ὀφείλομεν εἰς τοὺς παπύρους· εἶνε μέγα κέρδος νὰ δυνάμεθα νῦν νὰ μορφώσωμεν κρίσιν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ὀνόματος τῶν τῆς νέας κωμῳδίας ποιητῶν. (1)

Ἐν συναφείᾳ μετὰ τῆς κωμῳδίας μνημονευτέος καὶ ὁ μέγιστος, ἀσυνήθης καὶ καταπληκτικὸς πάπυρος, ἐν ᾧ περιέχονται οἱ *Μῖμοι τοῦ Ἡρώνδα*· ἐνταῦθα εἶνε πράγματι νέον καὶ ἀνυπόπτευτον εἶδος τῆς φιλολογίας καὶ κατά τινα τῆς τύχης εὔνοιαν ὁ πάπυρος, εἰς ὃν ὀφείλομεν τοῦτο, εὕρηται ἐν ἐξαιρετικῶς καλῇ καταστάσει οὕτως ὥστε ἔχομεν ἓξ τῶν μικροσκοπικῶν τούτων κωμῳδιῶν τῷ ὄντι ἀνεπάφους, ἔτι δὲ καὶ ἀποσπάσματα 4 ἢ 5 ἐπὶ πλέον· καὶ ὑψηλαὶ μέν τινες αὐθεντίαι ἐξέφρασαν τὴν γνώμην, ὅτι αἱ μικροσκοπικαὶ αὗται κωμῳδίαι ἦσαν συντεθειμέναι πρὸς παράστασιν ἀπὸ τῆς σκηνῆς, ὁ Kenyon δ᾽ ὅμως ἔχει γνώμην ἀντίθετον· ἀλλ᾽ ὅπως ποτ᾽ ἂν ἔχῃ, εὕρομεν ἐνταῦθα λογοτεχνικὸν εἶδος τελείως γραφικὸν τοῦ Ἑλλη-

---

(1) Ὁ Μένανδρος προσκληθεὶς λίαν τιμητικῶς ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Α΄, ἵνα ὑπάγῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἠρνήθη, ἀλλ᾽ ἡ χώρα ἐκείνη δὲν ἐμνησικάκησε κατὰ τοῦ ποιητοῦ· τὰ δράματα αὐτοῦ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἐκεῖ πόλεσι ἤρεσκον καὶ ἐπεκροτοῦντο ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀλεξανδρείας συνελέγησαν εὐλαβῶς καὶ ἀνεγινώσκοντο ἐπιμελῶς ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Νείλου μέχρι τοῦ Ṫ· αἰῶνος μ. Χ. παντοῦ, ὅπου ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἠκούετο· ὅτε δὲ κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ τῶν μοναχῶν αὐστηρότης ἐξηφάνισε τὰ γράμ. τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, ἐν οἷς λόγος περὶ ἔρωτος ἐγίνετο, συνεξηφανίσθησαν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰ δράματα τοῦ χαριεστάτου καὶ ἐπαφροδίτου κωμικοῦ· Οὕτω δ᾽ ἐφεξῆς ὁ ποιητὴς ἦτο γνωστὸς μόνον ἐκ τῶν στίχων αὐτοῦ, οἵτινές εἰσιν ἐγκατεσπαρμένοι ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ἄλλων συγγραφέων. Ἡ Αἴγυπτος δ᾽ ὅμως ἐξακολουθοῦσα τὴν πρὸς τὸν κωμικὸν εὐσέβειαν καὶ διασώσασα ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς τα ἔργα ἐκείνου ἤρξατο ν᾽ ἀποδίδῃ κατ᾽ ἀποσπάσματα τὰς κωμῳδίας τοῦ ποιητοῦ, ἃς οἱ μεγάλοι τῆς Ἀναγεννήσεως Ἑλληνισταὶ δὲν ἔσχον τὴν χαρὰν νὰ ἴδωσιν.

νικοῦ βίου *τοῦ κοινοῦ, τοῦ χυδαίου καί πως ῥυπαροῦ βίου*. ἀλλ' ὅμως βίου· αὐταί εἰσι πόρρω τῶν τοῦ Θεοκρίτου εἰδυλλίων, ἀλλ' ἔχουσι διαύγειαν, πραγματισμόν, ὅστις παρέχει αὐταῖς ἀπαράμιλλον ἀξίαν. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων παπύρων οὐδεὶς ηὔρυνε τόσον λαμπρῶς τὴν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας γνῶσιν ἡμῶν διὰ τῆς προσθήκης νέων ἰδεῶν, ὅσον ὁ τοῦ Ἡρώνδα(¹).

Δύο τάξεις τῆς ποιήσεως ἐκπροσωποῦνται ἐν τοῖς 7 φύλλοις παπυρικοῦ τινος κώδικος τοῦ *Καλλιμάχου*, δημοσιευθέντος ἐν τῷ Ζ' τόμῳ τῶν Ὀξυρυγχίων παπύρων· 90 περίπου στίχοι ἐλεγειακοὶ περιέχουσι τὴν ἱστορίαν Ἀκοντίου καὶ Κυδίππης ἐκ τοῦ Δ' βιβλίου, ὅπερ ἐπιγράφεται *Αἴτια*· τούτοις δὲ ἀκολουθοῦσι περίπου 300 στίχοι (δυστυχῶς λίαν κεκολοβωμένοι) ἐκ τῶν Ἰάμβων αὐτοῦ. Μετ' αὐτῶν δύνανται νὰ συνταχθῶσιν 60 περίπου στίχοι πλήρεις καὶ μέγας ἀριθμὸς ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν *Μελιάμβων* τοῦ ἐκ Μεγαλοπόλεως *Κερκιδᾶ*, οἵπερ παρέχουσιν ἔννοιάν τινα περὶ τοῦ ποιητοῦ, οὗ πρότερον μόνον τὸ ὄνομα ἦτο γνωστόν.

Ἤδη ὑπολείπεται ἡ *Ἱστορία* καὶ ἡ *Ρητορική*. Σήμερον δὲν δύναταί τις νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἀμφισβητήσεις, αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ μάλιστα ἀμφισβητηθέντος νέου παπύρου, ἐν ᾧ ἦτο ἡ *Ἀθηναίων πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλους*. Σήμερον ἀναμφισβητήτως τὸ ἀνευρεθὲν ἔργον τοῦτο θεωρεῖται τοῦ Σταγιρίτου ὡς καὶ τἆλλα ἔργα τὰ φερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ· βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἀξιώσῃ τις ὑπὲρ αὐτοῦ ἴσην σπουδαιότητα πρὸς τὰ μέγιστα τοῦ φιλοσόφου ἔργα, ἀλλὰ τοῦτο ἔχει *μοναδικὴν ἀξίαν*, α' μὲν ὡς πρὸς τὸ ἱστορικὸν μέρος· διότι ἐκπροσωπεῖ ἀντίληψιν τῆς Ἀθηναϊκῆς ἱστορίας διάφορον τῆς τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου καὶ πιθανῶς ἀντίληψιν μᾶλλον δημοτικὴν καὶ γενικῶς κυκλοφοροῦσαν· β' δὲ ὡς πρὸς τὸ περιγραφικὸν μέρος· διότι παρέχει πρωτότυπον διήγησιν τῶν ἐν Ἀθήναις καθεστώτων, ἥτις ἅμα ὑπερβαίνει καὶ εὐρύνει τὰς ἐκ δευτέρας χειρὸς αὐθεντίας, ἐφ' ὧν μέχρι τοῦδε ἐστηριζόμεθα· ἀναμφισβητήτως τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε εὕρημα πρώτου βαθμοῦ σπουδαιότητος (²).

Ὡς πρὸς δὲ τὸν ἕτερον ἱστορικόν, τὸν ἱστορικὸν τῆς Ὀξυρύγχου,

(¹) Ἐκδ. Kenyon 1891, Bücheler 1892, Crusius 1894 καὶ 1905.

(²) Ἐκδ. Kenyon 1891 καὶ 1903, Wilamowitz 1891 καὶ 1898, Kaibel und Kiessling 1891, Blass 1895 καὶ 1898.

πῶς πρέπει νὰ κρίνωμεν αὐτόν; εἶνε δύσκολον νὰ ἴδωμεν, τίνι δικαιώματι δύναταί τις νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα *τοῦ Θεοπόμπου* εἰς ἔργον, ὅπερ εἶνε ἀντίθετον πρὸς πᾶν, ὅπερ γινώσκομεν καὶ πρὸς πᾶν, ὅπερ ἡ παράδοσις διέσωσεν ἡμῖν ὡς πρὸς τὸ ὕφος τοῦ Θεοπόμπου· ἀλλ' ὅταν φιλόλογοι τῆς περιωπῆς τοῦ Wilamowitz καὶ τοῦ Meyer προτείνωσι τὴν συνταύτισιν ταύτην, δὲν ἐκπλήσσεταί τις, ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἀποδεκτὸν παρὰ τῶν πρώτων ἐκδοτῶν, εἰ καὶ οὐδεὶς ἐβεβαίωσε σαφέστερον αὐτῶν τὰ κατ' αὐτοῦ λεγόμενα ἐπιχειρήματα· ὁ Kenyon μετὰ τοῦ Walker θεωροῦσιν ὡς μᾶλλον πιθανόν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε τοῦ *Ἐφόρου*· ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη δὲν πείθει ἐντελῶς· ἀλλ' ὁπωσδήποτε λαμβάνει ὑποστήριξίν τινα ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἐφόρου, δημοσιευθέντων ἐν τῷ IΓ' τόμῳ τῶν τῆς Ὀξυρύγχου παπύρων PO Τέλος δὲ καλῶν τις τὸν ἱστορικὸν τοῦτον Κράτιππον, ἔχει τοὐλάχιστον τὸ πλεονέκτημα ὀνόματος, ὅπερ συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν διήγησιν αὐτοῦ ἄνευ ζωηρότητος οὖσαν καὶ ἄνευ διαφέροντος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ καλλιεπείας ἀμοιροῦσαν. Ἐὰν τὸ ἀπόσπασμα αὐτοῦ, ὅπερ ἔχει ἔλθει εἰς φῶς, ἀνεφέρετο πρὸς συμβάντα κατ' ὀλίγα ἔτη ἀρχαιότερα ἢ νεώτερα, ἤθελεν εἶναι εὕρημα πρώτης τάξεως· ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ Μοῖρα ἐδείχθη δυσμενής.

Καὶ ταῦτα μὲν φρονεῖ καὶ λέγει ὁ πολὺς Kenyon, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ παπύρῳ ἱστορικὸν ἀπόσπασμα καὶ ὡς ἔχει πολυτιμοτάτας εἰδήσεις παρέχει α' λεπτομερείας περὶ τῆς τοῦ Ἀγησιλάου ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ ἐκστρατείας, β' περὶ τῶν παρὰ τοῖς Πέρσαις ἐνεργειῶν τοῦ Κόνωνος πρὸς συγκρότησιν στρατοῦ καὶ στόλου, γ' περὶ τῆς ἐν τῷ στρατοπέδῳ, τῷ ἐν Καύνῳ, γενομένης φοβερᾶς στάσεως ὑπὸ τῶν Κυπρίων μισθοφόρων κατὰ τοῦ Κόνωνος, δ' περὶ τῆς ἐν Ρόδῳ στάσεως τῶν δημοκρατικῶν τῶν τῇ βοηθείᾳ τοῦ Κόνωνος καταλυσάντων τὴν τυραννίδα τῶν Διαγοριδῶν καὶ τέλος περὶ τῆς ὀλιγωρίας, ἣν οἱ Πέρσαι βασιλεῖς ἐδείκνυον πρὸς τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν μισθοφοροῦντας Ἕλληνας στρατιώτας, φαύλως καὶ γλίσχρως χρήματα παρέχοντες. Πολυτιμότερον δὲ γίνεται καὶ ἐν παρεκβάσεσιν, οἷον περὶ τῆς τῶν Βοιωτῶν πολιτείας, τῆς ὁμοσπονδιακῆς βουλῆς ἐν Καδμείᾳ συνερχομένης καὶ ἐξ 660 μελῶν συγκειμένης, ὡς καὶ περὶ τῆς αὐξηθείσης τῶν Βοιωτῶν εὐτυχίας ἀπὸ τοῦ Δεκελεικοῦ πολέμου καὶ ἐφεξῆς· τέλος λίαν εὐστόχως ψυχολογεῖ καὶ περὶ τοῦ

ἐν Θήβαις, Ἄργει, Κορίνθῳ καὶ Ἀθήναις ἐξεγερθέντος ἀντιλακωνικοῦ αἰσθήματος, ἐξ οὗ προῆλθε καὶ ὁ Βοιωτικὸς κατὰ τῆς Σπάρτης πόλεμος. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὸν Ξενοφῶντα ἱστορεῖ, ὅτι Τιμοκράτης ὁ Ῥόδιος μετὰ τοῦ Περσικοῦ χρυσίου ἐπέμφθη πρὸς τὰς εἰρημένας πόλεις ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Τιθραύστου, ὃς ἀφίκετο εἰς τὰς Σάρδεις οὐχὶ πρὸ τοῦ 395, ὅτε ἡ ἄφιξις ἐκείνου εἰς τὰς εἰρημένας πόλεις ἤθελε συμπέσει μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Βοιωτικοῦ πολέμου· ἐκ τοῦ παπύρου προσέτι μανθάνομεν, ὅτι οὐ μόνον οἱ τῶν ἄλλων πόλεων δημαγωγοί, ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν Ἀθηναίων Ἐπικράτης καὶ Κέφαλος μετέσχον τοῦ Περσικοῦ χρυσίου· μάλιστα δ' οὗτοι σὺν ἄλλοις προῆγον τὴν πόλιν εἰς *τὸ πολεμεῖν καὶ πολυπραγμονεῖν, ἵνα αὐτοῖς ἐκ τῶν κοινῶν ᾖ χρηματίζεσθαι*· ἀλλ' ὁ τοῦ παπύρου ἱστορικὸς προσιστορεῖ, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Περσικοῦ χρυσίου ἐξηγείρετο τὸ ἀντιλακωνικὸν πνεῦμα ἕνεκα τῆς μικροπολιτικῆς· οἱ δημαγωγοὶ δηλ. εἰργάζοντο πρὸς τὸ ἐκπολεμῶσαι τὰς ἑαυτῶν πόλεις κατὰ τῆς Σπάρτης ἕνεκα τοῦ μίσους τοῦ πρὸς τοὺς ἀντιφρονοῦντας αὐτῶν συμπολίτας, τοὺς λακωνιστάς, οἵπερ τῇ βοηθείᾳ τῆς Σπάρτης τὴν ἀρχὴν εἶχον.

Ὡς ἱστορικὸς δὲ τοῦ παπύρου καθ' ἡμᾶς *οὔτε ὁ Ἔφορος οὔτε ὁ Θεόπομπος* δύναται νὰ ἐκληφθῇ· ὁ μὲν α' δὲν εἶχε τὴν κατὰ θέρη καὶ χειμῶνας χρονολογικὴν διαίρεσιν, ἣν ὁ πάπυρος ἔχει· ἔπειτα ἐκεῖνος ἦτο μεροληπτικὸς ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων καὶ κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὁ δὲ τοῦ παπύρου ὡς οἷόν τε ἀπροσωπολήπτως ἱστορεῖ· πρὸς δὲ γράψας γενικὴν ἱστορίαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρέχῃ λεπτομερείας, οἵας ὁ πάπυρος· τὸ δὲ ἐν τῷ XIII τόμῳ PO. ἀπόσπασμα, ὅπερ, ὡς τοῦ Ἐφόρου ὄν, ὁ Kenyon ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπάγεται, ἰσχνότατον ὂν οὐδὲν καθ' ἡμᾶς προστίθησιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ Θεοπόμπου ἐπιχειρήματα τοῦ Meyer καὶ Wilamowitz ἄρδην ἀνατρέπει τὸ ὕφος τοῦ παπύρου, οὗ ἡ γλῶσσα σαφὴς οὖσα καὶ λιτή, ἄνευ ῥητορικῶν κόσμων καὶ περισσοτεχνιῶν, ἀντίκειται πρὸς τὴν τοῦ Θεοπόμπου, ἥτις κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα ὑψηλὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἦν, πολὺ τὸ πομπικὸν ἔχουσα καὶ κυκλικὴν τὴν εὐρυθμίαν τῶν περιόδων, ἣν κρίσιν ἐπικυροῦσι καὶ τὰ σωζόμενα τοῦ ἱστορικοῦ ἀποσπάσματα. Διὸ καὶ κατὰ τὸν Blass συνταυτιστέον τὸν ἱστορικὸν τοῦ παπύρου πρὸς τὸν *Κράτιππον* διότι

οὗτος κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα ἔγραφεν ἄνευ δημηγοριῶν συνέχειαν τῆς τοῦ Θουκυδίδου ἱστορίας, πρὸς ἣν συμφωνεῖ καὶ ἡ τοῦ παπύρου· ἔπειτα ὁ Πλούταρχος κρίνει αὐτὸν σπουδαῖον ἱστορικὸν τάσσων εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν Θουκυδίδην ἐπίπεδον· πρὸς δὲ ὡς ἀρχαιότερος δικαίως γίνεται ἀνεξάρτητος τοῦ Ξενοφῶντος, οὗ τὰ Ἑλληνικὰ ἐξεδόθησαν, ὡς γνωστόν, μετὰ τὸ 350 π. Χ. Ἡ δὲ πρὸς τὸν πάπυρον συμφωνία τοῦ Διοδώρου, τοῦ Πολυαίνου καὶ ἐν μέρει τοῦ Παυσανίου δεικνύει, ὅτι οὗτοι ἤντλησαν ἐμμέσως ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου. Ἐπισφαλῶς ἄρα οἱ περιφανεῖς ἐκδόται τοῦ παπύρου Grenfell καὶ Hunt συνεταύτισαν τὸν ἱστορικὸν τούτου πρὸς τὸν Θεόπομπον· τοὐναντίον δὲ ὀρθῶς, νομίζω, κρίνουσιν αὐτὸν ὡς ἱστορικὸν πρώτης τάξεως διά τε τὸν πλοῦτον τῶν εἰδήσεων καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς κρίσεως καὶ τὸ ἀπροσωπόληπτον· διὸ καὶ λίαν εὐστόχως τάσσουσιν αὐτὸν *μετὰ τὸν Θουκυδίδην ἀλλ' ὑπὲρ τὸν Ξενοφῶντα.*

Προσέτι καὶ ἕτερόν τι ἱστόρημα παρέχον ἡμῖν εὐρυτέραν γνῶσιν περὶ τῶν διηγήσεων τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, αἵτινες ἐκυκλοφόρουν ἐν τοῖς Ἕλλησιν, εἶνε πραγματικόν τι κέρδος. Ἡμεῖς ἔχομεν συνηθίσει νὰ θεωρῶμεν τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Θουκυδίδην καὶ μάλιστα τὸν β', ὡς τοὺς κατ' ἐξοχὴν γνώμονας τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ τῶν μετ' αὐτὸν τὴν αὐτὴν γνώμην περὶ αὐτῶν εἶχον. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἦσαν καὶ αἱ δημώδεις τῆς ἡμέρας ἱστορίαι ἢ μᾶλλον τὰ *χρονικὰ ὑπομνήματα*, τὰ συνήθως γνωστὰ ὡς *Ἀτθίδες*, ὧν σπουδαιότεραι, ὡς φαίνεται, ἦσαν αἱ τοῦ *Ἀνδροτίωνος καὶ τοῦ Φιλοχόρου*· ὁ πρῶτος δύναται νὰ νομισθῇ ὡς ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ὀξυρυγχίου ἀποσπάσματος, ἀλλὰ οὐχὶ μετὰ πολλῆς πιθανότητος· τοῦ δευτέρου ἔχομεν *ἀποσπάσματά τινα πρόσθετα* ἐν τοῖς εἰς Δημοσθένη Σχολίοις τοῦ *Διδύμου*, ὧν σπουδαῖον μέρος περιέχεται ἐν τῷ παπύρῳ τοῦ Βερολίνου τῷ δημοσιευθέντι ὑπὸ Diels καὶ Schubart τῷ 1904. Τοῦτο εἶνε τμῆμα τῶν εἰς τοὺς Φιλιππικοὺς Σχολίων, ὑπομνηματίζον τέσσαρας λόγους, καὶ εἶνε λίαν διαφέρον ἡμῖν, τὸ μὲν διὰ τὰ πλούσια χωρία τὰ ἐκ τοῦ Φιλοχόρου καὶ ἄλλων ἀπολεσθέντων ἱστορικῶν, τὸ δὲ διότι ἀναμφισβητήτως ἀποδίδει τὸν ΙΑ' Φιλιππικὸν (¹) (οὗ ἡ γνησιότης ἀπὸ μακροῦ ὕποπτος ἐγένετο) εἰς τὸν Ἀναξιμένη. Δύναται δὲ καὶ τοῦτο νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ ανα-

(¹) *Πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τὴν Φιλίππου.*

κάλυψις τοῦ Σχολίου τούτου δὲν συντελεῖ πολὺ εἰς τὴν φήμην τοῦ Διδύμου αὐτοῦ τούτου· τὸ ὑπόμνημα τιμᾷ μᾶλλον τὴν ἀνεξάντλητον φιλοπονίαν τοῦ ὑπομνηματιστοῦ ἢ τὴν κρίσιν αὐτοῦ.

Η μνεία τοῦ Δημοσθένους ἄγει ἡμᾶς πρὸς τὴν τελευταίαν τάξιν, ἵνα δηλαδὴ πραγματευθῶμεν περὶ τῆς *ῥητορικῆς*· αὕτη δὲ συνέβη νὰ πλουτισθῇ ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων παπύρων δι' ἑνὸς ῥήτορος, ὅστις τελείως ἦτο ἠφανισμένος· ὁ Ὑπερείδης ἦτο εἷς ἐκ τῶν δημοφιλεστέρων Ἀττικῶν ῥητόρων, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν εὐκολωτέρων. Διὸ καὶ μᾶλλον ἐκπληκτικὸν εἶνε, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ εἶχον ἀπολεσθῇ διὰ παντὸς ἢ ὅτι ἀνευρέθησαν ἐν Αἰγύπτῳ. ἀλλ' εἶνε μᾶλλον ἀξιοσημείωτον, ὅτι τόσον πολλὰ οὐσιώδη χργρφ. αὐτοῦ συνέβη νὰ ἔλθωσιν εἰς φῶς. Τῷ 1847 δύο περιηγηταὶ Ἄγγλοι ὁ Harris καὶ ὁ Arden ἐν Αἰγύπτῳ χωρὶς ἑκάτερος ἐπέτυχον τεμάχια ἑνὸς μακροῦ κυλίνδρου παπυρικοῦ, περιέχοντος *τρεῖς λόγους*, τὸν *κατὰ Δημοσθένους*, τὸν *ὑπὲρ Λυκόφρονος* καὶ τὸν *ὑπὲρ Εὐξενίππου*, ὧν ὁ μὲν α', ὃς καὶ μᾶλλον ἤθελεν εἶναι διαφέρων ἡμῖν, ἦτο οἰκτρῶς ἠκρωτηριασμένος, οἱ δὲ δύο ἄλλοι τελείως ἀνέπαφοι· 9 ἔτη ὕστερον ὁ Stobart ἐκτήσατο ἓν σχεδὸν πλῆρες ἀντίγραφον τοῦ *Ἐπιταφίου λόγου*, ὅστις, ὡς φαίνεται, ἦτο γεγραμμένος ὡς σχολικὸν δοκιμεῖον ἐπὶ τῶν θρανίων καὶ ἐπὶ παπυρικοῦ κυλίνδρου οὐχὶ ἀμεταχειρίστου.

Ὁ *ἐπίλογος* τοῦ σχεδὸν ἀγνώστου λόγου *κατὰ Φιλιππίδου* περιῆλθεν εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον τῷ 1890 καὶ τῷ 1892 ἀνευρέθη τὸ σχεδὸν πολυτιμότατον πάντων εὕρημα, ὁ κατὰ τοῦ *Ἀθηνογένους λόγος*, νῦν ἐν τῷ Λούβρῳ τῶν Παρισίων. Ἔχομεν ἄρα νῦν διὰ τῶν Αἰγυπτιακῶν παπύρων δαψιλῆ μέσα, ὥστε νὰ μορφώσωμεν γνώμην περὶ τοῦ περιωνύμου ῥήτορος, ὃς ἦν σύγχρονος τοῦ Δημοσθένους. Καὶ ἐνταῦθα δὲ εὑρίσκομεν τὴν κρίσιν τοῦ Λογγίνου (ἐν τῇ περὶ Ὕψους πραγματείᾳ) τοῦ βαθυτέρου καὶ εὐστοχωτέρου κριτικοῦ τῆς ἀρχαιότητος, τελείως δικαιολογουμένην· ὡς πρὸς τὴν φράσιν, τὸ πάθος, τὴν δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ ἤθους βαρύτητα, ὡς πρὸς πᾶν ὅπερ χαρακτηρίζει τὸν μέγαν, τὸν προνομιούχου φύσεως ῥήτορα, ὁ Ὑπερείδης δὲν δύναται νὰ κριθῇ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὸν Δημοσθένη· ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν εὐκολίαν, τὴν διαύγειαν, τὴν χάριν καὶ τὴν πειθώ, ὡς πρὸς τὴν *ἁπλότητα*, τὴν ὀφειλομένην εἰς τὴν ἐπιτετηδευμένην

τέχνην, οὗτος εἶναι γνήσιος Ἀθηναῖος ἄξιος διάδοχος τοῦ Λυσίου([1]).

Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ Λυσίου συμβολήν τινα παρέσχον οἱ Αἰγυπτιακοὶ πάπυροι. Εἰς μικρά τινα τοῦ ῥήτορος ἀποσπάσματα (P. Hibeh 14 τοῦ Γ′ αἰῶνος π. Χ.) προσετέθη νῦν ὁ PO. 1606, περιέχων μακρότατον ἀπόσπασμα ἐκ δύο λόγων αὐτοῦ, ὧν ὁ μὲν εἷς ἐπιγράφεται «*πρὸς Ἱπποθέρσην περὶ θεραπαίνης*» (στίχ. 235), ὁ δὲ ἕτερος *κατὰ Θεομνήστου* (στίχ. 120 περίπου). Ὁ πρὸς Ἱπποθέρσην λόγος φαίνεται, ὅτι ἦτο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ Λυσίου καὶ σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν λ′ τυράννων καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς γενομένας ζημίας τῶν φυγαδευθέντων πολιτῶν· οὕτω δὲ ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ΙΒ′ λόγον τοῦ ῥήτορος, ἐν ᾧ διώκει τὸν Ἐρατοσθένη, ἕνα τῶν λ′ γενόμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πολεμάρχου, οὗ τὸ ὄνομα μνημονεύεται καὶ ἐν τῷ παρόντι λόγῳ (στίχ. 8, 9 καὶ 161). Ἰδίᾳ δ᾽ ἐνταῦθα στρέφεται ὁ ἀγὼν πρὸς τὸ ἀποκαταστῆσαι *τὴν οὐσίαν τοῦ Λυσίου* συγκατελθόντος ἤδη μετὰ τῶν δημοκρατικῶν ἐκ τῆς φυγῆς· διότι ὁ ῥήτωρ πρὸ τῆς τῶν λ′ ἀρχῆς πλουσιώτατος τῶν μετοίκων ὢν ὑπὸ τῶν τυράννων ἀπεστερήθη καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῆς οὐσίας· ταύτην δὲ οὖσαν ἀξίας ἑβδομήκοντα ταλάντων πραθεῖσαν ὑπὸ τῶν λ′ ἠγόρασεν ὁ Ἱπποθέρσης μετ᾽ ἄλλων τινῶν, μεθ᾽ ὧν καὶ συναγωνίζεται νῦν κατὰ τοῦ Λυσίου· ἐν τῷ ἀποσπάσματι σώζεται σπουδαία εἴδησις περὶ τῆς ἀμνηστίας τῆς ψηφισθείσης κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας (403), καὶ τῶν ὅρων, καθ᾽ οὓς ἡ ἀποζημίωσις τῶν παθόντων ἔδει νὰ ἐπιτευχθῇ «*κελευουσῶν τῶν συνθηκῶν τὰ μὲν πεπραμένα τοὺς ἐωνημένους ἔχειν, τὰ δὲ ἄπρατα τοὺς κατελθόντας κομίζεσθαι, οὗτος* (ὁ Λυσίας) *οὔτε γῆν οὔτε οἰκίαν κεκτημένος ἃ καὶ αἱ συνθῆκαι τοῖς κατελθοῦσιν ἀπεδίδοσαν*»· ἀλλ᾽ ἐνταῦθα ὁ πάπυρος δυστυχῶς εἶνε ἠκρωτηριασμένος, οἱ δὲ ὅροι τῆς τῶν οὐσιῶν ἀποκαταστάσεως δὲν σαφηνίζονται. Παραδόξως δέ πως ὁ ῥήτωρ ἐμφανίζεται καὶ *ὡς φεύγων τὴν δίκην* (στίχ. 183-4) καὶ ὁ συνήγορος *δεῖται τῶν δικαστῶν ἀποψηφίσασθαι Λυσίου* (στίχ. 221).

Ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ λόγῳ, τῷ κατὰ *Θεομνήστου*, ὁ κατήγορος, οὗ τὸ ὄνομα δὲν σώζεται ἐν τῷ περισωθέντι ἀποσπάσματι, διατείνεται

([1]) Ἐκδ. Kenyon London 1891 καὶ 1907, Blass 1894.

ὅτι ἐδάνεισε τῷ φίλῳ αὐτοῦ Θεομνήστῳ λ' *μνᾶς* πρὸς τὸ ἀποτεῖσαι χρέος ληξιπρόθεσμον Θεοδοτίδῃ τινί· ἀλλὰ τὰ χρήματα ἐδόθησαν ἄνευ μαρτύρων καὶ ἐπειδὴ ὁ κατηγορούμενος ἀρνεῖται τὴν ἀπόδοσιν τῆς ὀφειλῆς, διὰ τοῦτο ἐνήγαγεν αὐτὸν εἰς δίκην. (¹)

Οὕτως εὐνοίᾳ τῆς τύχης μεγάλαι καὶ οὐσιώδεις προσθῆκαι ἐγένοντο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν. Ἤδη δὲ πρέπει νὰ λεχθῶσι τὰ δέοντα καὶ περὶ τῆς ἀξίας τῶν μικροσκοπικῶν παπυρικῶν εὑρημάτων· διότι πλῆθος μικρῶν ἀποσπασματίων εὑρέθη, ἅπερ καθ' ἑαυτὰ φαίνονται σχεδὸν ἄχρηστα καὶ μᾶλλον βασανιστικά· τίς δύναται λ. χ. νὰ εἶνε ἡ ἀξία δωδεκάδος ἀτελῶν στίχων συγγραφέως ἀγνώστου; ἡ δὲ ἀνακάλυψις ἡμισείας δωδεκάδος γνωμῶν, ἃς δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς συγγραφέα γνωστόν, εἶνε ζήτημα πραγματικῆς τινος σπουδαιότητος; οἱ στίχοι δὲ οὗτοι μάλιστα δὲν εἶνε καὶ χωρία ἐκλεκτά, ὡς τὰ ἐν Ἀνθολογίᾳ· εἶνε ἁπλαῖ γνῶμαι, τυχαῖαι, ἄνευ συναφείας καὶ σπανίως δύνανται νὰ δώσωσιν ἡμῖν νέον τι πρᾶγμα ἢ νέαν ἰδέαν ἢ καὶ φράσιν τινὰ θαυμαστὴν ἢ τορνευτήν. Οὐχ ἧττον ὅμως τὰ ἀποσπασμάτια ταῦτα ἔχουσιν ἀξίαν τινὰ οὐχὶ τόσον ἀτομικῶς, ὅσον γενικῶς, οὐχὶ τόσον διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, ὅσον διότι παρέχουσι σχετικόν τι πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας· ἕκαστον τούτων αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἶνε σχεδὸν ἄχρηστον, ἀλλὰ συνολικῶς παρέχουσιν ἰδέαν τινὰ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἐκτάσεως, ἣν εἶχεν ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία κυκλοφοροῦσα ἐν Αἰγύπτῳ, τῇ ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως σπουδαιοτάτῃ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου· καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τοῦ ζητήματος πρέπει νὰ λεχθῶσιν ὀλίγα τινά.

Καὶ πρῶτον ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶνε διδακτικός· τιθεμένων κατὰ μέρος τῶν Χριστιανῶν συγγραφέων καὶ τοῦ Ὁμήρου, ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀνευρεθέντων ἀποσπασμάτων ἐκ σωζομένων συγγραφέων εἶνε περίπου 200, ἀλλὰ τὰ ἀποσπάσματα τὰ ἐξ ἀγνώστων ἔργων,

(¹) Ἐνταῦθα ἴσως ἔδει νὰ μνημονευθῶσι, καίπερ μᾶλλον ἐπιστημονικὰ ἢ φιλολογικὰ ἔργα, οἱ μακροὶ ***Ἰατρικοὶ πάπυροι***, κτῆμα τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου γενόμενοι τῷ 1890, περιέχοντες σπουδαίας περικοπὰς ἐκ τῶν *Ἰατρικῶν*, ἅπερ ἐφέροντο μὲν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ *Ἀριστοτέλους*, ἀλλὰ κατὰ τὸν Γαληνὸν ἦσαν μᾶλλον συμπίλημα γενόμενον ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ***Μένωνος***· ἐξεδόθησαν δ' οὗτοι τῷ 1893 ὑπὸ τοῦ Diels, καὶ ἐπιγράφονται Anonymi Londinensis ex Aristotelis Iatricis Menoniis et aliis medicis Eclogae.

τέως ἀπολωλότων, ἤτοι τὰ περιέχοντα νέα κείμενά εἰσι περίπου 350· ἐν ἄλλαις λέξεσι πρὸς ἓν ἕκαστον ἔργον τῶν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας νῦν σωζομένων ἀναλογοῦσι δύο σχεδόν, ἅπερ ὕστερον ἠφανίσθησαν μέν, ἀλλ' ἐσώζοντο, ὡς φαίνεται, ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς αἰῶνας· οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει, ὅπως ἀμφιβάλλῃ τις ὡς πρὸς τὸ συμπέρασμα τὸ οὕτως ὑποτεθέν· ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν παπυρικῶν ἀποσπασμάτων, περὶ ὧν νῦν πραγματευόμεθα, προέρχεται ἐκ τῶν κοπρώνων διαφόρων πόλεων, ὡς τῆς τῶν Ὀξυρύγχων, καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὰς τρεῖς πρώτας μ. Χ. ἑκατονταετηρίδας, ἱκανὸς δέ τις ἀριθμὸς εἶνε ὀψιαίτερος ἔτι. Ἐγένετο δέ ποτε ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἐν τῇ τοῦ μεταγενεστέρου Ἑλληνισμοῦ περιόδῳ καὶ ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ Χριστιανικῇ πλεῖστοι τῶν ἀπολεσθέντων κλασσικῶν ἦσαν ἤδη ἀπολωλότες καὶ ὅτι οἱ γραμματικοὶ (καὶ συγγραφεῖς, ὡς ὁ Πλούταρχος) οἵτινες παρατίθενται μέρη ἐξ αὐτῶν, ἤντλουν τὰς εἰδήσεις αὐτῶν ἐξ *Ἐπιτομῶν καὶ Ἀνθολογιῶν*. Ἀλλὰ τὰ πράγματα, τὰ ἀποκαλυπτόμενα ἐκ τῶν ἀνευρισκομένων παπύρων, δὲν ἐπιβεβαιοῦσι τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν. Ὅτε ὀλίγαι ἐπαρχιακαὶ πόλεις καὶ χωρία ἐν μιᾷ μόνῃ μικρᾷ περιφερείᾳ ἐκέκτηντο τόσον πολυάριθμα ἀντίγραφα ἔργων ὕστερον ἀπολωλότων, τίς εὐκαιρία παρέχεται ἡμῖν νὰ ὁρίσωμεν τὸν φιλολογικὸν πλοῦτον, ὃν ἐδύναντο νὰ ἔχωσι πόλεις, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις; Οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἐγκαθιδρυμένοι Ἕλληνες ἐν τῷ Γ' αἰῶνι μ. Χ. εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀναγινώσκωσι τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας τριπλάσια ἢ τετραπλάσια ἔργα τῶν διασωθέντων ἡμῖν.

Ἡ ἔκτασις τῆς φιλολογίας ταύτης ἦτο ὡσαύτως λίαν εὐρεῖα· ἐν μέσῳ τῶν νέων κειμένων, ὧν δύναται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ν' ἀναγνωρισθῇ ὁ συγγραφεύς, εἰσὶν ἔργα Ἡσιόδου, Ἀλκιδάμαντος, Ἀλκμᾶνος, Ἀρχιλόχου, Σαπφοῦς, Ἀλκαίου, Φερεκύδους, Πινδάρου, Κορίννης, Ἐπιχάρμου, Σώφρονος, Σιμωνίδου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου, Ἀριστοφάνους, Κρατίππου, Μενάνδρου, Φιλήμονος, Εὐφορίωνος, Ἀντιφῶντος Λυσίου, Ἰσαίου, Ἀριστοτέλους, Ἀριστοξένου, Ἱεροκλέους, Σωσύλου, Χαρίτωνος, Διδύμου, Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ, ἵνα μὴ μνημονεύσωμεν Βακχυλίδου, Ὑπερείδου, Ἡρώνδα, Καλλιμάχου, Τιμοθέου, Κερκιδᾶ, οἵτινες περιεγράφησαν ἤδη. Τὰ δὲ κείμενα, ὧν οἱ συγγραφεῖς δὲν δύνανται νὰ γνωσθῶσι, περιέχουσι ποιήματα ἐν

ἑξαμέτροις, τραγῳδίας, κωμῳδίας, μίμους, λυρικά, ἱστορίας, ῥητορικοὺς λόγους, φιλοσοφικὰς διατριβάς· ὅτε δὲ ταῦτα πάντα ἦσαν δαψιλῆ ἐν τῇ κεντρικῇ καὶ ἄνω Αἰγύπτῳ, οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας βιβλιοθήκη καὶ μετὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊὰν ἐν τῷ Καισαρικῷ πολέμῳ τῷ ὄντι ἐκέκτητο Ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἀληθῶς τελείαν καὶ ὅτι οἱ γραμματικοὶ καὶ οἱ ὑπομνηματισταὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας εἶχον ἐνώπιον αὐτῶν πλήρη τὰ ἔργα, ἅπερ ὑπεμνημάτιζον, καὶ οὐχὶ ἁπλῶς ἀποσπάσματα ἢ ἐκλεκτὰς Ἐπιτομὰς καὶ Ἀνθολογίας.

Ἐὰν ὅλος οὗτος ὁ σωρὸς τῆς ἀπολεσθείσης φιλολογίας ὑπῆρχεν ἐν Αἰγύπτῳ ἐν τοῖς τότε χρόνοις καὶ ἐν τοῖς τόποις τοῖς νῦν προσιτοῖς εἰς τὴν σκαπάνην τοῦ ἐρευνητοῦ, εὔκολον εἶναι νὰ εἰκάσῃ τις τί δύναται προσέτι ν' ἀνακαλυφθῇ. Ὁ Ἡρώνδας καὶ ὁ Τιμόθεος οὔτε ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν οὔτε ἐκ τῶν λίαν ποθητῶν ν' ἀνευρεθῶσιν ἦσαν, καὶ ὅμως ἀνεκαλύφθησαν ἤδη οὐχ ἧττον ἢ ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Ὑπερείδης, οἵτινες δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν οἱ μάλιστα ἀγαπητοί. Ἐὰν δὲ ἔργα ποιητῶν, οἷος ὁ Ἡρώνδας καὶ ὁ Τιμόθεος, ὀλίγον μνημονευόμενα ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις καί, ὡς εἰκός, ὀλίγον ἀντιγραφόμενα ἐπανῆλθον εἰς τὸ φῶς, ὑπάρχει λόγος πλειότερος νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν ἡμῖν σπουδαιότεροι καὶ μᾶλλον δημοτικώτεροι συγγραφεῖς. Οὐδεὶς ἄρα δύναται νὰ προεικάσῃ τὴν φιλομουσίαν ὡς πρὸς τὴν φιλολογικὴν προτίμησιν τοῦ πρώτου τυχόντος νεκροῦ ἐν Αἰγύπτῳ Ἕλληνος, οὗ ὁ τάφος δύναται ν' ἀνακαλυφθῇ, οὐδὲ νὰ μαντεύσῃ τίνα βιβλία οὗτος δύναται νὰ ἔχῃ ἐκλέξει, ὅπως συμπαραλάβῃ ταῦτα μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ κλίνην.

Ἤδη λείπεται νὰ θεωρήσωμεν τὸ ποιὸν τῆς τέως ἠφανισμένης φιλολογίας, ἐν μέρει δὲ νῦν ἀποδεδομένης ἡμῖν καὶ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς ὅσα τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διὰ τῶν αἰώνων διετήρησε καὶ ὁ νεώτερος πολιτισμὸς ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως ἐγνώρισεν· ἐνταῦθα δὲ δύναταί τις εἰπεῖν ὡς ὁ τοῦ Οὐεργιλίου ὁδοιπόρος.

aut videt aut vidisse putat per nubila lunam.

Εἶνε δύσκολον νὰ κρίνῃ τις φιλολογίαν ἀσφαλῶς ἐξ ἠκρωτηριασμένων ἀποσπασμάτων. Εἰ καὶ προσεπάθησαν πάντες οἱ φιλόλογοι τῆς Γερμανίας ν' ἀνακαινίσωσι ταῦτα, δύναταί τις ὅμως νὰ ὑποπτεύσῃ

ὅτι ἀπωλέσθη τι ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ· ἀλλ' ἐν γένει ὅ,τι βλέπομεν διὰ τῶν νεφῶν εἶνε ἡ *σελήνη καὶ οὐχὶ ὁ ἥλιος*· οὐδὲν ἐν τῇ ἀνευρεθείσῃ φιλολογίᾳ ἰσοφαρίζει πρὸς τὴν λαμπρότητα τῶν ἀρίστων ἔργων, ἅπερ εἶχον διασωθῇ· ὁ Ὑπερείδης δὲν εἶνε ἴσος πρὸς τὸν Δημοσθένην, ὁ Βακχυλίδης δὲν ἐξισοῦται πρὸς τὸν Πίνδαρον· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πίνδαρος ἐν τῇ ποιήσει τῶν *Παιάνων* δὲν ἐξικνεῖται εἰς τὰ ὕψη τῶν ἀρίστων αὐτοῦ *Ἐπινίκων*· ὁ *Ἡρώνδας*, ὁ *Τιμόθεος*, ἡ *Κόριννα* ἐπιχέουσιν φῶς εἰς νέα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας εἴδη, ἅπερ εἰσὶ μεγίστου διαφέροντος, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν χάριν, τὴν ποιητικὴν ἀξίαν, τὸ πνεῦμα, ἔχομεν γνωρίσει μείζονα τούτων. Τὸ παράδοξον ῥητὸν τοῦ Βάκωνος «ὅτι ὁ χρόνος ὁμοιάζει πρὸς ῥεῦμα ἢ χείμαρρον, ὅστις καταφέρει μὲν ἡμῖν ὅ,τι ἐλαφρόν, πνίγει δὲ καὶ καταποντίζει πᾶν ὅ,τι βαρὺ καὶ στερεὸν» δὲν ἐπαληθεύεται ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τούτων τῶν καταποντισθέντων εἰς τὰ βάθη τοῦ χρόνου. Ἡμεῖς τῷ ὄντι πιστεύομεν ἔτι, ὅτι εἰδῶν τινῶν τῆς φιλολογίας καὶ μάλιστα τῆς λυρικῆς ποιήσεως ἔχομεν ἀπολέσει ἔργα ἐπίσης σπουδαῖα, ὡς ἐκεῖνα ἅπερ κεκτήμεθα. Καὶ οἱ μὲν πάπυροι μέχρι τοῦδε ἐλάχιστα τούτων ἀπέδωκαν ἡμῖν, ἀλλὰ δὲν δικαιούμεθα νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι θέλομεν εὕρει τοιαῦτα ἐν τῷ μέλλοντι;

Πρὸς τὸ διαφωτίσαι τὸ σημεῖον τοῦτο, ἴδωμεν τί τῆς φιλολογίας ἀντιπροσωπεύεται ἐκ τῶν θραυσμάτων καὶ τῶν ναυαγίων τούτων τῆς Αἰγύπτου καὶ τί οὐχί. Πρῶτον ὁ *Ὅμηρος* ἔχει τὴν μεγίστην ἐπικράτησιν· μάλιστα δ' ἔχομεν ἐν τῇ Γ' ἑκατονταετηρίδι π. Χ. εἰκόνα τινὰ οὐχὶ τοῦ συνήθους Ὁμήρου, ἀλλ' *ἐστιβασμένου* διὰ προσθέτων στίχων καὶ ἐπαναλήψεων· ἡ ἀποκάθαρσις δὲ τούτων καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ *ἐπισήμου (τοῦ συνήθους) κειμένου* τοῦ ποιητοῦ ἐγένετο διὰ τῶν λογίων τῆς Ἀλεξανδρείας, ὡς ἐν τῷ β' ἡμῶν θέματι δειχθήσεται. Ἀλλ' ἐκ τῶν *Κυκλικῶν* ποιημάτων, ἅπερ ἐδύναντο νὰ ἐπιχύσωσι πλειότερον φῶς ὡς πρὸς τοὺς ὅρους, ἐξ ὧν ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια προῆλθον, οὐδὲ ἓν εὑρέθη. Ἡ *Ἡσιόδειος* σχολὴ ἐκπροσωπεῖται κάλλιον, οὐχὶ ἡ ἀγροτικὴ σχολὴ τῶν Ἔργων καὶ τῶν Ἡμερῶν, ἀλλ' ὁ συμφυρμὸς τῆς πατροπαραδότου Μυθολογίας, ἣν μέχρι τοῦδε ἐγνώριζεν ἡμῖν ἡ *Θεογονία* καὶ ἡ *Ἀσπὶς τοῦ Ἡρακλέους*. Ἔχομεν ἀποσπάσματα τῶν μύθων τοῦ Βελλεροφόντου καὶ τοῦ Μελεάγρου, ἔτι δὲ καὶ διαφέροντα ἡμῖν ἀποσπάσματα τῆς ἱστορίας τῶν μνηστήρων

τῆς Ἑλένης. Ἰδίᾳ δὲ τοὺς στίχους, οἵτινες ἐξηγοῦσι, πῶς ἦλθεν ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ μετάσχῃ τῆς μνηστείας ταύτης· οὐχὶ διότι ἤλπιζεν ἢ ἐπεθύμει νὰ τύχῃ τοῦ βραβείου, ἀλλὰ διότι προέβλεπεν, ὅτι πάντως ἤθελε μετάσχει τῶν ἀποδησομένων ἀγαθῶν· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπειδὴ δὲν ἐσκόπει νὰ εἶνε σπουδαῖος ἀντιμνηστήρ, ἦτο λίαν οἰκονομικὸς ἐν τοῖς φιλοφρονητικοῖς δώροις, ἅπερ προσέφερεν (¹).

Ἐν δὲ τῇ *λυρικῇ* ποιήσει πάντως αἱ ἡμέτεραι ἀπώλειαι ἐγένοντο μέγισται καὶ ἐνταῦθα οἱ πάπυροι δὲν παρέσχον ἡμῖν πολλά. Ἔχομεν ἀληθῶς σπουδαῖα κέρδη ἐν ταῖς δημοσίαις ᾠδαῖς τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Βακχυλίδου, ἀλλὰ νῦν ὁ λόγος περὶ τῆς *ἰδιωτικῆς* καὶ προσωπικῆς λυρικῆς· ὀλίγους ὡραίους στίχους τῆς Σαπφοῦς τῷ ὄντι ἀνεύρομεν, ἀλλ' οὐδὲν τοῦ Στησιχόρου, τοῦ Ἀνακρέοντος, τοῦ Ἰβύκου καὶ πραγματικῶς οὐδὲν τοῦ Ἀλκαίου, τοῦ Ἀρχιλόχου ἢ τοῦ Σιμωνίδου.

Ἕτερον δὲ τμῆμα τῆς φιλολογίας, ἐν ᾧ ἡ πρόσκτησις γνώσεων ἤθελεν εἶναι εὐπρόσδεκτος, εἶνε ἡ *ἀρχαία κωμῳδία*· δὲν πιστεύω, ὅτι ἀνακάλυψίς τις δυναμένη νὰ γίνῃ ἤθελεν ὑπερβάλει τοὺς *Ὄρνιθας* ἢ τοὺς *Βατράχους*· ἀλλὰ λίαν ἀσμένως ἐπεθύμει τις νὰ ἔχῃ πλείονας κωμῳδίας τοῦ *Ἀριστοφάνους* ἢ ἔργα τινὰ τῶν σπουδαίων ἀντιπάλων αὐτοῦ, τοῦ *Κρατίνου* ἢ τοῦ *Εὐπόλιδος*· ἀλλ' ἐνταῦθα πᾶν ὅ,τι ἔχομεν ἀνεύρει, εἶνε *μέρος ὑποθέσεως* μιᾶς τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Κρατίνου. Ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ *τραγῳδίᾳ* οὐδὲν πλέον ἔχομεν ἐκ τῶν τοῦ Αἰσχύλου τραγῳδιῶν καὶ οὐδὲν ἀξιόλογον μέρος ἐκ τῶν σπουδαίων δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους· οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἱκανοποιήσωμεν τὴν φιλομάθειαν, ἣν ἐξεγείρει ἐν ἡμῖν ὁ Πλάτων ὡς πρὸς τὰς ἀρετὰς τοῦ *Ἀγάθωνος*. Ἐν τῇ *ἱστορίᾳ* οὐδὲν ἴχνος ἔχομεν τοῦ *Ἑκαταίου* οὐδὲ τοῦ *Θεοπόμπου*· διότι ὁ τῆς Ὀξυρύγχου ἱστορικὸς βεβαίως δὲν εἶνε ὁ Θεόπομπος· ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἦτο, τὸ ἀπόσπασμα δὲν ἀνήκει εἰς τὸ μέγα ἔργον αὐτοῦ, τὰ *Φιλιππικά*· καὶ ἐν τῇ *Ἀνθολογίᾳ* δὲ τοῦ *Μελεάγρου* πλείονα ἐπιγράμματα εὐπρόσδεκτα ἤθελον εἶναι. Ταῦτά εἰσι τὰ χάσματα, ἅπερ ἐπιθυμεῖ τις νὰ ἴδῃ πληρούμενα καὶ ἐν οἷς ὑπάρχει μεγίστη ἐλπὶς νὰ εὕρωμέν τι δυνάμενον ν' ἁμιλλᾶται πρὸς τὰ ἄριστα τῶν ὅσα γινώσκομεν ἤδη· ἀλλὰ μέχρι τοῦδε οἱ πάπυροι, ὡς καὶ πρότερον ἐρρήθη, δὲν ἐπλήρωσαν τὰς ἐλπίδας ἡμῶν, ὥστε νὰ

(¹) Πρβλ. Berl. Klass. Texte 1907 ὑπὸ Schubart und Wilamowitz — Möllendorff.

ἱκανοποιήσωσι τοὺς ἡμετέρους πόθους. Ἐν γένει, ὡς φαίνεται, τοὺς εὐκολωτέρους συγγραφεῖς μᾶλλον προετίμων οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἕλληνες κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν περίοδον (30 π. Χ.—280 μ. Χ.). Διὸ καὶ ἐκ τῶν γενομένων τούτων εὑρημάτων οὐδὲν εἶνε τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἐκτοπίσῃ τοὺς πρότερον κατέχοντας τὰς ὑψηλοτάτας βαθμῖδας τῶν κλιτύων τοῦ Παρνασσοῦ.

Ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ἔχῃ, πρέπει νὰ χαιρετίσῃ τις τὴν ἐπέκτασιν τῶν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας γνώσεων ἡμῶν, τὴν διὰ τῶν παπυρικῶν εὑρημάτων γενομένην, ἥτις ἀναζωπυρεῖ τὸ ὑπὲρ αὐτῆς διαφέρον τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλληνιστῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐν τῇ Μ. Βρεττανίᾳ. Καὶ ἡ ἀναζωπύρησις αὕτη ἐπῆλθε λίαν ἐπικαίρως· ἐν ᾧ χρόνῳ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἀγωνίζονται πρὸς τὸ διατηρῆσαι τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει τῆς ἀνεπτυγμένης ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ τάξεως, εἶνε οὐχὶ μικρὸν κέρδος ὅτι τὸ ὑπὲρ αὐτῶν ζωηρὸν διαφέρον τῶν φιλολόγων καὶ τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῆς Μ. Βρεττανίας θέλει συγκρατηθῇ καὶ γενναίως ἐπιρρωσθῇ· τὸ νέον φῶς, τὸ ἐκ τῶν νέων κειμένων ἐπιχεόμενον εἰς τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰ νέα φιλολογικὰ ζητήματα, ἅπερ ἐξ αὐτῶν ἐγείρονται καὶ ἅπερ αὐξάνουσι τὰς περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης γνώσεις, παρέχουσι νέαν ζωὴν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ἐπιρρωννύουσι τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς κλασσικῆς παιδείας καὶ τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἀγωγῆς ἐν γένει.

Καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς ἀνθρωπιστικῆς αὐτῆς ἀγωγῆς ἀγωνιζόμενος ἐρρωμένως ὁ πολὺς Kenyon ἐπιλέγει τὰ ἑξῆς ἀξιοσημείωτα. «Καὶ ὁ ἀδιάφορος ἤδη, ἀναγκαζόμενος ἐκ τῶν »ἀνακαλύψεων τούτων τῶν φιλολογικῶν, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἀνευρέσεων »τῶν γενομένων ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἀρχαιολογίας ἐν γένει, δύναται »νὰ προβάλῃ τὸ θεμελιῶδες ζήτημα, τίνα *σπουδαιότητα κατέχει ἡ* »*Ἑλλὰς* ἐν τῷ νέῳ Εὐρωπαϊκῷ πολιτισμῷ· ἡ ἐξαιρετικὴ ζωτικότης »τῶν ἀνευρεθέντων νέων ποιημάτων, ἱστοριῶν, ῥητορικῶν λόγων »ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ φιλολογία τῆς Ἑλλάδος ἐστὶν ὀστοῦν ἐκ τῶν »ὀστῶν ἡμῶν καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἡμῶν. Ἡ φιλολογία τῆς »Ἑλλάδος ἔτι καὶ νῦν ὁμιλεῖ πρὸς ἡμᾶς διὰ ζώσης φωνῆς ὡς ἡ τῶν »ἡμετέρων κλασσικῶν Δὲν εἶνε εὔκολον νὰ χωρίσωμεν τὰ Ἑλλη»νικὰ στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ καὶ δὲν δύναμαι νὰ

»πιστεύσω. ὅτι ὁ πολιτισμὸς ἡμῶν καὶ ἰδίᾳ ἡ φιλολογία ἡμῶν ἤθελε »δυνηθῇ νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἑαυτῆς τόνον. ἐὰν ἡ σπουδὴ τῶν Ἑλλη»νικῶν ἤθελε περιορισθῇ εἰς τοὺς εἰδικοὺς μόνους. Τὸ καταργεῖν »τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν εἶνε τὸ ἀφαιρεῖν τὴν κλεῖδα, ἥτις ἀνοίγει »τὴν θύραν τῆς πλουσιωτάτης ἐν τῷ κόσμῳ φιλολογίας, τῆς φιλολο»γίας ἐκείνης, ἐξ ἧς οὐ μόνον τὴν βάσιν ἔσχεν ἡ ἡμετέρα, ἀλλὰ εἶνε »καὶ ἐμπεποτισμένη ἡ ἡμετέρα φιλολογία, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἱστο»ρία, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπιστήμη. Οἱ ἀφαιροῦντες τὴν »κλεῖδα ταύτην ὑποκρίνονται τοὺς γραμματεῖς καὶ ὑποκριτάς, *ἀπο»κλείουσι* δηλαδὴ *τοῖς ἀνθρώποις τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*».

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ α΄ ἡμῶν θέμα ἤτοι περὶ τῶν παπύρων, οἵτινες ἀπέδωκαν ἡμῖν *νέα κείμενα*, ἔργων δηλαδὴ τέως ἀπολωλότων, νῦν δὲ ἀνευρεθέντων, ὧν ἕκαστον εἰκότως δύναται τὸ Εὐριπίδειον νὰ ἐπαναλάβῃ

ἥκω κευθμῶνα καὶ πύλας Ἅιδου λιπόν.

ΙΒ΄

ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΑΠΥΡΩΝ ΕΙΣ ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ.

Ἤδη δὲ ἐξεταστέον καὶ τὸ ἕτερον ἡμῶν θέμα, τίνα δηλαδὴ συμβολὴν παρέχουσιν οἱ ἀνευρεθέντες πάπυροι πρὸς τὰ ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἅπερ διεσώζοντο ἡμῖν· καὶ πρῶτον ἀρχόμεθα τῆς ἐπισκοπήσεως ταύτης ἀπὸ τοῦ θείου ποιητοῦ.

Οἱ πάπυροι τοῦ Ὁμήρου, οἵτινές εἰσιν ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου ποσοῦ τῶν περιεχόντων κείμενα σωθέντων συγγραφέων, (¹) διακρίνονται εἰς δύο τάξεις· μία ὁμὰς ἐξ 9 χργρφ. παπυρικῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν Γ΄ καὶ Β΄ ἑκατονταετηρίδα π. Χ. εἶνε ἀξιοσημείωτος α΄ ὡς περιέχουσα στίχους προσθέτους ἐν τῷ συνήθει κειμένῳ, β΄ ὡς παραλείπουσα στίχους τινὰς ἐμπεριεχομένους ἐν ἐκείνῳ καὶ γ΄ ὡς ἔχουσα πολλὰς διαφόρους γραφὰς ἐν στίχοις, οἵτινές εἰσι κοινοὶ καὶ ἐν τοῖς

(¹) Τὰ παπυρικὰ κείμενα τῶν γνωστῶν συγγραφέων εἰσὶν 570 ἐξ ὧν 100 θεολογικά, 270 Ὁμηρικά, καὶ 200 πάντων τῶν ἄλλων ποιητῶν καὶ πεζογράφων. πρβλ. σελ. 62.

ἀρχαιοτέροις παπύροις καὶ ἐν τῷ συνήθει κειμένῳ· τὴν δὲ ἑτέραν τάξιν ἀποτελεῖ τὸ μέγα πλῆθος τῶν Ὁμηρικῶν παπύρων τῶν ἀπὸ τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος π. Χ. μέχρι τῆς ἑβδόμης μ. Χ. περιεχόντων τὸ σύνηθες κείμενον (vulgata) ἐν οὐσιώδει ἁρμονίᾳ πρὸς τὰ ἐκ περγαμηνῆς χειρόγραφα, χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μετά τινων ἐνιαχοῦ καινοτομιῶν, ὧν ὀλίγαι ἐγένοντο ἀποδεκταὶ ὑπὸ τοῦ Allen ἐν τῷ Ὁμήρῳ τῆς Ὀξφόρδης. Τὰ ἔκρυθμα κείμανα τοῦ Ὁμήρου εἰσὶ α' ἀπόσπασμα τῆς Ἰλιάδος XI (P. Petrie I. 3) περιέχον 5 νέους στίχους καὶ παραλεῖπον 3 ἀρχαίους ἐπὶ 36 στίχων, β' τὸ τῆς Γενεύης ἀπόσπασμα (Ἰλιάδ. XI—XII Rev. Philol. XVIII. 104) περιέχον 9 νέους στίχους ἐπὶ 70 καὶ σπουδαίας διαφορὰς ἐν 5 ἄλλοις· οἱ 4 πάπυροι Hibeh περιέχοντες 600 στίχους, ἐν οἷς παρατηροῦνται 10: 100 νέοι πρόσθετοι στίχοι καὶ 2:100 παραλείπονται. Προσέτι ἀπόσπασμά τι τοῦ Α' αἰῶνος π. Χ. (Ἰλιάδ. XVIII Berliner Klass Texte τομ. Α' σελ. 18) περιέχον 27 στίχους εἶνε ἀξιοσημείωτον ὡς παρενεῖρον ἕνα νέον στίχον μετὰ τὸν 606 καὶ 4 νέους ἐκ τῆς τοῦ Ἡσιόδου Ἀσπίδος. Καὶ τῆς Ὀδυσσείας δέ εἰσι 3 πάπυροι Πτολεμαϊκοί, ὁ μὲν εἷς τοῦ Γ' αἰῶνος, οἱ δὲ δύο τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ. (P. Hibeh 23 καὶ καὶ Tebtynis 695--6), ὧν ὁ ἕτερος ἔχει ἐπὶ 180 στίχων προσθέτους 14 ἤτοι 1:13.

Ἡ πρώτη ἀνακάλυψις τῶν καταπληκτικῶν τούτων διαφορῶν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις τοῦ Ὁμήρου παπύροις ἤγαγεν εἰς τὴν εἰκασίαν, ὅτι τὸ *κοινὸν* τοῦ Ὁμήρου κείμενον (vulgata) ἦτο πράγματι δημιούργημα τῶν τῆς Ἀλεξανδρείας λογίων· ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἠμφεσβητήθη σφόδρα ὑπὸ τοῦ Ludwich τῷ 1898 ἰσχυριζομένου, ὅτι οἱ πρῶτοι Ὁμηρικοὶ πάπυροι δὲν ἀντεπροσώπευον τὴν κανονικὴν τῶν ποιημάτων κατάστασιν τὴν πρὸ τῶν λογίων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ β' ἐκ τῆς λεπτομεροῦς ἐξετάσεως τῶν τοῦ Ὁμήρου περικοπῶν τῶν ἐμπεριεχομένων ἐν τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος π. Χ. εἰκάζει, ὅτι τὰ κείμενα τὰ χρησιμοποιηθέντα ὑπ' αὐτῶν οὐσιωδῶς συνεφώνουν πρὸς τὸ σύνηθες *vulgata*· ἀλλ' ὅτε τῷ 1906 ἀνευρέθησαν οἱ πάπυροι τῆς Hibeh διεσείσθη τοῦ Ludwich ἡ γνώμη· καὶ νῦν ἐπικρατεῖ ἡ ἑξῆς. Ἀφοῦ πάντες οἱ τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ πολλοὶ τῶν τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ. πάπυροι παρέχουσι πολλὴν διαφορὰν πρὸς τὸ κοινόν, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὸ μακρότερον κείμενον, ὀφείλει τις νὰ δεχθῇ,

ὅτι, ἐὰν ἡ vulgata ὑφίστατο ἐν τῷ Γ' αἰῶνι π. Χ., δὲν ἦτο ὅμως καὶ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν Αἰγύπτῳ κείμενον. Τί δὲ τεκμήριον ἐπάγεται ὁ Ludwich ὅτι αὕτη ὑφίστατο τότε; τὰς Ὁμηρικὰς περικοπὰς τὰς περιεχομένας ἐν τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ Ε' καὶ τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. διότι κατ' αὐτὸν ἐκ τῶν 480 στίχων τῶν ἐν αὐτοῖς παρατεθειμένων μόνον 9—11 δὲν περιέχονται ἐν τῇ vulgata, κατὰ δὲ τοὺς παπύρους ἡ ἀναλογία ἔδει νὰ εἶνε μείζων δηλ. στίχοι 60· ἀλλὰ πρὸς ταῦτα ἀντιρρητέον, ὅτι αἱ ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις συγγραφεῦσιν ἐκ τοῦ Ὁμήρου περικοπαὶ συχνάκις εἶνε λίαν βραχεῖαι· ὅπου δὲ εἶνε μακραί, παρατηροῦνται καὶ οἱ πρόσθετοι στίχοι. Καταπληκτικὸν δὲ εἶνε τὸ παρ' Αἰσχίνῃ ἀπόσπασμα (Ἰλιάδ. Ψ 77—91) ἔχον 4 προσθέτους στίχους, ὡς καὶ τὸ τοῦ ψευδοπλατωνικοῦ Ἀλκιβιάδου Β' (Ἰλιάδ. Η) μετὰ 4 προσθέτων στίχων, ἵνα μή τι εἴπωμεν περὶ τοῦ παρὰ Πλουτάρχῳ (Ἰλ. Ψ 23) μεθ' ἑνὸς προσθέτου στίχου, ὡς εὑρέθη ἐν τῷ Η. Grenfell 4. Ἀφοῦ δὲ τὰ κείμενα τῶν παπύρων συμφωνοῦσι πρὸς τὰ ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις συγγραφεῦσιν ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἀποσπάσματα, τὸ συμπέρασμα τοῦ Ludwich, ὅτι ἡ vulgata ἦτο ἤδη ἐπικρατοῦσα τὸν Ε' καὶ τὸν Δ' αἰῶνα π. Χ., στηρίζεται ἐπὶ βάσεως ἐπισφαλοῦς. Βεβαίως οἱ παρατηρούμενοι πρόσθετοι στίχοι δὲν ἔχουσι μὲν φιλολογικὴν ἀξίαν, ἐπειδή εἰσιν ἐπαναλήψεις ἐκ παραλλήλων χωρίων, ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ ἀρχαιότεροι Ὁμηρικοὶ πάπυροι δικαιοῦται νὰ τύχωσι πλείονος σεβασμοῦ ἢ ὅσου ἠξιώθησαν ὑπὸ τοῦ Ludwich.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ ὑπεροχὴ τοῦ συνήθους κειμένου (vulgata) δὲν ἦτο ἀκόμη ἀνεγνωρισμένη ἐν τῷ Γ' αἰῶνι π.Χ. καὶ ἐὰν ἡ ὕπαρξις αὐτῆς παραλλήλως πρὸς τὸ μακρότερον κείμενον δὲν μαρτυρεῖται πρὸ τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ., τότε διατί ἐπικρατεῖ αὕτη κατὰ τὸν Β' αἰῶνα π. Χ.; ὁ Grenfell πρότερον μὲν ἔκλινε νὰ παραδεχθῇ, ὅτι αὕτη ὑφίστατο πρὸ τοῦ 200 π. Χ. ὡς κείμενον ἀνταγωνιζόμενον πρὸς τὸ μακρότερον, ἀλλ' ἤδη ὀκνεῖ. Κατ' αὐτὸν τὸ τῆς Ἀλεξανδρείας Μουσεῖον συνετέλεσεν, ἵνα ἐπικρατήσῃ ἡ vulgata, εἰ μὴ ἐδημιούργησεν αὐτήν.

Ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ ἐπίσημον κείμενον (vulgata) τοῦ Ὁμήρου, ὡς ἔχομεν αὐτὸ σήμερον, ἦτο πράγματι μία *ἔκδοσις*, ἧς διὰ τὴν ἐπικράτησιν οἱ λόγιοι τῆς Ἀλεξανδρείας συνετέλεσαν, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι τοῦτο ἠγνοεῖτο ἐν τοῖς παπύροις τοῦ Γ'

αἰῶνος π. Χ., ὅτε τὸ κείμενον προφανῶς ἦτο ἀκατάστατον.

Ὡς πρὸς δὲ τὰ σωζόμενα *τοῦ Ἡσιόδου* ἔργα, οἱ 4 πάπυροι οἱ ὑπὸ τοῦ Kenyon ἐξετασθέντες εἰσὶ τοῦ Δ' ἢ Ε' αἰῶνος μ. Χ. Τούτων ὁ μὲν τῆς Βιέννης (Stud. zur Paläograph. I 11) περιέχων 373 στίχους ἐκ τῆς *Θεογονίας, τῶν Ἔργων* καὶ τῆς *Ἀσπίδος* ἔχει καλὸν κείμενον γενικῶς ὑποστηρίζον τὰ κρείσσονα χργρφ., ἀλλὰ γραφὰς νέας ἀξίας λόγου λίαν ὀλίγας· ἐξ αὐτοῦ ἐπικυροῦνται καὶ δύο μικραὶ εἰκασίαι, ἡ τοῦ Hermann *οὐδὲ οἱ (ἀντὶ οὐδὲ γάρ οἱ)* στίχ. 15 τῆς Ἀσπίδος καὶ ἡ τοῦ Nauck *ἐλθέμεν (ἀντὶ ἐλθεῖν)* στίχ. 432. Τὸ δὲ τῆς Γενεύης ἀπόσπασμα (Rev. Philol. XII, 113), περιέχον 38 στίχους ἐκ τῶν *Ἔργων*, εἶνε κυρίως ἀξιοσημείωτον ἕνεκα τῶν ἰχνῶν 4 προσθέτων στίχων, οἵτινες, ὡς ἔοικεν, εἰσὶν ἀπερριμμένοι ὑπὸ ἀρχαίων κριτικῶν. Τὸ τῶν Παρισίων ἀπόσπασμα τῆς *Θεογονίας* 74—145 (Sitzungsber. Berl. Akad. 1887, 809), ἔχει διαφερούσας τινὰς ἀναγνώσεις ἐπικυρούσας δύο εἰκασίας τοῦ Peppmüller στίχ. 87 καὶ τοῦ Guiet στίχ. 93 καὶ ὑποστηριζούσας πολλὰ χωρία ἐναντίον τῶν χργρφ. ὁ τοῦ Βρετт. Μουσείου πάπυρος (159) μετὰ 40 στίχων ἐκ τῆς Θεογονίας δὲν ἔχει σπουδαιότητα, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα μικρὰ ἀποσπάσματα. Ἀλλ' ὁ PO. 1090 ἐκ τῶν *Ἔργων* (στίχ. 257—89) εἶνε πολύτιμος οὐ μόνον διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτοῦ (τοῦ Α' αἰῶνος μ. Χ.), ἀλλὰ καὶ διὰ πέντε νέας καὶ ὑγιεῖς γραφάς, ὧν τρεῖς ἐπιδέχονται μικρὰς διορθώσεις (263 βασιλῆς ἀντὶ βασιλῆες, 264 *δικέων* ἀντὶ δικῶν, 268 ἐθέλῃι ἀντὶ ἐθέλῃσι)· ὁ P. Ryl. 54 ἐκ τῆς *Θεογονίας* (643—56 τοῦ Α' αἰῶνος π. Χ.) ἐν στίχ. 656 ὑποστηρίζει τοῦ Hermann τὴν διόρθωσιν *ὅτοι* (ἀντὶ *ὅτι*). οἱ Ἡσιόδειοι πάπυροι ὡς ἐν ὅλον ἀνάγουσι τὴν συνήθη παράδοσιν τοῦ κειμένου ἀπὸ τοῦ ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνος εἰς τὸν Δ', ἐξ οὗ χρόνου τοῦτο σαφῶς οὐδεμίαν οὐσιώδη μεταβολὴν ὑπέστη.

Ὁ δὲ τοῦ Α' αἰῶνος μ. Χ. πάπυρος, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἡ *Ἀθηναίων πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλους*, περιέχει τρία ἐκ τοῦ Σόλωνος ἀποσπάσματα (ἐν ὅλῳ στίχ. 41), ἅπερ εἰσὶ γνωστὰ ἐκ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Ἀριστείδου· ὁ πάπυρος παρέχει ἑπτὰ νέας γραφάς, ὧν καταπληκτικαὶ μάλιστα δύο.

ἀλκὴν...ποιούμενος (ἀντὶ ἀρχὴν ... κυκεύμενος) καὶ

χρειοῦς φυγόντας (ἀντὶ χρησμὸν λέγοντας)

Τῶν δὲ σωζομένων Ἐπινίκων ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου ὁ προσφάτως δημοσιευθεὶς (PO. 1614) πάπυρος περιέχει ἀποσπάσματα 170 περίπου στίχων ἐκ τῶν Ὀλυμπ. Α΄, Β΄, Ϛ΄ καὶ Ζ΄ καὶ εἶνε τῆς Ε΄ ἢ Ϛ΄ ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. Τὰ χειρογρ. τοῦ Πινδάρου, ὧν οὐδὲν εἶνε ἀρχαιότερον τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, εἰσὶ διῃρημένα εἰς δύο οἰκογενείας. Τὸ κείμενον γενικῶς πιστεύεται, ὅτι διετηρήθη μετὰ σπουδαίας ἐπιμελείας τῇ φιλοτίμῳ σπουδῇ τῶν γραμματικῶν ὑποστὰν μικράν τινα μεταβολὴν ἀπὸ τοῦ Β΄ αἰῶνος μ. Χ. ἐξ οὗ χρόνου προέρχονται καὶ τὰ Σχόλια τοῦ ποιητοῦ. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου φαίνεται ὅτι τὸ κείμενον τοῦ λυρικοῦ δὲν ἦτο καθωρισμένον· ὁ πάπυρος ἀνάγει τὸ κείμενον πρὸς τὰ ὀπίσω ἓξ ἢ ἑπτὰ αἰῶνας καὶ εἶνε λίαν σύμφωνος πρὸς τὸ κείμενον τῶν ἀρίστων χειρογρ. συμφωνῶν συχνότερόν πως πρὸς τὴν τοῦ Βατικανοῦ οἰκογένειαν ἢ πρὸς τὴν Ἀμβροσιανήν. Νοθεία τις ἐν Ὀλυμπ. Β΄ 39-40 εἶνε ἤδη προφανής. νέαι γραφαί εἰσι σπάνιαι καὶ μόνον μία μεγάλην ἀξίαν ἔχει ἐν Β΄ 35.

πατρώϊ' ἂν τῶνδ' ἔχοι (ἀντὶ τοῦ «*πατρώϊον* τῶνδ' ἔχει).

Ὡς πρὸς δὲ τοὺς δραματικούς, αἱ μὲν τοῦ *Αἰσχύλου* σωζόμεναι τραγῳδίαι μέχρι τοῦδε δὲν ἀντιπροσωπεύονται ἐν τοῖς παπύροις. αἱ δὲ τοῦ *Σοφοκλέους* δι' ἑνὸς ζεύγους τῆς Ε΄ ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. ἀποσπασμάτων τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου (PO. 22 καὶ 1369 ἐν ὅλῳ στίχοι 77)· ἔτι δὲ δι' ὀλιγοστίχων ἀποσπ. ἐκ τῆς Ἀντιγόνης (PO. 875 τοῦ β΄ αἰῶνος) τῆς Ἠλέκτρας καὶ τοῦ Αἴαντος (PO. 1615). Τὸ τελευταῖον ἐκ στίχ. 20 ἔχει καὶ διαφέρουσαν ἡμῖν νέαν γραφὴν τὰ *Μέσια* (ἀντὶ *Νέσια* στίχ. 649), ἥτις φαίνεται, ὅτι ἦτο γνωστὴ τῷ Σουΐδᾳ· καὶ τὸ τῆς Ἠλέκτρας ἀπόσπασμα ἐν στίχῳ 995 συμφωνεῖ πρὸς ἓν νεώτερον χειρογρ. ἔχον «*τότε βλέψασα* (ἀντὶ τοῦ συνήθους *ποτ' ἐμβλέψασα*). Μακρότατος τῶν τοῦ Σοφοκλέους παπύρων εἶνε ὁ PO. 1369, ἀλλ' αἱ καινοτομίαι αὐτοῦ οὐχὶ σπουδαῖαι· ἐν στίχ. 825 (Οἰδ. Τύρ.) ἔχει *ἐμβατεῦσαι* (ὀρθότερον τοῦ συνήθους *ἐμβατεύειν*) καὶ ἀμφίβολον ἐπικύρωσιν διορθώσεώς τινος (ἐν στίχ. 1310) *διαπωτᾶται* (ἀντὶ τοῦ ἐφθαρμένου *διαπέταται*)(1)· ἀλλὰ τετράκις ὁ πάπυρος συμφωνεῖ πρὸς τὰ νεώτερα χειρογρ. ἐναντίον τοῦ Λαυρεντίνου κώδικος, ὅστις εἶνε μεγάλης σπουδαιότητος ὡς πρὸς τὴν κριτικὴν

---

(1) Φθογγὰ **διαπέπταται**, ἔχει τὸ χειρ. R ἥτις γραφὴ φαίνεταί μοι κρείσσων.

τοῦ Σοφοκλέους· ἀλλ' ἡ γνώμη, ἥτις εὐρέως ἐπικρατεῖ καὶ ἥτις λίαν ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸν Jebb, ὅτι ὁ L κῶδιξ εἶνε ἡ τελευταία πηγὴ τῶν νεωτέρων χργρφ., ὑπέστη νῦν καίριον πλῆγμα· σαφὲς δὲ εἶνε ἤδη, ὅτι τὰ νεώτερα χργρφ. διατηροῦσιν ἀνεξάρτητον παράδοσιν, ἥτις εἶνε ἐνιαχοῦ κρείσσων τῆς τοῦ Λαυρεντίνου.

Ὁ δὲ *Εὐριπίδης* ἀνεγινώσκετο ἐν Αἰγύπτῳ εὐρύτερον τῶν ἄλλων τραγικῶν· μέχρι τοῦδε ἔχομεν ἐκ *10* τῶν σωζομένων τραγῳδιῶν αὐτοῦ *21* ἀποσπάσματα, ὧν πολλὰ πάνυ μικρά. Ἐκ τῶν Πτολεμαϊκῶν ἀποσπασμάτων τὸ ἄριστον εἶνε τὸ καὶ ἀρχαιότατον (P. Hibeh 24) ἐκ τῆς Ἰφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις (τοῦ 240 π. Χ.), ὅπερ καὶ τῶν νεωτέρων εἰκασίας ἐπαληθεύει καὶ γραφὰς νέας σπουδαίας παρέχει (στί. 252 καὶ 1618, 587 καὶ 621). Καὶ τὸ τῆς Ἠλέκτρας δὲ ἀπόσπασμα (P. Hibeh 7) παρέχει βελτιώσεις τοῦ κειμένου· ἐκ δὲ τῶν παπύρων τῆς Ῥωμαϊκῆς περιόδου σπουδαιότατοί εἰσι δύο τῶν Φοινισσῶν (PO 1177 καὶ 224) θεραπεύοντες ἱκανὰ νοσοῦντα μέρη καὶ ἐπικυροῦντες διορθώσεις τοῦ Μουσγραβίου καὶ τοῦ Πόρσωνος (στίχ. 1040 καὶ 1041). Ἔχομεν δὲ προσέτι καὶ τῆς Βυζαντιακῆς περιόδου τὸ μὲν μακρότατον τοῦ Εὐριπίδου ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Ἱππολύτου (στίχων 270 Berl. Klass. Texte 2 σελ. 88) παρέχον οὐχὶ σπουδαίας καινοτομίας, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Ὀρέστου (PO. 1370), ὅπερ συντελεῖ πρὸς βελτίωσιν τοῦ κειμένου· Τὰ χργρφ. τοῦ Εὐριπίδου εἶνε ὀλίγα (πολλῶν δὲ ἐκ τῶν τραγῳδιῶν αὐτοῦ μόνον δύο καὶ οὐχὶ πολὺ καλά· οἱ πάπυροι ὑποστηρίζουσι τὸ παραδεδομένον κείμενον, ἀλλ' ἐν τῇ Γ' ἑκατονταετηρίδι π. Χ. τὸ κείμενον τοῦ τραγικοῦ φαίνεται ἧττον ἐφθαρμένον ἐν τοῖς παπύροις ἢ ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χργρφ.

Οἱ δὲ τοῦ *Ἀριστοφάνους* 12 πάπυροι, παρέχοντες ἀποσπάσματα ἐξ 9 τῶν κωμῳδιῶν αὐτοῦ, εἰσὶ τοῦ Ε' αἰῶνος μ. Χ. τὰ σπουδαιότερα δὲ αὐτοῦ ἀποσπάσματά εἰσιν (Berl. Klass. Texte 2 σελ. 99) στίχοι 130 ἐκ τῶν Ἀχαρνέων, 66 τῶν Βατράχων, καὶ 16 τῶν Ὀρνίθων προσέτι (PO. 1374) 150 στίχοι ἐκ τῶν Σφηκῶν καὶ 56 τῶν Ὀρνίθων (Revue Phil. VI. 179)· διὰ τῶν παπυρικῶν τούτων εὑρημάτων ἐπικυροῦνται διορθώσεις τῶν νεωτέρων, Bentley, Elmsley Brunck, Bergk, Blaydes, Dissen· ἀλλ' ἐν γένει οἱ τοῦ Ἀριστοφάνους πάπυροι δὲν φαίνονται ἐπιμεμελημένοι καὶ μᾶλλον ἀξιοσημείωτοί εἰσι διὰ τὴν συμφωνίαν αὐτῶν πρὸς τὸ σύνηθες κείμενον.

ὅπου ἡ ὀρθότης αὐτοῦ ἦτο ὕποπτος ἢ διὰ τὰς νέας γραφάς· τὰ δύο σπουδαῖα χργρφ τοῦ κωμικοῦ, τὸ τῆς Ραβέννης καὶ τὸ τῆς Βενετίας ὑποστηρίζονται πολὺ μᾶλλον ἢ τἆλλα· καὶ τοῦτο δὲ εἶνε ἄξιον σημειώσεως, ὅτι πολλοὶ τῶν παπύρων καὶ ἰδίᾳ ὁ PO. 1374 καὶ 1617 (Ηλ. 1-56) ὑποστηρίζουσι τὸ τῆς Β. χργρφ. κατὰ τοῦ τῆς Ρ. ὅπερ συνήθως ἐνομίζετο κρεῖσσον.

Τὰ δὲ τοῦ *Θεοκρίτου* ἐξ Αἰγύπτου ἀποσπάσματα μέχρι τινὸς ἦσαν ἀσήμαντα, ἀλλ' ὁ PO 1618 ἀποτελεῖ τὴν πρώτην σπουδαίαν συμβολὴν τῆς χώρας ταύτης εἰς τὸ κείμενον τῶν Εἰδυλλίων, ὅπερ λίαν ἐφθαρμένον φαίνεται, τῶν χργρφ. αὐτοῦ καὶ ὀλίγων ὄντων καὶ ὀψιαιτέρων (τοῦ Κ. καὶ τοῦ Μ ἅπερ θεωροῦνται τὰ ἄριστα, ἀμφοτέρων ὄντων τοῦ ΙΓ' αἰῶνος)· ὁ πάπυρος περιέχων 180 στίχους ἐκ τῶν Εἰδυλλίων Ε', Ζ', καὶ Ι ' εἶνε τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ τὸ κείμενον αὐτοῦ οὐχὶ λίαν ὀρθόν· ἐν τῷ Ε' Εἰδυλλίῳ ὑποστηρίζει τὸ Κ ἐναντίον τοῦ Μ, ἀλλ' ἐν τῷ Ζ' ἡ ἀντίθετος τάσις εἶνε ἀξιοσημείωτος· ἐν τῷ Ε' καὶ Ζ' νέαι γραφαί εἰσι σπάνιαι, ἀλλ' ἐν τῷ ΙΕ', ἔνθα τὸ κείμενον εἶνε πολὺ μᾶλλον ἀβέβαιον, ὑπάρχουσι πολλαὶ καὶ σπουδαῖαι καινοτομίαι· ὁ πάπυρος εἶνε σπουδαῖον δεῖγμα κειμένου, ὅπερ εἶνε ἀνεξάρτητον τῶν ὑπαρχουσῶν ὁμάδων, καὶ ἦτο τόσον καλόν, ὡς τὸ Κ. Ὅτι ἐν τοῖς τελευταίοις Εἰδυλλίοις, ἀπὸ τοῦ ΙΔ' καὶ ἐφεξῆς, τὸ κείμενον τοῦ Θεοκρίτου ἔπαθε σπουδαίως ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος μ. Χ εἶνε νῦν πιθανόν, ἀλλὰ τὰ προηγούμενα Εἰδύλλια δὲν φαίνονται ὑποστάντα πολλὴν μεταβολὴν μεταξὺ τοῦ Ε' καὶ τοῦ ΙΓ αἰῶνος· νέον φῶς ἐπὶ τούτου θέλει ἐπιχύσει ἡ ὑπὸ τοῦ Johnson δημοσίευσις τοῦ μακροῦ παπύρου, ὃς τοῦ Ε' ἢ τοῦ ς' αἰῶνος ὢν περιέχει τὰ τελευταῖα ποιήματα καὶ ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ εἰρημένου λογίου ἐν τῇ Ἀντινόου πόλει.

Πολλοῦ διαφέροντός εἰσι καὶ οἱ *Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου* 8 πάπυροι καίπερ μικροὶ πάντες ὄντες, ὧν οἱ σπουδαιότεροι PO 690, 691, 874 τοῦ Γ' καὶ Β' αἰῶνος καὶ P. Amherst τοῦ Β' ἢ Γ' αἰῶνος· οὗτοι καὶ εἰκασίας τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἐπικυροῦσι καὶ νέας παρέχουσι γραφὰς βελτιούσας τὸ κείμενον τοῦ ποιητοῦ.

Λίαν διαφέρει ἡμῖν καὶ ὁ πάπυρος τοῦ Ζ' αἰῶνος περιέχων 277 στίχους ἐκ τῶν Διονυσιακῶν τοῦ *Νόννου*, Αἰγυπτίου καὶ αὐτοῦ ποιητοῦ ὄντος (Berl. Klass Texte Α' σελ. 94). Ἡ μεσαιωνικὴ παρά-

δοσις φαίνεται στηριζομένη ἐπὶ ἑνὸς μόνου χργρφ., τοῦ Φλωρεντίνου, γεγραμμένου τῷ 1280, ὅπερ εἶνε πλῆρες φθορῶν· ὁ πάπυρος ἔχει πολλὰς καὶ καλὰς νέας γραφάς, καὶ ἐπικυροῖ καταπληκτικῶς εἰκασίας πολλάς, αἵτινες δὲν ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν γραμμάτων· διὸ καὶ εἶνε λίαν ἐπιθαρρυντικὸς ἐν τῇ ὑποστηρίξει τῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἐχρησιμοποιήθη ἐν τῇ διορθώσει τοῦ Αἰγυπτίου ποιητοῦ.

Τοῦ δὲ *Βαβρίου* εἷς πάπυρος τῶν μύθων ΙΑ', ΙϚ' καὶ ΙΖ' (P. Amherst 26, τοῦ 300 μ. Χ.) εἶνε κατώτερος τοῦ εἰς τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα ἀναγομένου μοναδικοῦ κώδικος τοῦ Ἄθω· ἀλλ' ὁ PO. 1249 τοῦ Β' αἰῶνος περιέχων μέρος τῶν μύθων 43, 110. *118* καὶ 25 (ἐν τῇ τάξει ταύτῃ) εἰ καὶ ὀλίγον συνεισφέρει ὡς πρὸς τὰς νέας γραφάς, εἶνε σπουδαῖος 1ον διότι δεικνύει, ὅτι ὁ Βάβριος, ὃν ὁ Κούρσιος ἐπεθύμει νὰ καταβιβάσῃ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος, φαίνεται γράψας ἐντὸς τοῦ Β' αἰῶνος, εἰ μὴ ἐν τῷ Α'· καὶ 2ον ἡ ἀλφαβητικὴ τάξις τῶν μύθων ἡ εὑρεθεῖσα ἐν τῷ κώδικι τοῦ Ἄθω καὶ τῷ P. Amherst ἀγνοεῖται καὶ ὡς φαίνεται δὲν ἦτο πρωτότυπος.

Καὶ ὁ τῶν *Σιβυλλείων χρησμῶν* τοῦ Δ' αἰῶνος εἶνε σπουδαῖος, διότι παρέχει κείμενον πολὺ κρεῖττον τοῦ τῶν ἐκ περγαμηνῆς χργρφ· καὶ συμβάλλεται πολλὰς νέας ὀρθὰς γραφάς;

Ὁ μακρότατος πάπυρος τοῦ *Ἡροδότου* εἶνε ὁ προσφάτως δημοσιευθεὶς (PO 1619) περιέχων 220 στίχ. ἐσκορπισμένους ἐκ τοῦ Γ' βιβλίου καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Α' αἰῶνα μ. Χ. τὰ δὲ μεσαιωνικὰ χργρφ. τοῦ ἱστορικοῦ διαιροῦνται εἰς δύο ὁμάδας, τὸν Φλωρεντῖνον κώδικα τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ τὸν τῆς Ρώμης τοῦ ΙΔ' αἰῶνος· καὶ ὁ μὲν Stein προέκρινε τὴν ἀρχαιοτέραν ὁμάδα· ὁ δὲ Cobet τὴν τῆς Ρώμης καὶ ὁ Hude ἔκρινεν ἀμφοτέρας τὰς ὁμάδας ἴσης ἀξίας σχεδόν· ὁ δὲ Π. οὗτος, ὡς καὶ ὁ PO. 1092 (τοῦ Β' αἰῶνος), συμφωνοῦντες διπλασίως σχεδὸν πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν ὁμάδα, δικαιολογοῦσι τὴν τοῦ Hude ἐκλεκτικὴν μέθοδον πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου· καὶ βελτίωσιν δὲ τοῦ κειμένου παρέχουσιν, ὁ α' ἐν βιβλ. Γ' 32 καὶ 36 παραλείπων περιττὰς λέξεις καὶ ὁ β' ἐν βιβλ. Β' § 175 καὶ 162. Ἐκ τῶν παπύρων φαίνεται ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Ἡροδότου κατὰ τὸν Α' αἰῶνα μ. Χ. ἦτο ὀλίγον τι κρεῖττον ἢ ὅπως ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο ὁμάδων τῶν χργρφ.

Οἱ πάπυροι παρέχονται σπουδαιοτέραν συμβολὴν ὡς πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Θουκυδίδου ἢ τὸ τοῦ Ἡροδότου. Μέχρι τοῦ 1915 ἐγνωρίζομεν 18 ἀποσπάσματα, ὧν τὰ 7 λίαν μικρά, προσφάτως δὲ 4 ἔτι ἐδημοσιεύθησαν. Τὰ μεσαιωνικὰ [1]) τοῦ Θουκυδίδου χργρφ. ἀποτελοῦσι δύο κυρίας ὁμάδας *C* (τοῦ Ι' αἰῶνος) καὶ *B* (τοῦ ΙΑ'), ὅπερ ἀπὸ τοῦ βιβλ. Γ' 92 καὶ ἑξῆς ἀποσχίζεται καθ' ἑαυτὸ εἰς ἀριθμὸν ἰδιαιτέρων γραφῶν οὕτως, ὥστε γενικῶς ὑπετέθη, ὅτι ἐνταῦθα ἀποτελεῖ ἰδίαν ἔκδοσιν· οἱ παλαιότεροι πάπυροι, οἱ τοῦ Α' αἰῶνος, (PO 16+696, 225 καὶ 878) τείνουσι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ὁμάδα *C*, ἀλλ' οἱ κράτιστοι τοῦ Β' αἰῶνος (PO. 853, 1247 καὶ 1620) ὑποστηρίζουσι μᾶλλον τὴν ὁμάδα τῶν χργρφ. Β· ὁ PO. 1376 (βιβλ. VII, 54—82 τοῦ Β' αἰῶν. μ. Χ.) ὁ καὶ μακρότατος τῶν τοῦ Θουκυδίδου παπύρων ἵσταται μεταξὺ τοῦ *B* καὶ *C* οὗτος ἐπικυροῖ πολλὰς γραφὰς ἰδίως τοῦ Β. Ἐν βιβλ. Ζ', 55 ὁ Π παρέχει λαμπρὰν εἰκόνα τῆς φθορᾶς τῆς γενομένης ἐν τοῖς χργρφ. τοῦ Θουκυδίδου μεταξὺ τοῦ Γ' καὶ τοῦ Δ' αἰῶνος

χργρφ. C ναυσὶ καὶ ἵπποις καὶ μεγέθη ἐχούσαις.

" AEFM ναυσὶ καὶ ἵπποις καὶ μεγέθει ἐχούσαις

" B «ναῦς ἵππου, καὶ μεγέθει» —διὸ καὶ ὁ Duker *ἰσχυούσαις*

ὁ δὲ Πάπ. ναῦς καὶ ἵππους μεγέθη ἐχούσαις – καθιστᾷ περιττὴν *τὴν διόρθωσιν*. Ἐν γένει δὲ οἱ Π σαφῶς ἐξαίρουσι τὴν ἀξίαν τοῦ *B*, ὅπερ ὁ Hude ἔκλινε νὰ τάξῃ εἰς ἥττονα μοῖραν τοῦ ἑτέρου· ὡς πρὸς δὲ τὰς νέας γραφὰς ἐξέχουσι δύο πάπυροι· ὁ PO 16+696 ἔχει περὶ τὰς 20 οὐσιώδεις νέας γραφάς, ἃς πάσας σχεδὸν εἰσεδέξατο ὡς προαγούσας τὸ κείμενον καὶ ὁ Hude καὶ ὁ Stuart Jones· καὶ ὁ PO. 1376 ἔχει 26 νέας γραφὰς ἐν τῷ Ζ' βιβλίῳ, ὧν τοὐλάχιστον 8 εἰσὶν ὀρθαί· ἔτι δὲ καὶ ὁ PO. 853 περιέχων Σχόλια εἰς τὸ Β' βιβλ. ἐν τοῖς λήμμασι παρέχει 12 νέας γραφάς, ὧν τινες ἐπικυροῦσιν εἰκασίας τῶν νεωτέρων· τέλος ὁ PO 1621 εἶνε ἀξιοσημείωτος δι' ἀριθμὸν **ἀλλεπαλλήλων ἀναγνώσεων**, αἵτινες εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νέαι καὶ ἐν πολλοῖς προάγουσι τὸ κείμενον. Ἤδη σαφὲς καθίσταται ὅτι ἡ παράδοσις τῶν μεσαιωνικῶν χργρφ. τοῦ Θουκυδίδου εἶνε σαφῶς ἀτελὴς καὶ οὐχὶ ὀλίγαι τραχύτητες τοῦ ὕφους αὐτοῦ ὀφείλονται εἰς

(¹) Περὶ ὧν ἐπραγματεύθη ὁ Grenfell PO. XI σελ. 156 - 64.

πλάνας τῶν ἀντιγραφέων. ἀλλὰ ἀφ' ἑτέρου οὐχὶ μεγάλη ἀλλοίωσις τοῦ κειμένου ἔλαβε χώραν ἀπὸ τοῦ Α' αἰῶνος μ. Χ. Ἡ δὲ τοῦ Rutherford γνώμη περὶ εὐρειῶν προσγραφῶν ἐν τῷ Δ' βιβλίῳ τοῦ ἱστορικοῦ, ὀφειλομένων εἰς τοὺς ἀντιγραφεῖς τοῦ Μεσαίωνος, ὁριστικῶς ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ PO. 16+696.

Ὁ ἱστορικὸς δ' ὅμως, οὗ τὸ κείμενον πλεῖστον ἐτροποποιήθη διὰ τῶν παπύρων εἶνε ὁ *Ξενοφῶν*· τούτου ἐδημοσιεύθησαν 15 πάπυροι, ὧν σπουδαιότατος ὁ PO. 463 (τοῦ Β' αἰῶνος μ. Χ.) περιέχων τῆς Ἀναβάσεως VI, 6 ἀπόσπασμα μέγα· τὰ μεσαιωνικὰ χργρφ. τῆς Ἀναβάσεως διαιροῦνται εἰς δύο οἰκογενείας· ἡ μία *C* τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐθεωρήθη πολὺ ὑπερτέρα τῆς Δ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος· ἀλλ' ὁ πάπυρος συμφωνῶν ἑξάκις πρὸς ἑκατέραν οἰκογένειαν ἵσταται μεταξὺ τῶν δύο· τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰ χργρφ. τῆς Κύρου Παιδείας. Δύο δὲ πάπυροι τῆς Βιέννης περιέχουσιν ἀποσπάσματα, ὁ μὲν τῆς Κύρου Παιδείας μετὰ πολλῶν νέων γραφῶν, ἀλλ' οὐχὶ σπουδαίων, ὁ δὲ τῶν *Ἑλληνικῶν* (Α' 2—5 τοῦ Γ' αἰῶνος), ὅστις ἔχει ἰδίας 32 γραφάς· ὧν ὁ Marchant εἰσεδέξατο 19. Μικρὰ δὲ ἀποσπάσματα προσέτι ἔχομεν ἐκ τοῦ Οἰκονομικοῦ (PO. 227), ἐκ τῶν Πόρων (Π. τοῦ Μονάχου) καὶ ἐκ τοῦ Συμποσίου (P. Giessen 1), ἅπερ καὶ ἐν τῇ σμικρότητι αὐτῶν μεγάλας βελτιώσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ξενοφῶντος εἰσήνεγκον.

Χωροῦντες ἤδη καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, βλέπομεν, ὅτι ὁ *Πλάτων* ἐσπουδάζετο ἐν Αἰγύπτῳ μᾶλλον ἢ ἄλλος τις φιλόσοφος· διὸ καὶ ἔχομεν *19* παπυρικὰ ἀποσπάσματα ἐκ 12 τῶν διαλόγων αὐτοῦ πλὴν δύο περιεχόντων Σχόλια· Τούτων σπουδαιότερά εἰσι τὸ τοῦ *Φαίδωνος* (σελ. 67—84) καὶ τὸ τοῦ *Λάχητος* (σελ. 189—192) τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ. (P. Petrie I, 5 καὶ II, 50), ἅπερ, ὡς καὶ οἱ σύγχρονοι Ὁμηρικοὶ πάπυροι, σπουδαίως διαφέρουσιν ἀπὸ τοῦ συνήθους κειμένου· ἀλλ' αἱ παλαιαὶ αὗται Πτολεμαϊκαὶ ποικιλίαι δὲν ἐκρίθησαν μετ' εὐνοίας· διὸ καὶ ὁ Burnet ἐν τῷ Φαίδωνι δέχεται μόνον 8 ἐκ τῶν 70 περίπου διαφόρων γραφῶν, καὶ ἐν τῷ Λάχητι μόνον 7 ἐκ τῶν 42 περίπου· πάντες οἱ ἄλλοι Πλατωνικοὶ πάπυροί εἰσι τοῦ Α—Γ' αἰῶνος μ. Χ. ὁ δὲ σπουδαιότατος τούτων εἶνε ὁ PO. 843 ὁ (τοῦ Β' αἰῶνος μ. Χ.) περιέχων τὸ β' ἥμισυ τοῦ *Συμποσίου*. Τὰ κύρια χργρφ. τῶν προτέρων τετραλογιῶν τοῦ Πλάτωνός εἰσι τὸ Β (895

μ. Χ.) τὸ Τ (1200 μ. Χ.) καὶ τὸ W (Βιέννης χργρφ.) ὀψιαίτερον· ὁ πάπυρος εἶνε, ὡς συνήθως, ἐκλεκτικὸς ἐν τῇ ὑποστηρίξει τῶν κυρίων χργρφ. καὶ τοῦ Στοβαίου, ἔτι δὲ πολλάκις συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὰ ὀψιαίτερα χργρφ. νέαι γραφαί εἰσι λίαν συχναί, ἀλλ᾽ αἱ πλεῖσται ἄνευ πολλῆς σπουδαιότητος. Προσέτι εἰσὶ 2 πάπυροι μακροὶ τοῦ *Φαίδρου* ὁ PO 1017 (σελ. 238—51 τοῦ 200 μ. Χ.) παρέχων ἐξαιρετικῶς καλὸν κείμενον μετ᾽ ἀλλεπαλλήλων γραφῶν ἐκ διαφόρου κριτικῆς, ἔτι δὲ ἀναγνώσεις νέας πολλὰς καὶ καλάς, ὧν τινες ἐπικυροῦσιν εἰκασίας τῶν νεωτέρων· ὁ δὲ ἕτερος τοῦ Φαίδρου πάπυρος (PO. 1016, σελ. 227—30 τοῦ Γ´ αἰῶνος μ. Χ.) εἶνε ἧττον σπουδαῖος, ἀλλ᾽ ἔχει πολλὰς καλὰς γραφάς· ὁ δὲ τοῦ Πρωταγόρου PO. 1624 (σελ. 337—57 τοῦ Γ´ αἰῶνος) καὶ ὁ PO.1017 εἰσὶν εὐρέως ἀνατεθεωρημένοι, τοῦ διορθωτοῦ δεικνύοντος ἀξιοσημείωτον τάσιν πρὸς παραλείψεις. Ἧττον σπουδαῖά εἰσι τὰ ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Εὐθυδήμου καὶ τοῦ Λύσιδος, ὡς καὶ τοῦ Λάχητος (τοῦ Β´ αἰῶνος μ. Χ.) διὸ καὶ 4 μόναι ἐκ τῶν γραφῶν τούτων ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τοῦ Burnet. Ἀξιολογώτερα τῶν τελευταίων τούτων παπύρων εἰσὶ τὰ λήμματα τὰ ἐν τῷ Σχολίῳ τοῦ Θεαιτήτου (Berl. Klass.Texte II. τῆς Β´ ἑκατονταετηρίδος) ἀλλ᾽ ἐκ τῶν 18 νέων ἀναγνώσεων οἱ ἐκδόται συνιστῶσι 5 ὡς ὑπερτέρας τῶν ἐν τοῖς χργρφ. Ἡ ὑποστήριξις, ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ παπύρου τούτου πρὸς τὸ χργρφ. W ἐναντίον τοῦ Β καὶ Τ, εἶνε λίαν ἀξιοσημείωτος· ἐντεῦθεν ἐδείχθη α´ ὅτι τὸ χργρφ. W. ἐν τῇ πράξει εἶνε τόσον καλὸν ὡς καὶ τὸ Β καὶ Τ, καὶ β´ ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Πλάτωνος ἦτο σαφῶς *ἀκατάστατον* ἐν τῷ Γ´ αἰῶνι π. Χ. ὅσῳ δὲ παλαιότερον χωροῦσιν οἱ πάπυροι, τόσῳ μᾶλλον διαφέρουσιν ἀπὸ τοῦ ὀψιαιτέρου κειμένου καὶ ἐν τῇ Β´ δὲ καὶ τῇ Γ´ ἑκατονταετηρίδι μ. Χ. ὑπάρχει σπουδαῖον τεκμήριον, ὅτι συνεχῶς διετηρεῖτο ***διάφορος παράδοσις*** παραλλήλως βαίνουσα πρὸς τὸ ***σύνηθες κείμενον***.

Τοῦ δὲ ἔργου, ὅπερ ἐν τοῖς ἀρχαίοις μὲν χρόνοις ἀπεδίδοτο εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, νῦν δὲ ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀνῆκον εἰς τὸν *Ἀναξιμένη*, ***τῆς Ῥητορικῆς πρὸς Ἀλέξανδρον***, ὑπάρχει σπουδαῖος πάπυρος τοῦ Γ´ αἰῶνος π. Χ. (P. Hibeh 26) περιέχων σελ. 15 - 31. Τὸ κείμενον τοῦτο, καίπερ οὐχὶ ἀπηλλαγμένον γραφικῶν σφαλμάτων, εἶνε πολὺ ὑπέρτερον τοῦ τῶν χργρφ. ἅπερ εἰσὶ τοῦ ΙΕ´ καὶ Ιϛ´ αἰῶνος, εἰσά-

γον πολλὰς βελτιώσεις καὶ ἐπικυροῦν πολλὰς τῶν νεωτέρων εἰκασίας· ὁ πάπυρος τείνει καὶ ἐνταῦθα νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς καλουμένους χείρονας κώδικας ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς κρείττονας.

Μικρὸν δέ τι ἀπόσπασμα (τοῦ Γ' αἰῶνος) μιᾶς Ἐπιτομῆς τῶν *Θεοφράστου Χαρακτήρων* (25—6 PO. 699) δὲν ἐπιχέει μὲν φῶς τι ἐπὶ τὸ κείμενον τοῦ συγγραφέως τούτου, δεικνύει δ' ὅμως τὴν ἀρχαιότητα τῆς *Ἐπιτομῆς* ταύτης, οἵαν ἔχει καὶ ὁ κῶδιξ τοῦ Μονάχου.

Καὶ τρεῖς προσέτι ῥήτορες ἐκπροσωποῦνται ἐν τοῖς παπύροις ὡς πρὸς τὰ σωζόμενα αὐτῶν ἔργα· καὶ α' τοῦ *Ἰσοκράτους* ἔχομεν 4 μακροὺς παπύρους πρὸς 12 βραχυτέροις (τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' αἰῶνος μ. Χ.) ἤτοι τοῦ *Δημονίκου* (18—52), τοῦ *Νικοκλέους* (1—30), τοῦ *περὶ Εἰρήνης* λόγου, τοῦ Πανηγυρικοῦ (19—116), πρὸς οἷς μνημονευτέος καὶ ὁ μικρὸς πάπυρος τοῦ *Τραπεζιτικοῦ*· ὁ τοῦ Γ' αἰῶνος κῶδιξ Urbinas, ὅστις θεωρεῖται ὑπέρτερος πάντων τῶν ἄλλων χργρφ. τοῦ ῥήτορος, ἐνίοτε τυγχάνει πλείονος ὑποστηρίξεως καὶ μάλιστα ἐν τῷ περὶ Εἰρήνης, ἔνθα ὁ πάπυρος συμφωνεῖ 123 φορὰς πρὸς αὐτὸν καὶ 54 πρὸς τἆλλα χργρφ. ὁ δὲ τοῦ Νικοκλέους, ὡς καὶ ὁ τοῦ Τραπεζιτικοῦ, συμφωνοῦσι πλειστάκις πρὸς τὰ χείρονα χργρφ. ἐναντίον τοῦ Urbinas καὶ οὐδὲ ἅπαξ πρὸς αὐτὸν ἐναντίον ἐκείνων· ὅθεν καὶ ὁ Grenfell μέμφεται τὸν Drerup, τὸν ἐκδότην τοῦ ῥήτορος τούτου, διότι θεωρεῖ τὸν Urbinas ἀδιάφθορον τελείως· διὸ καὶ τὴν μέθοδον αὐτοῦ ταύτην ἀποκαλεῖ ἀπηρχαιωμένην.

Ὁ δὲ Δημοσθένης, ὡς ἦτο προσδοκητόν, ἐν Αἰγύπτῳ ἀνεγινώσκετο ἐν εὐρυτέρᾳ κλίμακι πάντων τῶν ἄλλων πεζογράφων· ἔχομεν ἤδη 35 ἀποσπάσματα ἐκπροσωποῦντα 14 ἐκ τῶν *Λόγων* αὐτοῦ· ἔτι δὲ τὰ *Προοίμια* καὶ τὰς *Ἐπιστολὰς* πλὴν 5 ἀποσπασμάτων Σχολίων· τὰ δὲ χργρφ. τοῦ ῥήτορός εἰσι περὶ τὰ 200, ὧν 7 ἢ 8 ἀνάγονται εἰς τὴν Γ' καὶ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα. ὁ δὲ τῶν Παρισίων κῶδιξ ὃ ἐξέχει πάντων· ὑπὸ τοῦ Butcher ταξινομοῦνται εἰς 4 κυρίας οἰκογενείας, αἵτινες νομίζονται ὅτι προέρχονται ἐξ ἑνὸς ἀρχετύπου κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι ὁ *ΛΒ'* λόγος (πρὸς Ζηνόθεμιν) λήγει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐν πᾶσι τούτοις· ὁ Blass τὸ ἀρχέτυπον τοῦτο ἀνάγει εἰς τὸν Ε' ἢ ϛ' αἰῶνα· ὁ κῶδιξ S καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ καταγόμενος ἢ συγγενὴς L διακρίνονται ὡς παρέχοντες κείμενον βραχύτερον· τοῦ μὲν «*περὶ τοῦ στεφάνου*» λόγου σπουδαῖοι πάπυροι ὑπάρχουσι τρεῖς,

ΡΟ 1377 τοῦ Α΄ αἰῶνος π. Χ. (§ 167—9) ἀξιοσημείωτος, ὅτι ὑπερβάλλει τὸ S χργφ. ἐν ταῖς παραλείψεσιν, ὡσαύτως ὁ ΡΟ. 230 (§ 40—7 τοῦ 2 αἰῶνος μ. Χ.) ὑποστηρίζει τὸ S ὁ πάπυρος Ryl. 58 (267—94 τοῦ Ε΄ αἰῶνος) μακρότερος καὶ παρέχει κείμενον μικτόν· τοῦ δὲ περὶ παραπρεσβείας ἔχομεν 5 ἀποσπάσματα (§ 11—32 τοῦ Β΄ αἰῶνος) πολλάκις συμφωνοῦντα πρὸς τὸ S καὶ διαφωνοῦντα πρὸς πάντα τὰ χργρφ. ἐν τῇ τῶν λέξεων τάξει.

Ἐκτὸς τοῦ Τιμοκράτους μετὰ 3 ἀποσπασμάτων οὐδεὶς τῶν ἄλλων λόγων ἐκπροσωπεῖται διὰ πλειόνων τῶν 2 ἀποσπασμάτων· οἱ λόγοι δ᾽ οὗτοί εἰσιν, πρὸς Βοιωτὸν (ΡΟ. 1093), κατὰ Ἀριστοκράτους (ΡΟ 459), τοῦ Γ΄ Φιλιππικοῦ (P. Fajûm 8 τοῦ Β΄ αἰῶνος).

Τὰ *λήμματα* ἐν τῷ τοῦ Βερολίνου Σχολίῳ τοῦ Διδύμου (εἰς τὸν Δ΄ Φιλιππικόν), ὁ ΙΙ. τῆς Ἐπιστολῆς τῆς πρὸς Φίλιππον, καὶ περὶ Συντάξεως ἔχουσιν 9 νέας ἀναγνώσεις καὶ ἐπικυροῦσιν εἰκασίας τῶν νεωτέρων. Μᾶλλον ἀξιοσημείωτος τούτων εἶνε ὁ ΡΟ 26 (τοῦ Β΄ αἰῶνος), ἀπόσπασμα τῶν Προοιμίων, ἔχων διαφερόντως καλὸν κείμενον καὶ ἐπικυρῶν ὑπὲρ τὰς 10 εἰκασίας τῶν νεωτέρων. Τὸ κείμενον τῶν Ἐπιστολῶν ἔπαθε πολὺ μᾶλλον ἐν τῇ ἀντιγραφῇ ἢ τὸ τῶν Λόγων τοῦ ῥήτορος. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς τελευταίους παπύρους, ἐν ᾧ ἐπικυροῦσι καθόλου τὴν ὑπεροχὴν τοῦ S, δηλοῦσιν, ὅτι τἆλλα χργρφ. ἰδίᾳ τὸ F (ὁ Μαρκιανὸς κῶδιξ τοῦ Ι΄ αἰῶνος) δὲν δύναται νὰ παραλειφθῇ ἀκινδύνως. Καὶ ἐνῷ αἱ βραχύτεραι γραφαὶ τείνουσι νὰ λάβωσι πλείονα ὑποστήριξιν ἐκ τῶν παπύρων ἢ αἱ μακρότεραι, ὁ Blass χωρεῖ παρὰ πολὺ ἐν τῷ ἀπορρίπτειν ὑποτιθεμένας νοθείας, ὡς εἶνε λίαν αὐστηρὸς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν κανόνων τῆς εὐφωνίας παρὰ τῷ Δημοσθένει καὶ τοῖς ἄλλοις ῥήτορσιν.

Τοῦ δὲ *Αἰσχίνου* τὸ κείμενον εὕρηται ἐν χείρονι καταστάσει, τῶν χργρφ. αὐτοῦ πάντων πενιχρᾶς ποιότητος ὄντων, τοῦ δὲ ἀρχαιοτέρου (τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος) κατὰ περίεργον σύμπτωσιν ἀνήκοντος προφανῶς εἰς τὴν χειρίστην τῶν τριῶν οἰκογενειῶν. Διὸ τὰ ἐξ Αἰγύπτου παπυρικὰ ἀποσπάσματα πάντα πλὴν δύο ἀναμφισβητήτως εἰσὶ πολύτιμα· ὁ μακρότατος ΡΟ. 1625 (τοῦ Β΄ αἰῶνος μ. Χ.) κατὰ *Κτησιφῶντος* § 14—27 περιέχει πολλὰς νέας καὶ κρείττονας γραφὰς (ἐν § 20 καὶ 15) καὶ ἐπικυροῖ πολλὰς εἰκασίας τῶν νεωτέρων (§ 17 καὶ 21 καὶ 19) ὁ ΡΟ. 703 (τοῦ Γ΄ αἰῶνος), μικρὸν ἀπόσπασμα τοῦ αὐτοῦ λόγου

(§ 94 καὶ 96) ἔχει τρεῖς νέας ἀναγνώσεις, πάσας ὀρθάς· ὡσαύτως καὶ ὁ PO. 457 (ἐν τῇ § 167) ἔχει πολλὰς βελτιώσεις. Ἔτι δὲ καὶ τὰ μακρότερα ἐκ περγαμηνῆς, ἀλλὰ πολὺ μεταγενέστερα ἀποσπάσματα (§ 178 -186, P Rainer 45 τοῦ Ε' αἰῶνος) ὡσαύτως παρέχουσι πολλὰς μικροτέρας βελτιώσεις. Εἰς δὲ τὸν *κατὰ Τιμάρχου* λόγον πολλὰς βελτιώσεις εἰσφέρει ὁ Π. τῆς Γενεύης (§ 171—181) καὶ ὁ P. Halle (§ 177-8, 191—2, 194—5) ἀμφότεροι τοῦ Β' αἰῶνος. Τὸ κείμενον τοῦ Αἰσχίνου προφανῶς ἔχει ὑποστῇ πολλὰς φθορὰς ἐν τῇ ἀντιγραφῇ ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος μ. Χ.

Ἐκ δὲ τῶν πεζογράφων τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς ὁ *Πολύβιος* ἀντιπροσωπεύεται δι' ἀποσπασμάτων τοῦ Β' αἰῶνος λήγοντος (βιβλ. XI, 13, 8—16, 7 Archiv f. Pap. forschung I 388 + P. Ryl. 60)· ὁ πάπυρος εἶνε πολλῷ ὑπέρτερος τῶν χργρφ. τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐπικυροῖ 13 διορθώσεις τῶν νεωτέρων κριτικῶν, τοῦ Casaubon, Scaliger, Schweighäuser, τοῦ Hürsinus καὶ ἄλλων.

Τέλος καὶ ὁ τοῦ *Ἀχιλλέως Τατίου* PO. 1250 (τοῦ Δ' αἰῶνος, Κλειτοφῶν καὶ Λευκίππη 2—9) παρέχει κείμενον πολλῷ τοῦ τῶν χργφφ· ὑπέρτερον· δύο εἰκασίαι τῶν νεωτέρων ἐπεκυρώθησαν καὶ τρεῖς δυσκολίαι ἄλυτοι τέως ἐθεραπεύθησαν· ἀλλ' ἡ δραστικὴ τοῦ Hercher μέθοδος ἐν τῇ ἐξελέγξει τοῦ κειμένου οὐδαμῶς ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ παπύρου. Καταπληκτικὴ δὲ εἶνε καὶ ἡ τάξις τῶν κεφαλαίων 2 καὶ 3, 1—2 παρεμβεβλημένων μεταξὺ τῶν κεφ. 8 καὶ 9. Ἐν παρέργῳ δὲ εἰρήσθω, ὅτι οἱ πάπυροι τοῦ *Χαρίτωνος* καὶ τοῦ *Ἀχιλλέως Τατίου* ἀνέτρεψαν τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς συνθέσεως τῶν μυθιστοριῶν· πρότερον μὲν οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Ε' ἢ Ϛ' αἰῶνα· ἀλλὰ νῦν τὸ τεκμήριον τὸ ἐκ τῆς χρονολογίας τῶν παπύρων ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ μὲν Χαρίτων συνέγραψε πρὸ τοῦ 150 μ.Χ. ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς Τάτιος πρὸ τοῦ 300 μ.Χ.

Ἵνα δὲ καταδειχθῇ, πόσον οἱ πάπυροι διὰ τῶν νέων γραφῶν αὐτῶν ἐβελτίωσαν τὰ κείμενα τῶν σωζομένων φιλολογικῶν ἔργων, παρατίθεμαι ἐνταῦθα δείγματα τῶν γραφῶν τούτων, ὧν τινὲς μὲν ἐπικυροῦσιν εἰκασίας γενομένας ὑπὸ τῶν νεωτέρων κριτικῶν, τινὲς δὲ ἐξυγιάζουσιν ἀνιάτως νοσοῦντα χωρία, ὧν ἡ ἐπανόρθωσις ἀληθοῦς μάντεως ἐδεῖτο.

Καὶ α΄ ὡς πρὸς τὴν ἐπικύρωσιν τῶν εἰκασιῶν τῶν νεωτέρων κριτικῶν σημειούμεθα τάδε·

κείμενον παπύρων	*κείμενον χειρογρ.*	*κριτικῶν ὀνόματα*
Ἰλ. ψ 198 ὦκα δὲ Ἶρις	ὠκέα δ' Ἶρις[1]	Fick
Ἡσιοδ. Θεογ. 87 κε	τέ[2]	Peppmüller
» 93 τοίη	οἷά τε[3]	Guiet
» 656 ὅτοι	ὅτι[4]	Hermann
Ἐργ. 268 ἐθέλῃ	ἐθέλῃσι[5]	
Εὐρ. Ὀρ. 1340 ἄγ' ὦ τραφεῖσα	ἀλλ' ὦ τραφεῖσα	Weil
» Φοιν. 1040 ἀχᾶι	ἰαχὰ	Musgravius ἀχά
Ἠλ. 374 τἄρα	γ' ἄρα	Wecklein γ' ἄρα
» Φοιν 171 τίς πόθεν	τίς πόθεν κυρεῖ·	Walckenarius[6]
Ἰφ. Τ. 621 κτείνουσα	θύουσα	Maehly θείνουσα
» » 252 κἀντυχόντες	καὶ τυχόντες	Reiske
Ἀριστ. Ὀρν. 1069 δάκετα πάνθ' ὅσαπερ	δάκεθ' ὅσα	Dissen
1078 ζῶντ' ἀπαγάγῃ	ζῶντα ἀγάγῃ	Burges ζῶντά γ'
Ἀχ. 912 τί δὲ κακὸν παθὼν	τί δαὶ κακὸν π.	Bentley
» » 917 θρυαλλίδα	θρυαλλίδας	Elmsley
Θεοκρ. ΙΕ΄. 97 [πέρυ]σιν	πέρχην. σπέρχιν	Reiske
Ἀπολλ. Ῥοδ Γ΄ 745 ναυτίλοι εἰς	Ἑλίκην-ναῦται εἰς...	Porson
» » Γ΄ 263 συνέλεσθε	σι νέεσθαι	Brunck
Νόνν. ΙΔ΄ 398 φιλοσταφύλῳ	πολυσταφύλῳ	Gräfe
» ΙΕ΄ 112 ἐλαίης	Ἀθήνης	Köchly
» ΙΕ΄ 165 Γλαύκοιο	Βάκχοιο	Falkenburg[7]
» » 87 οἰνωθέντες	οἰνηθέντες	Koechly[8]
Ἡροδ. Β΄ 175 *οἷα*	*οἱ*[9]	

(1) Πρὸ τῆς λ. Ἶρις δὲν ἐκθλίβεται τὸ προηγούμενον τελικὸν φωνῆεν· ὥστε ἦτο Fῖρις.

(2) αἶψα τε καὶ μέγα νεῖκος ἐπισταμένως κατέπαυσε.

(3) *οἷά τε* Μουσάων ἱερὴ δόσις ἀνθρώποισιν.

(4) ἴδμεν *ὅτι* περὶ μὲν πραπίδας, περὶ δὲ νόημα

(5) (Διὸς ὀφθαλμὸς) καί νυ τάδ' αἴ κ' ἐθέλῃσι ἐπιδέρκεται οὐδέ ἑ λήθει.

(6) ὁ Walken. παρέλιπε τὸ *πόθεν* (τίς κυρεῖ;), ὁ δὲ πάπυρος παραλιπὼν τὸ *κυρεῖ*, (ὅπερ καὶ εὐκόλως νοεῖται) ἀπέδωκεν ἀρτιώτερον τὸ νόημα.

(7) εἰκασία καταπληκτική.

(8) τὸ ῥ. οἰνόομαι -οῦμαι (κατοινόομαι), *οἰνωθείς, ᾠνωμένος*, συχνὸν παρὰ τῷ Ὁμήρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς.

(9) ἐστὶ Ἀθηναίῃ προπύλαια θαυμαστὰ *οἷα* ἐξεποίησε» ἡ διόρθ. κοινῶς παραδεδεγμένη.

Θουκ. Β΄ 11,6	οὕτω	Madvig [1]
Η΄ 10 ἐς ἑπτὰ	ἑπτὰ	Westermann
Πλάτ. Συμπ. 209 Α τεκεῖν	κυεῖν	Hug [2]
» Φαίδρ. 251 Α ἐδεδίει	δεδίει ἢ δεδιείη	Cobet
» » 228 Β πάνυ τι	πάνυ τις	Schanz [3]
» » 230 C σὺ δέ γε	οὐ δέ γε	»
Ἀρ. Ῥητ. π. Ἀλεξ. τιμῶσι	ἴσασι, εἰδῶσι	Spengel
διέλθωμεν	διέλωμεν	»
τριττῶς	περιττῶς	Bekker
Δημ. Ἐπ. Γ΄ 22 ἀγνῶσι	ἀγνώμοσι	Dobrée
» 32 γενέσθαι	γενήσεσθαι	Fuhr [4]
Αἰσχ. κ. Κτ. § 20 *καὶ τὸν ἐκεῖ σκ*...	τῶν...σκυθρωπῶν	Lambinus [5]
» 17 τὰ ἱερὰ	τὰ γέρα	Hamaker
» 21 *λέγει*	*«λέγει...φησί*	Cobet [6]
» 94 ζώντων	δρώντων	Kaibel
» 167 συστήσασθαι	συστῆσαι	Lobeck
» » » προσκαθιζήσει	προσκαθίζεις, προσκαθεστήση	Lobeck
κ. Τιμ. ἐξαιρήσεται	ἐξαιτήσεται	Blass
Πολύβ. ΙΑ΄ 15,7 θέρος	τέλος	Casaubon
» 14,2 προσθεῖναι	προθεῖναι	Scaliger
» 16,6 διαβαλεῖ	διαβάλλει	»
16,6 καὶ 7 ἐν πορείᾳ	ἐμπορεῖα	Schweighäuser
15,5 θωρακίτας	ὡρακίτας	Ursinus
16,1 ἐπάγειν	ὑπάγειν	Arcesius
Ἀχιλλ. Τάτ. 1 προσέθηκεν	προσέθιγεν	Boden [7]

(1) Πρβλ. καὶ Θουκ. Δ,37 «γνοὺς δὲ ὁ Κλέων καὶ ὁ Δημοσθένης **ὅτι**, **εἰ** καὶ ὁποσονοῦν μᾶλλον ἐνδώσουσι, διαφθαρησομένους αὐτούς, . **ἔπαυσαν** τὴν μάχην» οὕτω τὰ χργρφ. ὁ δὲ πάπυρος παραλείπων το **ὅτι** ἀπήλλαξε τὸ χωρίον χειρίστης ἀνακολουθίας.

(2) προσήκει καὶ ***κυῆσαι*** ***καὶ κυεῖν*** χργρφ. «κυῆσαι καὶ ***τεκεῖν***» **Hug** ἀπήλλαξε δεινῆς παλιλλογίας.

(3) ἐξεπιστάμενος τὸν λόγον εἰ μὴ ***πάνυ τις*** ἦν μακρός· χργρφ.

(4) βουλοίμην δ' ἂν . . ***γενήσεσθαι!*** χργρφ.

(5) καὶ ***τῶν*** ἐκεῖ σκυθρωπ***ῶν*** καὶ ***τῶν*** μεγίστ***ων*** κύριον ***ἄγειν***· χργρφ. ὁ δὲ **Lam.** ***τὸν*** σκυθρωπ***όν***. . . ἄγει.

(6) ὁ μὲν **Cobet** παρέλιπε τὸ ***«λέγει»***, ὁ δὲ πάπυρος τὸ **«φησί»**.

(7) Ἀχιλλέως Τατίου Κλειτοφῶν καὶ Λευκίππη § 2—9.

Ἐκ δὲ τῶν γραφῶν τῶν παπύρων, αἵτινες ἐθεράπευσαν νοσοῦντα τινα χωρία τῶν κειμένων, ἀθεράπευτα τέως θεωρούμενα, σημειούμεθα τὰς δε

	κείμενον παπύρων	κείμενον χειρογρ.
Ἀρ. Ἀθ. Πολ.	χρειοῦς φυγόντας	χρησμὸν λέγοντας[1]
»	ἀλκὴν ποιούμενος	ἀρχὴν κυκεύμενος
»	πολλῶν ἂν...ἐχηρώθη πόλις	πολ... ἐχειρώθη
»	πρὶν ἀνταράξας πῖαρ ἐξεῖλεν γάλα	πρὶν ἂν ταράξας πῖαρ ἐξέλῃ γάλα[2])
Πίνδ. Ὀλ. Β' 35	πατρώϊ' ἂν τῶνδ' ἔχοι	πατρώϊον τῶνδ' ἔχει
Σοφ. Αἴ. 699	Μύσια	Νύσια
Εὐρ. Ὀρ. 1370	σύλλεκτρος	ὁμόλεκτρος[3])
Θεοκρ. Ζ' 75	αἵ τ' ἐφύοντο	αἵ τε φύοντι
» 112	Ἕβρῳ πὰρ ποταμῷ	Ἕβρον πὰρ ποταμὸν
ΙΕ' 72	ὄχλος ἀλαθέως	ὄχλος ἄθρως
» 86	ὁ κὴν Ἀχέροντι φιληθεὶς	ὃ κὴν Ἀχ. φιλεῖται
70	εἴθε	εἴ τι
» 92	λαλεῦσαι	λαλεῦμες
Ἀπολλ. Ῥοδ. Α' 781	πόλοιο κατὰ στίβον	πόληος ἀνὰ στίβον
786	θύρας	πύλας
Νόνν. ΙΔ' 437	ῥεέθροις	κυπέλλοις
Σιβύλλ. Λόγ. στ. 502	κεῖσε δὲ τὰς	κεὶς αὐτὰς ἢ κεὶς αὐτὸν[4]
Ἡρόδ. Γ' 36	οὐ πολλῷ μετέπειτα χρόνῳ	οὐ πολλῷ μ. χ. **ὕστερον**
Θουκ. Β' 91,1	ἀμυνούμεναι	ἀμυνούμενοι[5])
Ζ' 68	οἳ ἂν *δικαίως ἴωσι*	*δικαιώσωσι*[6])
Ξεν. Πόρ. Α' 5—6	οἰκεῖσθαι	ᾠκῆσθαι ἢ ᾠκίσθαι[7])

([1]) Κεφ. ΙΒ' το ἀποσπ. παρ' Ἀριστείδῃ λόγ. ΚΗ ὁ δὲ Sitzler (ἀντὶ χρησμὸν λέγοντας) *δρησμὸν φυγόντας*.

([2]) (Οὐκ ἂν (ἄλλος) κατέσχε δῆμον οὐδ' ἐπαύσατο ‖ πρὶν ἀνταράξας πῖαρ ἐξεῖλεν γάλα. Πρβλ. καὶ Πλουτ. β. Σολ. 16

([3]) διὰ τῆς γρ. του παπύρου σῴζεται το μέτρον.

([4]) Καὶ τότ' ἐν Αἰγύπτῳ ναὸς μέγας ἔσσεται ἁγνὸς | *κεῖσε δὲ τὰς* θυσίας οἴσει λαὸς θεότευκτος.

([5]) ἀμυνούμεναι (αἱ νῆες)· ἀπαλλάσσει του τάξεως ἀδικαιολογήτου (ἥτις *κατὰ σύνεσιν* καλεῖται).

([6]) *δικαίως ἴωσι* — **δικαιώσωσι** πρβλ. Σοφ. Ἀντιγ. 637 γάμος *ἀξίως ἔσται* — *ἀξιώσεται*.

([7]) [illegible]

» Συμπ. Η′ 17 παρανοήσηι	*παρά τι ποιήσηι* [1])
Δημ. Προοιμ. ΚΘ′ ταὐτὸ δὴ τοῦτο	τοῦτο δὴ τοῦτο [2])
Ἀχιλλ. Τάτ. ἔκλευκος	ἐκ Λακαίνης [3])
» » μαζοὶ	ἅμαξα

Ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Θουκυδίδου ἐπῆλθον ἐκ τῶν παπυρικῶν εὑρημάτων αἱ ἑξῆς βελτιώσεις.

PO. 853 λήμματα ἐκ σχολίου τοῦ Β′ αἰῶν. μ. Χ.

Θουκ. Β′ 3,4 *ἤϊσαν*. – τὰ δὲ Μεσαιων χργρφ. πάντα *ἤεσαν*· πόσον δὲ ἀνεκτὸς ἐγένετο ὁ πλημμελὴς οὗτος τύπος καὶ παρὰ τῶν ἐκδοτῶν, πρβλ. Γραμμ. Kühn. Blass Β′ 217. Τὴν δὲ ὀρθὴν γραφὴν *ἤισαν μετῆσάν* μόνον ἐνιαχοῦ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ποιηταῖς διέκρινέ τις.

Β′, 4,3 *στύρακι* ἀκοντίου· τὰ δὲ χργρφ. πάντα καὶ ἐκδ. *στυρακίῳ*· ὑπὲρ τῆς γραφῆς τοῦ παπύρου συνηγορεῖ τό τε νόημα καὶ ἀρχαία μαρτυρία Cram. Anecd. Paris III σελ. 84.3.

Β′ 21,1 *Θριῶζε*· τὸ παπυρικὸν κείμενον σπανίως τοῖς σημείοις τῶν τόνων χρώμενον ἐνταῦθα σκοπίμως προπερισπᾷ· τὰ δὲ Μεσαιων. χργρφ. *θρίωζε* καὶ θριώϊζε· (πρβλ. καὶ *Θριῶθεν, Κριῶθεν*).

Β′ 21,2 *τῆς γῆς* τεμνομένης·—τὰ δὲ χργρφ. καὶ ἐκδ. ἀνάρθρως »γῆς τεμνομένης»· ὁ δὲ Steup καὶ δικαιολογεῖ »ohne Artikel Kollectiv· ἡ ἔκπτωσις τοῦ ἄρθρου πάντως διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς γραφῆς «ΤΗΣ ΓΗΣ» πρβλ. καὶ 11,6 ὅταν ἐν τῇ γῇ ὁρῶσιν

Β′ 22,2 Φαρσάλιοι, *Πειράσιοι*...—τὰ δὲ χργρφ. *Παράσιοι*, Κραννώνιοι, *Πειράσιοι*· ὁ δὲ Σχολ. (ἁμαρτάνουσιν οἱ γράφοντες *Παράσιοι*· ἔστι γὰρ τῆς Ἀρκαδίας)· ὡς ἔοικε, τὸ πρῶτον ἦτο «Φαρσάλιοι, Πειράσιοι, Κραννώνιοι...Ἐπειδὴ δὲ ὑπεισέδυ τὸ πλημμ. *Παράσιοι*, ἐσημειώθη κατόπιν ὑπό τινος ἐν τῇ ᾤᾳ τὸ ὀρθὸν· *Πειράσιοι*, ὅπερ ὕστερον δὲν ἐξέβαλε τὸ πλημμελὲς *Παράσιοι*, ἀλλὰ προσετέθη μετὰ τὸ Κραννώνιοι. Οὐχὶ δὲ ὀρθῶς καὶ ὁ Hude ἔγραψε *Πυράσιοι* ἀντὶ *Πειράσιοι*, ὃν τύπον μαρτυρεῖ Στέφανος ὁ Βυζάντιος «Πειρασία πόλις Μαγνησίας» καὶ νομίσματα αὐτῆς ἀναγόμενα εἰς τὸν Δ′ αἰῶνα π. Χ. (Head hist. numm. 303).

(1) δεινῆς χηρός, ἥτις πάντας τοὺς κριτικοὺς ἐπεσκότισεν, ἀπήλλαξεν ὁ μικρὸς πάπυρος τοῦ Giessen.

(2) τοῦτο δὴ ταὐτὸ Reiske.

(3) Κλειτοφῶν καὶ Λευκίππη 2—9.

Β' 37,1, τὸ *πλέον*· —τὰ δὲ χργρφ. ABEFM καὶ ἐκδ. *τὸ πλεῖον*· ἡ γνησία τῶν Ἀττικῶν γρ. εἶνε *τὸ πλέον*, ἣν εἰσεδέξατο ὁ Hude πρβλ. Ἀττ. Ἐπιγρ. Meisterh. σ. 152.

ΡΟ. 225 Β' 91,1 *τὴν ἐπιστροφήν*, ὡς καὶ τὰ χργρφ. CGM. τὰ δὲ λοιπὰ *ὑποστροφήν*· ἐν κεφ. 90,5 πάντα τὰ χργρφ. ἐτήρησαν τὴν ὀρθὴν γρ. *ἐπιστροφὴν*=τὸν ἐπίπλουν τῶν ἐπεστραμμένων νεῶν Classen.

Β', 91,1 *κατὰ τὸ Ἀπολλώνιον*· —τὰ δὲ χργρφ. ABEFM ἄνευ τοῦ ἄρθρου!

ΡΟ. 696 καὶ 16 τοῦ Β' αἰῶν. μ. Χ. Θουκ.. Δ', 29,3 ὥστε προσπίπτειν ἂν [αὐτοὺς ἀπροσδοκή]τ$\frac{οι}{ω}$ς, ᾗ βούλοιντο. — Πάντα τὰ χργρφ. καὶ ἐκδόται *ἀπροσδοκήτως*· ἀλλ' ἡ ἐν τῷ παπύρῳ ὕπερθεν προσθήκη ‹ἀπροσδοκήτ$\frac{οι}{ω}$ς παρέχει τὴν ὀρθὴν γραφὴν ‹αὐτοῖς ἀπροσδοκήτοις, πρβ. καὶ Ζ' 29,3 *ἀφυλάκτοις* τε ἐπιπεσεῖν καὶ ἀπροσδοκήτοις· Β', 93,4 τήν τε ἄλλην Σαλαμῖνα ἀπροσδοκήτοις ἐπιπεσόντες ἐπόρθουν καὶ Β' 33,3 Ζ' 39,2 καὶ Ξεν. Ἑλλην. Ζ', 1,16.

Δ' 32,4 (οἱ ψιλοί, οἷς μηδὲ ἐπελθεῖν οἷόν τε ἦν·)

φεύγοντές τε γὰρ *ἐκράτουν* καὶ ἀναχωροῦσιν ἐπέκειντο· ὁ πάπ. ὑποστηρίζει τὴν τῶν χργρφ. γρ. *ἐκράτουν* = superiores erant: Sie waren im Vortheil Classen. αὐθαιρέτως ἄρα καὶ πλημμελῶς ὁ Hude ἔγραφεν «*ἐκρατοῦντο*» ἀντὶ «ἐκράτουν».

35,1 *ἀνεχώρησαν* εἰς τὸ ἔσχατον ἔρυμα...*οὐ πολὺ ἀπέχον*.

ἐχώρησαν εἰς τὸ ἔσχατον ἔρυμα... ὃ οὐ πολὺ *ἀπεῖχεν*. χργρφ. καὶ ἐκδόται.

Ὅτι δὲ ὁ πάπυρος παρέχει τὴν ὀρθὴν γραφήν, πρβλ. καὶ κεφ. 31,2.

ΡΟ. 880 Β' αἰῶν· μ. Χ. Ε' 34,1.

Ε'ς Λέπρεον κείμενον ἐπὶ *τῇ* Λακωνικ*ῇ* καὶ *τῇ* Ἠλεί*ᾳ*.

Ε'ς Λέπρεον κείμενον ἐπὶ τῆς Λακωνικῆς... *τῆς Ἠλείας* χργρφ. καὶ ἐκδόται.

Τὴν τοῦ παπύρου γρ. ὑποστηρίζει καὶ Α' 52,2 οἰκοῦσιν *ἐπὶ τῷ ἰσθμῷ*· ὁ δὲ Fischer καίπερ προκρίνων τὴν τοῦ παπ. γρ. ὅμως δὲν συνιστᾷ καὶ τὴν προτίμησιν αὐτῆς!

Ε' 105,1 Οὐδὲν γὰρ ἔξω τῆς ἀνθρωπείας τῶν μὲν εἰς τὸ θεῖον νομίσεως, τῶν δὲ ἐς σφᾶς αὐτοὺς βουλήσεως *δικαιουμένης* πράττομεν·

» » » δικαιοῦμεν ἢ πράττομεν.

χργρ. καὶ ἐκδόται·

ὁ μὲν Fischer προκρίνει τὴν τοῦ παπύρου γραφήν, ἀλλ' ἡμεῖς γε ὀκνοῦμεν νὰ προτιμήσωμεν αὐτήν, πρβλ. καὶ PO. 853 Θουκ. Β' 24.1 ἔνθα πλημμελῶς ὁ Π. «*χωρίζεσθαι*». ἄμεινον δὲ τὰ χργρφ. *χωρὶς θέσθαι*.

Περγαμ. Ἀποσπ. Faijum τοῦ Ε' αἰων. μ. Χ.

Θουκ. Η' 92,2 ἀπὸ τῆς *Λᾶς*· ἣν γρ. ἔχουσι καὶ πολλὰ χργρφ. μεσαιωνικά.

ἀπὸ τῆς *Λακεδαιμονίας* χργρφ. GMC πλημμελές.

Η' 92,1 πυλίδας ἔχον καὶ ἐσόδους ἐπεσαγωγὰς τῶν πολεμίων.

καὶ χργρφ.

καὶ ἐκδόται

ὁ δὲ Hude καλῶς ποιῶν προείλετο τὴν πρώτην γραφήν, ἣν καὶ τὸ μεσαιων. χργρφ. C εἶχεν.

Πρβλ. καὶ Fischer Thucydides reliquiae in papyris et membranis Aegyptiacis servatae. Lipsiae Teubn. MCMXIII.

Ἐκ τῆς γενομένης ταύτης ἐπισκοπήσεως δύναται νὰ συναχθῇ τὸ ἑξῆς συμπέρασμα·

Α'. Τὰ κείμενα τῶν σπουδαίων πεζογράφων δύνανται νῦν ν' ἀναχθῶσιν ὀπίσω μέχρι τοῦ Α' καὶ τοῦ Β' αἰῶνος μ. Χ., ὀλίγα δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ ὀλίγιστα τοῦ Δημοσθένους καὶ ἔτι ἀρχαιότερον (εἰς τὸν Β' καὶ Α' αἰῶνα π. Χ.) καὶ σαφὲς ἤδη γίνεται, ὅτι ταῦτα μετὰ τὸν Α' αἰῶνα μ. Χ. ἦσαν οὐσιωδῶς τὰ αὐτά, ὡς τὰ κείμενα τῶν μεσαιωνικῶν χργρφ. ὅπου δὲ τὰ τελευταῖα φαίνονται κακῶς ἔχοντα, αἱ φθοραὶ συχνὰ καὶ ἐν τοῖς παπύροις ἀπαντῶσαι φαίνονται μακρᾶς διαρκείας οὖσαι καὶ ἀπὸ παλαιοῦ ὑπεισδῦσαι [1]· ὅτι πάπυροι γρα-

---

(1) Ὅτι ἡ νοθεία παλαιὰ τυγχάνει, πρβλ. PO. 1624 (τοῦ Γ' αἰῶνος μ. Χ.) ἐκ τοῦ Πρωταγόρου τοῦ Πλάτωνος (σελ. 337—357) ὡς καὶ τὸν PO. 1017, οἵτινές εἰσιν εὐρέως ἀνατεθεωρημένοι, τοῦ διορθωτοῦ δεικνύοντος ἀξιοσημείωτον τάσιν πρὸς παραλείψεις· ἡ τοῦ Heindorf εἰκασία (ἐν σελ. 356 C) τοῦ να παρενείρῃ τὸ ἄρθρον αἱ (πρὸ τῆς λ. ἴσαι) ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τῆς α'. χειρός, ἀλλ' ἀπορρίπτεται ὑπὸ τοῦ διορθωτοῦ· ἐν δὲ σελ. 357Α ὁ πάπυρος ἔχει γραφήν, ἣν προέτειναν οἱ νεώτεροι φιλόλογοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἀναγεννήσεως δηλ. πορρωτέρου καὶ ἐγγυτέρου (ἀντὶ πορρωτέρω καὶ ἐγγυτέρω). Καὶ ἐν τῷ PO. 1017 (σελ. 238—51 τοῦ 200 μ. Χ. σημειοῦνται πολλαὶ ἀλλεπάλληλοι γραφαὶ ἐκ διαφόρου κριτικῆς.— Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τοῦ Ἡροδότου (PO. 1092 ἐν βιβλ. Β' 162) ὑπάρχει μεταλλαγὴ στίχων καὶ ἐπὶ τῆς

φέντες ἐντὸς αἰῶνος ἀπὸ τῆς συνθέσεως τοῦ οἰκείου ἔργου δύνανται νὰ ὦσιν ἀναμάρτητοι, δὲν ἀληθεύει πάντοτε· τὸ παπυρικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ἔργου Ἰουλίου τοῦ Ἀφρικανοῦ, ὅπερ ἐπιγράφεται *Κεστοί*, καίπερ 50 ἔτη ἀπὸ τῆς συνθέσεως γραφέν, εἶνε μᾶλλον ἐφθαρμένον. Τοῦ Rutherford ἡ θεωρία περὶ προσγραφῶν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Θουκυδίδου, ἡ τοῦ Blass αὐστηρὰ τῶν κανόνων τῆς εὐφωνίας ἐφαρμογὴ παρὰ τοῖς ῥήτορσι καὶ ἡ τοῦ Hercher δραστικὴ μέθοδος ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου πρέπει νὰ περιορισθῶσιν ἢ νὰ νομισθῶσιν ἀπίθανοι. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς ποιητὰς τὰ παπυρικὰ τεκμήριά εἰσι γενικῶς βραχύτερα, καὶ ἐκτὸς τῶν κειμένων

ται ἡ σημείωσις «οὕτως ἐν τισιν ἄλλοις» ἐκ τιν ς κριτικῆς, ἧς οὐδὲν ἴχνος ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χειρογρ. κατελείφθη· ἐν δὲ τῷ βιβλ. Γ΄. 32, ὅπου τρὶς ἐπαναλαμβανομένη ἡ λ. **σκύλαξ** προυκάλεσε δυσκολίαν, ὁ μὲν PO. 1069 παραλείπει τὴν λ. ἐν τῇ γ΄ θέσει, ὅπου ἔχουσιν αὐτὴν τὰ χειρογρ. οἱ δὲ νεώτεροι ἐκδόται ἐπεθύμουν να παραλίπωσιν αὐτὴν ἐν τῇ β΄ θέσει. — Πρὸς δὲ καὶ ἐν τῳ παπύρῳ τῷ περιέχοντι 277 στίχ. (βιβλ. ΙΔ΄ – Ι϶) τῶν Διονυσιακῶν τοῦ Νόννου ἐν βιβλ. ΙΕ΄ 228 φαίνονται ἴχνη νέων στίχων, ὅπου ὁ Hermann ὑπώπτευσε τὴν ἀπώλειαν ἑνὸς στίχου· καὶ ἐν βιβλ. ΙΔ΄ 393, ὅπου τὸ μεσαιωνικὸν χειρογρ. ἔχει *ἀκωκὴν* καὶ ὁ Grafe εἴκασε *κολώνην*, ὁ πάπυρος (Berl. Klass Texte I, 94) ἔχει *ἀκωκὴν* διωρθωμένην εἰς ***κορώνην*** τ. ε. *κολώνην* καὶ πάλιν ἔπειτα εἰς *ἀκωκήν*, ἥτις λ. μετετέθη ἐνταῦθα ἐκ τοῦ τέλους τοῦ στίχου 394. — Τέλος καὶ ὁ τοῦ Ἡσιόδου πάπυρος τῆς Γενέσεως (Rev. Philol. XI, 113) ἔχει ἴχνη 4 προσθέτων στίχων ἀπερριμμένων ὑπὸ κριτικῶν ἀρχαίων

Ὡς προς τὴν ἐκ παλαιοῦ φθορὰν τῶν κειμένων πρβλ. καὶ PO 853 (τοῦ Β΄. αἰῶν. μ. Χ.) ἐν ᾧ βλέπει τις ἐν τῷ τοῦ Θουκυδίδου κειμένῳ τας ἑξῆς πλημμελείας· Β΄ 13,7 ἐφύλασσον **ὑπὸ** τε τῶν πρεσβυτέρων (τα χειρ. **ἀπὸ**)

Β΄ 23.3 Λαρισσαῖοι· αἱ δὲ Ἀττ. ἐπιγρ. τῶν χρόνων τοῦ ἱστορικοῦ δι᾽ ἑνὸς σ. πρβλ. Meisterh. 98

Β΄ 23,3 Ὀρωπὸν καὶ Πειραϊκήν· ἀντὶ Ὠρωπὸν καὶ Γραϊκήν.

Β΄ 24,1 *χωρίζεσθαι*· τα δὲ χειρογρ. *χωρὶς θέσθαι* «ἔδοξεν αὐτοῖς χίλια τάλαντα ἐξαίρετα ποιησαμένοις χωρὶς θέσθαι καὶ μὴ ἀναλοῦν».

Β΄, 13,7 Μουνυχία· κατα δὲ τὰς Ἀττ. ἐπιγρ. Μούνιχος, Μουνιχία, Μουνιχιων· ἡ δὲ διὰ τοῦ υ Μουνυχία τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ τῷ 306 π. Χ. πρβλ. Meisterh καὶ PO 696 καὶ 16 (τοῦ Β΄ αἰῶν. μ. Χ.)

Δ΄ 39,2 Ἐπιτάδης [ἀντὶ τοῦ Δωρ. Ἐπιτάδας.

Δ΄ 38,1 ἐφη(ευ)ρημένου· ἔνθα τὸ ἐφευρημένου πλημμελ.

Δ΄, 34,1 ἐπέχειν (ἀντὶ ἐπελθεῖν).

PO. 880 (του Β΄ αἰῶν. μ. Χ.).

Θουκ. Ε΄. 105 οὔτε θέντες τὸν νόμον οὔτε κειμένῳ χρησάμενοι χειρογ.
» » » » κοινῷ » Παπυρ

τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Εὐριπίδου καὶ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου, ἀνάγονται εἰς τὸν Δ' αἰῶνα μ. Χ. ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον.

Β'. Τὰ παπυρικὰ κείμενα τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ., ὡς τὸ τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς Ῥητορικῆς πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ ἐν μέρει τὸ τοῦ Εὐριπίδου, εἶνε ἀρκούντως διάφορα τῶν νεωτέρων ἤτοι τῶν ἀπὸ τοῦ 150 π. Χ. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Πλάτωνος παπυρικὰ κείμενα διαφέρουσι τῶν μεσαιωνικῶν χργρφ. μᾶλλον, οἱ δὲ πάπυροι τῶν δύο ἄλλων ἧττον· τὰ μακρότερα κείμενα τὰ ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις Ὁμηρικοῖς παπύροις εἰσὶν ἀπὸ φιλολογικῆς ἀξίας κατώτερα τοῦ συνήθους κειμένου (vulgata), καὶ οἱ ἀρχαιότεροι Πλατωνικοὶ πάπυροι ὁμοίως ὑπετιμήθησαν· ἀλλ' οἱ τοῦ Β' αἰῶνος μ. Χ. Πλατωνικοὶ πάπυροι παρέχουσι κείμενον ἀνώτερον τοῦ παραδεδεγμένου· τοὐναντίον δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων *Εὐριπιδείων* [1]) παπύρων καὶ τῆς *πρὸς Ἀλέξανδρον Ῥητορικῆς* ἀνεγνωρίσθη ἡ μεγάλη ὑπεροχὴ ὡς πρὸς τὰ μεσαιωνικὰ χργρφ. ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Ὁμήρου καὶ τὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τοῦ 150 π Χ. ἦτο λίαν ἀκατάστατον, οἱ δὲ φιλόλογοι τῆς Ἀλεξανδρείας καθώρισαν αὐτὸ ἐν ᾗ μορφῇ εὕρηται ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χργρφ. Καὶ ἄλλων δὲ συγγραφέων τὸ κείμενον φαίνεται, ὅτι διὰ τῆς αὐτῆς χοάνης διῆλθεν· ἡ δὲ ἀνωμολογημένη ἀρετὴ χργρφ. τινῶν, οἷος ὁ κῶδιξ ὁ Clarkeanus τοῦ Πλάτωνος, ὁ Παρισῖνος τοῦ Δημοσθένους καὶ ὁ Urbinas τοῦ Ἰσοκράτους ἐξηγεῖται μᾶλλον ὡς προϊὸν ἐκδόσεώς τινος ἢ ὡς πιστή τις ἀναπαραγωγὴ τοῦ προγενεστέρου κειμένου.

Γ'. Ἐξαιρουμένου τοῦ Ὁμήρου, οἱ πάπυροι νῦν καλύπτουσι μόνον μικρὸν μέρος τοῦ ὅλου κειμένου τῶν σωζομένων σπουδαίων κλασσικῶν καὶ ἐντὸς τοῦ περιωρισμένου τούτου χώρου οὗτοι συχνὰ

([1]) Τὸ ἀρχαιότατον κείμενον τοῦ Εὐριπίδου (P. Hibeh 24 τοῦ 240 π. Χ., ἐκ τῆς ***Ἰφιγενείας*** τῆς ἐν Ταύροις εἶνε ἄριστον. Ἀλλὰ τὸ τῆς ***Μηδείας*** ἀπόσπασμα (P. Weil τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ.) εἶνε πλῆρες σφαλμάτων. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ τοῦ ***Ὀρέστου*** κείμενον (PO 1178 τοῦ Α' αἰῶνος π. Χ.) δὲν εἶνε καλόν — Ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ Βαβρίου πάπυρος (P. Amehrst 26) καίπερ ὢν τοῦ 300 μ. Χ. εἶνε κατώτερος τοῦ Ἀθωνίου κώδικος, ὅστις εἶνε τὸ μοναδικὸν χργρφ τοῦ εἰρημένου μυθογράφου, ἀναγόμενον εἰς τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα. — Τοὐναντίον δὲ σπουδαῖοί εἰσι δύο πάπυροι τοῦ Δημοσθένους ἀναγόμενοι εἰς τὸν Α' αἰῶνα π. Χ. ἀμφότεροι· τούτων ὁ μὲν PO. 1377 περιέχει βραχύτατον ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ λόγου «***περὶ τοῦ στεφάνου***» (§ 167—9), ὁ δὲ P. Brit. Mus. 133 ἔχει πολύτιμον κείμενον μακροτάτου μέρους τῆς *Γ' **Ἐπιστολῆς*** τοῦ ῥήτορος (§ 1—38).

(ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος μ. Χ.) παρέχουσι κείμενον, ὅπερ οὔτε κρεῖττον οὔτε χεῖρον εἶνε τοῦ τῶν ἐκ περγαμηνῆς χργρφ. παρὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἡλικίας· ἀλλ' εἰσὶν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον καὶ πολλοὶ πάπυροι ὑπέρτεροι τῶν χργρφ. διορθώσεις ἐξ εἰκασίας πολλῇ μεταβολῇ τοῦ κειμένου γενόμεναι σπανίως ἐπικυροῦνται· ἀλλ' εἰ καὶ ἡ ἀναλογία τῶν ἐκ μαντείας διορθώσεων εἶνε μικρά, οἱ φιλόλογοι δικαιοῦνται νὰ καυχῶνται ἐπὶ τῇ ἐπικυρώσει πολλῶν εἰκασιῶν αὐτῶν ἐν τῇ διορθώσει μάλιστα τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Αἰσχίνου, τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Δημοσθένους, τῆς Ῥητορικῆς πρὸς Ἀλέξανδρον, Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου, τοῦ Βαβρίου, τοῦ Νόννου καὶ τῶν μυθιστοριογράφων Χαρίτωνος καὶ Ἀχιλλέως Τατίου.

Πλὴν τῶν συμβολῶν, ἃς οἱ πάπυροι παρέσχον εἰς τὸ κείμενον τῶν σωζομένων συγγραφέων, σπουδαῖον εἶνε καὶ τὸ φῶς, ὅπερ ἐπιχέουσιν ὡς πρὸς τὴν *μέθοδον τὴν ἀκολουθητέαν* ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἀρχαίων κειμένων. Δύο δὲ μέθοδοί εἰσιν ἐν χρήσει· ἡ μὲν ἀκολουθεῖ κυρίως τὴν αὐθεντίαν ἑνὸς χργρφ. ἢ ὁμάδος χργρφ., ἅπερ φαίνονται παρέχοντα τὴν ἀρίστην παράδοσιν· ἡ δὲ ἑτέρα τέμνουσα μέσην ὁδὸν μεταξὺ ἀντιθέτων ὁμάδων δὲν λαμβάνει ἓν αὐτῶν συστηματικῶς ὡς ὁδηγόν· οἱ νεώτεροι φιλόλογοι ἠκολούθησαν εὐρέως τὴν πρώτην μέθοδον· καὶ ἀληθῶς αὕτη εἶνε ἐφαρμόσιμος εἴς τινας συγγραφεῖς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς πάντας· ἐπὶ τοῦ Εὐριπίδου π. χ. τοῦ Θεοκρίτου καὶ τοῦ Αἰσχίνου, ὧν τὰ χργρφ. εἰσι καὶ μεταγενέστερα καὶ πενιχρά, τὸ κείμενον τὸ ὀρθὸν εὑρίσκεται διὰ συνδυασμοῦ τῶν ποικίλων χργρφ. ἢ τῶν ὁμάδων αὐτῶν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Δημοσθένους ἰδίᾳ, καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὴν τοῦ Ἡροδότου, Θουκυδίδου καὶ Ξενοφῶντος τάσις ἐγένετο νὰ στηριχθῶσιν οἱ ἐκδόται ἀποκλειστικῶς εἰς μίαν μόνην παράδοσιν, εἰ καὶ παρατηροῦνται ἀξιοσημείωτοι ἐξαιρέσεις, ὡς ἐν τῇ τοῦ Ἡροδότου ἐκδόσει τῇ ὑπὸ Hude γενομένῃ καὶ ἐν τῇ τοῦ Ξενοφῶντος ὑπὸ Marchand· οἱ δὲ πάπυροι ἀπὸ τοῦ ἀρχαιοτάτου μέχρι τοῦ νεωτάτου δεικνύουσι σαφῶς, ὅτι ἡ ἐκλεκτικὴ μέθοδος εἶνε ὀρθή· αἱ οἰκογενειακαὶ διαιρέσεις τῶν ἐκ περγαμηνῆς χργρφ., ἃς οἱ ἐκδόται συχνάκις συνεταύτισαν πρὸς γνωστὰς ἢ *ὑποθετὰς ἐκδόσεις*, εἰσὶ σχετικῶς μεταγενεστέρας καταγωγῆς καὶ δὲν ἐξικνοῦνται εἰς τὴν τῶν παπύρων περίοδον, ἥτις λήγει τὸν Ζ' αἰῶνα·

πρακτικῶς πάντες οἱ τῶν συγγραφέων πάπυροι εὕρηνται ἐν συγχῇ συμφωνίᾳ πρὸς τὰ καλούμενα χείρονα χργρφ., τὰ δὲ κρείττονα οὐδὲν εἶδος μονοπωλίου ἀρχαίων καὶ ὀρθῶν γραφῶν ἔχουσιν· ὅθεν οἱ μέλλοντες ἐκδόται τῶν ποιητῶν καὶ πεζογράφων, οἷος ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Δημοσθένης πρέπει νὰ ὦσι παρεσκευασμένοι, ὅπως εὕρωσι τὴν ἀλήθειαν ἐν τῇ μαρτυρίᾳ καὶ τῶν χργρφ. ἅτινα καλοῦνται χείρονα καὶ ν᾽ ἀκολουθῶσι τὸ παράδειγμα τὸ τεθὲν ὑπὸ τοῦ Marchant ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ξενοφῶντος, ἐξασκοῦντες ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτῶν ἐλευθέραν κρίσιν μεταξὺ συγκρουομένων χργρφ.

Ἡ παπυρολογία μόλις ἀπὸ τριακονταετίας τὴν ὑπόστασιν λαβοῦσα παρέχεται σπουδαῖα πορίσματα καὶ ὡς πρὸς τὴν κριτικὴν τῶν ἀρχαίων κειμένων, εἰ καὶ ταῦτα δυνατὸν νὰ ἐπισκοτισθῶσιν ἐκ τοῦ λαμπροτέρου φωτὸς τοῦ διαχυθέντος διὰ τῆς ἀνευρέσεως κλασσικῶν κειμένων τέως ἀπολωλότων. Ἡ Αἴγυπτος ἔτι παρέχει πολλὰς ἐλπίδας πρὸς νέας ἀνευρέσεις κλασσικῶν ἔργων· ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ εὑρεθέντες πάπυροι οὔτε ἐμελετήθησαν οὔτε ἐξεδόθησαν· ὅταν δὲ τὸ ὑπόλοιπον τῆς τῶν ΟΡ. συλλογῆς καὶ πάντων τῶν οὔπω ἀνελιχθέντων Πτολεμαϊκῶν παπυρικῶν συμπιλημάτων, τῶν ἐν Ὀξφόρδῃ καὶ ἐν τοῖς διαφόροις Μουσείοις τῆς Εὐρώπης ἀποκειμένων, ἔλθῃ εἰς τὴν δημοσίευσιν, ἡ ἀξία τῆς τῶν παπύρων συμβολῆς καὶ εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν ἥτις ηὐξήθη ἐντὸς τῶν τελευταίων 14 ἐτῶν, ἔτι μᾶλλον μέλλει ν᾽ αὐξηθῇ.

Μέρος τῆς προκειμένης πραγματείας ἐδημοσιεύθη πρὸ ἐτῶν εἰς τὰ *Ξένια* τὸ πανηγυρικὸν τεῦχος ἐπὶ τῇ 75ρίδι τοῦ Πανεπιστημίου μας. Δυστυχῶς ὁ τότε Πρύτανις καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου ἐπιμεληθεὶς Σπυρίδων Λάμπρος ἐδημοσίευσεν ὅλας τὰς διατριβὰς τῶν *Ξενίων* χωρὶς παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν νὰ στείλῃ οὐδὲ μίαν τυπογραφ. διόρθωσιν εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν. Ἡ σπουδή του αὕτη καὶ εἰς τὰς ξένας ἐργασίας εἶχε τὰ φυσικὰ ἀποτελέσματά της. Αἱ πλεῖσται τῶν διατριβῶν τῶν *Ξενίων* διὰ τὴν ἀκηδίαν καὶ ἀφροντισίαν μὲ τὴν ὁποίαν ἐτυπώθησαν πᾶν ἄλλο ἢ πανηγυρικαὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν. Δὲν ἔπαυσα ἐγὼ ἔκτοτε ἔχων τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπανεκδώσω τὴν ἀτυχήσασαν αὐτὴν διατριβήν μου, συμπληρῶν, πλουτίζων καὶ καθόλου ἀναχωνεύων τὸ θέμα εἰς ὑλικὸν καὶ συμπεράσματα.

Καλαὶ κρίσεις περὶ τῆς (ἔστω καὶ οὕτω ἀτελῶς) δημοσιευθείσης πραγματειας ἐδημοσιεύθησαν ἔν τε τῇ Byzantinische Zeitschrift, καὶ ὑπὸ τοῦ W. H. Roscher, τοῦ γνωστοτάτου συγγραφέως πλείστων παρομοίων ἐργασιῶν καὶ ἐκδότου τοῦ διεξοδικοῦ Μυθολογικοῦ Λεξικοῦ, ἐν τῇ Wochenschrift für Klassische Philologie (1913 ἀρ. 25). Σπουδαίαν βοήθειαν τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο δυνατὸν τόσον δαψιλῆ νὰ ἔχω ἐν Βερολίνῳ, μοὶ παρέσχε τώρα τὸ ἐν Ἀθήναις καλῶς καταρτιζόμενον Ἀρχεῖον τοῦ Νεοελληνικοῦ Λεξικοῦ καὶ ἐν μέρει καὶ τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον.

Ὀλίγα τινὰ ἐπιθυμῶ νὰ εἴπω ἐνταῦθα περὶ τοῦ θέματος τὸ ὁποῖον πραγματεύομαι, καὶ περὶ τῆς γλώσσης ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπραγματεύθην τοῦτο. Καὶ πρῶτον περὶ τοῦ τελευταίου.

Τὴν διατριβὴν αὐτὴν ἔγραψα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἢ καὶ μόνον ἀρχαιοπρεπῆ Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ τὴν λεγομένην καθαρεύουσαν μὴ μεταχειρισθείς, διότι ἡ ἐργασία ἦτο προωρισμένη νὰ χρησιμοποιηθῇ κυρίως ἐν Γερμανίᾳ· ἐπεθύμουν δὲ νὰ γράψω ἑλληνικὴν γλῶσσαν προσιτὴν εὐκόλως καὶ εἰς ξένους λογίους. Διότι ξένοι κατὰ τὸ πλεῖστον λόγιοι μελετῶσι τὰ τοιαῦτα ζητήματα, ἐν Ἑλλάδι ὀλίγοι δεικνύουσιν ἐνδιαφέρον καὶ ἀντίληψιν διὰ τὰ τοιαῦτα θέματα. Οἱ ἀλλοδαποὶ δὲ λόγιοι δὲν ἀναγινώσκουσι προθύμως ἐκτενεστέρας πως ἐργασίας εἰς τὴν νεοελληνικὴν γραφείσας, ἐκτὸς ἐὰν εἶναι πρὸς τοῦτο ἀπαραιτήτως ἠναγκασμένοι. Τοῦτο πολλάκις ἤκουσα μετὰ λύπης ἐν Γερμανίᾳ, καὶ τελευταῖον μοὶ ὡμολόγει τοῦτο ὁ ἐν Ἰένῃ γνωστὸς καθηγητὴς Fr. Sommer, ὁ διάδοχος τοῦ πολλοῦ B. Delbrück ἐν τῇ ἐκεῖ γλωσσολογικῇ ἕδρᾳ.

Περὶ τοῦ ἐξεταζομένου δὲ θέματος παρατηρῶ, ὅτι τοῦτο ἐρευνᾶται ἐνταῦθα ἐν τῇ καθόλου Ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ ἢ γραμματείᾳ, ἔν τε τῇ ἀρχαίᾳ, καὶ τῇ Ἑλληνιστικῇ, καὶ τῇ Βυζαντινῇ καὶ τῇ μεσαιωνικῇ καὶ τῇ νεωτέρᾳ, κατὰ λόγον τῶν ὑπαρχουσῶν ἑκάστοτε πηγῶν καὶ εἰδήσεων. Διότι σκοπὸς τῆς σημερινῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας δὲν

εἶναι μόνον ἡ συστηματικὴ παράστασις τοῦ πρὸ ἡμῶν ὑπάρχοντος, ἀλλ' ἡ γενετικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἐξήγησις αὐτοῦ. Ἡ ἐν τοιούτῳ θέματι διατριβὴ παρέχει ἄλλα τε καλὰ καὶ τὴν εὔρυνσιν τοῦ βλέμματος καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ φιλολόγου, εἰθισμένου ἄλλοτε νὰ ἐξετάζῃ καὶ θαυμάζῃ μικρὰν μόνον περίοδον τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ἂν καὶ δικαίως, ἀφοῦ ἡ περίοδος αὕτη παρήγαγε τὰς ὑψίστας καλλιτεχνικὰς μορφὰς τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης καὶ τὰς ἀνωτάτας διανοητικὰς συλλήψεις τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ἀλλ' ὁ περιορισμὸς εἰς μόνα ταῦτα τὰ κλασσικὰ ἰδεώδη κατέπεσεν ἀπὸ πολλοῦ, τώρα ἐπιζητεῖται ἡ συνέχισις τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως. ἡ δὲ ἔρευνα τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐκφάνσεις ἀπαιτεῖ κοινὴν συνεργασίαν φιλολόγων, ἱστορικῶν, θεολόγων καὶ ἄλλων ἐπιστημόνων. Ἡ φιλολογία σήμερον παρὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἐν τῇ ὅλῃ αὐτοῦ ἐκτάσει, συνεξετάζει καὶ τὴν μεταβολὴν αὐτοῦ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς φιλολογίας, συμπίπτουσα οὕτω ἐν τούτῳ πρὸς τὴν Θεολογίαν, γενομένην ἱστορικὴν ἐπιστήμην. Διότι ἡ πρώτη Ἐκκλησία, ἡ προκύψασα ἐκ τῆς συμφιλιώσεως τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν Ἑλληνορρωμαϊκὸν πολιτισμόν, ἢ μᾶλλον πρὸς τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους [1]). παρέλαβεν ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀγῶνος πλεῖστα ὅσα, ἅτινα μόνον δι' ἱστορικῆς ἐξετάσεως εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθῶσιν.

Ἡ ἡμετέρα ἐπιστήμη ἐν τῇ παρακολουθήσει γλώσσης, ἱστορίας, λαογραφίας κτλ. κατέρχεται νῦν μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν διοχετεύουσα οὕτω εἰς ἡμᾶς ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν βάσεων τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ. Ἡ σύνδεσις τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον νοεῖται οὐ μόνον διὰ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (ὅτε ἀκριβῶς ἐξευρέθη ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἐποχὴ τῆς λάμψεως τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος ἐγένετο κτῆμα κοινὸν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν), ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν τε Ῥωμαίων (ἀνὴρ ὡς ὁ Κικέρων μεταβιβάζει εἰς αὐτοὺς τὴν γνῶσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ) καὶ τῆς Ἐκκλησίας [2]).

Οἱ χρόνοι παρῆλθον τῶν κλασσικῶν προλήψεων, οἱ χρόνοι καθ' οὓς περικλεὴς φιλόλογος ὡς ὁ Fr. A. Wolf διέκοπτε παρὰ Ματθ. 8.28 μετ' ἀγανακτήσεως τὴν ἑρμηνείαν τῶν Εὐαγγελίων, ἕνεκα τῆς βαρβαρικῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ εἰς τὸν Niebuhr τὰ Σιβιλλιακὰ βιβλία ἐφαίνοντο ὡς οὐδενὸς λόγου ἄξια («blosser Quark»), καὶ ὁ Lachmann τὸν Ἰγνάτιον ἡρμήνευε μετ' ἄκρας δυσφορίας διὰ τὰς καθαρὰς βλακείας του («mit höchsten Wiederwillen gegen das rein dumme Zeug») [3]). Σήμερον πάντα ταῦτα καὶ τὰ παρόμοια μετὰ προσοχῆς ἐξετάζονται, προσηκόντως ἐκτιμῶνται, οὐδὲν δὲ περιφρονεῖται. Ἡ ἀντίληψις τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης μετεβλήθη καὶ ηὐρύνθη, διαρκῶς δὲ πρὸς τὸ τελειότερον βαδίζομεν. Ἀνερχόμεθα πάντοτε ὑψηλότερον καὶ πάντοτε μακρότερον βλέπομεν.

(1) Ἐν τῇ προκειμένῃ διατριβῇ γίνεται πολλάκις χρῆσις τοῦ ὅρου *Ἑλληνισμός*, *Ἑλληνιστικὸς* κτλ. κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Droysen καὶ τῶν μετ' αὐτὸν καθιερωθέντα.

(2) Πρβλ. *E. Norden*, Die antike Kunstprosa II σελ. 160 ἑξ.

(3) Ἰδὲ περὶ πάντων τούτων Paul Wendland, Die griechisch-römische Kultur β' ἐκδ., ἐν Τυβίγγῃ 1912, σελ. 9 ἑξ.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ παραλείπεται ἰδία λεπτομερὴς μνεία τῶν μεγάλων καὶ ἐν πάσῃ φιλολογικῇ ἐργασίᾳ χρησιμωτάτων ἔργων τῶν Pauly-Wissowa-Kroll, Daremberg καὶ Saglio, Roscher (Μυθολογ. Λεξικ.), Preller-Robert, Gruppe κττ. εἰς ἃ ἐν ταῖς σημειώσεσι γίνονται ἑκάστοτε παραπομπαί.

Appel, G. — De Romanorum precationibus. Giessen 1909. (RGVV).

Beth, K. — Religion und Magie bei den Naturvölkern. Ἐν Λιψίᾳ 1914.

Boll, Franz. — Die Lebensalter, Ein Beitrag zur antiken Ethologie und zur Geschichte der Zahlen ἐν τοῖς Neue Jahrbücher für das kl. Altertum κλτ. τόμῳ 31ῳ σελ. 89—146 καὶ ἐν ἰδιοτύπῳ, ἐν Λιψίᾳ 1913 σελ. 1—58.

— Sphaera. Neue griechische Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Sternbilder. Ἐν Λιψίᾳ 1902.

— Sternglaube und Sterndeutung. 2ᾳ ἔκδ. Ἐν Λιψίᾳ 1919.

Bouché-Leclercq, A. — L'astrologie grecque. Ἐν Παρισίοις 1899.

Buresch, Karl. — *Klaros.* Untersuchungen zum Orakelwesen des späteren Altertums. Ἐν Λιψίᾳ 1889.

Cumont, Fr. — Les religions orientales dans le paganisme romain. Β' ἔκδοσις ἐν Παρισίοις 1909 (Γερμ. μετάφρασιν ἐδημοσ. ὁ Gehrich ἐν Λιψίᾳ 1914).

Dieterich, Albert. — Abraxas. Studien zur Religionsgeschichte des spätern Altertums. Ἐν Λιψίᾳ 1891.

Gronau, Karl. — Poseidonios und die Jüdisch Christliche Genesisexegese. Ἐν Λιψίᾳ 1914.

Gundel, Guilelmus. — De stellarum appellatione et religione Romana. Giessen 1907. (RGVV).

Hatzidakis, G. N. — 1) Einleitung in die neugriechische Grammatik. Ἐν Λιψίᾳ 1892. 2) Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά. Τόμ. 1-2. Ἐν Ἀθήναις 1905—1907. 3) Γενικὴ Γλωσσική. Ἐν Ἀθήναις 1917.

Joel, K. — Vom Ursprung der Naturphilosophie aus dem Geist der Mystik. Ἐν Λιψίᾳ 1910.

Maass, Ernst. — Die Tagesgötter in Rom und den Provinzen. Aus der Kultur des Niederganges der antiken Welt. Ἐν Βερολίνῳ 1902.

Mahaffy, J. P. — The silver age of the Greek world. Ἐν Σικάγῳ 1906.

Nagel, Konrad. — Untersuchungen zur Geschichte der Zwölfzahl.

Norden, E. — Die antike Kunstprosa. Τόμ. 1-2. Ἐν Λιψίᾳ, 1898 (γ' ἀνατύπωσις 1915—18).

Pfeiffer, Erwin —Studien zum antiken Sternglauben. 'Εν Λιψίᾳ 1916.

Πολίτου. Ν. Γ.—Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. 1) Παροιμίαι τόμ. 1-4. 2) Παραδόσεις τόμ. 1-2. 'Εν 'Αθ. 1904 ἑξ.

Pradel, Fritz. — Griechische und Süditalienische Gebete, Beschwörungen und Gebete des Mittelalters, Giessen 1907. (RGVV).

Rehm, Albert. - Mythographische Untersuchungen über Griechische Sternsagen (Πρόγραμμα τοῦ ἐν Μονάχῳ Wilh. Gymnasium 1895 6).

Roscher, W. H.—Über Selene und Verwandtes mit einem Anhange von N. G. Politis über die bei den Neugriechen vorhandenen Vorstellungen vom Monde. 'Εν Λιψίᾳ 1890. (Σημειοῦται Selene)

— Die Enneadischen und Hebdomadischen Fristen und Wochen der ältesten Griechen.'Εν ταῖς Abhandlungen der phil.-hist. klasse der Sächsischen Akad. der Wiss. Τόμ. 21. 1903, τεῦχ.4. (σημειοῦται Fristen).

— Die Sieben-und Neunzahl in Kultus und Mythus der Griechen Abh. κτλ. τόμ. 24 (1904) τεῦχος 1. (Σημειοῦται Siebenzahl).

— Die Hebdomadenlehren der Griechischen Philosophen und Ärzte.Abhandl. κτλ.τόμ 24,(1906).τεῦχ 6 (Σημειοῦται Hebdomadenlehren).

— Über Alter, Ursprung und Bedeutung der Hippokratischen Schrift von der Siebenzahl. Abh. κτλ. τόμ.28 (1911) ἀρ 5 (Σημειοῦται Über Alter).

— Die Hippokr. Schrift von der Siebenzahl in ihrer vierfachen Überlieferung. Paderborn 1913. (Σημειοῦται Hipp. Schrift).

— Die Hippokratische Schrift von der Siebenzahl und ihr Verhältnis zum Altpythagorismus. Berichte über die Verhandl. der Sächs. Akad. der Wiss. Phil.-hist. klasse. Τόμ. 71. 1919. Τεῦχ. 5. (Σημειοῦται Altpythagorismus).

Schmidt, Wilhelm. Geburtstag im Altertum Giessen 1908 (RGVV).

Sethe, Kurt.—Von Zahlen und Zahlworten bei den alten Ägyptern. 'Εν Στρασβούργῳ ('Αλσ.) 1916.

Tambornino. Julius. — De antiquorum daemonismo. Giessen 1909. (RGVV).

Tresp. Alois.—Die Fragmente der Griechischen Kultschriftsteller. Giessen 1914 (RGVV).

Weinreich. Otto. —Triskedaikadische Studien. Giessen.1916.(RGVV).

Wendland, Paul. — Die Hellenistisch-Römische Kultur in ihren Beziehungen zu Judentum und Christentum 2ᾳ καὶ 3ῃ ἔκδ. ἐν Τυβίγ.1912.

Wessely, C.— Griechische Zauberpapyrus von Paris und London. 'Εν ταῖς Denkschr. der Wiener Akad. der Wiss. Phil.-hist. klasse.τόμ. 36 (1888).

— Neue Griechische Zauberpapyri. 'Εν ταῖς Denkschr. τόμ.42 (1893).

Wilamowitz, U. von.—Geschichte der Griechischen Religion ἐν τῷ Jahrbuch des Hochstifts zu Frankfurt a. M. 1904.

Zöckler, Otto — Die Tugendlehre des Christentums ἐν Gütersloh. 1904.

———

ΕΠΤΑΔΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

Hic est numerus qui hominem concipi formari edi vivere ali ac per omnes aetatum gradus tradi atque omnino constare facit.
(Macrobius, Somn. Scip. I 6).

Α' ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΑΣΙΣ

Τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν κατάστασιν σφόδρα διάφορον ἑκάστοτε εἶναι ἐκφερομένων ἐπιθέτων οὐσιαστικὰ διοριζόντων, παρὰ πάντων ὁμολογεῖται. Ἢ γὰρ μόνον τῷ οὐσιαστικῷ τὸ ἐπίθετον παράκειται ποιότητά τινα ἐκείνου ἁπλῶς μηνῦον, ἢ σύγκρισις γίγνεται ποιότητός τινος ἐν δυσὶ ἢ καὶ πλείοσι ὁμοιογενέσι δὲ οὐσιαστικοῖς ἐνούσης, ἢ τέλος ταύτην σημαίνομεν κατ' ἐπίτασιν εἰς τὸ ἀκρότατον ἐν συγκρίσει ὑπάρχουσαν. Τούτοις που τοῖς τρόποις ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χρῆται ἐν τῇ ἐκφορᾷ τῆς τῶν ἐπιθέτων ποιότητος [1].

Ἵνα δὲ καὶ τῶν ὅρων ὧν νῦν ἐστι χρῆσις μνημονεύσωμεν, ἔχομεν ἁπλῶς εἰπεῖν ἐπίθετα θετικά τε καὶ συγκριτικὰ καὶ ὑπερθετικά. Διαφόρου δ' ὡς εἰκὸς οὔσης τῆς τῶν τριῶν τούτων τρόπων χρήσεως, ἀλλ' ὅμως εὕρηνται πολλάκις, εἰ καὶ μετά τινος ὀρθοῦ μὲν καὶ εἰκότος λανθάνοντος δ' ὡς εἰπεῖν λόγου, συγκριτικὰ μὲν ἀντὶ θετικῶν (Ὁμ. Ὀδ. ρ 176 οὐ μὲν γάρ τι *χέρειον* ἐν ὥρῃ δεῖπνον ἑλέσθαι.

[1]) Ἐν ἄλλαις γλώσσαις τοῦτο ὀξύτερόν τε καὶ πως εὐστοχώτερον δηλοῦται. Αὐτίκα ἐν τῇ Ἰταλικῇ γλώσσῃ λέγεται 1) bello, 2) più bello, 3) molto bello, 4) belissimo, καὶ 5) il più belissimo.

Πλατ. Θεαίτ. 177. c ἐμοὶ μὲν τὰ τοιαῦτα οὐκ *ἀηδέστερα* ἀκούειν. Ξενοφ. Ἑλλ. Ε' 2, 9 ***νεωτέρων*** (=νέων) τινὲς ἐπεθύμουν πραγμάτων) ἢ καί πως καὶ τἀνάπαλιν (Πλάτ. Πολιτ. 373, d καὶ ἡ χώρα που ἡ τότε ἱκανὴ τρέφειν τοὺς τότε, *σμικρὰ* δὴ ἐξ ἱκανῆς ἔσται. Ξενοφ. Ἀπομν. Γ' 13, 3 τὸ ὕδωρ *ψυχρόν*, ἔφη, ἐστὶν ὥστε λούσασθαι), πρὸς δὲ καί τινι ἀναμείξει ἢ «συμφυρμῷ» συγκριτικὰ ἀντὶ ὑπερθετικῶν (Ὁμ. Ὀδ. γ 362 οἷος γὰρ μετὰ τοῖσι *γεραίτερος* εὔχομαι εἶναι· η 156 ὃς δὴ Φαιήκων ἀνδρῶν *προγενέστερος* ἦεν), καὶ τέλος ὑπερθετικὰ ἀντὶ συγκριτικῶν (ὡς τὸ Σοφόκλειον ἐκεῖνο. Ἀντιγ. 100. «ἀκτὶς ἀελίου *τὸ κάλλιστον* ἑπταπύλῳ φανὲν Θήβᾳ *τῶν πρότερον* φάος») [1]. Ἀλλ' ἔστιν ὅτε ταύτην τὴν ἰσχυροτέραν ἢ ἀσθενεστέραν τοῦ ἐπιθέτου ἐπίτασιν, ἣν εἰς τοὺς τρεῖς λεγομένους βαθμοὺς διαιροῦμεν, αἱρεῖταί τις οὐ καταλήξει τινὶ ἀλλὰ λέξεως ἐπιτατικῆς συνθέσει δηλῶσαι [2]· ταύτῃ δ' ἑκάστοτε ἰδία τις δύναμις ὑπόκειται. Διδασκόμεθα δὲ τοῦτο τοιαύταις συνθέσεσιν οἷαι αἱ ἑπόμεναι [3]·

---

[1] Περί τινων ἄλλων χωρίων ὡς τοῦ Ὁμηρ. Ἰλ. Ζ 95 «ἀστὴρ δ' ὣς ἀπέλαμπεν (τ. ἐ. ὁ πέπλος), ἔκειτο δὲ ***νείατος ἄλλων***» Α. 505 «τίμησόν μοι υἱόν, ὃς ***ὠκυμορώτατος*** ἄλλων» Ὀδ. ε 105 «φησί τοι ἄνδρα παρεῖναι ***οἰζυρώτατον*** ἄλλων» διαλαμβάνει ὅ τε *Kvicala* ἐν ZÖ Gymn. 1858, 529 ἑξ. καὶ ὁ ***Delbrück*** ἔνθ. ἀν. σελ. 411, ὁ. τὴν γενικὴν ***ἄλλων*** ὑπολαμβάνει ὡς τὰ τῆς ***ἀφαιρετικῆς*** τελοῦσαν, κατὰ δὲ τὸ ***νειάτος ἄλλων*** ἐλέχθησαν καὶ τὰ ἄλλα παραδείγματα. — Πρβλ. περὶ τῶν παραθετικῶν καὶ ***Γ. Ν. Χατζιδάκιν*** ἐν Γενικ. Γλωσσ. σελ. 197, καὶ περὶ τῶν συγκριτ. καταλήξεων (τ)ερο- (τ)ερα- ***Brugmann - Delbrück***, Grundr. der vergl. Grammat B' 1, σελ 177 ἑξ.

[2] Οὕτως ἑρμηνεύεται τίνος ἕνεκα πολλαὶ γλῶσσαι στεροῦνται τοῦ λεγομένου ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ τῶν ἐπιθέτων· ἰδὲ ***B. Delbrück***, Vergleichende Syntax der indogerm. Spr. τόμ. Α' ἐν Στρασβούργῳ, 1893, σελ. 411 ἑξ. Ἔν τισι δὲ πάλιν γλώσσαις οὐχ εὕρηνται τὰ θετικὰ πολλῶν συγκριτικῶν καὶ ὑπερθετικῶν ἐπιθέτων, τῆς συγκριτικῆς («σχετικῆς») τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν χρήσεως ἀρχαιοτέρας οὔσης τῆς ἀπολύτου. Ἰδὲ *Delbrück* ἔ. ἀν. σελ. 414. Πρβλ. καὶ τὰ παραθετικὰ τοῦ **ἀγαθὸς** ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ.

[3] Πρβλ. περὶ τούτου καί: *Weihrich*, De gradibus comparationis linguarum sanscritae, graecae, latinae, gothicae. Gissae, 1869. - *Fr. Mayer*, Verstärkung, Umschreibung und Erweiterung der Komparationsgrade Programm. Landau, 1891. *O. Schwab* Historische Syntax der griech. Comparation in der klassischen Literatur. 1-3 Hefte. Würzburg, 1893-95. (ἰδ. Γ' 164 ἑξ.) - *Fr Abert*, Die Komparationsgrade bei Homer und den Tragikern. Programm 1885 6 Neuburg a. D. Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ βιβλίῳ, σελ. 2, εὕροι ἄν τις καὶ ἄλλην βιβλιογραφίαν μικροτέρου λόγου ἀξίαν.

(πολὺ) *πολύκαρπος*, πολύπικρος, πολύσεμνος, πολύστονος, πολύφαυλος·

(ἄγαν) *ἀγακλεής*, ἀγάφθεγκτος·

(πᾶν) *πάμμεγας*, πάγκαλος, πανάξιος, πανεπίθυμος, πάνσοφος, πάλλευκος, παμπλήρης, παμπλούσιος, πάνσεμνος, πανάνυτος [1])·

(ἄκρος) *ἀκρομανής*, ἀκρόθερμος, ἀκροπενθής [2])·

(ζα διά-) ζάθεος, ζάπλουτος, ζάλευκος, ζαπληθής, διάμεστος, διακορής, δίυγρος·

(αρι- ερι) *ἀρίγνωτος*, *ἀρίδηλος*, *ἐρίδηλος*, *ἐρίφυλλος*·

Εἶτα δ' εὑρίσκομεν τὰ *διπλᾶ* λεγόμενα *σύνθετα*

πολυπάνσοφος, *πολυπάμφαος*,

τὰ *παμμέγιστος*, πανάριστος, παγκάκιστος, πάμπρωτος,

τὰς προθέσεις ***περὶ*** καὶ ***ὑπὲρ***

περίκακος, περίδαρυς, περίθερμος, περίκλειτος, περίεφθος, περίζηλος [3]) κτλ.

ὑπέρκαλος, ὑπέρδαρυς, ὑπέρθεος, ὑπέροξυς, ὑπέρφιλος, ὑπέρλευκος, καὶ δὴ καὶ ὑπερήδιστος [4]).

Ἢ ἐπιτείνονται τὰ τοιαῦτα ἐπίθετα δι' ἐπιρρημάτων οἷα τὰ

μέγα (Ὁμ. Ἰλ. Α. 158 «*μέγ' ἀναιδές*». Ὀδ. ι. 44 «*μέγα νήπιος*». φ. 266 «*μέγ' ἔξοχος*». Ἡροδ. Α' 32 «*μέγα πλούσιος*». ς'. 25 «*μέγα ὄλβος*»).

---

[1]) Ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Βατρ. 466 εἶπε «καὶ μιαρὲ καὶ παμμίαρε καὶ μιαρώτατε».

[2]) Ἐν παραδρομῇ εἰρήσθω ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς φωνῇ σημασία τῆς λ. *ἄκρος* (*ἀκρομεθυσμένος*, *ἀκρονυστάζω* = ὀλίγον τι μ., ὀλίγον τι ν. *ὑπονυστάζω*. κττ.) ἤδη ἐν τῇ παλαιᾷ γλώσσῃ τὴν ἀρχὴν λαμβάνει. Πρβλ. το τοῦ Διοσκ. Ζ. 116 *ἀκρόζεστος*, το τοῦ Γαλην. (ΙΓ'. 577) *ἀκρόζυμος*, καὶ (ΙΒ', 97) *ἀκροχλίαρος*, το *ἀκρομέθυσος* (Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Αχ. 1132) το παρ' Ἀθην. 119 α *ἀκρόπαστος* κτλ.

[3]) Πρβλ. και το ἐπίρρημα ***πέρι*** ἐπιτεῖνον τὸ θετικὸν παρ' *Ὁμήρῳ* Ἰλ. Ι, 53 «Τυδεΐδη *πέρι* μὲν πολέμῳ ἔνι καρτερός ἐσσι» και Ι, 186. Κ, 244, Ὀδ. γ, 95. 112, θ, 281 κτλ. Περὶ τῆς διφορουμένης γραφῆς *περί-πέρι* ἰδ. *Lehrs*. Quaest. Ep. 90 καὶ 97. *La Roche*, Homer. Textkritik 337—341. *Cauer*, Praef. Od. σελ. 33 καὶ Il. σελ. 43 ἀλλὰ «κατὰ Ἀρίσταρχον ἀναστρεπτέον τὴν πρόθεσιν» Ρ, 240.

[4]) Πρβλ. καὶ τὰ τῶν Ῥωμαίων ***perparvus*** peraltus, perceler, perlongus, *praealtus*, praeceler, -longus, -nimis, καὶ δὴ και *perdulcissimus*, praeclarissimus praenobilior, praeclarior. Ἰδὲ *Weihrich* De gradibus σελ. 102 καὶ ἑξῆς.

πάνυ (*Θουκ.* Β' 49 «ὥστε μήτε τῶν πάνυ λεπτῶν ἱματίων τὰς ἐπιϐολὰς ἀνέχεσθαι»),

κάρτα (*Ἡροδ.* Δ', 41 κ. πλατέα, ς', 209 κ. ἄπιστα),

πολύ, πολλόν, λίαν (λίην), ***πάντα*** (*Σοφ.* Αἴ. 1415 «ὁ π. ἀγαθός», Ἠλ. 301 «ὁ πάντ' ἄναλκις», Οἰδ. Τ. 1197 «ὁ π. εὐδαίμων, ὄλϐιος». *Αἰσχ.* Πέρσ. 980 «τὸν σὸν *πιστὸν πάντ'* ὀφθαλμόν»),

πάμπαν (*Ὁμ.* Ὀδυσ. υ, 140 π. οἰζυρός),

πάντως (Ὕμν. Ἀπολλ. 19 «πῶς ἄρ' σ' ὑμνήσω *πάντως εὔυμνον* ὄντα»),

περισσῶς (περισσά), ***ἰσχυρῶς, δεινῶς*** [1]) (*Ἡροδ.* Β' 32 «δ. ἄνυδρος». Δ. 68 «μέλαινα δ. (ἡ ἶϐις»),

αἰνῶς (*Ἡροδ.* Δ' 52 «[ὁ Ὕπανις ποταμὸς] ***πικρὸς αἰνῶς*** » πρϐλ. καὶ Ἰλ. Γ, 158. Ὀδ. ρ, 24, Ὕμν. Ἀπόλλ. Δῆλ. 64 κτλ.),

τελέως, καλῶς, θαυμαστῶς, θαυμασίως ὥς, ὑπερφυῶς,

ἰσχυρῶς «χαράδρα *ἰσχυρῶς βαθεῖα* (*Ξενοφ.* Ἀναϐ. Ε' 2, 3. ἴδ. καὶ Α' 2, 21. Ζ' 7, 15),

διαφερόντως (*Θουκυδ.* Α' 138, 3 «ὁ Θεμιστοκλῆς ἦν *διαφερόντως* ἄξιος θαυμάσαι»), ***ὑπερβαλλόντως, ἐπιεικῶς, ἀτεχνῶς, καλῶς, σφόδρα*** [2]).

---

[4]) Πρϐλ. τὰ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης *φοβερὰ μαῦρος*, *φοβερὰ πικρός*, κτλ.

[1]) Ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἡ τοῦ θετικοῦ ἐπίτασις ἐκφέρεται πολλάκις ἐπαναλαμϐανομένου ἁπλῶς τοῦ θετικοῦ, ἀλλ' οὐχὶ προκειμένου περὶ ἐπιθέτων ψόγον τινὰ δηλούντων. Οὕτω τοίνυν λέγεται νῦν ***καλὸς-καλὸς ἄνθρωπος***, ***βαθειὰ-βαθειὰ*** ἢ ***καλὰ-καλὰ νὰ σκάψῃς***, κτλ. (ἀλλ' ὅμως ***βράδυ-βράδυ*** (πάμε περίπατον), οὐ τὴν βαθεῖαν ἑσπέραν ἀλλὰ τὸν περὶ τὴν ἑσπέραν που χρόνον δηλοῖ). Καὶ ἔχομεν μὲν τὸ ***Ἀριστοφαν.*** Ἱππ. 1155 ***πάλαι-πάλαι*** καὶ ἐν τῇ Ῥωμαϊκ. γλώσσῃ τὸ παρὰ τῷ χριστιανῷ ποιητῇ Κομμοδιανῷ instruct. 2, 24. 8 malus malus («largiri vis, ut te quasi malum malum depurges» τὸ παρὰ ***Σενέκᾳ*** de vita beata 7, 4 quia semper semper secuta est θεωρεῖται νόθον) ἀλλὰ τὰ παραδείγματα ταῦτα ἀσθενῆ καὶ ἐλάχιστά εἰσιν ἵνα τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν παλαιὰν γλῶσσαν ἀναγάγωμεν. Πρόσθες τούτοις ὅτι οἱ ἀντιγραφεῖς ἀντὶ τῶν τυχὸν διπλῇ φερομένων λέξεων τὴν μίαν μόνον ἁπλούστερον ἔγραφον, τὴν ἐπανάληψιν σφάλμα ὑπολαμϐάνοντες. Ὑποληπτέον τοίνυν τοῦτο ἴδιον τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας, καὶ δὴ Ἑϐραϊσμὸν (οἱ Ἑϐραῖοι ἐπαναλαμϐάνουσι τὸ θετικὸν εἰς ἐπίτασιν τῆς δυνάμεως τῆς ἐννοίας αὐτοῦ) ὁρμηθέντα ἐκ τῆς ἐν Συρίᾳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὴν λαλουμένης Ἑλληνικῆς γλώσσης. Σημειωτέον δ' ὅτι οἱ Ἑϐδομήκοντα τὸ παρὰ ***Σολομ.*** Ἐκκλησ. 7, 25 āmok āmok ἑλληνιστὶ μετέγραψαν ***βαθὺ βάθος***, καὶ οὐχὶ βαθύ-***βαθύ***. Γνωστότατον εἶναι τὸ ἐκκλησιαστικὸν ᾆσμα «Ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαϐαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς» κτλ.

Β'. ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΩΝ ΤΙΝΩΝ (ΤΡΙΑ, ΠΕΝΤΕ) Η ΕΝ ΤΗι ΓΛΩΣΣΗι ΧΡΗΣΙΣ

'Αλλὰ πλὴν πάντων τούτων τῶν ἐπιτατικῶν τρόπων ἐν τῇ ἐκφορᾷ ἐπιθέτου τινὸς ὃ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ παράκειται οὐσιαστικῷ τινι ἄνευ ἀναφορᾶς καὶ πρὸς ἕτερον οὐσιαστικὸν ἢ πρὸς πάντα τὰ ὁμοιογενῆ οὐσιαστικά, γιγνώσκομεν καὶ ἄλλον τινὰ συνήθη τρόπον ἐπιτάσεως τοῦ ἐπιθέτου. Οὗτος δ' ἐστιν ἡ παράθεσις ἢ καὶ ἡ σύνθεσις αὐτοῦ ὡρισμέναις λέξεσι προδηλοτέραν σημασίαν ἐχούσαις καὶ ἐπιτηδειοτάταις πρὸς τὴν τῆς σημασίας ἐπίρρωσιν. Οὕτω δὲ τὸ θετικὸν ἐπίθετον ἐπιτείνεται εἰς δύναμιν ὑπερθετικοῦ [1]).

Τοιαῦται λέξεις εἰσὶ τὰ ἀριθμητικὰ καὶ δὴ πάντων μάλιστα τὰ **τρία**, (πέντε), **ἑπτὰ** καὶ **ἐννέα**. Ἤδη δὲ πάντες που οἱ περὶ ταῦτα διατρίβοντες ἴσμεν *Ὅμηρον* τὴν νύκτα **τρίλλιστον** ἐπονομάζοντα

Παραβλητέα καὶ τὰ Ἰταλικὰ un ragazzo piccolo piccolo, ratto ratto κτλ. ὧν ἡ ἀρχὴ οὐχὶ εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν ἀνακτέα (στεροῦνται δὲ τοῦ τρόπου τούτου αἱ ἄλλαι ῥωμανικαὶ γλῶσσαι, ὡς ἐρωτήσας ἔμαθον) ἀλλὰ μᾶλλον ἑρμηνευτέα ὡς ἰδία γένεσις τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης.

[1]) Παρὰ τοῖς ποιηταῖς, μάλιστα δὲ τοῖς τραγικοῖς, τὰ ὑπερθετικὰ ὑπερθετικοῖς πάλιν ἐπιρρήμασιν ἐπιτείνονται εἰς ἔνδειξιν ὑψίστης ἐντάσεως, πάθους κτλ. Μνημονεύω ἐνταῦθα τοῦ Ὁμηρικοῦ Ἰλ. Β, 220 «μάλιστα ἔχθιστος» καὶ τοῦ Σοφοκλείου Οἰδ. Κ. 743 «πλεῖστον κάκιστος» καὶ τοῦ Εὐριπ. Μηδ. 1323 «ὦ μῖσος, ὦ μέγιστον ἐχθίστη γύναι | θεοῖς τε κἀμοὶ παντί τ' ἀνθρώπων γένει»· πρβλ. καὶ ὑπερθετικὰ οἷα τὰ *ἀξιαγαπητότατος* *βαρυσυμφορώτατος*, *μακροβιώτατος*, ***πολυτελέστατος***, *πολυανθρωπότατος* *μισοδημότατος*, *μισοχρηστότατος*, κτλ. πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ ***μονώτατος***, ***ἑταιρότατος***, καὶ τὸ κωμικὸν ***αὐτότατος***, τὸ *ipsissimus* τοῦ Πλαύτου. κτλ. Πρὸς δὲ καὶ τὰ διπλᾶ ὑπερθετικὰ ***ἐλαχιστότατος*** (*Σέξτ.* ***Ἐμπειρ.*** πρὸς Φυσικοὺς Θ'. 406 «τὴν κατάληξιν τῆς νοήσεως ἐν ἐλαχιστοτάτῳ γενέσθαι πλάτει»). *μεγιστότατος*, ***καλλιστότατος***, καὶ τὰ τῶν Ῥωμαίων *minimissimus*, *postremissimus*. Περὶ τοῦ ***πρώτιστος*** ἰδ.: ***Lobeck*** ἐν Φρυνίχῳ σελ. 419. Πόσον δὲ ἡ τοῦ ὑπερθετικοῦ σημασία ἀμαυροῦται πολλάκις ἁπλῶς τούτου τῷ θετικῷ ἰσοδυνάμου γιγνομένου, δείκνυσιν ἐν πολλοῖς παραδείγμασιν ἥ τε Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ Λατινική· μνημονεύω τοῦ λατ. *optimus*, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐν τῷ optimae artes δύναται ἢ bonus (αἱ καλαὶ τέχναι) καὶ τοῦ *maximus*, ὃ παρὰ ***Κικέρωνι*** pro Marc. 11 εὕρηται· «*maximas tibi* omnes *gratias agimus*, C. Caesar, *maiores* etiam habemus»! ἔνθα ὅρα τὴν παράδοξον τοῦ παραθετικοῦ θέσιν τε καὶ σύνδεσιν.

(Ἰλ. Θ. 488 «Ἀχαιοῖς ἀσπασίη *τρίλλιστος* ἐπήλυθε **νὺξ** ἐρεβεννή»[1]. **νειὸν** δέ, τοῦτ᾽ ἔστι τὴν χέρσον, *τρίπολον* (Ἰλ. Σ, 542 κτλ.) καὶ τὴν τρυφάλειαν *τρίπτυχον* (Ἰλ. Λ. 353), οὐ μάλα τῷ ἀριθμῷ τῶν πτυχῶν τὸν νοῦν προσσχόντα. τὸ πλῆθος δὲ καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἰσχὺν δηλῶσαι βουλόμενον. πρβλ. *τριβάρβαρος* («ζηλώσαντας Εὐριδίκην, ἥτις Ἰλλυρὶς οὖσα καὶ τριβάρβαρος» *Πλουτ.* Ἠθικ. 14 Β), *τρίβαφος* (τραβέα, *Ἰωάνν. Λυδ.* περὶ μην. 1. 19). *Σοφοκλῆς* δὲ *τρίδουλον* εἶπε «τὸν ἐκ προγόνων δοῦλον» ὅπως *Εὐστάθιος* ἡμῖν παραδίδωσι (725, 10)[2]). Καὶ τί χρὴ πλειόνων ἔνθα ὁ αὐτὸς *Εὐστάθιος* σημειοῦται ἐ. ἀ. «Τρίλλιστος ἡ πολυλιτάνευτος, ἐκ τοῦ *τρία*, ὃ *δηλοῖ τὰ πολλά*, καὶ τοῦ λίσσεσθαι τὸ παρακαλεῖν. Ἰστέον δὲ ὡς ἐπὶ τὰ *τρία καὶ πολλά εἰσιν*, εἰ καὶ μὴ ἀντιστρέφει ὁ λόγος, διὰ τοῦτο τὸ ***τρίλλιστον καλῶς καὶ πολύλλιστον*** *λέγεται*, ὡς ἐν Ὀδυσσείᾳ κεῖται· οὕτω δὲ καὶ τὴν *τριγλώχινα* τοῦ Ποσειδῶνος τρίαιναν *πολυγλώχινά* τις λέγει ποιητής[3])· καὶ *τρισάθλιος* δὲ τῷ αὐτῷ λόγῳ ὁ κατὰ πολὺ ἄθλιος· καὶ *τρισμάκαρες* οἱ Δαναοὶ (Ὀδ. ε, 306) οἱ λίαν μακάριοι. Τοιαῦτα δὲ καὶ ἕτερα οὐκ ὀλίγα, ἐν οἷς καὶ ὁ παρὰ τῷ Κωμικῷ *τρισκακοδαίμων*[4]) καὶ ὁ ἀνάπαλιν *τρισόλβιος* (Ἐκκλ. 1129). Τοιαῦτα δὲ καὶ ἅπερ τις τῶν παλαιῶν ἔθετο παραδείγματα βλασφημιῶν τῶν ἀπὸ ἀριθμοῦ, οἷον, *τρισεξώλης* ὁ πάνυ ἐξώλης καὶ *τριπέδων* ὁ πολλάκις πεδηθεὶς κακοῦργος δοῦλος, ὃς καὶ πέδων πέδωνος ἐν ἁπλότητι λέγεται καὶ στίγων εἴτουν στιγματίας. Φέρει δὲ καὶ ἀπὸ χρήσεως τοῦ Κωμικοῦ τὸ παλίμβολος *τρίπρατος* καὶ πολλάκις ἀπημπολημένος. Σοφοκλῆς δὲ *τρίδουλον* τὸν ἐκ προγόνων δοῦλον ἔφη[5]).

---

[1]) Ἀντὶ τοῦ **τρίλλιστος** εὕρηται ἐν Ὀδ. ε, 455 **πολύλλιστος**. ἰδὲ καὶ *Εὐστάθ.* 725, 21 καὶ 982, 59. Πρβλ. καὶ ***Παύλ. Σιλεντιαρ.*** 786 **τρίλλιστος**, ὃς δ᾽ ὅμως τὸν Αὐτοκράτορα καλεῖ **τρισέβαστον**.

[2]) Καὶ ***Πλούταρχος*** (Ἠθικ. 365, β) λέγει ὅτι **«τὸ δὲ πολλάκις εἰώθαμεν καὶ τρὶς λέγειν**, ὡς τὸ «τρισμάκαρες» (Ὀδ. ζ, 154) καὶ «δεσμοὶ μὲν τρὶς τόσσοι ἀπείρονες» (θ, 340).

[3]) Ὑπαινίσσεται εἰς ***Διονυσ.*** Περιηγ. 476 ***Ἀονίῳ τμηθεῖσα πολυγλώχινι σιδήρῳ***. Εἰς τοῦτο σημειοῦται ὁ αὐτὸς ***Εὐστάθιος*** (σελ. 190 Bernh) «ὅθεν καὶ μῦθος φέρεται, τὸν Ποσειδῶνα οἷα ἐπιστατοῦντα τοῖς σεισμοῖς ἀποτεμεῖν τὸν ἰσθμὸν Ἀονίῳ πολυγλώχινι σιδήρῳ, καὶ παρεισαγαγεῖν τὴν ἑκατέρωθεν ζωννύουσαν αὐτὸν θάλασσαν, καὶ οὕτω νῆσον ποιῆσαι τὴν τέως χερρόνησον (Σικελίαν)».

[4]) ***Ἀριστοφ.*** Ἀχ. 1024. Εἰρ. 1271. Βάτρ. 19. Θεσμοφ. 209. Ἐκκλ. 1098.

[5]) Οἰδ. Τ. 1062. πρβλ. καὶ Ἀντ. 858 πατρὸς τριπόλιστον = (πολυθρύλητον) οἶτον.

πολημένος [1]). Σοφοκλῆς δὲ *τρίδουλον* τὸν ἐκ προγόνων δοῦλον ἔφη [2]), Ἀνακρέων δὲ *τρισκεκορημένον* τὸν πολλάκις ἐκσεσαρωμένον, Ἀρχίλοχος δὲ *τρισοιζυρὴν* πόλιν ἔφη τὴν Θάσον [3]), Ἱππῶναξ δὲ τὸν τρία ὑπεραναβὰς ἀριθμὸν *ἑπτάδουλον* ἔφη τινά· ὑπὲρ δὲ ταῦτα ἐστι τὸ τοῦ Κωμικοῦ εἰπόντος *τρίπαλαι* καὶ *δεκάπαλαι* καὶ *μυριόπαλαι* (Ἀριστοφ. Ἱππ. 1153)»· πρβλ. καὶ 1542, 46: «Ἰστέον δὲ ὅτι αἱ συνθέσεις τοῦ *τρὶς* ἐπιρρήματος, ποτὲ μέν, ὡς ἀλλαχοῦ ἐδηλώθη (πρβλ. 725, 10), αὐτόχρημα τριάδα δηλοῦσιν, ὡς ἐν τῷ *τρισμάκαρες* καὶ *τετράκις*, καθὰ εἴρηται, ποτὲ δὲ *πλῆθος* σημαίνουσιν, ὡς ἐν τῷ *τρισγαρμύριοί* εἰσι παρ' Ἡσιόδῳ καὶ ἐν τῷ, ἀλλ' ὦ τρισκεκορημένε Σμερδίη παρ' Ἀνακρέοντι, ἤγουν πολλάκις ἐκσεσαρωμένε· καὶ Θάσον δὲ τὴν τρισοιζυρὴν πόλιν παρ' Ἀρχιλόχῳ, ἤτοι τὴν λίαν διζυράν» [4]).

Ὁ Ἀριστοφάνης Εἰρ. 242 εἶπεν «ἰὼ Πρασιαὶ *τρισάθλιαι* καὶ *πεντάκις* καὶ *πολλοδεκάκις*» [5]) καὶ ἐν Πλουτ. 850 ἐπὶ τὸ κωμικώτερον «οἴμοι κακοδαίμων, ὡς ἀπόλωλα δείλαιος, καὶ τρὶς κακοδαίμων καὶ τετράκις καὶ πεντάκις καὶ δωδεκάκις καὶ μυριάκις»· ἐπίσης *τρισμακάριος* εὕρηται πλειστάκις παρ' *Ἀριστοφάνει* (Ἀχ.

---

[1]) Ἰδ. Blaydes τόμ. ΙΒ' σελ. 395).

[2]) Οἰδ. Τ. 1062. πρβλ. καὶ Ἀντ. 858 πατρὸς τριπόλιστον οἶτον (ἰδ. κατωτέρω).

[3]) Ἀποσπ. 116.

[4]) Τὰ αὐτὰ δὲ τὸ τρίτον ἐπαναλαμβάνει ὁ Εὐστάθ. καὶ ἐν 89, 13 «Ἔοικε δὲ Ἀχιλλεὺς ἀρέσκεσθαι ἐν τοῖς ἀδικήμασι τῇ εἰς τὸ τριπλάσιον ποινῇ. Τῷ μὲν γὰρ Ἀγαμέμνονι κατ' ἄλλον λόγον *τριπλῇ* καὶ τετραπλῇ τοὺς Ἕλληνας ἀποτῖσαι τὸ γέρας ὑπέσχετο, ἑαυτῷ δὲ ἀδικηθέντι *τρὶς* τόσα φησὶ παρέσσεσθαι. Καὶ ὅρα ὅτι ποικίλως φράζων ὁ ποιητὴς τὸ *τριπλᾶ* τρὶς τόσα φησίν. ***Εἰκὸς δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ πολλάκις εἰρῆσθαι τὸ τρίς***· ἐπεὶ καὶ οἱ ***τρισμάκαρες*** καὶ ὁ ***τρισευδαίμων*** καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ τοιοῦτον σημαινόμενον σύγκειται ἀπὸ τοῦ ***τρὶς*** ἐπιρρήματος, εἰ καὶ τὸ τρισάθλιος ὁ Πινδαρικὸς μῦθος ἄλλως νοεῖ· οὕτω καὶ ***τρίαινα*** ποτὲ μὲν ἡ τριγλώχιν, ποτὲ δὲ ἡ πολυτοιαύτη».

[5]) Παρ' Ἀλκ. 51 ἐλέχθη καὶ ***δὶς ἄθλιος***. Πρβλ. καὶ τὸ τοῦ *Πλάτ*. Γοργ. 428 ε «δὶς καὶ τρὶς καλὸν εἶναι τὰ μάλα λέγειν», καὶ τὸ Πινδαρικὸν Νεμ. Ζ', 104 «ταὐτὰ δὲ τρὶς τετράκι τ' ἀμπολεῖν ἀπορία τελέθει». Γνωστὸν δ' ἐστιν ὅτι καὶ τὰ νῦν ἔτι ὑπάρχουσι λαοὶ ὧν αἱ ἀριθμητικαὶ ἔννοιαι μόλις που τὸν ἀριθμὸν δύο ἢ τρία ὑπερβαίνουσι (*Usener*, **Rh. Mus.** ἔ. ἀν. σελ. 360) καὶ παρ' οἷς ὁ ἀριθμὸς *τρία* τὸ πολὺ δηλοῖ. Διὸ καὶ ὁ ***H. Diels*** ἐν Archiv für Gesch. der Philos. τόμ. Ι' (1897) 232 καὶ ἐν **Festschrift für Gomperz** σελ. 8,3 τὴν τυπικὴν ἐπισημασίαν τοῦ ἀριθμοῦ τρία τεκμαίρεται ἐκ τοῦ ὅτι οὗτος ἦν «**die ursprüngliche Endzahl der primitiven Menscheit**». Ἰδὲ καὶ *Weinreich*, Trisked. σελ. 78.

400. Νεφ. 166. Σφ. 1293. Εἰρ. 1333. Ὄρν. 1213. 1707 κτλ.), ἐν ἀναλύσει δὲ *τρὶς δ' ὄλβια κύματα* εἶπεν ὁ *Σοφοκλ.* Ἀποσπ. 719. Ὑπὸ τοῦ *Ξενοφῶντος* δ' ἐρρήθη (Ἀναβ. Γ' 2, 24) καὶ *τρισάσμενος*. Παρὰ *Διον. Ἁλ*. Ρωμ. Ἀρχ. Γ' 68 λέγεται περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ταρκυνίου κατασκευασθέντος μεγίστου τῶν ἱπποδρόμων ὅτι μετὰ τὸν εὔριπον αὐτοῦ «ᾠκοδόμηνται *στοαὶ τρίστεγοι*», καὶ παρὰ *Φλαβ. Ἰωσήπ*. Ἰουδ. Πολ. Ε', 5, 5 φέρεται περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος «περὶ δὲ τὰ πλευρὰ τοῦ κάτω ναοῦ δι' ἀλλήλων ἦσαν *οἶκοι τρίστεγοι* πολλοί». Καὶ ἐν τοῖς *παπύροις* δὲ εὑρίσκομεν (Pap. Ox. σελ. 138 στ. 18. καὶ 162 στ. 5 καὶ 16) ἀναγραφομένην καὶ *οἰκίαν τρίστεγον*· αὕτη σημαίνει μὲν ἀκριβῶς τὴν τρεῖς στέγας («πατώματα») ἔχουσαν, ἀλλ' ὅμως τῷ σκοπουμένῳ τὰ παρὰ τοῖς τότε ἀνθρώποις μᾶλλον ἂν τὴν μεγάλην τε καὶ ὑψηλὴν δηλῶσαι βούλοιτο. Πλὴν τοῦ Εὐσταθίου καὶ ὑπ' ἄλλων ἤδη Γραμματικῶν παρετηρήθη τὸ πρᾶγμα. Αὐτίκα *Φρύνιχος* ὁ Ἀράβιος ἐν Ἐπιτομῇ (ἔκδ. de Borries. ἐν Λιψίᾳ, 1911, σελ. 111, 14) σημειοῦται: «*τριπάλαια*, τὰ πάνυ παλαιά» καὶ 112, 12 «*τρισέχθιστος* ἄνθρωπος οἷον παντὸς μίσους καὶ παντὸς ἔχθους ἄξιος», καὶ ὁ Σχολιαστὴς εἰς Ἰλ. Ω, 16 «*τρὶς* ἐρύσας περὶ ἄστυ ἀντὶ τοῦ *πολλάκις*».

Τούτοις δὲ προσθέσθαι χρή, ὡς ἐγῷμαι, καὶ τὴν λέξιν *τρικυμίαν*. Ἀναμφισβήτητον γὰρ τὴν *τρικυμίαν* ἀντὶ τοῦ *πολυκυμίαν* ῥηθῆναι. Τοῦτο δὲ καὶ βραδύτερον παρὰ Μανασσῇ εὕρηται (Χρονικ. 5443). Τὸ δὲ λεγόμενον ὅτι σημαίνει τὸ τρίτον κῦμα, ὡς τούτου φοβερωτέρου ὄντος τῶν προηγηθέντων δύο, ὅλως ἐν παιδιᾷ ἐρρήθη. Παίζει τοίνυν ὁ *Πλάτων* εἰς τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως λέγων (Πολιτ. 472 α): «Οὐκ οἶσθα ὅτι μόγις μοι τὰ *δύο κύματε* ἐκφυγόντι *νῦν τὸ μέγιστον* καὶ χαλεπώτατον τῆς *τρικυμίας* ἐπάγεις;» ὥσπερ καὶ ὁ *Λουκιανὸς* ὃς παρίστησι τοὺς ἐπὶ μισθῷ συνόντας (Κεφ. 2) διηγουμένους «τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις χειμῶνας καὶ τὰς τρικυμίας καὶ νὴ Δία *πεντακυμίας* τε καὶ *δεκακυμίας*, εἰ οἷόν τ' εἰπεῖν».

Καὶ τί με χρὴ μνημονεῦσαι τῶν πολλῶν ἐκείνων ἄλλων καὶ ποικιλοτάτων ὀνομάτων τῶν τῷ τρία συνθέτων, οἷον *τρίβροχός* τε (Διοσκ.) καὶ *τρίγαμος*, Θεοκρ. 12, 5 «ὅσον παρθενικὴ προφέρει τριγάμοιο γυναικὸς» (παρὰ Πολυδ. Γ' 48 φέρεται ἄγαμος καὶ πολύγαμος κοινὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ γυναικῶν) καὶ *τρίγιγας* (περὶ τοῦ Τάλω

τοῦ τὴν Κρήτην φυλάττοντος, Ὀρφ. Ἀργον. 1348) καὶ *τρίγληνος* (ἕρματα τρίγληνα ἐν Ἰλ. Ξ. 183, «πολλῆς θέας ἄξια» κατὰ τὸν Σχολ. καὶ κατὰ τὸν Ἡσύχ. *πολυθέατα*) καὶ *τριδύστηνος*· εἶπε δὲ καὶ ὁ Κωμικὸς Ὄρν. 1256 περὶ τοῦ Πειθεταίρου «ὥστε θαυμάζειν ὅπως οὕτω γέρων ὢν *στύομαι τριέμβολον*» (ἴδ. Blaydes). Πᾶσι δ' ἡμῖν γνωστός ἐστιν ὁ *τριέσπερος* Ἡρακλῆς, («τὸν γὰρ Δία μισγόμενον Ἀλκμήνῃ (λέγεται) τριπλασίαν τὴν νύκτα ποιῆσαι» *Διοδώρ.* Σικελ. Δ', 9)· ὁ *Ἀριστοφάνης* εἶπεν (Ἀποσπ. 812) *τρίκλυστος*, *τρίκλωστον* ἐπισπαστῆρα εὑρίσκομεν ἐν τῇ Παλ. Ἀνθ. ΣΤ', 109. («καὶ κρυφίου τρίκλωστον ἐπισπαστῆρα βόλοιο»)· σαφέστατα ὁ *Ἡσύχιος* λέγει ἑρμηνεύων τὸ *τρικόνητος* «ὁ *πολλάκις* ἀπολέσθαι ἄξιος καὶ καταγωσθῆναι», περὶ δὲ τοῦ Ἐπικούρου διηγεῖται *Διογ.* ὁ *Λαέρτ.* Βίοι Φιλοσ. 10, 5 ὅτι τινὲς διαβάλλοντες αὐτὸν ἄλλας τε πολλὰς καὶ πικροτάτας διαβολὰς ἔλεγον καὶ ὡς ἔγραφε πρὸς τὴν Θέμισταν τὴν Λεοντέως γυναῖκα «οἷος, φησίν, εἰμὶ ἐὰν μὴ ὑμεῖς πρὸς ἐμὲ ἀφίκησθε, αὐτὸς *τρικύλιστος* ὅποι ἂν ὑμεῖς καὶ Θεμίστα παρακαλῆτε ὠθεῖσθαι». Ἐν ἐπιγράμματι *Παύλου Σιλεντιαρίου* εἰς κόττυφον ἐμπεπτωκότα εἰς δίκτυον καὶ ἐξολισθήσαντα (Παλατ. Ἀνθολ. Θ', 396) λέγεται περὶ αὐτοῦ «ἡ τάχα που *τριμάκαιρα* φιλαγρέτις ὄρνιν ἀοιδὸν | Ἄρτεμις εὐμόλπῳ λῦσεν ἄνακτι λύρης». Ὁ χορὸς (ἡ Ἰσμήνη μᾶλλον ἢ ἡ Ἀντιγόνη) ἐν τῷ *Αἰσχυλ.* Δράματι Ἑπτὰ ἐπὶ Θηβ. 895 ταλανίζων ἀναφωνεῖ (κήδεα) δίυγρα *τριπάλτων* πημάτων» (πρβλ. ἀνωτ. 978 δυσθέατα πήματα) ὃ ὁ Σχολ. ἑρμηνεύει «πολυορμήτων πολυκινήτων, σφοδρῶς πηδησάντων». Ἐν τῇ Παλατ. Ἀνθολ. ΙΒ', 57 καλεῖται ὁ *ἔρως* τριπάνουργος («ter-perfidus»). Ἡ Κλυταιμήστρα ἐν *Αἰσχύλ.* Ἀγαμέμν. 1475 ἀποκρινομένη πρὸς τὸν χορὸν λέγει «νῦν δ' ὤρθωσας στόματος γνώμην, | τὸν *τριπάχυντον* | δαίμονα γέννης τῆσδε κικλήσκων» [1]. Καὶ αἱ Χοηφόροι (στ. 312 ἑξ.) τὸν Ὀρέστην ἐπὶ τὴν πρᾶξιν παραθαρρύνουσαι καὶ παρορμῶσαι ἐπιδῶσιν αὐτῷ «ἀντὶ δὲ πληγῆς φονίας φονίαν | πληγὴν τινέτω. δράσαντι παθεῖν, *τριγέρων* (=παλαιότατος) μῦθος ἔφυ. Παρὰ *Πλουτάρχ.* Ἠθ. 1071 c λέγεται ὑπὸ τοῦ Διαδουμένου ὅτι «οἱ *τριπέμπελοι* (---) περιπάτους τινας καὶ ἀναφωνήσεις καὶ τομὰς νὴ

[1]) Οὕτω διωρθώθη τὸ *τριπάχυιον* τῶν ἀντιγράφων ὑπὸ τοῦ Bamberger καὶ **Hermann**. Πρβλ. Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβ. 770 ὄλβος *ἄγαν παχυνθείς*.

Δία καὶ φαρμακείας εὐλογίστους τέλη (ποιοῦνται) τῆς ὑγιείας» ἔνθα τριπέμπελοι λέγονται οἱ ὑπὸ γήρως παιδαριώδεις καὶ παλίμπαιδες γενόμενοι. Ὁ *Πολυδεύκης* λέγει ΣΤ', 165 *τρίπαλαι* («τὸ γὰρ τριπέρυσιν ἠρέμα φορτικόν»). Γνωστὸν δ' εἶναι τὸ τοῦ *Ἡσιόδ.* Ἔργ. 423 «ὅλμον μὲν *τριπόδην* τάμνειν, ὕπερον δὲ *τρίπηχυν*, | ἄξονα δ' ἑπταπόδην» καὶ τὸ τοῦ Σειληνοῦ πρὸς τὸν Κύκλωπα (*Εὐρ.* Κύκλ. 234) «δήσαντες δὲ σὲ κλῳῷ (=κλοιῷ) τριπήχει (=μεγάλῳ) κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν μέσον | τὰ σπλάγχν' ἔφασκον ἐξαμήσεσθαι βίᾳ». Ἐν δὲ τῇ Παλατ. Ἀνθολογ. ΙΑ', 267 εὕρηται καὶ *ῥὶς τρίπηχυς*· Κράτης δέ (παρ' *Ἀθην.* 418, c) φησιν ἐν Λαμίᾳ

«ἔπη *τριπήχη* Θετταλικῶς τετμημένα»

τοῦτο δ' εἶπεν ὡς τῶν Θετταλῶν *μεγάλα* κρέα τεμνόντων. *Τριπιθήκινον ῥύγχος* εἶχεν ἡ Βιτὼ (Παλατ. Ἀνθολ. ΙΑ', 196) οἷον ἰδοῦσαν τὴν Ἑκάτην [αὐτὴν] οἴομ' ἀπαγχονίσαι. *Τριπλανῆ δὲ ποδηγίαν* ἐκάλεσεν ὁ *Λυκόφρ.* Ἀλεξ. 846 τὴν περίπυστον πλάνην τῶν τριῶν Γοργόνων («λαμπτηροκλέπτης, ὁ Περσεύς, τριπλανοῦς ποδηγίας»). *Τριπόθητος-τριπόθατος* συχνόν ἐστι παρὰ τοῖς Βουκολικοῖς ἐπίθετον, ὃ νῦν ἡμεῖς *περιπόθητος* λέγομεν· πρβλ. [Θεοκρ.] Ἐπιταφ. Βίων. 51 (σελ. 93, Wilamowitz, ἐκδ. Ὀξων.) «τίς ποτὶ σᾷ σύριγγι μελίξεται *ὦ τριπόθητε*», Βίων. 14,15 (σελ. 144 Wilamowitz) «*εἶαρ* ἐμοὶ *τριπόθατον* ὅλῳ λυκάβαντι παρείη». Τριπόθητος δὲ καλεῖται ἡ εὐδαιμονία, ὁ θρίαμβος, ὁ ὕπνος κτλ. (ἴδ. καὶ Λεξικ., πρβλ. καὶ *Ἄννης Κομνηνῆς* ΙΓ' 12 «καὶ τοῦ τριποθήτου υἱοῦ σου τοῦ βασιλέως κυρίου Ἰωάννου»)· παρὰ *Δικαιάρχῳ* 29 δὲ εὕρηται καὶ *τρίποκα κώδια*, τὰ πυκνὸν μαλλὸν ἔχοντα.

Τίς δ' ἀγνοεῖ τὸ *Σοφόκλειον* ἐκεῖνο Ἀντιγ. 857 «ἔψαυσας ἀλγεινοτάτας ἐμοὶ μερίμνας | πατρὸς *τριπόλιστον οἶτον*» τοῦ ἀτυχοῦς Οἰδίποδος οὗ τὴν συμφορὰν «πᾶς τις Ἑλλήνων θροεῖ» (Οἰδ. Κολ. 597). Ὁ *Σχολ.* σημειοῦται εἰς τοῦτο «τὸν πολλάκις ἀναπεπολημένον ἢ διάσημον καὶ πανταχοῦ ἀκουόμενον καὶ πολούμενον»· «πολυθρύλητον καὶ πάνδημον δυστυχίαν, ἣν πᾶς ἐλεεῖ». Θεόπομπος δ' ἐν τῇ πρὸς Ἀλέξανδρον Ἐπιστολῇ (παρ' *Ἀθην.* 595 β) τὴν Ἁρπάλου διαβάλλων ἀκολασίαν φησὶν «ἐπίσκεψαι δὲ καὶ διάκουσον σαφῶς παρὰ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ὃν τρόπον Πυθιονίκην περιέστειλεν τελευτήσασαν ἡ Βακχίδος μὲν ἦν δούλη τῆς αὐλητρίδος, ἐκείνη δὲ Σι-

νώπης τῆς Θράττης τῆς ἐξ Αἰγίνης Ἀθήναζε μετενεγκαμένης τὴν πορνείαν· *ὥστε γίνεσθαι μὴ μόνον τρίδουλον, ἀλλὰ καὶ τρίπορνον αὐτήν*». *Τρισάλαστος* εὕρηται ἐν τῇ Παλατ. Ἀνθολ. ΙΒ', 137 ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ τρισάθλιος («Ὀρθροβόας, δυσέρωτι κακάγγελε, νῦν τρισάλαστε»), παρὰ δὲ *Θεοφρ.* περὶ Φυτ. Ἱστορ. 2, 4, 2 φέρεται *τρισάλυπος* ὁ τελείως ἄλυπος, πρὸς ὃ παραβλητέα τὰ *τρισαλιτήριος* (Προδρομ. Α' 269 τοιαῦτα πέπονθα δεινά, κρατάρχα στεφηφόρε, | παρὰ μαχίμου γυναικὸς καὶ τρισαλιτηρίας), καὶ *τρισανάριθμος* ὁ σφόδρα ἀναρίθμητος (ἴδ. Rutgers, Var. lect. Ἐν Λουγδ. Βατ. 1618,5, 8)· *τρισάνθρωπος* ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ *τρισάθλιος* ἐρρήθη ὑπὸ Διογένους τοῦ Σινωπέως τοῦ περιπύστου Κυνικοῦ (ἴδ. *Διογ. Λαέρτ.* ΣΤ', 47 «τοὺς ῥήτορας καὶ πάντας τοὺς ἐνδοξολογοῦντας τρισανθρώπους ἀπεκάλει ἀντὶ τοῦ τρισαθλίους»)· παρὰ δὲ *Νικήτᾳ τῷ Εὐγενειανῷ* εὑρίσκομεν ΣΤ' 204 (ἐκδ. Boissonade, παρὰ Didot) *τρισάποτμος* [1]) καὶ 333 *τρισανόητος*, ὁ πάνυ ἀνόητος. Ὁ *Κικέρων* εἶπε (ad Attic. 4. 15, 4) *τρισαρεοπαγίτης* περὶ ἀνηλεοῦς δικαστοῦ. Πρὸς τὸ παλαιὸν *τρισάσμενος* παραβλητέα τὰ τῶν μεταγενεστέρων *τρισαριστεργάτης* (*Μανασσ.* Χρον. 3192), *τρισάριστος* (*Κοσμ.* Ἱ*εροσολ.* 496 παρὰ Migne), *τρισάρνητος* (*Θεοδ.* Στουδ. 412 α), *τρισασπάσιος* (*Νικ. Χωνιάτ.* παρὰ Σάθᾳ Μεσ. Βιβλ. Α', σελ. 135), *τρισαύγουστος* (*Θεοφ.* 279, 443), *τρισβδέλυκτος, τρισβδέλυρος*. Μνημονευτέα τέλος ἔτι καὶ τὰ τῆς Ἀνθολ. *τρισάωρος* (ὁ λίαν ἀώρως ἀποθανὼν Ζ', 527), *τρισδείλαιος* (Ζ', 737), *τρισδύστηνος* (Θ', 574), *τρισθανὴς* (Η', 170), *τριχάλεπτος* (ΙΒ', 229), *τριχόλωτος* (Θ', 168). Ἐπίτασιν τοῦ *ἕωλος* μεγάλην δηλοῖ τὸ παρ' *Αἰλιανῷ* (περὶ ζῴων ΙΘ' 44) *τρισέωλος* («ῥινοκέρωτος εἶδος γράφειν τρισέωλόν ἐστιν» rhinocerotis figuram nimis frivolum esset describere), τοῦ *κατάπτυστος* τὸ *τρισκατάπτυστος* (*Πολυδ.* ΣΤ' 105), τοῦ *κατάρατος* τὸ *τρισκατάρατος* (*Δημοσθ.* κατ' Ἀριστογ. Α', 82), τοῦ **κοπανιστὸς* τὸ *τρισκοπάνιστος* (ἄρτος, Βατραχομ. 35), τοῦ *ὄλβιος* τὸ *τρισόλβιος* (*Ἀριστοφ.* Ἐκκλ. 1129,

---

[1]) Ὁ Σχολιαστὴς ὀρθῶς ἡρμήνευσε τὸ *τρισάποτμος* διὰ τοῦ *τρισθάνατος* (οὐχί: τρισιθάνατος) οἷον τρισθανής, τρὶς θανάτου ἄξιος· τὸ δὲ τοῦ Boissonade (ἐκδ. Λουγδ. τόμ. Β' σελ. 299) «voluit ne τρισαθάνατος» πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου ἄντικρυς μάχεται.

κτλ.), καὶ τοῦ *φιλητὸς* τὸ *τριφίλητος* («ὁ τριφ. Ἄδωνις, ὃ κἠν Ἀχέροντι φιλεῖται» *Θεοκρ.* ΙΕ', 86).

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκα ὁ τρία ἀριθμὸς οὕτως ἱερὸς ἐνομίσθη, ἐξ ἧς ἱερότητος εἶτα ἡ πρὸς ἐπίτασιν δύναμις εὐκόλως ἐγεννήθη; Ὑπὸ πολλῶν ὁμολογεῖται ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι πεντακόσια πρὸ Χριστοῦ ἔτη ταύτην τὴν τῶν ἀριθμῶν μυστικότητα ἢ συμβολικὴν δύναμιν εἰσηγάγοντο, ταύτην δὲ πολλοὺς αἰῶνας μετὰ τὴν ἡμετέραν χρονολογίαν βλέπομεν σῳζομένην. Ὁ δ' *Ἀριστοτέλης* παραδίδωσιν ἡμῖν (περὶ οὐραν. Α 1 = 268 α 10) ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον τὸ πᾶν κα τὰ πάντα τοῖς τρισὶν ὡρίσθαι· *τελευτὴ* γὰρ καὶ *μέσον* καὶ *ἀρχὴ* τον ἀριθμὸν ἔχει τὸν τοῦ παντός, ταῦτα δὲ τὸν τῆς τριάδος. διὸ παρὰ τῆς φύσεως εἰληφότες ὥσπερ νόμους ἐκείνης, καὶ πρὸς τὰς *ἁγιστείας* χρώμεθα τῶν θεῶν τῷ ἀριθμῷ τούτῳ [1]).

Τῶν Πυθαγορείων τούτων περὶ τοῦ ἀριθμοῦ *τρία* δογμάτωνὶ ἀνάμνησιν καὶ ἐπενέργειαν εὕροι ἄν τις καὶ παρὰ τοῖς ὕστερον συχνὴν καὶ πρόθυμον [2]). Αὐτίκα *Πλάτ.* ἐν Φιλήβ. 66 d εἰσάγεται Σωκράτη πρὸς Πρώταρχον λέγοντα «ἴθι δή, *τὸ τρίτον τῷ σωτῆρι* τὸν αὐτὸν διαμαρτυράμενοι λόγον ἐπεξέλθωμεν» καὶ ἐν Χαρμίδῃ 167,α «πάλιν τοίνυν, *τὸ τρίτον τῷ σωτῆρι*, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς ἐπισκοπώμεθα» (πρβλ. καὶ Πολιτ. Γ' 583 β) πρὸς ἃ οἱ Σχολιασταὶ ἐσημειώσαντο «ἐκ μετα-

---

[1]) Πρβλ. καὶ Σχολ. Θεοκρ. **Β' 43** ***τρίς***· παρόσον τέλειός ἐστιν ἀριθμὸς ὁ τρεῖς, ἀρχὴ ὤν, καὶ μέσα καὶ τέλος, ἔστι φύσει τρίγωνος· παραβλητέον καὶ τὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν Φιληβ. 31, α «ἡδονὴ δὲ ἄπειρός τε αὐτὴ καὶ τοῦ μήτε ἀρχὴν μήτε μέσα μήτε τέλος ἐν αὐτῷ ἀφ' ἑαυτοῦ ἔχοντος μηδὲ ἕξοντός ποτε γένους». Ἀλλὰ καὶ ἄλλας τοῦ πράγματος ἀφορμὰς ῥάδιον ἦν ἐξευρεῖν. Τρία δήπου τινὰ συνορᾷ τις ἐν τῷ οὐρανῷ, τῇ γῇ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ, εἶτα δὲ ἐν τῷ ἡλίῳ, σελήνῃ καὶ ἐν τοῖς ἀστράσι, ἐν τῷ νῦν καλουμένῳ «Βασιλείῳ» τῶν ζῴων, τῶν φυτῶν καὶ τῶν ὀρυκτῶν, ἐν τῷ μήκει, πλάτει καὶ ὕψει τῶν πραγμάτων, ἐν τῇ γενέσει, αὐξήσει καὶ ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν (ἰδ. ἀνωτ.), καὶ ἐν τῇ διαιρέσει τέλος τοῦ χρόνου εἰς παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον· καὶ ὁ Ἐπίκτητος δ' ἔλεγε (Γ', ζ', 2) ὅτι τρία ἐστὶ περὶ τὸν ἄνθρωπον, ψυχὴ καὶ σῶμα καὶ τὰ ἐκτός. Μνημονευτέον δ' ἐνταῦθα ἐκ παρόδου καὶ τῆς παρὰ *Πλάτωνι* (Λυσ. 216, δ) διαιρέσεως καθ' ἣν «δοκεῖ ὡσπερεὶ τρία ἄττα εἶναι γένη, τὸ μὲν ἀγαθόν, τὸ δὲ κακόν, τὸ δ' οὔτ' ἀγαθὸν οὔτε κακόν» (πρβλ. καὶ 220,γ), καὶ τῶν ἐν Φιλήβῳ (43, γ) ***τριττῶν βίων*** ἑνὸς μὲν ἡδέος, τοῦ δ' αὖ λυπηροῦ, ἑνὸς δὲ μηδέτερα.

[2]) Περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἀριθμῶν παρὰ τοῖς Πυθαγ. ἰδ. *Gomperz*, Griech. Denker Α², 87 ἑξ. *M. Wundt*, Gesch. der gr. Ethik, Α', 142 καὶ *Überweg-Prächter*, Gesch. der altgr. Philos. ἔκδ. 11η (ἐν Βερολίνῳ 1920) σελ. 80. Πρβλ. καὶ *Roscher*, Altpythagoreismus σελ. 44 καὶ *Lobeck*, Aglaoph. 381 ἑξ.

φορᾶς εἴρηται τοῦ ἐν ταῖς συνουσίαις ἔθους· Σοφοκλῆς ἐν Ναυπλίῳ καταπλέοντι. ἐκιρνῶντο γὰρ ἐν αὐταῖς *κρατῆρας τρεῖς*. καὶ τὸν μὲν πρῶτον Διὸς Ὀλυμπίου καὶ θεῶν Ὀλυμπίων ἔλεγον, τὸν δὲ δεύτερον ἡρώων, τὸν δὲ τρίτον σωτῆρος, ὡς ἐνταῦθά τε καὶ δὴ καὶ ἐν Πολιτείᾳ. ἔλεγον δὲ αὐτὸν καὶ *τέλειον*, ὡς Εὐριπίδης Ἀνδρομέδᾳ καὶ Ἀριστοφάνης Ταγηνισταῖς»· καὶ «τὸ τρίτον τῷ σωτῆρι, ἐπὶ τῶν *τελείως τι πραττόντων*. τὰς γὰρ τρίτας σπονδὰς καὶ τὸν τρίτον κρατῆρα ἐκίρνων τῷ Διὶ τῷ σωτῆρι. *τέλειος γὰρ ὁ τρία ἀριθμός*, ἐπειδὴ καὶ ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος ἔχει, καὶ πρῶτος οὗτος τῶν ἀριθμῶν ἀρτιοπέριττος». ἴδε *Ἡσυχ.* ἐν λ. καὶ *Φωτ.* Λεξ. *τρίτου κρατῆρος* (Β' σελ. 227 Naber) καὶ *Σουΐδ.* ἐν λ. καὶ Σχολ. Πινδαρ. Ἰσθμ. Ε' 10. Καὶ *Φιλόχορος* δὲ ἐν τῷ περὶ ἑορτῶν (*A. Tresp.* Die Fragm. der gr. Kultschriftsteller σελ. 78) τοῦ τρίτου κρατῆρος μέμνηται τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰδώς. Ἐκ τοῦ Φιλοχόρου δὲ πάλιν *Ἀθήναιος* τὰ ἑαυτοῦ συνήγαγε (ΙΕ' 692 f ἑξ.).

Εἰρήσθω δ' ἐνταῦθα ἐν παρόδῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τὴν τρίτην τοῦ *μηνὸς* ἡμέραν ἀποφράδα ἐνόμιζον (*Εὐριπ.* Ἀλκήστ. 320: δεῖ γὰρ θανεῖν με, καὶ τόδ' οὐκ ἐς αὔριον· | οὐδ' εἰς *τρίτην μοι μηνὸς* ἔρχεται κακόν, | ἀλλ' αὐτίκ' ἐν τοῖς μηκέτ' οὖσι λέξομαι)· καὶ πολλαὶ μὲν τούτου αἰτίαι ᾐκάσθησαν, ἀλλὰ πᾶσαι φαίνονται ἀπίθανοι οὖσαι. Οὕτως ἐλέχθη ὅτι ἡ ἡμέρα αὕτη ἐνομίσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀποφρὰς διὰ τὸν τῆς Ἀθηνᾶς φόβον, αὐτῆς ταύτης τῆς «πολιούχου Παλλάδος» καὶ «ἀνάσσης Ἀθηνᾶς»! Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ῥωμαῖοι βραδύτερον τὴν πέμπτην τοῦ μηνὸς (τὴν κατ' αὐτοὺς γενέθλιον τῆς θεᾶς) ἀποφράδα (dies ater) ἡγοῦντο (πρβλ. Σερούϊον εἰς Οὐεργιλ. Georg. I 277 καὶ περὶ τούτου καὶ τῶν ἄλλ. ἴδ. W. Schmidt, Geburtstag σ.109). Ὑπ' ἄλλων δ' ἔτι ἀπιθανώτερον ἐρρήθη ὅτι ἡ τρίτη ἡμέρα τοῦ μηνὸς ἐνομίσθη ἀπαίσιος ὡς γενέθλιος οὖσα τοῦ Ἄρεως· ἵνα δὲ τὸ ἀπαίσιον ταύτης μετριάσωσιν ἔταξαν εἰς τὴν τρίτην καὶ τὴν γενέθλιον ἡμέραν τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ δεισιδαιμονία αὕτη βραδύτερον ἐκ τῆς τρίτης τοῦ *μηνὸς* μετηνέχθη καὶ εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς *ἑβδομάδος* (ἴδ. *R. Wünsch* Sethianische Verfluchungstafeln, 1898 σελ. 79 καὶ *A. Thumb* ἐν Zeitschr. f. dtsch. Wortf. I (1901) 171, 173), ἧς καὶ τὸν ἡγήτορα πλανήτην ἢ θεόν, τὸν *Ἄρην*, τὸν «κακοεργὸν» καὶ «κακομήχανον» ἀείποτε βλαβερὸν ἡγοῦντο (πρβλ.

Εὐστάθ. Παρεκδ. 32, 30 "Αρης ἀπὸ τοῦ *βλάπτειν* ὀνομασθῆναι δοκεῖ, ἐπεὶ καὶ βροτολοιγὸς ὁ αὐτός). Συμπιπτούσης δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ μηνὸς πρὸς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος ὁ μὴν ἀπρόσφορος πρὸς πᾶν ἔργον ἐνομίζετο («ἴσχεο δ' ἔργων» Ὀρφ. ἀποσπ. 26). Καὶ μέχρι καὶ τοῦ νῦν χρόνου ἡ Τρίτη ἡμέρα τῆς *ἑβδομάδος* παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησιν ἀπαίσιος νομίζεται, καὶ εἰς τὴν κατ' αὐτὴν γενομένην μεγάλην ἔφοδον τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπανεφέρετο ὑπὸ τῆς Βυζαντιακῆς δεισιδαιμονίας ἡ πτῶσις τῆς νῦν που ἀπελευθερωθησομένης Βασιλευούσης.

Καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς τοίνυν Ἑλληνικῇ φωνῇ λέγεται *τρισκατάρατος* [1]) ἢ *τρισκαταραμένος* (*Passow*, Carm. 636), *τρισμέγιστος*, *τρισαφόρεστος* (ἐν Οἰνόῃ), *τρισάθλιος* [2]), *τρίβουλος* ὁ εὐμετάβολος τὴν γνώμην (ὦ δίβουλε, ὦ τρίβουλε, *Passow* ἔνθ.ἀν. Distich. 1097), *τρίκαλα* (ἐν Κρήτῃ), *τριπύρινος* ὁ λίαν θερμός, *τρισεύγενος* (ἐν Κεφαλληνίᾳ, πρβλ. ἡ *Τρισεύγενη*), *τρισμακάριστος* κτλ. [3]) ἔνθα τὸ *τρὶς* (=πολὺ) ἐπιτείνει τὴν δύναμιν τοῦ ἐπιθέτου. Σφόδρα δὲ δυσχερής ἐστιν ἡ δήλωσις τοῦ ὁρίου τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Χριστιανικῆς χρήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τούτου [4]).

---

[1]) Ἤδη τοῦτο παρὰ *Δημοσθένει* κατ' Ἀριστογ. Α' 82 εὕρηται: «ὁ *τρισκατάρατος* ὁ κοινὸς ἐχθρὸς ὁ πᾶσι δυσμενής»· ἴδ. καὶ ἀνωτ. βραδύτερον δὲ καὶ παρὰ *Λουκιαν.* Ἀλεξ. ἢ ψευδομ. 31 «ἀλλὰ καὶ μηχανᾶταί τι ὁ τρισκατάρατος οὐκ ἄσοφον».

[2]) *Σοφ.* Οἰδ. Κ. 372 τρὶς ἄθλιος. Ὁ *Porson*, Προλογ. εἰς Εὐρ. Ἑκ. σελ. 30 ἐκδ. Λιψ., τὰ τοιαῦτα ἐπίθετα διαλελυμένα ἔγραφε.

[3]) Παρὰ *Προδρόμῳ* Α, 269 κτλ., ἐκδ. Hesseling-Pernot, εὕρηται καὶ *τρισαλιτήριος* (ἴδ. ἀνωτ.), καὶ *τριπίνακος* (Γ' 104 «μαγειρεία τρ.») καὶ *τρισκράτιστος* (Δ' 277 «κράτος τρ.» πρβλ. καὶ 292 g) καὶ *τρι(σ)πίθαμος* (Γ' 153 «καὶ κέφαλος *τριπίθαμος* αὐγᾶτος ἐκ τὸ 'Ρήγιν») ἐν τῇ σημασίᾳ *μέγας*· τοῦτο ἐν τῇ δημώδει λαλιᾷ λεγόμενον περὶ ἀνθρώπου δηλοῖ τὸν ἔχοντα βραχὺ τὸ τοῦ σώματος μέγεθος, τὸν βραχὺν (βραχὺς τὴν μορφὴν *Πίνδ.* Ἰσθμ. Δ' 89), τὸν κοινῶς λεγόμενον «κοντόν».

[4]) Περὶ τοῦ *τρία* ὡς ἀριθμοῦ συστήματος ἀρχαίων θεῶν (τριάδος) καὶ καθ' ὅλου ἱεροῦ ἀριθμοῦ ἴδε τὴν μακρὰν καὶ ἐμβριθῆ μελέτην «Dreiheit» τοῦ *Usener* τὴν καταχωρισθεῖσαν ἐν τῷ περιοδ. συγγρ. «Rheinisches Museum» τόμ. ΝΗ' (1903) σελ. 1-47, καὶ 161-208, καὶ 321-362, ἐν ᾗ εὕρηνται καί τινα καὶ περὶ τῶν ἄλλων συμβολικῶν καὶ τυπικῶν λεγομένων ἀριθμῶν· πρβλ. καὶ *Gruppe*, Griech. Mythol. Β', 1088 σημ. 3, ἴδὲ καὶ *Th. Neidhardt*, Über Zahlungssymbolik der Griechen und Römer. I Heft: Die Drei- und Neunzahl, Fürth, 1895 (II Heft: Zwölf- und Siebenzahl, F. 1896) σελ. 3-33. Τοῦτο τὸ βιβλίδιον δυσεύρετον λίαν ὂν ἔλαβον παρὰ τῆς ἐν Μονάχῳ Βιβλιοθήκης τοῦ Κράτους (Ant. 272 e). Μνημονευτέον τέλος καὶ τῆς δημώδους διαλέξεως Zahlungssymbolik τοῦ

Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ *Πασπάτη* συντεταγμένῳ «Χιακῷ Γλωσσαρίῳ» σελ. 363 φέρεται: «*τριμύσταρον* ἀντὶ τριμυστήριον ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἀκατανόητον, φρικτόν, τρομερόν». Σημείωσαι τὴν μεγεθυντικὴν λεγομένην κατάληξιν -αρον (ἀντὶ -ηρον), ἣν καὶ ἐπ' ἄλλων λέξεων τῆς δημώδους φωνῆς εὑρίσκομεν συχνήν.

Μνημονευτέον τέλος καὶ τῶνδε: *τρικάλαμος* ὁ ἄγαν φωτεινὸς λαμπρὸς (ἐν Ἀμισῷ), **τρικαψίδιν** (τὸ) περὶ δυσηνίου παιδὸς τοὺς ἑαυτοῦ γονέας ταλαιπωροῦντος (*τρικέφαλον δφείδ'*, ἐν Πόντῳ), *τρικέρης* (ἐν Κεφαλληνίᾳ) ἐπὶ συζύγου οὗ ἡ γυνὴ ὑπὸ πολλῶν μοιχεύεται· *τρικοίλης* ἐν Πάρῳ καὶ Σμύρνῃ λέγεται ὁ γάστρων, *τριλόχι* (ἐν Κεφαλληνίᾳ) ὁ σφοδρὸς ἄνεμος, **τριμμάτης** (ἐν Κυθήροις) ὁ κοινῶς λεγόμενος *ἀνοιχτομμάτης*, ὁ πανοῦργος καὶ ὀξὺς τὴν διάνοιαν (πρβλ. κατωτέρω *ἑφτάπατος*).

Τούτοις προσθετέον τό τε ἐκ τοῦ ἐπιρρήματος *τριγύρω* ἐσχηματισμένον συνηθέστατον ῥῆμα *τριγυρίζω* (περιτριγυρίζω) ἢ *τριγυρνῶ* ὅπερ δηλοῖ περιπλανῶμαι, περιέρχομαι ἀσκόπως, περιφέρομαι, περιπολῶ [1]) καὶ τὸ **τριποδῶ** λεγόμενον, ὅσον γ' ἐμὲ εἰδέναι, ἐπὶ τοῦ ἐκ πόνου ἢ ὑπὸ χαρᾶς ἀλλομένου [2]). Τρι- tri- καὶ ἐν τῇ Λατινικῇ εἰς

Moritz Cantor, τῆς ἐκδοθείσης ἐν τοῖς Neue Heidelberger Jahrbücher τόμ. Ε', (1895), σελ. 25–45, καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ *Karl Marbe* περὶ τῶν ἀριθμῶν λεγομένων ἐν τοῖς Grundzüge der forensischen Psychologie (ἐν Μονάχῳ, Beck) 1913.

[1]) Τὰ παρὰ *Simon Portius* publ. par W. Meyer σελ. 229 λεγόμενα περὶ τοῦ τρί- ὡς ἴσως ἐκ τοῦ *τρίγωνος* οὐδαμῶς ἔχουσιν ὀρθῶς. Παρὰ *Μαυροφρύδῃ* Ἐκλογ. μνημ. σελ. 331 ἔχομεν καὶ ῥῆμα *τριοκοποῦμαι* («ὁ νοῦς μου εἰς τοιαύτην μέριμναν *ἐτριοκοπᾶτον*») σημαῖνον βασανίζομαι, τυραννοῦμαι, ἐν τῇ αὐτῇ δέ που σημασίᾳ εὑρίσκω παρὰ *Σακελλαρίῳ*, Κυπριακῶν τόμ. Γ' (Ἀθ. 1868) σελ. 404 τὸ **τριβικιάζομαι** (=στενοχωροῦμαι, μικροψυχῶ). Ἐν τούτοις οὐ τὸ **τρία** ἀλλὰ τὸ **τρίβω** ὑπόκειται. Ἐν Σύμῃ λέγεται **τριβιδιάζ(ξ)ομαι** σημαίνει δὲ «ἀνατριχιάζω» φόβῳ φρίττειν.

[2]) Ὑπεκστῆναι νῦν βούλομαι τὸν ἐπιφερόμενον λόγον περὶ τῶν μετὰ τοῦ **τετρα-** (τέσσαρα) καὶ **ἑξα-** (ἕξ) συνθέτων, ὧν σύντομον μνείαν ποιεῖται *John Schmitt* ἐν Byz. Zeitchrift B' 216 σημ. «Περὶ τῆς *κατὰ δώδεκα* ἀπαριθμήσεως» ἔγραψε πραγματείαν ὁ ἀοίδιμος *Κοραῆς* (Ἄτ. Γ', 425—436) ἐν ᾗ ἐξετάζεται τὸ «πόθεν εἰσέβη καὶ εἰς ἡμᾶς, καὶ εἰς ὅλα τὰ Εὐρωπαῖα ἔθνη ἡ ἄλογος συνήθεια τῆς κατὰ δώδεκα ἀπαριθμήσεως, τῆς κοινῶς ὀνομαζομένης **δοζίνας**, ἀντὶ τῆς φυσικῆς δεκάδος» εὑρίσκει δ' ὁ Κοραῆς πιθανώτατον «ὅτι τὰ γενέθλιά της εἶναι Αἰγυπτιακά. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Φοινίκην ἐπέρασε πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἀπὸ τούτους καθεξῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ὅπου διαμένει ἀκόμη εἰς πολλά της μέρη». Ἰδὲ καὶ τὸ βιβλίδιον τοῦ *Konrad Nagel*, Untersuchungen zur Geschichte der Zwölfzahl ὃ ἐγὼ οὐχ οἷός τε ἐγενόμην ἰδεῖν. Οὐδὲν δὲ

δήλωσιν σφοδρᾶς ἐπιτάσεως ἔχομεν ἐν τοῖς τοῦ *Πλαύτου* *trifur* (Aul. 4, 4, 6 non fur, sed trifur) *trifurcifer* (Aul. 2, 4, 47), *triparcus* (Pers. 2, 3, 14), *trivenefica* (Aul. 1, 2, 8). Πρὸς δὲ ἐν τῷ *Triphallus* (Auct. Priap 83, 9), ἐν τῷ ἐπιθέτῳ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Ἑρμοῦ *Trismegistus* (Lactant. 1, 6, 3. καὶ 6, 25, 10· ἴδε καὶ *R. Reitzenstein*, Poimandres, σελ. 2 ἑξ.) καὶ ἐν τῷ Trimalchio τοῦ Πετρωνίου (ἴδ. Friedländer σελ. 209). Περὶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς *τριτογενοῦς* καὶ *Τριτογενείας* καλουμένης βλ. κατωτέρω [1].

Ὅτι δὲ τὸ ἀριθμητικὸν ***πέντε*** ἐν συνθέσει τοιαύτην ἐπιτατικὴν σημασίαν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῇ γλώσσῃ προσέλαβεν, αἴτιον τούτου τὴν σύγχυσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ *πᾶς*, *πάντ-* γεγονέναι, πᾶς τις ἂν δικαίως ὁμολογήσειε [2]. Τῆς χρήσεως ταύτης τοῦ *πέντε* δηλωτικώτατον παράδειγμα ἔχομεν ἐν τῷ τῶν παλαιῶν ***πενταχόρωνος***, (πρβλ. Lobeck εἰς Φρύν. 413 καὶ ***Brugmann-Thumb***, Gr.

πρὸς τὸ ἐμὸν θέμα παρέχει ἡ τοῦ *T. Maretic* πραγματεία Die typischen Zahlen in der russischen Volksepik ἐν τῷ Archiv für slavische Philologie τόμ. ΚΕ' σελ. 452 — 462 ἣν τότε μὲν ἠγνόουν, καὶ νῦν δὲ ταύτης ἀμελῶ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐπαινέτου ἄλλως κριτικοῦ.

[1]) Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ ***τρία*** ἴδε καὶ ***Fr. Boll***, Die Lebensalter σελ. 8-11.

Περὶ τοῦ «ἀριθμοῦ 3 ἐν τῷ δικαίῳ» διέλαβε παρ' ἡμῖν ὁ Νικ. Π. Δημητρακόπουλος ἐν «Ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας» ἐκδιδ. ὑπὸ Σ. Κ. Μπαλάνου τόμ. 27ῳ (1907) σελ. 49-80. Καὶ ἐν μὲν τῷ προοιμίῳ λέγει τινὰ περὶ τῆς «ἐν τῷ δικαίῳ χρησιμοποιήσεως τῶν ἀριθμῶν» καὶ τῶν «ἰδίων καὶ περιέργων μορφολογικῶν νόμων τῶν ἐν τῷ θετικῷ δικαίῳ ἀπαντώντων» ποιεῖται δὲ καὶ μνείαν βιβλίου ἄλλοθεν ἐμοὶ ἀγνώστου ***D. Marchand***, La Science des Nombres d'après la tradition des siecles 1877». Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τρία σημειοῦται ὅτι οὗτος «εἴτε ὡς ἀκέραιος εἴτε ὡς κλασματικός, εἴτε ἁπλοῦς εἴτε ἐν συνθέσει, εἴτε φαινόμενος εἴτε λανθάνων, εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν προνομιοῦχος ἀριθμός, ἐν τῷ καθορισμῷ τοῦ χρόνου κατὰ τὰς ποικιλωτάτας αὐτοῦ χρήσεις, ἐν τῷ κανονισμῷ τῶν διαφόρων ποσοτήτων, καὶ ἡ κυριαρχοῦσα ἀριθμητικὴ μορφὴ καθ' ἁπάσας τὰς σχέσεις καὶ ἀναφορὰς τῆς νομοθεσίας πρὸς τοὺς ἀριθμούς». Ἐν τῷ μετὰ τὸ προοίμιον κεφαλαίῳ «ὅ,τι προκύπτει ἐκ τῶν νομοθετικῶν κειμένων» ἐξετάζεται ἐπιμελῶς ἡ τοῦ ἀριθμοῦ τρία χρῆσις καὶ συντυχία ἐν τοῖς κειμένοις νῦν ἑλληνικοῖς νόμοις μετὰ παρεκβάσεως περὶ τοῦ τρία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Τὰ μετὰ ταῦτα κεφάλαια Β' «Ἱστορικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἔρευνα» καὶ Γ' «Ἐποικοδόμησις» εἰσὶν ἀτελέστατα καὶ στοιχειώδους μόνον ἐρεύνης ἀπογεννήματα· καὶ ὀλίγα μέν τινα τῶν χωρίων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἁπλῶς ἐν τῷ Β' κεφαλαίῳ ἀναφέρονται, ἀγνοεῖται δ' ὡς μὴ ὤφελε πάντη ἡ τοῦ Usener θεμελιώδης μελέτη, ἐν ᾗ ἄλλα τε καὶ νομικὰ ὠφελήματα εὑρίσκει ὁ νομικὸς ὁ ταύτην πρὸς ἴδιον ὄφελος ἀναγιγνώσκων.

[2]) Πρβλ. ***Πρόδρομ.*** Β' 2 «ὁ πένης ὁ ***παντάπορος*** ὁ περιστατημένος».

Gramm. σελ. 198 καὶ 250), ὁ πεντάκις κορώνης μακροβιώτερος (πρβλ. τὸ τοῦ *Πολυδ.* Β΄ 16 ὁ ὑπὲρ τὰς κορώνας βεβιωκώς), γνωστὸν δ' ἐστι καὶ τὸ *τρικόρωνος* (Παλατ. *'Ανθολογ.* Ε΄ 288 ἡ γραῦς ἡ τρικόρωνος — ἄγριον ἦτορ ἔχει, κτλ.) ἐν τῇ αὐτῇ που σημασίᾳ εἰρημένον. 'Αμφότερα δὲ ὑπαινίσσονται τὸ Ἡσιόδειον (Χίρωνος ὑποθήκ. 170 (182), πρβλ. Rzach ἐν μείζ. ἐκδ. σελ. 201) «ἐννέα τοι ζώει γενεὰς λακέρυζα κορώνη | ἀνδρῶν ἡβώντων· ἔλαφος δέ τε τετρακόρωνος | τρεῖς δ' ἐλάφους ὁ κόραξ γηράσκεται· αὐτὰρ ὁ φοῖνιξ | ἐννέα μὲν κόρακας» κτλ. Μνημονευτέα δ' ἐν προσθήκης μέρει καὶ ἡ ἐν τῇ παλαιᾷ γλώσσῃ παροιμία «ἐν πέντε κριτῶν γούνασι κεῖται» οἷον ἐν ἀλλοτρίᾳ ἐξουσίᾳ ἐστιν, παρ' ὅσον πέντε κριταὶ τοὺς κωμικοὺς ἔκριναν. Οὕτω δὴ εἰρῆσθαι συμβέβηκε τό τε *πεντάμορφος* (ὁ *πανεύμορφος*, ὃ παρὰ *Τζέτζῃ* 'Ιστορ. Ε΄ 949 εὕρηται, καὶ *παντόμορφος* ἐν *Σοφοκλ.* 'Αποσπ. 548 Dindorf κτλ. καὶ *Grenfell*, Greek *Papyri* 49. 20[1]), καὶ *πεντάρφανος* (παρὰ *Σομαβέρᾳ* 306 ἀνομοιώσει *παντάρφανος*) ὃ παντόρφανός ἐστι. Τοῦτο δὲ καὶ εὕρηται παρὰ *Σπανέᾳ* στίχ. 34 (Wagner, CGMA σελ. 3), ἀνθ' οὗ τὸ Λογειαριτικὸν ἀπόγραφον (ἐκδ. ὑπὸ *Σπ. Π. Λάμπρου* ἐν Δελτ. 'Ιστορ. καὶ 'Εθν. 'Εταιρ. τόμ. Ε΄ (1896) στίχ. 46 παρέχει ἡμῖν τὸν τύπον *πεντάρφενος*. Τὸ δὲ *πεντάγνωμος* ἐν μὲν τῇ Κρήτῃ δηλοῖ τὸν εὐμετάβλητόν τε καὶ ἀστάθμητον (οἷον ἐν τῷ διστίχῳ «Ὁ Μάρτις ὁ *πεντάγνωμος* | πέντε φορὲς ἐχιόνισε | καὶ πάλιν τὸ μετάγνωσε | πῶς δὲν ἐξαναχιόνισε), ἐν Ἠπείρῳ δὲ τὸν συνετώτατον. Οὐ δεῖ δὲ παραλιπεῖν καὶ τὰ *πεντέρημος* (=ὁ πάντ' ἔρημος) καὶ *πενταπλουμισμένος* ὁ πολυποίκιλός τε καὶ πάγκαλος («ἐπήραμε τὴν πέρδικα τὴν πενταπλουμισμένη | κ' ἀφήκαμε τὴ γειτονιὰ 'σὰν χώρα κουρσεμένη» γαμήλιον ᾆσμα ἐν Κρήτῃ) καὶ *πεντάκαλος* (ἐν Ἠπείρῳ, ὁ κατὰ πάντ' ἀγαθός). Παρὰ *Passow* PCGR σελ. 498 εὕρηται καὶ ἐπίθετον *πεντοκάνουλος* («βρυσοῦλα *πεντοκάνουλη* νερό μου χαηδεμένο | ἀγγελικό μου πρόσωπο

[1]) Ἰδὲ καὶ **Φ. Κουκουλέν**, Παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις εἰς Ἑλλην. Παπύρους, Ἀθήνησι, 1911, σελ. 17.—Ὑπομνηστέον ἐνταῦθα ὅτι τὸ ***παντόμορφος*** τοῦ Σοφοκλ. ἀποσπάσματος (τὰ χφα ἔχουσιν ***παντάμορφος***) ἀναφέρεται εἰς τὴν Θέτιν, ἣ διωκομένη ὑπὸ τοῦ Πηλέως μετέβαλλε τὰς μορφάς, ὁτὲ μὲν εἰς πῦρ, ὁτὲ δὲ εἰς θηρία (Σχολ. Πινδ. Νεμ. Γ΄ 60). —Ἐν Ἄνδρῳ λέγεται *εφτάμορφος*=πεντάμορφος.

πῶς εἶσαι πικραμένο;»), τ. ἔ. ὁ ἔχων πέντε «κάννουλες», καλαμίνους «κρουνοὺς» οἱονεὶ πεντάκρουνος[1]. Ὑπομιμνήσκει δὲ τοῦτο ἡμᾶς τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο Ἐννεάκρουνος περὶ οὗ ἴδε Pauly-Wissowa-Kroll τόμ. Γ' στηλ. 1669 ἑξ. καὶ *Alb. Dieterich*, Kl. Schr. σελ. 353. Ἰδίας δ' ἄξιον μνείας ἐστιν ὅτι τῷ ἀριθμητικῷ *πέντε* ἐχρῶντο οἱ παλαιοὶ εἰς δήλωσιν μικροῦ καὶ ἀορίστου πλήθους, ἔστι δ' ὅτε καὶ πράξεως ἐνίοτε ἢ καὶ πολλάκις ἐπαναλαμβανομένης. Ἐγένετο ἤδη ἀνωτέρω λόγος περὶ τοῦ Ἀριστοφανείου Εἰρ. 242 ἰὼ Πρασιαὶ τρισάθλιαι καὶ *πεντάκις* καὶ πολλοδεκάκις· καὶ ὁ Ἰσοκράτης δ' ὁμοίως ἐν Φιλίππῳ 5 συμβουλεύει τῇ αὐτοῦ πόλει φεύγειν τοιαύτας ἀποικίας (οἷα ἡ Ἀμφίπολις) «αἵτινες τετράκις καὶ πεντάκις ἀπολωλέκασι τοὺς ἐμπολιτευθέντας». Λίαν δὲ τῷ προκειμένῳ πρόσφορόν ἐστι τὸ παρὰ Ἡρώνδᾳ (Προκυκλ. ἢ Μαστροπ. 9 ἑξ.) ὑπὸ τῆς Μητρίχης πρὸς τὴν Γυλλίδα λεγόμενον «τί σὺ θεὸς πρὸς ἀνθρώπους; | ἤδη γάρ εἰσι *πέντε* κου δοκέω μῆνες, | ἐξ οὗ σε, Γυλλίς, οὐδ' ὄναρ, μὰ τὰς Μοίρας | πρὸς τὴν θύρην ἐλθοῦσαν εἶδέ τις ταύτην» ἔνθα ἐν τῇ νῦν λαλουμένῃ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ «ἕξ μῆνες» ἂν εἴποις. Παρὰ τῷ Μενάνδρῳ (Ἐπιτρεπ. 202) ὁ Ὀνήσιμος λέγει ὅτι ὥρμηκε πλεῖν ἢ πεντάκις τὸν δακτύλιον δεῖξαι τῷ δεσπότῃ τ. ἔ. πολλάκις. Πολυπαθές δ' ἐστι τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου χωρίον πρὸς Κορινθ. Α' 14,19 «ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω *πέντε* (=ὀλίγους) λόγους τῷ νοΐ μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ». Ἁπλῶς δ' ἐπιτείνει τὸ *πέντε* ἐν τοιούτοις χωρίοις οἷα τὰ τῆς Παλατ. Ἀνθολ. ΙΑ' 320,2 «ὁ τλήμων Ἴρου πέντε πενιχρότερος» καὶ ἔνθ. ἀν. 207 περὶ πεινῶντος ὃς ἐσθίει «ὅσα πέντε λύκοι». Πλείω τῆς σημασίας ταύτης παρέχει ἡ ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων Γραμματείᾳ

---

[1] Τὰ περὶ τὸ ***πεντάνευρον*** ἢ ***πεντανεῦρι*** (*Plantago major* L., Γερμ. **Wegerich**) ἴδ. παρὰ ***Χελδράϊχ-Μηλιαράκη***, Τὰ δημώδη ὀνόματα τῶν φυτῶν, σ. 76, καὶ πρβλ. ***Κοραῆν***, ἐν Ἀτάκτ. **Δ' 406** ἔνθα πλὴν ἄλλων σημειοῦται ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ «τὸ μεῖζον (πεντάνευρον) ὠνομάσθη καὶ ***πολύνευρον*** καὶ ***πεντάπλευρον*** (**plantain commun** ἢ **grand plantain**), διότι ἀληθῶς φέρει φύλλα χαραγμένα μὲ ἑπτὰ νευροειδεῖς χαραγάς» — Περὶ προθεσμιῶν πέντε ἡμερῶν, πέντε ἐτῶν κτλ. παρ' Ἕλλησιν ἴδ. ***Roscher***, Siebenzahl σελ. 101 ἑξ. Ἐλέχθη δ' ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ποντικῇ διαλέκτῳ καὶ ***πεντικὸς*** ἀντὶ ***ποντικὸς*** κατὰ παρετυμολογίαν, περὶ οὗ ἴδε ***Δημ. Οἰκονομίδην*** ἐν Λεξικογραφ. Ἀρχείῳ τόμ. Ε' (1920) σελ. 199.

χρῆσις τοῦ quinque, μάλιστα δ' ἐν τῇ Σατίρᾳ, τῇ ἐνασμενιζούσῃ τῇ τοῦ λαοῦ γλώσσῃ [1].

Γ' Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΤΑ ΕΝ ΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ Η ΓΝΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ. ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΙΕΡΟΤΗΤΟΣ ΑΥΤΟΥ.

Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ **ἑπτὰ** ἐν τῷ μύθῳ καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν Ἑλλήνων διέλαβεν οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ μάλα εἰδότως καὶ σαφῶς καὶ μετὰ μεγάλης πολυμαθίας, μετερχόμενος καὶ διὰ σπουδῆς ἔχων ταύτας τὰς ἀπὸ πολλοῦ εὐδοκίμως ἀρξαμένας θρησκευτικὰς ἅμα τε καὶ ἱστορικὰς αὐτοῦ μελέτας ὁ *W. H. Roscher*, ἀνὴρ λογιώτατος, ἐν δυσὶ μάλιστα πραγματείαις ἐπιγραφομέναις «Zur Bedeutung der Siebenzahl im Kultus und Mythus der Griechen» ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Philologus τόμ. Ξ' (1901) σελ. 360-371 [2] καὶ Die enneadischen und hebdomadischen Fristen und Wochen der ältesten Griechen» ἐν ταῖς «Abhandlungen» κτλ. τόμ. ΚΑ' (1903) σελ. 1-92 [3]. Ταύτας οὖν τὰς ἐπ' ἄλλο

---

[1]) Ἰδὲ περὶ τούτου καὶ τῶν προειρημένων *Th. Birt*, ἐν Rh. Mus. Ο' (1915) σελ. 255 ἑξ. καὶ *Friedländer* εἰς Ἰουβεναλ. Σατ. Δ', 11, 206. Καλὸν δ' ἡγοῦμαι παραθέσθαι ἁπλῶς τινα χωρία ἐνταῦθα. *Ὁρατ.* Σατ. Α' 3,16 quinque diebus nil erat in loculis. Ἐπ. Α' 7, 1 quinque dies tibi pollicitus me rure futurum κτλ. Σατ. Β' 3, 289 mater ait pueri mensės iam quinque cubantis. Σατ. Α' 6 108 praetorem quinque sequuntur te pueri («μερικοί»). Ἀλλ' ἐν Ἐπιστ. Α' 6,43 quinque milia chlamydum = πολλαί (παρὰ *Πλουτ.* Λουκ. 39 τοῦ δ' ἑκατὸν ἀρκέσειν φήσαντος ἐκέλευσε λαβεῖν *δὶς* τοσαῦτα). *Martial.* Α' 26,1. Η' 67,1. ΙΑ' 107,4, κτλ. *Gaius* Digg. Β' 11,8 post tres aut quinque pluresve dies. Script. Hist. Aug. Hadr. 22, 14 quando in Africam venit (ὁ Ἀδριανός), ad adventum eius post quinquennium (!) pluit.

[2]) Αὕτη ἡ μελέτη ἐξεδόθη πολλῷ πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον ἐν ταῖς «Abhandlungen der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften», Phil.-hist. Classe, τόμ. ΚΔ' (1904) σελ. 1-126, ἐπιγέγραπται δὲ «Die Sieben- und Neunzahl im Kultus und Mythus der Griechen».

[3] Ἄλλας τινὰς τοῦ λογίου ἀνδρὸς ἐργασίας συγγενεῖς πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα ἰδ. ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ, πρβλ. περὶ πασῶν τούτων τῶν ἐργασιῶν βραχεῖαν κρίσιν ὑπὸ *Ν. Γ. Πολίτου* ἐν «Λαογραφίας» Γ' 336-338 καὶ κρίσιν περὶ τοῦ Ἱπποκρατείου ἔργου διὰ μακροτέρων ὑπὸ *H. Diels* ἐν Deutsche Literaturzeitung, 29 Ἰουλίου 1911 (στήλ. 1861-66). Παραβλητέαι ὁμοίως καὶ αἱ ἑξῆς ἐργασίαι τοῦ Roscher ἐν Philologus 1900, σελ. 21 ἑξ. καὶ 1902, σελ. 513 ἑξ., Hermes 1901, σελ. 470. Archiv für Religionswiss. ΣΓ'. 64 ἑξ. καὶ τὰ ἐν τῷ Μυθολογ. αὐτοῦ Λεξικῷ συγγενῆ ἄρθρα.

γενομένας μελέτας ὁμολογητέον λυσιτελῆ διδάγματα καὶ τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ παρεσχηκέναι, ἐφ' ὃ ἂν μέρος ἀμφότεραι αἱ προαιρέσεις ἀλλήλων ἅπτωνται. Καὶ ἐν τούτοις δέ τινα (καὶ ταῦτα οὐκ ὀλίγα) ὑφ' ἡμῶν τὸ πρῶτον παρατηρηθέντα καὶ ἀναγραφέντα εὑρήσονται οἱ ἀκριβέστερόν τε καὶ φιλοτιμότερον παρ' ἀλλήλας τὰς πραγματείας ἀναγνωσόμενοι. Κοινῶν γὰρ καὶ φανερῶν τῷ ἐπαΐοντι τῶν πηγῶν οὐσῶν, ἄλλος ἄλλοις τὰ αὐτὰ ἑρμηνεῦσαι ἂν δύναιτό τε καὶ τὴν αὑτοῦ γνώμην δηλῶσαι οὐκ ἂν ἀποσταίη. Συνείλεκται δέ μοι ἡ ὕλη, ὡς τὰ πολλά, ἰδίᾳ περὶ τὸ ζήτημα σπουδάζοντι καὶ οὐ ξένῳ τινι ἔργῳ ἀμούσως καὶ ἀμαθῶς προσκειμένῳ.

Ἔτι δὲ ἰδίας καὶ λαμπρᾶς μνείας ἄξιόν ἐστι τὸ ἐν τῇ RE τοῦ Pauly-Wissowa-Kroll ἄρθρον Hebdomas τοῦ Franz *Boll* καὶ ἡ πραγματεία αὐτοῦ Die Lebensalter (ἰδ. Βιβλιογραφίαν ἐν ἀρχῇ).

Ἐρωτᾶται τοίνυν κατ' ἀρχὰς πόθεν ἄν τις εἰκάσειε τὴν χρῆσιν τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐπὶ πλήθους καὶ μεγέθους καὶ ἐπιτάσεως καὶ τῶν τοιούτων ὡρμῆσθαι. Εἶτα δὲ τίνος ἕνεκα ἄλλων ἀριθμῶν ἀρτίων καὶ εὐκολωτέρων καὶ τὸ δὴ λεγόμενον «στρογγυλωτέρων» (ἕξ, ὀκτώ, δέκα κτλ. [1]) σπανία ἐστὶ ἢ καὶ ὅλως

---

[1]) Τοῦ ἀριθμοῦ ἑκατὸν ἡ χρῆσις ἐπὶ πλήθους ἑρμηνεύεται μόνον ἐκ τοῦ πολλοῦ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτοῦ πρβλ. *Διόδ.* Α, 45 «(Θήβας, πόλιν) ***ἑκατόμπυλον*** ὠνομάσθαι καθαπερεὶ ***πολύπυλον***», καὶ τὸ Ὁμηρ. ***ἑκατόμβη*** (ἤδη ἐν Ἰλ. Β, 93, 115 ἑκατόμβη ἐκ δώδεκα μόνων βοῶν), περὶ οὗ τε καὶ ἄλλων ὁ Εὐστάθιος σημειοῦται (49,14) «ἄλλοι δὲ εἰς ἀοριστίαν τὸν λόγον ἐξαγαγόντες καὶ τὸ ***ἑκατὸν ἀντὶ τοῦ πολλὰ*** νοήσαντες ἀορίστως ***ἑκατόμβην*** φασὶ τὴν ἐκ πολλῶν ἁπλῶς ζῴων, οἷα τὸν ἑκατὸν ἀριθμὸν πολλάκις καὶ ἐπὶ τοιούτου σημαινομένου εὑρίσκοντες κείμενον, ὡς καὶ ἐν τῷ ***ἑκατόνζυγος*** ναῦς ἡ πολύζυγος, καί, ἑκατὸν δέ τε δούραθ' ἁμάξης, καὶ ἑκατόγχειρ Αἰγαίων καὶ ἑκατόμπολις Κρήτη»· ἰδὲ καὶ 1541, 10-13. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἰλ. Β, 649 φέρεται ***Κρήτη ἑκατόμπολις*** ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσ τ 174 συστέλλονται αἱ πόλεις εἰς μόνον ἐνενήκοντα («ἐν δ' ἄνθρωποι | πολλοί, ἀπειρέσιοι, καὶ *ἐννήκοντα πόληες*») διαφορὰ ἢ καὶ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις πράγματα παρέχει· ὁ *Roscher*, **Fristen** σελ. 23 σημ. 87 πειρᾶται τὸ πρᾶγμα ἑρμηνεῦσαι ἐκ τυχὸν διπλῆς περὶ τούτου παραδόσεως, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῆς ἱερότητος τοῦ ἀριθμοῦ ***ἐννέα*** παρὰ τοῖς Κρησί, πρβλ. ***Καλλιμ.*** Ὕμν. εἰς Ἄρτεμ. 193. ***Διοδ.*** Δ' 61. Ε' 65. Πλουτ. Θησ. 15. Ovid. Μεταμ. 8,171. ***Πορφυρ.*** β. Πυθαγ. 17. ***Στράβ.*** 472 καὶ 473 κτλ. πρβλ. ***Jebb*** ἐν *Σοφ.* Οἰδ Κολ. 718 «ἑκατόμποδες Νηρῇδες». Ἡ ζήτησις περὶ τοῦ «τελήεσσα ἑκατόμβη» ἔξω τοῦ πράγματός ἐστι. Γνωστότατον δὲ τυγχάνει τὸ Ὁμηρικὸν (Ζ, 236) «χρύσεα χαλκείων, **ἑκατόμβοι'** ἐννεαβοίων». Ἐν τέλει μνημονευτέον καὶ τοῦ ***Εὐριπ.*** Βακχ. 406 ***ἑκατόστομοι*** βαρβάρου ποταμοῦ ῥοαί, περὶ οὗ ἰδὲ *Oberhummer* ἐν **Festschrift W. von Christ 1891 σ. 92.**

ἐλλείπει ἡ τοιαύτη χρῆσις. Τοῦτο τοίνυν σκοπουμένῳ τινὶ καὶ τὴν παλαιοτάτην, ὡς εἰκός, καὶ πρώτην χρῆσιν διατηροῦντι, ῥᾴδιόν ἐστι καταμαθεῖν αἴτιον γενέσθαι φαινόμενον περιφανὲς καὶ λαμπρὸν ἐν οὐρανῷ, πᾶσί τε δῆλον καὶ εὐκατάληπτον καὶ ἀξιομνημόνευτον, πρὸς δὲ καὶ μεγάλην καὶ θαυμαστὴν παρέχον τοῖς ἀνθρώποις αἴσθησιν. Τοῦτο δὲ τὸ φαινόμενόν ἐστιν. αἱ *ἐφθήμεροι* φάσεις τῆς σελήνης, *«τὰ πάθη ἢ σχήματα τῆς σελήνης»*, ἣ δὴ ἐκ παντὸς τοῦ χρόνου ἐνομίσθη αὐτὸ τοῦτο μεγάλη θεότης, μέγιστον ἰσχύουσα ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ γῇ ζωήν, τήν τε ἄψυχον καὶ τὴν ἔμψυχον (πρβλ. τὰ τῶν γυναικῶν καταμήνια καὶ τὴν κύησιν τοῦ βρέφους). Ἤδη ἀρχαιότατα παρά τε τοῖς Ἀσιατικοῖς λαοῖς καὶ τοῖς Ἕλλησι παρετηρήθη τὸ φαινόμενον τῶν τῆς σελήνης φάσεων καὶ τὰ κατ᾿ αὐτὸ σημεῖα ὑπὸ τῶν ἀστρολογούντων ἀνθρώπων ἐσπουδάζοντο, οἳ δὴ ἐπί τε τὰς ἐκλείψεις αὐτῆς καὶ τὰς μηνιαίας ἀποκρύψεις τὸν νοῦν προσσχόντες καὶ οὐ μόνον τῷ αὐξομένῳ ἢ μειουμένῳ τῆς σελήνης φωτί, ἀλλὰ καὶ ταῖς μορφαῖς τῶν κεράτων αὐτῆς ὀρθῆς ἢ νευσταζούσης ἢ ὑπτίας, μύθους ἐν δυσθεωρήτοις καὶ ἀπόροις σκέψεσι καὶ ἀλληγορίας καὶ μαγείας ἐπινοήσαντες καὶ τούτων τοῖς κοσμικοῖς παθήμασι συγγένειαν πλασάμενοι, πολὺν ἐπῆγον φόβον τε καὶ δέος αὐτῆς τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις, δεδιόσιν οὕτω ἀδεὲς δέος. Ἀλλὰ μήν γε καὶ παράδειγμα τῆς ἐπ᾿ ἀμφότερον τῶν ἀνθρωπίνων μεταβολῆς ἐποιοῦντο ταύτην τοῖς ἐπαιρομένοις καὶ μέγα φρονοῦσιν ἐπιφέροντες τὸ τοῦ Σοφοκλείου Μενελάου (713 Dindorf, σελ. 253 Nauck): ὥσπερ σελήνης ὄψις εὐφρόναις δύο | στῆναι δύναιτ᾿ ἂν οὔποτ᾿ ἐν μορφῇ μιᾷ, | ἀλλ᾿ ἐξ ἀδήλου πρῶτον ἔρχεται νέα | πρόσωπα καλλύνουσα καὶ πληρουμένη, | χὤταν περ αὐτῆς εὐπρεπεστάτη φανῇ, | πάλιν διαρρεῖ κἀπὶ μηδὲν ἔρχεται. (Πρβλ. Πλουτάρχ. βίον Δημητρ. κεφ. 45. Ἠθικ. 282, b καὶ 517, d). Ἡ τῆς σελήνης τοίνυν εὔλογος λατρεία [1] (ἣν βραχύτατα ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ κεφαλαίων ἐπισκέψασθαι βούλομαι), ἀρχαιότατα, ὡς ἄρτι εἴρηται, παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπινοηθεῖσα καὶ ἀσπαστὴ αὐτοῖς γενομένη, οὐ μόνον πρὸς τὴν τοῦ ἡλίου λατρείαν

---

[1]) Περὶ τῆς σελήνης μακρὰν πραγματείαν ἔγραψεν ὁ *W. H. Roscher*, **Selene und Verwandtes**, ἐν Λιψίᾳ 1890, καὶ **Nachträge zu meiner Schrift über Selene und Verwandtes**, ἐν Λιψίᾳ 1895.

συνεδέθη ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐπέδωκεν ὡς ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων ἀριδήλως μαρτυρεῖται· καὶ ἐπίθετα δ' ἐδόθησαν τῇ σελήνῃ οἷα τὰ *ἄγαλμα νυκτός*, καὶ *ἀκοίμητος*, καὶ *ἐριφεγγής*, καὶ *θυγάτηρ Ἀελίου*, καὶ *ἱερή*, καὶ *πανδερκής*, καὶ *πανδῖα*, καὶ *πότνια* κ. τ. τ.[1] Οὖσα δ' ἡ σελήνη ἡ τῇ γῇ ἐγγυτάτη οὐράνιος δύναμις ὑπὸ πολλῶν ὑμνήθη. Καὶ παρὰ Πλάτωνι ὁ Τίμαιος (38, c) λέγει ὅτι ὁ χρόνος μετ' οὐρανοῦ γέγονεν, ἵνα ἅμα γεννηθέντες ἅμα καὶ λυθῶσιν. ἄν ποτε λύσις αὐτῶν γίγνηται, εἰς διορισμὸν δὲ καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνου γέγονε *ἥλιός* τε καὶ *σελήνη* καὶ *πέντε* ἄλλα ἄστρα, ἐπίκλην ἔχοντα πλανητά, τὴν δὲ περιφορὰν τῆς σελήνης ἔταξεν εἰς τὸν ***περὶ γῆν πρῶτον κύκλον***. Ἥλιος καὶ σελήνη συνδέενται ἀείποτε καὶ συγγενῆ νομίζονται. Ὁ *Πλούταρχος* (Ἠθικ. 282, β) περὶ ἡλίου καὶ σελήνης αὐτὸ τοῦτο ὡς περὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ὡς περὶ «ἀνδρογύνου» ὡς μετὰ τοὺς Βυζαντίνους παρ' ἡμῖν λέγεται, γράφει: τῶν μὲν ἀοράτων θεῶν καὶ νοητῶν βασιλεύουσι Ζεὺς καὶ Ἥρα, τῶν δ' ὁρατῶν ἥλιος καὶ σελήνη· ποιεῖ δ' ὁ μὲν ἥλιος τὸν ἐνιαυτόν, ἡ δὲ σελήνη τοὺς μῆνας. Δεῖ δὲ μὴ νομίζειν ἁπλῶς εἰκόνας ἐκείνων τούτους, ἀλλ' αὐτὸν ἐν ὕλῃ Δία τὸν ἥλιον, καὶ αὐτὴν τὴν Ἥραν ἐν ὕλῃ τὴν σελήνην· διὸ καὶ Ἰουνῶνεμ ὀνομάζουσιν (οἱ Ῥωμ.) τὴν σελήνην κτλ. Πρβλ. καὶ Εὐστάθιον εἰς Ἰλ. Σ 484 (1155,22). Παρ' Ἰουλιανῷ ἐν ἐπιστολῇ ν', Ἀλεξανδρεῦσι, (σελ. 370 Hércher) καλεῖται ἡ Σελήνη ἡ δημιουργὸς τῶν ὅλων. ἣ ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ παρὰ τοῦ ἡλίου τὴν δύναμιν ἔλαβε καὶ πολλῶν ἀγαθῶν τοῖς ἀνθρώποις αἰτία γίγνεται. Παρὰ δὲ τῷ Πλουτάρχῳ, περὶ Ἴσιδ. καὶ Ὀσίρ. 41, γίγνεται καταφανέστερος ὁ παραλληλισμὸς τῶν δύο τούτων οὐρανίων σωμάτων παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς αἰγυπτιάζουσιν Ἕλλησι, σωμάτων ἃ οἱ Ὀρφικοὶ ὡς τὰ τοῦ Θεοῦ ὄμματα ἐνόμιζον[2].

Πότε οἱ ἐν Ὀλύμπῳ θεοὶ ἐγένοντο παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οἱ τοῦ

---

[1]) Πρβλ. Orphica ed. *E. Abel* σελ. 62 καὶ *C. F. H. Bruchmann*, Epitheta deorum quae apud poetas Graecos leguntur, ἐν Λιψίᾳ, 1893 σ. 204-210.

[2]) Οἱ Νέοι Πυθαγόρειοι, οἱ τὸν κόσμον ἔμψυχον ὂν νομίζοντες, ἔλεγον τὸν μὲν ἥλιον τὴν καρδίαν, τὴν δὲ σελήνην τὸ ἧπαρ αὐτοῦ εἶναι· πρβλ. *A. Dieterich*, Jahrb. f. Klass. Philol., XVI. Suppl. (1888) 777.

παντὸς θεοί, ἐν ἀφανεῖ ἔτι κεῖται ἴσως δὲ καὶ ἀφανὲς διαμενεῖ. Ἤδη ὁ Ὅμηρος (ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔπει ἐλλείπουσι τελέως ἴχνη λατρείας ἢ ἀστρολογίας ἀνατολικῆς) ἀναφέρει εἰς αὐτοὺς πάντα τὰ ἐπὶ γῆς γιγνόμενα (ὁ Ζεύς ἐστι κατ' αὐτὸν ἐρίγδουπος, νεφεληγερέτης, καταχθόνιος, ἀστεροπητής, τερπικέραυνος, κτλ., ὁ Ποσειδῶν καλεῖται γαιήοχος, ἐνοσίχθων, ἐννοσίγαιος, κτλ.), καὶ ὁ *Ἀριστοφάνης* Νεφέλ. 365 ἑξ. διδάσκει ἡμᾶς ἐπιχαρίτως τὰ τοῦ *ὀμβρίου* (Λυκοφρ. 160) Διός. Πρβλ. καὶ *Ἀριστοφ.* Νεφελ. 1279. Σφηκ. 774. 261. Ὀρν. 1501-2. *Ἡροδότ.* Δ' 28. *Θεόγν.* 25 «οὐδὲ γὰρ ὁ Ζεὺς | οὔθ' ὕων πάντεσσ' ἁνδάνει οὔτ' ἀνέχων», *Θεοκρ.* 4, 43. κτλ. Καὶ ἐν *Ἀριστοφ.* Βατράχ. 246 λέγεται «Διὸς ὄμβρος». Τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ θεῶνται οἱ Ἕλληνες μετὰ θαυμασμοῦ καὶ σεβασμοῦ, γιγνώσκουσιν αὐτὰ οἱ ἀγρόται, οἱ κυνηγοί, οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ ἄλλοι, ἀλλ' οὐδεμίαν δέησιν πρὸς ταῦτα ποιοῦνται. Ὁ μεγαλοφυὴς Ἴων ποιητὴς *Ἀρχίλοχος* θεᾶται μὲν τὴν ἔκλειψιν τῆς σελήνης τῷ 648 π. Χ. (ἴδ. Pauly-Wissowa, Β' στήλ. 489) τὴν ἐκ μεσημβρίας νύκτα ἐν τῇ γῇ ποιήσασαν, ἀλλ' οὐδένα φόβον ἢ ἱερὰν φρίκην αἰσθάνεται, μᾶλλον δ' ἀπορεῖ περὶ τούτου ὅτι ὁ Ζεὺς ὁ πατὴρ τῶν Ὀλυμπίων, ᾧ τοῦ οὐρανοῦ τὸ κράτος ἐστι, καὶ ὃς ἐπ' ἔργα ἀνθρώπων ὁρᾷ λεωργὰ καὶ θεμιστὰ (Ἀποσπ. 84.6) «ἐκ μεσημβρίης ἔθηκε νύκτ' ἀποκρύψας φάος | ἡλίῳ λάμποντι· λυγρὸν δ' ἦλθ' ἐπ' ἀνθρώπους δέος. | ἐκ δὲ τοῦ καὶ πιστὰ πάντα κἀπίελπτα γίγνεται | ἀνδράσιν» (Ἀποσπ. 71. (31)). Καὶ ὁ Τρυγαῖος παρ' *Ἀριστοφ.* Εἰρήν. 406 ἑξ. λέγει ὅτι ἡ σελήνη καὶ ὁ πανοῦργος ἥλιος ἐπιβουλεύουσι πολὺν ἤδη χρόνον τῇ Ἑλλάδι καὶ ταύτην τοῖς βαρβάροις προδιδόασιν, ὅτι οἱ μὲν Ἕλληνες τοῖς Ὀλυμπίοις θεοῖς θύουσιν, οἱ δὲ βάρβαροι τῇ σελήνῃ καὶ τῷ ἡλίῳ καὶ ταῦτα ὡς ἱερὰ καὶ θαυμαστὰ προσκυνοῦσι. Πρβλ. περὶ τούτων *Wilamowitz*, ἐν τῇ Εἰσαγ. τῆς μεταφρ. τῶν Εὐμενίδων τοῦ Αἰσχύλ. Griech. Tragöd. Β' σελ. 210 ἑξ. *Pfeiffer*, Studien σελ. 14 σημ. 2. *Zielinski* ἐν Philologus ΝΕ' (1896) σελ. 494. 500.

Εὐνόητον δ' ὅτι ἡ σελήνη ἐνομίζετο οὐράνιον σῶμα ἀρχαιότατα καὶ πρόπαλαι ἀναφανέν. Πολυθρύλητόν ἐστι τὸ τῶν Ἀρκάδων ἐπίθετον **προσέληνος** («οἳ καὶ πρόσθεν σεληναίης ὑδέονται ζώειν, φηγὸν ἔδοντες ἐν οὔρεσιν» Ἀπολλ. Ῥοδ. Δ' 264) οὗ ὅ,τε Στέφανος Βυ-

ζάντιος (ἐν λ. Ἀρκάς, σελ. 120 Meineke) καὶ Σουΐδας (ὃς ἐσφαλμένως σημειοῦται ὅτι ἤδη Ἡρόδοτος αὐτοὺς οὕτω λέγει) καὶ οἱ Σχολ. εἰς Ἀπόλλ. Ῥόδ. ἔνθ. ἀν. καὶ εἰς Ἀριστοφ. Νεφ. 398 ποιοῦνται ἑρμηνείαν. Παραλείπων δὲ τὸ ψευδεπίγραφον Λουκιάν. περὶ τῆς ἀστρολογίης 26 ὅτι Ἀρκάδες μόνοι οὐκ ἐτίμησαν τὴν ἀστρονομίαν ἀλλ' ἀνοίᾳ καὶ ἀσοφίᾳ λέγουσι καὶ τῆς σελήνης εἶναι προγενέστεροι, παρατίθημι ἐνταῦθα τὰ συνοπτικὰ τοῦ Εὐσταθίου εἰς Ἰλιάδ. Β, 603 ἑξ. (300,24): δοκεῖ δὲ παλαιότατα ἔθνη Ἑλλήνων εἶναι τὰ Ἀρκαδικά· διὸ καὶ προσέληνοι ἐλέγοντο οἱ Ἀρκάδες, ὅ πέρ, φασιν, Ἵππυς ὁ Ῥηγῖνος (πρβλ. Στεφ. Βυζ. ἔνθ. ἀν.) πρῶτον αὐτοὺς ἐκάλεσε. Τοῦτο δὲ ὁ Λυκόφρων παραφράζων πρόσθε μήνης τοὺς Ἀρκάδας βαλανηφαγεῖν ἔφη [1].

Οὐ δύναταί τις δὲ ἰσχυρίσασθαι ἀσφαλῶς ὅτι Ἡσίοδος τὸν ἥλιον ἀρχὴν τοῦ ἐν τῇ γῇ βίου ἐνόμιζεν. Τὰ γὰρ ἐν Ἔργ. στ. 414 καὶ 564 καὶ 575 περὶ τοῦ ἡλίου λεγόμενα πόρρω ἀπέχουσι τοῦ τὸ πρᾶγμα σαφῶς ἢ καὶ ἀσαφέστερον ὑποδηλῶσαι. Ὅτι δὲ Σείριος οὐχ ὁ Ἥλιός ἐστιν καὶ ἀλλαχοῦ δεδήλωταί μοι (Mittel-und neugriech. Erklär. bei Eustathius § 251). Πολύς, ὡς φαίνεται, διεγένετο χρόνος μέχρις οὗ οἱ Ἕλληνες τὸν ἥλιον ὡς τὴν πρώτην πηγὴν τῆς ἐν τῇ γῇ ζωῆς γνωρίσωσιν, ὡς τὸν «γεννητὴν θεῶν καὶ πατέρα πάντων» (*Σοφοκλ.* ἀποσπ. 1017 Nauck), ὡς καρδίας ἔχοντα δύναμιν καὶ αἷμα καὶ πνεῦμα διαπέμποντα (*Πλουτ.* Ἠθ. 928, β). Ὑπὸ τοῦ Προμηθέως ἐν *Αἰσχύλου* Προμ. Δεσμ. 454 ἑξ. ἐξαίρεται μὲν προφανῶς ἡ διαίρεσις τοῦ ἔτους εἰς *χεῖμα, ἀνθεμῶδες ἦρ* καὶ *κάρπιμον θέρος* ἀλλ' οὐδὲν σαφὲς περὶ τοῦ ἡλίου λέγεται. Τοὐναντίον ἡ *σελήνη* ἐξυμνεῖται ἐν Ἑπτ. ἐπὶ Θήβ. 389

λαμπρὰ δὲ πανσέληνος ἐν μέσῳ σάκει
πρέσβιστον ἄστρων, νυκτὸς ὀφθαλμός, πρέπει

ἔνθα βέβαιόν ἐστι ὅτι τὸ *πρέσβιστον* οὐχὶ τὴν ἡλικίαν ἀλλὰ τὸ μέγεθος

[1]) Ὁ *Heyne* ἔγραψε πραγματείαν de Arcadibus Luna antiquioribus, ἐν Γοτίγγῃ (πρόγρ.) 1775, (πρβλ. καὶ Op. Β' 334). Περὶ τῆς ἡλικίας τῆς σελήνης ἴδ. *Pott*, Fleckeisen's Jahrb. 1859 Suppl. 305 καὶ *Göttling*, op. acad. 238-242. Γνωσταὶ δ' εἰσιν ἐκ τοῦ Ἡσυχίου αἱ **προσεληνίδες** νύμφαι ἐν Ἀρκαδίᾳ. Ἰδὲ περὶ τῶν ἀνωτ. καὶ Πλουτάρχ. Ἠθ. 282, α ἑξ.

καὶ τὴν τούτῳ παρακολουθοῦσαν τιμὴν δηλῶσαι βούλεται. Καὶ κατὰ τὰς περὶ γενέσεως δὲ δοξασίας τῶν Βαβυλωνίων ἡ σελήνη ἐπλάσθη πρὸ τοῦ ἡλίου· καὶ ἐν τῷ ψευδεπιγράφῳ Ἱπποκρατ. συγγράμματι *περὶ ἑβδομάδων* (κεφ. β΄) οὗ ὁ συγγραφεὺς ἐκ παλαιῶν πηγῶν ἀρύεται, φέρεται «ἡ δὲ σελήνη μέση οὖσα συναρμόζει αὐτά· τἆλλα πάντα ἐν ἀλλήλοισι ζῶντα καὶ δι' ἀλλήλων διϊόντα αὐτὰ ὑφ' ἑωυτῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἀεὶ ὄντων ῥηϊδίως κινεῖται» [1]. Τὰς ὥρας τοῦ ἔτους ὥριζον οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ κατὰ τὴν φαινομένην ἀνατολὴν καὶ δύσιν τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, βραδύτερον δὲ καὶ ἐκ τῆς εἰσόδου τοῦ ἡλίου εἰς ζῴδια τοῦ ζῳδιακοῦ κύκλου, μόνον δὲ διὰ τῆς ἐπιστημονικωτέρας ἐργασίας τῶν Ἰώνων φιλοσόφων καὶ διὰ τῶν ἐξ Ἀνατολῶν ἐλθόντων ἀστρολογημάτων ἐτιμήθη παρὰ τοῖς Ἕλλησι προσηκόντως ὁ ἥλιος [2]. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ἰουλιανὸς (ἐν τῇ ἀνωτ. ἐπιστολῇ ν΄) γράφων πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρέας καὶ πειρώμενος αὐτοὺς εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, ὡς αὐτὸς ἡγεῖτο, ἐπαναγαγεῖν καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐχθίστων Γαλιλαίων αὐτοὺς ἀποστῆσαι βουλόμενος, ἔλεγε περὶ τοῦ *Ἡλίου* «μόνοι θέρος οὐκ ἴστε καὶ χειμῶνα παρ' αὐτοῦ γινόμενον; μόνοι ζωογονούμενα καὶ φυόμενα παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα;»

Εἴρηται ἀνωτέρω ὅτι μεγάλη ἀπεδίδοτο ῥοπὴ τῆς σελήνης ἐπὶ τὴν κύησιν καὶ γέννησιν τοῦ βρέφους. Παρεμβλητέον μοι ἐνταῦθα τὸ τοῦ Πλουτάρχου χωρίον Ῥωμαϊκ. 77 (Ἠθικ. 282 c) σημειουμένου ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι «νομίζουσι τὴν Λουκῖναν Ἥραν ἐπὶ ταῖς λοχείαις καὶ ὠδῖσι βοηθεῖν *ὥσπερ καὶ τὴν σελήνην*, 'διὰ κυάνεον πόλον ἄστρων διὰ τ' *ὠκυτόκοιο σελάνας*' [3]· εὐτοκεῖν γὰρ ἐν ταῖς πανσελήνοις μάλιστα δοκοῦσι» [4]. Οὐ μόνον δὲ περὶ τὰ ἔμψυχα ἀλλὰ καὶ

---

[1]) Πρβλ. περὶ τούτων *Roscher*, Über Alter σελ. 72, *Pfeiffer*, Studien σελ. 6 ἑξ. καὶ *Troels-Lund*, Das Himmelsbild im Wandel der Zeiten σελ. 26.

[2]) Ἰδὲ *F. Cumont*, La théologie solaire du paganisme romain (Mém. prés. p. div. sav. à l'Acad. des inscript., XII, 2 (1909) 447 ἑξ. καὶ πλείω βιβλιογραφίαν παρὰ *Pfeiffer*, Studien σελ. 7 σημ. 5 καὶ *P. Wendland*, Die Hell.-röm. Kultur σελ. 158.

[3]) Ἐκ τοῦ Τιμοθέου τοῦτο, πρβλ. Bergk τόμ. Γ΄ 620 καὶ *Wilamowitz* Timotheos σελ. 114 καὶ Wyttenbach εἰς Πλουτ. ἔ. ἀν. (Animadv. Γ΄ σελ. 34).

[4]) Ἰδ. τὰ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν *Ελλείθυιαν* παρὰ *Usener*, ἔν τε τοῖς Kl

περὶ τὰ ἄψυχα ἐπίδηλός ἐστιν ἡ τῆς σελήνης δύναμις. Τῶν γὰρ ξύλων, λέγει ὁ Πλούταρχος (Συμποσιακ. Γ' 10, 3) τὰ τεμνόμενα ταῖς πανσελήνοις ἀποβάλλουσιν οἱ τέκτονες, ὡς ἁπαλὰ καὶ μυδῶντα ταχέως δι' ὑγρότητα[1]· τοὺς δὲ πυροὺς οἱ γεωργοῦντες σπεύδουσι φθίνοντος τοῦ μηνὸς ἐκ τῆς ἅλω συναίρειν, ἵνα παγέντες τῇ ξηρότητι μᾶλλον πρὸς τὸν χρόνον ἀντέχωσιν· οἱ δ' ἀκμῇ τῆς σελήνης διακομιζόμενοι κόπτονται μάλιστα διὰ τὴν ὑγρότητα μαλακώτεροι γιγνόμενοι. λέγουσι δὲ καὶ τἄλευρον ἐν ταῖς πανσελήνοις ζυμοῦσθαι βέλτιον. Καὶ ἐν τῷ «περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου ἐν τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης» συγγράμματι ἐπαναλαμβάνονται (κεφ. ΚΕ', : Ἠθικ. 939, f) τὰ αὐτά που, ὅτι οὐδὲν ἀπὸ τῆς σελήνης ξηρότητος πάθος ἀφικνεῖται πρὸς ἡμᾶς, πολλὰ δὲ ὑγρότητος καὶ θηλύτητος, οἷον αὐξήσεις φυτῶν, σήψεις κρεῶν, τροπαὶ καὶ ἀνέσεις οἴνων, μαλακότητες ξύλων, εὐτοκίαι γυναικῶν. Πρβλ. καὶ Ἀθήν. 276, d ἑξ. καὶ Schweighäuser αὐτόθι, ἐν τόμ. Θ' σελ. 13-14[2]. Ἐν τῷ ψευδεπιγράφῳ Λουκιανείῳ συγγράμματι «περὶ τῆς ἀστρολογίης» 25 φέρεται ὅτι ὁ Λυκοῦργος τοῖς Λακεδαιμονίοις πᾶσαν τὴν πολιτείαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διετάξατο καὶ νόμους αὐτοῖς ἐποιήσατο μηδαμὰ μηδὲ εἰς πόλεμον προχωρεῖν πρὶν τὴν σελήνην πλήρη γενέσθαι· οὐ γὰρ ἴσην ἐνόμισεν εἶναι τὴν δυναστείαν αὐξανομένης τῆς σελήνης καὶ ἀφανιζομένης *πάντα δ' ὑπ' αὐτῇ διοικεῖσθαι.*

Τὴν νομιζομένην δύναμιν καὶ ῥοπὴν τοῦ ἡλίου καὶ σελήνης ἐπὶ τὰ τῆς γῆς σαφῶς τὸ παρὰ *Φίλωνι*, περὶ τῆς κατὰ Μωυσέα κοσμοπ. § 56, λεγόμενον μηνύει: «τοῦ σύμπαντος χρόνου διανεμηθέντος εἰς δύο τμήματα, ἡμέραν τε καὶ νύκτα, τῆς μὲν ἡμέρας τὸ κράτος ὁ πατὴρ ἀνεδίδου τῷ *ἡλίῳ*, οἷα μεγάλῳ βασιλεῖ, τῆς δὲ νυκτὸς *σελήνῃ* καὶ τῷ πλή-

---

Schrift. τόμ. Δ' σελ. 24 λεγόμενα, καὶ περὶ τῶν ὀνομάτων τῆς θεᾶς σελήνης καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῇ θεῶν ἔ. ἀν. σελ. 508, καὶ ἐν Rh. Mus. ΚΓ' 324 ἑξ. ΜΘ' 471 καὶ ἐν Götternam. 238 ἑξ.

[1]) Τοῦτο καὶ νῦν ἔτι οὕτω δοξάζεται καὶ περὶ τὴν τμῆσιν τῶν δένδρων ἀκριβῶς φυλάττεται, ἃ μόνον κατὰ τὴν «λίγωσι» κόπτονται. Σημείωσαι δ' ὅτι καὶ οἱ τῶν πεπόνων φυτευταὶ σπείρουσιν αὐτοὺς μετὰ τὴν πανσέληνον.

[2]) Ἴδε καὶ *Πλινίου* Hist. Nat. 18, 321 ἑξ. omniaque caeduntur, carpuntur, conduntur innocentius *decrescente* luna quam crescente fiunt.

θει τῶν ἄλλων ἀστέρων»[1]. Ῥητέον δ' ἐν παρέργου μέρει ὅτι καὶ εἰς χρόνου καταμέτρησιν, εἰ καὶ οὐχὶ ἀκριβεστέραν ἀλλὰ μόνον ἁδρομερῆ καὶ μεταφορικήν, παλαίτατα ἤδη ἡ σελήνη παρελαμβάνετο, οὖσα πρόχειρος καὶ εὔθετος τοῦ χρόνου μετρητής. «τέκμωρ δὲ βροτοῖς καὶ σῆμα τέτυκται» (Ὁμηρ. Ὕμν. ΛΓ' 13)· μνημονεύω δύο τῆς μεταφορικῆς χρήσεως χωρίων ἃ πρόχειρα ἔχω.

Ἡ Ἑλένη παρ' Εὐριπ. (Ἑλ. 113) διερωτᾷ Τεῦκρον πόσον ἄλλον χρόνον πλὴν τῶν *ἑπτὰ ἐτῶν* διέμειναν ἐν Τροίᾳ, ὁ δὲ Τεῦκρος εἰς τὴν *σελήνην* ὡς εἰς χρόνου μέτρον ἀναφερόμενος, ἀποκρίνεται «*πολλὰς σελήνας*, δέκα διελθούσας ἔτη» καὶ τὸν ἥλιον σὺν τούτῳ παρεισάγων. Γνωστότατος δὲ τυγχάνει ὁ τοῦ Στρεψιάδου ὀδυρμὸς ἐπὶ τῷ υἱῷ (Ἀριστοφ. Νεφ. 17 ἑξ.) δι' ὃν κατάχρεων ὄντα ἀπώλλυτο ὁ πατὴρ ὁρῶν τὴν σελήνην εἰκάδας ἄγουσαν τῶν τόκων χωρούντων[2].

Διὰ πάσης δὲ τῆς Ἑλληνικῆς γραμματείας μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων δύναταί τις ἰδεῖν διήκουσαν τὴν τοιαύτην περὶ τῆς σελήνης ἱερὰν γνώμην. Αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς (42, 15 ἑξ. ἐκδ. Βόννης) τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ λέγει (ὃν ἐκ τῆς Ἑξαημέρου τοῦ Μεγάλου Βασιλείου παραλαμβάνει) καλῶν τὴν σελήνην σῶμα μέγα καὶ φανότατον μετὰ τὸν ἥλιον. Εἰ γὰρ (ἐπιφέρει ὁ αὐτὸς) καὶ μὴ διόλου τὸ φῶς αὐτῆς ἀμετακίνητον μένει, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀρρήτου σοφίας τοῦ δημιουργοῦ πάντων, ὥστε τῷ κατὰ τὴν σελήνην θεάματι παιδεύεσθαι ἡμᾶς, τὰ ἡμέτερα δὲ καὶ τῆς ταχείας τῶν ἀνθρωπίνων περιτροπῆς ἐντεῦθεν εἰς ἔννοιαν ἔρχεσθαι. Οἶμαι δὲ (λέγει) καὶ τῇ τῶν ζῴων κατασκευῇ καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς ἀπὸ γῆς φυομένοις μὴ μικρὰν ὑπάρχειν *ἐκ τῆς κατὰ τὴν σελήνην μεταβολῆς* τὴν συντέλειαν. Ληγούσης μὲν γὰρ τῆς σελήνης ἀραιὰ γίγνονται τὰ σώματα καὶ κενά, αὐξομένης δὲ καὶ πρὸς τὸ πλῆρες ἐπαγομένης καὶ αὐτὰ πάλιν ἀναπληροῦνται, διότι ἡ σελήνη ὑγρότητά τινα θερ-

---

[1]) Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἑξαημέρῳ τοῦ Μ. Βασιλείου λεγομένων περὶ τῆς ἐπὶ τὴν γῆν ἐπιδράσεως τῆς σελήνης πρβλ. *Gronau*, Poseidonios σελ. 17, ἔνθα καὶ πολλὴ περὶ τούτου βιβλιογραφία ἐξ ἄλλων συγγραφέων.

[2]) Καὶ νῦν δ' ἔτι ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῇ συχνή ἐστιν ἡ ἐν τοιαύτῃ ἐκδοχῇ χρῆσις τῆς λέξεως *φεγγάρι* (φεγγαράκι) ὡς ἐπὶ παραδείγματος «ἔμεινε ἕνα φεγγάρι (φεγγαράκι) εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν» κτλ. πρβλ. καὶ *F. Pradel*, Griech. Gebete σελ. 31, 3 καὶ 114.

μότητι κεκραμένην εἰς αὐτὰ λεληθότως ἐνίησι [1]. Δηλοῦσι δὲ τοῦτο (ὡς ὁ αὐτὸς προϊόντος τοῦ λόγου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ τὰς παραδοξολογίας σωρεύει) καὶ οἱ καθεύδοντες τῆς ὑπὸ σελήνης ὑγρότητος περισσῆς τὰς τῆς κεφαλῆς εὐρυχωρίας πληρούμενοι, ἔτι δὲ τὰ νεοσφαγῆ τῶν κρεῶν τῇ προσβολῇ τῆς σελήνης ταχέως τρεπόμενα. Κατὰ τοῦτο καὶ ἐφ' ἅρματος αὐτὴν καὶ δύο ταύρων καθίζουσιν ὡς κυκλοῦσαν τὸν κόσμον καὶ ἀροτριῶσαν καὶ σπείρουσαν, ὑγραίνουσάν τε καὶ θερμαίνουσαν. Ταῦτα δὲ πάντα οὐκ ἂν ἐξήρκεσε (ἐπιφέρονται πρὸς θεολογικὴν τοῦ πράγματος ἑρμηνείαν) τῇ ἑαυτῆς ἀλλοιώσει συμμεθιστᾶν, εἰ μή γε κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν *ὑπερφυής τις ἐτύγχανε τῇ δυνάμει τε ὑπερέχουσα*. Οὕτω μὲν οὖν ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης καὶ τὰ κατὰ τὸν ἀέρα πάθη συνίστανται, ὡς μαρτυροῦσιν ἡμῖν οἱ κατὰ τὴν νουμηνίαν πολλάκις ἀπὸ γαλήνης καὶ νηνεμίας αἰφνίδιοι ταραχαὶ τῶν νεφῶν κλονουμένων καὶ συμπιπτόντων ἀλλήλοις, αἵ περὶ τοὺς εὐρίπους τε παλίρροιαι, καὶ ἡ περὶ τὸν λεγόμενον ὠκεανὸν ἄμπωτις, ἣν ταῖς περιόδοις τῆς σελήνης τεταγμένως ἑπομένην ἐξεῦρον οἱ προσοικοῦντες [2].

Ἀληθὴς δ' ὕμνος εἰς τὴν σελήνην εὕρηται ἐν τῷ περιπύστῳ Παρισινῷ μαγικῷ παπύρῳ (ἴδ. *C. Wessely*, Griech. Zauberpapyrus von Paris und London. σελ. 116)· ἐξέστω δ' ἡμῖν παραθεῖναι ἐνταῦθα τοῦτο τὸ μεταγενέστερον μὲν τοῦ πράγματος μαρ-

---

[1]) Πρβλ. καὶ Κικέρωνος de deor. nat. II, 19, 50 multaque ab ea (luna) manant et fluunt, quibus et animantes alantur augescantque et pubescant maturitatemque assequantur quae oriuntur ex terra. ἴδ. καὶ Εὐσταθ. εἰς Ἰλ. Σ, 484 (1155, 25). Ἀλλὰ τὸ πάντων θαυμασιώτατον φάρμακον κάμνοντος, τὸ παρὰ Μαρκέλλῳ de medicam. empir. 2, 13 ἐστί. Ὁ λόγος ἐστὶ περὶ ἀλγοῦντος τὴν κεφαλὴν (ἐξ ἡμικρανίας): Si vir aut adulescens aut infans hemicranium patietur, observet, ut semper *luna septima* et septima decima et vicessima septima se tondeat: mirum remedium habebit (!) neque curet si dies Martis aut Saturni in has lunas inciderit.

[2]) Ἴδε τὰ κατὰ τὸ πρᾶγμα παρὰ *Roscher*, Selene σελ. 55 ἑξ., καὶ Siebenzahl σελ. 4 καὶ τὸ ἐν σημειώσει μνημονευόμενον χωρίον τοῦ *Reville*, Les religions des peuples non-civilisés II, 226 περὶ τῆς δυνάμεως ἣν ἐπὶ τὸ παιδίον καὶ ἐπὶ τὸν νηπιώδη ἄνθρωπον ἔχει τὸ γλυκὺ τῆς σελήνης φῶς. Πρβλ. καὶ *Fr. Boll* ἐν Pauly-Wissowa Z', στήλ. 2552 καὶ Lebensalter σελ. 33 (121)· *Roscher*, Enneadische σελ. 17 σημ. 69. *Reitzenstein*, Poimandres σελ. 265.

τύριο· λίαν δὲ σημαντικόν, καὶ ἀναμφιβόλως καὶ κατ' ἐμὴν γνώμην ἐξ ἀρχαίας πηγῆς ἀρυσθέν. ὀρφικὸν δ' ὕμνον νῦν ὑπολαμβανόμενον, ἴδ. *Miller*. Mélanges de littérature grecque, Paris. 1868 σελ. 453 καὶ *Orphica* rec. E. Abel. ἐν Λιψ. 1885 σελ. 293 στίχ. 29 :

«Ἡ πολυχώρητον κόσμον νυχὸς (νυκτὸς) ἀμφιέπουσα·
δαίμονες ἥν φρίσσουσι καὶ ἀθάνατοι τρομέουσι,
κυδιάνειρα θεά, πολυώνυμε, καλλιγένεια,
ταυρῶπις κερόεσσα, θεῶν γενέτειρα καὶ ἀνδρῶν,
καὶ φύσι παμμήτειρα· σὺ γὰρ φοιτᾷς ἐν Ὀλύμπῳ·
εὐρεῖαν δέ τ' ἄβυσσον ἀπείριτον ἀμφιπολεύεις·
ἀρχὴ καὶ τέλος εἶ, πάντων δὲ σὺ μούνη ἀνάσσεις·
ἐκ σέο γὰρ πάντ' ἐστι καὶ ἐκ σέο πάντα τελευτᾷ·
ἀέναον διάδημα τεοῖς φορέεις κροτάφοισι».

Πρβλ. *Wessely* ἔ. ἀν. στ. 2545. 2558. 2785. Καὶ ἐν τῷ Λονδινίῳ δὲ τοῦ Γ' αἰῶνος παπύρῳ 121 (ἴδ. *Wessely* ἔνθ. ἀν. 1893 σελ. 47 στίχ. 827. *Kenyon*, Greek Pap. Catal. I σελ. 108) ἀναγιγνώσκομεν εὐχὴν πρὸς τὴν *θεὰν* σελήνην «ἐπικαλοῦμαί σε πάνμορφον καὶ πολυώνυμον δικέρατον θεὰν Μήνην, ἧς τὴν μορφὴν οὐδὲ εἷς ἐπίσταται πλὴν ὁ ποιήσας τὸν σύμπαντα κόσμον Ἰαώ» κτλ. πρβλ. *Reitzenstein*, Poimandres σελ. 262 ἑξ· ἐν ἀποκρύφῳ δέ τινι ἀποκαλύψει (παρὰ Tischendorf σελ. 36 ἑξ.) παρίσταται ἡμῖν ἡ θεία οὕτως εἰπεῖν τῆς σελήνης (καὶ τῶν ἄστρων) δύναμις «πολλάκις δὲ καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα προσῆλθον τῷ Κυρίῳ λέγοντες· Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἡμῖν δέδωκας τὴν ἐξουσίαν τῆς νυκτὸς καὶ οὐκέτι στέγομεν τὰς κλοπὰς καὶ μοιχείας καὶ αἱματοχυσίας τῶν ἀνθρώπων· κέλευσον ἡμῖν καὶ ποιήσωμεν εἰς αὐτοὺς τέρατα» [1].

---

[1]) Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 1265 χειρογράφῳ (ΙΖ' αἰῶνος) τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Βιβλιοθήκης (Σολωμονικῆ, **Clavicula Salomonis**) φέρεται ἐν σελ. 15 «ἡ δὲ σελήνη κυριεύει τῇ δευτέρᾳ ὥρᾳ α ἢ ιε κβ καὶ εἶναι ὠφέλιμος νὰ κάμῃς γραφὴν τοῦ ὑποτάξαι ἐχθροὺς καὶ τοῦ ἐλέγξαι λαὸν (- - -) καὶ εἰς πούλησιν καὶ ἀγορὰν καὶ τοῦ ζητεῖν (- - -) καὶ δανείσασθαι». Περὶ τῶν ἑπτὰ πλανητῶν ἴδ. σελ. 16 «γίνωσκε δὲ ὅτι αἱ ἡμέραι των ἑπτὰ πλανητῶν ἄρχονται ἀπὸ τὲς ιγ' τοῦ [Ιουν]ίου μηνός».

Καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ δ' ἑλληνικῇ Λαογραφίᾳ πλειστάκις καὶ πλεισταχοῦ εὕρηται ἀποδιδομένη τῇ σελήνῃ θεία δύναμις. Αὐτίκα ἐν Σφακίοις τῆς Κρήτης (ὡς ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις Λαογραφικοῦ Ἀρχείου μανθάνω) μεγάλη αὐτῇ ῥοπὴ ἐπὶ τὰς ἐργασίας, καὶ τοὺς γάμους κττ. ἀποδίδοται· ἡ νέα σελήνη κομίζει, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν, ἀπειρίαν κακῶν μεθ' ἑαυτῆς, ἃ τοῖς τὸ πρῶτον ὀρθοῖς ὄμμασιν αὐτὴν θεωμένοις ἥκουσιν, οὗτοι δὲ πάλιν ἵνα τούτων ἀπαλλαγῶσι δέον εὐθὺς ἀποσπῶντες τὸ βλέμμα αὐτῶν ἀπὸ τῆς σελήνης ἄλλον τινα προσιδεῖν ἐφ' ὃν οὕτω ταῦτα ἐπιρρίπτεται. Καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ποιοῦνται οἱ τὸ πρῶτον τὴν νέαν σελήνην θεώμενοι ἀλεξητηρίῳ τούτῳ πρὸς τοῦτο χρώμενοι [1]. Ἰδίᾳ δ' ἐπὶ γάμου ἀκριβῶς τῶν τῆς σελήνης ἔχονται καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτῆς πρὸς τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ ὁ γάμος ἐπιτελεῖται σπουδαίως τὸν νοῦν προσέχουσι· ἀτυχήματος γιγνομένου λέγεται «τ' ἄστρο ἦτο ἀπ' ὀμπρός» [2]. Ταῦτα παρεκβατικώτερον, νῦν δ' ἐφ' ἃ νῦν ἐστιν ἡμῖν ἡ βουλὴ ἐπάνειμι.

Δηλωτικώτατον τῆς τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ συγγενείας πρὸς τὰ σχήματα τῆς σελήνης ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ *Ποσειδωνίου* τὴν ἀρχὴν ἔχον χωρίον (ἴδ. Στοβ. Φυσ.ΚΣΤ') παρὰ *Φίλωνι* περὶ τῆς κατὰ Μωυσέα κοσμοπ. 101 Cohn «αὔξεται μὲν γὰρ (ἡ σελήνη) ἀπὸ τῆς πρώτης μηνοειδοῦς ἐπιλάμψεως μέχρι διχοτόμου *ἡμέραις ἑπτά*, εἶθ' *ἑτέραις* τοσαύταις πλησιφαὴς γίνεται καὶ πάλιν ὑποστρέφει διαυ-

---

[1]) Καὶ ἐν Μεσολογγίῳ δὲ νέας ἀνατελλούσης σελήνης προσφωνοῦσιν αὐτὴν οἱ ὑγιῶς ἔχειν βουλόμενοι (τεμάχιόν τι ἀργύρου ἐν τῇ χειρὶ ἔχοντες) ὧδε «καλῶς το τὸ νεὸ φεγγάρι | κσ' τ' ἄξιο παλληκάρι», καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ δὲ τὰ αὐτά που λέγουσι προστιθέντες ἔτι «καλὰ μᾶς ηὗρηκες | καλὰ νά μας ἀφήσῃς | ὡς στέκει ἡ ῥίζα τοῦ βουνοῦ νὰ στέκῃ τὸ κορμί μας | καὶ ὡς τρέμουν τ' ἀμπελόφυλλα νὰ τρέμουν οἱ ἐχτροί μας». Καὶ ἐν Κρήτῃ δέ ἐστι γνωστὴ ἡ δεισιδαιμονία τῆς προσφωνήσεως τῆς νέας σελήνης ᾗ καὶ ἐπᾴδουσι «καλῶς ἦλθες νεὸ φεγγάρι | δόξα νά χῃ ὅπου σὲ κάνει | ὡς γυαλίζεις νὰ γυαλίζω | ὡς γεμίζεις νὰ γεμίζω». Ἔχει δ' ἐν τῇ χειρὶ ὁ τὴν νέαν σελήνην προσφωνῶν τεμάχιον χρυσοῦ ἢ ἀργύρου. Ἀναγραφῆς ἄξιόν ἐστιν ὅτι ἐν Ἑλλάδι πολλαχοῦ (ὡς φέρ' εἰπεῖν ἐν Πάτραις, ἐν Μεσολογγίῳ κτλ.) οἱ μυρμηκιῶντες τὴν ἀνατέλλουσαν σελήνην πρὸς ἴασιν ἐπικαλοῦνται, καὶ αὐτῆς ἀνατελλούσης τρία λιθάρια, ἃ ἐκ τριόδου λαμβάνουσι, ὄπισθεν αὐτῶν βάλλουσιν ἐπιλέγοντες «*κάτι εἶχα κ' ἔχασα*».

[2]) Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς σελήνης ἐπὶ τὰ τῆς γῆς κατὰ τὰς δόξας τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἴδε *Ν. Γ. Πολίτην*, ἐν *Roscher*, Selene σελ. 184, καὶ περὶ τῶν *σεληνιάζομαι - σεληνιασμός*, *Roscher*, ἔνθ. ἀν. σελ. 69.

λοδρομοῦσα τὴν αὐτὴν ὁδόν, ἀπὸ μὲν τῆς πλησιφαοῦς ἐπὶ τὴν διχότόμον *ἑπτὰ πάλιν* ἡμέραις, εἶτ' ἀπὸ ταύτης ἐπὶ τὴν μηνοειδῆ *ταῖς ἴσαις*· ἐξ ὧν ὁ λεχθεὶς ἀριθμὸς (κη') συμπεπλήρωται». Μνημονευτέον καὶ *Κλήμ.* Στρωματ. ΣΤ' 16, 143 «*ἡ σελήνη τε δι' ἑπτὰ ἡμερῶν λαμβάνει τοὺς μετασχηματισμούς*· κατὰ μὲν οὖν τὴν πρώτην ἑβδομάδα διχότομος γίνεται, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν πανσέληνος. τρίτη δὲ ἀπὸ τῆς ἀποκρούσεως αὖθις διχότομος, καὶ τετάρτη ἀφανίζεται». Οἱ δὲ τὰ πάντα δι' ἀριθμῶν ἐξηγούμενοι Πυθαγόρειοι ('Αριστοτέλ. Μεταφ. 1090α) ὑπετίθεντο αἰτίαν τῶν φάσεων τῆς σελήνης τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν (ἴδ. Σχολ. εἰς Ἄρατ. στ. 806 σ. 122, 23 Bekker).

Οὐδαμῶς τοίνυν ἄπορον ὅτι τὴν φυσικὴν ταύτην διαίρεσιν εὑρίσκομεν ἐν τῷ χρόνῳ οὐ μόνον παρ' Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ ἀρχαιότερον παρὰ Βαβυλωνίοις τε καὶ Ἰουδαίοις, καὶ Αἰγυπτίοις καὶ Πέρσαις καὶ Ἰνδοῖς καὶ πολλοῖς ἄλλοις (ἴδ. *Roscher*, Fristen 28ἑξ. 85ἑξ. 98ἑξ.)[1].

---

[1]) Καὶ ἐγὼ δὲ τὴν ἐκδοχὴν τῆς ἐννημέρου τῶν τῆς σελήνης σχημάτων διαιρέσεως, ὡς ταύτης πρώτης οὔσης καὶ ἐξ ἀρχῆς γενομένης (ὡς δοξάζει ὁ *M. P. Nilsson* ἐν τῇ διατριβῇ Die älteste Griech. Zeitrechnung, Apollo und der Orient ἐν Archiv für Religionswiss. ΙΔ' (1911) σελ. 432 οὐ πάνυ πιθανὴν νομίζω (ἰδὲ καὶ τὰ ὑπὸ Bell ἐν PW Z' 2550 ἀντιλεγόμενα) εἰ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς, ὥς μοι δοκεῖ, μάχονται τά τε παρὰ *Θουκυδίδῃ* 7, 50, 4 μνημονευόμενα περὶ τῆς ἐκλείψεως τῆς σελήνης, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐπισχεῖν ἐκέλευον τοὺς στρατηγοὺς καὶ ὁ ἄγαν θειασμῷ τε καὶ τῷ τοιούτῳ προσκείμενος Νικίας εἶπε οὐδ' ἂν διαβουλεύσασθαι ὅπως ἂν κινηθείη πρότερον, πρὶν ὡς *οἱ μάντεις ἐξηγοῦντο, τρὶς ἐννέα ἡμέρας μεῖναι*, (πρβλ. καὶ *Πλουτ.* Νικ. 23), καὶ ἡ νῦν παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ εἰς τρία μέρη διαίρεσις τῆς περιόδου τῆς σελήνης, τὴν *ἄρχεψιν*, λέγω, καὶ τὴν *γέμισιν* ἢ *γέμωσιν* (οὕτως ἐν Κρήτῃ ἡ πανσέληνος ἢ ἡ πλήθουσα σελήνη λέγεται) καὶ τὸ *τσίμπισμα* τ. ἔ. τὴν φθίνουσαν σελήνην. Ἡ τριαδικὴ τοῦ μηνὸς διαίρεσις (εἰς τρεῖς *δεκάδας* ἀρχην, μέσον καὶ τέλος πρβλ. Πολυβ. Α, 63 «διελόντι δὲ εἰς τρία τὸν μῆνα τὸ τρίτον ἂν αὐτοῦ καλοῖτο *δεχήμερον*») οὐδὲν ἰσχύει πρὸ τῆς κατὰ φύσιν, οὕτως εἰπεῖν, ἑφθημέρου. Ἡ παλαιτάτη τοῦ μηνὸς διαίρεσίς ἐστιν ἡ δυαδική, ἡ *διχομηνία*, ὁ μὴν *ἱστάμενος* καὶ *φθίνων*. Ἐκ ταύτης δὲ διαιρεθείσης ἡ *ἑφθήμερος* ἑβδομὰς ἐγένετο· πρβλ. καὶ *Fries* ἐν Ilberg's N. Jahrb. f. cl. Alt. κτλ. 1902 σελ. 693 ἑξῆς. Καὶ ἡ σελήνη δὲ διῃρεῖτο εἰς μηνοειδῆ, διχότομον, ἀμφίκυρτον καὶ πανσέληνον. Ἐν τέλει δὲ παρατηρητέον ὅτι ἡ ἐξ ἀρχῆς τοῦ χρόνου διαίρεσις παρά τε Βαβυλωνίοις καὶ Ἀσσυρίοις καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ὡρμήθη ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ **πέντε** τῶν δακτύλων τῆς χειρός. Ἠρίθμει τις κατὰ ταῦτα τὰς ἡμέρας ἀνὰ πέντε. Τοιαῦται «δακτυλικαὶ» ἑβδομάδες ἐγίγνοντο τρεῖς μὲν μεταξὺ πανσελήνου καὶ νέας σελήνης, τρεῖς δὲ μεταξὺ νέας σελήνης καὶ πανσελήνου. Ἀλλ' ἐν τῇ διαιρέσει ταύτῃ ὁ ἀριθμὸς **ἑπτὰ** ὁρμηθεὶς ἐκ τῶν ἑπτὰ πλανητῶν—

Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων εὔκολόν ἐστι διασαφεῖν τὴν πολλὴν καὶ ἱερὰν τοῦ ἀριθμοῦ χρῆσιν ἐπὶ τεταγμένου χρόνου ἢ προθεσμίας εἴτε ἐφθημέρου, εἴτε ἑπταμήνου, εἴτε ἑπταετοῦς κτλ. ἢ ἐπὶ χρονικοῦ ὁρίου (ἴδε κατωτέρω). Ἡ ἑπταδικὴ αὕτη παρατήρησις τῶν τῆς σελήνης σχημάτων ἠδύνατο, ὡς εἰκός, παρὰ παντὶ ἔθνει αὐτομάτως γενέσθαι, ὡς περὶ τούτου ἐκτενῶς διέλαβεν ὁ *Roscher*, Siebenzahl σελ. 73 ἑξ. 88 ἑξ. (ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν παρὰ Κέλταις ἰσχυόντων), καὶ ὁ *F. Boll* ἐν PW. Ζ' στήλ. 2256. Ταύτας τὰς ἑπταδικὰς προθεσμίας βλέπομεν ἤδη παλαιότατα καὶ πολλάκις ὑπαρχούσας ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ ἄλλων μὲν θεῶν (Διονύσου: Διόνυσος Ἑβδομεὺς ἐν IG Ins. Β' 123, Ἥρας, Δήμητρος), μάλιστα δὲ πάντων τοῦ *Ἀπόλλωνος*[1]. Τούτου δὲ σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως ἀποδεδειγμένου καὶ ὁμολογουμένου, οὐ χαλεπὸν ἑρμηνεῦσαι τὰς πολλὰς τοῦ Ἀπόλλωνος ἀναφορὰς πρὸς τὸν ἀριθμὸν *ἑπτά*, ὃς τῷ χρόνῳ ἀπέβη ἱερὸς τοῦ θεοῦ τούτου[2].

ἢ μᾶλλον κατ' ἐμὴν γνώμην ἐκ τῆς σελήνης—τοιαύτην σύγχυσιν καὶ ταραχὴν ἐπήνεγκεν, ὥστε ταύτην καὶ νῦν ἔτι καθορῶμεν ἐν τοῖς ἱεροῖς τῶν Χαλδαίων βιβλίοις· ἴδε καὶ Troels-Lund, Himmelsbild σελ. 29.

[1]) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Λυδοῦ* (περὶ μηνῶν σελ. 25 ἐκδ. Βόννης) «οἱ μαθηματικοὶ πρὸς τὸ μυθικώτερον ῥέποντες τῷ ***Κρόνῳ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν*** προσφωνοῦσιν οἱονεὶ τῷ πατρὶ τῶν ἐμφανῶν θεῶν», οἱ δὲ Πυθαγόρειοι τῇ Ἀθηνᾷ «τῇ γὰρ περιόδῳ τῆς ἑβδομάδος πάντα ἀθάνατα διασῴζεται». (Λυδ. ἔ.ἀν. 43) πρβλ. καὶ *Ἰωάνν. Στοβ.* Φυσ. Α', 10 «Πυθαγόρας ἐπωνόμαζε τὴν ***ἑβδομάδα*** Καιρὸν καὶ ***Ἀθηνᾶν***» καὶ ὁ *Πρόκλος* δὲ εἰς Πλατ. Τίμ. 24, α (τόμ. Α' σελ. 151 ἐκδ. **Diehl**) τάδε περὶ τῆς Ἀθηνᾶς μαρτυρεῖ: «εἰ δὲ τὸ τῆς φρονήσεως ἐπιμελούμενον προσθείης, πάντως ***Ἀθηναϊκὴν*** *εὑρήσεις* οὖσαν ***τὴν ἑπτάδα***. Καὶ ἔστι καὶ τοῦτο τῶν τεθρυλημένων, καὶ τὸ ἀθήλυντον τῆς ἑπτάδος ὕμνηται. Καὶ τὸ ἐκ μόνης εἶναι μονάδος, καὶ ὅτι μάλιστα τῆς Ἀθηνᾶς εἰκὼν ἡ μονάς, ἡ τρίτη καὶ ⟨ἡ⟩ **ἑπτάς**». Περὶ τῆς **ἑπτάδος** ὡς «εἰκόνος τῆς Ἀθηνᾶς», **Ἀθηναϊκῆς** ἴδ. καὶ *Πρόκλ.* εἰς Πλάτ. Πολιτ. τόμ. β' σελ. 192 ἐκδ. Diehl. Ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἐνομίζετο καὶ θεὰ τῆς σελήνης παραδίδωσιν ἡμῖν Ἀριστοτέλης κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Ἀρνοβίου* (adv. nat. III, 31) καὶ πολλοὶ τῶν Λεξικογράφων ἴδ. *Μέγ. Ἐτυμολ.* ἐν λ. *Τριτογένεια* (767 στίχ. 46), ***Ἁρποκρατ.*** καὶ ***Σουΐδ.*** ἐν λ. ***τριτόμηνις*** (τριτομηνίς) πρβλ. καὶ *Roscher*, Selene 124 καὶ σημ. 530, καὶ *W. Schmid*, Geburtstag 101 σημ. 2 Περὶ τῆς **Ἥρας** ἴδ. *Roscher*, Siebenzahl s. 27.

[2]) *Roscher*, Siebenzahl σελ. 4, ἑξ. Πλεῖστοί εἰσιν οἱ συγγραφεῖς, Ἕλληνές τε καὶ Ῥωμαῖοι, παρ' οἷς ὁ ἀριθμὸς ἑπτὰ εὕρηται ἔχων τὴν τοιαύτην ἱερὰν καὶ μαγικὴν σημασίαν. Πλὴν Ὁμήρου ἀναγράφω ἐνταῦθα Ἡσίοδόν τε καὶ Ἡρόδοτον καὶ Ἰάμβλιχον καὶ Πλούταρχον καὶ Φίλωνα τὸν Ἰουδαῖον καὶ Ἰώσηπον καὶ Ἰουστῖνον τὸν μάρτυρα καὶ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ Πλωτῖνον καὶ Πορφύριον

Ὁ Ἀπόλλων ἐγεννήθη τῇ ἑβδόμῃ τοῦ μηνός, ἡ δ' ἀδελφὴ αὐτοῦ *Ἄρτεμις* τῇ *ἕκτῃ*[1], καὶ ἑορταὶ δ' αὐτοῦ ἦν ἡ ἑβδόμη τοῦ τε Θαργηλιῶνος (Μαΐου) καὶ Πυανοψιῶνος παρ' Ἀθηναίοις, τούτου μὲν φθινοπωρινοῦ μηνὸς ὅτε καὶ προσεφέρετο τῷ θεῷ «πόπανον», ἐκείνου δὲ τοῦ μηνὸς τῆς ἀρχομένης θερμότητος καὶ πεπάνσεως τῶν καρπῶν, καὶ ἡ ἑβδόμη τοῦ Θαργηλιῶνος παρὰ Δηλίοις (παρ' οἷς ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος ἦν καὶ ἡ ἑβδόμη τοῦ ἀντιστοίχου πρὸς τὸν Ἀνθεστηριῶνα τῶν Ἀθηναίων *Ἱεροῦ* (;) μηνὸς (ἴδ. *W. Schmidt*, Geburtstag σελ. 13 καὶ 91 καὶ *Preller-Robert* I, 245 σημ. 4). Ὡσαύτως δ' ἐνομίζετο ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ ἑβδόμη τοῦ Πυανοψιῶνος παρὰ τοῖς Ἐλευσινίοις (*Dittenberger*. Syll². 628,7), καὶ τοῦ μηνὸς Βυσίου παρὰ τοῖς Δελφοῖς (Πλουτ. Ἠθ. 292, e. Ditt. ἔ. ἀν. 438, 70; BCH. XIX (1895) 66, *Mommsen*, Delphika 280 ἑξ.) καὶ τοῦ Ἑκατομβαιῶνος παρὰ τοῖς Μυκωνίοις (*Ditt* ἔ. ἀν. 615, 30. *Preller-Robert* I, 263,1) καὶ τοῦ Καρνείου παρὰ τοῖς Κυρηναίοις (*Πλουτ*. Συμποσ. Η', 1, 2 «Κάρνεια Κυρηναίων ἀγόντων· ἑβδόμῃ δ' ἀμφοτέρας ἑορτάζουσι») καὶ τοῦ Ἀρτεμισίου παρὰ τοῖς Ἀντιοχεῦσι. Ἐπὶ δὲ τὴν λατρείαν τῶν ἄλλων θεῶν μετηνέχθη ὁ ἁγιασμὸς τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ κατ' ἐμὴν γνώμην ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, γεννηθείσης, καθ' ἃ ὁ *Wilamowitz* (Hermes ΛΗ', 575) ἀπέδειξεν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Καὶ οἱ Δελφοὶ δὲ ὁ κατὰ Πίνδαρον *γᾶς ὀμφαλὸς* (Πυθ. ΣΤ' 3 Η' 85. κτλ. *Πλατ*. Πολιτ. Δ' 427, c) ἦν ἤδη ἀρχομένου τοῦ ἑβδόμου π. Χ. αἰῶνος μέγα ὁρμητήριον τῆς ἱερᾶς τοῦ ἀριθμοῦ λατρείας[2].

Παρατιθέμεθα νῦν τινα τῶν πρὸς τὴν Ἀπολλωνιακὴν ἱερότητα τοῦ ἀριθμοῦ χωρίων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γραμ-

---

καὶ Πρόκλον καὶ Ἱεροκλέα—καὶ τοὺς Ῥωμαίους Αὖλον Γέλλιον καὶ Ἀμμιανὸν Μαρκελλῖνον καὶ Αὐγουστῖνον καὶ Μαρτιανὸν Καπέλλαν, καὶ εἴ τιν' ἄλλον.

[1]) Πάντες δ' οἱ μῆνες ὁμοίως διερχόμενοι ἰδίου ὀνόματος ἐστεροῦντο ἐν τοῖς τοῦ Ἡσιόδου χρόνοις, βραδύτερον δ' ἔλαβον ὀνόματα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ἑορτῶν, καὶ λατρεῖαι δέ τινες θεῶν ἢ ἀνθρώπων θεοποιηθέντων ἐπανελαμβάνοντο κατὰ μῆνα πρβλ. Σοφ. Ἠλεκτρ. 281, ἴδ. *W. Schmidt*, Geburtstag σελ. 12 ἑξ.— Ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 1126 σημειοῦται «ἑκάστου μηνὸς ἡ νουμηνία καὶ ἡ ἑβδόμη ἀφιέρωτο τῷ Ἀπόλλωνι, ἡ δὲ τετάρτη τῷ Ἑρμῇ, ἡ δὲ ἕκτη τῇ Ἀρτέμιδι».

[2]) Ἴδ. *Diels* DL. 29 Ἰουλ. 1911, στήλ. 1863.

ματείας, ὧν τὸ πλῆθος ἀμήχανον. Ἤδη *Ἡσίοδος* (Ἔργ. καὶ Ἡμ. 769 ἑξ.) ἐκτιθέμενος τὰς ἡμέρας αἵ «εἰσι Διὸς πάρα μητιόεντος» ποιεῖται μνείαν καὶ τῆς *ἑβδόμης* ὡς ἱερᾶς ἡμέρας «τῇ γὰρ Ἀπόλλωνα χρυσάορα γείνατο Λητώ»[1]. Καὶ ὁ *Ὀρφεὺς* δὲ (ἐκ τῶν παρὰ *Ἰωάννῃ τῷ Λυδῷ*, περὶ μηνῶν 2, 11, σελ. 212 παρὰ Abel) εἶπεν «*ἑβδόμῃ* ἣν ἐφίλησεν ἄναξ ἑκάεργος Ἀπόλλων». Ὁ *Διονύσιος* Ἁλικ. Τεχν. Ρητορ. 3, 243 (R) σημειοῦται τάδε «*ἑβδόμη* καὶ ἕκτη ἱεραὶ τοῖν θεοῖν» (τ. ἔ. Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος) καὶ ὁ *Πρόκλος* εἰς Ἡσιόδ. Ἔργ. στ. 767 «Οἱ Ἀθηναῖοι ταύτην τὴν (ἑβδόμην ἡμέραν) ὡς Ἀπολλωνιακὴν τιμῶσι δαφνηφοροῦντες καὶ τὸ κανοῦν ἀποστρέφοντες (ἐπιστέφοντες Scaliger) καὶ ὑμνοῦντες τὸν θεόν». Περὶ τῶν ἐν Κρότωνι ἴδ. Ἀθην. 522, c. Καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν ἡ ἑβδόμη ἡμέρα ἐκ τούτου καὶ αἴσιος ὑπελαμβάνετο. Καλλιμ. Ἀποσπ. 15 «ἑβδόμη εἰν ἀγαθοῖσι, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ γενέθλη[2]». Γιγνώσκομεν δὲ καὶ τὰ ἐπίθετα τοῦ Ἀπόλλωνος *ἑβδόμειος* ἐν Ἀττικῇ (CIG 463. CIA τόμ. Β' 1653, κτλ.), *ἑβδομαγέτης* (*Αἰσχ.* Ἑπτ. 800) καὶ *Ἑβδομαγένης* (παρὰ *Πλουτάρχῳ* «τῷ *Δελφικῷ* ἱερεῖ διὰ βίου» Ἠθ. 717, d.[3]

---

[1]) Πρὸς ταῦτα ὁ Μοσχόπουλος σημειοῦται (ἴδ. Poet. minor. Graec. ἐκδ. Gaisford II, σελ. 421: εἶτα ἐπάγει (ὁ ποιητής) τὴν αἰτίαν ὅπως ἱερὰ ἡ ἑβδόμη, καὶ φησί· κατὰ ταύτην γὰρ ἔτεκε ἡ Λητὼ τὸν Ἀπόλλωνα, ἤγουν τὸν ἥλιον τὸν χρυσοειδεῖς ἀκτῖνας ἔχοντα· τοῦτο γὰρ δύναται τὸ χρυσάορα, τὸν χρυσῆν σπάθην φέροντα δηλονότι. Πρβλ. καὶ *Πρόκλον* εἰς Ἡσ. ἔργ. 767 (Gaisford ἔ. ἀν. σελ. 420). καὶ *Εὐσταθ.* 1908, 52 «Ἀπόλλωνος ἱερὰ πᾶσα νουμηνία καθὰ καὶ ἡ τοῦ σεληνιακοῦ μηνὸς *ἑβδόμη* ὡς γενέθλιος Ἀπόλλωνος». Σημείωσαι δ' ὅτι ἐν Ἑλλάδι μάλιστα ἐξηυρέθη ἡ διδασκαλία περὶ τῶν αἰσίων ἢ ἀπαισίων ἡμερῶν τῶν μηνῶν. ἴδε *Boll,* Sternglaube σελ. 22.

[2]) Περὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας ὡς ἱερᾶς τοῦ Ἀπόλλωνος ἴδ. καὶ *Usener* ἐν Rh. Mus. NII' (1903) σελ. 349 ἢ ἐν Kl. Schriften τόμ. Δ' (1913) σελ. 135 ἑξ. καὶ *Dittenbeger* Sylloge[2] 438, 170. καὶ *Roscher*, Hipp. Schrift σελ. 31.

[3]) Ἴδ. *Pomtow* ἐν Jahrb. f. cl. Phil. 1889 σελ. 551 ἑξ. Ὁ *Valckenaer* ἐν διατριβῇ εἰς Ἀριστόβουλον τὸν Ἰουδ. ἐκδ. Luzak, ἐν Λουγδ., 1806 σελ. 115, μεταβάλλει αὐτὸ εἰς *ἑβδομαγέτης* (πρβλ. τὸν τὰ τοῦ Φιλοχόρου οἰκειούμενον *Πρόκλον* εἰς Πλάτ. Τίμ. 200 c d καὶ 233. Ἡ Ἀθηνᾶ ἐκαλεῖτο *τριτογενὴς* καὶ Τριτογένεια. Ἄλλην μαρτυρίαν πρὸς τὴν ἱερὰν τοῦ Ἀπόλλωνος ἑβδόμην ἡμέραν ἴδε παρὰ τῷ Ῥωμ. γραμματικῷ Κηνσωρίνῳ, De die natali 14,13 (ἐκδ. Hultsch). Αἱ ἕβδομαι ἡμέραι τῶν μηνῶν ἐνομίζοντο πολλάκις καὶ *ἑορταὶ* τοῦ Ἀπόλλωνος. ἴδ. ἀνωτέρω καὶ *A. Mommsen*, Feste d. Stadt Athen 1898, σελ. 325. 444,5. 469. καὶ *Prott*, Leg. sacr. 7 καὶ 10. Ὁ *Usener* (Rh. Mus. ΛΔ', 421 ἀνα-

προβλ. καὶ περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς Ε 17 «καὶ τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων λέγειν; ἡ γὰρ ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος ἑβδομὰς ἀναλώσει τὴν ἡμέραν πρότερον ἢ λόγῳ τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἁπάσας ἐπεξελθεῖν»). Ἐν τῷ παραμυθητικῷ πρὸς Ἀπολλώνιον τοῦ *Πλουτάρχου* 14 (Ἠθικ. 109 a) φέρεται ὅτι περὶ Ἀγαμήδους καὶ Τροφωνίου φησὶ Πίνδαρος τὸν ναὸν τὸν ἐν Δελφοῖς οἰκοδομήσαντας αἰτεῖν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος μισθόν, τὸν δ' αὐτοῖς 'ἐπαγγείλασθαι εἰς *ἑβδόμην ἡμέραν* ἀποδώσειν. ἐν τοσούτῳ δ' εὐωχεῖσθαι παρακελεύσασθαι· τοὺς δὲ ποιήσαντας τὸ προσταχθὲν *τῇ ἑβδόμῃ νυκτὶ* κατακοιμηθέντας

φερόμενος εἰς τὸ ἐπίθετον τοῦ Ἀπόλλωνος *νεομήνιος* (πρβλ. καὶ *Wilamowitz* Hom. Unters. 54) καὶ εἴς τινα ἐπιτύμβιον ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπιγραφὴν (*Kaibel*, Ep. Gr. 518) ἡγεῖται παρὰ τοῖς Μακεδόσι τὴν πρώτην τοῦ μηνὸς γενέθλιον νομίζεσθαι τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς ἐνίοτε καὶ παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις ὁ ἀριθμὸς ἓν ὑπελαμβάνετο τούτου ἱερός (ἴδ. Σχολ. Ἀριστοφ. Ἱππ. 1126). Καὶ ἡ *εἰκοστὴ* τοῦ μηνὸς ἐνομίζετο ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος (ἴδ. *Μ. Ἐτυμ.* 297,57 ἐν λ. *Εἰκάδιος*) «ἐν τῇ εἰκάδι τοῦ μηνὸς ἑορτὴ ἐπετελεῖτο τῷ Ἀπόλλωνι· καὶ ἐλέγετο ἡ ἱέρεια εἰκάς. Ἐπειδὴ οὖν ἐν ταύτῃ τῇ ἑορτῇ ἐγεννήθη, λέγεται *Εἰκάδιος*», τοῦτο δ' ἐγὼ οὐχὶ πρὸς τὸν εἰκοστὴν ἀλλὰ πρὸς τὴν εἰκοστὴν πρώτην (7-14-21) ἀναφέρω. Κατὰ τὸν *Πλούταρχ.* Δίων. 23 καὶ ἡ *διχομηνία* ἦν ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὴν δὲ *ἑβδόμην* παλαιότατα ἤδη *κρίσιμον ἡμέραν* νομίζεσθαι διδασκόμεθα ὑπό τε τῶν Πυθαγορείων καὶ ὑπὸ τοῦ ψευδεπιγράφου ἰατροῦ *Ἱπποκράτους* (π. ἑπταμήν. I σελ. 451 Kühn) «αἱ μὲν οὖν ἡμέραι ἐπισημόταταί εἰσιν ἐν τοῖς πλείστοις αἵ τε πρῶται καὶ ἕβδομαι πολλαὶ μὲν περὶ νούσων πολλαὶ δὲ καὶ τοῖς ἐμβρύοις. Τρωσμοί τε γὰρ γίνονται καὶ οἱ πλεῖστοι ταύταις ταῖς ἡμέραις». Ἱπποκρ. I σελ. 249 K.: Ἴκτερος πρὸ μὲν τῆς ἑβδόμης ἡμέρας ἐπιγενόμενος κακόν. ἑβδόμη δὲ καὶ ἐνάτη καὶ ἐνδεκάτη καὶ τεσσαρεσκαιδεκάτη κρίσιμον. Πρβλ. *Roscher*, Hipp. Schrift σελ. 104 καὶ 47 ἑξ. ἴδε καὶ *M. Wellmann*, Fragm. der gr. Aerzte Α' 1901, σελ. 42. 161 (ἀποσπ. 110) καὶ *Γαλην.* περὶ κρισίμ. ἡμερῶν IX, 775 (καὶ παρὰ Wellmannε. ἀν. σελ. 159 [ἀπόσπ. 104]) ὅταν οὖν μὴ μόνον ἐμοὶ τῷ τοσαύτοις ἔτεσι παραφυλάττοντι τοιαύτη τις εὑρίσκεται διαφορὰ τῶν ἡμερῶν (τ. ἔ. τὴν *ἑβδόμην* καὶ ἕκτην ἡμέραν κρίσιμον εἶναι, τὴν δὲ δωδεκάτην καὶ ἑκκαιδεκάτην οὔ) ἀλλὰ καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀρχιγένην πάνυ δή τι τοῖς ἔργοις τῆς τέχνης προσεδρεύσασι, καὶ τούτων ἔτι ἀνωτέρω τοῖς περὶ [τόν, Kalbfleisch] Ταραντῖνον Ἡρακλείδην, ἐκ τῆς πείρας ἀθροίσασι τὴν θεωρίαν, ἔτι τε τοῖς περὶ τὸν Φυλότιμόν τε καὶ Διοκλέα (Fraenkel σελ. 7) καὶ τοὺς ἄλλους παλαιούς, καὶ πρὸ τούτων ἁπάντων τοῖς περὶ τὸν θειότατον Ἱπποκράτην, πῶς οὐκ ἄν τις δικαίως ἡγοῖτό τινα διαφορὰν ἐν τῷ τῶν ἡμερῶν ἀριθμῷ;». Κατὰ τὸν Ψ. Ἱπποκρ. περὶ ἑβδομ. 26 (8,650 Littré) κρίσιμοι ἡμέραι τῶν ἀσθενειῶν ἐνομίζοντο αἵδε: ἡ 7μη, 14τη, 21τή, 28τή, 35τή, 42τή, 49τή, 56τή, 63τή. Τοῦτο δὲ κατὰ τὸν *Roscher* (Fristen 50) ἐμφαίνει ἡμῖν σειρὰν ἀριθμητικὴν ὑπομιμνήσκουσαν τὴν προϊοῦσαν ἐφθήμερον ἑβδομάδα τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν βραδύτερον

τελευτῆσαι. Καὶ ἐν Ἑλληνικῶν κεφ. Θ' (Ἠθικ.292. d) λέγει ὁ αὐτὸς ὅτι ἐν τῷ μηνὶ τούτῳ (τ. ἔ. τῷ Βυσίῳ) χρηστήριον ἐγίγνετο καὶ *ἑβδόμην ταύτην νομίζουσι τοῦ θεοῦ γενέθλιον* (πρβλ. καὶ Dittenberger Syll². 438, 170 καὶ *Usener*, Dreiheit ἐν Rhein. Mus. XII' (1903) σελ. 347. A. *Tresp*, Die Fragmente σελ. 78 καὶ *W. Schmidt* Geburtstag σελ. 89). Ὁ Wilamovitz ἐξέδωκεν (ἐν Abhandl. τῆς ἐν Βερολίνῳ Ἀκαδημείας 1904 σελ. 622) ἐπιγραφὴν ἐκ Μιλήτου, χαραχθεῖσαν μὲν περὶ τὸ 100 π. Χ. ἀναγομένην δ' ὅμως εἰς τὸν ΣΤ' αἰῶνα π. Χ., ἐξ ἧς διδασκόμεθα καὶ νέαν τοῦ Ἀπόλλωνος ἑορτήν, ἄγνωστον ἡμῖν ἀλλαχόθεν, *τὰ ἑβδομαῖα* (ἰδὲ

ἀστρολόγων. Ἔτι δ' ὁ Γαληνὸς σημειοῦται τάδε «εἰς τὸ περὶ φύσεως ἀνθρώπου βιβλίον Ἱπποκράτους ὑπόμνημα» σελ. 52 (Corp. Medic. Graec. Ε' 9. 1) «βούλεται γὰρ αὐτὸς (τ. ἔ. ὁ Ἱπποκράτης, πρβλ. I, 43=8, VI, 50,14-52 1 L.) ὅσα χρονίζει νοσήματα καὶ μὴ κατὰ περιόδους ἡμερῶν, ἀλλὰ μηνῶν κρίνεται, λύεσθαι ταῦτα κατὰ τὴν ἐναντίαν ὥραν ᾗ συνέστη, τουτέστιν *ἑβδόμῳ μηνί*· μὴ λυθέντων δ' αὐτῶν οὕτως ἐνιαυσιαῖον γίνεσθαί φησι (ὁ Ἱππ.) τὸ νόσημα. Τὸ δ' ἐνιαύσιον ὄνομα δύναται μὲν δηλοῦν καὶ τὸ μετὰ ἐνιαυτὸν τῆς πρώτης ἑαυτοῦ γενέσεως λυόμενον, δύναται δὲ καὶ τὸ κατὰ *περίοδον ἐνιαυτῶν ἑπτά*, ὡς ⟨λέγει νοσήματα λυόμενα κατὰ περίοδον ἑπ⟩τὰ (Mewaldt) μηνῶν. ἔλεγε γοῦν καὶ κατὰ τοὺς Ἀφορισμοὺς (III, 28. IV 500, 4-6 L.) ὧδε· τὰ πλεῖστα τοῖσι πεδίοισι πάθεα κρίνονται τὰ μὲν ἐν τεσσαράκοντα ἡμέρῃσι, τὰ δ' ἐν *ἑπτὰ μησί*, τὰ δὲ ἐν *ἑπτὰ ἔτεσι*, τὰ δὲ πρὸς τὴν ἥβην προάγουσι». Πρβλ. καὶ Ἀρετ. σ.21 K. (περὶ πλευρίτιδος) «ἢν μὲν οὖν ἐς κακὸν τρέπηται ἡ νοῦσος, πάντων ἐπὶ τὸ κάκιον ἐπιδιδόντων, ἐντὸς ἑβδόμης οἵδε θνήσκουσι ἐς συγκοπὴν ἐμπεσόντες».—Οἱ Πυθαγόρειοι ἄλλα τε καὶ τὴν ἱερότητα τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ ἐκ τῆς Ἀπολλωνιακῆς παρέλαβον λατρείας. Ὁ Πυθαγόρειος δ' οὗτος «*Ἑβδομ δισμὸς*» ὡς νῦν ἐκλήθη (ἰδ. *H. Diels*, Die antike Technik ἐκδ. Β' ἐν Λιψίᾳ 1920, σελ. 25 ἑξ.) ἀναφαίνεται παρὰ προσδοκίαν καὶ παρὰ ψυχολόγοις τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τοιοῦτοί εἰσι (ἰδ. Diels ἔνθ. ἀν.) ὅ,τε *P. J. Möbius* καὶ ὁ *H. Swoboda*. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐπειράθη ὑπαγαγεῖν τὰ ἀκρότατα σημεῖα τῆς τε ἐρωτικῆς καὶ τῆς ποιητικῆς τοῦ Goethe ἐξελίξεως εἰς ἑπταετεῖς χρονικὰς διαιρέσεις (ἰδ. Ausgew. Werke II, 1, ἐν Λιψίᾳ 1903, σελ. 218 ἑξ.), ὁ δὲ Swoboda πειρᾶται τὸν ἑπταετῆ χρόνον κύριον ἀποδεῖξαι καὶ ῥοπὴν ἔχοντα ἐπὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. ἰδὲ Das Siebenjahr. Untersuchungen über die zeitl. Gesetzmässigkeit des menschl. Lebens. Die Lösung des Vererbungsproblems mit Hilfe der Periodentheorie. Ἐν Βιέννῃ 1917. Περὶ τὰς Πυθαγορικὰς ταύτας τῶν καθ' ἡμᾶς ψυχολόγων θεωρίας ἐσπούδασάν τινες τῶν νεωτέρων φυσιοδιφῶν (ἰδὲ *W. Hellpach*, Geopsychische Erscheinungen ἐκδ. Β' ἐν Λιψίᾳ 1917 σελ. 292), ἄλλοι δὲ ταύτας ὡς ἀσυστάτους καὶ καταγελάστους ἀπετρίψαντο ἰδ. von *Luschan*, Altweiber-Psychologie ἐν D. Med. Wochenschr. 1916, 1 ἑξ.

καὶ Athen. Mitteilungen 1898 σελ. 24 «*ἑβδόμῃ* ἱσταμένου εἰς *ἑβδομαῖον* οἷς λειπογνώμων Πυθαΐσταις θύων»). Καὶ Τειρεσίας δὲ ὁ «τῷ Λοξίᾳ δοῦλος ζῶν» (*Σοφ.* Οἰδ. Τ. 410) πολλάκις τῷ ἀριθμῷ ἑπτὰ συνάπτεται[1]. Ἐπὶ τοσοῦτο δ' ἐπέδωκεν ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ σύνδεσις, ὥστε συνέβη τὸν θεὸν καὶ *ἑπταμηνιαῖον* κληθῆναι («φταμηνήτικο»). Ἴδε *Σχολ.* εἰς *Πινδ.* Πυθ. σελ. 297 (*Boeckh*) καὶ εἰς Καλλίμ. ὕμν. σελ. 128 καὶ 314 (Schneider)[2]. Καὶ *Ἀέτιος* δὲ περὶ τῶν ἀρεσκ. 18. 1 (ἴδ. *Diels*, Doxographi σελ. 427. Fragm. der Vorsokr. Α' 214) ἐπισκοπῶν διὰ τί τὰ *ἑπταμηνιαῖα* γόνιμα. ἐπάγεται τὴν τοῦ Ἐμπεδοκλέους γνώμην ὅτι ὅτε ἐγεννᾶτο τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐκ τῆς γῆς τοσαύτη ἐγένετο τῷ μήκει τοῦ χρόνου διὰ τὸ βραδυπορεῖν τὸν *ἥλιον* ἡ ἡμέρα, ὁπόση νῦν ἐστιν ἡ δεκάμηνος· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ὁπόση νῦν ἐστιν ἡ *ἑπτάμηνος*. Ἰστέον δὲ ὅτι ἐκ ταύτης δήπου τῆς αἰτίας ἐνομίζετο βραδύτερον παρὰ τοῖς ἀστρολόγοις σφόδρα αἴσιον τὸ ἑπταμηνιαῖον γενέσθαι ἴδ. *Cens.* de die nat. 8, 10, καὶ πρβλ. *Schömann-Lipsius*, Gr. alt. II, 399 καὶ *W. Schmidt*, Geburtstag 93 σημ. 2.

Τῶν νεογενῶν δὲ παιδίων ἑορτὴ ἦν ἡ ἑβδόμη ὡς τοῦτο πολλοῖς μαρτυρεῖται. Οἷον *Ἁρποκρατίων* ἐν λ. *ἑβδομευομένου* σημειοῦται ὅτι «τοῖς ἀποτεχθεῖσι παιδίοις τὰς ἑβδόμας (Dobree. *ἑβδομάτας* τὰ χφα) καὶ τὰς δεκάτας ἦγον», καὶ ἐν τῷ *Μεγαλ.* *Ἐτυμολ.* 308. 41 προστίθεται «καὶ τά γε ὀνόματα ἐτίθεντο αὐτοῖς· οἱ μέν, τῇ ἑβδόμῃ· οἱ δέ, τῇ δεκάτῃ» τοῦτο δὲ καὶ παρ' *Ἡσυχίῳ* (ἐν λ. *ἕβδομαι*)

[1]) Πρβλ. *Τζέτζην* εἰς Λυκοφρ. 682 Τειρεσίαν (...) φασὶν (...) *ἑπτὰ* γενεὰς ζῆσαι. ἄλλοι δὲ ἐννέα. ἴδ. καὶ Ὑγίν. Ἀπ. 75 καὶ πλείω περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Τειρεσίου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Τειρεσίου Μαντοῦς *Roscher*, ἐν Philologus Ξ' 364, Siebenzahl σελ. 8 καὶ *A. Bouché-Leclercq* Histoire de la divination dans l'antiquité, ἐν Παρισίοις, τόμ. Β' (1880), σελ. 33 ἑξ.

[2]) Τὰ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἴδε παρὰ **Καλλιμάχῳ**, Ὕμν. εἰς Δῆλον 249 «κύκνοι δὲ θεοῦ μέλποντες ἀοιδοὶ (μέλλοντες ἄοζοι, Meineke) | Μηόνιον Πακτωλὸν ἐκυκλώσαντο λιπόντες | *ἑβδομάκις* περὶ Δῆλον». ***Ἑπταμηνιαῖος*** λέγεται ὅτι καὶ ὁ Διόνυσος ἐτέχθη. ἴδ. Λουκ. διάλογ. θε. 9, 2. «*Βάκχος* ἑπταμηνιαῖος» κατὰ τὸν Ῥωμαῖον Κορνοῦτον II, 3. Λέγεται καὶ περὶ τοῦ ***Εὐρυσθέως*** τὸ αὐτό. Τὸν Ἀπόλλωνα ἐκάλουν καὶ ***Νεομήνιον***, Σχολ. εἰς Ὁμ. Ὀδ. υ 155). Πρβλ. Schmidt, Geburtstag σελ. 88.

εὕρηται πιστούμενον «ἑβδόμην ἡμέραν ἀπὸ γενέσεως παιδίου ἑορτάζουσι»· ἴδ. πλείω παρὰ *Preuner*, Hestia-Vesta σελ. 53 [1].

Πάντες δέ που ἴσμεν ὅτι οὐ μόνον τρεῖς ἀλλὰ καὶ *ἑπτὰ* (ἐν Λέσβῳ, ἴδ. *Preller-Robert*, Ἑλλ. Μυθολ. 491), ἡ ἐννέα *αἱ Μοῦσαι* ἐλέγοντο εἶναι, ὧν *Μουσαγέτης* Ἀπόλλων ἦν (πρβλ. *Roscher*, Siebenzahl σελ. 19, 35 ἑξ.), ὅτι ἑπτὰ *αἱ χορδαὶ* τῆς τοῦ θεοῦ τούτου λύρας ἦσαν [2], *ἑπτὰ νέοι* καὶ *ἑπτὰ νέαι* ἐστέλλοντο ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κρήτην, τοῦτο δὲ ὀρθῶς ἑρμηνεύεται ὡς αἰνιττόμενον τὴν λατρείαν τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος [3], ὅτι *ἑπτὰ* ἦσαν *οἱ υἱοὶ* καὶ *ἑπτὰ αἱ θυγατέρες* τῆς Νιόβης (κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν μετὰ τὸν Αἰσχύλον ἀττικῶν ποιητῶν) [4]. *Παυσανίας*

---

1) Περὶ τοῦ πέμματος ὃ *ἕβδομος βοῦς* ἐκαλεῖτο καὶ ἄλλοις τε θεοῖς καὶ τῷ Ἀπόλλωνι προσεφέρετο ἴδ. *Lobeck*, Agl. 1064 ἑξ. *Roscher*, Selene 112 Siebenzahl 104 ἑξ. *Stengel*, Hermes ΛΗ' (1903) σελ. 567 ἑξ. καὶ ἐν Berl. Phil. Woch. 1905 στήλ. 78. Τὴν περὶ αὐτοῦ μακρὰν ζήτησιν οὐ δύναμαι νῦν ἐνταῦθα διευκρινεῖν καὶ ἐξελέγχειν.

2) Πρβλ. *Πρόκλ.* εἰς Ἡσιόδ. Ἔργ. 768, καὶ τὰ ἐν τῇ Παλατ. Ἀνθολ. Θ', 250 περὶ τοῦ Ἀμφίονος λεγόμενα ὅτι *ἑπτάπυλον πάτρην* (Θήβην ἴδ. τὰ ἑπόμ.) *ἑπταμίτῳ ἐτείχισεν ἐν κιθάρῃ*» πρὸς ἃ ἀνάγνωθι καὶ τὰ ἐν Φιλοστρ. Εἰκ. Α, 10 ὅτι φιλότιμοι καὶ ἡδεῖς οἱ λίθοι καὶ θητεύοντες μουσικῇ· τὸ δὲ τεῖχος ἑπτάπυλον, ὅσοι τῆς λύρας οἱ τόνοι. καὶ Παυσαν. Θ' 5. πρβλ. καὶ *Wilamowitz*, Timotheos' die Perser σελ. 70 καὶ *Roscher*, Hipp. Schr. 129 ἑξ.

3) Πρβλ. *Πλουτ.* Θησ. 15, 18, 21. Βακχύλ. 14 (17 Ken.) 1 Κυανόπρωρα μὲν ναῦς μενέκτυπον | Θησέα *δὶς ἑπτὰ* τ' ἀγλαοὺς ἄγουσα | κούρους (=ἐφήβους καὶ παρθένους) Ἰαόνων | Κρητικὸν τάμνε πέλαγος. Πλάτ. Φαίδ. 58, α. ἴδ. καὶ O. *Müller*, Dorier I, 328. *Mommsen* ἔ. ἀ. 449 ἑξ. 286. *Roscher* ἐν Philologus Ξ', 366. σημ. 10 (ἐν ᾗ καὶ πάντα που τὰ ἀνήκοντα εἰς τοῦτο χωρία) καὶ ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ Siebenzahl σελ. 17.

4) Ἴδ. *Roscher*, ἐν Philologus Ξ' 367. Κατὰ τὸν Σχολ. εἰς Εὐριπ. Μήδ. 264 καὶ ἡ Μήδεια εἶχεν ἑπτὰ ἄρσενα καὶ ἑπτὰ θήλεα τέκνα «ταῖς δὲ Κορινθίαις οὐ βουλομέναις ὑπὸ βαρβάρου καὶ φαρμακίδος γυναικὸς (=Μηδείας) ἄρχεσθαι αὐτῇ τε ἐπιβουλεῦσαι καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀνελεῖν, *ἑπτὰ μὲν ἄρσενα, ἑπτὰ δὲ θήλεα*. ταῦτα δὲ διωκόμενα καταφυγεῖν εἰς τὸ τῆς Ἀκραίας Ἥρας ἱερὸν καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν καθίσαι. Κορινθίους δὲ αὐτῶν οὐδὲ οὕτως ἀπέχεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ βωμοῦ πάντα ταῦτα ἀποσφάξαι. Λοιμοῦ δὲ γενομένου εἰς τὴν πόλιν πολλὰ σώματα ὑπὸ τῆς νόσου διαφθείρεσθαι. Μαντευομένοις δὲ αὐτοῖς χρησμῳδῆσαι τὸν θεὸν ἱλάσκεσθαι τὸ τῶν Μηδείας τέκνων ἄγος. ὅθεν Κορινθίοις μέχρι τῶν καιρῶν τῶν καθ' ἡμᾶς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν *ἑπτὰ κούρους* καὶ ἑπτὰ κούρας τῶν ἐπισημοτάτων ἀνδρῶν ἐναπενιαυτίζειν ἐν τῷ τῆς θεᾶς τεμένει καὶ μετὰ θυσιῶν ἱλάσκεσθαι τὴν ἐκείνων μῆνιν καὶ τὴν δι' ἐκείνους γενομένην τῆς θεᾶς ὀργήν.

δὲ (Β' 7. 8) πρὸς τούτοις ἡμῖν παραδίδωσιν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Αἰγιαλείας (Σικυῶνος) ἵνα ἐξιλάσωνται τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν ἀπέστελλον «*παῖδας ἑπτὰ καὶ ἴσας παρθένους* ἐπὶ τὸν Σύθαν ποταμὸν ἱκετεύσοντας». Τέλος μνημονευτέα ἥ τε ἐν Δήλῳ εἰκαζομένη *ἑπτετηρὶς* περὶ ἧς διδάσκει ἡμᾶς μόνον ὁ *Ἀριστοτέλης* ἐν τῇ Ἀθηναίων Πολιτείᾳ (κεφ. 54)[1], καὶ τὸ ὑπὸ Σωστράτου ἐν τῷ ἐλεγειακῷ ποιήματι Τειρεσίᾳ λεγόμενον (ἴδ. Εὐστάθ. 1665. 49)· φησὶ τοίνυν τὸν Τειρεσίαν θήλειαν τὴν ἀρχὴν γεννηθῆναι καὶ ἐκτραφῆναι ὑπὸ Χαρικλοῦς· καὶ *ἑπτὰ ἐτῶν* γενομένην ὀρειφοιτεῖν. ἐρασθῆναι δ' αὐτῆς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ ἐπὶ μισθῷ συνουσίας διδάξαι τὴν μουσικήν. τὴν δὲ μετὰ τὸ μαθεῖν μηκέτι ἑαυτὴν ἐπιδιδόναι τῷ Ἀπόλλωνι. κἀκεῖνον ἀνδρῶσαι αὐτήν, ἵνα πειρῷτο ἔρωτος. Καὶ ὁ Σχολ. Τζέτζ. εἰς Λυκόφρ. (ἐκδ. Müller Α' σελ. 455) ἀνακοινοῦται ἡμῖν «οὐκ οἶδα ὅθεν εὑρὼν ἢ ψευδεπιγραφῶν (ὁ Λυκόφρων) *ἑπτὰ παῖδας ἄρρενας* λέγει τὴν *Θέτιν* ἐκ Πηλέως *τεκεῖν*, καὶ τοὺς μὲν ἓξ εἰς πῦρ βαλοῦσα ἀνεῖλεν ὡς μὴ κατὰ φύσιν αὐτῆς ὄντας καὶ ὡς ἀνάξια πάσχουσα ἑαυτῆς. ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀχιλλέως ἐφωράθη καὶ ἐκωλύθη» τὴν θειότητα τοῦ ἥρωος δηλῶσαι βουλόμενος. Οὐδεμιᾶ ἄρα ἀμφιβολίᾳ ὑπόκειται τὸν ἀριθμὸν *ἑπτὰ* διαφερόντως *ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος* νενομίσθαι. Ἀλλ' ἐρωτᾶται τὸ ἐρώτημα τόδε· τίνος ἕνεκα τοῦ Ἀπόλλωνος, οὐχὶ δὲ ἄλλου τινὸς θεοῦ οὕτως ἱερὸς ἐνομίζετο; Ἡ πρὸς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπόκρισις εὕρηται ἤδη ἐκ πολλοῦ παρὰ τῷ *Roscher* (ἐν Philologus Ξ' (1901) 367 ἑξ. καὶ ἐν Siebenzahl σελ. 8-9). Οὗτος γὰρ τὸν νοῦν προσέσχε τῷ μὴ μόνον τὴν ἑβδόμην ἡμέραν ἱερὰν τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι. ἀλλὰ καὶ τὴν *νουμηνίαν* (Ἡροδ. 6. 57), καὶ τὴν *διχομηνίαν* (ἴδ. ἀνωτ.) καὶ τὴν *εἰκάδα* καὶ τὴν *τριακάδα*, δῆλα δὴ πάσας τὰς ἡμέρας αἷς τις φύσει τὸν *σεληνιακὸν* μῆνα διαιρεῖν εἴωθε[2]. Δῆλον οὖν ἐκ τούτων ὅτι ὁ τῆς Σελήνης

[1] Πρβλ. *Π. Βιζουκίδου*, περὶ τῶν Δηλίων, ἐν Λιψίᾳ 1921 σελ. 10-14.

[2] Ὅτι καὶ ἡ σελήνη ἐξ ἴσου θεῷ ἐτιμᾶτο διδάσκει ἡμᾶς ὁ *Usener* ἐν Götternamen, ἐν Βόννῃ 1896, σελ. 288. πρβλ. καὶ *Πλάτ.* Κρατύλ. 397 «φαίνονταί μοι οἱ πρῶτοι τῶν ἀνθρώπων τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα τούτους μόνους τοὺς θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὥσπερ νῦν πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἥλιον καὶ *σελήνην* καὶ γῆν καὶ ἄστρα καὶ οὐρανόν». Περὶ τῶν ξένων τούτων διδαγμάτων ἴδε καὶ *Albr. Dieterich*, Die Religion des Mithras ἐν Kleine Schriften, ἐν Λιψίᾳ 1911, σελ. 265.

Φοίβης) ἀδελφὸς Ἀπόλλων (Φοῖβος, ἥλιος) παλαίτατα ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους καὶ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ διαιρέσεων ἐνομίζετο. Καὶ ὅρα ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἑπτὰ οὐ μόνον τοῦ Ἀπόλλωνος ἀλλὰ καὶ τοῦ *Ἡλίου* ἦν ἱερός [1]. Καὶ παλαίτατα τοῦτο νομισθὲν καὶ ἴσχυσαν, μέγα μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων ἐν πολλοῖς ἠδύνατο παρ' Ἕλλησί τε καὶ ἑλληνίζουσι. Παραδείγματι χρῶμαι ἐνὶ ἐκ τοῦ *Φίλωνος* περὶ τῆς κατὰ Μωυσ. κοσμοπ. 116 Cohn. (28 M.) τοῦ θεοπρεποῦς τῆς ἑβδόμης ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ἥλιον «ὅ τε **μέγας** ἡγεμὼν ἡμέρας *ἥλιος*», σημειοῦται ὁ Ἰουδαῖος φιλόσοφος «διττὰς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποτελῶν ἰσημερίας, ἔαρι καὶ μετοπώρω, τὴν μὲν ἐαρινὴν ἐν κριῷ, τὴν δὲ μετοπωρινὴν ἐν ζυγῷ, ἐναργεστάτην παρέχεται πίστιν τοῦ περὶ τὴν ἑβδόμην ***θεοπρεποῦς***· ἑκατέρα γὰρ τῶν ἰσημεριῶν ἑβδόμῳ γίνεται μηνί, καθ' ἃς καὶ ἑορτάζειν διείρηται τῷ νόμῳ τὰς μεγίστας καὶ δημοτελεστάτας ἑορτάς, ἐπειδήπερ ἀμφοτέραις τὰ ὅσα ἐκ γῆς τελειογονεῖται, ἔαρι μὲν ὁ τοῦ σίτου καρπὸς καὶ τῶν ἄλλων ὅσα σπαρτά, μετοπώρῳ δὲ ὁ τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν ἄλλων πλείστων ἀκροδρύων». Εὑρίσκομεν τοίνυν ἐν Ῥόδῳ τοὺς ἑπτὰ υἱοὺς τοῦ Ἡλίου *Ἡλιάδας* καλουμένους (*Πίνδ.* Ὀλ. Ζ' 131, Διοδ. Σικελ. Ε' 56. Στράβ. ΙΔ' 654), καὶ τὰς ἑπτὰ θυγατέρας, τὰς *Ἡλιάδας* (*Ὑγιν.* Ἀπ. 154). Ὁ Ἥλιος πρὸς τούτοις εἶχε καθ' *Ὅμηρον* (μ, 129) ἐν τῇ νήσῳ Θρινακίῃ «***ἑπτὰ βοῶν ἀγέλας***, τόσα δ' οἰῶν πώεα καλά»· ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα δὲ χρόνοις ἀπεδόθη αὐτῷ καὶ τὸ ἐπίθετον *ἑπτάκτις*, ὡς καὶ ἐν τῇ τέχνῃ ἔστιν ὅτε παρίσταται. Ὁ δὲ *Πορφύριος* ἐν Εἰσαγ. σελ. 187 λέγει ὅτι καὶ ἕκαστος τῶν ἀστέρων ἑπτὰ ἀκτῖνας ἀφίησι, «τρεῖς μὲν εἰς τὸ ἄνω, τρεῖς δὲ εἰς τὸ κάτω, μίαν δ' ἐπὶ τὸ διάμετρον, ὧν δεξιαὶ μὲν αἱ ἐπὶ τὰ ἄνω, εὐώνυμοι δὲ αἱ ἐπὶ τὰ κάτω». Ταύτην δ' ἴσως τὴν θεωρίαν ἀνευρίσκομεν καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι ἐπιθέτῳ τοῦ Σεράπιδος ἢ Ἡλίου ὃς ἦν ὁ ἀναγωγεὺς καὶ ὁ ἑπτάκτις κατὰ τοὺς θεολόγους» (*Πρόκλ.* εις Πλάτ. Τίμ. 17, c: τόμ. Α' σελ. 34 Diehl) [2].

---

[1]) Κλυμένη δεινοπαθοῦσα προσφυῶς λέγει παρ' ***Εὐριπ.*** Ἀποσπ. 781, 12 «ὦ καλλιφεγγὲς *Ἥλι'*, ὥς μ' ***ἀπώλεσας*** καὶ τόνδ'· ***Ἀπόλλων*** δ' ἐν βροτοῖς ὀρθῶς καλεῖ»

[2]) Πρβλ. καὶ τὸ παρ' Ἰουλιανῷ Αὐτοκράτ. Λόγ. Ε' 172 D λεγόμενον ὅτι καὶ δὲ τῆς ἀρρήτου μυσταγωγίας ἀψαίμην ἣν ὁ Χαλδαῖος περὶ τὸν **ἑπτάκτινα**

Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀκριβὴς γνῶσις καὶ ἡ λατρεία τῶν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων τὸ πρῶτον ἀνακαλυφθέντων ἑπτὰ πλανητῶν, ἐν οἷς ὁ ἥλιος τὴν ἀνωτάτην εἶχε τάξιν, φαίνεται νεωτέρων σχετικῶς χρόνων οὖσα εἰ καὶ τὸ πολυθρύλητον χωρίον τοῦ *Παυσανίου* (Λακ. 20,9 «*κίονες* δὲ *ἑπτὰ* [οἳ] τοῦ μνήματος τούτου (Ἵππου μνῆμα) διέχουσιν οὐ πολὺ οὓς κατὰ τρόπον οἶμαι τὸν ἀρχαῖον ἀστέρων τῶν πλανητῶν φασὶν ἀγάλματα», παρέχει ἡμῖν ἀπόδειξιν (καίπερ οὐδαμόθεν ἄλλοθεν πιστουμένην, πρβλ. *Roscher*, Siebenzahl 52) παλαιᾶς λατρείας τῶν πλανητῶν ἐν Σπάρτῃ[1]. Γνωσθέντων δὲ μετὰ ταῦτα ἀκριβέστερον ἐκ ξένων, ἀσσυριακῶν, ὡς εἴρηται, καὶ βαβυλωνιακῶν, διδασκαλιῶν τῶν *ἑπτὰ* πλανητῶν Ἡλίου, Σελήνης, Ἑρμοῦ, Ἀφροδίτης, Ἄρεως, Διὸς καὶ Κρόνου καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς[2] ἐπερρώσθη, ὡς εἰκός, ἡ ἐν Ἑλ-

θεὸν (τ. ἐ. τὸν Ἥλιον ἢ Σάραπιν, πρβλ. Roscher, Μυθολ. Λεξικ. τόμ. Α' στήλ. 2003) ἐδάκχευσεν ἀνάγων δι' αὐτοῦ τὰς ψυχάς, ἄγνωστα ἐρῶ καὶ μάλα γε ἄγνωστα τῷ συρφετῷ, θεουργοῖς δὲ τοῖς μακαρίοις γνώριμα».

¹) Ἤδη ὁ Wide (de sacris Treziniorum, ἐν Οὐψάλῃ 1888 σελ. 47) τὴν ἀναφορὰν τοῦ μνημείου τούτου τοῦ Ἵππου πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ποσειδῶνος ἢ τοῦ *Ἡλίου* ὑπέδειξε. Περὶ δὲ τῶν κιόνων οὐ δύναταί τις σαφῶς εἰπεῖν εἰ οὗτοι πρὸς τὸ μνῆμα ἀνεφέροντο ἢ μή. Ὁ Siebelis (ἰδ. Hitzig καὶ Bluemner ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Παυσαν.) ὑπολαμβάνει αὐτοὺς εἰκόνας τῶν πλανητῶν ἀνηκούσας εἰς τὴν λατρείαν τοῦ **ἡλίου** (ᾧ ὁ Τυνδάρεως τὸν ἵππον θύει). Ὁ *Movers*, Phönizier I, 528 ἀνάγει αὐτοὺς εἰς Φοινικικὴν ἐπίδρασιν, τούτῳ δ' ἕπονται ὅ τε *Brandis* (Hermes, B' 271) καὶ ὁ *Trieber* (Forschungen 123), ἀπιθάνως κατ' ἐμὲ κρίσιν. Παρατηρητέον δ' ἐν τέλει ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Παυσανίου οὐ πάνυ ὑγιῶς ἡμῖν παραδέδοται, καὶ ἄλλοι ἄλλαις ἰατρείαις αὐτὸ θεραπεῦσαι πειρῶνται. Εὐστοχωτάτη πασῶν φαίνεται ἡ τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ, ὃς (κατὰ τὴν ἔκδ. τῶν Hitzig καὶ Bluemner «οἳ aut οὓς delendum censet». Εἰς λατρείαν τῶν πλανητῶν ἀνάγεται ὑπό τινων καὶ τὸ χωρίον τοῦ Μενάνδρου (4, 233 Meineke) «ὁ μὲν Ἐπίχαρμος τοὺς θεοὺς εἶναι λέγει ἀνέμους, ὕδωρ, γῆν, ἥλιον, πῦρ, ἀστέρας» πρβλ. *Zeller*, Philos.der.Gr.A⁸, 368,2. 430 ἑξ. 5 *Roscher*, ἐν Μυθ. Λεξ. Γ' 2525, ἐν ἄρθρῳ Planeten. Περὶ εἰκονικῶν τῶν πλανητῶν παραστάσεων πρβλ. *Müller*, Archaeolog. § 400,5.

²) Ὅτι οἱ πλανῆται ἦσαν **ἑπτὰ** τὸν ἀριθμὸν ἐδιδάχθησαν οἱ Ἕλληνες, ἀληθῶς εἰπεῖν, τότε μόνον ὅτε τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς Βαβυλωνίοις καὶ Ἀσσυρίοις ἐπεκοινώνησαν. Ὁ *Πλάτων* Τιμ. 38 b ποιεῖται μνείαν τοῦ πλανήτου «ὃς ἱερὸς *Ἑρμοῦ* λέγεται» πρβλ. καὶ Ἐπινομ. 987, b ἑξ., παρὰ δὲ τῷ *Ἀριστοτέλει* Μεταφ. Λ. 8 (1073, β, 8 ἑξ.) εὑρίσκομεν καὶ τῶν πλείστων πλανητῶν τὰ ὀνόματα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις **πέντε** μόνον πολλάκις ἠριθμοῦντο πλανῆται (πρβλ. Σερβ. εἰς Οὐεργιλ. Αἰν. VI, 714), οἵτινες καὶ ἀπαίσιοι ἐνομίζοντο, τῶν δυο ἄλλων, τῶν

λάδι τῷ ἀριθμῷ ἤδη ἐκ παλαιτάτου (καὶ τοῦ Ὁμήρου πολὺ παλαιότερον) προσυπάρχουσα ἱερὰ σημασία (πρβλ. ἀνωτέρω) καὶ ἡγιάσθη ἔτι μᾶλλον ἡ χρῆσις αὐτοῦ, ὁρμωμένου νῦν ἄλλως τε καὶ ἀπὸ λατρείας περὶ ἧς ἀναφωνῆσαι ἀναγκάζεται ὁ *Εὐστάθιος* (εἰς Ἰλιάδ. Α 46: 40, 19) ὡς «τὸ τῆς ἀποτελεσματικῆς (πρβλ. 900, 34) σοφίας περίεργον οὐδὲν ἀφῆκε τῶν περὶ γῆν ὃ μὴ τέθεικεν ὑπὸ τῇ τῶν πλανήτων ἐπικρατείᾳ»[1]. Ὑπὲρ πάντας

μεγάλων φωστήρων Ἡλίου καὶ Σελήνης οὐ μόνον ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις παρεχομένων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ φαινόμενον μέγεθος αὐτῶν ἰδίαν οὕτως εἰπεῖν τάξιν οὐρανίων σωμάτων ἀποτελούντων. Καὶ ὁ Πτολεμαῖος ἐν τῷ «περὶ ποιότητος ψυχῆς» κεφαλαίῳ (Τετραβίβλ. Γ' 14) μόνον τοὺς πέντε κυρίους πλανήτας ἐξετάζει. Ὁ *Brandis* (ἐν Hermes Β' (1867) 259) ἀναφέρει τὴν τῶν ἑπτὰ πλανητῶν γνῶσιν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πυθαγόρου (ἴδ. καὶ *Roscher*, Hipp. Schrift σελ. 76. καὶ Siebenzahl σελ. 52). Καθ' ὅλου δὲ ἰστέον ὅτι αἱ ἀστρονομικαὶ τῶν Ἑλλήνων γνώσεις κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους ἦσαν τοιαῦται ὥστε οὐδεὶς ἂν βεβαίως ἰσχυρίσαιτο εἰ οἱ Ἕλληνες ἑωσφόρον καὶ ἕσπερον τὸν αὐτὸν ἢ διάφορον ἐνόμιζον ἀστέρα εἶναι, ἵνα τούτῳ τῷ γνωστοτάτῳ παραδείγματι χρήσωμαι. Ὁ *Wilamowitz* ὑπεραπολογεῖται (Hermes ΙΗ' (1883) 417 ἑξ.) τῆς πρώτης γνώμης μετὰ θαυμασίας ἐπιδεξιότητος. Γνωστὸν δ' ὅτι οἱ μὲν ἑσπέριοι Λοκροὶ (οἱ καὶ Ὀζόλαι) ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ σφραγῖδι τὸν ἕσπερον ἐγκεχαραγμένον εἶχον (*Στράβ.* Θ' 416) οἱ δὲ Ὀπούντιοι Λοκροὶ τὸν ἑωσφόρον (ἧῷος ἀστὴρ ἴδ. *Head-Σβορώνου*, Νομισμ. Α' σελ. 422) πρβλ. καὶ *Rehm* ἐν Hesperos παρὰ PW. τόμ. 8ῳ στήλ. 1250-5 καὶ Erwin *Pfeiffer*, Studien zum antiken Sternglauben σελ. 18 (Gestirnkult in Locris). Πρβλ. καὶ τὸ πλανητικὸν σύστημα τοῦ Ἀναξιμάνδρου (παρὰ *H. Diels*, Über Anaximanders Kosmos ἐν Archiv für Geschichte d. Philosophie Γ' (1897) σ. 228-237) καὶ τὸ κοσμικὸν σύστημα τοῦ Πυθαγόρου καὶ Φιλολάου (παρὰ Diels, Vorsokratiker τόμ. Α' ἔκδ. Γ' σελ. 301-320). Καὶ ἴδια φυτὰ τῶν πλανητῶν ὑπῆρχον ὁ δὲ *Γαληνὸς* (περὶ κράσεως καὶ δυνάμ. τῶν ἁπλ. φαρμάκ. Δ' 1) μνημονεύει τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἑρμοῦ περὶ τῶν *βοτανῶν τῶν ὡροσκόπων*. Τοιαῦται πραγματεῖαι εὕρηνται καὶ ἐν ἐκείνοις τοῖς μαγικοῖς ἰατρικοῖς βιβλίοις ἃ *Κυρανίδες* καλοῦνται· ἴδ. *Dieterich*, Abraxas σελ. 157 καὶ *W. Christ-N. Γ. Πολίτου* Ἑλλ. Γραμματολ. Β' σελ. 695-6). Ἐν τῷ προλόγῳ μεταφράσεως τούτων, κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα γενομένης φέρεται: est apud Graecos quidam liber Alexandri magni de VII herbis VII planetarum. Τὸν tractatum de septem herbis septem planetis attributis ἐδημοσίευσεν ὁ *Κ. Σάθας*, Monuments de l'histoire grecque τόμ. VII σελ. LXIII ἑξ. (πρβλ. καὶ *Haupt* ἐν Philologus ΜΗ' (1889) 371). Ἐκ τοιούτων μαγικῶν βιβλίων ἀνεπτύχθησαν αἱ περὶ μαγικῶν ἰδιοτήτων τῶν φυτῶν καὶ τῶν λίθων (ἴδ. Christ-Πολίτου ἔ. ἀ.) καὶ τῶν ζῴων γνῶμαι.

[1]) Οὕτω κατ' ἐμὴν γνώμην νοητέον τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Εὐσταθίου. Ἐν τοῖς «Κυπριακοῖς» τοῦ *Α. Σακελλαρίου* (τόμ. Β' ἐν Ἀθ. 1891 σελ. 43 ἴδ. καὶ

δ', ὡς εἰκός, οἱ Πυθαγόρειοι συνεβάλοντο εἰς τὴν διάδοσιν καὶ ἐπίρρωσιν τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἀριθμοῦ, αὐτὸν παρθένον ἀμήτορα ἡγεμόνα καὶ ἄρχοντα ἁπάντων, θεόν, ἕνα, ἀεὶ ὄντα, μόνιμον, ἀκίνητον αὐτὸν ἑαυτῷ ὅμοιον, καὶ ἕτερον τῶν ἄλλων καλοῦντες (Φιλόλαος παρὰ *Φίλων*. κοσμοπ. 100)[1]. Ἀκριβολογηθέντων δὲ διὰ τῶν στρατειῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ πέρα αὐτῆς τῶν τῆς παλαιοτάτης ταύτης μετεωρολογίας τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν λαῶν, ὅτε καὶ Βαβυλώνιος ἀνὴρ ἀξιόπιστος, ὁ τοῦ Βήλου ἱερεὺς Βηρωσός, Ἑλληνιστὶ κατέγραφε τὴν τῶν Χαλδαίων ἱστορίαν καὶ σοφίαν (πρβλ. FIG II, 511 a) ἐφέροντο τὰ πρὸς δυσμὰς πρὸς τὴν Ἀσίαν ἔθνη ἀπλήστως πρὸς τὴν μάθησιν καὶ ἐπιστήμην τούτων, καὶ δεισιδαίμονες ἤδη ὄντες δεισιδαιμόνως περιεκόσμουν (ὡς λέγει ὁ *A. Dieterich*, Abraxas 44) τὰς διερρωγυίας στοὰς τῶν περὶ αὐτὰ καταρρεόντων θρησκευμάτων αὐτῶν. Σὺν τοῖς ἐξ ἀνατολῶν θεοῖς, πλημμυροῦσι τὴν ἑλληνιστικὴν μάλιστα Ἑλλάδα Ἀστρολογία καὶ μαγεία καίπερ τῇ πλημμύρᾳ ταύτῃ ἰσχυρῶς ἀντιτασσομένην. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματος παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπὶ τὰ ἀστρονομικὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπίδρασιν τῆς Βαβυλῶνος, ξένη τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλλήνων ἐστὶ ἡ πίστις ὅτι ἡ τοῦ γεννωμένου ἀνθρώπου τύχη ὁρίζεται ἐκ τῆς κατὰ τὴν ὥραν τῆς γεννήσεως θέσεως τῶν πλανητῶν πρὸς τὰ ζῴδια τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου[2]. Οἱ ἀστέρες μέγιστοι θεοὶ καὶ δαίμονες ἐνομίσθησαν καὶ τὰ

σελ. 547) εὑρίσκω τόδε τὸ δίστιχον «ἔφτὰ πλανῆτες τοὐρανοῦ τὴν ἀπω πλανᾶτε | νἄρχεται μέσ' 'ς τἀγκάλια μου τὴν νύχτα νὰ κοιμᾶται». Ὁ ἐκδότης «ἔφτα πλανῆτες» λέγει τὸν ἀστερισμὸν τῆς Ἄρκτου, ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἀπεδέξατο καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης (Παραδ. Β' 816). Νομίζω τὸ δίστιχον ἀπήχησίν τινα τῆς λατρείας τῶν ἑπτὰ πλανητῶν. Οὐδαμόθεν ἄλλοθεν γιγνώσκω ὄνομα τῆς Ἄρκτου «ἐφτὰ *πλανῆτες*». Ὁ *Σίττλ* εἰς Ἡσιοδ. Θεογον. στιχ. 382 (σελ. 124) ποιεῖται μνείαν καὶ παρομοίου ὀνομασίας «*τὰ ἐφτὰ ἀδέρφια*» ἄγνωστον καὶ ἐμοί. Παραπλησίας ὀνομασίας τοῦ ἀστερισμοῦ παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς βλ. παρὰ *Πολίτῃ* ἔ. ἀν. καὶ Γουλιέλμῳ *Gundel*, de stellarum appellatione σελ. 73 σημ. 2.

[1]) Ἀριδήλως δὲ Πυθαγόρειόν ἐστι τὸ δόγμα ὅτι «ἑπτὰς ἀπὸ τοῦ σέβω οἱονεὶ σεπτάς τις οὖσα, ὡς θεία καὶ ἀμήτωρ καὶ παρθένος» (Μεγ. Ἐτυμ. 368,6). Καὶ ἐν τῷ Γουδιανῷ ἐτυμολ. 197,8 Sturz φέρεται «ἑπτὰς οἱονεὶ σεπτάς, παρὰ τὸ σεβάσμιον καὶ τίμιον ὁ γὰρ ἑπτὰ ἀριθμὸς τίμιός ἐστιν, ὅθεν καὶ ἑπτὰ ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος καὶ ἑπτὰ οὐρανοὶ καὶ ἑπτὰ πλανῆται».

[2]) Πρβλ. *W. Kroll* ἐν Neue Jahrb. VII, 559 ἑξ. καὶ *Fr. Boll*, ἐν τῷ αὐτῷ περιοδ. συγγραμμ. XXI, 103 καὶ *Cumont*, Religions orientales[2] σελ.

κοσμολογικὰ συτήματα τῶν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Μέγαν χρόνων περιδεῶς ἐφέροντο καὶ εἶχον πρὸς τοὺς ἑπτὰ τοῦ σύμπαντος δυνάστας. Ἀξιομνημόνευτος δ' ἐνταῦθά ἐστι ὁ τοῦ Ἑρμοῦ ὕμνος (παρὰ *Στοβ.* Ἐκλ. Α' 5, σελ. 45 **Meineke**) πρὸς τοὺς *ἑπτὰ* πολυπλανεῖς *ἀστέρας*, οἷς καὶ τὰ τῶν θνητῶν πάθη κατ' ἐπίνοιαν τοῦ ὀνόματος ἀναγράφονται.

Ἑπτὰ πολυπλανέες κατ' Ὀλύμπιον ἀστέρες οὐδὸν
εἱλεῦνται, μετὰ τοῖσι δ' ἀεὶ ἐπινίσσεται αἰών·
νυκτιφανὴς Μήνη, στυγνὸς Κρόνος, Ἥλιος ἡδὺς
παστοφόρος Παφίη, θρασὺς Ἄρης, εὔπτερος Ἑρμῆς,
καὶ Ζεὺς ἀρχιγένεθλος, ἀφ' οὗ ἡ φύσις ἐβλάστησεν.
οἱ δ' αὐτοὶ μερόπων ἔλαχον γένος, ἔστι δ' ἐν ἡμῖν
Μήνη, Ζεὺς Ἄρης Παφίη Κρόνος Ἥλιος Ἑρμῆς·
τούνεκ' ἀπ' αἰθερίου μεμερίσμεθα πνεύματος ἕλκειν
δάκρυ γέλωτα χόλον γένεσιν λόγον ὕπνον ὄρεξιν
δάκρυ μέν ἐστι Κρόνος, Ζεὺς ἡ γένεσις, λόγος Ἑρμῆς,
θυμὸς Ἄρης, Μήνη δ' ἄρ' ὕπνος, Κυθέρεια δ' ὄρεξις,
Ἠέλιός τε γέλως· τούτῳ γὰρ ἅπασα δικαίως
καὶ θνητὴ διάνοια γελᾷ καὶ Κόσμος ἀπείρων.

Καὶ Ἀλέξανδρος δ' Ἀφροδισιεὺς ὁ περιπατητικός, σημειοῦται (Προβλημ. Β' 47 Phys. et Med. graec. ἐκδ. ὑπὸ Ideler Α' 66) «ὅτι δὲ τέλειος ὁ *ἑπτὰ* καὶ ὁ δέκα τῇ φύσει ἀριθμὸς δῆλον ἐκ τοῦ *διοικεῖν τὸν θεὸν τὸν περίγειον κόσμον ἑπτὰ ἄστροις*. Ἰδὲ καὶ *Μακροβ.* εἰς Somn. Scip. I. 6. Καὶ ἐν τῇ Μουσικῇ δὲ παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις ἱερὸς ἦν ὁ ἑπτὰ ὡς ταύτης ἐξ ἑπτὰ τόνων συντεταγμένης· ἐπὶ πολλὰς δὲ τοῦτο θεωρίας παρώρμησε περὶ τῶν ἀναφορῶν τῆς μουσι-

[illegible] καὶ *Reitzenstein* Poimandres σελ. [illegible] ἑξ. Βραδύτερον βεβαίως ἠδύνατο ἐπὶ [illegible] Αὐρηλίου ὁ Πτολεμαῖος ἐν τῇ «Τετραβίβλῳ» αὐτοῦ **τὸ δι' ἀστρονομίας προγνωστικὸν** ἐπαινεῖν καὶ διδάσκειν· ἐν τοῖς μετὰ Χριστὸν δὲ χρόνοις ἔχομεν τὴν [illegible] καὶ [illegible] γεννᾶται ἄνθρωπος [illegible] ὅσοι ἀστέρες εἰσὶν ἐν τῷ οὐρανῷ τοσοῦτο[illegible] εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ὅταν ἀποθάνῃ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἀστὴρ [illegible] ἐκλείπει, καὶ ὅταν [illegible] ἄνθρωπος καὶ [illegible] ἀστὴρ αὐτοῦ προστίθεται, ἐπειδὴ [illegible] ἐκλεί[illegible] οὔτε τὸ ἀποθαν[illegible] (ἴδε *Migne* PG 86,1 στήλ. 453 ἑξ. καὶ τὰ κατ[illegible] ἀναγραφόμενον [illegible] Μουσ. Κοσμ. [illegible] καὶ πρβλ. *Boll* ἐν Sokrates [illegible]).

κῃ πρὸς τὴν ἐναρμόνιον τοῦ σύμπαντος διάταξιν [1].

Οἱ ἀρχαιότατοι καὶ ἐπιμελέστατοι λάτριες τοῦ ἀριθμοῦ *ἑπτὰ* ἦσαν οἱ *Βαβυλώνιοι*. Παρ' αὐτοῖς ἐνομίζετο οὗτος ὁ ἀριθμὸς θεῖος καὶ ἱερός, διὸ πλὴν τῶν *ἑπτὰ* πλανητῶν, ὧν τὰς κινήσεις ὑπελάμβανον ἀποτέλεσμα τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ὑπαρχούσης θείας τάξεως καὶ ἁρμονίας, ἠρίθμουν οὗτοι καὶ ἑπτὰ ζεύγη ἀστέρων καὶ ἑπτὰ οὐρανίους ζώνας καὶ μέρη τοῦ παντὸς καὶ ἑπτὰ ποταμοὺς καὶ ἑπτὰ ἀνέμους καὶ ἑπτὰ μέταλλα [2] καὶ ἑπτὰ χρώματα καὶ ὅσα τοιαῦτα [3]. Τὴν τοῦ πράγματος τούτου σαφῆ αἰτίαν οὐκέτι δυνάμεθα ἐπιστημονικῶς ὁρίσαι, εἰ καὶ γιγνώσκομεν αὐτοὺς τούτους τοὺς Βαβυλωνίους τοῦτο ἐκ τῶν ἄστρων καὶ ἐκ τῶν ἑπτὰ δὴ πλανητῶν, ἑρμηνεύειν πειρωμένους [4].

---

[1]) Herm. *Abert*. Die Musikanschauung des Mittelalters und ihre Grundlagen, ἐν Χάλλῃ 1905 σελ. 184

[2]) Πρβλ. *Ἑρμίππου*, Ἀστρολ. ἐκδ. Kroll καὶ Viereck σελ. 59,4 ἑξ. «Καὶ μὴν καὶ τὰ τῶν ἑπτὰ μετάλλων εἴδη καὶ τὰς ἴσας διαφορὰς τῶν *χρωμάτων* καὶ τῶν ἰσαρίθμων *χυμῶν* τὰς ποιότητας κάλλιστ' ἂν τις ἐντεῦθεν (=ἐκ τῶν ζ' πλανητῶν) εἰδείη».

[3]) *P. Jensen*. Kosmologie der Babylonier. ἐν Στρασβούργῳ 1890. Πρβλ. καὶ *W. Foerster*, Himmelskunde und Weissagung. ἐν Βερολίνῳ 1901 σελ. 10· ἴδε καὶ *E. Schürer*. Die siebentägige Woche im Gebrauche der christl. Kirche der ersten Jahrh ἐν τῇ Zeitschrift für die neutestamentl. Wissenschaft ΣΤ' (1905) σελ. 3 ἔνθα καὶ πολλὴ βιβλιογραφία περὶ τῆς ἐκ τῶν πλανητῶν ἑβδομάδος. Περὶ τῶν κατὰ τοὺς ἀστρολόγους ἀναλογούντων χρωμάτων τῶν ζ' πλανήτων πρὸς τὰ χρώματα μετάλλων καὶ τινων ἀνθέων ἴδ. *Fr. Pradel*, Griech. Gebete σελ. 82 σημ. 3.

[4]) Ἴδ. τὴν ἀξιόλογον διατριβὴν τοῦ *Φερδ. v. Andrian-Werburg* «Die Siebenzahl im Geistesleben der Völker» ἐν ταῖς Mitteilungen der Anthropol. Gesellschaft in Wien τόμῳ ΛΑ (1901) σελ. 225-274. καὶ *Jensen* ἔ. ἀν., καὶ *Neidhardt* ἔ. ἀν. II. σελ. 17. Περὶ τῆς διαφερόντως ἱερᾶς σημασίας τοῦ ἀριθμοῦ *ἑπτὰ παρ' Ἑβραίοις*, παρ' οἷς ἡ λέξις «*ὁρκίζεσθαι, ὀμνύναι*» ἀποδίδοται διὰ λέξεων σημαινουσῶν «ἐμπίπτειν εἰς τὴν δύναμιν ἑπτὰ πραγμάτων (sich besieben») ἴδε *Neidhard*. II σ. 15 ἑξ. Καὶ ἀδυνατοῦμεν μὲν ἀκριβέστερον τοὺς χρόνους ὁρίσαι καθ' οὓς ἐκ τῶν Χαλδαίων εἰσῆλθεν καὶ εἰς τοὺς Ἑβραίους τὸ ἱερὸν τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτά, δυνάμεθα δ' ὅμως εἰπεῖν ὅτι εἰσελθὼν ὁ ἱερὸς οὗτος ἀριθμὸς ἐπλήρωσε παντα τὰ κενα ἐν τῇ θρησκείᾳ αὐτῶν, οὐ μόνον ἐν τῇ πλανητικῇ ἐφθημέρῳ ἑβδομάδι, ἀλλα καὶ απο αὐτῆς ταύτης τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως μεγρι τῆς ἑπταφώτου λυχνίας τοῦ Ναοῦ αὐτῶν καὶ τοῦ κόσμου τοῦ μεγάλου αὐτῶν ἱερέως. Μόνον δ' ἐν τῇ πίστει αὐτῶν πρὸς τὸν ἕνα καὶ ἀόρατον θεόν, παρέμειναν ἀκλόνητοι καὶ ἀνίκητοι ὑπὸ τῆς ξένης ἀστρολογίας. ἴδε καὶ *Troels-Lund*. Himmelsbild σελ. 77 80

Ἡ δὲ τῶν Χαλδαίων φιλοσοφία ἐπενόησε καὶ τὴν ἀνὰ χιλιάδα ἐτῶν λογιζομένην «χρονοκρατορίαν» ἑκάστου τῶν ἑπτὰ πλανήτων: «οἷον εὐθὺς ἡ πρώτη χιλιὰς ὑπὸ Κρόνου χρονοκρατουμένη τοῦ πρώτου ἀνθρώπους ἤνεγκεν πλεῖστον μὲν βιοῦντας χρόνον, ἁπλότητι δὲ καὶ ζωῇ χρωμένους ἀτέχνῳ» κττ. (ἰδ. Catalogus codicum astrologorum graecorum τόμ. Δ' (Codices Italici ἐκδ. ὑπὸ Bassi Cumont, Martini, Olivieri) ἐν Βρυξέλλαις 1903 σελ. 114-118 καὶ Η', 3 σελ. 199)[1].

Ὁ Nietzsche δέχεται οὐ μόνον ἐπίδρασιν παλαιοτάτην ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο ἀρχὴν τῶν Σημιτῶν ἐν Ἑλλάδι. (Nietzsche's Werke τόμ. 19 Dritte Abteilung τόμ. Γ' ἐν Λιψίᾳ, A. Kröner, 1913 σελ. 17). Μεταφέρω ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸ χωρίον τοῦ φιλοσόφου[2]. «Τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἑλλάδος προηγήσατο πάντως ἀρχὴ τῶν Σημιτῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ· αἱ πόλεις, τὰ οἰκοδομήματα, αἱ κατασκευαί, αἱ καταστάσεις (Einrichtungen), ὡσαύτως δὲ οἱ θεοὶ αὐτῶν, ἡ λατρεία καὶ οἱ μῦθοι μετεβιβάσθησαν ἐν μέρει εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἡ τῶν ἀστέρων λατρεία, ἡ λατρεία τῶν ἑπτὰ πλανητῶν (τ. ἔ. τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν πέντε ἐν τῇ ἀρχαιότητι γνωστῶν πλανητῶν) καὶ ἡ συνδεθεῖσα πρὸς τούτους ἀστρολογία ἀνῆκε τῇ ἀρχικῇ θρησκείᾳ τῶν Σημιτῶν. Ἡ λατρεία αὕτη ἀνεπτύχθη μάλιστα πάντων ἐν Βαβυλῶνι καὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ. Ἡ ὀνομασία τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος κατὰ τοὺς ἑπτὰ πλανήτας καὶ ἡ ἑφθήμερος ἑβδομὰς εἰσὶ γνησίως σημιτικά. Ἡ λατρεία αὕτη εἶναι

---

[1]) Σαφέστατα δ' ἐν τῷ ἑπομένῳ χωρίῳ τοῦ Φίλωνος μαρτυρεῖται ἡ διὰ σημείων τῶν ἀστέρων πρόφανσις τῶν μελλόντων: Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοπ. § 58 (19) «γεγόνασι (τ. ἔ. οἱ ἀστέρες) δ' ὅπερ αὐτὸς (ὁ πατὴρ = ὁ θεὸς) εἶπεν οὐ μόνον ἵνα φῶς ἐκπέμπωσιν ἐπὶ γῆν, ἀλλὰ καὶ ὅπως σημεῖα μελλόντων προφαίνωσιν. ἢ γὰρ ἀνατολαῖς αὐτῶν ἢ δύσεσιν ἢ ἐκλείψεσιν ἢ πάλιν ἐπιτολαῖς ἢ ἀποκρύψεσιν ἢ ταῖς ἄλλαις περὶ τὰς κινήσεις διαφοραῖς ἄνθρωποι τὰ ἀποβησόμενα στοχάζονται καρπῶν φορὰς καὶ ἀφορίας, ζῴων τε γενέσεις καὶ φθοράς, αἰθρίας καὶ νεφώσεις, νηνεμίας καὶ βίας πνευμάτων, ποταμῶν πλημμύρας καὶ κενώσεις, θαλάττης ἠρεμίαν καὶ κλύδωνα, ὡρῶν τῶν ἐτησίων ὑπαλλαγὰς ἢ θέρους χειμαίνοντος ἢ χειμῶνος φλέγοντος ἢ ἔαρος μετοπωρίζοντος ἢ μετοπώρου ἐαρίζοντος· ἤδη δὲ καὶ κλόνον καὶ σεισμὸν γῆς ἐκ τῶν κατ' οὐρανὸν κινήσεων στοχασμῷ προεσήμανάν τινες καὶ μυρία ἄλλα τῶν ἀηθεστέρων».

[2]) Ἐκ τῶν ἐκδοθέντων σημειωμάτων τῶν παραδόσεων αὐτοῦ περὶ τῆς λατρείας τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων, ἃς ἐποιήσατο ἐν Βασιλείᾳ τὸν χειμῶνα τοῦ 1875-76.

ἀλλοτρία τελείως τῶν Ἑλλήνων. Τὴν περὶ τῶν ἑπτὰ πλανητῶν διδασκαλίαν φέρει πρῶτος ὁ Πυθαγόρας. Οἱ Ἕλληνες οὔτε τὴν ἐφθήμερον ἑβδομάδα ἔχουσιν οὔτε τὴν ἀναφορὰν αὐτῆς πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τοὺς πλανήτας. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἐκ Φοινίκης ἐποίκοις ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατεῖ αὕτη. Ἐκ τούτου ὑπελήφθησαν πολλά: ὁ ἀριθμὸς ἑπτά, ὃς ἐν τῇ τοῦ *Ἀπόλλωνος λατρείᾳ* συχνότατός ἐστιν, ἡ γέννησις αὐτοῦ τῇ ἑβδόμῃ τοῦ Θαργηλιῶνος, οἱ ἑπτὰ κύκλοι οὓς ἱπτάμενοι οἱ ἱεροὶ κύκνοι ποιοῦνται περὶ τὴν νῆσον Δῆλον κατὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ, τὰ ἐπίθετα αὐτοῦ *ἑβδομαῖος*, *ἑβδομαγέτης*, αἱ ἑπτὰ ἀκτῖνες αἳ περιβάλλουσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ [1], οἱ ἑπτὰ παῖδες καὶ αἱ ἑπτὰ παῖδες αἳ ὑπουργοῦσι κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Σικυῶνι, ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς παίδων τῶν κατ᾽ ἔτος ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κρήτην στελλομένων, οἱ ἑπτὰ Ἡλιάδαι ἐν Ῥόδῳ: οἱ Ἕλληνες ἐτίθεντο τοῖς γεννωμένοις τέκνοις αὐτῶν τὸ ὄνομα τὴν ἑβδόμην ἡμέραν, ἑπτὰ στῆλαι ἵσταντο παρὰ τῷ Ἵππου μνήματι τῆς Ἑλένης [2], πλησίον τῆς Σπάρτης, οὓς ἀστέρων τῶν πλανητῶν φασὶν ἀγάλματα. Ἐνταῦθα ἔχομεν τὰ λείψανα λατρείας ἣν οἱ Ἕλληνες οὐχ ἑαυτοῖς προσῳκειώσαντο, τούτου δ᾽ ἕνεκα ἐλάχιστα ἴχνη μαρτυροῦσι περὶ ταύτης: ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ὅμως αἱ λατρεῖαι τῶν Φοινικίων θεῶν, οἷς ἦσαν οἱ καθ᾽ ἕκαστον πλανῆται ἀφιερωμένοι, *μετεβιβάσθησαν* εἰς τοὺς Ἕλληνας: ὁ Ἥλιος=Ἀπόλλων, ἡ Σελήνη=Ἄρτεμις, ἡ Ἀστάρτη=Ἀφροδίτη, ὁ Νεβὼ ἢ Κάδμος=Ἑρμῆς, ὁ Βῆλος=Ζεύς, ὁ Μολὼχ=Κρόνος, ὁ Μελκὰρτ (Μελικέρτης)=Ἄρης, Ἡρακλῆς. Αἱ ἑπτάπυλοι Θῆβαι ἀπεδείχθησαν ὑπὸ τοῦ Brandis (Hermes Β′ 259) οὖσαι παντάπασι φοινικικῆς ἀρχῆς: καθορᾷ τις ἐνταῦθα σαφῶς τὴν μετάβασιν· παρὰ τὴν παλαιὰν φοινικικὴν πύλην τοῦ ἡλίου ἵδρυτο ὁ ναὸς τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνος. Πλησιαίτατα τῆς πύλης τῆς σελήνης, ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος (*Προιτίδες πύλαι*: αἱ τρεῖς θυγατέρες τοῦ Προίτου, ἀπὸ πολλοῦ γνωσθεῖσαι ὡς παραστάσεις τῶν φάσεων τῆς σελήνης· ὁ Προῖτος ἀφιέρωσε τῇ Ἀρτέμιδι ναὸν μετὰ

[1]) *Ἑπτάκτις ἥλιος*, *Πρόκλ.* εἰς Πλατ. Τιμ. σ. 11. ε καὶ πρβλ. *Hemsterh.* εἰς Λουκ. 1,165.

[2]) Πρβλ. [illegible] τὰ κατ᾽ αὐτ[illegible]

τὴν ἴασιν αὐτῶν ἐκ τῆς μανίας: ἡ λατρεία τῆς Φοινικίας θεᾶς τῆς σελήνης ἦν ἀγρία καὶ ὀργιαστική. Ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Τυδέως, ὃς ἔπεσε πρὸ τῶν Προιτίδων πυλῶν, ἦν ἀπεικονισμένη ἡ καθαρὰ πανσέληνος ἐν μέσῳ ἀστερόεντος οὐρανοῦ). Ἡ προσεχὴς θύρα ἀφιέρωτο βεβαίως τῷ Μελκάρτ· ἐνταῦθα ἐθήλασεν ἡ Ἥρα τὸν Ἡρακλέα. Ἐν τῇ ἑπομένῃ πύλῃ οὐ διαφαίνονται τὰ ἴχνη λατρείας τοῦ Ἑρμοῦ. Ἀλλ' ἐν τῇ πέμπτῃ πάλιν βλέπομεν αὐτά. Ἦν αὕτη ἱερὰ τοῦ Βήλου, βραδύτερον *Διὸς τοῦ ὑψίστου*. Ὁμοίως καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ: αὕτη ἦν ἱερὰ τῆς Ἀθηνᾶς Ὄγκης, ἣν ὁ Παυσανίας 9. 12, 2 ἰδίᾳ ὡς Φοινικικὴν θεὰν λέγει. Ἐν τῷ μύθῳ ἐστὶν αὕτη ἡ προστάτις θεὰ τοῦ Κάδμου: ἡ Ἀστάρτη ἐστί. Διότι δ' ὅμως ἡ ἀληθὴς αὐτῆς φύσις κατεφαίνετο, ὑπέλαβον αὐτὴν οἱ Ἕλληνες ὡς Ἀθηνᾶν. Τῶν παναρχαίων τριῶν ξοάνων τῆς *Ἀφροδίτης*, ἃ οἱ Θηβαῖοι ἐδείκνυον ἐπὶ τῆς αὐτῶν ἀκροπόλεως, παρίστη τὸ πρῶτον αὐτὴν τὴν θεὰν ᾗ ἡ ὀγκαίη πύλη ἀφιέρωτο. Ἡ ἑβδόμη πύλη ἦν τοῦ Μολώχ, οἱ Ἕλληνες ἔλεγον Ζεὺς Ὁμολώιος, ὅπερ ἴσως ἀπήχησις τοῦ ὀνόματός ἐστι, ὡς καὶ ἐν τῷ *Ζεὺς μειλίχιος* ὑποκρύπτεται πάλιν ὁ Μολώχ, ἐν τῇ *Ἀφροδίτῃ* ἡ Ἀστάρτη, καὶ ἐν τῷ *Ἡρακλῆς* ὁ Μελκάρτ. — Διὰ τῆς τῶν πυλῶν καθιερώσεως ἐγίγνετο ἡ πόλις ὅλη ναὸς τῶν θεῶν τῶν πλανητῶν. Ἡ εἴσοδος εἰς τοὺς σημιτικοὺς ναοὺς ἔβλεπεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς ἀνατολάς, ὡς καὶ ἐν τοῖς ναοῖς τῶν ἑλληνικῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου. Κατὰ ταῦτα ἡ τῆς σελήνης πύλη ἐν Θήβαις ἦν ἡ κυρία πύλη καὶ εὑρίσκετο ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ. Ἡ Εὐρώπη, ἡ φοινικικὴ θεὰ τῆς σελήνης, εἰσέρχεται διὰ ταύτης εἰς τὴν πόλιν. Αὕτη ἦν οὐ μόνον ἡ κυρία πύλη, ἀλλὰ καὶ ἡ πρώτη πύλη, καθιερωμένη οὖσα ἐκείνῳ τῷ πλανήτῃ ὃς κατεῖχε τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος. Ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος ἀφιέρωτο τῇ σελήνῃ, ἡ τελευταία τῷ ἡλίῳ: ἕνεκα τούτου ἡ ἑβδόμη ἡμέρα ἦν ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος: οὕτως ἠρίθμει τις τὴν ἑβδομάδα ἐν Φοινίκῃ καὶ ἐν Βαβυλῶνι καὶ ἐν τοῖς σημιτικοῖς χρόνοις τῆς Ἑλλάδος».

Εἰς τὸ σύστημα τῶν ἑπτὰ πλανητῶν [1] οὐ ἄρα ἡ λατρεία ξένη

---

[1]) *Βεκκέρου* Ἀνεκδ. 795,30 καὶ τί δή ποτε ὁ τεχνικὸς τῶν φωνηέντων τὸν ἀριθμὸν μέχρι τοῦ ἑπτὰ ὁρίζεται; Καί φαμεν ὅτι ἰσαρίθμως τῶν χορδῶν τῆς λύρας τοῦ Ἀπόλλωνος ἐποίησεν, ἢ κατὰ μίμησιν τῶν ἑπτὰ ἀστέρων τῶν πλανητῶν τοῦ

καὶ οὐχ Ἑλληνική ἐστιν. ἀναφέρονται τὰ ἐπίθετα *ἑπτάπορος* (τοῦ Ἄρεως. Ὕμν. 8. 7 πυραυγέα κύκλον ἑλίσσων αἰθέρος *ἑπταπόροις* ἐνὶ τείρεσιν)[1] *ἑπτάκυκλος* (οὐρανός. Ἐπιφ. Β' 297. c. ἰδὲ καὶ Λυδ. σελ. 25 ἑξ. ἐκδ Βόννης[2], *ἑπταπλανὴς* (Σεκούνδ. Γνωμ. 635 «τί ἐστι κόσμος; ἑπταπλανὲς κύκλωμα»). *ἑπτάπυλος* (κλῖμαξ, παρ' Ὠριγ. πρὸς Κελσ. 6, 22) *ἑπταφεγγής*, (Φίλ.) *ἑπτάζωνος* (ἰδὲ κατωτέρω)[3].

Δ'. Η ΧΡΗΣΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΤΑ.

Ἡγιάσθη τοίνυν, ὡς εἰπεῖν, ὁ ἀριθμὸς ἑπτά[4], καὶ ταύτης τῆς ἐκ πολλῶν, ὡς εἴρηται, αἰτίων προελθούσης ἁγιάσεως ἦν σφόδρα οἵ τε παλαιοὶ καὶ νεώτεροι Πυθαγόρειοι, οἱ τῶν ἀριθμῶν ἄριστοι διδάσκαλοι, πρoῆγον[5]. ἔχομεν σαφῆ καὶ ταῖς χερσὶν οὕτως εἰπεῖν ψηλα-

οὐρανοῦ· πλανῆται δὲ εἰσὶν ἑπτὰ Κρόνος, Ζεύς, Ἑρμῆς, Ἄρης, Ἥλιος, Ἀφροδίτη καὶ Σελήνη. Ταῦτα γὰρ τὰ φωνήεντα τοῖς πλανήταις ἀνάκεινται· καὶ τὸ μὲν ᾱ φασὶ τῇ Σελήνῃ ἀνακεῖσθαι, τὸ δὲ ε τῷ Ἑρμῇ, τὸ δὲ η τῇ Ἀφροδίτῃ, τὸ δὲ ῑ τῷ Ἡλίῳ, τὸ δὲ ο τῷ Ἄρει, τὸ δὲ ῡ τῷ Διί, τὸ δὲ ω τῷ Κρόνῳ.

[1]) Καὶ ἡ **Πλειὰς** καλεῖται *ἑπτάπορος* (**Kaibel**, Ἑλλην. Ἐπιγρ. ἐν Βερολίνῳ, 1878, σελ. 83).

[2]) Πρβλ. καὶ **Πρόκλ.** εἰς Πλάτ. Τίμ. 36, d «τὸν δὲ **τὸν ἑπτὰ κύκλων ἀριθμὸν** πῶς οὐχ οἰκεῖον εἶναι τῇ ψυχῇ φήσομεν, ἀπὸ τῆς ζωογόνου παρηγμένη θεᾶς, ἣ καὶ μονὰς ἦν καὶ δυὰς καὶ ἑπτάς, περιέχουσα πάσας ἐν ἑαυτῇ τὰς Τιτανίδας;»

[3]) Πρβλ. καὶ **Φίλωνα** περὶ τῆς κατὰ Μωυσ. κοσμοπ. 111 (27 Mang.) «Διατείνει δ' αὐτῆς (τῆς ἑβδομάδος) ἡ φύσις καὶ ἐπὶ τὴν ὁρατὴν ἅπασαν οὐσίαν, οὐρανὸν καὶ γῆν, τὰ πέρατα τοῦ παντὸς, φθάσασα. Τί γὰρ οὐ φιλέβδομον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ μέρος ἔρωτι καὶ πόθῳ δαμασθὲν ἑβδομάδος; Αὐτίκα **τὸν οὐρανὸν** φασιν ἑπτὰ διεζῶσθαι κύκλοις ὧν ὀνόματα εἶναι τάδε· ἀρκτικόν, ἀνταρκτικὸν κλπ.» ἰδὲ Boll ἐν PW Z', 2557, καὶ ἐν Lebensalter σελ. 114 (26) σημ. 1 καὶ *E. Schürer* ἐν Z. für neutest. Wiss. ΣΤ' (1905) σελ. 30.

[4]) Πρβλ. τὸν ἁγιασμὸν τοῦ ἀριθμοῦ *τρία* παρ' ἡμῖν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος· τρεῖς κλῆσιν γὰρ βαπτίζονται Τριάδος τῆς ἁγίας, κτλ. *Προδρ.* Γ' 297, καὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ πολλάκις καὶ ἐπὶ συμφορῶν καὶ δυστυχιῶν: *τριαδώνει, τριάδωσε* τὸ κακὸ κτλ. Περὶ ταύτης τῆς δεσποτείας τοῦ ἀριθμοῦ πρβλ. *Usener*, Dreiheit σελ. 1.

[5]) Πρβλ. **H. Diels** ἐν Festschrift Gomperz σελ. 10 σημ. 5

φώμενα μαρτύρια παρὰ πολλοῖς συγγραφεῦσιν, οἷον παρ' *Ἀπολλωνίῳ τῷ Ῥοδίῳ* Γ', 860 ἑξ. *ἑπτὰ μὲν ἀενάοισι λοεσσαμένη ὑδάτεσσιν* | *ἑπτάκι* δὲ Βριμὼ κουροτρόφον ἀγκαλέσασα | Βριμὼ νυκτιπόλον, χθονίην, ἐνέροισιν ἄνασσαν», παρὰ *Λουκιανῷ*. Φιλοψ. 12 «εἰς τὸν ἀγρὸν γὰρ ἐλθὼν ἕωθεν ἐπειπὼν ἱερατικά τινα ἐκ βίβλου παλαιᾶς ὀνόματα *ἑπτά*, θείῳ καὶ δᾳδὶ καθαγνίσας τὸν τόπον περιελθὼν ἐς τρίς, ἐξήλασεν ὅσα ἦν ἑρπετὰ ἐντὸς τῶν ὅρων» καὶ ἄλλοις. Ὁ Κλάριος Ἀπόλλων ἐπιτάσσει, ὡς διδασκόμεθα ἐξ ἐπιγραφῆς, τοῖς νόσοις καὶ πόνοις τρυχωμένοις («λοιμῷ δυσεξαλύκτῳ») κατοίκοις τῆς πόλεως Τροκέττας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας «[ὑπ]αὶ νιφόεντι Τυμώλῳ» : «ἀπὸ *Ναιράδων ἑπτὰ* [μ]ατεύειν καθαρὸν ποτὸν ἐντύνεσθαι, ᾧ θειῶσαι πρόσσ(ω)θεν ἐχρῆν καὶ ἐπε[σ]συμένους ἀφύσασθαι (*K. Buresch*. *Klaros*. Untersuchungen zum Orakelwesen des späteren Altertums. ἐν Λειψίᾳ 1889, σελ. 11. στ. 3) καὶ ἐξ ἄλλου χρησμοῦ γιγνώσκομεν τὸ

ἑπτὰ γεραιρόντων εἰς ἤματα μῆρ' ἐπὶ βωμῶν
Παλλάδι μὲν μόσχου διετήρονος ἄζυγος ἁγνοῦ
δαίοντες. τριένου δὲ βοὸς Διὶ καὶ Διὶ Βάκχῳ»

(*Kaibel*. Ἑλλ. Ἐπιγρ. 1035 στ. 20). Ὁ Ὀρέστης ἐκκομίζων τὸ ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος ἐκ Ταύρων τῆς Σκυθίας ἐπιτάσσεται Δελφικῷ χρησμῷ «ἐν *ἑπτὰ ποταμοῖς* ἐκ μιᾶς πηγῆς ῥέουσιν ἀπολούσασθαι· ὁ δέ, πορευθεὶς εἰς Ῥήγιον τῆς Ἰταλίας, τὸ ἄγος ἀπενίψατο ἐν τοῖς λεγομένοις διαχώροις ποταμοῖς»[1]. Οἱ δὲ φονεῖς ἵνα καθαρθῶσι τοῦ φόνου ἀνάγκη ἑαυτοὺς λούσασθαι «ἀπὸ δὶς ἑπτὰ κυμάτων» ἢ τὰ ἑαυτῶν ἱμάτια δὶς ἑπτὰ κύμασι πλύνειν (πρβλ. Σουΐδαν: *ἀπὸ δὶς ἑπτά*, καὶ *A. Schott*. Adagia graecorum ἐν Ἀμβέρσῃ, 1629. σελ. 366)[2]. Ἐν ἐπιγράμματι τοῦ

[1] Βλ. Prolegomena de poesi bucolica et de Theocrito, ed. *Dübner* (Paris 1878, Didot σελ. 1).

[2] Οὐ μόνον δὲ τὸ *ἑπτά*, ἀλλὰ καὶ τὸ διπλάσιον τούτου **δὶς** *ἑπτὰ* πολλαχοῦ ἐφ' ἧς καὶ τὸ ἑπτὰ μαγικῆς προλήψεως εὕρηται ὡς παρὰ ***Πλάτωνι*** Ἀλκ. 121 e (ἴδε κατωτέρω) ἴδ. καὶ ***Roscher***, Siebenzahl σελ. 15 σημ. 40. Καὶ κατὰ τὸν Σουΐδαν δὲ ἐπὶ τῶν κολάσεως ἀξίων ἐλέγετο ὁ παροιμιώδης στίχος «δὶς ἑπτὰ πληγαῖς πο[ι]ο λύπους πιλούμενος» παρόσον ὁ πολύπους θηρευθεὶς τύπτεται πολλάκις πρὸς τὸ πῖον γενέσθαι. (Paroem Gr. ἐκδ. *Leutsch-Schneidewin* I, 64

βασιλέως Πολέμωνος εἰς δακτύλιον (Παλατ. Ἀνθολ. Θ' 746) φέρεται ὅτι «ἑπτὰ βοῶν σφραγῖδα βραχὺς λίθος εἶχεν ἴασπις»[1].

Ἀλλὰ πολλὴ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου χρῆσις καὶ κατάχρησις ἐγένετο ἐν τοῖς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Μέγαν χρόνοις, εἰσελθούσης ἤδη καὶ εὐχρήστου γενομένης τῆς πλανητικῆς ἑβδομάδος τῶν ἀστρολόγων, καθ' οὓς χρόνους αἱ καθαιρεθεῖσαι τῶν ἀπεράντων τοῦ δορικτήτορος κτήσεων θρησκεῖαι συνεχύθησαν πολλαχοῦ καὶ ἀνεχωνεύθησαν, οὐδὲν δὲ στερεὸν ἔρεισμα τὰ νέα κατασκευάσματα εὑρίσκοντα, ἐξέκλιναν εἰς ἀχαλίνωτα καὶ ἄλογα καὶ ἀπίθανα φαντάσματα, καὶ τῶν λεγομένων Ὀρφικῶν χείρω, ἀνάπλεα ὄντα δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων καὶ θειασμῶν, ἃ τῷ λαῷ μετεδίδοντο ὡς γνῶσις (ἴδ. *A. Dieterich*, Abraxas σελ. 2 ἑξ.). Ἥ τε θρησκεία καὶ ἡ μαγεία εἰσὶν ἐκδηλώσεις καὶ μορφαὶ ἀντιδράσεως τῆς ὁρμῆς τῆς ζωῆς κατὰ τῆς συναισθήσεως τοῦ ἐνδεοῦς, τῆς «ἀνεπαρκείας» τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως[2]. Αἱ περισωθεῖσαι ἡμῖν μαγικαὶ πράξεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰσὶν ἁπλαῖ καὶ ἀρχέγονοι. Μόνον δ' ἐν τῇ καλουμένῃ Ἑλληνιστικῇ περιόδῳ, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἔμαθον τὰ τῶν

καὶ Η. 369). Πρβλ. καὶ τὸ ἐν τῇ Παλατ. Ἀνθολ. Ζ' 567 ἐπίγραμμα Ἀγαθίου τοῦ Σχολαστικοῦ «ἑπτά με δὶς λυκάβαντας ἔχουσαν ἀφήρπασε δαίμων ἣν μούνην Διδύμῳ πατρὶ θάλεια τέκεν». Παρενείρω δ' ἐνταῦθα ἐν παρόδῳ ὅτι καὶ ὁ ἀριθμὸς *δύο καὶ ἑβδομήκοντα* (72) πολλάκις ἐπὶ πλήθους τάττεται, τὴν δὲ ἀστρολογικὴν τούτου ἑρμηνείαν πειρᾶται ὁ Riess ἐν **Astrologie** παρὰ **Pauly-Wissowa** B' 1825 19 ἑξ. ὑποδεῖξαι. Ὁ Reitzenstein ἐν **Poimandres** σελ. 265,3 300,1 καὶ 366 ἀναγράφει πλεῖστα παραδείγματα τῆς χρήσεως τούτου τοῦ μεγέθους μετὰ οὐσιαστικῶν. Καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀβραὰμ (ἴδ. **Vassiliev**, **Anecd. Graeco-byz.** 307, 15 ἑξ.) φέρεται «ἀμήν, λέγωσοι ἐν ἀληθείᾳ τοῦ θεοῦ ὅτι ἑβδομήκοντα δύο θάνατοί εἰσιν». Περὶ τῶν νέων ἑλληνικῶν «Μὰ τὰ ἑβδουμῆντα δύο νερὰ τ' Βαρδουσιοῦ» καὶ «φύγε ἀπὸ τὰς οβ' φλέβας τοῦ παιδιοῦ» ἴδ. *Πολίτου*, Μελέται Ι ἀριθμ. 475 καὶ *K. Wachsmuth*, **Das alte Griechenland**, ἐν Βόννῃ 1864, σελ. 60 καὶ ***Abbott***, **Macedonian Folklore**, ἐν Κανταβριγίᾳ 1903, σελ. 239,2.

[1] Καὶ ὁ Ὅμηρος Ἡσιόδῳ ἐρωτήσαντι, πόσον τὸ τῶν Ἑλλήνων πλῆθος τὸ κατὰ τῆς Ἰλίου στρατεῦσαν ἀποκρίνεται (Παλατ. Ἀνθολ. Θ 147) ὅτι «ἑπτὰ ἔσαν μαλεροῦ πυρὸς ἐσχάραι· ἐν δὲ ἑκάστῃ | πεντήκοντ' ὀβελοί, περὶ δὲ κρέα πεντήκοντα | τρὶς δὲ τριακόσιοι περὶ ἓν κρέας ἦσαν Ἀχαιοί». Καὶ ὁ Ἀμμιανὸς (Παλατ. Ἀνθολ. ΙΑ' 146) «ἑπτὰ σολοικισμοὺς Φλάκκῳ τῷ ῥήτορι δῶρον | πέμψας ἀνέλαβον πεντάκι διακοσίους».

[2] Ἴδ. ***Beth***, **Religion und Magie** σελ. 80-123 καὶ 222 ἑξ.

μαγειῶν τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, ἄρχονται πολυπλοκώτεραι γιγνόμεναι καὶ συνθετώτεραι αἱ τυπικαὶ πράξεις τῶν τοιούτων ὀθνείων καὶ ξένων τελετῶν, καὶ οὕτω δὴ ὥστε οὐκ ἀρκούσης πλέον τῆς προφορικῆς παραδόσεως πάντα διεξοδικῶς καταγράφονται ἐν συνταγαῖς καὶ βιβλίοις συνταγῶν [1]. Δεῖγμα τούτου ἔστω ἡμῖν καὶ ἡ *Κοσμοποιία* (Πάπυρ. τοῦ Λουγδ. Μουσείου J 395 κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ A. Dieterich ἔ. ἀ. σελ. 182 ἑξ.). Ἀναφέρω δύο τινὰ χωρία ἐνταῦθα ἀναφοράν τινα πρὸς τὸ *ἑπτὰ* ἔχοντα: στ. 32 «καὶ ἐγέλασεν ὁ θεὸς *ἑπτάκις* (...) γελάσαντος δὲ τοῦ θεοῦ ἐγεννήθησαν θεοὶ *ἑπτά*, οἵτινες τὸν κόσμον περιέχουσιν». καὶ στ. 80 ἐκάκχασε (sic, ὁ θεὸς) τὸ *ἕβδομον* ἀσθμησάμενος καὶ καγχάζων ἐδάκρυσε καὶ ἐγένετο ψυχή..

Ἄπειρα δ' εἰσὶν οὐ μόνον τὰ ἐκ τῆς περὶ τὸ ὄνομα Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμεγίστου περιελιχθείσης καὶ οὕτω παραδοθείσης ἡμῖν ἀστρολογικῆς καὶ φυσιογνωμικῆς, βοτανικῆς καὶ ἰατρικῆς, ἀλχημικῆς καὶ θεοληπτικῆς γραμματείας (ἴδ. καὶ ἀποσπάσματα παρὰ Κλήμ. Ἀλεξ., Στοβαίῳ, Κυρίλλῳ κτλ.), ἡ ἀναγομένη μέχρι που τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος καὶ ὑπὸ τὴν δύναμιν τῆς Νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας αὐξηθεῖσα περιφανῶς ἡμῖν δείκνυσι τὰς ἀποπλανήσεις καὶ παρακρούσεις, πρὸς δὲ καὶ τὰς ἐσχάτας ἐντάσεις τῆς ἀποθνησκούσης εἰδωλολατρείας, [2] ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τῶν παπύρων νῦν ἡμῖν προκείμενα παραδείγματα τῆς ἱερᾶς καὶ δεισιδαίμονος τοῦ ἀριθμοῦ τούτου χρήσεως (ὡς καὶ ἄλλων ἀριθμῶν) ἐπὶ μαγικῶν ἐπῳδῶν καὶ μαγγανειῶν καὶ πάσης γοητείας καὶ τερατείας. Ποιοῦμαι μνείαν τινῶν τῶν χω-

[1]) Πρβλ. περὶ τούτων *R. Wünsch*, Antikes Zaubergerät aus Pergamon, ἐν Jahrb Arch. Inst. Erg. Heft. VI, 19 καὶ *Roscher*, Siebenzahl σελ. 67 καὶ 95.

[2]) Πόσον δ' ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος θεὸς ἐταλαιπωρήθη ἐκπνέων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τῶν θεῶν ἀναμείξεως ἀποδεικνύουσι αἱ πολλαὶ καὶ ἀντίθετοι πρὸς τὸ παλαιὸν αὐτοῦ ἐπιτήδευμα ἐπικλήσεις τῶν ἐξηλλαγμένων καὶ διεφθαρμένων λάτριων αὐτοῦ· ὁ A. Dieterich σημειοῦται (Abraxas σελ. 63) χωρίον ἐκ τοῦ ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ παπύρου 46 στίχ. 176 ἑξ. ἔνθα τις καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ αἰτεῖται ἀνὰ τοῦ πιάσῃ τὸν κλέφτη» ὡς ἄν τις νῦν παρὰ τοῖς νέοις Ἕλλησι εἴποι τὸν θεὸν ὅς ποτε *ληϊστὴρ* (Ὕμν. εἰς Ἑρμ. 14) καὶ *κλέπτης* (*Kaibel*, Ἐπ. 1108,1) ἐκλήθη. Λέγεται τοίνυν κλέπτην πιάσαι | Ἑρμῆν σε καλῶ, | θεὸν ἀθάνατον, | ὃς κατ' Ὄλυμπον, | αὔλακα τέμνεις, | βᾶριν θ' ἱερήν, | φωσφόρ' Ἰάω, | αἰωνόβιος, | φρικτὸς μὲν ἰδεῖν, | φρικτὸς δ' ἀΐειν | φῶρ' ὃν ζητῶ παράδος μοι.

ρίων τούτων. Ὁ *Parthey* ἐξέδωκεν ἐν ταῖς Abh. der Berl. Akad. τόμ. 1865 σελ. 109-180. ἐν Βερολίνῳ 1866) Zwei Griech. Zauberpapyri des Berliner Museums ἔνθα εὕρηται σελ. 126. στ. 234 «ἀπόκλυσον ὕδωρ πηγαῖον ἀπὸ ζ′ (=*ἑπτὰ*) *πηγῶν* καὶ πίε αὐτὸ ἐπὶ ἡμέρας ζ′ (=*ἑπτὰ*) νήστης», καὶ σελ. 127. 264 πρβλ. καὶ στ. 270 καὶ 271 ἐν τῇ λεγομένῃ Ἀπολλωνιακῇ ἐπικλήσει «λαβὼν *κλῶνα δάφνης ἑπτάφυλλον* ἔχε ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ καλῶν τοὺς οὐρανίους θεοὺς καὶ χθονίους δαίμονας γράψον εἰς τὸν κλῶνα τῆς δάφνης τοὺς ζ′ φυστικοὺς χαρακτῆρας»[1]. Ἐν σελ. 128 στ. 286 φέρεται «καὶ σπονδὴν τέλεσον ἀπὸ οἴνου καὶ μέλιτος καὶ γάλακτος καὶ ὀμβρίου ὕδατος ἐπὶ *πλακοῦντας ἑπτὰ* καὶ *πόπανα ἑπτά*». Ἐν τῷ Παρισινῷ παπύρῳ τῷ ὑπὸ τοῦ *C. Wessely* ἐκδοθέντι (ἐν Denkschrift der Wien. Akademie 36. σελ. 27-208) εὕρηται πολλαχοῦ τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ μνεία, περὶ μαγειῶν τοῦ λόγου ὄντος. Οἷον στ. 1393 «καταλιπὼν ἀπὸ τοῦ ἄρτου οὗ ἐσθίεις ὀλίγον καὶ κλάσας ποίησον εἰς *ἑπτὰ ψωμοὺς* καὶ ἐλθὼν ὅπου ἥρωες ἐσφάγησαν καὶ μονομάχοι καὶ βίαιοι λέγε τὸν λόγον εἰς τοὺς ψωμούς»· ἐν στίχ. 3003 φέρεται «τὴν τρυγηθεῖσαν πόαν εἰς καθαρὸν ἕλισσε ὀθό-

[1]) Μαγικὰ βιβλία κατεῖχον οἱ Αἰγύπτιοι ἤδη ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν πυραμίδων. Πρὸς ταῦτα δὲ δέον τοὺς μετὰ ταῦτα Ἑλληνικοὺς μαγικοὺς παπύρους συνεξετάσαι. *Βίβλοι Αἰγύπτιαι* (Λουκ. Φιλοψευδ. 57) ἐκαλοῦντο τὰ ἑλληνικὰ μαγικὰ βιβλία, *αἰγυπτιάζειν* δὲ τὸ ἀδιανόητα μαγικὰ ῥήματα λαλεῖν (πρβλ. *Λουκ.* ἔ. ἀν. «ἐγὼ δὲ προχειρισάμενος τὴν φρικωδεστάτην ἐπίρρησιν αἰγυπτιάζων τῇ φωνῇ συνήλασα κατάδων αὐτὸν εἴς τινα γωνίαν σκοτεινοῦ οἰκήματος». Πιθανῶς καὶ ταῦτα Ἑλληνιστὶ ἐλέγοντο. πάπυρος δὲ μαγικός, τῶν λεγομένων δημοτικῶν, ὁρίζει τὴν μαγείαν δεῖ οὐχὶ ἐν ἄλλῃ γλώσσῃ ἀλλ' ἑλληνιστὶ λέγεσθαι (ἰδ. *Maspero*. Recueil des travaux relatifs à phil. et arch. ég. III σελ. 36), τοῦτο δὲ ἐξηγεῖται ὁ Dieterich ὡς αἰτίαν ἔχον τὴν ὀρφικὴν τῶν τοιούτων καταγωγήν. (Abraxas σελ. 155 σημ. 1). Τὰ τερατολογικὰ ταῦτα βιβλία, περὶ ὧν πολλάκις ἐν τῇδε τῇ πραγματείᾳ λόγος γίγνεται, ἀναφαίνονται ἐξιούσης τῆς ἀρχαιότητος, περιλαμβάνουσι δὲ τὰς μυστικὰς λεγομένας ἐπιστήμας τὴν ἀστρολογίαν, ἀλχημίαν, κττ., ταύτας δὲ πολλάκις ἐν ἀναφορᾷ καὶ συγγενείᾳ πρὸς τὴν θρησκείαν. Διαδίδονται οὕτω δι' αὐτῶν δοξασίαι περὶ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως εἴς τε τὰς ἀνατολικὰς καὶ τὰς δυτικὰς χώρας, εἴς τε τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν, εἴς τε τὴν θρησκείαν τοῦ Μίθρα καὶ τοῦ Χριστοῦ, κοιναὶ μὲν πᾶσι τούτοις, ἐξ ἄλλων δ' ὅμως ῥιζῶν τὴν πηγὴν ἔχουσαι. Ἡ ἀστρολογία μάλιστα πασῶν ἀνέρχεται περὶ τους χρόνους τῆς Χριστοῦ γεννήσεως εἰς μέγα δυνάμεως ὕψος, συνδεομένη πρὸς τὴν ἀναβιοῦσαν Πυθαγορικὴν φιλοσοφίαν·

νιον τῆς δὲ ῥίζης τὸν τόπον *ἑπτὰ* μὲν πυροῦ *κόκκους*, τοὺς δὲ ἴσους κριθῆς μέλιτι δεύσαντες ἐνέβαλον καὶ τὴν ἀνασκαφεῖσαν γῆν ἐνχώσας ἀπαλλάσσεται» (πρβλ. καὶ κατωτέρω). Ὡσαύτως ἐν στ. 1081 φέρεται «βαλὼν ἔσωθεν τοῦ ῥάκους ἀ[ε]ίζωον βοτάνην ἑλίξας δῆσον ζ´ λιναρίοις ἀνουβιακοῖς καὶ φόρει», στίχ. 1249 «ποιήσ[ε]ις ζ´ κλῶνας ἐλαίας ἄρας τὰς μὲν ἓξ δῆσον οὐρὰν καὶ κεφαλὴν ἓν καθ᾽ ἓν τῷ δὲ ἑνὶ δέρε ἐξορκίζων» στίχ. 2190 «παρακείσθω δὲ αὐτῷ πόπανα ζ´ πλακοῦντες ζ´ λύχνοι ζ´ σπένδε γάλα μέλι οἶνον ἔλαιον». Συχνότατα εὕρηται καὶ ἐν τῷ Λουγδουνικῷ Παπύρῳ J 395 παρὰ Dieterich (ἴδ. ἀν.) σελ. 170 στ. 17 «παρακείσθω δὲ καὶ τὰ θυμιάματα *τὰ* ζ´ καὶ τὰ ἄνθη *τὰ* ζ´ ἠρτισμένα» (πρβλ. καὶ σελ. 181 στίχ. 10), σελ. 171 στίχ. 8 «βαστάσας τὰ ζ´ *ἄνθη* τῶν ζ´ *ἀστέρων*» στ. 15 «ἐπίθυε τὰ ζ´ ἐπιθύματα τὰ αὐθεντικά, ἐν οἷς ἥδεται ὁ θεός. τῶν ζ´ ἀστέρων τοῖς ζ´ ἐπιθύμασιν»· σελ. 173 στ. 8 «ἔχε νίτρον τετράγωνον, εἰς ὃ γράψεις τὸ μέγα ὄνομα ταῖς ἑπτὰ φωναῖς» σελ. 189 στ. 13 «ἐὰν θέλῃς ὄφιν ἀποκτεῖναι, λέγε· στῆθι, ὅτι σὺ εἶ ὁ Ἀφύφις, καὶ λαβὼν βάϊν χλωρὰν καὶ τῆς καρδίας κρατήσας σχίσον εἰς δύο *ἐπιλέγων τὸ ὄνομα* ζ´ καὶ εὐθέως σχισθήσεται ἢ ῥαγήσεται». πρβλ. ἐπίσης σελ. 200 στ.25, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Τὸν τὸν δράκοντα φονεύσαντα Ἀρχάγγελον Μιχαὴλ [1] τὸν προστάτην Ἄγγελον τῶν ἐκπεσόντων Ἰουδαίων ἐπικαλοῦνται πολλάκις βοηθεῖν οἱ τοῖς μαγικοῖς παπύροις λαλοῦντες. πρβλ. στίχ. 2768 τοῦ Παπ. τ. Λούβρου (Wessely ἔ. ἀν. σελ. 114)

φλέξον ἀκοιμήτῳ πυρὶ τὴν ψυχὴν
τῆς Δ καὶ Ὠρίων καὶ ὁ ἐπάνω καθήμενος Μιχαήλ.
ἑφθ' ὑδάτων κρατέεις καὶ γαίης ἠδὲ σκότοιο
ὃν καλέουσι δράκοντα μέγαν, +ακροκοδηρε μου ιερωι(?).

Καὶ ἐπὶ φυτεύσεων δὲ καὶ θεραπειῶν τῶν φυτῶν, καὶ ἐπὶ τῆς καθ᾽ ὅλου «λαϊκῆς» ἰατρικῆς πολλάκις τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀριθμοῦ

---

[1]) Συνδέεται οὕτω ὁ Ἀρχάγγελος πρὸς τὸν τῶν Αἰγυπτίων Ὧρον, τὸν φονεύσαντα τὸν Τυφῶνα (ἢ τὸν *Κροκόδειλον*, ὄνομα ὃ εἰκάζει ὁ *Dieterich* Abraxas 123, ἐν τῷ ἐφθαρμένῳ *+ακροκοδηρε* ὑποκρύπτεσθαι). Ἐκ τούτου καὶ αἱ τῷ Ἀρχαγγέλῳ παρεπόμεναι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδόσεις. Περὶ τοῦ Ὥρου πρβλ. *Πλουτάρχ.* περὶ Ἰσιδ. κεφ. ΚΑ´ καὶ ΚΒ´.

χρῆσις γίγνεται. Δείγματος χάριν ποιοῦμαι μνείαν χωρίων τινῶν. Ἐν Γεωπον. 18.7 φέρεται: κισσὸν βόσκησον *ἐπὶ ἡμέρας ζ'* καὶ οὐ νοσεῖ. 17. 21: τὴν ἀρτεμισίαν βοτάνην (...) ἐγχυματίζουσιν *ἐπὶ ἡμέρας ἑπτά*. 10, 15: ἐγχώσας τὸ ὀστέον τοῦ περσικοῦ *μετὰ ζ' ἡμέρας* ἀποκαλύψεις. 10,49: συκῆν ἀγρίαν ἡμερώσεις, ἐὰν κόψας τοὺς κλῶνας οἰνελαίῳ βρέξῃς καὶ *ποτίσῃς ἐπὶ ζ' ἡμέρας*. 8, 37: γίγαρτα σταφυλῆς ξήρανον καὶ βάλε εἰς γλεῦκος μετὰ δὲ ἡμέρας ζ' χρῶ.

Καὶ παρὰ Ῥωμαίοις τοῦτο οὐκ ἄηθες, εὑρίσκονται δὲ παρ' αὐτοῖς ἔστιν ὅτε ὅ τε ἑπτὰ ἀριθμὸς καὶ ὁ τρία παρ' ἀλλήλοις. Παρὰ Πλινίῳ ΚΔ' 118 ἀναγιγνώσκεται supervenientique ter dicere, jejuno jejunum medicamentum dare, atque ita adalligare (τ. ἔ. τὸ βασκάνιον), triduoque id facere. Quod e graminum genere *septem* interno diei habet, efficacissime capiti contra dolores adalligatur. Καὶ ὁ ἐκ τοῦ Πλινίου τὰ ἑαυτοῦ ἀντλῶν Μάρκελλος de medicam. empir I.72 (Helmreich) λέγει: si dolor ex cerebro gignetur, hederae folia septem et nucleos purgatos ex persicis septem ex oleo et aceto decoques pariterque conteres atque inde tempora et frontem dolentis obduces. VIII, 213 lapidem divides *in partes septem* et conbures, conbustum exstingues hoc modo (ἕπεται ὁ τρόπος τῆς χρήσεως τῶν ἑπτὰ μερῶν). Ἐν Πάπυρ. Βρετ. Μουσ. CXXI 393 W (385 K) ἑπομ. εὕρηται μαγικὴ *φίλτρου ποίησις*

«Ποίημα καλόν. Ἐπὶ ποτηρίου *λέγε ἑπτάκις* καμωπι... τροτη
ρωδοχ...ι καμψας ερεκιν ποθηξας ερατευν
μορφος χαρις φαφιετι ειοιω βουβαστι ποθωπι

ἐξορκίζω ὑμᾶς ἅγια ὀνόματα τῆς Κύπριδος, ὅπως ἐὰν κατάβατε εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς δεῖνα ἢ δεῖνα ποιῆσαι φιλεῖν[1] (κοινόν) ἐν ᾧ αἱ λέξεις *καμωπι-ποθωπι* νομίζονται ὡς ἀποσπάσματα ὕμνου εἰς τὴν Ἀφροδίτην. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ παπύρῳ στίχ. 709 W. (643 K)

[1]) Ὁ πάπυρος ἔχει **φίλ'**, διωρθώθη δὲ ὑπὸ τοῦ Wilcken *φιλεῖν*. Ὁ L. Fahz προτείνει **φιλοῦσαν** (De poetarum Romanorum doctrina magica. Gissae 1904 σελ. 31 (137)).

ἀναγιγνώσκομεν «ποίημα λίαν θαυμαστόν. λόγος λεγόμενος εἰς τὸ ποτήριον· *λέγε ἑπτάκις*

σὺ εἶ οἶνος οὐκ εἶ οἶνος ἀλλ' ἡ κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς.
σὺ εἶ οἶνος οὐκ εἶ οἶνος ἀλλὰ τὰ σπλά[γ]χνα τοῦ Ὀσίρεως
τὰ σπλάγχνα τοῦ Ἰάω πακερβηθ:

Ὁ *Alb. Dieterich* ἐξέδωκε πάπυρον (Papyr. magic. musei Lugdun. Batav. καὶ ἐν Kleine Schriften, ἐν Λιψίᾳ 1911, σελ. 19) ἐν ᾧ λόγος ἐστὶ αὐτὸ τοῦτο «ὀνόματος ἑπταγραμμάτου[1].

---

[1]) Πρβλ. καὶ «Σάραπις ἑπταγράμματος θεός...» Μνημονεύω ἐνταῦθα ἐν παρέργῳ μέρει τῆς μαγικῆς σημασίας ἣν εἶχον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις μυστικοῖς τὰ **ἑπτὰ** φωνήεντα α, ε, η, ι, ο, υ, ω, δηλοῦντα τὸ τοῦ κόσμου κρατοῦν θεῖον. Ἐξ αὐτῶν παρήγοντο ὀνόματα θεῶν ἑπταγράμματα. (πρβλ. *Blau*, Altjüdisches Zauberwesen ἐν Βουδαπέστῃ, 1898, σελ. 130, 142, 144, καὶ πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα τὴν μνημονευθεῖσαν διατριβὴν τοῦ *von Andrian* ἐν σελ. 250 καὶ 264). Καὶ ἐν τῇ δεήσει εἰς Ἑρμῆν τὸν Τρισμέγιστον λέγεται «σοῦ τὸ ἑπταγράμματον ὄνομα πρὸς τὴν ἁρμονίαν τῶν ἑπτὰ φθόγγων ἐχόντων φωνὰς πρὸς τὰ ὀκτὼ καὶ εἴκοσι φῶτα τῆς σελήνης» *Reitzenstein*, Poimandres σελ. 264. πρβλ. καὶ Jram. Erlös. σελ. 209. Psyche σελ. 23 σημ. 2. ἔνθα καὶ λόγος περὶ τῶν ἐν τοῖς μαγικοῖς παπύροις συμβολικῶν δεήσεων (ἰδ. *Leeman*, Pap. mag. Mus. Lugd. Bat. Β' σελ. 135) ἐπικαλοῦμαί σε τὸν τὰ πάντα περιέχοντα πάσῃ φωνῇ καὶ πάσῃ διαλέκτῳ—ὅταν δὲ ἔλθῃς *ἐπὶ τὰ* ***φωνήεντα*** λέγε: Κύριε ἀπομιμοῦμαί σε ταῖς ἑπτὰ φωναῖς· εἴσελθε καὶ ἐπάκουσόν μου. Καὶ ἡ νέα τῶν Πυθαγορείων σχολὴ ἀπονέμει τοῖς ἑπτὰ πλανήταις, τοῖς ἀπεργαζομένοις τὴν ἁρμονίαν τῶν σφαιρῶν, τὰ ἑπτὰ φωνήεντα ᾱ ε̄ ῆ ῑ ō ῡ ῶ· ἰδ. *Diels*, Elementum ἐν Λιψίᾳ 1899 σελ. 19. 44. καὶ *Roscher* Hipp. Schrift. σελ 102, καὶ Siebenzahl σελ. 52 καὶ 72. *Diederich*, Kl. Schr. σελ. 223. Περὶ ***ἐννεαγραμμάτων*** ὀνομάτων ἰδὲ *Roscher*, Enneadische σελ. 129. Μνείας ἀξία ἐστὶ καὶ ἡ χρῆσις ἀριθμῶν συνθέτων πρὸς τὸ **ἑπτὰ** ὑπεμφαινόντων μαγείαν τινὰ ἢ μαγικὴν ἄλλως δύναμιν. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Σοάρχου (ἰδὲ περὶ ταύτης *Halbherr*, Museo Italiano di antich. class. 3, 730 ἑξ., *Baunack* ἐν Philologus ΜΘ', 577 ἑξ. 604 ἑξ. καὶ ΝΣΤ', 167 ἑξ.) φέρεται

νῦν δὲ Σοάρχωι αὖθις φανεὶς κατὰ πᾶν κλυτῶι υἱῶι
ὡσαύτως ὅσιον νακόρον ἀγάγαο
τεσσαρακοστῷ ἔτει τε καὶ *ἑβδομάτωι* ἵνα κράνας
λειπούσας πλήσηι νάματι τὰς πατέρος.

καὶ ἐν Ἑλλ. Ἐπιγρ. Δ' 952. 55 ἑξ. ἀναγιγνώσκεται τὸ ἐξ Ἐπιδαύρου ἴαμα «Γοργίας Ἡρακλ[ε]ιώτας πύος. Οὗτος ἐμμάχαι τινι τρωθεὶς τὸμ πλ[ε]ύμονα τοξε[ύ]μ[α]τι ἐνιαυτὸγ καὶ ἐξάμηνον ἔμπυος, ἧς οὕτω σφοδρῶς ὥστε **ἑπτὰ** καὶ ἑξήκοντα λεκάνας ἐνέπλησε πύους. ὡς δὲ ἐνεκάθευδε, ὄψιν εἶδε· ἐδόκει οἱ ὁ θεὸς τὰν ἀκίδα ἐξελεῖν ἐκ τοῦ πλεύμονος. ἁμέρας δὲ γενομένας ὑγιὴς ἐξῆλθε, τὰν [ἀ]κίδα ἐν ταῖς χερσὶ

Δῆλον ἄρα ἐστὶν ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἱερὸς ἐκ παλαιτάτου νομίζεται. καὶ οὕτω δὴ ὑμνεῖτο ὥστε οὐ μόνον *Ἀριστόβουλον* (παρ' *Εὐσεβ.* Προπαρασκ. Εὐαγγ. ΙΓ' 12 ἰδ. καὶ *Valckenaer* Διατριβ. περὶ Ἀριστοβ. σελ. 90-92), τὸν ἐξ Ἑβραίων περιπατητικὸν φιλόσοφον, τὸν Ἑλληνικὰ φιλοσοφήματα Ἰουδαϊκῇ θεολογίᾳ συγκαταμειγνύντα, ὁμολογεῖν ὅτι «δι' ἑβδομάδων καὶ πᾶς ὁ κόσμος κυκλεῖται», ἀλλὰ καὶ *Ἰωάννην τὸν Λυδὸν* λέγειν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ (Περὶ μηνῶν σελ. 30, ἔκδ. Βόννης) ὅτι «μεγίστη ἡ δύναμις τῆς *ἑπτάδος*· ὁ γὰρ κατ' αὐτὴν ἀριθμὸς ἀμιγὴς ἐστι καὶ ἀμήτωρ, μήτε γεννῶν μήτε γεννώμενος, ὡς ἕκαστος τῶν ἐν δεκάδι ἀριθμῶν. ὅθεν οἱ Πυθαγόρειοι Ἀθηνᾷ τὴν ἑπτάδα ἀνατίθενται· τῇ γὰρ περιόδῳ, φασί, τῆς ἑβδομάδος πάντα ἀθάνατα διασῴζεται. καὶ διὰ τοῦτο καλοῦσιν αὐτὴν παρθένον ὀβριμοπάτραν, διότι τῆς μονάδος τῆς πάντα περιεχούσης καὶ ὑποστησάσης μόνης ἐστὶ γέννημα» καὶ πρὸ τούτου *Φίλωνα* (περὶ τῆς κατὰ Μωυσ. κοσμοπ. 90 (30 Mang.) ὅτι «τὴν δὲ ἑβδομάδος φύσιν οὐκ οἶδα εἴ τις ἱκανῶς ἀνυμνῆσαι, δύναιτο παντὸς οὖσαν λόγου κρείττονα». Καὶ *Πρόκλος* δ' ὁ Διάδοχος σημειοῦται (εἰς Πλάτ. Τιμ. Γ' 168 c) ὅτι ἡ μονὰς καὶ ἑπτὰς ἀριθμοί νοεροί τινες· ἡ μὲν μονὰς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ νοῦς, ἡ δὲ *ἑπτὰς* τὸ κατὰ νοῦν φῶς, καὶ διὰ τοῦτο ὁ *περικόσμιος νοῦς* μοναδικός τε καὶ ἑβδομαδικός ἐστιν («ὥς φησιν Ὀρφεύς», Ἀποσπ. 148). Πλεισταχοῦ παρὰ *Φίλωνι* εὕρηνται τοιαῦται γνῶμαι πρβλ. ἔ. ἀ. § 97 ἑξ. (23 M., πυθαγόρεια ταῦτα τοῦ Φ.), Νόμ. ἱερ. ἀλληγορ. § 4 (45 M.) («χαίρει δὲ ἡ φύσις ἑβδομάδι»), περὶ ἑβδόμης § 6 (281 M.), κτλ. Ἀλλὰ μὴ τούτων πρότερον ὁ *Ῥωμαῖος Ῥήτωρ* (Somn. Scip. ἐν de Republ. VI, κεφ. 5, 18), Σκιπίωνι τῷ Ἀφρικανῷ ἑρμηνεῖ χρησάμενος, οὐκ ἔφη τὸν ἑπτὰ «numerum» εἶναι rerum omnium fere nodum»:[1].

φέρων. Πρβλ. καὶ *O. Weinreich*, Antike Heilungswunder σελ. 106 ἑξ. καὶ 86 ἑξ. καὶ *P. Fiebig*, Antike Wundergeschichten, ἐν Βόννῃ 1911, σελ. 8·

[1]) Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ *ἑβδόμη* κτλ. ἡμέρα τῶν μηνῶν αἴσιος εἴθισται νομίζεσθαι (ὅτι καὶ ἀπαίσιος ἐνομίζετο διδάσκει ὁ *Neidhard* ἔ. ἀ. II σελ. 23 κκ. 24), παρὰ δὲ τοῖς Βαβυλωνίοις παραδόξως πᾶσαι αἱ ἀναφοράν τινα πρὸς τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ ἔχουσαι ἡμέραι (7μη, 14τη, 21τή, 28τὴ κτλ.) ἀπαίσιοι ἐνομίζοντο. Τοῦτο

Διδακτικώτατον δ' ἐστι τὸ παρὰ *Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ* Στρωματ. ΣΤ' κεφ. ΙΣΤ', 143 χωρίον ὃ ἀναγραπτέον καὶ μελετητέον παντὶ τῷ περὶ τὸν ἀριθμὸν σπουδάζοντι ἵνα γνῷ τὴν εἰς ὑπερβολὴν τῶν ἀνθρώπων προθυμίαν τοῦ εὑρίσκειν πανταχοῦ τὴν ἑπτάλογον ἀναφοράν. «*Ἑπτὰ* μέν εἰσιν οἱ τὴν μεγίστην δύναμιν ἔχοντες πρωτόγονοι *ἀγγέλων ἄρχοντες*, *ἑπτὰ* δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν μαθημάτων τοὺς πλανήτας εἶναί φασιν *ἀστέρας* τὴν περίγειον διοίκησιν ἐπιτελοῦντας ὑφ' ὧν κατὰ συμπάθειαν οἱ Χαλδαῖοι πάντα γίνεσθαι νομίζουσι τὰ περὶ τὸν θνητὸν βίον, παρ' ὃ καὶ περὶ τῶν μελλόντων λέγειν τινὰ ὑπισχνοῦνται, τῶν δὲ ἀπλανῶν *ἑπτὰ* μὲν αἱ *πλειάδες*, *ἑπτάστεροι* δὲ αἱ *ἄρκτοι*, καθ' ἃς αἱ γεωργίαι καὶ ναυτιλίαι συμπεραιοῦνται, ἡ *σελήνη* τε δι' *ἑπτὰ ἡμερῶν* λαμβάνει τοὺς μετασχηματισμούς· κατὰ μὲν οὖν τὴν πρώτην ἑβδομάδα διχότομος γίνεται, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν πανσέληνος, τρίτη δὲ ἀπὸ τῆς ἀποκρούσεως αὖθις διχότομος καὶ τετάρτη ἀφανίζεται. ἀλλὰ καὶ αὐτή, καθάπερ Σέλευκος ὁ μαθηματικὸς παραδίδωσιν, ἑπτάκις μετασχηματίζεται. γίνεται γὰρ ἐξ ἀφεγγοῦς μηνοειδής, εἶτα διχότομος, εἶτα ἀμφίκυρτος πανσέληνός τε καὶ κατὰ ἀπόκρουσιν πάλιν ἀμφίκυρτος διχότομός τε ὁμοίως καὶ μηνοειδής.

Ἑπτατόνῳ φόρμιγγι νέους κελαδήσομεν ὕμνους,

ποιητής τις οὐκ ἄσημος γράφει καὶ τὴν παλαιὰν λύραν ἑπτάφθογγον εἶναι διδάσκων. ἑπτὰ καὶ περὶ τῷ προσώπῳ τῷ ἡμετέρῳ ἐπίκειται τῶν αἰσθητηρίων τὰ ὄργανα δύο μὲν τὰ τῶν ὀφθαλμῶν, δύο δὲ τὰ τῶν

αἰτίαν ἡγοῦντο τὴν Σελήνη καὶ τὰς ἐκλείψεις αὐτῆς, ἴδε *von Andrian* ἔ. ἀ. σελ. 228, *Roscher*. Fristen σελ. 4 ἑξ., 14 ἑξ., 68 ἑξ., Siebenzahl σελ. 3. Καὶ ἐν τῇ λεγομένῃ δὲ Ἑλληνιστικῇ περιόδῳ ἐθεωρεῖτο ὁ ἀριθμὸς δύο καὶ ἑβδομήκοντα (72) ἱερός· ἴδε ἀνωτέρω καὶ *Reitzenstein*, Poimandres σελ. 226. Μνημονεύω δὲ ἐνταῦθα ἐν παρόδῳ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς νοτίου Γερμανίας τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ θεωροῦσι πολλοῦ ἄξιον (ἴδ. *von Andrian* ἔ. ἀ. σελ. 252 ἑξ.). Καὶ κατὰ τὰς νῦν ἰσχυούσας δεισιδαιμονίας τῶν Γερμανῶν ὁ ἕβδομος υἱὸς ἔχει δαιμονίαν τινὰ δύναμιν ἴδ. *Wuttke*, Deutsch. Volksaberglaube § 479. Πρβλ. καὶ § 407 καὶ 405. Ἐν δὲ τῷ Τιρόλῳ θεωροῦνται ἀπαίσιοι αἱ ἡμέραι τοῦ μηνὸς αἱ ἐνέχουσαι τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ (7μη, 17τη, 27τη), καὶ ἐν Σιλεσίᾳ λέγεται παροιμιακῶς das war eine von meinen sieben Torheiten. Περί τινων παιδικῶν ᾀσμάτων ἴδ. *von Lebedour* Anz. für Kunde des Deutschen Mittelalters Α', 293

ἀκουστικῶν πόρων, δύο δὲ τὰ τῶν μυκτήρων, ἕβδομον δὲ τὸ τοῦ στόματος. Τάς τε τῶν ἡλικιῶν μεταβολὰς κατὰ ἑβδομάδα γίνεσθαι *Σόλωνος* αἱ ἐλεγεῖαι δηλοῦσιν ὧδέ πως

Παῖς μὲν ἄνηβος ἐὼν ἔτι νήπιος ἕρκος ὀδόντων
φύσας ἐκβάλλει πρῶτον ἐν ἕπτ' ἔτεσιν·
τοὺς δ' ἑτέρους ὅτε δὴ τελέσῃ θεὸς ἕπτ' ἐνιαυτούς,
ἥβης ἐκφαίνει σήματα γιγνομένης·
τῇ τριτάτῃ δὲ γένειον ἀεξομένῳ ἔτι γυίων
λαχνοῦται, χροιῆς ἄνθος ἀμειδομένης·
τῇ δὲ τετάρτῃ πᾶς τις ἐν ἑβδομάδι μέγ' ἄριστος
ἰσχύν, ἥντ' ἄνδρες σήματ' ἔχουσ' ἀρετῆς·
πέμπτῃ δ' ὥριον ἄνδρα γάμου μεμνημένον εἶναι
καὶ παίδων ζητεῖν εἰσοπίσω γενεήν·
τῇ δ' ἕκτῃ περὶ πάντα καταρτύεται νόος ἀνδρός,
οὐδ' ἔρδειν ἔθ' ὁμῶς ἔργ' ἀπάλαμνα θέλει·
ἑπτὰ δὲ νοῦν καὶ γλῶσσαν ἐν ἑβδομάσιν μέγ' ἄριστος
ὀκτώ τ' ἀμφοτέρων τέσσαρα καὶ δέκ' ἔτη·
τῇ δ' ἐνάτῃ ἔτι μὲν δύναται, μαλακώτερα δ' αὐτοῦ
πρὸς μεγάλην ἀρετὴν γλῶσσά τε καὶ σοφίη·
τὴν δεκάτην δ' εἴ τις τελέσας κατὰ μέτρον ἵκοιτο,
οὐκ ἂν ἄωρος ἐὼν μοῖραν ἔχοι θανάτου [1].

[1]) Πρβλ. καὶ Macrob. εἰς Somn. Scip. I, 6 καὶ τὰ παρὰ Μοσχοπούλῳ ἐκδ. Titze (ἐν Λιψ. 1822) σελ. 49: ἑπτὰ τῶν ἀνθρώπων ἡλικίαι. «Ἡλικίαι εἰσὶν ἑπτὰ τοῦ ἀνθρώπου. καὶ πρώτη ἡλικία, ἀπὸ γεννήσεως ἕως ἐτῶν τεσσάρων, βρέφος· δευτέρα, παῖς, ἀπὸ ἐτῶν πέντε, ἕως ἐτῶν ιδ'. τρίτη, μειράκιον, ἀπὸ ἐτῶν ιε', ἕως κβ'. τετάρτη, νεανίσκος, ἀπὸ ἐτῶν κγ', ἕως ἐτῶν μα'. πέμπτη, ἀνήρ, ἀπὸ ἐτῶν μβ'. ἕως ἐτῶν νστ', ἕκτη, γηραιός, ἀπὸ ἐτῶν νζ', ἕως ἐτῶν ξη'. ἑβδόμη, ἀπὸ ἐτῶν ξη', ἕως τῆς ζωῆς αὐτοῦ· καὶ ἀπὸ τούτου χρόνιος». Πρβλ. περὶ τῶν ἑπτὰ *ἡλικιῶν* καὶ *Roscher* ἐν Hipp. Schr. σελ. 54 ἑξ. καὶ 84 ἑξ. καὶ Hebdomadenlehre σελ. 14 ἑξ. καὶ Altpythagoreismus σελ. 32 καὶ περὶ τῶν ἑπτὰ «μεθηλικιώσεων» τοῦ ἀνθρώπου, *Fr. Boll*, Die Lebensalter σελ. (109) 21. πρβλ. καὶ σελ. 116 (28) ἑξ. 129 (41) Καὶ ὁ Συριανὸς δ' ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὁ Φιλοξένου, ὁ τοῦ Πρόκλου διδάσκαλος γενόμενος, σημειοῦται ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοῦ εἰς τὰ Μετὰ τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους (1093, α, ἰδ. Ἔκδ. Ἀριστ. Βερολιν. Ἀκαδημ. τόμ. Ε' σελ. 940) ὅτι ὁ Πυθαγόρειος Πρῶρος πολλὰ καὶ σεμνὰ καὶ θεοπρεπῆ περὶ ἑπτάδος εἰπὼν (....) δείκνυσι συνετῶς *ὅπως ἡ φύσις δι' ἑπτὰ ἐτῶν ἢ μηνῶν ἢ ἡμερῶν πλεῖστα τῶν πραγμάτων τελειοῖ ἢ μεταβάλλει.*

145. Πάλιν ἐν ταῖς νόσοις *κρίσιμος ἡ ἑβδόμη* (πρβλ. ἀνωτ.) καὶ ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτη, καθ' ἃς ἡ φύσις διαγωνίζεται πρὸς τὰ νοσοποιὰ τῶν αἰτίων. Καὶ μυρία τοιαῦτα *ἁγιάζων τὸν ἀριθμὸν* παρατίθεται Ἕρμιππος ὁ Βηρύτιος ἐν τῷ περὶ ἑβδομάδος. σαφῶς δὲ τὸν περὶ ἑβδομάδος τε καὶ ὀγδοάδος μυστικὸν λόγον τοῖς γινώσκουσι παραδίδωσιν ὁ μακάριος Δαβὶδ ὧδέ πως ψάλλων (Ψαλμ.90.9 ἑξ.) «τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχνη ἐμελέτων. αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις, ὀγδοήκοντα ἔτη· εἴη δ' ἡμᾶς βασιλεύειν». Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ Κλήμεντος. Αἱ δ' ἐφθήμεροι καὶ πλανητικαὶ ἑβδομάδες φαίνονται ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς τοὺς ἀνθρώπους διαδοθεῖσαι[1] ὡς ἡμῖν τοῦτο ὑπὸ Δίωνος τοῦ Κασσίου σαφῶς μαρτυρεῖται ΛΖ', 18 ἑξ. «τὸ δὲ δὴ ἐς *τοὺς ἀστέρας τοὺς ἑπτὰ* τοὺς πλανήτας ὠνομασμένους *τὰς ἡμέρας ἀνακεῖσθαι*, κατέστη μὲν ὑπ' Αἰγυπτίων πάρεστι δὲ καὶ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους οὐ πάλαι ποτὲ ὡς λόγῳ εἰπεῖν ἀρξάμενον· οἱ γοῦν ἀρχαῖοι Ἕλληνες οὐδαμῇ αὐτό, ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, ἠπίσταντο». Ἡ πλανητικὴ ἑβδομὰς ἐγεννήθη ἐκ τῆς πίστεως ὅτι οἱ πλανῆται καθ' ἐφθήμερον περίοδον ἀλλήλοις ἕπονται, ἀνὰ μίαν ἡμέραν βασιλεύοντες. Ἀπὸ τῶν χρόνων δέ που τοῦ Αὐγούστου ἡ ἐφθήμερος αὕτη πλανητικὴ ἑβδομὰς ἐξέβαλε τῷ χρόνῳ τὴν παλαιὰν *ὀχθήμερον* τῶν Ῥωμαίων *ἑβδομάδα* ((nundinae)[2]. Γενικῶς δ' εἰπεῖν διορᾷ τις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ φιλοσοφίᾳ, μάλιστα δὲ πάντων τῇ Στωϊκῇ, τὴν προαίρεσιν τοῦ προσαρμόττειν τὰ παρατηρούμενα οὐράνια φαινόμενα (ἀστρολογίαν) καὶ πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ, καίτοι ὁ Καρνεάδης διὰ μακροτέρων ἀποδείξεων πρὸς τὰ δόγματα ταῦτα τῆς Στοᾶς ἀναφερόμενος ἀπέρριπτε τήν τε ἀστρολογίαν καὶ πᾶσαν μαντικήν[3]. Ἀλλ' ἡ Στοὰ παρέχει ἡμῖν τὸ παράδοξον, ὀρθότερον δ' εἰπεῖν ἐπίκαιρον φανόμενον τοῦ διπλοῦ προσώπου. Ἀφ' ἑνὸς μὲν

---

[1]) Καὶ εἶχον μὲν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος πρὸ Χριστοῦ τὴν ἐφθήμερον ἑβδομάδα ἧς τὸ τέλος ἦν τὸ *Σάββατον*, ἀλλ' οὗτοι **ἀπηρίθμουν** τὰς οὕτω ἀνωνύμους κυρίως ἡμέρας. Ἡ ἑπταδικὴ αὕτη διαίρεσις προῆλθε πιθανώτατα ἐκ τῶν φάσεων τῆς σελήνης.

[2]) Ἰδ. περὶ τούτων διὰ μακρῶν τὸ ἄρθρον *Planeten* τοῦ Roscher ἐν τῷ Μυθολογ. αὐτοῦ Λεξικῷ. *Schürer* ἐν Zeitschrift für neutest. Wiss. τόμ. ΣΤ', 1 ἑξ. καὶ *Fr. Boll* ἐν Neue Jahrb. 115—116.

[3]) Ἰδ. *Fr. Boll* ἐν Flekeisens Jahrb. Suppl. ΚΑ' σελ. 181 ἑξ.

τὴν θεωρητικὴν παρατήρησιν τῶν τοῦ κόσμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑποχώρησίν τε καὶ ἀποδοχὴν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀναγκῶν καὶ προσαρμογὴν πρὸς τὰ ὄντα, ἢ νεωτερικώτερον εἰπεῖν πρὸς τὴν «πραγματικότητα», ὡς οὐδεμία ἄλλη τῆς φιλοσοφίας σχολὴ τοῦτ' ἔπραξε. Ἡ τῆς Στοᾶς θεολογία πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ θρησκείαν συνδέεται ἐν τῷ κοινῷ δόγματι ὅτι σύμπας ὁ κόσμος θείων δυνάμεων πλήρης ἐστὶ καὶ ἐνεργειῶν. Ἐν ταύτῃ ζητεῖ τὴν ἀποκάλυψιν βαθυτέρας σοφίας, ἡ δὲ ἐναρμόνιος προσαρμογή. ἵνα τούτου μόνον μνημονεύσωμεν, τῆς τε ἀστρολογίας καὶ παντὸς εἴδους τεχνητῆς μαντείας πρὸς τὰ διδάγματα αὐτῆς περὶ τύχης καὶ περὶ ἐσωτερικῆς συνοχῆς καὶ συμπαθείας πάντων τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, ἀληθῶς θαυμάσιόν τι ἐπίτευγμά ἐστι. Ἡ ἀλληγορικὴ σημασία, ἣν οὕτω συχνάκις ἐν τῷ ἀριθμῷ ἑπτὰ βλέπομεν, ἀπεργάζεται τὸ πᾶν.

Ἐκ τοῦ παλαιοτάτου δὲ μαγικοῦ καθαγιασμοῦ καὶ ἐκ τῆς καθιερώσεως (ἄχραντος ἑπτὰς Πρόκλ. εἰς Πλάτ. Τίμ. 24, δ) τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, (γενομένης πρὸς τοῦτο, ὡς ἐγὼ ἐμαυτὸν πείθω, ἀφορμῆς πρώτης τῶν σχημάτων τῆς σελήνης, ἴδ. ἀνωτέρω) καὶ *Φίλων*. Νομ. ἀλληγ. 8 ἐκδ. Cohn), καὶ τῆς τούτοις παρεπομένης εὐσεβείας τε καὶ τιμῆς ῥαδίως εἶτα συνέβη ὑπάρχοντί που τῷ ἀριθμῷ τούτῳ προσέχειν τὸν νοῦν [1] ἢ τοῦτον ἀναζητεῖν τε καὶ ἀνευρίσκειν καὶ ἐπινοεῖν, πρὸς δὲ καὶ προθεσμίας δι' αὐτοῦ ὁρίζειν· ἐπὶ τοσοῦτο δὲ τὸ πρᾶγμα προῆλθεν ὥστε ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὀνομασίας κεῖσθαι πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ κυρίοις ὀνόμασι. Ἡ τοιαύτη δὲ τοῦ ἀριθμοῦ παρακολούθησις οὐ μόνον εἰς μαγγανείαν τῷ χρόνῳ καὶ δεισιδαίμονα ἁγιστείαν («ἑπτὰ μαθαλλίδας ἐπίχεε ἡμῖν τῷ γλυκυτάτῳ» παρ' *Ἀθην*. ΙΑ' 11 πρβλ. καὶ Γ' 7), ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο (ἐν τοῖς περὶ τὸν Χριστὸν μάλιστα χρόνοις, ἴδ. ἀνωτέρω) καὶ εἰς ἑπταδικὴν ἐπισχέσεως δεομένην μανίαν καὶ λῆρον ἀπέβη. Συνορᾷ δέ τις τοῦτο τὸν νοῦν προσσχὼν οὐ μόνον τοῖς ἐλλόγως διαριθμουμένοις τ. ἕ. τοῖς ἑπτὰ γεγονόσι πλάνησι, τῇ ἑπτὰ ἄστροις συμπληρουμένῃ ἄρκτῳ, καὶ ταῖς γιγνομέναις ἑβδομάσι τροπαῖς τῆς σελήνης «τοῦ

---

[1]) Πρβλ. τὰ περὶ τοῦ Δούκα λεγόμενα ἐν Κωνστ. Μανασσῆ Συνοψ. Χρονικῇ 64 29: ἐν *ἑπταρίθμοις* δὲ παισὶ τὸν οἶκον ὑπερείσας ὥσπερ ἐν κίοσι ἑπτὰ παγίως ἀραρόσι· πρβλ. καὶ 6455.

συμπαθεστάτου πρὸς τὰ ἐπίγεια ἄστρου» ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς τρόπον τινὰ ἐξευρεθεῖσι ἑπταμήνοις βρέφεσι καὶ ταῖς ἄχρι ἑβδομάδος παρατεινομέναις ταῖς γυναιξὶ καταμηνίοις καθάρσεσι, μάλιστα δὲ πάντων τοῖς περιέργως τετεχνημένοις καὶ κενοῖς, οἷον δὴ τῷ ἀνθρώπῳ τῶν κατὰ τὴν πρώτην μὲν ἑπταετίαν λογικῷ γινομένῳ κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἑπταετίαν ἄκρως τελειουμένῳ, καὶ τῷ ἑπταμερεῖ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς, καὶ τῶν ἑπτὰ κινήσεων τοῦ σώματος, καὶ τῶν ἑπτὰ σπλάγχνων (στομάχῳ, καρδίᾳ, σπληνί, ἥπατι, πνεύμονι, δυοῖν νεφροῖς), καὶ τῶν ἑπτὰ μελῶν τοῦ σώματος (κεφαλῆς, τραχήλου, στέρνου, χειρῶν, κοιλίας, ἤτρου, ποδῶν). Ταῦτα τε καὶ ἄλλα εὕροι ἄν τις παρὰ *Φίλωνι* (Νομ. ἱερ. ἀλληγορ. Α' 4 ἑξ. Cohn) ὡς καὶ ὅτι τὸ ἡγεμονικώτατον τοῦ ζῴου πρόσωπον *ἑπταχῇ κατατέτρηται* (δυοῖν ὀφθαλμοῖς καὶ ὠσὶ δυσίν, ἴσοις μυκτῆρσιν, ἑβδόμῳ στόματι) [1] καὶ ὅτι αἱ ἀποκρίσεις ἑπτὰ (δάκρυα, μύξαι, σίελος, σπέρμα, διττοὶ περιττωμάτων ὀχετοί, καὶ δι' ὅλου τοῦ σώματος ἱδρώς!).

Οὕτω τοίνυν ἑρμηνευτέα ἡ καταφανὴς καὶ πολυειδὴς σύνθεσίς τε καὶ προτίμησις αὐτοῦ ἔν τε τῇ μυθολογίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Παρέχομαί τινα παραδείγματα τούτου ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ *Ὁμήρου* παρ' ᾧ πολλά τις ἂν ἔχοι τοιαῦτα δεῖξαι λεγόμενα. Ὁ Ἀγαμέμνων ἐν Ἰλιάδι ἀποκρινόμενος Νέστορι αὐτῷ διαλλαγὴν πρὸς τὸν Ἀχιλλέα παραινοῦντι, ὑπισχνεῖται δώσειν τῷ Ἀχιλλεῖ ἄλλα τε καὶ *ἑπτὰ ἀπύρους τρίποδας*, καὶ *ἑπτὰ γυναῖκας* Λεσβίδας «αἳ κάλλει ἐνίκων φῦλα γυναικῶν» (Ἰλ. Ι. 122. 128, πρβλ. 270 καὶ 638 καὶ *Εὐσταθ*. 740.58 ἑξ.).

---

[1]) Ἄξιον ἀναγραφῆς ἐνταῦθα νομίζω τὸ παρὰ *Bouché-Leclercq*, Histoire de la divination dans l'antiquité, ἐν Παρισίοις Α' (1879) σελ. 228 χωρίον «Les *influences planétaires* ont été, comme celles du Zodiaque, distribuées *dans le corps humain*, mais non plus suivant un ordre quelconqne. Pour donner une idée de ce que se permit la fantaisie astrologique, il suffira de dire que, dans le système égyptien, adopté par Firmicus, le soleil prend la tête et particulièrement l'oeil droit; la lune, l'oeil gauche; Jupiter le côté gauche et particulièrement l'oreille avec le foie, qui pourtant est à droite; Saturne, le côté droit et spécialement l'oreille avec la rate, qui se trouve à gauche (cf. Firmic., II, 10. cf. Sex. Empiric. adv. astrol. 31), etc. Les theories les plus incompréhensibles passaient pour les plus profondes». Ἰδὲ καὶ σελ. 231 ἑξ.

Ὁ Εὔμαιος διανέμει τὰ μέλη τοῦ ἀποσφαγέντος ἱερείου «δαΐζων πάντα *ἔπταχα*» (Ὀδ. ξ, 434). Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος Μάρων δωρεῖται τῷ Ὀδυσσεῖ «χρυσοῦ εὐεργέος *ἑπτὰ* τάλαντα» (Ὀδ. ι, 202). Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀφικνεῖται *ἑβδομάτῃ* ἡμέρᾳ «Λάμου αἰπὺ πτολίεθρον Τηλέπυλον λαιστρυγονίην» (Ὀδ. κ, 81 ἑξ.). οἱ δὲ ἑταῖροι αὐτοῦ ἐπὶ ἓξ ἡμέρας «δαίνυντ' Ἠελίοιο βοῶν ἐλάσαντες ἀρίστας», ἀποπλέουσι δὲ κατὰ τὸ *ἕβδομον* ἦμαρ» ὅτε καὶ ὁ Κρονίων καταστρέφει τὸ πλοῖον αὐτῶν (Ὀδ. μ, 397 ἑξ.) ὁμοίως ἐν ξ. 249 λέγει ὁ Ὀδυσσεὺς ὅτι ἓξ ἡμέρας εὐωχοῦντο οἱ ἐρίηρες αὐτοῦ ἑταῖροι «*ἑβδομάτῃ* δ' ἀναβάντες ἀπὸ Κρήτης εὐρείης ἐπλέομεν» [1]. Ἐν πᾶσι τούτοις, ὥς γ' ἐμοὶ δοκεῖ, οὐκ' ἐπ' ἀκριβὲς τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ ἑρμηνευτέον, μᾶλλον δὲ νομιστέον αὐτὸν ἔνδειξιν ἱκανοῦ πλήθους ὅ τις καὶ ἀριθμῷ ἱερῷ ὁρίσαι βούλεται. Ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἐπέρρωσάν μοι καὶ τάδε τὰ χωρία. Πάντες που ἴσμεν ὅτι Ὅμηρος ἡμῖν παραδίδωσιν (Ἰλ. Φ, 407) Ἄρην πληγωθέντα ὑπ' Ἀθηνᾶς καὶ πεσόντα ἐπισχεῖν «*ἑπτὰ* πέλεθρα» [2]· τούτῳ δὲ ὁ ποιητὴς τῷ ῥήματι μόνον ὑπερμεγέθη ἔκτασιν δηλῶσαι βούλεται. Ὁ *Ἡρόδοτος* λέγει (Δ' 24) ὅτι «Σκυθέων οἳ ἂν ἔλθωσι ἐς αὐτοὺς (Ἀγριππαίους) δι' *ἑπτὰ* ἑρμηνέων καὶ δι' *ἑπτὰ* γλωσσέων διαπρήσσονται», ὁ αὐτὸς δ' ἱστορικὸς διηγεῖται (Η' 56) ὅτι «διέβη ὁ στρατὸς αὐτοῦ (τοῦ Ξέρξου) «ἐν *ἑπτὰ* ἡμέρῃσι καὶ ἐν *ἑπτὰ* εὐφρόνῃσι» τὸν Ἑλλήσποντον». Τοὺς ἐν Πλαταιαῖς παρατασσομένους Σπαρτιάτας (Γ' 28 καὶ 29) «ἐφύλασσον

---

[1]) Καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς μεταβαίνων ἐκ τῆς νήσου τῆς Καλυψοῦς εἰς τὴν χώραν τῶν Φαιάκων «*ἑπτὰ* καὶ δέκα πλέεν ἤματα ποντοπορεύων» (Ὀδ. ε. 278), ἰδὲ *Roscher*, Fristen σελ. 46 καὶ 60. Σημείωσαι ὅτι ὁ μυθολόγος *Gruppe* (Griech. Mythol. 941,2) τὸ «*ἐξῆμαρ* μὲν ὁμῶς πλέομεν... *ἑβδομάτῃ* δ' ἱκόμεσθα Λάμου αἰπὺ πτολίεθρον» (Ὀδυσσ. κ, 81) προθεσμίαν ἓξ ἡγεῖται ἁπλῶς ἡμερῶν ὁρίζειν.

[2]) Ὁ Τιτυὸς ἔκειτο ἐν δαπέδῳ ἐπ' *ἐννέα* πέλεθρα (Ὀδ. λ. 577), τοῦτο δὲ ἀναφορὰν ἔχει πρὸς τὴν τοῦ ἀριθμοῦ *τρία* δύναμιν (τρία ἐπὶ τρία) ἰδὲ *Roscher* Enneadische σελ. 37 σημ. 75. Τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἀριθμοῦ *ἑπτὰ* θεωρεῖ ὁ *H. Diels* (Ein orphischer Demeterhymnus ἐν Festschrift Th. Gomperz dargebracht. ἐν Βιέννῃ 1902 σελ. 9) παλαιοτάτην. δισχιλίων ἐτῶν πρὸ Χριστοῦ, ὅτε ἡ πρὸς ἄλληλα τῶν ἐθνῶν ἐπιμειξία πολὺ μᾶλλον προηγμένη ἦν ἢ βραδύτερον καὶ τὰ παρ' ἀλλήλοις νομιζόμενα εὐκολώτερον προσεδέχοντό τε οἱ ἄνθρωποι καὶ ἠσπάζοντο· οὐδὲν δ' ὅμως ἧττον ἐν τοῖς παλαιοτάτοις συγγράμμασι, ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ πολὺ ἐλάσσων τῆς τοῦ *ἐννέα* ἀριθμοῦ φαίνεται.

ψιλοὶ τῶν εἱλωτέων πεντακισχίλιοι καὶ τρισμύριοι, *περὶ ἄνδρα ἕκαστον ἑπτὰ τεταγμένοι*» ἵνα καὶ ὁ ἀριθμὸς συνεπικουρῇ τῇ σωτηρίᾳ καὶ νίκῃ. Ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις δὲ παρ' Ἕλλησι τεκμηρίοις ἑφθημεροῦς προθεσμίας νομίζεται τὸ παρὰ τῷ αὐτῷ ἱστορικῷ (Ζ' 12) περὶ τῆς παρὰ Λάδην ναυμαχίας λεγόμενον : μέχρι μὲν νυν ἡμερέων ἑπτὰ ἐπείθοντο (οἱ Ἴωνες) καὶ ἐποίουν τὸ κελευόμενον, τῇ δ' ἐπὶ ταύτῃσι (...) τετρυμένοι ταλαιπωρίῃσι καὶ ἡλίῳ, ἔλεξαν πρὸς ἑωυτοὺς τάδε. Παρ' Εὐριπίδῃ (Ἑλέν. 111) διερωτᾷ ἡ Ἑλένη τὸν Τεῦκρον «πόσον χρόνον διαπεπόρθηται» τὸ Ἴλιον, ὁ δὲ Τεῦκρος ἀποκρίνεται ὅτι «ἑπτὰ σχεδόν τι καρπίμους (καμπίμους Nauck) ἐτῶν κύκλους» καὶ ἐν στ. 773-776 ἡ Ἑλένη τὸν ἀναγνωρισθέντα *πόσιν* ἀνερομένη «πόσον χρόνον πόντου 'πὶ νώτοις ἅλιον ἐφθείρου πλάνον ;» μανθάνει ὅτι «ἐνιαυσίους πρὸς τοῖσιν ἐν Τροίᾳ δέκα | ἔτεσι διῆλθον ἑπτὰ περιδρομὰς ἐτῶν». πρβλ. Ὁμ. Ὀδ. δ, 82. Καὶ Σωκράτης δὲ παρὰ *Πλάτωνι* (Θεαιτήτῳ 174, θ) λέγει ὅτι ἐλογίζετό τις γενναῖος «*ἑπτὰ πάππους* πλουσίους ἔχων ἀποφῆναι». Καὶ ὁ Ἡσύχιος δὲ τῷ ἀσαφεῖ γλωσσήματι *ἐνδοιΐτιναι* «τοὺς ἀπὸ ἑπτὰ πατέρων καὶ μητέρων ἀστῶν κατάγοντας τὸ γένος» δηλοῖ [1]. Τὸ ἅγιον τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τὴν περὶ αὐτὸν πτόησιν συνορῶμεν καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου περὶ αὐτοῦ λεγομένοις ἐπαίνοις (*Θουκυδ.* ΣΤ' 16,2). [2] Παρ' *Ἀριστοφ.* Λυσιστρ. 698 ἀναγιγνώσκομεν «οὐ

---

[1]) Ὁ *Lobeck* ἐπιβοηθούμενος καὶ ὑπὸ παλαιοτέρων εἰκασιῶν (ἰδὲ ἔκδ. Ἡσυχίου ὑπὸ Albert) μετέγραψεν εἰς *ἐνδοίγεναι*, λατ. indigenae, οὐχὶ ἀφυῶς οὐδ' ἀπιθάνως, παρὰ τὸ parum probabiliter τοῦ Schmidt.

[2]) Ἰδίας χρήζει ἐξετάσεως καὶ ἀκριβώσεως ὁ ἀριθμὸς ἑπτὰ παρ' ἑνὶ ἑκάστῳ τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων συγγραφέων παρ' οἷς ἡ χρῆσις αὐτοῦ οὐχὶ σπανίως καί τινα ὑπολανθάνουσαν ἐπισημασίαν ὡς ἀφανῆ συνοδὸν ἔχει. Δείγματος χάριν ἐξετάζω νῦν τὸν Θουκυδίδην εἰς τοῦτο. Ἡ παρὰ τούτῳ τῷ ἀταράκτῳ ἱστορικῷ μνεία τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ φαίνεται ἄνευ ἄλλης τινὸς ἐπισημασίας, οἵαν δὴ παρὰ πολλοῖς ὡς εἴρηται ἄλλοις συγγραφεῦσιν εὑρίσκομεν, πλήν που ὀλίγων τινῶν χωρίων· ἐπέρχομαι ταῦτα περιεργίας χάριν οὐ μέγα τι ἴδιον τούτοις ἐπικρίνων οὐδ' ἀποδιδούς.

Καὶ δὴ οὐδεὶς μὲν ἂν τῷ ἐν Β' 86,3 λεγομένῳ ἄλλην ἢ γεωγραφικὴν μόνον σημασίαν ἀποδοίη. Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ τοῖς Ἀθηναίοις φιλίου Ῥίου τοῦ Μολυκρικοῦ ἐπάγεται ὁ ἱστορικὸς διαγράφων λαμπρῶς τὴν ἀμφίρροπον γενομένην ναυμαχίαν τῶν Πελοποννησίων πρὸς τὸν Φορμίωνα «τὸ δ' ἕτερον Ῥίον ἐστὶν ἀντιπέρας, τὸ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ· διέχετον δὲ ἀπ' ἀλλήλων σταδίους μάλιστα ἑπτὰ τῆς

γὰρ ἔσται δύναμις, οὐδ' ἢν *ἑπτάκις* (=πολλάκις) σὺ ψηφίσῃ· ὁ δὲ Φιλοκράτης ὁ Στρούθιος ψέγεται ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν Ὀρνίθ. (Ἀριστοφ. 1079) ὅτι ***συνείρων τοὺς σπίνους πωλεῖ καθ' ἑπτὰ τοὐβολοῦ***, εὐτελίζων αὐτοὺς κατὰ τὸν Σχολιαστήν. Ἐν τῇ ἑβδόμῃ *Πλατων.* ἐπιστολῇ (332, a) ἀποκαλεῖται ὁ Διονύσιος «ἑπταπλασίως φαυλότερος Δαρείου» (πρβλ. καὶ τὰ ἑπομ. *ἑπτὰ καὶ ἑβδομήκοντα*). Μνημονεύω καὶ τοῦ ***Εὐσταθ.*** 450, 41 τί γὰρ μέγα δισπίθαμον κέρας ἀγρίου αἰγός, εἴ γε καὶ ἓν καθ' αὑτὸ μόνον ὦπται καὶ ὑπὲρ τέσσαρας σπιθαμὰς καὶ ἕως καὶ ὑπὲρ *ἑπτά*» Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς χωρίοις καὶ τοῖς τυχὸν ἄλλοις παρομοίοις τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν εἶναί που μόνον πλήθους δηλωτικὸν οὐχὶ δ' ἀριθμητικῆς ἀκριβοῦς δυνά-

---

θαλάσσης». Οἱ Κερκυραῖοι, Γ' 81, 4, ὠμότατα ἐφόνευον ἢ ἑαυτοὺς φονεῦσαι ἠνάγκαζον «τοὺς ἐχθροὺς σφῶν *αὐτῶν* δοκοῦντας εἶναι ***ἡμέραις ἑπτά»***. Αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς σπεύδει πλέων (Δ' 104,5) «*κατὰ τάχος ἑπτὰ* ***ναυσὶν*** αἳ ἔτυχον παροῦσαι, καὶ ἐβούλετο φθάσαι μάλιστα μὲν οὖν τὴν Ἀμφίπολιν πρίν τι ἐνδοῦναι, εἰ δὲ μή, τὴν Ἠιόνα προκαταλαβών» τοῦτο δὲ δὴ καὶ αἰτία ἐγένετο τῆς μετὰ ταῦτα μακρᾶς αὐτοῦ φυγῆς. Ὁ Βρασίδας στρατεύσας ἐπὶ Κορώνην τὴν Χαλκιδικὴν (Δ' 110) τάσσει εἴκοσι ἄνδρας εἰσελθεῖν λάθρᾳ εἰς τὴν πόλιν, **ἀλλὰ** τούτων τῶν ταχθέντων τὸ πρῶτον εἴκοσι ἀνδρῶν μόνον **ἑπτὰ οὐ κατέδεισαν** εἰσελθεῖν. Ἐκπλήσσεταί τις μανθάνων, Ε' 11, 2, ὅτι κατὰ τὴν ἐν Ἀμφιπόλει, **παρὰ** τὴν Ἠιόνα, μάχην τοῦ Βρασίδου πρὸς τὸν Κλέωνα (ὅτε κα ἀμφότεροι ἔπεσον) τῶν μὲν Ἀθηναίων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς **ἑξακοσίους**, τῶν δ' ἐναντίων (Λακεδαιμονίων, κτλ.) μόλις *ἑπτά!* Οἱ Λακεδαιμόνιοι (Ε' 68, 3) ἔχοντες ἑπτὰ λόχους παρατάσσονται ἐναντίον τῶν **πολεμίων αὐτῶν** Μαντινέων **καὶ** Ἀρκάδων **καὶ** Ἀργείων καὶ Κλεωναίων καὶ Ὀρνεατῶν, ὧν πολλὰ μὲν τὰ ὀνόματα μικρὰ δ' ἡ δύναμις. Καὶ ὁμολογεῖ μὲν ὁ ἱστορικὸς ὅτι μεῖζον ἐφάνη τὸ στρατόπεδον τῶν Λακεδαιμονίων, **ἀλλ'** ἐπιφέρει ὅτι ἀριθμὸν δὲ γράψαι ἢ καθ' ἑκάστους ἑκατέρων ἢ ξύμπαντας οὐκ ἂν τις ἐδύνατο ἀκριβῶς. Λόγου **τινὸς** ἴσως πλείονος ἄξιόν ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ κομπώδους καὶ μεγαλαύχου Ἀλκιβιάδου λεγόμενον, ΣΤ' 16,2, ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑπὲρ δύναμιν μείζω τὴν τῶν Ἀθηναίων πόλιν ἐνόμισαν τῇ διαπρεπεῖ αὐτοῦ Ὀλυμπίαζε θεωρίᾳ, διότι *ἅρματα* μὲν **ἑπτὰ** καθῆκε, ὅσα οὐδείς πω ἰδιώτης πρότερον, ἐνίκησε δὲ καὶ δεύτερος καὶ τέταρτος ἐγένετο. Ἴσως τοῦτο τὸ ἱερὸν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ δηλῶσαι βούλεται. Ἐποιησάμεθα σύντομον ἐν τοῖς ἀνωτέρω ῥηθεῖσι μνείαν ὅτι ἡ ἑβδόμη ἡμέρα κρίσιμος ἢ «γόνιμος» ἦν. Καὶ **παρὰ** τῷ ἡμετέρῳ δ' ἱστορικῷ (Β' 49, 4) εὕρηται ἐν τῇ θαυμασίᾳ τοῦ λοιμοῦ περιγραφῇ ὅτι οἱ ὑπ' αὐτοῦ ταλαιπωρούμενοι «διεφθείροντο οἱ **πλεῖστοι ἐναταῖοι** καὶ ἑβδομαῖοι ὑπὸ τοῦ ἐντὸς **καύματος»** πρβλ. καὶ ***Λουκ.*** πῶς δεῖ ἱστορ. συγγραφ. 1. Φιλόψ. 25 κτλ. καὶ ἰδὲ *Roscher*. Fristen **σελ.** 48 σημ. 153 καὶ 154 (παρ' Ἀσσυρίοις). — Καὶ ἐν Βυζαντιακῷ κειμένῳ ἐκδοθέντι ὑπὸ Σπ. Λάμπρου ἐν τῷ Ν. Ἑλληνομν. Θ' 171 φέρεται ὅτι ὁ *Παχνίτης*

μεως πᾶς τις ἄν μοι ὁμολογήσειε [1]. Πρὸς δὲ τὸν ἡμέτερον συμβάλλεται σκοπὸν καὶ τὸ παρ' *Ἡροδότῳ* (Α' 68) μνημονευόμενον γεγονὸς περὶ τοῦ Λίχα καί τινος χαλκέως ἐν Τεγέᾳ· «ἐγὼ γὰρ (λέγει ὁ χαλκεὺς πρὸς τὸν Λίχαν) ἐν τῇδε θέλων τῇ αὐλῇ φρέαρ ποιήσασθαι, ὀρύσσων ἐπέτυχον *σορῷ ἑπταπήχεϊ*· ὑπὸ δὲ ἀπιστίης μὴ μὲν γενέσθαι μηδαμὰ μέζονας ἀνθρώπους τῶν νῦν ἄνοιξα αὐτὴν καὶ εἶδον τὸν νεκρὸν μήκεϊ ἴσον ἐόντα τῇ σορῷ». Καὶ ἐνταῦθα, καὶ δὴ ἐν τῷ θαύματι τούτῳ, ἡ λέξις *ἑπτάπηχυς* οὐδὲν ἄλλο οἷόν τ' ἔστι δύνασθαι ἢ τὸν ὑπερμεγέθη [2]. Σάμιοι ἀνατιθέασιν (*Ἡροδ.* Δ' 152) εἰς τὸ Ἥραιον κρατῆρα «ὑποστήσαντες αὐτῷ τρεῖς χαλκέους κολοσσοὺς *ἑπταπήχεας*, τοῖσι γούνασι ἐρηρεισμένους». Ὁμοίως Αἰγινῆται ἀνατιθέασι τῷ Ἰσθμίῳ θεῷ «*ἑπτάπηχυν* χάλκεον» ἀνδριάντα. Ὡς ἐν παρέργῳ δὲ μνημονευτέον τὸ ἐν τῇ περιλαλήτῳ δεκάτῃ τρίτῃ ἐπιστολῇ τοῦ *Πλάτωνος* λεγόμενον· εἰσηγεῖται οὗτος τῷ Διονυσίῳ «ταῖς Κέβητος θυγατράσι χιτώνια τρία *ἑπταπήχη*» ἀποστεῖλαι (363α)· λογιζομένοις δ' ἡμῖν τὸ μῆκος τοῦ πήχεως παρὰ τοῖς παλαιοῖς οὐχ οἷόν τ' ἐστι ἐνταῦθα ἄλλως ἢ κατὰ λέξιν ἑρμηνεῦσαι τὸ προκείμενον χωρίον. Ὁ μισογύνης παρὰ Μενάνδρῳ (Ἀποσπ. ἐκδ. Dübner σελ. 33) λέγει ὅτι «ἐθύομεν δὲ πεντάκις τῆς ἡμέρας | *ἐκυμβάλιζον δ' ἑπτὰ θεράπαιναι κύκλῳ* | αἱ δ' ὠλόλυζον» (*κἀνωλόλυζον*, Κοραῆς) Ὁ χορὸς ἐν τοῖς Βατράχοις (417) τοῦ *Ἀριστοφάνους* σκώπτει τὸν Ἀρχέδη-

---

ἑπτὰ ἡμέρας ἐπικρατεῖ «κατὰ τὴν τοῦ Μαρτίου μηνὸς εἰκάδα πέμπτην, ἡνίκα κατὰ τοὺς πολλοὺς τὴν ἀρχὴν τὸ ἔαρ παραλαμβάνει, τηνικαῦτα καὶ *ὁ καιρὸς ὁ παρὰ τῆς κοινῆς σ νηθείας Παχνίτης καλούμενος* τοῦ εἶναι ἀπάρχεται καὶ μέχρι τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν ἐπικρατεῖ. Παχνίτης δὲ λέγεται διὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμιχλώδης εἶναι καὶ πολλὴν ἐμποιεῖν τὴν πάχνην». Ἴσως δ' ὅμως τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ἑβδομάδα, τὸ τέταρτον τοῦ μηνός, ἀναφορὰν ἔχει. Πρβλ. καὶ κατωτέρω τὰ περὶ τοῦ *ἑπταγάληνα* λεγόμενα.

[1]) Πρβλ. καὶ Ovid. Μεταμ. Θ' 292.

[2]) Πρβλ. τὸ περὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλωέως παρ' *Ὁμήρῳ* (Ὀδ. λ, 311) λεγόμενον ὅτι ἦσαν «ἐννεαπήχεες». Τοῖς ἀνωτέρω που περὶ τῶν γενομένων ἑπταμήνων θεῶν εἰρημένοις πρόσθες καὶ τὸ παρ' Ἡροδ. ΣΤ' 68 φερόμενον ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Βασιλέως τῆς Σπάρτης Δημαράτου ἀναγκασθεῖσα τοῦ υἱοῦ καθικετεύοντος τὴν ἀλήθειαν εἰπεῖν ὅστις ἦν ὀρθῷ λόγῳ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁμολογεῖ αὐτὸν *ἑπτάμηνον* τεκεῖν συνευνηθεῖσα Ἀστραβάκῳ τῷ ἥρῳ «φάσματι εἰδόμενον Ἀρίστωνι» ὃς εἴτ' ἔμαθεν ὡς θεῖον εἴη τὸ πρᾶγμα,

μον «ὃς *ἑπτέτης* ὢν οὐκ ἔφυσε φράτορας» [1]. Τῷ ***Πλάτωνι*** αἴσθησιν παρέχει (Ἀλκ. 121, Ε) ὅτι οἱ τῶν ἐπισήμων Περσῶν παῖδες «ἐπειδὰν *ἑπτέτεις* γένωνται ἐπὶ τοὺς ἵππους καὶ ἐπὶ τοὺς τούτων διδασκάλους φοιτῶσι, καὶ ἐπὶ τὰς θήρας ἄρχονται ἰέναι· *δὶς ἑπτὰ* δὲ γενόμενον ἐτῶν τὸν παῖδα παραλαμβάνουσιν οὓς ἐκεῖνοι (οἱ Πέρσαι) βασιλείους παιδαγωγοὺς ὀνομάζουσι»· ὁ αὐτὸς δὲ ἐν τῇ Πολιτείᾳ (Ι΄ 616, β) λέγει τοὺς ἐν τῷ ἐν Ἅδου λειμῶνι δικαίους *ἑπτὰ ἡμέρας* ἐν αὐτῷ μένειν τῇ δὲ ὀγδόῃ δεῖν ἀναστάντας ἐντεῦθεν πορεύεσθαι [2]. Πλεισταχοῦ δὲ καὶ *Πρόκλος ὁ Διάδοχος*, ὁ μακρολόγος τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Τιμαίου καὶ ἄλλων τοῦ Πλάτωνος διαλόγων ἐξηγητής, ὁρμώμενος ἐκ τῶν παρὰ Πλάτωνι περὶ τῆς ἑπτάδος λεγομένων εἰς μακρὰν λόγου ἐκβολὴν τὰ τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτά, ὡς καὶ ἄλλων ἀριθμῶν, σημειοῦται, μάλιστα δ᾽ ἰδίᾳ ἐν ἀναφορᾷ αὐτοῦ πρὸς τὴν ψυχήν. Αὐτίκα εἰς Πλάτ. Τίμ. 35, β: τόμ. II σελ. 202-203 ἐκδ. Diehl, πάλιν οὖν (σημειοῦται) ἡ ἑβδομὰς τῶν λόγων συμβαίνει τῇ ἑβδομάδι τῶν μοιρῶν, καὶ ὅλη δι᾽ ὅλης ἑαυτῆς ἡ ψυχὴ ἑβδομαδική ἐστιν, ἐν ταῖς μοίραις, ἐν τοῖς λόγοις, ἐν τοῖς κύκλοις, *ἑπταμερὴς* οὖσα καὶ *ἑπτάλογος* καὶ *ἑπτάκυκλος*· εἰ γὰρ μονάς ἐστιν ὁ δημιουργικὸς νοῦς, ἡ δὲ ψυχὴ πρώτως ἀπὸ τοῦ πρόεισιν, ἑβδομάδος λόγον ἔχει πρὸς αὐτόν· πατρικὴ γὰρ καὶ ἀμήτωρ ἡ ἑβδομάς. (Πρβλ. καὶ ἕ. ἀν. σελ.

[1]) Ὑπαινιγμός τοῦτό ἐστιν ἀντὶ *φραστῆρας ὀδόντας*· ἄλλως γνώμονας (ἴδ. Σχολ. Ἀριστοφ. καὶ Σουΐδ. ἐν λ. *ἑπτέτης*) πρβλ. καὶ «ἀκμὴν *ἑπταέτης* ὢν οὐκ ἀνέφυσεν ὀδόντας» (*A. Schott*, Adagia graecorum σελ. 580). Περὶ τῆς δυνάμεως ἣν ὁ ἀριθμὸς *ἑπτὰ* ἐπὶ τὴν πρώτην ἢ παιδικὴν ἡλικίαν ἔχει ἴδ. ἂν *Παυσ.* Ἀττ. 27 (Θησεὺς ἕβδομον μάλιστα γεγονὸς ἔτος), ***Πλουτ.*** Λυκ. 16 καὶ *Ἀριστοφ.* Λυσιστρ. 641 *ἑπτὰ* μὲν ***ἔτη γεγῶσ᾽*** εὐθὺς ἠρρηφόρουν· καὶ παρὰ ***Λουκ.*** Χάρ. 17 (Α΄ 514) ἡ ἀπώλεια ἑπτέτους παιδὸς λυπηροτάτη ὑπολαμβάνεται «ὁ χαίρων ὅτι ἄρρενα παῖδα τέτοκεν αὐτῷ ἡ γυνὴ καὶ τοὺς φίλους διὰ τοῦτο ἑστιῶν καὶ τοὔνομα τοῦ παιδὸς τιθέμενος, εἰ ἠπίστατο ὡς ***ἑπτέτης*** γενόμενος ὁ παῖς τεθνήξεται, ἆρα ἂν σοι δοκεῖ χαίρειν ἐπ᾽ αὐτῷ γεννωμένῳ;». Πρβλ. καὶ *Senec.* de benef. VII, 1 Licet nescias, quae ratio oceanum effundat ac revocet, quare *septimus* quisque *annus aetati signum imprimat*.

[2]) Ἴδ. καὶ τὰ περὶ τοῦ ἑβδόμου «τοῦ λαμπροτάτου» σφονδύλου τοῦ ἀτράκτου μυθευόμενα ἐν 616, e καὶ πρβλ. *Μαξίμ. Τυρ.* Δ΄ 4 «οὔτε (ἡγητέον ἐντετυχηκέναι Πλάτωνα) ἑλιττομένῳ τῷ ἀτράκτῳ *ἑπτὰ* καὶ διαφόρους ἑλιγμούς». Σημείωσαι δ᾽ ὅτι ἐν τῷ Τιμαίῳ ὁ Πλάτων ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ ὁρμᾶται ἐν τῇ συνθέσει τῆς τοῦ σύμπαντος ψυχῆς 34, α κ. ἀλλ. περὶ ὧν καὶ ἀνωτέρω εἴρηται.

221, 10 ἑξ. 266, 8. 267, 14 ἑξ. κτλ.) καὶ πάλιν 36, d. (τόμ. Β' σελ. 270 ἐκδ. Diehl) ἐπάγεται «τὴν εἰς ἓξ διαίρεσιν οἰκειοτάτην εἶναι τῇ ψυχῇ φήσομεν· ἔστι γὰρ ἑξάς, ὡς μὲν τῶν Πυθαγορείων λόγος, ἀνὰ λόγον ταττόντων σημείῳ μὲν μονάδα, γραμμῇ δὲ δυάδα, τῷ δὲ ἐπιπέδῳ τριάδα, τῷ δὲ σώματι τετράδα, τῷ δὲ πεποιωμένῳ τὴν πεντάδα, τῷ δὲ ἐψυχωμένῳ τὴν ἑξάδα, τῷ δὲ νοερῷ τὴν ἑπτάδα· **τὸν** δὲ τῶν *ἑπτὰ κύκλων ἀριθμὸν* πῶς οὐκ οἰκεῖον εἶναι τῇ ψυχῇ φήσομεν, ἀπὸ τῆς ζῳογόνου παρηγμένῃ θεᾶς, ἣ καὶ μονὰς ἦν καὶ δυὰς καὶ ἑπτάς, περιέχουσα πάσας ἐν ἑαυτῇ τὰς Τιτανίδας; ἔτι δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον· ἡ γὰρ *ἑπτὰς καιροφυής* ἐστιν ἀριθμὸς καὶ τελεσιουργὸς τῶν περιόδων καὶ ἀποκαταστατικός. *οἰκείως οὖν ἔχει καὶ ταύτῃ πρὸς τὴν ψυχὴν* τὴν πάντα παράγουσαν καὶ κατευθύνουσαν ταῖς ἑαυτῆς κινήσεσιν». Τοῦ λόγου δ' ὄντος περὶ κινήσεων μνημονεύει ἀλλαχοῦ (ἔ. ἀν. 34, α: II, 94 Diehl) ὅτι *ἑπτά εἰσιν αἱ* τοπικαὶ *κινήσεις*, ἡ κύκλῳ, ἡ ἄνω, ἡ κάτω, ἡ ἐπὶ τὸ δεξιόν, ἡ ἐπὶ τὸ ἀριστερόν, ἡ ἐπὶ τὸ πρόσω, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ ὀπίσω. Καὶ πάλιν ἔνθ. ἀν. 35 Β (II, σελ. 197 Diehl) λέγει καὶ περὶ τοῦ συμβόλου Ἀπολλωνιακῆς τάξεως, τῆς ἑβδομάδος: «καὶ γὰρ *ὁ ἀριθμὸς* κοινός ἐστιν ἀμφοτέροις (Ἀπόλλωνι καὶ Διονύσῳ) *ἡ ἑβδομάς*, ἐπεὶ καὶ τὸν Διόνυσον οἱ θεολόγοι μεριζόμενον εἰς *ἑπτὰ* μερισθῆναι λέγουσι·

ἑπτὰ δὲ πάντα μέλη κούρου διεμοιρήσαντο

καὶ τῷ Ἀπόλλωνι τὴν ἑπτάδα ἀνεῖσαν, ὡς συνέχοντι πάσας τὰς συμφωνίας (....) καὶ *ἑβδομαγέταν* (ἴδ. ἀν.) ἐκάλουν τὸν θεὸν καὶ τὴν ἑβδόμην ἱερὰν ἔλεγον τοῦ θεοῦ

τῇ γὰρ Ἀπόλλωνι χρυσάορα γείνατο Λητώ,

καθάπερ τὴν ἕκτην Ἀρτέμιδος».

Ὁ **Κικέρων** γράφων πρὸς τὸν Ἀττικὸν (VI, 5, 2) καλεῖ τὴν Ῥώμην *ἄστυ ἑπτάλοφον* [1] (πρβλ. καὶ Παλατ. Ἀνθολ. ΙΔ' 121, 1,

[1]) Πρβλ. καὶ Ὁρατ. ἑκατ. ᾠδ. 7 (dis, quibus *septem* placuerre colles). Ἡ πόλις Ῥώμη γνωστὸν ὅτι ἐκαλεῖτο *ἑπτάλοφος* (Παλατ. Ἀνθολ. ΙΕ' 121) καὶ βραδύτερον ὅτε ἐκταθεῖσα περιέλαβε καὶ ἄλλους λόφους· ἴδε *H. Kiepert* καὶ *C. Huelsen*. Formae Urbis Romae antiquae. ἐκδ. Β' ἐν Βερολίνῳ 1912 καὶ τὴν κρίσιν περὶ τοῦ βιβλίου, καὶ περὶ τοῦ Septimontium-Σεπτομούντιον (*Πλουτάρχ.* Ῥωμαϊκῶν 69: Ἠθ. 280 c.) τοῦ *ἑπταλόφου ἄστεως* τοῦ *P. Graffunder* ἐν

καὶ *Σιβυλλιακ.* Χρησμῶν Β' 18. ΙΔ' 108), ὑπὸ πολλῶν δ' ἀποδίδοται τῷ ποταμῷ Νείλῳ τὸ ἐπίθετον *ἑπτάρρους* (ἑπτάρροος) ἑπτάρους, ἴδε *Αἰσχύλ.* ἀποσπ. 290 Dind. (293 Nauck, καὶ τὴν αὐτόθι σημείωσιν) καὶ πρβλ. Σιβυλλιακῶν χρησμῶν Ζ' 19 ἦν Νεῖλος νηκτοῖς ὑπὸ χεύμασιν *ἑπτὰ* μεθύσκει. ΙΑ' 255 Νείλου | ἑπταπόροις στομάτεσσιν ἐπερχομένοις θαλάσσης. Σημείωσαι δ' ὅτι προσφυῶς πάνυ καὶ *πολύστομος* ὁ Νεῖλος παρὰ *Νικάνδρῳ* (Θηρ. 175 «μελαινομένην ὑπὸ βώλῳ | Αἰθιόπων οἵην τε *πολύστομος* εἰς ἅλα *Νεῖλος* | πλησάμενος κατέχευεν ἄσιν») καλεῖται [1].

Berl. Ph. W. 1913 στήλ. 977 ἑξ. Περὶ τοῦ Septizonium-Septizodium ἴδε καὶ E. Schürer, ἐν Zeitschr. für neut. Wiss. ΣΤ' (1905) σελ. 29 ἑξ. καὶ 63 ἑξ. ἴδε καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ κατωτέρω. *Septimontium* ἦν καὶ ἑορτὴ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῇ περιλήψει τῶν ἑπτὰ λόφων ἐν τοῖς τείχεσι τῆς πόλεως. Ἴδ. τὰς πηγὰς παρὰ *Daremberg* καὶ *Saglio,* Dictionnaire des antiquités τόμ. Δ' σελ. 1208. Μνημονευτέον καὶ τοῦ *Σεπτεμπαγίου - Ἑπταμορίου* (*Πλουτ.* Ῥωμύλ. 25), χώρας πολλῆς ἣν οἱ κάτοικοι τῆς Φιδήνης ἐκ τῆς ἑαυτῶν τῷ νικητῇ Ῥωμύλῳ προεῖντο. (Ἀντὶ *ἑπταμόριον* εἰκάζεται *ἑπταόριον* ἐκ παλ. Λεξικογράφων). Καὶ τὰ Ἀγβάτανα δέ, (τὰ βραδύτερον Ἐκβάτανα) ἡ τοῖς πλανήταις ἀφιερωμένη πόλις, περιείχοντο ἐν μεγάλοις καὶ καρτεροῖς τείχεσι καθ' *Ἡρόδοτον* (Α' 98) «ἕτερον ἑτέρῳ κύκλῳ ἐνεστεῶτα» (...) «*κύκλων* δὲ ἐόντων τῶν συναπάντων *ἑπτά*, ἐν τῷ τελευταίῳ τὰ βασιλήια ἔνεστι καὶ οἱ θησαυροί». Ἡμῖν δὲ πᾶσι γνωστότερον ὅτι καὶ ἡ *Κωνσταντινούπολις* οὕτως ἐκλήθη ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις. *Νικήτ. Χων.* β. Ἀλεξ. 8· «την *ἑπτάλοφον* καὶ λαμπρὰν ταύτην (εἰσιὼν) μεγαλόπολιν». *Μαρ. Τζαν.* Κρητ. πολεμ. σελ. 557. 8 (Ξηρουχ.) «καὶ μένω 'ς τὴν *ἑπτάλοφο* καὶ δοξασμένη Πόλι». Ἴδε *Λουκαγγίου* Χριστ. Κωνσταντινούπολις Ι, 8 (σελ. 37) καὶ Γλωσσάρ. ἐν λ. *πόλις*. καὶ *Σκ. Βυζαντίου,* Κωνσταντινούπολις Ι, σελ. 6, πρβλ. καὶ *Drerup* ἐν Lit. Zentralblatt 1906, στηλ. 1802. Πλὴν δὲ τῶν ἀρχαίων Θηβῶν (ἴδ. ἀνωτ.) ἑπτάλοφοι ἐνομίζοντο ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἥ τε καταστραφεῖσα Βενδικὴ πόλις Rhetra. καὶ ἡ Νυρεμβέργη, καὶ ἡ πόλις Bavais.

[1]) Ἡ γραφὴ τῶν πλείστων χειρογράφων *πολύστονος* περιέχει νοῦν οὐχὶ ἁρμόζοντα πρὸς τὸν Νεῖλον ποταμόν. Ἡ δ' ἑρμηνείας ἀπόπειρα τοῦ Σχολιαστοῦ «ἐπεὶ μετὰ στόνου καὶ ἤχου ῥέει» ἐκ τῆς ἐφθαρμένης γραφῆς ἐξαχθεῖσα οὐδ' αὐτῷ ἤρκεσεν, ἐπαγομένῳ διὰ τοῦτο «εὕρηται δὲ καὶ *πολύστομος* ἐπειδὴ *ἑπτάστομος* ὁ Νεῖλός ἐστι κατὰ τὸν περιηγητὴν *Διονύσιον*», ἐν στίχῳ 226 «ἑπτὰ διὰ στομάτων εἱλιγμένος εἰς ἅλα πίπτει». ἔνθα ἴδε τὰ τῷ *Εὐσταθίῳ* σημειούμενα (σελ. 129 Bernh.) Septemfluus Nilus (Ovid. Μεταμ. I, 423 κτλ.) ὡς καὶ septemgeminus (Οὐεργιλ. Αἰν. VI. 801 «ein durftiger Versuh einer Uebersetzung von ἑπτάρρους, ἑπτάστομος» κατὰ τὸν Norden, β' ἔκδ. σελ. 325) καὶ septemplex (Ovid. Met. V, 187· οὕτω καὶ ὁ Ἴστρος ἐκαλεῖτο Ovid. Trist. II. 189) ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὠνομάζετο.

Τίνι δ' ἡμῶν ἄγνωστος ὁ *ἑπτάπολις* *Ὅμηρος*[1], *καὶ οἱ ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*, *καὶ οἱ ἑπτὰ σοφοὶ* τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος (οἱ κατὰ Δικαίαρχον, παρὰ Διογ. Λαερτ. Α' 40 οὔτε σοφοὶ οὔτε φιλόσοφοι γεγονότες, συνετοὶ δέ τινες καὶ νομοθετικοί, οἷς ἀτέχνως ἑπταμερὴς χορὸς τοῦ Δελφικοῦ τῆς σοφίας θεοῦ ἀπείργαστο, καὶ τὰ *ἑπτὰ* αὐτῶν *ἀποφθέγματα*;[2] Πάντες δ' ἐθρύλουν τὰ *ἑπτὰ ἐπιφανέστατα* ἢ *κατονομαζόμενα* ἢ *μέγιστα ἔργα*, ἃ ἡμεῖς εἰώθαμεν «ἑπτὰ θαύματα» καλεῖν (*Διοδ.* Α' 63, Β' 11, ΙΗ' 4. Παλατ. Ἀνθολογ. 177, κτλ.)[3]. Παρὰ *Στράβωνι* (Η', 374) δ' εὑρίσκομεν τὰς *ἑπτὰ* πόλεις τῆς ἀμφικτιονίας τῆς Καλαυρείας[4]. Οὐδεὶς δ' ἂν διακριβολογεῖσθαι ἐνταῦθα περὶ τούτων βούλοιτο καὶ οὐκ ἂν μνείᾳ τινὶ ἁπλῇ ἀγαπήσειε τῶν *ἑπτὰ* ἀστέρων τῶν Ἄρκτων καὶ τῶν Πλειάδων καὶ Ὑάδων, φαινομένων κατά τινας ἀρχικῶν τῆς ἱερότητος τοῦ ἀριθμοῦ[5]. Ποιούμεθα

---

[1]) *Ἑπτάπολις* ἦν καὶ τῆς Αἰγύπτου τμῆμα (πρβλ. *Διον.* Περιηγ. 251).

[2]) Ἰδὲ *Roscher* ἐν Philologus Ξ' 367 καὶ *Κουρτίου-Λάμπρου*, Ἑλλ. Ἱστ. Β' σελ. 77-78 καὶ *Ueberweg-Praechter*, Gesch. des Philosophie, Das Altertum, ἐν Βερολίνῳ, 1920, σελ. 36 καὶ πάντων μάλιστα *H. Diels*, Vorsokratiker II, I[3] σελ. 213 (73α) ἔνθα καὶ τὰ χωρία τῶν παλαιῶν συγγραφέων, πρβλ. καὶ *M. Wundt* Gesch. d. Griech. Ethik, I ἐν Λιψίᾳ, 1908, σελ. 75 ἑξ. Ἰστέον δ' ὅτι κατὰ τοὺς ἑπτὰ τούτους σοφοὺς ὅ τε ἀριθμὸς τῶν ἑπτὰ φιλοσόφων ἐν τῷ ἑλληνικῷ Συντίπᾳ ἐπινενόηται (Fabulae romanenses rec. *A. Eberhard* I, ἐν Λιψίᾳ, 1872, σελ. 1 πρβλ. καὶ σελ. 65,22), καὶ οἱ ἑπτὰ σοφοὶ τῆς αὐλῆς τοῦ Κύρου, καὶ οἱ ἑπτὰ Ἀθηναῖοι φιλόσοφοι, οἱ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ Ἀθηναΐδι, τῇ μετὰ ταῦτα Αἰλίᾳ Εὐδοκίᾳ, τῇ θυγατρὶ Λεοντίου καὶ συζύγῳ γενομένῃ τοῦ ἀλογίστου καὶ «καλλιγράφου» (!) Θεοδοσίου Β' ἀκολουθήσαντες, καὶ οἱ ἑπτὰ φιλόσοφοι οἱ καταφυγόντες εἰς Περσίαν καταλυθείσης τῆς ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῆς σχολῆς. Πρβλ. περὶ τῶν ἑπτὰ σοφῶν καὶ *Wilamowitz*, Hermes 25 (1890) σελ. 198 ἑξ. καὶ *Roscher*, Hipp. Schrift σελ. 33 καὶ *Christ-X. Κώνστα*, Ἑλλ. Γραμματολ. Α' 235 καὶ *Christ-Πολίτου* Β' 351. Μνείας ἄξια καὶ τὰ ὑπὸ τῆς Φιλοσοφίας παρὰ τῷ *Λουκιανῷ* (Δραπέτ. 9) λεγόμενα περὶ τῶν ἑπτὰ μαθητῶν καὶ ἑταίρων («οἱ ἑπτὰ σοφοὶ») οὓς αὐτὴ προσηγάγετο· ἰδὲ Σχόλια Λουκιανοῦ Rabe σελ. 222,12 καὶ *Σ. Κουγέα*, ὁ Ἀρέθας σελ. 54 σημ. 2.

[3]) Πρβλ. *H. Schott*, de septem spectaculis. Ansbach 1891. *Roscher*, Enneadische σελ. 145.

[4]) Πρβλ. καὶ *Hiller von Gaertringen*, Beiträge zur alt. Gesch. I (1901) σελ. 214 καὶ *Κουρτίου-Λάμπρου*, Ἑλλ. Ἱστορ. Α' σελ. 369 (πρβλ. καὶ σελ. 137).

[5]) Παρασημειούμεθα τὰ ὑπὸ *Φίλωνος* ἐν τῷ περὶ τῆς κατὰ Μωυσ. Κοσμοπ. 114 Cohn (28 M.) λεγόμενα περὶ τῆς ἄρκτου καὶ τῶν πλειάδων: «*ἄρκτος* γέ μήν, ἣν φασι πλωτήρων εἶναι προπομπόν, *ἐξ ἑπτὰ ἀστέρων* συνέστηκεν· εἰς ἣν ἀφορῶντες κυβερνῆται τὰς ἐν θαλάττῃ μυρίας ὁδοὺς ἀνέτεμον ἀπίστῳ πράγματι καὶ μείζονι ἢ

δὲ ὁμοίως ἁπλῆν μνείαν καὶ τῶν Ἑσπερίδων καὶ τῶν Τιτάνων καὶ Κυκλώπων καὶ τῶν Ἀλκυονίδων ἡμερῶν (κατὰ Δημαγόραν τὸν Σάμιον ἴδε Ἀνεκδ. Βεκκ. Α΄ 377. καὶ *Roscher*, Fristen σελ. 44, σημ. 143 καὶ Siebenzahl 39 ἑξ.) Ἡ φιλόσοφος τοῦ *Ἀριστοτέλους* διάνοια διαποροῦσα (καὶ τῶν Πυθαγορείων κατειρωνευομένη) λέγει περὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ (μετὰ τὰ Φυσ. 1093 α 13) «*ἑπτὰ* μὲν φωνήεντα, ἑπτὰ δὲ χορδαὶ ἡ ἁρμονίαι, ἑπτὰ δὲ αἱ πλειάδες, ἐν ἑπτὰ δὲ ὀδόντας βάλλει ἔνιά γε, ἔνια δ' οὔ· ἑπτὰ δὲ οἱ ἐπὶ Θήβας, ἄρ' οὖν *ὅτι τοιοσδὶ ὁ ἀριθμὸς πέφυκεν, διὰ τοῦτο* ἢ ἐκεῖνοι ἐγένοντο ἑπτὰ ἢ ἡ πλειὰς ἑπτὰ ἀστέρων ἐστίν; ἢ οἱ μὲν διὰ τὰς πύλας ἢ ἄλλην τινὰ αἰτίαν, τὴν δὲ ἡμεῖς οὕτως ἀριθμοῦμεν; τὴν δὲ ἄρκτον γε δώδεκα, οἱ δὲ πλείους» [1].

Καὶ τί δεῖ μακρὰν μνείαν ποιεῖσθαι τῶν Νιοβιδῶν καὶ τῶν *ἑπτὰ*

κατα φύσιν ἀνθρωπίνην ἐπιθέμενοι (- - -) πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ *ὁ τῶν πλειάδων χορὸς ἀστέρων ἑβδομάδι* συμπεπλήρωται, ὧν αἱ ἐπιτολαὶ καὶ ἀποκρύψεις μεγάλων ἀγαθῶν αἴτιαι γίνονται πᾶσι». Αἱ πλειάδες δὲ εἶχον (ἀκριβῶς δὴ ὡς καὶ οἱ πλανῆται) «ἀρχαγγελικὰς δυνάμεις» κατὰ τὸν Πρόκλον (ἴδ. Τζέτζην εἰς Ἡσιοδ. Ἔργ. στίχ. 382, σελ. 248,12 ἐκδ. Gaisford). Περὶ τῶν Πλειάδων πρβλ. καὶ *Rehm*, Myth. Unt. σελ. 48. *Boll*, Sphaera σελ. 280.

[1]) Ὁ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς *Συριανὸς* ὁ Ἀλεξανδρεὺς παρατηρεῖ εἰς ταῦτα τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τὴν ἑπτάδα ἐπαινοῦντές φασι τά τε φωνήεντα ἑπτὰ εἶναι δι' ὧν ἡ ἐγγράμματος ἀποτελεῖται φωνή, καὶ τοὺς φθόγγους τῆς διὰ πασῶν, ἔτι δὲ τὰς *Πλειάδας ἑπτά*, ἐν ἑπτὰ δὲ ἔτεσιν ὀδόντας βάλλειν τὰ ζῷα (οἷς ἐπιφωνεῖ—ὁ Ἀριστ.—πᾶσι κωμικῶς καὶ ἐλεγκτικῶς τὸ «ἔνιά γε ἔνια δ' οὔ») ἑπτὰ δὲ εἶναι τοὺς ἐπὶ Θήβας στρατεύσαντας. Εἶτα δείκνυσιν (ὁ Ἀριστοτέλης) ὅτι οὐδὲν τούτων διὰ τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν γίγνεται ἀλλά δι' ἄλλην αἰτίαν. Ἐπάγεται δὲ ὁ Συριανός: καὶ τῷ ὄντι γελοῖον ἢ τῶν Ἀργείων στρατηγῶν τὸν ἀριθμὸν τοῦτον αἰτιᾶσθαι ἢ τῆς *Πλειάδος*. Οὐδὲ γὰρ περὶ ταύτης θαρροῦντα ἔστιν εἰπεῖν ὅτι οὕτω συντέτακται δημιουργικῶς, *ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι πᾶς ὁ καταστερισμὸς πολλῆς μετέχει θέσεως*. (Ἐκδ. Ἀριστοτ. Βερολ. Ἀκαδημ. Ε΄ σελ. 940). Περὶ τοῦ *ἑπτάστερον* ἴδε *Καλιτσουνάκι*-Mittel-und Neugriech. Erklärungen bei Eustathius ἐν Βερολίνῳ 1919, § 124 ἑξ. καὶ Γουλιέλμου *Gundel*, De stellarum appellatione et religione Romana, Giessen 1907 σελ. 187. Καὶ τῶν Ἀλκυονίδων δὲ ἡμερῶν κοινολεκτούμενον ἐν τῷ Βυζαντιακῷ Ἑλληνισμῷ ὄνομα ἦν «τὰ *Ἑπταγάληνα*» πρβλ. *Σπ. Λάμπρου* «Κείμενα ναυτικοῦ παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις» ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Θ 173 «καὶ μετ' αὐτὸ ἕτερον ἄστρον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ γίνονται τὰ *Ἑπταγάληνα* τοῦ Νοεμβρίου μηνός, ὅτι καὶ ἡ ὄρνις ἡ καλουμένη ἀλκυὼν ἐπῳάζει παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν *τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν* ἀπάρχεται τὸ μικρὸν λεγόμενον καλοκαίριον καὶ ἐπικρατεῖ μέχρι καὶ τοῦ Ἁγίου Φιλίππου».

κεφαλῶν τῆς τε Λερναίας Ὕδρας καὶ τοῦ Κερβέρου[1] καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὄρθρου κατὰ *Τζέτζην* (εἰς Λυκ. 653); Ἑπτὰ δ' ἦσαν αἱ ἀρχικῶς ὑμνούμεναι νῆσοι (Εὐσταθ. Ὑπομν. εἰς *Διονύσ. Περιηγ.* σελ. 202,32 Bernhardy καὶ Στεφ. Βυζ. ἐν λ. *Εὔβοια* καὶ *Σικελία*, καὶ Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 112 κτλ.) καὶ Ἄλεξις ὁ κωμικὸς παρετήρησε: τῶν ἑπτὰ νήσων, ἃς δέδειχεν ἡ φύσις | θνητοῖς μεγίστας, Σικελία μέν, ὡς λόγος, ἐστὶν μεγίστη, δευτέρα Σαρδώ, τρίτη | Κύρνος, τετάρτη δ' ἡ Διὸς Κρήτη τροφός, | Εὔβοια πέμπτη στενοφυής, ἕκτη Κύπρος, | Λέσβος δὲ τάξιν ἑβδόμην ἔχει. Ἴδ. Com. Gr. Fragm. ἐκδ. ὑπὸ Bothe, ἐν Παρισίοις 1855, σελ. 580 καὶ 517. Βραδύτερον ἠριθμοῦντο ὀκτὼ προστιθεμένης τῆς Πελοποννήσου ἢ Ῥόδου. Ὁμοίως *ἑπτὰ ἀνέμους* ἠρίθμουν («ἀπηλιώτην, βορέην, ἀρκτίαν, ζέφυρον, λίβα, νότον, εὖρον») *ἑπτὰ* πρὸς τούτοις *ὥρας*: ὧραι δ' ἐνιαύσιοι ἑπτά· εἰσὶ δ' αὗται σποράτος, χειμών, φυταλίαι, ἔαρ, θέρος, ὀπώρη, μετόπωρον (ἴδ. *Roscher*, Hipp. Schrift σελ. 7-8) καὶ τὰς καθ' Ἱπποκράτη *ἑπτὰ ἡλικίας* (παιδίον, παῖς, μειράκιον, νεανίσκος, ἀνήρ, πρεσβύτης, γέρων (πρβλ. ἀνωτ.) καὶ ἴδὲ *Roscher*, Hipp. Schrift σελ. 79 καὶ 118[2].

Ἐν Ῥώμῃ ἔχομεν τοὺς *ἑπτὰ ἄνδρας*[3] septemviri epulones, κτλ.). Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ἐν Ῥώμῃ οὐχὶ πολλὰς ἐνδείξεις τῆς ἱερότητος τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ εὑρίσκομεν, τῶν Ῥωμαίων περὶ ἄλλα καὶ ἐν τῇ αὐτῶν γλώσσῃ σχολαζόντων, εἰ καὶ αὐτοῖς καταφανὴς ἦν ἡ παρ' ἄλλοις τοῦ ἀριθμοῦ ζήτησίς τε καὶ προτίμησις. Ἐν παρόδῳ δὲ παρατηρητέον ὅτι καὶ ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ ἑπτὰ ἐφέ-

---

1) Ἰδὲ *Roscher*, Lex. d. Mythol. Β', στήλ. 1121-2. Καὶ περὶ τῶν Ὑάδων καὶ Πλειάδων Hipp. Schrift σελ. 74 ἑξ. Περὶ τῶν ἑπτὰ Νιοβιδῶν ἴδὲ *Α. Δ. Κεραμοπούλλου*, Θηβαϊκὰ (Ἀρχαιολ. Δελτ. πουργ. Ἐκκλ. καὶ Δημ. Ἐκπ. τόμ. γ') Ἀθήν. 1917 σελ. 370 καὶ 374, ἔνθα καὶ περὶ τῶν *ἑπτὰ πυρῶν* διείληπται.

2) Περὶ τῆς ξένης λατρείας τῶν *ἑπτὰ* τοῦ οὐρανοῦ *Τυχῶν* (καὶ *Πολοκρατόρων*) πρβλ *Roscher*, Siebenzahl σελ. 53. Παρὰ *Φωτίῳ*, Βιβλ. 38 α.(Bekk.) γίγνεται μνεία (ἐκ τῶν Περσικῶν τοῦ Κτησίου) καὶ βασιλεύοντος μάγου, τοῦ Σφενδαδάτου, καθ' οὗ ἑπτὰ τῶν Περσῶν ἐπίσημοι συνέθεντο ἀλλήλοις. Βοηθούντων δὲ καὶ δύο ἄλλων, τοῦ Ἀρτασύρα καὶ Βαγαπάτου, «κατακεντηθεὶς ὑπὸ τῶν *ἑπτὰ* ἀπέθανε, βασιλεύσας μῆνας *ἑπτ*». Πρβλ. περὶ τούτων *Roscher*, Enneadische σελ. 33.

3) *Δίων Κασσ.* ΜΓ', 51, 9. ΜΗ', 32, 7 κτλ. Περὶ τῶν septem residui ἴδὲ *C. Thulin*, Die Götter des Martianus Capella, Giessen, 1906 σελ. 64.

ροντο αἱ ἐπιφανεῖς αὐτοκράτειραι ἡ Πουλχερία τε καὶ ἡ Πλακιδία, καὶ ἡ Εὐδοξία καὶ ἡ Ὀνωρία καὶ ἡ Θεοδώρα καὶ ἡ Θεοφανὼ καὶ ἡ Ζωή. (Wiener Jahrb. 124 σελ. 29).

Καὶ ἐν τῇ *Ἁγίᾳ* δὲ *Γραφῇ* πλειστάκις τοῦ ἀριθμοῦ *ἑπτὰ* μνεία εὕρηται καὶ μάλα ἐπισήμου λογιζομένου ἐκ τῶν ἑπτά, ὡς ἔοικε, πλανητῶν. Τὴν γὰρ *ἑβδόμην* ἡμέραν τὸν Θεὸν τὴν δημιουργίαν ἀποτελέσαι παραδέδοται, καὶ ταύτης τῆς ἡμέρας τὸν ἀριθμὸν τέλειον νομισθῆναι πᾶς τις ἂν εὔλογον ἡγήσαιτο. Εἰκότως ἄρα τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἀμήτορα καὶ ἄγονον λογίζονται (οἱ Πυθαγόρειοι), λέγει *Κλήμης* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Στρωματ. ΣΤ' 16, 140) τὸ σάββατον ἑρμηνεύοντες καὶ τὸ τῆς ἀναπαύσεως εἶδος ἀλληγοροῦντες· καθ' ἣν «οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίσκονται ἔτι» [1].

---

[1]) Πρὸς μακρὰ δὲ καὶ ἐν πολλοῖς, φαίη ἄν τις, ἄκαιρα φιλοσοφήματα ἐκ παλαιῶν πηγῶν ἀρυόμενα καὶ πρὸς ἀριθμητικὰς κομψείας καὶ τερατολογίας ἀφορμὴν λαμβάνει ὁ *Ἰωάννης Φιλόπονος* τῶν εἰς τὴν Μωυσέως Κοσμογον. ἐξηγητικ. ἐκδ. Reichardt, ἐν Λιψίᾳ 1907, VII, 14 (σελ. 306):

Διὰ τί ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ;

«Οὐκ ἄλογον ἴσως (σημειοῦται) καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου βραχέα διελθεῖν, τίνος χάριν τῇ καταπαύσει τῶν ἔργων ἀποδέδοται τοῦ Θεοῦ. Φημὶ τοίνυν ὡς τῶν μέχρι τῆς δεκάδος ἀριθμῶν οἱ μὲν γεννῶσι τούτων τινὰς ἢ ἐφ' ἑαυτοὺς πολλαπλασιαζόμενοι ἢ ἐφ' ἑτέρους· ἐφ' ἑαυτοὺς μέν· ὁ μὲν δύο τὸν τέσσαρα — δὶς γὰρ τὰ δύο τέσσαρα — ὁ δὲ τρία τὸν ἐννέα — τρὶς γὰρ τὰ τρία ἐννέα — ἐφ' ἑτέρους δέ· ὁ μὲν δύο ἐπὶ τὸν τρία ποιεῖ τὸν ἕξ, ἐπὶ δὲ τὸν τέσσαρα τὸν ὀκτώ, ἐπὶ δὲ τὸν πέντε τὸν δέκα, οἱ δὲ γεννῶνται μὲν ἐξ ἑτέρων, ὡς οἱ εἰρημένοι, γεννῶσι δὲ ὅλως αὐτοὶ οὐδένα· μόνος δὲ ὁ ἑπτὰ οὔτε ἐξ ἑτέρων κατὰ πολυπλασιασμὸν ἐγεννήθη οὔτε ἕτερον ἐγέννησε καὶ ἔστι κατὰ τοῦτο μονήρης καὶ διὰ τοῦτο μόνος τῶν ἀριθμῶν ἠρεμίας ἐστὶ σύμβολον. Εὐλόγως οὖν ἀφώρισται μετὰ τὰς ἓξ τῶν ἔργων ἡμέρας τῇ καταπαύσει τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως. Τοῦτο μὲν οὖν κομψεία τίς ἐστιν ἀριθμητική. Εἰ δὲ καὶ **δύναμιν** ἔχει τινὰ **φυσικὴν** οὗτος ὁ ἀριθμὸς *ἐν τοῖς πράγμασι*, λέγειν οὐκ ἔχω· ἐκεῖνο γε μὴν συμπεφώνηται πᾶσιν ἀνθρώποις ἑπτὰ μόνας εἶναι τὰς ἡμέρας, αἵτινες εἰς ἑαυτὰς ἀνακυκλούμεναι τὸν ὅλον ποιοῦσι χρόνον· τίνα οὖν τούτου λόγον εἰπεῖν ἕτερον, ἢ μόνον ὃν εἴρηκε Μωυσῆς; εἰ δὲ τοῖς ἑπτὰ *πλανωμένοις* τὰς ἑπτὰ τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας ἀνατιθέασιν Ἕλληνες, τὴν πρώτην Ἡλίῳ, τὴν δευτέραν Σελήνῃ, τὴν τρίτην Ἄρει, τὴν τετάρτην Ἑρμῇ, τὴν πέμπτην Διί, τὴν ἕκτην Ἀφροδίτῃ, τὴν ἑβδόμην Κρόνῳ, πρῶτον μὲν αὐτῷ τούτῳ γιγνώσκουσιν ἑπτὰ μόνας εἶναι τὰς ἡμέρας, ἐξ ὧν ὁ χρόνος συνέστηκε, λόγον δέ τινα τῆς εἰρημένης τῶν ἡμερῶν τοῖς πλανωμένοις διανομῆς λέγειν οὐχ ἕξουσιν, ἢ διὰ τί εἰσιν ὅλως ἑπτὰ ἡμέραι αἱ ἀνακυκλούμεναι· διὰ τί γὰρ μὴ δώδεκα μᾶλλον διὰ τὴν εἰς δώδεκα τοῦ ζῳδιακοῦ τομήν, δι' ὧν ὁ ἥλιος φερόμενος ποιεῖ τὸν ἐνιαυτόν; ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τῆς τῶν ἀπλανῶν κινή-

Ἐν τῇ *Παλαιᾷ Διαθήκῃ* μνημονεύεται πολλαχοῦ (π. χ. Ἰεζεκιὴλ 45, 22 23, ἰδίᾳ *Λευιτικ.* κεφ. ΙΒ' 2 ἑπτὰ ἡμέρας, 5 δὶς ἑπτὰ ἡμέρας κτλ.)[1]. Μνημονεύω χωρίων τινῶν χρησίμων τῷ ἡμετέρῳ σκοπῷ. Ἐν *Γενέσει* 4, 15 λέγεται «πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάϊν *ἑπτὰ* (=πολλὰ) ἐκδικούμενα παραλύσει» (ἰδ. κατωτέρω τὴν ἑρμην. τοῦ Χρυσοστόμου) καὶ *Ψαλμ.* 119, 164 ἔνθα τὸ «*ἑπτάκις* (τῆς ἡμέρας ᾔνεσά σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου») τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα ἑρμηνεύουσιν ἄλλοι «πολλάκις»· ὁ Συμεὼν ἀρχιεπ. Θεσσαλ. Ἀποκρίσ. Migne Ἑλλ. Πατρολ. 155 στήλ. 937 σημειοῦται «τὸ *ἑπτάκις τῆς ἡμ. ᾔνεσά σε* τὸ πολλάκις δηλοῖ διαπαντὸς» καὶ κατὰ *Κλήμεντα* Ἀλεξ. (Στρωμ. Ζ' 7) συνεχῶς, τὸν ὅλον βίον τοῦτο πράττων καὶ κατὰ πάντα τρόπον. Ἰδ. καὶ ἀνωτ.[2], ἐν Παροιμ. δὲ Σολομ. 24,16 λέγεται ὅτι «*ἑπτάκις* πεσεῖται δίκαιος καὶ ἀναστήσεται, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν κακοῖς»[3].

σεως λόγον ἐστὶ δοῦναι τοῦ ἄλλην ἡμέραν ἄλλῳ τινὶ τούτων ἀνακεῖσθαι. Ἐοίκασιν οὖν οἱ Ἕλληνες, ὥσπερ τῶν ἀπλανῶν ἄστρων ἄλλοις ἄλλους θεῶν ἢ δαιμόνων ἢ ἡρώων, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖεν, ἀνέθηκαν λόγου παντὸς καὶ αἰτίας χωρὶς τοῖς ὀψὲ τοῦ χρόνου γενομένοις τὰ τῷ παντὶ συνυποστάντα, ὡς καὶ ἡ βαρβαρικὴ σφαῖρα δείκνυσιν ἑτέροις ὀνόμασί τε καὶ σχήμασι παρὰ τὰ Ἑλλήνων χρησαμένη, οὕτω καὶ ταῖς ἡμέρας ἑπτὰ πεπιστευμέναις ὑπὸ πάντων ὑπάρχειν, ἐπεὶ καὶ τὰ πλανώμενα ἰσάριθμα ταύταις εἶναι συμβέβηκε, κατ' ἐξουσίαν αὐτόνομον διανεῖμαι τούτοις τὰς ἡμέρας, ἢ τοὔμπαλιν, ὡς ἂν ἐθέλοιεν, ἐκεῖνα ταῖς ἰσαρίθμοις ἡμέραις. Τας δὲ γενεθλιαλογικὰς τερατολογίας ὡς ὕθλους γραῶν γυναιξὶν ἀποδιοπομπούμεθα κατὰ Πλάτωνα (Θεαιτ. 176, b. Κρατ. 396, d)· μόνος ἄρα τὴν αἰτίαν τοῦ ἑβδομαδικοῦ τῶν ἡμερῶν ἀριθμοῦ θεόθεν ἐμπνευσθεὶς ὁ μέγας τοῖς ἀνθρώποις ἀποδέδωκε Μωυσῆς».

[1]) Κατὰ τὴν Π. Δ. ὁ Θεὸς *ἡγίασε τὴν ἑβδόμην ἡμέραν* (1 Μωυσ. 2, 2 πρβλ. *Φίλων*. περὶ τῆς κατὰ Μωυσ. Κοσμοπ. § 89 (21 *Mang.*) «τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν *ἑβδόμην* ἐσέμνυνεν ὁ πατὴρ ἐπαινέσας καὶ ἁγίαν προσειπών». Ἴδε καὶ *Φλ. Ἰωσήπου* κατὰ Ἀπίωνος Β' 89 καὶ *Κλημ.* Ἀλεξ. Στρωμ. ΣΤ' κεφ. 16, 137 τελ., καὶ *Θεοδοσ. Μελιτην.* Χρονογραφ. ἐκδ. Tafel σελ. 5 «Τίνος χάριν τὴν *ἑβδόμην ἡμέραν ηὐλόγησεν ὁ Θεὸς* καὶ οὐχὶ τὰς πάσας»· πρβλ. καὶ τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο CIA 3, 74, 16 «ὁ δὲ θυσιάζων τῇ *ἑβδόμῃ* τὰ καθήκοντα πάντα ποιείτω τῷ θεῷ».

[2]) Τὸ δὲ τῆς *Γενέσεως* 33,3 «καὶ προσεκύνησε (ὁ Ἰακὼβ) ἐπὶ τὴν γῆν **ἑπτάκις**, ἕως τοῦ ἐγγίσαι τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ (Ἠσαῦ)» ὁ μὲν *Delitsch* ἡρμήνευσε «εἰς ὑπερβολὴν εὐπροσήγορος» (überschwenglich höflich) ὁ δὲ *Dillmann* «ἐν ἐσχάτῃ ταπεινοφροσύνῃ» in äusserster Unterwürfigkeit (ἰδ. *E. Nestle*, Marginalien und Materialien, ἐν Τυβίγγῃ 1893, σελ. 11).

[3]) Πρβλ. καὶ *Ἱππολύτου* ἔλεγχον σελίδ. 84, 10 (ἐκδ. Wendland): καὶ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον, φησίν, ἐν τῇ Γραφῇ «ἑπτάκις πεσεῖται ὁ δίκαιος καὶ ἀναστήσε-

Καὶ ἐν τῇ *Νέᾳ* δὲ *Διαθήκῃ* πλειστάκις μνημονεύεται ὁ ἀριθμὸς *ἑπτά*, μάλιστα δὲ πάντων ἐν τῇ Ἀποκαλύψει, τῇ ἐν μέρει ἐξ ἑβραϊκῶν παραδόσεων ἀρυτομένῃ, παραδόσεων δῆλα δὴ ἀναφερομένων εἰς βαβυλωνιακὰ διδάγματα[1]. Πρβλ. *Ματθ.* 15,34: «λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πόσους ἄρτους ἔχετε; οἱ δὲ εἶπον *ἑπτά*, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια». πρβλ. καὶ 22,25. *Μάρκ.* 12,20. 16,9 ὁ Ἰησοῦς ἀναστὰς πρωῒ πρώτῃ σαββάτου ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει *ἑπτὰ δαιμόνια*. *Λουκ.* 17,4: «ἐὰν *ἑπτάκις* τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου καὶ *ἑπτάκις* τῆς ἡμέρας ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σέ, λέγων, μετανοῶ, ἀφήσεις αὐτῷ»[2]. Ἐν τῷ κατὰ *Λουκᾶν* Εὐαγγελίῳ 18, 30 φέρεται «ὃς οὐχὶ μὴ ἀπολάβῃ *ἑπταπλασίονα* ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ», ἀντὶ δὲ τοῦ *ἑπταπλασίονα* ἀναγιγνώσκεται καὶ *πολλαπλασίονα*[3]. ἰδὲ καὶ *Ἀποκαλύψ.* Α' 4, 12, 20: «τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων, οὓς εἶδες ἐν τῇ δεξιᾷ μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας

ται» αὗται γὰρ αἱ πτώσεις φησίν, *αἱ τῶν ἄστρων μεταβολαὶ* ὑπὸ τοῦ πάντα κινοῦντος κινούμεναι. Καὶ ὁ Δανιὴλ δὲ παρεδόθη «ἑπτὰ λέουσι» (Μ. Γλυκ. σελ. 375 ἐκδ Βόννης). Σημείωσαι δ' ἐνταῦθα ὅτι καὶ ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος περὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ τάδε σημειοῦται: (Ἰὼβ σελ. 760 Α) «Ipse enim septenarius numerus septiformas spiritus gratias in se demonstrat, quae in hoc micant ipsique gratiarum spiritus in eodem firmamento caeli sunt fulgentes. Igitur stellae per prophetam septem oculi Domini appellantur».

[1]) Πρβλ. περὶ τούτου *Ἀνδρέαν* ἀρχ. Καισαρ. Ἑρμην. εἰς τὴν ἀποκάλυψ. Migne PG 106 στήλ. 256 καὶ Ἀρέθαν ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ στήλ. 569. 576 *Hammer-Purgstall* ἐν Wiener Jahrbücher der Literatur τόμ. 123 (1848), σελ. 52 ἑξ. καὶ *E Schürer* ἐν Zeitschr. für neutest. Wiss. VI (1905) σελ. 20 ἑξ. καὶ *Jos. Sauer*, Symbolik des christl. Kirchengebäudes σελ. 75 ἑξ.

[2]) Πρβλ. καὶ *Ματθ.* 18,22: «Κύριε, ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως *ἑπτάκις*; λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως *ἑβδομηκοντάκις ἑπτά*» ἔνθα τὸ ἑβδομηκοντάκις οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ ἐπίτασιν τοῦ *ἑπτά*· οἱονεὶ 7:70+7=77.—Μνημονευθήτω δ' ἐν παρόδῳ καὶ ἡ τῶν Γάλλων ῥῆσις «il faut tourner *sept fois* sa langue dans sa bouche avant de parler» ἡ δηλοῦσα ὅτι δεῖ τινα καλῶς διανοεῖσθαι πρὶν λαλῆσαι.

[3]) Ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Ὠριγένης (Ἐξηγητικὰ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον βιβλ. ΙΘ', 9 τόμ. 4ῳ (ἐν Λιψίᾳ 1903) σελ. 309 τῆς παρὰ Hinrichs ἐκδ. τῶν ἔργων τοῦ Ὠριγ.) «τῶν ἁγνῶν λόγων Κυρίου τῶν πεπυρωμένων καὶ *κεκαθαρισμένων ἑπταπλασίως* καὶ δοκίμων». Πρβλ. καὶ τὸ ᾆσμα *Κοσμᾶ τοῦ Μαϊουμᾶ* τὸ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ τῇ ἑσπέρᾳ τῆς Μ. Τρίτης ψαλλόμενον «Ῥῆμα τυράνου ἐπεὶ ὑπερίσχυσεν *ἑπταπλασίως* κάμινος ἐξεκαύθη ποτέ». (*Christ-Παρανίκα*, Anth Carm. Christ. σελ. 189).

τὰς χρυσᾶς. οἱ ἑπτὰ ἀστέρες ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν εἰσιν, καὶ αἱ λυχνίαι αἱ ἑπτὰ ἑπτὰ ἐκκλησίαι εἰσίν». Γ' 1. Ε' 1, 5, 6 [1]. ΣΤ' 1. Ι' 3. ΙΑ' 13 «ἀνθρώπων χιλιάδες *ἑπτὰ* (=πολλαὶ χιλιάδες) ΙΕ' 1, 6. ΙΖ' 3, κτλ.[2] Καὶ Συμεὼν δὲ ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ τελευταῖος οὗτος πρόμαχος τῆς μυσταγωγικῆς θεολογίας, ἱερολογῶν περὶ τοῦ ἑπτὰ σημειοῦται (Περὶ τῶν μυστηρίων Κεφ. ΣΠΔ'): ὁ δὲ ἑπταδικὸς ἀρι-

---

[1]) Σημείωσαι τὸ χωρίον τοῦτο «τὰ *ἑπτὰ* πνεύματα τοῦ θεοῦ, τὰ ἀπεσταλμένα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν».

[2]) Ἰδὲ πρὸς τοῦτο τὰ χωρία τῆς Κ. Δ. ἐν *Moulton-Geden*, A Concordance to the Greek Testament[2]. ἐν Ἐδιμβούργῳ σελ. 376, καὶ περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἀριθ- ἑπτὰ ἐν *Büchner Heubner*. Exegetisch-homilet. Lexikon [22] σελ. 903, καὶ Λεξικὸν τῆς Ν. Δ ὑπὸ *Preuschen*, Giessen, 1910 σελ. 443 καὶ μάλιστα πάντων τὸ βιβλίον τοῦ *Otto Zöckler*, Die Tugendlehre des Christentums ge. schichtlich dargestellt in der Entwicklung ihrer Lehrformen, mit besonderer Rücksicht auf deren zahlensymbolische Einkleidung. Gütersloh, 1904, ἰδίᾳ ἐν σελ. 70, 102, 153, 157, 243, 289 κτλ. Καὶ νῦν δὲ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησια, πάντως δὴ ἐξ ἀστρολογικῶν τὸ πρῶτον αἰτίων ὁρμηθεῖσα, ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν μέγιστα ἁμαρτήματα ἀναγράφει (πρβλ. *Reitzenstein*, Poimandres σελ. 232). Περὶ τῶν ἑπτὰ ἁμαρτιῶν ἔγραψε πλὴν τοῦ Otto *Zöckler*, (Das Lehrstück von den Sieben Hauptsünden, ἐν Μονάχῳ 1893. τῶν Bibl. und Kirchenhistor Studien τρίτον τεῦχος) καὶ ἡ Μαρία *Gothein* ἐκτενεστέραν μελέτην ἐν τῷ Archiv für Religionswissenschaft τόμῳ 10τῳ (1907) σελ. 416-484. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ πειρᾶται τά τε κατὰ τὰς ἑπτὰ ἁμαρτίας ἐπαινετῶς διασαφῆσαι, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἐπὶ τὴν Λατινικὴν γραμματείαν τοῦ ἐξιόντος μέσου αἰῶνος ἐπίδρασιν αὐτῶν ὑποδεῖξαι. Τὰ θεολογικὰ συγγράμματα τῶν προηγουμένων χρόνων διέκρινον ἀκριβῶς ἀλλήλων τὰ vitia capitalia καὶ peccata mortalia. Τὰς ἑπτὰ ἁμαρτίας ἀνῆγον εἰς τὰ πρῶτα, αὗται δ' ἐνομίζοντο ἐν τοῖς μετὰ Θωμᾶν τον Ἀκυινάτην χρόνοις αἵδε: superbia, avaritia, luxuria, ira, gula, invidia καὶ acedia. Αἱ ἀρχαὶ τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἔχουσιν *ὀκτὼ* «ἁμαρτίας πρὸς θάνατον» κατὰ Α' Ἰωάνν. 5, 16 ἑξ. (ἰδ. Gothein σελ. 426 ἑξ.). Εὐάγριος ὁ Ποντικὸς ἔγραψε «περὶ τῶν *ὀκτὼ λογισμῶν*» καὶ ὁ Νεῖλος περὶ τῶν *ὀκτὼ πνευμάτων τῆς πονηρίας*· ταῦτα δ' ἐνομίζοντο ἥ τε γαστριμαργία καὶ πορνεία καὶ φιλαργυρία καὶ λύπη καὶ ὀργὴ καὶ ἀκηδία καὶ κενοδοξία καὶ τέλος δὴ ἡ ὑπερηφάνεια. Ὑπὲρ πάντα δὲ ἄλλον ἡ Ἑρμητικὴ φιλοσοφία συνέδεε σαφῶς καὶ ἑαυτῇ ἀκολούθως τοὺς πλανήτας πρὸς ἑπτὰ πονηρὰς ἰδιότητας αἳ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἐμφυτεύονται (ἰδὲ *Zielinski*, ἐν Philologus ΞΔ', 21 ἑξ. καὶ ἐν Süddeutsche Monatshefte 1905 τεύχει ια', καὶ πρβλ. *Reitzenstein*. Poimandres σελ. 52 ἑξ. 232, καὶ *Gothein* σελ. 421 σημ. 1.). Αἱ δ' *ἑπτὰ ἀρεταὶ* τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἦσαν ἥ τε πίστις καὶ ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ ἁπλότης καὶ ἡ ἀκακία καὶ ἡ σεμνότης καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀγάπη. Πρβλ. καὶ *von Andrian*, Mitteil der. Anthrop. Gesel. in Wien 1991 σελ. 269.

θμὸς ἀνάγεται ἐπὶ τὰ ἑπτὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος χαρίσματα, περὶ ὧν Ἠσαΐας προηγόρευσεν ὁ προφήτης. Καὶ ἐπὶ τοὺς ἑπτὰ ἱερεῖς τοὺς τὴν Ἱεριχὼ ἑπτάκις περικυκλώσαντας», ἃ ὑπαινίσσονται, ὥς γ' ἐμοὶ φαίνεται, εἰς Φλαουΐου Ἰωσήπ. Ἀρχ. 5,27: Περιῇσαν δὲ πάλιν (οἱ Ἑβρ.) τὴν πόλιν (Ἱεριχ.) ἡγουμένης τῆς Κιβωτοῦ καὶ τῶν ἱερέων τοῖς κέρασιν ἐξοτρυνόντων τὴν δύναμιν πρὸς τοὔργον. καὶ περιελθόντων ἑπτάκις καὶ πρὸς ὀλίγον ἠρεμησάντων, κατέπεσε τὸ τεῖχος μήτε μηχανῆς μητ' ἄλλης βίας αὐτῷ προσενεχθείσης ὑπὸ τῶν Ἑβραίων. οἱ δ' εἰσελθόντες εἰς Ἱεριχοῦντα πάντας ἔκτεινον, τῶν ἐν αὐτῇ πρὸς τὴν παράδοξον τοῦ τείχους ἀνατροπὴν καταπεπληγότων, καὶ τοῦ φρονήματος αὐτοῖς πρὸς ἄμυναν ἀχρείου γεγονότος·

Ὀρθῶς δὲ καὶ κατ' ἐμὴν γνώμην ἡρμηνεύθησαν (χαίρειν δ' ἐῶμεν τὰς καὶ ἐμοὶ γνωστὰς πολλὰς καὶ σοφιστιώσας τῶν θεολόγων ἑρμηνείας) καὶ τὰ δύο ἐκεῖνα χωρία τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς (Δ' 3 καὶ 8-9) τοῦ Παύλου, αἰνιττόμενα τὴν τῶν ἑπτὰ πλανητῶν (ἢ γενικώτερον τὴν τῶν οὐρανίων σωμάτων) πανίσχυρον δύναμιν, τὴν εἰς θρησκείαν που τῶν δεισιδαιμόνων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀποβᾶσαν.

Λέγει τοίνυν ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ ὁ Ἀπόστολος «οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, *ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι*, ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ» καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ «ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν *ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς*, νῦν δὲ γνόντες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν ἐθέλετε;» [1]. Μνημονεύομεν τέλος καὶ τῶν ἁγίων ἑπτὰ παίδων οἳ κατὰ Φώτιον (Βιβλιοθ. σελ. 467, β Bekker), ἐφάνησαν ἀναβεβιωκότες «μετὰ ἔτη δύο καὶ ἑβδομήκοντα καὶ τριακόσια» [2].

---

[1]) Πρβλ. *A. Dieterich*, Abraxas σελ. 62. Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνίοτε τὰ στοιχεῖα ὡς πρόσωπα ἐξελαμβάνοντο καὶ ἐπροσωποποιοῦντο. Ἐλέγετο ἐπὶ παραδείγματος ὅτι τὸ ὕδωρ ἔγκυμον γενόμενον ἐγέννησε τὸ σκότος, τὸ δὲ πῦρ κυῆσαν ἐγέννησε τὸ φῶς, καὶ τέλος ὁ ἀὴρ ἔγκυος γενόμενος ἐγέννησε τὴν σοφίαν ἰδ. *Freudenthal*, Hell. Stud. I, 71.

[2]) Βραδύτερον παρατηρεῖται παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς κλίσις τις ἵνα τὸν ἐθνικὸν

Ε΄. ΟΝΟΜΑΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΕΠΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Πολλὰ δὲ *ὀνόματα* ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι τε καὶ ἔξω αὐτῆς ἐν οἷς ὁ ἀριθμὸς *ἑπτὰ* διὰ γνωστὸν λόγον, ἔστι δ' ὅτε καὶ δι' ἄγνωστον ἡμῖν αἰτίαν ὑπάρχει. Πλὴν τῆς παλαιᾶς ἐκείνης *ἑπταπύλου* Θήβης ἐν Βοιωτίᾳ (Ἰλ. Δ, 406. Ὀδ. λ, 263. *Αἰσχ.* Ἑπτὰ ἐπὶ Θ. 165. *Σοφ.* Ἀντ. 101 κτλ. ἰδὲ *Ἀπολλοδ.* Γ' 6, 6)[1] καὶ τῶν *Ἑπτὰ Πυρῶν* ἐν Θήβαις (Σχολ. εἰς Πινδ. Ὀλ. 6,23), γιγνώσκομεν τὸ *Ἑπτάχαλκον* ἐν Ἀθήναις (*Πλουτ.* Σύλλ. 14 περὶ ἀδολεσχ. 7) τὰς *Ἑπτὰ Γωνίας* ἐν Σπάρτῃ[2], τὰς *Ἑπτὰ πόλεις* πρὸς δυσμὰς τοῦ Ταϋγέτου (Ἰλιάδ. Ι,

---

θεωρούμενον ἀριθμὸν *ἐννέα* ἀποβάλλωσι, ἀντὶ τούτου δὲ τὸν ἀριθμὸν *ἑπτὰ* προσλαμβάνωσι. ἰδ. *Usener*, Der hl. Theodosius σελ. 135 καὶ *Wölfflin*, Arch. für lat. Lexikogr. IX, 347 ἑξ.

[1]) Παρὰ *Σοφοκλ.* Οἰδ. Κολ. 1305 εὕρηται καὶ «*ἑπτάλογχος στόλος*». πρβλ. καὶ 1311 «οἳ νῦν σὺν *ἑπτὰ τάξεσιν* σὺν *ἑπτά τε λόγχαις* τὸ Θήβης πεδίον ἀμφεστᾶσι πᾶν». Περὶ τῆς *ἑπταπύλου Θήβης* ἔγραψε πολλὰ ὁ *Brandis* ἐν Hermes Β' 259 ἑξ. Ἐν τῇ ὀνομασίᾳ ταύτῃ ἀνευρίσκει οὗτος «das älteste Zeugnis für die Anwendung der Planetentage» (πρβλ. ἀνωτ.), Ὁ δὲ *Wilamowitz* ἡγεῖται (Hermes ΚϚ' (1891) σελ. 191-242) τὸ ὄνομα εἶναι «eine aus künstlerischen Motiven hervorgegangene Erfindung» καὶ ὅτι «der Dichter der Thebais hat die Sieben Tore erfunden» ὥστε αὗται (σελ. 229) «nicht für die Topographie sondern für die Poetik ihren Wert haben»· καὶ ὁ Diels καλεῖ τοῦτο (ἔ. ἀ. σελ. 10) eine conventionelle Phrase» τοῦ περιτρίπτου ἀριθμοῦ. Ὁ δὲ *Σωτηριάδης* (Humanistisches Gymnasium τόμ. 1900 σελ 159 ἑξ.) τὴν ὀνομασίαν ἡγεῖται μόνον ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πυλῶν ὡρμῆσθαι. Καὶ ὁ Σχολ. δὲ εἰς Ἀριστοτέλ. Μεταφ. 1093 α 18 (ἐκδ. Βερολ. Ἀκαδημ. τόμ. Δ' σελ. 831) σημειοῦται «εἰ δὲ πεντάπυλος ἦν ἡ πόλις (Θῆβαι) καὶ οἱ ἐπὶ Θήβας στρατηγοὶ πέντε ἂν ἐγένοντο», οὐ προσδεχόμενος τὴν διὰ τοῦ ἑπτὰ ἀριθμοῦ αἰτίαν. Γνωστὸν δὲ καὶ τὸ *ἑπτάστομοι (πύλας:) Θῆβαι* (*Σοφ.* Ἀποσπ. 778 Nauck), καὶ τὸ ἐν *Εὐριπ.* Ἀντιόπῃ 61 (Suppl Euripid bearb von H v. Arnim, ἐν Βόννῃ 1913. σελ. 21) ἄστυ δ' Ἰσμηνὸν πάρα | *ἑπτάσ[τομ]ον* πύλαισι[ν] ἐξαρτύετε. Περὶ τῶν *ἑπτὰ πυλῶν* τῆς Καδμείας διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθη ὁ *Α. Δ. Κεραμόπουλλος*, ἐν Θηβαϊκοῖς Ἀθ. 1917 σελ. 454 καὶ νῦν δὲ ἡ πόλις κατ' αὐτὸν (σελ. 464) ἔχει *ἑπτὰ ἐξόδους*. Πρβλ. *Εὐρ.* Βαχ. 919 «Θήβας καὶ πόλισμα *ἑπτάστομον*» ἰδ. καὶ κατ. τὰ περὶ τοῦ *ἑπτάπυργος*. Καὶ ὁ Φιλοκτήτης δ' ἀλγυνόμενος (Σοφοκλ. 1027) ὅτι ἔζη σὺν κακοῖς πολλοῖς καλεῖ ἑαυτὸν πανάθλιον, ναυβάτην πλεύσανθ' ἑκόντα ἑπτὰ ναυσί (Ἰλ. Β, 719).

[2]) *Λιουΐου* 34.38 «ab eo loco quem *Heptagonias* appellant».

150-151), τὴν *Ἑπτάφωνον στοὰν* ἐν Ὀλυμπίᾳ [1], τὸν *ἑπτάπορον ποταμὸν* ἐν Μυσίᾳ (Ἰλ. Μ, 20. *Ἡσιόδ.* Θεογ. 341, ἴδε καὶ κατωτέρω), τὰ *Ἑπτὰ Ὕδατα* («Septem Aquae») λίμνην πλησίον τοῦ Ῥεάτου τῆς Σαβίνης (*Διον.* Ἁλ. Ῥωμ. ἀρχ. Α, 14, 4. *Κικ.* ad Att. IV, 15,5, πρβλ. καὶ Drakenborch εἰς Liv. XXII. 36,7), τοὺς *Ἑπτὰ Πάγους* ἐν Τυρρηνίᾳ [2], τὰ *Ἑπτὰ Πελάγη* ἐν Βενετίᾳ (*Πλίν.* III, 16, 20. *Ἡρωδιαν.* Η′ 7, 1), τὰ *Ἑπτὰ Φρέατα* ἐν Ἀραβίᾳ (*Στράβ.* Ις′ 182), τὸν τόπον *Ἑπτάδελφοι* ("Επτ' Ἀδελφοὶ Grash.) ἐν Μαυριτανίᾳ [3], τοὺς *Ἑπτὰ Νομοὺς* (Ἑπτανομὶς ἢ ἀπὸ τοῦ γ′ αἰῶνος *Ἑπτανομία*· ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Πτολεμαίου εὕρηνται καὶ οἱ δύο οὗτοι τύποι καὶ ὁ τύπος *οἱ Ἑπτάνομοι!*) ὄνομα τῆς μεσημβρινωτέρας τοῦ μεγάλου Δέλτα Αἰγύπτου (πρβλ. *Πτολεμ.* Δ′ 5 καὶ Wilberg ἐν σελ. 286, ἴδε καὶ *Wilcken*, Gr. Ostraka I. 426 καὶ *Mitheis-Wilcken,* Chrest. der Pap. I, 1, ἐν Λειψίᾳ, 1911, σελ 36 καὶ *P. M. Meyer,* Jurist. Papyri, ἐν Βερολίνῳ 1920, σελ. 284. 289) [4], τὴν *Ἑπτάθεον* ὄνομα τῆς Θευδοσίας (Θεο-

---

[1]) *Πλουτάρχ.* Ἠθικ. 502, d. *Λουκ.* περὶ τῆς Περεγρ. τελευτ. 40. *Πλιν.* 36,15 «ibi casu accidit. Olympiae autem arte, mirabili modo, in porticu, quam ob id *heptaphonon* appellant, quoniam septiens eadem vox redditur»

[2]) *Διον.* Ἁλ. ἕ. ἀ. Β, 55, 5. «χώραν τε παραδοῦναι Ῥωμαίοις τὴν προσεχῆ τῷ Τιβέρει, τοὺς καλουμένους Ἑπτὰ Πάγους».

[3]) Πτολεμ. Δ′ 1 (σελ. 250 Wilberg). *Στραβ.* ΙΖ′ 827 «Εἰς δὲ τὴν ἐντὸς θάλασσαν πλέουσιν ἀπὸ Λυγγὸς πόλις ἐστὶ Ζῆλις καὶ Τίγα, εἶτα τῶν **ἑπτὰ ἀδελφῶν** μνήματα καὶ τὸ ὑπερκείμενον ὄρος ὄνομα Ἀβίλη πολύθηρον καὶ μεγαλόδενδρον». Οὐχὶ ὀρθῶς ὀνομάζεται τοῦτο ὄρος παρὰ τῷ Pauly RE καὶ *Pape-Benseler* ἐν λ. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔλεγον τὸν τόπον τοῦτον Castellum septem, φαίνεται δὲ μᾶλλον ὢν ναός τις καθωσιωμένος τῇ λατρείᾳ τῶν ἑπτὰ πλανητῶν. Ἴδε *Brandis* ἐν Hermes Β (1867) σελ. 264 σημ.

[4]) Ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ ἱστορίᾳ τῶν Αἰγυπτίων ἐκβάλλεται ὁ παρ' αὐτοῖς ἱερὸς ἀριθμὸς ***τέσσερα*** τῷ χρόνῳ πλήρως ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ ***ἑπτά***, καί πως ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ ***ἐννέα***. Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ πλὴν τοῦ ἱεροῦ ἀριθμοῦ τέσσαρα προσφιλέστατος ἦν ὁ ἐπ' ἴσης ἱερὸς ἀριθμὸς **ἑπτὰ** (ἴδε *Griffith-Thomson,* Demot. Mag. Pap. σελ. 78. *Heyes*. Bibel und Ägypten σελ. 212) ὃς δὴ τῷ χρόνῳ καὶ τοῦ τέσσαρα ἐπικρατεῖ. Καὶ δὴ πρότερον μὲν ἡγοῦντο πᾶσαν εὐδόκιμον πρᾶξιν ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ποιητέον. πρὸς μαγείαν δὲ ληπτέον τέσσαρας κεράμους καὶ τετράκις ἐπ' αὐτῇ ἀναβοᾶν· γοητεία δέ τις ἐπὶ τὸ θῦμα γιγνομένη μὲν ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας κατακοιμίζει αὐτό, ἐπὶ δ' **ἑπτὰ** φονεύει αὐτό. Ἀλλὰ βραδύτερον ἐνομίζετο ὅτι ἐν Ἅδου ὑπαντᾷ

δοσίας ἢ Ἀρδαύσης ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσονήσῳ [1], τὰ *Ἑπτὰ Νησία* ἐν τῇ ἐντὸς θαλάσσῃ (*Στεφ. Βυζ.* Πτολεμ. 7, 1, 95 [2] *Meineke*, FCG. 4, σελ. 518 [3]. Καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει *Ἑπταπύργιον* (Γεδι-Κουλέ), φρούριον, ἴδ. *Du Cange*, Const. Christiana βιβλ. Β' σελ. 45 καὶ πρβλ. *Κ. Ἄμαντον* ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. τῆς Μεσ. καὶ Νέας Ἑλλ. τόμ. Ε' (1920) σελ. 61. Ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ὑπῆρχον τό τε *Ἑπτάσκαλον*, Du Cange ἔ. ἀν. σελ. 56 πρβλ. καὶ σελ. 60 καὶ τὸ προάστειον τὸ καλούμενον *Ἕβδομον*, Du Cange ἔνθ. ἀν. σελ 172-3 τὸ «ἑπτὰ σημείοις» (milliaribus) ἀπέχον τῆς πόλεως (ἴδὲ καὶ *Νικηφόρον* Ἱστορ. Σύντομ. σελ. 15 καὶ 36 ἐκδ. Βόννης). Πρὸς τοὺς ἑπτὰ πλανήτας ἀναφέρω κἀγὼ καὶ τὰ ἐν Ῥώμῃ *Septizonia* (παρ' Ἀμμιανῷ 15,7,3 τὸ παλαιότερον τούτων καλεῖται Septem*zodium*, ἴδὲ περὶ τούτων καὶ τὴν ἀνωτέρω σημείωσιν) *τὰ Ἑπτάζωνα*, τὰ μέγιστα ἐκεῖνα ἑπτώροφα καὶ ἐπὶ περιφεροῦς ἐν ἑκάστῳ ὀρόφῳ κιόνων ζώνης ἐρειδόμενα οἰκοδομήματα. Τῶν δύο

τις *ἑπτὰ ἀγελάσι* καὶ ἑνὶ ταύρῳ, καὶ ἑπτὰ θεῶν ἢ ὄφεων ὑπήκοος γίγνεται· ἡ Ἶσις κατὰ τὸν πλοῦν ἐν τῷ Δέλτᾳ *ἑπτὰ σκορπίοις* συμπλέει. ἑπτὰ νύμφαι προσέρχονται τῷ νεογεννήτῳ βρέφει καὶ γνωρίζουσιν αὐτῷ τὴν ἑαυτοῦ τύχην, ἑπτὰ θεοὶ ἐθεμελίωσαν τὴν γῆν κττ. Ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ἰατρικῇ καὶ ἐν τῇ μαγείᾳ συχνοτάτη τοῦ ἀριθμοῦ τούτου εὕρηται χρῆσις. Ἑπτὰ φθοΐσκοις ἔκ τινος φαρμάκου ἢ ἑπτὰ λίθοις δεῖ θεραπεύεσθαι, ἑπτὰ ἅμμασι συναπτέον τὸ περίαπτον, καὶ ἑπτὰ πύλας λέγεται ἔχειν τὸν Ἅδην. Ἐν τῷ Δημοτικῷ Μαγικῷ παπύρῳ τοῦ Λονδίνου καὶ Βαταουικοῦ Λουγδούνου (Γ' αἰῶνος μ. Χρ.) ἐκβάλλει αὐτὸ τοῦτο ὅλως ὁ ἑπτὰ ἀριθμὸς τὸν ἱερὸν ἀριθμὸν τέσσαρα. Ἑπτάκις δέον τὰ ῥητὰ ἀπαγγέλλειν, ἑπτάκις τὸν πόδα πατεῖν ἐν ταῖς μαγγανείαις, ἑπτὰ βασιλέα καὶ ἑπτὰ θεοὺς ἐπικαλεῖσθαι τὸν μαγγανευόμενον καὶ μαγεύοντα. ὃς δὴ καὶ ἑπτὰ κεράμοις ἢ κλάδοις φοίνικος, ἑπτὰ φύλλοις, ἑπτὰ βώλοις ἅλατος, ἑπτὰ κριθαῖς καὶ ἑπταδακτύλῳ βότρυϊ χρῆται. Ἴδ περὶ τούτων καὶ *Sethe*, ἔνθ. ἀν. σελ. 31 ἑξ.

[1]) *Ἀνων.* Περίπλους Εὔξ. Πόντ. ἐν *Geog. Gr. min.* ἐκδ. *Ch Müller* I, σελ. 415 «νῦν δὲ λέγεται ἡ Θευδοσία τῇ Ἀλανικῇ ἤτοι τῇ Ταυρικῇ διαλέκτῳ Ἀρδάβδα τουτέστιν *ἑπτάθεος*».

[2]) Πρβλ. καὶ τὴν νεωτέραν τῶν Ἰονίων νήσων ὀνομασίαν «Ἑπτάνησα». Περὶ τούτων σημειοῦται ὁ *Σπ. Λάμπρος* τάδε ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. ΙΑ' (1914) σελ. 66: «ἡ ὀνομασία τῶν νήσων ὡς Ἰονίων ἢ *Ἑπτανήσου* δὲν παρουσιάζεται πρὸ τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος· πρότερον δ' ἐκαλοῦντο ἁπλῶς *Βενετικαὶ νῆσοι*, καὶ κατὰ ταῦτα δὲν ἀπεχωρίζοντο ἀπὸ τῶν λοιπῶν νησιωτικῶν κτήσεων τῆς Βενετίας».

[3]) Ἴδὲ καὶ Wiener Jahrbücher der Literatur τόμ. 122, σελ. 213.

τούτων οὕτω καλουμένων οἰκοδομημάτων γνωστότερον (εἰ μὴ καὶ μόνον) ὑπῆρχε τὸ ὑπὸ Σεπτιμίου Σεουήρου τοῦ ἐν Συρίᾳ τὰς περὶ τῶν ἀστέρων δεισιδαιμονίας μυηθέντος, ἐν τοῖς πρόποσι μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῆς δυτικῆς κορυφῆς τοῦ Παλατίνου λόφου ἀνεγερθέν, οὗ διετηροῦντο τρεῖς ὄροφοι μέχρι τοῦ πάππα Σίξτου Ε' (1585), τοῦ περιπύστου ἱδρυτοῦ ἄλλων τε καὶ τῆς Οὐατικανῆς Βιβλιοθήκης. Κατέρριψε δ' οὗτος τὰ ἕως τότε σῳζόμενα τριώροφα λείψανα αὐτοῦ (ἴδ. εἰκόνα ἐν *Garrucci*, Antichità di Roma) ἵνα τοὺς κίονας προσλάβῃ ἐν τῷ ἐξοικοδομουμένῳ Οὐατικανῷ. Τῶν Sept. τῶν παλαιῶν χρόνων μνείαν ποιοῦνται οἱ *Suet.* Tit. 1 καὶ *Spartian. Sev.* 19 § 5 καὶ 24 § 3 καὶ *Ant. Get.* 7 § 2. Σημειοῦμαι δ' ἐν τέλει ὅτι καὶ ὁ Χριστιανὸς ποιητὴς *Κομμοδιανὸς* (7 καὶ 9) Septizonium ἐκάλεσε τοὺς ἑπτὰ πλανήτας. Περὶ Ἑπταζωνίου καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἴδ. *Boll* ἐν PW. Ζ' 2575 ἑξ. Ἀναγράφω δ' ἐνταῦθα ἁπλῶς καὶ τοὺς χριστιανικοὺς τόπους ἐν Ἱεροσολύμοις *Ἑπτὰ Καμάρας* (παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τῶν Κλαπῶν καὶ τῆς Θεοτόκου) καὶ τὰς ***Ἑπτὰ τῆς Παναγίας ἁψῖδας*** (*Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως*, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας Γ, 141 καὶ Α', 327) [1].

---

[1]) Καὶ νῦν ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ πολλαχοῦ εὕρηνται ὀνομασίαι τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἔχουσαι. Οὕτω παραδείγματος ἕνεκα ἐν ***Βιέννῃ*** ὑπῆρχον παλαιότερον (ὡς εἶδον ἐν τοῖς Wiener Jahrb. d. L. 122, 221) ὀνομασίαι οἷαι· bei den sieben Brunnen, Sieben Schwestern, Buchen, Körben, Säulen, Churfürsten κ.τ.λ. Ἐν *Παρισίοις* ὑπῆρχεν ἄλλοτε παρὰ τὸ Πάνθεον la rue de sept voies, ἐν *Λονδίνῳ* τὰ seven dials, καὶ ἐν τῇ πολυυμνήτῳ καὶ προσφιλεῖ *Ἰένῃ*, τῇ μικρᾷ τῆς Θουριγγίας πόλει, ὑπῆρχον ἄλλοτε τὰ *ἑπτὰ Plunder* αὐτῆς ἃ ἐκάλουν ἑπτὰ Wunder (*Neikel*. Museographia ἐκδ. Kanold σελ. 57, *Nikolai*. Reisebeschreibung σελ. 63): Ara, Caput, Draco, Mons, Pons, Vulpecula Turris | Weigeliana Domus, septem miracula Ienae. ἴδ. καὶ *L. von Lebedur* ἐν Anzeiger für Kunde des deutschen Mittelalters, Α' (1832) στήλ. 293-4, βραχέα τινὰ περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ ἐν τῷ βίῳ τῶν Γερμανῶν. Μνείαν ποιοῦμαι ἐνταῦθα ἐν παρόδῳ τῶν sieben Schwaben, Raben, Schläfer (καὶ ein Siebenschläfer!) Sieben Sinne, Sieben Sachen (Siebensachen), der Sieben Gründe ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο μεγάλων ῥάχεων ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ Riesengebirge, καὶ τῆς φράσεως in Siebenmeilenstiefeln laufen καὶ τοῦ περιπύστου λόγου τοῦ *E. du Bois-Reymond* Die Sieben Welträtsel 1881 καὶ 1888. Ἀνέγνων δέ ποτε ἐν Γερμ. Ἐφημερίδι (Berl. Tagebl. τῆς 9ης Δεκ. 1912) καὶ περί τινος «Verbrecherverein böse Sieben». Καὶ ἡ πολυθρύλητος δὲ Ἰνδικὴ πόλις

Καὶ ἐν Παραστάσ. Συντόμ. Χρονικ.ἐκδ. Preger σελ. 67 (71) μνημονεύονται *Ἑπτὰ Κίονες*, ὃ ὡς ἐμοὶ δοκεῖ τόπον ἢ χωρίον ὑποληπτέον «ὁ λεγόμενος Ξηρόλοφος στήλην μὲν ἔχει, καθὼς ὁ Διακρινόμενος λέγει, τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου καὶ Οὐαλεντινιανοῦ κάτωθεν τοῦ κίονος καὶ Μαρκιανοῦ. Σεισμοῦ δὲ γενομένου πεπτωκέναι τὴν στήλην, καὶ ὡς λόγος λέγει, ἀνελθεῖν αὐτὴν ἄνωθεν τῶν ἑπτὰ κιόνων». Καὶ παρὰ Γεωργίῳ δὲ τῷ Κωδινῷ, σελ. 76,20 ἐκδ. Βόννης φέρεται ὅτι ὁ ἐν ἁγίοις μέγας Κωνσταντῖνος ἤγειρεν «τὴν Χελώνην, τὸν ἅγιον Προκόπιον καὶ τὸν *Ἅγιον Ἀκάκιον τὸν Ἑπτάσκαλον*»[1]. Ἅπαντα μὲν οὖν εἰ διεξοίην τὰ τῷ *ἑπτὰ* ὀνόματι συγκείμενα, ἴσως ἂν ἄκαιρον μῆκος ἡμῖν ἐπιγένοιτο τῷ λόγῳ.

ΣΤ'. Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΤΑ ΕΝ ΤΗι ΓΛΩΣΣΗι ΕΙΣ ΠΛΗΘΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΑΣΙΝ ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ

Νῦν τοίνυν τέλος ἐρωτᾶται τίνες λέξεις ἀπετέλεσαν γέφυραν, ὡς εἰπεῖν, δι' ἧς ὁ ἀριθμὸς *ἑπτὰ* ἀπὸ ἀριθμοῦ ἱεροῦ καὶ καθηγιασμένου καὶ ὠφελίμου πρὸς τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον προέβη ἐπὶ τὴν σημασίαν τοῦ πλήθους καὶ τῆς ἐπιτάσεως. Δεῖ δὲ τὰς τοιαύτας λέξεις ἐν ἑαυταῖς ἀμφοτέρας που τὰς σημασίας ἐνέχειν, ὥστε τινὰ μὴ δύνασθαι τὴν μίαν μόνον σημασίαν εἰς τὸ ἀκριβὲς ἀποδέξασθαι, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ τὴν ἄλλην προσυπάρχειν τε ἢ γε ὑπονοεῖσθαι. Ἐν ταύταις δέον καταφανῶς τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ διορᾶν ἐξασθενουμένην τε καὶ ἐκλείπουσαν τὴν ἀκριβῆ ἀριθμητικὴν σημασίαν. Τοιαῦται λέξεις κατ' ἐμὴν γνώμην, αἷς καὶ αἱ ἄλλαι εἶτα συνωλίσθαινον καὶ

Delhi ᾠκοδόμηται ἐπὶ ἑπτὰ παλαιοτέρων πόλεων. Ἰδὲ *J. Hirschberg*, Um die Erde, ἐν Λιψίᾳ 1894, σελ. 427.

[1]) Καὶ παρὰ Νικηφόρῳ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορ. Συντομ. σελ. 33, 16 ἐκδ. Βόννης (σελ. 29 de Boor) λέγεται ὅτι ὁ Ἡράκλειος ἀποχειρίσας τὸν Φιλάγριον ἐξόριστον εἰς τὸ Σέπτας λεγόμενον φρούριον («in Septae castellum») πρὸς ἥλιον δύνοντα κατὰ [τὰ] θάτερα τῶν Ἡρακλέους στηλῶν πρὸς τῇ Λιβύῃ κείμενον παρέπεμψεν» ὄνομα ἐμοὶ ἀλλαχόθεν ἄγνωστον καὶ ἀνερμήνευτον, οὐδαμῶς δὲ εἰς τὸ Septem ἀνακτέον.

συγκατεφέροντο, εἰσὶν αἱ *ἑπτάζωνος*[1], *ἑπτάφωτος*[2], *ἑπτάφυλλος*[3], *ἑπτώροφος*[4], *ἑπτάδρομος*[5], *ἑπταδύναμος*[6], *ἑπτακέφαλος*[7], *ἑπτάστομος*[8], *ἑπτατάλαντος*[9], *ἑπτάπληγος* (Μαλαλ.), *ἑπτάπυργος*[10], *ἑπτασυστρόβητος*[11], *ἑπτάτοκος*[12], τὸ ἀνωτέρω ἀναγραφὲν *ἑπτάπηχυς*[13],

---

[1]) *Νόνν*. Διον 1,241 «οὐρανὸν ἑπτάζωνον», 38,115 «αἰθέρος ἑπτάζωνον ἴτυν» ἀναφέρεται εἰς τὸ σύστημα τῶν ἑπτὰ πλανητῶν· ἴδε ἀνωτέρω πρβλ. καὶ τὸν Λουγδ. Παπ. J. 395 παρὰ *A. Dieterich*, Abraxas σελ. 186, 13 «γνῶθι τέκνον, τίνος ἡ ἡμέρα εἰς τὸ Ἑλληνικὸν καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑπτάζωνον μέτρει ἀποκάτωθεν καὶ εὑρήσεις».

[2]) *Ἐπιφ*. 2,297 c «ὦ γαστὴρ ἑπταφώτου χάριτος τὸ ἄσβεστον ἔχουσα φῶς». πρβλ. καὶ *Boissonade Ψευδ Χρυσοστ* τόμ. 7, 547, 10. 566, 25.

[3]) *Ἑπτάφυλλος* (=πολύφυλλος) κράμβη, Ἱππῶναξ παρ' *Ἀθην* 9, 370 β. ἴδ. *Roscher*. Siebenzahl σελ. 11.

[4]) «Ἑπτώροφοι πύργοι» (*Διοδ*. ΙΔ' 30) ἐν οἷς κατῴκουν οἱ Μοσσύνοικοι, λαὸς παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον πρὸς Δ. τῆς Τραπεζοῦντος (*Ἡροδ*. Γ, 94, Η, 78 καὶ *Ξενοφ*. Ἀνάβ. Ε' 4,15 ἑξ.), ὄντες ἀστροθύται ἢ ἀστρολάτραι, ὥσπερ καὶ οἱ *Ἑπτακομῆται* (*Στεφ. Βυζ*., καὶ *Στράβ*. ΙΒ, 548) λαὸς γνωστὸς ἕνεκα τῆς ἡλιολατρείας αὐτοῦ (*Brandis* ἐν Hermes Β' (1867) σελ. 265 σημ.).

[5]) «*Ἑπτάδρομος* δόλιχος», *Τζέτζης*.

[6]) *Ἱππολ*. λαβυρίνθ. ἢ ἐλέγχ. κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων 318,70.

[7]) «Ἑπτακέφαλος δράκων», *Μεθόδ* ἐκδ. Bonwetsch σελ. 92, 5, καὶ *Δαμασκ*. ἐν βίῳ Ἰσιδώρ. παρὰ *Φωτίῳ* Βιβλ. 340,9 «ἔλεγον δὲ οὗτοι (οἱ Βραχμᾶνες) καὶ μονόποδας ἀνθρώπους παρὰ σφίσιν ἱστορῆσθαι καὶ *δράκοντας* ἐξαισίους κατὰ μέγεθος *ἑπτακεφάλους* καὶ ἄλλα ἅττα πολὺ τὸ παράλογον ἔχοντα». Παρὰ τῷ *Ἐπιφανίῳ* Πανάρ. κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων Γ', 239 ἀποκαλεῖται αἵρεσίς τις «ἀνενεκρωμένη ὕδρα *ἑπτακέφαλος* καὶ *πολύσχιδος*», πρβλ. δὲ ὀλίγον ἀνωτέρω σελ. 238 «τὸ ἑρπετὸν τοῦτο τὸ *πολυκέφαλον ὕδρας* ἄμορφον κατάστημα» (*Roscher*. Siebenzahl σελ.50)

[8]) *Νόνν*. Διον. 1,242 «βοῆς ἑπτάστομος ἠχώ».

[9]) *Θεμιστ*. Σοφιστ 284. β. «καὶ προσήκει αὐτῷ μεῖζον φρονεῖν φέροντι ῥαδίως. ἀγνωμοσύνας ἀνθρώπων ἢ ἐφρόνει ἐκεῖνος* ὁ ἐξαμύσας (Ἐξαμύας Dind.) φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων τὸν λίθον τὸν *ἑπτατάλαντον*».

[10]) = Ἑπτάπυλος κατὰ τὰ ὑπὸ *Κεραμοπούλλου* ἐν Θηβαϊκοῖς σελ. 454 λεγόμενα. πρβλ. καὶ Curtius ἐν SB Berl. Akad. 1884 σελ. 504 σημ. 6. Τοῖς τείχεσι τῆς πόλεως Θήβης ἀποδίδωσιν ὁ Εὐριπίδης *ἑπτὰ* ἢ ἀοριστότερόν πως *πολλοὺς πύργους* (πρβλ. Φοιν. 181, 219, 245, 287, 489, 621, 710, 748 σχολ., 1058, 1078, 824, 1002, 1087, 1091, 1167, 1196, 1224, καὶ Κεραμ. ἔν. ἀν

[11]) «Ἑπτασυστρόβητον ὄρχημα», *Τζέτζ*. ἐν *Cramer*, Ἀνέκδ. III, 341, 18.

[12]) *Νόνν*. Διον. ΙΓ' 148 ἑπτατόκου μετὰ μητέρος. vgl. *πολυτόκος* Ἱπποκρ. Ἀριστοτ.

[13]) Πρβλ. καὶ τὸ *Αἰσχύλειον* «ἑπτατειχὴς ἔξοδος» (Ἑπτ. ἐπὶ Θήβ. 284) «ἐγὼ δ' ἐπάρχους ἓξ ἐμοὶ σὺν *ἑβδόμῳ* ...εἰς ἑπτατειχεῖς ἐξόδους τάξω μολών». — Παρ. *Εὐσταθίῳ* 1425,41 ἀναγράφεται «καί τι μύρου εἶδος *ἑπταβασίλειον*», ὃ ἄλλοι ἄλ-

ἑπτάχορδος[1], κτλ.

Ἐν πᾶσι τούτοις ὁ ἀριθμὸς *ἑπτὰ* οὐ μόνον τὴν ἀπαρίθμησιν δηλοῖ ἀλλά πως καὶ τὸ πλῆθος καὶ μέγεθος· οἷον δ' ἂν ἦν τινι μὴ σφόδρα ἀκριβολογοῦντι ἀμελέστερον εἰπεῖν ἀντὶ τούτων καὶ *πολύζωνον*, ὅς λίθος τι παρὰ *Πλινίῳ*, Hist. Nat. 37, 189, καὶ *πολύφυλλον* (σμίλακα *Εὔπολ.* παρὰ Πλουτ. Ἠθ. 662, e, *Θεοφρ.*) καὶ *πολυώροφον* (*Εὐσταθ.* εἰς Ἰλ. Ζ, 248 [640,1]) καὶ *πολύφωτον* (ἴδ. Δουκάγγιον ἐν λ.) καὶ *πολύδρομον* (*Αἰσχύλ.* Ἱκετ. 737) καὶ *πολυδύναμον* (*Στοβ.* Ἐκλογ. Α', 840) καὶ *πολυκέφαλον* (*Πλάτ.* *Σοφ*, *Ἀριστοτ.*), καὶ *πολύστομον* (*Νεῖλον*, παρὰ *Νικ.* Θηρ. 175) καὶ *πολυτάλαντον* (*Λουκ.* Ἑταιρ. Διαλ. 7,4. *Ἀθην.* 398 e) καὶ *πολύχορδον* (βάρβιτον, *Θεοκρ.* 16,45. *Σιμωνίδ.* 36) κττ. πρβλ. καὶ *ἑπταφεγγὴς-πολυφεγγής*, *ἑπτάφωνος-πολύφωνος*, *ἑπτάωρος-πολύωρος*, κτλ.

Ἐπισκοπουμένοις δ' ἡμῖν περαιτέρω τὸ πρᾶγμα ἔστι διορᾶν ἐν πολλαῖς τῶν πρὸς τὸ *ἑπτὰ* συνθέτων λέξεων τὴν τοῦ *ἑπτὰ* σημασίαν ἀντικαθισταμένην σχεδὸν πλήρως ὑπὸ τοῦ *πολύ*. Τοῦτο δ' ὁμολογεῖται παρ' αὐτῶν ἤδη τῶν παλαιῶν γραμματικῶν. Εἰσαγωγῆς μόνον ἕνεκα μνημονεύομεν ἐνταῦθα τοῦ *Ὁμηρικοῦ* (Ἰλ. Η, 220, 245-248. Λ, 545) καὶ *Σοφοκλείου* (Αἴ. 576) *ἑπταβόειος* (ἑπτάβοιος), ἐπιθέτου τοῦ «ἀρρήκτου» Αἰαντείου σάκους[2], ὅπερ προσβαλὼν ἰσχυ-

λως ἑρμηνεῦσαι πειρῶνται. Ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος *Ἀ. Γαζῆς* (Α. 741) λέγει ὅτι μῦρόν ἐστι ἑπτὰ Βασιλέων «καλούμενον οὕτως εἴτε ὡς χρησιμεῦσαν εἰς μύρωσιν ἑπτὰ βασιλέων ἢ ἐπιθετικῶς μόνον» αὐτοσχεδιάζων οὕτω καὶ τὸ ἀσαφὲς ἀορίστῳ ἑρμηνείᾳ σαφηνίσαι βουλόμενος. Ὁ *L. Dindorf* ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου (ἐν λ βασιλειος) ὁρμώμενος ἐκ τῶν τοῦ *Ἀθη αίου* 690, c «βασιλείου δὲ μύρου μνημονεύει Κρατ ης ἐν Γείτοσι, Σαπφὼ δὲ ὁμοῦ μέμνηται τοῦ βασιλείου καὶ τοῦ βρενθείου» καὶ εἰς τὸ Regale unguentum τοῦ *Πλινίου* (13, 2) ἀναφερόμενος λέγει τὸ *ἑπταβασίλειον* natum ex errore vel librarii vel Eustathii. Ἐμοὶ δ' ἄπορον τυγχάνει ἡ τοῦ ὀνόματος καὶ πράγματος ἀμφισβήτησις, λογιζομένῳ ὅτι κάλλιστ' ἂν οὕτω ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις κληθείη μῦρον πολυτελές τε καὶ ἐπίτιμον ᾧ βασιλεῖς μόνον χρῆσθαι δύναιντο. πρβλ. τὴν ἐν τῇ νέᾳ γλώσσῃ χρῆσιν τῆς λ. *βασιλικός*=μεγαλοπρεπής, (βασιλικὸν δεῖπνον κ.τ.τ.).

[1]) *Φίλων.* Νόμ. ἀλληγορ. 14 Cohn (46 M.) διελήλυθε δὲ ἡ δύναμις τῆς ἑβδομάδος καὶ ἐπὶ τὰς ὠφελιμωτάτας τῶν τεχνῶν (....) κατά τε μουσικὴν ἡ *ἑπτάχορδος λύρα* πάντων σχεδὸν ὀργάνων ἀρίστη. πρβλ. καὶ τὸ *ἑπτασήμαντος στόλος* τοῦ *Θεοδοσ.* *Διακόνου* ἐν Ἁλώσει τῆς Κρήτης III, 80 (σελ. 288 ἐκδ. Βόννης) «exercitus septem cladium tamquam nota inustus».

[2]) Πρβλ. καὶ Ovid. Μεταμορφ. 13,2 «clipei dominus septemplicis Aiax».

ρῶς ὁ Ἕκτωρ διασχίζει τῷ *ἀτειρεῖ χαλκῷ* αὐτοῦ, ὃς μόλις ἐν τῇ *ἑβδομάτῃ* (=τελευταίᾳ) *ῥινῷ σχέτο*. Ὁ ποιητὴς ἠθέλησε δι' αὐτοῦ μᾶλλον τὸ ἀδιάτρητόν τε καὶ ἀδιάρρηκτον δηλῶσαι, τὸ *μέγα* καὶ ἰσχυρόν. Ἀντὶ δὲ τοῦ *ἑπταβόειος* ὁ Κόϊντος ὁ Σμυρναῖος εἶπεν αὐτὸ τοῦτο *πολυβόειος* Γ, 238 «καί ῥα θοῶς Αἴαντα κατ' ἀσπίδα *πουλυβόειον* | οὔτασεν». Παρῳδῶν δὲ χαριέστατα τὸ πρᾶγμα ὁ *Ἀριστοφάνης* λέγει (Βατρ. 1017) «θυμοὺς ἑπταβοείους» (ἀντὶ τοῦ «μεγάλους» Σχολ.)[1]. Λέγει τοίνυν ἤδη *Καλλίμαχος* (Ὕμν. εἰς Δῆλ. 62) «ὃ μὲν πέδον ἠπείροιο | ἥμενος ὑψηλῆς κορυφῆς ἔπι Θρήικος Αἵμου | θοῦρος Ἄρης ἐφύλασσε σὺν ἔντεσι. τὼ δέ οἱ ἵππω | *ἑπτάμυχον* Βορέαο κατὰ *σπέος* ηὐλίζοντο». Τί ἑπτάμυχον σπέος ἐστίν, ἑρμηνεύει ὁ Σχολιαστὴς κάλλιστα διὰ τοῦ «πολύμυχον»[2]. Ὁ *Εὐστάθιος* (Παρεκβ. 1542.50. πρβλ. καὶ 725,39) διέσωσεν ἡμῖν ὁ τοῦ Ἡρώνδα «ἀφέω τοῦτον τὸν *ἑπτάδουλον*» (ἴδ. ἀνωτ.)[3], ὁ δὲ *Στράβων* (ΙΓ' 602) μνημονεύων τῶν λόγων τοῦ Δημητρίου ἀναγράφει τὸν ποταμὸν ***Ἑπτάπορον*** τῆς Μυσίας καὶ προστίθησιν «*ὃν καὶ*

---

[1]) Ὁ Αἴας ἐπικειμένων τοῦ τε Ἕκτορος καὶ τῶν Τρώων δύσελπις γίγνεται καὶ ἀναχωρεῖ ἐξ ἀνάγκης μικρόν τι: «ἀνεχάζετο τυτθὸν (οἰόμενος θανέεσθαι) θρῆνυν ἐφ' *ἑπταπόδην*» (Ἰλ. Ο, 729). Ἵνα ἑρμηνευθῇ δ' ὅμως ἐνταῦθα ἡ λ. *ἑπταπόδης* δεῖ ἡμᾶς πρότερον τὴν λ. *θρῆνυν* ἑρμηνεῦσαι. Εἰ δὲ τοῦτο δηλοῖ τὸ «σκαμνίον» (ὑποπόδιον) τοῦ πηδαλιούχου ἢ τὰς καθέδρας τῶν ἐρετῶν ἢ τὸ ἑδώλιον τοῦ κυβερνήτου τοῦ πλοίου, ἄδηλον. Ἀγνοοῦμεν τό γε νυν ἔχον· δέδοικα δὲ μὴ καὶ ἀγνοήσωμεν. Περὶ τοῦ *ἑπταπόδης* σημειοῦται τάδε ὁ Εὐστάθιος 1040,10: «τὸ δὲ ἑπταπόδην ὡς ἐν παρέργῳ παρέρριψεν, εἰ καὶ μὴ καθ' Ἡσίοδον ἠνάγκασται οὕτω μετρεῖν ξύλα ποσὶν ἢ σπιθαμαῖς, ὡς τοῦ θρήνυος τοσούτων ὀφείλοντος εἶναι ποδῶν, καθὰ καὶ τοῦ παρ' *Ἡσιόδῳ* (Ἔργ. 424) ἑπταπόδου ἄξονος».

[2]) Ἰδὲ *Lobeck*, Pathol. Graec. Serm I, 212 σημ. 34. Ὁ *Σουΐδας* μνημονεύει συγγραφῆς τοῦ Συρίου Φερεκύδους ἧς ὄνομα ἦν *ἑπτάμυχος* (ὁ *Preller* μετέβαλεν εἰς «πεντέμυχος») ἰδὲ *Christ-X. Κώνσια*, Ἑλλ. Γρ. Α' 587 καὶ *Roscher*, Siebenzahl σελ. 32 33. Γιγνώσκομεν δὲ ἐκ τοῦ *Φωτίου* καὶ τὸν «*Ἑπτάλογον*» τοῦ Ἀγαπίου. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἡ παστὰς ἐκαλεῖτο καὶ «ἑπτάμυχος θάλαμος» ἀλλὰ δι' ἄγνωστον ἀκριβῶς λογον.

[3]) Δὶς ὁ Εὐστάθιος πλανᾶται λόγων (725 39 καὶ 1542,50) ὅτι τὸ *ἑπτάδουλος* ὑπὸ τοῦ Ἱππώνακτος ἐλέχθη. Ἡμεῖς γιγνώσκομεν νῦν ὅτι τοῦτο ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Ἡρώνδα (ἐν Ζηλοτύπῳ 75). Ἴσως ὁ Εὐστάθιος ἐπλανήθη ὑπὸ τοῦ Σουητωνίου λέγοντος: «παρ' Ἱππώνακτι δὲ καὶ ἑπτάδουλος καὶ ἑπτάδουλος» (ἰδὲ *Miller*, Mélanges de littérature grecque, ἐν Παρισίοις 1868, σελ. 426, καὶ τὴν αὐτόθι σημείωσιν τοῦ ἐκδότου)

Πολύπορον λέγουσι[1]. Ὑπό τε τοῦ *Ξενοφῶντος* (Συμπ. Β' 18) καὶ παρ' *Ἀθηναίῳ* (47 Α) ἐκ τοῦ Εὐβούλου καὶ Φρυνίχου τοῦ κωμικοῦ μνημονεύεται *ἑπτάκλινος οἶκος* (Φρυν. «ἑπτάκλινος οἶκος ἦν καλός») καὶ παρ' *Ἀθην.* (205, e) *ἑπτάκλινος κοιτών*. Ἀντὶ δὲ τῶν πεντακλίνων, ἑπτακλίνων, ἐννεακλίνων, τρισκαιδεκακλίνων οἴκων κτλ. λέγεται ἁπλούστερον παρ' *Ἡλιοδώρῳ* (Αἰθ. Ε' 18) «εἰ μή τις τυγχάνοις τῶν *πολυκλίνους οἴκους* ἐπιζητούντων». Καὶ τὸ φυτὸν δὲ *ἀρνόγλωσσον* (Plantago lanceolata L.) καλεῖται *ἑπτάνευρον* (heptaneuros) μὲν παρ' *Ἀπουλ.* de herbarum virtutibus 61 καὶ *Παύλ.* Αἰγιν. Ζ, 17, *πολύνευρον* δὲ παρὰ *Διοσκορ.* Β, 126 (RV) καὶ *πολύπλευρον* ἢ *ἑπτάπλευρον*. Τοῦτο δὲ νῦν καλεῖται ὁμοίως *ἀρνόγλωσσο* ἐν Κερκύρᾳ (*Χέλδραϊχ-Μηλιαράκη*, Δημ. ὀνόμ. τῶν φυτῶν σελ. 76) ἢ *πεντανεύρι*, *πεντάνευρο* (ἐν Κεφαλληνίᾳ, Ἠπείρῳ) ἢ *πεντόνευρο* (ἐν Σίφνῳ), ἢ καὶ *παξὶ* (κατὰ *Σκαρλ. Βυζάντ.* Ἑλλ. Λεξ. ἐν λ. *ἀρνόγλωσσον*). Καὶ ἐν *Φιλουμένου* περὶ ἰοβολ. ζῴων ἐκδ. M. Wellmann (ἐν Λιψ. 1908) κεφ. Δ' 5 (σελ. 8) λέγεται τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῶν ἐν προλήψει γεγονότων ὑδροφόβων ἀπὸ λυσσοδήκτων: δεῖ δὲ γινώσκειν ὅτι ἡ τοῦ ὑδροφοβικοῦ πάθους ἐγκατάσκηψις οὐ μίαν οὐδὲ ὡρισμένην ἔχει προθεσμίαν· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γὰρ περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν εἴωθεν τοῖς ἀμεληθεῖσιν ἐμπίπτειν, ἤδη δὲ καὶ δι' ἓξ μηνῶν ἐνίοις ἀπήντησεν καὶ δι' ἐνιαυτοῦ. Καὶ ταῦτα καὶ ἡμῖν ἑώραται. Ἱστοροῦσι δέ τινες *μετὰ ἑπταετίαν* ἐνίοις ἁλῶναι τῷ πάθει. Καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἡγητέον τὴν *ἑπταετίαν* ἀντὶ πολυετίας (ἡ λέξις ἤδη παρὰ Διογ. Λαερτ. Α' 72) εἰρῆσθαι, οὐχὶ δὲ τὴν ἰατρικωτέραν ἔννοιαν τῶν ἑπτὰ ἐτῶν δηλοῖν).

Πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τοῦ περὶ αἰγὸς κυρίως λεγομένου ἐπιθέτου *ἑπτάπεκτος* (ἑπταπέκτιος), ὃ εὑρίσκομεν μνημονευόμενον παρὰ

---

[1]) Ὁ *Εὐστάθ.* 889, 61 πειρᾶται τὴν ὀνομασίαν ἑρμηνεῦσαι, οὐ μήν γε πειστικῶς, λέγων τάδε· «ὁ δὲ *Ἑπτάπορος, ὁ καὶ Πολύπορος*, κατὰ τὸν Γεωγράφον *ἑπτάκις* διαβαίνεται ἐν τοῖς περὶ τὴν καλὴν Πεύκην χωρίοις, ὥστε φερωνύμως ὠνόμασται. Εἰς τοσαύτας γὰρ ἑλισσόμενος ἀξιολόγους καμπὰς πολλάκις διαπειρᾶται (γραπτέον *διαπεραται*)». Πρβλ. καὶ *Ἡσύχ.* ἐν λ. «ἑπτάπορος λέγεται καὶ ὁ Νεῖλος», *Μόσχ.* 2, 51. *Νόνν.* Διον. 11,511. Ὁ *Ἡροδ.* Β' 10 (καὶ 17) καλεῖ τὸν Νεῖλον «πεντάστομον», τὰ δ' ἄλλα δύο αὐτοῦ στόματα, τὸ Βολβίτινον καὶ τὸ Βουκολικόν, «οὐκ ἰθαγενέα ἐστὶ ἀλλ' ὀρυκτά». Πρβλ. καὶ *Neidhardt* ἔ. ἀ. II, 27.

τοῖς λεξικογράφοις *Ἡσυχίῳ* καὶ *Σουίδᾳ* καὶ ἐν τῷ Μεγ. Ἐτυμολογικῷ. Ὁ μὲν Ἡσύχιος ἑρμηνεύει τὴν λ. «ἡ βαθείας τρίχας ἔχουσα», ὁ δὲ Σουίδας (Α' σ' 501 Bernhardy καὶ τὰ τῷ ἐκδότῃ ἐκεῖ σημειούμενα) «ἡ βαθεῖαν ἔχουσα κόμην. ἡ *ἑπτάκις δυναμένη καρεῖναι· πέξαι* γὰρ τὸ κεῖραι ἢ κτενίσαι»· ἐν δὲ τῷ Μεγ. Ἐτυμ. 368. 10 λέγεται «*ἑπτάπεκτος*, ἡ τὴν βαθεῖαν ἔχουσα κόμην· ἡ δυναμένη ἑπτάκις τμηθῆναι»[1]. Ἐνταῦθα βεβαίως ὁ λόγος ἐστὶ περὶ μακρομάλλου καὶ δασυμάλλου αἰγὸς (πρβλ. παρ' Ἡσυχ. «κριὸς τρίκουρος»), ἣν *ἑπτάκις*, ὡς εἰπεῖν, ἄν τις περικεῖραι δύναιτο[2].

Ὁ χαρίεις Λουκιανὸς ἐν τῇ πρώτῃ Κρονικῇ ἐπιστολῇ 22 ἐπιστέλλων τῷ Κρόνῳ δέεται αὐτοῦ «προειπεῖν τοῖς οἰνοχόοις (τῶν πλουσίων) μὴ περιμένειν, *ἔστ' ἂν ἑπτάκις αἰτήσῃ* πιεῖν ἡμῶν ἕκαστος, ἀλλὰ ἢν ἅπαξ κελεύσῃ, αὐτίκα ἐγχέαι καὶ ἀναδοῦναι μεγάλην κύλικα ἐμπλησαμένους ὥσπερ τῷ δεσπότῃ».

Χρησιμώτατον πρὸς τὸν ἡμέτερον σκοπόν ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ *Σουίδα* ἔνθα ἀνωτέρω (καὶ *Ζωναρᾶ*, Λεξ. 818) λεγόμενον: «***Ἑπταπλασίονα· ἀντὶ τοῦ πολυπλασίονα· ὁ γὰρ ἑπτὰ ἐπὶ πλήθους τάττεται***». Καὶ ὁ *Χρυσόστομος* δὲ πρὸ αὐτῶν ἑρμηνεύων τὸ τῆς Γενέσ. 4,15 «οὐχ οὕτως· πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάιν, ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλύσει» (περὶ οὗ ἴδ. καὶ ἀνωτ.) ἐποιήσατο τὴν παρατήρησιν (Λόγ. Η' κατὰ Ἰουδ. τόμ. 48 Migne στήλ. 930, ἴδε καὶ Μιχ. Γλυκᾶ σελ. 231, 4 ἐκδ. Βόννης, καὶ πρβλ. καὶ σελ. 223,15 καὶ 230, 10) ὅτι «ὁ ἑπτὰ ἀριθμὸς *παρὰ τῇ Γραφῇ* ἀδιορίστου πλήθους ἐστὶ σημαντικὸς» εἰς σύνοψιν τῶν ἐν αὐτῇ λεγομένων οὐχὶ δὲ εἰς λογισμὸν ἀκριβῆ ἐλθεῖν δυνάμενος[3].

[1]) Πρβλ. καὶ Βιβλιοθ. Φαβρικίου Α' 375. *Cramer* Ἀνέκδ. Ὀξων. Β' 436,7. Θησαυρὸν *Ἑρρίκου Στεφάνου* ἐν λ.

[2]) Ἡ ἑρμηνεία «ἡ ἑπτάκις κειρομένη» οὐδὲν σαφὲς λέγει.

[3]) Πρβλ. καὶ τὸ παρὰ *Προδρόμῳ* Γ' 441 g «ὡς γὰρ Χριστὸς ἐρύσατο τὸν Πέτρον ἐκ πελάγους | καὶ τρεῖς παῖδας διέσωσε πυρὸς *ἑπταπλασίου*».— Ὁποίαν τινὰ δύναμιν μυστικὴν ἔχει παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς ὁ ἀριθμὸς ἑπτά, καὶ καθ' ὅλου εἴ τινα τοιαύτην δύναμιν ἐν τῷ ἀριθμῷ τούτῳ εὑρίσκει τις παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐμὸν ἔργον ἐνταῦθα εἰς τὸ ἀκριβὲς εἰπεῖν. (πρβλ. Wiener Jahrbücher τόμ. 124, σελ. 72). Μνημονευτέον δ' ὅμως τοῦ χωρίου τοῦ Καισαρείας *Ἀρέθα* ἐν τῇ πρὸς τὸν ἐν Δα-

Οὐ χαλεπὸν εἶτα ἐννοῆσαι τὴν μετάβασιν τῆς σημασίας τοῦ πλήθους εἰς μόνον ἐπίτασιν. Λέγεται οὖν σήμερον ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ***(ἑ)φτάψυχος*** ἢ *ἑφτάπνοος* (ἐν Ῥόδῳ), κυρίως «γάτος», «γάτα» σπανιώτερον κύων, περὶ τούτου δ' ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι *ἐννεάψυχος* ἰδ. *Ἡσύχ.* καὶ *Μεγ. Ἐτυμ.* 343,41) τ. ἔ. δυσθανής[1]. *(ἑ)φτασκότεινος* ὃ καὶ «θεοσκότεινος» τ. ἔ. σκοτεινότατος, ἀμφικνεφής. *(ἑ)φτάγδυμνος* τ. ἔ. τελέως γυμνὸς («θεόγυμνος»), *ἑφτάγλωσσος* (ἐν Αἴνῳ καὶ Τραπεζοῦντι καὶ Κρήνῃ) ὁ ἀθυρόστομος ἢ αὐθάδης καὶ πολύλαλος. *(ἑ)φτάδιπλος* τ. ἔ. ἰσχυρός, πυκνός[2]. *ἑφταπρέουλος* (ἐν Κρήνῃ) ὁ λίαν παχὺς (=ἑφτακρέουλος). *(ἑ)φτάσκαλος* «ἑφτάσκαλον λιμάνι» =λιμὴν πολυπέλαστος[3]. *(ἑ)φταξεσκέπαστος*. ὁ μὴ ἐν τῇ κλίνῃ περιεσταλμένος. *(ἑ)φτακάθαρος* ὁ τελέως καθάρειος. *ἑφτακαθαρισμένος* (ἐν Πελοπ.), ὁ δυσκόλως καὶ σπανίως ἀπατώμενος, ὁ λίαν πανοῦργος, ὁ ἄλλως καὶ *ἑφταμίσουρος* (Παππαζαφειροπ. σελ. 421), ἐν Κυθήροις δὲ τοῦτο ἰδίᾳ λέγεται ἐπὶ κακοήθους γυναικὸς (Άρχ. Ἱστορ. Λεξ.)[4]. *(ἑ)φτάκαλος* ὁ ἀγαθώτατος, καλὸς κἀγαθός, *ἑφτακάκκαλος* ἡ ἀρρενωπὸς γυνὴ ἢ κόρη, οἷον ἡ ἔχουσα ἑπτὰ κάκκαλα (αἰδοῖα) ἢ καὶ ἡ ἰταμὴ καὶ ἀναίσχυντος. *(ἑ)φτάγερος* ὁ τελείως ὑγιηρός, ὃ *(ἑ)φτάγ(ε)ιανος* ἐν Σάμῳ λέγεται (*Σταματιάδου*, Σαμιακὰ σελ. 82), *ἑφταπάρθενο* κορίτσι, ἡ σεμνοτάτη παρθένος. *(ἑ)φτακακομοίρης* ὁ λίαν οἰκτρός, ἐλεεινός, ἄθλιος, *ἑφτακορφᾶτος*,

μασκῷ Ἀμηρᾶν ἐπιστολῇ (παρὰ *J. Compernass*, Denkmäler der Griech. Volkssprache A' ἐν Βόννῃ 1911 σελ. 8) ἐν ᾗ ἐλέγχων ὁ πρωτόθρονος τὰ διδάγματα τοῦ «Μωχούμετ» λέγει «ὅτι ἀποθνήσκοντες ὑμεῖς (οἱ Μ.) εἰς τὸν παράδεισον εἰσέρχεσθε καὶ ἔχετε ἐκεῖ ἑπτὰ ἱππάρια καὶ ἑπτὰ γυναῖκας, ἃς πορνεύοντες πάλιν εὑρίσκετε παρθένους». Περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἰδ. Σ. Κουγέα, Ἀρέθαν σελ. 21, 78 καὶ 90.

[1]) Πρβλ. Ἐρωτοπαίγνια, ἐκδ. Hesseling-Pernot σελ. 22 *ἑπτὰ ψυχὲς* κι' ἂν ἔβαλεν ὁ Πλάστης εἰς ἐμένα | καὶ τὲς ἑπτὰ μ' ἀνέσπασεν ἡ περισσή σου ἀγάπη. Ἐκ δὲ τῶν δελτίων τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ μανθάνω ὅτι λέγεται καὶ *ἑφτάπνοος ἄνθρωπος* ὁ πολλάκις μὲν νοσῶν καὶ φιλάσθενος μὴ ἀποθνήσκων δέ· ἡ λέξις λέγεται καὶ περὶ τῆς γαλῆς.

[2]) Πρβλ. τὸ ἀνωτέρω *ἑπταβόειος*.

[3]) Τὸ ἀντίθετον *Κοντοσκάλιον* κατὰ τὸν Δουκάγγιον, ὃς καὶ ἑρμηνεύει τοῦτο «parvum navale». ἰδὲ Χριστ. Κωνσταντινούπολιν I, 194.

[4]) Σημειωτέα καὶ ἡ φράσις «ἐσκόνταψε 'ς τὸ φτακάθαρον» τ. ἔ. ἐν τόπῳ καθαρῷ καὶ ὁμαλῷ.

ε. δένδρον, τὸ ἔχον ἑπτὰ ἢ πολλὰς κορυφάς, *(ἑ)φταμόναχος*[1] ὁ τελέως μόνος, *ἑφταλοΐδιος* (ἐν Κρήτῃ, ἑφτὰ-ὅλο-ἴδιος, αὐτὸς αὐτότατος), *ἑφτάμυαλος* (ἐν Χίῳ) ὁ σοφώτατος, σωφρονέστατος, φρονιμώτατος, *ἑφτάπατος*, «ἑφτάπατον σπίτι», οἰκία ἑπτώροφος τ. ἔ. πολυώροφος, ἐν Ἠπείρῳ δὲ *ἑφτάπατος* ἄνθρωπος ὁ λίαν ἐχέμυθος, ἢ εὐφυής[2]. *(ἑ)φτάξερος*, ξηρότατος («τρώγει φτάξερο ψωμί», ἄρτον μόνον ἐσθίει), *(ἑ)φτάπικρος* ὁ πάνυ πικρός, *(ἑ)φτάγλυκος* ὁ πάνυ γλυκύς.

Μνείαν ποιοῦμαι καί τινων οὐδετέρων οὐσιαστικῶν· *ἑφταβλάστημο* φέρεται ἐν Κρήτῃ ἐπὶ μεγάλης βλασφημίας, *ἑφταλούτρουγο* δὲ λέγεται μὲν κοινῶς ἐκκλησιαστικὴ λειτουργία ἣν ἑπτὰ ἢ πλείους ἱερεῖς τελοῦσι, ὃ καὶ *ἑφταπάππαδον* λέγεται· ἀλλὰ ἡ λέξις αὕτη φέρεται πολλαχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔχουσα ἰδίαν ὅλως τῆς σημασίας ἐκδοχήν· ἐν Κρήτῃ ἐπὶ παραδείγματος καλεῖται οὕτω καὶ ὁ ὑπὸ ἑπτὰ ἱερέων τελούμενος «ἀφορεσμός» ἢ κατάρα καὶ ἀνάθεμα, ἐν δὲ τῇ Ἠπείρῳ ἡ εὐχὴ ἢ τὸ μυστήριον τοῦ εὐχελαίου, καὶ ἐν Τραπεζοῦντι ἡ ὑπὸ ἑπτὰ ἱερέων τελουμένη εὐχὴ ὑπὲρ ἐκείνου ὃς Ὀθωμανίδι γυναικὶ συνελθὼν ἐμολύνθη ἐκ τούτου[3]. Πλῆθος δὲ γυναικῶν ἔν τινι τόπῳ συνηθροισμένων λέγεται *ἑφταμούνι* (τό), καὶ πατὴρ δὲ πολλὰς θυγατέρας ἔχων λέγεται *ἑφταμούνης*· *ἑφταπόμπι* ἐν Πελοποννήσῳ λέγονται αἱ πολλαὶ ὕβρεις (ἑφτὰ-«πομπή»), *ἑφτακοίλη* δὲ ἢ *ἑφτάκοιλο* (ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ, ἴδε *Χέλδραϊχ-Μηλιαράκη*, Τὰ ὀνόματα τῶν φυτῶν σελ. 17 καὶ 18) λέγεται «εἶδος ἀμπέ-

---

[1]) Ὁ καὶ *θεομόναχος*. Περὶ τούτου καὶ τῶν τοιούτων ἐλπίζω ποτὲ ἀκριβέστερον διαλαβεῖν.

[2]) Ἐν μικρῷ ἀνωνύμῳ ποιήματι «εἰς Μανουὴλ τὸν Κομνηνόν» ὃ ὁ Σπ. Λάμπρος ἐκ τῆς ἐν Ὀξωνίῳ Βοδλειανῆς Βιβλιοθήκης ἐξέδωκε Ν. Ἑλληνομν. Ε΄ (1908) σελ. 329 331 φέρεται ἐν στ. 14 «Μανουὴλ *ἑπταμέδοντος* (=σοφωτάτου), ἐρισθενέος, πτολιπόρθου». Τὸ ποιημάτιον ἴσως, λέγει ὁ Λάμπρος, ἀποδοτέον εἰς τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον καίπερ δυσχερειῶν τινων ὑπαρχουσῶν ἐν τούτῳ, ἃς ὁ Λάμπρος ἐν σπουδῇ πειρᾶται ἐπικαλύπτειν.

[3]) Ἐν τῷ Ἀρχείῳ τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ εὑρίσκω καὶ τὴν λέξιν *ἑφταπάναγο* «κάμνω *ἑφταπάναγο*, πηγαίνω εἰς ἑπτὰ ἁγιάσματα, παρεκκλήσια ἁγίων, καὶ ἐμβαπτίζω ἓν φόρεμα εἰς τὸ ὕδωρ αὐτῶν καὶ θέτω αὐτὸ ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης ἑνὸς ἑκάστου ὅπως ἁγιασθῇ καὶ θεραπεύσῃ ἑπομένως τὸν πάσχοντα ἐκεῖνον δι' ὃν πάντα ταῦτα ἔπραξαν».

λου ἢ κληματαριᾶς καρποφορούσης ἑπτάκις τοῦ ἔτους δηλ. ἀπὸ Μαΐου μέχρι τοῦ Νοεμβρίου ἑπτὰ ἡλικιῶν σταφυλάς, βαθμηδὸν περκαζούσας» (: Παππαζαφειρ. 421)[1]. *εφταομόρφι* ψιμύθιόν τι ἐν Φαναρίῳ (κατὰ Σταμούλην ἐν Δελτίοις Ἱστορ. Λεξικοῦ). *εφτάργαλι* ἐν Πόντῳ λέγεται ὕδωρ πόσιμον ἅλατι μεμειγμένον. Σημειωτέα καὶ τὰ θηλυκὰ «*εφταβυζοῦ γυναῖκα*», ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ καλλίμαστος γυνή, *εφταλουτροῦ* δ' ἔντομόν τι («ταραντέλα» φαλάγγιον) ἐν Λέρῳ. ***Εφτακαρβελοῦ*** λέγεται ἐν Οἰνοῦντι (*Κουκουλέ*, Οἰνουντ. 270) πηγὴ ἧς τὸ ὕδωρ πίνων τις «δύναται ἑπτὰ ὅλους νὰ καταφάγῃ ἄρτους»[2]. ***Εφτάτρουλλη*** δ' ἐκκλησία, *ἑπτὰ τρούλλους* ἔχουσα ἐν Ἐπισκοπῇ Ἱεραπέτρου (Κρήτης) ἧς νῦν ἐρείπια μόνον σῴζονται. Λέγεται δ' εἶτα περὶ ἀνθρώπου καταφανῶς δίκαια καὶ ἀληθῆ περί τινος πράγματος λέγοντος ὅτι «*ἔχει ἑφτὰ δίκαια*», ὀμνύντες ἰσχυρῶς λέγομεν «*μὰ τς ἑφτὰ οὐρανοὺς τοῦ κόσμου*» (πρβλ. ἀνωτ. τὰ περὶ τῶν ἑπτὰ πλανητῶν λεγόμενα)[3] ἢ «*ἑφτὰ ὅρκους παίρνω* ὅτι δὲν τό 'καμα»[4]. Ἐν χειρογράφῳ τοῦ 16ου αἰῶνος «εὐχῆς ἀρχαγγελικῆς» ἐκδοθέντι ὑπὸ ***Fr Pradel***, Griech. Gebete σελ. 22 φέρεται «ὁρκίζω σε : ***κατὰ τῶν ζ' θεμελίων τῆς γῆς***». ὀρθῶς δ' ἐν σελ. 317 ὁ ἐκδότης παραβάλλει πρὸς τοῦτο τό τε (ἐν σελ. 22 στίχ. 4) *ἑπταπέταλον τοῦ οὐρανοῦ* καὶ τοὺς *ἑπτὰ οὐρανοὺς* τῶν μαγικῶν

---

[1]) Ὁ *Π. Γ. Γεννάδιος*, Λεξ. Φυτολογ. (ἐν Ἀθ. 1914) σελ. 307 σημειοῦται «*Ἑπτάκοιλο*, ἑφτάκοιλο ἢ φτάκοιλο, διαφορὰ ἀμπέλου ἀνθοῦσα καὶ καρποφοροῦσα *πλειστάκις* μετὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐτησίας βλαστήσεώς της».

[2]) *Ἑφταγουστία* λέγονται ἐν Ὄφει «αἱ πρῶται *πέντε* ἡμέραι τοῦ Αὐγούστου, καθ' ἃς δὲν βρέχουν τὰ παννιὰ ἵνα μὴ σαπήσωσι καὶ δὲν εἰσέρχονται εἰς τοὺς ἀγροὺς ἵνα μὴ στιγματισθῇ τὸ δέρμα των διὰ λευκῶν σημείων, ἅτινα ἁπλούμενα κατὰ μικρὸν καὶ καλύπτοντα ἅπαν τὸ σῶμα, ἐπιφέρουσιν, ὡς φαντάζονται, θάνατον» (ἐκ τοῦ Περιοδ. τοῦ ἐν ΚΠ Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. δελτίον τοῦ Ἀρχ. τοῦ Ἱστορ. Λεξ.). — Μνημονευτέον ἐν τέλει ὅτι ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ καὶ ὁ τύπος *ὀφτὰ* φέρεται (ἰδ. ***R. M. Dawkins***, Modern Greek in Asia Minor, ἐν Κανταβριγίᾳ, 1916 σελ. 171 (§ 307) δῆλον ὅτι κατὰ συνεκδρομὴν πρὸς τὸ ὀκτώ.

[3]) Πρβλ. *Γουδιαν.* Ἐτυμολ. 197,8 Sturz «ὁ ἑπτὰ ἀριθμὸς τίμιός ἐστιν, ὅθεν (. . .) *ἑπτὰ οὐρανοὶ*» κτλ.

[4]) Ἀλβανικὴ παροιμία λέγεται ὅτι «εἶπε τὴν ἀλήθεια καὶ τὸν ἔδιωξαν ἀπὸ ἑφτὰ χωριά».

κειμένων καὶ τὰς ἑπτὰ σφαίρας τῶν πλανητῶν. Πρβλ. τὰ περὶ τοῦ ἑπτάζωνος ἀνωτέρω εἰρημένα [1]. Περὶ σφόδρα δὲ δυσώδους πράγματος λέγομεν ὅτι «*βρωμεῖ* (βρωμᾷ) σὰν τς *ἑφτὰ σκύλους*» καὶ περὶ ἀπεχθοῦς ἡμῖν ἀνθρώπου ὅτι «τὸν *σιχαινόμεθα* σὰν τς *ἑφτὰ σκύλους*». Περὶ δέ τινος κατὰ σμικρὰ διασπαραχθέντος ἢ κερματισθέντος λέγεται ὅτι «τὸν ἔκαμαν (ἔγινε) ἑφτὰ κομμάτια», πρὸς ἃ παραβάλλω τὸ ἐν Γεωπον. 13. 5. 4 εἰ δὲ ὑμᾶς (=τοὺς μῦς) ἔτι ὧδε ὄντας καταλάβω, παραλαβὼν τῶν θεῶν τὴν μητέρα, *διαιρήσω ὑμᾶς εἰς μέρη ἑπτά*· περὶ δὲ ἀνθρώπου ὀργίλου καὶ σφοδροῦ λέγεται ὅτι «*παίρνει καὶ ἀπὸ τὰ ἑφτὰ πατώματα* (πατωσιὲς) *φωτιά*», καὶ περὶ ἡμῶν αὐτῶν σφόδρα τινὶ θυμουμένων λέγομεν ὅτι «μὲ *ἔζωσαν ἑφτὰ δαιμόνια*» (ἢ *διαόλια*, ἐν Κρήτῃ) [2]. Ἐν Πόντῳ λέγεται *ἑφτὰ εὐλογίες*

---

[1]) Συχνὰ δ' ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὁ ἡμῖν προκείμενος ἀριθμὸς καὶ ἐπὶ *ἐπῳδῶν* («*γηθειῶν*» ἐν Κρήτῃ) λαμβάνεται. Σημειοῦμαι τὸ Κεφαλληνιακὸν «ξόρκι γιὰ τ' ἀβάσκαμα» ἐκ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (Ἐπῳδαὶ ἀριθμ. 220). «Ἤτανε ἑφτὰ ἀγγέλοι, ἑφτὰ ἀρχαγγέλοι (πρβλ. καὶ Pradel ἔνθ. ἀν. σελ. 55), ἑφτὰ πατέρες, ἑφτὰ παρθένες. Ἐπῆανε σὲ ὄρη, σὲ βουνὰ καὶ πήρανε τὴν ἀσθένεια τοῦ (τάδε) καὶ τὴν ῥίξανε ἀβάθη γιαλοῦ, ἀβάθη πελάου». Καὶ ὁ ἀριθμὸς *ἐννέα* συχνότατα ἐν τῇ αὐτῇ χρήσει λαμβάνεται. Πρὸς τὰ ἐνταῦθα τε καὶ πρὸς τὰ ἀμέσως κατωτέρω παραβλητέα τὰ παρὰ Albr. *Dieterich*, Mithrasliturgie β' ἐκδ. σελ. 10 στ. 13 ἑξ. λεγόμενα: **Ταῦτα πάντα λέγε μετὰ πυρὸς καὶ πνεύματος, τὸ πρῶτον ἀποτελῶν, εἶτα ὁμοίως τὸ δεύτερον ἀρχόμενος, ἕως ἐκτελέσῃς τοὺς *ἑπτὰ ἀθανάτους θεοὺς τοῦ κόσμου*· καὶ τὰ ἐν 12.16: ταῦτα εἰπὼν ὄψει θύρας ἀνοιγομένας καὶ ἐρχομένους ἐκ τοῦ βάθους *ἑπτὰ παρθένους* ἐν βυσσίνοις ἀσπίδων πρόσωπα ἐχούσας. **αὗται καλοῦνται οὐρανοῦ τύχαι** κρατοῦσαι χρύσεα βραβεῖα. Ταῦτα ἰδὼν ἀσπάζου οὕτως· *χαίρετε αἱ ἑπτὰ Τύχαι τοῦ οὐρανοῦ* σεμναὶ παρθένοι (....) 27: προέρχονται δὲ καὶ **ἕτεροι ἑπτὰ θεοὶ** ταύρων μελάνων πρόσωπα ἔχοντες ἐν περιζώμασιν λινοῖς κατέχοντες **ἑπτὰ διαδήματα χρύσεα**· οὗτοί εἰσιν οἱ καλούμενοι **πολυκράτορες τοῦ οὐρανοῦ**, οὓς δεῖ σε ἀσπάσασθαι ὁμοίως ἕκαστον τῷ ἰδίῳ αὐτῶν ὀνόματι· χαίρετε οἱ κνωδακοφύλακες οἱ ἱεροὶ καὶ ἄλκιμοι νεανίαι, οἱ στρέφοντες ὑπὸ ἓν κέλευσμα τὸν περιδίνητον τοῦ κύκλου ἄξονα τοῦ οὐρανοῦ καὶ βροντὰς καὶ ἀστραπὰς καὶ σεισμῶν καὶ κεραυνῶν βολὰς ἀφιέντες εἰς δυσσεβῶν φῦλα, ἐμοὶ δὲ εὐσεβεῖ καὶ θεοσεβεῖ ὄντι ὑγείαν καὶ σώματος ὁλοκληρίαν ἀκοῆς τε καὶ ὁράσεως εὐτονίαν ἀταραξίαν ἐν ταῖς ἐνεστώσαις τῆς σήμερον ἡμέραις ἀγαθαῖς ὥραις, οἱ κύριοί μου καὶ μεγαλοκράτορες θεοί.

[2]) Γνωστὸν τυγχάνει τὸ τοῦ *Ἀριστοφ*. Ὀρν. 95 *οἱ δώδεκα θεοὶ εἴξασιν ἐπιτρῖψαί σε*. Τίνες ἦσαν οἱ δώδεκα θεοὶ (ὧν ὁ Πεισίστρατος βωμὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀνέθηκε, Θουκυδ. 6,54) εὑρίσκει τις ἀναλογιζόμενος τὸν πατέρα Δία μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ποσειδῶνος, τῶν ἀδελφῶν Ἥρας (ἣ καὶ σύζυγος αὐτοῦ ἦν), Δήμητρος καὶ Ἑστίας

ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ πᾶσαι αἱ εὐλογίαι, *μὲ ἐφτὰ καρδιὲς* τὸ προθύμως καὶ ἐν Τραπεζοῦντι *ἐφτὰ φορὲς* τὸ μυριάκις ἢ ἀπειράκις, ὅπερ γνωστότερον *ἐφτὰ χιλιάδες φορὲς* λέγεται. Καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ δὲ Κρήτῃ λέγεται ὅτι τις ἄλλου *κατὰ ἐφτὰ* ἢ *ἑκατὸ κάθια*[1] βελτίων ἐστί. ἀποστέλλομέν τινα ὀχληρὸν ἡμῖν γενόμενον «*εἰς τὰ ἐφτὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ*» καὶ περὶ ἀνδρὸς σοφωτάτου λέγομεν ὅτι «*ἔχει ἐφτὰ παππάδων νοῦν ἢ γνῶσιν*».

Μνημονευτέα τέλος καὶ τὰ κατὰ παρετυμολογίαν γενόμενα *(ἑ)φταξούσιος* (οἱονεὶ ὁ ἑπτὰ ἐξουσίας ἔχων, ἐκ τοῦ *αὐτεξούσιος*, ὁ ἐξουσίαν ἔχων, ὁ κύριός τινος ('Αθηνᾶ ΙΕ' 514), *(ἑ)φτακράτορας* ἐκ τοῦ *αὐτοκράτωρ (-ορας)*. Τὸ *φτάζυμο* (φτ. ψωμὶ=ἄρτος λεπτός), δῆλόν ἐστιν ἐκ τοῦ *αὐτόζυμος* μὲν παρηγμένον, πρὸς τὸ *ἑπτάζυμος* δὲ παρητυμολογημένον ἴδ. *Kretschmer*. Lesb. Dialekt 134 καὶ *Λωρεντζᾶτον*, ἐν 'Αθηνᾶς ΙΣΤ' 220. 'Εν παρόδῳ εἰρήσθω ἐνταῦθα ὅτι *(ἑ)φτακλήσαρο ψωμὶ* τ. ἔ. ἑπτακρήσερο ψ. λέγεται ὁ σητάνιος ἄρτος (ἴδ. Λεξ. Σακελλ. ἐν λ. *σητάνιος*) ἢ ὁ ἄλλως *κρησερίτης* λεγόμενος ('Αθην. 111, e), κρησέρα δὲ («ψιλὸ κόσκινο») ἡ καὶ νῦν πολλαχοῦ *κρησάρα* (κνησάρα ἐν Κρήτῃ κατὰ παρετυμολίαν) καλουμένη· καὶ *φταπόδι* λέγεται ἐν Τριφυλίᾳ ὁ ὀκτάπους (*χταπόδι* ἐν Κρήτῃ κ. ἀ., *ὀκταπόδιον* παρὰ Σχολ. 'Οππιαν. 'Αλ. 1, 306) ἢ *πολύπους* (πρβλ. *Εὐσταθ*. Παρεκβ. 1541, 8).

Οὕτω τοίνυν συνέβη τὸν ἀριθμὸν *ἑπτὰ* ταὐτόν που ἐν τῇ γλώσσῃ πεπονθέναι ὅ,τι Γλαῦκος, ὃν ὁρῶντες οἱ ἄνθρωποι κατὰ *Πλάτωνα* (Πολιτ. 611, d) οὐκ ἂν ἔτι ῥαδίως αὐτοῦ ἴδοιεν τὴν ἀρχαίαν φύσιν.

(ἢ *παρ'* 'Ομ. οὔπω θεά ἐστι), τῶν τεσσάρων υἱῶν 'Απόλλωνος, "Αρεως, 'Ερμοῦ, καὶ 'Ηφαίστου καὶ τῶν τριῶν θυγατέρων 'Αθηνᾶς, 'Αρτέμιδος καὶ 'Αφροδίτης. «Τοιουτοτρόπως» κατὰ τὸν *Κοραῆν*, "Ατ. Γ'428, «ἡ κυριαρχία ἐπεριωρίζετο εἰς βασιλικὸν καὶ θεῖον αἷμα (le roi, les princes et princesses du sang)». 'Αλλ' ἐκ τῆς 'Αριστοφανείου ῥήσεως συνάγεται ὅτι εὐχή τις ἦν «οἱ δώδεκα θεοὶ πάντα σοι δοῖεν τὰ ἀγαθά» ταύτην δ' ἀναστρέφει παρ' ὑπόνοιαν καὶ προσφυῶς ὁ Εὐελπίδης παρὰ τῷ Κωμικῷ. Πρβλ. τόν τε Blaydes καὶ Kock εἰς 'Αριστοφ. 'Ημεῖς δὲ ἐπιθυμοῦντες μὲν καὶ εὐχόμενοι ἐπικαλούμεθα τὴν 'Αγίαν Τριάδα, καταρώμενοι δὲ εἰς ἕνα συνήθως καὶ μόνον, τὸν Διάβολον, ἀποστέλλομεν τὸν μισητὸν ἢ ὀχληρὸν ἡμῖν γενόμενον.

[1]) *Κάθι* (τὸ) ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ἢ 'Αραβικοῦ *τακάτ*, *νταγάτ* «*τακάτι*» (τὸ) (ἐφτὰ-τακάθια = ἐφτὰ κάθια κατ' ἀφαίρεσιν) ὃ δύναμιν ἀνθρώπου ἢ ζῴου σημαίνει· *κάθι*, ἐκ τοῦ *κάθια* δ' ὁμαλῶς ἐν Κρήτῃ ἀντὶ *κάτια* (ἴδ. *Foy*, Lautsystem σελ. 29).

ὑπὸ τοῦ τά τε παλαιὰ τοῦ σώματος μέρη τὰ μὲν ἐκκεκλάσθαι, τὰ δὲ συντετρίφθαι καὶ πάντως λελωβῆσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἄλλα δὲ προσπεφυκέναι, ὄστρεά τε καὶ φυκία καὶ πέτρας, ὥστε παντὶ μᾶλλον θηρίῳ ἐοικέναι, ἢ οἷος ἦν φύσει.

Ἱκανῶς ἄρα ἐν ἄλλοις πολλοῖς καὶ τοῦτο μάλιστα νομίζομεν ἀποδεδεῖχθαι ὅτι ὁ ἀριθμὸς *ἑπτὰ* καθιερωθεὶς τὸ πρῶτον ἐν τῇ λατρείᾳ ἐκ τῶν τοῦ οὐρανοῦ φαινομένων παρὰ ξένοις μὲν καὶ βαρβάροις ἔθνεσι, προηγμένοις δ᾽ ὅμως τότε ἐν τῇ τῶν ἄστρων ἐπισκοπήσει καὶ ἐρεύνῃ μᾶλλον τῶν Ἑλλήνων, παρελήφθη καὶ παρὰ τούτων καὶ ἡγιάσθη ὡς ἐκ πλείστων μαρτυρίων ἡμῖν παραδέδοται. Ἐκ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς θρησκείας εἰσαχθεὶς καὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, παρέμεινε μέχρι τοῦ νῦν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ δημώδει γλώσσῃ, οὐ μόνον ἱερᾶς τινος σημασίας δηλωτικός, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐπιτατικῇ τῶν ἐννοιῶν τῶν ὀνομάτων δηλώσει εὐχρηστότατος, ἢ δὴ ἐξ ἐκείνης ὥρμηται καὶ τὴν ἀρχὴν ἔλαβε, ὥς μοι καὶ τοῦτο διὰ πλείστων τεκμηρίων ἀνωτέρω σαφῶς δεδήλωται καὶ παντί που ἐξαρκούντως καὶ ἀποχρώντως εἴρηται.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ε. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Συνεδρία ΣΟΑ' τῆς 17ης Ἰανουαρίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Στίλπων Κυριακίδης ἀνεκοίνωσεν, ὅτι κατὰ τὸ εἰς Θρᾴκην λαογραφικὸν αὐτοῦ ταξίδιον μελετήσας καὶ τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα παρετήρησεν ὅτι πάντα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα καὶ δύνανται διὰ τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῶν κατὰ τόπους γνωρισμάτων νὰ χωρισθῶσιν εἰς τὰς ὁμάδας 1) Γιουμουλτζίνης-Ξάνθης 2) Μαρωνείας-Χιρκᾶ καὶ 3) τὴν τοῦ Σουφλίου.

Ἔχων δ' ὑπ' ὄψιν τὰς παρατηρουμένας εἰς τὰ ἰδιώματα ταῦτα διαφορὰς πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὰ τῶν γειτονικῶν τόπων παρετήρησεν, ὅτι πρὸ τοῦ καταρτισμοῦ διαλεκτολογικοῦ χάρτου τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζητηθῇ ἡ ἑρμηνεία πλείστων φαινομένων διὰ μόνης τῆς ὑποθέσεως μεταναστεύσεων καὶ ἄλλοθεν γενομένων ἀποικήσεων.

Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ἐν Κρήτῃ ἀκουομένου ῥήματος *δούδω* ἑτέρου τύπου τοῦ *δίδω* καὶ ἰδιαιτέρως ἐκ τῶν ἐν Κρητικαῖς ἐπιγραφαῖς *ἐδούμεθα* καὶ *δούμην*, ὑπεστήριξεν, ὅτι ὁ τύπος ἀσφαλῶς ἀρχαῖος ὢν καὶ παραδοθεὶς μέχρις ἡμῶν διδάσκει, ὅτι ἀρχαιόθεν ὑπῆρχεν ἡ ῥίζα *δοF-*, ἣν εὑρίσκομεν ἐν τοῖς *δοFέναι-δοῦναι*. Μετὰ ταῦτα ἐξετάσας τὸ ἔτυμον τοῦ ἐν Κρήτῃ τοπωνυμίου *Σητεία* ἐδίδαξεν, ὅτι δὲν προῆλθε τοῦτο ἐκ τοῦ *Ἤτεια*, μετὰ προσθήκην τοῦ Σ, ὡς νομίζεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀρχαίου *Σήταια*, οὗ τὸ ἐθνικὸν *Σηταῆται* εὕρηται ἐν ἐπιγραφῇ εὑρεθείσῃ ἐν τῇ περιοχῇ Σητείας.

Ἐν τέλει οἱ παρόντες ἑταῖροι εἴκοσι καὶ ἐννέα τὸν ἀριθμόν, ἀποτελοῦντες συμφώνως τῷ 21 ἄρθρῳ τοῦ καταστατικοῦ ἀπαρτίαν, προέβησαν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τακτικῶν ἐλεγκτῶν

διὰ τὴν διετῆ περίοδον 1920—1922 συμφώνως τῷ 19 ἄρθρῳ τοῦ καταστατικοῦ· γενομένης δὲ ψηφοφορίας ἐξελέγη διὰ ψήφων εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ὁ ἑταῖρος κ. Κωνσταντῖνος Λογοθέτης.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΟΒ' τῆς 31ης Ἰανουαρίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν πρακτικῶν τῆς προηγουμένης συνεδρίας καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς συμφώνως τῷ 10 ἄρθρῳ τοῦ καταστατικοῦ συνταχθείσης ἐκθέσεως τῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων, ὁ κ. Βασίλειος Φάβης, εἰσηγητὴς τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας, ἀνέγνω τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος διαχειρίσεως ἔκθεσιν, συμφώνως τῷ 19 ἄρθρῳ τοῦ καταστατικοῦ.

Μετὰ ταῦτα ὁ ἑταῖρος κ. Στίλπων Κυριακίδης ἀνεκοίνωσεν ὅτι κατὰ τὰς λαογραφικὰς ἐν Θράκῃ ἐρεύνας αὐτοῦ ἐβεβαίωσε τὴν ὕπαρξιν ὡρισμένου τῶν οἰκήσεων τύπου, ὅστις ἀποτελεῖται ἐκ δύο παρακειμένων δωματίων, ὧν τὸ μὲν λέγεται *σπίτ'*, τὸ δὲ *κιλλάρ*, καὶ ἑνὸς πρὸ αὐτῶν ὑποστέγου ἐλευθέρως δεχομένου τὸν ἥλιον καὶ προστατεύοντος τοὺς ἐνοίκους ἀπὸ τῆς ἀμμέσου ἐπιδράσεως τῶν καιρικῶν μεταβολῶν. Παρετήρησε πρὸς τούτοις ὅτι ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ τούτου τύπου διεμορφώθησαν καὶ ἕτεροι, ὧν τὴν μορφὴν ἐπηρέασε κυρίως ἡ ἀπαίτησις πρὸς ἐπίτευξιν ἡλιακῆς θερμότητος καὶ πλουσιωτέρου φωτός.

Μετὰ τοῦτον ὁ ἑταῖρος κ. Στυλιανὸς Δεινάκις διέλαβε περὶ τῶν λέξεων *καρκανιᾶς*, *καρκαντζᾶς*, *καλικαντζοῦ*, *καλιτζακοῦ* καὶ *καρακάξα* ὑποστηρίξας τὴν παραγωγὴν τῆς μὲν πρώτης ἐκ τῆς λέξεως *καρκάνι* τῆς σημαινούσης τὸ *κεκαυμένον*, τῶν δ' ἄλλων ἐκ τῆς συνωνύμου λέξεως *καρκάτζι*.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΟΓ' τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Χαρίτων Χαριτωνίδης προέτεινε τὴν διόρθωσιν τῶν ἑξῆς δύο χωρίων· α) Ὀνομ. Πολύδ. βιβλ. Γ'. 35: τὸ ὁ δὲ πενθερὸς ἐγγυᾷ, ἁρμόζει . ὅθεν τινὲς τῶν παλαιῶν καὶ *ἁρμοστὴν* τὸν μνηστῆρα ἐκάλεσαν εἰς «. . . ὅθεν τινὲς τῶν παλαιῶν καὶ *ἁρμοστὸν* τὸν μνηστῆρα ἐκάλεσαν» ἢ κάλλιον « . . . ὅθεν τινὲς τῶν παλαιῶν καὶ ἁρμοστὴν (τὴν μνηστὴν ἁρμοστὸν δὲ τὸν μνηστῆρα ἐκάλεσαν» ὑποστηρίξας, ὅτι τὸ *ἁρμοστὸς* παρήχθη ἐκ τοῦ ἁρμοστή, ὡς τὰ πόρνος, χῆρος, στεῖρος, μάμμος, σαστικός, συδατικός, ἐκ τῶν πόρνη, χήρα, στεῖρα, μάμμη, σαστικὴ καὶ συδατική. β') Σοφ. Ἀντιγ. 125 τὸ «τεῖος ἀμφὶ νῶτ' ἐτάθη πάταγος Ἄρεος, ἀντιπάλῳ δυσχείρωμα δράκοντι» εἰς τὸ « . . . ἀντιπάλῳ δὶς χείρωμα δράκοντι» δι' οὗ παρέχεται ἡ ἔννοια ὅτι: δὶς ὁ δίκην ἀετοῦ πτὰς Ἀργεῖος ἐχειρώθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου δράκοντος.

Μετὰ τοῦτον ὁ ἑταῖρος κ. Πέτρος Φουρίκης λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἐν τοῖς Χρονικοῖς τοῦ Μορέως ἀναφερομένων τοπωνυμίων Μάνη, Γρίτσενα, Καρύταινα, Κρέστενα, Μόραινα, Κόπραινα Ξεροκαρύταινα Λινίστενα καὶ Βέρδενα, ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ μὲν Μάνη δέον νὰ ἀναχθῇ ἐτυμολογικῶς εἰς τὸ ἀλβανικὸν *μάν-ι* τὸ δηλοῦν τὴν *μορέαν*, τὰ δὲ εἰς -ένα τοπωνύμια ὅτι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀλβανικὰ καὶ δὴ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ, εὑρισκομένου καὶ τοῦ ἑνικοῦ τῶν πλείστων ἐν τοπωνυμίοις, οἷα τὰ Γρίτσα, Κόπρα, Λινίστα, Βέρδα κλπ. Ἐτυμολογικῶς ἀνήγαγε τὸ μὲν Καρύτενα εἰς τὴν λ. *καρούτα* τὴν δηλοῦσαν ληνόν, δεξαμενήν, πλυνὸν κ. τ. τ., τὸ Κρέστενα εἰς τὴν λ. *κρέστε-α* τὴν δηλοῦσαν *κρόμμυον*, τὸ ***Κόπρενα*** εἰς τὴν λ. *κόπερ* τὴν δηλοῦσαν τὸ *μάραθον*, τὸ ***Λινίστενα*** εἰς τὴν λέξιν ***λινίστα*** τὴν δηλοῦσαν ***ἐλαιῶνα***. Ἑρμηνεύσας δὲ καὶ πλεῖστα ἄλλα τοπωνύμια λήγοντα εἰς ***-ενα***, μὴ μνημονευόμενα ὅμως ἐν τοῖς Χρονικοῖς τοῦ Μορέως ὡς τὰ ***Βρέστενα*** ἐκ τοῦ ***βρέστε-α*** τοῦ δηλοῦντος *ἄμπελον*, ***Ἀνδρίτσενα*** ἐκ τοῦ ***δρίτσε-α*** σημαίνοντος ***θάμνον***, ***Γάρδενα*** ἐκ τοῦ *γάρδ* τοῦ δηλοῦντος περιπεφραγμένον χῶρον, κῆπον, ***Γράβενα*** ἢ ***Γράβαρα*** ἐκ τοῦ *γράβε-α* τοῦ σημαίνοντος τάφρον, φάραγγα καὶ τόπον πετρώδη,

καὶ κρημνώδη, ἐξ οὗ καὶ τὰ *Γρεβενά*· ἐν τέλει ὑπεστήριξεν ὅτι ἐκ τῶν τοιούτων τοπωνυμίων ἐσχηματίσθη ἄλλη τάξις μετὰ τῆς καταλήξεως *-ικου* ἑλληνιστὶ *-ικον*, ὡς τὰ Ἀόαρῖκον, Βελενῖκον, Βερδενῖκον, Βρεστενῖκον, Γαρδενῖκον, Σαλμενῖκον κ. τ. τ.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος — *Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ — Η. Α. ΦΩΤΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΟΔ' τῆς 7ης Μαρτίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Ἄνθιμος Παπαδόπουλλος λαβὼν τὸν λόγον ὡμίλησε περὶ τοῦ ἰδιώματος τοῦ Ἄθω ὑποστηρίξας ὅτι τοῦτο ἀνῆκον εἰς τὸ νότιον ἰδίωμα εἶναι ὅμοιον σημασιολογικῶς τῷ τῆς Χαλκιδικῆς, ἐπλουτισμένον ὅμως διὰ πλείστων ἐκ πάσης ἑλληνικῆς γωνίας διὰ τῶν μοναχῶν εἰσκομιζομένων λέξεων. Ὡς πρὸς τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ αὐτῶν φωνητικὴν διαφορὰν, διότι τὸ τῆς Χαλκιδικῆς ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα τῶν βορείων ἰδιωμάτων, παρετήρησεν ὅτι αὕτη ἑρμηνεύεται ἂν δεχθῇ τις ὅτι τὸ ἰδίωμα τοῦ Ἄθω ἀπεσπάσθη τοῦ τῆς Χαλκιδικῆς πολὺ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν μεταπτωτικῶν φαινομένων ἐν τοῖς βορείοις ἰδιώμασι. Μετὰ ταῦτα ὁμιλήσας περὶ τοῦ τῆς Χαλκιδικῆς ἰδιώματος παρετήρησεν ὅτι τοῦτο διακρίνεται διὰ τὴν πληθὺν τῶν ἀρχαίων λέξεων· π. χ. *ἀβγιοῦμι* (=ἀφηγοῦμαι), *γαστέρα* (=φιάλη) *δουκῶ* (=ὑπομιμνήσκω), *δ'ναστεύω* (=δυναστεύω, προσπαθῶ, ἀκμάζω, προοδεύω), *ἡδύσματα* (=τὰ κατὰ την μνηστείαν ἀνταλασσόμενα δῶρα), *στ'χῶ* (=γίνομαι, ὑπηρέτης) *τεκνώνου* (=τεκνόνω), *τρίγουνου* (=τρισέγγονος) κ.τ.τ. Ὡς πρὸς τὴν φωνητικὴν παρετήρησεν ὅτι ἐνίοτε ἀποβάλλεται τὸ μὲν ἐκ μεταπτώσεως νόθον ι μόνον ὅταν εἶναι εὐθὺς πρότονον ἢ ἐπίτονον π.χ. *παιδὶ* - *πιδὶ* - *πδὶ*, *κουρεμένους* - *κουριμένους* - *κουρμένους*, τὸ δὲ νόθον -ου- ἐνίοτε ἀποβάλλεται ὡσεὶ προῆλθεν ἐκ μεταπτώσεως, ἐνῷ τοῦτο πράγματι προϋπῆρχε τῆς ἐμφανίσεως τῶν μεταπτωτικῶν φαινομένων. Ἡ γνῶσις δὲ τοῦ τελευταίου τούτου φαινομένου εἶναι σπουδαία διὰ τὴ

δι' αὐτῆς ἐξεύρεσιν τοῦ ἐτύμου λέξεων ἐκ πρώτης ὄψεως ἀσαφῶν· π.χ. τὸ σχοινίον δι' οὗ δένονται δύο βόες ἐκ τῶν κεράτων ἵνα συμβαδίζωσι λέγεται *κιραζύι* καὶ *κιρατζῆς* προελθὸν ἐκ τοῦ *κερατοζύγι* - κιρατουζύγι - κιρατ'ζύι - κιραζύι. Ὡσαύτως παρετήρησε διάκρισιν τῶν φωνηέντων εἰς μακρὰ καὶ βραχέα, τῶν μὲν τονουμένων ἐκφερομένων διὰ μακροῦ χρόνου, ὡς *βράαζ*, *κράαζ*, *φέερς*, *τρέεχ'ς* κ.τ.τ., τῶν δ' ἀτόνων διὰ βραχέως. Ἐν τέλει ἐτόνισεν ὅτι ἀξία ἰδίας παρατηρήσεως εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ φθόγγου i πρὸ τοῦ τονουμένου e ἐν ἀρχῇ καὶ μέσῳ τῆς λέξεως π.χ. *iένας*, *iέβγαλα*, *iέφαγα*, *iέγραψα*, *φiεύγου*, *γλiέπου τρανiεύου*. κ.τ.τ. Συνέστησε δὲ τὴν διὰ τοῦ η γραφὴν τοῦ φθόγγου τούτου ἅτε προελθόντος ἐκ τοῦ ἀορίστου κατ' ἐπέκτασιν· π.χ. ἐκ τῶν τύπων ἤρρ'ξα + ἔρρ'ξα προῆλθεν ὁ *ἠέρρ'ξα*.

Μετὰ τοῦτον ὁ πρόεδρος κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς νεωστὶ προταθείσης ἐτυμολογίας τοῦ ῥ. *ξέρω* ἐκ τοῦ ἐξαίρω ἐδίδαξεν ὅτι τοῦτο διὰ λόγους ἱστορικοὺς καὶ φωνητικοὺς εἶναι ἀδύνατον· τὸ δ' ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἐκ τοῦ ἠξεύρω τοῦ εὑρισκομένου ἤδη τὸν ιβ' αἰῶνα, παρὰ τῷ Θεοδώρῳ Προδρόμῳ καὶ τῷ Μιχαὴλ Γλυκᾷ ἐσχηματίσθη *τὸ ξέρω* κατ' ἀνομοίωσιν ἐκ φράσεων οἷα ἡ: *ξεύρεις βρὲ* κ.λ.π.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία

Ὁ Πρόεδρος κ. ἀ. α.	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Α. Ν. ΣΚΙΑΣ	Π. Α. ΦΟΥΓΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΟΕ' τῆς 28ης Μαρτίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Ἀνδρέου Ν. Σκιᾶ ἀναπληρώσαντος τὸν κωλυθέντα τακτικὸν πρόεδρον κ. Γ. Ν. Χατζιδάκιν ὁ ἑταῖρος κ. Κωνσταντῖνος Ἄμαντος ὡμίλησεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἐκδοθέντων ἔργων τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου, τονίσας τὸ πολεμικὸν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τῶν παρα-

τηρήσεων αὐτοῦ, εἰς ἃς ὀφείλομεν καὶ λαογραφικὰς καὶ γλωσσικὰς παρατηρήσεις πλείστας ὅσας.

Μετὰ τοῦτον ὁ ἑταῖρος κ. Πέτρος Φουρίκης ἀνασκοπίσας πάσας τὰς μέχρι τοῦδε προταθείσας ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος *Σούλι* ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως δέον ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ἀλβανικὴν λέξιν *σούλ-ι* τὴν δηλοῦσαν *δοκόν, πάσαλον, ἱστόν*, ἀλλὰ καὶ *σκοπιάν*.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΟϚ' τῆς 9ης Μαΐου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν Συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Γεώργιος Γαρδίκας ἐποιήσατο κριτικὰς καὶ ἑρμηνευτικὰς ἀνακοινώσεις ἀναφερομένας κυρίως εἰς τοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τὰ σχόλια τοῦ κωμικοῦ. Καὶ α') παρετήρησεν ὅτι αἱ ὑπὸ τῶν χειρογράφων τοῦ κωμικοῦ παραδιδόμεναι γραφαὶ *γρυπαιέτους*, *ἁλιαιέτους*, *βυρσαιέτους* πιστοῦνται ὑπὸ τῶν ἀττικῶν ἐπιγραφῶν, ἡ δὲ διόρθωσις εἰς *γρυπαέτους*, κ.τ.λ. εἶναι περιττή· β') στίχ. 193: **οὐκοῦν περιθρέξει δῆτα τὴν λίμνην κύκλῳ**, ἀνέγνω: **οὐκοῦν περιθρέξει δὴ τὴν λίμνην κύκλῳ**· γ') ἐν στίχ. 651 (ἐφρόντισα **ὁπόθ' Ἡράκλεια τὰν Διομεί ΟΙΣ** *γίγνεται*, διώρθωσεν εἰς: *ὁπόθ' Ἡράκλεια τὰν ΔιομεῖΑι γίγνεται*· δ') ἀντὶ τῆς ἐν στίχ. 951: *λεπτῶν τε κανόνων εἰσβολὰς ἐπῶν τε γωνιασμοὺς* ἑρμηνείας τοῦ σχολιαστοῦ «ἀπαγωγὰς-ἀπάτας» ἑρμηνεύει «ἔπη γεγωνιασμένα δηλαδὴ τῇ γωνίᾳ (γωνιομέτρῳ) πεφιλοτεχνημένα. ε') προέτεινε τὰς ἑξῆς διορθώσεις ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ κωμικοῦ: 1) ἐν στιχ. 216 ἀντὶ: **οἶκος καὶ νεὼς τοῦ** *Θεοῦ εἰς σηκὸς καὶ νεὼς τοῦ Θεοῦ*· 2) ἐν στιχ. 708, ἀντὶ: *ὁ δημαγωγὸς Κλεισθένης, ὁ πίθηκος, ὁ* **ἐοικὼς κατὰ τὴν ἡλικίαν πιθήκῳ»** εἰς *ὁ ἐοικὼς κατὰ τὴν κολακείαν πιθήκῳ»* 3) ἐν στιχ. 578 ἀντὶ «ἐκπηνιεῖται, ἐξειλήσει εἰς πηνίον» εἰς «ἐκπηνιεῖται, ἐξειλήσει (ὡς) ἐκ πηνίου» 4) ἐν στίχ. 92 ἀντὶ

«ἐπιφυλίδες ... τὰ βοτρύδια, *τὰ μετὰ τὸ πατεῖσθαι τῶν στεμφύλων ἐξερχόμενα*» εἰς «... μετὰ τὸ πεπάνθαι τὰς σταφυλάς»· 5) ἐν στίχ. 1427, «ὡς *ὄντΟς* αὐτοῦ μὲν βραδέως μὲν ὠφελοῦντος τὴν πατρίδα, ταχέως δὲ βλάπτοντος» εἰς «ὡς ὄντΩς....»· 6) ἐν ταῖς Σοφοκλέους Τραχινίαις στιχ. 553. ἀντὶ τοῦ «ᾗ δ' ἔχω, φίλαι, *λυτήριον λύπημα, τῇδ' ὑμῖν φράσω*» διώρθωσεν εἰς «.... *λυτήριον λυπημάτων* ...» ἢ «... *λυτήριον λύπης γε τῇσδ'* ...»· 7) τὸ παρὰ Γαληνῷ (τόμ. 17 Β΄, 629) χωρίον «διατΕτραμμένων τῶν οὔλων» διώρθωσεν εἰς «διατΙτραμένων τῶν οὔλων»· 8) τὸ παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ «καταθεῖναι τὴν τιμήν· *ἐλυπῆσαι*» διώρθωσεν εἰς «...*εὐλυτῆσαι*», τὸ δὲ «περιλεσχήνευτος· περιλάλητος, *περιποίητος*» εἰς «...*περίπυστος*»· 9) συνέστησε τὴν ἐν τοῖς λεξικοῖς ἐγγραφὴν τῆς ἀθησαυρίστου λέξεως *ἀνδροληπτῶν* καὶ τῆς νέας σημασίας τοῦ ῥήματος *τροφεύω*=ὡς τροφὸς ἀνατρέφω, ἐπιμελοῦμαι τοῦ νεογνοῦ. Ἐν τέλει λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ὠφελείας, ἣν παρέχουσιν οἱ πάπυροι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην προσέθηκέ τινα περὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ μεθ' οὗ ἐγένοντο δεκτὰ τὰ παπυρικὰ εὑρήματα καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἀναζωπυρήσεως τοῦ ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν διαφέροντος.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία

Ὁ Πρόεδρος — Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

Ὁ Γραμματεύς κ. ἀ. α. — Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΟΖ΄ τῆς 23ης Μαΐου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὁ ἑταῖρος κ. Ν. Παπαδάκις ἀνεκοίνωσε παρατηρήσεις αὐτοῦ σχετιζομένας πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῆς θέσεως βυζαντιακῶν πόλεων ἐν Θρᾴκῃ, πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὰ λείψανα φρουρίων, ἢ πολισμάτων βυζαντιακῶν ἐν αὐτῇ καὶ τέλος πρὸς ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα καὶ ἀντικείμενα διαφόρων χρονικῶν περιόδων σῳζόμενα κατὰ χώραν ἢ ἐν Μουσείοις τῆς Θρᾴκης. Ἐτόνισε δ' ὅτι ἐκ τῆς ἀνὰ τὴν Θρᾴκην περιοδείας αὐτοῦ, ἐπεκταθείσης ἀπὸ Ξάνθης εἰς Ἡράκλειαν καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρις Ἀνδριανουπόλεως καὶ τῶν πέριξ, δὲν ἔμεινεν ἱκανο

ποιημένος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κλασικήν, τὴν μεσαιωνικὴν καὶ τὴν βυζαντιακὴν περίοδον, ἐν ᾧ τοὐναντίον ἡ τουρκικὴ περίοδος ἐκίνησεν ἔν τισι σημείοις τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ εἰς βαθμὸν θαυμασμοῦ.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. Χατζιδακις	Π. Α. Φουρικης

Συνεδρία ΣΟΗ' τῆς 16ης 'Οκτωβρίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι ὁ πρόεδρος κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις λαβὼν τὸν λόγον διέλαβε περὶ τοῦ Ἰουλίου Πολυδεύκους ὑποστηρίξας ὅτι οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀξία προσοχῆς γραμματικὴ πηγή, χρήσιμος καὶ εἰς τὴν λεξικογραφίαν διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ παρατηρήσεις περὶ τῆς καλῆς χρήσεως τῶν λέξεων, περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς χρήσεως αὐτῶν καὶ περὶ ξένων λέξεων τῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰσαχθεισῶν. Ἐν τέλει ἐδίδαξεν ὅτι ἡ μελέτη τοῦ Πολυδεύκους ὡς καὶ τῶν ὅμοια πρὸς τοῦτον γραψάντων πολλὰ διδάσκει ἡμᾶς περὶ τῆς χρήσεως καὶ ἐπεκτάσεως τῶν σημασιῶν τῶν λέξεων.

Μετὰ τοῦτον ὁ ἀντιπρόεδρος κ. Σῖμος Μενάρδος ὡμίλησε περὶ τοῦ ποιητοῦ τῆς ***Ἐκφράσεως τοῦ ναοῦ*** *τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων* Κωνσταντίνου τοῦ Ροδίου, ὃν συμφωνῶν τῷ Κρουμβάχερ διέστειλε σαφῶς ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Κεφαλᾶ, ὃν σφαλερῶς ὁ Reiske εἴκασεν ὡς τὸν ποιητὴν τῆς *Ἐκφράσεως*. Ἀφ' οὗ δὲ ἀνέφερεν ἱκανὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ σαφηνιζούσας τὴν προσωπικότητα τοῦ ποιητοῦ, ἐν τέλει ἐτόνισεν ὅτι ἡ περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου αὐτοῦ κρατοῦσα γνώμη εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ὅτι εἶναι οὗτος ἄξιος μείζονος προσοχῆς.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. Χατζιδακις	Π. Α. Φουρικης

Συνεδρία ΣΟΘ' τῆς 30ῆς Ὀκτωβρίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Ἰωάννης Σβορῶνος ὡμίλησε περὶ τοῦ μοναδικοῦ τὴν κατασκευὴν καὶ ἐκ δύο συγκεκολλημμένων χαλκῶν ἐπιχρύσων ἐλασμάτων ἀποτελουμένου περιφήμου τῆς Ἀθηνᾶς παλλαδίου, τοῦ εὑρεθέντος πρὸ ἐτῶν κατὰ τὰς μεγάλας ἀνασκαφὰς τῆς Ἀκροπόλεως ἐν τῇ προπερσικῇ ἐπιχώσει τοῦ Ἐρεχθείου. Παρουσιάσας δ' εἰκόνα τεμαχίων καὶ δευτέρου πανομοίου παλλαδίου, εὑρεθέντος συγχρόνως τῷ πρώτῳ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ καὶ ἐπικαλεσθεὶς τὴν μαρτυρίαν πλείστων ἀρχαίων χωρίων καὶ μνημείων, ὑπεστήριξεν ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἐλαφρότατα τὴν κατασκευὴν παλλάδια ἐκόσμουν τὰ ἄκρα τῆς κεραίας τοῦ ἱστοῦ, τοῦ καὶ *στυλίδος* καλουμένου, ἐφ' οὗ ὡς ἱστίον τῆς κατὰ ξηρὰν πομπευομένης ἱερᾶς νεὼς τῶν Παναθηναίων ἀνηρτᾶτο ὁ περίφημος τῆς Ἀθηνᾶς *πέπλος*, ὅστις μετὰ τὴν τελετὴν ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ ἐφυλλάσσετο ἀνηρτημένος ἀπὸ τῆς στυλίδος, ἵνα ὦσιν ὁρατὰ τὰ ἐπ' αὐτοῦ περίφημα ποικίλματα. Ὑποστηρίξας δ' ὅτι ἡ στυλὶς αὕτη, ἡ χρησιμεύουσα τοῖς Ἀθηναίοις ἀντὶ *λαβάρου*, ἦτο ἐξέλιξις τοῦ ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων καταγομένου *κιονομόρφου εἰδώλου* τῆς Ἀθηνᾶς, προέτεινε τὴν ἀναγωγὴν τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως *λάβαρον* εἰς τὸ ῥῆμα *λάμπω* ἐξ οὗ οὐ μόνον τὸ ρωμαϊκὸν labărum καὶ τὰ ἐκ τούτου βυζαντιακὰ *λάβυρον* καὶ *λάβουρον* ἔχουσι τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ καὶ τά *Λάμβρανδα* ἢ *Λάβαρα* (πόλις τῆς Καρίας), ἅτινα συνέδεσε πρὸς τὸ *λάβρυς*, τὸν διπλοῦν ἐπίχρυσον ἢ χρυσοῦν ἱερὸν πέλεκυν τὸν ἐπὶ τῆς πρώτης ἱερᾶς στυλίδος τοῦ Λαμβρανδέως Διὸς ἀντὶ λαβάρου χρησιμεύσαντα. Ἐν τέλει ὁ ὁμιλητὴς ἐδήλωσεν ὅτι ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ λαβάρου τούτου τῶν Ἀθηναίων θέλει ὁμιλήσει ἐν προσεχεῖ συνεδρίᾳ περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ νῦν ἐξελίξεως καὶ μορφῆς αὐτοῦ.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΠ' τῆς 13ης Νοεμβρίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Μιχαὴλ Στεφανίδης ἀνεκοίνωσε διαφόρους παρατηρήσεις εἰς χυμευτικὰ καὶ φυσιογνωστικὰ κείμενα καὶ σχετικὰς δημώδεις λέξεις· οὕτω ὑπέδειξε τὴν ῥήτραν τοῦ χυμευτοῦ Δημοκρίτου «ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ» ὡς προερχομένην ἐκ τοῦ δημοκριτείου «ἡ φύσις αὐτάρκης» ἣν ἡρμήνευσεν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐν τῷ «περὶ κόσμου» τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς «ἐκ θεοῦ πάντα . ., οὐδεμία δὲ φύσις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἐστὶν αὐτάρκης», ὑποδείξας καὶ σχέσιν χωρίου τινὸς τοῦ «περὶ κόσμου» βιβλίου τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς στίχους τοῦ «Φάουστ» τοῦ Γκαῖτε· 2) ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ μέταλλον *σταγὼν* τὸ ἐν τῷ Τιμαίῳ τῷ Λοκρῷ ἀναγραφόμενον, ὅπερ εἶχεν ἐξηγήσει ὡς τὸ stagnum τοῦ Πλινίου καὶ ὡς ψευδάργυρον, ἐλλεῖπον ἐκ τοῦ Τιμαίου τοῦ Πλάτωνος μαρτυρεῖ ὅτι ἡ τοῦ Λοκροῦ πραγματεία εἶναι μεταγενεστέρα τῆς πλατωνικῆς· 3) ἔδειξε σχέσιν τῶν χυμευτικῶν κειμένων πρὸς τὴν Ἀποκάλυψιν καὶ ἡρμήνευσε τὴν «νάρδον πιστικὴν» τοῦ Εὐαγγελίου ὡς νάρδον ἠγγυημένην διὰ σφραγῖδος· 4) ὑπέδειξε σχέσιν τοῦ **ἄσπρος** πρὸς τὸ **ἄσπα** καὶ **ἀσπαρὸς** καὶ ὅτι τὸ δημῶδες *ζίγγος* τὸ δηλοῦν τὸν βόμβον τῶν μελισσῶν (Ἡσυχ.) πιστοποιεῖ καὶ ἐξηγεῖ τὸ ἀρχαῖον *ζιγγοῦν* ὡς σημαῖνον ἄρα οὐχὶ ἁπλῶς ὑποπίνειν, ἀλλὰ ῥουφᾶν· 5) ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ ἀρχαῖος λίθος *ὑάκινθος* εἶναι τῷ ὄντι ὁ σημερινὸς σάπφειρος (*ζαφείρι*) ὁ καλούμενος κοινῶς *ζουμπούλι*, δηλαδὴ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ φυτοῦ ὑακίνθου· 6) ὑπεστήριξεν ὅτι τὰ τοῦ Πτωχοπροδρόμου *προφούρνια* ἦσαν τεμάχια ζύμης προδοκιμαστικὰ τῆς πυρᾶς τοῦ φούρνου, τὸ δὲ *δρουβανιστὸν ὀξύγαλα* ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς προθεραπεία (mordant) κατὰ τὴν βαφὴν τῶν τριχῶν διὰ θειϊκοῦ σιδήρου καὶ *κνᾶ*· β) ὅτι τὸ *μανούθιον* τοῦ Δουκαγγίου εἶναι ἡ νῦν *μανουθιά* (τὸ φυτὸν ὑπερικόν)· τὸ δὲ *ἁμᾶς* τοῦ αὐτοῦ, τὸ νῦν *ἀμᾶς* (τὸ φυτὸν ἄλισμα).

Ἐν τέλει ἀνεκοίνωσεν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ διαφορὰ τοῦ ὕφους τῆς ἀριστοτελικῆς «περὶ κόσμου» πραγματείας, θεωρουμένης, ὡς γνωστόν, ὡς νόθου, ἀπὸ τοῦ τῶν ἄλλων φυσιογνωστικῶν ἀριστοτελικῶν ἔργων ὕφους, ὀφείλεται εἰς τὸ ἔτι τὰ φυσικὰ μαθήματα, θεωρούμενα

ὡς ἀνωτέρα εἰδικὴ παίδευσις, ἐδίδασκεν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τοὺς ὀλίγους πιθανὸν μὴ συντάσσων τὰς σχετικὰς πραγματείας, οὔσας μᾶλλον σημειώσεις τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὰ ἄλλα, τὰ ἠθικά, θεωρούμενα ὡς ἀνθρωπιστικὰ μαθήματα, ἐδίδασκεν εἰς τὸ πλῆθος, ὅθεν καὶ ἔγραφε ταῦτα πιθανῶς ἐπιμελέστερον. Ἐκφράσας δὲ γνώμην ὅτι οὐδόλως παράδοξον χάριν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου νὰ συνέταξε περιληπτικήν τινα περὶ κόσμου πραγματείαν, συνεπέρανε ὅτι τὰ ὡς νόθα θεωρούμενα ἀριστοτελικὰ ἔργα οὐδόλως ἀπίθανον νὰ εἶναι τὰ ἰδιαιτέρως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραφέντα.

Μετὰ τοῦτον ὁ ἑταῖρος κ. Χαρίτων Χαριτωνίδης ἀνεκοίνωσε διορθώσεις αὐτοῦ εἰς τὰ ἑπόμενα χωρία: 1) Πλάτ. Φαῖδρ. 279 «καὶ ἐμοὶ *ταῦτα συνεύχου*· κοινὰ γὰρ τὰ τῶν φίλων» εἰς «καὶ ἐμοὶ ταῦτα συνηύχθω» τ.ἔ. γενέσθω καὶ ὑπ' ἐμοῦ δεκτὴ ἡ εὐχή· διότι κοινὰ εἶναι τὰ τῶν φίλων· 2) Εὐριπ. Ἰφιγ. ἐν Ταύρ. 50 «ἐκ δ' ἐπικράνων κόμας ξανθὰς καθεῖναι, *φθέγμα δ' ἀνθρώπου λαβεῖν*» εἰς «*φεῦγμα δ' ἀνθρώπου λακεῖν*» 3) Εὐριπ. Ἰφιγ. ἐν Ταύρ. 288 «*ἡ δ' ἐκ χιτόνων* πῦρ πνέουσα καὶ φόνον | πτεροῖς ἐρέσσει . . . . εἰς «*ἥ δ' ἐκ δὴ χαιτῶν* πῦρ πνέουσα καὶ φόνον | . . . . . .» 4) Εὐριπ. Ὀρέστ. 696· «ὅταν γὰρ *ἡβᾷ* δῆμος εἰς ὀργὴν πεσών» εἰς «ὅταν γὰρ οἰδῇ δῆμος εἰς ὀργὴν πεσών».

Μεθ' ὃ μὴ ὑπάρχοντος ἑτέρου θέματος ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΠΑ' τῆς 27ης Νοεμβρίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Ἰωάννης Βογιατζίδης λαβὼν τὸν λόγον ὑπεστήριξεν ὅτι μεθοδολογικῶς ὀρθὸν εἶναι, ὅπως ἄλλοτε ὁ Θεόδωρος Οὐσπένσκυ ἐζήτησε νὰ μελετήσῃ τὸ βυζαντιακὸν δίκαιον ἐκ λειψάνων αὐτοῦ παρὰ τοῖς Σλάβοις σῳζομένων, οὕτω καὶ ἡμεῖς νὰ μελετήσωμεν τὴν γεωργικὴν φορολογίαν καὶ τὸ κτηματολόγιον τῶν βυζαν-

τίνων, περὶ τοῦ ὁποίου ἰσχνὰς ἔχομεν εἰδήσεις, ἐκ τῶν ἀντιστοίχων τῆς ἐν Ἑλλάδι τουρκοκρατίας καθεστώτων, καὶ δὴ ἐκ πηγῶν, αἵτινες δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν μέχρι τοῦδε, οἷαι εἶναι τὰ ἐκ τῆς τουρκοκρατίας σωζόμενα κτηματολόγια, τὰ κτηματολογικὰ σημειώματα τοῦ κώδικος τῆς ἐν Σερίφῳ μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν καὶ αἱ κτηματολογικαὶ τοπωνυμίαι. Ἐκ τῶν πηγῶν τούτων ὁ ὁμιλητὴς καθώρισε διάφορα στοιχεῖα τοῦ βυζαντιακοῦ κτηματολογίου, οἷον περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (*μάννα*, ἐπὶ φραγκοκρατίας *καδέρνον*), περὶ τῆς μετρικῆς μονάδος ἐπιφανείας (σχοινίου), περὶ τῆς ἀναγωγῆς τῶν μονάδων ἐπιφανείας εἰς φορολογησίμους μονάδας ὑπὸ εἰδικῆς ἐπιτροπείας, περὶ ἀναλογικῆς διανομῆς τοῦ φόρου ἐπὶ μερικῶν κτηματικῶν πωλήσεων διὰ προφορικῆς συμφωνίας τῶν συμβαλλομένων ἐνώπιον τοῦ ἐπὶ τοῦ κτηματολογίου ἄρχοντος καὶ τέλος περὶ τῶν κιμωλιακῶν τοπωνυμιῶν *τσ' Ὀκτῶς τσ' Ἐννεᾶς, τσοὶ Δέκας, τσοὶ Τριάντας*, ἃς ἀνήγαγεν εἰς βυζαντιακὰς ὁμοκηνσίας ἢ κατ' ἐπιγραφάς, εἰς βυζαντιακὰς δεσποτείας τῆς Κιμώλου διασωθείσας μέχρι τῆς τουρκοκρατίας.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεύς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

Συνεδρία ΣΠΒ' τῆς 18ης Δεκεμβρίου 1921.

Συνελθόντων τῶν ἑταίρων ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τακτικοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι ὁ ἑταῖρος κ. Στυλιανὸς Δεινάκις λαβὼν τὸν λόγον ἀνεκοίνωσεν ἐν πρώτοις διορθώσεις, προσθήκας καὶ παρατηρήσεις αὐτοῦ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν κ. κ. D. C. Hesseling καὶ Hubert Pernot γενομένην ἔκδοσιν τῶν «Ἐρωτοπαιγνίων»· διώρθωσε δηλονότι τὸ ἐν σελ. 46 : ***μου*** τῆς φράσεως «*τὰ ῥοῦχά μου ξεσκίζεις*» εἰς ***σου***· τὸ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ***παραβΟλιὰν*** εἰς ***παραβΟΥλιὰν***· τὸ ἐν σελ. 48 : ***ὡς*** τῆς φράσεως «***ὡς ἔπινα*** εἰς : ***Ὅσ'*** (=ἐφ' ὅσον)· τὸ ἐν σελ. 68 : ***τοῦ κυρῆ*** εἰς : ***τὴν κυρὰν*** (=τὴν προμήτορα, τὴν μάμμην)· τὸ ἐν σελ. 94 : ***κ' ἐμάθαν*** εἰς ***μ' ἐμάθαν*** (μὲ ἐμάθαν)· τὸ ἐν σελ. 110 ***κάστανα λεπτοκάρυα*** εἰς ***κάστανα λεπτοκάρυ***. Ἐν τῇ σελ. 78 προσέθηκε μετὰ

τὴν λέξιν *κλίνην* τὴν ἀντωνυμίαν *του*. Παρετήρησεν ὅτι τὸ ἐν σελ. 91 δὶς κείμενον *γειὰ* δὲν εἶναι παρακλητικὸν ἐπιφώνημα, ἀλλὰ σύνδεσμος διαζευκτικός· ὁ δὲ ἐν σελ. 69 τύπος *χουνίσα* κείμενος ἀντὶ τοῦ *χουμίσα* δὲν εἶναι ἐσφαλμένος, διότι καὶ ἀλλαχοῦ εὕρηνται οἱ τύποι *χουνίζη, χνιέται, χνίθηκε* κ.τ.τ. Ἔπειτα ὑπέδειξεν ὅτι ἡ λ. *σπίλος* ἡ ἔν τινι ὑπὸ Morosi δημοσιευομένῃ ἐκ Ροχούδι τῆς Μπόδας παροιμίᾳ ἀναφερομένη, ἣν ὁ Morosi κακῶς ὑπέλαβεν ὡς κειμένην ἀντὶ τῆς λέξεως *ψύλλος*, εἶναι ὀρθὴ καὶ σημαίνει τὸν ῥύπον τὴν κηλῖδα τῶν ἱματίων κ. ἄ., ὡς συνάγεται ἐκ παρεμφεροῦς ταύτῃ ἐκ Μπόδας παροιμίας τὶς κιουμᾶται μὲ παιδία γείρεται κατουρημένο». Μετὰ ταῦτα παρετήρησεν ὅτι τὸ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Q. Wagner ἐκδοθείσῃ συλλογῇ Γαδάρου, λύκου καὶ ἀλωποῦς διήγησις ὡραία (στίχ. 284) ὄνομα *περδίτσης*, τὸ ἀποδιδόμετον εἰς γάτον, εἶναι παραφθορὰ τοῦ ἐν τῷ Συναξαρίῳ τοῦ Τετιμημένου Γαϊδάρου (στίχ. 160) ἀναφερομένου *παρδίτσης*, ὅπερ, κατὰ τὸν ὁμιλητήν, εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ *πάρδος*, ὅπερ ἐν Τραπεζοῦντι δηλοῖ τὴν γαλῆν, ἥτις ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ λέγεται ὑποκοριστικῶς *παρδούλλι*. Ἐν τέλει ἠτυμολόγησε τὰς λέξεις *βόρδωνας-βορδωνιάζω*, τὰς δηλούσας ἐν Βιθυνίᾳ *ἄγρυπνος - ἀγρυπνῶ*, ἐκ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἐξ οὗ καὶ τὸ *βορδούλακας* τὸ σημαῖνον τὸν *βρικόλακα*· εἰς τὸ αὐτὸ θέμα ἀνήγαγε ὡσαύτως καὶ τὸ *πορδαλᾶς* τὸ σημαῖνον ἐν Πόντῳ φάσμα τι.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Ἰωάννης Σβορῶνος λαβὼν τὸν λόγον ἐτόνισεν ἐν ἀρχῇ ὅτι αἱ διορθώσεις ἀρχαίων κειμένων ἀναφερομένων εἰς πραγματικὰ ζητήματα, ὁσάκις δὲν συνοδεύονται ὑπὸ τῆς γνώσεως τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος πραγμάτων, εἶναι πιθανὸν γραμματικῶς μὲν νὰ εἶναι ὀρθαί, λογικῶς ὅμως πολλάκις ἀφίστανται τῆς ἀληθείας. Εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην στηριζόμενος ὁ ὁμιλητὴς προέτεινε τὴν διόρθωσιν τῶν ἑπομένων χωρίων: α) Πλουτ. Κίμων. 13 τὸ ἀκατανόητον «*τὴν ἀγορὰν* πλατάνοις καταφυτεύσας» εἰς «*τὴν Ἄγραν* πλατάνοις καταφυτεύσας»· β) Ἀθηναίου 14,621ᵃ τὸ ἀνακριβὲς «Πάτροκλος ὁ τοῦ Πτολεμαίου στρατηγὸς *ἐν Καύνῳ* τῇ νήσῳ λαβὼν αὐτὸν» εἰς «. . *ἐν Γαύδῳ* τῇ νήσῳ» τονίσας ὅτι ἡ Γαῦδος εἶναι νησὶς παρὰ τὴν Κρήτην, ἧς στρατηγὸς «ἐπὶ Κρήτην» ἦτο ὁ Πάτροκλος ὁ συλλαβὼν ἐπὶ τῆς νησῖδος τὸν φεύγοντα ποιητὴν Σωτάδην, τὸν ὑβρίσαντα τὸν Πτολεμαῖον Β΄ καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἀρσινόην· γ) Κωδινοῦ

5 (ἐκδ. Βόννης σ. 28) τὸ ἀνόητον «ὁ μέγας δοὺξ... καὶ οἱ ἄρχοντες ὡς κεφαλαὶ ἱστῶσι τὸ σύνηθες βασιλικὸν φλάμουλον ἤτοι τὸν σταυρὸν *μετὰ πυρεκβόλων*» εἰς «σταυρὸν *μετὰ πυρεκβολῶν*» τ. ἔ. τὸν σταυρόν, οὗτινος αἱ ἀπαστράπτουσαι χρυσαῖ ἀκτῖνες, οἱονεὶ πῦρ ἔβαλον. Μετὰ τ' ἀνωτέρω ἡρμήνευσε τὰ ἀκόλουθα χωρία, ἅτινα κακῶς μέχρι τοῦδε ἡρμηνεύοντο: α') Ἀρριανοῦ 1, 11, 3 τὸ «*ὁ στόλος*... παρὰ τὴν λίμνην Κερκίνην», ὅπερ ἡρμηνεύετο ἐκλαμβανομένου τοῦ «ὁ στόλος» ἐπὶ στόλου πλοίων, ἡρμήνευσε διὰ τοῦ *στρατιά*, ὅπερ εὐνοεῖ τὸ νόημα· β') Ἀριστοφ. Ὄρνιθ. 991–1009 τοὺς ἀκατανοήτους τούτους στίχους ἡρμήνευσε σχετίσας αὐτοὺς πρὸς τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ *Θόλον*, ἣν κατασκευάσας ὁ Μέτων ἐχρησιμοποίει, κατὰ τὸν ὁμιλητήν, ὡς ἀστεροσκοπεῖον καὶ μετεωρολογικὸν καθόλου σταθμόν· γ') Πινδάρ. Διθύραμβοι 4. 3. 3 τοὺς στίχους: Δεῦτ' ἐν χορόν, Ὀλύμπιοι, | ἐπί τε κλυτὰν πέμπετε χάριν, θεοί, *πολύβατον* οἵτ' ἄστεος *ὀμφαλὸν* θυόεντα | ἐν ταῖς ἱεραῖς Ἀθάναις | οἰχνεῖτε *πανδαίδαλον* τ' εὐκλέ' *ἀγοράν*, | τοὺς πολλαχῶς ἑρμηνευθέντας, ἡρμήνευσε σχετίσας τὸν *ὀμφαλὸν* πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν *Θόλον*, ἥτις δίκην ὀμφαλοῦ ἦτο ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἀθηναϊκῆς ἀγορᾶς.

Μεθ' ὃ μὴ ὑπάρχοντος ἑτέρου θέματος ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἀ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1921 χρηματικῆς διαχειρίσεως

τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας.

Κύριοι Ἑταῖροι,

Ὁ ἔλεγχος τῆς κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος χρηματικῆς διαχειρίσεως τῆς ἡμετέρας ἑταιρείας ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ βιβλίου ταμείου, τῶν διπλοτύπων ἀποδείξεων καὶ τῶν ἐνταλμάτων· τὸ δὲ πόρισμα τοῦ ἐλέγχου τούτου εἶναι τὸ ἑξῆς:

Α΄ Πρόσοδοι τῆς Ἑταιρείας.

1)	Συνδρομὴ τοῦ Πανεπιστημίου (τόμ. ΛΒ΄) ...... Δρ.	800,—
2)	Καθυστερούμεναι συνδρομαὶ ἑταίρων	1.030,—
3)	Συνδρομαὶ ἑταίρων διὰ τὸ 1921	45,—
4)	Τόκος ἐνυποθήκου δανείου 10.000 δρ. ἀπὸ 20 Νοεμβρίου 1919 — 20 Νοεμβρίου 1920 ...	700,—
5)	Τόκος ἐντόκου γραμματίου 1.000 δρ. ἀπὸ 11 Φεβρουαρ. 1921 — 18 Σεπτεμβρ. 1922	89,60
6)	Τόκος τῶν ἑκάστοτε εἰσπραττομένων, τὰ ὁποῖα κατετίθεντο εἰς ταμιευτήριον Τραπέζης .... »	36,95
7)	Ἐκ πωλήσεως τόμων .... »	370,—
8)	Παρὰ Ὑπουργ. Παιδείας δι᾽ ἀγορὰν 20 σωμάτων Λ΄ τόμ. πρὸς 10 δρ. καὶ 20 σωμ. ΛΑ΄ τόμ. πρὸς 15 δραχμ.	500,—
9)	Διὰ τυπωτικὰ ἰδιαιτέρ. κ. Γ. Γαρδίκα (ἐν τόμ. ΛΑ΄)	50,—
10)	Διὰ χάρτην ἰδιαιτέρ. κ. Γ. Χατζιδάκι (ἐν τόμ. ΛΑ)	171,—
11)	Παρὰ κ. Κ. Γ. Παπαβασιλείου	816,—
	Τὸ ὅλον ...... Δρ.	4.608,55

Β' Δαπάναι.

1) Τυπωτικὰ ΛΒ' τόμου	Δρ.	2.910. —
2) Δέκα δεσμίδες χάρτου πρὸς 57 δρ.	»	570. —
3) Εἰς τσιγκογράφον διὰ 4 κλισὲ ΛΔ' τόμ.	»	120. —
4) Γραφικὰ ἔξοδα, χαρτόσημα, ἔνσημα κ.λ.π.	»	104.70
5) Εἰς Ἀπ. Παγουλᾶτον διὰ ποσοστὰ εἰσπράξεως καὶ ἄλλας ὑπηρεσίας διὰ τὸ 1921	»	188.50
6) Εἰς Καμτσῖκον διὰ διπλώματα Ἑταιρείας καὶ προσκλητήρια συνεδριῶν	»	357.50
7) Εἰς κ. Γ. Χατζιδάκιν διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ περιοδικοῦ (τόμ. ΛΑ')	»	100. —
8) Εἰς Ξυδιᾶν καὶ Παγουλᾶτον διὰ μετασκευὴν βιβλιοθήκης	»	175. —
Τὸ ὅλον	Δρ.	4.525,70
Τοῦ ποσοῦ τῶν ἐσόδων ὄντος	»	4.608,55
προκύπτει πλεόνασμα	»	82,85

Περιουσία τῆς Ἑταιρείας.

1) Δάνειον ἐνυπόθηκον	Δρ.	10.000. —
2) Ἔντοκον γραμμάτιον τοῦ κράτους		1.000. —
3) Μετρητὰ ἐν τῷ ταμείῳ	»	827,75
Τὸ ὅλον	Δρ.	11.827,75
Ἀφαιρουμένου τοῦ πλεονάσματος		82,85
ἔχομεν	Δρ.	11.744,90

ἤτοι τὸ ποσὸν εἰς ὃ ἀνήρχετο ἡ περιουσία τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1920.

Εἴπομεν ὅτι ἡ Ἑταιρεία ἐφέτος ἔσχε μικρόν τι πλεόνασμα· κατ' ἀλήθειαν ὅμως οὐχὶ πλεόνασμα, ἀλλὰ τοὐναντίον μέγα ἔλλειμμα, ἤτοι δραχμῶν 733,15 προέκυψε· διότι τὸ παρὰ τοῦ κ. Κ. Γ. Παπαβασιλείου εἰσπραχθὲν ποσὸν τῶν 816 δραχμῶν χαρακτηρισθὲν ὡς ἔσοδον ἀπετέλει κεφάλαιον τῆς Ἑταιρείας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Ἰανουαρίου 1922.

Ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπεία

ΒΑΣ. ΦΑΒΗΣ

Δ. Η. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

Κατὰ τὸ ἔτος 1921.

(ἀναγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ γραμματεύοντος κ. Π. Φουρίκη ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 30ης Ἰανουαρίου 1922).

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον συνῆλθεν εἰς τέσσαρας συνεδρίας, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἀφεώρα εἰς τὴν κατὰ τὸ καταστατικὸν ὑποβολὴν καὶ ἔγκρισιν τῆς ἐκθέσεως τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ ἔτος 1920 καὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ λήξαντος ἔτους 1921.

Ἡ ἑτέρα σκοπὸν εἶχε τὴν ἐκλογὴν νέων ἑταίρων· ἐξελέγησαν δὲ κατ᾿ ἐκείνην τακτικοὶ τοιοῦτοι οἱ κ. κ. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλλος, Ἰωάννης Καλογερόπουλλος καὶ Μιχαὴλ Δένδιας.

Ἡ τρίτη ἀφεώρα εἰς τὴν λῆψιν διαφόρων μέτρων οἰκονομικῶν καὶ διοικητικῶν· κατὰ ταύτην ἀπεφασίσθη: α) ἡ ἀνάληψις χρημάτων ἐκ τῶν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ κατατεθειμένων· β) ἡ αὔξησις τῆς τιμῆς τοῦ περιοδικοῦ, οὗ ἔκτοτε οἱ μὲν μέχρι τοῦ 30οῦ τόμοι πωλοῦνται εἰς τοὺς μὴ ἑταίρους ἀντὶ δραχμῶν δέκα καὶ πέντε οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ 31ου καὶ ἑξῆς ἀντὶ δραχμῶν εἴκοσιν ἕκαστος· γ) ὁ διορισμὸς τοῦ συμβούλου κ. Π. Λορεντζάτου ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑταιρείας· καὶ δ) ἡ ἐπιμελείᾳ τοῦ γραμματεύοντος κ. Π. Φουρίκη μεταφορὰ τῶν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ Πανεπιστημίου φυλασσομένων τόμων τοῦ περιοδικοῦ καὶ ταξινόμησις αὐτῶν, ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημείᾳ, βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑταιρείας. Κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίαν τὸ συμβούλιον προέβη καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν

νέων εταίρων· εξελέγησαν δὲ τακτικοὶ τοιοῦτοι οἱ κ. κ. Γεώργιος Ἀσκητόπουλλος, Παῦλος Ζολινδάκις, Μιχαὴλ Μιχαηλίδης, Ἰωάννης Τορναρίτης, Κωνσταντῖνος Παπαβασιλείου καὶ ἡ διδάκτωρ τῆς φιλολογίας κ. Ἄννα Ἀποστολάκι.

Ἡ δὲ τελευταία ἐσκόπει μόνον τὴν ἐκλογὴν νέων ἑταίρων· τακτικοὶ δὲ τοιοῦτοι ἐξελέγησαν οἱ κ. κ. Σωκράτης Κουγέας, Νικόλαος Λούβαρης, Ἀλέξανδρος Σαρῆς, Σωτήριος Καμαρινός, Γεώργιος Κουραβέλος, Ἀναστάσιος Μᾶλτος, Ἀντώνιος Τραυλαντώνης, Ζαφείριος Γαβαλᾶς, Κωνσταντῖνος Μόραλης, Θεοχάρης Τσούτσινος, Χρῖστος Σούλης καὶ Ἰωάννης Σαρῆς.

Ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτῆς σκοποῦ τ. ἔ. τῆς δι' ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης, κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος συνῆλθεν εἰς δέκα καὶ τρεῖς τακτικὰς συνεδρίας, καθ' ἃς ἐγένοντο εἴκοσι καὶ μία ἐν ὅλῳ ἀνακοινώσεις· τούτων ἀνὰ τρεῖς μὲν ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ προέδρου κ. Γ. Ν. Χατζιδάκι καὶ τοῦ ἑταίρου κ. Ι. Σβορώνου, ἀνὰ δύο δὲ ὑπὸ τῶν ἑταίρων κ. κ. Στυλιανοῦ Δεινάκι, Στίλπωνος Κυριακίδου, Πέτρου Φουρίκη καὶ Χαρίτωνος Χαριτωνίδου· τέλος ἀνὰ μία ἐγένοντο ὑπὸ τῶν ἑταίρων κ. κ. Κωνσταντίνου Ἀμάντου, Ἰωάννου Βογιατζίδου, Γεωργίου Γαρδίκα, Νικολάου Παπαδάκι, Ἀνθίμου Παπαδοπούλλου, Μιχαὴλ Στεφανίδου καὶ τοῦ ἀντιπροέδρου κ. Σίμου Μενάρδου. Τῶν ἀνακοινώσεων τούτων αἱ μὲν δέκα ἀφεώρων εἰς ζητήματα γραμματικὰ καὶ λεξιλογικά, αἱ δὲ τέσσαρες εἰς ἀρχαιολογικά, αἱ δύο εἰς γραμματολογικά, αἱ δύο εἰς τοπωνυμικά, μία εἰς λαογραφικά, μία εἰς χυμευτικὰ καὶ φυσιογνωστικὰ καὶ μία εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30ῃ Ἰανουαρίου 1922.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς κ. ἁ. α.*
Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ	Π. Α. ΦΟΥΡΙΚΗΣ

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ

Δωρηταὶ τῆς Ἑταιρείας

† ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΓΛΙΔΗΣ
† ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
† ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Ἱδρυταὶ τελευτήσαντες

† ΚΩΝΣΤ. ΚΟΝΤΟΣ
† ΣΠ. ΒΑΣΗΣ
† ΠΕΤΡ. Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
† ΓΕΩΡ. Α. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
† ΙΩ. ΔΕΛΛΙΟΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΤΙΜΙΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

† EDUARD ZELLER
† JOHANNES SCHMIDT
† A. KIRCHHOF
† S. NABER
† H. VAN HERWERDEN
† TH. MOMMSEN
IWAN VON MÜLLER
B. DELBRUCK
† WILH. WUNDT
† MAX HEINZE
† FRANZ SUSEMIHL
HERMANN DIELS
ADOLF MICHAELIS
SALOMON REINACH
† OTTO BENNDORF
C. M. FRANCKEN
J. J. HARTMANN
BERNHARD SCHMIDT
† WILH. CHRIST
† G. KAIBEL
U. VON WILAMOWITZ-MOELLENDORF
N. WECKLEIN
VAN LEEUWEN
† J. VAHLEN
† FR. BLASS
DOM. COMPARETTI
† R. KEKULE V. STRADONITZ
† A. CONZE
GEORG TREU
† G. PERROT
† U. KOEHLER
R. DARESTE
† HENRI WEIL
E. CAILLEMER
P. FOUCART
† R. C. JEBB
W. G. RUTHERFORT
WILLIAM GOODWIN
BASIL D. GILDERLEEVE
C. JORDAN
EMILE PICARD
WILH. SCHULZE
† KARL BRUGMANN
† INGRAM BYWATER
WILH. SCHMIDT
PAUL KRETSCHMER
OTTO HOFFMANN
ROL. BONAPARTE
G. CLEMENCEAU
ED. MAYSER
† FRANZ SKUTSCH
J. M. STAHL
† FELIX SOLMSEN
EDGAR MARTINI
ERNST FRÄNKEL
† A. THUMB.
G. L. MURRAY
A. HEISENBERG
F. F. ZIELINSKI
A. MEILLET
H. PERNOT
D. C. HESSELING
R. BURROWS
R. M. DAWKINS
W. P. REEWES

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

ΑΜΑΝΤΟΣ Κ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.
ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Γ.
ΒΑΛΑΚΙΣ ΠΑΥΛΟΣ
ΒΟΛΙΔΗΣ ΘΕΜ. Ἐπιμελητὴς τῶν χειρογράφων ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλ.
ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ ΙΩ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. λεξικοῦ.
ΒΟΡΕΑΣ Θ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ ΕΜΜ.
ΓΑΡΔΙΚΑΣ ΓΕΩΡ. Καθηγητής.
ΓΕΔΕΩΝ ΜΑΝΟΥΗΛ
ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΙΣ Δ. Ἐκπαιδευτ. Σύμβουλος.
ΓΙΑΝΝΙΚΑΚΙΣ Ι. Γυμνασιάρχης.
ΓΙΑΝΝΟΥΤΣΟΣ Κ. Γυμνασιάρχης.
ΓΙΔΟΠΟΥΛΟΣ Ν. Καθηγητής.
ΓΟΥΔΗΣ Δ. Καθηγητής.
ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ Γ.
ΔΕΙΝΑΚΙΣ Σ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.
ΔΕΝΔΙΑΣ ΜΙΧ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.
ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΣΤ.
ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ Κ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΖΑΜΑΝΗΣ Ζ.
ΖΕΡΒΟΣ ΣΚΕΥΟΣ Ἰατρός.
ΖΟΛΙΝΔΑΚΙΣ ΠΑΥΛ.
ΚΑΚΡΙΔΗΣ ΘΕΟΦ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩ. Πλωτάρχης.
ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΙΣ Ν. Πρόεδρος Ἐκπαιδ. Συμβουλίου.
ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ Π. Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.
ΚΑΨΑΛΗΣ ΓΕΡΑΣ. Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος.
ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ Α. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.
ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Π. Γυμνασιάρχης
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ Κ. Ἔφορ. ἀρχαιοτήτων.
ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ ΣΤΙΛ. Π. Διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.
ΛΑΛΕΧΟΣ Π. Καθηγητής.
ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ ΞΕΝ. Γυμνασιάρχης.
ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ Β. Διευθυντὴς Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου.
ΛΙΒΑΔΑΣ Μ. καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Κ. Καθηγητὴς
ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, Ἀρχισυντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΛΥΚΟΥΡΕΖΟΣ ΗΛ. Καθηγητής.
ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Μητροπολίτης Μαρωνείας.
ΜΕΝΑΡΔΟΣ ΣΙΜΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Θ. Καθηγητής.
Ν. ΜΠΑΞΕΒΑΝΑΚΙΣ Γυμνασιάρχης
ΜΠΑΡΤ ΓΟΥΛ. διδ. φιλ.
ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ ΙΣΙΔΩΡΟΣ
ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ ΣΤ. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ.
ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡ.
ΞΥΛΙΝΑΚΙΣ ΑΧΙΛΛ. Καθηγητὴς
ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΤ. Καθηγητὴς Πολυτεχνείου.
ΠΑΛΙΕΡΑΚΙΣ Ν. Γυμνασιάρχης.

26

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΕΤΕΑ

Σελ.	25, 23	γρ.	Van
»	27, 5	»	Praef
»	29, 23	»	πάππα;
»	31, 20	»	μίστυλλον
»	32, 22	»	τῷ σκώψ
»	37 στμ.	»	mo*d*ulus
»	39, 10	»	Commentarius
»	39, 13	»	*πολλὰ* (σώματα)
»	42, 12	»	γαλακτόχρωτες
»	53, 18	»	*τὸ* (ἅρματα)
»	56, 5	»	Θ, 3*1*
»	56, 31	»	refun*d*et
»	60, 16	»	vinde*x*
»	83, 15	»	μεγάλην ἀξίαν κατὰ Grenfell, καθ' ἡμᾶς δ' ἀμφίβολον
»	87, 16	»	μεταξὺ τοῦ Γ' καὶ τοῦ Ι' αἰῶνος
»	91, 10	»	*οἱ σπουδαιότεροι δὲ τούτων*
»	95, 10	»	διαγραπτέος ὁ στίχος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1922

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1922

ΑΤΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ ΕΙΣ ΙΣΑΙΟΝ

Μόλις σήμερον, μετὰ δεκαοκταετίαν ὅλην, ἐπιχειροῦμεν νὰ συνεχίσωμεν, ἀλλὰ νῦν ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον, τὰς εἰς τὸν Ἰσαῖον παρατηρήσεις ἡμῶν (1).

Ὡς γνωστὸν οἱ κληρικοὶ λόγοι τοῦ Ἰσαίου εἰσὶν ἡ κυριωτάτη πηγὴ τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, ἔν τινι δὲ μέτρῳ καὶ τοῦ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Πλὴν τούτου δ' ὅμως καὶ ἄλλην ἀρετὴν γενικωτέρου διαφέροντος ἔχουσιν, ὅτι εἰσὶ τὰ ἀρχαιότατα παγκόσμια μνημεῖα περὶ τῆς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα λητουργίας καὶ ἐφαρμογῆς παλαιοτάτου νόμου περὶ διαθηκῶν, τοῦ περὶ διαθηκῶν δηλονότι νόμου τοῦ Σόλωνος (2).

Οὐδὲν μᾶλλον τῶν περὶ τῶν *ἰδίων* δικῶν καὶ δὴ ἐκ τούτων μάλιστα τῶν περὶ κληρικῶν ὑποθέσεων λόγων τῶν ἀττ. ῥητόρων διδάσκει ἡμᾶς ἐναργέστερον ἅμα καὶ ἀληθέστερον τὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ τοῦ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Βεβαίως, ὡς ὁ Θεόφραστος ἤδη ἐδίδαξεν, *οἱ νόμοι πρὸς τὰ πράγματα τίθενται* (3), ἡ δὲ θρησκεία μεγίστην ἀσκεῖ ῥοπὴν πρὸς τὴν καθόλου μόρφωσιν πάσης κοινωνίας· ταῦτα δ' ὅμως ἕκαστος λαὸς νοεῖ, ἑρμηνεύει καὶ ἐφαρμόζει κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα, οὕτω δὲ βαθμηδὸν ἀναπτύσσει καὶ καταρτίζει τὸν ἑαυτοῦ ἐθνικὸν πολιτισμόν, τοιόνδε ἢ τοιόνδε, κατὰ λόγον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Ἐὰν ταῦτα καθόλου ἀληθεύωσιν, ἐπίσης καὶ ἔτι μᾶλλον ἀληθεύουσιν ὡς πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τοὺς νόμους.

Εἶνε πασίγνωστος ἀλήθεια ὅτι, ἂν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες μετὰ τοσούτους καὶ τηλικούτους μακροχρονίους κατακλυσμοὺς καὶ ἀγῶνας ζῶμεν ἔτι καὶ ὡς ἔθνος σῳζώμεθα, τοῦτο πρώτιστα ὀφείλεται εἰς

(1) Ὅρ. Ἀθηνᾶς τόμ. Θ' σ. 58 ἑπ., Ι' σ. 96, ΙΒ' σ. 448 ἑπ.

(2) Jebb, The Attic Orators Τόμ. Β' σ. 315.

(3) Παρὰ Ἰω. Στοβ. ΛΖ'. 21.

τὴν ἀκοίμητον καὶ ἀεὶ σθεναρὰν ἐθνικὴν ἡμῶν συνείδησιν καὶ εἰς τὴν λατρείαν ἡμῶν πρὸς τὰ ἑλλ. γράμματα. Ἐπίσης εἶνε βέβαιον ὅτι ἀπὸ τοῦ δευτέρου μάλιστα ἡμίσεος τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, προπαρασκευαζομένης ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου ὡς εἰπεῖν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας, ἠρξάμεθα ὁσημέραι συντονώτερον μελετῶντες καὶ εἰς αὐτοὺς ὡς εἰς πρότυπον ἀποβλέποντες, τοὺς προγονικοὺς ἡμῶν συγγραφεῖς, τοὺς τῶν ἐνδόξων ἰδίᾳ χρόνων, ὅπως ἐν τοῖς διδάγμασιν αὐτῶν εἰς ἐλευθερίαν καὶ ἀνθρωπισμὸν ἀναβαπτιζόμενοι, ἀποβάλωμεν πάντα βαρβαρικὸν ῥύπον, μάλιστα τὸν τουρκικόν, ἀπ᾽ αἰώνων ἤδη μιαίνοντα καὶ καταρυπαίνοντα τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον καθ᾽ ἁπάσας τὰς ἐκφάνσεις αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ μέγιστον καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἰς τοῦτο συνέτεινεν ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς διὰ τῆς φιλοπάτριδος καὶ ἑλληνικωτάτης αὐτοῦ διδασκαλίας, αὐτὸς οὗτος γενόμενος ὁ Πρόδρομος τῆς ἀναγεννήσεως τῆς νέας Ἑλλάδος, οὐχὶ πλέον νοσούσης καὶ κεκυφυίας ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἀμαθίας καὶ πάντων τῶν τῇ αἰσχίστῃ δουλείᾳ συμπαρομαρτούντων κακῶν, ἀλλὰ εὐρυσθενοῦς, φιλοκάλου, ἀκμαίας, δύο ἐν ἑνὶ λατρευούσης ἐνθέρμως θεούς, τὸν Θεὸν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν τοῦ Διός.

Καὶ ἐν πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις κλάδοις ἱκανὴ μέχρι τοῦδε ἐργασία ἐγένετο, τῶν παρ᾽ ἡμῖν ἐπιστημόνων φιλοτιμουμένων νὰ καλλιεργῶσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ἐπιστήμην ἑλληνικῶς. Μόνον ὅσον εἰς τὸ δίκαιον ἀφορᾷ μικρὰν δυστυχῶς μέχρι τοῦδε προθυμίαν ἐδείξαμεν (1),

(1) Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀττ. κληρονομικὸν δίκαιον, περὶ ὃ νῦν ἀσχολούμεθα, δύο μόνον τῶν ἡμετέρων, καθ᾽ ὅσον γινώσκομεν, ἀμφότεροι δικηγόροι, ἐπραγματεύθησαν ἐν διατριβαῖς περὶ ζητημάτων αὐτοῦ, ὁ Ἰω. **Α.** Τυπάλδος ***Περὶ τοῦ νόμου τοῦ Σόλωνος περὶ διαθηκῶν***, ἐν τῇ ***Ἀθηνᾷ*** τόμ. **Α΄** σ. 337 ἐπ. καὶ ὁ Ἰω. Γ. Φραγκιᾶς ἐν πραγματείᾳ ἐπιγεγραμμένῃ: ***Αἱ διαθῆκαι Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀττ. δίκαιον***, δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ ***Νομικῇ Ἐπιθεωρήσει*** ἔτ. Γ΄ (1903) σ. 1 ἐπ. 97 ἐπ. 193 ἐπ.). Τῶν πραγματειῶν τούτων, πολλοῦ λόγου ἀξίων, ἡ μὲν πρώτη ἀνεγνώσθη ἐν συνεδρίᾳ τῆς ἡμετέρας ἐν Ἀθήναις ***Ἐπιστημον. Ἑταιρείας*** τῇ 18 Δ/βρίου 1888, ἡ δ᾽ ἑτέρα ἐπίσης ἐν συνεδρίᾳ τοῦ Νομικοῦ τμήματος τοῦ Συλλόγου ***Παρνασσοῦ***. Ἀμφότεροι οἱ λόγιοι καὶ φιλόκαλοι οὗτοι ἄνδρες ἀποδύρονται τὴν ἀδιαφορίαν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων νομικῶν καὶ νομοδιδασκάλων πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἑλλ. δίκαιον. ***Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Βασιλείου***, λέγει ὁ μακαρίτης Ἰω. Τυπάλδος (αὐτόθ. σ. 338) ***κυβερνώμεθα διὰ θεσμῶν καὶ νόμων προελθόντων οὐχὶ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ, ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας, ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους, ἀλλ᾽ ἐρανισθέντων ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ, τοῦ βυζαντιακοῦ, καὶ τοῦ γαλλικοῦ***

ἐν ᾧ ἂν ἐπιθυμῶμεν, ὥσπερ ἄλλως τε καὶ ὀφείλομεν, νὰ κτησώμεθά ποτε ὄντως ἐθνικὸν δίκαιον, νὰ διδαχθῶμεν δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, ὅπου ἂν ἴσχυσε, καθ' ἁπάσας τὰς περιόδους αὐτοῦ, μόνον διὰ τῆς βαθείας καὶ ἐπισταμένης μελέτης τῶν πηγῶν τοῦ προγονικοῦ δικαίου, τοῦ τε ἀρχαίου καὶ μεταγενεστέρου, θὰ δυνηθῶμεν νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο. Βεβαίως τὸ ἔργον εἶνε μακρὸν καὶ σφόδρα ἐπίπονον, οὐδ' ἑνὸς μόνου, ἀλλὰ τοῖς Ἕλλησι νομικοῖς πάντως εὐκολώτερον ἢ τοῖς ξένοις, ἂν μόνον ἐπιλαμβανώμεθα προσηκόντως παρεσκευασμένοι φιλολογικῶς, ὅπερ ἐπίσης εὔκολον τοῖς νεωτέροις τοὐλάχιστον.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ἔχομεν δ' ὑπ' ὄψει, πλὴν τῶν τοῦ Schömann (1831) καὶ Scheibe (1874) ἐκδόσεων, τρεῖς ἑτέρας ἐκδόσεις, τὴν τοῦ Buermann (1883), τὴν τοῦ Thalheim (1903) καὶ τὴν τοῦ Wyse (1904), κριτικὴν ἅμα καὶ ἑρμηνευτικὴν ἔκδοσιν, οὖσαν νεωτάτην πασῶν. (1).

δικαίου. Ἕνεκα τούτου οἱ Καθηγηταὶ τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου ἑρμηνεύουσι τοὺς νόμους τῶν βυζαντίνων αὐτοκρατόρων ἢ πανηγυρίζουσι τὴν πρυτανείαν αὐτῶν ἱστοροῦντες τὰ τῶν παλαιῶν παρλαμέντων τῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ νομοδίφαι ἔν τε τῇ πράξει καὶ ἐν ταῖς θεωρητικαῖς μελέταις τοῦ δικαίου συζητοῦσι περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ῥωμ. καὶ γαλλ. δικαίου, οὐδόλως ὑποπτεύοντες ὅτι σῴζεται ἄφθονος ὕλη τοῦ προγονικοῦ δικαίου, ἐξ ἧς δύνανται ν' ἀρυσθῶσι πολύτιμα διδάγματα οἱ νομοθέται καὶ οἱ λαοὶ τοῦ νεωτέρου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος κτλ. Ὀρθότατα διότι δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ γνῶσις τοῦ ἀρχαίου Ἑλλ. δικαίου, οὐ μόνον θεωρητικὴν ἔχει ἀξίαν, ὡς ἀναπόσπαστος κλάδος τῆς τε ἑλλ. ἱστορίας καὶ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας, ἀλλὰ καὶ πρακτικὴν μεγίστην. Ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ θ' ἀνεύρωμεν τὸ γνήσιον ἑλλ. νομικὸν πνεῦμα, οὗ φύσει καὶ ἐξιδιασμένως ὅλως ἐμφορούμενοι, θὰ δυνηθῶμεν καὶ νὰ νομοθετῶμεν ὄντως ἑλληνικῶς καὶ περὶ νόμων καὶ δικῶν ἀμέμπτως ἑλληνιστὶ νὰ συνηγορῶμεν καὶ νὰ διαλεγώμεθα.

(1) ΙΣΑΙΟΣ. The Speeches of Isaeus with critical and explanatory notes. Crit. Introd. σ. I - LXIII, 1 - 735. Cambridge, 1904.

Α΄

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΛΕΩΝΥΜΟΥ ΚΛΗΡΟΥ

1. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ

Τὰ κατὰ τὴν δίκην ταύτην ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Ὁ Κλεώνυμος, υἱὸς Πολυάρχου (§§ 4, 39) τελευτήσας ἄπαις, κατέλιπε διαθήκην, δι᾽ ἧς ἐγκαθίστα κληρονόμους τινὰς τῶν ἀπωτέρω αὐτοῦ συγγενῶν. Κατὰ τοῦ κύρους τῆς διαθήκης ταύτης ἐνίστανται οἱ ἀδελφιδοῖ τοῦ διαθέτου, διεκδικοῦντες τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ κατὰ γένος, ὡς ἐγγύτεροι, δῆλον ὅτι κληρονόμοι αὐτοῦ ἐξ ἀδιαθέτου, κατὰ τὸν νόμον.

Πόσοι ἐν ὅλῳ καὶ τίνες κατ᾽ ὄνομα ἦσαν οἱ διάδικοι, ἐπίσης δὲ τίνα βαθμὸν συγγενείας εἶχον οὗτοι πρός τε τὸν διαθέτην καὶ πρὸς ἀλλήλους, ἐν τῷ λόγῳ διαρρήδην δὲν λέγεται· περὶ τῶν ἐναγόντων ἁπλῶς γίνεται γνωστὸν ὅτι ἦσαν ἀδελφιδοῖ τοῦ Κλεωνύμου. Κατ᾽ ἀκολουθίαν διὰ τῆς ἑρμηνείας μόνον καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πιθανῶς δύνανται ταῦτα νὰ ὁρισθῶσιν.

Ἐκ τοῦ λόγου προκύπτει σαφῶς ἱκανῶς ὅτι ἐν τοῖς γεγραμμένοις κληρονόμοις ἦσαν ὁ Φερένικος (§§ 31, 45), πιθανώτατα δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐν § 45 ἀορίστως μνημονευόμενοι ἀδελφοὶ αὐτοῦ· Πόσοι δ᾽ ὅμως ἦσαν οὐδαμόθεν συνάγεται.

Ἐπίσης ἐν τῷ λόγῳ ἀναφέρονται ὁ Ποσείδιππος (§§ 3, 14, 15, 23) καὶ ὁ Διοκλῆς (§§ 14, 23) ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν δὲ λεγομένων, ἰδίᾳ ἐν § 22, ὡσαύτως προκύπτει σαφῶς ἱκανῶς, ὅτι καὶ οὗτοι ἀμφότεροι ἦσαν ἐκ τῶν γεγραμμένων κληρονόμων τοῦ Κλεωνύμου.

Τίνα δ᾽ ὅμως βαθμὸν συγγενείας εἶχον οὗτοι πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν Φερένικον; Περὶ τούτου οὐδὲν σαφὲς οὐδ᾽ ἀμέσως ἐκ τοῦ λόγου συνάγεται, ἡ δὲ γνώμη ὅτι πάντες οὗτοι ἦσαν ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους, στηριζομένη ἁπλῶς ἐπὶ τῶν ἐν § 45 ἀναγινωσκο-

μένων: *εἰ μὲν τοίνυν Φερένικος ἢ τῶν ἀδελφῶν τις* κτέ. (1), ἡμῖν τοὐλάχιστον φαίνεται ἀπίθανος οὖσα διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους:

1) Διότι ἂν ὁ Ποσείδιππος καὶ ὁ Διοκλῆς ἦσαν ὄντως ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, οὗτος δὲ ἀπὸ χρόνου ἤδη τινὸς διετέλει ἐν ἔχθρᾳ ὢν πρὸς τὸν Κλεώνυμον, ἥτις ἔχθρα ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ διαθέτου (§§ 31 - 32), ἀποβαίνει ἄπορον πῶς οὗτοι ἐξηκολούθησαν οὐ μόνον νὰ συχνάζωσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κλεωνύμου, καὶ δὴ μέχρι τέλους τοῦ βίου τούτου, ἀλλὰ καὶ ν᾿ ἀπολαύωσιν οὕτω πλήρως τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ, ὥστε νὰ ζητήσῃ δι᾿ αὐτῶν νὰ καλέσῃ τὴν Ἀρχὴν (§§ 14, 15, 23) πρὸς ἀνάληψιν ἢ λύσιν τῆς ἑαυτοῦ διαθήκης.

2) Διότι ἂν οἱ αὐτοὶ αὖθις ὑποτεθῶσιν ὄντες ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, τότε τίνες ἦσαν οἱ ἐκ τῶν γεγραμμένων κληρονόμων, οἷς *τισι διάφορος ἐγένετο* ὁ Κλεώνυμος (§ 30) καὶ *αὐτῷ πρὸς τούτους ἐγένετο ἡ διαφορὰ* (§ 31) ἢ ἐκεῖνοι *ὧν τισι διάφορος ἦν* (§ 33) καὶ *οἷς ζῶν οὐδὲ διελέγετο*, (§ 34) ὥσπερ οὐδὲ τῷ Φερενίκῳ, Εἰ δ᾿ ὁ διαθέτης διετέλεσεν ἄχρι τέλους φιλίως διακείμενος πρός τε τὸν Ποσείδιππον καὶ τὸν Διοκλέα, τίνες ἄλλοι δύνανται πιθανώτερον νὰ ἦσαν οἱ *τινὲς* οὗτοι ἢ οἱ τοῦ Φερενίκου ἀνώνυμοι ἀδελφοί;

3) Διότι τέλος, ἐὰν ὁ Ποσείδιππος καὶ ὁ Διοκλῆς ἦσαν οἱ ἐν τῇ § 45 ἀνωνύμως ἀναφερόμενοι ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, ἐπειδὴ κληρονόμοι ἄλλοι, πλὴν τούτων, οὐδαμοῦ τοῦ λόγου μνημονεύονται, ἀποβαίνει πάλιν ἄπορον πῶς ὁ τοῦ Κλεωνύμου κλῆρος θὰ διενέμετο ἐν *ἰσομοιρίᾳ* (§§ 2, 35: *ἰσομοιρῆσαι*) μεταξὺ πάντων τῶν ἀμφισβητούντων, ἐναγόντων τε καὶ ἐναγομένων, λαμβανούσης ἑκατέρας τῶν ὁμάδων τὴν ἴσην μοῖραν (§§ 28, 51) τουτέστι τὸ τρίτον τῆς ὅλης κληρονομίας, ὡς διαρρήδην ἐν τῷ λόγῳ κεῖται (§ 16):

(1) Τὴν γνώμην ταύτην ἐξήνεγκον ὁ ἀοίδιμος Βλάσσιος (Att. Bered. B' σ. 528) ὁ **Albrecht**, ὁ **Buermann** (ὅρ. Stemm. ἐν ἐκδ. Ἰσαίου σ. 158), ὁ **Dareste** (Les Plaid. d' Isée, arg. σ. 1) καὶ ἄλλοι. Τοὐναντίον διακρίνουσι τὸν Ποσείδιππον καὶ Διοκλέα τοῦ Φερενίκου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ὁ Scheibe (ἐν ἐκδ. σ. XII, ὁ Thalheim (ἐν ἐκδ. σ. XXIX) (ὁ **Jebb** αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 320)· Ὁ δὲ Schömann (σ. 174) οὐδεμίαν περὶ τούτων ἀποφαινόμενος γνώμην, ἁπλῶς παρατηρεῖ: utrum fratres Pherenici fuerint, nec ne, perspici non potest. Τούτῳ δὲ συντάσσεται καὶ ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 175).

Κλεωνύμου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο οὐ μόνον ἄπορον, ἀλλὰ καὶ τελέως ἄτοπον εἶνε, φθάνομεν κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ὁμάδες τῶν ἑκατέρωθεν ἀμφισβητούντων τοῦ κλήρου ἦσαν οὐχὶ δύο, ἀλλὰ τρεῖς. Συγχρόνως δ' ὅμως ἐντεῦθεν πειθόμεθα ὅτι καὶ ὁ Ποσείδιππος καὶ ὁ Διοκλῆς ἀπετέλουν ἰδίαν ὁμάδα, ὅτι δ' ἄρα δὲν ἦσαν ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, ἀλλὰ πιθανῶς ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους, ὅτι δὲ τῶν ἐναγομένων διακεκριμένων εἰς δύο ὁμάδας, ἑκατέρα τούτων θὰ ἐλάμβανεν ἀνὰ ἓν τρίτον, τοῦ ὑπολοίπου τρίτου περιερχομένου εἰς τοὺς ἐνάγοντας, ἐπερχομένης οὕτω, κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν διαλλακτῶν προταθεῖσαν λύσιν, τῆς κατὰ ῥίζας ἐν **ἰσομοιρίᾳ** διανομῆς (1).

Ἤδη ἐρωτᾶται: τίς ἡ συγγένεια ἑκατέρας τῶν ὁμάδων τούτων, τῶν κατὰ διαθήκην δῆλον ὅτι κληρονόμων, πρὸς τὸν διαθέτην καὶ δὴ ἄρα καὶ πρὸς τοὺς ἀντιδίκους αὐτῶν;

Ἐν πρώτοις περὶ τῶν κατὰ γένος ἀμφισβητούντων, τῶν ἐναγόντων δῆλον ὅτι, παρατηροῦμεν ὅτι καθὰ ἐν τῷ λόγῳ διαρρήδην λέγεται, οὗτοι ἦσαν ἔγγονοι μὲν τοῦ Πολυάρχου, πατρὸς τοῦ Κλεωνύμου (§§ 4. 39), τούτου δὲ ἀδελφιδοῖ (§ 20). Ὅτι δ' ἦσαν ἀδελφιδοῖ οὐχὶ ἐξ ἀδελφοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Κλεωνύμου, τοῦτο σαφῶς συνάγεται οὐ μόνον ἐκ τῆς § 9, ἔνθα περὶ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτῶν Δεινίου λέγεται ὅτι ἦν ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς αὐτῶν, τοῦ ἀνδρὸς ἄρα τῆς τοῦ Κλεωνύμου ἀδελφῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ὅλης οἰ-

(1) Ὁ Schömann διδάσκει μὲν ὡς ἐν τῇ ἀμέσως ἡγουμένῃ σημειώσει εἴρηται, ὅτι ἀδύνατον ἐκ τοῦ λόγου εἶνε νὰ διακρίνῃ τις ἂν ὁ Ποσείδ. καὶ ὁ Διοκλ. ἦσαν ἢ μὴ ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, ὑπὸ τοῦ *ἰσομοιρῆσαι* δ' ὅμως καὶ τῆς εἰς τρία μέρη διανομῆς τοῦ κλήρου ἀναγκαζόμενος, ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἀποφαίνεται (σ. 173): necesse est aut duas fuisse adversariorum stirpes, quarum utraque aequam portionem accipere deberet, aut, si non in stirpes sed in capita hereditatem dividi vellent, duplicem fuisse adversariorum quam nepotum numerum. Ὡς ἀπεδείξαμεν, μόνον ἡ πρώτη ὑπόθεσις, εἰ μὴ βεβαία ὅλως, εἶνε πιθανωτάτη, ἐν ᾧ ἡ ἑτέρα περὶ διπλασίου ἀριθμοῦ τῶν ἐναγομένων ὡς πρὸς τὸν τῶν ἐναγόντων (λ. γ. 4: 2) καὶ διανομῆς τῆς κληρονομίας κατὰ κεφαλάς, οὐδένα λόγον ἀποδοχῆς ἐμφανίζει. Τῷ ὄντι μάχεται μὲν ἄντικρυς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ *ἰσομοιρῆσαι* καὶ τὴν εἰς *τρία* διανομὴν (διότι ἂν 6 πάντες, ἕκαστος ἀνὰ 1/6 θὰ ἐλάμβανεν), ὑποτίθησιν δ' αὐθαιρέτως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐναγομένων διπλάσιον τοῦ τῶν ἐναγόντων, ἐν ᾧ περὶ τούτου οὐδὲν ἐκ τοῦ λόγου συνάγεται. Κατὰ τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν οἱ πάντες διάδικοι ἦσαν τοὐλάχιστον 7, ἐξ ὧν 2 οἱ ἐνάγοντες, 3 ὁ Φερένικος καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ 2 ὁ Ποσείδιππος καὶ ὁ Διοκλῆς, εἰ μὴ καὶ οὗτοι εἶχον ἀδελφοὺς μὴ μνημονευομένους.

κονομίας τοῦ λόγου. Τῷ ὄντι, ἂν τοὐναντίον ὑποτεθῇ, ὅτι δῆλον ὅτι οἱ λέγοντες ἦσαν τέκνα ἐξ ἀδελφοῦ τοῦ διαθέτου, τότε ὅ τε πατὴρ αὐτῶν καὶ ὁ Δεινίας ἔδει νὰ ἦσαν ἀδελφοὶ τοῦ Κλεωνύμου· ἀλλὰ τοῦτο μάχεται ἄντικρυς πρὸς τὰ συμφραζόμενα, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐν § 9 φράσιν: *φίλοι τέως ὄντες*, ἢ ὅλως ἀνάρμοστος τυγχάνει οὖσα τοῦ λόγου ὄντος περὶ σχέσεων μεταξὺ ἀδελφῶν, ὡς ἤδη καὶ ὁ Schömann (σ. 173) καὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν παρετήρησαν, ἀλλά, καθ' ἡμᾶς, μάλιστα διότι ἂν ὁ Δεινίας ὑποτεθῇ ὢν ἀδελφὸς τοῦ ἄπαιδος τελευτήσαντος Κλεωνύμου, καὶ δὴ κατ' ἀκολουθίαν εἷς τῶν ἀμέσως ἐξ ἀδιαθέτου (ab intestato) κληρονόμων αὐτοῦ, ἀδύνατον ἦν νὰ ῥηθῶσι περὶ αὐτοῦ, ὡς περὶ ἀνθρώπου ὅλως ἔξω τῆς ἀγχιστείας ὄντος, τὰ εὐθὺς κατωτέρω ἐν § 10 ὑπὸ τῶν ἐναγόντων λεγόμενα, ὅτι δῆλον ὅτι ὁ Κλεώνυμος ἐπίτηδες αὐτοὺς διὰ τῆς διαθήκης ἀπεξένωσε τῆς ἑαυτοῦ κληρονομίας, *δεδιὼς μὴ τελευτήσειεν αὐτὸς ἔτι παῖδας ἡμᾶς καταλιπὼν καὶ τῆς* ***οὐσίας ἡμετέρας οὔσης*** *γένοιτο κύριος Δεινίας· ἡγεῖτο γὰρ δεινὸν εἶναι τὸν* ***ἔχθιστον*** *τῶν οἰκείων ἐπίτροπον καὶ κύριον τῶν* ***αὑτοῦ*** *καταλιπεῖν, καὶ ποιεῖν αὑτῷ τὰ νομιζόμενα τοῦτον,* ***ἕως ἡμεῖς ἡβήσαιμεν*** κτέ. Κατὰ ταῦτα ἡ πᾶσα κληρονομία θὰ περιήρχετο εἰς αὐτοὺς ἐξ ἀδιαθέτου, ὅπερ ἀδύνατον εἰ ὁ Δεινίας ἦν ἀδελφὸς τοῦ Κλεωνύμου· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, κατὰ τὸν περὶ κληρονομικῆς διαδοχῆς νόμον τοῦ Σόλωνος (1), ὁ Δεινίας θὰ συνέτρεχε μετ' αὐτῶν, ἀδελφιδῶν ὄντων, ὁ δὲ κλῆρος θὰ διενέμετο κατὰ ῥίζας, ἑκατέρας λαμβανούσης τὸ ἴσον μέρος (2).

Ἐπειδὴ δὲ νομικῶς μάλιστα τὸν Ἰσαῖον ἑρμηνεύομεν, προσθῶμεν ὅτι καὶ δι' ἄλλον ἔτι λόγον, ἐπίσης νόμιμον, ὁ Δεινίας ἀποδείκνυται ὢν ἁπλῶς ἐκ κηδεστίας οἰκεῖος τοῦ Κλεωνύμου· διότι ὡς ἤδη παρετηρήθη (3), ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς τῶν ἐναγόντων, εἰς τὴν ἐπιτροπείαν αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον (4) ἐκλήθη ὁ τούτου μὲν

(1) Δημοσθ. π. Μακάρτ. § 51. Πρβλ. Ισ. π. τ. Ἀγν. κλ. § 1: *ὁ δὲ νόμος περὶ ἀδελφοῦ χρημάτων πρῶτον ἀδελφοῖς καὶ ἀδελφιδοῖς πεποίηκε τὴν κληρονομίαν κτέ.*

(2) Beauchet, Hist. Dt. Privé de la Rép. Athén. τόμ. Γ' σ. 502 ἑπ.

(3) Wyse, αὐτόθ. σ. 176.

(4) Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 170.

ἀδελφός, ἐκείνων δὲ θεῖος Δεινίας (§ 9), ἀκριβῶς διότι οὗτος ἦν πλησιέστατος πρὸς πατρὸς συγγενὴς αὐτῶν. Κἀντεῦθεν ἄρα δείκνυται ὅτι ὁ Κλεώνυμος ἦν ἀδελφὸς τῆς μητρὸς τῶν κατὰ τοῦ κύρους τῆς διαθήκης ἀγωνιζομένων.

Εἶτα δὲ περὶ τῶν ἐναγομένων Φερενίκου καὶ λοιπῶν λέγομεν ὅτι, καθὰ ἐκ παντὸς τοῦ λόγου προκύπτει, ἦσαν μὲν καὶ οὗτοι ἐν τῇ *ἀγχιστείᾳ*, ἀλλὰ πάντως ἀπωτέρω γένους τοῦ τῶν ἀντιδίκων, οἳ ἐπανειλημμένως ἰσχυρίζονται ὅτι *γένει ἐγγυτάτω προσήκουσι* (§ 4) ἢ *γένει πρότεροι εἰσὶν* (§§ 17, 38) ἢ *ἐγγυτέρω γένει προσήκουσι* (§ 37) καὶ οἳ τέλος παριστᾶσι τοὺς ἀντιδίκους ὡς μόλις δικαιουμένους νὰ εἴπωσιν, ὅτι *γένει ποθὲν προσήκουσιν* (§ 36).

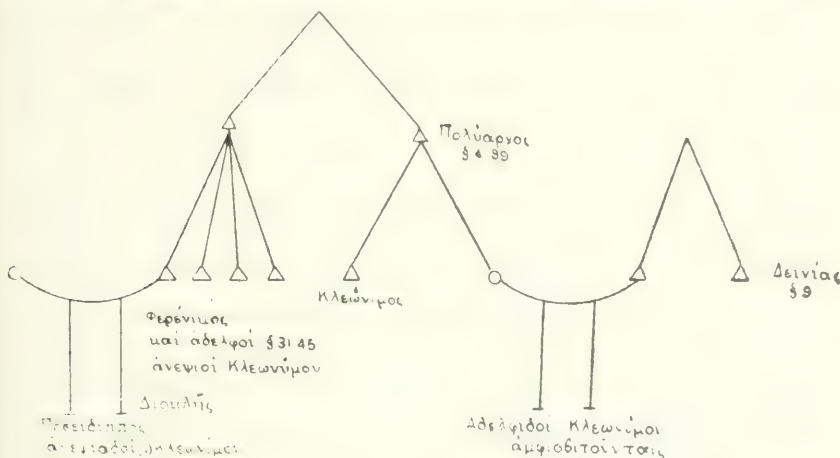
Ἤδη ὁ Schömann ἕνεκα τοῦ *γένει ποθὲν προσήκουσιν* ἤκασε περὶ αὐτῶν ὅτι ἦσαν ἀνεψιοὶ (καθ' ἡμᾶς σήμερον πρῶτοι ἐξάδελφοι) ἢ ὀρθότερον ἴσως, ὡς λέγει, *ἀνεψιαδοῖ* (: τέκνα πρώτων ἐξαδέλφων) τοῦ Κλεωνύμου (1), τὴν εἰκασίαν δὲ ταύτην (2) τοῦ σοφωτάτου ἀνδρὸς καὶ ἡμεῖς ὡς πιθανωτάτην ἀποδεχόμεθα, παρατηροῦντες μόνον ὅτι τὸν μὲν Φερένικον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἐπίσης νομίζομεν *ἀνεψιοὺς* τοῦ διαθέτου, τὸν Ποσείδιππον ὅμως καὶ τὸν Διοκλέα μᾶλλον *ἀνεψιῶν παῖδας*, δι' οὓς λόγους ὑποσημειούμεθα (3).

(1) Schömann αὐτ. σ. 171.

(2) Ἐκ τῶν γενεαλογικῶν πινάκων φαίνονται ἀποδεχόμενοι αὐτὴν ὁ Scheibe καὶ ὁ Jebb (The Att. Orat. τόμ. Β' σ. 319) εἰκονίζοντες αὐτοὺς ὡς **ἀνεψιούς**· ὁ Jebb ὅμως κατωτέρω (αὐτόθ. ἐν τῇ ἑπομένῃ σ. 320) ἐνδοιάζων αὖθις ὀνομάζει αὐτοὺς ἀπωτέρω ἁπλῶς συγγενεῖς. Ὁ Buermann (ἐν ἐκδ. σ. 150) ἀποφαίνεται ὅτι ὁ βαθμὸς τῆς συγγενείας αὐτῶν εἶνε ἄδηλος, διὰ δὲ τοῦτο ἀκόλουθος ἑαυτῷ οὐδ' εἰκονίζει αὐτοὺς τὸ παράπαν ἐν τῷ γενεαλογ. πίνακι. Ὁ Thalheim (αὐτ. σ. XXIX) ὡσαύτως παραλείπει αὐτοὺς ἐν τῷ γενεαλογ. πίνακι, ἀναφέρει δ' ἁπλῶς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εἰκασίαν τοῦ Schömann, ὃ ἐπίσης καὶ ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 175) ποιεῖ, ἀποφαινόμενος ὅτι τοῦτο μόνον ἐκ τοῦ λόγου προκύπτει, ὅτι ἦσαν ἀπωτέρου ἢ ἀδελφιδῶν βαθμοῦ συγγενείας. Μόνος ὁ L. Moy (Les Plaid. d' Isée, σ. 139) ἀποφαίνεται ὅτι ἦσαν ἀναντιλέκτως ἀνεψιῶν παῖδες ἤ, ὡς νῦν λέγομεν, δισεξάδελφοι τοῦ Κλεωνύμου.

(3) Οἱ λόγοι οὗτοι, ἀσθενεῖς μᾶλλον καὶ ἐπιπόλαιοι κατ' ἀλήθειαν, εἰσὶν οἱ ἑξῆς: α' ὅτι ὁ Φερένικος καὶ οἱ ἀδελφοὶ φαίνονται πρεσβύτεροι ὄντες τῶν λοιπῶν ὁμοδίκων, διότι περὶ αὐτῶν μόνον ἐν § 45 λέγεται ἢ ὑποτίθεται ὅτι ἔχουσι παῖδας. β' διότι ἡ πρὸς τὸν Φερένικον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἔχθρα τοῦ διαθέτου, ἐπίσης φαίνεται παλαιὰ οὖσα· λέγομεν δὲ *καὶ τοὺς ἀδελφούς*, διότι ἡ δεικτ. ἀντων. *τούτους* ἐν § 31: *καὶ ἐξ ὧν μὲν αὐτῷ πρὸς τούτους ἐγένετο ἡ διαφορὰ* κτέ. περιφανῶς μὲν ἀναφέρεται εἰς τοὺς περὶ τὸν Φερένικον, κατ' οὐδένα δὲ τρόπον δύναται ν' ἀφορᾷ εἰς τὸν Ποσείδ. καὶ Διοκλ. οἵτινες ἄχρι τέλους ἐπεσκέπτοντο νοσοῦντα τὸν Κλεώνυμον καὶ ὑπούργουν αὐτῷ

Ταῦτα ὑποτυπούμεθα ἐν τῷ ἑξῆς γενεαλογ. πίνακι, παραλείποντες ὅλως τοὺς ἐν §§ 16, 28, 31, 32 μνημονευομένους Κηφίσανδρον καὶ Σίμωνα, ἅτε δὴ οὔτε ἐν τῇ ἀγχιστείᾳ ὄντας, οὔτε διαδίκους ἁπλῶς (1).

§§ 3, 15, 23). γ' τέλος διότι ἐκ τῶν ἐν § 14: *προσέταξε Ποσειδίππῳ* καὶ *πάλιν εἰς τὴν ὑστεραίαν Διοκλεῖ...* προσέταξε καὶ ἐν § 22: *προσταχθὲν αὐτοῖς οὐκ ἐτόλμησαν εἰσαγαγεῖν* συνάγομεν ὅτι οὗτοι ἦσαν πολλῷ νεώτεροι τοῦ Κλωνύμου, μᾶλλον ἄρα ἀνεψιαδοῖ. διὸ καὶ ἐπὶ ἐντολῆς θείου πρὸς ἀνεψιοὺς ἐκ πρωτεξαδέλφου, ὡς λέγομεν οἱ νῦν Ἕλληνες, εὐλόγως ἐδύνατο νὰ γένηται χρῆσις τοῦ ῥ. *προστάσσειν*, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ ἐντολῆς πατρὸς πρὸς υἱὸν ἀνωτέρω ἐν § 4 κεῖται: *ἔτι δὲ Πολυάρχου, τοῦ πατρὸς Κλεωνύμου..... προστάξαντος* κτέ.

(1) Πράγματι ὁ μὲν Κηφίσανδρος (§§ 16, 28 καὶ 2) λέγεται οἰκεῖος ἁπλῶς τῶν εναγομένων, πειραθεὶς πρὸ τῆς δίκης μετά τινων φίλων νὰ συμβιβάσῃ αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐνάγοντας; ὁ δὲ Σίμων οὐδὲν ἄλλο φανερῶς εἶνε ἢ φίλος καὶ δὴ μαλιστα οὐχὶ λίαν συνήθης τῷ Κλεωνύμῳ, ἀφ' οὗ μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τούτου (§ 31) ζητεῖ παρ' αὐτοῦ νὰ μάθῃ (§ 32) τὸ αἴτιον τῆς πρὸς τὸν Φερένικον διαφορᾶς. Κατὰ πλάνην ἄρα ὁ Σίμων ἐν τῇ παλαιᾷ *Ὑποθέσει* τοῦ λόγου μνημονεύεται ὡς εἷς τῶν κατὰ διαθήκην κληρονόμων, ἐντεῦθεν δέ, φαίνεται, παραχθεὶς καὶ ὁ Dareste ἀποφαίνεται (αὐτόθ. Argum. σ. 1) ὅτι ἴσως ἦν εἷς ἐξ αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Schömann, ὡς ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 175), πρὸ τῆς ἑρμηνευτ. ἐκδόσεως τοῦ ῥήτορος, ἐν τῇ γερμαν. μεταφράσει, δημοσιευθείσῃ τῷ 1830, ἐπίσης περιελάμβανεν ἐν τοῖς ἐκ διαθήκης κληρονόμοις καὶ τὸν Σίμωνα καὶ τὸν Κηφίσανδρον, ὅμως δὲ ταχέως τὴν γνώμην ταύτην ὁ σοφὸς ἀνὴρ παρῃτήσατο.

Ὁ δὲ Roeder (παρὰ Wyse αὐτόθ. σ. 175, 199 καὶ 214) ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἄρθρ. τοὺς ἐν τῷ τέλει τῆς § 16 καὶ τῆς § 32: *κάλει μάρτυρας* συνήγαγε περὶ μὲν τοῦ Κηφισάνδρου ὅτι δὲν ἐκαλεῖτο ὡς μάρτυς, διότι ἐπίσης ἦν δῆθεν γεγραμμένος κληρονόμος. περὶ δὲ τοῦ Σίμωνος, ὅτι ἐπειδὴ δὲν καλεῖται διαρρήδην ὑπὸ τοῦ ῥήτορος νὰ μαρτυρήσῃ, διὰ τοῦτ' ἄρα ἦν κληρονόμος ὡσαύτως. Περὶ τῆς ἐλλιποῦς ἐκφορᾶς: *κάλει μάρτυρας* πραγματευόμεθα κατωτέρω ἐν τοῖς *Διορθωτικοῖς* ὑπὸ τὴν § 32.

Ὡς ἐν τῷ σχήματι τούτῳ σὺν τοῖς ἄλλοις δείκνυται, καθ' ὃν χρόνον ἡ περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος δίκη ἐδικάζετο, οἵ τε γονεῖς τῶν ἐναγόντων, νεωτάτων ἔτι ὄντων, καὶ οἱ ἐγγύτατοι αὐτῶν συγγενεῖς, ὁ πάππος δῆλον ὅτι καὶ οἱ πρὸς πατρὸς καὶ μητρὸς θεῖοι αὐτῶν, πάντες εἶχον ἐκλίπει, οὕτω δὲ κάλλιστα ἐξηγεῖται ὅπερ οὗτοι ἐν § 3 περὶ τῶν ἀντιδίκων λέγουσι: *πολλὴν ἐρημίαν ἡμῶν καταγνόντες, οὐ μόνον τῶν Κλεωνύμου ἀμφισβητοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ πατρῷα προσαφελέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς.*

Ἀλλ' ἴσως τις ἀντιπαρατηρήσῃ πρὸς ταῦτα ὅτι, ἐν ᾧ περὶ τῆς μητρὸς τῶν ἐναγόντων οὐδὲν ἀπολύτως ἐν τῷ λόγῳ λέγεται, ἡμεῖς παρίσταμεν αὐτὴν ὡς οὐκέτι ζῶσαν κατὰ τὴν δίκην. Πόθεν μαθόντες;

Ἀληθῶς ἡ μήτηρ οὐδὲ μνημονεύεται ἐν τῷ λόγῳ, διὸ καὶ διὰ τεκμηρίων, κατὰ τὸ πλεῖστον νομικῶν, κατελήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αὕτη ἦν ἀδελφὴ τοῦ Κλεωνύμου. Τῇ αὐτῇ μεθόδῳ χρώμενοι ἐπίσης εὑρίσκομεν ὅτι αὕτη εἶχεν ἤδη ἀποβιώσει τοὐλάχιστον (1) πρὸ τοῦ ἀνδραδέλφου αὐτῆς Δεινίου, ἐπιτρόπου τῶν ὀρφανῶν.

Ἐν § 12 διαρρήδην περὶ τῶν ἀδελφιδῶν τοῦ Κλωνύμου κεῖται, ὅτι οὗτος *τελευτήσαντος Δεινίου... οὐ περιεῖδεν... ἀλλ' αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκίαν τὴν αὑτοῦ κομισάμενος ἐπαίδευε* κτέ. Ἐὰν ἡ μήτηρ τῶν ὀρφανῶν ἦν ἔτι ἐν τοῖς ζῶσιν, ὅτε ὁ Δεινίας ἐτελεύτησεν, ἐπειδὴ οὗτοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ συνέζων μετ' αὐτῆς ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ, ἀποβαίνει ἄπορον διατί ὁ Κλεώνυμος, ἀποθανόντος τοῦ ἐπιτρόπου, ἔσπευσε νὰ κομίσηται τοὺς παῖδας εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλον ἔτι λόγον, τοῦτον καθαρῶς νομικόν, πειθόμεθα ὅτι ἡ μήτηρ εἶχεν ἤδη ἀποβιώσει· διότι ἀδελφὴ τοῦ Κλεωνύμου οὖσα, ἐγγυτάτω ἄρα γένει προσήκουσα, ἐὰν ἔτι ἔζη, θ' ἀπέκλειε τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς (2), ἀφ' οὗ

(1) Η γυνή, ὡς γνωστόν, τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρός, ἐδύνατο κατ' ἀρέσκειαν ἢ νὰ παραμένῃ ἐν τῇ συζυγικῇ οἰκίᾳ, συζῶσα μετὰ τῶν ἑαυτῆς τέκνων, ἢ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἀφ' οὗ ἐξεδόθη οἶκον. Ἀλλ' ἕκαστος νοεῖ ὅτι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ ἔχουσα τέκνα χήρα δὲν κατέλειπε τὴν συζυγικὴν στέγην Ὅρ Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 311 ἑπ.

(2) Ἰσ. π. τ. Ἁγν. κλήρ. § 1: *ὁ δὲ νόμος περὶ ἀδελφοῦ χρημάτων πρῶτον ἀδελφοῖς τε καὶ ἀδελφιδοῖς πεποίηκε τὴν κληρονομίαν, ἐὰν ὦσιν ὁμοπάτορες... ἐὰν δ' οὗτοι μὴ ὦσι, δεύτερον ἀδελφὰς ὁμοπατρίας καλεῖ καὶ παῖδας τοὺς ἐκ τούτων.* Πύρρ. κλήρ. § 72: *μὴ γενομένων [δὲ] παίδων γνησίων ἐκείνῳ, ἐγγυτέρω ἡμῶν οὐδὲ εἷς· ἀδελφὸς μὲν γὰρ οὐκ ἦν αὐτῷ οὐδ' ἀδελφοῦ παῖδες, ἐκ δὲ τῆς ἀδελφῆς ἡμεῖς ἦμεν αὐτῷ.*

οὔτε ἀδελφοὶ οὔτε ἀδελφῶν παῖδες ὑπῆρχον καὶ κατ' ἀκολουθίαν πανθ' ὅσα οἱ παῖδες αὐτῆς ἰσχυρίζονται περὶ τῶν λόγων δι' οὓς ἡ διαθήκη ἐγένετο, ἵν' ἀποκλεισθῶσιν οὗτοι ἐγγυτάτω γένους ὄντες (§ 10 ἐπ.), θὰ ἦσαν περιφανῶς ψευδῆ.

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἀναφύονται διαφέροντά τινα ζητήματα τοῦ ἀττ. δικαίου, οἷον τὸ περὶ κληρονομ. καταπιστεύσεως, ἃ προσῆκον νομίζομεν νὰ ἐξετάσωμεν.

Ὁ Beauchet (1), ἰδίᾳ τοῖς ἐν § 4 ἀναγινωσκομένοις ἰσχυριζόμενος, ὅτι δηλονότι ὁ πάππος τῶν ἐναγόντων Πολύαρχος *τῷ υἱῷ Κλεωνύμῳ προσέταξεν, εἴ τι πάθοι Κλεώνυμος ἄπαις, ἐκείνοις δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ*, διδάσκει ὅτι τῷ ἀττ. δικαίῳ ἦν γνωστὸς ὁ θεσμὸς τῆς κληρονομικῆς καταπιστεύσεως (fideicommissum). Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐνάγοντες δὲν ἐπιμένουσιν ἀπαιτοῦντες τούτῳ τῷ λόγῳ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀποκατάστασιν τῆς κληρονομίας τοῦ Πολυάρχου, ἐντεῦθεν καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὗτοι δὲν ἔκριναν νόμῳ ἰσχυρὰν τὴν διὰ διαθήκης τοῦ πάππου διαταχθεῖσαν ἀποκατάστασιν. Ὅθεν ἐπάγει: Si le fidéicommis de leur aieul avait été de nature à enchainer Cléonyme, ils n' auraient pas manqué de l' invoquer et ils auraient même pu se borner lá. *Les fidéicommis, à Athènes, avaient donc le caractère qu' ils possédèrent originairement à Rome, c' est-à-dire celui d' un simple voeu adressé à la bonne foi du grevé.*

Ὅτι ἐν τῷ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίῳ πρόκειται περὶ ἀποκαταστάσεως ἤ, ἵνα πληρέστερον κατὰ τὸ Ῥωμ. Δίκαιον εἴπωμεν, περὶ ἀποκαταστάσεως καταπιστευθείσης κληρονομίας (hereditas fideicommissaria) πλὴν τοῦ Beauchet καὶ ἄλλοι ἐδίδαξαν (2). ἡμεῖς δ' ὅμως ἄλλην περὶ τούτου ἔχομεν γνώμην.

(1) Αὐτόθ. τόμ. Γ. σ. 705 ἐπ.

(2) Οὕτω π. χ. ὁ Platner, οὗ δ' ὅμως τὴν περὶ διεκδικήσεως γνώμην ἀποδοκιμάζει ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 180): Apparet igitur errare Platnerum (der Proc. u. d. Klagen II p. 319) quum Cleonymi hereditatem *ex fidei commisso* peti opinatur. Ἐπίσης ὁ Dareste (Les plaid. d' Is. σ. 16 ἐν σημ. § 4) χαρακτηρίζει τὴν τοῦ Πολυάρχου ἐντολὴν ὡς ἁπλῆν recommandation, un simple fidéicommis, qui, sans être strictement obligatoire, était cependant de nature à rendre plus forte la situation des demandeurs. Τοὐναντίον ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 185), κρίνει ἀναξίαν προσοχῆς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος

Καθ' ἃ καὶ ἄλλοτε παρετηρήσαμεν εἶνέ τι λίαν ἐπικίνδυνον τὸ ἑρμηνεύειν τὸ Ἀττ. Δίκαιον διὰ τοῦ ἀρχαίου Ῥωμ. Δικαίου, ἔτι δ' ἐπισφαλέστερον τὸ κρίνειν περὶ ζητημάτων τοῦ Ἀττ. Δικαίου κατὰ τὰ πάλαι ἐν Ῥώμῃ κρατοῦντα. Τῷ ὄντι αἱ νομοθεσίαι αὗται μέγιστον ἀλλήλων διαφέρουσι καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ κατὰ τὰς διεπούσας ἑκατέραν θεμελιώδεις ἀρχάς.

Ἐπαναλαμβάνομεν δὲ καὶ αὖθις ὅτι περὶ ζητημάτων τοῦ ἀρχαίου Ἑλλ. δικαίου κρίνοντες, προσῆκον εἶνε νὰ μὴ ἐπιλανθανώμεθα τοῦ καλλίστου διδάγματος τοῦ Dareste, ὅτι εἶνε ἐπικίνδυνον τὸ ἀποφαίνεσθαι ἐσπευσμένως γνώμην, διότι, ὡς ὀρθῶς λέγει, aucune étude n' exige plus de prudence et de circonspection (1). Πράγματι τὸ ὑπάρχον ἡμῖν καθαρῶς νομικὸν ὑλικὸν σχετικῶς εἶνε ὀλίγον, νέα δὲ καθ' ἑκάστην εὑρήματα νέον ἐπιχέουσι φῶς ἐπὶ τῶν ἤδη γνωστῶν, αἱ δὲ εἰδήσεις καὶ κρίσεις τῶν γραμματικῶν στεροῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νομικῆς ἀκριβείας, τὰ δὲ παρὰ τῶν ῥητόρων διδάγματα δὲν ἀρκοῦσι πάντοτε πρὸς ἀκριβῆ ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου.

Τούτων προειρημένων λέγομεν ὅτι τὸ καθ' ἡμᾶς ἀδυνατοῦμεν νὰ συμφωνήσωμεν τῷ Schulin καὶ τῷ Beauchet διδάσκουσιν ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ πρόκειται περὶ καταπιστεύσεως, ὅτι δ' αἱ κληρονομ. καταπιστεύσεις ἐν Ἀθήναις εἶχον τὸν αὐτὸν νομικῶς οὐχ ἰσχυρὸν χαρακτῆρα, ὃν καὶ ἐν Ῥώμῃ, ταῦτα δὲ συνάγουσιν ἐκ τούτου ὅτι καὶ οἱ τὸν λόγον λέγοντες, εἰ καὶ ἰσχυριζόμενοι καταπιστευ-

ἀόριστον ἰσχύρισιν τῶν ἐναγόντων, διότι, λέγει, οὐ μόνον δὲν ὑποστηρίζεται διὰ μαρτυρίας, ἀλλ' οὐδ' ἐπαναλαμβάνεται ἐν λόγῳ πλήθοντι ἐπαναλήψεων. Νομίζει δ' ὅτι ἐπίτηδες ὁ Ἰσαῖος εἶπεν ἀσαφῶς τὰ κατὰ τὴν προσταγήν, διότι οὐδαμῶς θὰ ὠφέλει τοὺς πελάτας αὐτοῦ ἐὰν ἔγραφεν: «ὁ πάππος προσέταξε Κλεωνύμῳ μὴ ποιῆσαι διαθήκην» ἢ «ποιήσασθαι διὰ διαθήκης ἕνα ἐξ ἡμῶν». Παρατίθησι δὲ τὴν γνώμην καὶ τοῦ Schulin (Das Gr Testament verglich. m. d. Römisch. 1882, σ. 29) χαρακτηρίζοντος μὲν τὴν ἐντολὴν τοῦ Πολυάρχου ὡς καθολικὴν κληρονομ. καταπίστευσιν, ἐπίσης δ' ὡς ὁ Beauchet διδάσκοντος ὅτι τοσοῦτον ὀλίγον ἦν ἰσχυρὰ κατὰ τὸ ἀττ. δίκαιον, ὅσον καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ῥωμ. Δικαίῳ. Περὶ τῆς ὑπερβαλλούσης καὶ δὴ συστηματικῆς δυσπιστίας τοῦ Wyse πρὸς τὸν Ἰσαῖον διελάβομεν διὰ μακρῶν ἱκανῶς ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. ΙΗ' σ. 107 ἑπ. ἐκεῖ δ' ἐκτίθεμεν καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς ἀποδοκιμάζομεν τὴν περὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἰσαίου κρίσιν Διον. τοῦ Ἁλικαρνασσέως ὡς σφαλερὰν καὶ ἄδικον ἐκ προκαταλήψεως.

(1) Nouv. Rev. Hist. de Droit ἔτ. 1885, σ. 9.

σιν, ὅμως δὲν ἀπαιτοῦσι τούτῳ τῷ λόγῳ τὴν κληρονομίαν τοῦ πάππου.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ (§ 4) οὔτε λέγεται, οὔτε τὸ παράπαν ἐξ αὐτοῦ προκύπτει, ὅτι ὁ Πολύαρχος κατέλιπε *διαθήκην*. Ἔπειτα τοιαύτη διαθήκη, ὑπόντος γνησίου υἱοῦ, περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ὅλης κληρονομίας τοῦ πάππου εἰς τοὺς ἐγγόνους, οὔτε φαίνεται γραφεῖσα (τεκμήριον δ' ὅτι οὐδ' οἱ λέγοντες ἐπικαλοῦνται τοιαύτην) οὔτε ἂν ἐγένετο ἐδύνατο νὰ ἦ ἰσχυρά, τὸ μὲν διότι θ' ἀντέβαινεν ἄντικρυς πρὸς τὸν περὶ διαθηκῶν νόμον τοῦ Σόλωνος, κωλύοντα διαθέσθαι τὰ ἑαυτοῦ ἐὰν παῖδες ὦσι γνήσιοι ἄρρενες (1), κἂν ἐλευθεριώτατα ἑρμηνευόμενον (2), τὸ δὲ διότι διὰ τοιαύτης διαθήκης περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ὅλης μάλιστα κληρονομίας, θ' ἀπεκληροῦτο τέλεον καὶ δὴ ἀναιτίως ὁ γνήσιος υἱός (3), ὅπερ φανερῶς παράνομον (4).

Προσθῶμεν δ' ὅτι τῷ ἔχοντι γνησίους υἱοὺς ἀπολύτως ἀπηγορεύετο καὶ ἡ εἰς ἐφήβους *ὑποκατάστασις* (substitutio vulgaris) (5) ἐπετρέπετο δὲ μόνον καὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἡ εἰς ἀνήβους (subst. pu-

(1) Ἰσ. π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 68. Μενεκλ. κλήρ. § 13. Φιλοκτήμ. κλήρ. § 9, 28 Ἀριστάρχ. κλήρ. 13.—Δημοσθ. κ. Στεφ. Β' § 14 π. Λεπτίν. § 102.—Πλουτάρχ. β. Σόλ. 21 κλ. κλ.

(2) Κατὰ τὸν Beauchet καὶ τοὺς πλείστους αὐτῷ (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 674 ἑπ.) ἡ αὐστηρότης τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης ἐμετριάσθη βαθμηδὸν διὰ τῆς νομολογίας (αὐτόθ. σ. 681) καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ ἔχων ἕνα ἢ πλείονας γνησίους υἱοὺς δὲν ἐκωλύετο ἵνα διὰ διαθήκης διατιθῇ μέρος τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ὑπέρ τινος τῶν ἑαυτοῦ τέκνων ἢ καὶ ἄλλων προσώπων μὴ συγγενῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα (αὐτόθ. σ. 686) ἐπίσης διὰ τῆς νομολογίας εἶχεν ἀναγνωρισθῆ τῷ διαθέτῃ τὸ δικαίωμα τοῦ διατιθέναι τὸ ὑπερβάλλον τὴν ***νόμιμον μοῖραν***. Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι περὶ ἀμφοτέρων τῶν λύσεων τούτων οὐδὲν σαφὲς μαρτύριον ἔχομεν, ὅτι δὲ αὗται, πιθαναὶ βεβαίως, εἰσὶ προϊὸν ἑρμηνείας.

(3) Ὁ Dareste (Plaid. Civ. Démosth. τόμ. Α'., σ. xxxi) δέχεται ὅτι ἡ ἀποκλήρωσις ἐπετρέπετο λόγῳ ἀγανακτήσεως. Τοὐναντίον ὁ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Γ. σ. 682) διδάσκει ὡς βέβαιον ὅτι ἡ ἀποκλήρωσις τέκνου ἀπολύτως ἀπηγορεύετο, ὅτι δὲ μόνον διὰ τῆς νομίμου *ἀποκηρύξεως* ὁ υἱὸς ἐξέπιπτε τῶν κληρονομικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων.

(4) Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει (αὕτη δὲ εἶνε ἡ μᾶλλον ἁρμόζουσα τῇ παρούσῃ περιστάσει) ὅτι ὁ υἱὸς θὰ ὤφειλε μετὰ θάνατον μόνον ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν εἰς τοὺς ἐγγόνους, ἔχων ἐφ' ὅρου ζωῆς τὴν ἐπικαρπίαν, πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ καταντᾷ τὸ πρᾶγμα ἀποτέλεσμα, διότι ὁ υἱὸς θὰ ἐγίνετο κληρονόμος οὐχὶ τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἁπλῶς τῆς ἐπικαρπίας, ὅπερ ἐπίσης παράνομον.

(5) Ὁ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 30 σημ. 5) ὑπολαμβάνων, φαίνεται, ὅτι ὁ

pillaris) *ἐὰν ἀποθάνωσιν οἱ υἱεῖς πρὶν ἐπὶ διετὲς ἡβᾶν* (1), πρὸ τῆς συμπληρώσεως δηλονότι τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ὅτε ἐνήλικοι γενόμενοι, διὰ δὲ τοῦτο ἐγγραφέντες εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον (2), τά τε πατρῷα ἀνελάμβανον

Πολύαρχος διὰ *διαθήκης* προσέταξε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Κλεωνύμῳ, εἴ τι πάθοι ἄπαις, δοῦναι τοῖς ἐγγόνοις τὰ ἑαυτοῦ, ὑποτιθεὶς δ᾿ ἅμα ὅτι ὁ Κλεώνυμος ἦν ἔτι τότε ἄνηβος, τὴν αὐτὴν πρᾶξιν χαρακτηρίζει καὶ ὡς ***ὑποκατάστασιν ἀνήβων***. Τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως μνημονευόμενα ἐκ τοῦ Ἰσαίου π. τ. Φιλοκτήμ. κλ. §§ 5,7 καὶ Ἁγν. κλ. § 8 δύο παραδείγματα ὑποκαταστάσεως (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 703 ἐπ.) κατ' οὐδὲν ἀντιβαίνουσι πρὸς τὸν κανόνα ὅτι ἡ κοινὴ ἢ εἰς ἐφήβους ὑποκατάστασις (**subst. vulgaris**) ἀπολύτως ἀπηγορεύετο τῷ ἔχοντι *υἱοὺς γνησίους* (τουτέστι κατὰ τὸν Δημοσθ. πρ. Λεωχάρ. § 49: *γόνῳ γεγονότας*) διότι τὸ μὲν πρῶτον ἀφορᾷ εἰς πατέρα ἄπαιδα, ποιησάμενον υἱὸν καὶ γράψαντα αὐτὸν κληρονόμον ***εἰ μὴ γένοιτο αὐτῷ παιδίον ἐκ τῆς γυναικός***, ὑπὸ τὸν ὅρον ἄρα μὴ κτήσεως τέκνου γνησίου, τὸ δ' ἕτερον ἐπίσης ἀναφέρεται εἰς ἄπαιδα, τὸν Ἁγνίαν, ποιησάμενον θυγατέρα διὰ διαθήκης τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφιδῆν καὶ εἰς ταύτην ὑποκαταστήσαντα, ***εἴ τι πάθοι***, ἐὰν ἄπαις ὡς εἰκὸς ἀποθάνῃ, τον ὁμομήτριον ἀδελφόν.

(1) Δημοσθ. κ. Στεφ. Β' § 24. Νόμος.

(2) Ὅτι ἡ ἐνηλικότης καὶ δὴ ἄρα ἡ τελεία ἱκανότης ἐπήρχετο μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 18 ἔτους, τοῦτο ἀμφισβητούμενον ἄλλοτε (**Beauchet** τόμ. Β' σ. 103 ἐπ.) σήμερον μετὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν Ἀθην. Πολ. κεφ. 42 σαφῶς διδασκόμενα, θεωρητέον πλέον ὡς ἀναντίλεκτον, εἰ καὶ προβάλλονται ἔτι ἀντιρρήσεις (ὅρ. Γίλβερτ. Ἐγχειρ. Ἀρχαιολ. δημ. βίου Ἑλλ. τόμ. Α' σ. 244 σημ. 1 ἑλλ. μετάφρ. ἔνθα ἡ ἀντίθετος γνώμη τοῦ ἡμετέρου Ν. Γ. Πολίτου, ἐπιμένοντος ὅτι εἰς εἰς τοὺς ἐφήβους ἐνεγράφοντο οἱ συμπληρώσαντες τὸ 17 ἔτος).

Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ἔδει πάντως νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ***εἰς τοὺς δημότας***, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (αὐτόθ. κεφ. 42) ἢ ***εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον***, ὡς διδάσκουσιν οἱ ῥήτορες (Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. §§ 18, 103. Λυκοῦργ. κ. Λεωκρ. § 76. Δημοσθ. πρ. Εὐβουλ. § 61 κλ.) ἐγγραφή, τῆς ἐνηλικότητος, ὡς ἡμεῖς τοὐλάχιστον ἐκ τῶν οἰκείων χωρίων πειθόμεθα, μὴ δυναμένης ν' ἀποδειχθῇ ἄλλως κατὰ τὸν νόμον. Τῷ ὄντι τῆς εἰς τὸ ληξ. γραμματεῖον ἐγγραφῆς προηγεῖτο ἀεὶ δημοσία ἔρευνα καὶ διαψήφισις τῶν δημοτῶν περὶ τῶν ἐμφανιζομένων πρὸς ἐγγραφὴν ἐφήβων, ***πρῶτον μὲν εἰ δοκοῦσι γεγονέναι τὴν ἡλικίαν, τὴν ἐκ τοῦ νόμου*** . . . ***δεύτερον δὲ*** (περὶ ἑνὸς ἑκάστου) ***εἰ ἐλεύθερός ἐστι καὶ γέγονε κατὰ τοὺς νόμους*** (Ἀριστοτ. αὐτόθ. κεφ. 42) Ἴσως μάλιστα, αὐστηρότερον κρίνοντες, ὀφείλομεν ν' ἀποφηνώμεθα ὅτι προσαπῃτεῖτο πρὸς νόμιμον ἀπόδειξιν τῆς ἐνηλικότητος καὶ ἡ ἐπίσης ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένη ***δοκιμασία*** τῶν ἐγγραφέντων ἐφήβων ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ζημιούσης τοὺς ἐγγράψαντας δημότας ***ἄν τις δόξῃ νεώτερος ὀκτωκαίδεκ' ἐτῶν εἶναι*** (Ἀριστοτ. αὐτόθ. Κεφ. 42). Ἐντεῦθεν, νομίζομεν, γίνεται φανερὸν ὅτι τῆς ἐνηλικότητος ἀμφισβητουμένης, οὐδεμία ἄλλη περὶ αὐτῆς ἀπόδειξις, πλὴν τῆς εἰς τὸ ληξιαρχεῖον ἐπισήμου ἐγγραφῆς ἐδύνατο νὰ ἐπιτραπῇ καὶ ταῦτα τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ αὐτὴ ἡ πόλις διὰ τῆς Βουλῆς ἐξήλεγχεν, ὡς εἴρηται, τὴν ἡλικίαν τῶν ἐγγραφέντων ἐφήβων.

καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν οὐσίαν, γινόμενοι κύριοι αὐτῶν (1).

Ἐν τῷ χωρίῳ ἄρα τούτῳ οὔτε περὶ ἀποκαταστάσεως κλήρου πρόκειται, οὔτε περὶ ὑποκαταστάσεως ἀνήβου ἢ ἐφήβου, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ πείσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὅτι ἀνὴρ ἐντριβέστατος περὶ τὸ κληρονομ. δίκαιον τῶν Ἀθηναίων, οἷος ὁ Ἰσαῖος, ἦν ποτε δυνατὸν νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὸ στόμα τῶν ἑαυτοῦ πελατῶν ἰσχύρισιν οὕτω περιφανῶς παράνομον. Κατ' ἀκολουθίαν ἄλλος εἶνε ὁ νοῦς ὧν οἱ ἐνάγοντες περὶ προσταγῆς τοῦ πάππου ἰσχυρίζονται: *εἴ τι πάθοι Κλεώνυμος ἄπαις, ἡμῖν δοῦναι τὰ αὑτοῦ.*

Καθ' ἡμᾶς ὧδέ πως ταῦτα νοητέον. Ὁ Πολύαρχος ὁρῶν τὴν ἀπαιδίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κλεωνύμου, προβλέπων δ' ὅτι ἂν οὗτος μέχρι τέλους ἀπέμενεν ἄνευ τέκνων γνησίων, θὰ ἐμερίμνα περὶ τῆς μετὰ θάνατον (: *εἴ τι πάθοι* (2) τύχης τῆς περιουσίας αὑτοῦ, προσέτι δὲ γινώσκων καὶ τὴν δυσμένειαν τούτου πρὸς τὰ τέκνα τῆς ἑαυτοῦ ἀδελφῆς, διὰ τὴν πρὸς τὸν Δεινίαν ἔχθραν, ἐνετείλατο τῷ Κλεωνύμῳ ἵνα διὰ διαθήκης (*δοῦναι*) καταλίπῃ τὰ αὑτοῦ (τοῦ Πολυάρχου) τοὐλάχιστον. εἰς τοὺς ἐκ τῆς θυγατρὸς ἐγγόνους αὑτοῦ. *Τοὐλάχιστον* δὲ λέγομεν. διότι δυοῖν θάτερον ἢ οὐδεμίαν θὰ κατέλιπε διαθήκην ὁ Κλεώνυμος, καὶ τότε περιττὴ ὅλως θ' ἀπέβαινεν ἡ πρόσταξις τοῦ Πολυάρχου. ἁπάσης τῆς κληρονομίας, ἰδίας τε καὶ πατρῴας, περιερ-

(1) Ἰσ. π. τ. Κίρ. κλ. § 31. π. τ. Ἀριστάρχ. κλ. § 12 Ἀποσπασμ. 90 (25). - Δημοσθ. κ. Στεφ. Β' § 20.—Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. § 103—Ὑπερείδ. π. Χάρητ. ἀπόσπ. 192 (ἔκδ. Blass) —Σχολιαστ. Αἰσχ. ὑπὸ § 18 κ. Τιμάρχ ἔκδ. Dindorf.

Ὅτι δ' οἱ οὑτωσὶν ἐγγραφέντες ἀπέλαυον τελείας ἀστικῆς ἱκανότητος μαρτυρεῖ ἐπίσης αὖθις ὁ Ἀριστοτέλης (αὐτόθ. κεφ. 42), διδάσκων ὅτι κατὰ τὴν ἐπὶ δύο συνεχῆ ἔτη, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγγραφήν, στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐφήβων, οὗτοι *δίκην οὔτε διδόασιν οὔτε λαμβάνουσιν, ἵνα μὴ πρόφασις ᾖ τοῦ ἀπιέναι, πλὴν κλήρου καὶ ἐπικλήρου κἂν τινι ἱερωσύνη γένηται*, ἐξ ὧν ἕπεται ὅτι οὗτοι ἦσαν μὲν ἱκανοὶ κατὰ τὸν νόμον, ἐκωλύοντο δ' ὅμως ἢ ἀπηλλάσσοντο, χάριν τῆς διετοῦς στρατιωτικῆς παιδεύσεως, τοῦ ἐγάγειν καὶ ἐνάγεσθαι, πλὴν τῶν διαρρήδην, ὡς εἴρηται, ὁριζομένων ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων. Παράδειγμα δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις ἔχομεν ἔνδοξον τὸ τοῦ Δημοσθένους, ἐναγαγόντος τοὺς ἐπιτρόπους αὐτοῦ εὐθὺς ὡς συνεπλήρωσε τὸ 18 ἔτος. Δημοσθ. κ. Ἀφόβ. Α' §§ 4, 6. πρ. Ὀνήτορ. Α' 5, 17. §§ κ. Μειδ. § 78. Περὶ δικῶν ἐπικλήρου ὅρ. τὰς ἐν ἀρχῇ τῆς σημειώσ. ταύτης παραπομπάς.

(2) Πρβλ. Ἰσ. π. τ. Ἀπολλοδ. κλήρ. §§ 1. 27: *εἴ τι πάθοι*.—Ὑπερείδ. ὑ. Λυκόφρ. XLVII, 23 (ἔκδ. Blass): *εἴ τι ἔπαθεν τὸ παιδίον ἢ γιγνόμενον ἢ καὶ ὕστερον.*

χομένης ἐξ ἀδιαθέτου εἰς τοὺς ἐγγόνους, ἐγγύτητι γένους, ἤ, ὅπερ πιθανώτερον, μὴ ὑπόντων αὐτῷ τέκνων ἀρρένων γνησίων, θὰ κατέλειπεν αὐτὴν διὰ διαθήκης ὑπὲρ οἵων δή ποτε ἄλλων, ἴσως δέ, κατὰ τὰ τότε εἰωθότα (1), ἵνα μὴ ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐξερημωθῇ, καὶ υἱὸν θὰ ἐποιεῖτο(2), τὴν περίπτωσιν δὲ ταύτην, λέγομεν, ἔχων μάλιστα ὑπ' ὄψει καὶ ὑπὲρ τῶν θυγατριδῶν φιλοστόργως ὁ Πολύαρχος προνοούμενος, προσέταξε τῷ Κλεωνύμῳ ἵνα *τὰ αὐτοῦ* (3) τού-

(1). (2) Ἰσ. π. τ. Ἀπολλοδ. κλ. § 30: *πάντες γὰρ οἱ τελευτήσειν μέλλοντες πρόνοιαν ποιοῦνται σφῶν αὐτῶν, ὅπως μὴ ἐξερημώσουσι τοὺς σφετέρους αὐτῶν οἴκους, ἀλλ' ἔσται τις καὶ ὁ ἐναγιῶν καὶ πάντα τὰ νομιζόμενα αὐτοῖς ποιήσων· δι' ὃ κἂν ἄπαιδες τελευτήσωσιν, ἀλλ' οὖν ποιησάμενοι καταλείπουσι* κτέ. Πρβλ. π. τ. Μενεκλ. κλ. §§ 10, 15, 35. π. τ. Φιλοκτήμ. κλ. § 5—Δημοσθ. π. Μακάρτ. § 11.

(2) Ἐκ τοῦ λόγου δὲν φαίνεται ἂν ὁ Κλεώνυμος διὰ τῆς διαθήκης ἐποιεῖτο υἱόν τινα τῶν γεγραμμένων κληρονόμων, ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸς ὁ Ἰσαῖος ἐν τῷ π. τ. Ἀπολλοδ. κλ. § 30 (ὅρ. ἡγουμένην σημείωσιν) διδάσκει ὅτι *πάντες οἱ τελευτήσειν μέλλοντες* ποιοῦνται υἱοὺς κτλ. καὶ ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 175) καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ, καὶ ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 176) νομίζουσι πιθανὸν ὅτι ἐν τῇ διαθήκῃ περιείχετο κα διάταξις περὶ υἱοθεσίας. Ὁ Wyse μάλιστα, ἔτι περαιτέρω προβαίνων, διατείνεται, ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν ῥήτορα δυσπιστίας ἴσως, ὅτι οὗτος ἐπίτηδες ἀποσιωπᾷ τὴν υἱοθεσίαν, ὡς γεγονὸς ἐπιβλαβὲς τοῖς πελάταις αὐτοῦ, ὅτι δ' ἐπειδὴ καὶ περὶ τῆς ἐξερημώσεως τοῦ οἴκου σιωπᾷ ἐπίσης, εἶνε καὶ τοῦτο τεκμήριον, ὅτι ὁ διαθέτης εἶχε πρόνοήσει καὶ περὶ υἱοθεσίας. Τοὐναντίον, κατὰ τὸν Dareste (αὐτόθ. σ. 2) δὲν φαίνεται ὅτι διὰ τῆς διαθήκης υἱοθετεῖτο ὁ Φερένικος, ὁ δὲ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 695) τὸ ἐν τῇ § 18 ὑπὸ τῶν ἐναγομένων λεγόμενον ὅτι ὁ Κλεώνυμος ζητῶν ν' ἀναλάβῃ τὴν διαθήκην, ἐβούλετο *ἐπανορθῶσαι καὶ βεβαιῶσαι σφίσιν αὐτοῖς τὴν δωρεάν*, τεκμαίρεται μᾶλλον, ὅτι διὰ τῆς διαθήκης μόνον ἐγκατάστασις κληρονόμων ἐγένετο οὐχὶ δ' εἰσποίησίς τινος ἐξ αὐτῶν. Τούτῳ συντασσόμεθα καὶ ἡμεῖς. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὸν Wyse, ἐκ τῆς περὶ υἱοθεσίας σιωπῆς τοῦ ῥήτορος, τοὐναντίον συνάγομεν, ὅτι δῆλον ὅτι οὐδεὶς περὶ υἱοθεσίας λόγος ἐγίνετο ἐν τῇ διαθήκῃ, ἄλλως θὰ κατεγινώσκομεν ἀπειρίαν τοῦ ῥήτορος, μὴ προλαμβάνοντος μάλιστα ν' ἀνασκευάσῃ ἢ ἐξουτελίσῃ οὐσιώδη ἰσχύρισιν, ἧς πάντως οἱ ἀντίδικοι θὰ ἐποιοῦντο χρῆσιν. Ἐπίσης δὲν εἶνε ἀκριβὲς ὅτι ὁ ῥήτωρ ἀποφεύγει τὸ ζήτημα τῆς ἐξερημώσεως τοῦ οἴκου, διότι καὶ τούτου ἅπτεται ἐν § 44, ἀναφέρων τὴν περίπτωσιν ταύτην ὑποθετικῶς μὲν εἰς τοὺς πελάτας αὐτοῦ, πράγματι δὲ εἰς τὸν Κλεώνυμον: *εἰ συνέβη Κλεωνύμῳ μὲν ζῆν ἐξερημωθῆναι δὲ τὸν ἡμέτερον οἶκον* κτέ.

(3) Ἡ κατασκευὴ τοῦ ὅλου χωρίου (§ 4): ***ἔτι δὲ Πολυάρχου, τοῦ πατρὸς τοῦ Κλεωνύμου, πάππου δ' ἡμετέρου, προστάξαντος,*** *εἴ τι πάθοι Κλεώνυμος ἄπαις, ἡμῖν δοῦναι τὰ αὐτοῦ*, σαφῶς δείκνυσι τὴν πρόνοιαν τοῦ ῥήτορος ἵνα μὴ παρανοηθῶσι τὰ λεγόμενα, ὅτι δῆλον ὅτι τὸ μέν: *τὰ αὐτοῦ* ἀναφέρεται εἰς τό: *Πολυάρχου*, τὸ δέ: *εἴ τι πάθοι* ὑποκείμενον ἔχει τό: *Κλεώνυμος*, διὸ καὶ ἐπαναλαμβάνει ἐν τῇ ὑποθετοπροτάσει τὸ ὄνομα

λάχιστον καταλίπῃ διὰ *διαθήκης* εἰς τοὺς ὀρφανοὺς πατρός, πιθανῶς δὲ καὶ μητρὸς τότε, ἐγγόνους αὐτοῦ.

Βεβαίως τοιαύτη τις ἐντολὴ πατρὸς πρὸς υἱόν, κύριον μὲν τῶν ἰδίων ὄντα, τῶν δὲ πατρῴων διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς κύριον γινόμενον, νομικῶς οὐδὲν κῦρος ἐδύνατο νὰ ἔχῃ· ἠθικῶς ὅμως, καὶ δὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον σύστημα ἐπιθέσεως τῶν ἐναγόντων, πειρωμένων ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου ἀποδείξωσι τὸν διαθέτην παραφρονοῦντα διὰ τὴν πρὸς τὸν Δεινίαν ὀργήν, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἰσχύρισις ἐδύνατό μεγάλην ν' ἀσκήσῃ ῥοπὴν ἐπὶ τὴν κρίσιν τῶν δικαστῶν, αὐτόθεν ἀγομένων νὰ ποιήσωνται τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ Κλεώνυμος, οὗ τῆς διαθήκης ἐζητεῖτο ἡ ἀκύρωσις, τοσοῦτο ἐτυφλοῦτο ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἔχθρας, ὥστε οὐ μόνον τῶν αὐτοῦ ἀστόργως ἐστέρησε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πατέρα ἠσέβησε, μὴ ἐκτελέσας τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ ἐντολήν. Ὅτι δὲ τοιαῦτα ἐπιχειρήματα μέγα ἴσχυον παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις δικασταῖς, μάλιστα ἐπὶ κληρονομικῶν δικῶν, οὐδεὶς ἀγνοεῖ τῶν περὶ τὸ Ἀττ. δίκαιον ἀσχολουμένων (1).

Καὶ νῦν ὀλίγα ἔτι τινὰ περὶ τῶν ἑκατέρωθεν νομικῶν ἰσχυρίσεων τῶν ἀντιδίκων.

Τελευτήσαντος τοῦ Κλεωνύμου, γνωσθέντος δὲ τοῦ περιεχομένου τῆς διαθήκης, οἱ μὲν γεγραμμένοι κληρονόμοι ἑτοιμάζονται νὰ ζητήσωσι τὴν ἐπιδικασίαν τοῦ κλήρου κατὰ τὴν διαθήκην, οἱ δὲ ἀδελφιδοῖ τοῦ διαθέτου, τοὐναντίον, ἀπειλοῦσι νὰ προσβάλωσι τὸ κῦρος αὐτῆς, ἀμφισβητοῦντες τοῦ κλήρου κατὰ γένος.

Τότε παρεμβαίνουσι πρὸς διαλλαγὴν τῶν διαφερομένων φίλοι τινές, ἐν οἷς καί τις Κηφίσανδρος, οἰκεῖος τῶν ἐναγομένων (§§ 2, 16, 28). Καὶ οἱ μὲν ἀδελφιδοῖ κυρίως εἰπεῖν δύο τινὰ νομικῶς ἰσχυρίζονται 1) ὅτι ἡ διαθήκη ἦν ἀρχῆθεν ἄκυρος, ἅτε δὴ ἐξ ὀργῆς καὶ δὴ ἄρα οὐκ ὀρθῶς βουλευομένου τοῦ διαθέτου γεναμένη καὶ 2) ὅτι κατ' ἀλήθειαν αὕτη δὲν ὑπάρχει πλέον, ἀνακληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κλεωνύμου

(1) Ὁ ἐπιμελέστατα τὸν Ἰσαῖον καὶ τοὺς ἀττικοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους μελετήσας καὶ μεταφράσας Dareste, τάδ' ἀκριβῶς παρατηρεῖ (σ. 2) ἐν τῇ προτασσομένῃ περιλήψει τοῦ λόγου τούτου: Toute cette argumentation ne paraitrait pas aujourd' hui bien solide, mais en pareil cas les juges Athéniens s' attribuaient un pouvoir très large pour disposer des successions suivant ce qui leur semblait équitable.

(§ 3), μεταμεληθέντος κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ, **καὶ διὰ** τοῦτο προστάξαντος νὰ καλέσωσι τὴν Ἀρχὴν ἵν' ἀναλάβῃ **τὴν παρ' αὐτῇ** κειμένην διαθήκην αὐτοῦ (§§ 14-16 25 (1). **Οἱ ἐκ διαθήκης δὲ** κληρονόμοι ταῦτα μὲν ὡς εἰκὸς ἀρνοῦνται, ἀποκρουόμενοι δὲ τὴν περὶ ἀνακλήσεως τῆς διαθήκης ἰσχύρισιν τῶν ἐναγόντων, διατείνονται ὅτι ὁ διαθέτης οὐχὶ τὸ παράπαν ἵνα λύσῃ τὴν διαθήκην, ἀλλά, τοὐναντίον, ἵνα ἐπανορθώσῃ καὶ βεβαιώσῃ αὐτοῖς τὴν δωρεὰν (§ 18) ἐκάλει παρ' ἑαυτῷ τὴν Ἀρχήν. Πλὴν δὲ τούτου ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ κατὰ γένος ἀμφισβητοῦντες οὐ μόνον οὐδὲν ἐδικαιοῦντο ἔχειν τῶν Κλεωνύμου ἀλλά, τοὐναντίον, καὶ ὀφειλέται εἰσὶ πρὸς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ (2)

(1) Εἶνε σημειώσεως ἄξιον ὅτι οἱ ἐνάγοντες τηλικαύτην βεβαιότητα ἔχουσιν περὶ τῆς ἀνακλήσεως τῆς διαθήκης ὑπὸ τοῦ **Κλεωνύμου**, ὥστ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου λέγουσι περὶ αὐτοῦ (§ 1): *ἐκεῖνος γὰρ ζῶν μὲν ἡμῖν κατέλιπε τὴν οὐσίαν, ἀποθανὼν δὲ κινδυνεύειν περὶ αὐτῆς πεποίηκε.*

Ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 182) ἀναφέρων ἐνταῦθα τὴν τοῦ Lugebil εἰκασίαν περὶ μεταγραφῆς τοῦ ἀορίστου *κατέλιπε* εἰς παρατατικόν: *κατέλειπε*, ὑπερακοντίζων δὲ τὴν περὶ τοῦ Ἰσαίου δυσμενῆ γνώμην τοῦ Διονυσίου, εἶνε, λέγει, ψευδὲς τοῦτο, ἡ προτεινομένη δὲ εἰκασία shows insufficient appreciation of the impudence of an Athenian litigant and the unscrulousness of a *δικογράφος*. Ὁ ἐξοχώτατος τῶν δικανικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ κατ' ἐξοχὴν νομοδιδάσκαλος τοῦ ἀττ. κληρονομ. δικαίου, ἁπλοῦς unscrupulous δικογράφος!

(2) Τοῦτο διαρρήδην λέγεται ἐν §§ 1—2: *οὐ γὰρ τῶν Κλεωνύμου μόνον ἀμφισβητοῦσιν ἀλλὰ καὶ τῶν πατρῴων, ὀφείλειν ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ φάσκοντες ἀργύριον καὶ εἰς τοῦτο ἥκουσιν ἀναισχυντίας, ὥστε καὶ τὰ πατρῷα προσαφαλέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς* Πόθεν τὸ χρέος προέρχεται ἐν τῷ λόγῳ δὲν λέγεται, ὅμως δὲ φαίνεται ὅτι οἱ ἐκ διαθήκης κληρονόμοι διετείνοντο ὅτι οἱ ἐνάγοντες ἦσαν ὀφειλέται τοῦ Κλεωνύμου διὰ τὰς πρὸς διατροφὴν καὶ παίδευσιν αὐτῶν δαπάνας· εἰκάζομεν δὲ τοῦτο ἐξ ὧν οὗτοι ἀντιλέγοντες σπεύδουσι νὰ προσθῶσιν, ὅτι ἐκ στοργῆς καὶ κατὰ καθῆκον (§ 29) ὁ θεῖος εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν αὐτοὺς ἐκομίσατο καὶ ἔτρεφε κτλ. *οὐδενὸς ἐνδεεῖς ὄντας*, ὅτι δὲ ἔσωσε καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν, *ἀφελέσθαι τῶν χρήστων ἐπιβουλευσάντων* κτλ. (§ 12) Ὁ Dareste (αὐτόθ.) τὰ τῆς § 1: *ὀφείλειν ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ φάσκοντες ἀργύριον* ἑρμηνεύων, μεταφράζει: qui (τὰ πατρῷα), à les entendre, seraient hypothéqués à une créance de Cléonyme contre nous. Καθ' ἡμᾶς ἀδύνατον εἶνε να πρόκειται περὶ ὑποθήκης, πιστεύομεν δ' ὅτι ἕκαστος θὰ συμφωνήσῃ ἡμῖν περὶ τούτου ἐνθυμούμενος, ὅτι οἱ μὲν παῖδες ἦσαν τότε ἀνήλικοι, διετέλουν δὲ πιθανώτατα ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν αὐτοῦ τοῦ Κλεωνύμου. Ἐπίσης παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Dareste τα ἐν § 12: *οὐ περιεῖδεν ἡμᾶς οὐδενὸς ἐνδεεῖς ὄντας*, ἀπομακρύνεταί πως τοῦ κειμένου μεταφράζων: non seulement il ne nous a laissé manquer de rien, ἐν ᾧ κατ' ἀκρίβειαν ὁ νοῦς τούτων εἶνε: il ne nous a point négligé, *bien*

Οἱ παρεμβαίνοντες, ἔργον διαλλακτῶν ποιοῦντες, συμβουλεύουσι τοῖς διαφερομένοις ἵνα κατανείμωσιν ἀλλήλοις τὴν ὅλην κληρονομίαν ἐν ἰσομοιρίᾳ (§§ 2. 35, 51) οὕτως ὥστε νὰ ἔχωσι καθ' ὁμάδα ἕκαστοι, καὶ δὴ ἄρα καὶ οἱ ἀδελφιδοῖ ἐν ὁμάδι, τὸ τρίτον μέρος ἁπάντων τῶν Κλεωνύμου (§§ 16. 28. 51).

Ἀλλ' ἡ συμβιβαστικὴ λύσις αὕτη ἀπέτυχεν. Ἐν τῷ λόγῳ ὅλως ὑποσιωπᾶται ἐὰν οἱ ἀδελφιδοῖ τοῦ Κλεωνύμου ἀπεκρούσαντο ἢ μὴ τὸν συμβιβασμόν (1), ἐν ᾧ, τοὐναντίον, περὶ τῶν ἀντιδίκων ἐπανειλημμένως οὗτοι διατείνονται ὅτι ἀπεδέξαντο αὐτόν (2), ὅτι δὲ τοσοῦτο εἰσὶν αἰσχροκερδεῖς καὶ ἀναίσχυντοι, ὥστε ζητοῦσι προσαφελέσθαι αὐτοὺς καὶ τὰ πατρῷα. Ἐνταῦθα καταφαίνεται ἡ ἔξοχος ἀληθῶς δικανικὴ δεινότης τοῦ Ἰσαίου, ἐπωφελουμένου τὴν πρότασιν καὶ ἀποδοχὴν τοῦ συμβιβασμοῦ ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων ἵνα ἐντεῦθεν προκατασκευάσῃ τρίτην κατὰ τῆς ἰσχύος τῆς διαθήκης ἔνστασιν, ὅτι δῆλον ὅτι οὗτοι ἀποδεξάμενοι τὸν προταθέντα συμβιβασμὸν (transactio) *ἔργῳ ἔλυσαν τὰς διαθήκας* καὶ κατ' ἀκολουθίαν δέον εἶνε νὰ χωρήσῃ κατὰ τὸν νόμον ἡ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχή.

Εἴπομεν μικρὸν ἀνωτέρω ὅτι οἱ ἐναγόμενοι οὐ μόνον ἀρνοῦνται τὴν περὶ ἀνακλήσεως τῆς διαθήκης ἰσχύρισιν τῶν εναγόντων, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι οὗτοι εἰσὶν ὀφειλέται πρὸς τὸν Κλεώνυμον. Τοιαύτη ἰσχύρισις ἦν βεβαίως ἀδύνατον νὰ μείνῃ ἄνευ ἀντικρούσεως, μὴ ἀρκούσης τῆς ἁπλῆς ἀρνήσεως (§ 2): *εἰς τοῦτο ἥκου-*

que nous ne manquions de rien, mais etc. Ταῦτα δὲ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν οὐ μικρὸν διαφέρουσι.

(1) Εὐλόγως δὲ σιωπῶσι, διότι ἂν μὲν ἔλεγον ὅτι ἀπεδέξαντο τὸν συμβιβασμόν, θὰ ἐνέφαινον τὴν αὐτὴν ἀδυναμίαν, δι' ἣν κατηγοροῦσι τῶν ἀντιδίκων καὶ οἱονεὶ θὰ ὡμολόγουν ὅτι ἀρκοῦνται εἰς τὸ προσενεχθὲν αὐτοῖς τρίτον μέρος τῆς κληρονομίας, ἂν δὲ πάλιν διατείνοντο ὅτι αὐτοὶ ἀπεκρούσαντο τὸν συμβιβασμόν, τότε θὰ ἐνομίζοντο μὲν ἀνεπιεικεῖς ὑπὸ τῶν δικαστῶν, ἅτε ἀποποιησάμενοι τὴν προσφορὰν τῶν ἐκ διαθήκης κληρονόμων, τὸ δὲ χείριστον θ' ἀπεστέρουν ἑαυτοὺς τῆς ἐνστάσεως συμβιβασμοῦ, εἰς ἣν ἐπὶ τέλους καταλήγουσι, (§ 51): *πάντων ἂν εἴη δεινότατον, εἰ . . . τούτους μὲν ἡγήσεσθε χρῆναι πλείω λαβεῖν ὧν αὐτοὶ σφᾶς αὐτοὺς ἠξίωσαν, ἡμᾶς δὲ μηδὲ τούτων ἀξιώσετε ὧν οἱ ἀντίδικοι συγχωροῦσιν ἡμῖν.*

(2) Οἷον ἐν § 15: *οὗτοι δ' ἔργῳ λύουσιν* (: τὰς διαθήκας) *ἐθέλοντες ἡμῖν ἰσομοιρῆσαι τῆς οὐσίας*: Ἐπίσης ἐν § 51: *τῶν ἀντιδίκων γιγνωσκόντων ἡμᾶς δίκαιον εἶναι τὸ μέρος αὐτῶν λαβεῖν*. Ἀλλα περὶ τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου, ἐφθαρμένου καθ' ἡμᾶς, ὅρ. κατωτέρω ἐν τοῖς *Διορθωτικοῖς* ὑπὸ τὴν § 51.

σιν ἀναισχυντίας, ὥστε καὶ τὰ πατρῷα προσαφελέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς (§ 1), *ὀφείλειν ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ φάσκοντος ἀργύριον*. Νῦν δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι τὴν περὶ χρέους ἀξίωσιν ταύτην τῶν ἀντιδίκων οὐ μόνον ἀνασκευάζουσιν οὗτοι, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἄν τι ὑπὲρ αὐτῶν ὁ θεῖος πρὸς διατροφὴν καὶ παίδευσιν ἐδαπάνησε, τοῦτο ἐκ στοργῆς (§ 12) καὶ κατὰ καθῆκον ἔπραξεν (§ 29): *ᾧ* (Κλεωνύμῳ) *καὶ ἀναγκαῖον εὖ ποιεῖν ἡμᾶς καὶ αἰσχρὸν ἡμῶν ἀμελῆσαι*, ἀλλὰ καὶ ὑποδηλοῦσιν δι' ὧν λέγουσιν, ὅτι ἐν ἀνάγκῃ, ἂν δῆλον ὅτι ἡ διαθήκη κηρυχθῇ κυρία, καὶ νέαν ἀγωγὴν ἐπιφυλάσσονται νὰ ἐγείρωσι κατὰ τῶν ἐκ διαθήκης κληρονόμων, ἀπαιτοῦντες λόγον περὶ τῆς πατρῴας αὐτῶν περιουσίας. Ὅτι δὲ τοιαύτην ἔχουσιν ἀπαίτησιν συνάγομεν τοῦτο μὲν ἐξ ὧν ἐν § 12 περὶ τοῦ Κλεωνύμου λέγουσιν, ὅτι *τὴν οὐσίαν ἀφελέσθαι τῶν χρήστων ἐπιβουλευσάντων ἔσωσεν ἡμῖν, ἐπεμελεῖτό τε ὁμοίως τῶν ἡμετέρων ὥσπερ τῶν αὐτοῦ πραγμάτων*, τοῦτο δὲ καὶ μάλιστα ἐξ ὧν οὗτοι διαρρήδην ἐν § 46 διατείνονται: *οὐ γὰρ δήπου ζῶντες μὲν οὕτως ἂν ἐνεχειρίσαμεν αὐτῷ τὴν οὐσίαν, ὥστε περὶ τῶν ἡμετέρων κυριωτέραν εἶναι τὴν ἐκείνου διάνοιαν τῆς ἡμετέρας αὐτῶν* κτέ. Ἔχωμεν δ' ὑπ' ὄψει ὅτι πιθανώτατα τὸν Δεινίαν τελευτήσαντα διεδέξατο ὁ Κλεώνυμος εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ὀρφανῶν (1).

1) Ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 228) ἑρμηνεύων τὸ ῥ. *ἐνεχειρίσαμεν* παρατηρεῖ ὅτι τοῦτο οὐ συνᾴδει τοῖς πράγμασι, διότι, λέγει, ὅτε ὁ Κλεώνυμος ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας τῶν ὀρφανῶν, οὗτοι ἦσαν ἀνήλικοι καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνίκανοι ἵν' αὐτοὶ τιθῶσιν ἐν ταῖς χερσὶν τοῦ θείου τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Ὀρθότερον ἴσως θὰ ἔλεγέ τις ὅτι τὸ ῥ. *ἐγχειρίζειν* ἐνταῦθα οὐ φαίνεται συνᾷδον τῷ νόμῳ. Πράγματι τοῦ ἐπιτρόπου Δεινίου τελευτήσαντος, τῶν παίδων δ' ἔτι ἀνηλίκων ὄντων, ἔδει κατὰ τὸν νόμον νὰ τεθῶσιν οὗτοι ὑπὸ νέον ἐπίτροπον, τοιοῦτος δέ, εἰ καὶ διαρρήδην δὲν λέγεται, φαίνεται γενόμενος ὁ Κλεώνυμος· διότι ἄλλως εἶνε ἀδύνατον νὰ νοηθῶσι τὰ περὶ ἐπιμελείας τῶν ὀρφανῶν ὑπὸ τούτου καὶ διαχειρίσεως καὶ διασώσεως τῆς περιουσίας αὐτῶν ἐπανειλημμένως ἐκτιθέμενα (§§ 12. 15. 27. 28).

Ταὐτὰ περὶ τοῦ Κλεωνύμου ὡς ἐπιτρόπου διδάσκει καὶ ὁ Beauchet, (αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 170 καὶ σ. 260 σημ. 3) χαρακτηρίζων ἀμφοτέρους, καὶ τὸν τέως ἐπίτροπον δῆλον ὅτι καὶ τὸν νέον, ὡς νομίμους ἐπιτρόπους, κληθέντας διαδοχικῶς κατὰ τὸν νόμον εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ὀρφανῶν, κατὰ λόγον ἐγγύτητος γένους.

Πρὸς ἀνάληψιν ὅμως τῆς ἐπιτροπείας καὶ δὴ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἰδιότητός τινος ὡς ἐπιτρόπου ὀρφανῶν, νομίμως ταύτην ἔχοντος, ἔδει πάντως, νομίζομεν, νὰ προηγηθῇ δημοσίᾳ τις πρᾶξις, αὕτη δὲ βεβαίως δὲν ἐγίνετο εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ μετὰ προηγουμένην ἑκάστοτε ἔρευναν περὶ τῆς ἱκανότητος ἢ καὶ ἀνικανότητος τοῦ κατὰ τὸν

Καθὰ ἤδη ἐξέθεμεν, τρεῖς κυρίως εἰπεῖν ἦσαν οἱ νόμιμοι λόγοι, οἷς οἱ ἐνάγοντες ἰσχυριζόμενοι, ἐπεδίωκον τὴν ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχήν, κηρυσσομένης ἀρχῆθεν ἀκύρου ἢ ἀκυρουμένης τῆς διαθήκης Α' ὅτι ἡ διαθήκη ἦν ἀρχῆθεν ἄκυρος (1), ἅτε δὴ *ἐξ ὀργῆς* γενομένη, ἐπὶ ἀδίκῳ ζημίᾳ τῶν ἐγγυτάτω γένους συγγενῶν· Β' ὅτι ἡ ἐξ ὀργῆς γενομένη διαθήκη αὕτη, *ἀνεκλήθη* (2) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δια-

νόμον ὑποψηφίου ἐπιτρόπου, ἕνεκα οἵων δήποτε λόγων, οἷον προηγουμένης καταδίκης ἐπὶ κακώσει ὀρφανῶν ἢ ὀρφανικοῦ οἴκου, ἔχθρας πρὸς τοὺς ὀρφανοὺς κλ. ὅτι δὲ ἀρνουμένου τοῦ Ἄρχοντος νὰ *ἐγγράψῃ ἐπίτροπον*, τὸν κατὰ νόμον καλούμενον, ἐχώρει κατὰ τὰς περιστάσεις ἢ ἡ *εἰς ἐπιτροπῆς κατάστασιν*, ἂν οὐδεὶς ἄλλος ὑπῆρχε νόμῳ εἰς τὴν ἐπιτροπείαν καλούμενος, ἢ *εἰς ἐπιτροπῆς διαδικασίαν*, ἐὰν πλείονες ἠμφεσβήτουν περὶ τῆς ἐπιτροπείας. Οὕτως ἡμεῖς νοοῦμεν καὶ διακρίνομεν τὰς ἐν Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 56. 6 μνημονευομένας τρεῖς περιπτώσεις 1) *εἰς ἐπιτροπῆς κατάστασιν* 2) *εἰς ἐπιτροπῆς διαδικασίαν* καὶ 3) *ἐπίτροπον αὐτὸν ἐγγράψαι*. Ἀλλὰ ταῦτα δέονται εὐρυτέρας ἐξετάσεως, ὅπερ ἐπιφυλασσόμεθα ἄλλοτε σὺν Θεῷ νὰ πράξωμεν. Ἁρμοδία πρὸς τοῦτο Ἀρχή, καθὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἀθην. Πολιτ. κεφ. 56) σαφῶς διδασκόμεθα, ἦν ὁ Ἄρχων, ἐπιλαμβανόμενος ἑκάστοτε εἴτε *αὐτεπαγγέλτως* (ex officio), ἅτε δὴ εἰδικῶς ἐντεταλμένος τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ὀρφανῶν καὶ ἄλλων ἐν γένει ἀτελῶν προσώπων, δεομένων τῆς προστασίας τοῦ νόμου, εἴτε καὶ *κατ' αἴτησιν* τῶν διαφερομένων (Πρβλ. Beauchet αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 169, 180 ἑπ. 187 ἑπ. καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ συγγραφεῖς).

Ἐὰν ταῦτα οὕτως ἔχωσιν, ἆρά γε πότερον μᾶλλον ὀρθόν, νὰ καταγνῶμεν τοῦ Ἰσαίου πλημμελῆ ἢ ἐπίβουλον χρῆσιν τοῦ ὁ. *ἐγχειρίζειν* ἢ μᾶλλον να *παραδεξώμεθα*, ὅτι τούτῳ ἐπίτηδες καὶ συμφώνως τοῖς *πράγμασιν* ἐχρήσατο, ἵνα δηλώσῃ ὅτι οἱ ὀρφανοὶ συνετέλεσαν ὅπως δή ποτε παρὰ τῷ Ἄρχοντι ἵνα ὁ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δυσμενῶς πρὸς αὐτοὺς διακείμενος Κλεώνυμος καταστῇ, εὐθὺς ὡς ὁ Δεινίας ἐτελεύτησεν, ἐπίτροπος αὐτῶν, ὅτι δ' οὕτως αὐτοὶ ὡς εἰπεῖν ἐνεχείρισαν αὐτῷ τὴν οὐσίαν;

Παρασημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ὁ Dareste (αὐτόθ. σ. 17 ἐν σημ. ὑπὸ τὴν § 46) ἄλλως ἑρμηνεύει τὸ *ἐνεχειρίσαμεν*, διδάσκων ὅτι οἱ τοῦ Κλεωνύμου ἀδελφιδοῖ ἐνήλικοι γενόμενοι, παρέδοσαν αὐτῷ πρὸς διαχείρισιν τὴν περιουσίαν αὐτῶν, ὅτι δ' οὕτως αἱ δύο περιουσίαι συνεχύθησαν, ἐπελθόντος εἴδους τινὸς κοινοκτημοσύνης, ἧς, λέγει, ἀπαντῶσι καὶ ἄλλα τινὰ παραδείγματα παρ' Ἰσαίῳ.

(1) Οὐ συμφωνοῦμεν ἄρα οὔτε τῷ Dareste (αὐτόθ. σ. 2) ἀποφαινομένῳ: Le testament ne donnait lieu, du reste, à aucune question de droit, οὔτε τῷ Wyse (αὐτόθ. σ. 180) διδάσκοντι ὅτι «σύγκρουσις μεταξὺ τῆς διαθήκης καὶ τοῦ νόμου οὔτε ὑπάρχει, οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ, διότι ὁ νόμος, ὃν οἱ ἀδελφιδοῖ ἐπικαλοῦνται, εἶνε ὁ νόμος περὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς». Βεβαίως, ἀλλ' ἵνα χωρήσῃ ἡ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχή, ὑπὲρ ἧς οὗτοι ἀγωνίζονται, ἦν πάντως ἀναγκαῖον ν' ἀκυρωθῇ πρότερον ἡ διαθήκη, ὅπερ ἀδύνατον ἄνευ νομίμου τινὸς λόγου· διὰ τοῦτο, ὡς εἴδομεν, τρεῖς τοιούτους προτείνουσιν οἱ ἐνάγοντες, ὧν κυριώτατος ὁ ἐξ ἑρμηνείας τοῦ περὶ διαθηκῶν νόμου τοῦ Σόλωνος.

(2) Ἐπ. §§ 3, 43.

θέτου, μεταγνόντος (§ 19) καὶ ἀποδοκιμάσαντος αὐτὴν (§ 35), διὰ δὲ ταῦτα ἐπανειλημμένως πρὶν ἀποθάνῃ (§ 14) ζητήσαντος νὰ κληθῶσιν οἱ ἄρχοντες, παρ' οἷς ἦν κατατεθειμένη πρὸς φύλαξιν (§§ 3, 14, 15) ἵν' ἀναλάβῃ αὐτήν, ὅτι δ' ἂν μὴ ἔφθασε ν' ἀναλάβῃ (*ἀνελεῖν*) (1) τὰς διαθήκας αἴτιοί εἰσιν οἱ ἀντίδικοι, οἳ οὐ μόνον δὲν ἐξετέλεσαν τὴν ἐντολὴν τοῦ διαθέτου, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐλθόντα τῶν ἀρχόντων εἰς τὴν οἰκίαν ἀπέπεμψαν, οὕτω δὲ *τὸ ἀνελεῖν αὐτὰς ἐκείνου βουλομένου διεκώλυσαν* (§ 42). Γ' τοῦτο δὲ ἐπιβοηθητικῶς (subsidiairement) ὡς οἱ τὰ δικανικὰ νῦν ἀσκοῦντες λέγομεν, ὅτι οἱ ἐναγόμενοι ἀποδεξάμενοι τὸν προταθέντα συμβιβασμὸν (transactio) περὶ παροχῆς εἰς αὐτοὺς τοῦ τρίτου μέρους τῆς κληρονομίας, δι' αὐτοῦ τούτου *ἔργῳ ἔλυσαν* τὰς διαθήκας, καὶ δὴ ἐπακολούθως δέον εἶνε νὰ χωρήσῃ ἡ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχή.

Περὶ τοῦ πρώτου μόνον τῶν λόγων τούτων προσῆκον νομίζομεν, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον, νὰ διαλάβωμέν τινα βοηθοῦντες τῷ Ἰσαίῳ.

Περὶ τῆς διαθήκης πλειστάκις καὶ πολλαχῶς ἐπαναλαμβάνουσιν οἱ ἐνάγοντες ὅτι ἐγένετο *ἐξ ὀργῆς* (2), ὅτι δ' οὗτοι, ἐγγυτάτω γένους ὄντες, ἀδίκως ἀπεξενώθησαν τῆς τοῦ θείου κληρονομίας, χάριν ἀπωτάτων συγγενῶν, ὅτι δ' οὐχὶ ἐξ εὐνοίας τοῦ Κλεωνύμου πρὸς τούτους ἐγένετο ἡ πρὸς αὐτοὺς δωρεά, ἀλλ' ἁπλῶς ἐξ ἔχθρας (3), πρὸς τὸν ἔχθιστον αὐτῷ Δεινίαν, τὸν ἐπίτροπον αὐτῶν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ διαθήκη προσβάλλεται ὡς testamentum ab irato conditum, καθὰ ἀκριβῶς, μακροτάτους χρόνους ὕστερον, ἐν τῷ ἀρχαίῳ

(1) Τὸ ῥ. *ἀνελεῖν* (=πάλιν λαβεῖν ἢ ἀναλαβεῖν) ἑρμηνεύει οὕτως ὁ ῥήτωρ αὐτὸς ἐν § 25: *διὰ τί οὐκ ἐν ἑτέρῳ γράψας αὐτὰ γραμματείῳ κατέλιπεν, ἐπειδὴ τὰ γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων οὐκ ἐδυνήθη λαβεῖν; ἀνελεῖν μὲν γάρ, ὦ ἄνδρες, οὐχ οἷός τ' ἦν ἄλλο γραμματεῖον ἢ τὸ παρὰ τῇ ἀρχῇ κείμενον* κτἑ.

Περὶ τῆς ἀντιθέτου ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων ἑρμηνείας τοῦ μεμαρτυρημένου καὶ ὁμολογουμένου γεγονότος ὅτι ὁ Κλεώνυμος τὴν Ἀρχὴν προσεκάλει πρὸς ἀνάληψιν τῆς διαθήκης αὐτοῦ, τῶν μὲν εναγόντων ἰσχυριζομένων ὅτι σκοπὸν εἶχε τὴν λύσιν ἢ ἐξαφάνισιν αὐτῆς, τῶν δὲ ἐναγομένων, ὅτι οὐχὶ *λῦσαι* ἐβούλετο, ἀλλά, τοὐναντίον, *ἐπανορθῶσαι καὶ βεβαιῶσαι σφίσιν αὐτοῖς τὴν δωρεὰν* (§ 18), ἔπ. ἔτι §§ 21—26, ἔνθα οἱ λέγοντες πολλαχῶς ἀποφαίνουσιν ἀπίθανον καὶ ἡμαρτημένην τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἐκ διαθήκης κληρονόμων.

(2) Ἔπ. π. χ. §§ 3, 11, 13, 18, 19, 43 κλ.

(3) Ἔπ. π. χ. §§ 9, 10, 15.

Γαλλικῷ Δικαίῳ (1). Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ τοῦ Σόλωνος περὶ διαθηκῶν νόμῳ ἡ *ὀργὴ* δὲν συναριθμεῖται ἐν τοῖς λόγοις ἀκυρότητος· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τὰ ἐν ὀργῇ γινόμενα πάντως μέν εἰσιν ὕποπτα, ὁσάκις δὲ διὰ τούτων βλάπτεται ἢ τιμωρεῖται οὐχὶ ὁ καθ᾽ οὗ ἡ ὀργή (2), ὡς εἶνε εὔλογον, ἀλλ᾽ ἄλλα πρόσωπα, οὐ μόνον οὐδὲν τῷ ὀργιζομένῳ πταίσαντα, ἀλλὰ καὶ φύσει δικαιούμενα νὰ φιλῶνται ὑπ᾽ αὐτοῦ, αὕτη ἐμφαίνει ποιάν τινα διατάραξιν τῶν φρενῶν, εὔλογον καὶ εὔκολον ἦν ἐπεκτείνων τις τὴν ἔννοιαν τοῦ σολωνείου νόμου: *ἂν μὴ μανιῶν* κτέ. νὰ καταλήξῃ διὰ τῆς ἑρμηνείας εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ *ὀργὴ μανίᾳ* **ἔοικε** καὶ δὴ ἄρα ὅτι τούτῳ τῷ λόγῳ νομίμως ἐδύνατο νὰ ζητηθῇ ἡ τῆς διαθήκης ἀκύρωσις (3).

Τὴν θεωρίαν ἀκριβῶς ταύτην, τὸ πρῶτον ἴσως ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ διδάσκων καὶ ἐφαρμόζων ὁ ἐπιφανέστατος τῶν Ἑλλήνων δικανικῶν,

(1) Εἶν᾽ ὄντως σημειώσεως ἄξιον ὅτι καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον Γαλλ. Δίκαιον αἱ ἐν ἀδίκῳ καὶ σφοδρᾷ ὀργῇ γενόμεναι διαθῆκαι, ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμων, ἐδύναντο νὰ προσβληθῶσιν ὡς ἄκυροι, λόγῳ οἱονεὶ παραφροσύνης (hoc colore, quasi non sanae mentis fuerint.). Ὡς δὲ διδάσκει ὁ γάλλος νομοδιδάσκαλος Planiol Droit Civ. τ. Γ΄ ἀριθμ. 2877) εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐν Γαλλίᾳ ἔφθασαν ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς σκέψεως ὅτι αἱ διὰ διαθήκης δόσεις, οὖσαι δωρεαὶ κατ᾽ οὐσίαν, προσῆκον εἶνε νὰ ἐμπνέωνται ὑπὸ τοῦ φίλτρου, ὅτι δὲ διὰ τοῦτο αἱ ὑπὸ μίσους ἐμπνεόμεναι δέον εἶνε ν᾽ ἀκυρῶνται. (Coutume de Bretagne ἄρθρ. 199). Ἐπ:θ. ἔτι Aubry et Rau. D' Civ. Franç. τόμ. 7. σ. 16.

Ἁπλῶς παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ἡ περὶ τὸ 200 π. Χ. πιθανώτατα διὰ τῶν ἐθίμων εἰσαχθεῖσα ἐν τῷ Ῥωμ. Δικαίῳ querela inoff. testamenti πρὸς προστασίαν ἰδίᾳ τῶν κατιόντων καὶ ἀνιόντων sine causa ἀποκληρωθέντων ἢ παραλειφθέντων ἐν διαθήκῃ, ἐπίσης ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ λόγου ὅτι τοιοῦτό τι testamentun non ex officio pietatis videtur esse conscriptum, διὰ δὲ τοῦτο ἐπετρέπετο ἡ προσβολὴ αὐτοῦ hoc colore, ὅτι δῆλον ὅτι ὁ διαθέτης quasi non sanae mentis fuerit. Inst. II, 18 de inoff. test.

(2) Ἀριστ. Ῥητορ. Βιβλ. Β΄ κεφ. β. § 1: *Ἔστω δὴ ὀργὴ ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν ἢ τῶν αὐτοῦ, τοῦ ὀλιγωρεῖν μὴ προσήκοντος· εἰ δὲ τοῦτ᾽ ἐστιν ἡ ὀργή, ἀνάγκη τὸν ὀργιζόμενον ὀργίζεσθαι ἀεὶ τῶν καθ᾽ ἕκαστόν τινι, οἷον Κλέωνι, ἀλλ᾽ οὐκ ἀνθρώπῳ.* Καὶ κατωτέρω κεφ. δ΄ § 31: ***Καὶ ἡ μὲν ὀργὴ ἀεὶ περὶ τὰ καθ᾽ ἕκαστα, οἷον Καλλίᾳ ἢ Σωκράτει.***

(3) Σημειωτέον δ᾽ ὅτι καὶ ὁ Θεόφραστος ἐν τῷ ***Περὶ νόμων*** (παρὰ Στοβαίῳ ΜΔ΄. 22) διδάσκων τίνων ὅρων τηρουμένων, καθ᾽ οὓς νόμους πόλεων μνημονεύει, ἡ ὠνὴ καὶ ἡ πρᾶσις ἀκινήτου εἶνε ἰσχυρὰ καὶ ἔγκυρος, μεταξὺ τῶν λόγων ἀκυρότητος τῆς ἀγοραπωλησίας, λόγῳ ἐλαττώματος περὶ τὴν βούλησιν τῶν συναλλασσομένων, καταλέγει διαρρήδην καὶ τὴν *ὀργήν*, ουτωσὶ λέγων: ***ἀλλὰ τοῦτο προσδιοριστέον, ἐὰν μὴ***

πειρᾶται διὰ πλείστων ἐπιχειρημάτων, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ν' ἀποδείξῃ τὸν διαθέτην οὐκ εὖ φρονοῦντα, παρανοοῦντα ἢ μανιῶντα. Πράγματι δὲ ὁ διεξερχόμενος τὸν λόγον τοῦτον, καὶ μικρὸν ἂν προσέχῃ τὸν νοῦν, παρατηρεῖ ὅτι κύριος νόμιμος λόγος δι' ὃν ζητεῖται ἡ τῆς διαθήκης ἀκύρωσις εἶνε ἡ ἄδικος καὶ ἀδικαιολόγητος ὡς πρὸς τοὺς ἐνισταμένους ὀργὴ τοῦ διαθέτου καὶ ἡ ἐντεῦθεν εἰκαζομένη παράνοια αὐτοῦ (1). Οὕτως οἱ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμοι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ παριστῶσι τὸν διαθέτην ὡς δημοσίᾳ, εὐθὺς ὕστερον, μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης, **ὁμολογήσαντα**, (§ 11) *ὡς ὀργιζόμενος **ἐκείνῳ*** (τῷ Δεινίᾳ) ***καὶ οὐκ*** ⟨***ἄρα***⟩ ***ὀρθῶς βουλευόμενος*** τὰς διαθήκας διέθετο. ***Πῶς γὰρ ἂν εὖ φρονῶν**, ὦ **ἄνδρες, κακῶς** ποιεῖν ἡμᾶς ἐβουλήθη, τοὺς μηδὲν **αὐτὸν ἠδικηκότας*** ; Ὡσαύτως κατωτέρω (§ 20) ἐπὶ τῇ ἰσχυρίσει τῶν ὑπὲρ τῆς διαθήκης ἀγωνιζομένων, ὅτι ὁ διαθέτης *μᾶλλον βεβαιοῦν τὴν διαθήκην* ἐβούλετο, ἣν ὀργιζόμενος ἐποιήσατο, *ἐνθυμεῖσθε*, λέγουσι πρὸς τοὺς δικαστάς, ὅτι τοιαῦτα ἰσχυριζόμενοι, *παράνοιαν αὐτοῦ τὴν μεγίστην οὗτοι κατηγοροῦσι. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο ταύτης μανία μείζων ἢ τότε μὲν ὅτε Δεινίᾳ διάφορος ὢν ἔτυχεν, ἡμᾶς κακῶς ποιεῖν τε καὶ διατίθεσθαι τοιαύτας διαθήκας, ἐξ ὧν **οὐκ ἐκεῖνον ἐτιμωρεῖτο, ἀλλὰ τοὺς οἰκειοτάτους ἠδίκει;*** Καὶ μετ' ὀλίγα: ***Καὶ τίς ἂν** εὖ **φρονῶν**. τοιαῦτα περὶ τῶν αὑτοῦ βουλεύσαιτο;* Εἶτα ἐν § 21: *εἰ δ' **οὕτω παραφρονῶν** ἔτυχεν ὥσθ' **ἡμᾶς περὶ ἐλαχίστου ποιεῖσθαι τοὺς γένει πρωτεύοντας . . . δικαίως ἂν δήπου τὰς τοιαύτας διαθήκας ἀκύρους ποιήσαιτε.*** Ἔτι ἐν § 43: *Πρὸς δὲ τούτοις ἐνθυμήθητε ὅτι **αὐτὰς** ἔλυσε μὲν **Κλεώνυμος** εὖ **φρονῶν**, διέθετο δὲ ὀργισθεὶς καὶ **οὐκ** ὀρθῶς βουλευόμενος· ὥστε **πάντων ἂν εἴη** δεινότατον, εἰ κυριωτέραν **αὐτοῦ τὴν ὀργὴν** ἢ **τὴν** διάνοιαν ποιήσετε.* Καὶ πολλάκις. ἀλλαχοῦ.

Προσθῶμεν τούτοις ὅτι ὁ ῥήτωρ τοῦτο μὲν ἵνα ἐμπεδώσῃ τὴν

*παρὰ μεθύοντος, μηδ' ἐξ ὀργῆς, μηδὲ **φιλονικίας, μηδὲ (παρανοοῦντος**, ἀλλὰ φρονοῦντος) καὶ τὸ ὅλον δικαίως, **ὅπερ κἀκεῖ προσθετέον, ὅταν ἀφορίζῃ** παρ' ὧν δεῖ ὠνεῖσθαι· ἔοικε γὰρ ἐκ καιροῦ τὰ τοιαῦτα καὶ πάθους γίγνεσθαι· **δεῖ** δ' ἐκ προαιρέσεως· οὕτω γὰρ ἔσται δίκαιον.*

(1) Πλέον ἢ δεκάκις ἐν οὕτω βραχείᾳ ἀγορεύσει διαρρήδην γίνεται λόγος περὶ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν εἰκαζομένης παραφροσύνης, μανίας ἢ παρανοίας τοῦ διαθέτου. Ὅρ. §§ 3, 11, 13, 19, 20, 21, 34, 41, 43, 49, 50. Πολλάκις δ' ἔτι ἐμμέσως·

διδασκαλίαν αὐτοῦ περὶ εὐρυτέρας ἑρμηνείας τοῦ περὶ διαθηκῶν σολωνείου νόμου, τοῦτο δ' ἵνα μὴ καταπλαγῶσιν οἱ λαχόντες δικάζειν δικασταί, τὸ πρῶτον ἴσως ἀκούοντες ὅτι διαθήκη *ἐξ ὀργῆς* γενομένη ἐδύνατο νὰ ᾖ ἄκυρος λόγῳ παρανοίας τοῦ διαθέτου, σπεύδει νὰ ὑπομνήσῃ αὐτοὺς ὅτι δὲν εἶνε ὅλως νέον τὸ πρᾶγμα, διότι *διαθήκας ἤδη πολλοὶ ψευδεῖς ἀπέφηναν, καὶ οἱ μὲν τὸ παράπαν οὐ γενομένας, ἐνίων δ' οὐκ ὀρθῶς βεβουλευμένων* (§ 41).

Ἀλλὰ πῶς ἡ δίκη αὕτη ἐτελείωσεν; Τοῦτο ἀγνοοῦμεν, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα, εἰ μὴ βεβαίως, οὐδὲ μέλλομέν ποτε νὰ μάθωμεν. Ὅμως ἐκ τῆς ὅλης ὑπερασπίσεως τοῦ Ἰσαίου κρίνοντες, μάλιστα δ' ἐκ τούτου, ὅτι οἱ λέγοντες περαίνοντες τὸν λόγον ὑπομιμνήσκουσι μὲν τὴν περὶ τοῦ *ἰσομοιρῆσαι* συμβιβαστικὴν πρότασιν τῶν ἀντιδίκων, τὴν ἀγωνίαν δ' ἐντείνοντες ταῦθ' ὕστατα λέγουσιν πρὸς τοὺς δικαστάς, ὅτι *πάντων ἂν εἴη δεινότατον*... *εἰ μηδὲ τούτων αὐτοὺς ἀξιώσουσιν, ὧν οἱ ἀντίδικοι συγχωροῦσιν αὐτοῖς*, ἐκ τούτων, λέγομεν, κρίνοντες οὐδαμῶς ἀπίθανον νομίζομεν, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν, τῇ παρεμβάσει οἰκείων καὶ φίλων ἢ καὶ δικαστῶν, πρὸ τοῦ διαψηφισμοῦ ἢ καὶ τῆς διαριθμήσεως τῶν ψήφων, ἡ δίκη ἐπερατώθη ἴσως διὰ συμβιβασμοῦ (1).

Καὶ νῦν ἐπὶ τὰ εἰς τὸν λόγον τοῦτον *Διορθωτικά*.

(1) Τοιούτου συμβιβασμοῦ, ὃν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *συμβιβασμὸν ἐπὶ δικαστηρίου*, μαρτύρια παρέχουσιν ἡμῖν ὅ τε Ἰσαῖος (π. τ. Δικαιογ. κλήρ. §§ 18, 29) καὶ ὁ Δημοσθένης (κ. Ὀλυμπιοδ. §§ 3, 57 ἑπ.) Πρβλ. Ἰσοκράτ. π. Καλλίμ. § 39. Ἀλλὰ καὶ *ἐξωδίκου συμβιβασμοῦ* ἔχομεν παραδείγματα Ἰσ. π. τ. Μενεκλ. κλήρ. § 38. Δημοσθ. κ. Νεαίρ. § 53.

2. ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ

Ὑπόθεσις. Περὶ τὸ τέλος: *οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι ταῖς γενομέναις ἐξ ἀρχῆς διαθήκαις διισχυρίζονται, οἱ δέ, λέγοντες ὅτι μετεκαλέσατο τὸν ἄρχοντα ἵνα λύσῃ αὐτάς, τοῖς τελευταῖον παρὰ τοῦ Κλεωνύμου γενομένοις.*

Περὶ τούτων διελάβομεν ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. Θ΄ σ. 58 ἑπ. ἐκεῖ δὲ ἀντὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος φανερῶς ἡμαρτημένων, ᾐκάσαμεν: *καὶ τελευταῖον* ⟨ὡς⟩ *παρα(φρονοῦντος)*—ἢ *παρα(νοοῦντος) Κλεωνύμου γενομέν(α)ς.*

Εἰς ταῦτα προστίθεμεν νῦν τὰ ἑξῆς:

Πάντες οἱ ἐκδόται ὁμοίως ὡς ἄνω τὸ χωρίον τοῦτο ἐξέδοσαν, πλὴν τοῦ Schömann τηρήσαντος μὲν τὴν παραδεδομένην γραφήν: *οἱ δὲ λέγοντες φασὶν ὅτι μετεκαλέσατο τὸν ἄρχοντα ἵνα λύσῃ αὐτὰς καὶ* (1) *τελευταῖον παρὰ τοῦ Κλεωνύμου γενομένοις*, εἰκάσαντος δὲ μόνον πρὸς συμπλήρωσιν ἐν τοῖς Comment. σ. 176: *καὶ* ⟨*τοῖς*⟩ *τελευταῖον παρὰ τοῦ Κλ. γενομένοις (χρῶνται τεκμηρίοις).* Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἀοίδιμος ἀνήρ, τῇ συνηθείᾳ τοῦ τὰς Ὑποθέσεις εἰς τοὺς Ἰσαίου λόγους γράψαντος στοιχῶν, ἀποφεύγει νὰ στίξῃ διὰ κόμματος πρὸ τοῦ *λέγοντες*, εὐλόγως ἀποφαινόμενος καὶ ἀποδεικνὺς ὅτι *οἱ λέγοντες* εἰσί, qui hanc orationem habent.

Ἤδη, μετὰ δευτέρας φροντίδας, ἐπῆλθεν ἡμῖν ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον δύναται πολλῷ κάλλιον καὶ πιθανώτερον νὰ συμπληρωθῇ ὡς ἑξῆς: *οἱ δὲ λέγοντες φασὶν ὅτι μετεκαλέσατο τὸν ἄρχοντα ἵνα λύσῃ αὐτάς, καὶ τελευταῖον* ⟨*ὡς ἐξ ὀργῆς*⟩ *παρὰ τοῦ Κλεωνύμου γενομένας.* Ὁμοίως λέγει ὁ παλαιὸς τεχνογράφος ἐν τῇ Ὑποθέσει τοῦ π. τ. Ἀστυφ. κλήρ: *ὁ λέγων . . . κατηγορεῖ τῶν διαθηκῶν ὡς πλαστῶν.* Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀνώμαλον τῆς συνθέσεως, ἡ ὅλη Ὑπό-

(1) Σημειωτέον ὅτι ἀντὶ τοῦ τῶν Χ'/φων *καὶ* τούτου ὁ Sauppe ᾔκασε: *τοῖς*. ὃ καὶ πάντες οἱ νεώτεροι ἐκδόται ἐξεδέξαντο. Πρὸ τούτου δ' ὁ Reiske τὸν μὲν *καὶ* ἐτήρησε, μετὰ δὲ τὸ *τελευταῖον* προσέθηκε τὸ ἄρθρ. *τοῖς*.

θεσις εἶνε τόσον ἀπειροκάλως καὶ ἀμελῶς συντεταγμένη, ὥστε συνᾴδει μᾶλλον ἢ ἀπᾴδει ἡ ἡμετέρα προσθήκη.

Ὅτι δ᾽ ὁ νόμιμος λόγος, δι᾽ ὃν μάλιστα ζητεῖται ἡ τῆς διαθήκης ἀκύρωσις, ἦν ἡ *ὀργὴ* καὶ ἡ ἐντεῦθεν εἰκαζομένη μανία ἢ παράνοια τοῦ διαθέτου ἱκανῶς κατεδείχθη, νομίζομεν, δι᾽ ὧν ἀνωτέρω ἐν τοῖς Ἑρμηνευτικοῖς διελάβομεν.

§ 2: *Καὶ οἱ μὲν* ***οἰκεῖοι*** *καὶ οἱ προσήκοντες ἐπὶ τούτοις οἱ* ***τούτων ἀξιοῦσιν*** *ἡμᾶς καὶ τῶν ὁμολογουμένων, ὧν* ***Κλεώνυμος*** *κατέλιπεν αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι· οὗτοι δὲ εἰς τοῦτο ἥκουσιν* ***ἀναισχυντίας***, *ὥστε καὶ τὰ πατρῷα προσαφελέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς κτέ.*

Πάντες οἱ ἐκδόται τὰ *ἐπὶ τούτοις* πλημμελῆ νομίζοντες, οἱ μὲν ὅλως ἐξέβαλον τοῦ ἐδάφους (Schöm. Scheib. Thalh.) οἱ δ᾽ ἁπλῶς ἐν ἀγκύλαις ἐνέκλεισαν (Buerm. Wyse) ἐπίσης ἀποδοκιμάζοντες αὐτά. Τῷ ὄντι δὲν εἶνε ἀδύνατον ταῦτα κατὰ πλάνην ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως νὰ ἐπανελήφθησαν, τοῦ βλέμματος αὐτοῦ αἴφνης ἀπὸ τοῦ ἀμέσως προηγουμένου στίχ: *ὀφείλειν* ***ἐπὶ τούτοις*** *ἐκείνῳ φάσκοντες ἀργύριον*, ἐπὶ ταῦτα μετενεχθέντος. Ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν πρόκειται.

Τὰ ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ: *κατέλιπεν αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι*, διαφόρως μὲν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν ἐνοήθησαν, ὑπό τινων δ᾽ αὐτῶν καὶ ἐνομίσθησαν ἐσφαλμένα. Οὕτως ὁ Schömann στίζει μὲν διὰ κόμματος μετὰ τὴν ἀντων. *αὐτοῖς*, συντάσσει δ᾽ αὐτὴν πρὸς τὸ ῥ. *κατέλιπεν*. Ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη τοῦ σοφωτάτου ἀνδρὸς μάχεται ἄντικρυς πρὸς τὴν διάνοιαν τοῦ ῥήτορος, μαρτυροῦσιν αὐτοὶ οἱ ἐνάγοντες, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου διαρρήδην περὶ τοῦ Κλεωνύμου λέγοντες: *ζῶν μὲν* ***ἡμῖν*** *κατέλιπε τὴν οὐσίαν, ἀποθανὼν δὲ κινδυνεύειν περὶ αὐτῆς πεποίηκε*. Ἀδύνατον ἦν ἄρα οὕτω ταχέως τούτων ἐπιλαθόμενοι νὰ εἴπωσιν ὅτι ὁ Κλεώνυμος τὰ αὐτοῦ, *αὐτοῖς*, τοῖς ἀντιδίκοις δῆλον ὅτι, *κατέλιπεν*.

Ὁ Scheibe δὲ καὶ ὁ Buermann, τούτῳ πειθόμενος, στίζουσι μὲν ὀρθῶς διὰ κόμματος μετὰ τὸ *κατέλιπεν*, ἀμφότεροι δ᾽ ὅμως τὴν ἀντων. *τούτων* ὀβελίζουσι περικλείοντες ἐντὸς ἀγκυλῶν. Ὁ Buermann μάλιστα (Herm. τ. XIX σ. 362) τῷ *τούτων* ἀπαρεσκόμενος καὶ ἤκασεν ἀντ᾽ αὐτοῦ *αὐτοῖς τούτοις*.

Ὁ Wyse ἐπίσης τὸ *αὐτοῖς τούτων* ἀποδοκιμάζων, ἀποφαίνεται (σ. 184): The fault is the position of *αὐτοῖς*, a word which

here ought to be unemphatic: *τούτων αὐτοῖς* is the proper order. Ὅθεν μετακινῶν τὴν παραδεδομένην γραφήν, διορθοῖ ἅμα καὶ καταχωρίζει ἐν τῷ ἐδάφει: ***αὐτῶν τούτων***.

Μόνος ὁ Thalheim ἐπίσης μὲν στίζει ὀρθῶς διὰ κόμματος μετὰ τὸ ῥ. ***κατέλιπεν***, τηρεῖ δ᾽ ἀμετάβλητον τὴν παλαιὰν γραφήν: ***κατέλιπεν, αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι***. Τούτῳ δὲ καὶ ἡμεῖς συμφωνοῦμεν πληρέστατα.

Ἀνωτέρω, ἐν τοῖς Ἑρμηνευτικοῖς διελάβομεν περὶ τῶν ἑκατέρωθεν ἀπαιτήσεων τῶν ἀντιδίκων καὶ δὴ ἄρα καὶ περὶ τοῦ βαρύνοντος, κατὰ τοὺς ἐκ διαθήκης κληρονόμους, τὰ πατρῷα τῶν ἐναγόντων χρέους πρὸς τὸν Κλεώνυμον. Ἐπίσης δ᾽ αὐτόθι διελάβομεν καὶ περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν παρεμβάντων προταθέντος συμβιβασμοῦ. Ἀλλ᾽ ἐκεῖ ἐπίτηδες ἀπεφύγομεν τότε νὰ ἐξετάσωμεν ἂν διὰ τῆς συμβιβαστικῆς προτάσεως περὶ τῆς εἰς τρία ἴσα μέρη διανομῆς τῆς ὁμολογουμένης κληρονομίας τοῦ Κλεωνύμου ἀπεσβέννυντο ἢ μὴ αἱ κατ᾽ ἀλλήλων ἀπαιτήσεις τῶν διαφερομένων, ἐκείνων μὲν ἀξιούντων, ὡς εἴρηται, χρέος τι πρὸς τὸν Κλεώνυμον τῶν ἐναγόντων, τούτων δὲ ἀρνουμένων μὲν τοῦτο, τὰ δὲ πατρῷα ἀπαιτούντων ἀνέπαφα. Λοιπὸν τοῦτο ἐξεταστέον ἐνταῦθα.

Περὶ τῶν ἐναγομένων λέγουσιν οἱ ἐνάγοντες (§ 1) ὅτι οὗτοι *οὐ τῶν Κλεωνύμου μόνον ἀμφισβητοῦσιν ἀλλὰ καὶ τῶν πατρῴων, ὀφείλειν ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ φάσκοντες ἀργύριον*. Εἰς ταῦτα δ᾽ ἀμέσως, ὡς ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἐπάγουσιν οὗτοι, ὅτι οἱ παρεμβαίνοντες ἠξίωσαν αὐτούς: *καὶ τῶν ὁμολογουμένων, ὧν Κλεών. κατέλιπεν, αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι*. Ἐνταῦθα εἶνε νομίζομεν παντὶ φανερὰ ἡ ἐπιδοτικὴ ἔννοια τοῦ συνδ. *καὶ* διὸ τὸ ὅλον χωρίον νοητέον ὧδε: οἱ τούτων οἰκεῖοι καὶ προσήκοντες οὐ μόνον ἔφασκν οὐδὲν ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς πατρῴοις ὀφείλειν τῷ Κλεωνύμῳ, ἀλλ᾽ ἠξίωσαν ἡμᾶς *καὶ τῶν ὁμολογουμένων, ὧν Κλεών. κατέλιπεν, αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι*.

Ὅτι δ᾽ αὕτη ὄντως εἶνε ἡ ἔννοια τῶν λεγομένων, περιφανῶς αὖθις δηλοῦσιν οἱ ἐνάγοντες, πρὸς δεῖξιν τῆς ἀντιθέτου γνώμης τῶν ἐναντίων, πάλιν ἐπάγοντες: *οὗτοι δὲ εἰς τοῦτο ἥκουσιν ἀναισχυντίας, ὥστε καὶ τὰ πατρῷα προσαφελέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς*. ὧν ὁ νοῦς αὖθις, οὐ μόνον οὐ βούλονται ἡμᾶς *αὐτοῖς* (τοῖς ἀντιδίκοις) ***τούτων*** (τῶν Κλεων.) *ἰσομοιρῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὰ πατρῷα ζητοῦσι προσαφελέ-*

σθαι ἡμᾶς. Πρβλ. δὲ καὶ κατωτέρω § 35 τὸ *ἰσομοιρῆσαι* ὁμοιότατα συντασσόμενον: *οὗτοι δ' ἔργῳ λύουσιν ἐθέλοντες ἡμῖν ἰσομοιρῆσαι τῆς οὐσίας.*

Ἀλλὰ διὰ τούτων ἐπίσης ἐδείχθη, νομίζομεν, ὅτι καὶ ἡ ἀντων. *αὐτοῖς* καλῶς τε καὶ ἐμφαντικῶς ὅπου τέθειται κεῖται, ἀκριβῶς πρὸς δεῖξιν τῆς ἀντιθέσεως.

Παρατηροῦμεν δ' ὅτι καὶ ἐν τῇ γαλλ. μεταφράσει τοῦ Dareste ὁ ἐπιδοτ. συνδ. *καὶ* πρό: *τῶν ὁμολογουμένων* μένει ὅλως ἀμετάφραστος. διὰ δὲ τοῦτο δὲν διαλάμπει πλήρης ἡ ἔννοια τοῦ ἑλλ. κειμένου. Ἔχει δ' ἡ μετάφρασις ὡς ἑξῆς: Toutes les personnes de leur maison et de leur famille, trouvent juste que, sur les biens reconnus laissés par Cléonyme, nous prenions une part égale à la leur, et eux, ils n' ont pas de honte; ils cherchent à nous enlever jusqu' à nos bien paternels.

Νομίζομεν ὅτι διά τινων μεταβολῶν ὁ νοῦς τοῦ χωρίου θὰ ἐδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ ἀκριβέστερον ὧδε: Et tandis que les personnes de leur maison et de leur famille, trouvent juste que nous prenions même sur les biens reconnus comme formant l' héritage de Cléonyme, une part égale à la leur, eux, ils sont à ce point dévergondés, qu' ils cherchent à nous enlever en plus nos biens paternels.

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 180) ἐν τῇ περιλήψει τῶν §§ 1-8 ἐκφράζει συντόμως ὡς ἑξῆς: For, although the friends of our opponents concede our right to an equal share in Cleonymus' estate, our adversaries themselves not only claim this property, but, on account of alleged debts to Cleonymus, seek also to rob us of our very patrimony.

§ 11. *Καὶ εὐθὺς ἐρωτῶντος τοῦ Δεινίου παραχρῆμα εἴ τι ἡμῖν ἢ τῷ πατρὶ ἐγκαλεῖ τῷ ἡμετέρῳ, ἀπεκρίνατο . . . ὅτι οὐδὲν πονηρὸν ἐγκαλεῖ καὶ ἐμαρτύρησεν ὡς ὀργιζόμενος ἐκείνῳ καὶ οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος ταῦτα διέθετο. Πῶς γὰρ ἂν εὖ φρονῶν, ὦ ἄνδρες, κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἐβουλήθη* κτέ.

Οἱ λέγοντες κατὰ πολλοὺς ἑκάστοτε τρόπους πειρῶνται ν' ἀποδείξωσι τὸν διαθέτην ὡς *ἐξ ὀργῆς* οὐκ εὖ φρονοῦντα ἢ μανιῶντα, ὅτε τὰς διαθήκας διέθετο, αὐτοὶ δ' ὅμως οὐδέποτε τὸ παράπαν ἀπ'

εὐθείας προτείνουσι τὴν ἰσχύρισιν ταύτην, τὸ μὲν ἴσως ἵνα μὴ ἀσέβειαν οὕτω πρὸς τὸν θεῖον δεικνύντες, δυσαρεστήσωσι τοῖς δικασταῖς, τὸ δὲ καὶ μᾶλλον προτιμῶντες ἵν' αὐτοὶ οἱ δικασταὶ εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο οἴκοθεν καταλήξωσιν.

Ὅμως ἀπίθανον ὅλως ἡμῖν φαίνεται ὅτι ὁ Κλεώνυμος, ὑπὸ τοῦ Δεινίου ἐρωτώμενος, καὶ δὴ παραχρῆμα εὐθύς, μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης, εἴ τι τοῖς ὀρφανοῖς ἢ τῷ πατρὶ αὐτῶν ἐγκαλεῖ, ἐδύνατό ποτε αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ, καὶ δὴ δημοσίᾳ, νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι *ὀργιζόμενος ἐκείνῳ καὶ οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος ταύτα⟨ς⟩* (1) *διέθετο.*

Ἴσως τις λίαν σπεύδων ν' ἀντιλέξῃ ἡμῖν ἰσχυρίσηται ὅτι καὶ κατωτέρω ἐν § 43 ὁμοιότατα περὶ τοῦ Κλεωνύμου κεῖται, ὅτι τὰς διαθήκας *διέθετο ὀργισθεὶς καὶ οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος.* Ναί, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ταῦτα λέγουσιν οἱ ἐνάγοντες, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέθέτου, ἐν ᾧ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ, αὐτὸς ὁ Κλεώνυμος παρίσταται δημοσίᾳ περὶ ἑαυτοῦ ὁμολογῶν, ὅτι παρεφρόνει ὅτε τὰ ἑαυτοῦ διετίθετο.

Διὰ ταῦτα τὸ *οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος* ἁπλῶς ὡς συμπέρασμα τοῦ ῥήτορος ἐκλαμβάνοντες, τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ νομίζοντες τὸ χωρίον μικρὸν ἐφθαρμένον, ὧδε διορθοῦντες ἀναγινώσκομεν: *καὶ οὐκ ⟨ἄρ'⟩ ὀρθῶς βουλευόμενος* κτέ. Ὅτι δὲ ὄντως πρόκειται περὶ συμπεράσματος αὐτὸς ὁ ῥήτωρ ὑποδηλοῖ, ἀμέσως πρὸς δικαιολογίαν αὐτοῦ ἐπάγων: *πῶς γὰρ ἂν εὖ φρονῶν, ὦ ἄνδρες, κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἐβουλήθη κτέ.*

Ἀλλὰ καὶ παλαιογραφικῶς ἡ τοῦ *ἄρ(α)* παράλειψις εὐκόλως ἐξηγεῖται, ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς ἐπίτηδες παρέλιπεν νομίσας ἡμαρτημένην ἐπανάληψιν τῆς ἀρκτικῆς συλλαβῆς τῆς ἀμέσως ἑπομένης λ. *ὀρθῶς (ἀρ-ὀρ).*

Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ὁ Dareste ἐν τῇ γαλλ. μεταφράσει (σ. 5 § 11) οὐ μόνον τό: *οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος*, ὥσπερ ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ τό: *ὀργιζόμενος ἐκείνῳ*, ἀμφότερα ἐκλαμβάνει ὡς συμπεράσματα τοῦ: *ἀπεκρίνατο. . .ὅτι οὐδὲν πονηρὸν ἐγκαλεῖ*, διὸ καὶ ὡς ἑξῆς μεταφράζει: Quand, à l' instant même, Dinias lui demanda s'

(1) Ὅρ. κατωτ. ὑπὸ τὴν § 26 τὸν λόγον δι' ὃν διορθοῦντες ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ *ταῦτα* ἀναγινώσκομεν: *ταύτα⟨ς⟩*.

il avait quelque grief contre nous ou contre notre père, il repondit ..qu' il n' avait aucun reproche à faire, *témoignant par là* qu' il agissait ainsi par ressentiment contre Dinias, *ce qui n' était pas raisonnable.*

Ὡς βλέπει ἕκαστος τὸ ῥ. *μαρτυρεῖν* ἐνταῦθα νοοῦμεν ὡς δηλοῦν ὅτι αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ὁ Κλεώνυμος ἐμαρτύρησεν, ἤ, ὡς λέγομεν σήμερον, ὡμολόγησεν, ὅτι τὰς διαθήκας ὀργιζόμενος διέθετο. Ὀρθῶς δ' ὁ Wyse ἐν τῇ πολυωφελεστάτῃ ὄντως ἑρμηνευτικῇ ἐκδόσει αὐτοῦ (σ. 196) παραβάλλει τοῦτο πρὸς τὸ τοῦ Δημοσθ. πρ. Πανταίν. § 18: *οὐ τοίνυν μόνον ἡμῖν εἰσὶν οὗτοι μάρτυρες...ἀλλὰ καὶ Πανταίνετος αὐτός. ὅτε γὰρ λαγχάνων Εὐέργῳ τὴν δίκην εἴασεν ἐμέ, τότ' ἐμαρτύρει πρὸς ἔμ' αὐτῷ μηδὲν ἔγκλημ' ὑπόλοιπον εἶναι.*

§ 26: *Καίτοι σκοπεῖτε καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν, οἵτινες ταύτας τὰς διαθήκας ἀξιοῦσιν εἶναι κυρίας, ἃς ὁμολογοῦσι μηδὲ αὐτὸν τὸν διαθέμενον ταῦτα ὀρθῶς ἔχειν ἡγεῖσθαι κτέ.*

Πρῶτος ὁ Mai (1815) μετὰ δ' αὐτὸν καὶ ὁ Scheibe καὶ ὁ Buermann καὶ ὁ Thalheim τὴν μετὰ τὸ *διαθέμενον* ἀντων. *ταῦτα* ἐνέκλεισαν ἐν ἀγκύλαις, καθὰ δὲ ὁ τελευταῖος τῶν ἐκδοτῶν τούτων διδάσκει ἐν ταῖς Ὑποσημειώσ., καὶ ὁ Meutzner ἀντὶ τοῦ *ταῦτα* ἤκασε: *τὰ αὐτοῦ.*

Τοὐναντίον ὅ τε Schömann καὶ ὁ Wyse ἀνέγκλητον νομίζοντες τηροῦσι τὴν παραδεδομένην γραφήν.

Καὶ ἡμῖν ὡσαύτως τὸ *ταῦτα* προσπίπτει πως ὕποπτον, εἰ καὶ ἀνωτέρω ἐπίσης ἀπαντᾷ (§ 11): *καὶ ἐμαρτύρησεν ὡς ὀργιζόμενος ἐκείνῳ...ταῦτα διέθετο.* Ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτ' ἐκεῖ, οὔτ' ἐνταῦθα, ἔτι ὀλιγώτερον μάλιστα, τὸ *ταῦτα* εὐαρμοστεῖ (διότι οὐδαμῶς οὐδαμόθεν φαίνεται τίνα τὰ ὑπὸ τῆς δεικτ. ἀντωνυμίας δεικνύμενα), νομίζομεν ὅτι ἂν ἓν μόνον γράμμα ἐκπεσὸν προσθῶμεν, πάντα καλῶς ἕξουσι. Διὸ ἐνταῦθα μὲν ἀναγινώσκομεν: *τὸν διαθέμενον ταύτα⟨ς⟩*, ἐν δὲ § 11: *ταύτα⟨ς⟩ διέθετο.*

Ὑπὲρ τῆς εἰκασίας δ' ἡμῶν ταύτης συνηγορεῖ αὐτὸς ὁ Ἰσαῖος, πλέον ἢ ἅπαξ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ π. τ. Κλεων. κλήρ. λόγῳ, ὁμοιότατα λέγων· § 11: *τὰς διαθήκας ταύτας διέθετο.* § 15: *Δεινίᾳ πολεμῶν ταύτας τὰς διαθήκας διέθετο.* § 26: *ταύτας τὰς διαθήκας*

ἀξιοῦσιν εἶναι κυρίας. § 30: *ὅτε τὰς διαθήκας* ***ταύτας ἐποιήσατο.*** § 35: ***τίς ἂν ὑμῶν ταύτας εἶναι*** *κυρίας τὰς* ***διαθήκας ψηφίσαιτο.*** § 48: ***ὅσῳ γὰρ ἂν...πειρῶνται πείθειν ὑμᾶς ὡς ἐκεῖνος διέθετο*** *ταύτας τὰς* ***διαθήκας.*** Πρβλ. ἔτι § 21: ***δικαίως ἂν δήπου τὰς τοιαύτας*** *διαθήκας ἀκύρους ποιήσαιτε.*

Οὐδὲν δὲ βλάπτει ἡ ἐπανάληψις τοῦ ***ταύτας*** ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ· τοὐναντίον εὐτονώτερον τὸν λόγον καθίστησιν, ἐν ἀρχῇ μὲν προτασσόμενον, εἰς τὸ τέλος δ' ἐπιτασσόμενον αὖθις. Πρβλ. § 48: ***ταῦτα λέγοντες.. καὶ ταῦτα πάντα λέγοντες.***

§ 32: *Καὶ ὡς ἀληθῆ λέγω, κάλει μάρτυρας.*

Οὕτως, ἄνευ τοῦ ἄρθρ. **τούς**, οὐ μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἀνωτέρω, εἰς τὸ τέλος τῆς § 16 ἀναγινώσκεται: ***καὶ τούτων μοι κάλει μάρτυρας.*** Καὶ ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ τῶν χωρίων τούτων ὁ Schömann τοῖς τῶν κωδίκων ἀκολουθῶν, τὸ ἄρθρον προσέθετο, ὥσπερ καὶ ὁ Βέκκηρος πρότερον, ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἐκδόται πάντες τῷ Κριψιανῷ εἰρημένῳ κώδικι (Α) καὶ τῷ Ἀμβροσιανῷ (Q) στοιχοῦντες, ἀμφότερα ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἐξέδοσαν.

Ἡμεῖς τῷ Schömann ἀνενδοιάστως πειθόμενοι (αὐτόθ. σ. 190), δοξάζομεν σὺν αὐτῷ, ὅτι τὸ ἄρθρον *τοὺς μάρτυρας* plane necessarium ὄν, ἐξ ὀλιγωρίας ἢ ἀβλεψίας παρελείφθη ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων. Σημειωτέον δ' ὅτι, καθὰ ἐπικαίρως παρατηρεῖ ὁ Wyse (σ. 201) ἐν τῷ ἀρίστῳ τῶν κωδίκων, τῷ Κριψιανῷ, ἓν τῶν κυριωτάτων σφαλμάτων εἶνε ἡ παράλειψις τῶν μικρῶν λέξεων, ὅτι δ' ἐν μόνῳ τῷ Ἰσαίῳ τὸ ἄρθρον ἐλλεῖπον, διὰ χειρὸς μὲν τοῦ πρώτου διορθωτοῦ τοῦ Χ'/φου (Α 1) 19κις προστέθειται, 17κις δὲ ὑπὸ τῶν νέω τέρων κριτικῶν. Ἐπίσης παρατηρεῖ ὁ λογιώτατος ἀνήρ, ὅτι ἐν τῷ σώματι τῶν Δημοσθενείων λόγων οὐδεμία ἄλλη ἐκφορὰ εὑρέθη πλὴν τῆς κρατούσης συνάρθρου: *κάλει...τοὺς μάρτυρας* (1).

Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτων, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἔκφρασις *κάλει μάρτυρας* τοσοῦτον εἶνε φανερῶς πλημμελὴς καὶ ἀνόητος, ὅσον καὶ αἱ ἑξῆς παραπλήσιοι καὶ ὡς εἰπεῖν στερεότυποι, εἰ ἀνάρθρως ἐξεφέ-

(1) Ἡμεῖς ὅμως εὕρομεν ἅπαξ ἐν τῷ κ. Μειδ. § 174 (ἔκδ. Dindorff 1851) καὶ τὴν ἐλλιπῆ γραφήν: ***κάλει μοι καὶ τούτων μάρτυρας***, ἀντὶ τῆς πλήρους (§ 121): ***κάλει μοι καὶ τούτων τοὺς μάρτυρας.*** Ἐπίσης ἐν τῷ πρ. Εὐβουλίδ. § 27: ***κάλει καὶ τούτων μάρτυρας.***

ροντο: *ἀνάγνωθι μαρτυρίας ἢ νόμον—ἀναγίνωσκε μαρτυρίαν ἢ νόμον —λαβὲ μαρτυρίαν ἢ νόμον—λέγε μαρτυρίας—λέγε δόγματα, ψήφισμα, γραφὴν—φέρε κατάλογον, διαμαρτυρίαν* καὶ μυρία ἄλλα, ἀντὶ τῶν ὡρισμένως ἀεὶ καὶ μετὰ τοῦ ἄρθρου ἐκφερομένων, ὧν βρίθουσι τὰ κείμενα τῶν ῥητόρων. Προσθῶμεν δ' εἰς ταῦτα ὅτι ὥσπερ αἱ ἐπιγραφαὶ *Μάρτυρες, Μαρτυρίαι, Νόμος* οὐ λίαν σπανίως τέλεον ἐλλείπουσιν (1) ἢ ἡμαρτημένως καταχωρίζονται, (2) οὕτως ἐπίσης ἐν τοῖς νῦν σῳζομένοις ἀντιγράφοις τῶν ῥητόρων ἢ ὅλως ἐλλείπει (3) ἢ εἶνε ἠκρωτηριασμένη (4) ἢ πολλάκις μονολεκτικῶς μόνον ἐκφέρεται ἡ τοῦ λέγοντος ἐντολὴ πρὸς κλῆσιν τῶν δεδηλωμένων μαρτύρων ἢ ἀνάγνωσιν τῶν προσκομιζομένων ἐγγράφων. (5).

Τὰ δ' εὐάριθμα χωρία, ἐν οἷς ἀπαντᾷ ἡ ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἐκφορὰ τῆς προσκλήσεως *κάλει μάρτυρας* καὶ εἰς ἃ παραπέμπουσιν οἱ ἐκδόται, εἰσὶ τάδε: Λυσ. κ. Ἀγοράτ. § 66, π. δημ. ἀδικτημ. §§ 2, 3, 9. ὑπ. Πολυστρ. § 26. — Ἰσοκρ. Τραπεζ. §§ 12, 16. πρ. Καλλίμαχ. §§ 8, 54.—Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φον. §§ 35, 56. Τούτοις δὲ προσ-

(1) Οὕτω λ. χ. ἐν τῷ π. τ. Κλεων. κλ. λόγῳ § 32 ἡ ἐπιγραφὴ *Μάρτυρες* λείπει ὅλως ἀπὸ τῶν κωδ. ABQ, προστεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Mai. Ὡσαύτως ἡ ἐπιγραφὴ *Νόμος* λείπει ἔτι καὶ νῦν ἀπὸ τοῦ π. τ. Μενεκλ. κλήρ. § 13 μὴ προστεθεῖσα.

(2) Ὁμοίως, ἐπὶ παραδείγματι, ἐν τῷ Δημοσθ. πρ. Σπουδίαν § 18 κακῶς νῦν κεῖται *Μάρτυρες* ἀντὶ *Μαρτυρίαι*, τοῦ ἀντιγραφέως πλανηθέντος ἐκ τῶν ἐπίσης ἡμαρτημένως ἐν τῷ ἀμέσως ἡγουμένῳ στίχῳ ἀναγινωσκομένων: *τῶν μαρτύρων ἀκούσατε. λέγε*, ἀντί: *τῶν μαρτυριῶν ἀκούσατε*, ὡς σαφῶς μαρτυρεῖ τὸ *λέγε*, ἀείποτε δηλοῦν ὅτι πρόκειται περὶ ἀναγνώσεως μαρτυρίας, νόμου, προσκλήσεως, διαμαρτυρίας καὶ τῶν τοιούτων. Πρβλ. αὐτόθι. §§ 10, 28. κ. Τιμοκρ. §§ 41, 44, 53 καὶ ἑπ. ὡς ἐπίσης ὅπου τὸ *λέγε* ἀπαντᾷ ἐν τοῖς ἄλλοις λόγοις τοῦ ῥήτορος.

Ἐπίσης ἐν τῷ κ. Εὐέργ. κ. Μνησιб. § 44 κακῶς νῦν ἀναγινώσκεται *Μαρτυρίαι*. ἐν ᾧ διαρρήδην ὁ ῥήτωρ λέγει ὅτι *μάρτυρας* παρέξεται.

(3) Εἰ καὶ περιττὰ τὰ παραδείγματα, διότι πάμπολλά εἰσιν. ὅμως ὅρ. Δημοσθ. π. Ἀφοб. § 39. πρ. Ἀπατούρ. § 3, πρ. Πανταίν. § 8, πρ. Βοιωτ. π. τ. ὀνόμ. §§ 5, 19, 24 κλ. πρ. Βοιωτ. π. τ. προικ. §§ 7, 15, 18 καὶ πλειστάκις ἀλλαχοῦ ἔν τε τούτῳ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν Δημοσθένους καὶ τῶν ἄλλων ῥητόρων λόγοις.

(4) Ὥσπερ λ. χ. ἐν τῷ Λυσ. ὑπ. τ. Ἀριστοφ. χρημ. § 59, κ. Ἀγοράτ. § 81 (ἔκδ. μείζ. Thalheim) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόν. §§ 61, 83. π. τ. Χορευτ. § 15 (ἔκδ. Blass 1892).

(5) Ὡς γνωστὸν δὲ ἡ μὲν πρὸς ἀνάγνωσιν ἐντολὴ ἐδίδοτο τῷ γραμματεῖ τοῦ δικαστηρίου (Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 67. 3) ἡ δὲ πρὸς κλῆσιν τῶν μαρτύρων τῷ δικαστικῷ κήρυκι (Δημοσθ. κ. Θεοκρ. § 42. Αἰσχ. π. Παραπρεσб. § 36) ἔχοντι καὶ ἄλλα καθήκοντα (Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 64. 3, 66. 1, 68. 4, 69. 1).

τίθεμεν καὶ ἡμεῖς ἕτερα δύο δημοσθενικὰ χωρία, τὸ μὲν ἐκ τοῦ πρ. Μειδ. § 174, τὸ δὲ ἐκ τοῦ πρ. Εὐβουλίδ. § 27. Σημειωτέον δὲ περὶ ἑνὸς τούτων, τοῦ Ἰσοκράτ. Τραπεζ. § 12, ὅτι καθὰ παρατηρεῖ ὁ ἡμέτερος Κοραῆς (1) ἀντὶ τοῦ: *κάλει τούτων μάρτυρας*, ἐν τῷ ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως παρατιθεμένῳ ἀποσπάσματι ἀναγινώσκεται: *καί μοι ἀνάβητε τούτων μάρτυρες*, ὅπερ μηνύει ὅτι ἐν τῷ ᾧ ἐχρῆτο ὁ Διονύσιος παλαιοτέρῳ ἀντιγράφῳ ἡ γραφὴ αὕτη καὶ οὐχὶ ἡ παραδοθεῖσα ἡμῖν ἔκειτο.

Ἐκ τούτων πάντων τί συνάγομεν;

Ὅτι πρῶτον αἱ περὶ ὧν ἡμῖν ὁ λόγος συνηθέσταται ῥήσεις ἢ ἀμελῶς πολλάκις ὑπ' αὐτῶν τῶν ῥητόρων ἐγράφοντο ἢ καὶ παρελείποντο ὅλως ἐνίοτε, οἰκεῖαι καὶ γνωριμώταται οὖσαι τοῖς πᾶσιν καὶ δή, ὡς εἴπομεν, στερεότυποι, δυνάμεναι ν' ἀναπληρῶνται προχείρως ἑκάστοτε καὶ διὰ μιᾶς μόνον λέξεως οἷον **κάλει, λέγε, ἀνάγνωθι** κλ. ἢ καὶ διὰ νεύματος τοῦ λέγοντος ἁπλῶς· οὕτω μάλιστα νομίζομεν ἐξηγεῖται ἡ ἔτι καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις παρατηρουμένη τελεία πολλάκις ἔλλειψις αὐτῶν. Εἶτα δ' ὅτι τοιούτων ὄντων τῶν παλαιοτάτων ἀρχετύπων, οἱ μεταγενέστεροι διασκευασταὶ καὶ βιβλιογράφοι προθυμούμενοι ν' ἀποδείξωσι τελειότερον τὸν λόγον, πολλάκις προσετίθεσαν οἴκοθεν τὰ ἐλλείποντα, ὁδηγούμενοι μάλιστα ὑπὸ τῆς οἰκείας ἑκάστῳ ῥήτορι χρήσεως, οἷα ἐν τοῖς νῦν σῳζομένοις Χ/φοις βλέπομεν ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κρατοῦσα παρὰ πᾶσι τοῖς ῥήτορσιν ἐκφορὰ εἶνε ἡ σύναρθρος: **κάλει τοὺς μάρτυρας**, οὐδεὶς δὲ λόγος οὔτε γραμματικὸς οὔτε ἑρμηνευτικὸς δικαιολογεῖ τὸ παράπαν τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἄρθρου, πάντως ἀναγκαίου ὄντος, ἡμεῖς τοὐλάχιστον ἀνενδοιάστως ἀποφαινόμεθα, ὅτι, ὅπου τὸ ἄρθρον ἐλλείπει καὶ δὴ ἄρα καὶ ἐν τοῖς περὶ ὧν ἡμῖν ὁ λόγος δύο καὶ μόνοις χωρίοις τοῦ Ἰσαίου, ὀφείλομεν ὡς τάχιστα ν' ἀποκαταστήσωμεν αὐτό.

§ 45: *ἐπειδὴ δὲ τῷ Ξενοκλεῖ ἠγγύα ὁ Ἔνδιος τὴν ἀδελφιδῆν σου, ἐπέτρεψας ⟨ἂν⟩, ὦ Νικόδημε, τὴν ἐκ τῆς ἐγγυητῆς τῷ Πύρρῳ γεγενημένην ὡς ἐξ ἑταίρας ἐκείνῳ οὖσαν ἐγγυᾶσθαι;*

Οὕτως: **ἐπέτρεψας ⟨ἂν⟩**, κατὰ τὴν τοῦ Ἄλδου ἔκδοσιν, οἱ ἐκδό-

(1) Ἐν ἐκδ. Ἰσοκράτ. Μέρ. Β' σ. 260·

ται πάντες. πρὸ τοῦ Buermann, μετὰ δ' αὐτὸν καὶ ὁ Thalheim, ὁ δὲ Buermann καὶ ὁ Wyse παραλείπουσιν ὅλως τὸν ἄν.

Καὶ καθ' ἡμᾶς ὑπάρχει τι ἐνθάδε σφαλμάτιον ἢ μᾶλλον παράλειψις, νομίζομεν δ' ὅτι ἄρτιον τὸ χωρίον ἀποκαθίσταται ἂν ἀμέσως πρὸ τοῦ *ἐπέτρεψας* προσθῶμεν ἐκπεσὸν τὸ προσῆκον ἐρωτηματικὸν μόριον: ⟨***πῶς***⟩ *ἐπέτρεψας, ὦ Νικόδημε,* κτέ. ὡς ἀκριβῶς μικρὸν ἀνωτέρω κεῖται § 40: *φέρε γάρ, ὦ Νικόδημε, εἰ ἦσθα ἠγγυηκὼς... τὴν ἀδελφὴν καὶ εἰ ᾔδεις...* ***πῶς ἐπέτρεψας...*** *ἐπιδικάσασθαι* ***τοῦ κλήρου*** κλ. Φιλεῖ δ' ὡς γνωστὸν τὰς ἐπαναλήψεις ὁ ῥήτωρ.

§ 47: *οὔτε γὰρ ἐπιτίμιον ταῖς πρὸς τὸν ἄρχοντα εἰσαγγελίαις ἔπεστιν, οὐδὲ ἐὰν μηδεμίαν τῶν ψήφων οἱ εἰσαγγείλαντες μεταλάβωσιν, οὔτε πρυτανεῖα οὔτε παράστασις οὐδεμία τίθεται τῶν εἰσαγγελιῶν.*

Οὕτω κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἁπάσας. Ἀλλ' ἆρά γε ἔχει ἐν πᾶσιν ὀρθῶς τὸ χωρίον ἢ μὴ πρὸς τὸ τέλος ὑπολείπεταί τι σφαλμάτιον;

Καθ' ἡμᾶς ἀντί: *οὐδεμία* ἀναγνωστέον: *οὐδεμιᾷ*.

Ἀνεγνώσθη δὲ φαίνεται παλαιόθεν ἤδη κακῶς τό: ***οὐδεμιᾷ***, συναφθὲν ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως πρὸς τὴν ἀμέσως ἡγουμένην λ: ***παράστασις***, ἐν ᾧ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἡ νομικὴ ἑρμηνεία καὶ ἡ γεν. ***τῶν εἰσαγγελιῶν*** κελεύουσι ν' ἀναγνῶμεν: *οὐδεμιᾷ... τῶν εἰσαγγελιῶν.*

Περὶ τῶν πρὸς τὸν Ἄρχοντα εἰσαγγελιῶν τούτων, αἷς *οὔτε ἐπιτίμιον ἔπεστιν, οὔτε πρυτανεῖα οὔτε παράστασις τίθεται,* διελάβομεν ἐν σ. 112 ἑπ. τῶν *Συμβολῶν εἰς τὸ Ἀττ. Δίκαιον* (ἐν *Ἀθηνᾷ* τόμ. ΙΑ' σ. 1 ἑπ.) ἑρμηνεύοντες τὴν λ. *Εἰσαγγελία* τοῦ Κανταβριγ. Λεξικοῦ, αὐτόθι δὲ διεξηγούμεθα καὶ πῶς, καθ' ἡμᾶς, ἀδικήματά τινα κατὰ τὸν νόμον διὰ γραφῶν πρὸς τὸν Ἄρχοντα διωκόμενα (Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 56.6) κατήντησαν βαθμηδὸν διὰ τῆς αὐθαιρέτου δικανικῆς ἑρμηνείας νὰ διώκωνται δι' εἰσαγγελίας· περὶ τούτων δ' ἀκριβῶς εἶνε ὁ λόγος ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ.

Ἡ κατάχρησις δ' αὕτη ἔτι μᾶλλον ἐκορυφώθη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ὑπερείδου ἐν δικαίᾳ ἀγανακτήσει ἀναφωνοῦντος ἐν τῷ ὑ. Εὐξεν. § 2: *οὕτως ὑπὲρ μεγάλων ἀδικημάτων καὶ περιφανῶν αἱ* ***εἰσαγγελίαι*** *τότε ἦσαν, νυνὶ δὲ τὸ γιγνόμενον ἐν τῇ πόλει πάνυ κατα-*

γέλαστόν ἐστιν. Διομήδης μὲν καὶ Ἀντίδωρος ὁ μέτοικος εἰσαγγέλλονται ὡς πλέονος μισθοῦντες τὰς αὐλητρίδας ἢ ὁ νόμος κελεύει... Εὐξένιππος δ' ὑπὲρ τῶν ἐνυπνίων ὧν φησιν ἑορακέναι· ὧν οὐδεμία δήπου τῶν αἰτιῶν τούτων οὐδὲν κοινωνεῖ τῷ εἰσαγγελτικῷ νόμῳ. Ἐπ. ἔτι ὑ. Λυκόφρ. § 12.

Ἐντεῦθεν δ' ἐπίσης γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος κατάχρησις προὔκυψεν ἐκ τῆς ὑπεράγαν εὐρείας ἑρμηνείας τοῦ εἰσαγγελτικοῦ νόμου.

§ 48. *Κεφάλαιον δὲ τῶν εἰρημένων, ᾧ πάντας ὑμᾶς προσέχειν δεῖ τὸν νοῦν· ὅσῳ γὰρ ἂν ταῦτα λέγοντες ἀποφαίνωσι καὶ πειρῶνται πείθειν ὑμᾶς ὡς ἐκεῖνος διέθετο ταύτας τὰς διαθήκας... κα ταῦτα πάντα λέγοντες καὶ δισχυριζόμενοι μηδέτερον ἀποφαίνωσι μήθ' ὡς ἐγγυτέρω τῷ γένει προσήκουσι μήθ' ὡς οἰκειότερον ἡμῶν πρὸς Κλεώνυμον διέκειντο, ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε ὅτι ἐκείνου κατηγοροῦσιν* κτἑ.

Ταῦτα λέγουσιν οἱ ἐνάγοντες, ἅμα μὲν διὰ βραχέων ἀνακεφαλαιοῦντες πάντα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀντιδίκων, ἅμα δὲ καὶ ἀνασκευάζοντες αὐτά.

Τὰ ἐν ἀρχῇ: *ὅσῳ γὰρ ἂν ταῦτα λέγοντες ἀποφαίνωσι* ἐσφαλμένα ὑποληφθέντα, παρέσχον χώραν εἰς πολλὰς εἰκασίας. Οὕτω πρῶτος ὁ Δοβραῖος διττῶς περὶ αὐτῶν ἤκασεν, ὅτι τουτέστιν ἀναγνωστέον ἤ: *⟨ἐν⟩ ὅσῳ*, ἀπαλείφοντες τά: *ταῦτα λέγοντες ἀποφαίνωσι καὶ* ἤ: *ὅσῳ γὰρ ἂν ⟨μᾶλλον⟩*, πάλιν ἀπαλείφοντες τά: *ταῦτα λέγοντες*. Τούτῳ δ' ἐν μέρει ἀκολουθῶν καὶ ὁ Buermann ἤκασεν: *ὅσῳ γὰρ ἂν ⟨μᾶλλον ἀεὶ⟩ ταὐτά*, μεταβάλλων, ὡς βλέπομεν, καὶ τὸ *ταῦτα* εἰς: *ταὐτά*, ὡς ὅλως ἄσχετον ὂν πρὸς τὰ ἡγούμενα, ἐπικαλούμενος δὲ πρὸς τοῦτο καὶ τὴν γνώμην τοῦ μεγάλου Κοβήτου, ἐπίσης περὶ τοῦ *ταῦτα λέγοντες* ἀποφηνομένου ὅτι εἰσὶν ἐφθαρμένα (Hermes XIX σ. 326).

Ὁ Schömann, περὶ τοῦ *ὅσῳ* μόνον ἀμφιβάλλων, ἀντ' αὐτοῦ ἤκασεν: *ἐν ᾧ* «ut haec sit structura» : *ἐνθυμεῖσθε ὅτι, ἐν ᾧ ἂν ἀποφαίνωσιν - ἐκείνου κατηγοροῦσιν*». Ὁ Thalheim δὲ τὸ μὲν *ὅσῳ* ἐτήρησε, τὸ δὲ *ταῦτα*, ὅλως ἐξαλείφων, ἀντ' αὐτοῦ ἤκασεν ἅμα καὶ κατεχώρισεν ἐν τῷ ἐδάφει *πλείω*: *ὅσῳ γὰρ ἂν πλείω λέγοντες* κτἑ

Ὁ Wyse τέλος τηρεῖ μὲν ἀναλλοίωτον τὴν παραδεδομένην γραφήν, ὀβελίζων ὅμως καὶ οὗτος ὡς ἐφθαρμένα τά: *ὅσῳ γὰρ ἂν ταῦτα λέγοντες ἀποφαίνωσι*, ἀντ᾽ αὐτῶν εἰκάζει διερωτώμενος: Quidni *ὅσοι γὰρ ἂν τἀναντία λέγοντες ἀναβαίνωσι?*

Καὶ ταῦτα μὲν ἐπιφανέστατοι κριτικοὶ ἀποφαίνονται, ἡμεῖς δ᾽ ὅμως περὶ μὲν τοῦ *ὅσῳ* ὑπὸ τοῦ Scheibe διδασκόμενοι (1), περὶ δὲ τοῦ *ταῦτα* τῷ Ἰσαίῳ μάλιστα πειθόμενοι, νομίζομεν ὅτι ἀμφότερα καλῶς τε καὶ ὑγιῶς ἔχουσι. Τῷ ὄντι ἡ δοτ. *ὅσῳ*, ὡς διδάσκουσιν αἱ ὑπὸ τοῦ Scheibe παρατιθέμεναι παραπομπαί, οὐ μόνον καθ᾽ ἑαυτὴν ἔχει ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ τελέως ἁρμόζει ἐνταῦθα, σημαίνουσα ὅ τι καὶ παρ᾽ ἡμῖν σήμερον τὰ *ἐν ὅσῳ ἢ ἐφ᾽ ὅσον* ἢ τὸ τῶν γάλλων tantqne(2). Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν δεικτ. ἀντ. *ταῦτα*, πλὴν ὅτι οὐδὲν μέγα σημαίνει ἂν τῶν δεικνυμένων προτάσσηται, εὐθὺς παραχρῆμα ἓν καθ᾽ ἓν εἰδικῶς ἐπιφερομένων (3): *ὡς* (=ὅτι δῆλον ὅτι) *ἐκεῖνος διέθετο ταύτας τὰς διαθήκας* κτέ. (4) αὐτὸς ὁ Ἰσαῖος ἐξ Ἅδου ὡς εἰπεῖν

(1) Τάδε παρατηρεῖ ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἐν Praef. Grit. σ. XV: *ὅσῳ*] Cave mutare animum indueas. «cfr. Ellendt. lex. Soph. 2 p. 378. Intpp. ad Thucyd. 6. 89 Turr. Adde Lysiae or. 4 § 13. Herod. V. 49 κτέ. Πρὸς ταῦτα βεβαίως στο[...] Wyse ἀπορητικὴ παρατήρησις (αὐτόθ. σ. 230: «It is strange that any one should ever have thought the text adequately defented by references to Ellendt, Lex Soph. s. v. ὅσος, Thuc. 6. 89. 6. 92. 5. 40. Lys. 1. 1[...]

(2) Ὁ Dareste ἀπεμακρύνθη μικρὸν τῆς διανοίας τοῦ ῥήτορος μεταφράζων: Quand ces hommes entreprennent de vous prouver.. quand avec tous leurs discours et toutes leurs affirmations ils ne prouvent etc. Νομίζομεν δ᾽ ὅτι ὧδέ πως θὰ ἔλεγέ τις ἀκριβέστερον: Tant que ces hommes entreprennent de vous prouver..et tout cela disant et prétendant, ils ne prouvent etc.

(3) Σημειούσθω δ᾽ ἄλλως ὅτι οὐδὲν τούτων εἶνε νέον, ἀλλὰ πάντα ἐν κεφαλαίῳ ὑπόμνησις τῶν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐκτεθέντων καὶ ἀνασκευασθέντων ἐπιχειρημάτων τῶν ἀντιδίκων.

(4) Πρβλ. νεώτατον παράδειγμα Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. Κεφ. 9. 1: *δοκεῖ δὲ τῆς Σόλωνος πολιτείας τρία ταῦτ εἶναι τὰ δημοτικώτατα· πρῶτον* κτέ. Ὅμως δὲ σπεύσωμεν νὰ προσθῶμεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα τὸ *ταῦτα* ἀπεδοκιμάσθη ὑπό τε τοῦ ἀοιδίμου Blass (ἔκδ. 4η App. σ. 124: falsum est ταῦτα pro τάδε; delere rectius videtur quam mutare) καὶ ἄλλων ἐπιφανεστάτων φιλολόγων ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτῶν, τῶν Herwerden-van Leeuwen καὶ τῶν Kaibel-Wilamovitz. Ὁ Kaibel 144 μάλιστα ἀντὶ τοῦ *τρία ταῦτ᾽* (α) καὶ ἤκασε: *τρία πάντων*. Τοὐναντίον ὁ Kenyon (ἀκαδ. ἔκδ. Βερολ. 1903), ὁ Sandys (ἔκδ. β᾽) καὶ ὁ Thalheim (ἔκδ.

μετακαλούμενος μαρτυρεῖ καὶ βοᾷ ὅτι τὸ *ταῦτα* οὐ μόνον ὑπ' αὐτοῦ ἐγράφη, ἀλλὰ καὶ κάλλιστα ἔχει, διὸ καὶ αὖθις ἐπαναλαμβάνει αὐτὸ ἐπιδεικτικῶς: *ὅσῳ γὰρ ἂν* ***ταῦτα λέγοντες*** *. πειρῶνται πείθειν ὑμᾶς ὡς ἐκεῖνος διέθετο . . καὶ* ***ταῦτα πάντα λέγοντες*** *. . μηδέτερον ἀποφαίνωσιν . . . ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε ὅτι ἐκείνου κατηγοροῦσι* κτέ.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· τοῦτο δὲ μόνον προστίθεμεν ὅτι ἀντὶ τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς § 48: *προσέχειν δεῖ τὸν νοῦν* προτιμῶμεν ν' ἀναγνῶμεν, συμφώνως τῷ κώδ. 2: *δεῖ προσέχειν τὸν νοῦν.*

§ 51: *Πάντων γὰρ ἂν εἴη δεινότατον, εἰ τῶν ἀντιδίκων γιγνωσκόντων ἡμᾶς δίκαιον εἶναι τὸ μέρος αὐτῶν λαβεῖν, ἡμεῖς ἅπαντ' αὐτοὺς ἔχειν ψηφίσαισθε* (1) κτέ.

Καθὰ ἐν § 16 περὶ τῶν ἐναγομένων λέγεται, οἱ τούτων φίλοι καὶ Κηφίσανδρος παρεμβαίνοντες *ἠξίουν νείμασθαι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τρίτον μέρος ἁπάντων τῶν Κλεωνύμου ἔχειν* τοὺς λέγοντας. Οὗτοι δ' αὖθις ἐν § 28 ἐπαναλαμβάνουσιν: ὅτι ὁ τούτων οἰκεῖος Κηφίσανδρος *δίκαιον ἡγεῖτο εἶναι μέρος ἕκαστον ἡμῶν ἔχειν τῆς οὐσίας.* Λέγουσι δ' οἱ αὐτοὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦ λόγου § 2 ὅτι οἱ τῶν ἀντιδίκων οἰκεῖοι καὶ προσήκοντες ἠξίωσαν αὐτοὺς *καὶ τῶν ὁμολογουμένων, ὧν Κλεώνυμος κατέλιπεν, αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι,* εἶτα δ' αὖθις ἐν § 35 ὅτι τὰς διαθήκας αὐτοὶ οἱ ἀντίδικοι *ἔργῳ λύουσιν ἐθέλοντες ἡμῖν ἰσομοιρῆσαι τῆς οὐσίας.*

Κατὰ ταῦτα τὰ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ ἀναγινωσκόμενα: *δίκαιον εἶναι τὸ μέρος αὐτῶν λαβεῖν* δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἢ ἣν καὶ τἀνωτέρω παρατιθέμενα χωρία σαφῶς ἐμφανίζουσιν ἔννοιαν, τὴν διανομὴν δῆλον ὅτι τοῦ κλήρου εἰς τρία ἴσα μέρη καὶ τὴν παροχὴν τοῦ τρίτου μέρους εἰς τοὺς λέγοντας. Ἀλλ' ἆρά γε ὀρθῶς ταῦτα ἔχουσιν ἢ μὴ μᾶλλον εἰσὶν ἐφθαρμένα;

Καθ' ἡμᾶς (καίτοι ἐξ ὧν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκδόσεων ἔχομεν οὐδένα

1909) τηροῦσι τὴν παραδεδομένην γραφήν. Πρβλ. ἔτι Ἰσ. π. τ. Μενεκλ. κλ. § 8: ***ἐδεῖτο οὖν ἡμῶν δοῦναι χάριν ταύτην αὐτῷ, ἐκδοῦναι ἄλλῳ αὐτὴν*** κτέ·

(1) Οὕτως ὁ Scheibe, ὁ Buermann καὶ ὁ **Wyse**, καὶ κατωτέρω: ***ἡγήσαισθε - ἀξιώσαιτε***, ἀκολουθοῦντες τῷ Βεκκήρῳ, ὃν ἀποδοκιμάζει ὁ Schömann ὅτι contra libros et praeter necessitatem τὰς γραφὰς ταύτας εἰσήγαγεν. Ὁ δὲ Thalheim μόνον ἀντὶ *ψηφίσεσθε* ἐξέδωκε *ψηφιεῖσθε*, τὰ δ' ἄλλα ἀκολούθως τῇ παραδεδομένῃ γραφ: ***ἡγήσεσθε - ἀξιώσετε.***

τῶν κριτικῶν ὁρῶμεν τούτοις προσκρούσαντα) τὸ χωρίον περιφανῶς νοσεῖ. Πρῶτον διότι ἀδύνατον εἶνε νὰ εὑρεθῇ ἐν τοῖς συμφραζομένοις τὸ ὄνομα ἀνθ' οὗ ἡ ἐπαναληπτ. ἀντων. *αὐτῶν* τέθειται: *αὐτῶν* τίνων; Εἰς τὸ ἐγγύτατα δὲ κείμενον ὄνομα: *τῶν ἀντιδίκων* κατ' οὐδένα τρόπον δύναται ὀρθῶς ν' ἀναφέρηται, διότι τὸ μέρος εἶνε οὐχὶ τῶν ἀντιδίκων, ἀλλὰ τοῦ κλήρου ἢ τῆς οὐσίας τοῦ Κλεωνύμου. Ἡ ἀντων. ἄρα *αὐτῶν* βεβαίως ἔσφαλται.

Εἶτα δὲ διότι καὶ τὸ μετὰ τοῦ ἄρθρου φερόμενον: *τὸ μέρος* ἐπίσης παρέχει ὑπόνοιαν φθορᾶς. Τῷ ὄντι, καίτοι τὸ ποσοστὸν τοῦ μέρους διὰ τοῦ ἄρθρου παρίσταται ὡρισμένον, ὅμως κατ' ἀλήθειαν μένει ἀόριστον. Καὶ τοῦτο ἄρα καθίστησι τὸ χωρίον ὕποπτον.

Ὅθεν διορθοῦντες τὰ ἐφθαρμένα ταῦτα ἀναγινώσκομεν ὧδε: *τὸ ⟨ἴσον⟩ μέρος αὐτοῖς λαβεῖν.*

Οὕτω διαλάμπει, νομίζομεν, πλήρης καὶ ἀκέραιος ἡ ἔννοια τοῦ συγγραφέως: *πάντων γὰρ ἂν εἴη δεινότατον, εἰ τῶν ἀντιδίκων γιγνωσκόντων ἡμᾶς δίκαιον εἶναι τὸ ⟨ἴσον⟩ μέρος αὐτοῖς λαβεῖν, ὑμεῖς ἄπαντ' αὐτοὺς ἔχειν ψηφίσαισθε* (1).

Εἶνε παντὶ φανερὸν ὅτι τό: *ἴσον μέρος αὐτοῖς λαβεῖν* οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἁπλῶς παράφρασις τοῦ *ἰσομοιρῆσαι* τινὶ τινός, ᾧ δὶς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ χρῆται ὁ ῥήτωρ, ἐν § 2: *αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι* καὶ ἐν § 35: *ἰσομοιρῆσαι τῆς οὐσίας.*

Ὅτι τὸ *αὐτοῖς* εὐκόλως ἐδύνατο νὰ παραφθαρῇ εἰς *αὐτῶν* οὐδεὶς πιστεύομεν ἀντερεῖ· προύκυψε δὲ πιθανώτατα ἐκ πλημμελοῦς ἀντιλήψεως τοῦ ἀντιγραφέως, συντάξαντος αὐτὸ πρὸς τὸ ἐγγύτατα κεί-

(1) Ὁ Dereste (αὐτόθ. σ. 14) ὡς ἑξῆς μεταφράζει τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον: Ce serait en effet une chose déplorable si, quand nos adversaires reconnaissent eux-mêmes qu' il est juste de nous faire *une part de ces biens*, vous alliez décider qu' ils auront tout. Ὡς βλέπει ἕκαστος, βιαζόμενος τὸ γράμμα τοῦ πλημμελῶς ἔχοντος χωρίου, μεταφράζει ὡς εἰ ἀορίστως ἔκειτο: *μέρος τι τούτων λαβεῖν*. Κατὰ τὴν ὑφ' ἡμῶν προτεινομένην διόρθωσιν ὧδέ πως ταῦτα μεταφραστέον: *nous faire une part égale à la leur*, ὡς ἀλλαχοῦ (§§ 2, 35) ὁ σοφὸς γάλλος μεταφράζει τὸ *ἰσομοιρῆσαι*.

Δυστυχῶς στερούμεθα τῆς ἐν ἔτει 1901 ὑπὸ Fil P. Caccialanza μετὰ προλεγομένων καὶ σημειώσεων δημοσιευθείσης ἰταλικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἰσαίου, ἣν μόνον ἐκ τῆς ἐν Neue Iahrbûcher σ. 66 ἐπ. τοῦ 1903 βιβλιογραφίας τοῦ κριτικωτάτου Φρ. Βλασσίου γινώσκομεν.

μενον: *ἀντιδίκων*, εἰς ὃ ἔτι καὶ νῦν κακῶς ἀναφέρεται (1).

Ἡ δὲ παράλειψις τοῦ *ἴσον* φαίνεται ἀρχαιοτέρα τῶν νῦν σῳζομένων ἀντιγράφων, διότι καὶ ἐν αὐτοῖς ἐπίσης παραλείπεται (2).

Τῆς λ. *μέρος* ποιεῖται πολλάκις χρῆσιν ὁ ῥήτωρ ἔν τε τῷ παρόντι λόγῳ καὶ τοῖς ἄλλοις, μετὰ τοῦ ἄρθρου μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τοῦ ὁρίζοντος τὸ μέρος ἀριθμητικοῦ (3), σπανίως δὲ ἄνευ τοῦ ἄρθρου (4), ὅπου ἀορίστως ἢ περὶ γνωστοῦ ἤδη μέρους λέγει. Περὶ τούτων θὰ διαλάβωμεν ἐν τοῖς ἑξῆς σὺν Θεῷ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἑκάστοτε, ὁσάκις ἀνάγκη παρίσταται.

Β΄.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΝΕΚΛΕΟΥΣ ΚΛΗΡΟΥ

---

1. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ

Ἐν τῇ προτασσομένῃ τοῦ λόγου τούτου παλαιᾷ ὑποθέσει, οἱ διώκοντες λέγονται κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν *ἀδελφοί*, προστίθεται δ' ὅτι ὁ λόγος οὗτος εἶνε ἐναντίος τῷ π. τ. Κλεωνύμ. κλήρου: *ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ συγγενείας* **εἶπεν**, *ὧδε δὲ ὑπὲρ διαθήκης.*

Τί κατὰ νοῦν εἶχεν ὁ τεχνικὸς λέγων ὅτι ὁ θετὸς υἱος ὑπὲρ *διαθήκης* ἀγωνίζεται ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν, ὅμως ὁ ῥήτωρ δὶς διαρρήδην διαψεύδει αὐτὸν λέγων (§ 14): *ἐμὲ ποιεῖται, οὐκ ἐν διαθήκαις... γράψας* καὶ κατωτέρω (§ 44): *ἀπέφηνα ... οὐ λόγῳ οὐδὲ διαθήκῃ*

(1) Τοιαῦτα, ἐκ γραμματικῆς ἀφομοιώσεως, ὡς λέγονται, σφάλματα τοῦ κώδ. Α παρατίθησιν ἱκανὰ ὁ Wyse ἐν σ. XXXIX τῆς Κριτ. Εἰσαγωγῆς, ἐπίσης δὲ παρετήρησε καὶ ὁ Buermann.

(2) Κατὰ τὸν Wyse, ἐπιμελέστατα μελετήσαντα τὰ κατὰ τοὺς κώδικας, ἐκ τῶν παμπόλλων παραλείψεων τοῦ κώδ. Α πλεῖσται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰσὶ σφάλματα αὐτοῦ τοῦ ἀρχετύπου. Ἔνθ' ἀνωτ. σ. XXXVI.

(3) Ὅρ. π. τ. Κλων. κλ. § 16. Δικαιογ. κλ. §§ 6, 8, 16, 29. Φιλοκτ. κλ. § 46. Ἀπολλ. κλ. §§ 23, 24, 25. Ἁγν. κλ. § 23 κλ.

(4) Ὅρ. π. τ. Κλεων. κλ. §§ 28, 35. Ἀπολλ. κλ. § 20 κλ.

τὴν ποίησιν γεγενημένην, ἀλλ' ἔργῳ κτέ. Σημειωτέον δι' ὅτι οὐδὲ καθ' ὑπόνοιαν συνάγεταί ποθεν τοῦ λόγου ὅτι ὁ Μενεκλῆς κατέλιπε διαθήκην· ὅλως τοὐναντίον μάλιστα.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸν τῶν διωκόντων ἀδελφῶν ἀριθμόν, οὓς ὁ γραμματικὸς θέλει δύο τοὐλάχιστον (*ἀδελφῶν ἀμφισβητησάντων τοῦ κλήρου*) οἱ νεώτεροι ἑρμηνευταὶ ἀποφαίνονται ὅτι οὗτος ἐπλανήθη, διότι ὁ Μενεκλῆς ἕνα μόνον ἀδελφὸν κατέλιπε. Οὕτως ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 199) νομίζει ὅτι ὤφειλε μᾶλλον νὰ εἴπῃ *ἀδελφοῦ ἀμφισβητήσαντος*· nam unum Meneclis fratrem fuisse apparet e § 21. Sed induxit fortasse gremmaticun nostrum, quod passim adversarios plurali numero designari videret, ut §§ 15. 17. 31, 33, 38. Nimirum filius quoque adversarii, particeps quodammodo causae paternae, in judicio aderat. Ταὐτὰ διδάσκει καὶ ὁ Jebb (1), κατηγορηματικώτερον μάλιστα, ἀποφαινόμενος ὅτι ἐκ μὲν τῆς § 21 δείκνυται ὅτι ἕνα μόνον ἀδελφὸν εἶχεν ὁ Μενεκλῆς, διὰ δὲ τοῦ ἐν § 38 *ἀμφότεροι οὗτοι* καὶ τῆς κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν ἐκφορᾶς δηλοῦνται ὁ μόνος ἀδελφὸς οὗτος καὶ ὁ τούτου υἱός. Τὴν αὐτὴν τῷ Schömann περὶ ἑνὸς ἀδελφοῦ γνώμην ἔχουσιν ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 237) ἔτι δὲ ὁ Scheibe καὶ ὁ Thalheim, ὡς δείκνυται ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτῶν γενεαλ. πινάκων, ὡσαύτως δὲ ὁ Buermann, καθὰ δηλοῖ οὗτος ἐν ταῖς κριτ. ὑποσημειώσεσιν, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Moy (2), διδάσκοντες ὅτι ὁ Μενεκλῆς ἕνα μόνον ἀδελφὸν κατέλιπε, τὸν διώκοντα. Ὁ δὲ Dareste ἐν τῇ γαλλ. μεταφράσει (3) περὶ τοῦ διώκοντος ἀποφαίνεται ὅτι εἶνε ἐκ τῶν τοῦ Μενεκλέους ἀδελφῶν, ὅτι δὲ οὗτος ἀγωνίζεται οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς, τῆς ἀνεψιᾶς καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν (§ 21) γεννηθέντων, ὡς λέγει, μετὰ τὴν υἱοθεσίαν (4).

(1) Jebb, Att. Orators τόμ. Β σ. 337 σημ. 1.

(2) Les Plaid. d' Isée σ. 147, 156.

(3) καὶ (4) Σελ. 19 καὶ σημ. 1. Σημειωτέον ὅτι τὰ τελευταῖα ταῦτα εἰσὶν ἁπλῶς εἰκασία τοῦ λογιωτάτου ἀνδρός, διότι οὐδαμοῦ τοῦ λόγου λέγεται ὅτι οἱ ἐκ πλαγίου συγγενεῖς οὗτοι, μνημονευόμενοι ἐν § 21, ἐγέννησαν τέκνα *μετὰ τὴν υἱοθεσίαν*, οὐδ' ὅτι ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς ἀγωνίζεται καὶ ὑπὲρ αὐτῶν· φαίνεται δ' ὅτι εἰς τὴν εἰκασίαν ταύτην προῆλθεν ἐκ τῆς ἐν § 21 φράσεως: ***ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐγένετο αὐτῷ***

Πρὸς ταῦτα παρατηροῦμεν ὅτι, κατὰ τὸν νόμον, μόνον **ἀδελφοὶ** ἢ τετελευτηκότων ἀδελφῶν παῖδες ἐδύναντο νὰ ὦσι διώκοντες ἐν τῇ δίκῃ ταύτῃ, ἀποκλείοντες τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς πάντας τοὺς ἐν τῇ § 21 μνημονευομένους ἑτέρους ἐκ πλαγίου συγγενεῖς τοῦ Μενεκλέους, τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ δῆλον ὅτι, τὴν ἀνεψιὰν (ἐξαδέλφην) καὶ τὸν ἀνεψιὸν (ἐξάδελφον), περὶ ὧν ἄλλως μικρὸν κατωτέρω προστίθεται (§22) ὅτι *ἦν οὐδεὶς ἄλλος συγγενὴς αὐτῷ πλὴν τούτων*. Ταὐτὸ δ' ὡς εἰκὸς ῥητέον καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ (§§10, 21) τοῦ διώκοντος, ἐπίσης ἀποκλειομένου ὑπὸ τοῦ ἑαυτοῦ πατρός. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων φθάνομεν εἰς ὃ καὶ ὁ Schömann καὶ οἱ μετ' αὐτὸν λογιώτατοι ἄνδρες συμπέρασμα, ὅτι τουτέστι ὁ ἡμέτερος τεχνικὸς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπλανήθη ἐκ τῆς κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν ἐκφορᾶς (*οὗτοι, τούτους, τούτων* §§ 14, 15, 17, 31, 33, 38, 47 κλ.) ἐπίσης δ' ἴσως καὶ ἐκ τοῦ ἐν § 38 κειμένου: *τὰς γὰρ διαλύσεις φαίνονται πρὸς ἐμὲ ποιησάμενοι ἀμφότεροι οὗτοι* (1), ἐξ ὧν συνήγαγεν ὅτι οἱ διώκοντες ἦσαν δύο καὶ δὴ ἄρα

οὐδεὶς τούτων τῶν συγγενῶν, ἣν μεταφράζει: mais au début il ne lui était encore né aucun de ces parents. Ἡμεῖς ὅμως ἀμφιβάλλομεν ἂν τοιαύτην ἔννοιαν παρέχει τὸ ἑλλ. κείμενον, νομίζομεν δ' ὅτι ἀκριβέστερον θὰ μετέφραζέ τις: mais absolument aucun il ne lui était né de ces parents.

Ἐν δὲ τῷ π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 50: ***οἶμαι δὲ οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν ἐκεῖνον, οὐδ' ἄλλον...οὐδένα***, ὁ Dareste μεταφράζει διαφόρως τὸ ***τὴν ἀρχήν***: mais je crois que ni Endios, à commencer par lui, ni en général aucun adopté. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ, ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν Ἔνδιον νομίζει τοῦτο ἀδύνατον, ἐπάγει δ' ὅτι οὐδ' ἄλλος οὐδεὶς τῶν εἰσποιήτων θὰ ἐδείκνυτο οὕτως εὐήθως καὶ ὀλίγωρος τῶν νόμων, ὥστε κτλ.

(1) Τὸ *ἀμφότεροι οὗτοι*, ὡς ἤδη παρετηρήθη (Jebb, αὐτόθ. τόμ. Β΄ σ. 337 σημ. 1. Wyse, αὐτόθ. σ. 265) δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὸν διώκοντα ἀδελφὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἀμφοτέρους ποιησαμένους τὰς διαλύσεις πρὸς τὸν λέγοντα, κατὰ τὰ ἐν § 38 ἐκτιθέμενα. Ἐκεῖ πράγματι πρόκειται περὶ ἐξωδίκου συμβιβασμοῦ καὶ ἐνόρκου βεβαιώσεως ὅτι θὰ σεβασθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι τὰ ὁμολογηθέντα, οὐ μόνον αὐτοὶ οἱ τότε διαφερόμενοι ἀδελφοί, ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ὅμως οὐδαμῶς ἕπεται οὔτε ὅτι ὁ υἱὸς οὗτος ἐδύνατο νὰ ᾖ διάδικος, ἴδιον διώκων συμφέρον ἐν τῇ παρούσῃ δίκῃ, οὔτε ὅτι οὗτος τε καὶ ὁ τούτου πατὴρ ἦσαν, ὡς νῦν οἱ νομικοὶ λέγομεν, *ὁμόδικοι* (litisconsortes). Μόνον ὡς συνήγορος τῷ πατρὶ παρέστη ἴσως, καὶ ταῦτα διότι οὗτος μὲν ἦν ἤδη πρεσβύτης, ἐπίσης δὲ παρίστατο συνηγορῶν τῷ διωκομένῳ Φιλωνίδῃ ὁ τούτου ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός, ὁ λέγων τὸν λόγον. Ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 237) τὸν τοῦ ἀδελφοῦ υἱὸν ὑποτίθησιν ἁπλῶς παρόντα κατὰ τὴν δίκην.

ἀδελφοὶ ἀμφότεροι τοῦ Μενεκλέους, δικαιούμενοι εἰς ἀμφισβήτησιν τοῦ κλήρου αὐτοῦ.

Ὅπως δήποτε ὅμως ἡ κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν ἐκφορά, ᾗ πολλάκις χρῆται ὁ ῥήτωρ, μένει ἀνεξήγητος, οὐδεμίαν δι' ἄλλην ὁρῶμεν διάδυσιν ἢ νὰ ὑποτιθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν δίκην, ὄπισθεν τοῦ διώκοντος, πρεσβύτου ὄντος, ὡς κατωτέρω δειχθήσεται, παρίσταντο οἱ ἐγγύτατοι οἰκεῖοι αὐτοῦ, ἰδίᾳ διαφερόμενοι ὑπὲρ τῆς εὐτυχοῦς ἐκβάσεως αὐτῆς, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ (1) δῆλον ὅτι, ἴσως δὲ καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρί (2).

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· ἵνα δὲ βέλτιον νοηθῶσι τὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην προσῆκον νομίζομεν ἵνα προτάξωμέν τινα πρὸς πιθανὸν ὁρισμὸν κατὰ χρόνον τῶν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ μνημονευομένων κυριωτέρων περιστατικῶν καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ἀγωνιζομένων.

Ἐπώνυμος Ἀχαρνεύς § 3
Μενεκλῆς
Λευκόλοφος § 3
§ 10. 21
§ 19
§ 13
Υἱὸς θετὸς Μενεκλέους § 13 Συνήγορος
Μενεκλῆς Β΄ § 36

Ἐν § 6 κεῖται: *ἐκδόντες τοίνυν τὰς ἀδελφὰς . . ὄντες αὐτοὶ ἐν ἡλικίᾳ, ἐπὶ τὸ στρατεύεσθαι ἐτραπόμεθα, καὶ ἀπεδημήσαμεν μετὰ Ἰφικράτους εἰς Θράκην.* Ἀλλὰ πότε ἡ ἀποδημία αὕτη ἐγένετο; ἡ

(1) Διότι, καθὰ ἐν τῇ § 23 διαρρήδην λέγεται, οὗτος πλὴν τοῦ ἐν § 21 ἀναφερομένου υἱοῦ, εἶχε καὶ ἄλλους παῖδας.

(2) Τοῦτο συνάγομεν ἐκ τῆς § 29: *ἔδοξεν ἡμῖν χρῆναι . . . ἐπιτρέψαι τῷ τε κηδεστῇ τῷ τούτου καὶ τοῖς φίλοις διαιτῆσαι.* Ὅμως ἐδύνατο νὰ ᾖ καὶ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ διώκοντος, καὶ δὴ τῇ ἐν § 21 μνημονευομένῃ, οὔσῃ ἐγγάμῳ.

μᾶλλον, κατὰ τίνα τῶν εἰς Θράκην ἐκστρατειῶν τοῦ Ἰφικράτους (1) οἱ Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως δύο υἱοὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὡς ἐθελονταί (2);

Ἡμεῖς τῷ Blass μᾶλλον πειθόμενοι, τιθεμένῳ τὴν εἰς Θράκην στρατείαν τοῦ Ἰφικράτους τῷ 383 π. Χ., ἐντεῦθεν δὲ λογιζόμενοι, συνάγομεν τὰ ἑξῆς περὶ τούτων πορίσματα:

1) ὅτι ὁ λέγων τὸν λόγον, ὅτε εἰς Θράκην τῷ 383 ἀπέπλευσε, δὲν ἐδύνατο νὰ ᾖ νεώτερος τῶν ἐτῶν 21, ὅτι δὲ πιθανώτατα, εἰ μὴ βεβαίως, ἦν τοὐλάχιστον 21ετής (3).

(1) Κατὰ τὸν Schömann (αὐτόθ. σ. 198 ἐπ.), νοητέον τὴν ἐν ἔτει 389 π. Χ. ἐκστρατείαν τοῦ Ἰφικράτους εἰς Ἑλλήσποντον (Ξενοφ. Ἑλλ. Δ΄ 8. 34 ἐπ.). Ἐντεῦθεν δὲ λογιζόμενος οὗτος τὴν μὲν ἐπάνοδον τοῦ λέγοντος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας τίθησι τῷ 388 ἢ 386, τὸ διαζύγιον τοῦ Μενεκλέους τῷ αὐτῷ ἔτει ἢ τῷ 386, τὴν δὲ υἱοθεσίαν περὶ τὸ 383, ἐπειδὴ δὲ ὁ Μενεκλῆς ἐτελεύτησε ἔτει 23ῳ μετὰ τὴν υἱοθεσίαν, τάσσει τὸν λόγον τοῦτον περὶ τὸ 360 π. Χ. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχουσιν ὁ Scheibe, ὁ Buermann καὶ ὁ Thalhein διδάσκοντες ὅτι ὁ λόγος οὗτος δὲν ἀπηγγέλθη πρὸ τοῦ 360 π. Χ. Ἐπίσης δὲ ὁ Dareste (αὐτόθι σ. 18).

Ὁ δὲ Βλάσσιος (Att. Berred. τόμ. Β΄ σ. 533) ἐπειδή, λέγει, ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ ῥήτωρ περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐκφράζεται, φαίνεται ἀποκλειομένη ἡ ἔννοια μεγάλου πολέμου τῶν Ἀθηνῶν, ἐντεῦθεν εἰκαστέον μᾶλλον ὅτι πρόκειται περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 383 π. Χ. ἀρξαμένων ἐχθροπραξιῶν τοῦ Ἰφικράτους κατὰ τοῦ Κότυος, ἀκριβῶς τότε ἀναλαβόντος ἐν Θράκῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, διὰ δὲ ταῦτα τάσσει τὸν λόγον τοῦτον περὶ τὸ 354 π. Χ. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ Jebb (αὐτόθ. τόμ. Β΄ σ. 337 ἐπ.) διὸ καὶ τάσσει τὴν υἱοθεσίαν μὲν τοῦ λέγοντος ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους, γενομένην 6 περίπου ἔτη βραδύτερον (§§ 7-19), κατὰ τὸ ἔτος 377, τὸν θάνατον δὲ τούτου, ἐπελθόντα 23 ἔτη μετὰ τὴν υἱοθεσίαν τῷ 354 π. Χ, ὅτε μετὰ μικρὸν ἡ δίκη ἐπηκολούθησεν.

Ὁ Wyse τέλος (αὐτόθ. σ. 236 ἐπ.) δέχεται μὲν ὅτι ὁ λόγος οὗτος εἶνε ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ ῥήτορος, ἀποφαίνεται δ' ὅτι κατ' ἀλήθειαν στερούμεθα ἐπαρκῶν εἰδήσεων ὅπως προσδιορίσωμεν κατὰ χρόνον πότε ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ πότε ἐν τῇ τῶν ἐπιχωρίων ἡγεμόνων αἱ εἰς Θράκην στρατεῖαι τοῦ Ἰφικράτους ἐγένοντο.

(2) *Ὡς ἐθελονταὶ* λέγομεν, διότι τοιοῦτό τι προδήλως ἐμφαίνει ἡ φράσις: *ἐπὶ τῷ στρατεύεσθαι ἐτραπόμεθα.*

(3) Τῆς εἰς τὸ Ληξιαρχ. Γραμματεῖον ἐγγραφῆς γενομένης ἅμα τῇ συμπληρώσει τοῦ 18 ἔτους, ταύτῃ δὲ ἐπακολουθούσης κατὰ τὸν νόμον τῆς ἐπὶ δύο ἔτη στρατιωτικῆς τῶν ἐφήβων παιδεύσεως (ὅρ. ἀνωτ. σ,16 σημ. 2 καὶ σ. 17 σημ. 1, ἕπεται ὅτι εἶχον ἤδη συμπληρώσει τὸ 21 ἔτος. Ἐκ τῶν ἐν §§ 3-5 ὅμως λεγομένων, ὅτι τελευτήσαντος τοῦ πατρός, οὗτος καὶ ὁ ἀδελφὸς πρῶτον μὲν ἐξέδοσαν τὴν πρεσβυτέραν ἀδελφὴν Λευκολόφῳ, μετὰ δὲ 4 ἢ 5 ἔτη καὶ τὴν νεωτέραν τῷ Μενεκλεῖ, ἕπεται ὅτι ὅτε τὴν πρώτην ἀδελφὴν εἰς γάμον ἐξεδίδοσαν ἦσαν ἤδη ἐνήλικοι, 18ετής· ἄρα τοὐλάχιστον

2) ὅτι οὗτος ἐπιστρέφων ἐκ Θράκης εἰς Πειραιᾶ κατέπλευσε μετὰ 3 ἔτη περίπου (1), τουτέστι τῷ 380.

3) ὅτι ὁ τοῦ Μενεκλέους γάμος μετὰ τῆς νεωτέρας τούτου ἀδελφῆς, οὔπω πλήρως ἐφήβου (2) οὔσης, ἐτελέσθη μὲν μικρὸν πρὸ τῆς εἰς Θράκην στρατείας, ἐλύθη δὲ μετὰ τετραετῆ περίπου συμβίωσιν (3), περὶ τὸ 379, ταύτης ἐκδοθείσης Ἠλείῳ Σφηττίῳ (§ 9) εἰς δεύτερον γάμον.

4) ὅτι ἡ υἱοθεσία ἐγένετο μετὰ πάροδον 3 ἑτέρων περίπου ἐτῶν (4), ἤτοι περὶ τὸ 376 καὶ

5) ὅτι τοῦ Μενεκλέους τελευτήσαντος ἔτει 23ῳ μετὰ τὴν υἱοθεσίαν (§§ 15, 45), ὁ λόγος οὗτος ἀπηγγέλθη περὶ τὸ 353/2 π. Χ. καὶ δὴ ἄρα ἐκ τῶν περισωθέντων λόγων εἶνε ὁ τελευταῖος ἴσως, ὃν ὁ Ἰσαῖος συνέγραψεν (5), ἤδη πρεσβύτης ὢν καὶ αὐτός (6).

ὁ νεώτερος, ὁ καὶ υἱοθετηθείς, καὶ δὴ κατ' ἀκολουθίαν, ἐπειδὴ ἔκτοτε μέχρι τῆς ἐκστρατείας παρῆλθον 6 ἔτη περίπου, οὗτος ἦν 24ετὴς ὅτε ἀπεδήμησε.

(1) Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς § 6 ἔνθα λέγεται ὅτι ἐκ τῆς στρατείας δεῦρο καταπλεύσαντες κατέλαβον *τῇ πρεσβυτέρᾳ ἀδελφῇ ὄντα δύο παιδία*· ἡ ἀποδημία ἄρα διήρκεσε 3 ἔτη περίπου.

(2) *Ἡ νεωτέρα σχεδὸν ἡλικίαν εἶχεν ἀνδρὶ συνοικεῖν* (§ 4). Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι πάντως ἦν νεωτέρα τῶν 14 ἐτῶν, τοῦ νόμου διὰ τὰς ἐπικλήρους τοὐλάχιστον (Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. Κεφ. 56 § 7 κατὰ τὴν καλλίστην τοῦ ἀοιδίμου Βλασσίου συμπλήρωσιν: *ἕως ἂν τις τετταρ]ακαιδεκέτις γένηται)* τὴν ἐφηβείαν ὁρίζοντος εἰς τὸ 14 ἔτος συμπεπληρωμένον τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Εἰ καὶ ἡ διάταξις αὕτη φαίνεται εἰδικὴ οὖσα, ὅμως οὐδὲν κωλύει νὰ ἐφηρμόζετο κατ' ἀναλογίαν καὶ γενικώτερον, ὁσάκις ἀνάγκη παρίστατο. Ἀλλ' ἐντεῦθεν οὐδαμῶς ἕπεται ὅτι πρὸ τοῦ 14 ἔτους ὁ γάμος ἀπηγορεύετο. Τοὐναντίον, πιθανώτατον εἰ μὴ βέβαιον νομίζομεν, ὅτι καθάπερ ἐν Κρήτῃ, (Νόμ. Γορτ. ΙΒ' 35) οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἁπανταχοῦ ἴσως τῶν ἑλλ. χωρῶν ἡ γυνή, κατὰ τὸν νόμον τοὐλάχιστον, ἐθεωρεῖτο ἱκανὴ πρὸς γάμον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 12 ἔτους, καθὰ ἄλλως τε καὶ παρ' ἡμῖν ἔκτοτε μέχρι σήμερον. Πρβλ. Beauchot, αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 158 ἑπ. Wyse, αὐτόθ. σ. 310.

(3) Διότι, ἀφ' οὗ μετὰ τριετῆ περίπου ἀπουσίαν οἱ ἀδελφοὶ ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας, παρῆλθον δὲ καὶ 2 ἢ 3 μῆνες ἀπὸ τῆς ἐπανόδου (§ 7), ὁ Μενεκλῆς ἤρξατο δεόμενος αὐτῶν *ἐκδοῦναι ἄλλῳ* τὴν ἀδελφὴν (§ 8), ἔκτοτε δὲ πάλιν παρῆλθε χρόνος τις, ἄχρις οὗ ἐκείνη *μόλις ἐπείσθη* (§ 9).

(4) Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς § 19 ἔνθα λέγεται ὅτι ἡ ποίησις ἐγένετο πολλῷ χρόνῳ μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, ὅτε ἡ ἀδελφὴ δύο παῖδας εἶχεν ἤδη ἐκ τοῦ δευτέρου ἀνδρός,

(5) Τελευταῖον ὁ Schömann καὶ οἱ μετ' αὐτὸν νομίζουσι τὸν π. τ. Ἀπολλοδωρ. κλ. τάσσοντες αὐτὸν τῷ 354/3 π. Χ.

(6) Ἐκ τῆς χρονολογήσεως τινῶν τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος καὶ τῆς παρ' αὐτῷ μα-

Τὴν ἡλικίαν τοῦ Μενεκλέους κατὰ τὰς σπουδαιοτάτας περιστάσεις τῆς δίκης ταύτης, τὸν γάμον αὐτοῦ δῆλον ὅτι μετὰ τῆς τοῦ θετοῦ υἱοῦ ἀδελφῆς καὶ τὴν υἱοθεσίαν τούτου, μόνον κατὰ συμπερασμὸν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν· ὅμως νομίζομεν ὅτι οὐ λίαν ἀφιστάμεθα τῆς ἀληθείας ὑποτιθέμενοι αὐτὸν πλέον μὲν ἢ πεντηκονταπεντούτη μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ δευτέρου τούτου γάμου (1), πάντως δὲ ὑπερεξηκοντούτη (2) κατὰ τὴν ποίησιν τοῦ θετοῦ υἱοῦ.

Τέλος περὶ τοῦ διώκοντος τοῦτο μόνον λέγομεν, ὅτι ἐκ τοῦ ὅλου λόγου φαίνεται μὲν νεώτερος ὢν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μενεκλέους, ἀλλὰ καὶ οὗτος πάντως ἦν ἤδη πρεσβύτης κατὰ τὴν δίκην, ἑβδομηκοντούτης ἴσως, εἰ μὴ καὶ πρεσβύτερος (3).

Τὴν ὑπόθεσιν δὲ ἐκ τοῦ λόγου τεκμαιρόμενοι φανταζόμεθα ἔχουσαν κατ᾽ ἀλήθειαν ὡς ἑξῆς.

Ὁ Μενεκλῆς, ἀθηναῖος εὔπορος (4), ἔγγαμος, ἦν φίλος καὶ ἐπι-

θητείας τοῦ Δημοσθένους, τασσομένης περὶ τὸ 365 - 363, καθίσταται σφόδρα πιθανὸν ὅτι ὁ Ἰσαῖος ἐγεννήθη περὶ τὸ 420 π. Χ. Ἡ γνώμη Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως ὅτι ὡς ἐκ τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος τεκμαίρεται, οὗτος *ἤκμασε μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ μέχρι τῆς Φιλίππου δυναστείας προεξέτεινεν*, οὐδὲν διδάσκει ἡμᾶς περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου τοῦ θανάτου τοῦ ῥήτορος· τοῦτο δὲ μόνον ἴσως δυνάμεθα ἐκ τῶν ῥημάτων τούτων νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ὁ ἐπιφανέστατος τῶν φιλολόγων τῆς ἀρχαιότητος, ἔχων ὑπ᾽ ὄψει καὶ τοὺς λοιποὺς λόγους τοῦ Ἰσαίου, ὧν ἡμεῖς νῦν στερούμεθα, ἐκ τούτων συνήγαγεν ὅτι ὁ ῥήτωρ φαίνεται ζῶν ἔτι ἐπὶ τῆς δυναστείας Φιλίππου (359-337/6 π. Χ.) ὅπερ εὔλογον, διότι καὶ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτι ἔτος αὐτῆς (337/6) ἂν ὑποτεθῇ τελευτήσας, πάλιν θὰ εἶχεν ἡλικίαν 83 περίπου ἐτῶν. Πρβλ. Scöhmann, αὐτόθ. σ. V ἐπ. Jebb, αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 264.

(1) Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν §§ 7 καὶ 8 ἔνθα ὁ Μενεκλῆς παρίσταται ὁμολογῶν ἑαυτὸν γέροντα, διὸ καὶ μετὰ τριετίαν ἀπὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου, ταύτην ζητεῖ τὴν χάριν παρὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς μόλις ἑκκαιδεκέτιδος τότε γυναικὸς αὐτοῦ, *ἐκδοῦναι ἄλλῳ αὐτὴν μετὰ τῆς γνώμης τῆς ἑαυτοῦ.*

(2) Διότι, ὡς ἀνωτέρω ἐδείχθη ἡ ποίησις ἐγένετο 7 ἔτη περίπου μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου.

(3) Τοῦτο εἰκάζομεν πρώτιστα μὲν ἐκ τῆς κατὰ μέσον ὅρον πιθανῆς διαφορᾶς ἡλικίας μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, εἶτα δ' ἐκ τῶν §§ 10, 23 ἔνθα οὗτος λέγεται ὢν πατὴρ παίδων κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς υἱοθεσίας, ἴσως δὲ ἤδη τότε εἶχε καὶ θυγατέρα ἔγγαμον. Ορ. ἀνωτέρω.

(4) Εἰκάζομεν τοῦτο, διότι ἀνὴρ γέρων καὶ ἄπορος οὔτε κόρην μόλις τριακαιδεκέτιδα εὑρίσκει νὰ λάβῃ εἰς γάμον, οὔτε ἄνδρα συναινοῦντα ἵνα υἱοθετηθῇ ὑπ᾽ αὐτοῦ. Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ὁ λέγων, ἵν' ἀποδείξῃ ἀφιλοχρηματίαν, ἀποσιωπᾷ μὲν ὅλως τὰ τῆς λεγομένης *ἀφανοῦς* οὐσίας, μόνον δὲ περὶ τῆς *φανερᾶς*, τῆς ἐγγείου δῆλον ὅτι, ποιεῖται λόγον, ἤτοι τοῦ πωληθέντος χωρίου καὶ ἑνὸς οἰκιδίου, ὃ μόνον ἐκεῖνος

τήδειος Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως, ὃς ἐπίσης φιλίως καὶ οἰκείως διάκειτο πρὸς αὐτόν. Τελευτήσας οὗτος, πάντως πρὸ τοῦ 390 π. Χ. (1), κατέλιπεν υἱοὺς δύο καὶ θυγατέρας δύο, περιουσίαν δὲ μικράν (2), μόλις ἐξαρκέσασαν ἴσως πρὸς προίκισιν τῆς πρεσβυτέρας θυγατρός, ἐκδοθείσης τῷ Λευκολόφῳ (§ 3). Ἐκλιπόντος τοῦ Ἐπωνύμου ἡ πρὸς τοὺς οἰκείους ἐκείνου οἰκειότης τοῦ Μενεκλέους οὐ μόνον κατ᾽ οὐδὲν ἠλαττώθη, ἀλλά, τοὐναντίον, καὶ ἐπετάθη ὅτε καὶ τῷ Μενεκλεῖ ἐτελεύτησεν ἡ γυνή (§ 4).

Οὗτος, εἰ καὶ προβεβηκὼς ἤδη τὴν ἡλικίαν, ὅμως ἐπειδὴ ἦν ἄπαις, εἶχε δὲ καὶ χρείαν περιθάλψεως, προσῆκον ἐνόμισε νὰ συνέλθῃ εἰς δεύτερον γάμον, εὐθὺ δ᾽ ἀπέβλεψε πρὸς τὴν μόλις τρισκαιδεκέτιδα κόρην τοῦ ἐκλιπόντος παλαιοῦ φίλου. Οἱ ἀδελφοί, *εἰδότες ὅτι καὶ ὁ πατὴρ οὐδενὶ ἂν ἔδωκεν ἥδιον ἢ ἐκείνῳ* (§ 5) προθύμως συνήνεσαν, εἰ μὴ κατ᾽ ἀλήθειαν καὶ παρεσκεύασαν τὸν γάμον τοῦτον ἵνα νυμφεύσωσιν ἀδαπάνως τὴν ἀδελφήν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι οὗτοι διατείνονται, ὅτι *οὐκ ἄπροικον, ἀλλὰ τὴν ἴσην προῖκα ἐπιδόντος ἥνπερ καὶ τῇ πρεσβυτέρᾳ ἀδελφῇ*, ἐξέδοσαν αὐτήν, εἴκοσι μνᾶς δῆλον ὅτι, μάλιστα δὲ καὶ μαρτυρίαν τινὰ περὶ τούτου παρέσχοντο (§ 5) ἡμεῖς δ᾽ ὅμως σφόδρ᾽ ἀμφιβάλλομεν ἂν ὄντως ἡ προὶξ αὕτη κατεβλήθη, μᾶλλον δὲ πιστεύομεν ὅτι ἀνὴρ πρεσβύτης καὶ εὔπορος, αὐτὸς ζητῶν καὶ λαμβάνων εἰς γάμον κόρην νεωτάτην καὶ ὀρφανήν, οὐδέποτε θὰ ἐτόλμα καὶ προῖκα ἐπ᾽ αὐτῇ νὰ ζητήσῃ, καὶ

κατέλιπε καὶ ὃ ἐστιν οὐκ ἄξιον τριῶν μνῶν (§ 35). Πειρᾶται δὲ νὰ πείσῃ τοὺς δικαστὰς ὅτι ὁ Μενεκλῆς καὶ τὴν προῖκα τῆς ἀδελφῆς ἀπέδωκε (§ 9) καὶ εἰς αὐτὸν μετὰ τὴν υἱοθεσίαν παρεῖχε τὰ μέσα ἵνα γυμνασιαρχῇ ἐν τῷ δήμῳ καὶ φιλοτιμῆται ὡς υἱὸς ὢν ἐκείνου, (§ 42) ἀπὸ τῆς μισθώσεως τοῦ οἴκου τῶν παίδων Νικίου, ὅτι δὲ *ἐπειδὴ ἔδει τῷ ὀρφανῷ* (τῷ ἐνηλίκῳ δηλονότι γενομένῳ τῶν παίδων Νικίου) *τὰ χρήματα ἀποδιδόναι*, (§ 28) κατ᾽ ἀνάγκην ἐπώλησε τὸ χωρίον καὶ οὐδέν, πλὴν τοῦ οἰκιδίου, ὑπόλοιπον τῆς οὐσίας ἀπέμεινε.

(1) Ἐὰν ἡ εἰς Θράκην στρατεία ἐγένετο τῷ 383, ἓν δ᾽ ἔτος περίπου πρὸ ταύτης ὁ γάμος τῆς ἀδελφῆς, πρὸ τούτου δ᾽ αὖθις 5 ἔτη ὁ τῆς πρεσβυτέρας ἀδελφῆς, ἀμφοτέρων ἐκδοθεισῶν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, ὁ πατὴρ κατὰ ταῦτα ἦν ἤδη τετελευτηκώς, καὶ δὴ ἄρα ἐτελεύτησε τοὐλάχιστον πρὸ τοῦ 390 π. Χ.

(2) Πλὴν ὅτι τοῦτο ἐμφαίνει ἡ ἐπὶ μισθῷ στρατεία τῶν ἀδελφῶν πρὸς πορισμὸν χρημάτων, καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ θετοῦ υἱοῦ ὅτι *ἀπὸ τῆς οὐσίας τῆς ἐκείνου*, τοῦ Μενεκλέους δῆλον ὅτι, *ἐγυμνασιάρχει* (§ 42), ἐκ παντὸς ἐν γένει τοῦ λόγου συνάγεται ὅτι ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐλαχίστην περιουσίαν κατέλιπεν.

δὴ παρ' ἀδελφῶν οὐκ εὐπόρων. Εἶν' ἄρα πιθανώτατον ὅτι ἐπίτηδες οὗτοι διέδοσαν ἔκτοτε καὶ ἐβεβαίωσαν, συναινοῦντος ὡς εἰκὸς καὶ τοῦ Μενεκλέους, τὴν περὶ προικὸς φήμην, τοῦτο μὲν ἵν' ἀποδείξωσι τὸν γάμον τῆς ἀδελφῆς τιμιώτερον(1), τοῦτο δὲ καὶ μάλιστα ἵν' ἐξασφαλίσωσιν αὐτῇ τὴν ἀπόδοσιν τῆς μὴ καταβληθείσης προικός, ἐν περιπτώσει λύσεως τοῦ γάμου, εἴτε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ γέροντος Μενεκλέους εἴτε καὶ ἄλλως.

Οἱ ἀδελφοὶ ἀπαλλαγέντες οὕτω καλῶς καὶ ἐπωφελῶς καὶ τῆς δευτέρας ἀδελφῆς, ἐστερημένοι δὲ ἰδίας περιουσίας, τρέπονται ἐπὶ τὸ στρατεύεσθαι ἐπὶ μισθῷ, ὅθεν ἤλπιζον καί τινα κέρδη ν' ἀποκομίσωνται, ὡς καὶ πράγματι συνέβη, διότι *περιποιησάμενοί τι δεῦρο κατέπλευσαν* (§ 6).

Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ Μενεκλῆς διέψευσε τὰς ἐλπίδας καὶ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς· διότι ὅτε οὗτοι ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας, ἐκ τῆς μετὰ Ἰφικράτους στρατείας, *ἡ νεωτέρα ἀδελφή, ἣν εἶχε Μενεκλῆς*, ἦν ἔτι ἄπαις, καὶ ταῦτα μετὰ τετραετίαν ὅλην ἀπὸ τοῦ γάμου (§ 6).

Διὰ τοῦ γάμου ἄρα οὐ μόνον ὁ σκοπὸς ὃν ἐπεδίωκον δὲν ἐπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ χείρων κατέστη ἡ θέσις τῆς ἀδελφῆς, ἠναγκασμένης μὲν νὰ γηροκομῇ τὸν ὑπερήμερον Μενεκλέα, νὰ στερῆται δὲ πάσης τέρψεως, οὐδεμίαν δὲ νὰ ἔχῃ ἐλπίδα κληρονομίας. Διότι ἐξ ἀδιαθέτου μὲν οὐδὲν κατὰ τὸν νόμον δικαίωμα εἶχεν ἐπὶ τῆς κληρονομίας τοῦ ἀνδρός(2), ἐκ διαθήκης δέ,—ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ἐννοεῖται, ὅτι ὁ Μενεκλῆς θὰ ἐπείθετο νὰ γράψῃ ὑπὲρ αὐτῆς διαθήκην—πλὴν ὅτι τὸ κῦρος αὐτῆς, μάλιστα διὰ τὴν μεγίστην διαφορὰν τῆς ἡλικίας, εὐλόγως καὶ πειστικῶς θὰ ἠμφεσβητεῖτο, κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ περὶ διαθηκῶν νόμου τοῦ Σόλωνος: *ἐὰν μὴ μανιῶν ἢ γήρως ἢ φαρμάκων ἢ νόσου ἕνεκα ἢ γυναικὶ πιθόμενος* κτέ. (3), καὶ δὴ πιθανῶς

(1) Διότι ὁ γάμος ἦν ἔγκυρος καὶ ἄνευ προικός· ἄλλως οὐδ' οἱ ἀντίδικοι καίπερ ἀρνούμενοι τὴν προῖκα, λέγουσι διὰ τοῦτο τὸν γάμον ἄκυρον. Παραδείγματα γυναικῶν ἐκδοθεισῶν ἀπροίκων ὅρ. παρὰ Schömann, αὐτόθι σ. 233. Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 253 ἑπ.

(2) Τὸ ἀττ. δίκαιον οὐδέν, ἐν οὐδεμιᾷ τάξει, οὔτε τῷ ἀνδρὶ οὔτε τῇ γυναικὶ ἐπὶ τῆς κληρονομίας ἑκατέρου παρεῖχε δικαίωμα Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 572.

(3) Δημοσθ. κ. Στεφ. Β' §§ 14, 16. Πρβλ. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. Κεφ. 35. 2. Ὑπερείδ. κ. Ἀθηνογ. § 17 ἔκδ. Blass.

ἄρα θὰ ἐκηρύσσετο ἄκυρος, πάλιν τίς οἶδεν ἂν αὕτη θὰ ἔφθανέ ποτε νὰ κληρονομήσῃ τὸν Μενεκλέα. Διότι πότε οὗτος θ' ἀπέθνησκε; Καὶ πράγματι, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη 30 ὅλα ἔτη τῷ γάμῳ ἐπέζησε.

Περὶ δὲ υἱοθεσίας τοῦ ἑτέρου τῶν ἀδελφῶν, συνεστῶτος τοῦ γάμου τῆς ἀδελφῆς, οὐδὲ σκέψις ἔδει νὰ γένηται· διότι τότε δὴ τότε οἱ ἀγχιστεῖς θὰ ἐπεκαλοῦντο ἐπιτυχῶς τὸν ἄρτι διαληφθέντα νόμον (1), θὰ καθίστατο δὲ καὶ γελοῖος ὁ θετὸς υἱός, παριστάμενος πρὸ τῶν φιλογελώτων ἐκείνων Ἀθηναίων ὡς πατέρα μὲν ἔχων τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ, οἱονεὶ δὲ μητέρα τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφήν, καὶ ταῦτα νεωτέραν αὐτοῦ οὖσαν κατὰ 12 ἔτη τοὐλάχιστον.

Εἶν' ἀληθὲς ὅτι ὑπελείπετο ἡ προίξ· ἀλλὰ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπικουρία συκίνη· διότι οὐ μόνον θὰ ἠμφεσβητεῖτο ἐπίσης—ἀφ' οὗ καὶ νῦν ἀρνοῦνται αὐτὴν οἱ διώκοντες(2)—ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ δίκη προικὸς ἐπετύγχανε, πάλιν εἰς τοὺς ἀδελφούς, ἅτε δὴ κυρίους τῆς ἀδελφῆς, ἡ προὶξ κατὰ τὸν νόμον θὰ ἐπεστρέφετο, οὐδὲν ἀποκερδαινούσης ἐκείνης. Ἔπειτα τίς εἶδε πότε θ' ἀνελαμβάνετο ἵνα χρησιμεύσῃ τῇ γυναικὶ πρὸς δεύτερον γάμον.

Λοιπὸν ἦν ἀνάγκη νὰ ἐξευρεθῇ ἄλλος τις τρόπος, πάντων θεραπεύων τὰ συμφέροντα, νὰ συναινέσῃ δὲ εἰς τοῦτον καὶ ὁ Μενεκλῆς εἴτε οἴκοθεν, εἴτε καὶ πειθόμενος κατὰ μικρόν. Ἐξεῦρον δὲ οἱ διαφερόμενοι τὸν ἑξῆς τρόπον, ὃς καὶ νόμιμος ἦν καὶ οὐ λίαν ἀσυνήθης ἐν Ἀθήναις. Πρῶτον μὲν λυομένου τοῦ γάμου ἀμοιβαίᾳ συναινέσει (3) τῶν συζύγων, νὰ ἐκδοθῇ ἄλλῳ ἡ τοῦ Μενεκλέους γυνή, *μετὰ τῆς γνώμης τῆς ἑαυτοῦ* (§ 8), συναινοῦντος δῆλον ὅτι καὶ ἐκείνου εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου ἀνδρός(4), ἐννοεῖται δὲ καὶ προικίζον-

(1) Διότι, ὡς γνωστόν, ἐπὶ υἱοθεσίας οἱ αὐτοὶ κατ' ἀρχὴν ὅροι ἴσχυον, οἳ καὶ ἐπὶ διαθήκης, πιθανῶς δ' ἐφηρμόζοντο κατ' ἀναλογίαν καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις κατὰ τὰς γενικὰς περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἀρχάς.

(2) Ὅρα § 5: *δίδομεν αὐτῷ οὐκ ἄπροικον, ὡς οὗτος λέγει ἑκάστοτε, ἀλλὰ* κτέ.

(3) Ὁ Μενεκλῆς βεβαίως ἐδύνατο καὶ μονομερῶς δι' οἷον δήποτε λόγον ἢ καὶ ἄνευ λόγου, νὰ λύσῃ τὸν γάμον, τοῦ ἀττ. δικαίου πλήρη πρὸς τοῦτο ἐλευθερίαν παρέχοντος τῷ ἀνδρί· προὐτιμήθη δ' ὅμως τὸ ἀμοιβαίᾳ συναινέσει διαζύγιον (communi consensu) χάριν τῆς γυναικός, ὑπὲρ ἧς καὶ ἐπῆλθεν, ἵνα μεταπηδήσῃ αὕτη ἄνευ σκανδάλου εἰς νέον γάμον.

(4) Παραδείγματα ἀνδρῶν ἐκδόντων τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας εἰς ἄλλους μνημο-

τος αὐτήν. Οὕτως ὁ Μενεκλῆς θὰ ἐξηκολούθει φιλῶν τὴν οἰκογένειαν καὶ ἀπολαύων τῶν περιποιήσεων αὐτῆς, ὥσπερ καὶ πρότερον. Καὶ πράγματι, μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, κατ' οὐδὲν ἠλαττώθη ἡ τοῦ Μενεκλέους πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἐπωνύμου προτέρα οἰκειότης καὶ ἡ πρὸς τὴν τέως σύζυγον στοργή· τοὐναντίον, ὡς οἱ ἀδελφοὶ μαρτυροῦσιν, ἔτι μᾶλλον ηὔξησαν (§ 11).

Εἶτα δέ, ἐπειδὴ ὁ Μενεκλῆς θὰ ἐξηκολούθει σκοπῶν πάντοτε *ὅπως μὴ ἔσοιτο ἄπαις* (§ 10), νὰ προβῶσιν εἰς τὴν τέλεσιν τῆς υἱοθεσίας, οὐχὶ διὰ διαθήκης (1), κινδυνευούσης μὲν πάντοτε διὰ τοὺς διειλημμένους νομίμους λόγους ν' ἀκυρωθῇ, μελλούσης δὲ νὰ ἰσχύσῃ μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέτου, ἀλλὰ ζῶντος τοῦ Μενεκλέους καὶ *ἔργῳ* (§ 44) εὐθὺς ὡς μετὰ πάροδον χρόνου τινὸς ἤθελε καταστῇ δυνατόν, πιστουμένης δημοσίᾳ τῆς εἰσποιήσεως (2) διὰ τῆς εἰς τοὺς

νεύομεν λ. χ. τὸ τοῦ Πρωτομάχου, ὅστις ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ λάβῃ εἰς δεύτερον γάμον ἐπίκληρον εὔπορον, ἔπεισε τὸν ἑαυτοῦ γνώριμον Θούκριτον ἵνα λάβῃ γυναῖκα τὴν σύμβιον αὐτοῦ (Δημ. π. Εὐβουλίδ. § 41). Ἐπίσης τὸ τοῦ Τιμοκράτους παραχωρήσαντος Ἀφόβῳ εἰς γάμον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἐπειδὴ ἐπίκληρον λαμβάνειν ἔμελλε (Δημ. π. Ὀνήτορ. Α. ἐν Ὑποθ.)· Πλουταρχ. β. Περικλ. 24.

(1) Ὁ τρόπος οὗτος ἦν ὁ πολλῷ μᾶλλον συνήθης, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ὁ Σόλων διὰ τοῦ περὶ διαθηκῶν νόμου εἰς τοῦτο ἰδίᾳ ἀπέβλεψεν, ἵν' ἐξασφαλίσῃ δῆλον ὅτι τὸ ἁγνὸν τῆς υἱοθεσίας, χωρούσης, ὥσπερ καὶ ἡ διαθήκη αὐτή, μόνον ἐλλείψει τέκνων γνησίων ἀρρένων. Ὅθεν δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι, κατὰ κανόνα, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ διαθήκη, περιεῖχεν ἀεὶ καὶ ποίησιν υἱοῦ, ἵνα μὴ ὁ οἶκος ἐξερημωθῇ, τοῦ διαθέτου ἀποθνήσκοντος ἄπαιδος. Τοιαύτη δὲ προφανῶς εἶνε καὶ ἡ ἔννοια ὧν ὁ Ἰσαῖος ἐν τῷ π. τ. Ἀριστάρχ. κληρ. § 9 διδάσκει: *οἶμαι τοίνυν πάντας ὑμᾶς εἰδέναι, ὦ ἄ., ὅτι κατὰ διαθήκας αἱ εἰσαγωγαὶ τῶν εἰσποιήτων γίγνονται, διδόντων τὰ ἑαυτῶν καὶ υἱεῖς ποιουμένων, ἄλλως δὲ οὐκ ἔξεστιν.* Ἐντεῦθεν ὅμως οὐδαμῶς ἕπεται οὔτε ὅτι τις δὲν ἐδύνατο διαθέσθαι τὰ ἑαυτοῦ διὰ διαθήκης, χωρὶς νὰ υἱοθετήσῃ, οὔτ' ἔτι ἧττον ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ποιήσηται υἱὸν ἔργῳ καὶ ἐν ζωῇ, (inter vivos), διὰ δημοσίας δηλώσεως, ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ Μενεκλῆς, ὡς αὐτὸς αὖθις ὁ ῥήτωρ μαρτυρεῖ λέγων (§ 25): *Οἶμαι δὲ καὶ τοῦτον εἴ τις ἐρωτήσειεν αὐτὸν τί δή ποτ' ἂν ἐποίησεν εἰς τὴν αὐτὴν τύχην ἐκείνῳ καταστάς, οὐκ (ἂν) ἄλλ' οὐδὲν εἰπεῖν ἢ ὅτι ἐποιήσατ' ἄν... καὶ δῆλον ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον νόμον ἡ ποίησις ἐγένετ' ἄν, καθ' ὅνπερ ἡ ἐμή.* Πρβλ. Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 691 ἑπ.

(2) Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 9 ἑπ.) ἡ *ἔργῳ* ποίησις υἱοῦ προηγήθη πάντως διὰ τῆς διαθήκης, οὖσα προγενεστέρα αὐτῆς καὶ μόνη ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἐν χρήσει. Ὡς ὅμως νοεῖ ἕκαστος, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ πρᾶξις τῆς υἱοθεσίας, ἵνα δύνηται νὰ παράγῃ νομικὰ ἀποτελέσματα, ἔδει πάντως νὰ ὑπόκειται εἰς ἀναγκαίας τινὰς διατυπώσεις, δημοσίᾳ τελουμένας, οἷον ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τοὺς φράτερας καὶ ἡ ἐγγραφὴ εἰς τὸ *κοινὸν γραμματεῖον*, ἐπίσης ἡ εἰς τοὺς δημότας ἐγγραφὴ

φράτερας εἰσαγωγῆς τοῦ θετοῦ υἱοῦ καὶ τῆς ἐγγραφῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς δημότας καὶ εἰς τοὺς ὀργεῶνας, οὕτως ὥστε ὁ θετὸς υἱὸς νὰ

καὶ ἡ εἰς τοὺς ὀργεῶνας καὶ εἴ τις ἄλλη. Ἔπειτα, εἰ καὶ ὁ αὐτὸς ῥήτωρ ἐν τῷ π. τ. Ἀπολλοδ. κληρ. § 16 λέγει περὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τοὺς γεννήτας καὶ τοὺς φράτερας: *ἔστι δ' αὐτοῖς νόμος ὁ αὐτός, ἐάν τέ τινα φύσει γεγονότα εἰσάγῃ τις ἐάν τε ποιητόν*. ἀδύνατον ἡμῖν φαίνεται νὰ μὴ ἐγίνετο διάκρισις μεταξὺ γνησίων καὶ ποιητῶν τέκνων, κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν διατυπώσεων τούτων ἐπὶ υἱοθεσίας, ἔτι δὲ μᾶλλον μεταξὺ ἀνήβων καὶ ἐφήβων τέκνων θετῶν. Ὁ ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους λ. χ. υἱοθετηθείς, ὅτε ἡ ποίησις ἐγένετο, ἦν ἤδη ἀνὴρ τριακοντούτης περίπου καὶ δὴ ἄρα ἐγγεγραμμένος ἔν τε τοῖς γραμματείοις τῶν φρατέρων καὶ ὀργεώνων ὑπὸ τοῦ φύσει πατρὸς αὐτοῦ, ἐπίσης δὲ καὶ ἐν τῷ ληξιαρχικῷ γραμματείῳ καὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καταλόγοις τοῦ δήμου καὶ τῆς φυλῆς Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως, ὡς γόνῳ ἐκείνου υἱός. Αἱ νόμιμοι ἐγγραφαὶ αὗται τί ἐγίνοντο; Δὲν μετεβάλλοντο; Βεβαίως ἐπὶ τῇ ποιήσει μετεβάλλοντο, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ λέγων διαρρήδην μαρτυρεῖ λέγων (§ 42): *καὶ ἐγυμνασιάρχουν ἐν τῷ δήμῳ καὶ τὰς στρατείας, ὅσαι ἐγένοντο ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, ἐστράτευμαι ἐν τῇ φυλῇ τῇ ἐκείνου καὶ ἐν τῷ δήμῳ*.

Ἔπειτα ἂν ἐπὶ πάντων ἐν γένει τῶν παίδων, κατὰ τὴν ἐγγραφὴν αὐτῶν ἐν τῷ φρατρικῷ γραμματείῳ, ἀπῃτεῖτο ἡ ἔνορκος βεβαίωσις τοῦ πατρὸς ὅτι ὁ εἰσαγόμενος παῖς ἦν υἱὸς αὐτοῦ γνήσιος ἐξ ἀστῆς καὶ ἐγγυητῆς γυναικός, ταὐτὸ δὲ πάλιν σὺν ἄλλοις, ἐξ-τάζετο κατὰ τὴν εἰς τὸ ληξιαρχ. γραμματεῖον ἐγγραφὴν τῶν ἐφήβων· διατί αὖθις, ὁσάκις μάλιστα ὁ υἱοθετούμενος ἦν ἤδη ἀνήρ, ὁ υἱοθετῶν νὰ ὀμνύῃ ὅτι οὗτος ἦν ἐξ ἀστῆς καὶ ὀρθῶς γεγονώς; Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι ἡ εἰς τοὺς φράτερας εἰσαγωγὴ καὶ ἡ εἰς τοὺς δημότας καὶ τοὺς ὀργεῶνας ἐγγραφή, ἦσαν οὐχὶ ἁπλαῖ ἐπαναλήψεις, ἀλλὰ διατυπώσεις ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβεβλημέναι, τοῦτο μὲν πρὸς πίστωσιν τῆς περὶ τῆς *ἔργῳ* (οὐχὶ διὰ διαθήκης) υἱοθεσίας βουλήσεως τοῦ τε θετοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, τοῦτο δὲ ἵνα μὴ λάθρα καὶ παρὰ τὸν νόμον, διὰ τῆς υἱοθεσίας εἰσαγομένοι, μετέχωσι τῆς πολιτείας ἄνθρωποι μὴ ἀμφοτέρωθεν ἐξ ἀστῶν καὶ κατὰ τοὺς νόμους γεγονότες (Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολιτ. κεφ. 42). Οὐδαμῶς ἄρα συμφωνοῦμεν τῷ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 10 ἑπ.) διδάσκοντι, ὅτι καὶ ἄνευ τῶν διατυπώσεων τούτων ἡ υἱοθεσία ἦν ἔγκυρος, συντελουμένη διὰ τῆς ἁπλῆς συμπτώσεως τῶν βουλήσεων, σαφῶς ἐκπεφρασμένων, τοῦ τε υἱοθετοῦντος καὶ τοῦ υἱοθετουμένου. Τοιαύτη λύσις ἄγει εἰς τὸ ἑξῆς ἄτοπον, ὅτι τις ἐδύνατο νὰ ᾖ μὲν θετὸς υἱὸς τοῦ δεῖνος καὶ νὰ μετέχῃ τῆς ἀγχιστείας, καίπερ ἀπορριφθείσης τῆς ἐγγραφῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δημοτῶν, νὰ ἐξακολουθῇ δ' ἅμα ἀνήκων εἰς τὸν τοῦ φύσει πατρὸς οἶκον καὶ ὡς γνήσιος ἐκείνου υἱὸς νὰ πολιτεύηται, νὰ στρατεύηται, νὰ ἐκκλησιάζῃ κλ. κλ. ἃ πάντα προδήλως ὑπεναντία πρὸς τὸ πολιτειακὸν σύστημα τῶν Ἀθηναίων.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν *διὰ διαθήκης* υἱοθεσίαν, ἡ βούλησις τοῦ υἱοθετοῦντος ἐξεδηλοῦτο μὲν δι' αὐτῆς, ἐβεβαιοῦτο δ' εἶτα διὰ τῆς ἐπιδικασίας, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς *ἔργῳ*, μεταξὺ ζώντων υἱοθεσίας, ἂν αἱ διαληφθεῖσαι ἐπίσημοι διατυπώσεις ἔλειπον ἢ μὴ ἦσαν ἀναγκαῖαι, δὲν βλέπομεν κατὰ τίνα ἄλλον τρόπον θὰ ἐβεβαιοῦτο νομίμως ἡ περὶ υἱοθεσίας βούλησις τοῦ τε θετοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ποιητοῦ υἱοῦ, ἂν μάλιστα οὗτος ἐτύγχανεν ἀνήλικος ὤν. Πλείονα περὶ τούτων, εἰ καὶ ἱκανὰ ἔχομεν ἔτι νὰ παρατηρήσωμεν, ἀδύνατον εἶνε παρεκβατικῶς νὰ προσθῶμεν ἐνταῦθα.

καταλάβῃ μὲν περιφανῶς καὶ παραχρῆμα τὴν θέσιν νομίμου τέκνου παρὰ τῷ Μενεκλεῖ, ἅμα δὲ ν' ἀναλάβῃ συμπράττων ἐκείνῳ καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας αὐτοῦ (1). Οὕτω δὲ πράγματι πάντα ταῦτα καὶ ἐγένοντο.

Ὁ θετὸς υἱὸς οὔτ' ἀμελὴς οὔτ' ἀγνώμων τὸ παράπαν πρὸς τὸν πατέρα ἐδείχθη, καθάπερ ἄλλως μετὰ πολλῆς θέρμης διατείνεται, καὶ μάρτυρας προσαγόμενος (§ 37) καὶ τοὺς δημότας ἅπαντας μαρτυρόμενος (§§ 18, 36, 45)· τοὐναντίον, καὶ ζῶντα *ὥσπερ γόνῳ ὄντα πατέρα ἑαυτοῦ ἐθεράπευε καὶ ᾐσχύνετο, καὶ αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ ἡ αὐτοῦ, καὶ τῷ παιδίῳ ἔθετο τὸ ὄνομα τὸ ἐκείνου* καὶ τελευτήσαντα *ἔθαψεν ἀξίως ἐκείνου τε καὶ ἑαυτοῦ . . . καὶ πάντα τἆλλα . . . ὡς οἷόν τε κάλλιστα ἐποίησεν, ὥστε τοὺς δημότας ἐπαινεῖν ἅπαντας.*

Τοιαύτην τινὰ φανταζόμεθα τὴν ὑπόθεσιν. Ὡς βλέπει ἕκαστος, αὕτη ἐμφανίζει πολλὰ τὰ τρωτὰ καὶ ὕποπτα, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ποίησιν τοῦ θετοῦ υἱοῦ. Τῷ ὄντι ἡ πρεσβυτικὴ ἡλικία τοῦ Μενεκλέους, ἡ ὑπερβάλλουσα στοργὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν οἶκον Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως, ἐπιδειχθεῖσα μάλιστα ὅτ' ἔμεινε μόνος, τελευτησάσης αὐτῷ τῆς προτέρας γυναικός, ἡ εὐπορία αὐτοῦ, τοὐναντίον ἡ σχεδὸν πενία τοῦ θετοῦ υἱοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, τὸ ἄκρως νεαρὸν τῆς δευτέρας γυναικός, τὸ κατὰ συνθήκην διαζύγιον καὶ ἡ ἔκδοσις αὐτῆς Ἠλείῳ τῷ Σφηττίῳ, τῇ συναινέσει ἢ μᾶλλον τῇ ὑποδείξει αὐτοῦ τοῦ Μενεκλέους, ἡ μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου ἐξακολούθησις τῶν στενῶν σχέσεων τοῦ γέροντος πρὸς τὴν οἰκογένειαν τῆς τέως συμβίου, μέχρι τῆς τελέσεως τῆς υἱοθεσίας, ἴσως δὲ καὶ μετ' αὐτήν, πάντα ταῦτα, λέγομεν, καθίστασαν σφόδρα ὕποπτον τὴν ποίησιν, συνηγοροῦντα ἰσχυρῶς ὑπὲρ τῆς ἰσχυρίσεως τοῦ διώκοντος ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ *παρανοῶν καὶ γυναικὶ πιθόμενος* ἐποιήσατο υἱὸν τὸν τῆς τέως γυναικὸς ἀδελφόν. Προσθῶμεν δ'

(1) Οὕτω λ. χ. πρὸς λύσιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν διαφορᾶς διὰ διαιτητῶν ὁ θετὸς υἱὸς συναποφασίζει μετὰ τοῦ πατρὸς (§ 29 ἐπ.): *ἔδοξεν ἡμῖν χρῆναι, ἵνα μή ποτε εἴπῃ τις ἐμὲ φιλοχρηματεῖν . . . ἐπιτρέψαι τῷ τε κηδεστῇ τῷ τούτου καὶ τοῖς φίλοις διαιτῆσαι . . . καὶ ἡμεῖς . . . οὕτως ἐπιτρέπομεν καὶ ἐκεῖνοι ὀμόσαντες ἡμῖν . . ., διῄτησαν ἡμᾶς ἀποστῆναι* κτέ. Πρβλ. ἔτι § 39 ἐπ. Ἐν τῷ π. τ. Ἀπολλοδ. κλ. § 15, ὁ θετὸς πατὴρ τοσοῦτο παρίσταται σπεύδων, *ὥστ' εὐθέως* (τὸν μέλλοντα ποιητὸν υἱὸν) *λαβὼν ᾤχετ' ἔχων πρὸς αὐτὸν καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ διοικεῖν παρέδωκε* κτέ. πρὸ τῆς τελέσεως τῆς υἱοθεσίας.

ὅτι καὶ ὁ φεύγων, ὁ μαρτυρήσας δῆλον ὅτι οὐκ ἐπίδικον εἶναι τὸν Μενεκλέους κλῆρον, ὄντος ἐκείνῳ υἱοῦ, ἣν αὐτὸς ὁ πενθερὸς τοῦ θετοῦ υἱοῦ, ὁ Φιλωνίδης, οὗ τὴν θυγατέρα οὗτος ἔγημε, κατ' ἐκλογὴν αὖθις καὶ τῇ ὑποδείξει, ὡς λέγει, τοῦ Μενεκλέους (1).

Μᾶλλον ὕποπτος ὑπόθεσις σπανίως ἴσως προυβλήθη πρὸς ὑπεράσπισιν τῷ Ἰσαίῳ, διὰ δὲ τοῦτο εἶνε πολλῆς προσοχῆς ἄξιος ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ ῥήτωρ εὐφυῶς ἅμα καὶ προσφυῶς ὑπερασπίζει αὐτήν, τὰ μὲν τρωτὰ κατὰ τὸ ἐνὸν συγκαλύπτων καὶ ἐμφανίζων ἐπὶ τὸ εὐπρεπέστερον, τὰ δὲ ὑπὲρ τῶν πελατῶν αὐτοῦ νομικὰ καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα ἐξαίρων καὶ πολλαχῶς ἑρμηνεύων, εἰς ἓν δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις ἰδίᾳ ἀποβλέπων, πῶς δῆλον ὅτι ν' ἀποδείξῃ οὐ μόνον ἀσεβῆ (2), ἀλλ' ἀνωφελῆ καὶ ἄσκοπον κατ' οὐσίαν τὸν ἀγῶνα τοῦ διώκοντος, ὑπὸ μοχθηρίας μόνον κινουμένου, ἄνευ οὐδενὸς πλέον χρηματικοῦ συμφέροντος (3), πρὸς ἀκύρωσιν τῆς υἱοθεσίας ἁπλῶς (4). Γινώσκων δὲ τὸ φιλόσκωμμον τῶν ἀθηναίων δικαστῶν, καὶ τούτου χρῆσιν ποιεῖται διδοὺς αὐτοῖς ἀφορμὴν πρὸς γέλωτα, οὐχ' ἅπαξ ἀλλὰ τρίς (5), ὅταν ὁ θετὸς υἱὸς ἀποκαλεῖ *θεῖον* τὸν διώκοντα. Ἐνθυμηθῶμεν δ' ὅτι, ὡς ἤδη ἐδείχθη, κατὰ τὴν δίκην εἰσὶ πρεσβῦται ἀμφότεροι, οὗτος μὲν 55ετὴς καὶ πλέον ἴσως, ἐκεῖνος δὲ ὑπερεβδομηκοντούτης (6).

(1) Οὕτω νοητέον τὰ ἐν § 18: *Πραχθέντων δὲ τούτων ἐσκόπει ὁ Μενεκλῆς γυναῖκά μοι, καὶ ἔφη με χρῆναι γῆμαι καὶ ἐγὼ λαμβάνω τὴν τοῦ Φιλωνίδου θυγατέρα.* Ὁμοίως ἐνόησε ταῦτα καὶ ὁ Dareste: Quand tout cela fut fait Méneclés me chercha une femme et dit qu' il fallait me marier. Je reçus donc la fille de Philonide.

(2) Ὅρ. §§ 1, 15, 46.

(3) Ὅρ. §§ 27, 35, 41: *ἔστι γὰρ ὑπόλοιπον οὐδὲ ἕν, ὡς καὶ ὑμᾶς οἴομαι αἰσθάνεσθαι.* Καὶ κατωτ. § 47: *Μὴ οὖν, ὦ ἄνδρες, πεισθέντες ὑπὸ τούτων ἀφέληλησθέ μου τὸ ὄνομα τῆς κληρονομίας, ὃ ἔτι μόνον λοιπόν ἐστιν.*

(4) Διότι οὗτος ἦν ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς *δίκης ψευδομαρτυρίων*, καταδικασθέντος δῆλον ὅτι τοῦ μάρτυρος ὡς τὰ ψευδῆ διαμαρτυρήσαντος, νὰ κηρυχθῇ ἄκυρος ἡ υἱοθεσία (§ 2): *ὁ μάρτυς διεμαρτύρησε τἀληθῆ* (§ 47): *μὴ οὖν... ἄκυρον τὴν ποίησιν καταστήσητε.*

(5) Ὅρ. §§ 1, 24, 35.

(6) Βεβαίως ὁ φιλολυσίας Διονύσιος πάντ' ἄλλον λόγον ἢ τοῦτον ἐδύνατο νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει, ὅτε συγκρίνων τὰ προοίμια τῶν λόγων Ἰσαίου καὶ Λυσίου καὶ τὸν χαρακτῆρα ἑκατέρου, λέγει (ἐν Κρίσει Ἰσαίου § 11): *τίς ἂν οὖν οὐκ ἂν ὁμολογήσειε τὸν μὲν Λυσίου νέον καὶ ἰδιώτην καὶ ἀπράγμονα ἀρχέτυπόν τινα εἶναι τῆς ἀληθείας, διαφέροντα ἐκείνης οὐδ' ὁτιοῦν, τὸν ἕτερον δὲ ἀπόγραφόν τινα καὶ οὐ λαν-*

Κυρίως εἰπεῖν δύο εἰσὶν οἱ νόμιμοι λόγοι, ἐφ' οὓς στηρίζει τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἐπὶ ψευδεῖ διαμαρτυρίᾳ διωκομένου Φιλωνίδου, καὶ δὴ ἄρα καὶ τὴν τοῦ θετοῦ υἱοῦ. οὗ τῆς ποιήσεως διὰ τῆς δίκης ψευδομαρτυρίων σκοπεῖται ἡ ἀκύρωσις· α') ὅτι ἡ υἱοθεσία προσηκόντως τε καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐγένετο (§§ 2, 13), τηρηθεισῶν ἁπασῶν τῶν νομίμων διατυπώσεων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐγγραφῆς τοῦ θετοῦ υἱοῦ εἴς τε τοὺς φράτερας, τοὺς δημότας καὶ τοὺς ὀργεῶνας (§§ 14, 16, 45). ὅτι δ' ἡ ποίησις οὕτως ὄντως ἐγένετο *οἵ τε φράτερες καὶ οἱ δημόται καὶ οἱ ὀργεῶνες μεμαρτυρήκασι*, καὶ κατ' ἀκολουθίαν οἱ ἀντίδικοι, *πρός γε τὴν ποίησιν αὐτήν, λόγον οὐδ' ὁντινοῦν δύναιντ' ἂν ἀντειπεῖν* (§ 17)· β') ὅτι ὁ θετὸς υἱὸς τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ ταύτης ὡς υἱοῦ ποιητοῦ τοῦ Μενεκλέους οὐκ ἀπὸ ἑνὸς ἢ δύο, ἀλλ' ἀπὸ τριῶν καὶ εἴκοσιν ἐτῶν, (§§ 15, 45) δημοσίᾳ τε καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀπολαύει, ὅτι δ' *ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ, τοσούτῳ ὄντι*, οὐ μόνον *οὐδὲν ἐκεῖνος μετέγνω τῶν πεπραγμένων ἑαυτῷ* (§ 15) ἀλλ' οὐδεὶς οὐδέποτε ἠμφεσβήτησεν αὐτῷ τὴν ἰδιότητα ταύτην, οὐδ' αὐτὸς ὁ διώκων· τοὐναντίον μάλιστα οὗτος, ζῶντος ἐκείνου, καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτήν, δοὺς τῷ θετῷ υἱῷ καὶ λαβὼν παρ' αὐτοῦ ὅρκους φιλίας ἐπὶ τῇ διαλύσει διαφορᾶς περὶ μέρους τινὸς ἀμφισβητουμένου χωρίου (§§ 32 ἑπ. 38 ἑπ.). Ἐν ἄλλοις λόγοις, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς νομίμου αὐτοῦ ἰδιότητος ὡς υἱοῦ ποιητοῦ, πλὴν τῶν ἄλλων νομίμων ἀποδείξεων, ἃς ὡς εἴρηται παρέσχετο, ἐπικαλεῖται καὶ τὴν παρὰ γάλλοις λεγομένην possession d' état (1).

θάνοντα ὅτι πέπλασται ῥητορικῇ τέχνῃ; Τοσοῦτον δυσμενῶς ἀεὶ κρίνει τὸν Ἰσαῖον καθόλου ὁ Διονύσιος, ὥστε οὐκ ἀδίκως ἴσως θὰ ἐδύνατό τις νὰ εἴπῃ περὶ αὐτοῦ ὅ τι περὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Καικιλίου λέγει ὁ οὐ πολὺ ἀμφοτέρων τούτων μεταγενέστερος, εἰ μὴ σύγχρονος, ἄγνωστος συγγραφεὺς τοῦ *Περὶ Ὕψους* Κεφ. 32 § 8: *φιλῶν γὰρ τὸν Λυσίαν ὡς οὐδ' αὐτὸς αὐτόν, ὅμως μᾶλλον μισεῖ τῷ παντὶ Πλάτωνα ἢ Λυσίαν φιλεῖ.* Ἐπ. ἡμέτερα Ἑρμην. καὶ Διορθ. εἰς τὸ περὶ Ὕψους τοῦ Διονυσίου κλ. ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. ΛΒ'.

(1) Οἴκοθεν νοεῖ ἕκαστος ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἀποδείξεως, ἐφ' ὧν ἰδίᾳ θεμάτων σήμερον ἀπαιτεῖται ἡ σύνταξις ληξιαρχ. πράξεως, εἶνε τῶν ἀρχαϊκωτάτων καὶ ἁπλουστάτων, προσθῶμεν δὲ καὶ ἀσφαλεστάτων. Διὸ καὶ νῦν ἔτι, ἐν ἐλλείψει ληξιαρχ. πράξεων, ἢ ὁσάκις αὗται κατεστράφησαν ἢ δὲν παρέχουσιν τελείαν πίστιν, κατ' ἀνάγκην προσφεύγομεν εἰς αὐτόν, ἡμεῖς μὲν πάνυ συνήθως, οἱ δὲ γάλλοι καθ' ὡρισμένας περιστάσεις, οἷον λ. χ. τὴν τοῦ ἄρθρ. 320. Ἀστ. κώδ. πρὸς ἀπόδειξιν τῆς νομίμου υἱότητος, τῶν ἀποδεικτέων συντόμως ἐκφραζομένων διὰ τῶν νομικῶν ὅρων

Καὶ ἤδη ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς δίκης αὐτῆς.

Ὡς ἐκ τοῦ ὅλου λόγου συνάγεται ὁ θετὸς υἱὸς εὐθὺς ὡς ἐποιήθη ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας τοῦ Μενεκλέους, ἐκείνου δὲ τελευτήσαντος κατέλαβε πᾶσαν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ καὶ ταῦτα αὐτοδικαίως, κατὰ τὸν νόμον, ἄνευ παρεμβάσεως τῆς Ἀρχῆς, ἅτε δὴ *ἔργῳ* καὶ οὐ διαθήκῃ εἰσποιηθείς. Ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς ἵνα *ἐκβάλῃ τοῦ οἴκου* (§ 33) τὸν ποιητὸν υἱόν, οὗ τὴν υἱοθεσίαν ἄλλως ἐνόμιζε παράνομον, δι᾽ αἰτήσεως πρὸς τὸν Ἄρχοντα (1), ἐπίσης *λήξεως* (2) καλουμένης, ἐξητήσατο ὡς ἐγγυτάτω γένει προσήκων τὴν εἰς αὐτὸν *ἐπιδικασίαν* τοῦ Μενεκλέους κλήρου, χαρακτηρίζων αὐτὸν ὡς *ἐπίδικον*, ἐλλείψει νομίμου κατιόντος. Κατ᾽ ἀνάγκην τότε ὁ θετὸς υἱός, πρὸς περιφρούρησιν τῶν ἑαυτοῦ κληρονομικῶν δικαιωμάτων, ἵνα δὲ διακωλύσῃ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιδικασίας, ὑπέβαλε *διαμαρτυρίαν*, μάρτυρι χρώμενος τῷ πενθερῷ αὐτοῦ Φιλωνίδῃ μαρτυροῦντι ὅτι ὁ Μενεκλέους κλῆρος οὐκ ἔστιν ἐπίδικος, ἐκείνου καταλιπόντος υἱόν, προσηκόντως τε καὶ κατὰ τοὺς νόμους ποιηθέντος (3).

Κατὰ τῆς διαμαρτυρίας ταύτης εἰσήχθη ἡ *δίκη ψευδομαρτυ-*

nomen, tractatus, fama. Ὅρ. Aubry & Rau, D^t Civ. Franç. τόμ. 6 σ. 11 ἑπ. Ὁ Ἰσαῖος ἐν τῷ παρόντι λόγῳ κατ᾽ ἐπικουρίαν, ὡς εἰπεῖν, ἐπικαλεῖται τὴν ἀπόλαυσιν τῆς τοῦ θετοῦ υἱοῦ ἰδιότητος, πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οὐ μόνον ἐποιήθη νομίμως ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων καθόλου τῶν πολιτῶν καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ἀντιδίκου θείου ἀνεγνωρίσθη πάντοτε ὡς ποιητὸς ἐκείνου υἱός, οὗ τὸ μὲν ὄνομα ἔφερεν ἐν τοῖς δημοσίοις καταλόγοις καὶ πίναξι, τὴν δὲ προστασίαν καὶ ἀγάπην ἔσχε μέχρι τέλους, θεωρούμενος ὑπ᾽ αὐτοῦ ὡς υἱός, καὶ ταῦτα ἐπὶ χρόνον μακρόν. Δῆλα δὴ πλείω ἢ ὅσα ἐνδεικτικῶς ἀπαιτεῖ ἐν ἄρθρ. 321 ὁ γαλλ. ἀστ. κῶδιξ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς possession d' état ἐν τῇ περιπτώσει νομίμου υἱότητος.

(1) Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. Κεφ. 56. 6.—Δημοσθ. κ. Στεφ. Β´ § 22. πρ. Μακάρτ. § 16.—Ἰσ. π. τ. Φιλοκτ. κλ. § 12. Συμφωνοῦμεν τῷ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Γ´ σ. 602, τόμ. Α´ σ. 443) διδάσκοντι ὅτι ἀπῃτεῖτο ἔγγραφος αἴτησις πρὸς τὸν Ἄρχοντα. Ἰσ. π. τ. Πύρρ. κλ. § 30. Νικοστρ. κλ. § 2.

(2) Ἰσ. π. τ. Δικαιογ. κλ. § 17.—Πολυδεύκ. Η´ 29.—Ἀρποκρ. λ. λῆξις.

(3) Δοξάζομεν ὅτι κατὰ τὸν νόμον ἡ διαμαρτυρία ἔδει νὰ ᾖ πλήρης, νὰ ὁρίζηται δῆλον ὅτι ἐν αὐτῇ οὐ μόνον ὅτι ὁ τοῦ δεῖνος κλῆρος οὐκ ἔστιν ἐπίδικος, ὄντος τῷ τελευτήσαντι υἱοῦ, ὡς συντόμως λέγεται ἐν τῇ § 2, ἀλλὰ προσέτι νὰ προσδιορίζηται ὅτι ὁ υἱὸς οὗτος, εἴτε γόνῳ γεγονὼς εἴτε ποιητός, ἐγεννήθη ἢ ἐποιήθη κατὰ τοὺς νόμους. Τὸν πλήρη τύπον βλέπομεν παρὰ Δημοσθ. π. Λεωχάρ. § 46.

ρίων (1), τύποις μὲν κατὰ τοῦ μάρτυρος, πράγματι δὲ κατὰ τοῦ ἀξιοῦντος ὅτι ἐποιήθη νομίμως καὶ προσηκόντως.

Κατ' ἀκρίβειαν ἄρα δύο εἰσὶ τὰ ὑποβαλλόμενα τῷ Δικαστηρίῳ πρὸς ἐπίλυσιν ζητήματα: 1) ὑπάρχει ὄντος ποίησις υἱοῦ; 2) ἡ ποίησις αὕτη εἶνε νόμιμος καὶ ἀνέγκλητος κατὰ τὸν Σόλωνος νόμον;

Ἡ λύσις τοῦ πρώτου ζητήματος ἐλαχίστην, μᾶλλον δὲ οὐδεμίαν ἐμφανίζει δυσκολίαν, τοσούτων μαρτύρων μαρτυρούντων ὅτι ὁ λέγων ὄντως ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους, εἰ δὲ περὶ τούτου μόνον ἦν ἡ διαμαρτυρία βεβαίως ἡ κατὰ τοῦ Φιλωνίδου δίκη περὶ ψευδοῦς μαρτυρίας ἔδει ν' ἀπορριφθῇ. Ὅσον ὅμως ἀφορᾷ εἰς τὸ δεύτερον

(1) Λέγομεν ἁ. *ψευδομαρτυρίων* ἀντὶ δ. *ψευδομαρτυριῶν*, διδασκόμενοι ὑπὸ τοῦ Κοβήτου (Var. Lect. ἔκδ. β' σ. 623) ἀποφαινομένου: Analogia et usus *ψευδομαρτύριΟΝ* et *ψευδομαρτύριΑ* verum esse docent, scribae *ψευδομαρτυρίαι* Graecum esse opinantur, quae forma cum analogia pugnans plane barbara est.... Unus Platonis locus nescio quo pacto intactus et integer evasit in Theaet. p. 148 B. *ὥστε μοι δοκεῖ ὁ Θεόδωρος οὐκ ἔνοχος τοῖς ψευδομαρτυρίοις ἔσεσθαι*, ad quam norman caeteri omnes loci tandem aliquando corrigantur. Ἐπίσης ὁ Βλάσσιος ἐν ἐκδ. Ὑπερείδ. κ. Φιλιππίδ. § 12 τῷ αὐτῷ πλατων. χωρίῳ στοιχῶν ἐξέδωκε: *τοῖς τῶν ψευδομαρτυρίων*. Τὴν γνώμην δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων τούτων ἀνδρῶν λαμπρῶς ἐπεκύρωσε τὸ ἐν Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 59. 6 περὶ τῶν θεσμοθετῶν ἀναγινωσκόμενον, ὅτι οὗτοι εἰσάγουσι *καὶ τὰ ψευδομαρτύρια ⟨τὰ⟩ ἐξ Ἀρείου Πάγου*, ἀνθ' οὗ ὁ μὲν ἀοίδιμος διδάσκαλος ἡμῶν Κόντος (ἐν Ἀθην. τόμ. Δ' σ. 172) τῷ Πολυδεύκ. Η'. 88 ἀκολουθῶν, ἀνέγνω: *καὶ τὰ⟨ς τῶν⟩ ψευδομαρτυρίΩΝ ⟨τῶν⟩ ἐξ Ἀρείου Πάγου*, ὁ δὲ Βλάσσιος (ἐν ἐκδ. Δ'): *καὶ τὰς ψευδομαρτυρίων ⟨τῶν⟩ ἐξ Ἀρείου Πάγου*.

Παρὰ τῷ Ἰσαίῳ, κατὰ τὰ Χ/φα, ἐν τῷ π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 4 κεῖται: *τὴν τῶν ψευδομαρτύρων δίκην εἵλομεν*, ἐν δὲ τῷ ὑ. Εὐφιλήτ. § 5: *πῶς ἄν τις ὑμῶν καταγνοίη ψευδομαρτυρίαν Δημαράτου τουτουὶ* κτέ. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν χωρίων τούτων πάντες οἱ ἐκδόται ἀντί: *ψευδομαρτύρων* ἐξέδοσαν, ἀκολούθως τῷ Reiske, *ψευδομαρτυριῶν* (ὡς ἄλλως ἐν τοῖς αὐτοῖς Χ/φοις πανταχοῦ ἀναγινώσκεται: π. τ. Πύρρ. κλήρ. §§ 24, 54. Νικοστράτ. κλ. § 17. Δικαιογ. κλ. §§ 12, 15, 17, 19. Ἀγν. κλ. §§ 45, 65) πλὴν τοῦ Wyse ἐκδόντος: *ψευδομαρτυρίων*. Ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἀντί: *ψεδομαρτυρίαν*, ὃ περιφανῶς ἐσφαλμένον, πρῶτος ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 483) ἤκασε: *ψευδομαρτυριῶν*, τούτῳ δὲ πάντες οἱ ἐκδόται ἠκολούθησαν, πλὴν αὖθις τοῦ Wyse ἐκδόντος: *ψευδομαρτυρίων*. Καθ' ἡμᾶς ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ χωρίῳ, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν Δημοσθ. πρ. Σπουδ. § 16: *κινδυνεύειν τὴν ψευδομαρτυρίαν*, ὀρθότερον ἴσως δυνάμεθα ν' ἀναγνῶμεν: *καταγνοίη ψευδομαρτυρίΟΥ* καί: *κινδ. τὴν ψευδομαρτυρίΟΥ*. Μαρτυρεῖ δὲ ὑπὲρ τῆς καθ' εἰκὸν ἀριθμὸν ἐκφορᾶς ὁ Πολυδεύκης Η'. 31: *Κρατῖνος δὲ καὶ ψευδομαρτύριον εἴρηκε*. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν Πολυδεύκη Η'. 37 καὶ ὁ Λυσίας εἶπέ που *δίκη κακοτεχνίου* ἀντὶ δ. *κακοτεχνιῶν*.

ζήτημα, πλεῖσται καὶ εὔλογοι ἀμφιβολίαι καὶ ὑποψίαι ἐδύναντο νὰ ἐγερθῶσι, διὸ καὶ περὶ τοῦτο μάλιστα διεξάγεται ὁ ἀγών. Περὶ τῶν ἑκατέρωθεν ἐπιχειρημάτων τῶν ἀντιδίκων διελάβομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διὰ μακρῶν ἱκανῶς, τοῦτο δὲ μόνον λέγομεν ὅτι, καὶ σήμερον ἔτι, εἰ προυβάλετο τὸ αὐτὸ ζήτημα τοῖς ἡμετέροις δικαστηρίοις, ἠκούετο δὲ καὶ πάλιν ἡ φωνὴ τοῦ Ἰσαίου, ὑπερασπίζοντος τὴν ποίησιν τοῦ θετοῦ υἱοῦ κατὰ τῶν περὶ παρανοίας ἢ ἐπιβολῆς τῆς γυναικὸς ἰσχυρίσεων τοῦ διώκοντος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, πολὺ πιθανῶς θ' ἀπερρίπτοντο αὗται καὶ δὴ ἄρα καὶ ἡ κατὰ τοῦ Φιλωνίδου δ. *ψευδομαρτυρίων*. Τοὐναντίον, περὶ τῆς γνώμης τῶν Ἀθηναίων δικαστῶν, οὐδὲν δυνάμεθα νὰ προεικάσωμεν, διότι μάλιστα πρόκειται περὶ ζητήματος κλήρου καὶ δὴ εἰδικώτερον περὶ τῆς ἐκ τοῦ σολωνείου νόμου πολυθρυλήτου ἐνστάσεως: *ἐὰν μὴ μανιῶν . . . ἢ γυναικὶ πιθόμενος* κτέ. Οἱ δικασταὶ κύριοι τῆς κρίσεως ὄντες, ἥκιστα δ' ὑπὸ τοῦ νόμου δεσμευόμενοι, ἕκαστος ἑκάστοτε ἀπεφαίνοντο κατὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀντιπαθείας ἢ συμπαθείας (1).

(1) Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 9. 1. *Δοκεῖ δὲ τῆς Σόλωνος πολιτείας τρία ταῦτ' εἶναι τὰ δημοτικώτατα . . . τρίτον δέ, ⟨ᾧ⟩ μάλιστά φασιν ἰσχυκέναι τὸ πλῆθος, ἡ εἰς τὸ δικαστήριον ἔφεσις· κύριος γὰρ ὢν ὁ δῆμος τῆς ψήφου κύριος γίγνεται τῆς πολιτείας. Ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸ μὴ γεγράφθαι τοὺς νόμους ἁπλῶς μηδὲ σαφῶς ἀλλ' ὥσπερ ὁ περὶ τῶν κλήρων καὶ ἐπικλήρων, ἀνάγκη πολλὰς ἀμφισβητήσεις γίγνεσθαι . . . Οἴονται μὲν οὖν τινες ἐπίτηδες ἀσαφεῖς αὐτὸν ποιῆσαι τοὺς νόμους, ὅπως ᾖ τῆς κρίσεως ὁ δῆμος κύριος. Οὐ μὴν εἰκός, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι καθόλου περιλαβεῖν τὸ βέλτιστον· οὐ γὰρ δίκαιον ἐκ τῶν νῦν γιγνομένων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἄλλης πολιτείας θεωρεῖν τὴν ἐκείνου βούλησιν.* Ὀρθοτάτη ἡ γνώμη τοῦ σοφωτάτου ἁπάντων Ἑλλήνων περὶ τῆς προσούσης μεγίστης δυσκολίας εἰς τὸ περιλαβεῖν καθόλου ἐν τοῖς νόμοις τὸ βέλτιστον, διδακτικωτάτη δὲ καὶ ἡ παρατήρησις αὐτοῦ ὅτι *οὐ δίκαιον ἐκ τῶν νῦν γιγνομένων* ἐν τοῖς δικαστηρίοις κρίνειν ὅτι τοιαύτη ὄντως ἦν ἡ βούλησις τοῦ νομοθέτου. Ὁμολογουμένως ἤδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ τῶν ἡλιαστῶν κρίσις ἐξηκολούθησεν οὖσα κρίσις οὐχὶ δικαστῶν, ἀλλὰ πολιτῶν, ἁπλῶς *βραβευόντων καὶ τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἴδια* κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀντιλήψεις καὶ συμπαθείας. Θὰ τολμήσωμεν δὲ ν' ἀντιλέξωμεν καὶ ἀνδράσι φιλολογωτάτοις, τῷ τε Wilamowitz καὶ τῷ Sandys, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, τὸ *τινὲς* τοῦ χωρίου τούτου (: *οἴονται μὲν οὖν τινες*) ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῶν Τριάκοντα (ὅρ. κατωτέρω κεφ. 35. 2), ἀλλὰ εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν Ἀθηναίων, ὅπερ ὁ φιλόσοφος, φρονίμως ποιῶν, δὲν τολμᾷ νὰ εἴπῃ ἵνα μὴ φανῇ ἀποδοκιμάζων τὸ κοινὸν φρόνημα, ξένος αὐτός, μέτοικος καὶ φίλος τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Προστίθεται δὲ κατωτέρω περὶ τῶν Τριάκοντα Κεφ. 35. 1: *τὸ μὲν οὖν πρῶτον... καθεῖλον ἐξ Ἀρείου πάγου καὶ τῶν Σόλωνος θεσμῶν ὅσοι διαμφισβητήσεις εἶχον.*

Καὶ νῦν ὑπολείπεται ἵνα διαλάβωμέν τινα περὶ τῆς **δ. ἀπορρήσεως** (§ 29).

Τὰ προκαλέσαντα τὴν ἔγερσιν τῆς δίκης ταύτης αἴτια, κατὰ τὰ ἐν τῷ λόγῳ ἐκτιθέμενα, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: Ὁ Μενεκλῆς, *μετασχὼν* (1)

καὶ τὸ κῦρος ὃ ἦν ἐν τοῖς ***δικασταῖς κατέλυσαν. . . οἷον περὶ τοῦ δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ᾧ ἂν ἐθέλῃ κύριον ποιήσαντες καθάπαξ, τὰς δὲ προσούσας δυσκολίας «ἐὰν μὴ μανιῶν ἢ γηρῶν ἢ γυναικὶ πιθόμενος» ἀφεῖλον, ὅπως μὴ ᾖ τοῖς συκοφάνταις ἔφοδος.*** Ἐντεῦθεν ἄρα γίνεται φανερόν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς καταστάσεως τῶν Τριάκοντα (404/3 π. Χ.) ἤτοι σχεδὸν αἰῶνα ὅλον πρὸ τῆς συντάξεως τῆς Ἀθην. Πολιτείας, ἡ αὐτὴ περίπου ἐπεκράτει ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατάστασις, κακὴ μὲν καθ' ἡμᾶς σήμερον, μὴ δυναμένους νὰ ἐγκρίνωμεν τοιούτου εἴδους ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, ἐκείνοις ὅμως εὐκόλως ἀνεκτή, διότι ην μὲν αὕτη ἀναγκαῖον ἀπαύγασμα τοῦ πολιτειακοῦ βίου καὶ καθεστῶτος αὐτῶν, τὰ δὲ δικαστήρια, εἰ καὶ εὐπαράγωγα, ἐνίοτε δὲ καὶ ἰδιοτελῆ, ὅμως ἐχρησίμευον ὡς ἄγρυπνοι μὲν φρουροὶ τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, πρόθυμοι δὲ ὑπουργοὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ δήμου.

(1) Ἡ μετ. ***μετασχών***, νομικῶς ἐξεταζομένη, δὲν εἶνε σαφὴς ἱκανῶς. Τίνι τρόπῳ μετέσχε τῆς μισθώσεως τοῦ οἴκου τῶν παίδων Νικίου μετ' ἄλλων, ὡς συνέταιρος αὐτῶν, ἢ ἁπλῶς, ὥσπερ καὶ ἄλλοι, πρὸς ἴδιον ἕκαστος συμφέρον; Ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 206) μεταφράζει μᾶλλον ἢ ἑρμηνεύει τὸ χωρίον: *μισθωτὴς* ipse cum aliis factus erat. Ὁμοίως ὁ Dareste ἐν τῇ μεταφράσει (σ. 23 καὶ 34): il avait pris à bail, avec d' autres. Ὁ δὲ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 243 ἑπ.) διδάσκει μὲν ὅτι plusieurs personnes peuvent se rendre *conjointement* locataires des biens d' un pupille, φέρει δὲ ὡς παράδειγμα τὸ παρόν: de même... on voit que celui-ci (Ménéclès) s' était *associé* à plusieurs de ses concitoyens pour la location des biens des fils mineurs de Nicias. et il est dit qu' il avait spécialement affermé les biens mobiliers δι' ὧν ὅμως εὐθὺς ἀμέσως ἐπάγει σχεδὸν εἰπεῖν ἀνατρέπει ταῦτα, διότι λέγει: Il est difficile, d' ailleurs, de savoir comment l' on procédait en cas de pluralité de locataires, et de décider si on louait *en bloc* tout le patrimoine à *un seul individu* sauf celui-ci à partager avec d' autres le bénéfice de son contrat ou si au contraire, on procédait à *plusieurs adjudications partielles et distinctes*.

Καθ' ἡμᾶς, ἔχοντας μάλιστα ὑπ' ὄψει τὴν ἐν τῷ ἀττ. δικαίῳ κρατοῦσαν ἐλευθερίαν ἐν ταῖς συμβάσεσιν, οὐ μόνον πᾶς πολίτης, ἀλλὰ καὶ ἑταιρεία καὶ ὅμιλος ἁπλῶς πολιτῶν ἐδύνατο νὰ παραστῇ πρὸ τοῦ Ἄρχοντος καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν μίσθωσιν ὀρφαν. οἴκου, ἀπὸ τοῦ Ἄρχοντος δ' ἐξηρτᾶτο νὰ ὁρίζῃ ἑκάστοτε διὰ συμβολαίου τοὺς ὅρους καὶ τὰς συμφωνίας, ἰδίᾳ δὲ τὰ τῆς ἀλληλεγγύου εὐθύνης τῆς ἑταιρείας ἢ τῶν συμμισθωτῶν ἀπέναντι τοῦ ὀρφανοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνομολόγησις τῆς τε παθητικῆς καὶ ἐνεργητικῆς ἀλληλεγγύης ἦν συνηθεστάτη καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος (Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Δ. σ. 486 ἑπ.) οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ προστάτης τῶν ὀρφανῶν Ἄρχων, πολλῶν ὁμοῦ μισθουμένων τὸν ὀρφαν. οἶκον, θὰ ἐφρόντιζεν ἵνα διὰ τοῦ συμβολαίου καθιστᾷ αὐτοὺς ἀλληλεγγύως ὑπευθύνους ἀπέναντι τῶν ὀρφανῶν.

τοῦ οἴκου τῆς μισθώσεως τῶν παίδων τοῦ Νικίου (§ 9) ἐπειδή, μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός (1), *ἔδει τῷ ὀρφανῷ* (2) *τὰ χρήματα ἀποδιδόναι. ὁ δὲ οὐκ εἶχεν ὁπόθεν ἀποδῷ, τόκοι δὲ πολλοῦ χρόνου συνερρυηκότες ἦσαν αὐτῷ* (§ 28), ὅπως ἀποτίσῃ τὸ χρέος, ἀνελθὸν ἐν ὅλῳ εἰς 6700 δρ. (§§ 29, 34), ζητεῖ νὰ πωλήσῃ, ὅπερ ἐκέκτητο χωρίον, ὑπέγγυον ὂν πρὸς τοὺς παῖδας Νικίου. Τότε παρεμβαίνει ὁ νῦν διώκων ἀδελφὸς Μενεκλέους, ὅστις εἴτε βουλόμενος αὐτῷ ἐπηρεάζειν, ὅτι τὸν λέγοντα υἱὸν ἐποιήσατο, ὡς οὗτος τοὐλάχιστον ἰσχυρίζεται, εἴτε καὶ μᾶλλον διότι ὄντως ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε νόμιμόν τινα λόγον (3), ὃν κατ' ἀλήθειαν ἀγνοοῦμεν, ἀμφισβητεῖ αὐτῷ μέρους

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸ παρὸν θέμα, ὁ Μενεκλῆς κατὰ τοῦτο φαίνεται μετασχὼν τῆς μισθώσεως, ὅτι τοῦ ὀρφαν. οἴκου τῶν παίδων Νικίου ὄντος πλουσίου ἴσως εἰς κινητὰ καὶ ἀκίνητα, ὑπὸ τοῦ Ἄρχοντος δὲ μισθουμένου, οὗτος, ὥσπερ καὶ ἄλλοι πολῖται, παραστὰς ἐπίσης ὡς μισθωτὴς κατὰ τὴν μίσθωσιν, ἐμισθώσατο ποσόν τι ἀργυρίου, δοὺς πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ὀρφανῶν **ἀποτίμημα**, ὃν ἐκέκτητο ἀγρόν. Διὰ τοῦτο, ὡς βλέπομεν, ληξάσης τῆς προθεσμίας τῆς μισθώσεως, οὐδεὶς μὲν ἄλλος παρεμβαίνει, μόνος δ' ὁ ὀρφανὸς ἐμφανίζεται τὸ χρέος ἀπαιτῶν, καὶ πρὸς τοῦτον *δεῖ τὰ χρήματα ἀποδιδόναι.*

(1) Πότε ἡ πώλησις τοῦ χωρίου ἐγένετο; Ὁ Wyse (αὐτοθ. σ. 263 ὑπὸ τὴν § 35) ὑποτιθεὶς ὅτι ἡ υἱοθεσία ἐγένετο ἓν ἔτος (καθ' ἡμᾶς 3) μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, ὅτι δ' ἡ μίσθωσις μικρὸν πρὸ τούτου γενομένη, διήρκεσε 17 ὅλα ἔτη, ὅπερ ἀπίθανον, εὑρίσκει ὅτι ἡ πώλησις ἐγένετο 7 τοὐλάχιστον ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μενεκλέους, ὅτι δ' ἄρα, μετὰ τὴν ἀπότισιν τοῦ χρέους, μόνη περιουσία ὑπελείφθη αὐτῷ τὸ περίσσευμα τοῦ τιμήματος δρ. 300 καὶ οἰκίδιον *οὐκ ἄξιον τριῶν μνῶν*.

(2) Ἐὰν ὁ Νικίας πλείονας τοῦ ἑνὸς παῖδας κατέλιπε (§ 9) διατί ὁ Μενεκλῆς εἰς ἕνα μόνον τῶν ὀρφανῶν (§§ 27, 28, 29, 34) ἀποτίνει τὸ χρέος; Ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 213) τρεῖς ἐξ ἴσου πιθανὰς ὑποθέσεις ποιεῖται ἢ 1) Ὁ Νικίας, ἕνα μόνον υἱὸν καὶ πλείονας θυγατέρας κατέλιπεν, ὧν οὗτος ἐνήλικος γενόμενος κατέστη *κύριος* ἢ 2) πλείονας υἱούς, ὧν ὁ πρῶτος ἐν ἡλικίᾳ καταστὰς ἐγένετο ἐπίτροπος τῶν λοιπῶν, ἢ 3) τελευτησάντων τῶν λοιπῶν παίδων, ὁ ἐπιζήσας ἀπαιτεῖ μόνος τὸ χρέος. Ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 258 ὑπὸ τὴν § 27. 8, 9) ἐκ τούτων δέχεται τὴν δευτέραν.

(3) Πρὸ πάσης εἰκασίας περὶ τοῦ λόγου διεκδικήσεως, ἀδιάφορον ἂν ὄντως νομίμου ἢ μή, ἐπίσης δὲ περὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ διεκδικοῦντος, σημειούσθω ἐνταῦθα σαφῶς **1)** ὅτι ὁ ἀδελφὸς ἀπαγορεύει τὴν πώλησιν οὐχὶ τοῦ ὅλου χωρίου, ἀλλὰ μόνον μέρους τινός, ὅτι δὲ τὸ μέρος τοῦτο ἦν μόλις τὸ 1/8 τοῦ ὅλου, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ τιμήματος τοῦ πρὸς ἀπότισιν τοῦ χρέους πωληθέντος μείζονος ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους μέρους, ἀντὶ δρ. 7000 (§ 29), καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ὑπολειφθέντος, ὅπερ ὁ λέγων, μᾶλλον ὑπερβάλλων, ὡς εἰκός, λέγει ἄξιον ***πλεῖον ἢ δέκα μνῶν*** (§ 35) ἢ 1000 δρ. ὅτι δὲ 2) τὸ 1/8 μέρος τοῦτο ἔλαβεν ἔκτοτε, κατ' ἀπόφασιν τῶν διαλλακτῶν διαιτητῶν (§§ 31-33) ὁ διεκδικῶν ἀδελφός, ἀδιάφορον ἂν δωρεὰν (§ 31), ὡς ὁ θετὸς υἱὸς διατείνεται, ἢ διότι ὄντως ἐδικαιοῦτο, καὶ ἐξακολουθεῖ *ἔχων* (§ 35. πρβλ. § 28: ***ὡς δὲ ἔχει ἐὰν ἐπιδείξω***) ὡς ἴδιον καὶ νεμόμενος καὶ κατὰ τὸν χρόνον ἔτι τῆς δίκης.

τινὸς τοῦ χωρίου (§ 28), ἵνα δὲ διακωλύσῃ τὴν πώλησιν αὐτοῦ *ἀπηγόρευε* (1) *τοῖς ὠνουμένοις μὴ ὠνεῖσθαι*. Ὁ Μενεκλῆς φοβούμενος μὴ διακωλυομένης οὕτω τῆς πωλήσεως, ληγούσης δ' ἐν τῷ μεταξὺ τῆς προθεσμίας, τὸ χωρίον *κατοκώχιμον γένηται καὶ ἀναγκασθῇ τῷ ὀρφανῷ ἀποστῆναι*, ἵν' ἀπογύγῃ ταῦτα, ἀναγκάζεται ὑπολείπεσθαι μὲν οὗ ἠμφεσβήτησεν οὗτος μέρους, νὰ πωλήσῃ δὲ μόνον τὸ ἄλλο ἀντὶ δρ. 7000 καὶ οὕτω ν' ἀποτίσῃ τὸ χρέος, ὑπολειφθεισῶν αὐτῷ μάλιστα καὶ 300 δρ. Τοῦ ἀμφισβητουμένου μέρους ἀποτελοῦντος, ὡς εἴρηται, τὸ 1/8 περίπου τοῦ ὅλου χωρίου, ὑπολειφθέντος ἀπωλήτου, ἕνεκα τῆς ἀμφισβητήσεως (2) τοῦ ἀδελφοῦ, ὁ Μενεκλῆς

(1) Τίνι τρόπῳ καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ τίνων ζημιῶν ἡ ἀπαγόρευσις ἢ *ἀπόρρησις* αὕτη ἐγίνετο, οὔτ' ἐν τῷ λόγῳ λέγεται, οὔτ' ἄλλοθέν ποθεν εἶνε γνωστόν. Ἐξ ὧν ὅμως κατωτέρω περὶ πωλήσεως ἀκινήτων ἐκτίθεμεν, οὐκ ἀπιθάνως ἴσως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐγίνετο διὰ πινακίου ἢ λευκώματος, ἐκτιθεμένου παρὰ τῇ ἁρμοδίᾳ ἐπὶ πωλήσεως ἀκινήτων Ἀρχῇ.

Ὅπως δή ποτε ἐκ τῶν συμφραζομένων ἀσφαλῶς συνάγεται 1) ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις ἦν πρὸς τοὺς *ἀγοραστὰς* καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν πωλητὴν καὶ μόνον περὶ μέρους τοῦ χωρίου, ὅτι δὲ 2) ἐγένετο κατὰ τρόπον νόμιμον καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ νομίμων ἐπιζημίων ἀποτελεσμάτων, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται διατί οὗτοι μὲν ἀπείχοντο ὠνεῖσθαι τὸ χωρίον ὁ Μενεκλῆς δὲ *ἠναγκάζετο ὑπολείπεσθαι οὗ ἠμφεσβήτησεν οὗτος*.

(2) Περὶ τοῦ λόγου τῆς ἀμφισβητήσεως καὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ ἀμφισβητοῦντος πλείονες ἐξηνέχθησαν γνῶμαι.

Κατὰ τὸν Hitzig (Das griech. Pfandr. σ. 110 ἀρ. 1) ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς ἐνεργεῖ ὡς *ἐπίτροπος* τῶν παίδων Νικίου, κατὰ δὲ τὸν Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 254 καὶ σημ. 3) ὡς *συνεπίτροπος* ἴσως αὐτῶν, πρὸς ἀπόδειξιν δὲ παρατιθέμενος οὗτος τὰ ἐν § 28: *ἵνα κατοκώχιμον γένηται καὶ ἀναγκασθῇ τῷ ὀρφανῷ ἀποστῆναι*, ἀποφαίνεται ὅτι ταῦτα prouvent que l' opposition est bien fondée sur l' hypothèque du mineur, car l' adversaire suppose que si Ménéclès ne peut pas payer, le gage deviendra la propriété dn mineur.

Οὐδετέρα τῶν ὑποθέσεων τούτων εἶνε πιθανὴ 1) διότι διὰ τοῦ *ἵνα κατοκώχιμον* κτλ. ὁ ῥήτωρ ἁπλῶς θέλει νὰ παραστήσῃ πρὸς τίνα σκοπὸν ὁ διώκων οὕτως ἐνήργει, ἀναπτύσσων δὲ τοῦτον, λέγει ὅτι ἐπειδὴ οὗτος ἐγίνωσκεν ὅτι ἡ μὲν προθεσμία τοῦ χρέους μετ' οὐ πολὺ ἔληγε, χρήματα δ' ἄλλα πρὸς ἀπότισιν τοῦ χρέους δὲν ὑπῆρχον, ἐπίτηδες διεκώλυε τὴν πώλησιν τοῦ χωρίου, ἵνα ὁ Μενεκλῆς, φοβούμενος μὴ τὸ χωρίον κατοκώχιμον γένηται κτλ., ἀναγκασθῇ νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀδελφοῦ. Τοῦτο δ' ἔτι σαφέστερον καθίστησι τὸ *λαβόμενος καιροῦ* (§ 29) τουτέστι δραττόμενος τῆς στενοχωρίας ταύτης τοῦ Μενεκλέους κτέ. 2) διότι, ἂν ὁ ἀδελφὸς ἐνήργει ὡς ἐπίτροπος ἢ συνεπίτροπος (σημειωτέον δ' ὅτι τῷ νομικῷ ὅρῳ *συνεπίτροποι* — cotuteurs χρῆται ὁ Δημοσθ. ἐν τῷ κ. Ἀφόβ. Α §§ 14, 16, 49, 50, 57 κλ. πρὸς δήλωσιν τῶν

νομίζων ἑαυτὸν ἀδικούμενον, ἐγείρει κατ' αὐτοῦ τὴν *δ. ἀπορρήσεως*.

Περὶ τῆς δίκης ταύτης οὐδὲν παρεδόθη ἡμῖν, οὐδὲ κινώσκομεν ὅλως οὔτε πῶς ἐμεθοδεύετο, οὔτε εἰς τί κυρίως ἀπεσκόπει. Εἶνε μάλιστα ζήτημα καὶ ἂν ὄντως ὑπῆρξε δίκη καλουμένη *δ. ἀπορρήσεως*. Ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 214) ἑρμηνεύων τὰ τοῦ κειμένου (§ 29): *τούτῳ λαγχάνει δίκην τῆς ἀπορρήσεως* ἀποφαίνεται: Fuit haec haud dubie *δίκη βλάβης*, actio de damno; quod propter il-

ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διορισθέντων ἐπιτρόπων) δὲν θ' ἀπηγόρευε τὴν πώλησιν μέρους μόνον τοῦ χωρίου, ἀλλ' ὁλοκλήρου αὐτοῦ. Ἔπειτα οὐδὲ θὰ *ἠμφεσβήτει* τοῦ μέρους τούτου, ὅπερ προδήλως ἐμφαίνει ὅτι εἶχεν ἰδίας ἐπ' αὐτοῦ ἀξιώσεις 3) τέλος διότι, ὡς ἤδη ἐδείχθη ἀνωτέρω ὁ ἀμφισβητῶν ἔλαβεν ἔκτοτε καὶ ἤδη κατὰ τὴν δίκην ἐξακολουθεῖ νεμόμενος καὶ κατέχων ὡς ἴδιον, ὅπερ ἠμφεσβήτησε μέρος τοῦ χωρίου.

Κατὰ τὸν Dareste (αὐτόθ. σ. 35) ὁ ἀδελφὸς διακωλύει τὴν πώλησιν «évidemment parceque l' immeuble est indivis entre son frère et lui...Il est probable que Ménéclès et son frère avaient laissé dans l' indivision la succession de leur pére, que Ménéclès en avait gardé l' administration et se prétendait de ce chef créancier de son frère. Οὐδ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη πείθει ἡμᾶς, τὸ μὲν διότι δὲν στηρίζεται ἢ ἐπὶ ὑποθέσεων αὖθις, καὶ δὴ πλειόνων, περὶ πραγμάτων ὅλως ἀγνώστων οἷον 1) ὅτι τὸ χωρίον ἦν πατρῷον 2) ὅτι ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἔμεινεν ἀδιανέμητον 3). ὅτι δύο μόνον ἦσαν οἱ κληρονόμοι 4). ὅτι ὁ Μενεκλῆς διαχειρίσας τὰ πατρῷα, τούτῳ τῷ λόγῳ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν πιστωτὴν (;) τοῦ ἀδελφοῦ, τὸ δὲ διότι οὐδ' οὕτως ἐξηγεῖται διατί ὁ ἐνιστάμενος ἀδελφὸς ἀμφισβητεῖ τὸ 1/8 καὶ οὐχὶ τὸ 1/2 ἢ ἄλλο μέρος τοῦ χωρίου.

Τετάρτην γνώμην ἀποφαίνεται ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 259) ὅτι ὁ Μενεκλῆς ἦν ὀφειλέτης ἴσως χρημάτων πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, παρατίθησι δὲ παραπλήσιον παράδειγμα διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ Νικοστράτου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Δημοσθ. πρ. Νικόστρατ. § 10... *ἔλεγεν ὅτι τὸ χωρίον τὸ ἐν γειτόνων μοι τοῦτο οὐδεὶς ἐθέλοι οὔτε πρίασθαι οὔτε τίθεσθαι ὁ γὰρ ἀδελφὸς ὁ Ἀρεθούσιος... οὐδένα ἐῴη οὔτε ὠνεῖσθαι οὔτε τίθεσθαι ὡς ἐνοφειλομένου αὐτῷ ἀργυρίου*. Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ἐνταῦθα, ὡς ἡ μετοχ. *ἐνοφειλομένου* δεύκνυσιν, ὁ Ἀρεθούσιος κωλύει ὡς δανειστὴς ὑπὲρ χρέους ἐξησφαλισμένου δι' ὑποθήκης (πρβλ. Dareste, Plaid. civ. de Démosthène τόμ. 2 σ. 192 καὶ 201) ἐν ᾧ ἐν τῷ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίῳ οὐδὲν ἐμφαίνει ὅτι ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς ἀπαγορεύει ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ἐνυποθήκου δανειστοῦ ἢ ἐπιτρόπου τοῦ ὀρφανοῦ.

Πέμπτην τέλος γνώμην ἐξήνεγκεν ὁ Caillemer (Contr. de vente ἐν Rév. de Législ. ἔτ. 1870 σ. 657) ὅτι ὁ ἀδελφὸς διεξεδίκει ἴσως δικαίωμα συγκυριότητητος.

Ἐκ πασῶν τῶν γνωμῶν τούτων μόνον τὴν τοῦ Caillemer νομίζομεν πιθανήν, ἅτε μᾶλλον σύμφωνον οὖσαν πρὸς τὰ ῥήματα τοῦ ῥήτορος, ὅτι ὁ ἀδελφὸς *ἠμφεσβήτει μέρους τινὸς τοῦ χωρίου*, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι ἐπὶ τοῦ μέρους τούτου ἠξίου πραγματικόν τι δικαίωμα ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

lam fratris intercessionem accepisset. Οὐ λίαν διάφορον γνώμην ἔχων φαίνεται ὁ Dareste (αὐτόθ. σ. 28) διότι δὲν ἀποφαίνεται μὲν κατηγορικῶς ὅτι ἡ ἐγερθεῖσα ἀγωγὴ ἦν ἡ *δ. βλάβης*, ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος μεταφράζει: Puis il intenta contre son frère *une action pour opposition* faite sans droit, ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι δὲν δέχεται ὅτι ἡ ἀγωγή, ἣν ὁ Μενεκλῆς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἤγειρεν, ἦν ἰδιώνυμος δίκη τῆς ἀττ. δικονομίας, ὀνομαζομένη *δ. ἀπορρήσεως*. Ταὐτὰ δὲ τῷ Dareste φαίνεται δοξάζων καὶ ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 260), διότι καὶ οὗτος ἀντὶ πάσης ἑρμηνείας, ὁμοίως μὲν μεταφράζει τὰ τοῦ χωρίου: against his brother he brought *an action for interdicting* the sale, εὐθὺς δ' εἶτα ἐπάγει: It is vain to ask what form this action took.

Μόνος ὁ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 335 ἐπ.), ἀλλὰ διστακτικῶς καὶ διὰ βραχυτάτων, διάφορον ἀποφαίνεται γνώμην, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δικαιολογῇ αὐτήν—ἴσως διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο προσήκει εἰδικώτερον τῇ δικονομίᾳ τῶν Ἀθηναίων—διότι λέγει: Le plaidoyer précité d' Isée pourrait laisser croire que, pour triompher de l' opposition, le vendeur devrait intenter une action speciale, la *δίκη τῆς ἀπορρήσεως*. Mais on admet plus généralement qu' il doit agir au moyen de la *δίκη βλάβης*, le préjudice causé ayant ici pour cause l' *ἀπόρρησις* ou opposition.

Ὡς ὁρᾷ ἕκαστος ἡ σύναρθρος γεν: *τῆς ἀπορρήσεως* ἐκλαμβάνεται ὡς δηλοῦσα τὸ αἴτιον ἁπλῶς τῆς διαφορᾶς (propter fratris intercessionem), ἀφίεται δὲ νὰ νοηθῇ ἢ εἰκασθῇ ἔξωθεν τίς ἡ δίκη, ἣν ὁ Μενεκλῆς τῷ ἀδελφῷ ἔλαχεν, ἐπειδὴ *ἀπηγόρευε τοῖς ὠνουμένοις μὴ ὠνεῖσθαι*. Ἐπειδὴ δ' ἐκρίθη ὅτι τὸ διὰ τῆς ἀγωγῆς ἀμέσως ἐπιδιωκτέον ἦν ἀποζημίωσις διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀδίκου ἀπαγορεύσεως ζημίαν, ἡ δὲ *δ. βλάβης*, εὗρεῖαν ἐν τῷ ἀττ. δικαίῳ τὴν ἐφαρμογὴν ἔχουσα (1), ἐνομίσθη τῇ περιστάσει ταύτῃ ἁρμόζουσα, ἐντεῦθεν συνήγαγον ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους ἐγερθεῖσα δίκη ἦν ἡ τῆς βλάβης.

Εἶνε σφόδρα πιθανὸν ὅτι ἄν, ἀνθ' ὧν νῦν κεῖται: *τούτῳ δὲ λαγχάνει δίκην τῆς ἀπορρήσεως*, ἔκειτο: *τ. δ. λ. τὴν δίκην ἀπορρήσεως*

(1) Ὅρ. Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Δ' σ. 386 ἐπ.

ἢ καὶ ἁπλούστερον ἔτι, ἄνευ τοῦ ἄρθρου, τ. δ. λ. *δίκην ἀπορρήσεως*, οὐδεμία ἴσως θὰ ἐγείρετο ἀμφισβήτησις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς *δ. ἀπορρήσεως*, οὐδὲ θὰ ἐπεζητεῖτο ἡ λύσις τῆς ἀπορίας ἐν τῇ *δ. βλάβης*. Ἀλλ' ἄραγε καὶ τοιαύτη οὖσα ἡ γραφή, οἵα παρεδόθη ἡμῖν, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ καὶ ἄλλως; Τοῦτο θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω ἐν τοῖς εἰς τὸν λόγον τοῦτον *Διορθωτικοῖς* ὑπὸ τὴν § 29.

Καθ' ἡμᾶς τὸ προέχον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ζήτημα εἶνε τὸ τῆς προστασίας τοῦ δικαιώματος τῆς κυριότητος, ἡ δὲ ἀπόρρησις οὐδὲν ἄλλο ἢ ὁ τρόπος δι' οὗ ὁ ἀμφισβητῶν προσέβαλεν αὐτό, ἀπαγορεύων τοῖς *ὠνουμένοις μὴ ὠνεῖσθαι* τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀμφισβητούμενον μέρος. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους ἐγερθεῖσα ἀγωγὴ εἰς τοῦτο ἔδει ν' ἀποσκοπῇ ἰδίᾳ, εἰς τὴν ἄρσιν δῆλον ὅτι τοῦ ἐκ τῆς ἀπορρήσεως κωλύματος, καταδικαζομένου ἅμα τοῦ ἐναγομένου εἰς ἀποζημίωσιν πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ παρανόμως ἐπενεχθείσης ζημίας.

Διατί δ' ὅμως ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς οὕτως ἐνήργησεν εὐθὺς ὡς ἔγνω προσφερόμενον πρὸς πώλησιν τὸ χωρίον, πρὸ τῆς εὑρέσεως ἔτι τοῦ ἀγοραστοῦ; Καθ' ἡμᾶς προδήλως δι' ὃν ὁ ῥήτωρ ἀληθῆ λέγει λόγον (§ 28), ἵνα δῆλον ὅτι ἐπιτύχῃ ἐκβιαστικῶς, ὡς νῦν λέγομεν, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀξιώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους, ἐπειγομένου μὲν νὰ πωλήσῃ τὸ χωρίον, ὅπως ἀποτίσῃ ἐμπροθέσμως τὸ χρέος, ἀδυνατοῦντος δὲ νὰ προβῇ νομίμως εἰς τὴν πώλησιν, ἐλλείψει ἀγοραστοῦ, ἕνεκα τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ ἀδελφοῦ (1). Ἀλλὰ ταῦτα δέονται ἐπεξηγήσεώς τινος.

Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου (2) περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθε-

(1) Κατὰ τὸν **Beauchet** (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 335 σημ. 4 μετὰ παραπομπῆς εἰς σ. 254 ἑπ.) ὁ τοῦ **Μενεκλέους ἀδελφὸς** ἐνεργῶν ὡς *παρεπίτροπος* τοῦ ὀρφανοῦ, ἀπαγορεύει ἀπ' εὐθείας πρὸς τοὺς **ἀγοραστὰς** τὴν ἀγορὰν τοῦ κτήματος, «διότι, λέγει, πιθανῶς οὗτοι βλέποντες τοὺς ἐπ' **αὐτοῦ** *ὅρους*, ἐμφαίνονται τὸ δικαίωμα τοῦ δανειστοῦ, ἵν' ἀγοράσωσι τοῦτο, ἐζήτησαν τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ». Ἀποδειχθέντος ὅτι οὗτος ἐνήργει ἁπλῶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ὅτι δὲ ἠμφεσβήτει οὐ τοῦ ὅλου, ἀλλὰ τοῦ 1/8 μόνον μέρους τοῦ ἀγροῦ, ὅπερ καὶ ἔλαβεν, ἔπεται ὅτι ἄλλος ἦν ὁ λόγος τῆς ἀπ' εὐθείας ἀπαγορεύσεως.

(2) Παρὰ Ἰω. Στοβ. Περὶ νόμων καὶ ἐθῶν ΜΔ' 22: *Οἱ μὲν οὖν ὑπὸ κήρυκος κελεύουσι πωλεῖν, καὶ προκηρύττειν ἐκ πλειόνων ἡμερῶν, οἱ δὲ παρ' ἀρχῇ τινι, καθάπερ καὶ Πιττακός, καὶ βασιλεῦσι καὶ πρυτάνει. Ἔνιοι δὲ προγράφειν παρὰ τῇ*

σίας ἐπὶ πωλήσεως ἀκινήτων διδασκόμενα, πᾶσα ἀγοραπωλησία ἔδει ν' ἀναγγέλληται δημοσίᾳ διὰ προγράμματος (*προγράφειν*) ἐκτιθεμένου ἐπὶ σανίδος ἢ πινακίου, παρὰ τῇ ἁρμοδίᾳ ἀρχῇ, *πρὸ ἡμερῶν μὴ ἔλαττον ἢ ἑξήκοντα*, δηλοῦντος δὲ προσηκόντως τὸ πωλούμενον κτῆμα, προσέτι δὲ τὰ ὀνόματα τοῦ τε πωλητοῦ καὶ τοῦ ἀγοραστοῦ, τούτου ὀφείλοντος νὰ παρακατατιθῇ (*τιθέναι*) *ἑκατοστὴν* τοῦ τιμήματος, *ὅπως διαμφισβητῆσαί τε ἐξῇ καὶ διαμαρτύρασθαι τῷ βουλομένῳ*. (1)

Κατὰ ταῦτ' ἄρα ὁ Μενεκλῆς, ἵνα δυνηθῇ νὰ πωλήσῃ τὸ χωρίον, ὤφειλε πρώτιστα μὲν νὰ εὕρῃ τὸν ἀγοραστὴν καὶ νὰ συμφωνήσῃ μετ' αὐτοῦ περὶ τοῦ τιμήματος, ἔπειτα νὰ προβῇ εἰς τὴν τέλεσιν τῶν νομίμων διατυπώσεων περὶ *προγραφῆς* τῆς πωλήσεως παρὰ τῇ ἀρχῇ, μετὰ δὲ ταῦτα ν' ἀναμένῃ ἐπὶ 60 ἡμέρας τοὐλάχιστον, ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τοῦ προγράμματος, ἵνα δυνηθῇ νὰ εἰσπράξῃ τὸ τίμημα καὶ δι' αὐτοῦ ἀποτίσῃ τὸ χρέος, εἰ μηδείς, ὡς εἰκός, ἐν τῷ μεταξὺ ἠμφεσβήτει ἢ διεμαρτύρετο κατὰ τῆς πωλήσεως.

Ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς βεβαίως μὲν ταῦτα οὐχ ἀγνοῶν, εἰδὼς δὲ κάλλιστα ὅτι οὗτος σφόδρα ἐπείγετο ἵνα πωλήσῃ τὸ χωρί-

ἀρχῇ πρὸ ἡμερῶν μὴ ἔλαττον ἢ ἑξήκοντα, καθάπερ Ἀθήνησι, καὶ τὸν πριάμενον ἑκατοστὴν τιθέναι τῆς τιμῆς, ὅπως διαμφισβητῆσαί τε ἐξῇ καὶ διαμαρτύρασθαι τῷ βουλομένῳ Πρβλ. Παροιμιογρ. Ἑλλ. Α' σ. 405.— Ἡσύχ. λ. *ἐν λευκώμασι*.

(1) Πότε ὁ νόμος οὗτος εἰσήχθη δὲν εἶνε γνωστόν, ὅμως οὐδένα λόγον ἔχομεν ἵν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰσαίου, ἄλλως τε καὶ οὐ λίαν πολὺ ἀφεστῶτας τῶν τοῦ Θεοφράστου (372—287 π. Χ).

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου, ὡς βλέπομεν, ἐπετυγχάνετο μὲν ἡ δημοσιότης τῆς ἐπὶ ὠνῇ καὶ πράσει μεταθέσεως τῆς κυριότητος ἀκινήτων, διεκωλύοντο δέ πως καὶ αἱ κατὰ χάριν ἢ εἰκονικαὶ ἀγοραπωλησίαι, διὰ τῆς ἐπὶ 60 τοὐλάχιστον ἡμέρας ἐκθέσεως τοῦ προγράμματος, χάριν τῶν διαφερομένων, καὶ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἀγοραστοῦ ἵνα παρακατατιθῇ **ἑκατοστὴν τῆς τιμῆς** ἐπὶ κινδύνῳ, ἐν περιπτώσει ἀμφισβητήσεως, νὰ ὑποβληθῇ εἰς δικαστικὸν ἀγῶνα, εἰ μή, ὡς εἰκός, μεταγνοὺς ἀφίστατο τῆς ἀγορᾶς.

Δὲν νομίζομεν δὲ περιττὸν νὰ προσθῶμεν ὅτι νόμοι κωλύοντες τὰς εἰκονικὰς ἀγοραπωλησίας ἀκινήτων ἴσχυον πολλαχοῦ τῶν ἑλλ. χωρῶν, ὡς μαρτυρεῖ αὖθις ὁ Θεόφραστος (αὐτόθ. κατωτέρω) λέγων: *Ἐπεὶ δὲ καὶ προστασίαι* (διόρθ. *προστασίᾳ*) *τινὲς ὠνοῦνται καὶ πωλοῦσιν, ἀπαλλοτριοῦν ἐθέλοντες, ὀρθῶς ἔχει καὶ πρὸς ταῦτα νομοθετεῖν, ὅπερ καὶ ποιοῦσιν, ἅμα ταὐτά τε βουλόμενοι κωλύειν καὶ τὴν [πρᾶσιν] ἐμφανῆ ποιεῖν.* Διὰ τὰς ὑφ' ἡμῶν ἐπιφερομένας διορθώσεις πρβλ. ἔκδ. Ἰω. Στοβ. ὑπὸ Gaisford τόμ. Β' σ. 202.

ον, ἀντὶ ν' ἀναμείνῃ τὴν προγραφὴν τῆς πωλήσεως καὶ τότε ν' ἀμφισβητήσῃ αὐτήν, τοὐναντίον, ἵνα βιάσηται τὸν Μενεκλέα, διακωλύει ὅλως τὴν πώλησιν, ἐκφοβῶν τοὺς ἀγοραστὰς καὶ ἀπαγορεύων αὐτοῖς μὴ ὠνεῖσθαι· οὕτω δὲ ποιήσας μετέβαλεν ἅμα καὶ θέσιν διαδίκου, ἀπὸ ἐνάγοντος καταστὰς ἐναγόμενος (1).

Η ἀπαγόρευσις, ὡς εἰκός, ἔσχεν ἀμέσως τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα· διότι τίς θ' ἀπετόλμα νὰ ἐμφανισθῇ ὡς ἀγοραστὴς ἀγροῦ ἀξίας ἐν ὅλῳ δρ. 8000 τοὐλάχιστον, βεβαρημένου δι' ὑποθήκης (2) πρὸς ὀρφανά, ἀμφισβητουμένου δὲ μεταξὺ ἀδελφῶν, αὐτὸς ὢν κατὰ τὸν νόμον ὑπόχρεως νὰ προκαταβάλῃ μὲν ἑκατοστὴν τοῦ τιμήματος ἤτοι δρ. 80, *ὅπως διαμφισβητῆσαί τε ἐξῇ καὶ διαμαρτύρασθαι τῷ βουλομένῳ*, εἶτα δέ, εἴ τις ἀντιδικῶν κατ' αὐτοῦ ἐνεφανίζετο, ν' ἀναμένῃ τὴν ἔκβασιν τῆς δίκης ἀγωνιζόμενος ἵνα γένηται ἢ μὴ κύριος τοῦ ἀγοραζομένου ἀγροῦ (3);

(1) Οὕτως εἶνε ὁ λόγος δι' ὃν οὔτε ἀπαγορεύει τῷ πωλητῇ τὴν πώλησιν δι' ἀπ' εὐθείας ἀπαγορεύσεως, οὔτε διαμαρτύρεται κατ' αὐτοῦ.

(2) Κατὰ τὸν Beauchet καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ συγγραφεῖς (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 254 ἑπ.) ὁ ὀφειλέτης ἐνυποθήκου κτήματος δὲν δύναται νὰ πωλήσῃ τοῦτο ἐγκύρως ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ δανειστοῦ. Ἐπικαλεῖται δ' οὗτος πρὸς ἀπόδειξιν τό τε παρὸν παράδειγμα τοῦ Μενεκλέους ἀδελφοῦ καὶ τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν (σελ. 61 σημ. 3 τοῦ Ἀρεθουσίου ἐκ τοῦ Δημοσθ. πρ. Νικόστρ. § 10. Ἀλλ' ὡς εἴδομεν, κατ' ἀμφότερα ταῦτα ἡ ἀπαγόρευσις γίνεται οὐχὶ πρὸς τοὺς πωλητάς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀγοραστάς. Διδάσκει δ' ἐπίσης ὅτι ἡ ὑποθήκη ἐν τῷ ἀττ. δικαίῳ πιθανῶς προῆλθεν ἐκ τῆς *πράσεως ἐπὶ λύσει*, ὅτι δ' ἄρα διὰ τοῦτο τοῦ ἐνυποθήκου κτήματος περιερχομένου εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δανειστοῦ, ὁ ὀφειλέτης δὲν ἐδύνατο νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τοῦτο, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ δανειστοῦ.

Τοὐναντίον κατὰ τὸν Guiraud (La propriété foncière en Gréce σ. 287) οὗ τὴν γνώμην ὁ Beauchet ἀποκρούεται, ὁ ὀφειλέτης δύναται μὲν νὰ πωλήσῃ τὸ ἐνυπόθηκον κτῆμα, ἀλλ' ἡ ἐπ' αὐτοῦ ὑποθήκη οὐδὲν ἧττον ἐξακολουθεῖ νὰ βαρύνῃ αὐτό.

Ἡμεῖς μᾶλλον τῷ Guiraud πειθόμεθα· διότι ἄλλως εἰς τί θὰ ἐχρησίμευον οἱ *ὅροι* καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς τῆς ὑποθήκης ἂν τοῦ ὀφειλέτου λάθρᾳ, ἄνευ προγραφῆς, ἐκποιήσαντος τὸ ἀκίνητον, ὁ ἐνυπόθηκος δανειστὴς ἐστερεῖτο τοῦ ἐπ' αὐτοῦ δικαιώματος ἐπιδιώξεως (droit de suite); Ὅπως δή ποτε νομίζομεν ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου ἀναφερόμενος νόμος περὶ τοῦ *προγράφειν* τὰς ἀγοραπωλησίας τῶν ἀκινήτων, ἠσφάλιζεν ἱκανῶς τὰς ἀξιώσεις τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανειστῶν, δυναμένων νὰ προβάλλωνται ταύτας ἐμπροθέσμως. Εἰ δὲ πάλιν ἡ πώλησις ἐγένετο λάθρᾳ, τότε βεβαίως ἦν ἄκυρος, τοῦ δανειστοῦ δικαιουμένου νὰ προσβάλῃ ταύτην ἐν παντὶ χρόνῳ.

(3) Ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι, ἀμφισβητήσεως ἢ διαμαρτυρίας γενομένης, οὗτος ἐδύνατο ν' ἀπόσχῃ τῆς ἀγορᾶς, τότε δ' ἡ προγραφὴ τῆς πωλήσεως ἄρδην ἀνετρέπετο ἐλλείψει ὡρισμένου ἀγοραστοῦ. Ἡ ἑκατοστὴ τῆς τιμῆς τί ἐγίνετο;

Ἐκ πάντων τούτων συνάγομεν ὅτι ἡ ἀγωγὴ ἣν ὁ Μενεκλῆς κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἤγειρεν ἦν ἰδιώνυμος δίκη τοῦ ἀττ. δικαίου, **δ. ἀπορρήσεως καλουμένη**, ἰδίᾳ δὲ ἁρμόζουσα κατὰ τῶν διακωλυόντων δι' ἀπαγορεύσεως τὰς ἀγοραπωλησίας ἀκινήτων. Τῷ ὄντι ἀφ' οὗ διὰ τῶν διειλημμένων νομίμων περὶ **προγραφῆς** διατυπώσεων ἐξησφαλίζοντο, πέρα τοῦ δέοντος μάλιστα, τὰ συμφέροντα τῶν τρίτων (οἷον τῶν ἐνυποθήκων δανειστῶν, τῶν συγκληρονόμων κλ.) δυναμένων ἵνα ἐντὸς τῆς χάριν αὐτῶν ὡρισμένης διμήνου τοὐλάχιστον προθεσμίας διεκδικήσωσιν ἀμφισβητοῦντες ἢ διαμαρτυρόμενοι τὰ ἐπὶ τοῦ κτήματος ἢ τοῦ τιμήματος δικαιώματα αὐτῶν, οὐδεὶς πλέον λόγος ὑπῆρχεν ἵνα δι' ἐξωδίκων διαφημίσεων, ψευδῶν ἴσως καὶ συκοφαντικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, διακωλύωνται ἔτι μᾶλλον αἱ ἀγοραπωλησίαι τῶν ἀκινήτων.

Ἐντεῦθεν ἐπίσης συνάγομεν ὅτι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ ***δ. ἀπορρήσεως*** εἰσήχθη ἐπίτηδες ὥς τι ἀντίρροπον, τοῦτο μὲν πρὸς μετριασμὸν τῶν ἐκ τοῦ νόμου περὶ τοῦ *προγράφειν* τὰς ἀγοραπωλησίας ἀκινήτων λίαν ἤδη ἐπαχθῶν κωλυμάτων (1), τοῦτο δὲ πρὸς περιφρούρησιν τῶν δικαιωμάτων τῶν πωλητῶν κατὰ τῶν προώρως καὶ ἐξωδίκως διακωλυόντων τὰς ἀγοραπωλησίας τῶν ἀκινήτων.

---

(1) Πράγματι αἱ διατυπώσεις αὗται διεκώλυον μέγιστον τὰς ἐπὶ τῶν ἀκινήτων συναλλαγάς, δυνάμεθα δ' εἰπεῖν ὅτι καὶ ἀντέβαινον ὅλως πρὸς τὴν ἐν τῷ ἀττ. δικαίῳ κατὰ κανόνα κρατοῦσαν ἐλευθερίαν ἐν ταῖς συμβάσεσιν. Ἀλλ' ὡς φαίνεται, τοῦτο μὲν ἡ συνήθης ἐν παντὶ χρόνῳ ὑπὲρ τῆς ἀκινήτου κτήσεως ἰδιαιτέρα μέριμνα τοῦ νομοθέτου, μείζων ἔτι οὖσα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τοῦτο δὲ αἱ περὶ τὰς μεταθέσεις τῆς κυριότητος καταχρήσεις, λίαν συνήθεις ἴσως τότε καταστᾶσαι, ἐπὶ βλάβῃ τῶν τρίτων, καὶ αὐτοῦ ἴσως τοῦ δημοσίου, ὑπηγόρευσαν τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος νόμου, ἀκριβῶς πρὸς περιστολὴν αὐτῶν.

2. ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ

Ὅσον εἰς τὸ κείμενον ἀφορᾷ τοῦ λόγου τούτου π. τ. Μενεκλέους κλήρου ὀλίγα μόνον ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν.

§ 1: *Ἐπειδὴ δὲ ... πειρᾶται ἐξ ἅπαντος τρόπου τὸν ἀδελφὸν τὸν αὑτοῦ ἄπαιδα τεθνεῶτα καταστῆσαι ...* ἐμοὶ *ἀνάγκη ἐστὶ πολλὴ* κτέ.

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται πάντες, πλὴν τοῦ Wyse, ὃς τῷ Naber πειθόμενος ἀντί: *ἄπαιδα τεθνεῶτα* ἐξέδωκε: *τεθνεῶτα ἄπαιδα*. Πράγματι δὲ ὑπὲρ τῆς μεταθέσεως ταύτης συνηγοροῦσι καὶ τὰ κατωτέρω ἐν § 33 ἀναγινωσκόμενα: *τὸν μὲν τεθνεῶτα ἄπαιδα βουλόμενοι καταστῆσαι*, ἀνθ' ὧν ὅμως καθ' ἡμᾶς προτιμητέα πάντως ἡ τοῦ κώδ. Q γραφή: *βουλόμενοι ἄπαιδα καταστῆσαι*, ἅτε δὴ προελθοῦσα ἐκ διορθώσεως, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐπενεχθείσης χειρός, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Buermann (1).

Παρατηρεῖ δ' ὁ Wyse (Critic. Introd σ. xxxvii) ὅτι τοιαῦτα ἐκ μεταθέσεως σφάλματα τοῦ Κριψιανοῦ κώδ. A, ἃ καὶ κατὰ λεπτὸν μνημονεύει, τινὰ μὲν ἤδη διώρθωσεν ὁ τοῦ Χ'/φου τούτου παλαιὸς διορθωτὴς A 1, πλείονα δ' ἐπηνώρθωσαν οἱ νεώτεροι φιλόλογοι. Ἐπίσης δὲ παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς (αὐτόθ. σ. LI) ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἀμβροσιανῷ κώδ. Q ἡ τάξις τῶν λέξεων ἐν 39 τόποις διαφέρει τῆς τοῦ κώδ. A. Σημειούσθω δ' ὅτι ὁ κῶδιξ οὗτος, ἀνεξάρτητος ὅλως τοῦ Κριψιανοῦ, δὲν περιέχει ἢ δύο μόνον λόγους τοῦ Ἰσαίου, τὸν α' καὶ β'.

Ἐν ᾧ αὐτῷ ὑπόκειται ἡμῖν χωρίῳ ἀπαντᾷ κατ' αἰτ. ἡ λ. **ἄπαις**. Ἐντεῦθεν ἀφορμὴν λαμβάνοντες παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς.

Παρ' Ἁρποκρατίωνι ἐν λ. ἀναγινώσκεται: ΑΓΕΝΗΣ: *ἀντὶ τοῦ ἄπαις παρ' Ἰσαίῳ ἐν τῷ ὑπὲρ Μενεκλέους κλήρου*. Ταὐτὸ δὲ ἀλλ' ἀορίστως διδάσκει καὶ ὁ Πολυδεύκης Γ' 15: *τὸν δὲ ἄπαιδα ἀγενῆ Ἰσαῖος ὠνόμασεν*. Ἐπίσης ὁ λέξεων χρησίμων Συναγωγεὺς ἐν Ἀνεκδ. Benn. σ. 328: *Ἀγενής: Ἰσαῖος ἀντὶ τοῦ ἄπαις*.

Ὡς ἤδη παρετηρήθη, οὐδαμοῦ τοῦ λόγου τούτου, οἷος παρε-

(1) Παρὰ Thalh. ἐν κριτ. ὑποσημ. ὑπὸ τὴν § 33: **ἄπαιδα** om. Q pr., supra *καταστῆσαι* add. eadem manus (Brm).»

δόθη ἡμῖν, ἀναγινώσκεται ἡ λ. *ἀγενής*, ἐν ᾧ ἡ λ. *ἄπαις* ἀπαντᾷ ἑκκαιδεκάκις: *ἄπαις* (§§ 10, 23, 25) *ἄπαιδι* (§ 23) *ἄπαιδα* (§§ 1, 6, 7, 10, 14, 21, 22, 27, 33, 37, 46) *ἄπαισι* (§ 13).

Ἐὰν μὴ ὁ Ἁρποκρατίων ἐσφάλη παραπέμπων εἰς τοῦτον τὸν λόγον, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ λ. *ἀγενὴς* ἀνεγινώσκετό που τοῦ ἀντιγράφου, ᾧ οὗτος ἐχρῆτο, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει κατὰ τὸν Schömann (αὐτόθ. σ. 204) δύο ὑποθέσεις εἰσὶ πιθαναί, ἢ δῆλον ὅτι ἡ λ. *ἀγενής*, ἧττον συνήθης οὖσα, μετεβλήθη ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων εἰς τὴν συνεθεστέραν αὐτοῖς *ἄπαις* ἢ αὕτη extitit in adscripta aliqua lege vel testimonio, quae a nostris codicibus absunt.

Εἰς τρίτην εἰκασίαν προῆλθεν ὁ Βλάσσιος ἐν § 45 ἀντί: *τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας* ἀναγνούς: *τοὺς ἄπασι τοῖς ἀγενέσι ἐξουσίαν διδόντας* (1). Ἀλλὰ περὶ τοῦ χωρίου τούτου, ἄλλως τε καὶ ὑπ' ἄλλων ἐπιφανεστάτων φιλολόγων ἐφθαρμένου ὑποληφθέντος, θὰ διαλάβωμεν εἰδικώτερον κατωτέρω ὑπὸ τὴν § 45.

Ὡς ὁρᾷ ἕκαστος μαντείας μᾶλλον ἢ κριτικῆς τέχνης δεῖται ἡ λύσις τοῦ ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἁρποκρατίωνος προκύψαντος προβλήματος, καὶ ταῦτα σχεδὸν εἰπεῖν ἄνευ ἐλπίδος ἀποδείξεως, ὅτι τὸ οὕτως εὑρεθὲν εἶνε ὄντως τὸ ἀληθές. Ὅπως δή ποτε ἐπειδὴ προσῆκον εἶνε νὰ μνημονεύωνται αἱ ἐξενεχθεῖσαι εἰκασίαι, παρατίθεμεν ἃς ἔτι δύο γινώσκομεν, τὴν τοῦ Thalheim (2) εἰκάσαντος ὅτι ἡ λ. *ἀγενὴς* ἀντὶ τοῦ *ἄπαις* ἔκειτο ἴσως ἐν § 10: *ὅπως μὴ ἔσοιτο ἄπαις*, καὶ τὴν τοῦ Wyse προτιμῶντος ν' ἀποκαταστήσῃ αὐτὴν ἐν § 6: *καὶ καταλαμβάνομεν ... τὴν νεωτέραν, ἣν εἶχε Μενεκλῆς, ἄπαιδα*. Παρατηρεῖ δ' οὗτος (αὐτόθ. σ. 246) πρὸς ὑποστήριξιν τῆς εἰκασίας αὐτοῦ, ὅτι ἐν Δελφ. ἐπιγραφαῖς τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος ἡ λ. *ἀγενὴς* λέγεται ἐπὶ γυναικῶν, ἐν ᾧ ἐπὶ ἀνδρῶν γίνεται χρῆσις τῆς λ. *ἄτεκνος*.

Εἰ καὶ οὐδὲν ὄφελος ἐκ τῶν μαντευμάτων τούτων, ὅμως προστίθεμεν καὶ ἡμεῖς τὴν ἐπελθοῦσαν ἡμῖν εἰκασίαν, ὅτι δῆλον ὅτι ἡ λ. *ἀγενὴς* ἔκειτο ἴσως ἐν § 46: *οὗτος δὲ νυνὶ ἄκληρον μὲν ἐμὲ ...*

(1) Τὴν εἰκασίαν ταύτην τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς μανθάνομεν ἐξ ὧν οἱ ἐκδόται Thalheim καὶ Wyse περὶ αὐτῆς σημειοῦνται ἐν ταῖς κριτ. ὑποσημειώσεσιν ὑπὸ τὴν § 45.
(2) Ἐν τῇ ἐκδ. ὑπὸ τὴν § 10.

ἀγενῆ δὲ τὸν τελευτήσαντα καὶ ἀνώνυμον βούλεται καταστῆσαι.

§ 9: *Καὶ ὁ Μενεκλῆς τήν τε προῖκα ἐπιδίδωσιν αὐτῷ... καὶ τὰ ἱμάτια, ἃ ἦλθεν ἔχουσα παρ' ἐκεῖνον, καὶ τὰ χρυσίδια, ἃ ἦν, δίδωσιν αὐτῇ.*

Οὕτως: *ἐπιδίδωσιν αὐτῷ* κατὰ τὰ Χ/φα πάντα καὶ πάσας τὰς παλαιοτέρας ἐκδόσεις.

Πρῶτος ὁ Tyrwhitt, ἐκ τῶν ἀμέσως μετὰ τὸν μέγαν Βεντλήϊον ἀκμασάντων ἐπιφανῶν βρεττανῶν κριτικῶν, ἀντὶ τοῦ *αὐτῷ* ἤκασεν: *αὐτῇ*. τὴν διόρθωσιν δὲ ταύτην μόνος ὁ Schömann ἐνέκρινε καὶ κατεχώρισεν ἐν τῷ ἐδάφει. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἐκδοτῶν μόνος αὖθις ὁ Thalheim τὸ *αὐτῷ* ἐτήρησεν, ὃ ἄλλως καὶ ὁ Jenick ὑπερήσπισεν, ἀπεδοκίμασαν δὲ πάντες οἱ λοιποί. Οὕτως ὁ μὲν Scheibe περιέκλεισεν αὐτὸ ἐν ἀγκύλαις (1), ut profectum a sciolo interprete, ὁ δὲ Buermann (ἐν Herm. XIX σ. 361) ἐπειδή, λέγει, ἡ προὶξ ἐπιστρέφεται οὐχὶ εἰς τὸν δεύτερον ἄνδρα, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τῆς γυναικός, ὡς *κυρίους* αὐτῆς, τούτῳ τῷ λόγῳ μετατυποῖ τὸ *αὐτῷ* εἰς *αὐτῆς*, κατὰ τὸ π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 78: *παρ' ὅτου ἐκομίσατο τὴν προῖκα αὐτῆς* (2). Ὁ Wyse τέλος τὴν διόρθωσιν ταύτην τοῦ Buermann ἀποδεξάμενος, ἐπίσης ἐξέδωκεν *αὐτῆς*, (ἔχων, ὡς λέγει (σ. 245), ὑπ' ὄψει τοῦτο μὲν τὸ τοῦ [Δημοσθ.] κ. Νεαίρ. § 52: *κατὰ τὸν νόμον ὃς κελεύει, ἐὰν ἀποπέμπῃ τὴν γυναῖκα, ἀποδιδόναι τὴν προῖκα*, τοῦτο δὲ τὴν συνήθη ἐν τῷ κώδικι σύγχυσιν τῶν πτώσεων τῆς ἀντων. *αὐτός*: Crit. Introd. σ. XXV).

Ἀλλ' ὡς ἤδη ἐκ τῶν διειλημμένων ὑπεδηλώθη, καὶ τὸ ρ. *ἐπιδίδωσιν* ἐπίσης ἐκρίθη ἐσφαλμένον. διό, πλὴν τοῦ Schömann, τηρήσαντος αὐτό, πάντες οἱ μετ' αὐτὸν ἐκδόται διορθοῦντες ἐξέδοσαν: *ἀποδίδωσιν*, πρώτου τοῦ Jenicke ὑποδείξαντος τὴν διόρθωσιν ταύτην. Ὁ Wyse μάλιστα (ἐν κριτ. ὑποσημ. ὑπὸ τὴν § 9. 4) πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ πρόθ. *ἀπὸ* κατὰ πλάνην μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ

(1) Ὁμοίως ὁ Κοέντος. Ὁ δὲ Dareste, ἐπειδὴ καθὰ δηλοῖ ἐν τῷ Προλόγῳ τῆς μεταφράσεως (σ. X) χρῆται τῇ τοῦ Scheibe ἐκδόσει τοῦ 1860, ἐπίσης τὸ *αὐτῷ* καταλείπει ἀμετάφραστον: Ménéclès rendit la dot.

(2) Εἰρήσθω δ' ὅμως ἐν παρόδῳ, ὅτι οὐδὲ τὸ *αὐτῆς* τοῦτο εἶνε ὅλως ἀνέγκλητον· ἄλλως ἐν τῷ Κριψιανῷ κώδ. Α. διορθοῦται εἰς *αὐτὸς* διὰ τῆς *χειρὸς* Α 1.

ἀντιγραφέως εἰς τὴν *ἐπὶ* παραπέμπει εἰς τὴν § 8 τοῦ π. τ. Κίρρ. κλήρ. ἔνθα συνέβη τὸ ἀντίθετον, ἀντὶ *ἐπιδίδωσι* ἀναγνωσθέντος *ἀποδίδωσι*, ὃ δὲ ὁ Ρεΐσκιος ἐπηνώρθωσεν.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐπὶ μὲν συνάψεως γάμου, ὁ τὴν γυναῖκα ἐκδιδοὺς τὴν προῖκα *ἐπιδίδωσιν*, ἐπὶ δὲ λύσεως, ὡς λ. χ. ἐν τῷ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος θέματι, ὁ ἀνὴρ *ἀποδίδωσιν* αὐτήν.

Ἐπίσης οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι, κατὰ κανόνα, ἐπιστρεφομένη ἡ *προίξ*, *ἀποδίδοται* τῷ ἐκδόντι τὴν γυναῖκα εἰς γάμον ἢ τῷ κατὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου ὄντι *κυρίῳ* αὐτῆς. Ἀφθονία δὲ παραδειγμάτων. Ἐπ. λ. χ. τοῦ λόγου τούτου §§ 3, 5. Πύρρ. κλήρ. §§ 8, 49, 51.—Κίρ. κλήρ. § 8.—Δημοσθ. π. Ὀνήτορ. Α §§ 8 ἐπ.—π. Βοιωτ. π. προικ. § 6 κλ. κλ.

Ταῦτα βεβαίως οὕτως ἔχουσιν. Ἀλλ' ἆρά γε εἶνε ἀνάγκη πράγματι ἵνα διὰ ταῦτα μετακινήσωμεν τὴν παραδεδομένην γραφήν, καὶ δὴ ἀλλοιοῦντες τὴν τῶν λεγομένων ἔννοιαν ἀντί: *ἐπιδίδωσιν αὐτῷ* ν' ἀναγνῶμεν: *ἀποδίδωσιν αὐτῇ ἢ αὐτῆς;*

Καθ' ἡμᾶς οὐδαμῶς. Τῷ ὄντι λυθέντος τοῦ γάμου ἡ προὶξ ἔδει ν' ἀποδοθῇ οὐχὶ τῇ γυναικί, ἄλλως τε καὶ ἀνικάνῳ οὔσῃ κατὰ τὸν νόμον, ἀλλ' αὐτοῖς τοῖς ἐκδοῦσιν αὐτὴν ἀδελφοῖς (§ 5), οὗτοι δὲ λαβόντες τὴν προῖκα νὰ ἐπιδῶσιν αὐτὴν αὖθις τῷ Ἠλείῳ Σφηττίῳ. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ὁ μὲν πρῶτος γάμος ἐλύθη τῇ συναινέσει τῶν τε συζύγων καὶ τῶν ἀδελφῶν τῆς γυναικός, ὁ δὲ δεύτερος γάμος συνήφθη τῇ παρακλήσει αὐτοῦ τοῦ Μενεκλέους καὶ *μετὰ τῆς γνώμης τῆς ἑαυτοῦ* (§ 8), τούτου ἐγκρίναντος ἢ καὶ ὑποδείξαντος ἴσως τὸν δεύτερον σύζυγον, δὲν εἶνε πολὺ μᾶλλον εὔλογον νὰ παραδεξώμεθα, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐπίτηδες καὶ ἵνα δείξῃ τὴν μεταξὺ τοῦ Μενεκλέους καὶ τῶν τέκνων Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως ὑπάρχουσαν πάντοτε φιλίαν καὶ οἰκειότητα, τοὺς μὲν ἀδελφοὺς παρίστησι λέγοντας: *καὶ οὕτως ἐκδίδομεν αὐτὴν Ἠλείῳ Σφηττίῳ*—διότι τούτοις μόνοις ὡς *κυρίοις* τῆς γυναικὸς προσῆκε κατὰ τὸν νόμον τὸ δικαίωμα τοῦτο—περὶ δὲ τοῦ Μενεκλέους λέγει, ὅτι οὗτος ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας (brevi manu) τὴν ἀποδοτέαν προῖκα *ἐπιδίδωσιν* **αὐτῷ**, τῷ νέῳ δῆλον ὅτι συζύγῳ, καθ' ὃν **ἀκριβῶς τρόπον** λέγει (§ 9) ὅτι καὶ τῇ γυναικί, οὐχὶ διὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἐπίσης, *καὶ τὰ ἱμάτια, ἃ ἦλθεν ἔχουσα παρ' ἐκεῖνον, καὶ τὰ χρυσίδια, ἃ ἦν, δίδωσιν*

αὐτῇ; Νομίζομεν ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν κωλύει, ἀλλ' ὅτι, τοὐναντίον, ἡ ὅλη ὑπόθεσις (1) τοῦ λόγου τούτου ἐπιβάλλει τὴν ἀντίληψιν ταύτην καὶ ἑρμηνείαν.

§ 10: *ἐσκόπει ὁ Μενεκλῆς ὅπως μὴ ἔσοιτο ἄπαις, ἀλλ' ἔσοιτο αὐτῷ ὅστις ζῶντα γηροτροφήσει καὶ τελευτήσαντα θάψοι αὐτὸν καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον τὰ νομιζόμενα αὐτῷ ποιήσοι.*

Εὖ ποιῶν ὁ Wyse ἐξέδωκε: *ζῶντά τε,* ὥσπερ ἄλλως ἐκ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐκδοτῶν ὅ τε Βεκκῆρος καὶ ὁ Schömann.

Τὴν γραφὴν ταύτην τῷ ὄντι κυροῖ ὁ κώδ. Q, πλὴν ὅτι κατὰ λίαν συνήθη σύγχυσιν τοῦ Γ καὶ Τ ἀντί: *ζῶντά τε* ἐν αὐτῷ ἀναγινώσκεται: *ζῶντά γε.* Πρβλ. § 45: *πρὸς τούτοις ζῶντά τε φαίνομαι θεραπεύων αὐτὸν καὶ τελευτήσαντα θάψας.*

Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι καὶ ἕτερόν τι σφάλμα ὑποικουρεῖ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ὅτι δῆλον ὅτι περιττεύει ὅλως ἡ ἀντων. *αὐτόν,* παρεμβληθεῖσα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τοῦ μετωπίου, ὅπου ἐπεῖχε τόπον σχολίου. Ὅτι δ' οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπίσης διδασκόμεθα ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδ. Q, ἐξ οὗ τὸ *αὐτὸν* ἐλλείπει παντάπασι. Σημειούσθω δ' ὅτι πρὸ πολλοῦ ἤδη ὁ πολὺς Κόβητος ἐξέβαλεν αὐτὸ τοῦ ἐδάφους.

§ 22. *Ἐγὼ τοίνυν πάντας [ἀνθρώπους] ἂν οἶμαι ὁμολογῆσαι ὑμᾶς ὡς οὐκ ἂν ποιησάμενος ἄλλον οἰκειότερον ἐμοῦ ἐποιήσαιτ' ἄν. δειξάτω γὰρ οὗτος ὑμῖν. ἀλλ' οὐκ ἄν ποτε δύναιτο.*

Τῷ Βεκκήρῳ πρώτῳ περιγράψαντι τό: *ἀνθρώπους,* πάντες οἱ μετ' αὐτὸν ἐκδόται κατηκολούθησαν. ἐκ δὲ τούτων αὖθις ὅ τε Thalheim καὶ ὁ Wyse, ἀντὶ τῶν Χ/φων. *ποιήσαιτ' ἄν,* τῇ διορθώσει τοῦ Δοβραίου στοιχοῦντες, ἄλλως τε καὶ τοῦ Κοβήτου συνεπινεύοντος, ἐξέδοσαν: *ἐποιήσαιτ' ἄν.* Προσθῶμεν δ' ὅτι, καθ' ἃ ἐξ ὑποσημειώσεως τοῦ Wyse διδασκόμεθα περὶ τοῦ ἀθετουμένου τούτου *ἀνθρώπους*: «*ἀνοὺς* per dittogradhiam ex *ἂν* natum esse monet Dobr».

Προσθῶμεν ὅμως ἐπίσης ὅτι ἄλλοι τό: *ὑμᾶς* μᾶλλον ἐνόμισαν

(1) Ὁρ. ἀνωτέρ. σ. 46 ἑπ.

ὕποπτον, ὅθεν ὁ μὲν Bremi ἐξαλείφει ὅλως, ὁ δὲ Jenicke μεταβάλλει εἰς: *ὁμοίως*.

Ὁ ῥήτωρ οὐ μόνον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ κατωτέρω ἐν §§ 24 καὶ 45 ἐπίσης λέγει: *ἅπασιν ἀνθρώποις καὶ ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις*, ὁμοίως ἐν τῷ π. τ. Κλεωνύμ. κλήρ. § 40: *εἰ... πάντας ἀνθρώπους κυριωτέρους ἢ τούτους ποιήσετε*, ἵνα μόνα τὰ χωρία ταῦτα μνημονεύσωμεν. Διότι δὲ τό: *πάντας ἀνθρώπους* πρὸς τό: *ὑμᾶς* μάχεται, οὐδεὶς λόγος ἀναγκάζει ἵνα τοῦτο μὲν πάντως τηρήσωμεν, ἐξαλείψωμεν δὲ ἢ περιγράψωμεν τό: *ἀνθρώπους*, παρά τε τὰ Χ/φα καὶ τὴν μεμαρτυρημένην ἕξιν τοῦ ῥήτορος.

Διὰ ταῦτα, ὡς ἄλλως ὅ τε Bremi καὶ ὁ Jenicke ἤδη ᾔσθοντο, νομίζοντες ὅτι τὸ σφάλμα κεῖται μᾶλλον ἐν τῷ: *ὑμᾶς*, ἐλάχιστα δὲ τοῦτο μεταβάλλοντες, ἀναγινώσκομεν: *ὑμῖν*.

Ὁ δὲ νοῦς τῶν ἐλλειπτικῶς πρὸς τὸ τέλος ἐπιφερομένων ὅδε: ἐὰν δ᾽ οὗτος ἀμφισβητῇ, *δειξάτω... ὑμῖν τίν᾽ ἂν ἄλλον ποιησάμενος οἰκειότερον ἐμοῦ ἐποιήσατ᾽ ἄν· ἀλλ᾽ οὐκ ἂν ποτε δύναιτο*.

§ 29: *τούτῳ δὲ λαγχάνει δίκην τῆς ἀπορρήσεως*.

Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ χωρίου τούτου διελάβομεν ἐν τοῖς Ἑρμηνευτικοῖς κατελήξαμεν δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν τῷ δικονομ. δικαίῳ τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξε δίκη ἰδιώνυμος, *δ. ἀπορρήσεως* καλουμένη, κατὰ τῶν δι᾽ ἀπαγορεύσεως πρὸς τοὺς ἀγοραστὰς ἢ καὶ δι᾽ ἄλλων παραπλησίων τρόπων, διακωλυόντων ἐξωδίκως τὰς ἀγοραπωλησίας τῶν ἀκινήτων κτημάτων. Ἐκεῖ δὲ ἐπεφυλαξάμεθα ἵνα ὑπὸ τὴν § ταύτην ἐξετάσωμεν ἂν ἡ παραδοθεῖσα ἡμῖν ὡς ἄνω γραφὴ δύναται νὰ νοηθῇ καθ᾽ ὃν ἡμεῖς τρόπον αὐτὴν ἡρμηνεύσαμεν.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι οἱ κώδικες πάντες τὴν αὐτὴν παρέχουσι γραφὴν (1), ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν τὸ σφαλερὸν ἐμφανίζει αὕτη, ὀφείλομεν νὰ νομίσωμεν αὐτὴν ὡς καλῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσαν.

Ἀλλ᾽ ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκφράσεως οὐδαμῶς ἐπιβάλλει

(1) Κατὰ τυπογραφικὸν φαίνεται σφάλμα ἐν τῇ ἐκδόσει Wyse σ. 28 ἐν κριτ. ὑποσημειώσ. ὑπὸ τὴν § 29. 5 ἀναγινώσκεται: *τῆς* om. Q», ὅτι δῆλον ὅτι ὁ κῶδ. Q παρέχει τὴν γραφήν: *δίκην ἀπορρήσεως*· διότι πάντες οἱ λοιποὶ ἐκδόται τὴν παράλειψιν ταύτην τοῦ ἄρθρου ἀναφέρουσιν εἰς τὸν προηγούμενον στίχ. 29. 4: *ἀπὸ ⟨τῆς⟩ τιμῆς τοῦ χωρίου*.

καὶ νὰ νοήσωμεν αὐτὴν ὥσπερ ὁ Schömann καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἐλλογιμώτατοι ἄνδρες ἐνόησαν, ὅτι δῆλον ὅτι ἡ γεν: *τῆς ἀπορρήσεως* σημαίνει propter fratris intercessionem, ὅτι δ' ἄρα ἡ ἐγερθεῖσα ἀγωγὴ fuit haud dubie *δίκη βλάβης*. Διότι πρῶτον πᾶσαι σχεδὸν αἱ δίκαι ἀπὸ τοῦ αἰτίου ἢ τοῦ δι' αὐτῶν σκοπουμένου ὀνομάζονται οἷον *δ. προικός, σίτου, καρποῦ, ἐνοικίου, χρέως* κλ. Ἔπειτα οὐδὲν σημαίνει ἂν ὁ ῥήτωρ ἐνταῦθα ἐχρήσατο τῇ μετὰ τοῦ ἄρθρου ἐκφορᾷ: *δ. τῆς ἀπορρήσεως*, ὡς ἐπίσης οὐδὲν θὰ ἐσήμαινεν ἂν παρομοίως ἔλεγε: *τούτῳ δὲ λαγχάνει δίκην τῆς προικὸς ἢ τοῦ χρέως* κλ. ὡς καὶ πράγματι ἀλλαχοῦ λέγει οἷον π. τ. Κίρ. κλήρ. § 3: *πρὸς τὸν εἰληχότα τοῦ κλήρου τὴν δίκην.* Ἀγν. κλήρ. § 13: *ἡνίκ' ἐγὼ τοῦ κλήρου τὴν δίκην ἐλάγχανον.* § 15: *ἐμοὶ γὰρ . . . λαχόντι τοῦ κλήρου τὴν δίκην.* Πύρρ. κλήρ. § 8—9: *ἐπιθυμῶ . . . πυθέσθαι . . . ὁποίαν δίκην σίτου ἢ τῆς προικὸς αὐτῆς . . . δικάσασθαι ἠξίωσεν* § 78 *ὁποίαν δίκην σίτου ἢ τῆς προικός . . ἐδικάσατο* κλ. Ἀλλὰ πρβλ. ἃ περὶ τῆς προσθήκης ἢ παραλείψεως τοῦ ἄρθρου πρὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐγκλήματος διδάσκει ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 231) ἀντιλέγων τῷ Meier (De ord. judic. σ. 384 σημ. 52), ἃ δ' ὅμως οὐδαμῶς ἀναιροῦσι τὴν ἡμετέραν γνώμην.

§ 45: *εἶτα τοὺς νόμους ἐπέδειξα ὑμῖν τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας ὑεῖς ποιεῖσθαι.*

Ὡς ἀνωτέρω ἤδη παρετηρήσαμεν ὁ Βλάσσιος ὑπολαμβάνων ὅτι ἐντεῦθεν ἐξέπεσεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἁρποκρατίωνος μαρτυρουμένη λ. *ἀγενὴς* ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ *ἄπαις*, ᾔκασε: *τοὺς ἅπασι τοῖς ἀγενέσι* [τοῖς ἀνθρ.].

Καὶ ἄλλοι δ' ὅμως φιλόλογοι ἐπίσης ἐνόμισαν νοσοῦν τὸ χωρίον. Οὕτω πρῶτος ὁ P. R. Müller ἀντὶ τοῦ *ἅπασι* ᾔκασεν: *ἄπαισι*, μετὰ δ' αὐτὸν ὁ Naber, ἀνατρέπων ἄρδην τὴν παραδεδομένην ὑπὸ τῶν κωδίκων A καὶ Q γραφήν: *τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις*, ἀντ' αὐτῶν ἀνέγνω: *τοῖς ἄπαισι τῶν ἀνθρώπων*, τὴν διόρθωσιν δὲ ταύτην οἱ νεώτεροι ἐκδόται πάντες, καὶ ὁ Buermann δῆλον ὅτι καὶ ὁ Thalheim καὶ ὁ Wyse οὐ μόνον ἐνέκριναν, ἀλλὰ καὶ κατεχώρισαν ἐν τῷ ἐδάφει.

Ἀλλὰ πλὴν ὅτι καὶ δεκτῆς γενομένης τῆς εἰκασίας τοῦ Naβή-

ρου, ἔδει νὰ τηρηθῇ τὸ μετὰ τὴν ἀντων. *ὑμῖν* ἄρθρ. *τούς*: *τοῖς* [*τοῖς*] *ἄπαισι τῶν ἀνθρώπων*, ἀναγκαῖον ὄν, ἡ διόρθωσις αὕτη καθ' ἡμᾶς. μᾶλλον περιττὴ φαίνεται οὖσα ἢ ἀναγκαία. Βεβαίως τὸ ὑπὸ τοῦ ῥήτορος λεγόμενον: ***τοὺς νόμους ἐπέδειξα ὑμῖν τοὺς ἄπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας ὑεῖς ποιεῖσθαι*** μονομερῶς καὶ κεχωρισμένως λαμβανόμενον φαίνεται ἀνόητον ὄν, διότι ὁ νόμος οὐχὶ *ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις* ἁπλῶς, ἀλλ' ὡς κατὰ λέξιν ἐν § 13 κεῖται, *τοῖς ἄπαισι τῶν ἀνθρώπων* τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐχορήγησεν. Ἀλλ' ὅταν ἐνθυμηθῇ τις ὅτι ἐνταῦθα ὁ ῥήτωρ, ἀπὸ τῆς ἡγουμένης ἤδη § 44 ἀρξάμενος, ἀνακεφαλαιοῖ καὶ δὴ ἄρα συντομωτέρως λέγει, ἃ ἤδη εὐρυτέρως ἐν τοῖς πρόσθεν ἀνέπτυξεν, ὅτι δὲ διὰ παντὸς τοῦ λόγου τούτου οὐδὲν μᾶλλον ποιεῖ ἢ νὰ ἑρμηνεύῃ καὶ ἐπικαλῆται ἀεὶ τὸν περὶ διαθηκῶν σολώνειον νόμον: *ἐὰν μὴ παῖδες ὦσι* κτέ., ὅτι δὲ τέλος ἐν § 24 διαρρήδην λέγει: *τοῖς μὲν ἄλλοις* ***ἅπασιν*** *ἀνθρώποις καὶ Ἕλλησι καὶ βαρβάροις δοκεῖ καλῶς οὗτος ὁ νόμος κεῖσθαι* κτέ. ὀφείλει, νομίζομεν, νὰ παραδέξηται ὅτι ὁ Ἰσαῖος ἐδύνατο κάλλιστα καὶ ἐνταῦθα, χωρὶς οὐδαμῶς νὰ κινδυνεύῃ οὔτε νὰ παρανοηθῇ, ἀλλ' οὔτε καὶ παραληρῶν νὰ φανῇ τὸ παράπαν, τὰ ἤδη εἰρημένα συντόμως ἐπαναλαμβάνων, νὰ εἴπῃ: ***εἶτα τοὺς νόμους ἐπέδειξα ὑμῖν τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας*** κτέ. Λέγει δὲ κατὰ πληθ. ἀριθμ. ***τοὺς νόμους***, διότι καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι, κατὰ τοὺς ἑαυτῶν, ὡς εἰκός, νόμους ἕκαστοι πολιτευόμενοι, ἐπίσης νομίζουσι καλῶς παρ' αὐτοῖς κείμενον τὸν περὶ υἱοθεσίας θεσμόν, ***καὶ διὰ τοῦτο χρῶνται πάντες αὐτῷ*** (§ 23).

Προσθῶμεν δ' ὅτι, καθὰ ἐξ ὑποσημ. τοῦ Thalheim ὑπὸ τὴν αὐτὴν § 45 διδασκόμεθα, τὸ χωρίον τοῦτο, ἀλλὰ δι' ἄλλον πλέον λόγον, καὶ ὁ Herwerden ἐπίσης ἐφθαρμένον ἐνόμισε, διὸ καὶ ἐξέβαλε τὰς λλ: ***ἐπέδειξα ὑμῖν τούς.***

§ 47: ***ἀλλὰ μεμνημένοι τοῦ νόμου καὶ τοῦ ὅρκου ὃν ὀμωμόκατε. . .τὰ δίκαια καὶ τὰ εὔορκα κατὰ τοὺς νόμους ψηφίσασθε.***

Οὕτως οἱ ἐκδόται πάντες καὶ πάντα τὰ Χ/φα, πλὴν τοῦ πολλάκις ἤδη μνημονευθέντος κώδ. Q, ἐν ᾧ ἀντί: ***τοῦ νόμου***, κεῖται: ***τῶν τε νόμων.***

Διατὶ προυτιμήθη ἡ τοῦ κώδ. Α καὶ τῶν ἀπὸ τούτου καταγο-

μένων Χ'/φων γραφή: *τοῦ νόμου* ἀγνοοῦμεν. ἡμεῖς ὅμως οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὁ Ἰσαῖος κατὰ τὸ ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ῥήτορσιν εἰωθὸς ἔγραψε: *τῶν τε νόμων*. Πρβλ. π. τ. Νικοστρ. κλήρ. § 31: *ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἀναμνησθέντες καὶ τῶν ὅρκων. . .ψηφίσασθε*. Φιλοκτήμ. κλήρ. § 65: *ὑμεῖς τε τὴν ψῆφον ὁσίαν καὶ κατὰ τοὺς νόμους θήσεσθε, τοῖσδε τὰ δίκαια γενήσεται*. Κίρ. κλήρ. § 46: *μνησθέντες οὖν καὶ τῶν ὅρκων. . .καὶ τῶν νόμων. . .ταύτῃ τὴν ψῆφον τίθεσθε*. Δημοσθ. κ. Ἀφόβ. Α § 68: *δέομαι οὖν ὑμῶν. . .μνησθέντας καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν ὅρκων βοηθῆσαι ἡμῖν* κτέ. πρ. Βοιωτ. π. τ. ὀνόμ. § 41: *ὥστε. . .καὶ κατὰ τοὺς νόμους καὶ κατὰ τοὺς ὅρκους. . . δέομαι καὶ δίκαια ἀξιῶ*. Λυσ. κ. *Θεομν*. *Α* § 32: *ὧν μεμνημένοι. . . βοηθήσατε καὶ τοῖς νόμοις τοῖς κειμένοις καὶ τοῖς ὅρκοις οἷς ὀμωμόκατε*. κ. Ἀλκιβιάδ. Α § 47: *ἀνάγνωθι δ' αὐτοῖς τοὺς νόμους καὶ τοὺς ὅρκους. καὶ τούτων μεμνημένοι ψηφιοῦνται τὰ δίκαια* κλ.

Ἴσως τις ἀντιλέγων ἰσχυρίσηται ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐνταῦθα *τοῦ νόμου* λέγων νοεῖ *τὸν νόμον. . .καθ' ὃν ἡ ποίησις ἐγένετο*, καὶ οὐ ἐντέλλεται τῷ γραμματεῖ τὴν ἀνάγνωσιν (§§ 16—17 πρβλ. ἔτι §§ 24, 25, 26). Ἀλλὰ πλὴν ὅτι καὶ μικρὸν ἀνωτέρω ἐν § 13 ἐπίσης λέγει: *καί μοι τὸν νόμον ἀνάγνωθι, ὃς κελεύει τὰ ἑαυτοῦ ἐξεῖναι διαθέσθαι ὅπως ἂν ἐθέλῃ, ἐὰν μὴ παῖδες ἄρρενες ὦσι γνήσιοι*. ἐξ οὗ δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συναγάγωμεν ὅτι ὁ λέγων δύο διαφόρους νόμους ἐπικαλεῖται, ἁπανταχοῦ ἀλλαχοῦ χρῆται τῇ κατὰ πληθ. ἀριθμ. ἐκφορᾷ, οἷον § 1: *ἡγούμην. . .εἴ τις καὶ ἄλλος ἐποιήθη. . .κατὰ τοὺς νόμους καὶ ἐγὼ ποιηθῆναι*. § 45: *εἶτα τοὺς νόμους ἐπέδειξα ὑμῖν τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας υἱεῖς ποιεῖσθαι*. Πρβλ. ἔτι §§ 2. 13, 26. 39.

Ὅτι δὲ δύο διαφόρους νόμους ἐπεκαλέσατο σαφῶς δείκνυται, νομίζομεν, ἐκ τῆς § 13 ἔνθα λέγων ὅτι διδάξει *ὡς κατὰ τοὺς νόμους ἐγένετο ἡ ποίησις*, ἀμέσως μὲν ἐντέλλεται (:*ἀνάγνωθι*) τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πρώτου νόμου, μικρὸν δὲ κατωτέρω (§ 16: *ἀνάγνωθι*) καὶ τὴν τοῦ ἑτέρου.

Διὰ ταῦτα προσῆκον ἡμῖν φαίνεται ἵνα ἐν § 13, ἀμέσως πρὸ τῆς ἐπεξηγηματικῆς προτάσεως: *ὁ γὰρ νομοθέτης, ὦ ἄ., διὰ τοῦτο*

τὸν νόμον ἔθηκεν οὕτως, προσθῶμεν τὴν ἐπιγραφὴν ΝΟΜΟΣ παραλειφθεῖσαν εἴτε ὑπὸ τῶν μεταγραφέων εἴτε καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν διασκευαστῶν. Τοιαύτας δὲ παραλείψεις ἢ ἐσφαλμένας σημειώσεις ἐπιγραφῶν ἢ προσκλήσεων πρὸς τὸν κήρυκα ἢ τὸν γραμματέα, καὶ ἄλλας ἤδη παρετηρήσαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

ΠΟΛΥΔΕΥΚΕΙΑ

(*Ἐκδ. Im. Bekker καὶ Er. Bethe*).

ΒΙΒΛ. Α'.

§ 30. «ὅτι καὶ μῆλα θύουσι περὶ Βοιωτίαν Ἡρακλεῖ· λέγω δὲ οὐ τὰ πρόβατα τῇ ποιητικῇ φωνῇ ἀλλὰ τὰ ἀκρόδρυα· ἐκ *τοιᾶσδε τῆς αἰτίας* » καὶ Δ'. 88 «ἐφ' ἑκάστῃ δὲ τῇ κλήσει τῶν ἀγωνιστῶν ἐπιφθέγγεται *ἐκ τοιᾶσδε τῆς αἰτίας*».

Ἀξιοσημείωτος ὑπάρχει ἡ τοῦ Πολυδεύκους αὕτη χρῆσις, ἀνθ' ἧς περιέμενέ τις *ἐκ τοιᾶσδέ τινος αἰτίας*».

§ 31. «καὶ κατὰ τοὺς ποιητὰς ἀποθύειν ἔφασαν τὸ μῆλον *ὡς πρόβατον*.

Ὀβελιστέον τὸ *ὡς πρόβατον*.

§ 32. «μίασμα ἐκνίψασθαι, ἄγος ἀποπέμψασθαι, μύσος λύσασθαι ἀπολύσασθαι, *ἀποτρέψασθαι*»

Ἐν κώδιξι φέρεται καὶ ἡ γραφὴ *ἀποτρίψασθαι*, ἥτις προτιμητέα. Ἴδε Κόντον ἐν *Ἀθην*. Τόμ. Β', σελ. 290.

§ 39. «εὐορκεῖν, ἐμπεδοῦν *ὅρκοις*»

Ἑλληνιστὶ λέγεται *ἐμπεδοῦν ὅρκους, συνθήκας, σπουδάς, ὑποσχέσεις, ὁμολογίας, δεξιάς, εἰρήνην*. Ἐλέχθη δ' ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ *ἐμπεδοῦν δόσιν* Ἰχν. 49 «σὺ δ' *ἐμπέδου δόσιν*». Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ γραφὴ *ὅρκους* φέρεται ἐν δυσὶ κώδιξι.

§ 62 «καὶ ἀμπέλου ὀργώσης καὶ ἐλαίας περκνῆς καὶ τῆς γῆς ἀνθούσης».

Οὐχὶ ἀπίθανον ἡμῖν φαίνεται ὅτι μετὰ τὸ *περκνῆς* ἐξέπεσεν ἡ μετοχὴ *οὔσης* «περκνῆς *οὔσης* καὶ τῆς γῆς ἀνθούσης».

§ 72. «ἄρτι, ὅ ἐστι πρὸ μικροῦ, καὶ *νῦν δή*, ὅ ἐστι ταὐτόν».

Γραπτέον ὑφὲν *νυνδή*. Ἴδε τὰ ὑπὸ τοῦ Κόντου διειλημμένα ἐν τῷ Περιοδικῷ Ἀθηναίῳ Τόμ. Ζ'. σελ. 102—110.

§ 78. «εἴποις δ' ἂν τὸν περίστυλον τόπον καὶ περικίονα· καὶ γὰρ στῦλος καὶ κίων ὀνομάζεται».

Γρ. καὶ γὰρ (ὁ) στῦλος καὶ κίων ὀνομάζεται». Πρβ. Β', 130 «ὀνομάζονται δὲ οἱ σφόνδυλοι καὶ στροφεῖς».

§ 88. «καὶ ὅθεν μὲν αἱ κῶπαι *ἐκδέδενται*, σκαλμός, ᾧ δὲ *ἐκδέδενται*, τροπωτήρ— δι' ὧν δὲ **διείρεται** ἡ κώπη, τρήματα».

Πλὴν τοῦ *διείρεται* φέρεται καὶ γραφὴ *διήρηται* καὶ *διείρηται*, ἥτις ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ *διεῖρται*. Πρβ. Θ', 116 «διὰ δὲ τοῦ τρυπήματος *διεῖρται* σχοινίον, οὗ ἑκατέρωθεν εἰς ἐκδέδεται, οὐ πρὸς τὴν δοκὸν βλέπων ἀλλ' ἀπεστραμμένος» καὶ Ζ', 54 «ὁ δὲ σχιστὸς χιτὼν περόναις κατὰ τοὺς ὤμους *διεῖρτο* καὶ πόρπῃ κατὰ τὰ στέρνα ἐνῆπτο» καὶ Α', 146 «ὁ δὲ πάτταλος ὁ *διειρόμενος* ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ ἐπὶ τὸν ῥυμόν, ᾧ τὰ ζυγόδεσμα περιελίττεται, ἕστωρ», ἔνθα ἀπαντᾷ καὶ γραφὴ *διηρμένος*, τ.ἔ. *διειρμένος* οὕτω δὲ καὶ ἐκδιδομένον ὑπάρχει ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Bekker σελ. 33. Ὡς δὲ παρὰ τῷ Πολυδεύκει διεφθάρη τὸ *διεῖρται* εἰς τὸ *διείρηται*, οὕτω καὶ παρὰ τῷ Εὐσταθίῳ Παρεκβ. σελ. 1518,23 «ἤγουν κατὰ τὴν ὀπὴν ἧς διείρηται ὁ τῆς θύρας ἱμάς». Ἐν δὲ σελ. 1111,29 διεφθάρη τὸ *διεῖρτο* εἰς τὸ *διήρτητο* «δοκὸς ἀνδρομήκης ἵστατο τετρημένη κατὰ μέσον, *διήρτητο* δὲ δι' αὐτῆς σχοινίον τι, οὗ ἑκατέρωθεν ἐξημμένοι δύο νεανίσκοι ἀνθεῖλκον». Περὶ δὲ τοῦ ἐν βιβλίῳ Ϛ', 75 ἀπαντῶντος *εἰρΓμένους* «ὀβελίαι ἄρτοι οὓς εἰς Διονύσου ἔφερον οἱ καλούμενοι ὀβελιαφόροι, ἐκ μεδίμνου ἑνὸς ἢ δυοῖν ἢ τριῶν τὸ μέγεθος, δι' ὀβελίσκων τινῶν *εἰΓγμένους*, ἀφ' ὧν καὶ τοὔνομα» γράφει ὁ Naber ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1877, σελ. 207 «Corruptum est εἰργμένους; quod in nonnullis libris legitur *εἰρημένους*, manu ducit ad *πειρομένους*, quam lectionem Tzetzes ante oculos habuit, uti paret Chiliad. VII. 770:

Ἐγὼ μὲν ἄρτον ἔλεξα ἐνταῦθα *ὀβελίαν*
τὸν ῥυπαρὸν καὶ εὐτελῆ, τάχα καὶ πετυρίαν.
Πρὸς Κόμμοδον Ἰούλιος γράφων δὲ Πολυδεύκης
πῇ μὲν τοιοῦτον καὶ αὐτὸς τοῦτον κατονομάζει.
Ὁ καχρυδίας ἄρτος μοι, λέγων, καὶ ὀβελίας.
Πάλιν φησίν που ἀλλαχοῦ· ἄρτοι δὲ ὀβελίαι,
οὓς Διονύσῳ ἔφερον οἱ ὀβελιαφόροι,

ὄντας ἀπὸ μεδίμνων τε ἢ δύο ἢ τριῶν δέ,
ἐμπεπαρμένους ὀβελοῖς· ὅθεν τὴν κλῆσιν ἔσχον.

Ἡμεῖς ὑπολαμβάνομεν ὅτι ἡ γραφὴ *εἰρημένους* manu ducit ad *εἰρμένους* ».

§ 94. « τὸ γὰρ κίρκοι ποιητικόν, *ἴδιον* δὲ τὸ κύκλοι ».

Γρ. « *ἰδιωτικὸν* δὲ τὸ κύκλοι » Ἐν βιβλ. Ε΄, 165 λέγεται « ἡ γὰρ θέλησις *ἰδιώτου* », ἀνθ' οὗ δύναταί τις νὰ γράψῃ καὶ *ἰδιωτικόν*, ὡς φέρεται καὶ ἐν ἑνὶ κώδικι. Πρβλ. Β΄ 51 « ὁ γὰρ στραβὸς *ἰδιωτικὸν*-ἰλλὸς δὲ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ». Καὶ ἐν τοῖς ἡγουμένοις λέγεται τὸ γὰρ *ἐμείρω ποιητικόν* », ἀνθ' οὗ ἐν ἑνὶ κώδικι φέρεται *ποιητοῦ* καὶ Γ΄, 23 « οἱ γὰρ σύναιμοι καὶ ὁμαίμονες, τὸ μὲν *ἰδιωτῶν*, τὸ δὲ *ποιητῶν* ».

§ 124. « ἀρθῆναι τὰ σημεῖα, *ἀντανάγεσθαι* ἀντεπιπλεῦσαι ».

Μή τι γραπτέον *ἀντεπαγαγέσθαι*;

§ 165. « συμπεσόντες ἐμάχοντο, *ἐμπλακέντες* διηγωνίζοντο ».

Γραπτέον ἀντὶ τοῦ *ἐμπλακέντες συμπλακέντες*, ὅπερ καὶ ἐν δυσὶ κώδιξι φέρεται. Ὡς δ' ἐνταῦθα ἐγράφη *ἐμπλακέντες* ἀντὶ τοῦ *συμπλακέντες*, οὕτω καὶ ἐν βιβλ. Θ΄. 77 « ἐνέμεινεν ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *συνέμεινεν* « τὰ δὲ ὀνόματα καὶ τοῦ νομίσματος μεταπεσόντος εἰς τὴν νῦν χρείαν *ἐνέμεινεν* ἐκ τῆς μνήμης τῆς παλαιᾶς ».

§ 172. « ἐπίδρομον (τεῖχος) ὡς Ὅμηρος, εὐπρόσοδον, εὐεπίβλεπτον, εὐεπιβούλευτον, εὐεπιχείρητον, ἁλώσιμον ».

Ἀντὶ τοῦ *εὐεπίβλεπτον* προτιμῶμεν τὸ ἐν τῷ κώδικι Μ φερόμενον *εὐεπίβατον* ἀντιτιθέμενον πρὸς τὸ ἡγούμενον *δυσεπίβατον*.

§ 179. « ἀκρατής, *δωροκόμος*, δεδωροδοκημένος, δωροδόκος ».

Μήτι γραπτέον ἀντὶ τοῦ *δωροκόΜος δωροκόΠος*, ἐξ οὗ τὸ ῥῆμα *δωροκοΠεῖν*; (Ἴδε Cobet ἐν *Mnemos*. 1873, σ. 118. 130).

§ 203. « εἶτα χαλινώσαντα ἐᾶσαι ἑστάναι, ὡς μὴ εὐθὺς ἑλκόμενος *πονΟΙΤΟ*, ἀλλ' ἐν ἀναλγησίᾳ καὶ ἀπραγμοσύνῃ τῆς σιαγόνος ἠρέμα *προσεθίζΗΤΑΙ*.

Γρ. *πονῇ* ἀντὶ τοῦ *πονοῖτο*.

§ 209. « ἔστι δὲ νόσημα ἵππων κριθίασις καὶ ὑπεραίμωσις ὑπὸ πλησμονῆς, καὶ οὐκ ἐκκομίζουσι τὸν σῖτον ».

Παρενείροντες τὸν ἐκπεσόντα *γὰρ* γράφομεν « καὶ *γὰρ* οὐκ ἐκκομίζουσι τὸν σῖτον ».

§ 212. « ἐὰν μελετᾷς ἀφ' ἵππου τὰ στρατιωτικὰ ἀνθιππεύων

ἑτέροις, ἀκοντίοις ἐσφαιρωμένοις κέχρησο καὶ δόρασιν ὁμοίως πεπραγματευμένῳ *σφαιρωτῷ*, ὥστε εἶναι τὴν πληγὴν ἀσινῆ ».

Ὀβελιστέον τὸ *σφαιρωτῷ*, φανερὸν ὂν ἑρμήνευμα τοῦ *ὁμοίως πεπραγματευμένῳ*. Πρβ. Cobet ἐν *Mnemos*. 1874, σελ. 138 καὶ σελ. 281.

§ 215. « εἰ δ' ἔποχος εἴης ἐκ μελέτης, καὶ ῥᾷόν σε οἴσει ὁ ἵππος. εἰ μέντοι οὕτω *καθίζεις* καὶ ἀκοντιεῖς ».

Ἡ ἁρμονία ἀπαιτεῖ *καθίζοις*, ὅπερ καὶ ἐν ἑνὶ κώδικι φέρεται.

§ 215. « *συστήσας* δὲ τὰς ἡνίας, καὶ ἠρέμα πλάγιος γενόμενος καὶ μηκύνας τὴν χεῖρα τὴν χαλιναγωγοῦσαν, οὕτως ἀκόντιζε ».

Μή τι γραπτέον ἀντὶ τοῦ *συστήσας συστείλας*; Ὁ Van Leeuwen λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ὑπὸ Reitzenstein ἐκδοθείσης Ἀρχῆς τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Φωτίου γράφει ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1907, σελ. 266 « 114,15=Anecd. 391,9= Suid=Hesych. – ἀνακωχεύειν· τὸ ἐν πελάγει χειμῶνος ὄντος *στήσαντας* τὰ ὀθόνια σαλεύειν ». Pro *στήσαντας* in (Photio) et in Lexico Segueriano scribendum esse (quod habent Suid. et Hesych. *στείλαντας*, in transitu observavit Cobet *Nov. Lect.* p. 170. Ἴδε καὶ Κόντον ἐν *Ἐπετηρ. Πανεπ.* 1906-1907, σελ. 54.

§ 226. « *τὰς συκᾶς* συκάζειν ».

Προτιμῶ τὴν ἐν τῷ κώδικι M γραφὴν *σύκα* (σῦκα). Ὅθεν γρ. *τὰ σῦκα* συκάζειν ». Πρβ. Ξενοφ. Οἰκον. ΙΘ', 19 « ὥσπερ τὰ σῦκα συκάζουσι » καὶ Δίωνα Κάσσιον 56,30 « σῦκα ἐπὶ δένδροις, ἀφ' ὧν ὁ Αὔγουστος αὐτοχειρίᾳ συκάζειν εἰώθει ».

§ 226. « τὰ δὲ ὀνόματα τῶν πραγμάτων *νεός*, ἄροτος, σπορά, ἀμητός, ἀλοητός, φυτεία, τρυγητός ».

Γρ. ἀντὶ τοῦ *νεὸς νέατος* ἢ *νεατός*.

§ 233. « ὁ συκάμενος συκάμιν', ὁρᾷς, φορεῖ ».

Γρ. *φέρει*, ὅπερ καὶ ἐν ἑνὶ κώδικι φέρεται. Ἴδε τὰ γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Κόντου ἐν *Ἀθην*. Τόμ. Γ', σελ. 537.

§ 236. « τὸ δὲ ἐναντίον ἐρεῖς ἀφύλλους, ἀκόμους, γυμνούς, γεγυμνωμένους, ψιλούς, ἀπεψιλωμένους τῆς κόμης, ἀφῃρημένους τῆς κόμης, ἐξερρυηκότας, γεγηρακότας, ἀποκεκοσμημένους, ἀποκεκαλλωπισμένους, ἀπηνθηκότας, *ἀποκεκαρπισμένους*, ἀποσεσυλημένους τῆς κόμης, ἀφηβηκότας ».

Οὐδεὶς λόγος περὶ καρπῶν ἐνταῦθα. Μᾶλλον εὐαρμοστοῦν εὑρίσκομεν τὸ *ἀποκεκαρμένους* τῷ ἐπιφερομένῳ «ἀποσεσυλημένους τῆς κόμης».

§ 243. «τὸ δὲ τὰ ἔρινα συλλέγειν ἢ περιαρτᾶν συκάζειν λέγουσιν». Τὸ *συκάζειν* τὸ *τὰ σῦκα συλλέγειν* σημαῖνον (Πολυδ. Ζ, 143. Α', 226. Θησ. Στεφ. Τομ.Ζ', σελ. 1013—4) φαίνεται οὐχὶ ὀρθῶς ἔχον. Ὁ Κόντος ἐν Ἀθηνᾷ Τόμ. ΙΓ', σελ. 704 (1901) συμπληροῖ ὧδε: τὸ δὲ τὰ ἐρινὰ συλλέγειν ἢ περιαρτᾶν (συκαῖς ἐρινάζειν καὶ τὸ τὰ συκᾶ συλλέγειν) συκάζειν λέγουσιν». Ἡμεῖς δὲ «τὸ δὲ τὰ ἐρινὰ συλλέγειν ἢ περιαρτᾶν συ(καῖς ἐριν)άζειν λέγουσιν».

§ 246. «ἃ (τ. ἔ. ἀκάνθας, κνίδας, κτλ.) δεῖ ἐξορύττειν, ἐπικαίειν, ἐπιφλέγειν, *ἐπιορύττειν* πυρπολεῖν».

Ἀντὶ τοῦ ἀκατανοήτου *ἐπιορύττειν* ὁ Παρισιακὸς κῶδιξ ἔχει *ἐπιθράπτειν*

Μή τι ἐν τῷ *ἐπιθράπτειν* κρύπτεται τὸ *ὑφάπτειν*;

ΒΙΒΛ Β'

§ 24. «Φιλωνίδης δὲ καὶ ὦ πολυτρίχου πώγωνος' εἴρηκεν.

Τὰ ἐκ τοῦ ὀνόματος *θρίξ* συγκείμενα ἐπίθετα ἐν τῇ παλαιᾷ ἑλληνικῇ γλώσσῃ καθάπερ καὶ τὰ ἐκ τοῦ *ῥίς*, ἦσαν πάντοτε περιττοσύλλαβα, οἷον *ἀελλόθριξ*, (ἢ κατὰ τὸν Τούπιον *αἰολόθριξ*), *εὔθριξ*—*ἔϋθριξ*, *εὐθύθριξ*, *ἰθύθριξ*, *καλλίθριξ*, *λευκόθριξ*, *ξανθότριξ*, *ὄθριξ*, *ὁμόθριξ*, *ὀρθόθριξ*, *οὐλόθριξ*, *ποικιλόθριξ*, *πολιόθριξ*, *τανύθριξ*, *τανυύθριξ*, *φοινικόθριξ*. Ὅμοια τούτοις ὑπάρχουσι τὰ *ἀγριόθριξ*, *ἀνθηρόθριξ*, *ἁπλόθριξ*, *ἁπόθριξ*, *ἀργόθριξ*, *δασύθριξ*, *διπλόθριξ*, *καλόθριξ*, *κονδόθριξ*, *κυανόθριξ*, *λειψόθριξ*, *λεπτόθριξ*, *μακρόθριξ*, *μαλακόθριξ*, *μ(ε)ιξόθριξ*, *μεγαλόθριξ*—*μελάνθριξ*, *νεόθριξ*, *ὀλιγόθριξ*, *ὀφιόθριξ*, *περίθριξ*, *πυρσόθριξ*, *πυκινόθριξ*—*πυκνόθριξ*, *σκληρόθριξ*, *σκολιόθριξ*, *σγουρομελάνθριξ*, *φριξόθριξ*, *φυκόθριξ*, *χρυσόθριξ*, *ὠμόθριξ*, καὶ τὸ παρὰ τοῖς γραμματικοῖς *ἀραιόθριξ*.

Μόνων τῶν μεταγενεστέρων ἴδια εἶναι τὰ ἰσοσυλλάβως κλινόμενα οἷον ὁ *εὔτριχος* τοῦ *εὐτρίχου*, ὁ *καλλίτριχος* τοῦ *καλλιτρίχου* καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸν αὐτὸν σχηματιζόμενα τρόπον.

Ὁ Ὀππιανὸς εἶπεν οὐ μόνον δοκίμως ὁ *λασιόθριξ* ἀλλὰ καὶ

ἀδοκίμως ὁ *λασιότριχος*. Καὶ παρὰ τῷ Νόννῳ δὲ εὑρίσκεται οὐ μόνον ὁ *λιπόθριξ*, ὅπερ καὶ παρ' Αἰλιανῷ κεῖται, ἀλλὰ καὶ *λιπότριχος*, οὐ πολλῷ χεῖρον τὸ ἔν τινι ἐπιγράμματι τῆς Παλατίνης 'Ανθολογίας κείμενον *λιποτριχής*. Ἰδιωτικώτατον δὲ καὶ εὐτελέστατον εἶναι τὸ ὑπό τινος τῶν ἐσχάτων ῥηθὲν *μαυρότριχος*.

Τὰ οὐδέτερα *ὀλιγότριχον*, *μικρότριχον* καὶ *εὐθύτριχον* ἔγραψεν ὁ Ἀριστοτέλης πρῶτος ἴσως αὐτὰ πλάσας ἐν ταῖς περὶ τὰ ζῷα Ἱστορίαις, οἷον «*ὀλιγότριχον* καὶ *μικρότριχον* πλὴν τῆς κεφαλῆς» (Β',6'.1) καὶ «τὸ δὲ μακρότερον καὶ *εὐθύτριχον* ἀνδρειότερον» (Θ',μδ',3). Ἐμφερὲς τούτοις εἶναι τὸ παρὰ Καλλιμάχῳ ἐν τῷ εἰς Ἄρτεμιν Ὕμνῳ φερόμενον στ. 77 *ἄτριχον*.

Ὁ Naber λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ παρὰ τῷ Θεοκρίτῳ Εἰδ Η'. 3 ἀπαντῶντος «ἄμφω τώγ' ἤστην *πυρροτρίχω*. ἄμφω ἀνήβω γράφει ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1906, σελ. 164 «Hic operae pretium est Cobetum conferre ad Callimachum *Mnem*. 1861, p. 423. Poeta in Hymno in Dianam vs. 76 appellarat *ἄτριχον* Vulcani στέρνοιο μέρος· aegre tulit hoc Cobetus, sed, non in Museo suo verum in amoeno maris littore ἀκτάζων, sic tribus verbis edixit: «ἄτριχον vitiosa forma est pro ἄθριξ, nam sic ut οὐλόθριξ, πυρρόθριξ, sim. dicebant, non ἄτριχος, οὐλότριχος cet.». Dum haec scribebat, fortasse in mente habebat Photii adnotatiunculam: οὐλόθριξ. οὐχὶ οὐλότριχος· καὶ οὐλότριχα. οὐχὶ οὐλότριχον. Nescio quam vere Scholiasta adscripsit ad Theocriteum πυρροτρίχω· τῶν Ἰώνων δὲ τοῦτ' ἐστὶ τὰς γενικὰς ποιεῖν εὐθείας· sed pius proderit contulisse Schneiderum ad Callimachum p. 217, qui ut solet non sine quadam acrimonia ut Cobeti doctrinam refellat, ex Euripidis Herc. fur. 924 affert εὐτρίχου γενειάδος et ex Philonide comico apud Pollucem II. 24 ὦ πολυτρίχου πώγωνος. Theocritus autem, si semel peccavit scribendo πυρροτρίχω,—sed venalis is error est—quater tamen recte VII 15 δασύτριχος τράγοιο. XV 57 εὔτριχα δειράν. XVIII, 1 ξανθότριχι πὰρ Μενελάῳ et XXV 7 ποῖμναι εὔτριχες. Totam quæstionem de adiectivis compositis tertiæ declinationis ut explices, opus est Lobeckianis copiis et diligentia; vide eum *Paralip* p. 285».

Ἀλλ' οἱ γινώσκοντες πόσον εὐεπίφοροι οἱ μεταγραφεῖς εἶναι εἰς ἀλλοίωσιν τῶν παλαιῶν καὶ γνησίων τύπων, μετατιθέντες συχνάκις αὐτοὺς κατὰ τὴν τῶν συγχρονούντων συνήθειαν, οὐδαμῶς θὰ θαυμάσωσι βλέποντες γεγραμμένον παρ' Εὐριπίδῃ Ἡρ. Μαιν. 934 «ἀφρὸν κατέσταζ' εὐτρίχου γενειάδος» καὶ παρὰ τῷ κωμικῷ Φιλωνίδῃ «ὦ πολυτρίχου πώγωνος», ἀλλὰ παραχρῆμα θὰ μετατυπώσωσιν αὐτά, καθὰ ἀπεφήνατο ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Κόντος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, εἰς τὸ ἀληθὲς «*εὔτριχος* γενειάδος» καὶ «*πολύτριχος* πώγωνος».

Οἱ δὲ τὴν Θεοκρίτειον καὶ τὴν Καλλιμάχειον γλῶσσαν μελετήσαντες οὐδαμῶς ἀνάρμοστον θὰ εὕρωσιν οὔτε τὸ *πυρροτρίχω* οὔτε τὸ *ἄτριχον*.

Παρασημειωτέον δ' ὅτι ὁ πληθυντικὸς τοῦ οὐδετέρου ἀριθμὸς ὁ ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ καὶ τοῖς Ὁμηρικοῖς Ὕμνοις ἀπαντῶν, οἷον *καλλίτριχα μῆλα, μῆλα βαθύτριχα βόσκεται* (Ὕμν. εἰς Ἀπόλλ. 412) *ψαφαρότριχα* μῆλ' ἐνόμευσεν (Ὕμν. εἰς Πᾶνα 32), κεῖται κατ' ἄλλην χρῆσιν, ἧς παραδείγματα οὐκ ὀλίγα παρέχουσιν ἡμῖν οἱ ποιηταί.

§ 26. «ἄθριξ, ἄκομος τὴν κεφαλήν, ἀπερικάλυπτος, τὴν ἐκ φύσεως σκέπην τῆς κορυφῆς *ἀποβαλλόμενος*, τὸ ἐπὶ κεφαλῆς χρήσιμον περίττωμα ζημιωθείς».

Γρ. *ἀποβαλόμενος*

§ 36. «Ἡροδότου δὲ φάσκοντος μετὰ τὸν ἐν Πλαταιαῖς φόνον ἐν τοῖς Περσικοῖς νεκροῖς εὑρεθῆναι κεφαλὴν μηδεμίαν ἔχουσαν *ῥαφὴν συμβολὴν*».

Γρ. *ῥαφὴν* ἢ *συμβολήν*. Πρβ. αὐτ. «καὶ τὸ μὲν σύμπαν ὀστοῦν καλεῖται κεφαλῆς κύτος, ἥρμοσται δὲ ἐκ συμβολῶν, αἳ καλοῦνται ῥαφαί».

§ 53. «παρώπια τὰ παρὰ τοὺς ὦπας τῶν ἵππων προβλήματα, ἅ τινες *κανθήλια* καλοῦσιν».

Ὁ Bethe σημειοῦται σελ. 98 «κανθήλια cf. X 54 Hes. παρώπια Ael. Dionys. L p. 199. 8. Schw. (Phot.=Suid) qui omnes ἀντήλια».

Διατί ὁ ἐκδότης δὲν παρέλαβε τἀληθὲς *ἀνθήλια* ἢ *ἀντήλια*;

§ 60 « ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γὰρ τὴν πήρωσιν μετὰ προσθήκης τῶν

ὀφθαλμῶν λέγουσιν, ὡς ἄνευ τῆς προσθήκης ἄδηλον ὂν ποίου μέρους ἡ πήρωσίς ἐστιν»

Ἀλλ' ἴδε τὰ ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1909. σελ. 238.

§ 70 «καὶ τούτοις προσηγορίας ἔθεντο, τῷ μὲν ἐξωτάτω κερατοειδεῖ—τῷ δ' ὑπ' αὐτῶν δευτέρῳ ῥαγοειδεῖ—τῷ δὲ τρίτῳ φακοειδεῖ καὶ κρυσταλλοειδεῖ καὶ ὑαλοειδεῖ, τῷ δὲ τετάρτῳ ἀραχνοειδεῖ καὶ ἀμφιβληστροειδεῖ».

Ἴδε τὰ γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Κόντου ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου 1907-8, σελ. 38 κέ.

§ 110 «Πλάτων γὰρ καὶ τῷ *ἀλυκῷ* ὀνόματι ἐν Τιμαίῳ κέχρηται».

Κατὰ τὴν φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης γραπτέον «Πλ. γὰρ καὶ τῷ ἀλυκΟΣ ὀνόματι κέχρηται». Πρβ. Α', 150 «χρηστέον δέ ποτε καὶ τῷ ἀντίπαλΟΙ» καὶ Γ', 16 «ἔξεστι δὲ χρῆσθαι καὶ τῷ μητροπάτωρ τε καὶ πατροπάτωρ, κἂν ἡ ποιητικώτερα τὴν φύσιν».

§ 123 «πρόλογος, *προλογεῖν*».

Σφόδρ' ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἐλέχθη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ *προλογῶ* ἐκ τοῦ *πρόλογος* ἀντὶ τοῦ κυκλουμένου *προλογίζω*, ὡς *ἀναλογῶ* ἐκ τοῦ *ἀνάλογος*. Ὁ G. Dindorf γράφει ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου Τόμ. Ϛ, σελ. 1770 περὶ τοῦ Πολυδευκείου *προλογεῖν* «Fortasse igitur illud ex προλογίζειν est corruptum». Συχνοτάτη ὑπάρχει ἡ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις σύγχυσις τῶν εἰς ΙΖΩ καὶ ΕΩ ῥημάτων.

§ 127 «ἀπαγορεύειν τὸ ἀποκαμεῖν».

Μᾶλλον γραπτέον «*ἀπαγορεύειν* τὸ *ἀποκάμνειν*».

§ 144 «τῶν δὲ δακτύλων τὰ μὲν προύχοντα κατὰ τὰς συμβολὰς κόνδυλοι. ἀφ' ὧν καὶ ἡ πληγὴ κέκληται».

Ἀλλὰ πῶς ἡ πληγὴ καλεῖται; Συμπλήρου τὸ ἐκπεσὸν «ἀφ' ὧν καὶ ἡ πληγὴ *κόνδυλος* κέκληται».

§ 176. «παρὰ δὲ τοῖς Αἰολεῦσιν ἐκαλεῖτο *ἀπαιδοιῶσθαι* τὸ ἀπεσκολύφθαι».

Γρ. *ἀπηδοιῶσθαι*. Ἴδε Θησ. Στεφ. Τόμ. Α', β', σελ. 1138 καὶ Ἀθην. Τόμ. ΙΓ', σελ. 459 καὶ σελ. 704.

§ 178. ἑπτακαίδεκα δέ εἰσιν οἱ σφόνδυλοι τὴν συγκαμπὴν τῇ

ῥάχει παρέχοντες, δύο μὲν καὶ δέκα ῥάχεως, οὓς ὀνομάζουσι ῥάχεις, πέντε δὲ ὀσφύος».

Ἀντὶ τοῦ ῥάχεις γραπτέον *ῥαχίτας*. Πρβ. Τραλλιαν. Τόμ. Α', σελ. 507 «τούτῳ χρῶ ἐπιχρίων τὸ ἥμισυ τοῦ μετώπου μετὰ τοῦ *προτάφου* τοῦ μυὸς πρὸ τοῦ λουτροῦ». Ῥάστη ἡ θεραπεία καὶ ἐνταῦθα. Ἀναγνωστέον «μετὰ τοῦ *«κροταφίτου* μυὸς πρὸ τοῦ λουτροῦ». Τῆς μὲν χρήσεως ὁ *κροταφίτης* μῦς πάμπολλα παραδείγματα δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τοῦ Γαληνοῦ (Ἴδε Πίνακα τοῦ περὶ Χρείας Μορίων συγγράμματος τοῦ Γαληνοῦ σελ. 472 ἐκδ. Teubn.), τῆς δὲ ὁ *ῥαχίτης μῦς*, ὃ καὶ *ῥαχιαῖος* λέγεται, παραδείγματα ἴδε ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου Τόμ. Ϛ'. σελ. 2352 B-C. Ἐλέχθη δὲ καὶ *σιαγονῖται* μύες ὑπὸ τοῦ Ἀετίου Λόγ. Θ'. (Ἀθην. ΚΓ', σελ. 298).

§ 202. «καλούμενον ὑπ' ἐνίων ὑοειδὲς (ὀστοῦν), ὅτι προσέοικε τῷ τοῦ γράμματος σχήματι».

Ὁ Κόντος γράφει ἐν τῇ Ἀθηνᾷ Τόμ. Γ', σελ, 526 (1898) «Περὶ τοῦ κειμένου ἐν τῇ ἐκ τοῦ Πολυδεύκους παρατεθείσῃ ῥήσει «ὅτι προσέοικε τῷ τοῦ γράμματος σχήματι» δύναταί τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι ἐλέχθη μὲν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως «ὅτι προσέοικε τῷ τοΥ Υ γράμματος σχήματι», παρελείφθη δ' ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου τὸ Υ διὰ τὸ προηγούμενον ΤοΥ».

§ 204 «τοὺς γὰρ ὑμένας *ἐξαίρουσιν*» καὶ § 212 «ὃ *ἐξαίρουσιν* οἱ βουλόμενοι κενῶσαι τὴν ῥάβδον εἰς σύριγγα ἢ αὐλόν».

Ἀμφότερα τὰ χωρία ἤδη διωρθώθησαν ὑπὸ τοῦ Κόντου ἐν τῇ Ἀθηνᾷ Τόμ. Ζ'. σελ. 339 (1895) εἰς τὸ ὀρθὸν *ἐξαιροῦσιν*. Κεῖται δὲ καὶ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ ΙΑ', 102 «*ἐξαίρων* ποτ' ἄκανθαν ὁ λεπτακινὸς Διόδωρος αὐτὸς ἐτρύπησεν τῷ ποδὶ τὴν βελόνην»· ὅπερ διορθοῖ ὁ Herwerden ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1886, σελ. 389 εἰς τὸ ὀρθὸν *ἐξαιρῶν*.

§ 214 «ἐπίχολος, ὑπόχολος, —χολέρα, χοληµεσία, χολόβαφος, *χολοβαφίνη*».

Μή τι γρ. «χολόβαφος *καὶ χολοβάφινος*, χολοβαφίνη»;

§ 223. «δύο δὲ περὶ τῷ ἐμβρύῳ χιτῶνές εἰσι, ὧν τὸν μὲν ἔνδοθεν λεπτότερον ὄντα καὶ μαλακώτερον ἀμνίον Ἐμπεδοκλῆς καλεῖ, *τὸ δ'* ἔξωθεν ἐπ' αὐτῷ, *τὸ* πρὸς τῇ ὑστέρᾳ, χόριον ὀνομάζεται».

Ἀναγνωστέον «*ὁ δ'* ἔξωθεν ἐπ' αὐτῷ, *ὁ* πρὸς τῇ ὑστέρᾳ, κτέ».

§ 229 «*διχογνωμεῖν* γὰρ καὶ στασιάζειν καὶ διεστάναι καὶ ἐξεστασιάσθαι καὶ ἀπερρῆχθαι καὶ ἀπεσχίσθαι ἐπὶ τούτου, ὡς ἀμείνω λέγουσιν».

Ἀλλ' ἐν βιβλ. Η', 152 κεῖται «τὰ δ' ἐναντία τούτων ἀπερρῆχθαι, ἀπεσχίσθαι, — ἀπ' ἀλλήλων ἀφεστάναι, διεστάναι — *διχογνωμονεῖν*».

Βιβλ. Γ'.

§ 9. «καίτοι οἵ γ' Ἀττικοὶ *γεννητὰς* ἐκάλουν τοὺς τοῦ αὐτοῦ γένους μετέχοντας».

Γράφε *γεννήτας* προπαροξυτόνως ὡς ἐκ τοῦ *γέννα* καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ *γεννῶμαι* παραχθέν. Πρβ. *Αἴγινα — Αἰγινήτης* καὶ *Σπῖνα* — Σπινήτης, κτλ. (Ἴδε Ἀθην. Τόμ. ΚΖ', σελ. 321). Ἐν βιβλ. Η', 111 φέρεται «καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ γένους *γεΝῆται* καὶ ὁμογάλακτες» ἀντὶ τοῦ *γεΝΝῆται*. Παράδοξον δὲ φαίνεται ὅτι καὶ ἐν τῇ τοῦ Meisterhans Γραμματικῇ τῶν Ἀττικῶν Ἐπιγραφῶν σελ. 97 ἐκδ. γ' εἶναι γεγραμμένον πλημμελῶς *γεννητής*.

§ 28 «κατὰ ταῦτα δὲ καὶ αἱ θήλειαι ἀνεψιαί».

Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου Τόμ. Α', β', σελ. 732 Δ' διορθοῦται τὸ *κατὰ ταῦτα* εἰς τὸ *κατὰ ταὐτά*. Πρβ. § 31 «καὶ οἱ ἄλλοι πάντες *κατὰ ταὐτὰ* οἱ πρὸς γένους τῷ ἀνδρί» καὶ Γ', 11 «καὶ τἄλλα κατὰ ταὐτὰ τοῖς πατράσιν».

§ 35 «ὁ δὲ πενθερὸς ἐγγυᾷ, ἁρμόζει, ὅθεν τινὲς τῶν παλαιῶν καὶ *ἁρμοστὴν τὸν μνηστῆρα* ἐκάλεσαν».

Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου Τόμ. Α', β', σελ. 2009 λέγεται «Ἁρμοστής, Cui desponsa est puella, ut ἁρμόζειν pro despondere; Polluci [3.34] μνηστήρ. Sed hunc τοῦ ἁρμοστής usum probare non videtur, quum scribat, ὁ δὲ πενθερὸς ἐγγυᾷ· ἁρμόζει· ὅθεν τινὲς τῶν πολλῶν ἁρμοστὴν τὸν μνηστῆρα ἐκάλεσαν». Ἵνα τὰ ἡγούμενα τοῖς ἑπομένοις συνᾴδοντα ἔχωμεν, νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ «ὅθεν τινὲς τῶν παλαιῶν καὶ *ἁρμοστΟν* τὸν μνηστῆρα ἐκάλεσαν» ἢ «ὅθεν τινὲς τῶν παλαιῶν καὶ *ἁρμοστὴν* (*τὴν μνηστήν, ἁρμοστὸν δὲ*) *τὸν μνηστῆρα* ἐκάλεσαν». Ὡς δ' ὁ πενθερὸς ἐγγυᾷ τὴν θυγατέρα καὶ *ἐγγυητὴ* λέγεταί ἡ μνηστή, οὕτω καὶ ἁρμόζει αὐτὴν καὶ *ἁρμοστὴ* λέγεται ἡ ἡρμοσμένη, ἤγουν ἡ

μνηστή. Παραδείγματα τῆς τοιαύτης τοῦ *ἁρμόζειν—εσθαι* χρήσεως μνημονεύονται ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου ἐκ τοῦ Πινδάρου, τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἄλλων.

Ὡς δ' ἐκ τοῦ θηλυκοῦ *πόρνη* ἐσχηματίσθη τὸ ἀρσενικὸν *πόρνος*, ἐκ τοῦ *μητρυιά* τὸ *μητρυιός*, τὸ *στεῖρος* ἐκ τοῦ *στεῖρα*, τὸ *χῆρος* ἐκ τοῦ *χήρα* καὶ τὸ παρ' Ἡσυχίῳ καὶ Φωτίῳ μνημονευόμενον *παλλακὸς* (Σμιδ. πάλλακος) ἐκ τοῦ *παλλακή*, ἡ δ' Εὐδοκία ἔπλασεν ἐκ του θηλυκοῦ *μνηστή* τὸ ἀρσενικὸν *μνηστός*, οὕτω καὶ τὸ *ἁρμυστός* ἐκ τοῦ θηλυκοῦ *ἁρμοστή*. Καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ ἐκ τοῦ θηλυκοσ *μαμμή* ἐπλάσθη τὸ ἀρσενικὸν *μάμμος* (Ἴδε Κόντον ἐν *Ἀθην*. Τόμ. Ε', σελ. 116 καὶ Ι', σελ. 537 καὶ Β', σελ. 325, ἔτι δὲ Φ. Κουκουλλὲν ἐν *Λαογρ*. Τόμ. Ϛ', σελ. 541). Οὐχὶ δ' ἀπίθανον ὑπολαμβάνομεν ὅτι καὶ τὸ *σαστικός* (Passow Ῥωμ. Τραγ. σελ. 112,7 «ποὺ γὼ δὲν ἐπαντρεύτηκα καὶ σαστικὸ δὲν ἔχω») ἐκ τοῦ θηλυκοῦ *σαστικιὰ* — (Σκοπ. Σκυρ. καὶ Ζακ. παρὰ Passow Ρωμ. Τραγ. σελ. 314. 49 «κάμε τὴ νοῦνα νύφη μου, τὴ νοῦνα *σαστικιά* μου», παρὰ Τσακασιάνῳ «καὶ ἡ *σαστικιά* του τὸν κερνᾷ γιατ' εἶναι διψασμένος» καὶ Λευκ. παρὰ Βχλαωρ. Βι'. καὶ Ἔργ. Β', 164 «μ' ἕνα φιλὶ νὰ τὸν εὕρῃ ἡ μαύρη *σαστικιά* του») ἢ *σαστική* (Σκιαθ.) παρήχθη. Ἐν Αὐλωναρίῳ Κύμης κατ' ἐπίδρασιν τοῦ ἄρθρου λέγεται *οὑσιαστική*.

Ἐσχηματίσθη δὲ τὸ *σαστικιά—ή—σαστικός* ἐκ τοῦ ῥήματος *σάζω* — *σιάζω*. Ὅθεν *σαστικὸς* καὶ *σαστικιά—ή* εἶναι οἱ *σιασμένοι*, («γιὰ νὰ στεφτοῦν οἱ δύο *σιασμένοι* νέοι» Μαρκ. Ποιητ. Ἔργ. 129. 1890), οἱ *ἡρμοσμένοι* (Πρβ. Σοφ. Ἀντιγ. 570 «οὐχ ὥς γ' ἐκείνῳ τῇδε τ' ἦν *ἡρμοσμένα*»). Ἐν Πηλίῳ καὶ Διδυμοτείχῳ ἡ *μνηστή* λέγεται *συβατική*, ἐξ οὗ *συβατικός* ὁ μνηστήρ, *σύβασε* δὲ τὸ ἀρραβωνιάσθηκε. Παρὰ Passow Ῥωμ. Τραγ. σελ. 81, στ. 27 ἀπαντᾷ «Ἔχω καὶ μιὰ *σεβαστική*, ποὺ στένει μοιρολόγια, στὰ παραθύρια κάθεται, τὲς στράτες ἀγναντεύει κτλ,, ὅπερ ὁ ἐκδότης ἑρμηνεύει ῥωμαϊστὶ σελ. 672 venerabilis παραπέμπων εἰς τὸν Ἰάμβλιχον καὶ τὸν Φώτιον. Ὁ Χατζιδάκις γράφει ἐν τῇ Ἀθηνᾷ Τόμ. ΚΒ', σελ. 237 «συδάζω, ἐσύδασα, θὰ συδάσῃ, συδασμένος, σύδασι, συδαστική, συδαστικιά, ὃ καὶ σεβαστικιὰ λέγεται=ἡ μνηστή». Ὅθεν οὐχὶ ὀρθῶς μεθερμηνεύεται ὑπὸ τοῦ Passow τὸ σεβαστικὴ venerabilis, δέον *sponsa*.

Ἐγένετο δὲ χρῆσις τοῦ θηλυκοῦ *ἁρμοστή* ἐν ἐπιγραφῇ μεταγενεστέρων χρόνων καταχεχωρισμένῃ ἐν *Journ of Hell. Stud.* Τόμ. ΙΘ', σελ. 302 «Αὐρίλλιος Τιμόθις ἀνέστησε τοῦ ἐμοῦ τέκνου Πολυκάρπου καὶ τῆς *ἁρμοστῆς* αὐτοῦ Δάδα μνήμης χάριν». Ἀλλὰ παρὰ τὸ *ἁρμοστός—ή* φέρεται παρὰ μεταγενεστέροις τὸ *ὁρμαστός* καὶ τὸ οὐσιαστικὸν *ὅρμαστρα* ἐκ τοῦ *ὁρμάσαι—ὁρμάσασθαι* (Ἴδε Petavium εἰς *Ἐπιφάν.* Τόμ. Δ', β', σελ. 232 καὶ σελ. 278 ἐκδ. Dindorf). Περὶ τῶν μεσαιωνικῶν *ὁρμάζω, ὁρμαστός—ή—τρια*, ἃ καὶ σήμερον ἔτι σῴζονται ἐν Κύπρῳ καὶ ἐπὶ τῶν νοτίων Σποράδων μέχρι Κάσου, Καρπάθου, καὶ Ἰκάρου ὑπὸ τὴν μορφὴν *ἁρμοστή—ἁρμοστός* διέλαβεν ὁ σεβαστός μοι καθηγητὴς κ. Γ. Χατζιδάκις ἐν Ἀθηνᾷ Τόμ. ϛ', σελ. 141 κέ. Ἀλλ', ἀφ' οὗ, ὡς εἴδομεν, σῴζεται παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ὁ τύπος *ἁρμοστή*, δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ νῦν κυκλούμενος τύπος *ἁρμοστή—ἁρμοστός* προῆλθεν ἐκ τοῦ *ἁρμοστὴ—ἁρμοστός*; Τί λέγουσιν γλωσσολόγων παῖδες;

§ 43 «καὶ λουτρά τις κομίζουσα λουτροφόρος, Ἀθήνησι μὲν ἐκ τῆς Καλλιρρόης, εἶτ' αὖθις Ἐννεακρούνου κληθείσης, ἀλλαχόθεν δ' ὅθεν ἂν καὶ τύχῃ».

Ὁ Dindorf στοιχῶν τῇ Ἑλληνικῇ συνηθείᾳ ἔγραψεν ὀρθῶς «ὅθεν καὶ τύχοι». Φέρεται δὲ τὸ *τύχοι* καὶ ἐν ἑνὶ κώδικι. Ἴσως γραπτέον «ὁθενδὴ καὶ τύχοι». Πολλάκις ἐν τοῖς ἀντιγράφοις συγχέονται τὰ μόρια *δὴ* καὶ *ἂν* (Ἴδε *Ποικίλ. Φιλ.* Τόμ. Α', σελ. 486 κέ).

§ 68. «τῷ πόθῳ ἐκφλέγεσθαι, *ὑποτετύφθαι*, κεκαῦσθαί τινος».

Ἴδε τὰ ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα ἐν τῷ εἰς Χατζηδάκιν Ἀφιερώματι σελ. 109 καὶ Κόντον ἐν τῷ Περιοδ. Συγγράμματι Σωκράτει Τόμ. Α', σελ. 149.

§ 81. «καὶ τὸν ὠνητὴν ὡς Ἰσαῖος, καὶ τὸν *αὐτωνητὴν* ὡς Δείναρχος».

Προτιμῶμεν τὸ ἐν δυσὶ κώδιξι φερόμενον *ἀντωνήτην* τ. ἔ. *ἀντωνητὴν* ἐκ τοῦ ῥήματος *ἀντωνεῖσθαι*, οὗ παραδείγματα μνημονεύονται ἐν τοῖς Λεξικοῖς.

§ 83. «τοὺς μέντοι εἰς ἐλευθερίαν τῶν εἱλώτων *ἀφιεμένους* οἱ Λακεδαιμόνιοι νεοδαμώδεις καλοῦσιν».

Γρ. *ἀφειμένους*.

§ 95. ὁδοῦ δ' ἡγεμὼν ἀγωγός· ὁ γὰρ ἀγωγεὺς εὐτελέστερον. Ἐν μέντοι τῷ πλήθει καὶ ἀγωγοὶ καὶ ἀγωγεῖς *ῥυτοί*».

Γρ. *ῥητοί*. Φέρεται δὲ καὶ γραφὴ *ῥητέον*.

§ 108. «ἀνεκτήσατο τὴν ψυχήν, καὶ *ἀνεζώωσεν*».

Ἴδε τὰ ὑπὸ τοῦ Κόντου γεγραμμένα ἐν τῇ Ἀθηνᾷ Τόμ. Γ', σελ. 262 (1898).

§ 114. «τὰ δ' ἐπιρρήμματα μεγαλοφρόνως, μεγαλοψύχως, μεγαλογνωμόνως, *ἐλευθέρως*».

Μᾶλλον τὸ *ἐλευθερίως* προσήκει. Πρβ. § 119 «μεγαλοπρεπῶς, ἀνέδην, χύδην, ἐλευθεροπρεπῶς, *ἐλευθερίως*».

§ 155. «τὸν δὲ *θύλακα* τῶν ἀσκητῶν ἢ σάκκον καλοῦσιν ἢ σάκταν.»

Γράφε *θύλακον* ὡς φέρεται καὶ ἐν κώδιξι.

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ'.

§ 8. «ῥήματα δ' ἐπίστασθαι, *ἐπιστῆναι* ὡς Πλάτων κτέ».

Ἴδε Κόντον ἐν Ἀθηνᾷ Τόμ. ΚΑ', σελ. 431-432.

§ 11. «σοφός, φιλόσοφος—φρόνιμος, συνετός, *εὔνους*—ὁ γὰρ νοήμων ποιητικὸν - δεξιός, εὐμαθής—λελογισμένος, σώφρων»

Ὁ Κόντος ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ σελ. 47 (1876) νομίζει τὸ *εὔνους* πλημμελῆ τοῦ *ἔννους* ἀνάγνωσιν, εἰ καὶ παρ' Ἡσυχίῳ κεῖται «εὔνουν : συνετόν, γνήσιον ἢ φίλον». Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ ἐν § 12 κείμενον *εὔνως* «φρονίμως, συνετῶς, *εὔνως*, λελογισμένως» μεταβλητέον εἰς τὸ *ἔννως*. Πρβ. § 14 «ἄνους, ἀνόητος, ἀλόγιστος» καὶ § 15 «ἀνοήτως, ἀλογίστως, ἀφρόνως» καὶ Β' § 229 «δύσνους, κακόνους—ἄνους, ἀνόητος».

§ 37. «πρὸς λῆμμα βλέπων, μηδ' ἂν ῥῆμα προῖκα εἰπών, πρὸς ἀργύριον κεχηνώς».

Γρ. μηδ' ἂν (ἓν) ῥῆμα προῖκα εἰπών». Πρβ. Ἀριστοφ. Νεφ. 1402 «οὐδ' ἂν τρί' εἰπεῖν ῥήμαθ' οἷός τ' ἦν πρὶν ἐξαμαρτεῖν».

§ 78 «καὶ ἁρμονία μὲν αὐλητικὴ δωριστὶ καὶ φρυγιστὶ καὶ Λύδιος καὶ Ἰωνικὴ καὶ *σύντονος Λυδιστὶ* κτέ.

Διὰ τί ὁ νέος ἐκδότης δὲν κατεχώρισεν εἰς τὸ κείμενον τὴν τοῦ Boeckh διόρθωσιν *συντονολυδιστί* ;

§ 105 «ἦν δὲ καὶ τὸ σχιστὰς ἕλκειν σχῆμα ὀρχήσεως χωρικῆς, ἔδει δὲ πηδῶντα ἐπαλλάττειν τὰ σκέλη».

Γρ. χορικῆς, ὡς φέρεται καὶ ἐν δυσὶ κώδιξι. Ἴδε Kurt Latte ἐν τῷ *De Saltat Graec.* σελ. 7 (1913).

§ 123. «ἐλεὸς δ' ἦν τράπεζα ἀρχαία ἐφ' ἣν πρὸ Θέσπιδος εἷς τις ἀναβὰς τοῖς χορευταῖς *ἀπεκρίνΑτο*».

Γράφε *ἀπεκρίνΕτο*.

§ 156. «στροφή, περιστροφή, κύκλος, *κύκλΩσις*, εἴλησις κτέ.»

Διωρθώθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Κόντου ἐν τῷ Περιοδικῷ συγγράμματι Ἀθηναίῳ Τόμ. Η', σελ. 219 εἰς τὸ *κύκλΗσις* ἐκ τοῦ *κυκλεῖν*.

§ 172. «καὶ ἀνασηκωθῆναι δὲ λέγοιτ' ἂν τὸ *προσθεῖναι* τῷ ἀναφερομένῳ εἰς τὴν πρὸς τὸ βαροῦνον ἰσορροπίαν».

Γρ. *προστεθῆναι* ἀντὶ τοῦ *προσθεῖναι*.

§ 188 «ὀστοῦν κατεᾶχθαι, συντετρῖφθαι· ἄρθρον ἐκχωρῆσαι, ἄρθρον *παραιωρεῖσθαι*.

Γρ. *παρηορῆσθαι*. Πρβ. Β', 21 «*παρηωρεῖσθαι* τὰ μέλη, λελύσθαι τὰ ἄρθρα».

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε'.

§ 18 «*εἴη δὲ* νέος, κοῦφος, ἐλαφρὸς κτέ».

Πόθεν ἐξαρτᾶται ἡ εὐκτικὴ *εἴη*; Γράφε *εἴη δ' ἄν*. Πρβ. Α', 8 «*εἴη δ' ἂν* ὁ μὲν εἴσω περιρραντηρίων τόπος ἔνθεος, ἱερὸς κτέ.» καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ.

§ 28 «ἔστι δὲ βρόχος τὸ συνεχὲς ἐν τοῖς δικτύοις τετράγωνον διάστημα, συνεστηκὸς ἐκ τεσσάρων ἁμμάτων, ὃ τεινομένης τῆς ἄρκυος γίνεται ῥομβοειδές, δι' οὗ τὴν κεφαλὴν διωθεῖ τὰ θηρία ὡς διεκπΕσούμενα, καὶ περὶ αὐτὸ ἐνσχεθέντα ἁλίσκεται».

Δὲν εἶναι ἡ τοῦ Kuster διόρθωσις *διεκπΑΙσόμενα* ἐκ τοῦ *διεκπαίεσθαι* προτιμοτέρα;

§ 49. «περατέον δὲ τῆς κυνῶν ἀρετῆς ἐν κρύει μὲν εἰ μὴ μαλακιοῦσι τὰς ῥῖνας, ἐν θέρει δὲ κτέ.» καὶ § 64 «μαλακιούσας ὑπὸ τοῦ κρύους».

Γρ. *μαλκίουσι* καὶ *μαλκιούσας*. Ἴδε Ἀθηνᾶν Τόμ. ΙΓ', σελ. 559.

§ 61. «φροντίζειν μὲν κατὰ τὴν ζήτησιν τῶν ὀσμῶν, ἡσυχάζειν δὲ *κατὰ* τὴν εὕρεσιν τῶν ἰχνῶν».

Ὀρθότερον εὑρίσκομεν ὅτι ὁ Πολυδεύκης ἔγραφεν «*μετὰ* τὴν εὕρεσιν τῶν ἴχνων».

§ 75. «Καρπάθιοι δὲ πρότερον οὐκ ὄντων ἐν τῇ νήσῳ λαγῶν ζεῦγος εἰσαγαγόμενοι, τὸ μὲν εἰς πλῆθος ἐκ τῆς πολυγονίας *ἐπιδιδοῦν* ἔφθειρε τοὺς καρπούς, οἱ δὲ κτέ.

Ἵνα μὴ τοσοῦτον ὁ Πολυδεύκης βαρβαρίζῃ, γραπτέον «τὸ μὲν εἰς πλῆθος ἐκ τῆς πολυγονίας *ἐπιδὸν* ἔφθειρε τοὺς καρπούς, ὅπερ καὶ ἐν κώδιξι φέρεται *ἐπίδον* (=ἐπιδόν), ἡ δ' ἐν ἑτέρῳ κώδικι φερομένη γραφὴ *αὐξηθὲν* οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἑρμηνεία τοῦ *ἐπιδόν*.

§ 93 «φλᾶν, σκορδοῦν, *στενάσαι*, σπλεκοῦν».

Μή τι ἀντὶ τοῦ *στενάσαι* γραπτέον *ἐλάσαι* ;

§ 111 «καὶ ἐπίρρημα τὸ ψυχρῶς, *ὅτι ποιητοῦ* τὸ ῥιγηλῶς».

Ὁ Bethe κατεχώρισεν εἰς τὸ κείμενον «ὅτι *ποιητικὸν* τὸ ῥιγηλῶς» καὶ ἐσημειώσατο «ποιητοῦ AII corr. Wilam. cl. p. 304. 18 v. l. ῥιγηλῶς non invenitur, ῥίγιον ? (Hom. ρ 191 Wackernagel».

Δύναταί τις να γράψῃ καὶ «ὅτι *ποιητῶν* τὸ ῥιγηλῶς» : Πρβ. Θ'. 17 «ἡ γὰρ ἀγχίαλος *ποιητῶν*». Ἴδε τὰ ἐν σελ. 81 γεγραμμένα.

§ 137 «καὶ ἡ μὲν ἡμέρα ἐν ᾗ γίνεται ἀσπασμὸς *προσρηταία* καὶ πρόσρημα, ἐν ᾗ δὲ μὴ γίνεται ἀπρόσρητος.

Γράφε τάχιστα «*προσρητὴ καὶ πρόσρημα*». Ὅμοιον τῷ *πρόσρημα* ὑπάρχει τὸ καθ' ἡμᾶς *χειροφίλημα*».

§ 169 «*ἀγίννητον*, ἀμερές, ἀναφές».

Γρ. *ἀγένητον*. Πρβ. § 170 «γενητόν, ἁπτόν, θεατόν, μεριστόν».

ΒΙΒΛΙΟΝ Ϛ'.

§ 22. «τὸ γὰρ οἰνίζεσθαι ἐπὶ τῶν τὸν οἶνον ὠνουμένων δεινῶς ποιητικόν· *ἡ δὲ οἰνίστρια* οἴνου δόσις ὑπὲρ τῶν παίδων ἐν τοῖς φράτερσιν».

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἀντὶ τοῦ *ἡ δὲ οἰνίστρια* πρέπει νὰ γραφῇ *τὰ δὲ οἰνιστήρια*, ὡς ἐν Γ'. § 52 «ἡ δὲ ὑπὲρ τῶν εἰς τοὺς φράτορας εἰσαγομένων παίδων οἴνου ἐπίδοσις *οἰνιστήρια* ἐκαλεῖτο».

§ 26 «ἐπὶ δὲ τῶν μεθύσων ἔλεγον τὸ μασχάλην αἴρειν, ὡς οὕτω ἔθος ὂν τοῖς ἐν μέθῃ· *διὸ καὶ* Ὅμηρον προειπεῖν «χεῖρας

ἀνασχόντες γέλῳ ἔκθανον».

Γρ. «διὰ τὸ καὶ Ὅμηρον προειπεῖν χεῖρας ἀνασχόντες (Ὁμ. ἀνασχόμενοι) γέλῳ ἔκθανον».

§ 36 «ὡς καὶ τὸ *ἐσιτοῦντο* παρὰ Θουκυδίδῃ».

Ἴδε Κόντον ἐν Ἀθηνᾷ Τόμ. ΚΑ', σελ. 432.

§ 38. «Ἀπὸ δὲ ὄψων ὀψωνεῖν, ὀψοφάγος, ὀψοφαγεῖν · Κριτίας δὲ καὶ ὀψωνίας καὶ ὀψωνεῖν ἔφη, τὸ δὲ ὀψωνεῖν καὶ ὀψονομεῖν ὠνόμασεν—παμπόνηρον δὲ ὁ Μενάνδρου ὀψωνισμός. Ἄλεξις δὲ *εὐοψωνίαν* εἶπεν».

Μή τι γραπτέον *εὐοψίαν*;

§ 39 «*θριπηδέστατον*, κατεδήδεστο».

Ἴδε Cob. ἐν *Var Lect.* σελ. 86 καὶ 363 καὶ ἐν *Nov. Lect* σελ 403 καὶ Dind. εἰς *Λουκιαν*. Τόμ. Β', σελ. XV).

§ 39 «ἄδρωτος δὲ ὁ νῆστις παρὰ Σοφοκλεῖ».

Ὁ Cobet γράφει ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1877, σελ. 248 «multa sunt apud Sophoclem παρακεκινδυνευμένα, quorum nonnulla ridebantur, ut supra vidimus, sed ἄδρωτος usitatum apud omnes noto sensu pro νῆστις ponere ne Dionysius maior quidem unus omnium ineptissimus poetarum sustinuisset. Fuisse videtur ἀδρὼς ὁ νῆστις, ut σαρκοδρώς, ὠμοδρώς, ἀνδροδρώς. τριχοδρώς, σιδηροδρώς, χειροδρῶτι δεσμῷ et similia».

§ 44 «τὴν μέντοι ὑπὸ πλήθους τροφῆς δυσχέρειαν ἐκ τοῦ μὴ *τρῖψαι* τὰ σιτία, ἀπεψίαν μὲν οἱ πολλοί, σὺ δὲ ὀξυρεγμίαν ἂν λέγοις».

Ὀρθῶς ὁ Bekker εἰκάζει *πέψαι* ἀντὶ τοῦ *τρῖψαι*. Ὁ Cobet γράφει ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1878, σελ. 43 «(Plust. Mor.) p. 995. α.—οὐ κοιλίας εὐτονία καὶ πνεύματος θερμότης ΤΡέψαι καὶ κατεργάσασθαι δυνατὴ τὸ κρεῶδες. Mendum est in τρέψαι. Requirit sententia *concoquere*, itaque simplicissima mutatione scribendum Πέψαι cf. locum in vita *Eumenis* cap. 12 τὰς δὲ κριθὰς ἐνέβαλλεν αὐτοῖς (equis) ἐπτισμένας, ἵνα *κατεργάζωνται* θᾶττον καὶ ΠΕΤΤΩCΙ βέλτιον».

§ 49. «καὶ τιλτὸν δὲ τάριχος τὸ *λεπιδωτὸν* ἐκάλουν».

Μή τι γραπτέον *λεπιστὸν* ἐκ τοῦ *λεπίζειν*; Ὁ Ἡσύχιος γράφει «Ὀλόπτειν: τίλλειν, λεπίζειν, κολάπτειν».

§ 55 «αἱ μέντοι τῶν κρεῶν μερίδες *ἰδέαι* καλοῦνται».

Ἴσως γραπτέον «αἱ μέντοι τῶν κρεῶν (*μοῖραι*) μερίδες *ἰδίως* καλοῦνται». Πρβ. αὐτ. «Ἑρμοῦ δὲ κλῆρος ἡ πρώτη τῶν κρεῶν μοῖρα» καὶ Α΄. 34 «τὸ δ' ἐν ταῖς εὐωχίαις ἢ κρεανομίαις πρῶτον τῶν μερίδων λαμβάνειν πρωτοθοινία ὀνομάζεται».

§ 51 «καὶ ἑψητῶν δὲ λοπὰς εὐτελές τι βρωμάτιον ἦν, ὥσπερ καὶ *τριχίας*».

Γρ. «ὥσπερ καὶ *τριχίδων*».

§ 61 «ἔλεγον δέ τι καὶ ἐπίπαστα λείχειν».

Γρ. «ἔλεγον δ' *ἔτι* καὶ ἐπίπαστα λείχειν».

§ 74. «τὸ δὲ ἐργαλεῖον ἐν ᾧ τὰ ἄλευρα διεσήθετο, τὸ μὲν ἐκ σχοίνων πλέγμα κόσκινον. εἰ δὲ τοῦ κοσκίνου κύκλῳ ἀντὶ τῶν σχοίνων λινοῦν τι σινδόνιον εἴη ἐξημμένον, ὡς ἀκριβέστερον τὸ ἄλευρον καθαίροιτο, ἀλευρότησις ἐκαλεῖτο».

Πᾶς τις συνορᾷ ὅτι πρὸ τοῦ ἄρθρου *τοῦ* «εἰ δὲ τοῦ κοσκίνου κύκλῳ κτέ.» ἐξέπεσε ἡ δοτικὴ τοῦ ἄρθρου *τῷ* «εἰ δὲ *τῷ* τοῦ κοσκίνου κύκλῳ κτέ.»

§ 76 «αἷς δὲ ἄνθρωποι χρῶνται μάζαις τούτων τὰ ὀνόματα *ἄνθεμ*Α, θριδακίνΗ, φύστΗ, οἰνοῦττΑ κτέ».

Γρ. *ἄνθεμ*ΟΝ.

§ 85 «τὰ δὲ τῶν ἡδυσμάτων ἀγγεῖα ὀξίδας μὲν αἷς τὸ ὄξος ἔνεστιν, ἐμβάφια δὲ καὶ λεκάνια, ἐν οἷς τὰ ἡδύσματα».

Ὁ Πολυδεύκης ἠδύνατο νὰ γραψῇ καὶ «ὀξίδας μΕΝ ΕΝ αἷς τὸ ὄξος ἔνεστιν», ὡς «ἐν οἷς τὰ ἡδύσματα».

§ 89. «αὐτοσχεδὶς δὲ ὑπόδημα τὸ ἁπλῶς εἰργασμένον Ἕρμιππος ἐν Δημόταις».

Ὀρθῶς ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου διορθοῦται ὑπὸ τοῦ L. Dindorf εἰς τὸ *αὐτοσχιδές*. Φέρονται δ' ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ τὰ ἐπίθετα *ἀσχιδής*, *διασχιδής*, *εὐσχιδής*, *λεπτοσχιδής μεγαλοσχιδής*, *μεσοσχιδής*, ᾧ ἀντίκειται τὸ *ἀκροσχιδής*, *νεοσχιδής*, *πολυσχιδής*, *χαμαισχιδής*. Εὑρέθη δὲ καὶ ἐπίθετον *μονοσχιδής*. Ὑπὸ τῶν νέων Ἑλλήνων πεποιημένα εἰς ΣΧΙΔΗΣ ἐπίθετα μνημονεύει ὁ Κουμανούδης ἐν τῇ Συναγωγῇ Νέων Λέξεων τάδε: *βαθυσχιδής*, *δακτυλιοσχιδής*, *διπτεροσχιδής*, *δωδεκασχιδής*, *ἐνδοσχιδής*, *ἐξωσχιδής*.

§ 91 «εὔστραι δὲ οἱ βόθροι ἐκαλοῦντο, ἐν οἷς εὔεται τὰ χοιρίδια, τὰ δὲ *ἐγκαύματα* εὔσανα, *ὡς τὰ* ξύλα καύσιμα».

Ἀντὶ μὲν τοῦ *ἐγκαύματα* γραπτέον ἐκκαύματα (πρβ. Ζ'. 110), ἀντὶ δὲ τοῦ *ὡς τὰ* *ὡς ὄντα* «τὰ δ' ἐκκαύματα εὔσανα ὡς ὄντα ξύλα καύσιμα».

§ 91 «τὰ δὲ τῶν μαγείρων ἔργα ἀφεῦσαι. εὖσαι, καθῆραι,— ἑψῆσαι, ὀπτῆσαι, *ἀπανθρακῶσαι*».

Ὡραῖον ἔργον τὸ *ἀπανθρακῶσαι!* Γραπτέον *ἐπανθρακῶσαι*. Πρβ. § 55 «*ἐπανθρακίδας* δὲ τὰ *ἐπηνθρακωμένα* ἰχθύδια». Καλοῦνται συνήθως τὰ ἰχθύδια τὰ ἐπὶ τῶν ἀνθράκων ὀπτώμενα *ἐπανθρακίδες* ἢ *ἀπανθρακίδες*. (Ἴδε Κόντον ἐν Ἑλλ. Φιλ. σελ. 10). Τὰ δὲ κυκλούμενα ῥήματα εἶναι *ἐπανθρακόω-ῶ* καὶ *ἐπανθρακίζω*, οὐχὶ *ἀπανθρακόω-ῶ*.

§ 97 «Περσικὸν δ' ἦν τὸ ἔκπωμα, ὡς κώθων Λακωνικόν».

Γρ. «ὡς ὁ κώθων Λακωνικόν».

§ 100. «Αἰγινήτας δέ φησιν Ἡρόδοτος πίνειν ἐκ *χυτρίων* ἐπιχωρίων».

Ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλ. Ε', 88 γράφει «ἐκ χυτρίδων ἐπιχωρίων νόμον τὸ λοιπὸν αὐτόθι εἶναι πίνειν». Τὸ **χυτρίων** ἴσως εἶναι τοῦ Πολυδεύκους μνημονικὸν σφάλμα. Ὁ Ἀθήναιος σελ. 502 γ' γράφει «Ἡρόδοτος δ' ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν Ἱστοριῶν νόμον φησὶ θέσθαι Ἀργείους καὶ Αἰγινήτας—ἐκ *χυτρίδων* ἐπιχωρίων τὸ λοιπὸν αὐτόθι εἶναι πίνειν».

§ αὐτ. «τὸ δὲ ὄνομα οὐ τοῦ κατὰ τὸ ἔκπωμα σχήματος, ἀλλὰ τῆς τάξεως».

Γρ. «τὸ δὲ ὄνομα οὐ(χ ἀπὸ) τοῦ κατὰ τὸ ἔκπωμα σχήματος κτέ.»

§ 107. τὸ μὲν *(αἴνιγμα)* παιδιὰν εἶχεν, ὁ δὲ γρῖφος καὶ σπουδήν· καὶ ὁ μὲν λύσας γέρας εἶχε κρεῶν τινα περιφοράν, ὁ δὲ ἀδυνατήσας ποτήριον ἐκπιεῖν κτέ.».

Ἀντὶ τοῦ **περιφορὰν** νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ «κρεῶν τινα *προσφοράν*, ἴσως δὲ καὶ μετὰ τὸ *ἐκπιεῖν* ἐξέπεσε ῥῆμά τι, οἷον *ὤφειλεν* «ὁ δὲ ἀδυνατήσας ποτήριον ἐκπιεῖν *ὤφειλεν*».

§ 120. «Ἀράβιος *αὐλός*».

Γνωστὴ ἡ παροιμία «Ἀράβιος αὐλητής: ὃς ηὔλει μὲν δραχμῆς, ἐπαύετο δὲ τεσσάρων» (Παροιμ. Ἑλλ. Τόμ. Α'. σελ. 42.47

352. Γράφε λοιπὸν καὶ παρὰ Πολυδεύκει «Ἀράβιος αὐλητής» ἀντὶ τοῦ «Ἀράβιος αὐλός».

§ 136 «τὸ δὲ ῥῆμα *ὀρνιθοθηρᾶν* Τηλεκλείδης εἴρηκεν ἐν Πρυτάνεσιν· εὐχροεῖν *ὀρνιθοθηρᾶν*. σωφρονεῖν.

Ὁ L. Dindorf ἤδη διώρθωσε τὸ *ὀρνιθοθηρᾶν* εἰς τὸ *ὀρνιθοθηρεῖν* ἐν τῷ Θησαυρῷ Τόμ. Ε', σελ. 21. Πρβ. *μυοθηρεῖν*. *λαγοθηρεῖν*.

§ 156 «οἱ γὰρ ὁμογάλακτες ἴδιον τῶν Ἀττικῶν. ὁμοερκής δὲ σκληρόν. εἰ καὶ παρὰ Σόλωνι».

Μετὰ τὸ «εἰ καὶ παρὰ Σόλωνι» νομίζομεν ὅτι ἐξέπεσε ῥῆμά τι. οἷον *κεῖται*, *εἴρηται*, *ἔστι*. Πρβ. Η', 152 «ἡ γὰρ σύνδεσις σκληρόν. κἂν Πλάτωνος ᾖ» καὶ Θ', 6 «καίτοι παρ' Ἡροδότῳ ἔστιν ὁ συγκτίστης».

§ 163 «Ἀντιφῶν δὲ καὶ *ἐξαλᾶσθαι* πανοικεσίᾳ ἔφη».

Γρ. *ἐξεληλάσθαι*, ὡς ἤδη διώρθωσεν ὁ Sauppe.

§ 197. «ἰδίως δὲ τοὺς μὲν πλουσίους *καὶ* τοὺς παχεῖς καὶ τοὺς ἐνδόξους καὶ τοὺς βελτίους καὶ τοὺς ὀλίγους καὶ τοὺς χρηστοὺς καὶ τοὺς ἱππέας ὠνόμαζον, τοὺς δὲ πένητας τοὺς πολλούς. τοὺς δημοτικούς, τὸν δῆμον».

Ὁ ὀρθὸς λόγος ἀπαιτεῖ «ἰδίως δὲ τοὺς μὲν πλουσίους [καὶ] τοὺς παχεῖς καὶ τοὺς ἐνδόξους κτέ.» ὀβελιζομένου τοῦ *καί*. Πολλάκις ὁ Ἡρόδοτος χρῆται τῇ λέξει *παχεῖς* ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ *πλούσιοι*, *δυνατοί*. Τὸ παρ' Ἀριστοφάνει Εἰρήν. 638 «τῶν δὲ συμμάχων ἔσειον τοὺς *παχεῖς καὶ πλουσίους*» δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος τοῦ Πολυδεύκους χωρίῳ, καθότι ὅλως διάφορον ὑπάρχει.

§ 208 «διαρρήδην *ἀναφανδόν* (Dind. *διαφάΝδην*). ὡμολογημένως».

Ὁ Ἀλλ' ἐν βιβλ. Β', 129 φέρεται «διαρρήδην. *διαφάδην*». Ἴδε Κόντον ἐν Ἀθηνᾷ τόμ. Γ', σελ. 335.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ζ'.

«οὔτε γὰρ εἶχον ὅτῳ πιστεύσαιμι ἐοικότι».

Γρ. «*οὐδὲ* γὰρ εἶχον κτέ».

§ 28. «τὸ δὲ ὄνομα ὁ νακοτίλτης. εἰ καὶ Φιλήμων αὐτῷ κέχρη-

ται ἐν Ἁρπαζομένη, ἀλλ' οὐκ ἀνεκτόν, εἰμὴ τὸ ῥῆμα ἦν ἐν χρήσει παλαιότερον».

Πολλῷ εὐλογώτερον ὑπάρχει νὰ γράφωμεν «οὐκ *ἂν ἀνεκτὸν*» ἐπαναλαμβανομένης τῆς συλλαβῆς ΑΝ τῆς λέξεως *ἀνεκτόν*.

§ 43. «*ἐνδύσω* γὰρ καὶ εἱμένος καὶ ἐπιειμένος, οὐ κατὰ πεζὴν ἂν εἴη ταῦτα τὴν χρῆσιν».

Ἀλλὰ τὸ *ἐνδύσω* εἶναι ποιητικόν; Μὴ ἔκειτο *ἔσσω*, ὃ φέρεται κατωτέρω § 46. τὸ δὲ *ἐνδύσω* τυγχάνει τοῦ *ἔσσω* ἑρμήνευμα ὄν;

§ 47 «εἰσὶ δὲ χλαῖναι αἱ μὲν ἁπλοΐδες, ὡς Ὅμηρος—αἱ δὲ διπλαῖ κτέ».

Γρ. «εἰσὶ *δ' αἱ* χλαῖναι κτέ.»

§ 40 «καὶ Πλάτων δὲ ὁ φιλόσοφος τὴν κονίαν ἕν τι τῶν ῥυπτικῶν· ἔστι δὲ τὸ ἐκ τέφρας *καθιστάμενον* ὑγρόν».

Ὁ Κόντος ἐν τῷ Περιοδικῷ Συγγράμματι Παρνασσῷ Τόμ. Α', σελ. 255 ἀντὶ τοῦ *καθιστάμενον* ὑγρὸν» γράφει *κατεσ..γμένον*.

§ 48 «καὶ θήραιον ἱμάτιον, ἤτοι ἀπὸ τῆς νήσου ἢ τὸ ὡς θηρίον ἐνυφασμένον».

Ὀρθῶς ὁ Bekker εἰκάζει «ἢ ὡς *θηρία* ἐνυφασμένον. Πρβ. § 52 «ἔστι δὲ τὰ μὲν πεντάκτενα χιτωνίσκοι παρὰ τὴν ᾤαν πορφυροῖ, πέντε κτένας ἐνυφασμένοι». Εἶπεν δ' ὁ Πολυδεύκης καὶ κατὰ τὴν τῶν μεταγενεστέρων συνήθειαν § 53 «τὸ δὲ παράπηχυ ἱμάτιον ἦν τι λευκόν, πῆχυν πορφυροῦν ἔχον παρυφασμένον. Καὶ παρυφὲς δὲ καὶ παραλουργὲς τὸ ἑκατέρωθεν ἔχον παρυφασμένην πορφύραν» καὶ § 55 «ὁ δὲ κατάστικτος χιτὼν ἐστιν ὁ ἔχων ζῷα ἢ ἄνθη ἐνυφασμένα» καὶ Θ' 60 «ὅτι βοῦν εἶχεν ἐντετυπωμένον» καὶ 63 «τὸ μὲν διώβολον ἔχον ἐντετυπωμένην γλαῦκα κτέ.». Ἐν παρόδῳ δὲ λέγομεν ὅτι καὶ τὸ παρ' Ἡροδότῳ Γ', 47 «καὶ γὰρ θώρηκα ἐλη[illegible]ντο τῷ προτέρῳ ἔτεϊ ἢ τὸν κρητῆρα οἱ Σάμιοι, ἐόντα μὲν λίνεον καὶ *ζωίων ἐνυφασμένων συχνῶν*» μεταγράφομεν ἄνευ τινὸς ὄκνου κατὰ τὴν τῶν παλαιῶν συνήθειαν «καὶ ζῴιΑ ἐνυφασμένΟν συχνΑ». Περὶ τῆς χρήσεως ταύτης ἴδε τὰ ὑπὸ τοῦ Κόντου διειλημμένα ἐν τῇ Ἀθηνᾷ Τόμ. Δ', σελ. 125 καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Naber ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1874, 39 καὶ 1877, σελ. 209 καὶ 1902, σελ. 260 θ καὶ 1899, σελ. 195. Πρβ. καὶ σελ. 182. Ἴδε καὶ *Λαογραφ*. Τόμ. Ϛ' σελ. 283.

§ 55 «ἃς διὰ τοῦτο φανομήριδας ὠνόμαζον».

Γρ. *φαινομηρίδας* ὡς καὶ ἐν Β΄, 187 «ἡ *Λάκαινα φαινομηρίς*». Ἴδε τὰ ὑφ᾽ ἡμῶν γεγραμμένα ἐν τῇ Βιβλιοκρισίᾳ τοῦ ὑπὸ Γ. Ζηκίδου συνταχθέντος Ὀρθογρ. καὶ Χρηστικοῦ Λεξικοῦ σελ. 31-32.

§ 69 «τὸ δὲ ἄκναπτον ἱμάτιον ὀρεινὸν οἱ μέσοι κωμικοί, ὥσπερ εἰργασμένον τὸ ἐγναμμένον».

Ζητητέος ἐν τῷ *ὥσπερ εἰργασμένον τὸ ἐγναμμένον* ὁ λόγος, δι᾽ ὃν οἱ μέσοι κωμικοὶ ἐκάλεσαν τὸ *ἄκναπτον ἱμάτιον ὀρεινόν*. Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ὀνοματολόγου «*ὡς τὸ ἐν ὄρει* εἰργασμένον *οὐκ* ἐγναμμένον».

§ 86 «οἱ δὲ κονίποδες λεπτὸν ὑπόδημα πρεσβυτικόν· *καὶ τὸ* κάττυμα κοῦφον, ὡς ἐγγὺς εἶναι τῆς κόνεως τὸν πόδα».

Γρ. *κατὰ* τὸ κάττυμα. Ἐν τῷ Θησαυρῷ μνημονεύεται ἄνευ τοῦ συνδέσμου *καὶ* «τὸ κάττυμα κοῦφον».

§ 109 «καὶ τῶν μὲν καυσίμων *εἴη ἂν* καὶ κληματίδες καὶ κορμοί».

Γρ. *εἴησαν ἂν* ἢ *εἶεν ἄν*. Πρβ. § 142 «καὶ ἔριθοι δὲ καὶ τρυγήτριαι καὶ καλαμητρίδες καὶ ποάστριαι καὶ φρυγανίστριαι *εἶεν ἂν* ἐκ τούτων» καὶ § 191 «*εἶεν δ᾽ ἄν* τινες καὶ νεκροφόροι καὶ ταφεῖς» καὶ Γ. § 175 «*εἶεν δ᾽ ἂν* καὶ ἀμφωτίδες ἐκ τῶν σκευῶν». Ἐν βιβλ. Η΄. 144 φέρεται «*ἔοικε δ᾽ ἂν* τοῖς ἐρανισταῖς καὶ οἱ συμμορῖται, καὶ συμμορία κτέ». Οὐδαμῶς ἄγνωστος ὑπάρχει ἡμῖν ἡ παρὰ μεταγενεστέροις χρῆσις τῆς συναφείας τοῦ δυνητικοῦ *ἂν* μετὰ τοῦ συντελικοῦ ἐνεστῶτος, *ἀλλ᾽* ἀκραδάντως πιστεύομεν ὅτι ἐνταῦθα γραπτέον *ἐοίκοιεν ἄν*, ὡς εἴκασεν ὁ Bekker. Πρβ. Θ΄, 139 «ἴσως δ᾽ ἂν *ἐοίκοι* τούτοις τὸ ἐπανορθώσασθαι» καὶ Ι΄, 183 «δεσμῷ δ᾽ ἂν *ἐοίκοιεν αἱ στραγγαλίδες*».

§ 87 «ἡ δὲ βλαύτη σανδαλίου τι εἶδος, καὶ ἥρως Ἀθήνησιν ὁ ἐπὶ βλαύτῃ· ἀνέθηκε γάρ τις σκυτότόμος βλαύτης λίθινον τύπον».

Περὶ τοῦ πράγματος ἴδε Τσούνταν ἐν *Ἀρχαιολ. Ἐφημ.* 1906, σελ. 243-248.

§ 89 «ἀπὸ δὲ τῶν χρησαμένων Ἰφικρατίδες, Δεινιάδες, *Ἀλκιβιάδες*».

Ἴδε τὰ ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα ἐν τῇ Μνημοσύνῃ Τόμ. ΜΓ', σελ. 214 (1915).

§ 94 «Σελευκίδες, νοσσίδες, Ἀμβρακίδες, *ἀμφίσφΥΡΑ*, *ἀκροσφΥΡΙΑ*».

Ἀλλ' ἐν τοῖς Μιμιάμβοις τοῦ Ἡρώνδα Ζ' 57 λέγεται «Σικυώνια, Ἀμβρακίδια, νοσσίδες λεῖαι, ψιττάκια—βλαυτία, Ἰωνίκ' ἀμφίσφΑΙΡΑ, νυκτιπήδηκες, *ἀκρισφΥΡΙΑ*». Ὑπωπτεύσαμεν μὴ καὶ ὁ Πολυδεύκης ἔγραψεν *ἀμφίσφαιρα*, ἀλλ' ἔπειτα εἴδομεν ὅτι ἤδη παρετηρήθη τοῦτο ὑπὸ τοῦ Herwerden ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1892, σελ. 92 «ἀμφίσφαιρα recte Papyrus, unde corrigendus Pollux VII 94, nam metro adversatur quod illinc reposuit h. l Rutherfort ἀμφίσφυρα. Nam σφυρὸν inde ab Homero semper habuit brevem vocalem. Cf. vs. 60» (Ἴδε καὶ Cruse ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ἡρώνδα Μιμιάμβων σελ. 50).

§ αὐτ. «καὶ στυφοκόπους δ' αὐτοὺς οἱ κωμῳδοὶ καλοῦσιν, *ὡς τὸ* ἔκοπτον τοὺς ὄρτυγας».

Γρ. *ὅτι* ἀντὶ τοῦ *ὡς τὸ*.

§ 152 «τὰ δὲ φυτευτήρια τῶν *σύκων* συκίδας Ἀριστοφάνης ἐν ταῖς Λημνίαις».

Γρ. τῶν *συκῶν*.

§ 192 «τὸ δὲ φρεωρύχων ἐργαλεῖον παρ' αὐτοῦ καλεῖται *τορεὺς*» καὶ Γ', 149 «ὁ δὲ *τορεὺς* φρεωρύχων ἐργαλεῖον».

Ἐκ τοῦ Εὐσταθίου καὶ τοῦ Ἡσυχίου διορθοῦται τὸ *τορεὺς* εἰς τὸ *τόρος*. Ἴδε Κόντον ἐν Ἀθηνᾷ Τόμ. Β', σελ. 310.

§ 200 «εἰ δὲ Λυσίου ὁ κατ' Αὐτοκλέους λόγος, ἐν ᾧ γέγραπται «ψηφοπαικτοῦσι τὸ δίκαιον» εἴη ἂν καὶ ὁ ψηφοπαίκτης ἐν τέχνῃ.

Ὁ Cobet ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μόνον τῶν διὰ τοῦ Σ προενηνεγμένων τύπων ἐποιοῦντο χρῆσιν.

Ἴδε Κόντον ἐν *Γλωσσ. Παρ. σελ.* 271.

ΒΙΒΛΙΟΝ Η'.

§ 26 «ὑπέρδικος δὲ ὁ ὑπὲρ τοῦ δέοντος ἀγών».

Μή τι γραπτέον «ὑπέρδικος δὲ ὁ ὑπὲρ τοῦ δέοντος ἀγων(ιζόμενος) «ἢ μετατιθετέα ἡ λέξις ἀγών «ὑπέρδικος δὲ ἀγὼν ὁ ὑπὲρ τοῦ δέοντος»; ("Ἰδε Θησ. Στεφ. λ. ὑπέρδικος).

§ 34 Φερεκράτης δὲ εἴρηκε καὶ *Κλεπτίδης*».

Ἴδε Cobet ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ σελ. 286-7 Ὀλλ.

§ 39. «ἡ δὲ παράστασις δραχμὴ ἦν, ἣν ὁ διώκων παρὰ διαιτητῇ *προσεισέφερεν*.

Γρ *προεισέφερεν* ὡς φέρεται ἐν χειρογράφοις ("Ἰδε Dind. εἰς *Πολυδ.* Τόμ. Ε΄. ά. σελ. 641.

§ 42 ἐπὶ δὲ Σόλωνος, εἰ τρίς τις ἁλῴη, ἠτιμοῦτο».

Γρ. *ἁλοίη* ("Ἰδε Κόντον ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ σελ. 363 κέ. Ὀλλ.)

§ 65 «δόρυ ἐπὶ τῇ ἐκφορᾷ ἐπὶ τῶν *βιαίΩC* ἀποθανόντων ἐπεφέρετο. Καὶ αἱ προθέσεις δὲ διὰ τοῦτο ἐγίνοντο, ὡς ὁρῷτο ὁ νεκρός, μή τι *βιαίΩC* πέπονθεν».

Ἴσως διὰ τὸ προηγούμενον *βιαίΩC* παραχθεὶς ὁ ἀντιγραφεὺς ἔγραψε «μή τι *βιαίΩC* πέπονθεν» ἀντὶ τοῦ «μή τι βίαιΟΝ πέπονθεν». Ἐν δὲ Η΄, 91 ἀντὶ τοῦ «διανέμει τὸ λαχόν, ἑκάστῃ φυλῇ ΤΙ μερος, κτέ» γράφε μετὰ τοῦ Kenyon «ἑκάστῃ φυλῇ μέρος» ἄνευ τῆς ἀντωνυμίας ΤΙ.

§ 53 «καίτοι γε ὁ Θεόφραστος τὰς μὲν ἄλλας γραφὰς γραψαμένους χιλίας τ' ὀφλισκάνειν, εἰ *τοῦ πέμπτου* τῶν ψήφων μὴ μεταλάβοιεν, καὶ προσατιμοῦσθαι, τοὺς δὲ εἰσαγγέλλοντας μὴ ἀτιμοῦσθαι μέν, ὀφλεῖν δὲ τὰς χιλίας».

Γρ. «εἰ *τὸ πέμπτον* τῶν ψήφων μὴ μεταλάβοιεν» Πρβ. § 41 «ἐξῆν τῷ βουλομένῳ γράφεσθαι, καὶ ἐκ πασῶν τούτων (τῶν γραφῶν) ὁ μὴ μεταλαβὼν τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων προσωφλίσκανε χιλίας» καὶ § 48 «ὁ δὲ μὴ μεταλαβὼν τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων τὴν ἐπωβελίαν προσωφλίσκανε».

§ 85 «καὶ τὸν δῆμον πόθεν;»

Ἴδε τὰ ὑπὸ τοῦ Κόντου γεγραμμένα ἐν Ἀθηνᾷ Τόμ. Δ΄, σελ. 157-161 καὶ Τόμ. Ι. σελ 537 καὶ ΙΓ΄, 591 93.

§ 138 «καὶ εἰς τὸ πρυτανεῖον *ἐπὶ ξενίᾳ ἐκαλοῦντο*».

Γρ. ἐπὶ ξένια ἐκαλοῦντο (ἴσως ἐκάλουν) Ὁ Cobet γράφει ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1877. σελ. 62 «Sexcenties scribæ ita peccant

ut *ξένια* vel in *ξενίᾳ* corrumpant vel in *ξενίαν*». Ἴδε καὶ V. L. σελ. 81. 248 καὶ *Miscel Crit* σ. 153 σ. 170, καὶ *Mnemos* 1876.

§ 86. «ὤμνυον δ' οὗτοι πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ, ἐπὶ τοῦ λίθου *ὑφ' ᾧ τὰ ταμιεῖα*, συμφυλάξειν τοὺς νόμους καὶ μὴ δωροδοκήσειν ἢ χρυσοῦν ἀνδριάντα *ἀποτῖσαι*».

Ἀντὶ μὲν τοῦ *ὑφ' ᾧ τὰ ταμιεῖα* ἀγχινούστατα ὁ Berg ἐν *Klein Phil. Schrift.* Τόμ. Β'. σελ. 290 ἔγραφεν *ἐφ' οὗ τὰ τόμια* (ἴδε καὶ *Μνημ.* 1891, σ. 181) ἀντὶ δὲ τοῦ *ἀποτῖσαι* ὁ Bekker εἴκασεν *ἀναθήσειν*. Μή τι γραπτέον *ἀναστήσειν*; (Ἴδε καὶ Κόντον ἐν Ἀθηνᾷ Τόμ. Δ'. σελ. 162 καὶ σελ. 177).

§ 89 «ὁ δὲ ἄρχων διατίθησι μὲν Διονύσια καὶ Θαργήλια μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν, δίκαι δὲ πρὸς αὐτὸν λαγχάνονται κακώσεως, παρανοίας, εἰς διαιτητῶν αἵρεσιν.»

Ὁ Van Dam ἐν *Observ. in Lexic. Seguerian.* σελ. 63 64 διορθῶν τὸ *διαιτητῶν αἵρεσιν* εἰς *δατητῶν αἵρεσιν* γράφει «Cf. Harpocrat. in v. δατεῖσθαι. Poll VIII. 136, οἱ δὲ διανέμοντες *δατηταί* καὶ εἰς δατητῶν αἵρεσιν ἔλεγον οἱ ῥήτορες. Similiter erratum VIII 89. ed. Bekker. Vid Houtsma Lex. Rhet. Cantabrig. p. 45».

§ 93. «εἰσαγωγεῖς ἀρχῆς κληρωτῆς ὄνομα· οὗτοι δὲ τὰς δίκας *εἰσήγαγον* πρὸς τοὺς *διαιτητάς*.»

Ὁ Πέτρος Φωτιάδης, ἀνὴρ τοῦ Ἀττικοῦ Δικαίου ἐγκρατέστατος, ἐν Ἀθηνᾷ Τόμ. ΙΔ'. σελ. 83 γράφει «ἀσφαλῶς διορθωτέον, ἀκολούθως αὐτῷ τούτῳ τῷ Πολυδεύκει (Η. 101) καὶ τῷ Ἀριστοτέλει (Ἀθην. Πολ. Κεφ. 52.2) ὧδε: Εἰσαγωγεῖς—οὗτοι δὲ τὰς [ἐμμήνους] δίκας *εἰσῆγον* πρὸς τοὺς *δικαστάς*. Ἄλλως τε καὶ αὐτὸ τὸ ῥῆμα *εἰσῆγον* προσμαρτυρεῖ πως, νομίζομεν, ὅτι γραπτέον: *πρὸς τοὺς δικαστάς*, ἄηθες ὂν πρὸς τοὺς *διαιτητάς*.» Πρβ. § 103 «ἐπιγραφεῖς: οὗτοι τὰ ὀφειλόμενα ἐφ' ἑκάστου *ἐπέγραφον* καὶ τοὺς οὐκ εἰσφέροντας *εἰσῆγον* εἰς τὸ δικαστήριον» καὶ 97. 102. 107. Ἀλλ' ἐν § 126 «ὑβριστοδίκαι δὲ ἐκαλοῦντο, εἴ τι χρὴ Κρατερῷ πιστεύειν τῷ τὰ ψηφίσματα *συνάγοντι*, οἱ μὴ βουλόμενοι τὰς δίκας εἰσαγαγεῖν» ἀντὶ τοῦ *συνάγοντι* γραπτέον *συναγαγόντι* ὡς φέρεται καὶ ἐν ἑνὶ κώδικι. Ὁ Cobet γράφει ἐν τῷ Λογίῳ Ἑρμῇ σελ. 505 «Ολλ.

«Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ τοῦτο τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστι τὸ διακρίνειν ἐκ τῶν ἀεὶ συμφραζομένων πότερον ΑΓΩΝ ἢ ΑΓΑΓΩΝ γραπτέον, ὡσαύτως δὲ καὶ ἔν τε τοῖς συνθέτοις πᾶσι καὶ ἐν τῷ *λείπων-λιπών, φεύγων-φυγών*, καὶ *πειθόμενος-πιθόμενος*. Ὄψει γὰρ πανταχοῦ ταῦτα εἰκῇ συμπεφυρμένα παρά τε τὸ μέτρον καὶ τὸν νοῦν τῶν ἀεὶ λεγομένων».

§ 97 «ἀποδέκται δὲ ἦσαν δέκα, οἳ τοὺς φόρους καὶ τὰς εἰσφορὰς καὶ τὰ τέλη *ὑπεδέχοντο*».

Γρ. *ἀπεδέχοντο*. Συχνοτάτη ἡ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τῶν προθέσεων ΑΠΟ καὶ ΥΠΟ σύγχυσις.

§ 104 «περιεστίαρχοι ἐκάθαιρον χοιριδίοις μικροῖς οὗτοι τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ θέατρον· καθάρσιον δὲ *τοῦτο* χοιρίδιον ἐκαλεῖτο».

Ἐπαναλαβὼν τὴν τελευταίαν τοῦ τοῦΤΟ συλλαβὴν ἀναγίνωσκε «καθάρσιον δὲ τοῦΤΟ ΤΟ χοιρίδιον ἐκαλεῖτο». Ὁμοίως καὶ ἐν § 113 «θεωρικὰ δὲ χρήμαΤΑ ΤΑ εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ θεῶν τιμὰς τῷ πλήθει νεμόμενα» καὶ «ἐπιμελητὴς δέ τις κληρωτὸς ἐγίνετο, ὃς καὶ ἐκαλεῖτΟ Ὁ ἐφ' ὕδωρ, ὁ παραφυλάττων τὴν ἰσότητα τῆς κλεψύδρας». Πρβ. Ἀριστ. Πολ. ΞΖ', 3 «ὁ δ' ἐφ' ὕδωρ εἰληχὼς ἐπιλαμβάνει τὸν αὐλίσκον» (Ἴδε Πέτρον Φωτιάδην ἐν Ἀθηνᾷ Τόμ. ΙϚ', σελ. 73).

§ 105 «περίπολοι· ἔφηβοι περιῄεσαν τὴν χώραν φυλάττοντες, ὥσπερ *ἤδη* μελετῶντες τὰ στρατιωτικά».

Τί θέλει ἐνταῦθα τὸ *ἤδη*; Μή τι γραπτέον «*ὥσπερΕΙ ΔΙΑ*-μελετῶντες τὰ στρατιωτικά».

§ 121 «γνώριμα δικαστήρια, ἡ Ἡλιαία, τὸ τρίγωνον, οὗ μέμνηται Δείναρχος, *μέσον* παράβυστον, μεῖζον παράβυστον· καὶ μείζονος δὲ μέμνηται Λυσίας».

Ἄξια ἀναγνώσεως εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ J. Vürtheim γεγραμμένα ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1900, σελ. 234.

§ 132 «οἱ μέντοι πρὸ τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων συνόδων δημόσιοι ὑπηρέται, οἷς ἐπέταττον ἀνείργειν τοὺς ἀκοσμοῦντας καὶ τοὺς ἃ μὴ δεῖ λέγοντας *ἐξαίΡΕΙΝ*, καὶ Σκύθαι ἐκαλοῦντο καὶ τοξόται καὶ *σπευσίνΙοι*, ἀπὸ τοῦ πρώτου συντάξαντος τὴν περὶ [illegible] ὑπηρεσίαν».

Ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ τοῦ Πλάτωνος σελ. 319 γ' λέγεται «ἕως ἂν — οἱ τοξόται αὐτὸν ἀφελκύσωσιν ἢ *ἐξαίρωνται* (Bekker κάλλιον *ἐξάρωνται*) κελευόντων τῶν πρυτάνεων». Οὐχὶ τολμηρὸν νομίζομεν καὶ τὸ παρὰ Πολυδεύκει *ἐξαίΡΕΙΝ* νὰ μετατυπωθῇ εἰς τὸ *ἐξαίρεΣΘΑΙ*. Ἀντὶ δὲ τοῦ σπευσί*νΙοι* γραπτέον *Σπευσίν*ΕΙοι. Κακῶς καὶ ἐν Ϛ', 78 εἶναι διὰ τοῦ Ι ἡ παρατέλευτος τοῦ *Φιλοξένιοι* ἀντὶ τοῦ *ΦιλοξένΕΙοι* γεγραμμένη «καὶ οἱ ΦιλοξένΙοι, τοῦ Λευκαδίου Φιλοξένου τὸ εὕρημα».

§ 133 «αὖθις δὲ τὰ μὲν ἄλλα ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ, μόνας δὲ τὰς ἀρχαιρεσίας ἐν τῇ Πυκνί, ἀφ' ἧς τὸν τοῦ δήμου θόρυβον πυκνίτην φασὶν οἱ κωμικοί. Ἐκάλουν δὲ τὴν προεδρίαν καὶ *πρῶτον ξύλον* καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὴν πρώτην καθέδραν».

Προστίθει τὸ ἐκπεσὸν *ἐποίουν* «αὖθις δὲ τὰ μὲν ἄλλα ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ *ἐποίουν*, μόνας δὲ τὰς κτέ».

Ὅτι δὲ ἐκάλουν τὴν προεδρίαν *πρῶτον ξύλον* μαρτυρεῖ ὁ Πολυδεύκης καὶ ἐν Δ', 121 «*πρῶτον δὲ ξύλον* ἡ προεδρία». Πρβ. καὶ Ἡσύχιον «ξύλον πρῶτον: βάθρον τὸ ἐν τῇ προεδρίᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ δικαστηρίῳ». Ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ Κτησιφῶντος τοῦ Αἰσχίνου λόγῳ § 166 λέγεται «τινὲς *πρῶτον* ὥσπερ τὰς βελόνας διείρουσι». Μή τι ἐξέπεσε ἡ λέξις *ξύλον*; Ὁ Ἀριστοφάνης εἶπε «εἶτα δ' ὠστιοῦνται πῶς δοκεῖς ἐλθόντες ἀλλήλοισι περὶ *πρώτου* ξύλου, ἀθρόοι καταρρέοντες» καὶ «στένει, ἢν μὴ 'πὶ τοῦ *πρώτου* καθέζηται *ξύλου*» (Ἀχαρν. 25. Σφ. 90).

§ 149 «ἀπέγνω, ἀπεψηφίσατο, ἀφῆκεν, *ἀπελύσατο*, ἀπεδίκασεν».

Ἡμεῖς μᾶλλον εὐαρμοστοῦν εὑρίσκομεν ἐνταῦθα τὸ ἐνεργητικὸν ***ἀπέλυσεν***, ὅπερ ἐν § 9 ὁ Πολυδεύκης καλεῖ *ἰδιωτικὸν* «καταψηφίσασθαι, ἀποψηφίσασθαι, καταγνῶναι, ἀπογνῶναι, τιμωρήσασθαι, κολάσαι, μετελθεῖν, ἀφεῖναι, ἀπαλλάξαι· τὸ γὰρ *ἀπολῦσαι ἰδιωτικόν*». Ἀλλ' ἴδε Θησ. Στεφ. Τόμ. Α', β', σελ. 1556 Α.

ΒΙΒΛΙΟΝ Θ'.

§ 25 «καὶ πάνθ' ὅσα τοιαῦτα, προσακτέον *δὲ* καὶ ταῦτα ταῖς πόλεσιν.»

Γρ. «προσακτέον *ἐστὶ* καὶ ταῦτα ταῖς πόλεσιν».

§ 36. «ὅθεν καὶ κωμήτας τοὺς γείτονας καὶ κωμήτιδας ὠνόμαζον».

Συμπλήρου «καὶ κωμήτιδας (τὰς γείτονας) ὠνόμαζον».

§ 48 «εἴη δ' ἂν καὶ μαγειρεῖα τῶν πόλεως μερῶν, οὐχ ἧπερ τὰ λοιπὰ τῶν ὑπὸ ταῖς τέχναις ἐργαστηρίων».

Γρ. *ἐπὶ* ταῖς τέχναις. Πρβ. Ι', 83 «οὐδὲν κωλύει ὑποκόρισμα τῶν πινάκων εἶναι δοκοῦν τοὔνομα κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς συνηθείας γνῶσιν εἰς χρῆσιν ἐλθεῖν, ἐπεὶ καὶ οἱ πίνακες αὐτοὶ οὐ μόνον τὸ **ὑπὸ** τοῖς ὄψοις δηλοῦσιν ἀγγεῖον, ἀλλὰ καὶ κτέ.». ἔνθα ἀντὶ τοῦ **ὑπὸ** *τῆς συνηθείας* καὶ τοῦ **ὑπὸ** *τοῖς ὄψοις* γραπτέον *ἀπὸ τῆς συνηθείας* καὶ **ἐπὶ** *τοῖς ὄψοις*».

§ 50. «τὰ μὲν οὖν πολλὰ ἐργαστήρια, οἷς ἀπὸ τέχνης ἑκάστης *ΠΡΟκειται* τοὔνομα, ἐν τοῖς περὶ τεχνῶν ἔστι προειρημένα».

Γρ. ΠΡΟΣκειται. Πρβ. Ϛ'. 112 «τοῖς δὲ συμποτικοῖς οὐδὲν ἂν κωλύοι *προσκεῖσθαί* τινα τῶν σποράδην συνωνύμων ἢ καὶ ἄλλως συνηρμοσμένων ἀλλήλοις ὀνομάτων.» Ἠδύνατο δ' ὁ Πολυδεύκης νὰ γράφῃ καὶ ΕΠΙ*κειται*. Πρβ. Πλατ. Κρατύλ. 411. c «οὐ κατενόησας ἴσως τὰ ἄρτι λεγόμενα, ὅτι παντάπασιν ὡς φερομένοις τε καὶ ῥέουσι καὶ γιγνομένοις *τοῖς πράγμασι τὰ ὀνόματα ἐπίκειται*» καὶ 412 c «καὶ μὴν τό γε ἀγαθόν, τοῦτο τῆς φύσεως πάσης *τῷ ἀγαστῷ* βούλεται *τὸ ὄνομα ἐπικεῖσθαι*».

§ 57 «ὁ δὲ Λυσίας ἐν τῷ κατὰ Αὐτοκράτους «τετύχηκέ δέ μοι καὶ εἰκοσίμνως ἔρανος».

Συμπλήρου «τετύχηκε δέ μοι καὶ εἰκοσίμνως ἔρανος (γενόμενος)».

§ 65 «ὅτι δὲ τοὺς ἓξ χαλκοὺς τριτημόριον ὠνόμαζον, ἔστιν εὑρεῖν ἐν τῷ Φιλήμονος Σαρδίῳ—καὶ ἔτι *σαφῶς* ἐν τῷ Πιττοκοπουμένῳ».

Ὁ ὀρθὸς λόγος ἀπαιτεῖ συγκριτικὸν ἀντὶ τοῦ ἀπολύτου. Ὅθεν γραπτέον «καὶ ἔτι *σαφ(εστέρ)ως*». Ἐπιρρήματα ἐκ συγκριτικῶν παρηγμένα οἷον τὸ *σαφεστέρως* πάμπολλα ἔκ τε τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ ἐμνημόνευσεν ὁ ἀείμνηστος Κόντος ἐν τῇ Ἀθηνᾷ Τόμ. Δ'. σελ. 33-34. Ἐν βιβλ. Ι, 17 ἔγραφεν ὁ ὀνοματαλόγος «ἔτι δὲ σαφέστερον ἐν Βατράχοις».

§ 74. «καὶ μὴν τὸ Πελοποννησίων νόμισμα τελώνην τινὲς ἠξίουν καλεῖν ἀπὸ τοῦ τυπώματος· ὅθεν ἡ *μὲν* παροιμία τὰν ἀρετὰν καὶ τὰν σοφίαν νικάντι χελῶναι».

Γρ. «*ἦν* ἡ παροιμία κτέ.», ἵνα μὴ καὶ σχῆμα ἀναντακπόδοτον ἔχωμεν. Ὁ Dindorf ἐξέδωκεν «ὅθεν καὶ παροιμία.

§ 87 «τὸ δὲ χρῆμα παρὰ μὲν αὐτοῖς (τοῖς Ἀθηναίοις) ἐπὶ τοῦ πράγματος ἢ κτήματος, *παρὰ δὲ τοῖς Ἴωσι κἀπὶ τῶν χρημάτων*».

Ἴδε τὰ γεγραμμένα ὑφ᾽ ἡμῶν ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1914, σελ. 101.

§ 105 «ἡ δὲ ἀπόρραξις, ἔδει τὴν σφαῖραν πρὸς τοὔδαφος εὐτόνως *ῥήξαντα*, ὑποδεξάμενον τὸ πήδημα τῆς σφαίρας τῇ χειρὶ πάλιν ἀντιπέμψαι».

Γρ. *ῥάξαντα*.

§ 108 «καὶ τηλίᾳ μὲν ὁμοίᾳ τῇ *ἀρτοπώλιδι* κύκλον ἐμπεριγράψαντες ἐνίστασαν τοὺς ὄρτυγας ἐπὶ ταῖς μάχαις ταῖς πρὸς ἀλλήλους».

Μή τι γραπτέον *ἀρτοπωλικῇ*; Ἀλλὰ ἴσως ἐλέχθη *τηλία ἀρτόπωλις*, ὡς *κρεόπωλις ἀγορά*, *ἰχθυόπωλις ἀγορά*, *στοὰ μυρόπωλις*, *ἱματιόπωλις ἀγορὰ* (Ἴδε Κόντον ἐν *Γλωσσ Παρατ*. σελ. 534).

§ 121 «ἀσκωλιάζειν δ᾽ ἐκαλεῖτο καὶ τὸ ἐπιπηδᾶν ἀσκῷ κενῷ καὶ ὑπόπλεῳ πνεύματος, ἀληλιμμένῳ, ἵν᾽ ὥσπερ ὀλισθαίνοιεν περὶ τὴν ἀλοιφήν.

Γρ. ἵνα *περιολισθάνοιεν* περὶ τὴν ἀλοιφήν».

§ 123 «ἡ δ «ἔξεχ᾽ ὦ φίλ᾽ ἥλιε» παιδιὰ κρότον ἔχει τῶν παίδων σὺν τῷ ἐπιβοήτῳ τούτῳ, ὁπόταν νέφος *ἐπιδράμῃ* τὸν θεόν».

Ἄνευ ὄκνου μετατυπωτέον τὸ *ἐπιδράμῃ* εἰς τὸ *ὑποδράμῃ*. Τὰ νέφη *ὑποτρέχουσι τὸν ἥλιον*, οὐχὶ *ἐπιτρέχουσι*. Ὅμοιον σφάλμα διώρθωσεν ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Κόντος ἐν τῷ Ἀθηναίῳ Τόμ. Ϛ΄, σελ. 101, ἵνα μὴ ἡ *σελήνη ἐπιτρέχῃ τὸν ἥλιον*, ἀλλ᾽ *ὑποτρέχῃ τὸν ἥλιον*.

§ 125 «ἔρια μαρύομαι καὶ κρόκην ΜιλΗσίαν».

Γρ. *ΜιλΑσίαν*.

§ 126 «τὸ δὲ σκανθαρίζειν ἐστὶ τῷ μέσῳ τῆς χειρὸς δακτύλῳ *ὑπὸ τοῦ μείζονος ἀφεθέντι* τὴν ῥῖνα παίειν».

Γρ. «*ἀπὸ* τοῦ μείζονος ἀφεθέντι».

ΒΙΒΛΙΟΝ Ι.

§ 10 «Ἡρόδοτος δὲ αὐτὰ (τ. ἔ. τὰ ἔπιπλα ἤγουν τὴν κούφην κτῆσιν) *ἐπίπλοα* εἴρηκεν. οἷον δ' καὶ πλέων ἄν τις ἐπικομίζοιτο».

Ὁ Herwerden ἐν τῇ Μνημοσύνῃ 1895, σελ. 118 γράφει (Collitz. 1365 δίδωτι οἶκον] καὶ τὰ *ἐπίπολα* ἅπαντα κτλ. Hoc vocabulum reddendum suspicor Herodoto I. 94 pro absurdo *ἐπίπλοα* unde nasci neutiquam potuit vox Attica *ἔπιπλα*, quae syncope nata est ex *ἐπίπλοα*, quod e verbo *ἐπιπέλειν* oriundum proprie τὰ *ἐπόντα* significat».

§ 20. «ὁ δὲ δεινὸς ὢν εἰς ὀνομάτων χρῆσιν *λαμβάνοιτο* τοῦ ῥήματος ὡς οὐκ ἂν εἴη δόκιμον».

Ὁ νοῦς ἀπαιτεῖ «*ἐπιλαμβάνοιτο* τοῦ ῥήματος».

§ 25 «καὶ ἐπισπάσασθαι (δηλ. τὴν θύραν) καὶ ἐπιβαλεῖν καὶ *ἐπιφράξαι*».

Ἴσως ἀντὶ τοῦ *ἐπιφράξαι* *ἐπαράξαι* γραπτέον.

§ 50. «Προσθετέον δ' ὅτι Θεόπομπος ὁ κωμικὸς ἐν Παμφίλῃ σανδάλια εἴρηκεν, ἀλλ' ἐπὶ γυναικός. Μένανδρος δ' ἐν Μισογύνῃ καὶ σανδαλοθήκας. Οἱ δὲ ὑπεῖναι δεῖ ποδεῖα, πίλους, πέλλυτρα· οὕτω γὰρ τὰ ποδεῖα Σοφοκλῆς καλεῖ».

Ὁ ἀφόρητος σολοικισμὸς αἴρεται μεταγραφομένου τοῦ χωρίου ὧδε: Μένανδρος δ' ἐν Μισογύνῃ καὶ σανδαλοθήκας ΟΙΔΕ (=οἶδε). Ὑπεῖναι (δὲ) δεῖ κτέ.» Πρβ. Α'. 141 «Ὅμηρος γὰρ οὐκ οἶδε μονίππους ἱππέας» καὶ Ζ, 87.

§ 51 «τὰ δὲ τῆς ἐσθήσεως εἴδη προειρηκώς, οὐκ ἂν *δέοι μοι* ἐνταῦθα πολυλογεῖν».

Γρ. οὐκ ἂν *δεοίμην* ἐνταῦθα πολυλογεῖν».

§ 52 «ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν ὀχημάτων σκευοφόρα ἂν εἴη, τὰ δὲ ἐνθρόνια, τὰ δὲ εἰς τὸ *ἐγκατακλῖναι* ἐνεύναια».

Ἴσως γραπτέον *ἐγκατακλίνεσθαι* ἢ *ἐγκατακλινῆναι*. Πρβ. § 64 «τῶν δὲ γυμνασίοις προσηκόντων σκευῶν καὶ σάκτας ἐστὶ καὶ μάρσιππος καὶ σάκκος, καὶ κυνοῦχος *ὑποδέξασθαι* τὰ ἱμάτια».

§ 100 «εἰδέναι δὲ οὐ φαῦλον ὅτι χύτρα καὶ φιλήματος εἶδος ἦν, ὁπότε τὰ παιδία *φιλοίη* τῶν ὤτων ἐπιλαμβανόμενα».

Θεραπεύεται τὸ χωρίον μετατυπούμενον ὧδε: «ὁπότε τὰ παιδία *φιλοῖΤΟ* τῶν ὤτων ἐπιλαμβανόμενα» ἢ «ὁπότε τὰ παιδία φιλοίη(ΤΙC) τῶν ὤτων ἐπιλαμβανόμενΟC».

§ 117 «τὸ δὲ ὀβελισκολύχνιον, στρατιωτικόν μέν *τι* τὸ χρῆμα, εἴρηται δὲ κτέ.».

Γρ. «στρατιωτικὸν μὲν τὸ χρῆμα» ἄνευ τῆς ἀντωνυμίας *τι*.

§ 127 «τὰ δὲ πολλὰ τούτων ἐν ἐσθῆσιν ἢ ὑποδήμασιν ἢ κόσμοις γυναικείοις ἤδη προείρηται, ὥσπερ καὶ ἀλαβαστοθῆκαι καὶ παρὰ Μενάνδρῳ ἐν Μισογύνῃ σανδαλοθῆκαι».

Ῥάστη ἡ θεραπεία. Γράφε «ὥσπερ καὶ *αἱ* ἀλαβαστοθῆκαι καὶ *αἱ* παρὰ Μενάνδρῳ ἐν Μισογύνῃ σανδαλοθῆκαι».

§ 132 «ἀφ' οὗ καὶ Αἰσχύλος τὸ *δύσλυτον* κακὸν ἢ *δυσέλικτον* ἔφη «γάγγαμον ἄτης παναλώτου».

Γρ. «*δυσέκλυτον* κακὸν ἢ *δυσεξέλικτον*»;

§ 149. «περίοδον μὲν τὸ ἀγγεῖον, ᾧ *κατακεραννύουσι* τὸν σίδηρον».

Γρ. «*ἐν* ᾧ κατακεραννύουσι τὸν σίδηρον» ὡς ἐν βιβλ. Ζ', 99 «τὸ δὲ ἀγγεῖον ἐν ᾧ κατεκεράννυον τὸν σίδηρον περίοδος καλεῖται» ἢ ᾧ *ἐγκατακεραννύουσι* τὸν σίδηρον». Πρβ. § 77 «ταὐτὸν δ' ἄν τις εἴποι τοῦτο καὶ περὶ ἐκείνου τοῦ σκεύους, ᾧ τοὺς πόδας *ἐναπονιπτόμεθα*» καὶ § 109 «εἴτε τὸ ἀγγεῖον *ἐν ᾧ ἔφρυγον*» καὶ § 112 «ἀρτοπτεῖον μὲν τὸ ἐργαστήριον τινῶν ὀνομαζόντων οὐδὲν κωλύει καὶ τὸ σκεῦος ᾧ τοὺς ἄρτους *ἐνοπτῶσιν*» καὶ § 169 «καὶ ἁλία δὲ σκεῦός τι ἦν πύξινον, ᾧ τοὺς ἅλας *ἐντρίβουσιν*» καὶ «ἴσως ἂν ἐοίκοι τούτῳ τῷ ἀγγείῳ, *ἐν* ᾧ τὸ πέπερι λεαίνουσιν». Εἶπε δ' ὁ Πολυδεύκης καὶ «καὶ γὰρ *ἵνα* ἐξεμοῦσι, καὶ τοῦτο λεκάνην ὠνόμαζον» καὶ «*ἵνα* δὲ ἐναποπλύνεται τὰ ἐκπώματα, ὁλκαῖον, τάχα δὲ καὶ λουτήριον» (§ 76 καὶ 78) καὶ «οὗ δὲ ἔγκεινται αἱ ἀλάβαστοι, ταῦτα τὰ σκεύη ἀλαβαστοθήκας τῶν ἄλλων λεγόντων Ἀριστοφάνης—ἀλαβοστροθήκας ἔφη» (Ι', 121).

§ 166 «ἡ δὲ σμινύη καττὺς δερμάτιον ἐντιθέμενον τῇ σμινύῃ, ὅταν *ὁ στέλεχος* ἀραιός ᾖ».

Ὁ Κόντος διορθοῖ ἐν Ἀθηνᾷ ΙΘ', σελ. 530 εἰς τὸ «ὅταν ὁ *στελεὸς* ἀραιὸς ᾖ».

§ 172 «καὶ *θύλακα καθ' Ὅμηρον*. καὶ θύλακον καὶ θυλάκιον».

Ἀλλὰ παρ' Ὁμήρῳ οὔτε *θύλαξ* οὔτε *θύλακος* εὕρηται. Μήπως ἔγραψεν ὁ Πολυδεύκης «καὶ *θύλακα καθ' Ἡρόδοτον*. (...ΗΡΟΝ) εὑρὼν παρ' αὐτῷ ἐσφαλμένην γραφήν; Ὁ Ἡρόδοτος εἶπε Γ', 46 «ἄλλο μὲν εἶπαν οὐδέν, *θύλακον* δὲ φέροντες ἔφασαν τὸν *θύλακον* ἀλφίτων δέεσθαι· οἱ δέ σφι ὑπεκρίναντο *τῷ θυλάκῳ* περιεργάσθαι».

§ 181 «τὸ μέντοι δέρμα, ᾧ ὑποζώννυνται αἱ γυναῖκες λουόμεναι ἢ οἱ λούοντες αὐτάς, ᾤαν λουτρίδα ἔξεστι καλεῖν, Θεοπόμπου εἰπόντος ἐν Παισὶν

τηνδὶ περιζωσάμενος ᾤαν λουτρίδα,
κατάδεσμον *ἥβης* περιπέτασον

Μή τι γραπτέον «κατάδεσμον *ἥβΗΙ* (ἥβῃ) περιπέτασον»;

§ 184 «τὸν μέντοι ταύτας πλέκοντα *καννηνοποιὸν* Ἱππῶναξ κέκληκεν». Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου διορθοῦται εἰς τὸ *καννηΤοποιόν*.

ΣΦΑΛΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΤΟΝΟΝ

Βιβλ. Α'. 47 γρ. πάμμηκες ἀντὶ τοῦ *παμμῆκες* κατά τε τὴν ἔκδοσιν τοῦ Bekker καὶ τὴν τοῦ Bethe. Ὀρθῶς τονίζεται *πάμμηκες, πρόμηκες, ὑπόμηκες, ἰσόμηκες; ἑτερόμηκες* ἐν Α', 253. Β', 171. Δ'. 371. 161. Ϛ'. 162. § 92 γρ. *σταμῖνες*. § 93 γρ. *σκάλαν* § 141 γρ. *ταρρόν*. § 143 καὶ Γ'. 177 γρ. *κύφωνες* καὶ *κύφωνι*. § 145 γρ. *σῦριγξ*, ὀρθ. Δ', 191. § 153 γρ. *διαλλακτής*. § 189 καὶ 217 καὶ Β', 22 γρ. εὔθριξ. § 248 γρ. *κολλύρα* ἀντὶ τοῦ *κόλλυρα*.

Βιβλ. Β' § 30 γρ. *πρόσθετον*. § 55 γρ. *συνθέωρος* § 93 γρ. *γαμφηλαί*. § 123 καὶ 127 καὶ Γ' 139 καὶ Ϛ', 169 καὶ Η', 30 γρ. *κακηγόρος* ἀντὶ τοῦ *κακήγορος*. § 126 γρ. *μεγαληγόρος* § 133 γρ. *κατάκλεις*.

Βιβλ. Γ'. § 78 γρ. λαφυροπωλῶν ἀντὶ τοῦ *λαφυροπώλων*. § 130 οὐκ *ἀνάσχετον* γρ. οὐκ *ἀνασχετὸν* (Lob. *Paral.* σ.).

Βιβλ. Δ'. § 117. 198. 120 γρ. *ἀνθίνῳ* καὶ *ἀνθίνη*. § 165 γρ. *ἑκτημόροι*. καὶ § 175 γρ. *κρεοστάθμη*. § 180 γρ. *πύον*.

Βιβλ. Ε'. 52 γρ. *τριέτις* καὶ *ἑξαέτιδος*.

Βιβλ. Ϛ'. § 52 γρ. *ἀτταγαῖ*. § 61 γρ. *μελῖναι* καὶ *κατερεικτὰ*

ἀντὶ τοῦ *κατέρlκτα.* § 111 γρ. *μυρρῖναι* § 166 γρ. *φιλόλογος, φιλαναλωτής, φιλογέωργος* § 168 γρ. *γυναικοφίλης* (φιλογύνης) ὡς Γ', 70 *παιδοφίλης* (Ἴδε Κόντον ἐν *Γλώσσ. Παρατηρ.* σελ. 324) καὶ § 186 *διδασκάλια* ἀντὶ τοῦ *διδασκαλεῖα.*

Βιβλ. Ζ'. § 19 γρ. *μυλὼν* ἀντὶ τοῦ *μύλων.* § 21 γρ. *ὄλυραι* ἀντὶ τοῦ *ὀλῦραι.* § 22 γρ. *σταῖς* § 39 γρ. *πλῦμα.* § 163 γρ. *χυτρεῖα.* § 190 γρ. *ναύτιδας.* § 201 γρ. *ματρυλεῖα.* ἀλλὰ Θ'. 48 *σκιραφεῖα, ματρυλεῖα.* (*Θησ. Στεφ. Ε'.* σελ. 609). § 203 γρ. *σκιραφεῖα.*

Βιβλ. Η'. § 111 γρ. *βουκόλιον.* (Ἀθηνᾶ Γ' 304).

Βιβλ. Θ'. § 137 γρ. *νώθεια* ἀντὶ τοῦ *νωθεία.* Ὀρθῶς ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκδόσεσι Α'. 43 καὶ 159 τονίζεται *νώθεια.*

Βιβλ. Ι § 29 καὶ 112 καὶ Ζ'. 19 γρ. *μυληκόρον.* § 86. γρ. *προσθοῦ.* ἀλλὰ *ἐπίθου, ἀπόθου, συγκατάθου.* § 131 γρ. *κορύναι.* § 141 γρ. *κυνοῦχοι.* ἀλλαχοῦ ὀρθῶς.

ΣΦΑΛΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΓΡΑΦΗΝ

Βιβλ. Α'. § 48 γρ. *καλῴδιον.* Ὀρθ. § 93. § 50 καὶ Β'. 150 καὶ Ζ'. 6 γρ. *ἀποχειροβίΘτος*[1] § 59 γρ. *ἔκμηνον.* § 84. 95. 110. 124 γρ. *πρῴρας, πρωράτης, πρωρατικόν, ἀντίπρωρον.* § 93 γρ. *τροχιλεία*[2].

Βιβλ. Γ'. § 80 γρ. ἐθελοδουλία, *πολυδουλία ἀειδουλία* § 103 γρ. *ἀείνῳ* καὶ *ἀείρυτοι*[3]. § 115 γρ. *βαλλαντίῳ* καὶ Ϛ'. 15 *βαλλαντιοτόμος.*

Βιβλ. Ε'. § 76 γρ. *κεροφόρος.* § 83 γρ. *ὀγκητάς.*

Βιβλ. Ϛ'. § 102 γρ. *ἐπιδορπίσματα* καὶ *ἐπιδορπίσασθαι.* § 120 γρ. *χαλκίον.*

Βιβλ. Ζ', 8 γρ. ἴσως *ἐμπολᾶν*[4]. § 25 γρ. *κρεοπώλια.* § 27 γρ. *κρεάδια.* § 30 γρ. *νῆν.* § 156 γρ. *δοριάλωτος* δορίκτητος.

Βιβλ. Η'. § 14 γρ. *ἀπανθρωπία,* ὀρθ Β' § 5. § 30 γρ. *ζευγίσιον*[5]. § 86 γρ. *ἕρκειος*[6].

---

[1]) Ἴδε Ἀθην. Τόμ. Α', σελ. 180 καὶ ΙΓ', σελ. 537 κἑ.

[2]) Meistahns[3] σελ. 53.

[3]) Ἴδε Κόντον ἐν Περιοδ. Σωκρ. Τόμ. Β', σελ. 59.

[4]) Ἴδε Ποικίλ. Φιλ. Τόμ. Α', σελ. 788.

[5]) Ἴδε Ἀθην. Τόμ. Γ', σελ.

[6]) Ἴδε Ἀθην. Τόμ. Δ', σ. 151-153.

Βιβλ. Θ΄, § 10 γρ. *δημιοπράτης*. § 16 γρ. *σπηλάδιον*. § 140 γρ. *νουθετησμός*[1].

Βιβλ. Ι΄, § 97 γρ. *σφαγεῖον*. Ὀρθ. § 65 *σφαγεῖον*. § 102. 103 γρ. *θυεία-θυείαν*. § 107 γρ. *ῥαιστήρ*.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

§ 78 «εἴποις δ' ἂν τὸν περίστυλον τόπον καὶ περικίονα—καὶ γὰρ στῦλος καὶ κίων ὀνομάζεται.

Γρ. «καὶ γὰρ ⟨ὁ⟩ στῦλος καὶ κίων ὀνομάζεται.»

§ 98 «καὶ κατ' Ἀντιφῶντα ὁ *ποδοχῶν* ἢ μᾶλλον κατ' ἐμὲ ὁ ποδηγῶν».

Τὸ *ποδοχῶν* εἶναι πλημμελὴς γραφὴ τοῦ *ποδουχῶν*, ἣν εὑρὼν ὁ ἡμέτερος ὀνοματολόγος ἀπεδέξατο καὶ ἔκρινε (Ἴδε G. Coenen ἐν *Dissert. Litt. de Compar. et Metaph.* etc. σελ. 60 καὶ Κόντον ἐν τῷ Περιοδικῷ Συγγράμματι Ἀθηναίῳ Τόμ. ς΄, σελ. 325).

σελ. 82,1 γρ. δόρατι καὶ σελ. 82,2. Ἤδη πρὸ ἐμοῦ παρετηρήθη ὅτι τὸ *σφαιρωτῷ* εἶναι ἑρμήνευμα (Ἴδε Dindorf εἰς *Πολυδ.* Τόμ. Δ΄. σελ. 253.

σελ. 82, 28 γρ. συκάμινος.

σελ. 93. 3 κάτ. πρόσθ. Ἴδε Dindorf εἰς *Πολυδ.* Τόμ. Ε΄, α. σελ. 29..

σελ. 95. 15 πρόσθ. (Ἴδε Dindorf εἰς *Πολυδ.* Τόμ. Ε΄. α΄, σελ. 69).

σελ. 95, 17 πρόσθ. ὡς φέρεται ἐν χειρογράφοις (Ἴδε Dindorf εἰς *Πολυδ.* Τόμ. Ε΄, α΄, σελ. 94).

σελ. 95,5 καὶ σελ. 97,3. Αἱ § 89 καὶ § 136 μετατεθετέαι εἰς σελ. 98, 14 καὶ σελ. 100,17.

Εἰς *Ἀφιέρ.* Γ. Ν. Χατζιδ. σελ. 101,35 ἴσως ἀντὶ τοῦ *στέκεται* γραπτέον *σέπεται*.

ΕΙΣ ΠΛΑΤΩΝΑ ΚΑΙ ΕΥΡΙΠΙΔΗΝ

Πλάτ. Φαῖδρ. 279 c.

Ἀφ' οὗ ὁ Φαῖδρος καὶ ὁ Σωκράτης συνδιελέχθησαν ἐπὶ μακρὸν

[1] Ἴδε Κόντον ἐν τῷ Περιοδ. Ἀθηναίῳ Τόμ. Ζ΄, σ. 372.

ἐν τῇ θαυμασίως ὑπὸ τῆς θείας τοῦ Πλάτωνος γραφίδος περιγραφείσῃ καλῇ ἐκείνῃ καταγωγῇ, ὅπου καὶ Νυμφῶν καὶ Ἀχελῴου ἱερὸν ὑπῆρχεν. ὁ Φαῖδρος, ἐπειδὴ καὶ τὸ πνῖγος ἠπιώτερον ἐγένετο, προτείνει τῷ Σωκράτει ν' ἀπέλθωσιν. Ἀλλ' οὗτος δακτυλοδεικτῶν τἀγάλματα τῶν θεῶν λέγει τῷ Φαίδρῳ ὅτι πρέπον εἶναι νὰ τελέσῃ πρότερον εὐχὴν «εὐξαμένῳ πρέπει τοῖσδε πορεύεσθαι». Ὁ Φαῖδρος ἀποδέχεται τὴν πρότασιν καὶ ὁ Σωκράτης εὐξάμενος τὴν ὄντως Σωκρατικὴν ἐκείνην εὐχὴν ἐρωτᾷ τὸν Φαῖδρον. «Ἔτ' ἄλλου του δεόμεθ', ὦ Φαῖδρε; ἐμοὶ γὰρ μετρίως ηὖκται». Πρὸς ταῦτα τὰ χειρόγραφα τοῦ Πλάτωνος ποιοῦσι τὸν Φαῖδρον ἀποκρινόμενον ὧδε: «καὶ ἐμοὶ ταῦτα συνεύχου· κοινὰ γὰρ τὰ τῶν φίλων» ἤτοι «εὔχου καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ ταῦτα» ἢ «ἐπανάλαβε τὴν εὐχήν σου καὶ δι' ἐμέ». Ἀλλὰ μὰ τὸν Πλάτωνα ὅλως ἄτοπον εἶναι ὄντες ἐν ἱερῷ νὰ λέγωμεν νὰ τελέσῃ ἄλλος ὑπὲρ ἡμῶν εὐχήν. Ὅμοιον ὑπάρχει ὡσεὶ χριστιανός τις ἐν ἐκκλησίᾳ ὢν λέγει ἑτέρῳ «κάμε καὶ γιὰ μένα τὸ σταυρό σου ἢ ἄναψε καὶ γιὰ μένα ἕνα κερὶ στὴν Παναγία». Παντὶ γνωστὸν τυγχάνει ἐν ποίᾳ περιστάσει ταῦτα λέγονται. Ἵνα μὴ λοιπὸν ἄτοπα λέγῃ ὁ Φαῖδρος, ἀποκαθιστῶ ὅ,τι ἡ τοῦ Πλάτωνος χεὶρ ἔγραφε «καὶ ἐμοὶ *ταὐτὰ συνηύχθω* (CΥΝΗΥΧΘΩ—CΥΝЄΥΧΘΩ—CΥΝЄΥΧΟΥ), τ. ἔ. γεγενήσθω καὶ ὑπ' ἐμοῦ δεκτὴ ἡ αὐτὴ εὐχή, ἄς ἔχῃ γίνῃ δεκτὴ καὶ ὑπ' ἐμοῦ ἡ αὐτὴ εὐχή· διότι κοινὰ τὰ τῶν φίλων. Πρβ. σελ. 257 c. «συνεύχομαί σοι, ὦ Σώκρατες, εἴπερ ἄμεινον ταῦθ' ἡμῖν εἶναι, ταῦτα γίγνεσθαι».

Εὐριπ. Ἰφιγ. Τ. 288.

ἡ δ' ἐκ *χιτώνων* πῦρ πνέουσα καὶ φόνον
πτεροῖς ἐρέσσει, μητέρ' ἀγκάλαις ἐμὴν
ἔχουσα —πέτρινον ὄχθον, ὡς ἐπεμβάλῃ.

Πάντες οἱ κριτικοὶ σχεδὸν ὅτι ἐφθαρμένη εἶναι ἡ παραδεδομένη γραφὴ ὑποτοπάζουσι. Διορθώσεις ἐγένοντο πολλαί. Ὁ Weil ἀξίαν λόγου ὑπολαμβάνει τὴν τοῦ Kirchoff *ἐκ τρίτων αὖ*. Ὁ E. Bruhn ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς ἐν Ταύροις Ἰφιγενείας σελ. 64 (1894) γράφει: «Wenn ihre Haare in Flammen lodern (Sen. Herc. f. 87), so ist das verständlich, aber damit darf man nicht die Überlieferung an dieser Stelle rechtfertigen wollen,

nach der sie Feuer aus den Gewändern hauchen». Ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ φίλος κ. Κυπαρίσσης ἐν τῇ μεταφράσει τῆς Ἰφιγενείας ἐν Ταύροις σελ. β'. τέλ. (1910) γράφει: «Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ἄριστα εὐοδοῦται ἡ ῥῆσις, ἂν γραφῇ *ἐκ τριχῶν αὖ* πῦρ κτέ. Κατὰ Παυσανίαν Α', 28, 6 «πρῶτον δὲ σφισιν (ταῖς Ἐρινύσιν) Αἰσχύλος δράκοντας ἐποίησεν ὁμοῦ ταῖς ἐν τῇ κεφαλῇ θριξὶν εἶναι» ὅτι δ' ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτῶν κόμης πῦρ ἐκπέμπεται διδάσκει ἡμᾶς ὁ Σενέκας Herc. 87 «ignem flammeæ spargant comæ».

Ἀλλὰ τὸ *τριχῶν αὖ* τοῦ φίλου Κυπαρίσση εὐοδεῖ μὲν ἑρμηνευτικῶς, οὐχὶ δὲ καὶ παλαιογραφικῶς. Δυσκόλως, φρονοῦμεν, ἠδύνατο νὰ διαφθαρῇ τὸ *χιτώνων* εἰς τὸ *τριχῶν αὖ*. Οὐχὶ ἀπίθανον ὑπολαμβάνομεν ὅτι ἐν τῷ *χιτώνων* λανθάνει ἡ λέξις *χαιτῶν*, ἥτις, ἐξιτήλου γενομένου ἢ ἀπολομένου τοῦ Α, κάλλιστα ἠδύνατο διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς τελευταίας νὰ διαφθαρῇ εἰς τὸ Χ(Ι)ΤΩΝ(ΩΝ).

Τὸν δ' ὅλον στίχον μεταγράφομεν ὧδε:

ἥδ' ἐκ δὲ χαιτῶν πῦρ πνέουσα καὶ φόνον.

Ἐλέχθη δ' ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου καὶ «*πῦρ πνέουσι μυκτήρων ἄπο*» (Ἀλκ. 495). Πρβ. Πίνδ. Πυθ. Δ', 225 (400) *φλόγ' ἀπὸ ξανθᾶν γενύων πνέον καιομένου πυρός*.»

Περὶ τῆς θέσεως τῆς προθέσεως «*ἥδ' ἐκ δὲ χαιτῶν* κτέ». Πρβ. Αἰσχ. Ἀγ. 1638 «ἐκ τῶν δὲ τοῦδε χρημάτων πειράσομαι ἄρχειν πολιτῶν». Εὐρ. Μηδ. 431 «σὺ δ' ἐκ μὲν οἴκων πατρίων ἔπλευσας». Ἀπ. 322 N.[2] «ἔρως — ἐν τοῖς δ' ἔχουσιν ἡβητὴς πέφυχ' ὅδε».

Ἐὰν μὴ ἀμφισβητήσιμος ἡ τοῦ *ὁδὶ ἡδὶ-τοδὶ* χρῆσις παρὰ τοῖς Τραγικοῖς ὑπῆρχεν, πεπιστωμένον δὲ διὰ παραδείγματος ἦτο ὅτι ἐλέγετο ὑπὸ τῶν παλαιῶν *χαιτῶν πνεῖν* ἀπροθέτως, θὰ ἔγραφον «*ἡδὶ δὲ χαιτῶν* πῦρ πνέουσα καὶ φόνον».

Χ. Χ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ ΑΡΓΕΝΤΗ

Η ἀνωτέρω δημοσιευομένη εἰκὼν προέρχεται ἐκ μεταλλίου, τεχνουργηθέντος πρὸς τιμὴν τοῦ Εὐστρατίου Ἀργέντη, ἑνὸς ἐκ τῶν ἑταίρων τοῦ Ῥήγα, τῶν μαρτυρησάντων μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ Βελιγράδιον. Τὸ μετάλλιον κινεῖ πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον. Καὶ ὁ ἐν Μονάχῳ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Ἐρνέστος von Bassermann Jordan, κάτοχος συλλογῆς νομισμάτων καὶ μεταλλίων ἑλληνικῶν καὶ δυνάμενος νὰ εἴπῃ ἔγκυρον καὶ περὶ τοῦ προκειμένου γνώμην εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μᾶς ἀνακοινώσῃ τὰ ἑξῆς, ἰδὼν φωτογραφίαν καὶ γύψινον αὐτοῦ ἀποτύπωμα. Τὸ μετάλλιον, φρονεῖ ὁ κ. v. Bassermann Jordan, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον. Ὁ φοῖνιξ, τὸν ὁποῖον ὁ εἰκονιζόμενος κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα, μᾶς δεικνύει ὅτι τὸ μετάλλιον κατεσκευάσθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ κυρίως εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἐδῶ ἀπὸ τοῦ 1820 - 30 ὑπῆρχον κατασκευασταὶ μεταλλίων, οἱ ὁποῖοι εἰργάζοντο πάντοτε κατὰ ὑποδείγματα κλασικά. Ἀλλ' ὅμως ἡ ὅλη τῆς χειρὸς διάθεσις εἶναι κατὰ τὴν τελευταίαν Βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν. Ὁ τεχνίτης ἐπίσης μετεχειρίσθη ἑλληνικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐτόρευσεν ὄχι καὶ τελείως κανονικά. Τὸ μετάλλιον εἶναι τελείως ἄγνωστον καὶ μοναδικόν. Πιθανώτατα δὲ κατεσκευάσθη ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐθνομάρτυρος. Εἰς τὴν Βιέννην, εἰς τὸ Μόναχον καὶ εἰς τοὺς Παρισίους, ὅπου παρόμοια ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατεσκευάζοντο δὲν φαίνεται ὅτι κατεσκευάσθη καὶ τὸ προκείμενον. Αὕτη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ κ. Βάσερμαν Γιόρδαν.

Μίαν ἄλλην γνώμην ἢ εἰκασίαν περὶ τοῦ μεταλλίου τούτου ἔχομεν νὰ ἀνακοινώσωμεν, ἀνδρὸς καὶ τούτου εἰδικοῦ περὶ τὴν ἐκτίμησιν παρομοίων τεχνουργημάτων, τοῦ κ. Κων. Κωνσταντοπούλου, ἐπιμελητοῦ τοῦ νομισματικοῦ μουσείου, προσεγγίζουσαν πολὺ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ κ. Bassermann Jordan. Ὁ κ. Κωνσταντόπουλος φρονεῖ ὅτι πιθανὸν τὸ μετάλλιον Ἀργέντη νὰ εἶναι ἔργον τεχνίτου

ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ ΑΡΓΕΝΤΗ

ἐκ Καλαρρύτων χρυσοχόου ἢ τορευτοῦ, ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις, διεσπάρησαν εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν Ἑλλάδα, ὅπου καὶ εἰργάζοντο διὰ τῆς χρυσοχοϊκῆς σμίλης καὶ τῆς σφύρας (¹). Ἐπειδὴ δὲ τοῦ μεταλλίου κάτοχος ἦτο ὁ Χῖος Ἀνδρ. Ζ. Μάμουκας καταφυγὼν εἰς τὴν Σῦρον μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του, ἀπίθανον δὲν εἶναι ὅτι κατεσκευάσθη τὸ μετάλλιον εἰς τὴν Σῦρον ὑπὸ τεχνίτου ἐκ Καλαρρύτων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐζωογονήθη πολὺ ἡ ἀνάμνησις τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ῥήγα καὶ τῶν συμμαρτυρησάντων μετ᾽ αὐτοῦ ἄλλων ἑπτὰ Ἑλλήνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Χῖος Εὐστράτιος Ἀργέντης.

Τὸ μετάλλιον ἐμφανίζει τὸν Ἀργέντην νεαρόν, ὅπως ἦτο ὅταν συνελήφθη ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν καὶ παρεδόθη εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου (²). Ἦτο δὲ τότε 31 ἐτῶν. Μᾶς τὸν παρουσιάζει ἀκόμη σοβαρὸν καὶ ἐμβριθῆ καὶ μὲ στάσιν καὶ μὲ ἔκφρασιν βυζαντινοῦ ἁγίου. Τὸ ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον φέρει ὁ Ἀργέντης εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ τσουμπές, ἔνδυμα τῶν εὐπατριδῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, τὸ ὁποῖον ἔφερε καὶ ὁ Ῥήγας, ἔφερον δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες εὐπατρίδαι τότε, οἱ διαμένοντες εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς πόλεις (ὁ Ἀργέντης ἐμπορεύετο εἰς τὴν Βιέννην). Διατηρεῖ ὅμως παραγναθίδας κατὰ τὴν συνήθειαν τὴν ἐπικρατήσασαν εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τοὺς ναπολεοντείους χρόνους.

Τὸ μετάλλιον εἶδε καὶ ὁ Ἀναστ. Γούδας, ὁ συγγραφεὺς τῶν παραλλήλων βίων, καὶ κάμνει λόγον περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν βίον τοῦ Ῥήγα (³), δημοσιεύει δὲ καὶ τοὺς τέσσαρας στίχους, οἱ ὁποῖοι τὸ περιθέουν ἔνθεν καὶ ἔνθεν, καὶ οἱ ὁποῖοι ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

(¹) Βλ. περὶ αὐτῶν Σπ. Π. Λάμπρου, τορευτὸν ἀγγεῖον καλαρρυωτικῆς τέχνης ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονος τόμ. 3 (1906) σελ. 441 κ. ἑ.

(²) Λεπτομερείας ἐπισήμους καὶ αὐθεντικὰς περὶ τῆς συλλήψεως, φυλακίσεως, ἀνακρίσεως καὶ παραδόσεως εἰς τοὺς Τούρκους τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συνεταίρων του μᾶς μεταδίδουσι τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Αἰμ. Λεγρὰνδ ἔγγραφα (ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ δημοσιευόμενα ὑπὸ Αἰμιλ. Λεγρὰνδ ἐν Δελτ. Ἱστ. καὶ Ἐθν. Ἑτ. τόμ. 3 (1891).

(³) Α. Γούδα Βίοι Παράλληλοι τόμ. 2 Ἀθῆναι 1871 σελ. 131.

Ἀργέντης ὁ Εὐστράτιος εἶπε πρὶν ἀποθάνῃ
ὅταν εἰς τὸ Βελιγράδιον κατάδικος ἐφάνη.
Ἐγὼ τὸν σπόρον ἔσπειρα κατὰ τῆς τυραννίας
ἐξ οὗ καὶ θέλει θερισθῇ καρπὸς ἐλευθερίας.

Ὅπως εἶναι πρόδηλον, ὁ ἄγνωστος στιχουργὸς ἐνέτεινεν εἰς στίχους τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους τουρκιστὶ εἶπεν εἰς τοὺς στρατιώτας ὁ Ῥήγας, τοὺς διαταχθέντας νὰ τὸν θανατώσουν, ἀφοῦ διὰ τοῦ γρόνθου του ἐφόνευσεν ἕνα. Οὕτως ἀποθνήσκουσι τὰ παλληκάρια. Ἱκανὸν ἔσπειρα σπόρον· θέλει βλαστήσει καὶ τὸ γένος μου θέλει συλλέξει τὸν γλυκὺν αὐτοῦ καρπὸν(1). Τοὺς λόγους ὅμως τούτους ἀπέδιδον ὡς φαίνεται εἰς τὸν Ἀργέντην ἄλλοι. Ἱστορικῶς βέβαια νὰ ἐξακριβωθῇ τίς ἐκ τῶν δύο τοὺς εἶπε δὲν εἶναι δυνατόν. Πρόκειται ἄλλως τε περὶ παραδόσεως λαϊκῆς, ἡ ὁποία περιέβαλε τὸ μαρτύριον τῶν ἐθνικῶν τούτων ἡρώων. Προσθέτομεν μόνον ὅτι τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Λεγρὰνδ ἔγγραφα μᾶς παρουσιάζουν καὶ τοὺς δύο ὡς δείξαντας θάρρος ἀπτόητον κατὰ τὰς ἀνακρίσεις, τὸ ὁποῖον πράγματι ἐμποιεῖ κατάπληξιν.

Οἱ στίχοι ἀτυχῶς εἶναι ἄτεχνοι καὶ ὁμοιάζουν πρὸς τὰ στιχουργήματα, τὰ ὁποῖα λόγιοι ἄνδρες τοῦ τέλους τοῦ 18 καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 κατεσκεύαζον μὲ κάποιαν δυσκολίαν, χωρὶς ἔμπνευσιν, εἰς τὴν γραφομένην γλῶσσαν, μὲ ὁμοιοκαταληξίας βεβιασμένας. Ἀνεγινώσκοντο ὅμως τότε εὐχαρίστως. Ἐν τούτοις ἡ ἁγνὴ καὶ ἰδεώδης φιλοπατρία, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς τέσσαρας στίχους τοῦ μεταλλίου εἶναι τόση, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴν ἀναγνωσθοῦν καὶ σήμερον χωρὶς συγκίνησιν καὶ πάντοτε ἀπὸ ἡμᾶς τοὐλάχιστον τοὺς Ἕλληνας.

Τὸ μετάλλιον περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς κ. Γ. Χατζιδάκι, θυγατρὸς τοῦ Ἀνδρ. Ζ. Μάμουκα, ἡ ὁποία τὸ ἐδώρησεν εἰς τὴν οἰκογένειαν Π. Ἀργέντη τοῦ Λονδίνου. Ἕνα ἄλλο, παρόμοιον ἔχει εἰς τὴν Χίον ἰδιώτης.

Π. Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

(1) Παπαρρηγοπούλου ἱστορία τοῦ ἑλλ. ἔθνους ἐκδ. 3, τόμ. 5 σελ. 674. Κατὰ τὸν Χ. Περραιβὸν (Ἀπομνημονεύματα Πολεμικὰ Ἀθῆναι 1836 τόμ. 1 σελ. ιδ') ὁ Ρήγας εἶπεν: «Ἔτσι ἀποθνήσκουν τὰ παλληκάρια· ἀρκετὸν σπόρον ἐσκόρπισα. Ἔρχεται ἡ ὥρα νὰ συνάξῃ τὸ ἔθνος μου τὸν γλυκὺν καρπόν».

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΑΡΓΕΝΤΗ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΧΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

Περὶ τῶν συμφορῶν, αἳ ὁποῖαι ἐξαπελύθησαν κατὰ τῆς Χίου ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀποβάσεως τῶν Σαμίων (10 Μαρτίου 1822) καὶ ἐφεξῆς πληροφορίας λεπτομερεῖς μᾶς περιέσωσαν, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ σύγχρονοι Χῖοι. Ἐκ τούτων ἄλλαι μὲν εἶναι ἤδη ἐκδεδομέναι, ἄλλαι δὲ μένουν ἀκόμη ἀνέκδοτοι καὶ ἄγνωστοι. Ἐκ τῶν πρώτων εἶναι ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν συμβάντων εἰς τὴν Χίον τοῦ Ἀλεξάνδρου Βλαστοῦ, τοῦ συγγραφέως τῶν Χιακῶν (1), μία δὲ μακρὰ ἐπιστολὴ τοῦ Α. Ζ. Μάμουκα δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν Ἑβδομάδα (2), πρὸς φίλον καὶ συμπολίτην του.

Ἀνέκδοτα ἀκόμη εἶναι τὰ Ἀπομνημονεύματα περὶ τῶν συμβάντων τότε εἰς τὴν Χίον τοῦ ἐπισκόπου Μυριοφύτου Γρηγορίου Φωτεινοῦ, Χίου καὶ τούτου καὶ ἐκ τῶν μοναχῶν τῆς Νέας Μονῆς, ἐπιζήσαντος πολὺ καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀποθανόντος εἰς βαθὺ γῆρας εἰς τὴν Χίον. Ὁ Φωτεινὸς ὑπῆρξεν ἐκ τῶν λογίων διδασκάλων τῶν χρόνων του καὶ μορφωμένων κληρικῶν. Ἐξέδωκε δὲ καὶ τὰ Νεαμονήσια (3), ἤτοι περιγραφὴν καὶ ἱστορίαν τῆς Νέας Μονῆς, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος ἐμόνασεν. Ὁ Φωτεινὸς ἐχρημάτισε Καθηγητὴς καὶ (προσωρινὸς) διευθυντὴς τῶν δημοσίων σχολείων τῆς πόλεως Χίου, καὶ πρωτοσύγκελλος καὶ ἱεροκῆρυξ αὐτῆς, τελευταῖον δὲ καὶ ἐπίσκο-

(1) Ἀλεξάνδρου Βλαστοῦ, Χιακὰ ἐν Ἑρμουπόλει 1840 τόμ. 2 σελ. 180 κ. ἑ.

(2) Ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου ἐξ ἐπιστολῆς ἑνὸς Ἕλληνος Α. πρὸς τὸν φίλον καὶ συμπολίτην του Ν. περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Χίου ἐν Ἑβδομάδι τόμ. 3 (1886) σελ. 123 κ. ἑ., 135 κ. ἑ., 145 κ. ἑ., 159 κ. ἑ.

(3) Τὰ Νεαμονήσια, δύο βιβλία, ὧν τὸ μὲν α΄ ἐκδοθὲν τῷ 1804 ὑπὸ τοῦ ἱεροδιδασκάλου Νικηφόρου, τὸ δὲ β΄ συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγουμένου Γρηγορίου Φωτεινοῦ, μετεξεδόθη μετὰ τοῦ πρώτου, διορθωθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἐν Χίῳ 1865 σελ. 320 εἰς 8ον.

πος Μυριοφύτου. Τὰ ἀπομνημονεύματά του εἶναι πράγματι πολύτιμα, ὡς προερχόμενα ἀπὸ ἄνδρα λόγιον, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο μὲν ὥριμος ἀκόμη τὴν ἡλικίαν τῷ 1822, εἶδεν ὅμως πολλὰ ὁ ἴδιος ὡς διαμείνας εἰς τὴν νῆσον καὶ μὴ ἀποδημήσας καὶ ἤκουσεν ἀπὸ συγχρόνους καὶ παθόντας. Καὶ αἱ λεπτομέρειαι τὰς ὁποίας ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τὰ ἰδιόγραφα Ἀπομνημονεύματά του μᾶς μεταδίδει, εἶναι πολὺ χαρακτηριστικαὶ τῶν γενομένων τότε. Ἄξιαι πολλοῦ λόγου εἶναι καὶ αἱ εἰδήσεις τοῦ Φωτεινοῦ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς νήσου μετὰ τὴν δοθεῖσαν ἀμνηστείαν ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν κατοίκων (ὅσοι ἐννοεῖται ἐπέστρεψαν), ἰδίως δὲ αἱ εἰδήσεις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν δημευθεισῶν περιουσιῶν, αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ταραχθείσης ὡς ἐκ τῆς φρικτῆς ἀνατροπῆς τῶν πάντων ἐκκλησιαστικῆς τάξεως. Τὰ Ἀπομνημονεύματα ταῦτα νὰ ἐκδοθοῦν προσεχῶς.

Ἀνέκδοτον δὲ μακρὰν ἐπιστολὴν τοῦ Αὐγούστου Ἀργέντη παρέχομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον εἰς τὴν δημοσιότητα, περὶ τῶν τότε ἀξιοθρηνήτων συμφορῶν τῆς Χίου, σωζομένην παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Ἀργέντη τοῦ Λονδίνου. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν Αὔγουστον πρὸς τοὺς ἀδελφούς του εἰς Μασσαλίαν ἀπὸ τὴν Τεργέστην, ὅπου, φεύγων καὶ οὗτος τὴν μάχαιραν τῶν Τούρκων εἶχε καταφύγει μὲ τὴν οἰκογένειάν του, ὡς καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους Χίους ἐκ τῶν ἐπισήμων.

Ἡ ἐπιστολὴ χρονολογεῖται ἀπὸ 31 Ἰουνίου 1822. Καὶ εἰς αὐτὴν ἐκθέτει ὁ Ἀργέντης τὰς περιπετείας τῆς οἰκογενείας του, καθὼς καὶ τὰς ἰδικάς του μέχρι τῆς ἀναχωρήσεώς του ἀπὸ τὴν νῆσον (3 Μαΐου), τὴν μετάβασίν του εἰς Μύκονον (4 Μαΐου), τὸ ταξίδιόν του ἀπὸ Μύκονον εἰς Σῦρον καὶ ἀπὸ Σύρου εἰς Τεργέστην (9-29 Μαΐου).

Ὁ Ἀργέντης ἐπιδιώκων κυρίως νὰ καταστήσῃ προχείρως ἐνημέρους τοὺς ἀδελφούς του περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τῆς οἰκογενείας των, μεταδίδει εἰδήσεις καὶ λεπτομερείας ἐνδιαφερούσας περὶ τῶν γεγονότων τῆς Χίου μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀναχωρήσεώς του. Καὶ πρῶτον ἐξ αὐτῆς μανθάνομεν λεπτομερείας ὅλως ἀγνώστους περὶ τῆς ἀντιστάσεως, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν οἱ Σάμιοι νὰ κάμουν κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων ἐναντίον των Τούρκων εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τὸν Σηκούσιν. Οἱ Τοῦρκοι δηλαδὴ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῆς ἀρμάδας

καὶ τὴν ἀποβίβασιν πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ ἐξώρμησαν καὶ ἀπὸ τὸ κάστρον, ὅπου εἶχον ἐγκλεισθῇ μετὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν Σαμίων καὶ διαιρεθέντες εἰς δύο ὁμάδας ἀπελύθησαν ἀπὸ δύο διαφόρων κατευθύνσεων κατὰ τῶν συγκεντρωθέντων ὀλίγων Σαμίων εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον. Ἐκεῖ συνέπεσε νὰ εἶναι καὶ ὁ Αὔγουστος Ἀργέντης. Καὶ διηγεῖται ὅτι ὁ Λυκοῦργος, ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπερχομένους Τούρκους, εἶχεν ἐν τούτοις τόσην ἔνδειαν πολεμεφοδίων, ὥστε διὰ κήρυκος ἐζήτει ἀπὸ τοὺς πολυπληθεῖς καταφυγόντας ἐκεῖ εἰς τὸ χωρίον, κατοίκους τῆς πόλεως, τοῦ Κάμπου καὶ τῶν Καμποχώρων χαρτία καὶ μόλυβδον διὰ νὰ κατασκευάσῃ φυσέκια! Προσθέτει δὲ ὁ Ἀργέντης ὅτι ὁ Λυκοῦργος παρεκινήθη ἀπὸ τοὺς Χίους νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ εὐκολύνῃ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸν Κάμπον διὰ νὰ ἀποσύρουν ἀπὸ τοὺς πύργους καὶ ἐξοχικάς των οἰκίας τροφὰς καὶ ἐνδύματα. Τὰς λεπτομερείας τῶν συμβάντων τούτων μόνον ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀργέντη γνωρίζομεν. Ἄλλαι πληροφορίαι περὶ τῶν δυστυχιῶν τῆς Χίου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, γνωσταὶ εἰς ἡμᾶς καὶ ἄλλοθεν, προσεπικυροῦνται καὶ ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Αὐγούστου Ἀργέντη.

Καλουπακλῆδες λέγων ὁ Ἀργέντης ἐννοεῖ τοὺς ἐπισήμους τότε Χίους, τοὺς ἄλλως ὀνομαζομένους καστρινούς, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀργέντης τοὺς ὀνομάζει ἀλλαχοῦ. Ἐκαλοῦντο δὲ οὕτω οἱ ἐπίσημοι Χῖοι, οἱ ὁποῖοι καὶ μόνοι ἐδικαιοῦντο νὰ ἐκλεγοῦν καὶ δημογέροντες ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερον κάλυμμα (καλουπάκι) τῆς κεφαλῆς, τὸ ὁποῖον ἔφερον, ὁμοιάζον ὡς πρὸς τὸ σχῆμα πολὺ πρὸς τὴν μίτραν τῶν ἀρχιερέων.

Ἡ οἰκογένεια Ἀργέντη εἶναι ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ ἐπισήμους τῆς Χίου, δὲν εἶναι δὲ ἄγνωστος εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Καὶ πασίγνωστος εἶναι ὁ ἰατρὸς Εὐστράτιος Ἀργέντης, ὁ γράψας κατὰ ἀζύμων ἀκμάσας δὲ τὸν 18ον αἰῶνα. Ἕνας δὲ ἀπὸ τοὺς συνεταίρους τοῦ Ῥήγα, συμμαρτυρήσας μαζί του ἦταν Ἀργέντης. Ἄλλον Ἀργέντην καὶ μάλιστα τῶν ἡμερῶν μας ἀναφέρομεν τὸν εὐεργέτην τῆς κοινότητος Χίου Παντελῆν Ἀργέντην, ἀποθανόντα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὸ Λονδῖνον, ὅπου κυρίως ἐγκατεστάθη ἡ οἰκογένεια αὕτη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, συγγενεύσασα καὶ μὲ ἄλλην, ἐπίσημον

ἐπίσης, χιακὴν οἰκογένειαν τῶν Ράλλη, τῶν γνωστῶν μεγαλεμπόρων τῶν ἱδρυσάντων τὸ μέγα ἐμπορικὸν κατάστημα Rallis Brothers.

Ἡ δημοσιευομένη ἀμέσως ἐπιστολὴ τοῦ Αὐγούστου Ἀργέντη μᾶς δίδει ἀκόμη τὸ μέτρον ὅπως ἐκτιμήσωμεν καὶ τὴν μόρφωσιν, τὴν ὁποίαν εἶχον τότε οἱ Χῖοι ἐπίσημοι. Αὐτὸς ὁ Αὔγουστος παρουσιάζεται εἰς αὐτὴν κάτοχος παιδείας, ἀξίας λόγου, ἂν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν τότε κατάστασιν. Καὶ αἱ εἰδήσεις του εἶναι ἀκριβεῖς καὶ ἀξιόπιστοι.

Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί

Εἰς Μαρσίλιαν

Ἐν Ἰουεστίῳ τῇ 3 Ἰουνίου 1822

Τῇ 29 λήξαντος σᾶς ἔγραψα καὶ ἄλλην μου ἀπὸ τὸ καράβι ἀμέσως μετὰ τὸ εὐόδιόν μας. Ἡ παροῦσά μου σᾶς πέμπεται ἀπὸ τὸ λαζαρέτον, ἔνθα εὐγήκαμε πρὸ δύο ἡμερῶν οἰκονομηθέντες ὁπωσοῦν εἰς αὐτὸ τὸ μεταξὺ τῶν ἀναγκαιοτέρων πραγμάτων παρὰ τοῦ κυρ. Ἰωάννου Ράλλη, ὅστις ἔδειξε καὶ δείχνει μεγάλην προθυμίαν εἰς τὴν δούλευσίν μας καὶ ἐπιθυμοῦμεν νὰ τῷ κάμετε καὶ σεῖς τὴν εὐχαρίστησιν, διότι, ὡς σᾶς εἶπα ἐπιπολαίως μὲ τὴν πρώτην μου ἐφύγομεν γυμνοὶ ἀπὸ τὴν Χίον τῇ 3 τοῦ παρελθόντος, κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀφήσαντες σχεδὸν ἐπάνω εἰς τὰ χωρία καὶ βουνὰ τῆς Χίου καὶ αὐτὰ τὰ ἴδιά μας φορέματα, ἐπειδὴ μὲ τὸ νὰ ἠχμαλωτιζόμεθα ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐχρειάζετο νὰ ἀλλάξουν καὶ ἡμεῖς καὶ αἱ γυναῖκες τὰ φορέματά μας, βάζοντες τὰ χωριάτικα, τὰ ὁποῖα κἂν δὲν ἐχρησίμευον ἐσχάτως, μὲ τὸ νὰ ἐπροδιδόμεθα καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους χωριάτας, ἤτοι τοὺς Μαστιχοχωρούσους, οἵτινες εἶχον ἀπολαύσει ἀμνηστείαν, ἐνῷ ὅλον τὸ λοιπὸν μέρος τῆς Χίου ἀπὸ τὸ Θολὸν ποτάμι ἕως εἰς τὴν Βολισσὸν ἐρημώθη ἐξ ὁλοκλήρου, παραδοθὲν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὴν λεηλασίαν. Τὸ περισσότερον ὅμως μέρος τῶν κατοίκων ἐπέρασε εἰς Ψαρὰ καὶ ἄλλα νησία, καταγινόμενοι εἰς τοῦτο ἀπὸ τῆς ἡμέρας ὅπου ἦλθεν ἡ τουρκικὴ φλόττα, διότι καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἀχρεῖοι Σάμιοι καὶ πρῶτος ὁ ἀρχηγὸς

αὐτῶν ὁ κακοηθέστατος καὶ ἀμαθέστατος Λογοθέτης Λυκοῦργος ἔλαβον τὸν δρόμον τῆς φυγῆς πρὶν ἀκόμη καλοαράξη ἡ φλόττα χωρὶς νὰ σταθῶσιν εἰς καμμίαν μάχην. Ἀληθινὸν εἶναι ὅτι μερικὰ τῶν βορείων χωρίων ἐπροσπάθησαν νὰ διαφεντεύσουν τὰ μέρη των ἀκόμη καὶ ὅτι ὁ κακοῦργος Λυκοῦργος παρακινηθεὶς ἀπὸ τὰ δάκρυα τῶν συμπατριωτῶν ἐσύναξε μερικοὺς των πεπλανημένων στρατιωτῶν του εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μὲ σκοπὸν νὰ ἀνοίξη τοὐλάχιστον τὸν δρόμον εἰς τὸν Κάμπον διὰ νὰ ὑπάγωμεν νὰ τραβήξωμεν ἀπὸ τοὺς πύργους τὰς προβιζιόνας μας διὰ νὰ μὴν ἀποθάνουν τῆς πείνης καὶ ἡμεῖς καὶ ἐκεῖνοι. Ἀλλὰ ποίαν ἀντίστασιν ἠδύναντο νὰ κάμουν ἄνθρωποι στερημένοι διόλου φαγη τοῦ καὶ μουνιτζιόνων. Εἶναι πολλὰ περίεργον νὰ σᾶς προσθέσω ὅτι ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι ἀνέβαινον ἤδη πρὸς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ὁ κῆρυξ τοῦ κακούργου ἐζήτει ἀπὸ τοὺς καταφυγόντας εἰς τὸ χωρίον χαρτία καὶ ὕλας μολυβίου διὰ νὰ κάμη φυσέκια καὶ πλανῶν ἡμᾶς ἐν ταὐτῷ μὲ διαφόρους ἀνυπάρκτους εἰδήσεις, μᾶς ἠμπόδιζε τὴν ἔξοδον ἀπὸ τὸ χωρίον, ἕως οὗ αἰφνιδίως εἴδομεν τοὺς Τούρκους καταβαίνοντας ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ. Καὶ τότε ἠμπόρεσε νὰ λάβη τὴν φυγὴν ὁ ἐκεῖ εὑρισκόμενος πολυπληθὴς λαὸς καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡμεῖς ὄντες μακρὰν τῶν Τούρκων ἐντὸς τίρου τουφεκίου εἰς τρόπον ὥστε ἦτο θαῦμα πῶς ἐγλύτωσαν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία. Ἐχάθησαν ὅμως καὶ πάμπολλοι εἰς αὐτὸ τὸ μέρος, καθὼς καὶ εἰς τὸ Θολὸν Ποτάμι ἔνθα ἀπὸ ἄλλο μέρος μία ἄλλη κολώνα Τούρκων ἐπροχώρησε κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν. Πλὴν καὶ κατὰ θείαν συγχώρησιν δὲν εἶχον φαίνεται καὶ οἱ Τοῦρκοι προσταγὴν νὰ προχωρήσωσιν πολεμικῶς καὶ εἰς ἄλλα Μαστιχόχωρα. Εἰς αὐτὴν τὴν τρομερὰν ἡμέραν ἐχάσαμεν μόνον τὴν μητέρα μου χωρισθέντες ἀπ' αὐτῆς ἐπάνω εἰς τὸν δρόμον τῆς φυγῆς μας καὶ ὁ Κύριος νὰ τὴν διαφυλάξη. Ὁ γέρων Μισάνις εὑρέθη εἰς τὸ θολὸν ποτάμι μὲ τὴν φαμιλίαν τοῦ Ματθαίου Ψιακῆ. Καὶ ἂν ἔβγαινε πρὸ μιᾶς στιγμῆς ἀπὸ ἐκεῖ διὰ νὰ ἔλθη νὰ μᾶς ἀνταμώση εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον μαζὶ μὲ τοὺς συγκατοίκους του, ὡς ἐμελετοῦσαν, ἤθε μείνει εἰς τὸν δρόμον. Ἀλλ' εὑρεθεὶς ἐκεῖ κατέφυγε μὲ τὴν ἰδίαν φαμιλίαν εἰς τὰ Ἁρμόλια, ἔνθα ἦτον ἀβλαβὴς ἄχρι τοῦ μισευμοῦ μας ἀπὸ τὴν Χίον, ἤτοι τοὐλάχιστον πρὸ 5 ἡμερῶν, ὅτε ἡ συγκοινωνία μὲ

τὸ χωρίον ἦτο ἐλευθέρα. Διότι μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὁ καπετὰν πασᾶς ἐξέδωκεν ἀμνηστείαν. Καὶ εἰς τὰ Μαστιχόχωρα ἔλαβε τὸν τύπον της. Καὶ εἰς διάστημα 10-12 ἡμερῶν δὲν ἐφάνη Τοῦρκος εἰς αὐτὰ τὰ μέρη, εἰς τρόπον ὥστε ἡμεῖς καταφυγόντες εἰς τὰ Μεστά, ἂν καὶ ἐπάσχομεν ἀπὸ πεῖναν, ἐτρέφομεν ὅμως μεγάλας ἐλπίδας τῆς ἐπιστροφῆς μας εἰς τὰ ἴδια σπίτια. Ἀλλ' ἐστάθημεν γελασμένοι, διότι μετ' αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ Τοῦρκοι, ἀπὸ 10 καὶ 20 καὶ 50, ὁ εἷς ἐπάνω εἰς τὸν ἄλλον ὥρμουν ἀδιακόπως καὶ εἰς αὐτὰ τὰ χωρία γδύνοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες, χωρὶς ἀρχηγόν, τοὺς καστρινούς, καταντήσαντες νὰ τοὺς ζητοῦν καὶ ἕως ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὰ ἄγρια βουνά. Καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας καὶ γυναῖκας ἠλευθέρωναν μὲ χονδρὰς δόσεις, τὰ δὲ κοράσια καὶ νεανίσκους ἔπαιρναν μαζί των εἰς τὸ κουαρτέρι των μὴ συγκατανεύοντες εἰς ἐλευθέρωσιν. Κατηντήσαμεν λοιπὸν εἰς τοιαύτην ἀπελπισίαν, ὥστε εἰς τὴν πρώτην μικρὰν ἀνησυχίαν τῶν Τούρκων ἀπὸ τὰ Μεστὰ εὐγήκαμεν ἀπὸ τοὺς κρυψῶνας μας μὲ ἀπόφασιν ἂν δὲν εὕρωμεν ὀκαζιόνε νὰ φύγωμεν, νὰ πέσωμεν διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' ἡ θεία πρόνοια διὰ μεγάλου θαύματος μᾶς ἐφανέρωσε τὴν αὐτὴν ἡμέραν μίαν καλὴν ὀκαζιόνα Μυκονιάτικην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδαρκαρίσθημεν, ἐνῷ μετ' ὀλίγας στιγμὰς ἐφάνησαν Τοῦρκοι ἀρκετοὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ παραθαλάσσια, ῥίπτοντες ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ καὶ τουφεκίας ἐπάνω εἰς τὸ παρτίδον μας. Τοιουτοτρόπως ἐφθάσαμεν εἰς τὴν Μύκονον τῇ 4 Μαΐου. Καὶ ἐκεῖ μαθόντες ὅτι ἡ φαμιλία τοῦ Βλαστοῦ, Παντελάκη Ροδοκανάκη καὶ Μερεντίδων ἀπὸ Τῆνον ἐναύλωσαν ἓν καράβι εἰς τὴν Σῦρον δι' ἐδῶ, συναγροικηθεὶς μετ' αὐτῶν, περάσαντες εἰς τὴν Σῦρον ἐδαρκαρίσθημεν καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸ καὶ μισεύσαντες τῇ 9 Μαΐου ἀπὸ ἐκεῖ ἐφθάσαμεν ἐδῶ τῇ 29 ἰδίου, ὑποφέραντες μίαν ὄχι καταφρονητὴν φουρτοῦναν ἔξω τοῦ Μορέως. Καὶ ἐκτὸς τούτου ὅλον τὸ ταξίδιόν μας ἦτο μία κόλασις, ὡς ἠμπορεῖτε νὰ συμπεράνετε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν συνοδοιπόρων ἀναβαινόντων εἰς 101, ἐξ ὧν μόνον 9 ἢ 10 ἄνδρες καὶ τὸ λοιπὸν γυναῖκες, ἀνήλικα παιδία καὶ βυζανιάρικα, καὶ πρὸς τούτοις ἀπὸ τὴν γύμνωσίν μας, διότι δὲν ἐλάβομεν καιρὸν καὶ οὔτε εὑρίσκομεν εἰς Μύκονον καὶ Σῦρον νὰ προβλεφθῶμεν τῶν ἀναγκαίων, εἰς τρόπον ὥστε ἐκάμομεν μεγάλην συμπάθειαν εἰς ὅλο τὸ Τριέστι. Ἔχει κα

πολλὰ ἄλλα δυστυχέστατα ἀνέκδοτα ἡ ζωή μας. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποφύγω τὴν περισσοτέραν ἔκτασιν τελειώνω αὐτὴν τὴν ἀξιοθρήνητον ἱστορίαν, δοξάζων μεγαλοφώνως τὸν Θεὸν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ζωῆς μας ἢ νὰ εἰπῶ καλλιώτερον τῶν ὅσων ὑπέκειντο εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Τούρκων, γυναικῶν καὶ παιδίων. Διότι ὅσον διὰ τὴν ζωήν μας, αὐτὴ θέλει εἶναι εἰς τὸ ἑξῆς δυστυχής, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς νὰ καταφρονῶμεν τὴν θείαν πρόνοιαν. Μ' ὅλον τοῦτο ἂν ὑπεφέραμεν τοιαῦτα μεγάλα δεινὰ ἐξ αἰτίας τῆς ἀναβολῆς μας εἰς Χίον, ὠφελήθημεν ὅμως μεγάλως εἰς τὸν ναῦλον, διότι μὲ μίαν μπαγατέλαν, τουτέστι μὲ 15 καὶ 30 γρόσια τὸ κεφάλι ἐπεράσαμεν εἰς τὴνΜύκονον, ἐνῷ ὅσοι ἐπέρασαν προτήτερα εἰς Ψαρὰ ἐκ τῶν καλουπακλήδων μας ἐπλήρωσαν πολλὰ χονδροὺς ναύλους, δηλαδὴ καὶ 500 καὶ 1000 καὶ 1500 γρόσια. Καὶ κοντὰ εἰς αὐτὸ ἐσουδελτάρισε καὶ ἕνας πικντὲς εἰς τὸ πέρασμα διὰ Ψαρὰ μὲ τὴν φαμιλίαν κάποιου ἀπόκοτου. Ἀκόμη καὶ ὁ ναῦλος μας δι' ἐδῶ ἐστάθη φθηνότατος διὰ τὴν πληθὺν τῶν ὁδοιπόρων ὄντας ὅλος τάλληρα 1400 ἀναλογεῖ εἰς κάθε ψυχὴν μὲ τὰ ρεγάλα καὶ ἄλλα κοινὰ ἔξοδα τάλληρα 15 περίπου, ἐνῷ τὸ καράβι ὁποῦ ἐναύλωσεν ὁ μισὲ Παρασκευᾶς, μισὲ Νικολῆς καὶ Βοῦρος εἰς Ψαρᾶ διὰ τὴν Ἀγκώναν, διὰ 60 ψυχὰς ἂν καὶ μικρότερον, ἐσυμφωνήθη διὰ 3000 τάλληρα ὡς ἤκουσα. Καὶ εἰς τὸ ἑξῆς φοβοῦμαι ὅτι οἱ ναῦλοι θέλουν εἶναι περισσότεροι, ἐκτὸς ἂν πέσουν πολλὰ καράβια.

Διότι καὶ ὁ κίνδυνος τῆς τουρκικῆς φλότας, ὅπου καὶ αὐτὸς εἶναι μεγάλος καὶ ἔδιδε καὶ εἰς ἡμᾶς μεγάλον τρόμον, ἕως εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ νερά, αὐξάνει, ἐνόσῳ τὰ γραικικὰ καράβια δὲν ὑπάγουν νὰ τῆς ἀντικρούσουν καὶ νὰ εὐδοκιμήσουν. Ἡμεῖς εἴμεθα, ὡς σᾶς προεῖπα, ὅλοι ὁμοῦ ἑπτὰ ψυχαί, δηλαδὴ ἡ Ζεννοῦκα μὲ τὸ Μαρουκώ, ἐγὼ μὲ τὴν Βιεροῦκαν καὶ παιδί της, ἡ γραῖα Ἀννέζα καὶ μία ἄλλη μπεῖνα δουλεύτρια, διὰ τὴν ὁποίαν τὸ βάρος τῶν ἐξόδων θέλει μᾶς σταθῇ εἰς τὸ ἑξῆς, ἂν ὁ Θεὸς μᾶς χαρίσῃ ζωήν, μία εὐτυχία διότι εἶναι δοῦλος περίφημος καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην σπανιώτατος. Ὁ δὲ σκοπός μας καὶ μάλιστα τῶν γυναικῶν ἀποβλέπει νὰ περάσωμεν εἰς τὰ αὐτόθι, διότι ποίαν δυσκολίαν ἔχομεν ἐδῶ, ὅπου τὰ νοίκια εἶναι μία ὑπερβολή, ἀφοῦ καὶ οἱ ἐδῶ συστημένοι ἰδικοί μας κάθηνται χωρὶς δουλιὰν διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἐμπορίου. Μ' ὅλον τοῦτο

προσμένομεν καὶ τὴν ἰδικήν σας γνώμην, ἥτις δὲν θέλει ἀργήσει. Θέλω γράψω καὶ τοῦ μισὲ Παρασκευᾶ καὶ μισὲ Νικολὺ εἰς Ἀγκῶναν. ἔνθα τοὺς στοχάζομαι φθασμένους, διὰ νὰ μάθω ποῖον σκοπὸν ἔχουν καὶ ἐκεῖνοι διὰ τὴν τωρινὴν ἀποκατάστασίν των ἄχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ λεβάντε. Τὸ δὲ ταξίδιόν μας δι᾿ αὐτοῦ, κλίνω σχεδὸν μὲ τὴν γνώμην καὶ ἀπόφασιν τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον μεγχλυτάτην ἀηδίαν τῆς θαλάσσης νὰ γίνῃ διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὴν Βενετίαν ἕως εἰς τὴν Γένοβαν μαζὶ καὶ μὲ τὸν προωδευμένον ἐδῶ Ἀμβρόσιόν μας.

Ἔχομεν τὰ μέσα διὰ τὸ ταξίδι μέχρι Μασσαλίας. ὁπότε θὰ κανονίσωμεν μαζὶ τὰ τῆς ἀποκαταστάσεώς μας Σχεδὸν τίποτε δὲν ἐσώσαμεν ἀπὸ τὸ σπίτι Ἡ Ζεννούκα κατώρθωσε νὰ πάρῃ ὀλίγα ἀσημένια πράγματα, ἀλλὰ ὄχι τὰ μεγάλα. Ἐλπίζω ἐντὸς τοῦ μηνὸς νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν Μασσαλίαν.

ὁ ἀδελφός σας

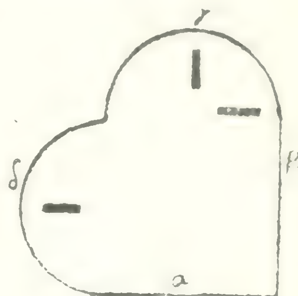
Αὔγουστος Ἀργέντης

Π. Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΤΡΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΚ ΠΑΡΟΥ

I

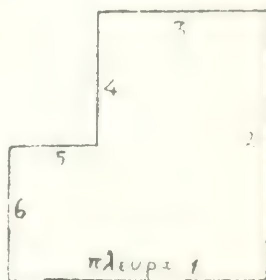
Ἐν ἀγρῷ κειμένῳ εἰς τὸ νοτιανατολικὸν ἄκρον τῆς Παροικίας τῆς Πάρου καὶ ἀνήκοντι εἰς τὸν κ. Ἀνδρέαν Βαρούχαν, «Θόλος» δὲ καλουμένῳ, ἐκεῖ ὅπου πρὸ ἐτῶν ὁ Hiller von Gärtringen ἔκαμεν ἀνασκαφὰς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐξεσκάφη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1921 ὑπὸ τοῦ κ. Η. Ραγκούση, κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς κειμένη, ἐπὶ βάσεως, ὑπερμεγέθης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου στήλη, ὕψους 1.16 μ. ἐκ δύο ἐπιπέδων πλευρῶν καὶ δύο ἡμικυλινδρικῶν ἀποτελουμένη, ἀνεπίγραφος, φέρουσα ἐπὶ τῶν 4 πλευρῶν αὐτῆς ὀνόματα ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Τὸ

Σχ. 1ον
Κάτοψις

μῆκος τῶν ἐπιπέδων πλευρῶν εἶναι 0,45 μ. ἑκατέρας, ἡ δὲ ἀκτὶς τῶν ἡμικυκλικῶν 0.20 μ. κάτω τὰ ἡμικιόνια ταῦτα φέρουσιν ἀνὰ 8 βραχείας (ὕψους 0.09) δωρικοῦ ρυθμοῦ ραβδώσεις, ὧν ἐν τῇ συμβολῇ κεῖται διάμεσον ἐπίπεδον πλάτους 0.05 μ.

Τῆς βάσεως, ὕψος ἐχούσης 0.20 μ., αἱ πλευραὶ ἀνταποκρινόμεναι εἰς τὰς τῆς στήλης, ἔχουσι μόνον ἀντὶ καμπύλων πλευρῶν ὀρθὰς γωνίας. Αἱ διαστάσεις τῶν πλευρῶν τῆς βάσεως (σχῆμα 2) εἶναι 1:0,87, 2: 0,85, 3: 0.58, 4: 0.27, 5: 0.29, 6: 0.58.

Σχ. 2ον
Κάτοψις βάσεως

Ἡ ἄνω ἐπίπεδος ἐπιφάνεια φέρει ἐντομὰς πρὸς στερέωσιν ἀντικειμένου τινὸς (ἴσως ἀγάλματος) δύο μὲν πρὸς τὴν γ' κυρτὴν πλευρὰν καὶ μίαν πρὸς τὴν δ' (ἰδὲ σχ. 1

Ἡ πρώτη (α) εὐθύγραμμος ἐπιφάνεια, ἡ καὶ κυριωτέρα, φέρει ἄνω ἐντὸς γεγλυμμένου πλαισίου τὰ ἑξῆς ὀνόματα:

..ΣΟΥ
ΚΑΙ ὕψος γραμμάτων 0.02.
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ὧν τὸ πλῆρες εἶναι: ΣΩ]ΣΟΥ
ΚΑΙ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς τοῦ Σώσου, σῴζονται ἐλάχιστα ἴχνη.

Ὀλίγον κατωτέρω, ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς ὑπάρχουσιν τὰ ἑξῆς ὀνόματα, οὐχὶ στοιχηδὸν γεγλυμμένα:

·ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ	ὕψος γραμμάτων	0.035
ΚΑΙ	» »	0.025
ΡΟΥΦΟΥ ΚΑΙ	» »	0.025
ΑΜΜΟΝΙΟΥ ΚΑΙ	» »	0.025
ΤΕΡΤΙΟΥ ΚΑΙ	» »	0.025
Φ		

Τὸ φ τοῦτο εἶναι προφανῶς ἀρκτικὸν ὀνόματος, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὴ συμπληρωθέντος. εἶναι δὲ τὰ ἄνω ὀνόματα οὐχὶ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς γεγλυμμένα οὐδὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους.

Ἡ δευτέρα (β) ἐπίπεδος ἐπιφάνεια φέρει ἐφαπτόμενα τῆς ἄνω ἐπιφανείας τάδε τὰ γράμματα, σχεδὸν ἐξίτηλα:

ΑΚΞΔΟΝΟΣ (ὕψος γραμμ. 0.03)

προφανῶς Μ]ΑΚΕΔΟΝΟΣ,

ὀλίγον δὲ κατωτέρω κύκλον ἀκτῖνος 0.13 μὲ αὐλακωτὴν περιφέρειαν. ἐξ ἀρχῆς μὴ συμπληρωθεῖσαν εἰς τὸ κάτω ἄκρον ὀλίγον.

Ἡ δεξιὰ (γ) κυρτὴ πλευρὰ φέρει ἄνω ἀριστερά, τὰ ἑξῆς, ἴσως καὶ κοσμήματα:

ΔΩ καὶ ὀλίγον δεξιώτερον τὰ γράμματα:

Ε..ΡΛ.Α (ὕψ. γραμμ. 0.02)

Τέλος ἐν τῇ ἀριστερᾷ (δ) κυρτῇ ἐπιφανείᾳ ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς, ὀλίγον λοξῶς. ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω, γεγλυμμένα:

ΚΑΛΛΙΚΛΕΟΥΣ
ΣΩΧΑΡΜΟΥ (ὕψος γραμ. 0.03 μ)

Τὸ μάρμαρον ἔφερε γράμματα παλαιοτέρας ἐποχῆς, ἴσως

κλασσικῶν χρόνων—τοιαῦτα φαίνεται δ' ὅτι εἶναι τὸ Μ]ΑΚΕΔΟΝΟΣ τῆς β'. πλευρᾶς, τὰ τῆς γ'. ἐπιφανείας Ε..ΡΛ Α, καθὼς καὶ ἓν Χ εὑρισκόμενον δεξιὰ ὑπεράνω τῆς ἐπιγραφῆς τῆς δ'. πλευρᾶς, καὶ ἄλλα πολλὰ ἴχνη ἑκασταχοῦ· ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ διαφορὰ αὐτῶν, σχεδὸν ἐξιτήλων πρὸς τὴν σαφήνειαν τῶν ἄλλων—ἀπεξέσθη δὲ κατόπιν, (κακῶς μάλιστα ὥστε καὶ ἀνώμαλος νὰ ᾖ καθ' ὅλου ἡ ἐπιφάνεια καὶ νὰ σῴζωνται τὰ ἄνω γράμματα ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἐπιγραφῶν) ἵνα χρησιμοποιηθῇ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους· θὰ ἀπεκόπη δὲ τότε ἄνωθεν, μέρος τῆς στήλης οὕτως ὥστε σήμερον τὰ γράμματα τοῦ Μ]ΑΚΕΔΟΝΟΣ νὰ εἶναι ἐλαφρῶς κατὰ τὴν κορυφὴν αὐτῶν ἀποκεκομμένα.

Καθέτως τῆς πλευρᾶς α. παρὰ τὴν δ. ὑπάρχουσιν ἴχνη τοίχου ρωμαϊκῶν ἐπίσης χρόνων.

Ταυτοχρόνως δ' ἀνεσκάφησαν καὶ δύο τεμάχια βάσεως δωρ. κιόνων, μὴ ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐν λόγῳ στήλην.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς στήλης ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Ραγκούση πήλινα καὶ μαρμάρινα ἀγγεῖα, λήκυθοι κτλ. μεταφερθέντα ὑπὸ τῶν ἐργατῶν εἰς τὰς οἰκίας των πρὸς κόσμον, ὁποῖον πᾶσα οἰκία ἐν Πάρῳ ἔχει.

2

Ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἀγ. Ἰωάννου τῆς Παροικίας ἐν τῇ αὐλῇ τῆς οἰκίας Κατίνας Σ. Μαλαγαρδῆ κεῖται πρὸ δεκαετίας ἀνευρεθὲν ἐν τῷ τοίχῳ τῆς οἰκίας ἀνανεουμένης, λευκὸν ὀρθογώνιον μάρμαρον, μήκους 0.63 μ., ὕψους 0.31 καὶ πάχους 0.635 μ., φέρον ἔμμετρον ἐν δακτυλ. ἑξαμέτρῳ ἀναθηματικὴν ἐπιγραφήν, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ μαρμάρου ἐξικνουμένην, κλασσικῶν χρόνων, τήνδε:

]ΡΜΗΙ ΤΟΝΔΑΝΕΘΗΚΕΝΟΤΕ.. ΙΜΑΧΟΥΘΕΟΠΟΜΠ[

ἡ συμπλήρωσις εἶναι εὐκολωτάτη, ὑπαρχόντων ἴχνῶν τινῶν τῶν δύο ἐν τῷ μέσῳ ἐλλειπόντων γραμμάτων:

Ε]ΡΜΗΙΤΟΝΔΑΝΕΘΗΚΕΝΟΤΕ[ΙΣ]ΙΜΑΧΟΥ ΘΕΟΠΟΜΠ[ΟΣ

Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων εἶναι 0.23 μ. πλὴν τοῦ Θ καὶ Ο, κατά τι μικροτέρων.

Προφανῶς πρόκειται περὶ ἀφιερώσεως τῷ Ἑρμῇ ἀντικειμένου

τινός, πιθανώτατα τρίποδος· δυστυχῶς, ἐπειδὴ τὸ μάρμαρον κεῖται ἀνεστραμμένον καὶ ὡς ἐκ τοῦ βάρους του εἶναι δύσκολον νὰ ὑπανεγερθῇ, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἴχνη τῆς στερεώσεως τοῦ ἐν λόγῳ ἀφιερώματος, ὁπότε ὁ καθορισμὸς αὐτοῦ θὰ ἦτο ὅπως δήποτε βεβαιότερος.

Τὰ γράμματα εἶναι κομψότατα, πλὴν δ' ὀλίγων τινῶν εὐκρινέστατα.

3

Ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ εὑρίσκεται ἕτερον μάρμαρον ὑπέρυθρον, ὀρθογώνιον, ὕψους 0.19 μ., μήκους 0.37 μ. καὶ πλάτους 0.20 μ., φέρον ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ παράδοξον ἐπιγραφὴν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐλλιπῆ ἑκατέρωθεν, ἰδίᾳ κατὰ τὸ ἀριστερόν· τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων, μὴ στοιχηδὸν γεγραμμένων εἶναι 0,023 μ. τῆς πρώτης σειρᾶς (ΕΡΜΟΔΙΚΟ), τῶν δὲ λοιπῶν ἕξ: 0.018 μ.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

]ΙΕΡΜΟΔΙΚΟ[
]ΑΓΗΜΟΝΟΣΤΡΙΗΡΑ[
]ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥΔΕΚΑΤΑΡΧ[
]ΟΚΛΕΥΣΤΟΙΔΕΕΠΛΕΥΣΑ[
]ΙΡΗΝΑΣΕΒΑΣΤΑ
]ΝΟΥΧΡΥΣΑΩΓΚΑΙΤΙΜΟΚΡΑ[
]ΑΣΣΤΡΑΤΩΝΟΣΕΥΦΡΟΣΥ[

ὧν πιθανὴ συμπλήρωσις:

? ΕΠ]ΙΕΡΜΟΔΙΚΟ[Υ
. . . .]ΑΓΗΜΟΝΟΣΤΡΙΗΡΑ[ΡΧ
ΟΥΝΤΟΣ]ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥΔΕΚΑΤΑΡΧ[ΟΥ
ΝΤΟΣ ΔΙ/ΘΕ]ΟΚΛΕΥΣΤΟΙΔΕΕΠΛΕΥΣΑ[Ν
Ε ΙΡΗΝΑΣΕΒΑΣΤΑ
. . .]ΝΟΥΧΡΥΣΑΩΡΚΑΙΤΙΜΟΚΡΑ[ΤΟΥ
Σ . . .]ΑΣΣΤΡΑΤΩΝΟΣΕΥΦΡΟΣΥ[ΝΟΣ

Ἴχνη τινὰ τῆς ΕΠΙ τοῦ α΄. στίχου σῴζονται καίτοι ἀβέβαια· ἡ ἐπὶ δικαιολογεῖται ἐκ τῶν γενικῶν Ἀγήμονος, Ἀντιπάτρου, Δι (ἢ Θε-) οκλεῦς (διαλεκτική)· ὁ Ἑρμόδικος οὗτος βεβαίως θὰ ἦτο ὁ κύριος

ἄρχων τῆς πόλεως, μεθ' ὃν ἀκολουθεῖ ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος τῶν λοιπῶν ἀρχόντων:.... *Ἀγήμονος* (ἄγνωστον ποῖον τὸ ἀξίωμά του), *τριηραρχοῦντος Ἀντιπάτρου* (ἴδε Ἡροδ. VIII 46, Θουκ. IV 11,4), *δεκαταρχοῦντος Θε* (*Δι-*) *οκλέους* (τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἄγνωστον). Ἀκολουθοῦσι τὰ ὀνόματα τῶν ἀφιχθέντων· καὶ πρῶτον ἐν ἰδίῳ στίχῳ ἐν τῷ μέσῳ (εἰς τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ λίθου κενὸν οὐδὲν ἐλλείπει) ἀναφέρεται: Ε]ἰρήνα σεβαστά, καὶ ἕπονται τὸ ὀνόματα (τῶν ἀκολούθων της;) ὁ ...*νουΧρυσάωρ*, ὁ *Τιμοκράτους*... .*ας καὶ ὁ Στράτωνος Εὐφρόσυνος*.

Εἶναι ὅμως ὅλως παράδοξον τί σημαίνει ἡ δωρικὴ διάλεκτος (τοῖδε Ε]ἰρήνα. Σεβαστὰ) ἐπὶ τῶν ρωμ. χρόνων καὶ ἐν νήσῳ ἰωνικῇ, οἷα ἡ Πάρος· ἐξ ἄλλου, ἐν χρόνοις ὑποταγῆς τίς ἦτο αὕτη ἡ σεβαστὰ Εἰρήνα, ἡ ἐκεῖ πλεύσασα; πάντως ἀποκλείεται, ἢ τοὐλάχιστον εἶναι ἱκανῶς ἀπίθανον, ὅτι τὸ μάρμαρον ἔχει ἔλθει ἔξωθεν ἔκ τινος δωρίδος νήσου (Μήλου, Θείρας), διότι ἡ Πάρος ἔχει ἀφθονίαν μαρμάρου· ἄλλως τε τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων τῆς νήσου γράφονται εἰς ἰων. διάλεκτον (Ἑρμοδικο[υ, Ἀντιπάτρου), ἐπὶ ἰων. ἄρα νήσου τὸ μάρμαρον ἐχαράχθη, ἴσως δὲ τιμῆς χάριν τῆς *σεβαστᾶς Εἰρήνας* ταύτης ἡ ἐπιγραφὴ ἐγράφη δωριστί, πλὴν τῶν ὀνομάτων τῶν ἰώνων ἀρχόντων. Ὅπως δήποτε ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι λίαν δυσερμήνευτος καθ' ὅσον μάλιστα πρώτην φορὰν ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, εὑρίσκεται ἐπιγραφὴ ἐν ξένῃ γεγραμμένῃ διαλέκτῳ.

Τὰ γράμματα εἶναι ὅλα εὐκρινέστατα, βαθέως ἐγκεχαραγμένα καὶ κομψότατα.

ΙΩΑΝΝΗΣ Θ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΟΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ

Α'.

536*

Χαρτ. 0,198×0.145. Αἰῶνος XVI—XVII, (φ.156).

Ἐν φ. 1α. «Κρόνικα ἤγουν χ[ρ]ονογραφία τοῦ νησσίου τῆς Κύπρου, ἀρχίζον[τας ἀ]πὸ τὸν καιρὸν τοῦ νῶε, ἕως εἰς τοὺς 1572· μετ[ε(;)]γλωττισμένη ἀπὸ τὸ λατεῖνον, εἰς τὸ ρωμαϊκόν, ἀπὸ τὸν λογίζον σκευοφύλακα ἀπὸ χώρας λευκάρων». (Ταῦτα δι' ἐρυθρᾶς μελάνης.

Τελειώνει δὲ ὡς ἑξῆς: «τόρα ὁ Θς ὁ παντοκράτωρ νὰ γίνει ἴλεος ἐν ταῖς ἁμαρτίαις μας καὶ νὰ μᾶς ἀξιώσει [τῆς] Θς τῆς βασιλείας του· οἷς γένοιτω πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν· ὦ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν».

Τέλος καὶ τῷ θεῷ χάρις.

Τὸ παρὸν βιβλίον ἐμεταγλωττίστην ἀπὸ τὸ λατείνον εἰς ῥωμαίκον· ὑπὸ ἐμοῦ λογίζου σκευοφύλακος ἀπὸ χώρας λευκάρων· καὶ οἱ ἀναγινόσκοντες εὔχεστε μοι διὰ τὸ νῦν· καὶ συγχωράτε μου. καὶ Θς συγχωρήσει πάντας ἡμᾶς ἀμήν».

Ὁ κυρίως κῶδιξ ἀποτελεῖται ἐκ φ. 154, τὰ δὲ φ. 155,156 ἄγραφα εἶναι τῆς συνδέσεως.

Ἡ ἀρίθμησις δι' ἀραβικῶν χαρακτήρων εἶναι παλαιὰ κατὰ φύλλα· οὐχὶ ὅμως σύγχρονος τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος, διότι παρετήρησα ὅτι μεταξὺ τοῦ φ.5β —6α ἐξέπεσεν ἓν ἢ καὶ περισσότερα φύλλα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἢ τοῖς ὁποίοις θὰ ἐτελείωνε τὴν περιγραφὴν τῆς πόλεως Κουριάδος, θὰ περιέγραφε τὴν πόλιν Κούρην, συμφώνως πρὸς τὸν κατάλογον τῶν παλαιῶν πόλεων, τὸν ὁποῖον μᾶς δίδει ἐν φ. 3α καὶ θὰ ἤρχιζε τὴν περιγραφὴν τὰς Νεαπόλεως. Ἐνῷ δηλ. ἐν τῷ τέλει τοῦ φ. 5β δὲν τελειώνει ἡ περιγραφὴ τῆς Κουριάδος, τὸ φ. 6α

1) * Ὁ ἀριθ. 536 εἶναι ὁ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀβερωφείου Γυμνασίου ἐν τῷ τμήματι τῆς Ἱστορίας, ἔνθα ἀπόκειται ὁ κῶδιξ.

ἀρχίζει μὲ συνέχειαν περιγραφῆς τῆς Νεαπόλεως. Μᾶς λείπει δηλ. τὸ τέλος τῆς περιγραφῆς τῆς Κουριάδος, ὁλόκληρος ἡ περιγραφὴ τῆς Κούρης (ὅπως τὴν ὀνομάζει), καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς περιγραφῆς τῆς Νεαπόλεως.

Τὰ φ. 1 καὶ 45 δι᾽ ὑστερωτέρας χειρὸς γεγραμμένα καὶ νεώτερα τῆς ἀριθμήσεως, διότι ἦσαν ἄνευ ἀριθμῶν, ἠρίθμησα δὲ ἐγὼ διὰ τῶν ἀριθ. 1 καὶ 45.

Ἐν φ. 2β τεμάχιον χάρτου 0,080×0,022 προσκεκολλημένον ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ φύλλου καὶ πρὸς τὴν δεξιὰν ᾤαν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συμπληροῦνται δι᾽ ὑστερωτέρας χειρὸς ἐξαλειφθεῖσαι πιθανῶς λέξεις.

Ἐν φ. 8α ἐν τῇ ἄνω ᾤᾳ, ἐν ἀρχῇ λέξεις δυσανάγνωστοι, ἔπειτα δὲ «*αυτον το χαρτὶν εινε τοῦ πα᾽᾽κτορν*» εἰς τὸ ἔσχατον ἄκρον τοῦ φύλλου.

Τοῦ φ. 20 ἡ κάτω γωνία λείπει.

Ἐλλείπουσι τὰ φ. 38, 39, 40, 43, 142, 149, 150, 151.

Ἐν φ. 29β, 32α, 35α, 41α, 41β, 45β, 52β, 53α, 91β, 92α, 98β, 108α, 109α, 113β, 114α καὶ 118α ἀσήμαντοι δι᾽ ὑστερωτέρας χειρὸς σημειώσεις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπαναλήψεις τῶν ἐν τῷ κειμένῳ φράσεων.

Ἐν τοῖς φ. 76β—79α ἐν τῇ ἄνω ᾤᾳ ἀνὰ μίαν γραμμὴν εἰς ἕκαστον φύλλον τὰ ἑξῆς: «μὲ τὸ παρόν μου ὁμολογῶ ἐγῶ ὁ γεοργεὶς καργ[ε]ρὰ ἀπὸ χωρίον βατυλὴν ὅτι εὐρίσκομαι καθαρὸς χρεοφυλέτης τοῦ τάδε απο χωρίον βατυλήν, ἀπὸ το αὐτὸ χωρίον γρ. τῶν ἀριθμῶν τόσα εἴτη τόσα τὰ ὁποῖα ἐλαβάτα εἰς παλίαν τζώχας καὶ ὑπόσχωμαι να κάμω τὴν τελείαν πληρωμὴν εἰς διορίαν ἡμέρας τριακόσιας ἐξείντα μίαν καὶ διὰ ἕν (δειξιν(;)) ἀληθείας δέδωκα τὸ παρὸν μου εἰς χῆρας του».

Ἐν φ. 154β ἱστορικὴ σημείωσις δι᾽ ὑστερωτέρας χειρὸς ἡ ἑξῆς:

«αʹψπαʹ: καὶ ὀγδοήντα δύο ἐπάτησεν: 9εμβρίου κʹ: ἡμέρα δευτέρα· ὥρα ἔχτη τῆς ἡμέρας ἔφεραν τὴν ἁγίαν οἰκώνα τῆς παναγίας τοῦ κύκκου εἰς τὴν ἐκλησίαν τῶν ἁγίων ὁμολογιτῶν, μάλιστα μὲ πηγουρτὴν τοῦ Μουχασὴλ ἀγᾶ χατζῆ μπακκάγα, εἰς την τρίτην ἡμέραν ἐξέδησαν οἱ ἅγιοι ἀρχιερεῖς, ὁ κύρ Χρύσανθος, καὶ ὁ κύρ Πανάρετος καὶ ὁ κύρ Μελέτιος, καὶ ὁ κύρ Σωφρόνιος: καὶ ἐπάγησαν εἰς προσ[κύ]νησήν της καὶ ἐπήοισαν παράκλησιν διὰ τὴν ἀνομβρ[ίαν] τὴν περισσὴν ποῦ εἶχεν ὁ τόπος, καὶ οἱ δύο ἐνωρίες ἅγιος ωʹ: καὶ ἅγιος Ἀντώνιος ἕος καὶ μορὰ παιδία ἔτρεξαν, καὶ κατόπιν ἀραδικὸς ἐπήγ[ε]νναν ὅλες ὁ[ι] ἐνωρίες: καὶ τὰ χωρία, καὶ δοξασμένη νὰ εἶναι ἡ χάρις της ἔβρ[ε]χεν εἴκοσι (;) μέρες ἀκατάπαυστες· καὶ ἤστερα [ἐπήρ]αν την εἰς τὸν λάονακα».

Τὰ φ. 155 καὶ 156 ἄγραφα τῆς συνδέσεως εἶναι ἐσχισμένα κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ· ἐν αὐτοῖς δι' ὑστερωτέρας χειρὸς διάφοροι σημειώσεις. Αἱ βραχυγραφίαι ἐν τῷ κειμένῳ συχναί.

Ὁ κῶδιξ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τέλει ἐν μέρει τιλφόδρωτος, ἐν τοῖς ἄλλοις ἡ διατήρησις καλή.

Ἡ στάχωσις βυρσίνη μετ' ἐπιτυπωμάτων τῶν αὐτῶν ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. Ἐν ταῖς γωνίαις τοῦ παραλληλογράμμου αἱ παραστάσεις τῶν Εὐαγγελιστῶν Μάρκου καὶ Λουκᾶ, κάτωθεν τοῦ θρόνου τῶν ὁποίων S. MARKO καὶ S. LVKA.

Β'.

Ὁ κῶδιξ, ὡς ἐκ τοῦ ἐν φ. 1α τίτλου καταφαίνεται, εἶναι μετάφρασις τοῦ ἔργου τοῦ Λουζινιανοῦ «Chorograffia et breve historia universale dell' isola di Cipro prîncipiando al tempo di Noe per in sino al 1572· In Bologna 1573»».

Ἀντίγραφον τῆς μεταφράσεως ταύτης ὑπάρχει ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίῳ τοῦ Παναγίου Τάφου, τοῦ ὁποίου σύντομον περιγραφὴν μᾶς ἔδωσεν ὁ Σάθας ἐν τῷ Β' τόμῳ τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης, ἐν σ. ρνγ'—ρνδ', ὅπου μεταξὺ ἄλλων λέγει τὰ ἑξῆς: «Καὶ ἄγνωστον μὲν ὑπὸ τίνος καὶ πότε ἐξεπονήθη ἡ μετάφρασις αὕτη· τοῦτο δὲ μόνον γινώσκομεν ἐξ ἐπισυνημμένης τῷ κώδικι ἐπιστολῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Σιλβέστρου, ὅτι ἐπιμελείᾳ τούτου ἀντιγραφεῖσα ἐξ *ἄλλου* κώδικος ἐπέμφθη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν γνωστὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Χρύσανθον τὸν Νοταρᾶν, ἐπανειλημμένως ζητήσαντα παρὰ τοῦ Σιλβέστρου τό τε ἀντίγραφον τοῦτο καὶ ἄλλας περὶ Κύπρου εἰδήσεις».

Εἶναι εὐτυχὴς ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀβερωφείου Γυμνασίου, διότι μεταξὺ τῶν ὀλιγίστων χειρογράφων της κατέχει τὸν πρωτότυπον κώδικα μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐκπονήσαντος τὴν μετάφρασιν «Λογίζου σκευοφύλακος ἀπὸ χώρας Λευκάρων» (φ. 1α). Μᾶς δίδει δηλ. τὸ ὄνομά του, τὸν τίτλον του καὶ τὸ μέρος, ἐξ οὗ κατάγεται, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει *χώραν* (=κωμόπολιν, πόλιν).

Δυστυχῶς δὲν μᾶς δίδει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρός του, ὁπότε μετὰ περισσοτέρας ἀσφαλείας θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τὴν ταυτότητα τοῦ μεταφραστοῦ.

Ἐὰν δὲν μᾶς ἠμπόδιζεν ὁ τόπος τῆς γεννήσεώς του θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὸν συνταυτίσωμεν πρὸς τὸν γνωστὸν Λουΐζιον Ροῦσον, συγκαταλεγόμενον ὑπὸ Νεοφύτου Ροδινοῦ τοῦ Κυπρίου μεταξὺ «τῶν ὀνομαστῶν ἀνθρώπων, ὁποῦ εὐγήκασιν ἀπὸ τὸ νησὶ τῆς Κύπρου [1]», ἀποθανόντα δὲ τῷ 1642.

Ἀλλ' ὁ μὲν Λουΐζιος κατὰ τὸν Νεόφυτον τὸν Ροδινὸν κατάγεται ἐκ τῆς Ποταμιᾶς ἄνωθεν τοῦ Κυλανίου, ὁ δὲ ἡμέτερος Λογίζος [2] ἐκ Λευκάρων, κώλυμα σοβαρώτατον πρὸς συνταύτισιν τῶν δύο λογίων.

Ἡ παροῦσα μετάφρασις ἐξεπονήθη περὶ τα τέλη τοῦ XVI ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ XVII αἰῶνος, ὡς ἐκ τοῦ σχήματος των γραμμάτων καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι 4-5 λέξεις Τουρκικὰς περιέχει, ἐνῷ βρίθει κυριολεκτικῶς Φραγκικῶν λέξεων.

Μετὰ πολλῆς ὅμως πιθανότητος δυνάμεθα νὰ τὸν συνταυτίσωμεν πρὸς ἄλλον Λοΐζον, ὁ ὁποῖος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Χριστοδούλου δὶς ὡς πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Δοῦκα τῆς Σαβοΐας, ὅπως πείσῃ τοῦτον νὰ ἀποστείλῃ δυνάμεις πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ.

Πρῶτον κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1609 ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Χριστόδουλος μετὰ πάντων τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν της νήσου ἔπεμψε πρὸς τὸν Δοῦκα τῆς Σαβοΐας ἐπιστολὴν παρακαλῶν αὐτόν, ὅπως ἀποστείλῃ βοήθειαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ τυράννου. ἐβεβαίωνε δὲ αὐτὸν ὅτι τριάκοντα πέντε χιλιάδες ἄνδρες τῶν ἁρμάτων ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων.

Κομιστὴς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιστολῇ ἀναφέρεται, ἐγένετο Λοΐζος τις· «....καὶ παρακαλοῦμεν τὴν ὑψηλότητά σου νὰ μᾶς κάμῃς χάριν δι' ἀπόκρισιν μὲ τὸν κομιστὴν Λοΐζον διὰ νὰ δώσωμεν πληροφορίαν ἐτούτου τοῦ λαοῦ [3] κτλ.».

[1]) Κυπριανοῦ Ἱστορ. Χρονολ. σ. 338. (Αἱ σελίδες τῶν παραπομπῶν εἰς τὴν Ἱστορ. τοῦ Κυπριανοῦ εἶναι της νέας ἐκδόσεως τοῦ 1902 ὑπὸ Καταλάνου).

[2]) Τὰ ὀνόματα Λουΐζος, Λογίζος, Λοΐζος προῆλθον ἐκ του Γαλλ. Louis, σημειωτέον δὲ τὸ ὄνομα Λοΐζος εἶναι συνηθέστατον ἐν Κύπρῳ.

[3]) Σάθα, Τουρκοκρ. Ἑλλὰς σ. 161 (1869).

«Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς λέγει ὁ Σάθας, ὁ φιλόπατρις τῆς Κύπρου ἀρχιεπίσκοπος (Χριστόδουλος) δὲν ἔπαυσε γράφων καὶ ἐξορκίζων τὸν δοῦκα τῆς Σαβοΐας νὰ ἀποφασίσῃ τέλος πάντων τὴν προαγγελθεῖσαν ἐπιχείρησιν. Τὴν 6ην Ἀπριλίου 1611 ἐπιστέλλων πρὸς τὸν κόμητα Μὸν Βασίλειον αὐλάρχην τοῦ Δουκός, παρακαλεῖ αὐτὸν ἵνα συστήσῃ τοὺς ἀπεσταλμένους *Λοΐζον τοῦ Νικολοῦ* καὶ Κωνσταντῖνον τοῦ Δήμου διὰ τὸ ἅγιον ἔργον, ὅπου θέλουν λυτρωθῆν τόσαι ψυχαὶς ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ διαβόλου, ὅπου καθημερινῶς χάνον[ται] ἀπὸ τὴν μεγάλη τυραννία καὶ τὴν ἀτιμωρίαν τοῦ τυράννου [1]».

Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἡμετέρου Λογίζου, ὁ ὁποῖος ὡς ἰταλομαθὴς θὰ ἦτο καταλληλότατος διὰ τὰς τοιαύτας πρεσβείας.

Ἐπίσης πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ὁ ἡμέτερος Λογίζος διετέλει ὡς σκευοφύλαξ ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ Κύπρου, ὅπου θὰ ἀπέκειτο καὶ ὁ κῶδιξ, ἐξ οὗ ἀντιγραφεὶς τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Σιλβέστρου (1718—1731) ὁ ὑπὸ τοῦ Σάθα περιγραφείς, ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν (σ. 132) ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Χρύσανθον τὸν Νοταρᾶν [2].

*
* *

Ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ ἐν φ. 154β δι' ὑστερωτέρας χειρὸς ἱστορικὴ σημείωσις (ἰ. σ. 131). Περὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀναφερομένων προσώπων καὶ πραγμάτων ὁμιλεῖ διὰ μακρῶν ὁ Κυπριανὸς (σ. 486—492) ἐν τῷ τελευταίῳ καὶ ἀξιολογωτέρῳ μέρει τῆς Ἱστορίας του.

Καὶ πρῶτον τὴν ἀνομβρίαν τοῦ 1781 καὶ 1782, ἐξ ἧς προεκλήθη ἡ ἀνάγκη τῆς καταβάσεως ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Κύκκου τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνος τῆς Παναγίας, ἀπαράλλακτα ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερον ἐν Κύπρῳ κατὰ τὰς μεγάλας ἀνομβρίας, καὶ περιφορᾶς αὐτῆς ἀνὰ τὴν Κύπρον πρὸς πρόκλησιν βροχῶν, ἀναφέρει καὶ ὁ Κυπριανὸς (σ. 491).

Ὁ δὲ ἐν τῇ ἱστορικῇ σημειώσει ἀναφερόμενος Μουχασὴλ Χατζῆ Μπακκάγας εἶναι ὁ περιβόητος Χατζη-Μπακκῆς, ὅστις ἀπὸ ἁπλοῦ,

---

[1]) Σάθα, Τουρκοκρ. Ἑλλάς. σ. 192 (1869).

[2]) Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία σ. 431 (1868).

ἀγραμμάτου χωρικοῦ κατώρθωσε διὰ διαφόρων μηχανορραφιῶν, κακουργημάτων καὶ δολοφονιῶν, «ὁ παμπόνηρος καὶ πολυμήχανος» κατὰ τὸν Κυπριανὸν νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ἀξιώματος ἐν Κύπρῳ, τοῦ Μουχασσήλη,[1] ἀπὸ τοῦ 1775—1783. Ἐπωνομάσθη δὲ μετὰ τὴν ἀνάδασίν του εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μουχασήλ, Χατζαπτοὺλ Μπακκάγας, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Κυπριανὸς ἐξαντλεῖ ὅλα τὰ κοσμητικὰ ἐπίθετα πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς τυραννικῆς διοικήσεώς του.

Οἱ δὲ ἐν τῇ σημειώσει ἀναφερόμενοι ἀρχιερεῖς εἶναι οἱ θαρραλέως ἀντιταχθέντες κατὰ τῶν φορολογικῶν καταπιέσεων τοῦ Μπακκάγα, μετὰ μυρίους δὲ κινδύνους καὶ ἐξορίας κατορθώσαντες νὰ παυθῇ παρὰ τοῦ Σουλτάνου ὁ τύραννος οὗτος. Καὶ εἶναι κατ᾽ ἐπισκοπὰς ὁ μὲν κὺρ Χρύσανθος Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, ὁ κὺρ Πανάρετος Μητροπολίτης Πάφου, ὁ κὺρ Μελέτιος Μητροπολίτης Κιτίου καὶ ὁ κὺρ Σωφρόνιος Μητροπολίτης Κυρηνίας (Κυπριαν. σ. 490).

*
* *

Σήμερον ἐν Κύπρῳ ἡ λέξις *τρίτον* λέγεται ἐπὶ τοῦ τῆς *δεκάτης* φόρου τοῦ ἐπιδεβλημένου ἐπὶ τῶν δημητριακῶν καρπῶν. Οἱ χωρικοὶ τῆς νήσου καὶ δὴ τοῦ κατ᾽ ἐξοχὴν γεωργικοῦ διαμερίσματος τῆς Μεσαρκᾶς (ἐπ. Ἀμμοχώστου) πλὴν τῆς λέξεως *δεκατεία* μεταχειρίζονται ἀντ᾽ αὐτῆς ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τὴν λέξιν *τρίτον* (=δεκάτη) καὶ τὸ ρῆμα *τριτεύκω* (=δεκατίζω). Ἤκουσα πολλάκις ἐν Μεσαρκᾷ τὰς φράσεις «Φὲρ τὴν σακκούλλαν νὰ βάλουμεν τὸ τρίτον», «Ἐδώκαμεν φέτι 50 κοιλὰ τρίτον.» «Ὁ Γεωρκὶς ἐπῆεν ᾽ς τὴν Ἀμόχουστον νὰ δώκῃ τὸ τρίτον ᾽ς τὴν Κυβέρνησιν».

Πόθεν ἔχει τὴν ἀρχήν της ἡ λέξις *τρίτον* καὶ πῶς μετέπεσε ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς *δεκάτης*, τοῦτο θὰ ἐξετάσω ἐν ὀλίγοις, ὁρμώμενος ἐκ σχετικοῦ χωρίου τοῦ ἐξεταζομένου χειρογράφου

Ἐν φ. 41^{α}—41^{β} ὁμιλῶν ὁ Στέφανος ὁ Λουζινιανὸς (ἐν τῇ Ἑλλ. μεταφράσει) περὶ τῶν παροίκων, μιᾶς τῶν πέντε τάξεων τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, «μα τὸ πλῆθος ὅπου εἶναι ἔξω τοῦ κάστρου εἶναι ξεχωριστοὶ εἰς πέντε διαφοράδες· κάπγι εἶναι παρίκοι· ἄλλοι ἐλεύ-

---

[1]) Μουχασσήλης ἦτο κυρίως ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου πρὸς εἴσπραξιν τῶν φόρων, κατέχων θέσιν ἴσην . . .

θεροι ἄλλοι ἀλβανίτες· καὶ ἄλλοι βενετσιάνοι ἄσπροι καὶ περπιριάριοι.» ἀποδίδει τὴν δημιουργίαν τῆς τάξεως τῶν παροίκων εἰς τὸν πρῶτον διοικητὴν τῆς νήσου Καλόκαιρον (ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου)· «θέλοντας ἐκεῖνος (ὁ Καλόκαιρος) νὰ βλεπήσει τὸ παραγιάλην τοῦ νησσίου ἀπὸ τοὺς κουρσάρους......ὥρισεν ὅτι ολον τὸ πλήθος τῆς κύπρου, τόσον ἐκεῖνοι τοῦ κάστρου ὡς ἀν καὶ οἱ ἔξω ἐγίνησαν χρεόστες νὰ πληρώννουσι τόσα τὸν κάθε χρόνον εἰς τὸν δούκαν......καὶ ταύτην τὴν πληρωμὴν ἀπερνόντας καιρὸς ἐπίντοσεν· εἰς τὸ ὁποῖον οἱ καστριανοὶ παραπονόντας τους ἐκόψαν αὐτὴν τὴν πληρωμὴν μὰ εἰς τὸ πλήθος ἔξω ἐπίντοσεν· καὶ ἔτζη ἐπίγεν πληθύνοντας ὁπου καπγοι πληρώνουν 30 πιζάντια καὶ δύο μεραις τὴν ευδομάδαν· καὶ τὰ χωράφια τους καὶ οἱ καρποί τους νὰ γίνουνται **τρία** μερτικὰ, βγάλλοντας ἔξω τὸν σπόρον, ἀν καλὰ καὶ κάπγοι ὄχι· τὰ **δύο** μερτικὰ πέρνει ὁ χωριάτης καὶ τὸ ***ἄλλον*** [1] ·ὁ ἀφέντης καὶ ἐτούτοι ὅλοι ὁπου πληρώννουν ἐτούτην τὴν ἀγκαρίαν κράζουνται πάρικοι [2]».

Κατωτέρω δὲ ἐν φ. 41β «λέγει ἀπερνόντας καιρὸς, ὅταν ἦλθασιν οἱ βασιλεῖς οἱ λατίνοι εἰς τὴν κύπρον· ἑυρισκοντας ἐτούτην τὴν συνήθιαν τὴν ἐδεδχιόσασιν καὶ ἐκείνοι· ἄντζε καθὼς λέγουν κάπγο ἐπιντόσαν τες καθὼς τῆς ὥρας εὑρίσκουνται».

Περὶ τοῦ φόρου τούτου ὁμιλοῦσι καὶ ἄλλοι χρονογράφοι τῆς Κύπρου τὰ αὐτὰ περίπου λέγοντες. Τούτων ὁ Σάθας [3] ἀναφέρει χωρία τοῦ Amadi, Storia de Cipro (φ. 7) καὶ Florio Bustronio (φ. 17). Ἐκτενέστερον ὅμως ὅλων πραγματεύεται ὁ Κυπριανὸς [4] (σ. 76—78) ὁμιλῶν περὶ τῶν *παροίκων*. Παραλαμβάνω δὲ ἐξ αὐτοῦ τὸ χωρίον, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει· «....ἀπὸ δὲ τὰ χωράφια, ὁποῦ ἐδούλευεν ὁ πάροικος ὡς ἰδικά του, ὁ καρπὸς ἐδιαμοιράζετο εἰς *τρία μερτικὰ*, εὐγάλλων πρῶτον τὸν σπόρον· εἰς μερικὰ ὅμως χωράφια δὲν εὔϐγαλλαν οὐδὲ τὸν σπόρον, τὸν ὁποῖον ἔϐαλλεν ὁ πάροι-

---

[1]) Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ φόρος οὗτος θὰ ἐλέγετο *τρίτον*,

[2]) Περὶ τῶν ἐν Κύπρῳ παροίκων ἰ. Δουκάγγιον ἐν λ. πάροικος.

[3]) Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη, Τόμ. Β΄ σ· νέ-στ΄.

[4]) Κυπριανοῦ, Χρονολ. Ἱστορ. τῆς Κύπρου, σ. 76—78, (1902).

κος· κατὰ τοῦτο **δύω** μερτικὰ λοιπὸν ἔπαιρνεν ὁ πάροικος καὶ **ἕνα** ὁ αὐθέντης».

Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι χρονογράφοι ἀναφέρουσιν ἁπλῶς ὅτι βασιλεύς τις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπακούων εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν Κυπρίων, ἀπέστειλεν ἡγεμόνα τινὰ μετὰ πολλοῦ πλήθους στρατιωτῶν πρὸς φύλαξιν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν· δὲν ἀναφέρουσιν ὅμως οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως οὔτε τοῦ ἡγεμόνος. Ὁ Λουζινιανὸς ὅμως καὶ ὁ Κυπριανὸς μᾶς ἀναφέρουσι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἡγεμόνος, τοῦ Καλοκαίρου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διοικητὴς τῆς νήσου ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἡ μαρτυρία ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται πιθανή, διότι δὲν εἶχον ἀρχίσει τότε οἱ Σαρακηνοὶ τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τῆς νήσου.

Φαίνεται ὅτι οἱ Λατῖνοι χρονογράφοι τῆς Κύπρου καὶ ὁ τούτοις ἀκολουθῶν ἡμέτερος Κυπριανὸς ζητοῦντες νὰ ἀνεύρωσι τὴν πρώτην ἀρχὴν τοῦ ἐπὶ τῶν παροίκων ἐπιβληθέντος φόρου, ὅστις φαίνεται μᾶλλον προϊὸν τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος φορολογίας τῶν Φράγκων τιμαριούχων, συγχέουν τὸν φόρον τοῦτον πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ [1] ἀναφερόμενον φόρον τὸν καλούμενον *στρατείαν* ἢ *καπνόν* [2]. «Τότε ἐσυμβουλεύθησαν νὰ τὸ ποίσουσι νῶσιν τοῦ βασιλέως (τὸν ὁποῖον δὲν ἀναφέρει ὁ χρονογράφος) νὰ πέψῃ λᾶς τῶν ἁρμάτων να βλέπουν τὸν τόπον....κατάδικα τοὺς Σαρακηνούς. Ὁ βασιλεὺς γροικῶντα τὴν παρακάλεσίν τους, ἔπεψεν πολὺν λαὸν τῶν ἁρμάτων εἰς βλέπησιν τοῦ αὐτοῦ τόπου· καὶ τἄπισα ἐκάτζαν μεσόν τους καὶ ἐβάλαν καπετάνον νὰ τὰ συμπιάζῃ καὶ ἔπεσεν πασανοῦ τὸν χρόνον ἀπὸ τρία πέρπυρα χρυσᾶ, ὅπου ἦσαν ὑπέρπυρα στ΄, ὁποῦ εὑρίσκονται εἰς τὴν Κύπρον. καὶ ἐκράκτην *στρατεία* διὰ τοὺς στρατιώταις· τὸ δουκᾶτον ἔξαζεν ὑπέρπυρα δ΄ τῆς Κύπρου. Ὁμοίως ἐκράζαν το καὶ *καπνόν*.» Ὁ Μαχαιρᾶς ὁρίζει σαφῶς εἰς χρῆμα τὸν φόρον τοῦτον εἰς τρία ὑπέρπυρα χρυσᾶ διὰ πᾶσαν οἰκογένειαν (ἑστίαν= καπνόν) οὐδὲν δὲ ἀναφέρει περὶ τοῦ *τρίτου* ἐπὶ τῶν παραγομένων

---

[1]) Σαθα. Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Β΄ σ. 67.

[2]) Πβ. καὶ Du Cange ἐν λ. *καπνός, καπνικόν, καπνολογεῖν*. Sofocles Grek Lexicon of the Roman and Byzantine periods, ἐν λ. *καπνικόν*.

καρπῶν. Ὁ *καπνὸς* εἶναι ἐντελῶς ἰδιαίτερος φόρος, ὅστις δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὸ *τρίτον*, τὸ ἐπιβληθὲν ἐπὶ ὡρισμένης τάξεως λαοῦ, τῶν *παροίκων*.

Καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς ἔχομεν μισθώσεις γαιῶν ἐπὶ ἀποδόσει εἰς τὸν κύριον τοῦ ἀγροῦ τοῦ ἑνὸς *τρίτου* τῶν παραγομένων καρπῶν, ἀλλ' αὗται εἶναι συμβόλαια ἰδιωτικοῦ χαρακτῆρος μεταξύ τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ καλλιεργητοῦ· πβ. τοὺς παρὰ Σάθα [1] τύπους Βυζαντινῶν συμβολαίων. «Ἄκτος ἐκδοτηρίου ἐγγράφου εἰς χωράφιον ε[ἰς] σπορὰν ἓν *τρίτον*». «Ἐκδίδωμι πρὸς σὲ τὸν δεῖνα τὰ χωράφια μου ....κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦ ἁλωτοῦ παρέχῃς πρὸς ἐμὲ καὶ τὸ μέρος μου ἀπὸ τῶν γεωργηθέντων γεννημάτων τὰ *τρίτα*».

Ἐπίσης πβ. καὶ τὰ παρὰ Ξανθουδίδῃ, Κρητικὰ συμβόλαια Ἑνετοκρατίας ἐν λ. *τρίτον, τριτεύγω, τριταρές, τριτάρικος* [2] (σ. 355)

Φόρον ὅμως *τρίτου* ἐπισήμως ἐπιβεβλημένον ὑπὸ τοῦ Βυζαντιακοῦ Κράτους ἐπὶ τῶν Κυπρίων ἐγὼ τοὐλάχιστον ἀγνοῶ. Πιθανὸν οἱ Λατῖνοι χρονογράφοι νὰ εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν ἄλλας πηγάς, ἐὰν δὲν συγχέουν ἁπλῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Μαχαιρᾶ ἀναφερόμενα περὶ *στρατείας* ἢ *καπνοῦ*, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω.

Ὁπωσδήποτε ἐλαχίστη πιθανότης μόνον ὑπάρχει ὅτι ὁ φόρος οὗτος ἐτέθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τάς ἀρχὰς μάλιστα τῆς συστάσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὑπάρχει ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Ἑνετο-

---

[1] Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη τ. 6 σ. 622.

[2] Καὶ σήμερον δὲ ἐνιαχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἐν χρήσει τοιαύτη συνήθεια μισθώσεως ἀγρῶν, καθ' ἣν ὁ μὲν ἰδιοκτήτης λαμβάνει τὸ ἓν τρίτον τῶν παραγομένων καρπῶν, ὁ δὲ καλλιεργητὴς τὰ δύο τρίτα. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν τὸ ἀντίθετον συμβαίνει, ὁ μὲν ἰδιοκτήτης λαμβάνει τὰ δύο τρίτα, ὁ δὲ καλλιεργητὴς τὸ ἓν τρίτον (ἀναλόγως τῆς συμφωνίας ὡς πρὸς τὸν σπόρον καὶ τὰ ἀροτριῶντα ζῶα).

Ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Λεξικοῦ μανθάνω τὰ ἑξῆς: **τρίτον** ἐν Σκύρῳ=τὸ διδόμενον ἐνοίκιον εἰς τὸν κύριον τοῦ ἀγροῦ, **ἀπότριτον** τὸ, ἐν Χίῳ=τὸ τρίτον τῆς ἐπικαρπίας. τὸ ὁποῖον λαμβάνει ὁ ἰδιοκτήτης. ***Ἀπότριτους*** ἐν Λέσβῳ=τὸ 1/3 ὁ ἰδιοκτήτης, τὰ 2/3 ὁ καλλιεργητής, κατὰ Kretschmer ὅμως τὸ ἀντίθετον συμβαίνει.—***Τριτάρις*** ἐν Ἀμφίσσῃ καὶ Κρήτῃ=ὁ ἐπὶ τρίτῃ μοίρᾳ καλλιεργῶν ἀλλοτρίους ἀγρούς· **τριτάρικο** (καὶ **τριτιάρικο** ἢ **τριθιάρικο**) ἐν Πελοποννήσῳ=ὁ ἰδιοκτήτης λαμβάνει τὸ 1/3, τὰ δὲ δύο τρίτα ὁ καλλιεργητής, ἀντιθέτως δ' ἐν Λακωνικῇ, Κρήτῃ, Χίῳ, Θήρα. Παξοῖς τὰ 2/3 ὁ ἰδιοκτήτης καὶ τὸ 1/3 ὁ καλλιεργητής.

κρατίας, καθὼς ὁ ἴδιος ὁ Λουζινιανὸς μαρτυρεῖ· «ἀπερνόντας καιρὸς ὅταν ἤλθασι οἱ βασιλεῖς οἱ λατίνοι εἰς τὴν κύπρον εὑρίσκοντας ἐτούτην τὴν συνήθειαν τὴν ἐβαιόσασι καὶ ἐκεῖνοι· ἂν τζαι καθὼς λέγουν καπγοι ἐπιντόσαν τες *καθὼς τῆς ὥρας* εὑρίσκουνται» δηλ. τὸ 1571, τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς Ἑνετοκρατίας καὶ ἀρχὴν τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἂς ἀκολουθήσωμεν τώρα ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὴν κατὰ τόπους καὶ χρόνους ἐπιβληθεῖσαν φορολογίαν ἐπὶ τῶν δημητριακῶν καρπῶν.

Ὁ Κυπριανὸς ἐν τῷ τελευταίῳ μέρει τῆς χρονολογικῆς Ἱστορίας τῆς Κύπρου, τῷ πραγματευομένῳ περὶ τῆς Τουρκικῆς κατοχῆς, ὁμιλεῖ διὰ μακρῶν περὶ τοῦ φορολογικοῦ συστήματος τοῦ ἐπιβληθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κύπρου: «Ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς αὐτὸν τὸν λαὸν ἐσυγχωρήθη δι' ὀλίγης ἐξαγορᾶς νὰ ἔχη γῆν καὶ νὰ τὴν καλλιεργῇ ὡς ἴδιον ἀπόκτημα, καὶ νὰ ἔχουν ἐξουσίαν καὶ τὰ τέκνα των νὰ τὴν κληρονομοῦσι χωρὶς ἄλλης ἐξαγορᾶς, εἰμὴ πληρώνωντες τῶν γεννημάτων τὸ διωρισμένον κατὰ τοὺς τόπους ἢ πέμπτον, ἢ ὄγδοον, ἢ ἕβδομον ἢ καὶ δέκατον, *τρίτον* κοινῶς λεγόμενον [1]».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται πρῶτον, ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπιβληθεὶς φόρος δὲν ὑπερέβη τὸ πέμπτον· καὶ δεύτερον ὅτι ἡ λέξις *τρίτον* προϋπάρχουσα ἤδη ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ πρὸς παράστασιν γενικῶς τῶν διαφόρων ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπιβληθέντων φόρων 20 %, 12 $^1/_2$ %, 14 $^3/_{10}$ καὶ 10 %.

Πρβλ. δὲ καὶ τὸν ἐν ἀρχῇ τῆς Τουρκοκρατίας ποιηθέντα Θρῆνον τῆς Κύπρου, δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Μενάρδου ἐν Δ.Ι.Ε.Ε. 6, 421. στ. 451.

«Ἐχάρισέν της τὸ χωργὸν τὰ τρίτα του νὰ παίρνη».

Καὶ μετὰ τὴν κατοχὴν τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Ἄγγλων διετηρήθη τὸ φορολογικὸν σύστημα τῆς δεκάτης ἐπὶ τῶν δημητριακῶν.

Βαθέως λοιπὸν ἐρριζωμένη ἡ λέξις *τρίτον* εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κυπρίου *παροίκου* πιθανῶς ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ἀναμφισβητήτως δὲ ἀπὸ τῶν Φραγκικῶν, διετηρήθη καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας (ἀντὶ τοῦ πέμπτου, ἑβδόμου, ὀγδόου, καὶ δεκάτου) καὶ

---

[1]) Κυπριανοῦ, Χρονολ. Ἱστορ. τῆς Κύπρου, σ. 447.

διατηρεῖται καὶ σήμερον ἀκόμη ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας πρὸς παράστασιν ποσοῦ ἄλλου, παρὰ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ κυριολεξία τῆς λέξεως ἐκφράζει, δηλ. *τρίτον* = *δεκάτη*.

Ἂν δὲν σφάλλωμαι, νομίζω ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἱστορία τῆς λέξεως *τρίτον*.

* * *

Ἐν φ. 124α | 125β ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν εὐγενῶν τῆς Κύπρου οἴκων, ἐν οἷς πλεονάζουν τὰ Φραγκικὰ ὀνόματα διακρίνομεν καί τινα μὲ καθαρῶς Βυζαντινὴν μορφήν, Ἀνδρούτζης, Ἀγαπητός, Καλλέργης, Καλλέπιος, Κοντοστέφανος, Λάσκαρις, Λοαρᾶς, Παλαιολόγος, Ποδοχάτορος, Περάκις, Σωζόμενος, Συγκλητικός, ὁ Νικολὸς ὁ Κυριελέησος [1],

Τινὲς τῶν οἰκογενειῶν τούτων ἐσώζοντο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Κυπριανοῦ (1788)· «τάχα πως ἀκούονται τινὲς ἐπωνυμίαι καὶ τὴν σήμερον εἰς Κύπρον, τοῦ Βιλαράουτ, τοῦ Βηκῆ, τοῦ Καλλεπίου, τοῦ Καλέργη, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ Πίπη, τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ Φλαύρου καὶ Ἀνδρούτζη πρὸ χρόνων· ἀπὸ αὐτὴν τοῦ Ἀνδρούτζη τὴν γενεὰν εἰς τοὺς 1690 ἦλθον εἰς Βενετίαν τινὲς καὶ ὡς συγγενεῖς τοῦ ποτὲ Τζόρτζη Βραχύμη, ἐσήκωσαν ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴν τζέκκαν δύω τρίτα ἀπ' ἐκεῖνο, ὁποῦ ἄφησεν ὁ ρηθεὶς αὐτῶν ἔτει 1667, νὰ πέρνουν τὸ διάφορον, καὶ ἡ αὐθεντία ἐκράτησεν ἕνα τρίτον διὰ τὰ Ἐκκλησιαστικὰ κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ Τζόρζη πρὸς τρία τὰ ἑκατὸν τὴν σήμερον.» ..... (καὶ ἐν ὑποσημειώσει).

(α). «Καὶ αὐτὰ ἐλαττώθησαν ἀπὸ δέκα χιλ. εἰς 5700, δουκ. ἀσιμ. διὰ ὑψηλοῦ ψηφίσματος ἔτει 1782, καθὼς καὶ ἄλλα τούτων παρόμοια παλαιά».

Τὴν διαθήκην (πιθανῶς ἀντίγραφον τοῦ πρωτοτύπου) τοῦ εὐγενοῦς τούτου Κυπρίου ἀνεῦρον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Κύκκου καὶ περιγραφὴν ταύτης μετ' ἄλλων χειρογράφων ἐδημοσίευσα ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι, τομ. 10ος σ. 201—208 (1913).

Τὴν ἀνωτέρω ὅμως ὑποσημείωσιν τοῦ Κυπριανοῦ συμπληρώνει

[1]) Σημειωτέα ἐνταῦθα ἡ ἐξ ἐπικλήσεως παραγωγὴ ἐπωνύμου. πρβ. Χατζιδάκι, Γεν. Γλωσσική, Τομ. Α', σ. 244.

καὶ διορθώνει ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν 5700 ἡ ἐν φ. 1ϵ τῆς Διαθήκης δι' ὑστερωτέρας χειρὸς σημείωσις ἔχουσα ὡς ἑξῆς: «1782. 15 Ἀπριλλ. ἀπὸ δέκα χιλιάδας δουκάτα τοῦ Τζόρτζη Βραχύμι ὅπου τὰ ἔβαλεν εἰς τὴν Τζέκκαν τῆς βενετίας ἀπὸ τοὺς 1667 Αὐγούστου· διὰ μόνον ἐκκλησιαστικά, ἐπλήρωνεν ἡ τζέκκα διάφορον κατ' ἔτος δουκάτα ἄσπρα πρὸς 4 τὰ 100 ἕως εἰς τοὺς 1716, ὅπου ἔκαμεν εἰρήνην μὲ τοὺς Τούρκους· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπέρασαν χρόνοι ὅπου δὲν ἐπλήρωσεν ὁ πρέντζιπας διάφορον· μετὰ χρόνους ἄρχισε νὰ πληρώνῃ πρὸς τρία τὰ 100 καὶ τὸ ἄνωθεν ἔτος ἐκατέβασε τὰς δέκα χιλιάδας εἰς κεφάλ. *7500*, καὶ πληρώνει πρὸς 3 τὰ 100 ἐπάνω εἰς αὐτά».

Ἐκ τῆς δι' ὑστερωτέρας χειρὸς σημειώσεως ταύτης τῆς Διαθήκης μανθάνομεν ὅτι τὸ ποσὸν τῶν 10 χιλ. ἠλαττώθη εἰς 7500 καὶ ὄχι εἰς 5700, ὅπως γράφει ὁ Κυπριανός· πιθανῶς ἡ διαφορὰ νὰ προῆλθεν ἐκ τυπογραφικοῦ λάθους ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Κυπριανοῦ.

Γ'.

ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ μετάφρασις ἔγινεν εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον· παρ' ὅλην ὅμως τὴν καταπληκτικὴν ὁμοιότητά της πρὸς τὴν σημερινὴν ἐν Κύπρῳ λαλουμένην, ὥστε νὰ νομίζῃ κανεὶς ὅτι ἀκούει σημερινὸν Κύπριον ὁμιλοῦντα, ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως δὲν εἶναι ἡ γνησία τότε λαλουμένη, ἀλλ' ὑπέστη προφανῶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς λογίας παραδόσεως.

Κατανοῶ δὲ πληρέστατα, πόσον μέγα δίκαιον εἶχεν ὁ σεβαστός μου διδάσκαλος Γ. Ν. Χατζιδάκις διδάσκων με καὶ προφορικῶς καὶ ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι, τ. 10, σ. 45-70, ὅτι μεγάλη προσοχὴ πρέπει νὰ δίδεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν πρὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ μετ' αὐτὴν γλωσσικῶν μνημείων.

Καὶ ὄντως προσεκτικὴ παρατήρησις μᾶς πείθει, ὅτι πλεῖσται ὅσαι λέξεις καὶ τύποι ἀναμφιβόλως δὲν ἦσαν στοιχεῖα τῆς τότε λαλουμένης γλώσσης, ἀλλ' εἰσῆλθον ἐκ τῆς λογίας παραδόσεως, ὅτι λέξεις κείμεναι εἰς τοῖς μνημείοις τούτοις δὲν λέγονται σήμερον, ἄλλαι δὲ λέγονται ἐπὶ ἄλλης σημασίας.

α) λέξεις αἱ ὁποῖαι εἰσῆλθον ἐκ τῆς λογίας παραδόσεως.

Ἐν φ. 1α *μετεγλωττισμένη*, φ. 2β *εὐκρασία*, φ. 3α *ἐν ὑστέροις*, φ. 3α *τελείως, κατὰ τὴν μεσημβρίαν*, φ. 6α *παντελῶς*, φ. 6β *εἰς τὸν ἐνεστῶτα χρόνον*, φ. 8α *μονάρχης*, φ. 24α *ἐκλαμπρότατος*, φ. 25β *σαρκικός*, φ. 27α *ὑπερθετικός*, φ. 22α *ἀδημονία*, φ. 30α *εἴδωλον, ἐξοχώτατος*, φ. 30β *ὑποκείμενος*, φ, 32β *ἰδιόχειρος*, φ. 33α *τοῦ στεφάνου τὸ μαρτύριον*, φ, 34α *διδαχή*, φ. 34β *λογιώτατος*, φ. 35β *παρακαταθήκη, αἵρεσις, αἱρετικός*, φ. 37α *ἀκέραιος*, φ, 44α *ἐπίτροπος τοῦ βασιλείου*, φ. 45β *ἐν συντόμῳ* φ. 47β *ἀσπασμός*, φ. 54α καὶ 90α *τέλος (=φόρος)*, φ. 60β *ἐπιτομή*, φ. 61α *ὑποταγή*, φ. 76β *ἐλεημονητικῶς* φ. 83β *ἠγαπημένος*, φ. 91α *παλλακίς*, φ. 95α *γαληνότατος*, φ. 99β *ἐβουλεύετο*, φ. 103α *ἐξαίσιος* φ. 146α *παιδογόνα μόρια κ.τ.λ.*

β) λέξεις μὴ λεγόμεναι σήμερον ἐν τῇ Κυπριακῇ διαλέκτῳ, καθ' ὅσον ἐγὼ γνωρίζω.

Ἐν φ. 2β *λασμὸς* «ἡ χιννὰ εἰς τοὺς λασμοὺς μοιάζει ὡσὰν τῆς ῥοδιᾶς». φ. 13α *διπλοσύνη*, φ. 13β *εὔτυχος*, φ. 22α *πολλότητα (ἡ)*, φ. 23α *ὁλότητα (ἡ)*, φ. 33β *κράτησις*=ὑποχρέωσις, φ. 41α *διαφοράδα*, 45α *στάσιμον*, (=κτῆμα), 53α *παίδαινα*, 54α *ξευράμενος*, 68β *κακίτα*, 62β *ὠμότητα (ἡ)*, 69α *ἔλθιμον*, 67α *φοβόντας* (=φοβούμενος), 71α *σιωπῶς*, 80α *ἀσύσταγος*, 80β *σφικτότητα (ἡ)*, 82α *θαράπευσις*.

γ) Λέξεις λεγόμεναι μέν, ἀλλὰ μὲ διάφορον τῆς τότε σημασίαν.

Ἐν φ. 22β *ἔκαμεν δεῖξιν* (=ὑπεκρίθη, προσεποιήθη)· σήμερον *κάμνω δεῖξιν* ἢ *ἔχω δεῖξιν* (=κάμνω ἢ ἔχω θεωρίαν, ἐξωτερικὴν παράστασιν). φ. 24β *ντύνω*· «μὰ ἂν τὰ ντύσουν πραγματείαν», μετατρέπω, σύνηθες ἀλλαχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ σήμερον ἐν Κύπρῳ *ντύνω* ἔχει τὴν ἁπλῆν σημασίαν τοῦ ἐνδύω.

φ. 29β «ἐτοῦτος *ἔνθισε* τὸ ὄνομάν του» μὲ μεταβατικὴν σημασίαν· σήμερον ἀμεταβάτως *ἀθθίζω* ἢ *ἀττίζω* (ἐπὶ τῶν δένδρων).

φ. 51β *λογιάζω*=ὑπολογίζω, ὑποθέτω· σήμερον ἔχει ἄλλην σημασίαν, =δίδω λόγον, ὑπόσχεσιν γάμου.

φ. 111β *δοξάριν*=τόξον (πολεμικόν)· σήμερον *δοξάριν*= 1) τοῦ βιολιοῦ τὸ τόξον· 2) τὸ ὄργανον, δι' οὗ ξαίνεται ὁ βάμβαξ.

φ. 67α *ἔχω ψυχὴν*=ἔχω ἐν νῷ, λογαριάζω· σήμερον ἁπλῶς ἔχω ψυχήν.

φ. 91β *ἐλαβώθησαν*=ἐπληγώθησαν· σήμερον *λαώννουμαι*=σεληνιάζομαι.

δ) Λέξεις καὶ τύποι λεγόμενοι φωνητικῶς καὶ τυπικῶς διαφόρως σήμερον:

ἐν φ. 2β *ἀνθός*: σήμ. *ἀθθὸς* ἢ *ἀττός*, φα *τυραννίζω*: σήμ. *τυαννιῶ*, φ. 7β *ἧφτε*· τὸ λαμπρόν: σήμ. *ἄφτεν* τὸ λαμπρόν, φ. 9α *ἤτονε*: σήμ. *ἦταν* καὶ *ἤτουν*, φ. 12α *τῆς θαλάσσου*: σήμ. *τῆς θάλασσας*, 15α *πιταυτικοῦ*: σήμ. *πιταυτοῦ*, *γάλη-γάλη*: σήμ. *γιάλη-άλη*, φ. 22β *μεσοπεθαμμένος*: σήμ. *μισοπεθαμμένος*, φ. 17α βλάβω: σήμ. *βλάφτω*, φ. 24β *περίτου-παρκάτω*: σήμ. *περίτου-παρκάτου*, φ. 24β *παροῦ*: σήμ. *παρά*, φ. 28α *τοίτοιος*: σήμ. *τοίκοιος* καὶ *τέκοιος*, φ. 33β *ρίλαινα*, σήμ. *φιλαινάδα* (ἐν ταῖς πόλεσι), φ. 31α 33α *ἀπόθεν* σήμ. *πόθθεν* καὶ *πόττεν*, φ. 34α *ἐκαταράθην*: σήμ. *ἐκαταράστην* καὶ *ἐκαταράστηκεν*, φ. 35α *ἐπαρακαλήσαν*: σήμ. *ἐπαρακαλέσαν*, φ. 51α *ἐχρονία*: σήμ. *χρονιά*, φ. 64β *μοναχός του*: σήμ. *μανηχός του*, φ. 66α *νὰ πλυνθῇ*: σήμ. *νὰ πλυθθῇ* ἢ *πλυττῇ*, 69α *ὥραν τὴν ὥραν*: σήμ. *ὥραν τῆς ὥρας*, φ. 69β *ἔλλαξεν* σήμ. *ἄλλαξεν*, φ. 71α *μετά του*: σήμ. *μητά του* φ. 76β *ὅτον ἔζε*: σήμ. ὅταν *ἔζιε*, φ. 78α «ἡ χώρα ἤτοναι *ποκάτου-πάνω*»: σήμ. *ἄνω-πουκάτω* ἢ *πουπάνω-πουκάτω*, φ. 79α *ἐλλίγον-λίγον*. σήμ. *λλίον-λλίον*, φ. 80 «μὲ *παρακάλησες*»: σήμ. μὲ *παρακάλεσες*» φ. 85β *εὔκαιρος*: σήμ. *ὄφτσ'αιρος* φ. 87β *ἰάμπρὸς-ὀπίσω*: σήμ. *ὀμπρὸς-ταπίσω*, φ. 91α *μύττη*: σήμ. *μούττη* (ἀλλὰ κατωτέρω εὑρίσκομεν *κουτσομμούτταινα* (ὅπως καὶ σήμερον), ἐξ ἧς εἰκάζομεν ὅτι θὰ ἐλέγετο καὶ ὁ τύπος *μούττη* φ. 92β *χοχλασμένος*: σήμ. *χογλασμένος*, φ. 93β *πεισματαρέα*, σήμ. *πεισματάρα*, φ. 94β *ἔξιζεν* σήμ. *ἄξιζεν*, φ. 94α *ἀκαρτέραν* (παρατατ.) σήμ. *ἐκαρτέραν*, φ. 95β *ἐγαπούσασιν* σημ. *ἀγαπούσασιν*, φ. 97α *χαιράμενοι*: σήμ. *χαρούμενοι*, φ. 101β νὰ τὸν *καρτερέση* σήμ. νὰ τὸν *καρτερήση*: φ. 111α *ἀππεδήσαν*: σήμ. *ἀππηδήσαν* φ. 113α *πιργιόνιν*; σήμ. *πριόνιν* φ. 144β *ὀχθρός*: σήμ. *ὀχτρός*, φ. 130α *ἐξίζασιν*: σήμ, *ἀξίζασιν* κ.τ.λ.

Περὶ φθόγγων δὲν θὰ κάμω ἰδιαίτερον λόγον, διότι ἀναντιρρη-

τως τὸ κείμενον ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας.

Οὕτω π. χ. ὁ φθόγγος κ, καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης [1]) πρὸ τοῦ ε, ι, η, υι, αι ἐπροφέρετο ἐν Κύπρῳ ὡς *τσ̔* ἢ *τζ* ἐνῷ ἐν τῷ κειμένῳ καταγράφεται μὲ τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν. Μόνον δὲ ἐν φ. 41β ἐν τῇ φράσει «*ἂν τζε* καθὼς λέγουν» τὸν καὶ γράφει ὡς *τζαί*, ἐπειδὴ πάντως θὰ ἠγνόει ὁ μεταφραστής, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου *καί*, τὸν ὁποῖον πανταχοῦ τοῦ κειμένου γράφει μὲ τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν.

Μόνον ὀλίγας λέξεις ἐπὶ τῆς καταλήξεως-*χία*. Ἡ παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι κατάληξις -*σία* ἢ-*σὰ* ἐν Κύπρῳ σήμερον προφέρεται ὡς -*̔σιά* ἢ -*̔σὰ* (-chià ἢ -chà). Ἐν τῷ χειρογράφῳ πανταχοῦ καταγράφεται -*χιά* φ. 15β *τριμιθουχιά*, φ. 69β *φυρεχιά*, φ. 144β *περαχιά*, φ. 152α *ἴχια*, ἐπίσης δὲ παρόμοιαι καταλήξεις φ. 20β τοῦ *Κολόχιοῦ* (ὀν. τὸ Κολόσσιν φ. 20β), φ. 68β *παχιᾶς*, καὶ *ἀμπαχιαδῶρος* φ. 77 καὶ 87 (ambasciatore)· πρβλ. καὶ παλαιότερα παραδείγματα ἀπαντῶντα παρὰ Μαχαιρᾷ καὶ Βουστρωνίῳ [2]) : *ἀρματοχία* (ἀρματωσιά). *γρόχιον* (γρόσιον), *διακόχια* (διακόσια), *ἐγγυμαχία* (ἐγγυμασία), *ἴχια* (ἴσια), *Λευκοχιάτες* (Λευκοσιάτες), *πεντακόχιες* (πεντακόσιες). *λαμπαχίον* (*λαμπασίον-λαμπάζω), *φορεχία* (φορεσία).

Ἐπίσης δὲ τὰς παρὰ Μεουρσίῳ λέξεις πιθανώτατα Κυπριακάς: *ἀτσιπποχιὰ* (ἀτσυππωσιά), *δροχιὰ* (δροσιά), *ἰχιώνω*, (ἴ̔σιώννω), *κακοπαθηχιὰ* (κακοπαθησιά), *κοραχὶς* (γρ. κοραχιά, ὡς καὶ σήμ. κορασ̔ιὰ), *μειραχιὰ* (μοιρασιὰ), τοῦ *κραχιοῦ* γεν. (τοῦ κρασιοῦ), *μεχιακὸς* (μεσιακός), *ξεραχιὰ* (ξηρασία), *ὀροθεχιάζειν* (ὀροθεσιάζειν), *χιόβαρος* (ἰσόβαρος) κ. ἄ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων παραδειγμάτων, ἐν οἷς ἔχομεν *χj* ἀντὶ *σj*, βλέπομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος,

1) τὸ *σ* μετὰ τοῦ j ἐν συνιζήσει (-σια-σιο) θὰ εἶχε τὴν προφορὰν τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον ἔχει δηλ. ̔σ (=γαλλ. *ch*) *πεντα*·

---

[1]) Ἀθηνᾶ 6, 153.— Beaudouin, Dialecte Chypriote σ. 37. Pernot, étude de Lingist σ. 242. 4. Μπούτουρα, Ἀγωγὴ Α' σ. 11.

[2]) Σάθα, Μεσαιων. Βιβλ. τ. Β. Λεξιλόγιον.— Beaudouin, Dialecte Chypriote σ. 41.— Κοραῆ Ἄτακτα Β'. 379-80.

κό'σια, *ἴ'σια*, *ἀθά'σια* ('σια = chia). Καὶ τὰ παρὰ Μαχαιρᾶ παραδείγματα πιθανώτατα μὲ συνίζησιν πρέπει νὰ ἀναγνωσθῶσι, διότι ἡ συνίζησις εἶναι ἐκείνη, ἥτις δίδει εἰς τὸ σ τὴν δασεῖαν προφορὰν 'σ = ch ἐν τῇ σημερινῇ Κυπριακῇ διαλέκτῳ· ἐνῷ ἄνευ συνιζήσεως τὸ σ προφέρεται ὡς καθαρὸν σ: τὸ *Καρπάσιν*, ἀλλὰ γεν. τοῦ *Καρπα'σιοῦ* (=chioῦ), τὸ *ἀθάσιν*, ἀλλὰ γεν. τοῦ *ἀθα'σιοῦ* (=chioῦ) καὶ

2) τὸ χ μετὰ τοῦ j ἐν συνιζήσει θὰ εἶχε τὴν προφοράν, τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον ἔχει δηλ. 'χ (=γαλλ. ch) (σήμερ. *πα'χειὰ* =cheιά), *'χιόνιν* (chιόνιν), *τει'χιὸν* (=chiὸν κ.τ.λ.), διότι μόνον οὕτω ἐξηγεῖται ἡ ἐν τοῖς ἀνωτέρω παραδείγμασι τοῦ Μαχαιρᾶ, Μεουρσίου καὶ τοῦ ἐξεταζομένου χειρογράφου ἀντικατάστασις τοῦ -σια, -σιο διὰ τοῦ -χια, -χιο.

Τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ πόλεων μεταφέρει ἀκριβῶς, ὅπως εὑρίσκονται εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἢ Λατινικήν: ὁ *Στραμβόνες*, ὁ *Ἄδονες* ὁ *Σολόνες*, ὁ *Τζενόνες* κ.τ.λ. ἡ *Ἀρσενόε*, *Μάριουμ*, *Ταμασιοῦς* κ.τ.λ.

Ἐν γένει τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων μνημείων τῶν Ἀσιζῶν, Μαχαιρᾶ καὶ Βουστρωνίου εἶναι ἄριστον γλωσσικὸν μνημεῖον.

Δ'.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

1.

Κυπριακὰ τοπωνύμια.

Τὸ σπουδαιότερον ἴσως μέρος τοῦ παρόντος κώδικος ἀποτελοῦν τὰ ἐν αὐτῷ τοπωνύμια, διότι μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν φθογγικῶς μᾶς δίδει ὁ μεταφραστὴς τὴν ὀνομασίαν πόλεων, χωρίων, φρουρίων, ἀκρωτηρίων, μοναστηρίων, ἐκκλησιῶν κ.τ.λ. τῆς ἐποχῆς του.

Σχεδὸν ἅπαντα τὰ ἐν τῷ κώδικι τοπωνύμια διατηροῦσι μέχρι σήμερον τὴν αὐτὴν προφοράν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς ἀναγκάζει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι μᾶς ἔδωσε τὴν πραγματικὴν τότε προφοράν των.

Μερικὰ ἐκ τῶν χωρίων δὲν ὑπάρχουσι σήμερον ὡς τὸ Ἀμίαντο, Ἐξτρέμα, Κουμουνταντὰ καὶ Πιθάρια.

Αἱ βραχυδραχίαι ἐπ.=ἐπαρχία, Λευκ.=Λευκωσία, Ἀμμ.=**Ἀμμόχωστος**, Λεμ.=Λεμεσός, Λάρν.=Λάρναξ, Πάφ.=Πάφος, Κερ.=Κερύνια

Α

Ἀγλαγκιὰ φ. 101^{β} χωρίον· σήμ. καλεῖται ***Ἀγλαντζιὰ*** (ἐπ. Λευκ.).

Ἀκαθοῦ φ. 12^{α}, «ἀκτὰ ἀργγιορουμ. τόρα ἔγινε χωρίον καὶ κράζεται Ἀκαθοῦ· σήμ. τὸ θ ἀκούεται ὡς διπλοῦν ***Ἀκαυθθοῦ*** καὶ *Ἀκαττοῦ*. ἐν φ. 51^{β} ***Ἀκανθοῦ***. (Ἐπ. Ἀμμ.).

Ἀκρωτηρίου, (τοῦ) φ. 24^{α}, μοναστήριον (Ἐπ. Λεμ.) Ἀγρωτήριν(;).

Ἀλαμιννῶ φ. 24^{α}, χωρίον· καὶ σήμ. ὁμοίως· (ἐπ. Λάρν.).

Ἁλυκὲς φ. 8^{β}, 133^{α} «πομακρὰ ἀπὸ κίνην τὴν λίμνην (ἁλυκὴν) ἕναν μίλιν εἶναι ὁ λιμιόνας.... καὶ κράζουνται ἁλικαῖς.» Ἐν φ. 23^{β} Ἀλική. «Ἀπὸ τὰ χωριὰ τὰ πλέον μεγάλα ὅπου εἶναι χωρὶς τυχιόν»· σήμ. ***Ἀλυτσὲς*** (ἐπ. Λαρν.).

Ἀμίαντο καὶ ***Ἀμιάντο*** φ. 20^{α}, 127^{β}, «ἐτοῦτον τὸ χωρίον εἶναι ἀνάμεσα τοῦ κιλανίου καὶ τῶν πελεντριῶν ἀπάνω εἰς τὰ βουνά»· σήμερον τὸ χωρίον δὲν ὑπάρχει. (ἐπ. Λεμ.).

Ἀμόχουστο φ. 9^{α}, 20^{β}, 61^{β} κ.τ.λ. «λέγουν κάπγοι πῶς ἦτοναι νοματισμένη Ἀμμόχουστο ἤγουν χοσμένη μὲ τὸν ἄμμον· διότι ἀπέξω ὅλον ἄμμος· μὰ ἐβαρβαρίστικεν καὶ ἐκράκτην Ἀμόχουστον». Ἐν φ. 61^{β} «ἐμετακτίστην ἡ χώρα τῆς Ἀρσενόες κοντὰ εἰς τὴν Σαλαμίνα καὶ ἐκράκτικεν Ἀμόχουστο». καὶ σήμ. Ἀμόχουστο (ἡ), (ἐπ. Ἀμμ.).

Ἀμόχουστο Παλαιὰ φ. 10^{β}. «Σαλαμίνα καὶ ἐκράκτηκεν κατόπιν Κοστάτζα.... ἡ ὁποία εἶναι ἡ παλαιὰ ἀμόχουστο». καὶ σήμ. *Παλαιὰ* ***Ἀμόχουστο***. καὶ σπανιώτερον ***Σαλαμῖνα*** (ἐπ. Ἀμμ.).

Ἄντριου (του φ. 24^{α}, μοναστήριον τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου· σήμ. ὑπὸ τῶν Καρπασιτῶν λέγεται τὄ μοναστήριν τ' ἅϊ ***Ντρικᾶ***· (ἐπ. Ἀμμ.)

Ἄρτζος φ. 19^{α}, $23^{\prime}$ 46^{β} «τώρα εἶναι χωρίον καὶ λέγεται ἄρτζ[illegible] *Ἄρσος*.

Αὐδημου φ. $5^{\prime}$, 9^{α}, 133^{β}. «Ἀρσενόε· τόρα εἶναι χωρίον ὁποῖον κράζεται αὐδίμου.» σήμ. ὁμοίως *Αὐδήμου*. (ἐπ. Ἀμμ.).

Ἀχειροποίητης (τῆς) φ. 24^{α}, μοναστήριον· σήμ. τὸ μοναστήριν της *Ἀχειροποίτου*.

Β.

Βασιλοπόταμο φ. 7β, 89β «διὰ νὰ ἀναπαυθῇ (ἡ Ἁγία Ἑλένη) εἰς ἕναν μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· καὶ ἐκεῖνος ὁ τόπος ἐκράζετον Βασιλοπόταμο» (ἐπ. Κερ.).

Βελόνα φ. 6β «ἔχει (ἐν Ἀμαθοῦντι) μίαν κολόνα καὶ στέκει καὶ λέγουν την βελόναν».

Γ.

Γαστριὰ φ. 90α χωρίον· καὶ σήμ. ὁμοίως *Γαστριά*. (ἐπ. Ἀμμ).

Γέναγρα φ. 105β χωρίον· σήμ. *Γένακρα* (ἐπ. Ἀμμ.).

Ἅγιος Γεώργιος φ. 7β μοναστήριον.

Γιαλλίας (τῆς) φ. 107β μοναστήριον· (Σάθα, Βουστρων. σελ. 458 τὸ μοναστήρι τὴν Γιαλίαν)· σήμ. χωρίον *Γιαλιὰ* (ἐπ. Πάφ.).

Δ.

Δάλι φ. 18β «ἰδάλιουμ. τώρα εἶναι χωρίον καὶ κράζεται δάλι» καὶ σήμ. ὁμοίως *Δάλιν* (τό)· (ἐπ. Λευκ.).

Δελαγάττε φ. 152α «κάβο δελαγάττε»· σήμ. *Κάβο Γάττας* (ἐπ. Λεμ.).

Δελαγραία φ. 9α, 105β «κάβο δελαγραία». σήμ. *Κάος τῆς Ρκᾶς*. (ἐπ. Ἀμμ.).

Δελαπαγὶς φ. 79α μοναστήριον· σήμ. *Πελλαπαίσιν* καὶ *Δελλαπαίσιν* (ἐπ. Κερ.).

Ἅγιος Δημήτριος φ. 107α, μικρὸν ἔξω τῆς Λευκοσίας· σημ. *Ἀϊς Δεμέτις*. (ἐπ. Λευκ).

Ε.

Ἐγκλείστρα φ. 24α, μοναστήριον.

Ἐλεημονήτρια φ. 88β, ἐκκλησία.

Ἐξτρέμα φ. 9α «κοντὰ εἰς τὸ κάβο δελαγραία· τόρα εἶναι ἕναν μικρὸν χωρίον»· σήμερον δὲν ὑπάρχει· (ἐπ. Ἀμμ.).

Ἑφταώνια φ. 127α «εὑτα[ώ]νια. Κυπριαν. σ. 547 Ἑπταγώνια)· σημ. *Ἑφταώνια*· (ἐπ. Λεμ.).

Ι.

Ἱεροσκήπου φ. 15β, 20β «ἱεροκιπιά. λογιάζω ὅτι εἶναι χωρίον ὅπου κράζεται ἱεροσκίπου»· σήμ. *Γεροσκήπου*· (ἐπ. Πάφ.)

Ἰλιόντας φ. 22α «μπουφαβέντο· ἐτούτος ὁ τόπος κράζεται

ρωμαίκα ἰλιόντα.» Κυπριανοῦ σ. 72 Λιόντας)· σημ. *Λεοντάριν*; (ἐπ. Λευκ.)

Ἅγιος Ἰωάννης φ. 11^{β} «Καρπάσια. τόρα εἶναι χωρίον κραζόμενον Ἅγιος Ἰωάννης» ἐν φ. 23^{β} «ἅγιος ἰωάννης εἰς τὸ καρπάσιν . χωρίον· σήμερον ὁμοίως· (ἐπ. Ἀμμ.)

Κ.

Καζαπιφάνι φ. 107^{α} «χωρίον· σήμ. ***Καζάφανιν***.

Καλλιάνα φ. 24^{α} μοναστήριον.

Καντάρα φ. 21^{β} φρούριον· καὶ σήμ. ὁμοίως· (ἐπ. Ἀμμ.)

Κάρμινα φ. 24^{α} μοναστήριον· σήμ. χωρίον ***Κάρμιν***· (ἐπ. Κερ.)

Καρπάσιν φ. 46^{β}, 22^{β}, 153^{β}. διαμέρισμα· καὶ σήμ. ὁμοίως.

Καστελλιώτισσα φ. 16^{α} .• ἐκκλησία.

Κερύννια φ. 26^{β}, 74^{β}, 85^{β} καὶ Κερύνια 95^{β} · καὶ σήμ. ὁμοίως Τσ'ερύννια (ἐπ. Κερ.)

Κίτιν φ. 8^{α}, 5^{α} «κιτέον καὶ κιταίον· τόρα αὐτὴν τὴν χώραν τὴν κράζου τὸ χωρίον Κίτιν»· καὶ σήμ. ὁμοίως ***Τσ'ίτιν***· (ἐπ. Λαρν.).

Κολόσσιν φ. 29^{β}, 23^{β} χωρίον μέγα· σήμερον ὁμοίως· (ἐπ. Λεμ.).

Κορμακίτη φ. 14^{α} «κόρμια ἤτοναι χώρα ἀπάνω εἰς τὸν κάβο κορμακίτη εἰς τὴν θάλασσαν κατὰ δυσμάς· τόρα εἶναι χωρίον μεγάλον κραζόμενον Κορμακίτη»· καὶ σήμ. ὁμοίως· (ἐπ. Κερ.)

Κουβούκλια φ. 5^{β}, 20^{β}, 23^{β} χωρίον μέγα· «φ. 5^{β} κυθερέα· τόρα κράζεται ***κουβούκλια*** (Κυπριαν. σ. 28 Κούκλια) σήμ. ***Κούκλια*** (ἐπ. Πάφ.).

Κουμουνταντὰ φ. 135^{α} «ὁ μουσταφὰ παχίας ἐκόνεψεν εἰς τὸ χωρίον κραζόμενον κουμουνταντὰ» καὶ ἐν φ. 138^{β}. (Ὁ Κυπριανὸς ἀναφερόμενος εἰς τὰ αὐτὰ ὀνομάζει τὸ χωρίον Πόμο δ' Ἀδάμο) Σήμ. δὲν ὑπάρχει τοιοῦτον χωρίον (ἐπ. Ἀμμ.).

Κουτσουβέντης φ. 24^{α} μοναστήριον· καὶ σήμ. ὁμοίως (ἐπ. Κερ.)

Κορνοδελίκηπον φ. 49^{α} χωρίον· σήμ. εἶναι δύο χωριὰ χωριστὰ *Κόρνος* καὶ *Δελίκηπον* (ἐπ. Λάρν).

Κτῆμα φ. 23^{β} χωρίον μέγα· καὶ σήμ. *Χτῆμα* (ἐπ. Πάφ.)

Κυθριὰ φ. 11^{α} 18^{α} «κίτρι· τόρα κράζεται τὸ χωρίον κυθριά»· καὶ ἐν φ. 133^{α} · σήμ. λέγεται ***Τ'συρκὰ*** (ἐπ. Λευκ·).

Κυλάνιν φ. 19β «χορίνεουμ τόρα κράζεται χωρίον κιλάνιν». καὶ ἐν φ. 23β χωρίον μέγα καὶ ἐν φ. 68β· σήμ. ὁμοίως *Τσ'υλάνιν* (ἐπ. Λεμ.).

"Αγιος ***Κυριᾶκος*** φ. 24α μοναστήριον.

Ἅγιος Κωνσταντῖνος φ. 23β χωρίον μέγα.

Λ.

Λακατάμια φ. 133α, χωρίον· καὶ σημ. ὁμοίως *Λακατάμια* (ἡ) ἐπ. Λευκ.).

Λάπηθο. φ. 23β. 30β, 133α χωρίον καὶ σήμ. ὁμοίως (ἐπ. Κερ.).

Λεμεσὸ φ. 6α νεμοσία· κατόπιν ἐκράκτην λεμεσὸ» φ. 20β λεμεσό. καστέλλιν»· ἐν φ. 71β «ὁ ρήγας ὁ κουΐδος ἔκτισε τὴ νέα λεμεσό»· ἐν φ. 72β «ἐτοῦτος (ὁ ρήγας ὁ Κουΐδος) ἔκτισεν ἢ κάμνοντας ἀρχὴν τὴν χώραν τὴν κενούργιαν τῆς Λεμεσοῦ· ἔστοντας ὅπου νὰ χαλάσει ἡ παλαιὰ λεμεσό· καὶ ἐκράκτην ρωμαίκα *νέα πόλεως* καὶ ἄλλοι λεμεσὸ κινούργια» καὶ ἐν φ. 85β, 133β καὶ ἀλλαχοῦ· σήμ. ὁμοίως *Λεμεσὸ* (ἡ), (ἐπ. Λεμ.).

Λεμεσὸ παλαιὰ φ. 6β «ἀμαθοῦντα· τῆς ὥρας κράζουν την παλαιὰν λεμεσόν». .

Λεύκα φ. 14β «ἀρσενόε· τῶρα εἶναι χωρίον κραζόμενον λεύκα .. εἰς τὸν κόλφον τῆς πεντάγιας». ἐν φ. 23β χωρίον μέγα. καὶ ἐν φ. 133β· καὶ σήμερον ὁμοίως *Λεύκα* (ἡ). (ἐπ. Λευκ.).

Λεύκαρα φ. 8α, 23α χωρίον μέγα καὶ 46β· καὶ σήμ.ὁμοίως *Λεύκαρα* (τά)· (ἐπ. Λάρν.).

Λευκοσία φ. 15β «λέτρα· καὶ κατόπιν ἐμετακτίστην ἀπὸ λεύκον...καὶ τὴν ἐκράξαν Λευκοτόν· τόρα ἐκράκτην Λευκοσία...οἱ λατίνοι τόρα νικοσίαν καὶ οἱ ρωμαῖοι λευκοσία»· ἐν φ. 58α «λεύκος ἔκτισεν τὸ κάστρον ὅπου ἐκράζετον πρῶτα λέτρα καὶ ἐκεῖνος τὴν ἔκραξεν λευκοσία»· καὶ σήμερον ὁμοίως *Λευκοσία* (ἡ).

Τοποθεσίαι ἐν αὐτῇ φ. 106β «πόρτα τοῦ τράχονα», ἐν φ. 110β «τὸ γιοφύριν τῆς πιάτζας» (Σάθα. Βουστρων. τῆς Κάτω Μέσης).

Λιμνάτι φ. 19α «λιμινέα εἶναι τὸ χωρίον λιμνάτι» καὶ ἐν φ. 23β χωρίον μέγα· Κυπριανοῦ σ. 67 λιμνάρι)· σημ. ὁμοίως *Λιμνάτιν* (τὸ) (ἐπ. Λεμ.).

Μ.

Μάγκανα φ. 24α μοναστήριον· βλ. Παλλουριώτισσα.

Μαζωτὸς φ. 153β «καδο μαζωτὸς»· σήμ. χωρίον Μαζωτός.

Μάριν φ. 7α «μάριουμ· κράζεται τῆς ὥρας μαρίν»· σήμ. ὁμοίως Μαρίν (ἐπ. Λάρν.).

Μαραθάσα φ. 34β διαμέρισμα· καὶ σήμ. ὁμοίως *Μαραθάσα* (ἡ).

Μεσαριὰ φ. 105β, 131α, 153β διαμέρισμα· σήμ. Μεσαρκά, (ἡ).

Μονοίχεια φ. 107α «χωρίον εἰς τὰ στενὰ τῆς Κερίνιας». Ἡ αὐτὴ τοπωνυμία παρὰ Βούστρων. σ. 446 *Μονάδιν* καὶ Κυπριανῷ σ. 336 – 7 *Μονάδιον*· σήμ. ἡ ἔπαυλις ἡ καλουμένη *Ὀνήσ'εια* (;) [συμφ. Μονοίκια + Μοναχεῖον;].

Μόρφου φ. 23β χωρίον μέγα· καὶ σήμ. ὁμοίως *Μόρφου*. (ἐπ. Λευκ.).

Μπουφφαβέντο φ. 20β, 22α βλ. Ἰλιόντας.

Ν.

Ἁγία Νάπα φ. 24α, 105β, μοναστήριον· σήμερον καὶ χωρίον *Ἁγιάνναπα*. (ἐπ. Ἀμμ.).

Νήσου φ. 105β χωρίον· σήμ. ὁμοίως *Νήσου*.

Ἅγιος Νικόλαος τῶν κενράδων· φ. 24α, (Κυπριανοῦ σ. 74 τῶν Γερακιῶν)· (ἐπ. Λεμ.).

Ο.

Ὅμοδος φ. 23β χωρίον μέγα· καὶ σήμ. ὁμοίως· (ἐπ. Λεμ.).

Π.

Παλλουριώτισσα φ. 17β μοναστήριον· «πρῶτα ἐκράζετουν Μάγκανα καὶ τὸ δεύτερον παλλουριώτισσα»· σήμ. *Παλλουρκώτισσα*· (ἐπ. Λευκ.).

Πάφο φ. 22β, 133β· σήμ. ὁμοίως.

Πελέντρια φ. 19β «παλαιά· ἐγὼ λέγω πῶς εἶναι τὸ χωρίον ὅπου λέγεται πελέντρια» ἐν φ. 23β χωρίον μέγα· καὶ **σήμ.** ***Πελένδριν***· (ἐπ. Λεμ.).

Πεντάγια φ. 14β, 108α κόλπος· καὶ σήμ. κόλπος **καὶ χωρίον** *Πεντάγια*· (ἐπ. Λευκ.).

Περαπεδί φ. 37α χωρίον· καὶ σήμ. ὁμοίως· (ἐπ. Λεμ.).

Περιστερῶνα φ. 133β χωρίον· καὶ σήμ. ὁμοίως· (ἐπ. Ἀμμ.).

Πιθάρια φ. 19β «ἐπιδάρουμ· λογιάζω καλὰ ὅτι εἶναι χωρίον πιθάρια»· (Κυπριανοῦ σ. 67 Πυθάρια)· σήμ. δὲν γνωρίζω τοιοῦτο χωρίον.

Πυρόγειν φ. 24α χωρίον· καὶ σήμ. *Πυρόειν* (ἐπ. Λευκ.).

Πισκοπὴ φ. 5β «κουριάς· δὲν κράζεται πλέον κουριὰς μὰ τὸ χωρίον ἡ πισκοπή»· καὶ ἐν φ. 20β , 23β καὶ ἀλλαχοῦ χωρίον μέγα.

Πλατάνιν φ. 49α χωρίον· καὶ σήμ. *Πλατάνιν* (ἐπ. Ἀμμ.).

Ποταμιὰ φ. 20β , 23β , 88β · καὶ σήμ. ὁμοίως (ἐπ. Λεμ.).

Ρ

Ριζοκάρπασο φ. 11β «κλίδες· ἤτοναι ἀπάνω εἰς τὸν σαντανδρέαν καὶ κοντὰ εἶχεν ἄλλη μία ἡ ὁποία ἐκράζετον ἐλαία καὶ λογιάζω καὶ ἡ δύο εἶναι τόρα χωρία· καὶ τὸ ἕναν ἀπὸ κεῖνα κράζεται ριζοκάρπασο». καὶ σήμ. ὁμοίως. (ἐπ. Ἀμμ.).

Σ.

Σαλαμῖνα φ. 10β , 29β · λέγεται καὶ σήμερον σπανιώτερον *Σαλαμῖνα*, συνηθέστερον δέ, *Παλαιὰ Ἀμόχουστο*. (ἐπ. Ἀμμ.).

ΣανΠιφάνις φ. 14β «ἀκαμανδίδα· στέκει εἰς τὸν κάβο σὰν πιφάνι»· σήμ. *Ἅϊς Πιφάνις*.

Σαντ᾽Ανδρέας φ. 11β , 152α κάβος· σήμ. Ἀπόστολος Ἀντρέας καὶ ὑπὸ τῶν Καρπασιτῶν *Ἅϊς Ντρικᾶς*· ἐλ. *Ἄντριου*· (ἐπ· Ἀμμ.).

Σίγουρη φ. 20β , 88β φρούριον, φ. 23β χωρίον μέγα· σήμ. *Σίουρη* (ἐπ. Ἀμμ.).

Σιλίκου φ. 23β , 24α , χωρίον μέγα· σήμ. ὁμοίως *Σιλίκου*. (ἐπ. Λεμ.)

Σίντα φ. 24α χωρίον· καὶ σήμ. ὁμοίως *Σίντα*· (ἐπ. Ἀμμ.).

Σκιλλοῦρα φ. 24α χωρίον· σήμ. ὁμοίως *Σ̌σιλλοῦρα*· (ἐπ. Ἀμμ.)·

Σολιὰ φ. 14α , «ἐκράζετον ἀπαμέα»· ἐν δὲ φ.23β , 127α Σολέα· σήμ. διαμέρισμα *Σολεά*.

Σπαθαρικὸν φ. 49β χωρίον· καὶ σήμ. ὁμοίως *Σπαθαρικὸν* καὶ *Σπαχαρικόν*· (ἐπ. Ἀμμ.).

Σταυροῦ (βουνὸν τοῦ) φ. 153· σήμ. *Σταυροβούνιν*· (ἐπ. Λάρν.)

Τ.

Ταμασέα φ. 15β , «ταμασοῦς· τόρα εἶναι χωρίον κραζόμενον

ταμασέα» καὶ ἐν φ. 40β καὶ 127α. Τὴν θέσιν ταύτης κατέχουσι σήμερον τὰ χωρία *Πολιτικό*. *Πέρα* καὶ *Πισκοπειό* (ἐπ. Λευκ.).

Τέρα φ. 15α, «τέρρα· κράζεται τὸ χωρίον Τέρα»· σήμ. ὁμοίως (ἐπ. Πάφ.).

Τόγνη φ. 7β, χωρίον· σήμ. *Τόχνη*· (ἐπ. Λάρν.).

Τραπέζα φ.110β, χωρίον· καὶ σήμ.ὁμοίως *Τραπέζα*· (ἐπ. Ἀμμ.).

Τριμιθουχιὰ φ. 15β «τρεμιτούς· τόρα εἶναι χωρίον κραζόμενον τριμιθουχιά». καὶ 51β. 68β· σήμ. *Τρεμετουσ'ιά*· (ἐπ. Ἀμμ.).

Τρόοδος φ. 153β Ὄλυμπος, τὸ ὁποῖον Ρωμαίκα κράζεται Τρόοδος» καὶ σήμ. ὁμοίως τὸ ὄρος *Τρόοδος*.

Χ.

Χοιροκοιτία φ. 89β χωρίον· σήμ. *Σερουῒδκιά*· (ἐπ. Λάρν.).

Χρυσοχοῦ φ. 14β «κόλφος τῆς Χρυσοχοῦ», Χρυσοχοῦ φ. 15α «ἀκαμανδίδα· ἡ ὁποία τώρα εἶναι χωρίον κραζόμενον Χρυσοχοῦ» καὶ σήμ. ὁμοίως· (ἐπ. Παφ.).

Ψ.

Ψιμολόφου φ. 23β, 115β, (Κυπριανοῦ σ. 74· Ψωμολόφου)· σήμ. ὁμοίως *Ψιμολόφου*· (ἐπ. Λευκ.).

2.

ΛΕΞΕΙΣ

Α.

ἄγγρι ἡ, φ. 73α, 98β = δυσαρέσκεια· καὶ σήμ. ἄγγρι καὶ ῥῆμα *ἀγγρίζομαι*.

ἀγκαλῶ φ. 81α = ἀρχ. ἐγκαλῶ· καὶ σήμ. *ἀγκαλεῶ*.

ἀδελφότεκνος φ. 59α, 17β = ἀνεψιὸς (μὲ τὴν σημερινὴν σημασίαν)· καὶ σήμ. *ἀ(δ)ερφότεχνος*.

ἀθὸς ὁ, φ. 128α = ἄνθος τό· σήμ. ἀθθὸς καὶ ἀττός.

ἀκλουθῶ φ. 29β, 84β = ἀκολουθῶ· σήμ. *κλουθῶ* καὶ *κλουφῶ*.

ἀνθῶ φ. 29β «ἐτοῦτος (ὁ Ζήνων) ἔνθησεν τὸ ὄνομάν του» μετὰ μεταβατικῆς σημασίας· = κάμνω νὰ ἀνθήσῃ.

ἀποκρισάρις ὁ, 72β, 93β = ἀπεσταλμένος, πρεσβευτής.

ἀππάριν τὸ, 143α = ἵππος· καὶ σήμ. ὁμοίως.

ἀσαλαόνιστος φ. 103β = ἀσάλευτος· σήμ. *ἀσαλαόνιστος* καὶ *ἀσαλαούνιστος*.

ἀσύσταγος φ. 80α «ὁ ρήγας ἤτοναι ἀδύνατος καὶ ἀσύσταγος» = ὁ μὴ ἔχων ἐξωτερικὸν παράστημα· βλ. *σύστασις*.

ἀχνάριν τό, φ. 83β = τὸ πέλμα τοῦ ποδός· καὶ ὡς μέτρον μήκους· καὶ σήμ. *ἀχνάριν* καὶ *ἀγνάριν*.

Β.

βλέπισις φ. 112α πολιορκία, φρούρησις· σήμ.. *βλέπω* τὰ πρόβατα = φυλάττω τὰ πρόβατα.

βολετὸν φ. 86α = ἐπιθυμητόν· καὶ σήμ. ὁμοίως.

Δ.

διαφοράδα ἡ, 41α διαίρεσις κατοίκων εἰς τάξεις, κατηγορίας.

διπλοσύνη φ. 13α «κατόπιν τὴν ἐπῆρε μὲ διπλοσύνην, ἤγουν μὲ τραδιμέντο». = ἀρχ. διπλόη, διπλοπροσωπία. προδοσία· σήμ. δὲν λέγεται.

δοξάριν φ. 111β = τόξον· σήμ. μόνον ἐπὶ τοῦ τόξου τοῦ βιολιοῦ, καὶ τοῦ ὀργάνου, δι' οὗ ξαίνουσι τὸν βάμβακα.

δυσπυργιῶ· δισπιργιασμένος, 75β, δισπιριασμένος 99β = στενοχωρημένος.

Ε.

ἔλθιμον 60α, 69α = ἔλευσις· σήμ. *ἐρχομός*.

ἐμπλάζω φ. 144β. = συναντῶ· σήμ. *μπλάζω*.

εὔκαιρος, η, ον φ. 85β = κενός· σήμ. *ὄφκαιρος*.

εὔτυχος φ. 13β = εὔφορος, πλούσιος· ἀρχ. εὐτυχής.

Ζ.

ζαβὸς φ. 59α = καμπύλος· καὶ σήμ. ὁμοίως.

Θ.

θαράπαυσις φ. 117β = θεραπεία· σήμ. δὲν λέγεται.

Κ.

καθάργια (ἐπίρρ.) = ἀλλ' ὅμως, ἀληθῶς· σήμ. *καθαρά*.

κακίτα ἡ. φ. 67α = δυσαρέσκεια, διαφορά.

κάμωμα φ. 36β = ἔργον, κατόρθωμα.

κράτησις φ. 33β = ὑποχρέωσις, εὐγνωμοσύνη· σήμ. δὲν λέγεται.

Λ.

λαμπρὸν φ. 7β = πῦρ, φωτιά· καὶ σήμ. ὁμοίως.

λασμὸς φ. 2β «ἡ χιννὰ εἰς τοὺς λασμοὺς μοιάζει ὡσὰν τῆς σω-

διᾶς»· σήμερον δὲν λέγεται· ἐκ τῶν συμφραζομένων = φύλλωμα, βλαστός.

λαβρίζομαι φ. 127β = καίομαι πέριξ ὑπὸ τοῦ πυρός· σήμ. *λάβρα* = ἡ ἐκπεμπομένη θερμότης τοῦ πυρός.

λογιάζω φ. 51β = ὑπολογίζω, ὑποθέτω· σήμ. *λογιάζω* = δίδω λόγον, ὑπόσχεσιν γάμου.

M.

μεγαλοπρεπίζω φ. 63α = λαμπρύνω, εὐπρεπίζω.

μισκὶν (σπαθὶ) φ. 57α = δαμασκηνὴ σπάθη.

N.

ντύνω φ. 24β = μετατρέπω τὰ χρήματα εἰς ἐμπόρευμα ἢ ἄλλο τι· ἀγνοῶ ἐὰν λέγεται σήμ. ἐν Κύπρῳ, ἀλλαχοῦ ὅμως λέγεται ἐπὶ τῆς σημ. ταύτης· φαίνεται ἐπίδρασις φραγκική.

O.

ὀμνύω, ὀμνέω, ὀμώννω φ. 47α «κράζει τὸν ἐπίσκοπον μέσα καὶ βάλλει τον καὶ ὀμώννει· .... καὶ ὀμνύει τοιουτοτρόπως· ἐγὼ ὁ ἐπίσκοπος δεῖνα ὀμνέω εἰς τοῦτον τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον». Τρεῖς διάφοροι τύποι τοῦ αὐτοῦ ῥήματος εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν περίοδον· σήμ. *μώννω*.

ὄφκαιρος 102α ἰ. εὔκαιρος.

Π.

πᾶσα, πολλαχοῦ τοῦ κειμένου ὡς ἄκλιτον: πᾶσα γένος, πᾶσα χρόνον κτλ. καὶ σήμ. ἐν τῇ εὐχῇ «ἀνὰ πάγῃ *πᾶσα* κακόν».

πελλὸς φ. 28α = τρελλός· καὶ σήμ. ὁμοίως.

πιταυτικοῦ φ. 15α = ἐπιταυτοῦ· σήμ. *πιταυτοῦ* καὶ συνηθέστερον *καταύτης* = ἐπίτηδες.

ποξαμάτιν τὸ, φ. 67β = παξιμάδι· καὶ σήμ. ὁμοίως.

πορπατῶ φ. 9β = περιπατῶ· σήμ. *περπατῶ*.

πραστειὸν φ. 111α = τιμάριον, μετόχιον· σήμ. εἰς ὀνόματα πέντε χωρίων τῆς Κύπρου· προφέρεται *Πρασκειόν*.

πυρὰ φ. 97α = θερμότης, ζέστη· καὶ σήμ. ὁμοίως.

Ξ

ξευριὰ ἡ, φ. 55α = γνῶσις.

ξηφαντώννω φ. 2α = διασκεδάζω· καὶ σήμ. ὁμοίως.

ξηφάντωσι φ. 117α = διασκέδασις· καὶ σήμ. ὁμοίως.

ξοδιαστά(τα)δες οἱ, φ. 130β «ἑκατὸν χιλιάδες ἀπεζούς, 10 χιλ. ἄλογα καὶ 50 χιλιάδες ξοδιαστάταδες»· διορθωτέον εἰς ξοδιαστάδες· πιθανῶς περὶ τῶν μισθοφόρων.

Ρ.

ῥάξιμον φ. 110α = πέρασμα· καὶ σήμ. ὁμοίως· καὶ ῥῆμα *ῥάσσω* καὶ *ῥέσσω* = περνῶ, διέρχομαι.

Σ.

στάμενα τά, φ. 42β, 71α = νομίσματα, χρήματα· σήμ. δὲν λέγεται.

στάσιμον φ. 45α = κτῆμα, ὑποστατικόν· ἀγνοῶ ἐὰν λέγεται σήμ. ἐν Κύπρῳ.

στενοκοπῶ φ. 113α = στενοχωρῶ· καὶ σήμ. ὁμοίως.

στενοκοπημένος φ. 63α = στενόχωρος· σήμ. ὁμοίως, ἀλλὰ καὶ *στενόκοπος* (ἐπίθ.) καὶ *στενοκοπιὰ* ἡ.

συμβουλάτορας 122α = ὁ δίδων συμβουλάς.

συντυχάννω φ. 79β καὶ **συντυχαίννω** φ. 86β = συνομιλῶ, ἀρχ. συντυγχάνω· καὶ σήμ. ὁμοίως *συντυχάννω*.

σύστασις φ. 52α «κατόπιν (ὁ Πυγμαλεόνες) διὰ τὴν ἐμορφιὰν καὶ τὴν σύστασιν τοῦ σώματος ἐδοξάσθηγν» = ἐξωτερικὴ παράστασις, παραστατικόν, ὅπως λέγεται σήμερον.

σφικτότητα ἡ, φ. 80β = πίεσις.

Τ.

ταπισῶν φ. 122α = κατόπιν· καὶ σήμ. ὁμοίως.

τοίτοιος φ. 27β, 102β = τοιοῦτος· καὶ σήμ. *τοίκοιος* καὶ *τέκοιος*.

τυραννίζω φ. 2α = τυραννῶ· σήμ. *τυραννιῶ*.

Χ

χενωσμένος φ. 28α = χυμένος· σήμ. *χ'ενωσμένος* καὶ *χ'ονωσμένος* ἢ *χ'ονωμένος*.

χοχλασμένος φ. 92β = κοχλασμένος· σήμ. *χογλασμένος*.

Ψ.

ψιλοκοπημένος φ. 90β = λεπτοφυής, λεπτοκαμωμένος· καὶ σήμερον ὁμοίως.

ψιλοκοπιὰ φ. 27β = λεπτολογία· καὶ σήμ. ὁμοίως.

ψηφῶ φ. 101β = ἐκτιμῶ, δίδω προσοχήν· καὶ σήμ. ὁμοίως.

ΦΡΑΓΚΙΚΑΙ ΛΕΞΕΙΣ

Α.

ἀβιζάρω 100β = εἰδοποιῶ· ἰτ. avvisare.

ἀβίζον φ. 145α = εἰδοποίησις· ἰτ. avviso.

ἀκουμούδιαστος φ. 67β = ὁ μὴ καταλλήλως παρεσκευασμένος· λατ. καὶ ἰτ. accommodàre.

ἀμορῶζα φ. 15α (φουντάνα)=ἐρωτικὴ πηγή· βλ. καὶ μουροῦζα· ἰτ. amorosa.

ἀμπαδία φ. 24α = ἡγουμενία· ἰτ. abbadia.

ἀμπαχιαδῶρος 77 καὶ 87β = ἀπεσταλμένος, πρέσβυς· ἰτ. ambasciattore, γαλλ. ambassadeur.

ἀντίνα φ. 146β = κεραία· λατ. antenna.

ἀπιαζίριν φ. 34α, 86α, 91α = εὐχαρίστησις· γαλλ. plaisir.

ἀπόστα (ἐπίρρ.) φ. 60α =ἐπίτηδες· ἰτ. aposta.

ἄρμα φ. 122α ἤγουν τὸ σημάδιν τὸ βασιλικόνν = οἰκόσημον· ἰτ. arma.

ἀρμάδα φ. 57α, 108β = στόλος· ἰτ. armada.

ἀρτελλαρία φ. 107α =πυροβολικόν· ἰτ. artiglieria, γαλ. artillerie.

ἀσάλτο φ. 67α = ἔφοδος· ἰτ. assalto.

ἀφάλλιαστος φ. 48α = ἀψευδής· α στερ. γαλλ. faillir.

Β.

βεντουριέρος (τοῦ σπαθιοῦ) φ. 147α = τυχοδιώκτης· ἰτ. venturiero.

βικάριος φ. 99β = τοποτηρητής· ἰτ. vicario.

βίκλα ἢ *βίγλα* φ. 120β = φρουρά· λατ. vigilia.

βισκουντᾶδον φ. 67β = ὑποκομητεία, τὸ ἀξίωμα τοῦ vicecomes βισκούντη.

---

* Μεγάλην βοήθειαν παρέσχε μοι κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν Φραγκικῶν λέξεων εἰς τὴν Ἰταλικὴν καὶ Γαλλικὴν ὁ μακαρίτης συνάδελφος **Rettore**, καθηγητὴς τῶν Γαλλικῶν ἐν τῷ Ἀβερωφείῳ Γυμνασίῳ. Διά τινας τῶν Φραγκικῶν λέξεων καθίσταται δυσδιάκριτον, ἐὰν προῆλθον ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἢ τῆς Ἰταλικῆς (Ἐνετικῆς)· ἄλλαι δὲ πάλιν θὰ προέρχωνται ἐκ τῆς διὰ τῆς Βυζαντινῆς γλώσσης παραδοθείσης Λατινικῆς.

Γ.

γαλιούνιν φ. 131α = μεταγωγικὸν πλοῖον· γαλλ. galion.

γαλλιότια φ. 152α = μικρὸν πλοῖον· γαλλ. galiote.

γαρδινάλλις φ. 48α = καρδινάλιος· ἰτ. cardinale.

γουβέρνον φ. 28β = κυβέρνησις· ἰτ. governo.

γόλφος φ. 152α καὶ ἀλλαχοῦ = κόλπος· ἰτ. golfo.

γράδον φ. 98α = βαθμός· ἰτ. grado, γαλλ. grade.

Δ.

δισπέττον (διὰ τὸ). φ. 69α, 100α = πρὸς ἐξευτελισμόν, πρὸς πεῖσμα· ἰτ. dispetto.

διαφεντευτὴς φ. 143α = ὑπερασπιστής· ἰτ. difendere, γαλλ defendre.

διβινάρω φ. 7β = μαντεύω· λατ. divinare.

διζόρδινα φ. 152β = ἀταξία· ἰτ. disordine.

δισγράτζια φ. 28α, 89α, 96α = δυσμένεια, δυστυχία· ἰτ. disgrazia, γαλλ. disgrace.

δισκόρδια φ. 84β = διχόνοια· λατ. discordia.

δισκουρτεσία φ. 79β = ἀγένεια· γαλλ. discourtoisie.

δισπιαζάρω φ. 84α, 91β = δυσαρεστῶ· ἰτ. dispiacere.

δισπερατζιόνε ἡ. φ. 60α = ἀπελπισία· ἰτ. disperatione.

δισπερᾶτος φ. 60α = ἀπηλπισμένος· ἰτ. disperato.

δισπρετζάρω φ. 61α = ἀτιμάζω· ἰτ. disprezzare.

διφεντερίζομαι φ. 68α = ἀμύνομαι· ἰτ. difendere.

διφεντέρω φ. 86α = ὑπερασπίζω· ἰτ. difendere.

δουκάλε ἡ. φ. 7α «χώρα δουκάλε» = δουκική· ἰτ. ducale.

δούκας φ. 7α = δούξ· ἰτ. duca.

Ε.

Ἐρῶζα φ. 1β ἤγουν ραμῶζα, ὀνομασία Κύπρου = χαλκοφόρος· λατ. aerosus, a, um· βλ. ραμῶζα.

ἔμουλος φ. 29α = ἀνταγωνιστής, ἀντίζηλος· ἰτ. emulo, γαλλ. émule.

ἐντράδα φ. 24β = πρόσοδος, εἰσόδημα· λατ. entrata.

ἐξαμινιάζω φ. 96β = ἐξετάζω· ἐν. egsaminare, γαλλ. examiner.

Ζ.

ζιμπούνιν φ. $97^β$ = στενὸς καὶ βραχὺς ἐπενδύτης, παρόμοιος πρὸς γιλέκον καὶ σήμερον φορούμενος· γαλλ. jupon, ἰτ. giubbone.

Ι.

ἰντζίρκα φ. $152^α$ καὶ ἀλλαχοῦ, = περίπου· ἰτ. incirca.

Κ.

καβαλλάρις φ. $75^α$ = ἱππεύς· λατ. μετ. caballarius.
κάζι φ. $137^α$ = σχεδόν· ἰτ. quasi· βλ. καὶ κουάζι.
κάζον φ. $65^α$ = περίπτωσις· ἰτ. caso.
κάμπος φ. $108^β$ = στρατόπεδον· ἰτ. campo.
κάμερα φ. $86^α$ = αἴθουσα· ἰτ. camera.
κανάλλιν φ. $122^α$ = διώρυξ· γαλλ. canal, ἰτ. canale.
καπέλλα φ. $24^β$, $78^β$ = παρεκκλήσιον· ἰτ. capella.
καστιγάρω φ. $79^β$, $81^α$ = τιμωρῶ· λατ. castigare.
καραβέλλα φ. $93^β$ = πλοῖον· γαλλ. caravelle.
καραμουσάλλιν φ. $131^α$ = εἶδος πλοίου· γαλλ. caramoussal.
καρετζάρω φ. $88^α$ = θωπεύω, περιποιοῦμαι· ἰτ. carezziare.
κάστρον φ. $10^α$ = φρούριον· λατ. castrum.
κατρίνιον φ. $42^α$ = νόμισμα· ἰτ. quattrino.
κιαμάτα φ. $10^α$ = ὀνομαζομένη· ἰτ. chiamata.
κλαρίσσιμος φ. $144^α$ = ἐνδοξότατος· λατ. clarissimus.
κλατσούνιν τὸ, φ. $83^β$ = κάλτσα· ἰτ. calzoni, γαλλ. caleçon.
κολλῖνα ἡ, φ. $1^β$ = λόφος, βουνόν· ἰτ. collina.
κομανταμέντο τὸ, $100^α$ = ἐντολή, σύστασις· ἰτ. comantamento.
κομμέντα φ. $24^α$ = ἐκκλησιαστικὴ πρόσοδος· ἰτ. commenda.
κομοδᾶτος φ. $17^α$ = κατάλληλος, περιποιημένος· ἰτ. accommodato.
κομοδιτὰ φ. $65^α$ = ἄνεσις, εὐκολία· ἰτ. commodita.
κόνσολο φ. $33^β$ = ὕπατος, πρέσβυς· λατ. consul.
κονσίλλιον φ. $76^α$ = συμβουλή· λατ. consilium.
κοντέντος φ. $108^β$ = εὐχαριστημένος· ἰτ. contento, γαλ. content.
κοντᾶδον φ. $77^β$ = χώρα, πατρίς· ἰτ. contado.
κορτῖνα φ. $138^β$ = πτερύγιον, μεταπύργιον (τείχους)· ἰτ. cortina.
κουάζι φ. $66^β$ = σχεδόν· ἰτ. quasi.

κουβερνατῶρος φ. 120α = ἡγεμών· ἰτ. governatore.

κουζαρίζομαι φ. 80α = προφασίζομαι· λατ. causari.

κουμέρκιν φ. 24β = τελωνεῖον, τελ. φόρος, δασμός· λατ. commercium, ἰτ. commercio.

κουμουδιασμένος φ. 66α, 82α = καταλλήλως παρεσκευασμένος, περιποιημένος· ἰτ. accommodare.

κουμουδίτα φ. 110β, 113β = τὰ ἀναγκαῖα, τὰ ἐπιτήδεια.

κουντραστάρω φ. 122α = ἐναντιοῦμαι· ἰτ. contrastare

κοῦππα φ. 25β = πήλινον πινάκιον· ἰτ. coppa.

κουργιάζω φ. 99α = φροντίζω· λατ. curare.

κουρούκλα φ. 50α = γυναικεῖον κάλυμμα κεφαλῆς.

κοῦρσος τε. 147α = λεία· λατ. cursus.

κουρσεύω φ. 85β = λεηλατῶ· ἐκ τοῦ λατ. cursus.

κουρτεσία φ. 59β = εὐγένεια· ἰτ. cortesia, γαλλ. courtoisie.

κουστούμιν φ. 14α, 103β = συνήθεια· ἰτ. costume, γαλλ. costume.

κουτενταρισμένος φ. 92α = εὐχαριστημένος· ἰτ. contentare.

κουφερτιάζω φ. 94α = ἐνθαρρύνω, παρηγορῶ· γαλλ. conforter.

κρόνικα φ. 1α = χρονικόν· ἰτ. cronica καὶ cronaca.

Λ.

λεβάντε φ. 18β «ἤγουν κατὰ ἀνατολὰς» = ἀνατολή· ἰτ. levante.

λεγᾶτος φ. 79β = πρεσβευτής· λατ. legatus.

λεπρῶζος φ. 22α = λεπρός· ἰτ. leproso.

λίτη φ. 81α = δίκη· ἰτ. lite.

Μ.

μαγκάρω φ. 70β, 96α = ἐλλείπω, ὑποχωρῶ· ἰτ. mancare.

μαγκατὼρ (τοῦ λόγου) φ. 132α = ὁ παραβαίνων τὸν λόγον του· ἰτ. mancare, γαλλ. manquer.

μαντᾶτα τὰ, φ. 88α = ἀγγελίαι, εἰδήσεις· ἰτ. mandato.

μαριτζὰλ φ. 93β = ἀρχιστράτηγος· γαλλ. maréchal.

μαρτέλλον φ. 110β = σφῦρα· ἰτ. martello.

μαρτζέλλος φ. 42β = νόμισμα· ἰτ. marcello.

ματριμόνιον φ. 66α, 96α = γάμος· ἰτ. matrimonio.

μέζον φ. 63β «εἰς ἐκεῖνον τὸ μέζον» = ἐν τῷ μεταξύ· ἰτ. mezzo.

μινέρα φ. 1^{β} = μεταλλεῖον· ἰτ. minera.

μισὲρ φ. 94^{β} = κύριος· ἰτ. messer, γαλλ. monsieur.

μόδος φ. 77^{β} = τρόπος· λατ. modus, ἰτ. modo.

μονέδα ἡ. φ. 108^{α} νόμισμα· ἰτ. moneta.

μονιτζιόνε φ. 110^{β}, 138^{β} = πολεμεφόδια· ἰτ. monizione,

μπάγκος φ. 99^{α} = ἕδρα. γέφυρα· ἰτ. banco.

μπαστάρδος φ. 91^{α} = νόθος· ἰτ. bastardo.

μπελοβαρδὸ τὸ. φ. 10^{α} = προπύργιον τείχους· ἰτ. baluardo, καὶ ἐν φ. 17^{α} τὰ μπελογδάρδια.

μόριουμ φ. 117^{β} = εἶδος πολυτίμου λίθου· λατ. morio, nis.

μοῦστρα καὶ *μόστρα* φ. 75^{α}, 138^{β} = στρατιωτικὴ ἐπιθεώρησις· ἰτ. mostra.

μπενεφίτζιον φ. 44^{β} = εὐεργέτημα· ἰτ. benefizio.

μπουκάλιν φ. 60^{α} = φιάλη· ἰτ. bocale.

μουροῦζα φ. 1^{β} (fontana) = ἐρωτικὴ πηγή. ἰ. ἀμορῶζα

Ξ.

ξάμπλιν καὶ *ξόμπλιν* φ. 76^{β}, 63^{α} καὶ 143^{α} = παράδειγμα· γαλλ. exemple.

Ο.

ὄπλιγο φ. 33^{β} = ὑποχρέωσις, εὐγνωμοσύνη· ἰτ. obligo.

ὀρδινάριον φ. 133^{α} = διαίρεσις διοικητική· λατ. ordinarius.

ὀρδινάτζον φ. 133^{α} = διαίρεσις· ἰτ. ordinanza.

ὀρδινιάζω φ. 17^{β}, 72^{α}, 100^{α} = κατατάσσω, τακτοποιῶ· λατ. ordinare.

ὄρδινος φ. 46^{β} = διαταγή· λατ. ordo, ἰτ. ordine.

ὀφίτζιον φ. 48^{α}, 106^{β} = ἀξίωμα· λατ. officium,

ὀφιτζιάλλης φ. 75^{α} = ἀξιωματικός· ἰτ. ufficiale.

Π.

πάγιλος φ. 77^{α} = ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας· ἰτ. baïlo.

παλανταρία φ. 132^{α} = εἶδος πλοίου. ἰτ. palandra.

πανγκέττον φ. 85^{α} = συμπόσιον· ἰτ.banchetto. γαλλ.banquet.

παραπέττον φ. 139^{β} = προτείχισμα· ἰτ. parapetto.

παυγιούνιν φ. 108^{α} καὶ *παυγούνιν* φ. 145^{β} = σκηνή· γαλλ.pavillon

πιαζίριν φ. 79β = εὐχαρίστησις· γαλλ. plaisir.

πιάτζα φ. 10α = πλατεῖα· ἰτ. piazza.

πένα φ. 101β = ποινή· λατ. poena, ἰτ. pena.

περίκουλο τὸ, φ. 108β = κίνδυνος· ἰτ. periculo.

πίκκα φ. 142β = δόρυ· ἰτ. picca, γαλλ. pique.

πικούνιν φ. 8β = ἀξίνη· ἰτ. piccone.

πιλληρὴ ἡ, φ. 146β = πάσσαλος, «καὶ τὸν ἐκάτσασιν.... εἰς τὸ σίδερον τῆς πιλληρῆς»· λατ. pilum, pilorium, γαλλ. pilori.

πόλβερη φ. 111β, 143β = πυρῖτις· ἰτ. polvere.

πόντε φ. 10α = γέφυρα· ἰτ. ponte.

πόμπα φ. 144β = πομπή· ἰτ. pompa, γαλλ. pompe.

πόρτον φ. 9β = λιμήν· ἰτ. porto.

ποσέσο τὸ, φ. 47α, 71α, 72β = ἐξουσία, κατοχή, ἰτ. possesso.

πουμπάρδα φ. 17α, 105β = τηλεβόλον· ἰτ. bombarda

πουνέντε φ. 52β = δύσις· ἰτ. ponente

πράτζον φ. 34β = πῆχυς· ἰτ. braccio.

πρατικάρω φ. 145α = ἐλευθεροκοινωνῶ· ἰτ. praticare.

πρεντζεντάρω φ. 105α = παρουσιάζω τινά· ἰτ. presentare.

πριβιλέγγιον φ. 48α, 79α = προνόμιον· ἰτ. privilegio.

πρίντζιπος φ. 131β καὶ *πρίτζιπος* φ. 64α = ἡγεμών, πρίγκιψ· λατ. princeps, ἰτ. principo.

πριντζιπᾶτον φ. 65α = ἡγεμονία· ἰτ. principato.

προβεδέρω φ. 43α = προνοῶ, προβλέπω· ἰτ. provedere.

προβεδιτῶρος φ. 120β = προβλεπτής· ἰτ. proveditore.

προβίντζια φ. 59β καὶ *προβίτζια* φ. 62α = ἐπαρχία· λατ. ἰτ. provincia.

προβλίζιον φ. 41α = προνόμιον· ἰτ. privilegio· ἰδ. καὶ *πριβιλέγγιον*.

προκόνσολο φ. 33β = ἀνθύπατος· λατ. proconsul.

προμέσα φ. 113α = ὑπόσχεσις· ἰτ. promessa, γαλλ. promesse.

προπόζιτος ὁ, φ. 59α καὶ 59β = πρόθεσις, σκέψις· ἰτ. proposito.

προτέστο φ, 108α = διαμαρτύρησις· ἰτ. protesto.

πρότζος φ. 30β = ὀρείχαλκος· ἰτ. bronzo.

προυμουτιάζω φ. 66β, 77α = ὑπόσχομαι· ἰτ. promottere, γαλ· promettre.

Ρ.

ραμῶζα φ. 1β = χαλκοφόρος· ἰτ. ramosa.

ραζοῦδα φ. 122α = δίκαιον· γαλλ. raison.

ρεάλε φ. 3α = βασιλικός· ἰτ. reale.

ρεγάλλια φ. 24α = χάρισμα· ἰτ. regalo.

ρέγουλα φ. 46β = τάξις, μέτρον· λατ. regula, ἰτ. regola.

ρεμεδιάζω φ. 78α = θεραπεύω, διορθώνω· ἰτ. rimediare.

ρεμέδιον φ. 11α = θεραπεία· ἰτ rimedio.

ρεμοῦρον φ. 92β = θρύλος, θόρυβος· λατ. rumor, ἰτ. rumore.

ρεπούπλικα φ. 59β = πολιτεία, κράτος· λατ. republica.

ρεσιδέτζια φ. 7α = διαμονή· ἰτ. residenza.

ρεσπέττον φ. 56α, 93α = σεβασμός. ἰτ. respetto

ρέστον φ. 44α = τὸ ὑπόλοιπον· ἰτ. resto.

ρέτινον φ. 111α = χαλινός· λατ. retina ἰτ. redina.

ρεβερέντζα φ. 105β = ὑπόκλισις, ὑποδοχή· ἰτ. riverenza, γαλ. révérence.

ρεκομαντάρω φ. 146β = συνιστῶ· γαλλ. recomander, ἰτ. raccomandare.

ριτὸν φ. 91β = τελετουργία, θρήσκευμα· ἰτ. rito.

ριφουνδάρω φ 116β = ἀρνοῦμαι, ἀπορρίπτω· ἰτ. rifiutare, γαλ. refuser.

ρότζα φ. 13α, 131β, 138β = βράχος, πέτρα· ἰτ. roccia.

Σ.

σαλτάρω φ. 89α = ὁρμῶ, κάμνω ἔφοδον· ἰτ. saltare.

σασινάρισμαν τὸ, φ. 131α = δολοφονία, ἐκδιασμός· γαλ. assassinat, ἰτ. assassino.

σεδιάρω φ. 31α, 65α = πολιορκῶ· ἰτ. assediare.

σεδιαρίζω φ. 9β, 111α = πολιορκῶ· ἰτ. assediare.

σεκρεττάριος φ. 117β = γραμματεύς· ἰτ. segretario.

σενάτο φ. 29β = σύγκλητος· λατ. senatus, ἰτ. senato.

σενατῶρος φ. 28β «οἱ ὁποῖοι ἐκράζουντον ἀρεοπαγίτοι», = συγκλητικός· λατ. senator.

σεσταρισμένος φ. 42^{β} = διευθετημένος, τακτοποιημένος· ἰτ. assestare.

σιγουράρω φ. 95 = ἐξασφαλίζω· ἰτ. sicurare.

σιγουρτὰ φ. 98^{α} = ἀσφάλεια· ἰτ. sicurta.

συνισκάλκος φ. 80^{α}, 118^{β} = ἀνώτερος ἀξιωματικός· ἰτ. siniscalco.

σιουργιάρω φ. 86^{β} = ἐξασφαλίζω· ἰτ. sicurare.

σκανταλλιάζω φ. 131^{β} = καταμετρῶ τὸ βάθος τῆς θαλάσσης· ἰτ. scandagliare.

σκαρετζία φ. 117^{β} = πόνος, ὀδύνη· ἰτ. scarezzo.

σκάρπα φ. 9^{β} = πλάγιον μέρος τοῦ τείχους, ἀπόκλιμα· ἰτ. scarpa.

σκιπεττάρις φ. 144^{α} = ὁ φέρων ὅπλον·
σκιπεττιὰ φ. 141^{α} = τυφεκοβολισμός· } ἰτ. schiopetto.
σκιπέττον φ. 138^{β} = ὅπλον·

σκοῦζα φ. 95^{α}, 114^{β} = πρόφασις, δικαιολογία· ἰτ. scusa.

σκούφια φ. 50^{α} = κάλυμμα κεφαλῆς· ἰτ. scuffia.

σοκόρσον φ. 140^{α} = βοήθεια· ἰτ. soccorso.

σολατζαρίζω φ. 101^{β} = περιπατῶ· ἰτ. sollazzare.

σολδᾶτος φ. 18^{α}, 76^{α} = στρατιώτης· ἰτ. soldato, γαλ. soldat.

σιστάτζια φ. 143^{α} = βοήθεια, συνδρομή· ἰτ. assistenza· γαλλ. assistence.

σοῦμα φ. 48^{α} = ἄθροισμα· ἰτ. somma·

σπιδιρίζομαι φ. 67^{α} = ἀναχωρῶ· λατ. expedire, ἰτ. spedire.

σπιδίρω φ. 104^{α} = ἀποστέλλω· ἰτ. spedire.

σπιτάλλιν φ. 24^{α} = νοσοκομεῖον· ἰτ. spedale.

στάτζια φ. 22^{α}, 80^{α} = τοποθεσία· ἰτ. stazia.

στάτουα φ. 25^{β} = ἄγαλμα· λατ. καὶ ἰτ. statua.

στίμη φ. 24^{β}, 130^{α} = ἀξία· ἰτ. stima.

στιμιάζω φ. 102^{β} = ἐκτιμῶ· ἰτ. stimare. γαλ. estimer.

στράδα φ. 34^{β} = ὁδός· ἰτ. strada.

σφόρτζα φ. 51^{α} = ἀντίστασις· ἰτ. sforzo.

T.

τάβλα φ. 60^{β} — τράπεζα· λατ. tabula.

ταμποῦρον φ. 146^{β} = μουσικὸν ὄργανον· ἰτ. tampuro.

ταντζαρισμένος φ. 56^{β} = ὑποχρεωμένος· ἰτ. ingaggiare, γαλλ. engager.

ταρσενάλε τὸ, φ. 110^{β} = ναύσταθμος, ἐργοστάσιον· ἰτ. arsenale.

τέμπιον φ. 4^{α} = ναός· ἰτ. tempio.

τέρμενον φ. 8^{β} = ὅριον, κατάστασις· ἰτ. termine.

τζάππα φ. 8^{β} = σκαπάνη· ἰτ. zappa.

τζέκκα φ. 80^{α} = νομισματοκοπεῖον, τράπεζα· ἰτ. zecca.

τζέκουλον φ. 59^{α} = εἶδος πεδίλου· ἰτ. zoccolo

τζέστα φ. 146^{β} = κάνιστρον· ἰτ. cesta.

τζιβιτᾶνος φ. 112^{α} = διοικητὴς ἐπαρχίας· λατ. civitanus.

τζόγια φ. 127^{β} = πολύτιμος λίθος· ἰτ. gioia.

τίτουλος φ. 27^{α} = τίτλος· λατ, titulus, ἰτ. titulo.

τοκκαρίζομαι φ. 65^{β} = συμπλέκομαι, προσεγγίζω· ἰτ. toccare.

τούρη ἡ, φ. 138^{β} = πύργος· λατ. turris.

τραβέρσο (ἐπίρρ.) φ. 153^{β} = διὰ μέσου· ἰτ. traverso.

τραβάλλιον φ. 143^{β} = ἐργασία· ἰτ. travaglio.

τραδιμέντον φ. 5^{α} = προδοσία· ἰτ. tradimento.

τραδιτῶρος φ. 84^{α} = προδότης· ἰτ. traditore.

τραδιτουρία φ. 96^{β} = προδοσία· ἰτ. traditoria.

τραττερίζω φ. 102^{α} = διαπραγματεύομαι· ἰτ. trattare.

τραττάρω φ. 94^{α} = διαπραγματεύομαι· ἰτ. trattare.

τραττενίρω φ. 132^{α} = συλλαμβάνω, κρατῶ· ἰτ. trattenere.

τρεμουντάνα φ. 21^{β} = βόρειος ἄνεμος· ἰτ. tramontana.

τρουμπέττα φ. 146^{β} = σάλπιγξ· ἰτ. trombetta.

Φ.

φαβόρε φ. 81^{α} = εὐμένεια· ἰτ. favore, γαλλ. faveur.

φάντης φ. 132^{α} = πεζός· ἰτ. fante.

φάμα φ. 147^{α} = φήμη· λατ. fama.

φαστίδιον φ. 92^{α} = λύπη, προσβολή· ἰτ. fastidio.

φέουδον φ. 112^{α} = τιμάριον· ἰτ. feudo.

φεουδατάρια (χωρία) φ. 24^{α} = τιμαριωτικά· ἰτ. feudataria.

φερμάρω φ. 59^{α} = σταματῶ· ἰτ. fermare.

φέστα φ. 86^{α} = ἑορτή· ἐνταῦθα ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ἀστεῖον, παιγνίδι· ἰτ. festa.

φιδαρίζομαι φ. $60^{α}$, $98^{β}$ = ἐμπιστεύομαι· ἰτ. fidarsi.

φίνος φ. $57^{α}$ = τέλειος· ἰτ. fino.

φόρσι (ἐπίρρ.) φ. $20^{α}$ = περίπου, σχεδόν· ἰτ. forse.

φορτέτζα φ. $22^{α}$, $85^{β}$ = ὀχύρωμα, φρούριον· ἰτ. fortezza.

φουντάνα φ. $1^{β}$ = κρήνη· ἰτ. fontana.

φούργια φ. $129^{β}$ = ὁρμή· ἰτ. furia.

φουρκίζω φ. $116^{α}$ = περῶ διὰ λόγχης· λατ. furca, ἰτ. forcare.

φουσᾶτον φ. $50^{β}$, $111^{α}$ = στρατός· ἰτ. fossato.

φούστα φ. $111^{β}$ εἶδος πλοίου πρὸς φύλαξιν τῶν καταδίκων· ἰτ. fousta.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1918.

Χρ. Γ. ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ

Α) Περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἄρθρου.

Ὑποκείμενον τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἐξέτασις τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου ἐν τῇ ἑλληνικῇ τῇ τε ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νεωτέρᾳ [1].

---

[1] Τὰ βοηθήματα, εἰς ἃ συνηθέστερον γίνονται αἱ παραπομπαί, θὰ δηλῶνται βραχυγραφικῶς ὡς ἑξῆς:

Ἀσωπίου Συντ.=Κ. Ἀσωπίου, Περὶ τῆς ἑλλην. συντάξεως. Ἀθῆναι 1838.

Blass N. T. = Fr. Blass, Crammatik des neutest. Griechisch Göttingen 1896.

Brugmann - Thumb Gramm. = K. Brugmann — A. Thumb Griech. Grammatik⁴. München 1913.

Γιάνναρι, Gramm.=A. Γιάνναρι, An historical Greek Crammar κτλ. London 1896.

Dawkins A. M. = R. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor. Cambridge 1910.

Dieterich, Unters.=K. Dieterich, Untersuchungen κ.τ.λ. Leipzig 1898 (Byzant. Archiv, Heft 1).

Jouguet.=P. Jouguet, Papyrus de Théadelphie, Paris, 1911.

Kretschmer L. D.=P. Kretschmer, Der heutige Lesbische Dialekt. Wien 1905.

Krüger, Sprach. = K. Krüger, Griech. Sprachlehre⁵, I Teil, II Heft. Berlin 1873.

Kühner-Gerth = Ausführliche Grammatik³ κ.τ.λ. II, 1-2. Hannover-Leipzig 1896-1904.

Meillet, Intr. = A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes⁴. Paris 1915.

Pernot, Phon.=H. Pernot, Phonétique des parles de Chio. 1907.

Πολίτου, Ἐκλ.=Ν. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλλην. λαοῦ. Ἀθῆναι 1914.

Π. Π.—Ν. Πολίτου, Παροιμίαι Α΄—Δ΄. Ἀθῆναι 1899—1902.

Schubart.=W. Schubart, Einführung in die Papyruskunde. Berlin 1918.

Thumb, Handb. = A. Thumb, Handbuch der neugr. Volkssprache². Strassburg 1910.

Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ μοι διδασκάλου κ. Γ. Χατζιδάκι τεθεῖσαν (ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετ. ΙΔ΄, 7 ἴδ. καὶ Τεσσαρακοντ. Κόντου σ.32) μεθοδολογικὴν ἀρχήν, καθ' ἣν «ὅπως τῶν φωνητικῶν, κλιτικῶν κ.λ. μορφολογικῶν φαινομένων αἱ ἀληθεῖς αἰτίαι καὶ ἑρμηνεῖαι, οὕτω καὶ τῶν συντακτικῶν μόνον διὰ τῆς ἀναγωγῆς αὐτῶν καὶ παρακολουθήσεως μέχρι τῆς ἀρχαίας τ. ἔ. μόνον διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως δύνανται ν' ἀνευρεθῶσι», καὶ ἡ περὶ τοῦ ἄρθρου ἐπιστημονικὴ μελέτη καὶ ἔρευνα ἀνάγκη νὰ περιλάβῃ ἐν παραλλήλῳ συνεξετάσει τήν τε ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν χρῆσιν. Εἶναι δ' ἡ μελέτη αὕτη τὰ μάλιστα διδακτικὴ καὶ ἀξία λόγου, καθ' ὅσον τὸ ἄρθρον[1] ἀναπτυχθὲν καθόλου εἰπεῖν ἐν χρόνοις ἱστορικοῖς δύναται νὰ

Γ. Χατζιδάκι Α. Α.=Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα κ.τ.λ. Α΄—Β΄ Ἀθῆναι. 1902—1904.

» » ΜΝΕ = Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα ἑλληνικά. Α΄ — Β΄. Ἀθῆναι 1905—1907.

» » Γεν. Γλωσσ.=Γενικὴ Γλωσσική. Α΄—Β΄. Ἀθῆναι 1915—1916.

» » Einl.=Einleitung in die neugr. Grammatik. Leipzig 1892.

Wackernagel=J. Wackernagel, Vorlesungen über Syntax κ.τ.λ. Basel 1920.

Ψάλτου, Gramm. =Στ. Ψάλτου, Grammatik der Byz. Chroniken. Göttingen, 1913.

» Θρακ.=Στ. Ψάλτου, Θρακικά. Ἀθῆναι 1917.

Χ. Κ. = Χ/φον τοῦ ἐν Κ/πόλει Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου.

Χ. = Χ/φον τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ (μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ, ὃν ἕκαστον χ/φον φέρει ἐν τῷ οἰκείῳ καταλόγῳ).

[1] Ἡ λ. ***ἄρθρον*** δηλοῖ κυρίως «τήν τε ***συμβολὴν τῶν κώλων*** ...... καὶ ***αὐτὸ τὸ κῶλον***» (ἴδ. Ἀπολλων. Δυσκόλ. περὶ ἀντων., ἔκδ. Schneider-Uhlig σ.5). Ὡς τεχνικὸς γραμματικὸς ὅρος ἐδήλου παρ' ἀρχαίοις τήν τε ***ἀναφορικὴν ἀντωνυμίαν ὅ*** (ὅς), ***ἥ, τὸ*** (ὅ), εἰς ἣν κυρίως ἥρμοζεν ἡ λέξις ἅτε ἐπέχουσαν θέσιν ἀναφορικοῦ συνδέσμου ἤτοι κυρίως εἰπεῖν ἄρθρου, καὶ τὸ ***ὁριστικὸν ἄρθρον***, διότι καὶ τοῦτο ὡς «προϋφεστώσης γνώσεως» σημαντικὸν δηλοῖ ***ἀναφορὰν*** τοῦ ὀνόματος, εἰς ὃ ἀποδίδεται, πρός τι προμνημονευθὲν καὶ καθόλου γνωσθὲν πρόσωπον ἢ ἀντικείμενον («καὶ τὰ ἄρθρα ἀναφορὰν δηλοῖ», «τῶν δύο ἄρθρων ἀναφορὰς δηλούντων» Ἀπολλών. Δύσκολος). Πρὸς διάκρισιν δ' αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων ἐκάλουν τὴν μὲν ἀναφορικὴν ἀντωνυμίαν ***ἄρθρον ὑποτακτικόν***, τὸ δὲ κυρίως ἄρθρον ***ἄρθρον προτακτικόν***. Ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ὁ ὅρος ἐλήφθη κατὰ μετάφρασιν καὶ εἰς τὴν λατινικὴν (articulus), ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ εἰς τὰς καθ' ἡμᾶς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας (γαλλ. article, ἰταλ. articolo, γερμ. Artikel κ.τ.λ.). Περὶ τῆς λ. ἄρθρον ἴδ. καὶ *Ph. Buttmann*, Ausführl. Griech. Sprachlehre 1er Band. Berlin 1830 σ. 296 κἑξ.

παρακολουθηθῇ ἐν τῇ μακρᾷ αὐτοῦ ἀνελίξει ἀπὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ μέχρις ἡμῶν.

Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἄρθρου ἔχουσιν ἐξενεχθῇ διάφοροι γνῶμαι. Ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ Ἀρίσταρχος ἠρνήθη τὴν παρ' Ὁμήρῳ ὕπαρξιν αὐτοῦ (ἴδ. Kühner-Gerth § 457 σημ. Πλὴν ἴδ. καὶ Ἀσωπίου Συντ. σ. 80). Τὴν γνώμην ταύτην ἠσπάσθησαν ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ *Bernhardy* (1), ὁ *Grimm*, ὁ *Düntzer* (2), οἱ Ὀλλανδοὶ *J. v. Leeuwen* καὶ *Mendes da Costa* (ἴδ. τὴν Ὁμηρικὴν γραμματικὴν αὐτῶν κατὰ τὴν γερμαν. μετάφρ. ὑπὸ *E. Mehler* σ. 57), ὁ διδάσκαλός μου κ. *A. Meillet* (3) καὶ ἄλλοι.

Ἡ γνώμη αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι, ἔνθα παρ' Ὁμήρῳ τὸ ἄρθρον ἀπαντᾷ ὡς τοιοῦτον, ἢ ὀφείλει καὶ δύναται νὰ ἐκληφθῇ κυρίως ὡς ἀντωνυμία, ἢ τὰ μέρη ταῦτα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἶναι νεώτεραι προσθῆκαι.

Ἄλλοι γλωσσοδῖφαι, καὶ δὴ ὁ *Brugmann* φρονοῦσι τοὐναντίον ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἄρθρου πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς ἀρχαιοτάτους προελληνικοὺς χρόνους, μόνη δ' ἡ πλήρης ἀνάπτυξις καὶ ἐπίδοσις αὐτοῦ συνετελέσθη ἐν χρόνοις ἱστορικοῖς (4).

Ἄλλοι τέλος γραμματικοὶ καὶ γλωσσοδῖφαι (*Nägelsbach*, *Krüger*, *Matthiä*, *Thiersch*, *Kühner* κ. ἄ. ἴδ. πληρεστέραν βιβλιογραφίαν ἐν τῷ Ὁμηρικῷ Λεξικῷ τοῦ *H. Ebeling* ἐν λ. ὁ), ἐν οἷς ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ κ. *Γ. Χατζιδάκις* (Γεν. Γλωσσ. σ. 360), δέχονται ὅτι ἡ ἀρθρικὴ χρῆσις τοῦ ἄρθρου, ἀρξαμένη μικρὸν πρὸ

---

1) Wiss. Syntax d. Griech. Sprache. Berlin 1829, σ. 305.

2) Ἐν Zimmermanns' Zeitschrift 1837 σ. 627, ὅστις «nur einen scheinbaren Artikel bei Homer annimmt» ἴδ. Kühner-Gerth § 457 σημ.

3) Ἐν τῷ περισπουδάστῳ αὐτοῦ ἔργῳ Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes [4]. Paris 1915 σ. 310 «On concoit qu'il soit devenu (ἡ δεικτ. ἀντων. ὁ, ἡ, τὸ) un simple article en grec, *postérieurement à l'état linguistique représenté par Homère*».

4) Ἴδ. Brugmann-Thumb, Gramm. σ. 485 «Es handelt sich dabei (ἐνν. τὴν ἀρθρικὴν χρῆσιν τοῦ ὁ, ἡ, τὸ) nicht um die Einführung einer neuen Bedeutung zu den alten oder um Umwertung eines alten Wertes, sondern nur darum, dass eine altüberkommee Verwendnng, die nicht obligatorisch war, gewohnheitsmässig durchgeführt wurde».

τοῦ Ὁμήρου, εὑρίσκεται παρ' αὐτῷ ἔτι ἐν τῷ γίγνεσθαι (ἴδ. καὶ Ἀσωπίου, Συντ. σ. 80).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γνωμῶν πιθανωτέρα, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, εἶναι ἡ τελευταία. Οὔτε τὴν παρ' Ὁμήρῳ ὕπαρξιν τοῦ ἄρθρου δύναταί τις ν' ἀρνηθῇ, καθ' ὅσον εἶναι, ἂν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἁπαξάπαντες οἱ στίχοι, ἐν οἷς ἀπαντᾷ τὸ ἄρθρον ὡς τοιοῦτον, εἶναι νεώτεραι προσθῆκαι ἢ ὅτι πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς φαινομενικὴ ἡ ἐν αὐτοῖς ἀρθρικὴ χρῆσις (1) (Α, 70 ὃς ᾔδη *τά τ'* ἐόντα *τά τ'* ἐσσόμενα πρό τ' ἐόντα. Ι. 324 ἀνὴρ ἀγαθὸς. . . . *τὴν* αὐτοῦ (γυναῖκα) φιλέει. Λ, 614 Μαχάονι *τῷ* Ἀσκληπιάδῃ. Ξ, 274 οἱ ἔνερθε θεοὶ κ.τ.λ. δ, 277 *οἱ* πλέονες κακίους, παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους· γ, 223 ἐμὲ *τὸν* δύστηνον. ρ, 218 αἰεὶ *τὸν* ὁμοῖον ἄγει θεὸς ὡς *τὸν* ὁμοῖον. ρ, 415 οὐ μέν μοι δοκέει ὁ κάκιστος Ἀχαιῶν ἔμμεναι, ἀλλ' ὤριστος· σ. 114 τοῦτον *τὸν ἄναλτον*. ω, 497 ἓξ δ' υἱεῖς *οἱ* Δολίοιο.) οὔτε ἀφ' ἑτέρου δύναται ν' ἀποδειχθῇ μετά τινος πιθανότητος ὅτι ἡ γένεσις τοῦ ἄρθρου ὀφείλει ν' ἀναχθῇ εἰς ἀρχαιοτάτους προελληνικοὺς χρόνους. Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἀρθρικὴ ἔννοια εἶναι ἡ δεικτικὴ ἀντωνυμικὴ *ἐξησθενωμένη*, καθίσταται αὐτόδηλον ὅτι αὕτη ἀναγκαίως προϋπῆρξε τῆς ἀρθρικῆς καὶ ὅτι ἡ ἀνέκαθεν ἐκ παραλλήλου συνύπαρξις τῆς τε δεικτικῆς καὶ τῆς ἀρθρικῆς ἐννοίας καὶ χρήσεως εἶναι ἀδιανόητος.

Πλὴν τούτου ἐὰν ἡ ἀντωνυμία τῆς ἐγγὺς δείξεως (*so *sa *tod) εἶχε προσλάβει ἔκπαλαι καὶ τὴν ἀρθρικὴν ἔννοιαν, θὰ ἔπρεπε ἴχνη τῆς χρήσεως ταύτης νὰ παρατηρῶνται καὶ ἐν τῇ λατινικῇ καὶ ἐν τῇ ἰνδικῇ, ὅπερ δὲν συμβαίνει (2).

---

1) Πρβλ. Kühner-Gerth § 457 «Der Versuch, sie (ἐνν. τὴν δεικτικὴν χρῆσιν τοῦ ὁ, ἡ. τὸ παρ' Ὁμήρῳ) überall aufzuspühren, ist teils nur mit Künstelei. teils überhaupt nicht dnrchzuführen. Es muss vielmehr anerkannt werden, dass die Abschwächung der Bedeutung, wie sie später die vorherrschende geworden ist, bereits in Homerischer Zeit begonnen hat».

2) Ἐν τῇ ἰνδικῇ ἡ ἀντωνυμία *sa, sā, tad* δὲν ἀνεπτύχθη εἰς πλῆρες ἄρθρον. μόνον προσέγγισίς τις παρατηρεῖται ἐν αὐτῇ πρὸς τὴν ἀρθρικὴν ἔννοιαν. (Πρβλ. *Delbrück*, Synt. Forsch. Δ' 139.) Τὸ ἄρθρον δὲν ἀνεπτύχθη ὡσαύτως καὶ ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἄλλων κῶν γλωσσῶν. Καὶ ἐν πάσαις μὲν ταῖς ἄλλαις ἰαπετικαῖς

Τοὐναντίον τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐν ᾧ ἐν τῇ λατινικῇ οὐδὲν ἴχνος ἄρθρου ἀπαντᾷ, αἱ ἐξ αὐτῆς προελθοῦσαι, αἱ λατινογενεῖς καλούμεναι γλῶσσαι ἀνέπτυξαν πᾶσαι, ὅσον γνωρίζω, ἄρθρον (γαλλ. *le, la*· ἰταλ. *lo* ἢ *il, la*· ἰσπ. *el, la* κ.τ.λ. παρὰ τὸ λατιν. *ille, so* δὲ καὶ θηλ. *sa* ἐκ τοῦ λατιν. *ipse* ἐν τῷ ἰδιώματι τῆς Σαρδηνίας), πείθει ὅτι καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἄρθρου συνέβη ἐν χρόνοις ἱστορικοῖς, ὅλως ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς προελληνικῆς ἢ ἰαπετικῆς χρήσεως. Ἄλλως τε καὶ τὸ στάδιον τῆς ἐξελίξεως, ἐν ᾧ εὑρίσκεται ἔτι τὸ ἄρθρον ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσι, καθιστᾷ πιθανωτέραν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀρθρικῆς σημασίας καὶ χρήσεως πάντως ἐγένετο κατὰ τοὺς μικρὸν πρὸ τοῦ Ὁμήρου χρόνους, ἀφ' οὗ παρ' αὐτῷ εὑρίσκεται ἔτι, ὡς ἐλέχθη, ἐν τῷ γίγνεσθαι.

Ἡ ἀρθρικὴ ἔννοια τοῦ ἄρθρου προῆλθεν, ὡς γνωστόν, ἐκ τῆς ἀντωνυμικῆς. Ἀφ' οὗ ἤδη πρὸ τῆς διακρίσεως τῶν ἰαπετικῶν γλωσσῶν ἡ ἀντωνυμία *ὁ, ἡ, τὸ* (*so, *sa, *tod) δὲν ἦτο πλέον κυρίως εἰπεῖν ***δεικτικὴ*** ἤτοι δὲν ἐχρησίμευε πρὸς δήλωσιν καὶ δεῖξιν τῶν πρὸ τοῦ λαλοῦντος εὑρισκομένων προσώπων ἢ ἀντικειμένων οὐδ' ἐτέλει τὰ τῆς ***ὅδε, ἥδε, τόδε,*** ἀλλ' ἦτο ἁπλῶς ***ἐπαναληπτικὴ*** ἤτοι ἀνεφέρετο εἴς τι λεχθὲν καὶ μνείας τυχὸν ἢ ὁπωσδήποτε γνωσθέν, δὲν ἦτο οὐδόλως δύσκολον ἀπὸ τῆς χρήσεως ταύτης νὰ μεταπέσῃ εἰς τὴν κατόπιν καθαρῶς ἀρθρικὴν ἔννοιαν αὐτῆς καὶ χρῆσιν καθ' ἣν δηλοῦται προμνημονευθέν τι ἢ καθόλου γνωστὸν καὶ ὡρισμένον («προϋφεστῶσα γνῶσις» κατ' Ἀπολλ. Δύσκολον) (1).

Ἡ μεταβολὴ αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία τῶν σπουδαιοτάτων καὶ μεγίστων ἀλλοιώσεων, αἵτινες ἐπεγένοντο κατὰ τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἁπλῆ παράθεσις κειμένων μετὰ τοῦ ἄρθρου καὶ ἄνευ αὐτοῦ, λ. χ. τοῦ Ὁμήρου ἢ τῶν διασωθέντων μνημείων τῆς ἀρχαιοτέρας λυρικῆς ποιήσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ

γλώσσαις ***προτάσσεται*** τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' ἐν ταῖς σκανδιναυϊκαῖς διαλέκτοις, ἐν τῇ ἀλβανικῇ, τῇ βουλγαρικῇ καὶ τῇ ῥουμανικῇ προσκολλᾶται ἐν τέλει τοῦ ὀνόματος (πρβλ. λ. χ. βουλγ. jενά-***τα***=ἡ γυνή, dετέ-***το***=τὸ παιδίον· ῥουμ. adever-***ul***=ἡ ἀλήθεια κ.τ.λ.)

1) Πρβλ. Γ. Χατζιδάκι, Γεν. Γλωσσ. σ. 360 καὶ M. Bréal, Essai de Sémantique σ. 231.

κωμῳδίας τινὸς τοῦ Ἀριστοφάνους ἢ τοῦ Μενάνδρου, ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἐπιγενομένης μεταβολῆς. (1)

Διὰ τῆς ἐκ παραλλήλου χρήσεως καὶ ἀντιπαραθέσεως ἐνάρθρων καὶ ἀνάρθρων ἐκφράσεων κατέστη δυνατὴ ἡ ἔξαρσις τῶν πρώτων ἢ καθόλου ἡ διάκρισις αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων, (2) πρὸς δὲ καὶ ἡ σαφὴς δήλωσις διαφόρων συντακτικῶν σχέσεων ἢ σημασιολογικῶν διαφορῶν (πρβλ. Δημ. 1,23 δοκεῖ *τὸ φυλάξαι τἀγαθὰ τοῦ κτήσασθαι* χαλεπώτερον εἶναι. Πλάτ. Ἀπολ. 20 Ε οὐ γὰρ *ἐμὸν* ἐρῶ *τὸν λόγον* . . .ἀλλ' εἰς *ἀξιόχρεων* ὑμῖν *τὸν λέγοντα* ἀνοίσω. Ἰσοκρ. 4,15 διε-

---

(1) Πρβλ. ϐ. 1 κἑξ. Ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος Ἠὼς ὤρνυτ' ἄρ' ἐξ εὐνῆφεν Ὀδυσσέως φίλος υἱός, εἵματα ἑσσάμενος· περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμῳ. ποσσὶ δ' ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα κ.τ.λ. *Σόλων*. (Bergk. Lyr. Graec[4]. Β' 354) αὐτοὶ δὲ φθείρειν μεγάλην πόλιν ἀφραδίῃσιν ἀστοὶ βούλονται χρήμασι πειθόμενοι. δήμου θ' ἡγεμόνων ἄδικος νόος, οἷσιν ἑτοῖμον ὕβριος ἐκ μεγάλης ἄλγεα πολλὰ παθεῖν. οὐ γὰρ ἐπίστανται κατέχειν κόρον οὐδὲ παρούσας εὐφροσύνας κοσμεῖν δαιτὸς ἐν ἡσυχίῃ. πρβλ. ἀφ' ἑτέρου κυπρίαν ἐπιγραφὴν (F. *Solmsen* Inscr. Craec. 1903 σ. 8,8) τοῦ 400 π. χ. *περίποα* «. . . . .κὰς *τοῖς* κασιγνέτοις ἀπὺ τᾶι ζᾶι βασιλέϜος *τᾶι* ἰ(ν) *τῶι* ἰρῶνε *τῶι* Ἀλαμπριjάται *τὸν* χῶρον *τὸν* ἐν *τῶι* ἕλει *τὸν* χραυόμενον Ὄγκαντος κτλ.» σ. 64,15 «Ὀμνύω *τὰν* Ἑστίαν. . .καὶ *τὰν* Λατοῦν καὶ *τὰν* Ἄρτεμιν καὶ *τὸν* Ἄρεα καὶ *τὰν* Ἀφροδίταν καὶ *τὸν* Ἑρμᾶν. . . .καὶ *τὰν* Γᾶν καὶ *τὸν* Οὐρανὸν κτλ.» *Ἀριστοφ*. Βάτρ. 1278 ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, *τὸ* χρῆμα *τῶν* κόπων ὅσον. Ἐγὼ μὲν οὖν εἰς *τὸ* βαλανεῖον βούλομαι· ὑπὸ *τῶν* κόπων γαρ τώ νεφρω χε) ζητιῶ. *Πλάτ*. Σοφ. 254 Α *τὰ τῆς τῶν* πολλῶν ψυχῆς ὄμματα

2) Πρβλ. *Θεόγν*. (Bergk ἔνθ. ἀν. 109) ἄπληστον γὰρ ἔχουσι *κακοὶ* νοον, *οἱ δ' ἀγαθοὶ* τὸ μέγιστον ἐπαυρίσκουσι παθόντες. *Δεινάρχ* 1,22 ἢ (δοκεῖ) προσήκειν αὐτον ὑφ' ἡμῶν *ἐλέου τινος* τυγχάνειν. . . ., ἀλλ' οὐ *τῆς ἐσχάτης τιμωρίας* κτλ. *Πλάτ*. Ἀλκ. Α'. 110 Ε οὐκ εἰς *σπουδαίους γε διδασκάλους* καταφεύγεις εἰς *τοὺς πολλοὺς* ἀναφέρων πρβλ. καὶ ἐκ τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ποιήσεως: Πολίτου, Ἐκλ. 8,23 που πολεμοῦν *μικρὰ παιδιὰ, γυναῖκες* σὰν τοὺς ἄντρες, ποῦ πολεμάει *ἡ Τζαβέλλαινα* σαν ἄξιο παλληκάρι. 126,3 σέρνει *πουλάρια* ἀφόρτωτα, *μουλάρια* φορτωμενα κ' *ἡ μοῦλα* ἡ χρυσοσκέπαστη βαστάει τὸν νιὸν ἀφέντη· 130,11 καὶ μὴ στοιχειώσετε *ὀρφανό*, μὴ *ξένο*, μὴ *διαβάτη*, παρὰ *τοῦ πρωτομάστορα τὴν ὄμορφη γυναῖκα*. Χ.Κ. 208 *μάννα* δὲν ἔχει νὰ τὸν κλαίῃ, *κόρη* νά τὸν λυπᾶται· τὸν κλαίει *ἡ νύχτα* κ' *ἡ αὐγή*. τ' *ἀστρὶ* καὶ τὸ *φεγγάρι*. Χ.Κ. 664 τάξτε την *γυαλὶ* καὶ *χτένι* καὶ πάλι δὲν κατεβαίνει. τάξτε την *τὸ παλληκάρι*, τότε θέλει νὰ κατέβῃ. — Κοιμᾶται *ἀστρί*, κοιμᾶται *αὐγή*, κοιμᾶται *νιὸ φεγγάρι*, κοιμᾶται *ἡ καπετάνισσα*, νύφη τοῦ Κοντογιάννη, ἐν ᾧ μετὰ τὴν ἄναρθρον ἔκφρασιν τῶν πρὸς ἃ ἡ παρομοίωσις ἀκολουθεῖ ἐνάρθρως πρὸς ἔξαρσιν τὸ πρὸς αὐτὰ παραβαλλόμενον.

ξέρχονται τάς τε συμφορὰς *τὰς ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς ἀλλήλους ἡμῖν γεγενημένας* καὶ τὰς ὠφελείας *τὰς ἐκ τῆς στρατείας τῆς ἐπ' ἐκεῖνον ἐσομένας*. πρβλ. πρὸς τούτοις *ὀρθῶς εἶπας*, ἀλλά: *ὁ ὀρθῶς* κυβερνήτης· *πάντες* ἀπώλοντο, ἀλλά: ἑκατὸν ὁπλῖται ἀπώλοντο *οἱ πάντες*. Ἀριστοφ. Ἀχ. 504 *αὐτοὶ* ἐσμεν κοὔπω ξένοι πάρεισι. *Θουκ.* 1,2 τὴν Ἀττικὴν ἄνθρωποι ᾤκουν *οἱ αὐτοὶ* ἀεί.—Ἦν *ποιητὴς* κωμῳδιῶν, ἀλλά: *ὁ ποιητὴς*=ὁ κατ' ἐξοχὴν ποιητής, ὁ Ὅμηρος.)

Διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀπέκτησε νέον μέσον καὶ ὄργανον πρὸς δήλωσιν λεπτοτάτων φραστικῶν διαφορῶν καὶ ἀποχρώσεων καὶ δι' αὐτῆς ἡ ἔκφρασις προσέλαβε μεγαλυτέραν δύναμιν καὶ ἔμφασιν, ἐνάργειαν καὶ ποικιλίαν· πρβλ. ἐν μέσῃ ἀγορᾷ, ἐν τῇ μέσῃ ἀγορᾷ, ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ. Ξεν. Ἀπομν. 2,26 οἱ μὲν ἐμοὶ φίλοι καλοῦσί με *εὐδαιμονίαν*, οἱ δ' ἐμὲ μισοῦντες ὑποκοριζόμενοι *κακίαν*. ἀλλὰ Αἰσχ. 2,167 *τὸν καλὸν στρατιώτην* ἐμὲ ὠνόμασαν Ἰωάνν. ι' 79 ὁ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας *ποιμήν* ἐστιν, ἀλλὰ ι' 11 ἐγώ εἰμι *ὁ ποιμὴν ὁ* καλός. Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 646 *τὸ ποῖον;* Βατρ. 7. 1228 *τὸ τί;* Εἰρ. 693 *τὰ τί;* παρὰ τὰ ἄνευ ἄρθρου: ποῖον; ποῖα; κ.τ.λ. Οὕτω καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ· ὥρα καλή! καί: ἡ ὥρα ἡ καλή! — δῶσ' μου *πέντε* δραχμές! καί: δῶσ' μου *τὲς* πέντε δραχμὲς (ποῦ μοῦ χρεωστεῖς)! —πῆραν *ἀέρα* τὰ μυαλά του· ἀλλά: τοῦ πῆρα *τὸν ἀέρα*. —τί κόσμος ἦτανε! καὶ: *τὰ τί* κόσμος ἦτανε! *τὰ τί* λόγια τοῦ 'πενε! Τί μοῦ παραγγέλνεις; καὶ: *τὸ τί* μου παραγγέλνεις; *Τὸ τί* ν' αὐτά, νυφούλλα μου, ξυπνή'μαι γιὰ κοιμᾶμαι; Δημ. ᾆσμ. *πόθεν* ἔρχεσαι; ἀλλ' ἐν γνωστῷ δημοτικῷ ᾄσματι: βλάχα μ' *τὸ ποῦθεν* ἔρχεσαι, *τὸ ποῦθε* κατεβαίνεις; —Τί ἤκουσα! καὶ: *τὸ τί* ἤκουσα! *τὸ τί* μοῦ 'ψαλε! *τὸ τί* μοῦ 'φώναξε! εἶμαι *γιατρός, παππᾶς, δάσκαλος* κ.τ.λ. ἀλλά: ἐγὼ εἶμαι *ὁ* γερο"Ολυμπος, ς' τὸν κόσμο ξακουσμένος! κ.τ.λ.

Ἄν τις παραβάλῃ τὴν ἐν τούτῳ ποικιλίαν, τὸν πλοῦτον, τὴν εὐστροφίαν καὶ ἐκφραστικότητα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἧς θαυμαστὴν ὄντως χρῆσιν ἐποιήσατο ἰδίᾳ ἡ ἑλληνικὴ ῥητορικὴ καὶ διαλεκτικὴ (1) πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἄρθρου πτωχίαν τῆς

---

1) Πρβλ. Δημ. 3,10 ὅτι μὲν δεῖ βοηθεῖν, πάντες ἐγνώκαμεν *τὸ δ' ὅπως*, τοῦτο

ἐκφράσεως, τὸ μονότονον καὶ πως δύσκαμπτον (1) τῆς λατινικῆς, δὲν θέλει εὕρει, ὡς ἐλπίζω, ὑπερβολικὸν τὸν ἀνωτέρω χαρακτηρισμὸν τῆς ῥηθείσης ἐν τῇ χρήσει τοῦ ἄρθρου μεταβολῆς.

Αὕτη δὲν συνετελέσθη, ὡς εἶναι εὐνόητον, διὰ μιᾶς οὔτε ὁμοίως καὶ ταυτοχρόνως ἐν πάσαις ταῖς ἀρχαίαις ἑλληνικαῖς διαλέκτοις.

λέγε· 18,88 ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι· τὸ δ' ὑμεῖς ὅταν εἴπω, τὴν πόλιν λέγω· 19, 312 τὰς ἀρετὰς ἐκείνας οἱ Μαραθῶνι καὶ Σαλαμῖνι παρέσχοντο οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι· Αἰσχ. 3,120 ἐγὼ μὲν ὑπὲρ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων καὶ τοῦ σώματος καὶ τῶν τέκνων καὶ οἰκίας τῆς ἐμαυτοῦ βοηθῶ κατὰ τὸν ὅρκον καὶ τῷ θεῷ καὶ τῇ γῇ τῇ ἱερᾷ καὶ χειρὶ καὶ ποδὶ καὶ φωνῇ καὶ πᾶσιν οἷς δύναμαι καὶ τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀφοσιῶ (ἐν ᾧ ἀξιοσημείωτος καὶ ἡ εὔρυθμος ποικιλία ἡ ἐκ τοῦ καταλλήλου συγκερασμοῦ ἀνάρθρων καὶ ἐνάρθρων τύπων). 3,132 οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεύς, ὁ τὸν Ἄθω διορύξας, ὁ τὸν Ἑλλήσποντον ζεύξας, ὁ γῆν καὶ ὕδωρ τοὺς Ἕλληνας αἰτῶν, ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν. ... νῦν οὐ περὶ τοῦ κύριος ἑτέρων εἶναι διαγωνίζεται, ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τοῦ σώματος σωτηρίας· 3,141 ταῦτα τὰ τηλικαῦτα τὸ μέγεθος ἀπεκρύψατο. Πλάτ. Φαιδρ. 247 Ε τὴν ἐν τῷ ὅ ἐστιν ὂν ὄντως ἐπιστήμην. Λάχ. 185 D περὶ ἐκείνου ἡ βουλὴ τυγχάνει οὖσα οὗ ἕνεκα ἐσκόπει, ἀλλ' οὐ περὶ τοῦ ὃ ἕνεκα ἄλλου ἐζήτει. Εὐθ. 11 Α ἀλλ' εἴ γε ταὐτὸν ἦν, ὦ φίλε Εὐθύφρον, τὸ θεοφιλὲς καὶ τὸ ὅσιον, εἰ μὲν διὰ τὸ ὅσιον εἶναι ἐφιλεῖτο τὸ ὅσιον καὶ διὰ τὸ θεοφιλὲς εἶναι ἐφιλεῖτο ἂν τὸ θεοφιλές· εἰ δὲ διὰ τὸ φιλεῖσθαι ὑπὸ θεῶν τὸ θεοφιλὲς θεοφιλὲς ἦν καὶ τὸ ὅσιον ἂν διὰ τὸ φιλεῖσθαι ὅσιον ἦν κ.τ.λ.

1. Τὸ δύσκαμπτον τῆς λατινικῆς ἐκφράσεως εἶναι ἰδιαζόντως αἰσθητόν, ὁσάκις οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς— καὶ αὐτοὶ οἱ δοκιμώτατοι τούτων, ὁ Κικέρων καὶ ὁ Καῖσαρ —ἀποπειρῶνται ἐπιθετοποιήσεις ἐπιρρημάτων ἢ ἐμπροθέτων διορισμῶν παρὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἄρθρου ἐν αὐτῇ. πρβλ. Κικέρ. Phil. 4,5,11 nullus ei ludus videtur esse jucundior quam cruor, quam caedes, quam *ante oculos* trucidatio=ἡ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σφαγή· πρβλ. Riemann-Goelzer, Synt. σ. 718 σημ. 1 «En latin l'absence d'article rend très dure la construction d'un adverbe ou d'une préposition accompagnée de son complément dans le sens d'un adjectif». Ἐν ᾧ παρ' Ἕλλησι τὸ ἄρθρον δύναται πάλαι ἀπολιθωμένα οὕτως εἰπεῖν γλωσσικὰ στοιχεῖα οἱονεὶ νὰ ἀναζωογονῇ (πρβλ. Weise-Γρατσιάτου, Χαρακτηρισμὸς τῆς Λατινικῆς γλώσσης. Ἀθῆναι 1917 σ. 64) καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν πρώτην ὀνοματικὴν αὐτῶν φύσιν καὶ χρῆσιν (πρβλ. συζητῶ *δημοσίᾳ* ἀλλά: ἡ *δημοσίᾳ* συζήτησις περὶ τοῦ πράγματος· βούλομαι **λέγειν** ἢ **ποιεῖν** τι, ἀλλὰ **τὸ ζῆν** καὶ περαιτέρω: ***αὐτὸ τὸ ζῆν***, *διὰ παντὸς τοῦ ζῆν*, ***ἐν αὐτῷ τῷ ζῆν***, *τὸ **τῶν ἀνθρώπων ζῆν*** κ.τ.λ.), παρὰ τοῖς Λατίνοις τοῦτο εἶναι διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἄρθρου ἀδύνατον, ὅταν δὲ παρὰ ταῦτα γίνηται ἀπόπειρα ἀπομιμήσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ ἀνίσοις ὅροις, τὸ ἀδέξιον τῆς μιμήσεως καὶ τὸ δύσπλαστον τῆς λατινικῆς εἶναι ὄντως κατάδηλον· (πρβλ. τὰ παρὰ Κικέρωνι οὐσιαστικοποιημένα ἀπαρέμφατα: hoc non dolere, beate vivere nostrum, totum hoc philosophari κ.τ.λ.).

Ἀρξαμένη μικρὸν πρὸ τοῦ Ὁμήρου, θὰ διῆλθεν ἀναγκαίως διὰ μακρᾶς μεταβατικῆς περιόδου, ἥτις ὅμως ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ ἐλλιπῶς διασωθέντων γλωσσικῶν μνημείων τῆς ἀρχαιοτέρας ἑλληνικῆς γραμματείας δὲν δύναται νὰ παρακολουθηθῇ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας.

Πάντως κατὰ τὸν ΣΤ' π.Χ. αἰῶνα δὲν εἶχεν εἰσέτι συντελεσθῆ ἡ πλήρης ἀνάπτυξις τῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου, οἵαν παρατηροῦμεν αὐτὴν ἐν τῇ δοκίμῳ γραμματείᾳ τῶν ἀμέσως ἑπομένων αἰώνων. Τοῦτο μαρτυρεῖ πλὴν ἄλλων ἡ λέξις *βασιλεύς*, δι' ἧς μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ περσικοῦ κράτους κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΣΤ' π. Χ. αἰῶνος ὑπὸ Κύρου τοῦ πρεσβυτέρου ἐδηλοῦτο ὁ μέγας βασιλεύς, καὶ ἥτις ἐξηκολούθησε καὶ κατόπιν λεγομένη ἀνάρθως (Ξεν. Ἀν. 2, 6, 38 ἡμᾶς *βασιλεὺς* τὰ ὅπλα ἀπαιτεῖ), παγείσης (1) οἱονεὶ τῆς ἄνευ ἄρθρου χρήσεως ἐπὶ τῆς ἄνω σημασίας.

Ἐν τοῖς φιλολογικοῖς μνημείοις τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐνάρθρου χρήσεως φαίνεται ἤδη ἱκανῶς συντετελεσμένη· (πρβλ. λ. χ. τὰ τοῦ Πλάτωνος: *τὰ τῆς τῶν* πολλῶν ψυχῆς ὄμματα.—*οἱ* τιθέμενοι *τοὺς* νόμους *οἱ* ἀσθενεῖς ἄνθρωποί εἰσι καὶ *οἱ* πολλοὶ κτλ.).

Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ ποιητικὸν ἔθος, οὗ ἡ ἀρχὴ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ ποιήσει (τῷ Ὁμήρῳ, Ἡσιόδῳ καὶ τοῖς λυρικοῖς) ἡ ἄναρθρος λέξις ἐθεωρεῖτο ποιητικωτέρα, οἱ τραγικοί, ἰδίᾳ ἐν τοῖς μελικοῖς μέρεσι τῆς τραγῳδίας, φεύγουσι τὰ μάλιστα τὴν ἔναρθρον ἔκφρασιν. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ παρὰ *Πινδάρῳ*· παρὰ δὲ τῇ συγχρόνῳ αὐτοῦ *Κορίννῃ* τὸ ἄρθρον ὡς τοιοῦτο μὲν σχεδὸν ἐλλείπει, ὡς ἀντωνυμία ὅμως εἶναι σύνηθες (ἰδ. Pauly—Wissowa—Kroll, Real—Enzyklopädie ἐν λ. Korinna).

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἄρθρου παρατηρεῖται ἱκανὸς περιορισμὸς τῆς ἀντωνυμικῆς χρήσεως αὐτοῦ, ἐξαιρουμένων, ὡς εἰκός, τῶν ποιητῶν, πρὸς δὲ καὶ τοῦ Ἡροδότου, παρ' ᾧ ἡ χρῆσις τοῦ ἄρθρου ὡς ἀντωνυμίας (2) εἶναι ἔτι ἀρκούντως συνήθης.

---

1) Τοιαῦτα λείψανα παλαιοτέρας ἀνάρθρου χρήσεως εἶναι ἱκανά. Περὶ τούτων θὰ λεχθῶσι πλείονα κατωτέρω (πρβλ. *καὶ* Brugmann-Thumb, Gramm. σ. 486).

(1) Περὶ τῆς κατὰ διαλέκτους διαφόρου ἀντωνυμικῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου ἰδ. Kühner—Blass § 174. Kühner—Gerth § 460.

Πρὸς τῇ ἐξασθενώσει τῆς ἀντωνυμικῆς αὐτοῦ ἐννοίας, τὸ ἄρθρον ὑπέστη καὶ μείωσιν τῆς προτέρας αὐτοῦ ἐν τῇ συντάξει δυνάμεως καὶ χρήσεως. Ἐν ᾧ δηλαδὴ παρ' Ὁμήρῳ εἶναι ἔτι αὐθύπαρκτον καὶ αὐτοτελές, οὕτως εἰπεῖν, στοιχεῖον τῆς προτάσεως καὶ δὴ καὶ τονουμένη λέξις, ἤδη μετέπεσεν εἰς ἁπλοῦν γραμματικὸν στοιχεῖον καὶ τύπον, ἄτονον καὶ στενῶς συνυφασμένον καὶ συνδεδεμένον πρὸς τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς φράσεως καὶ τούτου ἕνεκα ὑποκείμενον καὶ εἰς συχνὴν πρὸς αὐτὰ συναλοιφὴν (θἄτερον, τἀνδρί, ἁνήρ, ἀδελφοί, ἀρχαὶ κ.τ.λ. πρβλ. προσέτι καὶ τὴν τῇ Ἠλείᾳ διαλέκτῳ ἰδιάζουσαν ἔκθλιψιν τοῦ ἄρθρου: τ' ἰαρῶ, τ' ἰαρομάω, τ' ἐπιάρωι, τ' ἀρετᾶι, τ' ἰαρῶν, τῶν γραφέων τ' αὐτῶν κ.τ.λ. ἴδ. J. Baunack, Studien auf dem Gebiete des Griechischen κ.τ.λ. I. Leipzig 1886 σ. 239 κέξ.) καὶ εἰς συχνὴν ἀφομοίωσιν τοῦ τελικοῦ συμφώνου πρὸς τὸ ἀρκτικὸν σύμφωνον τῆς ἑπομένης λέξεως (*τῶλ* Λαβυαδᾶν, *τὸν* νόμους κ.τ.λ. ἐν ἀττικαῖς δὲ ἐπιγραφαῖς: *τὸλ* λόγον, *τὸρ* Ῥόδιον κ.ἄ. ἴδ. Meisterhans — Schwyzer, Grammatik d. att. Inschr.[3] σ. 110) Εἰς τὸ ἄτονον καὶ τὸ προκλιτικὸν ἤδη τοῦ ἄρθρου δύναται πρὸς τούτοις ν' ἀποδοθῇ καὶ τὸ ἑξῆς, ὅτι δηλ. καὶ ἐν αἷς διαλέκτοις αἱ δοτικαὶ πληθυντικαὶ ἔληγον εἰς —οισι, —αισι, ὡς π.χ. ἐν τῇ αἰολικῇ, καὶ ἡ γενικὴ πληθυντικὴ ἦτο ἀσυναίρετος, ἀντὶ μὲν τῆς δοτικῆς *τοῖσι*, *ταῖσι* ἀπαντῶσιν οἱ τύποι *τοῖς*, *ταῖς*, ἀντὶ δὲ τῶν ἀσυναιρέτων *τάων*, *τάουν* *τέων* (Βοιωτ. Θεσσαλ. Ἰων.) ὁ συνῃρημένος τύπος *τῶν*· (πρβλ. Γ. Χατζιδάκι, Α.Α. Α' 187).

Παρ' Ὁμήρῳ, ὅπου μὲν ἡ δοτικὴ πληθυντικὴ τοῦ ἄρθρου ἀπαντᾷ μετ' ἀρθρικῆς ἐννοίας (28άκις) εὕρηται μετὰ τοῦ τύπου *τοῖς*, ἔνθα δὲ μετ' ἀντωνυμικῆς (238 φορὰς) μετὰ τοῦ τύπου *τοῖσι* (1)· (πρβλ. Γ. Χατζιδάκι ἐνθ. ἀν. Β' 506).

---

1) **Ταῦτα κατὰ** τὸ φαινόμενον μόνον, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, διίστανται πρὸς τὴν γνώμην τοῦ **Brugmann** (-Thumb, Gramm. § 52) καὶ τοῦ **Kretschmer** (ἐν **Glotta**, 1,34 κέξ.), καθ' οὓς ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ φωνήεντος τῆς δοτικῆς *τοῖσι*, *ταῖσι* δὲν εἶναι δυνατὴ διὰ τὴν πρόκλισιν καὶ τὸ ἄτονον τοῦ ἄρθρου ὡς ἀπάδουσα πρὸς τοὺς φωνητικοὺς νόμους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ἡ ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ ι βεβαίως δὲν ἔγινε διὰ τὴν πρόκλισιν τοῦ ἄρθρου, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔκθλιψιν, ἑπομένου ὀνόματος ἀπὸ φωνήεντος ἀρχομένου. Ἀλλὰ ἅπαξ σχηματισθέντων διπλῶν τύπων τῆς

Κατὰ τοὺς κατόπιν μακροὺς αἰῶνας τῆς ἀλεξανδρινῆς, ῥωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς περιόδου ἡ χρῆσις τοῦ ἄρθρου ἐπιδίδει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον(1). Κύρια (γεωγραφικὰ ἢ προσώπων) ὀνόματα ἄρχονται ἤδη λεγόμενα ἐνάρθρως πολὺ συνηθέστερον ἢ πρότερον, γνωστὸν δ᾽ ὅτι ἓν τῶν χαρακτηριστικωτέρων γνωρισμάτων τῆς Κοινῆς, ἡ συχνοτάτη χρῆσις ἐνάρθρων ἀπαρεμφάτων καὶ δὴ κατὰ γενικήν, πρὸς δήλωσιν ἰδίᾳ τοῦ σκοποῦ, πρὸς δὲ καὶ ἐμπροθέτων ὀνοματικῶν ἀπαρεμφάτων ἀντὶ δευτερευουσῶν προτάσεων, ἀπαντᾷ ἀνὰ πᾶν βῆμα ἐν τοῖς φιλολογικοῖς μνημείοις τῆς μεταγενεστέρας γραμματείας· πρβλ. Πράξ. Ἀπ. θ′ 15 σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος *τοῦ βαστάσαι* τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν. Schubart σ. 224 μέλει ἡμῖν *τοῦ γνῶναι* τὴν. . . .ὑμετέραν ὑγίειαν. Διγ. Ἀκρ. ἔκδ. Μηλιαράκι στ. 3406 κράζει ἡμᾶς *τοῦ ἀπελθεῖν*. 3673 οὐκ ἴσχυσα *τοῦ φθάσαι*.—Jouguet σ. 54 *περὶ τοῦ* ταῦτα *γεγονέναι* ἐπερωτηθέντες Schubart σ. 224 τοῦτο γίνεται ***διὰ τὸ*** μὴ ***ἀθροῦν*** (2) ὑμᾶς, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν λαμβάνειν. κ.τ.λ.

Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ὡσαύτως χρόνους ἀναφαίνεται καὶ

δοτικῆς: ***τοῖσι*** καὶ ***τοῖς***, ***ταῖσι*** καὶ ***ταῖς***, οἱ δεύτεροι, οἱ ἐκτεθλιμμένοι ἐλήφθησαν ἐν τῇ ἐν Λέσβῳ αἰολίδι κανονικῶς διὰ τὸ ἄρθρον, ἐν ᾧ οἱ πληρέστεροι ἐπὶ τῆς ἀντωνυμικῆς, οὐχὶ τῆς ἀρθρικῆς χρήσεως (οὕτω καὶ παρ᾽ Ὁμήρῳ). Παρὰ τοῖ Σαπφοῖ ἅπαξ μόνον ἀπαντᾷ ὁ πλήρης τύπος ***ταῖσι*** «***ταῖσι*** δὲ ψῦχρος μὲν ἔγεντο θῦμος», ἀλλὰ ὡς δεικτικὴ ἀντωνυμία. Ἐκ τούτων καθίσταται προφανὲς ὅτι ἐκ τῶν τύπων ***τοῖσι***, ***ταῖσι*** —***τοῖς***, ***ταῖς*** οἱ βραχύτεροι ἐθεωρήθησαν ὡς προσφυέστεροι πρὸς τὴν νέαν ἔννοιαν καὶ χρῆσιν τῆς πρότερον μόνον ἀντωνυμικῶς ἀπαντώσης λέξεως, πάντως διότι αὕτη δὲν ἦτο πλέον αὐτοτελὲς στοιχεῖον τῆς προτάσεως, ἀλλὰ συναπετέλει τῷ εἰς ὃ ἀπεδίδετο ὀνόματι μίαν ***συντακτικὴν*** καὶ ***σημασιολογικὴν*** ἑνότητα. Διὰ παρόμοιον ***συντακτικόν***, οὐχὶ ***φωνητικὸν*** λόγον, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Bechtel, Die Griech. Dialekte. Berlin 1921 σ. 65 πολλάκις ἐν φράσεσιν οἷα ἡ: ***τοῖς πρώτοις πορισθησσομένοισι*** BCH, 37.170 μόνον ἡ τρίτη δοτικὴ ἔχει τὴν πλήρη κατάληξιν -οισι. «Der verkürzte Dativ steht noben einem vollen, mit dem er eine syntaktische Einheit bildet».

(1) Πρβλ. λ.χ. Μαλάλα ἔκδ. Βόννης σ. 42 ὁ Κάδμος. . .παρεχώρησε ***τῆς*** διοικήσεως ***τῆς*** βασιλείας ***τῶν*** Βοιωτῶν ***τῷ*** υἱῷ ***τοῦ*** Ἐχίονος, τῷ Πενθεῖ, ***τῷ*** ἐκγόνῳ αὐτοῦ, —Λεοντ. Νεαπ. ἔκδ. Gelzer σ. 29 ὁ γὰρ σκοπὸς ***τοῦ*** ποιμένος οὗτος ἦν, ***τοῦ*** ἁρπάσαι ἐκ ***τοῦ*** στόματος ***τοῦ*** λέοντος τὸ πρόβατον. κ.τ.λ.

(2) Τὰ μετὰ τῆς προθέσεως ***διὰ*** ἔναρθρα ἀπαρέμφατα ἐξέβαλον σχεδὸν τελείως, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὰς αἰτιολογικὰς προτάσεις· πρβλ. Schubart σ. 223.

νέον ἄρθρον, τὸ οὕτω δὴ καλούμενον *ἀόριστον* ἄρθρον. Τὸ ἀριθμητικὸν *εἷς, μία, ἓν* ἐξασθενωθείσης τῆς καθαρῶς ἀριθμητικῆς ἐννοίας ἐλήφθη εἰς δήλωσιν τοῦ νέου τούτου ἄρθρου.

Τὰ πρῶτα ἴχνη τῆς χρήσεως ταύτης ἀπαντῶσιν ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· πρβλ. Ἀριστοφ. Ὄρν. 1292 πέρδιξ μὲν *εἷς κάπηλος* ὠνομάζετο χωλός. 172 οἰκήσατε *μίαν πόλιν* (1).

Ἐν τῇ Κ. Δ. ἡ χρῆσις αὕτη ἔχει ἤδη προχωρήσει ἱκανῶς (2)· ἀλλ' ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις ἐπέδωκε τὰ μάλιστα· (πρβλ. λ. χ. Λεοντ. Νεαπ. σ. 63 ἔκειτο οὖν *μία προσφορά*. . . . εἰς *ἓν σκαμνίον*)· τὴν πλήρη ὅμως αὐτῆς ἀνάπτυξιν ἔσχεν ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ (3), ἐν ᾗ ἀπαντᾷ συχνότατα ἔν τε τῷ καθ' ἡμέραν λόγῳ καὶ ἐν τοῖς παραμυθίοις, τῇ δημοτικῇ ποιήσει κ.τ.λ. («μιὰ *φορὰ κ' ἕναν καιρὸ* ἦταν *ἕνας βασιλὲς* κ' εἶχε *μιὰ κόρη* πανώραια» συνήθης ἀρχὴ παραμυθίων.)

Ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ἡ ἔναρθρος χρῆσις (ἐξαιρουμένων τῶν καππαδοκικῶν καί τινων ἄλλων ἰδιωμάτων, ἐν οἷς παρατηρεῖται περιορισμὸς τῆς ἐνάρθρου χρήσεως τείνων ἐνιαχοῦ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τουρκικῆς γλώσσης εἰς πλήρη τοῦ ἄρθρου ἐξαφάνισιν (4)) ἔλαβε τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Τὸ κοινὸν γνώρισμα τῆς τε νέας ἑλληνικῆς καὶ τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ἤτοι ἡ τάσις πρὸς ἀναλυτικωτέραν ἔκφρασιν (ἴδ. Μαυροφρύδην ἔνθ. ἀν.), συνετέλεσεν ὥστε νὰ περιορισθῶσι τὰ μάλιστα αἱ ἄναρθροι ἐκφράσεις. Καὶ αὐτὰ τὰ κύρια ὀνόματα, ἅτινα ἐν ἄλλαις γλώσσαις ἐν αἷς ἀνεπτύχθη τὸ ἄρθρον (ὡς λ. χ. τῇ γαλλικῇ, τῇ γερμανικῇ κ.τ.λ.) ἐκφέρονται, πλὴν ὡρισμένων περιπτώσεων, ἀνάρθρως, συνεχίζοντα οὕτω τὴν ἰαπετικὴν ἢ λατινικὴν παράδοσιν, ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ἐκφέρονται κανονικῶς μετὰ

---

1) Πρβλ. Γ. Χατζιδάκι, Einl. σ. 207. Μαυροφρύδου, Δοκίμιον Ἱστορίας τῆς Ἑλλ. γλώσσης σ. 576. Winer-Schimedel, Grammatik des neutest. Sprachgebrauchs. Β' 243. Setti ἐν Museo ital. d. antiqu. class. I. 113 κτλ.

2) ἴδ. Blass N.T. σ. 140 § 45.

3) Ἐν ταῖς νεωτέραις εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις τὸ ἀόριστον ἄρθρον φαίνεται ὅτι ἐπέδωκεν πολὺ περισσότερον ἢ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ (πρβλ. [illegible] γερμανὸς, [illegible] κέρδος κ.τ.λ. ἀλλὰ ich bin *ein* Deutscher, er ist *kein* Christ. Γάλλ. c'est *un francais* κ.τ.λ. Ich halte dich für *einen* ehrlichen Mann. ἀλλὰ παρ' ἡμῖν: σὲ θεωρῶ *τίμιον ἄνθρωπον* κ.τ.λ

4) Πρβλ. Dawkins A. M. σ. 46.87 κ. ἑ.

τοῦ ἄρθρου. Ἐὰν ληφθῇ δ' ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἀντὶ πολλῶν πάλαι ἀνάρθρων ἐκφράσεων παρ' ἡμῖν εὐχρηστεῖ τὸ ἐν μεταγενεστέροις, ὡς ἐρρήθη, χρόνοις ἀναπτυχθὲν ἀόριστον ἄρθρον (*μιὰ* μέρα πῆγα 'ς τὸ χωριό,-ἔλα *κἀνένα* βράδυ ἢ *κἄνα* βράδυ,-θὰ 'ρθῶ *καμμιὰ* μέρα σπίτι σας,-ἦρθε *κἀνένας* κύριος 'ς τὸ σπίτι;-ὁ Κώστας εἶναι *ἕνας περίεργος τύπος*,-*ἕνας θαυμάσιος νέος*,-εἶναι *μιὰ λέρα ποῦ βρομᾷ ἀπὸ μακρυὰ* κ.τ.λ.) θέλει γίνει δῆλον, ὅτι ἡ νέα Ἑλληνικὴ ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν περιώρισε σημαντικώτατα τὴν ἄναρθρον χρῆσιν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλη οὐσιώδης διαφορὰ παρατηρεῖται ἐν τῷ ἀρχαίῳ καὶ τῷ νεοελληνικῷ ἄρθρῳ. Ἐν ᾧ δηλ. τοῦτο παρ' ἀρχαίοις καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς δοκίμοις χρόνοις διατηρεῖ πάντοτε ἴχνη τινὰ τῆς ἐπὶ τῆς ἀντωνυμικῆς χρήσεως καθυπαρξίας καὶ αὐτοτελείας αὐτοῦ (1), ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ (λέγω τὴν ὁμιλουμένην, διότι ἐν τῇ γραφομένῃ διὰ τὴν ἐπίδρασιν τῆς λογίας παραδόσεως τὸ ἄρθρον διατηρεῖ σχετικήν τινα ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἐν τῇ προτάσει θέσιν αὐτοῦ) ἐξησθενώθη ἔτι μᾶλλον ἢ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἀπώλεσεν ὅλως τὴν προτέραν αὐτοῦ αὐτοτέλειαν καὶ συνεδέθη στενώτατα (2), οἱονεὶ ἀναποσπάστως πρὸς τὸ οὐσιαστικὸν ἢ ἄλλο μέρος τοῦ λόγου, εἰς ὃ ἀναφέ-

---

1) Πρβλ. Πλάτ. Σοφ. 254 Α *τα* τῆς τῶν πολλῶν ψυχῆς *ὄμματα*, Ἀλκ. Α' 134 Β *οἱ* ἄρα *κακοὶ* τῶν ἀνθρώπων ἄθλιοι· Ξεν. Κ. Π. 1,39 *τοῦ* δή, εἰ φάρμακα ἐγχέοιεν, *μὴ λυσιτελεῖν* αὐτοῖς. Οἰκ. 13,6 ἔκ τε *τοῦ*, ὅταν ἀπειθεῖν ἐπιχειρῶσι, *κολάζεσθαι* καὶ ἐκ *τοῦ*, ὅταν προθύμως ὑπηρετῶσιν, εὖ *πάσχειν*. Πολυβ. 1,67,5 πρὸς δὲ *τό*, γενομένης ὀργῆς ἢ διαβολῆς ἢ στάσεως, *διδάξαι*.... τοὺς ἠγνοηκότας ὁλοσχερῶς ἀστοχοῦσι. Καὶ δὴ παρὰ ποιηταῖς. Αἰσχ. Ἀγ. 1169 ἄκος δ' οὐδὲν ἐπήρκεσε *τὸ* μὴ πόλιν μὲν ὥσπερ οὖν ἔχει *παθεῖν*. Σοφ. Αἴ. 311 καὶ *τὸν* μὲν ἧστο πλεῖστον ἄφθογγος *χρόνον*. Ἡ ἐλευθερία αὕτη τοῦ ἄρθρου περὶ τὴν ἐν τῇ προτάσει θέσιν αὐτοῦ παρατηρεῖται (ἰδιαίτατα ἐν τῇ ποιήσει δι' εὐνοήτους ῥυθμικοὺς λόγους) καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα καὶ δὴ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους· πρβλ. Πτωχοπρ. ἔκδ. Hesseling-Pernot, Γ' 26 *τοῖς τὸν* μονήρη *τρέχουσιν* ἐν κοινοβίῳ *δρόμον*· Λύβιστρ. καὶ Ῥοδάμν. ἔκδ. Wagner στ. 2835. *τὸν* τῆς Αἰγύπτου ἐμήνυσε, ξένε μου, *βασιλέαν* κ.τ.λ.) Ὡσαύτως καὶ παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσι κατ' ἀρχαῖον ἔθος· (πρβλ. Θεοδ. καὶ Κυρίλλ. Ἅγ. Θεοδόσ. ἔκδ. Usener σ. 57, 11 *ὁ* ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς οἰκείας ψυχῆς καὶ τῆς κοινῆς ὁμολογίας κατὰ Θεοῦ συγχώρησιν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν *προβληθεὶς* κ.τ.λ.)

2) Πρβλ. E. Schwyzer ἐν N. Jahrbücher κ.τ.λ. 21,508 «Es schliesst sich (τὸ ἄρθρον ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ) überhaupt enger an sein Beziehungswort an». Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις καὶ δὴ ἐν τῇ γαλλικῇ, ἥτις εἰς τοῦτο ὀφείλει οὐκ ὀλίγον τὴν θαυμαστὴν αὐτῆς σαφήνειαν

ρεται· (πρβλ. 'ς *τοῦ* **θείου** μου *τὸ μαγαζί,—τῶν φρονίμων τὰ παιδιὰ* πρὶν πεινάσουν μαγειρεύουν,—'ς *τοῦ σπιτιοῦ* μου *τὴ στέγη* φυσοῦσεν ὁ ροριάς,—ποιὰ 'ν' *τσῆ τιμῆς τὰ κέρδητα καὶ τσ' εὐγενειᾶς τὰ δῶρα* κ.τ.λ. καὶ όχι: 'ς τὸ τοῦ θείου μου μαγαζί, τὰ τῶν φρονίμων παιδιά, 'ς τὴ τοῦ σπιτιοῦ μας στέγη ἢ τὰ τσῆ τιμῆς κέρδητα κ.τ.λ.). Τοῦτο πιστοῖ περιτράνως καὶ ἡ συγχώνευσις τοῦ ἄρθρου μετὰ τοῦ ἑπομένου ὀνόματος εἰς μίαν λέξιν, ὁπότε παρίσταται ἀνάγκη ἐπαναλήψεως τοῦ ἄρθρου· (πρβλ. τὰ ἐν Ῥόδῳ: τὸ *ταντὶ* (τ' ἀντὶ > ταντὶ > τὸ ταντί), τὸ *ταπλωτάρι* (τ' ἁπλωτάρι > ταπλωτάρι > τὸ ταπλωτάρι) κ.τ.λ., πρὸς δὲ τὰ εἰς μίαν λέξιν παγέντα ἔναρθρα ἐπιρρήματα: *τανάσκελα* (καὶ: ἀνάσκελα), *ταπίπκα* (τὰ 'πίκουπα), *ταπίστομα* (τὰ 'πίστομα), *ταποταχεὰ* κ.τ.λ.. ἔτι δὲ καὶ ἡ πολλάκις μέχρι τοῦ δυσδιαγνώστου συγκοπή, ἣν ὑφίσταται τὸ ἄρθρον, ἰδίᾳ ἐν τοῖς βορείοις ἰδιώμασι λ. χ. θὰ 'ρθῶ 'γ κυριακὴ ἢ μᾶλλον ⁿ*γυριακή*, μόλις ἀκουομένου ἀσθενοῦς τινος ἐρρίνου φθόγγου· πάτ'σις μέσ' 'ς ᵐbίττα = ἐπάτησες μέσ' 'ς τὴν πίττα κ.τ.λ. καὶ ἡ συναλοιφὴ ἐν τῇ ποντικῇ διαλέκτῳ (*ἐπίτροπον*=ὁ ἐπίτροπος, *ἄνθρωπον*, *ἀδελφὸν* κ.τ.λ.).

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐπιδόσεως τοῦ νεοελληνικοῦ ἄρθρου δὲν ἀναφέρονται, ὡς εἰκός, εἰς τὸν ἔμμετρον ἡμῶν λόγον, τὰ ἀποφθέγματα, τὰς παροιμίας καὶ τὰς παροιμιώδεις ἐκφράσεις. Ἐν αὐτοῖς διά τε μετρικοὺς καὶ ῥυθμικοὺς λόγους, διὰ τὴν συντηρητικότητα τῆς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν παραδόσεως αὐτῶν. πρὸς δὲ καὶ διὰ τὸ συμπεπυκνωμένον τῆς ἐκφράσεως (ἰδίᾳ ἐν ταῖς παροιμίαις καὶ τοῖς ἀποφθέγμασιν, ἐν οἷς ὁ λαὸς ἀνάγων τὰ πορίσματα τῆς ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου πείρας του εἰς γενικεύσεις γνωμικὰς βραχυλόγους καὶ πως ἀφῃρημένας, ἀφίσταται πιθανῶς καὶ κατ' ἀρχαῖον ἔθιμον τῆς συνήθους αὐτῷ ἀναλυτικωτέρας ἐκφράσεως) ἡ ἔλλειψις τοῦ ἄρθρου παρατηρεῖται πολλαχοῦ· (πρβλ. *γύφτος δέρει· γύφτος κλαίει· ἀνεμομαζώματα διαβολοσκορπίσματα· θέρος, τρύγος πόλεμος* (=ὁ θερισμὸς καὶ ὁ τρυγητὸς εἶναι ὡσὰν ὁ πόλεμος ἤτοι κατ' αὐτοὺς οἱ χωρικοὶ εὑρίσκονται ἐν πυρετώδει κινήσει, οἵα παρατηρεῖται ἐν ὥρᾳ πολέμου). *Καιρὸ παιδί, καιρὸ παννί, καιρὸ καὶ ρόκα μοναχὴ* ἤτοι μὲ τὸν καιρό του νὰ ἀποκτᾷς τὸ παιδί, μὲ τὸ καιρό του νὰ ὑφαίνῃς τὸ παννὶ κτλ.· (πρβλ. καὶ τὰ ἀρχαῖα: *μέτρον*

πάντων ἄνθρωπος, ἀρχὴ φιλίας μὲν ἔπαινος, ἔχθρας δὲ ψόγος κ.τ.λ· καὶ τὰς μεταγενεστέρας παροιμίας: *ἵππον ὄμμα τρέφει δεσπότου λύκος γηράσας παίγνιον κυναρίοις* (ἴδ. Π. Π. Α΄ σ. 89. 95).

Μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν θέλομεν διαλάβει ἐν τοῖς ἑπομένοις πρῶτον μὲν περὶ τῶν τύπων τοῦ ἄρθρου, κατόπιν δὲ λεπτομερέστερον περὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ.

Β) Περὶ τῶν τύπων τοῦ ἄρθρου.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ ἐξασθένωσις τοῦ ἄρθρου εἰς γραμματικὸν στοιχεῖον ἄτονον καὶ προκλιτικὸν συνεδέθη, ἤδη ἀπὸ του Ὁμήρου πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν βραχυτέρων ἐκτεθλιμμένων τύπων τῆς δοτικῆς *τοῖς, ταῖς* (ἀντὶ τῶν *τοῖσι, ταῖσι*) καὶ τοῦ συνῃρημένου *τῶν* (ἀντὶ τῶν *τάων, τάουν, τέων*). Ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ διά τε τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἐξασθενώσεως ταύτης καὶ διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀλλοίωσιν περὶ τὴν φύσιν τοῦ νεοελληνικοῦ τονισμοῦ, ἰδίᾳ ἐν τοῖς βορείοις ἰδιώμασιν, αἱ φωνητικαὶ καὶ πρὸς ταύταις καὶ αἱ ἀναλογικαὶ ἀλλοιώσεις εἶναι, ὡς εἰκός, περισσότεραι καὶ ἁδρότεραι.

Κατωτέρω ἐπισυνάπτεται κλιτικὸν διάγραμμα τοῦ τε ἀρχαίου καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ ἄρθρου, ἀτελὲς πάντοτε, διὰ τὴν ἔλλειψιν εἰσέτι τῶν ἀπαιτουμένων ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν διὰ τὰ πλεῖστα τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων.

1) *Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ*

Ἑν. ὀν. ἀρσ. *ὁ* ὁμηρ. ἰων. ἀττ. δωρ. *ὀ* λέσϐ. ἠλεῖ. λοκρ. κρητ. (καὶ ἐν δελφικῇ ἐπιγραφῇ ἴδ. Solmsen σ. 75) θηλ. *ἡ* ὁμηρ. ἰων. ἀττ. *ἁ* λέσϐ, ἠλεῖ. λοκρ. κρητ. *ἁ* ἐν ταῖς ἄλλαις διαλέκτοις. οὐδ. *τὸ* κοιν.

γεν. ἀρσ. οὐδ. *τοῖο* ὁμηρ. *τοῖ* θεσσαλ. ἠλεῖ. ἀρκαδ. *τῶ* λέσϐ. βοιωτ. δωρ. *τοῦ* ὁμηρ. ἰων. ἀττ. (νεώτ.) δωρ. θηλ. *τᾶς* αἰολ. δωρ. (καὶ ἐν χορικοῖς τραγῳδίας) *τᾶρ* ἠλεῖ. *τᾶ* (τὰ *ὑχήρων* Brugmann-Thumb, Gramm σ. 171) κυπρ. *τῆς* ὁμηρ. ἰων. ἀττ.

δοτ. ἀρσ. οὐδ. *τῷ* ὁμηρ. ἰων. ἀττ. δωρ. *τοῖ* βοιωτ. ἀρκαδ. *τῦ* βοιωτ. (ἀπὸ τοῦ γ΄ αἰ. κέξ.) θηλ. *τᾷ* αἰολ. δωρ. *τᾶι* βοιωτ. ἀρκαδ.

(νεώτ.) δωρ. τῇ ἰων. ἀττ. τὴ (νεώτ.) βοιωτ. τεῖ (ἐν νεωτ. βοιωτ. ἐπιγρ.) τ' (Ὀλυμπίαι) ἠλεῖ.

αἰτ. ἀρσ. τὸν κοιν. θηλ. τὰν αἰολ. δωρ. τὴν ὁμηρ. ἰων. ἀττ. οὐδ. τὸ κοιν.

Δυϊκ. ὀν. αἰτ. τὼ ὁμηρ. ἠλεῖ. (ἐπιγρ.) ἰων. ἀττ. θηλ. τὰ (σπανιώτερον) γεν. δοτ. τοῖιν ὁμηρ. τοῖν ἰων. ἀττ. θηλ. ταῖν (σπανιώτερον).

Σημ. Ἐν τοῖς σωθεῖσιν εἰς δωρικὴν καὶ αἰολικὴν διάλεκτον φιλολογικοῖς ἢ ἐπιγραφικοῖς κειμένοις ὁ δυϊκὸς δὲν ἀπαντᾷ. πλήρης δ' ἡ ἀπώλεια αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ τῶν ὀνομάτων περὶ τὸ 300 π. Χ. (ἴδ. Brugmann-Thumb, Gramm. § 435). Ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Ἀρκαδίας ἀπαντᾷ ὁ πληθυντικὸς τῆς δοτικῆς τοῖς μετὰ ὀνομάτων δυϊκοῦ ἀριθμοῦ: *τοῖς Κράναιυν, τοῖς Διδύμοιυν* ἴδ. Glotta, 10.214.

Πληθ. ὀν. ἀρσ. τοὶ Ὁμηρ. δωρ. βοιωτ. (*τοὶ μὲν — τοὶ δὲ* καὶ ἐν χορικοῖς τραγῳδίας), *οἱ, οἳ* (1) λέσβ. θεσσαλ. κρητ. ἀρκαδ. κύπρ. ἰων. ἀττ. τὼ βοιωτ. θηλ. *ταὶ* ὁμηρ. δωρ. βοιωτ. *αἱ* ὁμηρ. ἰων. ἀττ *αἳ* Λέσβ. *τὴ* (νεώτ.) βοιωτ. οὐδ. *τὰ* κοιν.

γεν. *τάων* ὁμηρ. βοιωτ. (πάπυρος Κορίννης) *τάουν* θεσσαλ. *τέων* ἰων. *τῶν* ὁμηρ. ἰων. ἀττ. θεσσαλ. βοιωτ. *τοῦν* θεσσαλ. *τᾶν* λέσβ. βοιωτ. θεσσαλ. δωρ.

δοτ. *τοῖσι* ὁμηρ. ἰων. (ἀρχ.) ἀττ. *τοῖς* ὁμηρ. λέσβ. θεσσαλ. δωρ. βοιωτ. (νεώτ.) ἀττ. *τοῖρ* (*τοῖρ* Ϝαλείοις, ἀλλὰ τοῖς Ἐρϝαώιοις) ἠλεῖ. *τῶς* βοιωτ. (ἀπὸ τοῦ γ' π. Χ. αἰ.) θηλ. *ταῖσι* ὁμηρ. *τῇσι* ὁμηρ. ἰων. (ἀρχ.) ἀττ. *τῇς* ὁμηρ. *τῇσι* (καὶ *τῇς*) βοιωτ. *ταῖς* (νεώτ.) ἀττ. *ταῖρ* (ταῖρ δὲ γενεαῖρ) ἠλεῖ.

Αἰτ. *τὸνς* (ἀρχ.) ἀργεῖ. κρητ. *τὸνος* γορτυν. *τοὺς* ὁμηρ. ἰων. ἀττ. νεοδωρ. *τὸς* θηραϊκ. νεοκρητ. κυρην. *τὼς* βοιωτ. (παλαιότ.) δωρ. *τοὶς* λέσβ. *τοὶρ* ἠλεῖ. θηλ. *τὰνς* κρητ. *ταὶς* αἰολ. *τὰς* *τὰς* ἐν ταῖς ἄλλαις διαλέκτοις· οὐδ. *τὰ* κοιν.

2) ***Ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ καὶ μεσαιωνικῇ*** ἑλληνικῇ ἀπαντῶσιν οἱ ἐν τῇ *Κοινῇ* ἤτοι τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ εὐχρηστοῦντες

---

1) Οἱ τύποι *οἱ, οἳ, αἱ, αἳ* ἀντὶ τῶν *τοί, ταί* ἐσχηματίσθησαν κατ' ἀναλογίαν τοῦ *ὁ, ἡ.*

τύποι (1). Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου π. Χ. αἰ. ὁ πληθυντικὸς τοῦ ἀρσενικοῦ *οἱ* ἀρχίζει νὰ ὑποκαθίσταται εἰς τὸν τοῦ θηλυκοῦ (πρβλ. *οἱ* σκιαί, ὃν σέβονται οἱ ἄνδρες καὶ *οἱ* γυναῖκες κ.τ λ. ἰδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Α´ 569. Dieterich, Unters. σ. 152). Πολλῷ δὲ βραδύτερον, ἀπὸ τοῦ 11ου μ. Χ. αἰ. ἐν τοῖς δημωδέστερον γεγραμμένοις γλωσσικοῖς μνημείοις ἀπαντᾷ καὶ ἡ πληθυντικὴ αἰτιατικὴ τοῦ θηλυκοῦ *τὲς* = τὰς (εἰς τὲς τρεῖς ἀπιδέες, ἀπὸ τὲς τρεῖς κόγχες κ.τλ. (2), ἀπὸ δὲ τοῦ 15ου μ. Χ. αἰ. καὶ ὁ τύπος *τοὶς*=τούς, τὰς καὶ *τσῆ*=τῆς, *τσοὶ*=τοὺς κ.τ.λ.

3) *Ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ*.

Ἑν. ὀν. ἀρσ. *ὁ* (3) Ν. ἰδιώμ. Τσακων. Σ. Ἐκκλησ. Σωψόπ. Πόντ. Φάρασα. *οὐ* Β. ἰδιώμ. Bova, Cardeto (ἰδ. Morosi ἐν Archivio glottol. ital. IV. 104) *joῦ* (joῦ ἄdρας, joύ ἴδιους) Ἀγιάσος (Μυτιλήνης). *ἡ*=ὁ Θεσσαλον. (ἰδ. W. Meyer ἐν Γραμμ. S. Portius σ. 117) Κοζάν. (μόνον μετὰ κυρίων ὀν. *ἡ* Κώστας, *ἡ* Μήτρους ἰδ. Kretschmer L. D. § 49) Νιγρίτα (Λαογρ. Ε´ 576) Λιδίσ. (ἰδ. Ι. Χαριτωνίδου, Περὶ τῆς λιδισιακῆς διαλέκτου. Τραπεζοῦς 1911. σ. 14) Θεσσαλ. (ἐν «Πεδίῳ Θεσσαλίας» (4) ἰδ. Kretschmer L. D. § 49) Ἄμφισα, Βιτρινίτσα, Μυτιλήνη (πλὴν τῶν χωρίων Ἀγιάσου καὶ Βρισιᾶς), Ἀρτάκη, Πάνορμος (Χ. Κ. 208 σ. 243), χωρία Πηλίου (Λαογρ. Ε´ 624), Μάκρη (Θρᾴκης. Χ. Κ. 399), Γκιουμουλτζῖνα

---

1) Ἰδ. Ψάλτου, Gramm. § 255.

2) ἰδ. Γιάνναρι Gramm § 551. Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ τύπου ἰδ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, Α´ 571.

3) Ἐν Πόντῳ ὁ τύπος *ὁ* συγκιρνᾶται πρὸς τὸ ἀρκτικὸν φωνῆεν τοῦ ἑπομένου ὀνόματος, ἂν τοῦτο εἶναι *α, ο, ε* (οὐχὶ *ι*!) λ. χ. *ἀδελφὸν* = ὁ ἀδελφός, *ἄγγελον* = ὁ ἄγγελος, *ἐπίτροπον*=ὁ ἐπίτροπος, *ἔμορφον*=ὁ ἔμορφος κ.τ.λ., ἀλλὰ *ὁ ἥλιον* (οὐχὶ *ἥλιον*!). Ὡσαύτως *ἀδελφός ἰμ', ἰσ'*, ἀτς, ἀτουν=ὁ ἀδελφός μου, σου, της, των κ.τ.λ. ἰδ. Δ. Οἰκονομίδου, Lautlehre des Pontischen § 65.

4) Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Ἀχ. Τζαρτζάνου ἐν Ῥαψάνῃ, Τυρνάβῳ, Λαρίσῃ καὶ ταῖς περιοχαῖς αὐτῶν, ἐν Ἀμπελακίοις κ. ἀ. τῆς Α. Θεσσαλίας ἀπαντᾷ κανονικῶς *ἡ*=ὁ. Οἱ τύποι *ὁ*, *οὐ*, ἔνθα τῶν εἰρημένων τόπων ἀκούονται, θεωρητέοι ὡς ἐπείσακτοι. Περὶ τοῦ τύπου *ἡ*=ὁ ἰδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Α´ 10 κἑξ. καὶ Kretschmer L. D. § 49.

(Λαογρ. Β' 48 κέξ. 404 κέξ.) Κεσσάνη, Δαφνίσι (Θράκης Χ. Κ. 3706) *j* (j ἄνθρωπους, j ἥλιους = ἡ ἄνθρωπος, ἡ ἥλιος πολλαχοῦ τῆς Μυτιλήνης. ἴδ. Kretschmer § 49). *ἑ* = ὁ Μεγίστη (Περιοδ. Φ. Συλλ. Κ/πόλεως ΚΑ΄ 317). *τὸ* = ὁ Καππαδοκ. (Φερτάκαινα, Οὐλαγάτς, Τελμησὸς κ. ἀ. ἴδ. Dawkins A. M. σ. 88). θηλ. *ἡ* κοιν. (j ἡ ἐν Λέσβῳ πλὴν Ἁγιάσου καὶ Βρισιᾶς. *ἡj* πρὸ φων. ἐν Σκύρῳ ἴδ. Β. Φάβην ἐν Τεσσαρακοντ. Κόντου σ. 252). *ἑ* Μεγίστ. *ά* Τσακων. *τὸ* Καππαδοκ. (Dawkins ἔνθ. ἀν.). οὐδ. *τὸ* Ν. ἰδιώμ. Σ. Ἐκκλησ. Σωζόπ. Τσακων. *τοὶ* Β. ἰδιώμ. Λιβίσ. *(τ)ὸ* Martano, Calimera (Moresi, Studi σ. 118).

Γεν. ἀρσ. οὐδ. *τοῦ* Ν. ἰδιώμ. Τσακων. Σωζοπ. Οἰνόη. Καππαδοκ. Φάρασα. Λιβίσ. Ν. Ἰταλ. *τ'* Β. ἰδιώμ. (ἐν τοῖς Ν. ἰδιώμασιν μόνον πρὸ φων. κατ' ἔκθλιψιν). *'ου* Martano, Calimera· *τὶ* Πόντ (πλὴν Οἰνόης) Σκοπὸς (Θράκης) (1) Σ. Ἐκκλησ. (Ψάλτου, Θρακ. σ. 60) *τῇ* ἐνιαχοῦ τοῦ Πόντου (ἴδ. Δ. Οἰκονομίδου, Lautl. σ. 24 σημ. 4) θηλ. *τῆς* Ν. ἰδιώμ. Ν. Ἰταλ. Σωζόπ. Σ. Ἐκκλ. Λιβίσ. *τῇ* Μέσα Μάνη (2). Πόντ. *'ης* Martano, Calimera. *τσῆ* (τσ' πρὸ φων.) Ἀρτάκ. Πάνορμ. Λέσβ. (πρὸ τοῦ j λ. χ. τσὴ γ'ναικας ἴδ. Kretschmer L. D. § 58. ἐν δὲ τῇ Βριστᾷ καὶ πρὸ ἄλλων συμφ. λ. χ. τσῆ ρούjς κ.τ.λ.) Αἲν Γκιουμουλτζ. Σκῦρ. Ἴος, Κρήτ. Κρήν. (Τσεσμές). Θεσσαλ. *τοῦ* Καππαδοκ. (καὶ τ' ναίκας ἐν Ἀξῷ ἴδ. Dawkins A. M. σ. 87-8) *τοῦς* Μεστὰ (Χίου: τοῦς γειτουνιᾶς Pernot, Phon. σ. 112) καὶ ἐν Ἀσίζαις (τοῦς γραφῆς ἴδ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. ΣΤ' 105) καὶ παρὰ Μαχαιρᾷ (τοῦς Τύρου ἴδ. ἐκδ. Miller-Σάθα σ. 28) *τ's* Β. ἰδιώμ. (dζ πρὸ τοῦ β, γ, δ κ.λ.) *'s ἢ 'ζ* Φάρασα (Dawkins A. M. σ. 192) *τᾶ* (πρὸ συμφ.) ἢ *τᾶρ* (πρὸ φων. *τᾶρ ἀμερὶ* = τῆς ἡμέρας ἴδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ. Α΄ 93) Τσακων.

---

1) Πρβλ. Χ. Κ. 274 πά' 's τὶ παιδιοῦ τ' κεφάλι, οἱ μῆνες τὶ γάμου, τὶ καλοκαιριοῦ. τὶ βασιλὲ ὁ γυιός, πάν' 'πὶ τὸ κεφάλ' τὶ παθαμένου, τὰ λόγια τὶ πουλιοῦ κ.τ.λ. Π[ερὶ] τοῦ τύπου τούτου ἴδ. Γ. Χατζιδάκι, Φωνητικὰ ἐν Ἀθηνᾶς ΚΔ' 36. Δ. Οἰκονομίδου, Lautlehre des Pontischen § 10. καὶ Ἀθηνᾶς Β' 240. Ψάλτου, Θρακ. σ. 60.

2) [illegible] τῇ καρδιᾶς εἶχες, [illegible] καρδιᾶς μου Χ. 503 σ. 32.

Αἰτ. ἀρσ. τό(ν) Ν. ἰδιώμ. Τσακων. Μάκρη, Ἀρτάκ. Πάνορμ. Φάρασα, *dό*(ν) Σωζόπ. (Λαογρ. Ε΄ 449 κέξ.) *'ον* Martano, Calimera. *τού*(ν) Β. ἰδιώμ. Λιβίσ. Σίλλη. *τούνι* Σκόπελ. *doύ*(ν) Σίλλη (κατόπιν ἐνρίνου), Αἰν. Γκιουμουλτζ. (ἑρμηνείαν τοῦ τύπου ἴδ. παρὰ Σ. Κυριακίδῃ ἐν Λαογρ. Β΄ 431)· θηλ. *τή*(ν) Ν. ἰδιώμ. Σ. Ἐκκλησ. Σκοπὸς (Θράκης), Ἀρτάκ. Πάνορμ. Καππαδοκ. Φάρασα. *dή*(ν) (1) Γκιουμουλτζ. Σωζόπ. *'ην* Martano, Calimera· *τ'ν* (2) ἢ *τ'* (3) ἢ

---

1) Τὸ τελικὸν *ν* τῶν ἀρθρικῶν τύπων *τόν*, *τήν*, *τῶν* ὑπόκειται εἰς ποικίλας φωνητικὰς ἀλλοιώσεις. Ἤδη παρ' ἀρχαίοις, ὡς πιστοῦται ἐξ ἐπιγραφικῶν κειμένων, ἀφωμοιοῦτο πρὸς τὸ ἀρκτικὸν σύμφωνον τῆς ἑπομένης λέξεως λ. χ. *τὸλ* λόγον, *τὸρ* Ῥόδιον κ.τ.λ. ἐν ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς (ἴδ. Meisterhans-Schwyzer ἔνθ. ἀν. σ. 110) *τῶλ* Λαβυαδᾶν ἐν δελφ. ἐπιγρ. *τὸμ* μὲν ἐργάταν κ.τ.λ. ἐν ἀρκαδ. καὶ θεσσαλ. ἐπιγραφαῖς ἢ ἐτρέπετο εἰς *μ* πρὸ τῶν χειλικῶν πρβλ. *τὸμ* βολόμενον, *τῶμ* πολιατᾶν κ.τ.λ. ἐν ἀρκαδ. καὶ κρητικ. ἐπιγραφαῖς, πρὸ δὲ τῶν οὐρανικῶν εἰς *γ* λ. χ. *τὸγ* κόσμον, *τὰγ* Γᾶν (Κρήτ.), *τὴγ* γῆν (εὐβοϊκ. ἐπιγρ.), *τὰγ* κοινὰν σύγγραφον κ.τ.λ. Ἡ ἀφομοίωσις τοῦ τελικοῦ *ν* ἐξακολουθεῖ καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ἔν τισι ἰδιώμασι καὶ πρὸ ὡρισμένων συμφώνων, ποικιλλόντων κατὰ διαλέκτους, ὡς λ. χ. ἐν Κύπρῳ (ἴδ. Σ. Μενάρδον ἐν *Ἀθηνᾶς* ΣΤ΄ 167), ἐν Χίῳ (ἴδ. Pernot, Phon. σ. 432 κέξ. Σ. Βίου, Χιακὰ γλωσσικά. Χίος 1920 σ. 22 κέξ.) Ἰκαρίᾳ (ἴδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Β΄ 429). Ῥόδῳ, Σύμῃ κ. ἀ. Pernot, Phon. σ. 433 κέξ. ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσιν) λ.χ. *τὸβ* βοῦν, *τὸј* γάδαρον, *τὸδ* Δημήτρι, *τὸθ* Θεύν, *τὸλ* λόγον, *τὸμ* μῆναν, *τὸσ* σωρὸν κ.τ.λ. ἐν δὲ Καρπάθῳ περιέργως καὶ πρὸ τοῦ *π* λ. χ. *τὴπ* πεθεράν, *τὸπ* πόλεμον (ἴδ. Ζωγρ. Ἀγ. σ. 293 σημ.) ἀντὶ τοῦ σχεδὸν πανελληνίου *τὴμ* πεθεράν, *τὸμ* πόλεμον κ.τ.λ. Πρὸ δύο ὅμως συμφώνων ἢ καὶ πλειόνων ἐν μὲν τῇ Κύπρῳ, ἴσως δὲ κ. ἀ., ἡ ἀνωτέρω ἀφομοίωσις δὲν ἀπαντᾷ (τὸ δρόμο, 'ς τὴ σκάλαν, 'ς τὸ φραμὸν κ.τ.λ.), ἀλλ' ἐν Χίῳ κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. H. Pernot, Phon. σ. 433.451 ἡ ἀφομοίωσις καὶ πρὸ δύο συμφώνων εἶναι δυνατὴ λ. χ. *τὴј* γριὰν (Πυργί), *μὴβ* βρύσι=μέσ' 'ς τὴν βρύσι (Λιθί), *μὴј* γιστέρνα=μέσ' 'ς τὴν γιστέρναν κ.τ.λ. Ἐν τοῖς λοιποῖς νεοελληνικοῖς ἰδιώμασιν τὸ ληκτικὸν *ν* τοῦ ἄρθρου ἐσιγήθη μὲν πρὸ τῶν μέσων *β*, *γ*, *δ*' τῶν δασέων *θ*, *φ*, *χ*, τῶν ὑγρῶν καὶ ἐνρίνων *λ*, *ρ*, *μ*, *ν* καὶ τῶν *σ*, *ζ*, ἀλλὰ μένει πρὸ τῶν ψιλῶν ἀήχων *κ*, *π*, *τ*, *ψ*, *ξ*, *τσ* μεταβαλλόμενον (ἐν πάσαις πιθανῶς ταῖς διαλέκτοις) εἰς *γ* μὲν πρὸ τῶν *κ*, *ξ* εἰς *μ* δὲ πρὸ τῶν *π*, *ψ* λ. χ. *τὸγ* κόπον μου, *τὸμ* πόνο μου κ.τ.λ., ἐν Κρήτῃ ὅμως, Θήρᾳ κ. ἀ. ὁ ἔνρινος φθόγγος σιγᾶται, ἀφ' οὗ μεταβάλῃ τὰ ἀνωτέρω σύμφωνα εἰς ἠχηρὰ *b*, *g*, *d*, dζ λ. χ. τὸ gῆπο, τὸ dόπο κ.τ.λ. (ὥσπερ καὶ ἐν μέσῳ λέξεως: ἀbέλι, ἄdρας κ.τ.λ.) ἴδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Β΄ 429.

2) Οἱ τύποι *τό*(ν), *τή*(ν), *τό*, *τοῦ*, *τῇ* (=τῆς), *τοὶ* (ἢ *τί*=τούς, τὰς) μετὰ τὴν πρόθεσιν *'ς* (εἰς) μετεβλήθησαν ἐν τοῖς ποντικοῖς ἰδιώμασιν (πλὴν τοῦ τῆς Τραπεζοῦντος) καὶ τοῖς καππαδοκικοῖς (πλὴν τοῦ τῆς Ἀξοῦ) κατ' ἀφομοίωσιν τοῦ ἀρκτικοῦ *τ* τοῦ ἄρθρου πρὸς τὸ προηγούμενον *σ* καὶ ἁπλοποίησιν εἶτα τοῦ διπλοῦ *σ* εἰς τοὺς τύπους: σ(σ)όν, σ(σ)ήν, σ(σ)ό, σ(σ)οῦ, σ(σ)οὶ='ς τόν, 'ς τήν, 'ς τό, 'ς τοῦ, 'ς τῇ, 'ς τοὶ (ἴδ. Δ. Οἰκονομίδου, Lautl. σ. 104 καὶ Dawkins Λ. Μ. σ. 83). Ἐν τῇ Πον-

ν' (1) Β. ἰδιώμ. (ἰδ. Τεσσαρακοντ. Κόντου σ. 220) *d'ν* Μανταμάδος (Λέσβου) *τά(ν)* Τσακων. *τσ'ή(ν)*, *τζ'ή(ν)* Σίλλη (Dawkins A. M. σ. 46), Τελμησὸς (Καππαδοκίας· Dawkins ἔνθ. ἀν. σ. 88) *κ'* (=τ') ἐνιαχοῦ τῆς Λέσβου (2) (Kretschmer L. D. § 48). οὐδ. *τὸ* Ν. ἰδιώμ. Ν. Ἰταλ. Καππαδοκ. Φάρασα· *τοὺ* Β. ἰδιώμ. Σίλλη, Λιβίσ. (τ)ό (3) Martano, Calimera.

Πληθ. ὀν. ἀρσ. θηλ. *οἱ* (4) κοιν. joἱ Λέσβ. *τὰ* (5) Πόντ. *αἱ*=*οἱ*, *αἱ* θηλ. *αἱ* Φάρασα· οὐδ. *τὰ* (ἢ *τ'* πρὸ φων.) κοιν.

γεν. ἀρσ. θηλ. οὐδ. *τῶ(ν)* Ν. ἰδιώμ. Σωζόπ. Σινασὸς (ἰδ. Ἀρχε-

---

τικῇ ἡ ἀνωτέρω μεταβολὴ παρατηρεῖται καὶ μετὰ τὴν πρόθεσιν *ἀσ'* (=ἀπὸ) : ἀσ(σ)όν, ἀσ(σ)ήν κ.τ.λ.=ἀπὸ τόν, ἀπὸ τὴν κ.τ.λ. Ἐν Τελμεσῷ τῆς Καππαδοκίας ἀπαντᾷ ὁ τύπος *σ'ήν*='ς *τσ'ήν* ἤτοι 'ς *τὴν* ἰδ. Dawkins ἔνθ. ἀν. Ἐν τῇ Τσακωνικῇ ἀντὶ τῶν τύπων 'ς *τόν*, 'ς *τάν*, 'ς *τό*, 'ς *τούς*, 'ς *τὰ* ἀπαντῶσιν τά: *τ'όν* (ἤτοι thov), τ'άν, τ'ούρ, τ'ά (παρὰ Θ. Οἰκονόμῳ, Γραμμ. τῆς Τσακωνικῆς διαλέκτου. Ἀθῆναι 1870 σ. 16 *τθοῦ*, *τθὰ*) ἰδ. Δέφνερ. σ.97.

3) Ὁ ἐκτεθλιμμένος τύπος *τ'*=*τοῦ* ἢ *τὴν* πρὸ μὲν τῶν μέσων *β*, *γ*, *δ*, *ζ* μεταβάλλεται εἰς ἠχηρὸν *d* (ἢ *d'* ἐν Βελδενδῷ ἰδ. Ε. Μπουντώναν, Περὶ τοῦ γλωσσ. ἰδιώματος Βελδενδοῦ κ.τ.λ. ἐν Ἀρχείοις Συλλόγου Κοραῆ 1892 σ. 18) λ. χ. *d'* δούλ'=τοῦ δούλου, *d'* δλειά=τὴ δουλειά, *d'* β'νοῦ=τοῦ βουνοῦ, *d'* βρουχὴ=τὴ βροχή, *d'* γείτουνα=τοῦ γείτονα, *d'* γ'ναῖκα=τὴ γυναῖκα, *d'* ζουὴ=τὴ ζωὴ κ.τ.λ. Πρὸ τῶν δασέων, τῶν ὑγρῶν καὶ ἐνρίνων, πρὸς δὲ καὶ πρὸ τῶν *σ*, *τ*, *τσ* μένει ἀμετάβλητον *τ'* θιοῦ=τοῦ θεοῦ, *τ'* χαρὰ=τὴ χαρὰ κ.τ.λ. (ἰδ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Περὶ τοῦ δυναμικοῦ τονισμοῦ ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ Ζαγορίου. Θεσσαλονίκη 1915 σ. 33).

1) Καὶ ἐν Χίῳ *'ν Ἀθήνα*, *'ν ἐκκλησία*=εἰς τὴν Ἀθήνα, εἰς τὴν ἐκκλησιὰ κ.τ.λ. ἰδ. Pernot, Phon. σ. 22.

2) Εἰς τὰ χωρία *Πλωμάρι*, *Ἐρεσσόν*, *Τελώνια* λ. χ. *κ'* φατσῆ=τὴ φακὴ κ.τ.λ. ἢ *g'* πρὸ τῶν *κ*, *π*, *τ* λ. χ. *g'* κόρη=τὴν κόρη κ.τ.λ.

3) Ἀπώλεια τοῦ ἀρκτικοῦ τ παρατηρεῖται ἐνιαχοῦ καὶ τῆς Χίου (ἰδ. Pernot, Phon. σ. 22) λ. χ. (τ)όν ὑγιό μου, (τ)ῆς ζέστας κ.τ.λ.

4) Περὶ τοῦ τύπου *οἱ*=*αἱ* ἰδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Α' 10 κἑξ. 310 σημ. Dieterich, Unters. σ. 153.

5) Μετὰ οὐσιαστικῶν ζῴων ἢ πραγμάτων δηλωτικῶν λ. χ. *τὰ μυίας*, *τὰ ῥαφάς*, *τὰ γενεάς*, *τὰ αὐλάς*, *τὰ ἐγκλεσίας* κ.τ.λ. = *αἱ* καὶ *τὰς* ῥαφὰς κ.τ.λ., ἀλλὰ *οἱ γυναῖκες* κ.τ.λ. πρβλ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Β' σ. 69 καὶ Einl. σ. 372, πλὴν ἂν τὰ προσώπων δηλωτικὰ διορίζωνται ὑπὸ κτητικῆς ἀντωνυμίας λ. χ. *τ' ἐμετέρ' ἀρθῶπ* =οἱ ἡμέτεροι ἄνθρωποι, *τ' ἐμετέρτς τ' ἀρθώπς*=τοὺς ἡμετέρους ἀνθρώπους, *τ' ἐσετέρ' ἀρθῶπ' τ' ἐσετέρτς τ' ἀρθώπς* = οἱ, τοὺς ὑμετέρους ἀνθρώπους, *τ' ἐκεινέτερον ἀρθῶπ', τ' ἐκεινέτερον τ' ἀρθώπς* = οἱ, τοὺς ἐκείνου ἀνθρώπους (πιθανῶς κατα τά: *τ' ἐμέτερον τ' σπίτιᾶ*=τὰ ἡμέτερα σπίτια κ.τ.λ.).

λάου Σαραντίδου, Σινασός. Ἀθῆναι 1899 σ. 149) Ν. Ἰταλ. (1) *τοῦ* (ν) Β. ἰδιώμ. Οἰνοῦς (ἴδ. Φ. Κουκουλέ, Οἰνουντιακὰ σ. 175) Μάνη (Χ. 301 καὶ 303), Ἰόνιοι νῆσοι (ἴδ. «Πλάτωνος» Ε' 389), Οἰνόη, Λιβίσ. (2) *τὶ* (ἢ τ πρὸ φων.) Πόντ. *ς' τνὲ* (=*ς' τουνέ*, εἰς τῶν) Σκῦρος (ἴδ. Β. Φάβην ἐν Τεσσαρακοντ. Κόντου σ. 247).

αἰτ. ἀρσ. *τοὺς* Ν. ἰδιώμ. Σωζόπ. Λιβίσ. (τ)*οὺς* Martano, Calimera, *τοὺ* (πρὸ συμφ.) ἢ *τουρ* (πρὸ φων. *τουρ ἀνθρῶποι* ἴδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Α' 93) Τσακων. *τ'ς τ'ζ* (πρὸ τῶν *β,γ,δ,ζ*) Β. ἰδιώμ. *τσ'* Αἰτωλία, Πέτρα (Λέσβου), *'ς*, *'ζ* (*'ς κλέφτις*, *'ζ γιατροὶ*=τοὺς κλέφτες, τοὺς γιατροὺς) Βρισιὰ (Λέσβου). *τσοὶ* Θεσσαλ. Γκιουμουλτζ. Λῆμν. Σκῦρος, Τῆνος, Νάξος, Σῦρος, Μῆλος, Σίφνος (σπανίως), Μύκονος Κάρπαθος, Ἴος, Κίμωλος, Κρήτη, Ἀρτάκη. Πάνορμ. Τραπεζοῦς. *τοὶς* (*τοίζ* πρὸ τῶν *β,γ,δ,ζ*) Σ. Ἐκκλησ. Σωζόπ. Κονίστραι καὶ Αὐλωνάρι (Εὐβοίας), Ἄνδρος, Σίφνος, Ἀμοργός, (3) Σύμη, Φάρασα κ.ἄ. *τσοὺ* Ἰόνιοι νῆσοι, Οἰνόη. *τσοὺς* (4) ἴδ. Kretschmer L. D. σ. 222 *τὶ* (ἢ *τοὶ*) Χαλδία. θηλ. *τὰς* (5) Χίος (Πυργί. ἴδ. Pernot, Phon. σ. 423 καὶ Καρδάμυλα: *τὰς αἶγες*, *τὰς γειτόνισσες* κ. λ. ἴδ. Σ. Βίου, Χιακ. γλωσσ. σ. 89) Ἰκαρία, (6) Ῥόδος, Λέρος Πόντος (ἴδ. Γιάνναρι, Gramm. § 591). *τὲς* πολλαχοῦ τῶν Ν. ἰδιωμάτων. *τσοί*, *τοὶς* (ἴδ. ἀνωτέρω ὅμοιον τύπον τοῦ ἀρσενικοῦ) *τοὶ*

---

(1) Ἐν Ν. Ἰταλίᾳ *τῶν* ἢ *τῶς*, ὧν ὁ δεύτερος τύπος μόνον πρὸ τῶν θηλυκῶν ἐν δὲ Martano καὶ Calimera *'ω(ν)* ἢ *'ως* ἴδ. Morosi, Studi. σ. 118.

(2) Ἐν τῇ Τσακωνικῇ *τοῦ* (=τῶν) πρὸ συμφώνων, *τοῦρ* πρὸ φωνήεντος.

(3) ἴδ. Ι. Βογιατζίδου, Ἀμοργός. Ἀθῆναι 1918 σ. 136 ἀπὸ *τοὶς* κληρονόμους.

(4) Κατὰ συμφυρμὸν τῶν *τσοὺ* καὶ *τοὺς* ἴδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Α' 576.

(5) Οἱ τύποι *τῆς*, *τοὺς*, *τὰς* ὑφίστανται ἐν Χίῳ ἀφομοίωσιν τοῦ τελικοῦ ς πρὸ τῶν μέσων β,γ,δ,ζ, πρὸ τῶν ὑγρῶν καὶ ἐνρίνων λ.χ. *τὰγ* γλῶσσες, *τὰγ* γριᾶδες, *τῆγ* γριᾶς, *τῆδ* δύσις, *τὰλ* λέξεις, *τῆζ* ζωῆς, *τῆν* νύφης, *τοὺν* νιούς, *τὲν* νιές (ἴδ. Pernot, Phon. σ. 243. 440.) Πρβλ. ὁμοίαν ἀφομοίωσιν καὶ παρ' ἀρχαίοις λ.χ. *τοὺλ λίθους* Meisterhans--Schwyzer, Gramm. σ. 109), *κατ' τὸν νόμους* (ἐν δελφικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ 400 περίπου π.χ.), *ἐπὶ τοῖλ λείονσι* ἐν κρητ. ἐπιγραφῇ, *τᾶδ δίκας*, *τάδ δὲ θυγατέρας*, *τὰθ θυγατέρας* ἐν κρητ. ὡσαύτως ἐπιγραφῇ. Ἴδ. F. Solmsen, Inscr. Graec. σ. 52 κέξ.)

(6) Οὗτος εἶναι ὁ γνήσιος ἐγχώριος τύπος, οἱ δὲ *τές*, *τοὶς* ἐπείσακτοι. ἴδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Β' 439 κέξ.

Μέσα Μάνη, (1) Χαλδία τοὺ(ρ) Τσακων. τ'ς, τ'ζ Β. ἰδιώμ. τὰ Πόντ. (μεν' ἀψύχων ἢ ζῴων δηλωτικῶν ὀνομάτων: *τὰ φωλεάς*, *τὰ μυίας*, *τὰ κάτας* κ.τ.λ.). οὐδ. τὰ (ἢ τ' πρὸ φων.) κοιν.

Γ) Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου

1) Περὶ τῆς *ἀντωνυμικῆς* χρήσεως αὐτοῦ.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ἡ πρώτη ἔννοια καὶ χρῆσις τοῦ κατόπιν ἀναπτυχθέντος ἄρθρου ὁ, ἡ (αἰολ. καὶ δωρ. ἀ, ά) τὸ (2) ἦτο ἡ ἀντωνυμικὴ καὶ δὴ ἡ δεικτική.

Αὕτη εἶναι συχνοτάτη, ἡ ἐπικρατοῦσα παρ' Ὁμήρῳ καὶ Ἡσιόδῳ, παρατηρεῖται δὲ καὶ παρὰ τοῖς λυρικοῖς, κατὰ ποιητικὸν δ' ἔθος καὶ παρὰ τοῖς κατόπιν ποιηταῖς. Ἐγίνετο δὲ τῆς ἀντωνυμίας χρῆσις εἴτε *οὐσιαστικῶς* (λ.χ. 0,417 οὐδ' ἐδύνατο οὔθ' ὃ *τὸν* ἐξελάσαι οὔθ' ὃ *τὸν* ἄψ ὤσασθαι. Ψ, 866 αὐτὰρ ὃ μήρινθον βάλε πάρ' πόδα. Ἡσιόδ. Ἔργ. 186 μέμψονται δ' ἄρα τοὺς χαλεποῖς βάζοντες ἔπεσσι. 225 οἳ δὲ δίκας. . . . διδοῦσι, *τοῖσι* τέθηλε πόλις κ.τ.λ.) εἴτε *ἐπιθετικῶς* καὶ δὴ ἄλλοτε μὲν πρὸ τοῦ διοριζομένου ὀνόματος (Α, 20 παῖδα δ' ἐμοὶ λῦσαί τε φίλην *τὰ* τ' *ἄποινα* δέχεσθαι=τάδε, τὰ ἐν χερσὶν ἄποινα κ.τ.λ.), ἄλλοτε δὲ *μετ' αὐτὸ* (κ. 74 *ἄνδρα τόν*. ὅς κε θεοῖσιν ἀπέχθηται μακάρεσσιν Γ, 189 *ἤματι τῷ*, ὅτε τ' ἦλθον Ἀμαζόνες. Ἡσιόδ. Ἔργ. 325 μινύθουσι δὲ (θεοὶ) οἶκον *ἀνέρι τῷ*. παῦρον δὲ τ' ἐπὶ χρόνον ὄλβος ὀπηδεῖ.)

Πρὸς τούτοις ἄλλοτε μὲν ἀπαντᾷ *ἐπαναφορικῶς* (Φ, 602 ἧος ὁ *τὸν* πεδίοιο διώκετο. Φ, 845 ὅσσον τίς τ' ἔρριψε καλαύροπα βουκόλον. ἡ δὲ θ' ἑλισσομένη κ.τ.λ. Ἡσίοδ. Ἔργ. 203 ὧδ' ἴρηξ προσέειπεν ἀηδόνα. . . . , ἡ δ' ἐλεὸν ἐμύρετο. *τὴν* ὅγ' ἐπικρατέως πρὸς

---

(1) Πρβλ. Χ. 303 τὶ χάρι νὰ 'χ' ἡ Παναγιά, δοξολογιὰ μεγάλη, ποῦ δώνει τὴν ὑπομονὴ μέσ' 'ς τὸν ἀπάνου κόσμο, 'ς τοὶ μάννες. καὶ τοὶ ἀδελφὲς καὶ τοὶ καημένες χῆρες. Δημ. ᾆσμ. Μάνης.

(2) Περὶ τοῦ δεικτικοῦ ὅς (καὶ ὅς, ἢ δ' ὅς κ.τ.λ.), ὅ (ψ, 9 Πάτροκλον κλαίωμεν· ὃ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων. ω, 190 κατθέμενοι γοάοιεν. ὃ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων.) Πρβλ. **Brugmann—Thumb Gramm.** § 279 καὶ B. **Delbrück. Vergleichende Syntax III** σ. 311.

μῦθον ἔειπεν), ἄλλοτε δέ, καὶ τοῦτο σπανιώτερον, *ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ ἑπόμενα* δ, 655 ἀλλὰ *τὸ* θαυμάζω, ἴδον ἐνθάδε Μέντορα δῖον. υ, 220 *τὸ* δὲ ῥίγιον, αὖθι μένοντα βουσὶν ἐπ' ἀλλοτρίῃσι καθήμενον ἄλγεα πάσχειν. Ἡσιόδ. Θεογ. 440 *καὶ τοῖς*, οἵ. . . ἐργάζονται.)

Ἐν τῇ μετέπειτα πεζογραφίᾳ ἡ ἀντωνυμικὴ χρῆσις περιωρίσθη, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὰ μάλιστα. Συνηθέστερον ἀπαντᾷ αὕτη μετὰ τῶν μορίων *μέν, δέ, γέ, καὶ* κ.τ.λ. εἰς ὃ οὐκ ὀλίγον ὀφείλεται καὶ ἡ ἐξασθένωσις τῆς ἀντωνυμικῆς αὐτῆς ἐννοίας (*ὁ μὲν - ὁ δὲ ἡ μὲν - ἡ δὲ ἣ ἃ μὲν - ἃ δὲ*, ἐνίοτε δὲ *ἡ μὲν-ἡ δ' ἑτέρα* ὡς παρ' Ἡσιόδ. Ἔργ. 14 κέξ. *οἱ μὲν - οἱ δέ, τοὶ μὲν - τοὶ δέ, τὸ μὲν τὸ δέ, τὰ μὲν τὰ δέ, τῇ μὲν - τῇ δὲ ἢ ὁ δέ, τὸ δὲ* ἄνευ προηγουμένου *ὁ μέν, τὸ μὲν* κ.τ.λ. *καὶ τόν, καὶ τήν*), σπανιώτερον δ' ἄνευ αὐτῶν (*τὸν καὶ τόν, τὸ καὶ τό, τὰ καὶ τὰ*) ἤ, ὡς συνήθως παρὰ Πλάτωνι, πρὸ ἀναφορικῶν προτάσεων εἰσαγομένων διὰ τῶν ἀντωνυμιῶν ὅς, *οἷος, ὅσος* (πρβλ. Πλάτ. Σοφ. 241 Ε καὶ περὶ τεχνῶν *τῶν*, ὅσαι περὶ ταῦτα εἰσι. Φαιδρ. 75 Β ὀρέγεται *τοῦ*, ὃ ἐστιν ἴσον. Παρμεν. 130 C χωρὶς ἡμῶν καὶ *τῶν*, οἷσι ἡμεῖς ἐσμεν πάντων) καὶ μετὰ προθέσεων (*πρὸ τοῦ, παρὰ μὲν τοῦ - παρὰ δὲ τοῦ* κ.τ.λ. πρβλ. Θεοκρ. 1,37 ἄλλοκα δὲ *ποτὶ τὸν* ῥιπτεῖ νόον κ.τ.λ.)

Καὶ ἡ ἀνωτέρω περιωρισμένη ἀντωνυμικὴ χρῆσις, ἡ ἐν τῷ δοκίμῳ πεζῷ λόγῳ ἀπαντῶσα, ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις βαθμηδὸν ἔτι μᾶλλον περιορίζεται, ἐν δὲ τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ διεσώθη μόνον ἐν τῇ φράσει *τὸ καὶ τό, τὰ καὶ τὰ* (πρβλ. Πτωχοπρ. Γ' 404 λέγουσι «ποίησε *τὰ καὶ τά*» Λαογρ. Ε' 453 τότες ἐξηγήθηκε καὶ d'ήνε εἶπε «Γυναῖκα, *τὸ καὶ τό*». 728 *τὸ καὶ τὸ* κ' ἔπαθα ἐψὲς κ. ἀ.) καὶ ἐν τῷ ἐπιρρήματι *προτοῦ* (1) (ὡς ἐν Αὐλωναρίῳ καὶ Κονίστραις Εὐβοίας

---

1) Ἐν τῇ γραφομένῃ εἶναι ἐν χρήσει καὶ τὰ *οἱ μὲν — οἱ δέ, τὸ μὲν — τὸ δέ, τῶν μὲν—τῶν δὲ* κ.τ.λ. συμφώνως πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν. Οὕτως ἀνεγίνωσκόν που κατ' αὐτὰς «*τὸ μὲν* ἐξ ἰδιοσυγκρασίας, **τὸ δὲ** ἐξ ἀνατροφῆς κ.τ.λ.» «διὰ τῆς ἀνοχῆς *τῶν μέν*, διὰ τῆς ἐνθαρρύνσεως **τῶν δὲ** ἀπεθρασύνθησαν κ.τ.λ: Κατὰ Mayser, **Grammatik der griech Papyri** σ. **145** καὶ οἱ ἐγκλινόμενοι ἀντωνυμικοὶ τύποι *τον, την, το, τους, τας, τα* εἶναι συνέχεια τῆς ἀρχαίας, ἐν ταῖς διαλέκτοις μάλιστα ἀκμαζούσης, *δεικτικῆς* χρήσεως τῆς ἀρχαίας ἀντωνυμίας *ὁ, ἡ, τό*. Ἡ γνώμη αὕτη

λ. χ. τό 'παθα *προτοῦ ἢ ἀποπροτοῦ*=πρωτύτερα, πρότερον. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ φίλου κ. Β. Φάβη) ἴδ. καὶ Γιάνναρι Gramm. § 1198.

Ἡ δ' ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου γνωστὴ ἀναφορικὴ χρῆσις τῆς ἀντωνυμίας ὅ, ἥ(ἅ), τὸ ἀνεπτύχθη μετὰ τὴν δεικτικὴν καὶ δὴ ἐξ αὐτῆς. Προτάσεων παρατακτικῶς κατὰ πρῶτον ἐκφερομένων (οἷαι Α, 247 τοῖσι δὲ Νέστωρ ἡδυεπὴς ἀνόρουσε, λιγὺς Πυλίων ἀγορητής, *τοῦ* καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή. Ε, 148 ὁ δ' Ἄβαντα μετῴχετο καὶ Πολύϊδον. . . ., *τοῖς* οὐκ ἐρχομένοις ὁ γέρων ἐκρίνατ' ὀνείρους. α, 300 ἐτείσατο πατροφονῆα, Αἴγισθον δολόμητιν, ὅ οἱ πατέρα κλυτὸν ἔκτα. Ἡσιόδ. Ἔργ. 512 θῆρες δὲ φρίσσουσ', οὐρὰς δ' ὑπὸ μέζε' ἔθεντο, *τῶν* καὶ λάχνῃ δέρμα κατάσκιον. 533 τότε δὴ τρίποδι βροτοὶ ἶσοι, οὗ τ' ἐπὶ νῶτα ἔαγε, κάρη δ' εἰς οὖδας ὁρᾶται, *τῷ* ἴκελοι φοιτῶσιν ἀλευόμενοι νίφα λευκὴν) δὲν ἦτο δύσκολον νὰ προέλθῃ σὺν τῷ χρόνῳ ὑποτακτικὴ πρὸς ἀλλήλας σύναψις καὶ οὕτως ἡ *δεικτικὴ* ἔννοια καὶ χρῆσις τῆς ἀντωνυμίας νὰ μεταπέσῃ εἰς τὴν ἀναφορικήν. Ὅτι δὲ ἡ χρῆσις αὕτη τῆς ἀντωνυμίας ὅ, ἥ, τὸ ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν δεικτικὴν εἶναι ἱκανῶς νεωτέρα (1), γίνεται

φαίνεται ἥκιστα πιθανή. Ὀρθῶς ἡρμήνευσε ταῦτα ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις, διδάξας ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. ΙΔ' 17 ὅτι προῆλθον ἐκ τῶν τύπων *ἀτον*, *ἀτην*, *ἀτο* κ.τ.λ., ἀπαντώντων εἰσέτι ἐν Πόντῳ, ἐν Φαράσοις καὶ εἴπου ἀλλαχοῦ, κατ' ἀφαίρεσιν τοῦ ἀρχικοῦ φωνήεντος.

1) **Λέγοντες** μετάπτωσιν τῆς δεικτικῆς χρήσεως εἰς ἀναφορικήν, δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τούτου ὅτι *τότε πρῶτον* ἀνεφάνησαν καὶ αἱ ἀναφορικαὶ προτάσεις. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ὑπόταξις τῶν προτάσεων εἶναι συντακτικὸν φαινόμενον πολὺ ὑστερογενέστερον τῆς παρατάξεως αὐτῶν (ἴδ. Γ. Χατζιδάκι, Γεν. Γλωσσ. σ. 452 κἑξ. **Brugmann, Kurze vergl. Grammatik d. indogerm. Sprachen.** Strassburg 1902 σ. 150 καὶ **P. Kretschmer** ἐν **Gercke-Norden, Einleitung in d. Altertumswissenschaft² I, 519**), ἀλλ' ἐκ πασῶν τῶν ὑποτεταγμένων προτάσεων *πρώτη* φαίνεται ἀναπτυχθεῖσα ἡ ἀναφορικὴ πρότασις. Περὶ τούτου πειθόμεθα, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι, ἐν ᾧ αἱ ἄλλαι ὑποτελεῖς προτάσεις ἐκφέρονται διαφόρως ἐν ταῖς διαφόροις ἰαπετικαῖς γλώσσαις, μόνον διὰ τὰς ἀναφορικὰς προτάσεις ὑπάρχει *κοινὴ* ἀναφορικὴ ἀντωνυμία (ἰνδ. ***yáh***, ***yá***, ***yad***. ἑλλην. **ὅς**, ἥ, ὅ κ.τ.λ. ἐκ τοῦ ἰαπετ. ****yos***, ****ya***, ****yod***), ἐξ οὗ δῆλον ὅτι πρὸ τῆς διακρίσεως τῶν ἰαπετικῶν γλωσσῶν, ἐν τῇ κοινῇ ἰαπετικῇ γλώσσῃ, ἐξεφράσθησαν αὗται δι' ἰδίου γλωσσικοῦ στοιχείου. πρβλ. **Meillet, Introd.** σ. 363. Περὶ δὲ τοῦ ἐσφαλμένου τῆς γνώμης τοῦ **Deecke**, καθ' ὃν ἡ φωνητικὴ σύμπτωσις τῶν ἀντωνυμικῶν θεμάτων **so-*, **yos*, ***sa***, ***ya*** μετὰ τὴν τροπὴν τῶν ἀρχικῶν φθόγγων αὐτῶν εἰς δασεῖαν (ὁ ὅς, ἡ ἥ, οἱ,

φανερὸν καὶ ἐκ τούτου, ὅτι, καθὼς παρετήρησεν ὁ Brugmann (-Thumb, Gramm. § 652), ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν ἡ ἀναφορικὴ πρότασις ἡ διὰ τῆς ἀντωνυμίας ὅ, ἥ, τὸ εἰσαγομένη μόνον δὶς προτάσσεται τῆς εἰς ἣν ἀναφέρεται προτάσεως (Α, 125 ἀλλὰ τὰ (1) μὲν πολίων ἐξεπράθομεν, τὰ δέδασται. δ, 349 ἀλλὰ τὰ μέν μοι ἔειπεν γέρων ἅλιος νημερτής, τῶν οὐδέν τοι ἐγὼ κρύψω ἔπος), ἐν ᾧ παρ' Ἡροδότῳ πολὺ συχνότερον (1,5 τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἕλληνας, τοῦτον σημήνας κ.τ.λ. κ.ἀ.).

Ὡς ἀναφορικὴ ἀντωνυμία ἀπαντᾷ συνηθέστατα παρ' Ὁμήρῳ (2), πολλάκις δὲ παρὰ τοῖς λυρικοῖς ποιηταῖς καὶ τῷ Ἡροδότῳ, παρὰ δὲ τοῖς τραγικοῖς (οὐχὶ τοῖς κωμικοῖς!) ποιηταῖς συνήθως μὲν ἐν τοῖς μελικοῖς μέρεσιν, πολὺ δὲ σπανιώτερον ἐν τῷ διαλόγῳ (μόνον οἱ ἀπὸ τοῦ τ ἀρχόμενοι τύποι ἐν αὐτῷ!), γενικῶς δ' εἰπεῖν ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἀρχαίαις ἑλληνικαῖς διαλέκτοις (δωρ. ἠλείᾳ, βορειοδυτικοῖς ἰδιώμασιν, ἀρκαδ. κυπρ. ἰων. ταῖς αἰολικαῖς διαλέκτοις ἴδ. Brugmann-Thumb, Gramm. § 652), πλὴν τῆς ἀττικῆς. Ἐν τῇ ἀττικῇ πεζογραφίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς, ἐν αἷς ἀναγράφονται ψηφίσματα ἢ ἄλλαι δημόσιαι πράξεις, ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις καθόλου εἰπεῖν ἐλλείπει. Ἀλλ' ἐν τῇ λαλουμένῃ ἀττικῇ, ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιγραφῶν ἰδιωτικοῦ περιεχομένου ἀπὸ τοῦ 4 π. Χ. αἰῶνος — ἂν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ χαράξαντες ὡμίλουν τὴν ἀττικὴν — δὲν φαίνεται ὅτι αὕτη ἦτο ὅλως ἄγνωστος (3), καίτοι μόνον τετράκις ἐν αὐταῖς ἀπαν-

---

οἵ, αἵ, αἵ) ἐπήνεγκε καὶ τὴν χρῆσίν τοῦ ἄρθρου ὡς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας πρβλ. Brugmann-Thumb. Gramm. § 279 σημ., ἔνθα ὅμως ἀνομολογεῖται ὅτι ἡ ἀνωτέρω φωνητικὴ σύμπτωσις ἔν τισι πτώσεσι τούτων **προήγαγε τὴν ἐπέκτασιν** τῆς ἀναφορικῆς χρήσεως.

1) Ἀμφότερα ταῦτα διωρθώθησαν εἰς : ἀλλὰ θ' ἃ μὲν κ.τ.λ., ἴσως ἄνευ ἰσχυροῦ λόγου.

2) Παρ' Ἡσιόδῳ ἧττον συχνά. Οὕτως ἐν Ἔργοις καὶ Ἡμέραις ἐκ στίχων 825 μόνον ἑξάκις (ὁ στ. 804 θεωρεῖται παρέμβλητος ἴδ. ἔκδ. *P. Mazon*. Paris 1914) ἐν στ. 172. 457. 501. 513. 535. 638, ἐξ ὧν πάλιν ἐν στ. 535 (τότε δὴ τρίποδι βροτοὶ ἶσοι, οὗ τ' ἐπὶ νῶτα ἔαγε, κάρη δ' εἰς οὖδας ὁρᾶται, τῷ ἴκελοι φοιτῶσιν ἀλευόμενοι νίφα λευκήν) ἀπορεῖται ἂν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς δεικτικὴ ἢ ὡς ἀναφορικὴ ἀντωνυμία, ὡς παρὰ Mazon.

3) Πρβλ. G. Meyer, Griech. Gramm. § 429. Οὗτος διακρίνει τῆς ἐπισήμου ἀττικῆς τὴν attische Vulgarsprache ὡς ποιουμένην χρῆσιν τοῦ ὅ, ἥ, τὸ ὡς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας.

τᾷ: Λυκῖνος ἀνέθηκε τῇ Ἀθηναίᾳ, *τὸ* πρῶτον ἠργάσατο.—πλὴν τῶν δε, *τῶν* ἐνέλειπε—ὧν τε αὐτὸς ἐκυρίευσεν καὶ *τὰ* πρὸς τοὺς ἄλλους ἐξελογίσατο·—καὶ τὰς λοιπὰς θυσίας, *τὰς* καθῆκεν θύειν. πρβλ. Meisterhans-Schwyzer σ. 156,13. Ἐν τοῖς φιλολογικοῖς μνημείοις τοῖς ἐν τῇ *Κοινῇ* γεγραμμένοις ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις ἐλλείπει ὡσαύτως, ἀναμφιβόλως κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἀττικῆς, ἐξ ἧς καὶ προῆλθεν. Καὶ ἡ Κ. Δ. συμφωνεῖ ἐν τούτῳ τῇ ἀττικῇ καὶ τῇ Κοινῇ. Ἐκ δὲ τῶν παπύρων, ἐν μὲν τοῖς τῶν Πτολεμαϊκῶν χρόνων τὸ ἄρθρον καθόλου εἰπεῖν δὲν ἀπαντᾷ ὡς ἀναφορικὴ ἀντωνυμία (1), ἐν τοῖς τῶν ἑπομένων ὅμως αἰώνων πολλαχοῦ εὕρηται μετ' ἀναφορικῆς ἐννοίας (2) (τὰ βούδια, *τὰ* ἐλάβετε. οἰκία, εἰς *τὴν* κ.τ.λ. οἴνου κεράμια δύωι, *τῶν* τε προσδιαγράψω· εἴσοδον καὶ ἔξοδον ἔχουσαν, εἰς *τὸ* ἐκληρώθης μέρος κ.τ.λ.). Ἐν τῇ βυζαντινῇ γραμματείᾳ, τῇ δημωδεστέρᾳ, ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις ὡσαύτως ἀπαντᾷ. Οὕτως ἤδη κατὰ τὸν ΣΤ' μ. Χ. αἱ παρὰ Μαλάλᾳ ἔκδ. Βόννης σ. 95 ἔφυγε (Πάρις) διὰ *τῶν* εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ πλοίων. σ. 102 γνόντες δὲ.... ὅτι ἀπέκρυψεν αὐτὴν ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ *τοῦ* ἐφόρει κοσμίου, ἐλυπήθησαν πρὸς αὐτὸν καὶ ὠργίσθησαν κατ' αὐτοῦ, διὰ *τὸν* εἶχε πρὸς αὐτὴν ἔρωτα. Λεόντ. Νεαπ. 24,1 ὅλα *τὰ* ἐθεάσω κειμήλια. 54,12 εἶπεν αὐτῷ, ὡς ὅλα *τὰ* ἐθεάσω τὰ κεράμια κ.τ.λ. Θεοφ. ἔκδ. De Boor 183 *τὸ* μισῶ, οὐ θέλω βλέπειν. Trinchera, Syll. 82,65 τὸ χωράφιον, *τὸ* ἦτον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀλητζῆ. 97,75 τὰ χωράφια, *τὰ* εἶχεν κρατῶνταν ὁ πάτρας μου. Διγ. Ἀκρίτ. ἔκδ. Μηλιαράκι στ. 219 βλέπεις τὰ βέλη, *τὰ* βαστῶ νά σε κατατοξεύσω. Πτωχοπρ. Α' 58 τὴν θάλασσαν, *τὴν* μὲ ἔφερες κ.τ.λ. 62 τὰ λουτρικά, *τὰ* μὲ ἔποικες. Β' 32 οὐ θέλουσιν ὑπόδησιν, *τοὺς* ἔχω μετ' ἐμέναν. Δ' 166 ἀκρόπαστον ἀπάκιν σύμπλευρον ἐμαγείρευον, σύλλαρδον ἐκ *τὰ* ξεύρεις. Χρον. Μορέως ἔκδ. Schmitt, 6736 ἴδετε σπλάγχνος καὶ τιμήν, *τὴν* μὲ ἔδωκεν ὁ ῥῆγας. 8936 τὸ ἔπαινος, *τὸ* εἶχες. Ἀσίζαι (Σάθα. Μεσ. Βιβλιοθ. ΣΤ') σ. 20 περὶ τῶν χηνῶν καὶ τῶν ὀρνίθων τὰς

1) Πρβλ. Mayser, Gramm. d. gr. Papyri σ. 310 σημ. 8, καθ' ὃν ἡ φρ. *ἀπὸ τῶν ἐνήνοχεν Ἑρμίας* δύναται νὰ ἐκληφθῇ καὶ ἀναφορικῶς, ἀλλὰ καὶ *δεικτικῶς*.

2) Dieterich, Unters. σ. 198, ὃς θεωρεῖ τὴν ἀναφορικὴν χρῆσιν ὡς γνώρισμα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Κοινῆς.

κλέπτουν. 22 περὶ τοῦ κλέπτη, *τὸν* εὕρουν βουλλωμένον. 27 ὅταν πράσση, *τὸ* οὐδὲν ἐνδέχουνται. 29 καὶ νὰ σώσουσιν τὸ δίκαιον τοῦ αὐθέντη εἰς τὸ καλύτερον, *τὸ* νὰ ἠμπορέσουν. Μαχαιρᾶ (Σάθα Μεσ. Βιβλ. Β') σ. 54 εἰς τὸ βιβλίον, *τὸ* ἔγραψεν ὁ ἅγιος Κυριακός. 61 τὸν ποῖον μακρὺν τόπον, *τὸν* εἶχαν οἱ Τεμπλιῶτες. 108 ξεύρω τὴν πεῖναν, *τὴν* ἔχουν ἀπέσω. 144 νὰ πάγη εἰς τὸν σουλτᾶνον τὸ γληγορώτερον, *τὸ* νὰ μπορήση. 148 *τὸ* μέλλει νὰ ποίσῃς ἢ νὰ δώσῃς, ἄς γενῆ γλήγορα. 241 ἀπὲ *τὸ* ζητᾶτε τὸ πλέρωμαν τοῦ ἀρματωμάτου σας, πρέπει κ.τ.λ. Βουστρωνίου (Σάθα ἔνθ. ἀν.) σ. 418 διὰ δουλεῖες. *τὲς* εἶχε. 452 ἀπὲ *τό* μου λαλεῖς, ... ἀλήθειαν λαλεῖς. 517 νὰ μᾶς πῇς πᾶσα πρᾶμαν, *τὸ* ξέρεις. 523 κατὰ τὸν ὁρισμόν, *τὸν* εἶχα, δέν του ἀνοῖξα. 536 ἐκείνην τὴν δούλευσιν, *τὴν* ἐδουλεύσετε.

Καὶ ἐν βυζαντιναῖς παροιμίαις παρατηρεῖται ὡσαύτως συχνὴ χρῆσις τοῦ ἄρθρου μετ' ἀναφορικῆς ἐννοίας. πρβλ. Krumbacher, Mitt.Sprichwört. σ. 76 *τὸ* ποιήσεις, πάθῃς καὶ ἄλλο περισσότερον. 94 ταῦτα, *τά* με συντυχαίνεις, εἰσὶν παλαιοῦ οὐρανοῦ ἀποκλάσματα. 104 ἐποίησες, γυνή, *τό* σε εἶπον; Ἡ γυνὴ λέγει. Ἀληθῶς καὶ *τό* με οὐκ εἶπες. 113 *τὴν* ἐκρατοῦμεν ἄγαμον, εὑρέθη ἐγγαστρωμένη. 123 μέλος, *τό* σε οὐ προκόπτει, κόψε, ῥῖψέ το.

Ἡ αὐτὴ χρῆσις ἐξακολουθεῖ συχνὴ ἔν τε τῷ πεζῷ καὶ τῷ ἐμμέτρῳ λόγῳ καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων.

Οὕτως ἐν πωλητηρίοις κ. ἄ. συμβολαίοις καὶ ἐγγράφοις τῆς ἐν Χίῳ Νέας Μονῆς (Νεαμονήσια. Χίος 1865) σ. 194 καὶ ἐκεῖνα ὅλα τὰ μισά, *τὰ* εἶναι ὡς ἄνωθεν ἀφιερωμένα (ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1610 μ. Χ.) σ. 197 τὸ ἀμπέλιν . . . ., *τὸ* ἦν πλησίον μετόχιν (ἐν ἐγγρ. τοῦ 1731 μ.Χ.) σ. 204 τὸ ὑποστατικὸν αὐτοῦ, *τὸ* ἔχει ἐν τῇ θέσει Στοχαρόπουλου (ἐν ἐγγρ. τοῦ 1715 μ.Χ.) κ. ἄ. Ἐρωτοκρίτου ἔκδ. Ξανθουδίδου Α' 894 τσῆ νύχτας ὁ τραγουδιστὴς καὶ *τὰ* 'κανε δὲν κάνει Ε' 809 παρὰ 'ς *τὰ* θέλ' ὁ κύρις του νὰ του θεληματέψῃς κ. ἄ. πολλαχοῦ. Χ. Κ. 318 (δημ. ᾆσμ. Νισύρου) δῆτε προπόν, *τὸν* ἔχουσι τὰ καμαρόφρυδά του, τὰ μάτια του τὰ ὄμορφα, τὰ χείλη τὰ γλυκά του. Λαογρ. Ε' 105,92 Κύριέ μ' νὰ βρῶ *τὸν* ἀγαπῶ (1) 'ς τὴ

---

(1) Ἐκ τοιούτων χρήσεων, ἐξασθενωθείσης τῆς ἀντωνυμικῆς ἐννοίας τοῦ ἄρθρου καὶ ἐκληφθείσης τῆς προτάσεως οἱονεὶ ὡς οὐσιαστικοῦ (*τὴν* ἀγαπῶ χαρτολοοῦν=*τὴν*

βρύσι νὰ κοιμᾶται (ἐν δημ. ᾆσμ. Τζουμέρκων). Χ. Κ. 338 (δημ. ᾆσμ. Πόντου) Ἐμάγεψαν *τὴν* ἀγαπῶ κ' ἐπῆραν τινὰν θέλω. Πολίτου, Ἐκλ. 95,160 βάλετε τὰ παπλώματα, *τὰ* ὑφάναν Ἀνεράδες καὶ *τὰ* ὑφαδιοπλουμίσασι τοῦ Δράκοντα οἱ κόρες. 116,45 καλῶς *τὸν* ἤθελα νὰ δῶ, *τὸν* 'πεθυμοῦσα νὰ ρθῇ. 154,7 πές τὴν νὰ τὴν ξυπνήσῃ *τὴν* πολυαγαπῶ. 248,2 ἔδε στρατιώτου συμφοράν, *τὴν* 'πάσχα διὰ φεδούλαν· 249 Β΄ ἀμὴ *τὸ* θέλουν εἰς ἡμᾶς, ἀπάνωτους το δοῦσιν· 252 ΙΑ΄ τὸν ἄγγελον, *τὸν* θέλω 'δεῖ, ἐσένα θέλει μοιάζει· 253,5 καὶ τὰ μουσούδια, *τὰ* βαστᾷς, 'ς τὸν ἄμμο νά τα βγάλῃς· Χ. 37 (δημ. ᾆσμ. Κρήνης) Ἔρωτα τσοὶ σαΐττες σου, τσοὶ λαμπερές σου βάψε. ἄντε μπροστὰ 'ς *τὸν* ἀγαπῶ γονάτισε καὶ κλιάψε· — νὰ 'ταν τ' ἀστήθι μου γυαλί, νὰ 'βλεπες τὴν καρδιά μου, νὰ ἰδῇς φωτιά, *τὴν* ἔχουνε μέσα τὰ σωτικά μου. Ὡσαύτως καὶ ἐν διαλεκτικαῖς παροιμίαις (1) πρβλ. Π.Π. Α΄ 198,64 *τὸν* ἀγαπᾷς περύδριζε καὶ *τὸν* μισᾷς χαιρέτα· 198,65 *τὸν* ἔχεις πάντα 'ς τὴν καρδιά, συχνὰ συχνὰ μελέτα. 198,66 *τοὺν* ἀαπῶ, ἔν του θωρῶ κὶ *τοὺν* μισοῦν, θουροῦ του (Λιβίσιον)· τὸ κωπελλομάθη, δὲν τὸ γεροντοξεχάνει (=ὅ,τι μάθῃ τις ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ δὲν τὸ λησμονεῖ οὔτε ἐν τῇ γεροντικῇ. Παροιμία Ῥοδιακή)· κατὰ τὸ εἶσαι, δὲν εἶσαι (παροιμία Σινασοῦ. Ἰδ. Ἀρχελάου Σαραντίδου, Σινασὸς σ. 117)· μὴν κλαίς, κουκκούφα, τά 'πα-

ἐρωμένην μου κ. τ. λ.) προῆλθον καὶ τὰ κατ' ὀνομαστικὴν καὶ γενικήν: ἐκόψετε βασιλιτσ'άν. *ἡ ἀγαπῶ* δx'ἐαίννει (δημ. ᾆσμ. Κύπρου). Ἔπεψέν το *ἡ ἀγαπῶ* ἰδ. Σ. Μενάρδου ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Θ΄ 158 κἑξ. *ὁ ἀγαπῶ* παντρεύεται ἰδ. Γ. Χατζιδάκιν ἐν Ἀθηνᾶ τόμ. 10 σ. 459 κέχ. Η΄ ὅλες τὲς πόρτες σύρτε με κι' ἀπ' ὅλα τα τὰ σοκάκια, μόνο μὴ με περάσετε ἀπὲ *τῆς ἀγαπῶς* μου. κ' ἐκεῖνοι τον ἐπέρασαν ἀπε *τῆς ἀγαπῶς* του. κ' *ἡ ἀγαπῶ* του μπρόβαλεν ἀπὲ τὸ παραθύρι (Χ. Κ. 208). Ὁ *πολλαγαπῶ* παντρεύτηκε κι' ἄλλη γυναῖκα πῆρε. ἰδ. Πολίτου, Ἐκλ. 163,20. Τ'σαὶ πάρτε το τσ'αὶ διώστε το *τῆς ἀγαπῶ* 'ς τὸ σ'έριν. Δημ. ᾆσμ. Κύπρου.

1) Γενικῶς δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐν τοῖς δημοτικ. ᾄσμασι καὶ ταῖς παροιμίαις τῶν βορείων ἰδιωμάτων (Ἠπείρου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας κ. ἀ.) ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις τ. οὐδόλως σχεδὸν ἢ πολὺ σπανίως ἀπαντᾷ. Ἀντιθέτως ἐν τοῖς τῶν Ν. Σποράδων, τῆς Κρήτης, Κύπρου, Καππαδοκίας, Πόντου κ. ἀ. εἶναι συνηθεστάτη ἔν τε τοῖς δημοτικοῖς ᾄσμασι καὶ ταῖς παροιμίαις. Ἡ ἀκριβεστέρα κατὰ διαλέκτους ἔρευνα πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐκτάσεως τοῦ φαινομένου θὰ παρεῖχεν ἀξιόλογα πορίσματα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναφορικῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου.

θες, μόνον *τὰ* ἐννὰ πάθῃς (Κύπρος)· (1) μοῦ 'πε, *τὰ* σέρν' ἡ παρασύρα (=ἡ σκούπα. Κρήτη).

Σήμερον, εἰ καὶ ἡ ἐν ταῖς παροιμίαις καὶ τοῖς δημοτικοῖς ᾄσμασιν ἀναφορικὴ χρῆσις εἶναι ἔτι αἰσθητή, δὲν ἀπαντᾷ πλέον αὕτη ἐν τῷ καθ' ἡμέραν λόγῳ, πλὴν ὀλίγων διαλεκτικῶν ἐξαιρέσεων· κυρίως εἰπεῖν μόνον ἐν τοῖς Καππαδοκικοῖς ἰδιώμασι καὶ τῷ τῶν Φαράσων διασῴζεται ἔτι *πλήρης* ἡ χρῆσις τοῦ ἄρθρου ὡς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας (ἴδ. Dawkins A. M. § 189.320.) π. χ. νὰ βρῶ τὰ τρία güζέλια, *τὰ* εἶπεν τὸ κοτζιάγαρη· (ἔνθ. ἀν. σ. 304)· κ' ἐκεῖνο, *τὸ* ἔφαεν δύο σῦκες τὸ κορίτσ', ξέβαλεν δύο κέρατα (ἐν παραμυθίῳ Φλοϊτῶν Καππαδοκίας, ἔνθ. ἀν. σ. 416)· ετὸ τὸ κορίτσ', *τὸν* κάθουνταν σὸ πέντζερε . . ., εἶδεν ἕνα καΐκ' (ἐν παραμυθίῳ Συλάτων Καππαδοκίας· ἔνθ. ἀν. σ. 452). (2) Ἡ δὲ παρατήρησις ὅτι ἐν Καππαδοκίᾳ ἡ χρῆσις τοῦ πανελληνίου ἤδη ἀναφορικοῦ (ὁ)*ποῦ* δὲν ἀπαντᾷ, (3) ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ *ποῦ* ὀφείλει κυρίως νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἐξαφάνισις ἐκ τῆς ὁμιλουμένης τῆς ἀναφορικῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου. (4).

Ὡσαύτως φαίνεται ὅτι διασῴζεται αὕτη καὶ ἐν τῷ ἰδιώματι τῆς Ἄνω Ἀμισοῦ· πρβλ. Χ. Κ. 183 Α' σ. 82: *κοντὰ τὸ ἔχουμε τὸ λουτρόν, ἀντὶς θὰ νὰ ἐλευθερώθα, κι' ἀπέσου δῆβα ἤμπα, ἤρθανε τρεῖς γυναῖκες*=πλησίον τοῦ λουτροῦ, ποῦ ἔχομεν, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐλευθερωθῶ (ἐνν. τὸν τοκετὸν) καὶ μπῆκα μέσα, ἦλθον τρεῖς γυναῖκες. Καὶ ὀλίγον κατωτέρω «*τὸ* λούζουνέ σε τὸ νερό, φιλιρὶ νὰ 'νι»=τὸ νερό, μὲ τὸ ὁποῖον σὲ λούουσιν, φλωρὶ νὰ εἶναι. Ἐν Κύπρῳ, ἐν ᾗ ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις ἦτο πρότερον συνηθεστάτη, ὡς φαίνεται ἔκ τε τῶν Ἀσιζῶν καὶ τῶν κυπρίων χρονογράφων Μαχαιρᾶ καὶ

---

1) Πρβλ. καὶ παραλλαγὴν Σινασοῦ «Δὲν κλαίω, *τὰ* θὲ ἔπαθα, κλαίγω τὰ θενὰ πάθω». (Ἀρχελάου Σαραντίδου, Σινασὸς σ. 173).

2) Σ. Κρινοπούλου, τὰ Φερτάκαινα. Ἀθῆναι 1889 σ. 39 «τὸ ἄρθρον τὸ ἔχει καὶ ἔννοιαν ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας οἷον: *τὸ* ἔπκες dὄργο=τὸ ἔργον, ὃ ἐποίησας».

3) Dawkins A. M. § 189.

4) Πρβλ. καὶ τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἀττικῇ διαλέκτῳ ἐξαφάνισιν τῆς ἀναφορικῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου διὰ τὴν ἐπίδοσιν καὶ πλήρη ἐπικράτησιν τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας ὅς, ἥ, ὅ.

Βουστρωνίου, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῶν κυπριακῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων καὶ παροιμιῶν, ἤδη περιωρίσθη μόνον ἐν τῷ *άπουτὰ* (*άπουτὰ* ἔσει χώματα, ἐστραωθήκαμεν=ἀπὸ τὰ χώματα, ποῦ ἔχει, ἀπετυφλώθημεν· ἰδ. Σ. Μενάρδον ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Θ' 159).

Ἀλλαχοῦ μόνον λείψανα τῆς προτέρας ἀναφορικῆς χρήσεως σῴζονται ἤδη. Οὕτω λ. χ. ἐν Λέσβῳ, καθ' ἃ διδάσκει ὁ φίλος κ. Κ. Ἄμαντος ἐν Λεξικογρ. Ἀρχείου τόμ. Ε' 140, τὸ *ἀπdὴν* (=ἀπὸ τὴν) λ. χ. *ἀπdὴν* ἦρτα, εἶναι δυὸ ὥρις τώρα = ἀπὸ *τὴν* (ὥραν?) ἦρθα, εἶναι δύο ὧραι ἤδη. Ἐν Πόντῳ ἡ λ. *ἀσ' τὸ* ἢ *ἀσ(σ)ὸ* (=ἀπὸ τὸ) λ. χ. *ἀστὸ* πὰς κ' ὑστερία, θὰ γράφτω τὸ γράμμαν=ἀφ' οὗ πηγαίνῃς κ' ὕστερα, θὰ γράφω ἐπιστολήν· ἄσ(σ)' ἐγεννέθαν κι' ἄν. καλὸν ἡμέραν κ' εἶδαν=ἀφ' ὅτου ἐγεννήθησαν, δὲν εἶδαν καλὴν ἡμέραν. Πασίγνωστον δ' εἶναι τὸ πολλαχοῦ τῶν νοτίων ἰδιωμάτων (Κυκλάδες, Ν.Σποράδες, Κρήτη, Κύπρος κ. ἄ.) ἐν χρήσει *εἶντα* (τεῖντα) ἢ *ντὰ* (Ἄνδρος, Μέγαρα, Λέσβος κ. ἄ.), *ντὸ* (1) (=τί ἔν τὸ . . .) ἐν Πόντῳ, *τέντα* (= τί ἔν τὰ . . .) ἐν Μεγίστῃ, *ἔντα* ἐν Σκύρῳ, *τεῖda* ἢ *κεῖda* ἐν Πλωμαρίῳ, Βρισιᾷ, Πολιχνίτῳ Λέσβου (ἰδ. Kretschmer L. D. § 75), *γιάντα* (=γιὰ *εἶντα*) ἐν Χίῳ (ἀλλὰ παρὰ Πτωχοπροδρόμῳ Γ' 303 ἀναγινώσκομεν τὸ πληρέστερον «*τί ἔν τὸ* τρώγομεν;» 350 «*τί ἔν τὸ* συντυχαίνεις;»).

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω γεννᾶται τὸ ζήτημα: εἶναι ἡ νεωτέρα ἀναφορικὴ χρῆσις παλαιὰ κληρονομία ἢ μήπως πρόκειται ἡμῖν νεωτέρα τις ἀνάπτυξις; Ἐλέχθη ἄνευ τινος ἀποδείξεως ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ

---

1) Ἐν Πόντῳ τὸ *ντὸ* εὔχρηστεῖ οὐ μόνον ὡς ἐρωτηματικὸν λ. χ. *ντ'* ἐποίκετε, *ντ'* ἐμἄερεψετε;= τί ἐποιήσατε; τί ἐμαγειρεύσατε; ἀλλὰ καὶ ὡς *ἀναφορικὸν* λ. χ. τὸ χωράφ' *ντὸ* ἐσπάρθεν ἢ ἔσπειρα, τα χωράφἄ, *ντὸ* ἐσπάσθαν ἢ ἔσπειρα (ἄλλα: ἄνθρωπον π' ἔρθεν = ὁ ἄνθρωπος, ποῦ ἦλθε, ἡ γυναῖκα π' ἔρθεν, τὸν ἄνθρωπον ἢ τὴν γυναῖκαν, *τινὰν* εἶδα = ὃν ἢ ἣν εἶδον. τ' αθρώπ ς η τοι γυναίκ ς, *τιναν* ειδα — οὓς ἢ ἃς εἶδον) κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ φίλου κ. Ἀνθ. Παππαδοπούλου. Περὶ τῆς προτέρας ἐν Πόντῳ ἀναφορικῆς χρήσεως μαρτυροῦσιν καὶ αἱ ἐν αὐτῷ εὐχρηστοῦσαι παροιμίαι πρβλ. τὸ κ' ἐγροικα τὸ κεφάλ', νεγκάζ' τα ποδάρἄ = ὅ,τι δὲν γροικᾶ τὸ κεφάλι κ.τ.λ. Εὗρες τὸ χορτάρ' τὸ θὰ παίρτ'ς μέλ'. Εὗρεν τὸ κ' ἐθέλθεν = ηὗρεν, ὅ,τι δὲν ἤθελεν. Τὸ ῥαχίν, τὸ φαίνεται, κουλαγούζ' 'κὶ θέλ' = ἡ ράχι ποῦ φαίνεται, δὲν θέλει κουλαούζον. Ἰδ. τὴν συλλογὴν ποντικῶν παροιμιῶν του κ. Α. Παππαδοπούλου ἐν Λαογρ. ΣΤ' σ. 5 κἑξ

καὶ νεοελληνικὴ ἀναφορικὴ χρῆσις εἶναι συνέχεια τῆς ἀρχαίας (1). Νομίζω ὅτι ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθή. Ἂν ἡ νεωτέρα χρῆσις ἀνεπτύσσετο ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἑλληνικῇ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, πάντως θὰ προήρχετο οὐχὶ βεβαίως ἀπὸ τῶν ἀρθρικῶν τύπων *τόν, τήν, τό, τούς, τάς, τά,* διότι τὸ ἄρθρον εἶναι ἁπλοῦν συμπλήρωμα τοῦ ὀνόματος καί, ἀναποσπάστως μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένον, δὲν δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς ἀντωνυμίαν. Ὅλως τοὐναντίον παρατηρεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γλωσσῶν. Ἄρα θὰ προήρχετο ἐκ τῆς δεικτικῆς ἢ ἐπαναληπτικῆς ἀντωνυμίας *οὗτος* ἢ *αὐτός*. Ἀλλ' ἐκ μὲν τῆς ἀντωνυμίας *οὗτος* προδήλως δὲν ἠδύναντο νὰ προέλθωσιν οἱ τύποι *τόν, τήν,* τὸ κ.τ.λ., διότι αἱ πλάγιαι πτώσεις ταύτης ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ τ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀπολέσωσι τὴν ἀρκτικὴν αὐτῶν συλλαβὴν καὶ νὰ καταλήξωσιν εἰς τοὺς ἄνω συγκεκομμένους τύπους *τόν, τήν, τό, τούς, τάς, τά.* Κατ' ἀνάγκην ἄρα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ προήρχετο ἀπὸ τῆς ἀντωνυμίας (αὐτὸς-) **ἀτός**, ἐξ ἧς ἀφαιρεθέντος τοῦ ἀρκτικοῦ φωνήεντος (ἐν τῇ συνεκφορᾷ κατόπιν ἑτέρου ληκτικοῦ φωνήεντος λ. χ. τὸ πρᾶγμα **'του**, τὰ πράγματά **'της**, τὰ χρήματά **'των** κ.τ.λ. ἰδ. Γ. Χατζιδάκι, Γεν. Γλωσσ. σ. 366) προῆλθον οἱ βραχύτεροι τύποι **του, της, τον, την, το** κ.τ.λ. (ἐν Πόντῳ ἀκόμη καὶ σήμερον μετὰ τοῦ ἀ- λ. χ. εἶδές **ἀτον, ἀτην, ἀτο** κ.τ.λ.). Ἀλλ' ἡ ἱστορία τῶν τύπων τούτων δὲν ἐπιτρέπει τοιαύτην ὑπόθεσιν. Διότι, ἐν ᾧ ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις ἀπαντᾷ ἤδη παρὰ Μαλάλᾳ, Λεοντίῳ Νεαπόλεως, Θεοφάνει κ.λ.π. ἤτοι παρὰ χρονογράφοις τοῦ 6ου, τοῦ 7ου καὶ τῶν ἀμέσως κατόπιν μ. Χ. αἰώνων, οἱ ἀφῃρημένοι τὸ ἀρκτικὸν ἀ- τύποι τῆς ἀντωνυμίας (αὐτὸς-) **ἀτὸς** ἤτοι **τον, την, το** κ.τ.λ. ἀπαντῶσι τὸ πρῶτον ἱκανῶς βραδύτερον. Πλὴν τούτου καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν Πόντῳ λέγονται ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ πληρέστεροι τύποι **ἀτον, ἀτην, ἀτο** κ.τ.λ., ἐν ᾧ ἐν τῇ ποντικῇ διαλέκτῳ ἦτο συνηθεστάτη ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις τοῦ ἄρθρου, λείψανα δ' αὐτῆς διασῴζονται, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἔτι καὶ σήμερον, καθιστᾷ ὅλως ἀπί-

---

1) Πρβλ. *Dieterich,* Unters. 199. *Thumb,* Handb. § 15 σημ. *Moulton,* Einleitung in d. Sprache des N. T. Heidelberg. 1911 σ. 129 *Brugmann-Thumb,* Gramm § 652.

θανον τὴν ἐκ τοῦ *ἀτὸς* ἀνάπτυξιν τῶν ἀναφορικῶν τύπων *τόν, τήν, τό* κ.τ.λ. Καὶ θὰ ἠδύνατο μέν τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λέξεως δὲν εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀπόσχισις καὶ ἡ ἀνάπτυξις διπλῆς σειρᾶς τύπων, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοιαύτη ἐκδοχὴ θὰ ἦτο ἀστήρικτος, καθ' ὅσον θὰ ἔπρεπεν ἀκριβῶς οἱ *τονούμενοι* τύποι ἤτοι οἱ ὡς ἀναφορικὴ ἀντωνυμία εὐχρηστοῦντες νὰ σωθῶσι πληρέστεροι καὶ ὄχι οἱ ἐγκλινόμενοι *ἀτον, ἀτην, ἀτο* κ.τ.λ.

Διὰ ταῦτα εἶναι ἀνάγκη νὰ συναφθῇ ἡ νεωτέρα ἀναφορικὴ χρῆσις πρὸς τὴν ἀρχαίαν. Ἴσως παρατηρηθῇ εἰς τοῦτο ὅτι ἡ ἀττικὴ διάλεκτος καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προελθοῦσα *κοινή*, ἡ φιλολογικὴ καὶ οἱονεὶ ἐπίσημος, πρὸς δὲ καὶ ἡ Κ. Δ. δὲν διέσωσαν τὴν χρῆσιν τοῦ *ὁ, ἡ, τὸ* ὡς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας. Πῶς λοιπὸν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ἡ νεωτέρα ἀναφορικὴ χρῆσις ὡς ἀρχαία κληρονομία, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ καὶ νέα ἑλληνικὴ προῆλθον ἐκ τῆς *κοινῆς*; Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ, τῇ λαλουμένῃ, ἀπαντᾷ, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, μόνον σποραδικῶς ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις, ἀλλ' ἐν ταῖς ἄλλαις διαλέκτοις ἐσῴζετο αὕτη πλήρης, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ διαλεκτικαὶ ἐπιγραφαί. Ἐκ τούτων λοιπὸν ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν ὅτι μετεδόθη αὕτη καὶ εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους. Ὅτι δ' ἡ κοινὴ ἐκβαλοῦσα τὰς ἀρχαίας διαλέκτους (πλὴν τῆς ἐν Τσακωνίᾳ δωρικῆς) προσέλαβεν ὅμως κατὰ τόπους ἱκανὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα, ποικίλλοντα ἐν τοῖς διαφόροις ἰδιώμασι, τοῦτο καὶ a priori δὲν φαίνεται ἀπίθανον, καθίσταται ὅμως βέβαιον ἐκ τῆς μελέτης τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων. Οὕτω παρετηρήθη ὅτι ἔν τισι τούτων διεσώθησαν τύποι καὶ γραμματικὰ στοιχεῖα μὴ ἀπαντῶντα ἐν τῇ κοινῇ καὶ μὴ δυνάμενα ἑπομένως νὰ κληρονομηθῶσι παρ' αὐτῆς (πρβλ. τὰ ποντικὰ *'κὶ* = *οὐκί*, οὐχί, τὸ *ε* ἀντὶ τοῦ *η* λ. χ. ἐγάπεσα κ.τ.λ.), ἀλλὰ παρεισφρήσαντα εἰς αὐτὰς ἐξ ἄλλων ἀρχαίων διαλέκτων. Ἐκ τούτων καθίσταται φανερὸν ὅτι καὶ ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις τοῦ οὕτω δὴ καλουμένου ἄρθρου εἰσῆλθεν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν οὐχὶ διὰ τῆς *ἀττικῆς κοινῆς*, οἵαν παρατηροῦμεν αὐτὴν ἐν τοῖς διασωθεῖσιν ἐν αὐτῇ φιλολογικοῖς μνημείοις, ἀλλὰ διὰ τῆς κατὰ τόπους μετὰ ποικίλων διαλεκτικῶν στοιχείων ἀναμεμειγμένης καὶ *ὁμιλουμένης κοινῆς*. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, φαίνεται

πιθανὸν καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι τὰ λείψανα τῆς ἀνωτέρω χρήσεως, περὶ ὧν ἔγινεν ἐν τοῖς προηγουμένοις ὁ προσήκων λόγος (ἰδίως τὰ *εἶντα, ντά, ντὸ*) δὲν εἶναι πανελλήνια, ἀλλ' ἀπαντῶσιν ἐν ὡρισμέναις χώραις (Κύπρος, Κρήτη, Ν. Σποράδες κ. ἀ.), ἐν αἷς ὡς ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν αὐτῶν καὶ νεωτέρων δημοτικῶν ᾀσμάτων καὶ παροιμιῶν ἢ δημωδεστέρων κειμένων (λ. χ. τῶν κυπρίων χρονογράφων) φαίνεται, ἡ ἀναφορικὴ χρῆσις ἦτο ἰδιαζόντως συχνή, ἐκβαλοῦσα ἢ περιορίσασα τὰ μάλιστα τὰς ἄλλας ἀναφορικὰς ἀντωνυμίας, ἕως οὗ καὶ αὕτη κατέστη βαθμηδὸν ἄχρηστος (πλὴν ἐν τοῖς Καππαδοκικοῖς ἰδιώμασι, τῷ τῶν Φαράσων καὶ Ἄνω Ἀμισοῦ), παρευδοκιμηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἁπλουστέρας καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο εὐκολωτέρας καὶ εὐχρηστοτέρας ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας *ὁποῦ* ἢ *ποῦ*.

2) *Περὶ τῆς κυρίως ἀρθρικῆς χρήσεως.*

Εἴδομεν ὅτι τὸ ἄρθρον προῆλθεν ἐκ τῆς δεικτικῆς ἀντωνυμίας *ὅ, ἥ, τό* ἀμβλυνθείσης καὶ ἐξασθενωθείσης βαθμηδὸν τῆς καθαρῶς δεικτικῆς ἐννοίας αὐτῆς εἰς ἁπλῶς ἐπαναληπτικὴν καὶ ταύτης σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὴν κυρίως ἀρθρικήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀρθρικῆς ἐννοίας καὶ χρήσεως ἐγένετο ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἐν χρόνῳ ἱκανῶς μακρῷ, πολλαὶ δ' ἐκφράσεις ἐν τῷ μεταξύ, ἀνάρθρως ὡς εἰκὸς ἐκφερόμεναι, ἐπάγησαν ἅπαξ ἐν τῇ ἀνάρθρῳ αὐτῶν χρήσει (ἴδ. ἐν τέλει), πρὸς δ' ἔτι καὶ μετὰ τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν τοῦ ἄρθρου ἐξηκολούθουν οἱ λαλοῦντες διὰ διαφόρους φραστικοὺς λόγους καὶ ἀνάγκας νὰ παραλείπωσι πολλάκις τὸ ἄρθρον, διὰ ταῦτα διεκρίθησαν ποικίλαι περιπτώσεις ἐνάρθρου καὶ ἀνάρθρου χρήσεως ἔν τε τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ.

α) Περὶ τοῦ ὁριστικοῦ ἄρθρου.

Τὸ κυρίως (ἢ ὁριστικὸν καλούμενον) ἄρθρον (1) προτάσσεται λέξεώς τινος, ὅταν τὸ ὑπ' αὐτῆς σημαινόμενον πρόκειται νὰ δηλωθῇ

---

1) Τὸ κυρίως ἄρθρον παρ' Ὁμήρῳ, ἐν τῇ γενέσει αὐτοῦ ὄν, ἀπαντᾷ, ὡς εἶναι φυσικόν, πολὺ σπανιώτερον ἢ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τῶν δοκίμων καὶ τῶν κατόπιν χρόνων («συνήθως ἐλλείπει τοῖς ἄρθροις ὁ ποιητής» Ἀπολλών. Δύσκ.). Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τοῦ Ἡσιόδου. Τὸ δὲ περὶ αὐτοῦ λεγόμενον παρὰ Kühner Gerth § 458 «aber auffallend ist es, dass das Pronomen nirgends als eigent-

καὶ νὰ παρασταθῇ ὡς διακρινόμενον τῆς καθολικῆς ἐννοίας, τῆς ἐννοίας τοῦ γένους, ὡς ἀτομικευόμενον καὶ τούτου ἕνεκα ὡς ἀκριβέστερον ὡρισμένον καὶ εὐκόλως γνωστὸν ἤτοι ὅταν πρόκειται νὰ δηλωθῇ διὰ τοῦ ὀνόματος οὐχὶ ἡ δι' αὐτοῦ σημαινομένη ἔννοια καθόλου καὶ ἀορίστως, ἀλλ' ὡρισμένον ἄτομον τῶν ὑπὸ τὸ πλάτος αὐτῆς ὑπαγομένων (ἄρθρον *ἀτομικόν*). Οὕτως ἐν τῷ τοῦ Εὐαγγελίου «ἴδε *ὁ ἄνθρωπος!*» ἐννοεῖται οὐχὶ ὁ ἄνθρωπος καθόλου, ἀλλ' εἷς καὶ δὴ ὡρισμένος ἄνθρωπος ἤτοι ὁ ἐνανθρωπήσας Ἰησοῦς. Ἀλλὰ καὶ ὅταν διὰ τοῦ ὀνόματος εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλωθῇ ἡ ἔννοια τοῦ γένους καθόλου, δύναται ὡσαύτως νὰ προτάσσηται τὸ ἄρθρον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἀόριστος προηγουμένως καὶ γενικὴ ἔννοια δηλοῦται ἤδη ὡς ὡρισμένη, ὡς ἀποτελοῦσα ἴδιον καὶ διακεκριμένον ἀπὸ τῶν ἄλλων ὂν ἢ εἶδος (ἄρθρον *εἰδοποιόν*) (1).

Οὕτως ἀποφαινόμενοι ὅτι *ὁ ἄνθρωπός* ἐστι θνητός, ἐννοοῦμεν τὸν ἄνθρωπον ὡς εἶδος, πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τὸ ἀνθρώπινον γένος καθόλου, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς ἄλλα εἴδη ἢ γενικὰς ἐννοίας. «*ὁ χορταμένος* τὸν πεινασμένο δὲν πιστεύει» = πᾶς χορταμένος, ἡ

---

licher Artikel erscheint» εἶναι ἀστήρικτον, ἀφ' οὗ ἐν μόνοις τοῖς Ἔργοις καὶ Ἡμέραις πλέον ἢ ἅπαξ **ἀπαντᾷ** ὡς κυρίως ἄρθρον. πρβλ. στ. 17 (ἐκδ. P. Mazon) *τὴν δ' ἑτέρην* προτέρην μὲν γείνατο νὺξ ἐρεβεννή· στ. 183 βλάψει δ' *ὁ κακὸς τὸν ἀρείονα* φῶτα. 353 *τ ν* φιλέοντα φιλεῖν καὶ τῷ προσιόντι προσεῖναι. 365 οἴκοι βέλτερον εἶναι, ἐπεὶ βλαβερὸν *τὸ θύρηφιν*. 659 ἔνθα με *τὸ πρῶτον* λιγυρῆς ἐπέβησαν ἀοιδῆς.

1. Σύνηθες τὸ εἰδοποιὸν ἄρθρον ἐν ἀποφθεγματικαῖς φράσεσιν, ἐν παραμυθίοις καὶ παροιμίαις καὶ δὴ μετ' οὐσιαστικοποιημένων ἐπιθέτων καὶ μετοχῶν. Πρβλ. Γ 108 **αἰεὶ** δ' ὁπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται, οἷσι δ' *ὁ γέρων* (= πάντες οἱ γέροντες, ἡ τάξις τῶν γερόντων) μετέησιν, ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω λεύσσει. Εὐρ. Ἰκ. 437 νικᾷ *ὁ μείων* τὸν μέγαν δίκαι' ἔχων. Ἀλκμ. 11 ἀλλ' εὖ φέρειν χρὴ συμφορὰς **τὸν εὐγενῆ**. Πλάτ. Τίμ. 57 Ε *τὸ νικησόμενον* ἄνευ *τοῦ νικήσοντος* ἢ *τὸ νικῆσον* ἄνευ *τοῦ νικησομένου* χαλεπόν, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον εἶναι. Π. Π. Α' 85 εὐδαίμων **ὁ μηδὲν** *ὀφείλων*. 103 **ὁ τιμῶν** ἑαυτὸν τιμᾷ. 425 *ὁ ἀκριβὸς* διπλᾶ πληρώνει. 426 **τὸ ἀκριβὸ** εἶναι καὶ φθηνότερο. Λαογρ. ΣΤ' 53 ἐποῖκεν *ὁ κύρ* κ' εὗρεν τὸ *παιδίν* (= ἔκαμεν ὁ πατὴρ καὶ εὗρε τὸ παιδί του ἤτοι κάμνουν οἱ πατέρες, πάντες οἱ πατέρες, καὶ τιμωροῦνται τὰ τέκνα των. Πρβλ. ἁμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα). Χ. Κ. 183 Λ' ἕνα καιρὸ εἶπεν *ὁ θώπεκας τὴγ κοσσάραν* (= ὁ θὼς εἰς τὴν ὄρνιθα) ἢ εἶπεν *τὸ φίδι τὸ μελίσσι* κ.τ.λ., **ἡ** *γραῖα* τὸ μεσογείμωνον πεπόνιν ἐπεθύμησε, επιεν *ὁ πτωχὸς* τὸν οἶνον κ' ἐλησμόνησε τὰ χρέη του, ὁ *Τοῦρκος* εἶναι παντα βάρβαρος κτλ

τάξις τῶν χορταμένων, τῶν εὐπόρων, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν τῶν ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν.

Ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἐννοίας τοῦ ὁριστικοῦ ἄρθρου ἀπορρέει καὶ καθίσταται εὐκόλως νοητὴ ἡ ἀνάπτυξις πασῶν τῶν περιπτώσεων τῆς παρ' ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν χρήσεως αὐτοῦ. Οὕτω τίθεται τὸ ἄρθρον:

1) Πρὸ ὀνόματος γνωσθέντος ἤδη, διότι τοῦ ὑπ' αὐτοῦ δηλουμένου ἔγινε μνεία ἢ ὑποδήλωσις προηγουμένως καὶ δὴ ἀνάρθρως καὶ ἀορίστως (*προϋφεστῶσα γνῶσις* ἢ *ἀναφορὰ* ἤτοι *ἀναπόλησις προεγνωσμένου* κατ' Ἀπολλών. Δύσκ., ἡ χρῆσις δ' αὕτη τοῦ ἄρθρου, ὡς καὶ αἱ ἀμέσως ἑπόμεναι ὑπ' ἀριθ. 2—4, εἶναι ἡ ἀρχική, ἡ ἐγγύτερον πρὸς τὴν δεικτικὴν ἢ ἐπαναληπτικὴν ἀντωνυμικήν, ἐξ ἧς καὶ προῆλθε). Πρβλ. Πλάτ. Κρίτ. 44 Α *Σω.* Τεκμαίρομαι δὲ ἔκ τινος ἐνυπνίου... *Κρ.* Ἦν δὲ τί *τὸ ἐνύπνιον;* Ἀριστοφ. Σφ. 1435. Ἐν Συβάρει γυνή ποτε κατέαξ' ἐχῖνον.... *Οὐχῖνος* οὖν ἔχων τιν' ἐπεμαρτύρετο· εἶθ' *ἡ Συβαρῖτις* εἶπεν κ.τ.λ. Ἀχ. 102 πέμψειν βασιλέα φησὶν ἡμῖν χρυσίον. — Λέγε δὴ σὺ μεῖζον καὶ σαφῶς *τὸ χρυσίον.* Βατρ. 649 οὔκουν ἀνύσεις τι; ἀτταταῖ. — Τί *τἀτταταῖ;* Ξεν. Κ. Ἀν. 4,59 ἀμφὶ κνέφας πρὸς κώμην ἀφικνεῖται καὶ ὑδροφορούσας ἐκ *τῆς κώμης* γυναῖκας καταλαμβάνει. Ἡ αὐτὴ ἀκριβῶς χρῆσις παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ καὶ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ· πρβλ. Καλλινίκου, Βίον Ὑπατίου, ἔκδ. Βόννης σ. 32 ὕδατος ἐπιρρέοντος ἐν τῷ ἀγωγῷ.... τινὲς ῥυπαρίας ἀκαθάρτους ἔρριπτον εἰς *τὸ ὕδωρ.* Πτωχοπρ. Δ' 202 ἡμεῖς ψωμὶν οὐκ εἴχομεν καὶ τί ἄλλον γυρεύεις; | ὅπου γὰρ λείπει *τὸ ψωμὶν* προσφάν οὐκ ἐνθυμοῦνται· | *τοῦ προσφαγείου* ἡ μέριμνα κ' ἡ λεῖψις τοῦ ψωμίου κ.τ.λ. Ν. Πολίτου, Ἐκλ. σ. 186,152 καὶ γέμισε τοὺς κόρφους του τριαντάφυλλα καὶ ῥόδα, | *τὰ ῥόδα* θὰ εἶν' τῆς μάννας του καὶ τ' ἄνθη τοῦ κυροῦ του | καὶ *τὰ* χρυσᾶ *τριαντάφυλλα* θανὰ εἶναι τοῦ νουνοῦ του (1). Ζωγρ. Ἀγ. 225 αὐτὸ λοιπὸν τ' ἄλοον εἶχάν το 'ς ἕνα σπίτι κ' ἔγεμαν

---

1) Ἀλλ' ἐνίοτε διὰ μετρικοὺς λόγους ἐπαναλαμβάνεται ὄνομα προηγουμένως λεχθὲν ἀνάρθρως· πρβλ. Πολίτου, Ἐκλ. 226,219 σέρνει στελέττα δίκοπα, σπαθιὰ ξεγυμνωμένα | *Στελλέτα* τά 'χει γιὰ καρδιές, *σπαθιὰ* γιὰ τὰ κεφάλια.

ἀπού πάνω μιὰν τράππαν καὶ τοῦ ῥίχταν ἀπού *τὴν τράππα* τὸ φαεῖν του. Λαογρ. Δ' 443 νιὰ βουλὰ ἡ Ἄμπλιαν' εἶχε στ'χειό. *Τοὺ στοιχειὸ* κ.τ.λ. 463 ψάχναμε νὰ βροῦμε φλωριά, γιατί μας λέγανε πῶς ἐκεῖ ἦτανε ἕνας ἀράπης καὶ τὴν νύχτα ἔδγαζε καὶ ῥόσκαε *τὰ φλωριά*. Χ. 301 κ' ὕστερα τὸν ἔδαλαν εἰς σὲ σεντούκι μέτα. | καὶ *τὸ σεντούκι* ἦτανε τὸ σκέπασμα κρουστάλλιν.—Βαστάει πέννα καὶ χαρτί, χαρτὶ καὶ καλαμάρι. | *Τὸ καλαμάρι* ἔγραφε καὶ *τὸ χαρτὶ* μιλοῦσε. Χ. 303 τρέξαν οἱ μάννες μὲ φλωριά, οἱ ἀδερφὲς μὲ δώσια. | . . . . Μεῖναν τῶν μάννων *τὰ φλωριά*, τῶν ἀδερφῶν *τὰ δώσια*.

2) Ὅταν διὰ τοῦ ὀνόματος δηλῶταί τι, ὅπερ ὁπωσδήποτε δεικνύομεν ἢ εἰς ὃ ἐφιστᾶται ἡ προσοχή, ὅταν οἱ ἰδιαίτεροι ὅροι, ἐν οἷς διατελοῦσιν οἱ ὁμιλοῦντες καθιστᾷ εὐδιάγνωστον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρόσωπον ἢ πρᾶγμα. Πρβλ. Ἀριστοφ. ἀπόσπ. 367 μόχλωσον *τὴν θύραν*(=αὐτὴν ἐδῶ ἢ ἐκείνην ἐκεῖ τὴν θύραν). Θεοκρίτ., 1, 7. ἅδιον, ὦ ποιμὰν *τὸ τεὸν μέλος* (=ὃ νῦν δὴ ἤκουσα) ἢ τὸ καταχὲς τῆν' ἀπὸ *τᾶς πέτρας* (=ἐκείνης ἐκεῖ, τῆς πρὸ ἡμῶν κειμένης πέτρας) καταλείβεται ὑψόθεν ὕδωρ. Ξεν. Κ. Ἀν. 3,4,40 πῶς τις *τοὺς ἄνδρας* ἀπελᾷ (=ἐκείνους ἐκεῖ, τοὺς ἀπέναντι ἡμῶν πολεμίους). Οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν: κλεῖσ' *τὴ θύρα* (=ἐκείνην ἐκεῖ), δῶσ' μου *τὴν ἐφημερίδα*(=αὐτὴν ἐδῶ ἢ ἐκείνην ἐκεῖ τὴν ἐφημερίδα). δῶσ' μου *τὸ βιβλίο* (=ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ βιβλίο)· πάμε 'ς *τὸ βουνὸ* (=τὸ πρὸ ἡμῶν, ἐκεῖνο ἐκεῖ κτλ.)

3) Ὅταν γίνηται λόγος περὶ πράγματος ὡρισμένου, νενομισμένου ἢ ἱστορικῶς σπουδαιοτάτου καὶ τούτου ἕνεκα τοῖς πᾶσι γνωστοῦ (λατινιστὶ δι' ἔλλειψιν τοῦ ἄρθρου τοιοῦτό τι θὰ ἀπεδίδετο διὰ τοῦ ille ἢ iste)· Ἀριστοφ. Σφ. 684 σοὶ δ' ἦν τις δῷ *τοὺς τρεῖς ὀβολούς*, ἀγαπᾷς(=τὸν ὡρισμένον, τὸν γνωστὸν δικαστικὸν μισθόν). Θουκ. 1, 11 οἱ Τρῶες *τὰ δέκα ἔτη* ἀντεῖχον(=τὰ γνωστὰ δέκα ἔτη τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, illos decem annos). Πλάτ. Ἀπολ. 41 Β ἐπὶ πόσῳ δ' ἄν τις δέξαιτο . . . ἐξετάσαι τὸν ἐπὶ Τροίαν ἀγαγόντα *τὴν πολλὴν στρατιὰν*(=τὴν πολλὴν ἐκείνην στρατιάν, illum magnum exercitum). πρβλ. καὶ παρ' ἡμῖν: εἶναι πιὰ κληρωτος· ἅμα τελειώσουν *τὰ δύο χρόνια* (=ὁ νενομισμένος τῆς στρατιωτικῆς θητείας χρόνος)

θὰ ταξιδευτῇ. Πάμε πεζῇ κ' ἔτσι κερδίζουμε καὶ *τὰ σαράντα* λεπτὰ (=τὸ γνωστὸν ἀντίτιμον τοῦ τροχιοδρομικοῦ εἰσιτηρίου).

4) Ὅταν ὄνομά τι δηλοῖ ἔννοιαν προσήκουσαν ἢ ἀνήκουσαν τῷ ὑποκειμένῳ ἢ ἄλλῳ τινὶ ὅρῳ τῆς προτάσεως ἢ ἐν γένει ἐν στενῇ καὶ ἀναγκαίᾳ πρὸς αὐτὸ σχέσει εὑρισκομένην. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ἄρθρον ἐπέχει συνήθως θέσιν κτητικῆς ἀντωνυμίας λ. χ. Ξενοφ. Κ. Ἀν. 2,5,38 Κλέαρχος ἐπεὶ ἐπιορκῶν ἐφάνη ἔχει *τὴν δίκην* (=τὴν προσήκουσαν δίκην). 5,6,26 ὑπισχνοῦμαι ὑμῖν *τὴν μισθοφορίαν* (=τὴν προσήκουσαν, τὴν ἀναγκαίαν μ.) 1,8,3 Κῦρος καταπηδήσας ἀπὸ *τοῦ ἅρματος τὸν θώρακα* ἐνέδυ καὶ ἀναβὰς ἐπὶ *τὸν ἵππον τὰ παλτὰ εἰς τὰς χεῖρας* ἔλαβε(=ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ ἅρματος τὸν ἑαυτοῦ θώρακα κτλ.) Ἀριστοφ. Σφ. 1459 καίτοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον, ξυνόντες γνώμαις ἑτέρων μετεβάλοντο *τοὺς τρόπους*(=τοὺς ἑαυτῶν τρόπους). Ἀχ. 1027 ἀπόλωλα *τὠφθαλμὼ* δακρύων *τὼ βόε* (=τὰ δυό μου μάτια κτλ). Νεφ. 81 κύσον με καὶ *τὴν χεῖρα* δὸς τὴν δεξιὰν (=τὴν σὴν χεῖρα)· πρβλ. καὶ προσέχω *τὸν τοῦν*(=τὸν ἐμαυτοῦ νοῦν), Ἰωάν. ιθ' 30 καὶ κλίνας *τὴν κεφαλὴν* παρέδωκε *τὸ πνεῦμα*(=τὴν ἑαυτοῦ κεφαλήν, τὸ ἑαυτοῦ πνεῦμα). Οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν: Χ· 303 εἶδα τοὺς νεοὺς κ' ἐκλαίγανε κ' οἱ νεὲς μοιρολογοῦσαν, εἶδα καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ γυρεύαν *τὲς μαννᾶδες*(=τὲς μαννᾶδές των). Ἔρχεται *ὁ γυμνασιάρχης!* (λεγόμενον ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ αὐτοῦ γυμνασίου δηλοῖ=ὁ γυμνασιάρχης ἡμῶν, ὁ γ. τοῦ ἡμετέρου γυμνασίου)· φέρε μου *τὸ σακκάκι* ἢ ἁπλῶς: *τὸ σακκάκι! τὰ παπούτσια! τὸ καπέλλο!* κτλ (=τὸ σακκάκι *μου*, τὰ παπούτσια *μου* κ.τ.λ.) πάω 'ς τὸ σπίτι, γιατί ἔχω *τὴ μητέρα* (ἢ *τὴ γυναῖκα* ἢ *τὸ μικρὸ*) ἄρρωστη(=τὴν μητέρα *μου*)· κάτω *τὰ χέρια*(=τὰ χέρια *σου, σας*) κλεῖσε *τὰ μάτια*(=τὰ μάτια *σου*)· πῆγα μὲ ἁμάξι, μ' αὐτοκίνητο, ἀλλά: μὲ *τὰ πόδια*(=μὲ τὰ πόδια *μου* κ.τ.λ.) ἔβαλε *τὲς φωνὲς* (=τὲς φωνές *του* πρβλ. καὶ ἄρχισε *τὰ κλάματα, τὲς διαμαρτυρίες, τὴ φλυαρία, τὲς βρισιὲς* ἢ *τὸ βρισίδι τὲς ἐπιπλήξεις, τὲς συμβουλὲς* κτλ.) *ἡ πατρὶς* ἀπαιτεῖ νὰ θυσιάσωμεν *τὰ πάντα* = οὐχὶ ἡ πατρὶς καθόλου ἤτοι πᾶσα πατρίς, ἡ ἔννοια τῆς πατρίδος ἐν γένει, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα, ἡ ἑλληνικὴ πατρίς, κ.τ.λ.)

5) Ἐπειδή, ὡς ἐλέχθη, τὸ ἄρθρον *ἀτομικεύει* συνήθως καὶ ὁρί-

ζει ἀκριβέστερον ἔννοιάν τινα, ἡ χρῆσις τούτου πρὸς δήλωσιν *δια-νεμητικῆς* ἐννοίας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἀνωτέρω σημασίας αὐτοῦ. Τὸ ἄρθρον τοῦτο δύναται νὰ ἑρμηνεύηται διὰ τοῦ *ἕκαστος* λ. χ. Ἀριστοφ. Ἀχ. 66 μισθὸν φέροντας δύο δραχμὰς *τῆς ἡμέρας* = ἑκάστης ἡμέρας. Ξεν. Κ. Ἀν. 1.3.21 ὁ Κῦρος ὑπισχνεῖται δώσειν τρία ἡμιδαρεικὰ *τοῦ μηνος τῷ στρατιώτῃ* = καθ᾽ ἕκαστον μῆνα εἰς ἕκαστον στρατιώτην. Ἑλλην. 1,5,4 ἐκέλευον αὐτὸν τάξαι *τῷ ναύτῃ* δραχμὴν ἀττικήν. πρβλ. καὶ τὰ ἡμέτερα: θά σου δίνω ἑκατὸ δραχμὲς *τὸ μῆνα* (*τὸ χρόνο*, *την ἡμέρα* (= κάθε μῆνα)· τ᾽ ἀγόρασα πέντε δραχμὲς *τὸ κομμάτι* (= το κάθε κομμάτι)· θά σε πληρώνω 50 δρ. *τὸ μάθημα*· πέντε δραχμὲς *τὸ ζευγάρι* οἱ κάλτσες! πέντε δραχμὲς *τὴν ὀκά!* (ἢ *τὸν πῆχυ*, *τὸ μέτρο*) = ἑκάστην ὀκάν. πληρώνεται 5 δρ. *ὁ στίχος* ἢ 500 δρ. *τὸ φύλλον* (= ἕκαστος στίχος, ἕκαστον τυπογραφικὸν φύλλον)· ἕνα φράγκο *τὸ ποτηρι* κτλ. Ἀλλ᾽ ἐνίοτε ἐν στερεοτύποις φράσεσι καὶ ἀνάρθρως: ἔκανε *χρόνο καὶ παιδὶ* (= κάθε χρόνο καὶ ἀπὸ ἕνα παιδί).

6) Σπουδαιοτάτην θέσιν ἐν τῇ χρήσει τοῦ ἑλληνικοῦ ἄρθρου κατέχει ἡ *οὐσιαστικοποιὸς* καὶ ἡ *ἐπιθετοποιὸς* δύναμις αὐτοῦ. Αὕτη εἶναι οὐ μόνον ἓν ἐκ τῶν προσφιλεστάτων καὶ καλλίστων φραστικῶν μέσων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλά, δύναταί τις εἰπεῖν, καὶ μοναδικὸν μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν γλωσσῶν πλεονέκτημα αὐτῆς (1). Διὰ ταύτης προτάσεις ὁλόκληροι συντήκονται οἱονεὶ εἰς μίαν ἔννοιαν καὶ ποικιλώνυμοι διορισμοὶ μετουσιούμενοι δι᾽ αὐτῆς τελοῦσι τὰ τῶν ὀνομάτων. Τὴν ἰδιότητα ταύτην τοῦ ἄρθρου ἐπωφελήθη προσφυέ-

---

1) Οὐσιαστικοποιήσεις παρατηρ[illegible] γερμανικῇ (das Leben, der Glauben, der Gefangene, die Gebildete κτλ.), τῇ γαλλικῇ (le rendez-vous, le sans-gêne, le pouvoir, l'ètre κτλ.) κ. ἄ., ἀλλὰ δὲν προσελαβον οὔτε τὴν ἔκτασιν καὶ την σημασίαν οὔτε τὴν δύναμιν καὶ τας ἰδιότητας, ἃς παρατηροῦμεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ. Ἐκφράσεις οἷαι: τὸ τῆς τυχης, τὸ τῆς παροιμίας, τὸ τοῦ Ὁμήρου, ὀλίγον ἦν *τὸ πιστεῦον* τῷ Ἑρμοκράτει, *το τι ην εἶναι*, *τὰ πρὸς τὸ ζῆν*, *ἐκ τῶν ὧν ουκ ἄνευ*, εἰς *τον πρὸς ὃν ὅρον*, περὶ *τοῦ ὅτι δὲν θὰ δυνηθῇς* (= περὶ τῆς ἀδυναμίας σου) νὰ ἔλθῃς οὐδεμία ἀμφιβολία, ὁ Καισαρείας, ὁ Ἡρακλείας, τὰ Συμπραγοῦ (τοπων.) κτλ. κτλ. δὲν εχουσι τὰ ἀκριβῆ αὐτῶν ἀντίστοιχα ἐν ἄλλαις τῶν ἀδελφῶν γλωσσῶν καὶ μόνον διὰ περιφράσεων, καὶ δὴ οὐκ ἀκριβῶν πάντοτε, εἶναι μεταφρασταὶ ἐν αὐταῖς.

στατα ἡ ἀρχαία διαλεκτική, ὁ Πλάτων δ' ἰδίᾳ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μετεχειρίσθησαν αὐτὴν θαυμασίως ὡς ὄργανον πρὸς διατύπωσιν καὶ ἔκφρασιν ποικίλων φιλοσοφικῶν ὅρων ἢ λεπτοτάτων φιλοσοφικῶν συλλογισμῶν· (πρβλ. *τὸ τί ἦν εἶναι, τὸ οὗ ἕνεκα, τὸ κατὰ συμβεβηκός*, λέγω δὲ *τὸ ᾗ ὧδε, τὸ δ' ἕνεκά του* ἐν τοῖς φύσει γιγνομένοις ἢ ἀπὸ διανοίας ἐστίν, *τὸ δ' ἐξ οὗ γίγνεται* τοῦτ' ἔστιν ἀρχὴ πάντων, ἔστι δ' ἡ δυσχέρεια οὐ διὰ *τὸ τῇ ἀρχῇ τὸ εὖ ἀποδιδόναι* ὡς ὑπάρχον, ἀλλὰ διὰ *τὸ ἓν* ἀρχὴν κτλ. Ἀριστ. Μεταφ. Ν 4. 1091 Β. ἐπιστήμη μὲν γὰρ πᾶσα ἢ *τοῦ ἀεὶ* ἢ *τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ* Ε 2. 1027 Α κτλ.).

Τὸ ἄρθρον δύναται νὰ οὐσιαστικοποιῇ:

α) *Τὰ ἐπίθετα* κατὰ παράλειψιν τοῦ ὑπ' αὐτῶν διοριζομένου οὐσιαστικοῦ. Πληθὺς ἐπιθέτων παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν μετέστησαν οὕτως εἰς τὴν τάξιν τῶν κυρίως οὐσιαστικῶν πρβλ. τὰ παρ' ἀρχαίοις: τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ κακόν, οἱ καλοὶ κἀγαθοί, οἱ πολλοί, ἡ τριήρης, οἱ παχεῖς, οἱ γνώριμοι, οἱ ἐπιτήδειοι, οἱ φίλοι, τὰ ἀλλότρια, τί φῄς εἶναι *τὸ ὅσιον* καὶ *τὸ ἀνόσιον*, ᾄσομαι *τὸ φαλλικὸν* (Ἀριστοφ. Ἀχ. 261), κ.τ.λ. παρὰ Βυζαντίνοις: εἰδώς σου *τὸ πρόθυμον* καὶ τὴν σπουδὴν κ.τ.λ. μετὰ *τὸ μεσημβρινὸν* ἐγνώσθη τοῦτο (Μαλάλα, 397), *τὰ λούτρικά*, τὰ μ' ἐποίκες, καὶ τὸ κρεββατοστρώσιν (Πτωχοπρ. Α' 62), ἡ ζωστή, ἡ πολιτική, ἡ στακτή, τὸ σφακτόν, τὸ ἄλογον κ.τ.λ., παρ' ἡμῖν: ὁ λόγιος ἢ λογιώτατος, ὁ πρόκριτος, οἱ ἔνορκοι, οἱ βασιλικοὶ ἢ βασιλόφρονες, οἱ δημοκρατικοί, οἱ τρικουπικοί, οἱ δηλιγιαννικοί, οἱ ἐθνικοί, οἱ αἱρετικοί, οἱ κληρικοί, οἱ λαϊκοί, οἱ βοηθητικοί, οἱ ἀξιωματικοί οἱ μουσικοί, οἱ χωρικοί, οἱ νευρικοί, οἱ φθισικοί, οἱ μηχανικοί, οἱ φυσικομαθηματικοί, οἱ ἀκαδημαϊκοί, ὁ ἀγαπητικός, ὁ πιστικός, ὁ μυστικὸς (ἀστυνόμος), ὁ βασιλικὸς (φυτόν), οἱ πατριαρχικοί, οἱ ἐξαρχικοί, οἱ συνοδικοί, ὁ βαφτιστικός μου, ὁ ἀρραβωνιαστικός μου, τὸ πιστοποιητικόν, τὸ γιατρικό, τὸ μυστικό, τὸ βαφτιστικόν, τὸ συντακτικόν, τὸ ταραχτικὸ=ἐπιληψία (Μάνη), τὸ πεζικόν, τὸ ἱππικόν, τὸ πυροβολικόν, τὸ μηχανικόν, δὲν ἐτελείωσ' ἀκόμη τὸ *στρατιωτικό* του (=τὴν στρατιωτικὴν θητείαν του), τό 'χει *τὸ φυσικό* του (ἡ ἰδιοσυγκρασία του), τὸ φονικό, τὸ λαγωνικό, τὸ σφαχτό, ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ μουσική, ἡ γλυπτική, ἡ ἰατρική, ἡ φυσική, ἡ βοτανική, ἡ νομική, ἡ κηπουρική, ἡ ῥητορική, ἡ γραμματική, ἡ

κλινική, ἡ τακτική, ἡ στρατηγική, ἡ στατιστικὴ κτλ. ἡ βραχεῖα (ἐπιστολή), τὸ ῥετσινᾶτο, τὸ μοσχᾶτο, τὰ σαββατιανά, τὰ διαπιστευτήρια (γράμματα), τὰ συγχαρητήρια, τὰ συλλυπητήρια, τὰ γαμπριάτικα, τὰ νυφιάτικα, τὰ λινᾶ σου, τὰ καλοκαιρινά σου, αὐτὰ μοῦ εἶπε ὁ *ἀθεόφοβος*, ὁ *ἀφιλότιμος* κ.τ.λ. ἡ ἐγκύκλιος, ἡ ἀλλοδαπή, ἡ ξένη, οἱ ξένοι, οἱ οἰκεῖοι, οἱ σπιτιακοί μου, ὁ καλός μου, ἡ καλή μου, οἱ ἡμέτεροι, οἱ ἀλλοδαποί, οἱ συγγενεῖς, ἐξέθεσαν τ' *ἄπλυτά* των εἰς δημοσίαν θέαν, βάρεσε τὸ ἐωθινό, τὸ ἐμβατήριον, τὸ προσκλητήριον ἢ τὸ σιωπητήριον, ἀπήγγειλε *τὸν ἐναρκτήριόν* του, τὰ ψιλά, τὰ ἄσπρα (νόμισμα=τὸ 1/3 τοῦ παρᾶ), τὸ νερό, τὸ γλυκό, τὸ ψητό, τὸ βραστό, καὶ 'ς *τὰ στερνά* μοῦ εἶπε(=εἶτα), τοὐναντίον, τοὐλάχιστον, τὸ σπουδαιότερον, τὸ κυριώτερον, τὸ ὀλιγώτερο, ὡς τὰ πολλά, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, οἱ ἔφεδροι, οἱ κληρωτοί, ὁ ἀόριστος (1), ὁ παρατατικός, ἡ ὁριστική, ἡ εὐκτική, τὸ ἀπαρέμφατον ἢ ἡ ἀπαρέμφατος, τὸ δροσερὸ (=ὁ σίκυος), τὸ χειμωνικὸ (=ὑδροπέπων), ἡ ἔρημος, ἀσπάζομαι *τὴν δεξιάν σου* τὴν ἄμπελον ταύτην ἣν ἐφύτευσεν *ἡ δεξιά σου*, τὸ μισό, τὸ δέκατον, τὰ δύο τρίτα, ἡ βραδειά, τὸ δειλινό, ἡ λεοντῆ, ἡ εἱμαρμένη, τὸ βοδινό, τὸ χοιρινό, κάνει τὸν τρελλό, τὸν κουτό, τὸν εὐγενῆ, τὸν μέγαν καὶ τὸν τρανό, τὸν βαρύ, τὸν πολύξερο κτλ. Πολλὰ ἐκ τούτων ἐκ τῆς πολλῆς ὡς οὐσιαστικῶν χρήσεως ἀπεκρυσταλλώθησαν ἤδη εἰς οὐσιαστικὰ καὶ οὕτως δυνάμεθα νὰ λέγωμεν αὐτὰ καὶ ἀνάρθρως χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ παύῃ ἡ οὐσιαστικοποίησίς των· πρβλ. ἕνα ποτήρι *νερό*, μιὰ κουταλιὰ *γλυκό*, μιὰ ὀκὰ *βοδινὸ* ἢ *χοιρινό*, μιὰ *βραδειά*, ἕνα κομμάτι *ψητὸ* κτλ. (τά: *νερό, γλυκὸ* κτλ. καίπερ ἄναρθρα ἐπίθετα παραμένουσι, διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον, οὐσιαστικά).

---

1) Παρ' ἀρχαίοις τε καὶ παρ' ἡμῖν οὐσιαστικοποιημένον ἐπίθετον δύναται ν' ἀπαντᾷ καὶ *ἀνάρθρως*, ὅταν τὸ ὑπ' αὐτοῦ δηλούμενον νοῆται ὅλως γενικῶς καὶ ἀορίστως· Πλατ. Μενέξ. 246 Ε οὔτε σώματος κάλλος καὶ ἰσχὺς *δειλῷ* καὶ *κακῷ* ξυνοικοῦντα πρέποντα φαίνεται=οἱῳδήποτε δειλῷ καὶ κακῷ, τῷ δειλῷ καὶ κακῷ ἐν γένει. Παρὰ Πλάτωνι ἰδίᾳ ἀπαντῶσιν ἀνάρθρως συχνάκις οὐσιαστικοποιημένα οὐδέτερα ἐπιθέτων πρὸς δήλωσιν διαφόρων ἀφῃρημένων ἐννοιῶν: Συμπ. 186 D ἔστι δὲ ἔχθιστα τα ἐναντιώτατα, *ψυχρὸν θερμῷ, πικρὸν γλυκεῖ, ξηρὸν ὑγρῷ*. πρβλ. και τα παρ ἡμῖν: προτίμα *φτωχειὰ* καὶ *τίμια* παρὰ *πλούσια* καὶ *ἄτιμη*=μίαν οἱανδήποτε πτωχὴν καὶ τιμίαν κ.τ.λ.

β) *Τὰ ἀπαρέμφατα.* Ταῦτα ἦσαν βεβαίως κατ' ἀρχάς, ἐν χρόνοις προελληνικοῖς, οὐσιαστικὰ ἐνεργείας δηλωτικά, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπάγησαν ἔν τινι πτώσει (δοτικῇ ἢ τοπικῇ, ἴσως καὶ αἰτιατικῇ), ἔπαυσαν νὰ εἶναι αἰσθητὰ καὶ νὰ διατίθενται ὡς ὀνοματικαὶ πτώσεις καὶ μεταλαβόντα ῥηματικῆς φύσεως ἀπεσπάσθησαν τῶν ἄλλων οὐσιαστικῶν. Παρὰ ταῦτα διὰ τοῦ ἄρθρου δύνανται αὖθις νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πρώτην ὀνοματικὴν αὐτῶν φύσιν καὶ νὰ προσλάβωσιν πάσας τὰς τῶν οὐσιαστικῶν χρήσεις καὶ ἰδιότητας, χωρὶς ν' ἀποβάλωσιν ἀφ' ἑτέρου καὶ τὴν ῥηματικὴν αὐτῶν φύσιν καὶ τὰς συναφεῖς αὐτῇ ἰδιότητας (τὴν δήλωσιν τοῦ χρόνου: τὸ γράφειν, τὸ γράψαι, τὸ γεγραφέναι κτλ., τὴν μεταβίβασιν τῆς ἐνεργείας: τὸ τῶν ἡδονῶν ὀρέγεσθαι, τὸ τὴν πόλιν φιλεῖν), ἐν ᾧ ἐν ἄλλαις γλώσσαις τὰ οὐσιαστικοποιηθέντα ἀπαρέμφατα καθίστανται μὲν τέλεια οὐσιαστικά, ἀλλ' ἅμα ἀποβάλλουσι πλήρως τὴν ῥηματικὴν αὐτῶν φύσιν (πρβλ. τὰ γερμ. das Lügen, das Leben κ.τ.λ., ἃ καὶ κλίνονται: des Lügens, des Lebens κ.τ.λ τὰ γαλλ. le pouvoir, le vouloir, l'être ἢ le bien-être, les vivres καὶ δὴ le loisir, le plaisir ἐκ τῶν λατ. licere, placere κτλ., πρὸς δὲ καὶ τὰ νεοελλ. τὸ φαγεῖ, τὸ φιλεῖ, τὸ πιεῖ, τὸ ἔχει του κ.τ.λ.). Τὰ ἀπαρέμφατα ἐλαμβάνοντο ὡς ὀνόματα καὶ πρὸ τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἄρθρου (ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν παρ' Ὁμήρῳ Ο, 64 υἱὸς ἀμείνων παντοίας ἀρετὰς ἠμὲν *πόδας* ἠδὲ *μάχεσθαι* κ.τ.λ.)· ἀλλὰ πάντως οὐδέποτε θὰ ἦτο πλήρης καὶ τελεία ἡ ὡς ὀνομάτων χρῆσις αὐτῶν ἄνευ τοῦ ἄρθρου. Θὰ περιωρίζετο εἰς τὴν δήλωσιν ὡρισμένων συντακτικῶν σχέσεων καὶ θὰ ἐξεφέρετο σπανίως καὶ μετά τινων ἐπιθετικῶν διορισμῶν (λ.χ. εἰς ἕτερον ζῆν), ἀπαραλλάκτως ὡς παρὰ τοῖς Λατίνοις παρ' οἷς ἐλλείπει τὸ ἄρθρον (πρβλ. Plaut. Bacch. 158 hic *vereri* perdidit (= verecundiam) καὶ ἔτι περαιτέρω Curc. 28 ita *tuum* conferto *amare* καὶ παρὰ Κικέρωνι, καθ' ἑλληνικὴν πάντως μίμησιν, ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς αὐτοῦ ἔργοις: *hoc non dolere, totum hod philosophari,* beate *vivere nostum* κτλ. πρβ. Wackernagel σ. 274). Ἀλλ' ἄκλιτον κατ' ἀνάγκην ὂν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς δήλωσιν τῶν ποικίλων συντακτικῶν σχέσεων, δι' ἃς εὐχρηστεῖ τὸ ἔναρθρον ἀπαρέμφατον. Καὶ παρὰ μὲν τοῖς Λατίνοις

τὰ τοῦ οὐσιαστικοποιημένου ἀπαρεμφάτου ἐν ταῖς πλαγίαις πτώσεσι τελεῖ τὸ γερούνδιον, ἐν μέρει δὲ καὶ τὸ ὕπτιον, δι' ὃ καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς κλίσεως τοῦ ὀνοματικοῦ ἀπαρεμφάτου δὲν εἶναι λίαν αἰσθητὴ παρ' αὐτοῖς. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ἕλλησι ἡ ἔλλειψις των ρηματικῶν τούτων τύπων θὰ καθίστα ἀδύνατον τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς κλίσεως τοῦ ὀνοματικοῦ ἀπαρεμφάτου. Ἐκ τούτων καθίσταται πρόδηλος ἡ σπουδαιότης τῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου μετὰ τοῦ ἀπαρεμφάτου. Δι' αὐτῆς κατέστη δυνατὸν νὰ δηλωθῶσιν (1) αἱ ποικίλαι πτωτικαὶ σχέσεις αἱ διὰ τῶν κυρίως ὀνομάτων δηλούμεναι.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι παρ' Ὁμήρῳ ἀπαντῶσιν ἀπαρέμφατα ἄναρθρα ἐπέχοντα θέσιν ὀνομάτων (πρβλ. καὶ Κ ,173 πάντεσσιν ἐπὶ ξυροῦ ἵσταται ἀκμῆς ἢ μάλα *λυγρὸς ὄλεθρος* Ἀχαιοῖς ἠὲ *βιῶναι* κ.τ.λ.). Τὸ ἔναρθρον ἀπαρέμφατον ἐλλείπει εἰσέτι παρ' αὐτῷ. Τὸ ἐν υ, 52 «*ἀνίη καὶ τὸ φυλάσσειν* πάννυχον ἐγρήσσοντα» δύναται κάλλιστα καὶ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ἀντωνυμικῶς (=ἀνίη καὶ τόδε, φυλάσσειν κ.τ.λ.). Παρὰ τοῖς κατόπιν ποιηταῖς καὶ συγγραφεῦσι τὸ ἔναρθρον ἀπαρέμφατον ἄρχεται ν' ἀναφαίνηται ἀραιῶς κατ' ἀρχάς, συχνότερον μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ πληρεστέρας τῆς ὀνοματικῆς αὐτοῦ χρήσεως, ἕως οὗ αὕτη ἐτελειώθη παρὰ τοῖς πεζογράφοις τῶν δοκίμων χρόνων. Ἰδίᾳ δὲ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ, παρ' ᾧ τὸ ἔναρθρον ἀπαρέμφατον ἀπαντᾷ πολλῷ συχνότερον ἢ παρ' Ἡροδότῳ κατ' ἀναλογίαν 9 : 1) καὶ καθ' ἁπάσας σχεδὸν τὰς συντακτικὰς χρήσεις (κατὰ γενικὴν πρὸς δήλωσιν τοῦ σκοποῦ πρβλ. *τὸ ληστικὸν καθῄρει τοῦ τὰς προσόδους μᾶλλον ἰέναι αὐτῷ* ἢ κατὰ γενικὴν συγκριτικὴν πρβλ. 4,126,5 *τοῦ εἰς χεῖρας ἐλθεῖν πιστότερον τὸ ἐκφοβήσειν ἡμᾶς*, κατὰ γεν. ἀπόλυτον 3,12,2 *ἐπ' ἐκείνοις ὄντος τοῦ ἐπιχειρεῖν*, ἐν ἐμπροθέτοις διορισμοῖς, ὡς καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ, πρὸς δ' ἔτι ἐν ᾧ πρότερον εὐχρήστει τὸ ἔναρθρον ἀπαρέμφατον μόνον κατ' ἐνεστῶτα καὶ ἀόριστον, πρῶτον ἤδη παρ' αὐτῷ ἀπαντᾷ καὶ κατὰ μέλλοντα ἰδ. ἀνωτ. 4,126,5 τὸ ἐκφοβήσειν ἡμᾶς πρβλ. Wackernagel σ. 272).

1) Κλιτὸν ἀπαρέμφατον ἀπαντᾷ, ἐν τῇ ἀρμενικῇ *harçanel*: ὀνομ. αἰτιατ. ; πληθ. *harçanelas*: γεν. δοτ. ἀφαιρ.).

Εἶτα, παρὰ Ξενοφῶντι καὶ Δημοσθένει, τὸ ἔναρθρον ἀπαρέμφατον ἐχώρησεν ἐπὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς οὐσιαστικοποιίας αὐτοῦ διὰ τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτήσεως καὶ κατὰ γενικὴν διορισμῶν πρβλ. Δημ. 19,269 *τό γ' εὖ φρονεῖν αὐτῶν μιμεῖσθε*, ἥτις χρῆσις ἔσχε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐκ φράσεων, οἷαι Ξεν. Κ. 'Αν. 7,7,24 *ἄλλων τὸ ἤδη κολάζειν* παρὰ τό: *τὰς τούτων ἀπειλὰς* κατὰ τὴν ὀρθὴν γνώμην τοῦ κ. Wackernagel σ. 273.

Παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ τοῖς Βυζαντινοῖς πρὸς τῇ βαθμιαίᾳ ὑποχωρήσει τοῦ ἀπαρεμφάτου καὶ τῇ ἀντικαταστάσει αὐτοῦ διὰ τῶν *τελικῶν* καὶ *εἰδικῶν* προτάσεων παρατηρεῖται ἅμα καὶ ἐπίδοσις τοῦ ἐνάρθρου ἀπαρεμφάτου. πρβλ. Πολυβ. 1,12,26 ἀναδραμόντες ἔτι τοῖς χρόνοις *τοῦ* μηδὲν ἀπόρημα *καταλιπεῖν*. Ματθ. 6' 13 μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὸ παιδίον *τοῦ ἀπολέσαι* αὐτό. Στράβ. 15,1 τὸν δ' ἄλλον ἐμπιπράναι τοῦ *ἔχειν* εἰσαῦθις ἐργάζεσθαι (1). *Μαλάλ.* 440,11 κελεύσας *τοῦ δοθῆναι*. *Θεοφ.* 43,16 προετρέψατο αὐτὸν καὶ *τοῦ γενέσθαι* σύνοδον. *Κωνστ. Πορφυρ.* Admin. 132,6 δέδοικα *τοῦ* μὴ παρ' ἡμῶν κατάδηλον *γενέσθαι*. Διγ. 'Ακρ. 2869 ὥρμησε *τοῦ δοῦναί* με 'ς τὴν κεφαλὴν ἀπάνω. Πρβλ. καὶ τά: ἐτάχυνε *τοῦ ποιῆσαι* αὐτό. οὐκ οἶδα *τοῦ εἰπεῖν* κ.τ.λ., παρὰ δὲ Trinchera, Syll. 105 παρ' ἀπαιδεύτου συμβολαιογράφου ἀπετολμήθη καί: (ἀφιέρωσε τὰ χωράφια *τοῦ εἶσιν* (sic) ἀνέπαφα κ.τ.λ.

Ἡ χρῆσις τούτου ἐξακολουθεῖ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους ἔτι χρόνους. Οὕτως ἐν τῇ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα γενομένῃ εἰς τὴν δημώδη ἑλληνικὴν μεταφράσει τῆς Αγ. Γραφῆς ἀπαντῶσι τὰ ἀπαρέμφατα: *τοῦ χωρίσει, τοῦ φαγεῖ, τοῦ κάμει, τοῦ φυλάξει, τοῦ γεννήσει, τοῦ σκοτώσει, τοῦ δουλέψει, τοῦ δώσει, τοῦ συμπαθηθῆ, τοῦ πράξει* κτλ., ἐξ ὧν δῆλον ὅτι τὸ ὀνοματικὸν ἀπαρέμφατον ἦτο ἔτι στοιχεῖον τῆς ὁμιλουμένης ἑλληνικῆς (ἴδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ. Α' 585 κέξ.). Ὁμοία ἐπίδοσις παρατηρεῖται καὶ τοῦ ἐμπροθέτου

---

1) Περὶ τοῦ ἀπαρεμφάτου καθόλου ἐν τῇ μεσαιων. καὶ νεωτ. Ἑλληνικῇ πλείονα ἴδ παρὰ Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Α' 585 κέξ.

1) Τὸ ἐμπρόθετον ὀνοματικὸν ἀπαρέμφατον κανονικῶς εἶναι ἔναρθρον. Μόνον παρ' Ἡροδότῳ ἀπαντᾷ σπανίως καὶ ἐνάρθρως μετὰ τῆς προθέσεως **ἀντὶ** πρβλ. 1,210 ἀντὶ μὲν δούλων ἐποίησας ἐλευθέρους Πέρσας εἶναι, **ἀντὶ** δὲ **ἄρχεσθαι** ὑπ' ἄλλων ἄρχειν ἁπάντων· κ. ἁ.

ὀνοματικοῦ ἀπαρεμφάτου, περιορίσαντος σφόδρα τὰς ἐξηρτημένας προτάσεις καὶ ἰδίᾳ τὰς αἰτιολογικάς. πρβλ. τὰ τῆς Κ. Δ. παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν *εἰς τὸ ἐμπαῖξαι*, παραδίδοται *εἰς τὸ σταυρωθῆναι*, οἰκίας ἔχετε *εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν*, καὶ ἐγένετο *ἐν τῷ πορεύεσθαι* αὐτὸν ἢ *ἐν τῷ ἐλθεῖν* αὐτὸν κτλ., *ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι* με ἀποδώσω σοι, *ἐν τῷ ὑποστρέφειν* ἡμᾶς, *ἐν τῷ σπείρειν* αὐτόν, *πρὸς τὸ θεαθῆναι* αὐτοῖς, *πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι* αὐτῆς, *διὰ τὸ εἶναι* αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαυΐδ, *διὰ τὸ μὴ ἔχειν* ἰκμάδα, *ἕνεκεν τοῦ φανερωθῆναι*. Jouguet 54,14 *χωρὶς τοῦ μένειν* κυρία, *περὶ δὲ τοῦ* ταῦτα οὕτως ὀρθῶς *γεγονέναι* 124,4 *διὰ τὸ καὶ εἶναι* ἄνυδρον τὴν κώμην, *διὰ τὸ* πολὺ ὑστέραν *εἶναι* τὴν κώμην. *Μαλάλ.* 391 *μετὰ τὸ πληρῶσαι* αὐτόν. 362 *μετὰ τοῦ δοῦναι* εἰρήνην προσωμίλησεν αὐτοῖς. 365 *ἐν τῷ ὁμιλεῖν* αὐτόν. 366 *ἐν τῷ ἱππάζεσθαι* αὐτόν. 388 ᾔτησεν ἀπολυθῆναι. . . . *διὰ τὸ* τοὺς ἀέρας *ἀλλάξαι* (= ἵνα ἀλλάξῃ) κ.τ.λ. *Λεόντ. Νεαπ.* 4 παραγενάμενος. . . *ἐπὶ τὸ περιπτύξασθαι*. 72 παύσασθε *ἐκ τοῦ συκοφαντεῖν* τοὺς μοναχούς. *Θεοφ.* 380 *πρὸς τὸ διαγνῶναι* τὰ ἐν Χερσῶνι, *ἐν δὲ τῷ σκοπεύειν* αὐτόν, *ἐν δὲ τῷ χρονίζειν* τὸν στόλον. 381 *πρὸ δὲ τοῦ βασιλεῦσαι* αὐτόν. Trinch. Syll. 24,22. 31,26 κ. ἀ. στερεοτύπως: *διὰ τὸ* οὕτως ἡμᾶς *ἀρεσθῆναι* κ.τ.λ.

Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ πολλὴ αὕτη χρῆσις τοῦ ἀπαρεμφάτου ἐπήνεγκεν ἀναμφιβόλως ἐξασθένωσιν τῆς προτέρας φραστικῆς τούτου δυνάμεως καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπίδοσιν ἄλλου μέσου ἀναλυτικωτέρας καὶ σαφεστέρας ἅμα ἐκφράσεως (τῆς οὐσιαστικοποιημένης εἰδικῆς καὶ δὴ τῆς τελικῆς προτάσεως, ἥτις εἶχεν ἤδη ἀρχίσει πολὺ ἐνωρίτερον ν' ἀντικαθιστᾷ τὸ ἄναρθρον ἀπαρέμφατον· πρβλ. Ματθ. ζ' 12 ὅσα ἂν θέλητε, *ἵνα ποιῶσιν* ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι κ.τ.λ. Παύλου, Κορινθ. Α' ιδ' 5 θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς *λαλεῖν* γλώσσαις, μᾶλλον δ' *ἵνα προφητεύητε*, καθ' ἃ εἶτα καί: τρεῖς λογισμοὶ ὀχλοῦσί με, ἢ *τὸ πλάζεσθαι* ἐν ταῖς ἐρήμοις ἢ *ἵνα ἀπέλθω* ἐπὶ ξένης ἢ *ἵνα ἐγκλείσω* ἑαυτὸν εἰς κελλίον. Καὶ κατὰ συμφυρμὸν ὀνοματικοῦ ἀπαρεμφάτου καὶ τελικῆς προτάσεως: *διὰ τὸ ἵνα εὕρωμεν* βότανα· ἴδ. Γιάνναρι § 482 σημ. 2. Ἐντεῦθεν δ' εἶτα, συγκοπέντος τοῦ *ἵνα* εἰς *νά*, προῆλθε τὸ πολύχρηστον τὸ *νά*. . . . Πτωχοπρ. Γ' 53 ἐξάφες τὸ

νὰ κάθεσαι ποσῶς εἰς τὸν πυλῶνα. Γ' 350 *καὶ παῦσε τὰς σαλίας καὶ τὸ νὰ λέγῃς* ἀναιδῶς καὶ μετὰ παρρησίας. Μαχαιρᾶ, 149 ἀπομεῖνεν *τὸ νὰ ἔλθῃ*. Χρον. Μορέως ἔκδ. Schmitt, 8913 ἄρξετον δὲ *τοῦ νὰ λαλῇ* ἀτός του ὁ δεσπότης. πρβλ. καὶ παρ' ἡμῖν: *μὲ τὸ νὰ πῇ* αὐτὰ δέν σε προσέβαλε διόλου, *περὶ τοῦ ὅτι τὰ εἶπεν* ὅλα αὐτὰ δὲν χωρεῖ καμμία ἀμφιβολία, *μὲ τὸ νὰ μοῦ κάμῃς* ἕνα καλό, δὲν ἕπεται κ.τ.λ. Ἔναρθρα ἀπαρέμφατα ἀποκεκρυσταλλωμένα τελείως εἰς οὐσιαστικὰ ἀπαντῶσιν ἤδη μόνον τά: *τὸ φαγεῖ, τὸ πιεῖ, τὸ φιλεῖ, τὸ ἰδεῖ, τὸ ἔχει, τὸ λύσει, τό λάχει, τὸ δύσει, τὸ φύγει, τὸ γαμήσει, τὸ ὑπλώσει* κ.τ.λ. (ἴδ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, Α' 588), πρβλ. καὶ τὰ παρὰ Μαχαιρᾷ 59: *τὸ φάν* τους, *τὸ πγεῖν* τους. Μόνον ἐν τῇ τῶν λογίων γλώσσῃ εἶναι ἤδη ἐν χρήσει καὶ τά: *πρὸς τὸ θεαθῆναι, κατὰ τὸ λέγειν του* κ.τ.λ., ἐν δὲ ταῖς πινακίσι τῶν σιδηροδρόμων καὶ τροχιοδρόμων καὶ τά: ἀπαγορεύεναι *τὸ πτύειν, τὸ καπνίζειν, τὸ ἀνέρχεσθαι* καὶ *κατέρχεσθαι* κ.τ.λ.

γ) *τὰς μετοχὰς* πρβλ. *οἱ δικάζοντες*=οἱ δικασταί, *οἱ λέγοντες*= οἱ ῥήτορες, *οἱ ἔχοντες, οἱ βουλόμενοι, ὁ τυχών*, Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 1121 ποθεῖς *τὸν οὐ παρόντα* κτλ., *τὸ δεδιὸς* αὐτοῦ=τὸ δέος, *τὸ θαρσοῦν*=τὸ θάρσος, *τὸ ἀποβὰν*=ἡ ἔκβασις, ὡς *τὸ εἰκός, τό γ' ἐμοὶ δοκοῦν* κτλ. *ὁ ἐνεστώς, ὁ μέλλων, ὁ παρῳχημένος, ὁ παρακείμενος· οἱ ἄρχοντες, οἱ κυβερνῶντες, οἱ προὔχοντες, οἱ ναυτιλλόμενοι, οἱ ἰθύνοντες, οἱ ἐμπορευόμενοι, οἱ ἀπαλλαγέντες. οἱ* (συμ- ἀντι-) *πολιτευόμενοι, ὁ προεδρεύων, ὁ ἀντιπροσωπεύων τινά, ὁ γυμνασιαρχεύων, ὁ πρωθυπουργεύων, ὁ προεστώς, ὁ προϊστάμενος, ὁ ὑφιστάμενος, ὁ ἡγούμενος, οἱ διανοούμενοι, οἱ διαμαρτυρόμενοι, ἡ γραφομένη, ἡ ὁμιλουμένη, ἡ λαλουμένη, ἡ καθαρεύουσα, ἡ δεδηλωμένη, τὸ γεγονός, τὸ συμβάν, τὸ συμβεβηκός, τὸ καθεστώς, τὸ καθῆκον, τὸ ἀνῆκον*, διαβίβασε *τὰ πρέποντα, τὰ προσήκοντα* ἢ *τὰ εἰκότα* εἰς τὴν μητέρα σου (ἐν ἐπιστολαῖς), *τὸ παρὸν* δὲν εἶναι εὐχάριστον, φροντίζει διὰ *τὸ μέλλον* του, *τὸ παρελθόν* του δὲν εἶναι ἄμεμπτον, *τὰ ὑπάρχοντά* του, ἂς ἔλθωμεν εἰς *τὸ προκείμενον*, θὰ σ' εὐκολύνω ἐκ *τῶν ἐνόντων, τὸ ἀνακοινωθὲν* (τῆς κυβερνήσεως, τοῦ στρατηγείου, τοῦ ἐπιτελείου κ.τ.λ.), τί μοῦκαμε *ὁ θεοσκοτωμένος, ὁ σκασμένος, ὁ ἀφωρισμένος, ὁ κολασμένος, ὁ καταραμένος* κτλ. (πρβλ. τὰ παρ' Ἀρι-

στοφ. *ὁ κάκιστ᾽ ἀπολούμενος κτλ.*), *τῷ ὄντι, ἐπὶ τοῦ παρόντος ἢ ἐν τῷ παρόντι. ἐν τῷ μέλλοντι, ἐν τῷ παρελθόντι· τὰ λαλούμενα* = μουσικὰ ὄργανα, *τὰ μελλούμενα, τὰ χρειαζούμενα, τὰ περασμένα* ξεχασμένα, *ὁ ξενιτεμένος, ὁ ἀδικοσκοτωμένος, ὁ σεληνιασμένος, οἱ πληγωμένοι* καὶ πλεῖστα ἐκ τῶν μετοχῶν τοῦ παθητ. παρακειμένου κτλ.

δ) *ἐπιρρήματα καὶ ἐπιρρηματικοὺς ἢ διὰ πλαγίας πτώσεως διορισμούς.* πρβλ. τὰ παρ᾽ ἀρχαίοις: πλείων ὁ χρόνος ὃν δεῖ μ᾽ ἀρέσκειν *τοῖς κάτω τῶν ἐνθάδε, τῶν νῦν οἱ τότε* διέφερον, *τὸ εὖ καὶ το κ. λῶς,* περιέπλευσεν *ἐς τὸ πρὸς Σκιώνης,* ἀφεὶς *τὸ ἐς τὴν Χίον* ἔπλει ἐς τὴν Καῦνον, ἐς *τοὔμπαλιν* τρέχεις σύ γε, τεθεώρηται *ἐν τοῖς περὶ φύσεως, τὸ κατ᾽ ἐμέ, τό γ᾽ ἐπ᾽ ἐμοί, τὸ μετὰ ταῦτα* φίλη ἔσται. *τὰ τῆς πόλεως, οἱ περὶ ἢ ἀμφ᾽ αὐτόν, τὰ μάλιστα, τὸ πάμπαν, τὸ παράπαν. τὸ πολλάκις, τἀνάπαλιν* κ.τ.λ. Ὡσαύτως παρὰ μεταγενεστέροις καὶ Βυζαντινοῖς: *ὁ πλησίον, τὸ καθ᾽ ἡμέραν* ἀνακρίνοντες τὰς γραφάς. Μαλάλ. 18 φανερωθῆναι πᾶσι *τὰ τῆς ἐπιβουλῆς.* 397 πιάσαντες *οἱ ἀπὸ τοῦ πρασίνου μέρους* τὸν νυκτέπαρχον κτλ. Διγ. Ἀκ. 884 ἤρξατο *τὰ τῆς ὁδοῦ* φροντίζειν. Μαλάλ. 397 ἐκαύθη πᾶσα *ἡ Ῥουφίνου* (πρβλ. καὶ τὰ συνήθη παρὰ Βυζαντινοῖς τοπωνύμια: *τὰ Ἀγαθοῦ, τὰ Βγενίου, τὰ Θοδωροῦ, τὰ Συμπρογοῦ.* ἐν *τοῖς Ἀμαστριανοῦ* κ.τ.λ.), *ὁ Καισαρείας, ὁ Ἡρακλείας, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἱεροσολύμων, ὁ Ἀλεξανδρείας* κ.τ.λ.

Καὶ παρ᾽ ἡμῖν: *τὸ κάτω-κάτω* τῆς γραφῆς, ἐν *τῷ μεταξύ, μὲ τὸ σήμερα-μὲ τὸ αὔριο,* ἀπὸ *τὰ χτὲς* ὡς *τὰ σήμερα,* ἀπὸ *τὰ πέρ(υ)σι,* ἀπὸ *τὰ προχτές,* ἔλα *πρὸςτὰ ἐδῶ,* σῦρε πρὸς *τὰ ἐκεῖ,* πρὸς *τὰ 'πάνω,* πρὸς *τὰ κάτω,* γιὰ *τὰ περαιτέρω* θὰ φροντίσω 'γώ, διάβασε καὶ *τὰ παραπάνω, τὰ παρακάτω.* σὲ βοήθησα μὲ *τὸ παραπάνω,* τὸ κάτω τὸ κεφάλι τρώγει *τὸ ἐπάνω,* χίλιοι παγαίνουν *τὸ μπροστὰ* καὶ χίλι᾽ *τὸ καταπόδι* δημ. ᾆσμ., νά σε πάρ᾽ *ἡ ὀμπρὸς* τοῦ Μά᾽ κ᾽ *ἡ πίσω* τ᾽ Ἀούστου (ἀρά· Ζωγρ. Ἀγ. 218,2), *τὰ πρὸς τὸ ζῆν,* κ.τ.λ. Πρβλ. καὶ τὰ εἰς μίαν λέξιν παγέντα ἔναρθρα ἐπιρρήματα: *ταπίστομα, τανάσκελα* (καί: ἀνάσκελα), *ταπιὸ* = ἔπειτα (ἐν Σκοπῷ Θρᾴκης), *ταποταχύ, ταποταχεά, ταμπηχτοκέφαλα* (Χ. 315) = μὲ τὸ κεφάλι κάτω, *ταπρόμ'τα, ταπολληώρα* = πρὸ ὀλίγου, *ταποτώρα* (πρβλ. τὰ ἀρχ. τὸ νῦν, τὰ νῦν, τὸ ἐκ τοῦδε, τὸ πρίν, τὸ πάλαι, τὸ αὐτίκα κτλ.). γύ-

ρισε *ταπισώκωλα* ἢ *τοπισώκωλα* (Χ. Κ. 183 Α΄) καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν λογιωτέρων: *οἱ περὶ τὴν Κυβέρνησιν* ἐβεβαίωνον ὅτι κτλ., *τὰ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν* ἀνεσκάφησαν, *τὰ ἐν τῇ πλατείᾳ* ἢ *τὰ περὶ τὴν πλατεῖαν*.

ε) *πᾶν ἐν γένει μέρος τοῦ λόγου, πρὸς δὲ καὶ ὁλοκλήρους προτάσεις*: Ἀριστοφ. Θεσμ. 781 τουτὶ *τὸ ῥῶ* μοχθηρόν. Πλάτ. Σοφ. 257 Β *τὸ μὴ καὶ τὸ οὔ* προτιθέμενα κτλ. Φίληβ. 20 Β *τὸ γὰρ εἰ βούλει* ῥηθὲν λύει πάντα φόβον. Πολ. 352 D οὐ περὶ τοῦ ἐπιτυχόντος ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ *τοῦ ὅντινα τρόπον χρὴ ζῆν*. Φαίδ. 102 C ὑπερέχεσθαι *τῷ ὅτι Φαίδων ὁ Φαίδων* ἐστιν. Ἀριστοφ. Σφ. 666 ἐς τούτους *τοὺς οὐχὶ προδώσω τὸν Ἀθηναίων κολοσυρτόν, ἀλλὰ μαχοῦμαι περὶ τοῦ πλήθους ἀεί* κ.τ.λ.

Πτωχοπρ. Α, 45 *τὸ κύρι, οὐκ ἔχεις προσοχήν, τὸ κύρι, πῶς τὸ λέγεις; τὸ κύρι τί προσέθηκας; τὸ κύρι, τί ἐπεκτήσω*. Β΄ 43 *τὸ δὸς ἐδῶ, τὸ δὸς ἐκεῖ, τὸ δὸς εἰς τὸ κουκούμιν*. Λύβιστρ. κ. Ροδάμν. ἔκδ. Wagner στ. 2108 τὴν κόρην, ὁποῦ, φίλε μου, *μὰ τὸ στενοχωροῦμαι, μὰ τὸν καημόν μου* τῆς ψυχῆς κτλ. Βουστρ. σ. 541 ἐδῶκέν τα (τὰ χωρία).... *κατὰ τὸ πῶς τὸ εἶχεν*.

Οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν: ἀργυρὸ *τὸ μιλήσῃς* καὶ χρυσὸ *το δὲ μιλήσῃς* (παροιμ. Χίου), ἀπού *τὰ 'πὲ τσ'* ἀπού *τὰ 'δὲ τσ'* ἀπού *τὰ γροίκα-γροίκα* ἐγίνην ἡ καρτούλλα μου σὰν τῆσ σαπαναθρῆκα (κυπρ. δίστ.), *'ς τὰ ἔμπα ἢ 'ς τὰ ἔβγα* τοῦ Μάϊ, μᾶς ἄφησε *τὸ ἔχε 'γειά*, καὶ πάν *'ς τὸ φάγε καὶ 'ς τὸ πιὲ* ἀφιλογὴν ἐφέραν (Χ. Κ. 208), ποῦ 'πῇ *τὸ θέλω* εἰς ἐμὲ πρέπει καὶ νά 'ναι ἄξιος (Πολίτου, Ἐκλ. 87), ἐγίνην *τὸ ἐλᾶτε νὰ δῆτε* (=πολὺς θόρυβος Σ. Βίου, Χιακὰ γλωσσικὰ σ. 75), *ὁ ἐξωαπέδως*=ὁ διάβολος (Χ. 301 ἐν Μάνῃ), *τὸ ἂν θὰ 'ρθῶ* εἶν' ἄλλο ζήτημα, *τὸ γιατί τό 'καμα* αὐτὸ δὲ σ' ἐνδιαφέρει, *τὸ ὅτι δὲν ἦρθε* δὲν σημαίνει ὅτι εἶν' ἄρρωστος, ἂν διέπραττε καὶ μέρος *τῶν ὅσων διέπραξες σύ*, θὰ κ.τ.λ.

Ἀξία ἰδίου λόγου ἡ χρῆσις τοῦ ἄρθρου μετὰ τῶν ἐρωτηματικῶν προτάσεων. Αὕτη ἀπαντῶσα καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (Ξεν. Οἰκ. 7,3 Ἰσχόμαχος ἐγέλασεν ἐπὶ *τῷ τί ποιῶν καλὸς κἀγαθὸς κέκλησαι*. Ἀριστ. Μεταφ. Ζ΄ 4. 1030 Α καὶ γὰρ *τὸ τί ἐστιν* ἕνα μὲν τρόπον σημαίνει τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τόδε τι.... δεῖ μὲν οὖν σκοπεῖν καὶ

τὸ πῶς δεῖ λέγειν περὶ ἕκαστον, οὐ μὴν μᾶλλόν γε ἢ *τὸ πῶς ἔχει*, καὶ ἀλλαχοῦ: ἔχει πολλὴν διαφορὰν *τὸ τίνος χάριν πράττει τις ἢ μανθάνει* κ.τ.λ.), ἐπέδωκεν ἰδιαίτατα ἐν τῇ μεσαιωνικῇ καὶ τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ. πρβλ. τὰ τῆς Κ. Δ. ἐνένευον τῷ πατρὶ *τὸ τί ἂν θέλοι καλεῖσθαι αὐτὸ*(=διὰ νεύματος ἐζήτουν τὸ τί. . . ., τὸ ὄνομα αὐτοῦ) εἰσῆλθε δὲ διαλογισμὸς ἐν αὐτοῖς, *τὸ τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν*, καὶ οὐχ εὕρισκον *τὸ τί ποιήσωσι*· ἐζήτουν *τὸ πῶς ἀνέλωσιν* αὐτόν. βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλές, *τὸ τί* κατηγορεῖται παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Καὶ παρὰ τοῖς κατόπιν συγγραφεῦσι: κατεσκόπουν *τὸ τί ἂν* ἐν κρυφαίῳ εἰσιόντες πράττοιτε, διελογίζετο *τὸ τί αὐτὸν ποιήσει*. ἰδόντες οἱ Ἰουδαῖοι τὸ σχῆμα τῶν σίγνων *τὸ πῶς ἐκάμφθησαν*. οὐκ εἶχον *τὸ πῶς τὸ Πάσχα* ποιῆσαι, οὐκέτι τὸν λῃστὴν ἐθεασάμεθα *τὸ τί ἐγένετο*, θέλων παρ᾽ αὐτοῦ μαθεῖν *τὸ τίς ἐστιν* (ἴδ. Α. Γιάνναρι § 2041). Μαλάλ. 206 γνοὺς. . . . *τὸ τί πέπραχαν κατ᾽ αὐτοῦ*. 231 ἐπηρώτησε τὴν Πυθίαν *τὸ διατί οὐκ ἐδόθη αὐτῷ* ἀπόκρισις. Λεόντ. Νεαπ. 19 μὴ δυνηθεὶς γνωρίσαι *τὸ ποῦ ὑπάγομεν*. 21 ἐρωτᾷ αὐτὸν *τὸ τί ἔλαβεν*. 53 ἠρώτησεν αὐτοὺς *τὸ ἐν ποίῳ μηνὶ καὶ ἡμέρᾳ ταῦτα ἐπετέλουν*. Κ. Πορφυρ. Admin. 220 περιέχον *τὸ τί ὀφείλουσιν*. Διγ. Ἀκρ. 2758 δὲν ἤξευρα *τὸ τί γενῶ*. Πτωχοπρ. Α΄ 263 *τὸ πότε νὰ μὲ κράξωσι νὰ* φάγω προσεδόκων. Λύβιστρ. κ. Ῥοδαμν. 2617 ὅταν ἀκούετε φωνὰς μὴ ἐβγῆτε νὰ ἰδῆτε, *τὸ τίνες ἔναι* ὁποῦ ὁμιλοῦν. Passow 8,4 ἀπόψ᾽ εἶδα ᾽ς τὸν ὕπνο μου, ᾽ς τὸν ὕπνο ποῦ κοιμώμουν, *τὸ πῶς ἐπῆγα* ᾽ς τὸν Πασσᾶ ᾽ς τὸν Κούρτη ᾽ς τὸ Μπεράτι. Χασιώτου, Συλλ. 78 πέτρες καὶ ξύλα κλαίγουν, κλαίγουν τὸν καημό, *τὸ πῶς θὰ χωρισθοῦμε* τώρα ἡμεῖς τὰ δυό. Πολίτου, Ἐκλογ. 148 θά σε ρωτήσω, πεθερά, θά σε ρωτήσω, ἡ μάννα, *τὸ τίνος εἶν᾽ τὰ* πρόβατα, τ᾽ ἀργυροκουδουνᾶτα (καὶ κατωτέρω τετράκις ἐν τῷ αὐτῷ ᾄσματι). 154 κ᾽ ἐκάθομουν κ᾽ ἐρώταγα *τὸ ποῦ νὰ εἶν᾽ ἡ μάννα μου*. 208 παράγγειλέ μου, μάννα μου, *τὸ πότε θέλεις νά ᾽ρθῃς*. 235 μαλώνανε *τὸ ποιὸ μυρίζει κάλλιο* (= ἐρίζοντα ἐζήτουν *τὸ ποιὸ* κτλ.) πρβλ. καὶ ἐν τῇ καθ᾽ ἡμέραν ὁμιλίᾳ: *τὸ τί θέλεις* δέν με μέλει· ἀκούστε *τὸ τί μπελᾶδες μ᾽ εὕρηκαν* κτλ. Ἀλλ᾽ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ἡ ἀνωτέρω χρῆσις ἐχώρησεν ἔτι περαιτέρω. Ἀμαυρωθείσης σὺν τῷ χρόνῳ τῆς ἀρχῆς τῆς χρήσεως ταύ-

της ὑπελήφθη ὅτι αὕτη ἐσκόπει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἁπλῶς τὴν ἐρώτησιν ζωηροτέραν καὶ οὕτως ἤρχισε νὰ προτάσσηται τὸ ἄρθρον καὶ εὐθειῶν ἐρωτήσεων πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐρωτηματικῆς αὐτῶν ἐννοίας, ἤτοι ἐκ τοῦ «μ' ἐρώτησε *τὸ ποιὸν* θὰ πάρω ἄντραν» ἢ «πές μας *τὸ ποῦθεν* ἔρχεσαι *τὸ ποῦθε* κατεβαίνεις» ἐλέχθη εἶτα καὶ ἁπλῶς: τὸ ποιὸν θὰ πάρῃς ἄντραν; — Βλάχα μ', *τὸ ποῦθεν ἔρχεσαι, τὸ ποῦθε κατεβαίνεις;* Τὰ παραδείγματα τούτων ἀφθονοῦσιν ἐν τῇ δημοτικῇ ἡμῶν ποιήσει. Θανατ. Ῥόδου (Wagner, Carmed. aev. σ. 33,38) ἀλλοίμονον Ῥοδῖτές μου. . . ., *τὸ τί ἔπαθεν* ἡ νεότη σας κι' αὐτὴ ἡ ἐλικιά σας; Πολίτου, Ἐκλ. 68 καὶ τό 'λεγε λυπητερὰ σὰ μαῦρο μοιρολόγι. *Το τί ἔχεις*, περδικούλλα μου, καὶ κλαίς κι' ἀναστενάζεις; 76 ὅσες μαννοῦλλες τά 'κουσαν, ὅλες κινοῦν καὶ πάνε. — Νἰκό μ', *τὸ ποῦ 'ν' οἱ ἄντρες μας, τὸ ποῦ 'ναι τὰ παιδιά μας;* 99 καλῶς τὰ κάνεις, γέροντα! *τὸ τίνος εἶν' τ' ἀμπέλι;* 100 ὥρα καλή, γειτόνισσες! *τὸ τίνος εἶν' ὁ κῆπος;* 163 *τὸ πῶς ν' ἀλλάξω τὸν ἠχό, νὰ πάψω τὸ τραγούδι;* Χασιώτου, Συλλ. 98 ντουφέκι μου περήφανο μὲ τὰ πολλὰ παφίλια, τάχα *τὸ ποιὸς θά σε χαρῇ* ἀπὸ τοὺς λεβεντᾶδες; 99 Γιατί, νύφη μ', δὲν περβατεῖς, δὲν τραγουδεῖς, δὲν κρένεις; — *Το τί καλό* 'χω νὰ χαρῶ, νὰ τραγουδῶ, νὰ πίνω; 103 *τὸ ποιοὺς γαμπροὺς ἐσκότωσα, τὸ ποιὲς νυφᾶδες πῆρα;* Λαογρ. Ε, 98,76 σκύλλα, ποῦ εἶναι ὁ Κώστας μου, *τὸ ποῦ εἶναι τὸ παιδί μου;* 105,92 — Σῦρε νὰ πῇς τῆς μάννας σου, σῦρε νά τη γελάσῃς. — *Το* πῶς νὰ πῶ τῆς μάννας μου, *τὸ* πῶς νά τη γελάσω; Ἡ χρῆσις αὕτη ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ὁμιλίᾳ δὲν εἶναι ἤδη συνήθης, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἀνεπτύχθη ἡ ἐπιφωνηματικὴ χρῆσις ἡ παρατηρουμένη ἔν τισι διαλέκτοις. Οὕτω λ. χ. ἐν Ἄνδρῳ: *τὸ τί λόγια μοῦ 'πενε! τὰ τί κόσμος ἤτανε!* κτλ. ἐν δὲ τῇ Κεφαλληνίᾳ ἐλλειπτικώτερον: *τὸ τί ἀνθρώποι!*= τί πολλοὶ ἄνθρ.! *τὸ τί γυναῖκες! τὸ τί ἔγνοιες! τὸ τί φαγειά!* (ἴδ. Π. Λορεντζάτου, Διαλεκτολογικὰ ἐν Λεξικ. Ἀρχ. ΣΤ' 38).

Τὸ ἄρθρον ἔχει πρὸς τούτοις τὴν ἰδιότητα νὰ ἐπιθετοποιῇ ποικίλους διορισμοὺς καὶ μὴ ὀνοματικὰ τὴν φύσιν στοιχεῖα καὶ νὰ καθιστᾷ αὐτὰ ἰσοδύναμα πρὸς τοὺς κυρίως ἐπιθετικοὺς διορισμούς. πρβλ. ὁ *τῶν Ἀθηναίων* δῆμος, δεῖ παιδείας κοινωνεῖν τὸ θῆλυ

γένος ἡμῖν *τῷ τῶν ἀρρένων* γένει, *ταῖς αὐτῶν* ἐπιμελείαις, *τὰς δὲ νῷν* νόσους, *τῆς μου* γυναικὸς (=τῆς ἐμῆς γυναικός), ἐν *τῷ ἑαυτῶν* βίῳ, *τὰ τούτων* πράγματα, ἐν *τοῖς τότε* ἀνθρώποις, *τῇ νῦν* ὕβρει, ὑμῶν ἐξαράξω *τὴν ἄγαν* αὐθαδίαν, *ἡ σφόδρα* ἄγνοια, ἐκ τοῦ πολέμου *τοῦ πρὸς ἀλλήλους*, ἐκ τῆς στρατείας *τῆς ἐπ' ἐκεῖνον*, ἡ μήτηρ *ἡ ἐκείνου*, οἱ πρέσβεις *οἱ παρὰ βασιλέως*, τὰς στίχας ὁρᾷς *τὰς τῶνδέ τῶν λαῶν*; ὑπὸ τὸν τρίβωνα κατακλινεὶς *τὸν τούτου*, ἐν τοῖς γάμοις *τοῖς τοῦ* πατρὸς κ.τ.λ. Μαλάλ. 393 Ἰωάννην *τὸν ἐπίκλην* κυρτόν, Λογγῖνον *τὸν ἀπὸ μαγίστρων*. 397 τὰ τετράπυλα *τὰ ἐντεῦθεν κἀκεῖθεν*. Πτωχοπρ. Α' 83 καὶ τὰ στηθαῖα ἔπεσαν *τὰ πρὸς τὸ περιβόλιν* κ.τ.λ.

Ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ, ἐν ᾗ, καθ' ἃ παρετηρήθη ἀνωτέρω τὸ ἄρθρον εἶναι στενώτερον συνδεδεμένον πρὸς τὸ ὄνομα (πρβλ. μέσ' 'ς *τῆς μάννας* σου *τὸν κόρφο*, 'ς *τ' ἀδελφοῦ* σου *τοὶς ἀγκάλες*. Δημ. ᾆσμ. καὶ ὄχι: 'ς τὸν τῆς μάννας κόρφον κτλ., οὕτω καὶ ἐν τοῖς τοπωνυμίοις συχνάκις: τοῦ Διγενῆ τὸ Κάθισμα, τοῦ Διγενῆ τὸ πάτημα, 'ς τοῦ Δημουλᾶ τὸν Πύργο, τῆς Ἄρτας τὸ γιοφύρι (1) κτλ.), αἱ ἐπιθετοποιΐαι εἶναι κατ' ἀνάγκην περιωρισμέναι καὶ ὀλιγώτεραι ἢ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ: *ὁ κάτω* κόσμος, ἀπὸ *τὴ δῶθε* μεριὰ ἢ *τὴ* μεριά, ἀπὸ *τὴν πέρα* μεριά, *ὁ πέρα* μαχαλᾶς, *ὁ κεῖθι* Λάκκος, *ὁ κάτω* Λάκκος (ὀνόματα ῥυάκων ἐν Παπίγκῳ τοῦ Ζαγορίου) κτλ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν θέσιν τοῦ ἐπιθετικοῦ διορισμοῦ ἀνάγκη νὰ λεχθῶσι τὰ ἑξῆς.

Παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν ὁ ἐπιθετικὸς διορισμὸς τίθεται ἢ μεταξὺ τοῦ ἄρθρου καὶ τοῦ ὀνόματος ἢ ἕπεται αὐτῷ, ἀλλὰ μετ' ἐπαναλήψεως τοῦ ἄρθρου: 1) *ὁ σοφὸς* ἀνήρ, *ὁ ἀγαθὸς* στρατιώτης, *ὁ ἐμὸς* πατήρ, *ὁ τῶν Ἀθηναίων* δῆμος κτλ. καὶ παρ' ἡμῖν ὡσαύτως: *ὁ ἔξυπνος* ἄνθρωπος, *ἡ τίμια* γυναῖκα, *τὸ φρόνιμο* παιδὶ κτλ. 2) ὁ ἀνὴρ *ὁ ἀγαθός*, ὁ δῆμος *ὁ τῶν Ἀθηναίων*, οἱ πρέσβεις *οἱ παρὰ βασιλέως*, τὸ ἱππικὸν *τὸ ἐκείνων*, τὸ ὁπλιτικὸν *τό γε τῶν Ἑλλήνων* κτλ. (καὶ κατόπιν ἀνάρθρου οὐσιαστικοῦ: Πλάτ. Πολ. 545 Α πρὸς

1) Ἀλλ' ἐν τίτλοις: *ἡ Αὐτοῦ* Παναγιότης, Μακαριότης, Σεβασμιότης κ.τ.λ., *ἡ Αὐτοῦ* Μεγαλειότης, Ὑψηλότης, Ἐξοχότης.

ἀδικίαν τὴν ἄκρατον. Κρίτ. 51 Α καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώπος *τοῖς νοῦν ἔχουσι*. Ξεν. 'Απομν. 2,1,32 σύνειμι μὲν θεοῖς, σύνειμι δὲ ἀνθρώποις *τοῖς ἀγαθοῖς*), ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος *ἡ ἀληθινή*, εἴδομεν τὸ φῶς *τὸ ἀληθινόν*, κτλ, πρβλ. καὶ τὰ τῆς νέας ἑλληνικῆς: ὁ ἄνθρωπος *ὁ ἔξυπνος* ὅλα τὰ καταφέρει, ὁ νοικοκύρις *ὁ καλὸς* δὲν πέφτει ἔξω, ἡ γυναῖκα *ἡ φρόνιμη* ἢ *ἡ τίμια*, τὰ λόγια *τ' ἄσσ̔ημα* τσ̔αὶ τὰ ῥιάλια *τὰ κάρπικα* τοῦ ἀφέντη τους μεινίσκουν. Ὁ λόος *ὁ καλὸς* βκάλλει τὸ θερκὸν ποὺ τὴν τρῦπάν του (παροιμ. κυπριακαί) κτλ., ἐν δὲ τῇ ποιήσει οὐχὶ σπανίως ἕπονται καὶ οἱ ἐπιθετοποιημένοι διορισμοὶ λ. χ. Πολίτου, 'Εκλ. 113 καὶ βάγια θὰ τὸν ἀρνηστῶ τὸν κόσμον *τὸν ἀπάνω*. Χ. 301 σ. 128 βλέπετε τούτη τὴγ κορφὴ *τὴ δῶθε* καὶ *τὴν κεῖθε*; κτλ.

'Αλλ' ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ ἀνεπτύχθη καὶ τρίτος τρόπος ἐκφορᾶς τοῦ ἐπιθετικοῦ διορισμοῦ, ὡς παρετήρησαν ἤδη ὁ *Thumb*, Handb § 57 καὶ ὁ *Schwyzer* ἔνθ' ἀν., ἤτοι ἐνάρθρως *πρὸ ἐνάρθρου* ὡσαύτως τοῦ ὀνόματος. Ὡς δηλ. ἐλέγετο: ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔξυπνος, ἡ νοινοκυρὰ *ἡ καλὴ* κτλ. ἐλέχθη πρὸς ἔξαρσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιθέτου καί: ὁ ἔξυπνος *ὁ* ἄνθρωπος, ἡ καλὴ *ἡ* νοικοκυρά, τὸ καλὸ *τὸ* παιδί, ἡ ὄμορφη *ἡ* κωπέλλα μου κτλ.

'Αλλ' ἡ ἐκφορὰ αὕτη, ὡς ἐπείσθην ἐκ προχείρου ἐρεύνης καὶ ἐξ ὀλίγων προφορικῶν ἀνακοινώσεων δὲν εἶναι πανελλήνιος. Φαίνεται ἰδιάζουσα κυρίως εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, ἐν Πόντῳ, ἐν Κύπρῳ κ. ἀ., ὀλιγώτερον δ' ἐν τοῖς νοτίοις ἰδιώμασι. Οὕτω λ. χ. ἐν 'Ηπείρῳ λέγεται κανονικῶς: οὑ καλὸς *οὑ* ἄνθρουπους, οὑ ἔξυπνους *οὑ* ν'κουκύρ'ς, ἡ τίμια *ἡ* ἡ τιμημέν' ἡ γ'ναῖκα, τ' ὄμουρφου *τοὺ* πιδί, τοὺ λ'σσιάρ'κου *τοὺ* σ'κλὶ κτλ. Χασιώτου, Συλλ. 67,22 μέσα 'ς τὸ Δελβενάκι, 'ς τὸ μέγα *τὸ* χωριό, τὸν Κωσταντᾶ φωνάζουν τὸ μέγα *τὸ* γιατρό. 75,1 ὁ ζωντανὸς *ὁ* χωρισμὸς παρηγοριὰ δὲν ἔχει. 75,2 κ' ἡ δόλια *ἡ* γυναῖκά του κρυφὰ τὸν κουβεντιάζει. 96,10 λάβωσαν τὴ Γεωργάκαινα μέσ' 'ς τὸ δεξὶ *τὸ* χέρι κτλ. Κοινότατα δ' ἐν Ζαγορίῳ ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ὁμιλίᾳ τά: τ'ν ἄλλ' *τὴν* μέρα, 'ς τοὺν ἄλλου *τοὺγ* κόσμου, τ' μιὰ *τὴν* ὥρα, τοὺ ἴδιου *τοὺ* φαεΐ κτλ. καὶ ἐν ἐπιθετοποιημένοις ἔτι διορισμοῖς: 'ς τοὺμ πέρα *τοὺ* μαχαλᾶ, 'ς τοὺγ κάτου *τοὺγ* κήπου, 'ς τ'ν ἀπάνου τ' μιριὰ πρβλ. καὶ Χα-

σιώτου, Συλλ. 60,12 'ς τὴν ἀπεκεῖθε τὴ μεριὰ δυὸ ἀδέρφια ἦταν θαμένα κτλ. Ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θρᾴκῃ ὡσαύτως: ἀχ' τὴμ πολλή μου τὴ χαρὰ βάνου καὶ μαγειρεύου (ἐν δημ. ᾆσμ. Καταφυγίου Μακεδονίας), τὸ ἄλλο τὸ κορίτσι, τ' ἄλλο τὸ παιδί, τὰ τριανταδυὸ τὰ δόντια, ἡ μιὰ ἡ πόρτα, 'πέμκε τ' ἄχαρο τὸ κορίτσι μέσα, ὁ κακότκος (=κακότυχος) ὁ μπαμπᾶς κτλ. (ἐν παραμυθίοις Σκοποῦ Θρᾴκης Χ. Κ. 274), ἐν Κυζίκῳ καὶ τοῖς πέριξ: τὸ καλὸ τ' ἄλογο εἶναι καὶ σκονταφιάρικο (παροιμ.). ἀπέθαναν οἱ ἑξ οἱ γυιοὶ κι' ὁ Κωσταντᾶς ἀτός του.—Κι' ἀπ' τὸν πολὺ τὸ φόβο της θὰ ἔχανε τὸ φῶς της.—Νὰ χορέψνα τὰ κορίτσια μὲ τὰ κόκκινα τὰ μανίκια. νὰ χορέψνα κ' οἱ γριὲς μὲ τσοὶ κόκκινες τσοὶ ποδιές. Δημ. ᾆσμ. τὸ ἕνα τὸ ψωμί, τ' ἄλλο τὸ σαββάτο, ἡ καμμένος ἡ τρελλός. (ἐν παραμυθ. Χ. Κ. 208).

Ἐν Πόντῳ (κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Δ. Οἰκονομίδου): τὸ κακὸν τὸ σκυλίν, ὁ κακὸν ὁ σκύλον, τὸ κοντὸν τὸ σκοινίν, ὁ κουρεμένον ὁ Γεῶργον (=ὁ καημένος ὁ Γ.) πρβλ. ἔτι δημ. ᾆσμ. Ἐγάπη μ' σύρ' τὰ βάσανα κ' ἐγὼ σύρω τὰ πόνια. Χριστέ μ' νὰ κόφ'ς καὶ δῖς ἄτεν τ' ἐμὰ τ' ἤμψὰ τὰ χρόνια (=νὰ δίδῃς εἰς αὐτὴν τα μετά μου χρόνια), ὁ κωφὸν ὁ βασιλέας πά' ἐπαῖρεν χαπὰρ (=καὶ ὁ κωφὸς βασιλέας τὸ ἔμαθε· Λαογρ. ΣΤ' 68) κτλ. ἐν Καππαδοκίᾳ: τὸ μέγα τὸ παιδὶ κτλ. (ἰδ. Dawkins σ. 418). Ἐν Κύπρῳ: ὁ πελλὸς ὁ νοικοτσύρις ξέρει περίτου ποὺ ἑκατὸν νούσιμους ξένους (=ὁ τρελλὸς νοικοκύρις ξέρει περισσότερα ἀπὸ ἑκατὸν σώφρονας, ὑγιεῖς τὰς φρένας ξένους). Νὰ μὲχ χωρῶ τοῦτον τὸν χρυσὸν τὸν ἥλιον (=εἴθε νὰ μὴ θωρῶ κτλ. Λαογρ. Ε' 620). Ἐν Λέσβῳ (κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Μ. Στεφανίδου) τὸν καλὸ τὸν ψουμί, ἡ καλὸς j ἄνθρουπους κτλ. Ἐν Σύμῃ: ὁ μεάλος ὁ δράκος κτλ. (Ζωγρ. Ἀγ. 227). Ἐν Κεφαλληνίᾳ (κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Π. Λορεντζάτου): πῆρε τὸν ἴσιο τὸ δρόμο, τὸ στραβὸ τὸ δρόμο κτλ.

Ἀλλαχοῦ ὅμως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς λ. χ. ἐν Χίῳ, Ἄνδρῳ, Κύμῃ Εὐβοίας καὶ τοῖς περιχώροις, Κρήτῃ, πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου κ. ἄ. λέγεται κανονικῶς: ὁ καλὸς ἄνθρωπος, ἡ καλὴ γυναῖκα, ἡ ἔξυπνη κωπέλλα, τὸ φρόνιμο παιδὶ κτλ., τὰ δέ: ὁ καλὸς ὁ ἄνθρωπος κτλ. δὲν προσπίπτουσιν οἰκείως ἐν αὐταῖς. Μόνον τά:

τὸ χρυσό ***μου*** *τὸ* παιδί, τὸ καλό ***μου*** *τὸ* κορίτσι κτλ. ἢ τὰ μετ' ἐπιθετικῶν μετοχῶν: ὁ καημένος ἢ ὁ δυστυχισμένος *ὁ* Γιῶργος, ὁ ἀφωρεσμένος *ὁ* μάστορας (ἐν παραμυθίῳ Καλαβρύτων. Χ. 134) κ.τ.τ. φαίνονται, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, πανελλήνια.

Ἡ ἰδιάζουσα αὕτη τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ χρῆσις φαίνεται ὅτι ἀνεπτύχθη ἱκανῶς ἐνωρίς, πρβλ. *Διγ. Ἀκρ.* 1138 ἀρνοῦμαι καὶ τὸν Μαχουμὲτ τὸν μέγαν *τὸν* προφήτην· 2605 τὸν πλοῦτον ὅλον ἅρπαξε καὶ τὰ χρυσᾶ *τὰ* ροῦχα· 3379 πρὸς τὸν δασὺν *τὸν* κῆπον· 3531 ἐγὼ δὲ μετεσέλλισα τὸν θαυμασμὸν *τὸν* μοῦτον· 4300 ὁ Ἀμβρὼν ὁ μέγας *ὁ* Ἀκρίτης. *Πτωχοπρ.* Δ' 265 κι' ἀπὸ τὸ σεῖσμαν τὸ πολὺν καὶ τὸ πολὺν *τὸ* διῶμαν (ἐν ᾧ ἐκ παραλλήλου ἀμφότεραι αἱ ὁμοειδεῖς ἐκφοραί).

Ἀλλὰ τὰ ἐπίθετα τὰ συναποτελοῦντα μετὰ τοῦ οὐσιαστικοῦ μίαν ἔννοιαν καὶ διὰ τοῦτο στενώτερον πρὸς αὐτὰ συνδεδεμένα προηγοῦνται πάντοτε καὶ τίθενται μεταξὺ τοῦ ἄρθρου καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ: ὁ *ἅγιος* Δημήτριος ἢ *ἁι*Δημήτρις, ὁ *κύριος* Νικολαΐδης, ὁ *κυρ*Γεώργις, ὁ *καπετὰν* Δημήτρις, ὁ *γερο*Νικόλας κ.τ.λ., ἃ κυρίως εἰπεῖν ἀποτελοῦσι σύνθετα.

Ἀξία τέλος ἰδίας μνείας εἶναι ἡ παρὰ τῷ ποιητῇ Ἀνδρ. Κάλβῳ ὅλως ἰδιόρρυθμος ἐκφορὰ τοῦ ἐπιθέτου ἤτοι *ἀνάρθρως μετ' ἔναρθρον* οὐσιαστικόν, οὐχὶ ὡς κατηγορουμένου, ὡς τὸ πάλαι, ἀλλ' ὡς ἐπιθετικοῦ διορισμοῦ, πρβλ. τῆς Ζακύνθου τὰ δάση καὶ τὰ βουνὰ *σκιώδη* ἤκουον κτλ.(=καὶ τὰ σκιώδη ἢ σκιερὰ βουνά.) Καὶ τὰς πηγὰς σεβάζονται *δροσερὰς* οἱ ποιμένες(=τὰς δροσερὰς πηγάς). Τὸ κῦμα *Ἰόνιον* πρῶτον ἐφίλησε τὸ σῶμα, πρῶτοι οἱ Ἰόνιοι ζέφυροι κτλ. (=τὸ Ἰόνιον κῦμα παρὰ τὸ: οἱ Ἰόνιοι ζέφυροι). Συντρίβουσι τοὺς πύργους *θαλασσίους* ἐχθρῶν ἀπίστων(=τοὺς θαλασσίους πύργους, τοὺς ἐν τῇ θαλάσσῃ πύργους).

7) Λίαν φιλεῖ τὸ ἄρθρον ἡ *παράθεσις* παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ δὴ παρ' ἡμῖν. Τοῦτο καθίσταται εὐεξήγητον ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ παραθετικοὶ διορισμοὶ συντελοῦσιν εἰς τὸν ἀκριβέστερον ὁρισμὸν καὶ χαρακτηρισμὸν τοῦ διοριζομένου ὀνόματος, εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸ δι' αὐτοῦ σημαινόμενον ἐναργέστερον καὶ εὐδιαγνωστότερον, φυσικὸν δ' εἶναι νὰ ἐπιτυγχάνηται τοῦτο καλύτερον

καὶ σαφέστερον δι' ὀνόματος δηλοῦντός τι γνωστὸν καὶ ὡρισμένον (ἢ τοὐλάχιστον διὰ τοῦ ἄρθρου ὡς τοιούτου δηλουμένου) ἢ δι' ἐννοίας ἀορίστως ἤτοι ἀνάρθρως λεγομένης. πρβλ. σὺ δὲ *ὁ σοφός*... ἀεὶ ἂν κατὰ ταυτὰ ψεύδοιο, Φίλιππος *ὁ Μακεδών*, ἄδηλον πλὴν ὑμῖν *τοῖς μάντεσιν*, ποίας *ὁ τλήμων* ἀγγελῶν ἥκω τύχας, τί ποτε νοεῖ τὸ ὄνομα *οἱ δαίμονες*, τίνες ἔχουσι τὸ σεμνὸν ὄνομα τοῦτο *τὸ καλὸς κἀγαθός*, οὐ σφόδρα χρώμεθα *οἱ Κρῆτες* τοῖς ξενικοῖς ποιήμασι, τί γὰρ ἄλλο πράττετε *οἱ Μεγαρεῖς νῦν; οἱ πολλοὶ* τοῖς *ὀλίγοις* προΐεσθε τὰ τῆς δημοκρατίας, Κάδμος *ὁ Ἀγήνορος υἱὸς* κ.τ.λ. Συχνὰ τὰ ἐν παπύροις: Πετορζμῦθις *ὁ καὶ Ναβῆς*, Σαραπίωνος *τοῦ καὶ Συρίωνος*, Ἀπολλωφάνει *τῷ καὶ Σαραπαμμῶνι*, Ἀπολλωνίας *τῆς καὶ Σεμμώνθιος*, Ἀπολλωνίᾳ τῇ καὶ Σεμμώνθει κτλ. πρβλ. καὶ *Μαλάλ.* 19 Πῖκος *ὁ καὶ Ζεύς*, 20 Πίκου *τοῦ καὶ Διός*, 10 Ἀστυνόμη *ἡ καὶ Χρυσηΐς*, 101 Ἱπποδάμεια *ἡ καὶ Βρισηΐς* κτλ. Λύβιστρ. καὶ Ῥοδάμν. 2606 μὴ ἀποθάνω *ἡ ταπεινὴ* νὰ ποίσω τὸ ποθεῖτε, Πολίτου, Ἐκλ. 210,191 γιατ' εἶμαι *ἡ δόλια* ἀδύνατη. Χ. 301 σηκώνουμ' *ἡ λιμοήμερη κ' ἡ πεντακοψοκέφαλη*, μιὰ γριὰ *ἡ κακομοίρα* λάχανα μαγείρευε, κτλ. ἡ μάννα μ' *ἡ βρομοσπορά*, βγαίνει καί με κατηγορᾷ δημ. ᾆσμ. κ' ἔλεγ' ὁ ἄλλος τ' ἀλλουνοῦ «νὰ φύγουμε *τὰ δυό μας!*» δημ. ᾆσμ. Καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ὁμιλίᾳ: ἀλλοίμονο 'ς ἐμένα *τὸν δυστυχῆ, τὸν κακότυχο, τὸν κακόμοιρο, τὸν καημένο* κτλ. χαρὰ 'ς αὐτὸν *τὸν καλότυχο*, τί με μαλώνεις ἐμένα *τὸν φτωχό;* ἐσένα θὰ τιμωρήσω *τὸν αἴτιον* ἢ *τὸν ὑπεύθυνο* τῆς καταστάσεως, αὐτὸς πρέπει νὰ καταδικασθῇ *ὁ αὐτουργὸς* ἢ *ὁ εἰσηγητὴς* τῆς πράξεως! τί ἔφταιξα ἐγὼ *ὁ δυστυχής;* ἄφησέ τον *τὸν παλαβό*, μή τον ἀκοῦς *τὸν βλᾶκα, τὸν ξεκουτιάρη!* εἶδες τὸ Νῖκο *τὸν ἀνθυπολοχαγό, τὸν ταγματάρχη* κτλ. ἢ τὸν δεῖνα *τὸν εἰρηνοδίκη;* μίλησες τοῦ Κώστα *τοῦ μανάβη;* πὲς 'ς τὸν Γιάννη *τὸν ξάδερφό* σου νὰ κτλ.

Συνήθης ἡ ἔναρθρος χρῆσις ἐν ταῖς προεξαγγελτικαῖς λεγομέναις παραθέσεσι: *τὸ δὲ μέγιστον, τὸ δὲ ἔσχατον* πάντων, *τὸ κεφάλαιον, τὸ λεγόμενον, τὸ πάντων θαυμαστότατον, τὸ τοῦ Ὁμήρου, τὸ τῆς παροιμίας, τὸ δὲ πάντων ὑπερφυέστατον*, κτλ., ὡς καὶ παρ' ἡμῖν: μ' ἔβλαψε ὑλικῶς καὶ *τὸ σπουδαιότερο* ἠθικῶς, ἐπέτυχε τὴν

ὑποβολὴν τοῦ νομοσχεδίου καὶ *τὸ κυριώτερον* τὴν ταχεῖαν ψήφισίν του, δὲν θά σε βοηθήσῃ, *τοὐναντίον* θὰ κοιτάξῃ μὲ κάθε τρόπο νά σε βλάψῃ κτλ.

Παραθέσεις εἶναι κυρίως καὶ αἱ ἔναρθροι ὀνομαστικαὶ αἱ τελοῦσαι τὰ τῆς κλητικῆς κατὰ παράλειψιν τῆς ὑπονοουμένης κυρίως κλητικῆς. Ὡς δηλ. ἐλέγετο *Λουκᾶ* ια' 39 ὑμεῖς *οἱ Φαρισαῖοι*, *Ἀποκαλ.* ιε' 3 Κύριε *ὁ Θεὸς* καὶ περαιτέρω: Ξεν. Κ. Ἀν. 1,5,16 Πρόξενε καὶ (ὑμεῖς) *οἱ ἄλλοι* οἱ παρόντες Ἕλληνες Θουκ. 2,11 ἄνδρες Πελοποννήσιοι καὶ (ὑμεῖς) *οἱ ξύμμαχοι* κτλ. ἐλέχθη εἶτα Ἀριστοφ. Βατραχ. 521 *ὁ παῖς* ἀκολούθει, Ἱππ. 1389 δεῦρ' ἴθι *αἱ Σπονδαὶ* ταχύ, Λουκᾶ η' 54 *ἡ παῖς* ἐγείρου, ιβ' 32 μὴ φοβοῦ, *τὸ μικρὸν ποίμνιον* καὶ νῦν πολλαχοῦ τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ᾀσμάτων, Πολίτου, Ἐκλ. 148 θά σε ρωτήσω, *πεθερά*, θά σε ρωτήσω, *ἡ μάννα*, τὸ τίνος εἶν' τὰ πρόβατα κτλ. 178 φεύγα, *ἡ Μαρώ*, ὀχ τὸν χορνιαχτό. 220 τάχ' το, *ἡ μάννα μου*, πῶς ἤσουνα μηλίτσα(=ὑπόθεσον, μάννα μου, ὅτι κτλ.) Χ. 303 ποῦ εἶστε, *οἱ συντρόφοι μου*, ποῦ εἶστε, *τὰ παλληκάρια* μου; Χ. 301 κλάψετ', *ὁ κόσμος* κι' *ὁ λιός*, τῆ Καραγιαννίτσας τὸν ὑγυιό.

Ὡς παραθέσεις δ', ἂν μὴ ἀπατῶμαι, πρέπει νὰ ἐκληφθῶσι καὶ ἐλλειπτικαὶ ἐπιφωνηματικαὶ ἐκφράσεις, οἷαι: *τὸ κτῆνος! τὸ τέρας! τὸ ζῷον! τὸ βόδι! τὸ γουρούνι! ἡ βρόμα! ἡ λέρα! ὁ παλιάνθρωπος! ὁ κτηνάνθρωπος! ὁ ἀνοστάνθρωπος! ὁ πρόστυχος! ὁ ἄθλιος! ὁ ἀθεόφοβος! τὸ παλιόπαιδο! τὸ βρομοκόριτσο!* κτλ. Ταῦτα ὡρμήθησαν πιθανῶς ἐκ πληρεστέρων φράσεων, οἷαι: (Χ. 301) τὸγ Γκίτακα ἐστείλασι νὰ πάῃ νὰ φέρῃ ψάρια κ' ἐκεῖνος τὸ λησμόνησε, *ὁ κακοσαλιάρις!* πρβλ καὶ Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 316 ὁ δ' ἤδη ἐπεῖχε κρούων *ὁ κοπρεαῖος*. Καὶ ὡς λέγομεν: *ἀφήστε τον τὸν καημένο!* ἢ πιάστε τον *τὸν ἄτιμο, τὸν κλέφτη, τὸν λωποδύτη!* κτλ. ἐλέχθη εἶτα ἐλλειπτικώτερον καὶ ἐπιφωνηματικῶς: *τὸν καημένο! τὸ δύστυχο! τὸν κλέφτη! τὸ λωποδύτη! τὸ γάϊδαρο! τὸ χωριάτη!* κτλ.

8) Περὶ τοῦ ἄρθρου μετὰ τοῦ κατηγορουμένου, τῶν ἀντωνυμιῶν, τῶν ἀριθμητικῶν καὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους ἀνάρθρους χρήσεις.

Σημ. Ἀξιοσημείωτοι εἶναι ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ πολλαὶ **ἐναρ-**

θροι ὀνοματικαὶ γενικαί, στερεότυποι καταστᾶσαι καὶ χρησιμεύουσαι εἰς δήλωσιν διαφόρων συντακτικῶν σχέσεων (γενικὴ χρονική, τοπική, τοῦ αἰτίου κτλ.) λ. χ. *τοῦ χρόνου* (καὶ ἐν εὐχαῖς: *καὶ τοῦ χρόνου!*) = κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος· *τοῦ καιροῦ καὶ τ' ἀντίκαιρου*, ἔφτασέν τον *τῆς ὥρους* (ἴδ. Γ. Χατζιδάκι, Γεν. Γλωσσ. σ. 430). Χ. 301 (δημ. ᾆσμ. Μάνης) στράτεμα στέλνει *τῆς στερεᾶς*, καράβια *τοῦ πελάγου*· πάει *τ' ἀνηφόρου τ' ἀψήλου* ἐπάκινεν *τοῦ πόρου*, *τοῦ κάμπου*, μπαίννω *τοῦ χωρκοῦ*, *τοῦ περβολιοῦ*, ἐπῆεν *τοῦ ζυοῦ* (ἴδ. Σ. Μενάρδον ἐν Ἀθηνᾶς Η' 435 κἑξ.), πεθαμένος *τῆς δίψας*, *τῆς πείνας*, *τῆς δουλειᾶς*, *τοῦ κόπου*, *τοῦ ὕπνου*, ἔν *τοῦ νεροῦ* καμένη (ἐν Κύπρῳ) ἀμάθετος *τῆς δουλειᾶς*, ἀκάτεχος *τοῦ δρόμου*, ἄπραχτος *τῆς ἀγάπης* κτλ. (ἴδ. Γ. Χατζιδάκι, Γεν. Γλωσσ. 430), ἄνθρωπος *τοῦ σκοινιοῦ* καὶ *τοῦ παλλουκιοῦ*, ἄνθρωπος *τῆς δουλειᾶς*, παιδὶ *τῆς ψάθας* κ.τ.λ.

Ἐνάρθρως ὡσαύτως ἐκφέρεται συνήθως παρ' ἡμῖν καὶ ἡ χρονικὴ αἰτιατική· λ. χ. θὰ ῥθῶ *τὴν* κυριακή, *τὴ* δευτέρα *τὸ* βράδυ, *τὴν* τρίτη *τὸ* πρωΐ, *τὸ* σάββατο *τὸ* μεσημέρι, θὰ φύγω *τὸ* Μάϊ, *τὸ* Σεπτέμβριο, θὰ ξαναγυρίσω *τὰ* Χριστούγεννα, *τὴ* Λαμπρὴ (ἀλλά: Παναθηναίοις, Διονυσίοις κτλ., σπανιώτερον ταῦτα ἐνάρθρως παρ' ἀρχαίοις). Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ αἰτιατικὴ ὀνομάτων πρὸς δήλωσιν παιδιᾶς: παίζουν *τὰ* σκλαβάκια, *τὸν* καλόγερο, *τὴν* τυφλόμυιγα, *τὴ* λουμάδα (ἢ *τὲς* ἀμᾶδες), Χ. 304 μὴν εἶδες νιοὺς καὶ παίζανε καὶ νιὲς καὶ τραγουδοῦσαν, εἶδες καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ κ' ἐπαίζανε *τὸ* μῆλο; Καὶ μτφ. «μοῦ παίζεις *τὸν* παππᾶ» κτλ.

Ἀξία λόγου πρὸς τούτοις καὶ ἡ *ἔναρθρος κατὰ κανόνα* χρῆσις τῶν ὀνομάτων ἐν ταῖς συχνοτάταις ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ πλεοναστικαῖς ἐκφράσεσιν, οἷαι: *τ'* ἀγαπᾷς *τὰ* ξινά, *τὸν* ἔδεσε *τὸ* γάϊδαρο, *τά* 'μαθες *τὰ* νέα; *τό* 'μαθες *τὸ* μάθημα; ἔλα νὰ σοῦ τὰ πῶ *τὰ* βάσανά μου, *τὰ* εἶδες *τὰ* καινούργια τὰ ῥοῦχά μου; θὰ μοῦ *το* δώσῃς *τὸ* βιβλίο; δῶσ' *το* πίσω *τὸ* τάλληρο! πές *του τοῦ* παιδιοῦ νὰ φύγῃ! νά *το τὸ* παιδί! νά *τος ὁ* Κώστας! τί *τα* θέλεις *τὰ* λεπτά; τί θά *τα* κάμῃς *τὰ* χρήματα; *τὸν* εἶδες *τὸ* Νῖκο! νὰ *τοῦ τα* πῇς *τοῦ* Κώστα! καὶ ἀντιστρόφως: *τὸν* Κώστα *τον* εἶδα, *τὸ* Νῖκο δέν *τον* εἶδα· *τοῦ* παιδιοῦ νὰ μή *του* πῇς τίποτα! *τὸ* μικρὸ νὰ μή *το* ξαναμαλώσῃς

πιά! *τὸ* μάλωμα δὲ θά *το* γλυτώσῃς, *τὸ* ξύλο δὲ θά *το* ἀποφύγῃς, *τὴν* τύχη δέν *την* διώχνουν ἔτσι ὁ κόσμος, *τὸ* λογο μου *τον* ἔδωσα πιὰ κ.τ.λ. Αἱ τοιαῦται ἐκφράσεις προῆλθον πιθανῶς κατὰ συμφυρμὸν ἤτοι ἐκ τῶν φράσεων: *εἶδα τὸν Κώστα* ┼ *τὸν εἶδα*=*τὸν* εἶδα *τὸν* Κώστα ἢ τὸν Κώστα *τὸν* εἶδα.

β) Περὶ τοῦ ἀορίστου ἄρθρου [1]

Περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἰδ. ἀνωτέρω σελ. 177 Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν χρῆσιν τοῦ ἀορίστου ἄρθρου πρέπει νὰ προστεθῶσι τὰ ἑξῆς: Συνήθως τίθεται τοῦτο:

2) μετ' ὀνομάτων, ὧν ἡ ἔννοια δηλοῦται *ὅλως ἀορίστως*. Οὕτως ἀπαντᾷ συχνότατα ἔν τε τῇ καθ' ἡμέραν ὁμιλίᾳ, ἰδίᾳ δ' ἐν τοῖς παραμυθίοις καὶ ταῖς λοιπαῖς διηγήσεσιν, ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἡμῶν ᾄσμασι κ.τ.λ.· πρβλ. ἦρθ' *ἕνας* κύριος ἢ *κἄποιος* κύριος καί σε ζήτησε, (καὶ πληθ. *κἄποιοι* ἢ *κἄτι* κύριοι καὶ σὲ ζητοῦσαν), ἔχω *ἕνα* λόγο ἢ *ἕνα* μυστικὸ νὰ σοῦ πῶ, ἔχω *κἄτι* ἰδιαίτερα νὰ σοῦ ἀνακοινώσω, ἤκουσες *κἄποια* φήμη ποῦ κυκλοφορεῖ; μοῦ δίνεις *κἄτι* ψιλὰ ποῦ μοῦ χρεωστεῖς; ἂν ἔρθῃ *κἀνένας* κύριος, πές του κ.τ.λ., ἔλα *κἄνα* βράδυ 'ς τὸ σπίτι, πές μας *κἀνένα* νέο, *καμμιὰ* εἴδησι κτλ. *ἕνα* βασιλέγας εἶχαν *ἕνα* κορίτσ'. . *ἕνα* φορὰς *ἕνα* βασιλέγας ποῖκεν σέ το ἀπάνω πόλεμος, *ἕνα* 'ναῖκα καὶ ἄντρας· εἶχαν *ἕνα* κορίτσ'. *ἕνα* φορὰς φόρ'σεν τὸ φιστάνι (ἐν Καππαδοκίᾳ ἰδ. Dawkins σ. 444. 452) *μιὰ* γριὰ μαγείρευε λάχανα μὲ τὸ τυρὶ καὶ τῆς ἦρθε *μιὰ* βουλὴ γιὰ νὰ πάῃ νὰ παντρευτῇ (Χ. 301)· *μιὰ* λυγερὴ βαριαρρωστᾷ *μιὰ* λυγερὴ πεθαίνει, γιὰ *ἑνὸς* ἀγούρου ἀγκάλιασμα, γιὰ *ἑνὸς* ἀγούρου ἀγάπη, γιὰ ἑνὸς σγουροῦ, γιὰ *ἑνὸς* ξανθοῦ, γιὰ *ἑνὸς* ἀγγελομάτη, ἰδ. Πολίτου, Ἐκλ. 115. πέ μας τοὐλάχιστον *μιὰ* καλημέρα, πέ μας καὶ σὺ *μιὰ* φορὰ κἄτι εὐχάριστο κτλ. 'ς *ἂν* παλὸ ὀρένι(=σὲ ἕνα παλαιὸ ἐρείπιο ἰδ. Thumb Handb. 298), 'ς *ἀμ* bρῶτο ζαμάνι ἤτουν *ἀ* βασιλιὸς (=ἕνα παλαιὸν καιρὸν ἦτο ἕνας βασιλιάς·) ἤτουν *ἀν* dούλη

---

1) Τοῦτο ἐν μὲν τῷ ἑνικῷ εἶναι: *εἷς, ἕνας, κἀνένας, καμμιά, κἀνένα* ἢ *κἄνα μία* ἢ *μιά, ἓν* ἢ *ἕνα, κἄποιος, κἄποια, κἄποιο, κἄτι,* ἐν δὲ τῷ πληθ. *κἄποιος-ες.α, κἀμπόσοι-ες-α, κἄτι.* Ἐν Φαράσοις ἀντὶ τοῦ *εἷς* εἶναι ἐν χρήσει τὸ *ἀ* (πρὸ συμφώνου), *ἀν* (πρὸ φωνήεντος καὶ τῶν ψιλῶν ἀήχων συμφ.)

γραία, εἶπεν ἀ γυὶός, ἦταν τζ' ἀμπατισάχους (=ἦτο μιὰ δούλη γυναῖκα, εἶχεν ἕνα γυιό, ἦταν κ' ἕνας βασιλιὰς Dawkins σ. 492. 568.).

2) πρὸς δήλωσιν *ζωηρᾶς περιφρονήσεως καὶ ἀπαρεσκείας* ἢ τοὐναντίον πρὸς *ἔξαρσιν* τοῦ ὑπὸ τοῦ ὀνόματος δηλουμένου, ὁπότε μετὰ τὸ οὐσιαστικὸν συνήθως ἀκολουθεῖ διορισμός τις ἢ δευτερεύουσα πρότασις πρὸς μείζονα καὶ ἀκριβέστερον διορισμὸν αὐτοῦ· πρβλ. ἦρθ' *ἕνας* παλὶάνθρωπος ὁ ...καὶ μᾶς ἔκαμε ἄνω κάτω, *ἕνα* βρομόπαιδο, *ἕνα* παλὶοκόριτσο, ὁ (δεῖνα) εἶν' *ἕνας* ἄτιμος ἄνθρωπος, *ἕνα* μικράνθρωπον σὰν κι' αὐτὸν θὰ φοβηθῶ ἐγώ; 'ς *ἕνα* γάϊδαρον σὰν κι' αὐτὸν δὲν καταδέχομαι νὰ μιλήσω! γιὰ φαντάσου νὰ τὄβρῃ ἀπὸ *'ναν* λοῦστρο! ὁ Θανάσις εἶναι *ἕνας* θαυμάσιος ἄνθρωπος, εἶν' *ἕνας* περίεργος τύπος, εἶναι *μιὰ* φυσιογνωμία πολὺ συμπαθητική, *μιὰ* διακεκριμένη προσωπικότης 'ς τὸν τόπο μας, ἔχω *ἕναν* πονοκέφαλο τρομερό, ἔχω *μιὰ* ἀδιαθεσία (ἀτονία, ἀνορεξὶά) ποῦ δὲ μοῦ 'ρχεται νὰ κ.τ.λ., ἔχω *μιὰ* ἰδιαιτέρα συμπάθεια ἢ ἀδυναμία 'ς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο· ἔκαμε *ἕνα* κρύο τρομερό, (ἀνυπόφορο, πρωτοφανές), κάναμε *ἕνα* γλέντι τρικούβερτο, φάγαμε *κἄτι* σταφύλια τρέλλα! ὁ δεῖνα πῆρ' *ἕνα* δρόμο πολὺ στραβό, ἔκαμε *ἕνα* λάθος ἀσυγχώρητο ἢ *μιὰ* ἀνοησία (κουταμάρα, ἀπερισκεψία) ποῦ του κώσ-ισε φοβερά· σοῦ 'χα *μιὰ* φούρκα τρομερή, εἴχαμε *μιὰ* θαλασσοταραχὴ (κακοκαιρία, φουρτούνα) ποῦ μᾶς ἔκαμε ἄνω κάτω, ἔκαμα *ἕναν* ὕπνο ζάχαρι, *ἕνα* μεθύσι πρώτης, «εἶχαν κ' *ἕνα* γλυκὸ κρασὶ ποῦ πίν' ὁ καπετάνιος» (Passow 12,6), εἶναι τιμὴ νὰ συνδέεσαι μ' *ἕναν* ἄνθρωπον σὰν κι' αὐτόν, *ἕνας* Τρικούπης ἀπέτυχε καὶ θὰ 'πιτύχῃ αὐτός; (=εἷς ἀνὴρ ἢ πολιτικὸς τῆς περιωπῆς καὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ Τρικούπη), τὸ τί ἔπαθα *ἕνας* θεὸς (1) (ἢ ἕνας Κύριος) τὸ ξέρ', μοῦ μίλησε μ' *ἕνα* θράσος καὶ μὲ *μιὰ* ἀναίδεια ἑκατὸ ὄνων, κρῖμα νὰ χάσῃς *μιὰ* τέτοια εὐκαιρία, τραγουδοῦσε μὲ *μιὰ* περιπάθεια τόσο γλυκεὶὰ ποῦ κ.τ λ., θὰ σοῦ πῶ *ἕνα* πάθημά μου ποῦ θὰ γελάσῃς, *μιὰ* τέτοια κατάστασι δὲν μπορεῖ νὰ διαρκέσῃ πολύ, μοῦ φέρθηκε μὲ *μιὰ* χωριατιὰ ποῦ

---

1) Ἡ ἔκφρασις πιθανῶς προῆλθεν ἐκ τῆς: *ἕνας* τὸ ξέρει, *ὁ Θεός*, ὅθεν εἶτα: *ἕνας Θεος* τὸ ξέρει.

μοῦ κίνησε τὴν ἀγανάκτησι, τὸν περίμενε μ' *ἕνα* καρδιοχτύπι καὶ μὲ *μιὰ* λαχτάρα ἀνέκφραστη, μοῦ φέρθηκε μὲ *μιὰ* καλωσύνη εὐγενικὴ ποὺ μὲ καθυπεχρέωσε, σὰ γλέπω τὰ ἐρείπια μὲ πιάνει *μιὰ* ἀόριστη μελαγχολία κ.τ.λ.

γ) Περὶ τῆς ἀνάρθρου χρήσεως

Τὸ ὄνομα ἐκφέρεται ἀνάρθρως, ὅταν ἡ ἔννοια αὐτοῦ πρόκειται νὰ δηλωθῇ καθόλου εἰπεῖν γενικῶς καὶ ἀορίστως.

Οὕτως ἐπὶ μὴ ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τοῦ χρόνου λ.χ. Ἡροδ 7,29 οὔτε ἐς τὸ παρεὸν οὔτε *ἐς χρόνον* μεταμελήσει(=μετὰ χρόνον ὅλως ἀορίστως, δι' ὃ καὶ ἀνάρθρως). Ἀόριστος ὡσαύτως ὁ χρόνος καὶ ἐν τῷ γνωστῷ στίχῳ «πάλι *μὲ χρόνια μὲ καιρούς*. πάλι δικά μας θἄναι». πρβλ. καὶ παρὰ Trinchera σ. 65,73 ἐάν ποτε *καιρῷ* ἢ *χρόνῳ* φωραθῇ· (καὶ ἀλλαχοῦ στερεοτύπως). Ἔχω *δουλειά!* ἀλλά: δὲν μ' ἱκανοποίησες μὲ *τὴ* δουλειὰ ἢ *τὴν ἐργασία* ποῦ σοῦ ἀνέθεσα· δὲν ἔχει *θάρρος*, ἀλλά: δὲν ἔχει *τὸ* θάρος τῆς γνώμης, χάθηκε *κόσμος* καὶ *κοσμάκης!* πάντων χρημάτων μέτρον *ἄνθρωπος*(= οὐχὶ ὁ Α ἢ ὁ Β, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος καθόλου, πᾶς ἄνθρωπος)· *πόλεμος* πάντων πατὴρ(=οὐχὶ ὁ δεῖνα μηδικὸς ἢ ἑλληνοβουλγαρικὸς πόλεμος οὔτε ἀφ' ἑτέρου πόλεμος κράτους πρὸς κράτος, ἀλλὰ ὁ πόλεμος καθόλου ἤτοι πᾶς πόλεμος καὶ παντὸς εἴδους πόλεμος)· θέλεις νὰ πάμε *μὲ* ἁμάξι ἢ *μ' αὐτοκίνητο*·(=ἓν οἱονδήποτε ἁμάξι ἀλλά: μὲ τὸ αὐτοκίνητο τοῦ κ. δεῖνα ἢ: προτιμῶ τὸ αὐτοκίνητον=ὡς ὡρισμένον μέσον συγκοινωνίας ἐν παραβολῇ πρὸς ἄλλα τοιαῦτα). Ἐκ τούτων καθίσταται εὐεξήγητον ὅτι ἄνευ ἄρθρου ὡς τὰ πολλὰ ἐκφέρονται:

1) τὰ ὀνόματα τὰ δηλοῦντα ποικίλας *ἀφηρημένας* ἐννοίας, ἰδιότητας, ἐνεργείας, καταστάσεις, ἀρετὰς ἢ ἐλαττώματα, τέχνας ἢ ἐπιστήμας κ.τ.τ. πρβλ. Πλάτ. Ἀλκιβ. Α' 128 c *γυμναστικῇ* μὲν ἄρα ποδὸς ἐπιμελούμεθα, *σκυτικῇ* δε τῶν τοῦ ποδός. Ἀπολ. 26 Β νόμος ἐστὶν εἰσάγειν τοὺς *κολάσεως* δεομένους, ἀλλ' οὐ *μαθήσεως*. Νόμ. 641 c *παιδεία* μὲν οὖν φέρει καὶ *νίκην*, *νίκη* δ' ἐνίοτε *ἀπαιδευσίαν*. Ἀπολ. 29 Α δεδιὼς θάνατον .... τὸ γὰρ *θάνατον* δεδιέναι· 32 Α δείσας *θάνατον*. 34 Ε θαρραλέως ἐγὼ ἔχω πρὸς *θάνατον*,....πρὸς δ' οὖν *δόξαν* κ.τ.λ. 35 Α. οἱ δοκοῦντες διαφέρειν εἴτε *σοφίᾳ* εἴτε *ἀνδρείᾳ* εἴτε ἄλλῃ ἡτινοῦν *ἀρετῇ*. Συμπ. 186 Ε διὰ τοῦ θεοῦ κυβερνᾶται,

ὡσαύτως δὲ καὶ *γυμναστικὴ* καὶ *γεωργία· μουσικὴ* δὲ κ.τ.λ. Ἱππ. ἐλάττ. 366 c ἔμπειρος εἶ λογισμῶν καὶ *λογιστικῆς*. 367 D οὐκοῦν καὶ *γεωμετρίας* ἔμπειρος εἶ; 375 B ἀμείνων εἰς *τοξικὴν* ἐστιν. Ἀλκιβ. Α΄ 108 D *μουσικήν* μοι δοκεῖς λέγειν. Ἀριστοφ. Νεφ. 317 αἵπερ *γνώμην* καὶ *διάλεξιν* καὶ *νοῦν* ἡμῖν παρέχουσιν καὶ *τερατείαν* καὶ *περίλεξιν* καὶ *κροῦσιν* καὶ *κατάληψιν*. Ξεν. Ἀγησ. 10,1 ὁ δὲ *καρτερίᾳ* μὲν πρωτεύων, ἔνθα πονεῖν καιρός, *ἀλκῇ* δὲ ὅπου ἀνδρείας ἀγών, *γνώμῃ* δὲ ὅπου *βουλῆς* ἔργον. πρβλ. καὶ τά : εἰς τοῦθ' ὕβρεως ἐλήλυθε, πόρρω *σοφίας* (1) ἐλήλακε, *εἰρήνην* ἢ *ἡσυχίαν* ἄγειν, *εἰρήνην* (πόλεμον, φιλίαν, σπουδήν, λόγον, κατηγορίαν, ἐκκλησίαν κτλ.) ποιεῖσθαι, *αἰτίαν* ἔχειν, *δίκην* διδόναι ἢ λαμβάνειν, *χάριν* ἔχειν, ἢ εἰδέναι ἢ ὁμολογεῖν τινι κ.τ.λ. Συχνότατα ὡσαύτως ἐν ὁρισμοῖς πρβλ. *φιλία* ἐστὶ μεσότης *κολακείας* καὶ *ἔχθρας*, *φαντασία* μέν ἐστι πάθος κτλ., *αἴσθησις* ἐστιν ἀντίληψις ἢ κατάληψις κτλ.

Πρβλ. ἔτι *Λουκᾶ* ιζ΄ 13 ἦραν *φωνὴν* λέγοντες (ἀλλὰ παρ' ἡμῖν : ἔβαλε τὲς *φωνὲς*), *Παύλου* πρὸς Κολοσσ. γ΄ 23 ἅτινά ἐστι *λόγον* μὲν ἔχοντα *σοφίας* ἐν *ἐθελοθρησκίᾳ* καὶ *ταπεινοφροσύνῃ* καὶ *ἀφειδίᾳ* σώματος, οὐκ ἐν *τιμῇ* τινι πρὸς *πλησμονὴν* σαρκός.

Οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν: Π. Π. Α΄ 157,15 ἡ ἀγάπη θέλει: *φρόνησι*, θέλει *ταπεινοσύνη*, θέλει λαγοῦ *περπατησιά*, πουλιοῦ *γληγορωσύνη*·—ἔχουν οἱ κλέφτες *σύναξι*· δημ. ᾆσμ. ξέρει ἢ μαθαίνει ἢ σπουδάζει *λογιστική*, *μουσική*, *ζωγραφική*, *διπλογραφία*, *φιλολογία*, *νομική*, ἔχει *προδιάθεσι* διά τι, ἔχει *κλίσι* εἴς τι, ἔχει *πίστι*, *ἀφοσίωσι* εἴς τινα, δὲν ἔχει *τιμὴ* ἢ *ὑπόληψι*, ὁ (δεῖνα ἔμπορος) δὲν κάμνει *πρᾶξιν*, δὲν βάνει *βάσι* 'ς τὰ λόγια σου, δὲν ἔχει *ζωὴν* ἀπάνω του, τὸ ζήτημα ἔλαβε νέαν *τροπὴν* ἢ *φάσιν*, ἔδωσε *διαταγὴν* ἢ *ἐντολὴν* ἢ *παραγγελίαν* νὰ κτλ. Λαογρ. Δ΄ 726 *διαταὴ* ἐδόθηκε τσ' αἰ βκάλαν τοὺς φυλατσ'ισμένους· δῶσ' μου *ἀπόδειξιν πληρωμῆς*, *πιστοποίησιν* τοῦ δεῖνα πράγματος, ἀναμένει *ἐπιβεβαίωσιν* τῆς εἰδήσεως, *ἐπαλήθευσιν* τῆς προρρήσεως, *ἐκπλήρωσιν* τῆς ὑποσχέσεως· ἔκαμεν

1) ἀλλὰ Ἀριστο. Ἀχ. 1008 ζηλῶ σε *τῆς εὐβουλίας*, μᾶλλον δὲ *τῆς εὐτυχίας*=τῆς σῆς εὐβουλίας κτλ. Νεφ. 997 ἵνα μὴ...τῆς *εὐκλείας* ἀποθραυσθῇς=τῆς σῆς εὐκλείας (ἰδ. ἀνωτέρω σ. 202)

ἀναίρεσιν (1) τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐζήτησεν *ἀναβολὴν* τῆς δίκης, διέταξεν *ἀναψηλάφησιν* τῆς δίκης, *ἀναθεώρησιν* τῶν ἀποφασισθέντων, ἐζήτησεν *ἀναστολὴν προσελεύσεως* (εἰς τὸν στρατόν), τοῦ ἔκαμον *ἔνδειξιν* (διὰ τὴν ἐπιτροπὴν ἀπαλλαγῶν) κ.τ.λ. ἔχει *συνάχι, φθίσι, ἡμικρανία, πλευρίτιδα, τῦφον, ἀρτηριοσκλήρωσι* κτλ., ἔχει *περιέργεια* ἢ *ἐπιθυμίαν* νά το μάθῃ, ἔχε *θάρρος, ὑπομονήν*, ἔχε *γειά! κάμε καρδιά!* νὰ μὴ ἔχῃς *φόβο, ἀνησυχία, στενοχωρία*, «τὸ σπίτι ὁποῦ ἔχει *ἀγορασίαν* ἀπὸ τὸν δεῖνα» (=ὁποῦ ἠγόρασε κτλ. ἴδ. *Ι. Βογιατζίδην*, Ἀμοργὸς σ. 139), δὲν ἔχ' *πίστι* καὶ *νόμο*, δὲν ἔχω *ὄρεξι* ἢ *διάθεσι* γιὰ ἀστεῖα, ἔχει *ἀντίληψι* τοῦ καθήκοντος, ἔχει *εὐσυνειδησίαν* ἀπαράμιλλον, ἔχει *μανία* μὲ τὴ ζωγραφική, τὰ λόγια του δὲν μοῦ ἔκαμον *ἐντύπωσιν*, αὐτὸ δὲν θέλει *φιλοσοφία* γιὰ νά το ἐννοήσῃ κάνείς, δὲν δέχεται *ἐπιπλήξεις, παρατηρήσεις, συμβουλὰς* κ.τ.λ. Ὡσαύτως καὶ ἐν *ἐλλειπτικαῖς* φράσεσιν (προστακτικαῖς καὶ δὴ ἐπὶ γυμναστικῶν καὶ στρατιωτικῶν παραγγελμάτων, ἐπιφωνηματικαῖς κτλ.) πρβλ. *προσοχή! μεταβολή! σύνταξις! ἀρίθμησις! ἀνάτασις* τῶν χειρῶν κτλ. *ἔκτασις* τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ πλάγια! *σύμπτυξις! ἐντίναξις! κλίσις* ἐπὶ δεξιά, ἐπ' ἀριστερὰ κτλ. *δυστυχία* σου! *φουρτούνα* σου! *χαλασμός* σου! *σιωπή! σκασμός! γειά, χαρά!* πρβλ ἔτι: *δόξα* νὰ 'χῃ ὁ θεός! *ὑγεία* νά του χαρίζῃ ὁ θεός! *λαχτάρα* νὰ τοῦ 'ρθῃ! *ἀστραπὴ* νά τον κάψῃ! *πολυκαρπία!* (εὔχονται ἐν Μάνῃ εἰς τοὺς ἁλωνίζοντας), *ρέψα* (ἢ *παλάβρα*) νά τον εὕρῃ! (ἀρὰ ἐν Μάνῃ).

Ἀλλὰ τὰ μάλιστα συνήθης εἶναι ἡ ἄναρθρος χρῆσις τῶν ῥηθέντων ὀνομάτων ἰδίᾳ ἐν ἐμπροθέτοις διορισμοῖς παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν. πρβλ. Πλάτ. Ἱππ. Ἐλάττ. 365 Ε πολύτροποι δ' εἰσι καὶ ἀπατεῶνες *ὑπὸ ἠλιθιότητος* καὶ *ἀφροσύνης* ἢ *ὑπὸ πανουργίας* καὶ φρονήσεώς τινος; 372 Β τῶν εὐδοκιμούντων *ἐπὶ σοφίᾳ* Πολ. 539 C αὐτοὶ *φιλοσοφίας πέρι* εἰς τοὺς ἄλλους διαβέβληνται. Πρωτ. 323 Α δεῖ *διὰ δικαιοσύνης* ἰέναι καὶ *σωφροσύνης*. Συμπ.

---

1) Πρβλ. καὶ τοὺς ἀρχαίους δικανικοὺς ὅρους: Ἀριστοφ. Ἱππ. 368 διώξομαί σε *δειλίας* Δημ. 25,65 ὀφλοῦσαν *ἀποστασίου*· γράφεσθαι *λιποναυτίου, λιποστρατίου, λιποταξίου, ἀσεβείας*, γραφὴ *ὕβρεως*, δίκη *κατηγορίας* κτλ. Ξεν. Κ. Π. 1,2, 6 γίγνεται γὰρ δὴ καὶ παισὶ πρὸς ἀλλήλους, ὥσπερ ἀνδράσιν ἐγκλήματα καὶ *κλοπῆς* καὶ *ἁρπαγῆς* καὶ *βίας* καὶ *ἀπάτης* καὶ *κακολογίας* κτλ.

176 E *διὰ μέθης* ποιήσασθαι τὴν συνουσίαν. 208 D *ὑπὲρ ἀρετῆς* ἀθανάτου καὶ τοιαύτης δόξης εὐκλεοῦς. Φαῖδρ. 253 D τιμῆς ἐραστὴς *μετὰ σωφροσύνης* τε καὶ *αἰδοῦς*. Θουκ. 1,70 *παρὰ δύναμιν* τολμηταί, *παρὰ γνώμην* κινδυνευταί. 3,10 ξύμμαχοι ἐγενόμεθα οὐκ *ἐπὶ καταδουλώσει* τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' *ἐπ' ἐλευθερώσει* ἀπὸ τοῦ Μήδου. Ξεν. Κ. Ἀν. 1,9,16 *εἰς δικαιοσύνην* ἐπιδείκνυσθαι. 2,6,30 οὔτ' *εἰς φιλίαν* αὐτοὺς ἐμέμφετο. Ἀπομν. 2,2,22 τέθραμμαι *εἰς πολυσαρκίαν*. 2,1,18 *ἐπ' ἀρετῇ* θαυμάζεσθαι. Ἰσοκρ. 4,91 *δι' ἀρετήν*, ἀλλ' οὐ *διὰ τύχην* ἐνίκησαν. Ἀριστ. Ἠθικ. Εὐδ. 1,6 πάσχουσι δὲ τοῦτο *δι' ἀπαιδευσίαν*. πρβλ. καὶ *μετ' ἀρετῆς* πρωτεύειν, *μετὰ σπουδῆς, ἐπ' ἀληθείας, ἐν ὀργῇ* ἢ *ἐν θεραπείᾳ* ἢ *ἐν εὐνοίᾳ* ἢ *ἐν φυλακῇ* ἔχειν τινα, *ἐν ἀπορίᾳ* ἢ *ἐν αἰτίᾳ* εἶναι, *ἐπὶ θήραν* ἐξιέναι, *διὰ σπουδῆς* ἢ *διὰ τάχους* ἰέναι, *πρὸς χάριν* λέγειν, *πρὸς ἡδονὴν* δημηγορεῖν, *πρὸς ἀνδρείαν* παιδεύειν, ἄριστα *πρὸς ἀρετὴν* πεφυκέναι, *ἄνευ δίκης* (πόρρω δίκης, πέρα δίκης, δίχα δίκης), *μετὰ δίκης, ἐν δίκῃ, σὺν δίκῃ, κατὰ δίκην, ἐπὶ γήρως, ἐφ' ἥβης, ἐν ἀπορίῃ* εἶναι, *ἐν τέχνῃ* εἶναι, *καθ' ἁρπαγὴν* σκεδάννυσθαι, *δι' ἀχθηδόνα* (Θουκ. 4,40), *κατὰ θεωρίαν, κατ' ἐμπορίαν* ἐκπέμπειν τινά, *κατὰ τύχην* γίγνεσθαι ἢ ποιεῖν τι, *κατὰ τάχος* πλεῖν, *πρὸς ἔχθραν* ἄγειν, *δι' ἔχθρας, δι' ἔριδος, δι' ὀργῆς* γίγνεσθαι, *δι' ἀσφαλείας* εἶναι, *δι' ἡσυχίαν* ἔχειν τι, *δι' οἴκτου* ἔχειν τινά, *διὰ φιλοτιμίαν, φιλονικίαν, δυσκολίαν* κ.τ.λ. ποιεῖν τι, *δι' αἰσχύνην* ὁμολογεῖν τι, τὰς σπονδὰς *ἐπ' ἐξόδῳ* εἶναι (=περὶ τὴν λῆξιν αὐτῶν), *ἐπὶ διαβολῇ* λέγειν, *ἐπὶ θανάτῳ* ἢ *-ον* ἄγειν τινά, *ἐπὶ κατασκοπήν* τινος ἀνάγεσθαι, χαλᾶν τὰ δίκτυα *εἰς ἄγραν*, καλεῖν ἁμαρτωλοὺς *εἰς μετάνοιαν, μετ' ἀληθείας* σκοπεῖσθαί τι, *πρὸς φυλακήν, σωτηρίαν* εὑρίσκειν τι, *ὑπὸ χαρᾶς, φθόνου, ὀργῆς, δέους, ἀπειρίας, ἀφροσύνης* κτλ. ποιεῖν τι κτλ. Συχνὰ τὰ ἄναρθρα ἀφῃρημένα οὐσιαστικά, ἐμπρόθετα ἢ ἀπρόθετα ἰδίᾳ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ γλώσσῃ καὶ δὴ παρ' Ἀριστοτέλει (πρβλ. κίνησις *κατ' ἀλλοίωσιν*, κίνησις *κατ' αὔξησιν καὶ φθίσιν*, τὸ *δυνάμει* ἢ *ἐνεργείᾳ* ὄν, *φύσει* ζῷον πολιτικὸν (ὁ ἄνθρωπος), γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι *συγκρίσει καὶ διακρίσει*, ἡ τοῦ *δυνάμει* ὄντως ἐντελέχεια ὅταν *ἐντελεχείᾳ* ὂν ἐνεργῇ κτλ.). Πρβλ. προσέτι τὰς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους στερεοτύπους ἐκφράσεις ἐν ποικίλοις πω-

ληστηρίοις, δωρητηρίοις κ.λ. συμβολαίοις λ. χ. Trinchera Syll. 93, 72 ὁμολογοῦμεν χαρίζειν σοι τὴν.... δωρεὰν *κατὰ τελείαν νομὴν καὶ δεσποτείαν*. Ι. Βογιατζίδου, Ἀμοργὸς σ. 35 *ἀφιερώνω μὲ θέλημά μου καὶ μὲ καλή μου ὄρεξι χωρὶς βίας ἢ δυναστείας* κ.τ.λ. πρβλ. καὶ Πτωχοπρ. Α΄ 132 *δίχα θορύβου καὶ βοῆς, χωρὶς ὀχλαγωγίας*. πρβλ. καὶ τὰ παρ' ἡμῖν α) ἐν τῇ ἐπισήμῳ (δικανικῇ, διοικητικῇ κ.τ.λ. ἐπιστημονικῇ καὶ ἐν γένει γραφομένῃ) γλώσσῃ: ἐνάγειν τινα ἢ καταδικάζειν *ἐπὶ φόνῳ, ἐπὶ ἀπάτῃ, ἐπὶ ἀναιρέσει* ἢ *ἐπὶ ἀποπείρᾳ* ἀναιρέσεως, *ἐπὶ ἐξυβρίσει* τοῦ βασιλέως, *ἐπὶ καταχρήσει* ἐμπιστοσύνης, *ἐπὶ κλοπῇ, ἐπὶ διαρρήξει, ἐπὶ ὑποκινήσει* στάσεως, *ἐπὶ ἀπαγωγῇ, ἐπὶ ἀποπλανήσει* κτλ. ἢ γενικῶς *ἐπὶ παραβάσει* (τοῦ δεῖνα ἄρθρου τοῦ νόμου), *κατ' ἀντιμωλίαν*· ὁ δεῖνα μετετέθη *κατ' αἴτησίν* του. *κατ' ἀπόφασιν* τοῦ (δεῖνα ὑπουργείου ἢ συμβουλίου), ἐνηργήθη τὸ δεῖνα *κατ' ἐντολὴν* ἢ *διαταγὴν* τοῦ ὑπουργοῦ, (πρβλ. Μαλάλ. 390 *κατὰ κέλευσιν* τοῦ βασιλέως), *ἐπὶ ἀποδόσει* λογαριασμοῦ, δανείζειν *ἐπὶ ἐπιστροφῇ*, ἐτράπη *εἰς φυγήν*, παρεξετράπη *εἰς δεινὴν ἀμετροέπειαν, εἰς ὕβρεις, εἰς ἀκολασίαν*, πάσχει (ὑποφέρει) *ἐξ ὑπερκοπώσεως, ἐκ νευρασθενείας* (ἀρτηριοσκληρώσεως, φθίσεως, μανίας καταδιώξεως, μεγαλομανίας), διακρίνεται *ἐπὶ εὐφυΐᾳ, ἐπὶ λεπτότητι* τρόπων κ.τ.λ. *παρ' ἐλπίδα, παρὰ φύσιν, παρὰ προσδοκίαν, κατὰ φύσιν, κατὰ τύχην, κατὰ σύμπτωσιν, κατ' εὐτυχίαν, κατὰ δυστυχίαν, κατ' ἀντίθεσιν* ἢ *κατ' ἀντίφασιν* πρός τι, *κατὰ μίμησιν* (ἢ *ἐπίδρασίν*) τινος, *κατὰ παρανόησιν, κατὰ παραντίληψιν, κατὰ παρετυμολογίαν, κατ' ἀναλογίαν* πρός τι, *κατὰ ἀφομοίωσιν* (ἀνομοίωσιν), *κατ' ἀνάγκην, κατ' εὐχήν, κατὰ βούλησιν, κατ' ἀρέσκειαν, κατὰ παράβασιν* τοῦ νόμου, *καθ' ὑπέρβασιν* τῆς ἐντολῆς του, *κατὰ πρότασιν* ἢ *εἰσήγησίν* τινος, *πρὸς χάριν* τινος, *πρὸς ἐκδίκησιν*, τὸ λέγω *πρὸς τιμήν* σου, *πρὸς χαράν* (εὐχαρίστησιν) σου, *πρὸς πρόληψίν* τινος, *πρὸς ἀπόδειξίν* (πίστωσιν) τινος, *πρὸς ἀνάκτησιν* (τῆς εὐνοίας κτλ.), *πρὸς ἀνόρθωσιν, συμπλήρωσιν, βελτίωσίν* τινος, *πρὸς ἐνθάρρυνσιν* ἢ *ἱκανοποίησίν* τινος, μετέβη εἰς Εὐρώπην *πρὸς θεραπείαν* (ἢ ἀποθεραπείαν), *πρὸς τελειοποίησίν* του ἐν τῇ ἰατρικῇ, *πρὸς συμπλήρωσιν* τῶν σπουδῶν του κ.τ.λ. *δι' ἔλλειψιν* ἐμπιστοσύνης, (πρβλ. Μαλάλ. 401 ἐστασίασαν... *διὰ λεῖψιν* ἐλαίου) κ.τ.λ. β) ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ὁμιλίᾳ: πάσχει ἀπὸ φθίσι,

ἀπὸ δυσκοιλιότητα, ἀπὸ δυσπεψία κ.τ.λ. *ἀπὸ μεγαλομανία, ἀπὸ μανία καταδιώξεως, ἀπὸ φλυαρία, ἀπὸ ἀφηρημάδα* κ.τ.λ. τό 'πε (ἢ τό 'καμε) *ἀπὸ κουταμ ίρα* (ἀνοησία, βλακία), *ἀπὸ ἐπιπολαιότητα* (ἐλαφρότητα, ἀπερισκεψία), *ἀπὸ δυσπιστία, ἀπὸ ἐπιφύλαξι, ἀπὸ ὑστεροβουλία* (κακοβουλία), *ἀπὸ κακὴ θέλησι, ἀπὸ φθόνο, ἀπὸ χαιρεκακία, ἀπὸ ἐκδίκησι, ἀπὸ φιλοδοξία* (ματαιοδοξία), *ἀπὸ καλωσύνη του, ἀπὸ εὐμένεια, ἀπὸ φιλικὴ διάθεσι, ἀπὸ περηφάνεια* (πρβλ. Ἀριστοφ. Βατρ. 918 *ὑπ' ἀλαζονείας*), τὸν πλήρωσα *ἀπὸ ἀνάγκη, ἀπὸ φιλοτιμία*, ἔτσι ἦταν *ἀπ' ἀρχῆς* ἢ *ἀπὸ ἀρχῆς* 1) (καθ' ὃ καί: ἀπὸ ἀνέκαθεν) τὸν ἐκάλεσεν *εἰς μονομαχία(ν), εἰς ἀπολογία(ν)*. Χ. 301 ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ *ἀπὸ χαρὰ κι' ἀλαλαγμὸ* (φωνὴ χαρᾶς καὶ ἀλαλαγμοῦ). Δημ. ᾆσμ. εἶχε (=ἔχε), παιδί, μου, τὴν εὐχή, *ἀπὸ καρδιᾶς ὡς ψυχή*. Δημ. ᾆσμ. μὲ δέχτηκε *μ' εὐχαρίστησι, μὲ εὐμένεια, μὲ προθυμία*, μὲ ἤκουσε *μὲ προσοχή, μὲ ἀδιαφορία, μὲ ἀταραξία καὶ ἀπάθεια*, τραγουδεῖ *μὲ περιπάθεια*, κάμει τὴ δουλειά του *μὲ ὄρεξι καὶ ἐπιμέλεια*, τὸ δέχομαι *μ' εὐγνωμοσύνη*, ντύνεται *μὲ χάρι, μὲ γειὰ* τὰ ρουχά σου! 'μιλεῖ *μὲ ἁπλότητα, μὲ εὐγλωττία*, τὸν κατεδίκασαν *εἰς θάνατον, ἐπὶ ζωῆς* (=εἰς ἰσόβια δεσμὰ) (ἀλλά: τά 'παθε ἀπὸ *τὴν ἀνοησία του*, ἀπὸ *τὴν ἀπερισκεψία του* κτλ., διότι ἡ ἀφηρημένη ἔννοια ὁρίζεται ἀκριβέστερον, ἀτομικεύεται καὶ λαμβάνει ἰδίαν οὕτως εἰπεῖν ὕπαρξιν καὶ ὑπόστασιν).

Σημ. Οἱ ἐμπρόθετοι διορισμοὶ φαίνεται ὅτι φιλοῦσιν ἰδιαιτέρως τὴν ἄναρθρον χρῆσιν καὶ δὴ οὐ μόνον μετ' ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν, ἀλλὰ καὶ μετ' ἄλλων ὀνομάτων. Ἱκαναὶ τῶν ἐμπροθέτων καὶ ἀνάρθρων ἅμα τούτων ἐκφράσεων ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν χρόνοις, ἐν οἷς τὸ ἄρθρον δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναπτυχθῆ (περὶ αὐτῶν ἴδ. κατωτέρω) πρβλ. *ἀπὸ θαλάσσης* κεῖσθαι, *ἐκ θεῶν* γεγονέναι, *ἔκ τε γῆς καὶ ἐκ θαλάσσης* ἀμύνεσθαι, *κατὰ γῆν* ἢ *κατὰ θάλασσαν* πορεύεσθαι, *παρὰ γῆν* πλεῖν, *ἔξω βελῶν* ἀποχωρεῖν, *ἀπὸ νεῶν* πεζομαχεῖν *ἀφ' ἡμέρας, ἀφ' ἑσπέρας, ἀπὸ νυκτός, ἀπὸ φυλακῆς πρωίας*

1) Κατὰ τὸ «ἀπὸ ἀρχῆς του κόσμου» θὰ προῆλθεν ἐν Κύπρῳ ἐκ τῆς φράσεως· **ἀφ' ὅτου ἐστάθη ὁ κόσμος** τό: **ἀποσταθῆς** τοῦ κόσμου καὶ κατὰ συμφυρμὸν πιθανῶς τῶν **ἀποσταθῆς** καὶ ἀπὸ ἀρχῆς ἐλέχθη καὶ ἀποσταχῆς τοῦ κόσμου (ἐν ἀνεκδότῳ δημ. ᾆσμ.).

ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον· *ἀπὸ δείπνου* γενέσθαι, *ἀπὸ στόματος* λέγειν· *ἐκ παίδων· διὰ πολεμίους* πορεύεσθαι, διὰ νυκτός. *περὶ πολλοῦ* (ὀλίγου, πλείονος ἢ ἐλάττονος, πλείστου ἢ ἐλαχίστου) ποιεῖσθαί τί ἢ ἡγεῖσθαί τι· *ἐπὶ γῆς, ὑπὸ γῆς· ἐπὶ ξένης καὶ ἀλλοτρίας, ἐπὶ μαρτύρων* πράττεσθαι, *ἐπὶ προστάτου* οἰκεῖν, *ἐπ' ἀργύρῳ* προδιδόναι, *ἐπὶ κέρδεσι* λέγειν, *ἐπὶ γάμῳ* ἄγειν, *ἐπὶ πολέμῳ* ἀπιέναι, *ἐπὶ ὕδωρ* ἐκπέμπειν ἢ ἰέναι· οὔτε νυκτὸς οὔτε *μεθ' ἡμέραν, παρ' ἡμέραν· πρὸς θεῶν· ὑπὸ χειμῶνος* ταλαιπωρεῖν, *ὑπὸ οἴνου* σφάλλεσθαι, *ὑπὸ συρίγγων καὶ πηκτίδων* στρατεύεσθαι, *ὑπ' αὐλοῦ τυμπάνων καὶ φορμίγγων* χορεύειν, τὰ τείχη *ὑπὸ αὐλητρίδων* κατασκάπτειν, *ὑπὸ δεσπότῃ ἢ βασιλεῖ* εἶναι (διαιτᾶσθαι), *ἐπὶ δεῖπνον* ἰέναι, *ἐπ' ἄριστον* καλεῖν, *ἐφ' ἵππου* ἰέναι, *κατὰ κόρρης* πατάσσειν, *δι' ὄχλου* εἶναί τινι *κατὰ μῆνα, καθ' ἡμέραν, κατὰ μέρος, κατὰ ἔθνη, κατὰ κώμας, δι' ὀλίγου* ἢ *πολλοῦ* (χρόνου), *παρὰ πολύ, παρ' ὀλίγον, ἀμφὶ δείλην· δεῖπνον* κ.τ.λ. πρβλ. καὶ παρ' ἡμῖν ποικίλλας κοινὰς ἢ κατὰ διαλέκτους ἐμπροσθέτους καὶ ἀνάρθρους ἐκφράσεις, στερεοτύπους καταστάσας: *διὰ ξηρᾶς, διὰ θαλάσσης*, δρόμος *μετ' ἐμποδίων*, ὡπλισμένος *μέχρις ὀδόντων* διεφθαρμένος *μέχρι μυελοῦ ὀστέων, καθ' ὁδόν, κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, κατ' οἶκον* ἐργασία *κατὰ βάθος* μὲ ἀγαπᾷ, *κατὰ ὥρας* εἴμεστε καλὰ=ἐπὶ τοῦ παρόντος (Ζαγόρι)· *εἰς ἔτη πολλά!* ροῦχα *ἀπὸ βελονιοῦ*=καινουργῆ, καράβι *ἀπὸ σκαριοῦ*=ἄρτι ναυπηγηθέν, τό 'καμε *ἀπὸ κεφαλιοῦ του*=ἰδιογνωμόνως, πῆγε *πρὸς νεροῦ* του=ἵνα οὐρήσῃ, *ἀπὸ κονταριοῦ, ἀπὸ σκοποῦ, ἀπὸ πελάου, ἀπὸ περάτου, ἀπὸ νεροῦ ἀπὸ θεμελίου*, (ἴδ. *Κ. Ἄμαντον* ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. Ε´ σ. 137 κέξ), *ποὺ κεφαλῆς, ποὺ δευτέρας* (1) *ποὺ βδομάδας, ποὺ βώλου*=ἐκ βάθρων, *ποὺ προσώπου, ποὺ χειρός* του (ἴδ. *Σ. Μενάρδον* ἐν Ἀθηνᾶς Η´ 449) *ἀπὸ θεοῦ, ἀπὸ κλώτσου κι' ἀπὸ*

---

1) Ἡ πρόθεσις σ' (εἰς) παρ' ἡμῖν φαίνεται ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἄναρθρον ἔκφρασιν πρβλ. πῆγε *γιὰ ψάριν, γιὰ λαγό, γιὰ κυνήγι, γιὰ ξύλα* κ.τ.λ., ἀλλὰ πῆγε *'ς τὸ ψάρι, 'ς τὸ λαγό, 'ς τὸ κυνήγι, 'ς τὰ ξύλα, 'ς τὴν κλεψιὰ* κ.τ.λ. Χ.Κ. 7239 *'ς τὸ σκολειὸ* τὴ στέλλουν, *'ς τὰ γράμματα* χ' ἡ δασκάλισσά της *'ς τὸ κρύο νερὸ* (ἀλλά: πῆγε *γιὰ κρύο νερό*). *Φυσιολ.* στ. 1079 καὶ *εἰς τὸν σῖτον* ἔρχεται *'ς τὸν κρῖθον* δὲν ὑπάγει. Πρβλ καὶ ἐν ἀραῖς καὶ εὐχαῖς: *'ς τὸ διάβολο! 'ς το διάτανο! 'ς τ' ἀνάθεμα!* (ἀλλὰ παρ' ἀρχαίοις: ἐς κόρακας, ἐς μακαρίαν κ.τ.λ.) *'ς τὸ καλό! 'ς τὴν εὐχή!* κ.τ.λ.

μπάτσου, ἀπ' ἀσπροῦ, ἀπὸ καινουργῆς ἀπὸ κοφτικοῦ=κατ' ἀποκοπὴν (ἐν Πάρῳ ὅμως=ταχύτερον τοῦ κανονικοῦ «ἔσκαψε τ' ἀμπέλι ἀπὸ κοφτικοῦ» ἴδ. Χ 367), *ἀπὸ χαραῆς, ἀπὸ 'κασμοῦ ἀπὸ στομάτ', ἀπὸ θελημάτ' ἀπὸ ῥιζικοῦ,* κυνηγῶ *ἀπὸ φτέρου, ποὺ γυροῦ,* (ἴδ *Κ. Ἄμαντον* ἔνθ. ἀν. σ. 143), ποιὸς εἶδε ἥλιο *ποὺ βραδυοῦ* (ἴδ. *Χασιώτου*, Συλλ. σ. 99,15 δὲν μοῦ 'ρχεται *ἀπὸ χέρι*=δὲν μοῦ εἶναι δυνατόν, εὔκολόν τι· *κατὰ ἡλιοῦ*, πῆγε *κατὰ διαβόλου. κατ' ἀνέμου*

2) *τὸ κατηγορούμενον.* Ἐπειδὴ ὁ ὅρος οὗτος τῆς προτάσεως δηλοῖ *νέαν* τινὰ ἰδιότητα ἢ καθόλου *νέαν* ἔννοιαν καὶ δὴ πρότερον *ἄγνωστον*, ἥτις κατηγορεῖται κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ἢ ἄλλου τινὸς ὅρου τῆς προτάσεως κανονικῶς ἐκφέρεται ἄνευ ἄρθρου παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν. Πρβλ. *πολιός* εἰμι..., οὐδ' *εὐπρόσωπος, λευκός, ἐξυρημένος, γυναικόφωνος,* ἁπαλὸς καὶ *εὐπρεπὴς* ἰδεῖν (Ἀριστοφ, Θεσμ. 190) καὶ κατωτέρω : *γενναῖος* εἶ, *κακοδαίμων* ἐγώ, *ψιλὸς* αὖ στρατεύσομαι, *εὐπρεπὴς* φανεῖ πάνυ, *αἰθὸς* γεγένημαι· Φίλιππος ηὐξήθη *μέγας* (πρβλ. καὶ παρ' ἡμῖν : 'σπούδασε *γιατρός, δικηγόρος* κ.τ.λ. καὶ τὰ δυό του παιδιὰ τά 'καμε *ἐπιστήμονας*, ὁ ἕνας σπούδασε *μηχανικὸς* ὁ ἄλλος *γεωπόνος*=ἐσπούδασε τὴν μηχανικὴν καὶ οὕτως ἔγινε μηχανικὸς κ.τ.λ.) οἴμοι κακοδαίμων *δελφάκιον* γενήσομαι· ἡ ὁσιότης θεραπεία οὖσα θεῶν *ὠφέλειά* τέ ἐστι θεῶν κ.τ.λ. τούτοις *θάνατός* ἐστιν ἡ ζημία, δίς *παῖδες* οἱ γέροντες, τοῦτό ἐστιν ᾧ *ὄνομα* τὸ ἰατρικόν. Οἱ Θετταλοὶ *φίλον, σωτῆρα, εὐεργέτην* τὸν Φίλιππον ἡγοῦντο, τὴν σιγήν σου *ξυγχώρησιν* θήσω, εἵλοντο Ἀλκιβιάδην *στρατηγόν*, τούτῳ *παραδείγματι* χρώμενοι κ.τ.λ. πρβλ. περαιτέρω : ἐν *μέσῃ* τῇ πόλει, ἐν *ἐσχάτῃ* τῇ νήσῳ, ἐς *ἄκρας* τὰς χεῖρας καὶ πόδας κ.τ.λ. οὐ *σχολή*, (ὥρ , καιρὸς κ.τ.λ) κάμνειν Μαλάλ. 36 φθείρας αὐτήν ..ἔλαβεν εἰς *γυναῖκα* (1) Λέοντ. Νεαπ. 14 *βλοσυρῷ* τῷ ὄμματι, *αὐστηρᾷ* τῇ φωνῇ· 15 *ἱλαρῷ* τῷ προσώπῳ. Διγ. Ἀκρ. 2187 ὅλος ἐγένετο *χαρᾶς* κ.τ.λ. Καὶ παρ' ἡμῖν : ὁ δεῖνα εἶναι *καλός, κακός, ἔξυπνος* κ.τ.λ. ξαπλώθηκε *φαρδύς, πλατύς*, εἶναι *γιατρός, δάσκαλος, παππᾶς* κ.τ.λ. ἐγὼ σὲ θεωρῶ *εὐγενῆ φρόνιμον* κ.τ.λ.

---

1) Περὶ τοῦ κατὰ τοὺς μτγν. χρόνους ἐμπροσθέτου κατηγορουμένου χάριν σαφεστέρας ἐκφράσεως πρβλ. Γ. Χατζιδάκι, Γεν. Γλωσσ. σ. 436.

σὲ θέλω *τολμηρόν, θαρραλέον* κ.τ.λ. τῆς εἶπε πῶς θά την πάρῃ *γυναῖκα*, θά τον διορίσῃ *ἐπιστάτην*, *τελωνοφύλακα* κ.τ.λ. τὸν πῆρες γιὰ *κουτόν*, τὸν ἔκαμες *θέατρο* 'ς τόν κόσμον ὅλον, τὴν ἔκαμαν *βασιλιά*, τὸν ἔκαμαν *κομμάτια*· Πολίτου Ἐκλ. 113 ἐγὼ *βάγια* γεννήθηκα καὶ *βάγια* θὰ πεθάνω καὶ *βάγια* θά τον ἀρνηστῶ τὸν κόσμον τὸν ἀπάνω· πάει γιὰ *ὑπουργός*, γιὰ *καθηγητὴς* Πανεπιστημίου, γιὰ *βουλευτής*, γιὰ *νομάρχης*, ἐδήλωσε γιὰ *δήμαρχος* (=ὑπέβαλεν ὑποψηφιότητα κ.τ.λ.) Χ. 303 ὁ χάρος ἐβουλήθηκε νὰ βάλῃ περιβόλι, βάνει τοὺς νιὲς γιὰ *λεϊμονιές*, τοὺς νιοὺς γιὰ *κυπαρίσσια*, βάζει καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ *βιόλες* καὶ *καρυοφύλλια*. Καὶ κατωτέρω: ὁ χάρος ἐβουλήθηκε πύργο νὰ θεμελιώσῃ βάνει τοὺς νιοὺς *πατώματα*, τοὺς γέροντες *θεμέλια* κ.τ.λ. τὴ ζωγραφίδα σκιάχτηκες, τὴν ἔκαμες γιὰ *φίδι*. Δημ. ᾆσμ. τὸν ξάπλωσε σὰ *σκυλί*, τόν μεταχειρίστηκε σὰ *δοῦλό* του· θὰ διαλέξω τὴν Ἑλένη ποῦ 'ναι *ζάχαρι* καὶ *μέλι*. Δημ. ᾆσμ. ἡ κουκουβάγια τοὺ κουκβαγέλλ' τ'ς *πιρδιτσέλλ'* τοὺ θαρροῦσε· ἡ ἀχελώνα τ' ἀχιλουνέλλια τς' γι' *ἀετούδια* τὰ 'χει. (παροιμ. Λαογρ. Ε, 621). τὴν ἔντυσε σὰ *νύφη*. ἔβαλε *στόχο* τὸ δέντρο, ἔκαμε ἕνα φουστάνι *τρέλλα*, ἔφαγα κἄτι σταφύλια *μέλι*. σοῦ φέρν' *ἁμάξι* τὸ κερὶ κι' *ἁμάξι* τὸ λιβάνι (Χασιώτου, Συλλ. 117,41). λέω τὸ συντομώτερο, ἐτσ'εῖνο ποῦ τυγχάνει, διότι *ὥρας* δὲν εἶμαι πολλὰ νὰ σᾶς μιλήσω=δὲν ἔχω καιρὸν κ.τ.λ. (ἐν κυπρ. ᾆσμ.) ξέρει τὸ μάθημα *νερό*. τά 'πε *χαρτὶ* καὶ *καλαμάρι* (ἴδ. *Φ. Κουκουλὲν* ἐν Ἀθηνᾶς ΛΒ' 207). Τὸ κατηγορούμενον ἐκφέρεται καὶ ἐνάρθρως α) ὅταν δι' αὐτοῦ ἐπαναλαμβάνηται ὄνομα προηγουμένως μνημονευθὲν ἢ τοὐλάχιστον ὑποδηλωθὲν λ. χ. Diels, Vorsokratiker³ Α' 117 καὶ εἰ περὶ φύσεως ἢ περὶ τοῦ ὄντος ἐπέγραφε Μέλητος δῆλον ὅτι *τὴν φύσιν* ἐνόμιζεν εἶναι τὸ ὄν. Ἀριστοφ. Θεσμ. 390 ποῦ δ' οὐχὶ διαβέβληχ' ὅπουπερ ἔμβραχυ εἰσιν θεαταί....., *τὰς μοιχοτρόπους, τὰς ἀνδρεραστρίας καλῶν, τὰς οἰνοπότιδας, τὰς προδότιδας, τὰς λάλους, τὰς οὐδὲν ὑγιές, τὰς μέγ' ἀνδράσι κακὸν* (ἐνάρθρως διότι ἐπαναλαμβάνει διὰ τούτων χαρακτηρισμοὺς τοῦ Εὐριπίδου τὰ μάλιστα γνωστοὺς ταῖς ἀκροωμέναις). Ἱππ. 1022 τί γὰρ ἔστ' Ἐρεχθεῖ καὶ κολοιοῖς καὶ κυνί;—Ἐγὼ μὲν εἰμ' *ὁ κύων*.

β) ὅταν τὸ διὰ τοῦ κατηγορουμένου σημαινόμενον πρόκειται νὰ

ἐξαρθῇ ἢ νὰ δηλωθῇ ὡς ἰδιότης *κατ' ἐξοχὴν* τῷ εἰς ὃ ἀναφέρεται ὄνομα προσήκουσα Αἰσχ. 2,167 τὸν καλὸν στρατιώτην ἐμὲ ὠνόμασαν· πρβλ. καὶ τὰ τῆς Κ. Δ. σὺ εἶ *ὁ υἱός* τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ *ὁ βασιλεὺς* τοῦ Ἰσραὴλ=σὺ εἶ ὄντως υἱὸς τοῦ Θεοῦ κ.τ.λ. Ἐγώ εἰμι *τὸ φῶς* τοῦ κόσμου, ἐγώ εἰμι *ἡ ἀνάστασις* καὶ *ἡ ζωή*, ὑμεῖς ἐστὲ *τὸ ἅλας* τῆς γῆς, ἡμεῖς ἐσμεν *ἡ περιτομὴ* [1] κ.τ.λ.

Μαλάλ. 25,12 ἐν οἷς συγγράμμασι....ἐμφέρεται ἄλλως λέγεσθαι τὰς ἐπωνυμίας τῶν πέντε πλανητῶν ἀστέρων, τὸν γὰρ λεγόμενον Κρόνον ἀστέρα ἐκάλουν *τὸν Λάμποντα*, τὸν δὲ τοῦ Διὸς *τὸν Φαέθοντα*, τὸν δὲ Ἄρεως *τὸν Πυρώδη*, τὸν δὲ Ἀφροδίτης *τὸν Κάλλιστον*, τὸν δὲ Ἑρμοῦ *τὸν Στίλβοντα*· πρβλ. καὶ τὰ παρ' ἡμῖν: Χ, 301 (δημ. ᾆσμ. Μάνης) τὸ ἴδιο μαχαίρι τραύηξε ἀπὸ τὸ αὐτὸ φηκάρι καὶ σκότωσε τὸ Σαρήμπεη ποῦ ἦτο *τὸ παλληκάρι* (=τὸ ὄντως, τὸ κατ' ἐξοχὴν παλληκάρι). *Πολίτου* Ἐκλ. ἀφέντη, ὄντας γεννήθηκες σὲ θρέφαν τὰ λεοντάρια κ' ἐβγῆκες *ὁ ξεδιαλεχτὸς* μέσα 'ς τὰ παλληκάρια.—Ἡ μπέρκα κι' ὁ γύλλος *τὸ διαλλεχτὸν* τὸ ψάρι (παροιμ. Ρόδου)· αὐτὸς εἶναι *ὁ ἄνθρωπος* τῆς ἡμέρας, [2] αὐτὸ εἶναι *τὸ ζήτημα* τῆς ἡμέρας —οἱ στίχοι του αὐτοὶ ὑπῆρξαν *ἡ δόξα* του καὶ *ἡ ἀθανασία* του·—αὐτὸς εἶναι *ἡ σοφία* προσωποποιημένη·—αὐτὸ εἶναι *τὸ νόστιμο* ἢ *τὸ ἀστεῖο*, αὐτὸ εἶναι *τὸ λυπηρὸ* ἢ *τὸ δυσάρεστο*. Ἐκ πρωϊνῶν ἐφημερίδων σταχυολογῶ τὰ ἑξῆς: «εἶν' εὐχάριστον νὰ μυηθῶμεν εἰς τὴν ἀντίληψίν του καὶ ὅταν ἀκόμη αὐτὴ εἶναι *ἡ ἄρνησις* τῆς ἰδικῆς μας.» «*Ἡ αἰσθητὴ ἐκδήλωσις* κάθε θριάμβου εἶναι ὁ κρότος, ἡ κραυγή, ἡ ἰαχή».

γ) ὅταν ὡς κατηγορούμενον χρησιμεύῃ λέξις, ἥτις μόνον μετὰ τοῦ ἄρθρου δύναται νὰ σημαίνῃ τὴν δηλωτέαν ἔννοιαν λ. χ. Ξεν. Κ. Π. 428 οἱ μὲν γὰρ κίνδυνοί εἰσιν *οἱ αὐτοί*· Θουκ. 2,61 ἐγὼ μὲν *ὁ αὐτός* εἰμι. Πλάτ. Ἀπολ. 40 c δυοῖν γὰρ *θἄτερόν* ἐστιν τὸ τε-

1) Ἐνίοτε ἐν τῇ Κ.Δ. ἕπεται τῷ ἐνάρθρῳ κατηγορουμένῳ χάριν μείζονος ἐμφάσεως ἐπιθετικὸς διορισμὸς δηλῶν, ὅ,τι ὑποδηλοῦται διὰ τοῦ ἐνάρθρου κατηγορουμένου πρβλ. *Ἰωάννου* ιε' ἐγώ εἰμι *ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινὴ* κ.τ.λ.

2) Ἐνίοτε τὸ ἄρθρον τοῦ κατηγορουμένου ἔχει τὴν ἔννοιαν κτητικῆς ἀντωνυμίας πρβλ. Ἄκου τὸ δαιμονογυιό, πῶς ξέρει τ' ὄνομά μου!—Δὲν εἶμ' ἐγὼ δαιμονογυιός, μόν' εἶμ' *ὁ Κωσταντῖνος*=ὁ Κωσταντῖνός *σου*, ὁ γυιός *σου*! (δημ. ᾆσμ.)

θνάναι. Καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ: αὐτὸ εἶναι *τὸ ἴδιον*, αὐτὸς εἶν' *ὁ μικρότερος* τῶν ἀδελφῶν (τὸ ὑπερθετικὸν παρ' ἡμῖν περιφραστικῶς: διὰ τοῦ συγκριτικοῦ μετὰ τοῦ ἄρθρου!) *τὸ ὀλιγώτερον* ποῦ ἔχεις νὰ κάμῃς εἶναι νὰ κρεμαστῇς, *τὸ πρακτικώτερον* εἶναι ν' ἀγοράσῃς ἕνα σπίτι κ.τ.λ.).

δ) ὅταν τὸ διὰ τοῦ κατηγορουμένου δηλούμενον ἐπεξηγῆται καὶ ἑρμηνεύηται ἀμέσως κατωτέρω. Πλάτ. Νόμ. 735 Ε ὁ δὲ πραότερός ἐστι τῶν καθαρμῶν *ὁτοιόσδε*· ὅσοι διὰ τὴν τροφῆς ἀπορίαν κτλ.

3) τὰ ὀνόματα τὰ εὐχρηστοῦντα ἐν διορισμοῖς *τῆς ὕλης* καὶ *τοῦ περιεχομένου* λ. χ. σωρὸς *λίθων*, πλοῖα *σίτου*, τὸ ἔρυμα *λίθων* ἐπεποίητο, παράδεισος ἀγρίων *θηρίων* πλήρης, πεδίον *δένδρων* παντοδαπῶν σύμπλεων, ναῦς πληροῦν *ἀνδρῶν*, πλούσιοι *χρυσίου*, ἐμπλήσετε τὴν θάλασσαν *τριήρων*, χοῖνιξ *ἀλῶν*, *οἴνου* χοᾶ κ.τ.λ. *Jouguet*. 48 *ἀργυρίου* τάλαντα δέκα, πέντε λίτρας *χρυσίου*. *Λεόντ. Νεαπ*. 19 ἕνα δόρκωνα....γομᾶτον *σίτου* 17 *σῖτον* γέμομεν *Διγ. Ἀκρ*. 2266 δύο εἰκόνας *μάλαγμα* 2611 τὸ ἄλλον (ἄλογο) ἐφορτώσαμεν ὅλον *φλωρὶ* καὶ *ἀσήμι Πτωχοπρ. Γ'* 104 τρία κομμάτια *θύνναν*. 124 καυκὶν *κρασὶν* οὐ δίδουν με· 220 ἢ κἂν τὸ κρασοβόλιν του *ὄξος* νά το πληρώσουν. Δ' 11 αὐτὸς ὁ κόλπος του ἔγεμε *φθεῖρας* ἀμυγδαλάτας· 52 σταμεναρέαν *τυρίτσιν* κ.τ.λ. Ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ: ἕνα ποτήρι *κρασί*, *νερό*, *μπίρα* κ.τ.λ. ἕνα κοφίνι *σταφύλια*, *σῦκα*, *πεπόνια*, *πορτοκάλια*, *λεμόνια* κτλ. ἕνα καλάθι *μῆλα*, *ἀχλάδια* κ.τ.λ. μία μποτίλια *κρασί*, *ξίδι*, *λάδι* κτλ. ἕνα μπουκαλάκι *βορικὸν ὀξύ*, *κολώνια* κ.τ.λ. (ἢ ἐν τῇ γραφομένῃ: φιάλη *οἴνου*, *ζύθου ὕδατος* κτλ. φιαλίδιον *βορικοῦ ὀξέος* κτλ.), ἕνα φόρτωμα ἢ φορτίο *ξύλα*, *σιτάρι*, *κριθάρι* κτλ., ἕνας πῆχυς *παννί*, ἕνα πακέτο *τσιγάρα*, μιὰ δωδεκάδα *φακέλλους* (ἢ—α), μιὰ μπουκιὰ *ψωμί*, *τυρί*, μιὰ κουταλιὰ *γλυκό*, ἕνα κομμάτι κρέας, ἕνα μάτσο *ρεπάνια*, ἕνα δεμάτι *χορτάρι*, *στάχυα*, σοῦπα *φασόλια*, *ρεβίθια*, σαλάτα *ντομάτες*, *ραδίκια*, τρεῖς ὀκάδες *μῆλα*, *κεράσια*, ἕνα χερβόλιν *γληφόνια* (ἐν Κύπρῳ), ἕνα βαρέλλι γεμᾶτο *κρασί*, *ξίδι*, (1) *κονιὰκ*

1) Πρβλ. ὁμοίαν ἄναρθρον ἐκφορὰν καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ ἐπὶ τῶν *ὕλης* δηλωτικῶν: ein Glas *Wein*, *Bier*, *Wasser* κτλ. ein Stück *Brot*, *Zucker* κτλ., παρὰ δὲ τοῖς Γάλλοις διὰ τὴν μετὰ τὸν 11ον αἰῶνα ἀνάπτυξιν τοῦ οὕτω δὴ καλου-

κ.τ.λ. μιὰ μηλιὰ γεμάτη *μῆλα*, «γιόμωσ' τὸ μαστραπᾶ κρασὶ νὰ πιοῦν τὰ παλληκάρια» δημ. ἀσμ. ἕνα κακκάδι ἢ λαγήνι φλωριά, ἕνα σωρὸ *ψέματα*, «'ς τὸ μαξιλάρι ἀκκούμπησα καὶ *δάκρυ* τὸ γιομίζω» Χασιώτου, Συλλ. 82,16 κ.τ.λ.

4) τὰ ὀνόματα τὰ δηλοῦντα τὸ ἀντικείμενον *τῆς γεύσεως καὶ ὀσφρήσεως* κ.τ.λ., *ἀγορᾶς* ἢ *πωλήσεως* κ.τ.λ., διὰ τὴν ἀόριστον συνήθως δήλωσιν αὐτῶν κατὰ ποσόν, κατ' ἀριθμὸν κ.τ.λ. Ὡς ἐλέγετο παρ' Ὁμήρῳ μετὰ μεριστικῆς ἐννοίας *λωτοῖο* φαγών, *ἰχθύων* πάσασθαι, τεταρπόμενοι φίλον ἦτορ *σίτου* (ἐδητύος) καὶ *ποτῆτος*, *αἵματος* ἆσαι Ἄρεα κ.τ.λ. οὕτω καὶ παρὰ τοῖς δοκίμοις συγγραφεῦσι, παρὰ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ πλήρη ἀνάπτυξιν τοῦ ἄρθρου: γεύομαι *οἴνου* ἢ γεύω τινὰ *οἴνου*, τοὺς πολεμίους *οἴνου* γεύων, καθ' ὃ καὶ *μύρων* γεύεσθαι, γεύσας ἡμᾶς *ἀττικοῦ μέλιτος*, γευστέον *αἵματος* κ.τ.λ. διὰ τὴν μὴ ἀκριβῆ, ἀλλ' ἀόριστον ἔκφρασιν τοῦ γευστέου μέρους ἀντικειμένου τινός.—ὄζει δ' ἀπ' αὐτῆς ὡσεὶ *ἴων* (ὀσμὴ ἐνν.), ὄζων (ὀσμὴν) *τρυγός*, *ταρασιᾶς*, ἐρίων *περιουσίας*, ἡ δ' αὖ *μύρου*, *κρόκου*, *καταγλωττισμάτων*, *δαπάνης*, *λαφυγμοῦ* κτλ. (παρ' Ἀριστοφάνει συνηθέστατα μεταφορικῶς πρβλ. καὶ Ἀχ. 192 ὄζουσι χαῦται (αἱ σπονδαὶ) *πρέσβεων* εἰς τὰς πόλεις ὀξύτατον, ὥσπερ *διατριβῆς* τῶν ξυμμάχων. Λυσ. 943 ὄζον *γάμων*. Εἰρ. 529 τοῦ μὲν γὰρ ὄζει *κρομμυοξυρεγμίας*, ταύτης δ' *ὀπώρας*, *ὑποδοχῆς*, *Διονυσίων*, *αὐλῶν*, *τραγῳδῶν*, Σοφοκλέους *μελῶν*, *κιχλῶν*, *ἐπυλλίων* Εὐριπίδου .... *κιττοῦ*, *τρυγοίπου*, *προβατίων* βληχωμένων, *κόλπου* γυναικῶν. Πρβλ. καὶ Θεοκρ. 1,27 κισσύβιον ἔτι *γλυφάνοιο* ποτόσδον. Ἀνακρ. 1,8 ὀδωδὸς *μοχθηρίας*). Πλάτ. Πολ. 537 Α τὸν ἄνδρα δεῖ *ἀνδρὸς* ὄζειν. Ἀριστοφ. Λυσ. 663 ὡς ἂν.... ὄζωμεν *γυναικῶν*, 687 ὦζεν *οἴνου*, πρβλ. καὶ πνεῖν *μύρου* (πνοὴν) καὶ μτφ. πνεῖν *χαρίτων*, *ἐρώτων*, Ἀριστοφ. Ἀχ. 801 τρώγοι ἂν *ἐρεβίνθους*. Ἱππ. 361 *λάβρακας* καταφαγὼν.... *σχελίδας* ἐδηδοκώς, 1101 *κριθὰς*ποριῶ σοι....

μένου μεριστικοῦ ἄρθρου (article partitif) λέγεται μέν: un verre *de* vin, *de* bière κ.τ.λ. manger *du* pain, *du sucre*, *du fromage*, ἀλλ' ἡ χρῆσις αὕτη ἐγινέ πως συνηθεστέρα μόλις μετὰ τὸν 15ον αἰῶνα, πρότερον καὶ παρ' αὐτοῖς ἐλέγετο manger *pain*, boire *vin* κ.τ.λ. πρβλ *J. Anglade*, Grammaire élémentaire de l'ancien français Paris 1918 σ. 186.

ἄλφιτα, μαζίσκας. Πτωχοπρ. Β' 103 *ἀκρίδας* οὐ σιτεύομαι, Γ' 274 *ἰχθὺν* γὰρ οὐκ ἐσθίουσιν.... εἰ μὴ *ψωμίτσιν, ἀστακοὺς* κτλ. 226 πίνουσιν *ὄξος* καὶ *χολὴν* ἀντὶ ὕδατος καὶ οἴνου. Καὶ παρ' ἡμῖν ὁμοίως: ἔφαγα *φακές, φασόλια, ψωμί, τυρί, ἀχλάδια, σταφύλια, βούτυρο* μὲ μέλι, *κολοκυθάκια* γεμιστά, *κρέας* ψητὸ κτλ. ἔπια *νερό, κρασί, μπίρα* κτλ. χόρτασα *καρπούς, ψωμὶ* καὶ μτφ. χόρτασα *ψέματα*, θρέφω ἢ ταγίζω τινα *ψωμί, γάλα, τυρί, κρέας* κτλ. ἀλλ'ἐπὶ ἐκλεκτῆς, σπανίας καὶ πολυτίμου τροφῆς *ἐνάρθρως* πρὸς ἔξαρσιν αὐτῆς πρβλ. *Χασιώτου*, Συλλ. 44,17 τὴν ἔθρεφα *τὴ* ζάχαρι, τὴν ἔθρεφα *τὸ* μόσκο. Χ. 303 πουλάκι εἶχα 'ς τὸ κλουβὶ καὶ τό 'χα μερωμένο, τὸ τάϊζα *τὴ* ζάχαρι, τὸ τάϊζα *τὸ* μόσκο. Καὶ ἐν Ζαγορίῳ: τρώγει *ψωμί, κρέας, τυρὶ* κτλ., ἀλλὰ «τρώει *τοὺν* ἀνθὸ»=ὅ,τι ἐκλεκτὸν καὶ σπάνιον ἔδεσμα. Μυρίζει *κολώνια, τριανταφυλλόνερο, μπαρούτι, ξινίλα* ἢ -ες, *λαδίλα, πορδίλα, γαλατίλα* ἢ -ες ἢ *γαλατιὲς* καὶ μεταφ. μυρίζει *ἄνοιξι, καλοκαῖρι* κτλ. μυρίζεις σὰ *λειψανουλιὰ* (Μάνη), μύριζε *ἀνθρουπέλλις* (ἐν περιχώροις 'Αδριανουπόλεως) κτλ. πρβλ. ἔτι τὸν Βοιωτὸν παρ' 'Αριστοφάνει, 'Αχ. 878 δηλοῦντα τὰ πρὸς πώλησιν «καὶ μὰν φέρω *χᾶνας, λαγώς, ἀλώπεκας, σκάλοπας, ἐχίνους, αἰελούρως, πικτίδας, ἰκτίδας, ἐνύδριας, ἐγχέλιας κωπαΐδας* Πρβλ. καὶ παρ' ἡμῖν: πωλεῖ *ὑφάσματα* ἢ *ψιλικὰ* ἢ *εἴδη* πολυτελείας κ.τ.λ. «*σταφύλια* καλά!» (πωλῶ ἐνν.), «κρύα-κρύα *σταφύλια!*», «τοῦ βουνοῦ ὡραῖα *ῥαδίκια* ἢ ἄγρια *ῥαδίκια!*», «*μαρίδες!*».

5) Ἡ παράλειψις τοῦ ἄρθρου εἶναι εὐνόητος καὶ παρατηρεῖται συχνότατα ἐν τοῖς *γνωμικοῖς*, τοῖς *ἀποφθέγμασι* καὶ ταῖς *παροιμίαις* παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν οὐ μόνον διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς διατύπωσιν γνωμῶν καὶ ἐννοιῶν γενικῶν καὶ ἀφῃρημένων, φύσει οἰκείων πρὸς τὴν ἄναρθρον χρῆσιν κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὰ συντομίαν καὶ βραχυλογίαν, γνώρισμα ἀπαραίτητον φράσεων εὐχρήστων καὶ εὐμνημονεύτων εὑρισκομένων πάντοτε ἀνὰ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ κυκλοφορουσῶν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὡς κοινὸν οὕτως εἰπεῖν νόμισμα (πρβλ. Πλάτ. Πρωτ. 343 Α ῥήματα *βραχέα ἀξιομνημόνευτα* ἑκάστῳ (τῶν ἑπτὰ σοφῶν) εἰρημένα... οὗτος ὁ τρόπος ἦν τῶν παλαιῶν τῆς φιλοσο-

φίας, *βραχυλογία λακωνική*). Πρβλ. τὰ τοῦ Δημοκρίτου (Diels, Vorsokr.[2] B' 71 κἑξ.) *ἐλπὶς κακοῦ κέρδεος* ἀρχὴ ζημίης, κόσμος *ὀλιγομυθίη* γυναικί, *τεκνοτροφίη* σφαλερόν, *πενίην* ἐπιεικέως φέρειν σωφρονέοντος, τὸ τοῦ Ἡρακλείτου: *ἦθος* ἀνθρώπου δαίμων, καὶ τὰ τῶν ἑπτὰ σοφῶν: ἀρετῆς *οἰκεῖον* κακίης ἀλλότριον, *θυμοῦ* κράτει, *νόμοις* πεῖθου, ἀνιαρὸν *ἀργία*, βλαβερὸν *ἀκρασία*, βαρὺ *ἀπαιδευσία*, *κακὰ ἐν οἴκῳ* κρῦπτε, καλὸν *ἡσυχία*, *δημοκρατία* κρεῖττον *τυραννίδος*, ἐπισφαλὲς *προπέτεια* κτλ.—ζεῖ *χύτρα*, ζῇ *φιλία* κτλ. *ποντικοῦ βουλὰς* κόψει *κάτης*, *ἀναλαμπὴ χειμῶνος* δάκρυα *ποιμένος* (ἐκ τῶν τοῦ Μ. Ψελλοῦ *ἐπιρρημάτων*), *κακὸς ἀνὴρ* μακρόβιος, *σάββατον κυριακὴ* γειτνιῶσα ἑορτή, *ὑπακοὴ* ζωή, *παρακοὴ* θάνατος κτλ. Πρβλ. καὶ τὰ ἡμέτερα: *μητρυιὰ* πετριά, βρέξε *κῶλο* νὰ φὰς ψάρι *βούρτσα λανάρια κόπανος μεγάλη πέφτ'* κοντά 'ναι (ἐννοεῖ τὴν ἐσπευσμένην κατεργασίαν τοῦ λίνου πρὸ τῆς Μ. Πέμπτης, ὁπότε λήγουσιν αἱ ἐργασίαι ἕνεκα τῶν ἑορτῶν), *ποὺ στῦλον-στῦλον ἄνεσιν* (παροιμ. κυπριακή: μεταβαίνων τις ἀπὸ στύλου εἰς στῦλον αἰσθάνεται ἄνεσιν, δρόμος μετὰ σταθμῶν δὲν εἶναι κουραστικός, καὶ μτφ. πληρωμὴ κατὰ δόσεις φαίνεται ἡμῖν εὐκολωτέρα, ἀνετωτέρα), *θέρος τρύγος* πόλεμος! *δασκαλόπουλα* δαιμονόπουλα, *δαρμὸς* ἁγιασμός, *ἀκαμασιὰ* σπιτιοῦ ξεθεμέλιωμα, *ἀκαμάτης* φόρτωμα (ὁ ἀργὸς εἶναι ὀχληρός), *ἀγοραστικὸ* λιμαχτικὸ (πᾶν ἔδεσμα, καρποὶ κτλ. ἀγοραζόμενον δὲν εἶναι χορταστικόν), *Βαρβάρα* βαρβαρώνει *Σάββας* σαββανώνει Ἁϊ-*Νικόλας* παραχώνει, *Παναγία* κι' *ἁγιοΓιάννη* βάζε ψάρια στὸ τηγάνι (ἐν ᾧ συνήθως: τοῦ ἁγ. Ἰωάννου ἢ τ' Ἁϊγιαννιοῦ κτλ.), κόκκινη *τρίχα διαβόλου* κατοικία κτλ

5) Ἀνάρθρως ἐκφέρονται δύο ἢ πλείονα ὀνόματα καὶ ὅταν εἶναι οὕτω συνδεδεμένα πρὸς ἄλληλα, ὥστε φαίνονται συναποτελοῦντα ἓν ὅλον, μίαν οἱονεὶ ἔννοιαν. Ξεν. Κ. Ἀν. 3,3 οὐκ ἠδύναντο καθεύδειν ὑπὸ λύπης καὶ πόθου *πατρίδων, γονέων, γυναικῶν, παίδων*(=τῶν πατρίδων, τῶν γονέων κτλ. ἤτοι τῶν ἑαυτῶν πατρίδων κτλ.) Διγ. Ἀκρ. 1067 *πίστιν, πατρίδα* ἠρνήσατο καὶ *συγγενεῖς* καὶ *φίλους* (=τὴν πίστιν του, τὴν πατρίδα του κτλ.) Οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν: *σπίτι, μαγαζί, οἰκογένεια* ὅλα θά τα παρατήσω καὶ θὰ φύγω. Ἐξ ὁμοίας, ὡς νομίζω, ἀντιλήψεως καὶ χρήσεως προῆλθον καὶ τὰ παρ' ἡμῖν

συνδετικὰ σύνθετα (dvandva): *γιδοπρόβατα, ἀμπελοχώραφα, γυναικόπαιδα, βρακοποκάμισα* (ἐν Μάνῃ).

6) *Ἀντωνυμίαι καὶ ἀριθμητικά.*

α) Τῶν ἀντωνυμιῶν αἱ πλεῖσται (πλὴν ἐκείνων, ὧν ἡ σημασία εἶναι πάντοτε ἀναποσπάστως συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἔναρθρον αὐτῶν χρῆσιν: ὁ *αὐτός*, *θἄτερον*, ὁ *δεῖνα* κτλ., ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ: ὁ *ἴδιος*, ὁ *ὁποῖος* (1), *τὸν ἑαυτόν* (2) μου κτλ.) ἐκφέρονται ἀνάρθρως, ὅθεν: οἶμαι καὶ *ἐμὲ* καὶ *σὲ* τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι κάκιον ἡγεῖσθαι. *οὗτος* ὁ ἀνὴρ ἢ ὁ ἀνὴρ *οὗτος*, *ἥδε* ἡ γῆ, *τοῦτο* τὸ ἅρμα, *ἐκείνας* τὰς χώρας, ἡ μιαρὰ κεφαλὴ ταράξασα *αὕτη*, δίκην *ταύτην* ἐπέθηκε. ὁ *τούτου* ἔρως τοῦ ἀνθρώπου, *τοσαύτας* καὶ *τηλικαύτας* πόλεις, *τηλικοῦτον* ἀγῶνα, *ἀμφοῖν ταῖν χεροῖν*, οἱ στρατηγοὶ *ἀμφότεροι* ἢ *ἀμφότεροι* οἱ στρατηγοί, *πᾶς* ἄνθρωπος, *ἀλλήλων* τὰ βάρη βαστάζετε, *ἕκαστος* ἄνθρωπος, *ἑκάστη* ἡ παρ' ἡμῖν ἀρχή, *τίνας* πόλεις, πόλεις *τινάς*, ἐπορεύετο σὺν *ᾗ* εἶχε δυνάμει κτλ. *ἐμένα* τὸν καημένο, *σεῖς* οἱ ἔξυπνοι, *ἐκεῖνο* τὸ παιδὶ ἢ τὸ παιδὶ *ἐκεῖνο*, *αὐτὰ* (αὐτεῖνα, αὐτοῦνα) τὰ πρόβατα, *τέτοιος* ἄνθρωπος, *ποιὸς* ἢ *τίλογος* ἄνθρωπος, *ὅσα* ψέματα κι' ἂν πῇς, *κἀνένας* στρατιώτης, *κἄποιοι* ἢ *κἀμπόσοι* στρατιῶται, *πόσα* χρήματα, *τόσες* φορές, *ἄλλη* φορὰ ἢ *ἄλλες* φορὲς ἐρχόσουν συχνότερα, *ὅλο* τὸ βόδι τό 'φαγε 'ς τὴν οὐρὰ ἀπόστασε κτλ.

Τούτων αἱ μὲν προσωπικαὶ ἀντωνυμίαι *ἐγώ*, *σύ*, *ἡμεῖς*, *ὑμεῖς* ἢ *σεῖς* δηλοῦσαι ὡρισμένα πρόσωπα δὲν ἔχουσιν, ὡς εἰκός, ἀνάγκην τοῦ ὁριστικοῦ ἄρθρου, τινὲς δὲ στεροῦνται αὐτοῦ, διότι ὡς τὰ πολλὰ ἐπέχουσι θέσιν κατηγορουμένου (*ἀμφοῖν* τοῖν χεροῖν, ἐν *ὅλῃ* τῇ πόλει, *τῇδε τῇ* ἡμέρᾳ, ἐφ' *ἑκατέρῳ* τῷ κέρᾳ, ἐπὶ τῶν πλευρῶν ἑκατέρων, ἐπ' *ἀμφοτέροις* τοῖς λιμέσι, δικαστοῦ μὲν γὰρ *αὕτη* ἀρετὴ κτλ.). Ἀλλὰ καὶ τῶν **προσωπικῶν** ἀντωνυμιῶν ἐνίοτε προτάσσεται τὸ ἄρθρον, ὅταν τὸ ὑπ' αὐτῶν δηλούμενον πρόσωπον παρίσταται ὡς προηγουμένως μνημονευθὲν ἢ χάριν ἐμφάσεως καὶ ἐξάρσεως αὐτοῦ: Πλάτ. Λυσ. 203 Β ποῖ. . . .λέγεις καὶ παρὰ τίνας *τοὺς ὑμᾶς;* Θεαίτ. 166 Α γέλωτα δὴ *τὸν ἐμὲ* ἐν τοῖς λόγοις ἀπέδειξεν

1) Ἰδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Β', 593 κέξ.
2) Ἰδ. Γ. Χατζιδάκι ΜΝΕ, Α' 430 κέξ.

(ἴδ. Kühner-Gerth § 465). Αἱ κτητικαὶ ἀντωνυμίαι, ἐπιθετικαὶ συνήθως οὖσαι, ἐκφέρονται ἐνάρθρως: *ὁ ἐμὸς πατὴρ* ἢ *ὁ πατὴρ ὁ ἐμός, κατὰ τὸν σὸν λόγον, κατὰ γνώμην τὴν ἐμήν, ἡ ἡμετέρα πόλις* (καὶ ἀνάρθρως Λυσ. 13.27 πατρίδα *σφετέραν* αὐτῶν καταλιπόντες). Αἱ δεικτικαὶ ἀντωνυμίαι *τοιοῦτος, τοιόσδε, τηλικοῦτος, τηλικόσδε, τοσοῦτος, τοσόσδε* ἐκφέρονται ὁτὲ μὲν ἀνάρθρως: *τοιαῦτα λέγεις* κ κτλ., *τοιούτους* δὴ λόγους εἶπεν, *τοιαῦτα* ἢ *τοιάδε* εἶπε, προλ. καὶ τὰ νεοελληνικά: *τέτοιος* ἄνθρωπος δὲν προκόβει, *τέτοια* ὥρα *τέτοια* λόγια κτλ., ὁτὲ δ' ἐνάρθρως καὶ δή, ὅταν ἀναφέρηται 1) εἰς προηγουμένως λεχθὲν ἢ χαρακτηρισθὲν πρόσωπον ἢ πρᾶγμα. Ξεν. Ἀπομν. 1,2.8 πῶς ἂν *ὁ τοιοῦτος* ἀνὴρ (=οἷος ἀνωτέρω ἐχαρακτηρίσθη) διαφθείροι τοὺς νέους; (παρ' ἡμῖν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει συνήθως προτάσσεται τὸ ἀόριστον ἄρθρον πρὸς ἔξαρσιν: *ἕνας τέτοιος* ἄνθρωπος πῶς νὰ μὴν ἐκτιμᾶται;). Ἡ χρῆσις αὕτη ἔλαβε μείζονα ἐπίδοσιν παρὰ τοῖς ἀττικίζουσι (ἴδ. Γιάνναρι Gramm. § 1420) καὶ δὴ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ καὶ τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ· πρβλ. *Θεοφ.* 299 αἱ ἀπὸ Κρήτης αὖθις ἀνηγείροντο θύελλαι· τοῦ γὰρ Σχὴτ *τῆς τοιαύτης* (=τῆς εἰρημένης) ἀμηρεύοντος νήσου κτλ. *Γλυκᾶ* 441 προσπεσοῦσα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ *ἡ τοιαύτη* (=ἡ ῥηθεῖσα) γυνή. *Trinch.* Syll. 11 παρεδώκαμεν (τὰ ἀφιερώματα) πρὸς *τὴν τοιαύτην* μονήν· 19 ἀπὸ δὲ *τῆς τοιαύτης* ἐκκλησίας κτλ. Μετὰ τῆς αὐτῆς ἐννοίας καὶ χρήσεως ἀπαντᾷ καὶ ἡ ἀντωνυμία *αὐτὸς* ἐνάρθρως. *Μαλάλ.* 196 οἱ συνασπισταὶ *τοῦ αὐτοῦ* Ἀλεξάνδρου (=τοῦ εἰρημένου). 401 τὴν κόσμησιν *τῆς αὐτῆς* Κωνσταντινουπόλεως. *Πορφυρ.* Admin. 73 *τοὺς αὐτοὺς* Πατζινακίτας κτλ. ἢ 2) εἰς ὄνομά τι, περὶ οὗ ὁ λόγος ἢ ὁ χαρακτηρισμὸς ἐν τοῖς ἀμέσως ἑπομένοις. Ξεν. Ἀπομν. 5,4 τίς ἂν ἡσθείη *τῷ τοιούτῳ*, ὃν ἂν εἰδείη κτλ. 3) ὅταν κεῖται παραθετικῶς. Σοφ. Ἀντιγ. 726 *οἱ τηλικοίδε* καὶ διδαξόμεθα δὴ φρονεῖν ὑπ' ἀνδρὸς τηλικοῦδε τὴν φύσιν (=ἡμεῖς *οἱ τηλικοίδε*). Περὶ τῶν *πᾶς, ὅλος* ἴδ. Kühner-Gerth σ. 631 κέξ. Ἡ ἀντωμ. *ἀμφότερα* ἀπαντᾷ συνήθως ἀνάρθρως (*ἀμφότερα* τὰ ὦτα, τὼ παῖδε *ἀμφοτέρω*), ἐνίοτε δὲ καὶ ἐνάρθρως. Πλάτ. Θεαίτ. 203 C τὴν συλλαβὴν πότερον λέγωμεν *τὰ ἀμφότερα* στοιχεῖα; καὶ δὴ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι. *Μαλάλ.* 225 ποιήσας *τὰ ἀμφότερα* φοβερὰ κτίσματα

(=τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα). 399 συνέβαλον μετ' ἀλλήλων *τὰ ἀμφότερα* τάγματα. 478 *τὰ ἀμφότερα* ἐξπέδιτα. *Πορφυρ.* Ἔκθ. βασ. τάξ. 213 οἱ δὲ κράκται λέγουσιν *οἱ ἀμφότεροι* (παραθετικῶς). Ἡ ἄλλος ἀπαντᾷ ὡσαύτως ὁτὲ μὲν ἐνάρθρως: *οἱ ἄλλοι* στρατιῶται, *αἱ ἄλλαι* νῆες, τοὺς ἐν τῷ καταλόγῳ ὁπλίτας καὶ *τοὺς ἄλλους* ἱππέας, *τἆλλα* τὰ μέγιστα (καὶ παρ' ἡμῖν: *οἱ ἄλλ'* οἱ ἄνθρωποι, *τὸν ἄλλο* τὸ χρόνο καὶ ἐν Ζαγορίῳ: τ' χρόν' *τουν ἄλλου*(=τὸ μεθεπόμενον ἔτος ἤτοι οὐδέποτε!) ἀπὸ *τὴν ἄλλ'* τὴ θύρα κτλ.), ὁτὲ δ' ἀνάρθρως: ἠρώτων δὲ *ἄλλος ἄλλο*, οὗτος μὲν *ἄλλος ἄλλα* λέγει, *ἄλλα* λόγια βρὲ παιδιά! πές μας κι' *ἄλλο* τίποτε, *ἄλλες* φορὲς ἦσουν τακτικώτερος, γύρισε *ἄλλος* ἄνθρωπος κτλ.

Ἀξία μνείας ἡ παρ' ἡμῖν ἔναρθρος ἐκφορὰ τῆς ἀοριστολογικῆς ἀντωνυμίας *οἱοσδήποτε*, ὅταν κεῖται εἴτε ἐπιθετικῶς εἴτε παραθετικῶς «δὲν εἴμεθα ἀπὸ τοὺς παραβλέποντας *τοὺς οἱουσδήποτε* κινδύνους ἀλλὰ κτλ.» «καὶ ἐὰν τὰ πρόσωπα ταῦτα *τὰ οἱαδήποτε* ἠδύναντο νὰ μᾶς ἐγγυηθοῦν κτλ.» (ἐκ πρωϊνῆς ἐφημερίδος). Πρβλ. ὁμοίαν ἔναρθρον χρῆσιν τῆς *οἱοσδήποτε, οἱοσοῦν* παρὰ Βυζαντινοῖς *Μαλάλ.* 422 *τὴν οἱανδήποτε* ἀταξίαν· *Λεόντ. Νεαπ.* 12 *τὸν οἱονοῦν* μισθὸν οὐκ ἔσχεν κτλ. Αἱ ἐρωτηματικαὶ ἀντωνυμίαι ἀπαντῶσι συνήθως ἀνάρθρως, ἡ δ' ἔναρθρος αὐτῶν χρῆσις ἡ οὐχὶ σπανίως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις παρατηρουμένη φαίνεται ἰδιάζουσα τῇ καθ' ἡμέραν ὁμιλίᾳ, ὡς ἀπαντῶσα πρὸ πάντων παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῖς ἐγγύτερον πρὸς τὸν συνήθη λόγον, παρὰ τοῖς δραματικοῖς καὶ δὴ τοῖς κωμικοῖς ποιηταῖς καὶ ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις. Αἰσχ. Προμ. 249 *τὸ ποῖον* εὑρὼν τῆσδε φάρμακον νόσον; Πλάτ. Εὐθ. 12 D δεῖ δὴ ἡμᾶς ἐξευρεῖν *τὸ ποῖον* μέρος ἂν εἴη τοῦ δικαίου τὸ ὅσιον. Φαίδ. 78 B οὐκοῦν τοιόνδε δὴ ἡμᾶς ἐρέσθαι ἑαυτούς, *τῷ ποίῳ* τινι ἄρα προσήκει τοῦτο τὸ πάθος πάσχειν καὶ ὑπὲρ *τοῦ ποίου* τινὸς δεδιέναι κτλ. Πολ. 550 C λέγεις δὲ.... *τὴν ποίαν* κατάστασιν ὀλιγαρχίαν; Ἀλκιβ. Α΄ 132 C *τὸ ποῖόν* τι διανοούμενος λέγεις, ὦ Σώκρατες; Δημ. 18,64 ἡδέως ἂν ἐροίμην *τῆς ποίας* μερίδος γενέσθαι τὴν πόλιν ἐβούλετ' ἄν. Οὕτω καὶ ἐν εὐθείαις ἐλλειπτικαῖς ἐρωτήσεσι πρὸς διατύπωσιν ἀπορίας τινος μετὰ πολλῆς ἐμφάσεως καὶ ζωηρότητος. Πλάτ. Φαιδρ. 277 A νῦν δή, ὦ Φαῖδρε, ἐκεῖνα ἤδη δυνάμεθα

κρίνειν.—*Τὰ ποῖα;* 299 Α ὃ μέντοι μαντεύομαι κατ᾽ αὐτῶν, λέγειν ἐθέλω.—*Τὸ ποῖον δή;* Ἀλκιβ. Α' 122 Ε ὁρᾷς αὖ τοῦθ᾽ ὡς οὐ καλῶς εἶπες, ὦ Ἀλκιβιάδη;—*Τὸ ποῖον;* 130 Α τὸ δέ γ᾽ οἶμαι οὐδένα ἂν ἄλλως οἰηθῆναι.—*Τὸ ποῖον;* Σοφ. Τραχ. 76 ἆρ᾽ οἶσθ᾽ ὡς ἔλειπέ μοι μαντεῖα πιστὰ τῆσδε τῆς χώρας πέρι;—*Τὰ ποῖα,* μῆτερ; Ἀριστοφ. Βατρ. 40 οὐκ ἐνεθυμήθης.—*Τὸ τί;* Νεφ. 748 εἰπὲ δή νῦν μοι.—*Τὸ τί;* 1232 καὶ τοῦτ᾽ ἐθελήσεις ἀπομόσαι μοι τοὺς θεούς...—*Τοὺς ποίους θεούς;* 1267 ἀλλά μοι τὰ χρήματα τὸν υἱὸν ἀποδοῦναι κέλευσον.—*Τὰ ποῖα* ταῦτα χρήματα; Ἀχ. 960 ἐκέλευσε Λάμαχός σε.... μεταδοῦναι τῶν κιχλῶν.—*Ὁ ποῖος* οὗτος Λάμαχος; Εἰρ. 693 οἷά μ᾽ ἐκέλευσεν ἀναπυθέσθαι σου.—*Τὰ τί;* 696 πάσχει δὲ θαυμαστόν.—*Τὸ τί;* Μενάνδρ. Ἐπιτρ. ἔκδ. Croiset, 175 ....ὁ δακτύλιος.—*Ὁ ποῖος;* οὐ γὰρ μανθάνω.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω παραδείγμασιν ἡ ἔναρθρος ἀντωνυμία ἀναφέρεται εἰς λέξιν τινὰ τοῦ προλαλήσαντος, ἧς ζητεῖται μετὰ περισσῆς ζωηρότητος καὶ ἀνυπομονησίας ἡ διασάφησις. Ἀλλ᾽ ἐνίοτε αὕτη ἀναφέρεται εἰς ὅλην τὴν προηγουμένην πρότασιν, ἧς ζητεῖται τὸ αἴτιον. Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 1076 ἐγὼ περὶ ταύτης οὐ μαχοῦμαί σοι.—*Τὸ τί;*—*Αἰσχυνόμενος* τὴν ἡλικίαν τὴν σήν.

Αἱ ἔναρθροι ἐρωτηματικαὶ ἀντωνυμίαι σπανιώτατα ἀπαντῶσι παρὰ τοῖς μετέπειτα πρβλ. *Κ. Σάθα,* Παράρτημα Νεοελλ. Φιλολ. σ. 214 νὰ ἐννοήσῃ *τὰς πόσας* περιέχει δυσκολίας καὶ νὰ συμπεράνῃ *τὰς πόσας* συμπεριλαμβάνει ἀτοπίας.

β) Τὰ ὑπὸ τῶν ἀπολύτων ἀριθμητικῶν διοριζόμενα ὀνόματα λέγονται συνήθως ἀνάρθρως, καθ᾽ ὅσον διὰ τῶν ἀριθμητικῶν εἶναι ὁπωσδήποτε ὡρισμένα: *Εἴκοσι* ναυσὶν τοὺς πολεμίους ἐτρέψαντο·—ἐκέρδισα σήμερα *ἑκατὸ* δραχμές.

Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ καὶ οὕτως ἐπιδέχονται ἐπὶ ὡρισμένοις ὅροις ἀκριβέστερον ὁρισμόν, ἀνεπτύχθησαν καὶ διὰ ταῦτα περιπτώσεις τινὲς ἐνάρθρου χρήσεως, ὧν αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ ἑξῆς: Α) ὅταν τὸ ἀριθμητικὸν ἐλέχθῃ προηγουμένως Ξεν. Κ.Π. 1,2,9 δέκα ἔτη.... κοιμῶνται μὲν περὶ τὰ ἀρχεῖα....ἐπειδὰν δὲ *τὰ δέκα* ἔτη διατελέσωσιν, ἐξέρχονται εἰς τοὺς τελείους ἄνδρας. Καὶ παρ᾽ ἡμῖν: κερδίζει πότε πεντακόσιες, πότε ἑξακόσιες δραχμὲς τὸ μῆνα· ἀλλ᾽ οὔτε

αἱ πεντακόσιες οὔτε *αἱ ἑξακόσιες* ἀρκοῦν γιὰ τὴν οἰκογένειάν του. Β) ὅταν ἀκολουθῇ ἐπεξήγησις ἀκριβεστέρα ἀμέσως κατωτέρω. Θουκ. 3,3,22 *οἱ τριακόσιοι* αὐτῶν, οἷς ἐτέτακτο παραβοηθεῖν. Δῶσ' μου *τὲς ἑκατὸ* δραχμές, ποῦ μοῦ χρεωστεῖς, δῶσ' μου *τὲς χιλίες* δραχμὲς ποῦ μοῦ ὑπεσχέθης κτλ. Γ) ἐπὶ πραγμάτων παγκοίνως γνωστῶν καὶ ὡρισμένων: Τρῶες *τὰ δέκα* ἔτη ἀντεῖχον=τὰ πᾶσι γνωστὰ δέκα ἔτη τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Σὰν τελειώσουν *τὰ δυὸ χρόνια* (τῆς θητείας μου), θὰ ξαναφοιτήσω κτλ. (=τὰ νενομισμένα καὶ γνωστὰ δύο ἔτη τῆς στρατιωτικῆς θητείας). Δ) μετὰ τῶν προθέσεων *εἰς, περί, ἀμφί*: ἀπέθανον (περὶ) ἀμφὶ *τοὺς δισχιλίους*. Καὶ ἀνάρθρως πρβλ. Θουκ. 3,20,2 *ἐς δὲ ἄνδρας* διακοσίους καὶ εἴκοσι μάλιστα ἐνέμειναν τῇ ἐξόδῳ. Ε) ὅταν ἀναφέρηται μέρος ἢ μέρη προηγουμένως δηλωθέντος ὅλου. Θουκ. 1,116,1 ἐναυμάχησαν ἑβδομήκοντα ναυσίν, ὧν *αἱ εἴκοσι* στρατιώτιδες. Ξεν. Ἑλλ. 7,5,10 ἀπῆσαν τῶν λόχων, δέκα ὄντων, *οἱ τρεῖς*.— Θὰ σοῦ δώσω πεντακόσες δραχμές, *τὲς τριακόσιες* ἀμέσως τώρα, *τὲς διακόσιες* 'ς ἕνα μῆνα.— Ἡ νύχτα 'ν' ὧρες δεκατρεῖς τσ' ἐγὼ *τὲς τρεῖς* τσ' οιμοῦμαι, *τὲς ἄλλες δέκα* κάθουμαι τσ' ἐσέναν ἀθθυμοῦμαι (κυπρ. δίστιχον). ΣΤ) ἐπὶ κλασματικῶν ἀριθμῶν. Αἰσχ. 3,143 δεύτερον δὲ τῶν εἰς τὸν πόλεμον ἀναλωμάτων *τὰ μὲν δύο* μέρη ὑμῖν ἀνέθηκε κτλ.

Αἱ ἀνωτέρω καταλεχθεῖσαι τάξεις ὀνομάτων εἴδομεν ὅτι ἐκφέρονται ἀνάρθρως, ὁσάκις ἡ ἔννοια αὐτῶν δηλῶται γενικῶς καὶ ἀορίστως· ἀλλ' ἡ ἑπομένη τάξις, ἡ τῶν κυρίων ὀνομάτων (ὥσπερ ἐν ἥττονι βαθμῷ καὶ ἡ τῶν ἀριθμητικῶν) ἐξεφέρετο κατὰ τοὺς ἀρχαίους, ὀλιγώτερον δὲ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀνάρθρως οὐχὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν, δυναμένην νὰ παραμείνῃ ἐν τοῖς τοιούτοις ὀνόμασι, ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι τὰ κύρια ὀνόματα εἴτε καθ' ἑαυτὰ εἴτε προστιθεμένου συνήθως καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς ἢ παραθετικοῦ τινος διορισμοῦ ἦσαν αὐτάρκη εἰς σαφῆ δήλωσιν τοῦ δι' αὐτῶν ὀνομαζομένου προσώπου καὶ τούτου ἕνεκα δὲν εἶχον ἀνάγκην, ὡς τὰ λοιπὰ ὀνόματα, τοῦ ὁριστικοῦ λεγομένου ἄρθρου. Ἀλλὰ ἡ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους χάριν σαφεστέρας καὶ ἀναλυτικωτέρας ἐκφράσεως παρατηρουμένη μεγίστη ἐπίδοσις τῆς ἐνάρθρου χρήσεως ἐπεξετάθη παρ' ἡμῖν καὶ εἰς αὐτὰ

τὰ κύρια ὀνόματα, εἰ καὶ ἐν ἄλλαις εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις ταῦτα διέφυγον τὴν καὶ ἐν αὐταῖς ὁμοίως παρατηρουμένην ἀνάλογον καὶ μείζονα ἔτι (λ. χ. ἐν τῇ Γαλλικῇ) ἀνάπτυξιν τῆς ἀρθρικῆς χρήσεως. Οὕτως ἐλέγετο τὸ πάλαι κανονικῶς: *Σωκράτης* ἔγνωκεν ὅτι κτλ., ἐκ τούτων *Μέλητός* μοι ἐπέθετο· καὶ *Ἄνυτος* καὶ *Λύκων*, *Ἀναξαγόρου* οἴει κατηγορεῖν, τὰ *Ἀναξαγόρου* βιβλία τοῦ Κλαζομενίου, *Μίνως* καὶ *Ῥαδάμανθυς* καὶ *Αἰακὸς* καὶ *Τριπτόλεμος*, *Ξενοφῶν* ὁ Γρύλλου, *Ἀντιφῶντος* τοῦ Ῥαμνουσίου κτλ. ἄρχεται δὲ ὁ πόλεμος ἐνθένδε ἤδη *Ἀθηναίων* καὶ *Πελοποννησίων*, μετὰ *Εὐβοίας* ἅλωσιν κττ.

Ἐνάρθρως τὸ πάλαι ἐξεφέροντο τὰ κύρια ὀνόματα, κυρίως τὰ προσώπων δηλωτικὰ 1) ὅταν δι' αὐτῶν ἐπανελαμβάνετο προηγουμένως λεχθὲν ὄνομα λ. χ. Πλάτ. Ἱππ. Ἐλάττ. 363 Β ....ὅσῳ ἀμείνων *Ἀχιλλεὺς* καὶ *Ὀδυσσεὺς* εἴη (ἀλλὰ πλειστάκις κατωτέρω ἐνάρθρως:) τί δὴ λέγεις ἡμῖν περὶ *τοῦ* Ἀχιλλέως τε καὶ *τοῦ* Ὀδυσσέως. Ξεν. Κ. Ἀν. 1,1,2 μεταπέμπεται *Κῦρον*.... Ἀναβαίνει οὖν *ὁ Κῦρος* κτλ. 2) ὅταν εἶναι ὀνόματα ἐνδόξων ἀνδρῶν ἢ προσώπων ἐν γένει, ἔτι δὲ μυθικὰ ὀνόματα γνωστότατα ὑπομιμνήσκοντα γνωριμωτάτους παρὰ τῷ λαῷ καὶ προσφιλεῖς μύθους. Πλάτ. Φαίδρ. 221 Β ἀπὸ τοῦ Ἰλισσοῦ λέγεται *ὁ Βορέας τὴν Ὠρείθυιαν* ἁρπάσαι. 3) ἐπὶ μεταφορικῆς χρήσεως. Ἀριστοφ. Ἀχ. 980 οὐδὲ παρ' ἐμοί ποτε *τὸν Ἁρμόδιον* ᾄσεται. Πρβλ. καί: ὥσπερ ἐν *τῷ Τιμαίῳ* γέγραφαι Πλάτων.

Περὶ τῶν ὀνομάτων πόλεων, χωρῶν, ποταμῶν κτλ. ἴδ. Kühner-Gerth § 462.

Παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ δὴ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἡ χρῆσις τοῦ ἄρθρου μετὰ τῶν κυρίων ὀνομάτων ὁλονὲν ἐπιδίδει (πρβλ. Deismann ἐν Berl. philol. Wochenschrift 1902 σ. 1467). Ἀλλ' ἀνάρθρως, σχεδὸν κατὰ κανόνα, ἀπαντῶσι καὶ παρ' αὐτοῖς τὰ κύρια προσώπων δηλωτικὰ ὀνόματα, ὁσάκις ἀκολουθῇ παραθετικός τις διορισμός. Οὕτω παρὰ Μαλάλα: *Σέλευκος* ὁ Νικάτωρ ὁ Μακεδών, *οἱ* Αἰγύπτιοι καὶ *οἱ* Βαβυλώνιοι καὶ *Φρύγες* οἱ ἐκ τῆς Ἑλλάδος (ἐκ παραλλήλου ἐνάρθρως καὶ ἀνάρθρως!) *Πῖκος* ὁ καὶ Ζεύς, Πίκου τοῦ καὶ Διός, Πίκῳ τῷ καὶ Διί (ἀλλὰ ἐν σ. 41 καί: ἐκ τοῦ γένους καταγομένου *τοῦ* Πίκου Διός), παρὰ *Θεοφάνει*: *Μαξιμιανὸς* ὁ Γαλέ-

ριος *Στεφάνῳ* τῷ ἐπίκλην Ῥουσίῳ, *Κωνσταντῖνος* ὁ μέγας σὺν *Κρίσπῳ* τῷ υἱῷ, *Ἠλίας* ὁ σπαθάριος, *Γεώργιον* τὸν Πατρίκιον κ.τ.λ. Ἀλλ' ἂν προηγεῖτο ἐπιθετικός τις διορισμός, τὰ κύρια ὀνόματα ἐξεφέροντο, ὡς εἰκός, μετ' ἄρθρου λ. χ. παρὰ Θεοφάνει: *τῷ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ, τὸν εὐσεβέστατον Κωνσταντῖνον* (παρά τὸ: *Κωνσταντῖνον* τὸν μέγαν κ.τ.λ.) Ἐν τῇ νέᾳ τέλος Ἑλληνικῇ πάντα τὰ κύρια ὀνόματα εὐχρηστοῦσιν *ἐνάρθρως*: ἦρθ' *ὁ Γεώργις, ὁ Νῖκος, ὁ Κώστας, ὁ Νικολαΐδης, ὁ Πέτρος ὁ* μανάβης κ.τ.λ. πάω 'ς *τὰς* Ἀθήνας, 'ς *τὸν* Πειραιᾶ, ἔρχομ' ἀπ' τὴν Πάτρα, ἀπ' *τὴ* Θεσσαλονίκη, ἂν θὰ πὰς κατὰ *τὴ* Λάρισα χαιρέτισέ μου τὸν κ. δεῖνα, μήπως τό 'χεις γιὰ τὸ Φάλληρο κ.τ.λ. (ἀλλ' ἐν τῇ γραφομένῃ καὶ δὴ ἐν ἐπιστολαῖς κατ' ἀρχαῖον ἔθος: ἐν *Ἀθήναις*, εἰς *Πάτρας*, ἐν *Γαλλίᾳ*, ἐν *Γερμανίᾳ* τὰ *ἐν Ἑλλάδι* κ.τ.λ.)

Τὰ κύρια προσώπων ὀνόματα λέγονται παρ' ἡμῖν ἀνάρθρως ἢ ὅταν ἐπέχωσι θέσιν κατηγορουμένου: τὸν λένε *Κώστα*, μὲ λένε *Νῖκο*, *Γιάννης* πῆγε *Γιάννης* ἦρθε (ἐπὶ ἀδιορθώτων καὶ ἀνεπιδέκτων βελτιώσεως) ἢ ἐν παροιμίαις: κόψε ξύλο φκειάσε *Γεῶργο*! ἢ τέλος ἐν δημοτικοῖς ᾄσμασι διὰ *μετρικοὺς* (1) κυρίως λόγους. Δημ. ᾆσμ. *Γεωργάκις* ἀνεχώρησε *Γεωργάκαινα* λιποθυμᾷ (Χ. 303 σ. 133). κἀνένας δεν τὴν ἔδοῦνε ἀπ' ὅλα τ' ἀδερφάκια, μόν' *Κωνσταντᾶς* τὴν ἔδουσι, γιατ' ἤταν ματραπάζης. δημ. ᾆσμ.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι οὐκ ὀλίγαι τῶν παρ' ἀρχαίοις ἀνάρθρων καὶ δὴ ἐμπροθέτων ἐκφράσεων προέρχονται ἐκ παλαιοτάτων χρόνων, καθ' οὓς δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναπτυχθῇ τὸ ὁριστικὸν ἄρθρον, λείψανα ἀποκρυσταλλωθέντα ἐν τῇ ἀνάρθρῳ αὐτῶν χρήσει καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους τῆς πλήρους τοῦ ἄρθρου ἀναπτύξεως. Οὕτως ἐλέγετο πάντοτε: *μετὰ χεῖρας* ἔχειν (παρ' Ὁμήρῳ: *μετὰ χερσὶν* ἢ

1) Ἡ διὰ μετρικοὺς λόγους παράλειψις τοῦ ἄρθρου εἶναι δυνατὴ καὶ ἐπὶ προσηγορικῶν παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν πρβλ. Εὐρ. Ἠλ. 1352 οἷσιν δ' *ὅσιον καὶ τὸ* δίκαιον φίλον ἐν βιότῳ. Οὕτω καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ποιήσει. Διγ. Ἀκρ. 1165 **τοῦ** πατρός καὶ **τοῦ** υἱοῦ καὶ *Πνεύματος* ἁγίου. Χ 303 *δευτέρα* βράδυ διάημε ἐμεῖς νὰ κυνηγοῦμε, *τὴν τρίτη* βράδυ ἤρθαμε 'ς τὸ σπίτι μας νὰ μποῦμε. Καὶ ἐν κυπριακῷ διστίχῳ: τὰ **εἴκοσί** μου δάχτυλα σ'*ερκῶμ* μου τσ'αὶ *ποδκιῶμ* μου (=τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν μου) κ.τ.λ.

ἀνὰ χεῖρας ἔχειν Λ, 4.684), *ἀνὰ θυμὸν* ἔχειν, *ἀνὰ κράτος* φεύγειν, *ἀνὰ στόμα* ἢ *κατὰ διάνοιαν* ἔχειν ἢ βάλλειν, *ἀνὰ μέσον, ἀνὰ λόγον. διὰ χειρὸς* ἢ *διὰ χειρῶν* ἔχειν ἢ λαβεῖν, εἰς χεῖρας λαμβάνειν τι, *πρὸ χειρῶν* εἶναι, *ὑπὸ χεῖρα* ποιεῖσθαι, *ἐν χερσὶ* λαβεῖν, *ἐν αἰτίᾳ* εἶναι, *ἐπ' οἴκου* ἀναχωρεῖν ἢ ἀνακομίζεσθαι, *ἐν δίκῃ* κ.τ.λ., πρβλ. καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολεμικοὺς ὅρους : *ἐπὶ δόρυ* ἀναστρέψας, *ἐπὶ πόδα* ἀναχωρεῖν, *ἐπὶ ἀσπίδα* μεταβαλέσθαι, *ἐπὶ κέρας* ἢ *ἐπὶ κέρως*, *ἐπὶ φάλαγγος* πλεῖν ἢ ἄγειν τὰς ναῦς, τὸν στρατόν, *εἰς χεῖρας* ἰέναι κ.τ.τ.

Ἐκ τοιούτων στερεοτύπων ἀνάρθρων ἐκφράσεων, ὧν ἄλλαι μὲν ἐσώθησαν, ἄλλαι δ' ἐξηφανίσθησαν, προῆλθον πάμπολλα σύνθετα ὀνόματα, ῥήματα, ἐπιρρήματα κ. λ. *εὐνοεῖν, ἐνθυμεῖσθαι* (ἐν νῷ, ἐν θυμῷ), *μεταχείριος* (πρβλ. μεταίχμιον, μεταπύργιον, μετακιόνιον, μεταμάζιον, μετάφρενον, μεταδήμιος, μεταδόρπιος κ.τ.τ.), *ἐγχειρίζειν μεταχειρίζειν* ἢ *μεταχειρίζεσθαι*, (σκῆπτρον μεταχειρίζειν), *ἀναχωρεῖν* (ἀνὰ χώραν), *ἀνάλογος. παράλογος* (ἀνὰ λόγον, παρὰ λόγον), *ἐνόπλιος, προὔργου, ἐγκέφαλος, παραχρῆμα, κατάκρας, ἐπισχερῶ, ἐνσχερῶ* (ἐπὶ - ἐν σχερῷ), *ἐπισφύριος, ἐπισφύρια τά, πρόχειρος, ὑποχείριος, διαχειρίζειν, ἔνδημος, ἔνυπνος, ἐνύπνιον, ἔκτοπος, ἐνδέξια, προσέσπερος* (πρὸς ἑσπέραν ἢ-ον), *ἐκποδών, ἐπιχθόνιος, ἀποθύμιος, ἐπασπίδιος, ἔμπεδον, παραθαλάττιος, ἐπιθαλάττιος, ὑπεράνθρωπος* (ὑπὲρ ἄνθρωπον), *ἀπόδρομος, παράνομος, φροῦδος* (πρὸ ὁδοῦ γίγνεσθαι), *ἀγχίαλος, ἀντιβίην, ὑπόγειος, κατάγειος* (ὑπὸ - κατὰ γῆς), *προάστιον, ἄποικος, ἔποικος* κ.τ.λ. (ἀπὸ οἴκου, ἐπ' οἴκου) *σκορακίζω* (ἐς κόρακας!) κ.τ.λ., καθ' ἃ εἶτα ἐσχηματίζοντο καὶ τὰ λοιπὰ σύνθετα, οἷον: *φιλόνομος*=οὐχὶ ὁ φιλῶν νόμους, ἀλλὰ τοὺς νόμους, *φιλόπατρις*=οὐχὶ ὁ φιλῶν πατρίδα, ἀλλά τὴν πατρίδα ἤτοι τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα κ.τ.λ. Εἰς ὁμοίαν ἄναθρον χρῆσιν ὀφείλονται καὶ νεώτερα σύνθετα λ. χ. *ἐπώμιον* (ἐπ' ὤμου ἴδ. Σ. Ψάλτου, Gramm. § 401), *προσκέφαλον, κατακέφαλα, διακενῆς* (Κεδρην. 1,692,24), *καταχάσμα* (=κατ' ἄτομον Πορφυρ. ἔκθ. βασ. τάξ. 430,17), *ἐπίστομα* ἢ *ταπίστομα* (τὸ *ἐπὶ στόμα* ἤδη ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου ἐν χρήσει Γ, 265 ἐξεκυλίσθη πρηνὴς *ἐπὶ στόμα*), *προσηλιακά* κ.τ.λ.

Ὡσαύτως λείψανα παλαιῶν χρόνων ἀνάρθρου χρήσεως εἶναι ποικίλαι ὀνοματικαὶ πτώσεις παγεῖσαι εἰς ἐπιρρήματα λ.χ *πάξ, πύξ*,

ἀναμίξ, ἅλις, μόλις, μέχρις, ἀρχήν, ἀκμήν, ὄναρ, δίκην, προῖκα, δωρεάν, μακράν, πρῴην ταχίστην, ἐρήμην (καταγινώσκειν ἢ καταδιαιτᾶν τινος), *ἰδίᾳ, κοινῇ, διπλῇ, διχῇ, πεζῇ σπουδῇ, κομιδῇ, χαμαί, κύκλῳ, οἴκοι, ἦρι, θύρασι, ὥρασι, ἀσπονδεί, ἀθεεί, ἀκονιτεί, ἀστακτεί, ἐπιπολῆς* κ.τ.λ.

Ὅλως διάφορος τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν εἶναι ὁ περιορισμὸς ἢ μᾶλλον ἡ βαθμιαία ἐξαφάνισις τοῦ ἄρθρου ἡ παρατηρουμένη ἔν τισιν ἀπομεμονωμένοις νεοελληνικοῖς ἰδιώμασι, λ. χ. τοῖς Καππαδοκικοῖς, τῷ τῆς Σίλλης καὶ τῶν Φαράσων καὶ τῆς Ἄνω Ἀμισοῦ· Ἐν αὐτοῖς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τουρκικῆς, κατὰ τὴν ὀρθὴν γνώμην τοῦ Dawkins, ποὺ μὲν περιωρίσθη τὸ ἄρθρον ἐν μόνῃ τῇ αἰτιατικῇ (Σίλλη), ποὺ δὲ οἱ τύποι τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τοῦ θηλυκοῦ ἐξηφανίσθησαν ἢ ὑπεκατεστάθησαν ὑπὸ τοῦ οὐδετέρου (ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ δὴ ἐν Φερτακαίνοις καὶ Οὐλαγάτς) λ.χ. *ἐναίκας ἀλερφὸς* ἦρτε (=τῆς γυναίκας ὁ ἀδερφὸς ἦλθε), *βαβᾶς* τσ῾ης μιὰ ἱέρα παγαίννει κτλ. (=ὁ μπαμπᾶς της κτλ.) *κόρη* τοὺ βαβᾶν βλέπει(=ἡ κόρη τὸν μπαμπᾶν βλέπει. Σίλλη), τότε *πατέρα* εἶπε τὸ κορίτσ῾ι τ᾽(=ὁ πατέρας εἶπε εἰς τὸ κ.), *πατισ῾αχιοῦ* τὸ κορίτσ῾ ἦρτε (=τοῦ βασιλιᾶ τὸ κ. Καππαδοκία) κ.τ.λ. Ὅμοιος περιορισμὸς παρατηρεῖται καὶ ἔν τισιν ἰδιώμασι ἐγγύτερον κειμένοις, λ. χ. ἐνιαχοῦ τῶν περιχώρων Ἀδριανουπόλεως καὶ δὴ ἐν Καραγάτς: εἶδjαν αὐτὰ ὅλους *κόσμους* ὅ,τι θέλουν ἂς ᾽ποῦν *κόσμους*, μιὰ μέρα *παπποῦς* λέει τὴ μπάμπου, ἥλιους ἀξίζ᾽ τὴ μέρα κὶ τοὺ φιγγάρ᾽ τὴ νύχτα, *νόμους* τοὺ δίν᾽ γιὰ νὰ πάρ᾽ κανένας κὶ δεύτερη γυναῖκα κ.τ.λ. Χ. Κ. 227.

* * *

Ἐν τῇ ἀνωτέρω πραγματείᾳ προσεπαθήσαμεν νὰ ἐξετάσωμεν ἱστορικῶς τὰς διαφόρους χρήσεις τοῦ ἄρθρου ἔν τε τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ. Ὅτι τὸ ζήτημα ἔχει ἀνάγκην περισσοτέρας μελέτης, κρίνω ὅλως περιττὸν νὰ τονίσω. Ἰδίᾳ ἀξία ἀκριβεστέρας ἐρεύνης εἶναι ἡ μεσαιωνικὴ καὶ νεοελληνικὴ χρῆσις. Καὶ τοῦτο, διότι τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς συντάξεως (1) ὀλίγα μόνον

1) Καὶ περὶ τῆς συντάξεως τῶν παπύρων ὀλίγιστα ἔχουσιν ἐρευνηθῇ ὑπὸ τοῦ *Völker*. Τὸ ἀπὸ πολλοῦ ἀναμενόμενον συντακτικὸν τῶν παπύρων ὑπὸ *Mayser* ἀτυχῶς δὲν ἔχει ἀκόμη δημοσιευθῆ.

ἔχουσιν ἐξετασθῇ (ὧν τὰ κυριώτερα ὑπὸ τοῦ κ. *Γ. Χατζιδάκι* ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. ΙΔ΄ 7 κέξ. *Thumb*, Handb. § 253 κέξ. *E Schwyzer* ἐν Neue Jahrb. f. d. Klass. Altertum τομ. 21 σ. 498 κέξ. *Σ. Ψάλτου*, περὶ τῶν ὑποθετικῶν λόγων κ.τ.λ. ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. Ε΄ 40 κέξ.). Ἡ συμπλήρωσις τούτων δι᾽ εὐρυτέρας καὶ συστηματικωτέρας ἐρεύνης καὶ ἱστορικῆς παρακολουθήσεως εὐκταῖον θὰ ἦτο νὰ μὴ βραδύνῃ ἐπὶ πολύ.

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

1) Ἐν σ. 167 (ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς σημειώσεως τῆς προηγουμένης σελίδος) προστεθήτω: *Χασιώτου Συλλ.* = Γ. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον δημοτ. ᾀσμάτων· Ἀθῆναι 1866.

2) Διὰ τῶν σ΄, ζ΄ ἐδηλώθησαν τὰ παχέα σ, ζ, διὰ δὲ τῶν κ΄, *g*΄ γ΄ τὰ οὐρανικὰ κ, *g*. γ.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Εἰς σ. 36 μετὰ τὸν στίχ. 28 τῶν ἐν τόμ. ΛΔ' τῆς **'Αθηνᾶς** Ἑρμην. καὶ Διορθ. εἰς τὸν π. τ. Κλεωνύμου κλήρου πρόσθες:

§ 33. *Οἴεσθε οὖν, ὦ ἄνδρες, τὸν οὑτωσὶ πρὸς ἑκατέρους ἡμᾶς διακείμενον ἡμῖν μέν, οἷς οἰκειότατα ἐχρῆτο, οὕτως ποιεῖν ὥστε μηδὲ λόγον ὑπολείψειν, τούτοις δέ, ὧν τισιν καὶ διάφορος ἦν, σκοπεῖν ὅπως ἅπασαν βεβαιώσει τὴν οὐσίαν;*

Οὕτω, κατὰ τὰς ἐκδόσεις τοῦ Scheibe, τοῦ Buermann καὶ τοῦ Thalheim, ὁ δὲ Schömann καὶ ὁ Wyse, πρὸ αὐτῶν δὲ ὅ τε Mai καὶ ὁ Bekker, ἀντὶ τῶν: *ὥστε μηδὲ λόγον ὑπολείψειν*, ἃ παρέχει ὁ Κριψιανὸς κῶδ. A, οὗτοι, τῷ Ἀμβροσιανῷ κώδ. Q ἀκολουθοῦντες, ἐξέδοσαν: *ὅπως μηδὲ λόγον ὑπολείψει.*

Ταῦτα δ' ὅμως, εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως γραφόμενα, ἔδοξαν πλημμελῆ εἴς τε τὸν Κόβητον καὶ τὸν Jenicke, διὸ οὗτος μὲν ἤκασε: *μηδ' ὀλίγον ὑπολείψειν*, ὁ δὲ Codet: *ὅπως μηδ' ὀβολὸν ἀπολείψει.* Ἤκασε δὲ καὶ ὁ Lugevil: *ὥστε μηδ' ὀβολὸν ὑπολείψειν.*

Τὰς πρὸς τὸν μέγαν Ὁλλανδὸν κριτικὸν περὶ τοῦ: *οὐδένα λόγον τινὶ ἀπολείπειν* (Μνημοσ. 9. 1860 σ. 438) ἀντιρρήσεις τοῦ Roeder, καθὼς καὶ τὰς τοῦ Wyse περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κοβήτου, ὡς εἴρηται προταθείσης διορθώσεως, σφοδρῶς κατακρινομένης ὑπὸ τοῦ βρεττανοῦ κριτικοῦ ὡς ἀξιοδακρύτου (a deplorable «emendation»), δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος ἐν τῇ τοῦ τελευταίου τούτου ἑρμηνευτικῇ ἐκδόσει (σ. 215 ἐπ.).

Ὑπερμαχῶν δὲ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐγκεκριμένης γραφῆς (*ὅπως... ὑπολείψει*) διὰ λόγους συντακτικοὺς ὁ Wyse, ὡς ἑξῆς ἑρμηνεύει τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον: «Ὁ Ἰσαῖος, λέγει, παραδεξάμενος ἤδη ἐν § 24 ὅτι τύπῳ ἡ διαθήκη ἦν ἀνέγκλητος, ἐπανέρχεται αὖθις εἰς τὸ σόφισμα, ὅτι κατὰ τοὺς ἀντιδίκους, ὁ Κλεώνυμος μετεπέμπετο τὴν ἀρχὴν βουλόμενος βεβαιῶσαι τὴν διαθήκην, ὅπως δῆλον ὅτι στερήσῃ τοὺς ἀδελφιδοῦς πάσης ἐλπίδος διεκδικήσεως τοῦ κλή-

ρου (§§ 18, 19 «to leave them without a word to say'. Ὅθεν ἐρωτᾷ τοὺς δικαστὰς ἂν εἶνε πιστευτὸν ὅτι τοιαῦτά τινα ἐβουλήθη ὁ Κλεώνυμος».

Ὁ δὲ Dareste, ἔχων ὑπ' ὄψει ὡς εἴρηται τὴν τοῦ Scheide ἔκδοσιν τοῦ 1860, ὧδε τὸ ὅλον χωρίον μετέφρασε: Pensez-vous, juges, qu'étant ainsi disposé envers eux et envers nous, il nous ait oubliés, nous, les enfants de la maison, *au point de ne pas même nous nommer*, et qu'il ait pris des mesures pour assurer toute sa fortune à ces hommes etc. Ὡς ὁρᾷ ἕκαστος ὁ σοφὸς γάλλος ἑρμηνευτὴς τοῦ ἀρχαίου Ἑλλ. δικαίου εἴτε προσκρούων εἰς τά: *μηδὲ λόγον ὑπολείψειν*, εἴτε καὶ ἀποστέργων, νομικὸς αὐτός, νὰ νοήσῃ ταῦτα ὡς δηλοῦντα τὴν στέρησιν παντὸς λόγου ἢ πάσης ἐνστάσεως (exceptio) κατὰ τοῦ κύρους τῆς διαθήκης, προυτίμησε νὰ μεταφράσῃ ταῦτα αὐθαιρέτως πως καὶ ἐπὶ τὸ νεωτερικώτερον: *ὥστε μηδὲ νὰ μνημονεύσῃ ἡμᾶς.*

Ἡμεῖς ὅμως ἄλλην γνώμην περὶ τούτων ἔχομεν, ἐκ τῶν καθόλου δὲ συμφραζομένων κρίνοντες, ὑποπτεύομεν μᾶλλον ὅτι τὸ χωρίον μικρόν τι νοσεῖ, καὶ δὴ ἀκριβῶς ἔνθα καὶ οἱ προμνημονευθέντες ἐπιφανεῖς κριτικοὶ ἐπεβάλοντο νὰ θεραπεύσωσιν αὐτό.

Ὁ ῥήτωρ ἰσχυρίζεται (§ 3) ὅτι ὁ Κλεώνυμος τὰς διαθήκας, ἃς ὀργισθεὶς διέθετο, *ἔλυσε πρὸ τοῦ θανάτου* αὐτοῦ. Ἔλυσε δὲ λέγει (§§ 13 ἑπ.) διότι μεταγνοὺς *ἐβουλήθη ταύτας . . . ἀνελεῖν καὶ προσέταξε Ποσειδίππῳ τὴν ἀρχὴν εἰσαγαγεῖν*. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἀντίδικοι, εἰ καὶ ὁμολογοῦντες τὴν πρόσκλησιν τῶν ἀρχόντων, ἰσχυρίζοντο (§ 18) ὅτι ὁ διαθέτης μετεπέμπετο τὴν ἀρχὴν *οὐ λῦσαι βουλόμενος αὐτὰς ἀλλ' ἐπανορθῶσαι καὶ βεβαιῶσαι σφίσιν αὐτοῖς τὴν δωρεάν*, ὁ λέγων ἀποτεινόμενος εἰς τοὺς δικαστάς, *ὑμεῖς δὲ σκοπεῖσθε*, λέγει, *πότερα εἰκός ἐστι βουληθῆναι ἀνελεῖν ἢ σκοπεῖν ὅπως ἔτι βεβαιότερον ἡμᾶς ἀποστερήσει τῶν αὐτοῦ*. Καὶ (§§ 20, 28): *ἡμᾶς μόνους ἀκλήρους εἶναι ἢ ποιῆσαι τῶν αὐτοῦ* καὶ (§ 21) *περὶ ἐλαχίστου ποιεῖσθαι*. Καὶ κατωτέρω (§ 27): ἀναιδέστατος τῶν λόγων ἐστίν . . . ὡς Κλ. *οὐδὲν ἡμᾶς τῶν αὐτοῦ λαβεῖν ἐβούλετο* καὶ § 29: *μηδὲν τῶν αὐτοῦ ἡμῖν δοῦναι* καὶ (§ 49): *ἡμᾶς μηδὲν τῶν αὐτοῦ λαβεῖν* καὶ εὐθὺς σχεδὸν μετὰ τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον (§ 34): *ὥστε φα-*

σιν (οἱ ἀντίδικοι) **οἷς μέν... οὐ διελέγετο ἅπασαν δοῦναι τὴν οὐσίαν,** τοὺς δ' *οἰκειότατα κεχρημένους* (ἡμᾶς δῆλον ὅτι) **οὐδὲ πολλοστοῦ μέρους ἀξιῶσαι.**

Ἀλλ' ὡς παντὶ δῆλον, ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις οὔτε **περὶ ἀποστερήσεως** ἐνστάσεως πρόκειται, ὅπερ ἄλλως ἐν Ἀθήναις **τῶν ἀπιθανωτάτων** ἐν ταῖς ἀμφισβητήσεσι κλήρων καὶ ἐπικλήρων, **καὶ δὴ** σὺν ἄλλοις διὰ τὴν ἀσάφειαν τοῦ νόμου, ἀλλὰ σαφῶς **περὶ ἀποστερήσεως** τοῦ κλήρου ἢ τῆς οὐσίας, καὶ τοῦ **ἅπασαν τὴν οὐσίαν δοῦναι** τοῖς μέν, τοὺς δὲ *οὐδὲ πολλοστοῦ μέρους* **ἀξιῶσαι, καὶ τοὺς ἀδελφιδοῦς** *οὐδὲν τῶν Κλ. λαβεῖν* ἢ *μηδὲν* αὐτοῖς **δοῦναι** ἢ *μηδὲν* τῶν ἐκείνου *λαβεῖν.*

Ἐντεῦθεν προαγόμενοι καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τό: *μηδὲ λόγον* ἔσφαλται, ὅτι δ' ὁ Ἰσαῖος οὐ τοῦτο ἔγραψεν, ἀλλά: *ἡμῖν μέν...* **μηδὲν ὅλως** *ὑπολείψειν,* ἀντιτιθεὶς πρὸς τά: *τούτοις δὲ.... ὅπως ἅπασαν βεβαιώσει τὴν οὐσίαν.*

Ἦν δ' εὔκολον ἀμυδροτέρας γενομένης τῆς παλαιᾶς γραφῆς νὰ συγχυθῶσι καὶ ἀλλοιωθῶσι ταῦτα: ΜΗΔΕΝΟΛΩΣ-ΜΗΔΕΛΟΓΟΝ, μάλιστα διὰ τὰ γράμματα Ν-Λ καὶ Λ-Γ. Ἄλλως, ὡς παρατηρεῖ ὁ Wyse ἐν τῇ πολυτίμῳ ὄντως Κριτ. Εἰσαγωγῇ αὐτοῦ περὶ τοῦ κώδ. Α, τὸ μὲν Ν-Λ (σ. XLVII) τρὶς ἔσφαλται (οἷον *ἔνοχος* ἀντὶ *ἔλεγχος*) τὸ δὲ Ο ἀντὶ Ω (σ. XLIII) τρὶς καὶ δεκάκις.

Ἐν Σμύρνῃ τῇ α' Αὐγούστου, 1922.

Π. Σ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ

ΧΩΡΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΔΙΟΡΘΟΥΜΕΝΑ.

Δημοσθ.	πρ.	Σπουδ.	§ 18	σ.	35	σημ.	2.
»	»	»	§ 16	»	58	»	1.
»	Εὐεργ.	κ. Μνησιβ.	§ 44	»	35	»	2.
Ἰω. Στοβ.	ΜΔ' 22.	(ἔκδ. Gaisf.	Β' σ. 202)	»	66	»	1.

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ.

Σελ.	12	στιχ.	35	ἀντί:	[δὲ]	διόρθ.	δὲ
»	18	»	τελευταίῳ	»	ὑποθετοπροτ.	»	ὑποθετικῇ
»	39	»	11	»	tantque	»	tant que

Ἡ ἐν σελ. 37 διόρθ. εἰς § 47 τοῦ: *οὐδεμία* εἰς: *οὐδεμιᾷ* κατὰ λάθος κατέχω-

ρίσθη ἐνταῦθα, ἀνήκουσα εἰς τὴν § 47 τοῦ π. τ. Πύρρου κλήρου. Δυστυχῶς δὲ πᾶσα ἡ συνέχεια τῶν ἐμῶν Ἑρμην. καὶ Διορθ. ἀπὸ τοῦ Γ' καὶ ἐφεξῆς μέχρι τέλους τῶν λόγων τοῦ Ἰσαίου, κακῇ ἐθνικῇ μοίρᾳ κατεκάη τῇ 4ῃ ἡμέρᾳ τῆς εἰσόδου τοῦ Κεμὰλ εἰς Σμύρνην ὑπὸ τῶν ἀγρίων καὶ αἱμοβόρων ὀρδῶν αὐτοῦ.

Ἐν τέλει τῆς σελ. 78 πρόσθες παραλειφθεῖσαν τὴν χρονολογίαν. Ἐν Σμύρνῃ, τῇ 1ῃ Μαΐου 1918.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Ὀκτωβρίου 1922.

Π. Σ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΕΤΕΑ

Εἰς τά: Περὶ ἐγγύης πρὸς γάμον (Ἀθηνᾶς τόμ. 32)

Σελ. 104 στιχ. 33 ἀντὶ *δορυαλώτους* διόρθ. *δοριαλώτους*
» 126 » 28 » *εἰπόντος* » *ὑπόντος*
» 127 » 17 » *θῆσσαι* » *θῆσσα*
» 155 » 3 » *Λυσ. κ. Θεομν.* » *Δημ. κ. Ἀριστοκρ.* § 33.

Σελ. 124 εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς σημ. 1 πρόσθες:

Ἐπίσης ἐν τῷ π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 70: *ὅτε δ' ἠγγύα καὶ ἐξεδίδου ὁ Ἔνδιος τὴν γυναῖκα, ἐπετρέπετε ὑμεῖς... ὡς ἐξ ἑταίρας οὖσαν ἐκείνῳ ἐγγυᾶσθαι...;*

Π. Σ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

α) Εἰς τὴν ἐν σ. 166 κἑξ. πραγματείαν «περὶ τοῦ ἄρθρου»

Ἐν σελ. 168 σημ. 2 γρ. Zimmermann's Zeitschrift.
» » 173 σημ. προηγ. σελίδος στ. 5 γρ. *πᾶσιν οἷς δύναμαι*· στ. 6 *ἐν ᾧ*.
» » 177 σημ. 1 γρ. *Winer-Schmiedel* κ.τ.λ.
» » 184 σημ. 2 γρ. *ἐν τοῖς ποντικοῖς ἰδιώμασι.*
» » 185 σημ. 2 (προηγ. σελίδος) γρ. ἰδ. *Δέφνερ Zakonische Grammatic* σ. 97. σημ. 3 (προηγ. σελ.) γρ. (ἢ *d'* ἐν Βελδενδῶ κτλ.).
» » 487 γρ. μινύθουσι δὲ (θεοὶ) *οἶκον* ἀνέρι τῷ, παῦρον δέ τ' ἐπὶ *χρόνον* ὄλβος ὀπηδεῖ.
» » 188 στ. 18 γρ. *οἶσι.*
» » 195 σημ. ἀντὶ τῆς ἐσφαλμένης ἑρμηνείας *ὅ,τι δὲν γροικᾷ τὸ κεφάλι* κ.τ.λ. γρ. *τὸ κεφάλι ποῦ δὲν γροικᾷ* (ποῦ δὲν νοιώθει) *τὰ πόδια κουράζει*· καὶ κατωτ. ἀντὶ *τό κ' ἐθέλθεν* γρ. *τὸ κ' ἐθέλνεν.*
» » 209 στ. 14 γρ. *διὰ τὸ τοὺς ἀέρας ἀλλάξαι.*
» » 245 στ. 11 ἀντὶ *εὐνοεῖν* γρ. *ἐννοεῖν.*
» » 246 στ. 1 ἀντὶ *μέχρις* γρ. *λέχρις* στ. 13 γρ. *ὑποκατεστάθησαν.* στ. 20 γρ. *ἐγγύτερον ἀπαντῶσι.*

β) Εἰς τὸν Ε' τόμ. τῆς *Λαογραφίας* σ. 8

Μένων τῷ 1915 μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδυνάμην νὰ κάμω ὁ ἴδιος τὴν διόρθωσιν τῶν δοκιμίων τῆς ἐν *Λαογραφίας* Ε' σ. 3 κέξ. ἐργασίας μου. Δι' ὅ, ἐπειδὴ συμπληρῶν πρό τινος τὴν ἀποδελτίωσιν ταύτης ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ παρετήρησα ἐν σ. 8 παράλειψιν ὁλοκλήρων στίχων, ἐξ ἧς προέρχεται οὐσιώδης φωνητικὴ ἀνακρίβεια, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ κάμω τὴν ἑξῆς προσθήκην: τὰ ἐν σ. 8 «*Τὰ φωνήεντα ε, ι ἐξαφανίζονται τελείως, ὅταν εἶναι ἄτονα, πλὴν ὡρισμένων περιπτώσεων, περὶ ὧν ἐλπίζω νὰ γίνῃ λόγος ἀλλαχοῦ, δι' ὃ κ.τ.λ.*» πρέπει νὰ διορθωθοῦν καὶ νὰ συμπληρωθοῦν ὡς ἑξῆς: «*Τὰ φωνήεντα ε, ι . . . . . λόγος ἀλλαχοῦ, ὡσαύτως δ' ἀποβάλλεται καὶ τὸ ἄτονον ε ἐν προτόνοις, σπανιώτερον δ' ἐν ἐπιτόνοις συλλαβαῖς πρὸ ὑγρῶν ἢ ἐνρίνων λ. χ. γ'λῶ (γελῶ), γ'λοῦσα (γελοῦσα), γ'λάδα (γελάδα), ἀλλὰ γιλασμένους, γιλαδάρ'ς (γελασμένος, γελαδάρις), δι' ὃ ἐν σ. 311 κ.τ.λ.*» (πρβλ. καὶ τὴν πραγματείαν μου *Περὶ τοῦ δυναμικοῦ τονισμοῦ* κ.τ.λ. Θεσσαλονίκη 1915 σ. 15). Ἐπίσης ἀντὶ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ σελ. «ὅταν μετὰ τὸ σ' ἕπηται οὐρανικὸν κ, τότε τοῦτο μεταβάλλεται εἰς σ κ.τ.λ.» γρ. «ὅταν μετὰ τὸ σ ἕπηται οὐρανικὸν κ, τότε τοῦτο μεταβάλλεται εἰς σ' κ.τ.λ.»

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Α) ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

Β) ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΝΕΩΝ

Γ) ΠΙΝΑΞ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Δωρηταὶ τῆς Ἑταιρείας

† ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΓΛΙΔΗΣ
† ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
† ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Ἱδρυταὶ τελευτήσαντες

† ΚΩΝΣΤ. ΚΟΝΤΟΣ
† ΣΠ. ΒΑΣΗΣ
† ΠΕΤΡ. Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
† ΓΕΩΡ. Α. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
† ΙΩ. ΔΕΛΛΙΟΣ
† ΙΩ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΤΙΜΙΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

† EDUARD ZELLER
† JOHANNES SCHMIDT
† A. KIRCHHOF:
† S. NABER
† H. VAN HERWERDEN
† TH. MOMMSEN
IWAN VON MÜLLER
†B. DELBRUCK
† WILH. WUNDT
† MAX HEINZE
† FRANZ SUSEMIHL
† HERMANN DIELS
ADOLF MICHAELIS
SALOMON REINACH
† OTTO BENNDORF
C. M. FRANCKEN
J. J. HARTMANN
BERNHARD SCHMIDT
† WILH. CHRIST
† G. KAIBEL
U. VON WILAMOWITZ-MOELLENDORF;
N. WECKLEIN
VAN LEEUWEN
† J. VAHLEN
† FR. BLASS
DOM. COMPARETTI
† R. KEKULE V. STRADONITZ
† A. CONZE
GEORG TREU
† G. PERROT
† U. KOEHLER
† R. DARESTE
† HENRI WEIL
E. CAILLEMER
P. FOUCART
† R. C. JEBB
W. G. RUTHERFORT
WILLIAM GOODWIN
BASIL D. GILDERLEEVE
C. JORDAN
EMILE PICARD
WILH. SCHULZE
† KARL BRUGMANN
† INGRAM BYWATER
WILH. SCHMIDT
PAUL KRETSCHMER
OTTO HOFFMANN
ROL. BONAPARTE
G. CLEMENCEAU
ED. MAYSER.
† FRANZ SKUTSCH
† J. M. STAHL
† FELIX SOLMSEN
EDGAR MARTINI
ERNST FRÄNKEL
† A. THUMB.
† G. L. MURRAY
A. HEISENBERG
F. F. ZIELINSKI
A. MEILLET.
H. PERNOT
D. C. HESSELING
† R. BURROWS
R. M. DAWKINS
W. P. REEWES
TD. SCWYZER
JUAN M. DIHIGO

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

ΑΜΑΝΤΟΣ ΚΩΝΣΤ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΙ ΑΝΝΑ, Διδ. Φιλολ.

ΑΣΚΗΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓ.

ΒΑΛΑΚΙΣ ΠΑΥΛΟΣ Καθηγητής.

ΒΟΛΙΔΗΣ ΘΕΜ. Ἐπιμελητὴς τῶν χειρογράφων ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ.

ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ ΙΩ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΒΟΡΕΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΓΑΒΑΛΑΣ ΖΑΦΕΙΡΙΟΣ Γυμνασιάρχης.

ΓΑΓΔΙΚΑΣ ΓΕΩΡ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΓΕΔΕΩΝ ΜΑΝΟΥΗΛ

ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΙΣ ΔΗΜΗΤ. Ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος.

ΓΙΑΝΝΙΚΑΚΙΣ Ι. Γυμνασιάρχης.

ΓΙΔΟΠΟΥΛΟΣ Ν. Καθηγητής.

ΓΟΥΔΗΣ ΔΗΜΗΤ. Καθηγητής.

ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ ΓΕΩΡΓ. Ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος.

ΔΕΙΝΑΚΙΣ ΣΤΥΛ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΔΕΝΔΙΑΣ ΜΙΧ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ ΚΩΝΣΤ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΖΑΜΑΝΗΣ ΖΗΣΗΣ Διδ. Φιλολογ. Διευθυντὴς διδασκαλείου.

ΖΕΡΒΟΣ ΣΚΕΥΟΣ Ἰατρός.

ΖΟΛΙΝΔΑΚΙΣ ΠΑΥΛΟΣ. Διδ. Φιλολογ. Ἐπιθεωρητὴς σχολείων Μέσ. Ἐκπαιδ.

ΘΕΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΕΥΡΥΔ. Διδ. Φιλολογ.

ΙΓΓΛΕΣΗΣ ΣΩΤΗΡ. Διδ. Φιλολογ.

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΧΡ. Καθηγητής.

ΚΑΚΡΙΔΗΣ ΘΕΟΦ. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩ. Ἀρχιφροντιστὴς Β. Ναυτικοῦ.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝ. Διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθ. τῆς Βουλῆς.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΔΙΟΝ. Διδ. Φιλολ. καὶ Νομικῆς.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚ. Διδ. Θεολ. Ὑποδιευθυντὴς Βυζαντ. Μουσείου.

ΚΑΛΥΒΑΣ ΔΗΜΗΤ. Γεν. Ταμ. Ἐθν. Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος.

ΚΑΜΑΡΙΝΟΣ ΣΩΤ. Καθηγητής.

ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΙΣ Ν. Πρόεδρος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου.

ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ ΠΑΝ. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.

ΚΑΨΑΛΗΣ ΓΕΡΑΣ. Ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος.

ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤ. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛ. Γυμνασιάρχης.

ΚΟΣΜΑΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ. Καθηγητής.

ΚΟΥΓΕΑΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΚΟΥΡΑΒΕΛΟΣ ΓΕΩΡΓ. Καθηγητής.

ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ ΚΩΝΣ. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.

ΚΥΔΩΝΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝ. Καθηγητής.

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ ΣΤΙΛΠ. Διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου

ΚΥΤΑΡΙΟΛΟΣ ΝΙΚΟΛ. Καθηγητής.
ΛΑΛΕΧΟΣ ΠΕΤΡΟΣ Καθηγητής.
ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ ΞΕΝ. Γυμνασιάρχης.
ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ ΒΑΣΙΛ. Διευθυντής τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου.
ΛΙΒΑΔΑΣ ΜΙΧΑΗΛ Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου.
ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ ΚΩΝΣΤ. Καθηγητής.
ΛΟΥΒΑΡΗΣ ΝΙΚ. Διευθυντής διδασκαλείου.
ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ ΠΑΝΑΓΗΣ Ἀρχισυντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΛΥΚΟΥΡΕΖΟΣ ΗΛ. Καθηγητής.
ΜΑΛΤΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣ. Καθηγητής.
† ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Μητροπολίτης Μαρωνείας.
ΜΕΝΑΡΔΟΣ ΣΙΜΟΣ Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου.
ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ ΜΙΧΑΗΛ.
ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΜΙΣΤ.
ΜΙΧΑΣ ΑΘΑΝ. Καθηγητής.
ΜΟΡΑΛΗΣ ΚΩΝΣΤ. Γυμνασιάρχης.
ΜΠΑΞΕΒΑΝΑΚΙΣ Ν. Γυμνασιάρχης.
ΜΠΑΡΤ ΓΟΥΛΙΕΛΜ. Διδ. Φιλολογ.
ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛΕΞ. Καθηγητής.
ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ ΙΣΙΔΩΡΟΣ
ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ ΣΤΕΦ. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ.
ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ Ἐπιμελητὴς τῶν βυζαντ. ἀρχαιοτήτων.
ΞΥΛΙΝΑΚΙΣ ΑΧΙΛΛ. Καθηγητής.
ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ΔΗΜΟΣΘ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.
ΟΚΤΑΠΟΔΑΣ ΚΩΝΣΤ. Καθηγητής.
ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣ. Διευθυντὴς τοῦ Πολυτεχνείου.
ΠΑΛΙΕΡΑΚΙΣ Ν. Γυμνασιάρχης.
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΣΠ.
ΠΑΝΤΕΛΑΚΙΣ ΕΜΜ. Γυμνασιάρχης.
ΠΑΝΤΕΛΙΔΗΣ ΧΡ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.
ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤ.
ΠΑΠΑΔΑΚΙΣ ΝΙΚ. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΘΙΜΟΣ Συντάκτης τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ.
ΠΑΠΑΪΩΑΝΟΥ ΧΑΡΙΛ. Καθηγητής.
PETIT LOUIS Καθολικὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν.
ΠΙΤΙΔΗΣ ΜΙΧΑΗΛ Διδ. Φιλολ.
ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ ΠΑΝΑΓ. Ἐφέτης.
ΠΡΕΒΕΛΑΚΙΣ Μ. Γυμνασιάρχης.
ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ ΓΕΩΡΓ. Καθηγητής.
ΡΟΥΝΙΑΣ ΚΩΝΣΤ. Καθηγητής.
ΡΩΜΑΙΟΣ ΚΩΝΣΤ. Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.
ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΣ Κ. Καθηγητής.
ΣΑΛΒΑΝΟΣ ΓΕΡ. Διδ. Φιλολογ.
ΣΑΡΗΣ ΑΛΕΞ. Καθηγητής.
ΣΑΡΗΣ ΙΩΑΝ. Καθηγητής.
† ΣΒΟΡΩΝΟΣ ΙΩΑΝ. Διευθυντὴς τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου.
ΣΙΓΑΛΑΣ ΑΝΤΩΝ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.
ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ ΞΕΝΟΦΩΝ.
ΣΚΑΣΣΗΣ ΕΡΡΙΚΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
† ΣΚΙΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ Καθηγητὴς το Πανεπιστημίου.
ΣΟΥΛΗΣ ΧΡ. Καθηγητής.
ΣΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤ. Καθηγητής.
ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ ΜΙΧΑΗΛ Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.
ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ ΣΠΥΡ. Καθηγητής.
ΣΧΟΙΝΑΣ ΓΕΩΡΓ. Καθηγητής.
ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓ. Ἔφορος τῶν βυζαντ. ἀρχαιοτήτων.
ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΣ ΑΧΙΛΛΕΥΣ Ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος.
ΤΟΡΝΑΡΙΤΗΣ ΙΩΑΝ. Διδ. Νομ.
ΤΡΑΥΛΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝ. Ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος.
ΤΡΑΧΙΛΗΣ ΣΤΕΦ. Καθηγητής.
ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.
ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΣ ΘΕΟΧ. Γυμνασιάρχης.

ΦΑΒΗΣ ΒΑΣΙΛ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΦΙΛΙΚΟΣ ΔΗΜΗΤ. Καθηγητής.

ΦΟΥΡΙΚΗΣ ΠΕΤΡΟΣ Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ ΧΑΡΙΤ. Καθηγητής.

ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου.

ΧΑΤΖΗΣ ΑΝΤΩΝ. Διδ. Φιλ.

ΧΙΩΤΕΛΛΗΣ ΙΩΑΝ. Καθηγητής.

ΧΟΥΡΜΟΥΖΗΣ ΚΛΕΑΝΘΗΣ.

ΧΩΡΑΦΑΣ ΑΝΤΩΝ. Καθηγητής.

ΦΟΥΝΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ Διδ. Φιλογ.

ΨΑΛΤΗΣ ΣΤΑΜΑΤ. Συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΑ

Ἐφημερὶς Ἀρχαιολογική. Ἀθῆναι.
Διεθνὴς ἐφημερὶς τῆς νομισματικῆς ἀρχαιολογίας. Ἀθῆναι.
Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος. Ἀλεξάνδρεια.
Εὐαγγελισμός. Κωνσταντινούπολις.
Ἁρμονία. Κύπρος.
Mélanges de la Faculté Orientale, Beyrouth.
Annales de l'Observatoire national. Ἀθῆναι.
Mitteilungen des kais. deutschen archäolog. Instituts. Ἀθ.
Bulletin de Correspondance Hellénique. Ἀθῆναι.
Revue des études grecques. Παρίσιοι.
Analecta Bollandiana. Βρυξέλλαι.
Musée Belge. *Liège*
Sitzungsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften. Βερολῖνον.
Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Πράγα.
Nachrichten von der königl. Gesellschaft der Wissenschaften. Γοτίγγη.
Berichte über die Verhandlungen der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. Λιψία.
Sitzungsberichte der königl. bayer. Akademie der Wissenschaften. Μόναχον.
Rivista di Storia antica. *Padova.*
Skrifter utgifna af Königl. human. Wetenskaps-Samfundet.
Eranos. Acta philologica Suecana. *Upsala.*
Classical Philology. *Chicago.*
Atti e Memorie della Regia Acca. Virgiliana di Mantova.
Revista de la facultad de letras y ciencias. Habana.
Mitteilungen des Seminars f. orient. Sprachen. Βερολῖνον.
Sitzungsberichte der kais. Ak. der Wissenschaften. Βιέννη.
The Annual of the Britisch School. Ἀθῆναι.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

765

Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ

ΓΕΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Κεφάλαιον Α') Γενικὰ μεθοδολογικά. Β') Γραπτὸς καὶ προφορικὸς λόγος. Γ') Διάσπασις τῆς γλώσσης. Δ') Περὶ τῶν φωνητικῶν μεταβολῶν. Ε') Περὶ τῶν φωνητικῶν νόμων. Ϛ') Ἡ ἀνάμειξις ἐν τῇ γλώσσῃ. Ζ') Περὶ τῆς ἐν τῇ γλώσσῃ ἀναλογίας καὶ περὶ τοῦ συμφυρμοῦ. Η') Περὶ τῶν σημασιολογικῶν μεταβολῶν. Θ') Περὶ ἐλλείψεως καὶ πλεονασμοῦ. Ι') Γένεσις τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κλίσεως.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Κεφάλαιον ΙΑ') Ψυχολογικαὶ καὶ γραμματικαὶ κατηγορίαι. ΙΒ') Περὶ τῶν μερῶν τοῦ λόγου καὶ περὶ τῆς μεταστάσεως. ΙΓ') Περὶ ἀποσπάσεως καὶ ἀνασυστάσεως. ΙΔ') Περὶ τῆς συντάξεως. ΙΕ') Περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἀρχῆς τῆς γλώσσης καὶ περὶ ἐφευρέσεως τῆς γραφῆς. ΙϚ') Κοινὴ καὶ γραφομένη γλῶσσα. ΙΖ') Σύντομος ἱστορία τῆς γλωσσικῆς.

D